

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ANELLI A LAPIDE

MENTARI

IN

SCRIPTURAM SAE

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

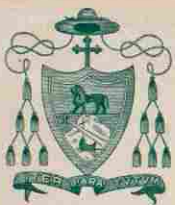
5

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

BS T145
L3
v. 5
1891

85393

007.71

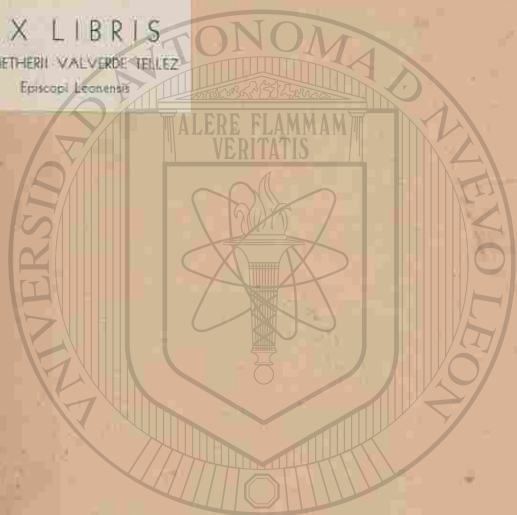
EX LIBRIS

HEMETHERI VALVERDE TELLEZ

Episcopi Leonensis

1080014745

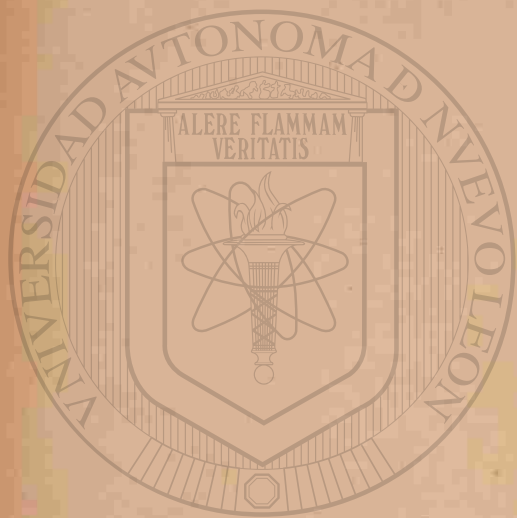

UANL

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

COMMENTARIA

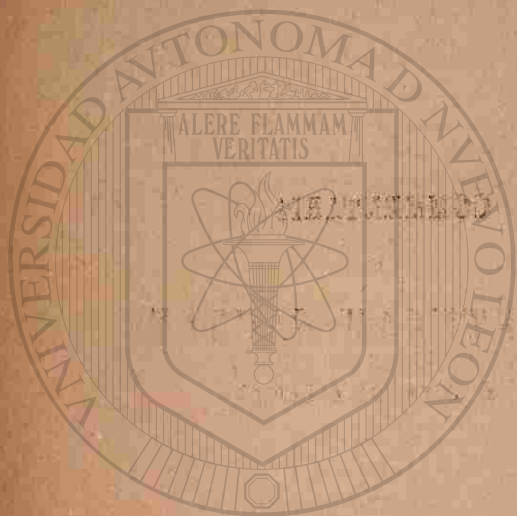
SCRIPTURAM SACRAM

R. P. CORNELII A LAPIDE

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

2019,
de.

COMMENTARIA

IN

SCRIPTURAM SACRAM

R. P. CORNELII A LAPIDE

SOCIETATIS IESU,

SANCTÆ SCRIPTURÆ OLIM LOVANIÏ, POSTERÆ ROMÆ PROFESSORIS,

ACCURATÈ RECOGNOVIT AC NOTIS ILLUSTRAVIT

AUGUSTINUS CRAMPON,

BRUGIÆ AGRILÆ PUBLISETER:

EDITIO NOVA

ACCURATÈ EXPURGATA MENDIS QUÆ IN PRIORIBUS ORBIBUS

TOMUS QUINTUS

IN PROVERBIA SALOMONIS

I

UNIVERSIDAD DE NUEVO LEÓN
Biblioteca Vázquez y Torres

PARISIIS

APUD LUDOVICUM VIVÈS, BIBLIOPOLAM EDITOREM

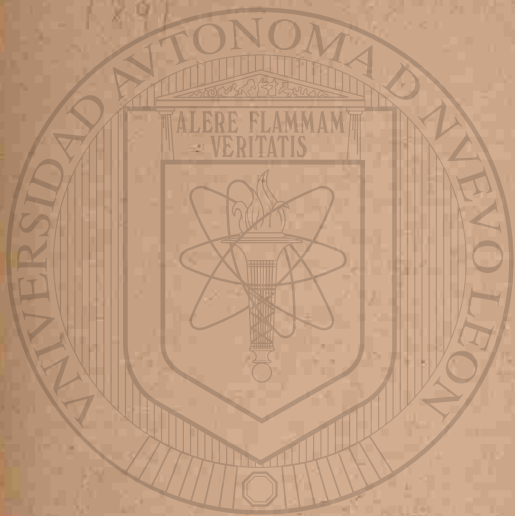
13, VIA VILLOI SINTA DELAMBRE, 13

MDCCCXCI

85393

25875
L3
V.5
1891

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA

DIRECCIÓN GENERAL DE

FONDO E. TERIO
VALVERDE Y TELLEZ

VIRGINI DEIPARÆ ÆTERNÆ SAPIENTIÆ GENITRICI

VOTUM.

Tuum, o Virgo, opus tibi offero, imo refero. Tu enim omnis lucubrationis meæ, sed hujus præsertim, incentrix mihi et suggestrix exististi. Te enim ubique canit hic Salomon, tibi ille tuoque Filio prælusit: nam « plusquam Salomon hic, » rex pacificus, et pax nostra. Utrique ille quadriformem hanc et Cherubicam sapientiæ suæ quadrigam adornavit. Quem enim alium vivis coloribus depingit, nisi te tuumque Jesum? Cum *Prov. viii*, cælesti voce detonat: « Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio. Ab æterno ordinata sum, et ex antiquis antequam terra fieret: nondum erant abyssi, et ego jam concepta eram: necdum fontes aquarum eruperant: necdum montes gravi mole constiterant: ante omnes colles ego parturiebar, etc. Cum eo eram cuncta componens, et delectabar per singulos dies, ludens coram eo omni tempore, ludens in orbe terrarum: et deliciæ meæ esse cum filiis hominum. » Cujus vero, nisi tui-tuque Filii ænigma est illud cap. xxx, vers. 18: « Tria sunt difficilia mihi, et quartum penitus ignoro: viam aquilæ in cælo, viam colubri super terram, viam navis in medio mari, et viam viri in adolescentia; » Hebraice, *baalma*, id est *in virgine*? Et illud cap. xxxi: « Mulierem fortem quis inveniet? procal et de ultimis finibus pretium ejus. » Salomonis vero Cantica quid aliud sunt, quam epithalamium Verbi cum natura humana, quam tu Virgo eidem dedisti? Quis enim corpus humanum communicavit Verbo, nisi tu Deipara? quis Incarnationis ejusdem fuit organum, mediatrix et causa, nisi tu alma Dei genitrix? Imo vero tuum quoque hoc est epithalamium connubii illius, quo te Deus Pater in sponsam elegit, ac Spiritus Sanctus te sibi despondit, ut ex te nasceretur Sanctus, qui vocaretur et revera esset Filius Dei. Cui vero flammæ isti cælestesque Cantici amores ardoresque congruunt, nisi tibi, quæ plena Deo, plena Verbo, charitatem ipsam corporasti, tuo utero novem mensibus gestasti, et in salutem hominum peperisti? * Omnia flumina, ait Salomon, *Eccle. i, 7*, intrant in mare,

007391

et mare non redundat : ad rocam eade exeunt flumina , revertuntur , ut iterum
fluant . » Mare sapientiæ et gratiæ es tu , o Maria mater nostra : ad te ergo
flumina sapientiæ , quæ in nos effudisti , regrediantur , ut iterum fluant . Tu
magnum illum Gregorium miraculorum thaumaturgum , sui ævi Mosen ,
sapientiæ docuisti , ne in errores Origenis magistri sui impingeret , quando
eidem S. Joannem , filium tibi a Christo in cruce surrogatum , doctorem
assignasti , qui ei Symbolum orthodoxæ fidei et sapientiæ tradidit . Tu eundem
S. Joannem Joanni Antiocheno magistrum tribuisti , qui eidem librum S. Scrip-
turae in manus dedit , atque hoc ipso eum magnum ejusdem interpretem , æque
ac Chrysostomum , hoc est , aurei oris præconem Evangelii , effecit et auctoravit .
Tu Alberto Magno postulanti Philosophiam inspirasti , qui proinde Philosopho-
rum sui sæculi prodigium et portentum existit . Tu Ruperto Abbati Tuitiensi
divinarum litterarum cognitionem tantam indidisti , ut eo tempore nullus ei
par vel similis in orbe reperiretur . Denique quotquot sapientes , quotquot
sancti , quotquot inlyti evaserunt , per te evaserunt : « Quia Deus totius boni
plenitudinem posuit in Maria , ut proinde si quid spei in nobis est , si quid
gratiæ , si quid salutis , ab ea noverimus redundare , quæ ascendit deisai
affluens . Tolle corpus hoc solare quod illuminat mundum , ubi dies ? Tolle
Mariam hanc stellam maris , quid nisi caligo involvens et umbra mortis relin-
quantur ? Totis ergo medullis cordium , totis præcordiorum affectibus , et votis
omnibus Mariam hanc venerationem : quia sic est voluntas ejus , qui totum nos
habere voluit per Mariam , » ait mellifluus Bernardus , cui pariter mella hæc
sua lacteo tuo , o Virgo , imbre instillasti . Unde et subjicit : « Fons Sapientiæ ,
Verbum Patris in Excelsis , hoc Verbum mediante te caro fiet , » et jam factum
est : ut per te carnemque ex te assumptam , suam nobis sapientiam commu-
nicaret , et abscondita a constitutione mundi in sinu Patris , divinitatis arcana
eructaret . Sexcentis pene annis ante , idipsum Spiritu Dei revelante prævidens ,
Jeremias , cap. xxxi , exultans exclamavit : « Creavit Deus novum super terram :
Femina circumdabit virum . » Et multo antè Isaias , cap. vii , 14 : « Ecce ,
inquit , virgo concipiet , et pariet filium , et vocabitur nomen ejus Emmanuel . »
At quis hic ? explicat cap. ix , 6 : « Vocabitur nomen ejus admirabilis , consi-
liarius , Deus , fortis , pater futuri sæculi , princeps pacis , » hoc est Verbum
infans , puer sapiens , Deus lactens . Tu igitur , o Deipara , es thronus Salomonis ,
genitrix Creatoris , mater admirabilis . Tu hortus conclusus , fons signatus ,
puteus aquarum viventium . Tu inaudito sæculorum omnium miraculo , Dei
æterni simul es filia , sponsa , parons . Tu paradus voluptatis , lignum vitæ ,
mater viventium . Tu fons lucis , janua cæli ; mater pulchræ dilectionis , agnitionis
et sancte spei . Tu fœderis arca , templum Domini , sacrarium Spiritus Sancti .

Tu sedes sapientiæ , stella matutina , mulier amicta sole . Tu gloria Jerusalem ,
lætitia Israel , tu honorificentia populi nostri . Doce nos in hisce tui Salomonis
Proverbiis , omnem virtutem agnoscere et colere : in Ecclesiaste , vanitatem
vanitatum mundi speculari et spernere : in Canticis , uni Deo sponso uniri
et sociari . Suscipe ergo , o Virgo sapiens et benedicta , hæc mea , imo tua , in
tripartitam Sapientis sapientiam Commentaria , ut eodem alveo ad largitorem
sapientiæ sapientia redeat , ex quo effluxit . Offer ea dilecto tuo Jesu purissimis
tuis manibus , quæ candidissima sunt lilia ; nec causabitur liliorum amator
inter lilia non inventum , quod inter liliatas virginæ matris suæ manus inve-
nerit . Impetra ab eo , quæso , omnibus hæc lecturis lumen et gratiam , ut ex
iis discant veram sapientiam et pacem , qua agnoscant sapientiæ pacisque
fontes Jesum et Mariam , ut per eos recto tramite dirigantur , tendant et p5-
geniant ad essentialem et increatam Sapientiam et pacem , quæ est ipsa
S. Trinitas , trina felicitas , felix ÆTERNITAS . Amen .

MUTIUS VITELLESCUS,

ROC. JESU PRÆPOSITUS GENERALIS.

—
Cum *Commentarios in librum Proverborum Salomonis P. Cornelli a Lapide nostra Societatis*, tres ejusdem Theologi, quibus id commissum fuit, recognoverint, ac in lucem edi posse probaverint; facultatem concedimus, ut typis mandentur, si ita his, ad quos pertinet, videbitur. In quarum fidem has litteras manu nostra subscriptas, et sigillo nostro munitas dedimus, Romæ, 23 die maii, anno 1633.

MUTIUS VITELLES^{CO}.

Locus + sigilli

Imprimatur. Fr. Nicolaus RICCARDUS sacri Pa'rii Magister.

—
APPROBATIO CENSORIS.

—
Commentarios R. admodum P. Cornelli a Lapide, Societatis Jesu Theologi, in Proverbia Salomonis, Republicæ christianæ utilissimos fore censeo: in iis enim talis sententiarum sanctorumque Patrum ubertas, et tam inusitata rerum varietas elucet, ut tanto viro, tanta industria, tanto denique ingenio digni censeantur. Optandum ut omnium Theologorum ac Jurisperitorum, et tam eorum qui regunt quam qui parent manibus terantur. Ac insuper iis qui in sacra salutis animarum palestra pro concione desudant, adminicula non pauca subministrabunt. Actum Antwerpiæ, die 12 mensis januarii, anno 1635.

EGBERTUS SPITHOLDIUS,

S. T. L. Canonicus, et Plebanus Antuerpiensis, ac librorum Censor.

—
Annotationes quibus *Commentaria R. P. Cornelli a Lapide S. J. in Proverbia Salomonis*, illustravit ac ditavit August. CHAMFON, diocesis Ambianensis presbyter, Elpensis vero Canon. hon. Nil obstat quin imprimantur.

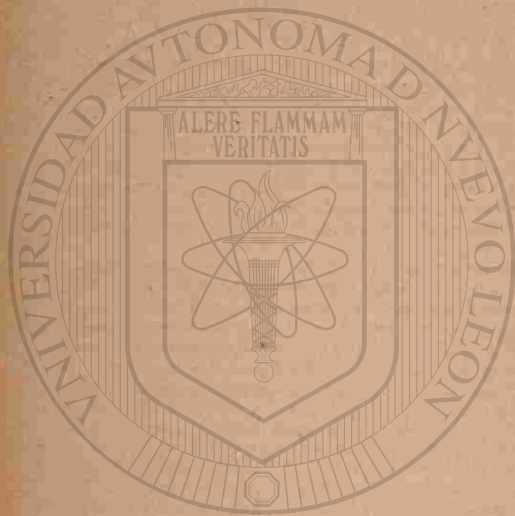
Datum Ambiani, die 4 novemb. ann. 1659.

† JACOBUS ANTONIUS,

Ambian. Episc.

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

LES PROVERBES DE SALOMON ⁽¹⁾

I. Contenu et caractère du livre.

Aux poésies théocratico-lyriques, qui nous révèlent le génie pieux et croyant des Hébreux, rattache naturellement le livre où sont renfermées les maximes de la Sagesse, fille du ciel, elle-même le proclame, assise, lors de la création de l'univers, à la droite du Créateur, maintenant habitant parmi les hommes pour les unir au Très-Haut, et assurer la sainteté même le bonheur de leur vie. Dieu, d'où toute sagesse découle, son rapport avec la genre humain, excellence de ses préceptes et de ses lois, le bienfait de sa protection et de sa faveur, tel est le premier objet des Proverbes; le second, ce sont les vertus et les vices avec leurs suites, le néant des choses où l'homme a coutume de mettre sa confiance, enfin les moyens les plus efficaces pour conserver la paix de l'âme dans les conjonctures difficiles, pour régler sagement sa vie, l'embellir et la rendre heureuse.

Le genre de composition est parfaitement en rapport avec le but du livre, qui est d'instruire les hommes sans expérience et de les préserver des séductions de la folie. C'est, comme le titre l'indique, un recueil de courtes maximes ou proverbes d'espèces très-variées: tantôt de simples oppositions, tantôt des comparaisons plus ou moins ingénieuses, plus ou moins riches de sens, tantôt des proverbes dans le sens propre du mot, tantôt des énigmes qui éveillent la réflexion et intéressent l'esprit (2). Ce n'est pas seulement chez les Hébreux que la sagesse s'exprime en sentences rapides, allées, mais pleines de sens: on retrouve la même forme chez les autres peuples. Les Grecs avaient les *Travaux et les Jours* d'Hésiode, les *Sentences dorées* de Pythagore, les *Gnomes* de Solon, de Théognis et de Phocylide; et la sagesse, par laquelle certains hommes, tels que Pittéüs, aïeul de Thésée, Bias, etc., s'acquiescent une gloire immortelle, n'était autre que la sagesse gnomique (3). Chez les Romains, les plus illustres guerriers, les hommes d'Etat les plus célèbres ne dédaignèrent pas de traduire en maximes brèves et profondes le résultat de leur réflexion et de leur expérience. Les Druides de l'ancienne Gaule revêtaient de cette forme leurs enseignements, et les sentences morales d'Odin dans l'Edda prouvent que la sagesse ne parlait pas un autre langage aux hommes du Nord. Mais nulle part ces sortes de maximes ne furent plus en honneur, et par conséquent ne se trouvent en plus grand nombre, que chez les nations vives et spirituelles du Midi, spécialement chez les Arabes (4). Aujourd'hui encore

(1) Fragmentum hocce ex opere cui titulus: *Historisch-Kritische Einleitung in die heiligen Schriften des alt. Testaments*, von Herib. und Welfo, Karlsruhe, 1842, desumptum, notulis quibusdam additis, gallice translatum. A. C.

(2) « Ceterum quamvis in hoc adagiorum syntagmate plurima e genere didactico et morali reperiantur, que virtutis et prudentie civilis studium commendant, docentque quid agendum sit ab homine ad vere sapientie laudem aspirante; plures tamen immisceantur sententiae, que scemine potius inventionis delictant, quam que ad morum disciplinam spectant, atque sapies docent, quid in rebus humanis evenire solent, neque tamen quam jure et recte id fiat, alio iudicio profant (Conf. Auctorem ad *Heremianum*, lib. IV, cap. xvi; *Quintilianum*, Institut. orat. lib. VIII, cap. vii). Multa quoque politica et economica hispangalice, peritissima est rei familiaris curae, ad vices civitatis laesorem, et rebelliam popularem, haudque generis alia. Cum vero omnis sententia dictione utatur pressa et concisa, disticta brevitate, nunquam laudique alibi dicitur quondam obscuritatem, dum sciendi desiderium excitat, incomplicata vires exercet; libri linguis interpretum pluribus sepe difficultatibus impeditis necesse est, sive cum comparationis ratio inconclita est et abstractior, quam quae primo obtutu apparet, sive cum principia sententiarum vis non in ipso dicto vertitur, verum in eo quod reflectitur, sed est eidem recte conexum et consequens, quale est illud xx, 12: « Aurem audientem et oculum videntem, utrumque eorum fecit Jova, » ejus dicti vim clarius exprimit *Psalmus* xlv, 9: « Qui plantavit aorem, nonne ipse audiet? qui formavit oculum, nonne ipse videt? » Haec Rosenmüllerus in *Eroamio in Salomonis sententias*.

(3) *Platarchii Vitae Perati*, in *Thesoro*, cap. iii.

(4) Le *Pend Namch*, ouvrage du célèbre poète persan Ferid-Eddin-Attar (édité par Sylvestre de Sacy, Paris, 1819), est riche en proverbes de ce genre. On trouve dans la *Morgenländischen Klebiat* de M. de Hammer une abondante

Les opinions des interprètes sont très-partagées sur l'auteur du second recueil (chap. xxv-xxix). Ce n'est pas que le titre manque de clarté; il porte : *Hæc quoque sunt Salomonis sententiæ, quas Hiskia, regis Juda, viri collegerunt*. Nous avons donc un témoignage ancien et certain que Salomon est l'auteur de ces maximes, et qu'elles ont été recueillies par des savants qui vivaient à la cour de l'un de ses successeurs; cependant on en refuse la composition à Salomon, et on leur assigne une origine postérieure (1). Elles existaient — on l'accorde — au temps d'Ézéchias. Mais elles n'ont pas été composées sous le règne de ce prince, comme le soutient Umbreit; car comment les savants de la cour de ce prince auraient-ils pu se servir des expressions, *Salomonis sententiæ, collegerunt*, sans se rendre coupables d'une insigne fausseté? Elles ne l'ont pas été non plus sous les rois qui ont précédé immédiatement Ézéchias; dans ce cas les collecteurs auraient connu l'auteur, le lieu, la date précise de leur composition; ils auraient eu du moins qu'elles n'étaient pas de Salomon. Elles appartiennent donc à une époque assez reculée pour que ces savants n'hésitent pas à les rapporter à la période salomonienne. Mais si, sous Ézéchias, elles existaient déjà de temps immémorial, pourquoi ne regarderions-nous pas Salomon comme leur auteur, Salomon, le maître dans la sagesse gnominique et le seul que l'histoire connaisse avant Ézéchias? Et qu'on le remarque bien, les savants de la cour d'Ézéchias, en attribuant ces maximes à Salomon, ne s'appuyaient pas sur un simple calcul de ce genre: ils avaient des preuves certaines. On aurait-ou été mieux instruit des travaux littéraires de Salomon et des écrits qu'il laissa, qu'à la cour d'un prince, son descendant et son successeur, où se conservaient les archives des familles et les annales du royaume? Sans doute, trois siècles s'étaient écoulés depuis Salomon, et après trois siècles, remarque un exégète, on pouvait bien attribuer faussement à ce roi quelques proverbes de plus ou de moins. Il me semble cependant qu'il était plus facile de savoir, trois siècles après Salomon, que quelques maximes de sagesse étaient de lui, qu'à nous, après vingt-cinq siècles, de savoir qu'elles ne lui appartiennent pas.

La nuance qui distingue les sentences du second recueil de celles du premier n'est pas une preuve suffisante pour appuyer l'opinion de nos adversaires, car cette nuance se trouve, non pas dans les formes de la langue, mais dans la manière d'exposer et de revêtir d'images la pensée. Les Proverbes du premier recueil sont des maximes simples et naturelles, ceux du second plus ingénieuses et plus énigmatiques. Que Salomon fût un maître dans les énigmes et les dites subtiles, l'histoire l'atteste (1 Reg. x, 1). Mais des maximes de ce genre ne convenaient point au premier recueil, destiné au peuple; l'auteur en fit un ouvrage spécial, lequel fut plus tard mis au jour par les savants mentionnés dans l'inscription, et réuni à la collection déjà publiée; ou, ce qui est plus vraisemblable, publié à part sous Ézéchias, il ne fut réuni au premier recueil qu'après le retour de la captivité.

Mais si vous attribuez encore cette collection à Salomon, s'écrient quelques exégètes, quelle multitude de Proverbes pour un seul auteur! Un seul homme, fût-il un Salomon, n'aurait pu suffire à cette tâche. « Il est impossible d'imaginer, dit Biehorn, et après lui Berthold et de Wette, que Salomon soit l'auteur de tous les Proverbes qui portent son nom. » Écoutons de Wette: « L'esprit le plus subtil finirait par s'épuiser, l'imagination la plus vive par s'amortir, la veine la plus féconde par s'épuiser, si on lui demandait une telle multitude de traits, de saillies piquantes, de fines observations. Salomon, je le sais, fut proclamé par la renommée le plus sage de son temps; mais quel génie divin lui-même eût produit tant de richesses (2)? » Ainsi le nombre des Proverbes qu'a écrits Salomon est tel qu'un génie divin n'aurait pu les produire! On dirait vraiment, en entendant ce langage, qu'il est question du fameux *Livre de Salomon* (*Soliman*, ou plutôt *Suleiman*, dans la langue turque), et non du recueil de Proverbes faisant partie du canon des Hébreux. Quel est donc le nombre des Proverbes de Salomon? tout au plus 500; encore n'en restera-t-il guère que 460 si l'on retranche les répétitions. Maintenant que l'on répartisse ce total entre les 40 ans du règne de Salomon, on arrive au chiffre de 12 Proverbes pour chaque année. Douze Proverbes, si ingénieux, si profonds, si pleins de finesse qu'on les suppose, est-ce une tâche au-dessus des forces

(1) Umbreit, *Uebersetzung über die Sprüche Salomo's*, pag. xxvi; de Wette, *ibid.* Ce dernier dit, en parlant des chapit. xxv-xxix: « Il y a une chose certaine, c'est qu'ils ne portent pas le nom de Salomon. » Pour des lecteurs sans préjugés, il leur suffira de lire l'inscription de ce morceau pour conclure le contraire.

(2) *Einführung*, pag. 106.

d'un génie divin! Mais la plupart des Proverbes de Salomon ne sont ni si ingénieux, ni si piquants que les quatre cinquièmes sont des maximes simples, naturelles et faciles à saisir.

De Wette fait une objection moins déraisonnable, et plus en rapport avec la nature du livre: « Ce recueil, dit-il, dans sa richesse et sa variété, semble plutôt le produit de tout un peuple, que celui d'un seul individu. » On peut accorder que plusieurs de ces maximes, surtout les Proverbes proprement dits, existaient avant Salomon; mais ils n'en méritent pas moins de porter son nom, si c'est lui qui les a recueillis, qui leur a donné une forme plus littéraire, et qui les a réunis en un corps d'ouvrage. Qu'on ne dise pas qu'un grand nombre de ces maximes ne peuvent être attribuées à Salomon, parce qu'elles se rapportent à la vie privée ou à la vie des champs, toutes deux également étrangères à Salomon, et ne pouvant éveiller son intérêt (1). Salomon avait certainement une plus grande connaissance de la vie champêtre que ne le supposent les quelques Proverbes qui s'y rapportent; c'étaient les campagnes, en effet, qui fournissaient une part considérable des revenus de la couronne, et il ne lui fallait pas un grand nombre d'années pour acquérir l'expérience qui se révèle dans les Proverbes en question. Quant à la vie privée de ses sujets, s'il la connaissait peu comme roi, il la connaissait beaucoup plus comme juge, car l'histoire nous apprend qu'il exerçait cet emploi dans les affaires importantes ou difficiles (1 Reg. iii, 16 seqq. Conf. *Prov.* xx, 8). D'ailleurs, comme il ne se distinguait pas seulement par sa sagesse, mais aussi par sa piété et son amour de la justice, tout ce qui exerçait une influence sur le bonheur ou le malheur des peuples, devait intéresser sa sollicitude.

Un autre savant, Jahn, trouve trop faible le nombre des Proverbes attribués à Salomon. Voici son système: « Salomon, comme il est raconté au premier livre des Rois, chap. v, 12 (al. iv, 32), eût dit ou prononcé ידבר un très-grand nombre de Proverbes, que l'historiographe ou annaliste (היסטוריון) du royaume, chargé de relater toutes les paroles et actions mémorables du roi a insérées dans les annales, notant en même temps la circonstance où chaque maxime était sortie de la bouche royale. Plus tard cet annaliste, par l'ordre de Salomon, les réunit dans un livre à part, pour lequel le sage roi dicta ou écrivit l'introduction renfermée dans les chap. i-ix. Ce grand ouvrage fut bientôt démembré: plusieurs lecteurs firent pour leur usage des extraits des maximes qui leur plaisaient le plus, d'autres en copièrent quelques fragments, en sorte que les copies du livre entier évinèrent de plus en plus rares. Ainsi se perdit une portion considérable de l'ouvrage, et spécialement la fin. Quand on s'en aperçut, on essaya, à force de recherches, de réparer ces pertes et de reconstruire le livre primitif; mais on ne retrouva que les fragments renfermés dans les chap. xx, 17 — xxiv, 22; xxiv, 22-34; xxv — xxx, auxquels on ajouta plus tard les morceaux des chap. xxx — xxxi. A quelle époque eurent lieu ces diverses additions? On ne le sait d'une manière certaine que pour le complément considérable retrouvé et réuni au corps de l'ouvrage par les savants de la cour du roi Ézéchias (2). »

Ce système, quelque simple et naturel qu'il paraisse, tombe devant cette seule considération, que les annales du royaume existaient et étaient connues sous le règne d'Ézéchias, c'est-à-dire à une époque où le travail de reconstruction du livre des Proverbes avait déjà commencé. En effet, si des exemplaires incomplets s'étaient trouvés entre les mains du peuple, on n'aurait eu qu'une chose à faire, compiler les annales du règne de Salomon, en extraire les Proverbes omis dans les copies tronquées, et les réunir à ces dernières. Or, comme rien de semblable n'a été fait, nous devons conclure, ou bien que les annales supposées par Jahn n'ont jamais existé, ou bien qu'elles ne sont pas autre chose que des livres de la Bible qui sont arrivés jusqu'à nous.

D'autres savants ont adopté, avec de légères modifications, l'idée de Jahn. D'un passage du premier livre des Rois, ch. v, 12, et de l'introduction aux livres des Proverbes, dont l'étendue leur paraît relativement excessive, ils concluent qu'il ne nous reste de la collection primitive des maximes salomonniennes que cette introduction elle-même, le commencement du livre, et la fin retrouvés par les savants du roi Ézéchias; tout le reste, formant le corps de l'ouvrage, à partir du chap. xxiv, 24, et renfermant une multitude de Proverbes d'autres sages, que Salomon lui-même

(1) Berthold, *Einführung*, etc. pag. 2183, 2186; de Wette, *ibid.*, pag. 287 edit. V.

(2) *Einführung*, etc. h., tom. II, pag. 731 seqq.

avait ajoutés aux siens, est perdu. Mais ni la longueur de l'introduction, ni le passage allégué du premier livre des Rois, ne prouve que l'ouvrage ait eu à son origine une étendue plus considérable. D'abord les préambules des discours d'Elihu et du psame XLIX ne sont pas relativement moins longs que la préface du livre des Proverbes. Ensuite du passage allégué du premier livre des Rois, on n'est pas plus en droit de conclure que Salomon ait écrit 3,000 Proverbes, qu'on ne le serait du verset suivant, qu'il a composé des livres sur toutes les espèces de plantes et d'animaux.

Qu'était-ce qu'Agur, fils d'Iaké, l'auteur du premier appendice (chap. xxx) (1) qu'était-ce que Lemuel, à qui, dans le second, sa mère adresse les plus sages conseils? Autant de questions insolubles. Le troisième appendice, où se trouve le portrait de la femme vertueuse, un chef-d'œuvre, ne porte aucun nom : l'auteur en est tout-à-fait inconnu (2).

(1) « Capitulum xxx memorantur auctores sententiarum auctores, quas quidem, ut ab ipso Salomone mutatas, certe eodem spiritu scriptas, Salomonis addiderunt. » Ita Bonnetius, *Ibid.*

(2) Aux Commentateurs du livre des Proverbes cités par Corn. Lapiere, ajoutons, parmi les Catholiques, Bossuet dont les notes courtes et simples sont précieuses; parmi les Protestants: AB-Schultens, *Proverbia Salomonis. Proterium Integrum ad Hebraeos fontis expressit atque Commentarium affecit*, Lugd. Batav. 1768. Vogel en a donné un abrégé accompagné d'observations critiques, auxquelles ont été ajoutées de nouvelles interprétations et une préface de Semler, Hül. 1768. Ziegler, *Neue Uebersetzung der Denksprüche Salomo's*, etc. Leipz. 1791. Rhode, *De veterum Poetarum septuaginta, Hebraeorum Imperitii et Graecorum, Haavia, 1800. Holden's, Attempts towards an improved translation of the Proverbs of Solomon, from the original Hebrew, with notes critical, etc. London, 1819. Umbreit, Philologisch-kritischer und philosophischer Commentar über die Sprüche Salomo's, etc. Heildelb. 1830.*

COMMENTARIA

172

PROVERBIA SALOMONIS

ARGUMENTUM.

A Siracide, congruo tam materiam quam disciplinæ ordine, transeo ad Salomonem, hoc est, a rivo ad fontem, a scintilla ad rogam, a radio ad solem. Uterque enim idem moralis sapientie de moribus et virtutibus tractat argumentum: sed Salomon ut prior, ita et sapientior longe fuit Siracide ceterisque mortalibus, adeoque sapientum omnium magister et princeps. Quocirca hic prolegomena nulla, vel pauca præmittam: quæ enim præmissi Siracidi, serviunt et Salomoni. Rem ergo aggredior, quia opus vastum, et tempus breve, scilicet magnum hic agitur arandum; si prius tribus verbis libri argumentum, partitionem, methodum, inscriptionem, auctoritatem, usum, scopum, parallela et Commentatores indicaro. S. Hieronymus notat Auctorem tribus nominibus fuisse insignitum: vocatus enim fuit primo, *Salomon*, id est pacificus; secundo, *Cohalet*, id est Ecclesiastes; tertio, *Iedida*, id est amabilis Domino; atque juxta hæc tria sui nomina, tria pariter edidisse volumina, scilicet Proverbia, in quibus fere instruit incipientes in sapientie et virtutis studio; Ecclesiasten, in quo proficientes; et Canticum Canticorum, in quo perfectos informat. Idem tradit B. Gregorius Nyssenus, homilia 1 in *Canticis*. Audi ipsammet S. Hieronymum, epist. ad *Paulinum* de omnibus S. Scripturae libris: « Salomon pacificus, et amabilis Domini, mores corrigit, naturam docet, Ecclesiam jungit et Chilitum, sanctarumque nuptiarum dulcem canit epithalamium. » Pienius vero initio Commentar. in *Ecclesiasten*: « Tribus nominibus vocatum fuisse Salomonem Scripturæ manifestissime docent: *Pacificum*, id est *שלום* Salomonem; et *ידידה* *Iedida*, hoc est, dilectum Domini; et quod nunc dicitur *קהלת* *Cohalet*, id est Ecclesiasten: *אמון* autem Græco sermone appellatur, qui cotum, id est ecclesiam, congregat: quem nos nuncupare possumus concionatorem, eo quod loquatur ad populum, et sermo ejus non specialiter ad unum, sed ad universos generaliter dirigatur. Porro pacificus et dilectus Domini, ab eo quod in regno ejus pax fuerit, et cum Dominus dilexerit, appellatus est. » Et mox: « Is itaque juxta numerum voca-

bulorum tria volumina edidit, Proverbia, Ecclesiasten et Canticum Canticorum. In Proverbiis parvulum docens, et quasi de officis per sententias erudians: unde et ad filium ejus sermo crebro repetitur. In Ecclesiaste vero mature virum adultis instituens: ne quidquam in mundi rebus putet esse perpetuum, sed caduca et brevia universa, que ornimus. Ad extremum, jam consummatum virum, et calcato sæculo preparatum, in Canticis Canticorum quasi jungit amplexibus. Nisi enim prius reliquerimus vilia, et pompis seculi renuntiantes, expeditos nos ad adventum Christi paraverimus, non possumus dicere: Osculetur me osculo oris sui. Haud procul ab hoc ordine doctrinarum et philosophi sectatores suos erudiunt, ut primum Ethicam doceant, deinde Physicam interpretentur; et quem in his professione perspexerint, ad Theologiam usque perducant. » Subdit S. Hieronymus, idem significare Salomonem titulis quos sibi diversos initio librorum indit. « In Proverbiis enim notatur: Proverbia Salomonis, filii David, regis Israel. In Ecclesiaste vero: Verbo Ecclesiaste, filii David, regis Jerusalem; superfluum quippe est hic Israel, quod male in Græcis et Latinis codicibus invenitur. In Canticis autem Canticorum, nec filius David, nec rex Israel, sive Jerusalem, præscribitur, sed tantum Canticum Canticorum Salomonis: sicut enim Proverbia quasi vultu instituto, ad duodecim tribus, et ad totum pertinent Israel; et quomodo contemptus mundi non nisi metropolitibus convenit, hoc est habitatoribus Jerusalem: ita Canticum Canticorum ad eos proprie facit mentionem, qui tantum superna desiderant. Ad incipientes et proficientes, et paterna dignitas, et regni proprii merito indicatur auctoritas: ad perfectos vero, ubi non timore epulatur discipulus, sed amore filius, proprium nomen sufficit, et æqualis magister est, et necesse esse se regem. » Denique addit allegoriam de Christo: « Ceterum, ait, secundum intelligentiam spirituales, pacificus, et dilectus Dei Patris, et Ecclesiastes noster est Christus, qui melius pacifice destructo, et inimicitias in carne evacuans,

avait ajoutés aux siens, est perdu. Mais ni la longueur de l'introduction, ni le passage allégué du premier livre des Rois, ne prouve que l'ouvrage ait eu à son origine une étendue plus considérable. D'abord les préambules des discours d'Elihu et du psame XLIX ne sont pas relativement moins longs que la préface du livre des Proverbes. Ensuite du passage allégué du premier livre des Rois, on n'est pas plus en droit de conclure que Salomon ait écrit 3,000 Proverbes, qu'on ne le serait du verset suivant, qu'il a composé des livres sur toutes les espèces de plantes et d'animaux.

Qu'était-ce qu'Agur, fils d'Iaké, l'auteur du premier appendice (chap. xxx) (1) qu'était-ce que Lemuel, à qui, dans le second, sa mère adresse les plus sages conseils? Autant de questions insolubles. Le troisième appendice, où se trouve le portrait de la femme vertueuse, un chef-d'œuvre, ne porte aucun nom : l'auteur en est tout-à-fait inconnu (2).

(1) « Capitulum xxx memorantur auctores sententiarum auctores, quas quidem, ut ab ipso Salomone mutatas, certe eodem spiritu scriptas, Salomonis addiderunt. » Ita Bonnetius, *Ibid.*

(2) Aux Commentateurs du livre des Proverbes cités par Corn. Lapiere, ajoutons, parmi les Catholiques, Bossuet dont les notes courtes et simples sont précieuses; parmi les Protestants: AB-Schultens, *Proverbia Salomonis. Præfationem integram ad Hebræum fontem expressit atque Commentarium adiecit*, Lugd. Batav. 1768. Vogel en a donné un abrégé accompagné d'observations critiques, auxquelles ont été ajoutées de nouvelles interprétations et une préface de Semler, Hül. 1768. Ziegler, *Neue Uebersetzung der Denksprüche Salomo's*, etc. Leipz. 1791. Rhode, *De veterum Pœtarum septuaginta, Hebræorum imprimis et Græcorum, Hamis, 1800. Holden's, Attempts towards an improved translation of the Proverbs of Solomon, from the original Hebrew, with notes critical, etc. London, 1819. Umbreit, Philologisch-kritischer und philosophischer Commentar über die Sprüche Salomo's*, etc. Heidelb. 1830.

COMMENTARIA

178

PROVERBIA SALOMONIS

ARGUMENTUM.

A Siracide, congruo tam materiam quam disciplinæ ordine, transeo ad Salomonem, hoc est, a rivo ad fontem, a scintilla ad rogam, a radio ad solem. Uterque enim idem moralis sapientie de moribus et virtutibus tractat argumentum: sed Salomon ut prior, ita et sapientior longe fuit Siracide ceterisque mortalibus, adeoque sapientum omnium magister et princeps. Quocirca hic prolegomena nulla, vel pauca præmittam: quæ enim præmissi Siracidi, serviunt et Salomoni. Rem ergo aggredior, quia opus vastum, et tempus breve, scilicet magnum hic agitur arandum; si prius tribus verbis libri argumentum, partitionem, methodum, inscriptionem, auctoritatem, usum, scopum, parallela et Commentatores indicaro. S. Hieronymus notat Auctorem tribus nominibus fuisse insignitum: vocatus enim fuit primo, *Salomon*, id est pacificus; secundo, *Cohalet*, id est Ecclesiastes; tertio, *Iedida*, id est amabilis Domino; atque juxta hæc tria sui nomina, tria pariter edidisse volumina, scilicet Proverbia, in quibus fere instruit incipientes in sapientie et virtutis studio; Ecclesiasten, in quo proficientes; et Canticum Canticorum, in quo perfectos informat. Idem tradit B. Gregorius Nyssenus, homilia 1 in *Canticis*. Audi ipsammet S. Hieronymum, epist. ad *Paulinum* de omnibus S. Scripturae libris: « Salomon pacificus, et amabilis Domini, mores corrigit, naturam docet, Ecclesiam jungit et Chilitum, sanctarumque nuptiarum dulcem canit epithalamium. » Pienius vero initio Commentar. in *Ecclesiasten*: « Tribus nominibus vocatum fuisse Salomonem Scripturæ manifestissime docent: *Pacificum*, id est *שלום* Salomonem; et *ידידה* *Iedida*, hoc est, dilectum Domini; et quod nunc dicitur *קהלת* *Cohalet*, id est Ecclesiasten: *אמון* autem Græco sermone appellatur, qui cotum, id est ecclesiam, congregat: quem nos nuncupare possumus concionatorem, eo quod loquatur ad populum, et sermo ejus non specialiter ad unum, sed ad universos generaliter dirigatur. Porro pacificus et dilectus Domini, ab eo quod in regno ejus pax fuerit, et cum Dominus dilexerit, appellatus est. » Et mox: « Is itaque juxta numerum voca-

bulorum tria volumina edidit, Proverbia, Ecclesiasten et Canticum Canticorum. In Proverbiis parvulum docens, et quasi de officis per sententias erudians: unde et ad filium ejus sermo crebro repetitur. In Ecclesiaste vero mature virum ab aliis instituens: ne quidquam in mundi rebus putet esse perpetuum, sed caduca et brevia universa, que ornimus. Ad extremum, jam consummatum virum, et calcato sæculo preparatum, in Canticis Canticorum quasi jungit amplexibus. Nisi enim prius reliquerimus vilia, et pompis seculi renuntiantes, expeditos nos ad adventum Christi paraverimus, non possumus dicere: Osculetur me osculo oris sui. Haud procul ab hoc ordine doctrinarum et philosophi sectatores suos erudiunt, ut primum Ethicam doceant, deinde Physicam interpretentur; et quem in his professione perspexerint, ad Theologiam usque perducant. » Subdit S. Hieronymus, idem significare Salomonem titulis quos sibi diversos initio librorum indit. « In Proverbiis enim notatur: Proverbia Salomonis, filii David, regis Israel. In Ecclesiaste vero: Verbo Ecclesiaste, filii David, regis Jerusalem; superfluum quippe est hic Israel, quod male in Græcis et Latinis codicibus invenitur. In Canticis autem Canticorum, nec filius David, nec rex Israel, sive Jerusalem, præscribitur, sed tantum Canticum Canticorum Salomonis: sicut enim Proverbia quasi viliis instituto, ad duodecim tribus, et ad totum pertinent Israel; et quomodo contemptus mundi non nisi metropolitibus convenit, hoc est habitatoribus Jerusalem: ita Canticum Canticorum ad eos proprie facit mentionem, qui tantum superna desiderant. Ad incipientes et proficientes, et paterna dignitas, et regni proprii merito indicatur auctoritas: ad perfectos vero, ubi non timore eruditur discipulus, sed amore filius, proprium nomen sufficit, et æqualis magister est, et necesse esse se regem. » Denique addit allegoriam de Christo: « Ceterum, ait, secundum intelligentiam spirituales, pacificus, et dilectus Dei Patris, et Ecclesiastes noster est Christus, qui melius pacifice destructo, et inimicis in carne evacuans,

faci utraque unum, dicens: Pacem mensi do volens, et pacem meam relinquo vobis: De quo Pater ad discipulos: Hic est, inquit, Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacuit, hunc audite; qui est caput omnis Ecclesie: nequaquam ad Synagoga Judeorum, sed ad Gentium multitudinem loquens, rex Jerusalem, visis lapidibus extracta. v. Simili modo Paphnutius Abbas apud Casanum, *Collat. III, cap. vi*, hos tres Salomonis libros triplici abrenuntiationi gradatim accommodat.

Præsent S. Hieronymus librum Sapientie, quia de ejus auctore æque ac auctoritate, an scilicet canonica sit Scriptura, dubitavit; de quo proinde suo loco accuratius agendum.

Porro tres libros jam citatos esse Salomonis, dictatos illi a Spiritu Sancto, ac consequenter eos continere veritatem divinam, atque obtinere eandem S. Scripture auctoritatem, apud omnes tam Hebræos, quam Græcos et Latinos orthodoxos, qui et cocodicos ac hereticos in confesso est. S. Hieronymo adimplantur S. Basilii, Olympiodorus et alii. Audi S. Basilium in principum *Proverbia*: « Imprimis, aut, *Proverbia* libri instructio morum est quamdam, nec non animi perturbationum correctio; deinde vite in universum dominionum, frequentes ac heres eorum, que sunt agenda, continent præceptiones. Ecclesiastes vero physiologiam attingit, nobisque in hac vita vanitatem palam ostendit, ut in his, quo ego præterunt, minima sit homini invigilantia, neque item animi curas in rebus vanis collocandum. Cantica Canticozum animæ perfectionis modum demonstrant; sponsi namque ac sponsæ benevolentiam continent, hoc est, anime cum Deo Verbo familiaritatem. » Docet eadem S. Basilii Salomonem in *Proverbia* de singulis virtutibus, nulla præmissa, exacte disserere; ideoque tradere non solum Ethicam proprie dictam, sed et Œconomiam ac Politicam, que sunt Ethicæ generis sumptus tres partes et species. Instruct enim hic Salomon non tantum privatum, qua ratione sapiens, sed et patremfamilias, qua ratione familiam, ac principem, qua ratione rempublicam genere regereque debeat. Alie enim virtutes decent privatum, alie patremfamilias, aut principem. Unus existit Theodorus Mopsuestenus Episcopus (qui primo solitarie ac monastice vite cum S. Chrysostomo cultor et collega, ipsius deinde in omnium luxuria est, ex quo frustra eum extrahere sedit S. Chrysostomus, epist. ad Theodorum lapsus: hic enim fuit Mopsuestenus, ut Baronius anno Christi 428, et alii tradunt; idque liquet ex Hesychii Hierosolymitano in Synodo V, act. 5. Unde ulterius in hæreses varias prolapsus, factus est Nestorij magister. Quare cum vite licentiori se dederet, non tulit graves hæse Salomonis sententias et correptiones, præsertim luxuriam, quas cap. vi, vii, et deinceps sæpius intulerit; qui dicere non est veritus Salomonem,

cum *Proverbia* et Ecclesiasten scriberet, prophetis gratiam non accepisse, sed tantum prudentia humana eae dictas, uti refertur et damnatur in Synodo V Constant., act. 4. Ex qua damnatione inferas Salomonem vere, cum hæse scriberet, prophetie gratiam accepisse, fuisseque Prophetam; idque liquet cap. xxx, vers. 1.

Porro Hebræi nonnulli et Thalmudici censent *Proverbia* a Salomone viva voce fuisse dicta, eaque vulgi ore celebrata et trita, tandem ab Isaia post ducentos annos fuisse conscripta, et postertati tradita: qua de re quid sentiendum sit, dicam, cap. xxx, vers. 1.

Adhuc Lyranus, Vatablus et alii nonnulli censent hæc sententias a Salomone dictas et dictatas, sed vario et promiscuo ordine; quocirca eas ab alio quopiam in unum hæc serie et ordine, qua jam in hoc libro exstant, esse conastas et digestas. Ceterum verius est contrarium, scilicet hæse gnomas hoc ordine, quo nunc exstant, ab ipso Salomone esse conscriptas. Id enim rerum et sententiarum inter se conexio, et quasi concesseratio exigere videtur, saltem ab initio libri usque ad cap. x. Nam post cap. x non creditur ille nexus et ordo: unde constat quasdam illarum non a Salomone, sed a posteris huc esse tradetas, suoque ordine dispositas. Id patet ex titulo cap. xxx et seq., ubi dicitur: « Hæc quoque parabolæ Salomonis, quas transtulerunt (Vatablus, hæc *revertuntur*) viri Ezechie regis Juda. » Ubi « *quoque* innuit, alias Salomonis sententias, que cap. xij antecedunt, non a Salomone, sed ab aliis pariter esse collectas, et suo ordine digestas. Verum potius « *quoque* referas ad ipsas parabolæ, non ad eorum ordinem, q. d. Hæc quoque fuerunt parabolæ Salomonis; que sequuntur, ejusdem sunt; et non ab ipso Salomone, sed a viris Ezechie huc ordine eo, quem curis, tradetas et dispositas.

Idem clare patet ex cap. xxiv juxta editionem Septuaginta a Romanis correctam. Hæ enim valde diversas est ordo ab eo qui est in Vulgato interprete Latino. Nam initio capituli ponuntur ea que habet Vulgatus eodem cap. xxiv usque ad vers. 23, uti annotavit quoque Schollastes ibidem; deinde nonnullæ sententiæ adduntur, que in Vulgato non exstant. Post eas subjunguntur ea que in Vulgato exstant cap. xxv, et initium cap. xxvi usque ad vers. 10: « Mulierem fortem quis inveniet? » deinde capite xiv habentur eadem que apud Vulgatum eodem capite usque ad finem libri leguntur. Hæcum « *mulierem fortem quis inveniet?* » alij codices Græci ponunt cap. xxv, alij xxx. Quamquam Vulgato interprete quoad ordinem per omnia consentiunt Græci Complutenses, Vatablus et alii, quin et ipse textus originalis Hebræus.

Due sunt primariæ hujus libri partes: prior a cap. i usque ad cap. ix continet parænesin ad sapientiam. Ad eam enim omnes adhortatur Salomon proponendo ejus dignitatem, naturam et

causas omnes, puta materialem, formalem, efficientiam et finalem, ac effectus, sive ingentes fructus et commoda, que sui studiosis plena manu confert sapientia.

Posterior a cap. ix ad finem libri continet ipsa dogmata et præcepta sapientiæ: nam cap. ix sapientia insinuat sacrificium, indeque sacrum epulum, quod recte convivium sapientiæ nuncupatur; ac mox inducit Salomonem sapientissimum velut in hoc convivio præsidem et modimperatorem, sapientiæ dogmata per varias, graves, acutas et elegantes gnomas edisserentem, et ritu convivialis omniibus ad hoc convivium invitatis enuntiantem. Unde hoc sapientiæ et Salomonis convivium imitatus est Plato in *Convivio*, Plutarchus in *Symposio*, ubi septem Græcicæ sapientiæ super mensam sapienter interloquentes i. dicit, Athenæus in *Convivio sapientium*, et alii passim. Quocirca Clemens Alexandrinus, lib. I *Stromat.*, asseverat Platonem ex *Proverbia* et Ecclesiaste Salomonis multa mutuatum vel suffuratum esse. De hoc convivio plura dicam cap. ix.

Posterior autem hæc pars in binas vel ternas subdivisioni potest. Prima enim ejus pars est a cap. ix usque ad xxx, ubi interrupte loquitur, suaque proverbialia quasi oracula promittit Salomon. Secunda est a cap. xxv usque ad xxx, ubi ponuntur parabolæ Salomonis congestæ et digestæ a viris Ezechie regis Juda, uti dicitur cap. xxv, 1. Tertia, a cap. xxx ad finem, complectitur sententias et sententiæ « Congregatis filii Vomentis, hoc est, uti Hebræis est, gnomas Agur *Rin Jache*, ac Lamuelis regis. Quocirca noster Salazar censet Salomonem in hoc sapientiæ convivio tres nuncupate interloquutores, nimirum ipsum Salomonem, Agur et Lamuellem, ideoque in versione Septuaginta verba Agur et Lamuelis statim post cap. xxv, quasi hi interloquantur, eisque suas loquendi vias det Salomon: quibus absolutis ipse suas resumit, sermonemque proseguatur usque ad finem libri; qua de re suis locis disseram. Sic Salomonem imitati Plato, Plutarchus, Athenæus et alii in suis Dialogis convivialibus, Socratem, Protagoram, Alcibiadem, Homerum, aliosque sapientes quasi interloquutores inducunt. Verum enimvero omnia qua hoc libro continentur, etiam verba Lamuelis, matrem loquentem et se puerum docentem inducat. De solo cap. xxx dubitari posset, an sit Agur, an Salomonis. Nec Agur ibidem ut interloquitur velut in dialogo, sed ut celebris illo aro sapientiæ per enigmata doctor introducit. Denique in Aguri persona loquitur ipse Salomon, uti ostendam cap. xxx.

Hinc sequitur id proverbialibus hæse gnomis frustra queri ordinem et connexionem earum inter se, cum sæpe nulla talis inveniri et assignari queat. Esto enim subinde de eodem argumento, et de eadem virtute duas vel tres consocer-

vel sententias, tamen his absolutis illico ad aliud prorsus thema digreditur. Veteres enim sapientes suam Ethicam tradebant per breves gnomas, easque diversas et disparatas, sine ullo connexionis ordinis studio, uti ostendi proemio in *Ecclesiasticum*; præsertim autem id faciebant in sermonibus mensalibus, puta in convivio: in illis enim mens convivarum, epulis intenta, non fert sermonem nimis serium et conexum, ut illi morose attendere et intendere debeat, sed sententiarum elegantium varietate gaudet, neque pascit et oblectat. Unde Plutarchus in *Quest. convic. 1*: « Oportet, ait, esse questionas faciliores, propositiones claras, succinatas interrogativas, ne rudiores absterreant et delatigent. » Ita censent hujus libri Commentatores ad unum omnes.

Porro Salomon scripsit *Proverbia* stylo ethico et susorio, non prophetico. Unde S. Cyrillus, lib. VII *Contra Julianum*, asserit, « Salomonem non vocari Prophetam a Christianis; » hinc et *Proverbia* olim in synagoga decantabantur voce ad suadendum composita. Audi Zamoram, libro I *Gnomat.*, cap. iv: « Pontatechus, ait, et libri historici cantabantur modo piano et leni; libri Prophetiales, modo severo et satyrico; Isalterium, modo contemplativo et gravi; *Proverbia*, modo bono et consiliativo; *Cantica*, modo alacri et jucundo; Ecclesiastes autem, modo severo; sed ad hoc intelligendum opus esset experientia vite vocis illorum. » Salomon tamen veras aliquas hæc nunciet prophetias, ut patet cap. xxx, vers. 4 et seq.; imo *Cantica Canticozum* continua sunt propheta de Christo et Ecclesia, capite 1, versu 1. Quare Salomon vocatur, et vere fuit Propheta, esto inferior Davide patre suo. Unde S. Gregorius Thaumaturgus in *Eccle.* cap. 1, vers. 1: « Salomon, ait, Davidis et Propheta filius, item mortaliu omnium clarissimus, et Propheta sapientissimus. » Et S. Augustinus, lib. XVII *De Civit. cap. xx*: « In *Proverbia*, ait, Ecclesiaste et Cantico reperitur Salomon prophetasse de Christo et Ecclesia. » Idem in *Psalm.* cxvii, « per Salomonem salubria monita, et divina Sacramenta Spiritum Sanctum operatum, » asserit. Neque Neocæsariensis solum, verum et Hilarius, canon 5 in *Math.*, vocat a Prophetam magnum, et merito dilectæ sapientiæ Deo charum; » itemque Ambrosius, lib. *De Salomone*, sive in fragmento enarrationis cap. xxx *Proverbia*, non solum communi aliquum Prophetarum appellatione, sed præteritis excellenti Salomonem dignatur: « Ante adventum, ait, Christi Propheta nulli, concepto Spiritu Sancto, futura nuntiatur, inter quos et Salomon loco suo et ordine pro temporibus nuntiator; sed inter alios et ipsum esse aliqua distantia, ideoque enteri solo Spiritu locuti sunt; Salomon autem Spiritu et adjuncta sapientiæ esse locutus. » Isidorus etiam, lib. *De Vita et morte Sanctorum*, cap. xxxv: « Salomon, ait, Sacramenta Ecclesie revelavit. » Eodem honore titule

condecorant Salomonem Prosp. part. II De Predictione. cap. xvii. et Rupertus; prologo in librum Psalmorum, cap. 1. S. Antonius quoque in Hist. passim appellat Prophetam. Denique Franciscus Georgius, tom. V. Problemat., qui est de sensu Sapientium doctrina, sect. 4. problem. 2. asserit, e ideo fuisse Salomonem uocatum a Nathan propheta, ut immemor ipsius habiturum christa prophetici spiritus, quo nonnulla futura praediceret, et multa recondita quae ueris enigmate patefaceret; ad quorum quodlibet exigitur spiritus propheticus. »

Inscribitur hic liber hebraice *1722 miste*, graece a Septuaginta *πρῶτον*, latine *Proverbia*, vel *Parabola Salomonis*, quia continet sententias graves, et quasi aethica axiomata tanta ingenuitate, veritate et certitudine, ut eis contradici nequeat, inquit S. Anastasius in *Synopsi S. Script.* cap. xiv. quae hominem quovis casu vel occurrat ad sapienter agendum, vitamque prudenter instigandum erudiant et dirigant. Quare inter eas, aliae sunt proverbialia sive adagia, aliae parabole, sive comparationes et similitudines, aliae apophthegmata, aliae strophae et enigmata, de quibus plura dicam cap. 1. vers. 1. Ad hoc sententiae aliae sunt aethicae, aliae mnemonicae, aliae poeticae, aliae denique theologicae. Insuper quaedam sunt didascalicae et doctrinales, quaedam consolatorie, aliam praedicae et adhortatoriae. Audi S. basilium in initium *Proverb.* : « Proverborum nomen, ait, de eo quod vulgariter dicitur, apud externos compositum est, de illis plerumque quae in trivis dicuntur. Quos enim apud illos via dicitur. Unde parva dicitur verbum iuxta viam, uti multorum tribum, et quod a paucis ad plura stantia transferri potest. Apud nos vero *πρῶτον* dicitur est sermo utilis, sub umbra figurarum idonea expressus, nullum et usus et gravitatis complectens, in recessu quoque multum alta sententia contagens. Ex quo Dominus : haec, inquit, in paravis locutus sum vobis. Tempus venit, ut non iam in paravis, sed palam vobis loquar; quasi semper proverbialia querant ac liberam dicendi viam non habeat, sed operimento quodam, et enigmati, ac verbis aliam mentem atque sententiam narret. » Verum enimvero diligenter hic advertendum proverbialia haec sententias non esse veras in hoc quod semper ita accidat : significant enim non quid semper, sed quid plerumque fiat, vel fieri solet; subinde etiam notant dantat eventum, licet rarum : significant enim quid ex tali vel tali facto boni vel mali sequi, ac sperari vel timeri possit, quidquid subinde accidat, ut : « *Prædictio in libro 29. in iudicio non erubuit os ejus, » Proverb. xvi. 40. Similia sunt cap. 1. vers. 22; cap. xviii. vers. 42. Id. psalm pluribus et amplius ostendi canonem 7 in Ecclesiastico.*

Proter versione Latina Vulgate addam versionem a Septuaginta, Aquiba, Symmachi, Theodotionis, Chaldaei, Syri, Arabici et aliorum. Ubi nota,

Septuaginta hic, uti et alibi saepe, distidere ab hebraeo et Vulgato Latino, quia, ut solerter advertit S. Augustinus, lib. II de Consensu Evangelicorum, cap. xvi. Septuaginta Dei spiritus aet. saepe non tantum interpretes, sed et paraphrastes sunt. Accedit quod Septuaginta quaedam aliter legerunt in hebraeo, quam Noster, praesertim cum allent sunt litterae : tunc enim facile unam pro alia substituant, indeque variant scriptores et codices. Sic pro littera *7* subinde in suis codicibus habuerunt et legerunt litteram *7*; pro *3* legerunt *3*, uti suis locis ostendam. Denique in versione Septuaginta per tot saeculorum intervalva nulli irreperere poterunt, et de facto non pauci irrepererunt errores.

Denique auctor libri est Salomon, filius David, rex Israel; qui in Ethia, aequae ac in omni sapientia et scientia, excelluit; fuitque Dei dono et iudicio immortalium omnium sapientissimus. Locutus est enim tera millia parabolarum, et quinquaginta millia carminum, quorum nonnulla, et quae meliora hinc libro inserta sunt, III Reg. iv. 32.

Quocirca Salomon, uti aetate et antiquitate, sic et sapientia longe superavit septem Graeciae sapientes, exterosque omnes : Salomon enim regnare cepit a creatione mundi anno 3929, a diluvio anno 1272, a nativitate Abrahae anno 980, ab exitu Hebraeorum ex Aegypto anno 478, post captam Trojam anno 144, ante Olympiadem anno 233, ante Romam conditam anno 262, ante monarchiam Persarum, sive ante Cyrum, sub quo florere septem Graeciae sapientes, ante 482, ante Alexandrum Magnum, sub quo florere Socrates, Plato et Aristoteles, anno 679, ante Christi nativitatem anno 1013. Vide tabulam chronologicam, quam praefixi Pentateacho. Eodem tempore regnabat in Tyro Saron rex, in Aegypto Vaphres, cujus filium in uxorem accepit Salomon, teste Eusebio et Eusebio, lib. IX Prepar. Evang. Apud Lacedaemonios rex erat Stratis, apud Corinthios Ion, apud Athenienses Archippus, apud Latinos Alba Sylvius filius Eoae Sylvii; in Asia dominabantur Amazonae, in Ethiopia regina Saba. Sub eodem tempore florere Homerus et Hesiodus, teste Eusebio. Unde et Cyrillus, libro VII Contra Julianum, Homarum facit coevum Salomonis : natus est enim Homerus anno regni Salomonis 29, vixitque 104 annos, uti multis probat noster Salvanus, tom. III et IV. Annot. Quare Homerus potuit audire sapientiam Salomonis, eamque docere.

Sapientia vero Salomonis divinitus fuit, non humana, utpote et indita non ab homine, sed a Deo : « Dedit tibi (ait Deus Salomon), III Reg. iii. 12) cor sapiens et intelligens in tantum, ut nullus ante te similis tui fuerit, nec post te surrecturus sit. » Et cap. iv. vers. 23 : « Dedit quoque Deus sapientiam Salomonis, et prudentiam laudamam, et latitudinem cordis, quasi arenam quae est in litore maris. Et praecedebat sapientia Salomonis sapientiam omnium Orientalium et

Aegyptiorum, et erat sapientior cunctis hominibus, sapientior Ethan Ezrahita, et Heman, et Chalehol, et Dorda, filiis Mahol; et erat nominatus in universis gentibus per circuitum. Locutus est quoque Salomon tria millia parabolas, et fuerunt carmina ejus quinque et mille. » S. Hieronymus in *Quaest. Hebr.* in lib. III Regum, conset vria haec millia parabolarum hoc Proverborum libro contineri : « In Proverbiis enim, ait, versus nonaginti quindecim continentur, in quibus etiam continentur tria millia parabole. » Intellige synoedochice, scilicet partem majorem trium millium contineri, non tota tria millia : praesertim quia Josephus, lib. VIII Antiquit., cap. ii, narrat a Salomone compositos parabolarum atque similitudinum libros ad tria millia. Adde Questiones illas in lib. Regum non videri esse S. Hieronymi, nam stylo ab eo discrepant, nec S. Hieronymus earum meminit lib. De Script. Eccles., ubi tamen meminit *Quaest. in Genesim*, uti solerter advertit Balarminus, lib. De Script. Eccles., in S. Hieronymo. Sed audi Josephum : « Composuit etiam libros odorum et carminum quinguae supra mille, ac parabolarum et similitudinum libros ter mille; cuiuslibet enim speciei plantarum suam adhibuit parabolam hab hypsoo usque ad cedrum; idem fecit de pecoribus et ceteris terrestribus animalibus, antilibusque et quae per aerem feruntur. »

Porro Origenes, prologo in *Cont.* : « Proverbia Salomonis, ait, succinctis brevibusque sententiis ingentis et perfectos continent sensus. » Quin et ipse Salomon, *Sap. viii. 2* : « Haec (sapientiam), ait, amavi et exquisivi a juventute mea, et quasi sivi sponsam mihi eam assumere, et amator factus sum formae illius. Generositate illius glorificat, contubernium habens Dei (graece, *sibi conviciatus cum Deo*); sed et omnium Dominus dilexit illam. *Doctrix* (graece *παις*, id est *mystra*), inquit, sapientissima; sicut enim sacerdos divina pro dignitate tractat, sic et sapiens per sapientiam digno Deum colit, et sancte tractat sancta) enim est discipula Dei, et electrix (graece *σεστρία*; alii, *σεστρία*; alii, *ποσειστρία*) operum illius. » Vide sequentia. Haec de causa Hemigus in illud *Coloss. ii. 2* : *habebat in ipso omnis plenitudo divinitatis corpore praeiter*; Habbatit enim, ait, in Salomone per sapientiam, in Daniele per castitatem, in Propetia per sanctitatem, in Moysae per mansuetudinem, in Christo vero per omnem virtutem esse completum. » Sic Trismegistus ad Tatium sic ait : *de herbis et principibus* ait, quod « meminerunt consensu immortales habentur, intelligentia cetera complexa, » juxta id quod paulo ante dixi et Seneca in Salomone habuisse « latitudinem cordis, » quasi arenam quae est in litore maris, » hoc est, ut explicat Vatablus, dedit illi Deus capax et unum animum, nulla comprehendentem nisi intelligentiam, q. d. Dedit ei tam amplam mentem, quam amplum locum occupat arena quae est juxta mare. Hinc Nozianzenus in eam. De Vir-

ginitate, Salomonem vocat *Sophia veritatem*. Quin et Abulenais in III Reg. iii. Quaesit. XI, Salomonem in sapientia praefert Adamo, licet illi aldem postquam Pererus, lib. II in *Genes. Quaesit. III, Valencia*, tom. I, disp. vii, *Quaesit. II, puncto 1*, et Pineda, lib. III De *Salomone*, cap. xi, num. 12.

Porro quia in Proverbiis Salomonis sententias sapientiam exprimit, hinc Proverbia a Patribus vocantur Sapientia Salomonis. Audi Eusebium, lib. IV *Histor.* cap. xxii : « Porro non hic solus (Ezequias), sed Irenaeus, et tota veterum turba Proverbia Salomonis sapientiam *σοφίαν*, id est, *omni virtute veritatem* (vel, ut alii ad verbum vertunt, *cuncti virtutem*, aut *omni studiorum*) affirmant; » et cap. x ex *Mellitone* : « Salomonis Proverbia, ait, sive sapientia. » Clemens Romanus, lib. I *Constit.* cap. vii, cum in laudem fere cap. vii *Pro.* de muliere prava recitat : « Audiamus, ait, quid in sapientis praecipit sanctus sermo : Fili, serva sermones meos, etc. Dic sapientiam scirentiam tuam esse. » Et cap. viii iterum citans locum *Pro.* xxxi de muliere forti : « Maritum tuum de te Sapientia laudat, cum per Salomonem ait : Mulierem fortem quis inveniet? » Et iterum, cap. x : « Verbum quod in Sapientia Domini scriptum est : Melius est habitare in solitudine, quam cum loquace et pugnace muliere, » etc., quod est ex cap. *xxi Pro.* Ac ne quis arbitretur fornicum aliquem in Clemente memoria lapsam, sciat non solum librum Proverborum, sed praeterea omnes Salomonis libros eo Sapientia nomine indigiti; nam in epistola ad Iacobum fratrem Domini, Cantica *Reni* appellat Sapientiam : « Dei, ait, dilectio mortis comparatur, dicente Sapientia : Valida est dilectio ut mors, » etc. De quo videndus omnino noster Turrianus in *Explantationibus Clementis*, capite vii. Atque adeo etiam S. Cyrilianus, lib. III *Testim. ad Quirinum*, cap. xvi, quod est de bono martyri : « In Sapientia, ait, Salomonis : Liberal de malis animam testis fidelis; » quae verba petita sunt ex cap. *xiv Proverb.* et cap. *lvi* asserti locum *Pro.* *xx* : « In Sapientia, ait, Salomonis : In omni loco speculatur oculi Dei bonos et malos. » Ubi videndus Pamelius super cap. *xvi*, num. 40, existimans certo omnes Salomonis libros, ac non solum Proverbia, titulo Sapientia inscribi a Cyrilliano. Denique Ecclesia haec libros vocat sapientiales, et Sapientiam Salomonis. Unde cum in *Missa* vel officio Ecclesiastico quidquam ex hisce libris recitat, ex libro Sapientiae id se do promerit affirmat.

Et dicitur liquet primo falli eos, qui censent Salomonem nonnulla sua dogmata haussisse a Gentiliis Philosophis et Sapientibus; aut ad Gentilium ritum, dicta et facta alludere (unde et ex illis ipsum explicant) : tum quia omnium prior, aequae ac sapientior fuit Salomoni, adeo ut ipse nullus fuerit discipulus, sed omnium magister; tum quia Hebraei nullum cum Gentilibus voluerunt habere

communione, tanquam populus sanctus, a Gentilibus separatus, et uni Deo consecratus: quare populi Gentiles sua a Salomone et Hebraeis hauserunt, quam Hebraei a Gentilibus, uti docent Eusebius passim *De Preparat. Evang.*, S. Augustinus *De Civit. Dei*, Theodoretus et alii; tum denique quia Sapientia Salomonis fuit divina et a Deo infusa: longe ergo omnia Gentilibus dicta dogmataque transcendit. Unde et omni Gentilium dogmatibus, moribus et ritibus eam comparare indignum est, et Deo injurium; perinde ac indignum et injurium est herie vel domine, cum ea ancilla componere: omnes enim scientie Gentilium Sapientie divinae velut ancillae servant et ancillantur.

Liquet secundo quanta sit parabolarum Salomonis subtilitas, dignitas, majestas, utilitas. Quocirca S. Hieronymus epist. 7 ad *Leont.*, Albini conjugem, de Paulae filiae institutione, monet ut eam a teneris imbuat hisce parabolis: «discat, ait, primum Psalterium, his se canticis avocet, et in Proverbiis Salomonis erudatur ad vitam.» Pulcherrima enim libo trauntur sententiae, quibus in omni loco, gressu (unde et vocantur Parabolae, quasi viatorum itinerariae, quod etiam et iter, id est gressus et actiones omnes dirigant), sermone et operatione utamur ad recte gradendum, loquendum et operandum. Qua de causa separatim a caeteris S. Scripturae libris sententiae Salomonis a Siracidas causa exstant, exiguaeque libello continentur, ut per vias a quolibet defertur, legi et feri possint, accipique quasi assidua via comes, imo dux, et, ut ille ait: «Vade manum.» Ita Ilieronimus, et Reverendiss. Matthias Hovius pte memorie, nuper cum in Belgio agerem, Archiepiscopus Mechliniensis, libellum hunc Salomonis et Siracidae gnomas continentem, assidue secum etiam per vias et itinera deferrebat, eumque in curru et hospitibus (instar magni illius Stanislati Hosii Cardinalis, qui concilio Tridentino praesuit) diligenter legebat et relegebat: unde ejus sententiae, quae particularem in rebus quibusque prudentiam, tum humanam quam divinam docent et praescribunt, ad unquam callebat, atque ex earum proscripto et dictamine actus omnes suos, tum privatos, tum publicos moderabatur et dirigebat, ideoque Archiepiscopatum adeo probe et sancte gubernavit, ut presentibus ingens sui desiderium, discipulis exemplum, posteris formam perfecti Pastoris et Episcopi, cum funa posthuma reliquerit et presserit. Haec de causa inter elogia Salomonis illud imprimis celebrat Siracidas dicens: «Et replesti in comparationibus aenigmata; ad insulas longe divulgatum est nomen tuum, et dilectus es in pace tua, in cantilenis, et proverbis, et comparationibus, et interpretationibus miratae sunt terra.» *Ecccl. xlvii, 17.* Vide ibi dicta, et Josephum lib. VIII *Antiq.* cap. n. Denique S. Hieronymus in cap. xii *Eccle.*, ad illa vers. 9: *Et investigans componit* (Salomon) *parabolas multas:*

«Aliud, ait, in mensura habentes, aliud in superbie pollicentes. Proverbia quippe non hoc sonare quod scriptum est, etiam in Evangelio edocentur; quod Dominus populo in proverbis et parabolis sil locutus, secreto autem Apostolis dissolverit ea, *Matth. xiv.* Ex quo manifestum est, et Proverborum librum, non ut simpliciter tribuantur, patentia habere praeccepta; sed quasi in terra aerum, in nucleis natis, in hirsutis castaneorum operculis absconditis fructus et inquirunt; ita in eis divinum sensum altius perscrutandum.»

Scopus et finis horum Proverborum est cuique atati, sexui, statui et generi hominum, in quovis foram occursu leges recte agendi, normaque honeste vite praescribere, qua Deo placeat, ut ab illo post modicum brevis hujus aevi labores aeterna felicitate et felici eternitate donentur, ac eandem sibi subdites, sive in domo et familia, sive in republica et regno perducant. Hunc finem initio libri indicat Auctor dicens: «Parabola Salomonis, ad sciendam sapientiam et disciplinam, ad intelligenda verba prudentiae, et scienda eruditionem doctrinae, justitiam, et iudicium, et aequitatem.» Quocirca vix alius inter S. Scripturae libros est hoc nostro ad dicendum, ad concionandum, ad persuadendum, ad ultimum mores hominum formandos reformandosque aptior; qua de causa ejus sententiae crebro utitur S. Gregorius, qui optimus morum et virtutum est magister. Atque haec de causa sicut Ecclesiasticus, sic potiori jure hic liber vocetur *caerulae*, id est omnium virtutum preceptor, ac *caerulae*, id est pae omnium eligendis et legendis. Quocirca Basilicus imperator ad imperium instrans Leonem filium cognomento Philosophum, hoc ultimum ei dat praecceptum: «Veterum sapientium sententias revolve, ut mores tuos omni ex parte excolas: multa enim in illis praeccepta valde utilia reperies, praesertim in operibus Salomonis et scriptis Isocratis: adde etiam, si vis, Jesu Sirach documenta, et quibus multum civilis et regiae prudentiae haurire poteris.» Exstat in fine tomi V *Biblioth. SS. Patrum.* Hinc in Bibliis Arabiis hujus libri hic datur titulus: *Proverbia Salomonis sapientis, id est conciones ejus, qui regnavit in filiis Israel.* In Syriacis vero: *Liber Proverborum Salomonis, filii David, regis Israel.*

Dividunt Hebraei vobus Testamentum in tres partes, scilicet in Legem sive Pentateuchum, Prophetas et Hagiographa. Hagiographis accensent Proverbia caeterosque libros Salomonis, S. Augustinus tamen, lib. II *De Doctrina Christ.* cap. vii, dividens Scripturam veterem in historiam et prophetalem, prophetali libros Salomonis annumerat: praesertim quia, ut ipse ait in lib. XVII *De Civit.* cap. 13, in hoc libro verba, proprie dicte prophetiae de Christo et Ecclesia continentur, quod verissimum esse suis locis ostendam. Imitantur Rabbinii Salomonem primo scripsisse Canticum Canticozum, cum adhuc esset juvenis, Proverbia in virili etate, Ecclesiastem in senio. Vo-

tum ordo gradusque materiaram contrarium indicat, scilicet cum primo scripsisset Proverbia, deinde Ecclesiastem, denique Canticum, atque hoc ordine in Bibliis libri ponuntur. In Proverbiis enim incipientes erudit; in Ecclesiaste, proficientes; in Cantico, perfectos, uti dixi initio ex S. Hieronymo.

Verit hunc librum ex Hebraeo S. Hieronymus, ejusque versio est ea quam habemus in Latina Vulgata. Verum, quia tunc usitata, et toto orbe recepta erat versio septuaginta Interpretum, hinc, ne eam prorsus mutare velle videretur S. Hieronymus, in eandem, etsi ab Hebraeo discrepantem, saepe declinat: qua de causa nostra versio non per omnia exacte et ad amissam respondet Hebraeo, sed ab eo subinde in Graecum defleat, et, ut ita dicam, deviat. Ubi nota Septuaginta subinde nonnulla addere, quae modo non sunt in Hebraeo, sive quia librum istum ex exstant in Hebraeo, sive quod ipsi explanationis gratia nonnulla addiderunt, uti addiderunt *de ne attendas fallaciae mulieris*, cap. v, vers. 2: hoc enim tacite in sequentibus intelligitur; sive quod ipsi non tantum interpretes fuerint, sed et scriptores hagiographi, uti docet S. Augustinus, lib. IV *De Doctr. Christiana*, cap. vii, et lib. I *De Consensu Evang.* cap. lxxvi. Afflati ergo Spiritu Sancto, poterunt ejus instinctu dicere sententias nonnullas, quae in Hebraeo non habentur, ideoque auctoritatem habent Canonicae Scripturae, atque ut tales eas recipit et probavit Ecclesia. Tum denique quod sententiae nonnullae ex uno loco in alium translatae sint, sive ab ipsis Septuaginta sive ab eorumdem collectoribus. Sic *Proverb. iv*, vers. vii, addiderunt: «Vias enim, quae a dextris sunt, novit Dominus; perverte vero sunt, quae a sinistris sunt. Ipse autem rectos facit cursus tuos, iterum autem tuas in pace producit: nihil enim horum est in Hebraeo, nec in Chaldaeo. Porro a cap. x usque ad finem Proverborum, facile est discernere in editione Vulgata quae sententiae exstant in Hebraeo, quae non: ille enim quibus sigillatim numerus in margine, ad indicandum ordinem versus, praepositur, exstant in Hebraeo; ille vero quibus numerus non praepositur, sed numero versus praecedens adscribitur, non exstant in Hebraeo: ut cap. x versus annexus versus 4: «Qui nititur mendacis, hic pascit ventos, non exstat in Hebraeo, quia caret numero. Cap. iii versus annexus versus 11: «Qui spaciatur in vine demoratoribus, in suis munitionibus relinquit contumeliam, non exstat in Hebraeo.

Cap. xiv versus annexus vers. 15: «Filiis dolosis nihil erit boni,» etc., non exstat in Hebraeo, neque ac annexus vers. 21: «Qui credit in Domino, misericordiam diligit,» Pari modo, ut caeteros omnes recenseam, non exstant in Hebraeo versus annexus vers. 5 et 27 cap. xv. Item annexus vers. 6 cap. xvi, item annexi vers. 16 cap. xvii et vers. 8 et 22 cap. xviii, et vers. 9 cap. xxi, et vers. 7 cap. xxii, et vers. 10 et 20 (ubi duo sunt) cap. xxv, et vers. 10 cap. xxvii, et vers. 27 cap. xxviii. Legitur versum, qui proprius non praefigitur numerus, scio non casare in Hebraeo. Nam Septuaginta interpretes sequitur Noster: ipso enim ea quae non inventi in Hebraeo, sed in Septuaginta, ex his descriptis, ne quid minus illi haberemus. Unde colligas versionem Vulgatam S. Hieronymi non esse puram putam ex Hebraeo, sed nonnulla ex Graecis addita, sive ab ipso S. Hieronymo, sive a quo alio.

Porro versio Septuaginta ubi pura est et sincera, olim Vulgata fuit, ideoque Canonica Scriptura, ac proinde etiamnum talis est: at eandem subinde minus puram et sinceram esse, ex variatae lectionum quae in ea reperitur, liquet. Quare velle eam semper cum Hebraeo et Vulgata moderna conciliare, supervacuum est, imo impossibile. Ubi conciliatio facilis erit et proca, indubito ubi difficilis et violenta, praeteribo. Vulgata enim modernam, velat geminam S. Scripturam ab Ecclesia auctoritatem, explicare destino. Septuaginta fera sequitur Syrus Interpres, *Moses Bar-Cepha* vetus auctor et ipse Syrus, lib. *De Paradiso*, parte I, pag. 307: «Scilicetum est, inquit, vetus Testamentum pluribus translationibus ex Hebraeo lingua in Graecam esse transpositum; Syriacae vero reddidit esse, una quidem interpretatione ex ipso Hebraeo, altera vero ex Graeco.» Verum Syra versio, quae modo exstat, ex Graeco translata videtur: passim enim cum eo consentit, paucis exceptis.

Denique, ut ad oculum videatur quam Salomon haec libris sit accuratus sapientiae ethicaeque magister, quamque ejus dogmata secuti sint posteri sapientes, praesertim Siracides auctor Ecclesiastici, qui Salomone 540 annis fuit posterior, ponam hic ex ordine gnomas Siracidae illustriores, quas ipse ex Salomone part. «Uad rem et sensum, partim verbotenus deponit, et mutatae est, ut sequentia utriusque parallelia ostendant: quae ex re mira pariter videbitur Siracidas cum Salomone in doctrina harmonia et conso-

PARALLELA

JESU FILII SIRACH IN ECCLESIASTICO.

4. Omnis sapientia a Domino Deo est, et cum illo fuit semper, et est ante seculum, cap. 1, vers. 1.
5. Propter opus creatura est sapientia, et intellectus prudentia ab avo, vers. 4.
6. Et effudit illam super omnia opera sua, et exuberavit omnem carnem, vers. 10.
4. Initium sapientie timor Domini, vers. 10.
5. In igne probatur aurum et argentum; homines vero probabiles in camino humilitationis, cap. 11, vers. 5.
6. Alburn te ne quaeris, et fortiora te ne scrutatus fueris, cap. 11, vers. 22.
7. Noli anxius esse in divitiis iniustis; non enim procedunt filii in die obductionis et vindictae, cap. 1, vers. 10.
8. Cum iracundo non facies rixam, et cum audace non sis in deserto, cap. 11, vers. 19.
9. Ne des fornicariis animam tuam in ullo, ne perdas te et hereditatem tuam, cap. 11, vers. 6.
10. Secundum iudicem populi, sic et ministri eius, cap. 1, vers. 2.
11. Servo sensato liberi servient, vers. 28.
12. Mellior est qui operatur et abundat in omnibus, quam qui gloriat et eget pane, vers. 30.
13. Priusquam audias, ne respondeas verbum, cap. 11, vers. 8.
14. Est qui locupletatur parce agendo, etc. Et desat quod tempus praeterit, et mors appropinquet, et relinquit omnia illis, et morietur, vers. 18.
15. In bonis viri, inimici illius in tristitia; et in malis afflictio illius, amicus agnitus est, cap. 11, vers. 6.
16. Et si humiliatus vadat curvus, ad iudicium tuum, et custodi te ab illo, vers. 11.
17. Dives iniuste egit, et frimet; pauper autem Iesu faciebit, cap. 11, vers. 4.
18. Dives commotus confirmatur ab amicis suis; humilis autem, cum ceciderit, expelletur et a nolis, cap. 11, vers. 25.

ET SALOMONIS IN PROVERBIS, ECCLESIASTICO, SAPIENTIA.

1. Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio, Prov. cap. viii, vers. 22.
2. Ab aeterno ordinata sum, et ex antiquis, antequam terra fieret, vers. 23.
3. Quando preparabat coelos, aderam, etc., vers. 27.
4. Cum eo eram cuncta componens, etc., et delicia mea esse cum filiis hominum, vers. 30.
4. Timor Domini principium sapientiae, cap. 1, vers. 7.
5. Tanquam aurum in fornace probavit eos, et quasi holocausti hostiam accepit illos, Sap. cap. 11, vers. 6.
6. Qui scrutator est majestatis, opprimetur a gloria, cap. 11, vers. 27.
7. Qui confidit in divitiis suis, corruet; iusti autem quasi virens folium germinabunt, cap. 11, vers. 28.
8. Noli esse amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioso, cap. 11, vers. 24.
9. Ne des alienis honorem tuum, et annos tuos confidit; ne forte implentur extranei viribus tuis, et labores tui sint in domo alieni, Prov. v. 9.
10. Princeps, qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros habet impios, cap. 11, vers. 12.
11. Servus sapiens dominabitur filiis stultis, et inter fratres hereditatem dividet, cap. 17, vers. 2.
12. Mellior est pauper et sufficiens sibi, quam gloriosus et indigens pane, cap. 11, vers. 9.
13. Qui prius respondet quam audiat, stultum se esse demonstrat, et confusione dignum, cap. 17, vers. 13.
14. Unus est, et secundum non habet, non filiam, non fratrem; et tamen laborare non cessat, etc., nec recogitat dilens: Cui laboro, et fraudo animam meam bonis? Eccl. cap. 1, vers. 8.
15. Omni tempore diligit qui amicus est, et frater in angustiis comprobatur, cap. 17, vers. 17.
16. Quando submisit vocem suam, ne crederis ei; quoniam septem nequiae sunt in corde illius, cap. 11, vers. 23.
17. Cum observationibus loquetur pauper, et dives effabitur rigide, cap. 17, vers. 27.
18. Divitiae addunt amicos plurimos; a paupere autem et hi, quos habuit, separantur, cap. 11, vers. 4 et 7.
- Fratres hominis pauperis oderunt eum; insuper et amici procul recesserunt ab eo.

JESU FILII SIRACH IN ECCLESIASTICO.

ET SALOMONIS IN PROVERBIS, etc.

19. Ante obitum tuum operare justitiam: quoniam non est apud inferos invenire cibum, cap. 11, vers. 17.
20. Beatus vir qui in sapientia morabitur, etc., qui respicit per fenestras illius, et in januis illius audiens, vers. 22 et 23.
21. Longe abest a superbia et dolo, cap. 11, vers. 7.
22. Non dixeris: Per Deum abest; quae enim odii, ne feceris, vers. 11.
23. Ante hominem vita et mors, bonum et malum: quod placuerit ei, dabitur illi, vers. 18.
24. A mortuo quasi nihil, perit confessio. Confiteberis vivens, vivas et sanus confiteberis, et laudabis Deum, cap. 17, vers. 26.
25. Operarius ebriosos non locupletabitur; et qui spernit modica, paulatim decidet, cap. 11, vers. 4.
26. Qui multis utitur verbis, laedit animam suam; et qui potestatem sibi sumit iniuste, odium, cap. 11, vers. 8.
27. Ex ore fatui reprobanditur parabola; non enim dicit illam in tempore suo, vers. 22.
28. Xenia et dona exerceant oculos iudicum, et quasi metus in ore avertit correptiones eorum, vers. 31.
29. Scientia sapientis tanquam fundatio abundabit, et consilium illius sicut fons vite permanet, cap. 11, vers. 16.
30. Fatuus in risu exaltat vocem suam; vir autem sapiens vix tacite ridebit, vers. 27.
31. Aream, et salem, et massam ferri facilis est ferro quam hominem impudentem, cap. 11, vers. 18.
32. Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam, cap. 11, vers. 5.
- Ab initio et ante saecula creata sum, vers. 14.
33. Ego sedi in caelis ut oriretur lumen indeficiens; gyrum coeli circumivi sola, et profundum abyssi penetravi, et in fluctibus maris ambulavi, et in omni terra stelli, vers. 6 et 7.
34. Transiit ad me omnes qui conceperunt me, et a generationibus meis implemini: spiritus enim meus super vos dulcis, et hereditas mea super vos et faciem, vers. 26.
35. Gratia super gratiam, mulier sancta et pudamata, cap. 11, vers. 19.
36. Qui denudat arcana amici, fidem perdit, et non invenit amicum ad animum suum, cap. 11, vers. 17.

19. Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare; quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas, Eccl. cap. 11, vers. 10.
20. Beatus homo qui audit me, et qui vigilat ad fores meas quotidie, et observat ad postes ostii mei, cap. 11, vers. 34.
21. Arrogantiam et superbiam, et viam pravam, et os bilingue detestor, vers. 13.
22. Insapientia hominis violat, vel vastat vias eius: Deum autem causatur; vel accusat, in corde suo, cap. 11, 3. Quae verba et Proverb. iuxta Septuaginta citat S. Augustinus, De Gratia et libero arbitrio, cap. 11.
23. Considera quod hodie proproverim in conspectu tuo vitam et bonum, et e contrario mortem et malum, Deuter. xxx, 16.
24. Non inferus confitebitur tibi, neque mors laudabit te, etc. Vivens, vivens ipse confitebitur tibi, Isai. cap. xxxviii, vers. 18.
25. Vacantes poculis, et dantes symboli consumuntur, et vastantur panis dormitatio, cap. 11, vers. 21.
26. In multiloquio non deerit peccatum; qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est, cap. 11, vers. 16.
27. Quomodo pulchras frustra habet claudas fibias; sic indecorus est in ore stultorum parabola, cap. 11, vers. 7.
28. Nec accipies munera, quae alioquin exerceant prudentes et subvertunt verba iustorum, Eccl. cap. 11, vers. 8.
29. Torrens redundans fons sapientiae, cap. 11, vers. 4.
- Fons vite eruditio possidentis, cap. 11, vers. 22.
30. Sicut sonitus spicarum ardentium sub olla, sic risus stulti, Eccl. cap. 11, vers. 7.
31. Grave est saxum, et onerosa arena; sed ira stulti utroque gravior, cap. 11, vers. 3.
32. Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio. Ab aeterno ordinata sum, cap. 11, vers. 22.
33. Quando preparabat coelos, aderam; quando certa lege et gyro vallabat abyssos, etc., quando appendebat fundamenta terrae, vers. 27.
34. Nunc ergo, filii, audite me: Beati, qui custodiunt vias meas. Audite disciplinam, et estote sapientes. Beatus homo qui audit me, etc. Qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet salutem a Domino, vers. 32.
35. Qui invenit mulierem bonam, invenit bonum. Septuaginta, invenit gratiam, id est gratiam, cap. 11, vers. 22.
36. Qui ambulat fraudulentem, revelat arcana: qui autem fidelis est animi, amici odium commissum, cap. 11, vers. 13.

JESU FILII SIRACH IN ECCLESIASTICO.

37. Qui in altum mittit lapidem, super caput ejus cadet, vers. 28.

Qui foveam fodit, incidet in eam, vers. 29.

38. Quasi lutum figuli in manu ipsius, plasmare illud et disponere, etc. Sic homo in manu illius qui se fecit, cap. XXIII, vers. 13.

39. Qui timet Dominum, nihil trepidabit, et non pavescit: quoniam ipse est spes eius, capite XXIII, vers. 19.

40. Dona iniquorum non probat Altissimus, nec respicit in oblationes iniquorum, vers. 23.

41. Non apparebis ante conspectum Domini vacuus, cap. XXV, vers. 6.

42. Quis erudit et qui non habet nitum, et deflectens ubiqueque obscuraverit, cap. XXVI, vers. 28.

43. Omnia quae de terra sunt, in terram convertentur, et omnes aquae in mare revertentur, cap. XI, vers. 41.

44. Substantie iniquorum sicut fluvii siccabantur; et sicut tonitruum magnum in pluvia personant, vers. 13.

45. Nepotes impiorum non multiplicabunt ramos, et radices immundae super cacumen petrososonant, vers. 15.

46. Curam habe de bono nomine: hoc enim magis permanebit tibi, quam mille thesauri pretiosi et magni, cap. XII, vers. 15.

Cetera quae a cap. XLIV usque ad finem libri tradit Sirachides: elogia sunt Salomonis, Davidis, Moysis, Patriarcharum et Prophetarum, quae ex proprio cujusque libro, historia vel prophetia petita esse, adeoque illorum esse compendia, cuius ea inspicienti liquet.

Porro adeo Sirachides Salomonis fuit asseda, discipulus et amulus, ut Patres plerique, atque ac recentiores librum Ecclesiastici Salomoni ascribant; quani Salomon sententiarum ejus sit auctor, Sirachides vero easdem duntaxat collector et descriptor. Quocirca S. Augustinus ceterique Patres Ecclesiasticum Salomonis nomine indignant et vitant, uti multis ostendi pronio in Ecclesiasticum.

Quapropter uno hoc tomo, si fieri possit, totam sapientiam Salomonis, puta Proverbia, Ecclesiasten, Sapientiam, et forte Canticum Canticorum, complecti destino; perinde ac totam Sirachidis sapientiam uno tomo complexus sum, praesertim quia multas Salomonis sententias in Sirachide, quae a Salomone mutatas est, exposui. Quare illas eodem remittam, non jam dictum dicam, et actum egam.

ET SALOMONIS IN PROVERBIS, ETC.

37. Qui fodit foveam, incidet in eam, et qui volvit lapidem, revertetur ad eum, cap. XXVI, vers. 27.

38. Sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea domus Israel, Jerem. cap. XVII, vers. 6.

39. Justus quasi leo confidens, absque terrore erit, cap. XXVIII, vers. 1.

40. Victimae impiorum abominabiles Domino: voti justorum placabilia, cap. xv, vers. 2.

41. Non apparebis in conspectu meo vacuus, Ezech. cap. XIII, vers. 15.

42. Sicut avis transmigrans de nido suo, sic vir qui derelinquit locum suum, Proverb. cap. XXVII, vers. 8.

43. Ad locum unde exeant, flumina revertentur, ut iterum fluant, Eccl. cap. 1, vers. 7.

44. Quasi tempestas transiens non erit impius: justus autem quasi fundamentum sempiternum, Proverb. cap. x, vers. 25.

45. Spuria vilulamina non dabant radices altas, nec stabile firmamentum collocabunt. Et si in ramis in tempore germinaverint, infirmiter posita, a vento commovebuntur, et a nimietate ventorum eradicabuntur, Sap. cap. iv, vers. 3.

46. Melius est nomen bonum, quam divitiae multae: super argentum et aurum, gratia bona, ut scilicet sis in gratia et benevolentia aliorum, Proverb. cap. XIII, vers. 4.

Denique subinde similes Sirachidis et aliorum sapientium, etiam Philosophorum, sententias citabo, quae Salomonicis sui similibus vel lucem vel decus afferunt, tum ut rivus suo fonti restituam: a Salomone enim singuli sua hauserunt; tum ut ostendam quanta sapientie, id est veritatis et virtutis, sit vis, utpote quam etiam infideles, puta idololatras et hereticos, subinde negare non sint ausi, esto in aliis multis casuiterint, turpiterque errarint. Ipsum enim doctori orthodoxo faciendum esse praclare docet S. Augustinus, lib. II De Doctrina Christiana, cap. XI: « Philosophi autem, ait, qui vocantur, si qua forte vera et fidei nostrae accommodata dixerint, maxime Platonicis, non solum formidanda non sunt, sed ab eis etiam tanquam injustis possessoribus in usum nostrum vindicanda. Sicut enim Aegyptii non solum idola habebant, et onera gravia, quae populus Israel detestaretur et fugeret, sed etiam vasa atque ornamenta de auro et argento, et vestem, quae ille populus exiens de Aegypto sibi potius, tanquam ad usum meliorem clanculo vindicavit, non auctoritate propria, sed praeccepto Dei, ipsis Aegyptiis nescienter commodantibus ea quibus non bene

utabantur: sic doctrinae omnes Gentilium non solum simulata et superstitiosa figmenta, gravesque sarcinas supervacuae laboris habent, quae uniusquisque nostrum duce Christo de societate Gentilium exiens debet abominari atque devitare; sed etiam liberales disciplinas usui veritatis aptiores, et quaedam morum praeccepta utilissima continent, deque ipso uno Deo colendo nonnulla vera inveniuntur apud eos: quod eorum tanquam aurum, quod non ipsi instiluerunt, sed de quibusdam quasi metallis divina providentia, quae ubique infusa est, eruerunt, et quo perverse atque injuriose ad obsequia demonum abutuntur; cum ab eorum misera societate sese animo separat, debet ab eis auferre Christianus ad usum justum praedicandi Evangelium, Actor. VII. Plura haec de re dixi, pronio in Ecclesiasticum. Porro in hac re cavenda est nimia licentia, qua annulli in Gentilium libris versati, S. Scripturam ad Gentilium

historias, ritus et mores, quos mente praecoenerant, accommodant, imo explicant, cum potius haec omnia S. Scripturam velut pedisseque dominam, ut ait S. Augustinus, subsequi, illique subservire debeant. Idem olim vitio cecum fuit Arnobius, qui grandior a gentilismo ad Christianismum conversus in scriptis subinde gentilizat, eo quod non aliis quam Gentilium litteris imbutus, non aliud sapere, nec eloqui posset, quam quae tot annis in Gentilibus legerat et didicerat. Sed venia ei danda, quod vix catechomenus vero Christianis dira persecutione vexatus, de Christiana religione, quam necdum plene noverat, apologiam scriperit. Quid enim mirum si Gentilibus adhuc gentiliosus illi nervos inspersionis? Qui ergo in S. Scripturam scribere destinat, maturius et citius, a politici litteratura ad sacram se transferat, eaque plane mentes imbuet oportet.

JANIL
 NOMA DE NUEVO LEÓN
 AL DE BIBLIOTECAS

COMMENTATORES.

Scripti S. Ambrosii librum *de Salomone* (exstat tomo II Operum ejus), in quo non aliud tractat quam parabolam, vel enigmam illud *Proverb. xxx. 18*: «Tria sunt officia mihi, et quartum penitus ignoro: viam equitatis in caelo, viam oculuri super petram, viam navis in medio mari, et viam viri in adolescentia.» Subdit deinde explicationem totius capituli *xxx. Proverb. de Muliere forti*.

Exstat tomo VIII S. Hieronymi Commentarius in *Proverbia*; sed certum est illum ex officina S. Hieronymi non prodidisse, tum quia stylus plane discrepat ab eo, tum quia in cap. xxx citatur nomenclatura S. Hieronymi, ac in cap. xxi et xxxi citatur S. Gregorius Papa, qui discessit pene annis S. Hieronymo fuit posterior, tum quia idem Commentarius planè ad verbum exstat inter Opera Bedae. Bedae ergo est, ejusque stylum rursus, uti Bellarminus et alii notantur; quare Bedae nomine eum citabo. Scripsit S. Basilus, hom. 12 in *Expositione Proverborum* (unde subjungitur illa homilia de *bre et lucida*), in qua primas sententias primi capituli *Proverb.* explicat. Sed nonnulli viri eruditi, qui sacra habent crisis, dubitant. Imo negant hoc opus esse Basilii. S. Augustinus in cap. xxxi *Proverb. de Muliere forti* scripsit serm. 217 et 218 *De Temp.* In libris Salomonis scripsit Honorius (excusus est Coloniae anno domini 1314), Augustodunensis presbyter, qui claruit anno Domini 1220, teste Trithemio. Rursus in cap. xxxi *Proverb. de Muliere forti* ingens volumen scripsit Albertus Magnus, in quo totum illud caput partim physice, partim ethice, partim mystice explicat.

Mystice quoque *Proverbia* et *Ecclesiastan*, sed breviter et punctim explicat Salomus Episcopus Viennensis (exstat tomo V *Biblioth. sanctorum Patrum*), cui Eucherius Lugdunensis dedicavit et inscripsit suos Commentarios in *Genesis*, et in *lib. Regum*; imò Salomum hunc fuisse filium Eucherii, genitum ab eo anto Episcopatum, docet Barthelemy, anno Christi 441, qui tunc patrem quam filium a doctrina et sanctitate dilaudat.

Capitulum *Proverb.* contra Arianos explicat Faustinus presbyter (vulgo Gregorius Baricus Episcopus Eiltherhusus), lib. VI *De Fide contra Arianos*, ad Gallum Placidiam Augustam, tempore Theodosii Imperatoris. Sed liber hic parvè est auctoritatis, eo quod auctor fuerit schismaticus: fovit enim eum Marcellino presbytero schisma Ursicini con-

tra B. Damasum Papam, tempore S. Hieronymi. Exstat tomo IV *Biblioth. sanctorum Patrum*.

Exstat Romae in Bibliotheca Sfortiana et alibi, Catena in *Proverbia Graecorum Patrum* numero quododessim, nimirum Apollinaris, Basilii, Chrysostomi, Cyrilli Alexandrini, Didymi, Diodori, Epiphani, Evagrii, Eusebii, Eustachii, Hippolyti, Iuliani, Origenis, Olympiodori, Polychronii; quam e Graeco in Latinum convertit noster Theodorus Peltanus, editaque est Antuerpiae anno Domini 1614, quam crebro citabo.

Posteriori aëvo scripsit in *Proverbia* Robertus Holcot, sed misellanea continet ex varia eruditione, quae concolorata illius aevi ac emolones sparsè venabuntur. Sunt tamen qui putent illud opus non esse Roberti Holcot, sed Thomae Anglici Galensis, uti in fronte libri praenotatum legitur. Lektionen in *Proverbia* scripsit Guallelmus Parisiensis. Lyranus, Huzo, Dionysius Cartusianus scripsere in *Proverbia*, aequè ac ceteros omnes S. Scripturae libros.

Antonius Giggeus doctor collegii Ambrosiani Mediolani edidit Catenam trium Hebraeorum Rabbinozum, scilicet Salomonis, qui a patre cognominatur *Isacides*, quia Isacii filius: a patria *Iarchi*, vel potius *Iarchi*, id est Lunens vel Lunensis, ab oppido Aquilanae quod *Lamel* appellatur; nam a *למל* *Iarchi*, id est *ham*, dictus videtur *למל* *Iarchi*, id est Lunensis. Hic inter Rabbinos precelestis est, cumque saepe citat et sequitur Lyranus. Hic ergo primus est in Catena; duo reliqui sunt R. Abraham Ben Ezra et R. Levi Ben Gersonom. Porro Giggeus Catenam ex Hebraeo in Latinum convertit, addiditque versionem Chaldaicam et Syriacam, quas crebro citabo. Qui haec omnia in *Proverbia* scripserunt, nec hunc Hebraeorum, nec illum Graecorum Catenam, uti nec Syram, nec alios nonnullos jam citatos videntur vidisse. Veritas ubivis Gentium reperitur, colenda est, ac dicendum subinde cum Virgilio Ennium legentis: «Gemmas et sidera collige.»

E recentioribus, et nostro hoc saeculo scripsere Hieronymus Osorius, et e Societate nostra Theodorus Peltanus, quorum uterque *Proverbia* elegantè paraphrasi illustravit; Constantinus Fontius, Petrus Nannius, Sixtus Senensis in *Sophias monitessaro*, Michael Silonius, Petrus Scarga e Societate nostra, Robertus Baynus, Joannes Arboreus, Thomas de Vio Cardinalis Cajetanus, Cornelius

Jansenius more suo solide et profunde, ac plures alii; sed post omnes et pra omnibus fuae et eruditè noster Ferdinandus a Salazar, qui militiam non solum sacram, sed et profanam eruditionem continet, atque liberalius ad conceptus elegantes et morales, etiam e Gentilibus petitos, digreditur.

Paulo fusior hic ero, tum quia Salomonem quasi sapientia fontem hic explico, qui Ethicam tradit per gnomas breves et concisas, quae singula saepe virtutem integram explicant, quam Aristoteles, S. Augustinus, S. Thomas, ceterique Philosophi et Theologi pluribus fere capitibus et questionibus pertractant; tum quia liber hic totus moralis est: materia autem de moribus ampla est et perutilis tum legentibus, tum docentibus, tum concionantibus, tum cuique hominum generi. Quare singulorum Patrum et Interpretum sensus et sententias, easque saepe verbatim afferò; sed brevitate studio succisas, et in pauca contractas, ad rerum copiam, utque lector nihil jure desideret, sed unum nunc Commentarium legens, in eo omnes intueatur et legat magno sui et temporis, et laboris, et expensarum compendio: multis enim non est otium, nec animus et vires ad tot tamque vastos et prolixos Commentarios evolvendos. Id ego in eorum gratiam praestitit, qui jam a 37 annis sacra Scripturae publice docendo, omnes omnium sacrorum librorum interpretes evolvi, quin et e Patribus omnibus, Graecis, Syris, Latinis atque Scholasticis, ceterisque classicis auctoribus loca S. Scripturae sparsim ab his pertractata studiose collegi. Aliorum expositiones et sententias, praesertim probabiles, ingeniosas et symbolicas, licet minus proceram, non tamen improbo et rejecto, tum ne de viris doctis et eminentibus censoriam virgulam mihi arrogem, tum ut lectorum iudicio aequè ac usui eos permittam et resignem; uti se fecisse profitebitur S. Hieronymus. Quare varios sensus referò, sed magis genium iudicio semper et praefero. Ille enim est verus propriusque S. Scripturae sensus, quem Spiritus Sanctus earum auctor concepit, et hunc gnosis significare intendit. Ea de causa illum velut germanam Spiritus Sancti mentem indefecturè scrutor et reor, nec meo ingenio ingenioque conceptibus indulgeo. Hunc ingenio geniumque sensus a Spiritu Sancto concepti scopum mihi ita praedixi, ut iudiciorum mentis oculis in eum jugiter intendam, nec vel pilum ab eo me

dimoveri patiar, esto alii magis ingeniosi et plausibiles occurrant. Hi enim saepe non sunt litterales et germani; unde curiosorum aures titillant, ac animam veritatis avidum non satiant, nec explent. Hic enim eventum idem quod videmus in intellectibus hominum: alii enim sunt subiles, aculeoque pollent ingenio, at parvo sunt iudicio; alii vicissim sunt prudentes, acurique pollent iudicio, ac exiguo sunt ingenio: nimirum id accidit, tum ex Dei dono, qui ita charismata sua partitur, tum ex temperie diversa et contraria. Ingenium enim et inventendi acuta subtilitas in calore, fervore et aestu; iudicium vero in frigore et quiete mentis sedatae consistit: qua de causa senes ob frigida sedatae passiones valere consilio et iudicio, juvenes vero ob fervorem sanguinis praecollere ingenio et acumine, experimur. Ita pariter in scientiis, ac praesertim in expositione S. Scripturae, nimis acuta sunt parum genuina; quae plus habent subtilitatis, minus habent soliditatis; quae multum habent ingenii, exiguum habent iudicii: quae Sanctus Spiritus Scripturam non subillit et acuto, sed simplici, candido planoque stylo, utpole ad omnium, etiam radium, captum accommodato, et ad disciplinam moresque conformandos apposto distavit; ita tamen ut illi, ne vilescat, sua fuit obscuritas et diffinitas, quae lectorum studium aequè ac reverentiam exauget, uti cap. I pluribus ostendam. Scitum est illud Philosophi: «Chryssippi acumen in seipso refrangitur.» Nimia enim rerum acumina, dum in nimias earum subtilitates, velut in atomos indivisibiles, ideoque invisibiles dissecantur, tum tenuitate dissolvuntur, ut mentis aciem fangant et evanescent.

Denique addam saepius apologos et gnomas aliorum Sapientum Salomonis antistrophas, quae magnam eis venustitatem aequè ac locum afferunt, ac praesertim Cyrilli, quos nemo Interpretum haecenus vidit, excepto uno Dionysio Cartusiano, qui illos frequenter citat. Titulus libri est: *Apotheca moralis S. Cyrilli in quatuor libros distribuita*. Reperti sunt in celebri illa Budaensi Bibliotheca Matthiae Corvini regis Hungariae, manuscripti; edidit eos noster P. Balhasar Cordelius Viennensis Austriae anno Domini 1630. In hisse Cyrillus multa Salomonis aequè ac Ecclesiastici proverbialia luculenter, docte, pie, elegantè et sapientè explicat, uti intuenti patet. Plura de his diximus Ecclesiastici.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, proponit finem et scopum horum proverbiorum, sive parabolarum, qui est docere sapientiam prout, quae in recte operando consistit, cuius prout initium est timor Domini. Inde secundo, vers. 8, hortatur omnes ad studium sapientiae, utque cavent ab illecebris et insidiis insipientium, puta impiorum. Tertio, vers. 28, ipsam sapientiam praedicantem, omnesque ad se invitantem inducit, venientibus ad se ingentia premia promittendo, respondentibus ingentes poenas comminando.

1. Parabola Salomonis, filii David, regis Israel. 2. Ad sciendam sapientiam, et disciplinam: 3. ad intelligenda verba prudentiae, et suscipiendam eruditionem doctrinae, iustitiam, et iudicium, et aequitatem: 4. ut detur parvulis astutia, adolescenti scientia, et intellectus. 5. Audiens sapiens, sapientior erit: et intelligens, gubernacula possidebit. 6. Animadvertet parabolam, et interpretationem, verba sapientum, et aenigmata eorum. 7. Timor Domini, principium sapientiae. Sapientiam atque doctrinam stulti despiciunt. 8. Audi, fili mi, disciplinam patris tui, et ne dimittas legem matris tuae: 9. ut addatur gratia capiti tuo, et torques collo tuo. 10. Fili mi, si te lactaverint peccatores, ne acquiescas eis. 11. Si dixerint: Veni nobiscum, insidiamur sanguini, abscondamus tendiculas contra insontem frustra: 12. deglutiamus eum sicut infernus viventem, et integram quasi descendentem in lacum. 13. Omnem pretiosam substantiam reperiemus, implebimus domos nostras spoliis. 14. Sortem mitte nobiscum, marsupium unum sit omnium nostrum. 15. Fili mi, ne ambules cum eis, prohibe pedem tuum a semitis eorum. 16. Pedes enim illorum ad malum currunt, et festinant ut effundant sanguinem. 17. Frustra autem jactur rete ante oculos pennarum. 18. Ipsi quoque contra sanguinem suum insidiantur, et moluntur fraudes contra animas suas. 19. Sic semita omnis avari, animas possidentium rapiunt. 20. Sapientia foris praedicat, in plateis dat vocem suam. 21. In capite turbarum clamitat, in foribus portarum urbis profert verba sua, dicens: 22. Usquequo parvuli diligitis infantiam, et stulti ea, quae sibi sunt noxia, cupient, et imprudenter odibunt scientiam? 23. Convertimini ad correptionem meam: en proferam vobis spiritum meum, et ostendam vobis verba mea. 24. Quia vocavi, et remisistis: extendi manum meam, et non fuit qui aspiceret. 25. Despexistis omne consilium meum, et increpationes meas neglexistis. 26. Ego quoque in interitu vestro ridebo, et subsannabo, cum vobis id, quod timebatis, advenerit. 27. Cum irruerit repentina calamitas, et inheritus quasi tempestas ingruerit: quando venerit super vos tribulatio, et angustia. 28. Tuae invocabunt me, et non exaudiam: mane consurgent, et non invenient me: 29. eo quod exosam habuerint disciplinam, et timorem Domini non susceperint, 30. nec acquieverint consilio meo, et detraxerint universae correptioni meae. 31. Comedent igitur fructus viae suae, suisque consiliis saturabuntur. 32. Aversio parvulorum interficiet eos, et prosperitas stultorum perdet illos. 33. Qui autem me audierit, absque terrore requiescet, et abundantia perfruetur, timore malorum sublato.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. PARABOLA SALOMONIS, FILII DAVID, REGIS ISRAEL. — Est hic titulus, simul et initium libri, indicans ejus argumentum, puta quod contineat parabolae; aequae ac auctorem, scilicet quod auo-

tor ejus sit Salomon rex, Davidis filius. Unde omnino videtur hic titulus non a collectore parabolarum, ut vult Lyranus et alii, sed ab ipso Salomone suo huic libro praefixus; sequentia enim verba, quae Salomonis esse constat, nimirum « ad sciendam sapientiam, » etc., ab hoc titulo pendunt et reguntur; aliquid enim illa verba carereat supposito, aequae ac sensu. Quis enim ita librum inchoaret, vel subderet: « Ad sciendam scientiam, » nisi praemitteret, vel subderet: « Scriptus est hic liber a Salomone, » vel quid simile? Salomon ergo primus fuit, qui libro huic suo nomen suum praefixit; id enim non fecit Moses, Josue, David, et auctores librorum Iudicum, Regum, Paralipomenon, etc. Salomonem secutus est Isaias, qui ita inchoat: « Visio Isaias, a ceterisque Prophetae. Addit nomen patris, scilicet quod Davidis sit filius, quia hoc cognovimus a ceteris, qui nomen habebant Salomonis, secerunt, et magnam libro sibi quoque dignitatem consilii, quod scilicet sapientis regis sapiens sit filius et rex, ait S. Basilus. Hoc enim filium et auctoritatem magnam ipsi tribuit. Quare improbabiliter Scholia Valabio adscripta censent non tantum titulum hunc, sed et sequentia, totumque proemium non a Salomone, sed ab eo qui ejus sententias collegit, esse additum, opere praefixum.

Pro parabola, Hebraeo est מִסְלֵי מִלֵּה; Chaldaeo מִלֵּה מִלֵּה. Chaldaeum enim Hebraeum מִלֵּה mutant in T, puta s in t, ut pro melle dicant melle; sic pro scolis, id est trita, dicunt scolis; sic pro scelsi, id est scelus, dicunt scelsi, etc., perinde ac Flandri Germanicum s mutant in t, ut pro vasser dicunt vasser, id est aqua; pro vas dicunt vas, id est vas; pro lassen dicunt laten, id est relinquere. Graece vocantur παραβολαί, id est paremia. Noster vertit, parabola; Figurina vertit, sententia: Valabius, αποψηγηματα et gnoma. Haec omnia unum idemque significant. Ictur haec sententiae vocantur prima, Hebraeo מִסְלֵי מִלֵּה, et in regimine מִסְלֵי מִלֵּה (a rad. מִסְלֵי מִלֵּה, id est dominatus est, regnavit, praefuit, dominationem et potestatem habuit, praecellit), id est illustratae sententiae, quasi praedominantes et excellentiores ceteris, axiomata, adagia, gnoma, sive ille proverbialia sint, sive parabolae, sive aenigmata, sive quid aliud (1); quo factum est ut in Scriptura saepe hic

voce parabola, proverbium, paremia confundantur, et pro eodem sumantur, ut scilicet sententiam, sive ratiocinationem aliquam insignem et eminentem significant. Melle ergo significat sententias plenas sapientiae, difficultatis, gravitatis, utilitatis, amnis, auctoritatis, et quasi potestatis; haec enim ceteris praedominantur et excedunt.

Rursum מִסְלֵי מִלֵּה per translationem significat assimilare, axiomata dicere, parabolizare, parabolam, aenigma, proverbium, adagia, sententias et scite dicta eloqui. Hinc melle significant parabolae, similitudines, comparationes, adagia, aenigmata, scite dicta. Unde R. Levi: מִסְלֵי מִלֵּה, inquit, id est proverbium, vel parabola, est res quaedam per similitudinem pronuntiata, ut animo exhibere forma rei de qua loquimur, ut sem facilius imaginari, comprehendere et intelligere queat.

Secundo, graeco vocantur παραβολαί, quasi sententiae, quae in via et trivio dicuntur (παρὰ enim est via), puta sententias triviales, vulgoque usurpatae et trita, ut et per viam recitantur et decantantur. Adco enim digne, utiles et necessariae sunt ad mores formandos, et vitam hominum quaquaversum instruendam et dirigendam, ut ubi dicit, etiam in visis et compitis, legi, cantari, iterari, et continue corde oreque versari poterit debeant. Ita Hesychius, in Lexico, παραβολαί dictum putat ἀπὸ τῆς ἀγίας, id est ἀγίας, hoc est via, quasi παραβολαί; Julius Scaliger tamen, lib. III Poëtices, cap. LXXIV, valde congruo censet παραβολαί dicitur ἀπὸ τῆς ἀγίας, quod non modo via, sed et verbum significant, ut παραβολαί idem sit quod prius vel juxta primum verbum, q. d. A primo verbo ejusque sensu alterum verbum et aequae aller. Est enim proprie paremia oratio allegorica et metaphorica, vel alludens, aliudque innuens. Adde, etiam ἀγίας, accipias pro via, paromiam idem significare, nimirum sententiam, quae praeter viam, id est praeter communem loquendi modum (huic enim significat Hebraeus דְּרַךְ derech, id est via) dicitur, sive quae licet vulgo trita sit, tamen vulgatum loquendi consuetudinem transcendit, quia scilicet figurata est, recondita, eminentis et illustris. Paremia igitur est sermo subobscurus, etsi interim per quendam manifestam vim suam non omnino dissimulet, vel certe est sermo ejusmodi, qui prima quidem fronte faciliem sensum offerre videtur, at in recessu quiddam reconditum atque abstrusum continet.

Hus est autem Salomon hoc obscuro orationis genere, ne haec doctrina morum quasi facilis ab ignavis contemneretur, aut profanorum hominum insidiis et sannis temere exponeretur, atque ad acuendum in studiosis earum studium et investi-

(1) Rectius, ut videtur, verbi מִסְלֵי prima significatio est, sicut dicitur Arabicum docet, premere, exprimere, expricare, unde et dicitur premere (Gen. XXV, 2), et exprimere, similitudinem alicuius rei quocumque ratione reddere, dicta primum formata ab illis figuris, quae ara, argille, gyris et similibus exprimuntur, et deinde ad hunc genus imitationum translata. Hinc solemnitas illa Avabum formula, perovale similitudinem, tanquam ictu eam exprimit, ut h. montes s. quae et perovale, pro condere (ut Gall. frapper). Arabes dicunt; id vero deinde est similitudinem proponit, simili rem illius dicit. Ita vero patet aemulio melleum usum; jam enim omnia in universum carmina, ob figuratam dicensi genus ita vocantur: prophetiae, ut Num. XII, 47, XXXII, XXXV.

epinicia, Isai. XIV, 4; logubria, Job. XXIV, 4; XXX, 8; jam brevis, sed gravis et sententiosae dicta, quae ad morum disciplinam sapientiamque pertinent.

gationem, Ita Olympiodorus in *Catena Graecorum*: «Scriptores profani, ait, paremiam sermonem popularem et quasi triviale denuciant; cuiusmodi est dici habereque potest, quem iter facientes inter se conferunt. Proverbialis itaque sermo non directe et perspicue, quo tendit, aperit, sed oblique et subobscurè, ut eum dicitur: Dulce inopertis bellum. Auxilium post conflictum. Stilla assiduo lapsu cavet lapidem. » Elymi eam dat Didymus in eadem *Catena*: «Proverbialis sermo alio nomine paremia vocatur, inquit. Nam cum initio vite in nullariis (ut Romani appellant) nequum certis distinctis, prisce ætatis homines per certa intervalla signa defigebant, isdemque aliquod problema, vel apophthagma, vel illustre aliquod dictum adscribi curabant. Facebant autem duplici de causa: haec una erat, ut vitior hinc intelligerent quantum vite spem emensis esset; altera vero, ut ejusmodi sententiam animo versans, ejusdemque interpretationi inter proficiscentem insistent, mollior doctorque evaderet, simulque finis morales falleret. » Additque: « Paremia est oratio oculo modo veritate ostendens. » Ac mox tertiam causam subdit: « Eleam, inquit, cum veritatis rationem non omnes curarent, ad illorum utilitatem vitæque institutionem, qui iter faciebant, gravem aliquam sententiam publicis viarum indicibus veteres sapientes adscribebant, quo vel obiter prætereuntes sensum illorum investigarent, investigandoque et hauriendo eruditiores et sanctiores evaderent; quæ namque græce idem significat, quod latine via. Sunt qui paremiam hunc in modum definiant: Paremia, est dictum triviale, quod ab una aliqua notione ad plura transferri potest. » Subtilliorum causam dat Hippolytus ibidem: « Paremia, inquit, sunt sermones exhortatorii ad omnem vitæ viam recte instituendam commodi; siquidem his qui mentis affectum recta ad Deum tendunt, iter ostendunt. Habent se enim instar viarum indicum, qui hinc rite molestia et longitudine defatigatos recreant nonnulli et refocillant. » Verum, ut dixi, paremia extenditur ad significandum quodvis proverbium, et quamvis gravem sententiam. Unde Donatus: « Paremia, inquit, est accommodatum rebus temporibusque proverbium. » Et Dionædes: « Paremia est proverbii vulgaris usurpatio, rebus temporibusque accommodata. »

Tertio, a Latino nostro interprete Græca vocantur *parabolæ*, id est similitudines, a *παράβολα*, id est assimilo, comparo, quasi rerum dissimilium comparatione. Unde Donatus: « Parabolæ, inquit, est rerum genere dissimilium comparatio. » Iude extenditur parabola ad significandum exemplum, typum, figuram, fabulam, ænigma, omnemque sententiam illustrem, ut ostendi *Hebr.* cap. xi, vers. 49, ad illud: « Unde eum (Isaac) et in parabolam accepit. » Ita S. Chrysostomus in *Catena Graecorum*: « Parabolæ, ait, est omnis sermo sapiens. » Ex *parabolâ* Itali et Galli per crasin formarunt eam *parola*. Nam Hispani, qui multa incorruptis servarunt, dicunt *parabola* per metathesin, pro *parabola*: ex quo fit *parolare* et *parler*. Quin etiam loquacem Itali vocant *parabolanum*, ait Angelus Caninius in *Helvetianis*, pag. 8.

Ex dictis colligitur varios proverbialium harum generum esse modos et species. S. Albanus in Synopsi S. Scripturæ, cap. xv, in lib. *Prov.*, eas ad quatuor redigit species: *Prisæ* enim inter eas sunt paremia, id est sententiæ factes et triviales, quæ licet ætate, tamen ita plana sunt et clare, ut etiam a plebeis et rudibus intelligantur et usurpentur.

Secundo, sunt strophæ, quæ aliud in cordis littera sonant, sed per illud aliud significant, quælia sunt symbola Pythagoræ, Flori Apollinis et Ægyptiorum. Exemplum dat S. Athanasius illud, cap. xxii, vers. 1: « Quando sederis ut comedas eum princeps, etc., statue cultum in gutture tuo. » Et illud, cap. xxvii, vers. 25: « Aperi sunt præta, et appaerunt herbe virides, et collecta sunt fœna de montibus. Agni ad vestimentum tuum, et hædi ad agri pretium. » Tale quoque est illud cap. v, vers. 15: « Bibe aquam de cisterna tua, et fluentes putei tui. Deriventur fontes tui foras. » Et cap. i, vers. 17: « Frustra jacitur reus ante oculos pennatorum. » Prisci enim Hebræi sua dogmata involueris quibusdam, ut parabolis, enigmatibus, strophis, involuebant, tum ad eorum dignitatem et venerationem, tum ad accendendum discipulorum ad ea perscrutanda studium. *Ab* Hebræis idem mos manavit Ægyptiis, qui suam sapientiam celabant suis hieroglyphicis; ab Ægyptiis transit ad Græcos. Unde Pythagoras sua dogmata tradidit per symbola. A Græcis denique manavit ad Latinos.

Tertio, sunt parabolæ, id est sententiæ comparatæ, sive similitudines; et his crebro utitur Salomon more Hebræo, Unde vulgo vocantur et inscribuntur parabolæ; permixtas enim Salomonis gnomas vel expressam vel tacitam continent unius rei et aliæ cum aliâ re educæ vel physica comparationem: qua de causa acumen æque ac elegantiam et difficultatem continent; hinc enim sepe est pervidere in quo consistat unius rei cum aliâ comparatio et similitudo. His ad possunt antitheses; sepe enim una sententia hiõ alteri componitur per antithesin, hoc est ei opponitur: in qua oppositione æquæ ac le-

pos insidiam erant. *Etiam* in *Hebr.* cap. i, vers. 13, Athanasius illud cap. xxv, vers. 13: « Sicut frigus nivis in die mensis, ita legatur fidelis et qui misit eum: animam ipsius requiescere facit. » Similes sunt eodem capite vers. 14, 16, 18, 19, 20, 23, 28, etc.

Quarto, sunt gryphi et ænigmata. Exemplum dat S. Athanasius illud cap. xxx, vers. 15: « Triâ sunt mirabilia, et quantum quod nunquam dicit: Salsit. » Tale est cap. ix, vers. 1: « Sapientia edificavit sibi domum, excidit columbas septem, immolevit victimas, » etc.

Ex hisce et similibus sua symbola et ænigmata deprompsit Pythagoras, qui veteres alicæ celebrant, ac Imperator S. Cyrillus, lib. ix *Contra Julianum*, cap. ii: « Pythagoras, ait, nihil magis manifestationem magis facit. Erat autem et aliud genus symbolorum tale: Soterum ne transcas, id est, ne avarus sis. Ne ignem gladio fondas, id est, impudentem et in domum amicum aspicias verbis non moveas. Coramta ne velles, hoc est, lege ne offendas; nam civitatum corenta scilicet erunt. Ne cor edas, hoc est, ne conflictus teptum cura. Ne super chemicum, vel modicum, sedena, hoc est, ne ignaviter vivas. Non suscipiant hircum in domum, hoc est, loquaces et impudentes lingue homines non esse faciendos coram rege. Quis perturbationis imponendum, non autem simul deponendum, hoc est, cooperare alicui ad laborem et virtutem, non ad vitium et ignaviam. Deorum imagines in animalis ne feras, hoc est, sententiam et sermonem de diis sine facile manifestos et divulgos. »

Quinto, his adhi possunt apologeti, quibus animalia loquentia vel docentia in scenam vel scholam inducuntur, ut ea inducit Æsopus. Talis est cap. vi, vers. 6: « Nade ad furnum, o piger, et considera vias ejus, et discas sapientiam; que, cum non habeat ducem, nec præceptorem, nec principem, parat inestate cibum sibi, et congregat in messe quod comedit. » Et cap. xxv, vers. 15: « Sanguisuga: dux sunt filie, dicentes: Affert, affert. » Et vers. 18: « Triâ sunt d. filia mli, et quartum penitus ignorat: viam aquilæ in celo, viam colubæ super petrum, viam navis in medio mari, et viam viri in adolescentia. » Et vers. 24: « Quasor sua vicina terre, et ipsa sunt sapientia sapientibus: Formica, populus infirmus, qui preparat in messe cibum sibi; lepuseulus, pisces invalidi, qui collocat in petra cubilium suum; regem locusta non habet, et egreditur universa per foras suas; stallo manibus nititur, et moratur in aedibus regis. » Et vers. 29: « Triâ sunt que bene gradiuntur, et quantum quod incedit felliter: leo fortissimus bestiarum ad nullus pavabit occursum; gallus succinctus lumbos; et arces; nec est rex qui resistat ei. » Hæc omnia enim Hebræi vocant *מדרש מילה*, est sententiæ predominantem, principes et res, tum quia *מדרש* sententiæ sunt id, quod rex

inter plebeios: sicut enim rex excidit plebeios, sic he præcedunt ceteris; tum quia sicut rex regit subditos usque dominatur, sic he sententiæ dominantur aliis, que ex isdem vel conclusionibus s suis principibus educuntur: quomodo Abstemios, *Analyt. poster.* lib. i, cap. ix, principia sententiarum vocat *ἀποδείξεις*, id est dignitates, quia reliquis dicitur sunt, et in ceteris conclusiones, velut proles ex se genitis principantur, ac dominatum exercent: simili enim modo he gnomas non tantum suis conclusionibus et particularibus gnomas, que a vulgo melius ex eis educuntur, sed et moribus viteque hominum quasi leges dominantur et imperant; tum denique quia reges, qualis erat Salomon, tales desunt. Nam, ut illa ait: « Principis verba oportet esse pauca, digna, subtilia et plane regia. » Eadem de causa illæ ipse Græce vocant *ῥητορικά*, quod est *ῥήματα*, id est præter viam, hoc est motum loquendi communem, vel præter verbum commune offerantur, ac aliquid singulare et eximium continent, ideoque omnium ore, etiam in vis et trivis celebrantur. Quocirca qui iuxta eas moros suos dicit, vilamque instituit, is vero sapiens et probus, ceteris mortalibus longe supereminet. Nam, ut ait Plato in *Protagora*: « Probus vir et philosophus magis præter alios homines, quam rex inclinet inter plebeios. »

Eadem de causa vocantur parabolæ, quia faciliorem plerumque et vulgatum loquendi modum superant, ac sepe aliquid parabolice, id est aliquam similitudinem, comparationem, allegoriam, metaphoram, allegoriam, similemve figuram continent. Hinc et vocantur proverbii, quasi verba procul petita, puta ab antiquitate, vel re æcua, aut a celo accepta. Quocirca Dion Chrysostomus proverbium vocat *ἀναίσθητος*. Sicut enim senectus homini, sic et proverbii alicui sunt antedictam et pondus. Aut plautus vocantur *proverbia*, quasi communis omnium verba, que præ foribus et in ore omnium versantur. Tantam enim fidem et auctoritatem continent, ut uno omnium sapientum ac insipientum ore velut verissima, certissima et prudentissima celebrantur. Vide Ovidium, *V. Pastor.*:

Hæc quoque de causis, si te proverbii tangant,
Mense malis malo tubere, vigila ait.

Et Cicero, *de Senectute*: « Pares enim cum paribus, veteri proverbio, facillime congregantur. » Item, *de Amicitia*: « Preposteris utimur consiliis, ac acta agimus, que velantur veteri proverbio. » Et igitur proverbium commune et antiquum aliquos dictam omnium voce celebratum.

Denique vocantur adagia, vel prisce adages, quasi ad agendum sic, ait Festus. Et Donatus in *Eunuchum*: « Et dicta, ait, et proverbii, et adagiones, quod rem agant factis hominibus adorantur. » Unde Plautus in *Amphitruo*: « Velus est adagium: Fames et mora bilem in nasum coque

clent. Et Salomon in praefatione *Monogly.* : « Ut quod per adlegationem cognovimus, proverbio finiamus. »

Idem ergo non tantum re et sensu, sed et concilio ac stylo sunt oratorum haec voces : Hebraica *mita*, Graeco *επισημη* et *σαφειρα*, Latini proverbium et *adagio*.

Porro haec omnia et singula varii varie definiunt siveet : « Parbola, inquit, id est proverbium, est sermo ad vitam rationem conducibilis, moderato quodam obscuritate multam in sese contentis utilitatem ; » illi : « Proverbium est sermo rem universalem obscuritate tegens. » Elsi enim non quoniam obscura et figurata, plerumque tamen talia sunt, et neque consensu optima, non uti transitivam significationem habent, ita sententia utilitate percipiunt. Alii *επισημη* : « Parbola est, cuiuslibet dictum, sola quaedam novitate in se. » Hinc et *mita* vocatur, eo quod non sicut dictam continent, quae antiquitate, aequae eruditionis, gratia et elegantia commendantur, quaeque o sapientium dictis ad exemplum. Nostra vero haec Salomonis utroque sunt oracula, quia ore Saluti Sabell ipsa velle et sapientissimum dicitur. Unde amplam, arcanam, sublimem, imo divinam, de moribus et virtutibus, vitaeque rectitudinem Deum et felicitatem habitandam sapientium continet ; itaque dum variatum parabolan, enigmatam, schematam et figuram esse, committit et ornatu. Sigillum et non medicum est in illis gemmatum, nota adhaerent, incedens animo, et aurum purpure interque : ita non est cognatis parolaniam apte dicentis et haec vocat, et neque orationi in se, sed hoc est opus sapientium, quocumque patris, Ions et origo est Spiritus Sanctus. Omnia ergo haec proverbium sunt amara et omnia, non e tripode Apollinis, sed e fonte Spiritus Sancti deponuntur, id quoque sunt arcanis et a prophetis, ut primum sapientum ab ore fidelium, nunquam a corde exaltari debeant.

Denique sicut nervus pondusque parolaniam sive proverbium consistit in certa eius fide, veritate et auctoritate ; sic etiam debeat et gratia elucet in apta sententia utriusque rei cum alia simili vel dissimili comparatione ; comparatio enim fit nunc per similitudinem et compositionem, nunc per dissimilitudinem et oppositionem, sive ea realis sit, sive verbalis, sive potius realis et verbalis simul, quae sunt haec : « Virgo non sango existititana. Elephas enim Anna et Thronus enim non haec ferre non nuptis, luporum infelix est felicitas, pleorum fons est infelicitas. Hostium dona non dona. Sanctus dicit : Portans non porto, habens non habeo, videns non video, audiens non audio. Insuper non metuedans reus, non bellum bellum. Ornatu inornatus, iugrata gratia, elinguis loquutis. Inopes sunt opes, humilis est superbus, id est stulte sapiens. Amicus est *quod dicitur*, id est dulciter amicus. » Sic enim teste Plutarcho, suum

affectum vocat amicum ex mitem, ita ut libenter contabscant.

Comparatio autem petitur nunc ab animalibus, qualis est illa Luciani : « Incommodis ceteris, timidiores lepores, adulantes similes, timidiores cetera, rapaces similes, contentiosiores gallis gallinaceis. » Hinc : « Carro vitatorum, graeco loquatur, Lusitania vocatur, vasa vitulentior, vulpe dolosior, octavo asperior, angusta magis lubricior, lepore simillior, limas fardior, delphino lascivior, plumis rarior, vulture calidior, glire somniculosior, sine inceptor, asello stolidior, dama pavidior, hirundinis lesivior. » Nunc a personis, ut David fuit Mose minor, Salomon sapientior, Samson fortior, Machabeus animosior, ita : Alter est hic Nabuchodonosor, nunciolator, noster hic Iudas : Christianissimum hinc Susanna, Sara, Rebecca. Nunc a rebus naturis : ut : Cassus est nive candidior, melle dulcior, oleo tranquillior, auro purior. Accius est plumbo stipidior, stipite lardior. Eborius est epurior libidior, Adria inauditor, purice sordior. Dives est stella lucidior, sole splendidior. Tules sunt ille Tertullian, lib. I *Contra Marcianum*, cap. 1 : « Nil tam barbarum ac triste, apud Pontum, quam quod illic Marcon natus est. Seytha istior, Barbario instabilior, Massaga infamior, Amazonia audacior, nubilo obscurior, hinc fragidior, gela fragilior, istro fallacior, Caucasio abrupior, etc. Quis enim tam castrator carnis castrator, quam qui nuptias abstulit ? Quis tam censor raris feniens, quam qui Evangelium corripit ? »

Iuvat proverbiorum elegantiam carmen vel rhythmus, qualis saepe est in hisce Salomonis, praesertim in Hebraeo, ubi multi sunt *quod dicitur*, id est similes eadem et desinentia.

Allegoriae, Christi dogmata et sententiae sunt *quod dicitur*, *parolaniam* et *parabola*, tum quia Christina more gentis suae, nulla more Syrorum, Arabis utebatur parabola et comparationibus, iuxta illud : « Saepe parabolas non loquatur eis, ut impleatur quod dictum est : Apparet in parabolas os meum. » Matth. xiii, 31, 35 ; tum quia sententiae et dogmata Christi plana, scholastica et regia sunt. Unde S. Chrysostomus, *orat.* 40 ex ultimis tom. V : « Christus, inquit, Evangelium regni, cui regnum quiddam tolli veli promulgavit : Christi enim dogmata omnia philosophorum parolaniam tantum asperant, quantum, non superant eorum ; tum quia ex Evangelio quae ex principio principante caetera fidei morumque dogmata derivantur ; tum quia Evangelio deo manentibus hominum easque redigit in operum et obsequium fidei. I Cor. cap. x, vers. 5 ; tum denique quia *parabola* significat in hisce sententis, sub litterali sensu multos latere mysticos et parabolicos, qui sublimis quiddam et spiritualis menti ingerant, spiritumque fidelium purgant et accendant.

2. AD SCIENDAM SAPIENTIAM ET DISCIPLINAM, etc.

— Subaudi, conscripta sunt, q. d. Haec sunt parabola Salomonis ab eo dictata, vel conscripta et edidit, ut esset legentis discant scientiae sapientiam, etc. Unde Vatablus verit, *sententia Salomonis*, *lib. Davidis, regis Israel*, unde dicitur *patet sapientia et castigatio, ad intelligendum verbo prudentiam, et percipi eruditio praedicta agendi, iustitia descripta, iudicium et nequitias*. Earque sic explicat. « Disceere sapientiam, inquit, est disceere nosse Deum. Scire disciplinam, eruditionem, vel castigationem, est mortificare carnem. Ad capiendam disciplinam prudentis, id est ut intelligatur verbum Dei, iustitia est id est iustificans, iudicium est condemnatio sui. Equitas est id quod equum et rectum est, quod scilicet omnia tribuimus Deo. » Hinc ipse (1).

Quaerit primo, quomodo sit intelligatur sapientia, et quomodo distinguatur a disciplina? Primo, nonnulli per sapientiam accipiunt philosophiam. Aristoteles eadem habitus intellectualis aut esse quinque, nimirum sapientiam, scientiam, intellectum, artem et prudentiam ; « Sapientia autem, ait, est certum altissimum cognitio : sive : Est rerum divinarum humanarumque scientia. » In ipse, lib. VI *Ethicorum*, cap. II. Sic Olympiodorus in *Catechesi* *heroniana* : « Sapientia, ait, ex divinis operibus habetur ; disciplina vero certis legibus et regulis descripta componitur. Rursus sapientia est corporum et corporis exortium, et providentia quae in his spectatur cognitio. Doctrina vel disciplina est animae moderatrix circa profibilem, rationisque experientia eisdem animae partem. »

Accedit Hic Levi Ben Gerson : « Sapientia, ait, est rei cognitio per propriam et intrinsecam causas. »

Secundo, Hugo et Dionysius per sapientiam accipiunt fidem. Hinc enim altissima SS. Trinitatis, Incarnationis, Resurrectionis, et caetera mysteria credit et comprehendit.

Tertio, Ixantus et alii per sapientiam accipiunt contemplationem, per disciplinam actionem. Sic et Salomon hic : « Sapientia, ait, est divinarum rerum cognitio, sive fides. Disciplina est sancta et pura vitae conversatio. Verum hoc sensus non esse videtur, ne gentium, patet ex dictis, sicut legitur ex decursu totius libri ; in eo enim pauca, vel ultra invenies dogmata sapientiae philosophorum.

phico, fidei vel contemplationis, praesertim SS. Trinitatis, Incarnationis, Resurrectionis, etc.

Quarto ergo et genuine, sapientiam hic non speculativam, sed practicam accipit, quae est cognitio Dei et ultimi finis ac mediorum eo ductum, puta legum divinarum eruditionemque desiderium, pius affectus et amor. Unde eam haec definit Ixantus : « Sapientia est ratio et norma humanarum actionum recta secundum altissimum causam, quae est Deus. » Et S. Basilii, *hom. in Principium Prov.* : « Ad dandam sapientiam, illum, ait, scilicet dignum (nobilem), pretiosam (cura Gentilium et Philosophorum sapientia sit velle et triobolarem, ut ait S. Chrysostomus, *hom. 34 in epist. ad Ephes.*) et veram, quae tota in moribus sita est. » Sic et Socrates ac Philosophi praesi philosophiae nomen soli dabant Ethicae, quae in moribus formatis consistit. Plura de hac sapientia dixi *Beati*, I, sub initium. Quocirca Salomon in hisce proverbis saepe inculcat Dei attributa, puta providentiam, potentiam, gloriam, etc., quae homines ad Dei cultum inducunt. Unde cap. xv, vers. 3, ait : « In omni loco oculi Domini contemplantur bonos et malos. » Et ejus operationem energiamque in creando ordo per Verbum, puta Filium, qui est Sapientia Patris, ut cap. viii : « Quando preparabat colos, aderam. » etc. Item acrem perspicacitatem, directionem ac iudicium, ac cum ait cap. xv, vers. 8 : « Vestrum impiorum abominabilis Dominus ; vota iustorum plebilis. Abominatio est Dominus via impij ; qui sequitur iustitiam, diligitur ab eo. »

Disciplina vero vocatur passionum vitiorumque correctio et castigatio. Hanc enim significat Hebraice *קורח מצור*, a radice *קורח*, id est corrigere, castigare. Septuaginta vertunt *καταλις*, quae *mita*, id est puris, qui sensu et concupiscentia aequatur, non rationi, proprie competi disciplina, ut lascivientes in ea sensualitatis motus refrenet et corrigat. Chaldaea vertit *מדתא מרדא*, id est *eruditionem* ; Syrus, *correctionem* ; Diapira, *castigationem* ; Vatablus, *mortificationem carnis*.

Quocirca disciplina proprie compellit insipientes ; horum enim est compellentes eas domare et frangere, ut ad sapientiam et virtutem perveniant ; sapientia vero compellit proventus et perfectos, qui edomatis passionibus per sapientiam, velle faciem legis divinae, illuc vidim quid in quilibet re faciendum vel non faciendum sit. Seneca ergo est, q. d. Parabole hae docent tam insipientes quam proventus, tam insipientes quam sapientes : illis enim docent disciplinam, id est passionum mortificationem ; hos vero sapientiam plenamque virtutem. Sin Zo Stoicorum princeps, ut ad suam scholam et sectam plures pelliceret, dicitur in « Stoa hic vocabatur Schoia a qua dicitur sunt Stoici » maturos jam fructus sapientiae novum accipere, immaturos vero praecoce fieri, q. d. In Stoa et rudis discunt sapientiam, et docti in eadem proficiunt et periciantur,

(1) Sex priores versus sunt inscriptio, quae indicatur Hic argumantum et consilium ; quae Resonantia sive 70-25.

1. Sententia Salomonis. De fide illi, Incarnationis regis, 2. Ad sapientiam disciplinamque iustitiam, 3. Ad percipiendam prudentiam, intelligentiam, 4. Ad disciplinam bonum intellectum cultum, 5. Tunc iusti et peccato recteque amicae institutionem ; 6. Ad imperiosam expertis sapientiam, 7. Vatablus exortum et castigationem, 8. Sapientia et castigatio, 9. Profectus item oculis solentiam amicum, 10. Ad intelligendum aguram et eleganter dicta, 11. Sapientiaque illa corrupte enigmata.

idiotie et juvenes in ea senescunt, et senes in ea juvenescunt.

Symbolice, Lyranus et alii passim (esto nonnulli putant id esse literaliter) per sapientiam accipiunt vitam contemplativam, per discipuliam vitam activam; hi enim sunt due partes et species adeque status viteque honeste, quam docet philosophus, id est hinc Christiana, ubi tradit S. Gregorius Nazianzenus, orat. 25. « Hæ enim, ut et in orat. De Fuga sua, sunt due vite quibusdam aliam ad bonum evolamus; quas in S. Paulo esse hinc identestatur, orat. 20. que est de laudibus fructibus, ubi et eorum actionem fructumque contemplativam vocat amplexuos. Sicut hæc est, q. d. Salomon: Ecce hi sunt parabole sapientiarum, ad quas omnes doctores et inviti, quia illis suos studiosos fuerunt amplexuos, illas et dupli oculo bene oculos; duo enim oculi sunt actus et contemplatio, ad Nicetas in Testamento Salomonis, in abster Salazar. In utroque consistit perfectio, perfectus enim est is, cuius contemplatio dirigit actionem, ac vicissim actio roboret et perfectat contemplationem; ob hoc enim et hæc est contemplatio, que actionem non parit: vicissim actio languida est et inefficax, que contemplatione non animatur, dirigitur et roboratur. Ita Olympiodorus in Catena Grecorum: « Sapientia, inquit, est quidam divinus virtutis et sapientie afflatus, aut purus quidam divinus generis et majestatis influxus. Nuptia enim quilibet omnino obscuro aut religiosis in illum introitum est namque splendor aternæ lucis, et hopolitum divinis virtutis speculum, expressaque divinis bonitatis imago, qui igitur veteri sapientia incubus est, hæc omnia explore cognoicit. Istas autem comperta habere, hæc aliud est quam divini thesauri Effum, eamque sapientiam, que Christus est, nosse; Christus enim Dei virtus et Dei sapientia est. Illud vero mysterium non revelatur a carne et sanguine, sed a coelesti Patre. »

3. AD INTELLIGENDAM VERBA PRUDENTIA (Syrus, intelligentia, et Symmachus, ad parvipendendam eloquia intelligentia plena), et suscipiendam eruditionem doctrinæ. — Aquila, scientia; Symmachus, prudentia; Syrus: ad suscipiendam eruditionem et firmam; Arabicus, scito (si sciveris) sapientiam et disciplinam, intelliges sermones; suscipe causas sermonum, vel festum, aut celebratum sermonum; hæc enim significat Arabicum **דעת**, quod tam voce quam significato respondet **דעת** chogge, id est diem festum egit, solemnitatem celebravit, panegyrum habuit. Unde videtur Salomon diebus festis hæc conlocatus ad populum, ut nunc in festis conlocatur præcones verbi Dei, suasque ad populum turmatim in templum festi causa concurrentem habent panegyricas.

Queritur hic secundo, quantum sint verba prudentia, que docentur hisce parabolis, et quomodo distinguantur ab eruditione doctrinæ? Primo,

Dionysius per prudentiam accipit discretionem spirituum, per eruditionem doctrinam docilitatem, q. d. Parabole hæc valent ad distingendam discretionem spirituum et ad acquirendam docilitatem, ut scilicet libenter alios audias, amaque te doceri.

Secundo, Lyranus per verba prudentia accipit verba ethica, que dirigunt agenda; per eruditionem vero doctrinam accipit Grammaticam, Historicam, Logicam, etc. Verum frigida est hæc expositio. Nam hæc scientias non credit hic Salomon.

Tertio, R. Levi, Ben Elazar: Sapientia, inquit, est cognitio rei per proprias et intrinsecas causas; **דעת** bina vero (quod Noster vertit, prudentia) est cognitio rei per causas extrinsecas, ut cum Solimus solem calcare, Lunam refrigerare, cum hæc tum calore, tum frigore creantur.

Quarto, Hugo: Prudentia, inquit, est que præcavet insidias; doctrinæ, que alios docet et erudit.

Quinto genitive, verba prudentia vocantur verba, que docent prudentiam, ut sciat quisque quid in quavis rebus periculis et circumstantia prudenter, juxta dictam rectam rationem, post juxta normam virtutis legemque Dei, agere vel non agere debeat, quam cum prius vocabat sapientiam, hic vocat prudentiam; et quæ prius vocabat disciplinam, hic vocat eruditionem doctrinæ; Hebraice nam utrobique idem est verbum **דעת** novit. Explicent enim quod dicit, ad sapientiam sapientiam, per se ad intelligenda verba sapientia, et ad scientiam disciplinam explicat per se ad suscipiendam eruditionem doctrinam, ut recte advertit Jansenius. Unde pro prudentia, hebraice est **דעת** bina, id est discretio, qua scilicet prudenter discernat **בין** bonum et malum, inter licitum et illicitum, inter utile et noxium, inter verum et falsum, inter bonum, melius et optimum; Nam, ut ait S. Basiliius, hinc, in Princip. Proverb. 1: « Vera hominis consulti prudentia, discretio est rerum que faciende sunt et non faciende, et velut probus numularius, qui quod bonum est retinet, et ab omni mali specie cavet. » Sicut enim numularius partim visu, partim tactu, partim pondere, partim sono monetam probam a falsa examinat et discernit: sic pariter prudens actiones bonas a pravis iudicio rationis et legi divine dijudicat et discernit.

Eruditio vero doctrinæ est disciplina, que docet mores corrigere et formare juxta legem dei; unde hebraice est **דעת** novit scire, id est disciplina intelligendi, id est prudenter agenda, ut vertit Valabius, qua scilicet homo sua passiones castigat, recteque vivendi leges sibi præfigit, hæc enim est præclarissima et sanctissima disciplina. Septuaginta pro ad suscipiendam eruditionem doctrinam, vertunt, ad suscipiendam stropham, id est involuera, id est parænesis, ait Olympiodorus. S. Hieronymus in cap. XVI Ezech., strophas vertit, « versutias sermonum et solutiones enigmatum, » tum quia illa docent musar scire, id

est, disciplinam intelligendi et prudenter agenda; tum quia Hebræi exarabant et acuebant suos discipulos, et quoslibet juniores proponendo eis strophas et enigmata, ut illis exercitati idonee accederent ad ipsam S. Scripturam. Unde, hæc vocabant juniorum logicam, sive rationalem doctrinam, siquidem, ut ait Basiliius in Catena Græc., qui verborum strophæ, id est fluxu et inversione utitur, eos quibuscumque agit decipit, atque, ut vulpes et leones ostendere solent canes, eos laedit; siquidem hi alie tendunt et alio se tendere confingunt. Soteria ergo et solerti logica opus est ad eam retinendam, aut ut stropham convertat in anastropham, inquit Gregorius in Catena Græcorum. Audi Eusebium, libro XI De Preparatione Evangelicis, capite III, Hebræorum in parabolis exercitacionem describentem: « Hæc rationalis doctrina, inquit, ab insento aetate, sacrarum rerum, et utilissimarum narratione historiarum, cantuum, epodiarumque exercitio, compositione enigmatum, et speculationis allegorice diserta elegantique oratione suos erudiebant. Itaque primariorum disciplinarum Dænotas (sic enim litterarum suarum interpretes appellant) quosdam habuere, qui res enigmatibus adumbratas, non vulgo quidem omnibus, sed his tamen qui ad illarum intelligentiam idonei censerentur, illustriori explicatione reservarent. Hoc plane secutus sapientissimus apud eos Salomon: inde quoque Proverbiorum sui operis fecit initium, hæc fere de causa ad hoc scribendi genus se adductum esse declarat, cum disertis conceptisque verbis oportere ait, quemlibet hominem scire sapientiam et disciplinam. »

Allegorice, Epiphanius in Catena Græcorum: « Que circa Christum, ait, acciderunt, ea sermonum strophis aut inversiones hoc loco vocat. Nam et carnis expressio incarnatur, et inexpectabilis sub aspectu venit, et impatiibilis carne patitur, et immortalis nostri causa moritur, nempe quo immortalitatem nobis largiretur. Ejusmodi autem rerum rationumque inversiones, omnes qui in Christum credunt, simpliciter citra ullam prorsus curiositatem aut hesitationem admittant oportet: quo hinc edocet, Dei Filium veram per hæc justitiam administrasse, verumque iudicium exercuisse intelligant. »

JUSTITIAM ET JUDICIUM ET ÆQUITATEM. — Repete ad intelligendum, « vel potius, » ad suscipiendam justitiam, « et etc.

Quæres tertio, quid hæc tria significant, et qua ratione inter se differant?

Primo, si Salomon per « justitiam » accipit elemosynam; sic enim accipitur Psalm. cxi, 9: « Dispersit, dedit pauperibus; justitia, » id est elemosyna, « ejus manet in seculum seculi; » et alibi. Per « iudicium, » sinceritatem judicandi, ut ad veritatis normam iudicet; per « æquitatem, » æquam compositionem, ut dissidentes et litigantes æquo et bono componat et pacificet.

Secundo, Aben Ezra per « justitiam » intelligit cultum Dei et omne opus honoris per « iudicium, » ut recte iudicet inter verum et falsum, et recta in iudicio proloquatur.

Tertio, Cajetanus « justitiam » proprie dictam accipit, que quique tribuit sui summ, et quod ex jure ei debetur; per « iudicium » accipit eruditionem iudiciorum divinarum, quibus diversis modis homines affliguntur: hæc enim homines ad Dei metum cultumque impellant; per « æquitates, » sive rectitudines, accipit virtutes, que hominem in seipso recte componunt, ut sanctificentur hæc tria que hominem recte cum Deo, cum proximo et cum seipso opulent. Nam justitia erudit et componit hominem, cum proximo, iudicium cum Deo, æquitas, sive rectitudo cum seipso: que fit et ut sobrie, juste et pie vivamus in hoc seculo, » ut monet Apostolus ad Titum II, 12: « sobrie » quoad nos, « juste » quoad proximos, « pie » quoad Deum; iustus enim debemus sobrietatem et continentiam, proximo justitiam, Deo pietatem.

Quarto, Vatablus: « Justitia, » inquit, est fides justificans. « Iudicium » est condemnatio sui. Hoc enim iudicium facit sibi anima in tribunalis mentis suæ, que sua errata et malefacta iudicat et condemnat, de quo Apostolus: « Testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et inter se invicem cogitationibus accusantis, aut etiam defendentibus. » Rom. II, 13; vide ibi dicta, et Michæa VI, 8, per « æquitatem, » id quod æquum et rectum est, quando scilicet omnia tribuimus Deo.

Quinto, Bedæ, Hugo et Dionysius per « justitiam » accipiunt bona opera, per « iudicium » discretionem, per « æquitatem, » vel, ut in Hebræo est, rectitudinem, rectam et sinceram intentionem.

Secundo, S. Ambrosius ad illud: « Fecit iudicium et justitiam, » serm. 16 in Psalm. cxvii: « Iudicium, ait, finis est justitia; in iudicio est veritatis custodia, in justitia fructus æquitatis. » Et S. Augustinus in Psalm. cv, super illud: Beati qui custodiunt iudicium, et faciunt justitiam in omni tempore: « Amat, ait, Scriptura illa duo simul ponere. Et fortasse propter visibilitatem significationis etiam alterum pro altero poni potest, vel iudicium pro justitia, vel justitia pro iudicio; tamen si proprie dicantur, aliquid interesse non dubito, ut iudicium custodire dicatur, qui recte iudicat; justitiam vero facere; qui agit. »

Septimo, plane ad litteram et genuine: hæc tria, « justitia, iudicium, æquitas, » in re idem significant, nimirum officium virtutis, sive id quod justum, æquum et rectum est, qui est fructus et finis eruditionis et doctrinæ, quam premittit sed accumulatur per exaggerationem, ut virtutis perfectio significetur, utpote que hæc tria in se includat et comprehendat. Sensus ergo est, q. d. Hæc parabole erudient vos, tridentique doctrinam, que doceat quid in omnibus justitia, ju

dicium et aequitas dicuntur, sive quid in omnibus
justum, recto iudicio consonum et equum sit,
quod scilicet in qualibet re iuste et cum iudicio,
hoc est, cum iusta ratione et discretione, atque
cum equitate fieri debeat. Quare iustitiam hic
non particularem accipit, sed generalem, quae est
complexio omnium virtutum; haec enim docet
Salomon hinc Proverbia. Idem ergo haec tria si-
gnificant, scilicet officium et prescriptum con-
sistit virtutis, sed consolato et etymo differunt.
Dicitur enim iustitia, respectu rei et objecti,
quod in se iustum est. Dicitur iudicium respectu
rectae rationis et iudicii, quae hoc iustum
esse dicit et iudicat, adno ut Deus et quilibet
aequus iudex id iustum esse definat, et contra-
rium facientes iudicat et condemnat. Dicitur
aequitas, vel, ut Hebraice est, צדקא mesura-
ria, id est rectitudinis, quia sine norma et re-
gula; puta legi aeternae et divinae, conforme,
ideoque rectum est, non pravum, non obliquum
et distortum. Unde Syrus pro aequitatem verbi
rectitudinem; Chaldaeus, directionem; Septuaginta
vero mesuram, id est rectitudinem, notendo cum
צדקא mesura, id est iudicio, pro tribus iam
dictis haec duo tantum assignat: « Ad intelli-
gendam iustitiam veram (non falsam, non fictam
et hypocritam), et iudicium diligendum, vel cor-
rigendum, » ut verbi S. Hieronymus in cap. xvii
Ezech., ut scilicet iudicium per omnia sit direc-
tum, correctum et rectum. Alludit enim Salomon
ad mortem Davidis patris sui, qui Psalmis idem
legem tam regi et iudici, quam privato cuique
commendat hinc duo, iudicium scilicet et iustitiam,
ut patet Psal. ix, 8, 9, Psal. xvi, 2, Psal.
xvii, 23, Psal. xxxvi, 2, Psal. lxxi, 2, Psal. lxxviii,
45, ubi ait: « Iustitia et iudicium preparatio, »
id est basis, columnae et fulcrum, « sedis tuae, »
q. d. Iudicium, quo punis, o Domine, reos; iustitia,
qua innocentes absolvis, protegis et vindic-
as, sunt bases regni tui; iudicii enim, quod
exeret rex et iudex, duae sunt partes: una, reum
damnare: haec significat iudicium; alteram,
inocentem absolvere et vindicare: haec significat
iustitiam. Jam per catachresin item transfert
ad privatum quemque; huius enim officium in
qualibet re est duplex: unum, vitium damnare
et declinare, quod significat iudicium; alterum,
virtutem colere et exsequi, quod significat
iustitiam, » juxta Paul. « Declina a malo et fac
bonum, » Psal. lxxvi, 37. Vitium enim in omni
iudicio tam divino quam humano est reum, vir-
tutis vero est innocens, imo ipsa innocentia, iustitia
et sanctitas. Ita ergo sunt duae Christianae
iustitiae, sive officii et virtutis partes, puta ti-
mere et fugere malum, ac amare et prosequi bonum;
hoc enim, si facias, tam tibi quam ceteris
omnibus eris officiosus, et nulli iniurius. Hoc
igitur est facere iudicium et iustitiam. Ita noster
Provo in Ezech. xviii, 4. Addit Salomon tertium,
scilicet aequitatem, » hebraice rectitudinem, ut

significet iustitiam et iudicium esse aequissimas et
rectissimas, adeoque esse ipsam aequitatem et ius-
titudinem moralem, quae non est aliud quam ip-
sum virtutis prescriptum et officium, ut iam
dixi: virtus enim est rectitudo et aequitas, vitium
est obliquitas et iniquitas.

Itum accedit expositio nostri Salazar, qui per
« iustitiam » accipit probitatem et honestatem in
genere; per « iudicium, » prudentiam, quae sin-
gulis virtutibus, in quibus factibus sita est, leges
iuraque prescribit; per « aequitatem, » vel rectitu-
dines, ipsas singulares virtutes, vel virtutum ap-
tiones, quas cum iudicio prudentia exsequitur
vir probus.

Accedit quoque expositio Jansenii: Omnis enim
virtus, inquit, iustitia est, iudicium et aequitas;
quae nomina eodem recidunt, congruunt autem
pro Hebraeorum more ad perfectiorem indica-
dam. « Iustitia » enim est omne opus bonum, quia
hoc iustum est fieri. Idem est iudicium, » quia
illud recta ratio et lex divina faciendum decernit.

« Aequitas » est et rectitudo, quia recte rationi
consonum. Coniunguntur frequentier in Scripturis
duo illa, « iustitia et iudicium; » per quae quid
significet, hic insinuat, dnm addit, « aequi-
tatem, » vel, ut habent Hebraei, pluriter re-
ctitudines, hoc est, ea quae recta sunt. Ceterum
illorum duorum alterum est mentis decernentis
quod iustum est, alterum est voluntatis conforma-
ntis se in operatione cum recto iudicio mentis.

Itaque haec duo conjuncta significant, nec satis
esse recte iudicare, nec satis esse quod rectum
est agere; sed necesse esse, ut et quod recte
iudicamus, recte agamus; et quod rectum est,
cum iudicio agamus. Idem non aliud volvere
S. Ambrosius et S. Augustinus paulo ante citati.

Denique haec accedit Didymus in *Catena Graeco-
rum*: « Iustitia, ait, primus gradus est, ut uni-
cuique quod suum est integre tribuatur, maxime
vero ut Deo, quod Dei est. Hinc illa: Dominum
ex iustis laboribus honora. Legem observa. Pa-
rentibus quod equum prosto, et ceteris de quibus
omnibus quod aequitatis ratio postulat, imperitri
curi. Secundo, ut anima eo studio se in omni
moderatione et equalitate conservet, ut nulla
sui parte ad iniquitatem, aut aliquam omnino
inequalitatem inflecti se sinat. Iudicium autem
est, ut unusquisque seipsum iudicare sciat, om-
neque consilium et votum suum ad bonum co-
nestum dirigat. »

4. UT DETER PARVULUS ASTUTIA, ADOLISCENTI SCIENTIA ET INTELLECTUS. — Septuaginta, ut de in-
nocentibus astutiam, pueri autem novo sensum et
cogitationem; Figurina, quae tradunt simplicitatem
torturiam, et imperitis scientiam et providentiam; Va-
tablus, quae dant ductibus calliditatem, et juvenis
intelligentiam et comitium. Pro parvulis hebraice
est פתאלין petalim, a radice פתא pota; unde Graecum
παις, id est blandis verbis suadeo, pellicio,
persuadeo; inde παρ πατρί (unde Gallium petiti)

vocatur parvulus, simplex, persusibilis, cui fa-
cile quidvis persuadens, qui est sequaci credulitate,
ac blanditiis cito inasatur et decipitur. Unde
pro petalim, Septuaginta virtutem dicitur, id est ma-
litiis contentibus, incontinentibus; Symmachus, velle,
id est parvulus; Aquila, βαρβαρος, id est tibi qui se fa-
cile palpari et lactari simit; Theodotus, inartem, id est
deceptus; Chaldaeus et Syrus, insipientis-
simus; Figurina, simplicitas. Peti ergo hic vo-
catur parvulus, tum aetate, tum sensu et prudentia,
puta simplex, qui facile quidvis primo oblatum
et ablandiens credit et impletur, itaque seducitur
et in fraudem impellitur. Tales enim solent
esse pueri et parvuli, tum quia dociles et faciles,
tum quia fraudum inexpertus.

Pro astutia hebraice est חכמה choma, id est as-
tutia, astutia, providentia, cautio, circumspectio.
Unde ערוץ eruz vocatur attentus, providus, as-
tutus, callidus, cautus, vafer, solers. Rursum
arum, id est congregatus, accumulatus, convolutus;
hinc serpens Genes. iii, 1, decipiens Evam,
vocatur arum, id est, suis dolis aeque ac spiris
et gyris circumplexus et involutus: haec enim
spirae indices erant in circum serpens astutiae, quae
Evam implicavit et circumvenit. Tales quoque
sunt strophae et parabole haec Salomonis, sed in
bonum, quia arcana consilia, quibus res magno
perficuntur, tegunt, implicat et involunt. Eo
ergo alludit omnia. Septuaginta virtutem *choma*,
id est vtriviam, calliditatem; estque vox media,
quae tum in bonum partem pro solertia, quam in
malam pro fraude, dolo, malitia accipi potest, ut
choma idem sit quod *chomayia*, ait Didymus in
Catena Graecorum. Unde *chomayia* proprie significat
eum, qui in omnibus rebus versatus est, a *chay* et
ayia, quasi *chayim* *intelligens*, qui scilicet omnibus
rebus esse immixtus. Verum, quia talis solet esse
callidus et vafer, hinc *chomayia* vocatur prudens,
solers, callidus; item fraudulenter, versipellis,
ardax, maleficus, impostor. Id fecit similitudo
viti et virtutis, ait S. Thomas, II, II, *Quaest. LV*,
art. 3, ad 4. sic in bonum capitur. Unde S. Basilius
in *ultimum Proverbi*, ait, *chomayia* aliam esse
viti perperam dignam, aliam vero laudabilem: « Est
enim *chomayia*, inquit, actio animi cum attentione
qualdam et ade, et studio laudabili rerum om-
nium agendum. » Dat exempla Hebraeorum,
qui astute petendo mutuo vasa aurea Aegyptio-
rum, spoliarunt Aegyptum, *Ezech. xii, 25*; et ob-
stetricium, quae astute servarunt infantes Hebraeo-
rum, quos Pharaon jubere necari, *Ezech. i, 10*; et
Hebece, quae astute fecit, ut Jacob benedictio-
nem et jus primogeniturae Esau fratri preciperet,
Genes. xxxv, 15. Ac distinguens deinde *chomayia*,
sive astutiam, bonam a mala: « Astuti appellatio,
inquit, duo significat: improbus quidem sensu et
arte in alienis utitur damnis; laudabilis vero erit
et solerter bonum proprium vestigans, dolos et
insidias alienas recte cognoscit, atque evitat. » Ad-
dit S. Basilius: « Vir astutus thronus est sensus, »

q. d. In viro astuto quasi in throno sedet astutia,
id est prudentia, ratio et solertia, quae quasi re-
gina omnibus sensibus, animique et corpora mo-
tibus praedat et solerter imperat, ut a malo de-
clinet, et ad bonum omne provehatur.

Igitur Salomon ait se hinc Proverbia scribere,
ut per ea datur parvulis et simplicibus « astutia, »
id est prudentia, cautio, circumspectio. Unde S.
Gregorius Nazianzenus, *orat. 44*, Proverbia Sa-
lomonis indigital « sapientiam pedagogicam, » id
est pueros et rudis instituentem, instar pedagogi
sicut Clemens Alexandrinus eorum libros de mor-
bus componendis inscripsit *Pedagogum*. « In pueris
enim, ait Aristoteles, III *Ethic. cap. 1*, laetatio, et
appellus regit omnia: » his ergo, utpote incantatis,
necessaria est cautio, quasi imperitis necessaria
est peritia, quasi cupidis necessaria est prudens
cupiditatum moderatio et refrenatio. Idque non
tantum ut diaboli, mundi et carnis illudque ille-
cebrasque effugiant, uti voluit Beda, Lyranus,
Hugo et Dionysius, sed etiam ad prosequendum
bonum virtutis, praesertim celsum et sublime, uti
docet hic S. Basilius. Qui enim solers est, parvo
labore magna sibi parat virtutum merita et in-
crementa, v. gr. multi magnum subeunt peniten-
tiae, et parum in aliis virtutibus proficiunt: ut qui
mordaciter passiones suas, et qui in charitate assidue
se exercet, omniaque sua facit ex amore Dei,
hic brevi perfectus evadit.

Haec astutia usus videtur Apostolus dicens: «
Cum essem astutus, dolo vos cepi, » II *Cor. xii, 16*.
Eandem commendat Salomon, *Proverbi. xii, 16*:
« Astutus, inquit, omnia agit cum consilio; »
et cap. xiv, 15: « Astutus considerat gressus suos; »
et *Ezech. cap. 1, 6*: « Astutias illius quis agnovit? »
Eandem Christianis praecepit Christus Dominus:
« Estote, inquit, prudentes sicut serpentes, et
simplices sicut columbae, » *Matth. x, 16*, q. d. Ser-
pens est astutus et prudens, primo, quia pro ca-
pitate totum corpus obicit fortibus et gladiis: ita
et tu, o Christiane, pro anime salute totum cor-
pus, opes et famam obice; secundo, serpens non
voce incantatorum audiat, usque inasatur et in-
candetur, auream unam tortorae alligit, alteram caudae
occludit: ita et tu, o Christiane, ne voce adula-
torum, Sraeum, meretricum, aliorumque tibi in
tuam perniciem ablandientium auferas, aureas
instar Ulyssis claudas et obtura; tertia, serpens,
inquit S. Basilius, hom. 9 *Hexaem. lignentibus*
oculis fenculis succo medetur: ita et tu, o fidelis,
vera prudentia et circumspectionis pharmaco dica-
tus omnes megalantias et inconsiderationes, ex
qua omne malum nascitur, nebulas et caliginis,
quarta, serpens non usque forum gliscendo
pellem veterem sibi detrahit, ut novam inducat:
ita et tu, o Philothee, mortificatione renova tuos
mores et vitam: « Via enim in oculum angusta
est, et virtute semper innovanda, » ait S. Augustinus,
lib. II *De Doctr. Christiana*, cap. xvi; quinta, o
serpens hostem se fortiter pro insidiis aggre-

dilur, et occulte mordendo nosat: tu et tu, o Christiane, diaboli viros supra consilio et provida solertia. Astuta haec et serena in bellis tum corporibus tum spiritalibus est summi momenti; illa enim bellum conficit, et victoriam oblinet. Unde Vegetius, *De Re milit.*: «Dux belli, ait, callidior sit quam fortior.» Sic Gedeon cum trecentis militibus astute complodens lagenas, et tabis personans, turbavit et cecidit tota castra Madian, *Judic.* vn. 20. Similia stratagemata passim in historiis legitur, tubus patet imbelles ingentes hostium fortissimorum copias prostraverant. Quodam Hannibal «norat astus adjungere ferro,» id est, ex arte dimicare, ait Silius, lib. 1; et Statius, lib. 1 *Adhuc* led:

In litem provisus astu
Tende animam vigilans, fecundumque exiguus parat.

Tales erant Athenienses, praesertim in eoque Astu oppidit eis subditi: unde ait Silius: hoc eorum oppido ditius est astus, astutus et astutia, aiunt Lexicographi. Illic illud Iysander: «Illi quod vis non assequeris per leonis exitum, ibi vulpam applicandum est,» q. d. Quod robore et viribus nequis, consilio et astuta perfice.

Symbolice, cum parvulis conerac opponitur et comparatur astutia, quia eam rebus parvis indidit Deus, iuxta illud: «Ingenio pollet, cui vix natura negavit.» Hinc parva vulpes astutor est magno leone, parvus canis sagacior est magno asino, parva simia solertior est magno bove, parva viverra: magno lepore ex atris suis abigitur, et in venatorum manus adigitur: parva aves astutiores sunt magnis, parvi homines acules sunt magnis. Denique quid prudentis formicis et apibus exiguis animalculis? «Vidimus, inquit S. Niles apud Antonium in *Melissa*, serpentem exigui corporis magnam aliquod animal devorasse, quod quidem ita facit: ossa et nervos paulatim conterit, et contrita exsugit; sic etiam parva prudentia magnas saepe devorat difficultates, atque digest paulatim mordendo;» carpando enim unam, mox alteram, tandem totam capit et tollit.

Notum est emblema scarabei apud Aelianum, qui abeccondens se tuis arule, ejus ova perforavit, atque pullos sustulit. Hoc symbolo tropologica monetur in parvitate, id est humilitate, summam consistere prudentiam et sapientiam; haec enim vincit iras, offensas, lites, bella ceterasque difficultates alias irrepribiles. Unde S. Antonius, teste S. Athanasio in ejus *Vita*, in rapta videns totum mundum in aquis demontum plenum roganque: «Domine, quis hos laqueos effugere poterit?» audivit: «Humilis et humilitas,» legitur vera prudentia et astuta est humilitas, que proinde omnia insuperabilia transcendit et superat. Huc faciunt Sapientum gnomo: «Non est sapiens, qui se sapientem existimat. Maxime scius sapientem, qui talem se negat. Absque livore, absque pompa qui sapit, tuto sapit. Quo quis sapit minus, hoc

magis se vendit; quo quis sapit magis, hoc minus se vendit.» Exemplo illi ait noster Salomon, qui licet Dei iudicio esset omnium mortaliu sapientissimus, tamen humiliter de se profitebatur: «Stultissimus sum virorum, et sapientia hominum non est mecum,» *Prov.* xxx, 2.

ADOLESCENTI SCIENTIA ET INTELECTUS. — More Hebraeo explicat quod dicitur, «Ut detur parvulis astutia.» Hebraei enim in rhythmis et carminibus, uti videre est in Psalmis, posteriore hemistichio explicant prius. Astutia ergo est «scientia et intellectus.» Unde pro *Intellectu* Hebraeus est *MEYD mezinna*, id est cogitatio tacita, vafrities, astutia, machinatio, stratagemata, tamque in boem quam in malam partem capitur. Radix enim *DDI* *zamon* significat tacite cogitare, excogitare, concipere, machinari, formare aliquid in animo. Hinc Theodotus verbi *zadepous*, id est *ratiocinationis*; Symmachus, *zaton*, id est *senius*; Septuaginta, *zoon*, id est *cogitationis*; Syrus, *conitium*; R. Salomon, *cogitationem consilia*; Tigrina, *prospicientiam*. Omnia haec eodem redeunt. Sensus ergo est, q. d. Parabole haec habent parvulis astutiam, et adolescentibus scientiam, id est, ut Septuaginta, sensum, et «intellectum,» ut scilicet discant in rebus omnibus sensate et intelligenter, id est prudenter, caute et circumspicte, agere, ne quid per imprudentiam, ignorantiam, vel luxuriantiam peccent. Nam, ut ait vir sapiens: «Quatuor reddunt adolescentiam omnium aetatum periculosissimam:

1. «Quia facilissima ad malum.
 2. «Quia sequentis totius vite fundamentum.
 3. «Quia difficillimus corrigitur.
 4. «Quia inconstantissima in bono.»
- hinc pariter «Quadruplex est adolescentium sapientia:
1. «A pueritia statim pietati assuescere.
 2. «Statum vite presentis diligenter perpendere.
 3. «Prompte Deo vocanti obedire.
 4. «Constantiter in bonis creptis perseverare.»
- «Quatuor adolescentium thesauri incomparabiles:
1. «Virginitas corporis, a natiuitate accepta.
 2. «Innocentia mentis in baptismo data.
 3. «Etas maxime virtuti opportuna.
 4. «Morum modestia et veracundia.»

Salomonem de more secutus Plato, et post eum Aristoteles, haec de scientia et doctrina dedit partim dogmata, partim axiomata: «Tria dicebat peris necessaria, ingenium, exercitationem, disciplinam. Aspectus a circumfuso aere lumen accipit, animus vero a liberalibus disciplinis. Studiorum radices amare, fructus autem suaves. Rogatus, quo differret docti ab indoctis? Quo, inquit, viventes a mortalis. Eruditionem dicebat inter prospera esse ornamentum, inter adversa refugium; parentes qui liberos erudiendos curassent, longe honorabiliores esse his qui solum ge-

nissent: eos enim vivere tantum, illos etiam bene beataque vivere auctores esse. Rogatus quid est Philosophia lucratus esset? Hoc, inquit, ut ingrossus faciam ea que plerique per legum verbum laedunt, Interroganti, quo pacto discipuli erant proficerent? respondit: Si excellentiores prosequentes, tardiores non morentur. Haec omnia Aristoteli tribuit Laertius in ejus *Vita*, lib. V.

Paulo aliter haec alii explicant et distinguunt. Primo, S. Basilus in *princip. Proverb.* versionem Septuaginta qua habet, *ut detur puero novus sensus et cogitatio*, sic explicat, q. d. Ut puero detur sensus, id est cognitio presentium; et cogitatio, id est cognitio futurorum. Sic et Polychronius in *Cateca Graecorum*: Ut sensus, inquit, hoc est, omnes corporis vires ad animae vires transferantur, servantque intacti, prudentia, legi Dei et virtuti. Didymus vero in *Cateca Graecorum*: Sensus, inquit, est cognitio historiarum, intellectus est cognitio allegiarum.

Secundo, sagaciter noster Salazar: Aristoteles, inquit lib. VI *Ethico*. cap. XII, et *Magnorum Moralium*, lib. II, cap. LV, tanquam prudentiam partes enumerat industriam, et ingenium seu intellectum. Industria pertinet ad electionem et deliberationem, ingenium ad executionem. Industrius (inquit Aristoteles) est qui facultate consultandi est praeditus, et recte iudicare ac videre aliquid potest. Itaque industria minus est modicum effectum omnino perspectam habere, atque modum ipsa ordinari, et bonam in seriem redigere, ut electio sit prudens. Ingenium vero sequitur electionem, spectatque ad executionem: «Est, inquit Philosophus, vis quadam, quam ingenium dicunt, que ejusmodi est, ut efflicere possit, et adipisci ea que ad propositum finem pertinent.» Subdit Aristoteles: «Ingenium non est prudentia, sed est habitus prudentiae, quasi oculo animi innatus;» dirigit enim prudentiam, quasi oculus ad executionem, ut quod illa prudenter concepit, hoc ipsa expedite et solerter exsequatur; unde sine ea prudentia est lusca vel monocula, quia exsuscitatio est caeca: esto conceptio et electio fuerint oculata.

Tertio, Lyranus «intellectum» accipit more Philosophico pro cognitione principiorum, «scientiam» pro cognitibus conclusionum non tam speculative quam practicae, qualis est Ethica, de qua hic agit.

Quarto, *meozyan*: Haec duo, inquit, sunt dona Spiritus Sancti, nimirum donum sive spiritus scientiae et intellectus, de quibus multa dixi *Isaie* cap. II, vers. 1 et 2.

Nota: Salomon aequae ac Siracides, suam hanc sapientiam sive Ethicam copie causa nunc vocat scientiam, «nunc intellectum,» nunc «prudentiam,» nunc «disciplinam,» nunc «eruditionem,» nunc «peritiam,» nunc «doctrinam,» nunc «astutiam,» nunc «calliditatem,» nunc

«consilium,» nunc «iudicium,» nunc «veritatem,» nunc «aequalem,» nunc «justitiam.» Quae omnia in re idem significant, nimirum sive Ethicam, sive cognitionem agendorum; etymo tamen et propria nominis significatione differunt, ut patet etymo cujusque intuitu vel vestiganti. Adde Ethicam, sive prudentiam, multas in se complecti partes, multosque actus consultationis sive consilii, electionis, discipline, scientiae, intellectus, etc., qui aliquando propria et specialia hisce nominibus significauerunt, aliquando vero generatim per ea totum genus prudentiae intelligitur per synecdochen.

5. AUDIENS SAPIENS, SAPIENTIOR ERIT (Hebraeus, *addit sapientiam*, id est, ut Rabbi Levi, *cumulabitur sapientia*) et INTELLIGENS, GUBERNACULA POSSIDENT. — «Audiens,» scilicet has minus parabolas, eaque ruminans, et in proximo meditans, per eas evadit sapientior. Unde Septuaginta verunt, *haec enim audiens sapiens, sapientior erit*; Vatablus, quos (parabolas sive sententias haec) qui audit sapiens, cogitatione promovet, q. d. Dixi haec mea. Proverbia valere, ut parvulis et simplicibus doceant prudentiam; nunc addo ea quoque profutura sapientibus, ut in sapientia proficiant. Propria ergo Salomon loquitur de suis hisce Proverbiis, ut recte notat S. Basilus; a pari tamen vel simili homini vult extendi ad dicta quoslibet sapientis, uti extendit Beda, Hugo et Lyranus. Unde Noslar in *insulicis* verbi, *audiens sapiens, q. d.* Quicumque sapiens, etiam indoctus et Gentilis, qui vel haec mea, vel quoslibet alterius sapientis dogmata audierit, isque obedierit, evadit sapientior, ut se et familiam, quin et rempublicam prudenter gubernare valeat.

Nota: «audiens» significat enim modum perficendi ad sapientiam esse, avide et humiliter eam audire. Nam, ut Aristoteles: «Audiens est sensus disciplina;» superbi enim, qui se sapere putant, nolunt alios audire, ab isque discere, ideoque in sua superbia remanent insipientia.

Significat hic proo Salomon, se huius sua Ethicae discipulum requirere attentum et audiendi avidum. Nam, ut ait Isidorus Pelusiota, lib. III, epist. 343: «Auris auditoris desiderium est sapientis. Neque enim multos labores magistro exhibet, siquidem ad cultum et segetem ingenti sagacitas sufficit.» Nam, ut ait Philosophus: «Animus in ipsis hospitatur auribus. Audire ac tacere rerum est omnium arduissimum.»

Secundo, sapientis esse libenter audire et discere, atque audire plus, minus loqui, nimirum ut ait Seneca, *epist.* 77: «Tamdiu audiendum et discendum est quamdiu nescias, et si proverbio credimus, quamdiu vivas,» et in *Proverb.* asserit, «eundem finem esse discendi atque vivendi.» Et alius: «Nulla alia videtur sera ad discendum potest. Litteras Graecas senex didicit Cato. Nulli fuit pudori discere quidquam a Barbaris. Tamdiu cuique est discendum, quamdiu quid nesciat. Ad-

malto in auros cuncta, et discat ab omnibus. Alios quod se docturus, ante discito. Discunt facillime qui libenter audiunt. Multa indies addiscetes sensu senex Salom.

Alfonso Aragonensium rex audiens regem quandam dixisse principi non convenire audire et dicere, irate exclamavit: «Bovis, non hominis, illa vox;» ita Lipsius, *Mém. polit.* lib. II, cap. VII.

Carolus IV imperator ad quatuor hōc magistros in scholis Pragenses audivit; cum id purpurati egro ferrent, suggererentque horam comae efflaxisse: «Mihi, inquit, minime efflaxit; non comae hanc mea est.» Ita *Æneas Sylvius*, lib. IV *Getorum Alfonsi*. Hoc est quod David rex ait *Psal.* 1: «Audiuit meo dabis gaudium et iudicium.»

Et S. Augustinus in *Psal. XLIX*: «Qui vis audiri, prior te audi, et cetera. *Psal. LXXXIV*: Audiam quid loquatur in me Dominus. Qualis ergo ego, qui non audio quod in me loquitur, et volo ut alii audiant quod per me loquitur, etc. Admonet illum ut audiat, non ut deponat predicationem, sed ut assumat obedientiam.» Quintino S. Augustinus jam Episcopus a quolibet, ac presertim a S. Hieronymo audis; edoceri et discere cupit et postulavit, ut patet *epist.* ad eundem 12 et 15, in qua ait: «Laudes me, si mihi tacereis errorem meum, quem forte inveneris in factis, vel in dictis meis.» Et *epist.* 28: «Quantum te mulo, inquit, quam ego sum etate majorem, tamen ipse etiam jam senex consulo; sed ad discendum quod opus est, nulla mihi alia sera videri potest; quia etsi senes magis docere quam discere, magis tamen discere quam quid doceant ignorare.» B. quoque Cyrillus Alexandrinus, lib. I in *Jean*, cap. II: «Canes, ait, venaticos imitatur sapiens hoc illic feram querentes. Ipse enim non intellectum rem sepe ac multum investigans interrogatque tandem assequitur.» Denique S. Jacobus, cap. I, vers. 19: «Sit, ait, omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum.» Vide ibi dicta.

Huius sententia elegans exstat vulpis et corvi apologus, nervosus scilicet gnominus intertextus, apud Cyrillum, lib. I *Apol. moral.* cap. I, cujus titulus est: *Semper discite, et in extremis horis sapientia magis etiam.* Ubi sic ait: «Vulpes decrepita ardens carpebas plus sciendi, querebat magistrum. Hinc sanctitatis quidem infirmitate pregravate, aviditate tamen sciendi peragit, cum corvus astutior occurrisset, peracto motu salutationis officio, satis læta subjunxit: Vere volentis Dei fuit, ut cito mihi occurreret quod volebam. Te namque, qui cœli cardines perambulans, et multa consideras, ut me discipulis: sitibundam instrueres perquirebam. Cui ille respondit: O antiqua calliditatis magistra, quid amplius queris seire? Hoc certe tantum tibi restat, ut peccatum tuum finem habeat. Ad hæc discipula facta doc-

trix, ita dicitur respondisse: Nequid, frater mi, scriptum a Salomone est (*Prov.* cap. I, vers. 3): Audiens sapiens sapientiam, sapientior erit; et quare hoc dixit, nisi quod sapientia non est numerus? Ex quibus deinde colligit alteram tituli gnomen: «Unde semper oportet addiscere, et in extremis horis studium sapientie desideratillius indagare. Finis enim prudentis sapientia est, et ob hoc quanto huic fini viciniore sumus, tanto majore impetu ad amplectendum eam avidiores, cum natura curramus; virtutis enim motus naturalis in fine fortior est, et cum 7: us sentio ingrossatur, aspectus ex parte rationis acuitur. Dignum ergo est, ut quando plus viget mentis iudicium, disciplina tunc plus operam impendamus. Nam dum hic vivimus, nunquam in eodem state manemus. Quare si non proficimus, mox deficiamus. Sic enim percipimus etiam accidere in multibus rebus: quoniam sol, cum ultra non procedit, revertitur, et statim dies dimittitur, dum non crescit. Similiter cum non magis protenditur ætatis cursus, mox in senectute inclinatur. Igitur donec in senecta fueris, semper discite, nec unquam putaveris satis esse; quia si steteris, retrocedis. Nihil nimirum organorum nostrorum natura post, sed ante tantum composuit, ut in virtutis actibus non retrocedentes, imo semper procedentes crescamus. Plures enim sensuum nostrorum ante situati sunt, ubi etiam sunt manns et pedes. Quo dicto discessit.»

ET INTELLIGENS GUBERNACULA POSSIDET. — Pro gubernacula Septuaginta vertunt *ἡγεμονία*, quod Complutenses vertunt ad verbum, *gubernationem*; Romani, *rationem gubernandi*. Hebraice est תוכנית *tachnit*, quod primo significat consilia, quibus scilicet se et alios gubernet. Unde Vatablus vertit, et qui iudicio pollet, industria consilia consequatur; secundo, proprie significat gubernationem et gubernacula, ut verbi Noster et Septuaginta. Radix enim תכל *chabel* significat colligare et funibus dicta, quibus circumquaque in summitate colligatur, ut illis reinsatur dirigaturque, per quos תכל *chabel*, id est nauculus vel gubernator, navem gubernat. Inde תכנית *tachnita* a navis gubernatione ad quilibet aliam publicam gubernationem transfertur, que consilio, industria, experientia et prudentia regenda est. *Tachnita* ergo non significat funes, nec funambulos sed gubernacula, et *poiesis*, id est consilia, quibus gubernacula diriguntur, ut passim vertunt S. Hieronymus, Septuaginta, Chaldaus et Rabboni: esto a funibus sumpta sit transitio et metaphora, eo quod funibus velum mali, quo diriguntur navis, gubernetur. Quia ergo *tachnita* duo significat, scilicet consilia et gubernacula, que utraque instar funium inter se connexa et implexa sunt, hinc duplex est hæc versio, duplexque sensus. Prior R. Levi et Aben Ezra, quos sequitur Vata-

bilius, q. d. Salomon: qui hæc meas parabolas attente audierit, si sit sapiens, id est sapientius studiosius et inchoat-sapiens, evadet sapientior; qui vero non penitus intellexerit et perspexerit, hic *tachnita*, id est consilium, solersque ingenium acquirit. *Secundo*, et poliis, *tachnita* significat gubernacula nautici, indeque sapientis. Sicut enim nauclerus malo et clavo regit navem, sic sapiens prudentia et consilio regit rempublicam illi per omnia bene consulens, eamque recte dirigens et promovens.

Sensus ergo est, q. d. Qui hæc mea aliave aliorum sapientiam proverbialia audit et intelligit, in adhibet magnam prudentiam, multa que consilia et praxes, quibus non tantum se, sed et domum, collegium, congregationem, civitatem et rempublicam sapienter regere queat, ideoque cum prospecta fuerit ejus hæc prudentia et sapientia, facile gubernaculis colligat vel rempublicam admittat, etque gubernator ad eam moderandam proficietur. Ita videmus in republica ad magistratus et præfecturas promoveri eos, qui sapientia et prudentia regendi polent, quique in Ethica et Politica versati sunt. Ita S. Basilius, Beda, Hugo et alii.

Audi S. Basilius: «Prudens navarchus, ait, est qui de recto ac firme natura proposito his alitur que accidunt, nec elatus in prosperis, nec rursus in calamitatibus demissus,» nimirum quia *tachnita*, id est, prudentiam et sana consilia mentis sue, que hoc libro traduntur, velut funes mali, quibus regenda est navis publica vel privata, constanter tenet, ut his se et suos in hoc mari periculosos teneat, et dirigat ad portum salutis.

Unde S. Basilius hoc loco, scilicet *hom.* 12, triplex assignat mare mysticum, in quo navis humane vite a prudentia regitur, et ad portum dirigitur: *primum* est hoc seculum, in quo fortuna hunc dominatur, dum hos extollit, illos deprimit: in hoc ergo mari navis est quilibet homo, et hominis sors prospera vel adversa; *secundum* mare est cor, quod variis passionibus, cogitationibus et desideriiis velut maris aestibus agitatur et fluctuat: in hoc mari navis est ipsa mens et voluntas; *tertium* est vis cursus viaque, qua peragimus in celum, quam obscuris demones quasi peribit, ut navim cum mercibus, id est animam cum bonis operibus, prædentur vel mergant. Idcirco ait in placit, «intelligens,» id est prudens, lectissans hunc librum, vel legi audiens, *tachnita*, id est gubernacula, «possidebit;» quia multiplex prudentia quasi gubernaculo opus est, ut triplex hoc mare illius saltem, et ad portum salva nave et mercibus appellamus. Hinc rursus non ait: habebit, nec tenebit; sed: «Possidebit,» quia constantia prudentia opus est, ut nunquam consiliorum funes e manu dimittere, sed eos firmiter et iugiter usurpare, ac quasi hereditatem possidere debeamus.

Adde *quartum* mare, quod est provinciarum

costumque hominum in mundo varietas, que variis populorum multibus agitatur et fluctuat quasi mare. In hoc mari navis est quilibet respublica, ut docet Platarchus in *Polt.*, Plato, lib. II *De Legib.*, S. Chrysostomus, *homil.* 6 ad *Pop.*, et alii; quare navarcho indiget, id est gubernatore solerti et prudenti, qui cum velut ingentem populorum navem apte moderetur et regat, ut scilicet inter cives pax et concordia constet, ut vicini vel amici sint vel subditi, ut schismata, seditiones, conjurationes, hereses, provi mores caventur vel extirpentur. In hæc ergo navis anchora est religio, funes sunt leges, vela sunt artes et opes civium, que vento secundo, id est fortunæ faventi, pendenda sunt, adverso constringenda.

Igitur docet hic Salomon gubernatorem rempublice debere imitari nauclerum. *Primo*, sicut nauclerus scilicet ad gubernaculum, puta ad clavum navis, ut eum possidere videatur: ita gubernator rempublice scilicet et possidet iustitiam, ut eam teneat et cuiusque administrat; hæc enim est in republica illi quod clavus in navi. Sicut enim clavus recta in portum dirigit navem, ita rectitudo iustitiæ dirigit rempublicam ad pacem et prosperitatem. Unde Sigismundus Imperator: «Velut in qui in puppi, inquit, sedens flectit gubernacula, simul navem ipsam ducit rectissime: ita ad rempublicam clavum constitutus, eam regit dirigetque.» Cumque quispiam magistratibus prefferret tribunos militum, ascendentes: «Taceo, ait, o Thrusi; nulla nobis milita foret opus, si sua quisque civitates et imperia iusto recteque gubernaret.» Notum est illud: «Sat probe gubernatori clavum rectum sit tenet.»

Secundo, nauclerus sedens ad clavum circumspicit totam navem, omnibusque et singulis tam personis quam rebus prospicit providetque: ita gubernator rempublicam omnia et singula in republica laetret et circumspicit, tam bona quam mala et pericula, ne quid eum lateat, ut bona promoveat, mala avertat. Unde summus rex gubernatorum est, «posse somnum vincere.»

Tertio, nauclerus nullo habet nautas administratos, sibiique subordinatos et subversarios, ac maxime peritos sedulosque sibi seligit, quibus pro eorumque talento coniungit et partitur navigandi officia. Unde illud: «Optimio gubernatores juvant remigum numerus.» Idem faciat gubernator rempublicam ut incorruptos, sapientes et fortes delegat officiales, quibus eum curas et officia gubernandi partitur pro eorumque aptitudine. «Navarchus, inquit Platarchus in *Politico*, optimos querit nautas: ita princeps eos assensu amicos, qui ad rempublicam administrandam sint idonei.» Atque hæc est polissima ratio et modus bene gubernandi. Cum enim princeps solus per se non possit omnia rempublice munia et officia, necessum est ut ea obeat per alios; quare deligat oportet viros fides, strenuos, magni iudicii et spiritus, quod et in neglectis consanguineos vel amicos minus ap-

tos, aut adolutores officis admovent, illi vel ex libant rempublicam, vel sua superbia, imprudens, libidine enim perent. Ita faciebat Mediolani S. Carolus Borromaeus Archiepiscopus, ac proinde optime tantam rexit Ecclesiam. Ita faciebat Romae Gregorius XIII., qui quatuor viros integros spectate prudentie, virtutis et zeli totius Ecclesiae Romanae regionis praefecit, inter eos operas et officia pro exiguae talenti parvitas, ac per eos tanta quanta legimus: imo conspicimus, efficit. Ulinam omnes reges, principes, Pontifices et Praetuli officia graves adoque, qui non sua, sed quae homines communi spectant, quaerent sine inveniunt; quos si adhiberet gubernacula, et sua conscientia, et Deo, et republica satisfacerent, optimo quoque eam regerent. Ita fecit Moses secutus consilium Iethro iuxta Deum, *Exodi xviii. 24*, aliquid hac ratione tot miliones Iudaeorum adeo dirorum et praefectorum, tanta facilitate et felicitate gubernavit. Scilicet est illud: Imperare vis secure? iudices statue optimos. Tales fecerunt qui magistratum obtulerunt. Quae circa Alexandrum Severum Imperator ambulant magistratu arcebat, dicens: « Invidi, non ambulant, in republica collocandi sunt. » Ita Lianipridius in *Alexandro*. Nam a bene imperat, qui non libenter imperat. »

Quarto, nauclerus maxime attendit navis clavo et velo: inde enim pendet tota navis directio et salus; clavum per se regit, velum per nautas, qui per nauticos funes velum ad ventum quemlibet continua translatione obvertunt, naneque illud plano explicant, nunc contrahunt et sinuant, nunc plane stringunt et complant. Ita gubernator republicae ad clavum sedens sua circumspectione et vigilantia omnia dirigit, ac officiales jubat velum accommodare vento, id est, coersita modumque regendi, et officia sua obeundi; accommodare occasionem et tempori. Alia enim gubernatio instituenda est tempore pacis, alia tempore belli, alia apud cives benevolos, alia apud malevolos, etc. Hinc navis passis velis sulcans mare, est quasi avis passis alis sulcans aera, et qua facilitate id facit avis, eodem facit et navis; si vela rite pondantur. Unde poeta vocant « remigium clarum. » Talis planis, tanquam facilis et felix est prudens gubernatio republicae.

Quinto, nauclerus eminens providet et prospicit vententes tempestates, piratas et fluctus, atque prudenter nuncse eis opponit, ac vi superat, nunc eedit et declinat. Idem facit gubernator republicae. Tritum est illud: « Maxime ars gubernatoris tempestates cernitur: » et: « Regnare nescit, odia qui nimium timeat. Peritus nauclerus, etiam scisso velo navigat. »

Sexto, nauclerus non suum, sed vectorum spectat commodum, ideoque navi dirigenda incumbit. Idem facit rex, princeps, episcopus, etc., ut non suum, sed republicae spectet bonum, ideoque ejus regimini totus invigilet, totumque se ejus sa-

luti devoveat. Nam, ut ait Damascenus in Historia Barlaam et Josephat, cap. xxxvi: « Sicut in navigationibus quando nata fallit, medicum vectoribus affert lesionem; quando vero gubernator, totius navis efficit roinam: sic in republica si quis privatus delinquit, non tam populo quam tribuit nocet; si vero rex, omnis operatur conversationis detrimentum. »

Septimo, nauclerus licet non sequatur iussa, vel placita vectorum; scilicet enim est illud: « Vectoribus, nauclerus, si pares, peris, cuique tamen pro sua capacitate respondet et satisfacit: » rector non sequatur regendorum cupiditates, sed tamen quomodo pro sua inole et inclinatione gubernat, dicitur quomodo potest se accommodet. Prudenter noster S. Franciscus Borgia: « Qui ceteris, ait, praesse volunt, non una omnes, qui parent, regula metiri oportet; sed bonos milites imitari, qui pro fistula capta machinam bellicam salubriter pulvere implent. » La Ribadeneira, lib. IV. Vite ejus, cap. xiii.

Hinc illud Timothei apud Nonium: « Sapientia nauclerus navem torquet, non valentia. » Et illa vulgo celebrata: « Si diu imperare quis, leniter impera, amore, non metu. Quisquis imperat recedit, non bene imperat. Non regit navim magister vi mera, sed leni manu. Qui vult amari, lingua sua regnet in manu. Regendi in facilius quam se noverit rexerit. » Hinc illud S. Pauli monitum ad *Timotheum*, epist. I, cap. v, vers. 4: « Seniores ne increpaveris, sed obsecra ut patrem; juvenes, ut fratres; anus, ut matres; juveneculas, ut sorores in omni castitate. »

Octavo, nauclerus optimus est qui alteri perito prius servivit, ab eoque ut in regere didicit. Item qui navirecho totius classis prompte obtinuerat, ac seipsum flectere et regere novit. Sic prorsus se res habet in gubernatore republicae vel Ecclesiae. Nam, ut ait Gregorius in *Pastor*: « Ars artium est regimen animarum; » longo ergo usu et labore discentur oportet. Hinc illa regendi praecepta omnium ore vulgata: « Non potest bene imperare, qui male ante servit. Nescit imperare, qui imperium alterius ferre nequit. Tam malum est regnare multos, quam regnare neminem. Alios regit feliciter, qui ipse se regit. Sibi imperare maximum imperium omnium est. Qui se rexerit, totum orbem rexerit. Regere potest nemo, nisi qui potest regi. Regi potest nemo, nisi regere qui potest. Nemo fert se regi ab illo, qui seipsum regere nequit. Qui modeste patet, dignus est qui aliquando imperet. Expertus utrumque regi quam regere mavult. Promptius parva et parva, quam multa et magna regas. »

Nono, nauclerus sepe in tempestate, ventis et procellis ad coelum et stellas, praesertim polares, respicit, ut discat ubi terrarum sit, ac iuxta eas cursum dirigit. Ita qui gubernat rempublicam vel Ecclesiam, crebro, praesertim in difficultatibus

Deum invocet, ab eoque consilium et auxilium ad bene regendum flagitet: « Nam omnium optime gubernat, cui gubernator est Deus. » Quin et Honorius consilium neminem recte gubernare nisi ex Deo; hinc et reges bonos vocat *serpentes*, id est a *Jove imitatos*. « Quis ergo optime gubernet? Qui vim habet nominis. »

Quo circa symbolice Origenes in *Catena* hoc loco, per « gubernacula » accipit peculiarium Dei gubernationem: « Illic enim, ait, si sapiens semel natus fuerit, nihil amplius grave patitur. Talis enim homo rectus navigat ad Deum, totoque ad voluntatis illius portum appellet. Qui autem illa comparatus non est, in utroque naufragium patitur, aut circa spem, aut circa charitatem, aliamque virtutem, ut iure exclaimet: Ad mare profunda devenit, tempestas demersit me, » *Psalm. lxxviii*.

S. ANSELMUS DE PARABOLIS, ET INTERPRETATIONEM, VERBA SAPIENTUM ET ENIGMATA ERCH. — Explicat quid dicit versus praecedenti: « Audiens sapiens, sapientior erit; » quia scilicet haec est mens sententiae et dogmata audiendo, « animadvertet, » id est cognoscet, « parabola », verba sapientum, » etc. Unde pro *anawdentet* hebraice est *לדעת* *ledaet*, id est ad intelligendum « parabola », a hebraice *מסלול*, id est gravem et sapientiam quilibet sententiam, uti dixi verso 4; unde « parabola » explicans subdit: « Verba sapientum, » et « interpretacionem, » ut scilicet parabola et verba tam nos quam alterum sapientum, a pressertim enigmata, » scilicet acote interpretari valeat. Nam sicut « parabola » refert et explicat per « verba sapientum, » sic « interpretacionem » refert et explicat maxime per « enigmata; » haec enim quia involuta et obactra, acram requirunt interpretandi vim. Unde Septuaginta pro *interpretacionem* verunt, *ερμηνειαν*, id est obscurum sermonem: hujus enim fit interpretacio: ea enim clarus sermo non indiget. Interpretacio ergo connotat et involvit obscurum sermonem. Hinc pro *interpretacionem* hebraice est *מסתרים* *mesetars*, quod a *מסתרים* significante in *supra* dulcescere, derivatur, quia sicut dulcis fides, ut mel, cui suavitur sapit, sic menti sapit, dulcis et jucunda est *mesetars*, id est interpretacio enigmatis et rei obscurae. Alii derivant a *מסתרים* *mesetars*, id est risit, derisus, unde aliter verunt *enigmata*, g. d. Sapiens adeo facile res obscuras interpretabitur, ut quasi ridens per lusum et jocum id faciat, utque proponens enigmata irideat et deludat: *mesetars* enim, id est interpretacionem, ad enigmata pertinere patet ex illo *Habacuc* ii, 6: « Numquid non omnes ledi super eum parabola sumunt, et loquelam enigmatum ejus? » Nam pro *loquelam* hebraice est *mesetars*. *Mesetars* ergo tam obscuram loquelam, ut virtuti Septuaginta et Noster fidelem, unde et Symmachus vertit, *problema*, quam interpretationem ejus, uti Noster et Aquila verunt hoc loco (unde Vatablus vertit, *eloquentiam*), significat. Hinc Heraclitus vocatus est *ερμηνευτης*,

id est obscurus, tenebrosus, quod in diebus et scriptis suis affectat obscuritatem (1).

Vere S. Augustinus in *Psalm. xv*, condone 24 a Quod difficilem queritur, ait, solum dulcis inveniri; nec putatis ista vobis obscuritate subtrahit, sed difficultate condita. Ab obscuritate sententiae ergo nascitur dulcedo interpretationis, cum mentis dentibus volvitur feriturque. Dulcis enim sapit, quod labore ego saepe conlatur; sub labore ergo et difficultate dulcescunt deliciae, sicut diffracta nuca gustatur nucleus susvitas, Unde S. Hieronymus, epist. 13 ad Paulinum: « Tolum, ait, quod legitimus in divinis libris, nitet quidem et fulget etiam in cortice, sed dulcis in modilla est. » Et S. Gregorius, homil. 6 in *Eccl. 1*: « Augmentum, ait, nullitas est ipsa obscuritas eloquiorum Dei, qui exeret sensum, ut fatigatione dilataretur, et exercitibus capiat, quod capere non potest otiosus. Habet adhuc quoque aliud majus, quia S. Scripturae intelligentia, si in enicis esset aperta, videretur. In quibusdam locis obscurioribus tanto majore dulcescunt inventa relictis, quanto majore labore fatigat animum quiescit. »

Porro prisci sapientes praedebant seculis, tum ut in arcanam sapientiam velarent, tum ut suorum ingenia ostenderent, tum ut suorum ingenia exproberent.

Talia sunt illa Ausonii, pia aequae ac gravia, et acuta prae caeteris:

Quanto summa boni? Mox qui sibi comicia recit.

Id est, quid optimum? Autrus bene sibi concisus.

Purioris homini qua maxime? Solus homo vider.

Id est, homo homini lupus et duxerit.

Quis dives? Qui nil capit. Quis pauper? Avarus.

Dives est non qui multa habet, sed sortis sua contentus. Avarus omnia pauper, qui omnia quae habet, non habet.

Quae dos aut vae patitur? Vita pudica.

Mulier, indotata etiam, satis dotata est, si casta est.

Quae casta est? De qua veniri fama veretur.

Casta sepe non est, de qua fama ruiditer loquitur.

Quod praesentis opus? Cum possit, nolle nocere.

Proprium praesentis est, cum possit, nolle tamen ulcisci.

Quod stulti proprium? Non posse et velle cocere.

Malus, etiam cum non possit, optat tamen ledere.

(1) *Mesetars*, a rad. *מסתרים*, quae ostendit Schultensio, *propiam inflexit, intorsit, obliquavit*, significat, hic et *Habacuc* ii, 6, de dicitario acalato, seu aliqua *crassa asperosa*, intelligendum est.

Et illa Theletha Thales enim rogatus • quid esset omnium vetustissimum, • respondit: «Deus.» Cur ita? • *ἄσπερος*, hoc est, quia ingenuus, nunquam esse cepit. • Quid esset pulcherrimum? • ait: • Mundus; • est enim opus Dei, quo nihil pulchrius. • Quid maximum? • Locust; • cepit enim omnia. • Quid velocissimum? • Mens; • discurret enim per universa hominis cogitatio. • Quid robustissimum? • Necessitas; • sine latum; superet enim omnia, ubi in Deo quidem resistunt. • Quid sapientissimum? • Pœnita; • nam invenit omnia, et in lacum profert.

7. Timor Domini (Aralicus, Dei) principium sapientie. *SAPIENTIA* ATQUE DOCTRINA SYLVA INSCRIBIT. — *PROVERBIA* SALOMONIS ORDINE DISCIPLINÆ, QUI EST UT IN TRADITIONE SACRIS IMPARTITUR EIUS PRINCIPIS: ASSIGNAT HO VERO PRINCIPIA SAPIENTIÆ. *PRO* PRINCIPIS DOCTRINÆ EST *ἄσπερος* TRACT. ADIUTUM PRINCIPATUM, QUAM CAPUT RADIX ENIM TRACT. SIGNIFICAT QUONIAM ET PRINCIPATUM SIGNIFICAT. Dicitur veritas, principatus sapientie est timor Domini, q. d. in sapientia primis et principatum obtinet timor Domini, qui contra sapientie dominationem adorat et imperat. Sic principatum significatur pro principatu, *Psalm. cix.* • Testum principum, • id est principatus hinc enim significat Hebraicum *ἄσπερος* in die virtutum. Insuper aliquid principatum • hinc proprie capunt pro merito. Et hi per timorem accipiunt scribam, vel nullatenus timor enim Dei vincit et est principium sapientie, id est iudicialium. Ita S. Gregorius Nazianzenus, grat. 38, ubi et quendam addit, quæ in textu non habentur; sic enim habet: • Unam hanc sapientiam solo, quæ in timore Dei sola est. Nam et principium sapientie timor Domini; et finis sermonis: Omnia audi, Deum tuum. Hinc sapientissimi illius Salomonis verba sunt. • Et S. Augustinus in *epist. 8. Joannis*, tract. 9: • Cœpi, inquit, aliquis credere diem iudicii; si cepit credere, cepit et timere; sed quia adhuc nondum habet fiduciam in die iudicii, nondum est in illo perfecta claritas. Numquid tamen desperandum est? In quo vides initium, cur desperes finem? Quod initium? Audi S. Augustinum: Initium sapientie, timor Domini. Cœpi ergo timere diem iudicii, timendo corrigi te, vigilat adversus hostes tuos, id est peccata tua, incipit reviviscere interior, et mortificare membra sua, quæ sunt super terram. • Sic quoque hunc locum de timore servili S. Augustinum de more seculi explicat S. Prosper, lib. 1. de *Voca. Gentium*, cap. xxvii, et S. Gregorius, lib. II. in *Eccl.*, homil. 19, S. Bernardus, homil. 23 in *Cant.*, Magister cum Scholasticis in III, dist. 34.

• Alii principium captum pro principatu. Et hi timorem intelligent filialem et perfectum, qui non est aliud quam charitas. Hæc enim quia summe amat Deum, hinc summe timet eum offendere. Charitas ergo obtinet principium, id est principatum, in regno sapientie, id est iustitiae et virtutis. Septuaginta explanationis gratia, ne quis pulet hic agi de sapientia speculative, ex *Psalm. cx.* 10, addunt: • Intellectus bonus omnibus facientibus eum, • q. d. illi vere intelligentes et sapientes sunt, qui sapientiam hanc non tantum mente concipiunt et intelligunt, sed et voluntate ac opere perficiunt et exsecruntur, deinde quis timor hic significatur, explicatur addendo: • Pietas autem est principium sensus, • Pro pietas, græcæ est *εὐσεβεία*, id est religio. Unde Claveus, lib. II *Stromat.*, legit, *sapientia ergo iustitia est religio.* Et S. Basilii, homilia 1. *Ad Romanos*, principium sapientie timor Domini: • Est enim, ait, hæc reverentia erga Deum timor ad perfectionem concordanti vel fundamentum. • Et Tertullianus: • Principium, ait, sapientie motus in Deum. • Hinc et Valabius sic explicat, q. d. Qui sapientes ac docti vere sunt, hi timet Dominum. Alii: fundamentum et basis vniuersæ sapientie est timor Domini; aut: Prima et præcipua virtus est timor Domini. Hanc ergo sententiam: • Timor Domini principium sapientie, • Septuaginta explicat per duas quas adiungunt. Prior est: • Intellectus bonus omnibus facientibus eius; • posterior: • Pietas autem est principium sensus. • Cætera que ad explanationem huius sententiae pertinent, recenset *Eccl. i.* 16. Ubi pariter ostendi quod timor hic sit amor et charitas, ac protinus quod ipse sit principium, radicem et columnam, sive perfectio sapientie, id est virtutis.

Porro Olympiodorus in *Octava Genesios*: • Sicut timor Domini, inquit, initium est sapientie, sic pietas in Deum iustum est sensus, id est iudicii secundum intellectum. Exercent autem sensum sensum organa ad discretionem; vel qui sensum appetitioni dominatur, eosdemque occupatum spiritum vivere compellit. • Tropologicè et analogice Gregorius in eadem *Catena*: • Agit hic, ait, de interiori hominis sensu, secundum quem et veram illam locum certissimam, et ab illa Dei eloquia audimus, et virtutis passimur, et fragrantia Christi participes efficiamur, et verbum vite apprehendimus. (Iussit autem gustus vel sensus radix et cæcis est, pietas in Deum.) • Et Evagrius: • Quædamque, ait, mens per sensum fertur in sensibilibus, ita per virtutes in eorum contemplationem, quas tot intellectui: sunt obvia; cuiusmodi sunt celestia et spiritalia; cæteris sapient Salomon illorum quoque sensum rationem habere non voluit. Porro pietatem in Deum illius sensus causam vel initium asserit, qui est secundum infinitum hominem, per quem omnia videmus que sub intelligentiam veniunt, et vite adhuc verbum attingimus. •

SAPIENTIAM ATQUE DOCTRINAM STULTI DESPICIT. — Apud subjungit hoc precedenti sententiam. Eius enim est antithesis, q. d. Quia timor Dei est initium sapientie: hinc pili et timentes Deum reuerentur sapientiam, eique se addunt; stulti vero, id est impii, qui timore Dei destituti, despiciunt sapientiam, eique illam, imo essentiam, est ipse Dei timor. Unde pro doctrinam, Syrus verbi *correctionem*; Septuaginta et Chaldaicus, *disciplinam*. Pro stulti Symmachus, Aquila et Theodotus vertunt, *impii*, id est *insipientes*, id est, ut Septuaginta vertunt, *stulti*, id est *impii*. Clementis Alexandrinus legit *stulti*, *stulti*, sine Deo. Atheismus enim est ventrum impietatis et peccati; summa enim insipientia et stultitia est impietas ac peccatum. Itæ Olympiodorus: • Pili homines, ait, disciplinam et sapientiam aride conspiciuntur; qui autem Dei timore (qui interioris sensus radix et cæcis est) destituantur, illi nullum disciplinam aut sapientiam gustum hauriunt, quin potius studio utrique auerantur. •

Pro despicunt hebraice est *ἴσπερον*, id est spernunt, contemnunt, auerantur. Et ita legitur Septuaginta, Noster, Chaldaicus, Syrus non passim Græci et Latini: hæc enim significat radix *ἴσπερον*. Verum aliqui alii *ἴσπερον* legitur *ἴσπερον*, id est despicuntur, a radice *ἴσπερον*, id est spoliati, rapunt, prædatus est, tuncque dant

vero, id est impii, qui timore Dei destituti, despiciunt sapientiam, eique illam, imo essentiam, est ipse Dei timor. Unde pro doctrinam, Syrus verbi *correctionem*; Septuaginta et Chaldaicus, *disciplinam*. Pro stulti Symmachus, Aquila et Theodotus vertunt, *impii*, id est *insipientes*, id est, ut Septuaginta vertunt, *stulti*, id est *impii*. Clementis Alexandrinus legit *stulti*, *stulti*, sine Deo. Atheismus enim est ventrum impietatis et peccati; summa enim insipientia et stultitia est impietas ac peccatum. Itæ Olympiodorus: • Pili homines, ait, disciplinam et sapientiam aride conspiciuntur; qui autem Dei timore (qui interioris sensus radix et cæcis est) destituantur, illi nullum disciplinam aut sapientiam gustum hauriunt, quin potius studio utrique auerantur. •

Pro despicunt hebraice est *ἴσπερον*, id est spernunt, contemnunt, auerantur. Et ita legitur Septuaginta, Noster, Chaldaicus, Syrus non passim Græci et Latini: hæc enim significat radix *ἴσπερον*. Verum aliqui alii *ἴσπερον* legitur *ἴσπερον*, id est despicuntur, a radice *ἴσπερον*, id est spoliati, rapunt, prædatus est, tuncque dant

sensum, q. d. Stulti, id est impii et athei; non tantum spernunt, sed et spoliati ac deprædantur sapientiam, quia virtutem, eisque animi et iura et vires demunt, exarant et inermes reddunt, iuxta illud Leonis Imperatoris: • Jura exarant impium. • Verum legendum est *ἴσπερον* non *ἴσπερον*, ut jam ostendit (1).

(1) • Hinc patet q. d. Symmachus, Evagrius et alii promissi hinc habent potant, ut que continent generalia continentia sine vita proferit instructioe comminationem, namque uno fere tenore propositum. Sicut scriptæ non tam quid sit sapientia docet, quæ ad colendum sapientiam iuvant, que in cultores sapientie commota reducent exponit. Atamen præter universalem sapientie virtutisque commotionem hæc pars promissionum motum procepta committit hanc pariter, in his cap. 11, 27-35; 1, 1-35; 11, 1-19, alies a promissa. Nec verum est quod dicitur de sena. Collocant planaque quæ nullis ejusdemque capitis, interdum nominat verum aliquos in illis circumscriptis sunt: non cæterum ipsa capia. Dale enim aliquid; non desiderant. A præteritis nihil sic transmittit vider ad sapientiam, s. speculatio ad generalia, modo serrato ordine. Tractatur eadem res diversis locis ter quaterque. • Hinc Alcuus ad h. l.

SEGUNDA PARS CAPITIS,

QUA ORTATUS AD STUDIUM SAPIENTIÆ, ET AD VERAM INSPICIENTIUM, PUTA IMPUDENTIUM.

S. AODI, FILII III. DISCIPLINAM PATRIS TUI, ET REVERENTIAM TIBI. Valabius, *directionem* a matris tibi. — Pro disciplinam, Syrus verbi *legem*; Chaldaicus, *eruditionem*. Pro re reverentiam, Syrus verbi, *re obsequiositas*; Chaldaicus, *re eret*; Septuaginta, *re repellas* statuta matris tue; aliquid verunt, *ne evellat legem matris tue*. Verum Hebraicum *ἴσπερον* non significat evellere (quod significat *ἴσπερον* *rethas* per *re*), sed dimittere, non curare, relinquere, abjicere, uti verbi S. Hieronymus, Septuaginta, Valabius et Hebraei.

Postquam assignavit principium sapientie, puta timorem Dei, tunc utriusque dogmati et præcepta tradere incipit. Inter qua primum sancti obedientiam, ut scilicet filius monita sua honestè patri et matris reverentiam audiat, sique humiliter obediat; idque primo, quia pietati in Deum proxima est pietas in parentes. Unde et in Decalogo post tria præcepta primo tabula, que spectant pietatem in Deum, illico primum secunde tabula præceptum subjungitur de pietate in parentes; quia parentes sunt viva imago Dei, qui est pater omnium, • ex quo • pronunciat • omnis paternitas in cœlis et in terra nominatur, • *Ephe. iii.* 15. Porro apud patrem tributur • disciplinam, • quia patris educatio est severior: matris *legem*, quia matris educatio est lenior et blandior; matres enim amant filios dulcius, sed patres fortius, ait Aristoteles in *Econom.* Hinc Cicero tres *Officiorum* libros filio dicebat. Totidem *Causillarum* libros Leo Imperator filio scripsit et inscripsit. Et S. Augustinus de

matre sua S. Monica loquens in *Confessionibus*: • Præcepta, ait, vite que in animo plantaverat verbo, dignat lacrymis, aiebat exemptis. • Salomonem sequitur Strabones, qui ethica sua præcepta ita orditur: • Fili sapientie, ecclesia iustorum; et nato illorum, obedientiam et dilatio. Iudicium patris audite, filii, et vite facite ut salvis sitis, • *Eccl. iii.* 1. Vide ibi nota.

Secundo, quia prima optimisque ratio hominis et honestis moribus scipsum imbuendi est, si a patre quo suscipiat disciplinam patris et matris, cum scilicet pater et mater fideles sunt, et probis moribus, aut certe utriusque filios ad omnem probitatem erudire, quales erant in Israel. Alibi S. Augustinus ad Davidem patrem suum, qui, cum esset sanctus et sapiens, sancte et sapienter principium Salomonem, cæterisque suis filios. Item fecit Bersabee mater Salomonem. Alibi quoque ad Robosam cæterosque filios suos, quos ipse in disciplina et Dei timore educavit. Verum sub nomine patris et matris synecdoche Salomon hic intelligit sapientum, qui, cum volit hie juvenes erudire, eosque docere timorem Dei et sapientiam, nunc personam patris filium studentis, nunc personam pedagogi et doctores filium doctentis et dirigentis induit. Unde vers. 10 et seq., super huiusmodi et discipulum blande nomine filii compellat, uti solent facere benigni præceptores discipulorum amant.

Sensus ergo est, q. d. Me paromiasten, modo quidem filii parentis et pedagogi personam stu-

lineamentum, modo rursus sedulum virtutis et sapientie doctorem, agentem attento auditu, promptaque et documenta que trado, a sapientia mihi ocellus indita, quasi a matris prolecula, avidè hauri, ut illi solent haurire monita matris dilectissimæ: ita fiet ut gratia quasi corona addatur capiti vestro. Sic Paulus ait *Galat. cap. iv. 10*: « Filii mei, quos iterum parvulo (quasi mater dolere, qua amore vestri plena), dense formetur Christus in vobis. » Et S. Ambrosius, lib. I *Offic. cap. vii*: « Dulcis aut, ac retundens simul vos diligo quos Evangelio genui, quam si contigit suscipere, nam vehementer ac dulcor est: a. amoris gratia quæ natura. » Ita Valerius, Lucanum, in *quibus Pellæis et aliis*. Porro H. Ambrosius, homil. *de obedientia*, hanc nomen sic legit: « Filius israhel obedii patri suo, filius autem inobediens in perditione erit: a subditus: a. Vitium ista inobediens pernicium. Quod etiam de te vult epistolam, si virginitatem quam in matrem conservasti corporis, ad animam ducunt per inobedientiam proculdubio. »

Myrica Didymus in *Cateca Brax. Beda*, dicit, Lyranus per patrem aspicit Iherum, qui pater est universorum: per matrem Ecclesiam, cuius sponsus est Christus: statuta vero et leges eius sunt Apostolicæ dispositiones et constitutiones: Ecclesia enim in matris nos regeravit, et nunc iude nos pater, celestique doctrina et divinis preceptis pater nosterque nutrit. Idem facunt Superiores religionum, Pastores, Confessarii, Prædicatores, qui fidelium sunt pater et matres spirituales.

9. UT ADDATUR GRATIA CAPITI TUO, ET TORQUES COLLO TUO. — Hebraice *וְיִתְּנֶנּוּ לְךָ מִלְּפָנֶיךָ*, id est danturibus tuis, quia datur in multis annis quasi annuuli constat, ait R. Salomon. Pro gratia, Syrus vertit, *decori enim sunt*; Chaldaeus, *decor gratie*; Hebraice est *לְךָ מִלְּפָנֶיךָ* *lialat cheu*, id est *aditio, vel copulatio gratie*, q. d. Lex patris et matris, si cum aucteris et feceris, comparabit et copulabit gratiam capiti tuo, qua lex instruit intellectum, ut concipiat ea que intelligere oportet neque ac eloqui, ait R. Levi. Et Aben-Ezra: Ita, inquit, lex et disciplina apta erant capiti tui ornamenta, ac si aliquid gratiam concilians copulatum esset capiti tuo. Optime Septuaginta *lialat cheu* vertunt, *coronam gratiarum*, quia in corona annulus annulo, flos flori necitur, copulatur, intertextur et implesitur: sic enim habent, *coronam enim charitatem, id est gratiarum, recipientis capiti tuo, et torquem autem circa collum tuum*; Aquila, *quoniam accessio gratie sunt capiti tuo, et vincturaeque, id est ornamenta colli tui*; Valerius, ea enim gratiam addent capiti tuo, et torques erunt collo tuo, q. d. Si huc meas leges et monita susceperis, opereque exercearis, illa te condecorabunt et exornabunt, perinde ac corona solet caput, et torques aureus collum exornare. Sicut enim exornata ex nexu forum vel circulorum, torques ex

nexu annulorum plectitur et contextitur: sic et obedientia ac virtutum coronis decor et perfectio ex variis et continua eorumdem operatione et exercitatione plectitur et contextitur. Igitur exstat sapienti gloriose corona; exstat rursus voluptatis et deliciarum sorta: exstat tandem iustitiam diadema. Gratiarum corona nihil aliud est quam virtutum catena. Eam vero sum quis virtutem quamplurimam perfecte adeptus est, a reliquis inanimis esse omnino non potest, adeoque ea omnibus quasi nam coronam legit; hoc autem vero interioria hominis vertex induitur. Ita Diodorus et Chrysostomus virtutum orbem (quod hinc sibi immo colligere soleant) gratiarum coronam appellat. Quia variis quoque donis et charismatibus ornati sint oportet, qui salute certe potiri volunt. Ita auctor *Cateca Greecorum*.

Nota: Idem est *addere gratiam capiti*, quod *addere torquem collo* est enim paronia, significans gratiam obedientiam ita ornare obedientiam, perinde ac corona ornata caput et torques collum: posteriori enim benedictio alii verba, et alia similitudine more Hebraeo idem significatur, quod prior. Symbolice tamen Diodorus: « Per veritatem et collum, aut mentem designat, per torquem vero auream notitiam spiritaliumque animi ornatum. Aut vero torques aureus obedientiam, quam Deo debemus, designat, aut illud presidium quo ex sacris eloquiis peti consuevit. » Et Eusebius: « Quammodum manus per verbum et cervicem, ait, ita divinarum rerum notitia per coronam et torquem exornari solet. »

Porro multiplex gratia et corona gratiarum hoc loco obediens, et obediens promittitur: Prima est gratia Dei et hominum, q. d. Si hisce meis discipulis obedieris, consulabis tibi primo gratiam, id est magnam decorem et pulchritudinem: ob eamque gratiam et favorem Dei, angelorum et hominum tibi acceres.

Secunda est corona gratiarum, id est virtutum omnium: has enim vel imperat, vel suadet et consulti obedientia; illa enim imperat actum nunc religionis, nunc sobrietatis, nunc jejuniis, nunc penitentiae, nunc modestie, nunc humilitatis, nunc elemosynæ, nunc charitatis, nunc ceterarum virtutum. Quare qui obediens studet, continuam ex omnium virtutum exercitio sibi plectit coronam et torquem inferiolem. Torques enim est indeficiens virtutum operatio, et continua earum conuexio, cum scilicet una alteri innectitur et intertextur assidue. Ita Beda ex S. Gregorio: « Sola, inquit, virtus est obedientia, que ceteras virtutes menti inserit, insertasque custodit. » Ita Iohannes Abbas mortuus, rogatus a suis quemnam esset compendiosa ad perfectionem via, qua ipse ad illam pervenisset, respondit: « Nunquam feci voluntatem propriam, nec aliquem docui quidquam, quod ego prius ipse non fecerim. » ut refert Cassianus, lib. V *Instit. cap. xxvii*. Ita Paulus Simplex, discipulus S. Antonii, suppliciter obo-

dientia ad culmen virtutum omnium evasit. Unde et piara ac potiora per eum miracula operabatur Deus, quam per S. Antonium: ipse enim Deo erat in deliciis. Quocirca S. Antonius eum omnibus proponebat in exemplum, ut discerent voluntatem propriam abnequere, et studerent alacri obedire, si cho ad perfectionem pervenire salagerent. Ita Ruminus in *Vitis Patrum lib. II, cap. 11*, in Vita Pauli Simplex.

Tertia corona est copia et plenitudo (corona enim significat complementum) gratiarum, quam Deus obediens remunerator obediens infundit: illum enim omnibus suis donis, gratis et influxibus emulare solet. Insuper filios parentibus obediens donat longa vita, sanitate, opulencia, bona fama, omnique prosperitate, uti inferius docet; et patet *Ecc. iii. 9*: « In omni, ait, opere et sermone honora patrem tuum, ut superveniat tibi benedictio ab eo. » Unde in *Vitis Patrum lib. V, libello 14, de obedientia*, num. 11, Abbas Hyperichius ait: « Ministerium monachi est obedientia, quam qui possidet, quod poscit exaudiri, et cum fiducia crucifixi subsistit; etenim Dominus sic venit ad crucem, factus scilicet obediens usque ad mortem. » Ita hanc Salomonis coronam fasce explicat Ecclesiasticus, cap. 1, vers. 11, et cap. 11, vers. 1 usque ad 19. Vide ibi dicta.

Quarta est corona triumphi et regni caelestis, de qua dicitur: « Vir obediens loquetur victoriam. » *Prov. xxi, vers. 28*; et *Sapient. v*: « Accipit regnum decoris, et diadema speciei de manu Domini. » Ita de P. Petro Fabro, qui primus fuit S. Ignatii de Loyola discipulus, ac deinde socius, narrat in Vita eius, lib. II, cap. xxviii. Orlandinus, quod post mortem euidam religioso apparuit redimitis corona obedientiae, eo quod ipse tam in vita, quam in morte victima exhibisset obedientiam. Mortuus enim est, eo quod Romam vocatus in summis aestatis caloribus, illum isdem ingreatus sit, cum sciret se certum adire vite periculum, melius vitam perdere quam obedientiam, ubi perdidit Christum suam. Quocirca in *Vitis Patrum lib. V, libello 14, de obedientia*, num. 19, narratur quendam vidisse quatuor ordines in celo: primo, infirmorum et gratias agentium Deo; secundo, hospitalitatem sectantium; tertium, in soliditate conversantium; quartum, obedientium: « Uidebatur autem, ait, ordo obedientium torques aurea et corona, et majorem quam alii gloriam habebat: quia alii faciunt sua, secundum propriam voluntatem; obediens autem omnes voluntates suas abiecit pendat ad Deum, et ad iussum patris spiritualis: propterea et majorem gloriam alius habet. » Unde adhortando concludit: « Obedientia salus est omnium fidelium. Obedientia est genitrix omnium virtutum. Obedientia regni caelorum inventrix est. Obedientia coelos operit, et homines de terra elevat. Obedientia cohabitatrix angelorum est. Obedientia Sanctorum omnium eihus est. Ex hac enim ablaclati sunt, et

per hanc ad perfectionem venerunt. » Dignum sane est ut caput, quod obediens submitit obedientiae, exaltetur, ac corona et torques eode torcitur.

Quocirca Beda putat hic alludi ad coronam et torques, que victoribus in agone certantibus donabantur, q. d. Filii qui patri et matri per omnia obediit, tanquam pugni in certamine victor, corona et torques donabitur. Et noster Salazar fuisse hic censet alludi ad agones et coronas pueris agonem obuentibus propositas, de quibus Dionysius, lib. XXXIV, cap. viii, et Plutarchus in *Eumaeo*: « Ablata est, ait, pueris pentathlis corona praesentata. » Quin et Clemens Alexandrinus, lib. II *Strom.*: « Sicut in certaminibus gymniciis, ait, sic et in Ecclesia sunt coronae virorum ac puerorum. » Sane obediens magnam subit lucum, ut voluntatem et iudicium suum docet, ac Superiori subternat. « Hinc est enim, ait S. Gregorius, quod potenter dicantibus in munere torques datur: ut quia signa virtutum gestant, majora semper exerceant, et debilitatis crimine incurrere metuant, dum in semetipsis jam fortitudinis est premium, quod ostentant. Unde recte in laude sapientis auditori cuiuslibet per Salomonem dicitur: Coronam gratiarum accipies capiti tuo, et torquem aureum collo tuo. » Ita ipse, lib. XXXI *Moral. cap. xi*.

Hinc nonnulli illustrioribus Martyribus, qui obedientia, disciplina, fortitudine et charitate praecellunt, hanc gratiam datum legitimus, ut caput recitum a cervicibus manibus gestarent, aut illud ipsum per sanguine ha funderet. Qui de causa? an ut caput testaretur se in vita obedientiae et legis Dei fuisse studiosissimum? an ut caput velut martyrii victimam et holocaustum Deo offerret? an ut caput velut post mortem, imo in ipsa morte redivivum, quasi victricis de hostibus de qua ipsa morte trophaum, in signum triumphi gestarent? Ita S. Dionysius Areopagita, plexus capite, « se erexit, ait, illud in ejus Vita, surrotaque manu caput a corpore truncatum, angulo ducta gressum regente, et luce caelesti circum fulgente, pendulis cepit brachis veclitare. Et facta est comes multitudo caelestis exercitus examini ejus corpori caput proprium, ab ipso monte (qui inde dicitur est *Mons Martyrum*) ubi fuerat decollatus, per duo fere miliaria deportanti, usque in locum in quo nunc Dei dispositione et sua electione requiescit numeratum, sine cessatione hymnis dulcisonis Deum laudans. Sed et coelos plectit divinatorum spirituum innumerabilia agmina sunt aucta, canore inimitabili suavitate alternis choris modulanti: Gloria tibi, Domine, adjuncto frequentibus Alleluia. Quod videntes et audientes innumeri populi, et multi etiam pensatorum, in Dominum crediderunt: non credentes autem nimio terrore percussis, quique in suas partes fugerunt. » An non fuit hic gratia et gloria capiti ejus?

S. Dionysii aescia B. Severinus Boetius sequitur.

Thomae princeps, ejusque ac sibi ecclesiam accendit propugnator, a Theodorico rege Ariano capite mactatus, caput suum abscisum utraque manu sustulit, rogatusque a quoniam foret percussus, respondit: « Ab impiis; » cumque in viciniam leuam venisset, et flexis genibus sacram gratiam in sumptis, expiravit. Ita habet ejus Vita, et ex ea Baronius ad annum Domini 326.

S. Ursinus medicus, ad martyrium corceboratus a S. Vitali, caput percussum suis manibus sustulit ad locum sepulture. Perunt nonnulli tres in unum ramos ex ejus collo exortos, sicut a S. Ursino Episcopo cum capite in manibus, ac tribus in eis ex collo orientibus, prout videtur, depicta fuisse, Ita Hieronymus Rufinus, lib. I. *Vite Roseratis*, qui hanc ex monumentis eisdem Ecclesie accepit.

S. Dominus Bergomas nobilis, cum Maximiano Imperatori crudelitate in Christianos, et impietate in Deum per litteras gravissime improbrasset, ab eodem capite plectus est. Perunt Bergomas illum caput suum propositis manibus acceptum usque ad eum locum, juxta quam ecclesia S. Andrea extracta est, gestasse: in qua ecclesia corpus ejus conditum asservatur, Ita ex Officio Ecclesie Bergomense Philippus Ferrarius in *Costit. Sanct. Italia*, ad diem 16 Julii.

S. Donatus cubicularius quondam Maximiani Imperatoris ab eodem ob Christi fidem decollatus apud Juliam in agro Parmensi (quod perie Bergomas S. Dominus nominatur), caput suum manibus frans Sisleronem annem ad actum lapidis portavit, post multum temporis aperto humido caput intra alas tenens, successaque spiritus odorant, repetens est per miraculum spiritibus celestibus: Ita Sarius et Philippus Ferrarius ad diem 9 Octobris. Qui pariter ad diem 5 Chronici narrat S. Gemulum Martyrem apud Gannam in agro Mediolanensi, caput sibi amputatum sustulisse, corpus cervici aptato ad Episcopum (cujus nomen non pervenisse, ab eoque fuisse captulum. Sic et caput suum sustulisse narrat S. Proculum Martyrem Bononiensem, et S. Regulum Episcopum ad Martyrum Populonis sub Tella.

S. Eusebius, Episcopus Asulanus in Piceno creatus a S. Marcello Papa sub Diocletiano Imperatore, capite plectus quod multos ad Christum converterisset, caput suum manibus sublatum ad trecentos passus in proximum montem gestavit, ibique conlatus est nonis augusti. Ita ex monumentis Ecclesie Asculane Philippus Ferrarius ad diem 5 Augusti.

Porro caput S. Pauli, a Nerone praedum, pro sanguine lac fudit, ac tres in terra dedit saltus, quibus tres fontes effluit, qui etiamnum permanent, et magno advenarum studio visuntur: qua de re secunda dixi in proemio epist. S. Pauli, cap. vi.

Secundaria virgo et martyr Anagnina, sub Decio Imperatore cum acriter caderetur, in symbolum innocentiae et virginitatis pro sanguine lac

fudit, et odorem suavissimum exhalavit. Quo viso, populus virginem rogavit ut pro ipsis epud Deum intercederet; cumque virgo oravit, tantum ingenti perspirante, spiritum Deo reddidit, cuius animam virginem Angeli concinens: « Veni, sponsa Christi, accipe coronam quam illi Dominus preparavit in eternum, a eum triumpho dederunt in caelum. Ita ex monumentis Ecclesiae Anagninae Phil. Ferrarius ad diem 15 Januarii.

S. Amibianus Episcopus Trebiti et Martyr sub Diocletiano, post superatas ardentis faeces, equuleum, laras, saxa et rotas, capite truncatus est. Ex ejus corpore lac pro sanguine fluxisse, arboresque flores et fructus emisisse ferunt. Ita ex monumentis Ecclesiae Spoletinae et Trebitalis Philippus Ferrarius ad diem 29 Januarii.

Benigne S. Gregorius, lib. III *Dialog.* cap. XIII, narrat S. Harenianum Perusii Episcopum, a Tolla capite truncatum, quadagesimo die a morte et sepultura inventum fuisse integrum et incorruptum: « Et quod, inquit, est magna admiratio venerandum, caput ejus omnino erat corpori, ac si nequaquam fuisset abscisum; sic videlicet, ut nulla sectionis vestigia apparenter. Cumque et hoc in terra verterent, exspuerentes si quod signum vel de alia monstrari incisione potuisset, Ita sanum atque inemeratum omne corpus inventum est, ac si nulla hoc incisione ferri tetigisset. »

Claudius gener SS. Ursus et Victor cum ecclesia Theborum legione, qui capite sibi percussus manibus gestarunt usque ad locum sepulture, ubique lacis genibus orantes ea deponerunt, quasi repa. dicant: « Haec requies nostra in saeculum saeculi. » Unde eodem in loco ecclesia in ipsorum honorem fabricata est; Ita Sarius, tom. VII, ad diem 30 Septembris, qui et addit: « Venientesque surdi, caeci, claudi, paralytici, et quaevisque infirmitate detenti, tangebant corpora Sanctorum, et subito recipiebant sanitatem, usque ad emergunt. Et usque hodie, si fides potentium non titubet, per Dei gratiam curantur. »

Annon horum omnium capiti insignis addita fuit gratia et gloria?

Similibus et congruentibus alii censent hanc coronam et torquem praemium esse ingenii et probe indolis, sapientiae, virtutis et obedientiae filialis. De ea enim hic agitur, non de fortitudine agonistica athletarum; nam nihil magis probum indolem pueri ostendit et decorat, quam obedientia erga parentes. Unde Maximus, *serm.* 23 ex Euripide: « Suos, ut colens parentes est Deo gratias, vivus simul et mortuus. Nil enim est quod magis decorum et ingenium sit liberis, quam si a patre bono nati sint, et ipsi genitoribus dignam referant gratiam. »

Porro quod corona et torques olim fuerint praemium sapientiae, liquet ex *Daniel.* v. 16, ubi Baltassar expositionem manas in pariete scribentis: *Manc, telel, phares, a Daniele repositus, hanc et*

corona promittit: « Purpura vestieris, et torquem auream circa collum tuum habebis, et torquis in regno meo princeps eris. » Et III *Esdr.* III, 3, tres pueri disputantes de eo quod esset fortissimum; *gradus* enim dicebat: « Forte est vinum; » *secundus*: « Fortior est rex; » *tertius*: « Fortiores sunt mulieres, super omnia autem vincit veritas; » *viscenti* hanc promissa statuit: « Cujusmodique, inquit, apparuerit sermo sapientior alterius, dabit illi Darius dona magna, et purpura coeperit, et in auro bibere, et super aurum dormire, et curram aureo freno, et sidarum bysantinam, et torquem aurea collum; et secundo loco et debet a Dario propter sapientiam suam, et cognatus Darii vocabitur. »

Illic etiamnum variis doctis, cum in academiis creantur doctores, datur pileus caput coronans, et torques aureos collum ornans. Unde Lyranus: *Athletas, inquit, sapientes utebantur torque aurea, et hulla ad pectus demissa in sapientiae symbolum, quae in pectore claudi existimatur.* Sicut S. Gregorius Nyssenus, *hom. in Cant.*: « Audi, fili, leges patris tui, etc. Ut infans, inquit, prompto et alacri animo attendat parentibus, pollicetur ex discipulis ei ornamenta fore puerilia. Est enim ornamentum puerile torques aureus in collo resplendens, et quae juvenis ex floribus corona neclitur. »

Significat ergo hic Salomon juvenes ingenios, praesertim nobiles et regios, disciplina, obedientiam et virtute eximios, corona et torque donari solitos. Idem sectati sunt Graeci: hi enim pueros *Agonistas* et optimis moribus praeditos coronabant, uti de Lysi testis est Plato in *Lysi*. Sic et Pythagoram ob insignem sapientiam aurea corona redimiti solent, eamque publico suffragio illi *Ascretam* narrat *Eliahus*, lib. XII *Var. Hist.* cap. XXXI. Idem pluribus confirmat Carolus Paschalius, lib. V de *Coronis*, cap. IX, et lib. VI, cap. XXXI. Cum enim sapienter et probe datur corona, ipsi sapientia et probitas coronatur. Unde Apoc. cap. IV, seniores 24 ob sapientiam et virtutem coronati aurea coronantur.

Hinc secundo, appositae Lyranus: Ut addatur, inquit, corona, scilicet pontificia, aut regalis aut ducalis, capiti suo, q. d. Ob sapientiam quam obediendo discas a me, mereberis creari pontifex, rex, dux aut princeps: vox enim *רַבִּי* *vestib.* id est additio, corona, alludit ad nomen *Levi*, id est additus vel nectus; sic enim eum vocavit mater Lia, eo quod iam tres filios peperisset, et marito addidisset, *Genes.* XXIX, 34. In tribu enim Levi fuit corona sapientiae et pontificatus, q. d. Si parentum discipline obedieris, vocaberis erigique Levi, id est additus nectusque corona doctori et pontifici debet. Sic Joseph obediendo parentibus meruit donari sapientia et dono prophetico, ob quam creatus est a Pharaone princeps Aegypti: Pharaon enim ob praesentiam septem annorum sterilitatis et fertilitatis, coronam capiti

ejus imposuit, et torque aureo collum ejus circumavit. *Genes.* XLII, 42. Corona enim potestatis et principatus, torques sapientiae est insignis. Cum ergo potestati copulari sapientia, tunc fore datur corona cum torque.

Addit alibi coronam annorum et laetavitatis hic accipi. Quis pueri, quod Græcos, Italicos et septuages coronantur, quod jam discrimina mortis evasisset. Verum iure corona Gentilium fuit, non Hebraeorum; natura, non virtutis et gratum, ut patet ex Philostrato in *Heroico*, in *Protestatio*.

Antiqui pro gratia Septuaginta vertunt *ετιμαζοντες*, id est coronam *charitum*, sive *gratiorum*, q. d. Omnes gratie et Charites Dei suis gratias et donis te confocorantur. Hinc fluxerunt Gentiles tres esse Charites sive Gratias, Jovis et Vestigii filias, puta Aglham, Thalam et Euphrosinum, quae gratiam gradus addunt, imo rependant. Sic item, ait Tertullianus, lib. De *Corona militum*, fixerunt Pandoram (q. d. Omne donum) esse mulierem gratiosissimam de donis, cui ceterarum et deo dona dederint, mirram Pallis sapientiam, Mars fortitudinem, Diana castitatem, Mercurium eloquentiam, Venus pulchritudinem. Erat *Charitum* sive Gratiarum corona, et omnium virtutum et doctura, puta justitia, prudentia, fortitudo, temperantia, pulchritudo, eloquentia, cetera, confusum et convensum.

Porro Aristophanes pandoram ait esse symbolum terrae, eo quod terra omnia ad vitam necessaria nobis suppeditat et donat. Verum Pandoram dixit esse B. Virginem, utpot. cui De omnia Angelorum et hominum dona confudit, adeoque in qua omnia certant S. Trinitatis: Deus enim Pater ei contulit eam patriciatum, ut unicuique suo esset tam vice patris quam matris. Filius enim acceptavit in matrem, Spiritus Sanctus in sponsam, ac ut sponsam omnibus suis charitatibus eam honestavit. Ipsa enim S. Trinitatis, acque ac parentum suorum discipline et legibus per amplam obediit et observavit.

16. Filius huius est LACTAVANTIN (Cajetanus verit, *instauravit*; Syrus, *adulans de deprecis*; Ethelicus, *blancti fuerint*) PEGAZORUS, SE AQUICORUS ES. Syrus, *ne obediens eis*; Septuaginta, *filii, si te desipere stultum peccatores, ne conspicias*, Ita ut eorum consilia non quidem in mentem et voluntatem admittas, imo nec in aures, sedum in manus et opera. Congratulor hanc monitum subnecti parentum de audienda disciplina patris et matris, q. d. Jussi te audire et obedire monitis patris et matris, saepe quasi lac matrem haurire, et eo contentis ad omnes robur virtutis: quocirca nunc te hortor ut caveas a blanditiis impiorum, quibus ipsi fraudulenter quasi lacte fallaci te inebrent, et ad omnem impietatem pellere salugnt. Parentibus opponit non extraneos, sed peccatores: quia praesupponit parentes esse *bonos*, et

functi officio parentum recte instituendo filium, ait Caelianus. Pro *lactaverint*, hebraice est *רָבָה רֶפְלוּ*, id est allacere, pellicere, decipere, seducere. Unde *רָבָה פֶּתִי* vocatur parvulus, qui facile pellicitur, illiciter et decipitur: quem prout hinc praeponit Salomon, ut blanditias laeae delectet. Noster apposite veritatem *lactare*, quia aliquid ad laeae disciplinae materiam, et quia *lactare* per metaphoram idem est, quod blanditiis et promissis velut lacte aliquem inebare, allacere et decipere. Unde Comicus: « Nisi me lactasses amantem, et falsa spe produceres. » Et: « Imperitios rerum in fraudem illicis sollicitando, et pollicitando eorum animos lactas. » Dicit ergo: Lactet licet mater pia, non vero te lactent impij. Suscipe cum lacte physico laeae moralis doctrinae materne, non adulterinae praedonum: laeae enim est sanguis concupiscentis, et primum infantis nutrimentum. Hicocircas addata sunt laeae et genitura, » ait Aristoteles, lib. III *Histor. animal.* cap. xx; imo « laeae quibusdam pro genitura est, ut piscibus: quos vero laeae libent, omnia mammae id continent. Mammae autem date his sunt, quae animal et intra se concipiunt, et in lucem edunt, etc. At quae ova pariunt, laeae et mammae carent et lacte, ut pisces et aves. Laeae tenuissimum camelus est, mox equus, tum asinus: crassissimum bubulum est. » Idem lib. IV, cap. x: « Leo minus lacte abundat; cubum enim quem raro assumit, quoniam carnivorus est, in corpus absorbit. » Quale ergo laeae puer haurit, talis et indole et moribus evadit. Hinc Tartari nonnulli suos infantes lactant lacte canino, ut evadant feri, pugnaeque, rixosi instar canum.

Laeae haurit materiam est symbolum pure, sinceram, utilis et commode doctrinae: haec enim nutrit animam, sicut laeae carnem. Laeae tale est doctrinae legis divinae, quam olim docuit Moses, deinde Christus. Quocirca S. Augustinus in *Psal.* xxx, conc. 4: « Christus, ait, sapientiam suam ut laeae nobis faceret, carne indutus venit ad nos. » Idem, *Psal.* xxvii: « Laeae, ait, significat gratiam; manat quippe ex abundantia viscerum maternorum, et misericordia delectabili parvulis gratis infunditur. » Et in *Psal.* cxxx: « Dominus, ait, noster Jesus Christus panis, se fecit nobis laeae incarnatus, et apparens mortalibus, ut in eo finiretur mors, et non aberraremus a verbo, credentes in carnem, quod factum est Verbum. Hinc crecimus, ipso lacte nutriamur: antequam validi simus ad aspiciendum verbum, non recedamus a fide lactis nostri. » Et inferius: « Sic nos Deus vult nutrire lacte, ut non tibi remaneamus, sed crescendo per laeae ad solidum cibum perveniamus. » Idem, lib. *De Quantitate animae*, cap. xxxii, tom. I, ostendens quam utile sit laeae Apostolicae doctrinae, quam Apostolus Paulus parvulis se potum de fuisse predicavit I. Cor. iii: « Quod alimentum, ait, accipere, cum quis a matre nutritur, utilissimum est; cum jam grandis est, pudendum: respicere, cum opus est, miserandum; reprehende-

dere aliquando aut odisse, sceleris et impietatis; tractare autem ac dispensare commode, laudis et charitatis plenissimum est. »

Hoc ergo laeae doctrinae legalis et Evangelicae, avidae parvulo hauriendum a parentibus, tum corporalibus, tum spiritualibus. Ex adverso laeae peccatorum illi contrarium, utpote veneno peccati infectum, omnino declinandum est, ac eade pejus et angue loquendum. Sicut enim venenum lacti immixtum perniciosissimum est planeque lethale, tum quia cum lacte facile citoque permeat per totum corpus; tum quia laeae, utpote liquidum et molle, totam veneni vim imbibit, ipsumque fit venenum: sic prorsus, si blanditiis et lenociniis suis virus peccati ocellis miscantur impij, illudque propinent juveni inexperio, et blanditiarum avido, virus hoc plane in totam juvenis animam penetrat; illamque inficit et occidit: putat enim se laeae quod videt, quodque ambit haurire, non virus quod non videt. Quocirca S. Augustinus *De Verbis Domini secundum Matth.* hom. 19, in fine: « Majorem praedam, ait, a viduabus blandimenta eliciunt quam tormenta; » fore enim omnes virgines et viduas, quae naufragium castitatis fecerunt, id faciunt illicite blanditiis, cum tormentis multo usque ad mortem resisterint, et etiamnum resistunt. Et S. Gregorius, lib. IV *Moral.* xvi, explicans illud *Job* 4: « Cur lactatus uberibus? » « Ineris animus, ait, ad quae sit solatia false consolationis inclinat. Unde fit ut incessanter crescat culpa favoribus nutrita. Curari autem vulnus negligit, quod dignum premio laudis videtur. Unde bene per Salomonem dicitur: Fili mi, si te lactaverint peccatores, ne acquiescas eis. Peccatores etenim lactant, cum vel perpetranda mala blandimenta inferunt, vel perpetrata favoribus extollunt. An non lactatur, de quo per Psalmistam dicitur: Quoniam laudatur peccator in desideris animae suae, et qui iniqua gerit benedicitur? Difficile enim emendatur peccatum, quod lingua pravorum nutritur. »

Unde S. Bernardus, epist. 2 ad *Fulconem*: « *Annuncius*, ait, tuus querit animam tuam, qui jam perdidit suam; verba eius ejus iniquitas et dolus, etc. Blanditur, sed sub lingua ejus labor et dolor. Lacrymatur, sed insidiatur. Sperne blandimenta, contemne promissiones. Promittit magna, sed ego majora. Offerit plura, sed ego plurima. Dimitte ergo pro terrenis caelestia, pro temporalibus aeterna. » Et epist. 78 ad *Sugerium*: « Blanda, sed periculosa laeae, cum laudatur peccator in desideris animae suae, et iniquus benedicitur. » Et inferius: « Veri isti sunt laudatores, qui ita bona laudare soleant, ut lactare in malis non noverint. Sunt enim facti laudatores, veri autem detractores, quos Scriptura commemorat dicens: Vanus filii hominum, mendaces filii hominum in stateris, ut decipiant ipsi de vanitate in illisum. Hi plane sunt devitandi, juxta consilium Sapientis dicentis: Fili, si te lactaverint peccatores, ne ac-

quiescas eis. Habent ergo et laeae et oleum peccatores suave quidem, sed venenosum, sed mortiferum. Molli sunt, inquit, sermones ejus, hoc est adulatoris, super oleum, et ipsi sunt jacula. Habet oleum et justus, sed misericordiae, sed sanctificationis, sed laetitiae spiritualis. » Et post nonnulla: « Querant sibi jam in parvulis Babylonis dulces, sed truces matres, quibus laeae mortis emulgeant, quos blandis melleant favoribus, ac flammis nutriti sempiternis. Nam Ecclesiae alumnus ex uberibus sapientiae lactis mellioris experius dulcedinem, jam in eo cepit crescere in salutem, jam et eo satius eructat dicens: Meliora sunt ubera tua vino, fragrantia unguentis optimis. Et hoc ad matrem. Verum item gustato ac probato quam suavis est Dominus, ut vere patrem dulcissimum, ait ad ipsum: Quam magna multitudine dolociniis tuis, Domine, quam abscondisti timentibus te? »

Porro duobus modis, ait Dada, lactant peccatores eos quos decipiunt, quia aut ad facienda scelera blandimenta alieunt, aut facta jam favoribus quasi laudabiliter acta sustollunt. Iste sunt lamiae, de quibus mystice dicitur *Thom.* iv: « Sed et lamiae nudaverunt mammam, lactaverunt utulos suos, » ut ibidem exponit S. Hieronymus.

11. Si *HEBERT*: VENI NOBISCUM, INFERRENT SANGUINI, ABSCONDANTUS TENDICULAS CONTRA INSCENTEM FRUSTRA. — Sic et Aquila, Symmachus et Theodotus. Verum Septuaginta, si *absconderint in insentem*: Veni nobiscum, participes esto sanguinis, abscondamus autem in terram vitium justum infaste; Vatablus, si *dixerint*: I nobiscum, insidias struimus sanguini, absconditis lattibibus contra insentem obsequi causa; Chaldaeus, abscondantur; Pagninus, abscondamus nos contra insentem gratis; Syrus, abscondamus justo contritionem et perniciem; R. Levi, in latere abduam et occultemus, a quod vitium, fingit, quantumvis insentem e medio tollant, licet in eos vel alios nullam intulerit noxam.

Hat exemplum clarum et obvium praedonum, in quo ad oculum ostendit quibus artibus et lenociniis impli lactent et decipiant simplices. Solent enim adloquenter, cum sua luxuriose abigeriverint, fieri fures et praedones, ut more solito licenter et deliciose vivere queant, ita R. Levi. Est mimesis; praedonum enim voces et gestus imitantur et representant, quibus illi in suam societatem pellicere student adolescentes, proponendo eis vias praedandi illecebras. *Primo* est: Veni nobiscum, a q. d. Non primus, non solus praedam invades, nos tibi dices elimus, tu nos donxat sequeris, aut comitaberis, ideoque sub alis nostris latitabis; nos enim ad viribus et armis et animis prevallidi, te contra omnes viatorum incursum futabimur. Ita nobiscum ages vitam liberam et licentiosam, ages quidquid volueris, delicate vives, non ex labore duro, sed ex rapto et obvio. Nos enim vivimus vitam liberam, omnis jugi legisque expertem, ideoque felicem.

Secundo est: a Insidiabimur sanguini, id est vitis: haec enim consistit in sanguine; vel a sanguini, id est ad sanguinem effundendum, ait R. Salomon, q. d. Non aperto melle, indico bello vel duello, viatores aggrediemur: hoc enim nobis durum et periculosum foret, nec sine nostrorum sanguine, caede et praeda potiremur; sed in silvis, vel antris angulisque latitantes ad insidias incantos, imparatos et inermes adoriemur, itaque certo eos conficiemus sine ulla nostrorum clade, vel strage. Unde ipsorum iterant et exagitant, addentes: a Abscondamus tendiculas contra insentem frustra. Vox *tendiculas* non est in hebraeo, sed subintelligitur in verbo *abscondamus*. Tendicula enim est laqueus, quem avibus et fariis tendunt et abscondunt venatores, ut eas illaqueent et capiant. Simili modo hi praedones *tendiculas*, id est liques et insidias, struunt viatoribus. Sic *Cloero pro Caelianis* ait: « Tum accipia verborum et litterarum tendiculas in invidiam vocant. » Efficiatioris erant hae praedonum illecebrae, si verba omnia ex hebraeo cum Vatablo verba pro futurum, *insidiabimur sanguini, abscondamus tendiculas, delugationis vitium, etc.*

Magna ergo illecebra fatinoris sunt insidias et latere, quae scelus quasi velant et contegunt, ut videtur non esse. Quod enim secretum est populo, videtur non esse: a Vitis, inquit Synesius, lucem fugiant, tenebras amant, et ut securus I. Saal, sub terras se solent. » Hinc latro dicitur quod a latere adoratur: vel a latendo, quod latenter insidiatur, ait Festus. Sic et fur a furvo, id est ab atris tenebris quas seclatur, nomen accepit.

Tertiam illecebram suggerit *frustra*, quod primo Vatablus, Janssenius et alii passim vertunt, sine sua culpa, scilicet sine insontia noxa et merito. Unde Septuaginta vertunt, *obtus*, id est *injusta*. Verum huius sensus illecebram non ponit, sed elidit et infingit. Innocentia enim et innoxia vita viatoris ardet homines, etiam barbaros, a noxando. Quocirca Emmanuel Sa respondet, si *frustra* non a praedonibus dicit, sed a Salomone interloquente esse additum. Multo magis iuste finis est aliorum expositio, q. d. Abscondimus illi tendiculas, sed frustra; Dei enim tutela et ope eas evadit is qui insons est et innoxius.

Secundo, apposite Caelianus, q. d. Invademus insentem a frustra; a hebraice *gratis*, id est absque ulla causa, absque ullo litigio vel irritatione; itaque cum occidemus insentem, antequam se defendere queat, imo antequam sciat se suamque vitam peti.

Tertio, planior et nervosior est illecebra, si *frustra* rufuras ad *insentem*, *oia* coheret, q. d. Ne dicas insidias hae tendi contra insentem, a Deumque esse innocente vindicare; nos tibi asserimus ipsum esse insentem a frustra, id est ipsum frustra studere innocenti: Deum enim non curare an quis noceat sit vel innocens; sed

omnia permittit fortuito et naturae, qua fit ut qui fortior et sagacior est, uti nos sumus, infirmiore et simpliciore superet et devoret. Quare stultissimus Deum non defensorum inscientem, nec ejus innocentiam remouentem, imo permisurum ut in manus nostras cadat et perdat. Nec ergo innocentia, nec fides cum tubabitur a nostris viribus, adeo armatis et insidiosis.

Quarto, noster Salazar a frustra exponit fraudulentem, dolose; sic enim dolus frustrari hominem pro decipere et fallere, q. d. Abscondimus tendentes frustra, id est fraudulentem et dolose. Verum hebraice est *מִן הַפְּרָעָה*, id est gratis, sine dolo, quod procul abest a dolo.

Porro minus apte captam censet hos Irenaeos verum non intendere, sed similitudinem eandem, utpote ingens scelus quod iuuenis vitam exhorret; igitur dicere se miseros et innoxios necem vitari, ad hoc ut eum liberos spolient, ab eoque quantum extorqueant. Nam si *invidiam* sequitur illud significat eos meditari *animam* sanguinis, id est necem, vel per insidias; volunt enim eum spoliate hominis, sed secreto, ut nemo illud ratiocinetur, etiam cum occidit, desiderant. Si enim vivum dimittunt, in dimissis scelus et sceleris prodest, imo reos quod iudices pergerit; ut igitur hoc evocant prodones, eum prius occidunt, deinde spoliant. Scelus ergo, quia recitatum, nihil estimant, et laudem iocundique laetitiam vocant, ac sanguinem quasi aquam effundere se dicunt, hoc iuculant.

12. DEGLUTIAMUS VIVUM Sicut infernus viventes, et in ravanis (Chaldaeus et Syrus, *inmortalium*); hinc enim significat quoque Hebraeus *מִן הַפְּרָעָה* quasi *inmortalium in ravanis*. — Syrus, *in foveam*; Vatablus, *in ceterum*. Hebraice est *וּבְרִיחַ*, hinc *in infernum* virtutem *sepulcrum*, q. d. Deglutiamus eum sicut sepulcrum deglutit corpus nuper viventis, iam mortui. Tigrinus, Lyranus et alii verbum *kartham* eodem sensu. Verum Hebraice *מִן הַפְּרָעָה* proprie *infernum* significat, itaque hic constanter vertunt Septuaginta, Chaldaei, Noster, Vatablus, Penninus et alii passim. Vide Helico, adagio 197. Et major est energia in doratione inferni quam sepulcri: nam a infernus insalubriter cava guttura patiens, a intrum eos homines absorbet, et tamen perinde semper hiat, ac si nullum absorpisset (1).

Alludit ad Cor. Dathan et Abiron, qui vivi descenderunt in infernum, Num. xvi. Ad quos pariter David, quem sequitur hic Salomon, alludit Psal. cxviii, 3, dicens: «Porte vivus deglutissent nos, q. d. Sicut hoscia tres vivos absorpsit infernus, hinc integri descenderunt in lacum in-

(1) Absorbet, devoratus eos, imbutus, ut arcus devoratur cuncta (id est homines); et integra vita, probus devoratus, ut devorantur qui descenderunt in foveam. Nihilis quanta est Ewaldi verba, devoratus eos, ut arcus, vivus, et gelus; et integra, valeat devoratus eos, ut qui, etc.

fernale, ita pariter nos hunc deglutiamus vivum et integrum, ut nostrum sceleris gulam humano sanguine expleamus.

Nota: *deglutiamus* notat primo, aviditatem et voracitatem, q. d. Esurimus et sitimus insontis sanguinem, vitam et opes adeo avidi, ut oppletus cum vivum et integrum glutire, sicut lupus integras vivasque gallinas deglutit. Unde S. Chrysostomus, hom. 9 in I ad Cor., ingluviem latronum describens: «Horum ora ferarum sunt, inquit, vel potius sevoris quam ferarum; avidius devorant, crudelius laniant, virulentius mordent.»

Secundo, notat facilitatem sceleris patrandi, q. d. Tam facile eum conficiamus, quam facile infernus conficit homines. Ita Jansenius, unde pro *deglutiamus* hebraice est *נִבְלַעַם*, id est *deglutiamus* est subito et facillime.

Tertio, notat occultationem sceleris. Solet enim pudor juvenes a scelere deterere. Hinc ergo abstergiunt disendo scelus fore occultum: se enim insontem quoad corpus sepulturos in sepulcro, quoad animam eum transmissuros in infernum, ita ut nulla ejus pars, mentio aut memoria, quae sceleris sit indicium, exstat. Unde Septuaginta vertunt, *deglutiamus eum sicut infernus ravanem, et tollamus eum innotum de terra*. Est haec ergo quivertita peccati illecebra, quam impli proponam juveni, ut eum ad sui societatem pertraham.

Est etiam haec: *deglutire* enim ponitur pro plane perdere et occidere. Occisor enim mortali estimatione ususque loquendi videtur ob aviditatem, invidia, invidia vel avaritiam, haurire et glutire sanguinem et vitam occisi, sicut cetus glutit vitam vivum et integrum. Unde illa phrasae in Scriptura: «Gladius devorabit carnes, percussus est in ore gladii (for enim gladii est os occidentis gladio), de caetero occisorum libet.» Ita Olympiodorus in *Calena Grammaticorum*: Phrasae Scriptura, ait, *deglutire* vel *abolere* idem est quod funditus abolere, prorsusque deiecere et superare. Qui et mystice sic exponit, q. d. Impli: Deglutiamus vivum justum, id est, eum deiecit dehellatumque in nostros amores transferamus, ita ut perinde ac nos aliud nihil sapiat, aliud nihil sceleris, aliud nihil ambat, nisi terram et tartara, idque vivus, id est scelus et volens. Sic possessionem ejus, id est omnia quos Christo ineffecerat, pessumdabimus. Sic et Evagrius et Polychronius ibidem.

Est quoque melonymia: deglutiri enim dicuntur homines cum eorum opes, fugas et cetera, ex quibus pendebat eorum vita, deglutuntur. Unde parabola, inquit Jansenius, notantur hic praesides, monopolae, usurarii et similes, qui suis artibus et fraudibus rempublicam et miseros explant per monopolia, usuras, iniquos contractus, etc., qui quo sint fortiores, in eam societatem multos pertrahere student. Hinc illud Psal. xiii, 4: «Qui devorant plebem meam, sicut escam panis.» Et Jerem. II, 3: «Omnes qui devorant eum, > Et Marci xii, 40: «Qui devorant domos viduarum.»

Nota: *quod sunt impli*: Sicut infernus; cum potuissent dicere: Sicut lupus, sicut cetus. Quod enim homines ecclesiae et infernales aliud, quam scelus et infernum cogitent, loquantur, operantur? Jure ergo se inferno comparant, utpote quorum tanta est cum inferno vicinitas et cognatio, eoque facile ommittant se in infernum iuros, utpote quem suis sceleribus debere non ignorant. Tanta est vis conscientiae, etiam impie.

Denique haec maxime ad Judaeos occisores Christi, qui insontium fuit innocentissimus (Jesus enim sanguinem vitamque siterunt, et gloriuntur quasi lupi et leones infernales), pertinere, de quoque prophetae esse dicta et praedicta, censet S. Augustinus, lih. xvii *De Civitate*, cap. xx. Hieronymus, Beda, Hugo, Jan. et alii passim. Unde Septuaginta et Noster vertunt in singulari, *deglutiamus eum*, esto in Hebraeo sit plurale *eis*. Simile est Sapient. II, 12, quod dicit quoque et de Christo explicat S. Augustinus loco jam citato.

13. OENUM PARTIUM SUBSTANTIAM (Synamachus *κτίζω*, id est *divites*; Septuaginta *κτίζω*, id est *possessionem*) appetentes, implentibus domos nostras scolis. — Est haec quinta, eaque summa peccati illecebra, q. d. Oenis hero invenimus ejus armenta et sarcinas, in eis sine labore illico supererimus aurum, argentum, gemmas et quaelibet res pretiosas, quibus quasi spolii domos nostras replimus. Hebraicum enim *מִן הַפְּרָעָה* significat implere duntaxat, non evacuare vel excedere, ut norant omnes hebraice periti, a *מִן הַפְּרָעָה* id est *omnis generis*, ut vertit Vatablus: est enim distributio pro generibus singularum, non pro singulis generum, quam vocant *logiel*. Efficacius vertunt Septuaginta, *omnes possessionem pretiosam* *καταδύματα*, id est *occupatus*, vel *receptus*; *implentibus domos nostras spolii*, q. d. In prompta est optata praeda, qua nos nostrosque sine labore citemus, tantum eam recipere et occupare oportet, ullo nobis offertur, sponte nobis in manum se dat, imo in sinum nostrum incurrit; appetimus eum, ac tantas opes acceptemus. Singula verba habent ponunt et emphasim, q. d. Non aliquid, sed omnem; non qualem qualem, sed pretiosam; non transierunt, sed solidam substantiam; non magno labore vel pretio comparabimus, sed ulro oblatam reperimus, eaque tanta est, ut non solum nos, sed et liberos, uxores domosque nostras illa simul non ornari, sed prorsus repliri.

Similem illecebram fugam peccatorum obijcit demon, caro et mundus, cum eum ad superbiam, avaritiam, gulam, aliunde scelus sollicit; quidquid enim in peccato speciosum est et sensibus gratum, homini obijcit; quidquid vero in eo deformis est, periculosum et noxium, ut periculum infamiae, carceris, vitae, gehennae, etc., subijcet et occultat.

14. SORTES MITTE NOBISCUM, MARSUPIUM UNUM SIT OENUM NOSTRUM. — Hebraice, *sortem tuam coilers*

fac in medio nostri; locutus meus erit omnibus nobis; Tigrinus, *sortem nobiscum*; Vatablus, *coilers noster sis*; Septuaginta, *sortem mitte in nobis, et marsupium unum sit nobis*. Ita Complutenses. Admitti homini, communi crumena possessionis ovis. Verum, ut fidelem nolant, haec verba videntur esse allera interpretatio sententiae jam positae: «Marsupium unum sit nobis.» Sic Judaei communi eum Judaeis marsupium habuit, Act. I, 18, inquit Evagrius in *Calena Gram.* (qui et mystice addit impius cum demonibus habere foedus, et communi marsupium iniquitatis, illoque et communi marsupium damnationis in gehenna cum eis habituros. Sic et georgius ibidem: Sors, inquit, est recti voluntatis electio iustaque actio, q. d. Misa sarcina et pia illa conversatio, qua usus es haecum, conspira nobiscum ad liberam et beatissimam. Verum haec mystice sunt.

Ad litteram ergo primo, sensus est, q. d. Subi nobiscum communiem fortune aeam; sors tua sit sors nostra, ut et unum nobis omnibus sit marsupium, in quod infelicium quicquid judicati fuerimus, q. d. Communis tibi nobiscum erit omnis praeda, commune omne iocum, Ita Jansenius. Unde aliqui sic vertunt, *sortem tuam deponas, vel mittes inter nos*, id est particeps eris omnium qua nobis praedando comparabimus.

Secundo, q. d. «Tuam sortem, ut id est, tuae opes commisce cum nostris, ut communiem sit omnium fortune et loculi. Hoc enim exigit lex societatis archae, qualis est inter praedones *habebat* (1).

Est haec sexta peccati illecebra, minimum ordinatio praeda optam quae habent soli praedones. Ubi recte notat noster Salazar verba hinc videndi speciosa, sed dolium continere. Sors enim et dolosa isti latrones, juvenum simplicem satagunt bonis spoliate, trudent, ut ea, quae libet, in commune conferat, ut eum primum contulerit, ipsi ubi primum, hinc eum communiem loculorum tacite indicant ad communiem scelerum: ex illa enim hinc sequitur, imo illa ob hanc fit a mitti. Quae hic verum est illi elementum Hebraicum proverbium *מִן הַפְּרָעָה* *כִּי יִבְרַח* *בְּרִיחַ*, *hauris, hauris*, id est in loculis, in poculis et in flammulis, sive in ha; supple, occupat loculos, hauris et ingenium hominis: *hauris* enim *כִּי יִבְרַח*, quod utitur hic Salomon, significat loculos, crumenam, marsupium, sacculum, in qua pecunia quae libet injicitur, et asserunt et custodiuntur. Igitur qui communiem cum praedonibus habet bursam, est omnium praedonum et scelerum, quae ipsi per hanc bursam communiem committunt, sit reus et particeps: prinde ac primi Christiani olim, et Religiosi nunc omnia sua in commune conferentes, particeps sunt omnium bonorum operum, quae per

(1) Sensus; Sortem tuam si mittas nobiscum, una crumena est nobis omnibus.

hanc communionem opum, vitamque communem et societalem efficiunt. Plus enim valet efficique nimis, aequè ac homo, sive plus, sive impius, in societate malorum sibi simulum, quam si solus sit: perinde ac ephra 0 sola nil valet, sed si cum societas unitati, facit decem; si devotio, facta centum; si centenario, facit mille, et ita consequenter, juxta illud Eccl. iv, 9: «Melius est duos esse semel, quam unum: habent enim emolumentum societatis suae,» etc. Vide nostrum hieronymum Platium, libro I. De *Bono status Relig. cap. xxvii.*

Aliter Bayanus, q. d. Capta præda sortes facimus, et quod sorte obtigerit tibi, id dabitur. Sin aliter mavis: «Marsupium unum sit omnibus vobis,» id est, omnia in commune conferamus, ut communes sint loculi, communis mensa, communes expensae, communis vita, ita ut altero alter nihil magis habeat, ait R. Levi. Sic et R. Salomon laudat, q. d. si voles, nobiscum spolia partieris: si etiam magis placebit, sociali communique marsupio nobiscum vives.

Porro demantiam eorum qui sociis animantur ad scelus, appositio piscium duorum apologeto representat Cyrillus, lib. II. *Apologorum Montium*, cap. xvii. cui titulus: *Contra superbientes et quicorum multitudinem, quibus etiam animantur in malum.* «Piscis quidam septem ordinibus dentium armatus, cum vidisset alium piscem gladii armis armatum munim, dixit: O utinam natura illius mitebatur ars, que tam disparibus formis, vena sapientiae cuncta fudit, mihi satis intus dentibus armato, hanc etiam de foris foetibus dnam addidisset! Cui alius: Quid, inquit, ageres eo gladiolo? Mox ille: Illud quod cum meo dente facio. Quo audito, alter subjunxit: Postquam certe velles no ulli in superbiam et ad periculum, carere tibi eo est melius quam habere. Præstat enim privari bono, quam ulli in malum bono. Malo enim voluntati licentia iniquitas est. Completo enim hujusmodi habita tanto iniquitatem celetis, quanto hanc agere sperabat avidus. Et propter hoc sulphur rogo, et stibulus fatuo et iniquo, quid exspectatur inde, nisi ira, severitas, violentia atque præda?» Deinde ipsius novo ursi et bovis apologeto confirmat: «hecam ergo (ne turberis charissime) illud quod olim hos urso licit cornua appellenti: Amice, bona sunt cornua, sed non tibi. Quin imo longe melius esset tibi postquam naturalibus armis abuteris, ut omnino dentibus privareris. Cum enim tuum cor saevitiam iracundiam, vires dederent; et cum sanguinem duntaxat ventur appeteret, dens nequissimus corripere, et sic facultatis obalio, aut iniquitatem corrigeret, aut sopiret. Quin etiam potestatis substractio esse iram in mansuetudinem verteret, et in virtutum quidem necessitatem mutaret. Atamen coram pessimo debet deesse organum tam armatum. Potestas enim superbiendi suscitatur animum lavandam, et mox quemlibet actum præparat

noceendi, et quantum potest complet effectum male faciendi. O certe miserum, qui peccare licet, quia ad facinus se armat! Vali, qui animatum vel potentiam omnia vincientem trahit in superbiam, aut prædam, aut violentiam? Illic profecto bonum malum est, et amicitia fit inimicitia, lux tenebra, potestas elementa, et dira calamitas fit fortuna. Quibus elucidatis successit.

15. FILII UT, NE ABULES CUM EIS: PROXIME PEEDE TUUM A SENITIS FORNIS. — R. Levi: «Ne vel una vice tantum, ait, cum illis iter habeas, ne illorum seclerata exempla in animum demittas, q. d. Adeo noxium et pestilens est predonum commercium, ut non tantum cavenda sit societas cum eis, et sors communis jam dicta; sed ne quidem ambulandum sit cum eis, nec communi iter cum eis habendum; idque primo, quia iter eorum tendit ad latrocinia et rapinas: qui ergo iter cum eis init, pergit cum eis ad latrocinia et rapinas; imo esto ipse id nescit, tamen data occasione facile predationis vel rapine alienigeni fit percipere, qui licet sciat discedi furari et prædari, habitumque furandi et prædandi induet, quem postea dedicare et deponere nequibit: inhaeret enim et serpit instar gangrenæ furandi consuetudo, uti docet R. Antiochus, *hom. 41.* Hanc rationem inquit Salomon cum subdit: «Pedes enim illorum ad malum currunt, et festinant ut effundant sanguinem.» Hujus rei rarum est natura exemplum et symbolum in lupis, erisus repenti et nocendi laeta est vis et noxa, ut scribat Plinius, lib. XXVIII, cap. x, vestigia lupi ad equo calcata, illi afferro torporem et noxam; perinde ac torpedio pisculus manum piscatoris torpidam efficit. Tanta est societatis vis et contagio (1).

Secundo, quia cum eis versari et ambulare, est infame et probrum. Audit enim cum eis versans socius furum, comes latronum, id est fur et latro.

Tertio, quia cum predonibus ambulans in perpetuo versatur metu et periculo, ne aut ab illis ipsis ob avaritiam, iram vel vindictam occidatur; aut certe a iudicibus caeterisque, qui predones insecuntur, capiator, et publico supplicio cruciatur et latro afficiatur, ut in Belgio subinde factum vidimus. Hinc sumpsit gnomen suum Ben Sira *alphabeto 1*, littera phe: «Averte faciem tuam a sociis malis, ne habeto cum eis iter. Coluba pedem tuum ab eis, ne capias reti ipsorum.»

16. PEEDES ENIM ILLORUM AD MALUM CURRENT, ET FESTINANT UT EFFUNDANT SANGUINEM. — Syrus, festinant ad oppressionem. «Malum» accipie, primo culpe. Unde Septuaginta vertunt, *multitudo*, q. d. Predones currunt ad latrocinia et rapinas quasi ad optima spolia.

(1) Hoc est apostata. Filiis cum emphasi quadam repetitur e vers. 10, ut factor repetita hac compellatorem excitat, ad pateram illam, que sequitur, dehortationem eo magis attendat.

Secundo, accipi potest malum pennis, q. d. Predones predonatio ruunt in suam perniciem, currunt ad malum graecum: hæc enim eos expectat. Ita R. Salomon Isaacides: «Decurrunt illi, ait, ut sui exitii sint artifices, adeoque in rerum ignorantia versantur, id id non animadvertant.» Prior sensus magis genuinus est; sequitur enim: «Et festinant ut effundant sanguinem,» scilicet abiectionem: esto Salazar explicet suum, q. d. Ipsi occasione præbent, ut sanguis ipsorum effundatur per iudices, quorum est placere fures et latrones. Hinc rursum sumpsit gnomen suum Ben Sira, *alphabeto 2*, illi. resch: «Procul recede a vicinis malis, et ne annumereris societati eorum. Nam pedes eorum ad malum currunt, et propeant effundere sanguinem.»

17. FRUSTRA AUTEM JACITUR RETE ANTE OCULOS PENNATORUM. — Syrus, ante oculos; Chaldaeus, ante volucrum pennatorum; Arabicus, retia non extenduntur altis tyrannicis, vel cum tyrannide. Aves enim non advertunt ad quid retia sint expansa; unde nihil formidant, sed ad escam, que juxta retia jacet, avidè advolant, inquit R. Salomon Isaacides: ita ipse quod abstripunt, intuentur, cum inquirunt: Omnem substantiam pretiosam reperimus; verum retia, quibus inambulamus, non pervident, juxta illud: «Immisit in rete pedes suos,» Job. xviii, 8. Hinc dicitur frustra facti, respectu avium et impiorum, quia ipsi licet videant retia sibi facti, illud tamen non cavent, nec fugiunt: frustra ergo jactant illis, cum nullum ex eis vitium commodum, sed incens damnum, percipiunt.

Porro hæc sententia a variis varie exponitur: Primo, Cajetanus et noster Mariana, q. d. Sicut rete valentibus avibus frustra expanditur, non continuo avolant: sic plerumque artes nocendi, et insidiae furandi prædandi que deteguntur, tamen quia divites eas indagant, ut se saque tulerunt: tum quia beus pius protegit, ut evadant incolumis. Dei ergo protectio, aequè ac iustorum virtus et justitia, justis pro pennis est.

Secundo, R. Levi: Frustra, inquit, id est sine culpa et noxa avium, tenditur eis rete, q. d. Sicut aucupes maximos avibus tendant retia: sic predones illi innocentibus strunt insidias.

Tertio, noster Salazar tres ingeniosos offert expositiones. Prima est: Frustra, inquit, id est dolose, tenditur avibus rete: sic predones dolose insontibus tendunt insidias. Verum hebraicum *chin* significat gratis, frustra, immerito, non dolose. Et latine, licet apud præcos nonnullis frustra habere sit idem quod frustrari et decipere, tamen nullum scio classicum scriptorem, qui frustra nudum pro dolose usurpet. Secunda est, sententiam hanc legendam esse per interrogationem, hoc modo: Frustrane jactur rete ante oculos pennatorum? q. d. Minime vero. Nam quantumvis libere per æra pennate aves ferantur, aliquando tamen sese ad terram demittunt, et

casibus implicantur. Cum igitur aves liberae incipiam dolis captari soleant, haud sperent illi fures et predones se evasuros, quantumvis liberi sibi videantur: tandem enim instar avium capiuntur et strangulantur. Verum Latini codices omnes, aequè ac Graeci et Hebraei, hanc sententiam legunt assertive sine nota interrogationis, idque exigit *et autem*, quod habent Lattini, et *et*, id est *enim*, quod habent Graeci. Tertio, quam ceteris præfert, est opes quas predones abstripiunt, hic comparari avibus pennatis, q. d. Frustra predones sperent se opibus fure raptis ditantes, aut se his diu fructuros, quia opes male partas sunt quasi aves aliae, que ab injusto possessore avolant, cumque eludunt, juxta illud cap. xxxii, vers. 5: «Ne erigas oculos tuos ad opes, quibus non potes habere,» scilicet juste, «quia facient tibi pennas quasi aquilæ, et volabunt in caelum.» Hic sensus sane ingeniosus et subtilis est, itaque magis symbolicus quam literalis videtur, præsertim quia ad litteram videntur hic homines comparari avibus, non opes.

Quarto, Beda, Lyranus, Hugo, Dionysius, Janzenius, et alii passim hanc sententiam et paronymiam ad præcedentia referunt, sic plane et clare expliunt, q. d. Fili, cave predonum Hebraeorum; imitare aves, que violentis rete sibi tendit, alio avolant, juxta illud Ovidii: «Quosque nimis patient retia, vitas avis.» Ita ergo et tu hisse mox montis instructus, statim eorum retibus te expedi et avola, præsertim illis coelestibus, scilicet timore et amore Dei, in caelum.

Unde S. Gregorius libro XVI. *Moral. cap. x*, in fine: «Frustra, ait, jactur rete ante oculos pennatorum. Pennati quippe sunt bonorum spiritus, qui dum ad altiora per spem veritatis evolvant, impedita pravorum hominum deceptionis reticula declinant.» Et Salomus: «Frustra, ait, rete, id est laqueus diaboli, obijcitur sanctis et electis viris; quia facile superare possunt insidias diaboli, qui suam conversationem habent in caelis.» Audi et Lyrannus: «Frustra, ait, laqueus persecutorum, aut mortis tenditur electis qui pennas habent spei, charitatis et aliarum virtutum, quibus et coelestia dum vivunt, desiderant, et post mortem contingunt. Habent et oculos mentis, quibus mala que patiuntur, transiunt; et bona, que merentur, mansura in aeternum provideant; et reproborum superbiam finiendam, tormenta vero in aeternum mansura.» Nimirum viri spirituales sunt mystice quædam aves oculos considerationis habentes, quibus rete demonum videant, et pennis auxiliorum celestium, et cooperationis propriae, quibus lacus auferant. Quare frustra demon ante illas laqueos obtundit, eos resistentes sua nequitia non potest ad se pertrahere. Unde S. Bernardus, serm. 62 in *Evangelio*, per pennatos accipit contentivatos et extasiatos. «Frustra, ait, jactur rete ante oculos pennatorum. Quid enim formidat luxuria, ubi nec vita sentitur.

Frustra
jactur
rete ante
oculos
pennatorum.

revertit
semp
Sicut.

Excedente quippe anima (in extasi), etiam non vita, certe vita sensu, necesse est etiam et nec vita tentatio sentiat. Quis dabit mihi penas sicut columbae, et volabo, et requiescam? Hic sensus uti communis, ita planus et probabilis est. Tantum illi obstat quod peregrina aves non faciunt retia, in eo retibus capiuntur ab aucupe, ut passim fieri videmus.

Quocirca quintas, et quarto fere contractis sensus, inque profundior et involvitur, sed cognitior Hebraeo et Graeco, est Hebraeorum, qui hanc personam non ad praecedentia, sed ad sequentia referunt: Hebraicum enim *אֵשׁ*, id est quoniam, autem, porro, verum enim vero, significat hanc rem incipere operationem, simulacrum et parabolum, quae applicatio et explicatio vers. seq. 18 et 19. Nam pro *ipsi quoque* Hebraice est *וְהִנֵּה*, id est sic ipsi (7 enim cum copulata similia, idem valet quod *et*), ubi clarum est esse redditionem, sive explanationem similitudinis de reti et avibus, paulo ante proposita. Rursum *et sic semita*, etc. est postparabola, quae parabolum retis et pennatorum clare ipsis praefinitibus applicat et explicat: solet enim Scriptura et Christus in Evangelis, parabolas et similitudines a se propositas mox applicare et explicare in postparabola, ubi parabolum involvitur applicat et explicat subnectendo: « Sic omnis qui se exaltat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur. » *Luc.* xiv, 11. Et parabolum operationum vocatorum ad vitam applicat dicens: « Multi erunt novissimi primi, et primi novissimi: sed non enim sunt vocati, pauci vero electi. » *Matth.* xx, 16. Idem videtur est in parabola pastoris requirentis ovem perditam, *Matth.* xviii, 12; et servi nobilitas dimittere debent conservo, *ibidem* vers. 30; et seminantis ad seminis, *Matth.* xiii, 19 et 23. Sensus igitur est, q. d. Fili mi, cave ab istis praedonibus, quia ipsi in suam et tuam perniciem scientes et volentes ruunt. Ipsi enim tendunt quidem illis retia et insidias, sed Deus illa ipsa retia ipsismet tendit, ea que convertit in perniciem ipsorum, ut itis quasi aves rapaces (huc enim, utpote noxii maximo tendi solent retia, aequae ad feris noxii, ut apris, lupis, etc.) capiuntur. Sicut enim frustra tenditur rete avibus, frustra, inquam, quod aves, licet non frustra quoad aucupes, eo quod aves ita stolidae sint, ut licet retia expulsa videant, tamen non cogitent ea sibi tendi, idcirco ad escam iuxta rete sparsam advolunt, itaque reti involvuntur et capiuntur: sic propter praedones istos, etsi vident sua furtiva, pericula et caecos passim delegi, ad periculum esse non ob ea a iudice, vel a vicinis oppidanis, vel a victoribus capiuntur et plecantur; tamen ipsi ita insipientes et stolidi sunt, ut illi non curent, ad confutem furari et praedari pergant, quo fit ut scientes et volentes in sua praedam retia ruant, atque ob illas capiuntur et suspendantur. Sic explicat R. Salomon Iscides *intro* citatus, et noster Emmanuel Sa. Sensus est,

inquit, q. d. « Et aves in rete cadunt ante ipsas expansum, sic isti videntes perniciem percuti. » Sic dicimus vulgo: Frustra gladium vel furcam minaris latroni, quia ipse eam non curat, nec ob eam praedari cessat; rete enim hic est quasi furca avium. Hoc volent Septuaginta, et laqueum vertunt negative, ut explicent vim vocis Hebraeo *חַסְמוֹת*, quae ambigua est, et nunc privationem fructus vel effectus, nunc privationem culpa significant, ideoque nunc idem est quod frustra, sine fructu vel effectu, nunc idem quod sine culpa, immerito, injuste. Noster prius significatum secutus, verbi *frustra*, estque palehae antithesis ad id quod dixit vers. 11: « Abscondimus tendiculas contra insontem frustra, » q. d. Praedones isti sentent, diabolicum iustum frustra et sine spe mercedis colere iustum. At errant, quia vero ipsimet polius frustra sunt iniusti, ipsi frustra iniustas praedas et caecos exercent: quia nullum ex his fructum capiunt, nisi rete, quo capiuntur, et laqueum, quo suspendantur. Septuaginta vero utramque significantem complexi sunt. Utramque enim significat *אֵשׁ*, q. d. Sicut avibus rapacibus *אֵשׁ*, id est frustra, ostenditur rete, quia ipse illud non curant, nec cavent; at non *אֵשׁ*, id est non iniuste, non sine culpa, quia ipse suis furtis et rapinis mercedem laqueum: sic pariter praedonibus istis *אֵשׁ*, hoc est frustra, ostenditur praedam rete, id est supplicium et furca, quia ipsimet non curant, nec cavent; at non *אֵשׁ*, id est non immerito, non iniuste, quia ipsi suis praedationibus cum meruerunt. Igitur quod ait *frustra* iactur. rete ante oculos pennatorum, » est proverbium significans frustra impis ostendi supplicium, frustra furibus committi praedam et patibulum (1). Sic enim illud explicat Salomon dum subdit:

18. Ipsi quoque (Hebr. et ipsi, id est sic ipsi) contra sanguinem suum (viniis *אֵשׁ* Tiberium, Aben-Ezra, et R. Levi pro *suam* vertunt *sternam*, scilicet avium) insidiantur. Ita insidiae eorum ducunt eos ad necem et sanguinis villosque effusionem, dum propter eas saepe temporalem, semper eternam mortem incurant. Unde explicans addit: ET VOLUNTUM ERADUES CONTRA ANIMAS SUAS, — q. d. Fraudem, quae moluntur aliis, recedunt in ipsorummet animas, dum eis periculum mor-

(1) Umbert et Escholas: Quomodo modo rete frustra expansum est in oculis avium, id est, quomodo modo aves se insunt in rete licet ante oculos ipsorum extantem, ita insidiae sui homines, qui aliis pernicem parant, in exitum ruunt non animadvertentes. Quarta interpretatio, ait Manger, nulla satis apta est. *אֵשׁ* exponitur in oculis omnium avium tenet rete expansum palam, spectantibus omnibus avibus, sed expansum ita, ut ejus necem animadvertere omnes aves possint, ut in oculos cadat ejus necem omnium avium, ita ut hic praedam facillimus appetantque hujus et vers. 18 sensus: Frustra isti caecorum insidias ponunt quibus (vers. 11) quam possunt plurimos (vers. 17); nemo illorum capitur; sed capiuntur ipsi, ruunt ipsi in exitum quod parantur aliis (vers. 19).

le praesentis et aeternae creant: id enim moluntur igitur non intentionem praedonum: non enim intendunt procurare sibi crucem: sed effectum: sed consecutionem, puta supplicium, quod ex scelere eorum sequi natum est. Et mox:

19. Sic semita omnis avari animas possidentium rapiunt. — Est epiphonema, et postparabola sive applicatio parabole, q. d. Sicut aves advolentes ad escam in reti propositam eo implicantur et capiuntur: sic semita, id est avaritia, puta furtiva et praeda, quae avari isti praedones committunt, animas eorumdem, qui illas possident, capiunt et rapiunt, dum propter illas capiuntur ad carcerem, indeque ad patibulum. « Avaritia ergo occidit animam, et saepe corpus avari. » Unde pulchre Aben-Ezra: « Quae rapina sublati sunt, inquit, raptorem ipsum rapiunt. » Hinc Syrus et Chaldee vertunt: sic sunt via operantium iniquitatem, et animas dominorum suorum capiunt. Purta ergo sunt retia, quae ipsomet fures illaqueant, et iudici capiendos offerunt. Ita Vatablus. Sic, inquit, aves lametis avorsum rete ante se vident, non propterea spoliunt, et periculum effugiunt, eorum omnium attente, illisque est exitio ea causa: sic praedam et solet esse auctor necis, qui furto aut rapto est eam consecutus (1).

Confirmit hunc sensum experientia, qua videmus aucupes non frustra tendere retia avibus: nam eo plurimas capiunt; aves enim plerumque exceptis passoribus, cum sint simplices et stolidae, nesciunt rete sibi in laqueum parari, unde ad illud secure advolunt. Idem praedones advolunt ad suas praedas, quibus capiuntur. Dicit: Aves cum vident ante se facti rete, avolant, esto cum jam periculum est, ad praedam revolvunt. Respondeo: Avolant non ob rete, sed ob motum et sonitum, quem facit aucupes iacendo rete, quemque aves vident et audiunt, sicut avolant si quis alium quomvis strepitum motumve excitat. Rursum, quem propinque sunt avolant, non quae remote. Denique Hebraice non est praesens *אֵשׁ* cura, id est iactur, sed praeteritum *אֵשׁ* *meora*, id est iactum, vel expressum est rete. Porro apte praedones comparant cum avibus pennatis, Hebraice *אֵשׁ* *קלל* *בְּנֵי* *אֵשׁ* *אֵשׁ*, id est dominis *אֵשׁ*, vel pollutibus *אֵשׁ*, hoc est egregie alatis, ac in volando velocibus et strenuis, quales sunt aves rapaces, quae deinceps admodum habent pedes, aequae ac rostrum, ad praedam comprehendendam. Hae enim partim dantur, partim continuo usu et exercitio velocissimae et fortissime in praedam involant. Idem faciunt praedones.

Quocirca Aetior *Catena Graeca*, cum Septuaginta haec, *hanc enim frustra retia alatis tenduntur*, sic explicat, q. d. Non iniuria, inquit, sempiterni ignis supplicium praeparatum est illis, sed requi-

sima ratione: utpote omnis generis malorum et flagitiorum magistris, et dactibus pessimeque consultoribus. Retis nomine multiplex animarum pena ad alarum, hoc est iustorum male contentorum, interitum et executionem ordinata praeparatur. Pennatorum autem voce insinuantur homines animi fastu, alisque superbiae usque ad nubem volantes; vel certe homines, qui alis enibalis ab impiorum consorcio, si velint, sejungere sese possunt. Hae ipsae.

Igitur deterret Salomon juvenem a societate praedonum, eo quod eorum insidias diu latere nequeant, sed tandem prodantur, itaque eos illaqueant et perdant: quare stultos esse, qui hanc laqueis sese ingerunt. Et hoc significat adungium: « Frustra iactur rete ante oculos pennatorum, » q. d. Frustra furci et stolidi praedam minaris crucem si fuerit, frustra et ostentat patibulum: ipse enim ita praeda est avidus et assuetus, ut impotenter et stolidus in periculum crucis et patibuli sese conjiciat, inserat et inserat. Similia praedones sunt hae: « Turdis visum sibi egerit: » ex excrementis enim turdi fit viscus, quo ipse capitur. « Captans capti sunt. Sibi paratum, qui alteri parat. Nemo leditur nisi a seipso. Sibi malum reperit. Pacem bibit, qui vinum. Qui in altum mittit lapidem, super caput ejus cadet: et plaga dolosi dividit vulnera. Qui si foveam fodit, incidit in eam: et qui statuit lapidem proximo, offendet in eo: et qui laqueum alii ponit, peribit in illo, » *Eccli.* xxvii, 38; vide illi *psalm.*

Hanc gnomem iuxta communem Jurium expositionem paulo ante recensitam, apologete *corvi* et vulpis festive illustrat, et quibus exhibuit Cyrillus, lib. I *Apolog. Moral.* cap. 7, cuius titulus est: « Dum mortalis es, tunc ubique et semper. » *Corvum* famelicum, inquit, circumfretum volantium vulpae aequae famelicae inantro fatigans contemplata, ut eum ad se rostro ferendum alliceret capereque pedibus extensis prostravit quasi mortuum; at colvum dolam metuens, astutus pectus vulpis aspiciens, ex ejus respiratione et motu deprehendit in vulpe vitam et fraudem. Quare « ore semper lapillo, ipsum super aurem iacentis proferens, dixit: Scito non minus vidisse corvum oculum, quam vulpinum. Nam si tuus subtiliter compegi famem meam, et meus oculis rimatus est inor-dem tuam; sed ut amplius dixam, pluries oculum fodi sic iacentis. Ad hanc vulpes respondens ait: Eoque sapius intra collum tenui descendens. Tunc corvis subiungit: Utquid haec facere voluisti? an putabas minus me tolerare posse esuriam, cum et magis sobrietatis me relevet tuam crapula gravat, sobrietatis tollit mentem; et ut magis te arguam, nimis offuscata prudentiam fraus turbunda. Ad illa querulo dixit: Dudum hunc didici, sed plus novi, ut quoadque bonus dormitat Homerus, id est Philoepophus. Nam non semper ingenium rutilat, nec pari modo mentis est validitas semper apta. Siquidem *corvi* praedam perire

(1) In Hebr. est, sic sunt sic. id est, hae est *omnis* rapiuntur rapiunt, seu *inhiantis* turo, velum *Dominus* dicitur, capium vel laeri, *ausert*, scil. rapina vel lucrum.

quam plurimi, et parum gnaris sepe diligentia saluti fuit. Sic serpens callidus negligentera perit, et mus vigilantia angulam mureligi astutioris effugit, ac frustra peccat rursus ante oculos peneratorum (Prover. 1, 27). Sed si scire volueris

quare tibi fraudis laqueos latenderim, discere quoniam inter fures, cum possibilis adest, non est fides. Vade igitur, et donec mortalis es semper time, et ubique timens circumpectus attendas. Quo dicto, divisi sunt. »

TERTIA PARS CAPITIS

SAPIENTIA OMNES AD SE INVITAT, VENIENTIBUS MAGNA PRAEMIA, RECUSANTIBUS INGESTAE PENAS INTENTANDO.

20. SAPIENTIA FORIS (Septuaginta, in exitibus) VERBICAT, IN PLATEIS DAT (Syrus, exultat) VOCES SUAS. — Septuaginta efficitur graecis, quod Complutensium vertunt, qualescumque sermone habet; Romana, cum libertate agit, libere ac sollicitè emittit vocem.

21. INCIPIAT TURBARUM (Paganus, tumultuantium) CLAMITAT, IN FORIBUS PORTARUM VIBUS PROPRIET VERBA SUA. — Pro sapientia hebraice est חכמה chachmah, id est sapientia in plurali, quia licet sapientia complexa sit una, evoluta tamen est multiplex; multas enim conficit partes, dogmata et precepta. Ob amplitudinem ergo, aeque ac maiestatem, sapientia usurpat nomen plurale, perinde ac Deus hebraice in plurali vocatur Adonij, id est Dominij, quia ipse est Rex regum et Dominus dominantium; et Elahim, id est iudices, vel gubernatores, quia ipse est iudex iudicum et gubernator gubernatorum. Imo per usapientiam hebraice accipi potest ipse Deus sapientissimus, ut mox dicitur. Sic Job cap. xi, vers. 16 et 20, elephas ob vastitatem corporis vocatur pluraliter behemoth, id est bestie, quia instar multarum bestiarum est. Adiecit Vatablus: Utitur, inquit, plurali, eo quod sapientia a multis doceatur, scilicet a Mose et Prophetis.

Pro foris opponitur voci insipientium et impiorum, qui in angustiis et domibus secreto sua venena spargunt, dicentes: « Veni nobiscum, invidiamur sanguini, » vers. 11: insipientia enim et hypocritas male sibi conscie faciunt incem, quarum latebras; sapientia vero et sapientes de veritate confisi et gaudent, libere et publice aperta fronte et clara voce in plateis predicant. « Foris » ergo et in plateis, id est palam, ubique et apud omnes predicat. Hebraicum enim דרוך drooch, et Graecum et Latinum platea, a latitudine dicitur, idcirco est quod lata. Unde mystice Salomonius: Sapientia, inquit, id est Christus, predicat in plateis, id est in latitudine orbis, gentiumque omnium. Arcerius R. Salomon: Foris, inquit, id est in scholis.

Pro predicat hebraice est תרנוהו tarnehu, id est jubilat. Jubilus significat tum iocundum, tum suavitatem, tum claritatem predicationis sapientie. Unde Vatablus vertit, voce preterit; R. Levi, vocem suam extollit; Aben-Ezra, clamat, et ut prope insonat; alii, elata sublimique voce vocat. Radix enim תרן taran significat exclamare ex letitia,

ovare, acclamare, gratulandi causa vociferari. Septuaginta vertunt iocundum, quod cum sit verbum medium, tam active veritas, hymnicum, id est canitur, laudatur, quam passive hymnizatur, id est canitur, laudatur. Olim enim parentis solebant a vulgo decantari in viis et plateis. Unde Syrus vertit, sapientia in plateis laudatur. Sic et S. Hieronymus et Tertullianus mox citandi. Melius veritas active; ipsa enim sapientia hic hymnizatur, id est quasi cantando suaviter predicatur et concionatur. Unde Chaldaeus vertit, sapientia vincitur cantat.

Per sapientiam accipi potest primo, increata, quae est ipse Deus; hic enim per predicatores, per angelos, perque omnes creaturas, quae et per inspirationes internas, puta per illuminationes intellectui inditas, et impulsus voluntati inmissos, potenter hominibus praedicat sui timorem et amorem. Unde hebraice est חכמה chachmah, id est sapientia, in plurali, quia omnes sententiae et sapientiae inclusae sunt in eminentissima et simplicissima Dei sapientia. Unde R. Levi: Haec omnia, inquit, eo spectant, ut divina sapientia in rebus creatis pateat mirabili quadam evidetia, cum animadvertetur incredibilis sapientie ratio, quae in rebus condendis est usque; haec enim in omnium oculos et mentes statim incurrit.

Secundo, post Verbi incarnationem accipi potest sapientia incarnata, quae est ipse Christus; Christus enim circumvit vicos, pagos et castella, praedicans ubique, regnum Dei. Hanc enim sapientiam incarnatam tempore Salomonis praevidit Spiritus Sanctus et per eum ipse Salomon. Vide dicta Deut. 1, 1. Ita Beda. Et S. Hieronymus, in Psalms, cxviii, littera daleth, in fine, ad illud: Vox mularum tuorum evocturi, cum dilatasti cor meum: Via ad vitam, a. l., est angusta et tribulata, quia per multas tribulationes aditur. Sed sapientia in exitibus canitur, in plateis cum libertate agit. Ergo sapientia, quae Christus est, in via illa, in qua nobis ex multis egressus est, canitur; in latitudinibus autem cum libertate agit, in quibus non solum habitare, sed etiam deambulatarem esse promisit. Ergo v. 21: Domini Propheta libere currit, postquam dilatato corde auge capit. Non enim ante potuit viam Dei currere, quam ipse illa digna et ampla Deo efflueretur habitatio. » Et Tertullianus in Scorpiaco, vii, haec explicans de Martyribus, intrepide Christum coram populis et

iudicibus praedicantibus: « Sophia, inquit, in exitibus canitur hymnis: canitur enim et exitus Martyrum. Sophia in plateis constantiam agit: bene enim filios suos jugulat. Super summos autem muros confisa dicit, cum quis secundum Isaiam hic exclamat: Ego Dei sum. Et hic vociferatur: In nomine Jacob. Et alius: In nomine Israelis. O bonam matrem! Opto et ipse in filios eius redigi, ut ab ea occidat. Opto occidi, ut filius sim. »

Porro Salvianus, lib. IV ad Eccles. Cathol.: « Sapientia, ait, in exitu canitur, cur eam non dixit cani in pueritia, non in juventute, non in statu rerum incoluntium, non in prosperitatibus secundorum? scilicet, quia in his omnibus quidquid laudatur incertum est. Quamdiu enim quis subiectis mutationi, non potest cum securitate laudari, et ideo ait: Sapientia in exitu canitur. Exiens enim quis de incoeris periculorum, certum mereretur evasa omni rerum varietate suffragium; quia tunc stabilis et firma viae est, quando meritum non poterit iam perire laudati. Sapientia, ait, in exitu canitur. Quid est, queso, sapientia Christiani? Quid, nisi timor et amor Christi? initium enim, inquit, sapientie, timor homini. Et alibi: Perfecta, inquit, dilectio foras mittit timorem. Ergo, ut videmus, initium sapientie est in timore Christi, perfectio in amore. Inaque, si sapientia Christiani timore est affectus amor Domini, ita demum vere sapientes sumus, si Deum semper ac super omnia diligamus; et hoc cum omni tempore, tum praecipue in exitu nostro, quia sapientia in exitu canitur. »

Tertio, cum Lyrano, Jansenio, Salazar et aliis plane accipi potest sapientia creata, puta ipsa prudentia, honestas et virtus, ut sit prosopopeia: Salomon enim hic indicat sapientiam quasi personam subsistentem, imo quasi doctricem et concionatricem toto mundo praedicantem. Simile est cap. ix, vers. 1.

Porro sapientia tempore Salomonis praedicabat in vicis et synagogis ad quas conveniebant turbae populorum, per Levitas, Sacerdotes, Pontifices, Scribas et legis doctores: uti Esdras scriba legit et praedicavit Dei legem publicis in platea, ante portam Aquarum per septem dies, H. Esdras, cap. viii, vers. 3 et 18. Tempore Christi vero ipse Christus et Apostoli virisque Apostolici praedicantur in campis, vicis, foris, tribunalibus, ut praedicavit Paulus coram Felice Praeside, Act. xxiii, et S. Malachias Archiepiscopus Hiberniae, teste S. Bernardo in ejus Vita, S. Dominicus, S. Franciscus; ac idipsum Patribus Dominicis et Franciscanis induluit Benedictus undecimus, Extrav. Inter cunctas, de privilegio, et Sixtus IV in Compend. privilegiorum.

Hic ergo mox praedicandi in plateis et campis est presens et Apostolicus, quem prouide hoc saeculo Romae, in Hispania, Lusitania, India, etc., a viris religiosissimis renovatum et reuocatum magno cum fructu cernimus. Vide Franciscum Suarez,

tomo IV De Religione, libro IX De Societate Iesae, cap. 4, num. 25.

IN CAPITE TURBARUM CLAMITAT. — Aquila, Symmachus et Theodotus, dabit vocem suam. Caput turbarum vocat locum, quo cogit, id est praecipuum et quasi summa populi et turbarum confluit, qui prouide turbarum, quasi caput. Caput ergo est locus capitalis, id est primus et praecipuus populi, qualis est forum, mundine, compita, synagoga, palatia principum, etc. Est climax sive gradatio, q. d. Sapientia non tantum in plateis, sed et in foris, mundanis, populique ceclibus praeconiis voce et more proclamatur sua dogmata.

Secundo et pressius, caput turbarum est locus altior, uti caput membrum eminet, ex quo praeco vel orator ad turbam subjectam verba facit, uti flos erant rostrae; apud Iudaeos et Christianos sunt pulpita, cathedrae, et chedris. Unde a locis editis praeconiatur, ut ab omnibus exaudiantur. Hinc et praeconiis verbi Dei pulpitis et cathedris concionantur. Ac S. Franciscus rogatus quis esset, respondit: « Praeco sum magis Dei. » Septuaginta pro חכמת חכמות, id est turbarum, legentes חכמת חכמות, id est martorum, vertunt, super summos muros clamitatur instar praeconiis; hoc enim est seculorum. Hinc et Chaldaeus vertit, in capite arcium praeconiatur; Syrus, in vicorum principibus concionatur.

IN FORIBUS PORTARUM VIBUS PROPRIET VERBA SUA. — Syrus, in aditu portarum arcium; Chaldaeus, in introitu portarum per vias, quo scilicet confluit introitus turbarum et viatorum, aeque ac civium. Olim enim iudicia fiebant in portis, ut exteri et advenae libere ad ea accederent. Iudices ergo sedabant in portis, quasi loco publico, libero, et omnibus tam advenas quam Indigenas obvio. Ita S. Hieronymus in Amos cap. v, qui et causam addit: « Ut nec agricola, inquit, ad causam veniens, frequenter civilis, et novo terretur aspectu; nec urbis habitator longe ab urbe properaret, et subvectionem quaereret iumentorum. » Unde Septuaginta Complutensium vertunt, in portis civitatis consedis dicit; Septuaginta vero Romae correcti addunt, et in portis dynastarum assidet; ut sit unius sententiae hebraeae duplex versio, quod et alibi subinde factum videmus. Mystice S. Hieronymus in Amos cap. v, per portas accipit virtutes; haec enim sunt portae animae credentis, per quas ad erudientes Christus ingreditur (1).

Tropologicè Polycharenus in Catena Graecor. « Haec, ait, summam indicant sapientiam ubique praestare, ubique vim suam exercere, nec non omnia hominum genus ad sui communionem et societatem invitare. Significant ad haec, sapientiam in anima a malitia immuni percolabilem reddi; in ea porro anima sedem adeptam, quae omni virtutum genere ornata et excolita est, admirabilis planeque stupenda operari, idque ma-

(1) Hebr. est, in ostia, introitu portarum, scilicet clamat, in urbe eloquia sua dicit.

qua cum auidia et libertate, terdo insinuat sapientiam, dum apud sapientem abieci laet, iusta laude frustrari; exitum autem per orationem sapientis sortiana, merito commendari, magna quoque operari; siquidem per exitus et plateas illius splendor et nobilitas demolitur; per muros autem ejusdem utilitas, et ad omnem vitam usum vis et energia; similiter per dynastis significantur doctores, verbo optereque potentes.

22. **USQUEQUO, PARVULI, DILIGITIS INFANTIAM, ET STULTI EA QUAE SIBI SUNT NOXIA, CUPIUNT, ET IMPRUDENTES OBSCURIS SCIENTIIS?** — Chaldaei et Syrii, *usquequo, sapientiam, diligitis infaniam?* etc. R. Salomon, R. Lusi et Aben-Ezra, *usquequo, simplices, rediunt ad impostoribus diligitis infaniam.* Id est, *ut est, ut uti sit scilicet placida anima ferat in Hebraeo est elegans et efficit paronomasia:* nam pro parvulo Hebraei est *דומם פתוח*, pro infania est *דומם פתי*, q. d. Usquequo, parvuli, ditigitis parvulitatem? usquequo, parvuli, vultis esse et manere semper parvuli? usquequo, infantes, quo vultis avelli ab infania et angie infanilibus? usquequo, simplices, non excohitis vestram simplicitatem, dum per fraudulentorum tentationes, adulationes et fraudes nihil vos decipit, ne in fraudem et ruinam induci instar puerorum? Infantes enim et pueri propeus volunt avelli a matris ubertibus et lacte, cui assueverunt. Unde matris ubera ebullunt sinapi, ut pueri apocryphi sapientes, ubera fastidiant, discantque uti solitare cibo, itaque vultus et animo corroborentur et crebescant. Pari modo homines carnales et pueriles volunt a sua vita carnali et puerili avelli, donec per tribulationes Deus tam ipis faciat molatorem et exosum (1).

Secundo, PUERI AMANT SUAS NUCEAS ET CREPUNDIA, EQVAE PROPONUNT ANIMIS AUREIS ET ARGENTIS, QUI ILLAS COMEDERE POSSUNT, SENTIMENTIQUE SUAVES, NAMQUE VERO GUSTARE NEQUEUNT; OMNIS ENIM SAPIENTIA PUERORUM EST IN ORE ET SAPORE. IIA CARNALIS HOMO NON SAPIT QUAE SPIRITUS SUNT, SED QUAE CARNIS, DONEC GUSTATO SPIRITU DESIPIAT ILLI CARO. CARNUM ET DETERMINATUM EST TEMPS INFANTIE, IN QUO INFANTIBUS NUGAS TRACTARE ET INFANTEM PERMITTITUR, DONEC DISCIPLINE CAPACES SINT, CUM SOLICET FIRMIORE SUI CORPORA ET CEREBRO, QUO FACTO, PUERILES NUGAE EIS ADMITTUNT, ET AD SERIA TRANSUCUNT. IIA PERITR NONNALLA TIRONIBUS IN ECCLESIA ET MONASTERIIS PERMITTUNTUR, QUAE MATURIORIBUS VENTUR, UT DOCET APOSTOLUS, Hebr. v, 13.

(1) Hebr. est, *quousque, fati, diligitis fatiitatem?* Et quousque *irritiores irritione decedebantur?* Et quousque *multi alio habebant scientiam?* Fatu quidem sunt, qui ex incertigantia ac mentis simplicitate nugas, quam conuicio peccant; *irritiores* vero, qui tantum abant, ut meliora momentis adumant, et potius profano impetulo desipiant irridicque; *etati* denique sunt, qui solida et laud persuasionis sibi iam sapere videntur, respicientiam illis quibusvis potius, quam sibi ipsi necessarium sentientes.

Tertio, PUERI AMANT LIBERTATEM ET LUSUM: A LUDERE PAR IMPAR, EQUARE IN AMUNDINE LONGA, FABRICARE DOMOS LUTEAS, EX AQUA ET SINGULAE PER FISTOLAM SUFFLANDO BULLAS EXCLARE, QUAE MOX TENUES VINESCANT IN AURAS. Unde impius Lysander apud Plutarchum in *Apophthegmat*, dicit: « Iurejurando viros, tales pueros oportet fallere. » IIA MAJOR PARS HOMINUM LUDERICAE ET PUERILES NUGAS AMAT. Quid enim sunt opes, deliciae, honores huius mundi, si cum coelestibus et aeternis comparentur, nisi lusus et nuga puerorum? Merito ergo Salomon patrem Davidem, *Psalm. iv*, scultus, admirans eorum simplicitatem et stoliditatem, commissurando exclamat: « Filii hominum, usquequo gravi corde? ut quid diligitis vanitatem, et queritis mandacium? Diligis speciosos domos, feminas, menas? diligis vanitatem. Mentitur fama me pro esse speciosum, cum intus sit latrunc stercorum et sordium. Mentitur honor se coli et esse in pretio, cum honoratus a paucis, a multis vilipendatur et probris afficitur. Mentitur vinum se oblectare gulam, cum mox stomachum degravet, caput affligat, hominemque ad omnia, quae hominis sunt, ineptum faciat. Usquequo ergo, a pueri, diligitis infaniam, infantiles nugas, amaras, fraudes et mendacia?

Quarto, PUERI CUPIUNT SIBI NOXIA, V. G. MCL, SACCHARUM, POMM, QUAE IN CRUDITATE ET VERRAS VERTUNTUR, IDEOQUE CIS STOMACHI DOLORIS ET MORBOS CONDANT. Rorsum PUERI ARSONICUM, QUAE SIMILE, PRO SACCHARO COMEDUNT, ITHQUE EO, CIPHO VENTRO, SE ENGANT; SIO OLEUM HANTUNT PRO MELLE, VINUM PRO LACTE, ITHQUE ILO STOMACHUM, HOC CAPUT IURIBANT ET DESTRUUNT; SIMILI MODO CARNALES AMANT PUERILES VOLUPTATES, QUAE NOXIAM CORPORA ET ANIMAM PRESENTEM, TUM AETERNAM CREANT. IINE ILLA TRITA: « Puer glaciem: Pueru glacium. »

Quinto, PUERI ODERUNT SCHOLAS ET SCIENTIAM, NE COGANTUR MANUM FERULAE, OCULOS LIBRO, MENTEM DISCIPLINA SUBJICERE ET ALLIGARE. Nota est astutia pueri, qui iussus a magistro praesente recitare alphabetum, ac dicere A, B, C, nunquam magistrum subsequi voluit, nec dicere A, B, C. Rogatus causam cur rem tam faciliam detrectaret, respondit: « Nolo dicere, ne cogar discere. » IIA CARNALES NOLUNT SUBJICERE SE SEVERAE DISCIPLINAE VIRTUTIS ET LEGIS DIVINAE, SED VITARE LIBERTATEM ET AD LIBITUM, IN QUOS CONVENIT ILLUD: « Bis pueri senes. » IIA MO ET APUD GENTILES VERA DEI FIDE DESISTUNT, SAPIENTIA SEMPER SUI INFANS. Quocirca *pro infaniam* Lysander et Hugo accipiunt *tota decedebantur*; *lan-sentius, bona fortuna*; *Saluzur, locustatem morum, stultia ludicri, irrisiones et tuitoria*, quae pueris familiaria esse solent. Unde pro eo quod nos habemus: « Et stulti ea quae sibi sunt noxia cupiunt, » Hebraei est, *et deriores derisionem desiderant sibi*, insipientes enim, aequae ac pueri, sunt ridiculi, amantque derisiones, id est res ridiculas et nugaceas, quae ipis sunt noxiae; unde eas ipismet in illis decident. Quocirca *Vatablus* vertit,

*que, stulti, stoliditatem diligitis, et illos sibi sibi cautione placent laudent illud, imo sibi ipis illudere, et stulti scientiam sibi habent? Pagninus, usquequo, simplices, Diligis simplicitatem, etc. Porro Septuaginta et petan vertunt *simplices*, id est innocentes, ideoque justos, ac pati vertunt *amovendum*, id est justitiam: sic enim habent, *quanto tempore innocentes inhaerent justitiae, non erubescunt. It non erubescunt non est in Hebraeo, sed Septuaginta ad explendum sensum suum id sabaudiri censuerunt. Haec versio licet prima fronte alio aliter videatur, tamen in fine eodem quo nostra Latina redit, q. d. Pueri, qui suis huiusmodi puerilibus semper inhaerent, confusionem et probrum subeunt; igitur sicut petan, id est simplices, sed alio sermone, scilicet sicut innocentes et justis: sic enim nunquam probo et confusioni subjacebant, sed omnis probrum expertem vitam agunt; innocetia enim et justitia probo vacat, laude abundat.**

Apolo-
gus quod
suppliciter
se respici-
unt.

Huius sententiae veritatem festivo sanguine et formice apologeti pulchris exemplis corroborat demonstrat Cyrillus, lib. III *Apolog. moral.* cap. xvi: « Membris infirmi, corruptis humoribus aggravati, silibanda sanguinis apposita sanguisuga sibi gratulari cepit, quod ad fontem venae venisset a se diutius exoptatum. Cum igitur aemem oris per cutis poros, thesum vivifici rem amigisset, et totis membris delictis aviditate ad quod siliverat affinis hberet, ante mirabili novitate ab utriusque sequitur, natura diligenti sagacitate pronuntians, malis male engida plena facta est. Cum autem lethalis haustus in ipsam totum passatum virus inciperet exhalare, ac quantocias pararet virus mortem venenatam cum ingenti dolore accersere; cepit cum ingenti clamore disrumpeas singillatim. Ad ejus dolentis vocem mox occurrit formicola gravium trahens, quae dicit: Quis est quod accidit tui? Cui illa: Amatum quippe sanguinis potavi alimentum, et exhausti venenarum: cupidum enim decepti me propinator avaras, qui retinens sibi commodum, suggestis in perniciem dedit virus. Tunc formica subjungit: Bene vides, quod stulti ea quae sibi sunt noxia cupiunt? *Proverb. i, 22.* Et adjuvans illa: Nescivisti quod qui altatum sanguinem surgit, propriam perditionem sumit? Et dum male quod cupivisset, rapit, hoc lethaliter postmodum evomit, et se sibi charissimum perdit? Deinde idipsum exemplo draconis, crocodilli et raptorum emittit: « Iac etiam dico callidus pesto cupiditatis illudatur, qui, ad naturales tradunt, dum hostiliter conceptum elephantis sanguinem avidis sugit, coem se permit, et non tam jucundo bibiti, quam dolorose se extinguit. Totum enim quod rapitur, raptor virus est. An ignoras, quod avarus raptor, dum lupinis dentibus et crocodillo morsa alienam rem devorat, propriam alienam, totum se dissipat, et cor vastat? quoniam quod congregat, raptoribus parat. Sic Chaldaei

Assyrium, Perra Chaldaem, Greens Persam, ac praedonem Gormam praedo expoliavit Romanus, gaudes scitur quod nullus sanguinem sugo, sed res meas providentia curo, diligentia quero, justitia congreo, sapientia servo. Quo dicto sanguisuga simul cum vita erorem raptum evomit. »

23. **CONVERTENTINI AD CORREPTIONEM (Pagninus et Vatablus, *inereptionem*) BEATI: EN PROVERBIA VOBIUS SPIRITUS BEATI, ET OSTENDIAM VOBIUS VERA BEA. — Pro *proferam* Hebraico est *אנינין אביה*, id est *eructabo, emanabo, scaturitru faciam*. Aquila et Theodotion, *אנינין*, id est *affundam*; Septuaginta, *spiritum*, id est *praemittam vobis spiritum mei dictionem*; Figurina, *en efflo vobis spiritum meum*; Vatablus, *en depromo mentem meam*. Sensus ergo est, ut R. Levi et Aben-Ezra, q. d. Filii hominum, relinquite nugas pueriles, sit infantia data; convertite vos ad meam disciplinam et meliorem frugem, dato vos severiori vitam, abdicite carnales voluptates, sectantini spirituales. En vobis impendiam ordis et influxus mei scaturigiem, praestabo ut spiritus meus in vos afflueret descivetur, ut vobis perantem sapientiae et virtutis influxus inde emanent, ad eum modum quo a fonte aquae scaturit.**

Igitur *proferam vobis spiritum meum*, id est, ut scaturit, ostendam verba mea, » quomodo concepti, ministrant eloquar spiritus, id est mentis meae sensus, ita clare, sincere, copiose ac libere, perinde ac a fonte aqua clara, limpida, copiosa et libera emanat, ita ut nulla vi aut obturacione sibi vel inhiberi queant: sed quo spiritus obturatur, ea majore vi et constanti erumpit. Talis enim debet esse doctor et praeco sapientiae, ut nullis blanditiis vel munitis opus libertas docendi veritatem, arguendi vitam, monendi et exhortandi impediatur, sed contra omnia obstacula fortiter elucietur et erumpat.

Iusuper *Beati per spiritum accipit*, nam et vindictam; irati enim iras spirant et turbas efflant, q. d. Nisi convertamini, depromam in vos spiritum, id est indignationem et vindictam meam, atque ostendam, id est, ut ipsa exhalabo, et quae contempere minus meam, quae vobis minus vobis saepe communitis sum. De vindicta enim proximo sermonem subnocti. *Spiritus enim sigillatim vim, impetum estoque animi nunc miserantis, nunc intelligantis, nunc dolentis, nunc letantis, quales mere in Elia dicente: « Plenus sum sermionibus, et coartat me spiritus vteri mei. En venter meus quasi musta absque spiraculo, quod legumelas novis disrupit. Locuar et respirabo paululum: aperiam labia mea, et respondebo, Job xxxii, 18.* Hocae affectus hic indot sapientia, ideoque ingenti spiritum concionatur. Nunc enim miseretur hominum infaniam et stoliditatem, nunc indignatur, nunc blanditur, nunc comminatur, ut ostendat verba sua esse vera, salutaria, necessaria ad sapientiam. Eodem induat concionator et sapienter praeco, ut magno spiritu

et efficacia concenteretur, ac auditores in omnes partes quaqueversum exagitet, donec eorum corda contendant, molliat et flectat ad timorem et amorem Dei.

24. QUA VOCAVI, ET RENUISTIS; EXTENDI MANUM MEAM, ET NON FUIT QUI ASPICERET. — Hebraice, qui attenderet: Septuaginta, quoniam vocabam, et non obedistis; et extendebam verba, et non attendistis; Syrus et Chaldaeus, quia vocavi, et non credidistis, elevavi manus meas: Syrus, extuli vocem meam, et non auscultastis: Amlicus, quia vocavi vos, et non obedistis mihi; garrula (visus sum garrulo vobis) multos sermones, et non auscultastis eis. Alloquitur impenitentibus, qui in sua infantia et insipientia, puta conpensentia et peccatis, persistere volunt. Hisce enim indignatur, quod suam vocationem, operam et consilium despiciant, ideoque eis minatur miseris presentes et aeternas (1).

Porro vocat Deos, tum exterius per verba sacrae Scripturae, per doctores et praedicatorum, per praepotentes et viros pijs, etc; tum interius et praecipue per gratiam excitantem, puta obfiscendo intellectui statum periculosum, in quo peccator versatur, damus peccati, gehennae tormenta impis parata, ac gaudia caeli pios delectat. legitur hinc liquet Deum peccatores vocatione et gratia sua excitante praevertere, ut respiciant et convertantur; sed in peccatorum libero arbitrio situm esse, ut vocationi et gratiae Dei consentiant vel dissonant pro libito, ut ex S. Augustino docet Concilium Tridentinum, sess. VI.

Jam vocare proprium est verbi et vocis: hinc appropriari Verbo, id est Filio Dei, qui ante incarnationem per verba mentibus hominum commissa, eos vocabat ad penitentiam et salutem; hinc enim verba creata manant a Verbo increato, ejusque formam gerunt, et ab eo vim suam accipiunt, ut docet S. Augustinus, tract. 1 in Joan. Post incarnationem vero, per os et vocem humanam a se assumpta, praedicando omnes vocavit ad se et ad salutem, dicens: «Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos.» *Matt. xi, 28*; Apostolos vero virosque apostolicos vocavit, et etiamnum vocat ad apostolatam, dicens: «Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum.» *Matt. iv, 19*. Mundus, inquit S. Bernardus, vocat et laecat, ut inficiat; diabolus vero, ut etiam interficiat, ac tanquam lupus macet et perdat; ego autem cur, nisi ut reficiam? Reficiam enim vos interno pastu, qui vestra saepe desideria, sitim extinguat, qui requiescere vos faciat, ut non sit ultra quod cupiatis; in me enim sunt pascua vite, in me verissima et gratissima mentis refectio.

Jam extensio manus multa hic subindicat: illa enim multis de causis fieri solet. Primo ergo Cajetanus censet hic quatuor gratiae Dei beneficia

(1) Pro aspiceret, scilicet manum, ut Hieronymus scrogiosse vertit, melius poperetur attenderet.

quatuor haec membris denotari. In vocatione beneficium excitandi: in extensione manus oblationem auxilii: in consilio instructionem ad eligendum bona: in increpatione monitionem ad fugiendum mala: ut enim a mala via convertemur, bene vivamus et salvemur, necesse est primo, ut a Deo ad veteris vite detestationem, et novae desiderium excitemur; secundo, ut ab eodem ad id periciendum, per crebras excitationes et gratias corroboremur et adjuvemur; tertio, ut conversi ad malum non recidamus; quarto, ut bona opera studiose exerceamus, inisque perseveramus usque ad finem vite. Hinc verbum Dei in Scriptura vocatur brachium, quia ita vocat et suadet, ut simul et brachio manique potenter juvet ad id quod jussit exsequendum, ut inexcussibilis sit homo, si Dei vocationem non acceptet, et manum Dei ad opitulandum extensam non arripit. Hoc est quod ait Isaias in, 10: «Paravit Dominus brachium sanctum suum, in oculis omnium gentium, et videbunt omnes fines terrae salutare Dei nostri.»

Secundo, Lyranus censet Deum manus extendere, ut peccatorem in barathro peccatorum demersum et sepulchrum potenter extrahat, et ad lucem gratiae ac justitiae educat: sic enim ei, qui in foveam profundam lapsus est, manum porrigimus, ut eum ex illa extrahamus.

Tertio, R. Salomon et Baynus censent sapientiam extendere manus, ut hoc signo omnes ad se advocet, ad hoc, ut in disciplinam suam, imo in sinum maternum se tradant. Sic enim mater ex porrecta manu advocat et attrahit ad se filium, ut eum in sinum et ad ubera recondat. Unde Septuaginta et Syrus vertunt, extendi verba et vocem meam.

Quarto, Jansenius censet Deum manum extendere, ut indicet viam salutis, quae est lex Dei. Sic enim extensa manu et digito viatori ignaro viam demonstramus.

Quinto, Vatablus censet Deum manum extendere, ut hoc signo silentium indicat, ut scilicet omnes silentem sapientiam loquentem audiant.

Sexto, Martinus de Roa, lib. 1 Singulari, cap. III: Manus, inquit, signum est, quo Deus et sapientia suos ad militiam evocat, juxta illud Isaias xii, 22: «Levabo ad gentes manum meam, et ad populos exaltabo signum (vericulum militare) meum.» Hinc et olim inter Romana signa erant quaedam in formam crucis, et supra eam manus extensa: manus enim est symbolum amicitiae, acie ac pugnae et belli pro amico. Deus enim, cum adhuc in alienis castris sub hostili principe et signo stipendia faceremus, summa cum benignitate nos vocavit, venientes cum majore recepit. Huc referri potest illud Prov. 1: «Extendi manum, et non fuit qui aspiceret.» Queritur enim, quod, cum multos ad se veluti subdito signo evocasset, nemo nomen illi dederit: hinc Roa. Hoc pertinet quod manus extendere sit ob-

ditat et reconciliari volentis, q. d. Deus: Ego injuriam mihi a vobis illatarum oblitus, prior extendi dexteram invitans vos ad meam reconciliationem, utque vos vicissim in signum renovati foederis dexteram vestram meam consereretis: at vos me exte- lentem manum respicistis, vestramque retrahistis.

Septimo, Deza: Extendere manum, inquit, est beneficia offerre et conferre, imo incognanti ea ingerere et obtrudere. Juxta hanc phrasin ait Ecclesiasticus iv, 14: «Non sit porrecta manus tua ad accipiendum, a dandum collecta.» Hinc Artaxerxes Longimanus, teste Plutarcho in Aponi. regum, dicebat, sibi quasi principi (qui est Dei imago in terra) manum ad dandum, puta dexteram, esse longissimam, alteram vero ad detrahendum, puta sinistram, contractam esse et brevissimam. «Regalis enim esse addere, quam adimere.» Sic Deus ad dandum est longimanus, ad accipiendum vero brevimanus, imo nullimanus. Quocirca S. Paulus celebrat hanc Christi sententiam: «Reatus est magis dare quam accipere.» *Act. xx, 35*. Vide ibi dicta.

Octavo, extensio manus signum est comminantis: sapientia enim minatur is, qui se vocantem respiciunt, penas gravissimas, nisi mox audierint.

Denique extensio manus signum est summi amoris et desiderii, quo Deus et sapientia homines omnes expansis charitatis brachiis complecti, stringere sibique agglutinare satagunt. Hinc de causa Christus in aere brachia extendit, ut ipsi totum mundum amantissime complecteretur, imo extendit manus quae rogans et obsecrans, ut ad eum accederamus. Extendimus enim manus cum Deum oramus et obsecramus, ut malis ostandi *1 Timoth. ii, 8*. Hoc est quod queritur Christus Isaias lxxv, 2, et *Joann. x, 31*: «Expandi manus meas tota die ad populum incredulum, qui graditur in via non bona post cogitationes suas.»

Nota: Haec primo et proprie ad primam vocationem, qua peccator ex peccato evocatur ad sapientiam, id est justitiam et virtutem, pertinent: quia enim haec sunt impii suis cupiditatibus adiciat, detraho eis perditionem comminatur. Scennario tamen et consequenter possunt adaptari secundae vocationi, qua quis ex minori justitia vocatur ad majorem, v. g. ad perfectionem, vel ad vitam religiosam. Haec enim vocatio licet non sit praecipuum, sed consilium, tamen quia a Deo manat, nullo modo respicienda est, ne ejus sapientiam, bonitatem et majestatem spernere et despiciere videamur, quod sane Deo est injuriam. Spernitur enim ejus sapientia, cum ejus vocantis ad se consilio posthabito mundi consilium sequimur. Spernitur ejus bonitas, cum ejus gratiam, quam tam liberaliter vocato offert, bona saeculi caducis anteposimus. Quocirca Deus hanc sui injuriam solet graviter punire et ulcisci, penam praesentibus quam aeternis.

Memorabile et huic loco proprium est, quod

narrat S. Antonius, III part., tit. 24, cap. ix, § 7. Cum quidam aliquando Franciscani Ordinis votum suscepisset postea vero mutato concilio factus esset Canonice, post paucos menses incidit in morbum lethalem: quam ob causam admonitus a suis de anima per confessionem expianda, respondit nil esse opus, quoniam ostensum sibi esset se esse damnatum; quare ne amplius sibi molestus esset, quia non posset confiteri. Apparuit enim illi, inquit, Dominus iratus, dicens: «Vocavi et renuistis; ideo vade ad penas inferni;» quo dicto expiravit. Simile est quod in Vita S. Bernardi legitur de fratre ejus Gerardo: hic enim cum Bernardi monita de seculo deserendo, juvenilis, novaque militiae fervore calidus obstinate respueret, Bernardus propheticum spiritum jam tum impulset, digito in ejus latus intendo: «Veniet, ait, dies et ille veniet, cum lancea hinc tu lateri infixa pectus aperiet salutaribus consiliis, quibus nunc est clausum.» Quod ut dixit, ita evenit: paucos enim post dies eo ipso loco vulneratus in pugna, captus etiam ab hostibus, cum recordatus esset fratram praedicationis, clamare cepit se monachum esse Gisterciensem. Plura reconnet P. Platus, lib. III *De bono status Religiosi*, cap. xli.

Denique Lucas Abbas S. Cornelli (exstat tom. I *Biblioth. sanctorum Patrum*) in Summaroliis ad Comment. Aponii in Cant. hanc gemine legit: «Clamabam, et non exaudiebatis; extendebam verba mea, et non intendistis. Itaque et ego vestram perditionem ridebo. Haec terribilis (pergit Lucas) locutio, quae liquefactam animam contententem Dei precepta, lacrymabiliter demonstrat, qualia perpassa sit, eo quod pulsanti Christo aperire contempserit.»

25. DESPEXISTIS OMNIA CONSILIA MEAM, ET INCREPATIONES MEAS NEGLIXISTIS. — Gravis est haec querela sapientiae et Dei, de sui despectu. Despicere enim plus est quam spernere vel contemnere; despicere enim est quasi infra se, et ad pedes suos projectum aspiciere et aspernari; ex adverso suspicere est sursum aspiciere et venerari, quasi supra nos aspiciamus aliquem esse collocatum, quem revereramus. Unde pro desperatis hebraice אָרַרְתָּ תִּפְהָרָה, id est evocavisti, aliam et irritam fecisti; Septuaginta: ἀπέχευε, id est evocavisti fecisti, auctor. Item est ademptis; irrita et cassa fecistis, ut scilicet apud vos nullum pondus, nullam vim obtinerent; Symmachus et Theodotion, dissipavisti; H. Salomon, otiovestis; Pagninus, cessare fecistis; Tigurina, negligitis; Chaldaeus, commisitistis. Pro negligitis hebraice est אֲנִיחָה לָא אֲנִיחָה, id est non voluistis; Septuaginta, rebelles fuistis; Complutensis, non intendistis. Omnia haec eodem redeunt, q. d. Despexistis consilia sana, quae ego vobis in vestrum bonum et salutem suggessi, et pro eis amplexi estis consilia noxia, quae vos in ruinam agunt, ut rebus frivolis vacareis, atque somno et desidie vestra

malorum armen evadant. Audiant et paveant Ierem, cap. II, vers. 4; detonantem: « Canite tuba in Sion, et lulate in monte sancto meo, conturbentur omnes habitatores terre: quia venit dies Domini, quia prope est dies lenebris et caliginis, dies nubis et turbini, etc. Ante faciem ignis ignis vorans, et post eum exurens flamma. Sicut sonitus quadrigarum super capita montium exsiliunt: sicut sonitus flammæ ignis devorantis stipulam. A facie ejus cruciabitur populi, omnes vultus redigentur in cinem, et putra præ pavore et cruciatu pallescent et nigrescent instar olivæ.

Porro Cajetanus hæc omnia explicat de morte quam solam timeant impij futuram improvidi. Declarat, inquit, qualis est mors latorum, quæ appellata est timor et fractio eorum. Declarat autem tripliciter: primo, quod venit sicut desolatio, deinde quod venit sicut turbo, et demum quod venit cum tribulatione et angustia. Opportuit autem a sapientia declarari istas conditiones mortis antiquorum, ad manifestandum quod mors non est hujus vite privatio tantum, sed æterna habet multo pejora future vitæ mala. Propterea enim describitur quod venit sicut desolatio, privans desolatum omni bono extrinseco, et similiter describitur veniens ut ventus vehemens, propellens ad extraneam, et intelligimus quod peccator moriens committit vitæ secundam spiritum. Propterea enim describitur miser tanquam desolatus, et tanquam propulsus a vento vehementi: nam et desolatus vivit, et propulsus a vehementi vento vivit. Unde et demum miseria ejus describitur et multiplicatis modique angustiis: vivit enim, qui undique angustiatur. In tali hæc miseria peccatorum, inefficibilis et subsannabilis reddendo eos.

28. Tunc invocabunt eum, et non exaudiam (Hebraice, non respondebo; mane consurgens Septuaginta, quærat me mali), et non invenient eum. — Nota est tunc: magnam enim habet emphasim et antithesim, q. d. Nunc ipsi nolunt audire me vocantem, idcirco tunc, cum colligit immittebit eis audire angustia, pari modo non audiam eos invocantes me; reddam per pari r. surdis me surdum præbebo. Tunc ergo post aperiet oculos, quos nunc culpa et voluptas tenet clausos.

Dices: Ergone in hora mortis sera est invocatio Dei et peccatoris penitentia? Respondeo: Nunquam sera est in hæc vita, si vera; sed raro vera, que sera. Ili enim impij invocant Deum postulante remissionem non culpa, sed pena, ut scilicet mortem evadant. Hæc non exaudiantur, nec dimittitur eis culpa, utpote cum illi non petant, siveque impetientes: nec poena, utpote que rimanente culpa, certo et inexorabiliter a Deo eis impenitentibus est decreta; sed, etsi penitentem, sicut contritione, et vero emendat: seu proposito, oblinerent quidem remissionem culpe, et non statim poenæ, saltem totius. « Mane » ergo, id est, illico ut se malis circumda-

tos viderint, surgent ut Deum pro liberatione a morte et inferni invocent: et non invenient, quia Deus in poena inexorabilis est, auresque impoenitentibus claudit, quia ipsi sua Deo vocant prius clausere.

Secundo, id est tunc cum Beda et Lyrano accipias de die iudicii, clarum est tunc irram fore penitentiam, utpote que fit post mortem omnium et singulorum. Post hæc enim sequitur mane illud ultimum iudicii extremi, quod Deus inexorabiliter piis premia, impijs gehennam et supplicia decernit: juxta illud quod canimus in hymno ad Laudes sabbati: « Et mane illud ultimum, quod præstolatur cernui, in lucem nobis effulcat. » Multo magis impij non exaultent in inferno, ubi vires Epulo postalans ab Abraham mitti ad se et ad suos Lazarum, exauditus non est, Lucæ xvi, 26.

29. Et quod exosam haberent disciplinam (Hebraice scelerum), et timorem Domini non susceperunt: — Hebraice, non elegerunt. Pro timorem Septuaginta Complutenses recte legunt timorem, quod Scholasticus interpretatur terrorem, id est pietatem, vel Dei cultum; Valentinus vero legit timorem, id est verbum, vel sermonem. Unde S. Cyprianus, lib. I. Contra Judæos, legit, sermonem autem Dentium non acceperunt.

30. Nec acceperunt consilio meo. — Hebraice, non habuerunt consilium meum; Septuaginta, neque voluerunt meis attendere consiliis; Aquila, Symmachus et Theodotus, non receperunt consilia mea.

Et detraherent universis correctionem meam. — Hebraice, spreverunt; Septuaginta, subsannabant; Symmachus et Theodotus, irritaverunt; Valentinus, ceserati sunt.

Hæc causam cur impij Deum invocantes non exaudiantur, quia scilicet perseverant in quatuor hisce membris, quæ quatuor continent injuriis sapientia per gradationem, qua a minore gradum ascendit ad majorem. Prima enim est, quod oderunt disciplinam et consequenter sapientiam: hæc enim disciplinam saneit et imperat. Secunda, quod timorem Domini non susceperunt. Est hæc major injuria, quia in Deum proxime redigunt: qui enim spernit timorem Dei, spernit Deum terribilem et timendum. Unde Septuaginta Romani legunt, eo quod verbum Domini non assumpserunt, id est non ad se sumpserunt, non sibi, sed alijs applicarunt; sic enim solent impij, cum condonacione audiant, ea que de vitis dicuntur et carpuntur, non sibi, sed alijs applicare. Tertia magis assur-gil, quod noluerit admittere consilium Dei, scilicet illis eo consulens: hæc enim major est indignitas. Quarta et summa est, quod detraherent universis cor reptioni meæ: pejus enim est detrahere quam negligere. Septuaginta, subsannabant meas redargutiones, Græce irreverentia, id est suspensio naso etc. reddant: pejus enim est nasus: nasus autem ol' in subdole irrisorio dicitur erat, teste Plinio, lib. XI, cap. xxxii; unde illud Hora-

ti: « Naso suspendis adnaso: et Martiali: « Nasusque sis usque licet, sis denique nasus. » Hinc mycterismus vocatur sanna, irrisio.

31. Comedent igitur fructus vite sue, siveque consilium saturabuntur. — Septuaginta, sua ipsorum impietate implebuntur; Lucifer Calaritanus, pro S. Athanasio, « saturabunt animas suas; S. Cyprianus, de Singul. clericis, « sua impietate saturabuntur. » Est paronomia, significans impijs, sive juvenes sint, sive senes, recepturos poenam et vindictam suis demeritis congruam et commensam, juxta illud Galat. vi, 8: « Quis seminaverit homo, hæc et metet. » Et: « Comede quod intrivisti. » Similes sunt Ierem. lxx, 4: « Conceperunt laborem, et pepererunt iniquitatem. Ova aspidum rupe-runt, et telas araneæ texerunt: qui comederit de ovis carum, morietur; et quod confotum est, erumpet in regulum. »

Alibi ad illud Davidis: « Labores manuum tuarum quia manducabis, » Psalm. cxxvii, 2. Id facit Deus primo, cum efficit ut voluptates et dignitates, quas ambiverunt impij, ventantur illis in usum, lustum et tormentum: sicut concupiscentia cotentium versa fuit Hebraice in nauseam, Nava, cap. xi, vers. 20; idque per saturitatem et plethoram, sive nimiam repletionem. Unde illud: « Omnis saturitas mala, parvis autem pessima. » Sic juvenes, qui vacarunt gula et libidini, Deus punit, dum facit ut in senectute laborent podagra, esthama, calculo, morbo Gallico, etc.

Secundo, cum efficit ut studia et consilia impiorum infelices habeant successus, et in ipsorum perniciem recedant. Unde Valabius sic exponit, usque ad saturitatem ulentur consiliis suis: Deus enim deseret eos, ut suo se consilio regant, qui enim nolunt regi a prudentia Dei, necesse est ut regantur ab imprudentia sua, ac in multis labantur erroribus, periculis et damna.

Tertio, cum impietatem eorum secundum demerita castigat et punit: sicut punitur gulam Hebræorum immitendo in eos pligam mortis, unde locus vocatus est sepulera concupiscentiæ, Nava, xi, 33. Simili modo Deus justa vindicta, cullebet Romani concupiscentiam suam desinat supplicium et sepulcrum. Peccator ergo per peccata sibi ipsi plecit virgas et flagella. Ac sicut sibi quisque sue fortune est faber, ita ipse sibi sue miserie et infelicitatis est figulus et faber, uti docet Isaias cap. 1, vers. ult.

Demum alii sic exponunt: Impij sua impietate, id est sua impia vivendi consuetudine, replebuntur, id est replentur se confinis suis vitis et sceleribus, hinc enim magna est eorum stultitia, equa ac poena, presertim quia continuo magis augent damnationem eorum auget et aggravat. Hoc est quod dicitur Job. xx, 11: « Ossa ejus implebuntur vitis adolescentiam ejus, et cum eo in pulvere dormient. » Vita enim juventutis comitantur hominem usque ad senium, nec cum ante mortem deserunt.

32. Aversio parvulorum (rudium, simplicium, insipientium) interpretatur eos, et prosperitas astutorum perdit illos. — Porro alibi pro aversio legitur adversio; Arabibus, quantum pro eo quod apprehendat pueros, occidit. Est conclusio et epiphonema, paucis complectens causam raluæ impiorum. Quæres: quemam hæc « aversio? » Primo, Chaldaeus, Pagninus, Vatablus, Raynus et noster Salazar censent esse quietem et prosperitatem: rebus enim secundis stulti solent periri, ut est aversio parvulorum: interpretatur eos expliciter per id quod subdit: « Et prosperitas stultorum perdit eos. » Sic enim Hebræi in carmine et rhythmo prius hemistichium, explicant per posterius. Unde Syrus pro aversio vertit conversio insipientium.

Secundo et proprie, « aversio, » vel ut Triguina, defectio, intelligitur a ratione, a recto, a sapientia, a Deo. Igitur aversionem intelligit quadruplicem, quam descripsit vers. 29, dicens: « Et quod exosam habuerunt disciplinam, et timorem Domini non susceperunt, nec acceperunt consilio meo, et detraherant universis correctioni meæ. » Eo enim respicit, sessequie refert. Quare « aversio » hæc est disciplina, a timore Domini, a consilio, a correctione sapientie. Notat enim hoc versu duos terminos peccati, unum a quo, alterum ad quem. In omni enim peccato est aversio a Deo hinc lego, et conversio ad prosperitatem et commodam bonorum temporalium. Unde S. Thomas et Scholasticus peccatum sic definiunt: « Peccatum est aversio a bono summo et increato, ac conversio ad bonum caducum et creatum. » « Qui enim a Deo averterit et prosperatur, tanto perditioni sit propinquior, quanto a zelo disciplina invenitur alienus, » inquit hæc locum explicans S. Gregorius, lib. I in Ezek. homil. 42. Unde R. Levi: אַרְצוֹת נַעֲשׂוּבָה, inquit, id est recessus, que peccator, eo quod minus propositi sit tenax, modo in hoc modo in oppositum se convertit, prout mentis æstru abripitur. Hinc impij, licet grandævii, vocantur parvuli, quia instar parvulorum cupillibus suis aguntur et rapiuntur, juxta illud Seneca ad Lucillum: « Auctoritatem habemus senum, sed vitia puerorum, » imo infandium.

Porro « aversio » hæc tam passive, qua scilicet impij aventurum a Deo juxta sensum jam datum; tum active, qua scilicet ipsi parvulus seducunt, et a Deo averunt, accipi potest. Activam accipiunt Septuaginta, unde vertunt, pueros quod inquam infelices parvuli, occidit: et Lucifer pro S. Athanasio, etiam quia despiciebant parvulos, opprobiantur.

Et prosperitas stultorum perdit illos. — Pro prosperitas hebraice est טובה statuit, quod Aquila, Symmachus, Noster, Pagninus et Vatablus proprie vertunt, prosperitas; Chaldaeus, error; Septuaginta vero, εὐτυχία, id est inquisitio, examinatio; hinc Arabicus vertit investigatio, puta exagium iudicium, quo a Deo, Christo et Sanctis, presertim quos allixerunt, examinabuntur; iudicabuntur et damnabuntur in die iudicii. Aut potius exami-

natio est ipsa prosperitas; hanc enim hominis idolem, virtutem et vitium palefacit. Nam, ut ait S. Anselmus in *Sermonibus*, « Tribulatio probat veram patientiam, prosperitas vero omnes virtutes examinat. » Porro Aben-Ezra de culpa sic explicat, q. d. Stulti, id est impii, sua quiete perdantur, interimanturque improvidi: cum enim alta pace perfruantur, scelerebus sese obtrahunt. Consequenter pari modo de peccata explicat, q. d. Impii sua prosperitate insolescentes provocant iram Dei et hominum, qua fit ut perdantur et opprimantur, uti perit Sodoma, juxta illud *Ezech.* xvi, 49: « Hec fuit iniquitas Sodome: superbia, saturitas panis, et abundantia et otium. » Ob hoc enim in tanta scelera prolapsa est, ut celesti igne deflagravit. Prosperitas ergo impiorum in magnam calamitatem desinit, idcirco est prospera adversitas, et felix infelicitas (1).

Præclare S. Bernardus, *serm.* 3 in *Domini Palm.*, notat dici: « Prosperitas non omnium, sed stultorum perdet illos, » quia sapientes norunt prosperitate nisi modeste ad eum commodum et profectum. Idem tamen, lib. II de *Consider.* xii, docet sapientem majus esse periculum a prospera quam ab adversis. « Prosperitas epim incautus, ait, est hoc ad disciplinam, quod lenis ad erram, quod Soli radius ad nivem vel glacem. Sapienter David, sapiens Salomon fuit: sed blanditibus nimis secundis rebus alter ex parte, alter ex toto desipuit. Magnus, qui incidens in adversis, non excidit vel parum a sapientia; nec minor, qui præsens felicitas si arripit, non irrisit. Quamquam facilis invenierim, qui sapientiam relinquerent contraria sibi fortuna, quam sui proposita non perdidissent. » Idem, *serm.* in *Gen.*: « Luxurie curru quadriga volvit, quatuor rotis vicerum, inclivae videlicet ventris, libidine coltus, mollitie vestium, otii superbieque resolutione. Trahitur æquis æque duobus, prosperitate vite et rerum abundantia: et qui his president *duo*, ignavia torpor, et infida securitas: quia et copia in ignavia solvit, et secundum Scripturam, Prosperitas stultorum perdet illos: non sane ob aliud, nisi quoniam male securus reddidit. Cum autem dixerint: Pax et securitas, tunc subitanè supervenit eis lateris, » 1 *Thessal.* v. 3.

Moraliter ergo discis magis timenda esse prospera quam adversa, minusque peccatis requiri ad illa quam ad hoc moderanda. Sapienter Salomon lib. VI de *Gubernat.*: « Tanta, ait, rerum securitatem prosperitate corrumpitur, tanta morum insolentium pravitate vitantur, ut et Dei penitus obliviscamur et nostri, etc. Ad hoc tantum data a Deo quiete etimur, ut in ebrietate, ut in luxuria, ut in flagitiis, ut in rapinis, ut in omni

(1) Pro prosperitas in hebr. est tranquillitas, seu accor-dia, qua, quem peccata ipsorum vivendi ratio extim sit habitura, non cogitant. Bene Grecus Venetus vertit *ἀναιμα*. Videtur Alexandrinus *ἡσυχία* ad radicem *ἡσυχ* retulisse.

scelere atque improbitate vivamus: quasi vero beneficium data pacis sit vacatio probro-stitulis, et ad hoc indelicis tranquillitatis Deo domate capimus, ut licentius securitatem peccemus. Indigni itaque celestibus donis sumus. »

Quædam sapienter monet Isidorus Pelusiotæ, lib. III, *epist.* 255: « Da operam, ait, vir optime, ne te tanquam nimum et vulgo invidet rerum secundarum aura. Verum firmum et constantem amicus servet philosophia, cum qua es educatus. Illud enim imperitis ac gregariis contingere solet, hoc autem illis qui insigni sapientia præditi sunt. » Nam ut ait Ausonius de Capua: « Præta secundis necivâ servare modum. » Et Plautus in *Pseudolo*:

Quasi sollicitus herba panisgeri sui:
Reperit exactus emm, repente occidit.

Et alius:

Fortunam reverenter habet, non vitæ tota est
Cinque nihil istos liberos esse, ruit.
Res ut lata ruit, mens elixis sumpt in alium,
Optima sola homini pessima corda flectit.

S. Ambrosius dum ad domum divitis cujusdam divertisset, qui sibi omnia ex voto toto vite tempore evenisse gloriabatur, et vestigio recessit: rogatus a comite cur fugeret tam liberalem hospitium: « No, ait, una cum eo perpetua prosperitate uso malo percam. » Neque id vanum omni: vix enim domo recesserat, dum ea cum omnibus eam incolentibus terre latu fuit absorpta. Ita Paulinus in Vita S. Ambrosii. Nam, ut ait ille: « Ita nuntialis procul disjuncte abesse a tam secundis rebus non potest. » Et: « Plerumque secundis rebus præter meritum uti, stolidis hominibus majorum calamitatum initium præbet. Res enim prosperæ judicium sæpe depravant. » Quocirca oral ille: « O nomen, meis admisso prosperis quiddam mali. Fragilitatis enim humane nimia in prosperis est oblitio. Res secundas hinc superbia, inde ambit lascivia. Adversa frenant, prospera animos offerant. Parisissima in re prospera prudentia est. Tamidus secundis, timidus est idem in malis. »

33. QUIA TUMEN HE (sapientiam, qua a vers. 20 hucusque loquitur et conclamatione) AUDIERIT, ABSQUE TERRORE REQUESCEAT, ET ABUNDANTIA PERFRUATUR, TIMORE MALORUM SERVATO. — Vt abstinens et Paganus, qui autem mihi obtemperat, tuus (hebraice in spe, vel fiducia, id est fiducia) non dabit et securus erit a malorum metu; Spiritus, securus erit a multitudine iniquitatum. Nota, a *habitabit*: impii non habitant, quia his excidunt, adeoque illos sæpe vertuntur in desperationem: justi autem in spe, quasi in domo propria, perpetuo, secure et fidenter habitant, quia certi sunt de Dei ope, et obediunt ac justitiam suam remuneratione. Porro Jansenius, Baynus et Salazar hæc accipiunt de bonis presentis vite: hæc enim a Deo promissa erant Jactis li-

lins evi, q. d. Qui meo disciplina studerit et obediens, bonis cunctis affluet, vel prospere siget, id est, non variari, sed constantem experietur fortunam. adeo ut metu vacet « timore malorum sublati: » id est infortuniorum, quæ solent felicitatem commutare, juxta illud a Deo promissum: « Jerusalem habitabit confidenter, » *Jerem.* xxxiii, 16. « Et comeditis panem vestrum in saturitate, et absque pavore habitabitis in terra vestra. Dabo pacem in sinibus vestris: dormietis et non erit qui exterreat, » *Levit.* xxvi, 5. Unde Chaldaicus hoc loco vertit, *prosperitas qua stulti superbiunt, ad bonos vertitur.*

Verum sub bonis temporalibus, quæ Deus promissit Judæis, mystice hic et alibi in Scriptura, intelliguntur bona spiritualia promissa Christianis: illa enim, utpote caduca et exigua, erant veteris; hæc sunt novi Testamenti, quia celestia, divina et æterna. Justus ergo Christianus, qui pie vult vivere, etsi crucis expectet: « Omnes enim, qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur, » II *Timoth.* iii, 12, tamen inter crucis veliq; inter rosas et delicias stabit impavidus, imo lætus et alacer: quia abundantia celestis fortitudinis, fiducie et consolationis, quam et Spiritus Sanctus suggeret, faciet eum omnibus superiorem, ut in celo et Deo mente defixus omnia terrena bona et mala despiciat, imo in malis exultet et glorioretur, quod ea pro Deo toleret, dicatque cum Paulo: « Gloriamur in tribulationibus, etc., quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum qui datus est nobis, » *Rom.* cap. v, vers. 5. Summa ergo dietorum est solam sapientiam præstare tranquillitatem lætissimæque anime, et omnem mali metum excludere: ut sapientes, id est justi, perpetuum agant sabbatum in timore Domini.

Anagogice, hæc omnia perfectissime implebuntur in celo. Ibi enim fugiet dolor et timor, ibi erit abundantia gaudiorum et bonorum omnium. Quærit D. Thomas II, *Quest.* XIX, art. 11, an in celo aberit omnis omnino timor, ac respondet, primo, ibi nullius mali fore timorem, quia beati erunt securi de sua felicitate, quod in æternum esse firma permanebit. Secundo, fore in celo Dei timorem non servilium, sed filialem, qui idem est cum charitate: ita tamen ut primus et proprius timoris actus, qui est timere, irradare, angere, sollicitum esse, cesset, sitque tantum secundarius ejus actus, qui est Deum revereri, admirari et catere omnem eam minimum ejus offensam. Erat ergo ibi timor securus. Ita S. Gregorius, XVII *Moral.* xv, exponens illud *Job.* xxvi: *Columba cali contremiscunt, et pavet ante matrem ejus.* « ipsæ, ait, virtutes celestium, quæ hunc sine cessatione conspiciunt, in ipsa contemplatione contremiscunt: sed idem tremor, ne eis penalis sit, non timoris est, sed admirationis, quia scilicet admiratur Deum, ut supra se existentem, et eis incomprehensibilem. » Et S. Augustinus, libro XIV

De *Cant. Dei*, cap. ix, dubitans an in beatis sit timor: « Timor, ait, ille castus permanens in seculo: seculi, et erit in futuro seculo, non erit timor exterrens a malo, quod accidere potest: sed tenens in bono, quod amitti non potest; ubi enim homi adepti amor immutabilis est, profecto, si dicit potest, mali cavendi timor securus est. Timoria quippe casti nomine ea voluntas significata est, quæ nos necesse erit nolle peccare, et non sollicitudine infirmitatis, ne forte peccemus, sed tranquillitate charitatis cavere peccatum. Aut si nullus omnino generis timor ibi esse poterit, ita fortasse timor in seculo seculi dicitur est permanens, quia id permanebit, quod timor ipse perduravit. »

Moraliter discis hic sapientem, id est justum, in omnibus etiam adversis esse securum et intrepidum, tum ob fiduciam bonæ conscientie, tum ob animi fortitudinem, tum quia scilicet se Deo esse curæ et cordi. Unde Salvianus, lib. I de *Gubernat.*: « Nemo, ait, aliorum sensu miser est, sed suo; et ideo non possunt cujusdam judicio falso esse miseri, qui sunt vere sua conscientia beati. Nulli enim, ut opinor, healtiores sunt quam qui ex sententia sua atque volo agunt. Humiles sunt Religiosi? hoc voluit; pauperes sunt? pauperie delectantur; sine ambitione sunt? ambitum respiciunt; inhonori sunt? honorem respondent: ne gent? legere gestiunt; infirmi sunt? infirmitatem letantur. Cum enim, inquit Apostolus, infirmos tunc potens sum. » Et mox: « Labor itaque injejunium, et paupertas, et humilitas, et infirmitas non omnibus sunt onerosa, sed tolerare nolentibus: sive enim gravia hæc, sive levia, animus tolerantia facit. » S. Augustinus in *Ps.* xxxi: « Quomodo mala conscientia tota in desperatione est, sic bona conscientia tota in spe. » S. Chrysostomus, homil. I in *Epist. ad Rom.*: « Animi tranquillitatem et lætissimam, ait, non principatus magnitudo, non pecuniarum copia, non potentia tumor, non corporis fortitudo, nec quid aliud, sed sola parit conscientia bona: quam certe qui parum habet, ut panosus sit, ut cum fame lucretur, tamen tranquillior beatorumque est: his qui iudicium deficiunt; sicut et qui sibi male conscientia est, ut omnium bona possident, omnium est miserissimus. » Illius exemplum dat S. Paulus, hujus Achab regem. Causam dat S. Gregorius in *Psal.* cxliii: « Nulla, ait, est major afflictio quam conscientia delictorum. » Cum enim exterius patitur homo, ad Deum confugit. Quod si malis conscientie tribulationem perferens, « in arcano cordis Deum non invenit, quid facturus est homo? ubi consolationem inveniet? ubi requiem perquiret? » Justus autem licet afflictus, in arcano tamen cordis inveniens Deum, in eo latetur et conquescit. Ita S. Tiburtius martyre tyranno manant dicit: « Omnis, ait, nobis vili est poma, ubi pura comes est conscientia. » Ex adverso: « Perverdi trepidant, et ad omnia fulgura pallent. Igitur ne-

cligit calamitatem omnem recta conscientia. Vanat timore quieti conscientia. Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa, etc., hic mirus alienus esto. » Vals ergo quovis rerum eventus securus, atque medicus inter hostes, pericula et terrore Deo, cui se curae esse scit, nixus, intrepidus ait cum Davide: « Dominus illuminatio mea et salus mea, quem timeo? Dominus protector vitae meae, a quo trepidabo? Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum: si exsurgat adversum

me praesidium, in hoc ego sperabo. » *Psalm. xxvi.* Idem viderunt Philosophi, sed per umbram. Uade Horatius, lib. III, ode 3:

*Iustum, aut, et tenentem propositi virum,
Non civem autem praesentia jubeant,
Non voluit instans tyranni
Mente qualis solita, voce Auster,
Nec fulminantis magna Jovis manus
Si fractus illibatur orbis,
Impavidum sereni ruinae.*

CAPUT SECUNDUM

SYNOPSIS CAPITIS.

Post aeternam sapientiam concionem sapientia ipse Salomon orationem resumit, docetque qua ratione sapientia acquiri possit, nimirum ejus invocatione, studio et auditu; ac vers. 10, quis ejus acquisito sit fructus, nimirum Dei gratia, et evitatio ab omni malo, praesertim ab hominis impia, et ab adultera, qui sapientia, id est castitati, sanctitati et felicitati insidatur. Igitur docet eum sapientia omnia Dei dona venire, omninoque mala averti, et sine ea vitare errari.

1. Filii mi, si susceperis sermones meos, et mandata mea absconderis penes te, 2. ut audiat sapientiam auris tua: inclina cor tuum ad cognoscendam prudentiam. 3. Si enim sapientiam invocaveris et inclinaveris cor tuum ad cognoscendam prudentiam, et si circa thesauros effoderis illam: 4. si quaesieris eam quasi pecuniam, et ut cuncta thesauros effoderis illam: 5. tunc intelliges timorem Domini, et scientiam Dei invenies: 6. quia Dominus dat sapientiam: et ex ore ejus prudentia, et scientia. 7. Custodit rectorum salutem, et proteget gradientes justitiam, et iudicium, et aequitatem, et omni semitam bonam. 10. Si intraverit sapientia cor tuum, et scientia animae tuae placuerit: 11. consilium custodiet te, et prudentia servabit te, 12. ut eruaris a via mala, et ab homine, qui perversa loquitur: 13. qui relinquunt iter rectum, et ambulat per vias tenebrosas: 14. qui letantur cum malefecerint, et exultant in rebus pessimis: 15. quorum viae perverse sunt, et infames gressus eorum. 16. Ut eruaris a muliere aliena, et ab extranea, quae mollit sermones suos: 17. et relinquit duceam pubertatis suae, 18. ut pacti Dei sui oblita est: inclinata est enim ad mortem domus ejus, et ad inferos semitam ipsius. 19. Omnes, qui ingrediuntur ad eam, non revertentur, nec apprehendent semitas vitae. 20. Ut ambules in via bona: et calles iustorum custodias. 21. Qui enim recti sunt, habitabunt in terra, et simplices permanebunt in ea. 22. Impii vero de terra perdentur, et qui inique agunt, auferentur ex ea.

Caput hoc est facile et clarum. Idem argumentum tractavit Ecclesiasticus, capite I, versu 11 et sequent., capite xxxix, versu 1 et sequent.,

PRIMA PARS CAPITIS.

1 et 2. FILII MI, SI SUSCEPERIS SERMONES MEOS, ET MANDATA MEA ABSCONDERIS PENES TE (SYRUS, in corde tuo), UT AUDIAT SAPIENTIAM AURIS TUA, INCLINA COR TUUM AD COGNOSCENDAM PRUDENTIAM. — Arabice, si audierit sapientiam auris tua, tradidisti cor tuum

capite II, versu 26 et sequent.: quocirca hic brevis ero. Videat lector quae loca citatis annotavi.

ad intelligendum. Te filii significat non esse verba sapientiae, ut vult Bayanus, sed ipsius sapientis, scilicet Salomonis; q. d. Filius meus eris, si sermonibus meis auscultaveris, ait R. Levi. Salomon enim passim hic discipulum instruit, eumque

voat filium. Id patet ex vers. seq., ubi ait: « Si enim sapientiam invocaveris, » etc. Si enim sapientia loqueretur, diceret utique: « Si me invocaveris. »

Nostra versio difficultatem habet; quomodo enim coheret: « Si susceperis sermones meos, » etc., cum te inclina cor tuum? Qui enim suscipit sermones sapientiae, utique iam ad eam inclinavit cor suum. Videntur hoc Septuaginta, ideoque clara vertunt: *Fili, si suscipiens eloquium mandati mei absconderis penes te, obediet sapientia auris tua* (minus recte aliqui codices habent, *obediet auris tua*; Aquila, Symmachus et Theodotion vertunt, *ad attendendum sapientiam*), et *adjicies cor tuum ad intellectum*. Adduntque insuper: *Adjicies autem ipsum in admonitionem filio tuo*, quod non est in Hebraeo: unde videtur aliunde irrepisse; ac congruum habere potest sensum, q. d. Si me, o fili, te quasi patrem docentem monentemque audieris, promitte tibi fore ut et te filius tuus docentem arguentemque audiat et obediat: sin me monita spreveris, tua quoque spernet filius tuus. Iusta enim est haec lex talionis sancta a justo iudice Deo, ut quod quis tribuit patri, hoc recipiat a filio suo. Aut, ut explicat auctor *Catech. Graecorum*, q. d. Si acer impigerque sapientiae auditor fueris, eos propediem progressus in ea facies, ut alteri quoque quasi filio et discipulo tuo, doctrinam quam hausisti, impertiri valeas. Eandem seorsum habere posset nostra versio Latina, si pro *inclina* legas *inclinabis*, ut legit Bayanus, Pagninus et alii.

Secundo, Vatablus censet sententiam horum duorum versuum pendere, ac post vers. 3 et 4 qui per parenthesis interservantur, expleri domum vers. 5. Unde sic vertit, *filii mi, si acceperis verba mea, et praecepta mea penes te reposueris, ut sapientia auris tuae accommodes, et cor tuum inclines institutioni* (1), etc., tunc intelliges timorem Domini. Sic quoque habet legit et notat S. Hieronymus in Ps. cxviii, initio: « Si enim, ait, sapientiam invocos et intellectui des vocem tuam, et exquiras eam tanquam argentum, et tanquam thesauros investigates eam, tunc intelliges timorem Domini. »

Tertio, Noster obscurus, sed profundus et germanus vertit, *inclina*. Docet enim hic Salomon vim et modum acquirendi sapientiam, qui est inclinare cor suum ad sapientiam, eique totum cordis suum magna attentione, humilitate et aviditate expendere. Id patet ex seq. Sensus ergo genuinus est, q. d. Si susceperis (hebraice, si suscipies), id est, si suscipere volueris sermones meos, et si mandata mea absconderis (hebraice, si absconderis), id est, si abscondere volueris apud te in animi mentis tuae, si, inquam, hoc agere cupis et destinas, inclina cor tuum ad cognoscendam pru-

dentiam, sic ut auris tua audiat sapientiam: quo enim propendet cor, eo ipsum inclinatur et aurem; et enim ut audiat sapientiam referendum est ad id quod sequitur: « Inclina cor. » Unde Bayanus ex Hebraeo sic vertit, ut *attentum praebes sapientiae aurem tuam, inclinabis cor tuum ad intelligendum*. Idem enim, ut iam saepius monui, hic sunt prudentia, scientia, intelligentia; hisce enim pluribusque aliis nominibus copiae, et amplitudinis causa, vocatur sapientia practica, sive ethica, quae mores ad honestatem conformat. Ratio est, quod verba Hebraeorum saepe significant actum non realem, sed inchoatorem, vel verbaalem, ut « susceperis » sit idem q. d. si volueris suscipere, non autem si actu praeterito iam susceperis. Sic Deus ait Jeremiae cap. I, 10: « Constitui te hodie super Gentes, ut evellas, et disperdas, » id est, ut prophetas et praedices Gentes fore evellendas, et disperdendas et disperdendas. Nec enim actu reali, sed mentali, vel potius verbaliter prophetae Jeremiae Gentes evulsit, destruxit et disperdidit. Vide ibi dicta. Rursum verba Hebraeorum significant saepe actum inchoatum et mente destinatum, non completum et opere perfectum: sic ille « si susceperis, » id est, si suscipere destina-veris et inchoaveris.

Significatur ergo, ait Iansenius, necesse esse sapientiae studioso, ut cor suum abstractione ab amore rerum terrenarum (ad quas ex natura sua concupiscentia semper inclinatur et propendit) inclinet, atque totum adhaec praesentibus cognoscendae, serio hoc ipsum et ex animo desiderandi, sed ut non dedignetur auribus suis sapientiam ex aliis percipere, sed aures suas accommodat attente sapientium dicta percipiendis. Nisi enim cordis ad sapientiam propositas et desiderium processerit, frustra aures corporali sapientia ex ore audiat sapientium. Inclinabis ergo cor tuum prudentiae, sic ut audiat auris tua sapientiam; vel inclinabis cor tuum prudentiae ad hoc, ut cum fracta et attente auris tua audiat sapientiam. Serium enim desiderium requiri ad comparandam sapientiam, docet in sequentibus. Vox enim *absconderis* significat sapientiam esse rem prolesum et circumsumme desiderandam, et in arca, non argenti, sed mentis, studioso resonandam, juxta illud *Psalm. cxviii*: « In corde meo abscondi eloquium tua, » ne scilicet volueris oculi, id est aures potestates, ea diripiatis et devotere juxta parabolum seminis, quam proposuit Christus, *Matth. xiii, 12*. Hinc pro ut audiat, hebraice est *אזקרת* *ahazqit*, id est ut attendat, ut auscultet, ut attente intendat; verbum enim *אזק* *ahazq* significat omnium attentionem mentis, quae fit cum gestu, pila cura animum attentione; unde in Scriptura passim auribus tribuitur. In verbis ergo Hebraicis ut *audias*, et *inclina*, est aliquid energiae, inquit Ibyanus, quae Latinus sermo non assequitur, quae magnam studium et sedulitatem in audiendo commendatur, et humilitas cordis, dum aurem inclinatur. Si au-

(1) Vers. 3. *Ino et sapientiam*, etc. Ita et Ewaldus. Rosenmüllerus, o vitium, *filii mi, mea est via suscipere*. Et mea praecepta apud te condere. Aurem praebes sapientiae, Animum applicans ad prudentiam consequendam!

cligit calamitatem omnem recta conscientia. Vanat timore quieti conscientia. Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa, etc., hic mirus alienus esto. » Vals ergo quovis rerum eventus securus, atque medicus inter hostes, pericula et terronla Deo, cui se curae esse scit, nixus, intrepidus ait cum Davide: « Dominus illuminatio mea et salus mea, quem timeo? Dominus protector vitae meae, a quo trepidabo? Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum: si exsurgat adversum

me praesidium, in hoc ego sperabo. » Psal. xxvi. Idem viderunt Philosophi, sed per umbram. Ualde Horatius, lib. III, ode 3:

Instem, ait, et tenentem propoliis vitem,
Non civem auctor praevi Jabealium,
Non voluit instans tyranni
Mente qualis solita, voque Auster,
Nec fulminantis magna Jovis manus
Si fractus illibatur orbis,
Impavidum ferient ruinae.

CAPUT SECUNDUM

SYNOPSIS CAPITIS.

Post aeternam sapientiam concionem sapientia ipse Salomon orationem resumit, docetque qua ratione sapientia acquiri possit, nimirum ejus invocatione, studio et auditu; ac vers. 10, quis ejus acquisito sit fructus, nimirum Dei gratia, et evitatio ab omni malo, praesertim ab hominis impia, et ab adultera, qui sapientia, id est castitati, sanctitati et felicitati insidatur. Igitur docet eum sapientia omnia Dei dona venire, omninoque mala averti, et sine ea vitare errari.

1. Fili mi, si susceperis sermones meos, et mandata mea absconderis penes te, 2. ut audiat sapientiam auris tua: inclina cor tuum ad cognoscendam prudentiam. 3. Si enim sapientiam invocaveris et inclinaveris cor tuum ad cognoscendam prudentiam, et si circa thesauros effoderis illam: 3. tunc intelliges timorem Domini, et scientiam Dei invenies: 6. quia Dominus dat sapientiam: et ex ore eius prudentia, et scientia. 7. Custodiet rectorum salutem, et proteget gradientes justitiam, et iudicium, et aequitatem, et omniem semitam bonam. 10. Si intraverit sapientia cor tuum, et scientia animae tuae placuerit: 11. consilium custodiet te, et prudentia servabit te, 12. ut eruaris a via mala, et ab homine, qui perversa loquitur: 13. qui relinquunt iter rectum, et ambulat per vias tenebrosas: 14. qui letantur cum malefecerint, et exultant in rebus pessimis: 15. quorum viae perverse sunt, et infames gressus eorum. 16. Ut eruaris a muliere aliena, et ab extranea, quae mollit sermones suos: 17. et relinquit duceam pubertatis suae, 18. ut pacti Dei sui oblita est: inclinata est enim ad mortem domus ejus, et ad inferos semita ipsius. 19. Omnes, qui ingrediuntur ad eam, non revertentur, nec apprehendent semitas vitae. 20. Ut ambules in via bona: et calles iustorum custodias. 21. Qui enim recti sunt, habitabunt in terra, et simplices permanebunt in ea. 22. Impii vero de terra perdentur, et qui inique agunt, auferentur ex ea.

Caput hoc est facile et clarum. Idem argumentum tractavit Ecclesiasticus, capite I, versu 14 et sequent., capite xxxix, versu 1 et sequent.,

PRIMA PARS CAPITIS.

1 et 2. FILII MI, SI SUSCEPERIS SERMONES MEOS, ET MANDATA MEA ABSCONDERIS PENES TE (SYRUS, in corde tuo), UT AUDIAT SAPIENTIAM AURIS TUA, INCLINA COR TUUM AD COGNOSCENDAM PRUDENTIAM. — Arabice, si audierit sapientiam auris tua, tradidisti cor tuum

capite II, versu 26 et sequent.: quocirca hic brevis ero. Videat lector quae loca citatis annotavi.

ad intelligendum. Te fili significat non esse verba sapientiae, ut vult Bayanus, sed ipsius sapientis, scilicet Salomonis; q. d. Filius meus eris, si sermonibus meis auscultaveris, ait R. Levi. Salomon enim passim hic discipulum instruit, eumque

voceat filium. Id patet ex vers. seq., ubi ait: « Si enim sapientiam invocaveris, » etc. Si enim sapientia loqueretur, diceret atque: « Si me invocaveris. »

Nostra versio difficultatem habet; quomodo enim coheret: « Si susceperis sermones meos, » etc., cum te inclina cor tuum? Qui enim suscipit sermones sapientiae, utique iam ad eam inclinavit cor suum. Viderunt hoc Septuaginta, ideoque clara vertunt: *Fili, si suscipiens eloquium mandati mei absconderis penes te, obediet sapientia auris tua* (minus recte aliqui codices habent, *obediet auris tua*; Aquila, Symmachus et Theodotion vertunt, *ad attendendum sapientiam*), et *adjicies cor tuum ad intellectum*. Adduntque insuper: *Adjicies autem ipsum in admonitionem filio tuo*, quod non est in Hebraeo: unde videtur aliunde irrepisse; ac congruum habere potest sensum, q. d. Si me, o fili, te quasi patrem docentem monentemque audieris, promitto tibi fore ut et te filius tuus docentem arguentemque audiat et obediat: sin meae monita spreveris, tua quoque spernet filius tuus. Iusta enim est haec lex talionis sancta a justo iudice Deo, ut quod quis tribuit patri, hoc recipiat a filio suo. Aut, ut explicat auctor *Catech. Graecorum*, q. d. Si acer impigerque sapientiae auditor fueris, eos propediem progressus in ea facies, ut alteri quoque quasi filio et discipulo tuo, doctrinam quam hausisti, impertiri valeas. Eandem sensum habere posset nostra versio Latina, si pro *inclina* legas *inclinabis*, ut legit Bayanus, Pagninus et alii.

Secundo, Vatablus censet sententiam horum duorum versuum pendere, ac post vers. 3 et 4 qui per parenthesis interservantur, expleri domum vers. 5. Unde sic vertit, *fili mi, si acceperis verba mea, et praecepta mea penes te reposueris, ut sapientia auris tuae accommodes, et cor tuum inclines institutioni* (1), etc., tunc intelliges timorem Domini. Sic quoque habet legit et notit S. Hieronymus in Ps. cxviii, initio: « Si enim, ait, sapientiam invocos et intellectui des vocem tuam, et exquiras eam tanquam argentum, et tanquam thesauros investigates eam, tunc intelliges timorem Domini. »

Tertio, Noster obscurus, sed profundus et germanus vertit, *inclina*. Docet enim hic Salomon vim et modum acquirendi sapientiam, qui est inclinare cor suum ad sapientiam, eique totum cordis sinum magna attentione, humilitate et aviditate expendere. Id patet ex seq. Sensus ergo genuinus est, q. d. Si susceperis (hebraice, si suscipies), id est, si suscipere volueris sermones meos, et si mandata mea absconderis (hebraice, si absconderis), id est, si abscondere volueris apud te in sinu mentis tuae, si, inquam, hoc agere cupis et destinas, inclina cor tuum ad cognoscendam pru-

dentiam, sic ut auris tua audiat sapientiam: quo enim propendet cor, eo ipsum inclinatur et aurem; et enim ut audiat sapientiam referendum est ad id quod sequitur: « Inclina cor. » Unde Bayanus ex Hebraeo sic vertit, ut *attentum praebes sapientiae aurem tuam, inclinabis cor tuum ad intelligendum*. Idem enim, ut iam saepius monui, hic sunt prudentia, scientia, intelligentia; hisce enim pluribusque aliis nominibus copiae, et amplitudinis causa, vocatur sapientia practica, sive ethica, quae mores ad honestatem conformat. Ratio est, quod verba Hebraeorum saepe significant actum non realem, sed inchoatorem, vel verbaalem, ut « susceperis » sit idem q. d. si volueris suscipere, non autem si actu praeterito iam susceperis. Sic Deus ait Jeremiae cap. I, 10: « Constitui te hodie super Gentes, ut evellas, et disperdas, » id est, ut prophetas et praedices Gentes fore evellendas, et disperdendas et disperdendas. Nec enim actu reali, sed mentali, vel potius verbaliter prophetae Jeremiae Gentes evulsit, destruxit et disperdidit. Vide ibi dicta. Rursum verba Hebraeorum significant saepe actum inchoatum et mente destinatum, non completum et opere perfectum: sic ille « si susceperis, » id est, si suscipere destinaveris et inchoaveris.

Significatur ergo, ait Iansenius, necesse esse sapientiae studioso, ut cor suum abstractione ab amore rerum terrenarum (ad quas ex natura sua concupiscentia semper inclinatur et propendit) inclinet, atque totum adhaec praesentibus cognoscendae, serio hoc ipsum et ex animo desiderans, sic ut non dedignetur auribus suis sapientiam ex aliis percipere, sed aures suas accommodat attente sapientium dicta percipiendis. Nisi enim cordis ad sapientiam propositas et desiderium processerit, frustra aures corporali sapientia ex ore audiat sapientium. Inclinabis ergo cor tuum prudentiae, sic ut audiat auris tua sapientiam; vel inclinabis cor tuum prudentiae ad hoc, ut cum fracta et attente auris tua audiat sapientiam. Serium enim desiderium requirit ad comparandam sapientiam, docet in sequentibus. Vox enim *absconderis* significat sapientiam esse rem prolesum et circumsumme desiderandam, et in arca, non argenti, sed mentis, studioso resonandam, juxta illud Psal. cxviii: « In corde meo abscondi eloquia tua, » ne scilicet volucres caeli, id est aereae potestates, ea diripiatis et devorent juxta parabolum seminis, quam proposuit Christus, *Matth. xiii, 42*. Hinc pro ut audiat, hebraice est *אזקני* *ahazqeni*, id est ut attendat, ut auscultet, ut attente intendat; verbum enim *אזק* *ahazq* significat omnium attentionem mentis, quae fit cum gestu, pila cura animum attentione; unde in Scriptura passim auribus tribuitur. In verbis ergo Hebraicis ut *audias*, et *inclina*, est aliquid energiae, inquit Ibyanus, quae Latinus sermo non assequitur, quae magnam studium et sedulitatem in audiendo commendatur, et humilitas cordis, dum aurem inclinatur. Si au-

(1) Vers. 3. *Ino et sapientiam*, etc. Ita et Ewaldus. Rosenmullerus, o vitium, *fili mi, mea est via suscipere*. Et mea praecepta apud te condere. Aurem praebes sapientiae, Animum applicans ad prudentiam consequendam!

dieris, inquit, sic ut attendere facias aurem tuam sapientia. Hoc est quod Christus tollens res: *U* Qui habet aures audiendi, audiat. Valde difficile est juvenibus obviare sese rebus seriis, habere aurem attentam sapientie præceptis, habere inclinatum ad intelligentiam, scilicet aurum que sapientia docet. Vel potius, inclinare cor ad intelligentiam, est applicare animum ad res que mente et intelligentia percipiuntur, *q. d.* Remove cor et desiderium tuum a rebus quas vides, quas audis et quas reliquis sensibus hauriuntur, et attentum habe ad res celestes, quam cogitatione comprehenduntur et intelligentia: usque adeo id difficile est, ut humanas quodammodo superet vires; et proinde ad processum augendum est, juxta id quod sequitur.

Inquit ut sapientia hæc componat, aures et cor ipsi dedit, cor totum ad illam inclinat, aure tota illi mensura. Cor enim est centrum anime, et pondus horologii nostri interni, juxta illud S. Augustini: *«* Pondus meum amor meus, eo feror quocumque feror. *»* Amor enim est ætus et affectio cordis, qua facit ut voluntas rem amatum toto affectu prosequatur, ut intellectus ejus pulchritudinem jugiter consideret, ut memoria ejus semper recorderetur, illic faciant illa vulgo trita:

Si cupias ea discere, discas plurima,
Ducori velle, unum est erudiri.
Ue desit manus, disciplina non juvat.
Nunquam discitur satis, nunquam nimis quod discitur.
Amor, magister optime discipulum.

Denique cor est mens et voluntas cordata: hinc cor symbolum est, juxta Galeum, sedes est sapientia, juxta illud:

Cor sapit, et pulmo loquitur, sed commovet iram,
Sicut videre facit, caput amare jecur.

Vide quo de corde fuisse dixit Eszech. cap. xxxvi, vers. 26.

3. Si enim sapientiam invocaveris et inclinaveris cor tuum prudentia. — Syrus, *si ad intelligentiam vocari tuam extuleris* (1). Nonnulli codices Greci addunt, *sensum autem questeris magna voce*. Sed ceteri ea desunt: unde in Vaticano ad marginem sunt adscripta, in alio autem notata sunt asterisco: *videntur ergo ex alia versione in textum irrepisse. Dat causam eum dixit: «* Inclina cor tuum ad cognoscendam prudentiam. *»* Te invocaveris tripliciter exponi potest. Primo, S. Hieronymus in *Psal. cxviii*: *«* Ante enim, ait, invocanda est sapientia, id est omne legendi officium intellectus est deputandum, *» q. d.* Sapientiam invocare, est eam legendi inquirere; legendi enim lectio ipsa contra voce respondet, et sapientiam, quam libere continet, oculis mentique imprimi.

(1) Recte equidem. Nam in hebr. pro *inclinaris*, etc. est, *et ad intelligentiam desideria vocem tuam*, rogando eam ut ad te veniat.

Secundo, Raynus: *«* Si invocaveris, inquit, id est si elegeris. Sic enim Israel vocatur *שׂוּפְרָה מַעֲרָה*, id est *vocatus*, hoc est electus Dei. *Isaia XLVIII, 12 et 15*; et S. Paulus hoc titulo gloriatur, quod sit *«* vocatus. *»* id est electus, *»* Apostolus, *» Rom. cap. i, vers. 1.*

Tertio, simpliciter et plene: *«* Si invocaveris, *»* Hebraice, *si vocaveris*, vel clamaveris, scilicet ad sapientiam suspirando, et ardentibus precibus a Deo eam efflagitando, ita ut totum cordis tui ænum ad eam postulandam, æque ac acceptandam expetendas. Chaldæus, *si matrem intelligentiam vocaveris*. Significat ingenti desiderio et precibus, æque ac labore et studio parandam sapientiam. Sic Salomonum secutus Siracides explicat, dicens cap. xxxix, vers 1: *«* Sapientiam omnium antiquorum exquirat sapiens, etc., cor autem tradet ad vigilandum diluculo ad Domitiam, qui fecit illam, et in conspectu Altissimi deprecabitur. *»* Vide ibi dicta.

Hoc pertinet expositio Aben-Ezra, *q. d.* Si ita exclamaveris ad sapientiam accersendam, sicut quis amicum, cujus desiderio angitur, vocare solet. Porro Salomon: *«* Ille, ait, inclinor cor suum ad cognoscendum prudentiam, qui humilitas se et emundat animum a peccatis, ut dignus fiat ad percipiendam mysteria divinitatis. *»*

Tunc ergo invocas sapientiam, cum cogitantem pulchritudinis et valoris vere virtutis ad te oratione vocas, et eam a Deo instantem petis. Tunc inclinans cor tuum prudentia, cum in oratione positus non tantum Deum alloqueris, verum etiam ejus vocem reverenter auscultas, ut ipse te prudentiam doceat, et de natura ac pretio virtutis erudiat. Si ita virtutis notionem postulaveris, dabitur tibi tam profunda et efficax, ut in corde tuo magnum desiderium virtutis excuset, et ad sequelam ejus instiget. Hinc pertinet illud Seneca in *Proverbiis*: *«* Orafero te putes, si tibi ipse quod oportet persuaseris. *»* Et illud Sapientis: *«* Prudentia non caliditate, sed consilio tætar prudentem. *»*

4. Si quaesieris eam quasi pecuniam (Hebraice, *sicut argentum*; Syrus, *sicut thesaurum*), et sicut thesaurus effoderis illam. — Hebraice *תַּשְׁבֵּחַמֵּן תַּשְׁבֵּחַמֵּן*, id est *scrutatus fueris*; Septuaginta, *investiges eam*. Pro thesauris, Symmachus et Theodotion vertunt, *investiges*, id est abscondita, occultata, reconditata; tales sunt thesauri: *investiges* enim graeco dicitur quasi *haurire*; et *investiges* id est repositus in crustium, puta recensendum in longum tempus. Et Hebraice *תַּשְׁבֵּחַמֵּן* *matmon* (unde Chaldæus, Syrus, Græcus et Latinum *matmon* vel *matrimonio*) dicitur a *תַּשְׁבֵּחַ* *tanach*, id est *recondere*: opes enim et thesauri arca reconduntur.

Comparat ergo sapientiam thesauro: *Primo* quod sicut thesaurus arcanus et absconditus est sic et sapientia.

Secundo, sicut thesaurus magna aviditate a cupidis queritur, sic et sapientia a sui studiosi

Unde S. Chrysostomus in *Cateca Græcorum*: *«* Sic ut, inquit, avari querunt argentum, ita sapientiam. *»* Quocirca huc alludit Christus in parabola thesauri, dicens: *«* Simile est regnum caelorum thesauro abscondito in agro: quem qui invenit homo, abscondit, et præ gaudio illius vadit, et vendit universa quæ habet, et emit agrum illum. *»* *Math. xiii, 44.*

Tertio, sicut thesaurus magno et invictio labore quaritur, magna quoque voluptate invenitur et oditur, sic et sapientia: labori enim respondet fructus; et quod quis assidue querit, hoc tandem invenit, nimirum:

Cordis ardore cuncta feruntur mortalibus.
Sera sunt, et obsequuntur cuncta diligentia,
Vincit naturam illa diligentia.

Clemens Alexandrinus, lib. IV *Strom.*, ex Hesiodo asserit quod sudor ante virtutem sit positus:

Via longa est, inquit, atque acclivis ad ipsam:
Ardua namque prius, sed cum ad fastigia venimus,
Fili facili.

Et ex Simonide: *«* Fertur, inquit, virtus habitare in rupibus adita difficilibus, nunc autem cum celerem casum locum tenere, et que nec aspid possit omnium mortallium ciliis, sed ab eo demum ad quem sudor venerit, qui medetur iracundia, et processerit ad summam animi magnitudinem. *»*

Illo mystice philosophia interpretet, ait Pierius in *Illegogyph. cordis sagitta*, atque Plutonis cor ab Hercule sagitta vulneratum, eoque significat, nihil esse tam abditum in rerum natura, quo non perveniret philosophia studium. Sic S. Gregorius Nazianzenus, *orat. 20*, ait S. Basilium suo studio philosophia intellexit omnes penetrasse.

Quocirca mystice S. Gregorius, lib. V *Moral.* cap. v, per sapientiam et disciplinam intelligit mortificationem, explicans illud *Job. cap. iii*, *Quasi effoderis thesaurum*: *«* Omnes namque, inquit, qui fodiendo thesaurum querunt, cum fodere altius operant, ad laborem instantius invadunt; quia quo se thesauro abscondito jamjanque appropriare estimant, eo in effodiendo cunius laborant. Qui igitur plene mortificationem suam appetunt, quasi effoderis thesaurum querunt: quia quanto sunt viciniore ad finem, tanto se exhibent ardentiores in opere. *»* Et interior aliter id ipsum explicans: *«* Quia enim perfecte mori mundo non possumus, nisi intra mentis nostre invisibilia a visibilibus abscondamus; recte hi qui mortificati omnem appetunt, thesaurum effodientibus comparantur. Mundo enim per invisibilem sapientiam morimur, de qua per Salomonem dicitur: *«* Si quaesieris illam quasi pecuniam, et sicut thesaurus effoderis eam. Sapientia quippe in rerum superficie non hæret, quia in invisibilibus latet. Et tuam mortificationem nostram

contingentes sapientiam apprehendimus, si relicto visibilibus in invisibilibus abscondamus, et sic hanc cor effoderis querimus, ut omnia quæ terrenum meos cogitat, a sanetissima manu discretionis ejiciat, et thesaurum virtutis, qui se latebat, agnoscat. Facile enim in se thesaurum questum invenit, si eam, que se male presserat, molem a se terrene cogitationis repellat. *»*

Urget Peda *«* effoderis: multi enim fodunt, sed non effodunt. *»* Qui thesaurus effodit, inquit, ejicit terra rudera, efficit in altam fossam, et sedulus insisit labori, donec thesaurus, quos inquit, attingat. Et qui thesaurus sapientie invenire desiderat, quidquid sibi terrenum inesse comperit, expungat, carnis illecebras abscondat, fossam humilitatis faciat, nec quiescat ab agendo prius quam se venam veritatis invenisse cognoverit. *»*

Rursus *«* effoderis significat totum sapientiam thesaurum, quoad licet, exhauriendum esse. Nam sicut si qui invenerit thesaurum, non contenti partem ejus effoderis, assiduo labore perunt effodere, donec totum exhauriant: sic pariter sapientie et virtutis avidus, non contentus partem ejus acquisivisse, indelesse pergit, donec eam totam ejusque perfectionem et culmen possiderit. Hic verum est illud: *«* Qui conatur, juvatur. Fatum adjuvat conatum, Tonans conantem. *»*

3. Tunc intelligas timorem Domini, et scientiam Dei (Chaldæus, *«* facie Dei) invenies. — Querens quis hic *«* timor Domini, *»* et quid faciat ad sapientiam, quis hic ejus studioso a Sapiente promittitur? *Primo*, *«* Cælestis *»* timorem *»* accipit melonymice pro objecto timoris, puta pro relinendo respectu Dei, *q. d.* Tunc intelligis timendo a summo Deo, que coram eo vero sint timenda. Discernes enim metuenda (hunc enim significat Hebraice *Jehova*), nec timebis que mundi timent: nimirum timebis peccatum, iudicium et gehennam, que Deus minatur peccatori, ideoque vere sunt terribilia et summa metuenda: non autem timebis paupertatem, ignobilitatem, irisiones, que mundi mirantur et timent quasi res terribiles, cum sint ludæ, eni, et parvi momenti. *«* Et scientiam Dei Avenies *»* Hebraice *Elohim*, *q. d.* Et invenies seire secundum Elohim, id est iudicium universorum, ut scilicet eius summe cum esse metuendum, inveniendo peccata que ipse iudicaturus est, et æternæ punitionis.

Verum alii passim proprie hic accipiunt *timorem Domini* pro eius metu, cultu, religione et amore. Jam cum duplex sit timor, scilicet servilis et filialis, dupliciter pariter hunc locum exponas: *Primo*, de servili, *q. d.* Si quaesieris sapientiam ejusque præceptis cor inclina veris, tunc intelliges timorem Domini, id est tunc incipies timere Deum, quasi summum insipientem; et peccati iudicem: ac vindicem, et sic ad sapientiam et virtutem pervenies: hujus enim initium est timor Domini, uti dixit cap. 1, vers. 7. Alludit ad sermulum the-

saurosum: hos enim periti scrutari solent per signa et indicia, quibus reperitis recta via pergunt ad inveniendum thesaurum. Talia signa olim erant carbonem et cineres: hos enim solebant terrae inspergere si qui thesaurum abscondebant, ut iis quasi indicibus nosset locum, quo requirendus esset, ne ejus oblitescerentur, itaque eum perderent. Porro carbonem et cineres sunt reliquie ignis, ac consequenter symbolum incensibilis gehennae, quod est obiectum timoris servilis.

Secundo, plenius exponens de timore filii, q. d. Si toto corde quaesieris sapientiam, ejusque praecipua, utique consequeris timorem Domini, qui est mississima sapientia ac scientia Dei, quam Sapient. x. 30. vocat scientiam sanctorum, et iuxta illud Job xxviii. 28: « Timor Domini, ipsa est sapientia; et recedere a malo, intelligentia. » Hic enim timor est Dei amor et charitas: amore enim stringit et complectitur Deum, quasi summum hominum, timore caret ne tantum hominum perdat vel offendant. Sicut ergo veteres fixere aurifodinas et thesauros custodiri a gryppibus et draconibus: sic sapientia, virtutis et charitatis custos est timor castus et filialis. Ita S. Hilarius in Psal. cxxviii. citato hoc loco: « Nobis, ait, timor Domini omnis in amore est, motumque ejus dilectione perfecta consummat. Dilectionis autem nostrae cum hoc proprium officium est, parere mentis, statibus obtemperare, pollicitis confidere. » Sic et Beda, Hugo et Jansenius, qui et sapienter annotat: Non est autem, ait, illud sic intelligendum quasi prius non habeatur Dei timor, aut aliquid sapientiae divinae. Nam ex Dei timore et sapientia procedit, ut quis pro sapientia praestet, eamque ardenti desiderio querat. Sed dicit tum timorem Dei intelligendum, et scientiam Dei inveniendam: quia tunc in homine firmabitur, perficietur, eique placere et dulcescere incipiet, dabiturque, quo adhuc indigebat, juxta illud Evangelium: « Omni habenti dabitur. » Et Dionysius: « Titulo intelligit timorem Domini, id est, inquit, vere experimentaliterque cognoscere, atque juvenis filialem Dei timorem. Quanto namque intentius studueris desuper illustrari, et dono sapientiae perfici, tanto amplius formidabis summi Dei Patris asperum offendere, et coram eo intimore te gerere: ipsaque infusa sapientia te docebit istum timorem castum et sanctum, ostendendo tibi quam infans et incomparabiliter Deus altissimus sit suocere timendus, honorandus ac diligendus; sique ingerat tibi sapientiam pudorem, ut ubique erubescas foram divini vultus praesentia inhoneste, negligenter aut turpiter te habere. Ad quod etiam Seneca admonens ait: Non aliter te habens in secreto, aliter in publico. » Et scientiam Dei invenies, id est sapientiam ejusque profectum et perfectionem obtinebis a Domino. De quo Psalmista, Psal. cxxxii. « Accedite ad eum, et illuminamini, et facies vestrae non confundentur. » De qua scientia dicit Dominus in

Osae cap. vi. « Scientiam Dei volo plus quam holocausta. » Apostolus quoque Philip. iii. 8: « Existimo, inquit, omnia detrimere esse, propter eminentem scientiam Jesu Christi Domini mei. » Hinc Dionysius.

Similiter hunc locum explicat S. Ambrosius in Psal. cxviii. octon. 5. ad illud: « Status vero eloquium tutum; » qui et certum assignat: « Etenim, ait, vera sapientia a timore Dei incipit, nec est sapientia spiritalis sine timore Dei; Ita timor sine sapientia esse non debet. Basis quaedam verbi est timor sanctus. Sicut enim simulorum aliquid in basi statuitur, et tunc majorem habet gratiam, cum in basilata fuerit collocata standique acciperit firmitatem: ita verbum Dei in timore sancto melius statuitur, fortius radicitur in pectore firmamentis divinum, ne labatur verbum de corde viri: ne veniant volucres, et auferant illud de incursiosi et dissimulantis affectu. » Et mox: « Timor ergo verbi est locus, sicut in pace locus ejus. Timor quaedam status verbi, verbum timoris est disciplina. Plenus enim disciplinae timor nonnisi ad lapsum. » Et inferius: « Timor informatur per sapientiam, instruitur per intelligentiam, consilio diriguntur, virtute firmatur, cogitatione regitur, pietate decoratur. »

6. QUA DOMINUS DAT SAPIENTIAM, ET EX ORE EIUS PRUDENTIA ET SCIENTIA. — SYRUS, Septuaginta et Chaldaeus, et a forte ejus cognitio et intelligentia. Et quia dat causam ejus, quod dixit vera. 3: « Si enim sapientiam invocaveris, etc. invenies, » q. d. Non solo auditu et studio, sed et oratione et invocatione comparanda est sapientia, quia ipsa est donum Dei: Dominus enim dat sapientiam hanc et scientiam sanctorum. Sapientiam enim humanam discas ex Aristotele, Platone, etc., sed divinam hanc non nisi a Deo, juxta illud Eccli. cap. xxxix. vers. 8: « Si enim Dominus magna voluerit, spiritum intelligentie replebit illum. » Et Jacobi i. 5: « Si quis autem vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluentem. » Hinc Thalladius Hesitantide 2: « Quod lux, ait, est violentibus et visis, hoc Deus est indiligentibus et intellectis. Solus Deus natura bonus est et sapiens: fit autem et mens participatione talis, modo studiosa sit (1). »

Quod sequitur: « Et ex ore ejus prudentia, » significat primo, sapientiam hanc provenire ex Dei revelatione, facta Prophetis et Apostolis in S. Scripturis, quas populo exponant et praedicant doctores et predicatorum; secundo, hanc revelationem et praedicationem non sufficere ad percipiendum hanc sapientiam: sed insuper opus esse interna Dei illuminatione, qua Deus menti persuadeat illa quae foris audit et legit, juxta illud

(1) Quae sequuntur vers. 6-8, causam reddunt, cur, qui sapere vult, studeat, Deum dicat noscere et colere; scilicet a Deo praevidetur omnem sapientiam, Deum esse qui efficiat, ut rectam agendi rationem teneant probi, in quo ipso vera sapientia occultatur, supra cap. i. 7.

Christi Joan. vi. 43: « Erunt omnes discipulos Dei, Dominus qui auditur a Patre, et didicit, venit ad me. » Cum igitur, ait S. Augustinus, lib. I. ad Simplex. Quest. II. praedicatur Evangelium, quidam credunt, quidam non credunt; sed qui credunt praedicatori fides insecus sonant, intus a Patre audiunt et discunt: qui autem non credunt, foris secus audiunt, intus autem non audiunt, neque discunt. »

Nola sapientiam ita esse donum Dei, ut tamen sit opus quoque hominis: homo enim illam sibi parare debet purum studio, partim oratione. Simili modo virtus, v. g. castitas, est donum Dei, et simul opus hominis: eam libere amplexentis, ac pro ea contra vicia decernentis, uti fere dixi I. Corinth. vii. 7. Sic opera gratiae sunt opera tum gratiae quasi causae principalis, tum liberi arbitri quasi cooperantis.

Porro idem est sapientia, scientia, prudentia, uti exposui modo; et si Lyranus et Baynus a distinguunt hoc modo, quod sapientia sit cognitio rerum, scientiam sit rerum necessarium in haec vita, prudentia sive intelligentia spectat ad mores et integritatem conversationis inter homines.

Symbolica haec: Verbum, inquit, quod est Sapientia, processit ab ore Patris, cum a mente ejus conceptum fuit, dictum et genitum ab aeterno. Hinc ex ore ejus fuit scientia et sapientia, quia os hominis, nisi ab eo sanctificatum et consecratum fuerit, sapientiam eloqui nequit.

7. CUSTODIT RECTORUM SALUTEM, ET PROTEGET QUAEVENS SIMULACRA. — Hebraeo, abscondet rectis salutem, scutum (clypeus est) ambulantis in perfectione; Septuaginta, thesaurizat recte agentibus, [S. Augustinus, lib. I. Contra adversa. Legis et Proph. cap. xxvii. legit, diligentibus se] salutem, proteget gressus eorum; Tigrina, reponit justis essentiam [id est, ait Valabius, ut servat justis doctrinam veram], protegit innoxentem ambulantes; Chaldaeus, abscondit justis incommutatem, et auxiliabitur his qui ambulat obsequio macula; Syrus, servat rectis spem, et adjuvabit ambulantes sine macula.

Nota: Pro custodit hebraeo est נִסְתָּר אִיסְטוֹן, id est abscondit, reponit, servabit quasi thesaurum. Thesaurus enim duo includit: primo, rem esse pretiosam; secundo, esse arcantem et reconditam.

Pro salutem, hebraeo est נִשְׁמַת תְּשׁוּעָה, quod Paquinius, figurata et alii vertunt salutem, id est essentiam, existentiam, substantiam, a radice תְּשׁוּעָה, id est est. Hebraeo omnia vers in omnes linguas transit. Unde R. Levi, reservabit rectis id quod est; Chaldaeus, incommutatem; Noster et Septuaginta vertunt, salutem, quasi turcia per allusionem et commutationem unius litterae respiciat ad תְּשׁוּעָה, id est salutem, et נִשְׁמַת תְּשׁוּעָה, id est salutem; R. Moses vertit, legem; alii, formam, praescriptionem, et quicquid stabilis est ac solidum; alii, fortunam, successum; alii mollem vertunt, sapientiam; quia sapientia est nobilissima et dissimulata res et essentia, ut hunc locum explicat Isaias cap. xxxiii. 6, ubi Septuaginta sic vertunt, in thesauro est salus nostra; quam explicant subdentes: « Sapientia et scientia et pietas in veniunt, isti sunt thesauri sapientiae. » Omnes hic verusum deum recondunt: tunc enim proprie significat essentiam; inde sapientiam, quia hinc est quasi anima et vita essentiae hominis; inde legem, quia sapientia consistit in observatione legis, vel, ut R. David: Lex, inquit, dicitur turcia, id est essentia, quia cum caetera sint caduca et vana, sola lux perpetuo durat; inde salutem, quia hanc tribuit sapientia, et ita de caeteris. Unde Aben-Esra: « Sapientia, ait, essentia appellatur coritur, quod ait, atque ad omnem eternitatem durat. Hinc porro a Deo justis reservatur, ut ejus ope servent justitiam transeunt, hoc est praecipua divina. »

Igitur primo, Lyranus sic exponit, q. d. Deus rectis et justis pro premio justitiae dabit salutem, id est sanitatem mentis et corporis. Secundo, Jansenius, q. d. Deus apud se recondit sapientiam et salutem quasi ingentem thesaurum, unquam non omnibus, nec semper, sed solis rectis et justis erogabit tempore a se decreto. Tertio, Cajetanus et Salazar hunc versum referunt ad fidem quod dixit vers. 4: « Si sicut thesaurus offeras eam, dicitur sapientiam, utique invenies eam; quasi hic ejus dicitur de rationem, quia scilicet Deus ostendit, reponit, occultat, thesaurizat (omnis in selem recondit) salutem, sapientiam videlicet salutem, quae est justitia ipsa et salus animi. Si enim Deus thesauri admittat sapientiam abscondit, recte sequitur thesauri in modum effodiendam esse. Dicitur autem abscondere vel thesaurizare rectis, vel recte agentibus, hebraeo תְּשׁוּעָה, id est salutis; Augustinus, diligentibus se; qui occupat esse thesaurum, quem sic latere Deus voluit, nisi a scudis et accuratam diligentiam manantibus non eruitur. » Haec ipsi.

Ita omnes expositiones vere sunt et coincidunt: studiosis enim sapientiae loco primum promittit dandam ipsi a Deo sapientiam; nunc vero quantum id sit primum quantumque fructus, bona et commoda tribuat, explicat; dicens quod Deus pro sapientiam custodit rectorum salutem, dum facit ut inter turcias mundi tentationes, pericula et naufragia, quibus insipientes et impii cadunt et pereunt, sapienter incedant, ne ullam perniciem gravissimam labem contrahant, sed recta et felicitate ad portum salutis aeternae evadant. Congruum hoc est premium, dum observantes Deum Deique legem vicissim servarunt et observantur a Deo.

Unde nonnulli sic exponunt: Deus custodit turcia, id est essentiam, hoc est soliditatem et constantem in bono perseverantiam justorum, quae lucens est thesaurus; recte enim dicitur ad gloriam coelestem; perseverantia enim summa est Dei donum. Nam, ut ait S. Bernardus, vel qua-

quis est auctor), sermone *De Virtute obedientia*: « Perseverantia est singularis filia summi regis, » quam qui duxerit, dotis nomine celum accipit. Et subdit: « Finit virtutum est, earumque consummatio est, infusaque boni repositorium. » Ecce hoc est quod hic dicitur: « Reponit iustus essentiam. » Igitur magnam perseverantiam solum in manu solus est Dei, quod iustus mereri de condigno nequit, sed tantam supplicibus precibus ab eo flagitare et impetrare. Quocirca saluberrimum est hanc precatio: hominis, de cuius perseverantiam; de nihil assidue gratiam, quam provida nihil fore congruam; dirigere me per eas vias, officia, status, actiones, quae peccati non habent scandalum, quibus praevias merito ac infallibiliter perseveraturum, ac perventurum ad felicitatem aeternam.

Anagogice ergo Pagninus in *Thesuro lingue Hebraicae*, in voce *scitia*, id est essentia; Deus, inquit, reservat et thesaurizat iustus essentiam suam, ut scilicet eandem illis clare videntem offerat in celo; hanc ergo illis quas thesaurum recondit: hinc Christus similem comparat thesaurum, e quem qui invenit homo, pro gaudio illius vadit, et vendit universa quae habet, et emit agrum illum, » *Matth. xiii, 44*. Sic et ex Pagnino Jansenius et Salazar.

Allegorice, Babbini nonnulli hoc referunt ad Christum incarnatum: Christus enim est Sapiencia ex ore Patris procedens, quae os nostrum ornansque assumptis, ut nos veram sapientiam, viamque ad salutem Judaeis oculum edoceret. In *Midas* enim, id est in expositione lamantationum Jeremiae, dicitur: « Deus sanctus erit sedens, et exponens coram iustus sensum legis per manus Messiae, sicut dictum est *Prov. ii*: « Revelat vel occultat rectis legem, clypeus ambulanti- bus simpliciter, vel perfecte. Dixit R. Abraham Aben-Ezra: Celat rectis legem, quia occultat ab eis verbum sapientiae, donec veniat tempus, et exponat eam ore suo coram magistris. » In Galatius, lib. III, cap. xii *De Arcanis fidei*.

ET PROTURR GRAMMATES SIMPLICITER.—Hebraice, *lypus est ambulans in simplicitate*; id est in innocentia et perfectione, q. d. Instar clypei defendit innocentes et perfectos. Itaque verba necanda sunt sequentibus hoc modo: « Proteget gradientes simpliciter. »

8. SERVANS SEMITAS JUSTITIAE, ET VIAM SANCTORUM CUSTODIENS.— « Servans, » id est servare faciens: Hebr. enim est *שמר* *custos*, id est, ad servandum, ut scilicet iusti servent, Deo eos servante, semitas iustitiae. Vel est hypallage, q. d. Deus servat in iustis semitas iustitiae, hoc est, Deus servat iustos in semitis iustitiae, ut ab eis non declinent ad dexteram vel sinistram. Sensus est, q. d. Deus protegit iustos per sapientiam et gratiam suam, assidue servans mentem illorum, ut inter tot errandi et labendi praecipitia teneant firmiter semitas iustitiae, ut per eas jugiter

incedant; itaque viam sanctorum custodit, dirigit et perducit ad metam, puta ad coelestem felicitatem. Unde Septuaginta clare verunt, *protegit autem gressum eorum ad custodiendas vias iustificationum, et viam reverentiam se custodit; iustitiam, vias piorum suorum custodit*. Sic Deus promittit Abrahae iustitiam et obedientiam premium dicens: « Noli timere, Abraham, ego protector tuus sum (hebraice, *ego scutum tuum sum*), et merces tua magna nimis, » *Genes. cap. xv, 1*; vido illi dicta. Hoc est quod orat Psaltes: « Perfice gressus meos in semitis tuis, ut non moveatur vestigia mea. » *Psal. xvi, 3*. Alludit, imo citat illud Amos in libro Samuelis, *I Reg. ii, 9*: « Pedes sanctorum sanctorum servabit, et impit in tenebris confitebuntur, » pro quo Salomon hic, vers. 13, habet: « Ambulant per vias tenebrosas (1). »

9. TUNC INTELLIGES JUSTITIAM, ET IUDICIUM, ET AQUITATEM, ET ORNEM SEMITAM BONAM.—Tunc respicit praecedentia, q. d. Cum perviseris ea quae dixi de invocatione et investigatione sapientiae: aut, cum dolent Deus sapientiam, » tunc intelliges justitiam, iudicium et aequitatem, » hoc est omnem semitam bonam: in hisce enim tribus sita est sapientia. An et quomodo haec tria distinguantur dixi cap. i, vers. 3. Præclare Thalesius, *Hexastichide 1*: « Jesum amans, inquit, liberabit a malitia, et ipsum sequendo veram videbit scientiam. Mens a perturbationibus libera videt sublimis. Mentis in summum purificata angusta sunt omnia quae sunt, semperque esse cupit extra omnia quae sunt facta. Vis semel ab omnibus affectionibus liberari? assuefacit de charitati, continentiae et precibus. Mens apud Deum moram faciens precando, affectivas animae vires a passionibus liberat. »

Nota viam sapientiae et virtutis vocari « semitam, » primo, quia archa est, cum reliqua via per quam curras incedit, sit lata et larga. Ita S. Augustinus in *Psalm. cxli, Secundo*, quia compendiosa et brevis est ad perfectionem et felicitatem: sic enim semitas sunt breviores vias. Tertio, quia directa est, uti semita. Quarto, quia semitas sunt viciosis per montes et rupes, quos curras circumveniat: similiter enim via virtutis est ardua et excoisa. Ita Tyrannus.

Pro semitam hebraice est *שמר* *magal*, id est orbita rotunda, per quam curras, puta rotunditas rotarum currilionis incedit: *שמר* enim est locus et rotundum; unde Aquila verit, *axerax*, id est *sternus*; Symmachus, *temelax*, id est *inrotationes, gyros, flexus*; Septuaginta vertunt, *curvas*, id est axes, orbitas, trinitas, semitas. Unde sic habent in *Castro Graec.*: « Tunc iustitiam et iudicium intelliges, omnesque honestas orbitas prospere absolvas. » Orbita et axes rotarum, inquit auctor *Catena*, appositae ad animam transferuntur: ut enim axes, quibus rotae inseruntur,

(1) Alii, *ita ut Deus custodiat vias ambulantis in iustitia*.

In quadam aequilitate perpetuo illas continent: ita iustitia animam ejusdemque vires praecipue inferiores (huc enim per rotas hoc loco insinuantur) firmat, jugiterque in officio continet. Post- sunt quoque per rotas praeepta Dei, quae ad Deum ducunt, animamque ad ejusdem cognitionem dirigunt, accipi. Haec auctor. Orbitae ergo primo, significant aequilibrum sapientiae et virtutis; secundo, facilitatem quam parat ipsa exercitatio: sicut enim virtus initio incipit, ob contrarias concupiscentias, sit difficilis, exercitio tamen eas superante fit facilis. Unde S. Augustinus in illud *Psalm. xxx*: « Possisti in loco spatioso pedes meos, » quaerens quomodo spatiosum simul et angustum est virtutis iter, punctum rem aen tangens respondet: « Certe angusta via est, laboranti angusta est, amanti lata est. » Tertio, orbitae significant iter virtutis esse apertum, publicum, tritum et regium: talis enim est orbita currum. Quarto, esse perfectum: circularis enim figura, qualis est orbitarum, est completa et perfectissima.

Flexus vero et gyri, ut virtutis Aquila et Symmachus, significant primo, virtutis iter esse arduum et praecipue, quod proinde nunc flectendo declinare et gyrare, nunc generose superare et transcendere oportet.

Secundo, sapientiam et virtutem esse flexilem,

SECUNDA PARS CAPITIS,

DOCEAT QUIS SIT FRUCTUS SAPIENTIAE, NIMQUEM CUM ILLA VENIRE OMNIA BONA, ET MALA OMNIA AVERTI.

10 et 11. SI INTRAVERIT SAPIENTIA COR TUUM (Septuaginta, *si venerit in tuam mentem*), ET SCIENTIA ANIMAE Tuae PLENERIT (idem est scientia quod sapientia), CONSILIIUM CUSTODIET TE, ET PRUDENTIA SERVAVIT TE.—Septuaginta, *cogitatio sancta servabit te*. Pro placemur hebraice est *שמר* *conservare*, quod Septuaginta vertunt, *pulchra esse videbitur*; Aquila, *comparata*, id est decora et venusta erit; Pagninus, *si dixerit*; illi, *si amando, jucunda, suscipies fuerit*; alii ad verbum, *si scientia pulchrescit quomodo tua, ut videaris tibi pulcher ex pulchritudine scientiae, quam suscipis et admiraris*; Valabius, *si sapientia cor tuum invaserit, et scientia animam tuam delectaverit, prosperitatem custodiet te, et intellegentia institutio te servabit*. Idem alii et alia verbis repetit, exaggerat et inculcat, ut sapientia h. nestatem et docens discipulo commendat, illumque in eius velut sponsae pulcherrime et castissima amore accendat. Sensus est, q. d. Si sapientiam in animam tuam penetrata admiseris, ejusque decorem perspexeris et complexus fueris conculcorum quod ipsa tibi suggeret, quoque res tuas omnes sapienter et decore moderabitur, custodiet te (hebraice super te, q. d. Super te exorbitabit circumquaque, sicut vigil ex-

quia in omnibus sinit se flecti, gyrari et regitari freno rationis, legis et voluntatis divinae. Sic hoc freno regendam esse linguam docet S. Jacobus, cap. iii, vers. 3, de quo ibidem multa dixi.

Tertio, hanc censet hominem triplici motu eieri, nimirum per iustitiam Deo satisfacere, per aequitatem proximo, per iudicium sibi ipsi. Simili modo in Angelis, ut docet S. Dionysius, cap. iv *De Divina Nom.* (et pari modo in animalibus sanctis), sunt tres motus, v. mirum reflexus, reclus et circularis. Reflexus, cum angelus vel anima a creaturis reflectat, et resilit ad Creatorem, eum in omnibus agnoscens, amans et laudans. Reclus est, cum recta ad proximos tendit, illisque prestat, quod ex rectitudine iustitiae vel charitatis debet. Recta linea, ait Dionysius, movetur anima ad ea quae circa se sunt prodians. Circularis est, cum anima se recolligit, et in se ipsam reddit suae conscientiae quieti, et conjunctioni cum Deo consulens. Tunc enim, ait S. Dionysius, a circa identitatis auctorem pulcherrime et bonam indeclinenter claream dicunt. » Apud ergo ait Salomon: « Tunc intelliges justitiam, et iudicium, et aequitatem, » Deo videlicet famularis, tibi consulens, proximo providens, videlicet omnem semitam bonam, omnes flexus bonos, et omnes gyros bonos: sic omnes motus differentias spiritaliter exprimes. Ita Salazar.

cabat super castra), et prudentia quam te docebit, servabit te ab omni malo, necuti per imprudentiam laboris: omnium, ut eruaris primo, a via mala, et ab homine qui perversa loquitur; secundo, ut eruaris a muliere extranea; tertio, ut ambules in via bona, ut sequitur: non enim sufficit declinare a malo, nisi et facias bonum. Huc facit quod S. Chrysostomus, homil. 63 ad *Popul.*, docet, tantum esse virtutis subvitaliam, ut contra omnia, que in mundo suavia sunt, illi comparata amara, et felicia esse videantur, imo ut omnes labores, dolores, crucis sua suavitate condit, dulcorat et suaviter efficit.

Sic sapientia; virtus et charitas dulces efficit ignes S. Laurentio, leones S. Ignatio, sagittas S. Sebastiano, equales S. Vincentio, carbones S. Tiburtio. Sic S. Lucia virgo sapiens ad rogum, quasi ad epulas invitata, laeta et exultans processit. Sic et S. Agnes, S. Cecilia, ceteraque virgines et martyres. Hinc de S. Stephano canit Ecclesia: « Lapidis torrentis illi dulces fuerunt; ipsum sequuntur omnes anime iustae. »

Igitur sapientia et virtus est pulchra Noemi (a gratiam enim et nam, id est pulchra fuit, dicta est Noemi) de qua dicitur, *Ruth 1, 20*: « Ille est illa

Noemi » decora et speciosa, quae omnium oculis in sui speciem et admirationem rapit. Nam, ut ait S. Augustinus, epist. ad Consentium: « Quid est aliud iustitia et virtus nobis, quam interioris hominis pulchritudo? » E. Philo, lib. de Vita Mosi, ex Platone in Convivio: « Virtus, ait, non pulchra tantum, sed ipsius pulchri idea est, a nimium pulchritudinis, quam in creatura est exemplar et speculum. Ratio est, quia sapientia et virtus est summa participatio Dei; Deus autem in se pulcher est, adeoque ipsa increata, essentialis et immensa pulchritudo, quam qui videt, non potest non amare, ut patet in Beati, qui totum in seipsum respicit et absorbent. Deus ergo sapientia et virtuti suam pulchritudinem pro censuris rebus communicavit et iudicium, in ea suam speciem et decorem ostendit: praesertim in Verbo incarnato, puta in Christo, qui omnis virtutis fuit speculum, de quo pronuntiat dicitur Psal. xlv: « Speciosus forma pro filiis hominum; » quia et in passione sanguine suo purpuratus speciosus iocessit, ut ejus speciem admirantes Angeli exclamaverint: « Quis est iste qui venit de Edom, unctis vestibus de Bosra? Iste formosus in stola sua, gradibus in multitudine fortitudinis eius; » Isai. lxxi, 1.

Unde S. Augustinus in Psal. xlv, post initium: « Christus, ait, pulcher in caelo, pulcher in terra, pulcher in mirabilis, pulcher in angelis, pulcher in ligno, pulcher in sepulchro. » Et causam subdit: « Summa et vera pulchritudo, iustitia est. Si tuncque iustus, ubique decoratus: » Hinc et Martyres in sua fortitudine pulchrescunt, pulchritudine per vitam mortem: quocirca purpurati in caelis incedunt, palmis et laureis coronati. Apoc. vii. Id adeo verum est, ut Gentiles in sui admirationem raperent hanc sapientiam et virtutis pulchritudo. Unde Lyrius in hymno de laudibus virtutis exclamat: « O virtus ardua laboriosaque hominum, pulcherrima vite inventio. Tuam, o virgo, ob venustatem etiam mori, optabilis in Graecia habetur sors, atque labores vehementes et indolensos perpeti. Tua ergo gratia Hercules loquax, Ledaque filii suis factis quid possent declarare? » Dicitur est veterum: « Solus sapiens decorus, omnis nequam turpis. » Et:

Virtus repulsa nescia societas,
luminibus fulget laetibus,

ait Horatius, lib. III. Epica.

12. **UT CUCURIS A VIA MALA** (ex Hebraeo virtus, malum, id est, quae ducit ad malum; Syrus, liberabit te sapientia a via mala (1)), ET AD DOMUS QUI PERVERSA COQUITUR.

13. **QUI ABINQUANT ITER RECTUM, ET ABDULANT VIA VITAE TENEROSAS.**—Hebraice, qui relinquunt semitas rectitudinis, ut ambulent per vias caliginis.

(1) Alii, a via mala, scilicet hominis, ab eo vivendi modo quem sequitur via mala.

14. **QUI LETASTER, CUM MALE FECERINT, ET EXORTANT IN REBUS PESSIMIS.**— Chaldaeus, exultant in perversione malitiae.

Septuaginta haec pathetica effertur, miscentque exclamationem; sic enim habent, ut erant (sapientia et cogitatio sancta) te a via mala, et a via nihil loquente meo, id est, fidele, vel nihil fide dignum, cui credi debeat, sed omnia fucata, fallacia, perniciosa et venenata. O qui dereliquisti vias rectas abeundo in vias tenebrarum, qui letamini in malis, et gaudetis in occasione mala. Pendunt haec a versu precedenti: « Consilium custodietis, etc. ut eratis a via mala. » q. d. Hae sunt viae, id est, vivendi rationes et modi: una mala, altera bona; sapientia custodiet te a mala, et deducet ad bonam, ut scilicet omnes peccatum ducens ad gehennam cane pelus et angue fugias, ac omnem virtutem ducentem ad caelum toto pectore prosequaris. Pro qui perversa loquatur, alii verbum effugatis, qui pervertentia loquatur; Cajetanus, qui loquatur veritatis, id est, strophas, flexus et versutus verborum, quibus versutus alios in errorem, fraudem et malum inducit. Hebraice enim חֲכָמִים takapachot significat pervertentes, quibus quisque alium a vero et virtute avertit, ac in fraudem vitiumque convertit, itaque in ruinam agit; evertit et subvertit; atque aliud ad ipse parat, id est, facis, quia tales faciam aliis faciunt, et fucata sapientia virtutis quoque simulatione in errorem vitiumque abducunt.

Ait ergo Salomon sapientiam docere maxime cavendum esse pravos et perversos, qui non tantum prava agunt, sed et eadem alios docent vel suadent, idque callide per fraudes et illecebras: his enim detegit et patefacit sapientia. Porro, quia tales permulti sunt, hinc multato per enallagen numero singulari in pluralem, eos describens ait primo: « Qui reliquunt iter rectum: » tale enim est iter sapientiae et virtutis. Secundo: « Ambulant per vias tenebrarum et caliginis. » q. d. Vivunt in caecitate et erroribus, saltem practice, ac in operibus inhonestis, quae querunt tenebras, ac similina sunt tenebris, atque ducunt in tenebras aeternas. Quocirca Nazianzenus, orat. ad 430 Epitropos, tales apte comparat serpentes: « Illi enim, ait, sermones, sicut et scipae aramentum, contra seipsos expuunt, quo effugiant venientes, et lapsitudo indignant. » Tertio, quod insuper letentur, cum male fecerint, et exultent in rebus pessimis. Est climax, sive gradatio. Per gradus enim crescit oratio declarans malitiam crei centena impiorum. Eo enim crescit illa sententia, ut in peccata rideant, gaudeant et exultent; sed risus hic est caninus et ardonicus, qui dolorem et mortem incedunt, vel oblique ad latas, praesertim verum, quod symbolum est pravitatis, sicut et pure vite virtutis et bonitatis. « Caneri, inquit esse iudicialis, de cap. xxxi, in pavore etiam redimet ex decursu tale redeunt. » Quocirca S. Augustinus et Alexandr.: « Exultant, ait, in rebus pessimis, et de se perditione letantur, similes illis, qui

forte sumentes exitiales herbarum succos, cum risu cetero dicuntur. »

Pro exultant. Hebraice est יָרִיץ gith, id est cantant, saltant, repudiant: 713 gol enim notat tripudium, exultationem et volutationem externam, quae quae internum cordis gaudium exterius gestibus aperit et pandit, ut cum saltat, gyros facit, et volutat sese circumfionibus et circumrotationibus. Unde non nullum dissonat a Grego ἄρῳατος. Sic S. Johannes Baptista audita salutatione B. Virginis exultavit, id est pro gaudio exsultat, et subulit in utero matris, Lucae i, 41.

Tales ergo similes sunt illis quos in Apulia videmus moros a larantulis continuo saltare et tripudare, ac saltando et tripudando emori. S. Ambrosius, lib. I, epist. 6, eos comparat cicadas, quae exando, id est tripudando, moriuntur: « Qui aut ardore, vel ferocitatem cupiditatum se rudent emiti sibi nosis, statimque occidunt. » Sic Turci in honorem sui Mahomet solent se in orbem gyrate et rotare (quod proprie notat Hebraice gol), donec deficiente spiritu et mento caiant et corruant, illaque vocant choream Angelorum, quibus rectis apes illud: « In circuitu impli ambulanti. » Psal. cx, 9. Illi ergo illi « bibunt sicut aqua iniquitatem, » Job. i, cap. xv, illi vicium ridendo et exultando perigunt tantum vituli ad macellum, tanquam ebrii ad furnum, tanquam phrenetici (ait S. Gregorius) ulnas hunc locum, hom. 4 in Ezech. ad exitum, de quibus Isaias cap. iii, vers. 9: « Peccatum suum quasi Sodoma predicaverunt. Vir animos eorum, quoniam exultavit super eis mala. » ait S. Bernardus, serm. 16 in Cant.

15. **QUORUM VITAE PERVERSAE SUNT, ET INVADENS GRESSUS ROROS.**— Septuaginta, quorum semita pervasa (Symbonibus rorata, id est curros, oblique incedentes more canerum; Theodotus, rorata, id est tortuosa, intortis instar strabonum, qui oculos intortos et intortos habent: item vitra, calida, versuta, sinuosa instar serpentum), et flexuosus cursus eorum; Aquila, et factant se in flexuris suis, et submanant in inelationibus vel gyris suis; Tigrinus, qui vias suas depravant, et propugnationem suam in orbitis suis; Malabius, quorum semita sunt obliqua, et qui perversi sunt in semitis suis; vel, quorum rationes vite a recto aberrant et perversitates sunt in viis ipsorum. Sic et Pagninus et alii, et recedentes vel retrogradientes in semitis suis, ut caneri. Admittit Septuaginta, ad longe faciendum te a via recta et alienum a sententia.

legitur impiorum gressus et actiones sunt oblique et sinuose instar canerorum et serpentum. Caneri enim, teste Aristotele et Plinio, vel retrocedunt, vel oblique ad latas, praesertim verum, quod symbolum est pravitatis, sicut et pure vite virtutis et bonitatis. « Caneri, inquit esse iudicialis, de cap. xxxi, in pavore etiam redimet ex decursu tale redeunt. » Quocirca S. Augustinus et Alexandr.: « Exultant, ait, in rebus pessimis, et de se perditione letantur, similes illis, qui

noxios cursus eorum, sicut lubricus et flexuosus auctor eorum, » puta diaboliis serpens antiquus. Unde S. Ephrem, agens de choreis et tripudiationibus, ait: « Choream non Petrus, non scemnes, sed draco antiquus suis voluminibus docuit. » Huc quoque alludens Nazianzenus in carmine De Virginitate. Ita impius pingit:

At velut obliqui gradientes tramite curri,
Aut velut obliqui sinuosa membra trabentes
Anqnes, viretia depressa podere carriti.

Sic enim impii instar canerorum, non qua oculi aspiciunt, id est non qua ratio et lex Dei dicitur, sed retrorsum, quasi aversi a lege et Deo incedunt, ac sinistra dextris, falsa veris, caduca eternis praesertim; unum, ut ait S. Ambrosius, lib. De Abraham: « Bona hujus saeculi instabilia sunt, et rotantur in motum cum ipso saeculo volvuntur. » Rursus instar serpentum in mille vitiorum orbis se sinuant et gyrant, dum ab uno scelere mox in aliud et aliud labuntur, donec universum saeculorum circuitum confecerint, quo confecto rursus a principio in orbem redeunt; quare merito infames sunt apud Deum, Angelos et homines.

16. **UT ERARIIS A BUDDIS ALIENA, ET AD EXTRANEA QUIE VOLLIT SEMINOS SUOS.**— Malabius, quae verba suis blanditur, vel blanditijs allicit; Symmachus, majus verba suis, lubrica; Chaldaeus, capus verba sunt lenia; Iugrus, quae verba sua pollicetur; « copus cantu tolerabilibus est audire basilicum silulament, » ait S. Cyrillus, De Simpliciter, chris. Mulier enim instar Sirenis mentem eorum sapientum incedunt et exantat, ut patuit in ipso consuetudo nostro Salomone, Samone, Davide. Legit vitam S. Mariani apud Surium, 13 Februarii, et mira hujus rei exempla invenies.

Alienam et extraneam vocat adulterum, quae alterius viri uxor alios amicit amans; licet alii per extraneam accipiant alienigenam, id est non Judaeam, sed Gentilem. Verum simpliciter hiebrai mulierem extraneam vocant meretricem. Pendit hic versus a versu 14; sic enim cum eo hic notandus est: « Consilium sapientiae servabit (scilicet) in curvis a muliere, » etc. Unde Septuaginta hoc toto paraphrastice vertunt, scilicet, ne se comprehendat malum consilium (mulieris), quae dereliquit doctrinam colatentis, etc.

Monuit cavendum a consortio et colloquio improborum, nunc monet cavendum a muliere illic et impudica; nihil enim illi contrarium sapientiae, ac mulier illic. Ita Beda. Cuius causa Theologica est, quod Spiritus Sanctus auctor sapientiae, cum sit purissimus spiritus, derelinquit et fugiat homines luxuriosos, utpote carni et ventri suo immeros.

Causa ethica est, quod inter conspectuarias vehementissima sit libido; conceptuaria autem rationi, idemque sapientiae e diametro adversatur. Unde libido dicta est ab eo quod libeat, ait Cassianus Collat. XII, cap. v. Quocirca S. Wolstanus

vi, sic legit et explicat: « 513 »

Episcopus Wigorniensis appetens ad libidinem nobili matrona, factio sicut crucis: « Fuge, ait, comes lascivie, mortis filia, vas Salame, » cique alapsus sui mo nisu infudit, et sic velut alter Joseph mulieris lenocinia compressit. Ita Surtia, tom. I, in ejus Vita, Sic et S. Agnes ad Prefecti filium: « Obsecra a me, ait, pabulum mortis, fomes peccati. »

Non aut in vitium dami securo libido.

Et:

Maler dicit et belle etiam vilium et molli virum. Corpore robur utraque animi libido eloniam.

Causa physica est prima, quod libido sua vehementia omnes sensus, mentem totamque animam ad se rapit, ut luxuriosus alind prater seipsum sentire, sapere, cogitare nequeat, multo minus cogitare celestia et divina, quia suggerit sapientiam. Secundo, quod in libidinis actu cum sensibus exprimitur puritas et nobilissimi spiritus, quibus mens indiget ad cogitandum et speculandum, rursum sensus est nobilissimus sanguis: exhausto ergo semine exhaustur et sanguis, in quo vita manisque robur consistit. Unde videmus libidinosos robore corporis et vigore mentis destitui, ut ea, que sapientie et prudentie sunt, non capiunt, immo subinde in delirium, amantiam, epilepsiam, apoplexiam incidere. Ita Galenus, lib. XIV, part. sup. x, sit nimium venereum spiritum in hunc. Quocirca nonnulli (quod non recte Platoni, utpote Græco, tribuunt): Venus, legendum, ficta est a ve, id est a vis, et vis, id est mens, g. d. Sicut mens, quod rationem et mentem homini credit. Sicut vis idem est quod ve, id est a vis, et vis. Verum hinc ingeniosa est allusio, non genuinum etymon: Venus enim est vox Latina, non Græca; Venus, inquit Giraldus, syntagm. 13, ex Cicerone, lib. II De Natura deorum, dicitur quod ad omnes res veniat, vel quod per eam omnia procedunt. Varro vero, lib. IV De Lingua Latina: « Venus dicitur, ait, non quod vincere velit, sed quod vincere, et vinciri ipsa. Vire est vincere, a quo est in Aulo Equi: hinc malum vire Venereum corollam. » Et trox et Poeta, ut, de vito, quod vici ignium vicihies dicitur in mare, a cantum et spumam Venereum conjugatione ignis et humoris, quam habuerunt, vim significatis Venereis, a qua vi natis dieta vita, a juxta illud Lucili: « Vis est vita, vides que nos facere omnia cogit. » Venus ergo vel a vincendo, vel a vincendo, id est vincendo, vel a vi dicitur. Hoc alitum sententia S. Isidorus, lib. VIII Orig., sub finem: « Venereum, ait, exinde dicitur, quod sine vi femina esse virgo non desinat. » Græcis Venus dicitur ab æpe, id est spuma, quod ex maris spuma dicitur enata, teste Hesiodo in Theogonia, vel, ut Aristoteles, quod semen sit spumoso. Sunt qui etiam ab æpione, id est insanire, dicitam putant. Unde Euripides: « Nam multa proxima Venus

mortalibus. » Hinc Venus pingitur ardentem faciem pectore gestans cum gratia et Pulch. id est, Soudela, quod ignitum amorem intus sedigit, eique omnia que vult persuadet. Evidentibus vero in Hædo Veneream dicitam censet Apolloniam quasi æpionem, id est imprudentiam et insipientiam; hanc enim Venus inducit: unde ipsam vocat demum insipientem.

Porro sapientia, ut erarris a muliere aliena, sicut est non in fortitudine collocationis, sed in prudentia suppleudi aspectum et consortium ejusdem. Ita S. Cypranus, De Singul. civit.: « Videat, ait, nunc prudentiam in isto bello, non fidem nobis datam esse victricem, que nos timiditatis remedio liberasset: et contemplantur que sunt modo arma sumenda, si valis habere legis auxilia. Estate timidi, ut sitis inbrepti: Evidentibus vero in certamine infirmitas esse videtur, tamen secundum verbum Apostoli, virtus in infirmitate perficitur. Separatim, deprecor, separatim a contagione pestifera. » De Hædo mulierum tractat Eccli. xiv, 20, et xii, 6. Vide ibi dicta.

Symbolice, per mulierem hanc adterram talem quam cap. vii, vers. 19, cap. ix, vers. 13, alibi significatur hæreres vel falsa doctrina: hanc enim adulterat et corrupit veram dei fidem et sapientiam. Imo ad litteram hæreres hic significari censet Vatablus, cum B. Salomon et Hebræis. Audi Bedam: « Potest per mulierem extraneam hæreresorum pravitas intelligi, a Chastetate Ecclesie membris aliena, que mollitia dissolutiudis, et blandimentis linguæ corda desipere innocentium solent. Unde Psalmista, Psal. xiv: molliter sermonis suos super oleum, et ipsi sunt jactura. »

Porro R. Levi et alii per mulierem hanc accipiunt concupiscentiam quolibet, rationis et sapientie repugnantem in homine. Hæc enim instar adulteræ vaga est, petulca, infida, instabilis, cupidinibus æstans, omnium peccatorum et malorum mater. Unde Thalesius, Hæcrotate 2: « Sicut concupiscentia, ait, et ira multiplicat peccata, ita continentia et humilitas eorum emittunt. Animum purificari, est eam ab affectionibus liberari. Sine autem libertas charitatem dei nobis parit. O. carus spiritibus sunt animas petulantibus iniquis: sed enim iustitia illis occidit. » Et Hæcrotate 3: « Mans, qui affectiones imperant, cogit que non decet. Quis autem cogitationes sint, produit sermones et opera. Male cogitationis dux est alit. Ho, affectionis auctor sensus: quo ut male utatur, in omnia est mens. Magna equidem mens, que ab affectionibus libera est et sequestrata ab his que sunt, ut in Deo versatur. » Et Hæcrotate 4: « Sicut absurdum est hominum dominum subesse imbrobo terro, ita et absurdum corruptilibus corporis inceptum esse rationalem mentem. Improbis et tu Eve, et a serpente cavo, ne delusa tibi quoque de ligno præbeat. Monachum verum agi mens, quo sensibus ita renuntiavit, ut ne videre quidem

rat cogitationem voluptatis. Mens affectionibus imperans, extra periculum et timorem est. Expectat a futurorum bonorum mentem bonis expectatis conjungit, quibus immerando presentium oblectatur. »

Quam et Archilas Tarentinus, teste Cicerone, lib. De Senectute, dilectabat « nullam pestem in mundo capitaliorem esse, quam concupiscentiam et voluptatem. » Hinc enim patrie proditores, hinc rerumpublicarum eversiones, hinc cum hostibus clandestina fœdera nati: nullum denique socius, nullum flagitium esse, ad quod suscipiendum libido voluptatis non impellat. Et Socrates apud Laertium, lib. II, admonebat juvenes, « ut voluptates fugerent quasi Sirenes, » si virtutem quasi patriam aspicerent vellet instar Ilyssis, qui eam obtortatis viribus præternavigavit Sirenes, ut Iliacæ funam subsistentem cerneret. Et Seneca: « Sapiens, ait, hoc unum concupiscit, nihil concupiscere. » Calchre est illud monachi Egypti apud Nicephorum, lib. XI, cap. xiii, qui rogatus « cur totos voluptates sibi subtraheret, » respondit: « Ideo subtrahit, ut non causam et occasionem præcidam. Sed enim istam semper de voluptatibus belligerari, mentemque meam perturbare, et concupiscentiam ipsam fugare. » Et illud Marti Brantii, tract. De Lege spirituali: « Cor voluptatis amans, carcer et catena est animus in tempore excessus (mors); et idem laboris studiosus, penna est aperta. »

17 et 18. Et aliterque docem puritatis sue, et facti (Syrus, testamenti seu promissionis) dei sui civitas ista. — Pro dicitur Hebræis est אלהיך, quod Theodolotus, Pagninus et alii cum Nostro proprie variant, אלהיך, id est ducem, rectorem, hoc est, ut Syrus, nutritum; Tigurina, martium puritatis, id est juvenitatis, vel adolescentie sue, ut habent Hebræi: tunc enim corpus esse pubes et apta conjugio; Chaldaeus, quæritur duculum; Septuaginta vero respicientes ad radicem אלהיך, id est didicit, vertunt, adæscitas, id est doctrinam, et Symmachus æthiops, id est disciplinam; alii, castitatem vel mansuetudinem (hanc enim proprie significat אלהיך), qua scilicet puella prius assumpta disciplinam patris vel mariti, sicut ab ab ea regi (1): itaque hæc versio omnes eodem reddidit.

Sensus est, g. d. Sapientia faciet ut erarris sicut ab homine imbrobo, sic et a muliere adulteræ, que reliquit maritum, cui in adolescentia, cum pubescere cepit, se despondit, cuiusque accepit quasi ducem et gubernatorem suam juvenitatis. Hoc sensu liquet esse sermonem de adultera. Ita Beda, Raynus, Janseus et alii. Posset tamen esse sensus de fornicaria: hæc enim reliquit ducem puritatis sue, id est patrem vel tutorem, qui est custos adolescentie et virginitatis sue. In adolescentia enim virgines, cum pubescunt, man-

lectas, amicos, vel sociam juvenutis sue, maritum.

timas paluntur tentationibus, æque ac insidias castitatis; unde tunc maxime indigent custodia parentum et tutorum. Verum de adultera polius agi patet ex eo quod adjungit: « Et passus Dei sui oblitus est, » g. d. Oblita est sacramenti et sponsionis nuptialis a Deo institute, violavit pacta at iura conjugii a Deo sancta, Genes. ii, 24. Adit Aben-Ezra quid enbille: Sacrosanctum, inquit, nomen suum Deus inter virum uxoremque interposuit: illud si domas, nihil aliud relinquere nisi ignis et incendium. Nam hebræis אלהיך est vis, אלהיך ischa est uxor: dema est illis אלהיך, quod est nomen Dei, nil remanet nisi אלהיך est vis, id est ignis et ignis.

Uxor ergo æque ac maritus horretur adultarium. Horretur, si ejus turpitudinem, quotquotque mala in se continet, pervidant. Nam primo, conjux adulterans fallit fidem conjugalem, que summa est, datam alteri conjugii. Secundo, violat matrimonium, quod unum cum una esse voluit natura, ipseque nature sanctus Deus, Genes. ii, 24. Tertio, violat Sacramentum: jam enim in lege nova matrimonium per Christum factum est ingens Sacramentum, ideoque sacre colendum, Ephes. v, 32. Quarto, injuriam facit proli, tum nata ex conjugio, utpote cui fratres et heredes adulteri nos injusto adolebit, tum nascituræ ex adulterio, utpote quam facti spuriam, adulterium et invidiam hæredit. Quinto, injuriam facit reipublice quam ledit suo scandalo et infamia. Quocirca injuria hinc in Deum redmittit. Unde Septuaginta vertunt, testamenti divini oblitus est. Hæc de causa Deus adulteri severus solus esse vindex et iudex, ut patet ex historicis tam sacris quam profanis.

Porro et puritatis notat tres causas, ab quibus puella indiget duce et custode. Prima est, quod puritas sit ætatis modus inter infantiam et juvenitatem: in infantia est carentia rationis et iudicii, ac proinde securitas a peccato: in juvenute utriusque est maturitas: in puritate et adolescentia utriusque est inebriatio. Quocirca si tunc puella rite dirigatur et instruat, sapiens sanctaque evadet; sibi et precis insidiantibus permittatur, fiet impudica et innoxia: ergo tunc eget duce et custode, vel parente, vel tutore, vel sponso. Secunda, quod puritas hinc sit in sexu femineo, id est molli, debili et humilio, ac ob inexperiencem et imprudentiam incauto et flexili, qui proinde a viris facili seducetur, nisi a duce custodiatur. Tertia, quod puritas cum maturitate generandi afferat stimulus carnis, et incentive libidinis, quibus puella eorum lactans in experite resistere nesciat. Unde ne eos sequatur, ducem, monitorem et custodem indiget. Quocirca Eccli. cap. xii, vers. 9: « Filia patris, ai, abscondita est vigilia, et sollicitudo ejus auferit somnum, ne forte in dicitur agitur autem puella crimen, injuriam et stoliditatem, quod relido duce adolescentie sue, quem tam fidam, prudentem, cantum

et amantem & porta est, sequitur adulterum, infidum, imprudentem, incautum, inimicum. Unde Trupolitic: Anima Deo in baptismo vel justificatione responsa, concupiscentis illecta, dum eis consentit, relinquat Deum sponsum et ducem libertatis suae, quae amore et timore emittita fuerat, cum per haereticum, vel etiam aliud quodvis peccatum obliqua partem Deo inquit, fidem in baptismo hoc statim infirmat, novaque concipit opinionem, amorem et fidem illicitae delectationis. Unde Deus de hac sui injuria et contemptu conquerens, animamque vagam ad se revocans, Jerem. in. 1: & Tu inquit, fornicata es cum amictibus nullis: tunc revertetur ad me, & etc. Ergo saltem amodo voca me: Pater meus, dux virginitatis tuae tu es: & uti statim exposui.

18. INCENATA EST AD MORTEM DOMUS EJUS, ET AD SEPULCRUM SEPULCRUM. — Septuaginta, posuit Syriacis, septu, id est septuaginta annis facta mortem domus suam, et genus infernum cum terrigenis urbes sunt Aquila, Regis suus: Syriacis, gures mors, de quibus dicit vers. 14: Chaldeus, quoniam in fuoco maris est domus ejus, et ad sepulcrum inferni sanctorum spiritus: Syrac, dicitur est factus domus tua, et infernum sanctorum spiritus. Hic respicit S. Ambrósio, lib. 1. De Caino, cap. v. dicens: « Via infernum domus ejus, deducens in accessum mortis, & q. d. Domus adultera vel meretricis est quasi vallis quaedam inclinata, ducens et propendens ad infernum barathrum mortis et gehennae.

Pro facta est, Hebraeo est facta scilicet, id est accensata est (1): estque pulchra paronomasia inter facta et sepulchra, id est obliata est, et scilicet, id est facta est, q. d. obliata, id est peccatum et adulterium ejus, cum prius erectum inclinavit, incurvavit et depressit usque ad mortem, imo usque ad gehennam. Pro inferos Hebraeo est רפאים reptantes, id est gigantes: sic vocatur demones et diamoni apud inferos, tum ob superbiam gigantum, tum quod mercantur abyssis inferni, sicut gigantes meri sunt abyssis diluvii, Genes. cap. vi. 2 et 7. Itaque comparat domus et fornicationem meretricum domibus gigantum, quia utraque vivunt depressa et quasi foveae subterraneae. Unde dicit Virgilius, lib. III. Aeneid.:

Nam quibus quantisque cavo Polyphemus in antro.

Et anterius, Enceladum giganteum ait sub Aetna degere, eamque concutere:

Facta est Enceladi semivivum folmine corpus Urget male hinc, ingratumque inopem Etiam Impositam rupta humanam exarare cunibus: Et fossam quosdam mutat laeta, intremere onem Numero Truncata, et celum subterere fumo.

(1) Quam 712, domus, sit masculini generis, Rosenmullerus valde de muliere libidinosa hae dicit, hoc sensu, subdit illa mulier ad mortem, domum suam, per appositionem, ad eremum, qui domus ejus erit futura. Pari ratione, quia 712, mors, masculini quoque generis est, vocat eam in vers. seq. multi referunt ad mulierem alienam.

Virgilius R. Salomon laetides reptantem, Inteprelatur רפאים reptans, id est debilitatus et imbecillus, qui mirum a recto tramite aberrant et vacillant, ac tandem in gehennam misere decedunt. Et Aban-Ezra: Raphaim, inquit, significat mortuos quasi serpentes, id est debilitatos: quod eorum vires a mulieribus enervate sint, juxta illud: « Homo indabitur et debilitabitur. »

Alludit ergo hic Salomon ad Lupanaria, quae fiabant in specibus, locis subterraneis et fornicibus: unde et fornicari dictum, q. d. Domus, puta fornicaria, depressa et subterranea, inclinat et vergit ad sepulchra et inferos, id hinc suo alio dicitur illam, quaeque amans vergere in mortem et gehennam. Rursum lapsa hae vitiores solebant extra urbes degere in solitudo et monumentis unde Jerem. II, 23, Septingenta dicitur meretrices: « Vide vias tuas in sepulchris multitudine: » Illic et illud Martialis lib. I:

Molochusae spurcas et insanientia lapae.

Hinc et Venus denominata est Libitina, eo quod praesentat mortuorum fornicis et sepulchra, in quibus praedicta tantum venduntur et venduntur a quibus ad sepulchra pertinent, teste Pseudo-Crisostomo in Epistola, A. Libitina Libitina est dicta, & ait Varro: Ita Libitina in Syntagma. Denique S. Chrysostomus, homil. in Psal. I: « Quid est, meretrix, mulier rapax? Est sepulchrum delectationis.

Sensus ergo est, q. d. Meretricea tabulaculis sunt in fornicibus et monumentis atrii, imis spurcis, scilicet, ut hoc ipso representent mortem et gehennam, ad quam ipse cum suis proci recta vergunt et perunt. Ob libidines enim multi incurserunt mortem praesentem, adeoque plerique gentes adulterium puniant morte, ut ostendit Genes. xxxviii, 24. Rursus quot caedes sunt ad amasias et adulteras? Porro omnes incurunt reatum mortis aeternae et gehennae, ad quoque vix graves censent longe majorem partem hominum damnari ob libidines. Infernus ergo est domus et equibus libidinosorum. Hoc est quod de adulterio et libidine ait Job, cap. xxxi, vers. 12: « Ignis est usque ad perditionem devorans, et omnia eradicans genimina. » Ubi S. Gregorius: « Quid, ait, est libido, nisi ignis? Et quid de carne et mente exorte virtutes, nisi flores? Quid item turpes cogitationes, nisi paleae? Quis etiam nocet, quia si in paleis ignis negligenter exsurgitur, ex parva scintilla omnes paleae accenduntur? Qui ergo virtutum incrementa non vult exurere, illa debet libidinis ignem extinguere, ut per tenuem scintillam nunquam possit ardere. » Quia ergo libido est ignis, illiciter punitur igne gehennae, et ad eum ducit.

Quocirca S. Chrysostomus, homil. 21, ex variis in S. Mattheo locis, hisce coloribus et epithetis mulierem illicem pingit: « Quid est aliud mulier, ait, nisi amicitiae inimica, et ineffigibilis pena, necessarium malum, naturalis tentatio, desideria-

hills colamitas, domesticum periculum, delectabile deliramentum, mali natura boni decore depicta? »

Denique posset quis suspicari alludi hic ad Geben Ennom (unde dicta est gehenna), id est ad valem filii Ennom, in qua parentes filios vivos cremabant quasi moloch. Verisimile enim est in eadem valle fuisse fornices et intra luparum: Gentiles enim suos deos, id est demones, colabant non tantum sacrificiis, sed et comessationibus ac libidinibus, praesertim Baelphegor, sive Priapum, quem Cajetanus censet eundem esse cum Moloch. Patent haec Osee cap. iv, vers. 14, et lib. III Reg. cap. xv, vers. 12 et 13. Sicut ergo in hac valle Ennom inclinata et depressa erant domus meretricum, adeoque erant in ipsa gehenna Moloch: sic pariter eadem inclinata erant ad gehennam Lucifera: ex illa enim in hanc directum erat iter, certusque post mortem transitus. Unde S. Augustinus libidinem vocat aeterni ignis simulam.

19. OMNES QUI INCRUMENTUR AD EAM, NON REVERTENTUR, NEQ. APPREHENDENT SEMITAS VITAE. — Septuaginta hae semitas dupliciter explicant: sic enim habent: Omnes quae in eam non revertentur, neque apprehendent semitas rectas: non enim apprehenduntur ab amicitis vitae: Chaldeus, omnes qui ingrediuntur, non revertentur in pace, neque capient (Syrac, nec revertentur) semitas vitae. Vatablus, quotquot aut in eam ingrediuntur, non redeunt, neque apprehendunt vias vitae. It ad eam Beda refert ad mortem (1), q. d. Cave a muliere extranea, quia illa te ducet ad mortem: quam si semel incurris, nunquam redibis ad vitam. Alii nervosius referunt ad mulierem, q. d. Cave a muliere extranea, noli ad eam ingredi, id est noli cum ea rem habere, quia si ad eam ingressus fueris, incurres mortem, indeque in barathrum libidinis et gehennae, ex quo redire et emergere non poteris, perinde ut a morte et inferno non datur regressus ad vitam. Id verum est, tum quia per se et viribus naturae nemo potest a peccato mortali, quale est adulterium et fornicatio, resurgere ad vitam gratiae: tum quia qui semel implicitus est amoribus adulterarum et meretricum, ita cum his intricatur, ut difficillime se his expedire possit, etsi communes habeat gratiae mensuras, quas Deus peccatoribus ad resurgendum largiri solet.

Non reverti ergo, est raro difficulterque deserre ardentem insanisque mulierum illecebrosam libidines, quae exaequant corda fornicatorum, et quasi visco ea alligant mulieribus, ut non nisi magna et rara gratia respiciant. Sic mystice ex haerese vera et formata, pauci redeunt ad fidem orthodoxam.

Causae sunt multae: Prima est infirmitas lapsae naturae contracta ex peccato Adae: haec enim ingens est in appetitu concupiscentibus. In eo enim

magna est proclivitas ad res sensibiles et carnales, cui si indulgens et servias, cum libri dominum, legumque amantem constitutus, et in ea assidue te volitare gaudeas. Quare sicut ferrus, ad se rapit magnus, sic carnalem ad se sua trahit Agnes, uti docet S. Basilides, De Virginitate. Secundo, quod insatiabilis est cupiditas, atque inde insatiabilitas peccatorum, ait Cajetanus. Tertia, quod meretrice mille norint artes blandienti et devinendi sibi amasios, ut eorum opes emungant. Quarta, quod diabolus lapsa retrahit species voluptatis praetorita, et ad eam iterato captandam assidue impellat: per peccatum enim in peccatore jus et dominium acquirit: unde eos ita exagitat, ut videatur emergentem et a demone possessi. Quocirca S. Chrysostomus libidinem vocat « demonem voluntarium: » et hom. 23 ad Populum, ait: Tam difficile est libidinosum casitum quam mortuum vite restituere. Quinta, quod libido hominem demantet, faciatque animale et brutum. Videre hoc est in meretricibus, quae subinde per predicatorum Deique instinctus compunguntur et poenitent, sed illico ut amasium vident, in pristinos amores relabuntur, ac quasi cerebro et mente carent, ruunt in sceleratos amplexus. Hoc est quod ait Osee, cap. iv, vers. 11: « Fornicatio, et vinum, et ebrietas auferunt cor. » Et cap. v, vers. 4: « Non dabunt cogitationes suas, ut revertantur ad Deum suum: quia spiritus fornicationum in medio eorum. » Vide utrobique dicta. Quocirca Clemens Alexandrinus, lib. II. Paedag. cap. ult. : « Parvam, ait, epilepsiam dicebat sophista Abderitanus esse venereum, existimans hominem immedicabilem. » Sic et Alexander Magnus osum veneris esse hominem, non deorum aliquem, clare perspicere asserebat. Addit Clemens: « Voluptas carnis tripliciter laedit: » quia carnalem triplici vita per triplicem mortem privat, nimirum vita gratiae per peccatum, vita naturae per citam mortem, vita gloriae per mortem gehennae aeternam. Et hoc voluere Septuaginta vertentes, non comprehendentur ab amicitis vitae. Sapiens ergo sollicitus est a Thaide quappiam, ingens poenente veneris pretium, dicit cum Demosthene: « Ego tanti poenitere non emo. » Ego tam brevis et spurca voluptatis compendium, tanto trium vitarum, et aeternitatis despicio non merco. Chaldeus vertit, non revertentur in pace, id est ad pacem et prosperitatem: quia scilicet implentur mille conscientia angoribus, morbis, molestiis, curis, sollicitudinibus, etc., ut vivunt inquieti, tristes, miseri, pauperes, aerumnosi. Exemplum illustre est in S. Augustino, qui quam aegre et violente gratiae, ut sese concubine amoribus expediret, in se narrat, lib. VIII Confes. cap. vii et seq. Et in Salomone, qui mulieribus suis adhiest in semio utque ad mortem, unde hoc nomine valde dubia redditur ejus salus aeterna.

20. UT ABDOLES IN VIA BONA (Hebr. et Chalda)

in eis habitant, et calles iustorum custodias. — Pendet haec sententia a vers. II : « Prudentia servabit te a via mala, » etc., atque « ut amoves in via bona. » Duos enim fructus et officia sapientiae ac prudentiae assignat, nimirum declinare a malo, et facere bonum : non enim sufficit ad iustitiam et salutem mala non agere, sed requiritur ut et bonis operibus insistatur. *Et calles* significat viam iustorum esse angustam, arduam et excelsam. Nam « calles est iter peditum inter montes angustum et tritum, a callo pedis vocatum, quasi callo pedum peditum, » ait S. Isidorus, lib. XV *Origini*, cap. vii.

Porro Septuaginta vertunt, *non si ambulaverint semitas bonas* (Cassianus, *relig.*), *convenissent utique semitas iustitiae levis*; semita enim virtutis ambulatio est in ea, et exercitio usque fit levis. Sic quoque legit S. Hieronymus vel potius S. Rutilius, episc. ad *Galatiam* : « Asperam, ait, nobis et insuavem virtutum viam nimia fecit victorum consuetudo; quae si in alteram partem transferatur, invenietur, sicut Scriptura dicit, semita iustitiae levis. » Sic et legit Cassianus, *Coll. XXIV*, cap. XXIV, ubi docet legem Dei et virtutis esse in se levem; sed concupiscentia et vitio nostro fieri gravem : « Hos, ait, nos esse manifestum est, qui semitas Domini rectas ac leves pravis durisque desideriorum cunctibus asperamus, etc., dum presentium oblectationum illecebris occaecati, per obscuros impedimento victorum semitas calles, lateralis erantibus et disrupta illa nuptiali veste confusi, non modo acerbissimis vepum aculeis conficendi, sed etiam virulentiorum serpentum vel scorpionum illic liliantium icibus prosternendi. »

Sic et S. Augustinus, lib. *De Natura et Grad.*, cap. LXX, ubi docet amantibus legem sapientiae et charitatis esse levem, timentibus vero gravem. « Omnia quippe, ait, sunt facilia charitati, enim Christi sarcina levis est : aut ea una est sarcina ipsa quae levis est. » Et inferius : « Secundum hoc et illud dictum est : Si ambulaverint semitas bonas, invenissent utique semitas iustitiae levis. » Objicit deinde : « Quomodo ergo dicitur, *Psal. LXV* : Propter verba laborum tuorum ego custodivi vias duras, nisi quia utrumque verum est? Durae sunt timori, levis amoris : charitas ergo inchoata, inchoata iustitia est : charitas procreta, procreta iustitia est : charitas magna, magna iustitia est : charitas perfecta, perfecta iustitia est. » Rursum via iustitiae levis est, quia expedita et libera ab amore rerum temporalium, quarum cupiditate et onere impii depravantur. Tertia, levis, quia alis gratiae Dei sustollitur et velatur. Unde Christus, *Matth.* cap. xi, vers. 28 : « Venite, inquit, ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde : et invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum suave est, et onus meum leve. »

21 et 22. QUI ENIM RECTI SUNT, HABITABUNT IN TERRA, ET SIMPLICES PERMANEBUNT IN EA. IMPII VERO DE TERRA PERDENTUR : ET QUI INIQUE AGUNT, ASPERENTUR EX EA. — Pro habitabunt, Symmachus vertit, *hereditabunt*; Arabicus, et *via impiorum perit de terra*, et qui transgrediantur legem, ceciderunt ab ea. Pro simplices, Hebraice est *ישרים ישרים*, *temeritas*, id est perfecti; Septuaginta, *sancti*, Pagninus, *immaculati*; Vatablus, *integri*. Pro perdentur, Hebraice est *יפלו*, *cadentur*, id est *excidentur*. Pro asperentur, Hebraice est *יפלו*, *tiasechu*, id est *everentur*, *erudentur*; Chaldaeus, *directores eradicabuntur ex ea*; Vatablus, *funditus evelluntur*; Syrus, *radicibus extrahentur*.

Por *terram* accipe terrenam opulentiam et felicitatem, puta longam, pacificam, prosperam et opulentiam vitam in terra : haec enim Judais illo vero a Deo promissa erat, si pietatem colerent, *Deuteronomio*, xi.

Analogice et maxime sub terra presenti intelligitur terra viventium, sanctis et electis a Deo promissa et parata in caelo : sic enim, ut nuper dixi, haec promissiones felicitatis terrae ad litteram accipiende sunt, quatenus factae sunt Judaeis; sed sub his spiritalibus adumbratae sunt, quatenus diriguntur ad Christianos. Haec S. Augustinus, lib. *IV De Civit.* cap. XXXIII : « Hoc, ait, est sacramentum veteris Testamenti, ubi occultum erat novum, quod illic promissa et dona terrae sunt intelligentibus, etc., et quae illis temporalibus significabatur aeternitas, et in quibus Dei donis esset vera felicitas. » Nam bona temporalia, ut idem ait in *Psal. cv*, « ideo nemini conferunt veram felicitatem, quia non extinguunt insatiabilem cupiditatem. Qui enim hiberit, ait, ex hac aqua, sitiet iterum, » *Joan.* cap. iv. Unde Beda et Hugo per *terram* accipiunt Ecclesiam tum militantem, tum beatam et triumphantem. Porro nove auctor *Catena Gregor.* per *terram* accipit aethera, in quo quasi in terra post mortem vires et Sancti habitant, ut inde in die iudicii transferantur in caelum ad videndum Deum : « In illa namque, ait, mansueti veluti in tabernaculis etiam agunt, in ipsam caelum deinde aliquando assumendi, ut appareant vultui Dei. » Videtur ergo auctor hic sentire animas iustorum post mortem quiescere in aethere, nec videre Deum ante diem iudicii, quo transferentur in caelum. Verum hic est error accedens ad errorem Chilastarum, qui censabant sanctos in hoc mundo regnatos cum Christo per mille annos, ne deinde transferendos in caelum, de quo dixi *Apocal. xx*, 4. Pejus Aben-Era : Fili, inquit, terrae hereditatem adipiscerentur in futuro saeculo. Haec enim est fides et spes judaizantium, qui sub suo Messia non nisi terrae bona expectant, caelestium ignari.

Nota *hereditabunt* ex Symmacho : significat enim terram tum presentem, tum futuram in caelis, solis iustis et sanctis deberi iure quasi hereditario, utpote filii Dei, cujus est terra et plentitudo ejus.

tudo ejus. Unde illud : « Fidei totus mundus divitiarum est. » Impleti ergo dum terram occupant iure non suo, « si non iniuste, certe iniuste eam occupant : invadunt enim hereditatem Dei et filiorum Dei, cujus ipsi sunt inimici et hostes : quocirca quasi iniuri possessores ipsi ex ea non tantum auferantur, sed stirps excidentur, et eradicabuntur, ut nulla eorum supersit prosapia, fama vel memoria. Hoc apud Judaeos Deus faciebatur communiter; apud Christianos vero permittit impiis ad tempus terra frui, sed in fine vite eos omnino ab ea abradit, et in tartara deturbat. Rursum *hereditantur* et *excidentur* significat impiis invitae, et magno dolore ac cruciata a terra auferri et evelli, utpote illi toto corde affixos, nec habentes caelestium spem : cum ex adverso sancta terra sit exsilium, oculum patria, ideoque a terra in caelum migrare desiderant. Alludit ad *Job* cap. XXVI, vers. 17 : « Memoria illius pereat de terra, etc. Expellet eum de luce in tenebras, et de orbe transferet eum. Non erit semen ejus, neque progenies in populo suo, nec ullae reliquiae in regionibus ejus. »

Quod de iniusta vel iniuste impiorum possessione terras dixi, intellige ethice et moraliter, non juridice et civiliter. Juridice enim impii aequa et iusto suo possident. Quocirca merito in Concilio Constantiensi, sess. VIII, inter alios errores Joannis Wiclef damnatur iste error illis : « Nullus est dominus civilis dum est in peccato mortali. » Deus enim impiis hoc jus et domicilium concessit, esto ipsi id non mereantur. Unde ethice verum est illud : « Divitiae et opes sunt patrimonium virtutis, » quia virtus ipsam meretur et saepe reipsa acquirit, ut rite illud administret et distribuat. Ratio a priori est, quod dominii et jurisdictionis fundamentum sit, non gratia divina, quae per peccatum mortale tollitur, sed jus naturae et gentium, atque consensus hominum respicientes bonum reipublicae politicum, qui saepe dominium, imo principatum, hominibus impiis, etiam infidelibus attribuit. Si enim impii ejus essent incapaces, magna sequeretur republicae confusio et perturbatio per bella et seditiones. Vide inter alios Gregorium de Valentia, cap. II, vers. 2, tractat. *De Justitia*, disp. V, *Quaest. IV*, puncto 2.

CAPUT TERTIUM.
SYNOPSIS CAPITIS.

Docet primo, quod sapientia vitam prolonget, gratiamque Dei et hominum conciliet; secundo, vers. 8, sperandum esse in Deo, cumque colendum, ac patienter ferendam ejus castigationem; tertio, vers. 13, laudat sapientiam a pretio, pulchritudine, longevitate, opibus, potentia, efficientia, pace et securitate; quarto, vers. 27, emulandum esse doctis pios in beneficentia, non impios in proteritate, ne qui simplices sequatur perditio, pios vero benedictio.

1. Fili mi, ne obliviscaris legis meae, et praecepta mea cor tuum custodiat, 2. longitudinem enim dierum, et annos vitae, et pacem apponet tibi. 3. Misericordia et veritas tua non deserant, circumda eas gutturi tuo, et describe in tabulis cordis tui : 4. et invenies gratiam, et disciplinam bonam coram Deo et hominibus. 5. Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo, et ne innitaris prudentiae tuae. 6. In omnibus viis tuis cogita illum, et ipse diriget gressus tuos. 7. Ne sis sapiens apud teipsum : time Deum, et recede a malo : 8. sanitas quippe erit umbilicus tuo, et irrigatio ossium tuorum. 9. Honora Dominum de tua substantia, et de primitiis omnium frugum tuarum da ei : 10. et implebuntur horrea tua saturitate, et vino torcularia tua redundabunt. 11. Disciplinam Domini, fili mi, ne abjicias : nec deficias cum ab eo corripis : 12. quem enim diligit Dominus, corripit : et quasi pater in filio complacet sibi. 13. Beatus homo, qui invenit sapientiam, et qui alluit prudentia : 14. melior est acquisitio ejus negotiatione argenti, et auri primi et purissimi fractus ejus : 15. pretiosior est cunctis opibus : et omnia, quae desiderantur, huic non valent comparari. 16. Longitudo dierum in dextera ejus, et in sinistra illius divitiae, et gloria. 17. Via ejus viae pulchrae, et omnes semitae illius pacificae. 18. Lignum vitae est illis, qui apprehenderint eam : et qui tenuerit eam, beatus. 19. Dominus sapientia fundavit terram, stabilivit caelos prudentia. 20. Sapientia illius eruperunt abyssi, et nubes rore conlocavit. 21. Fili mi, ne effluant haec ab oculis tuis : Custodi legem atque consilium :

in eis habitant, et calles iustorum custodias. — Pendet haec sententia a vers. II : « Prudentia servabit te a via mala, » etc., atque « ut amoves in via bona. » Duos enim fructus et officia sapientiae ac prudentiae assignat, nimirum declinare a malo, et facere bonum : non enim sufficit ad iustitiam et salutem mala non agere, sed requiritur ut et bonis operibus insistatur. *Et calles* significat viam iustorum esse angustam, arduam et excelsam. Nam « calles est iter peditum inter montes angustum et tritum, a callo pedis vocatum, quasi callo pedum peditum, » ait S. Isidorus, lib. XV *Origini*, cap. vii.

Porro Septuaginta vertunt, *non si ambulaverint semitas bonas* (Cassianus, *relig.*), *convenissent utique semitas iustitiae levis*; semita enim virtutis ambulatio est in ea, et exercitio usque fit levis. Sic quoque legit S. Hieronymus vel potius S. Rutilius, episc. ad *Galatiam* : « Asperam, ait, nobis et insuavem virtutum viam nimia fecit victorum consuetudo; quae si in alteram partem transferatur, invenietur, sicut Scriptura dicit, semita iustitiae levis. » Sic et legit Cassianus, *Coll. XXIV*, cap. XXIV, ubi docet legem Dei et virtutis esse in se levem; sed concupiscentia et vitio nostro fieri gravem : « Hos, ait, nos esse manifestum est, qui semitas Domini rectas ac leves pravis durisque desideriorum clutibus asperamus, etc., dum presentium oblectationum illecebris occaecati, per obscuros impedimento victorum semitas calles, lateralis erantibus et disrupta illa nuptiali veste confusi, non modo acerbissimis vepum aculeis conficendi, sed etiam virulentiorum serpentum vel scorpionum illic liliantium icibus prosternendi. »

Sic et S. Augustinus, lib. *De Natura et Grad.*, cap. LXX, ubi docet amantibus legem sapientiae et charitatis esse levem, timentibus vero gravem. « Omnia quippe, ait, sunt facilia charitati, nisi Christi sarcina levis est; aut ea una est sarcina ipsa quae levis est. » Et inferius : « Secundum hoc et illud dictum est : Si ambulaverint semitas bonas, invenissent utique semitas iustitiae levis. » Objicit deinde : « Quomodo ergo dicitur, *Psal. LXV* : Propter verba laborum tuorum ego custodivi vias duras, nisi quia utrumque verum est? Durae sunt timori, levis amoris; charitas ergo inchoata, inchoata iustitia est; charitas procreta, procreta iustitia est; charitas magna, magna iustitia est; charitas perfecta, perfecta iustitia est. » Rursum via iustitiae levis est, quia expedita et libera ab amore rerum temporalium, quarum cupiditate et onere impii depravantur. Tertia, levis, quia alis gratiae Dei sustollitur et velatur. Unde Christus, *Matth.* cap. xi, vers. 28 : « Venite, inquit, ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde; et invenietis requiem animabus vestris. Iugum enim meum suave est, et onus meum leve. »

21 et 22. QUI ENIM RECTI SUNT, HABITABUNT IN TERRA, ET SIMPLICES PERMANEBUNT IN EA. IMPII VERO DE TERRA PERDENTUR; ET QUI INIQUE AGUNT, ASPERENTUR EX EA. — Pro habitabunt, Symmachus vertit, *hereditabunt*; Arabicus, et *via impiorum perit de terra*, et qui transgrediantur legem, *ejicientur ab ea*. Pro simplices, Hebraice est *יְשׁוּעִים יְשׁוּעִים*, id est perfecti; Septuaginta, *sancti*, Pagninus, *immaculati*; Vatablus, *integri*. Pro perdentur, Hebraice est *יִצְרְוּ*, *incutentur*, id est *excidentur*. Pro asperentur, Hebraice est *יִצְרְוּ*, *incutentur*, id est *excidentur*, Chaldaeus, *directores eradicabuntur ex ea*; Vatablus, *funditus evellantur*; Syrus, *radicibus extrahentur*.

Porro terram accipe terrenam opulentiam et felicitatem, puta longam, pacificam, prosperam et opulentiam vitam in terra : haec enim Judaeis illo aevo a Deo promissa erat, si pietatem colerent, *Deuteronomio*, xi.

Analogice et maxime sub terra presenti intelligitur terra viventium, sanctis et electis a Deo promissa et parata in caelo : sic enim, ut nuper dixi, haec promissiones felicitatis terrae ad litteram accipiende sunt, quatenus factae sunt Judaeis; sed sub his spiritalibus adumbratae sunt, quatenus diriguntur ad Christianos. Haec S. Augustinus, lib. *IV De Civit.* cap. XXXIII : « Hoc, ait, est sacramentum veteris Testamenti, ubi occultum erat novum, quod illic promissa et dona terrae sunt intelligentibus, etc., et quae illis temporalibus significabatur aeternitas, et in quibus Dei donis esset vera felicitas. » Nam bona temporalia, ut idem ait in *Psal. cv*, « ideo nemini conferunt veram felicitatem, quia non extinguunt insatiabilem cupiditatem. Qui enim hiberit, ait, ex hac aqua, sitiet iterum, » *Joan.* cap. iv. Unde Beda et Hugo per terram accipiunt Ecclesiam tum militantem, tum beatam et triumphantem. Porro nove auctor *Catena Gregor.* per terram accipit aethera, in quo quasi in terra post mortem vires et Sancti habitant, ut inde in die iudicii transferantur in caelum ad videndum Deum : « In illa namque, ait, mansueti veluti in tabernaculis etiam agunt, in ipsam caelum deinde aliquando assumendi, ut appareant vultui Dei. » Videtur ergo auctor hic sentire animas iustorum post mortem quiescere in aethere, nec videre Deum ante diem iudicii, quo transferentur in caelum. Verum hic est error accedens ad errorem Chilastarum, qui censabant sanctos in hoc mundo regnatos cum Christo per mille annos, ne deinde transferendos in caelum, de quo dixi *Apocal.* xx, 4. Pejor Aben-Era : Fili, inquit, terrae hereditatem adipiscerentur in futuro saeculo. Haec enim est fides et spes judaizantium, qui sub suo Messia non nisi terrae bona expectant, caelestium ignari.

Nota *hereditabunt* ex Symmacho : significat enim terram tum presentem, tum futuram in caelis, solis iustis et sanctis deberi iure quasi hereditario, utpote filii Dei, cujus est terra et pleni-

tudo ejus. Unde illud : « Fidei totus mundus divitiarum est. » Fidei ergo dum terram occupant iure non suo, « si non iniuste, certe iniuste eam occupant : invadunt enim hereditatem Dei et filiorum Dei, cujus ipsi sunt inimici et hostes : quocirca quasi iniuri possessores ipsi ex ea non tantum auferantur, sed stirpis excidentur, et eradiciabuntur, ut nulla eorum supersit prosapia, fama vel memoria. Hoc apud Judaeos Deus faciebatur communitur; apud Christianos vero permittit impiis ad tempus terra frui, sed in fine vite eos omnino ab ea abradit, et in tartara deturbat. Rursum *hereditabuntur* et *excidentur* significat impiis invitae, et magno dolore ac cruciati a terra auferri et evelli, utpote illi toto corde affixos, nec habentes caelestium spem; cum ex adverso sancta terra sit exsilium, oculum patriam, ideoque a terra in caelum migrare desiderant. Alludit ad *Job* cap. XXVI, vers. 17 : « Memoria illius pereat de terra, etc. Expellet eum de luce in tenebras, et de orbe transferet eum. Non erit semen ejus, neque progenies in populo suo, nec ullae reliquiae in regionibus ejus. »

Quod de iniusta vel iniuste impiorum possessione terras dixi, intellige ethice et moraliter, non juridice et civiliter. Juridice enim impii aequa et iusto suo possident. Quocirca merito in Concilio Constantensi, sess. VIII, inter alios errores Joannis Wiclef damnatur iste error illis : « Nullus est dominus civilis dum est in peccato mortali. » Deus enim impiis hoc jus et domicilium concessit, esto ipsi id non mereantur. Unde ethice verum est illud : « Divitiae et opes sunt patrimonium virtutis, » quia virtus ipsam meretur et saepe reipsa acquirit, ut rite illud administret et distribuat. Ratio a priori est, quod dominii et jurisdictionis fundamentum sit, non gratia divina, quae per peccatum mortale tollitur, sed jus naturae et gentium, atque consensus hominum respicientes bonum reipublicae politicum, qui saepe dominium, imo principatum, hominibus impiis, etiam infidelibus attribuit. Si enim impii ejus essent incapaces, magna sequeretur republicae confusio et perturbatio per bella et seditiones. Vide inter alios Gregorium de Valentia, cap. II, vers. 2, tractat. *De Justitia*, disp. V, *Quaest. IV*, puncto 2.

CAPUT TERTIUM.
SYNOPSIS CAPITIS.

Docet primo, quod sapientia vitam prolonget, gratiamque Dei et hominum conciliet; secundo, vers. 8, sperandum esse in Deo, cumque colendum, ac patienter ferendam ejus castigationem; tertio, vers. 13, laudat sapientiam a pretio, pulchritudine, longevitate, opibus, potentia, efficientia, pace et securitate; quarto, vers. 27, emulandum esse doctis pios in beneficentia, non impios in proteritate, ne qui simplices sequatur perditio, pios vero benedictio.

1. Fili mi, ne obliviscaris legis meae, et praecepta mea cor tuum custodiat, 2. longitudinem enim dierum, et annos vitae, et pacem apponet tibi. 3. Misericordia et veritas tua non deserant, circumda eas gutturi tuo, et describe in tabulis cordis tui. 4. et invenies gratiam, et disciplinam bonam coram Deo et hominibus. 5. Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo, et ne innitaris prudentiae tuae. 6. In omnibus viis tuis cogita illum, et ipse diriget gressus tuos. 7. Ne sis sapiens apud teipsum : time Deum, et recede a malo : 8. sanitas quippe erit umbilicus tuo, et irrigatio ossium tuorum. 9. Honora Dominum de tua substantia, et de primitiis omnium frugum tuarum da ei : 10. et implebuntur horrea tua saturitate, et vino torcularia tua redundabunt. 11. Disciplinam Domini, fili mi, ne abjicias : nec deficias cum ab eo corripis : 12. quem enim diligit Dominus, corripit : et quasi pater in filio complacet sibi. 13. Beatus homo, qui invenit sapientiam, et qui alluit prudentia : 14. melior est acquisitio ejus negotiatione argenti, et auri primi et purissimi fractus ejus : 15. pretiosior est cunctis opibus : et omnia, quae desiderantur, huic non valent comparari. 16. Longitudo dierum in dextera ejus, et in sinistra illius divitiae, et gloria. 17. Via ejus viae pulchrae, et omnes semitae illius pacificae. 18. Lignum vitae est illis, qui apprehenderint eam : et qui tenuerit eam, beatus. 19. Dominus sapientia fundavit terram, stabilivit caelos prudentia. 20. Sapientia illius eruperunt abyssi, et nubes rore condescendunt. 21. Fili mi, ne effluant haec ab oculis tuis : Custodi legem atque consilium :

22. et erit vita animae tuae, et gratia faucibus tuis. 23. tunc ambulabis fiducialiter in via tua, et pes tuus non impinget: 24. si dormieris, non timebis: quiesces, et suavis erit somnus tuus. 25. Ne paveas repentino terrore, et irruentes tibi potentias impiorum. 26. Dominus enim erit in latere tuo, et custodiet pedem tuum ne capiaris. 27. Noli prohibere benefacere eam, qui potest: si vales, et ipse benefac. 28. Ne dicas amico tuo: Vaude, et revertere: eras dabo tibi: cum statim possis dare. 29. Ne moliaris amico tuo malum, cum ille in te habeat fiduciam. 30. Ne contendas adversus hominem frustra, cum ipse tibi nihil mali fecerit. 31. Ne amuleris hominem injustum, nec imiteris vias ejus: 32. quia abominatio Domino est omnis illusor, et cum simplicibus sermocinatio ejus. 33. Egestas a Domino in domo impii: habitaculo autem justorum benedicentur. 34. Inse deludet illustres, et mansuetis dabit gratiam. 35. Gloriam sapientes possidebunt: stultorum exaltatio, ignominia.

PRIMA PARS CAPITIS.

MULTA rursus ex hoc capite mutantes est Ecclesiasticus, cap. 1. cap. III, cap. XV, quae ibidem explicari. Quae hic brevis ero.

1. **ET** FILII SUI, SIVE OBLSVSCARIS LEGIS NRE, ET PRECEPTA NRE CON TUUM CUSTODIAT. LONGEVITATEM ENIM DITAE: Septuaginta, etatis, et ANNOVITAE, ET PACIS APPOINT TIBI. — Sunt verba non levi, ut vult Lyranus, nec patris ejuslibet, ut vult Cajetanus, sed ipsius Salomonis, qui discipulum instruit, eumque docet veram sapientiam et virtutem: Salomon enim sapientiae et virtutis precepta discipulo tradidit, eum exhortat ad eorum cupiditatem et studium, proponendo ei praemia, nimirum vitam longam, pacem et prosperam.

Per **annos vite**, primo, accipe longevitatem; secundo, sanitatem et roctum valetudinem: nam anni languoris sunt potius anni mortis quam vite, ait Lyranus; **tertio**, noster Salazar per **annos vite** accipit integram vite humanae periodum, q. d. Vives 70 annos vite humanae a Deo prescriptos, Psal. LXXXIX: « Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni; » **quarto**, Jansenius et Baynus, **longitudinem dierum** referunt ad presentem vitam, annos vero vite ad futuram et aeternam, ne per tautologiam idem repeti videatur. Unde ex Hebræo veritas, **annis vitarum**, puta annos vite tam naturalis quam supernaturalis, tam presentis quam aeternae, tam gratiae quam gloriae. Per **eam R. Levi** sic explicat, q. d. Si legi obediens, diutius vives quam tibi ab astris fuerat constitutum: nec enim longevitas ab astris, sed a Deo decernitur et tribuitur. Per **pacem accipe**, primo, tranquillitatem; **secundo**, Iustitiam; **tertio**, prospera omnia: haec enim Hebraeis significat **pax**; **quarto**, Jansenius et Baynus accipiunt pacem concordantiam, quae illam Deo amicam efficit, ideoque **operatur omnem sensum**, inquit omnis pacis amissio: **quasi** est causa. Haec quarta pax magis ad Christum pertinet, tres primae ad Judeos: **Judeis autem bonae**, temporalia promissa sunt, **Christi** spiritalia et aeterna.

MISERICORDIA ET VERITAS TE NON DESERANT.

Chaldaeus, **benignitas et veritas** ne dimittant te; **Vatablus**, **beneficentia et fides** ne destituant te; **Septuaginta**, **misericordia et fides** ne deserant te. S. Chrysostomus argumtato in epist. ad Philippenses, post hanc sententiam addit et istam: « Misericordia et fides sit tibi vera. »

Queres, quoniam virtutes sint **misericordia et veritas**? **Primo**, S. Chrysostomus verbis jam citatis per **misericordiam** accipit elemosynam, per **veritatem** veram fidem in Deum. Unde Arabibus veritas, **elemosyna et fidelitas** non deficient a conspectu tuo.

Secundo, Beda: **Misericordia**, ait, in operibus, **veritas** clucet in verbis.

Tertio, Lyranus: **Misericordia**, inquit, est erga pauperes, **veritas** erga omnes.

Quarto, Hugo: **Misericordia**, inquit, est erga proximos, **veritas** erga seipsum.

Quinto, noster Salazar: **Misericordia**, inquit, spectat proximum, **veritas** Deum, notatque verum ejus cultum. Alii e converso **veritas** dicitur, id est pietas, quod Noster veritatem **misericordiam**, referunt ad Deum: pietas enim proprie et primo respicit Deum; **secundo**, patriam et parentes; **tertio**, quoslibet pauperes et afflictos.

Sexto, auctor *Catech. Graecorum* per **misericordiam** accipit charitatis officia, plurae opera; per **fidem** autem sanam de rebus sacris iudicium, veramque in ceteris omnibus prudentiam.

Septimo, Dionysius: **Veritas**, inquit, est triplex, scilicet vite, doctrinae et iustitiae; vite, qua vere, id est recte, vivimus; doctrinae, qua vere docemur et loquimur; iustitiae, qua cuque aequum jus, quod ei vere debetur, tribuimus. Alii: Veritas, inquit, est triplex, cordis, oris et operis: cordis, qua vere de agibilibus sentimus et iudicamus; oris, qua id quod vere sentimus, eloquimur; operis, qua vere id quod legi et virtuti conformis est operamur.

Octavo et maxime genuine: **Misericordia** significat opera virtutis indebita, quae gratis et liberaliter praestantur; **veritas** sive fides, fidelitas et ius-

titia, significant opera virtutis debita, quae ex obligatione iustitiae, fidelitatis, similis virtutis faciendae sunt. Hisse ergo duobus S. Scriptura complectitur omne officium virtutis (omne enim vel debitum est, vel indebitum, et liberale): quod praeinde quasi primum et universale sapientiae et virtutis praecipuum, primo loco assignat hic Salomon, ex eo deinde particularia singularum virtutum officia eliciturus. Ita Jansenius, Baynus, Dionysius et Cajetanus qui ait: **Misericordia**, Hebraice **chesed**, est gratia, quae ex libero nostro animo benefacimus proximo, non ex debito; **veritas** est, quae exclusa omni fictione adaequamus facta dietis, verba cordi, cor debitis.

Te **NON DESERANT**. — Primo, per hypallagen sive conversationem sic exponus, q. d. Tu, o fili, ne deseras misericordiam et veritatem: sic enim nec ipse deserent te. Sicut enim Deus, sic et sapientia virtusque neminem deserit, nisi prius ab eo deseratur, ut ait Concilium Tridentinum ex S. Augustino, sess. VI. Unde Vatablus: **et non deseratur**, expouit, **sit tibi familiarissime**. Nam, ut ait Sapient: « Pugax est natura boni. » Ita S. Chrysostomus loco jam citato, explicans haec verba de perseverantia, sic ait: « Eleemosyna ac fides non deserant te, Non ait: Semel facias, neque secundo, neque tertio, neque decies, neque centies, sed perpetuo non deserant te, inquit. Et non dicit: Ne deseras illas, sed: Ipsae ne deserant te; ostendens nos illarum, non illas nostro adiumento opus habere, docensque eo satagendum nobis esse, ut illas apud nos continuamus. Adepta, inquit, illas collo tuo. »

Praeclare S. Laurentius Justinianus, cap. II De perseverantia, haec idem dat elogia: « Perseverantia est singularis filia singuli regis, finis virtutum, carumque consummatio, sine qua neque qui pugnat victoriam, nec palmam victor consequitur. Nutrix est ad meritum, mediatrix est ad praemium, soror patientiae, constantiae filia, charitatis vinculum, sanctitatis propugnaculum. Tolle hanc, nec obsequium mercedem habebit, nec beneficium gratiam, nec laudem fortitudo. Sola est, cui aeternitas redditur, vel potius quae aeternitatem hominem reddit, dicente Domino: Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit, etc. Incautum enim bonum agitur, si ante vite terminum relinquatur. » Et inferius pluribus interjectis: « Solum non perseverasse, est amississe coronam. Attollite oculos ad caelum, intuentium ipsum certissae et vicissae, ne cessantes fortiter adjuvare exhortationibus; exemplo, verbis, promissis et donis. Nulla debet esse trepidationis ignavia in tantis favoribus. Currite ad montem Dei, ad gloriam ipsius contemplandam, ad perfectionem virtutum, ad eamque perseverantiam. »

Secundo proprie, q. d. Misericordia et veritas tibi, o fili, non sunt a natura insitae, nec naturales, sed extrinsecae et adventitiae: sunt enim quasi angeli et caelo ad te demissi, ut te in caelum

deducant. Vide ergo ut eos observes, eis obsequaris, eos detinens tua bonitate et obedientia: nam, si eos per inobedientiam aliove peccato in offendas, illi a te auferantur, ac te deserant, nudumque et miserum relinquunt. Sic enim S. Basilus De Virgini, ait: « Sicut apes fumo, ita angeli libidine et peccatis fugantur. » Est prope opera misericordia enim et veritas hic quasi personam, imo quasi angelum ad sapientiae discipulum accedentes et recedentes inducuntur, ac velut pedagogi ejus qui studet sapientiae et virtuti. Sic gentiles finxerunt Gratias esse deas alas, vel angelos, qui ad homines eucharisticos et gratiosos a caelo advolarent, accharites vero et ingratos referrent, et revolarent in caelum: virtutes enim sunt gratiae gratis a Deo homini inmissae.

Sic elemosyna specie virginis pulcherrima, oleagina corona in capite redimita, apparuit S. Joanni Elemosynario dormienti, quibus Leoncio in ejus Vita, eumque a somno excitans, dixit: « Sum prima e filiabus magni Regis: si tu me tibi amicae paraveris, potero te et efficere familiarem. Nulli enim major est apud eum, quam mihi fiducia: quoniam ei et caelo descendere in terram, et carnem accipere humanam, ego persuasi. » Quocirca S. Joannes totum se elemosynae dedens, post mortem visus est a Sabino eremita, ubi eadem virgine dedit ad thronum summi Regis. Porro ex hac visione adeo factus est beneficus, ut, cum quadam die nullus ab eo postulasset beneficium, mestus gemensque dixerit: « Hodie miseranda Joannes nullam ab aliquo accipit mercedem, nec ullum vel minimum potui offerre piaculum Christo pro malis et magnis suis delictis. Quid hoc minus, nisi etiam majus dixerit illi Tili Imperatoris: Hodie non regnavimus, quoniam neminem accepimus beneficium. » Haec Leoncius.

Similiter modo sapientia et castitas quasi duas speciosas virgines et sorores, per visum apparuerunt S. Gregorio Nazianzeno, uti superioris dixi. Ex adverso virtutes fugiunt infames et sceleratos. Sic Atræa, id est iustitia, a Poetis dicitur, vix crescentibus indignata, evoluisse in caelum, ita que in signum Libere esse conversam. Unde Ovidius, I Metamorph.

Et virgo caede madentes
Ultima caelestem terras Atræae reliquit.

Et Seneca in Octavo.

Neglexit terras ferat et mores ferus
Hominum, et cuncta caede polluitur manna.

Oportet ergo nos sapientiam et virtutes colere, venerari, diligere, eique studere et obsequi: sic illam nobis amicum et familiarem efficiamus: amantes enim et colentes se ipsa redamant, ex adverso negligentes et spernentes vicissim ipsa spernunt, fugit et aversatur. Hoc est quod ait S. Hieronimus, lib. 14: « Conversum esse retrosum iudicem, quasi iustitia longe stetit: quia corruit in platea vana,

Veritas quasi angeli a caelo demissi.

pl.

®

tas, et equitas non potuit ingredi. » Hinc Filius Dei de celo descendit, ut ad misericordiam et iustitiam casualiter et profugas reduceret.

Tertio, Iansenius hanc accepit non ut officia hominis, sed ut *omnia* a Deo leges suas observanti dando, *g. d.* Si Dei precepta custodieris, nunquam te deseret. Dei misericordia et veritas, Hebraice enim est **יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ** *id est non deserent te, in futuro* (Heb. futurum Hebraei saepe capiunt pro imperativo, vel optativo. Unde Noster et alii apte vertunt, « te non deserant »). florensus vertit Syrus, *longitudo enim dierum et annorum vult adducere tibi: et pax, et benignitas, et tranquillitas non relinquunt te.* Et Aben-Ezra sic explicat, quasi dicit: Si cor tuum precepta mea custodierit, Deus emittet veritatem et misericordiam, ut ab his serveris, ita ut nunquam a te disvellantur: quam ob rem ligi eas, etc. hoc est, ne unquam huius oblivioni tradas. Et R. Levi: Verba, inquit, nihil aliud insinuant, quam veritatis pietatisque parentem et auctorem esse Deum.

Quarta eas gutturi tuo. — Septuaginta et Aquila, *alligas eas super collum tuum; Syrus et Chaldaeus, liga eas in collo tuo; S. Chrysostomus, argumento in epist. ad Philip., adapta eas collo tuo*; « Sicut, ait, divitum liberi circa collum bulum habent auream, illamque nunquam depulsum, utpote quam tanquam nobilitatis sine insignis gerant, ita et nos elemosynam semper amandandi sumus, ut ostendamus nos misericordiae ac benigni patris esse filios, qui solem suum exortiri facit super bonos et malos. » Et inferius: « Circumdemus nobis istum ornatum. Torquem faciamus auream (elemosynam dico) donec hic fuerimus. Quamprimum enim haec aetas transierit, nullas amplius erit ejus usus. » Vide quae de torque dixi cap. 1, vers. 9.

Simili modo Plato in *Cratilo*: *ἐστὶν, inquit, id est virtus, dicitur, quasi στήν, quia eligenda pro omnibus quasi bonum prestatissimum. Aut quasi βίβη, id est, quod sine ullo impedimento aequabili quadam et constantia semper ratione fiat.* Hinc in *Vitis Patrum*, lib. VII, cap. xxi, in Meditationibus 12 Anachoretarum, octiduo undecimae hunc sibi quotidie virtutis stimulum adhibebat: « Imaginor, ait, virtutes esse personatas, quae me undique circumcingant et circumvallent, ut post mortem testentur coram Deo quod requiem invenierint in me. »

Secundo, Dionysius: « Circumda eas gutturi tuo, » hoc est, inquit, aliis quoque eas praedica, ut et ipsi nequaquam misericordiam et veritatem relinquunt, et quantum ad hoc « quasi tuba exalta vocem tuam, » ut ait Isaias, cap. lvm, 1, et, ut Osae, vii, 4: « In gutturo tuo sit tuba, » ut possis dicere cum S. Job, xxxi: « Non dedi ad peccandum guttur meum. »

Tertio, plane et genuit Iansenius: « Circumda eas gutturi, » hoc est, inquit, firmiter et undique hi adent, semperque tibi sint praeculis; ve-

lut id quod circumdatur collo, et a collo aspendat, undique hominem cingit, semperque ob oculos versatur.

Accedit Cajetanus: « Liga eas super collum tuo, » hoc est iugiter habe eas praeculis instar alligatis pendulum aliquid ex utraque parte colli, ut semper habeatur praeculis. Sicut enim, inquit, collum jungit corpus capiti, ita humanum studium jungit corpus actionem humanarum capiti, quod est lumen rectae rationis. Alligandae virtutes praecipiantur colli, hoc est humanis studiis, humanisque conatibus, ut non deserant hominem, ut non subterfugiant exercitationem. Circonda ergo illas collo tuo, id est areolissime illas complectere, illis te cinge et orna, ut velut familiares tibi semper et ubique observentur, loqui honorent et ornent. Alludit ad Heb. cap. vi, 8: « Ligabis ea quasi signum in manu tua, et eruntque et movebuntur inter oculos tuos. »

Igitur torques primo, significat misericordiam et veritatem nobis habere esse familiarissimas, et conjunctissimas instar vestis; secundo, iis nos ornari, sicut torqua aureo ornatur collum; tertio, eas nos facere ingenuos, liberales et nobiles: torques enim symbolum est ingenuitatis et nobilitatis. Unde S. Gregorius in *Decretal. § Prudentes*, tit. 24 *De deactionibus*: « Hanc sibi, ait, quodammodo nobilitas legens imponit, ut habere se, quod sponte tribuit, existimet, et nisi in beneficiis suis creverit, nihil se praestitisse putet. »

Quarto, torqui olim inerant amuleta contra venena et fascinationem: ita misericordiae disspat omnes fascinationes et livorem odii et invidiae: beneficentia enim amicitiam tam inimicos quam amicos.

Quinto, torques signum est principatus: ita beneficentia et iustitia decent facultique principes, juxta illud Christi: « Reges gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos, beneficii (evergetis) vocantur, » *Luc. xxii, 28.* « Largitas, inquit Lactantius, liberalitas et magnificentia regiae laudes sunt. » Et S. Hieronymus, lib. 1 *super Matth.*: « Qui divitiarum, inquit, servus est, divitias custodit ut servus; qui autem servitus discessit jugum, distribuit eas ut dominus. »

Sexto, torques signum est fortitudinis, militie, certaminis et victoriae, uti ex Beda et S. Gregorio dixi cap. 1, vers. 9. Significat ergo pro misericordiae et veritatis officii assidue fideliter certandum esse pro viribus usque ad mortem, prosertim contra inimicitias et odia, ut ad his se vincat non sinat, sed vincat in bono malum, adeoque inimicos beneficiis superet factisque amicos.

Et describere in *tabulis cordis tui*, — Hebrais familiaris est uni similitudinem non insistere, sed illi aliam et aliam adjungere: ita hic misericordiam et veritatem assimilavit, primo, omnibus vel paedagogis, qui adolescentem nunc docunt, nunc deserunt; secundo, torqui, qui circumdat et ornat guttur et collum; tertio, hic scriptura in-

scripte cordi. Estque gradatio: magis enim adhaeret homini torques quam comites, ac magis inscriptus cordis quam torques: ut significet misericordiam et veritatem debere homini esse familiarissimas et intimas, intimoque cordi insculptas. *Tabulam cordis* vocat ipsum cor planum et instar tabulae expansum: olim enim ante usum chartae scribebant in tabulis, praesertim cerasis. Unde Symmachus vertit, *describere eam super peccatum tuum.*

Porro *tabula* symbolum est latitudinis et expansionis, ac significat hasce virtutes debere toti latitudini cordis esse inscriptas, ut ipsum totum quantum quantum est, hasce virtutes imbibat, eoque latissime in proximos expendat. Unde sicut cor expat est totus mundi, sic et cordis charitas et misericordia totum mundum amplectatur. Hinc pro *tabula*, id est *tabula*, aliqui legentes *maris*, id est *latitudinem*, vertunt *describere eas super latitudinem cordis tui*. Ita S. Hieronymus in cap. ii *Hebraice* (qui et sic explicat: « Scribere jubetur planius, ut possit lector currere, et nullo impedimento velocitatis ejuset legendi cupido teneatur. » Quod et S. Iohannes Eleemosynarius dicitur habet: « Etenim totus mundus conflueret Alexandriam ad petendam elemosynam, nec Deo vires desissent, nec mini animus ad eam singulis et omnibus erogandam. Ipsa enim experientia quotidie disco elemosynam non depauperare, sed ditare: quo enim plura erogo, eo plura eroganda Deo ante accipio. » Sic S. Paulus, S. Xaverius, simulque etiam ostentis cordis latitudine complectantur et tam mundum, etque evangelizare, totumque ad Christum traducere optabant et satagebant.

Auch S. Chrysostomum, hom. ult. in epist. ad Romanos: « Cor Pauli caelo caelitus, terra latius, solari radio latius, igne calentius, adamante firmitus. Cor nova vivens vita potius quam haec nostra. Vito ego, jam non ego, vivit vero in me Christus, inquit. Christi igitur cor erat cor Pauli, Spiritus sancti tribula, gratia lebes, » etc. Sensus ergo est, quasi dicitur: inscribere misericordiam et veritatem in tabulis non lapideis, in quibus inscripta fuit lex Moysis, sed carnis, in quibus legem suam pro gratiam inscribit Christus, ut docet Apostolus, *II Corinth. iii*, nimirum inscribit et imprime eas in corde tuo pro totam ejus tabulam: id est latitudinem, ut eas toto corde ames, de his assidue cogites, ac ubique opere exequiri destines. Vide quae de elemosyna dixi *Deut. xxvi, 12*, ubi viginti insignes ejus fructus recensui.

Possent quoque *tabula cordis* metonymice accipi monile vel balla, quae ex torque collum cingentes dependebat supra cor, quasi dicitur: Hae virtutes ita cingunt et ornent os, vultum et collum tuum, ut simul ballae cordis inscribantur: quo significatur omnino de eis cogitationem et sermonem qui fit ora et capite, debere habere connexionem cum corde, imo originem ex corde: nisi enim ex

corde procedat virtus vel virtutis sermo, non verus, sed fictus et factus est. Rursum veteres ballae cordis inscribebant nomen sui Dei vel amici, quem summe diligebant, ut eum semper in oculis, semper in corde haberent, uti ostendi *Jerem. xvii, 1*, ad illud: « Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo, exaratum super latitudinem cordis eorum. » Significat ergo misericordiam et veritatem adeo debere nobis esse amicas, ut ballae cordis inscribantur, juxta id quod dicit cap. vii, vers. 3: « Liga eam in digitis tuis, scribe illam in tabulis cordis tui. Dic sapienter: Soror mea es, et prudentiam voca amicum tuum. » Quia illius de sorore et amica verba hoc pariter loco in novallis Bibliis inserta leguntur.

Simili modo sponsus ait sponsus, *Cantic. viii*: « Pone me ut signaculum super os tuum, ut signaculum super brachium tuum. » Ubi S. Gregorius: « In corde inquit, sunt cogitationes, in brachio operationes. Super cor ergo et super brachium sponsus dilectus ut signaculum ponitur, quia in sancta anima, quantum ab ea diligitur, et voluntate et actione designatur. »

4. ET INVENIS GRATIAM ET DISCIPLINAM BONAM CORAM DEO ET HOMINIBUS. — Syrus et Chaldaei, et *invenis misericordiam* (Chaldaeus, *gratiam*), *benignitatem et intellectum bonum.* Pro *disciplinam vel intellectum bonum* (1), accipe bonam morum compositionem, ex qua quis bene institutus, compositus, moratus, prudens et intelligens esse dignoscatur. Sensus ergo est, quasi dicas: Si molis meis pareris, gratus eris in oculis tam Dei et Angelorum quam hominum: insuper facies ut tua disciplina, tum mentis, tum actionis, puta morum compositio tum interna, tum externa, placeat Deo aeque ac hominibus. Unde Septuaginta pro **עֲשֵׂה לְךָ עֵשֶׂת**, id est et disciplinam vel intellectum, legentes aliis punctis **עֲשֵׂה לְךָ עֵשֶׂת** pro *crasin*, pro **עֲשֵׂה לְךָ עֵשֶׂת**, vertunt *scilicet sensu, provide bona coram Deo et hominibus*; Aquila, Symmachus et Theodotus, *reversus*, id est *circumspice bona, quod secutus S. Paulus, II Cor. viii, 21*, ait: « Providens bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus. » Sensus ergo est, quasi dicas: Si feceris ea quae dixi, gratus eris, et provide, id est providebis, bona, id est bonam disciplinam, morum compositionem, edificationem coram Deo et hominibus, ut coram his moribus compositus, virtute et sapientia praeditus, prudens et intelligens appareas, atque ut talis ab

(1) *Evangelium* et hoc loco *intelligentia* significatum tenendum cum veteribus existimat, qui servato hic sensu prohibuit sensus, et *invenis gratiam et intelligentiam bonam, rectam, in oculis dei*, etc. Id est, tunc tu dignum gratia Deo, recte intelligentem hominum habebis. Quod tamen Maurerius dicitur videtur, qui ipse interpretatur curam bonam, *invenis erga aliquem* (conf. *Ps. cx. f. 2*). Rosenmullerum, coll. 1. *Sens. xxv, 2*, vertit *consuetudinem, gratiam aspectus*. Ego hanc non videtur bonam opinionem, sed *faciem apud homines*, ut *Ps. cx. 10* *intelligentia bonam*, etc.

lis habeatis, laudaris et celebreris. Nota et circumspice: significat enim opus quodlibet a sapiente ad prudens quoad omnes sui partes, circumstantias, modos, rationes, intentiones ita interioris et exterioris circumspicere iustitiam, moderandum et componendum esse, ut nihil in eo sit inane, incongruum, indecens, immodicum, quod carpi aut reprehendi possit, ut instar

SECUNDA PARS CAPITIS.

DE FIDELIA, HONORE ET CULTU DEI.

A thesi descendit ad hypotesin, nihil enim post generale preceptum misericordiae et iustitiae transit ad particularia virtutum praeccepta, quae ex primo illo generali velut conclusiones e suo principio educuntur. Incipit autem a religione et cultu Dei, quia haec est prima virtus, ceterarum fons et mater, et quia a Deo ubique est inchoandum, praesertim in Ethica, iuxta illud Nazianzenus: « A te principium, tibi desinet. » Et illud S. Augustini, 1 Confess. xv: « Ecce tu, Domine. Rex meus et Deus meus, tibi serviat quicquid velle didici, tibi serviat quod loquar, et scribo, et numero. »

3. HARE FIDUCIA (Syrus et Chaldaeus, spera) IN DOMINO EX TOTO CORDE TEO, ET NE INVITARIS PRUDENTIE TUE. — Syrus, sapientia anima tui, sed dei gratia; Septuaginta, esto confidens in toto corde super Deo, in tua autem sapientia ne extollaris; Romanus, ne exalteris; Arabicus, ne elevetur; Syriacus, ne sis confidens, quasi dicas: Invitatus Deo, illique totus incumbere, non tuae prudentiae, ait Aben-Ezra; ac Dei providentiae, non tuae, omnia assigna et accepta refer, ait R. Levi; Vatablus et Pagninus: Fide, ait, Domino ex toto corde tuo, et intelligentia tua ne invitaris; alii, ne prudentia tua velut baculus incumbas et invitaris (hoc enim proprie significat hebraice *וַיִּשָׁן*), sicut pater Scipionis senescentis filio quasi scipionis imitabatur; unde filius vocatus est Scipio, quasi dicas: Scipio sit tibi non tuum ingenium, non tuum consilium, sed spes in Deum; si enim Deo velut scipionis incumbas, firmus in omni actione consistes: cetera enim sunt baculus arundinis, ut ait Isaias cap. xxxvi, 6, et Ezechiel, cap. xxxix.

Est sententia generalis docens in qualibet re, actione, tribulatione, expectatione, periculo, metu, etc., ut felix sit successus vel exitus, spem omnem collocandam in Deo, idque ex toto corde, et non imitandum esse prudentiam propriam, ita scilicet ut putes illam solum tibi sufficere, aut principis rei confidentiam partes et momenta in ea collocare: haec enim collocanda sunt in Deo. Itaque vataris hic ita fidere tibi utraque ingenio et consilio, ut diffidas vel minus fidas Deo. Alioqui prudentis est ita fidere Deo, ut tamen et mentem consilio et manum operi admoveat: hoc enim jubet Deus et natura ac gratia.

imaginis perfecte sit, quae omnibus visus lineamentis ita quaqueversum adaequata, et exacte conformata est, ut nihil in ea desit vel superet, ac proinde nil in ea notari aut vituperari queat. Sic ergo in quolibet opere omnia iustitia, et inest Argi centum oculis circumspicere, ac arguta ita concinne componere, ut cum Abelle dicere queas: « Piango aternitati; vivo, operor aternitati. »

Prudentia enim est oculus et rector ani omniumque ejus motuum et actionum. Unde dicitur quasi porro vel procul edocet, a dentia quasi procul evidens sive providentia, a Isidoro et Boetio S. Thomas, II II, Quaes. XL art. 1, et Quaes. XLV, art. 6. Huc facit illud S. Gregorii Nazianzenus in Distich. « Deo dante nihil potest livor, eodem abente nihil potest labor. » Et illud S. Basilii in Constitut. monast. cap. xvi: « Ad perfectionem virtutis convulsum conjuncti simul esse utraque haec oportet, et humanum studium, et auxilium celestis fidei opera asertum et comparatum. » Et cap. xvii: « Causas enim illa sic filius, Domino assignare debet animus, ut ne omnino esse quiddam existimare, quod suarum virtutum facultate assequi possit, etc. Porro humilitas tutissimum est virtutum omnium thesaurus. » Maxime tamen haec sententia locum habet in obtinenda sapientia et virtute. Hec enim cum sit donum Dei, idque in fidelibus et sanctis supernaturaliter, utique vires et prudentiam hominis transcendit. Unde a Deo speranda et postulanda est, in tamquam Deo operanti coopereris et collabores. Quocirca Salomon et Beza censent haec dici a Salomone ad erigendam pusillanimitatem et diffidentiam discipuli, quasi dicas: Ne existimes haec mea sapientia et virtutis praeccepta, quae mox daturus sum, vires tuas superare, nec diffidas te sapientiam et virtutem, ut ipso arduum et celestem, posse cum equitate spera dimittat in Deo, ab eoque toto corde illam effusa, ipse tibi eam elargietur; quare ne invitaris prudentiae tuae, quasi per eam tuis viribus et consiliis illam parare debas: Deus illos est largitor, ipse eam possentibus et sibi collatoribus utroque illam donabit. Impia ergo et superba fuit Philosophi vox de Deo:

Be vires, del opes, animam equam illi parato.

Deus enim est qui mentem illuminat, voluntatem elevat, vires aspirat, ac perinde ut ventus navi aspirans feliciter eam in portum salutis impellit, uti pulchre docet S. Chrysostomus, homil. 34 in Epist. ad Hebr. Et S. Basilias, hom. De Spiritu Sancto: « Da mihi, ait, navim vacuum, gubernatorem, nautas, funes, anchoras, omnia disposita, et nusquam esse spiritum ventis; nonne

cessat omnis qualiscumque apparatus, si desit operatio spiritus? Ita licet sit ampla sermonis impellens, mens profunda, et eloquentia, et intelligentia, si non adsit Spiritus Sanctus qui vim suppeditat, otiosa sunt omnia. » Idem, orat. 7 De Virtute et vitio: « Beatus, ait, qui omni spe rerum hujus mundi seipsum orbavit (nam, ut idem ait, epist. 19 ad Gregorium Nazianzenum: « Spes mortalium sunt sonania vigilantium »), ac in solo Deo omnino spem fixit atque locavit suam. Sicut enim execrabilis est, qui spem ponit in homine, ita omni laude digna, qui ex Deo totus pendet. Spes enim quae in Deo collocatur, non sinit se in alio constituisse, neque sibi auxilium ferri vult, etc., sed oportet vere in Dei auxilio aequalescere. » Idem, orat. 20: « Sicut nulli alii nos praeterquam Deo soli cultum tribuere par est, sic etiam in nulla alia re spem nostram consistere debemus, quam in Deo omnium rerum domino. »

Idem, homil. 8 Hebraeam, spei exemplum dat halcyonem, vel halcedinam avem, cui in media hieme ovis iuxta litus maris morabatur Deus tranquillo mare et ventos: « Silenscut, ait, et consopiantur tam omnes venti, quiescent undae, tumida aequora placeant septem totis diebus, cum ovis incubat halcyo. Id omnes nauta sciunt, et halcyonides huc illos appellant. Quid ergo a Deo etiam praeter omnium spem tui causa non fuerit exorabilis, quem ad imaginem ipse suam creavit, cum alibi tam exigua gratia mare tam vastum, tam terribile seipsum tranquillum esse media hieme iustum delictur atque quiescit? » Hoc est quod ait Jeremias, cap. xvii, 7: « Benedictus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus, » etc. Vide tibi dicta. Denique: « ne invitaris prudentiae tuae S. Dorotheus, serm. 3, attribuit Religiosis, docetque eos sinere debere se regi a Deo per suos Superiores in omnibus et per omnia.

6. IN OMBRIS VIIS TUIS COGITA ILLUM, ET IPSE INVISET GRESSUS TUOS. — Pro cogita hebraice est *וַיִּדְבַח*, id est scito vel cognosco illum. Sic et Syrus, et Chaldaeus Vatablus, in omnibus negotiis agnosco illum, ejus scilicet praesentiam, potentiam, majestatem, providentiam, bonitatem, justitiam, vindictam, etc. Est metalepsis: ex cogitatione enim intelligitur reverentia, obedientia, spes et amor; ac enim partem attentam Dei, sive numinis, cogitatio et meditatio. Cogita igitur, id est cogitando spera, reverere, cole et dilige ut creatorem, gubernatorem, dominum, iudicem ubique praesentem, cuiusque vios actus intuitum. Cogita, inquam, Deum ubique et semper, vel actu vel virtute, ita ut vi hujus cogitationis arcearis a malo, et cogaris ad omne bonum, praesertim ad Dei motum, spem et amorem; de spe enim sermo praecedens. Ergo cogita, id est primo, frequenter (cogito enim est verbum frequentativum a cogo, ait Festus) menti tunc obijce, spera et invoca Deum: hoc enim si feceris, ipse diriget gressus tuos.

Secundo, « cogita, » id est time et reverere Deum

tuncque praesentem, ne quid committas quod oculos tanta majestatis offendat; sed potius tua omnia quo illos oblectat, et eloquentia, et intelligentia, si non adsit Spiritus Sanctus qui vim suppeditat, otiosa sunt omnia. » Idem, orat. 7 De Virtute et vitio: « Beatus, ait, qui omni spe rerum hujus mundi seipsum orbavit (nam, ut idem ait, epist. 19 ad Gregorium Nazianzenum: « Spes mortalium sunt sonania vigilantium »), ac in solo Deo omnino spem fixit atque locavit suam. Sicut enim execrabilis est, qui spem ponit in homine, ita omni laude digna, qui ex Deo totus pendet. Spes enim quae in Deo collocatur, non sinit se in alio constituisse, neque sibi auxilium ferri vult, etc., sed oportet vere in Dei auxilio aequalescere. » Idem, orat. 20: « Sicut nulli alii nos praeterquam Deo soli cultum tribuere par est, sic etiam in nulla alia re spem nostram consistere debemus, quam in Deo omnium rerum domino. »

Idem, homil. 8 Hebraeam, spei exemplum dat halcyonem, vel halcedinam avem, cui in media hieme ovis iuxta litus maris morabatur Deus tranquillo mare et ventos: « Silenscut, ait, et consopiantur tam omnes venti, quiescent undae, tumida aequora placeant septem totis diebus, cum ovis incubat halcyo. Id omnes nauta sciunt, et halcyonides huc illos appellant. Quid ergo a Deo etiam praeter omnium spem tui causa non fuerit exorabilis, quem ad imaginem ipse suam creavit, cum alibi tam exigua gratia mare tam vastum, tam terribile seipsum tranquillum esse media hieme iustum delictur atque quiescit? » Hoc est quod ait Jeremias, cap. xvii, 7: « Benedictus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus, » etc. Vide tibi dicta. Denique: « ne invitaris prudentiae tuae S. Dorotheus, serm. 3, attribuit Religiosis, docetque eos sinere debere se regi a Deo per suos Superiores in omnibus et per omnia.

6. IN OMBRIS VIIS TUIS COGITA ILLUM, ET IPSE INVISET GRESSUS TUOS. — Pro cogita hebraice est *וַיִּדְבַח*, id est scito vel cognosco illum. Sic et Syrus, et Chaldaeus Vatablus, in omnibus negotiis agnosco illum, ejus scilicet praesentiam, potentiam, majestatem, providentiam, bonitatem, justitiam, vindictam, etc. Est metalepsis: ex cogitatione enim intelligitur reverentia, obedientia, spes et amor; ac enim partem attentam Dei, sive numinis, cogitatio et meditatio. Cogita igitur, id est cogitando spera, reverere, cole et dilige ut creatorem, gubernatorem, dominum, iudicem ubique praesentem, cuiusque vios actus intuitum. Cogita, inquam, Deum ubique et semper, vel actu vel virtute, ita ut vi hujus cogitationis arcearis a malo, et cogaris ad omne bonum, praesertim ad Dei motum, spem et amorem; de spe enim sermo praecedens. Ergo cogita, id est primo, frequenter (cogito enim est verbum frequentativum a cogo, ait Festus) menti tunc obijce, spera et invoca Deum: hoc enim si feceris, ipse diriget gressus tuos.

Secundo, « cogita, » id est time et reverere Deum tuncque praesentem, ne quid committas quod oculos tanta majestatis offendat; sed potius tua omnia quo illos oblectat, et eloquentia, et intelligentia, si non adsit Spiritus Sanctus qui vim suppeditat, otiosa sunt omnia. » Idem, orat. 7 De Virtute et vitio: « Beatus, ait, qui omni spe rerum hujus mundi seipsum orbavit (nam, ut idem ait, epist. 19 ad Gregorium Nazianzenum: « Spes mortalium sunt sonania vigilantium »), ac in solo Deo omnino spem fixit atque locavit suam. Sicut enim execrabilis est, qui spem ponit in homine, ita omni laude digna, qui ex Deo totus pendet. Spes enim quae in Deo collocatur, non sinit se in alio constituisse, neque sibi auxilium ferri vult, etc., sed oportet vere in Dei auxilio aequalescere. » Idem, orat. 20: « Sicut nulli alii nos praeterquam Deo soli cultum tribuere par est, sic etiam in nulla alia re spem nostram consistere debemus, quam in Deo omnium rerum domino. »

Idem, homil. 8 Hebraeam, spei exemplum dat halcyonem, vel halcedinam avem, cui in media hieme ovis iuxta litus maris morabatur Deus tranquillo mare et ventos: « Silenscut, ait, et consopiantur tam omnes venti, quiescent undae, tumida aequora placeant septem totis diebus, cum ovis incubat halcyo. Id omnes nauta sciunt, et halcyonides huc illos appellant. Quid ergo a Deo etiam praeter omnium spem tui causa non fuerit exorabilis, quem ad imaginem ipse suam creavit, cum alibi tam exigua gratia mare tam vastum, tam terribile seipsum tranquillum esse media hieme iustum delictur atque quiescit? » Hoc est quod ait Jeremias, cap. xvii, 7: « Benedictus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus, » etc. Vide tibi dicta. Denique: « ne invitaris prudentiae tuae S. Dorotheus, serm. 3, attribuit Religiosis, docetque eos sinere debere se regi a Deo per suos Superiores in omnibus et per omnia.

et iterum in cella Deuseat. » Et Abbas Theonas, num. 12: « Quia inopiditur mens nostra et reo- quia a contemplatione Dei, propterea capti- ducimur in, aequalibus passionibus. » Et Abbas Joannes: « Sicut, dum pluit, arbores producant ramos, sic, quando Spiritus Sanctus descendit in corda Sa- ctorum, virent quodam modo et in- novantur, et profertur in te in timore Dei. » Unde item operans non intendat operi, quia mens rursus absorpta est in contemplatione Dei. » Ibidem, num. 31, Abbas Sulpicius: « Sicut, ut, milites Imperatoribus, cum an- te- sum- stant, non debent desistere ante hostium resistere: Ita et timoratus, cum stat in con- spectu Dei, et intensus est omni- for, in timore eius, nihil est quod eum de ad- versarii molis terrere possit. Ibidem, num. 35, Abbas Hieronymus: « Cogitatio tua, ait, semper sit in regno caelestium, et tunc in timore Dei accipies illud. » Et: « Vita monachi iuxta imitatio- nem Angelorum fuit, comburens atque consu- mens peccata. » Et alius, num. 42: « Spiritus nemo potest ledere eum qui est ad latus Imperatoris, sic Satanas nequit nobis nocere, si anima nostra inhaerent Deo: » scriptum est enim, Zachar. 1: « Appropinquate mihi, et appropinquabo vobis. »

Petra de hoc re dixit Genes. xvii, 1 et seq. Et usa magis cautes tuos. — Et notat pri- mo, similitudinem et vicissitudinem, quasi dicit: Cogita de Deo, et ipse vicissim similiter cogitabit de te, ut dirigat gressus tuos ad omnem prosperitatem, succurrat felicitatem, iuxta illud quod Christus dixit sancto Catharino Senensi: « Filia, cogita semper de me, et ego cogitabo de te. » Tu, ut mihi obedias et servas; ego, ut te dirigam, protegam, et in omni gratia et gloria promoveam. Secundo, notat mercedem et premium quasi ex promissione et pacto. Deus enim hic et alibi quasi pactum init nobiscum, quo promittit, seque quasi obligat ad dirigendum omnes actiones nostras, ut felix et sanctum sortiantur effectum, si nos cogitemus de eo proponentes illi per omnem placere et obsequi, sequentes patrem fidei nostrae Abraham, cui Deus dixit: « Ambula coram me, et esto perfectus. » Gen. xvii, 1. Idem filium mo- nit Tobias, cap. iv, vers. 21: « Omni tempore, ait, benedic Deum; et peccabo eo ut vias tuas dirigat, et omnia consilia tua in ipso permanent. »

Ita sancti in omnibus rogant imperantique ut dirigantur a Deo, ut Deum habeant animum pres- identem anime suae, omnesque ejus motus et ac- tus dirigantem. Ita David, ad quem alludit hic filius Salomon, Psalm. cxviii: « Gressus meos di- riges secundum eloquium tuum. » Idemque cre- bro eodem psalmo iterat. Et Psalm. xlii: « Domi- nus, ait, regit me, » sicut pastor ovem, unde Hebraice est, Deus pascit me; vel, Deus est pastor meus; hinc « nihil mihi deerit: nam in loco pas- cuum tibi me collocavit. » Quae verba citans Philo, libro 1 de Agric. : « Impossibile, ait, est deesse commodum aliquid, ubi Deus presidet, solitus

plena perfectaque bona largiri rebus omnibus. Ita S. Augustinus, lib. XI Confess. ii: « Quando, ait, sufficio calami lingua enuntiare omnia hortamenta tua, et omnes errores tuos, et consolatio- nes et gubernationes, quibus me perdidisti, » etc. Ita S. Antonius apud S. Athanasium: « Intellexi, ait, est ratio vincendi inimicum, laetitia spiritualis, et anime hominum semper cogitantia iugis recordatio, qua diemotum luctus quasi funem expollet. » Et: « Securitas anime, presentis majestatis judicium est. » Hinc docent Theologi ad bene- agendum non sufficere justo habitus gratiae et virtutum infusus vel acquisitos, sed magis eum egere actuali motione, influxu, auxilio et direc- tione Dei, praesertim in actibus difficilibus et her- culeis, ad superandum graves tentationes. Ino- censei iustum in omni actu merito agere ac- tuali motione Spiritus Sancti, eo quod in Concilio Palestino, quod saepe citat S. Augustinus Contra Pelagium, definitum sit, a gratiam ad singulos- tatus dari; » et Apostolus dicit: « Non quod suffi- cientes simus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis; sed sufficientia nostra ex Deo est, qui ope- ratur in nobis velle et perficere. » II Corinth. iii, 5 Dionysius.

7. Ne sis sapiens apud te ipsum. — Hebraice, in oculis tuis, ut scilicet in eis et in vana opinio- ne videtur tibi per alios sapere, hanc enim est philantia, superbia praesumptio et nimia sui esti- matio. Arabice, ne sis apud amicos tuos intelli- gens; Septuaginta, ne sis prudens apud te ipsum; quos sequitur Apostolus, Rom. xii, 16: « Nolite, ait, esse prudentes apud vosmetipsos. » Ubi qua- tuor expositiones recensit. Ita Jansenius; Lyranus et Baynus exponunt, quasi illud: « Ne te sapientem esse aut prudentem vana elatione per- suasum habeas; » Hugo: « Ne novas opiniones invenias, easque alienis anteponas; » Capellanus, ne tu que de tua sapientia iudicium feras; Va- tablus, ne reputes te sapientem. Accedit R. Salomon Isaacides: « Ne, ait, sapiens apud te, ut verba illorum, a quibus reprehensus es, negli- gas; » Aben-Ezra: « Ut iactandus deus: Sa- pientia mea ducet rectum iter capiam; » R. Levi: « Ut inertie te dedas, et sapientiam studium omi- tas, quod tibi sat sapere videre. » Porro Buda: « Videtur hoc idem esse mandatum cum eo quod praemisum est: Ne invidias prodentis tui; sed nullum distat. Invidetur enim prudentiae suae, qui ea quae sibi agenda vel dicenda videntur, patrum decretis praeposit. Sapiens vero apud seipsum est is, qui in illis quae ex patrum magisterio po- tuit recte cognoscere, sese praeter ceteris quasi do- ctor extollit. » Cajetanus vero: « Hoc, ait, ad ju- dicium, illud vero ad fiduciam spectat. »

Hic est fons omnium errorum et lapsuum, quod scilicet eorum auctores videntur sibi praes alios sapere, ideoque nolint Ecclesiae et Doctorum sen- tentiae cedere et credere; de quibus Isaia, cap. v, vers. 21: « Va, ait, qui sapi-

vestris, et eorum vobismetipsis prudentes! » Vere Chamaeus, gradus 3: « In hic, ait, qui sibi credunt, dominon sepe propheta fit. »

Quocirca vera sapientia, ait S. Jacobus, cap. iii, vers. 17, modesta et humilis est: seipsam ignorat, quia non aspicit, nec reflectit ad se, iuxta illud Pauli, I Corinth. iii, 18: « Si quis videtur inter vos sapiens esse, stultus fiat ut sit sapiens. » Quin et Pintarobus: « Quo magis profeceris in philo- sophia, eo minus turgabis fastu. »

Tunc dicit, et accipit a malo. — Pertinet haec verba primo, ad se habere illuciam in Domino, quod processit vers. 5. Spei enim subnectendus est timor, ait Buda, ut, quantum spes animam elevat, tantum timor deprimit, haecque anima consistat in recto virtutis aequilibrio insar mole, in qua lapis molaris superior inferiori incumbit, ab eoque fulcitur; lapis enim superior representat spem, inferior timorem. Secundo, haec verba pertinent ad id quod proxima adhaesit: « Ne sis sapiens apud te ipsum; » quia superbia et arrogantes sapientes praesumptionem nihil ita coercent et de- priant ac fluat Deo, qui superbus humiliat, et hu- miles exaltat. Unde Apostolus, Rom. xi, 20: « Noli altum sapere, sed time. » Et Eccli. xvi, 14: « Timor Domini tenet omnia se superbia. » Vide ibi dila.

8. Sanctas quippe erit medulla tuo (Syrus, carni- tum), ET BERGATO OSSIS TUI: UT. — « Irrigatio, » id est medulla, ait B. Salomon, iuxta illud Job xxi, 24: « Medullis ossa illius irrigantur. » Septuaginta, et erit sanctas corpori tuo, et curato « istis- bus. Pro Irrigatio Syrus et Symmachus verit, me- rui, id est pinguedo, puta medulla; Theodotus, extraxit, id est perborio; Aquila, et aqua, id est ir- rigatio videretur; et hoc proprie significat Hebraeus ipse sicut; Septuaginta, et aqua, id est curatio, in corpore curi et exercitatio, v. g. qua athlete rpus ad robur et luctum exercebant. Unde ex leopodia nascitur quibus, id est concinnitas, ut apud, inquit S. Gregorius Nazianzenus, oral. 20, mater S. Basilii vocata fuit Emmela, quia mor- ribus illa erat composita, ut ipsa venenitas vide- retur, sanguine filio S. Basilii cum lacte indidit. Senius ergo est, q. d. Totum corpus tuum sanum erit. Corporis enim sanitas maxime pendet ex sanitate tum teniorum partium osse carentium, scilicet vitallium, pulis cordis, hepatis, splenis, vis- cerum, quae sunt iuxta umbilicum, et ipsius um- bilici; tum duriorum, puta ossium, quae sunt quasi bases et columnae nostrae domus et micro- cosmi. Ossium autem sanitas medullae pingue- dine irrigatur, fovetur, alitur et roboratur; unde ea deficientia ossa arescunt, ex quo sequitur tabes et corruptio hominis. Quocirca Galeus ossa vo- cat fundamenta corporis, eaque in homine nume- rat pluresquam trecenta: ossium vero nutrimen- tum proprium assertit esse medullam; hinc omnia externalia habere ossa concava pro medulla con- tinenta, excepto leone qui ossa habet solida, ita

ut nullam vel exiguam habeant medullam. Intes- ossa assertit emittere spinam dorsa; medulla au- tem spinalis, eoque ac nervorum principium esse cerebrum: ex medulla enim spinali oritur triguna poria nervorum, indeque vires in inferioribus par- tibus. Umbilicus vero superiora membra cum in- ferioribus connecit. Rursum fetus in utero matris per umbilicum nutrimentum alitur et educitur, eoque alitur. Unde de umbilico haec sunt Galeni pronuntia: « Umbilicus ad amissum est in me- dio hominis. Umbilicus fetus umbilico matris continuatur. In umbilico fetus ligatur, et per eundem nutritur. Ad umbilicum est quatuor va- sorum conjugium; ad umbilicum enim junguntur duae venae et duae arteriae primariae. Per um- bilicum fetus in utero reddit lotium. » Hic de causis umbilici symbolum est totius corporis, illucque representat, eoque bases et columnae sunt ossa. Ad litteram ergo grammaticae significatur totum corpus totumque hominem fore sanum, vegetum et robustum; sed per hoc symbolice re- presentatur totam animam omnesque ejus partes fore sanas, vegetas et validas. Est enim parentia, in qua timor Domini comparatur sanitati umbi- lici et medullae ossium.

Sensus ergo est, quam dicit: Sicut si sanus sit umbilicus, et sana medulla ossium, totum corpus sanum et forte erit cum omnibus suis membris: sic pariter, si in te sit sanus et inte- ger timor Dei, effluet ut tota anima tua sana et valida sit, omnesque ejus partes; tum nobiliss- quam ignobiliss- tam debiles, qui sunt fortis, et praesertim appetitum tuum, quae est quasi um- bilicus anime, et rationem, mentem et spiritum, quae sunt quasi ossa anime cum substantia, sanabit, fovabit, roborabit, perficiet. Sicut enim per umbilicum fetus conjungitur matri, ab eoque sugit alimentum: sic pariter anima per timorem Dei conjungitur Deo, ab eoque omnem gratiam, sanitatem et robur sugit et haurit. Ita R. Levi et Jansenius. Unde illud de Behemoth Job xl, 11: « Fortitudo ejus in lumbis ejus, et virtus illius in umbilico ventris ejus. » Et irrigatio os- sium per medullarum pinguedinem significatur in Job hominis valetudo, Job xxi: « Viscera, inquit, ejus plena sunt adipis, et medullis ossa il- lius irrigantur. » Contra per ariditatem ossium mala valetudo designatur apud eundem, Job xxx, 6: « Ovis, inquit, mea denigrata est super me, et ossa mea aruerunt pro caumate. » Et Psalms, Psalm. cx: « Ossa mea sicut cinerum aruerunt. » Est enim medulla ossium fomentum et firmamen- tum, qui predicta fecerit, bona fore constitutione, potissimum secundum animam et mentem, omnesque ejus animae vires firmas fore et sanas, ut quae Dei gratia et sanabuntur et firmabuntur, ne adipe et pinguedine celestium charismatum ir- rigata recreabuntur, iuxta illud Psalm. lxxv: « Si- cut adipe et pinguedine repletur anima mea. »

Quidam non male sic explicant: Per timorem Dei est umbilicus sanctorum, quia per illum refrenantur prava cupiditates et libido, quae in umbilico et circa illum riget; et est irrigatio ossium, quia per illum omnia corporis membra, omnesque animae vires redduntur aptae et agiles ad virtutum opera. Similis tropus, quod attinet ad irrigationem ossium, est *Ezek. xxvi*: « Gratia mulieris sedula delectabit virum suum, et ossa illius impinguabit. » Et *Psalm. xv*: « Panis bona impinguat ossa. » Ita Iacobus et Hugo. Umbilicus enim, sive lumbi, sicut osse sunt seminis, ita concupiscuntur spiritus ubi sunt, sicut *Genes. i. xviii*. cap. xxv. Unde illi *Ezek. xvi. 13*: « Non est procul a lumbis tuis. » Mito tibi ubi. Ubi are appropiat per virtutem intelligentiam vim animi conduntur, sicut per ossa intelligitur, in qua est fortitudo, quam representant ossa; utramque enim sanat, vegetat et dilatat timor Dei.

Secundo, speciatim per umbilicum accipi potest stomachus: hic enim umbilicus dicitur, vel subsistat: nec per stomachum consistit. Sano enim hominibus hinc sit cibi conceptio, qua rite alitur et roboratur totum corpus. Sic pariter, si per illum Dei sunt ad concipiendum, ipsa verbum Dei, quod est cibi animae, nutritio concipitur, ut illi libet omnes vires et potentias. Huiusmodi autem potest, sive pilulis genitibus et mordacibus, expurgantur et stomacho et visceribus pituitas, bilis, et trique noxi humores, quibus expulsi corpus sanum consistit: sic pariter per timorem gehennae et vindictae Dei, qui acer est et mordax, expelluntur a conscientia animi: moxque cupiditates, quibus cecis animis trahit sana et integra, quocirca cuiusque primum est cura huiusmodi. « *Conditio timore tuo carnes meas; a iudicis enim tuis timet.* » Hoc est quod ait Theodoretus, lib. I *De Curandis Graecorum affectis*: « Timor Dei medicamentum est optimum, quod ex malis conficitur, sicut in tharacis acedidit thersina emine conficitur ex veneno, puta ex vipera. Nam, ut ait Isaias, cap. xxvi, vers. 18, iuxta Septuaginta: *Per timorem tuum, Domine, concupiscimus, et parturimus, et peperimus spiritum salutis.*

Tertio, umbilicus significat medium, eo quod umbilicus sit medium in homine. Unde umbilicus dicitur esse ab umbone, quae est media pars etype; umbilicus enim est ligamentum intestinorum, quod medium fere planitium ventris obinet; ad hoc factum, ut per eum fetus in utero matris nutriatur. Hinc Regae vocatur umbilicus, id est medium, Italia. Et Cicero, Act. vi in *Verrem*: « Et repletam, ait, esse Liberam, quam eandem Proserpinum vocant, ex Eneidos memore, qui locus, quod in media insula est situs, umbilicus Siciliae nuncupatur. » Et Livius, lib. V, Aetoliism vocat umbilicum Graeciae. Umbilicus ergo significat medietatem in actionibus omnibus servandam, ac medium, in quo consistit virtus, a quo si declines ad extrema, incidis in vitium.

Sensus ergo est, q. d. Si timeas Deum, et recedas a malo, puta a vitio, erit sanus nubi loco tuo, id est, erit sana et omnibus numeris absoluta actio virtusque tua, quae fugiens extrema vitiorum quae pollutent doctores; quam sanam futuram esse dicit, quia sana erit eorum doctrina atque zelus ardens. » Unde de sponsa dicitur *Gen. viii*: « Umbilicus tuus erit tornatis non indignis poculis, id est, illi, quibus aliquid stomachus et venter, opus habent vini potione et calore afferat; non sic tibi, cuius in corde tantopere exardet et aestuat elapsus et zelus. »

Quarto, umbilicus ob viciniam lumbos, ventrem et genitalia, representat « facilitatem spiritaliter generandi, inquit Hugo, per verbi praedicationem, quae pollutent doctores; quam sanam futuram esse dicit, quia sana erit eorum doctrina atque zelus ardens. » Unde de sponsa dicitur *Gen. viii*: « Umbilicus tuus erit tornatis non indignis poculis, id est, illi, quibus aliquid stomachus et venter, opus habent vini potione et calore afferat; non sic tibi, cuius in corde tantopere exardet et aestuat elapsus et zelus. »

Porro apte umbilicum componit et comparat ossibus, quia sicut reliquum corpus ossibus et nervis componitur, ita venter umbilico quasi nervo et catena colligatur. Unde repetitur illius lumbalis est, fides illi libere, vocatur *צדק* *scilicet*, id est notus concupiscuntur.

Mystice primo Lyranus: Sanctus umbilicus, ait, est boni animi dispositio, puta moderatio in prosperis: in multa ossium est robur et constantia in adversis. Secundo, Beda: « Intelligitur, ait, operum adiutorium umbilico, ad statum perfectionis per timorem Dei convalescit. Per eundem irigatur ossa, id est, animi vires et robur recreantur et firmantur, a ad superandos omnes labores, tentationes et difficultates sine lassitudine, lassam enim animo labore fractis medulla ossium animi, et sensum consumi solet. Hugo S. Gregorius Nazianzenus, orat. 20, S. Basilium comparat Achilli, quem lingunt Poete educatum a Chirone centauro, ab eoque nutritum medullis leonum et cervorum. Longo enim melius sanctiusque educatus fuit S. Basilus a timore Dei quam pedale gogo, ab eoque et sanctum audaciam hominum, et pium pavorem cervorum hausit et suxit. In Nicetas ibidem, et ex eo noscit Salazar, Tertio, auctor *Catena Graecorum*: Animae ossa, ait, sunt rebus firmioresque illius vires, quae singulae, et suo munere probe funguntur, singulae dura et diligentia egent. Ad memoriam pergit illud: « Memor fui Dei, et delectatus sum. » Ad medium et contemplativam animae partem illud: « Consideravi opera tua, Domine, et obstupui. » Ad appetitum vero ejusdem portionem illud: « Coram te, Domine, omne desiderium meum. » Ad religiositatem tandem illud: « Consideravi res tuas quos, » et quae sequuntur. Perro autem per corpus, universam omnium animae facultatem congeriem accipere licet: « Omnia ossa mea (inquit Propheta) dicent: Domine, Domine, qui similis tibi? » Cura proinde et studium virtutum integram sanamque vitam tuam conversationem conservabit; gratia autem et benignitas Dei corpori tui sanitatem impertiet. Anagogice, corpora nostra in presenti vita sunt infirma et ulcerosa; nam et

terro concupiscit adversus spiritum, et spiritus vicissim pugnat adversus carnem; at cum illud quod in corruptione satum fuerat, ex terra pulvere semel surrexerit, integris mox sanitati restituitur. Curatio autem perfecta tum demum humanis ossibus continget, quando os cohibet ad os, et articulus ad articulum, et compago ad compaginem. Tunc enim, iuxta Prophetam praedictionem, ossa nostra florebit sicut herbae campi. Aliter: Tunc, inquit, corpus tuum perfecte iustitiam actionem sortietur, fiorente nimirum jam tum illo, letoque virtutum colore et venustate admirabiliter splendente. Et cogitationibus tuis, quae oritur more animam intus constringunt, plena a Deo curatio veniet. Haec ille.

9. HONORA (Chaldaicus, glorifica) DOMINUM DE TUA SERVITANTIA, ET DE PRIMITIIS OMNIUM FRUGUM (Syrus, fructuum) TIBI ROR DEI. — Ita Romana et Hebraea. *Verum* Beda, Lyranus et alii legunt, *de pauperibus*; Septuaginta, *honora Dominum de justis tuis laboribus* (Chaldaicus, de tuo mammona; Syrus, de tua possessione; Vatablus, de tuis opibus; Pagninus, divitiis tuis), et *primicias de ei de tuis fructibus iustitiae*; Aquila, Symmachus et Theodotus, *de germinis tuis*; Hebraeus, *de proventus tuis*; S. Augustinus, serm. 1. *De decimis*: « Deliba ei de tuis laboribus. »

Primo, Beda, Lyranus, Hugo, Dionysius haec accipiunt de elemosyna, q. d. Da elemosynam, non tam ut subvenias pauperi, quam ut Deum per eam honores, scilicet faciendo eam pura intentione placendi tui Deo, eumque honorandi; ideoque fac eam animo hilaro, largo et liberali, ac de primis et melioribus fructibus, uti praecipit Deus, Num. xviii, 29. « Da ei, » id est, da pauperibus propter amorem et honorem Dei; honor enim divinae majestatis exigit ut meliora et majora ei dentur, non ex rapina, sed ex bonis justo labore partis, itaque animo laeto et liberali. Denique Dei honor est, quod divites, quos ipse sui vicarios constituit, provident pauperibus; Dei enim est omnibus providentia: transcripsit in divites, ideoque illis divitias dedit, ut ipsi per eas vice versa succurrant pauperibus. Quare cum id divites praesent, consulunt honori divinae providentiae, faciuntque ut pauperes eam agnoscat et glorificent. Hoc est quod ait Apostolus: « Ministerium huius officii (elemosynae) non solum supplet ea quae desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino, per probationem ministerii huius glorificantes Deum, et etc. Gratias Deo super inenarrabili dono ejus, » II *Cor. ix. 12*. Ita hunc locum explicat S. Augustinus (si tamen is est auctor), lib. *De Vita Christiana*, cap. xii: « Melius est, ait, te non facere elemosynam, quam unde pastos legis, inde plurimos, denudare. Nam elemosynam Deus comprobat, quae de justis laboribus ministratur, sicut scriptum est: Honora Deum de tuis iustis laboribus, et

et deliba ei de tuis iustis fructibus. Nam illam elemosynam abominatur et reprobat, quae de lacrymis praestatur alienis. »

Secundo, alii haec accipiunt de oblationibus, victimis, decimis et primitiis iuxta legem Deo offerendis; dum enim haec offerantur Iudaei Deo, hoc ipso protestantur se haec a Deo accepisse, ideoque illi accepta referre. Unde primitias dabant quasi primos et meliores fructus, decimas quas frugum complementum: ut testarentur, tam prima quam media et ultima, adeoque omnia, se a Deo accepisse. Primitiae, inquit Vatablus, significant inchoationem a Deo, decimae vero perfectionem: Deus enim dat incrementum et portio haec ergo probationem honorant et glorificant Deum, ita S. Hieronymus in cap. xlv *Ezek.*, Cyrillus, lib. II in *Joannem*, cap. xxi. S. Gregorius, lib. VII *Registr.*, epist. 111: « Quidquid, inquit, in Dei sacrificio ex seculo offertur, omnipotentis Dei non placet tractandam, sed irrita sine scriptum est: Honora Dominum de tuis iustis laboribus. » Sic et Cajetanus, Bayanus, Jansenius, R. Salomon, R. Levi et alii.

Hic sensus hoc loco magis proprius et genitius est, tum quia per vota, sacrificia, decimas et primitias proprie honoratur Deus: illorum enim oblatio est actus religionis, cuius actus elicitus est Deo debitum honorem et cultum tribuere; elemosyna vero est actus elicitus a misericordia, qui subinde duntaxat imperatur a charitate, vel religione; tum quia haec omnia proprie spectant Deum, deoquae actus quibus eum colere debeamus, nimirum sperando, reverendo, honorando illum per oblationes lege praescriptas.

Allegorice S. Cyrillus, lib. III in *Joan.*, cap. xix: Christiani, inquit, in lege nova offerunt Deo fructus iustitiae, eum non corruptibili et exteriori materia, sicut Iudaei, sed ut veri adoratores adorant Deum in spiritu et veritate, uti sanxit Christus, *Joan. iv. 22*. Sic et auctor *Catena Graecorum*, qui et addit: Allegorice autem in Deo primitias offert, qui omnem recte factorum causam et laudem illi, tanquam primario auctori humiliter submitte soque animo tribuit, sibi vero ex omnibus nihil quiddam proprium ascribit; aut qui ex quovis studiosae actionis genere aliquid illi tanquam primogenitum offert. Exempli causa, mane dum a somno exurgit, primitiarum loco defert illi orationem et gratiarum actionem; et verbis autem tanquam primitivam offert illi psalmodiam: idemque in reliquis omnibus operibus et actionibus, ex quibus iusta oblatio fieri potest, observare operat. Tum si omnem curam et cogitationem a prime exortu usque ad seram noctem ab omni vitio prae incoantamantamque refrenare studeat, omneque voluntatis suae momentum Deo assignat in summa, jubemus hinc omnes bonorum operum fructus Deo fideliter offerre. Per horrea autem et torcularia sensilis appetitus vires insinuat; per frumentum vero morum praecipua divinaque

sapientia decreta, nec non reconditos sacramentorum Scripturarum sensus; per cellas tandem facultates animarum, quae rationi obstinate repugnant; hanc enim omnes in rebus impleri oportet, quas quisque ex mystica sua messe aut spiritali vindemia colligerit. Hec ille.

10. Et implebuntur horrea (Aquila, apothecae) tua saturitate, et vino torcularia tua redundabunt. — BYRUS, *terra saturientis, q. d. Si honores decem dando eleemosynam pauperibus, vel poenitentiam dando oblationes, decimas et primitias lege perscribitur deo, deus vicissim dabit tibi copiosam messem frumenti, et uvarum vindemiam, ex quibus mella vini dolia exprimas ea copia, ut vinum redundet et superfluat. Per saturitatem enim intelligitur abundantia frumenti et fragum, quae heros cum familiis affluat exsaturent. Est meta lapsus vel metonymia; ponitur enim effectus pro causa, puta saturitas pro frumento. Unde Septuaginta vertunt, ut impleantur cellaria tua saturitate frumenti, vino autem torcularia tua redundabunt, vel superfluent; Vatablus et Pagninus, vino torcularia tua te rumpent. Hoc enim proprie significat Hebr. כרם ופרת, q. d. Tanta erit vini copia, ut torcularia ipsa disrumpantur, ait Aben-Ezra. S. Hieronymus, in cap. xlv. Eszech. legit, implebuntur horrea tua frumento; S. Augustinus, serm. 1. De decimis, replentur aera frumento. Ad ditque: « Si non erunt in eis neque morbi, neque casus, » q. d. Erunt fruges tuae uti melle, ita sane et integra, sine vitiis, vel infortunio illo. S. Isidorus legit, implebuntur horrea tua ubertate; quae vox ducta est ab uberibus lacte fecundis, sicut enim lacte quo plus lactis emanant, eo plus novi admittunt et recipiunt; sic opes quo magis in eleemosynas et oblationes Dei erogantur, eo magis affluunt. Unde Clemens Alexandrinus, lib. III. Prolog. cap. 1: « Largitio, ait, bonus est finis benignitatis, et potum silentibus communicans rursus augetur et replitur; sicut ad ubera, quae augentur vel imunguntur, solet lac copiosius accedere. »*

Natio est prima, quia id ipsum hoc loco et aliis, quasi congruam pietatis mercedem et premium deus promittit. Unde Eccl. xlv. 11: « Sanctificas, ait, decimas tuas. Da Altissimo secundum datum alius, etc., quoniam Dominus retribuens est, et septies tantum reddet, lib. » Vide ibi dicta.

Secunda, quia qui opes erogant in opera pia, ad recte eis utuntur; quare merentur earum esse dispensatores et domini. Quocirca illis eas creditur et committit Deus, neque ac homines prudentes et pii, qui sua optime erogare et utilissime collocare possunt. Unde Hebraei elegantius, sed vera peronomasia dicunt: *osor avar, id est decima dicit, et avaritiam dicitur; osor avar, id est decima dicit, et avaritiam dicitur; osor avar, id est decima dicit, et avaritiam dicitur.* Avaritiam si deus decimas deo, ipse te ditabit. Avaritiam, qui opes recondunt; aut prodigii, qui eas dissipant; profundunt vel abigunt, tam Deus quam homines opes negant, imo subtrahunt. Unde S. Augustinus, hom. 1. De decimis: « Ite, ait, est

Dei iusta consuetudo, ut si illi decimam non dederis, tu ad decimam revocaris, scilicet novem opum paribus detracta. » Ita Cain, qui avaro peccata dabat Deo, Deus vicissim in os regerit: « Non dabit tibi terra fructus suos, » Genes. iv.

Tertia, quia hoc possit natura frugum et opum, ut scilicet expandantur in id ad quod a Deo creati sunt, scilicet ad honorem Dei, et alimentum egenitium; hic enim est finis, et quasi beatitudo earum. Unde Septuaginta, id est pecunia, Graeci dicuntur *ais tis rētia*, id est *ab utendo*, quod scilicet eis bene uti, sanctique eas expendere oporteat. Quare fruges, si loqui possent, clamarent; vel, si alas haberent, ubique avolarent ad viros pios, qui illis pie utuntur, eaque in Dei honorem erogant.

Quarta, quia id congruit Deo, amicum Dei sapientia, iustitiam et sanctitatem, qui sua dona sapienter, iuste et sancte affundat in eos qui eisdem sapienter, iuste et sancte sunt usuri. De gloriam et pauperum alimentum. Unde ipse Malach. iii. 10: « Inferte, ait, omnem decimam in horreum meum, et sit cilium in domo mea, et probate me super hoc: si non aperuerit cataractas caeli, et effuderit vobis benedictionem usque ad abundantiam. » Qua de re libidem plura dixi.

Myrtice, vir pius Deum sanctis operibus colens, omnesque suas domos mentis et corporis, quae a Deo accepit, ad eisdem honorem referens, ad eiusque laudem et gloriam expendens, implet horrea mentis suae sapientia, gratia et virtute. Ita si Levi. Quare in eo impletur spiritaliter, quod corporaliter presertim est iudeis sub Ecclia, quorum hoc est vox II Paral. xxxi. 10: « Ex quo ceperunt offerri primitiae in domo Domini, comedimus, et saturati sumus, et remanserunt plurima, eo quod benedixit Dominus populo suo. » Anli S. Cyrillum, lib. XVI in Levit. Iustus manducans replet animam suam non cibo corporali (hic enim iustus sepe defuit et dest), sed cibo caelesti, qui est verbum Dei et sapientia eius, quo semper pascentur iusti.

11. DISCIPLINAM DOMINI, FILII MI, NE ABJICIAS, NEC DEFICIAS (Aquila, ne reprobes; Chaldaeus, ne exeres; Theodotion, ne reprehendas, neque fastidias; Chaldaeus, ne nauseas; Syrus, ne laetio officaris cum ad te corrumpis. — Septuaginta, *filii, ne parvipendas disciplinam Domini, neque fastidieris* (Graeco *in tebo*, id est in *disciplina*, ne exerveris, non cadas animo) ab eo correptus; S. Hieronymus in cap. xx Eszech. legit: « Fili, ne contristeris ad disciplinam, neque deficias quando ab eo argueris; » S. Cyrillus, lib. De Habitu virg.: « Fili, ne neglexeris disciplinam Domini, nec defeceris ab eo correptus; » Pagninus: « Correctionem Domini, fili mi, ne abjicias, et ne tedio afficiaris propter increpationem eius; » Tigurini, castigatio-nem Domini, fili, ne exeresis, neque fastidias; Vatablus, ne moleste foras ad increpationem eius. Quocirca ait R. Salomon Isaacides: Si Deus erummas, quibus corrigaris, angeli velis, eas imprimis tu

angulare Dei munus habeto; sicut enim pater, qui filio unice dilecto benefacere studet, postquam illum flagello percussit, mox eundem blanditus delinit, ita iucundiora tibi bona videbuntur, postquam vapularis.

12. QUEM ENIM DILIGIT DOMINUS, CORRIPIT (Septuaginta, arguit), ET QUASI PATER IN FILIO COMPLACET IBI. — Hebraeus, et tanquam pater filium vult; vel, et tanquam pater filium (castigando) delectatur; Chaldaeus, et sicut pater qui corrigit (Syrus, erudit) filium suum; Vatablus, quem enim Dominus amat, obijgat (Pagninus, increpat), et tanquam pater filium (corrigit quem) amat unice; Septuaginta vero alii punctis legentes vertunt, quem enim diligit Dominus, arguit; flagellat autem omnem filium quem suscipit.

Per disciplinam ergo accipe correptionem Dei, tum eam quae fit per verba Dei vel viciorum argus, puta rectorum, concionatorum, confessorum, magistorum, etc.; tum eam quae fit per flagella et tribulationes a Deo immissas vel permissas, sive ad culpam commissarum castigationem, sive ad committendarum preservationem, dum videlicet ad patientiae et virtutis incrementum Deus innocentes et immeritum affligit, ut afflixit S. Job. Error enim damnatus, a Pontifice est hic: « Omnes iustorum tribulationes sunt poena peccatorum. » De verbali castigatione hunc locum explicat Christus, Apoc. cap. iii. 19, dicens: « Ego quos amo, arguo et castigo. » De reali per verbera et flagella castigo. S. Paulus ad Hebraeos cap. xii. vers. 5, ubi ex Septuaginta sic ait: « Filii mi, noli negligere disciplinam Domini, neque fatigeris, dum ab eo argueris; quem enim diligit Dominus, castigat; flagellat autem omnem filium quem recipit. » Septuaginta enim, et ex his S. Paulus, aliis punctis in Hebraeo legerunt *QND kib*, id est *affligit, flagellat, cruciat, dolere facit*; pro quo Noster et alii legunt *QND kab*, id est *sicut pater*. Esto Noster Hebraea in Hebr. cap. xii. 3, censet Septuaginta legisse iisdem poena punctis quibus Noster, scilicet *QND kab*; hoc enim primo significat « sicut pater; » secundo, « flagellat, » legendo *QND* per *patet* sub *aleph* (et forte tempore Septuaginta comets character non differat a *patet*), ut ad ponitur pro *patet* vel *hapti*, scilicet *kab* pro *kib* vel *kibib*. Rursus Baynus subaudit « castigat; » unde iisdem punctis legens ait *meti, quem enim diligit Dominus, castigabit, et sicut pater filium (castigat) cui bene vult*. Fusa haec laetum tractat S. Paulus Hebr. cap. xii. 3 et seq., ac ego ibidem; quare hic plura non addam, ut ad ulteriora, quae multa supersunt, pergam.

Summa est, per disciplinam significatur hic tum mortuum castigatio, tum severa edocatio. Deus enim suos filios non educat blande ut mater, ne eos faciat molles et ignavos, iuxta illud:

Blanda patrum reges facit indulgentes matres; sed dure ut patet: laqueus primo, ut puerilem le-

vitiam deponant, sicutique maturi et viri. Secundo, ut vicia perlicite et mature immata rescent. Cum corrigaris ergo, « ne deficias, » id est, ne pusillanimitas tua, ne ob id te abijcias, ut servi facere soleant; sed potius gloriare, et excellentem te reputa tunc enim, ut pulchre ait Narsissimus de plaga grandinis: « Recepisti moniam in gemoribus. » Unde rationem correptionis subdit, dicens: « Et quasi pater in illo complacet tibi, » q. d. Quia Deum pro singulari amore filiorum in illis sibi complacet, idcirco nequit in eis aliquid tolerare, quod sibi displiceat: hinc illos castigat, ut illud tollat. Quare sicut medicus urens et se, cum non irascitur repro, sed aegritudini: sic Deus castigans non irascitur filii filii vitiosis, sed ipsi vitiis, ad quos pro filii pugnat contra vicia. S. Augustinus in Psal. xxi: « Intellige, ait, homo, medicum esse deum, tribulationem esse medicamentum ad sanandum, non prociat ad damnationem. » Unde Apostolus hanc Dei disciplinam ait esse consolationis, non desolationis, Hebr. cap. xii. vers. 3.

Tertio, ut evadant duri et fortes tam corpore quam animo, quasi athlete ad subvertendos quosvis labores et agones. Unde Seneca, lib. De Providentia: « Deus, inquit, homines ut severi patres dicitur educat, vultque eos dolo minus, sed damnis colligere robor. » Et Glossa: « Tanto robur, ait, de flagello, quo castigamur, murruratur debemus, quanto certius in eo pugnas paterne dilectionis tenemus. » Hoc est quod ait Doct. cap. vi. vers. 21: « Quam aspera est animi sapientia indoctis hominibus; quasi lapidis virtus probatio erit in illis. » Vide ibi dicta. Et Isidorus Pelusota: « Vir patiens, inquit, laborum exploratio est; et quasi lapis probatur bonitas auri, sic labor et dolore probatur bonitas patientiae et patientiae. Nam, ut ait Narsissus in carm. De Virtute et vitiis: « Patientia mollescit in duritia. » Sicut ergo bonus stomachus coalescit cibos quantumvis duros, sic valida patientia deoquit adversitates quantumvis graves. Ex adverso sicut imbecillis stomachus carum salsum concoquere non potest, sic infirma et debilis patientia acria verba et verbera digerere nequit. Unde S. Chrysostomus, hom. 2 ad Popul.: « Quod, ait, de voluptate dixi, eam non in chorum apparat, sed in comedentium, dilecti situm esse, idem de contumelia vel molestia dico, eam non a contumeliantium sententia, sed a patientium affectu constructi vel destrui. » Hoc est quod ait Sapientia: « Contumeliae dolorem non in se, sed in sensu vitientis sentiri. »

Quarto, denique Sanctos crucibus exoret Deus, ut mereantur gloriam aeternam, ad quam eos destinat et preparat. Ita S. Augustinus in Psal. xciii: « Duos illos, ait, trahet homo: alterum castigat, alterum dimittit: facit unus male, et non corrigitur a patre; alter, mox ut se moverit, flagellatur. Unde ille dimittitur, et ille caditur; nisi quo hinc cetero hereditas servatur, ille autem dimittitur ex-

hæredatus est; videt eum non habere spem, et dimittit eum, ut faciat quod vult. » Plura hæc de re dixit Jacob, 1, 2; Apoc. III, 19; Eccl. II, 1 et seq. Eum ergo, o athleta Christi, affligeris, vexaris, tribularis, cogita, non ab homine, sed a Deo tibi hæc quasi disciplinam immitti, ideoque eo amore, quo Deus quasi pater tibi ea immittit, eodem quasi filius tanti patris ea suscipe, ac brachijs voluntatis extensis amplectere dicendo: Hæc crux, hæc eruna mihi a te, o Pater, ab æterno destinata est; amplector eam ex toto corde, quia sic placetum anto te. Et cum S. Andrea: « O erux amabilis: diu desiderata, concupiscenti animo preparata! Gaudens ad te venio. Suscipit me per te, qui pro me pendidit in te, et per te me redimit. »

Nota: Hæc fuit Salomon præcepta de cultu Dei, tunc numero sunt quinque. Primum est de spe, quod assignavit cap. II, v. 18. 3: « Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo; » secundum de reverentia, vers. 6: « In annibus vis tuis cogita illum; » tertium de timore, vers. 7: « Time Deum, et recede a malo; » quartum de religione, vers. 9: « Honora Dominum de tua substantia; » quintum de patientia, vers. 11: « Disciplinam Domini non abjicias. »

Moraliter, discit hinc quantum bonum sit disciplina et castigatio Dei. « Disciplina, ait S. Augustinus, tract. De bono disciplina, tomo IX, magistra est religionis, magistra vere pietatis, que nec ideo increpat, ut ledat, nec ideo castigat ut nocent, Dæmonique mores hominum irata corrigit, inflammata custodit. Ita Salomone dicente: Fili, ne deficias a disciplina Domini, neque fatigeris, cum ab eo increparis. Quem enim diligit Dominus, increpat; flagellat autem omnem filium quem recipit. Nihil profecto est quod non disciplina aut emendet, aut salvum faciat. Quam si quis sapiens apprehenderit, nec gratiam amicitiarum perdit, nec periculum damnationis incurrit. » Idem, De Visit. infern. citato hoc loco: « Vis scire quia infirmitas corporis salutem anime parituri? audi Dominum Apostolo

respondentem: Virtus in infirmitate perficitur; si dicat: Complectere quam pariter infirmitatem; quoniam illa proficies de virtute in virtutem, si in infirmitate virtus argumentatur. Virtus autem est salus animæ, infirmitas corporis; quandoquidem per virtutem animæ parit salutem, donum Dei est: non enim est aliunde nisi ex Deo salus animæ. Flagellum ergo Dei ne contemnas, sed flagellatum deo: Deo gratias. Dilige corripit, diligere corrigentem, dilige arguentem. Non in furore, non in ira, sed in misericordia aperi pulsanti, devotus esto vocanti, gratias age miseranti, redi ad te, cogita parumper, cogita de Deo, pensa si potes, quoniam super omnia opera sua imputat miserationes. Ipse Deus est, ipse iudex est, nec te vult damnari, nec vult te male judicari, vult tui miserari, flagellat in te misericorditer, quem in eum deliquisti pernitenter. »

Hinc S. Augustinus, lib. I de Serm. Domini in monte (et habetur 23, Quæst. IV, cap. 11 Ea videri dicit), docet Superiores debere imitari Deum, ut quasi patres castigent suos ex amore, non ex odio vel vindicta. Rursum Deus, inquit S. Cyrillus, lib. De Habitu virginum, corripit ut emendet per disciplinam, ac consequenter docet singulos, etiam sacerdotes, debere amare, non odisse disciplinam, ac eos qui se de erratis admonent et corripunt. « Disciplina, inquit, custos spei, retinaculum fidei, dux itineris salutaris, fomes ac nutrimentum bonæ indolis, magistra virtutis, facit in Christo manere semper, ac jugiter in Deo vivere, ad promissa cœlestia et divina premia pervenire. fano et sectari salubre est, et aversari non negligere lethale. Fili, ne neglexeris disciplinam Domini, nec defeceris ab eo correptus, » etc. Causam subdit: « Considerantes quod templum Dei sint membra nostra, ab omni fæce contagiosis antiquæ lavari vitalis sanctificatione purgata; nec violari illa aut pollui fas est, quando qui violat et ipse violatur. Eorum non templorum cultores et antistites sumus; serviamus illi, cuius esse jam cepimus. »

TERTIA PARS CAPITIS.

DE DIGNITATE, USU ET PRETIO SAPIENTIÆ.

Idem argumentum tractat Ecclesiasticus osp. 1, cap. XV, cap. XXXIX. Vide ibi dicta.

13. BEATUS HOMO QUÆ INVENIT SAPIENTIAM, ET QUI AFFELIT PRUDENTIAM. — SYRUS, qui invenit prudentiam: Chaldaicus, qui profertur vel eructat intelligentiam; Septuaginta, et mortalis (S. Augustinus contra Adimantum, cap. XIX, legit immortalis) qui videt (Scholiast. qui tenuit) prudentiam; Tigrina, « scilicet hominem quæ invenit sapientiam (id est cognitionem Dei, quæ fit per disciplinam et tribulationem, ait Vatablus, et qui haurit, vel eruit prudentiam; Pagninus, beatus homo qui invenit sapien-

tiam, et homo qui eduxerit eam in lucem. Hebraeus est pater iaphic, quod Aben-Ezra exponit, q. d. Beatus homo qui, postquam sapientia imbutus fuerit, eam in vulgus prodit. Et R. Salomon: Iaphic, inquit, id est eductus, q. d. Beatus est qui alios sapientia imbuti, qui scilicet illam corde suo conclusam et latentem ore suo deponit, et aliis communicat.

Beda, Aben-Ezra, Dionysius, Salazar et alii hæc nectant precedentibus: « Disciplinam Domini, fili mi, ne abjicias, » ut eausdem subdat dicens: « Beatus homo qui invenit sapientiam, » q. d. Discipulus

nam et castigationem Dei amplectere. Imo beatum te aestima, quia per eam pervenies ad veram sapientiam et virtutem, in qua vera beatitudo consistit, juxta illud Job v, 17: « Beatus homo qui corripitur a Deo: increpationem ergo Domini non reprobes: quia ipse vulnerat, et medetur; percutit, et manus ejus sanabunt. » Dei ergo disciplina sunt castigatrix, sive castigatrix, nimirum passiones et crucis a Deo immissæ sunt discipline et doctrina, imò beatitudines, atque, ut ait S. Paganus Episcopus Barcinonensis in Parensi ad penitentiam: « Tribulatio est repertorium divinarum, et inventarium cognitionis Dei. » In cruce enim invenitur Deus juxta illud Psalms: « Cum ipso sum in tribulatione. »

Verum generalis est hæc sententia, nec arctanda ad solas cruce: redit enim de more Salomon ad laudes sapientiam. Plenus ergo sensus est, q. d. Beatus ille qui sive per orationem, sive per studium, sive per tribulationem, sive quo alio modo invenit et acquirit sapientiam; beatus est, qui in ea sensim ita crescit, ut tandem affluat et abundet sapientia, ita ut et in alios eam eructet et effundat. Unde S. Bernardus, De Convivijs ad Clericos: « Si corde, inquit, habueris sapientiam, ore afflues prudentia; sed affluere, non effluere cura, » nimirum esto concha, non canalis: concha enim prius se ipsam implet aqua, antequam quidquam emittat; canalis vero omnem emittit aquam quam recipit, nec quidquam in se retinet. Prius ergo te imple sapientia, deinde eam in alios effunde; insipientes enim qui, statim ut aliquid sciunt, volunt esse doctores, totam sapientiam effundunt, et nil ejus in se retinent, uti idem ait serm. 18 in Cant.: « Quamobrem si sapias, inquit, concham te exhibebis, et non canalem, etc. Verum canales multos habemus hodie in Ecclesia, conchas vero perpaucas. »

Hæc facit illud S. Chrysostomi, orat. 4 Contra Judæos: « Sicut, inquit, in pecuniis, qui duos lucratus est aureos, proclivis est ad decem, et ad viginti colligendos et congregandos: sic usu venit in virtute, qui fecerit bonum opus, officiumque præstitit, extimulacionem et exhortacionem sumi, ut quoquo modo benedicta eum! » I. Nam ut siebat S. Dominicus Loricatus, rogatus quomodo ad tantam vite austeritatem pervenisset: « Sicut somnus somnorescens, sic vigilie vigilias parit, labor laborem, penitentia penitentiam allicit et invitat, » ut si unam feceris, secundam, tertiam, quartam, etc. facere gestias, itaque in ea crescas, adeo ut tandem nulla tibi dura vel difficilis videatur, uti videre est in priscis illis Asceticis et Anchoritis. Simili modo aiunt Hebræi: « Peccatum trahit peccatum, et præceptum trahit præceptum, » q. d. Sicut peccatum unum allicit ad alterum, ita observatio præcepti unius allicit ad observacionem alterius, ut si unum impleas, cupias implere et alterum.

14. MELIOR EST ACQUISITIO QUÆ NEGOTIATIONE ARGENTI, ET AUREI FRUITU ET PURISSIMI FRUCTUS EJUS. — Jansenius et alii legunt, et auro purissimo fructus ejus; Complutenses, et auro primo fructus ejus; Syrus, auro purgato vel probatissimo pretiosiores fructus ejus. Sic ergo Nostra versio nectenda et exponenda est, ut « melior est negotiacione repetatur in posteriore membro, hoc modo: Melior est acquisitio sapientie negotiacione argenti, et fructus ejus melior est negotiacione auri primi et purissimi. Hinc esse sensum patet ex Hebræo, qui sic habet: Quia melior est negotiatio ejus negotiacione argenti, et auro melior est proventus ejus. Ita Pagninus, Chaldaeus. Et Septuaginta, melius est, inquit, illam mercari, quam auri et argenti thesaurum; Tigrina, quia postor est auro silibus merca argenti, et proventus ejus auro puro puro, q. d. Studium sapientiam longe antecellit studium divitiarum, ait Vatablus.

Jam quia in negotiacione sunt duo, scilicet merx que emitur, et pretium quo illa emitur, hinc duplex hic dori potest sensus: Prior, q. d. Sapientia est merx pretiosior auro et argento, ideoque pro omni auro comparanda. Posterior, q. d. Melius est sapientia quasi pretio mercari et emere salutem omniaque bonum, quam auro mercari et emere merces quælibet etiam pretiosissimas; proventus ergo et fructus, quem profert purique sapientia, melior et præstantior est quolibet auro et proventus auri. Ex quo inferendum relinquit beatum esse eum qui invenit et acquirit sapientiam; hoc enim præcessit, idque hic probat, scilicet beatum esse sapientem, eo quod sapientia pretium sit inestimabile. Igitur si quaeratur duo: Primum, mercaturam optimam esse spiritalem, qua mercaturam sapientiam et virtutem; mercaturam autem eam oratione, studio, rerum terrenarum contemptu, exercitio et adversus vitam patientia: quare mercaturam hanc longe meliorem, id est digniorem rebus ac utiliorem esse mercaturam qua comparatur aurum et argentum, quia his longe præstat, longeque dignior et fructuosior est sapientia, quo tacite innuit pure sapientiam cætera omnia parvi vel nullius esse momenti. Secundum, longe melius nos per sapientiam mercari et comparare Dei gratiam et gloriam, quam mercatores per aurum et argentum mercantur et emant merces corporales etiam præstantissimas; quare huic uni sapientie mercaturæ nobis esse incumbendum pro omni mercatura auri et argenti, tum ut eam comparemus, tum ut per eam acquirituram felicitatem æternam. Ipsa ergo pretiosior est omni pretio et re pretiosa, ait Eustachius in Catena Gregoriana. Igitur sicut mercatores laborant assidue, ut accumulent aurum, sic sapiens laborat noctes et dies, ut augeat et accumulat sapientiam et virtutem, puta opera bona et merita, quibus immensos glorie thesauros sibi in coelis comparat. Adicit R. Salomon meliorem esse negotiacionem sapientiam, quam sit auri et mercium: quia in hac qui illas vendit, easdem perdit et emptori resignat; in sapientia vero, qui eam aliis communicat, con-

tinuat ad solas cruce: redit enim de more Salomon ad laudes sapientiam. Plenus ergo sensus est, q. d. Beatus ille qui sive per orationem, sive per studium, sive per tribulationem, sive quo alio modo invenit et acquirit sapientiam; beatus est, qui in ea sensim ita crescit, ut tandem affluat et abundet sapientia, ita ut et in alios eam eructet et effundat. Unde S. Bernardus, De Convivijs ad Clericos: « Si corde, inquit, habueris sapientiam, ore afflues prudentia; sed affluere, non effluere cura, » nimirum esto concha, non canalis: concha enim prius se ipsam implet aqua, antequam quidquam emittat; canalis vero omnem emittit aquam quam recipit, nec quidquam in se retinet. Prius ergo te imple sapientia, deinde eam in alios effunde; insipientes enim qui, statim ut aliquid sciunt, volunt esse doctores, totam sapientiam effundunt, et nil ejus in se retinent, uti idem ait serm. 18 in Cant.: « Quamobrem si sapias, inquit, concham te exhibebis, et non canalem, etc. Verum canales multos habemus hodie in Ecclesia, conchas vero perpaucas. »

Hæc facit illud S. Chrysostomi, orat. 4 Contra Judæos: « Sicut, inquit, in pecuniis, qui duos lucratus est aureos, proclivis est ad decem, et ad viginti colligendos et congregandos: sic usu venit in virtute, qui fecerit bonum opus, officiumque præstitit, extimulacionem et exhortacionem sumi, ut quoquo modo benedicta eum! » I. Nam ut siebat S. Dominicus Loricatus, rogatus quomodo ad tantam vite austeritatem pervenisset: « Sicut somnus somnorescens, sic vigilie vigilias parit, labor laborem, penitentia penitentiam allicit et invitat, » ut si unam feceris, secundam, tertiam, quartam, etc. facere gestias, itaque in ea crescas, adeo ut tandem nulla tibi dura vel difficilis videatur, uti videre est in priscis illis Asceticis et Anchoritis. Simili modo aiunt Hebræi: « Peccatum trahit peccatum, et præceptum trahit præceptum, » q. d. Sicut peccatum unum allicit ad alterum, ita observatio præcepti unius allicit ad observacionem alterius, ut si unum impleas, cupias implere et alterum.

14. MELIOR EST ACQUISITIO QUÆ NEGOTIATIONE

dem sibi reservat, imo adauget; perinde ac qui lumine candelam suam candulam alterius accendit, lumen suum non perdit, sed auget et multiplicat. Ista facit proverbium Arabicum alibi a me citatum: « Acquisitio tibi aurum cum mensura, et scientiam sine mensura, » q. d. Opibus quantum vitæ sibi est, ad sapientiam et virtutem in infantium studia.

14. PURTIORE EST CUNCTIS OPIBUS, ET OMNIA, QUAE DESIDERANTUR, HUC NON VALENT COMPARARI. — Pogonius et Vatablus, gemmis hæc est præclarior, et omnia quæ capere potes, et dequiri vel comparari non possunt. Pro opibus Hebraei dicitur *perim*, quod Cajetanus, Paganus, Tigurinus et alii vertunt, margaritis. Noster cap. xx, vers. 15, vertit, *perim*; Syrus, *lapideis præclarior*, et nihil est quod comparatur ei; alii, *adamantibus*. Unde Septuaginta, quos sequitur S. Augustinus *Contra Adamantum*, cap. xii, paraphrasticè nonnulla addentes sic vertunt: « Nonne resistit illi nitrum malum? hæc nota est omnibus appropinquantibus ei; omne autem pretiosum non est illa dignum. » Significat sapientiam adeo esse pretiosam, ut dignitate et pretio superet omnes res pretiosissimas, uti gemmas, adamantes, margaritas, quæ olim, cum magna eorum erat raritas, in India nondum palefata, summi erant pretii. « Principium colimeque omnium rerum pretii margaritæ tenent, » ait Plinius, lib. IX, cap. xxxv. Illic alludens Christus, ait S. Chrysostomus in *Catech.* xii, 45: « Simile est regnum cælorum homini negotiatori qui ventus bonas margaritas invenit autem una pretiosa margarita, abijt, et vendidit omnia quæ habuit, et emit eam. » Vide *trachem* apologus inter margaritam et sapientiam sive virtutem, præsertim hierosolimæ et Apostolicam, quos recensit *Apostol.* xxi, 21: quare hæc plura non addiam.

Hic igitur verum est illud Tertulliani in *Scorpione*, cap. iv: « Si tantum vitæ, quanti verum margaritum? » id est si vitæ et fructus opes et honores ita præstant animas mundanorum, ut pro eis labores, curas, dolores et vitium insuntant: quam hæc excedere debent opes et gloria cælestes, quis parvi sapientia et virtus, ut pro eis vitæ capessant labores omnes, ac probra, tormenta et martyria quælibet forti et alacri animo sustineant!

Secundo, significat sapientiam superare omne desiderabile, ideoque solam cordis nostri desiderium implere et exornare; quia scilicet ipsa sapientia erota est alvina, facta vero est ipse deus, qui solus repleat inmensam animæ nostræ capacitatem et sitim; ut « plena sit voluptas, dum non stimulantur aviditas, » ait Ambrosianus in I Cor. 1, 12. Deus enim inmensum est bonum, quod animam ita implet, satiat et inebriat, ut nil ulterius desiderare vel capere queat. Unde Nazianzenus in *carm. De Beatiud.*:

Felix qui Christum fortibus omnibus emit.
Felix qui pectus tradidit omni Deo.

Tertio, docet sapientiam et virtutem pretiosioram cunctis gemmis et adamantibus, qui ferro, malleis et igni resistunt, imo sunt duriores; simili enim modo virtus solida superat omnia adversa. Unde Septuaginta vertunt, *non resistet illi ullam malum*; imo « crescit adversa iugiter virtus; » est ergo fortior adamantem. Audi S. Chrysostomum, hom. 4 in *Genes.*: « Adamantibus solidiores Dei gratia nos efficit, et si volumus, omnino invictos. Itaque sicut qui adamantem tundit, nihil illi nocet, sed seipsum fatigat et robur suum immittit in hunc modum se habent res nostræ cum salutis nostræ adversario, si armis quæ nobis Spiritus Sancti gratia exhibet, nos manemus. » Addit Plinius, lib. XXXVII, cap. iv, et ex eo S. Hieronymus in *Amos* cap. vii: « Adamas, ait, venena irrita facit, lymphationes abigit, metusque varios expellit a mente, et ob id quidam eum Anachitem vocaverunt. » Idem multo magis facit sapientia et virtus. Tertio, S. Isidorus (qui censuit S. Augustinus, XXII *De Civit. Dei*, cap. iv), lib. XVI *Origin.* cap. xiii: « Adamas, inquit, dissidet cum magnete lapide in tantum, ut iuxta positus ferrum non patiarit abstrahi a magnete, aut si admotus magnes comprehendit, rapiat atque auferat. » Ita Martyrum virtus minas, tormenta et terrores tyrannorum non tantum contempnit et irritat, sed et ambigit, atque ad se attrahit. Audi S. Ambrosium, lib. VII, *epist.* 53, quæ narrat S. Paulum sibi apparuisse et revelasse corpora, æque ac Martyrum SS. Gervasii et Protasii: « Asiasus, ait, iussit B. Gervasium (eo quod idola muta irrisisset) tamdiu plumbalis tundi, quamdiu exhalaret spiritum. Quo remoto iussit sibi adire Protasium. Cui et dixit: Miser, vel hæc vivere stude, et noli *roboreare* (violenta morie) interire sicut et fratertuus Gervasius. Cui B. Protasius respondens ait: Quis est miser, ego, qui te non timeo, an tu, qui me timere probaris? Asiasus dixit: Ego te, miser homo, quomodo timeo? B. Protasius dixit: In hoc probaris timere me et ledi, si non sacrificavero diis tuis (persuaserant enim idolorum sacerdotes Asasio, illum in bello non habiturum victoriam, nisi cogeret Gervasium et Protasium sacrificare diis iratis). Si enim non timeas te ledi a me, ad sacrificium idolorum non me compellerent. Ego autem te non timeas conlemno minas tuas, et omnia idola tua ut sterocæ reputans, Deum solum, qui regnat in cælis, adoro, etc. Age ergo solum, qui regnat in cælis, exorandus, ut mihi possit occurrere cum tuo fratre Gervasio hodie benig-nissimus Salvatoris nostri. Tunc Asiasus iussit eum capite caedi. »

Plura de adamante ac virtute Christi et Martyrum, quam representat, dixi *Amos* vii, 7, item per nubram viderunt philosophi. Unde Stoicorum dogma erat, « nihil esse expectandum præter virtutem, nihil fugiendum præter vitium. » Antisthenes apud Laertium, lib. VI, cap. 1, asserit, « virtutem sibi sufficere ad felicitatem, nec ulla re

opus habere nisi robore Socratico; virtutem esse eranturam, quæ detrahi non possit. Ensis enim et clypeus concutitur; sapiens autem ac virtute præditus nunquam non armatus est, eoque vinci non potest. » Phocion: « Unica virtus, ait, potens est, reliqua cuncta vixit. »

16. LONGITERO DIURNI IN DEXTERA EJUS, ET IN SINISTRA ILLIUS DIVITIE ET GLORIA. — Septuaginta, *longitudo enim ætatis et anni vitæ in dextera ejus, etc.* Arabicus, *quia in dextera ejus longitudo ætatis, et in sinistra ejus divitias, honor et nobilitas*; Tigurinus, *ad dexteram ejus vitæ est diuturnitas, etc.* quod Vatablus sic expliat, *q. d. In potestate sapientie est longa vitæ, opes et gloria.*

Est propositio. Sapientia enim hic more poetico et omnio describitur ut castitas virgo, imo regina, dextera et sinistra premia sui studiosis et assidue ostentans. Dextera autem in Scriptura est dñior et potior sinistra, sicut dextera manus in homine potior et fortior est sinistra, dextraque partes animalis sunt potiores sinistris. Unde motus animalium incipit a dextera, ideoque basilii onera imponuntur sinistræ: « Cum enim dextera movere, sinistra moveri opta sit; oleam rem onera non parvi moventi, sed mobili imponi debent, » ait Aristoteles, lib. De Gressu animal. Hinc et dextera pugnat athleta et milites, ideoque dextera est symbolum defensionis et tutelle, esto apud profanos in dextera, an sinistra fuerit potior, dubitet nonnulli. Fuit enim varium etatum et gentium varium hæc in re mos et consuetudo. Unde Cyrus apud Xenophontem, lib. VIII *Pædis*, convivas suos, quos honoratiore loco exopore valebat, ad sinistram collocare solebat, eamque partem veluti cordi viciniorem digniorem dixit. Idem probat Bellarminus, lib. I *De Rom. Pontif.* cap. xxvii, ex Eusebio, lib. I *De Vita Constantini*, ideoque S. Paulum asserit in priscis imacibus pingi ad dexteram S. Petri, non quasi ipso digniorum, sed quasi ejus stipitorem et satellitem, ut « illic gladio suo em defendat: qui enim a dextris alienus est, ejus quasi latero est et hyperaspistes. Ita Nebrissensis in *Quinquagesima* cap. xxxix. Plura vide apud Bellarminum, Baronium, Lipsium, etc. Verum apud Judæos dextera potior et honoratior erit sinistra. Nam in Scriptura boni et bona ponuntur ad dexteram, mali et mala ad sinistram, ut patet in electis et reprobis, *Matth.* xxv, 33. Gaudet autem Salomon usu et comparatione dextere cum sinistra, ut patet cap. iv, vers. 27: « Vixit quia a dextris sunt, novit Dominus; perveras vero sunt, quæ a sinistris sunt. » Et *Eccl.* x, 2: « Cor sapientis in dextera ejus, et cor stulti in sinistra illius. » Et *Cantic.* ii, 6: « Levra ejus sicut capite meo, et dextera illius amplexabitur me. » Igitur longitudinem diurni potuit in dextera sapientie, quia in homine nil melius est vitæ vitæque conservatione et continuatione. Vita vitæ est basis et fundamentum opum

gloriæ, eorumqueque laborum omnium. Hinc licet æternitas in rebus inanimatis, ut cælis et elementis, sit duratior et esset æternior; inanimatis tamen, ut in Angelis et hominibus est vitæ perpetuitas et æternitas. Unde Isidorus *Periæta* lib. III, *epist.* 149: « *ad vitam*, inquit, *quo æternitas*, id est æternitas est quasi æternitas, vel æternitas, id est æternitas vitæ continuatio, indeque proprio soli Deo, utpote qui solus virtus expertus æternus vixerit, et in æternum virtus sit, congruere asseverat.

Porro Antonius Nebrissensis in *Quinquagesima* cap. xvi, citato hoc Salomone Deo: Quamvis, inquit, per longitudinem ætatis intelligatur interminabilis vitæ jucunda possessio, respicit tamen ad illud, quod qui pertingebat annum vite centesimum, incipit in dextera manu computare, cum in sinistra superiores numerasset: ut de Nestore, qui apud Ovidium dixerat:

Vixi
Anno his centum, anno tertia vivitur ætas

Juvenalis ait:

Felix nimium qui per tot sæcula moram
Distulit, siquæ sua jam dextera computat ætas

Et S. Hieronymus, lib. I *Contra Jovin.*: « Centesimus numerus, inquit, ad sinistra transfertur ad dexteram. » Modum computandi veterum per digitos dextera et sinistra expliat ibidem Nebrissensis. Huc facit quod scribit Plinius, lib. XXXIV, cap. vii: « Janus geminus a Numæ rege dicitur, qui pacis bellique argumenta colitur, digitis ita figuratis, ut *centum* diurnum nota, per significationem anni, temporis et avi se deum indicaret. » Janus enim est sol, cujus annum cursum totidem dies conficiunt. Accessit quod in dextera sit religio. Unde Plinius, lib. XI, cap. xlv: « Inest, ait, et aliis gentibus religio; sicut dextera oculo aversa appetitur, in fronte porrigitur. » Per dexteram enim datam fides datur amicituræ: quocirca ex porrecta salus defenditur, hinc cum Marius in Romæ campo grassaretur, quos salvos volebat, sublatâ exporctaque dextera demotabat, teste Plutarcho et Appiano in *ejus Vita*. Dextram etiam dicitur quod clarissimam, ut *Genes.* xxv, 18, Benjamin dicitur filius dextera, quia pater fuerat in deliciis. Denique festus masculus in dextera signi, feminas in sinistra docet Plinius, lib. VII, cap. iv, Hippocrates, *Aphor.* V, cap. xxvii, et Galienus, lib. III *De Usu partium*.

Ad litteram ergo ostendit in dextera præmittitque sapientia suis discipulis longævitate: quia Deus Indivis (quibus, prope popularibus sibi convivis, primo et proxime scribit hæc Salomon) per Moysen, *Levit.* xxvi et alibi, promiserat longam et felicem vitam in hoc seculo, si sua, id est sapientia, præcepta servarent, ne dimde opes et gloriam, puta abundantiam vini, olei, frumenti, victoriam de hostibus, etc. Porro per hæc tempora-

lia bona promissa Iudeis, promittit similia spiritalia Christianis, æque ac Iudeis: qui non Iudeo et carnali sensu, sed spiritali et Christiano charitatis spiritu legem implebant, quales erant Moyses et Prophetæ, alique sancti veteris Testamenti. Quocirca sapientia hic Christianis promittit vitam longam, id est æternam, in qua nostra beatitudo consistit; similiter gloriam et opes spirituales, quæ sunt virtutes, gratia et dotes gloriæ celestis. Sapientia ergo magis hæc dona a se promissa confert Christianis, quam Iudeis. Confert enim Christianis vitam æternam, inquit Iansenius, quæ hic in spiritu incipit, et in futura pericitur vita. Confert et veras divitias veramque gloriam, quia animum replet multis gratiarum charismatibus, et filios Dei efficit, et eosque reges ac sacerdotes creat, et in futura vita omnis boni abundantiam et æternam gloriam præstat. Huc facit illud Cætonis: «Magister artium est honor et gloria.» Hanc enim alit artes.

Symbolice, multi per longitudinem dierum accipiunt æternam beatitudinem, per opes vero et gloriam temporalium honorum copiam et felicitatem, q. d. Sapientia confert bona tam spiritalia et æterna, quam corporalia et temporalia; sed spiritalia in dextera, id est per se et primario, temporalia vero in sinistra, id est comitanter et accessoria. Recte enim ista per dexteram, quia omnibus commoda et felicia sunt: hæc vero per sinistram, quia multis sinistra et infelicia sunt, uti fuerit ipsam Salomoni, adambulant. Unde R. Levi et Tyrannus per dexteram et sinistram accipiunt primariam et secundariam intentionem, q. d. Sapientia et Deus sui cultoribus primario promittit et confert bona spiritalia et æterna; secundario vero quasi mantissa loco adjicit opes et gloriam, juxta illud Christi: «Querite primum regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis.» *Matth. vi. 33.* Æterna enim sunt fides et caritas (dextera enim fidelitatis est symbolum, ait Rhodiginus, lib. IV *Antiq.* cap. II. Unde in pactis, quibus unus alteri fidem suam obligat, dexteram dextere illius committit); temporalia vero infida, instabilia et mendacia, quia hominum super desiderant. Sic et S. Gregorius in *Psal. v Penitent.*: «Constat, ait, quia per multiplicatam dierum perennis vita accipitur: per paucitatem vero cursus istius sæculi designatur; scriptum quippe est: Longitudo dierum in dextera ejus. Quid enim per dexteram, nisi perpetua vita designatur? Quia ergo Sanctorum requies nullo clauditur termino, recte in dextera Dei dierum dicitur esse longitudo. Idem, III part. *Pastor.* cap. xxvii, citans illud *Cant. ii. Leva ejus sub capite meo, et dextera illius amplectabitur me:* a Sinistram Dei, ait, prosperitatem videlicet vite presentis, quasi sub capite posuit, quam intentione summi amoris premit: dextera vero Dei eam amplectitur, quia sub æterna ejus beatitudine tota devotioe conjungitur. Hinc rursus per Salomonem dicitur:

Longitudo dierum in dextera ejus, in sinistra vero illius divitiæ et gloria. Divitiæ itaque et gloria qualiter sint habenda docuit, quæ posita in sinistra memoravit. Sic et S. Ambrosius in *Psal. cxxvii, octon. 14, ad illud: Anima mea in manibus tuis semper,* citato hoc loco: «Bonis, ait, manus utraque dotata est. Latibus, in eo tamen habent varietatem sui muneris, quod et presentia et futura tempora comprehendunt, ut Leva presentium remuneratrix, dextera futurorum sit.»

Præclarus vero S. Augustinus in *Psal. cxx:* «Spousa, ait, dicit de sponso, de Christo Ecclesia in amplexu pietatis et castitatis. Quid alit? Sinistra ejus sub capite meo, et dextera ejus complectetur me. Quid autem quia sursum erat dextera, deorsum sinistra; et sic complectebatur sponsus sponsam, supponens sinistram ad consolationem, imponens dexteram ad protectionem? Sinistra, ait, ejus sub capite meo. Deus illam dat, ideo sinistra ejus, quia omnia ista temporalia Deus dat.» Et paulo post: «Ego si est sinistra, sit sinistra, sed sub capite sit. Supra illam sit caput tuum, id est, supra illam sit fides tua, ubi habitat Christus. Noli temporalia proponere fidei tue, et non erit sinistra super caput tuum; sed omnia temporalia subde fidei tue, et fidem tuam præpone omnibus temporalibus, et erit sinistra sub capite tuo, et recte dextera ejus complectetur te. Audi hoc ipsam exponi in Proverbis, quid est sinistra ipsa, quid est dextera, cum de sapientia dicitur: Longitudo, ait, dierum et anni vite tue in dextera ejus, in sinistra autem ejus divitiæ et gloria. Longitudo illa dierum æternitatis est. Hoc enim proprio modo dicit Scriptura longum, quod æternum est. Nam quicquid finem habet, breve est. Alio loco: Longitudo, ait, dierum replebo eum.» Et mox: «Sed longævum pro æternitate illa posuit est. Longa vita est in dextera ejus. At vero divitiæ et gloria, id est sufficientia vite hujus, ea quæ bona existantur ab hominibus, sinistra est. Nescio quis venit, et vult tibi percutere dexteram, id est tollere tibi fidem tuam. Tu accepisti aliam in dexteram, præbe sinistram, id est in illud tollat, quod temporale est, et non ea quæ æterna habes. Audite Paulum Apostolum hoc facientem. Homines persequantur in eo quod Christianus erat; percutitur illi dextera, illi sinistram opponebat: Civis Romanus sum, ait. Dexteram contumebant illi, et ille de sinistra terebat, quia illi dexteram ejus timeret non poterantшондum enim Christo crediturant.»

Denique Alchimista, ex eo quod hic dicitur esse opes in sinistra sapientie, colligit sapientiam invenisse alchimiam, id est artem ex are aliove metallo vi lapidis philosophici faciendū aurum vel argentum, adeoque hujus artis auctorem fuisse Salomonem. Verum hæc frivola sunt et nugæ. Vide Pinedam, lib. IV *De rebus Salom.* cap. xxi, n. 1 et seq. Melius Didymus in *Catena Græcorum:* «Per sapientie dexteram, inquit, per-

seclorum hominum virtus et energia significatur; per sinistram, honorum hujus vite affluentia. Per dexteram, divinarum rerum cognitio ex qua immortalitatis vita oritur; per sinistram, humanarum rerum notitia, ex qua gloria et opum abundantia nascitur.»

Aliter R. Salomon Isaacides, q. d. Qui dextere in sapientia versantur, laboribusque rite funguntur, hi diuturnitatem vite, et comitanter opes gloriæque obtinebunt. Qui vero sinistro calle gradiuntur, cum labores obeant, haud tamen ad ejusdem nomen ac dignitatem pertingent, ab eadem nihilominus divitiis gloriæque reprobantur.

Porro cause car sapientia et virtus vitam prolongat, sunt quinque. Prima, quia sapientia sapienter providet tam commoda quam incommoda sanitati et vite; incommoda cavet, commoda accersit.

Secunda, quia sapientia moderatur iræ et tristitiæ, cæterisque animi passionibus, quæ vires spiritus et vitam consumere solent, facillime hominem pacificum, letum, hilarem, ideoque longævum: nam «animus gaudens utatem floridam facit, spiritus tristis exsiccat ossa.»

Tertia, quia sapientia docet prudentiam et temperantiam in cibo et potu, quæ est mater sanitatis et longævitas. Hinc legimus in *Vitis Patrum S. Paulum, S. Antonium, S. Macarium, S. Romualdum,* etc. vixisse, imo superasse centesimum annum. Sic etiam in monasteriis videmus montales, utpote curis vacuus, sobrias, contentus, hilares, vivere 90 vel centum annos.

Quarta, quia virtus non est aliud quam honestas et rectitudo vite, quæ longitudinem vite meretur: et efficit: justum enim est ut qui recte vitam exigit, cum longam et longævam sortitur.

Quinta, quia lex Dei est: «Honora patrem tuum et matrem, etc., ut longo vivas tempore.» *Deut. v. 16;* congruum enim premium est ut ei vita servetur, qui vite cognoscit et honorat auctorem: Deus autem et sapientia est auctor et pater vite nostre. Quare si eam honoremus, eique obediamus, ipsa vitam, quam dedit, conservabit et prolongabit.

Porro Septuaginta hoc loco subnectunt aliam sententiam, quæ nec in Hebræo, nec in Chæaldo, nec in Latino habetur, scilicet hæc: «Ex ore ejus procedit justitia, legem autem et misericordiam in lingua portat.» In quæ verba Olympiodorus in *Catena Græc.*: «Ante, ait, amorum vite, dextere iudem et sinistra sapientie memorat Sapientis; hic vero ejusdem, lingue et oris mentionem facit, adeoque totius corporis effugiem, totaque illius compagem et symmetriam describit, et per quamdam protopopiciam ob oculos nobis ponit.»

Sæpius ergo est, q. d. Sapientia ore promittit, dicit et jubet ea quæ justa et sancta sunt, nimirum quæ legi Dei æternæ, ac misericordiæ et pietati sunt conformia. Ita S. Augustinus, lib. *Contra ad-*

vers. *Legis et Prophet.* cap. xi: «Qui (Deus), ait, nos æque animo injurias sustinere et donare precepit, etc. Et hoc ideo, quia de sapientia dei dictum est, quod legem et misericordiam in lingua portat. Nec per misericordiam delicta delictorum nostris solenter dimitteremus, nisi per legem ipsa delicta discerneremus.»

Secundo, idem S. Augustinus, lib. *De Gratia et Libero Arbitrio*, cap. xiv, tom. VII: «Cum dicitur, inquit: Diligamus invicem, lex est; eum dicitur: Quia dilectio ex Deo est, gratia est. Sapientia quippe Dei legem et misericordiam in lingua portat. Unde scriptum est in *Ps. lxxxvii:* Etenim benedictionem dabit, qui legem dedit, q. d. Sapientia ore edicit sanctique legem, sed eodem ore promittit misericordiam, id est gratiam, qua legem impleas, juxta illud S. Leonis: «Justo instat precepto, qui prevenit auxilio.»

Tertio, noster Salazar exponit, q. d. Sapientia præcepti duritiem mitigat dulcedine præmil. Nisi eodem ore quo fert præceptum, affert et misericordiam, id est, premium liberale et munificum, quod gravitatem præcepti edulcorat.

Denique S. Gregorius Nyssenus notat per protopopiciam istam hæc sapientiam quasi sponsa regiam, quæ ab omni ornatu se ipsam lecto commendat; dicit enim: «In sinistra ejus diviti et gloria. Deinde oris quoque ejus dicit redolentiam, spirantem bonam odorem justitiae, dicens: Ex ore egreditur justitia. In ejus antea labris pro rubore naturali legem florere dicit et misericordiam. Et ut hujus sponsæ invenitur omni ex parte perfecta pulchritudo, laudatur quoque ejus incensus. Dicit enim: In vis justitiæ ambulat. Ejus quoque pulchritudinis laudibus nec dæst quidem magnitudo, cum ejus incrementum accurrerit tanquam planta aliqua bene germinans. Ut autem intelligas quæ planta assimiletur ejus altitudo: ipsa, ait, est lignum vite, quod est quidem nutrimentum his qui eam apprehendant, his autem qui inaniuntur, columna firma ac stabilis, et que non potest labefieri. Per utrumque autem intelligo Dominum: ipse enim est vita et fulcrum ac firmamentum, his autem habet dulcedinem contextus. Lignum est vite omnibus qui apprehendant eam. Comprehenditur autem cum cæteris ejus quoque laudibus potentia, ut per omnia bona impleatur laus pulchritudinis sapientie. Deus enim, ait: Sapientia tandavit terram.» Et paulo inferius: «Post hæc autem incipit tanquam parvulus deducere juvenem ad ejusmodi cohabitationem, ad divinum illamque jam jubens intueri. Dicit enim: Ne dimittas eam, et retinebit te; dilige eam, et custodit te; circumvallata eam, et tu in altum elevabit; honora eam, ut te amplectatur, ut det tunc capiti coronam gratiarum: corona autem deliciarum te proteget. Cum his nuptialibus coronis eam jam tanquam sponsam ornasset, jubet ab ea nunquam separari, dicens: In quæ ambulas, dæc eam»

et sit tecum, cum dormies; te custodiat, ut tecum exspectato colloquatur. »

17. **VIA EIUS VIA PULCHRE, ET OMNES SEMITE ILIUS PACIFICAE.** — q. d. Via per quas sapientia incedit et procedit, passioque nobis calendas et sequendas proponit, sunt elegantes, pacemque et prosperitatem rerum omnium afferunt, iuxta illud Cant. vii. A : « Quam pulchri sunt gressus tui in calcamentis. Illa principis! » Pro pulchri hebraice est צְרִירָא, id est pulchritudo, decor, venustas, elegantia. q. d. Via sapientiae et virtutis sunt viae pulchritudinis, decoris et elegantiae. Virtus enim est vera Noem, vera scilicet pulchritudo, verus decor, vera venustas animae et actuum, totiusque hominis. Unde S. Augustinus in libro virtutis et viti constitutus, cum hinc blanditiae libidinis enim ad se pellicerent, inde deor castitas, eo virtus libidinis omnes distendit : « Apprehendatur enim, ait, ea parte qua intendamur faciem, et quo transire trepidabam, casti dignitas continentiae, serena et non dissipata hilaritas, honeste blanditiosum veniorem neque distansiem, et extendens ad me suscipiendum et amplectendum piis manibus, plenas gregibus bonorum excoptulorum, ibi tot pueri et puellae, ibi juvenis multa, et omnis aetas, et gravis viduae, et vicinas aetas : et in omnibus ipsa continentia nequaquam sterilis, sed fecunda mater filiorum genitorum de marito te, Domine. Et tridit te me irrisione exhortatoria, quasi diceret : Tu non poteris quod isti et istae? An vero isti et istae in semetipsis possunt, ac non in Domino suo? Dominus Deus eorum me dedit eis. Quid in te stas, et non stas? Projice te in eum, noli metuere, non se subtrahet ut cadas. Projice te, securus excipiet te, et salvabit te. » Ita S. Augustinus, lib. VIII Confess. cap. xi.

Porro hebraea ad verbum sic habent, et omnes viae eius via pulchritudinis, et omnes semite eius pax, id est plena pax, adeo ut ipsa pax vocari possint : Septuaginta, viae eius viae bonae, et omnes semite eius in pace; Syrus et Chaldaeus, viae eius viae suavitate, et omnia itinera eius pacifica; Valibus, viae eius sunt viae amicae; Paganus, deliciae; Aben-Ezra, quae voluptate ambulantes in eis perfundunt, et omnes semite eius pacatae; Arabicus vero, de ore eius procedit iustitia, et super linguam suam patet legem et misericordiam, viae eius viae bonitatis, et cursus eius in pace.

Pro via, Septuaginta verbatim exponit, quod primo significat axes curraum; secundo tabulas in quibus leges cum suis penis et praemiis descriptae sunt; tertio, tabulas in quibus militum nomina extraxa sunt; quarto, viae et semitae. Quae omnia recte adaptari possunt sapientiae. Verum hoc loco est, non nisi viae et semitae significare patet ex Hebraeo נתיבות נתיבות, quod omnes ad unum vertunt vias, vel semitas. Sensus ergo est, sapientia sive virtutis vias, id est modos et rationes agendi, esse pulchras et elegantes, itaque decore

compositas, ut omnes in sui rapiant (cum ex adverso virtutum praesentia sint turpes, infames, exosae, execrabiles), ac simul adducere pacem, id est serenitatem et belliciam conscientiae : haec enim consistit in victoria passionum, quam parit virtus. Item adducere pacem cum Deo, quia et cum hominibus, quantum est ex parte virtutis. Haec enim cuique jus suum tribuit, imo et charitatem exhibet, quae mater est pacis. Denique adducere pacem, id est omnem prosperitatem omnique bonum. Verum sicut inter dissidentes saepe lito vel bello pax paranda est : ita et virtus, quia e diametro a concupiscentia dissidet, iugi cum ea collectatione et bello victoriam et pacem sibi parat oportet; quo factio dicit cum Psal. lxxv. iv : « In pace in idipsum dormiam et requiescam. » In pace enim et Christo, qui est pax nostra, secunda bestaque dormit et conquiscit. Unde Beda, qui haec omnia accepit de Sapientia incarnata, puta de Christo : « Via, ait, id est actioes Christi et doctrinae, quae in Evangelio continentur, pulchrae sunt, quia divinae, ac puri hominis modum longe transgressae, et omnia eius iussa ad pacem ducunt aeternam : omnia quae in carne gessit, ad reconciliandum Deo mortales, ad pacificandum cum Angelis genus humanum, ad demonstrandum suis servandae ad invicem pacis et dilectionis exempla pertinent. » Ad idem auctor Catena Graecorum, vias Christi pacificas esse, « quia ipse nobis inhihit ne percussis repercuteremus, aut injuria appetiti resisteremus, aut iniuste criminati recriminaremur, aut habili ludibrio vicissim haberemus. » Ad hanc Salomonis gnomem pertinet illa S. Laurentii Justiniani : « Vitanda sunt quae multis obstaculis impediuntur, quia opera Spiritus Sancti facilia sunt et sequabilia, diaboli vero aspera et plena scilicetibus. » Ita habet Vita eius, cap. ix.

18. **LIGNUM VITAE EST IUS QUI APPREHENDIT EAM : ET QUI TENEBIT EAM, BEATUS.** — Septuaginta, Lignum vitae est omnibus qui amplectuntur eam; S. Augustinus in Ps. xxxii, omnibus possidentibus eam; S. Hieronymus in Isaia lxxv, omnibus credentibus in eam. Posset quoque proprie verbi, omnibus roborantibus eam, id est, omnibus qui fortiter et robuste eam amplectuntur eamque tenent, propagant et propagant. Arabicus, iuxta est lignum vitae, custodiens omnes qui ea protegentur, et qui stantur et, tanquam illi qui nituntur Domino. Est catuchresis, q. d. Sapientia affert sui studiosis immortalitatem et suavissimum vitam, ut faciebant fructus ligni vite in paradiso, imo prae illo magis. Unde noster Pineda in Eccl. cap. ii, vers. 5, num. 9, sic exponit, q. d. Non idcirco erat beatus Adamus, quia edere poterat de ligno vite, cujus fructus nullo manuum illius labore constabat : sed ideo beatus homo, qui labore et misericordia manuum ita apprehenderit sanctitatem et bono-

Septuaginta est lignum vite. Primo. Secundo.

tum virtutis laborem, ut videatur sanctitas in illius manibus atque laboribus radices figere, ex quibus pululit velut arbor vite, cujus fructus est beatitudo.

Elegant metaphora comparat sapientiam ligno vite, q. d. Qui ita firmiter sapientiam, id est virtutem, tenet, ut in manibus illius quasi radices egisse videatur, nihilque facilius ex illis evalli possit quam antiqua arbor ex terra, in qua altissimas radices egit : Set sans in illius manibus lignum vite, id est arbor, quae vitalem fructum ferat, illi, qui in paradiso proveniebat, similem, itaque fructum manuum suarum comedet. Nam sicut paradisi tropologie significabat animam sanctam, perpetua laetitia virtutumque flore et fructu veritatem : sic arbor vite representabat sapientiam, sive virtutem in genere, quatuor vero flumina, quae juxta eam e medio paradisi scaturiebant, representabant quatuor virtutes cardinales, nimirum Ganges prudentiam, Nilus temperantiam, Tigris fortitudinem, Euphrates iustitiam. Ita S. Ambrosius, lib. De Paradiso, cap. 1, S. Augustinus, XII De Civit. xxi, Origenes in Genes. ii, Psal. lib. De Allegoria. Vide dicta Genes. ii, 8 et 9.

Sapientia ergo dicitur lignum vite, vel ut ex Hebraeo vertas, vitam : Primo, quia vitam tam naturalem animo, quam supernaturalem gratie procurat, conservat, prolongat.

Secundo, quia sicut lignum vite vigorem vite, puta humidum radicale et calorem naturalem per defectum senectutis labascentem restaurabat, et pristinae integritati restituebat : sic pariter sapientia sive virtus vires animae et gratiae, vitio concupiscentiae arrosas et senescentes, pristino vigori restituit, imo roborat et adjuvat. Ita Cajetanus juxta illud Isaia lxxv, 22 : « Secundum dies ligni erunt dies populi mei, et opera manuum eorum inveterabunt. » Respicit enim ad id quod dixit vers. 16 : « Longitudo dierum in dextera eius. » Unde S. Hieronymus citans hunc locum Isaia lxxv : « Justus, ait, ut palma hovebit quotidie triumphans de aduersariis, et insigne victoris praefertens. »

Tertio, sicut fructus ligni vite erat suavissimus quae quasi nectar et ambrosia hominis innocenter et sancti, jam inchoantis felicitatem : sic pariter est et sapientia ac virtus, juxta illud Psal. xxxv : « Inebriabuntur ab ubertate domus tua, et torrente voluptatis tuae potabis eos. » Ita Iulianus.

Quarto, sicut lignum vite preservabat hominem a morte, faciebaturque ut homo vivus ab hac vita transferretur ad caelestem et beatam : sic et sapientia transfert hominem a vita gratiae ad vitam gloriae, inquit Lyranus.

Quinto et maxime, lignum vite in paradiso representabat visionem Dei, qua in caelo fruuntur Sancti, ideoque immortales et beati redduntur per omnem aeternitatem : hanc enim assequuntur merito sapientiae et virtutis; ita S. Hieronymus

in Isaia. xlvii, S. Augustinus in Psal. xxxii, et alii. Idque ita esse patet ex Apoc. ii, 7 : « Vincti dabo edere de ligno vite, quod est in paradiso Dei mei. » Et cap. xiii, vers. 1 : « El ascendit mihi fluvium aquae vitae, splendidum tanquam crystallum, procedentem de sede Dei et Agni, et ex utraque parte fluminis lignum vitae. » Vide quae utrobique annotavi. Significat ergo Salomon usum et esum ligni vite, Adha peccato deperditum, per sapientiam restitui, ac consequenter restitui et immortalitatem, quam hoc lignum afferret. Ita S. Hieronymus in Isaia lxxv : Huc facit vulgatum illud, ait Aben-Ezra : « A sapientia viro, qui est parvus quidam mundus, vitam aeterni. »

Allegorice S. Hieronymus in Isaia cap. lxxv per « lignum vite » accipit Christum, qui in medio paradisi, id est Ecclesiae, quasi arbor vitalis, vitam omnibus in se exulentibus largiens, erigitur. Sic et S. Gregorius, lib. XIII Moral. iv, S. Augustinus, lib. I Contra advers. Lxxv et Prolog. cap. xv, et Beda, quem auctor : Sicut lignum vite vivificabat Adamum, « ita per sapientiam Dei, id est Christum, ait, vivificatur Ecclesia : cujus et nunc Sacramentis ac sanguine peccatis vita accipit, et in futuro presenti beatificatur aspectu. » Lignum vite ergo inter alia representabat Eucharistiam, quae vitam gratiae conservat, et cujus vi resurgimus in vitam immortalitatis, ut dicit Christus, Joan. vi, 53. Sic et Dionysius : « Christus, ait, vocatur lignum vite, quia multiplici alimonia reficit ac sustentat fideles, quoquoque de vita gratiae ad vitam gloriae eleventur, videlicet pane lacrymarum, vigore operationum bonarum, donis gratiae, virtutum consolatione, et spe futurorum, imo seipso, sui que corporis ac sanguinis Sacramento. »

Porro Polyechronus in Catena Graecorum per « lignum vite » accipit crucem, in qua Christus quasi fructus in arbore pependit, ut nos sua redemptione, sanguine et gratia cibaret et pasceret, ac immortalitati restitueret. « Per lignum vite, ait, crucem denotat : qui enim Christo sincere solidique adhaeret, illi e ligno illo dimanat incorrupta vita. Qui vero basi illius sessa adjungunt, his fundamentum, cum inconspicue insistant, positum est praevallidum. Sunt enim perinde fete comparati atque illi qui pedem in tuto fixarunt. Sapientia omnibus est lignum vite, qui praviter illam sectantur, plus pro firmum est fundamentum, qui seipso illi innuntur. Nam et in Deo requiescit, et super dilectum suum amore languida suavitur incumbit. »

Et QUI TENEBIT EAM, BEATUS, — qui scilicet constanter eam tenent, anxia cura etiam minima eius monita perpendens, ait R. Levi, et observans, quique in ea firmiter perseveraverit usque ad finem vitae, hic utique beatus est, quia morte aeterna beatitudine donabitur. Hebraice est תומכהו, id est sustentans eam; וְחַן לַמַּלְאָךְ

enim est desuper sustinere, ne quid cadat aut pereat: virtus enim, quia in alto et arduo sita est, sursum est sustinenda assiduo labore et nisu, ne ex fragilitate et concupiscentia deorsum ad voluptates sensiles et carnales decidat et deficiat. Unde Chaldaeus vertit, qui negotiantur vel occupantur in ea; S. Augustinus, possidentibus eam; S. Hieronymus, qui recedantur: super eam, non quasi super mollem et delicatam locum, sed quasi super fortem columenam et infrangibile fulcrum (hoc enim significat Hebraeus: יסוד ימאחז; et tale erat lignum vite); et alibi, creditibus in eam; Pagninus, qui fulcrum eam, ita ut vicissim ab ea fulcrantur et sustentantur; Septuaginta, qui circumstant in eam sicut in Domino securi, q. d. Sapientia illi, qui sibi innuntur et incumbunt, est securi, id est tuta, fida, securi, perinde ac si ipsi Domino incumbenter et innitentur, uli revera ipsi incumbunt et innuntur. Sapientia enim Deum addicit, imo Dei individua comes est socia et illa: Hebraeus enim יסוד ימאחז mensuram significat securum, quam beatum; radix enim יסוד יסוד in pietate significat tam recta incedere, recta firmare gressus, hoc est secure incedere, quam beate et beatum facere. Unde S. Hilarius in Psal. I. omisso sic securi; sic clare legit, lignum vite est omnibus qui circumstantur eam, et qui circumstant in eam sicut in Domino. S. Hieronymus vero, in Isaia LXV, legit, et qui circumstantur super illam, quasi super Dominum firmatas; supple, erit, vel accedet eis. Et S. Augustinus in Psal. XXXI, ex hoc loco docet Deum nobis esse securam possessionem: a Dicit, ait, anima omnino securi, dicit: Deus meus es tu, qui dicit anime nostrae: Salus tua ego sum, dicit securi, dicit: Non faciet injuriam, eum hoc dixerit; imo faciet, si non dixerit. Arboreas volubas habere, quibus beatus essec. Atque Scripturam dicentem de sapientia: Lignum vite est omnibus possidentibus eam; ecce possessionem nostram dixit esse sapientiam; sed ne putet ipsam sapientiam, quia possessionem tuam dixit Scriptura, aliquid esse quod sit te inferas, sequitur et adiungit: et incumbentes in eam velut in domo tua. Ecce Dominus tuus est tibi quasi baculus; securus homo incumbit, quia ille non succumbit. Deo ergo securus: Possessio tua est; possidentibus eam Scriptura dixit: Implevit fiduciam, removit dubitationem. De securis, ama securus, spera securus. Tria etiam illa verba sunt in psalmo: Dominus pars hereditatis meae. Ergo unde beati criminis? Deum possidendo.

Insuper Auctor *Catena Graecorum*, sic legit, lignum vite est omnibus qui adherent illi, quique firmiter illi tanquam ipsinet Domino innuntur; quod explicans Hieronymus: «Si Dei sapientia, ait, est lignum vite, non injuria Adamus ab illo abstinere iussus est. Si quidem in malevolam animam non intrabit sapientia. Quia vero arbor vite oritur ex justitia fructibus, non inveniens eui rei comparat illum qui ad lignum illud vite anhelat, orationem in

seipsam transferens, ait: Ita constitutus est qui in me fidit, ac si in Dominum ipsum spem suam rejiceret.» Denique Salomonem de more imitatus Siracides, cap. XV, vers. 3: «Cibabit, ait, illum (sapientia discipulum) panem sapientie et intellectus (quasi ligno vite), et aqua sapientia salutaris potabit illum; et firmabitur in illo, et non flectetur: et continebit illum, et non confundetur.» Quae verba ibidem exposui.

19. DOMINUS SAPIENTIA FUNDAVIT (SYRUS, POSUIT FUNDAMENTA) TERRAM, STABILIVIT (SYRUS ORDINAVIT) Oculos PRUDENTIA. — Terra enim in medio mundi sine illo fulcro pendula haeret, et firma immobilisque consistit, nulli innixa nisi Deo Deique sapientie, quae eam ita fundavit, et fundatam continet, uti dixi Gen. I. 4. Smiliter oculos, eorumque molem, numerum, ordines, motus, lucem, stellas, etc., in mani hoc et vacuo antea spatio ita stabilivit, ut peripetui eodem tenore subsistant; ipse ergo quasi Atlas eos sustinet et firmat. Septuaginta pro stabilivit vertunt ἀρμόνη, id est, «subito expeditivit, vel citra laborem produxit, inquit Auctor *Catena Graecorum*. Hebraeus enim יסוד יסוד, id est preparare, idem est quod creare, facere, firmare, stabilire. Hoc est quod ait Psaltes: «Etenim firmavit (Hebraice con, vel coen) orbem terrae, qui non commovebitur.» Psalms, XCII, 4. Fundavit enim terram quasi mundi centrum, basin et fulcrum, idque miratur Job cap. XXXVIII, vers. 4: «Ubi eras, ait, quando ponebam fundamenta terrae? Quis posuit mensuras ejus? vel quis telendit super eam lineam? super quo lapsus illius soliditas sunt?» Haec dicit ut ostendat quanta sit sapientie celsitudo, utpote qua Deus usus sit et utatur in summis operibus, puta in creatione et gubernatione totius universi.

Per sapientiam accipit tam essentialiam, quam communis est toti S. Trinitati, tum notionalem sive personalem, quae est Verbum sive Filius Dei. Unde Hieronymus in *Catena Graecorum*: «Et haec quoque, ait, in Dei Patris Filium apte conveniunt, ut qui veritatis et sempiternae scientiae et sapientiae sit, per quem omnia facta sunt. Fundavit terram. Quia cuiusque fidelis anima terra quoque appellari potest, ut qui centesimum fructum proferte nata est. Haec enim ea est, quae de divina sapientie pinguedine sapiens efficitur, Deo Patre ipsam in ea fundante et constituto.» Quod ergo R. Salomon et auctoribus Rabbini per sapientiam accipiunt legem Mosi, asseruntque per eam condita esse universa, insulsum est et fabulosum.

20. SAPIENTIA ILLUS ERUPERUNT ABYSSUS, ET NUBES RORE CONCRESCENT. — Hebr. manant, vel stillant rorem, id est pluviam; vel ex rore stillant, supple pluviam: nubes enim concrenent, et densantur, dum resolvuntur in rorem et pluviam idque fit sapientia Dei, ut scilicet per pluviam natiuntur plantae, geminae et animalia. Hebraea sic habent ad verbum, scientia (Septuaginta, in sensu) qui abyssus scissa vel rupta sunt (Vatilius, dehiscent),

Abysso et ether: rorem distillant. Ita et Syrus. Per abyssum, primo, accipi potest abyssus, id est immensa illa vorago aequorum creata initio mundi, ex qua caetera deinde formata sunt, Genes. I. 2. Secundo, abyssus sunt fontes et fluvii, qui sub terra et e terra Dei sapientia variis in locis scaturiunt, inquit Vatilius, Lyranus, Jansenius et alii. Tertio, proprie ruptae sunt abyssi et cataracte colli in diluvio, cum depluerunt in terram aquam, quae totam terram obruit tempore Noe, Genes. VII, 11. Ita Beda et Capitanus. Secunda expositio maxime videtur genuina: comparat enim abyssos, id est fontes, cum nubibus et rore quasi res stabiles et permanentes; fontes autem et fluvii dicuntur fandi vel dividi et dissecari, tam quia terram aridam dissecando quasi dividunt, tum quia diversis et velut dissecatis locis erumpunt.

Quaerens, quomodo haec nectantur praecedentibus quid enim facit sapientia physica, quae creavit terram et coelos, ad ethicam de qua hoc cap. et toto libro agitur? Respondeo: Variis sunt causae, ob quas hanc illi subiungit Salomon: Primo, quod ipse hoc capite, uti et cap. VIII, et cum sextus Siracides Eccl. cap. XXV, et cap. XLII et XLIII, laudet sapientiam genericis sive in communi, prout complectitur tam creatam quam incretam, tam physicam quam ethicam.

Secundo, quod in Deo utraque sit unum quid; quin et una ita connexa sit cum altera, ut una vicissim exigit alteram, et sit quasi origo alterius. Quis enim Deus sapientissimam habet providentiam et omnipotentiam physicam, quae creavit coelos et terram, et omnia quae in eis sunt; hinc pariter habet sapientissimam providentiam et omnipotentiam ethicam, quae creaturas racionales, quae in coelo et terra sunt, quasi ejus partes et membra, puta Angelos et homines, ethico gubernet, doceatque recte et sancto vivere, proponens ad hoc magna id facientibus premia, et non facientibus supplicia. Vice versa Deus ac Dei sapientia et sanctitas, quae gubernat rationalia, quamque communicat et aspirat hominibus et Angelis, poscit omnipotentiam ad creandam terram, in qua degant homines quasi in loco certaminis et luctae, ac coelos quasi locum Angelorum, et quasi premium recti certaminis hominum sanctorum, ut scilicet eos coelo donet et bect.

Tertio, quia Deus in creatione universi non tantum ostendit sapientiam physicam, sed et ethicam. Deus enim, ut ait Psaltes, «sanctus est in omnibus operibus suis.» Nipitur inter alia Deus in creatione colli, terra, etc., ostendit suam bonitatem, quae ex suaque bona dignatus est communicare creaturis, praesertim homini et angelo, propter quos et ad quorum usum creavit omnia. Quocirca S. Hieronymus in *Ezech. I.*: «Unaquaeque res, inquit, fulgurat Dei cognitionem, et consequenter Dei reverentiam, cultum et amorem. Mundus enim, ejusque creatio, conservatio et gubernatio est opus divinitatis Deoque proprium:

quare in eo clare resplendet divinitas et consequenter Dei majestas, sapientia, sanctitas, etc.; haec enim omnia in se includit divinitas. Quocirca «stabilivit oculos prudentia,» quia magna Dei prudentia fuit tales, tot tantisque oculos creare hominibusque et Angelis spectandos obijcere, ut ex eorum specie Dei majestatem, sapientiam et sanctitatem agnoscerent, colerent, amarent, quae in re vera eorum sapientia, virtus et sanctitas consistit.

Quarto et proprie, haec pertinent ad longitudinem dierum, opes, pacem, firmitatem, gloriam, etc., quae paulo ante dixit ut studiosis afferre sapientiam. Estque argumentum a majori ad minus, q. d. Ne mireris quod dixerim sapientiam haec omnia praestare; ipsa enim multo majora praesertim et praestat, dum creavit et etiamnum creat, id est conservat, coelos, terram et omnia quae in eis sunt; si enim haec potest, quae longe majora sunt, utique et illa quae minora sunt poterit. Addit noster Salazar haec dicit, ut doceat sapientiam non esse inertem et otiosam, sed operatricem et negotiosam. Aeque homines debere laborare assidue in exercitio sapientiae et virtutum, sicut Deus et Dei sapientia assidue operatur, dum conservat, movet, gubernat coelos et terram, ac omnia quae in eis sunt.

Mystice Dionysius: Coeli, inquit, representant Ecclesiam triumphantem, terra militantes, nubes Prophetas et Apostolos, ros eorum doctrinam et gratiam, quae irrigantur et fecundantur hominum mentes, ut sapientiam et virtutem eos doceant. Sic fere et Beda. Hinc sicut terra pendet a coelo, sic Ecclesia militans pendet a triumphantem, utpote a qua nubes et rorem, id est viros Apostolicos, doctrinam et gratiam recipit.

Rursum auctor *Catena Graecorum*: Nubes, inquit, significant inexhaustam judiciorum Dei profunditatem.

21. FILII HI, NE EFFUGANT HAEC AN Oculis TUIS: CUSTODI LEGEM ATQUE CONSILIIUM. — Oculos non tam corporis quam mentis intelligit, q. d. Curo ne hinc mea praecipua et monita a mente et memoria tua, per occupationem aliarum rerum et specierum, tibi exoidant; sed aliis omnibus omissis, et eorum quasi oblitus, his solis intendo, haec unica iugiter menti et memorie tuae obveniant, ut ea opere expleas, itaque sapienter et sancto vivas, ut felicitatem aeternam consequaris. Alitid ad pueros scholares, qui ob humiditas cerebri et ob mobilitatem status, ut facile quid discent, ita facile alia speciebus occurrentibus effluere simunt et obliviscuntur, cum senes qui siccius habent cerebrum, quod semel didicerunt hoc constantiter retineant; quocirca magistri pueros identidem monent, ut quae audiunt in mente conservent. Apposile S. Gregorius Nazianzenus, orat. 49: «Quod, ait, in tranquillis undis evenire certissim, ut cum injectus lapillus contritum effecerit. Alius su-

per alium circulus exciditur, continenterque in superficiem agnatis extremum semper dissolvat: id mihi plane hic quoque accidit; aliud enim in mentem venit, aliud supervenit, aliud esse subdicitur; atque in delecto laboro, dum id quod prius arripui, et quod postea in animum influit, loco cedit et effluit.

Septuaginta vertunt, *sibi, ne sapias*, id est *effluas vel diffusus*; quo alludens S. Paulus, *Hebr. cap. II, 1*; «Propterea, inquit, abundantius oportet observare nos ea quae audivimus, non forte sapienter, id est *per se ipsum*, vel *supereffluamus*.» Ubi fere hunc locum exposuit: quare hic ea non repetam (1).

CUSTOMI LEGEM ATQUE CONSILIUM. — Hebraice, *custodi essentiam meam et cogitationem*. Lex vocatur *essentia*, vel substantia, tum quia est veterum semperque subsistit; tum quia sui observatores facit aeternos, immortales et beatos; tum denique quia legis et virtutis bonum solidum et stabile est, reliqua omnia caduca et evanida, nisi legi et virtuti acriant. Vide dicta cap. II, vers. 7. Unde Septuaginta vertunt, *custodi quum consilium et sententiam*; Figurata, *observa essentiam et propensionem*, id est, ut Natalis, *sciam doctrinam et prudentiam*. Huc facit illud Iheronimus apud Maximam, serm. 17 *De Eruditione*: «Biligentius verborum, quam a sapientibus audire sileat, quam pecuniarum deposita servanda sunt.»

22. *EX ERIT VITA ANIMAE TUA, ET GRATIA FACIUBUS TUIS.* — Vita, scilicet gratia et gloria. Unde ex Hebraeo veritas vite in plurali; nam *חַיִּים* *chaim* in hac significatione Hebraei duntaxat est plurale, ideoque tam vitam quam vitas significat; nihilrum sapientia est signum vite, sive arbor vitalis, uti dicit vers. 18. Septuaginta, *ut erit anima tua, et gratia sit circa collum tuam*; Syrus, *sit collo tuo charitas seu pietas*; Pagninus, *et erunt* (mea precepta) *vita animae tuae, et gratia gutturi tuo, q. d. Si mea haec precepta observes, consequeris vitam gratia in hoc saeculo, et glorie in futuro, juxta illud Baruch IV, 1*: «Ergo liber mandatorum Dei, et lex quae est in aeternum; omnes qui tenent eam, perveniunt ad vitam; qui autem dereliquerunt eam, in mortem.» Insuper haec mea precepta erunt «gratia faciubus tuis,» id est gratiam Dei et hominum tibi conciliabant, teque ornebant, sicut torques aureus solet fauces et collum ornare, juxta illud cap. I, vers. 9: «Ut addatur gratia capiti tuo, et torques collo tuo;» quod hic repetant Septuaginta. Vide ibi dicta. *Secundo*, *Beata, q. d. Haec precepta dabant tibi gustum et saporem divinum* («gustus enim est in faciubus») ut dicas cum

(1) Vocem hebraeam *אֲנִי* *fuerit* delatentem, Alexandrini vertentes *ne diffusus*; Valgatus, *ne effluat*; cum, metaphorâ petita a venâ, aquam, quum contiat, emittente, cui autimms hominis et a Gracis et a Romanis comparatur. Hieronymus verbum *אֲנִי* significatâ hand dicitur videtur a *אֲנִי* *intenti, detortis*, ut genuinus sensus

Psaltes: «Quam dulcia faucibus meis eloquia tua sunt:» «Gustato et videte quoniam suavis est Dominus.» Tertio, Basiliius in *Catena Graecorum*, et Dionysius, q. d. Temperantiae virtus donabitur gustui tuo ad comedendum moderato; hanc enim docet et confert a plenitudine, sive prudentia. Quarto, Lyranus, Cajetanus et Hugo, q. d. Dabitur tibi gratia sermoneinameli, docendi, predicandi, persuadendi, ut scilicet ex faucibus, id est ex imo pectoris sensu, ardente et effusiva verba deproinas, quibus sapientiam et virtutem, qua plenus es, in alios effundas. Noster Salazar censet Salomonem alludere ad sapphirum, in quo legem Mosi dclam a Deo inscriptam fuisse tradunt Hebraei: teste Lyranus et Abulensis, *Exodi cap. xxxv, 12*; ad Suidas in verbo *Moyseis*, S. Epiphanius, lib. *De 12 gemmis*, et Anastasius Nicetas, *Quest. XXXVIII in S. Scripturam*. Sapphirum enim pueris et collo pendere solebat, tum ornatus causa, tum ad amolendam fascinam, inquit Plinius, lib. XXXVII, cap. ix, q. d. Lex olim in sapphiro inscripta magis ornabit collum tum gratiamque Dei et hominum tibi conciliabit, ac amolietur omne fascinum carnis et mundi, quam tuus ille gemmeus sapphirus, quo de more collum redimire soles. Adde sapphirum, ob suum splendorem, et serenitatem et maiestatis Dei esse symbolum. Vide quae de sapphiro notavi, *Exodi cap. xxxv, vers. 10*, et *Apost. xxi, 19*, ubi inter alia dixi olim Pontificis quasi antecessoris sapientiae, et collo gestasse sapphirum, cui inscripti erat veritas.

23. *TUNC AMBULABIS FIDUCIALITER IN VIA, ET PES TUUS NON IMPINGET.* — Pagninus, *non percutiet*; Septuaginta, *ut ambules solens in pace omnes vias tuas, et pes tuus non impingat, juxta illud cap. xv, vers. 19*: «Via iustorum absque offendiculo;» Chaldaeus, *tunc ambulabis in spe* (Syrus, cum spe) *in viis tuis, et pes tuus non offendet, q. d. Via sapientiae et virtutis plana est, carens scandalis et offendiculis: quare si per eam incedas, securus incedes sine timore anxio, quia nunquam impinges, offendes, vel corruas, in nullam culpam vel penam incurres: si que tribulatio accidat, prudenter eam declinabis vel fortiter transgredes et superabis.* «Ratiocinantis enim astutus offensio, vel est immunda cogitatio, aut mendax falsae opinio,» ait Basiliius. Rursus «ambulabis,» id est proficies in via Dei et virtutis, et proficiendo confides in Domino, conscientiam quoque bonam habendo eris vir bonae spei, ait Dionysius. Nam et Philosophus a seculi quidam, qui in divinis bene se habent, melioris sunt spei. «Et pes tuus non impinget,» id est affectus tuus seu operatio, qua tendis ad finem tuum, non oespitabit recedendo a via virtutum ac medio rationis. Prudentia enim dirigit te, ut cum Psaltes, *Psal. xvi, dicitur*: «Pes meus stetit in directo;» et cum Job cap. xliii: «Vestigia ejus secutus est et pes meus.» Alludit ad illud *Levit. xxvi, 3*: «Si in preceptis meis ambulaveris, etc., absque pavore habebitis in terra

vestra. Dabo pacem in finibus vestris; dormietis, et non erit qui exterrat.» Denique Beata pulchre et pie explicat: «Fiducialiter, ait, in via nostra incedimus, cum Dei gratia confisi, profectum in bona nostra conversatione suscipimus. Si ergo egra imperis humiliter subdimur, et gustum supererit amoris suavis faucibus mentis attingemus, et operationis bonae augmentum semper obtinebimus; sed et in tentationibus, ne deficiamus, ipso juvante defendemur.»

24. *SI DORMIERIS, NON TIMEBIS: QUIESCES, ET SUAVIS ERIT SOMNUS TUUS.* — q. d. Sicut in ambulatione et motu promisi te fore securum, sic pariter te fore securum in quiete et somno promitto; tum ergo in motu quam in quiete, tum in vigilia quam in somno, tam per diem quam per noctem, semper et ubique securus eris, intrepidus; letus et alacer vives. Unde Septuaginta, *si enim sederis, sine timore eris; si vero dormieris, suavis erit dormies; Vtibus, cum quiesces, non pavebis; cum recuberes, jucundus erit somnus tuus*, tum quia suavis est somnus post laborem, tum quia virtus beata letum parit somnum. Sicut enim tristitia occurrens vigilantis animo mordacitate per diem, naturali quasi phantasia mentisque resonantia recurrit in somnis, factique somnum tristem et molestum: sic viciesim letitia quam ordinato animo parit operatio virtutis exerceat per diem, naturali sympathia recurrit phantasia per noctem, facielque somnum suavem et jucundum. Alludit ad Deuter. cap. xviii, vers. 66: «Dubit tibi Dominus cor payidum, etc., et erit vita tua quasi pendens ante te. Timebis nocte et die, a negotio perambulante in tenebris, ab incurso et demonio meridiano. Cadent a latere tuo mille,» etc.

Anagogice, «suaviter dormies,» id est suaviter morieris; «suavis erit somnus tuus,» id est suavis erit mors tua, ut ait Poeta:

Stale, quid est somnus, quædã nisi mortis imago!

Imo mortis frater, ut Homerus; adeoque meliora et dimidiatâ. Unde Hebraeus *אֲנִי אֶרְדָּה*, id est *suavis eris*, nonnulli vertunt, *opprobriatus eris somnus tuus, q. d. Somnus tuus suavis, erit pignus suavis future mortis, ob spem beate resurrectionis, quæ a morte quasi et somno evigilabis ad vitam æternam*. Unde ab Hebraeo *אֲנִי אֶרְדָּה* et Latium *erit tuus arbutus*, id est, pignus quod dari solet creditor donec solvatur debitum. Hinc qualis est somnus, talis solet esse mors: si ille serenus, quietus, letus, mors pariter serena, quietâ, leta accidit ob fiduciam virtutis et bonæ conscientiae; si ille turbidus, inquietus, tristis, mors quoque turbida, inquietâ et tristis obveniet ob scelera et pavorem male conscientie.

Denique auctor *Catena Graecorum* sic explicat: «Legis cautum apud Judæos existabat, ut sive

domi residerent, sive mane e strato surgerent, sive quilibet aliud agerent, divina eloquia animo semper pertractarent. Si nos ergo circa divinarum rerum meditationem sic occupati fuerimus, ab hostili metu immunes erimus pacemque et artem a pravis cogitationibus tranquillitatem obtinebimus, et sententia denique inserta minime fluctuabimus. Si, inquam sapientia probe munif fuerimus, neque domi sedentes metu concutimur, neque nocti dormientes phantasmalibus turbabimur, neque malurum cogitationum insidiis, quæ ab externo hoste inferuntur, perferremus, neque impii tandem et scelerati homines (qui ut vii nostram fruantur bonisque nature nos spolient, non absque impetu hinc et inde irruere nonnunquam solent), facili negotio nos dejicient. Siquidem Dominus ita nos defendet, gressusque nostros ad eum modum firmabit, ut ubique immoti persistamus. Vel ad hunc modum hæc accipe: Sive in terra ceteram geris, timoris expertus vives; sive per mortem hinc evoceris, cum gaudio e vita excedes; neque hostes, qui sub aspectu non veniunt, formidabis, sive illi opera tua ad examen adduxerint, sive sancti angeli.»

Item per umbram videre Philosophi, qui docent justum somnare honesta et tranquilla, concelerant inhonestâ et turbulenta, adeoque ex somno licere colligere profectum in virtute. Ita Aristoteles, lib. I *Ethicæ*: «Melior, ait, sunt somnia studiosi,» et Plutarchus: «Quomodo quis suos in virtute profectus sentire possit,» inter alia signa dicit somnium, si quis scilicet non turpia sed honesta somniat, «Siquidem, ut equi jugales, ait, recta currere instructi, non deserunt viam etiam dormiente auriga: ita bruti affectus domiti nec in somnis facile recalcitant.» In carnalibus vero et impiis, «somnia sunt cogitationum mare, inquinabilium fluctus, luctus ventris illius,» ait Nicetas in orat. 3 Nazianzeno.

25. *NE PAVENS REPERTO TERRORIS, ET IRBUENTES TIBI POTENTIAS IMPHORUM.* — Primo, multi hoc notant præcedentibus, quasi partem præmissi studii virtutis, q. d. Ambulabis fiducialiter et requiesces, ne paveas, id est ita ut non paveas, vel non pavebis, sic enim ex Hebraeo veritas. Unde Septuaginta, *non timebis pavorem supervenientem, neque impetus impiorum ingravescentem; Chaldaeus, non timebis a repente terroris, et repente casu, et a desolatione, vel calamitate impiorum, cum venierit; Syrus, non pavebis a timore repentino, et ab impetu peccatorum.*

Secundo, hæc accipi possunt ut conceptum vel monitum; unde Scholiastes vertit, *si non percellaris, ne timeas, q. d. Si quod periculum, si quis terror te inopinato invaserit, ne coitas, ne timeas, quia Deum habes a latere tuo. Melius ta men hæc non ut proceptum, sed ut præmium (1)*

(1) Prohibitivus motus cum emphasi proinfectivo

accipias. Nam promittitur hic studioso sapientia et virtutis securitas ab omni terrore, tam demanum quam hominum, etiam qui sublimis et eximio magis vi et potentia terruit, ideoque homines auxilium et consilium inopes percussere et consernare. Imo obruere et opprimere solet, juxta illud Psalms. *Psalm. xxvi*: « Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum. » Pro *poenitentia*, Hebraice est *schol*, id est desolatio et calamitas finitiorum, que dupliciter accipi potest. *Primo*, active, q. d. Calamitas quam impii subiungunt illis tibi vicinis, te non comprehendit, si vaces sapientia et Deo. Ita Noster. *Secundo*, passive, q. d. Si vivas ex virtute, calamitas publica, que alios impios obruit, te non involvet, quia Deus te ab illa proteget et eximat. Ita Chaldaei. Sic in fine mundi erunt horrendae eclipses solis et lunae, siderum casus, terrae motus, fremitus montis, et omnium rerum pavenda mutatio: adeo ut homines arescant pro timore et expectatione eorum que supervenient universo orbi. At sancti tunc non pavebunt, sed gaudebunt. « His autem fieri incipientibus, inquit Christus, *Luc. xxi*, 28, respicite et levate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra. » « Levate capita, id est exhilarate corda, ait S. Gregorius, hom. 1 in *Evangelio*, quia dum finitur mundus, cuius amici non estis, prope sit redemptio quam quaesistis »

26. DOMINUS ENIM ERIT IN LATERE TUO, — sicut salicites et stipitatores sunt a latera principis, ut etiam contra omnes insultus tuesantur, ideoque laterum et intrones sunt dicti, teste Isidoro et Varro, juxta illud Davidis, *Psal. xv*: « Providebam hominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est inimici, ne commovear. » Pro *latere* Hebraice est *kesil*, quod proprie significat stultitiam, inconstantiam, mutabilitatem. Unde *kesilim* passim vocantur inconstantes et vertumni, id est stulti. Inde *kesil* vocatur Orion, sidus illa dictum ab inconstantia, quod eo tempore quo oritur (quod fit circa novembrem), in mari et terra tempestates concitat, juxta illud Virgilli: « Fluctu nimbosus Orion. » Alii *kesil* stellae esse censent, quae *Hypotes* dicuntur *kesil* *tes*, id est a *piensudo*, quod pluvias adducant. Eadem dicuntur *Sucula*, non a subibus, sed ab Hebraeo *kesil* per metathesin inverso, ut nonnulli viri docti autumant. Hinc et *Casles* vocatur mensis novembris a cordi intemperie et inconstantia. Igitur sic proprie ex Hebraeo veritas, quoniam *Deus* erit in inconstantia, mutabilitate et mobilitate tua, scilicet te fulcens, confirmans et sustentans, ne nutes, labaris et corruas. Unde explicans subdit: « Custodiet pedem tuum ne capiaris. » Hinc et R. Salomon sic veritatem explicat, q. d. « Dominus erit

non floreat (vers. 21) usurpatur. Tunc desolatio impiorum passive sumendum, hoc sensu: cum impii calamitate experiantur.

tibi praesto in illis, in quibus desipere videbaris. » *Secundo*, *kesil* per antiphrasin significat contrarium ejus, quod jam dixi, scilicet firmitudinem, immobilitatem animi, fiduciam, constantiam, quae quis sibi constat, ut patet *Levit. cap. iii*, 4 et seq., *Job xv*, 27, *Psal. lxxvii*, 7: « Ut ponant in Despectum suam; » Hebraice *kesil* *kesil*, id est per metathesin est quasi idem quod *kesil*, id est intelligentia, prudentia, constantia. Juxta hoc significatum veritas, Dominus erit tibi in constantiam, fiduciam et immobilitatem, ut scilicet te in lubrico, accipiti et periculo sustentet, ne cadas, faciatque constantem et immobilem. Unde Septuaginta vertunt, Dominus erit super rias tuas, quasi earum praeses, director et tutor; vel in *ambibus vis tuis*, quasi tecum ambulans, ducens et protegens, ut nec feras, nec latrones, nec quis alius vel aliud tibi nocere valeat; Pagninus et Baynus, quia Dominus erit fiducia tua: R. Levi, in *his qui speraveris, aspirabit tibi Deus*, q. d. Aderit tibi Deus, tecturque in his quibus eadem fides et fructus fueris, quoque ab eodem speraveris, ac cavebit ne ullis calamitatibus impliceris.

Tertio, *kesil* significat illa, lumbos, vertebrae, spondylium. Unde veritas, Deus erit in lumbis vel illis tuis, vel ad lumbos, illa et spondylium tuum, id est ad latus tuum, ut veritatem Noster. Cassam dat Marius in Lexico Hebraeo, quod illis attribuitur stultitia et inconstantia, sicut renibus doctrina. Hoc significatio venit Tigarina, Dominus, inquit, adlerit lateri tuo, ut scilicet lumbos et illa, puta partes teneriores et vitales, ideoque transgressioni, vulneri et neci magis obnoxias, ac consequenter totum corpus, ipsamque vitam tectur et confortet, ne illo telo, noxa aut malo ledatur. Chaldaei, Dominus erit in adiutorium tuum; Syrus, tecum.

ET CUSTODIET PDEM TUUM NE CAPIARIS, — Syrus, ne venatione capiaris, uti capiuntur fere lanque; Septuaginta, firmabit (Scholastes, servabit) pedem tuum, ne commovearis; Complutenses, ne quaeraris vel concubaris, q. d. In insidiis, in via lubrica, in scopulis et scandalis Deus custodiet te et pedes tuos, ne capiaris, ne vaclles; ne impingas vel cadas, juxta illud *Psal. lxxv*: « Qui possit animam meam ad vitam, et non dedit in commotionem pedes meos. » Symbolice S. Gregorius *XXXI Moral. cap. xvii*, per *pedem* progressum in interiora virtutis, per *latus* circumspectionem a cautela insidiarum accipit; unum enim sine altero non sufficit. « Bene ergo dicitur, inquit, Dominus erit in latere tuo, et custodiet pedem tuum, ne capiaris; quia miles Dei divine gratiae clypeo protectus, et quae ex latere possunt prodire circumspectione considerat, et gressum aut faciem ferre proficiendo non cessat. » Rursus, « Ne capiaris, » intelligit vel a malo temporali, vel a tentatione; tentatio enim intellectum boni delectabilis extensione allicit, et affectum vetiti amore devinct: Boni vero protectio hos duos animae pedes a laqueo liberat, si eam suis jussis obsequenter

inveniet. Illustrat ille intellectum justorum, qui suam voluntatem explere contendunt. Scriptum est enim: « Intellectus bonus omnibus faciendus est, » *Psal. cx*, 10.

« *Secundo*, hinc discit fructum sapientiae et virtutis esse securitatem et immunitatem a timore, qui sunt hominibus valde molestus est, eumque affligit et cruciat. Unde Seneca: « Ille, inquit, quam miserum est metuendo fieri senem! » hinc quo magis crescit virtus, eo magis crescit et securitas. Quoties nonnulli ita perfecti evadunt, ut occurrente re terribili vel formidolosa, nec primos repente formidinis motus sentiant, quod signum est magnum virtutis, fidei et spei in Deum. Ita Paulus, *Psal. xxvi*, 1: « Dominus, inquit, illuminatio mea et salus mea, quem timebo? Dominus protector vite meae, a quo trepidabo? Ita in Vitis Patrum legitur de Abbate Theodoro, quod cum a quodam rogaretur: « Si fiat strepitus aut sonitus iniquus ex improviso, timeas? » responderit: « Si celum terra adhaereat, Theodorus non formidat. » Illam fractus illabatur orbis, impavi-

dum ferent ruinae; perierat enim a Domino ut auferret a se timorem, ac impetaret. Et de S. Pachomio legitur, quod serpentes et scorpiones in Via occurrentes calcabat illisus, quin et flamma vectus et crocodyli transibat securus, quia perfecti spes et charitas foras mittit timorem. *Joan. iv*, 18. Et de Abbate Macario, quod cum esset in sepulcro Paganorum cubaret, ac cadaver mortui vice cervicalis capiti supposuisset, demones, ad eum terrendum, ex cadavere et circa cadaver voces edere et colloqui creperint. Tumque Macarius nil metuens, sed capite cadaver tanquam diabolo fidenter dixerit: « Surge, vade quo potes. » Ex adverso nonnulli adeo imperfecti et pavidi sunt, ut dum soli sunt, praesertim docti, omnes sibilos, strepitus et umbras formident, qui sane miseri sunt: vincant ergo timorem audacia, fidem et oratione, recitentque *Psal. xc*: « Qui habitavit in adiutorio Altissimi, in protectione Dei celi commorabitur, » etc., quem propterea ab Ecclesiasticis omnibus in Completorio sub noctem recitari jubet Ecclesia.

QUARTA PARS CAPITIS.

AMULANDOS ESSE BONOS IN BENEFICENTIA, NON MALOS IN PRIVIATATE, EO QUOD DEUS BONIS BONA, MALIS MALA RETRIBUAT.

27. NOLI PROHIBERE BENEFACERE TUO, QUI POTEST VALERE, UT IPSE BENEFAC. — Post sapientiae encomium redit ad particularia ejus precepta. Igitur sicut vers. 5 primum sapientiae preceptum assignavit de cultu Dei, sic hic secundum assignat de beneficentia in proximum. Hebraea ad verbum habent, ne prohibeas bonum ab herede vel dominis suis, cum est robur manus tuae ad faciendum, id est cum potes facere. Quod varii vario explicant. Noster enim per heros vel dominos accipit divites et potentes, quibus suppetit facultas beneficiendi: deinde et noli prohibere censuit repetendum in posteriore hemistichio, q. d. Ne prohibeas divites beneficiere egenibus, sed et tu, cum potes idem facere, ne prohibeas teipsum tanquam manum ab opere bono. Salomoni suffragatur Ben-Sira, dicens: « Esto bonus, et manum tuam a hono ne prohibeas. » « Vir bonus, ait Cicero, est qui prodest quibus potest, nocet autem nemini. »

Alii vero per dominos intelligunt egentes et pauperes; his enim non ex justitia, sed ex charitate debetur beneficium et elemosyna. Unde superflua divitum esse bona pauperum asserit S. Chrysostomus, S. Augustinus, S. Bernardus et alii. « Quid ergo indignaris cum pauperes aliquid a te petunt? potera requirunt, non tua, » ait S. Chrysostomus apud Antonium in *Melissa*, cap. vii. Hinc et S. Joannes Elemosynarius pauperes vocabat dominos suos. Ita Valabrus, ne ares, tibi, beneficium a domino tuo, id est ab eo qui talem beneficio est dignus; alii, a domino, id est a paupere,

qui eo opus habet (I). Ita R. Levi et Aben-Esra: Dominus beneficii, inquit, est tum pauper, tum ipse beneficus; hic enim pecunia sua est dominus, cuius avarus est servus. Nam, ut ait Seneca: « Pecunia, si tui scias (beneficentia), ancilla est, si nescias, domina. » Unde Septuaginta: « Ne abstinere benefacere egeno, quoadcumque habuerit manus tua auxiliari. »

Rursus Cajetanus censet hic praecipere restitutionem, q. d. Redde bonum, quod juste vel injuste possides, heris et dominis suis. Verum alii passim censent hic actum de Beneficentia. Unde Chaldaei, ne desinas facere bonum, dum colit manus tua ad faciendum; Syrus, ne te cohibeas a benefacendo, dum id manus tua perferre potest. Paulo citius R. Salomon, q. d. Si autem indigentibus beneficio prosequendis intentum videris, ne illum prohibito, nec alio divertilo, cum fuerit facultas tua ad faciendum, id est quando in potestate tua est ut illum prohibeas et removeas a benefacendo. Summa, Noster optime vertit; vult enim Sapientem neminem prohibendum a Beneficentia, quia et Beneficentiam curqua si possit.

Cassam dat P. Syrus in *Sententiis*: « Beneficium, inquit, dando accipit, qui digno dedit; » et: « Beneficium dignis tui das, omnis obligat. » Nam « beneficium qui accipit, liberalem reddit. » Ex adverso, ait al Antonium in *Melissa*, cap. xxvii

(1) Et quidem recte. Sequitur in hebraeo, cum est in potestate tua benefacere proximo, facere illud.

et *xxxix De Beneficentia*, ex Photio : « Qui multa dant indignis, tria committunt absurda : nam et ipsi iactantiam faciant eius, quod dant, et malos roborant materia vitiorum suppeditata, et in bonos contumeliosi erant. » Quare claris, id est gratia, datur *1773* *leima*, id est domino sive marito suo, cum datur digno; illi eam debet dari, ideoque illi quae coniugio obligata est. Uide Homerus *Pasifan*, primam *Cherinea* sive *Gratarum*, dixit contra se copulatam, quia scilicet dignos respicit illisquae velut uxor obstructa et debita est. *Præclarus S. Chrysostomus* apud *Antonium in Melissa*, cap. *xxxix* : « Non benefacit, inquit, qui benefacit, sed beneficium ipse accipit potius quam dat. Majora enim accipit quam largitur; quoniam Deo mutuum dat, non hominibus; auget opes, non minuit; nihil autem si nihil dedit, si nihil exarbitrat. » Porro sicut primus beneficentiae gradus est, beneficentiam non impedire; *secundus*, eos ad benefaciendum hortari et adjuvare; *tertius*, virtutibus enim malis abundat, qui alienas amat, « ad Sapientis, *tertib*, per se benefacere; sic ex adverso, primus malevolentiae gradus est nolle benefacere; *secundus*, benefacientes dehortari et impedire; *tertius*, maleficientes adjuvare et incitare; *quartus*, per se malefacere.

28. NE DICAS AMICO Tuo: VADE ET REVERTERE: CRAS DABO TIBI, CUM STATIM POSSIS DARE. — Chaldaicus, *et habet legitur* (1); Septuaginta addunt, non enim estis quid parat sequens dies; vel, ut legitur *S. Cyrillus*, lib. III *de Quiribus* : « Non estis scis quid contingat sequenti die. » Haec prima est causa cur statim dandum sit beneficium, ne, si differatur in sequentem diem, impedimentum aliquod donationem impediens superveniat. Ita *Nazianzenus*, *orat. 16*, cuius verba mox citabo. *Secunda*, quia qui cito dat, cito levat necessitatem proximi; qui tarde, enim eum in illa infigit et in cruciatu durare. *Tertia*, quia qui cito dat, eum dolo dicit promptum et liberalem animum, qui postea est beneficium. Ex adverso « qui tarde fecit, dicit noluit », ait *Seneca*. *Quarta* : « Bis dat qui cito dat », ait *S. Hieronymus* et alii, tum quia cito securitatem indigentibus et voto peccantis; tum quia celeritas saepe sortium duplicat; tum quia qui cito dat, potest secundo dare : una enim beneficentia invidiam et provocat aliam. *Præclare Seneca* : « Omnis, inquit, benignitas proparat, et proprium facientis cito facere; si de die in diem trahens profuit, non ex animo fecit. Itaque datus res maxime perdidit, et gratiam, et tempus. » *Quinta*, si differas, cogis peccantem reveri sepius, itaque facere iactantem temporis, negotiorum et lucri, quo pluris subindo illi est quam tuam beneficentiam : quare non raro eum potest pellisse beneficium; raro enim illi stat, quod tot precibus, itineribus, laboribus, damnis emit. Vere sapiens : « Fit du-

(1) *Hier.* et est tecum, quod deus interpretatur Vultus, cum statim, etc.

plex bonitas, si accesserit celeritas. » Et *Antonius* :

Gratia quae tarda est, ingrata est :
Quae fieri proparat, gratia grata magis.

Et *Democritus* apud *Antonium in Melissa*, cap. *xxxix De Benefe* : « Si beneficentus es, statim facito; tarditas enim vitiosum reddit munus. Parva potius largire quam magna promissa. Hoc enim periculo vacat, et qui accepti re, non verbis indiget. » *Præclarus idem Antonius in Melissa*, cap. *xxvii*, ex *S. Gregorio Nazianzeno* : « Gratitudinis specimen, inquit, Deo exhibes quod te fecerit unum florum, qui beneficia prestare possunt, non autem qui opus habent accipere; et quod non inspiciendes tibi sint alienae manus, sed alius tuae. Dives esto, non solum opibus, sed etiam pietate; non solum auri, sed insuper virtutis possessione; alios antecellat exhibendo te prohibere et benigniorum. Deus esto calamitosus, Dei misericordiam imitando; nihil enim beneficentia divinis in hominem cadit. Misericordiam tuam ne nos quidem intercipiat; ne dixeris : Alias res, et in erastinum dabo, ne quid forte accidat inter propositum tuum et beneficium, unde impediatur. » *Ipsam praestitit Job*, dicens cap. *xxii* : « Si negavi quod volebant, pauperibus, et oculos vidui expectare feci. » *Huius* precepti formam et speculum exhibet *Deus*, cum amicos suos aliqui a se postulantes vacuos non dimittit, sed plenos honorum quae petunt, ac letos et exultantes apud se delinet. Ita *Anna Samuelis* mater stultis ad templum oratura venit, et tanti filii factura mater abiit, *1 Reg. 1*. Ita *Sara* a probro interfectricis maritorum per orationem illico Dei ope liberata est, *Tobit 1*. Ita *Judith* oratione magis quam gladio armata, Deo duce *Holofernem* occidit, *Assyriorum* exercitum confudit, et *Israelem* liberavit, *Judith. xii*.

29. NE BOLIAS AMICO Tuo MALUM, CUM ILLE IN TE HABEAT FIDUCIAM. — Hebraice, *ne ares, vel fabrices super socium tuum malum*, et (id est cum) ipse redens in fiducia tecum; Chaldaicus, *ne cogites contra proximum tuum malum, cum ipse habet tecum in fide*; Syrus, *qui sedet tecum in quiete*; Septuaginta, *ne fabrices in tuum amicum mala prope habitantem, et confidentem in te*. Ita *Complutenses* et auctor *Catanae Graecorum*, hoc *Romana* pro *amicum* legant *contraria inimicum*; *Tigurina*, *ne machineris proximo tuo malum, cum ille securus tecum habet*; *Valabius*, *cum ipse tibi a te nihil tale metuit*. *Pro mollioris* Hebraice est *חבחרים* *habcharos*, quod tam arare quam fabricare significat : sicut enim, qui arat, preparat terram sementi; sic qui machinatur malum, querit et parat modos arteque fallendi et supplantandi proximum. Ita *B. Salomon*. *Idem* fabricatur rem in specie bonam et amica, sed interius inimicam et noxiam, sicut *Greec* fabricatur equum *Palladis*, quae est patrona misericordiae; sed dolose ei imposuerunt milites,

qui equo a Trojanis in urbem inducto nocte egressi, urbem Graecis prodiderunt.

Sententia clara est; post beneficentiam enim laudatam vituperat malevolentiam, praesertim in amicos. Haec enim duplicem continet malitiam : *primam*, amicitiae violationem, quod amicum laedit; *secundam*, perfidiam, quod eum specie amicitiae dolose et perfide supplantet. Quare tales amici feli peiores sunt foemiceis publicis; ab his enim, utpote notis tibi, caves; illos, qui ignoras, imo amicos se simulant, cavere nequis. Illi ergo sunt pestes omnis civitatis, societatis et civitatis humani, qui fide et amore contrahuntur et compaginantur. Unde *Seneca* : « Pejora sunt testa odia quam aperta; gravior est inimicus, qui latet sub pectore. » De quo plura cap. *xi*.

Ver. 30. 30. NE CONTENDAS (Hebraice, *ne litiges*) ADVERSUS HOMINEM FRATREM, CUM IPSE TUM NICH MALI FACERET. — Septuaginta posteriorem partem aliter vertunt; habent enim, *noli inimicitias exercere adversus hominem sine causa, ne quid tibi operetur* (Hebraice, *retrahat*) *malum*; *Valabius*, *ne tibi malum rependat*; *Tigurina*, *ne tenere item cum quoquam suscipias, si tibi nihil malefecit*; *Syrus*, *ne litiges cum homine aliquo causa*. *Omnis enim his est doxia, sed maxime qui insonit intolatur*; insont enim tutor et vindex est iudex, aut certe hons. Hinc *Seneca in Proverbia* : « Cum pari contendere, anceps est; cum superiore, filiosum; cum inferiore, scordium. »

Ver. 31. 31. NE EMULERIS HOMINEM INJUSTUM (Hebraice, *non sis emulor*), id est, ut *Valabius*, *virum injustum, vel rapinam*; *Tigurina*, *violentum*; *Chaldaicus*, *rapinam*; *Syrus*, *iniquum*); *SEC INVENIAS* (Hebraice *eligas*) *VIAS EUS*. — *Syrus*, *ne placeat tibi omnes viae eius*. *Pro emuleris* Hebraice est *אָבַח* *abach*, quod, quando eum *latus* construitur, significat zelare, zelo fervere, vehementer aliquid amare; quando vero eum *beth* construitur, ut hic fit, significat irasci et invidere. *Sonsus* ergo est, q. d. *Ne irascaris quod videas injustus vi et fraude alios opprimere, seque dilare et exaltare, neve eorum prosperitati indigneris et invides, ut ad eam tibi accersendam velis imitari eorum vias, puta actiones et rapinas*. Alludit ad *Psalm. xxxvi*, 1 : « Noli emulari in malignantibus; neque zelaveris facientes iniquitatem. » *Ubi pro amitari* Hebraice est *אָבַח* *abach*, id est ne irascaris, ne succenses; *pro zelaveris* est idem *verbum* quod hic, scilicet *abach*. Hinc *secundo*, aliqui *ne amuleris* exponunt *ne emuleris*. Ita *Tigurina* (1). Unde et *Septuaginta* vertunt, *ne accipias materiam vitiorum approbata*, imitando scilicet eorum fraudes, rapinas et scelera, ut te instar illorum ditos et locupletes. Est enim haec, et fuit olim, communis piorum tentatio, quod videant impios prosperari, se vero deprimi et adversis exagitari. Haec enim de re queritur et quasi ex-

(1) *Hebrae.*

postulat cum *Deo Jeremias*, capite *xii*, versu 1 et seq. *Job*, cap. *xxi*, vers. 7; *Habacuc*, cap. 1, vers. 13, et *David*, *Psalm. lxxxii* toto. Verum viri in fide et virtute solidi haec re non turbantur, quia caelestia sperant, terrena parvipendunt. Unde *S. Chrysostomus*, *homil. 8 in II ad Timotheum* : « Ne emuleris, inquit, virum injustum; si nullus malus supplicio afficeretur, nemo putaret Deo humanarum rerum curam imminere; si omnes punirentur, nullus speraret resurrectionem futuram, quod quasi merces hinc omnibus redderetur; ideoque hic punit quosdam, plerosque non punit. » Inferius vero aliam suggerit causam : « Sunt plerique boni qui mali aliquid habent admixtum, quod hic deponunt (nimium poenis exsolvunt), et mali item, qui bonorum poenis exempti sunt, quorum hic accipiunt vicem, ut illic aeterna puniantur. Si hinc omnia nobiscum reputaverimus, nihil nos ledere poterit aut perturbare, nihil ad emulationem aut zelum provocare. » Tertiam causam dat *S. Augustinus*, *epist. 70* : « Haec bono, inquit, ne putetur mala, duntaxat et bonis : ac iustus, ne putentur summa, dantur et malis. Itemque auferuntur ista bonis, ut probentur et malis, ut erudiantur. »

32. QUIA ADMINISTRATIO DOMINI EST OMNIS ILLUSOR, ET CUM SIMPLICIBUS SERMOGRATIO EORUM. — *Pro illis* Noster videtur legisse *וְלִי נֹלֵט*, per *te*, jam legitur *וְלִי נֹלֵט*, per *te*, id est *primum*, *pro te*; *B. Salomon*, *qui per deum transverberat agitur*; *R. Levi*, *qui a recta via deviat et fluctuans iter ingreditur*, id est improprium. Improbum ergo vocatur *illusor*, tum quia seipsum et alios deludit specie illecebrata voluptatis, qui sibi peccatum, indeque damnationem accersit; tum potius quia valde improbi, nisi impii et atheni, non tantum monitoris et moniti contentantur, sed et omnia humana et divina derident (qui est summus impiebatu gradus), et hi proprie in Scriptura vocantur *וְלִי נֹלֵט* *letsum*, id est derisores vel illusores, ut patet *Psalm. 1*, 1, ubi *primum* peccatorum gradus statuitur : « Beatus vir qui non abit in consilio impiorum; » *secundus* : « Et in via peccatorum non stetit; » *tertius* et summus : « Et in caedra pestilentio (Hebraice *letsum*, id est derisorum) non sedit. » Audi *B. Antiochum*, *homil. De Obedientia et Inobedientia* : « Quis est illusor? Illusor est qui verba Dei perverse intelligendo et decedendo contumpt. Illusor est qui suos pro-missos simplices et pauperes insultando contumit. Illusor est qui magna Dei promissa quasi parva despiciet et penam aeterna damnationis quasi tolerabilem spernit. »

Quocirca illusori Salomon hic opponit simplices, Hebraice *פְּרִי עֵסָרִים*, id est rectos, probos, justos. Unde *Septuaginta* vertunt, *inimicus enim coram Domino omnis iniquus; in iustis autem non facit consilium, vel, nec in iustorum ceteri sedem (iudiciali ad vindicandum) capit, q. d. benei iudicet et condemnat omnem iniquum, velut in-*

purum et immundum; et cum iustis non agit in concilio, quasi pro tribunali et longo subdolio, sed amice et familiariter. Et, ut Hebræi habent, cum rectis **וְיָדֹעַ** solo, id est secretum, colloquium, familiaris remonatio Deisti; Chaldaeus, quoniam amandatur a Deo omnis iniquitas, et cum rectis colloquium ejus. Hæc clura est multiliter, q. d. Deus a se elongat iniquitatem et iniquos, sibi vero approximavit æquos et justos. Syrus, quia peccatus est iniquus coram Deo, et cum iustis consolatio ejus; Pagninus, quia abominatio Domini est omnis peccatus, et cum rectis secretum ejus.

Hebraice ergo solo proprie significat secretum, arcantum, q. d. Aben-Ezra: Deus probis arcana sua consilia patefacit, v. g. qua calamitate impium recare statuerit. Porro si quia dicit eausam cur iniqui, qui prosperantur, non sint emulandi, nec imitandi; sed justis et pii, qui venturam et tribulantur: quia scilicet iniqui sunt abominabiles Deo, justis vero amabiles, imo amici et secretarii, utpote quibus Deus sua arcana, iudicia et consilia pandit, tum quæ in Scriptura revelavit, presertim de promissis celestibus, qua Deus iustis qui hinc vexantur, preparavit; tum qua per infernas inspirationes, consolationes, illustrationes illis suggerit, quibus eos ita roborat et exhilarat, ut et omnia mundi prospera generose elevant, ac nulla ejus adversa formident, juxta illud **Psalm. xxv, 14**: « Firmamentum est Dominus omnibus timentibus eum, et pactum suum ostendit illis. »

Hebraice est idem nomen quod hic, scilicet **וְיָדֹעַ** sod, quod proprie significat secretum; sed Septuaginta per aphærasim solum acceperunt pro **וְיָדֹעַ** id est firmamentum vel fundamentum. Quare ex his simili modo hic veritas, et cum rectis vel simplicibus firmamentum ejus, q. d. Deus firmat rectos eoque facit firmamentum cetero rum.

Quam hæc sententia sit vera, liquet ex vita Abrahæ, Isaac, Jacob, Moysi, Davidis, Isaiæ ceterorumque Prophetarum et Apostolorum, quibus Deus sua secreta patefecit, juxta illud **Christi, Joan. xv, 16**: « Jam non dicam vos servos; quia servus necesse quid faciat Dominus ejus. Vos autem dixi amicos; quia omnia quecumque audivi a Patre meo, nota feci vobis. » Idem liquet ex Vita S. Antonii, S. Hilarii, S. Pachomii, aliorumque Anachoretum, quibus Deus multa occulta et futura revelavit. Unde Abbas Anapulus apud Palladium in **Lusitana**, cap. LVII, ait: « Nihil est cupiditas in cor meum descendit, preterquam solius Dei. Nihil ex rebus terrenis occidit mihi Deus, quod non significavit et ostendit meis oculis. Non interdixi somnum cepi, non nocta requievi Deum querens: una mihi semper assistit angelus mihi ostendens potentias: omnem petitionem accipit a Deo proximo. Vili Deo sepe assistentes myriadas, vidi choros

juuorum, vidi Martyrum congeriem, vidi monachorum vile institutionem. » Et cap. XLII, Joannes Abbas, qui Theodosio Imperatori prædixit victoriam: « Oportet, inquit, mentem eorum, qui hinc querunt, otiosi agere ab aliis omnibus. Vacate enim et cognoscite, inquit, quid ego sum Deus, **Psalm. xvi**. Qui ergo Dei cognitionem ex parte est consecutus (universam aliam nemo potest accipere), consequitur quoque cognitionem omnium cognitionem, et videt mysteria sui illa ostendentis, et prævidet futura, et contemplantur revelationes, quales Sancti, et efficit virtutes, et obtinet a Deo omnem petitionem. » Et cap. XX, Abbas Macarius sibi dicit: « Habes Angelos, Archangelos, omnes supernas Potestates, Cherubim et Seraphim, Deum horum effectorem. Illis versare, ne sub celos descenderis, ne incideris in mundanas cogitationes. » Idem patet ex Vita S. Mechilidis, S. Lyudvini, S. Marie Oigniacensis, S. Catharine Senensis, cum qua Christus ita familiariter versabatur, ut eam doceret legere, psallere et Horas recitare, etc.

Memorable est quod in Vita B. Hermannii Josephi Ordinis Præmonstratensium legitimus, cum a puero puerili simplicitate et candore solum in ecclesia visere imaginem B. Virginis cum puero Jesu, cum carpe familiariter colloqui, cibos et fructus offerre, ac dum ei semel obtulisset panem, B. Virginis correctæ manu illud accepit. Crevit cum ætate hæc Hermannus cum B. Virgine et Jesu familiaritas, adeo ut ipsa singulis subinde diebus eum visitaret, cum eo quasi cum fratre colloqueretur, pecunias ad victum et vestitum procuraret, morbos depelleret, tentationes et adversitates quaslibet discerneret; quia et eum in sponsam accepit nomenque sponsæ sui, scilicet Joseph, ei imponeret. Cum enim quadam nocte de more in oratione pernoctaret, in medio chori virginem memorabilis pulchritudinis, regali schemate insignitam; eique duo assistebat dextra lavaque angeli, specie formosissimorum juvenum, quorum unus dixit: « Cumam desponsabimus hanc virginem? » Respondit alter: « Cui tandem nisi fratri huius presentis? » Tum alter: « Veniat ergo, » inquit. Vocatus accessit sane pudibundus. Postquam autem usque ad reginam pervenit, alter angelus ei locutus est: « Oportet hæc illustrissimam puellam tibi despondere. » Ille humilis et pudens, tanta sponsa se indignum proclamavit. Cuiusque reluctando moras noceret, angelus dexteram ejus apprehendit, et manus B. Virginis copulavit; hisque verbis eam illi despondit: « Hanc ego virginem tibi trado sponsam, sicut olim fuit desponsata Joseph, ut nomen sponsi pariter eum sponsa accipias, et de cetero Joseph voceris. » Hinc partitæ ei cum B. Virgine, velut sponsa, familiaritas: a qua tandem in celestem statum evectus est anno Domini 1206. Hæc et pura habet Vita ejus apud Surium, die 7 Aprilis, quam ejus

familiaris vir gravis conscripsit. Cito ultimam Surii editionem Coloniensem, quæ valde adaucta est a Mosandro.

Hæc facit quod ex Officio Ecclesie Placentinae Romæ approbato, scribit Philippus Ferrarius ad diem 4 februarii in Catalogo Sanctorum Italiae: S. Gelasius inquit, pater Placentinus, cum S. Ojilium fratrem suum in cubiculo orantem invenisset, Angelorum multitudinem eum eo collocantem propriis oculis conspexit, vocoque audivit: « Sinite parvulos venire ad me: talium est enim regnum colorum. » Vixit uterque sub annum Domini 420.

Unde Beda hoc loco: « Sermocinatio Domini, ait, cum simplicibus est, quia illos sapientie celestis secretis illustrat, quos terreni fastus ac duplicitates nihil habere considerat. Hinc etenim dicit: Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti hæc a parvulis. » **Matth. xi**. Hæc hoc Beda ex S. Gregorio, III part. **Pastor.**, admod. 12, ubi sic ait: « Cum simplicibus Deus sermocinatur dicitur, quia de superis mysteriis illorum mentes radio sui visitationis illuminat, quos nulla umbra duplicitatis obscurat. » Igiter « simplices » hic vocantur recti, ut habent Hebræi, et justi, quia hi simplices sunt in agendo et loquendo, cum pravi et peccatores saepe sint duplices et ficti, aliud ore dicentes, aliud corde cogitantes, aliud opere agentes.

Alium sensum affert Lyranus et Dionysius, ut est ejus referatur ad illusorem, q. d. Illud solet sermocinari cum simplicibus, et cum discipulis: non enim astuto, qui novit ejus dolos. Nam, ut ait Nazianzenus, a parum cauta est simplicitas. Minime enim is suspicatur improbilis, cujus animus ab improbitate liber est ac purus. » Et S. Ambrosius, lib. III **Offic. x**, loquens de Gallois, qui fefellerunt Josie: « Josie; ut, cito viderit, adeo sancta erat illis temporibus fides, ut fallere aliquos posse non crederetur, quis hoc reprehendit in Sanctis, qui certatos de suo affectu existimant? et quia ipsi amici est veritas, mentiri in numerum putant; fallere quæ sit ignorant; fideles erudunt quod ipsi sunt; nec possunt suspicatum habere quod non sunt. » Verum præ-expositio communis est et genuina, ut et ejus respicit Deum, non illusorem.

33. **ECCESTA A DOMINO IN DOMO IMPII: HABITACULA AUTEM JUSTORUM BENEDICENTUR.** — id est bonis adferunt. **Primo**, temporibus: hæc enim, uti Joannes promittit Deo, **Eccl. xxv, Deuter. xxvii** et alibi, sic et reipsa promittit: impiis vero uti minatus est egestatem, sic et reipsa infixit. Hæc Lyranus, Cajetanus, Vansenus et alii. Sic etiamnum **Proverbia**, quantascumque a suis amatoribus opis emungant et corrogent, semper tamen sunt pauperes. Sic et mechabel, et mercatores, qui per fraudes et injustias se ditare sagunt, deperantur, idem videre est in fabris, prædicatoribus, similisque farine hominibus.

Secundo, spiritualibus, puta dolibus gratis et virtutibus in hac vita, ac dolibus glorie in futura. Hæc Beda et Hugo. Hæc semper verum: esto enim nunc saepe pii ægestate temporis premarum, spiritalibus tamen opibus abundans. Væ versa esto impij temporalibus abundans, in summa tamen spiritualium bonorum ægestate degens. Quasam addit dicens: « A Domino, » q. d. Idem pii sunt divites, impij pauperes, quia Deus pijs, utpote amicis et filiis, benedicit, id est benefacti (Dei enim dicere est efficax, ideoque idem quod facere): impijs vero, utpote inimicis, maledicit et malefacit, eoque bonis privat, prout et castigat. Unde Hebræi habent, **maledictio Dei in domibus impiorum; domus iustorum benedicta**; Septuaginta, **execratio Dei in domibus impiorum; virtus autem iustorum benedictio**.

Est hæc secunda ratio, quæ probat id quod dixit vers. 31: « Ne emuleris hominum injustam, nec imiteris vias ejus. » **Prima** enim ratio fuit vers. 32: « Quia abominatio Domini est omnis illusor (Hebraice *perverus*), et cum simplicibus (Hebraice *cum rectis*) sermocinatio ejus. » **Secunda** ratio commota est hic, quod Deus pijs abundantiâ suavitatis, impijs ægestate punit. Porro hæc **Eccl. vii, virtus** nostro Pellano, sic habet, in impiorum domibus moratur Domini **maledictio**, iustorum autem casa benedictionis **completur**. Quod Olympiodorus ibid. sic explicat: « Res impiorum, ait, est splendida magnificaque hominibus videtur, apud Deum tamen sunt vias et execrationes. Contra vero res iustorum, hic et abjectæ et tenues cernantur, divina tamen benedictione copiose locupletantur. Sublimiori autem sensu per domum intelligent animæ facultates designantur, per casa vero vel stabula inascentes et contempnentes ejusdem vires in illis enim brutæ rationis exsortes perturbantur et animi passionis grassantur tacque dominantur. » Hæc **Psalm. lxxviii**: « Domus impij, que tegula vel casa, quasi hominum domitium, aut panem, præsumptuosæ habetur, sortitur maledictionem: quod cum autem stabulum, quod domus, veluti fundamentum receptaculum, postponitur, vilisque censetur, benedictione impletur; mystice vero, iustorum esse vel stabula accipi possunt pro exteris illorum actionibus, domus autem pro contemplative animæ virtute. Ad case vel stabula sunt rudes, qui ad justos tanquam ad bonum disciplinatum officinas adducuntur. Mores vero, discipuli jam perfecti et eruditi. Quod si iustorum casa benedictione locupletantur, multo magis illorum domus divina benedictione locupletantur. Et hæc quidem apud eos, qui pietati et religioni doli sunt, sic habent: apud impios autem contraria obvenit. » Et alius anonymus ibidem

« Immundorum spirituum diverse sunt domus; una namque eorum domus sunt superbi, alia eorum domus sunt omnes invidi, alia tamen omnes fecis voluptatibus implicati, una versum

omnes ambitios, alia tandem omnes hypocrite; et in omnibus hiisce donibus aeterna sevit punitio. Case autem iustorum sunt Sanctorum mansiones, quae Dei benedictionis affatum cumulantur. » Haec Patres in *Catena Graecorum*.

34. *IPSE DERIDEBIT ILLUSORES* (Hebraice, *deridebit derisores*), ET *MANUSQUE DABIT GRATIAM*. — Tertia est haec ratio, q. d. Noli imitari vias illorum, id est impiorum, qui pios derident, eosque fraude et iniustitia quasi iudendo direxant, quia Deus eos vicissim deridebit, iuxta id quod dixit cap. I, vers. 26: » Ego quoque in interitu vestro ridebo et subsannabo; » idneque eos hominibus et demonibus ridebent exhibebit. Haec est enim iuxta lex talionis, ut Deus illis scribit illudat. Derisisti alium, derideberis ab alio. Fraudasti proximum, fraudaberis a proximo. Stupisti terram, vana et caduca, privaberis contestibus, veris et solidis, ac nepe etiam terrenis. « Jus, enim, inquit Cassiodorus, lib. V *epist.*, exigit sagitta fraudis redire in dolosum verticem sagittantis. » Quocirca apposite S. Augustinus in *Psal. cxxii*: » Perio, inquit, insultantem, et ridebis postea gementem. » Simili modo animalia generosa non ferunt derisores. Pharis, et ex eo Hierus, Hieroglyphi, lib. I, cap. x, docet leonem furi correptum, etiam ad furorem excessum, simile passione liberari: tanta enim indignatione simiam fert leo, ut nullam animal avilius perdere desideret. Causa est, animalis ridiculi petulantia, leonem indignissimis modis exagitans. Nam simul ac vel ex arbore aliqua, vel ex alto latente loco nuda fuerit occasio in leonem insidendi, pro magno habet negotio: caudas ejus se applicare, natibusque affigere, atque ita quibuscumque potest modis regi suo illudere: quod cum impatiens ferat leo, impotenter admodum in hujusmodi animal efferscit.

Porro Septuaginta verbum, *Dominus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*. Et recte, quia illusores sunt superbi, et mansueti sunt humiles. Septuaginta sequitur et citat S. Petrus, *epist. I, cap. v, vers. 5*, et S. Jacobus, *cap. iv, 8*, ubi fusa hunc locum explicat, quare plura hic non addam, nec actum agam. Denique Syrus verbi, *ipse illusores deturbabit et perdet* (Chaldaeus, *propellet*), et *in sapientes misericors erit* (1). R. Levi sic explicat, q. d. » Deus efficit ut, qui ceteros ludibrio habent ac sanis excipiunt, a ceteris derideantur, cum in exitum veniunt; humilibus autem, qui ceteros honore prosequuntur et colunt, seipsoque demittunt, gratiam benevolentiamque apud mortales conciliabit. »

35. *GLORIAN SAPIENTES POSSIDEBUNT: STULTORUM EXALTATIO* (ita lege cum Romanis, Graecis et Hebraeis; non *exaltatis*, ut alij legunt), IN OMNIA.

(1) Vulgatas cum Alexandrinis *DN* neglexit. Quae particula h. l. membrorum antithesis coequationem significat, quasi haec sint *verba propria* (conf. *Thura*, in, 32), et cum *illis* *ipse* *illudat*, et, id est *at*, et *alta parte* *manus* *dat gratiam*.

— Est haec quarta ratio, cur imitanda sint vias piorum, non impiorum, q. d. Sapientes et pii acquirunt gloriam presentem et aeternam, tum apud Deum et Angelos, tum apud homines: stultorum autem, id est impiorum, modica exaltatio et gloria vertetur in ignominiam presentem et aeternam in gehenna.

Noster in Hebraeo legisse videtur *עורר* *moram*, id est *exaltatio, celsitudo*: jam legunt *עורר* *moram*, id est *exaltans*, q. d. Stultorum. *puisque exaltat ignominiam*, hoc est, impus quantumcumque nitatur ad alta, tamen altissime et maxime ignominiae se exponit. Quo enim altius exaltat, eo profundius cadet, iuxta illud Claudiani:

Tollester in altum, ut lapsa graviore ruat.

Unde Septuaginta verbum, *gloriam sapientes hereditabunt, et impii exaltabunt ignominiam*; S. Hieronymus, *Apolog. contra Rufinum*, legit: *Impii exaltant contumeliam; Chaldaeus, stulti suscipiunt tribulationem; Syrus, hereditabunt dolorem; Pagninus, et stultus exaltat quod est ignominiosum; Tigurina, sapientes gloriam, stulti autem ignominiam, dum exultant, hereditate accipiunt; Vatablus, gloriam sapientes jure hereditario consequuntur, et unusquisque stultorum suscipit ignominiam, id est, inquit, stulti afficiuntur ignominia; Abin-Ezra, maleficio, id est, *egestas in domo impii a Deo*, etc. *Ipse derisores per interpretem alloquitur* (id est *deridebit*), *mansuetus* (id est *is qui, quod tantis excepte derisioque sint, algeti videntur, dabit gratiam*). *Gloriam sapientes hereditabunt, stulti elevat exaltantque ludibrium, vel stulti exaltant et honore prosequuntur virum ignominiosum*; R. Levi, *probrum stultus suscipit et evellit* (2).*

Pro *possidebunt* Hebraice est *נחלתו* *inheritatio*, id est hereditabunt, sive hereditario quasi jure possidebunt, q. d. Ex adolescentiae piis studiis otioso laboribus devolvitur in viros sapientes et actis provecos, tanquam prioris aetatis fructus et hereditas, honor et gloria: sicut enim vili indviduus comes et assecla est probrum et dedecus, sic vicissim virtutis assidue et fidus achates est honor et decus. Ex adverso impiorum *exaltatio*, id est possessio separata, hereditas, pars illis peculiariter attributa, est *ignominia*. Opponitur enim *exaltatio* possessioni; Hebraice enim *עורר* *rum* in *hiphil*, id est exaltare, idem est quod exaltando vel levando separare sibi et sacernere aliquid penulare quod in possessionem suam cadat. Sic de Davide dicit Deus, *Psal. cxxxviii, 20*: » *Exaltasti electum de plebe mea*; » Chaldaeus: » *Secrevi juvenem de populo*. » Fuit enim David quasi pecuniam et cimelium Dei. Unde de eo ait *Ecclesi. cap. xvii, vers. 2*: » *Quasi adesp separatus a carne, sic David a filiis Israel*. » *Exaltatio* ergo idem est

(2) Maurer, et, ad *quoniamque scilicet est, auferi ignominiam*. Ewald, *stultus exaltat ignominiam, id est fanat, infamat, famosis reddit ignominia*. Quae non inolegant, sed audacior interpretatio esse videtur.

quod gloria, q. d. Gloria est propria dos et laus piorum. Si deus: Etiam impii subinde exaltantur et adipiscuntur gloriam; respondet, gloriam hanc non tam esse gloriam, quam ignominiam, tum quia impium non decet gloria, nec eum decorat, sed dodecorat: impius enim in gloria, est idem quod simia in purpura; tum quia gloria haec mox vertenda est in ignominiam. Et sic liquet antithesis posterioris hemistichii cum prior. Veritas hujus sententiae patet in Joseph, Aman, Mardochisio, Saule, Davide, etc.

Secundo, R. Levi: Stulti, inquit, exaltantur ignominiam, id est alta et magna erit eorum ignominia, quia ob suam secordiam notabunt, ut propter eam amandentur, obviaturque ab illa sede in qua omnia nos clarique erant. Tertio, impii exaltant, id est attollunt, et quasi ingens onus levant, ut capiti suo imponent gloriam mox vertendam in ignominiam, quod ipsorum elatas cervicis gravabit et deprimet usque ad terram, imo usque ad abyssum et infernum. Igaur gloriam sapientes possidebunt, utpote quorum Deus pater est, quorum fratres Angeli sunt, quorum occupatio nobilissima est, scilicet sapere et servare: quos Deus ut clarissimos filios amat, B. Virgo ut matos pulcherrimos diligit, S. Ecclesia ut pretiosissimos gemmas, quibus illustrat et splendens proculit, carni habet.

Isto ergo quod pii in hac vita saepe apud mundanos sint inglorii et inhonorati, impii vero gloriosi et honorati; tamen apud viros sapientes, qui norant resjuxta suum cuiusque pretium aestimare,

pii sunt gloriosi, impii inglorii, praesertim quia pii honores recusant et fugiunt. Nam, ut ait Aristoteles, » magna dignitas est non uti honoribus, sed obferre ut lii dignus sis. » Et S. Chrysostomus, *homil. 4 in 1 ad Corinth.*: » *Alius, ait, est quod nullis indiget, sed omnia despiciat, et a seipso habet magnitudinem*. » Quocirca talem donabit Deus gloria aeterna, imo in illa extollet et ceteris altiorum faciet. Causam dat auctor: *Catena Graec.*: » *Deus, ait, quatenus est ipsamet justitia dei essentiam, obstitit injustis; quatenus autem prima veritas, mendacibus et falsis; quatenus namque mansuetus et humilis est, obstitit superbis, » recipit vero et amplacitum humilis; quatenus sapientia est, stultis abundantur, sapientes honorat et glorificat.*

Quocirca S. Gregorius, lib. I, *epist. 5*, loquens de se vitam monasticam ante Pontificatum aperte: » *Nihil, ait, in hoc mundo appetens, ad partem esse, vilebar mihi in quodam rerum vertice stare, ita ut in me ipse implerem credendum illud Isaias xviii: Sustollam te super altitudinem terrae. Super enim altitudinem terrae, exaltatur, qui et ipsa, quae alta et gloriosa praesentis videtur, succul, per montis despectum calcet. » Et S. Cyrillus, *de Gest. Hierosol.*: » *qui nunquam non saeculo, major est honoribus ejus et regno; et idem qui se Deo et Christo dedit, non terram, sed caelestia regna desiderat.* » Sic Moses gloriosior fuit Pharaoni, cujus gloria mersa est in mari Rubro; Elias Achabio rege, Eliseus Iordanis, Joannes Baptistas Herode, S. Athanasius Constantino, S. Ambrosius Theodosio, S. Basilus Juliano.*

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Parat discipulum hortari et incitare ad studium sapientiae et virtutis tum suo exemplo, tum sequentia commoda recensendo. Secundo, vers. 14, docet viam impiorum quasi tentationem declinanda, quocirca vero viam quasi sapientem capessendam. Tertio, vers. 23, agit de custodia cordis, eris, oculorum et gressuum.

1. Audite, filii, disciplinam patris, et attendite ut sciatis prudentiam. 2. Donum bonitribuam vobis, legem meam ne derelinquatis. 3. Nam et ego filius fui patris mei, tenuis, et unigenitus coram matre mea: 4. et docebat me, atque dicebat: Suscipiat verba mea cor tuum, custodi praecipia mea, et vives. 5. Posside sapientiam, posside prudentiam: ne obliviscaris, neque declines a verbis oris mei. 6. Ne dimittas eam, et custodiet te: dilige eam, et conservabit te. 7. Principium sapientiae, posside sapientiam, et in omni possessione tua, acquire prudentiam: 8. arripe illam, et exornabit te: glorificabitur ab ea, cum eam fueris amplexatus, 9. dabit capiti tuo augmentum gratiarum, et coram multis proteget te. 10. Audi, fili mi, et suscipe verba mea, ut multiplicentur tibi omnia vita. 11. Viam sapientiae monstrabo tibi, dum te per semitas acquiritas: 12. quia cum ingressus fueris, non aretabuntur gressus tui, et currens non habebis offendiculum. 13. Viam disciplinam, non dimittas eam: custodi illam, quia ipsa est vita tua. 14. Ne delesteris tu

omnes ambitios, alia tandem omnes hypocrite; et in omnibus hiisce donibus aeterna sevit punitio. Case autem iustorum sunt Sanctorum mansiones, quae Dei benedictionis affatum cumulantur. » Haec Patres in *Catena Graecorum*.

34. *IPSE DERIDEBIT ILLUSORES* (Hebraice, *deridebit derisores*), ET *MANUSQUE DABIT GRATIAM*. — Tertia est haec ratio, q. d. Noli imitari vias illorum, id est impiorum, qui pios derident, eosque fraude et iniustitia quasi iudendo direxant, quia Deus eos vicissim deridebit, iuxta id quod dixit cap. I, vers. 26: » Ego quoque in interitu vestro ridebo et subsannabo; » idnoque eos hominibus et demonibus ridendos exhibebit. Haec est enim iuxta lex talionis, ut Deus illis scribis illudat. Derisisti alium, derideberis ab alio. Fraudasti proximum, fraudaberis a proximo. Stupisti terrenis, vana et caduca, privaberis coelestibus, veris et solidis, ac nepe etiam terrenis. « Jus, enim, inquit Cassiodorus, lib. V *epist.*, exigit sagitta fraudis redire in dolosum verticem sagittantis. » Quocirca apposite S. Augustinus in *Psal. cxxii*: » Perio, inquit, insultantem, et ridebis postea gementem. » Simili modo animalia generosa non ferunt derisores. Pharis, et ex eo Hierus, Hieroglyphi, lib. I, cap. x, docet leonem furi correptum, etiam ad furorem excessum, simile passione liberari: tanta enim indignatione simiam fert leo, ut nullam animal avilius perdere desideret. Causa est, animalis ridiculi petulantia, leonem indignissimis modis exagitans. Nam simul ac vel ex arbore aliqua, vel ex alto latente loco nuda fuerit occasio in leonem insidendi, pro magno habet negotio: caudas ejus se applicare, natibusque affigere, atque ita quibuscumque potest modis regi suo illudere: quod cum impatiens ferat leo, impotenter admodum in hujusmodi animal efferscit.

Porro Septuaginta verunt, *Dominus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*. Et recte, quia illusores sunt superbi, et mansueti sunt humiles. Septuaginta sequitur et citat S. Petrus, *epist. I, cap. v, vers. 5*, et S. Jacobus, *cap. iv, 8*, ubi fuisse hunc locum explici, quare plura hic non addam, nec actum agam. Denique Syrus verit, *ipse illusores deturbabit et perdet* (Chaldaeus, *propellet*), et *in sapientes misericors erit* (1). R. Levi sic explicat, q. d. » Deus efficit ut, qui ceteros ludibrio habent ac sanis excipiunt, a ceteris derideantur, cum in exitum veniunt; humilibus autem, qui ceteros honore prosequuntur et colunt, seipsoque demittunt, gratiam benevolentiamque apud mortales conciliabit. »

35. *GLORIAN SAPIENTES POSSIDEBUNT: STULTORUM EXALTATIO* (ita lege cum Romanis, Graecis et Hebraeis; non *exaltatis*, ut alij legunt), IN OMNIA.

(1) Vulgatas cum Alexandrinis *DN* neglexit. Quae particula h. l. membrorum antithesis coequationem significat, quasi haec sint *verba propria* (conf. *Turca*, in, 32), et cum illis *verba* *ipse illudat*, et, id est *ut, ex alta parte, manusque dat gratiam*.

— Est haec quarta ratio, cur imitanda sint vias piorum, non impiorum, q. d. Sapientes et pii acquirunt gloriam presentem et aeternam, tum apud Deum et Angelos, tum apud homines; stultorum autem, id est impiorum, modica exaltatio et gloria vertetur in ignominiam presentem et aeternam in gehenna.

Noster in Hebraeo legisse videtur *עורר מורא*, id est *exaltatio, celestis*: jam legunt *עורר מורא*, id est *exaltans, q. d. Stultorum, piosque exaltat ignominiam*, hoc est, impius quantumcumque nitatur ad alta, tamen altissime et maxime ignominiae se exponit. Quo enim altius exaltat, eo profundius cadet, iuxta illud Claudiani:

Tollester in altum, ut lapsa graviore ruat.

Unde Septuaginta verunt, *gloriam sapientes hereditabunt, at impii exaltantur ignominiam*; S. Hieronymus, *Apolog. contra Rufinum*, legit: *Impii exaltant contumaciam; Chaldaeus, stulti suscipiunt tribulationem*; Syrus, *hereditabunt dolorem*; Pagninus, *at stultus exaltat quod est ignominiosum*; Tigurina, *sapientes gloriam, stulti autem ignominiam, dum exultant, hereditate accipiunt*; Vatablus, *gloriam sapientes jure hereditario consequuntur, et unusquisque stultorum suscipit ignominiam, id est, inquit, stulti afficiuntur ignominia*; Abin-Ezra, *melitico, id est, egestas in domo impii a Deo, etc. Ipse derisores per interpretem alloquitur (id est deridebit), mansuetus (id est is qui, quod tantis excepte derisore sint, algeti videntur), dabit gratiam. Gloriam sapientes hereditabunt, stulti elevati exaltanturque ludibrium, vel stulti exaltant et honore prosequuntur virum ignominiosum*; R. Levi, *probrum stultus suscipit et exeat* (2).

Pro *possidebunt* Hebraice est *יורשו* *hereditas*, id est hereditabunt, sive hereditario quasi jure possidebunt, q. d. Ex adolescentiae piis studiis otioso laboribus devolvitur in viros sapientes et actis provecos, tanquam prioris aetatis fructus et hereditas, honor et gloria: sicut enim vili indiduum comes et assecla est probrum et dedecus, sic vicissim virtutis assidue et fidus achates est honor et decus. Ex adverso impiorum *exaltatio*, id est possessio separata, hereditas, pars illis peculiariter attributa, est *ignominia*. Opponitur enim *exaltatio* possessioni; Hebraice enim *עורר* *rum* in *hiphil*, id est exaltare, idem est quod exaltando vel levando separare sibi et sacernere aliquid penulare quod in possessionem suam cadat. Sic de Davide dicit Deus, *Psal. cxxxviii, 20*: » Exaltasti electum de plebe mea; » Chaldaeus: » Secrevi juvenem de populo. » Fuit enim David quasi pecuniam et cimelium Dei. Unde de eo ait *Ecclesi. cap. xvii, vers. 2*: » Quasi adesp separatus a carne, sic David a filiis Israel. » *Exaltatio* ergo idem est

(2) Maurer, et, sed *quoniam stultus est, auferi ignominiam*. Ewald, *stultus exaltat ignominiam, id est fanat, infamat, famosus reddit ignominia*. Quae non inolegant, sed audacior interpretatio esse videtur.

quod gloria, q. d. Gloria est propria dos et laus piorum. Si deus: Etiam impii subinde exaltantur et adipiscuntur gloriam; respondet, gloriam hanc non tam esse gloriam, quam ignominiam, tum quia impium non decet gloria, nec eum decorat, sed dodecorat: impius enim in gloria, est idem quod simia in purpura; tum quia gloria haec mox vertenda est in ignominiam. Et sic liquet antithesis posterioris hemistichii cum prior. Veritas hujus sententiae patet in Joseph, Aman, Mardochaeo, Saule, Davide, etc.

Secundo, R. Levi: Stulti, inquit, exaltantur ignominiam, id est alta et magna erit eorum ignominia, quia ob suam secordiam notabunt, ut propter eam amandentur, abiganturque ab illa sede in qua omnia nos clarique erant. Tertio, impii exaltant, id est attollunt, et quasi ingens onus levant, ut capiti suo imponent gloriam mox vertendam in ignominiam, quod ipsorum elatas cervicis gravabit et deprimet usque ad terram, imo usque ad abyssum et infernum. Igiture gloriam sapientes possidebunt, utpote quorum Deus pater est, quorum fratres Angeli sunt, quorum occupatio nobilissima est, scilicet sapere et servare: quos Deus ut clarissimos filios amat, B. Virgo ut matos pulcherrimos diligit, S. Ecclesia ut pretiosissimos gemmas, quibus illustris et splendida proculit, carni habet.

Isto ergo quod pii in hac vita saepe apud mundanos sint inglorii et inhonorati, impii vero gloriosi et honorati; tamen apud viros sapientes, qui norant res iuxta suum cuiusque pretium aestimare,

pii sunt gloriosi, impii inglorii, praesertim quia pii honores recusant et fugiunt. Nam, ut ait Aristoteles, » magna dignitas est non uti honoribus, sed obferre ut liis dignus sis. » Et S. Chrysostomus, *homil. 4 in I ad Corinth.*: » Alius, ait, est quod nullis indiget, sed omnia despiciat, et a seipso habet magnitudinem. » Quocirca talem donabit Deus gloria aeterna, imo in illa extollet et ceteris abhorret faciet. Causam dat auctor: *Catena Graec.*: » Deus, ait, quatenus est ipsamet justitia per essentiam, obstitit injustis; quatenus autem prima veritas, mendacibus et falsis; quatenus namque mansuetus et humilis est, obstitit superbis, » recipit vero et amplexatur humiles; quatenus sapientia est, stultis abominatur, sapientes honorat et glorificat.

Quocirca S. Gregorius, lib. I, *epist. 5*, loquens de se vitam monasticam ante Pontificatum aperte: » Nihil, ait, in hoc mundo appetens, ad partem esse, vilebar mihi in quodam reum verberato stare, ita ut in me ipse implemum crediderim illud *Isaia xviii*: Sustollam te super altitudinem terrae. Super enim altitudinem terrae, exaltatur, qui et ipsa, quae alta et gloriosa praesentis videtur succuli, per mortis despectum calcat. » Et S. Cyrillus, *de Gest. Hierosol.*: » Qui mundum non sapienter, major est honoribus ejus et regno; et idem qui se Deo et Christo dedit, non terrore, sed celestia regna desiderat. » Sic Moses gloriosior fuit Pharaoni, cujus gloria mersa est in mari Rubro; Elias Achabae rege, Eliseus Iordanis, Joannes Baptistae Herode, S. Athanasius Constantino, S. Ambrosius Theodosio, S. Basilius Juliano.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Parat discipulum hortari et incitare ad studium sapientiae et virtutis tum suo exemplo, tum sequentia commoda recensendo. Secundo, vers. 14, docet viam impiorum quasi tentationem declinanda, quocirca vero viam quasi sapientem capessendam. Tertio, vers. 23, agit de custodia cordis, et, oculorum et gressuum.

1. Audite, filii, disciplinam patris, et attendite ut sciatis prudentiam. 2. Donum bonitatem vobis, legem meam ne derelinquatis. 3. Nam et ego filius fui patris mei, tenui, et unigenitus coram matre mea: 4. et docebat me, atque dicebat: Suscipiat verba mea cor tuum, custodi praecepta mea, et vives. 5. Posside sapientiam, posside prudentiam: ne obliviscaris, neque declines a verbis oris mei. 6. Ne dimittas eam, et custodiet te: dilige eam, et conservabit te. 7. Principium sapientiae, posside sapientiam, et in omni possessione tua, acquire prudentiam: 8. arripe illam, et exornabit te: glorificabitur ab ea, cum eam fueris amplexatus, 9. dabit capiti tuo augmentum gratiarum, et coram multis proteget te. 10. Audi, fili mi, et suscipe verba mea, ut multiplicentur tibi omnia tua. 11. Viam sapientiae monstrabo tibi, dum te per semitas acquiritas: 12. quia cum ingressus fueris, non aretabuntur gressus tui, et currens non habebis offendiculum. 13. Viam disciplinam, non dimittas eam: custodi illam, quia ipsa est vita tua. 14. Ne delesteris in

semitis impiorum, nec tibi placeat maiorem via. 15. Fuge ab ea, nec transeas per illam: declina, et desere eam. 16. Non enim dormiunt nisi malefecerint: et rapitur somnus ab eis nisi supplantaverint: 17. comedunt panem impietatis, et vinum iniquitatis bibunt. 18. Justorum autem sententia, quasi lux splendens, procedit et crescit usque ad perfectam diem. 19. Via impiorum tenebrosa: nesciunt ubi corruant. 20. Filii mi, ausculta sermones meos, et ad eloquia mea inclina aurem tuam. 21. Ne recedat ab oculis tuis, custodi ea in medio cordis tui: 22. vita enim sunt invenientibus ea, et universae carni sanitas. 23. Omni custodia serva cor tuum, quia ex ipso vita procedit. 24. Remove a te os pravum, et detrahentia labia sint procul a te. 25. Oculi tui recta videant, et palpebrae tuae precedant gressus tuos. 26. Dirige semitam pedibus tuis, et omnes vias tuae stabiliter. 27. Ne declines ad dexteram, neque ad sinistram: averte pedem tuum a malo, vias enim, quae a dextris sunt, novit Dominus: perverse vero sunt quae a sinistris sunt. Ipse autem rectos faciet cursus tuos, itinera autem tua in pacem producet.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. AUDITE, FILII, DISCIPLINAM PATRIS (Vatablus, *castigationem paternam*), ET ATTENDITE (attento et intento animo hanc meam doctrinam accipite), UT SCIAMUS PUDENTIAM. — Hebraice, *ut scitis intelligentiam*: Septuaginta, *ut scitis cogitationem*: Aquila, *intellectum*: ut scilicet prudentiam distantiam de virtute probisque moribus in opus conferatis et reipsa exsequamini. « Hebraice *וְיָדַעְתֶּם מִנְּוֹר* *novor*, id est castigationem, eruditionem, disciplinam, quae puerorum levitas castigatur et coercetur. Unde Septuaginta vertunt, *castigare, erudire, mactare*, id est, *audite, pueri, pueritiam instructionem*. Quocirca quia haec disciplina pueris et praeterea capillatibus suis more puerorum sequentibus (« pueri enim refert an aetate an moribus puer sis, » ait Philosophus) iugulata est, hinc identidem illos ad eam amplectendam hortatur, proponendo eis fructus et commoda. « Patris, » id est mei ipsius, qui hic me pater in pater filios suos severo, sed vero et proba instigans. Salomonem hic loqui patet ex eo quod subdit: « Nam et ego filius fui patris mei: » Mirus recte ergo Hugo, Beda et alii censent hanc esse verba Dei.

Sensus est, *q. d. O filii, o discipuli, audite meam disciplinam de moribus castigandis et ad virtutis normam efformandis, quae carni quidem onerosa et ingrata accidit, sed spiritu utilis est et necessaria: Ideoque a me quasi patre vestro paterno affectu et amore vobis traditur, ut vos non tam morsu quam sapientiae filios efficiam, ut scilicet factibus prudentiam: prudentia enim non tam in audiendo, quam in agendo et audita faciendo consistit: » Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur, » Rom. II, 13. Audite ergo me qui. Deo iubente, hanc edico et quasi os divinum Dei iussa proloquor.*

2. DONEM DONUM TRIBUAM VOBIS, LEGEM MEAM NE DERELINQUATIS. — Sic et Septuaginta. Verum Vatablus et Poganius vertunt, *doctrinam enim bonam*

propono vobis, legem meam ne relinquitis: Galatinus, lib. II de Arcana. *scilicet*, cap. v: « Documentum bonum dedi vobis, » id est legem, inquit, nam non est bonum nisi lex; R. Levi: « Possessionem bonam dedi vobis: » Hebr. enim *דָּתִי לְכֶסֶךְ*, arad. *דָּתִי לְכֶסֶךְ*, id est accepit, proprie est res accepta vel acceptanda, puta donum quod accipitur: et quia inter dona primas obtinet lex et doctrina, hinc passim pro ea sumitur. *Donum ergo bonum est doctrina legis divinae iam tradita, et deinceps tradenda, quae tanquam exitium donum et bonum nequiquam est derelinquenda.* Quocirca « diis, parentibus et praesceptoribus reddi aequale nequit, » ait Aristoteles, quia scilicet parentes naturam, ceteri doctrinam contulerint. Pro tribuam Hebr. est *נָתַתִּי*, id est dedi, tradidi: sed Hebraei praeteritum crebro sumunt pro quolibet tempore. *Nattati* ergo idem est quod dedi, do et dabo, *q. d. Si leges et monita mea suscipiatis, ruminatis et opere perficiatis, sententias quantum illa sunt donum, quantum sapientiae conciantur, quantos fructus pariant.*

3 et 4. NAS ET REGO FILIUS FUI PATRIS MEI (1), TENELLUS, ET INGENITUS CORAM MATRE MEA: ET DOCEBAT ME, ATQUE DICEBAT. — Hebraice, *tener et unicus ad faciem matris meae*: Septuaginta, *dilectus in facie matris meae*. Hebraea ad *וְיָדַעְתֶּם לִפְנֵי*, id est in facie vel ad faciem, in margine habent *וְיָדַעְתֶּם לִפְנֵי*, id est in filiis, et ita legendum vult Galatinus, lib. II, cap. v: *q. d. Fui unicus in filiis, vel inter filios matris meae. « Et docebat me, » non mater, hebr. enim est verbum masculinum וְיָדַעְתֶּם*, id est dicebat me vir, puta pater meus; sed sub patre per syllepsin intelligit et matrem. Unde Septuaginta vertunt, *qui (pater et mater) dicebant et docebant me*; Aquila, *illuminabant me*; Chaldaeus, *et docebat me: et dixit mihi Dominus*

(1) Cum videlicet carissimus filii patris meo. Alii, *nam et ego filius, id est discipulus scilicet, docellis, filii patris mei*

Moraliter, S. Ambrosius, in cap. 1 S. Lucae, docet proprium esse eorum qui nobili genere nati sunt, pietatem pariter cum sanguine ducere, ut appareat in eis « transmissam immunitate puritatis hereditis. Sic Isaac a parentibus nobilitatem pietatis accepit, quam posteris dereliquit. » In virtutibus et vitis certa est hereditas, ait Chrysostomus, serm. 111: « Parentis vitium filiorum exitum. Numquid non in semine tota arbor? vitium ergo seminis vitium est totius arboris. » E contra arguit S. Paulus: « Si delibatio sancta est, et massa: et si radix sancta, et rami, » id est, ut explicat Theophylactus, certa res est ut massa similis fermento evadat, rami radices, filii parentibus, Rom. cap. x.

Quaeritur hic primo quo sensu et qua de causa Salomon vocetur *וְיָדַעְתֶּם*, id est tener vel tenellus? Respondeo primo, eo quod aetatis esset parva et tenero, *q. d. Pater meus David, rex sapiens et sanctus, me Salomonem a teneris instruxit, docuitque sapientiam, puta Deum timere et colere. Igitur et vos, o parentes, vestros filios a puero instruite, eosque docete timorem Dei: ac vos, o filii, eundem a puero imbutite et discite sapere. Ita Lyraeus, Cajetanus et alii. Addit Cajetanus et alii nonnulli Salomonem fuisse puerum moriente Davide patre, *q. d. Patrem meum Davidem non nisi tener et junior audivi et attigi: obitum autem adolescentem, et tamen praeepta, quae mihi puero instillavit, grandævus retinens. Hinc enim magne est virtutis: saepe enim pueri demortuo patre, cuius disciplina coerebantur, sapientiam obtineant, sequunturque suis cupidibus. Favet S. Hieronymus, epist. ad Vitalium, ubi asserit Salomonem genuisse Roboam anno aetatis undecimo, et coepisse regnare duodecimo. Ergo iam tunc vita functus erat David pater. Et S. Irenaeus, epist. 8 ad Hogaesiam, ubi ait Salomonem peregrino iudicio meretricum cum adhuc esset puer. Verum contrarium longa verius est, scilicet Salomonem coepisse regnare sub annu aetatis vigesimum, ac proinde viginti fere annis convivisse patri, ab eoque traditum, ut ex Abulensi, Pineda, Saliano, imo ex ipsa S. Scriptura ostendi Epist. XLVII, sub-infimum. Porro Davidem non tantum in vita, sed et in morte aetate dedisse Salomoni monita sapientiae et salutis, patet III Reg. II, 1.**

Secundo, alii Salomonem censent vocari *tenellum*, id est tenere in deliciis nutritum. Unde Chaldaeus vertit, *filius fui patris mei delicatus, q. d. Esto in deliciis regis fuerim educatus, tamen sapientie et virtutis studii. Magna enim hic est virtutis cum voluptate, eque ac castitatis cum pulchritudine, iuxta illud:*

Li est com forma magna pudicitia.

Tertio, alii « tenellum » exponunt rudem, inexpertum, indoctum. « Nil enim, ait Beda, magis ad spem percipiende sapientiae mentes erigit, quam cum eos, quos in sapientia iam clarere mi-

ramur, aliquando parvulos et indoctos fuisse meminimus. » Hoc sensu ait David, II Reg. III, 39: « Ego adhuc delibatus et tractus rex, » id est tener, insuetus labori longioris gubernationis. Et Roboam vocatur « rudis et corde pavido: » Hebraeos, *puer et tener corde*, II Paral. XIII, 7.

Quarto, Pineda per tenentitudinem hanc accipit educationem teneram, plenam aere se sollicitudinis. Ita ipso lib. III de *Rebus Salomon*, cap. xv. Adde teneram et delicatam corporis complexionem. Fuit enim Salomon delicato et optimo corporis temperamento, indeque docilis et capax sapientiae. Nam, ut ait Aristoteles, lib. II de *Anima*, *textu 49*: « Dari carne secundum intellectum sunt inepti; molles vero, » id est teneri, « bene apti. »

Quinto, recte « tenellum » interpretaris mollem, flexilem, doctilem, docilem, sicut cera molles, quae cito potest informari, ait Hugo. Talis enim fuit Salomon, tam ob bonum animum et iudicium, quam a Deo sortitum se dicit *Sapientia*, cap. VIII, 19, tum ob formationem Davidis, tum ob exercitationem et studium sapientiae, itaque ad eius cultum cito pervenit. Sunt enim ex adverso quidam pueri ita cultura dura, refrenata, hostilis, indoctis, ut nihil addicere velint aut possint, ut parentes et magistri in his docendis oleum ad operam perdere videantur. Unde Septuaginta vertunt, *filios enim ego fui patri obediens. Itaq. facit illud Poeta:*

Dum tener est natus, generosus instruit mores.

Hinc et D. Anthonius, hem. De *Obedientia*, libell. 2: « Filius fui et ego patri obediens, et (discipulus) dilectus in conspectu matris meae: » matrem autem diligunt filios obediens.

Hinc S. Basilus in *Regulis fuitus explicatis*, interrog. 13, sapienter docet parentes et magistros debere docere et formare pueros a teneris, cum instar cere molles sunt, formaque sibi impressione facillime recipiunt et retinent. Quocirca plerosque eximios Sanctos legimus a puero orpasse operam dare sanctitati: plura eorum exempla recensit II *Timothi* III, 14. Item censere Gentiles, ut Plato, lib. VI de *Legibus*, Aristoteles apud Laertium, lib. V, cap. 4, ubi asserit pueros doctos ab indoctis differre, sicut vivi differunt a mortuis. Rorsum, visum lumen accipere a circumfuso aere, animum autem a disciplinis. Cleanthes apud Laertium, libro VI, cap. vi, ait pueros et homines imperios sola forma differre a bestiis. Bemades apud Antonium in *Menis*, part. 1, serm. 50, asserit doctos ab indoctis tantum differre, quantum deos ab hominibus. Praeclare Seneca, epist. 69: « Ut dii immortales, ait, nullam didicere virtutem, cum omni editi, et pars naturae eorum est esse bonos, ita quidam juvenes egrigium sortiti indolem, in ea quam tradi solent perennitum sine longo magisterio, et honesta, completuntur cum primis audivit. » Praeclara S. Bernardus, tract. *de Ordine vitae*, sive de doctrina puerorum, post medium: »

« Paeri, ait, a puritate dicti sunt, et docet ut regnet in eis simplicitas, et innocentia, et puritas, hoc est virginitas, cum his crescant, et in his perseverent, ut merentur sequi Agnum quocumque ierit. » Idem, serm. 3 *De Epiphani*. : « Pueris, ait, simplicitas naturalis, et cognata virginibus verecundia est. »

Queritur *secundo*, quo sensu et qua de causa Salomon vocetur « unigenitus? » Scriptura enim contrarium videtur dicere. Nam, I *Paral.* cap. III, vers. 5, praeter Salomonem numerat tres alios Davidis ex Bethsabee filios, scilicet Simmaam, Sobab et Nathan. Dicendum breviter, inquit noster Salomoni, tom. III *Annal.* anno mundi 2880, num. 3, probabile videri Simmaam, et Sobab et Nathan filios fuisse Bethsabee ex Uria, priore marito. Ita censent Abulensis, in cap. III, vers. 1 *Paral.* Lyrenus et Vatablus, Torneilius loco citato, Hugo Cardinalis in cap. 7 *De Rayum*, nec displicet Salmeroni, tract. 28, in tom. III. Probatur autem, quia, si David multos ex Bethsabee filios suscepisset, cum primus eorum, quibus parvulo innotuato qui ex adulterio natus est, fuerit Salomon, tam naturae ordine, ut constat ex II *Reg.* XII, vers. 14, quam regiae successione dignitate, primus utique nominatus fuisset in filiis Bethsabee, non postremus. Ordinem enim naturae a Scriptura servari ex utroque loco II *Reg.* III, 2 et I *Paral.* III, 4, in quo numerantur filii Davidis, intelligi potest: utrobique enim Amnon tanquam primogenitus natus censetur, tum Daniel sive Elicleah, prius Absalom, et ita deinceps. Cum ergo tres illi priore loco nominantur, priores nati sunt: non ex Davide, qui ex Bethsabee primum suscepit infantulum illum innotuatum, tum Salomonem: ergo ex Uria, cuius filios propterea David adoptione fecit suos, quod sic reparabat injuriam factam patri. Cum enim ejus uxore corrupta filium ei « tangere studuisset ignaro, ipse sciens prudens, ejus filios sibi per adoptionem attribuit; reparavit et factam filii injuriam, quibus patrem sustulisset, dando illis pro privato homine parentem regem. Denique sic plurimum dilecte Bethsabee gratificabatur, cuius Salomon dicitur « unigenitus. »

Probabilior nihilominus est sententia, tres illos, et insuper Salomonem, a Davide et Bethsabee genitos fuisse. Clarissima est enim Scripturae id affirmantis ratio, I *Paral.* III, 5: « Porro in Jerusalem, ait, nati sunt ei Davidi scilicet, filii, Simmaam, et Sobab, et Nathan, et Salomon, quatuor de Bethsabee filia Ammiel. » Quomodo nati sunt Davidi quatuor, si tres eorum nati sunt Uria? magna profecto noxam abusio admittitur, si pro uno, qui natus esset revera Davidi, quatuor ei nati dicerentur. Relenta igitur simpliciter significatione verborum, nec violenta interpretatione obscurata, dicendi sunt omnes filii Davidis naturales, ab eoque geniti. Deinde si Nathan non fuit verus Davidis filius, sed adoptivus, verus autem

Uria, non recte utique a D. Luca per ipsum Nathan generatio Christi ad Davidem duceretur, quippe qui Davidis non fuerit, sed Uriae. Hanc sententiam praefert quicumque volent Nathan fuisse fratrem naturalem Salomonis, quorum plurimos numerat Pineda, lib. I, cap. VII, numer. 3, et lib. VII, cap. XXV. Eadem est enim ceterorum duorum ratio, et qui volunt natum Salomonem quadrienio post adulterium Davidis. Eiusdem sententiae sectatores sunt Theodoretus et Procopius in I *Paral.*, et ille idem Pineda, Salazar, Raynus, Arboreus, Jansenius, Cajetanus hoc loco, ac Clitoveus in *Democritum*, lib. IV, cap. XX, Salmeroni, tract. 28, tom. III, Baradius, tom. I, lib. V, cap. IX: addunt et Anni Platonum biblicum, et si quas alios.

Igitur Salomon vocatur unigenitus, hebraice unicus, id est unicus a matre dilectus. Unde hebraice, latine et graece non est unicus matris vel matris sine, sed unicus coram matre sua, id est, ut Septuaginta vertunt, dilectus in facie matris suae, id est unicus per singularem amorem, carum, sollicitudinem, perinde ac si esset solus et unigenitus. Significatur ergo Salomonem placidissimi et quietissimi fuisse ingenii, qui instar iacob domi cum matre versaretur, quae ei instillabat amorem et praecipua sapientiae, non autem instar Esau in agris venaretur. Rursum eum matrem, et vicissim matri fuisse amatissimum. Unigenitus ergo coram matre sua, id est tanquam unigenitus longa dilectissimus, non alieno, sed proprio matris facta entitatis, semper in brachiis, in gremio, in oculis matris versatus. Unde ait ad eum mater, cap. XXXI, vers. 2: « Quid, dilecte mi? quid, dilecte ateri mei? quid, dilecte votorum meorum? » Sic *Psal.* LXXXV, 11, dicitur: « Letetur cor meum, et timeat nomen tuum. » Pro quo Hieronymus et Chaldaeus proprie legerunt, *uni cor meum, ut timeat nomen tuum*. Quod alii ad effectum precandi et ellagandi revocant: « Hoc unum tribus cordi meo, ut te timeat; » alii ad timoris magnitudinem et perfectionem, « a unice te timeat cor meum; » alii ad conjunctionem intimum cordis cum divino timore, « a unice cor meum timore tuo. » Sed melius tui, id est collige omnes ecclesie mei vires, ut te diligam ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus, ut tuo timori ac dilectioni unice invigilem, nihil mihi extra te sit in caelo, et sine te nihil velim super terram, haec una mea sit cura et sollicitudo. Sic *Psal.* XXI, 21, dicitur: « De mane canis unicum meum, » q. d. Unicus meo vita amor et sollicitudo pangs, hoc mihi solum superest, sollicita vita: hanc tu etiam ablati cetera rebus tuere et conserva. Sic dicit Salomon se unicum coram matre, in quo uno et oculos et animum mater defigebat, unicum amabat atque curabat; ita Pineda, lib. I *De Rebus Salomon.* cap. VIII. Sic *Cantic.* VI, dicitur: « Una est matris suae (id est dilecta, et) electa genitrici suae. »

Secundo, idem Pineda: « Unicus, » inquit, cum *Secundo*

Dicitur
tamquam
unicus
tue. Primo
quia
sine
matre
sua.

Primo
quia
sine
matre
sua.

Primo
quia
sine
matre
sua.

Primo
quia
sine
matre
sua.

Primo
quia
sine
matre
sua.

Primo
quia
sine
matre
sua.

Primo
quia
sine
matre
sua.

Primo
quia
sine
matre
sua.

de filio
regis dicitur.

de filio
regis dicitur.

de filio
regis dicitur.

de filio
regis dicitur.

de filio
regis dicitur.

de filio
regis dicitur.

de filio
regis dicitur.

de filio
regis dicitur.

de filio
regis dicitur.

de filio
regis dicitur.

de filio
regis dicitur.

de filio
regis dicitur.

de filio regis dicitur, videtur respicere ad successionem regni, ut qui praeter multos fratribus successione et hereditate regni unicus sit. Sic *Genes.* XXXI, 2, « tolle filium tuum unigenitum Septuaginta perinde existimant ac si diceret: « Tolle filium tuum dilectum; » S. Ambrusius, *tolle dilectum*; Symmachus, *unicum tuum*. Sed cum haberet praeterea Ismaelem, non intelligit « unicum » genitum, sed successione et destinatione ad genus et principatum. Sicut et ipse David exponere videtur, dicens I *Paral.* XXIV, 1: « Salomonem filium meum unum (Septuaginta, *unicum*) elegit Deus, adhuc puerum et tenellum, » quasi dicas: Quod ad regni successionem attinet, non habeo alium, qui regnandi particeps esse debeat.

Tertio, noster Salazar et Francisco Suarez III part. tom. II, *Quaest.* XXVII, disp. 2, sect. 3, *unigenitum* interpretatur primogenitum, q. d. Cum filii primogeniti amore et indulgentia parentum abuti ac protrivire soleant, ego tamen ita disciplinam subdidi, ut starem quasi puer « coram matre mea, » ab eaque me doceri, regi, flecti et formari sinerem, » illi per omnia me subiciens et ab eius nutu pendens. Licet enim prior Salomone filius fuisset infans ex adulterio Davidis cum Bethsabee conceptus, tamen ille filio, ut locum vidit, exprobravit, ideoque quasi non natus in comptum non venit, ait ex Glossa S. Thomas, III part. *Quaest.* XXVII, art. 2, ad 3.

Si obijciat Salomonem non videri primogenitum Davidis ex Bethsabee, eo quod tres ante illum filii nominantur, inquit sit quartus et ultimus, I *Paral.* III, 5; respondeo, saepe in Scriptura hic recensendis filiis non servari ordinem temporis et generationis. Sic *Genes.* XI, 27, dicitur: « Thare genuit Abram, Nachor et Aran, » et tamen Aran senior fuit Abram; nam Abram filium Aran in uxorem dedit.

Addunt nonnulli Salomonem fuisse filium per adoptionem, puta genitum a Davide et Bethsabee de adulterio penitentibus, ideoque praeter ceteris dilectum, quasi qui pignus esset divinae reconciliationis et fructus gratiae a Deo acceptae. Audi nostrum Lorinum in cap. 1 *Beccis*, vers. 1. Fortasse etiam Salomon, qui post mortem infantis ex adulterio geniti susceptus est per legitimum matrimonium, et sententia in utroque parente penitentia, ideo maxime dilectus est, atque vel a matre ipsa nutritus, vel coram ipsa, cum alii extra domum et a matribus; ac proinde David eundem summo amore dilexit, utpote recuperata iam gratia, ab eo genitum, regni successorem, ac de quo paolice tam multa deus promiserat, et vicissim Salomon gloriabatur hoc nomine, quod David filius et esset et diceretur.

Mystice, sive allegorice, Salomon hic representat Christum, qui fuit tener et unigenitus Patris aeterni, ac virginis Mariae Desparae, et unice dilectus et subjectus, *Luc.* II, 31. Ita Galatinus, lib. II *De Arcan.* ad. cap. v, et lib. III, cap. XXI,

qui putat hunc esse sensum litteralem, sed ex dictis liquet esse mysticum. Porro Christus proprie fuit unicus Patri caelesti, quia ex eo solo genitus, quia Deus et Verbum; atque unicus matri suae, quia quae homo ex ea sola sine opera viri ex Spiritu Sancto conceptus: unde sicut in ecclesia est *unicus*, id est sine matre: sic in terra est *unicus*, id est sine patre. Atque haec fuit causa unicitatis et singularis amoris reciproci, inter Virginem in Christum, tum Christi in Virginem matrem: amorem enim filiorum solet dividi in patrem et matrem, ideoque in singulos minui: et in Christo fuit indivisus et collectus amor filialis; unicus enim et totus tendit in solam matrem, quasi ipsa sibi pater esset et mater: fuit ergo ingens et ardens. Vicissim virgo Despara amorem suum in filium non divisit cum marito, utpote qui nihil ei contulit, sed totum sola possedit. Fuit ergo et illi magnus et eximius, quia amore materno et paterno quasi mater et pater dilexit eum, cum, inquam, quem sciebat Deum esse regem ac hominem, ideoque immenso amore reverendum. Christus ergo fuit tener corpore, quia molto optimaque habuit corporis temperamentum, inaeque tenorem et flexilem animam, ideoque benedictio discipulorum, ait Galatinus, et omnis sapientia capacissimum. Rursum Christus dicitur tener, quia in eo fuit ineffabilis pietatis teneritudo, et in trunco humanitatis clementissimae divinitatis insertio, ac fructuosus plantatio. Ipsi denique legem dedit Judaei per Moysen, Christianis per seipsum, de eaque dixit: « Hoc fac, et vives. » *Luc.* X.

4. *SCITIPAT VERBA MEA COR TUUM, CUSTODI PRECEPTA MEA, ET VIVES.* — Pugnans ad verbum Hebraea veritas, *falsitas* vel *custodit eloquia mea* cor tuum: quod Raynus per hyperbaton sic explicat, q. d. Eloquia mea falsant cor tuum teneum et fluctuans; Septuaginta, *fructus noster sermo in tuo corde*; Chaldaeus, *apprehendit* (Symmachus, *tenuit*) *verba mea cor tuum*; Syrus, *residentia verba mea in corde tuo*.

Sunt verba non Dei, ut vult Chaldaeus et Beda, quasi alludat ad colloquium Dei cum Salomone habuim, III *Reg.* III, 5; sed Davidis ad Salomonem, ut patet ex dictis, q. d. O fili, suscipe monita mea auribus non tantum corporis, sed et mentis, nec tartum suscipe, sed et firmam, ut nonquam exciderint, nulla tentatione elidantur. Solum enim purrocor phantasiae et montes esse *vagus* et fluidus, ideoque q. d. audiunt, facile effluere et excidere simul. « Iniquitas est ac mobilis juvenum mens, et animus semper fluctuat, » ait Aristoteles, II *Poetic.* Firmare ergo eam jubat meliora constantia, constantiae amoris et timoris Dei, ut lae patris et sapientiae documenta constanter retineat, eaque contra praeposteros et seductores falsitatis, id est leuaret et paragnet, et ab his se seduci et in vita abduci palietur.

CUSTOM PRECEPTA MEA, ET VIVES, q. d. Si custodieris mea precepta, longevus eris tum vita na-

conellabit. Et R. Salomon: Perstrutare illam, inquit, quibusque studio in illa immorare, ut amantissima queque penites, sicut cum quis vindemiam reliquias vestigare, sicut inoleque discarrit ad racemos pretermisissos asportandos. Apud Thalmudistas *habet* significat crines discernere et examinare. *Haynus* vero explicat ut sint *hæc* verba *Davidis* ad Salomonem, *g. d.* Significat sapientiam, et tunc ei expeditam et sublimem viam, ut possit facile vagari per regnum tantum, et ipsa exaltabit te; *Hebræum* enim *sublebatu* significat viam sapientie et virtutis esse arduam et excelsam, ne profunde sternendam illi cum labore, elevatione et contentione corporis et animi. Loquitur de sapientia quasi de sponsa nobili, imo regina, cui promitte viam sit sternenda et complananda, ut per illam curru vehatur et deducatur in domum sponsi. *puta* epus qui eam amat et amabit.

Noster non ad verbum, sed ad sensum vertit, *arripe*; ut *primo*, significet magno desiderio et studio prosequendam esse sapientiam, ut non tam rogetur quam rapitur. *Secundo*, ut significet eam arde muniti copulandam esse; *arripere* enim est ad se rapere. *Tertio*, ut significet eam firmiter tenendam et custodiendam; quod enim rapimus, hoc firmiter stringimus, ne quis annulus vel hostis nobis eripiat. Itaque *arripe sapientiam* in re idem est cum eo quod processit, « posside sapientiam »; sed modum possidendi suggerit, scilicet rapimus, sicut Romani Sabinas virgines rapiunt in uxores. Unde *quarto*, *arripe* significat viam adhibendam ad consequendum sapientiam et virtutem, quæ concupiscentias nostras, quæ illi relictæ sunt, iuxta illud Christi: « Regnum cælorum vinum peditur, et violenter rapiunt illud. *Matth. xii. 12.* Unde Hugo: *Arripe* illam, inquit, hoc est, ad te rape instar rapacis avis, puta accipitris, quæ in prædam nobilissimam totis viribus involat, eamque invadit, ut comprehendat; aut tanquam prædo violenta manu illam capta. *Quinto*, *arripe* significat velocitatem, *g. d.* Festina ad illam, procure ad illam, iavela ad illam. Ita Lyranus. *Amari* amari et ambiri vult sapientia.

Porro versionem Septuaginta sic explicat auctor *Catena Græcorum*: « Circumda illam aggeribus, ait, hoc est, iugi divinarum Scripturarum usu et meditatione illam confirma; nec enim ut sapiens eis sat est sapientiam amare, aut obiter illam de gustasse, sed magna præterea opus est custodia et cura, ne, quam comparasti, denuo amittas. Aggerem autem seu vallum, morales virtutes hoc loco vocat: ille enim sunt que membra ad Dei cognitionem sublevant, eandemque ab omni adversitate propugnant. » Unde ex hoc loco S. Isidorus, lib. *II. Sentent.* cap. *ix.* docet sapientie studioso necessariam esse assiduum S. Scripturæ lecturam: « Nemo, ait, potest sensum S. Scripturæ cognoscere nisi legendi familiaritate; idque toto capite variis rationibus et similitudinibus demonstrat.

Et exaltabit te, — tum in presenti vita, ut exaltavit Salomonem, tum in futura. Unde Glossa quædam Hebræorum paraphrastica sic explicat: « El deducet te equitatem in caelos. »

GLORIFICABERIS AB EA. *COM TAM PUEBIS AMPLEXATUS.* — Septuaginta, *honora eam, ut glorificet te*; Syrus, *ut te honore exalat*. Est enim reciproca sapientie et studiosi amplexatio, æque se glorificatio; sponsus enim sua bona in connubio communicat sponsæ, et sponsa vicissim sua communicat sponso. Quare si amplexatus sapientiam, illa vicissim glorificabit te; si eam glorificas, illa vicissim glorificabit te. « Cum eam fueris amplexatus duobus brachiis actionis et contemplationis, » ait Hugo. Idipsum sibi exoptat S. Hieronymus præfat. in *II. lib. Comment. in Amos* ad Pamnachiū; « Pamnachi, ait, cæno jam mecum capite impetra mihi a Domino, ut comitem mihi habere merear sapientiam; de qua scriptum est: *Ami* illam, et servabit te; honora illam, et amplexabitur te, ut ipsa adjuvante et socia optum in Amos opus expliam. » Idem nos quoque optamus et oramus.

9. DABIT CAPIT TEO ARGENTA. GRATIARUM, ET CORONA INCLYTA PROTEGET TE. — Instar scæth, vel potius galæe. *Hebræice*, *dabit tibi capitulum gratia* (Cæthanus, *societatem gratia*), et *diademate coloris cinget te*; Septuaginta, *ut det capiti tuo coronam gratiarum, coronam autem delicatam* (Aquila, *gloriarum*; Symmachus, *glorie*; Theodolion, *gloriarum*); *proteget te*; Chaldeus, *ponet in capite tuo pulchritudinem gratia*, *corona decoris erit super te*; Syrus, *ponet in capite tuo pulchritudinem charitatis*, et *in corona laudis naturaliter te*; S. Hieronymus, in cap. *XLIV. Ezech.* legit: « Coronam gratiarum suscipiet vertex tuus; » per eamque intelligit ceteram sacerdotalem; Tigurina, *dabit capiti tuo ad id tenendum (Pagninus, conjuclionem) gratia*; Valartius, *sertum elegans, et manet te magnifice corona*; Salomonem seculi Arabes: « Scientia, inquit, est diademata potero, et intellectus torques aureus. » Per « coronam gratiarum, » inquit auctor *Catena Græc.*, virtutum cælestium, divinarumque christianam congeriem accipit; per voluptatis autem diademata divine cognitionis ornatum: licet alii hæc duo pro eodem accipiant, ut si et significet id est, de quo mox.

Sensus est, *g. d.* Si sapientiam amplexatus fueris, illa dabit tibi amicos gratiarum, isque quasi coram ornabit, æque ac proteget te contra omnes tentationes et hominum insidias, conellabit enim tibi gratiam non tantum hominum, sed et Dei, ab eoque impetrabit omnem gratiam et virtutem, quibus quasi corona pulcherrima redimitus, graciosus sis et speciosus, æque ac robustus et inclutus in conspectu Dei, Angulorum et hominum, tum per gratiam in hoc sæculo, tum per gloriam in futuro. Igitur *דָּבַר לְךָ לְוִיָּהוּא* *chæ*, id est copula gratiæ (quæ Noster vertit, *argumenta gratiarum*), accipi potest, ut sit idem quod diademata

decoris, sive corona incluta; quia sicut in corona annulus annulo, flos flori, aurum auro copulatur et innectitur, sic et in sapientia ac virtute una lex alteri, una victus alteri, una actio honeste alteri continua serie copulatur et innectitur, ut faciant coronam et, eandem, imo coronidem omnium virtutum. Huiusmodi faciet sapientia ut in virtutibus quotidieaugearis et crescas, inique coronam hanc tum æqueas, expolias, perplectas, ejusque orbem consummes.

Porro corona hæc erit multiplex; *primo* enim dabitur tibi quasi sapientie doctori laurea doctoralis; *secundo*, quasi eximio in omni virtute dabitur tibi laurea virtutis; *tertio*, quasi victori passionum tantum dabitur tibi corona triumphalis; *quarto*, quasi sponso, qui sapientiam quasi sponsam tibi desponsidit, dabitur illi corona nuptialis. Olim enim sponsi et sponsæ coronabantur (ut etiamnum fit), iuxta illud *Isaie LXXI. 40*: « Quasi sponsam decoraturam corona. » Et *Cantic. III. 11*: « Egredimini et videte, filie Sion, regem Salomonem in diademate quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius, et in die lectitæ cordis ejus; » *quinto*, dabitur tibi coronam regni, ut quasi rex per sapientiam non tantum te, sed et totum regnum pie et sapienter administres. Has omnes coronas per sapientiam adeptus est Salomon, ac adipiscitur quilibet sapientie et virtutis studiosus. Rex enim evadit, etiamsi privatus et pauper sit, tum quia regis regnum anime sue, tum quia alios dirigere novit, tum quia regnum æternam adipiscitur per illam. Ita mendicis ille sapiens apud Taulerum interrogatus quis esset, respondit: « Rex sum; » ubi est regnum tuum; « In anima mea. Sic enim externos et internos sensus meos regere novi, ut cuncta vires anime meæ mihi subdite sint. Quod profecto regnum cunctis mundi hujus regnis præstantius esse nullus ambigit. » Fæse hoc ejus colloquium enarravit *Hom. XII. 2*, in fine. Plura de hac corona dixi cap. *1. 9*, et *Eccl. I. 22*, et cap. *VI. 32*.

Moraliter, discere hinc quantum sit sapientie et virtutis præstantia, quæ sui studiosis honorem plusquam regum et imperatorum pollicetur. Nam, ut ait noster Alvarez de Paz, *De Dignit. perfect. lib. IV. pag. 3 cap. XXXII*: « Mundana nobilitas hominem ad tempus, sanctitas in æternum exultat. Nobilitas amicum regum, perfectio Dei amicum, et Angelis parum constituit. Illa se amplectentes cunctis et negotiis laboriosis onerant; hæc quia sine onere magnos facti, se complexantur glorificat. Illa capiti, id est menti, nobilitatem solet per occasionem addere augmentum vitorum; nam ex nobilitate superbiunt, et in omnia illa vitia impingunt, quarum est superbia principium; hæc perfectorem mentibus addit quotidie augmentum donorum, ac spiritualium gratiarum, quia ex perfectione se delectant, et illas virtutes assurgunt, quæ humilitati semper adherent. Nobilitas deni-

que corona insidians circumdat, quia multi nobilibus invident, multi prosperitati eorum ac divitiis insidiantur; at perfectio cingit capula perfectorum coronam protegente: omnes enim perfecti famulantur, et necessaria subministrant; et tantum abest ut eum ledant, quod ad ipsorum ad asyllum confluant, et sui ipsorum adiutorum profitentur. Idipsum prædicit S. Basilium præfat. in *Asceca*.

10. AUBI, FILII MEI, ET SUSCIBE (Chaldeus, *suscipe a me*, qui sum rex et doctor sapientissimus) VERBA MEA. UT MULTIPLICENTER TIBI ANNI VITÆ. — Hæc utque fuerant verba Davidis ad Salomonem, nunc Salomon eadem sapientie studioso suis verbis confirmat et inculcat. « Annos vitæ » intellige tum presentium Judeis promissæ, tum æternis fidelibus sapientibus, id est Sanctis, preparatæ. Vide dicta cap. *II. 16*. Præclare S. Augustinus, *serm. 90 De Temp.*, tres assignat vias ad vitam et cælestium, scilicet « bonum cogitare, bonum dicere, et bonum facere; » tres pariter ad mortem et gehennam, scilicet « malum cogitare, malum dicere, et malum facere. » Et S. Ambrosius, *serm. 74 De Natal. Martyr.*: « Notas, ait, mihi fecit Dominus vias vitæ, cum me docuit fidem, misericordiam, iustitiam, castitatem; his enim (iniquitas) perverit ad salutem. » Unde Septuaginta hic addunt, ut *fiat tibi multæ viæ vitæ*, id est multæ honestæ actiones, que ad verum Dei cognitionem viæque immortalitatem ducunt, inquit auctor *Catena Græc.*, qui et addit « Vita, inquit, tria significat, nempe vite tempus, vite institutum, vite alimentum.

11. VIAS SAPIENTIE MONSTRABO TIBI (Septuaginta, *v docto te*; Aquila, *dabitur te*; Tigurina, *dirigam te*; Valartius, *docto te per viam justitia incedere*), UICAM TE PER SENTIAS ÆQUITATIS. — Hebræus, *incedere te faciam in orbitis rectitudinis*; Septuaginta, *recte*; Aquila, *in transitibus rectitudinis*. « Vite sive semite et tranites, sunt ad virtutem aditus, quorum principium fit sapientie acquisitio, » ait Nyssenus, *orat. 2 Contra Eunomium*. Chaldeus et Symmachus, *in semita recta*; Pagninus, *edocere te feci semitas rectas*. *Sancita* ergo *quidam* sunt semite æquabiles, plane, recte, sine scopulis et lapidibus, ut scilicet nusquam impingas. Tales sunt semite sapientie et virtutis. Vide ad illud *Isaie XXXVI. 7*. Porro auctor *Catena Græcor.*: « Sapientie orbis, inquit, sunt viæ, que de uno bono honestoque opere deducunt ad aliud; unum enim opus vitam æternam et invitat ad aliud, una virtus ad aliam, *g. d.* Ostendam tibi quomodo in via virtutis nunquam consistere, sed continuus progressus facere debeas.

12. QUAS CUM INGRESSUS FUERIS, NON ARGUANTUR (Syrus, *non nutantur*; Symmachus, *non turbantur*; illi, *non stringentur*) GRESSUS TUI, ET CURRENS NON HABEBIS OFFENSIVULUM. — Septuaginta, *non concludentur tui gressus*; si autem cucurreris, non laborabis, vel non fatigaberis; Aquila, *non som-*

*delictis; Syrus, nisi offensus; illi, non cupin-
ger, non corruptus.* Explicat sapientia sive virtutis
semitas equitatis, id est planas et aequabiles, q. d.
Adeo plana et expansa est virtutis planities, ut
in ea pedes et gressus tui arctari, vel in saxa im-
pingere nequeant, sed per eam velut aequor pro-
rectum totis viribus procurare possis, sine ullo
offendiculi metu vel periculo; qui enim gressus
suos ob caelum aut scopulosam viam protrudere
nequit, parum abest quin cadat, ait R. Salomon.
Licit enim incipienti sit arcia salutis et virtutis
via, ut ait Christus, *Matth. vii. 14*, si nimirum
libertatem carnis et concupiscentiae species: hanc
enim vias stringit et arent, tamen si in ea progre-
diaris et constanter pergas, senties eam compla-
nari et exporrigi, nec in ea arctabuntur gressus
tui, ita ut aretando collidantur, impingant aut
ledantur; sed ad maxima commoda, ac ad veram
libertatem conscientie et gloriae letus ala-
ceque recta et velociter decurras, dilatatus et
corroboratus tum per assiduum virtutis exerci-
tium, et bonam bene agendi consuetudinem, que
quasi in naturam vestitur; tum per suavitate[m]
gratiae, et flabra consolatorum, quas tibi aspi-
rabit Spiritus Sanctus. Vide dicta cap. ii, vers. 9;
quare cum Psalle canes: *a Viam mandatorum tuo-
rum excutit, cum dilatasti cor meum, a Psalms.
cxviii. 32.* Igitur exercitium virtutis vires spiritui
maiores continuo addit, puta habitum et gratiam,
adeoque facilitatem majorem, quibus fit ut si non
desisset, sed novum majusque currendi in via
domini robur capiat; secus est in cursu corporali,
quo nervi et arteriae, quibus fit motus et cur-
sus, laxantur, debilitantur et delassantur, ita-
que minor vis ad procurandum restat, idem fit
in cursu vitiorum, de quo simpliciter dicitur *Sapient.
cap. lvii. a Lassati sumus in via iniquitatis et per-
ditionis, ambulavimus vias difficiles, et viam Do-
mini ignoravimus; eum ex adverso de virtutis
studiosis, quibus fervor vires addit, sicut torpor
minuit, clare pronuntiat Isaias, cap. xl, vers. 31:*

• Qui autem sperant in Domino, mutabunt forti-
tudinem, assumptum pennas sicut aquilae; current,
et non laborabunt; ambulabunt, et non defici-
ent. • Vide que ibidem annotati.
In virtute ergo verum est hoc paradoxum:
• Labor non delassat, sed roborat; quies non ro-
borat, sed delassat; labor vires augeat, otium
minuit. Labor laborem parit, quies quietem;
somnus somnum adescat, languor languorem,
torpor torporem; vigilia vero vigiliae parium,
virtus virtutem, • id dicitur S. Dominicus Loricatus.
Adde virtutem proprie in actu voluntatis
consistere, quae agendo et volendo non lassatur,
sed intenditur et roboratur. • Ambrosius, • inquit
S. Augustinus (vel quisquis est auctor) *De Civitate
Dei* cap. iii, si amas. Non enim ad Deum pennis-
sibus, sed affectibus curramus. Via ergo ista
nostra ambulantes quaerit; tria sunt hominum
genera, quae odit, remanentem, retro redem-

tem, aberrantem. • Virtus enim continuum cur-
sum mentis requirit, quia finem et terminum
non habet, sed iustarum flammam crescit in immen-
sum. Quocirca Barlaam ad Josephat apud Damas-
cum, in *Histor. capite xix: a* Proclivis, ait, ac
facilis via est in caelum; atque etiam ob corporis
afflictionem arcta et angusta dicta est, tamen ob
futurorum suorum spem his resta et clara est, qui
non stulte ambulat, verum Dea voluntatem exacte
intelligunt, atque ad dimittendum adversus di-
boli versutias ipsius armam, induunt, et in
oratione atque observatione cum patientia et spe
in hoc ipsum invigilant. • Nam, ut ait Abbas ille
in *Vitis Patr. lib. V. libello 7 De patientia, num. 22:*
• A patiente Deus aufert bellum tentationis. • Unde
ibidem num. 23, Asceta ille: • Totus labor, ait,
quem hic sustineo, nequit comparari cum una die
tormentorum, quae peccatoribus in furore saeculo
preparantur. • Et num. 47, alteri graviter tentato,
et cogitanti discessum nocte apparuit gradus dei
specie virginis, dicens: • Nusquam vadae, sed
sede hic moeum, nihil enim mali fiet ex his que
audisti. Qui credens verbis ejus ibi sedit, et sta-
tim sanatum est cor ejus. • Hoc facit apophthegma
R. Nechania filii Akana in *Pirke Avot*, id est in
Sententis Patrum, cap. iii: • Quicumque legis jugo
colla submitit, ille liberat se altero, sed dicitur,
hominum imperii jugo: et qui excedit jugum legis
a cervicibus suis, pareat eas jugo mundi et impe-
rii, utique difficiliori. •

13. TENE DISCIPLINAM, NE DIMITTAS EAM: CESTORI
ILLAN, QUIA IPSA EST VITA TUA, — tum formalis,
quia actus virtutis est vita, id est actus vitalis vel
naturalis, vel supernaturalis; tum causalis, quia
virtus est causa vitae longevae, ut dixit cap. iii,
16. Eadem est causa vitae sanctae per gratiam, et
vite beate per gloriam, quam confert. Unde he-
braea habent, *apprehende traditionem, ne languis-
cat; custodi eam, quia ipsa est vita tua*, id est im-
mortalitas vitae tibi confert; Septuaginta, *custodi te
tibi ipsi in vitam tuam*; Syrus, *constanter persevera
in disciplina*; alii, *robustus esto in disciplina*, vel
*robora te, et iniquitate in disciplina retinenda, per-
agenda, tuenda et propaganda, sicut pugil in sta-
dio, et miles in praelio se roborat, unnesque vi-
res colligit, ut hostem superet et victor evadat.*

Hujus sententiae veritatem elegantius vis est cervi
apologo speciosis exemplis instructo demonstrat
Cyrillus, lib. II *Apology moral. cap. xi*, cuius titu-
lus: *Contra appetitum superbiae libertatis.* • Ovis,
ait, avida propria libertatis, soctali grege relicto,
dominium sui pastoris elligit. Cunicule per solitu-
dinem errabundam cervus vagam et proliam
invenisset, cepit plus querere ipsius solitudinem
et erroris occasionem. Cui mox illa respondit:
Dudum certe servile jugum durissimum passa,
nunc frui volo sicut et vos libertate cunctis gra-
tissima, atque patronum duritiam effugere, qui
non solum me usque ad sanguinem emulsi sat,
verum etiam singulis annis ab opportuno vellere

spoliabat. Tunc cervus illi compatiens: Satis, in-
quit, carissima, doleo de errabundo itinere tuo,
sed multo magis de erroneo consilio. Nimirum
libertas dulcis est, et thesaurus incomparabilis,
sed non contumiter universis. • Mox idem exem-
plo populi, corporis, navis, formica planum facit:
• Petra enim sunt, quibus pax, vita securitas-
que salutis laetam ex debita subiectione con-
fragit, et propter hoc non est aliud libertas eis,
quam salutaris perditio libertatis. Nam libertas
populi, quem regna non coercent, libertate perit.
Sic corpus etiam animae subiectum vivit, et mox
cum ab ea liberatur, extinguitur. Navis subiecta
ventis, serratur a fluctibus, a quibus si libera
fuerit, statim naufragio dissolvitur. Formica quo-
que alis librata, cum de fovea sursum erigitur,
finali miseria captivatur. His ergo libertas, certa
est perditionis captivitas. Hoc modo, mea cari-
ssima, crede reme etiam tecum se habere, Nam at-
tende quomodo et qualiter nunc incedas sine
duce, pascualis itineris nescia, sine tutore nulla
propria validitate armata, inter inimicos solivaga,
atque in miseris te circumvallantibus destituta.
Nimirum via tibi error est, praecipitium ductor,

esurias pasca, pernicios socius, et tui tandem
credulis interitus eunt extrema. Ego certe coram,
pede, magnitudine et agilitate manitus, vix a fer-
ris huius solitudinis cura se vix. • Deipso idem
hoc dilemmate evincit, et sole clarius ostendit:
• Ex quo autem naturaliter delectat libertas,
die, ambo, si ad bene vel ad male faciebim?
quippe si intendis benefacere, hoc tantum est,
quod a te exigit pastor laus, cur ergo refugia
eum? si sine ratione agere cupis, ipsa erit tibi
libertas, exitialis servitutis captivitas. Nam mala
voluntati libertas peccandi est causa, qua quidem
iniquitas ejus consummatur, sed mox captivitas
sequitur. Sic mala voluntas quanto liberior est,
tanto servilior; quanto potentior, tanto infirmior;
et quanto sublimior, tanta humilior. Audi tunc
consilium meum, et quancumque ad dominam
voluntatem revertaris, ne libere pereas, et teipsum la-
pis devorandum impendas. Nam si dominus tuus
te mulget aut tondeat, ab eo sumis licet ipsa que
tribus, quia te custodit et pascit; eligibilis quippe
est lac dare et vellera, quam cum omnibus perde-
re volum. Quibus auditis ovis gaudenter ad pas-
torem redit. •

SECUNDA PARS CAPITIS,

VIAM IMPIORUM UTOTE TENEBROSAM DECLINANTIAM, FIORUM VERO QUASI SPLENDIDAM CAPESSENDAM
ESSE DOCT.

14. NE DELICTERIS IN SEMITIS IMPIORUM, NEC TIBI
PLACEAT VIAM MALORUM, — Pro delictis Noster legit
non tibi, id est *velis, acquiescas*, ut vertit cap. i,
10, *concupiscas, delictis*. Jam aliis punctis legunt
non tibi, id est *ingrediaris*. Unde Septuaginta,
*vias impiorum ne intres; Chaldaeus, in via im-
piorum ne ambules*. Jam sensus est, inquit Dio-
nysius, q. d. Ne delictis impiorum actibus viti-
osis, item spectaculis, torneamentis, hastiludiis,
choreis et similibus vanitatibus, quae vanae sunt,
et saepe cum peccato conjunctae, aut occasiones
peccatorum.

Rursum pro pioctis hebraice est *non tangeres*,
quod proprie significat, *ne te des vel beatifices*,
id est, ne te beatum reputes in via impiorum. Ita
Aquila, Theodotion et Valabius. Pagninus vero,
ne beatifices malos in via sua. Abusive tamen idem
verbum significat *incedere, dirigere, docere*, ut *non
tangeres* sit idem quod *non tangeres*; litterae enim *תא
דעה* puta *et* inter se commutantur. Unde Pa-
gninus vertit, *ne gradieris in via malorum* (1); Sep-
tuaginta, *ne amulatus obas iniquorum*; alii, *ne pedem
vel gressum olfirmes in via impiorum*, scilicet ne fir-
maveris in eorum via incedas, ne putes te firmo
apud eos loco consistere, quia cito eos procella

quaequam sternet et deficiet. Festive Huxo: • Ne tibi
placeat via malorum, • quia, ait, lutosus est in luxu-
riosis, tenebrosa in iracundis, spinosa in avaris,
petrosa in detractoribus, cavernosa in simulatori-
bus, mentosa in superbis. • Plechris et plectis
S. Bernardus in *Sententia*. • Via, ait, que du-
cunt ad mortem, trifaria ratione dividuntur. Alia
erummosa, alia laboriosa, alia deliciosa. Erum-
mosa est in pauperibus superbis, laboriosa in cu-
pidis et avaris, deliciosa in divitiis delictiosis.
Via quoque, que ducit ad vitam, simili ratione
distinguitur. Est enim alia sanguinea, alia pur-
purea, alia lactea. Sanguinea in Martyribus, qui
in sanguine Agni suorum corporum indumenta
laverunt, et per iter martyrii triumphalis altitudi-
nis solum attingunt. Purpurea est in Confessoribus,
qui in sua carne vestigia Dominiis passiones
per abstinentiam expresserunt, et in suis corpo-
ribus vincturam Christi stigmata portaverunt. Lactea
in Virginitibus, quae in sospis puritatis ange-
lica candiditate (eandem) et virtutes sanctimo-
nicarum consecraverunt, et per viam munditiae ad
implexus et thalamos veli spousi virtutum pen-
nitis fiduciter evolvunt.

15. FUGE AB EA, NEC TRANSES PER ILLAS: RE-
CLINA, ET DESERE EAS. — Pro *fuge ab ea* hebraice
est *non tangeres*, quod variis variis vertunt. Pa-
gninus, *deponere vel cessa ab ea*; Valabius, *desere
eas*; Chaldaeus, *recede ne transeas cum eis*; Baynes,

(1) Ita hodiernorum plerique. Sicut prius hemistichium
iniquorum, ita posterius *in iniquorum* in via impio-
rum dicitur.

abominare vel zozorare eum: Septuaginta, in quocumque loco caetera mutata fuerint, ne superentis ille: R. Salomon, *destruere, et flocci facio eum*; R. Levi, *obola et terram sui eum, q. d. Si vixis sufficienter, eorum eorum hinc cibum illo, etaque dissipis, ne scilicet, quod molibis sunt, explant. Pro nec transis per illum. Syrus vertit, ne transis per locum, quia illi habitant; Chaldaeus, nec transis eum etc. Pro *habitu et dicitur eum*, habetis est, *recede ab ea et transis*; Chaldaeus, *habitu et transis ab eis*; Septuaginta, *destruere ab eis et abscidi*; Lucifer in *Apolog.* *des dicitur*; Aquila, Symmachus et Theodolotus, *transi*. Haec omnia pene synonyma sunt. Pro *habitu et dicitur eum*, habetis est, *recede ab ea et transis*; Chaldaeus, *habitu et transis ab eis*; Septuaginta, *destruere ab eis et abscidi*; Lucifer in *Apolog.* *des dicitur*; Aquila, Symmachus et Theodolotus, *transi*. Haec omnia pene synonyma sunt. *Inter Salomon, ut ostendat quam cavendum sit consortium cum impiis, adeo ut non cum illis eorumque vinum, multo minus vocem habere sustineamus: « Ne pes contigium trahat, » ait S. Augustinus in *Psal. LXXVI*, ne scilicet a consortio via ad consortium, a consortio ad colloquium, a colloquio ad vili communicationem trahatur. Singula tamen ita distribuit et secerat Hugo: « Pugo ab eis, scilicet opere, et ne temeritas per illam consuetudinis delectationem, declina delectationem, deesse loam; » quorum duo priora mystica sunt, duo posteriora literalia. Sic et Cajetanus censet hie principi fugiendam esse viam impiorum ob occasionem et periculum peccati. Scribit Plinius, lib. XXVIII, cap. x, vestigia lupi obstupescere equos: « Tanta vis est animalis (lupi), ut, ut vestigia eius calcata equis afferant torporem. » Majorem torporem et noxiam afferunt torporem, et consortio impiorum. Exemplum ad litteram formidabile extat in *Reg. xiii*, ubi Propheta a Deo iussus ies in Bethel, et arguere cultores vituli aurei, iussus nisi pariter non cibum cum idololatris suavere, nec communi impiorum via, sed alia reverti; et quin decipias ab alio Propheta cibum in Bethel sumpsit, ideoque rediens a Leone occisus est.**

Mystice, per vias impiorum et impietatis accipe cogitationes et suggestiones improbas et impuras; per las enim quasi vias implexas in animam ingreditur, tamque perdit et occidit; quare illas omnino fugere et fugare oportet: ipsi enim sunt ignis diaboli facti, quibus ille animam passionis ad malum succendit. Ita auctor *Calena Graecorum*.

16. NON ENIM DORMIUNT NISI (SYRUS, donec) MALEFECERUNT: ET RAPIVER (perperam Complutenses et Binyssus legunt, *capitur*) SOMNUS AB EIS, NISI SUPPLANTAVERUNT. — Septuaginta, non enim somnum capiunt, nisi malefecerint: *ut illas et somnum eorum, et non dormiant*; Chaldaeus, *dicitur somnum eorum donec ponant scandalum*; Syrus, *donec voluntatem suam explant*; Tigurina, *fugit somnus ab eis, nisi ruinam aliquam dederint*; Vatablus, *nisi supplantare fecerint, q. d. Adeo avidi sunt scelera, adeo us invigilant et inhiant, ut somnum non capiunt, nisi mala patrarint, ideoque saepe in militiam imo totam noctem pervigilant, ut suas*

nequicias et insidias, quas machinantur, explant, atque ex praedis eorum instruant, in quibus laetis comedant panem impietatis, et vinum iniquitatis bibant, ut sequitur. Illi similes sunt serpentes illis, de quibus Plinius, lib. VIII, cap. xxix: « Quoties aestate insomnes sunt, quamvis venenum viget, postea vero ex algore veneno orbitali dormiunt totam hiemem, » Rursus *et non dormiunt* notat eos noctu suas fraudes, dolos et scelera machinari et exsequi, utpote filios tenebrarum, qui oderunt lucem, juxta illud Poetae:

NOX, et amor, vinumque nihil moderabile suadet:
Illi pulcres vacat, Liber amorque metus.

Ita R. Levi: Nec etiam nocte, inquit, quiete somno frui possunt, nisi scelus aliquod perpetret aliquem supplantantes. Illi similes sunt hyenis et lupi vespertini sive nocturni, qui noctu praedantur et grassantur, de quibus dixi *Habacuq. cap. i, vers. viii*. Opposit enim hosce impios noctambulantes piis, quorum a lux splendens procedit et crescit usque ad perfectum diem.

Nota: Aliqui codices pro *rapiver* legunt *conferre*, non *rapiver*; censent enim in hebraeo negationem, quam in priori membro « non dormiunt » processit, in posteriori « et rapiver » esse repetitionem, sicut repetenda est cap. xxx, 3, cum ait: « Non didici sapientiam, et novi (id est non novi) scientiam sanctorum. » Sensus vero istius (ait Franciscus Lucas in *Notis hie*): « Et non rapiver somnum eorum, » seu « ab eis, » idem est, qui procedentis partis, « et non dormiunt; » mutatio enim dicendi genere idem dicitur iterum. Amplius tamen aliquid hac repetitione significatur, nimirum quod cum etiam prostraverint ad circumvenierint aliquem impii, somnum ad sua negotia redire possint. Non enim sibi somno vacandum putant, quibus ea sunt assidua studia, quae et dies facile desiderant et noctes: dies, ut consilia capiantur; noctes, ut capta consilia perficiantur. Porro quando sine negatione legitur: « Et rapiver somnus ab eis; » non tam significari videtur, quod ipsi somnum rapiant (nam id fortasse significari possit), quam quod somnus ipsis violenter abripiatur pro eo, quo fervent, male operandi desiderio. Elsi autem ista lactio: « Et non rapiver somnus ab eis, » commode possit et intelligi, et ex Hebraeo transferri, non ideo tamen in Vulgata editionis textum recipienda est, quippe qua, quod fide digniores loquuntur codices, non Vulgati interpretis scriptura sit.

Porro si tanta est impiorum aviditas ad malum, quanta debet esse piorum ad bonum, ut non dormiant nisi insigniter benefecerint; et, si quando secus accidat, dicant cum Tito Imperatore et cum S. Joanne Eleemosynario: « Dico

perdidit; » imo cum muliere illa foris, *Proverb. xxxi, 15*, quae « die nocte surrexit, dedilique pradam domesticis suis, et cibaria ancillis suis, » si id non presertiter, dicant: « Noctem perdidit. » Tales erant olim monachi dieti Aconete, id est non dormientes, sive insomnes et vigilantes, quod noctu aspice ad dia vigilas in Dei laudibus et bonis operibus persistentes. Essai vero diem orationi, labori et studio dedicantes, noctu modicum cibi et somni sumebant, teste Eusebio, Philone et aliis.

17. COMEDUNT PANEM IMPIETATIS, ET VINUM INIQUITATIS BIBUNT. — Chaldaeus, *quoniam cibum eorum cibum est impiorum*; Lucifer Calaritanus in *Apol.*, *ebantur cibi impietatis*. Dat causam et finem earum impij non dormiant, nisi malefecerint, quia scilicet ex praedis et maleficiis suis eorum instruant; dormire autem nolunt, nisi laete coarant. Ita videmus praedones in silvis tota die latitare et insidiari victoribus, ac noctu egredi ad hospitium semola sibi nota, ibique splendide commare et perpotare, ac tum ebrios in somnum rucere. Vivunt enim ex rapto. Comedunt ergo « panem impietatis, » scilicet panem, id est cibum, impietate et scelere comparatum, ac bibunt « vinum iniquitatis, » hebraice *חמסין* *chamasin*, id est opprimatum et violentis, id est raptum et vi extortum. Unde Vatablus vertit, *etiam enim cito impio quiescit, et bibunt vinum vi extortum*; alii, *vinum opprimatum*; Symmachus et Aquila, *injustitiarum*; Chaldaeus, *vinum raptorum bibunt*. R. Levi: Cibi, inquit, illorum et potus criminibus et rapina constant; quae illis ita jucunda accidunt et deliciosa, ut nulla re alia, qua vesantur, indigeant. Verum parvo tempore hisce cuis praedis fruuntur. Nam, ut dicitur *Job xx, 43*: « Divitias quas devaravit, evomit, et de ventre illius extrahit eis Deus; » Septuaginta, *divitias injuste parvas evomitur*. Unde Nazianzenus, *orat. 9*, et ibi Neotus: « Qui noxium, ait, cibum sumpserit, una cum eo probos etiam evomit; sic qui inique congenerandis opibus studet, non solum ipsas, sed quas prius jure possidebat, plerumque amittit. »

Secundo, Beda, Hugo et Jansenius sic exponunt per hypallagen: Comedunt avidè impietatem quasi panem, et iniquitatem sicut vini poculum pleno ore exhauriant; ita enim cupiunt et situnt malefacere, ut sitim hanc explere nequeant, sed malefaciendo magis accant; una enim impietas excitat sitim et desiderium altius, qua perpetrata nova sit sitiant aliam et aliam, sicut bibones. uno plus potant, eo plus sitiant et petere gestant, donec se plane inebriant. Unde Septuaginta vertunt, *non autem iniquo inebriabuntur*. Vide S. Chrysostomum pulchre impios et ipsi assimulantem, *hom. 34 in Genes.*, et homil. 13 in *epist. ad Hebr.* Alludit ad *Job xv, 16*: « Qui bibit quasi aquam iniquitatem. »

Mystice, Hugo haec adaptat in quoque communi-

canibus; hi enim comedunt panem Eucharisticum impie, et vinum sacramentum inique bibunt; his ergo Eucharisticum est panis impietatis et vinum iniquitatis, quia ipsi impie et sacrilege ea abundantur, eamque profanant et pollutant, ideoque iudicium sibi manducant et bibunt, non dijudicantes corpus Domini, *1 Cor. xj, 29*.

18. JUSTORUM AUTEM SERVATIO, QUASI LUX SPLENDENS: PROCEdit, ET CRESCIT USQUE AD PERFECTAM DIEM. — *Te autem notat antithesin inter viam piorum et impiorum, quod scilicet piorum via sit lucida et lux, impiorum vero tenebrosa et caligo, ut sequitur (1). Hebraice, *servatio justorum vel lux splendoris vadit, et lucet vel illuminat* vadit ad formatam vel roboratam et firmatam diem. Est pulchra paronomasia inter *7777 orach*, id est somnium, et *7777 or*, id est lucem, q. d. *Orach justorum est or, via et lux vite justorum est lux*. Tigurina, *via autem justorum inelarebit, qui salubris fit illustrior usque ad perfectum diem*; Vatablus, *via justorum promoveat et splendet usque ad perfectionem diei, id est usque ad meridiem*; Septuaginta, *via justorum similiter ut lux fulget, procedit et illuminat, donec dirigat (Lucifer, corrigat) se dies*; Theodolotus, *tanquam lux splendet, vadit et illuminat usque ad stabilitatem diei*; Aquila, ad partem, id est formatum et firmatum diem; Symmachus, *ad stabilitatem diem*; Arabicus, *vite autem justorum haec forma (vel imagine) splendens cum lumine, et illucescit donec dirigat dies, vel fiat dies perfectus*; Syrus, *procedit lux, donec stabilitatem diem*; Auctor *Calena Graecorum*, *procedunt iusti et lucet, donec dies haec feliciter absolvatur*. Iste sic explicat: Presens vita, inquit, erroribus, periculis et tentationibus plena nox potius est quam vita; quare in hisce ejus tenebris Deus justos posuit quasi lumina, qui eam illuminent, donec omnium tentationum non penitus absolvatur, ut huc alludat S. Paulus, *Philipp. ii, 13*: « Ut sitis sine macula, et simpliciter illi Dei, sine reprehensione, in medio nationis pravae et perverse; inter quos lucetis sicut luminaria in mundo. » Sensus est, q. d. « Somnia, » id est vita et conversatio sancta, justorum est quasi aurora, vel Lucifer lucens tandemque illuminans; sicut enim lux aurora sensum intenditur et crescit usque ad perfectum diem, id est usque ad meridiem, in qua discussis omnibus nebulis et tenebris aerea, clara, pleneque lux toto hemispherio respundet: sic pariter et justorum justitia et sanctitas sensum crescit, donec dissipatis omnibus ignorantiae et concupiscentiae nebulis, ipsa pura pleneque refulgeat, quod inchoat fit in hac vita, perfecte vero fiet in caelo, ubi amplius crescere non poterit, cum in hac vita semper crescat. Unde Beda sic explicat, q. d. « Justo-*

(1) Sensus proprius est: Proborum conditio semper laetior fit atque felicitior. Lucem felicitatis symbolum esse in Scriptura, omnibus com. est.

rum opera in luce scientie peraguntur, et eternam ducunt ad vitam, quae est perfecta dies. » Plenus Dionysius: Semita iustorum, inquit, est conversatio honorum et contemplatio virtuosorum, in qua lux gratiae, splendor sapientiae, puritas cordis relucet. Haec crescit spiritali profectu usque ad perfectum diem, id est, usque ad summum gradum danti sapientiae ac virtutum, et usque ad diem eternitatis, de quo *Psalm.* u, 17: « Donec aspiret dies, et inclinentur umbræ; » et *Psalm.* lxxxiii, 11: « Quia melior est dies una in atriis tuis super milia, » hoc est, de fide transit ad spem, de spe ad comprehensionem, de charitate ad beatificam fruitionem. Et *Isaías*, cap. xxx, vers. 21: « Haec est via, ambulate in ea. » Sic et S. Gregorius, homil. 5 in *Ezech.*, et citatur *De Penitentia*, dist. 2, can. x. *Non revertentur*: « Iustorum semita quasi lux splendens, etc. In eorum enim animis, inquit, bonum desiderium atque intellectus lucis intimae jam pars diei est; sed cum usque ad finem vitae in virtute proficiunt, ad perfectum diem hanc vident, quando ad caelestia regna perducunt in eam lucem, quam desiderant, iam minus aliquid non habebunt. » Nihil enim dicit, lib. *XXIX Aeterni*, cap. u, ubi docet auroram Ecclesiae et Sanctorum esse in terra, meridiana fore in caelo.

Ex hoc loco refutatur error Ioviniani dicentis iustum animi alio non esse iustorem, nec posse in iustitia crescere, eo quod virtutes omnes sint perfectae, atque se ipsa possit, nisi non essent Stoici; et fallaciter, qui docet posse eundem iustum crescere in virtute, et tamen in iustitia, eo quod hinc non sit indigentia, sed exsuperata, quia imitato iustitiam Christi, qui in omnibus iustus est per se et regulariter. Verum utriusque error in iustitia hic a Salomone de nocte, quod semita iustorum, quae usque non est alia quam iustitia et actiones iustorum, crescit in nocte et aurora usque ad perfectum diem et eternitatem; atque lux crescit et intenditur, atque ex minore fit maior, donec sit maxima in mari illo: ergo pari modo intenditur et crescit iustitia et sanctitas iustorum. Vide *Reformationem*, lib. III *De Iusticia*, cap. xvi.

Moraliter: Nota iustos recte comparari aurorae. *Primo*, quia aurora lucem suam mutat in a sole: sic iusti suam iustitiam hauriunt a Christo, qui proinde vocatur sol iustitiae, *Malach.* iv, 2. Hinc Poeta fluxerunt auroram Titanis, id est Solis, et Terrae filiam. Nam ex sole procedit illa claritas solis, quam auroram vocamus, eademque insistentibus videtur et terra prodire. Hoc est, amant aut Parentes de Deo, *Psalm.* xxxviii, 2: « Eluceat quasi lumen iustorum tuum, et iudicium tuum tanquam meridies. »

Secundo, quia aurora sensim crescit, sed in utraque horis evadit in meridiam: sic et iustus sensim crescit, ac per heroicis actus cito emittit ad perfectum diem, ut illi applicari possit illud Christi: « Exultavit ut gigas ad currentem viam,

etc., nec est qui se abscondat a calore ejus, » *Psalm.* xviii, 5. dum ergo mane auroram et solem nascentem et crescentem infuamur, cogitamus nos totidem passibus, inquam veloci motu ad apicem virtutis eniti et contendere debere. Sol enim oriens in aurora faciem non salutaris ocellat: Surgite, mortales, somnum exultate, nox transit, dies illucescit: ite ad opus et labores honestos, actus virtutum exerceat, crescit in sapientia et sanctitate. En ego vobis iter praeco, imo faciem praefero, et praeleo, me sequimini, imo imilamini. Ita S. Furseus raptus in exlastrum audit Angelos sibi occinentes: « Ibi de virtute in virtutem, donec videatur Deus deorum in Sion, » uti refert Beda, lib. III *Historia Anglie*, cap. xix. Dicit ergo sibi virtutis studiosus: Ego sum sol decora facie et pulchre aspectu, qui illanti gravitate, conversationis modestia, verbo sum et actionum mearum rectitudine, non zelo, monendo, docendo, predicando, celebrando, confessionibus audiendo, consulendo, namque hederi, omnes autem edificare, illuminare et accendere lenior. Vide nostram Alvarez de Paz, *De Natura imperfecti*, lib. III, cap. xxviii.

Tertio, sol in aurora per nubes radios transmittens, pulcherrimus apparet; unde a Poetis vocatur auricomus, et a Graecis *phosphoros*, id est rosos habens filios, id est radios. Sic pariter mira est pulchritudo anime iustae et sanctae, quae charitate quasi aurora luce et igne resplendet. « Lux, » ait D. Augustinus, regina oculorum est, dies imago vitae, nox vero mortis. « Hinc de sole, et mystico de Christo, dicitur *Psalm.* xviii, 6: « Ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo. » Hinc Arabes luciferum vocant *azahora*, a splendore et pulchritudine; radix enim *ar* *zor* *har*, Hebraice, Chaldaice et Arabice significat splendore, effulgere, clarescere. Et forte ab *azahora* Latini acceperunt nomen aurora.

Quarto, aurora nil est aliud nisi aer obscuro et tenebrosus, qui post noctem illucescentis solis lumine collustratus, et tenebras abijcit, et luce sensim effulget, licet externa, similique cum modica luce in solem resolvitur: Ita anima iusti, dum et tenebris vitiorum se convertit ad virtutem, luce gratiae collustratur; sed in ut admixtas habeat tenebras errorum et vitiorum, quae sensim crescente luce gratiae dispelluntur. Unde S. Gregorius, lib. XVI *Moral.*, cap. xxv: « Mem iusti, ait, aurora dicitur, quae peccati sui tenebras deserens, ad lucem jam erumpit aeternitatis. »

Quinto, aurora vapores resolvens, et sic rorem omnibus capitum et gratum, quae herbae et plantae fecundantur, producit. Unde dicitur aurora, quae aura rorens; aut quasi aerea hora, quod lux cum sit alba, in aurora mixta vaporibus et nubibus atris, per easque transparentes et velut commixta, videatur aerea. Sic pariter penitentia et contritio, quae peccator fit iustus, quaeque

et adducit iustitiam, adducit pariter rorem dantis et luctuorum: item rorem, id est, fecunditatem bonorum operum. Ita S. Gregorius, *Cont.* VI, 9. Ecclesia, inquit, in insipientibus est aurora, quae et tenebras peccatorum luce sanctae operationis splendore incipit. Rursus aurora est aerea hora, quia post longas noctis tenebras accedit optatissima et gratissima, utpote afferens lucem et diem, eamque sensim crescentem. Unde qui in aurora nascuntur peculiarem sortuntur ejus influxum, quae vegeti, vitales, robusti, ingeniosi, et, ut nonnulli volunt, felices efficiuntur. Similem, imo praestantiorum affirum gratiae sentit peccator, dum ad iustitiam transiit, quae vniuersa vitae, vigori, saluti et felicitati restituitur, atque aerea charitate donatur.

Sexto, aurora pedestem et graviter incedere videtur, ac primo sibi soli lucere, deinde crescente luce alia et alia sensim illustrare, sive luce perfundere. Unde Cajetanus legit: « Crescit usque ad directionem diei, id est, usquequo pervenit ad hoc, ut dirigat omnia claritate luminis sui. » Nam quo magis progreditur, magisque nobis approximatur, eo pulchrior apparet et micantior, eoque plura, seu tandem omnia illuminat: ita iustus semper seipsum crescit in iustitia, ut et aliorum luce sui doctrine, vitam et spiritus illuminet, imo subinde integras urbes, provincias et regna convertat. Porro sicut sol hinc lucem spargit et intendit vehementer et continuo motu: sic et iustus, ut lucem sapientiae et virtutem spargat, ingenti labore et contentione utatur oportet. Audi S. Gregorium, lib. VII *Registr.*, epist. 125 ad *Claudium*: « Iustorum semita quasi lux splendens procedit et crescit usque ad perfectum diem. Nunc enim cum lux nobis veritatis insulget, cum sese regni caelestis suscipias mentibus aperit, jam quidem dies est, sed adhuc perfectus non est. Tunc autem dies perfectus erit, quando iam quidquam de nocte peccati in mente nostra non erit. Vos autem usque ad perfectum diem crescite, ut, quousque patria aeterna videatur, bonorum hic operum augmenta dilateatur: quatenus tanto post in retributione maior sit fructus immensis, quanto nunc studium creverit laboris. »

Septimo, aurora vehit solem; unde a Poetis vocatur curvus Solis. Rursus Lucifer, sive Verus, parens aurorae, iugis est comes et assecta solis. Nam mane orientem solem procedit, facitque auroram; vespere occidentem solem sequitur, et vomit Hesperus. Sic iusti assidue ad Deum et Christum, per fidem, spem, charitatem, rectam intentionem et orationem respiciunt, atque cum eo instat Noe et Henoch ambulat iugiterque versantur; indeque ab eo suam lucem omneque lucis incrementum et complementum hauriunt, ut iam non in terris, sed in caelis cum Deo et Angelis converseverunt. « Sol enim visibile est Dei hieroglyphicum, » ait Horus Apollo, lib. I *Hierogl.*

cap. vi, et S. Gregorius Nazianzenus, orat. de S. Athanasio: « Quod sol est evadens, sicut id intelligentissimus est Deus. » Quosdam idem Nazianzenus nomine Nicobuli scribens ad eum filium, triplicem assignat viam, unam terrenam, tenebrosam et nocti similem, per quam incedunt mundani et impii; secundam medium, virtutibus terrenam, partim caelestem, per quam ambulant, qui a peccato ad iustitiam convertuntur: tertiam caelestem, puram et insistentem, illam, per quam ascendunt Sancti. Quae sunt praestantissimam tunicam perveniunt, hinc hauriunt illa dicitur: « Haec praedara via, ait, si amnes imbecilli, quibus iam vita minima in terra est. Tunc certe quoqueque beati homines in terra sublimiore terra vitam agentes, coelibes, mundi contemptores, coelipete, pauperes, tristes, humi cubantes. » Et post nonnulla: « Hos ego deorum vergens pertimesco, ac velut Deum ipsum, cum ad homines accidit, perhorresco, ut qui longe supra mortales omnes assurrexerint. » Quin et S. Gregorius, epist. 41: « Radii solis, ait, contingunt quidem terram, sed ibi sunt unde militatur: sic animus magnus et sacer et in hoc demissus, ut propius divina hauriamus, conversatur quidem nobiscum, sed haeret origini suae. »

Octavo, aurora tandem in solem desinit, ac in ejus perfectam lucem et meridiem transit et convertitur: ita et Sancti per plenam sapientiam, gratiam et gloriam in Christum et Deum quasi transformantur, ut videantur esse parvelli, et dii guidam creati. Ita S. Dionysius, lib. IV *De Divina Nomin.*, docet Sanctos indies majori luce gratiae a Deo perfundi, adeo ut tandem fiant toti lucidi et beatorum. Et Christus ait: « Justi fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum, » *Matth.* xiii, 43. Et *Psalm.* *Psalm.* cix, 3: « In splendoribus sanctorum, ex utero autem Luciferi genui te; » pro quo Hebraei habent, ex utero aurorae tibi (o Christo) res pueritiae tuae. Quod ad litteram de personali Christi generatione, mystice de spirituali, quae ipse per gratiam in animis iustorum nascitur, et crescit ad plenam lucem, accipias. Splendores enim sanctorum personales Christo, quae Deus est, est splendidissima gloria sanctissimae divinitatis, omninque ejus attributionum; quae vero homo est, sunt splendores gloriosae Christi resurrectionis, ascensionis in caelum, sessionis ad dexteram Patris, missionis Spiritus Sancti, et conversionis gentium: quae vero Christi publica est persona, et pater iustorum, splendores ejus sunt gloriae Apostolorum, Virginum, Martyrum caeterorumque Sanctorum, quibus decorabitur in die virtutis. » Id est in die iudicii, quae potentiam suam toti orbi ostendit. Ita S. Augustinus et Theodoritus ibidem. Sensus ergo est primo, de deitate Christi, g. d. Ante Luciferum, o Christe, eras in rore et flore adolescentie tuae, id est, ab aeterno genitis es Deus et Verbum divinum, ideoque gloriosum; secundo, de humanitate Christi, a. d. Ex utero Virginis tibi,

o Christe. erit ros puritatis tue, id est nasceris puer ex utero Virginis sine opera viri ex illeptis Spiritus Sancti, sicut ros et coelo in terram descendit quasi ex utero aurore. Vel ros, id est plenitudo gratiæ erit tibi, o Carlste, ab utero aurore, id est a primo instanti conceptionis tue, quo quasi divinus Lacile terre operis ex alto. Ita S. Anselmus in *Pop. civ.* et Tertullianus, lib. V. *Contra Marcion.* cap. xv. Tertio, Maldonatus et alii de Christo patre fidelium et iustorum exponunt, q. d. Ex utero, id est in baptismo, tibi, o Christe, nascetur ros puritatis, id est multitudo sanctorum peccatorum et juvenum; ros enim est minutissima Auvia, et frequentissime ac triderrime visibilis. Vel ros, id est, gratia progeniti tui, id est filiarum tuarum Christianarum, q. d. Generatio tua et posteritas, o Christe, non carnalis erit, sed spiritalis, qualis est rosa: qui in terra per grolam, in celo per gloriam fulgebant quasi stella in perpetua ætæritate, Daniel. xii. 3. Quod autem sunt stella, nisi oculi, gemme, peropi et lævæentis?

Hæc respicit S. Petrus scribens epist. II, cap. I, vers. 19: «Habemus firmiorem prophetiam sermonis: cui beneficiis attendentes, quasi lucerna lucens in caliginoso loco, donec dies elucescat, et lucifer oriatur in cordibus vestris.» Vide ibi dicta. Denique hæc sunt illud *Psal. vi. 9*: «Quis est ista que progreditur quasi aurore consurgens, pulchra et luma, in terra?» Ubi S. Gregorius docet fontem in idem sensibus progredi ut arborum, et profertur ut patet ex eo, ut loquar, in *part. de civitate Dei* ut colima, «Anima, ut quæ, quæ proæ et in tenebris, nunquæ quasi aurore splendens apparet. Eadem, quia per auribus hæc exempla peccat, quasi luna in nocte brul. Dum vero magis ne magis crescit, et de die in diem per consuetudinem operis lunæ justitiæ per floctæ accipit, et etiam bonis exemplis imitabilibus præstant; profecto jam luna sol efficitur, quia que in nocte auribus nunc lucet, modo in die ambulatibus inuenit veritatis mundus est.»

Reperitur vero et longo de S. Victoris in *Historia Monast. ceteri*, 34. idemque applicantes B. Virginis, que primigenia, hoc mater est iustorum: B. Virgo Maria, inquit, fuit aurore Ecclesie, quia precedens temporis, puta iudæam et gentilitiam, post quasi nos fuerat, finis exilii; et vere lucis, puta salutis et christianismæ, initium: fuit enim ipsi Solis justitiæ, puta Christi, qui ex ipsa coactus est, preventrix, sidusque antelucanum. Reperitur autem asserit B. Virginem exstisse auroram in nativitate. Inimam in conceptione filii, aliam in assumptione ad celum.

19. VIA IMPORUM TENDOSA: RESCUNT UNI CORLEAST. — Hebræi nervositas habent, via impiorum caligo, rescunt in quod impingunt; Chaldæi, in quo scandunt; Septuaginta, quomodo offendunt; Complutenses habent utrumque in *rescunt*, id est in quo quomodo offendunt; Symmachus, in quo infatuatur. Opponit viam et vitam impiorum vite

et vite piorum, quod hæc sit lux, et ut aurore crescat ad perfectum diem; illa vero sit tenebra et vesper, cuius caligo crecât usque ad perfectam noctem. Caligo hæc sita est: Primo, in errore pratico, quo peccatores, dum peccant, iudicant his et nunc peccatum proficendum esse virtuti. Gulosus enim sibi dicit in mensa delicata: «Illa melius mihi est explere meam gulam, et ventrem cibi saturare, quam his temperare, geniumque fraudare. Iratus dicit: Satis est mihi et iucundus vindicare meam injuriam, et cumque, qui me lesit, ferire, quam parcere et noxam condonare. Secundo, in imprudentia, quia qui passionis testu agitur, non considerat locum, tempus, personas, aliasque circumstantias, que eum metu et pudore afficere, ac a peccato revocare possent. Tertio, in improvidentia, quia non prospicit finem, ac periculum salutis, vite et gehennæ, quod sibi accersit. Avidus enim et passio gulæ, veneri, honoris cum exeat et obtenebrat, ut ista non considerat, non videt, quo fit ut perinde ac homo in nocte et tenebris ambulans, in lapides et scopulos tunc culpe, tunc poenarum impingat et corruat; subinde anectis heras et necat quo pergere vult; sed, ubi S. Petrus, palpas et manu tendens viam perquirat. Porro hæc tenebre per continuos peccatorum actus crescent, donec hominem totum exerceant, ut ultra viam in suam perniciem et gehennam. Unde S. Augustinus in *Psal. cxxxviii. v. 9*: «Cum peccat, inquit, tenebre sunt; et cum insuper non confitentur peccata, sed ea defendunt, tendunt tenebris suas.»

Hæc tenebras representavit plaga tenebrarum Ægypti, que tunc fure, ut essent palpabiles, de quibus dixit *Exod. x. 21*.

Quique analogus plures locis et virtutis, no sanctorum et peccatorum recensuit in epist. I S. Ioh. cap. II, vers. 8 et seq.

20. FILI SI, AUSCULTA SERMONES MEOS, ET AD HELOQUIA, INCLINA AURIS TUAS. — Septuaginta, *oppone aures tuas*. Salomon instar magistri docentem auditorem, quasi puerum oscitantem, ad attentionem excitat, tum quia disciplina morum modesta est, tum quia pueri mente vagari solent; unde crebro excitandi sunt, ut eam ad diem magistri revocet. Rursum et notine notat humilitatem discipulo utilem et necessariam, q. d. Sicut dum somnum, v. g. muscam acire concupiscis, aurem inclinas, ut sonus per aures demissas ascendat, perque sinus aures in conceptione filii, surrepat ad ipsum auditu organum, itaque suavorem in auribus harmoniam occidet: sonus enim natura sua fertur sursum; sic pariter tu aures corporis et cordis humiliter inclina dictæ meis, ita auvioris tibi accidet, «Sinuatio interiorum aurium, ait S. Ambrosius, lib. VI. *In Hæmum.* cap. II, modulandi quendam numerum præstat et disciplinam. Si quidem per anfractus aurium quidam

rhylmus efficitur, et modulis quibusdam ingressus sonus vocis exprimitur.» Hæc facit Lacedæmonum status Apollinis: illi enim dabant quatuor aures tollendæque manus, ut significarent sapientiam (hujus enim symbolum est Apollo) multarum rerum auditione et manuum operatione comparari, teste Pierio, lib. XXXIII *Hierogl. xv.*

21. NE RECEDANT (Vatilius, *excidant*; Baynus, *effluent*) AB OCULIS TUIS, CUSTODI EA IN REDIO CORDIS TUI. — «Oculus» tum corporis accipio, q. d. Jugiter ea aspice et lege in hoc S. Scripture libro descripta; tum mentis, q. d. Jugiter ea menti tuæ observentur, jugiter ea intueri et contemplantur; tum voluntatis, q. d. Jugiter ea ama, volve et versa: oculi enim sunt indices amoris: «ubi enim oculus, ibi amor; ubi manus, ibi dolor.» Unde Theodolion vertit, *ne subsumentur ab oculis tuis; custodi* (Vatilius, *assera*) *ea in medio*, id est in intimo, imo in ipso centro cordis tui, quasi rem summe pietatis summeque dilectam. Ita explicat S. Basilus et Theodolion *Ilud Fel. xxxix. vers. 9*: «Et legem tuam in medio cordis mei, q. d. Legem Dei mei in intimo cordis asseruo, amo, rumulo, cetera vel extraher, vel ad extrema ejus amando. Alludit ad fimbrias et frontalia, quibus Iudei inscribebant legem Dei, ut jugiter oculis observaretur, de quibus dixit *Exod. xii. 16*. Miraberis Septuaginta pro oculis vertere fontes; sed scito lib. IV. *ex et oculum et fontem significare: fons enim est quasi oculus terræ, et vicissim oculus hominis est fons lacrymarum. Vertunt itaque, ne heretiquant la fontes tui; custodi eos in corde*. Per fontes primo, accipias oculos, ut sic Septuaginta conciliat et adque Nostro juxta analogiam junc dictam. Secundo, auctor *Calena Graecorum* per fontes accipit virtutes: hæc enim sunt fontes et quibus fluunt bonæ actiones, atque ut fluxus non intercedatur, custodiende sunt in corde, ut ex eo jugiter manent. Tertio, apposite noster Salazar per fontes accipit prima hæc documenta sapientie, que tradit Salomon, q. d. Hæc meo dogmata sunt quasi fontes et principia ceterorum que deinceps traditurus sum, quare ea jugiter oculis tuis propona, id est quæ in cordis medullis asserva. Alludit ad fontes, qui in medio urbis erigi solent, ut omnibus civibus circumcirca habitantibus ex æquo inservant, tum ad

potum, tum ad incendium, et quod oritur, restinguendum. Sensus ergo est, q. d. Ut hæc prima documenta mea, ex quibus reliqua fluunt tanquam e fontibus, a te longius non abeat, et custodi ea in medio cordis tui, «ut omnes animi et corporis facultates hujus fontes in promptu habeant, ex usque sua hauriant officia et exercitia ad vulgarem usum honorum operam, ac rursus ut, quando ignis extiterit, concupisceniam, iram, vel alterius passionis, e proximo suppetat unda ad extinguendam flammam, id est bonæ consilia ad temperandum animi ardorem atque motus.

22. VITA ERIBI SUNT INVENTIBUS EA, ET DIVERSA CARNE SANTAS. — Hebræice *medicina* vel *medulla*; Septuaginta ad fontes referunt, unde vertunt, *ut enim est inventibus eis*. Alludunt ad fontes medicos, uti sunt Spadani in Ardena, qui inde bibentes a calculo aliosque morbis sanant et curant; simili enim modo animo calculos et morbos curant hæc dogmata sapientie. Ipsa ergo sunt vita tum formulis, quia virtutes actuales sunt vitales actus voluntatis, quam casualis, quia vitam vitam tum naturalium, tum moralem, tum supernaturalium conferunt, curant, roburant, adjuvant. Vide dicta cap. III, vers. 8.

Hinc eadem sunt «universæ carni,» id est toti homini, a sanctas, «q. d. Totum hominem persanant, et in sanitatem convertunt. Sic enim per synecdochen sæpe caro sanatur pro toto homine, ut «Verbum vero factum est: et caro, id est homo,» a Videbit omnis caro (id est homo) salutare Dei.»

Secundo, metonymice caro similiter pro anima et concupisceniam, que residet in carne quasi in sua materia, offensa et flagitia: concupisceniam enim sopit et sanat sapientia et virtus, sicut dicitur: «Caro et sanguis (id est homo carnalis et concupiscens) regnum Dei possidere non possunt,» I *Corinth. xv. 50*. Vide S. Augustinum, epist. 146, et S. Cyrillum in prologo de *Carina operibus Christi*.

Tertio, proprie e carni sunt sanitas, quia virtutes ipsum corpus sanant, roborent et vestiant. Unde S. Ambrosius in *Psal. xlv. legens juxta Septuaginta*: «Fons est, ait, ut aquæ superfluenti requentibus, quo et universæ carnis vel linguæ diluantur, vel incedia extinguantur.»

TERTIA PARS CAPITIS.

DE CUSTODIA CORDIS, ORIS, OCULORUM ET GRESSUUM.

23. OMNI CUSTODIA SERVA COR TUUM, QUIA EX IPSO VITA PROCEdit. — Arabice, quia ex ipso processus vite. Hebræice est *שמר כלל מלמך* *mical mamar*; quod primo, cum Aben-Ezra, Bayno et aliis veritas, *pro omni custodia serva vel custodi cor tuum, q. d. Custodi cor tuum diligentius et fortius quam custodias tuam domum, tuos agros, tuos thesauros,*

tuam uxorem, tuos filios, tuas ares et arborum, quia nil tam tuum tibi que tam carum et præiosum quam cor, ex quo tua vita procedit, et ad det, juxta illud:

Omni si perdas, animam servare non poteris. Chaldæus vertit, *omni invidiosis*; Syria-

hinc terra cor tuum, q. d. Non cessis omni cura cor tuum admoerere, ut a vitio caveat et virtuti studeat, ac cavere ne quod viliosum semen in illud irropat. Unde Natalibus, *omni cura mundi peccata tuum*: item *omnis, arces, opes, etc.*, exteriori tantum agni custodia; et cor tam interiori eget quam exteriori. Nam ex ipso corde velut e terra ulosa ebullicant stirpes malorum cogitationum et desideriorum, quod et non facti, presumptivum est cor sanis cogitationibus et desideriis; aut si in laetum est, illico male illic cogitationes ex corde exsurgunt sunt.

Secundo, cum Symmacho, Aquila, Cajetano et alijs veritas, *ex omni custodia serva vel tuam cor tuum*; Noster, *omni custodia, etc.* *omni*, id est maxima, vel proprie *omni*, q. d. Omnem omnino custodiam; quia illis quibusvis rebus adhibe, a libere cordi tuo. Sicut enim cor naturale a natura, inquit P. hinc, lib. II, cap. xxvii, a firmo operatum est membrum involvitur, munimur costarum et pectoris muro, ut parat praecipuum vitam etiam et originem, a quem cordis murum laxatum esse, imo apertum per costam amam a Deo sublatam, ex qua formata est mulier Eva que symbolum est voluptatis, eleganter docet S. Cyrillus, lib. De *Adoratione*. Sic merito magis cor rationale, id est mens et voluntas munienda et custodienda est omni munimine et custodia, quia ex ipsa vita virtutum, gratiae et gloriae procedit. Custodiam ergo, quibus custodias opes, famam, filios, uxorem, parentes tuos, isdem, imo pluribus et majoribus, custodi cor tuum. Unde Beda: « Sicut, sit, qui recta vivere videntur hominibus; sed quia recta intentione non faciunt, a Deo, qui cor respicit primum, vita eorum reprobat, que credebatur bona: omni ergo diligentia cordis munditiam serva, quia ad ejus examen modus estimabitur vite. » Et Dionysius: « Omni custodia custodi cor tuum, id est cum summa et jugi diligentia conserva mentem tuam ab omni cogitatione immonda, ab omni affectione iniqua, ab omni omissione culpabili; et insuper exerce eam assidue in meditationibus et affectionibus sanctis, et verbis actibusque virtutum, quia ex ipso vita procedit, id est ex cordis puritate vita gradus derivatur in actu omni exteriori; et nisi cor custodiaris, reliqua bona sunt inaniter. Imo quemadmodum ex corpore cordis dependet et oritur vita natura: ita a corde spirituali, quod est mens, pendet ac pullulat vita gratiae, ac profectus in ea. Ideo ait Salvator: Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Et in *Deuter.*: Custodi temetipsum et animam tuam sollicite, invisibiles namque hostes ipsam cor tanquam preiosissimum obsident castrum, ideoque intensissima custodia est necessaria homini evadere cupienti. » Hinc ait Eusebius Emisensis: « Quid est quod nos vigiliis laboribusque conficimus, et ea quam Deus maxime in nobis esse desiderat, atque requirit (hoc est cor mundum a motu dicitur) culpae ac negligentis istis;

quas qui non vitat, paulatim deficit, et ad graviora peribitur, non habemus? Remque. Hinc est (ait) spiritualium bonorum ratio, ut, cum ea summo labore constat acquiri, tam facile pereant, ut vix possit intelligi. Et ideo est quod interdum non pensamus, haec (juxta do. trinam Climachi) ponamus in janua cordis portarum et custodem, ipsum Dei timorem, qui nihil illicitum permittit intrare, aut intus manere, et sit cor nostrum semper in Domino. Nam quod amat, in eo se figere solet. Propter quod testatur S. Hieronymus: Gulosus cor habet in ventre, lascivus in lumbis, superbus in eminentia, avarus in pecunia. » Et S. Augustinus, serm. 90 De Temp.: « Faciamus » illud quod scriptum est: « Omni custodia serva cor tuum. Consideremus cum Dei adjutorio, et custodiamus corda simul et conscientias nostras; et si est quisquam in nobis, cui cogitationem malam inmensum eliciat, quantum potest labore, vel ut in sermone non peccet; ut, si et diabolus unum diem rapuit, et evertit in noctem, vel secundum diem in illo obtinere non possit. Si vero et hoc subtilitate calidissima poterit oblinere, ut malum et corde cogitamus et ore loquamur, ut iam duos dies perdidimus, vel unum diem cum Dei adjutorio conservemus, ne etiam nos usque ad opera mala possit nequitia inimici subvertere. Si vero et hoc factum est, non tamen ne misericordia desperemus, sed cito per penitentiam deluto facis pedes anime nostrae exarere festinamus; non enim vult Dominus mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat. »

Denique *ex omni custodia serva cor tuum* intellige eodem modo quo illud: « Diliges Dominum Deum tuum ex toto, vel omni corde tuo, » quod fere explicuit *Deuter.* vi, vers. 3.

Tertio, hebraice *מִכֹּחַ מִמַּר אֲמוּרָה* significat custodiam, id est vigiliam militarem: Romani enim diem aequae ac noctem in quatuor vigiliis distribuunt, ita ut quilibet contineret tres horas, atque in initio ejuslibet vigiliis tubantur exercitibiles. Unde sic exponas? Sicut milites omni custodia, id est, qualibet diei et noctis vigilia, custodiunt urbem et castra, sic tu qualibet hora, imo momento diei et noctis custodi cor tuum, juxta illud *Psal.* cxxxix, 6: « A custodia matutina usque ad noctem. » Ita Auctor *Catech. Graec.* hebraice vero noctem dividebant non in quatuor, sed in tres vigiliis, ut colligitur *Jadic.* vi, 40, in hebraeo, et *Luc.* xii, 38: « Et si in tertia vigilia venerit, » etc. Idem fecere prisci Graeci. Unde Hieronymus, *lib. d.* x: « Praeterea, ait, nos plus duabus partibus, tertia autem aduque pars reliqua est. » Ita S. Bernardus, serm. De *triplici custodiae manus, lingua et cordis*; primam vigiliam et custodiam debere esse docet manus, id est operum; secundam linguam, id est verborum; tertiam, eamque summam, cordis; loquens enim de adventu

Domini: « Si aut, in tertia vigilia venerit, et ita invenerit, beati servi illi. Quod nequamquam de priore, sed de secunda dictum quidem reperies. » Ita autem vigilia haec super cor, epi sane omnem jam custodiam exhibere Sapiens monet: *inquitur* quia ex ipso vita procedit. Ego tamen etiam hinc ostendere debitor specialiter in duobus: ut videlicet super affectionum partem et cogitationum. namque greges meus solliciti vigilantiter intendat. Et bene hinc datur omnis custodia, a quo caeteras quoque duas procedens consuevit nisi forte (quod absit) simulationis gerantur studio et pietatis habeant speciem, non virtutem. Sicut enim fontis vena scaturiens, nisi fossas ante impleverit adjacentes, nec restituere, nec se dare, nec in altum sese tollere prevalebit, quod videlicet aliis occupatur: sic humanus animus donec esse quo proximam manus et lingua custodiae roletur implatur, nec ad perfectam hanc sui ipsius poterit redire curam, nec jucunda devotionis tranquillitate frui, nec in sublimem divinam contemplationis proficere gradum. »

Quintidies S. Bernardus, serm. 46 inter parvos: « Omni custodia, » id est ab omni parte, ab omni, positionum differentia, puta ab ante et retro, a dextris et sinistris, asursum et deorsum, custodi cor tuum, quia undique sunt hostes qui cor tuum obsident, etque insidiantur vel oppugnant. « Omni custodia, ait, serva cor tuum. Solent dicere homines hujus seculi: Bonum castrum custodi, qui corpus suum custodit; nos autem non sic. Sed tranquillitatem vili custodit, qui custodit corpus suum. Aposolo testat: Quoniam qui secum in carne, de curae metet occupati sunt. Qui vero, inquit, in spiritu, despavit metet viliam terrenam. Ac si dicat: custodiam et custodiam ergo animam castrum, quoniam videram ex ipso vita procedit. Sed castrum, istud in terra infirmarum suum undique impugnatur: et idcirco minus custodia, id est, ex omni parte vigilant, sollicitudine est manducandum, inferius, superius, ante et retro, a dextris et a sinistris. Inferius impugnat concupiscentiam carnis, quae insidiat ad versus animam, quia raro concupiscit adversus spiritum. Superius insidiat iudicium Dei: horrendum est cum incidere in manus Dei viventis. *Hebr.* x. Sollicite salis hac parte cor suum custodiaris qui dicebat: Semper enim quasi tumentes super me fluctus timui Deum, *Job.* xxxi. Retro mortifera delicta est, quae oritur ex recordatione peccatorum. Ante instantiam tentationum. A sinistris vero arrogantiis fratrum et murmurantium inquietudo. A dextris obedientiam fratrum devotio. Possunt enim si quoque (aut caveatur) duobus nocere modis: sui bonis eorum actibus invidendo, aut singularem gratiam emulando. » Deinde vigiles et custodes singulorum recensens subdit: « Vigilet ergo adversus carnem rigor disciplinae; contra iudicium Dei, iudicium propriae confessionis, et hoc sit

duplex: manifestum de manifesta, occultum de occultis. Unde ait Apostolus: Si nosmetipsos diligere, non utique iudicemur, 1 *Cor.* xi. Contra delationem, quae procedit de recordatione praeteritorum peccatorum, frequentia orationis. Contra instantiam tentationis, instantia supplicis orationis. Contra fratrum inquietudinem, patientia et compassio. Adversus obedientiam fratrum fervorem, congratulatio et discretio; congratulatio enim expellit invidiam, discretio amorem emulandi. »

Quinto, hebraice *מִכֹּחַ מִמַּר* dicitur, id est custodia, metonymice significat stationem et praetentiam, e

qua vigiles et exercitibiles solet spectari et intrare omnia circumfere, ne qua hostis irrupat. Sic ait *Isaia*, cap. ii, 1: « Super custodiam meam stabo. » Et *Isaia*, cap. xxi, 8: « Super speculam domini ego sum, stans jugiter per diem; et super custodiam meam ego sum, stans totis noctibus. » Sicut enim erit, q. d. Ex omni mentis specula excidia, et custodi cor tuum, ne qua aliqua cogitatio, delictatio, suggestio hominis vel demonis irrupat, quae cor tuum invadat, occupet et videret. Porro mentis speculae sunt prudentia, circumspicere, providentia, cujus variae sunt species et modi. Ita S. Gregorius *XXXI Mor.* cap. xxi. Unde S. Bernardus, serm. De *triplici genere cogitationum introitus*, dicit cor custodiendum a triplici cogitatione. *Primo*, olosa et rana; *secundo*, carnali de cibo et potu; *tertio*, obscena et immunda. Admonet, inquit, nos S. Benedictus (frater) sollicito esse circa cogitationes nostras. Sapiens utique consilium sequens, qui omni custodia cor custodire solet, quoniam ex ipso vita procedit. Tria igitur occurrunt genera cogitationum; quibus autem sollicitudine eaverne esse sit eos qui convertuntur ad cor, et dignum boni in semetipsis tempore exarere festinant. » Ac deinde triplicem jam dictam cogitationem explicans concludit: « Oportet enim, si mundas conservare volumus animas nostras, adhae longae agentibus cogitationibus hujusmodi motuum indignatione, occurrere et excurrere a nobis, ut nullus eis detur accessus. Et primum quidem genus cogitationum, olosam scilicet ad remon perlinentium, lutum est, sed lutum simplex, id est, non inardens, nec felens, nisi forte duntaxat immoretur in nobis, et per incuriam ac negligentiam nostram in alterum genus cogitationum vertatur. Quod quotidie experimus: dum enim otiosa laetum minima sperimus, ad turpia alia inhos sit dilabimur. Secundum vero cogitationum genus non lutum simplex, sed ut jam diximus, viscosum ac limosum est. Nam tertium quidem sic cavendum est *non*, tanquam lutum, aut limus, sed tanquam immundissimum ac fetidissimum caenum. »

Secundo, hebraice significat carcerem vel locum similem, in quo custodiuntur rei vel periculosi, ut virgines et filii regum, juvenesque pro-

tervi; idemque significat Lalioum custodia. Cor ergo petans et vagum carceri et custodiae mentis inane pandum est, ne quod scelus admittat; custodiendum est ut virgo, ne a prociis educatur; servandum ut filii regum, ne quis eos tyrannus invadat et occidat. Quocirca Cassianus, lib. VI *De Institut. remm.* cap. II, singulare remedium contra tentationes pro seationis assignat cordis custodiam: « Principelliter, ait, vitii hujus correptio cordis perfectione descendit, ex quo etiam bris morbi virus Domini voce prodire signatur. Deinde, ait, exeunt cogitationes male, homicidia, adulteria, fornicationes, furti, falsa testimonia, etc. *Matth.* xv. Illud ergo est primum expiandum, unde fons vite et mortis manare cognoscitur, dicente Salomone: Omnis custodia serva cor tuum, ex his enim sunt exitus vite. Caro enim agis arduo regio imperio famulatur, et idcirco summo studio parcimoniam jejuniorum sectanda est, ne escarum abundantia referat, caro, preceptis animas salutaribus adversata, reorem suum spiritum dejiciat inoleascent. Caterum si omnem summam in castigatione tantum corporis collocemus, anima non similiter a coetris vitiiis jejunante, nec meditatione divina et spiritalibus studiis occupata, nequaquam ad illud sublimissimum vere integritatis fastigium poterimus accedere, illo, quod in nobis est principale, puritatem corporis infestante. Oportet ergo nos in mandare prius, juxta sententiam Domini, id quod iustus est calicem et paropisid, ut fiat et id, quod dolosus est, mundum. »

In Vita S. Agidii unius et primis S. Francisci sociis, que existat apud Surium tomo VIII, narratur quod, cum quereretur qua ratione male et imunda cogitationes superanda essent, varique varios modos suggererent, B. Juniperus dixerit: « Ego, cum procul adventantem hunc inimicum prospicere, portas animi bonis desideriis, sanctissimisque cogitationibus occludo, et interiori subblata voce: Procul, procul, exclamo, occupatus est diversis locis. Tunc Agidius: Ego, inquit, arma Juniperi nihil assumo. »

Porro S. Augustinus, lib. *De Custodia mulier.* cap. V, notat non dici: « Serva » corpus, sed « cor tuum, » quia esto corpore sis castus, tamen, si cor turpi cogitatione deledeatur, impurus et adulter es, juxta illud Christi: « Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam meretricis est eum in corde suo. » *Matth.* v. 28; quare custodiendi sunt oculi, aures, ceterique sensus, ne cor inficiant. « Voluntas enim prona facienda, ait, regulatur pro opere facti: ac si dum aliquis mulierem libidinoso oculo considerat, per fenestras corporis sui in secretum mentis venenum mortis instillat. »

Insuper S. Bernardus in *Meditat.* cap. IX, pulchre explicat instabilitatem cordis humani, quod statim evagatur et volvitur iustar molendini, dum ab amore celestium elongatur, et in amore ter-

restrium occupatur: Cumque elabatur, ait, filius et involvitur in istis; vanitas illud recipit, curiositas deducit, cupiditas allieit, voluptas seducit, luxuria polluit, torquet invidia, turbat iracundia, cruciat tristitia, sieque miseris casibus submergitur omnibus vitiiis: quoniam unum Deum (qui et sufficere poterat) dimisit. Per *zella* dispergitur, et hinc illoque querit ubi requiescere possit, et nihil invenit quod ei sufficiat, donec ad ipsum redeat. A cogitatione in cogitationem ducitur, et per varias occupationes et affectationes variatur, ut saltem varietate ipsarum rerum impletur, quarum qualitate satiari non potest. Sic habitur cordis miseria, subtracta divina gratia. »

Singulare ergo remedium ad custodiendum cor est, si illud uniamus Deo, et occupemus divinis cogitationibus sanctissime desideris; hinc enim excludunt omnes motus pravos iras, superbia, invidia, gula, acedie, libidinis, etc. Unde S. Bernardus in *Meditat.* cap. VI: « Omne tempus, ait, in quo de Deo non cogitas, hoc computes te perdidisse. Quotcumque loco consistis, cogitationes tuas jacta in Deum, et aliquid salutare in animo tuo versa: mens namque sapientis semper apud Deum est. Illum semper ante oculos habere debemus, per quem sumus, vivimus et sapimus. Templum enim sanctum est Deo mens pia, et altare optimum cor ejus. » Idem (vel quisquis est auctor) lib. *De Passione Domini*, cap. II, docet cor nostrum unendum cordi Jesu Christi; ipse enim quasi Nazarenus *est natus*, id est, servabit et custodiet cor nostrum. « O quam bonum, ait, et quam jucundum habitare in corde hoc! Bonus thesaurus, bona margarita, cor tuum, bone Jesu, quem fossa agro tui corporis invenimus. Quis hanc margaritam abijcit? quin potius dabo omnia, omnes cogitationes et affectus mentis commutabo et comparabo illam mihi, jactans omnem cogitationem meam in cor Domini Jesu, et sine fallacia illud me eripiet. » Idem remedium assignat S. Basilius in *Regul. fusius disp.* interrog. 5 *De cobibenda mentis ut fuitis cogitationibus evagatione*: « Omni custodia, ait, custodiendum fuerit cor nostrum, neque patendum, ut assidua de Deo cogitatio ex animis nostris elabatur, neve eorum, que mirabiliter ab eo facta sunt, memoria contaminetur per futiles et evanidas cogitationes: contraque illud agendum assidue, ut ex perpetua ac purissima recordatione impressam in animis nostris piam de Deo cogitationem, veluti indelebile aliquid signum circumferamus. Siquidem hoc est ratio, per quam erga Deum acquiri charitas consuevit, que simul cum ad conficienda ipsa Dei mandata non excidit, tum vicissim quoque ab istidem ipsa ad perpetuitatem stabili conservetur. Quod ita esse docet Dominus ipse, qui quidem modo dicit: Si diligitis me, mandata mea servate; modo vero: Si precepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea. Et quod efficacius etiam possit commovere t-

Sicut ego mandata Patris mei servavi, et maneo in ejus dilectione. »

Docet deinde S. Basilius animam cor suum custodituram; si omnia sua opera ex mente et voluntate Dei agere studeat; idque probat similitudine fabri: « Et enim faber ferrarius, verbi gratia, quodcumque ab abstram sive ascina emdit, si assiduo illius membor sibi, unde instrumentum illud faciendum ex pacto accepit, et prescriptum sibi ab illo formam et magnitudinem animo versat, et ad voluntatem ejus, qui condidit opus, dirigit quod facit: alioqui si ejus memoriam menti sibi patiatur excidere, proorsus aut aliud quippiam omnino, aut longe dissimile educit ab eo quod facere instituerat: sic Christianus quoque si actiones suas omnes, sive minores, sive majores ad Dei voluntatem direxerit, is sine controversia et egregie opus illud perficit, et simul assiduum illius in animo sibi memoriam conservat, a quo id jussus est facere; verique illud dicere poterit: Providham Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi ne commovere; itemque precepto illi Pauli satisfacet: Sive manducatis, sive bibitis, sive quid aliud facitis, omnia ad gloriam Dei facite. Quod si quis in eo, dum opus administrat, a perfecta illa prescripti mandati norma desciscat, hunc perspicuum est delatum Dei memoriam retinere. »

Moraliter, hinc discit quam Religiosus, sacerdos, mox fidelis, et homo quilibet debeat custodire suum cor, id est, mentem a cogitatione vana, et voluntate a delectatione illecebrosa. Fuit hoc olim studium singulare Ascetarum et Monachorum, hinc senex ille apud Joannem Mosehum in *Prælo spirit.* cap. CX: « Eto, ait, janitor cordis tui, ne intret peregrinus, dicens: Noster es an adversarius? » Magus ille Joannes Abbas apud Rufinum in *Vita Patr.* cap. I, hoc suis dabit documentum: « Cordi nostro et cogitationibus precipue adhibenda est cura; observandum namque est ne qua cupiditas, ne qua voluntas prava, ne quod desiderium, et quod non est secundum Deum, radices in corde nostro delinat. Ex his enim pullulant vane et inutilis cogitationes, et in tantum molestant, ut nec crassibus nobis cessent, sed rapiant a nobis captivam mentem. » Et paulo inferius: « Que ergo hinc observat mens, Spiritui Sancto aperit in se locum, qui cum ingressus fuerit et illuminaverit eam, semper ibi gaudia, semper lætitia, semper charitas, patientia, longanimitas, bonitas et omnes fructus Spiritus oriuntur. Et hoc est quod dicebat Dominus, *Matth.* VII: Non potest arbor bona malos fructus facere. » Et post nonnulla: « Si ergo mundo corde astiterimus ante Deum, et liberi ab omnibus vitiiis et passionibus, poterimus etiam, in quantum possibile est, videre Deum, et oculos oculum cordis nostri in ipsum dirigere, et videre invisibilem mente, non corpore. Maxime vero custodiendum est cor, mane cum e somno expergiscimus. » Nam,

ut ait Climachus, *gradus* 26: « Est et spiritibus (demonibus) unum, qui proorsus dicitur, qui nos e somno surgentes protinus excipit, primumque nostrum cogitatum protinus inquirere nititur. Da Domino primitias diet tuar; erit enim tota agis qui prior occupaverit. Memorabile verum operarius quidam optimus locutus est. Ab ipso, ait, matutino tempore cursum meum totius diei scio. » Idem Climachus, *gradus* 29, docet hanc custodiam parere tranquillitatem cordis, que est paradus hujus vite: « Nihil enim aliud ejusmodi tranquillitatem esse roor, ait, nisi mentis intimum celum versutis demonum ludibria jam restimans. Ille igitur proprie tranquillus est, qui carnem quidem omni corruptionis hinc purgavit, mentem vero supra creaturam omnem elevans, omnes illi subijcit sensus, atque vultu Domini animam sensens, supra vicium suarum modum in illum se semper extendit. »

Quia ex ipso vita procedit. — Cor enim naturale est causa vite naturalis; et cor morale, pura mens et voluntas, est causa vite morali, puta virtutis, gratie et glorie. Cor enim purificat sanguinem et ex eo gignit spiritus vitales, eoque diffundit per totum corpus; hi autem spiritus sunt causa motus, sensationis omnisque operationis vitales. Cor enim est anime receptaculum, voluntatis fons, consilium et rerum agendarum radice continens. Igitur cor, sive mens, est tanquam rex in mortaliu corpore, et Aben-Era. Hinc cor in homine est primum vivens et ultimum moriens. « Os primum mori tradit, cor novissime, » ait Plinius, lib. XI, cap. XXXVII. Unde pro eo quod habemus: « Ex ipso vita procedit, » hebraea habent, *ex ipso exitus vite procedunt*. Quod aliqui explicant de morte, q. d. Conserva cor, quia si illud moriatur, exiit cum illo et anima viturru tua. Verum genuine per *exitus vite* accipias emanationem vite, puta spirituum vitalium, qui a corde procedunt. Quocirca nullum animal vivens quodcumque sanguine est sine corde et jecore, atque cor in senium et mortem vergens equum immunitur. Hinc malum omne datum illo Cesari, quod eodie, quo primum in sella aurea essidit et cum purpure veste processit, in vicinia hovi optini cor inventum non fuerit. Unde consternatus. Spiritus auxpex aiebat vereri se ne consilium et vita Cesarem desiderant, quorum utrumque ex corde proficiscitur, itaque contigit, uti narrat Suetonius in Vita Julii, cap. LXXXI. Sic et eo die, quo occisus est Helvius Pertinax Imperator, in hostia non est inventum cor. In corde « mens habitat, ait Plinius, lib. XI, cap. XXXVII. Ex hoc fonte dum grandes veni in priora et terga discurrunt, sparæque ramorum serie per alias minores omnibus membris vitalium sanguinem rigant. Solum hoc viscerum vitale non maceratur, nec supplicia vite trahit, læsumque mortem illico affect. Ceteris corruptis vitalitas in corde durat. »

Denique audi S. Bernardum, *serm.* 46, *inter*

parvos: « Omnia custodia serva cor tuum, quia ex ipsa vita procedit. Duobus autem modis vita a corde procedit. Aut quia corde creditur ad justitiam, et iustus ex fide vivit et fide mandatur cor, et mundo corde Deus videtur, id est, agnoscitur, et hanc est vita eterna, ut cognoscant te unum Deum, et quem misisti Jesum Christum; aut quia Christus vita nostra, qui nunc per fidem habitat in cordibus nostris, erit cum apparebit, et nos cum ipso apparebitur in gloria; et qui nunc latet in corde, tunc quasi de corde ad corpus procedet, quando reformabit corpus humilitatis nostrae, configuratum corpori claritatis eius. Unde et alius Apostolus ait: Nunc filii Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus. » I. Ioh. cap. III.

Symbolice, per cor accipit charitatem; quod enim est cor in corpore naturall, hoc est charitas in corpore spiritali, puta in complexione virtutum. Quare charitas omni custodia servanda et custodienda est: tanta enim est eius dignitas, utilitas et necessitas, ut omnem custodiam exposcit. Audi S. Laurentium Justinianum in *Lepo vite de charitate*, cap. XIII: « De ipsa charitate hoc sentiendum est, quod sit recta et laeta et ab omnibus terrenis ac presentibus proventus averta, juncta Deo inseparabiliter, et unita ipsi quodam Sancti Spiritus, a quo est et ad quem refertur incipit, inquam omnino vitis extranea, eo raptius necesse, nullo vitio mutabilitatis obnoxia, super omnia que carnaliter diliguntur, excelsa, affectionum omnium potissima, divine contemplationis avida, in omnibus semper invicta; summa actionum bonarum, salus morum, fons coelestium prosectorum, in se erimium, virtus pugnantium, palma victorum, sacrum in eorum arma, causa meritorum bonorum, primum perfectiorum; sine qua nullus Deo placuit, cum qua (si inquam illa perseveret) nullus unquam graviter peccare poterit; fructuosa in penitentibus, laeta in proficientibus, gloriosa in perseverantibus, victoriosa in martyribus, operosa omnino in omnibus fidelibus, ex qua quicquid est boni operis vivit. » Plura vide apud nostrum Alvarez de Paz de natura perfectionis spiritalis lib. II, parte II, cap. XVII.

Ita cor et charitatem omni custodia custodiat S. Maria Oigniacensis, de qua scribit Cardinalis Vitrius (apud Surium die 23 Junii existit) lib. I Vila ejus, cap. VI, « quod ab exiguis et veniulis culpis illa sibi cavet, ut crebro ad dies quindecim nec unam inordinatam cogitationem in suo possit peccare reperire. » Et mox: « Tanta puritate cor suum custodire nititur, semper illud pro oculis habens: Qui modica negligit, paulatim deedit, ut non verbum quidem ullum, aut actionem inordinatam, nec inhonestum, nec sensum libidinis, nec risum immoderatum, nec indecentem vel indecorum corporis gestum, in ea unquam, aut certe raro, advertere potuerimus. »

24. REMOVE A TE OS PRAVUM (Aquila et Theodotus, *os obliquitatem vel pervertitatem*), ET DETRAHENTIA (Septuaginta, *injuria*; alii, *inimicitia*; sic enim verit Noster, cap. II, vers. 15) LABIA SINE FRACU. A TE. — Post cordis custodiam precipit oris custodiam; nam hanc agere ac illa perficitur: « Linguam enim nullus hominum domare potest, » ait S. Jacobus, cap. III, vers. 8.

Per os pravum Rabbinii accipiunt irrisorem; irrisores enim os depravant et intorquent. Unde B. Salomon sic explicat, *q. d. Ne illud facias, cuius gratia mortales de te obloquantur, atque in te ore obloquentur. Aben-Esra vero, q. d. Ea cave a quibus in falsis opinionibus detradaris, que mentem suis vinculis implicent.*

Mellus alii per os pravum accipiunt os detractoris, *q. d. Procul fuge a detractore fame proximi, ne audias ejus detractionem*; illa enim velut positus et lepra vicinis audientibus contagium suum affricat, eosque inficit et interficit, ut docet S. Bernardus, serm. 24 in Cant. Optime hanc accipias plane ut sonant, *q. d. Noli os tuum depravare, neque aliis detrachere*; posterius enim hanc dicitur explicat prius, scilicet os pravum explicat *labia detrahentia*. Sicut enim cordis proprii custodiam precipit, sic et oris proprii custodiam precipit: magna enim est vis cordis et oris sympathia et connexio; unde sicut mors naturalis incipit ab ore, indeque sensum proserpit ad cor, uti dixi vers. preced., sic et mors moralis ab ore et verbis proserpit ad cor et voluntatem.

Quia per os pravum plane et plano accipias omnem sermonem pravum, sive sit mendacium sibi, sive blasphemiam, sive irrisio, sive calumnia, sive detractio, sive quid aliud. Vere S. Bernardus, « Detractor, alii, et libens auditor, utique diabolicum in lingua portat. » Et Eod. cap. 1, vers. 11: « Si mordeat serpens in silentio, nihil do minus habet qui occulte detrahit. » Vide quo de malo detractionis dixi Eod. v. 16, et cap. XXXIII, vers. 15, et Jacobi III, 5 et seq.

25. OCULI TUI RECTA VIDEANT, ET PALPEBRE TUAE PRECEDANT GRESSUS TUOS. — Recta palpebre est ad verbum quam nomen, *q. d. Directe antrostrum respice, non retrorsum, non deorsum vel sinistrorsum*. Nam Hebraice רָאָה *nochoch* idem est quod coram, ante, e regione, puta recta sive in directum. Hebraice est ergo, *oculi tui in directum aspiciant, et palpebrae tuae dirigant* (Chaldaei, *dirigantur*) coram te; Pagninus, *palpebrae tuae dirigant rectum coram te*; Septuaginta, *palpebrae tuae annuntiant iusta*, id est, nutu et nutu oculorum innuntiant honesta; nam ex adverbio, « impudicus oculis impudici cordis est nutus, » ait S. Augustinus, *epist. 109*. Unde auctor *Catena Graec. vertit, et palpebrae tuae spectent ad iusta*, id est, inquit, nullus ad nequitiam ne utaris, sed quilibet sensus ad honesta tantum tibi obsequium praestet; Uigurina, *oculi tui ad ea sint intenti, quae coram te sunt, et palpebrae tuae recta inspiciant in ea quae*

ante te sunt, ut iter suum recta dirigant, ait Vatablus. Hebraice enim רָאָה *nochoch* tam rectum facere quam dirigere significat.

Post cordis et oris custodiam sancti custodiam oculorum: oculi enim in amore (virtutis aut vitii) sunt duces: atque ut custodias cor, opus est pro ceteris sensibus et membris custodire oculos, atque ac linguam. Sensus ergo est, *q. d. Oculos coerce, ne sinus eos circumfere oberrare et vagari, ne hauriant formas aut species illecebrosas, quae pravas in corde cupiditates excitent: quare oculos tuos rege, ut tantum aspiciant recta, id est coram, sive ante te, ad hoc ut pedes et gressus hominis necubi offendant vel erret, dirigant: ad hoc enim dati sunt oculi, ut viam praedestrent, per eamque dirigant iter totius corporis: quare ulterius non sunt iacendi*. Unde explicans subdit: « El palpebre tuae precedant gressus tuos (1), » *q. d. Palpebrae, id est oculi tui, ita vibrentur, ut viam praecipiant, per eamque inoffense dirigant pedes tuos, ulterius non ferantur; idcirco enim Deus eis dedit palpebras, ut eis coereantur, ne aliorum iaciantur*. Magna enim est vis oculorum ad cor et mentem vulnerandum: species enim visa per oculos transit ad cor et mentem, illique suam formam et consequenter amorem vel odium imprimit, quae species haeret in corde, etiam postquam res visa abiit. Ita explicat S. Basilus, lib. *De S. Virgine*. Unde ibidem docet virginem in neminem debere defigere oculos et obtutu: « Oculi tui, ait, recta videant, et palpebrae tuae innuant iusta, neque te palpebrae rapiant, neque capiaris oculis tuis. Quod si iuxta naturam rationem tactus quidam est oculorum ad corpora iactus; et sicuti, cum in eos, qui morbo tenentur, oculorum obtutus diutius fiximus, morbi ipsius consortes efficiuntur; contraque cum his qui aciem naturaliter juveni (sunt color viridis, speculum, aequae limpidae, etc.), indignum humanam radios, secretissima natura si inde proficit noster intuitus: ita profecto et cum in voluptatis indicia incipimus oculos, animus voluptatis morbo fit saucius; sicut etiam cum viris bonis intendimus, magna in anima per oculos emolumenta suscipimus. » Ad deinde: « Dux enim et praevis ac pronubus oculorum iactus est ejus, cujus ministris sunt manus, tactus. »

Mystica et analogica haec passim accipiunt de oculis mentis, *q. d. Sicut oculos corporis, sic multo magis oculos cordis, rationis et mentis coerce, ut recta duntaxat aspiciant ad ea quae recta ratio facienda et omittenda dicit, non oblique ad ea quae cupiditates suggerit*. Ita Beda, Cajetanus, Baynus, Jansenius et alii. Unde B. Salomon exponit, *q. d. Veritatem et rectitudinem oculi tui inspicere studeant*. Et R. Levi: Oculi tui

(1) Hebr. est, et palpebrae tuae rectam faciant, scilicet tam, recta contendant ante te.

dispiciant quod rectum verumque sit. Quin et S. Gregorius, III part. Pastor. Admoni. 16, in fine: « Palpebrae, ait, gressus procedunt, cum operationem nostram consilia recta praevenerint; qui enim negligit considerando providere quod facit, gressus tendit, oculos claudit, purgando iter conficit, sed praeviendo sibi metipsum non antecedit; atque idcirco citius errat, quia quo pedem operis ponere debeat, per palpebram consilii non attendit. »

Et S. Ambrosius, lib. *De bono mortis*, cap. IX: « Oculi tui recta videant, etc. Quod non esset delictum, ait, nisi frequenter erraret. Vidisti metreticum, captus est vultu ejus, et forma decuram putasti: erraverunt oculi tui, perversa viderunt, aliena viderunt. Nam si vere viderissent, viderissent deformem meretricis affectum, inhonrentem procaam, indecentem impudicium, marcentes libidines, tetram colutionem, animae vulnera, consentanea cicatrices. » Causam erroris subdit dicens: « Errat igitur oculus, ubi errat affectus. Affectus ergo deceptio, est deceptio visus. » Denique Beda: « Palpebrae precedant gressus tuos, id est, inquit, iter iustitiae, quo ingredi debeas, diligenter edisce, et in cunctis, quae agere disponis, sollicitus ad quem sint ventura finem provide. »

26. DIRIGE SEMITAM PEDIBUS TUIS, ET OMNES VITAE STABILIENTUR. — Chaldaei, *dirigentur* (2). « Dirige, » Hebraice דָּרַג *palles*, id est *libra*, et ad libellam recte rationis adaequa semitam pedibus tuis, ut scilicet recta rationis, legis, prudentiae et virtutis orbita incedas, non delictas ad dexteram vel sinistram. Unde Septuaginta vertunt, *rectas orbitas fac pedibus tuis* (Aquila, *coram vel mini viam pedum tuorum*; Symmachus, *obscuro vel rare pedibus tuis*), et *viam tuam dirige*; Aquila, Symmachus et Theodotus *rectas*, id est *para vel firma*. Ita se explicat Salomon subdens: « Ne declines ad dexteram, neque ad sinistram. » Pagninus: *Pondera semitam pedum tuorum, et omnes viae tuae stabilientur*; alii, *repida vel fructiva et aequilibrata semitam pedum tuorum*; S. Augustinus, *epist. 47*: « Rectos cursus fac pedibus tuis. » Citat hunc locum S. Paulus iuxta Septuaginta, *Hebr. XI, 13*: « Gressus (graecae est *pasas*), eundem vox quae hic, id est orbitas, semitas, gressus rectos facito pedibus vestris, et non claudicans quis erret. » Est melaphora a stratoribus viarum; hi enim erant ut faciliiores domorum, ut vias rectas dirigant et compliant, illas ad libellam dimittunt, strant et favebant; nullo enim pacto erigi possunt fabricae vel viarum, nisi fuerant angulorumque rectitudo per perpendicularium diligenter explorata: eoque praecipua est observatio in aedificis, atque in pavimentis molientiis, ut stractorum omnes perpendicularia re-

(2) Rectus, *stabilis sicut et certus*, ne hinc illic avortaris a recto in aliis sequaris, et virtutis. Cf. Pr. cap. 8.

spoudant; neque proclamations, ut ait Vitruvius, lib. VI, cap. XI, et lib. VII, cap. III, in ultimam partem habeant. Simili modo structura virtutum in fabrica animae debet fieri ad perpendicularum, puta ad rectitudinem rationis et prudentiae, qua virtutes singulae per se, et comparatae cum aliis, rectum tenent ordinem et commensurationem, quem prescribit lex et recta ratio, nec in alterutram partem lateralem propendeant aut devergant. Sic enim opus erit appensum linea rationis libratumque.

R. Salomon Hebraicum *palles* exponit, *q. d.* Pondera divini praecepti violationem cum mercede et premio, poenas item scelerum et premia comparat: tunc enim recte eliges honestam et spernes peccatum.

Porro S. Augustinus, post. 47, cuius verba recitabo vers. seq., censet hic alludi, uno probari liberum arbitrium *q. d.* «Libra seminum pedibus tuis,» hoc est, accipe libram vel libellam liberi arbitrii, in eaque gressus et actiones tuas tradidit, ut in equilibrio recto rationis consistant, nec in alteram partem earum bilantes devergant, *q. d.* Vide quomodo vivas, recta regiaeque sapientiae et virtutis via incedito. Quod si id feceris, via, id est actiones tuae stabilientur, ut stabiles et firmas in virtute perseverent, ac dirigantur a Domino, ut prosperos habeant successus: hi enim pedes pertinet ad Deo; Deus enim est causa omnis sortis et fortunae nostrae, atque ipse est fortuna fortunans, qui hoscio fortunat, alios non, ut ostendi Genes. xxxi, 27 et seq.

Mystico pedes sunt affectus animi: hi per sapientiam regulandi sunt, ut ad bonum tendant. Ita auctor *Catena Graecorum*. Rectas semitas, inquit, appellat animae vias, quibus nixa in virtutibus progreditur, deque uno opere bene ad aliud provehitur. At vero animae pedes ejusdem sunt impetus, per quos de hoc in aliud fertur.

27. NE DECLINES AD DEXTERAM, NEQUE AD SINISTRAM, AVERTE PEDEM TUUM A MALO. — Chaldaeus, *transfer pedem tuum a malo*. Sensus litteralis est clarus, *q. d.* Dirige gressus tuos juxta regulam rectae rationis legis et voluntatis divinae, ut ab ea in neutram partem, puta nec ad dexteram, nec ad sinistram declines, juxta illud *Isaia xxx, 21*: «Bae est via, ambulante in ea, et non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram.»

Symbolice, S. Augustinus in *Deputat. Quest. XLVIII*, et alii per *dexteram* accipiunt prospera, et per *sinistram* adversa. Baynes per *dexteram* accipit amicos, et per *sinistram*, inimicos, *q. d.* Nec amore persequeremur et amicos, nec timore adversorem et inimicorum deflectas a recta virtutis via. Olympiodorus vero in *Catena Graecorum* per *dexteram* accipit honorem et gloriam, per *sinistram* crucem et ignominiam, *q. d.* Si propter vitae integritatem honoreris, ne efferas animo: si vilipendaris, ne animum despondas, aut ab officio desistas. Rursum S. Augustinus,

lib. II *De Peccat. mer.* cap. xxxv: «Non declines, inquit, in dexteram superba presumptione justitiae, nec in sinistram secunda delectatione peccati.»

Moraliter, ex hoc loco S. Gregorius Nazianzenus, *orat. 26*, docet nimium zelum aequo cavendum ac torporem, lemeritum aequo ac pigritiam: «Aequo enim, ait, inutiles sunt ihera ac supina segnitiae et imperitus fervor: ille ad bonum minime accedens: hic autem ulterius cadens, ac dextro dexterius aliquid efficiens. Atque id probe cognitum et exploratum habens Salomon: Non declines, inquit, ad dexteram, neque ad sinistram, ne per contraria in aequale malum, hoc est, in peccatum incidas.» Et Cassianus, lib. XI *De Instig. veniat.* cap. IV: «Ne divertaris ad dexteram, neque ad sinistram, id est, ne tibi de virtutibus blandiaris, et dextris successibus asperitibus extollaris, nec deflectens ad sinistram tramitem viliorum, secundum Apostolum, gloriam tibi ex eis in tua confusione conquiras. Nam cui sub specie succinctae vestis ac nitidae cotendixam non potuit diabolus generare, pro squallida et inculta ac viliori constar inserere; quem non potuit per honorem dejicere, humilitate supplantat; quem scientiae et elocutionis ornatu nequivit extollere, gravitate taciturnitatis elidit. Si jejunet palam, vanitatis gloria pulsatur: si illud contentum glorie causa contexerit, eodem vitio elationis obtunditur.»

VIAS ENIM, QUAE A DEXTRIS SUNT, NOVIT DOMINUS; PERVERSE VERO SUNT QUAE A SINISTRIS SUNT. — Hic versus non est in Hebraeo, nec in Chaldaeo, nec in Complutensi, vel Regia Latina, nec in Caeleto, nec in manuscriptis nonnullis vetustis; est tamen in Septuaginta ex quibus vult Noster transcripsit. Unde colligas nostram Vulgatam versionem non per omnia puram putam esse S. Hieronymi, quam scilicet ipse coninnavit ex Hebraeo, cum nonnulla ex Septuaginta sint addita, quae non exstant in Hebraeo. Ex Septuaginta eadem legunt S. Gregorius Nazianzenus, S. Hieronymus, S. Augustinus; S. Cyrillus, Beda locis mox citandis. Perperam ergo Lyranus et Cajetanus censent eam ex glossa aliqua in textum vitio scripturum irrepsisse.

Nota: *Dextrum* significat bonum et felix, *sinistram* malum et infelix. *Primo*, quia Gentiles illas voces sic usurpabant, et vero ita censant. Unde Graeci *dextra* fulmina censebant boni et felicitis omnia, *sinistra* vero mali et infelicitis. *Secundo*, quia *dextra* pars animalis pellicis et robustior est sinistra, quae inferior, est deficiens et quasi manca. Unde quae sinistra manu fiunt, minus recte fiunt. *Tertio*, quia motus principium est a dextra parte. In homine enim et animalibus impetus loci a dextra proficiscitur, eo quod ad mutandum expellitur sit ob calorem hepatis, et solidiorem ejus partis ac firmiter musculorum naturam, ut docet Aristoteles, lib. III *De Part. animal.* cap. IV, et

Galenus, lib. VII, *Aphorism.* 44. Hinc et Physici Orientem, a quo coelum moveri incipit, vocant dexteram coeli partem. *Quarto*, quia veteres in iudicio de moribus virtutes et virtute praeditos collocabant a dextris, vicia et villosa a sinistris. Quocirca Laocantius disputans de Y littera Pythagore, indice virtutis et viti, lib. VI *De vero Cultu*, cap. III: «Quid enim, inquit, opus est X littera in rebus contrariis atque diversis? sed altera illa melior conversa est in solis ortum, altera illa deterior ad occasum: quoniam qui veritatem ac justitiam sequitur, is accepto immortalitatis premio, perentem lucem potiretur; qui autem ab illo malo docti illicet prosterat vicia virtutibus, mendacium veritatis, necesse est ad occasum et tenebras delatari.» Accedit Aristoteles, lib. II *De Caelo*, cap. II, qui de Pythagore loquens, ait: Via virtutis propterea, inquit, dextra dicitur, quia ad Orientem solem tendit, id est ad lucem atque splendorem: via vero viti sinistra, quia Occidentem versus, id est in noctem tenebrasque deferitur. Hinc «dexter» idem est quod prosper et propitius, ut Quintilianus, lib. IV, v: «Adit Domitianus dexter ac volens.» Et Virgilius, VIII *Enid.*:
Et vos, et tua dexterâ pede sacra secunda.

Sensus ergo est, *q. d.* Vias, quae a dextris sunt, id est actiones bonas et laudabiles, ideoque felices, quae nos constituunt ad dexteram Christi in die iudicii inter electos et beatos, «novit,» id est approbat, amat, promovet, prosperat et beati Dominus: odit vero, destruit et punit eas quae a sinistris sunt, puta malas et probrosas, ideoque infelices, quae impios constituunt in die iudicii a sinistris Christi inter damnatos et reprobos. Accedit S. Augustinus, *Quest. XLVIII in Deuter.*, ubi per vias dexas accipit caelestia, per sinistras terrena.

Verum difficultas est in nexu contextus; videtur enim hic esse amphibolia, imo contradictio, ac posterior pars repugnare priori. Quomodo enim consenti? «Ne declines ad dexteram cum eo quod subdit: «Vias quae a dextris sunt novit,» id est probat, «Dominus;» si enim eas probat, ergo ille non declinanda, sed sequenda et ambienda sunt.

Primo, S. Augustinus, *epist. 47 ad Valentinum*, hinc probat necessitatem gratiae aequae ac liberi arbitrii: «Quia, ait, si non esset liberum arbitrium, non diceretur: Rectos cursus fac pedibus tuis, et vias tuas dirige; ne declines in dexteram, neque in sinistram. Et tamen sine Dei gratia si posset hoc fieri, non posset diceretur: Ipse autem rectos faciet cursus tuos, et limera tua in pace producat.» Et mox: «Vias, quae a dextris sunt, novit Dominus, quomodo intelligendum est, nisi quia ipse fecit vias dexas, id est vias iustorum, quae sunt opera bona, quae utique preparavit Dominus (sicut dicit Apostolus) ut in illis ambulamus; vias autem sinistras, perverfas, id est vias

impiorum, non utique novit, quia non eas ipse fecit in homine, sed hmo sibi.» Objicit deinde sibi S. Augustinus, cur ergo dixit: «Ne declines in dexteram neque in sinistram, cum potius diceret debuisse videtur: Tenu dexteram, et ne declines ad sinistram?» Ac respondet, «declinare in dexteram, qui bona ipsa opera quae ad vias dexas pertinent, sibi vult assignare, non Deo. In sinistram vero, quae omnia gratiae tribuens, et nihil libero arbitrio, dicit: «Faciamus mala ut veniant bona, *q. d.* Non sicut defenditis liberum arbitrium, ut et bona opera sine gratia tribuatis: nec sicut defendatis gratiam, ut quasi de illa securi mala opera diligatis.»

Secundo, S. Chrysostomus ex variis in S. Matthew locis, *hom. 8*, censet hic ludi in nomine *dextram* et *sinistram*, alterius accipi quam paulo ante. Hic enim per dexas vias, vel, ut ipse legit, partes, accipit justos; per sinistras, peccatores: quia Christus in die iudicii iustos et electos statuet a dextris, peccatores et reprobos a sinistris, *Matth. xxv*; et sic explicat illud *Matth. vi*, vers. 3: «Te faciente cleemosynam, pascit sinistra tua quid faciat dextra tua,» *q. d.* Cum dextra das cleemosynam, noli te apud sinistram, id est apud avaros et peccatores, iactare.

Tertio, S. Augustinus, lib. II *De Peccat. merit. et remis.* cap. xxxv: «In dexteram declinare, inquit, est seipsum desipere, dicendo se esse sine peccato; in sinistram autem, propterea nescio quam perveram atque pravam securitatem, se tanquam impune dare peccatis. Vias enim, quae a dextris sunt, novit Dominus (Christus), qui solus sine peccato est, et ideo potest desere peccata; perverse autem sunt quae a sinistris sunt amicitiae cum peccatis.»

Verum haec videntur mystica potius quam litteralia, nec dubium factoris animum explet. Hinc ergo hanc sententiam: «Vias quae a dextris sunt, novit Dominus,» etc., coherere cum proxime praecedenti: «Averte pedem tuum a malo» (scilicet capessendo vias quae a dextris, non autem illas quae a sinistris sunt); non autem cum illa remotiore: «Ne declines ad dexteram, neque ad sinistram.» In Proverbis enim, ut saepe monui, sunt multae sententiae disparatae, nec inter se connexae; per tales enim quomodo prius tradantur suam sapientiam. Forte etiam ex alio loco eam hinc transferent Septuaginta, nam hoc loco non exstat in fonte Hebraeo. Sic enim alii sententiae nonnullae ex uno loco in alium traductae sunt a collectoribus earamdem, ut ostendi Proemio in Ecclesiasticum.

Porro una sententia alteri non est contraria, sed una cum altera recte consentit: nam cum ait vias a dextris nosci et probari a Domino, perverfas vero esse sinistras, uno dextrum et sinistram inter se sola comparatur, ac per dextrum significatur via virtutis, quia haec coram Deo est dextera, id est proba et felix; per sinistram significatur

via vitii, quia hæc coram Deo est sinistra, id est reproba et infelix. Cum vero ait: « Ne declines ad dexteram neque ad sinistram, tunc dextrum et sinistrum non inter se, sed eam media virtutis via comparat, ideoque dextrum et sinistrum significant vitia utrinque virtuti, que in medio est, per excessum vel defectum opposita. Virtus enim est in medio, a quo declinat vitium oppositum in dextram per excessum, in sinistram per defectum. Via ergo virtutis media est dextera, a qua si declines ad dexteram vel sinistram, aberres et peccas. Itaque vis est in ea *ne declines*, hæc enim particula metat phrasim et appellationem, ut loquuntur Logici. Nam via dextera est via virtutis; declinare vero ab hæc dextera est vitium, sive declines dextrorsum, sive sinistrorsum; omnis enim declinatio et recessus a medio, quod præsertim virtus, est vitium. » Non ergo dextram vitam ambulare, sed ad dexteram declinare prohibetur, » ait Beza.

Ita acute explicat S. Gregorius Nazianzenus, orat. 26: « Ne declines, inquit, ad dexteram, neque ad sinistram, ne per contraria in eoque malum, hoc est in peccatum incidas. Quamquam aliqui quod natura dextrum est, his verbis laudat: Vias dextras novit Deus; perversæ autem sunt sinistræ. Qui fit igitur ut qui dextrum laudat, idem rursus a dextro nos abducatur? Intellegit profecto quod dextri speciem habet, cum revera tale non sit. Quod etiam spectans alio loco inquit: Ne magnopere justus sis, nec supra modum sapiens, *Ecdi. vii.* Par etenim justitiæ atque sapientiæ detrimentum affert acris tam in actione, quam in sermone animi impetus, a bono nempe, et a virtute propter excessum exiciens. Hanc enim defectus et excessus perneque labefactant, non secus ac regulam additio aliqua aut subtractio. Nemo igitur sapientior sit quam conveniat, nec lege exactior, nec luce splendidior, nec norma rector, nec præcepto divino sublimior. Id vero quod tandem ratione consequemur? Nempe si modesti et compositi esse curemus, naturæ leges comprobemus, rationem ducem sequamur, ordinem et disciplinam non aspernemur. »

Et S. Hieronymus in cap. xii *Zachar.*: « Devotissimi inquit duces Judæ et tribuni ad dexteram et ad sinistram eos qui in medio itinere incedere noluerunt, nescierunt *despiciat*; *Eccl. xxviii.*; unde Dei populus pollicetur: Nec ad dexteram, nec ad sinistram declinabimus; via regia gradiemur, *Num. xx.* Via dextera periculis est, quam Græci *ambolus* vocant; sinistra, luxuries; media rectaque, frugalitas. Omnes igitur qui sunt in via dextera, quibus dicitur: Ne sis justus nimis, et in sinistra qui solentur: Vias que ad sinistram sunt, perversæ sunt, devorans flamma consumet. » Idem in *Eclesiastica* cap. x, explicans illud, *Cor sapientis in dextera*, etc.: « Et in Evangelio, ait, præcipitur ut nesciat sinistra quid faciat dextera sapientis, *Matth. vi.* Et quando percutimur in

maxillam dexteram, non jubemur nam præbere percutienti, sed alteram. » Non de justis enim sinistram in se non habet; presumptum est in eo dextrum est. Et cum ad judicium valor venerit, agni a dextera, hedi vel delectatoris erant, *Matth. cap. xxv. l. in Prover.* dicitur: Dextras vias novit Dominus; perversæ autem sunt, a sinistris sunt. Qui venturum sapiens est, semper de futuro sæculo cogitat, quod dicit ad dexteram; qui vero insipientis est, de presenti, quod positum est in sinistris. Que quidem secutus idem philosophus et poeta ait:

Dextera que magni Ditis sub mensa daret
Hæc iter Elysium nobis, et lava malorum
Exeret parvas, et ad impia tarta milia.

Firmianus quoque noster, in præclaro *Institutio-*rum suorum opere, v litteræ meminit, et de dextris ac sinistris, hoc est de virtutibus et vitis, plenissime disputavit. Nec putemus hinc sententiam illud esse contrarium in quo dicitur: Ne declines in dexteram, neque in sinistram: hio enim pars dextera pro bono accipitur, ibi vero non tam dextera, quam declinatio dextera accusatur: ne plus sapiamus quam sapere nos necesse est; quia virtutes in medio sunt, et nimietas omnis in vitio est. »

Accedit et S. Augustinus, *epist. 47*: « Averte, ait, pedem tuum a via mala, hoc est a sinistra. Quod manifestat in consequentibus, dicas: Vias enim que a dextris sunt novit Dominus Deus; perversæ vero sunt que a sinistris sunt. Eas utique vias ambulare debemus, quas novit Dominus Deus, de quibus in psalmo legitur: Novit Dominus viam justorum, et via impiorum peribit; hanc enim non novit Dominus, quia sinistra est. Sicut dicitur est etiam illis ad sinistram constitutis: Non novi vos. Quid autem quod ille non novit, qui utique novit omnia, sive bona hominum, sive mala. Sed quid est? Non vos novi, nisi tales vos ego non feci. Quammodum illud quod dictum est de ipso Domino Jesu Christo: Quia non noverat peccatum; quid est (non noverat), nisi quia non fecerat? Ne hoc quod dictum est: Vias que a dextris sunt novit Dominus, quomodo intelligendum est, nisi quia ipse fecit vias dextras, id est vias justorum, que sunt utique opera bona, que paravit Deus (sicut dicit Apostolus) ut in illis ambularent; vias autem sinistras perversas, id est vias impiorum, non utique novit, quia non eas ipse fecit in homina qui fecit hominem, sed homo sibi. Propter quod dicit: Olivæ autem ego perversas vias malorum, ipse sunt a sinistris. »

IPSE AUTEM RECTOS FACIET CURSUS TUOS; ITINERA AUTEM TUA IN PACÉ PRODUCE, — *q. d.* Si ingressus fueris vias que a dextris sunt, id est vias probas et honestas, Deus, qui illas novit, id est probat et prosperat, rectos faciet, id est diriget cursus

ite tue, ut in illis fideliter et animose progrediaris per plures annos vitam, quos tibi pacifice habuit, facietque ut tandem moriens in pacis expectans felicitatem æternam obdormias et conquiescas. Unde Polychronus in *Catena Græcorum*: To, ait, abstine ab omni malo et peccato: Ille interim viam tuam ad bona diriget, teaque inimicus evertet. Indicat per hæc autem, complurium rerum eventus in nostra potestate positos non esse, sed in Dei voluntate. Is enim est qui hominum studia in terris, ceteraque omnia que ad æterna illa bona, que in cælis reposita habemus, spectant, recte provideque admi-

nistrat. » Præclare Seneca: « Si hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter adversa fessum, in mediis tempestatibus placidum, ex superiore loco homines videntem, ex æquo deos, non subbit te veneratio ejus? non dices: Ista res major est altiorque quam ut credi similis huic, in quo est corpusculum, possit? Via istuc divina descendit, animum excellentem, moderatum, omnia tanquam minoram transeuntem, quidquid timeamus optamusque ridentem, cælestis potentia agitat. Non potest res tanta sine adminiculo numinis stare. Itaque majori sti parte ille est, unde descendit. »

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet fugiendam esse meretricem ut pestem. Remedium fugæ suggerit vers. 15, dilectionem uxoris propriæ: sic enim vitabitur aliena; amor enim castus pellit incestum, utror meretricem.

1. Fili mi, attende ad sapientiam meam, et prudentiam meam inclina aurem tuam, 2. ut custodias cogitationes, et disciplinam labia tua conservent. Ne attendas fallaciam mulieris: 3. fatus enim distillans labia meretricis, et nitidius oleo guttur ejus; 4. novissima autem illius amara quasi absinthium, et acuta quasi gladius biceps. 5. Pedes ejus descendunt in mortem, et ad inferos gressus illius penetrant. 6. Per sentiam vitæ non ambulat, vagi sunt gressus ejus, et investigabiles. 7. Nunc ergo, fili mi, audi me, et ne recedas a verbis oris mei. 8. Longe fac ab ea viam tuam, et ne appropinques foribus domus ejus. 9. Ne des alienis honorem tuum, et annos tuos crudeli, 10. ne forte impleantur extranei viribus tuis, et labores tui sint in domo aliena, 11. et gemas in novissimis, quando consumperis carnes tuas et corpus tuum, et dicas: 12. Car detestatus sum disciplinam, et increpationibus non acquievit cor meum, 13. nec audivi vocem docentium me, et magistris non inclinavi aurem meam? 14. Pene fui in omni malo, in medio ecclesiæ, in medio ecclesiæ. 15. Bibe aquam de cisterna tua, et fluenta putei tui: 16. deriventur fontes tui foras, et in plateis aquas tuas divide. 17. Habeto eas solus, nec sint alieni participes tui. 18. Sit vena tua benedicta, et lactare cum muliere adolescentiæ tuæ: 19. cervæ carissima, et gratissimus hinculus, ubera ejus inebrient te in omni tempore, in amore ejus delectare jugiter. 20. Quare seduceris, fili mi, ab aliena, et foveris in sinu alterius? 21. Respicit Dominus vias hominis, et omnes gressus ejus considerat. 22. Iniquitates suæ capiunt impium, et in funibus peccatorum suorum constringitur. 23. Ipse morietur, quis non habuit disciplinam, et in multitudine stultitiæ suæ decipietur.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. FILI MI, ATTENDE AD SAPIENTIAM MEAM (Septuaginta, sermonibus meis appone aurem tuam), et prudentie mee inclina aurem tuam. — Salomon hominum sapientiæ documentum de fuga meretricis daturus, more suo discipuli attentionem excitat, ut ille advertat et ponderet quanti illud sit momenti. Dicit ergo illi: Silens studiosè attende et intende meis sermonibus. Nam silentium disci-

puli disciplinæ custodia est. Unde Pythagoras suis discipulis silentium quinquennale indidit.

2. UT CUSTODIAS COGITATIONES, ET DISCIPLINAM LABIA TUA CONSERVENT. — Septuaginta, ut custodias cogitationem bonam (Aquila, Symmachus et Theodotus, scientiam bonam), servas autem labiorum tuorum mandati tibi, q. d. Labia mea exuntiant in formam mee sapientiæ cogitationum, ejusque

via vitii, quia hæc coram Deo est sinistra, id est reproba et infelix. Cum vero ait: « Ne declines ad dexteram neque ad sinistram, tunc dextrum et sinistram non inter se, sed eam media virtutis via comparat, ideoque dextrum et sinistram significant vitia utrinque virtuti, que in medio est, per excessum vel defectum opposita. Virtus enim est in medio, a quo declinat vitium oppositum in dextram per excessum, in sinistram per defectum. Via ergo virtutis media est dextera, a qua si declines ad dexteram vel sinistram, aberres et peccas. Itaque vis est in ea *ne declinet*, hæc enim particula metat phrasim et appellationem, ut loquitur Logica. Nam via dextera est via virtutis; declinare vero ab hæc dextera est vitium, sive declines dextrorsum, sive sinistrorsum; omnis enim declinatio et recessus a medio, quod præcelsit virtus, est vitium. » Non ergo dextram vitam ambulare, sed ad dexteram declinare prohibemur, » ait Beata.

Ita acute explicat S. Gregorius Nazianzenus, orat. 26: « Ne declines, inquit, ad dexteram, neque ad sinistram, ne per contraria in eoque malum, hoc est in peccatum incidas. Quamquam aliqui quod natura dextrum est, his verbis laudat: Vias dextras novit Deus; perverse autem sunt sinistræ. Qui fit igitur ut qui dextrum laudat, idem rursus a dextro nos abducatur? Intellegit profecto quod dextri speciem habet, cum revera tale non sit. Quod etiam spectans alio loco inquit: Ne magnopere justus sis, nec supra modum sapiens, *Ecdi. vii.* Par etenim justitiæ atque sapientiæ detrimentum affert acris tam in actione, quam in sermone animi impetus, a bono nempe, et a virtute propter excessum exiciens. Hanc enim defectus et excessus perneque labefactant, non secus ac regulam additio aliqua aut subtractio. Nemo igitur sapientior sit quam conveniat, nec lege exactior, nec luce splendidior, nec norma rector, nec præcepto divino sublimior. Id vero qua tandem ratione consequemur? Nempe si modesti et compositi esse curemus, naturæ leges comprobemus, rationem duem sequamur, ordinem et disciplinam non aspernemur. »

Et S. Hieronymus in cap. xii *Zachar.*: « Devotissimi inquit duces Judæ et tribuni ad dexteram et ad sinistram eos qui in medio itinere incedere noluerunt, nescierunt *despiciat*; *Eccl. xxviii.*; unde Dei populus pollicetur: Nec ad dexteram, nec ad sinistram declinabimus; via regia gradiemur, *Num. xx.* Via dextera periculis est, quam Græci *ambolus* vocant; sinistra, luxuries; media rectaque, frugalitas. Omnes igitur qui sunt in via dextera, quibus dicitur: Ne sis justus nimis, et in sinistra qui solentur: Vias que ad sinistram sunt, perverse sunt, devorans flamma consumet. » Idem in *Ecclesiastica* cap. x, explicans illud, *Cor sapientis in dextera*, etc.: « Et in Evangelio, ait, præcipitur ut nesciat sinistra quid faciat dextera sapientis, *Matth. vi.* Et quando percutimur in

maxillam dexteram, non jubemur nam præbere percutienti, sed alteram. » Non de justis enim sinistram in se non habet. Presumptum est in eo dextrum est. Et cum ad judicium presumpserit venerit, agni a dextera, hedi vel delectatoris erant, *Matth. cap. xxv. l. in Prover.* dicitur: Dextras vias novit Dominus; quæziamtem perverse sunt, a sinistris sunt. Qui ventisapiens est, semper de futuro sæculo cogitat, quod dicit ad dexteram; qui vero insipientis est, de presenti, quod positum est in sinistris. Que quidem secutus idem philosophus et poeta ait:

Dextera que magni Ditis sub mensa dicit
Hoc iter Elysium nobis, et lava malorum
Exeret parvas, et ad impia tædara militi.

Firmianus quoque noster, in præclaro *Institutio-*num suorum opere, v litteræ meminit, et de dextris ac sinistris, hoc est de virtutibus et vitis, plenissime disputavit. Nec putemus hinc sententiam illud esse contrarium in quo dicitur: Ne declines in dexteram, neque in sinistram: hio enim pars dextera pro bono accipitur, ubi vero non tam dextera, quam declinatio dextera accusatur: ne plus sapiamus quam sapere nos necesse est; quia virtutes in medio sunt, et nimietas omnis in vitio est. »

Accedit et S. Augustinus, *epist. 47*: « Averte, ait, pedem tuum a via mala, hoc est a sinistra. Quod manifestat in consequentibus, dicas: Vias enim que a dextris sunt novit Dominus Deus; perverse vero sunt que a sinistris sunt. Eas utique vias ambulare debemus, quas novit Dominus Deus, de quibus in psalmo legitur: Novit Dominus viam justorum, et via impiorum peribit; hanc enim non novit Dominus, quia sinistra est. Sicut dicitur est etiam illis ad sinistram constitutis: Non novi vos. Quid autem quod ille non novit, qui utique novit omnia, sive bona hominum, sive mala. Sed quid est? Non vos novi, nisi tales vos ego non feci. Quammodum illud quod dictum est de ipso Domino Jesu Christo: Quia non noverat peccatum; quid est (non noverat), nisi quia non fecerat? Ne hoc quod dictum est: Vias que a dextris sunt novit Dominus, quomodo intelligendum est, nisi quia ipse fecit vias dextras, id est vias justorum, que sunt utique opera bona, que paravit Deus (sicut dicit Apostolus) ut in illis ambularem; vias autem sinistras perversas, id est vias impiorum, non utique novit, quia non eas ipse fecit in homina qui fecit hominem, sed homo sibi. Propter quod dicit: Oculi autem ego perversas vias malorum, ipse sunt a sinistris. »

IPSE AUTEM RECTOS FACIET CURSUS TUOS; ITINERA AUTEM TUA IN PACI PRODUCET. — *q. d.* Si ingressus fueris vias que a dextris sunt, id est vias probas et honestas, Deus, qui illas novit, id est probat et prosperat, rectos faciet, id est diriget cursus

ite tue, ut in illis fideliter et animose progrediaris per plures annos vitam, quos tibi pacifice habuit, facietque ut tandem moriens in pace expectans felicitatem æternam obdormias et conquiescas. Unde Polychronus in *Catena Græcorum*: To, ait, abstine ab omni malo et peccato: Ille interim viam tuam ad bona diriget, teaque inimicos evertet. Indicat per hæc autem, complurium rerum eventus in nostra potestate positos non esse, sed in Dei voluntate. Is enim est qui hominum studia in terris, ceteraque omnia que ad æterna illa bona, que in cælis reposita habemus, spectant, recte provideque admi-

nistrat. » Præclare Seneca: « Si hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter adversa fessum, in mediis tempestatibus placidum, ex superiore loco homines videntem, ex æquo deos, non subbit te veneratio ejus? non dices: Ista res major est altiorque quam ut credi similis huic, in quo est corpusculum, possit? Via istuc divina descendit, animum excellentem, moderatum, omnia tanquam minoram transeuntem, quidquid timeamus optamusque ridentem, cælestis potentia agitatur. Non potest res tanta sine adminiculo numinis stare. Itaque majori sti parte ille est, unde descendit. »

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet fugiendam esse meretricem ut pestem. Remedium fugæ suggerit vers. 15, dilectionem uxoris propriæ: sic enim vitabitur aliena; amor enim castus pellit incestum, utror meretricem.

1. Fili mi, attende ad sapientiam meam, et prudentiam meam inclina aurem tuam, 2. ut custodias cogitationes, et disciplinam labia tua conservent. Ne attendas fallaciam mulieris: 3. fatus enim distillans labia meretricis, et nitidius oleo guttur ejus; 4. novissima autem illius amara quasi absinthium, et acuta quasi gladius biceps. 5. Pedes ejus descendunt in mortem, et ad inferos gressus illius penetrant. 6. Per sentiam vitæ non ambulat, vagi sunt gressus ejus, et investigabiles. 7. Nunc ergo, fili mi, audi me, et ne recedas a verbis oris mei. 8. Longe fac ab ea viam tuam, et ne appropinques foribus domus ejus. 9. Ne des alienis honorem tuum, et annos tuos crudelis, 10. ne forte impleantur extranei viribus tuis, et labores tui sint in domo aliena, 11. et gemas in novissimis, quando consumperis carnes tuas et corpus tuum, et dicas: 12. Cur detestatus sum disciplinam, et increpationibus non acquievi cor meum, 13. nec audivi vocem docentium me, et magistris non inclinavi aurem meam? 14. Pene fui in omni malo, in medio ecclesiæ, in medio ecclesiæ. 15. Bibe aquam de cisterna tua, et fluenta putei tui: 16. deriventur fontes tui foras, et in plateis aquas tuas divide. 17. Habeto eas solus, nec sint alieni participes tui. 18. Sit vena tua benedicta, et lactare cum muliere adolescentiæ tuæ: 19. cervæ carissima, et gratissimus hinculus, ubera ejus inebrient te in omni tempore, in amore ejus delectare jugiter. 20. Quare seduceris, fili mi, ab aliena, et foveris in sinu alterius? 21. Respicit Dominus vias hominis, et omnes gressus ejus considerat. 22. Iniquitates sue capiunt impium, et in funibus peccatorum suorum constringitur. 23. Ipse morietur, quis non habuit disciplinam, et in multitudinæ stultitiæ suæ decipietur.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. FILI MI, ATTENDE AD SAPIENTIAM MEAM (Septuaginta, sermonibus meis appone aurem tuam), et prudentiam meam inclina aurem tuam. — Salomon hominum sapientiæ documentum de fuga meretricis daturus, more suo discipuli attentionem excitat, ut ille advertat et ponderet quanti illud sit momenti. Dicit ergo illi: Silens studiosè attende et intende meis sermonibus. Nam silentium disci-

puli disciplinæ custodia est. Unde Pythagoras suis discipulis silentium quinquennale indidit.

2. UT CUSTODIAS COGITATIONES, ET DISCIPLINAM LABIA TUA CONSERVENT. — Septuaginta, ut custodias cogitationem bonam (Aquila, Symmachus et Theodotus, scientiam bonam), sensus autem laborum in eorum mandati tibi, q. d. Labia mea exuntiant in formam mee sapientiæ cogitationum, ejusque

sum, ac nuntiant ut illum simpliciter, uti enun-
tiam, accipias, menti imprimas et opere exe-
quaris. Alii legunt, *senem labiorum meorum mendo-
citi*. « Cogitationes » ergo hic non discipuli, sed
sapientie et Salomonis accipe, q. d. Attende ut cus-
todias meos conceptus, meas cautiones, mea consi-
lia, ut verit Vatablus. Unde Chaldeus verit, ut
adversitas tua in consilio; Syrus, ut castus sis in
cogitatione; 1. Levi, ut custodias cogitationes, quibus
instituta ad prudentiam. Sic et Aben-Etra (4).
Consequenter tamen cogitationes quoque disci-
puli accipe; qui enim custodit cogitationes sapientie,
libro aliquo et suis custodit. Nam libro
vulgum custodiam docent et prescribunt cogita-
tiones et consilia sapientie. Unde S. Gregorius,
51 part. Pictor. admon. 13: « Ut custodias cogita-
tiones tuas: Nilil quippe, illi, in nolis est corde
fugacitas, quod a nobis toties recedit, quoties per
novas cogitationes deficit. Cum ergo cogitatio
per custodiam restringitur, cor, quod fugere con-
suevit, invenitur. »

NE ATTENDAS FALLACIE MULIERIS. — Hæc verba
non sunt in Hebræo expressa, sed facile subin-
telliguntur. Unde Septuaginta, ad ex. is Noster ea
expresserunt. Quocirca hæc verba pendunt ab is
que sequuntur: « Fucus enim distillans labia
meretricis, etc. » ex is enim hæc conclusio deducitur:
« Ergo ne attendas fallaciam mulieris. » Igitur
per fallaciam intelligit blanditiam, molliem
a elegantiam verborum, pulchritudinem, orna-
tum vestium, faciei suam, fitiones, artes et frus-
triles, quibus meretrices ambicio ad se pellicere,
insecare et pervertere solent. Unde Septuaginta
habent, *ne intendas faciem*, id est mala, pravæ,
perversee, fallacis mulieris; S. Hieronymus in cap.
xiii Isaie, *ne intendas genitum* (S. Cyrillus, lib.
IV de Adorol., *ne probam mulierem*: quare mirum
est Arabicum vertere, *ne intuearis mulierem bonam*,
S. Chrysostomus, hom. 14 ad Popul. legit, *ne dis-
cas pulchritudinem alienam*, et *ne occurras mulieri
formicanti; melinæ*, etc., quasi hæc pertinent ad
oculos; ac si dicat: Noli aspicere faciem pulchram
meretricis fucate et comite, quia hæc pulchri-
tudo aliena est, id est aliena mulieris, que tua
non est usor. Rursum aliena, quia pulchritudo
hæc sepe non est naturalis, sed fucata, et aliunde,
puta a albio, purpuris et fuce, atque a vestibus
et gemis mutata. Maxime enim mulier foris et
vulnere aspicientem perpulchram faciem et ocu-
los, instar serpentis et basiliscæ. Magis tamen hoc
loco respicit ad verba blanda et fallacia meretri-
cium, ut patet ex seq. Hæc enim multos decipi-
unt et demerant, præsertim accedente fuce
faciei et oculorum. Unde de is canit Colerus:

*Sidera que tot habet colorem, nec fumina pisces,
Quos excelsa gerit femina inerte dolos.*

3. *Rosum mulieris, ut custodias cogitationes solertes et
castas, utas, ut, nonita, et ut sciant labia tua
sonant, ut scite semper loquantur labia tua, prædenter
sonant, si opus fuerit, Necebis voluptas.*

Cum enim mulier nec viribus, nec iocundo, nec
consilio polleat, hinc ad dolos se convertit, ut
quod illi non potest, hisce obtineat et periciat:
sicut animalia imbellia eadem de causa dolosa
sunt, ut vulpes, simia, feles, etc., cum ex
adverso leones, tigrides, lupi non dolosi, sed vio-
lenti sint: quia cum viribus et robore sua exco-
quantur, dolo non indigent. Adde, mulierem quid
serpentinum habere. Videtur serpens Evam sedu-
cens, illi totique sexui eam indolem et frau-
des inhalasse. Adde et meretricium malitiam et fru-
dumque fallendi, imo continuum exercitium,
quo novas artes decipiendi arte, excogitant, ut
non aliud cogitare, non aliud somnare, non
ex fraudibus consue videantur. Idem argumen-
tum tractat Ecclesiasticus, cap. xv, vers. 22, ubi
plura hæc de re dixi. Quare hic brevis ero.

Præclare S. Hieronymus, lib. I *Contra Iovin.*, sub
finem: « Amor forme rationis oblivio est, et in-
sonite proximus, sedum minimeque conveniens
animi sospiti vilium; turbat consilia; alios et
generosus spiritus frangit; a magnis cogitatio-
nibus ad humilissimas detrahit, querulos, iracundos,
temerarios, duro imperiosos. servititer blandos,
omnibus inutilis, ipsi novissimo amoris facit. Nam
cum frendi cupiditate in-atribilis flagrat, plura
tempora suspicionibus, lacrymis, questionibus
perdit; oilium sui facit, et ipsi novissime sibi
odio est. » Et post nonnulla: « Doctissimi viri vox
est pudicitiam imprimis esse retinendam: qua
amissa omnis virtus ruit. In hæc mulierum vir-
tutum principatus est, hæc pauperem commen-
dat, divitem extollit, deformem redimit, exornat
pulchram: heu meretur de majoribus, quorum
sanguinem furtiva sobole non viliat. »

Quocirca S. Augustinus, lib. de *Honori. mulier.*
cap. II: « Inter alia, ait, certamina Christianorum
sola dura sunt prelia castitatis, ubi quotidiana
est pugna, et rara victoria. Gravem namque sor-
tilis est castitas inimicum, cui quotidie resistitur
et semper timetur. » Et S. Ephrem, scrib. *Adversus
improbas mulieres*: « Quid enim est mulier, ait?
Laqueus comptus, et homines in voluptates illici-
cens, que splendida quidem specie et excoelo
collo oculis annuit, et genis aridit, lingua vero
dulciter canens voce alios decipit, et sermone pel-
licit, etc. Quid est mulier? naufragium super ter-
ram, fons nequitiæ, thesaurus immunditiae et ma-
litiæ, mortifera conversatio atque confusio, oculum
perniciosa, animarum exitium, cordis
speculum, juvenum perditio, acceptum inferni, et
concupiscentia præcepti. Quid est mulier? causa
diaboli, regulis serpentis, diaboli consolatio, dol-
or inconsolabilis, caminus succæ, mælia in-
curabilis, viciosa confabulatio, hospitium lascivorum
et officina demonum, etc. Hæc de causa S.
Hieronymus ad Nepotianum, de vita clericorum
et sacerdotum: « Hospitium, ait, tum aut raro
aut nunquam mulierum pedes terant. Omnes
puellas et virgines Christi aut equaliter ignore,

aut equaliter dilige. Ne sub eodem tecto mansi-
tus: nec in præterita castitate confidas. Nec sanc-
torum Davide, nec Samsonis fortior, nec Salomonem
potius esse sapientior. Memento semper quod para-
disi columnæ de possessione sua mulier eje-
cerit. »

Porro Ester alias meretricum fallacias est hæc
una et præcipua, quod ita fugiunt, ut valent vi-
deri: ita pugnari, ut velint videri; ita odia exer-
cent, ut tunc ament maxime. Ita de Cleopatra
scribit Plutarchus in *Antonia*: « Dabat operam ut
sepe lacrymas videretur, statim autem lacry-
mas abstergebat, occultabatque quasi vellet An-
tonium latere. » Audi S. Hieronymum, epist. 47:
« Palliolum interdum caudit, ut candidos nudet
humeros, et quasi videri noluert, celat festiva,
quod velens detexerat. » Quocirca adolescens ro-
gatus a meretrice cur nolit se audire, ne attingere,
apud Plautum in *Bæch.* respondit:

*Quia iehuce lepida sunt memorata,
Eadem in usu, atque ubi percolam facies, aculeata sent:
Animum indocent, deus demulcent, facta et famam sociant.
Aspice in me, aspice.*

S. Nilas in *Sententiis*, cap. *De fornicatione*: « Mu-
lierum, ait, oculis fuge; ut primum eas convenis-
si, depressa humi facie leniter ac sedate loquar-
tur, atque ejusmodi lacrymas edunt, que com-
miserationem redeunt: moxque sese com-
ponunt, et frequenter ingemiscunt: de castitate
percutiuntur, et studiose ac diligenter audiunt.
Si eas proplexerit, paulisper caput attollunt. Post
etiam defflorant oculis te intuentur, ac subri-
dent, imo profusum et dissolutum risum agunt,
ac denique omnes mortis hamos et prestigiarum
illectamenta (imo philtrea et veneficia), atque om-
nis generis casses, quibus animi obsidetur, ex-
pediunt. » Et mox: « Viri, ait, herba, que aquis
propinqua est, et libidinis affectus in muliebri
colloquio. Forma fucata interperantium exitum
et naufragium est. » Quomobrem S. Gregorius
Nazianzenus in *Præceptis ad virginas*:

*Virgo, ait, sis oculis, virgo sis amibus atque
Locus, nam tribus his factis est decolorata recta.*

Diogenes duas mulierenas inter se colloquentes
conspicitus. « Aspice, ait, a vipera venenum multat-
us: » ita Antonius in *Hæres.*, part. II, cap. xxxiv.
Secundus Philosophus, rogatus ab Adriano impe-
ratore a quid esset mulier, a respondit: « Viri nau-
fragium, domus tempestas, vitæ captivitas, letitia
completens, exornata Sylla, animal multitudine,
malum necessarium. » Ita Maximus, serm. 39. Ibi
et citat S. Basilium dicentem: « Inspicientissime
mulieres naturali pulchritudine carentes ad colores
confugiunt, et sunt, ut ita dicam, ornate ad spec-
taculum, per oratum normam, et per deducens
sa turpiditatem turpiores. » Plura vide apud
auctores jam citatos, et Traquetum in lege 9 Con-
sueti.

Mystice, omnia que hic de meretricio dicuntur,
Olympiodorus et Polydorus in *Catechi Gram.*
ac S. Hieronymus in cap. xi *Ezech.*, et alii adap-
tant heresi; tyranis, idololatriæ; tu adaptat volu-
ptati et concupiscentie, de qua scilicet ait Damascenus,
lib. III Parol. cap. xxviii, ex S. Chrysos-
tomo: « Cui similis est voluptas, a homo; si eam
propellas, fugit; si alas, remanet. Malorum om-
nium metropolis est voluptas. » S. Basilus, *Ez-
chiel. ad baptismum*: « Voluptas, ait, diaboli ha-
nus est ad exitum trahens. Voluptas percutit mo-
ret est, voluptas sempiterni vermis tempus: que
eum, qui se fratur, ad aliquod tempus delinit,
post autem felle amarissimis digeritur. » S. Gregorius
Nazianzenus in *Tetractibus*: « Omnis vitii esset est
voluptas objecta, ad exiti hancum avidiores animo
facile intrahens. » Quocirca voluptatem quasi
meretricium ita pingit Claudianus, lib. II in *Laudes
Stilicis*:

*Blandi quidem vultu, sed que non tetrica alla,
Interior fœta genis, et amaris dolosus
Illicebis, torvus aut circumagat hyacin,*

puta serpentes.

Igitur:

Sperne voluptatem, mox capta delato voluptas.

Quocumque ergo de meretricio jam dicta, et
desuper dicenda sunt, mutato nomine concupis-
centiam attribue.

Rursum Isida, Cyrillus Alexandrinus, lib. XV
de *Adorol.*, et S. Hieronymus in cap. lxxv
Isaie, per meretricem accipiunt sapientiam huma-
nam, que instar meretricis fucata, et pigmentis
disponente illa, melle dulcioris, oleo nitidioris
effundit sermones.

3. **FUCUS ENIM DISTILLANS LABIA MERETRICIS, ET
NITIDUS OLIO GUTTUS.** — Hebræice, quia fucus
distillat, labia meretricis, et tenuis oleum strumens,
ita Vagrinus et Vatablus, qui pro tenuis verit,
blanditas; alii, subtrahit illi, *sergentium pro-
gularum epu*; Arabicus, *quoniam dicit distillat, ex haec
melle ubi in aqua demerit, et cum bene temperat
distillat melleis et oleis verbis*; Septuaginta, *et
etiam distillat a labio fornicario, que ad tempus
impugnat fucata lass*: Hebræum eum *777* *Palles*
idem est quod mollis, tener, levis, lenis, hufi-
cus; ita autem solent esse pinguis. Forte etiam
Septuaginta pro *chilæ* legunt *777* *chilæ*, id est
adæpe, pinguis. « Inquam » ergo, id est, pingui
blandissimum oleo delinit, molios, infest,
ineant. Unde Syrus verit, *mollior pio terba que*,
Chaldeus, *tenuis oleo guttur que*. Apposite Hugo
Victorinus, lib. *De carnal. voluptatibus*: « In
favo mollis, ait, duo sunt, schuet mel et cera. In
facie meretricis similiter duo sunt, schuet labor
ad gratia hæc est, pulchritudo oris, et de hoc oleo
sermonis. Cera succendit ingenium, mel per se
inimice libas: ne pulchritudo meretricis, in facie

inflammat carnem, blandimento lenocinantis sermonis subvertit mentem; stillat mel ex cere, dum meretrix verba sua molit et facit dulcia.

Sorsum amoris emblemata est alveolus apum ex quo prodit absinthium, hoc est, « ex dulci amaritudo ».

Vbi alveola si forte absinthii nasci:
Sed species dulci torquet amoris amor.

S. Chrysostomus, hom. 14 ad Populum, « Favum » librorum refert ad oscula blanda meretricum, nesciam guttur ipse oleo ad sermones blandos eorumdem; Hugo vero Cardinalis « oleum » refert ad carum unguenta, quibus se inungunt ut gratum odorem redeleant et spargant. « Meretrix enim, ait Chrysostomus, amare nascit, sed insidiatur tantum; venenum habet illius osculum, toxicum as perniciosum. Si vero non statim apparet, propterea magis ipsam fugere oportet, quoniam obstat permixtum, et mortem habet colatam, nec a primordiis manifestat apparere permittit. Inque si quis voluptatem sectatur, et vitam licetiam plenam, fornicantium consortia mutuerum fugiat; bellis enim innumeris et tumultibus amatorum animos implent, et continuas ipsis pugnas contentionesque concitant per verba, per opera omnia. » Et S. Basilii, De Virgini: « Formosorum, ait, oscula cavere oportet, non secus ac venenatorum animalium morsus; diffunditur enim virus ex osculo in omne corpus. »

Melius alii passim utrumque referunt verba meretricum; hae enim ipse ita edulcorant, ut mel stillent (unde Diogenes ea vocat « mellitum laqueum »), ita emolliunt, ut oleo molliora videantur, ac efficacissima sint ad animos quantumlibet viriles delinendos et emolliendos: instar olei enim lubricant et inflant in animis, eosque emolliunt, emervant et effeminant; sunt enim voces et cantus Sirenum. Unde Ulysses, id est vir espicans, obturat aures et fugit, ne lis dementetur et perdat. Audi S. Fulgentium, lib. II Mythologia: « Sirenes, ait, graece tractoriae dicuntur; tribus enim modis illecebra amoris trahitur, aut cantu, aut visu, aut consuetudine. Amantur enim quaedam species venustate, quaedam etiam lenocinante consuetudine. Quas Ulyssis socii obturalis nervos transeunt; ipse vero religatus transit: Ulysses enim graece quasi « *divi fove*, id est omnium peregrinus dicitur. Et quia sapientia ab omnibus mundi rebus peregrina est, ideo astutior Ulysses dicitur est. Denique Sirenes, id est delectationum illecebrae et auditu et vidit, id est agnovit et iudicavit, et tamen transit nihilominus. Ideo quia audite sunt, mortuae sunt; in sensu enim sapientis, omnis voluptatis affectus moritur. Ideo volantes, quia mentes amantium permant caeteriter. Inde gallinacos habent pedes, quia libidinis affectus omnia, quae habet, aspergit. Denique et Sirenes dicte sunt: *scio* enim graece traho dicitur.

Quocirca S. Cyprianus, De Singul. clericis: « Nunc, ait, blanditas exhibet meretrix, nunc verba mollia; et quod venenosus est super cuncta, pallere delactatur, ejus cantu tolerabilis est audire balsivum sibilantem. » Quocirca S. Hieronymus ad Gaudentium: « Vocis dulcedines, ait, per aures animas vulnerantes fugiat. » Denique S. Ambrosius, lib. II De Abraham, cap. XI, docet omnes sensus custodiendos esse castitatis studioso: « Quia et visus procaecor, ait, habet crimen; » et ideo scriptum est: « Noli intendere fallaci mulieri, neque capiaris oculis, neque abripiaris palpebris. Et in ipso auditu crimen est, si seducat meretrix, et multo blandimento sermonis et laqueis librorum suorum te alliget. »

Porro verba blanda et fallacia recte comparantur oleo: primo, ob similem lubricitatem; secundo quia oleum vim maximam habet interius penetrandi: eandem habent verba mellita; tertio, quia oleum, auctore Galeno, lib. XI De Simplic. medicamento, facult. cap. vii, mordenti pariter ac lenienti facultate praeditum est: « Nam quod oculos, ait, mordet, quod guttur exasperat, sive ad tussim prooveat, quod ventrem radat, atque scissus sanguinolentus efficiat, abunde magna testimonia sunt, mordacem illi inesse facultatem. At quod ulcera dolore liberat, et ventris mordicationes, aut irrigatum, aut infusum omnino sanat, quaeque moris irritantur mitiget; cum et ipsa non parva sint contrariae ipsius facultatis indicia, plane omnia sunt. » Haec ille. Recte igitur verba lenia, sed quae aculeos in animam deligant, cum oleo comparantur, quod (ut est apud Galenum) eadem lenit, interiora mordet. Inde os sublimere idem est, quod adulando et blandiendo decipere.

Mystice, S. Ephrem tract. De Abstinentia a cupiditatibus, haec accipit de voluptate carnis sine concupiscentiae: « Meminerimus, ait, illius quod ait Parenimastes: Favus distillans labia meretricis, dulcedinem concupiscentiae favo significans; quodque infert dicens: Quis ad tempus mitidum guttur efficit, postea vero bile amarum invenit, et aculeus accipit gladio. » Idem in illud, Attenda tibi, cap. iii: « Resiste, ait, urenti concupiscentiae, ut flammam, quae nunquam exstinguitur, fugere queas. Nam si nos perturbaticus superaverint, non recedent a nobis, quin et magis adhaerent nos insolescent. Audi eum, qui ait: Mel distillat a labiis mulieris fornicariae, quae ad tempora impingunt fauces suas, postea vero felle amariorum inventas, et acutam magis gladio accipit. » Praeclare Boetius, lib. III De Consolat. ante medium:

Habet omnis hoc volutus,
Stimulis agit fruentis;
Apiumque par volutus,
Ubi grana mellia fudit
Fugit, et nimia tenaci
Fugit ita coram nocent.

Nimis cule est emblemata Sabini:

Cum puer alveolo sanatur mella Capula
Foranti dicitur cupido exit apus.
Sic etiam nobis brevis est et peritura voluptas,
Quam pellicus; tristi mista Actore nocet.

Quocirca recte ait Salomon favus distillans, quia voluptas tantum dat stillam mellis, mox datura mare fellis: ex adverso virtus dat stillam fellis, mox datura mare mellis.

Idipsum pulchre representat Barlaam Josephat regi apud Damascenum in Histor. cap. xiii, per parabolam hominis fugientis unicornem, ac apprehendentis arborem, ex qua stillabat mel, quo inescatus homo perit: nam duobus muribus rodentibus sensit arborem, illa tandem cum homine corruit in subjectum barathrum: unicornis enim est mors; arbor vita, vel voluptas; duo mures sunt dies et nox sibi continue succedentes vitamque consumentes; barathrum est gehenna.

A. NOVISSIMA AUTEM ILLIUS AMARA QUASI ABSINTHIUM, ET ACUTA QUASI GLADIUS BICEPS. — Syrus, quasi gladius duplex acies, qui scilicet utrimque acutus est habet: quae aciem, qua utrimque scindat et secet. Septuaginta, postea vero amariorum felle inescens, et acutem plusquam ensen accipitem; Arabicus, novissime autem amaritudo ejus amarior absinthii, et erunt multo magis quam gladius habens duo ora, id est duas acies.

Pro absinthium hebraice est *עין* laena, quod nonnulli vertunt amaritudo, tantum vel venenum; communiter tamen vertunt absinthium. Significat ergo mel sermonum meretricis in fel dolorum converti: dolorum, inquam, qui tam acuti et lethiferi sunt, ac si gladio bicipiti inflicti fuissent, perinde ac mel omniaque dulcia a stomacho in fel et bilem amarum et dolorosam convertuntur, uti docent Galenus et medii. Sicut enim gladius biceps corpus dissecat, sic sermones canisusque meretricum per aures in animam penetrantia, eam suo acmine transverberant et dissecant. Amaritudo hujus absinthii et acumen tuius gladii sentitur a fornicariis: primo, in sordibus, nausea et morbis, praesertim in Iue Neapolitana, quibus Deus fornicationem castigat; secundo, in damnis bonorum fortunae; meretricis enim emungunt opes; tertio, in infamia; quarto, in litibus, rixis et pugnis cum meretrice, quae impudenter cane viris omne in amasium evomit; quinto, in reatu peccati et ire Dei, ac denique in morte praesenti et aeterna, quam adducit; sexto, quia hominem privat ingenio, iudicio, fortitudine tam mentis quam corporis, facitque hominem quasi irrationalem et brutum. Unde nonnulli nomen Venus derivant a *ve*, et *vis*, quasi dicas: sine mente, amens, quia hominem dementat et quasi excoerebrat. Vera est haec allusio, et non verum etymon; nam Venus a vinculo est dicta, puta viere, id est ligare, ait Varro, quod amant in amasio colliget et constringat. Idem notavit

Plautus in Truculentis: « In melle, ait, sunt his siquae vestrae (meretricis alioquitur), atque orationes lactae, corda in felle sunt sita atque usuro aceto. E linguas dulcibus dicta datis, corde amare factis. » Verum sicut absinthii amplitudo tollitur per acetum, si scilicet illud aceto mapeas, sic et noxa auditus vulnerati canit, meretricio tollitur compunctione et porfinit. Audi Bedam: « Novissima ejus, ait, quasi absinthium. Cum ergo expertus est absinthii amaritudinem, adhibeat patientiae dolorem. Nam dolor ille hoc dolore corrigitur ac solvitur. » Porro nota est absinthii amaritudo vel ex ipso nomine; Graecis enim dicitur *ἀψίνθη* ab *ἀψίνθη*, id est a tangendo, quod nullum animal ob eximiam amaritudinem hanc herbam attingat. Veteres Graeci Coniuncti amantissimum, illi est impotabile vocarent, quod hanc vix ullus ob insigne amarum non possit chibere. Tam amara est luxuria, utpote quae viros corporis debilitat, templa Spiritus Sancti, ut ait Paulus, profanat, ut in lupanar convertit turpitudinis. Haec prava cupiditas pulchritudinem tollit, salutem eripit, pulchritudinis agritudines infert, ceterum senectutem affert, famam eripit, et omnem corpora florem, ac optimam dispositionem diripit. Luxuria famam denigrat, ingenium hebetat, voluptatem captivam appetitum illigat, sensum infatuit, et hominem rationis compositum quodam modo in brutum convertit. Eius infilia blanda quidem sunt et quasi melle illita, sed novissima amara quasi absinthium, et acuta quasi gladius biceps; mella autem tot periculis, tot molestiis, tot inquietudinibus plena, ut impudens etiam in hoc via pro brevissima voluptate dolorem centuplicatum recipiat.

Denique Josephat rex apud Damascenum in Histor. cap. xxiv, ad hunc locum alludens, uno eum citans et explicans de mundi pompis ac delitiis: « Quid ergo, ait, perditis (patrem regem Abenner alloquitur) atque insane gloriam eam retines et amplecteris, quae instar roncium ferorum marescit atque deletur, et excoerandas ac foetidas delicias, ventrisque et eorum qua infra ventrem sunt affectiones, quae quidem ad aliquod tempus postea digeruntur, tum nimirum, cum omnino istae atque inanis hujusce vite insomniata praeterierint, atque in perpetuo ignis nunquam exstinguendi ac tenebrosi cruciatu eorum amatores et in iniquitati operam dant, provolvuntur, ubi incois vermis absque ullo fine ipsos corrodet, ac per petus ignis in infinita saecula eos concremabit. »

Quocirca S. Ephrem, tract. Adversus improbos mulieres, hoc remedium contra mulierum speciem et illecebras suggerit: « Et ne respicias mulieris speciem, sed averte ab ea, oculos non permaneas in loco ejus. Quando enim ris mulierem formosam, atque illustrem sitibus oculis, perspicuam forma, genis nitentem

aspectu suo eximiam quandam speciem prae se ferentem, ut exarlescat animus, libido augetur, cogita terram esse quod miraris, cineremque quod incendis, et comprimetur insana tua cupiditas. Explicat quoque faciei pellem cogitatione, et carnes tuas omnem ejus pulchritudinis villitate. Nihil enim nisi ossa, nervos, fetoresque reperies. Cogita etiam tandem senescentem, commutatam, mortuam, totumque illum evanescentem pulchritudinis florem. Cogita quid admireris, et erubescas. Erubescens respicis, et praesentiam aeg. » Id reppa-prastitit S. Ephrem. Quaedam enim vix ingrederis civitatem, rogavit Deum ut ei occurreret quippiam horae adificationis. Et ecce occurrit ei meretrix, quae in eum inbens, ab eo mercedi respondit: « Me docet te fallere, te vere terram; quia Eva ex Adam facta est, Adam vero, pater viri, ex terra, id est ex terra. Tu ergo inspicere matrem tuam. » Id habet Vita S. Ephrem. Plura vide apud Bithunum Delusiotum, lib. IV, epist. 129, ubi tractat de libidine, cap. vi: « qui fomicatur, in corpore suam perdit, » docem illius loci expositiones, et totidem damnata scortationis recenset. Vide S. Chrysostomum, hom. 24 in epist. ad Rom., et hom. 3 in I Thessal.

7. PLURIS HUIS PLESCENT IN MORTUUM, ET AD INFEROS GRESSUS ILLIUS PEXANTUR. — Pro penetrant hebraice est *וְכַפְּרֵי מִלְּמָוֶת*, id est sustentabunt, fulciant, foviant, roborant infernum, sicut sustentant paries fulcro, non cadat et pereat. Simili enim modo meretrices sustentant infernum, quia major pars hominum damnatur propter libidinem, q. d. Vacuatur, et quasi cadent infernum, qui libidinosi cum implerent et sustentarent ad Cajetanum et R. Levi: « Gressus ejus, inquit, mortem fovent et firmant, hoc est, summopere conferunt ut mors admirabilis propter ratione inartatur, velut si mortis manus fulciant, et sicque ad vitam conferendam robur suppeditant. » Libido ergo est fulcrum et basis inferni. Tigurina, *incautus ejus ad inferos trahit*; Pagninus, *infernum gressibus ejus tenent*; Septuaginta, *operentur vel insipientia* enim pedes ducunt vitulos ea cum morte (Scholasticus, cum dolore) in infernum. « Imprudentia, » id est imprudentis et insolentis meretrices pedes ducunt eos qui illa impure utuntur ad mortem et infernum. Aut « imprudentes, » id est imprudentium hominum qui insipienter meretricem adocunt, pedes ducunt ipsosque utentes ea ad mortem et infernum. Est propositio significans summam fornicationum imprudentiam, adeo ut videntur ab ipsa imprudentia et insipientia regi, agique in mortem et gehennam. Mortem intelligunt presentem, tum aeternam; libido enim spiritus et sanguinem exhaurit et inficit, itaque mortem advocat et accelerat, non unum, sed plures. Vide S. Cyrillum, *De Singulari clerico*, in fine: « Per infinita dedecora, inquit, multiplices mortes involvit in perniciem perditorum. » Id veteres representant per Scyllam et Charybdim, quas

fixerunt feminas in fretum Scythum praecipitatas, in scopulum et voraginem fuisse conversas, inter quas cum navigant naute, aquarum aretarum vorlicibus abrepti vel ad scopulum colliduntur, vel a voragine cum meribus sorbentur. Unde Scylla dicta est a *scyllis*, id est confusio, ait S. Fulgentius, lib. II *Mythol.*; vel, ut alii, a *scyllis*, id est a spoliando; aut a *scyllis*, id est ex vorando; Charybdis vero a *charis*, id est ab hiando, et *bidis*, id est sorbeo. Per Scyllam ergo et Charybdim representantur duos maxime periculosos humanae vite scopulos, in quos major pars hominum impingit et colliditur, scilicet iram et libidinem. Ira enim hominem facit amentem, in furorem agit et in rixas, cades et ignes protrudit; libido vero est quoddam animi delictum, quod hominis opes, nobilitatem, famam, sanitatem, vitam, animam, eternitatem haurit et absorbet. Facit enim amor ut turpia videantur honesta, ac deformia pulchra, damnosa utilis, tristia laeta, fœnesta arguta stulte amantur apparent, ut ob vilam me retriam opes, famam et vitam prodigat et praecipit. Ita S. Fulgentius loco citato, et fœsus Natalis Comes, lib. VIII *Mythol.*, cap. XXII.

6. PER SEMITAM VITAE NON AMBULANT, VAGI SUNT GRESSUS EJUS, ET INVESTIGABILES. — Septuaginta, *vias vitae non investigant*, *libidines autem orbitas* (Aquila, *flexas*; Symmachus, *gyri*) ejus, et non bene investigabiles. Ita habent Romana, licet Complutenses delectant *vias vitae non investigantur*. Pro *libidines* graece est *πλεσται*, id est fallaces, infidæ, dubiae, periculosae, perverbiae, item fabricae, *sponte* enim vocatur, qui in fabrico non potest consistere, titubans, vacillans fallente vestigio. Syrus, *error sunt semitae ejus, et ignorat*; Chaldaeus, *instabiles sunt semitae ejus, et ignorat*. Hebraea ad verbum habent, *viam vitam forte libris* (hoc enim est hebraice *דְּרָגָתָא תַּפְּלִיטָא*; male ergo vertit Cajetanus, *ne forte expanderes* id est, inquit, ne minime ponderes viam vitae) et *expandit? vagi, vel mobiles gressus ejus, ut non cognoscas, id est ut sint tibi incognoscibiles et investigabiles, q. d. Si quis viam vitae, quae docet scilicet ad vitam, hic sanam et prosperam, in celis vero beatam et aeternam, non sequi pedes et gressus meretricum, quia ipse per viam vitae non ambulat, sed vagus sunt, et aëribus libellinum ita varie jactantur, ut investigabiles sint vis earum, desideria et actiones. Amor enim vagus facit eor vagum, eor vagum facit plantasiam vagam, plantasiam vaga facit vagari pedes, manus totumque corpus. Noster Salazar *non scies, vel cognoscas, exponit, q. d. Si forte te pariatat ingressus in domum et anticum meretricis, ac reforme pedem velis, non scies iter, quia reverti debeas, quia antra haec sunt extra communem semitam, ideoque caret vestigiis hominum, ut videantur esse antra mortis et inferni, a quo non est reditus ad vitam, quo significat eos qui semel implicuerunt se amoribus meretricis, aegre ac vix redire ad frugem et castitatem, quas**

In fossa et inferno Cupidinis depressi et demersi essent, nec inde sursum ascendere valerent. Alter R. Salomon: Non scies, ait, tibi cavere, nisi quando qualiter et corrus. Hoc versu et praecedentibus alludit ad lupanaria, fornices et antra meretricum, quae speciem mortis et inferni referunt; imo olim subinde erant in ipsis mortuorum sepulchris, juxta illud Martialis, lib. I:

Abessant sporcas Lae monumenta lupas.

Alludit enim ad id quod dixit cap. II, vers. 18 et 19: « Inclinata est ad mortem domus ejus, et ad inferos semitae ipsius; omnes qui ingrediuntur ad eam, non revertentur, nec apprehendent semitae vitae. » Vide illi dicta (1).

Porro stolidus est Rabbiorum apud R. Salomonem expressio, qui sic explicant, q. d. Deus pater noluit his qui singula praepcepta observant, certa singulorum premia, ne mortales, animadvertentes cum mandato major merces proposita esset, illud amplecterentur, ceteris neglectis. His ergo ait: Ne libris legis semitas, quoniam amplectenda, quae descendenda; nam vagi sunt gressus ejus: amovit nempe Deus explicationem semitae legis, nec ejus cognitionem concessit. Stoida, inquam, imo impia; quid enim legi cum meretricis, de qua hic agitur?

7. NUNC ERGO, FILII MI, AUDI ME, ET NE RECEDAS A TEMUS ORIS MEI. — Septuaginta *ne recedes, id est investigas et irritas facias sermone meo*. Solent enim juvenes amoribus impliciti sapientum monita, quasi senum delicta spernere et irrita facere. Auctor *Catena Graecorum* notat *si nunc trilarium accipit*. Vox haec *nunc*, inquit, quandoque adversarii temporis notionem obtinet, ut: « Ex hoc nunc et usque in aeternum. » Nonnunquam temporis momentum denotat, ut: « Nunc turbata est anima

mea. » Interdum vero rei statum et qualitatem indicat; atque hoc sensu hic usurpatur. Quia, inquit, ita comparatus es, ut ad impositum et deosum illum mulierculam divertere velles vitaeis doctrinam meam exprime atque confirma opere, quod ulique futurum est, si virtutem conaetatus ab improbitate procul recesseris. Ille ipse. *Quarto* et gemine, *si nunc more Hebraeo post recensita damna meretricis apte subjungitur, quasi particula conclusiva et adhortativa ad ejus fugam, q. d. Dixi meretricem esse amatorem abinthio, aculeorem gladio ancipite, ducere ad mortem et infernum, etc. » Nunc ergo, filii mei, oleo longe luc ab ea viam tuam; ne turpi et modica voluptatantia damnus insipienter tibi accedas. Simile nunc est Josue cap. xxv, 14, ubi Josue recensitis Dei in Israel beneficis, adhortans ad ejusdem cultum concludit, dicens: « Nunc ergo timeat Dominum, et servite ei perfecte corde. » Et *Deuter.* x, 12, ubi Moses, praemisit Dei praepceptis et promissis, adhortans concludit: « Et nunc, Israel, quid Dominus Deus tuus peti a te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum? » Simile est *nunc Samuelis* I *Reg.* XII, 7.*

8. LUNGE PAC AB EA VIAM TUAM, ET NE APPROPRIET FORBES DOMUS EJUS. — Totum enim remedium fornicationis, tota salus vita est in recessu et fuga meretricum et occasionum, ubi nervose et eleganter docet S. Cyrillianus, toto tract. *De Singulari clerico*, quem genuinum esse S. Cyrillianum parum docet Cardinalis Baronius, tom. II *Annot.* in *Cyprianum*. Imo Apostolus I *Corinth.* vi, 18: « Fugite, inquit, fornicationem. » Nam meretricis fores attingere et vel leviter manu pulsare, potest et sine ulla esse impura fornicationis exordium.

Mystice, hevisima meretrix est levitas mentis, cujus fores, id est primos ingressus, vir religiosus vitare ac fugitare debet, nisi velit majoribus vitiis fodari: levitas enim mentis, scurrilitates, detractiones et subsumationes generat, iras in his qui delusi sunt, atque indignationes exarscit, et in apertis contumelias ulro citroque jactatas non semel prorumpit. Hae inimicae est compunctionis, hostis devotionis, mater autem inepta levitiae, quae solet saepe in tristitiam an dolorum desinere. Quia scriptum est: « Fissus dolore miscerunt, et extrema gaudii hietus occupat. »

9. NE DES ALIENIS HONOREM TUUM, ET AVORS TU CRUELI. — Pro honorem hebraice est *תִּירְאָה*, est celebritas, dignitas, honor, gloria, majestas a qua aliquis celebratur, et quae celebrem et gloriosum reddit.

Ignitur hoc loco pro honorem, primo, accipie integritas castitatis; deus et famam, q. d. Ne honorem et decus castitatis perdas per dedecus fornicationis, imo decus hoc prodigas tradasque alienis, sicut infamibus meretricibus et iononibus. Unde Chaldaeus vertit, *ut non des aliis virtutem tuam*. Ita Jansenius.

Secundo, per honorem accipie honores publici;

(1) Varii et hominis quosque hoc comma 6 exponitur, praesentia (via antiqui, verum *thepales* vitas secunda an vero tertia feminina futuri personae Rosseti-mitibus, *verumtam vitas ne libris, non appetitas, cum ea versus, id est, ne forte tibi persuadas, fore ut mortem et exitum vitae et vitam consequare, dum libidinosum socium te adjungis, nam nutant, seu vagantur orbitae ejus, incerti et vagi sunt ejus gressus, a recta semita aberrant, te molestant, vel ut non noveris, te a recta vita illorum ad exitum propeare. Geminis et Umbreus, membris sejunctis: *viam illam cœcit aditura ne expedit? existimantes, pingi his verba pervenerunt cogitanti rationem, qui, dum illi solliciti expendant, quoniam via ad salutem ducit, eam aditura consilio cogitavit. Jucetis membris de Wetto et Ewaldus, *viam vitas ne expendant, nutant orbitae ejus, etc.* Manro utrumque verbum *thepales* et *thepa* ad juvenem refert, eam autem particula *id* vim tribuit, quam saepe *aliter* habet *id*, hoc sensu, *viam vitam non poteris, non tibi non licebit expendere, nutant vim ejus, mulieris libidinosae, scilicet ut fundantur, se sperant ad eam ejusque sequaces vorandam, se non opinante, inopinato, subito. Vertendum ego censeo, *ne, id est, nutant, thepa*, id est sequatur, meretrix vitas vitas, etc., hoc sensu: tantum abest ut meretrix vitas vitas sequi possit, ut e contra vagentur gressus ejus.***

poro, tandem: hoc enim significat Hebraice אֲרִיזוֹן dicitur: Alii, « in novissimis, » id est, inquit, cum ad novissimam, id est extremam paupertatem et miseriam fueris redactus. Septuaginta pro אֲרִיזוֹן nahanta legentes נֹחַמְתָּ nahanta vertunt, et ponunt ea novissimis, quando contrita fuerint carnes corporis tui.

Quam amor viscera amantis exeat docet emblema olla bullientis, in qua inclusus liquor vel raro subjecto igne consumitur, de qua carmen:

Eat vult clavis ferre consumit in ollis,
Sic meti constanti visceri carnis amor.

Aliud emblema est tedia, quae igne quo ardet, consumitur:

Et qui vultur cognoscere tedi tabescit,
Qua vivo, huc miser, quae pereo, huc pereo.

Rursus, sicut calices advolant ad flammam qua comburantur, sic amantes ad amicas.

Porro libido totum corpus assuecit, singulorumque membrorum vigorem et carnes exaurit. *Primo*, quia sanguinem et spiritus vitales, quibus aluntur et vegetantur omnes corporis partes, effundit. *Secundo*, quia laedit partes vitales, puta cerebrum, cor, jecur et stomachum, quae ceteris partibus nutrimentum dant et robur. Ex cerebro enim decedit semen dicit Galenus in Commento. lib. III. *Epidemia*. Unde libidinosi laborant cerebro, puta morbo comitali, suntque epileptici, ut experientia coestat. Quare *libidinem non aliud esse quam parvam epilepsiam* dixit sophista Abderites apud Clementem Alexandrinum, lib. II. *Paedag.* cap. x. eo quod totus homo per examinationem concubitus abstrahatur. Et Alexander Magnus, cum deus a nullis predicaretur, se, quod mortalis esset, deprehendenda dicebat summo et concubitu. Somnus enim mortis imago, concubitus speciem est morbi comitalis. Ha Plutarchus in *Alexand.* *Tertio*, quia semen a singulis corporis membris et partibus deceditur, ut singulis embryonis partes et membra membris parentis conformia efformare queat. Alia enim vis seminalis requiritur ad formandum caput, alia ad stomachum, alia ad cor, alia ad brachia, alia ad pedes embryonis efformandos. Igitur per semen cerebro effusum singula membra vacuantur et alienantur, imo singulorum membrorum melior et nobilior portio, eo radicalis viti substantia, et medulla effunditur. Hoc est, quod ait S. Augustinus, *De Vera Religione* cap. xl. « Aliud (semen) totius animalis latentes numeros accipit, et inchoat in prolem, sive convenientia duorum corporum, sive tali aliquo phantasmate commotum, per gentiles vias ab ipso vertice desinit in infima volutate. » Plura vide apud Tiraquellum, leg. 15. *Conubiali*, num. 43 et seq.

Mysticos, omnia quae hic dicuntur de fornicatione accommodas cuilibet peccato et peccatori; hic enim vires bene operandi et merendi, ac opes

spiritalis, puta gratiam et virtutes, ac jus ad hereditatem caelestem exhaurit, easque, quas dicitur deheredit Deo, tradit peccato et diabolo: quocirca hanc suam stultitiam inmensabit sero ardens in gehenna, factus daemonum domicilium et Indubium. Ha Polychronius in *Catena Graec.*: « Quod hic carminum, ait, detritioem vocat, hoc paulo antea vitium consumptionem appellaverat; aut per corporis carnes concupiscendi vim accipit, per carnes autem spiritus virtutem et energiam. » Ibid. Basilii: « Ne, ait, in noviss. is tui te peniteat, et doleas quando nimirum tractor accedet, corpusque quod magno ante studio curaveras, in terra pulverem vertendum deseres. In inferno enim quis confitebitur tibi? » Ibid. Gregorius: « Per carum contritionem, ait, quamdam labem et corruptionem in carne infixam hic exprimit. Ceterum propter profectum et seclerata opera permittit carnem Christi sacrilege conturbat, sanguinemque ejusdem pretiosum fode consumit, communionem nimirum illum ducentem. » Clarus et preclarus S. Gregorius, III parte *Pastor.* admonit. 13: « Ne forte impieat extranei vitibus tuis, et labores tui sint in domo aliena. Quisquis enim, ait, per acceptam valetudinem corporis, per tributum sibi sapientiam mentis, non exercentis virtutibus, sed perpetrandis vitiis laborat, nequaquam suis vitibus suam domum, sed extraneorum habitaculo, id est, inmundorum spirituum facta multiplicat, nimirum vel luxuriando vel superbiendo agens, ut etiam se addito perditionum numerus crescat. Bene enim subsistit: Et gemas in novissimis, quando consumperis carnes et corpus tuum. Pleurumque enim accepta salus carnis per vitia expenditur; sed cum repente subtrahitur, cum molestis caro atollitur, cum jam egredi anima urgetur, tunc mala habita quasi ad bene vivendum salus amissa requiritur. Et tunc gemat homines, quod Deo servire noluerunt, quando damna negligentiam suam recuperare serviendo nequaquam possunt. »

Hanc luxuriam hoxarum veritatem pulchro vipera et elephantis apologo, pulchris episthis disperso, representat Cyrillus, lib. IV. *Apolog.* moral. cap. ix: « Furibunda vipera, ait, ad coltum properanti, elephas obvius quiescit ab ea, et dicit: Quo sic effrenato passu, jam effuso dediti impetu, cupiditalis abruptissimo cursa ardent, mi carissima, properas et festinas? At illa vix percepto eloquio mox respondit: Nimirum, frater, anhele venere: suavitatis ad gaudium, accelero ad innoxumate delicias solatium, festino gaudiosae felicitatis ad actum. Quo auditu castus et prudens elephas ejus non minus deceptioni, quam letiferae furiositate compassus, illico sic locutus est dicens: Sicut certe quod furibunda luxuria oculis non habet, ait hoc nequit videre quo reat. Nimirum ad occasum amantissime vite tendis, ad basium mortis amarissima proficisceris, ad morsum creante lib-

idinis caesa animaris, duce furore. » Deinde ejus damna ha conglomera. « Quid enim est coltus, nisi deliciosa pernicies, mors latens, venenositas blandities, dulcis effusio vitam perdens, amplexus destructionem moliens, et suavitatis dire fallens? Te siquidem dilectione contenebrat, ac vita privat: canes ad morsus acutissimos instigat, equum infatuat, cattum furore tormentat; stultum passerem suaviter evacuat, oculos ocoecat, fatore commaculat, rationem obscurat, beatissimum virginitatem velat, et vite horam decurtat. » Causam deinde delectationis veneris subjicit: « Ad haec, ait, vipera dixit: Si haec venis, ut asperis, inedit, in quid in coltu natura tantam delectationem infudit? Natura enim equitate dominica nonne decipit, neque unquam sapientia eam gubernante erravit. Cui ille: Fateor, inquit, quod dixisti: attamen excessivum venerorum solatium lesionis eorum est evidens argumentum. Et nimirum ipsa venere corporis valetudo contunditur, et nisi tanta venere delectatio traheret, ad hoc natura ultra superfluum nullatenus moveretur. Venus enim per milia ululatus agit, et ad scholae forum ducit, qua puero suo mater blanditur. Quo dicto recessit. »

12 et 13. ET DICAS: CUR DITESTATUS SUI DISCIPLINAM, ET INCRIPATIONIBUS NON ACQUIBIT COR MEUM, NEC ADHUC VOCEM DOCENTIS ME, ET MAGISTRI NON INCLINAVI AUREM MEAM? — Verba sunt clara: significant enim impotentem, sed sermum et inutilem dolorem et penitentiam vitam in libidinis consumptis, quando luxuriosus nudus, miser et eger exclamabit, et miseris inulibusque querelis omnia pulsabit. Unde Chaldaeus vertit, *quomodo ovis disciplinam, et correctionem execratum est cor meum*; Syrus, *et correctionem abominatur cor meum*; Similis est, sed magis pathetica impiorum vox, *Sapient.* v. 6: « Ergo erravimus a via veritatis, et justitiae lumen non luxit nobis. Lascivi sumus in via iniquitatis et perditionis, et ambulavimus vias difficiles: viam autem Domini ignoravimus. Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum potentiam quid contulit nobis? transierunt omnia illa tanquam umbra, » etc.

Pro mox auferet, Septuaginta vertunt, *deliquit*; Hebraice est *אָרָא נִאֲמָא*, id est *spereit*; Theodotion, *excuseret*: Sunt hi quatuor gradus contumentionum correctionem. *Primo* enim tales cupidinibus impediti, si moveantur de eorum turpitudine, periculis et damnis, vici a voluptate non acquiescunt: monitioni et memento. *Secundo*, cum declinant et fugiunt; ne molestant sibi emulicam denique audire cogitant. *Tertio*, eum spernunt. *Quarto*, eundem exarcebant, dum asperis verbis, risibus et probris suum afficiunt, eique pro beneficiis maledicta referunt et rependant.

Pro docentem me hebraice est *אָרָא מוֹרָא*, quod Aquila, Symmachus, et Theodotion vertunt, *ultramundum me*; proprie ad verbum vertas, *in-potentium mibi*. Doctorem enim et monitorem suam

doctrinam et monitionem, velut pluviam distillat et impluit in aures et animum discipuli, ut restinguat ardorem concupiscentiae et libidinis, juxta illud Moisi, *Deuter.* xxxii, 2: « Conspersit ut pluvia doctrina mea, sicut ut ros eloquium meum, quasi imber super herbam, et quasi stillis super gramina. »

14. PENE PUI IN OMNI MALO, IN MEDIO ECCLESIAE ET SYNAGOGAE. — Valabius, *parum abfuit quin lapsus sicut in malum contubernium, et ceterum omnis mali*. Per *malum* ergo, cum Valabio *primo*, accipio malum culpe: libido enim est origo et causa omnis mali, id est, omnis culpe et peccati, ait S. Chrysostomus, g. d. ait Aben-Esra: Pene totum me in criminibus volutavi, idque in medio Ecclesiae et Synagoga. Et Janesius: « Propomodum, ait, inedit in omne malum in modis Ecclesiae et Synagoga. » Quod duplitter accipi potest. *Primo*, ut sit sensus: Propomodum incedi in omne vitiorum genus, cum convenseris in certu impiorum et carnalium hominum, ut per *Ecclesiam* et *Synagogam* intelligatur ceterum malorum. Neque enim vocabula illa hic accipiuntur, ut distinguantur aliquando, sed significant eam suam naturam ceterum, quae Ecclesia dicitur, quasi convocatio: et *Synagoga*, quasi congregatio. Hoc enim ea nomina significant, et nonnquam pro malo-rum ceterum accipiuntur, ut: « Odivi Ecclesiam malignantium, » *Psalm.* xxxv. Et: « Exarsit ignis in Synagoga eorum, » *Psalm.* cv. Itaque secundum hanc sensum verba haec sunt penitentis, et sero agnoscentis vitia, in qua prolapsus est exemplis et societate corruptae multitudinis. Sic et Origenes in *Catena Graecorum*, qui tamen caute legendus est, dum ait in damnatis in inferno manere sanima virtutum, et sic misericordiam succurrendi fratribus mansisse in divite Epulone jam damnato (1).

Secundo, per *malum* accipio malum primum, g. d. Pene omnia mala, hoc est calamitates omnes, me obruerunt, propomodum infelicissimus factus sum omnium hominum, idque in conspectu totius multitudinis: hoc enim aggravat infelicitatem hominis, quod ea conspicua sit multitudini, et patierem, debilem et inglorium in publica videat, quem prius viderat divitem, sanum et boni nominis ac famam.

Tertio, Polychronius in *Catena Graecorum*, per *omne malum* accipit omnem infamiam, qua vellet fornicarius infamis fit coram Ecclesia, id est, ceterum perfectorum; et coram Synagoga, id est, ceterum infirmorum et imperfectorum. Presertim S. Cyprianus, *De Singulae clerici*, « Respicit, ait, quanta mala conversatio pluralitatis hujus acquirit, quae non nisi corruptionem seminat, pullulat vitia, cupiditatem concepit, ignominiam parit,

(1) In medio Ecclesiae. Bonnum multos, propulum, omnibus spectantibus. Maurer, inter medias vias, in auro gloriose patria, quae et fortuna.

rabiam concitat, porrigit furiam, lasciviam patitur, petulantiam nutrit, casus exaltat, ruinas edificat, rapinas eripit, precipitia instruit, periculis navigat, naufragis vesicatur, perditione gaudet, infirmitatem fovet, confusionem mercatur, thesaurum opprobrium, criminationes exaggerat, accusationes inflammat, et ceteralim semel in fasces glomerans numerosas indagines captionum, per infinita dedecorum multiplicis mortes invenit in perniciem perditorum. »

Quarto, alii per malum accipiunt demonem, juxta illud: « Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo, » id est, a demone, uti exposuit Chrysostomus et Tertullianus, ut sensus sit, q. d. Dum inter scriba et scortationes versatur, versabitur quasi inter demones impuros et scelestos, qui non nisi tartareum ignem, cui similis est hinc, exhalant; videbat mihi vivus inter demones agere, et in inferno defossus.

SECUNDA PARS CAPITIS.

SUFFOCANDUM ESSE AMOREM MERETRICIS PER AMOREM UXORIS.

45. BIBE AQVAM DE CISTERNA TUA, ET FUCIENTA PUTEI TUI. — Hebraice, et fucienta de medio putei tui; Syrus, et fucienta ex fonte tuo; in puteis enim est fontis et scaturigo aquae vivae; Septuaginta, bibe aquas de tuis vasibus, et de tuorum puteorum fonte; S. Hieronymus in Ezech. cap. xxxii, legit: « Bibe aquam de tuis aquis, et de puteorum tuorum fontibus; » Vatablius, aquam et puteis tuis bibo, et fucienta ex fontibus tuis; Arabice, bibe aquas de vasibus tuis, et de puteis fontibus tuis.

Nota sunt cisternae, in quas colliguntur aquae, praesertim deciduae et pluviae. Per cisternam et puteum R. Salomon accipit legem Moysi, de qua et sequentes versus usque ad vers. 20 intelligit; R. Levi accipit mentem sive intellectum et rationem; alii passim sapientiam, q. d. Hauri aquam, id est, sanam doctrinam morum, ex lege Moysi, dictamine mentis et rationis, atque a sapientia quam tradidit Scriptura. Verum haec mystica sunt, de quo mox plura.

Igitur ad litteram primo, Cajetanum per cisternam et puteum accipit fundos et facultates, q. d. Vire juvencum cum uxore tua et tuis facultatibus. « Deriventur fontes tui foras, » et ex facultatibus tuis largas disperge elemosynas. « Habeto eas solus » cum uxore tua, « ne sint alieni participes tui, » id est, ne eas profunde in meretricis et leaenae, de quibus sermo praecessit. Sic et S. Basilus in Psal. xiv: « Bibe igitur, miser, ait, de tuis vasibus aquam, ut ait Salomon, hoc est, proprias considera facultates et subsidia vitae: non ad alienos fontes propera, sed ex proprii fontis scaturigine tibi vitae solatia collige. »

Favet Septuaginta qui pro habeto eas solus, verunt, q. d. ex puteo unguentorum, id est, sint tibi soli eas-

Quinto, per omne malum accipe gehennam. Sic enim in caelo est omne bonum, sic in inferno omne malum; in terra vero inter utrumque media participatio utriusque est, ac mixto mali et boni, ut sensus sit, q. d. Per libidines pene prolapsum sum in gehennam; passus tantum inter me et gehennam interstitit, ait R. Salomon. Ponitens ergo dicat cum S. Maria Aegyptiaca: « Misericordias Domini in aeternam confitebor, » quia, nisi manus Domini tenuisset me, lapsus fuisset in gehennam, in quam libidine actus ultro rueram, sed dextra Dei ruentem tenuit et stitit. Et cum Isaia cap. i, vers. 9: « Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuisset, et quasi Gomorraha similes essemus. » Hoc est, quod ait S. Augustinus in Psal. cxi: « Amores turpes quantas molestias habent! quantas solitudines hic in ista vita! omitto gehennam. Vide ne jam ipse tibi gehenna sis in hac vita. »

tentia, id est facultates. Verum unguentorum, id est essentia, accipe potius sic, q. d. Tibi soli existant aquae cisterna tua, ut exteri eas non occupent. Unde Romani vertunt, sint tibi soli possessores. Adde toto hoc loco non de facultatibus, sed de mulieribus esse sermonem; atque cum haecenus egerit de odio et fuga meretricis, jam ad id ipsum remedium suggerit amorem uxoris propriae. Sed, quia carnalis et lubrica haec materia castis auribus est exosa, hinc per parabolam et parabolas honesta quasi periphrasi eam circumseribit; quas deinde in postparabola explicat dicens, vers. 18: « Lactare eum muliere adolescentis tuam, » q. d. Haec omnes parabola cisternae, putei, fontium a me hucusque allata, non alius significant, nisi ut diligas uxorem, quam in adolescentia virginem tibi despondisti, quam eaque te exhilaras: sic enim fiet ut non quaras illicitas voluptates et amores meretricum.

Secundo ergo et genuine, per cisternam et puteum accipe uxorem, ex qua marito hauritur aqua pura, id est casta voluptas matrimonii et procreationis liberorum. Alludit ad etymon Hebraicum; Hebraice enim femina dicitur נקה מקה, quae quasi נקהב מקהב, id est cisternam, unde Isaia, cap. ii, 1: « Attendite, ait, ad petram, unde excisi estis, et ad cavernam lei (Hebraice מקהב, id est cisternam), de qua praecisi estis, » quam parabolam explicat subdens: « Attendite ad Abraham patrem vestrum, et ad Saram quae peperit vos. » Haec ergo sententia: « Bibe aquam de cisterna tua, et fucienta putei tui, » etc., sunt proverbialia sive parentalia et parabola, quae sensu parabolico ad litteram non alius significant, nec aliud castis auribus sonant quam: Dilige uxorem

tuum, ea utra honeste in timore Dei; cum ea lactare, ut per illam restringas sitim concupiscentiae, et multos egregiosque liberos procrees. Ergo voluptatem conjugii castam, puram et fecundam hauri de uxore tua, quae tibi sit inter cisternae pure carentis luto fornicationis, morositas, zelotypiae, etc.; talis enim querenda vel formanda est uxor, scilicet casta, morigerata, bilis, non morosa, non zelotypa. Ita Beda, Hugo, Jansenius, Vatablus, Baynus, imo S. Hieronymus in cap. iii Malachiae, et S. Chrysostomus in cap. i Matth. Quocirca hinc sententia Salomonis anistrophe respondet illa Ben-Syra alphabeto 1, littera mem: « Aqua mulieris quae virgo juvenis est, dulces sunt, et augent vires; sed aqua mulieris vetulae amarae sunt ut absinthium, et debilitant vires, ut cisterna, quae aquas habuit, quas ventus hauriendo absorpsit. » Deus enim ad sedandum ignem et sitim libidinis instituit matrimonium, et quae gratiam suam addidit, ut conjuges caste hoc suo statu et vocatione, ad quam a Deo vocati sunt, vivant, praesertim in novo Testamento, ubi Christus matrimonium effecit Sacramentum, quod conjugibus gratiam ad caste et socialiter vivendum ex opere operato confert. Hanc gratiam caelestem innuit vox cisterna, quae aqua pluvia et caelis defluente impletur. Hinc fit ut usus uxoris restringat cupiditatem libidinis, non vero usum meretricis, qui magis eam accendit: libido enim vaga et intemperans similis est hydropi, qui in hydropicis continuam excitat sitim, ut quo plus bibunt, eo plus sitiunt, ut docet S. Augustinus, de Genes. ad litter. lib. IX, cap. x, et Ezech. cap. xxxi, vers. 13: « Sicut viator sitiens, inquit, ad fontem os aperiet, et ab omni aqua proxima bibet. »

Plura physica et medica dici possant de analogia cisternae et putei cum femina, sed castis auribus parco, sequoque Apostolum monentem: « Non plus sapere quam oportet, sed sapere ad sobrietatem, » Rom. xii, 3. Sufficiat quod, sicut aqua et puteo et fonte hauritur, sic ab uxore juvenit et numerosis filiorum fidelium et proborum. Hinc Jacob, Isaac, Abraham cum Raehela, Rubeca, Sara, Isaac velut « fontes quidam generis humani, » ait S. Ambrosius, libro de Isaac, cap. iv, et specialiter devotionis ac fidei. Quid enim est puteus aquae vivae, nisi profunde altitudo doctrinae? Unde et Agur ad puteum Angelum vidit, Genes. xvi. Et Jacob ad puteum Rachel sibi invenit uxorem, Genes. xxx. Moses quoque secus puteum futuri locavit merita prima conjugii, » Exodi ii. Haec S. Ambrosius. Idem uxoris et conjugii remedium ad vitandam fornicationem suggerit Apostolus, Hebr. xii, 4, dicens: « Honorabile conjugium, et torus immaculatus; fornicatores enim et adulteros judicabit Deus. » Et I Corinth. vii: « Propter fornicationem unusquisque uxorem suam habeat, et unaquaque virum suum. »

Jam hanc sententiam Patres mystice, sed varie admodum exponunt, variisque accomendant. Primo, Origenes, homil. 12 in Numer. ad illa verba, De puteorum tuorum fonte: « Unus, ait, puteus est scientia Patris; alius puteus cognitio Filii, tertius puteus cognitio Spiritus Sancti. Sed horum puteorum unus est fons: una enim substantia est et una Trinitas. » De hoc fonte ait Dominus, Jerem. ii, 13: « Me desaliquarum fontem aquae vivae, et foderunt ubi cisternae dissipatae, quae confinare non valent aquas. »

Secundo, S. Augustinus, lib. II Contra Crescon. cap. xiv, per puteum et fontem accipit Spiritum Sanctum, per aquam dona Spiritus Sancti, quae participant soli fideles et sancti, non haeretici et impii. « Hujus, ait, fontis largo atque invisibili flumine laetificat Deus civitatem suam, de qua Propheta praedixit: Fluminis impetus laetificat civitatem Dei. Ad hunc enim fontem nullus extraneus, quia nullus nisi vita aeterna dignus accedit. Hic est proprius Ecclesiam Christi, cui tanto ante prophetatum est: fons aquae vitae tibi proprius, et nemo alienus communis tibi. De hac enim Ecclesia, et de isto fonte dicitur et in Cantico Canticozum: Hortus conclusus, fons signatus, puteus aquae vivae. » Idem, tract. 6 sae epistolae. S. Joannis: « Quid est, ait, de fonte alieno ne biberis? Spiritus alieno ne credideris. » Simili modo S. Ambrosius, lib. I De Spiritu Sancto, cap. xx, per fontem accipit Filium Dei, puta Christum: « Quis dabit, ait, filium esse vitae Dei Filium, de quo aeterna vita flumina profluent? Bona ergo aqua, spiritalis gratia. Quis hanc fontem dabit pectori meo? in me saliat, in me fluit vitae largitor aeternae; superfluit in nobis fons iste, non effluit. Dicit enim Sapientia: Bibe aquam de tuis vasibus et de puteorum tuorum fontibus, inquit, plateis tuis superfluit aqua tuae. Quomodo hanc tenebo aquam non effluit, ne qua penetrans rima peccati aeternae vitae distillet humorem? Docet nos, Domine Iesu, doce sicut docuit tuos Apostolos, dicens: Nolite vobis thesaurizare thesauros in terra. »

Tertio, S. Ambrosius lib. De Isaac, cap. iv, per puteum et fontem accipit sapientiam et moralem doctrinam, quae medetur libidini et concupiscentiae: « Eo quod adversus tentamenta mundi, ait, remedium nobis vera sapientia sit, mortalia quoque doctrina, quae imaginem mundanae voluptatis meretricis quibusdam illis foveis irrogio suo diluat, et fucienta suo fontis abstergat. » Sic et Patres Graeci in Catena, ut Olympiodorus: « Bibe aquas, ait, hoc est, salutaria vitae documenta ex sacris et divinis litteris hauri, et pietatis potum ex divinae cognitionis puteis, quae iam inde ab initio familiariter nobis cohabitavit, fontisque nomen accepit. Ex quo fonte proscuturum poculum, quae mentem refocillat, animumque recreant, ac sese in plateas in quibus sapientia liberet concionatur, copiosae diffundunt. Non sicut

erunt tibi soli, et alii non participabunt tecum. S. Chrysostomus in *Psal.* ix exponit, q. d. Custodi aquas, id est fontem, id est uxorem tuam, ne cum aliis consuetudinem habeat: sed tu solus ea utaris, ne dubitare incipias an filii sint tui, an adulterorum. Verum melius hæc non tam de filiis, quam de uxore accipias cum Hugono, Jansenio, Bayno et aliis, q. d. « Hæbet, » id est habebis, has aquas, puta proles legitimas, a solus, a si e sola uxore eas suscipias; nec alieni, scilicet adulteri et fornicatores, partem earum tibi vindicabunt, sicut vindicare poterunt, si eas ex meretrici vel adultera suscipias: meretrix enim sicut vaga est et multis se prostituit, sic et sæpe non tuos, sed nothos et spurios, quos ex alio concepit, tibi supponet; aut certe communes procreabit filios, in quibus scilicet partem aliquam obtineas tu, partem aliam illi, qui cum eadem fornicati sunt. Rursum alieni erunt participes tui, quia spurii, quos tibi quasi tuos sub-tiliunt meretrix, partem hæreditatis tuæ adibunt, eaque genium tui filii fraudabuntur. Huic similis est illa anome Ben-Sira *alphabeto* 1, littera *sameth*: « Scriba docens alios ducat virginem, et ne ducat eam quæ virum experta est; nam aqua virginis tibi soli erant, aquas vero ejus quæ virum experta est antea, alius præter te haurit. »

Mystice S. Gregorius, lib. I in *Ezech.* hom. 12, et ex eo Beda ne Salomon hic, per fontes accipit sapientiam quam parat et sincera intentione promovendi Dei gloriam et salutem animarum prædicare debemus; ne, si vanæ gloriæ, similibus cupiditatis causa prædicemus, alieni, id est demones, partem in nostro labore sibi vindicent. Objicit enim sibi S. Gregorius quod posterior pars hinc versus priori adversari videatur: « Quomodo enim, ait, aquam scientiæ solus habere poterit, si hæc in plateis dividit? » Ad respondet: « Sed eam prædicamus populis, nimirum in plateis dividimus, quia in auditorum multitudinem scientiæ verba dilatamus. Cum vero nos adjuvante divina gratia intrinsecus custodimus, et ne maligni spiritus, qui jure a nobis alieni sunt, quia sortem beatitudinis perdiderunt, nobis in elatione subripiant, sollicitudine cautâ circumspiciamus, soli habemus aquas, quas in plateis dividimus, ut a nobis alieni in eis participes non sint. In nimirum de quibus scriptum est: Alieni insurrexerunt in me, et fortes quæsierunt animam meam. Aquas ergo et in plateis dividit, et solus habet, qui per hoc, quod multis prædicat, se in cogitatione temporalis gloriæ non exultat. Tunc enim possidet homo quod docet, quando se non gaudet immoscere, sed prodesse. »

Bursum S. Bernardus, lib. I de *Consider.* cap. v, ex hoc loco monet Eugenium Pontificem ut inter tot Pontificatus negotia subinde redeat ad fontem cordis sui, in eoque se recolligat: « Omnes, ait, pariter participant te, omnes de fonte publico bibunt pectore tuo, et seorsum alienis stabis? si ma-

ledetus qui partem suam facit deteriorem, quid ille qui se penitus reddit expertem? Sane deriventur aquæ tuæ in plateas, homines et jumenta et pecora bibant ex eis, quin et camelis pueri Abrahamæ potum tribuas; sed inter cæteros habe tu de fonte putei tui. Alienus, inquit, non bibat ex eo. Numquid tu alienus? cui non alienus, si tibi es? Denique qui sibi nequam, cui bonus? Memente proinde, non dico semper, non dico sæpe, sed vel interdum reddere teipsam tibi. »

18. SIT VENA TUA BENEDICTA, ET LETARE CUM MULIERE (Hebraice, de uxore, vel cum uxore) ADOLESCENTE TUX. — Septuaginta, fons aquarum tuarum tibi proprius, et jucundare cum uxore quæ a juventute tua, quam juvenem juvenis duxisti. Syrus, *fratru tuus sit benedictus*; Vatablus, *sit vena tua benedicta, et gaudium quod de uxore capis, quam sibi in juventute desponsam est, repete, sit benedictum*. Hoc enim gaudium honestum est et castum juxta leges conjugii et timoris Dei, ideoque Deo placitum, ab eoque benedictum, ut jure sit, cumulatam et fecundum.

Jam primo, Cajetanus et alii citati vers. 15, per venam sive fontem accipiunt facultates, q. d. Fac ut opes tuæ velut fontes deriventur in pauperes; sic fiet ut ipse benedicatur tum a pauperibus, tum a Deo, qui, ut ait Paulus, *II Cor.* 10: « Multiplicabit incrementa frugum » is qui in egenos profusi sunt. Sic et Jansenius. Unde Septuaginta habent, *fratru tuus sit benedictus, et sit tibi soli existens*; alii vertunt, *sint tibi soli facultates*. Sed qua ratione hi fontes fruges corrigandi sunt, dividendi in pauperes, et tamen solus illos Dominus debet habere, nec alieni participare esse debent aquarum illarum? Adde quod S. Augustinus legit, lib. II *Contra Crescon.* cap. 117: « Fons aquæ sit tibi proprius, et nemo alienus communicet tibi. » Contradecere enim sibi videtur, dum has aquas effundi vult et retineri. Nimirum, quia tunc bene retinemus, quando effundimus. Et ex eo quod effundimus, quasi paterni recursum divinarum benedictionum, nihil amississe videntur, non secus ac si nihil effudissemus, nec alieni ex nostris opibus partem aliquam acciperent, sufficiente Deo semper eandem, quam effundimus, materiam benigne satis, in eo multo largiorem. Nam verba Septuaginta, *sint tibi soli facultates*, interpretari possumus: Existima te solum divitem; tot enim tantæque Deus in te largitus est, ut solus facultates possidere possis opinari.

Verum quia sequentia ad præcedentia ad uxorem et proles spectant, non ad opes, hinc secundo, melius illico per venam accipit filios, q. d. Si ex uxore solâ caste liberos susceperis, faciet Deus ut illi vicissim felix et faustum sortiantur conjugium, ex quo prole et alio filios procreent, quibus quasi aquis in aridissimas urbem irrigent et civibus locupletent.

Tertio et optime, per venam accipias uxorem; hæc enim paulo ante vocavit puteum, id est

venam et fontem aquarum, id est liberorum, q. d. Fac ut uxor tua fecunda, sit et benedicta a Deo, ac benedictionibus utri felix. Id officii, si ejus amore et legitimo usu contentus, vires corporis non exaridias vaga et aliena libidine, et per amorem Dei vitæ declines. Sic enim uxor tua benedicta a Deo, multosque insignes, validosque ac probos filios tibi procreabit, juxta illud *Psal.* CXXVII: « Uxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ; filii tui sicut novella olivarum in circuitu mensæ tuæ. Ecce sic benedicitur homo qui timet Dominum. » Idem promisit Deus Judeis *Isaiah.* XXVII, 4, et alibi. Ita Vatablus, Baynus, Jansenius et alii, et patet ex eo quod explicans subdit:

ET LETARE CUM MULIERE ADOLESCENTE TUX. — Hæc est postparabola, sive applicatio et explicatio parabole præcedentis utriusque cisternæ, putei et vena, q. d. Quod dixi: « Bibe aquam de cisterna tua, et fluenta putei tui, etc. Sit vena tua benedicta, » nunc explicio dicens: « Letare cum muliere adolescentie tue, » nimirum per hæc parabolas nihil aliud castis auribus ingero, quam ut caveant alienos amores meretricum, solaque uxore, quam virginem in adolescentia dilexerunt et duxerunt, contenti ex quasi sibi a Deo data honeste utantur, ac cum ea letentur et jucunde vivant, præsertim cum illa a Deo benedicta dabit marito egregios probosque liberos, indeque lætam et longævam senectam; cum ex adverso meretricum amor, ut inhonestus et adulterinus, ita infansus sit, brevis et illiberis, ac in rixas, tristitias, odia et damna gravia desinat.

Ita labatur S. Joachim cum S. Anna, præsertim quando oraculo Angeli post longam sterilitatem, miraculo Deiparam Virginem Mariam ea concepit. Unde B. Damascenus, orat. 2 *De Nativitate Mariæ*, eam sic letantem inducit: « Merito igitur Anna, divino spiritu plena, læto hilarique animo personat: Congaudeo mecum, quæ promissionis germen ex sterilis ventre peperit, ac benedictionis fructum uberibus meis, ut optaveram, nutrio. Sterilitatis mortificationem exui, ac lætam fecunditatis vestem indui. » Et post pauca: « Dicant item matres omnes hæc fecunditate præditæ: Benedictus qui orantibus id, quod optabant, largitus est, et fecunditatem sterili dedit, ac felicissimum illud Virginis germen concessit, quæ mater Dei secundum carnem fuit, cuius venter cælum est, in qua habitavit is qui nullis locis capi potest. »

19. CERTA GRATISSIMA, ET GRATISSIMUS HINNULUS. UREBA EJUS INEBRIENT TE IN OMNI TEMPORE, IN AMORE EJUS DELECTARE JUGITER. — Hebraice, certa amorum, et hinnulus gratia (gratiosus), etc.; in amore ejus oberra semper; Septuaginta, *cerva (vel cervus) amicitia, et pullus gratiarum confabuletur vel conversetur tecum; at propria* (Schollastes pro *via*, id est propria, legit *via*, id est dilectio, amicitia; sic quoque legit S. Ambrosius, lib. De Jacob, cap. vi) præcat te, et adit tibi, et omni tempore: in ha-

jus enim amicitia conversatus disturnis eris. Græce *πρωτος*, id est pullus, significat pullum equi, et ita vertunt Complutenses et S. Ambrosius, lib. De Jacob, cap. vi; extenditur tamen ad fatus cervorum et aliorum animalium. Unde Noster vertit, *hinnulus*; Symmachus et Theodotion repetunt nomen cervus, vertuntque *cervus gratia*; Pagninus et Rabhini, *ibær gratia*; Vatablus, *sit hæc velut arata cervæ, et cupra gratiosa*; Syrus, *cerva amoris et dama amoris*; Arabicus, *Kinnula gratia tua*; alii vertunt, *rapicæpa gratiosa*: hæc enim, inquit, vocatur *קריץ* *kala* ab *קלל* *ala*, id est ascendit, quod montes et rupes ascendat. Unde Martialis:

Pendentem summa capram de rupe videtis.
Casarem apertis; decepti illa canes.

Repete ex vers. 18 verbum *sit, q. d.* Sit tibi uxor cara et grata, sicut heris grata et cara est serva speciosa, mitis et placida, imo sicut hinnulus speciosus, gratiosus, obsequens et amabilis. Quare minus genuine Rabhini exponunt, q. d. Sicut cervæ amorum invenit gratiam apud hinnulum, ita uxor maritum ex corde diligens vicissim a marito redamari debet: uxor enim hinc tam comparatur hinnulo, quam cervæ. « Hinnulus » vocatur fatus, sive pullus caprosolarum, caprarum, damarum, cervarum, qui sua specie, parvitate, gratia, motu, celeritate, conrotatione, saltu, ludicris gestibus mirè recreat influentes, cisque est in deliciis. Unde *Cantic.* 1, 9, ait Sponsa: « Similis est dilectus meus caprea, hinnuloque cervorum. » Hinc et cervæ hinnuloque ab homine circumantur, hominemque se alentem quasi filii comitantur et sequuntur, imo subinde nutriunt, sicut cervæ perpetua comas et assecta fuit S. Egidii, eumque suo lacte per plures annos nutrivit, uti habet ejus Vita apud Surium, die 1 septembris. Similia de cervis in Vita aliorum Sanctorum legitur. S. Prisco Episcopo Nucernino cum suis fame afflicta cervam accurrentem hæc præbuisse, eoque celebrante Angelos concinuisse, ac sorores sepultas et defuncto medium in sepulcro locum cæssisse, scribit Paulus Regius Episcopus Egræensis, lib. De Sanctis Regni Neapolitan. part. II, et ex eo Philippus Ferrarius in *Catalogo Sanctorum Italia*, qui et addit, S. Gerardo Episcopo Phocæensi jubente, cervam comitibus sibi laborantibus hæc præbuisse; floruit sub Symmacho Papa. Item Simonem Armeum monachum in eremo cum Anobis discipulis degentem, dum ob nives citius haberi non possat, ad grætionem confugisse, atque illico cervam affuisse, qui se occidendum comedendumque præbuit.

« Innocens, ait S. Ambrosius, est natura cervorum. » Cerva ergo amorum significat uxorem, quam puellam et virginem duxit maritus, moribusque suis assuefictis, pudicam, obsequentem, domesticam, pulchram, gratiosam, amabilem esse marito, ac amorem tum mariti, tum domesticorum sibi conciliare, atque efflicere ut in familiaria sit pax,

viciniorque omnes ament, juvent, tolerant. Hic tamen amor est conjugalis, id est honestus et moderatus, non adulterinus, id est inhonestus et immoedus. Nam Sextus Pythagoreus, et ex eo Hieronymus ait lib. I *Contra Iovin.* : « Adulter est in suam uxorem amator ardentior. In aliena gruppe uxore omnis amor turpis, in sua nimis. Sapiens vir iudicio debet amare conjugem, non affectu. » Et inferius : « Nihil est fedius quam uxorem amare quasi adulteram. »

UBERA UROS INVERIENT TE (ubera significant amores. Unde Vatablus vertit, *amores ejus perpetuo te inveniunt*; nam Hebraum **דודים** dōdim significat amores, **דודים** dōdim ubera, quia ubera sunt filices amoris, et quis cor, quod amoris est sedes, uberibus quasi stipatur et continetur. Unde explicans subdit : *IN AMORE UROS DELECTATUR UTERA.* — Et sponsa ait sponso *Galat. 4, 1.* : « Meliora sunt ubera tua vino. » Et : « Memores uberum tuorum » ubera, id est amorum, gratiarum et beneficiorum, que a te in nos distillant, sicut hic ex ubere distento; constat enim sponsam non habere ubera, sed sponsam. Sic ubera accipiuntur pro amore inferius cap. vii, vers. 18; *Osee 12, 2.* *Ezech. xxiii, 17.* et alibi.

Sensus ergo est, q. d. Amor, gratia, officia et obsequia uxoris tunc, quibus te pascit, vesit, recreat, diligit, et per omnia conjugii officia observatur, instar uberum tibi sit, o marito dulcissime; harque te inebriet, id est, tuam cupiditatem explet et satiet, ut aliena meretricis amoris et voluptates non requiras, sed in unius uxoris amore et officiis delecteris jugiter. Hic tamen amor moderatus sit oportet, ut recta rationis et honestatis dictamen nequeque non excedat. Unde Chaldaeus addit, *rationem discere in omni tempore*, q. d. Tunc amor sit rationalis, honestus, ratione et honestate definitus. Sic enim vicissim provocabis amorem uxoris erga te, ut tibi fida sit, teque sui amantem redam quasi cervam amorum, idque jugiter. Magnus enim amoris est amor, nimirum honestus et conjugalis; qui idcirco stabilis est; cum amor inhonestus et meretricis illico dilahatur, imo in odium et iram convertitur. Et sic exponitur *delectare* per futuram, ut significet fructum amoris, q. d. Hoc modo delectaberis in amore ejus jugiter, juges habebis conjugii tui delicias. Septuaginta vertunt, *in hujus omni amicitia contentus*, vel *circumductus*, *adversus te*, quod Complutenses vertunt, *multisplendens eris*; Romanus, *diturus eris*; auctor *Galenus Greecor.*, *multestinus eris*. Sensus est, q. d. In casto amore uxoris tuæ vives vitam beatam, ideoque divitiarum, et accedes ad felicitatem primorum patrum antea ditiarum, qui fere mille annos vixerunt, in tuam pro mille annis, mille commodis et gaudiis multo annis perforeis. Unde S. Ambrosius mox commendat legit, *plurimus eris* (1).

(1) *Hic, cum in amore suo dicitur, vel illud per-*

Porro conjugis delectationem copula moderari debere, eaque non propter se, sed ad generationem proliis uti, pulchro passeris et turturii apologo docet Cyrillus, lib. IV *Apolog. moral.* cap. x : « Libidinosum passerem immoderatissime coluisse effundentem turtur prospiciens, mox ad eum venit et dixit : Ut quid, mi frater, in tanto libidinoso impetu, et libidinis impetuoso fervore consumeris, ac tui prodigus te ipsam effundis? an ignoras quod animalia multum coeuntia non diu vivant? Parce tibi, quiesce, et cuncta cum moderatione age. Cui ille respondit : Si nosti delectationem veneram, quid miraris? dulcis esca trahit ad hamum, et morsus unæ gustatus suaviter rapit morsum alium. Ad hæc turtur, intelligens ipsam sola delectatione adduci, adjunxit : Scio certe quod generationis amore non ducaris, sed delectationis veneræ cupidine ventilaris. At tamen quid est quod effundis? nome digestissimam modullam, nomine vite amabilis sementiam, et humanæ nature radicalis carnis substantiam, et divitiarum generative thesauriarum venam? » Deinde, quod hoc bono proprio, eque ac ordini nature repugnet, nervose edocet : « Abstende igitur quid tui prodigus destruas, quid insanus dispergas, quid ingratus in nihilum proicias, et iniquus depositarius nature carissimum thesaurum tibi commendatum, inimice vanitati impendas. Profecto subversor es ordinis mundialis, et naturalis legis transgressor. Mundi enim ordo et lex nature hæc est, ut tanta nature delectatio dirigatur in prolem. Tu autem precepta et neglecta prole, auctor pervasitatis, in delectationem umbratilem et transitivam prolificum semen fundis. Quid plura? stultissimus quippe est, qui delectabiliter se destruit, et tanto demeritur quanto lethalius se perdit. Quibus dictis, quiescit. »

Nota ex his, que ante plures annos annotavi *Delectatione* in cap. v epistol. S. Pauli ad *Ephesios*, sub finem, amores et officia conjugum optime representari per cervas et cervos. Nam, ut docent Aristoteles, Elianus, Plinius et Oppianus, primo, cervi cervæque amor est singularis; secundo, cervæ amabilis est, et in delicis homini; tertio, cervus et cervæ carent felle, pari modo in comorbis olim sumoni pronuba sacrificantes fel eximebant et abieciabant, ad charitatem conjugum designant, ait Plutarchus; quarto, cervus et cervæ caste, nec nisi secreto congregantur; quinto, velocissimi sunt ad invicem optulandum; sexto, cervorum in certas amor uti ardentissimus, ita et fortissimus est. Unde de his canit Seneca :

Si conjugio timere suo,
Potest tuncis proli cervæ,
Et moles dant concepti
Signa furoris.

petus, id est, semper te oblectes ejus amore tanquam tui obitus, simulat sine desumpta ab chirio, qua in prius hœmulo est usus.

Septimo, cervæ mari suo fida sunt, donec is ab alio cervo duellatore victus succumbat; unde Nemesianus : « Cervæ marem sequitur; » octavo, cervus mox a congressu in scrobem se abdit quasi libidinis cum padeat, donec pluvia ablutus, et quasi purificatus in pascua redeat; nono, cervus et cervæ post conceptum congressu abstinent, q. d. Sapiens : Tale sit tibi, o homo, conjugium, talis uxor, qualem jam cervam descripsi, scilicet amabilis, unica, sincera, blanda, casta, collaborans, ardens, fortis, fida, verecunda. Ita Venerabilis Beda.

Quibus adde decimo, cervos et cervas invicem succollare et mutua caputina onera ferre, ut doceant idem facere conjuges, ac implere illud Apostoli *Galat. vi* : « Alter alterius onera portate, » quod omnibus quidem hominibus, sed maxime conjugibus jugiter invicem conviventibus faciendum est. Ita S. Augustinus, *Quest. LXXI*, inter 83 : « Cervi, ait, cum fretum ad insulam transeunt pascuorum gratis, sic se ordinant, ut onera capitum suorum, que gestant in coracibus, super invicem portent, ita ut posterior super anteriorem cervicem projecta caput colloctet. Et quia necesse est unum esse qui onera precedens, non ante se habeat cui caput inclinet, viobus id agere dicuntur : ut fassatus sui capitis onere ille qui precedit, post onera redeat, et ei succedat, cujus ferebat onus, cum ipse praierit. Ita invicem onera sua portantes fretum transeunt, donec veniant ad terræ stabilitatem. Istam fortasse cervorum naturam intenderat Salomon, cum ait : Cervus amicitie et pullus gratiarum tuarum colloquantur tecum. Nihil enim sic probat amicum, quemadmodum coeris amici portatio. »

Undecimo, cervæ ob uterum arctiorem difficillime pariant; hinc ad faciliorem partum seculi herba utuntur, teste Plinio, lib. VII, cap. xxxii. Deus etiam eas adjuvat per tonitru, juxta illud *Psalm. xxviii* : « Vox Domini preparans cervos. » S. Hieronymus, *obstetricans cervos*; Aquila et Symmachus, *parturiens*; Chaldaeus, *parturire faciens cervos*; cervæ enim matricem habent angustam, qua pavore tonitru dilatatur, ut facilius pariant. Hinc fit ut cervæ ament inlimo suos fetus, utipote quos tanto dolore et nisu enixe sunt, idem faciat uxor, cujus partur difficillimus est partus, ut filios, quos per novem menses utero gestavit, tantoque dolore peperit, diligit, educet, instruat, formet ad omne bonum prosequendum, et ad omne malum cavendum, ad quod opus est magna industria. Audi Aristotelem, lib. VI *De Histor. animal.* cap. xxxi : « Cervæ parere videntur cum metu belluarum. Incrementum hinc illi celare, etc. Ducere suum hinc illud ad stabula consuevit, quem locum sibi habet refugium; petra abrupta est uno aditu, unde defendere se repugnareque solet illi qui invadunt. » Addit Plinius, libro VIII, cap. xxxii : « Edicos pariter exercent cursu, et fugam meditari docent, et ad prerupta docunt,

salutemque demonstrant. » Simili modo probat matres filios sollicitæ ac solerter educant et instrunt, mox, exercent in omni virtute et fuga vitiorum.

Duodecimo, cervæ serpentes insequitur et devorat : sic uxor bona insectatur scortatores. Et gratissimus hinc illud, « id est filius ex ea natus, ait Beda et Hugo, castitas amat, ad bona agilis, et visu fidei perspicax, et jucundissimum erit. Hinc a Grecis cervus vocatur *εραπος* quasi *εραπος*, id est extrahens serpentes; vel quasi *εραπος*, id est levis, agilis. Cervos marium spiritu o cavernis extrahere serpentes docet Lucretius, lib. VI. Addit Plinius, loco jam citato, et cervos suo habitu vere serpentes. Hinc et singulare abigendis serpentibus remedium est cervini cornu sufflatis, ait Nicander.

Decimo tertio, cervæ, quæ frigide, timide sunt. Unde illud Chabrice, et postea Philippi patris Alexandri Magni : « Melior est exarctus cervorum dicitur leone, quam leonum ducere cervo. » Et illud Tertullianus : « In pace leones, in bello cervi. » Sed contra insidias hostium Deus cervos dotavit acri auditu et circumspicione; cum enim arres arripunt, audiunt acerrime et insidias presentiant, fugiendoque evadunt, ait Aristoteles. Sic uxores timide sunt; timor hinc eis uti et cetera animalia timida docet circumspicione et prudentiam, presentiam ut audiendo vocem mariti, eique obediendo, pericula cuncta et damna devitet. Rursus bifida lingua cervæ notat discretiorem et examen agendorum, ut uxores sint discrete, caventque, quæ maritum vel familiam turbare vel exacerbare valerent. Insuper prudantiam cervi (nam cervæ cornibus caret) notat, quod cornu posturum secretam petit, ne inimicis deprehendantur. Unde Provverbiarum : « Ubi cornua possunt cervi, » id est loco incognito et inaccesso. Denique Aristoteles, lib. I *Histor. animal.* cap. 1 : « Cervi, ait, ingeniosi sunt et timidi. » Vido eundem lib. IX, cap. v.

Denique cervæ, quæ carent felle, sunt vivaces ac diutissima vivunt. Ita Aristoteles, loco jam citato. Et Plinius, lib. VIII, cap. xxxii : « Vix cervus, ait, in confesso longa est; post centum annos aliquibus capis cum torquibus areis, quos Alexander Magnus addiderat. Fobium morbos non sentit hoc animal; quin et medetur hinc timore. » Pari modo Salomon hinc promittit conjugibus longevitatem, et castam, honestam et concordem vitam agant in timore Dei. Sunt qui trescentos annos vixisse deat cervæ, alii plures, alii pauciores.

Mystice, sicut per venam, fontem, cisternam, adumbrantes uxorem pudicam; sic et per cervam et hinc illud accipere sapientiam et virtutem; hæc enim nobis omni hinc illud speciosior, curior et gratior esse debet, quasi sponsa optatissima. Cui proinde omnes cervæ dotes jam recensitas facile accommodes, ob quas illa, utinam amore et studio dignissima est. Unde Chabriceus

verit, *cervus amorem et exultatio gratia. Rationem dicit in omni tempore, in amorem ejus incumbe sener; Vatablus, in dilectione ejus perpetuo sis implacitus; Syrus, vltas ejus dicit in omni tempore, et amorem ejus cogit. Sapientia ergo et virtus est cervus amorem, quia amorem sui excitat; et quia homines amat, ac ab illi amari cupit, idque vehementer et ardentur.*

Allegorice, cervus et cervæ representant concubium Dei cum anima sancta et religiosa, in quo omnia plena sunt amoris, voluptatis, gratiarum, laudum et jubilorum. Unde Hugo Victorinus, lib. 4. De Vanit. mundi, et ex eo noster Alvarez de Paz, tract. De Incantamentis Religiosis, lib. 1, part. III, cap. xxv, sub finem, per cervum et cervæ accipit animam Religiosam, Christo per fræ Religiosis vota desponsam. Est ergo, inquit, anima Religiosa sponsa Dei, et Deus sponsus est animæ sibi per hanc feliciam statum consecrata; siquidem hoc inter illos avetum vinealium intercedit. Quos sponso dulcissimos præterire non possum, nisi prius fortissimo corde illis congratulor: O Domine Deus meus, o sponse carissime, sit venia tua benedicta, et letare cum muliere adolescentule tue, cervæ carissime, et gratissimos hincibus. Utera ejus inebriant te in omni tempore, in amore ejus delectare jugiter. Hæc sponsa tua, sicut aquarum vires effundit aquas, ita sanctorum affectum filios tibi profundat. Tam pulchra et discreta sit, ut gaudii ac lætitiæ occasione singulis momentis sibi præbeat. Tam fidelis, ut quemadmodum cervi maris transantes se in vicem juvant, anteriore caput sequentis sustinente: sic tuæ domus curam et tuorum servorum sollicitudinem non invita sustinente. Tam amabile, ut hincibus, qui in delictis habetur, gerat imaginem, ejusque convicti delectatis. Utera ejus, Domine, que servus tuus Bernardus congratulationem et compassionem vocat, ita tibi satisfaciunt, ut gaudio ejus de profectu bonorum, et compassionem ejus de casibus pusillorum, veluti inebriaris, ejus vicem rependens in suis bonis gaudens, et suis infirmitates dissimules. Amor denique ejus erga te sic purus et ardens, sic a privato amore alienus inveniat, ut ex eo tanquam ex amore sponse dulcissima capias voluptatem. Sic quoque S. Ambrosius, lib. De Jacob et Vita beata, cap. vii, totum hanc locum explicat de viro perfecto, qui uni Deo adherens et serviens beatus est: « qui enim requirat, ait, qui inferiora de-pici? Præstantissimo autem inhaerent, sicut scriptum est: Cervus amicitie, et pulles equi gratiarum conversatur tere. Amicitia autem præcedat te, et una sit, eum in omni tempore. Boni enim virtutum amicitia, est summi boni charitas. Nihil regne aliud querit perfectus illo, nisi salutem et præclarum bonum; unde et dicit: Unam rem a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnes dies vite mee, et videam delectationem Domini. Neque vero cum

tanquam angustum inopemque fastidios, quia unus hominis velut solitaria societate contentus sit. Hujus enim amicitia circumdatus, plurimus erit: abundat enim hujusmodi viro ad beatitudinem et ad possessionem boni, et idem nihil aliud desiderat. Nihil enim quasi novum expetit, qui omnia habet. Nihil est enim boni, quod non habeat; nec superfluis delectatur, sed necessariis, et eo ipso necessario, quod non sibi, sed carni adherenti sibi necessarium sit; idque indulget, quod ab interioris hominis proposito non discrepet, quod faciat utraque unum, et reconciliet exterioriorem hominem juxta atque interiori Deo ut fiat in utroque unus spiritus. Hujus igitur propositi vir nec dispensis minuitur, nec adversis frangitur, nec repagulis inhibetur, nec suorum amissioibus mortificatur. »

Accedit Hieronimus, Hieroglyph. 7, cap. xvi, ubi per pullum gratiarum (ut vertunt Septuaginta) accipit pullum columbinum, per quem intelligit Spiritum Sanctum, qui gratiarum est distributor. Itaque significari hic, ut semper Christi et Spiritus Sancti solatia requiramus. Verum Hebræum *וְיָרֵךְ מִלְּפָנֵי הַצֶּרֶבֶת* pullum equi vel cervi, non columbe significat. Unde Noster vertit *hincibus*.

Symbolice, S. Ambrosius in *Psalm. xli*, initio, per « cervum amorem et pullum gratiarum » accipit Christum, qui est amor amor et gratia gratiarum: « Cervus amicitia, ait, et pullus gratiarum confabuletur tibi; verus enim Dei Filius in semelipso naturam, quam animalibus ipse donavit, expressit, qui in hunc mundum tanquam cervus advenit, et cum his se mira simplicitate jungebat, a quibus et parabant insidias. Fertur enim hujusmodi cervorum esse simplicitas, ut, cum se exagitari viderint, his sese erubibus adjungant, qui ministerio fraudis appositi, fugæ speciem ac simulationem societatis inductos ad retia usque deducant. Ita ergo Dominus, tanquam ignarus periculi atque improvidus, Judæis dolum sibi struentibus admiscebatur, et societatem Judæe proditoris sui sibi adcevit, cujus simulatione funesta usque ad crucis læque et passionis retia pervenit. » Et post nonnulla: « Similis est, ait, consobrinus meus caprea hincibus cervorum super montes Bethel. Bonus cervus, cuius mons est domus Dei, in quam tanta celeritate currebat, ut sponse vota et desideria preveniret. Denique quem de Jonginquo venientem viderat, repente sibi adesse cognovit. Unde et ait: Ecce hic stat post parietem nostrum, propiciens per fenestras, emittens per retia. » Et paulo post ordiens *Psalm. xi*: « Sicut desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus. Cervi similitudinem suscipit etiam Christus, quia veniens in terras serpentem illum diabolum sine ulla sui offensione prostravit; cui calcaneum suum obtulit, sed ejus venena non sensit. Unde dictum est et: Super aspitem et basilicam ambulabis, Simus ergo et nos cervi, ut

super serpentes ambulare possimus. Erimus cervi, si vocem Christi sequamur, que nos et preparat cervos, et facit morsus serpentium non timere; ac si qui forte fuerint vulnerati, auferit eorum dolorem, solvendo delictum. De his cervis dicit Dominus ad Job: Observasti partus cervarum, numquid autem menses earum plenos partus? Dolores autem earum solvisi, nutristi filios earum ut non timeant? Et mox: Merito ergo cervus factus est Dominus, ut tales sibi cervos Domini vocem prepararet, de quibus ait: In nomine meo diemonis efferent, linguis loquentur novis, serpentes tollent, et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit. Tollebant enim serpentes, cum spiritu oris sui sancti Apostoli de latebris corporum eruerent nequitas spirituales, nec venena mortifera solentabant. Denique cum exsiliis de varmentis Paulum viperam momordisset, videntes Barbari pendente viperam de manu ejus, putabant repente moriturum. At ille stabat intrepidus, nec vulnere movebatur, nec veneno infundebatur. Unde videntes eum non tanquam hominis conditione genitum, sed tanquam Dei gratia editum, supra hominem esse arbitrabantur. Vide cervum viperam de latebris eruentem spiritu divino qui erat in naribus ejus, sicut dixit Dominus ad Job. »

Tropologicè, S. Hieronymus in *Isaie cap. xxxiv*, sub finem, docet cervos et hinnulos gratiarum esse Apostolos et sanctos doctores, qui quasi hinculi celeriter discurrerunt et discurrunt per orbem, eumque magnis laboribus et doloribus converterent et convertant ad Christum; de quibus ait Job, cap. xxxix: « Numquid, etc., parturientis cervas considerasti? Incurvantur ad fetum, et pariunt, et rugitus emittunt. » Vide rugitus S. Pauli et Apostolorum graphice descriptam S. Gregorius eodem loco. Porro dotes tredecim cervæ paulo ante recensitas facie adaptatis Apostolis, doctoribus et prædicatoribus.

Rursus Beda: « Cervæ carissima, ait, sive gratissima, ut quidam codices legunt, est sancta Ecclesia, que serpentinam odio habere solet et conterere doctrinam. Gratissimus hinnulus populus est, ejus virtutum varietate delectabilis, et eadem castæ semper filii emulatione succensens. Cujus videribus inebriatur, cum utriusque Testamenti paginis contra hereticorum fraudes instruitur, cujus pace et amore jugiter delectari, magna est exercendarum oceanis virtutum. »

Denique S. Augustinus, serm. 21 De Verbis Apostoli, per cervum accipit amicum, qui amicitia omnia portat, sicut cervi alter alterius cornua dorso vicisim excipiunt, dum mare trans-fretant: « Cervus amicitia, inquit, et pullus gratiarum colloquatur tecum. Nihil enim sic probat amicum, quemadmodum oneris amici portatio, » juxta illud: « Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi, » Galat. vi.

20. QUARE SEDUCENS, FILI MEI, AD ALIENA, ET PO-

VERIS IN SINO ALTERIUS? — Est conclusio, q. d. Cum ex dictis, o fili, o discipule, clare prespicis quanta sint commoda honesto uxoris et conjugii, ac quanta damna inhonestæ meretricis et fornicationis, erisne adhuc tam stans et veors, ut ab aliena meretricis te seduci et foveri sis in tuam perniciem et ruinam? Unde Hebræa habet: *Ut quid errabis, fili mi, in aliena, et amplexeris sinum extraneæ? Amor enim est error, et amantes sunt quasi amentes; Septuaginta, ne nullus sis ad alienam, neque continaris abis non proprie; ubi nota, id est nullus, opponitur *ne nullus*; id est multissimus, quod præcessit, q. d. Cum deliciis uxoris tuæ abundes, sisque quasi multissimus in gaudiis solutus, cur sis relictus et eorum vice stolidus fias multus et multissimus in sumptibus, cur et doloribus in meretricem ex-hauriendis? Cum enim illa multis assoeverit, quæ a multis multa corroget, si tu ea potiri velis, oportet ut tu unus multorum vicia subeas, siasque ex uno multiplex, ut ejus cupiditati, ornati et avartitæ inextinguibili satisfactis; utque tu unus presens et inextinguibile multi prestiteris.*

21. RESPICE DOMINUS VIAS HOMINIS, ET OMNES GRESSUS EJUS CONSIDERAT. — Hebræa, *coram oculis Domini via hominis, et omnes semitas ejus ad amissionem librat, vel ponderat; Syrus et Chaldee; quantum in conspectu colorum Dei via viri, et omnes semite manifeste sunt coram Deo. Est hæc nova et efficax ratio ad dissuadendum fornicationem et consuetudinem cum aliena, quod cum fornicatores querant tenebras et fornice, in quibus latent, quasi a nemine videntur; Deus tamen clarissime eorum turpitudinem et sceleris intuentur, eaque sit publico judicio ad lætiam et trutinam expensurus, condemnaturus et puniurus. Ipse enim « omnes ejus gressus, » id est actiones, ad libellam librat, examinat et ponderat an honeste sint, an male; rursus quam bonæ vel quam male sint, ac quantum premium vel poenam mereant. Unde Septuaginta addunt causam enim, ut ostendant hæc novam rationem et causam dari ad vitandam meretricem; sic enim habent, *sunt enim coram oculis Dei via viri, et in oculis ejus orbitas* (Angula, fides; Symmachus, *gyrus*) *spectatur*. Expressus Vatablus hæc nobis vixi præcedenti, prorogando hucusque notam interrogacionis, hoc modo: « Cur enim, fili fili, aliena esse implicuitus? cur in aliena alione deliberes, quando vis hominis oculis Domini sunt expositæ, et omnium itinera æque lance expendat? » Eundem lucidissimum lucet oculum fornicariis intropet, et multis tentat Ecclesiasticis, cap. xxxii, vers. 25: « Omnis homo, ait, qui transgreditur lectum suum, contumens in animam suam, et dicens: Quis me videt? tenebra circumdant me, et parietes cooperient me, et nemo circumspicit me: quam venor? delictorum meorum non memorabitur Altissimus. Ex non intelligit quoniam omnia videt oculus Dⁿⁱ »*

elo, quoniam oculi Domini multo plus lucido res super solem, circumspicientes omnes vias hominum, et profundum abyssi, et hominum corda intuentes in absconditis partibus. Ubi plura de hoc re dixi: quare ea hic non repetam.

22. Iniquitates sue capiunt impium, et finibus S. Irenaeus, lib. IV, cap. 1, legit restitutos peccatorum seruitus constrinxerunt. — Symmachus, *comprohendantur*; Arabicus, *ligatur*; Vatablus, *irretitur*; Pagninus, *tentatur*; Hebraice, *iltamech, id est fultetur, tentatur in otio ne cadat*. Unde Salomon interpretatur, *iniquitates*. Suspensus enim, ligatus ipse, funibus laqueisque fultetur, a quibus pendet. Sic et h. Levi, qui pro captivitate sua *iltamech*, et pro constrinxerunt vertens *fultetur* hoc est, *ligatur*, retibus peccatorum funibusque fultetur firmabiturque laqueus, quo perditus constringitur, quod plene multis flagitiosis accidisse constat, qui sibi ipsi fuerunt artifices exitii. Septuaginta, *iniquitates virum capiunt, et catenas peccatorum suorum impingunt, vel ligantur*; Chaldaice, *peccata sua comprehendant impium, quasi latrones et tortores reus*.

Quaeritur *primo*, quomodo hoc dicit Salomon, et quid hoc faciat ad praecedentia et sequentia? Respondo *primo*: Recte hic versus connectitur praecedenti, q. d. Deus iudex et vindex respicit formationes et peccata cuiusque, ut ea libret, iudicet et punit, nec eius manus quisquam evadere poterit. Ego enim ad tempus peccata dissimulo, et peccatorum suae libertati relinquo, tamen is iam funibus peccatorum suorum constringitur tenetur, ut quasi reus suo tempore sistatur iudicet et plectatur.

Secundo, recte quoque cohaeret cum vers. seq. hoc sensu, ut sit occupatio, q. d. Fornicatoris et peccatoris fultetur se male agere, et coram Deo reos esse, sed sibi persuadent quod, in sensu refrigerante se hinc et concupiscunt, se amoribus meretricis facile expediunt, penitentiam agent; et saluti suae consulunt. Verum errant, quia vitia, praesertim libido, consuetudine roborata sunt quasi funes et nullis actibus quasi filis implexi et concolori, qui ita valide ligant animum, ut ab his etiam in sensu se expedire non possint, juxta illud *Job* 13, 11: « Quae quae implebantur vitis adolescentis ejus, et cum eo in pulvere dormient. » Quare juvenis, fornicari assuetus, etiam in senio fornicabitur vel recidat, vel mentaliter per memoriam et delectationes morosus praeteritarum fornicationum: itaque in peccato suo morietur; nam, ut ait S. Augustinus, *impium in se expertus, lib. VI Confess. cap. xv et seq.*: « Dum servitur libidini, facta est consuetudo; et dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas. »

Quaerit *secundo*, qui sint « funes peccatorum, » qui ligant impium? Respondo *primo*, quae post actum remanent, quae post actum remanent.

Secundo, est ipse reus maculo annexus, quo peccator reus tenetur et obnoxius ire et vindictae

Dei; peccata enim transeunt actu, manent rema-

Tertio, est ipsa servitus diaboli, a quo peccator quasi mancipium captivus tenetur, juxta illud S. Petri, *epist. II, cap. II, vers. 19*: « Cum ipsi servi sint corruptionis; a quo enim quis superatus est, hujus et servus est. » Unde S. Isidorus, *lib. II de Summo bono, cap. xxxix*: « Principales hie duobus vitis, ait, diabolus humano generi dominatur, id est superbia mentis et luxuria carnis. » Et S. Paulus, *II Timoth. II, 26*: « Resipiscant a diaboli laqueis, a quo captivi tenentur ad ipsius voluntatem. » Unde Dionysius: Peccator, inquit, est equus diaboli; sicut enim equus agit equo cum libet, sic et diabolus agit peccatorem. Reatus ergo peccati est quasi funis licitorum, obligans animam Deo, peccato, demoni ut tortori, morti et inferno ut carceri, equuleo et supplicis. Ita S. Hieronymus in *cap. IV Ezech.*: « Alii, ait, sunt homini vincula quibus in salutem ligamur, alia diaboli quibus decem et octo annis ligaverat mulierem in Evangelio, *Luc. xii, vers. 16*. Unde et funibus peccatorum suorum unusquisque constringitur. »

Quarto, « funes peccatorum » sunt peccandi habitus et consuetudines, quae ita peccatorem ligant et quasi necessitant, ut iis se extricare nequeat, nisi per singulare robur et gratiam auxilium a Deo imbitum, quale habuit David, dicens *Psal. cxv*: « Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis. » Ita S. Hilarius in *Psal. cxviii. lit. cxx*: « Modo funis, ait, ex pluribus minimis crescit in multum, peccata tanquam longo fene tenduntur. Sunt etiam hae delictorum vincula, de quibus in Proverbis scriptum est: Fascis peccatorum suorum unusquisque constringitur; stringit enim nos atque aligat, et his visorum funibus implicat diabolus, in omni vite nostrae cursu laqueos praetendens. »

Quinto, funes peccatorum sunt connexio et colligatio peccatorum: unum enim peccatum trahit ad aliud, et hoc ad aliud, ut gula trahit ad libidinem, libido ad furtum, furtum ad homicidium, etc., ex quibus omnibus fit funis tam implexus et crassus, ut rudentibus nauticis vel corullibus aequari possit. « De luxuria, ait S. Gregorius, *XXXI Moral. cxxi*, occidit mentis, inconsideratio, inconstantia, praecipitatio, amor sui, odium Dei, affectus praesentis saeculi, horror autem vel desperatio futuri generantur, » juxta illud *Isaie v, 18*: « Vie qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vinculum plan-tri peccatum! » Ubi multa hinc de re dixi. Ita Beda: « Impii, ait, funibus peccatorum suorum constringuntur, cum incessabili augmento suae pravitate inveniunt. Qui enim funem facit, torquendo semper, et involvendo filis fila adauget. Talis est fortitudo malorum operum, tales libri haereticorum. In quibus prava praecedentes, non aliud scribendo, quam quo se arcibus obligant, agunt. »

Porro S. Isidorus pro *funibus legit criminibus*; per quos accipit intonsam comam et barbam, quae

olim erant poena et symbola penitentium. Audi eum *de Offic. Eccl. lib. II, cap. xvi*: « Qui penitentiam agunt, et capillos et barbam nutriunt, ut demonstrent abundantiam criminum, quibus caput peccatoris gravatur, sicut scriptum est: Crinibus peccatorum suorum unusquisque constringitur. Vir quippe, si comam nutriat, ut ait Apostolus, *I Cor. xi, ignominia est*: illum ergo ignominiam suscipiunt poenitentes pro merito peccatorum. »

igitur per *funes* possunt accipi poena: et penitentiae peccatorum; hie enim peccatorum ligant, cruciant et affligunt. Unde S. Augustinus in *Solentis, sent. 73*: « Corpus, ait, carnis nostrae ornamentum fuit; peccavimus et compedes inde accepimus, ut vinculis mortalitatis omnis humanam actionem cursus praepediretur. » Et S. Ephrem per *funes* peccatorum accipit poenas gehennae; sic enim ait, *tract. De Vitis tormentis inferni*: « Hicce suppliciorum locis distribuuntur miseri, quique pro peccatorum suorum modo vehementius militavit, sicut scriptum est: Quia funibus peccatorum suorum constringitur unusquisque. » De hisdem dicitur *Psal. xvii, 6*: « Dolores inferni circumdederunt me. » Ubi pro *dolores* hebraice est *חבל* *chelle*, id est *funes*, ut verit S. Hieronymus, quia dolores atroces, seu fones, hominem stringunt et constringunt, ut patet in parturientibus.

21. IPSE MORIETUR, QUIA NON HABUIT DISCIPLINAM, ET IN MULTITUDINE STULTITIAE SUAE DECIPITUR. — Hebraice, *errabit*; Symmachus, *et stultitia illius errabit*; Septuaginta, *is moritur cum hic qui non habuit disciplinam, et de multitudine vite suae dejectus est, et perit propter imprudentiam, vel insipientiam*. Pro vite graeco est *βίωτος*, quod Compulentes vertunt, *violentia*; sed minus recte: nam *βίωτος* est violentia, *βίωτος* vero est vita; Chaldaice, *ipse morietur absque disciplina*.

Ex dictis vers. preced. liquet quis sit sensus, nimirum, q. d. Assiduitas fornicandi et peccandi, quae quasi funis ligat juvenem scortatorem, adigit eum ad mortem presentem et aeternam, quia disciplinam institutionemque non admisit, eam obediendo noluit. Unde ob multam suam stultitiam decipitur; quia, cum sperabit longam adhuc vitam, subita peste vel luce correptus, aut gladio, telo, similive casu letus morietur. Rursus, sperabit se in senio vitam nuturum, et penitentiam acturum, sed de-*perit*, quia in senio vitia juvenilis sibi inveniunt et agglutinata, imo incolta reperit: quare his adhuc resistenti morietur, peribit et damnabitur. « Justo enim Dei iudicio fit ut peccator, qui in vita oblitus est Dei, in morte obliviscatur et sui, » ait S. Augustinus. Unde Vatablus verit, *ipse morietur absque disciplina, in multitudine stultitiae suae implicabitur*.

Nota sunt exempla Chrysaorci in morte clamantis: « Inducias vel usque mane, » easque non ob-

tinens, apud S. Gregorium, *IV Dialog. cap. xxxviii*, et aliorum similium apud eundem, et apud Venerabilem Bedam in *Histor. Angl. Palladius in Lausica, cap. xxvi*, scribit S. Pachomium oppresserunt dentibus laicis, eo quod 10 annorum solitudine, jejuniorum altarumque rerum asperitate, non potuisset hunc hostem expugnare, hie nunquam hosti succubuisse. Deinde et B. Moser ex latrone eremita, cuius vita quondam porcum continens fuerat, nulla jejunii severitate potuisse lasciviam carnis domare: imo cum post sexennium jejuniis vigiliis diuturnas, longas process multasque lacrymas junxisset, nihil tamen obtinuisse, donec tandem post exantillatos multos alios labores benedictione patris sui spiritualis quiete aliquam, fremente bel Satana, marisset. Quibus sitardum Deum videtur ostendere voluisse, quod sitardum inquit senet cum luxuria fuscus di? solvere.

Quodrea ingens est stultitia, quod peccator semper longiorem vitam sibi promittat, nec peccandi finem facit, cum tamen hie a Salomone praemonitus debeat cum mortem asperare, imo subitam et inopinatam, juxta illud Christi: « Et vos estote parati, quia quia hora non patitis, Filius hominis veniet, » *Luc. xii, 40*. Stultitiam hanc promovet demon, dum quolibet anno suggerit homini: Tu adhuc validus es, hoc saltem annu non morieris; facile ad unum annum vitam progabis: hoc ergo anno licebit tibi solius voluptatibus, sequenti penitentiam ages. Hunc autem sensum et suggestionem quolibet anno renovat: quo fit ut, dum annus ipse mortis adest, sibi idem persuadent quod alius annis, nimirum: Facile hunc annum superabis; interim decipiuntur, quia illo anno moriuntur, et imperari moriuntur, quia putaverunt se illo anno non morituros. Hic est ergo paralitismus demonis quo multos decipit et implicat ut male vivant, et male moriantur: Tu singulis annis prudenter potes sperare adhuc annum vitam. Atqui inter singulos annos est annus mortis, quo sollicit Deo decrevit ut moriaris. Ergo illo anno potes sperare tibi quae persuadere te non moriturum, cum tamen Deus certo decreverit te illo moriturum. An non haec manifesta est fraus et decipio? Proinde adhaerentes quod dictum est diviti illi promittenti sibi plures annos vite splendide: « Stulta, hae nocte animam tuam perdet a te; quae autem parasti, cuius erant? » *Luc. xii, 20*. Et illud *Job* 21, 13: « Punit in bovis ares suos, et in puncto ad inferna descendunt » gaudentes, epulantes, dormientes. Audiant ergo peccatores sapientis S. Augustini consilium in *Solentis, sent. 74*: « Remedii conversionis ad Deum nullis conatibus sunt differenda, ne tempus correctionis pereat tarditate. Qui enim penitentem promisit indulgentiam, dissimulat diem crastinum non spondat. » *Et Solent. 138*: « Animus male sibi conscius, dum videtur sibi nullam poenam pati, credit quia non-

judicet Deus; cum abuti patientia Dei, et non intelligere parentis benignitatem, jam sit magna damnatio. *Et Sentent.* 234: «Nullus in Deo lo-

cus est, nec est quo fugiatur ab ipso nisi ad ipsum. Qui vult evadere offensum, confugiat ad placatum.»

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet sponsari caterentem esse ut illico sponsione se liberet. *Max.* vers. 8, pigrum fornicem exemplo ad laborem excitat. Ad hæc, vers. 12, describit apostatam, et septem vitia, quæ Deus odit. Deinde, vers. 20, exhortatur ad custodiam legis, reditque ad inculcandum fugam meretricis et adultera.

1. Fili mi, si sponderis pro amico tuo, delixisti apud extraneum manum tuam, 2. Illaqueatus es verbis oris tui, et captus propriis sermonibus. 3. Fac ergo quod dico, fili mi, et temetipsum libera: quia incidisti in manum proximi tui. Discurre, festina, suscita amicum tuum: 4. ne dederis somnum oculis tuis, nec dormitent palpebrae tuae. 5. Errens quasi damula de manu, et quasi avis de manu aucupis. 6. Vade ad fornicam, o piger, et considera vias ejus, et discere sapientiam: 7. quæ cum non habeat ducem, nec præceptorem, nec principem, 8. parat in astate cibum sili, et congregat in messe quod comedat. 9. Usquequo piger dormies? quando consurges et somno tuo? 10. Paululum dormies, paululum dormitabis, paululum conseres manus, ut dormias: 11. et veniet tibi quasi viator, egestas, et pauperies quasi vir armatus. Si vero impiger fueris, veniet ut fons messis tua, et egestas longe fugiet a te. 12. Homo apostata, vir inutilis, graditur ore perverso, 13. annuit oculis, terit pede, digito loquitur, 14. pravo corde machinatur malum, et omni tempore jurgia seminat. 15. Huic extemplo venit perditio sua, et subito conteratur, nec habebit ultra medicinam. 16. Sex sunt, quæ odit Dominus, et septimum detestatur anima ejus: 17. Oculos sublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium sanguinem, 18. cor machinans cogitationes pessimas, pedes veloces ad currendum in malum, 19. proferentem mendacia testem fallacem, et eum qui seminat inter fratres discordias. 20. Conserva, fili mi, præcepta patris tui, et ne dimittas legem matris tuae. 21. Liga ea in corde tuo jugiter, et circumda gutturi tuo. 22. Cum ambulaveris, gradiantur tecum: cum dormieris, custodiant te, et evigilans loquere eum eis. 23. Quia mandatum lucerna est, et lex lux, et via vitæ increpatio disciplina: 24. ut custodiant te a muliere mala, et a blanda lingua extranea. 25. Non concupiscat pulchritudinem ejus cor tuum, nec captaris autilibus illius: 26. pretium enim scorti vix est unius panis: mulier autem viri preciosam animam capit. 27. Numquid potest homo abscondere ignem in sinu suo, ut vestimenta illius non ardeant? 28. aut ambulare super prunas, ut non comburantur planta ejus? 29. sic qui ingreditur ad mulierem proximi sui, non erit mundus cum tetigerit eam. 30. Non grandia est culpa, eum quis furatus fuerit: furatur enim ut esurientem impleat animam: 31. deprehensus quoque reddet septuplum, et omnem substantiam domus sue tradet. 32. Qui autem adulter est, propter cordis inopiam perdet animam suam: 33. turpitudinem et ignominiam congregat sibi, et opprobrium illius non delebitur: 34. quia zelus et furor viri non parcat in die vindictæ, 35. nec acquiescet cuiusquam precibus, nec suscipiet pro redemptione dona plurima.

PRIMA PARS CAPITIS.

1 et 2. FILI MI, SI SPONDERIS PRO AMICO TEO, ILLAQUEATUS ES VERBIS ORIS TUI, ET CAPTUS PROPRIIS SERMONIBUS. — Docuit juvenem cavere a meretricis, de-

cum ea opes suas dilaberet: nunc eundem docet cavere a lemericia (aut tara et prudens, honesta est, opusque benivolentia et charitatis) fidejussione, quæ pari modo opes sæpe exhaurit. Sunt enim juvenes improvidi, qui pro quolibet amico illico fidejudent, ideoque eo deficiente debitu præstare coguntur, quo fit ut se et familiam sæpe in magnas angustias conjiciant, et ad extremam pauperiem, quæ et in carcerem redigant. Idem fidejussionis argumentum fusius tractavit *Echi.* cap. xxix, 19 et seq., et ego ibidem, quare hic cum Salomone brevis ero.

Sensus est, q. d. Si pro crimine vel debito alterius fidem tuam et tempus obligaris, scilicet te curaturum ut reus crimem purget, vel pro eo satisfaciat, adeoque penam statam tuam, aut quasi debitor debitum exsolvat: «delixisti.» id est stipulatione et defensione manus tuæ in manum creditoris obligasti teipsum (1). Unde Chalchicus vertit clare, *promissisti scilicet extraneo manum tuam*; Syrus, *perveristi manum tuam extraneo*; Septuaginta, *tradisti manum tuam amico tuo*; Scholastes, *infestisti in castam manum tuam*. Hinc noster Martinus de Rota, lib. 1 *Singul.* cap. iv, sic exponit: «Delixisti manum tuam apud extraneum, id est, jus et potestatem extraneo fecisti, ut te manu prehendat et quasi debitorem sumum apud judicem vocet, ac qui spondidisti repetat. Insuper, «illaqueatus es verbis oris tui,» quia ore tuo promissisti te soluturum debitum, vel laturum crimen amici pro quo fidejussisti; et «captus es verbis oris tui,» id est sponsione tua te obligasti, et quasi capitulum tradidisti te creditori vel judici, ut te capere et in carcerem conjicere possit, si deficiente debitore, debitum ejus non exsolvas. Unde Septuaginta vertunt, *liquens enim fortis tiro propria labia, et capitur verbis oris sui*.

Idem sentiat Philosophi. Celebre est illud Thaletis: «Sponde, noxa præsto est.» Unde addit Ausonius in dicto Thaletis:

Per mille possum currere exempla, ut probem
Prædes valeoque penitudinis eos.

Et illud Chilonis: «Sponsioni non deest jactura.» Unde Plinius, lib. vii, cap. xxxii: «Mortales, aut oraculorum societatem dedere Chiloni, tria ejus præcepta Delphis conserando aureis litteris, quæ sunt hæc: Nolle se quemque; et nihil nimium cupere; comitemque aëris alieni atque litis esse miseriam.» Chersias, apud Plutarchum in *Convivio Platoni*, refert fabulum Homeri de Atæ quæ, quod adfuerit Iovis sponsioni de natalibus Herculis, ab eo precipitata est in terram.

Symbolice, hæc aliqui adaptant Christo, qui

(1) Antea delixisti repetenda est particula *si*. Multum ante comitatis 2 utrumque membrum eam subaudiunt, ut orationis ratioque continetur, ædificet deum sequatur vers. 3: sed minus recte. Sunt qui vertunt, non pro amico tuo, pro alio spondere, sed amico tuo, alii fidem dare non male.

pro debitis et peccatis nostris vadmionium subit, seque vadem et prædem Deo Patri quasi creditori exhibuit, dum reipsa solvit debita huiusque criminis nostra, quando manus suas in cruce deligere permisit.

Mystico hæc referas ad pastores, episcopos, principes et reges, qui se Deo obligant spontentia se subditorum salutem curaturos: quare si subditi ipsorum negligentia pereant, Deus sanguinem eorum de manu ipsorum requirit. Unde Septuaginta vertunt, *illi, si sponderis amicum tuum*; Aquila, *sodalem*; Symmachus et Theodotion *proximum tuum*, scilicet sicuturum te Deo salvumque exhibiturum. Ita Beda et S. Bernardus: «Deus, ait, amicus est in sponsione, sed extenuatur in exigenda statam tuam, aut quasi debitor debitum exsolvat: «delixisti.» id est stipulatione et defensione manus tuæ in manum creditoris obligasti teipsum (1). Unde Chalchicus vertit clare, *promissisti scilicet extraneo manum tuam*; Syrus, *perveristi manum tuam extraneo*; Septuaginta, *tradisti manum tuam amico tuo*; Scholastes, *infestisti in castam manum tuam*. Hinc noster Martinus de Rota, lib. 1 *Singul.* cap. iv, sic exponit: «Delixisti manum tuam apud extraneum, id est, jus et potestatem extraneo fecisti, ut te manu prehendat et quasi debitorem sumum apud judicem vocet, ac qui spondidisti repetat. Insuper, «illaqueatus es verbis oris tui,» quia ore tuo promissisti te soluturum debitum, vel laturum crimen amici pro quo fidejussisti; et «captus es verbis oris tui,» id est sponsione tua te obligasti, et quasi capitulum tradidisti te creditori vel judici, ut te capere et in carcerem conjicere possit, si deficiente debitore, debitum ejus non exsolvas. Unde Septuaginta vertunt, *liquens enim fortis tiro propria labia, et capitur verbis oris sui*.

Idem sentiat Philosophi. Celebre est illud Thaletis: «Sponde, noxa præsto est.» Unde addit Ausonius in dicto Thaletis:

Per mille possum currere exempla, ut probem
Prædes valeoque penitudinis eos.

Et illud Chilonis: «Sponsioni non deest jactura.» Unde Plinius, lib. vii, cap. xxxii: «Mortales, aut oraculorum societatem dedere Chiloni, tria ejus præcepta Delphis conserando aureis litteris, quæ sunt hæc: Nolle se quemque; et nihil nimium cupere; comitemque aëris alieni atque litis esse miseriam.» Chersias, apud Plutarchum in *Convivio Platoni*, refert fabulum Homeri de Atæ quæ, quod adfuerit Iovis sponsioni de natalibus Herculis, ab eo precipitata est in terram.

Symbolice, hæc aliqui adaptant Christo, qui

(1) Antea delixisti repetenda est particula *si*. Multum ante comitatis 2 utrumque membrum eam subaudiunt, ut orationis ratioque continetur, ædificet deum sequatur vers. 3: sed minus recte. Sunt qui vertunt, non pro amico tuo, pro alio spondere, sed amico tuo, alii fidem dare non male.

judicet Deus; cum abuti patientia Dei, et non intelligere parentis benignitatem, jam sit magna damnatio. *Et Sentent.* 23: « Nullus in Deo lo-

cus est, nec est quo fugiatur ab ipso nisi ad ipsum. Qui vult evadere offensum, confugiat ad placatum. »

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet sponsari categoricam esse ut illico sponsione se liberet. Moz, vers. 8, pigrum fornicis exemplo ad laborem excitat. Ad hæc, vers. 12, describit apostatam, et septem vitia, quæ Deus odit. Deinde, vers. 20, exhortatur ad custodiam legis, reditque ad inculcandum fugam meretricis et adultera.

1. Fili mi, si sponderis pro amico tuo, delixisti apud extraneum manum tuam, 2. Illaqueatus es verbis oris tui, et captus propriis sermonibus. 3. Fac ergo quod dico, fili mi, et temetipsum libera: quia incidisti in manum proximi tui. Discurre, festina, suscita amicum tuum: 4. ne dederis somnum oculis tuis, nec dormitent palpebrae tuae. 5. Errens quasi damula de manu, et quasi avis de manu aucupis. 6. Vade ad fornicam, o piger, et considera vias ejus, et discere sapientiam: 7. quæ cum non habeat ducem, nec præceptorem, nec principem, 8. parat in astate cibum sili, et congregat in messe quod comedat. 9. Usquequo piger dormies? quando consurges et somno tuo? 10. Paululum dormies, paululum dormitabis, paululum conseres manus, ut dormias: 11. et veniet tibi quasi viator, egestas, et pauperies quasi vir armatus. Si vero impiger fueris, veniet ut fons messis tua, et egestas longe fugiet a te. 12. Homo apostata, vir inutilis, graditur ore perverso, 13. annuit oculis, terit pede, digito loquitur, 14. pravo corde machinatur malum, et omni tempore jurgia seminat. 15. Huic extemplo venit perditio sua, et subito conteratur, nec habebit ultra medicinam. 16. Sex sunt, quæ odit Dominus, et septimum detestatur anima ejus: 17. Oculos sublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium sanguinem, 18. cor machinans cogitationes pessimas, pedes veloces ad currendum in malum, 19. proferentem mendacia testem fallacem, et cum qui seminat inter fratres discordias. 20. Conserve, fili mi, præcepta patris tui, et ne dimittas legem matris tuae. 21. Liga ea in corde tuo jugiter, et circumda gutturi tuo. 22. Cum ambulaveris, gradiantur tecum: cum dormieris, custodiant te, et evigilans loquere cum eis. 23. Quia mandatum lucerna est, et lex lux, et via vitæ increpatio disciplina: 24. ut custodiant te a muliere mala, et a blanda lingua extranea. 25. Non concupiscat pulchritudinem ejus cor tuum, nec captaris autilibus illius: 26. pretium enim scorti vix est unius panis: mulier autem viri preciosam animam capit. 27. Numquid potest homo abscondere ignem in sinu suo, ut vestimenta illius non ardeant? 28. aut ambulare super prunas, ut non comburantur planta ejus? 29. sic qui ingreditur ad mulierem proximi sui, non erit mundus cum tetigerit eam. 30. Non grandia est culpa, cum quis furatus fuerit: furatur enim ut esurientem impleat animam: 31. deprehensus quoque reddet septuplum, et omnem substantiam domus suæ tradet. 32. Qui autem adulter est, propter cordis inopiam perdet animam suam: 33. turpitudinem et ignominiam congregat sibi, et opprobrium illius non delebitur: 34. quia zelus et furor viri non parcat in die vindictæ, 35. nec acquiescet cuiusquam precibus, nec suscipiet pro redemptione dona plurima.

PRIMA PARS CAPITIS.

1 et 2. FILI MI, SI SPONDERIS PRO AMICO TEO, TUS ES VERBIS ORIS TUI, ET CAPTUS PROPRIIS SERMONIBUS. — Docuit juvenem cavere a meretricis, de-

cum ea opes suas dilaberet: nunc eundem docet cavere a lemericia (nam tara et prudens, honesta est, opusque benivolentia et charitatis) fidejussione, quæ pari modo opes sæpe exhaurit. Sunt enim juvenes improvidi, qui pro quolibet amico illico fidejudent, ideoque eo deficiente debitu præstare coguntur, quo fit ut se et familiam sæpe in magnas angustias conjiciant, et ad extremam pauperiem, quæ et in carcerem redigant. Idem fidejussionis argumentum fusius tractavit *Ezech.* cap. xxxi, 19 et seq., et ego ibidem, quare hic cum Salomone brevis ero.

Sensus est, q. d. Si pro crimine vel debito alterius fidem tuam et tempus obligaris, scilicet te curaturum ut reus crimem purget, vel pro eo satisfaciat, adeoque penam statam tuam, aut quasi debitor debitum exsolvat: « delixisti, » id est stipulatione et defensione manus tuæ in manum creditoris obligasti teipsum (1). Unde Chalchicus vertit *clare, promissisti scilicet extraneo manum tuam*; Syrus, *perveristi manum tuam extraneo*; Septuaginta, *tradisti manum tuam amico tuo*; Scholastes, *infestisti in castam manum tuam*. Hinc noster Martinus de Rota, lib. 1 *Singul.* cap. iv, sic exponit: « Delixisti manum tuam apud extraneum, » id est, jus et potestatem extraneo fecisti, ut te manu prehendat et quasi debitorem suum apud judicem vocet, ac qui spondidisti repetat. Insuper, « illaqueatus es verbis oris tui, » quia ore tuo promissisti te soluturum debitum, vel laturum crimen amici pro quo fidejussisti; et « captus es verbis oris tui, » id est sponsione tua te obligasti, et quasi captivum tradidisti te creditori vel judici, ut te capere et in carcerem conjicere possit, si deficiente debitore, debitum ejus non exsolvas. Unde Septuaginta vertunt, *liquens enim fortis tiro propria labia, et capitur verbis oris sui*.

Idem sentiat Philosophi. Celebre est illud Thaletis: « Sponde, noxa præsto est. » Unde addit Ausonius in dicto Thaletis:

*Per mille possum currere exempla, ut probem
Prædes valeoque penitudinis eos.*

Et illud Chilonis: « Sponsioni non deest jactura. » Unde Plinius, lib. vii, cap. xxxii: « Mortales, aut oraculorum societatem dedere Chiloni, tria ejus præcepta Delphis conserando aureis litteris, quæ sunt hæc: Nolle se quemque; et nihil nimium cupere; comitemque aëris alieni atque litis esse miseriam. » Chersias, apud Plutarchum in *Convivio Platoni*, refert fabulum Homeri de Atæ quæ, quod adfuerit Iovis sponsioni de natalibus Herculis, ab eo precipitata est in terram.

Symbolice, hæc aliqui adaptant Christo, qui

(1) Antea delixisti repetenda est particula *si*. Multum ante comitatis 2 utrumque membrum eam subaudiunt, ut orationis ratioque continetur, ædificet deum sequatur vers. 3: sed minus recte. Sunt qui vertunt, non pro amico tuo, pro alio spondere, sed amico tuo, alii fidem dare non male.

pro debitis et peccatis nostris vadmionium subit, seque vadem et prædem Deo Patri quasi creditori exhibuit, dum reipsa solvit debita huiusque criminis nostra, quando manus suas in cruce deligere permisit.

Mystice hæc referas ad pastores, episcopos, principes et reges, qui se Deo obligant spontentia se subditorum salutem curaturos: quare si subditi ipsorum negligentia pereant, Deus sanguinem eorum de manu ipsorum requirit. Unde Septuaginta vertunt, *Alii, si sponderis amico tuum*; Aquila, *sodalem*; Symmachus et Theodotion *proximum tuum*, scilicet sicuturum te Deo salvumque exhibiturum. Ita Beda et S. Bernardus: « Deus, ait, amicus est in sponsione, sed exaratum in exigenda statam tuam, aut quasi debitor debitum exsolvat: » delixisti, » id est stipulatione et defensione manus tuæ in manum creditoris obligasti teipsum (1). Unde Chalchicus vertit *clare, promissisti scilicet extraneo manum tuam*; Syrus, *perveristi manum tuam extraneo*; Septuaginta, *tradisti manum tuam amico tuo*; Scholastes, *infestisti in castam manum tuam*. Hinc noster Martinus de Rota, lib. 1 *Singul.* cap. iv, sic exponit: « Delixisti manum tuam apud extraneum, » id est, jus et potestatem extraneo fecisti, ut te manu prehendat et quasi debitorem suum apud judicem vocet, ac qui spondidisti repetat. Insuper, « illaqueatus es verbis oris tui, » quia ore tuo promissisti te soluturum debitum, vel laturum crimen amici pro quo fidejussisti; et « captus es verbis oris tui, » id est sponsione tua te obligasti, et quasi captivum tradidisti te creditori vel judici, ut te capere et in carcerem conjicere possit, si deficiente debitore, debitum ejus non exsolvas. Unde Septuaginta vertunt, *liquens enim fortis tiro propria labia, et capitur verbis oris sui*.

Idem sentiat Philosophi. Celebre est illud Thaletis: « Sponde, noxa præsto est. » Unde addit Ausonius in dicto Thaletis:

*Per mille possum currere exempla, ut probem
Prædes valeoque penitudinis eos.*

Et illud Chilonis: « Sponsioni non deest jactura. » Unde Plinius, lib. vii, cap. xxxii: « Mortales, aut oraculorum societatem dedere Chiloni, tria ejus præcepta Delphis conserando aureis litteris, quæ sunt hæc: Nolle se quemque; et nihil nimium cupere; comitemque aëris alieni atque litis esse miseriam. » Chersias, apud Plutarchum in *Convivio Platoni*, refert fabulum Homeri de Atæ quæ, quod adfuerit Iovis sponsioni de natalibus Herculis, ab eo precipitata est in terram.

Symbolice, hæc aliqui adaptant Christo, qui

(1) Antea delixisti repetenda est particula *si*. Multum ante comitatis 2 utrumque membrum eam subaudiunt, ut orationis ratioque continetur, ædificet deum sequatur vers. 3: sed minus recte. Sunt qui vertunt, non pro amico tuo, pro alio spondere, sed amico tuo, alii fidem dare non male.

sed de fideiussione: hunc enim significat hebraice כרית ארוב; nisi dicas vota esse fideiussorem pro triplicis concupiscentia debito et reatu, quo anima cuiusque hominis reat et obligata tenetur: pro concupiscentia enim carnis fideiubet et spondet volum castitatis; pro concupiscentia oculorum sive avaritia spondet votum paupertatis; pro superbia vite spondet votum obedientiae. Unde R. Levi pro amicum mystice accipit concupiscentiam.

Denique Basilias in *Catena Graecorum* per amicum mystice accipit corpus, per sponsonem emendationis propositum. « Laqueus fortis, ait, est penitentiae et continentiae dilatio; qui enim nimium differt, ille iuris suis operibus quasi propriis laqueis misere tandem capitur. » Et mox: « Cave, ait, ignavis aut dissolutus sis; cave animo concideas, aut fortitudinis molestias subterfugas. Corpus quod Deo oppignorasti edoma, et ad proceptorum, que ille proposuit, observationem subinde excita. Ne fructo sis animo: amicum pro quo spondidisti exaene identidem et excita. Carcem tuam laboribus assuefacias, inquit, molestisque rebus eandem exerce; jam enim corpus exercitacionem, incitationem hoc loco appellat. » Et inferius: « Vult autem Sapiens eum qui virtutibus ex proposito incumbit, animi prosperitate valere, supraque adversariorum laqueos fortiter sese efferre, virtutum nimirum alis in altum sublatum. »

3 et 4. **FACIENDO QUOD DICO, FILI MI, ET TEMETIPSE LIBERA, QUA INCIDISTI IN MANUS PROXIMI TUI. DESCENDE, FESTINA, SUSCITA AMICUM TUUM: NE DERIDERIS SOMNEM OCVLIS TUIS, NEC DORMIENS PALPARE TUE.** — « Temetipsum libera » ab obligatione sponsionis qua te pro amici debito debitorum, pro crimine reum creditori vel iudici effecisti, ut ipse jam in te tuasque facultates, libertatem et vitam jus habeat possitque te bonis privare, carceri mancipare, imo neci tradere. « Quia venisti in manum proximi tui: » tum creditoris vel iudicis, apud quem fideiussisti. Ita Vatablus, q. d. Temesti amicus et proximus: sit creditor, in cuius manus incidisti, propter famam libera te ab obligatione: quanto magis tibi festinandum esset, si incidisses in manus alieni; tum tui amici pro quo fideiussisti: pendes enim ab ejus manu, ut, si ille fuerit, vel piger et inertijs nolit laborare, ut pro debito creditori satisfaciat, sed illud in te rejicit, tu illud prestare debeas; nam paulo ante amicum pro quo quis spondidit, vocavit proximum, creditorem vero vocavit extraneum. Sicut enim amicum fuit negligens ante sponsionem, sic post eam negligenter fiet ad solvendum debitum, confusus de tua ope et opibus. Unde Septuaginta vertunt, *quia venisti in manus malorum propter amicum tuum*; Syrus, *quia propter amicum tuum incidisti in manus inimici tui*. Quid ergo facto opus? Remedium suggerit, dicens: « Descurre, festina, suscita amicum tuum, » tum eum pro quo spondidisti, ut ille creditori satisfaciat, itaque te fideiussione tua

liberet. Unde S. Ambrosius, lib. *De Tobia*, cap. xxiii, legit: « Stimula eivem tuum quem spondidisti; » Syrus, *suscita igitur amicum cuius cause fideiussisti*; Symmachus et Theodotus, *incita eivem tuum*; tum alios amicos, ut curant debillum vel iudici exsolvi, aut ab eo remitti, aut te sponsione tua liberari. Unde hebraice est *robora* (adhortatione) vel *suscita*; alii, *multiplica amicos tuos in plurali*: hoc enim significat *רעך רעכה cum fac*, licet hoc hic ut paragogeum et superfluum accipiant Noster, Septuaginta, Aquila, Symmachus et Theodotus, qui vertunt in singulari, *suscita amicum tuum*; Pagninus, *vade, succurre fac te, et robora* (Figurina, *excite amicum tuum*; Clarus, *vade, prosterne te, etc.* Vatablus, *ah, humilia te ante eum, aut promiseris, eique quasi calculum tu praebere, ut te obligatione fideiussionis tuae liberet*; et R. Levi et Aben-Etra. Alii, *vade, calcu te*, id est quasi calcariibus stimula te, *robora amicum tuum*; Septuaginta, *esto non remissus, stimula autem amicum tuum quem spondidisti*. Pro stimula graeco est *επιπυρον*, id est *exaene et stimula*; Symmachus et Theodotus, *επιπυρον*, id est *incita, impelle*. Summa, haec omnes versiones significant sponsori omni studio et sollicitudine esse laborandum, ut se obligatione fideiussionis liberent; unde addit: « Ne derideris somnum oculis tuis; » Symmachus et Theodotus; *ne des dormitacionem oculis tuis, neque idormites palpabis tuis, q. d. Ne sis somnolentus et tardus, sed vigil et acer, ut hoc opus excutias.*

Magis vigilis et acres esse debent sponsores, sive susceptores, in Baptismo et Confirmatione, ut baptizatum et confirmatum, pro quo spondiderunt, instruant, monent et dirigunt in viam virtutis et perfectionis Christianae. Maxime autem tales esse debent Pastores, qui curam animarum susceperunt, de quibus S. Gregorius, III parte Pastor, ad mon. 3: « Quisquis, ait, ad vivendum alii in exemplum proponitur, non solum ut ipse vigilat, sed etiam ut amicum suscitet, animolectur. Et namque vigilare bene vivendo non sufficit, si non et illum cui praesent, a peccati tempore disjungit. Bene autem dicitur: Ne derideris somnum oculis tuis, nec dormitent palpabere tue. Somnum quippe oculis dare, est intentione cessante subditorum curam comminno neglegere. Palpabere vero dormitant, cum cogitationes nostrae ea qua in subtilis arguenda cognoscunt, pigredine deprimente, dissimulant. Plene enim dormire, est commissorum acta non scire, nec corrigere. Non autem dormire, sed dormire est, que quidem reprehendenda sunt cognoscere, sed tamen propter mentis tedium dignis ea increpacionibus non emendare. »

Dices: Quid ergo mihi facto opus? « Discurre, festina, suscita amicum tuum, » Plutarchus, lib. *De sera Numinis vindicta*: Eryngium, inquit, herba est, que si in capre vel capri praesentis o immittatur, grex lotus sistit. Sic, ait, si Superiores sistant, grex totus consistit; et quidquid ipsa pra-

sterint, subditi emulabuntur. Ut igitur subditi non constant, diceat Superior, festinet, succitet instigique eo verbo et exemplo ad magnos virtutum progressus.

5. **ERUERE QUASI DAMULA DE MANU, ET QUASI AVIS DE MANU ACCIPIS.** — Septuaginta, *ut salveris languens damula a laqueis, et sicut avis de manu aucupis*; Syrus, *ut libereris velut dama a ruitibus, et velut avis a laqueo*. Dama sunt capreae, capreoli sunt sapren sylvestres, qua, quia timidae, cavent sibi a venatoribus et laqueis, et quia veloces, celerrime aufugiunt, de quibus Martialis, lib. XIII:

Deinde timidor sper, defendunt cornua cervam,
Inbellas damae quid nisi praeda saturos?

Sensus ergo est, q. d. Sicut damula timida et suspecta celerrime effugit eripitque se e manu venatoris cum capere conantibus, ac sicut avis volata liberat se ab insidiis aucupis: ita et tu satage, ut illico e manu et iure creditoris te liberes, ne te tuaque capiat et in manum tuam transcribat. Unde Figurina, *elabere velut caprea e manu, et ut aucupula e manu aucupis*. Parva enim aves timidores sunt, ideoque viso aucupe statim evolant. Rursus, capreae cum timore acerriam sunt visus; unde graeco vocantur *δρακεις* a *δρακω*, id est videndo: timo enim venatores et canes vident, statimque fuga se proripiunt.

6. **VADE AT FORMICAM, QUIDEM, ET CONSIDERA VIAS EJE, ET DISCE SAPIENTIAM.** — Syrus, *dice hanc non habere messem*; Septuaginta, *amutare vias ejus, et esto illa sapientior*; Chaldaeus, *similis esto formicae, etc.*; Syrus, *assimilari formicae et considera vias ejus*; Arabicus, *in hoc potius, vade ad formicam, et cum perreperis eam, assimilare vias illius.*

7. **QUE, CUM NOS HABEAT BUCEM, NEC PRACEPTORUM, NEC PRINCIPIUM.** — Chaldaeus, *que non habet messem, nec ducem, neque dominatorem*; Septuaginta, *nam cum non sit et agellus, nec habeat qui cogat* (Aquila et Theodotus, *qui extorquet*; Chaldaeus, *cum a quo cogatur, nec sub domino est*; Syrus, *et dice quod non habeat messem, et non habet supra se dominatorem, neque qui incurret eam, ut sibi subiciat* (1).

8. **PARAT IN ESTATE CIREM SIBI, ET CONGREGAT IN MESSE QUON COMBAT.** — Septuaginta, *parat in messe alimentum* (Hebraice, *panem*), *et multum in messe facit accurationum*; Scholiastes, *coarctat in messe escas suas*; Symmachus, *necessaria sui*; Vatablus, *in messe alimentum suum coarctat*; Syrus, *in herbarum colligit*; Chaldaeus, *coarctat*. Huc facit pro-

(1) « Hoc in formica est maxime mirabile, quod, quam molans imperio subit, tamen vivat tam polito, quasi moderatum haberet, qui singula prescriberet. Neque Philoanum (Aristotelem) id fugit, qui *Historia animal.* lib. I, cap. 1, postquam gruem, apes et formicam inter politica animalia recensuit, horum alia observat vivere *in τρυφω*, sub duce, gruem sollicit et apes, alia vero *in θυρω*, sine duce, tempore formicam. » Dochartus *Historiae*, lib. I.

verbum Arabum *Cent. 4*, num. 30: « Esto in diebus aestatis formica, » id est labora et congrega fruges in aestate, quibus vivas in hieme; operare in juventute, ut lucraris ea quibus vivas in senectute; collige merita in terra, qua te alant et benevolent in coelo.

A fideiussione temeraria cavenda, ne per eam familia et res familiaris pantantur, congrue transit ad fugam inertiae, et studium laboris ac diligentiae, ut per illa quisque sibi et suae familiae de victu, vestitu rebusque necessariis provideat. Addeat vero stimulum aptissimum, nimirum formica, que adeo est provida, operosa et laboriosa, ut studio a Deo creata videatur ad hoc, ut hominibus praebet exemplum providentiae, laboris et diligentiae, de qua protinde Horatius, libro I, *Satyr. 1*:

Parva nam exemplo est magni formicae laboris,
Ore trahit quovisquoque potius, atque alidit operos (3).

Porro providentia, solertia et diligentia formicarum multumoda est, multasque habet partes, et actus nobis imitandos. Primo enim formica faciendum frumentationem providet sibi cibum in aestate, ut eodem vivat in hieme. Ita S. Basilus, hom. 9 *Hexameron*: « Non tute, ait, eandem, o homo, diligentiam adhibebis? non hoc tempore praesenti fruges tibi recondes formicae exemplo? formica temporis hiberni pabulum aestate sordulo sibi condidit, et non, quod hiemis incommoda nondum adsit, otiosa tempore tradidit: sed necessarii quodam intento studio legenti semina tantisper incumbit, dum sufficientis alimentum in cellulis sibi recondat. Neque id incuria facit, sed sapienti quodam providentia, ut quam plurimum tempore pabulum sibi persistere conservarique possit. Secat enim unguiculis fructus medios, arrososque condit, ne rursus in fruges exeant e terra, atque inutiles inde sibi ad alimentum fiant. Cum senserit eos madefectos imbre, profert atque excucit. Nec omni tempore id agit, sed cum praesensit aerem serenum in statione teneri, serenumque eorum. Etenim nunquam ex nubibus inebrem deluxisse conspexerit, quanto tempore a formicis expositum est frumentum. »

Secundo, formica frumentum desert in sua aula, quasi in cellas et apothecas, illic recondit et asservat. Unde formica dicitur quasi fereus, vel forans micas, id est perforans, aut leidorus et Aldeovanulus, lib. V *De Insectis*, in *Formica*. Idem nobis faciendum, nimirum labore juvenitatis paranda sunt alimenta senectutis, ac sudore temporis praemia aeternitatis. Ita Cyrillus Hierosolym-

(2) Et Virgilius, *Aeneid.* IV, 402 seqq.

Ac veluti inopem formicae terris aerearum
Cum popalium hyemis memora, testuque recondit
Ita agrum campo agrata, quodcumque per barbas
Convocat calli areato: pars gratia trahunt
Quibus frumenta baromet; pars acervis exigit,
Castigantque moras; opere omnis semita formica.

tantus. *Catech. 6:* « Videns, ait, formicam in aestate sibi thesaurizante cibos imitare, et thesauriza sibi ipsi fructus honorum operum in futura saecula. » Porro Angelus Caninus in *Hellenismo*: « A graeco *μύρμηξ*, inquit, dicitur formica; n. enim auilator in littera *b*, *b* vero in *f*. Sic ex *serex* fit somnus pro *soporus*; ex Hebraeo *lucar* et Punico *duccara*, fit vacca. *Ex His*: fit vita. Jam a *μύρμηξ* est proverbium: « Bonorum *μυρμηξία*, » sive formicaria, significat summam opulentiam: hanc enim laborando parant formice. Myrmecia etiam sunt gymnasia, in quibus discipulorum frequentia sapientie dant operam.

Tertio, formica grana incidit, et arrodit oculos seminis exdens, ait R. Levi, ne germinet et potissimum. Unde hebraice vocatur *מריצה נמלה*, id est incidens, circumcidens, a *מריצה* mol, id est circumcidit. Ita et nos bona opera circumcidenda debemus a vanitate, ne in vanam gloriam erumpant et corrumpantur.

Quarto, formica grana meliora seligit: ita et tu, o Christiane, meliorum virtutum, quales sunt caritas et humilitas, actus excresce. Illic Cicero, *De Natura deorum* lib. III: « In formica, ait, non modo sensum, verum etiam mentem, rationem atque memoriam esse sentimus. » Pythagoricum quoque formice dabant mentem et rationem.

Quinto, formica presentit serenitatem, tumque grana aeri exponit, et pluviam, tumque grana in antro recondit. Ita et fidelis in pace publice suam doctrinam actusque virtutum exponit, in tentatione vero et persecutione eisdem abscondit. Audi B. Petrum Damianum, lib. II, *epist. 18 ad Cardia*: « Quis, quæso, ait, formicam ad hoc triturandi genus insultit, ut segetum grana discernat, et ignobilia respiciens elegantiora frugum generis eligat? Aceruum quippe segetum diligentem explorat, et hordeum quidem tanquam fumentorum pabula, quasi fastidians aspernatur: ubi vero triticum reperit granum libenter amplectitur. Hæc enim ventura serenitatis tempus quibusdam desprehendit indicis, et cum cellaria sua aërio cerant humore madescere, propriis humeris repositas victi suo fruges exportat, et dampna domestica precaveans torrentibus eas radiis solis exsiccat, et tanquam non sufficit, eadem ore proprio grana prociudit, ne videlicet per hiemalis inclementiam imbris iterum turgent, et negala spe victus in herbas erumpant. »

Sexto, Plinius, lib. XXX, cap. XI: « Formice, ait, ut apes communicant labores; sed apes utiles faciunt cibos, hæc condant, et si quis comparat cura corporibus carum, fateatur multa portione vires esse majores: gerunt ea morsu; iniora aversa postremis pedibus moluntur humeris obnixæ. Est his republice ratio, memoria, cura. Semina arrosa condunt, ne rursus in fruges exeant et terra, majora ad introitum dividunt, madefacta imbre proferunt atque sicant. Operantur et nocte plena lana, eodem interituro

cessant. Jam in opere qui labor, que sedulitas? »

Quocirca formice in commune assidue et fervide laborantes representant agmina Religiosorum in commune ferventium et desiderantium. Unde hoc formicarum studioso laborantium intuitu compunctus et permosus fuit S. Malebus, ut profugus cum vite periculo ad monasterium rediret. Anxi enim in Vita quam serpsit S. Hieronymus: « Aspicio, ait, formicarum ægrem angustis calle fervere, ferre majora semina torpente oris trahant; alie egerebant humum de foveis, et agrarum meatus aggeribus excludabant. Ille ventura hiemis memores, ne madefacta humus in herbas borrea verteret, illata semina præcedebant; hæc luctu fenebri corpora defuncta deportabant: quodque magis mirum est, in tanto angine egrediens non obstat intranti; qui potius, si quam vidissent sub fovee et onere concidisse, suppositis humeris adjuvant. Quid multa? p. lechum nihil spectaculum dies illa præbuit: unde recordatus Salomonis ad formicarum solertiam nos mittentis, et pigras mentes tali exemplo suscitantis, cepti tadere captivitas et monasterii cellulas querere, ne formicarum illarum similitudinem desiderare, ubi laboratur in medium; cumque nihil cuiusquam proprium sit, omnino omnia sunt, » etc.

Porro tantæ solertie causa est, quod formica temperamento sit sicca; mens autem sicca est sapientissima. Rursum, quod loco sanguinis habet humorem tenuiorem; sapientiora enim sunt animalia, que habent sanguinem tenuem et mundum, probeque temperatum. Hanc causam dat Aristoteles, lib. II *De Part. animal.* cap. IV.

Septimo, formica quod viribus nequit, hoc consilio et continuatione perficit. Unde assidue laborando excavat semitas, saxa et rupes; eadem enim semita, eaque regia et secuta semper incedit. Ita et tu, o Philothee, regia patrum via ingreditor: noli novos novantium calles dubios et periculosos ingredi; certoque tibi persuasit nihil esse tam difficile, quod non continuato labore per Dei gratiam evinces. Audi Aristotelem, lib. IX *Histor. animal.* cap. XXXVII: « Insectorum officiosissimum præ cæteris omnibus animalibus genus formicarum et apum est, etc. Eadem semita semper ambulat, et cibaria recondunt, et cellas promptuaris faciunt; nec interdu solum, sed etiam noctibus plena luna laborem exerceat. » Præclarus S. Ambrosius, lib. VI *Hexam.* cap. IV: « Est, ait, in natura quadrupedum, quod imitari nos sermo adhortatur propheticus, quo exemplo cavemus desidia, exiguitate vel infirmitate corporis a virtutis studio non reflectamur, neque revocemur ab ullius quemdam colloquio atque percontatio? Silencio tunc arum attritos videmus. Sepeliuntur inter se videntium solæ, præter hominem. » Oculis nobis sit ratio et consideratio, ut nihil sine ratione et consilio inquam agamus; ita nunquam facti nos possit. Quin et cum S. Job

nam, o piger, et amuluro vias ejus, et esto illa sapientior. Ita enim nullam culturam possidet, neque eum, qui se cogat, habens, neque sub domino existens, quemadmodum preparat escam, que de tuis laboribus sibi messem recondit: et cum tu plerumque egeas, illa non indiget. » Et inferius: « Nigro convecatur agmine præda per campos; servant semita comitatu viandum, et que comprehendit angusto ore non possunt, humeris grandia frumenta trudentur. Spectat hæc dominus messis, et erubescit tam parca pie industrie negare compendia. »

Octavo, Plinius, lib. XXXVII, cap. X, et lib. XI, cap. XXXI: « Formicæ grandes in India ervere aurum ex arena. Aditque: « Erutum hoc ab eis tempore hiberno Indi furantur æstivo ardore, conditis propter valentiam in cuculicos formicæ, que tamen odore sapientie provolant, crebroque laquerant, quamvis præ velocibus camelis facientes. Tanta pernicitas feritasque est cum amore auri. » Solinus aliud addit pene miraculum, dum formicis istis pedes tribuit leoninus: « Formicæ, inquit, ibi ad formam canis maximi arenas aureas pedibus erunt, quos leoninus habent, quas cudiunt ne quis auferat, captantesque ad necem prosequuntur. » Elianus, lib. III, cap. IV, easdem formicas auri castodes nuncupat. Sic labore et studio philonorum, quasi formicarum rationalium, eruit aurum sapientie et charitatis, qui tantum quisque sibi accumulât, quantum in erudendo laborat. Hinc in Isthmo Soli immolabatur formica: quia sicut sol omnia quotidie terrarum opera visitatione collustrat, ita pari diligentia formica omnia deprehendit, que quisquam accuratissime occultaverit. Formice ergo laborando immensas corrogant opes; unde proverbium: « *Αγρία μυρμηξία*, id est bonorum *μυρμηξία*, pro thesauris maximis; *μύρμηξ* enim est formica. »

Nona, licet Cardanus, lib. IX *De Subtil.*, scribat formicas carere oculis, ac pro eis ut cornibus ad presentandam viam; tamen Alberus Magnus et ex eo Ulysses Aldrovandus, lib. V *De Insectis*, asserunt contrarium; nec enim possent tanta industria et opera peragere sine oculis. Formicæ ergo geminos habent oculos, qui corpus regunt, et iter dirigunt. Si que oculis orbetur, hæc formicam oculis pollebent fortissime amplectitur, nec dimittit nisi domum reducta: magnus enim inter eas est amor mutus, pax, concordia, auxilium. Unde Plinius, lib. XI, cap. XXX: « Et quoniam, inquit, ex diverso convehunt altera alterius ignara, certi dies ad recognitionem mutuam mundinis dantur. Que tunc earum concursatio? quam diligens cum obvis quemdam colloquio atque percontatio? Silencio tunc arum attritos videmus. Sepeliuntur inter se videntium solæ, præter hominem. » Oculis nobis sit ratio et consideratio, ut nihil sine ratione et consilio inquam agamus; ita nunquam facti nos possit. Quin et cum S. Job

oculis simus cæco, pes claudendo, et inopes consilio dirigamur et adjuvemur.

Decimo, formice, quamvis vivat in grege, non tamen habent regem, duces vel præceptorem. Rursum licet duce careant, tamen sibi mutuo benevole obsecundant et obtemperant. Domum siva civitatem simul construnt, quam habitaculis variis distinctam plantarum legunt particulis. Unde Aristoteles, lib. I *Histor. animal.* cap. I: « Civitas, inquit, generis est homo, apis, vespa, formica, græ; quarum alie sub duce imperant, ut græ et apes: alie nulli subditæ imperio sunt, ut formica. Habent tamen formice suos duces, » non veros duces. Ita Elianus, lib. II, cap. XXV: « Seniores, inquit, formicæ constituunt exploratores, que ipsis præsent, et adducunt in meliora pabula; non duces quorum imperio subdantur. » Hæc civitas et socialia vite communis officia imitentur quomque in eadem republica, civitate, monasterio, domo, vitam agunt. Audi Bedam hie: « Si tantillum, inquit, animal princeps carens, et rationis expertus, natura duce sibi provida in posterum, multo magis tu ad insinam Dei conditus, ad videndam ejus gloriam vocatus, doctorum magisterio adjuvus ipsum conditorem habens duces, debes in presentem bonorum operum fructus congregare, quibus in æternum vivas in futuro. Hæc etenim vita in eo messi comparatur et æstati, quod nunc inter ardores tentationum tempus est colligendi futurorum merita præmiiorum. Ad dies iudicii hiemis similis rigoribus, quia tunc nimirum nulla relinquatur facultas pro vite laborandi, sed tantum cogitur quisque de horreo prisore actionis, quod recondidit, profere. »

Undecimo, formice res laidas, ut origanum, sulphur, cornu adustum alio odorant, ut, si eorum fumus aut cineres super earum domos spargantur, ex his alio emigrant. Ita fidelis non tantum res fœdas, sed et fœdam famam; puta infamiam et malum nomen, devitet.

Duodecimo, formice omnes circa ventrem stricte, et quasi tincte sunt, in senio more avium assumptis alis volant. Nam, ut ait Cardanus loco citato, et ex eo Aldrovandus, consolaturn illorum imbecillitatem natura volatu addito: sed ab editis aliis parum supervivunt. Ita philonum ventrem stringat per temperantiam et abstinentiam, ac senescens vacationem a negotiis sibi indicat, oliumque quietis et contemplationis sectetur, quo se ad evolandum in cœlum comparat.

Decimo tertio, philomela formicæ et earum ova avidè quarunt et comedunt, quia ex his convalescent agrote, et sonore effluuntur. Ita virginæ quarunt prudentiam et operationem instar formicarum, quibus a morbo aecidie curantur, et sonore ad laudandum tum Deum, tum laborem et industriam effluuntur. Unde in cœlo cantabunt canticum novum, *Apost. XIII.*

Decimo quarto, myrmiceleon: sive formicale cibum formicarum rapit, comedique in hiem

quæ in hoc improvidis sibi de cibo non providit. Ita otiosi et hypochriti insidiantur opibus laborantium et strenuorum, eosque per vim vel fraudem diripiunt. Unde S. Chrysostomus in *Psal. XLVII*: « Sapiens, inquit, ostendit vel formicis esse deterorem virum pigrum et desidem, et otio languentem, eum illuc mittit, ut discat esse laboriosus et industrius: Vade, dicens, ad formicam, o piger, et imitare vias ejus. » Rursus myrmicoleon est demon, qui virtutes et virtute præditos devorare satagit: si eum timeas, sæviet ut leo, si contempnas, timidior et infirmior erit formica. Ita S. Gregorius explicans illud *Job. xv. 11*: « Tigris perit eo quod non habere prædam; » ubi Septuaginta et ex his S. Gregorius pro *Tigris* legit *myrmicoleon*, id est, formicarius leo. Sic de Modesto Valentis Imperatoris prefecto comante S. Basilium pertrahere ad arianismum, canit *Cyrus Theodorus*: « Modeste, Basilio Magno subes. Formica sane es, rugias licet ut leo. »

Decimo quinto, formicis proprium est, quod in majori sua ætate virtute crescant. Auctor *De Naturæ rerum*, lib. I de *Temp.*, cap. IX, et ex eo Aldrovandus, asserti solum formicam inter animalia senio fortificari et crescere. Ita sapientes et sancti eunt de virtute in virtutem, adeoque in senio maxime sapiunt.

Decimo sexto, formicæ arte multiplices onera reddendi faciliora portatu, quia illa dividunt et in plures partitur, aut plures eidem oneri succollant, aut illud inflectunt atque componunt, illudque nunc pedibus, nunc ore gerunt, aut protrudunt. Sic sapientes omnia, licet difficilia, facilia efficiunt consilio et solertia, præsertim cum alios rei peritos socios operi adhibent.

Decimo septimo, formicæ hieme quiescunt, et cibo fruantur æstate collecto. « Sic unusquisque Christianus in rerum tranquillitate, quam significat æstas, colligat verbum Dei, ut in adversitate et tribulationibus, que hiemis nomine notantur, habeat unde spiritaliter vivat, » ait S. Augustinus, lib. *Contra Adversar.* cap. XXIV.

Decimo octavo, formicæ a vino cavent, quia si illud gustent, subito inebriantur: ita sapientes cavent a vino, in quo est luxuria, que mentem homini eripit facilique amittent.

Decimo nono, formicæ sunt prenuntie mortis; ita eandem prenuntiare mortem, teste Plutarcho in ejus *Vita*, et Neroni: cum enim in somniasse se pennatarum formicarum multitudine oppleri, concitata in se multitudine, mortem paulo post sibi concepit, teste Suetonio in *Nerone*. Causam dat Aldrovandus de Formicæ, inquit, esse mortis indicium asserunt, quod terræ filice sint, et in subterraneis caveis habitent, quo identidem mortuorum cadavera inferuntur. Ita sapiens semper prospicit imminentem mortem, sibi que quotidie dicit: « Omne enim crede diem tibi diluxisse supremum. » Hinc Plato « Philosophia (Ethica), ait, non est aliud quam meditatio mortis. » Hinc et Ægyptiis

formicæ erant hieroglyphicum trium illustrium doctorum. Per eam enim primo, denotabant diligentissimam investigationem rerum que ad usum vite facerent; secundo, providentiam laborum; tertio, indefessam laboris perseverantiam. Affirmabat Pythagoras laborem omnem, licet gravem, si patientiam a primordiis vite et nos dedamus, sui formicæ facit, dulcem et facilem fieri toleratu: unde ipse suis aliud non inculcabat quam ut otium, utpote omnium malorum causam. It gerent, et laborem indefessum quasi omnis viri alis et boni parcatum, amplecterentur.

Exstat apologus Aphthonii sophiste, qui talis est: Cæcæ olim æstate assiduis cantibus indugabant; formicæ vero hiemis memores laboribus fractibusque colligendis operam dabunt. Verum cum hiemæ adventisset, formicæ alis, que collegerant, pasebantur: cæcæ autem delectato illa et canendi voluptas eo indigentis miseriam perdidit, ut esurirent omnes et fame conficerentur. Sic juvenis laborem fugitans male habet in senectute. Legitur hic idem apologus inter fabulas *Gabriæ Græci*, et sic latine redditur:

Petebat a formica cicada cibum:
Sed formica ait: Quid æstate factabas
Quod æstate æstate careret, dixi:
Hæcne salta, inquit, æco ana cibum.

Vigesimo, formicis laboris et agilitatis stimulus est billis. Nam et « formicis sua billis inest, » qua eos, qui intra illarum ingreditur, turmatim invadunt, mordent et sæpe enecant. Ita hominibus natura dedit bilem, quasi cotem virtutis: illa ergo ut cote, non vindicta, sed virtutis, utantur. Irascere ergo tunc pusillanimitati et aecidia, si vis fieri magnanimus. Irascere tunc gula, illicque caput amputa, ut fias sobrius. Irascere tunc ira, et cum Nazianzeno, *Jambico 21*, adversus iram dicto: « Irascor ira, demoni intus condito. »

Vigesimo primo, formicæ rectas sequuntur semitas: quarunt enim viarum compendia; sed tamen viam suam obliquant discursu implicito. Ita sapiens rectum virtutis iter æspicit rectaque ad perfectionem viam, quam est crux, optinetque mulla pati pro Christo; sed tamen odia et persecutiones obliquando deviat.

Denique fabulati sunt veteres, Myrmidones (populi nomen est in Græcia) prognatos esse ex myrmecibus, id est formicis, vel ex Jove in formicam transmutato, uti refert et ridet *Clemens Alexandrinus, Advers. ad Gentes*, pag. 11, sive *fol. 6*. Verum auctus Ovidius, et ex eo Aldrovandus, censet Myrmidones ita vocatos, quod formicarum labor seduli essent, et indefessi in tolerando labore.

Myrmidonesque voco, nec origine nimis frasto.
Corpora vincit, mores quoque alis gerunt.
Nunc quoque habeat: parum genus est patientis laborum.
Quæsitique tenax, et quod quaerita retinet.

Myrmidones ergo sint Religiosi, Sacerdotesque om-

nesque fideles in studio virtutum et honorum operum, ac præsertim in zelo animarum: quocirca instar formicarum non spectat præterita vel præsentia, sed futura, ut eorum habeant providentiam, sibi que de amonia prospiciant. Plura de formicis vide apud *Lyssanem Aldrovandum*, lib. V *De Insectis*, in *Formicæ*; *Pierium*, *Hieroglyph.* 8. Scripsit et in hæc Salomonis sententiam librum, cui titulus *Formicarum*, Joannes Nider, S. Theologie Doctor ex ordine S. Domini, tempore Concilii Constantiensis, in quo ex Aristotele, Plinio, Eliano, Alberto Magno et aliis sexaginta duas conditiones et dotes formicarum recenset, easque mystice et pie adaptat fidelibus, ut ex his discant sapientiam, vitamque honeste et sancte insituant.

Mystice noster Alvarez de Paz, lib. I *De Ezstant.* *otior*, part. 2: Formica, inquit, hominem providum et in negotiis gerendis strenuum Ægyptiis significat. Et apud Hieronymum, aut Bedam potius in *Proe.* diligentem operarium significat, qui in præsentis vite velut in æstate fructus justitiæ, quos in æternum recipiat, sibi recondit. Juxta quam interpretationem formica duce, præceptore ac principe evens virum mili sæcularem indicat (et ego aliquos tales vidi), qui sine directione spiritualis magistri, et sine magnis adjumentis quibus nos in vita Religiosa perfruiamur, vitam spirituales conversationis arripuit. Hæc quia solerter vidis existipandis et virtutibus inserendis intendit, cito proficit, et non semet viros Religiosos excedit. Si inujusmodi hominem apud te habes, et forte habes, et te tanquam magister rationem procedendi præseribis, illius vitam attente considera, et videbis quam acriter tuam sagientiam reprehendat. Ipse quidem in corde suo omnium se minimum reputat, ore tibi omnia sua interiora pandit, et te velut præceptorem interrogat, signis ex corde profectis tibi vitam Religiosam, rofidenti se submittit. At vita ejus clamant, et te acriter inrepat, et dicit: « Ueruequo, piger, dormies? quando consurges de somno tuot Paululum dormies, paululum dormitabis, paululum conseres manus, ut dormias; et veniet tibi quasi viator egestas, et pauperies quasi vir armatus. »

Post hæc verbum de formicæ, adjungitur similis de apibus apud Septuaginta in editione Romana, æstusque hic: « Aut vade ad apem, et discas quomodo operari adest: operationem quoque, quam venerabilem facit (Scholastes, *apem*), id est mercedem, ut legit S. Ambrosius, lib. V *Hæmæmer*, cap. XX) cujus labores reges et idiole, » id est privati, « ad sustentationem afferunt. Appetibilibus autem omnibus est et clara: etiam cum sit robore infirma, sapientiam honorans erecta est. » S. Hieronymus, in cap. in *Esch.*, legit: « Vade ad apem, discas quomodo operatrix sit, et opus suum castum faciat; cujus laboribus reges et imperiti pro salute abundantur, » id est utuntur. S. Ambrosius loco jam citato legit, apus labores reges et mædiores ad salutem nominat. Noster Bellupus in

Catechi Græcor. clare verit, aut vade ad apem et discas quomodo sit, quomodo administrandum opus conficiat. Cujus quidem labores tam reges, tum privati quique ad sanitatem deprorunt. Et quomvis viribus invidiata atque imbecilla est, quod omnes tamen in chyla opprimere grata habetur: utpote ad sapientiam commendandam et sapientiam in lucem adducendam.

Et Latinis eundem verum clarum S. Ambrosius et Hieronymus locis jam citatis, ac S. Paulinus epist. 21 ad *Amundum*. Commode enim formicæ amœdicitur apus, quia utraque laboriosa; sed formica sibi tollit, apus sibi et aliis laborat. Unde docet homines facere elemosynam et beneficentiam, uti docent S. Ambrosius et S. Basilus jam citati. Igitur pro quomodo operatrix est, græce est, *et* *apem* est, quod alio vertunt, quam operatrix est; S. Basilus, quomodo sapientia operatrix est; alii, quam argumentosa est. Unde illud in Officio Eccl. S. Cæciliæ: « Cæcilia tibi, hominis, quasi apus argumentosa, » id est gnava, industria, sedula, « deservit. »

Pro operatorem quoque venerabilem facit, Græce est *apem*, id est gravem, castam, pudicam, innocentem, splendidam, religiosam, augustam, seriâ, colendam, reverendam, venerandam, quia apus sunt castæ et virgines, nesciuntque concubitum, et tamen maximum examen filiorum producant; et quia ex rore celesti conficiunt mel et ceram, ex qua fiunt cereæ, quod accendimus in honorum Dei et Sanctorum. « Hæc, ait S. Ambrosius, lib. I *De Virginitate*, quæ apibus comparatur; sic laboriosa, sic pudica, sic contenta. Rore pascitur apus, nescit concubitum, mella componit; unde representat. Virginitatem parientem Christum, castitatis fontem. » Est enim apus animal mundissimum, » ait Aristoteles, libro IX *Histor. anim.* cap. xv. Unde Columella, libro IX, cap. 1: « Maxime cavendum est, inquit, curatori qui apes intrat, ut pridie castus sit a rebus veneris. » Et *Ellianus*, lib. V, cap. 11: « A complexu venero recentem agnoscent, atque illum sicut hostem insequantur. »

Pro clara, alii vertunt, illustris; alii, gloriosa, Pro etiam cum sit robore infirma, sapientiam honorans erecta est, S. Ambrosius legit, itaque, cum ipse sit infirma robore, valida est vigore sapientia et amore virtutis. S. Chrysostomus, homil. 2 in *Isaiam*: « Est quædam, ait, apus super apes; et quomodo inter apes rex quidam est, qui nominatur esse rex: sic princeps apum dominus meus est Jesus Christus, ad quem mittit me spiritus, ut comedam mel: bonum est enim, et fervens ejus, ut indolentur fauces meæ. Et forte subtiliores littere favi erant, mel vero est qui in his est intellectus. Atque licet sit imbecilla viribus, ut quæ sapientiam honorari, procreta est. »

Igitur Septuaginta proponunt hæc exemptionem et stimulum laboris, apem: apus enim assidua est in opere, nec patitur quampiam oliari; unde inertes fauces expellit, juxta illud: « Ignivum, fauces,

pecus a prosepibus arceat. » Bursum modus operandi apum est mirabilis : operantur enim in communi, nunquam habent regem et rempublicam quasi monarchiam. Unde representant Regiosos, eorumque monasteria, ait S. Aldhelmus, lib. II *De Laudibus virginis*. cap. II. Quocirca Plutarchus civibus datus exemplum vite civile, apes : « Alie, inquit, ceras struere, alie mel coquere, alie favos polire, alie flores libare, alie denique æquare ab initio discunt. » Quid mirabilius, quam adere favos apum tanta proportione et pulchritudine in sexangulas formas compositas, in hisque cellis, in quibus mel et ceram condant, tam affabre concinnatas? quid mirabilius, quam videre apes singulas tanto ordine laborare, quasi partitis inter se ex condito operis, examina nova procurare, fovere, animare, educere? Quocirca hæc admirare Virgilius in *Georg.* lib. IV, ait :

Eres apibus pecten dixisse mentis, et hæc
Æthereo ducere.

Quin et Aristoteles, lib. III *De Gener. animal.* cap. x : « Nil, inquit, habent (cerabones) divinitatis, ut habent apes. »

Porro opes apis, puta mel, usurpant ad sanitatem docent medici. Mel enim sobrie sumptum salubre est, conditque cibos omnes, quin et a corruptione corpora præservat, etc. Unde Plinius, lib. XI, cap. xv : « Solls radis, inquit, medicamenta, non mella, giunguntur, oculis, ulceribus internisque visceribus dona celestia, » q. d. Mella non tam sunt mella quam medicamenta et dona celestia. Igitur in apibus hæc præ cæteris nobis admiranda et imitanda a Deo proponuntur.

Apibus omnibus communis est labor; nullus, cum per cælum licerit, otio perit dies.

Communis est omnium cibus; neque enim separatim vescuntur, ne inæqualitas operis et cibi fiat, et temporis.

Pax inter eas præcipua.

Apes, que aculeum perdunt, mella de cætero facere non possunt.

Sunt et inter apes diversa officia. Alie strunt, alie polunt, alie suggerunt, alie distribuunt ex eo quod allatum est. Videres omnes certare de monere. Videres alias invigilare querende annonæ. Videres de castris alias esse sollicitas, ea que custodire. In apibus totius virtutis insignie reperies, et que in aliis animalibus sigillatim sparse videntur, in istis natura mater propensiori beneficio congregavit. Quibus est adolescentia ad opera exant, seniores intus operantur. Integritas est cunctis apibus corporis virginialis, et lætæ maximum florum examen emittunt. Non solum ab odoriferis, quibus delectantur, sed etiam a foetidis mel sugunt. Mira munditia in eis. Pariter aggregatæ suaviter cantant. Habent privatim consilia. Tempora prænoscent: prævident enim imbres ventosque, et nunc se continent telis. Si dies futurus e i mitis, provolant univ. rse. Hila-

ritate et nitore sanitas apum æstimatur. Vita apum longissima septennis: nunquam autem ultra decem annos perdurant. Hieme latent, et tunc vescuntur melle, quod æstate conregant. Vespere persequuntur apes et impungunt. Juniores disciplina quadam matribus subdite sunt, non agunt quidquam sine majorum imperio. Denique, ut ait Virgilius :

Ingentes animos Augusto in corpore versat.

Quocirca S. Hieronymus, epist. ad Rusticum monachum, et habetur *De consecrat.* dist. 3, can. 32 : « Nunquam non factio, inquit, aliquid operis, ut semper te diabolo invenit occupatum, etc.; vel scellam tæxæ junco, vel canistrum piecæ viminibus, sarriatum humus, areolæ æquo limite dividantur, etc. Apum fabricare alvearia, ad quas te mittunt Salomonis Proverbia, et monasteriorum ordinem, ac regiam disciplinam in parvis disse corporibus. » Plura de apibus vide apud Aristotelem, Plinium, Eliam, Althovandum, ac apud Thomam Cantipratensem qui *Apertum*, sicut Joannes Nider *Formicarium*, conscripsit, puta libros duos apum, in quibus octoginta duas apum proprietates dolesque recenset, quas ingeniose et pie fidelibus et Religiosis adaptat.

Mystice, Didymus in *Catena Græcor.* : « Versandum, ait, nobis est in S. Scriptura ut apes in campis floridis, ut ex illis opportuna libantes, mella, id est sapientie, favos nobis conficiamus, eos denique dextre in mentis alveari recodamus. »

Alius ibidem per apem accipit S. Ecclesiam, que apum labores et studia imitatur. Unde laudat doctrinæ, Sacramentorum et exemplorum mensam familie sue proponit, ut ex ea saginam fideles matrem suam imitentur, sicutque strenui et assidui in opere virtutum.

Lenique S. Chrysostomus ibidem : « Apis, ait, diligens et operosa erat Paulus, utpote a legis floribus, ejusdem umbris et typis prædulces mella favos colligans, sapienterque studium præ cæteris omnibus in honore habens. Cujus quidem mellis dulcedine et reges et idiotæ, hoc est, illi qui in Israel, et illi rursus qui ex Gentibus conversi erant, ad sanitatem sui sunt. Idem ille hoc viribus parum firmus esset, ut ipse fatetur, in Christo tamen robustus erat. Ergo, inquit, in infirmitate et tremore, sed omnia possum in eo qui me confortat. »

Porro S. Ephrem, serm. ascetico ad Fratres formicam cum ope combinat, indeque hoc effi proverbium : « Post formicam apis, » hoc est, post laborem requies, post amaritudinem dulcedo, post tribulationem consolatio, post certamina coronæ et gloria. « Acerbilitatem laboris, inquit, dulcedo quietis excipit, et asperitatem vite gaudium. » Additque, sicut Salomon nos jubet imitari formicam et apem, sic Christus serpentem et colubem, dicens : « Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbe. » Ferpens enim, in-

quit, analogus est formice, columba apum. Unde subdit : « Nisi oculo habili fuerimus sicut serpentes, non reddemur amabiles quasi columbe. Nisi viles et humiles existiterimus instar formicæ, non erimus industii ut apes. »

9. Usquequo, bona, bonitas? QUANDO CONSTRAGES ET SOMNO VIT? — Pro dormitis hebraice est *javobis* : solent enim dormituri jaceræ. Pro constrages Septuaginta vertunt, *excubiteris*. Est avis increpato accidit et videretur, quos paulo ante extimulavit exemplo formice et apis. Per somnum intelligit inertiam et pigritiam, item somnum proprie dictum : solet enim inertes et pigri esse somnolenti, et noctes diesque dormire, q. d. Usquequo inertis, otio et somno indulges, o ignave? Usquequo stertis, et Endymionis somnum dormis, ut non tam vivere quam Ithargo laborare et mori videaris? quomodo soporem hunc, qui est viva mors, animo excuties? Experiscere tandem; sit somno mortique datum : evigila, age, matige, vive, laborem cum abiecitæ capesse.

10. PAUCILLES DORMIES, PAUCILLES LONMITABIS, PAUCILLES CONSERE MANUS, ET DORMELS. — Hebraice parum somnorum, parum dormitationum, parum convalescentiarum monum ad dormiendum (1). Hebraice *lavobis* (tenetis) significat dormitationes, id est propositiones in somnum, cum homo dormituri et inquit adire et dormire, q. d. Dicis mihi, o piger : Sinas, queso, o ergodiocla, operumque exactor, me parum dormire; aut, si hoc nolis, saltem dormitare : ego enim dormituro. Cui respondet, non tantum ex profundo longoque somno, sed etiam ex crebra hæc dormitatione, cui assuevit, excutiam egestatem. « Et venit, inquit, tibi quasi viator egestas, » etc. Septuaginta, *paucilum quidam dormis, paucilum autem sedes, parum autem dormitas, paucilum autem amplectaris manibus postora*. Desides enim nunc facere dormituri, non sedent otiosi, et otiosilabot fabrici inertes manum inertis applicant pectori. Unde Syrus vertit, *pona manus super pectus tuum*.

11. ET VESTIT TIRI QUASI VIATOR, EGRESTAS, ET PATRIBUS QUESTI SUI EGRESTAS. — Hebraice *trios in tibi per, id est vii* (hæret) amatus in Synmachus, *triosolonia, tanquam est vestis; Syrus, sicut vir vestitus; Septuaginta, deinde supervenit tibi tanquam mulier vestis pauperis, et vestis tanquam bonus cæcor*.

Itaque sermo, R. Levi. Isidorus Clarus et Baynus sic vertunt, q. d. Si parum cogitas, et trahit egestas, illa non dicitur, sed quasi viator pertransibit, et ut vir armatus, qui non manet, sed semper procedit, donec perveniat ad belli aciem. Verum hic sermo figuratus est, et enervat vim mentisque sententiam, quæ suadet laborem, dissuadet

inertiam incommodo egestatis ante oculos postea.

Secunda ergo et gemina, q. d. Si somno inertie te dedas, imo si dormites duxeris, venit tibi subita et inopinata egestas instar viatoris sui corporis, ac pauperias adeo valida, ut illi resistere nequeas : insidit enim illa sicut vir armatus in te inermem et desidem, tanquam profugabit et prosteract. Unde Aben-Era : « Ad te, ait, dixerit egestas tanquam peregrinus, et tu advenas, donec astet, ignoratur; et pauperias tanquam qui clypeo munitis ad alium expurgandum accedit. » Septuaginta per malum viatorem intelligunt insidiatorem et prædonem, q. d. Egestas instar prædonis invadet et prædabit te, teque nudum et egenum efficiet. Per bonum cursorem accipiant velocem, qui velociter currit ad predam et spolia, ut faciunt milites expugnata urbe vel castris hostium, q. d. Simili modo spoliabit te paupertas, et ob inertiam ad extrema te rediget. Ita passim interpretet.

Tertio, magis genuine et nervose noster Martinus de Raa, lib. III *Stag.* cap. II, per viatorem accipit non eum qui iter agit, sed inertem vel appropinquare. « Viatores enim, ait, olim vi dicebantur, qui magistratibus ceteram, et civem, ut se sistent, evocabant, ut etiam præhendebant, qui nunquam aliquando o portores. » Unde Quercus *de Sacerdotibus* : « A villa, ait, in senatum arcessebantur Curis et ceteris senes; ex quo, qui eos arcessebant, viatores nominati sunt. » Item in *Psalm.* : « Mittere viatores, qui in Bibulum vi domo intraheret. » Viatores etiam in Iudæis Circumcisionis dicebantur, qui huc illuc circuebant, agitentem jussu, si qua forte re egerint, in sacris autem Litteris evocari sive emissari dicuntur regum judiciumque mandati, qui semper illis obsequantur ad accipienda et præstantia mandata, l. Reg. xxxi. Vide igitur quid miles in castra tibi, quid apparitor in oppugnanda domo, aut nexa et obsecratio efficiat. Idem enim pampolis (est) : ubi ingruerit, nec aurum, nec argentum factum in factum relinquatur, pretiosa vasa et omnia venduntur, nec in agro villa; nec in urbe ades, nec in ardore lectis, nec vestis in corpore videntur, cuncta vel perunt; vel inestuntur, aut pignori bus applicantur. Et vero, quo proxima sequuntur dicta confirmant. Hæc Raa (2).

Moraliter, disse hoc quam significandum est quum et inertia tam corporalis, imo spiritalis : ut hanc enim causat egestatem, corporalis corporalem, spiritalis spiritalium. Quocirca Anonius, page. 140 :

Sicut pars, ait, « triente milia est arquis. Rotæ duplum, capere duplura demat.

(1) Viator : ita et Rosenmullerus, id est, qui impigre pergit, ac propriis propinque adventit, donec propositionem (bonis) scopum attingat. Maurer, ut inter secures, id est hospitio, cum de improbitate veniat, qui ad investigandum occurrit militum. Posteriora benevolentiam indicat, fore ut a pigro egestas acceri non possit.

Et alius:

Assese pigra semper indigentia est.
Se pigra virtus nunquam astris exultat.

Isocrates in *Aresopitico*: «Prisci Athenienses, ait, seniores ad agriculturam et negotiationes deducebant, ditantibus inopia causum esse pigritiam, et ad rapinas cogendum inopia plerosque impelli. Quare fonte malorum rubello, etiam cetera delicta, que infra velut ebullirent, auferri.» Unde Cato:

Max vigilo exeger, nec somno delictus ordo;
Nam dilatoria quies vitis alimenta ministrat.

Porro importunam ex pigritia nasci docet Salomon, cap. X, vers. 4 et 5, cap. xxiv, vers. 30 et seq., et Ecclesiasticus, cap. iv, vers. 5, et cap. x, vers. 18. Et Poeta:

Somnus qui limet, non caret ream.
Olim vivit et hincis sepulchrum.
Aet. mortua visis et spulchre fides loca.
Natum rem, distansque dignitate hinc.
Vix pro sio et sui (toro) sic et dala cas meribus.

S. Isidorus Pelusiota, lib. II, epist. 197: «Soluta, ait, oblectamento roborata, ipsius quoque naturae oblivionem quasi affert, atque extra ripas terminos jaculatur. Quod si quis socordiam exstiterit, rectas cogitationes, quae ius et iudicium continent, pullulantis concipiet.» S. Petrus Chrysologus, serm. 106: «Infructuosa arbor intricat capite, necat spatia, exhaurat terras vires, cultum conficit damno, efficit terro possidentium; ne si erudire istam lucrum, est istam opprobrium non habere. Sic homo otiosus, qui naturae donum, manus animae, rationis beneficium, excellentiam sensus, iudicium mentis, artis industriam, culturae bonum per otiosum atque inopes actus everit, occupat, meruit, auctori fructum, cultori gratiam negat: sicut arbor e terra, sic iste e vita meretur excidi. Et sicut infucunda arbor, si fuerit in vinea, dum inquit mortiferam subiecit vitibus umbram, inimica non sibi soli, sed etiam palmitibus fit fecundis: ita homo otiosus et ignavus, si pauper populis, non sibi soli fit noxiosus, sed multis, dum sequentes se suo vitiat et perdit exemplo.»

Denique S. Bernardus, *De Mulo bene utendi*, cap. 11: «Qui Deum, ait, tota mente diligit, propter licentiam otium postulat. Requiem Dei non dabitur otioso, sed in servitio Dei studiosis. Requiem Dei non dabitur vagantibus, sed pro servitio Dei dicunt laborantibus.» Cogita illud S. Francisci: «Medicus labor, gloria immensa. Modica voluptas, poena aeterna.»

Mystice S. Chrysostomus in *Catena Graec.*: Somnus animae, inquit, est pravarum cogitationum negotia, earamdenque ignoratio. Dormitatio est in easdem inclinatio concensus quodam imperfecto. Inde sequitur egestas et defectus sanctorum

cogitationum, desideriorum, illustrationum, gratiarum, virtutis omnisque boni.

SI VERO IMPIGER FUERIS, VENIET UT FOSS MESSA TUA, ET MESTAS LONGE PERIET A TE. — Septuaginta adicit, *tanquam malus cursor*. Est antithesis impigeri ad pigrum, q. d. Piger pigritia sibi parit egestatem, impiger vero et sedulus per laborem et diligentiam parat sibi copiosam messem bonorum, quam ita exuberat, sicut fons exuberat aquis. Illo versus non est in Hebraeo, Chaldaeo, Syro, nec in Septuaginta Complutensibus, sed existat in Septuaginta Romae emendatis, atque ex his in Latinum Vulgatum translatus est: apte enim opponitur et opponitur versui precedenti, q. d. Si pigritiosus, egestas velut miles armatus te inermem invadet et sternet, omnique tua auferet; si impiger labores, in vice versa velut miles armatus egestatem inermem propelles, et longe fugabis a te, ad ejus loco opes et divitum domum tuam instar fontis nunquam estentis, honorum omnium abundantiam complebant. Nam, ut canit Poeta:

Impiger quae morsa, quod vir furis exopina.
Impiger invadet, et post, si vult, piger fat.
Opes homini industria, et possum est ignavia.
Fortuna dicitur, et, salubres industria.
Natura praestat arti, quae industria.
Praesentibus violenta est industria.
Cetera pariter testando multiplici solertia.

Et alius:

Amplius labor et solera industria quid est?
Eodem? hinc obstat omnia, dura licet.

Denique «honorum laborum gloriosum est fractus,» S. Sep. cap. m, vers. 45.

Movallier Dionysius Carthusianus: Ex his decem, inquit, in Dei obsequio omnem pigritiam somnolentiamque vitare, atque viriliter aggredi opera bona. Et certa pigra valde est ponderandum ac formulandum, quod in Apeol. cap. m, vers. 46, ait Allissimas: «Ultimam frigidum asses aut calidus: sed quia tepidus es, incipiam te evomere ex ore meo.» Denique pigra in divinis in presentem et in futuro sustinet detrimentum, quia idempsum boni quod agunt, sequuntur cum labore et tedio, sine consolatione et gusto, propter quod aut parum aut nihil merentur. Pervertes vero et agiles Deo servantur cum gaudio, et delectabile est eis exercere divina. Ideoque h. premio creantur principum, et sunt Deo cari et complacentes. Pigritia ex charitatis defectu et inconsideratione divinae majestatis ac novissimum procedit. Ideo ait S. Bernardus: Piger, si diu in suo torpore permanserit, aut opprimatur sub onere, et succumbunt, aut quodam modo in inferno sunt, ut nunquam ad plenum respirent in lumen miserationum Domini, nec in libertatem spiritus, qui sola facit jugum suave et opus leve. Inde autem tam perniciosa emanat tepiditas, quae voluntas eorum nondum purgata est, nec sio vo-

lunt ac diligunt bonum, sicut noverunt, a propria concupiscentia abstracti et illiati: amant enim in carne sua terrenas consolatiunculas sive in verbo, sive in signo, sive in facto. Et si haec aliquando interrumpunt, non tamen penitus rumpunt. Inde est quod raro dirigunt affectiones in Deum, et compunctio eorum non continua, sed hinc inde est.

12. HOMO APOSTATA, VIX JUK ILIS, GRADITUR ORE PERTEMO. — Arabibus, *vir dives, transgrediens legem, ducit etiam non rectam* (4).

13. ANSERI OCELLIS, TERIT PEDM, DIGITO LOQUITUR. — Arabibus, *hinc enim ocellis suis annat, et indicat pedibus vestis, et docet nutibus digitorum suorum* (5).

14. PRAYO CORRE MACHINATEM MALLEM, ET ORNI VERBOSI JERGA SEMINAT. — Apte et congruo ordine ab otio et pigritia transit ad impletatem et aeterna, quae ex otio nascuntur: otiosi enim sunt garruli, rapaces, machinatorum malorum, susceptorum, etc. «Nim multum malitiam docent otiositas,» Otiosus ergo, vel est, vel fit apostata.

Pro apostata hebraice est *בלי תלמי*, quod aliquid derivat a *בלי*, et *תלמי* ala, q. d. Non nocuit, sed descendit: sicut Lucifer, superbe volens ascendere in caelum, misere descendit in Tartarus. Malus R. David derivat a *בלי*, id est sine, et *תלמי*, id est utilitas, q. d. inutilis. Et hic alluditur, ait enim: «Homo apostata, vir inutilis.»

Tertio et optime, derives a *בלי* et *תלמי*, id est sine iugo: ita enim vertere solet alibi S. Hieronymus et Aquila. Hinc *בלי תלמי* significat primo, inobedientiam, rebellionem, impletatem; secundo, inobedientes, rebelles, impios; tertio, diabolum, qui princeps fuit omnium apostatarum et inobedientium, quique primus apostata, legis, fidei et obedientiae Dei legem excoisit. Hinc «viri» vel «fili Baliai» vocantur apostatae, q. d. filii diaboli, vel filii inobedientiae, rebellionis, impietatis; hoc est, improbiissimi et impissimi. Ita Vatablus: Baliai, inquit, est qui omni ratione, humanitate, religione, pietate et omni probitate destitutus est; vel homo nihil, implus et inutilis, aut apostata, et sui insulsi desertor qui nihil promovet. Chaldaicus *בלי תלמי* vertit calumniator. Legitur per apostatam hic non tantum apostatam a fide vel religione, de quo *בלי תלמי* locum explicat S. Thomas, II, II, *Quaest. xii, art. 1, ad 2*: tales enim pauci erant ante *Salomonem*; sed generatim impium, qui a Deo Deique lege deseciscit, accipe, juxta illud *Psalmi. x, 14*, «Inimio superbiae hominis,

apostatare a Deo; quoniam ab eo qui fecit eum, recessit cor ejus.» Et *Ezech. xxx, 2*: «Vinum et mulieres apostatare faciunt sapientem.» Unde Septuaginta et Syrus pro *homo apostata* vertunt, *vir insipiens et iniquus*; insipiens enim in hoc libro significat iniquum et impium: hic enim summo est insipiens. Isidorus Clarius vertit, *homo impius*: Hebraice enim *בלי תלמי* significat hominem insigniter impium, puta superbum, contumacem, violentum, turbatorem pacis, nocivum, aedificatum. Quocirca S. Bernardus locum mox citatum per apostatam accipit superbum; R. Levi, mendacium, Chaldaeus, calumniator; S. Gregorius vero, cum qui eminat discordias: unde et in Hebraeo reliqua apostata epitheta, ut «heri pede, annuit ocellis, digito loquitur,» etc., afferuntur per participationem; ultimum vero, scilicet «jerga seminat,» estetur per verbum, quasi hoc sit propositum apostatae vilium et officium. Et in sequenti vers. 16: «Sex sunt quae odit hominibus,» ubi sex, imo septem, apostatae vitia et officia recensentur, ultimum et pene praecipuum, quod proinde Deus detestatur, est: «Seminat inter fratres discordias.» Id magis patet vers. 10, ex versione Septuaginta. Hinc *בלי תלמי*, sive apostata, dicitur epithetum *בלי תלמי* et *אנ*, id est, *vir iniquitatis*, id est, iniquus, sceleratus, de quo mox. Quocirca apostatae vitium hic non minus est, sed multiplex: apostata enim vocatur insipiens, et apostata homo insigniter impius, cujus septem vitia hic et vers. 16 enumerat.

Apostatam ergo hisce moribus quasi coloribus pingit: Primo, quod ait «vir inutilis,» id est, noxiosus. Est noxiosus: parum enim dicitur et plus significatur. Sic *Psalm. xiii*, dicitur: «Omnes delinverunt, simul inutilis facti sunt.» Et *Job xv, 16*: «Abominabilis et inutilis homo, qui habet quasi equum iniquitatem.» Unde hebraice est *בלי תלמי* et *אנ*, id est, vir iniquitatis, vanitatis, cupiditatis, mendacis, idoli, nihil, laboris, afflictionis; Septuaginta, *vir iniquus*; Igitur, vir vanus. Porro S. Thomas, II, II, *Quaest. XII, art. 1*, haec explicans de apostata propria dicit: «Apostata, inquit, dicitur vir inutilis, qui nihil facere potest boni, quod placeat Deo, eo quod caret fide, sive quia impossibile est placere Deo;» et *Hebr. vi*. Sic peccator et reprobus est vir inutilis, quia frustra natus in mundo, frustra accumulata opes, honores, filios; frustra stultus, negotiator, laborat. Quod enim sunt reprobi, nisi folles et fomenta gehennae?

Secundo, quod «graditur ore perverso;» Septuaginta, *ambulat eo perveritate* (Symonachus, in *perveritatibus*) oris: quia e corde perverso perversum habet os, dum perversa, id est fraudulenta, loquitur, quibus alios decipiat et in fraudem ducit: dum ore amicitiam simulat, corde odium gerit. Rursus «os perversum» est os prociac, impudens, scurrile, mendax, etc. Syrus, *vir stultus, vir iniquus oblique graditur*; R. Salomon, *gra-*

(4) Vers. 12-15. Describit hominis nequam et perditum laborem, ejusque som et exitus.

Vers. 12. In *בלי תלמי* est, homo impius, vir nequam ore perverso graditur.

(5) Id est, qui aucto oculorum, pedis tacto palmo dignissime signa dat: qui sunt dolosus et maligni hominis. Similitudinem est illud Nestii in Tarentilla: «Alium tenet, alii aliatat, alii manus est, alii perocillu pedem.»

ditur talis distorsit, id est, inquit, in alios ora dicit.

Tertio, quod « annuit oculo; » Septuaginta, inquit oculo; Aquila et Theodotus, carpit oculo.
Quarto, quod « terit pede; » Septuaginta, signat-foot pede; Symmachus, proterit pede; Pagninus, loquitur pedibus; Vatablus, in colore pedes suos succulit, vel feriendo terram, vel premendo pedem socii. Unde R. Salomon, pedibus calcat pedem.

Quinto, quod « digito loquitur; » Septuaginta, docet nullum digito loqui; Symmachus, digitis conpulsat; Chaldaeus, indicans; Syrus, annuit digitis.

Quibus, quidnam, et quoniam hi gestus dependent? Primo, Vatablus haec refert ad immoderatos et inordinatos gestus et contumelias impii, quas affert gravitatem et auctoritatem, q. d. Homo vana, superbus, impius componit oculos ad ea quae dicit, et gestulatione quamdam maiestatem et pedum utitur, ut solent pseudoprophetiae, scilicet componit sese totum, fingit vultum, plodit pede, quasi auctoritatem habeas, etc., ut facilius imponat. Sic S. Hieronymus, epistola ad Iustinum, Iaxans quantum, id est, scilicet, in facie: « Cum mensa posita, aut libronum exposuisset struem, addito superallo, contraxitque pedibus, ne fronte rogata, duobus digitibus diceret, haec signo per summam ostentationem ad audiendum discipulos provocans. » Et S. Bernardus, tract. De Grad. humil. : « Primus, inquit, superbiae gradus est curiositas. Homo autem talibus iudicis deprehendens; si videtur monitione, de quo prius homo confitebatur, ubique que sit, simulet, tacet, oculos incidentem vagari, caput erectum, aures portare suspensas, et motibus exteriorum humeris interiorum immutatam venositas. Viri quippe perveras annuit oculo, terit pede, digito loquitur, et ex insolenti corporis motu eorum animam moribus deprehendit, quum, dum a sui circumspiciuntione torpescit, interiori sui curiosam in alios facit. »

Secundo, alii haec referunt ad simulationem et hypocritam, q. d. Impius et hypocrita fraudolenter agit, nulloque oculorum quasi amictu amicitiam simulat: solent enim amici amici oculo sic amictuare. Plodit pede, ut simulet se admirari dicta et facta amici. Digito loquitur, ut extento digito eandem admirationem simulat, ac interim corde machinetur eidem malum.

Tertio, alii haec referunt ad irrisionem, q. d. Impius, ut quoniam irridet, alii annuit oculo, quasi notans abertus dicta faeloque esse ridicula risuque digna. Eadem de causa plodit pede, et digito extendit, quasi alium pede proterendum, et digito subsannandum indicans. Hinc simile est proverbium: « Medium ostendere digitum. » Medio enim digito porrecto summum contemptum significabant. Unde Saltyricus:

Machinet loquum, medium calcetere uogum.

Sic Diogenes apud Laertium hospilibus quibusdam

Damosthenem videns complentibus, non iustice digito, sed medio porrecto demonstravit, dicens: « Hoc est vobis ille Atheniensium concionator. » Simul significans Damosthenem et glorie avidum et effeminatum.

Quarto, aptius alii haec referunt ad fraudes et machinationem mali, q. d. Improbus, fraudolentus et veterator, dum ore blando amice cum quopiam colloquitur, ore corde machinatorium malum, iure simul per intervalla latenter, cum se ab amico videri non putat, sociis et complicibus suis annuit, et, ut Septuaginta, annuit oculis, significans quid facto sit opus, ut amicum fraudolenter impetret, et inique affligat. Eadem de causa plodit pede, et digito loquitur, significans sociis, qui gestus ejus ex condico intelligunt, qua arte et fraude amicum circumvenire debeant. Sic olim hinc crepantibus digitis, indicabant sociis quid fieri vellent. Unde illud Martialis, lib. III, epigr. 40:

Digiti crepantis signa novis amicos.

Hinc spectat illud Ezech. xxv, 25: « Annuens oculo fabricat iniqua, » Nictatio enim oculorum, si sit naturalis, signum est limiditatis, ut Plinius, lib. XI, cap. xxxviii: sin autem sponte sit assuonia, signum est amoris, vesaniae, fraudis, adulationis, invidiaeque mali.

Denique S. Isidorus, lib. I Origin. cap. xvi: « Sicut, ait, quaedam et digitorum nota, sunt et oculorum, quibus secum taciti procelique distantes colloquuntur. Sic mos est militaris, ut quibus consential exercitus, quia vox non potest, manu pronuntiat; alii qui vox non possunt, glabris tantum motu salutant. Eadem de quadam frequentia: Quasi in choro pila ludens dolatum, forte legendum dicitur) dantes, et communem locum alium tenet, alii adnunt, alibi manus est occupata, alii percellit pedem, alii aut annulum spectantur, et a lingua alium invocat, cum alio cantat, attamen alii dat digito litteras. Et Salomon: Annuit oculo, terit pede, digito loquitur. »

Sicut nota et viliam apostatae. Hic est hominis impio et bellii, id est, diaboli, est: « Provo corde machinator malem. » Hebraice, fabricat malum; S. Ephrem, tract. contra amictuans, legit, uti Noster, machinetur malum. « Sicut enim, ait, ex labris multitudine venenatarum bestiarum egreditur, sic ex corde similium hominum multitudine pessimum cogitationum procedit. » Cor enim malitia depravatum quid cogitare, velle et enotare potest, nisi mala prava et perveria? sicut fons amarus non nisi amaram aquam fundere potens est. Unde Hebraei sic planius habent, perveritas in corde ejus fabricat malum; Vatablus, concinat malum omni tempore; Septuaginta, perveritas cor architectatur mala.

Septimo est: « Et omni tempore jurgia seminatur; » Hebraice, contentiones spargit; Chaldaeus, jurgia juit; Syrus, inter duos conturbat;

Septuaginta, in omni tempore, qui talis est, turbationes offert civitati; Vatablus, seminat occasiones contentionum.

Hoc est ultimum et pessimum, summeque noxium apostatae vitium, in quo excellunt apostatas a fide vel religione, in quos haec omnia imprimis quasiunt. Quantum sit hoc vitium quantaque respicienda pestis, ex hoc loco docet S. Gregorius, III parte Pastor. admonit. 24: « Ecce, ait, quem seminantem jurgia dicere voluit, prius apostatam nominavit; quamvis more superbiae angelus, a conspectu conditoris prius lapsus, et sine mentis caderet, fors posuisset, usque ad seminanda jurgia non veniret. Qui recte describitur, quod annuit oculis, digito loquitur, terit pede. Interior namque est custodia, que ordinata servat exterioris membra. Qui ergo statum mentis perdidit, subsequenter fors inconstanti rationis suae, atque exteriori mobilitate indicat, quod nimis interiori radice subversit. Adhuc jurgiorum seminatore, quod scriptum est: Boni pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur. Alique a diverso colligant, quia si filii Dei vocantur qui pacem faciunt, procul dubio Satanae sunt filii qui confundunt. »

15. HIC EXTREMO (SYRUS, id est, extremo) VENIT PERDITIO SUA, ET SUBITO CONTERETUR (Hebraice, confringetur), NEC HABEBIT ULTRA MEDICINAM. — Vatablus, subitoque sic conteretur, ut modica remota, q. d. Plaga ejus erit insanabilis et inmedicabilis, conteretur ut vas figuli, quod reparari pergit, sed in inmutissimas partes dissidit, et in pulverem conculcitur.

Quum hoc verum sit docet experientia: haec enim saepe videmus homines impetiosos, machinatores meliorum, et turbatores publicae pacis, repentinis, inopinatis et inevitabilibus adversitatibus obrui, quae non raro eis mortem afferunt praesentem et aeternam: justa enim et congrua est poena, ut qui aliorum pacem et tranquillitatem (cujus lesio saepe est irreparabilis) discederunt et lacerarunt, ipsorum quoque sanitas et salus irreparabiliter discedatur et laceretur. Brevis ergo est impiorum vita et malitia, sin autem quandoque paulo prolixior sit, utique cedit eis ad poenam augmentum; Deus enim firmitatem supplicii gravitate compensat. Adde Hebraeos ENTE vitam proprio significare inopinatum, improvisam, subitanam ruinationem: ut, cum in flore et culmine sunt honorum et voluplatum, et exultant in rebus pessimis, tunc subito et improvise a Deo eliduntur et confringuntur, ut illic ab extremo ad extremum, puta assumo gaudio ad summum dolorem transcant: quae res praenam et doloris sensum valde adauget.

16, 17, 18 et 19. SEX SUNT QUAE ODIT DOMINUS, ET SEPTIMUM DETESTATUR (SYRUS, execratur) ANIMA EJUS (Hebraice, et septimum abominatio animae ejus); OCULOS SUBLIBES, LINGUAM MENDACEM, MANUS EFFUSCENTES INOXIUM SANGUINES, COR MACHINANS

(SYRUS, exceptio) cogitationes pessimas, PEDES VELOCES AD CURRENDUM IN MALUM, PROFERENTES INEVACIA TESTEM FALLACEM, ET EUM QUI SEMINAT INTER FRATRES DISCORDIAS. — Cum paulo ante describerit bellii, id est apostatam, ejusque mores et scelera, in quo per otium et desidiam solent homines decidere, ideoque enim graves plures et exitium sibi accersere: tunc alioquin gravissimum criminum subijcit, quae Deo summe exosa sunt, in quae desidia solet apostatas sive bellii, id est homines improbos deducere. Porro haec crimina similia et pene eadem sunt cum ante recensitis in apostata vers. 12. Ad apostatam enim haec omnia pertinere patet, tum quia illi haec hae subijcit, tum et Septuaginta quae clare hoc cum eo connectunt, eaque attribuant, dum pro eo quod Noster et Hebraei habent, sex sunt quae odit Dominus, et septimum detestatur animam ejus, ipsi variant, quoniam gaudet (bellii, id est apostata, qui processit) omnibus quae odit Deus; conteritur autem propter immunitatem animae, quam explicat per septem vita quae sequuntur.

Item colligas ex eo quod septem haec vitia, septem recensitis in apostata quasi ex serpio, tum nonnulla ad verbum respondeant. Nam primo, et oculos sublibes respondet et annuit oculis; secundo, et linguam mendacem respondet et quod terit pede; tertio, et manus effundentes innoxium sanguinem respondet et vir iniquitatis, quod, et cor machinans cogitationes pessimas respondet et cor machinatur malum; quinto, et pedes veloces ad currendum in malum respondet et terit pede, ut currat ad malum, proximumque pessumdat et proterat; sexto, et proferentes mendaciam testem fallacem respondet et digito loquitur, dum digito indicat mendaciam, fraudes, insidias: digito enim sociis insidiantibus signum dat, modicum innuit sceleris excessum; septimo, et qui seminant inter fratres discordias respondet et in omni tempore jurgia seminatur. Igitur recenset hic Salomon septem flagitia, in quae viri bellii, sive apostatae, id est, homines inertes et improbi, prolabi solent, non quidem simul in omnia, sed nunc in hoc, nunc in illud, et tandem in omnia.

Quartus, quomodo seminatur inter fratres discordias hoc loco ponitur septimum et gravissimum peccatum, de eoque dicitur: « Et septimum detestatur anima ejus, » q. d. Septem jam recensenda sunt, quae Deus abominatur; aut, q. d. Tibi ad sex priora accedet septimum, omnia reddet propeus excedenda. Ita R. Salomon. Unde Vatablus verbi, sex sunt quae odit Dominus, imo septem sunt quae abominatur; et Aquila, Symmachus, Theodotus, septem sunt abominaciones animae ejus.

Verum haec non satisfaciunt nostro versioni Vulgatae quae habet, sex sunt quae odit Dominus, et septimum detestatur, id est execratur, anima ejus; plus enim est detestari vel execrari aliquid, quam simpliciter odire. Cum ergo Deus execratur su-

surrectionem sive seminationem discordiarum, reliqua vero sex dicuntur tantum obisse, sequitur susurrectionem ceteris sex esse graviores, esseque scelus gravissimum. Sic etiam veritas figurata, hoc scilicet, inquit, dicit Dominus; septimum enim ex anno deletatur. Septem enim Hebraei numerum cardinale accipiunt pro ordinali, puta septima a pro. septimum. Sic una sabbatorum vocatur prima sabbatorum, sive dierum, puta Dominica, prima dies septimana. Similia videlicet cap. xxi, vers. 13, 18, 21, 29, et Amos 1, 3. Hoc alludit S. Paulus Roman. 1, 23, vocat a susurriones Deo odibiles.

Dico ergo, licet homicidium per se sit gravius susurratio, quia haec tollit amicitiam, illud vitam, hanc enim odibiles et effectus, quorum susurratio est causa, vel occasio, ipsa homicidio et ceteris quibus vitia haec reconditis est gravior Deoque magis exosa et detestabilis. Ita dicit D. Thomas II II, *Quest. LXXIII, art. 3, ad 1 et 2.* Ratio est prima, quia susurratio sepe tollit fratrum amorem et charitatem, eamque quasi occidit et interimit inter fratres. Gravior est autem adhibere et quasi occidere charitatem, quam vitam naturalem per homicidium; charitas enim longe pretiosior est vita. Audi S. Gregorium, III part. *Pastor. admo. 24*: « Omnes, inquit, qui per discordiam separantur, a veritate dilectionis arcedunt. Qui etsi boni operis fructus in suis agnitionibus profuerunt, profecto nulli sunt, quia non ex unitate charitatis oriuntur. Hinc ergo perperant seminantes jurgia quam nulli proles peccant, qui dum unam nequitiam perpetrant, ab humanis cordibus cunctas simul virtutes eradunt. In uno enim malo innumera peragunt; quia seminando discordiam, charitatem, quae nimirum virtutum omnium mater est, extinguunt. Quia autem nihil pretiosius est Deo virtute dilectionis, nil est detestabilius diabolo extinctione charitatis. Quisquis ergo seminando jurgia dilectionem proximorum perimit, hosti Dei familiaris servit; quia ille amicus cecidit, hanc iste vulneratis cordibus subtrahit, eis iter ascensionis abscedit. »

Secunda, quia ex susurratione sequuntur sepe caedes, non una, sed multae. Quot proelia inter reges et principes amicos, cum multorum milium strage, raqum et rerum publicarum eversione, suscitavit susurriones etiamnum suscitant. Quocirca S. Clemens, *epist. 1 ad Jacobum patrem Domini*: « Homicidium, inquit, tria genera dicebat esse S. Petrus, et primum eorum pariter fore credebatur. Sicut enim homicidas interfectores fratrum, ita detractores quoque eorum, eosque odientes homicidas esse manifestabat. » Et S. Augustinus ut habetur XI, *Quest. III, cap. Nemo*: « Nemo, inquit, peritorum aut prudentium putet quod minus periculum sit in verbis lingua mentiendo, quam manibus sanguinem fundendo. » Quia de causa passim in Scriptura susurrionum et detractorum lingua comparatur gladio, novacula

acuta, armis et sagittis. Denique S. Bernardus, *serm. 3 in Cant.*: « Proditores sunt, inquit, quia in hoc homini castrum inimicos ejus introducere moluntur, quales sunt ubique detractores Deo odibiles, qui discordias seminant, nutriunt scandala inter fratres. »

Tertia, quia ex susurratione oriuntur plurima peccata, puta odia, calumnias, lites, rixae, odiosae, rapinae, incendia, vastationes urbium et regnum, millegae alia scelera. Unde *Ecl. cap. xxviii, 15*: « Susurro, inquit, et hilinguis insidietur; multos enim turbabit pacem habentes. Lingua tertia multos commovet, et dispersit illos de gentem in gentem. Civitates muratas divitum destruxit, et domos magnatorum effodit; virtutes populorum concidit, et gentes fortes dissolvit. » etc. Vide ibi dicta.

Quarta, quia susurratio per se everit civitatem, republicam, collegium, monasterium, ordinem. Tollit enim unionem civium, Religiosorum, domesticorum, etc. ac civitatem ordinemque laerit et discindit. Facit enim schisma, id est scissionem republicae. Legimus schismata Ecclesiae, ac vidimus quot quantaque clades pepererint; indeque didicimus nullam majorem esse Ecclesiae pestem quam schisma, quia ipsum solum totam Ecclesiam dilagerat, et quantum est in se, everit. Facit enim ut una pars in aliam insurgat, cum eaque confligat, itaque mutuis odiis et cladibus sese invicem conficiant. Vide S. Cyprianum, *lib. I, epist. 6 ad Magnam*, perstringentem schisma Novatianum, et *epist. 8 ad Plolem.* Vide ea quae dixi in *epist. S. Jacobi vers. 19.*

Denique S. Thomas II II, *Quest. LXXIV, art. 2 in corp.*: « Susurratio, inquit, majus est peccatum quam detractio, etiam quam contumelia, quia amicus (quem auferit susurro) est melior quam honor, et amari quam honorari, ut *lib. VIII Eccl. cap. vni, Philosophus dicit*. » Et in responsione ad 3: « Hoc peccatum (susurratio), inquit, maxime contra Deum est, quia Deus directio est, ut dicitur I *Joan. cap. iv*; et propter hoc dicitur *Proverb. vi*: Sex sunt quae odit Dominus, et septimum deletatur anima ejus; id hoc septimum ponit eum, qui seminat inter fratres discordias. » Sic et Hugo, Dionysius, Iansenius et alii.

Apposite observat Iansenius quod in hae septem vitis priora quae referuntur tanquam vitia particularium partium hominis, incipiendi ab oculis, qui in suprema hominis parte collocantur, et deinde procedendo secundum ordinem quem habent partes in corpore humano usque ad pedes; duo vero reliqua vitia referuntur tanquam personarum vitia, non autem partium hominis. Et videri potest quinque illa vitia, quae partibus corporis tribunt, considerasse tanquam per quae a partibus suis vitietur et laedatur totus homo; duo vero reliqua, quae personarum sunt, tanquam per quae laedatur communitas et res publica, cujus personae ille sunt partes. Multum

enim communitatem laedunt testis fallax, qui iudicium occurrunt, iudicemque inique iudicare facit cum oppressione innocentium; et qui seminat discordias inter eos, quos maxima conveniebat esse concordare.

Jam primum inter septem scelera Deo pro ceteris exosa, recenset « oculos sublimes; » Valerius, *elaio*; Syrus, *superbus*; per quos primo, alii qui accipiunt impudentiam et luxuriam. Nam, ut ait *Eccl. xvi, 12*: « Fornicatio mulieris in extollentia oculorum. » Unde R. Levi accipit « eos, qui perfricta fronte oculos superbe attollunt. » Additque: « Reverset Salomon singula membra ex ordine; orditur a sublimiori, et desinit in infimum. »

Secundo, alii passim accipiunt superbiam et fastum, indeque aliorum contemptum et despectum; superbus enim clatos habet oculos, sique quasi ex alto despicit et vilipendit alios, quasi se longe inferiores, viles et abjectos. Unde Septuaginta vertunt, *oculis contumeliosos*; vel, ut Lucifer Calabaritanus, *Apoly. pro S. Athanasio, legit*, « oculos contumeliosos. » Despicere enim est ex alto deorsum aspicere, et quasi sub se posita spernere. Ita Beda, Hugo, Lyranus, Iansenius, Cojetanus, quin et S. Hieronymus in *cap. II Nahum*: « Ut autem sciamus, inquit, quomodo injuria oculis fiat, Salomon testis est dicens: Oculis contumeliosus, lingua iniqua. » Factus enim, sicut et contumelia, maxime se prodit in oculis et in despicentibus. Hinc orat *Eccl. xvi, 12*: « Exhollentia oculorum, inquit, ne dederis militi. » Et *Job xii, 29*, de diabolo sub figura levathan, id est ceteri, ait: « Omne sublime videt, ipse est rex super universos filios superbiae. » Et *Isaias II, 11*: « Oculi sublimes hominis humiliati sunt. » Et *cap. v, vers. 15*: « Humiliabitur vir, et oculi sublimium deprimentur. »

Secundum vitium Deo exosum assignat « linguam mendacem, » id est fallacem, ut vertit Paganus; Septuaginta vertunt, *lingua iniqua*; S. Hieronymus, *Apoly. 2 contra Iulianum, legit, lingua iniqua*. Triplex enim est mendacium, scilicet otiosum, iocuosum et perniciosum; tertium solum est peccatum mortiferum Deoque exosum, reliqua duo venialia sunt. Loquitur ergo hic de mendaciatione perniciose, ait R. Levi, quod Deo et hominibus valde est invisum, tum quia directe adversatur Dei veritati et fidelitati; tum quia injuriam est proximo, illique grave damnum injuste infert; tum quia everit omnia hominum commercia, contractus et societates, adeoque toti republicae est exitiale. Quis enim contractum inest, negotiorum, tractet eum qui mendatur et fallit; qui quod dicit, non praestat; qui promittit, nec facit? lingua enim homini data est tum ad Deum laudandum, tum ad vitam socialem, ut quisque quod corde concepit, hinc ore aliis emanet, itaque contractus, fœdera, commubia, etc., inest. Quod si id non facit, sed fraudulenter aliud dicit

ora, aliud servat in corde, hic lingua sua abhorret ad noxam proximi, et quantum in se est, omnem civilem conversationem everit.

Sic « mendacium » in Scriptura sepe sumitur pro fraude, fallacia, injustitia, ut *Osee iv, 3*: « Malefictum, et mendacium, et furtum, et adulterium inundaverunt, et sanguis sanguinem teligit. » Et *cap. vii, vers. 1*: « Revelata est iniquitas Ephraim, et malitia Samario, qui operati sunt mendacium, et fur ingressus est populum. Intrinsecus foris. » Et *Apoc. xxi, 15*: « Foris canes, et venefici, et impudici, et homicidae, et idolis servientes, et omnis qui amat et facit mendacium. » Et *cap. xxi, vers. 27*: « Non intrabit in eam (Jerusalem ecclesiam) aliquod compunctum, aut abominatum faciens et mendacium. »

Tertium assignat « manus effundens sanguinem innoxium; » Hebraice *772 waki*, id est innocens; Septuaginta, *sanguinem justum*. Homicidium enim summum est scelus secundae tabulae spectantis proximum; auferit enim vitam homini, quae longe praestat famam, uxorem, opibus ceterisque ejus bonis. Unde in Scriptura « effusio sanguinis » per antonomasiam et catachresin significat quodlibet scelus enorme. Vide dicta *Genes. ix, 6*.

Mystice Basilides, in *Catena Graec.*: « Hominis flagitiosi oculus, ait, et lingua iniqua, et externa hominis partes, quae ordine hic exponuntur, significant vires anime; hae enim per corporis membra ad malum feruntur. Nam quod in corpore est oculus, et lingua et manus, hoc in anima sunt ratio, appetitus et iudicium. Inter ceteros autem illi effundunt sanguinem justum, qui laedis opibus contaminati sanguinem Domini bibunt. »

Quarta assignat « cor machinans cogitationes pessimae; » Hebraice, *cor fabricans cogitationes iniquitatis*, tum eujuslibet, tum praesentem ejus quam injuria est proximo, quae scilicet quae machinatur proximo eripere fortunas, famam, dignitatem, vitam, etc.; omnis enim haec septem vitia spectant noxam proximi. Notat apposite Iansenius, « cor machinans mala » modo loco poni, id est quantum inter septem vitia, quia cor exterorum est fons et saltusque. Idem notat Polychronus in *Catena Graec.*, qui et addit diemone observare externos corporis motus, ut ex illis internos cordis affectus rimetur et deprehendat. Porro recte dicitur, *cor fabricans*, quia sicut faber fabricat domum, unum interem alteri, unam trabem alteri, unum parietem alteri jungendo et superedificando, nunc recta, nunc oblique, nunc angularet, nunc transversim, etc., sic pariter cor quod machinatur alteri malum, unam fraudem alteri; unam rationem alteri innectit et implectit, nunc directe, nunc indirecte, etc., ut suam mali fabricem exstruat et perficiat.

Quinta assignat « pedes veloces ad currendum in malum; » Septuaginta, *pedes festinantes ad male faciendum*. Velocitas hinc notat inexpugnabilem sceleris aviditatem et destinatum studium. Nam ex

embita cholera, vel casu sanguinem fundere, non ita grave est; ac destinato studio, et quasi sibi sanguinis, cum tanta acritate fundere grave est, et Deo abominabile; sceleratis enim priusint peccatis ad urendum, et manus ad infligendum vulnere. Alindit ad illud Psal. xiii: « Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. »

Scilicet assignat « profertatem mendacia testem fallentem; Hebraice, *עֵדוֹת לִשְׁבוּעָה*, significat mendaciam testis falsitatem; legibus: sicut enim bulle oris imbecorum, qui plusquam pirari sunt; ac sicut bolle, sic et mendacia vacua et inania sunt.

Nusquam sicut tubicen magno conatu et spiritu inflat tubam in illi, sic iniqui inflant tubam mendaciam; vim enim ingentem suam inferunt, ut contra conscientiam, veritatem et famam mendax et falsum testimonium profertant, Unde Seneca: « Mendacem profertent, inquit, stranguiliter solent, et per singula verba hesitare, » Ha videmus testes mendaces, dum testimonium falsum coram iudice profertant, expallere, titubare, tremere, ut vix affari queant, de inani oris, vultus, totiusque corporis conatibus prodere infernum cordis sui scelus, orisque fallaciam. *Confabulatio*, qui sicut faber vitriarius ingenti oris flatu condit vitrum, sic testis mendax eodem condit calumniam et mendaciam, quod fragile est ac vitrum, ac instar vitri elucescente veritate fragitur et rumpitur. *Effugit*, quia sicut fornax accensa efficit scintillas, que sapo segetes, imo domos succedunt: sic mendax efficit falsa testimonia, que instar ignis homines, familias, civitates et regna accendunt et perunt. Hoc proprie significat Hebraicum *עָפָה* *asphach*. Unde *עָפָה* *piach* vocatur favilla, que facit flatu excitatur, et e fornace effluit; et *עָפָה* *pecham* vocatur carbo, qui flatu accenditur et ignescit. Unde Septuaginta verunt, *incensio* *עָפָה* *asphach*, quod Complutenses verunt, *excitatio mendacem testis injustus*, quia videlicet testis injustus mendacem aetorem suo mendaci testimonio roborans, excitat et accendit ad prosequendam causam et litem injuriam, qua comburat et perdit innocentem. Auctor *Eccliam* *brax*, *עָפָה* *asphach* sumit passivè, nempe pro eo qui mendaciam impetit et oneratur, non pro men-

dace qui impetit et onerat. Mendax enim eum, quem impetit calumnias, exurit, id est affligit, cruciat et perdit. Melius est eum accipias non ut masculinum, sed ut neutrum significans mendacia, non mendacem. Unde Romani et alii verunt, *accendit falsa testis injustus*, q. d. testis falsus excitat mendacia, struitque falsa testimonia, quibus accenduntur et perduntur innocentes. Falsum enim testimonium est quasi ignis suscitatus flammello lingue testis mendacis, q. a innocentes afflat et exurit, ut rudententur a jure. pendant que opes suas, quin et famam sapie ac vitam. Imo testis fallax et mendax est quasi fornax, que jugiter exhalat favillas et scintillas mendaciorum, fraudum, calumniarum, etc.

Septuaginta assignat eum qui seminal inter fratres discordias; » Septuaginta *עָפָה*, id est *judicia impetit in medio fratrum*. Hebraice enim *עָפָה* *mediam* derivatum a *עָפָה* *ed*, id est iudicare, ligare, contendere, significant *judicia*, contentiones, lites, rixas. Unde Scholasticus *עָפָה* *mediam*, id est lites, iurgia, discordias. Idem Septuaginta vers. 14 *mediam* derivans *עָפָה* *mediam*, id est regio, provincia, sive colonia juri ac iudicis alicuius regni vel reipublice subjecta, vertunt, qui *conturbatio affert dia sedia*, vel *turbationes*, ut ponit *עָפָה* *mediam*, id est iudicem, vel interitum et dissidium inter fratres.

Quantum sit hoc malum dixi vers. 14 et 16. Sic et Antiochus excedit inlaant Tyrus, quod « non sicut recordati frateris fratrum, » quod scilicet Idumaeus ex Esau prognatus, ideoque frater Jacob et Judaeorum, suscitavit ad bellum Iudeis inferendum, uti exponit Vatablus. Et vers. 11, idem intempt Idumaeis eandem ob causam. Vide ibi dicta.

Præclare S. Cyrillus Hierosolymitanus, *Catechesi* 13: « Fratrem, inquit, odium locum dabit Antichristo. Preparat diabolum schismata populorum, ut tanto facilius hostis reseriat. » Sicut enim fraters charitas domum preparat Iohi S. Trinitati, juxta illud *Joan. xiv*: « Ad illum venimus, et mansionem apud eum faciemus, » ita diablo et Antichristo nihil apertum preparat locum quam odium, lites, schismata, ac presertim seminatores eorumdem.

SEGUNDA PARS CAPITIS.

DE CUSTODIA LEGIS, ET PURA MEDITATIONE.

20. CONSERVA, FILII MI, PRECEPTA PATRIS TUI, ET RE DINTVAS LEGEM MATRIS TUE. — Septuaginta, et ne expellas jura matris tue; Syrus et Chaldaeus, ne aberes a lege matris tue. Redit de more ad inculcandam custodiam disciplinae et legis divinae, quam ipse quasi pater filiis inculcavit, singulique patres et matres probos filios inculcare debent et solent. Quare cum hæc sententia eadem sit cum

illa cap. 1, vers. 8, ibique sit explicata, hic plura non addam.

Quantum vero valeat in filiis institutio parentum, liquet hodie in Japonia, ubi parentes Christiani parvulos ita efformant ut ambiant martyrium; quare pueri leti et alacres caritativis jugulandos ultro se offerunt, ac viros virtute superant. Patheticum est quod narrat Victor Urcua-

pis, lib. II De *Wendal*. present. de matre filiolium faciente et protubante, ut Confessoribus damnatus ad exitium comitem passionis et martyrii se adderet; sic enim eum compellabat, imo compellebat: « Cure, domine mi, viros universos sanctos, quomodo pergunt et festinant hilares ad coenam? Dana nos cum increparemus, quod importuna videretur, aut visis pro sexu jungi, aut exirenti Christi sociari, respondit: Benedicite et orate pro me, et pro isto nepote parvulo meo; quia, etsi peccatrix, filia sum quondam Zuritane civitatis Episcopi. Cui nos: Et quare ita abjecte ambulas, et qua ratione de tam longo itinere hæc pergere demonstraris? Que respondit: Cum hoc servo vestro parvulo ad exitum pergo, ne inveniat eum solum inimicus, et a via veritatis revocet ad mortem. Ad hæc verba repleti, nihil elieere valuimus nisi ut voluntas fieret Dei. » Idem Victorianus, lib. III, narrat duodecim pueros, in fide orthodoxa et pietate probe a parentibus educatos, Ariani mira constantia resistisse: « Indignantur, inquit, ob hoc graviter Ariani, et sa superatos a pueris erabescunt. Unde accensi subditi fustibus jubent, quos jam ante paucissimos dies variis verberibus dissipaverant. Impunitatur vulneribus vulnera, et rursum poena restaurata quidescit. Factum est, Domino confortante, ut nec alius minor defleeret in dolore, et magis animus cresceret roboratus in fide. Quos nunc Carthago miro colli affectu, et quasi duodecim Apostolorum chorum conspicit puerorum. Una degunt, simul vescuntur, pariter psallunt, simul in Domino gloriantur. » Et sub finem libri Maximum puerum ita celebrat: « Unum tamen vehementi conato, qui inter eos infantulus videbatur, nomine Maximum, cupiebant auctores malorum a Sanctorum consortio separare, dicentes: infantulus, quid festinas ad mortem? dimitte eos, insaniant, et audi consilium nostrum, ut possis invenire vite remedium, et tanti regis adire palatium. Tunc ille etate quidem puerilli, senili tamen maturitate clamabat: Nemo me separat a sancto Patre meo Liberato Abbate, et fratribus meis qui me in monasterio nutrierunt. Cum ipsis sum in timore Dei conversatus, cum ipsis desidero passionem suscipere, cum quibus credo me et futuram gloriam invenire. Nolite putare quia potestis seducere peritiam meam. Simul nos Dominus septem martyrio coronare. Quomodo nemo proire potuit de septenario illo numero felicium Machabeorum, ita etiam septenus nostræ congregationis numerus nullum inveniet detrimentum. » Denique sicut Salome, mater septem Machabeorum, eos emtravit et erudit ad tantum in totis viris fortitudinem: sic pariter S. Symphorosa propter filios, ac S. Felicitas totidem viros educavit ad lauream martyrii, quorum triumphus quotannis celebrat Ecclesia.

21. LINA (Syrus, firmiter fuge; R. Salomon, circumspice) EA IN CORDE TEO JUGITER, ET CIRCUMDA

GUTTUR TEO. — Septuaginta, *liga ea super animum tuum semper*, et quasi torquem circumda (Symmachus, *stringe*) circa collum tuum; Chaldaeus, *liga ea collo tuo*, Vatablus in ore tuo, q. d. Sicut semper in corde tuo et in ore tuo, quod per guttur intelligitur; scilicet semper corde ac rancia, et ore ac prolequere, ut alius que ac tibi ea commentibus et ioculis. Alii, q. d. Inscribe, vel notis brevibus inscribe ea in bullis; appensa super cor tuum: ut ea jugiter cordi et oculis tuis observentur. Similiter inscribe ea in fimbriis colli tui, vel in torque qui ex collo tuo dependet. Aut sint tibi pro bulla cordis tui, et pro torque colli tui, hoc est, summe sint tibi cordi et cure. Hæc sententia pari modo quo priore, eadem est cum illa cap. III: « Circumda eas gutturi tuo, et describe in tabulis cordis tui. » Vide ibi dicta.

22. CUM ANTELUAVIS, GRADIANTE TEO: CUM DORMIERIS, CUSTODIANT TE, ET EVIGILANS LOQUEREMUR CUM HIS. — Tria hic tempora memorandæ discipline et legis commendat, que cetera omnia complectuntur, nimirum primo, tempus ambulandi, quo totum diem complectitur; dies enim est tempus ambulandi et negotiandi; secundo, tempus dormitionis, puta noctem; tertio, tempus evigilandi, puta mane, quo significat ea per diem illa fugiter esse mane volvenda, ut eidem nocti dormienti per somnum recurrant, de hisque somnietur, ac mane evigilanti primo sese obstant. Et primo ait: « Cum ambulaveris, gradiantur tecum, » Hebraice est *עִלְמָה* *lamha*, quod tam æstivanda, quam tertio persone. Unde tam veritas, *deduc tecum legem*, quam ipsa (lex) *deducit te*, uti verunt Atrium, Symmachus, Theodotus et Chaldaeus. Utrumque eodem modo, ita utrumque significavit Noster veritas, *gradiantur tecum*, ita veilect, ut tu ea tecum adducas, et ipsa vicissim doceant te regis virtutis via, neubi impingas vel cespites. Syrus, *tibi ea aditare curabo, tecumque sicut* (1).

De secundo ait: « Cum dormieris, custodiant te; » Hebraice, *custodiant super te*; Vatablus, *ut super dormientem excubant*; Syrus, *custodi ea, ut custodiant te*, q. d. Ale et fore per diem memoriam legis, ut ipsa noctu te dormientem custodiat ab omni illusionis et insidii demonum, sequi ac hominum; si enim per diem illi studeris, ipsa vicissim noctu instar exorbitatoris excubabit et eas todiet te; perinde ac famuli et milites, quos principes alii per diem, noctu pro eodem vigiliant et excubant, eumque securum reddant, ut toto quiete et dormire queat.

Moraliter, hic discere optimum remedium contra

(1) Pro *gradiantur tecum*, est in hebr. *duet te*, scil. præcipitum patris et institutum matris de notis variis præcepti pluriter locum est. Bepi. Valgare verba hebraica ut alimontissima, quam tam pro promissione capiendi videntur, tum quo orationis concorsio illi fieri solent admittit, tum ob parallelismum supra in 21. Pro *loquere cum eis*, hebr. est *tecum colloquere*.

nocturnas illusiones esse sanctas cogitationes et orationes, ut quis siturus cubitum illas animo verset, illicque indormiat; illæ enim quasi vigiles sepiant implentque mentem, ne somnia diabolicis illusionibus patat. Hoc remedium suggerit S. Bernardus tract. De Vita solitaria.

De tertio autem: « Vigilans loquere cum eis; » Hebraice, cum vigilaveris, ipsa (lex) te alloquetur. Sic et Septuaginta. Syrus vero, et quando excitatus fueris, hæc tibi sunt verba; Chaldaice, et vigilaveris, ipsa tibi loquetur. Scribitur illi assidue mente revolvendam esse legem, ut ipsa et dormienti et vigilantis prima occurrat; ex primordialis enim cogitationum mane pendet et derivatur cogitationes totius diei. Unde diabolus in seculis vigilantis conatur obsequio primis cogitationes fecerit, mandans et vana, ut ex Climachio superiorum dixi; vide et dicta dicitur vi, vers. 8. Sensus ergo omnium est, q. d. Ambulans, sedens, citans, surgens, aut aliquid quidvis agens, semper legem Dei animo præternatis, assidueque in illa meditare. Ita Polychronus in Catalogo Grece: « Scitans, inquit, est, quod docemurque aliud quid meditare, aut loquere, aut operari. omnia semper secundum legem à Christo præstitum facio et operare. Ambulationis enim vox horum continet vim et rationem in se continet. Qui enim legis mysteria studiosè rimatur, universam legem lumen quoddam esseprehendit. » Est propositio; nam sapientia, sive disciplina et lux, dicitur ut persona sui studiose cogitans, deficiens, progressus, vim prælorens, deque omnibus admonens et præmonens.

Anagogia Beza et R. Salomon: Cum ambulaveris, inquit, id est cum vitam deges, lex tecum gradietur, id est tecum assuescet, teque deducet; cum dormieris, id est cum in sepulcro recubueris, custodiet te; cum exurgueris fueris, te alloquetur, id est, quando mortui ad vitam revocabuntur, ut iudicium subeant, sacra lex te alloquetur, id est patrocium tuum suscipiet.

Denique hinc sententia similis est illa cap. iii, 21: « Custodi legem, etc., tunc ambulabis fideliter in via tua, et pes tuus non impinget; si dormieris, non timebis. » Vide ibi dicta.

23. QUA MANDATUM LUCERNA EST, ET LEX LUX, ET VIA VITÆ INCREPATIO DISCIPLINÆ. — Septuaginta, quæ lucerna mandatur vigis, et lumen via vitæ, et correptio et disciplina; Aquila, Symmachus et Theodotion, increpationis disciplina; Syrus, increpatione et eruditio. Hæc præsentem cur sum studiosè amplectenda sit lex et disciplina, curque eam præ commendat et luceat, mirum eo quod ipsa sit lucerna præiens, illuminans et dirigens omnes actus nostros ad virtutem et felicitatem. Quare eadem est lux pellens ignorantia tenebras, et demonstrans quid faciendum sit, sicut lux demonstrat qua sit eundem, juxta illud Psal. xviii, 9: « Proceptum Domini lucidum, illuminans oculos. » Nec tantum lux est, sed et « via vitæ, » id est via

ad vitam. Nam « increpatio disciplina, » id est eruditio, est increpatione redarguens et castigans pravos hominum mores; quæ non est aliud quam lex nos increpans et castigans, aut hominam patris et Superioris redarguit juxta Dei legem, q. d. Si hinc mea disciplina et legi Dei parceris, per obedientiam hanc quasi viam, pervenies ad vitam longævam et felicem in hoc sæculo, ac ad eternam et felicissimam in futuro. Id innuit Hebraice וְרַחֵם הָיָה לְךָ לֶקֶחַ, id est lex, quæ vox dicitur לֶקֶחַ, id est sagitare, calidore jaculum vel spiculum. Sic enim pater vel Superior, qui legis est custos, sui increpatione et castigatione quasi spiculo et stimulo legem imprimi subditis: juxta illud Ecclesiæ xii, versu 9: « Verba sapientium sicut stimuli, et quasi clavi in altum deisti, quæ per magistrorum consilium dala sunt a patre tuo. »

Alia quoque citat Salomon illud Davidis patris sui Psal. cxviii, vers. 103: « Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis. » Ibi S. Anthonius innotet esse repetitionem a posteriori unum membro idem dicit et repeti, quod dictum est prius, ut idem sit « lucerna, » quod « lumen, » et « semite, » quod « pedes. » Idem enim verbum, id est mandatum Dei, dicitur esse « lucerna pedibus, » et lumen semitis; « lucerna enim dicitur a luce, quia lucem suam per lumen diffundit et spargit. Eleganter ergo, rhythmi et verbe synonymice causa, mandatum, sive lex, dicitur « lucerna et lux, » Lucerna, quia, ut ait S. Ambrosius in Psal. cxviii, vers. 103: « Nobis in hoc mundi nocte præluet, ne, sicut in tenebris ambulantes, incertis titubemus vestigiis, et viam veram invenire nequeamus. » Lux, quia per diem ambulantibus viam virtutis præmonstrat. Ita S. Hieronymus in eundem Psal. cxviii, vers. 103: « Scit, ait, se nisi in verbo Dei illuminatum has corporum tenebras, et hanc sæculi noctem ferre non posse. Scit ubique adesse lapides offensionum, laqueos fontium, scrobes fovearum. Ut enim quis nocte egressus lucernam antefert, et quo pedem infert contuetur, atque ad singulos gressus lucernæ præeunte sollicitus est; ita unusquisque nostrum manens in se verbum Dei, in omnes operum processus tanquam lucernam prætenedit. Omnis etenim doctrina celestis dux rebus ad iter vite est, quæ lucernæ modo in hac nocte sæculi præferenda est, cum aliquid ut agimus, aut cogitamus, aut loquimur. » Et inferius: « Ad omnem igitur animam nostre pedem utamur Dei verbo ut lucerna, sed lucerna semper ardente, semper in officium suum per nostram prudentiam preparata. Verbum autem, quod pedibus lucerna est, ipsa illud et semitis lumen est. Sensus enim et doroctæ ingrediendibus lucerna opus est, peregrinum autem et publicum iter ingrediendibus lumen potius necessarium est, ne latro insidiatur, ne ambigue via error occurrat. Per incrementa enim a minori ad majus acceditur, ut ei cui verbum

Dei primum lucerna sit pedibus, id ipsum verbum et dat lumen in semitis. »

Sic et S. Hieronymus ibidem. Et Cassiodorus: « Idem verbum, ait, est lucerna pedibus in nocte diversis offensionibus irrelita, et lumen semitis per ipsum equidem, dum ad vite bonæ cursum instruitur, clarissimi cordis directis gressibus ambulamus. » Quin et Baruch, cap. iv, 2, loquens de lege dala Judæis, illi dat lumen et splendorem: « Convertera, inquit, Jacob, et apprehendens eam; nebula par viam ad splendorem ejus contra intuen ejus. »

Hujus lucernæ symbolum est gemma diata Lychnis, vel lychnites, id est lucernula, vel lucernalis. « Lychnis, inquit Isidorus, lib. xvi Origis, cap. vi, ex genere ardentium lapillorum est, appellata a hincursum flagratia: æquior in multis locis, sed apud Indos probatissima. Est hujus duplex facies; una quo purpurei radiat, altera que coeque rubore; sculpturis resati. » Sic clara et ardens est sapientia et lex, et tunc celestis purpurea radians, et tunc coeque rubore accensa. Eadem omnibus fortana telis resati, nequam se deformari patiens. Ita noster Cassinus, lib. XI Paral. histor. cap. xliii.

Mystice S. Ambrosius in Psal. cxviii: Lex, inquit, imperfectis est lucerna, eadem perfectis est lux et sol, quia imperfectis radiaria, perfectis sublimior ostendit. « Mihi lucerna est, ait S. Ambrosius, Angelus lux est, Petro lux erat, quando assistit ei Angelus in carcere, et lumen refulsi ei. Petro lux erat, quando enim ad persequendum populum Christianum circumfessit eum lux de celo, et auditiv dicentem sibi: Saule, Saule, quid me persequeris? » Et mox: « Oleum tuum humilitas est, quo cervicis nostræ dura mollescent. Oleum tuum misericordia tua est, quo etiam colici scopulis peccatorum foventur corpora. » Et sub finem: « Pedibus, ait, lucerna satis ad ambulandum, sed semitis non satis est ad illuminandum; idem verbum tamen et pedibus lucerna est, et semitis lux est, quia idem unigenitus Dei Filius et delinquentibus advocatus, et remunerator est fortibus, peccatorum remissor, præmiarum largitor. Hæc est lucerna fuerit verbum Dei, hinc quomodoque pergit, lucens semitis, sicut lucebat sancto david, et ideo quasi in lumine ambulans dicit: Juravi et statui custodire judicia justitie tue. »

Secundo, S. Basilus et Theodoretus in eundem vers. 103 Psal. cxviii: Lex vetus, inquit, fuit lucerna, quia unquam gentem illuminavit, Unde et Iohannes Baptistæ, qui fuit terminus legis, dictus est « lucerna ardens et lucens. » Evangelium vero est lumen, quia totum orbem illuminat; hinc Christus fuit sol justitie, et Apostoli lux mundi.

Tertio, S. Augustinus in eundem psalmo: Verbum increatum, inquit, est lumen, imo lux; verbum creatum est lucerna.

Quarto, alii: Lex, inquit, justis ostea casuris

et reprobandis præluet ut lucerna ad modicum tempus; nam mox extinguatur: justis vero perseverantibus et salvandis præluet ut lux solis, quæ semper sui similis permanet. Alii aliter, quæ omnia strictim, sed exacte more suo complexus est noster Lorinus: Lucerna magis, inquit, ad dispellendas noctis tenebras manas videtur pertinere, luminis ad ambulandum de die.

Quod per mysticum sensum referri potest ad res adversas et prosperas, ad præcepta et consilia, ad legem veterem, quæ processit solum novo, et ad ipsam novam; ad Judæorum sub modo lucernam, et ad Gentilium fideiorem super candlelabrum; ad exemplorum propositionem, et ad præcepta vivendi, quæ per illa comprobantur et illustrantur; ad inæquum h diversis gratie lumen, sicut est quoque glorie; ad exiguum et subobscurum lumen via, et ad clarus patriæ; ad lumen pedibus predicatoris necessarium, et ad singulas equalem, vel aliorum privatorum actiones eodem dirigendas; ad Christi divinitatem velut in lucerna inclusam, seu in testa Gedeonica legata, Judic. cap. vii, vers. 16, vel in cantida sive tecta, face, ceræ, et ad eandem secundum se, atque ut a Patre luminum procedentem.

Et lex lux, — tum quia lex clara est et lucida intellectus, tum potius quia lex intellecta et cognita dirigit hominem in operando. Perperam ergo ex hoc loco hæretici colligere contendunt, quod S. Scriptura tota sit clara et legentis perspicua. Nam omnis S. Scriptura est lux, cum præter leges continet historias, prophetias mullaque alia. Nec rursus omnis lex per se, nisi explicetur, est utilis clara et perspicua: unde non solum Christiani, sed et Judæi snos habebant scribas et doctores, qui cum populo explainarent. Nots elegantem aptamque allusionem inter lex et lux. Similis paranomasia est in verbis Hebraicis וְרַחֵם הָיָה לְךָ לֶקֶחַ, id est lex, et וְרַחֵם הָיָה לְךָ לֶקֶחַ, id est lux. Lex enim dicitur hanc ab וְרַחֵם hanc, id est doctur: docet enim et illuminat subditos circa ea quæ agenda sunt. Sic lex gratia dicitur וְרַחֵם hanc, id est pascere et instruere, ut notat noster Azorius, Part. II, lib. V, cap. i, quæstio 1, et Salas, Part. II, tract. xxv, disput. 1, sect. 3, num. 8. Hinc et juxta Isidorum, lib. II Etymol. cap. x, lex dicitur a legendo, eo quod edatur et scribitur ut legi possit, vel ut sapies legatur ad instructionem et illustrationem mentium, juxta illud Psal. xviii: « Proceptum Domini lucidum, illuminans oculos. » Cicero vero, lib. I De Legibus, legem, derivat a legendo, eo quod lex doceat quamam diligenda et eligenda sint. Sic et Dominicus Soto, lib. I De Justit. Quæst. I, art. 1. Ceterum. D. Thomas I II, Quæst. XC, art. 1, legem derivat a legendo, quod homines liget et obliget ad aliquid præstandum vel omittendum. Unde et dicitur juxta juxta vinetum, juxta illud Psal. ii: « Dirumpamus vincula eorum, et projiciamus a nobis jugum ipsorum. »

Lex ergo est lux, quia ipsa est radius lucis aeternae manus a sole increato, qui est ipse Deus. Lex enim creata est participatio legis aeternae et increatae, quae est in mente Dei, quam Deus hominibus infudit ad recte, sancte et feliciter vivendum, iuxta illud Psal. IV. v. : Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine. » Hominibus dico, sed prorsum principibus et magistratibus, tum saecularibus, tum Ecclesiasticis. Horum enim officium est legem Dei populo proponere, tueri et vindicare, et per pontifex et praemia populum cogere ad illam observandam; quoniam et leges humanae condere, qui iuvent ad legis divinae custodiam. Quare ipsi populo sunt animata et viva lex, praecipue cum ipsi prius legem observant, populoque tamen obediunt et virtutis praesent.

Hae de causis olim quaeque Patriarchis, qui ut dignitate, ita sapientia et sanctitate ceteris antecellere debent, puta Romano, Constantiopolitano, Alexandrino, Antiocheno, Hierosolymitano, ac ipsi Imperatori praefari solet lampas, teste Theodoro Balsamone in *Metete*, sive disceptatione de hoc ritu, et *Conspatiato de Officiis Ecclesiae et aula Constantinopolitana*, cap. VI. num. 37, quoniam autem : Imperator, aut, cradem in dextera semper portat, in sinistra vero involucrum codicis simile, haurit manibus, habetque intus cavitationem, et vocatur Aegida, id est sine malitia, innocentia, quasi dicitur illud : Imperatorem humilem esse et mortalem, neque propter imperii sublimitatem effleri, neque insolenter se iactare. Per mantile significatur inconstantia eiusdem imperii, et mos ab uno ad alium transirendi. Lampadem praefert Imperatori propter illud versum dictum : Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in caelis est. » Porro lampadis lumen supremam partes, ut idem ait num. 7, sanctae crucis cocleas, cinnabari et bractea erant ornatae. Insuper Patriarcha in festo Epiphaniae lampadem dabat Imperatori, ut idem ait cap. VIII, num. 2. Ad hanc Imperator, inquit idem cap. X, num. 3 : » Lampadem festo nihil aliud fert, nisi stemma et sacrum, dextra portans crucem, sinistra mantile cum bacca, ut mors est, et lampadem. » Idem eum favore feria quinta magna hebdomadae et in Paschae narret in sequentibus. Sic et olim regibus Chaldaeorum et Persarum ignis praeferebatur, ut dixi *Jerem.* I, 13.

24. UT CUSTODIANT SE A MULIERE MALA, ET A BLANDA LINGUA (Hebraeus et Chaldaeus, *Abstante*; Syrus, *et trinitatione*) EX TRADERE. — Haec verba pendunt a praecedentibus, tanquam et usum legis ac disciplinae significant, q. d. Gradiantur tecum lex, quae est lux, ac increpatio disciplinae, et custodiant te a muliere mala, id est, ut Symmachus, a *meretrici*; Aquila, a *muliere solutis tui*. Meretrix enim mala, imo pessima, est mulier, sive species multorum fornicationis, sive impudentiae, sive rixationum, sive concupiscentis opum, sive damnorum

omnium. Eadem vocatur *etronea*, quia non est uxor propria, sed vaga, et communis omnium prostituta, imo non raro alterius viri uxor, ideoque adultera. Unde Septuaginta vertunt, *eruptio et disciplina ad conservandum te a muliere mala, et a concupiscentia lingue chine*. Identidem redit et inculcat fugam fornicationis, meretricis et adulterae, quia hic est laqueus, quem diabolus tendit omni hominum generi, praesertim juvenuti, eo quo majorem hominum partem capit, illaqueat, demeritat et occidit. Nihil ergo huius contrarium sapientiae et virtutis, ut Venus et meretrix. Vide dicta cap. II, vers. 16, et cap. V, vers. 3.

25. NON CONCUPISCAT PULCHRITUDINEM FEMINAE, NEQ. CAPARIUS NUTIBUS ILLIUS. — Nota est *concupiscentia*; inde enim liquet contra Pharisaeos et Sabbinos nonnullos, lege veteri non solum veritum fuisse opus externam fornicationis, sed et internam ejus concupiscentiam ab opere semotam; illa enim prohibita est non et deinde Dealogi praescripto : » Non concupisces, » ita enim contra eos hoc praecipuum explicat Christus dicens : » Omnis qui videt mulierem ad concupiscendum eam, jam iniechatus est eam in corde suo, » *Matth.* V, 28. Vide dicta *Roman.* VII, 7. Unde Septuaginta vertunt, *non te vincat forma concupiscentia*; S. Hieronymus in XXVII *Ezech.*, non te recipit pulchritudinis desiderium, ne capiaris oculis tuis; Aquila, Symmachus et Theodotus clare, *non concupiscit pulchritudinem ejus in corde tuo*. Nam, ut ait S. Augustinus, serm. 83 *De Temp.*, » Prima adulteri oculorum tela sunt, secunda verborum; nihil enim illecebratius est formosae vultu compositum habitu mulieris. Unde S. Ambrosius, lib. I *De Penitent.*, cap. XIV : » Ne te vincat, inquit, concupiscentia formae. Si non vis vinci, non congeras, ne de te villa coronentur. » Idem lib. I *De Abel et Cain*, cap. V : » Ne vincat te formae desiderium, adulterina est, facis illa, nequaquam sincero fulgens decore. » S. Chrysostomus, homilia 3 *In verbis Ierem.* legit : » Ne cognoscas pulchritudinem alienam; » sicut exponit, q. d. Ne studio animadvertas, ne curiose intueare, ne vitiose contemplationi immoretis, quae ab animo corruptio et concupiscentia proficiscitur. Sed quid inquit aliquis mali hinc possit oriri? ex hoc amor vultus ignis excitatur. Ut enim cinis ubi fenem aliquod arripuerit nihil moratur, sed simul ut attingit materiam lucidam, accendit flammam; fidem et ignis concupiscentiae, quae est in nobis, simul atque per oculorum intuitum elegantem ac venustam attingit formam, profusus exurit animam. » Unde concludit Chrysostomus : » Proinde ne species temporaneam illam, quae ex aspectu promissum, voluptatem; nam illa inflicto vulnere plerumque celeriter avolat, ac vulnus non quiescit, sed plerumque manet et interfici. Et quemadmodum cervae confixa jaculo in vitali corporis parte, etiam si venatorum effugerit manus, nihil late factu heri : sic et anima accepto concupiscentiae jaculo »

lascivo curiosoque aspectu, etiam si cum jaculo permittatur abire sine opere, tamen ipse per se corrumpitur ac perit. »

Salomonem secutus Sivaides, cap. XXV, 28 : » Ne respicias, ait, in mulieris speciem, et non concupisces mulierem in specie. » Ibi multa haec de re dixi, *ephe* ac hoc cap. V, vers. 3 et 4; quare hic plura non addam. Remanebat est avertere oculos, ne videant vanitatem et vanam pulchritudinem mulieris, ac dicere cum S. Job, cap. XXXI, 1 : » Populi fides cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine. » Si inadvertenti illa obliquitur, illico ad se manus oculos revocet, ac inter alia cogitet speciosam mulierem non esse aliud quam speculum denubatum, facis speciosum, intus sordibus delorata et abominacione plenum. Quocirca religiosus ille in *Vitis Patr.*, lib. V, libello 3 *de Fornicat.* num. 24, cum memoria ejusdem pulchrae mulieris illi recurreret, illamque affligeret, fuit ad sepulchrum ejus ferat enim jam mortua, ne errorem patris sui ejus more solentem admoneat naribus : » Ecce, inquit, desolatum quod querebas, sicut ex eo; » itaque ardorem concupiscentiae foretore gravolentiae restinxit.

NEQ. CAPARIUS NUTIBUS ILLIUS. — Hebraice, et non capit te pupillis suis; Septuaginta, neque capiaris oculis tuis, neque atroparis ab ejus palpebris; Pagninus, et non exoptat te splendorum ejus; Chaldaeus, ne ferat te pupillis suis. Hebraica vox *עפפ* *ephephim*, id est palpebris, geminata est a radice *עפ* *ephe*, id est volavit, vibravit, celeritate movit et jecit, sicut est celeritate vibrat radios, et sicut nubes vibrat fulgura. Simili enim modo volat palpebrae, et oculi in palpebris, quasi avolunt bulbo in alis expansis, quae sui decore et specie rapiunt ad se intuentes. Sicut ergo lynx avicula, quae a colli vultura vertit et torquilla dicitur, de qua Aristoteles, lib. II *De Histor. animal.* cap. XI, fertur intuentes in sui amorem rapere, et quasi demerere, teste Placido, *Hierogl.* lib. XXV, cap. II. Rumam sicut sol vibrat radios, itaque homines ad se rapit : sic mulier vibrat radius oculorum, quibus quot factus, tot sagittas amoris jacit in sapientes. Denique nullus scitans palpebrarum ejus sui totum fulgere, quibus perstringit oculos intuentium, et quasi obstruata, ut ab eorum intuitu velli, alioque se convertere nequeant, ut docet S. Ambrosius, lib. I *De Abel*, cap. IV. Is ergo mulier cepit sapientissimum Salomonem, sanctissimum Davidem, fortissimum Samsonem, et nemo sibi persuadet se eos sustinere et eludere posse.

Audivi in Belgio matronam sapientem et sanctam monachum oculosarios, etiam religiosos et sanctos, ut cavent sibi ab aspectu et colloquio feminarum praudentium. Quia, inquit illa, adeo illicet sunt oculi earum, ut, si in virum quampiam illos deignant, illum sui amore plane illaqueat et irruciat. Addebat : Certa sum non esse virum adeo gravem et constantem, cui, si

fixe eum respicioe per quadrantem intulit fuerit, non persuaserim quicquid voluero.

Oculi ergo feminarum fuscum quoddam continent, quo fascinant et quasi reu illaqueant intuentes. Unde S. Ambrosius, lib. I *De Penitent.*, cap. XIV, legens juxta Septuaginta : » Neque capiaris oculis tuis : ipsi, ait, nobis oculi reu sunt, et ilico scriptum est : Neque capiaris oculis tuis, ipsi ergo nobis tendunt vela, quibus involvitur et implicamur; ipsi nobis vincula necimus, sicut legitur, quia vinculis peccatorum suorum unusquisque constringitur. » Et interior : » Multa vela tenduntur a diabolo, multa vela sunt; oculus meretricis laqueus amatoris est. » Ilico Syrus vertit, *ne sis proda venationis oculorum ejus, et palpebris suis captivum te faciat*. Salomonem succumbentur Ben-Sira *Alphabeta 2*, littera 6 : » Abcondit, ait, oculos tuos a muliere gratiosa, ne capiaris reu ejus, » id est forte et nullibus quibusque ejus; hoc enim est reu feminarum, quo potentissimos et sapientissimos quosque captant. Et littera 24 : » Vir si qui vadit post oculos suos, quos novit esse filios scortationum, » id est scortationi adducit.

Hanc epomen apponit et elegantiam et musae apologo, bulbi dogmatibus decorato, illustrat Cyrillus, lib. I *Apolog.* Moral. cap. VI, vii, titulus : *Vide pedem, cui tritonus, et in vestriusculis adhibet*. Sic enim ait : » Textum ornatum reticulum artis sum, musca volans in eorum cae postea dixi : Ut quid concludis fallaci reu sententias liberiois naturae? quoniam jure usurpas publicum, et devisi reuatis apertissimum claudis gratiam tuam? At illa respondit : Nimirum naturae auctoritate hanc facio, quia destruit effloata, scholas manus in seminis maxime apertis extendit. Tunc musca et submittit : Si illa est, disdipha tuere regisponde. Cui illa blente quoniam? Scito, inquit, quod mortuam vita non minus pendit ab oculorum reuclumina, quam a corde. Quod ut paueret quidem sapientia natura repleta, multum sibi invicem tor et oculum confortavit, videlicet in agibile mulo, in composita spiritus, et in unitate quodlibet. Propter hoc maxime diligencia gubernandis adhibenda est oculis, ne, si erraveris, etiam praeda. Numquam pariter ambo claudis, sed quiescenti una vigilans alius te quierunt. Etenim enim corpore tuu est oculus tuus (*Metth.* VI, 22), et teneas ambo una si glaucis; huius dicitur in tentibus offendit dicitur dicitur. » Ex his deinde tria in angula sapientia ad oculum equo ac pedum regendum dogmata, sive regulas colligit. Prima est : » Omni custodia serva cor tuum, Prov. IV, 23, et diligencia vigili oculum tuum. Secunda, vide ut non sis prodiga de pedibus tuis : nunquam enim des alieni simi pedes tuos, ne forte porredidit malum, perditionis causa sis eorum. Pes enim sapientia est prudens, et factorem studiosus; *Eccl.* XXI, 25, Prov. IV, 23. Palpebrae igitur tuae praecedunt

gressus tuos, nec pes unquam doceat oculum anteedat. Tertio autem finalis regula mea est, ut tibi semper plus times, ubi tibi plus ardeat securitas: ac tibi minus speres, ubi tibi plus apparat. Quod enim quares in certo, aliquando reperitur in incerto: et quia dubitabis in solidis, hinc mirum in diebus tuis eris. Sapiens enim timet et declinat: scilicet autem transiit et condidit. Doceo igitur te quiescere, moneo te cum cautela procedere, et pedem tuum ad primum passum tantum extendere. Confirmat deinde dicta infansio stultie: musca, exemplo et casu: e his, aut, cum admiratione audis musca sic inquit: Certo valde ingenua sunt que inquit. Hoc illa respondit: Verum est, q. d. Incaus, non intellexit: homo dicitur facillime eam. Musca deinde recularum et lubricationis obilla, quibus limulans et incauta, cum in arane inque in cadit, ream complacentem de iure quod capiam fraudulenta decipisset. Cui illa respondit: Atque opere pendente, puto non esse dolum fundis, sed diligentem aquilam. Oculi dixi tibi: Quiesce, aut certe perire, et non audisti. Uiscant uisceribus illi in malo suo, quod negaverit. Inmatura moria tum. Et hoc dicit, innotavit eam.

Et Primum enim agitur. Vix est unicus panis (S. Augustinus) ubi est dicitur legit, vix est dicitur panis: sed ubi autem ubi pretiosam animam caput. — Breviter, pro scortum vix ad fructum panis, vix est unicus panis, vix est unicus panis. Quod primo, figurative sic venit et explicat non propter meretricem dicitur quia vix ad fructum panis, q. d. Caro a meretrice, quia illa tibi fomes emittit, redigenda de ad fructum, ut articulo panis firmum explicat. Et hoc etiam tenet possit verso Vulgata, q. d. Vix est unicus panis, quod domi habet meretrix, vix est unicus panis. Sic et Cajetanus et Valentinus. Meretrix, inquit, decoquet omnia usque ad buccellam panis, atque interim animam insuper caput rapit et perdit. Sic et B. Levi et B. Salomon vertunt, propter scortum ad monetam panis, id est, ad opulentiam rerumque inopiam redigens, perdit panem tuum: qui panem meretricis, facit tuum prostratum. Sic et Aben-Esra, propter meretricem ad pretium panis, id est, inquit, a propter scortum tantum profundit, ut ut cogitatur ab illis stupens panis emendicare. Rursus Cajetanus et Bayanus per scortum recipiant meretricem: per mulierem viri, adulteram, que, inquit, Cajetanus, inquit, id est vitium, vix est unicus panis, quia solent adulteri capite plecti. Aut, ut Bayanus, inquit, id est vix est unicus panis et sapientium vix admittit. Verum melius per scortum et mulierem viri accipias eandem meretricem, sive ea innumpta sit, sive nupta, ideoque adultera.

Secundo, Chaldaeus vertit, quia sermo meretricis similis est placentia panis, sed pretiosam viri animam

(1) Ita habetur fore omnes, proter Ewaldum, qui Vulgato interpreti consentit.

meam ematur; Syrus, similis est enim meretrix torto panis, etc. q. d. Sicut anapes et venatores per escam, puta per grana et frusta panis, venantur aves et feras: sic meretrix sermone blando et melleo velut placentia mellita lacescit, venatur, caput et perdit auliam virorum. Ita S. Cyrillus, lib. I de Singul. claris: « Quanti, aut, et quales Episcopi, Clerici simul et laici, post confessionum victoriarumque calcata certamina, post magnalia et signa noscuntur cum his omnibus naufragasse, cum volent in navi fragili navigare. Quantos leones domulit una mulieris infirmitas delineta, que, cum sit vilis et misera, de magnis efficit predam! quod Salomon loquitur dicens: Pretium molioris tantum est unius panis; mulier autem pretiosas animas capit. »

Tertio et genialis, q. d. Res vilissima est scortum: pretium enim que vix est unicus panis: si eam pretio asimes, invenies eam vix uno pane licitari et estimari. Quod ergo hebraice est: Pro scortum usque ad fructum vel tortum panis, sic exponit: Pro scortum, id est, pretium scortum, usque, id est summum est, pretium panis, ut, si pretium ejus extendas et exales quoad potes, vix parvatum sit usque ad pretium panis. Hinc sensum possit versio Vulgata et Septuaginta qui sic habent, pretium enim mulieris meretricis quantum est unicus panis; mulier autem virorum pretiosas animas capit. Panem accipe non inuatum convivi, qui singulis dignitas apponitur, ideoque exigui est pretii, sed magnum famule, qui multis in locis plus penat libras, utaque majoris est pretii, ac sine aequal pretium scortationis.

Scortus sermo est, q. d. Scortum vilissimum caput rem pretiosissimum, puta animam viri, tum quia eam demeat, tum quia eam gehennam ream facit. Sabigit enim Salomon ostendere indignitatem scortum et scortationis ex ejus villitate, qui tamen rem pretiosissimam perdit, atque ejus objectu adolescentem ab illa avocare. Ita S. Ambrosius in Apology, Davidis, cap. in. « Vix, ait tibi videtur mulier ad scortum, sed fortis est ad vitium, quia virum pretiosos animas caput: quia nobles virotum mentes ad eternam felicitatem a deo creatas, Christi sanguine emptas, ad summe S. Trinitatis similitudinem effigatas, domine gratie decoratas, ino Spiritus Sancti domos et templa, diabolo, peccato et gehennae mancipat. Anima viri dicitur pretiosa, inquit Aben-Esra, quod a divina luce sumpta est. Est enim divina particula aura, ut ait Poeta, et quasi participatio divinitatis. Anima enim viri magis quam anima femine participat nobilitatem, dominum, sapientiam et eminentiam Dei ac divine mo Joseph Porro pretium scortum accipi potest primo, q. d. vix est unicus panis, quia scorta scortatione sunt vilissima, for lue venera pulcherrima, infamia famosissima, recitatale diabolissima, inopia sordidissima, qui enim est scortum nisi vilissimum veneris actione balum, publicum impudente propudientem

ventus pestis, latrina sordium, totius reipublice detestans et prophanus? Quare sapienter monet Maritialis:

Subdole famosa, unquo, fere vixla canche; Abocando spurios lant monumenta lapos.

Secundo, pretium scortum accipi potest metonymice pro prolo scortationis, sive congressus cum scortis: hoc enim parvum et vile esse solet, praesertim si meretrix sit publica et omnibus expensa, q. d. Disce ex vili libidinis pretio quam vilis sit ipsa libido; communi enim hominum iudicio vile et statutum esse pauperimas, et communitur vix habere panem domi, quem comedant. Hinc etiam olim panis dicitur meretrici pro mercede fornicationis, ut patet ex Atheno, lib. III; sique significat hic Salomon, dicens: « Pretium scortum vix unicus panis. » Ita Dionysius, Salazar et alii. Sane meretrix non meretur panem quem comedit, satiusque foret eam veneno emori, quam pane vasci, coque vilam tam turpem et noxiam proferre.

Symbolice et moraliter, « pretium meretricis vix est unicus panis, » id est meretricem fornicationis turpitudine exiguo brevis et modica voluptatis pretio emitur. Ita Boda. « Recordare, ait, quia brevis voluptas est fornicationis, et perpetua poena fornicatoris. Sicut enim unicus panis diurnum solum effugit esuriam, et nihilominus postmodum eauri qui comesto pane satur abcesserat: sic qui intrat ad scortum, ad horam quidem evaporat libidinem, sed post paululum ardentior redit. » Sic et S. Augustinus hom. 250 De Tempore: « Pretium meretricis, ait, vix dimidium panis, mulier autem pretiosam viri animam capit. Et quantis iniquitas, et quam lugenda perversitas! Ita ut animam, quam Christus sanguine suo redemit, luxuriosus quisque propter unius momenti delectationem libidinis, diabolo vendat. Vere enim nimium plangenda et misera conditio est, ubi cito pretium quod delectat, et per diabolum in cruce manet sine fine quod cruciat: sub momento enim libidinis impetus transit, et opprobrium infelicis anime permanet. »

Eodem habet tract. De Honest. mulier. cap. III. Quoque S. Chrysostomus, homil. 29 ad Popul.: « Quid, ait, luxuria correptas a demonio dicitur esse. Quo fit ut nunquam sit in se ipso, sed in seipsum versetur. Sepulchra sunt meretricum diversa, cum multo fectore, multa putredine sunt propleta. »

Mythice, haec omnia que dicuntur de meretrice, multo nomine applices haeresi et culvis concupiscentie. Haec enim res vilissima est, et interim aeternis animas pretiosas panis addidit. Haec ignis est, quo conflantur opes, fama, sanitas, vita, felicitas, eternitas. Idem monui cap. v.

27, 28 et 29. NE QUID POTEST HOMO ABSORBERE IGNUM IN SINU SUO, UT VESTIMENTA ILLIUS NON AR-

DEANT? (Aquila, Symmachus et Theodotus, nunquid absorbit homo ignem in sinu suo, etc.) AUT ANGLARER SUPER PECTUS (Syrus, super prunas et ignem), ET NON COMBURENTUR PLANTE EJUS? SIC QUI INGRESSUS AD MULIEREM PROXIMI SUI (Septuaginta, ad mulierem inquam); NON ERIT MUNDUS COM TERICIT EAM. — Hinc sumptis notione enim Ben-Sira, dicitur, A littera dolata: a abstrahit carmen tam a muliere gratiosa, tanquam a carne prunaru, id est, tanquam a corpore vel acervo et congerie prunaru. Aut potius caro mulieris vocatur « caro prunaru, » quia instar prunaru rivales ejus accendit et adurit. Alludit ad nomina Habraim mulieris, q. d. ITEN Acha, id est mulier, est UN esch, id est ignis, quia caro ejus non tam caro est, quam pruna ardens: ipsa ergo est ignis carnis et caro ignis. Haec facit embolum Amoris, quo pingitur ignis quasi tota cerea, quem admoto igne torretur, remoto liquatur, subjecto hoc exurine quasi leumate.

Proxima fax igni ligat, atque remota liquescit; Haec proxi igni liqui, nisi prope torret Amore.

Itum difficile est parabolum conamine adaptare postparabola. Quid enim habet usio sinus, vestitum et plantarum facta per ignem, cum immunditie hostia per tactum et ingressum ad uxorem accipit (1)? Primo, S. Ambrosius pro ignem in sinu accipit cogitationum ardentis libidinis in sinu mentis, que instar ignis exurit, et exurendo denigrat totam animam et corpus. Sic enim scribit in Psal. 1: « Alligabit quis ignem in sinu, vestimenta autem ejus non comburentur? Etiam qui semel in sinu mentis flagitii flammam ferventis adoleverit, illo corporis sui vestimenta comburent. Et in stipulam ignis exillens inbarat ac permanet, donec omne quod corripuit absorbat: Ita vel exigua scintilla pessenti, si quo vitiorum fomite fuerit excitata, incendium grande exoritur. Noli ergo stare in peccato. » Idem, lib. I De Penitent. cap. XII: « Bonum, ait, est tubere quam uri; est enim flamma que interna urit. Unde hinc ignem non aligemus in sinu mentis et recessu pectoris, ne interyris nostri urimus exuriam, et forene hoc nostre anime vestimentum, velamque carnale edax libidinis flamma consumat; sed transeamus pro ignem. Et si quis incidit in amoris incendium, transiit, et non alliget multitermam cupiditatem vinculis cogitationum, nullos sibi nodos assiduas non meditationis adstringat, nec intendat semper in formam mulieris meretricis, nec adoles-

(1) Sicut ignem nemo illius fovet in sinu, Ita quo intus alit vetitum libidinis flammam, vel ardentis libidinis amoribus adulteris fovet, haud incolentis evadit Similis comparatio apud Ovidium, Metam. Absor. vers 183 seqq.

De prope raticum dicitur ad muliere tanquam Vestit, et a minimo vestitus ignis est: Et, nisi videris quilibet recedat a sinu, Flamma rotabovet, qui modo nulli fave.

cautela ad vultum juvenis oculos levat. Et si for-
bitu aspexit, et captus est; quanto magis capietur,
si curiosa aspexerit?»

Et inferius remedium suggerens: « Verum esto,
ait, inclinet oculus, sed non intendat affectus.
Vidit carnalis visus, sed premat cordis
mentis verecundia. Et post nonnulla: « Et si vi-
derit caro ignem, non alligamus in sinu, hoc est
in secreto mentis antequam arcano. Non implicamus
ignem hinc ossibus, non in pedibus nodos
imponamus, non miscemus symonem aliquem
cum huiusmodi, unde exeat ignis. Adulterius
sermo juvenilia nodus adolescentium est: ver-
ba adolescentis vincula sunt auroris. Nil in hunc
ignem Joseph, quando cum adulterii cupida mul-
iere alloquitur, voluit eum extirpare sermone, mi-
sit liquorem laborum alicuius, sed proderat vi-
rum legare non potuit. Solvit enim vincula mu-
lieris vox pudoris, sermo gravitatis, habena cau-
tele, hinc custodia, castimonie disciplina. Capere
igitur eum rebus suis impudica non potuit; mi-
sit manum et apprehendit vestem ejus, ut nodum
stringeret. Verba potentis mulieris cupiditatem
reia sunt, manus ejus amoris nodus est. Sed hoc
rebus capi potuit manus pudice, nec nodo: ex-
cussa veste, solutus est nodus; et ideo quia non
alligavit ignem in sinu mentis sue, vi mulieris
sicut corpus suum. » Et cap. xiv docet, viro multib.
speciem plane animo esse excutiendam, « Trans-
silivimus ergo eam, ne nobis dicatur, « Ambulatio
in igne flammis vestem, quam accendistis; quon-
iam alio ille, qui alligat ignem in sinu, vesti-
menta comburat: sic qui ambulat per ignem, pe-
des comburat neesse est, quoniam scriptum est:
Ambulabit quis super carbonem ignis, et
ambulatio quis super carbonem ignis, et ideo non
debemus illi allicentia luxuria, Paschur libello con-
vivit, autitur huiusmodi, vino accenditur, oblectat
flammatur. Graviera his sunt fomenta verborum,
qui vino quodam Sodomitanæ villis mentem in-
ebriant. » Item in Psal. cxviii, vers. 1: « Quo-
modo, inquit, te in lupanali non vidit Christus,
quanto te vidit, qui ambulando in corde tuo te
ipsum impiarum effecisti?»

Secundo, S. Augustinus, serm. 210 De Tempore,
per spiritum in sinu accipit aspectum libidinosum,
speciem pulchris mulieris ardentem in oculis
apprehensam, corpus vi amore incendit. De
oculis enim hinc sermo processit: « Non con-
cedunt vellechitudinem ejus cor tuum, nec re-
paris autibus illius. » Hinc ergo oculis hinc an-
te etiam Augustinus: « Quomodo enim, ait, si
aliquis carbonem ignis apprehendat, et eos co-
projectis, nihil necebat; si vero diutius tenere
voluerit, sine vulnere eos facture non poterit:
ita et ille, qui ad concensendum oculos delin-
cit, et libidinis rationem, in corde suscipiens, mo-
ris in suis cogitationibus habere permiserit, ex-
cutere a se sine animo occasione vel plaga non
poterit. Et ideo cum Propheta iugiter clamamus:

Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse
evadit de laqueo pedes meos, » etc. Basilus vero,
sive si Magnus sit, sive Seleucensis, sive quis
alius, in *Catena Hieronymi*, per ignem in sinu ac-
cipit sermonem obscenum: « Fovet, ait, ignem
illo in sinu, illigatque in eo, qui immundum ser-
monem avidè haurit, aut fœdam cogitationem in
corde suo immorari sinit. Ambulat autem super
incensos carbonem, qui per opus peccati, aut
consensum in peccatum animam suam perdit. »

Tertio, Chaldeus, Hugo, Cajetanus, Dionysius,
Jansenius, Baynus et alii passim hinc accipiunt
de ipso adulterio; hoc enim essa legem in sinu,
qui totum corpus cum veste extrahit, legem enim
ad uxorem proximi per se. Scriptura idem est
quod eam cognoscere, et cum se adulterum com-
mittit. Sed non erit in malis applicat et ex-
plicat diversimodis. Primo, Hugo et Cajetanus
explicant de immunditie peccati et culpa, q. d.
Sicut qui sinu gerit ignem, vestes adurit; et qui
ambulat super carbonem, plantas ustulat: sic
qui uxorem proximi adulterio violat, igne libidi-
nis concupiscentiam urit, decolorat et maculat.
Secundo, Jansenius et Baynus exponunt de immun-
ditate fame, puta de istantia, quam sibi con-
sistenti adulter, q. d. Sicut ignis in sinu, et prorsus
calente pedibus tegi cœterisque nequit, quia
flamme et ardor sinus et pedum ignem latetent
et protergentem produit: sic pariter adulterum
hinc sermo commissum latere nequit, quia per
collegia, gustus atque iudicia extrupit, itaque
ingenu infantia adolterum aspergit et ma-
culat. Tertio, R. Levi et Jansenius i non erit man-
gus, hebraice 173 nati, id est insons, innocens,
innoxius, explicant, non erit impudicus. Sic enim
hinc phœas accipitur. Ecce xx, 7: « Non enim
habebit insentiam (id est, non sicut imponitur)
hominis eum qui assumpserit nomen Domini
Dei sui frustra. » Et alibi sope. Unde S. Cyrillus
legit, non erit insons; Septuaginta enim vertunt,
et insons, quod primo, veritas, non est in-
nocens; secundo, non erit insons et impudicus; uter-
que enim vocatur insons. Sic sensus est, q. d. Sicut
quis non erit insons, insons erit innoxius, insons
erit innocens, itaque qui pedibus propriis ignis
adurit; sic pariter, qui adulterium committit,
sentiat noxam et poenam, quia vel a marito adu-
tere, vel a iudice vita malelabitur et occidetur.
Imo adulteri olim igne comburantur. Unde Iudas
Thamar quasi adulterare iugo adjuverat; Ge-
xxxviii, 24. Scribit Iohannes in Apocal. De ma-
rkedo concubis, Sathum Grotomontem Anabap-
tem legem fuisse, ut adulteri vivi crederentur.
Atque cum ipse fratris uxorem delinde comma-
cubasset, deprehensus atque se excomuni-
cavit, deprecatus atque se excomuni-
cavit, quod amore captus fuisse, et
voluntarius (ut Lucianus ait) a nihil reluctans
in ignem animo magno insulit. » Optibus etiam
Macrius Imperator adulterii reos semper vivos
simul incendit iureis corporibus.

Quarto, Patres passim accipiunt hinc non de
ipso adulterio, sed de familiaritate, colloquio,
tactu simplici, conversatione cum feminis et uxori-
bus proximorum. Nam si ingredi ad uxorem pro-
ximi hic non significat eam cum rem habere, sed
cum ea colloqui, versari. Unde Syrus vertit, sic
qui ingreditur ad uxorem proximi, et ut illum prope-
sit. Sic Gabriel Archangelus ingressus dicitur ad
B. Virginem, cum et nuntium incarnationis Chris-
ti dedit, Lucæ i. Salomon enim hic, postquam
monuit claudendas esse aures sermonibus atque
contulis, atque oculos formæ illicebrosæ mu-
lierum, nunc generatim monet omnem cum eis
familiaritatem esse cavendam, ac præsertim ne
eas adeamus, manusque aut vestes earum tan-
gamus; eo quod, sicut ignis in sinu adurit
vestes, et conversio mulieris adurit,
sicutque amore incendit corpus tangens, ac per
corpus quasi per vestem transit ad ipsam ani-
mam, itaque fœdo concupiscentie incendio et
tertore libidinis igne inflammant, carbonem ma-
culat. Et sicut is, qui pedibus nudis ambulat et
caleat carbonem accessus, plantas ustulat: sic qui
conversatur cum muliere, etiamsi obiter quasi
ambulando distinet, igne concupiscentie affli-
bitur, ut stabili pedes, manus, oculos, aures
omnesque sensus sinus; quin et proserpente hoc
igne ustulabit phantasiam, memoriam, ipsamque
mentem et voluntatem, ut aliud cogitare, memo-
riam, amare, concupiscere nequeat quam amorem
hinc ignem, quo accensus sensum totus concre-
mitur et ardet. Igitur familiaritas mulierum, et
terris vel aspectu vel contactu, vel confaba-
latione et risu, sanam conversantiam infamia,
animam vero etiam resistentem et non advertentem,
vanis et illicetibus concupiscentiis inquirit,
atque ad fornicationem vel adulterium in-
citant.

Ita hinc locum explicat S. Cyrillus, tract. De
Singulari Clerici, paulo post initium. Dissertens
enim clericis habitationem et consortia famili-
arum: « Insuper, inquit, victoria est inter hostilia
arma pugnat. Et impossibilis liberatio est flamma
circumdatæ, nec ardere, quod Salomon non
ignat dicens: Quis alligabit in sinu suo ignem,
vestimenta autem sua non comburent? Aut quis
ambulabit super carbonem ignis, pedes vero non
comburent? Sic qui introitum ad uxorem proximi
sui, non erit insons; atque omnis qui tangit
eam. Creditis, inquit, vocis, credite divinis fidei,
quoniam plus quam nodus et quæ omnia quid-
quid pollicetur, deum potest fallere, dissente Do-
mino: Peccatus est, inquit, cretam et terram præ-
terire, quam de lege nuntii specie eudere. » Unde
pluribus interjectis concludit: « Ampulanda sunt
omnis nobis, quæcumque igniferi fomitis sul-
furibus flammis sceleris fornax exstantis car-
nis exstant, ne vel tenuis quadam scintilla ser-
vata maiora conflictu intendat. » Sic et S. Augusti-
nus, serm. 250: « Non solum, inquit, ab extra-

nearum familiaritate, sed etiam ansillarum nos-
trorum, vel quarumcumque vicinarum, aut filie,
aut alumne, aut ancille unusquisque familiari-
tatem, vel secretam colloquationem vitare contem-
dat, quia quanto earum vicinior conditio, tanto
facilior ruina est. De familiaritate enim filicia
Salomon nos admonet dicens: Non quilibet alligat
quis ignem in sinu suo, et vestimenta ejus non
ardebunt? aut ambulabit quis super pronas, et
non comburentur plantæ ejus? »

S. Chrysostomus, epist. 7 ad Olympium: « Salo-
mon, inquit, qui valde bene novit quomodo puri-
colosum esset virum mulieri propinquare, dicebat:
Alligabit quis in sinu ignem, et vestimenta
non comburent? etc. Hoc est autem quod dicit:
Sicut est impossibile conjunctum igni non in-
cendi, ita qui accedit ad mulierem, non potest
illud vitare. » S. Basilus, tract. De Virgine:
« Ac veluti stupra, inquit, si stupra conficitur,
ignisque rursus ignem, tumum ex se minime ex-
cessant; stupra vero, si ignem obortat fuerit, pro-
fundius inflammata succenditur: ita et femineum
corpus masculinum tangens non multo labore, non
inflammatione ad concubitum ignis lubet, sed
cum naturali ad se invicem rapiantur ardore, sicut
mutuo se contingunt, scintillam volupatis fa-
mentem intrinsecus sentiant. Unde scriptum est:
Alligabit quisquam ignem, » etc.

Quocirca S. Franciscus Xavierius monuit con-
fessarios ut caventi a feminis: illas enim adiri
minori fructu, majori periculo vel fœmine, et con-
fessante, vel utriusque: ex fumo enim flamma.
Hinc S. Hieronymus, epist. ad Eustochium De
Castro Virg. hinc Salomonis verbis reciter per-
stringit aspectus, hoc est feminæ, quæ quasi spi-
rituales spirituales viri combulant, amorem
certum facit prorsus ferentes, sed intus admodum
cupiditate luxurie. » Unde, inquit, in ecclesiæ
agapularum peccis introit? unde sine cupis
aliud nomen uxorum? ino unde novum con-
bitum genus? Plus infamam: unde memoriam
navis? enim domo, uno cubiculo, sapie uno
teneatur et lectulo; et si quosque nos vocant, si
ampli extenuant (ita legant veteres codices,
ubi extenuant; minus resole ergo Be-soms corruet
extenuant). Præter serorem virginem deserit,
cubiliem spiritum viri gerantem, fratrem qua-
rit extraneum; et cum in eodem proposito esse
se simulet, querunt aliorum spirituales scela-
rum, ut domi habeant carnale concubium, latens
modi homines Salomon in Proverbia spernit
dicens: Alligabit quis in sinu ignem, et vesti-
menta ejus non comburentur? » Eadem aspectus
pari sermone innotantur S. Basilus, Chrysos-
tomus, Chrysostomus veterique Patres. Anapete
grove idem sunt quod latine caræ, dilicite, uti
etiam una a nonnullis vocantur, et pari loco,
vel pari suspitione et periculo habentur.

Secura, sed vera est sententia S. Bernardi,
serm. 68 in Cant. 250: « Cum femina semper esse,

non cognoscere feminam, nonne plus est quam mortuum suscitare? Quod minus est non potes, et quod minus est, vis ut credam tibi? Vero quocumque Coniuris: « Omnis amans, amens. »

Moraliter, hinc discere quam cavenda sit conversatio cum muliere: vox enim ejus, oculi, vultus, totumque corpus femine est quasi ignis, influentem, colloquentem, conversantem tartareis libidinibus flammis lacite et nesium succedens. Sensim enim hic ignis ab oribus et sensibus ad phantasiam proripit, inde ad cor, mentem et voluntatem proripit, nec cessat, donec totum hominem inflammet. Hoc est quod ait Job xxxi 12: « Ignis est libido usque ad perditionem devorans, et omnia eradicans pinnibus. » In quibus verbis commentans S. Gregorius: « Quid est, inquit, libido, nisi ignis, et quid de carnis et mentis exorta virtutes, nisi flores? quid sunt turpes cogitationes, nisi palaeae? Quis etiam nesciat, quia si in palaeis ignis negligenter existigatur, ex parva scintilla omnes palaeae accenduntur? Qui ergo vitium incrementum non vult exorire, illi debet libidinis ignem extinguere, ut per tantam scintillam numerum possit ardere. »

Quod et S. Chrysostomus, epist. 7 ad Olymp., agens de Joseph sollicito ab habra sua, assensit tentationem hunc fuisse potorem formae Babyloniae, et haec loquitur, in quem conceptus fuit Daniel, et ventre celi, qui scriptus fuit Jonas. « Et ait, ait, Babyloniam formam mamas ille Persorum cum multo studio succedebant, abundantiorum quam ignibus succedentes, et porrigentes flammam diversa fomenta: sic tunc misera homo atque miseranda mulier ascendit ignem illa formae nitorum, arguentis oblitia, facientis generum, picturae oculorum, voce concitata, matibus et gressibus dissolutis, mollibus vestimentis, auri circulis et infinitis ejusmodi machinamentis, quasi per magicam quendam turpitudinum volens illucere infantem. » Et post multa igneam tentationis hujus vim representans: « Sed tamen in tantis libidinibus constitutus, et tam urbanam feram videns ad se recipiendum accedere, cum sum ex parte periculis requirentem, per solum, per vocem, per oculos, per colores, per solum, per animum, per arguentia, per vestimentum, per affectum, per verbum, per circumpositum ornamentum, per secretum, per solitudinem, per hoc quod poterat latere, per divitias, per potentiam, et quae habeat in eo secum scientiam, cum his omnibus quae supra commemoravi, eadem, servitatem, peregrinationem: victi omnia illud incendium. »

S. Nilus, orat. 20 *Asterius vitia*: « Ad ignem potius ardentem, quam ad materiam appropinquam. Nam si ad ignem accesseris, dolore affectus resistis: at si feminam desiderio insensum fueris, haud ita facile recedes. Est enim mira hujus ignis natura, qui dum delectat, vixit subeunte delectatione, manet livor et plaga. » Hinc scortum, sive masculum, sive femineum, vo-

catum a Poetis ignis, illa Virgilius, *Elogio*

At nisi esse offert alio mens ignis amplexus.

Ovidius, lib. II *Amorum*:

At mens ignis abest, verbo peccatus uno.

Nemesius, IV *Elog.*: « Lyceide eruditus Ionas, ignis erat. » Terentius, *Eunuch.*: « Accede ad inam hunc [ad meretricem], jam calcesce plus satis. » Apuleius, lib. II: « Bisceda, miselle, quam procul a me, a foculo discede; nam si te vel modice meus ignis allaverit, ureris intus. »

Dices: Quid remedii contra hunc ignem? Respondet Salomon: Noli ad eum appropinquare, et non allabit te; fuge ab eo quantum potes, fuge omnem ejus cogitationem, quia hinc illecebrata est, ac plerumque displicens et displicens placent, assidua blandiendo ex sensu facit concupiscentiam, manibusque sibi subjugat. Quocirca Religiosus ille in *Vitis Patris*, lib. V, libello 4, de continentia, num. 68, statum senem per flavium transiit, prius illam pallio involvit non eam coacturum, sique involutam transtulit. Rogatus ab ea, causam dixit: « Quia corpus mulieris ignis est; et ex se ipso quo te contingebam, veniebat mihi in mente recortatio aliarum tentationum. » Aliis ibidem, libello 3 de fornicatione, num. 37, tentata a meretricem, ut flammam tentationis extinguere, dixit unum, mox secundum et tertium, ceteroque ex ordine in lucerum ardentem immisit, itaque igne lucerum ex-dixit ignem concupiscentiam.

Memorabile est quod de S. Francisco scribit L. Waddingus in *Annales Minor.* anno Domini 1222: Barili in Apulia, inquit, Fridericus II Imperator meretricem submisit, que tentaret castitatem S. Francisci. At illa locum igneam et propositum, in coque decumbens meretricem ad se cum decumbendum invitans, illam in fugam coacta, idque per rimam spectans vidensque Imperator, exclamavit: « Surge, vir Dei, quia Deus tecum est: nam, ut video, nec odor ignis est in te, nec vis incendii libiginosae quibusquam intulit. Tunc est Deo gratias agere, qui virtutem docit et non timidas a timore nocturno, nec Venereis qui ignis flammam sentires. » Idem alia vice eundem tentationis ignem frigore nivis, cum in gelida hieme amplexandam, resistit, perinde ac in Vita S. Malachiae, de rege Mamoniae, ejus discipulo, scribit S. Bernardus: « Quotidiano, inquit, aque frigida balneo, male calentem extinguabat in extra libidinem. »

Similis fuit tentatio, similisque per ignis contactum victoria allerit, qui proinde desponsos victi quasi victori acclamaverunt: « Viciisti, viciisti, quia in ignis fuisti, et non arsisit, » ut alibi fugis enarravi. Sane qui ignem mulierum vixit, vincit ignem tororum, dicitque cum S. Laurentio in craticula ustulato: « Igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas. » Quod enim S. Lac-

rentius ignem Valeriani vicerit, id heroicae ejus virtutibus, ac praecipue angelicis ejus castitati, qua ignem concupiscentiae vicerat, tribuendum est: perinde ac quod trium puerorum corpora in fornace Babylonis manserunt illa, virginitati eorum attribuit Damascenus, lib. IV *De Fide*, cap. xv. Vide historiam *Daniel.* m. 50, ubi plura haec de ro dixi.

Mystice, mulier est haereticis et concupiscentia; quare si libros hereticorum vel obscenos videas et legas, sensim sine sensu ad haeresin et obscenitatem incitaris. Quare merito Patres Concilii Tridentini utrosque sub gravibus poenis velaverunt, et Vulgano mancipandos censuerunt. Igitur insipienter et perperam faciunt, qui ob elegantiam styli et phrasium eos legunt: nam pro exili vanoque fructu longo majora damna, ignesque praesentes et meritos sibi accersunt. Non desunt alii prohi castique, qui elegantiam cum honestate, imo pietate, doceant: ut quid ergo sum a concupiscentis et venenalis auribus, cum tanto conscientiae periculo haurire malunt?

Rursum *actores Graecor.*: « Mulier nupta, inquit, mystice est millia, cui vir est diabolus, qui una cum illa generalitatem inquitur. Quicquid legitur illam, inquitur: hoc est, quicquid colloquitur illis fructus, aut familiaritate ejusdem usus fuerit, esto quod pravum opus atque mundus evadat, inter se tamen inquitur. » Denique S. Cyrillus, *Catechesi* 2, per ignem hic proprie accipit peccatum. « Erit enim, inquit, peccatum nervos animae, et conterit ossa mentis spiritalia, et lumen cordis obtinebrat. » Pater ipse sic legit: « Involvat quis ignem in sinu, et vestes ejus non urantur? »

30. NON GRANDIS EST CULPA, CUM QUIS FURATUS FURIT: FURATUS ENIM ET ESURIENTEM IMPLEAT ANIMAM. — Compositi et anteponit adulterium furto in noxa et scelere. Dices: Furtum rei notabilis est peccatum mortiferum, et, ut quidam ait, furtum est panis diaboli: quomodo ergo hic dicitur non grandis esse culpa? Respondet S. Chrysostomus, hom. 10 *ad Popul.*, sensum Salomonis esse, q. d. « Gravis quidem res etiam fur, sed non tam gravis quam adulter, illa enim etiam frigidam causam habet, tamen ex pauperie necessitate prestare potest; hic vero, nulla ipsam eogente necessitate, pro dementia sola in peccati voragine corrui. Hoc et de jurantibus dicere licet: nec enim istis illud habent quem praesentant praetextum, sed contemptum solum. » Eadem fusus habet scribens in *Psal.* xlix, ad illud: « Si vitibus furem, correbas cum eo, et cum adulteris portiones tuas ponabas. » S. Thomas vero, II II, *Quaest.* LXVI, art. 3, ad 1: « Furtum, inquit, dicitur non esse grandis culpa duplici ratione. Primo quidem, propter necessitatem inducentem ad furandum, quae dimittit, vel totaliter tollit culpam, ut patet art. 7: furatur enim ut esuriantem implet animam. Secundo, per com-

parationem adulteri, quod puniatur morte. Unde subditur de fure, quod deprehensus reddat septimum: qui autem adulter est, perdat animam suam. » Hebraeus, Symmachus et Aquila habent, non spernent furem cum furatus fuerit, ad duplendam animam suam cum corripit; Chaldaus, non vitio vertitur furi, etc. Valabius, non respiciunt probo furi; Syrus, non mirum est, q. d. Minus probum est furum quam adulterari. Noster causam probri et infamiae assignavit, vertens, non grandis est culpa; ex culpa enim nascitur infamia et probrium (1).

31. DEPREHENSUS QUOQUE REDDET SEPTIMUM, ET OMNEM SUBSTANTIAM DOMUS SCAE TRADET. — Quis alioet fur remis fortuna et substantia esse solet. Quare si tenes magis preli furatus sit, cogaturque reddere septimum, omnem substantiam suam restitutione impendat: imo si ea non sufficiunt, impendat se ipsum, iuxta legem. *Exod.* xxii, 3: « Si non habuerit quod pro furto reddat, ipse estimabitur. » Sed quo iura reddat septimum? Nam iure divino Judeis sanctorum, *Exod.* xxii, 4, ut qui furatus est ovem, reddat quatuor; qui vero bovem, reddat quinq; boves; non autem septem. Respondit Hugo forte apud alias nonnullas gentes furi iudicium multatum in septimum. Verum hoc est conjectare: hucque non legi ulla gentes id fecisse. Quare planius et certius Innocentius et alii sic explent: « Reddit septimum, » id est, reddet multiplicem, puta quadruplum, vel quintuplum, q. d. Cogebat abunde et copiose restituere, ac satiore damnum quod furando infudit. Sic dicitur Job v, 19: « In sex tribulationibus liberabit te, et in septima non tanget te malum. » Est Poeticus hebraeus, q. d. Licet septies, id est pluries et omnimode, in tribulationibus iudicis, semper Deus ex te eruet te. Sic *Septimiplex*, id est multiplex, « ultio datur de Cain, » *Genes.* iv, 24. Sic dicitur *Eccli.* vii, 3: « Non aeminas mala in suis iniustitia, et non metes ea in septimum, » id est multipliciter. Similia sunt *Levit.* xxv, 28; *Jerem.* xx, 9; *Amos* i, 3; *Proverb.* cap. xxx, 15 et alibi.

Aliter respondent Abba-Era et Valabius; Septemiplex loqui copulans: copulans enim duas terras duobus casibus furi praescribit. Nam *Exod.* xxii, 4 et 4, praescribitur ut, si furtum invenitur in manu furis, reddat duplum; si vero videlicet vel occiderit, reddat quintuplum: copula duplicem et quintuplum, habetis septimum.

Sensus est, q. d. Fur damnum quod domino tulit abunde resarcit; adulter autem non potest restituere marito injuriam et noxam, quam illi uxorem ejus violando intulit. Ergo adulterum

(1) Rectius, ut opinor, bidental vertunt, non deprecatur furem, id est, non impunit dimittit fur, cum furum ad expiationem animae suae, id est famam, quod exierit. — *Venz.* II, B, ad deprehensum, etc. « ITD, » ait Schultens, adest hic etiam concupiscentiamque illam quae quid negligitur, eo tantum non operatur. »

gravius et nocentius est furto, cum lupus danum sit reparabile, illius irreparabile, nec nisi sanguine adulteri (spoliabile. Unde Septuaginta vertunt, si autem deprehensus (fur), venies septuaginta, et omnem substantiam domus sue dans liberabis seipsum.

32. QUI AUTEM ADULTER EST, PROPTER CORDIS INOPIAM PERDET ANIMAM SUAM. — Hebraice, *adulter est deficiens corde; contempnit animam suam, ipse faciet illud*; Chaldaice, *qui querit perdere animam suam, ipse facit illud*; Septuaginta, *iniquus propter inopiam mentis perditionem animam suam amittit*; Tigurina, *qui adulterium committit cum muliere, excors est, et qui hoc facit, animam suam perdit*. Senex est, v. d. Fur furando perdit opem suam; et adulter adulterando perdit mentem, item animam suam. Ergo adulterium detinetur est furto. Per animam, primo, intellige vitam; adulter enim juramentum annuum morte impletur, ut ostendit Genes. xxxvii. 24; secundo, salutem animae; hanc enim prodicit adulter, animamque devovet diabolo et gehennae.

Quare, quoniam sit « inopia cordis » adulter, qui perditionem suam? Respondet primo, affici per inopiam mentis accipiunt concupiscentiam libidinis: hinc enim mente et ratione destituitur, solvitur tractantibus et hinc voluntatis ostro erit, usque in infernum in seculum et exitum: sicut enim venet non habet oves, sic concupiscentia non habet mentem; imo mentem non audit, sed ea quae suscipit libido.

Secundo, « inopia mentis » est inopia iudicii, quia libido iudicium exurit, hominemque dementat, ut videtur esse demens et insanus. Ino delin et insana facit pro amore suo pellicis et adulterae, uti experientia sepe fieri videmus. Amens ergo est amens. Unde Chaldaeus verbi, *indiget iudicio*.

Tertio, « inopia mentis » est inopia rationis; adulterium enim ratione hominem privat, eumque efficit brutum, imo peioram bruto. Multa enim bruta furantur alimenta sua, et alienam fortunam non invadunt, sed castum cum consorte colunt connubium, uti faciunt cervi, elephantes, leones, turtures, columbae etc. Hinc ergo peior est adulter violans iura et sanctitatem conjugii, quae jam in lege nova longe maior est, utpole evecta ad dignitatem Sacramenti: conjugium enim est septimum legis novae Sacramentum, ideoque praesens insolubile, sanctum et inviolabile.

Es adverso venenata animalia cum alienis commiscuntur, ut viperæ, quae exitialis est. cum muribus concubunt, sed ita ut prius venenum evomat, inquit S. Basilius, hom. 7 Hexam. Adulter

ergo viperæ sunt, imo viperis peiores: quia venenum adulteri retinet. Audi S. Ambrosium, lib. V Hexam. cap. vii: « Insuper Deus ambros (Adam et Evam) esse in uno corpore et in uno spiritu; quod unum separas corpus, unum divinis spiritum, naturæ adulterium est. Sed hoc docet muræ et viperæ non iure generis, sed arde libidinis, expetitis amplexibus. Discite, o viri, qui alienam permolere querit uxorem, cupis serpenti sibi adiscere cupiat contubernium, cui etiam comparandus ipse serpenti sit. »

Propterea adultero etque insignis mentis inopia et insipientia est, quod, cum possit eandem, imo majorem voluptatem haurire ex muliere soluta, v. g. ex meretricibus formosissimam sibi diligere, ubi minor est culpa, minor infamia, minus periculum, imo omnis apud homines impunita, ipse amore cæcus malit conjugatam, ubi longe majus est culpa et infamia, et certum periculum, et vel a marito, vel a cognatis, vel a iudice deprehendatur et capite plectatur. Et hanc significat Salomon, dum subdit: « Quis zeus et iutor viri non perdat in die vindictæ? Quis ergo iura, o adulter, est phœneus et vesania, ut sine necessitate, sine consensu, ex viis libidinis in hanc directionem cogitatis in perpetuum victis metangis delatet, insipienter ne res amaret, ne maritus resciderit, ne ad infernum debeat. Illi metus et angore horrores iam in solentem voluptatem diluunt, hinc a marito, et exstinguuntur.

Audi S. Chrysostomum, hom. 3 De Trinitate.

hinc adulter inopiam mentis ostendit et explicationem: « Nam qui potest esse valens, ubi metus, ubi discrimen, ubi periculum, ubi tantorum malorum expectatio, ubi tribunal, ubi annotationes, ubi iudicis ira, ubi poena, ubi gladius et carceres, ubi bapantur hinc omnia. Ponemus nulli notum esse flagitium praeterquam ipse vir et mulier quam adulteravit. Quomodo feret contententiam redarguentem, acerbam et amantem teatant accusantem ubique secum foras? Quomodo enim seipsum tempo potest iugare, hinc nec illam quae curis sententiam; hoc enim tribunal non potest contempnere, non adulteriosis acquiescit, eo quod divinum est, et a Deo nostris impositum mentibus. Vere adulter per inopiam sensus exitum suum ipse unum conciliat. » Sed, ut ait vir sapiens: « Furtivum luxuria oculis non habet, ideoque cassum et barebarum, in quod ruit, nequit intueri. » Hoc de causa S. Basilii, epist. 3 canonice ad Amphitheatrum, inter canones penitentiales, can. 18, adulteris duplam, quod adulteravit, sit, in quinquem annis Sacramentis non communicaverit. In his autem quatuordecim annis sic quoque dispensabitur. Quatuordecim annis erit defensus (stans extra foras Ecclesiam, confitens seculum suum, et fideles ingrediendas rogabit ut pro se deprecantur, ut ait can. 50), quinque

audiens (lectiones sacras et conciones), quatuor substratus, in duobus consistens sine commotione. Fornicator septem annis non communicabit, duobus defensus, et in duobus audiens, et in uno solo consistens, octavo autem ad communionem admittitur. »

33. TURPITUDINEM ET IGNOMINIAM CONGREGAT SUI, ET OFFROBERAT ILLUS NON DELEBITUR. — Verba sunt clara. Clarum enim est adulterum apud omnes gentes esse infamem; habetque ipsi probrem et pestem republicae. Unde alii adulteris mutilant auribus, alii naribus, alii verendis, alii publico ludibrio eos exponunt, ac tandem capite moxant. Esto enim culpa adulteri per penitentiam adultero condonetur a Deo, manet tamen apud homines memoria et infamia perpetrati sceleris, ac quamdiu durat memoria, durat et infamia: quia et si quis ex adulterio liberis suscipiat, illi ipsi etiam post mortem exstabant ad ignominiam monumenta, ait S. Chrysostomus, hom. De Carnis concupiscentia.

Perperam ergo ex hoc loco Tertullianus, lib. I De Pudicitia, cap. xvii, contendit probare, ex eo quod hic dicitur: « Opprobrium non delabitur, » culpam adulteri esse indelebilem et irremissibilem. Aliud enim est culpa, aliud opprobrium, ut iam dixi. Adde non raro per penitentiam insignem delecta culpa deleri et infamiam, ut contigit Davidi. Sed et audi Tertullianum: « Nam et in Proverbiis Salomon specialiter de morbo inexcusabili: Morsus autem, ait, per indulgentiam sensuum penitentiam animae suae acquirat, dolores et dehonestationes sustinet. Ignominia autem ejus non abolitur in ævum. Plena enim zeli indignatio viri non patet in die iudicii. » Verum quod iudicabitur inexcusabilis, id est irremissibilis, jam est exploratus error. Nimirum Tertullianus, nimio pudicitiae amore in haeresis lapsus, librum De Pudicitia contra Psychicos, id est animales catholicos, scripsit pro heresi Montani, de non recipiendis penitentibus, saltem mulieris et fornicatoribus, maxime cum culmen carnium teceant machia et fornicatio, uti ipse initio libri profiteri videt et cap. v. morbum idololatricum et homicidium comparat, et quasi equiparatur. Sed, ut dixi, ipse tunc nimis fuit castitatis amator, ita nimis fuit adulteri osor, nimisque illud elevat et aggravat.

Pro turpitudine hebraice est *ויל נגה*, id est *plaga*. Septuaginta, *doloris et ignominiae sustinet*; Chaldaeus, *plaga et ignominia accipiet et*; Syriacus, *plagam et contumeliam inveniet*; Syrus, *ipse factus ad eum accipiet calamitatem, et ipsam deprehendat, et ignominia non recedet*. Per *plagam* ergo primo, cum Nostro et Syro accipit sceleris publicationem, infamiam et ignominiam. Secundo, cum Septuaginta accipit dolores, tum corporis quos parit luxuria, item verberationes, fustigationes, aliasque penas eidem a iudice infligendas, tum cruciatus et angores mentis et con-

scientiam, quos graphice depingit S. Chrysostomus, hom. 1 De Lazaro: « Etiam, ait, qui adulterium committit, etiamsi multos fuerit devotus, etiamsi nullum habeat accusatorem; non desinit tamen seipsum accusare; et voluptas qualem temporaria est, dolor vero perpetuus, tumor nullique tremor, suspensio et anxietas, angulus melius, umbræ ipsius formidat, suae ipsius formosae conscientios, inquit, illam ipsam quam corripit, et vitium quod afficit continet; obamulatur amarum accusatorem circumferens conscientiam, cum sit sine ipsius iudicio condemnatus, nec vel ad breve tempus possit respirare. Nam et in lecto, et in mensa, et in foro, et in domo, et inter diu, et noctu, et in ipsis frequenter somnis hinc iniquitatis simulacra videt, ipsiusque Cain vitam agit gemens ac tremens super terram; cum nemo sciat, intus tamen habet iugem implicitum. »

Porro quædam fornicationis et machie sit turpitudine et ignominia, apta similitudine expulsiat idolorum Chrisius, orat. 35, tomo 1: « Si quis virginem, ait, contemneret, ut animalibus rationis carceribus permisceretur, deinde illa pernitentia deleatur; nonne? Hanc causam maxime lacrymis esse dignum, quod ab hoc morbo liberari non possit, ex eo quod non morbum quidem esse intelligitur? Hæc prosum est manifestum. Quod si illud res molestissima est, hoc nihil est infodis. Nam a domesticis contumelia affici miserabilis est, quam ab alienis. Hoc homicidii ergo deterioris iudicio; nam mori praestat quam illa ignominiosè vivere. Homicida enim a corpore animam dividit: hic vero animam simul cum corpore perdit, et quodcumque peccatum dixeris, nihil huic sceleris æquale reperies. Si enim da scortatione discessit Paulus dixit: Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est; qui autem scortatur, in proprium corpus peccat. Quibz de hac fossata forecipue dicimus, qui tanto scortatione deterior est, quantum ne dies quidem potest? Neque enim solum dicendum est quod qui hæc palit sit mulier, sed quod perdit etiam esse virum, et neque in alteram mutatus est naturam, et quam habet non servavit, sed communis utriusque proditor effectus est, dignusque qui a viris et mulieribus expellatur, ut qui utrumque genus affecerit injuria. Atque ut dicens quantum hoc sit: si quis accedens polliceretur efficeret ut cuius evaderes, nonne ut corripione illum cavere? Tu vero ipse te ex homine non eadem feceris, sed rem multo ignominiosorem. Nam canis res usui apta est, sive vero nulli rei utilis. » Audi et Plinium, lib. VII, cap. xxvii: « Panthera sic avida est excrementorum hominis, ut, si in vase suspensiorum altius quam al possit attingere, eceat sese deflagit porrecto corporis; » ita mortuus quod est foedissimum, id dulcissimum est. Cogita quam horridum sit tangere leprosum, putidos, moribundos, sanie et tæbe fluentes: idemque attribui meretrici; ipsa enim sordibus et fecori-

bus plurius est, quam sit leprosus et moribundus.

Ignis adulter, qui in foveis inordinibus colitur, similis est porco, qui luto et coenosis aquis passiditur: porcus enim est spurcius, et ipse quasi spurcius. habet lute de re insignem apolozum porci et felis (Cyrillus lib. IV. *Apolog. moral. cap. 1.*: « Stabat, ait, felis in splendido prato linguam suam pellem tingens, ut adherentem el pulverem expiaret. Et contra vero porcus in vicino ceno fedi- do sese volvens, cutem turpissima pectore hu- jusmodi sordidabat, dicens: O quam amantissi- mos mihi lectus, et stratus dicitur sum iste est! o quam mihi delectabilissimus sensus! o quam mihi balneum carum meum! quam dulcissimam aquam refrigerii! quam nobilissimam stillam rosis transcen- dens! Laniam habes, Damasci fontes, et Phoeni- ciam profusa sordiditate! » At catus, nec sapiens, indignus dixit: « Quid est hoc tibi juce? Tum ille respondit: Lutum et cenam. Tunc catus, increpando, adjunxit: Mette ego porcus, qui de- lectaria in foveis, impinguaris in sordiditate, et la- turis in robore pessimis. Cui porcus imitatus dixit: Vade, Judice, murem tuum, et quid tibi est tibi? At ille: Rege, ut v. Salomon dicit (Prov. cap. 12, 8): « Noli arguere curiosum, ne odiat te. Attamen pestilenti mari iudex auctoritate naturae suae constitutus, et tibi immundo, si pergis, ab eadem natura, in moribus corrector suus presen- tus. Te namque linguendo lingua, vitas serps doctus, si attendis; atque illum iudico, cum in maleficia cum judiciali lingua comprehendit. » Deinde castitatem comparavit caelo, animae, foribus et gemmis, ejus pulchritudinem ostendit: « Vide quam cari sit Deo gratiaque mundicia, tam animae, quam naturae. Ille enim caelum si sempiternum sibi paravit mundissimum, et replevit clarissima luce mundum: animam de candidato semine generat, et de puro sanguine membrum eliat. Mira quidem rutilantia flores germinant, ac splendenti pluma, squamae et pelliculae carnes ornant, natura quoque pretiosissimas gemmas gignit purissimas, et metalla puritate splendentia parit, et condit suo diverso modo digesta. Et quid ergo in immundis delectaris? Nescis quod ex- pulsa virtute dissoluta, relictis pediculis, caro perit. Ideo si vitam tantum diligis, serdes fuge, et ad purgativum lavacrum mox accende; quo dicto requievit. »

34. **QUA ZELUS ET FEROR VIRI NON PARCIT IN VIO VIOLATA.** — Septuaginta, plenus enim est furor viri ejus non parcat in die iudicii. Apud Iudaeos enim maritus per se adulterum occidere non poterat, sed debebat eum accusare apud iudicem, a quo condemnabatur ad lapidationem. Apud alias tamen gentes, quin et apud Romanos, jure Caesareo permittitur marito impune occidere adulterum, in adulterio cum sua uxore deprehensum; hoc enim conceditur justo ejus doli, qui tantus est, ut maritum agat in zelum et furoribus, qui vix retineri possit, quin manus in verbera et ca-

dem erumpant. Uda Chaldaeus vertit, *quia zelus est ira viri; Valabius, maritus enim zelotypus impotentia accessus, cum si videndum videri offer- tur, non parcat (1).* Impune dico apud homines, non apud Deum. Apud Deum enim occidit adul- terum privata auctoritate, homicidii reus est.

35. **NEC ACQUISIT CORUSQUE RUDICES, NEC SUS- CIPIT PRO REMPTIORE DONA PLURIMA.** — Quia in- juria tui maxima est, nec illis donis compen- sari potest, ideoque maritum qui lesus est, facit implacibilem et inexorabilem. Loquitur de eo quod fit ut plurimum. Mariti enim quidam adeo viles sunt, ut ob pecuniam noxam adulterio con- donent; alii adeo modesti et pii, ut et injuriam remittant. Illic colligendum relinquit: si maritus adeo abicitur adulterium, quomodo illud videat- ur Deus, qui matrimonium sancit et instituit? Quocirca ipsam nullis legis veteris hostius poterat expiari; unde nec ille ad eum expiationem in Levitico fuisse praescriptum. Hebraeus est, *non suscipit facies omnis 7510 exher, id est precipitatio- nis, vel expiationis aut satisfactionis; et sua vol- ut, cum multipliciter minus; Septuaginta, non committit illa redemptione inimicium, neque dis- solvitur multis donis; Aquila, numerum elatione; Theodoton, non accipit personam ullius satisfac- tionis; Valabius, nullus intercessoris; Pagninus, non accipit personam omnis pretii, etc.* Nam, ut ait S. Hieronymus in cap. vi Amos: « Libertus audit maritus uxorem interfici, quam polli. »

Similis et reprobus est zelus uxorum in mar- itos, fidem sibi datam per adulterium violantes. Ille enim implacibilis rogiunt, et servunt sicut laevis rapti, caulis, ac saepe maritos obtrun- cant. Ita scribit Cicerò, lib. II. *Offic.* Alexandrum Phaeum a Thebe uxore interfectum propter pel- licentis suspicionem. Et Justinus, lib. XXV, nar- rat hemetrium Antonii regis filium jussu Arinose uxoris interceptum, quod cum Berenice socra stupri consuetudinem haberet. Alter Demetrius cognomento Nicator a Cleopatra uxore occisus est, ob zelum Rhodogunae Phraetis sororis, ut tradit Appianus in *Syriaco*. Clytemnestra, au- diens Agamemnonem maritum deperire Chrysei- dem, et se adulterio cum Egi-tho poluit, et maritum ipsum morte malecavit. Sed instar nitio- rum sit, quod scribit Apollonius Rhodius, lib. I. *Argonauticon*, Lemnias mulieres zelotypia incen- sas, quod mariti captivas quasdam feminas ad- marent, maritos suos omnes et praeterea univer- sum genus masculinum obtinuisse. Denique Seneca in *Maledicta* canit:

Nulla vis flammæ tumidique veni
Tanta, nec tibi metando tui,
Quasata cum coeque viduata velis
Ardet et odii.

(1) Proprie ex habet, *non zelotypia est ira ardens viri, id est, non alieni amoris stimuli iracundiam inflama- mant mariti.*

Flura congestit Tiraquellus in leg. 43 *Contraob.* num. 28 et seq.

Mystice, adulterium est haeresis, et quodvis peccatum mortiferum; per hoc enim anima Deo des- pansa, eo spreto, adulteratur cum carne, mundo et demone; unde peccator dolores et ignomi- niam sibi congregat, et opprobrium illius non delectatur, quia zelus et furor viri, punit Dei, non parcat in die vindictae, id est in die mortis et iudicii, Ita Beda: « Dominus, ait, qui nunc parcat reprobis, non parcat in die mortis, nec acquies- cet precibus sero clamantium ad se, nec dona, quorum non est tibi tempus vel facultas, suscipiet;

zelatur enim si quis eponsum suam, id est Eccle- siam, eive animam quamque fideliem, corrumpere praesumit. » Et S. Hieronymus (loquens de die iudicii) epist. ad *Heliodorum*: « Tunc, ait, ad vocem tubae pavabit terra cum populis; tu gaudebis. Judicaturus Dominus lugubre mundum im- magiet, et tribus ad tribunal peccata serunt. Potentissimi quondam reges, modo latera palpabunt. Adduntur cum suis stultus Phao discipulis; Ari- stoteles argumenta non proderunt. Tunc tu rusticus et pauper exaltabis, et dices: Bone judex qui involutus pannis in praesepe vagit, » et Flura in hanc rem dixi Joëis II, vers. 31.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Et ea, quae de meretricis et fornicatione dicit, magis confinet et thibret, producit in scenam meretricem, sive macham, suis vortorum et fuerum lenocinis juvenem illicitum et seducendum; ac deinde, vers. 29, ejus insipientiam ostendit, quod ad victimam, loquens animaeque exitium ducatur.

1. Fili mi, custodi sermones meos, et praecepta mea reconde tibi. 2. Fili, serva mandata mea, et vives: et legem meam quasi pupillam oculi tui: 3. Iga enim in digitis tuis, scribe illum in tabulis cordis tui. 4. Dic sapientiae: Soror mea es; et prudentiam voca amicum tuam, 5. ut custodiat te a muliere extranea, et ab aliene, quae verba sua dulcia facit. 6. De fenestra enim domus meae per cancellos prospexi, 7. et video parvulos, considero veredum juvenem, 8. qui transit per plateam juxta angulum, et prope viam domus illius, graditor, 9. in obscuro, advesperascente die, in noctis tenebris, et caligine. 10. Et ecce occurrit illi mulier ornata meretricio, preparata ad capiendas animas: garrula et vaga, 11. quietis impatiens, nec valens in domo consistere pedibus suis: 12. nunc foris, nunc in plateis, nunc juxta angulos insidians. 13. Apprehensumque deosculatur juvenem, et proci- caco vultu blanditur, dicens: 14. Victimam pro salute vovi, hodie reddidi vota mea. 15. Id- circo egressa sum in occursum tuum, desiderans te videre, et reperiri. 16. Intexui funibus lectulum meum, stravi tapetibus pictis ex *Egypto*; 17. aspersi cubile meum myrrha, et aloë, et cinnamomo. 18. Veni, inebriemur uberibus, et fruamur cupitis amplexibus, donec illucescat dies: 19. non est enim vir in domo sua, abijt via longissima; 20. sacculum pecu- niae secum tulit: in die plene lunae reversurus est in domum suam. 21. Irrevitit cum mul- tis sermonibus, et blanditiis labiorum protraxit illum. 22. Statim eam sequitur quasi bos ductus ad victimam, et quasi agnus lascivens, et ignorans quod ad vincula stultus trahatur, 23. donec transfigat sagitta jecur ejus: velut si avis festinet ad laqueum, et nescit, quod de periculo animae illius agitur. 24. Nunc ergo, fili mi, audi me, et attende verbis oris tui. 25. Ne abstrahatur in viis illius mens tua: neque decipiaris semitis ejus. 26. Mul- tos enim vulneratos dejecit, et fortissimi quique interfecti sunt ab ea. 27. Via: inferi domus ejus, pent. rantes in interiora mortis.

PRIMA PARS CAPITIS.

Nulla ex his jam cap. praecedent. explicata sunt, alia castis auribus minus grata: quare om- nia paucis expediam.

1. **FILI MI, CUSTODI SERMONES MEOS, ET PRAECEPTA MEA RECONDE TIBI.** — Velut thesaurum pretiosum, qui vitam animaeque tibi servabit: « reconde, »

bus plurius est, quam sit leprosus et moribundus.

Ignis adulter, qui in focis illudibus colitur, similis est porco, qui luto et coenosis aquis passiditur: porcus enim est spurcius, et ipse quasi spurcius. habet lute de re insignem apolozum porci et felis (Cyrillus lib. IV. *Apolog. moral. cap. 1.*: « Stabat, ait, felis in splendido prato linguam suam pellem tingens, ut adherentem el pulverem expiaret. Et contra vero porcus in vicino ceno fedi- do sese volvens, cutem turpissima pectore hu- jusmodi sordidabat, dicens: O quam amantissi- mos mihi lectus, et stratus dicitur sum iste est! o quam mihi delectabilissimus sensus! o quam mihi balneum carum meum! quam dulcissimam aquam refrigerii! quam nobilissimam stillam rosis transcen- dens! Laniam habes, Damasci fontes, et Phoeni- ciam profusa sordidat. » At catus, nec sapiens, indignus dixit: « Quid est hoc tibi juce? Tum ille respondit: Lutum et cenam. Tunc catus, increpando, adjunxit: Mette ego porcus, qui de- lectaria in foetibus, impinguaris in sordibus, et la- turis in robore pessimis. Cui porcus imitatus dixit: Vade, Judice, murem tuum, et quid tibi est tibi? At ille: Rege, ut v. Salomon dicit (Prov. cap. II, 8): « Noli arguere curiosum, ne odiat te. Attamen pestilenti mari iudex auctoritate naturae suae constitutus, et tibi immundo, si pergis, ab eadem natura, in moribus corrector suus presen- tus. Te namque linguendo lingua, vitas serps doctus, si attendis; atque illum iudico, cum in maleficia cum judiciali turgida comprehendit. » Deinde castitatem comparavit caelo, animae, foribus et gemmis, ejus pulchritudinem ostendit: « Vide quam cari sit Deo gratiaque mundicia, tam animae, quam naturae. Ille enim caelum in sempiternum sibi paravit mundissimum, et replevit clarissima luce mundum: animam de candidato semine generat, et de puro sanguine membrum eliat. Mira quidem rutilantia flores germinant, ac splendenti pluma, squamae et pelliculae carnes ornant, natura quoque pretiosissimas gemmas gignit purissimas, et metalla puritate splendida parit, et condit suo diverso modo digesta. Et quid ergo in immundis delectaris? Nescis quod ex- pulsa virtute dissoluta, relictis pediculis, caro perit. Ideo si vitam tantum diligis, sordes fuge, et ad purgativum lavacrum mox accende; quo dicto requievit. »

34. QUIA ZELES ET FEROR VIRI NON PARCIT IN VIO VIOLATIS. — Septuaginta, plenus enim est furor viri ejus non parcat in die iudicii. Apud Iudaeos enim maritus per se adulterum occidere non poterat, sed debebat eum accusare apud iudicem, a quo condemnabatur ad lapidationem. Apud alias tamen gentes, quin et apud Romanos, iure Caesareo permittitur marito impune occidere adulterum, in adulterio cum sua uxore deprehensum; hoc enim conceditur justo ejus doli, qui tantus est, ut maritum agat in zelum et furoribus, qui vix retineri possit, quin manus in verbera et ca-

dem erumpant. Uda Chaldaeus vertit, quia zelus est ira viri; Valabius, maritus enim zelotypus impellens accessus, cum si videndos uocans offert, non parcat (1). Impune etiam apud homines, non apud Deum. Apud Deum enim occidit adulterum privata auctoritate, homicidii reus est.

35. NEC ACQUISITUR CONSANGUINEA RUDENS, NEC SUSCIPIET PRO REMPTIORE DONA PLURIMA. — Quia injuria tui maxima est, nec illis donis compensari potest, ideoque maritum qui lesus est, facit implacibilem et inexorabilem. Loquitur de eo quod fit ut plurimum. Mariti enim quidam adeo viles sunt, ut ob pecuniam noxam adulterio condonent; alii adeo modesti et pii, ut et injuriam remittant. Illic colligendum relinquit: si maritus adeo abicitur adulterium, quomodo illud videatur Deus, qui matrimonium sancit et instituit? Quocirca ipsam nullis legis veteris hostibus poterat expiari; unde nec ille ad eum expiationem in Levitico fuisse praescriptum. Hebraeus est, non suscipiet facies omnis 7510 *exher*, id est precipitatio- nis, vel expiationis aut satisfactionis; et sua volit, cum multipliciter minus; Septuaginta, non committit illa redemptione inimicium, *veque dis- solvitur multis donis*; Aquila, *maritum elatione*; Theodoton, *non recipiat personam ullius satisfactio- nis*; Valabius, *ullius intercessoris*; Pagninus, *non accipiet personam omnis pretii*, etc. Nam, ut ait S. Hieronymus in cap. vi Amos: « Libertus audit maritus uxorem interfici, quam polli. »

Similis et reprobus est zelus uxorum in maritis, fidem sibi datam per adulterium violantes. Ille enim implacibilis rogiunt, et servunt sicut laevis rapti catulis, ac saepe maritos obtruncant. Ita scribit Cicerò, lib. II *Offic.*, Alexandrum Phaeum a Thebe uxore interfectum propter pellicentis suspicionem. Et Justinus, lib. XXVI, nar- rat hemetrium Antonii regis filium jussu Arinone uxoris interceptum, quod cum Berenice socra stupri consuetudinem haberet. Alter Demetrius cognomento Nicator a Cleopatra uxore occisus est, ob zelum Rhodogunae Phraetis sororis, ut tradit Appianus in *Syriaco*. Clytemnestra, au- diens Agamemnonem maritum deperire Chrysei- dete, et se adulterio cum Egi-tho poluit, et maritum ipsum morte malecavit. Sed instar nitidum sit, quod scribit Apollonius Rhodius, lib. I *Argonauticon*, Lemnias mulieres zelotypia incen- sas, quod marito captivas quasdam feminas adma- rent, maritos suos omnes et praeterea univer- sum genus masculinum obtinuisse. Denique Seneca in *Maled. in canit*:

Nulla vis flammæ tumidique vocis
Tanta, nec tibi metuenda tecti,
Quasata cum coeque viduata velis
Ardet et odii.

(1) Proprie ex habet, nam zelotypia est ira ardens viri, id est, non alieni amoris stimuli iracundiam inflama- mant mariti.

Plura congescit Tiraquellus in leg. 43 *Contraob.* num. 28 et seq.

Mystice, adulterium est heresis, et quodvis peccatum mortiferum; per hoc enim anima Deo des- pansa, eo spreto, adulteratur cum carne, mundo et demone; unde peccator dolores et ignomi- niam sibi congregat, et opprobrium illius non delectatur, quia zelus et furor viri, punit Dei, non parcat in die vindictae, id est in die mortis et iudicii, Ita Beda: « Dominus, ait, qui nunc parcat reprobis, non parcat in die mortis, nec acquies- cet precibus sero clamantium ad se, nec dona, quorum non est tibi tempus vel facultas, suscipiet;

zelatur enim si quis eponsum suam, id est Eccle- siam, eive animam quamque fideliem, corrumpere praesumit. » Et S. Hieronymus (loquens de die iudicii) epist. ad *Heliodorum*: « Tunc, ait, ad vocem tubae pavabit terra cum populis; tu gaudebis. Judicaturus Dominus lugubre mundum im- magiet, et tribus ad tribum peccata sermunt. Potentissimi quondam reges adeo latera palpabant. Adduntur cum suis stultus Placo discipulis; Aristoteles argumenta non proderunt. Tunc tu rusticus et pauper exaltabis, et dices: Bone judex qui involutus pannis in praesepto vagit, » et Plura in hanc rem dixi Joannis II, vers. 31.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Et ea, quae de meretricis et fornicatione dicit, magis confinet et thibet, producit in scenam meretricem, sive macham, suis vortorum et fuerum lenocinis juvenem illicitum et seducendum; ac deinde, vers. 29, ejus insipientiam ostendit, quod ad victimam, loquens animaeque exitium ducatur.

1. Fili mi, custodi sermones meos, et praecepta mea reconde tibi. 2. Fili, serva mandata mea, et vives: et legem meam quasi pupillam oculi tui: 3. Iga enim in digitis tuis, scribe illam in tabulis cordis tui. 4. Dic sapientiae: Soror mea es; et prudentiam voca amicum tuam, 5. ut custodiat te a muliere extranea, et ab aliene, quae verba sua dulcia facit. 6. De fenestra enim domus meae per cancellos prospexi, 7. et video parvulos, considero veredum juvenem, 8. qui transit per plateam juxta angulum, et prope viam domus illius, graditor, 9. in obscuro, advesperascente die, in noctis tenebris, et caligine. 10. Et ecce occurrit illi mulier ornata meretricio, preparata ad capiendas animas: garrula et vaga, 11. quietis impatiens, nec valens in domo consistere pedibus suis: 12. nunc foris, nunc in plateis, nunc juxta angulos insidians. 13. Apprehensumque deosculatur juvenem, et proci- caco vultu blanditur, dicens: 14. Victimam pro salute vovi, hodie reddidi vota mea. 15. Id- circo egressa sum in occursum tuum, desiderans te videre, et reperiri. 16. Intexui funibus lectulum meum, stravi tapetibus pictis ex *Egypto*; 17. aspersi cubile meum myrrha, et aloë, et cinnamomo. 18. Veni, inebriemur uberibus, et fruamur cupitis amplexibus, donec illucescat dies: 19. non est enim vir in domo sua, abijt via longissima; 20. sacculum pecuniae secum tulit: in die plene lunae reversurus est in domum suam. 21. Irrevitit cum multis sermonibus, et blanditiis labiorum protraxit illum. 22. Statim eam sequitur quasi bos ductus ad victimam, et quasi agnus lascivens, et ignorans quod ad vincula stultus trahatur, 23. donec transfigat sagitta jecur ejus: velut si avis festinet ad laqueum, et nescit, quod de periculo animae illius agitur. 24. Nunc ergo, fili mi, audi me, et attende verbis oris tui. 25. Ne abstrahatur in viis illius mens tua: neque decipiaris semitis ejus. 26. Multos enim vulneratos dejecit, et fortissimi quique interfecti sunt ab ea. 27. Via: inferi domus ejus, pent. rantes in interiora mortis.

PRIMA PARS CAPITIS.

Nulla ex his jam cap. praecedent. explicata sunt, alia castis auribus minus grata: quare om- nia paucis expedit.

1. FILI MI, CUSTODI SERMONES MEOS, ET PRAECEPTA MEA RECONDE TIBI. — Velut thessaurum pretiosum, qui vitam animaeque tibi servabit: « reconde, »

inquam, in area mentis tuæ, ut ex ea tempore opportuno ad aliorum salutem illa liberaliter depromas. Unde Syrus vertit, *absconde in corde tuo*. De more novum oritur sermonem excitat discipulam ad attentionem, proponendo dogmatum suorum præsertim. Septuaginta hinc solentiam amittunt aliam, nec in Hebræo, nec in Chaldeo, nec in Latino habetur, nec hinc loco est opportuna: unde ex illa loco hinc traducta et inserta videtur. Est autem hæc: « Fili mi, honora Dominum, et valebis, et præter eum ne timearis alium. » Etiamque legunt Complutenses, Romanæ, Lucifer Calaritanus, Apolog. pro S. Athanasio, S. Ephrem, tractata Contra Impudicos, qui pro alio vultu alteram. « Valebis, » id est bona eris corporis mentisque, Deo dante, valetudine, inquit aliquid. Verum Græce est *agros*, id est potens et validus eris ad quodvis aggrediendum, si ad malis omnibus resistendum. Unde S. Hieronymus in cap. vi ad Ephes. legit: « Fili, honora Dominum, et confortaberis, » q. d. Si Deum, ut docet, honores et colas, Deus te faciet omnibus malis et hostibus validiorum: quare præter eum neminem alium, nec diæmonium, nec hominem, nec demum fideiorem timeas, id est reveraris, metus et colas, juxta illud *Jobi viii, 12*: « Timeorem eum ne timeatis, neque pareatis: Dominum excitationem ipsam sanctificate; ipse pavor vester, et ipse terror vester. » Et illud Christi: « Nolite timere eos qui occidunt corpus, sed potius timeate eum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam, » *Matth. x, 28*.

2. **FILI, SERVA MANDATA MEA, ET VIVES** (Hebræas, Aquila, Symmachus et Theodotion, et vice, id est certo vives, tum in hac vita vitam longævam et finem, tum in futura æternam et beatam). ET **LEGES MEAS QUASI PUPILLAM OCULI TUI**. — Hebræica *קַשְׁתִּים קַשְׁתִּים* *kaschim*, id est sicut *circuncidat* oculi: ab *קָרַח* enim, id est *car*, derivatur diminutivum *קַשְׁתִּים* *kaschim*, id est *circuncidat*: ita dicitur pupilla, quod in ea vironum imago respiciat. Sic Græci pupillas vocant *νεκτα*, ut, verum, Septuaginta, q. d. Virgines et Nymphas, quod virginis imago appareat in pupilla. Unde Plutarchus scribit oratorem quemdam acute, sed sæpe, dixisse de impudente quodam, quod in oculis haberet non *νεκτα*, sed *νεκτα*, id est non virgines, sed meretrices. Sic et Latini pupillam vel pupulam vocant quasi parvam pupam, id est parvam puellam. Unde Marcellus, lib. IV:

Parvulus — qui pervasit pupillæ orbem.

Mirum est quod scribit Plinius, lib. XXVIII, cap. XLVI: « Augurium ex homine ipso est, non timendi mortem in ætitudine, quamdiu oculorum pupilla imaginem reddant. » Inde etiam vox *pupillus*, quasi pupus et papa. Alii censent pupillam dici *ischa*, id est caliginem vel nigredinem, quod ipsa tenebrosus et nigerrimus sit orbiculus oculorum: ex quo tamen elucet visus

visiva et scintilla luminis. Nam sicut Deus ex tenebris produxit lucem mundi, Genes. 1, 2, dicens: « Fiat lux, » ita ex illa oculi caligine mire produxit lucem corporis. Quo alludens Apostolus, II *Corinth. iv, 6*: « Deus, ait, qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris, ad illuminandum scientiæ claritatis dei, in facie Christi Jesu. »

Porro Aristoteles, lib. V *De Genit. animal. cap. 1*, docet vitæ visus in aqueo humore consistere, nigredinem autem signum esse copios humoris aquei. Idem, lib. I *De Histor. anim. cap. 1*: « Candidum oculi, ait, magna ex parte simile in omnibus est. At quod nigrum dicitur, variat: aliis enim atrum; aliis admodum caesium; aliis fulvum; aliis aspinium, quod morum optimorum indicium est, et ad cornendi claritatem primatum oblinet. » Nigredo enim necessaria est ad congregandos colores, qui videntur sunt, quæ lux et color lucidus, puta albus, visum disgregat et dispergit.

Sensus ergo est, q. d. Tam tibi cordi et curæ sit non lex et disciplina, quam est pupilla oculi, quam ut tenent pupillam et virgine oculum summum, diligis et custodis: quamque est ipse orbiculus nigre pupille, in quo tantum visus consistit: esto enim in lege quodam sint atra, id est obscura et diffinita, tamen in visus mentis, rabiosa et virtutis consistit. Multo ergo magis ea custodi, quam tutor custodit pupillum et res pupillæ magis enim diligit pupilla oculi quam pupillus mortuus.

Igitur sicut pupilla, loquitur S. Basilus, hom. II *Hexæmeræ*, a natura tribus quasi propugnaculis munifur et custoditur, nimirum primo, quadruplex tunica, scilicet speculari, reticulata, crystallina et carnea; secundo, palpebris et cillis contra muscas, areas et pulveres; tertio, supercillis, sub quibus in cavo quasi antro dellescit, non hedi quod, utque ipsa aciem visivo potencie recta intendat ac moderentur. Supercilia ergo sunt quasi oculi domellum et propugnaculum; ipsa enim sunt quasi beatam leges oculos, ne capitis frontisque sudor in eos, sed potius in tempora generatque defluat. Vide S. Basilium loco citato.

Secundo, sicut pupilla est quasi fax, stella, et parvus sol totum hominem illuminans, præbens, dirigens, ut omnes vias et actiones clare et recte obire possit: nam sine luce pupille homo cæcus esset, nihilque peragere posset, sed in mille lapidibus et scopulis impingeret: sic pariter lex est lux hominem dirigens ad honeste rectaque operandum in quovis rerum occurrent. Unde Christus: « Lucerna, ait, corporis tui est, oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosus erit, » *Matth. vi, 22*.

Tertio, sicut pupilla, licet parva, in se res omnes, quin et oculum mundumque continet et comprehendit: sic lex et disciplina, licet in rebus parvis sita videntur, tamen in se continet omnem

honestatem, omnem virtutem, omne bonum, quin et oculum ne beatam eternitatem, perennamque felicitatem.

Itæ ergo verba sibi representet Religiosus et fidelis quisque, eaque sibi occini putet a Spiritu Sancto: *Fili mi, custodi sermones meos, etc.* sicut pupillam oculi, nimirum exactissime, summo studio, amore, conatu, perfectione. Fugata ergo procul socordia ad perfecta, magna, celsa enitere, que tibi status et vocatio tua suggerunt. Si hæc quotidie audis, nec obadis; si quotidie illis moneris, nec moveris; excitaris, et non assurgis, nihil perfectum, nihil tua vocatione dignum aggraderis, utique invidus es illi, cujus adhortationes spernis, et a cujus perfectione degeneras.

Porro si custodiverimus legem dei ut pupillam oculi, ipse Deus vicissim custodiet et diliget nos ut pupillam oculi sui, juxta illud *Zachar. ii, 8*: « Qui tetigerit nos, tangit pupillam oculi mei. » Que sane res est mire consolationis et spei, gaudioque inestimabilis. Quocirca pro ea instanter orat David, *Psal. xvi, 8*: « Custodi me ut pupillam oculi; » Hebræis, *quasi pupillam filium oculi*; Chaldæis, *ut pupillam orbicularem, que est in medio oculi*. Pupilla enim videtur esse filia oculi, quia in eo est quasi ex eo enata imaginem filiole sine virgineula, ut paulo ante dixi, representat.

3. **LIGA ERAT IN DIGITIS TUIS** (Syrus, in collo tuo), **SCINTILLAM IN TABULIS CORDIS TUI**. — Septuaginta, *circumpono enim digitis tuis, inscribe enim super latitudinem cordis tui*, ut scilicet eam jugiter in corde et pectore velut incisam et inscriptam geras, « Ut semper animæ tue molitionibus uset, » ait R. Levi. De quo plura dixi cap. III, vers. 3. Alludit ad illud *Mosis Deuter. vi, 8*; *Exodi xiii, 16*: « Liga ea quasi signum in manu tua, orantque et movebuntur inter oculos tuos, » quod Judæi crasse ad litteram, ut sonat, accipientes legem Decalogi membranulis inscriptam brachio, fronti et fimbriis affigebant et alligabant, eaque vocabant phylacteria, q. d. Conservatoria legis, ut patet *Matth. cap. xxiii, vers. 5*.

Mæne noster Salazar hæc accipit de annulis digitorum, q. d. Legis a me tibi tradite observationem perfectam vice annuli digiti inserte, atque id tibi pro arrhabone et pignore ad nuptias sapientie erit: exinde enim habebit tibi sapientiam et prudentiam sororem tuam, id est sponsam conjugumque pleno ore nuncupare. Solut enim in pupillis a sponso digito sponsæ inseri annulus nuptiarum pignus et arrhabo: atque in annulo solebat olim cordi effigies sponsi, vel amici, reive admante, *Altuldu L* a digito quarto inseritur, quia in eo venæ quædam sanguinis ad cor usque perveniunt, ait *Isidorus*, lib. *De Offic. cap. xv*. Igitur annulus hic symbolum est amoris conjugalis, quod scilicet sponsa non tantum in annulo et digito, sed et in corde gerat, omnemque amorem in illum defigat.

Verum, quia non dicitur hic: *Insude ea in*

culo, vel per annulum inserte in digito; sed *liga ea super digitos tuos*, ut habent Hebræa, Aquila, Symmachus et Theodotion ad Noster; Septuaginta, *circumpono enim digitis tuis*: hinc simplices et planius acceptis hoc ut paronimiam, que non aliud significat, quam, q. d. Habeto legem jugiter præ oculis, habeto eam semper in mente, semper ejus recordare, perinde ac si illa digitis tuis alligata foret: solemus enim, cum alicujus recordari volumus, illudque præ oculis habere, digitum filam vel quod simile alligare, ut illud rei, cujus recordari volumus, memoria et quasi presentiam sui, oculis mentique obijcatur et sistat. Esse enim presentiam et similitudinem patet ex nota similitudinis quasi, cum ait Mosus: « Ligabis ea quasi signum in manu tua; » eo enim alludit hic Salomon. Quod si quis religiosior legis memoriam, filo, charta, similive ro digitis alligare velit, oculisque objicere, is plane ad litteram monitum Moysi et Salomoni is servabit. Ita faciebant Judæi per sua phylacteria, qui non ob ea carpuntur a Christo, sed quod in phylacteriis duntaxat gestarent legem, non in corde, nec opere eam exsequerentur. Omitto magis et superstitiosas, quas posteriores Judæi phylacterias addiderunt.

Secundo, Raynus apposite sic explicat, q. d. Lex oculis mentique visus semper obversetur, perinde ac eisdem digiti obversatur. Rursus decem sunt Decalogi præcepta, totidem tibi Deus dedit digitos. Cuique ergo digito per imaginationem et memoriam affigat unum præceptum, primo primum, secundo secundum, etc. ut, quoties digitos tuos intueris, toties in illis dei præcepta quasi alligata intuearis, uti faciunt rhetores, et qui artem memorie docent. Hi enim partes orationis, vel rei recordandæ, digitis cogitatione affigunt, per eorum ordine distribuunt, ut illi eorum latitudo singulorum ex ordine recordentur, cum sineculla memorie referant, reddantque fideliter digiti quasi pignora sibi commissa et concreta.

Tropologicè, liga legem in manu et digitis, id est, isdem illum exsequere et operare, ita *Beza*: « In digitis, ait, in actibus dicit: In tabulis cordis, in latitudine cogitationis. Unde etiam transitio dicit: Describere eam in latitudine cordis tui. » Sic et Lyranus. Addit Dionysius per digitos notari discretionem; sunt enim digiti ab invicem discreti, q. d. Liga legem in digitis, id est, operibus eam cum discretione associa. Sicut enim in manu vis operativa, ita in digitis vis discretiva mystice designatur. Unde Palmista: Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prelium et digitos meos ad bellum, » *Psal. cxlii, 1*. Denique Auctor *Cantab. Græco*: « Per manum, ait, plena suisque numeris et partibus absoluta operatio designatur; per digitum autem simplex minusque perfecta. Ait ergo: Meis viribus, in hoc doctrinam abscentis, cor ad virtutum susceptionem diffusum, capaxque et facile exhibeto. »

4. **DEX SAPIENTIE: SOROR MEA ES** (Ita Hebræa

Romana; male ergo alii legunt est), ET FRUSTRATIAE VOCA AMICAM TUAM. — Septuaginta, die experientia sororem tuam esse, et prudentiam notam (Chaldeus, et cognationem) verba sibi; Aquila et Theodotion, et unam intelligentiam vocabis; R. Salomon et Aben-Ezra, sapientiam tanquam propriam et alienam semper habet.

Sensus est, q. d. Sapientiam dilige et amala infime ut sororem unicam, omni decore ornata, illamque « sororia tibi dilectione conjunge, » sicut Beila. Sic et R. Levi: « Hic, ait, sapientia: Soror mea es, ob amorem, quo illam complecteris; Et prudentiam voca amicum tuum, hebr. אַתְּ מוֹדָה, id est bene notam et propinquam; ita ut semper cum prudentia et sapientia conjunctionem habeas. »

Sapientia recte vocatur soror: Primo, ob puritatem amoris, qua nos diligit, et vicissim a nobis diligitur, cum sponsa apud homines innotet carnalem complexum.

Secundo, quia sapientia nobis quasi congenita et connaturalis est; illius enim semita et quasi rudimenta in sevit nobis et ingeneravit Deus et natura. Ita Cajetanus, rursum sapientia filia est primigenita Dei Patris, cuius pariter filius est homo, neque ab angelis.

Tertio, quia sapientia soror est mentis et rationis: homo autem est animal mentis et rationis compos. Nam sapientia sive virtus non est aliud, quam perfectio rationis, sive amor boni rationabilis, quod scilicet recta ratio amat ac desiderat, iudicet utroque ab omnibus esse amandum. Rursum sapientia supernaturalis est soror spiritus, sive hominis baptismo et spiritu Dei renati, ac erecti ad statum supernaturalem filiationis et hereditatis Dei. Tunc alludit Christus dicens: « Quicumque fecerit voluntatem Patris mei, qui in caelis est, ipse meus frater, et soror, et mater est. » Matth. xii, 50.

Rursum per sororem accipe sponsam et uxorem; ut enim juvenem evocet a meretrice, offert illi sponsam sponsam, q. d. Si sponsam ambis, ambis sapientiam, ambis virtutem: sive enim sapientiam quaeras, illa sapientissima est; sive nobilitatem, illa nobilissima est; sive divitias, illa opulentissima est; sive speciem, illa speciosissima est. Illam ergo uti sponsam ama et complectere, cum eaque dissonare, ut ejus amoribus occupatus et implicatus, omnes spurcos meretricum, velut stultorum, infamium, pauperum, deformium, amores fastidias et devites. Sic sponsa in Cantibus vocatur sponso « soror. » Prime enim sponsae et sponsi sunt sorores et fratres, ut pote filiae et filii ejusdem patris Adae. Hoc est quod ait Salomon Sap. viii: « Hanc amavi a juventute mea, et quasi vi sponsam mihi eam assumere, et amator factus sum forme illius. »

Physice simul et ethice discite hic studium sapientiae esse optimum remedium ad fugiendam libidinem et servandam castitatem: tum quia mens occupata studio non cogitat de venere, tum

quia sapientia ex diametro opponitur veneri, porinde ac spiritus carni, oculum terrae, Angelum bruto plane adversatur. Audi nostrum Averrum de Paz De Castitate, lib. V, cap. lxxv: « Literarum studia, praesertim sacrarum, optima sunt castitatis instrumenta, et juvenibus valde accommodata; quibus et necessaria sibi et aliis discant, et sapientes evadunt, et impudicitiae cogitationes avertunt. Quapropter Sapiens hujus utilis laboria meminit, ut juvenem ad castitatem incitaret: Dio sapientiae: Soror mea es; et prudentiam voca amicum tuam, ut custodiat te a muliere extranea, et ab aliis, quae verba sua dulcis facit. Si polychordis inquit, amator es, si verborum suavitate delectaris, ostendam tibi pulcherrimam sponsam, cujus amplexibus satieris; ostendam sororem fidelissimam et suavissimam, cuius alloquio nram percipias suavitatem. Sapientia tibi in sponsam data est. Nam quidam tui similis sum ego, qui et alio loco dixi: Quaesivi sponsam mihi et non inveni; et amator factus sum forme illius. Erit, inquam, sponsa tua perpetuo vinculo tibi conjuncta, propter quam habebis claritatem ad turbas, et filios ex ea, scilicet verissimos eorum sensus accipies. Est etiam soror tua ex eodem Deo patre progenita. Hinc ergo sororem tuam, et amicum appella, seu (ut clarus loquar) in locum sponsae, sororis et amicae habe. Si ita feceris, illa te a concupiscentia carnis liberabit, et ejus doctos ac fallacias, quibus te illaqueare nititur, deleget et dispellet. »

Notem est exemplum S. Gregorii Nazianzeni, cui per visionem sese quasi amicae obtulerunt sapientia et castitas, specie duarum virginum sororum, eo quod ipse castitatis usque ac sapientiae esset studiosus; quod superius recitavi. Sic hodie in monasteriis, ubi viget studium litterarum et sapientiae, viget pariter castitas et disciplina Religiosa: ubi jacet illud, jacet et haec.

Angogice Polychronius in *Catena Graecor.* per sapientiam accipit contemplationem et vitam contemplativam, quam representat Magdalena; hinc enim dicit Martha, id est vita activa: Soror mea es, quia dum haec vitam quasi sorores, ab eodem Christo quasi patre procreatae et instituae, ad eandem in oculis hereditatem cernendam ducent, atque utralibet ab altera quasi soror a sorore juretur et fulcitur oportet: actio enim eget directione contemplationis, contemplatio vicissim indiget labore et fructu actionis.

5. UT CUSTODIAT TE A MULIERE EXTRANEAE (meretrice et moecha), ET AB ALIENA, QUAE VERBA SUA DULCIA FACIT. — Hebraice, quae sermones sui sibi loquitur; Vatablus, quae verbis suis blanda est; Symmachus et Theodotion, cuius verba lubrica et mollia; Syrus, cuius verba blandiendo decipiunt; Septuaginta, quae te sermonibus adortitur gratiosis, uti legit S. Ambrosius, lib. I De Caino, cap. iv. Qui mystice haec exponens: « Duae enim mulieres, inquit, unicumque nostrum cohabitant, inimicitiae se discordia

dissidentes, velut quibusdam zelotypiae contentionibus nostrae repentes animae domum. Una earum nobis suavitali et amori est, blanda coadjuvat gratia: quae vocatur voluptas. Hanc nobis opinamur eodem ac domesticam, illam aliam immitem asperam, feram credimus, cui nomen virtus est. Haec igitur meretricio proterx motu, inflecto per delicias incesso, mutantibus oculis et indubitanter jaentans palpebris rotia, quibus peritiosos juvenum animas capit (oculus enim meretricis laqueus est peccatoris); quemcumque viderit sensu indignum praeterintem in angulo, in transitu domus suae, sermonibus adortur gratiosis, faciens juvenum volare corda, domi inquit, in plateis vaga, oculis prodiga, pudore vills, amicum dives, genus picta. Etenim quia verum decorum naturae habere non potest, adultereis facis affectate pulchritudinis lenocinatur speciem, non veritatem. »

Mystice quoque R. Levi: Sapientia, inquit, custodit te a muliere aliena, ne scilicet obsequaris animae concupiscenti.

6. IN REGISTRA ENIM DOMUS MEAE PER CANCELLOS PROSPICI. — Quia exempla delectando magis movent quam praescepta, hinc Salomon exemplo (sive vere id postum sit, sive, ut voluit Vatablus, Janvinius et alii, arte compositum et comice confictum ad rem illustrandam) quod frequenter accidit, in medium adducit, quo ostendit quantum sit juvenibus a meretricio periculum: ac simul graphice meretricis mores, modosque illicitandi et solvendi describit. Ait ergo: « Per cancellos prospici. » Cancellos angusti et reticulati esse solent, quo fit ut qui per eos prospicit, alios videat, sed ab his non videatur. Salomon ergo, ut mores juvenum specularetur, per cancellos prospicit, ut eos concipiens ab his non conciperetur. Sic enim praecorper per cancellos in scholam et discipulos intuetur, ut ipsi nescientes se videri libere agant, indolemque et mores suos prodant, quos deinde ipse sermone, corrigat vel dirigat. Idem faciat Superiores, ut subinde secreto advertant mores indolemque subditorum, cum ipsi se liberos et a nemine occurrunt putant. At sint memores Isidori dicit: « Ne quid nimis, » ne subditi advertentes omnia sua curiose notari ab eis alienentur, fiantque diffidentes et pusillanimes, aut ficti et hypocritae, aut iracundi et effrontes. Idem facit Deus; quae enim omnia videt, et tamen a nemine videtur, nisi a viris timoratis et perfectis, qui illuminato mentis oculo seipsum, cogitantque se ubique a Deo videri, ideoque omnia sua honeste sanctoque agunt, ne qua in re oculos tanto majestatis offendant. Viri ergo illuminati cancellos hoscet retrogunt, ipsamque Deum cominus semper intuentur.

Audi S. Bernardum in *Formula honestae vitae*, inter decem profectus spiritalis documenta hoc nono loco assignantem: « Novum, ait, est ut quisquis quibuscumque negotiis implicetur, Deum in

corde memoriter studet habere, et semper honorem Dei omnibus anteponit; sed ad hoc praecipue nitatur, ut sic semper bene presentem intelligat, ac si ipsum, qui praesens est in sua essentia, videret; sicut enim timeat et reveratur, et intenso amore in eum feratur, eoque prout potest in via fruatur, et in ipso non in alio requiescat. »

Septuaginta pro prima persona substitunt tertiam, itaque prospectum hinc non Salomoni tribuunt, sed meretrici et moecha; de qua sermo praecessit. Sic enim habent: « De fenestra enim e domo sua in plateas prospiciens, quemcumque viderit stultorum filium adolescentem inopem cordis, » etc. Ubi cancellorum non fit mentio, et pro prospiciens graece est *επιθεωρῶν*, id est prout totoque quasi corpore inclinata, per fenestram circumspiciatque prospectans: meretricis enim fulgent cancellos, quia cupiunt videre, ut videantur et ipse. Prima enim illecebra earum est, prospiciendo per fenestras ostentare se, et quasi offerre transeuntibus. Unde S. Ambrosius mystice pro meretricio accipiens quamlibet voluptatem et concupiscentiam, quae hominem ad peccatum illicet et sollicitat, hinc Salomon exemplo (sive vere id postum sit, sive, ut voluit Vatablus, Janvinius et alii, arte compositum et comice confictum ad rem illustrandam) quod frequenter accidit, in medium adducit, quo ostendit quantum sit juvenibus a meretricio periculum: ac simul graphice meretricis mores, modosque illicitandi et solvendi describit. Ait ergo: « Per cancellos prospici. » Cancellos angusti et reticulati esse solent, quo fit ut qui per eos prospicit, alios videat, sed ab his non videatur. Salomon ergo, ut mores juvenum specularetur, per cancellos prospicit, ut eos concipiens ab his non conciperetur. Sic enim praecorper per cancellos in scholam et discipulos intuetur, ut ipsi nescientes se videri libere agant, indolemque et mores suos prodant, quos deinde ipse sermone, corrigat vel dirigat. Idem faciat Superiores, ut subinde secreto advertant mores indolemque subditorum, cum ipsi se liberos et a nemine occurrunt putant. At sint memores Isidori dicit: « Ne quid nimis, » ne subditi advertentes omnia sua curiose notari ab eis alienentur, fiantque diffidentes et pusillanimes, aut ficti et hypocritae, aut iracundi et effrontes. Idem facit Deus; quae enim omnia videt, et tamen a nemine videtur, nisi a viris timoratis et perfectis, qui illuminato mentis oculo seipsum, cogitantque se ubique a Deo videri, ideoque omnia sua honeste sanctoque agunt, ne qua in re oculos tanto majestatis offendant. Viri ergo illuminati cancellos hoscet retrogunt, ipsamque Deum cominus semper intuentur.

7. ET VIDEO PARVULOS, CONSIDERO VECORUM JUVENUM. — Pro parvulis hebraice est *קטנים* *petiim*, id est, ut Chaldaeus, *inopientes*; Septuaginta, *stultos*; Figurata, *stupidus*; Vatablus, *simplicis, imperitus, inexpertus* (1).

Sensus est, q. d. Ego per cancellos prospiciens vidi multos per plateas inambulantes juvenes, incautos, imprudentes, inperitos, atque inter eos unum prae ceteris recordari; Hebraeus, *carens corde*; Chaldaeus, *deficientem intellectu*; Septuaginta, *inopem mentis*; S. Ambrosius, *indignum* (ita Romana, male ergo alii legunt *indignum* sensu). Hanc juvenum vecorum scite representat vetus emblemata. Nam veteris juvenumque pinguetum quasi adolescentem nudum, vel quodam obdormit oculos habentem, cuius dextra post tergum vincula erat, laeva soluta: hunc insequatur tempus multas occasionis subministrans, singulis vero diebus filum anum de velo, quo facies illius operiebatur, detrahebat. Cuius picture haec est explicatio: Primo, nudus adolescens significabat quod ab illa iudicio et ratione caret, et de malis quae gessit, gloriatur, tantum aebet ut erubescat. Secundo, velatus habet oculos, quia tanquam

(1) Hebr. est, *tunc vidi inter simplices, imperitos, animaverit inter filios*, juvenes, adolescentulum *mentis caritatem, seu recordari*, ut bene Vulgatus. Nam et Lalut in *Hebraicis cordis intellectum* tribuunt, dicuntque *cor et supit*. Hinc *cordis defectus* idem est qui *simplicia*.

cæcus per singula sæpe momenta offendit, et in vita præcepto fertur, non habens alium ductorem quam pravos suos affectus. *Tertio*, dextram habet ligitam, et sinistram solutam, quia nihil dextre et considerate et *4*), sed omnia sinistra, inconsiderata, perturbate, prout gravio affectu ducitur. *Quarto*, hunc persequitur tempus ad mortem. *Quinto*, tempus filium unam de velo, quo ejus clauduntur oculi, quousque detrahit, quia ejus vita sensim per singulos dies minuitur, et quo plura detrahatur filia, eo clarus animadvertit, quam pravè incedat, quotque pravis affectibus quasi tyrannus victus teneatur; et experientia docet matrescente sensum infatè, quo miser tendit, quamquam plurimi sint, qui neo affectu jam etate a pravis adolescentium moribus recedant; sed in morte videntes suam vanitatem et stultitiam, ac pericula amentitatis, capiunt, sed sero. Vide exemplum Chrysostrici clamañtis: « Inducis usque mane, » apud S. Gregorium, IV *Dialog.* cap. xxxviii. Porro sagaces sunt meretricibus, ut juvenem recedentem discernant et adorantur, non cordatum et castum; idque discernunt ex habitu et vultu, sed maxime ex oculis. Cum enim vident oculos vagos, lascivos, curiosos, agnoscunt recedendum; cum vero vident oculos graves, modestos, constantis, agnoscunt illos esse sapientis, cuiusque fugiunt. Unde Palladius in Vita S. Chrysostrici: « Infelix, ait, scorta ex ipso oculorum motu peccatores agnoscunt ac fugiunt viros; non sciet autem infelix oculis solis jubar, et vultu angustatum, » scilicet « fur furem, lupa lupum, ac vicissim agnus agnum, leo leonem, » ut vulgo dicitur.

3. QUI TRANSIT PER PLATEAM JUXTA ANGULUM (1), ET PROPÈ VIAM BONUS ILLIENS. — Sic enim solent proci et rivales amorum domus nocte obire et ambire, ac juxta angulos inambulare, ut in iis vel abscondere se, vel per diverticula elabi queant, si quis eos insequatur.

9. GRADITUR IN OSCURO, ADVESPERASCENTE DIE, IN NOTIS TENERIS ET CALIGINE. — Hebraice, in crepusculo, in vespera diei, in nigredine noctis et obscuritate (2). Libido enim huc illuc est, et tenebris rariet, ut ipse male sibi conscia, pudentia et infamia.

10. ET ECCE OCCURIT ILLI MULIER ORNATA MERETRICIO (Hebraice, *habitu meretricis*; Septuaginta, *speciosa habens meretriciam*), PRÆPARATA AD CAPIENTES ANIMAS, GABRELA ET VAGA. — Pro preparata ad captandas animas, hebraice est נצרת נצרת *netzurat*

(1) Post antiquam hebraicam addunt ejus, id est juxta domum meretricis in latente angulo constitutam; vel quod probabilis, juxta eam angulum, in quo a meretrice observari poterat, 12-14, juxta angulum illius plateæ, in qua domus meretricis constituta erat; cui interpretationi favent que subiunguntur, et viam domus ejus, qui est ibi ad eam domum, pressus est.

(2) Proprie, in pupilla noctis, id est in nocte nocte, quod expressit Græcus Venetus, 12-14, 12-14.

leb, id est custodia (3), *reserata corde*, id est *vafa*, callida, insidiosa, illecebrosa; ut capiat animam juvenum. Aut *obscurata corde*, id est quia cor habet quod observat juvenes, eiso ne insidiantur, ut decipiat; Pagninus, *anzia caræ*, Vatablus, *causa corde*; Cajetanus, *innocentia caræ*; R. Salomon, *mutata corde*. Sicut enim civitas circumdatur munitionibus, ita meretricis cor calliditate et stultitia circumdantur. Alii per antiphrasim vertunt, *incustodita corde*, que scilicet cor habet liberum, impudens, vagum, volaticum, neque ac oculos et manus. Unde tales facit oculos et corda juvenum sese assectantium. Quocirca Syrus et Septuaginta vertunt, *qua facit juvenum volare corda*, ut volaticam volatili sequantur; forte Syrus et Septuaginta pro נצרת *netzurat*, legerunt נצרת *netzurat*, id est *volare faciens*; *נצרת* nōtis enim est avolare; inde נצרת *netzurat* in poet est avolare scilicet, idque cum impetu et rapacitate quasi ad prædium; inde enim a rapacitate accipitur dicitur נצרת *netz*; unde aliqui nōtis avem rapacem dolum putant. Sic enim meretrix juvenes quasi nōtis ad se velut prædam allicet, et avolare facit. Denique Baymas vertit, *omnia corde*, *libera corde*, hoc est, anxietate cordis amorem simulans; ut *netzurat* sit a verbo נצרת *netz*, id est *est corcare*, non a נצרת *netzurat*, id est *servare*. Possunt hæc verba *netzurat* ley id est corde ligata sine anxio, referri ad cordis secreta et dissimulationem. Pro, uti ad cordis secreta et dissimulationem. Pro, uti ad habitum corporis et ornatum, quem lascivum et lascivum gestabat, sed circa præcordia strictam et colligatam, ut corporis elegantiam ostentaret. Chaldaice alio sensu vocem hebraicam *netzurat* interpretatur, nempe pro fortitudine, ut sit sensus: Fuit habitu meretricio dissoluta et effeminata, sed corde robusta et virili, utpote inveterata et impavida. Post denique exponi *desolata*, sive *desolata corde*, hoc est sine intellectu, juxta illud Isaia 1, 8: « Sicut civitas que vastatur; » Hebraice, *netzura*, id est *desolatur*; R. Levi Ben Gerson ad habitum sive ornatum meretricium refert, q. d. Erat nullo collo et pectore corde tenus, quod vestitum et tegnum habebat. Et hunc sensum ex Chaldaeo Toseph. intelligere, cum vox Chaldaea utrumque significet fortitudinem et absensionem. David Kimchi vertit, *obscurata corde*, a verbo *netzurat*, ut sit sensus: Erat cauta, que cum alios deciperet, ipsa se non potuit. Hæc Blynius.

Describit illecebrosas meretricis: Prima est, habitus et ornatus meretricis; nam loco et tunc *netzurat* nōtis avorum ab antiquo gentium, meretricibus incedentibus habitu ab honestis matronis *netzurat*. Vide Alexandrum ab Alexandro, lib. V *Genial.* cap. xviii. Rursum meretricis ornatus se supra oppositum statum; atque ornatus earum est lapsus, illecebrosus, spirans amorem. Qua de causa multæ rubet vel

(3) Ita Rosenmullerus. Schultens, *acta corde*; Murex, *tecta corde*; Ewaldus, *obscurata, obscurata corde*.

oculos tunicæ incedat: cum matronam etiam nobilium et divitum ornatus sit gravis, castus, et sepe pullus atque. Esto enim sub noctem agitur, ut dicit meretricis, tamen sublustrem noctem notat, cum sit adhuc ornatus conspici potest. Adde eam per diem ornare se, ac ornatum se exhibere in ostiis et fenestris juvenibus transcurrentibus conspiciendam. Unde S. Cyprianus, lib. *De Habitu virginum*: « Ornamentorum, ait, ac vestium insignia, et lenocinia formarum non nisi prostulatis et impudicis feminis congruunt; et nullarum fore pretiosior callus est, quam quarum pudor viliis est. In Apoc. cap. xvii describitur meretrix illa perditâ, cum qua fornicati sunt reges terre, amictu pallio purpureo et cocineo, » etc. Nulla de hoc ornatu dixi *netz* cap. iii, vers. 20, et I Petri cap. iii, vers. 3. Notat Noster Pineda in *Salomone præterito* lib. VII, cap. viii, hebraicam *netz* scilicet, id est *ornatus*, posse verbi speciebus aut verbes. Sic enim vertit Noster *Isaia* cap. v, vers. 6, et cap. x, vers. 17, et cap. xxvii, vers. 4. Et eadem vox cum levi punctatione mutatur *Psal.* lxxii, 6, similiter pro operimento, vel ornamento iniquorum: « Operi sunt iniquitate et impietate sua, » q. d. Etiam spinis ornantur, que alios pungunt, et instar huius alijus rapiunt quidquid ipsis applicatum fuerit. Ubi Chaldaicus legit, *coram vincto capiti suo de rapina sua*. Inque ornatus meretricis est spina, est hamus pungens oculos libidinosorum. Cum enim videant quod concupiscunt, sed frequenter frui non possunt, necessarium est frequentissime dolere, et, ut S. Petrus inquit, habere oculos plenos adulterii et incestus delicti cum desiderio, quod excruciet animum. Sic Alexander Magnus dicebat Darii filias esse dolores oculorum; erant enim speciosæ.

Secundo est, quod preparata sit ad omnes captandas, quod scilicet mille novis, milleque alias indies cogitet artes et facos, quibus incutos illiciat et seducat.

Tertio est, quod *garrula* sit et *vaga*; Pagninus, *convulsiva et perversa*; alii, *clamosa et piterosa*, vel, ut Chaldaicus, *permaculatrix*; Vatablus, *stregens ex inconstans*; Syrus, *rebelle et comestrix*; Septuaginta, *desperansque ad omnes*; quod Complutenses vertunt, *elevata est* (superba) et *lasciviosa*; Romana, *vaga est et lasciviosa*; alii proprie, *volatica*, sive *ulata est et infrenata*; Aquila, *garrulosa*, id est *vagans est otioso diffusiis*; alius, *tumultuosa est instar fontium fluctuum*, *lasciviosa* instar canum, *permaculatrix* instar urorum, *tumultuosa* instar leporum vel populi luxurians (1).

Porro mulier hæc dicitur *vaga* quasi *vaca*, quod sine negotio temere hæc illucque discurrat. Ita Perrotius; aut *vaga* quasi *vana* agens, vel *volando agens*. Ita Pagninus: « Vagus, ait, dicitur erraticus, discurrens, vadendo agens. Vagatur, discurreit

(1) Murex, *capitata illa et indomita* est, discipula *etiam* roens in omnem libidinem.

vagus et dissolutus; dispersus est, errat, vagatur agit; » aut *vaga* quasi et *acta*; agit cum acta cupiditatibus, ut vaces agitur cæstra.

Ex adverso matrona honesta et virgo, *prima*, ornata se modestè; *secunda*, præparata se, ut alias ad modestiam et verecundiam adducat; *tertia*, pauciloqua est et *otiosa*, id est domus castos, cui ait Apostolus, Tit. cap. ii, vers. 3, ubi *laxi* ejus symbolum esse testudinem, que semper est domi, quia domiparata domum suam secum deferret; que enim vagatur instar Dinae, sæpe « Penelope venit, abiit Helene, » ut ait Poeta. Ita de S. Bernardo qui virginum fuit flos et decus, scribit auctor Vite ejus lib. III, cap. II: « Incessas ejus, et habitus omnis modestus et disciplinatus, præferens humilitatem, redolens pietatem, exhibens gratiam, exigens reverentiam, solo visu iustificans et medicans infirmos. »

11. QUIETS IMPRATIENS, NEQ VALLIS IN DOMO CON-SISTERE PRÆSES SUIS. — Hebraice, in domo non habitavit (Septuaginta, non quiescent; Chaldaicus, non moratur) *petes ejus*.

12. NUNC FORIS, NUNC IN PLATEIS, NUNC JUXTA AN-GULOS ISSIDIAS. — Chaldaicus, et contra omnem angulum expartim.

Quarta est hæc conditio et illecebrosæ meretricis, quod cum ardeat libidinis et studio illicendi amassio, si instabilis et nequax domi consistere; sed nunc ad ostium, nunc in plateis, nunc in angulis sese ostendit, et impudicus insidietur pudicis juvenum, cum tam ardentem inhiat. Is sane foris, nunc in plateis, idem est, q. d. Nunc foras ante oculos, nunc longius in plateam progressa. Ita Blynius et Janssenius. Aut, ut nosler Salazar: Foris, inquit, id est in limine domus atque in vestibulo; is enim solat sensibus esse illi paratibus foris. Cantus, viii: « et in insulam te foris, » id est in limine. Et S. Mathias cap. xxxi, vers. 69, de Petro ait: « Sodebat foris; » Lucas vero locum expressis significans habet: « Sodebat ad ostium foris, » id est, in vestibulo domus. Ergo cum hæc mulier domi pedes coercere non possit suos, nunc foris erit, id est in limine domus sodebat; nunc in plateis (crevit oratio) juxta angulos insidiet.

Porro hæc mentis pedumque instabilis, evagatio et discurratio evidens est signum meretricis. Unde Tirragollus in legitio *10 concordantia*, num. 34, ex hoc loco, et ex lege *11 qua dicitur*, docet quod ea meretrix præsumitur, que alienas domos, nunc hæc, nunc aliam intrare consuevit. Hinc et meretricis vocantur peregrina. Unde Comicus in *Andria*: « Adhuc, ait, es domus in peregrina? » id est, in meretrice, inquit libidina Donatos: mulieres enim peregrinæ, inhonestæ et meretricis habebantur. « Et in *Sancho Panza*, cum Thais dixisset matrem suam Samiam fuisse, et habuisse filiodi, tacere se posse respondit, quoniam videlicet verisimile esset posse meretricem nasci ex peregrina et ipsa meretrice; dixit enim

Parmano taciturnum se quam vera a Thaide dicebat.

13. APPREHENSUMQUE DEOSCELATUM JUVENEM, ET PROCACI VULTU FLORENTIUM, DICENS. — Pro proci habundantia est facti fuit, id est, in Chaldaico, Septuaginta et Tigurina, impudenti facie; Theodotion, impudenti vultu in vultu suo; Symmachus, autem obducit faciem suam; Syrus, fronte perficitur inquit illi. Haec pertinet proverbium Arabicum: « Homo sine penitentia est tanquam flavus sine aqua, et mulier sine verecundia est tanquam lampas sine lumine. »

Quid est haec conflicto et illecebra meretricis, qua manifestis proci suam impudentiam et libidinem per impura oscula, blanditas et verba: sicut enim manus tua et exercitio callo obdurecunt, sic et frons non seclerum praefata impudentes calumini nituntur.

Suppliciter S. Basilus, tract. de Virgine, docet cavendum esse oscula etiam fratrum et sororum: « Oscula enim, ait, peccatum, et per tactum fratrum manus, et per pacis ac dilectionis osculum, sensum carnis ad suo molendi Opera Interit exortio, et concupiscentia oculorum, sicuti Adm, post voluptatis gustum amplius ad malum aperire. » Cuius philosophum dicitatem: « Oscula cavere oportet, non tunc quae multatiora venustiorum moribus; diffundit enim venenum ex osculo per omne corpus, etc. Est enim gravis, ac vultuans insula masculinis corporibus adversus feminas flagrantis concupiscentia vis, haec sippus, quae si ignem oculos et ferit, proxiis inflammatis succenditur. »

Aut et veterem Graecae Graecae, dicit: Osculum, inquit, insula habet qualem moris est argumentum; itaqueque et libidinis anima debet ad obscenitatem turpetur veteris copierolom, data opera invitans hominemque provocans. Cum autem dicit: « Victimam pacifica est mihi; » aperte mentitur, quidam malum nihil habet vere pacatum, eademque vultum nostrum rubore magis perfundere, quam singero dilectione recordare ostendit, quare externa persona assumpta multa, quae ad fraudem et imposturam faciunt, committitur. Haec illa.

Memorable est quod in Vita Gregorii VII Pontificis legitur, eam gratia compositionis fuisse privatam, eo quod monite neptis sui mana tractasset. Et in Vita S. Apollinaris scribit noster Iudaeus, eam virum venisse inter monachos vitam egisse; quae negotium cum infirmis assisteret, identidem illum videri tentationes libidinis, idcirco excludisse. « Monachus hic, ait, diabolus est, aut feminis. » Denique S. Ephrem adversus improbas mulieres: « O malum, ait, malorum pessimum mala mulier! haecque comptus, naufragium super terram, fons nequiae, thesaurus immunditatis, mortiferis conversatio, oculorum perniciosa, animarum exitium, cordis spiculum, mentium inferus, concupiscentia preceps, causa

diaboli, requies serpentis, diabolus consolatio, diabolus inconsolabilis, caminus insecutus, eorum qui salvantur offensio, malitia incurabilis, officina demonum, amor flagitiosus, bestia impudens, incontinentissimus impetrix, effrenatum verbum amentiarum, triumphus trucidationum, dux delictorum, oblectamentorum magistra, insatiabilis concupiscentia nequitia, aeterni supplicii concellatrix, prudentia terrena, viri socordia, vipera vestita, pugna voluntaria, quotidiana calamitas, procella domus, viri naufragium, immundi belli, multorum diversorum, arca diaboli, expetita rabies, exortata mors. » Haec contra eam hoc remedium suggerit: « Cogita terram esse quod miraris; enervem, quo incenditur et comprimatur insana tui cupiditas. Explicet quoque facies pellam edigitata, et cervas tunc amem ejus pulcherrimum esse villatam: nihil eadem nisi oves, nervos foetoresque reperies. Inhibeo quid miraris. Erubescens respice te, et penitentiam age. »

14 et 15. VICTIMAS PRO SALUTE VOTI, NON ERUNT VOTA REA (Hebraice, victimas pacificas super me; Syrus, sacrificia pacifica sunt haec; Septuaginta, sacrificia mea est pacifica, reddo tibi mea). Incommissa sunt ex operibus tuis desiderata te sperare, et tuis. — Septuaginta, desiderans faciem tuam, in hoc, Chaldaeus, propter egressa sum in servitium meum, quippe me veritas ad quorundam servitium, quod dixeram me te adducturam, vel te ad me reportare tri.

Primo, Bayms ex Hebraeo sic explent, q. d. Non obligati sum reddere victimas pacificas fra gratiarum actionem (quam hostias selet reddere, dum votorum compotes sum), ne lequam laudeo desideratum et questum inveniam, sum ductum votum feceram de victimis pacificis solvendi, quam primum tui compos fierem, tunc jam compos facta, solvam quae voti, haec mihi venisset, hodie reddam et solvam vota. Verum Noster veritas, reddidit, in praeterito, non reddens, in futuro.

Secundo, alii q. d. Victimae pro salute voti et oblati; haec de causa egressa ut te reperirem, ecce illico te reperit. Alie enim est fructus votorum et victimarum mearum, quae tuque tantum bonam meruerit et impetravit. Quo de te mererit impudenter se usque Deo placere mentitur, ac Deum in partem sui sceleris trahit, quasi Deus faveat et cooperetur ejus lenocinis, idcirco juveni de scelere potest esse erubescendum, nigra quod secundus et prosperus Deus. Quae sane inesse est blasphemia in Deum; sed et eam esse agit libido.

Tertio et gentium, q. d. Ecce voti Deo victimas pacificas pro tua meorum salute: tacti enim mihi est salus tua, quanti mea; atque hodie eas obtuli, ex eisquo de more convivium opiparum (hostia enim pacifica majori ex parte debebat offerenti, qui ex ea suis epulum appareret, ut dixi Levit. 11) tibi instrui, idcirco egressa sum

et te ad illud invitavi et deduxi; et ecce, quae bona est utriusque nostrum sors, illico te reperit. Eamus ergo, epulemur, ut in bonis duceamus diem hunc, tam nobis faventem et fortunatum. Haec quoque, Cajetanus, R. Salomon, R. Levi, Jansenius et alii.

Scita est haec meretricis et moecha illecebra, scisset sacrificium simul et epulum, ad quod juvenem invitavit, ut ad luxuriam perducatur; venter enim cibo miraque estuans despumat in libidines, ut ait S. Hieronymus. Et S. Paulus, I Timoth. 3, 6, loquens de vidua: « Quae, inquit, in deliciis est, vivens mortua est, » q. d. Corpus deliciosum est carnis sepulchrum. Addit S. Chrysostomus, hom. 2 de Lazaro, ipsum esse mentis et animae sepulchrum: « Mortuus est, ait, dives et sepultus est, nihil enim anima illius in corpore tanquam in monumento defossa, ac sepulchrum circumferente, momento carnem. Non secus enim ille, quam si cetera quodam temulentia ac ventris inglotie, vincit esset, sic odiosum illum ac mortuum reddidit. » Alia dicit ad illud Platonia in Cratyle: « Quae dicitur quasi epula, quod corpus sit quasi sepulchrum animae. »

16. INVENIO VENTRIS LECTULUM MEUM, STRATI TAPETES PICTIS EX AEGYPTO. — q. d. Ut mollius cubes, non tabulis lignea ideoque dura, sed fimbriis lino vel lauro, ideoque mollioribus instrui et contentum lectulum meum. Septuaginta Romana pro fimbriis, habent tactis. Instilla erat tenuissima fasciis, quae stolle extremitatem amibat atque subsuebat, qua matrone honeste utebantur. Unde Aquila et Theodotion verunt, peristromatis circumscriptum. Verum melius Complutenses Graecum aptius, strata tui cubo pro verunt, fimbrias lectuli lectum meum: quod plane convenit cum Nostro, ac eum Hebraeo et Chaldaeo, qui habent stragulas, puta fimbriis substantis, strati lectum meum, item significant tactis, puta fimbriis delicatioribus, quibus quae faciens substantis erat lectus ad mollior cubandum. Syrus, stramentis lectum meum stratis, et ornamentis lecti Aegyptiis illam ornati. Porro stramentis vel stragula haec pretiosa fuisse patet ex Hebraeo rambadim, quod Noster cap. xxxi, vers. 22 veritas, stragulam stratum.

STRATI TAPETES PICTIS EX AEGYPTO. — Sic et Septuaginta et Chaldaeus, atque Hebr. תפוחי חבתות, id est incisa, significat tapetes; quia hi variis foram, hominum, animalium figuris inciduntur et insculpiuntur. Addit Aben-Ezra: Tapetes haec sunt, id est incisa in modum angulorum ad similitudinem templi. Porro vox Hebraea etiam hic tantum reperitur, quam Chaldaeus, Vatablus et alii verunt fimbriis; Septuaginta et Noster (quibus, utque antiquioribus et eruditioribus, magis credendum est) verunt pictis. Tapetes enim omnes varias continent picturas, atque in picturam elegantia eorum ornatus consistit. Unde et Theodotion veritas, descripsi picturam Aegypti. Alii per tapetes pietos accipiunt delicatissimas eas-

demque variegatas sindones; haec enim fiebant ex lino prestantissimo Aegypti.

Quare longius abit Vatablus, cum sic veritas et explent: Tapetibus adornavi lectum meum, qui constat chaboth, id est lignis castris et fimbriis Aegyptiis. « Castrata ligna, ait, vocat esse incisis et elaboratis, qui intexti erant lino Aegypti, quod est in summo pretio; » et Bayms, ornamentis ornavi lectum meum, trabibus castratis, fimbriis Aegyptiis; et Pagninus, tapetibus adornavi lectum meum incisis fimbriis Aegyptiis; et Cajetanus, parmentibus parmentibus lectum meum stratis fimbriis; et R. Levi, lectulus, ait, confectus est ex incisione cedrorum; fimbriae vero per unum, ceteris aut recedenti ex cinnamo Aegypti, id est confecti ex: cinnamo parissimo Aegypti, cum videam sit sericum prestantissimum: sericum, id est byssus, pata lino, ut ostendi Erod. xxv, 4. Ubi videas in quam varia quasi aurum arando abeant, qui a Vulgata et a Septuaginta recedunt. Quare hisse huc cum consuetudinibus, non illis, assentiamus esse equis prudens lector censelit.

Muller, dicit Mc Teeti molliem esse pulvinar diaboli; incitat enim ad lasciviam et libidinem. Unde Amos, cap. vi, vers. 4, ubi vatem malitiosissime infantat: « Veritas, ait, qui opulentis estis in Sion, etc., qui dormitis in lectis uberris, et lascivitis in stratis vestris, etc., libentes vinum in pilulis, et optimo argenteo delictati. » Taxis fuit dives epulo, qui propterea sepultus fuit in inferno. Quocirca S. Chrysostomus, hom. 1 de Lazaro, docet sicuti in inferno esse Davidem ejusque lectum regalem: « En, ait, ostendo tibi lectum D. David. Quis igitur erat ille? non argenteo et auro, sed undique lacrymis et confessione erat exornatus. Haec ipse fateretur, ita loquens Psal. vi Lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo, haec vice margaritarum undique lacrymis erat distinctus. » Et inferius: « Vis tibi alium commotum (tranquillum) lectum? solum habebat substratum, et lapideum capiti suppositum, eoque vixit illum intelli gibilem lapideum, easque scalas, per quas ascendebant et descendebant Angeli, Gen. xxxii, huiusmodi hoc sexocogitamus, ut ejusmodi vicium insomniam. »

Nysitice, meretricis est omnis cupiditas, ac speciatim haereticis, cui haec omnia adaptant haec ac Basilis, Gregorius et Olympiodorus in Cateca Graecae. Haereticus enim est superbia, tumultuosa, claudiosa, instabilis, ac quod uno die assentit, sequenti negat, indiesque nova doctrina figit et refugit, uno finit et refugit. Notat autem Basilis voluptatem esse causam haereticis, ut hic inimitur; ut enim homines voluptatis sui metu nimis indutgant, negant fidem et nomen, iuxta illud: « Dixit insipiens in corde suo: Non est deus, » Psal. xiii, 4.

17. ASPERSIO CUBILE (Hebraice תפוחי מיטות, id est lectum) MEUM BYBBIA, ET ALIO, ET CYNAMOMO. — Vatablus cubile meum odoratum reddidit cynamomo,

etc. Aliqui hæc accipiunt de lignore vel suffitu, unde Paganinus verit, *suffit*; alii, *perfusi*. Plinius hæc accipiens de ipsis aromatibus vel eorum floribus; his enim meretricibus solore suos lectos aspergere, patet II *Paral.* *xvi*, 14, ubi de Asa rege dicitur: « Posuerunt eum super lectum suum, plenum aromantibus et unguentis meretriciis, que erant pigmentariorum arte composita. » Unde Theodotion vertit, *cubile meum myrrha scaldaverit*, id est *ornavi, composi*; Septuaginta vero, *asperasi cubile meum croce*, et *donum meum cinamomo*.

Myrrham odoratam esse, equo aspergi solere vestes et lectos, patet *Psalm.* *xlii*, 9. De alce vide Plinium, lib. *xxvii*, cap. *iv*, et fuscus Dioscoridem, lib. *iii*, cap. *xxi*, ubi tradit aloem florem albam germinare, qui gratum odorem exipret. De cinamomo quam odoratum sit, præsertim si distilletur, experientia constat, et docet Plinius, lib. *vi*, cap. *vii*.

Septima est hæc aromatum et odorum theobroma, que corpus mentisque sua suavitate emolli et allucinat. « Voluptas enim est esca malorum, » ait Plato et ex eo Cicero in *Calone Majeore*. Quocirca Clemens Alexandrinus, lib. II *Pedagog.*, cap. *viii*, docet Christiano fugiendos esse deliciosos odores et arguenda, *præmo*, quia excitant molliem et libidinem; *secundo*, quod S. Magdalena prenitens esse oblatat Christo, ugens ejus pedes. « Ex aut, quod apud se pulcherrimum esse existimabat, bene unguento, honoravit Dominum, utque etiam ornamento corporis, nempe capillis suis, haberet unguentum quod redundabat, libant Domino lacrymas posuissent; propterea ejus peccata remissa sunt; » *tertio*, quod Apostolorum et fidelium et laqueare virtutibus, non aromantibus, de seum spargere dicitur Christo sponsa; « Trahit me, post te curramus in odorem unguentatum tuorum, » *Cant.* *i*. Unde Apostolus in *Corinth.* *ii*, 14; « heo gratias, inquit, qui semper triumphat nos in Christo Jesu, et odorem nobiscum in anhæstet per nos in omni loco; quia Christi bonus odor sumus Deo, » etc. Unde concidit Clemens; « Operat viros imprimit apud nos unguenta non olere, sed xite præbationem speret autem feruam Christum, qui est regalis unctio, non unguenta, et diaphanata; divina autem semper unguatur puritatis unctio, sancto delectata unguento, nuptie spiritu. Hanc sanvis odoris unctiohem hominibus notis suis Christus comparat, ex aromatibus, et herbis hoc unguentum componens. Hoc autem unguento ipse quoque Dominus unguitur sicut per David meminit *Psalm.* *xlii*; « Propetere unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitie præ purissimis tuis. Myrrha, et stacte, et castia a vestimentis tuis. » Et post nonnulla: « Sanvis autem odoris studium est esca otii et mollied, que ad libidinosam et intemperantem cupiditatem paulatim atrahit. Et sicut boves (et bubali per naros) amonitis et fœnibus, ita etiam li-

temperans suffibus et unguentis et suava olentibus coronarum odoribus trahitur. » Et inferius: « Desipientes autem mulieres, que canos quidem tingunt, capillos autem unguunt, celosius canescunt propter aromata desiccatorum. Quocirca sunt etiam, qui unguuntur, sicciores; facit autem siccitas caniores: sive enim canities est pilorum exsiccatio, sive calidi defectus, siccitate propriam pilorum nutrimentum elibente humidum, et efficiende canos, quomodo unguenta adhuc amarrimus, propter que cani sunt qui canos fugiunt! Quomodo autem, qui naribus sunt saracibus canos, feras odore investigant; ita ex nimis curiosa unguentorum fragrantia, qui moderati sunt et temperantes, veniunt intemperantes, » ideoque male olentes et putidos agnoscent. Idcirco enim meretricibus odorifera circumferunt, et suum fetorem contegant, quia ipsæ putant et pessime olant, juxta illud Poete:

Pestifera, non bene olet qui bene semper olet.

Subdit Clemens valde odorata necere corporibus: « Nux, ait, emittit spiritum, qui torporem et veterum immittit, ut vel ipsa ostendit nominis etymologia (nux enim græce dicitur *κρηνη* hoc est a torpedine, aut gravidæ) naricissus vero flos est gravis odoris: id autem arguit nominis appellatio, ut qui nervis *κρηνη*, hoc est torporem, afferat. » Clemens aliter vertit Plinius lib. *xv*, cap. *xxii*: « Corym, ait, et capillis graveolens propter odoris gravitatem convenit diabolus. » Sic et *sera* Latinis dicitur a nocendo, quia coxa. Unde Gvidius epigram, *de Nuce*:

*Quoniam nata laedere dicit,
Inus in extremo margine fundus habet.*

Nux enim generale est nomen fructuum omnium, qui duro clauduntur cortice, sicut pomum omnium qui molli sunt cortice. Unde sunt nuxes myrridice et odorate: quoniam et ex nucibus vulgaribus fit oleum et unguentum, nullo magis ex nucibus pinæ, cedris, cypressinis, etc.

Clemens evocant S. Ambrosius, lib. I *De Cain*, cap. *iv*: « Spargit, ait, odores suos voluptas, quia Christi odorem non habet. » Et S. Chrysostomus hom. I *De Lazaro*: « Miles es spiritualis, ait: fœlis autem nullus non dormit in lecto ebriore, sed humi; non obliatur unguentis, nam ista cura et meretricibus amoribus implicatoribus, non perfitorum, scelerorum, mentisque deplorato hominum. Te vero non oportet olere unguentum, sed spirare vitium: nihil iniquius nimis, quibus corpus talen habet fetentiam. Corporis enim ac vestium fragrantia arguit utius latere animum graveolentem et inmundum. Quom enim dicit diabolus aggressus delictis eviraverit animum, omnibus que viduorum genere complexerit, tum et in corpore suo corruptionis lectum obliuit unguentis. Nec sœns atque hi qui punita nisi coarborro perpetuo laborant et vestes et manus et faciem

centrifugant, eo quod subinde narum profluvium abstergeant; animum quoque istius pravi profluvii malitiam in corpus abstergit. Quis enim præclarum aliquid, aut bonæ frugis, opinatur de se qui spiritus unguentat?»

Horribile hoc de eo narrat exemplum B. Petrus Damianus Cardinalis, epist. ad *Blasium Comitiæ*, cap. *xi*, et ex eo Baronius, tom. X, anno Christi 988, num. 20, de uxor Ducis Venetiarum, que ita delicate vivebat, ut aquas comitantes dedignata, raro coeli a famulis undique collecto sese ablueret. Eius porro cubiculum tot thymiamatum aromatibusque generibus rodebatur, ut pudor sit referre. Hæc enim, tidescens hanc molliem animo, toto corpore computruit, adeo ut nemo famularum ejus fotorem terre posset. Sensim ergo compitrescens, doloribus putidia miserabiliter cruciata (hinc elansit extremum).

Supervit fuit magus Arcadius, de quo hæc legimus apud Socrum, die 19 juli: Argus, qui polinarum ramos madefactabat, ut fierent molliora, nunquam ab illo mutabatur; sed sic die manebat, et tandem corrumpereque maleque oleret, et aspectu letum esset; adeo ut quidam ex Patribus senam rogarent cur hæc faceret, et ex improbandis accordiam. Ita vero: « Cum, ait, susqueolentis et aromantibus prius usus sim, odoratum dumum modo corrigo contrariis. »

18. *Vixi* in deliciis carnis, fruamur cupitis appetibus, bonæ illudescat dies. — Solent enim luxuriosi vario uberum contactu explorare suas libidines. Unde Hebræi vos *דמי דמי* tam amores, quam amoris significant. Quocirca Septuaginta vertunt, *venit, et fruamur amicitia* (Syrus, *fruamur amore*) usque ad *libidinem*; veni, et roboratur expletus; Aquila, Symmachus et Theodotus, *circumplexum in amoribus*; Chaldæus, *venit, delictis amoribus usque mane, et nutio adhaerentia desideris*; Tigurina, *ades, amori indulgentibus in exultatione usque, amore nos exhibebimus*.

Nota: *delictibus*, id est satiamur, expleamus ad satium nostram libidinem. Sed et vere libido mentem inebriat, id est demergat, ut luxuriosus insule ebrii dicit et facit infamia, que sobrius et sane mensis sompnos non auderet discere vel facere, imo nec cogitare, ut docet S. Chrysostomus, hom. 8 *contra Invasas*.

Octava est hæc illecebra uberum et amplexuum, etque ut impudentissima et patentissima, sic et summa illecebra ac potentissima; amplexus enim luxuriosi sunt proxima dispositio ad concubitum, ejusque initium et inchoatio. Porro quam ignitis et venenatis sit amplexus, imo tactus mulieris, liquet ex eo quod scribit S. Gregorius, lib. IV *diag.* cap. *xi*, de Ursino presbytero, qui animam agens, cum mulier, cum ejus uxor, naribus vitæ nareum admoveret, ut sentiret an adhuc ei vitale epigramma inesset, collecto spiritu et voce exclamavit: « Recede a me, mulier, adhuc igniculus vivit, poleam tolle. » Et ex eo quod scribit

Jacobus de Vitricio Cardinalis in *Vita S. Marie de Oignies*, lib. II, cap. v, mirum cum quidam amicus ejus, vir spiritalis, ex devotione mirum ejus stringeret, iudicque sentiret primos carnis motus insurgere, audivit vocem quasi a celo lapsam: « Noli me tangere. » Et ex eo quod scribit Chronicus Hirsauæ, Joannis Trithemii ad annum Domini 1091, mirum Prochim Gebharti Abbatis miraculose sanatum, cum in illud fomine devote osculandum præbisset, rursum obriquisse; atque Wilhelmum Abbatem sanctum ei dixisse: « Hæc est pena meretricis tui, frater, qui innum Deo consecratam, ipsiusque miseratione sanatam, feminis, gloria tactus inanis, præbuit osculandam. » Simile est quod narrat S. Gregorius de Andrea Fundano Episcopo, lib. III *Dialog.* cap. *vii*. Et aliud quod narrat Joannes Moschus in *Prælo spirit.* cap. *xix*.

Denique quam potens sit hic amor, docet emblemata, in quo Cupido pingitur insidare leoni, cumque donare et regere, cum hoc leonate:

*Vili ego qui donum possis ferre leonem:
Vili ego qui sumis coram donatur amor.
Quonia vincit amor.*

Ille amoris hieroglyphicum est salamandra, que creditur igne vivere et ali, quo cetera consumuntur:

*Te nutant, salamandra, ignis qui cetera perdit:
Alterius tibi vivere morte otium est.*

19 et 20. Noli est enim vir in domo tua, amice vi longissima, sagulum pedum sicuti yelut, in d plena lune reversurus est in domum tuam. — Noli est hæc macha illecebra, qua juveni cum in oculum metum. Illi ergo impune cum secum posse comessari et luxurari, eo quod maribus domo ablit. No vero juvenis reallum ejus metum, asserit cum abisse via longissima, idemque sagulum pecunia pro viatico secum tulisse. Denique cum non reversionem ante plenilunium, puta ante medium messis lunaris, qual ætatem Hebræi; quare usque ad illum diem impune esse posse agere quodlibet. Poterat diem scire munda, tum ex marito dicit, tum ex ejus nepotibus. Unde Paganinus verit, in *die statuti temporis*; Cajetanus, *supplato tempore*; Tigurina, *certo die*.

Pro in die plena lune, Hebræice est *ליל האסוף* *lil hæssæ*, id est, *ad diem oblativum, sillicet lune*, puta ad plenilunium, cum luna plene lunæ solari tegitur et obducitur. Septuaginta vero accipiunt neomeniam sive novilunium, quia tunc luna lunæ destituta obtegatur, agitque quasi in tenebris. Ita Aben-Ezra, R. Levi, Baynus et Vatablus.

Symbolice S. Ambrosius, lib. I *De Caino*, cap. *iv*: « Absentiam viri, ait, hoc est injuriam legis, obicit; lex enim absens peccantibus est; nam si adisset, non delinquerent. Et ideo ait: Non adest vir meus; aliter autem viam longinquam in-

volutor pecunie accepto in manu. Quid hoc esse dicam, nisi forte quia divites putant nihil esse quod non cedat suae pecunie, et in gratiam esse legem vultur esse venientem?

Myrica, Myr, per virum sive maritum accipit Christum. a Noe. Et vir, id est Christus, inquit, et in dano rca, a M est, in mundo visibili specie; a sicut via lingua, a puta ascendit in caelum; a sacculum pecunie secum tulit, id est corpus ex quo sanguis divinis redemptionis nostrae pretio fuit; a in die plano ante revocatus est in domum suam, et hoc est, in die iudicii, cum planum erit Ecclesia sanctis virtutibus et meritis, redditi in mundum, ut bonas praesentis et beat, melius prout et demerit. Hinc peccatores sibi hoc re putant naturae peccatores usque ad diem mortis et iudicii, quasi tunc poenitentiam adhuri, sanctique restitui. Aquae lateris repentinae vel impunita moris obruti, sceleribus pleni trahuntur ad ignem Christi tribunal. Quoties promittunt omnes Christus dicant; a Vigilate, quia nescitis quo hora Dominus vester venturus sit, a Matth. xxv, 12.

2. HIERONYMUS VBI VULTUS SERMO, ET BLANDITIS LABIORUM PROTRAXIT ILLUM. — Pro traxit Hebraice est VITIUS HILATA, id est, delivare fecit illum; Septuaginta, sedavit; Tigurina, fecit. Pro traxit sermo, Hebraice est VITIUS, a VITIUS, quod Theodotion vertit, in multitudine doctorem; a VITIUS, quod enim et sermone, qui scribitur arguente, et docentem, quod accipitur a doctore, significat. Rullus enim VITIUS, significat accipere in genere. Unde illud: a Accipit, id est docet, ut explicat Apostolus, Epist. IV, 8. Viti sibi illa Metaphorice enim dicitur origo solent dare vel promittit, ut majora impudent.

Pro traxit illam, Hebraice est VITIUS, in addidit, quod Aquila, Symmachus et Theodotion vertunt, rapuit illam; Syrus, amovit; Tigurina, perpulit; Vulgatus, rapuit; Syrus, abripuit eam; Septuaginta, inquit labiorum suorum alligans domum adque atraxit. Graece est ravide, quod Complutensis vertunt, inquit illam; Romanus et S. Ambrosius, attraxit illam. Significat blanda et captiosa meretricis verba in se incauto, legere et dementare animum et concupiscentiam juvenis, et eum quasi fimbros atrahant, et violenter propellant ad eius cupidines explendas. a Thesaurus, inquit S. Ambrosius lib. I De Caino, cap. IV, demonstrat, regno promittit, amores prout non tantos, inexploratos concubitus pollicetur, sine pedagogo discipulas, sine monitore sermones, vitam sine sollicitudine, mollem somnum, inexplibilem cupiditatem. Seducens enim, inquit, multo blandimento sermonum, et inquit labiorum suorum alligans, domum adque atraxit. a Formulata verborum, schemata meretricis (mythice voluptatis) subjicit S. Ambrosius: a Ipsa, ait, in medio stans: Bibite, ait, et inebriamini, ut

caudat unisqueque, et non resurgat. Ille apud me primus, qui omnium perditissimus. Ille meus est, qui meus non est; Ille mihi gratias, qui illa nequior. Calix aureus Babylonis in manu mea habebat omnia terram, a vino meo habebat omnes gentes. Qui est ergo insipientior, dicitur ad me; et indignioribus sapientia praecipio totiens: Paubus absconditis suaviter utamur, et aquam furti dulciorum bibite. Non hucum et holumus, eras enim moriemur, a etc.

Quare juvenes a meretricibus sollicitati illico animos colligant, eosque in castitate obfirmant, ac tanquam S. Wolstanum Episcopum Wigorniensis in Anglia, qui a nobili pulcherrima femina ad juralitatem provocatus, facti signo crucis dixit: a Pace, fomes lasciviae, moris filia, vas Satanae; a et simul scapam melleis dote tunc nuda impedit, ut creptus illius palam tota domo audiretur; ita eam proci a se abegit. Ita habet eius Vita apud Sarium, die 23 Januarii. Simile fuisse legitur S. Edmundum Cantuariensis Episcopum, qui illectus a femina, illam ad foras mutatas ita virgini credidit, ut omnem ab ea tentationem dispulerit, usque per orem h. Virgini, qui ipse virginitatem fovet, itaque in amulo insculptum gestabat Sabot horem nepotum. Nullum enim remedium contra raris tentationes praesentibus cultu et invocatione desparit. Illa enim est virgo virginum, castitatis asyllum, puritatis anastis, acerrima virginum custos et vindicta, ut ex omnium saeculorum historia notum est.

Apposita Plutarchus, tract. Quod amor non sit iudicium, docet amoris enigma et symbolum esse sphingem. Sicut enim sphinx erat Thebanum monstrum ex variis animalibus commistum, incoactum, sic et amor ex variis tum animalibus, tum amantis imaginationibus conficitur et confingitur. Sphinx enim vultu et manibus similis erat puella speciosa, corpore canis, alis avi, unguibus leoni, cauda draconi, voce homini; quae homines preferentes difficilibus et inextricabilibus questionibus remorari crebatur. Ita Puerus, Hierogl. I et 7. Unde Ausonius in Grypulo tertio:

Ille etiam thalium, ait, per traxit amorem, qui hunc, et quatuordecim, et trapes, quatuordecim, Terrae Aequam voluit, ter, virgo, tellus.

Sphinx volucris pennis, pedibus fera, fronte puella. Sic mulier haec illecebrosa, habet vultum speciosum, puella, sed corpore procaax est, impudens et luxuriosa ut canis; alas habet avis, quia per fora et compita ad oculos juvenum non tam currit, quam volat; unguis leonis, quia amans suos laecat, candam draconis, quia coesdem in fies impiecit, parit, occidit, devorat ut draeo. Unde implexum enigma huius sphingis, puta meretricis, proponit Plutarchus loco citato. a Sed quoniam, ait, amoris unguis ad dentes sunt? suspicio, zelotypia. At habet quidpiam illex ac floridum? Sphinx etiam varietatem alarum illecebrosum la-

bant, et ad solis radios conversi aureus erat bestiae color, adversus nubes autem caruleus, quale iubar iridis relictis. Sic etiam amor habet quiddam gratiosum, nec inolegans, sed blandum et jucundum. Rapidus autem hominum vitas familiaris, et nuptus, et imperatores, non arripata proponeat, sed ipsemet alogma inventu soluturque difficile existans. Ut ei quis huiusmodi enigma componit. Quid sit quod oderit simul et amet, fugiat et persequatur, ministur et suppleet, trascatur et miseratur, desinere velle se nollit, eadem re maxime tum gaudeat, tum tristetur. a Ac deinde illud sic exponit: a Amantium autem affectus veri sunt: amant, oderunt; eundem absterio desiderant, presentem metant; adolantur, convicium dicunt; pro amato moriuntur, occidunt; optant non esse, absterio amore non nolum; emendant, et obsecant; docent, ac perunt; impare volant, et servitium tolerant. Haec est

causa cur hic affectus maxime pro insanis reputetur. Hinc amatorius vir Euripides inquit: Amantem; amor autem hominibus furor est. a Hinc sphinx quibus ab effectu, quod homines suis verbis et questionibus ita stringat, ut se expedire non possint. Nam quibus est constingere, vel vincere. Unde Statius in lib. I Thebaidos scribit, sphinga monstrum fuisse alas et agnos habentem in similitudinem Harryllarum, quod insidens scopulo viae imminente insolubilia enigmata transcutibus proponebat; quoniam solvere non possent, ex improviso veniens alis et unguibus ad se in rupem traheret. Ita amans implicat meretricem, atque ad se rapit, perdit et necat. Quid ergo implicatis sphinga? meretricem. Quid rapit? meretricem. Sphinx illa erat Chimera et Oro canis. Quae major Chimera quam meretricem? quis canis tam impudens quam meretricem?

SECUNDA PARS CAPITIS,

QUA OSTENDIT JUVENS AMORE CECI INSIDENTIAM, QUOD A MERETRICE SIAT ET DUCI AD LAQUEUM ET EXITIUM, QUASI EOS AD VICINIAM.

22. STATIM EAM SEQUITUR QUASI HOE BOCCUS AD VICINIAM, ET QUAE LACUS LASCIVENS, ET IGNORANS QUOD AD VICINIA STULTUS TRAHATUR. — Describitur hic juvenis illecebris meretricis capti vesania, primo, cum ait: a Statim eam sequitur, a quia foris illecebra meretricis, intus concupiscentia ejundem stimulat. Externa ergo cupiditas interna occurrentem illum exosentatur, sibi que illigat, ducitque quo vult. Quae ratione enim juvenis amore esturans amorem meretricis oblatos, imo stimulantes et pone cogitans respuit? Septuaginta vertunt, ipse autem tentus est eum meretricem, quod Complutensis vertunt, elatus; Romana, infatuans; S. Ambrosius, circumventus; alii, deceptus. Respondet enim haec vox Hebraeo CMCND pitem, quam noster vertit, statim; Septuaginta vero ex sua radice RND patha, id est seductus est (unde post vocatur parvulus, insipiens, qui facile credit et accipitur), vertunt, xepetit, quod est participium a xepet; itaque autem est species avis marine levisissima, quae facile a quovis vento circummagitur, quaeque facile decipitur et capitur, inquit Hieronymus, ideoque insipiens et stolidus. Unde xepet proverbialiter sumitur pro decepto et stolido. Hinc xepet, noli me xepetere, id est a levitate ducit, inquit Ogiannus; inde xepetis idem est quod effert, et leviter circumagi in modum xepetis. Unde xepet; a Suida interpretatur elatus, irritatus, ceteriter actus, inescatus, deceptus, in fraudem impulsus. Addit Suidas: a Cephus genus est avis, quae larus vocatur. Est autem larus et immanis undis. O cephe, id est, o vilissime et uax, Cephus enim talem esse dicunt. Dicitur hoc proverbium de viris inconsidera-

lis. Cephus enim spumam marinam comedit. Piscatorum vero filii primum omnino spumam praeferunt, deinde proxime, denique manu tenent, itaque cephus spuma inhiatent decipiunt et capiunt. Hec Suidas. Idem docet Aristoteles. Gara cephus putat esse fulicem, alii larum; Albrovandus censet esse avem laro congenitam, cujus formam ipse depictam exhibet Ornithol. tom. III, pag. 89. Cephus ergo vocatur homo inconstans, levis, fatuus. Unde Plerius, Hierogl. 23, cephus asserit esse hieroglyphicum fatuitatis et stuporis, quo avis haece operis laborat.

Adagiographus vero: Cephus larus, inquit, est proverbium dici solitum in garrulum ac recordem, praecipue qui cavisus rei cupiditate deceptus capitur: ab avis ingenio sumptum, quam spuma marina gaudere et capi tradit. Apposita ergo noster hic juvenis inescatus a meretrici, a Hideoque sequens spumam Venenis, a Septuaginta vocatur xepetis, id est recors instar cephi. Audi Polychronius et Didymum in Costena Graec.: a xepet; inquit Polychronius, larus vel fulicis, avis est stollida et clamosa, spumam vicentis, et ad libidinem admodum propensa. Ad hoc autem nomine deductum est verbum xepetis, quae hoc loco usi sunt Septuaginta interpretes. Cum huius autem avis natura et qualitate notnullam affinitatem habet haereticorum sermo: videtur is enim propter apparentem compositionis splendorem et venustatem, utcumque candidus et virilis; verum reipsa est stollida, viribusque destituta, atque ideo capta perquam facilis. Et Didymus: a Assignantur, ait, tres erodorum seu fulicem

ripies, nimirum cephalus, leucus et asterias, hoc est, fulva et larus, ardea vel ardeola, et stellaris. Pura coloris autem ad colorem propensa est fulva, vel larius; interim congressus sortitur admodum difficilis. Vociferatur namque, et usque dum sanguinem per oculos mittit, comatur; jacetque nunquam quasi sensu destituta, ita ut laqueo, vel canis quoque facillime capiatur, et parit tantam vagam cum difficultate. Tali itaque avi propter libidinis ardorem Sapientis hoc loco comparat illum qui meretricis sectatus, in demum obsequit.

Primo ergo juvenis hic vocem comparatur capro; secundo, bovi. Unde ait: «Serpitur (meretricem et masculum) quasi hoc dicitur ad victimam;» *Robr, ad hantem; Serpentina, ad masculum; Chalcidus, sicut boi ad masculum; Terullianus, sicut canis ad victimam.* Cum enim lamionis lares feroces ducece voluit ad masculum, praesentium vocem, quoniam libidinis acies laus stolidi sequitur, itaque dicitur, ligatur et masculus. Simili proinde modo juvenis hic meretricem sequi ab ea docetur, verbi gratia ejus illecebris quasi famula ligetur, et in exitum corporis simul et animae trahitur. Notum est boves esse stolidos, adeoque symbolum stoliditatis. Ex his emblematis bovis animalis, qui fatigatur et aspersores frustra detrahit jugum, quod ipse juvenis subit. Ergo.

Ne juvenilem actum, delecta abito senectute;
Quid facies juvenis, in prior ipse vale.
Sera detrahit curam qui subit.

Tertio, comparat juvenem luxuriosum agno. «Et quasi agnus, inquit, lascivius, a primo, qui agni simplices sunt et stolidi; talis enim est hic juvenis. Sicut Columella, lib. VII de Re rustica cap. m, ait agnos tum esse stolidos, ut roscas editi matrem propriam non agnoscant, sed oves primo obvias, quoniam et subinde vulpes luposque, quasi matres, sequantur: ita juvenis hic lupus, id est meretricis, quasi matres, imo sponsus sequitur, ut ab eis devoretur; secundo, agni cum lascivire et in agnas insibile incipiunt, ducuntur ad masculum et jugulantur: tunc enim habentur agni perfecti, ne caro eorum solida est aptaque ad esum, imo mltis in locis ad delicias expedita: sic et juvenis hic, lascivire incipiens cum meretricis, aptus est macello Satanae et gehennae. Porro Aristoteles, lib. V de Histor. anim. cap. xi: «Oves et caprae, inquit, animalcula coeunt, a pulca cum sunt agni unius anni. Tertio, agni grandiores, puta arietes, valde in venem propositi sunt ad lascivium, imo farunt. Addit Aristoteles, lib. VI de Histor. anim. cap. xix: «Coeunt, inquit, tum oves quam caprae, quando vivunt.» Ita et juvenis hic ad insaniam usque lascivit, ruens ad necem animae et corporis; lascivit, inquam, per omnem vitam, quae proinde ei brevis est, eoque ac oculus. Nam, ut ibidem ait Aristoteles: «Vita capris ad octo-

nos cum plurimum annos, ovibus ad decem, sed magna ex parte ad pauciores.»

Hae comparatio agni lascivientis non est in Hebraeo, sed hoc loco apposita. Forte notae interest: pro *capro* *ehes*, id est compes, legit *capro* *ahes*, id est agnus, sicut Septuaginta pro eo videtur legisse *capro* *ahes*, id est canis, Unde verunt, et sicut canis, inquit, ad victimam: sic et Syrus et Chalcidus. Canis enim valde luxuriosus est et impudens. Unde Diogenes cognominatus est Cynicus, quod publice instar canum venem exerceret. Unde et discipuli ejus dicebantur Cynici, quasi canini, ob impudentem mordacitatem et libidinem. Ita Lactius in Vita Diogenis, Lactantius, lib. III, cap. xxv, S. Chrysostomus, hom. 34 in Mattheo, et S. Augustinus, lib. XV de Civ. xx. Sicut ergo canis mas palatum lascivit, omninoque agitur, et neque famulis insensetur; quare necesse est eum vinculis alligare, ac subinde suffocare, suspendere, vel in flumen demergere: sic proinde lascivus hic juvenis, ideoque a deo vinculis malorum ligatur et asstringitur. Hinc canis in proverbium abiit, notumque impudentem et luxuriosum; pluraque a canis sunt proverbialia, ut illud Theophrasti: «Peribolus non est canis inestus quatuordecim;» q. d. Qui simul cum scorto peccavit, difficile ab eo abstinere: illecebram ejus veli nocturnamentum libidinis degustavit. «Canis masculi infusa cubilia;» q. d. Luxuriosus una non contentus, passim per aliena cubilia volutatur. «Canem vinculas;» q. d. Luxuriosus seipsum dat in servitutem meretricis, sicut canes ultra seipsum hauri probent vincendos cibi lenocinio.

Quarto, juvenis hic a ignorans est, quod ad vincula stultus trahatur; «Symmachus, exultans super vincula stultus; Pagninus, et sicut compes ad castigationem stulti (1); Valabius, cum dum compes stulto ad castigationem adhibetur, q. d. Juvenis sequitur meretricem, ut cum ea libere lasciviat; at necesse quod ab ea ad vincula trahatur: meretricem enim ei erit compes; suis enim lenociniis, dolis et fraudibus ita eum sibi illicabit, ut se ab ea avellere, expellere et extricare nequeat. Ergo semper ejus quasi servus et mancipium, vinculis meretricis adstrictus et compeditus. Pro compes hebraice est *capro* *ehes* agni R. Salomon verbi, senem. Et sicut venenum, ait, ad castigationem stulti. Melius alii verunt, *intinabulum*, vel *crepitaulum*, quod olim puellae leviores, praesertim meretricis, calcis applicabant, ut ejus sono juvenes ad se intinandum excitarent; et in sui amo-

(1) Ita et Maurer. Gesenius, et sicut in compeditus ad supplicium it se trahitur improbus: minus recte. Alii aliter. Caeterum hanc improbabilitatem conjecturae Rosenmulleri verba corrumpit esse significante, quum quae proxime sequuntur vers. 23, et quae statim subjunguntur comparatio cum ave laqueo capta, fere fugientem, ut bovem inter et avem secundo loco fera aliqua alia commemoraretur, quae pedice iretita a venatore occidatur.

rem provocarent, ut patet *Trise* m, 16 et 19. Dicit ergo: Juvenis hic videt audique hoc crepitaulum, capiturque incesso et forma meretricis: unde eam sequitur; sed ignorat quod hoc crepitaulum erit ei compes, quae pedes ejus astringent, ut quasi vinculus et captivus a meretricis tenetur, ac quidquid ei liberit, agere et exsequi debet. Igitur sicut stulti et insani vincuntur compeditibus, ne sibi aliquid nocent: sic et ipse simpliciter sponte sibi compedes induit. Rursum *intinabula* solent gestare stulti, indeque stulti discedunt, q. d. Juvenis hic captus *intinabula* calcetorum meretricis stultescit: unde dignus est ut quasi stultus *intinabula* gestet, isque castigetur et notetur infamia, q. d. Juvenis hic infamis est, omnimode risibus et sibilis exponitur, quasi stultus, qui in signum stultitiae gestat *intinabula*. Sic videmus vere stultos subinde cum feminis stullis et amantibus *intinabulatos* incendere.

Alii alii: censent enim hic alludi ad *intinabulum*, quod olim gestabant rei capite multandi, ut ejus sonitu populus ad supplicium concurreret, sive ne quis ad eos approximans contumneretur: uti ex *Zoara* et aliis docet *Turibus*, lib. XI *Adversar.* cap. xxi, et lib. XIII, cap. xi. Sic sensus foret, q. d. Juvenis ille meretricem sequens similis est rei, qui ad necem ducitur, ideoque *intinabulum* gestat. Simili enim modo ipse quasi ad necem damnatus, ultra ad eam pergit et properat.

Verum prior explicatio videtur simplicior et planior, ideoque germanior, praesertim quia illa compedium similitudo praesens fuit usitata. Simili enim modo *caeras compedes* per proverbium vocantur servitutem splendidam et amabilem, qualis est amantium et alicorum vita. Unde Diogenes scripsit Aristippum in aula regia aureis teneri compeditibus, non posset volare. Seneca in dialogo quodam affectus et rationis: «Stultus est, ait, compedes suas quamvis aureas amare.» Loquitur de uxore formosa. Sic et Horatius de amica speiosa: «Tenetque grata compede vincium.» Igitur Salomon, ut juvenis luxuriosus vecordiam et amantiam repraesentet, comparat eum primo, cepho sive laro; secundo, bovi ducto ad victimam; tertio, agno lascivienti; quarto, compeditibus insani; quinto, cervo sagitta fixo; sexto, avari laqueo capto, uti ex Septuaginta audimus vers. seq.

23. DONDE TRANSGRAT SAGITTA JECUR EJUS; VELUT EI AVIS FESTINAT AD LAQUEUM, ET RESCIT QUOD DE ANGLICO ANIME ILLUS AGITUR. — Syrus, et necesse est ad mortem suam pergere; Septuaginta addit: hominem cervus: Et tanquam cervus, inquit, sagitta vulneratus in jecore (Syrus, sicut cervus, ejus hepate sagitta transfoderit); festinat autem tanquam avis in laqueum, nesciens quia pro anima currit.

Duplici sagitta juvenis hic transigitur: prima amoris meretricis, quae jecur ejus sauciat. Jecur

enim coles est amoris et concupiscentiae, juxta illud celebre:

Coe sapit, et pulmo loquitur, sed comovet iram,
Splem dicitur fieri, cogit amare jecur.

Secundo, doloris quem parit amor, q. d. Juvenis hic sauciat sagitta amoris, ideoque sauciat morox sagitta doloris. Alludit ad cervos, qui ardent amore cervarum, eoque rariuntur et sagittis transiguntur. Nam, ut *tristis Aristoteles* lib. IX *Histor. animal.* cap. v, venatores, ut cervos capiunt, cervarum lascivientium vocem imitantur ad illam illico occurrunt cervi: mox illos inter austa latentes venatores sagittis configunt, q. d. Simili modo juvenis meretricis blanditis illectus eam sequitur, et ecce a marito merohe, qui solus odoratus in insidiis latet, confoditur, aut a iudice, vel certe a Deo punitur et plebitur. Unde Isidorus Clarus sic exponit: «Non quiescit miser, nec abstinere a scorto, donec maritus scorti spiculo configat jecur ejus.» Priorem sagittam amoris magis notasse videtur Septuaginta, dum verunt, et tanquam cervus vulneratus in jecore, scilicet sagitta amoris sequitur meretricem. Posterioriorem sagittam doloris magis notat Noster, dum verunt, donec transfugat sagitta jecur ejus; et Chalcidus, sicut cervus in capis hepate sagitta colat: quoniam et prior sagitta amoris hinc verbis accipi potest, q. d. Juvenis voce et specie meretricis illectus eam sequitur, donec sagitta amoris plane transigat jecur ejus, id est, donec meretricis irremediabiliter et irremediabiliter sauciat ejus appetitum (ejus symbolum est jecur) concupiscentia sui. Sicut ergo cervus sagitta letus fugit, sed mortem non affugit, quin potius currendo vulnus auget et aggravat, mortemque sibi accelerat: sic qui sagitta amoris in corde letus est, hinc illuc discurrit, et vulnus amoris mortisque auget. Nam ex vulnere amoris illico sequitur vulnus doloris: sine dolore enim non vivitur in amore. Doloris, inquam, tum remorsus et angoris conscientiae, ut intelligit Jansenius; tum morborum, litium, paupertatis, infamiae, periculum milleque miseriarum, quae libidinis et adulterii sequi solent; tum mortis quae illi vel a marito ejusque cognatis, vel a iudice paratur; tum gehennae et damnationis eternae, quae illum Deus conficit.

Denique de cervo ita scribit Plinius, lib. VIII, cap. xxxii: «Animal simplex est in tantum ut hominem juxta venantem non cernat; aut si cernat, arcum ipsum sagittasque miretur.» Quo quid opportunius ad exponendam hominis stoliditatem, fomite speciem, id est arcum ipsum, et sagittas quibus transigitur, demerit? Addit Plinius, a pastoralis fistula et oculi molere. Addit Aristoteles, lib. V de Histor. animal. cap. v, ita sibi et eanti venantium allici, ut altero venantium cantante alteri liceat clam a tergo ferire. Quod ex Aristotele repetunt Xenophon, Varro, Elianus, et ex Aegyptiorum disciplina Horus, lib. II Hiero-

Denique de cervo ita scribit Plinius, lib. VIII, cap. xxxii: «Animal simplex est in tantum ut hominem juxta venantem non cernat; aut si cernat, arcum ipsum sagittasque miretur.» Quo quid opportunius ad exponendam hominis stoliditatem, fomite speciem, id est arcum ipsum, et sagittas quibus transigitur, demerit? Addit Plinius, a pastoralis fistula et oculi molere. Addit Aristoteles, lib. V de Histor. animal. cap. v, ita sibi et eanti venantium allici, ut altero venantium cantante alteri liceat clam a tergo ferire. Quod ex Aristotele repetunt Xenophon, Varro, Elianus, et ex Aegyptiorum disciplina Horus, lib. II Hiero-

glyph. cap. LXXIV; illi enim hominem a Iulione deceptum significabant picto cervo cum taberna. Quo quod similis ad exponendam vim muliebri cantus, tum stoliditatem curviam adolescentis, quem petulantia femina « prostravit, et irrevocavit multis sermonibus », donec transigat sagitta cor ejus, « et parent in effluvia vocet »?

Per *jeur* anolomyio intelligit vitia, puta cor, hepares et alias partes hominis vitales: dicit tamen transigi *jeur* potius quam cor, pectus aut ventrem. *Primo*, quia, ut dixi, *jeur* sedes est amoris: ubi ergo juvenis peccavit amore, ibi transigitur et dolore; *secundo*, quia *jeur* est fons sanguinis, et consequenter seminis; semen enim non est aliud quam sanguis purissimus: quis ergo *jeure* effudit semen, hinc eodem effundit sanguinem, et tunc plaga haec immedicabilis et lethifera, quia in sanguine coevisit hominis vita; *tertio*, quia dum sagitta *jeur* transigitur, subinde fit, ait Aristoteles, lib. III *De Part. animal.* cap. x, ut homo rideat, et ridendo moriatur: ita moechi et moechae sapa ridendo, dum scilicet amori indulgent, imo subinde in ipso flagranti adulterio occiduntur, vel a marito, vel a cognatis, vel a sororibus, vel ab ipso Deo; *quarto*, quia *jeur* symbolum est voluptatis, felicitatis et gloriae, juxta illud *Terc. u.* 11: « Effusum est in terra *jeur* meum. » Vide ibi dicta. Dum ergo *jeur* transigitur dicitur, haec omnia transigi et perire significantur: *quinto*, quia transitio *jeure* illi homo concidit et moritur: ita moechi et moechae saepe subita morte percutiuntur. Unde S. Ambrosius modo citandus legit: « Et sicut cervus sagittatus in *jeure* heret saucius. » Cervus enim in armo anti capite saucius currere non cessat; at saucius in *jeure* heret, cadit et moritur: *sapo*, quia saepe mors moechi infertur a moecha, et vice versa. Ita amor occidit amorem, amans amantem, cuius symbolum est *jeur*. Horribile exemplum recenset Naclerus col. n *Chronog.* gen. 30, anno 574, de Rosimunda uxore Alboini regis Longobardorum, quae Helmechilidum adulterum admixit, eumque ad necem moechi impulit: sed postea Longinum adamans, cum Helmechilido venenum propinasset, isque vim ejus perentesceret, ab eo stricto gladio coacta reliquum veneni ebibere, tam seipsam quam adulterum veneno sustulit.

Denique ipse concubitus solaque venus multos occidit. Galenus, lib. I *De Spermate*, scribit animales partes non solum seminaria humiditate destitui ex superfino caitu, sed etiam vitali spiritu, qui ex arteriis evacuat cum spermatica humiditate. Quocirca non mirandum, si imbecilliores efficiantur multum utentes venere, utpote per purissima ad universo corpore exeunte, et accedente insuper delectationis, quae per se potest vitale robur exsolvere. Ex quo factum est ut quidam immoderate delectati mortui sint: haec fere Galenus. Et profecto plerique, aut quia nimium

delectati sunt in opere venereo (ut ille dicit), sive etiam quia immoderate commixti sunt, in ipso concubitu oecubuisse leguntur. Nam, ut refert Plinius, lib. VII, cap. xii, Cornelius Balbus praetor et O. Haterius eques Romanus in venere obiere. Cujus etiam rei meminit Valerius, lib. IX, esp. xii. Tradit etiam Petrus Damianus quendam principem Tarentinum, dum cum meretrico conderetur, animam emisisse. Joianus quoque Pontanus, in libro *De Obsentia*, scribit se comperit habere Beltrandum quendam, cognomen Ferrarium, in venere exspirasse. Observatum quoque est in Graecorum monumentis: Idem Pindaro illi novem Lyricorum (ut Fabio placuit) principi accidisse: licet aliter sentiat Valerius Maximus, lib. IX, esp. xii. Et id quoque contigisse Speusippo Platonicum prodit Tertullianus in *Apologetico*. Haec et plura Tiriquellus in leg. 43 *Canon.* num. 27. Hinc Venus Libitina, quasi mortis et sepulturae proceres, colebatur in aede Libitinae, teste Plutarcho in *Numa*. Eadem cognominata est *ἀφροδίτη*, id est homicida.

Mystice, cervus sagitta lotus, dictatum herbam comedens, sagittam excudit. Unde Plinius, lib. VIII, esp. xxvii: « Dictatum herbam, ait, extrahenda sagittis cervi monstrare perennis eo toto, pasture ejus herba ejecto. Chelidonium visum salivam hirculinas monstrare, vexatis pullorum oculis illa incedens. » Ita juvenis sagitta amoris iclus illam excutit per penitentiam et mortificationem; hujus enim symbolum est dictatum. Dictatum enim, ait Dioscorides, lib. III, cap. xxxi, est herba aeris, mordax, pulegio similis, purgandi vim habens, serpentibus inimica, ac vulneribus corporum medetur. Talis prorsus animae et conscientiae est penitentia. Unde Tertullianus, lib. *De Penitentia*, sub finem: « Cervus, inquit, sagitta transfixus, ut ferrum et irrevocabiles mors ejus de vulnere expellat, scit sibi dictatum medendum. Hirundo, si excoeverit pullos, novit illos rursus oculare de sua chelidonia. Peccator, restituendo sibi institutum a Domino exomologosin sciens, praeterbit illam, quae Babylonium regem in regem restituit ».

Hae facit S. Ambrosius, lib. I *De Cain.* cap. v, qui per moecham mystice accipiens voluptatem, ejus remedium assignat virtutem. Inter virtutes enim sola penitentia et mortificatio proprie et ex diametro opponitur voluptati, eamque perimit. « His auditis, ait S. Ambrosius, veli cervus sagittatus in *jeure* heret saucius: quae miserans virtus, et casurum cito videns, improvisa occurrat, verita ne inter moras illecebris demulcentibus, mens concidat humana. »

Noster Salazar per dictatum accipit virginitatem, ac amorem et invocationem B. virginis, quae, ut superius dixi, singulare est remedium adversus tentationes carnis. Affert rationem, quia dicitur, inquit, graece *παρθένω*, latine *virginate*, dicitur, vel quia nullo semine sato adolescit, vel

quia comestum venerem enecat. Verum nihil tale habet Plinius, Theophrastus, Dioscorides, Ruellius ne similes, qui de plantis herbisque scripserunt; quin potius Dioscorides, lib. III, cap. xxxi, equos ad ceteri plura dictatum a parthenio, quod et *μαρτριάνα* vocant, distinguunt.

Hinc Salomonis enorme anisotropha est illa Syrorum: « Ne pandas fenestras, ut excipias sagittas, quibus feriatur cor tuum, » hoc est, ne aperias oculos et aures, ut excipias species et cantilenas feminarum, quibus saucietur cor tuum amore illecebroso, indeque dolore saelebroso.

VELUT SI AVIS FESTINET AD LAQUEUM. — Est hinc sexto et ultima comparatio, g. d. Sicut avis adroclat ad eam ibique capitur ab aucupe, sic juvenis hinc incipit sectans illecebram meretricis et moechae, eadem capitur, illaqueatur et perimitur.

Rursus, sicut avis familia ligata ab aucupe juxta retia sua voce et cantu alias ad se advocat, praesertim mares sibi congenere, quae ad eam advolantes reti implicantur et capiuntur: ita moechia haec, illiciens juvenem, duclit eum ad laqueum et necem. Viri in Belgio anates paleutrias, sive illices et seductrices, ab aucupe circumatas, quae ad anates sylvestres advolantes, eas turantim post se ad retia doceant, magna spectantium voluptate et aucupum lucro. Chaldaeus vertit, et festinat sicut passer ad laqueum. Passeres enim salaces sunt: unde tunc femina amore in retia et laqueum se dat.

ET NESCI QUOD DE PERICULO ANTE ILLOS AGITUR. — *Et nescit* Insuper refert ad avem, bovem, agnum, cervum, etc.; magis genitrix ex Hebraeo refertur ad juvenem, cum allusione tamen ad avem, bovem, etc. ut sit epiphonema, g. d. O insignem juvenis stoliditatem, qui sequitur moecham, et nescit quod sapendo eam conjicit se in certum animum, id est vitae, tum praesentis, tum aeternae periculum, quae sane magna et miseranda est ejus veordia. Sicut enim bos sequitur vacca, et nescit se sequendo eam lamione duclit ad macellum; et sicut canis inhiat ovae, et nescit se accedere ad laqueum, etc.: sic prorsus juvenis hinc stolidus sequitur moecham, et nescit, id est, non cogitat, non advertit quod sequendo eam incurrat praesens et aeternum vitae discrimen. Unde Chaldaeus vertit, et nescit quod tendit ad mortem animae suae.

24 et 25 (1). NUNC ERGO, FILII MI, AUDI ME, ET ADTENDITE VERBIS QUIS REI (Hebraei habent in plurali, nunc ergo, filii, obovillio mihi, et animum adverte verbis avis meae. Ita Valadus): NE ABSTRAHATUR IN VIS ILIUS MENS TUA, NEQUE DECIPIARIS SEMITIS EJUS. — Hebraice, ne declines ad vias ejus cor tuum, neque erres in semitis ejus, ut scilicet a vera virtutis et castitatis via abertes, easque in devios villi et libidinis labyrinthos, ac praesertim in deserta castrorum societatis et contubernio deflectas et de-

vis, ad aberrandum per vis quae ducunt ad dominum meretricis, a qua juveni omni mali originem fontemque existisse auctimus.

Nominat *semitas*, quia meretricis, praesertim secreta, quae pullice honesta haberi voluit, solent in recessibus, antris et lastris latitare. Unde a via regia turpitudinis pudore sese elongant, idoque per semitas secretas ad eas tenditur: quae et quae publice pudorem eorum prostrantur, in semitis consistunt, ut transeuntes deprecentur, indeque *semitarie* sunt dicitur.

26. MULTOS ENIM VULNERATOS DEJECIT, ET FORTIS ENIM QUIQUE INTERFECTI SUNT AD EA. — Septuaginta, multos enim vulnerosos dejecit, et immiserabiles sunt quos trucidavit (ita legit S. Ambrosius); Hebraice, et fortis (2) omnes (qui scilicet cum essent sunt) interfecit ejus, id est, ab ea. Hoc dicit, ut nemo suis viribus, sua praesertim castitate praedat: quia mulier fortis, amicos, caecos per omnem vitam in senecta dejecit, corrupti, perdidit. Ita « filius hominum, » id est, filii Caini, sua specie illexerunt et corruerunt « filios Dei, » puta filios Seth, indeque orti sunt impii gigantes, ob quos Deus totum orbem perdidit diluvio, *Genes. vi*. Quis Hectorem, Trojam totumque Asiae regnum perdidit? una Helena. Quis fortissimum Sarsoneum Philisteis tradidit? Dalia. Quis sanctissimum Davidem ad adulterium et homicidium impulit? species Betsabee. Quis sapientissimum Salomonem demeravit? concubine.

« Quos et quosque episcopi, ait S. Cyrillus tract. *De Singul. clericis*, clerici simul et laici, post confessionem viciorumque calicis certamina, post magna et mirabilia et saepe usquequaque monstrata, noscuntur cum his omnibus naufragasse! Quante leones domuit una mulieris infirmitas delicata, quae cum sit vilis et misera de magnis efficit praedam! » Igitur Martyres qui tormenta vicerunt, a semel deinde victi sunt. Confessores qui tentamenta qualibet superant, Confessores qui tentamenta qualibet superant, a muliere superati sunt. Quis ergo tam demens a muliere superatus heroum exemplo non sapit? ut se alicum ceteris omnibus fortiorum sustinet? ut in igne illesum se fore confidat? — Ignis, mare, mulier, mala tria, » ait Menander, imo malum unicum. Nulli enim est ignis et mare, quod plurimos et validissimos laerit sorbique.

27. VIE INFERI DOMUS EIUS, PENETRANTES IN EXTERIORA (manuscripti legunt, inferiora) MORTIS. — Syrus et Paeninus, ad cubilia mortis; alii, ad penetra mortis; Septuaginta, deducentes in promptuaria mortis. More rhythmi Hebraei idem dicit posteriori hemistichio, quod dixit priori. Igitur idem est: « Vie inferi domus ejus, » quod « penetrantes in interiora mortis. » In inferno enim mors suum intimum habet cubile, suum penetrat,

(2) Fortis, id est, numero validos, copiosos, ac parabolis dicit: ita multi.

sum thronum et regiam. Si ergo quaeris: « Quid est infernus? » apte respondebo: « Infernus est penetrale et regia mortis, » quia in eo mors aeterna pleno jure in omnes damnatos, tam dissonos quam homines dominatur, et in perpetuum dominabitur. Repti ergo in hac via sunt quasi in atrio mortis; in inferno vero erunt in ipsis penetralibus et visceribus mortis. Sicut vice versa electi in hoc mundo sunt quasi in atrio vite, in caelo vero erunt in ipsis penetralibus vite, ubi vita dominatur et regnat perpetim. Sensus ergo est, *q. d.* Meretrix octavit cubile suum, aspersitque aloë et myrrha; sed haec non tam convivi et voluptatis, quam mortis et sepulturae sunt indicia et praenuntia: his enim inungi solent corpora defunctorum. Sciās itaque certo, o juvenis, cum adis domum meretricis, te ire ad domum mortis et gehennae, quia fornicando et adulterio vitam abbrevias, incurrisque certa pericula vite, et illico post mortem detrueris in tartara. Quare domus meretricis, ait Aben-Ezra, est infernus quidam, quia ipsa inferni est via et initium. Idem miratus est Salomon, cap. II, vers. 18: vide ibi dicta. Dicit etiam in plurali, ait Valabius, non via, quod multis rationibus cadant, qui sequuntur eam.

Tropologie meretrix et meretrix est concupiscentia ac haereditas: haec omnibus insidatur, et omnes, qui illam sequuntur, occidit: haec quoque recti dicit ad inferos. Ita Polychronius in *Centena Graecor.*: « Innumeris, ait, hoc loco dicuntur, qui per latam viam incedunt, siquidem tales non erunt digni, qui aliquo numero aut loco habeantur; sunt iidem perniculæ vitiorum et flagitio-

rum species, quae flagitiosos ad inferos precipites trahunt.

Porro quam formidabilis sit infernus, et iudicium, graphice depingit S. Cyrillus Alexandrinus orat. *De exitu animae et de secundo adventu*: « Metuo mortem, ait, quoniam acerba mihi est. Metuo gehennam, quia aeterna est. Metuo tartarum, quia nihil habet coloris. Metuo tenebras, quia nihil habent lucis. Metuo vermem venenosum, quoniam aeternus est. Metuo genios iudicio praeficiendos, quoniam sunt immiseriordes. Metuo, cum cogito filius diei terribile et muneribus inextinguibile concellium, tribunal horribile et iudicium incorruptum. Metuo flumen ignis ante tribunal illud fluens, vehementissimamque flammam, torrentem et auctos anses. Metuo severissimas pomas. Metuo supplicium finem non habens. Metuo tetram illam calliginem. Metuo profundas tenebras. Metuo infracta vincula, stridorem dentium, solum inconsolabilem. » Et S. Ephrem tract. *De Variis inferni tormentis*: « Hanc diem, ait, mente volentes sancti Dei martyres, non sunt miserati sui corpora, sed omne torquenti genus subierunt, spe coronarum gaudentes. Alii, in solitudinibus et montibus atque speluncis, in ieiunio et virginitate decurrunt; ac jam quidem contendunt non tantum viri, sed et mulieres, pars debillior, ac per augustam postam antequam viam incedentes, regnum caeleste rapiunt. Quis ergo paliat se illo rubore suffundi, ut, cum mulieres illa hora coronentur, multi autem viri condemnentur? non enim est ibi masculus et femina; sed unusquisque propriam mercedem recipiet secundum proprium laborem. »

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Capite precedenti in scenam produxit mulierem meretricem suis lenociniis, factis et fraudibus, omnes ad se attractentem et perdentem. Jam ut ab ea omnes avocet, hoc capite in scenam produxit feminam, inno regiam, et quasi decan castissimam et sapientissimam, puta ipsam Sapientiam, quae meretricis amula et antagonista ab ea omnes ad se advocat, promittendo eis primum, se doctrinam veritatem, justitiam, scientiam, honorem Dei, prudentiam et fortitudinem. Secundo, vers. 18, promittendo regnum, opes et gloriam; qua omnia asserit esse sua, et a se suis discipulis donari. Tertio, vers. 22, alius assurgens asserit se esse Deo coeternam, Deumque per se creasse et composuisse caelum et terram, omnique qua in eis una. Quarto, vers. 32, concludendo hortatur omnes, ut sese audiant, itaque hauriant a Domino vitam et salutem; si enim se spernant, insinuat eternam mortem et miseriam.

1. Numquid non sapientia clamitat, et prudentia dat vocem suam? 2. In summis excel-sisque verticibus supra viam, in mediis semitis stans, 3. juxta portas civitatis in ipsis foribus loquitur, dicens: 4. O viri, ad vos clamito, et vox mea ad filios hominum. 5. Intelligite, parvuli, astutiam, et insipientes animadvertite. 6. Audite, quoniam de rebus magnis locutura sum: et aperientur labia mea, ut recta praedicent. 7. Veritatem meditabitur

gitur meum, et labia mea detestabuntur impium. 8. Justi sunt omnes sermones mei, non est in eis pravum quid, neque perversum; 9. recti sunt intelligentibus, et aequi invenientibus scientiam. 10. Accipite disciplinam meam, et non pecuniam; doctrinam magis, quam aurum eligit. 11. Melior est enim sapientia cunctis pretiosissimis: et omne desiderabile et non potest comparari. 12. Ego sapientia habito in consilio, et eruditus intersum cogitationibus. 13. Timor Domini odit malum: et superbia, et etiam viam pravam, et os bilingue detestor. 14. Menn est. Masilium, et aequitas, mea est prudentia, mea est fortitudo. 15. Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt: 16. per me principes imperant, et potentes decernunt justitiam. 17. Ego diligentes me diligo: et qui mane vigilant ad me, invenient me. 18. Mecum sunt divitiae, et gloria, opes superbae, et justitia. 19. Melior est enim fructus meus auro, et lapide pretioso, et gemina mea argento electo. 20. In viis justitiae ambulo, in medio semitarum iudicii, 21. ut ditem diligentes me, et thesauros eorum repleam. 22. Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio. 23. Ab aeterno ordinata sum, et ex antiquis antequam terra fieret. 24. Nondum erant abyssi, et ego jam concepta eram: necdum fontes aquarum eruperant: 25. necdum montes gravi mole constiterant: ante colles ego pariterbar: 26. adhuc terram non fecerat, et flumina, et cardines orbis terra. 27. Quando praeparabat caelos, aderam: quando certa lege, et gyro vallabat abyssos: 28. quando aethera firmabat sursum, et librabat fontes aquarum: 29. quando circumdabat mari terminum suum, et legem ponebat aquis, ne transirent fines suas: quando appendebat fundamenta terra. 30. Cum eo eram cuncta componens: et delectabar per singulos dies, ludens eorum eo omni tempore, 31. ludens in orbe terrarum: et deliciae meae, esse cum filiis hominum. 32. Nunc ergo, filii, audite me: Beati qui custodiunt vias meas. 33. Audite disciplinam, et estote sapientes, et nolite abiecerit eam. 34. Beatus homo qui audit me, et qui vigilant ad fores meas quotidie, et observat ad postes ostii mei. 35. Qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet salutem a Domino: 36. qui autem in me peccaverit, laedet animam suam. Omnes, qui me oderunt, diligunt mortem.

PRIMA PARS CAPITIS.

Nota primo, sapientiam hic per prosopopeiam poeticam et comicam induci ut personam, quae humani corporis organa, gestus, vocem, concionem usurpat. Idem factum est cap. 1, et *Eccli.* cap. xxv, et *Sapient.* cap. vii. Sic enim elegantior aequo ac efficacior est concio, cum ipsa sapientia, id est ipsa honestas et virtus, suam pulchritudinem, fructus et dona ostentans, omnesque ad se invitas, in scenam inducit, ut singuli eam videntes, et loquentem audientes, divina ejus specie et oratione illecti, protinus eam sequantur. Ita Nazianzenus, orat. 30.

Nota secundo, sapientiam, sive prudentiam et virtutem, hoc loco, ubi et passim in libris sapientialibus, sumi in genere, prout abstractit, aut prout communis est increatae et creatae; sive sapientiam hic significare tam creatam, quam increatam, quae ipsa idem est cum deitate et Deo, quatenus ipsa communicat se sapientiae creatae et creaturis. Unde quaedam hic dicuntur quae magis conveniunt creatae, ut quod, vers. 22, dicitur juxta Septuaginta, *Domine creavit me in initio viarum suarum*; qua-

dam magis competunt sapientiae increatae, ut quod ibidem dicitur: « Ab aeterno ordinata sum ante omnem creaturam. » Ita Nazianzenus, orat. 39, Tertullianus, *Scorpiae* cap. vii, Cajetanus, Jansenus et alii. Hinc rursus S. Athanasius, Cyrillus, Hilarius et alii passim disputantes contra Arianos, haec literaliter sensu accipiunt de sapientia incarnata, puta de Christo, indeque probant Christum esse Deum, de quo plura vers. 22. Sapientia enim incarnata partim creata est, partim increata: Christus enim ut homo creatus est, ut Deus vero increatus.

Salomonem secutus Siracides, *Eccli.* toto cap. xvii, sapientiam similia, imo eadem de se praedicantem inducit: quare ibi pleraque quae hoc cap. dicuntur, explicui.

1. NUMQUID NON SAPIENTIA CLAMITAT, ET PRUDENTIA (Theodotion, *intelligentia*) DAT (Chaldaeus, *elevat*) VOCEM SUAM. — Simile audivimus cap. 1, vers. 20: « Sapientia, ait, foris praedicat, in plateis dat vocem suam. » Vide ibi dicta. Syrus, *ideo* (ut scilicet avocet te a meretrice, cuius amula est)

sum thronum et regiam. Si ergo quaeris: « Quid est infernus? » apte respondebo: « Infernus est penetrale et regia mortis, » quia in eo mors aeterna pleno jure in omnes damnatos, tam dissonos quam homines dominatur, et in perpetuum dominabitur. Repti ergo in hac via sunt quasi in atrio mortis; in inferno vero erunt in ipsis penetralibus et visceribus mortis. Sicut vice versa electi in hoc mundo sunt quasi in atrio vite, in caelo vero erunt in ipsis penetralibus vite, ubi vita dominatur et regnat perpetim. Sensus ergo est, *q. d.* Meretrix octavit cubile suum, aspersitque aloë et myrrha; sed haec non tam convivi et voluptatis, quam mortis et sepulturae sunt indicia et praenuntia: illis enim inungi solent corpora defunctorum. Sciās itaque certo, o juvenis, cum adis domum meretricis, te ire ad domum mortis et gehennae, quia fornicando et adultério vitam abbrevias, incurrisque certa pericula vite, et illico post mortem detruderis in tartara. Quare domus meretricis, ait Aben-Ezra, est infernus quidam, quia ipsa inferni est via et initium. Idem miratus est Salomon, cap. II, vers. 18: vide ibi dicta. Dicit etiam in plurali, ait Valabius, non via, quod multis rationibus cadant, qui sequuntur eam.

Tropologie meretrix et meretrix est concupiscentia ac haereditas: haec omnibus insidatur, et omnes, qui illam sequuntur, occidit: haec quoque recti dicit ad inferos. Ita Polychronius in *Centena Graecor.*: « Innumeris, ait, hoc loco dicuntur, qui per latam viam incedunt, siquidem tales non erunt digni, qui aliquo numero aut loco habeantur; sunt iidem perniculæ vitiorum et flagitio-

rum species, quae flagitiosos ad inferos precipites trahunt.

Porro quam formidabilis sit infernus, et iudicium, graphico depingit S. Cyrillus Alexandrinus orat. *De exitu animae et de secundo adventu*: « Metuo mortem, ait, quoniam acerba mihi est. Metuo gehennam, quia aeterna est. Metuo tartarum, quia nihil habet coloris. Metuo tenebras, quia nihil habent lucis. Metuo vermem venenosum, quoniam aeternus est. Metuo genios iudicio praeficiendos, quoniam sunt immisericores. Metuo, cum cogito filius diei terribile et muneribus inextinguibile conellium, tribunal horribile et iudicium incorruptum. Metuo flumen ignis ante tribunal illud fluens, vehementissimamque flammam, torrentem et auctos anses. Metuo severissimas pomas. Metuo supplicium finem non habens. Metuo tetram illam calliginem. Metuo profundas tenebras. Metuo infracta vincula, stridorem dentium, flotum inconsolabilem. » Et S. Ephrem tract. *De Variis inferni tormentis*: « Hanc diem, ait, mente volentes sancti Dei martyres, non sunt miserati sui corpora, sed omne torquenti genus subierant, spe coronarum gaudentes. Alii, in solitudinibus et montibus atque speluncis, in ieiunio et virginitate decurrant; ac jam quidem contendunt non tantum viri, sed et mulieres, pars debillior, ac per augustam postam anteaquam viam incedentes, regnum caeleste rapiunt. Quis ergo paliat se illo rubore suffundi, ut, cum mulieres illa hora coronentur, multi autem viri condemnentur? non enim est ibi masculus et femina; sed unusquisque propriam mercedem recipiet secundum proprium laborem. »

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Capite precedenti in scenam produxit mulierem meretricem suis lenociniis, factis et fraudibus, omnes ad se attrahentem et perdentem. Jam ut ab ea omnes avocet, hoc capite in scenam produxit feminam, inno reginam, et quasi decan castissimam et sapientissimam, puta ipsam Sapientiam, quae meretricis amula et antagonista ab ea omnes ad se advocat, promittendo eis primum, se doctrinam veritatem, justitiam, scientiam, honorem Dei, prudentiam et fortitudinem. Secundo, vers. 18, promittendo regnum, opes et gloriam; qua omnia asserit esse sua, et a se suis discipulis donari. Tertio, vers. 22, alius assurgens asserit se esse Deo coaeternam, Deumque per se creasse et composuisse caelum et terram, omnique qua in eis nana. Quarto, vers. 32, concludendo hortatur omnes, ut sese audiant, itaque hauriant a Domino vitam et salutem; si enim se spernant, insinuat eternam mortem et miseriam.

1. Nunquid non sapientia clamitat, et prudentia dat vocem suam? 2. In summis excel-sisque verticibus supra viam, in mediis semitis stans, 3. juxta portas civitatis in ipsis foribus loquitur, dicens: 4. O viri, ad vos clamito, et vox mea ad filios hominum. 5. Intelligite, parvuli, astutiam, et insipientes animadvertite. 6. Audite, quoniam de rebus magnis locutura sum: et aperientur labia mea, ut recta praedicent. 7. Veritatem meditabuntur

guntur meum, et labia mea detestabuntur impium. 8. Justi sunt omnes sermones mei, non est in eis pravum quid, neque perversum; 9. recti sunt intelligentibus, et aequi invenientibus scientiam. 10. Accipite disciplinam meam, et non pecuniam; doctrinam magis, quam aurum eligit. 11. Melior est enim sapientia cunctis pretiosissimis: et omne desiderabile et non potest comparari. 12. Ego sapientia habito in consilio, et eruditus intersum cogitationibus. 13. Timor Domini odit malum: et superbia, et etiam viam pravam, et os bilingue detestor. 14. Menn est. Masilium, et aequitas, mea est prudentia, mea est fortitudo. 15. Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt: 16. per me principes imperant, et potentes decernunt justitiam. 17. Ego diligentes me diligo: et qui mane vigilant ad me, invenient me. 18. Mecum sunt divitiae, et gloria, opes superbae, et justitia. 19. Melior est enim fructus meus auro, et lapide pretioso, et gemina mea argento electo. 20. In viis justitiae ambulo, in medio semitarum iudicii, 21. ut ditem diligentes me, et thesauros eorum repleam. 22. Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio. 23. Ab aeterno ordinata sum, et ex antiquis antequam terra fieret. 24. Nondum erant abyssi, et ego jam concepta eram: necdum fontes aquarum eruperant: 25. necdum montes gravi mole constiterant: ante colles ego pariterbar: 26. adhuc terram non fecerat, et flumina, et cardines orbis terra. 27. Quando praeparabat caelos, aderam: quando certa lege, et gyro vallabat abyssos: 28. quando aethera firmabat sursum, et librabat fontes aquarum: 29. quando circumdabat mari terminum suum, et legem ponebat aquis, ne transirent fines suas: quando appendebat fundamenta terra. 30. Cum eo eram cuncta componens: et delectabar per singulos dies, ludens eorum eo omni tempore, 31. ludens in orbe terrarum: et deliciae meae, esse cum filiis hominum. 32. Nunc ergo, filii, audite me: Beati qui custodiunt vias meas. 33. Audite disciplinam, et estote sapientes, et nolite abiectione eam. 34. Beatus homo qui audit me, et qui vigilant ad fores meas quotidie, et observat ad postes ostii mei. 35. Qui me invenerit, inveniet vitam, et haeriet salutem a Domino: 36. qui autem in me peccaverit, laedet animam suam. Omnes, qui me oderunt, diligunt mortem.

PRIMA PARS CAPITIS.

Nota primo, sapientiam hic per prosopopeiam poeticam et comicam induci ut personam, quae humani corporis organa, gestus, vocem, concionem usurpat. Idem factum est cap. 1, et *Eccli.* cap. xxv, et *Sapient.* cap. vii. Sic enim elegantior aequo ac efficacior est concio, cum ipsa sapientia, id est ipsa honestas et virtus, suam pulchritudinem, fructus et dona ostendens, omnesque ad se invitas, in scenam inducit, ut singuli eam videntes, et loquentem audientes, divina ejus specie et oratione illecti, protinus eam sequantur. Ita Nazianzenus, orat. 30.

Nota secundo, sapientiam, sive prudentiam et virtutem, hoc loco, ubi et passim in libris sapientialibus, sumi in genere, prout abstractit, aut prout communis est increatae et creatae; sive sapientiam hic significare tam creatam, quam increatam, quae ipsa idem est cum deitate et Deo, quatenus ipsa communicat se sapientiae creatae et creaturis. Unde quaedam hic dicuntur quae magis conveniunt creatae, ut quod, vers. 22, dicitur juxta Septuaginta, *Domineus creavit me in initio viarum suarum*; qua-

dam magis competunt sapientiae increatae, ut quod ibidem dicitur: « Ab aeterno ordinata sum ante omnem creaturam. » Ita Nazianzenus, orat. 39, Tertullianus, *Scorpiae* cap. vii, Cajetanus, Jansenus et alii. Hinc rursus S. Athanasius, Cyrillus, Hilarius et alii passim disputantes contra Arianos, haec literaliter sensu accipiunt de sapientia incarnata, puta de Christo, indeque probant Christum esse Deum, de quo plura vers. 22. Sapientia enim incarnata partim creata est, partim increata: Christus enim ut homo creatus est, ut Deus vero increatus.

Salomonem secutus Siracides, *Eccli.* toto cap. xvii, sapientiam similia, imo eadem de se praedicantem inducit: quare ibi pleraque quae hoc cap. dicuntur, explicui.

1. NUMQUID NON SAPIENTIA CLAMITAT, ET PRUDENTIA (Theodotion, *intelligentia*) DAT (Chaldaeus, *elevat*) VOCEM SUAM. — Simile audivimus cap. 1, vers. 20: « Sapientia, ait, foris praedicat, in plateis dat vocem suam. » Vide ibi dicta. Syrus, *ideo* (ut scilicet avocet te a meretrice, cuius amula est)

sapientia predicat, et prudentia respondet tibi.

Mirum est Septuaginta aliter plane vertere; sic enim habent, ut sapientiam predicabis (græce *ῥησίζεις*), id est præconizabis, promulgabis ea ut præco, ut prudentia tibi obedat. Sapientia in re idem est quod prudentia; sapientia enim hic non speculative, sed practica accipitur, quæ sollicit actiones et mores dirigit, quod est officium prudentia. Porro hujus versionis Septuaginta varii varios dant sensus. Primus est, q. d. Si sapientiam præconizabis, id est magna voce (quæ solet esse vox præconis), evocabis et invocabis, illa votis tuis obediens advolabit ad te, tecumque habitabit ac te sapientem efficiet, omnesque actiones tuas dirigit sapienter ut ad beatam finem perducat. Sapientia enim submissas preces et exilia vota non audit, magnas postulat, contentis votis vult vocari.

Secundus, q. d. Si sapientiam ejusque præcepta tua anime et menti magna voce instar præconis inclames, ut illa feriant, penetrent, et sibi subjungant omnes anime tuæ vires; tunc sapientia sive prudentia obediens tibi, id est tunc te obediens prudentia, ut eii hypallage, q. d. Sapientiam et gratiam Dei est efficere ut ejus dogmata audiamus et capiamus, eisque obediamus, ita noster Salazar.

Tertius planior, q. d. Si sapientiam anime tuæ prædices et persuadeas, ut illi obediat, sequere dedit, vicissim ipsa sapientia obediens, seseque dedit tibi. Sapientia enim et Deus colentes se colit, honorantes se honorat, obediens sibi obedit, juxta illud vers. 17: «Ego diligentes me diligo.» Et illud Dei per Samuelem ad Ili: «Quotiesque glorificaverit me, glorificabo eum.» II Reg. II, 30. Et illud: «Voluntatem timementis sui faciet.» Sic Josue obediens Deo per miraculum stilit solem, «obediens Domino voci hominis, et pugnabit pro Israel,» Josue X, 14. Hæc enim est lex amicitiae, qualis est inter justos et Deum, ut amicus faciat id quod vult petique amicus, ejusque desideris obsequatur: hæc est dignitas justis, hæc dignatio Dei nostri. Rursus si sapientie et virtuti obediens, utique illa quoque tibi obediet, faciet quæ quod vis, quia quod ipsa vult, illi ipsam tu vis, nimirum bonum honestum amplexari, et voluntatem legemque Dei implere.

Quartus, q. d. Si sapientiam, id est fidem et virtutem, magno et Apostolico spiritu quasi præco Dei predicabis, utique illa tuum præconium secundabit, illique obsequetur et obediet; faciet enim ut populi, quibus ita prædicas, tuæ prædicationi se subdant et obediant, q. d. Sapientia stabit prædicationi tuæ vocem virtutis, ut efficaciter auditoribus persuadeas quod prædicas, juxta illud: «Dominus dabit verbum evangelizantibus, virtute multa,» Psal. CXVII, 42. Ita Christus, qui est Dei sapientia, duodecim Apostolis eum prædicantibus affuit eisque subiecit et obediens fecit totum quævis orbem. Idem hodie facit viris Apostolicis, qui Indos, Japonos, Sinas convertunt.

2. IN SUEBIS EXCELSISQUE VERTICIBUS SUPRA VIAM (Syrus, inter vias) IN JEREBUS SERPENS STANS. — Hebraeus, in capite excelsum supra viam in loca comitatum constituta; Septuaginta, super excelsa numeritas et inter medium semitaram stetit; Chaldeeus, in capite collium est sapientia, etc.

3. JUXTA PORTAS CIVITATIS IN ITHIS FORIBUS LOQUER, DICENS. — Hebraeus, ad os civitatis, ad ingressum ostiorum præconizabit, vel jubilat, id est jubilando prædicabit; hoc enim significat Hebraeus *וַיִּשְׁמַע* tarannus; Septuaginta, apud portas enim potentium assidet, et in introitibus canitur: de qua phrasid dixi cap. I, vers. 20 et 21; Chaldeeus, in seculis juxta portas in introitu civitatis; Syrus, et aditu portarum laudat et dicit.

Hæc omnia generatim significant sapientiam ubique, tam in locis excelsis quam humilibus, tam in viis et trivis quam in portis et foris, ubi est hominum concursus, prædicare, nec formidare judicium, qui in portis olim sedebant, iudicia; sed omnes tam nobiles quam plebeios, tam principes quam subditos, ad virtutem et Dei cultum adhortari, tum per homines probos et feroces, qui quævis submittit, tum per Angelos et sanctas inspirationes, tum per ipsas creaturas, quæ singule sapientiam Dei representant, et ad jus cultum et amorem nos invitant, ut sapientia et virtus, ac via ad beatitudinem jure omnibus cognita esse debeat, cum omnes vocem ejus audiant, nemoque se excusare possit dicendo se eam non audisse.

Particulatim vero significat primo, Deum e summo caelorum vertice sapientie suæ leges et dogmata, puta sui timorem et amorem, dicere et prædicare toti mundo, tum per fabricam, gubernationem, ac pulchritudinem caelorum, juxta illud Psal. XVII: «Coeli enarrant gloriam Dei.» Unde S. Augustinus, lib. X Confess. cap. VI: «Cælum et terra, ail, et omnia quæ in eis sunt, ecce undique mihi dicunt ut amem te, nec cessant dicere omnibus ut sint inexcusabiles.» Et Marcianus Anachoreta apud Theodoretum in Historia SS. Patr., cap. III, visitantibus enim Episcopis verbumque edificationis postulantibus, ingemiscens: «Deus, ahi, universorum quotidie loquitur per creaturas, et per divinas Scripturas dissertit et monet ea quæ oportet, et inducit ea quæ sunt utilia, terretque minis, et adhortatur promissis; et ex his nullam capimus utilitatem. Quomodo ergo loquens profuerit Marcianus, qui tantam utilitatem amittit cum aliis, et communi non vult ex eis capere?»

Secundo, sapientia, puta Deus, legem dedit Noe et Hebraeis in vertice montis Sina, Exodi XI et XII. Sic et Christus in monte promulgavit legem novam, altissimæ perfectionis dogmata, ac præsertim octo beatitudines ibidem edidit, Matth. V, 7, et seq., ut ostenderet fidelem in monte, id est ad excelsa, vocari, ac Christianos celsiorem terris debere agere vitam, puta caelestem et divinam.

Tertio, sapientia prædicavit assidue in templo quod erat in monte Sion, per Sacerdotes et Scribas. Ibidem Christus et Apostoli promulgavit et prædicavit legem Evangelicam, juxta illud Isaia II, 3: «De Sion exiit: lex et verbum Domini de Jerusalem.» Et illud Psal. II, 6: «Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus prædicans præceptum ejus.» Iidem in viis et trivis, in portis et tribunalibus publicis et insepide coram, regibus et magistratibus, nihil veriti eorum minas, mortes et crucem, prædicabant fidem et sapientiam veri Dei incarnati.

Quarto, Prophete, qui legem Dei prædicabant, dogebant in montibus, uti Elias et Eliseus, cum filiis Prophetarum agebant in monte Carmelo. Unde Carmelitarum origo. Sic et in nova Testamento vici sanclitate eximii in montibus, rupibus et columnis degentes, docuerunt mortales veram sapientiam esse terrena despiciere, amare celestia. Talis fuit S. Antonius, Macarius, Hilariion, Talis Simeon Stylites, qui in columna 36 cubitos alta stetit usque ad extremam senectam. Cujus hæc quædam erat concio, teste Theodoro in Histor. SS. Patr., cap. XXVI: «Jubet, inquit, in caelum suscipere, et evolare, et a terra discedere, et regnum, quod expectatur, visionem apprehendere, et gehennæ minas timere, et terrena contemneret, et futura expectare.»

Quinto, qui in ecclesiis ex locis editis, puta a pulpitis, prædicatores prædicant Dei verbum et sapientiam, ut procul a toto populo audiri possint; sicut præcones e loco edito in foro contenta voce ut eb omnibus audiantur, solent promulgare leges et scilicet principis ac magistratus. Hoc est quod dixit cap. I, vers. 21: «In capite turbarum clamavit.»

Symbolice, per verticem accipias lumen et diadema rationis, quod in capite quasi in arce et vertice posuit Deus, ut toti corpori viam virtutis ostendat, et iter felicitatis præbeat. Unde noster Salazar sic explicat, q. d. «In summis excelsisque verticibus supra viam,» id est ad eum modum, quo venire solet victoribus lumen insculptibus, ut a pastore vel alio quolibet, quem emittens e montis vertice in viam spectantem aspexerint, statim exquirant, rectane in destinatum locum pergant, an deerrant et in avia forantur; sic et de illis, qui viam honestatis aggressi sunt, decernere debemus. Semper enim illis præco est in arcæ mentis, quasi e vertice montis in diem prospersans ipsa sapientia, id est honestatis cognitio efficiens, et qua de rectitudine atque erroribus illius viæ optime edocentur. Hujus sententia auctor mihi fuit Hebraeus Philo in libro De Plantatione Noe, ubi sic habet: «Ei sane, qui viam carpit vitiorum, semper adest vel tenens aliqua cogitatio boni in mente, veluti ex scopulo in viam, prospersans pastor, quæ illum a via mala revocet, et ad virtutis iter adducatur.»

Hic sensus appositus est, ac nonnullis litteralis,

militi positus symbolice videtur, si cum præcedentibus jam recensitis, quos litterales esse liquet, comparatur.

Mystice, per vertices Ecclesie et sapientie accipias Apostolos et viros Apostolicos, qui quasi homines celestis et a Deo coeclis missi ejus sapientiam et sanctissimam jussa deprecant. Unde S. Augustinus in Psal. CXVI: «Annuntiaverunt caeli justitiam ejus, et viderunt omnes populi gloriam ejus. Qui caeli, inquit, annuntiaverunt? Cæli enarrant gloriam Dei. Qui sunt caeli? qui facti sunt sedes ipsius. Quomodo enim in caelis sedet Deus? sic sedet in Apostolis, sic sedet in prædicantibus Evangelii. Et tu, si vis, caelum eris. Si vis esse caelum, purga de corde tuo terram. Si terrena concupiscentia non habueris, et non frustra responderis sursum te habere cor, caelum eris. Si resurrexeris cum Christo, fidelibus Apostolos loquitur, quæ sursum sunt queritis, ubi Christus est in dextera Dei sedens, quæ sursum sunt sapito, et non quæ super terram. Cogitasti sapere quæ sursum sunt, et non quæ super terram, et sub terra sunt, nonne factus es caelum? Carnem portes, et corde jam caelum es. Conversatio enim tua in caelis erit.»

Mystice, rursum Ecclesia hæc proprie adaptat B. Virginis; unde hoc caput legit in lectionibus festi B. Virginis ad Nives, die quinta augusti. Idque tum quia B. Virgo fuit esturæ idea et exemplar sapientia, id est virtutis et sanctitatis, tum quia ipsa est mater æternæ Sapientia in ipsa incarnata, tum ob alia quæ recensui Eccl. XIV initio capitis, tum denique quia Virgo Despara illo ad Nives festo Roma se suamque sapientiam ostendit et prædicavit in monte Esquilino, dum illum in summis æstatis calidibus nivibus cooperuit, locumque templo in eo edificando Liberio Pontifici et Joanni Patrio pro visum apparuit, designavit, in quo tum Deus, Christus et ipsa coeulerent, tum martyres, qui in eo monte plurimum martyrii lauream consecuti sunt, honorarentur. Ideo enim montem eum sibi præ cæteris delegit, ejusque quasi hæres a Joanne Patrio institui voluit, ut inter Martyres quasi Martyrum regina in martyrio, id est in templo habitaret. Olim enim non nisi super sepulchra Martyrum altaria et templa edificantur, quæ inde vocabantur martyria, ut ostendi Apoc. VI, 9. Quare Martyrum illorum sanguis et corpora partim in eadem B. Virginis Basilica, partim in vicinis S. Praxedis, S. Pudentianæ et S. Bibianæ ad Ursum Pleatum templis sepulta, a fidelibus religiose visuntur et coluntur. Igitur B. Virgo ex hoc monte et templo per se, perque concionatorum prædicat, omnesque ad se vocat, commendans eis nivem suam puritatem, humilitatem, charitatem, Dei timorem et cultum, quæ vera est sapientia. Unde in hoc templo S. Gregorius homiliam jam octav. habuit ad populum in Natali Christi, et 21 in Pascha, et 22 infra octavam ejusdem, quæ non nisi cele-

tem et virginalem sapientiam spirant. Olim Maccanas, amicus Augusti Caesaris, in Esquilis habuerat hortos amissimos; Nero deinde ibidem palatium extruxit, quod ipse ab auri incostraturis agrum indiguitavit, atque ex eo ludibunde et exultans spectavit suum illud Romae incendium. Verum cessare de Esquilarum montem Virgine Deipara, quae est a hortus conclusus, fons signatus, et atque una Maccanas nostrae, eoque beneficentissima, quae pariter est domus aurea et nivea, restinguente Neromanos libidinis et crudelitatis ignes. In Esquilis pariter fuit nemus et templum Linae, sive Dianae, quae a Gentilibus celebratur quasi seu pudicitiae, ac viis preesse creditur. Unde ejus simulacrum in havis et trivis collocabatur, ut ita agnoscere viam demonstraret. Sed falsam Dianam excludit Dea vera virginibus antistes, veraque stella maris, ac fida viatrix in caelum tendentibus. Ita Andreas Fulvius, insignis antiquitatum Romanarum investigator, lib. II. cap. VI. cum dixisset in hoc monte fuisse Iucom Dianae, subdit: « Eodem loco Ecclesia sanctae Mariae Majoris ad praesepe viget, quae felicioribus quam Linae aspectibus, nostris temporibus lucem et vitam largitur his qui nascuntur. » Haec ergo basilica est omnium non solum quae in Urbe, sed quae in orbe universo sunt B. Virginis, augustissima et sanctissima, in qua ipsa in Esquilis quasi in excoibus, pro fidelibus Urbis et orbis exeat, et eosque docet, illuminat, protegit, opitulatur, dicit opibus tam spiritalibus quam corporalibus; quare illi optime adaptes sequentia Salomonis elegia, ac praesertim illud vers. 15: « Per me reges regnant, et legum conditores iusta decernunt, etc. Ego diligentes me diligo, et qui mane vigilaverint ad me, invenient me. Mecum sunt divitiae et gloria, opes superbae, et justitiae, » etc. ut ex exemplis quae mox subjiciam patebit. In hac basilica conditum est praesepe Domini, cunae, frenum et panni, quibus involutum fuit Verbum infans, quae S. Hieronymum, S. Paulam et nobilitatem Romanam olim traxerunt in Bethleem. Unde ipse, epist. 17 ad Marcellam: « Illud praesepe, inquit, in quo infantulus rapit, silentio magis quam infans sermone honorandum est. » Et mox: « Ecce in hoc parvo terre foramine caelorum conditor natus est, hic involutus pannis, hic visus a pastoribus, hic de monstratus a stella, hic adoratus a Magis. Et hic, puto, locus est sanctior Tarpeia rupe. » Tarpeia ergo rupe, puta Capitolio sanctiores sunt Esquilie, quae quasi posthuma Bethleem Domini praesepe continent. Quocirca migrante a Bethleem Roman praesepe Christi, eodem remigravit et S. Hieronymus: illius enim reliquiae in basilica Virginis juxta praesepe Domini condite sunt, ut apud quod vivens deliciae est, etiam mortuus in pace conquiescat. In eadem basilica videntur reliquiae S. Matthiae alioquinque Apostolorum, Martyrum et Confessorum multorum, qui omnes muta voce aduentibus et

orantibus inbalant et inclamant veram sapientiam, ut scilicet ipsorum heroicis virtutibus actus et agones emulemur. Sic praesepe Christi omnes inclamant Christi amorem, humilitatem, paupertatem mundique contemptum.

Vix plura, eoque admiranda suscipere. In hac Virginis basilica, ut narrat Carolus Scoticus, lib. 4 De Regno Italiae, noster Canisius, lib. V Martialis, cap. XXII. Pompeius Ugonius, lib. 1 De Stationibus Roman., statio 8, et alii, grassante atrox illa peste, quae Romam afflixit et P-lagium Pontificem sustulit, S. Gregorius Matrem tempore Paschali supplicationem totius populi instituit, indeque cum litaniis processit versus basilicam S. Petri ad placandum Dei iram, in qua solenni pompa circumferebatur imago B. Virginis depicta a S. Luca; ac ubiqueque imago haec procedebat, illico pestilenti aëli gravitate et caligine dispulsa, succedebat optata aëre claritas et salubritas. Quia et juxta eam audita fuit melodia Angelorum commendationem: « Regina caeli, letare, alleluia. Quia quem meruisti portare, alleluia; resurrexit sicut dixit, alleluia. » Quibus succedit S. Gregorius: « Ora pro nobis Deum, alleluia. » Atque exinde hunc hymnum usurpavit Ecclesia, quasi Paschalis laetitiae argumentum, ad congratulandum Beatae Virgini gloriosam Filii resurrectionem. Porro Ordo Romanus, et ex eo Baronius, tom. VIII. anno Christi 590, tradunt imaginem B. Virginis delatam fuisse ab ipso S. Gregorio; dumque ille eum eadem pervenisset ad molem Hadriani Tiberti adiacentem, in signum reconciliandi Numinis visum fuisse angelum, qui nudatum gladium in vaginam reponeret, eoque symbolo lucem cessasse significare voluisse, sicut prius eadem per sagittas coelitus lapsas fuerat praemonstrata, ut refert S. Gregorius, lib. IV Dial. cap. XXXVI. Atque ob hanc angeli apparitionem, moles Hadriani deinde semper castellum S. Angeli nuncupata fuit.

Porro majora beneficia B. Virginem in hac ecclesia quam in aliis, se colentibus et invocantibus, impertiri experientia constat.

Memorable est quod scribit Petrus Venerabilis Abbas Cluniacensis, S. Bernardo coaevus, lib. II Mirac. cap. XXX, nimirum Romanos solere in vigilia Assumptionis B. Virginis offerre eidem ingentes cereos, eosque sub vesperam accendere in hac ejus basilica, qui cum totam noctem usque ad ipsius festi diei horam sextam vel nonam arserint, reperiuntur ejusdem esse ponderis, quod habuerunt antequam accenderentur. Idque miraculum continue per centum annos durasse, et etiamnum durare ipse testatur. Id facti incoerupta et aeterna virginitas Deiparae, cuius symbolum est cereus albens et ardens, qui ab ape virginis conficitur.

In hac basilica Missam celebrans S. Martinus Pontifex per B. Virginem miraculose a morte servatus est. Cum enim Olympius Exarchus spatharium subtrivisset, qui eum gladio transide-

ret, spatharius ad altare accedens a B. Virgine excoatus fuit, ut refert Platina, Baronius et alii in Vita S. Martini.

In eadem ipso Assumptionis B. Virginis festo, publicis litariis peractis cum clero et populo Ives IV Pontifex anno Domini 847, urbem a pestiferis virgulis cum recando liberavit, uti refert Ananiasus B. Theophanus, Baronius et alii.

Illustra est quod scribit Joannes Nauclerus vol. 2 Senecae, 34 de S. Henrico Imperatore qui cum S. Gangulone conjugae perpetuum servavit virginitatem: « Fertur, ait, de Henrico hoc, quod semper primam noctem ingredions Urbem, solitus fuerit orando pernoctare in ecclesia S. Mariae Majoris; contigit autem semel quod, dum solitarius oraret, visus sit sibi Christus Pontificaliibus indutus procedere Missam celebraturus, quem sequatur S. Laurentius, et loco Subdiaconi Vincensius; post hos Virgo Dei genitrix cum multitudine Virginum et Angelorum; dehinc Joannes Baptista cum Patriarchis et Prophetis; post hos Petrus et Joannes cum ceteris Apostolis et Evangelistis, S. Stephanus cum Martyribus, S. Martinus cum Confessoribus, Angeli incoeperunt introitum: Suscepimus, Deus, misericordiam; et dum cantaretur: Beata tua plena est justitia, omnes Christum et Beatae Virginis imitantes, excluderunt digitos in Henricum. Post Evangelium indeliblem inbulo angulus Iherum deosculatum a Christo presentavit B. Mariae; et post eam omnibus per ordinem deosculandum, denum annis B. Virgo angulo, ut porrigeret librum etiam Henrico ad osculandum, dicens: Praebo et pacis osculum, cuius nulli virginitas placet. Et cum, pro nimio gaudio captus, nesciret ad plenum intendere, angelus ipsum in nervo tangens, dicit: Hoc tibi erit signum dilectionis Dei propter tuam castitatem et justitiam; et exinde usque ad mortem claudicabat: ex quo eventu vocatus est Henricus Claudus. »

Igitur B. Virgo, diligens sibi domum in vertice Esquilarum, inde clamat, omnesque ad se advoeat, ut ab ea sapientiam discant, ejusque beneficiis et gratiis potiantur.

4 et 5. O VIRI, AD VOX CLAMITO, ET VOX MEA AD FILIOS HOMINUM. INTELLIGITE, PARVULI (id est et Septuaginta, simplices; Tigurina, incauti), ASTUTIAE, ET INSPIENTES ANIMADVERTITE. — Hebraeus, insipientes corde, intelligite; Septuaginta, cor opponit; Syrus, stulti prudentes sint in cordibus suis. Pro astutiam, Tigurina verit, solertiam; Vatablus, scientiam. Astutia ergo et hic cautio, prudentia et providentia, ut dixi cap. 1, vers. 4.

Cajetanus per viros homines viriles sexus, per filios hominum feminas notari avertat, q. d. Omnes tam viros quam feminas appello, et ad sapientiam advoco. Mellus noster Salazar per viros accipit proceres et magnates, per filios hominum plebeios, qui eum nomine familiae non commendatur, filii Adam in universum appellatur. Unde

Aben-Ezra: Compellat, inquit, viros, id est divites, et filios hominum, id est pauperes. Simplicissime cum Janensio accipis eosdem; idem enim sunt viri, qui et filii hominum, praesertim quia viros hoc mox vocat parvulos, et quia solus Salomon, sicut as David, in suis hisce gnominis et quid rhythmis posteriori benedictioe explicare prius. Unde Septuaginta vertunt, viri, o homines, aliter, et profero vocem meam filios hominum. Sub viris et feminis in ore communi intellige. Scribas ergo est, q. d. O viri, o, inquam, filii hominum, id est o homines universi, ad vos voce contera et comitis ardenti clamulo; clamosa enim vox procedit ex ardenti cordis desiderio; illam ergo audilio ejus obediite: Quicumque intrat vos parvuli vult, non estote, sed sensu et prudentia, quales per naturam lapsi infirmitatem, perque naturam omnes sunt, plerique etiam per inexperiencem et concupiscentiam, cuius insinuationem sequuntur, tales evadunt; quicunque, inquam, parvuli sensu estis, intelligite et discite astutiam, id est prudentiam et cautionem, ut caute et prudenter vitam instituat. « Et insipientes animadverte, » Hebraeus, opponit cor preceptis hinc monitione meis; sic enim fiet ut nihil per impudentiam vel inconsiderationem peccetis.

Myrica, Beza notat sapientiam, id est virtutem, posse viros, non feminas, puta non effluviatos, sed viriles animos, quae a viro dicta est virtus quasi virilitas; hanc enim requiritur ad resistendum coeupiscentis feminis, atque ad terrores et difficultates quaslibet fortiter superandum.

6. AUDITE QUONIAM AB REBUS MAGNIS LOCUTURA SUNT; ET APPROPINQUAT LABIA MEA, UT RECTA PREDICENT. — Syrus, aperit os meum rectitudo. Pro magis Hebraeus est נבואה נבואה, quod Septuaginta vertunt, prophetis; Syrus, principalibus; Vatablus, nobilitatis et eximius; Chaldaeus, pronipie dignis; Symmachus, doctibus, qui scilicet principes et duces decet et ornant, quaeque Deo summo omnium principe et dno digna et decorata sunt. Unde R. Salomon, locutura sum verba principum et gravissima (1).

Attentionem sibi conciliat sapientiam promittendo quod dictura sit res magnas et rectas. Magnas, tum quia agit de virtutibus, quibus ad aeternam salutem, que in Dei possessione consistit, tendendum est, ut hebraeae tormenta vitanda sunt. Verum enim est illud: « Nullum bonum, nisi verum; non solum malum, nisi aeternum; » tum quia non solum Ethicam, sed et Oeconomicam ac Politicam, quae magna republicae et regna administranda sunt, docet; quae de causa Aristoteles triplicem hanc suam Ethicam, Magna moralia inscripsit. Unde Aben-Ezra verit, locutura sum ac si essem princeps et dno. Rectas, quia tradet discipulis

(1) Hebr. est, audite, nam generosa, eximia, egregia loquor, et aperito labiorum meorum, qui afferent labia mea, recta sunt.

nam corrigendi mores pravor, eosque rectos et honestos efficiendi. Hinc et sententia clara et perspicua sunt, nec magno commentario indigent. Antistrophe Salomoni est Christi, veri Salomonis et Sapientie incarnate, vox: «Aperiam in parabolo os meum, et cretabo abscondita a constitutione mundi.» *Matth.* xiii, 35. Christus enim annuntiavit, imo fuit, «magnam pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit Angelis, predicatum est Gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria. *1. Theol.* tit. viii, 26. Quocirca Christus ab *Isai.* cap. vi, vers. 6, iuxta Septuaginta, vocatur «magis essendi Angelus, a id est natus et legatus.

Mythes. B. *Vero* mensura preceperit, cum conceptio Dei Verbo effectus: «Manifestat hinc mensura doctrinam: et ostendit, quomodo in hoc seculi mori. Quia fecit nihil magis, qui peccata est,» etc. *Luce* i.

7. VERITATEM DEPRÆVALEM CŒTERE REBE, ET LABIA MEA DEPRÆVALENT IMPICA. — «Medicabilis,» id est medicatio loquendi; hoc enim significat Hebraicum *רפא* *repa*, iuxta illud: «Os tuum medicabitur (id est medicatum docturatur) sapientiam.» Unde expellens subdit: «Et lingua tua loquetur iudicium.» *Psal.* xxxvi, 30. Est eponymia; ponitur enim causa pro effectu, antequam pro consequente, puta medicatio pro docturatur: quæ ex meditatione manat.

Sensus est, q. d. Auscultate me attentissime, nim veritatem loquar, non speculativam et otiosam, sed practicam, quæ vos faciat rectos; loquar, inquam illam, non extemporanæ, quam promens quicquid in hoc mundo venit, sed cum meditata, quam multo tempore, studio et meditatione, mente versavi, discessi, probavi, verumque et saluberrimam per omnia iudicavi. Opponit se sapientia et anteposuit philosophis, qui veram quandam docuerunt, sed veris falsa miscuerunt.

ET LABIA MEA DEPRÆVALENT IMPICA. — id est impietatem, ut habent Hebræi et Chaldaei. *Impium* ergo hic est generis non masculini, sed neutri, significans id quod impium est sive impietatem, q. d. Loquar vera, id est honesta, pia, sancta, ideoque redarguam labis falsa et mendacia, ut vertunt Septuaginta et Syrus, puta inhonesta, impia, scelerata. Veritas enim practica est ipsa honestas, pietas, sanctitas, ideoque falsas practicas illi oppositæ est inhonestas, impietas, pravitas. Consenserunt tamen sapientia detestatur quoque hominem impium, quatenus impius est, quia non naturam, sed impietatem ejus detestatur: unde supra hoc libro redarguit insipientes et impios. Aliter noster Salazar, q. d. «Labia mea detestabuntur impium,» id est, «impius detestabitur labia mea,» ut sit hypallage. Impius enim dicit veritatem iuxta illud: «Veritas odium parit,» quia veritas moribus impiorum odversatur,

eosque culpam et reprehendit, de quo vide S. Augustinum, lib. X *Confess.* cap. xxxii.

8. JUSTI SUNT OMNES SERMOES MEI, NON EST IN VUS FRATER QUID, NEQUE PERVERSUS. — Hebræi, q. d. *Justitia* (Septuaginta, cum *justitia*) sunt omnia verba mea, nihil in eis implicatum et tortuosum.

Probat sapientia se loqui veritatem, quia loquitur iustitiam; veritas enim practica non est aliud quam iustitia, et rectitudo actionum vite et morum.

9. RECTI SUNT INTELLIGENTIUS, ET ÆQUI ESTIMANTIBUS SCIENTIAM. — q. d. Sermones mei recti, id est iusti et æqui in se sunt, talesque videntur illi qui vero sunt intelligentes, qui studio et usi inveniunt et acquirunt scientiam æquilibrium, hoc est, prudentiam. Vatablus verit, recte reddimus que *inveniuntur scientiam*. Potest secundo, rectitudo hic accipi pro candore et sinceritate, ut opponatur simulationi et hypocrisis, que verbis obliquis, implicatis, circumlocutis suam nequitiam velat et obliquit, q. d. Loquar candido, sine dolo, aperte, sine fædo, quia nihil in me est pravam et perversum, nihil est simulatum, fectum et detum; *tertio*, Hebræi *רפא* *repa* *recedentia* non tantum rectos, sed et ante oculos positos, claros et perspicuos significant. Unde Vatablus verit, *obvis sunt intelligenti*; Septuaginta, *presentes sunt intelligentibus*; Chaldaei, *manifesti sunt viro intelligenti*, et *compari et qui aspectu potentiam*; Syrus, *manifesti sunt illi qui hoc scire desiderat*, q. d. Sermones mei pleni, faciles et evidentes sunt illi qui rationem et prudentiam, non vero erroneam conceptionis iudicium sequuntur. Unde auctor *Catane Græcor.* dicit ultimas expositiones jungens sic explicat, q. d. «Doctrina mea nihil continet sophisticium, nihil perplexum, nihil tortuosum; omnia que tradit, sunt recta et plana: omnia sana et manifesta: nihil illa continet faciatum, nihil subdolum; nihil germana sinceritate destitutum.»

Solent oratores, in exordio orationis, conciliare sibi auditorum attentionem, docilitatem et benevolentiam, sive eos facere attentos, doctos et benevolos. Attentes, promittendo se dicturos de rebus magnis, raris, utilissimis, imo necessariis. Dociles, promittendo se dicturos clare, breviter et methodice, ut ab omnibus facile capi et intelligi possint. Benevolos, promittendo se dicturos pulchra, grata, jucunda. Ita Salomon hic, sive Sapientia, attentionem sibi conciliat vers. 6, pollicendo se de rebus magnis locuturum. Docilitatem hinc conciliat, pollicendo se clare et perspicue dicturum et docturum. Benevolentiam conciliat vers. 11 dicens: «Melior est enim sapientia cumetis preloissimis.» Et vers. 18: «Mocum sunt divitiæ, et gloria, opes superba, et iustitia,» etc.

10. ACCIPITE DISCIPLINAM (Hebræi *מוסר* *moser*, id est, eroditionem et correptionem) MEAM, ET NON RECUNIAM; DOCTRINAM MAGIS QUAM AURUM (codices antiqui habent, quam thesaurum) ELIGITE. —

Hebræi, et scientiam pro: *curio electo*; Septuaginta, et scientiam super aurum probatum; Chaldaei, *confectio*; Syrus, *purissimum*. Sensus est, q. d. Capessite mea hinc sacro Ellices dogmata, earque preserte cum pecunie. Non ergo volat otioso studio pecuniam congreganda; hoc enim habent reges, mercatores Christiani et patrifamilias, quorum est thesaurus filie, ut ait *Apoc.* *ii Cor.* cap. xii, 12; sed conferat tantum et presert disciplinam pecunie. Unde comparationem hanc explicans subdit: «Doctrinam magis quam aurum eligite,» q. d. Studete magis colligende sapientie et virtuti, quam nummis et auro; virtus enim omne aurum raprat. Hebræi enim, dum dicit res inter se comparat, majorem asserunt, minorem negant; que negatio comparative accipienda est, ut significet minorem rem postponendam majori; ut cum Dominus ait, *Osea* vi: «Misericordiam volui, et non sacrificium;» negatio hanc non significet Deum nolle vel odisse sacrificium, cum ipse illud sanxerit in *Levitico*; sed tantum notat Deum nolle et plura facere misericordiam, quam sacrificium. Negatio ergo hanc non negationem, sed comparationem et postpositionem significat. Cum ergo major pars hominum inhiat divitiis, ceteris primam, imo fere totum studium impendat; diciturque illud: «O civis, cives, quærenda pecunia primam est, virtus post numerus;» Sapientia et scientia propter hoc hoc hominum iudicium corrigi, dicitur: «Quærite primum regnum Dei, et iustitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis,» *Matth.* vi, 33.

Secundo, aliqui regularionem hic proprie accipiunt, quasi sapientia hic dehortetur a studio opum, et adhortetur ad studium virtutum, q. d. Nolite studere congerendis opibus, sed virtutibus; qui enim student opibus, facile propter illas festa iustitiam aliasque Dei leges violant. Hic sicutus est verus, sed prior magis ex puri et mente Scripturæ. Unde sequitur: «Melior est enim sapientia cumetis opibus.»

Tertio, noster Pinæda, lib. IV *De Rebus Salomon.* cap. xvi, acute notat curiam hoc loco Hebræi vocari *ררר* *cherus*, id est præcurum vel superatum, id est, superfluum, quod latini vocant *obsequium*, quasi ad chrusam examinatam et ascoria expurgatam; ut sensus sit, q. d. Sicut aurum ex elymo sui nominis eligitur, seceratur et separatur ab omni alia inutili et viliori materia: sic multo majori jure vos, o veritatis amatores, vedevite a doctrinis falsis et peregrinis, atque ab erroribus quos suggerit mundus, caro et diabolus.

11. MELIOR EST ENIM SAPIENTIA CUMETIS PREDOCESSIS (Hebræi *עפפפפ* *epipinim*, id est, pro curariis; Symmachus, *divinis*; R. Salomon, *divina genialis et lapidibus pretiosis*), ET OMNE DESIDERABILE ET NON POTEST COMPARARI. — quia ipsa est cunctis celestis et divini; ergo omne terre etiam

totius pretium longo superat. Unde Septuaginta, *omne autem pretium non est illi dignum*, perinde ac non est dignum, imo indignum, iustum comparari cum auro; Syrus, *pretiosior enim est sapientia auro purissimo, et melior genialis, et nihil est illi æquale*. Dicit ergo sapientia et virtus: Ego sum pretium, et quidem xiiii, m, quo homines mortales ad immortalitatem perveniunt. Ego generum pura et splendida, qua anime sanctorum exornantur. Ego thesaurus, cuius possessio omnes Angelis et Sanctis dicescunt. Ego aliud, et quæ sum celestia, tum terrestria conspiciant, et qualis unquamquodque sit manifeste cognoscunt. Ego claritas et sole justitia ad mortales lapsa, divitas Regis magni, et imago pulcherrima regni molatum. Per me homines, antea inimici, se in Dei amicitiam ac familiaritatem insinuant, et amorem sanctæ ad illarum et sponsarum Dei dignitatem ascendunt, et felicitatem omnium hinc mortali vite cognitam acquirunt. Ego inter universa Dei opera evjdetur eminere, cuius possessio in secula curiamis solo esse concessam, quo templum Dei firmi, et omnis foeditatis impuritatem abijciant. Hæc sunt divitiæ et gloria, pura delictis et justitia.

12. EGO SAPIENTIA HABITO IN CONSILIO, ET RECTITUDINE INTERSE COGITATIONIBUS. — «Eraditis,» id est sapientibus et prudentibus, puta honestis, piis, sanctis. Nam, ut supra dixi, sapientia, id est honestas et virtus, hoc libro cum vocatur doctrina, nunc intellectus, nunc eruditio, nunc scientia, nunc disciplina, etc.

Commendavit hæcque se sapientia, sicutque desiderium auditoribus excitavit: nunc desiderantibus locum domumque suam ostendit, ut ad eam tendant, ubique ejus compotes fiant. At ergo: «Ego sapientia habito in consilio,» Hebræi *עפפפ* *epa*, id est, in astutia, vel cum astutia, vel astutia, ut verit Symmachus: omnibus enim his modis verit potest. Per astutiam accipie cautionem, solertiam, consilium, circumspicionem, providentiam, ut dixi cap. 1, 4. Unde Septuaginta vertunt, *ego sapientia habitus in consilio*; Pa-gulius, *ego habitus cum astutia*; Tigurini, *ego obsequia solertia*, q. d. Nunquam me deserta solertia, inquit Vatablus et Aben-Etra: deserta, inquit, opus habet solertia, sine qua illa consistere nequit, nec q. d. Ego sapientia calleo perspicacique habeo calliditatem, ac si in illius meditationi stationem liberarem: ipsa enim: *tesendo* ad extremum cognitionis omni solertia cognitionis. Sensus ergo est, q. d. Quicumque me occupaveritis, et queritis locum habitationis meæ, adite demum prudentie, sive solertia et consilii: ibi me doceant audire; ibi enim est thronus meus, ibi sum presens; imo sedeo circum et preses, ut omnia consule, solerter, circumspecte et sapienter dirigam et moderer. Unde hoc sum officium explicans, subdit: «Et eruditio intersum cogitationibus.» Intersum quasi preses, id est, pra-

zum. Sic Seneca ait: « Cum præesse nobis Deum et interesse probaremus, » g. d. Ego sum quo omnes sapientes, honestas et sanctas cogitationes, sermones et actiones dirigo: imo suggero, suadeo et impero. Hebraice est, *ego scientiam cogitationum inveni*, id est, ut Vatablus, ego sola invenio bonas et sanctas cogitationes. Ego enim sum omnis consilii, omnis honestatis, omnis virtutis præses, imo doctrix et dietatrix. Unde Septuaginta, *scientiam et cogitationem ego inveni*, id est evocavi, et mente mea elibui et produxi; et Syrus, *ego inveni scientiam et cogitationem, et scientiam ego aperui*; Chaldaice, *invenio*; R. Salomon, *ego habito iuxta scientiam*. Cum enim, inquit, legis cogitatione quis præditus fuerit, erga res omnia solertia et acumen imbutur. Hæbitat ergo sapientia in consilio, quia habitat in corde sapientia et iusti, ubi sana et recta consilia exogitantur, ut et cæcilius atque præparet (1).

Porro auctor *De bono fratre*. « Por consilium sanum, aut voluntatis circa pietatis electionem hoc loco insinuat; per cogitationem autem et cognitionem, securum circa cætera considerationem. » Et mox: « Si quidem hic, nempe in ecclesiæ rerum meditatione, quasi in proprio sede dego; ubique, nimirum in rerum exteriorum consideratione, quasi in tabernaculis habitio. » Antistropha Salomonis est Christi, qui est Sapientia incarnata, sententia: « Ubi sum duo vel tres congregati in nomine meo, » ut tractent Christiana, honesta, etque quæ Christi sunt, « ubi sum in medio eorum, » *Matth. xviii, 20*, et illa: « Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diligit eum, et ad eum veniens, et mansionem eorum cum faciamus, » *Joan. xiv, 23*.

Antiqui Codices legunt, *ego habito in concilio*, quod eodem valet; in concilio enim sapientum sanctorum signatur vigetque consilium. Unde Cicero agens de senatu et senatusconsulto, lib. III *De Legibus*: « Senatori, aut, tria jussa sunt: ut adsit, nam gravitatem res habet, eum frequens ordo est; ut loco dicat, id est rogatus; ut modo, non sit inimitus. » R. Levi videtur hæc referre ad prophetas et novitios; sic enim explicat: « Ego sapientia in lege in habito in quibus reperitur solertia, studio omneque rationes, ordines nimirum, qui a Logica præscribuntur. » Aptius referas ad Synodos; ad collationes Patrum, etc.

Mythice, hæc apte congruunt B. Virgini. *Primo*, quia ipsa præcedit in Conciliis et plis congregatio-

(1) Hæc est, *habito consilium*, seu prudentiam, tota versio in es, nisi cum productis familiaritas est. *Conf. Isai. xviii, 18*, ubi Dominus se dicit habitantem uteritatem; et *1 Tim. vi, 16*, Deus dicitur habitans in habitantibus. *Habitatio* igitur hic valet tenere et usurpare aliquid tanquam suum. Ad hanc phrasin illustrandam conferri etiam carmen Graecum, quo in amicitiam Platarchus natus est de *Discrimine amici et odiatoris*:

Ὁς ἐστὶν φίλος ἔχει καὶ φίλον οὐκ ἔχει, ἀπὸς καὶ ἀπὸς ἐστὶν ἐπιθυμῶν τὸν οὐρανὸν ποιεῖν. Ὁ δὲ ἐστὶν ἐχθρὸς οὐκ ἔχει φίλον οὐδὲν, ἀπὸς καὶ ἀπὸς ἐστὶν ἐπιθυμῶν τὸν οὐρανὸν ποιεῖν.

nibus ipsis nomine et honore erectis: et quibus admirabilis in totam Ecclesiam rediundat fructus, adeoque experientia docet, per hosce totum multis in locis fides orthodoxam constituit, pietatem avitam revocant, acensum bonorum omnium studium et zelum. Id liquet ex soliditate Rosarii, quam jussa B. Virginis S. Demetrius Ordinis Predicatorum fundator instituit, per quam ipse mira in omni hominum genere ad Dei gloriam effecit, et etiamnum per totum Ordinem alumnos efflorere pergit. Romæ in basilica S. Mariæ Majoris præclarissima sodalitas, vulgo dicitur *Confarctio*, est erecta, quæ ad S. Bonaventuram suam refert institutionem, cujus inducit Urbe quorundam sindio direxat, suo splendori est restituta tempore Clementis VI, anno Jubilæi 1350. Plura de Sodalitate S. Virginis erectione, usu, fructu, numero, splendore, vide apud nostrum P. Antonium Spinellum in *Marciol.* cap. xl.

Senectus, B. Virgo præest sanctis cogitationibus et consiliis de vita emendanda, de appetendo sancto vite statu, de amplectendis consiliis Evangelicis, de inveniendis perfectionis viis, de consecrandis heroicis virtutum actibus.

Oculatus hujus rei sum testis. Cum enim ante viginti annos egerem Confessionem in sede Beatæ Virginis Asperæ collis juxta Lovanium, ad Confessiones peregrinorum eo quodlibet terminat per centenas, imo millanas conflantium eripimus, nulli sua virtutis consilia et vota per B. Virginem transigenda necesse communicarunt. His enim dicentibus se hanc peregrinationem suscepisse, ut B. Virginem consuleret de statu vite appetendo, ille, ut virginitatem ei offerret et diceret. Iste, ut Religionem ingrederetur. Alius, ut remedia scrupulorum, aliarumque tentationum a Beata Virgine posceret. Alius, ut e salebris amorum et peccatorum emergeret. Alius, ut opus aliquod heroicum conficeret. Alius, ut illes ritusque opæ ductuque B. Virginis componeret, etc., se cum religiose adire, siquæ ei vota offerre affirmabant. In Asperæ colle ergo quasi e summo vertice, ad dixit vers. 2, clamat Despara, omnesque ad se advocat, ut sua omnis honestatis consilia doceat et suggerat. Vide nostrum Hieronymum Platam lib. I *De Bono status Religiosi*, esp. xviii, ubi ostendit B. Virginem primam omnium vitam Religiosam in paupertate, castitate et obedientia egisse, ejusque exemplar posteris dedisse, atque hinc illam tum Ordines omnes, tum Religiosos singulos, peculiari cura et amore completi, imo ipsam omnes Ordines excelsis: idque nominatim de Carthusiensi, Carmeliano, Dominiano, Franciscano, Olivetano, Hieronymitano, ac Societate Jesu ex ipsorum chronicis demonstrat.

Tertio, B. Virgo præest eruditio et eruditio culibus. S. Gregorius Thaumaturgus Neocaesareus Episcopus, qui S. Macrinam, et per eam S. Basilium, in fide et pietate instruxit, jussa B. Virginis edoctus fuit a S. Joanne Apostolo, qui per *virum*

apparete tradidit Symbolum, cujus ope ipse cum populo ab omni Artu aliorumque hæreticorum errore permanit intactus, ubi refert S. Gregorius Nyssenus in ejus Vita. Ipsa S. Cyrillum contra Nestorum doctorem B. Virginem esse Christiparam, non Desparam, non tantum erudit, sed et amavit, effecitque ut Nestori blasphemam linguam compresceret, isque miser infelicem omnium exaltaret. Ipsa S. Joannem Damascentum contra Copronimum, Leonem Issaurum cœlestrosque iconoclastas ad eos debellatos instruxit. Ipsa S. Dominicum contra Albigenes instituit, effecitque ut hæresis per se et suos aboleret. Denique celebris est illud Ecclesie in Officio Despare elogium: « Gaude, Maria virgo, cunctas hereses sola intermisisti in universo mundo. » Taceo Rupertum Abbatem Tolosansem, Albertum Magnum, Bernardum Contractum Comitem, pluresque alios, qui cum rudi essent ingenio, ope Virginis acumen mentis, quæ et Philæosophia, S. Scripturæ, Theologie, aliarumque scientiarum peritiam insignem sunt adepti. Denique S. Ambrosius, lib. *De Institut.* viii, cap. vi, loquens de Despara: « Eadem, ait, postea Joanni Evangelista est tradita conjugium necandi. Hæc non mirum præ cæteris locutum mysteria divina, cum præsto gratia aule celestium sacramentorum. » Et Rupertus, lib. I in *Cont.*: « Herem, ait, discensendum utique magistrat esse oportet, o B. Maria et magistra magistrorum, id est Apostolorum, juxta illud: Fons heritorum, puteus hominum viventium, qui fluxit in perpetuum de Libano. »

Tropologice, hæc lib. utilissimum esse erudita, id est, honesta sanctæque cogitare, legere, audire, loqui. Hinc enim cogitationi, lectioni et colloquio quasi rerum ad se pertinentium, inserit et immiscet se sapientia, puta Deus ipse, ideoque eam propius vel auget, perficit per lumina quæ intellectui immittit, et per pios impulsus quos voluntati afflat. Ita discipulis cunctibus in Emmaum se de Christi morte loquentibus Christus ipsa se inducit, etiamque resurrectionem et gloriam ostendit. *Luce. xxiv*, ita S. Antonius audiens legi illi ecclesie: « Si vis perfectus esse, vale, vende omnia que habes, et da pauperibus, » illudque multum nuncio valeret, Deoque totum se in vita mactatiora consecravit. Radem sententia eodem modo a seculari conversatione ad vitam perfectæ studium tractatus est S. Franciscus. Ita vicissim S. Augustinus audiens a Polifiano vitam S. Antonii, quæque ramians, sese ad contumtiam, imo ad emulationem S. Antonii convellit, ubi ipse refert lib. VIII *Confes.* cap. vi et vii. Ita S. Simeon Stylites cogitavit illud quod in Missa legi audiret: « Digni pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum celorum, » non tantum paupertatem Evangelicam amplexus est, sed et columnam quasi ad celum consensurus ascendit. Ita S. Joannes Columbinus legens *Trinitatis* quæ vitam S. Mariæ Egyptiacæ, non tantum vite

perfecte se delect, sed et Ordinem Ienatorum instituit. Ita S. Irenæus, fundator Societatis nostræ, a sereno ad Deum conversus ecclesiasticus in hysto, cum e vulnere decumbent, animoque volvens vitas et gesta heroica Sanctorum.

13. TIMOR DOMINI OBIT MALUM; ARROGANTIAM, ET SUPERBIAM, ET VIAM PRAVAM, ET OS BLINQUE (Syrus, percerum) DETESTOR. — Tigrinus, *timor domini obitum mali est* (Vatablus, *odisse malum est*), *factum et arrogantiam, et os percerum ego est*; *Haynas, superbum et superbium, et viam malam, et os percerum detestor*; Pagninus, *et os loquens perceritas odit*. Probat sapientia se eruditio, id est sapientibus, honestis et bonis cogitationibus, ac consequenter locutionibus et actionibus, quo ex cogitationibus manant, interesse, imo præesse a contrario: quia scilicet timor Dei, quem ipse habet, quemque ipsa dixit cap. 1. 7, esse principium sapientie, odit omne malum, id est, omnem inordinationem, sive omnem insipientiam, infonestiam, multam. Quocirca ego imprudens, inquit, detestor « arrogantiam et superbiam; » hæc enim est origo omnis peccati, juxta illud: « Initium omnis peccati est superbia, » *Eccli. capite x, vers. 15*.

Rursus detestor *omnem viam*, id est, actionem et consuetudinem, *pravam*; item *os blinque*, id est fraudolentum, mendax, detraكتورium, quod ore simulat amicitiam, cum corde fecit inimicitiam. Dixit se odisse malum, id probat per terminas nulli species, quæ ipsa detestatur. Ad eam se detestari *arrogantiam*, quæ est insolentia, pravitas, quæ est in via, illi est tantum; et dolium, quæ est in ore. Hinc simile est illud *Eccli. cap. 5, vers. 27*: « Timor Domini expellit peccatum, etc. Incautia enim amicitias illius, subversio illius est. » Et cap. xv, vers. 7: « Longe enim abest a superbia et dolo; » consule que illis locis dicit.

Huc facit apologus hominis et Satyri apud *Æsopum*. Homo quidam, inquit, cum Satyro in via societate, una cum eo comedebat. Hic vero et frigus cum foret, homo minus suæ admodum ori dilabat, frigens autem Satyro quam ore carum hoc faceret, ait: Manus meas calefacto propter frigus. Sed paulo post edulio edulo nitido, homo admotum ori insullabat in ipsum. Consciente rursus quare illi faceret, ait: Ferebam frigiditate. Suscepit sermo Satyri: « Sed ego, ait, ex nunc renuncio tue amicitie, quia ex eodem ore et esultum emittis et frigidum. » Affabulatio. Fabula significat fugere nos amicitias oportere, quarum anceps est affectio.

Antistropha Salomonis est illa Christi sententia: « Icelis a me, qui mitis sum et humilis corde, et in vestris requiem animabus vestris, » *Matth. xi, et illa*: « Nisi efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum celorum, » *Matth. xviii, 3*; et illa: « Omnis qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur, » *Luce. xiv, 11*.

Mystice, B. Virgo timore et amore Dei plena dicit malum, sed præsertim arrogantiam et superbiam detestatur, ne quod ipsa sit humilissima, ac humilitatem et humiles suorum amet. Sobrietatem humilitatem esse virtutem, quia propria divini debita est maiestati, ut ait S. Bernardus. Infinita nim illa Creatoris celsitudo et maiestas infinitum iure suo poscit sibi se creature inclinationem humilitati. Sobrietatem etiam per superbiam implens Deo, idcirco per humilitatem sibi lacendum esse Deo. Unde S. Augustinus tract. super *Magnificat*: « Eva, autem, propter superbiam abiecta, Maria propter humilitatem celsa; superbiam Deo despicit, et humilem aspexit id quod superbia perdidit, humilis recipit. » Et Ven. Beda hom. in *6. fer. in Temp. Ascens.*: « Describit, loquitur, ut, sicut per superbiam Eva mors intravit, ita per humilitatem Maria panderetur vitæ vite. » Sobrietatem filium suam per humilitatem summam reparaturam immunda, ideoque delectum suum inmolatorum usque ad carnem mortalem, immo usque ad flagellam, crucem et mortem. Hinc ergo ipsa se adaptavit, et quasi proies viamque sternere debuit: persequi quia, sicut superbia matrem filii ingenerant spirituum alioque spiritus, ac humiles suis ingenerant spiritus placidos et submissos. Unde noster Cassianus, lib. IV *Moral.* cap. viii: « Mater, ait, a filio haud quamquam degeneravit, sed filius potius matris in dolens ac naturam expressit. » Solent enim infantes magis matrisse quam patrisse, id est, magis matrem referre et sequi quam patrem. Quocirca S. Ambrosius: « Humilem, ait, et mihi tantum pariter, humilitatem debuit ipsa proficere. Sobrietatem quia diaboli caput, id est, superbiam conterendam esse sua humilitate, iuxta illud Genes. cap. iii. 15: « Ipsa conteret caput tuum. » Unde S. Ildephonsus, serm. 2 *De Assumpt.*: « Ideo, ait, Christus humilis ad humilem Virginem venit, ut de tam profunda humilitate triumphum extolleret salutis. » Denique sciebat illud *Eccl.* iii. 20: « Quanto originis est, humilia te in omnibus, et sciam teo invenies gratiam. » Unde S. Bernardus, serm. in illud *Apoc.* iii. Signum magnum operanti in celo: « Cum Maria, ait, quanto major erat, humiliaret se in omnibus, certe humiliata est pro omnibus, quia major omnibus existit. Quapropter merito facta est novissima prima, quae cum prima esset omnium, se novissimum effecit; merito facta est omnium dominica, quae omnium exhibuit ancillam: » magno enim prorsus et rare virtus est humilitas honorata, ait idem S. Bernardus, serm. 4 super *Missa est*: præsertim illa summa sit in summo honore, ac scilicet mater Dei sentiat et dicat se ancillam, ut virgo sit later corruptas, cum hisque quasi in pura purificetur, ut B. Virgo fecit in festo Purificationis; ut omnium prima faciat se omnium ultimam; ut ipsa fœci in consensu fidelium in Pentecoste, *Act.* i, vers. 14; ut in tot donis et pre-

rogatis nihil sibi tribuat, sed totum Deo ejusque gratie refundat, ut ipsa fecit, dicens: « Magnificat anima mea Dominum, etc. » quia fecit mihi magna qui potens est, et sanctum nomen eius. Respicit humilitatem (græce *ταπεινωσις*) id est abjectionem, vilitatem: vere enim humilis non vult humilis aestimari, sed vilis reputari; ancilla sua: » unde hoc humilitate meruit fieri mater Dei. ipsa enim « humilitate concepit Filium Dei, virginitate peperit, » ait S. Bernardus. Et S. Ildephonsus, serm. 2 *De Assumpt.*: « B. Virgo, inquit, humiliter se in cunctis, ut totam suscipiat in se gratiam conditoris; quia quod per partem alius datum est, tota simul in eam venit gratie plenitudo, quia scilicet nullam se humiliavit inter impensa dona, inter divinitatis commercia. »

Rursum S. Bernardus, serm. 4 super *Missa est*: « Nec medicoriter, ait, Deo placet illa anima, in qua et humiliter commendat virginitatem, et virginitatis extrudit humilitatem; sed quanta patas veneratione digna est, in qua humilitatem exaltat fecunditas, et pariter consensit virginitatem? Idem, serm. 2 *De Ascensu*: « O Virgo, ait, virga sublimis, in quam sabina verticem sanctæ origis rursus ad sedentem in throno, usque ad Dominum maiestatis; neque enim id mirum, quoniam in alio nullis radiis humilitatis. »

Denique S. Ambrosius paucis perstringens humiliter Virginitatis mores, lib. II *De Virg.*: « Virgo, ait, erat non solum corpore, sed etiam mente, que nihil doli ambitu sincerum adulteraret affectum; corde humilis, verbis gravis, animo prudens, loquendo parior, legendi studiosior, non in incerto divitiarum, sed in prece pauperis spem reponens; intenta operi, vanaeque sermonis, arbitrium mentis solita non hominem, sed Deum querens, nullum ledere, bene velle omnibus, assurgere majoribus nam, equalibus non invidere, fugere iactantiam, rationem sequi, amare virtutem. » Et mox: « Nilil torvum in oculis, nihil in verbis proeas, nihil in actu invenirendum; non gestus fractiles, non incesus solutus, non vox putulator; ut ipsa corporis species scilicet malarum fuerit mensura, figuræ probatior. » Et S. Augustinus, serm. 33 *De Sanctis*, post medium: « O vere beata humilitas, que Deum hominibus poperit, vitam mortalibus addidit, oculos innovavit, mundum purificavit, paradysum aperuit, et hominum animas ab inferis liberavit. O, inquam, vere gloriosa Marie humilitas, que porta paradisi efficitur, scabie oculi constituitur. Facta est certe humilitas Marie scala cælestis, per quam descendit Deus ad terras. Quia respexit, ait, humilitatem ancillæ suæ, ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generaliones. »

14. MEUM EST CONSILIUM, ET æQUITAS, MEA EST PRUDENTIA, MEA EST FORTITUDO. — Cajetanus, potestatis; S. Prosper, *virtus*. Pro æquitate hebraice est *יָסוּד* fuscus, quod Septuaginta vertunt, *sc-*

ritas; S. Prosper, lib. I *De Vocat. Gentium*, cap. ix, *luteo*; Aquila, *beatus*, id est *bona legum institutio*; Syrus, *destrina*; Chaldeus, *coquatio*; Tigurina, *essentia*; Pagninus et Bayanus, *lex*; Cajetanus, *statutum*; alii, *constantia*; alii, *sapientia*; alii, *fortitudo*; alii, *efficacia*. Vido que de *fuscis* dixi cap. ii, vers. 7, ubi dixi *fuscis* significare essentiam, indeque legem et æquitatem conformem ipsi nature rerum, sive ipsi essentie et justitie; hinc addit: « Mea est prudentia, » hebraice est *יָסוּד* *uni beus*, id est *ego sum intelligentia* et sapientia, scilicet, que omnium cum ratione sapienter ordinat, decerno, iubeo.

Reddit sapientia ad id quod dixit vers. 12: « Ego sapientia habito in consilio, et eruditio inter eum cogitationibus, » quia scilicet mei juris, mei domini est consilium, ad me pertinet, imo ex me proficiscitur et manat, ac consequenter mea est æquitas, mea prudentia, mea fortitudo. His enim consilii et sapientie sunt comites, imo partes. Vera enim sapientia et prudentia non est, nisi sit æquis, et justitie æquilibrium conjuncta. Idem dicit de fortitudine. Sapientia enim non est temeritas nec tenere agit, sed consilio et prudente, idcirco fortiter. Nihil enim agit nisi ejus rationes et modesto rite exequendi, tamque perfoliendi, optime prævident et perspexit, indeque fortiter

rem exsequitur et perficit. Hinc de Romanis dicitur, quod obliuenerunt et possederunt omnem locum consilio suo et patientia, I *Machab.* viii. 3. Adde sapientiam adsciscere sibi comitem fortitudinem; hoc enim illi necessaria est instar brachii, ut cum acrimonia comprimant vicia, et subditos in officio legum suarum continant.

Mystice, noster Cassianus, et ex eo Salazar: « B. Virgini, ait, competant tria, quæ stulti Græci in sua Minerva (deus sapientia) velut æximia prædicant, scilicet virginitas, prudencia et fortitudo. » Et mox eam comparat Penthesilea Amazonum ducessem: « Hinc Virgo, ait, Amazonum, id est sine mamma mulierum, optimam se decem prebet. Siquidem prima est que hanc virginitatis venientiam ingressa fuit, quamque innumerabilis puellarum vere Amazonum copie sunt secuta. »

Rursum S. Bonaventura, serm. 4 *De D. Virginitate* et Virgo, ait, fuit castitas, pura firmamentum, uel formiter semper motum per patientiam firmatum. Nam licet in ea aquæ inferiores, id est vires sensitiva et sensibiles, fortissime fuerint commove in illi passione, superiores tamen a sua non fuerunt pass commote. Et licet sentias suas, id est sensus sensibilis, repela fuerit aquis maris, pars tamen superior navis semper ventis prosperis navigavit. »

SECUNDA PARS CAPITIS.

SAPIENTIA PROMITTENDO OPES, GLORIAM, JUSTITIAM, ETC., OMNES AD SE INVITAT.

15. PAX RE (Hebraice, in me) REGES REGNANT, ET LEGATI COPULATORIS (Hebraice, principes; Valabius, *constituti*; alii, *gubernatores*) JURA DECERNUNT. — Septuaginta, et *dynasta scribunt justitiam*; Aquila, Symmachus et Theodotion, *decernunt justitiam*; Chaldeus, et *potentes ungo justitia*.

16. PAX RE PRINCIPES IMPERANT, ET POTENTES (Syrus, *judices justis*; Chaldeus, in *rectitudine*) DECERNUNT JUSTITIAM. — Pro potentes hebraice est *יָסוּד* *medius*. Id est beneficii: ita vocantur principes, quia deo dedit potentiam et beneficentiam. Hinc illud Christi: « Reges Gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos, beneficii vocantur, » Lucæ xxi. Unde Aquila et Symmachus vertunt, *imperatorum*, id est *magnifici, qui ultro dant*; Septuaginta, per me *magnates magnificantur, et tyranni* (id est reges et principes) per me *tenent terram*. Pagninus, per me *principes habebunt principatum, et potentiores omnes justitiam terram*; Tigurina, per me *domini dominantur, et omnes justitiam terre mansueti sunt et liberatos*; Valabius (1), et nobiles et omnes *judices terra, repela, imperant et dominantur*.

Sapientia hic sibi arrogat jus in regna et imperia, in reges, principes et magistratus omnes,

atque hoc jus edicit ex eo quod dixit vers. 12: « Meum est consilium et æquitas, mea est prudentia, mea est fortitudo. » Hinc enim sunt dotes principum et magistratum, adeoque qui his quatuor virtutibus præditi sunt, digni sunt magistratu et principatu, ne saepe ad eum evolvatur.

legitur per sapientiam regnant reges et principes, primo, quia omnes a sapientia primi et incruata, puta a Deo, sunt regendi jus et regnum accipiunt, juxta illud Apostoli, *Romæ* xiii. 1: « Non est potestas nisi a Deo. Deus enim est dominus et infinitum habet dominium, » quo homines et Angeli omnes summa parte jus, dominium et regnum accipiunt et participant, non latum boni, sed et mali. Audi S. Augustinum *De Natura boni contra Manichæos*, cap. xxv: « Item quia dicitur novissimum potestas non est nisi a Deo, sicut accipiunt eum, loquente sapientia: Per me Reges regnant, et tyranni per me tenent terram. Dicit et Apostolus: Non est potestas nisi data a Deo. Digne autem fieri in libro Job scriptum est: Qui regnare facit, inquit, hypocritam hominem propter perversitatem populi. Et de populo Israel dicit Deus: Dedi eis regnum in ira mea, *Gen* xiii. injustum enim non est ut improbis accipientibus nocendi potestatem, et honorum patientibus probetur, et malorum iniquitas puniatur. Nam

(1) Lectus ad verbum.

per potestatem diabolo datam et Job probatus est, ut justus appareret; et Petrus tentatus est, ut non de se presumere; et Paulus colaphizatus, ne se extolleret; et Judas damnatus, ut se suspenderet.

Sapienter quoque noster Suarez, lib. III de *Legibus*, cap. iv, num. 5 et 6: hæc sententia, ait, « per me reges regnant, » duo significat: primo, hanc potestatem secundum se spectatam esse a Deo, et esse justam et conformem divinæ voluntati; secundo, supposita translatione hujus potestatis in regem, jam eum gerere vicem Dei, et jus naturale ac divinum obligare, ut pareant illi. Electio hujus personæ in regem non est immoderate a Deo, sed mediocriter hominibus, ad quos jus eligendi pertinet.

Secundo, quia sapientia reges illuminat et dirigat, ut regantur, id est sapienter, juste et sapienter, non tyrannice, id est impotenter, iniuste, impie subditos regant. Unde hanc sapientiam a Deo postulavit et impetravit Salomon rex Israel, III Reg. iii, d. Quocirca sapienter Aristides, tom. II, *Orat. Ebraica* et Reges, ait, optime res humanas administrant, cum se tanquam Domino Deo reddunt similes; civitates autem, si ad principum sapientiam accedant proxime, reguntur optime. Quocirca, ex his Salomonis quibus S. Thomas, III *Quæst. XCIII*, art. 3, docet omnem legem regum et principum derivari a lege æterna; hæc enim idem est cum sapientia eterna. Nam, ut idem ait art. 4. Si deus sapientia, quatenus per eam cuncta sunt creata, rationem habet exemplaris, vel artis, vel idæ, ita eadem sapientia materis omnia ad debita finem, habet rationem legis; quare lex æterna illi aliud est, quam dei sapientia, secundum quod est directiva omnium actionum et motuum.

Tertio, quia viri sapientes solent eligi et evehi ad gubernacula reipublice: sapientia enim hic non tantum Ethicam, sed et Economicam ac Politicam complectitur. Sicut enim Ethicæ sapientia regit privatam quæque, et Economicam totam domum et familiam, sic Politicam reipublicam et regnum.

Tropologicè, auctor *Cæsarum Græcorum*: Reges, inquit, sunt suorum, qui per sapientiam prævis animi affectionibus et perturbationibus dominantur. Reges rursus et magnates sunt, qui opere et sermone potentes sunt. Tyranni tandem, qui curam lasciviosaque ejusdem sensus acriter appetunt et odium.

Allégoricè, per sapientiam incarnatam, puta per Christum, etiam qui homo est, reges et principes imperant. Primo, qui David, Salomon cæteri que reges Juda propter Christum ex eis nasciturum, a Deo evehi sunt ad regnum, ac creati reges. Decebat enim Christum Regem regum et regni stirpe nasci, ac continua regum propagine honorari. Ita Rupertus, in cap. ii *Contic.*

Secundo, Christus Dominus, non solum qua

Deus, sed et qua homo, habuit et habet absolutum et directum dominium, non tantum spirituale, sed et temporale; nunquam habuit potestatem super omnia regna mundi, per quam posset illa moderari, regere et mutare pro arbitrio. Ita docet D. Thomas, lib. I de *Regim. princ.* cap. xxii, Turcocrema, lib. II *Summæ Eccles.* cap. cxvi, S. Antoninus, Almainus et Navarres, quos citat et sequitur Suarez, III *Part. Quæst. XXII*, art. 4, disp. 48, sect. 2, ubi docet Christum habuisse per se et directe excellens et transcendens dominium, ac potestatem in res omnes creatas et super omnes omnium hominum et Angelorum actiones. Hoc enim illi a primo instanti conceptionis sue debuit fuisse, tum ratione unionis hypostaticæ cum Verbo, tum ratione redemptionis et infiniti ejus meriti, quo Christus meruit summam exaltationem nominis sui, ad quam pertinet: « Et in nomine Jeum omne genua floctatur, » *Philip.* u. Quare hoc dominium et regnum Christi altioris erat ordinis, quam sit dominium regum et principum, adeoque inter illud et summum immensusque Dei in omnia imperium erat quasi medium. Probat id ex Scriptura. Nam *Apos. i*, Christus vocatur « princeps regum terre; » poterat ergo Augustum Cæsarem, Herodem cæterosque reges de thronis suis ut summus eorum princeps deponere, aliosque eis stragare; sed noluit in hæc vita hoc suo jure uti, quia venerat daturus exemplum humilitatis, paupertatis et contemptus mundi, ac sua passione redempturus orbem. *Apos. cap. ix*: « Habes in memore, » id est in humilitate, scriptum: Rex regum, et Dominus dominantium, et Unde *Apostolus, Hebr. ii*, attribuit Christo homini illud *Psal. viii*: « Omnia subieci sub pedibus ejus, constituisi autem super opera manuum tuarum. » Et I *Corinth. xv*: « Omnia, ait, subiecta sunt ei, præter eum qui subieci est omnia. » *Matth. cap. vii*, ait Christus: « Data est illi omnis potestas in cælo et in terra. »

Quocirca S. Cyrillus Alexandrinus, initio lib. *De Recta fide ad Theodos. Imp.*: « Tam pi, ait, et præchari vestri inveni summi principum et Dominus noster Jesus Christus. Nam per illum reges regnant, et potentes tribuitur iustitiam, sicut scriptum est. Estque illi potentissima voluntas, solus et cælis, hinc omnis impletio. Distribuit autem promptis diligentibus se omnia que habebilia, et admirabilia ac cæcilia. Adhuc que dixi demonstranda sunt, etiam, vel ea que vestri maiestati donata sunt, et adhuc donata, et credimus. Quod autem gloriosa in Deum pietatis, regis honoribus immobile sit fundamentum, etiam ex ipsa sancta divinaque Scriptura docere attemptabo, idque quanta fieri potest brevitate. »

A Christo hoc regnandi et imperandi jus participavit B. Virgo tanquam ejus mater. Regis enim mater regina sit oportet, ut concludit S. Athanasius in *serm. De Deipara*. Idque primo, quia mater in filium regem jus habet maternum, quo ei quasi

filio potest præcipere et imperare: quare hoc quoque jus habuit B. Virgo in Christum. Cum enim filius naturaliter parentibus subjectus sit, hinc fit ut quoqueque naturaliter habet filius, eadem quoque parentibus celetur et obveniant. Christus autem naturaliter, puta ex vi unionis hypostaticæ, habuit dominium in omnia; ergo idem eivent quoque ejus mater. Gude ipsa a S. Athanasio, Rupertus, Ildephonso, Anselmo, Bernardo et aliis, imo a tota Ecclesia salatur « Regina cæli et terræ, regina hominum et Angelorum. » Audi Damascenum, *orat. 2 De Assumpt.*: « Oportebat Dei matrem ea que filii erant possidere, atque ab omnibus rebus conditis ut Dei matrem adorari. Quamquam etiam semper ita comparatum est, ut hæreditas a parentibus ad filios devolvatur; nunc autem (ut eruditus consuevit viri verbis utar) sursum sacrorum fluminum fontes fluunt. Cætem filius matris res omnes conditas in servitium adixit. » Audi et Rupertum in *Cont. iv*: « Hæc in oculis regina Sacrorum, et in terris regina regnorum est; quandoquidem est mater Regis coronandi, quem constituit Dominus super opera manuum suarum, ac proinde regina constituta totum in jure possidet filii regnum. »

Secundo, B. Virgo habet hoc omnium dominium, titulo Deiparæ. Tanta enim est dignitas et sublimitas esse matrem Dei, ut possit dominium omnium que in Dei sunt potestate, et a Deo creata sunt. Unde S. Augustinus, *serm. 35 De Sanctis*: « Quid dicam, ait, pauper ingenio, cum de te quidquid dixerim, minor laus est quam tui dignitas meretur. Si cælum te vocem, altior es. Si matrem gentium dicam, præcedis. Si formam Dei appellem, digna existis. Si dominam Angelorum vocem, per omnia te esse probaris. » Et S. Methodius, *serm. De Purificatione*: « Ecce, ait, que debiliorem habes eum, qui omnibus mutatur; Deo enim universi debemus, tibi autem etiam ille debet. »

Tertio, quia Christus summe honorat matrem, ideoque hoc dominium ultro et liberaliter ei communicat. Ita Hippolytus, *orat. De Sanctificatione*: « Qui dixit, ait, honora patrem et matrem, ut deestiam a se promulgatam observaret, omnem gratiam matri ei honorem impertit. » Et S. Bernardus, *homil. 2 super Missus est*: « Deus, ait, cui subitit suus Angelus, Principatus et Potestates, subditus erat Mariæ et Joseph propter Mariam. Mirro ergo utramlibet, et elige quid amplius mireris, sive Filii Dei benedictissimam dignationem, sive matris excoltissimam dignitatem. Utinamque singulari, utriusque miraculum; et quod Deus feminæ obtinere, humilitas absque exemplo; et quod Deo femina principetur, sublimitas sine secundo. » Pluribus hæc confirmat Salazar.

Quarto, quia fideles omnes hoc jus, hunc titulum deferunt ultro Deiparæ. Unde omnes gentes sua lingua eam vocant et invocant *Dominam*, idque significat nomen *Mariæ*, ut ostendit *Eccl. xi*, 20.

Quocirca Constantinus Imperator edificata in urbe Byzantio, que deinde ab eo Constantinopolis est dicta, illam per Episcopos eo convocatos solemniter B. Virgini dedicavit. Ita Zonaras, lib. III *Annot.*, et Nicephorus, lib. VIII, cap. xxxv: « Fœderia, ait, et consensu fœderum diem celebrant, incrementum sacrificio operantur, precibus votisque urbem abunde prosequuntur et firmant, eumdemque Dei genitrici dedicant, novam Romam, imperantemque Constantinopolim cognominantes, Alexandro tum Byzantii Ecclesiam regente. » Addit Gregorius Turonensis lib. *De Gloria Martyr.* c. p. ix, in ejus fabrica ope B. Virginis tres pueros in altum extulisse tres columnas, que præ magnitudine nulla vi, nullis machinis attolli poterant, hinc et B. Virgo Constantinopolim quasi suam sepe ab Hunnis, Avaribus aliisque Barbaris defendit.

Nares, Justinianus Imperator dixit militum inclytus, qui Gothos ferocissimos durissimas victorias insolentes genitus proficiscit, Italianque a periculo Arianiæ, qui illi erant vehementer addicti, et ab eorum tyrannide in libertatem asservit anno Domini 533, Deiparæ virginis adeo studiosus fuit, ut ejus intercessionem ac peculiari directione in præliis instructus, ingentes de hostibus retulerit victorias.

Ludovicus pater, Caroli Magni filius, templum in Virginis honorem construxit; cui ita addictus fuit, ut ne venatum quidem proficisceretur, nisi sacram Deiparæ imaginem secum ferret, ut coram illa in media solitudine suam funderet preces, auctore *Escritorio*, lib. I, cap. x.

Hungaria adeo B. Virgini fuit devota, ut ipsa regnum virginis vocata sit. Nam S. Stephanus rex Hungariæ se ipsum regnumque suum, per votum et oblationem, in Deiparæ tutelam assiduis precibus obtulit: ecclesiam in honorem Virginis in Alba regali magnificentissimam extruxit, et regia munificentia exornavit; Assumptionis festum Hungariæ celeberrimum esse, et diem dominæ ab ipsis appellari voluit: quos Virgini devotissimos ex institutione S. Stephani et S. Gerardi Martyris Episcopi Csanadiensis, factatur Hungarorum capitibus submissa inclinatione ad nomen Virginis, Ita Bonifacius *De Rebus Hungaricis*, et auctor *Canisius*, lib. V *Martial.* cap. xxviii.

Joannes Comnenus, Imperator Constantinopolitanus, victorias insignes, quas de Seythis aliisque hostibus retulit, Virgini Deiparæ acceptas tulit: unde eidem vesta perculit ædificato festo quod Pazzinacrum vocant, i. e. rei gesta monumentum, et grati animi testimonium: quas victorias Deiparæ ut unica victoriæ acceptas referens, eidem religiosum anno Domini 1123 paravit triumphum, qui a Niseta Cloniate ita describitur: « Currus geminis pretiosissimis ornatus a quatuor equis candidissimis trahabatur; habenas viris potentissimis moderandas, et cognatis suis curram curandum dedit. In curru Dei genitricis imaginem

oravit, ipse crucem manu gestans cursum sequens, et Sancte Sophia templum ingressus, atque in conspectu omnis populi ob successus gratias Deo actis, in palatium abiit. » Hæc Nicetas.

Idem ante eum fecerat Joannes cognomento Zimisros, Imperator Constantinopolitanus, anno Domini 971, propter ingentem victoriam de Barbaris Desipare præcipio partam.

Henricus I Imperator se summus imperium B. Virginii subiecit.

Sic Lusitanii repererunt a Vasco Gama iter in Indiam, ipsaque India B. Virginii obstatore. Audi noticiam Nalleium initio lib. II *Hætor*: « Patefacta jam India, primum omnium Emanuel toto regno supplicationis indicit: dein Mariae Virginii ejus navigationis pressis exortum ab Henrico principe adiecit, in ipso usque portus Olisiponensis miram in amplitudinem extulit, anxietate. Ad ejus totum custodiam et ceremonias, et navalis præsertim turbe ducuntque animos rite expiantibus, extimia sanctitate monachi accitit Hieronymianis familia: locus sumpto a Christi incubitabilis nomine Bethlehæm dicitur, imprimis totius Hispaniæ tum structura, tum religione visendâ. » Hæc Maffæus.

17. EGO DILIGENTES ME DILIGO (hebraice, *diligam*), ET QUI MANE VIGILANT AD ME, INVENIUNT ME. — Romana, et *querentes me invenient*; ut Complutenses, *invenient gratiam*; S. Irenæus, episc. ad *Mariam Cassabohol*, *invenient pacem*.

Prociat sapientia suis multa et magna, ino regna et imperia, sulque desiderium accendit; nunc modum, quo obtineri possit, suggerit, admirum dilectionem. Qui enim diligit ex corde sapientiam et virtutem, ille omnem adhibet laborem et studium ad eam consequendam, ne difficultates omnes, quæ occurrunt in vincenda cupiditalibus, facile superat et transcendit. Nam « omnia vincit amor. » Et « amanti nihil difficile. »

Porro si de sapientia increata, vel incarnata, puta de Deo, vel de Christo, hæc accipias, clarum est illam diligentes se diligere: tum quia ipse vult a nobis diligi, et nos vicissim magis diligit, ideoque dilectione et amore suo nos prævenit, ut cogat nos ad se redmandum, juxta illud I. Joan. 4: « In hoc est charitas Dei, non quasi nos dilexerimus eum, sed quoniam ipse prior dilexit nos; » tum quia Deus per dilectionem et charitatem nos elevat ad sui amicitiam. Amicitia autem prima lex est ut amicus diligit amicum, et vicissim ab eo diligatur. « Magnos enim amoris est amor. Si vis amari, ama. »

Quocirca antistropha Salomoni est illa Christi sententia Joan. XIV: « Qui diligit me, diligatur a Patre meo; et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum. » Unde S. Irenæus, episc. ad *Mariam Cassabohol*: « Faxit Deus, Maria, ait, ut tui similis sim, que Jesum Filium Dei amas; quare et ipse dicit tibi: Ego diligentes me diligo; et qui me querunt, pacem invenient. »

Porro, hæc notanda sunt amoris paradoxa et axiomata, quæ variis locis tradit S. Augustinus: « Amando, ait, non ambulando iter ad Deum. Amandus est Deus ea ratione, ut ejus amore nostri obliviscamur. Amare Deum est diligere scriptum. Minus Deum amat, qui eum eo aliquid amat, quod non propter ipsum amat. Quisquis seipsum præ Deo amat, non Deum, non seipsum amat. Non amator Deus nisi de Deo. Amare Deum facile que mundi sunt deserit. Amare Deum, boni et meliores efficiunt. Amare Deum pondus meum, illo feror quocumque feror. Amor bonus vel malus facit affectiones bonas vel malas. Amator Dei mulierum amore non vincitur. Fecerunt civitates duas amores duo, terrenus, collectat vero sui usque ad contemptum Dei, celestem amor amor Dei usque ad contemptum sui. » Ita ipse lib. XIV *De Civit.* cap. XXVII.

ET QUI MANE VIGILANT AD ME, INVENIUNT ME. — « Mane, » id est cito, maturo, investiente, puta a prima ætate, a pueritia, a teneris. Pueri enim, cum sint tabule rase, facile discunt, et quod didicerunt usque ad sententiam retinent, juxta illud:

Qui sensit est in balata recess, servabit olivæ Testu dicit.

Borsum « mane, » id est diluculo: diluculo enim post somnum et quietem restauratis jam viribus et spiritibus, maxime viget mens hominis ad meditandum, studendum, orandum, et ea, quæ virtutis sunt, obediendum, uti pluribus ostendi *Eccl.* XXXIX, 6. et *Deuter.* VI, 7.

Tertio, « mane, » id est sollicite, per catachresin; de quibus enim solliciti sumus, illa primo experrectis occurrunt, illa mane cogitamus, machinamur et molimur. Audi S. Bernardum, serm. 99 in *Can.*: « Et qui mane vigilaverit ad me, invenient me. Vides quomodo non solum de amore suo certum te reddat, sed etiam de sollicitudine sua, quam pro te gerit, si te segeter sollicitum sui. Vigilas tu, vigilat et ille: conserge in nocte, in principio vigilarum, accelera quantum vis, etiam ipse antea vigilas, invenies eum, non prevenies. Tenere in tali negotio, vel prius aliquid tibi tribuis vel plus: nam ille te magis amat et ante. » Sic S. Magdalena amore Christi ebria, summo mane quærens Christum in sepulchro, prima meruit eum videre resurgentem, jusque pudes sanctissimos deosculari, *Joan.* XX, 1 et 10. Vide ejus amorem, affectus et gemitus graphice depingentem Origenem, *hæc de Mattheo*.

Notat R. Salomon, pro *invenient me*, hebraice scribi *וַיִּשְׁמַעְנִי* *uinsamuni*, per duplex *me*, quorum prius est paragogicum, *q. d. Non*, id est quinquaginta prudentiæ fores ferebre reperire curabo, qui me requirunt. *Nun* enim index est numerus quinquagenarii, quem Rabbini partem esse volunt rationum quibus prudentia oblinetur. Verum hoc frivolum olet rabbinismum, et cabalisticum videtur.

Mystice, B. Virgo diligentes se diligit, sed longe majore dilectione, loque primo, quia ipsius charitas est ardentissima. Nam Spiritus Sanctus, in eam superveniens, « velut ignis ferrum totam deosxit, incendit et ignovit, ita ut in ea Spiritus Sancti flamma tantum videatur, nec sanclitatem nisi tantum ignis amoris Dei et hominis, » ait S. Ildemphonsus, serm. 1 *De Assumpt.*

Secundo, quia ipse est mater Christi; quare quos Christus summe dilexit, ut vitam pro eis daret, ipsa pariter summe diligit, quasi Christi sui filios, suosque nepotes. Unde Origenes, tom. I *in Joan.*, in præfatione docet, « Mariam filium esse Dominum Jesum Christum, et præterea omnem eum, qui est perfectio Christianus: qui enim hujusmodi est, non amplius vivit ipse, sed in ipso vivit Christus; et ideo de eo dicit Maria: Ecce illius tuus Christus. » B. Petrus Damianus, serm. 1 *De Nativ. Virg.*: « Scio, ait, domina, quia benignissima es, et amas nos amore invincibili, quos in te et per te filius tuus et Deus tuus summa dilectione dilexit. Quis scilicet quolies refrigeras iram Judæis, eum justitie virtus a presentia deitatis egreditur? In manibus tuis sunt thesauri miseracionum Domini, et sola electa es cui tanta gratia conceditur. » Adhuc summum amorem Virginis junctum esse summi potentie et efficacis: « Fecit, ait, in te magna, qui potens est, et data est tibi omnia potestas in celo et in terra. » Causam subdit: « Quomodo illa potestas tue potentie poterit obviare, que de carne tue carnis suscepit originem? Accedit enim ante illud aureum humane reconciliacionis altare, non solum rogans, sed imperans; Domina, non ancilla. »

Tertio, quis unus idemque est habitus charitatis, quo diligit Deus et proximus, teste S. Thoma II II. *Quæst.* XXV, art. 1. Cum ergo habitus charitatis, quo diligit Deum, est maximus in Deipara, sequitur et habitum (quo consequenter actum, qui habiti adæquat) quo diligit homines, in eadem esse maximum. Nos ergo diligimus eam habitu et actu intenso, *v. g.* ut octo; illa autem nos diligit habitu et actu intenso ut milio, sive ut milles millesies: quantum ergo milio superat octonarium, tantum dilectio Virginis superat nostram.

Quarto, quia Christus Deiparam præfecit Ecclesie et fidelibus, ut eorum sit regina, patrona et mater. Sicut ergo Christus a S. Petro, dum eum præfecit Ecclesie, summum præ aliis Apostolis exegit amorem, ut oves suas eodem pasceret, dicens: « Simon Joannis, diligis me plus his? » *Et* accepto Petri responso: « Domine, tu scis quis amo te? » subjungens: « Pasces agnos meos. » *Joan.* XXI. Sic pariter Deiparam præficiens Ecclesie, summum illi contulit amorem, ut omnes eodem regeret et pasceret quasi regis et mater. Quocirca moriens S. Joannem, et in eo fideles omnes, Virgini commendavit, dicens: « Mulier, ecce filius tuus. » Unde S. Antoninus, IV part. lit. XV,

cap. II: « Quia, inquit, Joannes interpretatur in quo est gratia, cullebat etiam, qui Joannes dicitur, et existit, in quo sollicit est gratia gratum faciens, datur Virgo Maria in matrem. »

Quinto, quia ipsa peperit Christum, qui est amor Dei et hominum, eumque quasi carnem suam Deo in cruce obtulit pro salute totius mundi. Unde S. Bernardus, serm. *De Assumpt.*: « Aut dubitare, ait, aliquis potest omnino in affectum charitatis transisse Maria viscera, in quibus ipsa, que ex Deo est charitas, novem mensibus corporaliter habitavit? » Et S. Antoninus affectum amoris Deipare erga genus humanum, quem ipsa in passione Christi pro se tulit, exprimit IV part. lit. XV, cap. XX, § 11: « Quod, ait, dicitur Rom. VII de Patre aeterno Christi, id est de ejus matre temporalis dicti potest. Propter filium suo non peperit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, seculicè passum, voluntate et affectu: et quomodo non etiam cum illo nobis omnia donavit pertinentia ad recreationem nostram? »

Denique magnitudinem amoris Virginis in homines testantur innumera et immensa ejus beneficia, sæpe per miraculum hominibus prestata, quibus plene sunt historice et vite Sanctorum. Unde S. Bernardus, serm. 1 *De Assumpt.*: « Sileat, ait, misericordiam tuam, Virgo beata, si quis est qui invocatum te in necessitatibus suis sibi meminerit definisse. » Et infra: « Quis ergo misericordie tue, o benedicta, longitudinem, latitudinem, sublimitatem et profundum valeat investigare? »

Porro omnes quidem diligentes se diligit Deipara, sed maxime eos qui mane ad eam vigilant, id est pueros, qui a teneris illi servire incipiunt. Sicut enim Christus parvulus pro præteris amat, dicens: « Sinite parvulos venire ad me, talium est enim regnum celorum, » *Matth.* XIX: sic eodem præ cæteris diligit Deipara; tum quia ipsa purissima est, ideoque pueros, id est puros diligit, ut eos in puritate conservet; tum quia ipsa Christum puerum tenerissime dilexit, fœsus involvit, lactavit, etc., ac in eo didicit amare et educare pueros: pueri enim ipsi Christum puerum repræsentant; tum denique quia major est Dei gloria, majorque fructus curare et instituire pueros, quam grandævos vel senes. Pueri enim sicut lanæ primam tincturam plane hauriunt, imbibunt et retinent; grandævi vero jam vitæ tincti difficile novam virtutis tincturam admittunt, aut receptam facile abijciunt. Quocirca viri sapientes et religiosi maxime laborant in educanda juventute, atque in ea sicut illæ esse ceperunt reformationem Ecclesie, ac bonum totius republice: filius enim semen, radix et fundamentum est juvenus: juvenes enim fiunt viri, regentque Ecclesiam vel rempublicam, quisque pro suo talento et gradu, ac que a puero didicerunt, aliis instillabant verbo et exemplo, legibus, consiliis, comitiis et moribus; itaque instar fermenti timore et amore Dei

fermentabunt et imbuent omnes sibi subditos, cognatos, amicos, vicinos. Id exprimitur in scholis Societatis nostrae ad Solalitatibus J. Virginis, quas in his institutis, per quas integras urbes et respublicas ab heresi purgamus, vilia incola corrigimus, lapsos mores reformamus, et primitivae Apostolorum Ecclesiae, quoad licet, restituere conamur, auspiciis B. Virginis, ideoque prospero ubique eventu, feliciterque passim successu.

48. *Mraea* (Septuaginta, *uilla*; Symmachus, *a me*) suscipit *gloria* et *gloria*, *ores struuntur in iustitia*. — Pro opes superboe perperam Complutenses legunt, *opes superbae*; « Superba, id est ample, magnifica, splendide; sic superba palatia et templa vocantur magnifica. Hebraice est *מַרְאָה עֵצִים אֲנֹכִי*, id est *substantia antiqua*, ut videtur Theodion (1); antiqua enim habentur in prelio; Syrius, *opes antiquae*; Aben-Ezra, *opes sublimis et vtilis*; Aquila, *substantia cum pace*; Symmachus, *vila antiqua*; Septuaginta, *possessio multorum*; Vatablus et Isidorus Clarius, *opes divitiarum*; R. Levi, *opes stabiles*.

Dixit sapientia, vers. 16, sua esse regna, principatus et regimen orbis; nunc pariter dicit suas esse opes, gloriam et iustitiam; per iustitiam enim subsistit respublica et conservatur orbis. Nam per iniustas rapinas, fraudes, eccles. latrocinia, oppressiones et tyrannides evertuntur respublicae, regna et imperia. Unde Aben-Ezra per iustitiam accipit felicitatem, juxta illud *Psalm. LXXXV. 12*: « Iustitia (id est felicitas) de caelo proproxit. »

Porro sapientiam parare gloriam opesque stabiles et durabiles liquet experientia, qua videmus viros prudentes et solertes sua prudentia et solertia fieri divites, honoratos et gloriosos; cum opes insipientium, id est impiorum, quas ipse parant per fraudes et scelera, illico data occasione ab iniustis possessoribus avolant, juxta illud: « De male questis non gaudet tertius haeres. »

Hae sententia significat non quid semper fiat: videmus enim multos sapientes probosque viros esse inglorios et pauperes; sed quid sepe fiat factumque sit, praesertim in veteri Testamento, ubi Deus iudicis, si legi et virtuti tulerent, promiserat opes temporales, felicitatem et gloriam terrenam; quidque ex sapientia natum sit fieri, nisi quid extrinsecus impediatur. In novo vero Testamento sapientibus, id est probis, qui student mundi contemptui, pauperati et humilitati, Christus promisit opes spirituales gloriamque aeternam in caelis, esto non raro adjiciat quoque gloriam opesque terrenas, nisi ipsa pollicetur est, *Math. vi. 33*.

Exemplum sit ipse auctor Salomon, qui per sapientiam factus est regum omnium maximus,

(1) *Athaq, transiit*, scil. modum, v. g. pretii vel etatis; hinc substantia splendidissima, vel vetustissima, a longo congesta.

opulentissimus, gloriosissimus, iustissimus. Unde sapientia in suo sapiente Salomone existens, tam de ipso quam de se loquens ait: « Meum est consilium et aquitas, mea est prudentia, mea est fortitudo. Per me reges regnant (Salomoni enim quasi regi regum parebant, numerage deferebant) omnes reges Arabiae, ducesque et satrapae terrarum, » *III Reg. x. 43*, « et omnia regna Philistinorum, » *III Reg. xv. 21*, et segunt conditiones iustae decernunt, etc. Meum sunt divites et gloria, opes superboe et iustitia. » Ita noster Pineda, lib. V *De Rebus Salomonis*, cap. 1, haec censet de ipso Salomone quasi sapientiae praeside dici.

Porro spirituales gratiae et virtutum opes, quae solae vere, stabiles et frugiferae sunt divitiae, semper secum affert sapientia: ille sunt quas permiosis avarorum gavis opponens Apostolus recenset, *I Timoth. vi. 11*: « Tu autem, ait, o homo Dei, haec fuges; sectare vero iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem. » Sunt ergo haec sex: iustitia, quae modum imponit habentibus cupiditati, faciens ut his quae velle sunt satis, contentus quis vival, aliena ne consumpserit quidem; pietas, quae dum Deum verum colit, abicit avaritiae idololatricam, vel dum benigne aliis facit, non sinit adhaerere cum crudelitate avaritiam; fides, quae meliora objectione futura bona, praesentium facile persuadet contemptum; charitas, quae facit ut Deum diligens ipsis exsequatur de dandis elemosinis, deque amore fraterno praecipit; patientia, quae vel cum gaudio nostra sapientes suslineamus, non inopiam duntaxat rerum; mansuetudo, ut adversus aviditatis irrequietem, et cupiditatis permixtum furorem, domes feros duosque cum aliis moros.

Nota: Gloria individua est sapientia, id est virtutis, comes et assecla. Gloria enim, ait Cicero, lib. II *De Invent.*, « est frequens de aliquo fama cum laude. » Et, ut ait S. Augustinus (vel quisquis est auctor), lib. LXXXIII *Quest.*, in xxxi: « Gloria est clara cum laude notitia. » Unde gloria dicitur quasi *clara et claritas*, ac *gloria*, idem est quod *clarificari*, ait S. Augustinus, tract. 80 et 100 in *Joan*. Hinc quanta est sapientia et virtus, tanta est et gloria. Quare divina sapientia et virtus, quae est ipse Deus, cum sit immensa, immensam habet gloriam, scilicet in se et S. Trinitate. Unde essentialiter Pater glorificat Filium et Spiritum Sanctum, et hi vicesim Patrem infinita glorificatione. Notationaliter vero Verbum est gloria Patris, juxta illud *Hebr. I.*: « Qui cum sit splendor gloriae, et figura substantiae ejus. » Verbum enim clare representat et celebrat omnes virtutes et perfectiones Patris, Homines vero et Angeli, cum creatam et exitem habeant Deo notitiam, hinc create et exister laudant et glorificant Deum. Infinita enim restat in Deo dotum et perfectionum claritas et gloria, quam Angeli et homines adsequare, imo assequi nequeunt, cum omnem crea-

tam mentem et vim etiam beatorum in immensum transcendunt. Jam sicut Deus homini communicat puritatem suae sapientiae et virtutis, sic communicat et gloriam. Primo ergo eam communicat beatis: unde hae proprie a nobis vocatur gloria; et ad eam omnes aspirare debemus, non quomolibet, sed ad ejus culmen committi. Fidei enim, praesertim Sacrorum et Religioso, sufficere non debet, si salvet animam suam, et gloriam assequatur: hoc enim desideris est et pusillanimitas; sed ad summum ejus gradum, quos cum Dei gratia juxta vocationem suam assequi potest, aspirare debet ac totis viribus contendere, ut ad Seraphinos, vel Cherubinos, vel Dominaciones ascendat, ait S. Chrysostomus, *Sermulo*, communitat eam Sanctis in hac vita, qui virtuti et sanctitati tum suae, tum alienae student, quippe in omnibus Deum glorificare satagunt. Quare hoc singulis in quolibet actione propositum esse debet, quod S. Ignatius fundator Societatis nostrae, nobis verbo et exemplo commendavit, ac scripto quasi testamento reliquit: « Ad majorem Dei gloriam. » Dicit ergo sibi quisque in quolibet opere: Volo hoc opus tam perfecte, tam intense, tam heroicè perficere, ut ex eo quam maxime fieri potest, glorificetur Deus. Dei enim gloria est principium et finis glorie nostrae: quare quo magis gloriam Dei propagamus, eo magis gloriam quoque nostram adaugemus, tum in terris ad tempus, tum in caelis per omnem aeternitatem. Quare quod boni operis hic negligimus, ejus gloria privamus non solum nos, sed et ipsum Deum per totam aeternitatem. Quae sane consideratio quemque stimulare debet, ut nihil boni operis, nihil virtutis et perfectionis, quod cum Dei gratia assequi potest, praetermittat. Quod enim hic per momentum negligis, perdis in perpetuum. Quanta gloria est erigite in omnia seculum S. Pauli, S. Athanasii, S. Augustini, S. Caelelli, S. Sebastiani, S. Thomae, S. Ignatii, S. Francisci Xaverii, ceterorumque Apostolorum, Martyrum, Confessorum, Virginum! Illam ambi, illam emularem.

Mystice, gloria inter puras creaturas est quasi propria dos B. Virginis, tum quia ipsa uti gratia, ita et gloria est plenissima, omnemque omnium Apostolorum, Martyrum, Virginum, hominum et Angelorum gratiam et gloriam in se complectitur, ac nullis parasangis transcendit; tum quia eam copiose fidelibus communicat: « Quia hae est voluntas ejus (Dei) qui totum nos habere voluit per Mariam, » inquit S. Bernardus, *serm. De Nativitate*. Unde Pater immensitatem glorie Virginis miris laudum praenoniis celebrant, Andreas Cretensis, orat. *De Dormit. Virginis*: « O sancta, inquit, et sanctis sanctior, et omnis sanctitatis sanctissime thesaure. » Ad hunc glorie cumulum immensum respiciens dicebat Hildesonsus, *serm. 2 De Assumpt.*: « Sicut incomparabile est quod gerit, et ineffabile donum quod percepit, ita inestimabile atque incomprehensibile premium et

gloria, non dico inter ceteras sacras virginis, verum etiam ultra omnes Sanctos, quod promeruit. » S. Chrysostomus in *Lecturia* eam vocat, « incomparabiliter gloriosorem quam Seraphim. » Petrus Damianus, *serm. De Assumptione*, ostendit rationem cur Virgo dicatur *pulehra ut luna*; « Virgo, ait, inter animas Sanctorum et Angelorum choros supereminens et evocata, merita singulorum et omnium titulos antecedit, et quantumlibet aliae stellae relucant, luna tamen magnitudine praeminet et splendore: sic utramque naturam Virgo singularis exsuperat immensitate gratiae ac fulgore virtutum. » beinde affert rationem cur dicatur *electa ut sol*: « Quoniam sol, inquit, lucidus incandescens, ita sibi siderum et luna rapit positionem, ut sint quasi non sint, et videri non possint: similiter et virga Jesse veni praevia luminis in illa inaccessibili luce praetens, sic utrumque spirituum habet dignitatem, ut sint quasi non sint, et comparatione illius non possint nec debent apparere. » Hoc ipsum prius significavit S. Hieronymus in Prologo ad Sophoniam prophetam, ubi in commendationem mulierum commemoratis aliquibus ex veteri Testamento: « Facio, ait, de Anna et Elisabeth, et ceteris sanctis mulieribus, quarum vellet siderum igniculos clarius Mariae lumen abscondit. » Idem habet Basilus Seleucensis Episcopus, orat. *De Annuntiatione*: « Virgo, ait, universos Martyres suo splendore tantum excedit, quantum sol reliqua astra. » S. Bernardus, *serm. Signum nuptiarum*: « Jure, ait, Maria soles perhibetur omnia, quae profundissimam divinam sapientiae, ultra quam crederi valeat, penetravit abyssum, ut, quantum sine personali unione creaturae conditio patitur, luci illi inaccessibili videatur immensa. Ille nimium igne Prophetae labia purgantur, et illo igne Seraphim accenduntur: longe vero abster Maria meruit, non velut summam tangi, sed operiri magis undique et circumfundi, et tantum ipso igne concludi. » Bonaventura in *Speculo B. Virginis*, cap. vi: « Ecce, ait, quam gloriosum glorie Mariae privilegium est, quod ipsa in gloria gloriosissima est post Deum! gloriosum glorie Mariae privilegium est, quod quidquid post Deum pulcherris, quidquid dulcis, quidquid jucundum in gloria est, hoc Maria, hoc in Maria, hoc per Mariam est. Gloriae enim omnino glorie Mariae privilegium est, quod quidquid post Deum major gloria nostra, majus nostrum gaudium est, de Maria est. » Frater S. Bernardus: « Summa gloria est, o Maria, post Dominum te videre. »

Porro, ut alia taceam, bellicam victoriarum in preliis gloriam, ac triumphos, ducibus et regibus sibi devotis largita est B. Virgo. Narsetti duci Justiniani Imperatoris illustres contra Gothos numerosos et praepotentes victorias ipsa concessit anno Domini 552, Italiam trucidato toto Gotthorum exercitu, Italiam ab eorum tyrannide libera-

vii. Audi Evagrium illius ævi historicum, lib. IV, cap. xxvi: « Commemoratum est, ait, ab his qui cum Narsese fuerunt, dum precibus et aliis pietatis officiis divinum nomen placaret, debitumque cultum ei tribueret, sanctam Virginem Deiparam et apparuisse, planeque tempus prescripsisse quo bellum cum hostibus gereret, atque ut non prius ad prælium committendum se accingeret, quam oculitus signum acciperet. Multe alie quoque res a Narsese valde memorabiles gesta sunt. »

Heraclium Imperatorem rebus imperii quasi desperatis spem omnem post Deum in B. Virgine posuisse, ac ejus ope Theosorum regem Persarum profugasse, atque crucem Domini recipisse anno Domini 636, narrat Pulfus Diaconus lib. XVIII *Histor.* et Theophanes in *Annal. Græcorum*, in gestis Heraclii.

Pelagius I, Hispania rex, Saracenos Hispaniam occupantes anno Domini 718, invocata Virginis ope, cecidit, capto eorum duce Aleman, ac ex his merisque 80 hostium millibus. Testes sunt Lucas Tudensis, Mariana et alii Hispanorum Historici.

Basilius Imperator Constantinopolitanus Saracenos Deiparam et Christo insultantes, ejus auspiciis ad interfectionem pene cecidit anno Domini 867, teste Chyrolologo.

Christi terram sanctam ductu Virginis infidelibus extorcerunt, cum mandatum esset omnibus ut diebus singulis sabbati Officium B. Virginis recitarent. Nec irritæ fuerunt preces et vota: nam ipsi, duce Godofrido Bullonio, post varia cum Saracenis prælia, Hierosolymam expugnarent anno Domini 1099. Ita Tyrus in *Bello sacro*, Baronius et alii.

Anno Domini 1212, Alfonso VIII, Castellæ rex, cum paucis immensam Maurorum multitudinem præsentem signo crucis et regio vexillo, in quo erat imago B. Virginis cum filio, invasit, prostravit, perdidit, cæcis Maurorum ducentis millibus, cum Christianis vix 25 aut 30 occubuerint. Hæc victoria, qua nulla illustrior existit in Hispania, ab Hispanis annuo festo recitatur die 16 Julii, sub titulo Triumphus crucis.

Anno 1571, sub Pio V, illustri de Turcis relata est navalis victoria ope Virginis, quæ titulo S. Mariæ de Victoria, die 7 Octobris annua gratulatione celebratur. Plura vide apud nostrum Spinnellum in *Mariæ*, tract. *De Miraculis B. Virginis*, pag. 454 et seqq.

19. MELIOR EST ENIM FRUCTUS MEUS AURO, ET LAPIDE PRETIOSO, ET GEMINA MEA ARGENTO ELECTO. — Pro lapide pretioso, Hebraice est *id* per, quod primo, significat aurum præstans et purificatum, quasi jam soliditatem (radix enim *id* parca significat *solidare*, *roboreare*) adeptum, ut amplius dimitti non possit. Aurum ergo per est aurum *ophaz* per apheresin litteræ o, sive aurum *ophir*, puta aurum obrizum et optimum. Unde Symma-

chus vertit, *per auro ophaz*: Aquila, *per auro obrizo*; Chaldaicus, *per castulio et auro obrizo*. Hinc et Arabes aurum vocant *fas*. Unde Joannes Leo in *Descript. Africa* lib. III, Fessam Africa urbem dictam putat ex eo quod, cum urbis fundamenta jacerentur, *fas*, id est auri cumulus inventus sit.

Secundo, *per* significat lapidem pretiosum, ut melius vertunt Septuaginta et Noster tam hic quam *Psalm.* xviii, 11, quia aurum immediate præcessit. Unde *Psalm.* cxviii, 127. Septuaginta et S. Hieronymus *per* vertunt, *topasium*, de quo nulla dixi *Apoc.* xxi, 20. Marius Brixianus in *Lexico* censet *per* esse *adamantem*, quia etiam pretiosissimus, atque ac fortissimus et solidissimus est.

Tercia nota est in Hebræo, nec in Septuaginta, illudque nonnulli Codices Latini omittunt; retinent tamen Romani et plures alii. Pro *fructus* hebraice est *fructus*, quod proprie significat fructum arborum, qui sponte sine labore et cultura hominis obvenit. Pro *gemina* vero est *גמול* *gmul*, quod significat fructus agrorum, vinearum, hortorum, etc., qui ex cultura et industria hominis proveniunt. Unde priores representant gratias prævenientes, quæ a solo Deo sine libera hominis cooperatione ipsi immittuntur; posteriores significant actus virtutum, quos homo gratiæ prævenienti consentiendo et cooperando producit. Sensus est, *per* d. Ne, ex eo quod dixi: « Necum sunt divitiæ et gloria, » censes hæc duntaxat mihi esse juris, ut cum velim ea distribuam, ac me nihil amplius vel excellentius habere, quo meos ditem; assero et pronuntio hæc tantum esse externos et accessorios mihi fructus; interni enim et mihi proprii fructus et proventus sunt pretiosiores omni auro, et argento, et lapide pretioso: sunt enim altioris ordinis; imo ipsi sunt fons et scaturigo honorum omnium, ex quo proinde divitiæ, gloria, ceteraque hujusmodi velut rivuli dimanant et profluunt. Fructus et proventus hi sunt cogitationes et actiones omnis honestatis et virtutis, præsertim eximie, heroicæ et divinæ. Hæc enim ex sapientia, id est ex virtute, velut fructus ex arbore, et segis ex messe, et uvæ et cultura vineæ, imo velut filia a matre procedit et genuuntur. Unde sapientia non tam officia, quam membra et partes esse videntur. Quocirca Septuaginta vertunt, *melius est me pro fructu percipere super aurum et lapidem pretiosum, et gemina mea argento electo*. Fructus enim a fruendo dicitur: quare qui fruitur sapientiæ officis et actibus, hæc ejus fructus percipere; ipsaque sapientiæ et virtutis fructus dicitur. Sic *gemina* dicuntur a gignendo vel generando: quare qui virtutis actus quasi filias ex matre producit et gignit, hæc ejus geminima, quæ meliora sunt auro et argento, percipit et gustat.

Quocirca S. Cyrillus Alexandrinus, lib. *De recta Fide ad Theodos. Imp.*, post initium: « Haec, ait, Indicæ geminæ reverentia vestra adornant capitis;

animæ vero et mentis spiritualis ornatus sit fides recta et insudulterata, quam servitutes vos confisus, offero librum, quasi mentis fundamentum, et animæ splendorem, et cordis coronam. Scriptum est enim: Melior est sapientiæ lapidibus sumptuosus, et omne pretium non est illa dignum. »

Salomoni succinitur gnomæ Syrorum et Arabum *Cent.* 2, num. 25: « Non est gloriatio in operibus et stemmate, sed gloriatio in scientia et eruditione. » Et cum. 29: « Acquire tibi aurum in mensura, et scilicet sine mensura, » q. d. Non opibus, sed scientia in infinitum studendam est. Et *Cent.* 1, num. 88: « Dilissimus divitiarum intellectus est, » id est divitiarum omnium præstantissima sunt intellectiones, seu eruditio.

Mystica, fructus B. Virginis est Christus, preciosior omni auro et lapide pretioso. Unde de eo dixit Elisabeth, imo dicit tota Ecclesia: « Benedictus fructus ventris tui. » In quæ verba scribens S. Bonaventura: « Melior, ait, est fructus meus, fructus ventris mei (quem ego tanquam matrem hominibus, et pro hominibus offero) auro et lapide pretioso. » Quocirca Hesychius Hierosolymitanus ait utrum Virginis esse auri fodinam, ex qua Christus, hoc est, divinitatis aurum cum terra humanitatis nostræ permixtum, effossum erutumque est. Eleganter vero Damascenus, orat. 1 *De Nativitate*, Christum margaritam, B. Virginem conchæ comparans: « Læsetur, ait, mundi mare; in ipso enim concha virginis, quæ coelitus ex divinitatis fulgore in utero concipitur, et Christi unigeniti prelii unioem pariet. » Porro virtutes fopati, quæ recensentur *Apoc.* xxi, 20, facile est adaptare B. Virgini.

Hæc de causa B. Virgo a Patribus vocatur *mediatric* et *auxtrix* redemptionis salutisque nostræ: non quod ipsa per se ejus lytrum et pretium solverit (hoc enim soli Christo competit); sed primo, quod ipsa e carne sua purissima conceperit et pepererit Christum, qui est pretium salutis nostræ. Secundo, quod B. Virgo astanti cruci, Christi filii sui vitam, dolores et mortem atrocissimam Deo obtulerit ardentissimo charitate in holocaustum, et ut victimam pro peccatis factus mundi, sicut Abraham obtulit Isaac Deo in holocaustum. *Genes.* xxii. Quocirca S. Ephiphanus, *serm. De Laud. Virg.*, B. Virginem vocat sacerdotem et altare: « O Virginitas, ait, stupendum Ecclesiam thesaurum, qui adeptus est ingens mysterium! Virginitatem appello velut sacerdotem pariter et altare, quæ quidem mentem ferens dedit nobis ecclesiam panem Christum, in remissionem peccatorum. » Sicut ergo Christus immolans se in cruce, pretium justum pro nobis Patri persolvit: sic B. Virgo, eundem ac seipsam cum eodem offerens Patri, quantum potuit cooperata est Christi sacrificio, et consequenter redemptioni nostræ. Christus enim est res et peculium Virginis; Christus enim ad Virginem pertinebat quasi filius ad matrem, et atque pars matris, ut ipso caro de carne

et os de osibus ejus. Unde S. Bonaventura in illud *Joannis* iii, *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret*, addit et ait: « Sic scilicet Maria dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret. » Puse et erudite idipsum hæc probat noster Salazar, qui totum hoc caput pie et luculenter in sensu mystico applicat B. Virgini.

Porro per Christum B. Virgo innumerales in Christianis toto orbe diffusis, tum gratiarum et virtutum, tum hominum sanctorum, puta Virginum, Martyrum, Apostolorum, Doctorum, Episcoporum, Anachoretarum, fructus et geminima edidit editque assidue. Quocirca B. Petrus Chrysologus, *serm.* 140: « Quantus, ait, sit Deus, scilicet ignorat ille, qui hujus Virginis mentem non stupet, animum non miratur; pavet casum, tremunt Angeli; creatura non sustinet, natura non sufficit, et una poella sic Deum in sui peccatoris capite, recipit, oblectat hospitiis, ut puerum lætris, oculis gloriam, salutem perditis, vitam mortuis, terroris cum coelestibus parentelam, ipsius Dei cum carne commercium pro ipsa domus exigit pensione, pro ipsius usui mercede conquirat, et implet illud propheta: Ecce heredes Domini, filii; merces, fructus ventris. » Ita Chrysologus. Plura in hæc rem affat *Eccli.* cap. xxiv, vers. 16, ad illud: « Et in plenitudine sanctorum ditentio mea. »

20. IN VITIS JUSTITIÆ AMBULO, IN MEDIO SENTIÆRUM JUDICIUM, — ne a medio tramite ad sinistram vel ad dextram deflectam, ait Aben-Ezra et R. Levi; virtus enim est in medio, imo ipsa est medium vitiorum. Septuaginta, in *eis justitiæ ambulo, inter sentias justificationis versor*; Pagninus, in *via justitiæ ambulare faciam*; Hebraice enim *וְיָרֵךְ אֱלֹהִים*, cum sit futurum *piel*, tam *ambulare faciam*, quam *ambulabo* significat.

21. UT DIXERIT BILIGENTES ME, ET THESAUROS HORREI REPLEAM. — Syrus, *magnifico diligentes*, spem et horreum eorum implet. Quod enim spes sperat, hæc orat et orando implet: quare quantum habes spem, tantum habebis et rem; quantum enim speras, tantum impetrabis, ut alibi dixit ex S. Bernardo.

Hebr., *ut hereditaria faciam diligentes me* tes, id est esse, sive id quod est, puta substantiam solidam et permanentem. Unde Aben-Ezra: *Ies*, inquit, est substantia ad omnem æternitatem duratura, estque vox generica, quæ aurum, gemmas, omnesque opes et thesauros comprehendit. Hinc Pagninus vertit, *ut hereditaria faciam diligentes me esse perpetuum*; hoc enim absolute est *tes* sive *tes*, quod scilicet semper est. Sapientis ergo amat *tes*, id est rem existentem et solidam, qualis est virtus: insipientis amat umbram rei, puta voluptates inanes et fugaces, quæ non habent esse solidum et stabile. Sapientis ambit Deum, qui est *tes*. « Ego, ait, sum qui sum, » *Eccli.* cap. iii. Insipientis ambit mundi vanam speiem, quæ non est

B. Virgo
Gaudeat
Salutare

efficiens malum et tenebras; hinc enim, cum sint materiae proprie creati nequeunt. Et Psal. 1, 12: « Cor mundum crea, » id est effice, elice, « in me Deus; » nec enim cor iam creatum proprie creati potest, nec ejus mundities, cum sit merum ac inertis.

Secundo accipi potest sapientia increata, sed non oculis, sive personalis, puta Filius Dei, qui est Sapientia genita et Verbum Patris, uti docet S. Augustinus, lib. VII De Trinit. cap. 11, et Magister Sent. in 1, dist. XXVIII, liti. E, et ibid. Bonaventura, ac D. Thomas in 1, dist. XXXII, art. 2. Hinc enim possedit Pater ab aeterno per generationem, tanquam prolem et imaginem suam. Unde S. Hieronymus epist. ad Euphrosinam: « Possideo, inquit, mundum quod semper Filium in Patre, et Filium in Filio fecit. » Una enim persona alteri est filius, nam occupans et possidens per mutua successione. Id est creatio inaccessioem, est immutabilis de qua plura dixi infra 1 epist. S. Jacobi. Unde in eo consistit S. Trinitatis immensa equalitas, felicitas et beatitudo. Hinc nonnulli censent, et imitari Beata S. Joannem ex hoc loco accipere initium Evangelii sui: « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. » Hic enim verba explicat: « Dominus possedit me in initio viarum suarum. » Clarus S. Epiphanius haeresi 73 Contra Sententiarum: « Deum, inquit, sapientia dixerit: Creavit me principium viarum suarum, principium exposuit (S. Hieronymus) dum dixit: In principio erat Verbum; ut et in resolutione, sed in subitio, et in illa passionis exortem, ex Patre Deum Verbum inchoantem, » videtur S. Epiphanius docere S. Patrum verba Salomonis usitasse, sed nonnulli transmittunt, dum de Christo dicit: « Primogenitus omnis creaturae, » et: « In ipso creatae sunt omnia. » Alludit Salomon ad Genes. 1, 1: « In principio creavit Deus caelum et terram. » Illi mystice S. Augustinus, S. Ambrosius, S. Basilius: « In principio, » inquit, id est in Verbo et Filio, q. d. Per Verbum quasi ideam et sapientiam Pater creavit omnia. Filio et n. s. Filio Christus vocatur principium et primogenitus omnis creaturae, sed est prior genitus ante omnem creaturam, Galat. 4, 18 et 48. Hinc et Filius vocatur unigenitum Patris, quia Pater eo quasi brachio potenter creavit, et per illa receperit omnia. Itaque 1, 1. Quidem: Quomodo de Filio Dei dici potest: « Dominus creavit me, » et inde sumi Ariani concludunt Filium Dei non esse Deum, sed creatum et creaturam, hocque est eorum Aeneas.

Respondet primo S. Basilius, lib. II Contra Eusebium, S. Epiphanius, haeresi 69, S. Hieronymus, epist. ad Cyrillium, in Hebraeo non esse creatum, sed possedit; creavit ergo ideam est quod dicitur, genitum, et gignendo possedit.

Respondet secundo, Hebraeo non tantum significat creavit, sed et condidit, fecit, operatus est. Sic et Latine creavit in Scriptura saepe idem est quod

fecit; fecit autem vel condidit Deus Pater Filium suum, quia illum genuit. Sic in Scriptura haec tria creare, facere, gignere, saepe pro eodem sumuntur; verbum enim eree amphibolice sumitur, ut paulo ante ostendi. Ita S. Athanasius, serm. 3, Contra Arianos, et S. Cyrillus, lib. V Thesauri, cap. vi, qui id ipsum probant ex eo quod Killus Dei dicitur hic creabis, antequam Deus quidquam crearet et faceret, imo per ipsum creasse omnia. Filius ergo fuit ab aeterno et increatus; quare cum dicitur creatus, non aliud quam genitus significatur. Sic Latini dicunt creare et procreare liberos, nec gignere et generare. Vnde nostrum Alf. Salmeronem in epist. S. Pauli, disp. xxi, Part. II, ubi varia verbi ereo significata recenset.

Respondet tertio, cum Concilio Orientali apud S. Hieronymum, lib. De Spectis, posito post initium, anathematismo 3: Fili Dei productio nunc dicitur procreatio, quia est productio in eadem substantia, puta in eadem numero debitate; nunc dicitur creatio tantum ad hoc, ut significetur productio sine multiplicatione essentiae. Vox ereo creavit notat Patrem generasse Filium sine passione, deiectione, immutatione gignentis; cum in humanis poterit generare filium cum magna passione et deiectione carnis. Audi S. Hieronymum: « Sapientia quae se filium creatam, eadem in consequenti se dixit deus, hoc est, creationem referens ad patrem in deo, non ad filium naturam, quae extra humani partus speciem et consuetudinem, sine immutatione et generatione sui creavit ex seipsum quod in nobis gignentis patris opus non habet p. consuetudinem aut partus. Esse enim aliquando inest, quod creatur ex nihilo. Et qui creat, efficit pro potestate quod condit; et est opus virtutis creatio, non naturae ex natura gignente naturae. At vero naturae legitime originis et generis naturae perfectus est, ex natura enim generante naturam sumpsit genitis natura. Sed quia dei Filius non corporalis parturitionis est genitus exemplo, sed ex perfectio Deo perfectus deus natus est, ideoque ait creatam se esse sapientiam, omnes in generatione sua corporales passionis excludens. »

Igitur cum nulla vox possit perfecte exprime quomodo procedat Filius a Patre, hinc plerumque ultior Scriptura, ac nunc dicitur genitum, ut notet autem recipere substantiam Patris gignentis; nunc dicitur creatum, ut sine alteratione vel mutatione generantis eam gigni significet. Utrumque igitur dicitur, ut ex utroque sumatur quod est perfectio, relinquatur vero quod est imperfectio. Ita D. Thomas, lib. IV Contra Gentem, cap. viii.

Porro S. Epiphanius, haeresi 69, pro possedit et creavit legit, Dominus me ut pullum excoavit; grece enim habet excoavit, id est diducavit, et pullum in nido excoavit: verum; enim est pullus. Videtur ipse in Hebraeo legisse וצפ ליתמיא, id est in nido me excoavit; hoc enim est nidus Filius Dei dicitur pullus, sed Patri coaevus, et per

omnia coaevialis, ut notatur sublimis, coelestis et civica ejus generatio, quod quasi aquila ab aquila sit genitus, puta Deus de Deo.

Respondet quarto, Hebraeo תצנת reavit non tantum principium, sed et principatum significare; significat enim quodlibet principium, sive temporis, sive dignitatis, quale est principatus: hinc Aeneas vi, 1, excoavit vocatur capita, sive principes populorum; unde et Latina vox principium pro principatu sumitur Psal. cix, cum ait: « Tuum principium, id est principatus, in die viribus tuis. » Haec sic recte veritas et exponas, Dominus creavit me, vel mihi principatum viarum suarum, hoc est, Dominus ab aeterno in seipso habuit et possedit me, sed in tempore, quo creavit mundum, dedit mihi principatum operum suorum, primas operum mihi detulit, consilium me principem operum suorum, praefecit me omnibus operibus suis; omnia enim per me creavit, conservavit et gubernavit. Sic dicuntur creati reges, praesides, magistratus, cum dignitas regalis, praefectura et magistratus eis conferatur. Igitur Pater Verbum suum praefecit toti creaturae, operisque creationis; dum per illud omnia condidit. Itursum Pater gignendo Filium suam creandi potestatem, suum in creaturas jus et dominium omne eidem cum essentia communicavit. Unde S. Athanasius, lib. De Decretis Nicenae Synodi, pro creati legem praefecit, sic exponit: « Dominus praefecit me operibus suis inchoandis, rebusque inchoandis, » huiusque maxime genuinum locus loci esse sensum censet noster Salazar. Sic et Olympiodorus in Cateca Graecorum, ac ibidem Didymus, S. Cyrillus et alii.

Verbo solenter adverte S. Cyrillus, S. Athanasius et alii, non dici absolute: « Dominus creavit me principium, sed principium ad opera sua; » vel, ut alii vertunt, in opera sua, aut propter opera sua, q. d. Quis constituit me principium et causam ad creandum et producendum opera sua. Sic et Nazianzenus, orat. 4 De Theologia: « Sapientia, ait, dicitur creari, non secundum se, sed secundum progressum, quem ad creandum facit. » Unde Eusebius Caesariensis, lib. III ad Hieronymum, ait textu positum pro creavit, et accipere, id est ordinavit, sive constituit, ut refert Socrates, lib. II Histor. cap. xvii.

Audi et S. Ambrosium lib. I De Fili dei divinitate, cap. 9: « Hinc, ait, est illa sapientia ineffabilis, quae initium viarum Dei apud Salomonem, vel condidit, vel genita, vel creata describitur, quam tamen sic nunciatum dicit, ut semper eam cum Deo fuisse ostendat. Quid enim Deo dabis, ut initium possis sapientiae ipsius consignare? Non enim ita Deus sapientiam suam condidit, quae aliquando sine sapientia fuerit. Sed cum initium viarum suarum dicit, initium motus operis aliquis ostendit, ut hoc initium habeat sapientia Dei, quod de Deo procedit ad creanda omnia, tunc coelestia quam terrestria, non quo ceperit

esse in Deo. Creata est ergo sapientia, imo genita, non sibi, quae semper erat, sed his quae ab ea fieri oportebat, ut, quia quanta et qualis esset scire non poterat, de effectu operum suorum victus ejus et potentia nosceretur: ut quod de condiditissimatum, tunc magis timereamus, cum facta miramur. »

Hinc et si creavit potest pro creare me fecit, potestatem creandi mihi dedit, ut sit Hebraeus, quo est ponitur pro hiebat, qui in Scriptura est creher. Unde S. Athanasius, serm. 3 Contra Arianos, sic exponit, q. d. Sapientiam creati non in se, sed in suis exemplaribus, id est, in creaturis: haec enim exemplar sapientiae divinae referunt, quia ad illud et ex illo sunt expressae.

Respondet quinto, multi Patres censent notari hic generationem filii Dei, non divinum et aeternum, sed humanum et temporalem, quae Verbum caro factum est. » Humanitas enim et caro Christi fuit creata et creatura, ut est vero conceptio hominum. Nam paulo post de eodem dicitur: « Ante omnes coles ego parturiturus, » quare hinc notari genuinum Christi naturam: divinam, cum dicitur, parturiturus; humanam, cum dicit, creavit me. Ita S. Athanasius, Nazianzenus, Cyrillus, Augustinus et alii mox citandi.

Audi S. Epiphanius, haeresi 69 Contra Arianos: « Dominus, ait, creavit me, hoc est, creavit me in utero Mariae, principium viarum suarum in opera sua, principium enim viarum descensum Christi in mundum, est corpus ex Maria, quod est assumptum in opere insillio et salutis ipsius. »

Tertio, sapientia potest hic accipi creati et participata: hanc enim ab aeterno possedit Deus, quae scilicet ab aeterno illam, ut derivatum a sua primo et increata sapientia, ac destinato a se tempore creationi applicandam, et creaturis communicandam intellexit, suoque intellectui cognoscendam et voluntati discernendam obiecti Deus. Hanc enim proprie in tempore ipse creavit; ab aeterno vero creavit, id est, creare decrevit et producoavit. Sic enim Hebraei saepe verba rebus usurpant pro mentalibus aut verbalibus, ut eius apud Ioh. 1, 1, 9, ait gradum Christi ante tempora inchoantia noluisse mutans, id est, dari decretum et predestinatam. Et Ieremias 1, 10, ait se constitutum super regna, ut ea revelat, destruat et disperdat, id est evellenda, destruenda et disperdenda praenuntiet, et quasi vice Deo decernat. Hinc etiam sequenti saepe conveniunt, quae significant res omnes a Deo creatas esse juxta sapientiam normam, cuique proprium et convenientem. Denique ad creatum sapientiam expectandum proprie et primo hic invitatur: nam creaturam, quae Deo est propria, assequi nequimus. Ita D. Thomas 1 part. Quest. XII, art. 3. Unde notat Hieronymus Prudo in cap. 1 Ezech. sic exponit: « Dominus possedit, vel creavit, me initio viarum suarum, » id est, Dominus operi a se creati me inchoavit, uti Phidias sculptor dypco Minerva a se

scripto vultum suum inculpavit. Ex sapientia enim, quae luget in creaturis, cognoscitur sapientia Creatoris, quasi esse insculpta.

Quarto, accipi hoc loco potest sapientia incarnata, quae est Christus homo. Hunc enim in tempore a se deo creavit et possedit Deus, ab aeterno vero creavit et possedit, id est, creare et possidere decrevit et praedestinavit: nam per unionem hypostaticam divinitas possedit humanitatem Christi, quamque effecit suam, ita ut Christus non tantum quia Deus, sed et quia homo, sit et dicatur Nilus-his naturalis, utque omnes actiones et passiones Christi hominis sint actiones et passiones Dei. Unde a S. Dionysio vocatur *thomaeus*, id est, *deivites*. Atque inde infinita vis merendi, satisfaciendi et redimendi in Christo processit, puta a deitate lapsa, cui humanitas hypostatice erat coniuncta.

Rursus S. Ambrosius et S. Chrysostomus, serm. De Trinitate, et creavit exponunt per futurum creavit, quod Dominus in tempore incarnationis creavit me: praedicit enim futurum quasi iam esset factum. Christo enim qui homo proprie concepti operi creatum in tempore (hinc et Deus hic non vocatur Pater, scilicet Filius Dei, sed Dominus, scilicet humanitatis ejusdem), « Caro Dominum agnovit, ait S. Ambrosius, lib. De Fide, cap. vii. gloria Patrem significat; creatura nostra Dominum conflescit, charitas Patrem novit », sicut eadem, qui Deus est, compassi genitum esse ab aeterno. Porro Christum hominem creavit et possedit Deus in aeterno, vel, ut Septuaginta, *ergo*, id est, principium et principatum, *verum*, id est, operum suorum, *primo*, dignitate, quia Christum fecit primum, principem, caput et ducem omnium sanctorum, imo omnium Angelorum et hominum totiusque universi; *secundo*, tempore et casualitate, quia nonnulli Theologi censent Christum per se primo a Deo praedestinatum fuisse, ante provisionem Adae et peccati originalis, eo quod Deus primo voluit condere Christum, et in eo ostendere divitias gloriae et magnificentiae suae, ac deinde propter Christum voluit condere Angelos, Adamum, ceterosque homines et creaturas universas. Atque id plane significari voluit hoc loco: « Dominus creavit me initium, » vel, ut illi legunt: « In initio viarum suarum. » Quare habent sententiam suam opinionis faciunt basin et fundamentum, ita Alexander Alensis, Scotus, Albertus, Claudius Taurinensis, Calvacinus, Pighius et alii, quos citat et sequitur noster Suarez, III part., Quest. I, art. 3, disp. 3, sect. 3. Verum non solum ecclesiasticis id ipsum ex hoc loco probant, uti multis ostendit hic Salazar.

Alii ergo cum D. Thoma, III part., Quest. I, art. 3, lique non minoris notae et numeri, quos citat et sequitur Gabriel Vasquez, III part., tom. I, disp. 40, censent Christum incarnationem a Deo fuisse decretum et praedestinatum post lapsum Adae, ad eius reparationem, et totius generis humani redemptionem. Hanc enim, non illam, incarnationem Christi causam tradunt Scripturae et Patrum passim. Et tunc decretum Dei de creatione mundi, Angelorum et hominum, ac de permitendo Adae lapsum peccatoque originali, fuit prius decreto de incarnatione Christi in genere cause materialis, et eodem tamen fuit posteriori in genere cause finalis, et quasi formalis. Christi enim invariato fuit finis, decor, forma et complementum creationis Angelorum et hominum, ac totius universi. Quae circa inter creationem mundi et incarnationem Verbi fuit multa quaedam contradiquentia. Nae enim Deus decreverat creare mundum, Angelos, Adamum, ejusque lapsum permittere, nisi simul decreverat Christi incarnationem ad restaurandum Adae lapsum, et ad complementum decreverat totius fabricae suae; nec vicissim decreverat incarnationem Christi, nisi simul decreverat creare mundum, ac permittere Adae lapsum, utpote in eius remedium deontibus Christum incarnatum. Unde fit ut decretum creationis mundi et permissionis lapsum Adae sit quidem prius decreto incarnationis Verbi in genere cause materialis, ac tamen sit posteriori in genere cause finalis, et quasi formalis. In eo ergo Christi incarnatio fuit prior, ac principium omnium viarum, id est operum, Dei, vel, ut Septuaginta verba, *ad opera sua*, ut scilicet homines peccato Adae perditos restauraret et revocaret ad vitam.

Verum quilibet sit de ordine et prioritate incarnationis Christi respectu naturae, et status naturalis universi, certum est respectu gratiae et status supernaturalis tum hominum, tum, et nulli volumus, Angelorum, Christum priorum fuisse, quia per Christum ejusque merita Deus decrevit hominem lapsum redimere, ac sanctis quibuscumque, sive Martyribus, sive Virginitibus, sive Apostolis, sive quibuslibet aliis, qui et, ut multi volunt, Angelis quoque omnibus suum dare gratiam et gloriam. Christus ergo fuit principium, id est, causa materialis, exemplaris et finis, omnium viarum, id est, omnium operum supernaturalium Dei, quia Deus cum fecit principem et institutorem ordinis iuxta supernaturalem, ejusque primatum et principatum ipsi addidit, scilicet ipsum caput omnium suarum praedestinationum et praedestinationum, praedestinationum, electorum, donorum, gratiarum, virtutum, dotum gratiae et gloriae, quas ab illo et per illum in ceteros sanctos, quasi per influxum capitis in membra derivavit. Unde S. Ambrosius, lib. I De Interpellatione Job: « Solum Christo, ait, servabatur magnarum prerogativa virtutum, quia ipse est virtutum principium, sicut dixit: Dominus creavit me principium viarum suarum. » Et S. Basilius, *Apostolus ad Casarianus*: « Christus, inquit, principium Evangelicarum viarum nominatur, quae nos deducunt ad regnum, » ut per nos ruine Angelorum, aqua ad hominum laesorem et repararent. Sic quoque de Christo incarnato hunc locum accipimus

S. Athanasius, serm. 3 Contra Arianos; Nazianzenus, orat. 4 De Theologia; Cyrillus, lib. V *Thesauri*, cap. iv; S. Augustinus, lib. I De Trinitate, cap. xii; Polychronius et Beda hic, S. Hieronymus in cap. iv *Michee*; Hilarius, lib. XII De Trinitate, sub fine; S. Ignatius, epist. ad Tarsenses; Epiphanius, *haeresi* 69; S. Basilius, lib. IV *Contra Eunom.*; Damascenus, lib. IV De Fide, cap. iv, et alii plures quos fere citat Gabriel Vasquez III part., tom. I, disp. 40, num. 10.

Audi S. Ambrosium, lib. III De Fide, cap. iv, nunc locum sic literaliter, sequae ac moraliter explicantem: « Principium, inquit, nostrae virtutis est Christus. Principium integritatis, qui docuit virginitatem mentis et corporis Sancto magis dicere spiritu, quam marito. Principium parcitatis Christus, qui pauper factus est, cum esset dives. Principium patientiae Christus, qui, cum malebaletur, non revaledixit, cum percuteretur, non repulsiit. Principium humilitatis Christus, qui formam servi accepit, cum Patrem Deum majestatem virtutis aequavit. Ex illo enim accepit virtutum omnesque principium. Et ideo ut haec virtutum genera disceremus, Filius datus est nobis, cuius principium super humeros ejus. Principium illud vixit Dominus est, principium fortitudinis, quo via sanctis est reserata Martyribus ad sacri certaminis passionem. »

Ubi nota, Hebraice *rescit* significare *primo*, *initium*, principium; *secundo*, primitus frugum et fructuum, qui ex lege heo offerbantur; *tertio*, primitivum; *quarto*, originem, fontem et causam. Christus ergo est *rescit*, id est *primo*, principium operum Dei, quia primus sanctorum, electorum et praedestinationum. *Secundo*, idem est primitivus sanctitatis, quas genus humanum peccato infectum Deo obtulit. *Tertio*, idem est princeps omnium sanctorum, Angelorum et hominum; quia ad triplex hoc *rescit*, id est principium, creavit et destinavit cum Deo. *Quarto*, idem est causa, fons et origo omnis sanctitatis, omnis gratiae et gloriae omnium hominum, et, ut multi, omnium Angelorum. Ita Didymus in *Catena Gregor.*: « Sapientia, inquit, quae ab aeterno fuit in Deo, facta est in tempore principium, id est causa et effectrix operum Dei. »

Porro S. Cyrillus, lib. V *Thesauri*, cap. v, per vias accipit leges et praecepta Dei; his enim quasi visus in oculum, quorum principium ait fuisse Christum. tum quia Christus viam in oculum exemplo suo nobis praevit, alique edocuit ingrediendi initium nobis donat preveniendo mentem per gratiam suam; tum quia lex veteris ultimos quasi limites legum Dei dedit, Christus vero earum principia, id est praecepta et excellentiora, edocuit, ut v. g. lex veteris dicit: « Diliges amicum tuum; » Christus addit: « Diligite inimicos vestros. » Sic in pluribus aliis Christus legem veteris et perit, quae recenset S. Mattheus cap. v.

Audi S. Cyrillum, lib. V *Thesauri*, cap. iv: « Dominus creavit me initium viarum: » Vias (inquit) sanctos viros, prophetas scilicet et legislatores appellavit, qui prospecta monendo ad eum ducere. Ergo creavit me, hoc est, fecit me super legem et Prophetas initium, id est potestatem, ut non in florum verbis sistere faciam, sed ad meliora documenta traducam. » Sic et S. Basilius in *Apostolus ad Casarianus*: « Principium, inquit, Evangelicarum viarum nominatur, quae nos deducunt ad regnum; factus est enim secundum dispensationem via nostra. » Et S. Fulgentius: « Quod autem, inquit, initium viarum Domini creatus est Filius, quid est aliud, nisi quod ipse via nobis est factus, ut eo duce et rectore per adoptionis, quam recepimus, gratiam, ad virtutum nobis profectum pateret ingressus. »

Denique Christus fuit novi mundi principium, tum quia novam Ecclesiam novamque Christianorum et sanctorum populum instituit; tum quia resurgendo a mortuis novae vitae et beatitudo suis dedit exitum, ac sanctorum eundem introavit. Unde ab Isaia, cap. ix, vers. 6; vocatur « pater futuri saeculi; » de quo S. Silyba apud Virgilium, *eclog.* 4:

Tu modo nascitur puer, quo ferrea prima
Desinet, et toto surget gens aera mundo,
Quae fave Latina.

Mystice, Dominus creavit et possedit B. Virginitatem, utpote Christi matrem; quasi principium viarum, id est operum suorum; quia, ut reple notat Suarez, III part., tom. II, *Quest.* XXVII, disp. 1, sect. 3, mater a filio non fuit disjuncta etiam in electione divina. Quod videtur insinuasce Andreas Cretensis, serm. De Assumptio, dicens de B. Virgine: « Hinc est declaratio profundiorum divine incomprehensibilitatis; hic est scopus, qui excoelatus est ante saecula. » Pluribus congruis naturae et gratiae rationibus id ipsum probat ibidem Suarez. Quocirca S. Epiphanius contra Arianos, *haeresi* 69: « Quandoquidem, ait, ipse Antiochianus edocuit sibi dominum, fortassis a persona humanae ipsius naturae pio fidei poterit, ut praesentia ipsius in carne ad ipsam deitate deitatis: Dominus creavit me, id est, edificavit me in utero Mariae, principium viarum suarum in opera sua. Principium enim viarum descensus Christi in mundum est corpus ex Maria, quod est assumptum in opere justitiae et salutis ipsius. » Insuper B. Virgo in ipso initio viarum, ipsoque momento conceptionis et vixit, a Deo solo possessa fuit tantquam hereditas amplissima, mater utique Dei dilectissima futura.

Ignit B. Virgo ab aeterno praedestinata fuit, ut esset principium, id est prima, princeps et domina omnium operum Dei, puta omnium purorum creaturarum. *Secundo*, ut esset idea sanctitatis, juxta quam sanctos Anglos, Apostolos, Martyres, Virgines, Confessores, Religiosos efformaret. Cum

ergo Deus B. Virginem mentis conceptit et predestinavit, hos omnes adeoque fideles omnes predestinavit. Tertio, principatum gratie et gloria ei decrevit, principatum sanctitatis æque ac domini et adhibuit: destinavit enim eam, ut esset omnium creaturarum princeps, regina et domina. Quarto, Deus eam fecit primitias operum suorum. Solebant Deo offerri primitiæ frugum, ut per eas ceteræ fruges presentarentur Deo oblate et sanctificate: ita mundus obtulit Deo B. Virginem quasi primitias nature humanæ, per quam omnes homines totaque natura censetur et oblati, purificati et sanctificati. Qui de causa plebre scriptus in cap. ii. Cant. B. Virginem illa de se loquentem induit: « Præsumam nascere, Deo presentem offeram: præcipuum florum, hæc illi gratia: hæc eam elegit de ante mundi constitutionem, ut esset sancta et immaculata in conceptu ejus in charitate. Et si delicta ejus esse cum filio hominum, quanto magis delinqueret eam ista sancta Domini, mirasulo sanctorum filiorum humanum? »

Petrus Damianus, serm. De Nativ. Virg., agens de Deipara super illud, Non est factum simile opus in universis regibus: « Nil, inquit, verius, nihil sublimius, nihil dulcius misere mortalitati et mortali miserie. Nam est multa magna facta sunt in creaturis mundi, nihil tam excellens, tam magnificum fecerunt operum digniorum Dei. Virgo Dei genitrix, cujus pulchritudinem sol et luna mirantur: Germanus patriarcha Constantinopolitane, erat. De zona Virg. : « Omnia, inquit, in Virgine sunt admirabilia, et nature vires excedunt, in qua Deus suam exoruit potentiam; fecit enim in se magna que potens est. » S. Bernardus hom. 4 super Missus est. « Et quid, inquit, mirum si Deus, qui mirabilia legitur et celebrat in sanctis suis, mirabilem se exhibuit in matre sua? » S. Bernardus Senensis, tom. I, cœn. 61, art. 6. cap. iv, agens de dignitate Dei genitricis: « Unde, inquit, Propheta: Elevata est magnificentia tua super cœlos, Deus; magnificentia enim tui dei est virgo Maria. » Idem, tom. III, serm. 11, art. 1, cap. ii, eundem psalmi versiculum de Deipara explicans: « Singularis, inquit, magnificentia Dei fuit B. Virgo, quia in ejus exaltatione plus magnificavit, et etiam in ejus humilitatione, devotione, gratiarum actione, et omnia bonorum Dei fructione plus ipsa magnificavit omnium, quam omnis creatura alia simul sumpta. Unde merito elevata dicitur super cœlos: in est super Angelos. » Sicut fecit in ea magna qui potens est: quin etiam maximum operum suorum, hoc est, Domipæ incarnationis, in ejus utero est perfectum: merito dicitur magnificentia Dei: dicitur. In Revelationibus S. Brigittæ in serm. Angel. cap. v: « Mundo, inquit, creato adhuc unus minor mundus, qui est Virgo Maria, coram Deo cum omni venustate nondum creatus astabat, a quo major gloria Deo, et Angelis major letitia, atque omni

hominum ejus bonitate frui volenti major utilitas, quam de hoc majore mundo provenire debebat. » Et infra sermonem ad Virginem dirigens: « Florigenis, inquit, ac fructiferis arboribus comparari possent opera tua; nam charitatis ac factus eras, que plus omnium florum pulchritudine, et fructuum suavitatis beum atque Angelos delectata debebat; neque in te ante suam creationem plures virtutes prævidit, quam in omnibus herbis, floribus, arboribus, fructibus, lapidibus, gemmarum seu metallorum generibus, que inventi possent in totius orbis amplitudine; unde mirum non est, si Deus in te, o minor mundo, qui adhuc creandus eras, magis delectabatur, quam de hoc majore mundo: » hæc ibi. Et certe merito Virgo sanctissima antecœnosus, seu minor mundus, in hac S. Brigittæ revelatione appellatur, tum quia Deum omnia continentem in se portavit, tum etiam quia, ut ait S. Bonaventura in Spendo Virginis, cap. vi: « Quidquid post Deum pulcherrimum, quicquid jucundius est in gloria, hoc Maria, hoc in Maria, hoc per Mariam est. » Quare Petrus Galatinus, lib. VII. De Aeronis Catholice veritate, cap. xviii, reddens rationem cur B. Virgo Jereus, xvii dicitur solhan gloria Dei: « Quia, inquit, sicut sedes ornata ac regio more parata, sedentes magnificentiam ac majestatem indicat, ita Deus in B. Virgine ostensus erat gloriam suam et claritatem. »

Concordant veteres Rabbinii, ut R. Baccados apud Galatinum, lib. VII, cap. 1: « Ideo, inquit, mundum deus creavit, quia videret ex Israeli excidendam petram sine manibus, puta B. Virginem, ex qua Messias proditurus erat, juxta illud: Dominus possedit me in initio vitæ suarum. » Et cap. ii, citat R. Onkelos dicentem: « Propter sapientiam creavit Deus cœlum et terram, hoc est, amore intemerata Virginis, que est mundi sapientia, creavit Deus cœlum et terram; vel amore Messie filii sui, cui in divinis sapientia attribuitur. Non solum amore Virginis conditus est mundus, sed etiam sustentatur. Ob scelera enim innumera, que mundani committunt, nullo pacto consistere possent, nisi ipsi gloriosa Virgo cum sua misericordia et clemencia pro nobis orando sustineret. » Et cap. iv, docet Rabbinus matrem Messie vocare primam hominem, cujus proinde ceteri homines filii nuncupari possint. Primum, intelligit non creatione et tempore, sed tum dignitate, tum fine et scopo, tum in predestinatione et discretis Dei, ut jam explicui. Unde S. Bernardus, serm. 1 in Salve Regina: « De hac, inquit, et ob hanc, et propter hanc omnis Scriptura facta est; propter hanc totus mundus factus est; et hæc gratia Dei plena est; et per hanc homo redemptus est, Verbum Dei caro factum; Deus humilis, et homo sublimis. » Idem, serm. De B. Virgine, B. Virginem appellat mundum sanctissimum: « Mariam, inquit, Deus tanquam mundum specialissimum sibi condidit, quem in justitia et

sanctitate fundavit. » Et S. Epiphanius, serm. De Laudibus Virginis, eam casti terreque miseram nuncupat, quia scilicet per lapsum hominis lapsa sunt pariter in detritas omnes creaturas, propter hominem facta et homini servientes; per B. Virginem vero Christum parientem homo pristine virtuti restitutus est, et per hominem cetera creature. Ergo B. Virgo fuit quasi reparatrix totius mundi, uti docet Damascenus, orat. 1 De Nativit. Virg.; S. Anselmus, lib. De Excellentia Virginis, cap. x. Et S. Bonaventura in Paulterio Virginis, cap. x. « Dispositione tua, inquit, Virgo sanctissima, perseverat mundus, quem et tu cum Deo ab initio fundasti, » quia scilicet propter B. Virginem et Christum Deus fundavit mundum; ipsa enim toto mundo longa est nobilior et prestantior, imo ipsa est mundi decus et pulchritudo. Rursus B. Virgo cœlum dissidens a terra ob peccatum Adæ, eidem per Christum reconciliavit; atque sicut ipsa Christum « cœlo in terram sua puritate et humilitate devocavit, sic pariter ipsa prima verbo et exemplo viam omnibus hominibus in cœlum patefecit. Quocirca Christus eam electis omnibus patefecit, voluitque ut nemo salvatur cœlum que consentiant, nisi ipsa consentiente, imo adjuvante et dirigente. Qui ergo salvus esse cupit, et salutem suam assecutur, cultor sit B. Virginis, ac in ejus amore et devotione quotidie crescat et proficiat. Plura, si libet, vide apud nostrum Salazar his, cujus præcipua laus est in laudibus Virginis. »

Denique sicut Christus, sic et B. Virgo novo Christianorum sæculo, ac novo sæculoque Virginitate, Martyrum et Sanctorum omnium mundo dedit exordium, de quo Sibylla apud Virgilium eclog. 4:

Magna ab integro sæclorum manet ordo:
 Jam rexit et virgo, possent Saturnis regna,
 Jam nova progenies cœlo demittitur alto.

Topologicæ sapientiam, Christum et Deiparam imitantur, qui per Dei electionem et gratiam faciunt se auctores magnorum et heroicorum operum, ut qui institunt novas Ecclesias, sanctos Ordines, Religiones, Congregationes, etc. quales fuerunt Apostoli, S. Antonius, S. Basilus, S. Augustinus, S. Benedictus, S. Romualdus, S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus. Hi enim recte dicunt: « Dominus creavit » et constituit « me principium, » imo principem « vitæ » et operum suorum, ut scilicet ac faceret fundatorem novæ gentis p. Ecclesie, aut sancti Ordinis, quo quasi via omnes mei assece recto itinere contenderent ad eulsem perfectionis, ad vitam Apostolicam, ad eulsem in cœlis glorie lauream. Hi enim non tantum habent meritum et laudem proprie vite, sed et omnium sui assecularum etiam post mortem, quando durabit Ordo sanctorum ab ipsis fundatus, v. g. S. Dominico tribuitur laus sanctitatis et sapientie S. Thomæ Aquinatis, S. Vin-

centii Ferrerii, S. Catharine Senensis, ceterorumque omnium, qui ex ejus institutione et disciplina religiose et sancte vixerunt, vivunt et vivent. Quare ejus laus et laurea crescit et crescit usque ad diem judicii; atque in cœlis omnes S. Dominici S. Dominicum et parentem, et magistrum, ut docent, ut causam suæ sanctitatis et glorie colent, diligunt, laudant et celebrant per omnes æternitatem. Que sane magna est laus et gloria. Hi enim sunt ævi Ordinis, quasi novæ Ecclesie et novi mundi sancti conditores; hi sunt vere sapientie doctores, præcones et fundatores. Hæc notavit Daniel cap. xi dicens: « Qui dandi fuerint, fulgebunt ut splendor firmamenti, et qui ad justitiam erudunt multos, quasi stelle in perpetuas æternitates. » « Hi Petrus, inquit S. Gregorius, homil. 17 in Evang., cum Indæa conversus, quam post se traxit, apprehendit. Ibi Paulus conversus, ut ita dixerim, mundum dicens, ibi Andreas post se Aethiam, ibi Johannes Asian, Thomas Indiam, in conspectum sui Judicis conversum ducit. Ibi omnes Dominici gregis arctos cum ammarum heris apparebunt, qui sanctis suis prædicationibus Deo post se subditum gregem trahunt. »

Rursus hæc gnome monet initia actionum per sapientiam esse ordinanda; ex initis enim pendunt media et fines; quæ enim sunt initia, tales solent esse et fines actionum. Unde symbolica est Pythagoræ: « Egressus introentique valvas esse exosculandas, hoc est initia; et fines actionum et institutorum sapienter esse disponenda et complectenda. »

23. AB ETTERNO ORDINATA SUNT, ET EX ANTIQVE ANTEQUAM TERRA FIERET. — Hebræus, a capite, ab ante terram; Tigrina et Pagninus, ab initio ante terram; Syrus, ab æterno ante omnia opera; Arabibus, ante sæculum fundavit me in principio. Pro ordinata sunt, Hebræice est יסודתי מסודתי, id est principatum habui, princeps exstiti: ita Pagninus; Baynus, cœnata sum; Valabius, princeps factus sum: nam sapientia, inquit, potestatem habet in omnia que facta sunt; Chaldeus, ante sæculum preparavit sum; Aben-Eara, electa fui; R. Levi, donata sum fortitudine, potestate domandi et præstanti sublimitate; Septuaginta, ante sæculum fundavit me (vel fundata sum) in principio antequam terram faceret. Sic et Syrus, ante sæculum, inquit, stabilivit me, et a principio antequam formaret terram; Maritus in Lectico, ego metipsum inauguravi. Hebræum enim נסד נסדא propriè significat fundare, effundere, libare, sacrificare: in libatione enim effundebatur oleum vel vinum Deo. Hinc נסדא significat regem vel principem, sive laicum, sive æcerum, ordinare, inaugurare, inaugurare; hoc enim fiebat fuso in principem oleo. Unde Psal. ii, ubi Noster verit: « Ego autem constitutus sum rex super Sion; » hebræice est נסדאחתי, vel, ut jam legunt, נסדאחתי, quod Chaldeus verit, ego autem inauguravi (alii, ordinavi) regnum meum. Quare

Noster optima cum Tigrina et aliis vertit, *ordinata sum*. Unde mirum est interpretem doctum ad negare, ideoque pro *nissachti* legere *נִסְחָחִי* *nassasi*, id est vexillari, instar vexilli militum me ordinavi. Nam omnes codices Hebræi habent *nissachti*, non *nassasi* (1).

Igitur *ordinata sum* significat primo, sapientiam a Deo ordinatam et constitutam esse principiorum rerum creatorum. Secundo, eandem ordinatam esse sacerdotem (*nissachti* enim significat libere et sacrificare, quod est sacerdotum); sapientia enim Dei sancta est sanctificans omnia, quoque offerens, consecrans et quasi sacrificans res a se conditas. Quo pertinet illud Trismegisti: «Mundus hic est pulcherrimum Dei templum, in quo sollicit sapientia est sacerdos, victimæ sunt res creatae, quæ muta voce laudant Deum, eique se offerunt; obediunt et servunt, atque homines et Angelos ad Dei creatoris sui laudem cultumque invitant et incitant. Tertio, *ordinata sum* significat sapientiam in se esse ordinatissimam, resque omnes creatas optime ordine disponere, collocare et gubernare. Ordo enim est summum universi hominum; providentia enim et bonum unum consistit in congruo factum singularum ordine, mutuaque ad invicem coordinatione et dispositione. Hæc enim, si servatur, erit ubique pax; si turbetur, illico oritur dissidia et bella etiam inter coelos et elementa, ut patet in vacuo, in hiemis, in terra motibus, in fulminibus et tonitruiis, in ventis et turbibus, in procellis et tempestatibus. Vide Nazianzenum, *op. 26*. Hinc dicunt principes regnum sapientie consistere in ordine, ut quamque rem et personam suo ordine, loco et gradu collocent, dicant, faciant. Sic enim regent ordinatissime, ideoque sapientissimo et optime.

Igitur primo, sapientia increata essentialiter ordinat in Deo omnia eius attributa, omnes personarum divinarum processiones, ut sollicit prius origine Pater generet Filium, deinde posterius origine cum Filio spirat Spiritum Sanctum. Ad hæc ordinat omnia Dei decreta, omnes actiones, omnes rerum faciendarum ideas; idcirco enim in Deo sum ordinatissime, ideoque cum juxta eas res creat, conservat et gubernat, ordinatissime et sapientissime creat, conservat et gubernat. Hinc et Hebræo veritas, *ab eterno ordinans fui, vel ordinavi, omnia*; *נִסְחָחִי* *nissachti* enim tam est conjugationis *passive*, quam *passive* active.

Secundo, sapientia increata notionalis, quæ est

(1) Vertant alii, *ab eterno firmiter constituta fui, vel solutam fervore installam.*

Verbum sive Filius Dei, ordinatissima est; tum quia ab eterno ordinata est, ut per omnia Patri genitori suo assimilatur, eisque sit viva imago et character; tum quia in sancta Trinitate Filius secundum, ideoque medium, obtinet locum, qui locus est ei debitus, estque locus ordinis; medium enim est ordo extremorum, quia ea in se ordinat et unit. Quare Filius vocari potest ordo Patris et Spiritus Sancti, quia cum ipse medius sit, et a Patre genitus, efficit ut Pater in sancta Trinitate sit primus, ipse vero sit secundus, ac Spiritus Sanctus sit tertius, qui est congruus et debitus personarum sanctæ Trinitatis ordo. Rursum dum ipse cum Patre producit Spiritum Sanctum, unit Spiritum Sanctum tam sibi quam Patri.

Tertio, sapientia incarnata ordinata est, quia humanitas subordinata est divinitati: uno enim hypostatica facta ut illa huic optime et debeatissimo ordine sit copulata et devincta. Rursum Christi potentia, cogitationes, verba et actiones omnes fuerunt ordinatissime. Denique Christus quæi princeps ordinatissime disposuit, regitque Ecclesiam et fideles singulos, dando cuique eum gratiarum ordinem, quem sapientia ei dicit. Christus ergo ordinatus est rex Ecclesie, juxta illud: «Ego autem constitutus sum Hebræice, *nissachti* rex super Signa, » *Psal. n.* Idem ordinatus est Pontifex Ecclesie, juxta illud: «Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech, » *Psal. cix.*

Quarto, sapientia creata ordinata est, quia manna ab increata. Hæc enim ordinatissime creavit coelum sursum, terram quasi centrum deorsum, in medio cætera elementa, quodque in ordine et statione sua. Eadem coelis, stellis, soli et lunæ suum dedit ordinem, motumque ordinatissimum. Denique ipsa res omnes per sapientiam et ordinem cuique inditum sapientissime et ordinatissime disposuit, movet, regit et gubernat, juxta illud: «Omnia in mensura et numero et pondere disposuisti, » *Sapient. xi, 21*. Quodcirca omnes Angeli, homines et creature quilibet in sua statione adeo apposite a sapientia sunt collocati, ut viderentur esse castorum acies ordinata, a qua Deus vocatur *Dominus sabaoth*, id est exercituum, in eum exercitus non sunt alii quam ordines et acies Angelorum, hominum et creaturarum omnium.

Multi et *ordinata* accipiunt pro *preordinata* sua, illudque exponunt, quasi dicas: «Predestinata sum ab eterno. » Sed minus genuine; Hebræum enim *nissachti* non significat predestinare, sed ordinare et regere: sicut rex ordinat reipublicam, magister discipulos, pater filios, dux milites.

Septuaginta vertunt, *fundata sum*; quæ enim ordinata sunt, hæc et fundata firmiterque solidata sunt. Ordo enim dat stabilitatem rebus, ut patet in fabricis domorum et templorum: in hisce enim si omnia debito ordine fundamento superedifi-

centur, fabrica consurgit fortis et solida. Unde S. Fulgenius in *Responsione ad objectionem Ariam*, Respons. 3, idipsum explicans de Christo docet, *voce fundata sum* significari quod Verbum, quod est sapientia Patris, per assumptionem humanitatis non sit mutatum, quia firmiter retinet suam divinam naturam æque ac personam, quæ inde hypostasis, id est subsistentia, dicitur, quod in ea fundatum sit, firmiterque consistat et subsistat: «Ante sæcula, inquit, sapientia fundata se dicit, ut naturalitatem suam, quæ de Patre nata est, immutabilem esse monstraret. Quod enim fundatum dicitur, nulla ratione convellitur; quod autem convellitur, non mutatur. » Et Polychronus in *Catena Græcor.*: «Significat, inquit, Verbum menti paternæ, non ut reliqua, sed instar firmiter firmissime adjunctum esse. Aut, *g. d.* Totius universi principium et fundamentum me constituit. »

Hinc consequenter Christus quæ homo fundatus est, quia humanitas in hypostasi Verbi fundata est, et hypostaticè subsistit. Unde S. Athanasius, *serm. 3 Contra Arianos*: «Quantum ad humanitatem, inquit, fundatur, ut nos super illum velut pretiosos lapides inædificemus, edificamurque templum habitans in nobis Spiritus Sancti. » juxta illud: «Superedificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu; in quo omnis edificatio constructa crescit in templum sanctum in homino, » *1. d. 20*. Senus ergo *non fundata sum* est, *g. d.* Deus ab eterno constituit ut ego Christus in terram venturus essem fundamentum Ecclesie, in omnes fideles inædificarentur. Architectus enim ante fabricam præcepit fundamentum, idque solidum, ut, si machina rimam palliatur, possit ex soliditate fundamenti restaurari. Ita S. Cyrillus, *lib. VI Theotauri*, cap. viii: «Profundatur, ait, ante nos Christus, et in ipso nos omnes superedificamur, idque ante initium mundi in presentia Dei, etc., ut, si prævaricatione caderemus, in ipso rursus renovemur. »

Denique per sapientiam accipi possunt sapientia objecta et dictamina, qualia sunt, Deum esse colendum, honorandos esse parentes, cuique suum jus esse tribuendum, proximo esse benefaciendum, etc. Hæc enim toto hæc libro tradit Salomon; atque hæc ab eterno in mente Dei ordinata et decreta sunt, ut in tempore crearentur, ac communicarentur Angelis et hominibus, cæterisque creaturis pro eorum capacitate et modo.

Mystice, hæc omnia adaptes B. Virginii. Ipsa enim ab eterno ordinata fuit, quia ipsa est opus magnificentium; et fabrica divina, non unius horæ, mensis, anni aut sæculi, sed seculorum omnium. Ab eterno nam ordinavit Deus, ab initio mundi eam in variis figuris, archetypis, exemplaribus per secula omnia delineavit; ita ejus virginitatem delineavit et prelusit in Angelis, charitatem

in Seraphinis, sapientiam in Cherubinis, integritatem in oris, splendorem in stellis, in prails gratiam, in arboribus fructum, in animalibus spirandi agendique virtutes; adeoque omnium justorum virtutes non nisi umbratili quadam præludia extiterunt, in quibus Deus delineando prima tantæ fabricæ rudimenta præludabat. Quocirca ipsa a S. Bernardo appositè vocatur «negotium omnium seculorum. » Et Ven. Beda: «O Virgo, inquit, beatissima, in te sola rex ille dives et prædives existans est. » Igitur ipsa ab eterno in Dei prædestinatione fuit ordinata et constituta a Deo princeps et regina coeli et terræ, Angelorum et hominum, ut dixi versu præcedenti.

Secundo, ipsa fuit ordinata et constituta sacerdos mystica, ut Christum suum in holocaustum et victimam pro peccato offerret Deo, ad redemptionem totius generis humani.

Tertio, ipsa fuit ordinatissima, ideoque sanctissima in omnibus suis cogitationibus, sermionibus et actionibus, quæ particulatim describit S. Ambrosius, *lib. I Offic.* cap. xviii, et fœsus *lib. II De Virgini.* initio, hinc pariter ipsa ordinat et disponit congregationes sibi addictas, Ordines, Religiones, item Virgines, Martyres, Confessores, Doctores, quos oportune Ecclesie submittit ad ejus vel restaurationem vel incrementum, ut SS. Dominicum et Franciscum Christo volenti mundum secleratum perdere, ad ejus renovationem suggestit et obtulit. Vide P. Platam, *lib. I De Bono status Relig.* cap. xxxiv. Audi Damascenum, *orat. De Nativ. Virg.*, quam miro virtutum ordine et conceptu ordinata et ornata fuerit. Desipera, partentem et eleganter degentem: «Cupiditatem omnem ad id, quod solum expectandum et amandum est, intentam habes; iram vero adversus peccatum duntaxat, illiusque parentem. Appellus tuus in hoc situs est, ut divinis sermonibus nutritis, hisque saginens; sanctam omnem et cum anime utilitate conjunctam cogitationem habes; contra, supervacaneam et animo exitiosam, antequam gustes, ejus; oculi semper ad Dominum, perenne et innocensum lumen intuentes; aures divinum sermonem audiant. » Virginitas cithara celestium, per quos Verbum caro et assumpturum ingressum est; quod nunguentum sponsi odore delinquent. Quod quidem divinum unguentum est sponte exhaustum, atque humanitatem suam augens; porro labia tibi sunt Dominum laudantia; ipsiusque labris adhaerentia; lingua et fauces Dei verba discernentes; cor purum ac labis experta; venter, in quo habitavit is qui nullo loco capitur; lactis ubera, quæ puerum Jesum alerunt; manus Deum gestantes; genua thronus Cherubinis sublimior; pedes Dei lege tantquam luera deducti; tota denique Spiritus thalamus es, gratiarum pelagus. »

Hinc ipsa vocatur *castorum acies ordinata*, *Cont. vi, 9*. Quis ipsa Sanctorum aciem instruit ad

debellandum diabolum, mundum, carnem, ad eradicandum libidinem, simoniam caeteraque scelera.

Ipsa quoque ordinata fuit consanguinea S. Trinitatis. Peperit enim Christum, qui non tantum qua Deus, sed et qua homo, est Filius Dei Patris naturalis. Christus ergo qua homo, est filius naturalis tam Deipare, quam Dei Patris. Quare Deo Patri consanguinea est Deipara, quia eundem genuit Filium, quem et Deus Pater, eamque naturalem, non adoptivum. Accursum ipsa est sponsa Spiritus Sancti, quia eius ope et opera sine viro virgo inmens conceptit et peperit Christum. Unde Poeta:

Salve, Virgo, Dei filia, sponsa, parvas.

Fuit enim ipsa filia Dei Patris, sponsa Spiritus Sancti, parvas Dei Filii.

Ipsa denique ordinavit et conjunxit hominem Deo, tum quia genuit Christum Deum et hominem; tum quia per Christum Deum hominibus, et homines Deo reconciliavit. Unde omnes seculorum ordines, successiones et status optarunt videre Virginem concepti et nasci; et, ut ait Bernardus, serm. 1 De Nostris. Virg.: « Certabant secula quorundam maximo ortu tuo gloriarerunt. Verum eorum concupiscentiam praefinitum Dei, a quo facta sunt secula, consilium superavit, et postrema prima filia sunt, dum ipsis felicissima natiuitas tua oblectat ».

Quocirca Albertus Magnus super Missas est, et ex ob. S. Antonius IV part. III, cap. XIV, § 3, docet Virginem esse matrem omnium quatuor de causis: « Primo, inquit, quia genuit omnes sanctos spiritualiter. Secundo, propter curam quam gerit omnium. Tertio, dignitate, quia est primogenita ante omnem creaturam, et est excellentissima creaturatum. Quarto, prioritate praedestinationis: ipsa enim ante secula praedestinata est, ut esset, ex quo recreandum fuit omne creatum. Et sic dicitur de ea Proverb. VII: Dominus possedit me in initio viarum suarum, id est in principio operum suorum, ut « in prima omnium que puro creaturae sunt. »

Ab eterno ergo ordinata es, o Virgo sanctissima, et antequam terra fieret, ut ad te oculos attolleret, quem culpa premeret, deprimeret afflictio, peccati reus, salutis incertus, et ab omnibus devotus; ut in te et per te inveniret reus veniam, afflictio consolationem, devotus acrimiam, insipiens sapientiam, peccator justitiam, justus perseverantiam. Urbs vero refugii, portus naufragantium, et solatium omnium in te sperantium. Tu stella maris, cujus radius universum orbem illuminat, cujus fulgor et praesens in supernis et inferos penetrat, terras etiam perlustrans et calefaciens magis mentes quam corpora; foveat virtutes, excoquit vitia. Tu, inquam, « preclara et eximia stella, super hoc mare magnum et spa-

riosum necessario sublevata, micans meritis, illustrans exempla.

Moraliter sapientia, aqua ac Deiparie discipulis et filius est, qui motus omnes animus videtur regit et componit, ut ejus anima possit florere. Ab eterno ordinata enim in mente Dei; in tempore vero ordinata sua in mente mea. Alique facile alios ordinabit et reget, juxta illud: « flux eris, si reges te ipsum. Qui se regit, alios regit. » Ex ordine enim oritur pax, unio, concordia, et amor, non tantum hominis in seipso, sed et cum Deo, cum Angelis, cum caeteris hominibus et creaturis universis, ut patuit in Adamo in statu innocentiae, cum corpore, sensu, sensus ratione, ratio menti, mens Deo subordinata esset, ac subiecta obediret. Nam, ut ait S. Bernardus ex S. Augustino, serm. 3 inter parvos: « Pax corporis est ordinata temperantia partium. Pax animae irrationalis, ordinata requies appetitionum. Pax animae rationalis, cogitationis actionisque consensus. Pax corporis et animae, ordinata vita et salus animantis. Pax hominis ac Dei, ordinata in fide sub aeterna lege obedientia. Pax hominum, ordinata concordia. Pax domus, ordinata imperandi et que obediendi concordia colubitantium. Pax civitatis similis est. Pax celestis civitatis, ordinatissima et concordatissima societas fructu Dei, et vivendi in eo. Pax omnium rerum, tranquillitas ordinis. Ordo est partium disparium rerum sua cuique loca tribuens dispositio. »

Item in Octo praeceptis vitae spiritalis, hoc septimum assignat: « Discretum, moderatum et ordinatum te in omnibus exhibeas, quia Deo nunquam placeat aliquid immoderatum, instabile, confusum, inordinatum; super humilem autem et quietum requiescit Spiritus Domini. » Hoc vero octavum: « Discas tibi ipsi praesse et teipsum regere, non alios; propriam vitam ordinare, mores tuos componere, teipsum iudicare, apud teipsum accusa et condemna, nec impudicum dilite excessum. Tibi ipsi esto durus, nunquam aliis. »

Idem, lib. III de Consider., sub finem agens de clericis, eorumque inordinato et indecenti vestitu: « Pellicula discolor, aut, suorum ordinem desolator. Quid tibi vult quod clericus aliud esse, aliud videri voluit? Id quidem minus castum minusque sincerum. Nempe habita milites, quasi tu clericus; actu neutrum exhibent. Nam, neque pugnant ut milites, neque ut clericus evangelizant. Cuius ordinis sunt? Cum utriusque esse cupiant, utrumque deserunt, utrumque confundunt. Unusquisque in suo ordine resurgat. Isti in quo? An qui sine ordine peccaverunt, sine ordine perierunt? Aut si summe sapiens Deus veraciter creditur, a summo usque deorsum nihil inordinatum relinquere, veror istos non alibi ordinandos, quam ubi nullus ordo, sed scripturae horror inhabitat. O miserandam sponsam talibus creditam paranymphis, qui adsignata cultui ejus, pro-

prio retinere questui non verentur. Non amici profecto sponsi, sed amici sunt. »

21. NUNCUM ERANT ABYSSI. ET EGO IAM CONCEPTA (Pagninus et Tigurina, formata) ERAM (Septuaginta, antequam abyssos faceret; Arabicus, antequam abyssos faceret. Abyssos intelligo immensas voragine et profunditates aquarum creatas initio mundi, de quibus dixi Genes. x, 2). NUNCUM FONTES AQUARUM ERUPERANT. — Hebraice, in non fontes graves, vel gravitatis aquae; Pagninus, adhuc non erant fontes aggravati aquis; fontes enim videntur quasi gravitatis et pregnantis aquis, ut eas parturiant et effundant. Septuaginta, praequam procederet (Arabicus, emitterent) fontes aquarum; Chaldaeus, antequam essent fontes moles aquarum; Vatablus, necdum fontes aquas refluabant.

22. NUNCUM MONTES GRAVI BOLE CONSTITERANT. — Hebraice, antequam montes essent in versis, demersi, infixi; Pagninus, fundati; Tigurina, antequam montes emergentur, scilicet aquis primigeniis abyssos, Genes. 1, 2. Aut postius, terre immergerentur et obfugerent, inquit Vatablus. Haec loquitur enim montium videntur terre immersae et infixae, perinde ac fundamenta domorum et templorum terre immergentur, id est profunde eadem infinguntur, in eaque fundantur et solidantur.

ANTE COLLES EGO PARTURIEBAR. — Hebraice est ante colles, quod Noster verit, concepta eram; Vatablus, formata sum; Aquila et Theodotion, obdormi, per partum erupi; Symmachus, quasi obstetricis opera conformata sum; Septuaginta, ante omnes colles genui me; S. Cyrillus, genui me.

Sic et S. Augustinus, lib. De Trinitate, cap. XII: « Ante omnes, inquit, colles genui me, id est, ante omnes altitudines creaturarum. »

Explicat quod dixit vers. 22: « Dominus possedit me in initio viarum suarum, etc. Ab eterno ordinata sum, » dicens quod ante abyssos, ante fontem, montes et colles, id est ante creationem mundi ab eterno a Deo concepta et formata sit. Est minoris; minus enim dicit, sed plus significat: significat enim sapientiam ita fuisse in mente Dei ab eterno, ut illi planum elegerit abyssos, fontium, montium, collium, omniumque rerum in tempore creandarum, atque in tempore creationem Dei direxerit ad illa sapienter creanda et formanda. Ideo enim dicit: « Necdum erant abyssos, fontem, et montes, » quia scilicet hi per sapientiam creati sunt, et sine ea creati non poterant.

Sapientia hic intelligitur essentialis, communis Deo S. Trinitatis. Haec enim in mente Dei concepta fuit ab eterno, et per hanc in tempore Deus creavit omnia. Potest et accipi notionalis, puta Verbum sive Filius Dei: hic enim genuit et a Patre, ac per eum pariter facta sunt secula. Hebr. 1, 2. Ita de aeterno Filii generatione hunc locum accipit S. Cyrillus, S. Hilarius, S. Epiphanius, S. Fulgentius et alii scribentes contra Arianos, quos citavi vers. 22, ut sensus sit, q. d. « Necdum erant abyssos, et ego iam concepta eram, » puta a Patre

per intellectum, et quia conceptio illa perfectissima semper atque integra fuit, utpote indivisibilis, et tota simul subiuncta: « Ante omnes colles parturiebar. » Est enim conceptio in eadem natura divina, ideoque generatio et partus, ait D. Thomas, 1 part. Quest. XXXVII, art. 1, ad 2. Unde Mercurius Trimegistus loquens de divina Verbi generatione: « Intelligentia illa Deus, inquit, cum maris ac feminae vim haberet, et vita et lumen esset, genuit Verbum, alteram scilicet mentem opificem, » etc. Et Poeta funderent Minervam deam sapientiam ex cerebro Jovis natam, ut significarent sapientiam et Verbum genitum a solo Patre, esse ideam ejus primariam, ad quam ipsa omnia architectata est. Denique posset hic accipi sapientia incarnata, puta Christus homo, sed tum concepta erat et parturiebar accipiendum est non realiter, sed mentaliter, sive in mente et praedestinatione Dei. Haec Hugo.

Verbum parturiebar significat primo, sapientiam quasi ab aeterno stimulse hunc ad parturandum et creandum res in tempore. Sic enim mulier cum parturit, stimulat ut editendum factum Secundo, sapientiam ejusque opera esse res arduas et operosas, quae in se requirunt partitionem, id est longam meditationem, motionem et operationem, licet Deo sint plana et facilia ob infinitam ejus potentiam, qua in momento solo jussu nutuque creavit caelum et terram. Alique haec de causa Deus rerum creationem molitus est perfectique per sex primos mundi dies, ut significaret quam molitio haec in se esset ardua et difficilis, licet sibi utpote omnipotenti esset facilissima. Tertio, et parturiebar significat mentem Dei sapientiam quasi gravidam et pregnantem ab eterno, in tempore eam peperisse, cum scilicet ejus opera, puta caelum et terram creavit et quasi peperit. Quarto, et parturiebar item est quod pariter et partu enixa eram, gignere et genita eram. Itemque enim significat hibernum ebullitum, quod est temporis perfectum. Significat ergo in Deo item esse gignere et genisse, gigni et genitum esse. Unde Filius in eodem instanti aeternitatis semper et gignitur et genitus est, semper nascitur et natus est. In divinis enim et aeternis idem est fieri et factum esse; aeternitas enim est quasi punctum indivisibile, semper durans unum idemque, ac proinde sine ulla sui mutatione coexistit tempore praeterito, presenti et futuro. Quia enim haec successively coexistunt eidem instanti aeternitatis semper manenti et constanti, hinc juxta illa dicitur Pater genuisse, gignere et genitum semper Filium, cum proprio duntaxat semper aeterni Filium, ac semper Filius ab eo sit genitus. Ita clare docet S. Hilarius, lib. III De Trinit. post medium, clarus S. Augustinus in Psalm. II, clarescens Origenes hom. 6 in Jerem.: « Filius, ait, continuo esse suum accipit et manet a Patre, sicut splendor a sole. » Unde tropologicè addit: « Nos etiam, qui fratres sumus Christi, semper a Deo generari

per singulos intellectus, per singula opera et verba sancta, sicut semen, id est gratiam, ejus suscipiamus, eique cooperemur. » Hinc S. Thomas, lib. IV *Contra Gentes*, cap. XI, docet in partu corporali, eo quod fiat cum motu et successione, primo, esse conceptionem; secundo, parturitionem; tertio, partum; quarto, presentiam rei partu ipsi partienti: at in Deo qui caret motu et successione, partum ab aeterno fuisse planum atque perfectum, ideoque simul fuisse Verbi conceptionem, parturitionem, partum et presentiam Patris partienti, hoc est genuiti; atque ut hoc significaret Salomon, cum dixisset: « Ante omnes colles parturiebam, » ne quis parturitionem precessisse partum existimaret, illico subiunxit: « Quando preparabat coelos, aederaui. » q. d. Ab aeterno parturiebam, sed plene et perfecte, ut eodem instanti perfecte existerem essentque presens Patris genuiti, cum eo moliens coelos totumque universum.

Mystica haec adaptes B. Virgini. Unde Ecclesia haec pro Epistola legit in sacrificio Missae Conceptionis et Nativitatis ejusdem. Conceptio enim et Nativitas Belphegor fuit principium operum Dei circa redemptionem hominum, in quo moerum pietatis Sacramentum, puta incarnatio Verbi mox percipienda et celebranda erat. Ipsa enim est filialis et thronus veri Salomonis nostri, in quo Deus suam omnipotentiam et multificentiam ostendere voluit: « Et magnam magni Numinis illic opus. » Quare fecit B. Virgineam in sui conceptu et ortu nobilitatem et pulchriorem omnibus Angelis, etiam Seraphinis, imo fecit eam ideam perfectionis, virtutis et sanctitatis, ut ipsa esset exemplar decoris et gratiae tam Angelorum quam hominum, quia et creaturarum omnium; imo fecit, ut ipsa esset imago divinitatis, in qua Deus pro ceteris puris creaturis suam sapientiam, amorem, vitalitatem et deum omnia, quod fas erat, exprimeret et mundo representaret. Ipsa ergo est oceanus pulcherrimissis, fons paradisi, templum et sacrarium Dei, « abyssus humilitatis, gratiae et sapientiae, » ut cum vocavit S. Hieronymus et S. Bernardus, imo « abyssus miraculorum, » ait Damascenus, orat. I *De Nativitate*. Ipsi pariter pro omnibus collibus fuit mons in vertice montium, quia « ut ad conceptionem Verbi pertingeret, meritum verticem super omnes Angelorum choros usque ad solium Beatis exiit, » ait S. Gregorius in lib. I *Reg.* cap. I. Idcirco ante colles et montes ab aeterno concepta fuit in mente et praedestinatione Dei, « quae ex tunc illam parturiti quasi gestiens illam cecit et parere, ideoque tempore a se decreto illam quasi enixa est et peperit. B. Virgo enim » aeterno praedestinata fuit a Deo, non tantum ut esset sancta, sed ut esset mater Sanctorum, imo ideo sanctificata, ut scilicet juxta cum reliquis sanctis Apostolorum, Martyrum, Virgines, Confessores efformaret. Habet enim ipsa puriorem virginitatem quam habent cetera vir-

gines; majorem scientiam quam habeant Doctores; fortiorem patientiam quam Martyres; clarius lumen propheticum quam Prophetae; ardentiorum zelum quam Apostoli; denique sanctitatem quaecumque majorem quam habuerit ullus Sanctorum. « Tot tibi sunt dotes, Virgo, quot sidera caelo. » « Ceteris, inquit S. Iohannes et S. Bernardus, datur gratia per partes, Maria vero tota gratiarum plenitudo. » Cum ergo Virginis conceptionem et nativitatem celebramus, nostram quoque celebramus: nam in ipsa quasi in matre est B. Virgo quindecim annis ante partum et nativitatem Christi; Christum enim peperit anno aetatis 43. Quare cum Christus natus sit anno Augusti Caesaris 42, si retro 15 annos Virginis computes, incidit in annum Augusti 27; illo ergo anno concepta fuit B. Virgo, qui et Augustus Caesar, uti testatur Josephus, lib. I *Jelli*, cap. xv et xvi, Dei insinam, licet aeterni noscitur, praeter morem in Syria profectus, ut provinciam illustraret, Herodem regem Judaeae magnis honoribus affecti, et novis provinciis praedicatione exaltavit: Hierodotus vero in gratiarum actionem urbem magnificam exedificavit, quam a Caesare Caesareum appellavit, quae et juxta fontem Jordanis in signe templum ex marmoribus candido Casari extruxit. Nimirum quia in Syria et Judaea tunc concepitur Virgo, quae fonte purior et marmore candidior erat Dei templum ac viva possessio, cui profunde Augustus veniendo in Syria, honorem defulit, et dominatum ac imperium quasi resignavit.

26. ADHUC TERRAM NON FECERAT, ET FLUMINA, ET V. CARDINES ORBIS TERRE. — Hebraice, adhuc terram non fecerat, et plateas [vel ea quae extra sunt, in Tigurina], et caput pulverem orbis. Unde primo, Hebraei consent hic tria notari elementa, puta per terram globum terrae; per ea quae extra sunt, aeternam, qui extra terram aeternam sursum spatiosae lateque expanditur; per caput pulverem terram notari ignem, qui est caput et princeps terrae caeterorumque elementorum, q. d. Ego sapientiam illi aeterno omnia elementa. Nam de quarto aquae elemento mox subdit, dicens se fuisse ante abyssos.

Secundo, Septuaginta vertunt, Dominus fecit regiones, et inhabitabiles, et summities habitatas que quae sub caelo est; S. Hieronymus, lib. XII *De Trinitate*, et cuncta quae habitantur sub caelo, q. d. Deus fecit terram, eamque disposuit in regiones habitabiles et inhabitabiles: inhabitabiles sunt, quae teguntur mari; habitabiles, quae e mari exstant et eminent, quae vocantur caput pulverem orbis, quia sunt pulverulenta et siccatia sua ubique pulverem creant.

Tertio, Noster optime per צומות chusot, id est plateas, vel ea quae extra sunt, accipit flumina, quia flumina sunt quasi plana in terra, vel exim terram siccam plateas, quae eodem itinere plecido semper tenore et aequore fluunt. Nec enim de

plateis arbulum hic sermo esse potest, cum initio mundi nulla fuerint urbes. Unde Aquila et Symmachus vertunt, אדמה, id est certus, quales sunt fluxus fluminum (1).

Porro per caput pulverem terram, licet Chaldaeus accipiat verticem terrae, et Septuaginta, summities habitatas terrae, Noster tamen optime vertit: « Cardines orbis terrae. » Cardines enim continent pulverem terrae friabilem et solutum non diffundit, itaque terra solidatur et hinc Porro per cardines terrae, Jansenius accipit quatuor mundi limites, scilicet Orientem, Occidentem, Meridiem et Septentrionem, quibus quasi columnis sustinetur et consistit mundus. Sic et Aben-Ezra et pulverem interpretatur plagiarum. Alii accipiunt polos mundi, circa quos caelum vertitur. Noster Pineda in *Eccl.* cap. III, vers. 20, num. 3, censet alludi hic ad creationem hominis et animalium e pulvere terrae; igitur caput pulverem terram vocari pulveres, qui sunt principium, et velut fundamentum hominis, et brutorum animalium, quas terram calcant. Melius accipias cum nostro Salazar centrum terrae: ad hoc enim quasi ad caput revocatur omnes lines, a circumferentia terrae per medium ejus ad alteram circumferentiam duce. Centrum enim proprie continet et coerces pulverem terrae, ut non diabatur et diffundat, sed suo loco immobilis consistat. Unde centrum est quasi basis et fundamentum terrae, juxta illud *Job xxxviii*, 4: « Ubi eras, quando ponebam fundamenta terrae? Indica mihi, si habes intelligentiam. » Possent quoque per caput, id est capita, pulveris accipi angues arearum, qui in littoribus mare continent et cocerant, ne exundet et terram obruat. Sic enim promontoria in mari eminent, ejusque impetus refringunt. Unde et capita vocantur, ut promontorium Bone Spei vocatur caput Bone Spei: sic et caetera in littore maris Arabici et Indici eminentia, vocantur capita. Atque sic et caput accipitur Septuaginta et Chaldaeus. Quare sic Noster cum Septuaginta consiliabilis, si per Dominum accipias tam fluvios quam aquora sive maria, quae Septuaginta vocantur regiones inhabitabiles; ac tunc summities habitate, ubi vertunt Septuaginta, angues arearum montesque, qui mare in suo alveo cocerant ne terram montibus subiectam et habitata obruat. Unde Hebraice vocantur capita, a Nostro vocantur cardines terrae, quia terram fulcunt et manent contra mare, ne ab illo exundante mergatur. M. unum montium, collium, fluminum, abyss et fontium, quia hi omnes stabiles sunt, vel sicut montes, vel fluxu

ut fontes. Unde vocantur fontes perennes, quia suo perenni fluxu aeternitatem representant, q. d. Sapientia magis stabilis, et magis antiqua et aeterna est, quam sint montes, mare et fontes, quae apud homines habentur maxime stabili et perennantia. Eandem mox collis coheret et auferet, dicendo: « Quando transparabat caelos, aederaui. » Gradatim enim ab inferioribus ad superiora descendit.

27. QUANDO PREPARABAT COELOS, AEDERAUI (SYRUS, cum eo fuit; QUANDO CERTA LEGE ET GYRO VALLABAT ABYSSOS. — Septuaginta, cum pararet coelos, aederaui illi; Hebraice, in parando illum caelos, illi ego, in describendo ipsum circuitum super faciem abyssus; Tigurina, cum constitueret globum super faciem abyssus; Pagninus, quando fecit circuitum super faciem abyssus; Chaldaeus, cum gyrans circumducit in faciem abyssus. Quod explicans Valabius primo, per abyssum accipit centrum terrae, quia profundissimum, q. d. Ego sapientia aederaui Deo, cum ipsa globum et peripheriam terrae quasi circumcirculeret circa centrum ejusdem, hoc est, dum ipse collocaret centrum terrae in medio mundi, et circa illud terrae circuitum, coelorum que orbis rotundus efformaret, ac quasi circino circumscriberet. Sic et Aben-Ezra et R. Levi per abyssos accipiunt terram, quae est centrum caelorum et sphaerarum caelestium.

Secundo, Cajetanus per abyssos accipit coelos, sicque vertit, quando circino scalpebat super facies abyssus: hoc est, inquit, quando coelum unum velut circino in rotunditate elaboratum alteri caelo supponebat; unde coelum dicitur quasi coelatum.

Tertio, alii per abyssos accipiunt maria, sed varie explicant. Primo, aliqui sic: Gyro vallare abyssos est idem quod circumdare mari terminum suum, puta terram in circuitu maris elevare, eaque ratione quasi vallum mari opponere, ne transgrediat. Ita Ludovicus Molina, tract. *De Opere seu dictione*, disp. XI. Accedit Tyrannus, R. Salomon et Higo, qui per abyssos accipiunt maria, quae Deus certa lege et gyro molatus est, ut appareret arida. Secundo, alii, q. d. Gyro vallare abyssos, est facere globum aquae rotundum. Unde Melchior Cantus et alii censent aquam per se esse rotundam, ne facere globum separatum a globo terre. Verum hoc recte refutat noster Clavius in *Sphaera*, et Ludovicus Molina loco jam citato. Tertio, alii, qui censent aquam et terram unum globum effecere, sic exponunt: Gyro vallare abyssos est efflere ut aqua terre commixta unum cum eis globum efficiat, ac utrumque uno gyro et circulo complecti.

Quarto, Jansenius per abyssos accipit aeternam, omniaque elementa, quae subiacent sphaerae caelestibus, q. d. Deus gyro, id est circulo caelestium sphaerarum, omnia elementaria corpora conclusit.

(1) Chabotus, qui sunt caetera, id est aqua et fossa montium, vel deserti, ab hominum habitacionibus conjuncta. Terra, scil. collis.

Pro cardines orbis terrae, bene, est caput pulveris terrae. Id est, minimum glebarum terrae, Rosenmullerus, caput mundi mundum, scil. hominem, hujus mundi regem. Non male. Mascer, primum pulverem orbis terrarum, intelligit elementa, primum materiam orbis terrarum.

Quinto, alii melius per *abyssos* accipiunt aquas, ut sunt super firmamentum, de quibus dixi Genes. 1, 2 et 6. Agit enim hic de coelis et abyssis celestibus, postea aëtorum de mari et abyssis terrenis. Initio enim mundi, et ostendi Genes. cap. 1, 4 et seqq., Deus creavit tantum coelum empyreum sursum, et terram deorsum, ac totum spatium intermedium replavit abysso, id est immensa vi aquarum, ex quibus dantur coelos, aërem et cætera omnia efformavit. Fratre primo sic mundi superne vallavit abyssum hanc gyro coeli empyrei, ut illud non excederet, imo nec ingrederetur; inferius vero vallavit eandem circulo terre, ut ultra illum esse non extendere. Sursum quando eus ex hac abysso formavit firmamentum divisionis aquas superas ab inferis, abyssum hanc sursum, puta aquas, que sunt supra coelos siderum, superne vallavit eodem gyro coeli empyrei; inferius vero vallavit eas gyro primi coeli siderali sive primi mobilis, ut nec superne, nec inferne hinc sui limites transgredi possent. Quæritur auster Salazar censet hæc aquas inter coelum empyreum et coelos siderales, præter alias rationes hæc etiam de causa ibidem positæ esse, ne primum mobile suo motu secum raperet coelum empyreum. Hoc enim, utpote Dei et Beatorum sedem, voluit Deus esse immobile: quare Beos noluit illi coelos siderales, qui moventur, esse contingens, ne illi empyreum secum raperent, adeoque medias interiectæ aquas, quæ vim impetuque primi mobilis elidunt et hebetant, ne ad coelum empyreum perveniat. Hoc videntur voluisse Septuaginta dum vertunt, *cum seceraret sedem suam*; Aquila et Symmachus, *curram suam* (addunt Septuaginta, *super ventos*. Sed hoc ad sequentia pertinet), *q. d. cum Deus coelum empyreum velut sedem gloriæ suæ altissimam faceret aquis supercelestibus, illamque ab eis seceraret et elevaret, tum ut esset thronus Dei et Beatorum, tum ut aquas supercelestes suo circulo definiret, circumscriberet et quasi circulo exornaret; ego sapientia aëram Deo, omnia dirigens et moderans (4).*

Hæcque aternitatem suam ostendit sapientia, dicens se ante montes et fontes ab æterno conditam et possessam a Deo; nunc ostendit quid in tempore per eam operatus sit Deus, nimirum coelos et abyssos celestes per se produxisse, limitasse et quasi circulo eleganti circumscripsisse. Unde auctor *Colense* Græc. sic explicat: «Quando parabat, hoc est coelum stellis ornabat, una aëram; non dicit *ætherem*, sed *ætherem*, nempe quo per hoc indicit in gloria et majestatis solio se Patri assidere, ejusdemque virtutis, honoris et potestatis cum illo esse: quando *ætherem* seorsum-

(4) *Sexto, Maurer, quæ describeret orbem in superficie oceanæ, id est, orbis terrarum oceanæ circumdati marginem rotundum, in quo initio potabatur hemispherium coeli: conf. Job xxvi, 10. De termino mari constituto vers. 29 sermo est.*

que ab aliis sedem suam ponebat, aëram, operamque conferebam; egobat namque latio illa ad summa rerum fastigia, potestate virtutisque suo digna. » Hebraice enim *כבוד* *hachin* significat præparare, parare, ornare, solidare et stabilire. Unde Aben-Etra vertit, *quando firmabat coelos*; R. Levi, *quando disponebat coelos ad illum numerum, constitutionem, latitudinem, magnitudinem quo constant, item sidera in eis coelos: tunc aderat sapientia hæc omnia disponens et ordinans.*

Mystice, B. Virgo aëram Deo coelos et aquas celestes formanti, quia quidquid in eis pulchre condebat Deus, id totum vel literaliter, vel spiritualiter pulcherrime destinabat indere B. Virginis, quia ipsa futura erat coelum animatum, in quo plenitudo divinitatis inhabitata erat corporaliter. Unde Damascenus, orat. 1 De Nativ. Virginis: « Hodie, inquit, ex terrena natura coelum in terra condidit ille, qui olim firmamentum ex aqua fluxerat, atque in altum extulerat. At sane illo longe divinius est: nam qui in illo solem effecerat, in hoc iustitie sol ortus est. » Porro non unum duntaxat, sed quintuplex coelum fuit B. Virgo, inquit S. Bonaventura, serm. 1 De Laudibus Virginis, tom. III: « Domina nostra, ait, fuit coelum aërem per puritatem omnimodam; coelum siderum per potentiam omnimodam; coelum igneum per ardentissimam charitatem; coelum aquarum per frigidissimam castitatem; coelum empyreum per totius sapientiam claritatem. » Jam abyssum aquarum spiritualium Virginis accipit ex S. Bernardo, serm. De B. Maria: « Dominus altissimus cum quasi mundum specialissimum creavit, quam in iustitia et sanctitate coram ipso fundaret, et fluentis sapientie irrigaret, et celestibus desideris instar aeris sublimaret, et igne dilectionis accendendo illustraret. Hinc in ejus mente tanquam in quodam firmamento solem posuit rationis, et lunam scientiæ, et virtutes tanquam stellas speciei omnimodæ, » etc.

In Revelationibus S. Brigitæ in *Serm. Angel.* cap. v: « Mundo, ait, creato adhuc unus minor mundus, Virgo Maria, coram Deo, cum omni vultu nuncium creatus astabat, a quo major gloria Deo et Angelis, major lætitia, atque omni homini ejus bonitate frui volenti major utilitas, quam de hoc majori mundo provenire debebat. » Et infra sermonem ad Virginem dirigens: « Florigeris, ait, ac fructiferis arboribus comparari possent opera tua: nam charitate ea factora eras, quod plus omnium florum pulchritudine et fructuum suavitate, Deum atque Angelos delectare debebat. » Aditque: « Scimus Deum in te ante suam creationem plures virtutes prævidisse, quam in omnibus herbarum, florum, arborum, fructuum, lapidum, pæmmarum seu metallorum generibus, que inventi possent in otius orbis amplitudine: unde mirum non est, si Deus in te, o minor mundo, qui adhuc creandus eras, magis delectabatur, quam de hoc majori mundo. »

28. QUANDO ÆTHERA FIRMABAT SURSUM, ET LIBERAT FONTES AQUARUM. — Pro *æthera* Hebraice est *עֲבָרָה* *æbarah*, id est coeli, æther, aer levissimus. Radix enim *עבר* *æbar* significat contundere, molere, levificare. Unde *עבר* *æbar* vocatur pulvis confusus et minutissimus, momentum, coelum, æther, quia leves et subtiles sunt: licet cabalisticè ita coelos dictos putent, eo quod iustis molant manna, uti docere Hebraei in deserto. Unde Syrus et Chaldeus vertit, *nubes*: Quando, inquit, roborabat Chaldeus, *condensabat* nubes; Septuaginta, *ventos et nubes*: Cum validas, inquit, faceret super ventos nubes; Aquila vertit, *momenta*; S. Athanasius in *Synopsi*, cap. xiv, legit, *quando segregabat thronum suum super ventos*; Vatablas, *colos*: « Quando firmabat, inquit, coelos desuper. » Cajetanus accipit coelum empyreum; R. Levi, firmamentum quod Deus ex aquis fluidis formavit, densavit et firmavit. Verum de coelis jam egit sapientia, quare noster cum Symmacho, Pagnino et Tigurina optime vertit, *æther*. Descendit enim Salomon a coelis et abysso ad ætherem, et inde ad aquas, ab aquis ad terram, quæ ita est, *pur ætherem accipie aërem*, et cum Lyrano ignis elementum, si quod est super aërem. Adde etiam et vis ceteris planetarum, præsertim Lunæ, Martis et Veneris, qui soli subjacent, quos multi censent esse similes aëri purissimo, ideoque vocari *ætherem*. Legitur Deus ætherem firmavit, quia aërem (et cætera jam dicta) licet fluidum et seculabile ita stabilivit, ut semper perduraret, ac nubes aqua gravidas sustineat et suspendat, atque validos ventos in terram emittat.

Pro *liberat* Hebraice est *נִצַּח* *tauzac*, id est fortificabat. Unde Chaldeus et Syrus, *cum roboraret fontes abissi*; Septuaginta, *cum confirmaret* (Terullianus, *firmos*) ponebat fontes ejus, *quæ sub coelo*; Tigurina, *cum æthera superne fireret, fontesque abissi firmaret*; Aquila et Theodolion, *in statuendo agrum super faciem abissi*.

Per *fontes* Jansenius accipit nubes, que instar fontium aquarum, pluvium ex æthere effundunt. Hos enim ita liberat Deus, ut in aëre suspensi habeant, juxta illud Job xxvi, 8: « Qui ligat aquas in nubibus. » Unde S. Athanasius in *Synopsi* xvi, legit: « Quando firmabat ea que super nubes sunt, eorum cum eo cuncta componens. »

Melius accipias fontes qui in terra sunt. Hos enim, inquit Molina, lo 0 superius citato, Deus liberavit, id est quasi libra et trutina per terram ipsissimis spatii divisit, distribuit et dimensus est. Rursum, ut noster Salazar, librare aquas dicitur, quia illas per *scgs* canales et aqueductus dirigunt, et altitudinem metuntur, ad quam ascendere possunt; non enim altius deduci possunt, quam sit eorum origo et scaturigo. Unde in Jure liberatæ et libellatæ vocatur. Deus ergo per sapientiam a liberavit fontes aquarum, » id est per secretos terre meatus direxit et dispersit fontes, ut opportunitis locis erumpant, locorum altitudi-

nem et depressionem aquæ ad libellam examinandam, ut per illas quasi secundum naturam conditionem decurrant, et in novis scaturigines deducantur, ibique in fontes emanent. Hebraice est, *cum roboraret fontes abissi*, quia Deus initio mundi abyssum, id est agrum vastitatem, que totam terram operiebat, a terra deduxit et separavit (ut terra possit habitari ab hominibus et animalibus), eamque partim in maria et flumina distribuit, partim per venas in singulas terre regiones, ita eoque ac apposite quasi ad libellam librampue iustitie disperit, ut nulla quæ possit se aquis distitui. Unde experientia docet quocumque fere loco, si fodiat, reperiri aquam, ut patet in puteis, qui ubivis fere locorum effluunt. Sicut ergo ex hepate sanguis per venas distribuitur in totum corpus singulasque ejus partes, ad illud humectandum, calefaciendum et alendum, miro nature artificio et beneficio: ita pariter inaudibili arte et sapientia Deus agrus abissi per venas in omnes terre regiones liberavit, id est æqualiter divisit, et quasi ad libellam distribuit, ut omnes possint producere graminia, herbas, plantas, arbores, etc., utque suis locis in fontes et flumina erumpant ad portandum homines et animalia, et ad alios quoslibet eorum usus. Quod sane magnum et mirabile est sapientiæ divine opus. Insuper liberat Deus fontes abissi, dum facit ut ex mari tantum agrorum efflunt in flumina, in vapores et nubes, quantum aliunde ex fluminibus et pluvis influit, ut alludat ad illud *Eccl.* cap. 1, vers. 7: « Omnia flumina intrant in mare, et mare non recondit, ad locum, unde exeunt flumina, revertuntur, ut iterum fluant. »

Tertio, potest et *liberat* accipi pro librare, id est ejaculari faciem. Sicut enim milites liberant, id est ejaculantur, magnaque vi introquant tela, saxa, balistas, tormenta: sic pariter Dei nutu fontes magna copia et impetu vibrant et ejaculantur aquas.

Quarto, *liberat*, id est graves faciebat fontes, ut scilicet et montibus locisque editis in planities terre decurrerent ad hominum et animalium usum. Sic Plinius, lib. XI, cap. x: « Apes, inquit, si coarctatur procella, apprehendi pondusculo lapilli liberant se, » id est graves se faciunt, ne vi procellæ abripiantur. Et Ciceron, *V. Tuscul.*: « Unde terra, et quibus liberata ponderibus, quibus cavernis maria sustinet, » hinc pondera vocantur liberamenta. »

Et hoc significat Hebraicum *נִצַּח* *tauzac*, id est roboraret. Roboravit enim *fontes*, dum eos perennes effluit, ut magno robore continuo aquam largiter effundant et ejaculentur. Rursum roborat et graves facit aquas, ut deorsum ad hominum usum decurrant, ne instar levis seris et nubium, ventis et procellis hinc inde diffillantur et dispergantur (1).

(1) Hebr. est, cum firmarentur, et valerent. non-

Simili modo sapientia ab aequarum copia, fluxu et ordine sese diluandit *Eclii. xxiv, 40*: «Ego sapientia effudi flumina. Ego quasi trames aequi immensa de fluvio, ego quasi fluvii diorix, et sicut aqueductus exivi de paradiso,» etc. Vide quae ibidem annotavi.

Mystice. *B. Virgo* est aether, id est aer et aura celestis aequae ac fons et aqueductus gratiarum, uti ostendi *Eclii. xxiv, 40*. Unde illud victi sancti: «Quoties suspiro et respiro, toties ad te suspiro, Jesu, Maria.»

Tropologicae, Olympiodorus in *Catena Graecorum*, per aethera, id est ventos et nubes, accipit Angelos, qui homines celesti doctrina perfundunt; per fontes, divinos doctores et magistros. Horum enim mater est sapientia, per quos homines erudit.

¶ QUANDO CIRCUMDABAT MARI TERMINUM SUUM, ET EGREDI POREBAT AQUAS, SE TRANSIRENT FIRES SUOS.

Hebraice, quando ponebat mari statulum suum (statulum terminum), ne transiret eos aquas, id est, ut Paganus, oram et litus suum. Aliter Vatablus, ne transiret, inquit, of quis, id est Jesum Dei stantientis sibi litus in terminum. Sic et Syrus, mari, inquit, litum ponebat, et aquae non praetergrédiantur os eius. Alludit ad *Job xxxviii, 10*: «Circumdedit illud terminus suos, et posui vectem et castra, et dixi: Usque huc venies, et non procedes amplius, et hic constringes timentes fluctus tuos.»

Termini maris sunt eminentiora terae et moles arenarum, quae sua siccitate mare exstinguunt sorbent, ac sua quantitate et densitate coercent, ne transgrediantur et terram obruant. Eosdem appellat castra, quibus quasi repagulis clauditur mare, ne egrediatur; ac vectes, propter firmitatem et soliditatem, praesertim rupium et motuum mari adiacentium, illudque confidentiam et reverentiam non exundat. Hic versus deest in Septuaginta Romanis; in Complutensibus tamen sic existat, in *ponendo mari praescriptionem suam* (terminum a se praescriptum), et aequae non transiant os suum, id est litus suum.

Symbolicae, Deus hoc litus maris, id est tentationibus et tribulationibus saeculi, limiles ponit, cum ob Christi merita eorum impetum immittit et reprimat, ac fideles ita corroborat, ut illi resistendo sint; quaeque facit ut non diu durent, non sua longitudine tardio efficiant et deficiant pugilem Christi, non tandem post conflictum optatum animae tranquillitatem pacemque impertiant.

Mystice, Deus initio mundi mare circumdanda suo alvo quasi alvo, subleat; et foribus quasi terminis respectu in hoc typo ad antitypum, puta ad *B. Virginem*, quam facturus erat Deiparam, ita ut illa simili modo suis viscibus conciperet et concluderet Dei Verbum, quod est mare et abyssus.

¶ *frat fontes oceanus celestis*, ait Maurer, Rosenmullerus: per quos aquae oceanus ex terra mero proruperunt et auctae sunt, *Gen. vii, 11*.

suas sapientiae, potentiae, virtutis omnisque senti et boni, juxta illud *Job xxxviii, 8*: «Quis conclusit ostium mare, quando erumperebatur quasi de vulva procedens; cum ponerem nubem vestimentum ejus, et caliginem illud quasi pannis infantiae obvolverem?» Hinc nomen ei inditum *Maria*, quod hebraice *primò*, significat amaritudinem maris a *מר* mar, id est amaritudo, et *מרים*, id est maris; quia ipsa mare jam dictum ambit, puta Christum, qui omnem amaritudinem generis humani dulcoravit, imò in meram dulcedinem convertit. Ita S. Ambrosius, lib. *De Institut. Virgin. cap. v*: «Speciale, inquit, Maria Domini hoc nomen invenit, quod significat *Deus ex genere moe*. Dicitur sunt et ante Mariae multae: nam et Maria soror Aaron dicta fuit; sed illa Maria amaritudo maris vocabatur. Venit ergo Dominus in amaritudinem humanae fragilitatis, ut conditionis amaritudo dulcesceret Verbi celestis suavitate et gratia temperata. Hoc significavit fons Mara per lignum dulcoratus, *Exodi xv*, eo quod populus nationum amarus ante peccatis, vel caro nostra temperamento Dominice passionis in usus alteros mutaretur. Egregia igitur Maria, quae signum sacrae virginitalis extulit, et interemerat virginitalis pium Christo vexillum levavit.»

¶ Ubi nota, S. Ambrosium censere nomen Mariae, vel ut Hebraei dicunt, *Mariam*, per crasin dici quasi *מר מרים marechem* to, id est ex utero Deus, quia scilicet ipsa ex utero concepit et genuit Deum.

Secundo, S. Epiphanius nomen Mariae autem diei quasi *מר מרים* id est myrria maris, quia scilicet ipsa myrrham maris passionum Christi assistens cruci, pectore suo sustinuit et conclusit, juxta illud *Cantici. i, 42*: «Fasciculos myrrha dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur.» Itaque magnum fuit mare delorum ipsius, majus fuit mare amoris ejusdem in Deum et homines. Quocirca mare amoris in se conclusit et quasi absorpsit mare doloris.

Tertio, alii *Mariam* derivant a *מר* *mer*, quod in hebraeo *מר* *mer* idem est quod ostendit, doceri, dirigere. Unde *מר* *mer* est doctor; hinc *Mariam* est doctrix vel illuminatrix maris; quia ipsa omnes in hoc saeculo velut mari procella se invocantes docet, illuminat, et ad portum salutis aeternae dirigit.

Quarto, alii *Mariam* interpretantur *phaeton aëris*; *מר* *mare* enim etiam pluvium significat, quia ipsa gradiarum copiam et quasi mare in coelo a Deo suis praesibus elicit, et in homines deplendit.

Quinto, nulli *Mariam* exponunt, ut idem sit quod Domina maris. *Mara* enim Syriace est domina (unde *maran ata* idem est quod «Dominus noster venit,» *I Cor. xvi, 22*), *iam* est mare; quia ipsa maris, terrae totiusque mundi est princeps et domina.

Sexto, alii *Mariam* interpretantur per anagramma quasi *מר מרים ים* id est *caliditas maris*, *ים מרים ים* id est *excelsior mari*;

quia ipsa omnes hujus saeculi arumnas, persecutiones, tribulationes, mortes, etc., longe superat et transeundit. Quare ipsa sicut puritate est virgo, et pietatis mater omnium viventium verius quam Eva, sic pariter omnium dolores et afflictiones ipsa in se concipit, concludit, absorbet, dum eos ad se suspirantes solatur, curat, sanat, exilarat, vivificat, corroborat.

QUANDO APPENDEBAT FUNDAMENTA TERRAE. — Pro appendebat hebraice est *תמך* *choko*, id est deincebat, delinabat, statabat, constitutebat. Chaldeus, ponebat; Syrus, facebat; Septuaginta, fortia facebat; Paganus, describebat; Cajetanus et Marinus, sculptabat; S. Hieronymus, optabat et stabiliebat.

Noster Salazar per fundamenta accipit jam dictos maris terminos, puta litorum aggeros, quibus quasi vallis se munit, fundat et stabilis terra contra restus maris, ne iis obruatur. Verum de terminis maris jam egit Salomon, non satis apte si appendi dicuntur ut fundamenta. Quocirca Lyranus, Hugo, Baynus, Cajetanus, Jansenius et alii passim per fundamenta terra accipiunt omnium terrae; hoc est enim quasi basis et fundamentum totius. Aut simpliciter per fundamenta terra intelligi ipsam terram cum suis partibus in imo fundatam, q. d. Ego sapientia aderam Deo, illicque suggereram ideam juxta quam fingeret et locaret terram in ima parte mundi, ut ipsa esset centrum quasi sustinens totum universum. Deus enim singulari terrae partibus gravitatem indidit, qua fit ut omnes deorsum vergant ad infimum mundi locum, ibique constituto firmam terrae molem constituent; quo fit ut terra firma consistat, perinde ac si robustissimis saxorum fundamentis innixa foret. Est catachresis; terra enim proprie nulla habet fundamenta, sed in seipsa suisque partibus coagulata et fundata consistit.

Alludit ad illud *Job xxxviii, 4*: «Ubi eras, quando ponebam fundamenta terrae?» etc. Quis posuit mensuram ejus, si nosti? vel quis tendidit super eam lineam? super quo bases illius solidatas sunt? aut quis domisit lapidem angularem ejus? Magnum enim sapientie divine opis fuit, quod terram sine fulero sola sua potentia sustineat, itaque firmat, ut ipsa non mole firmissima consistat, sed et totam universi molem, velut Atlas humanis suis sustineat. Unde Noster solerter veritit, quando appendebat, primo, ut significet Dei natu terram quasi pilam pendulam herere in mundi medio, firmarique in vacuo. Centrum enim terrae natura sua non magis exigebat hunc solum et locum, si quo reipsa a Deo locatum est, quam alium quolibet; poterat enim Deus illud locare in caelo vel supra caelos; et si ibidem locatum a Deo fuisset, tam firmiter ibi consisteret, et totus mundus circa illud, quam nunc in suo loco sibi a Deo decreto consistit. Ipse ergo Deus per se centrum mundi quod est centrum, qui scilicet sua vi centrum mundi quod est centrum, firmat et stabilis.

Vide dicta *Genes. i, 4*. Hinc illud *Poeta. lib. I Metamorph.*, de caelo ante terrae mundique creationem:

Non circumdanda pescebat in aere tellus
Ponderibus libris suis.

Secundo, si appendebat juxta nonnullis innuit terram quasi in libra suspensam, librari et motu librationis moveri, eo quod ipsa ob moles, maria et valles lineae inle sibi inserta, aliud habeat centrum magnitudinis, aliud gravitatis; ac proinde, cum terra una sui parte nova imposita mole urbium, templorum, palatiorum, navium, exercituum, tormentorum praegravatur, illam centrum gravitatis mutare, ideoque librare et tropidare; sed quia in tanta terra vastitate haec moles impositae exiguis tantis, hinc quoque motus librationis inde consequens exiguis et insensibilis est, eademque de causa centrum magnitudinis a centro gravitatis non multum distat, sed unum alteri vicinum est. Sed de hoc supra *Eclii. i, 4*.

Mystice, id ipsum recte adaptes *B. Virginem*, in qua Deus, qui est centrum magnitudinis, ideoque centrum creaturarum omnium, ut ait Trismegistus, solavit se terrae et humanitati nostrae quasi centro gravitatis, dum ipsa deitatem Verbi incorporavit, suaque carne induit et vestivit. Mirum enim hoc fuit sapientie opus, quo illa deitatem cum humanitate temperavit ac libravit, ut humanitati accedat dignitas deitatis, et tamen deitatis suus maneat honor et majestas. Ipsa vicissim est centrum, ad quod conflunt omnes creaturarum perfectiones, omnes Angelorum et hominum prerogativae ac dotes; item omnes hominum peccata, arumnas, tentationes, afflictiones, ut ipsa eas sustentet, sublevet, curet et sanat.

30. CUM EO ERAM CUNCTA COMPOSANS. — Hebraice *אמון* *amon*, quod primo, Aquila et Chaldeus vertunt, *eram in latere ejus nutritrix*; R. Salomon, *quod eum nutritrix*, q. d. Ego sapientia quasi filia dei alabar divinis ejus opibus et operibus, eorum pulchra compositione, specie et artificio me pascens et oblectans, ut sequitur.

Secundo, R. Levi, *eram*, inquit, *apud Deum qui alit, amplificat, et preparat quod ad prudentiam pertinet*; et Vatablus, *eum eo sum velut alumnus, velut is qui alit vesta infantero* (1).

Tertio, Paganus veritit active, *eram apud eum velut nutritrix*, q. d. Sicut proceres, proceralis liberis, solent eos nutritibus et praepropriis alimentis formandosque nutrire; ita Deus rebus a se creatis nutritioem assignavit sapientiam, ut eas gubernaret, alit et quomodo ad suum finem dirigeret. Hinc *Sapient. xvi, 25*, sapientia Dei dicitur «nutrix,» id est, alitrix omnium tanquam mater indulgentissima. Sicut enim principes filii lactatrices procurant, ita Deus sua sapientiam et provi-

(1) Schüntens, *velut alumnus*, passive, quod hoc optime quadrat ob sequentia, *oblectabat, lactans*. Allusum nobis hinc dicto *Jana. i, 15*: «Qui est in sinu Patris.»

velut in chorea in orbem eant, ac nunquam sint stabiles, sed semper mobiles, nunque sursum quasi exiliant, sed mox deorsum resiliant, iuxta illud Daniel. ii, 21 : « Ipse mutat tempora et aetates, transfert regna atque constituit. » Unde S. Cyprianus, tract. *De Vultu Idololorum* : « Regna, ait, non merito accidunt, sed sorte variantur, et acceptum tempus certo fine custodiunt. »

Nota tertia : Ludit Deus in caeteris creaturis, sed ejus deliciae singulares sunt cum filiis hominum. *Primo*, quia peccatissimorum omnium et singulorum curam gerit, ut propter quos caetera omnia creavit. Homines enim amat tanquam vivas sui imagines, ad summum exemplar creatas et expressas.

Secundo, quia sapientia solos homines cupit informare, ac docere sapientiam ethicam, qua ratione vivelisset honeste et sancto Deo servire debeant, ut ab eo beantur. *Tertio* et maxime, quia Verbum sive Filium, qui est sapientia Patris, hominum amore homo fieri voluit, ut eos salvaret, ac remansuetiam verbo et exemplo doceret. *Quarto*, « quia Christus summe desiderat, ait Boda, in animis nostris quiescere, in iis quasi in templo et sacrario suo habitare, » ut in iis suas virtutes, merita operaque bona inserat et producat, quibus nos ad se videndum fruendumque perducat. Ideo eo debet seipsum nobis quasi cibum vitalem in Eucharistia, in qua vere deliciamur cum Christo, et Christus nobiscum. Unde pro deliciae hebraice est *מנוחה* *scenachia*, id est apphausus, amplexus, oscula, basia, ut paulo ante dixi.

Legit vitam S. Gertrudis, et miraberis delicias Christi cum ea. Inter alia lib. iii, cap. v, cum quadam vice illa diceret : « Domine, offero me tibi, ac parata sum pati quicquid, quo tu lauderis, » audit ab eo : « Mens amor adeo intrescece tibi jungitur, ut nolum sine te beate vivere ; quia ex quo in te meum amorem collocaui, sustinere nequeo ut a te separer. » Et cap. xxvi : « Ego, ait, Deus, qui sum purus et merus amor, cum te mihi elegerim, ita desidero ut uniaris mihi indissolubili unione, sicut homo desiderat retinere halitum et spiritum suum, sine quo nequit vivere. » Lege *Mud caput*, ubi narrat se nullam cordi Christi ab eo suscepisse omnem consolationem, gratiam et benedictionem. Et lib. iv, cap. iii, nocte Nativitatis Christi audit ab eo : « Collocavi te in sinu paterno meae benignitatis, ut jugiter impetres a me quicquid desiderat anima tua. » Vidit tum pariter Christum infantem, unigenitum Patris, mira aviditate rogare et rapere cor Virginis matris : quo viso intellexit quod, sicut humanitas Christi passibiliter facie Virginis, sic divinitas ejusdem mirro deliciaebatur fri corde illo innocentissimo et dilectissimo. Et lib. i, cap. iv, ait Christus : « Ego totus sum, filius (Gertrudis), quia toto affectu inter brachia ejus velut in carcere me inclusi, ac tali amore divinitatis meae illi sum inseparabiliter unitus, quali in eodem metallo conflata, vi ignis uniuertur aurum et argentum. » Et

inferius : « Ista est columba mea fellic expers ; ista est filium electum quo mire delector, illudque manibus gesto ; ista est rosa mea, quam feci suavissimam. » Et post nonnulla : « Cum sceleribus hominum offendor, offensas irasque meas in ipsa conquiescens remitto, placeor, et amor ipsius condono peccata innumera hominum multitudinis. » Et lib. iv, cap. iv, narrat Christum delicias amaris sui erga S. Gertrudem ostendisse sanctis Angelis, eosque illis mirro exhilaratos, vicissim sua Gertrudi obsequia detulisse. Similia legas in Vita S. Lutgardis apud Surium, 16 Junii, quam scripsit Thomas Cantiprat, Doctor illustris Ordinis S. Dominici, ubi inter caetera ait : « Quodam die audiente alia moniali ejusmodi vox super illam inveniunt : Deliciae meae esse cum filiis hominum ; quam vocem rei eventus comprobavit. »

Mystice, Sapientia incarnata hinc ab aeterno apud Patrem, cum suo speculo oblectans, juxta illud *Primo*, cxi : « Teum principium in die virtuosus tuus in splendoribus sanctorum ; ex utero ante hunc mundum genui te ; » Hebraice, *ex utero ab aeterno tibi res adolescentia tua ;* Aquila, *pueritia tua*. Filius enim ex vi aeternae productionis suae appellatur adolescens, imo puer in ipso primaevo aetatis rore et flore, coram Patre ludens. Idem ante incarnationem ab origine mundi lusi in orbe terrarum ; quia per creationem hominis et mundi, per tot sui figuras, oraacula, oeremonias, sacrificia, etc., praesit sui incarnationi, eamque quasi in toto quodam mystico representavit. Deliciae vero ejus fuere cum filiis hominum, quando humanam naturam induit, hominumque fratres et filius effici voluit. Haec est philanthropia Dei nostri, de qua Paulus ad Titum iii, vers. 4 ; itaque in Christo amoris magnitudo omnia naturae et miseriae humanae fel in mal, omnes dolores et cruces in delicias convertit. Ideo ergo sententia verissima est in Sapientia incarnata, que, ut ex immensa dilectione se communicaret hominibus, cum illaque deliciaebatur, eorum erumnas omnes, excepto peccato, in se suscepit, ut in eis sua bona rependeret. Quocirca amor hic et delicia Christi erga nos effecerunt, ut pariter ipsi in deliciis foret nostra famus, silis, labor, dolor, mors et cruces universae. Nam, ut ait S. Bernardus, hom. 2 super *Missa* est : « Videas si attendas (in Christo) tritari luctum, pavere fiduciam, saltem pati, vitam mori, fortitudine a infirmari. Sed, quod non minus mirandum est ; ipsa ibi cernitur tristitia luctificans, pavor confortans, passio salvans, moeror vivificans, infirmitas roborans. » Nostra ergo miserie fuere deliciae Christi, ut ejus felicitates fierent deliciae nostra. Clarus S. Petrus Chrysologus, serm. 430 : « Christus, ait, venit suscipere infirmitates nostras, et suas nobis conferre virtutes ; humana quaerere, prestare divina ; accipere injurias, reddere dignitates ; ferre taedia, referre suavitates : quia medicus, qui non fert infirmitates, curare nequit, et qui non fuerit cum infirmo

infirmatus, infirmo non potest conferre sanitatem. » Unde juvo obspescens hunc Christi amorem exclamat S. Bernardus, serm. 64 in *Canit.* : « O suavitate, o gratiam, o amoris vim ! summum omnium unum factus est omnium. Quis hoc fecit ? amor dignitatis nescius, dignatione dives, affectu potens, suavis efficac. Quid violentius ? triumphat de Deo amor, » ut et de nobis triumphat, cogitque nos par pari reddere, ut nos totos dedamus amori Christi, sicut ipse se totum dedit amori nostri.

Quare Christi deliciae potius fuere cum hominibus, quam cum Angelis : tum quia hominum, non Angelorum naturam assumpsit ; tum quia homines, quibus ob naturae corruptionem ardua et difficilis est virtus, suis consolationibus roborat, mulcet et delinet, ut virtus eis facilis et suavis videatur. Ita effecit ut in deliciis esset S. Petrus crux, S. Laurentio craticula, S. Sebastiano sagitta, S. Vincentio equuleus, S. Agneti rogos, S. Francisco sacra stigmata, etc. Porro cum Sanctis nonnullis eximii, uti cum S. Paulo, cum S. Antonio, cum S. Catharina Senensi, caeterisque Virginitibus et Martyribus quanto fuere Christi deliciae ! Denique deliciae hic tanto fuerunt in Christo, ut ipsum nequie amoris ebrium effecerint. Annon amore ebrius fuit Christus, quando propter homines et delo in internum Virginis descendit, ex utero ad praeseptum, e praeseptio ad cruceam ? Annon quasi ebrius cursitabat per villas et castella, per arbes et pagos, predicans regnum Dei, patiens famem et sitim, aestus et frigora, probra et maledicta, irrisiones et blasphemias amore hominum ? Annon in cruce, non tam dolore quam amore ebrius, infans, irrisus, nudus et quasi scura, imo latro, pependit, et animam exhalavit ? Quocirca Christi vicissim propinans Christianis eximii hoc amoris sui peclare, eos pariter ebrios, imo amateos effecit. Amor enim eximius, teste S. Dionysio, parit exultationem et amantiam. Annon amore Christi non tam amans quam amens erat Paulus, cum diceret : « Vivo ego jam non ego, vivit vero in me Christus. » Et : « Sive mente excedimus (alii verunt, sive excessimus), Deo ; sive sobrii sumus, vobis ? » II *Corinth.* v, 13. Et : « Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem ab inferno crucifixus est, et ego mundo, » Gal. vi, 14. « Speccantiam facti sumus mundo et Angelis et hominibus, nos stulti propter Christum, » I *Cor.* iv, 9. Annon amore ebrius, imo quasi eximius erat sponsa, quando a sponso ducta in caelum vinnarium suspirans dicebat : « Fucite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo ? » Annon amore ebria erat S. Monica, quando sumpta S. Symaxi exclamavit : « Cor meum et caro mea exultaverunt in Deum vivum : volemus in coelum ? » Annon amore ebrius, imo amens erat

S. Francisus, quando se fecit mundi ludibrium, dicens se esse « fatuillum Christi ? » Exstat ejus amoris Canticum Lucae scriptum, sed latine redditum apud Haeum Waddingum in *figur.* S. Francis, lib. iii, in quo inter caetera ita cum Christo dissuaviatur et deliciatur :

Viri amor, me torquet amor, cum factus amor
Alter amor : morti est victor amoris amor.
Hinc nobis non vultis, non vultis, nec vultis vultis.

Et inferius alloquens Christum, ait cum sibi feratum esse cor et mentem per amorem, imo se esse *impazzato*, id est delirum et stultum effectum a Christo :

Cor mihi furatus, corpus habere molam ?
In te multo quid superesse potest ?
Cubi mens, quis tibi non potis ipse est ?
Si te, Christe, refer mens mea, facta tua,
Cuius tu es, quodquid victa amore gero.
Desigo ? per te sua raisioi opus.
Menta inopet ? amor est, qui facit esse inopem.

Et post nonnulla :

Te volueratis ipse
Amoris os sagittis.
Te devocavit aetere,
Terriaque collocavit
Nullaque pauperemque.
Anles amore vives,
Et occidens amorem.
Non amore vinctus
Cui ebrius per orbem.

Et nonnullis interjectis :

Ergo si facit ebrium,
Si mentis facit impetum,
Si vires amor eripit,
Amor te quoque pendit,
Qui me desipere liquit,
Hic mentem eripuit tibi.

Summa : « Da, Domine, ut amore amoris tui moriar, qui amore amoris mei dignatus es mori. »

Mystice quoque haec attribuitur Virgini Deiparae : sapientia enim Dei simili modo hinc et praesit in figuris, quibus adumbrata fuit B. Virgo, in Eva, in arca Noe, in arca testamenti, in rubo ardente et incombusto, in virga Aaron frondente, etc. Rursus Deiparae deliciae sunt esse cum Deo, nipoles Filio suo, et cum filiis hominum, quibus Filium hunc genuit ; unde *Cantic.* viii, dicitur : « Que est ista que ascendit de deserto, delicias collucens, innoxia super dilectum suum ? » In qua verba B. Petrus Damianus, serm. *De Annunt.* : « Non est locus voluptatis, ait, nisi utero Virginis, » filio ipsa a nobis et a tota Ecclesia quotidie salutatur et invocatur : « Salve, regina, mater misericordiae, vita, dulcedo et spes nostra, salve. »

QUARTA PARS CAPITIS,

QUI VINCITUR, QUI SAPIENTIA POST REVERSITAS SUI NOTES ET FACTUS, STIMULAT OMNES AD SUI STUDIUM ET OBSIDIUM.

32. Et si. NUNC ERGO, FILII, AUDITE ME (miki obedi-
te) : **BEATI, QUI CUSTODIUNT VIAS MEAS, AUDITE DISCIPLINAS, ET ESTOTE SAPIENTES, ET NOLITE AB-
ORIRE EAS.** — **Pro** *obediunt* hebraice est *שמעו* *shama*, quod Septuaginta vertunt, *pro* *audite*, id est *ne obstruantur auri, vel ne obdurantur*; Chaldaeus, *ne conculcatis eam*; Syrus, *ne crederis*; Vatablus, *ne viles opam*; Pagninus, *ne postulationis huius*; alii, *ne feriantur*, id est nolite ferus et otium agere, sed vultis et laborate, ac labore et dolore parate vobis sapientiam, partemque conservate, augeat et promoveat. Quare *et* *feriantur* non significat, ne perantiam, ne peccatis detis, a verbo *ferio* et *ferre*, sed a *ferio*, *ferari*, idem est quod, *ne otiantur*, ne pigri et remissi sitis, ut ob laboris duntaxat laudum sapientiae studium abiciatis, hoc enim significat Hebraicum *pro* *pars*, et Septuaginta vertentes, *ne obstruantur auri*, q. d. Ne pigritie et accidia tempore a se ipsis aures animique obstruantis, ut nullum deus aditum audientis et percipientis sapientiae. Sic enim indociles et incapaces omnis disciplinae in vestra insipientia, et concupiscentiis, ac vitis inordinatis et immoerentibus. Notat juvenis effrenus, qui suis cupiditibus addicti obdurant aures, ne audiant monita et correptiones parentum, magistrorum, concionatorum, ut suis voluptatibus libere et impune fruantur.

34. **BEATUS HOMO QUI AUDIT ME, ET QUI VIGILAT AD FORAS MEAS QUOTIDIE, ET OBSERVAT AD POSTEROSTIA MEI.** — **Hebraice, custodit postes ostiorum meorum**; Septuaginta, *serenas limina meorum introituum*. Est metalepsis, vel metaphora petita a discipulis diligentibus, ac summo mane advolantibus ad scholas magistris, qui ibi pervigiles praemolantur, dum ostia reserant, ut in scholas ingrediantur, q. d. Beatus est, qui instat discipulis diligentis festo ad scholas meas, id est, ad mea. Ita R. Salomon : *Beatus, ait, qui vigilat ad foras meas, ut primos scholas synagogamque ingrediat, et exeat postea.* — *Vigilat ergo, id est, ardenter me amat, ideoque ad fores meas pervigilat. Nam, ut habet gnome Arabum : Amans dormire nequit; amor enim amantii somnum interdicat.*

Alli per fores domum accipiunt ostia Ecclesiae. **Beata accipit S. Scripturam et Doctores.** Hi enim sunt quasi janitores sapientiae, qui ejus scholam et disciplinam auditoribus reserant. Salomon successit Stracides, *Eccli. vi, 30* : *Si videris sensatum, ait, evigila ad eum, et gradus ostiorum illius exeraat pes tuus.*

35. **QUI ME INVENIENS, INVENIENS VITAM (sua)**

tura, tum gratia, tum gloria, unde hebraice est *חיים* *chaim*, id est *vita* in plurali), ET HAURIT SALTUM A DOMINO. — **Pro** *saltem* hebraice est *סל* *salon*, id est *voluntatem*. Beneplacitum, benevolentiam. Unde Chaldaeus vertit, *habebit beneplacitum a facie Dei*; Aben-Erra, *benevolentiam constituta sui sibi comparabit*; Pagninus, *et tunc quod voluerit, a Domino*; Cajetanus, *quidquid voluerit, a Deo facile obtinebit*; Tigurini, *proferet favorem Domini*; Vatablus, *haurit voluntatem a Domino*, id est, *obsequetur quidquid voluit, a Domino*, puta salutem animae et corporis rerumque omnium. Intra Symmachus, *Aquila, Theodotus vertunt, salutem*, quae ac Noster : *salus enim omne bonum optabile complectitur. Et haurit* significat tum facilitatem, tum copiam, q. d. Tam facile et copiose hauriet vitam et omne bonum ad vitam spectans, a Deo, quam facile et copiose hauritur aqua e fonte vel fluvio.

Porro Septuaginta vertunt, *egressiones meae operationes vitae, et preparatio voluntas a Domino*. Legentur ipsi pro *pro* *capite*, id est *admit*, alii *pro* *in hospitali*, *pro* *in hospitali*, id est *eductur*, excitatur, preparatur. Et Syrus, *quoniam processiones meae vitae sunt processiones, et procedunt complacitae a Deo*. Quod primo, sic accipi potest, ut *voluntas* sit idem quod beneplacitum, favor, benevolentia, et, ut Syrus vertit, *complacitiae Dei* : hoc enim passim Scriptura significat hebraum *racon*, pro quo Septuaginta alibi vertunt, *adhaerere*. Et sic verus erit, quem alii jam recensiti assignarunt, q. d. Qui me invenerint, invenient vitam, ac simul preparabitur eis favor ac benevolentia Dei, ex qua hauriant omne bonum. Unde aliqui vertunt, *promittit benevolentiam a Deo, q. d. Deus erit ei velut pater et promptuarium aures, ex quo deprecatur quidquid ei placuerit.*

Secundo, voluntas, *voluntas*, non Dei, sed hominis hic accipi potest, q. d. Sapientiae studiosi ab ea hauriunt vitam, et omnia bona recensita : non vero ea sibi, suoque studio arrogat, indeque superbiunt, sciunt, voluntatem hanc summi studendi sapientiae et vacandi virtuti, originem habere non a seipsa, sed a Deo. Deus enim sua gratia praevemente preparat, alliciat, impellit voluntatem nostram ad vacandum sapientiae et virtuti. Unde R. Emmanuel sic vertit et explicat : *Et in hoc voluntatem a Domino, id est, Deo, illuminante cognoscit quid ei gratum sit et beneplacitum.*

Sic hunc locum accipit S. Augustinus scribens contra Pelagianos, ex eoque probat initium salutis et bonae voluntatis esse a gratia praevemente, non a libero arbitrio. Ita ipse, *epist. 107, et pas-*

sum alibi, ac ex eo Concilium Arausianum II, can. 4, S. Prosper et Fulgentius. Et sic quoque accipi potest versio nostra : *haurit salutem a Domino, q. d. Haurit a Domino gratiam bene operandi; in quo salus nostra consistit. Porro si preparatur universum, puta de omni preparatione utilis ad salutem, explicat Concilium Arausianum, can. 4, et S. Augustinus, *Enchir. XXXI, et epistolae lib. VI De Gratia et Lib. arbit. cap. xvi et xvii. Unde sicut ex diversa preparatione tum animis, tum terris semen recipientis, varii et disparis generantur fructus : sic ex diversa preparatione, tum gratiae, tum voluntatis, varii et disparis proveniunt virtutum actus, cum pulchre docet S. Prosper, lib. II De Vocat. Gentium, cap. iii.**

Hinc sententiae objiciantur Pelagiani Illud Zohar. 1 : *Convertimini ad me, et ego convertar ad vos*; et Illud *Prover. xvi* : *Homini est animam preparare, et Domini gubernare linguam*. Respondet S. Augustinus, lib. II ad Bonifacium, cap. viii, et lib. *De Gratia et Libero arbit. cap. v, commendari in his sententiis liberum arbitrium, sed non excludi gratiam preventivam, quemadmodum in illis : Convertite nos, Deus salutaris noster*; et : *Preparatur voluntas a Domino, commendatur gratia preventiva, sed non excluditur arbitrii cooperatio. Si enim solus Deus id faceret, frustra diceretur hominibus : Convertimini*; et si homines solum ad hoc sufficerent, frustra diceretur Deo : *Convertite nos*; et si Deus sine nobis nos prepararet, falsum esset hominibus preparare animam; et si absque Deo nos corda nostra prepararemus, falsum esset preparari voluntatem a Domino. Unde concludit S. Augustinus, cap. viii, jam citato : *Quapropter multa Deus facit in homine bona, quae non facit homo; nulla vero facit homo, quae non facit Deus ut faciat homo. Primi enim impulsus voluntatis ad bonum amandum, et illuminationes intellectus ad bonum cognoscendum, sunt a solo Deo : sunt enim actus a Deo elicit, ideoque necessarii, non liberi : voluntas enim impellitur et necessitatur (ut ita dicam) a Deo ut vitaverit eos elicit, illeque necessario, non libere; consensus vero et cooperatio libera voluntatis partim est ab arbitrio hominis, partim a gratia Dei, quae prius erat preventiva et operans, iam est comitans et cooperans.*

Mystice, qui querit et invocat opem B. Virginis, illam *Esau* invenit et assequitur, atque ex S. Maria quasi *Esau* haurit copiam bonorum omnium : si eam ergo corde invocet, ore hauriet, iuxta Illud *Psal. cxviii* : *Os meum aperui, et atraxi spiritum.* Exemplum tibi sit S. Elisabeth, quae salutans B. Virginem se visitantem, ac ab ea resalutata, illico cum prole S. Joanne Baptista repleta est Spiritu Sancto : *Et facta est, ait, vox salutationis tuae in auribus meis, exultavit in gaudio infans in utero meo.* Luc. 1, 44. Quae verba exponens Guericus, *serm. De Joanne Baptista* :

« Vox, ait, Mariae dum in auribus Elisabeth sonat, ad eam Joannes penetrat, spiritum quoque animat, gaudioque salutaris vegetal. » Ino, ut ait Concilium Basiliense instituens festam Visitationis Beatae : *« Ipsa non solum supplicantes exaudiat, sed, sicut ex sua clementia concessit, etiam supplicare volentium preces praevenit. »* Causam dat S. Anselmus, lib. *De Excellentia Virginitatis* : *« Necessitas est, ait, nonnunquam salus memorata nomine ejus, quam invocato nomine ipsa omni illi sui. Et id quidem non ideo fit, quod ipsa maior, et potentior eo sit (neque enim ille magnus est et potens per eam, sed illa per ipsum). Mirum quod sentio : Filius ejus Dominus est, et iudex omnium, discretus merito singulorum : non igitur ipsa à quovis suo nomine invocatus non exaudit, iuste quidem facit : invocato autem nomine matris, eiusdem meritum matris intercedunt ut exaudiantur, merita tamen matris intercedunt ut mandata, tur. »* Salomonem sequitur Stracides *Eccli. xiv, 26* : *Transite ad me omnes qui*

et a generatibus meis implentur; spiritus enim meus super mel dulcis, etc. Qui edunt me, adhuc nocent : et qui bibunt me, adhuc siccant. » Vide ibi *lib. 1.*

36. **QUI AUTEM IN ME RECAVERIT, LEVET ANIMAM SUAM.** OMNES QUI SE OBERTUR, DILIGUNT MORTEM, non formaliter, sed materialiter : quia applicat odorant virtutum, et amant cupiditates de vita, quae duntaxat ad mortem praesentem et aeternam. Pro facta hebraice est *עצב* *atzev*, id est *incurtus est animae suae, illi violentus, tyrannus et raptor est*, quia eam eripit sapientiae, sibi ea Deo, mandataque peccato, diabolo et gehennae. Unde alii *Esau* est tortor et carnifex ; spoliat se enim gratia, *pace, gloria omnique bono; et ultra accedit sibi peccati fastidium, angores conscientiae, iram Dei, tenem aeternam, omneque malum, idem in aeternum.* Unde Chaldaeus vertit, *disperdit animam suam*; Septuaginta, *impus ogunt in suas operationes carnis*; Aquila et Symmachus : *adhaerent sibi* ; et, *est est voluptaria allicit, offendit, inique opprimunt animam suam*; Pagninus, *spoliat animam suam*; *Esau* *Esau*, *Esau* *Esau*, quia cum ea a bono distorquet ad malum, a caelo in infernum, a Deo ad diabolum. Salomon successit Tobias cap. xii, 10 : *« Qui faciunt peccatum et iniquitatem, hostes sunt animae suae. »* Porro si in me peccaverit idem est quod *me spernerit*, multo noverit, deridit, et, ut Aben-Erra, *postulerit*, id est, in me contumax fuerit, vel a me aversus : quia animam ad cupiditates, quas ego veto, applicat et convertit; *ne enim peccaverit opponit eo qui audit me, et qui vigilat ad fores meas, vers. 34.* Sensus est, q. d. Terque quaterque beati illi qui me audiunt, mihi que obediunt; terque quaterque miseri, qui me audire, mihi que obedire nolunt, vel per ignaviam, vel per concupiscentiam, vel per malitiam.

Mystice, sicut signum praedestinationis est cog-

ius et devotio erga Deiparam; ita signum reprobationis, et causa damnationis est irreverentia et inobedientia erga eandem, ut patet in Nestorio, Helvidio, Constantino Copronymo, Juliano Apostata. Quia enim Deiparam colit, Christum Deum ejus Filium colit, qui in illam peccat, in Christum peccat. Quocirca sicut Christus in Ecclesia, quasi in familia sua, est tanquam paterfamilias; sic in eadem B. Virgo est quasi materfamilias, ex dono et voluntate Christi. Ecclesiam accipio tam triumphantem, quam militantem, Quocirca Germanus Constantinopolit. Patriarcha, orat. *De Deipara*: «Sicut, ait, tantum respiratio non solum est signum vite, sed etiam causa; sic sanctissimum

Marie nomen, quod in Dei servorum ore assidue versatur, simul argumentum est, quod vera vita vivat, simul hanc ipsam vitam efficit et conservat, omnemque eis lætitiā et opem ad omnia impertitur.» Unde addit: «Nemo salvatur, nisi per te, o Virgo sanctissima.» Et S. Bonaventura in *Psalterio Virginis*: «Quem vis, ait, salvus erit; et a quo avertis faciem tuam, ibit in infernum.» Et rursus: «Qui digne colerit illam, justificabitur; et qui neglexerit illam, morietur in peccatis suis.» Quocirca exclamat Damascenus, orat. *De Nativit. Virg.*: «Donum omnium donorum præstantissimum est Maria Virgo, quæ sola Creatura digna erat, vivum colum, oculis ipsis lætus.»

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Parabolice describitur domus et constructio sapientia, ad quod ipsa simplices invitat. Nam derisores asserit esse inopacos correctionis et sapientior. Deinde sapientia, vers. 13, inducit, depingitque sui amorem multiterum stultam; quæ recordis seducit, imo secum ad tartara ducit.

1. Sapientia edificavit sibi domum, excidit columnas septem. 2. Immolavit victim suas, miscuit vinum, et proposuit mensam suam. 3. Misit ancillas suas ut vocarent areem, et ad moenia civitatis: 4. Si quis est parvulus, veniat ad me. Et insipientibus locuta est: 5. Venite, comedite panem meum, et bibite vinum quod miscui vobis. 6. R. Inquire infantiam, et vivite, et ambulat per vias prudentiæ. 7. Qui erudit derisorem, ipse injuriam sibi facit: et qui arguit impium, sibi maculam generat. 8. Noli arguere derisorem, ne oderit te. Argue sapientem, et diliget te. 9. Da sapienti occasionem, et addetur ei sapientia. Docet justum, et festinabit accipere. 10. Principium sapientiæ, timor Domini: et scientia sanctorum, prudentia. 11. Per me enim multiplicabuntur dies tui, et adentur tibi anni vitæ. 12. Si sapiens fueris, libætaestis eris: si autem illusor, solus portabis malum. 13. Mulier stulta et clamosa, plenaque illecebris, et nihil omnino sciens, 14. sedit in foribus domus suæ super sellam in excelso urbis loco, 15. ut vocaret transeuntes per viam, et pergentes itinere suo: 16. Qui est parvulus, declinet ad me. Et recordi locuta est: 17. A panis furtivi dulciores sunt, et panis absconditus suavior. 18. Et ignoravit quod ibi sint gigantes, et in profundis inferni convivæ ejus.

PRIMA PARS CAPITIS.

4. **SAPIENTIA EDIFICAVIT SIBI DOMUM, EXCIDIT COLUMNAS SEPTEM.** — Pro sapientia hebraice est חכמה *chachmah*, id est sapientia in generalibus, ut significatur sapientia dignitas, majestas et amplitudo, quod scilicet ipsa in se una sit instar multorum, pluraque comprehendat, adeo quæ ipsa sit omnium sapientiarum, consiliorum, intelligentiarum, prudentiarum, etc., complexio et mater. Pro excidit, Septuaginta vertunt, *subdidit*; Syrus, *erexit*; S. Ambrosius, lib. I. *De Fide*, cap. vii, *excavit*; S. Athanasius, in *Disput. contra Arium*, *stabilivit*; Chaldaeus, *statuit in ea columnas*; Arabicus, *fecit*

eam iunctis septem columnis. He ergo columnæ sunt fulcra et bases, quibus sapientia domum superædificat, perinde ac Roma basilicæ S. Petri, S. Pauli, S. Laurentii, S. Joannis Lateranensis, B. Virginis Majoris, S. Cassellæ, etc., columnæ a marmore excisis, hisque plurimis et magnificis insistentes et inædificatas videmus. *Excidit* ergo id est e rape succidit, dolavit, polivit, erexit, nihilivit quasi bases domus sapientiæ. Ita Galatinus, lib. III. *De A. canis fidei*, cap. iii, et Abon-Ezra. Et octachresis et methapsis. Quæres, quoniam hæc domus et fulcra

pienitiæ? Nota hic esse quasi continuam allegoriam vel parabolam, ideoque Salomonem hic loqui parabolice et enigmaticè, uti et sæpius alibi in hisce Proverbiis. Hoc enim ipse contextur ex gravibus, insignibus elegantibus, obscuris, acutis, et præsertim paraboliceis gnomis: unde omne genus sententiarum huic libro inseruit et immisit. Igitur quia cap. vii, 14, proposuit illecebras et ædium convivii a meretrice apparati, ad quod ipsa juvenem invitavit, ut eum perdat et pervertat, ideo hoc loco et componit, opponit et anteponebat domum convivii a sapientia extractam, veris deliciis instructam, ad quam juvenem invitavit, ut eam a meretrice avellat, et ad sui studium animæque salutem traducat. Hic igitur proponit et exponit ei suas delicias, de quibus dixit cap. precedenti, vers. 31: «Deliciae meæ esse cum filiis hominum.»

Grammaticæ ergo et in cortice literæ, domus hic convivii a sapientia instructi, sive trichitium, accipitur, in qua ipsa sua, sapientiæ scilicet, ferula, dogmata monitæque salutis proponit. Alludit ad primas sapientum cœnas, in quibus sapientes quasi symbola sapientiæ conferbant, ac promebant sententias acutas, graves, obscuras, parabolæ, enigmata, etc., ut patet ex Athenæo, *De Canis sôphistam*; Platone, Macrobio, Plutarcho, mo ex Strabone, *Eccl.* xxxi, 4, ut ibidem docui.

Hoc læcit quod de economica, sive de sapienti domus constitutione censuerit septem Græci Sapientes apud Plutarchum in eorumdem *Convivio*. Primus enim Solon: «Ea, inquit, mihi optima videtur domus, ubi res est neque injuste parta, neque in ea vel conservanda diffidentia, vel in sumenda penitentia est locus. Bina: in qua dominus sua sponte talem se gerit, qualem foris propter leges. Thales: in qua plurimum offi dominio conceditur. Cleobulus: in qua plures sunt qui diligant, quam qui metuant dominum. Pittacus: ubi neque requiruntur supervacua, neque desiderantur necessaria. Chilon: maxime oportet domum erigi, que sub rege est, similem esse; adjectoque Lycurgum cuiusdam qui populare imperium Sparta instituisse ipsum jubere, respondit: Prius in hoc domui tue facta.»

Parabolice vero sub hoc cortice grammatico per domum intelligi templum, templique Synagogam. Hoc enim edificavit Salomon sapientiæ ergo edificavit sibi domum, hoc est, inquit Salomon sapientissimus sapientiæ nomine in monte Sion juxta regiam et juxta templum, imo in atrio templi, edificavit academiam. Sapientia ergo edificavit sibi domum, hoc est, inquit Salomon sapientissimus sapientiæ nomine in monte Sion juxta regiam et juxta templum, imo in atrio templi, edificavit academiam. In qua doctores docerant sapientiam. Unde et Romæ academia et gymnasium, in quo docebantur omnes facultates, vocatur *Sapientia*. «Excidit columnas septem, a id est, s. plur. artium liberalium suggesta, sive altus cathedras et marmore elaboratas, e quibus doctores docerent. Unde hebraice vocantur כְּנֵי־עַיִן *annudim*, a rad. עָיַן *ayin*, id est stetit, q. d. status, stationes, in quibus scilicet stabant doctores.

Synagoga quam templum erant typus, ac typice representabant Ecclesiam, quam sapientissimus Salomon, puta Christus, construxit et inhabitavit, ibique velut in schola docerant per suos magistros, sacerdotes et doctores Christianam sapientiam et virtutem, de quo mox plura. Sapientia ergo Dei, sive Deus per sapientiam, edificavit templum et Synagogam, id est domum suam, in qua conseruit, ac per suos sacerdotes et doctores doceret Judæos et proselytos sapientiam, id est veram Dei cognitionem, amorem, cultum, omnemque honestatem et virtutem. Ita per domum et mensam hanc templum Salomonicum accipitur Hebræi, et noster Hieronymus Prælo in *Eccl.* cap. v, num. 7, ejusque assella Vialpando in *Eccl.* xii, tom. II, part. 2, lib. III, cap. xx. Ubi docet præter plurimas columnas, quibus fulciebatur templum, præcise septem columnas per rituum templi, id est atrii. Atrium enim erat templum templi: nec enim populus, sed soli sacerdotes ingredi poterant sanctum, et solus pontifex sanctum sanctoium. Pro singulis ergo atrii portibus docet septenas fuisse columnas hinc et inde, hoc est, universi quatuordecim, hisque representatas fuisse tres tessera decades genealogie Christi, *Matth.* 1, 17. Sed audi Vialpandum: «Bina sunt in portibus singulis columnarum ordines: ordo septenis constat columnis: tres hujusmodi porticus domum Dei, Sanctumque sanctorum complectuntur medium. Quid, si hinc forte respicit S. Mathæus, cap. 1, 17, universam Christi genealogiam in tres partibus tessera decades, quot columnis extrinsecus Dei domus circumdatur? Tres enim erant porticus, et quæque habebat tessera decades columnarum, puta septenas columnas in uno ordine, et septenas in altero illi opposito: tres ergo erant columnarum, *neque ut genealogiarum Christi tessera decades*. Simili modo Strabones, post elogia sapientiæ, ait eam domum fuisse in Sion et Synagoga Hebræorum. «Et sic, ait, in Sion firmata sum, et in civitate sanctificata similiter requievi, et in Jerusalem potestas mea,» *Eccl.* cap. xxv, 15.

Rursus noster Pineda, lib. III. *De Rebus Salomonis*, cap. xxviii, et Joannes de Cathagina, lib. X, hom. *De B. Virgine* *vacante* *Testa in templo*, per domum accipiunt academiam. Sapientia ergo edificavit sibi domum, hoc est, inquit Salomon sapientissimus sapientiæ nomine in monte Sion juxta regiam et juxta templum, imo in atrio templi, edificavit academiam. In qua doctores docerant sapientiam. Unde et Romæ academia et gymnasium, in quo docebantur omnes facultates, vocatur *Sapientia*. «Excidit columnas septem, a id est, s. plur. artium liberalium suggesta, sive altus cathedras et marmore elaboratas, e quibus doctores docerent. Unde hebraice vocantur כְּנֵי־עַיִן *annudim*, a rad. עָיַן *ayin*, id est stetit, q. d. status, stationes, in quibus scilicet stabant doctores.

ius et devotio erga Deiparam; ita signum reprobationis, et causa damnationis est irreverentia et inobedientia erga eandem, ut patet in Nestorio, Helvidio, Constantino Copronymo, Juliano Apostata. Quia enim Deiparam colit, Christum Deum ejus Filium colit, qui in illam peccat, in Christum peccat. Quocirca sicut Christus in Ecclesia, quasi in familia sua, est tanquam paterfamilias; sic in eadem B. Virgo est quasi materfamilias, ex dono et voluntate Christi. Ecclesiam accipio tam triumphantem, quam militantem, Quocirca Germanus Constantinopolit. Patriarcha, orat. *De Deipara*: «Sicut, ait, tantum respiratio non solum est signum vite, sed etiam causa; sic sanctissimum

Marie nomen, quod in Dei servorum ore assidue versatur, simul argumentum est, quod vera vita vivat, simul hanc ipsam vitam efficit et conservat, omnemque eis lætitiā et opem ad omnia impertitur.» Unde addit: «Nemo salvatur, nisi per te, o Virgo sanctissima.» Et S. Bonaventura in *Passio Virginitatis*: «Quem vis, ait, salvus erit; et a quo avertis faciem tuam, ibit in infernum.» Et rursus: «Qui digne colerit illam, justificabitur; et qui neglexerit illam, morietur in peccatis suis.» Quocirca exclamat Damascenus, orat. *De Nativit. Virg.*: «Domum omnium donorum præstantissimum est Maria Virgo, quæ sola Creatura digna erat, vivum colum, oculis ipsis lætus.»

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Parabolice describitur domus et constructio sapientia, ad quod ipsa simplices invitat. Nam derisores asserit esse inopaces correctionis et sapientior. Deinde sapientia, vers. 13, inducit, depingitque sui amorem multiterum stultam; quæ recordes seducit, imo secum ad tartara ducit.

1. Sapientia edificavit sibi domum, excidit columnas septem. 2. Immolavit victim suas, miscuit vinum, et proposuit mensam suam. 3. Misit ancillas suas ut vocarent areem, et ad moenia civitatis: 4. Si quis est parvulus, veniat ad me. Et insipientibus locuta est: 5. Venite, comedite panem meum, et bibite vinum quod miscui vobis. 6. R. Inquire infantiam, et vivite, et ambulat per vias prudentiæ. 7. Qui erudit derisorem, ipse injuriam sibi facit: et qui arguit impium, sibi maculam generat. 8. Noli arguere derisorem, ne oderit te. Argue sapientem, et diliget te. 9. Da sapienti occasionem, et addetur ei sapientia. Docet justum, et festinabit accipere. 10. Principium sapientiæ, timor Domini: et scientia sanctorum, prudentia. 11. Per me enim multiplicabuntur dies tui, et adentur tibi anni vitæ. 12. Si sapiens fueris, libætaestis eris: si autem illusor, solus portabis malum. 13. Mulier stulta et clamosa, plenaque illecebris, et nihil omnino sciens, 14. sedit in foribus domus suæ super sellam in excelso urbis loco, 15. ut vocaret transeuntes per viam, et pergentes itinere suo: 16. Qui est parvulus, declinet ad me. Et recordi locuta est: 17. A panis furtiva dulciores sunt, et panis absconditus suavior. 18. Et ignoravit quod ibi sint gigantes, et in profundis inferni convivæ ejus.

PRIMA PARS CAPITIS.

4. **SAPIENTIA EDIFICAVIT SIBI DOMUM, EXCIDIT COLUMNAS SEPTEM.** Pro sapientia hebraice est חכמה *chachmah*, id est sapientia in generalibus, ut significatur sapientia dignitas, majestas et amplitudo, quod scilicet ipsa in se una sit instar multorum, pluraque comprehendat, adeo quæ ipsa sit omnium sapientiarum, consiliorum, intelligentiarum, prudentiarum, etc., complexio et mater. Pro excidit, Septuaginta vertunt, *subdidit*; Syrus, *erexit*; S. Ambrosius, lib. I. *De Fide*, cap. vii, *ausultit*; S. Athanasius, in *Disput. contra Arium, stabilivit*; Chaldaeus, *statuit in ea columnas*; Arabicus, *fecit*

eam iunctis septem columnis. He ergo columnæ sunt fulcra et bases, quibus sapientia domum superædificat, perinde ac Roma basilicæ S. Petri, S. Pauli, S. Laurentii, S. Joannis Lateranensis, B. Virginis Majoris, S. Cassellæ, etc., columnæ a marmore excisis, hisque plurimis et magnificis insistentes et inædificatas videmus. *Excidit* ergo id est e rape succidit, dolavit, polivit, erexit, nihilivit quasi bases domus sapientiæ. Ita Galatinus, lib. III. *De A. canis fidei*, cap. iii, et Abon-Era. Et octachresis et methapsis. Querens, quantum hæc domus et fulcra

pienitiæ? Nota hic esse quasi continuam allegoriam vel parabolam, ideoque Salomonem hic loqui parabolice et enigmaticè, uti et sæpius alibi in hisce Proverbiis. Hoc enim ipse contextit ex gravibus, insignibus elegantibus, obscuris, acutis, et præsertim paraboliceis gnomis: unde omne genus sententiarum huic libro inseruit et immisit. Igitur quia cap. vii, 14, proposuit illecebras et ædium convivii a meretrice apparati, ad quod ipsa juvenem invitavit, ut eum perdat et pervertat, ideo hoc loco et componit, opponit et anteponebat domum convivii a sapientia extractam, veris deliciis instructam, ad quam juvenem invitavit, ut eam a meretrice avellat, et ad sui studium animæque salutem traducat. Hic igitur proponit et exponit ei suas delicias, de quibus dixit cap. precedenti, vers. 31: «Deliciae meæ esse cum filiis hominum.»

Grammaticè ergo et in cortice literæ, domus hic convivii a sapientia instructi, sive trichium, accipitur, in qua ipsa sua, sapientiæ scilicet, ferula, dogmata monitæque salutis proponit. Alludit ad primas sapientum cœnas, in quibus sapientes quasi symbola sapientiæ conferbant, ac promebant sententias acutas, graves, obscuras, parabolæ, enigmata, etc., ut patet ex Athenæo, *De Canis sôphistam*; Platone, Macrobio, Plutarcho, mo ex Strabone, *Eveli. xxxi, 4*, ut ibidem docui.

Hoc læcit quod de economica, sive de sapienti domus constitutione censuerit septem Græci Sapientes apud Plutarchum in eorumdem *Convivio*. Primus enim Solon: «Ea, inquit, mihi optima videtur domus, ubi res est neque injuste parta, neque in ea vel conservanda diffidentia, vel in sumenda penitentia est locus. Bina: in qua dominus sua sponte talem se gerit, qualem foris propter leges. Thales: in qua plurimum offi dominio conceditur. Cleobulus: in qua plures sunt qui diligant, quam qui metuant dominum. Pittacus: ubi neque requiruntur supervacua, neque desiderantur necessaria. Chilon: maxime oportet domum urbi, que sub rege est, similem esse; adjecitque Lycurgum cuiusdam qui populare imperium Sparta instituisse ipsum jubere, respondisse: Prius in hoc domui tuæ facta.»

Parabolice vero sub hoc cortice grammatico per domum intelligi templum, templique Synagogam. Hoc enim edificavit Salomon sapientiæ, id est Dei, lib. vi, 1, et cap. vii, 1; et hoc sufficiebatur et amabatur septem, id est multis, columnis, in eo quoque erat mensa, id est altare, in quo vicinie deo metabantur, cum libamine, id est mixtionis et effusione vini, item mensa partum propositionis, Abus in eo docebatur sapientia, id est vera fides, lex, virtus, prudentia, religio et cultus Dei, a sacerdotibus, Scribis et Pharisæis. Porro per templum accipit Synagogam et Ecclesiam, quam congregabatur in templo ad audiendos cultores et doctores sapientiæ: tum enim

Synagoga quam templum erant typus, ac typicè representabant Ecclesiam, quam sapientissimus Salomon, puta Christus, construxit et inhabitavit, ibique velut in schola doceret per suos magistros, sacerdotes et doctores Christianam sapientiam et virtutem, de quo mox plura. Sapientia ergo Dei, sive Deus per sapientiam, edificavit templum et Synagogam, id est domum suam, in qua congregetur, ac per suos sacerdotes et doctores doceret Judæos et proselytos sapientiam, id est veram Dei cognitionem, amorem, cultum, omnemque honestatem et virtutem. Ita per domum et mensam hanc templum Salomonicum accipitur Hebræi, et noster Hieronymus Prælo in *Ezech. cap. vi, num. 7*, ejusque assella Vialpando in *Ezech. xl, tom. II, part. 2, lib. III, cap. xx*. Ubi docet præter plurimas columnas, quibus fulciebatur templum, præcise septem fuisse columnas per rituum templi, id est atrii. Atrium enim erat templum templi: nec enim populus, sed soli sacerdotes ingredi poterant Sanctum, et solus pontifex Sanctum sanctoium. Pro singulis ergo atrii portibus docet septenas fuisse columnas hinc et inde, hoc est, universi quatuordecim, hisque representatas fuisse tres tessera decades genealogie Christi, *Matth. 1, 17*. Sed audi Vialpandum: «Bina sunt in portibus singulis columnarum ordines: ordo septenis constat columnis: tres hujusmodi porticus domum Dei, Sanctumque sanctorum complectuntur medium. Quid, si hinc forte respicit S. Mathæus, cap. 1, 17, universam Christi genealogiam in tres partibus tessera decibus, quot columnis extrinsecus Dei domus circumdatur? Tres enim erant porticus, et quæque habebat tessera decadem columnarum, puta septenas columnas in uno ordine, et septenas in altero illi opposito: tres ergo erant columnarum, *negue ac genealogiarum Christi tessera decades*. Simili modo Strabones, post elogia sapientiæ, ait eam domum fuisse in Sion et Synagoga Hebræorum. Et sic, ait, in Sion firmata sum, et in civitate sanctificata similiter requievi, et in Jerusalem potestas mea, *Eccli. cap. xxv, 15*.

Rursus noster Pineda, lib. III. *De Rebus Salomonis*, cap. xxviii, et Joannes de Cathagina, lib. X, hom. *De B. Virgine vacante Jemina in templo*, per domum accipiunt academiam. Sapientia ergo edificavit sibi domum, hoc est, inquit Salomon sapientissimus sapientiæ nomine in monte Sion juxta regiam et juxta templum, imo in atrio templi, edificavit academiam, in qua doctores docerant sapientiam. Unde et Romæ academia et gymnasium, in quo docebantur omnes facultates, vocatur *Sapientia*. Excidit columnas septem, id est, sicut, sicut ædium artificum liberalium suggesta, sive altus cathedras et marmore elaboratas, et quibus doctores docerent. Unde hebraice vocantur *עמודים עמודים*, a rad. *עמד עמד*, id est stetit, *q. d.* status, stationes, in quibus scilicet stabant doctores.

Septem ergo columnae sunt septem gymnasia, in quibus totidem erant callidae, et quibus doctores profitentur omnes artes liberales, quibusque sum. Quia de re audi Optatum Milvitianum, lib. III *Contra Perem*, ad illud *Leviticus XXII, Quis vultis viscos*: Non ait, in Sion, sed in una ejus valle; non in illo monte Sion, quem in Syria Palaestina a montis Jerusalem parvis determinat rivus, in ejus vertice est non magis planities: in qua fuerunt Septem Synagoga, ubi Judaeorum populus conveniens legam per Moysen datam edicere potuisset, ubi nulla lex audita est, nec in ultimo celebratum iudicium, nec illigra est illa ab aliquo iudice lata sententia; quia locus erat doctrinae, non controversiae, a Boet doctrinam, si quid agendum erat intra muros Jerusalem, agebatur, inde scriptum est in *Isaia propheta*, cap. I: « De Sion exiit lex, et verbum Domini de Jerusalem. » Hinc et *Aben-Ezra* per septem columnas accepit septem artes liberales. Sciens enim, inquit R. Levi, sunt columnae prudentiae et scientiae (1).

Academiam sapientiae missa ut vocarent ad arcem, id est ad accendendam in arce Sionis tectam, diversa sunt facultates, quae in academia traduntur. Haec enim, sui objecta et specie, allucebant et irruebant omnes libros elementis et rudibus, quin et proselytos externisque, ad addendum et commendandum hanc scholam sapientiae. Uide Justinum in *Dialogo contra Tryphonem* assensit antiquo Milite, id est Solis, sacerdos imitato fulsere hinc in saxorum Sionis sublimibus doctores, ut ipse qui simili modo in sacra epistola disceptans suos Milites sacris imbuerent, libris affundit, *Jerolimus*, lib. *De Christo* multis, sub *Quaes. et lib. De Brascepi*, contra *haec*, cap. XI.

Porro sunt, qui in porta templi orientali locum sanctitatis fuisse commemorant, ut *Arina Montanus* in *Appareto*, et *S. Antonius*, part. I, lib. 5, cap. 7, §. 8. Eundem notavit *Paulus dicens Actor*, XIII, 12: « Neque in templo invenerunt ne enim aliquo disputantem, » puta in gymnasio, quod in alijs templi erit. Hanc academiam virtutis praesentia sua et auctoritate honorare et auctorare vultu enim, ut ait *S. Lucas*, cap. II, parvulos invenerunt illum in templo sedentem in medio docentem. Addit *Pineda*, lib. III *De Rebus Salom.*, cap. XXXIII, hanc Salomonis academiam fuisse materiem *caularum* ex qua proinde prodierit *Pythagoras*, et *S. Ambrosio*, lib. I, *epist. 6*, *Plato*, *Socrates*, *Aristoteles*, etc. Hae enim caeterosque

(1) Monet Rosenmullerus, imperiosissimum esse, omnes hujusmodi exortum velle manifestos, cur v. g. septem, et non novem vel decem memorantur columnae, quod Jacobum designent, quia passus emisso, etc. Nam in parabola et allegoria non omnia habent significatorem: signi in talis habent personam tantum ad vivum scilicet statu, remanserunt vero, vel caeteri personam hanc ambiantem remanere ad vivum, sed pro altero petitis apponuntur. Vide *idem*, pag. 229, col. 1, §. Quarta.

Gentium philosophos sua dogmata a Salomone et Hebraeis hausisse docet *Eusebius*, lib. II *Prepar.*, cap. XIII, *Clemens Alexandrinus*, lib. I *Strom.*, et alii; quare in hac sua academia docuisse ipsomet Salomonem, utpote auctoritatem a Deo sapientia doctorem, atque has aliasque parabolas dictasse, iuxta illud: « Locutus est quoque Salomon tria milia parabolis, et fuerunt carmina ejus quinquaginta et mille. Et disputavit super lignis, » etc. III *Reg.* IV, 32. Hinc consequenter inferunt Salomonem haec dictasse post edificatum templum et domum suam, sub annum regni sui 26. Nam quarto anno regni sui coepit edificare templum, illudque post septem annos absolvit, ac deinde edificavit domum suam per tredecim annos, III *Reg.* cap. VII, 1. Quod si omnes hos annos in unum confles, invenies 26, post quos in gymnasio iuxta templum edificato primum ipse docere coepit, cum privatim domi suae docuisset. Unde ex varijs ejus sententijs, diversis temporibus ab eo pronuntiatis, vel etiam repetitis, collectus et concinnatus est hic *Proverborum liber*, ut patet ex cap. XIV, vers. 23, et ex cap. XXV, vers. 1.

Allegorice, domus sapientiae, puta vetus Judaeorum templum, Academia et Synagoga, representat Ecclesiam Christi. Hanc enim Christus, qui est Sapientia increata et incarnata, edificavit, illi est erecta et incolavit, in eodem Sion templo docens et praedicans. Unde in eodem Apostoli in Pentecoste receperunt Spiritum Sanctum, et lingua ignis ibidem pronuntiavit legem novam. Ita *S. Ambrosius*, lib. I *De Fide*, cap. VII; *Casarius Arelatensis*, hom. 7 *De Pascha*; *Anastasio Nicomus*, *Quaest. IX in Script.*; *S. Athanasius*, *erat. 3 Contra Arianos*; *S. Isidorus*, lib. VIII *Regul.* cap. 1; *S. Thomas*, III part. *Quaest. XXXII*, art. 1, ad 3; et auctor *Quaest. veteris et novi Testamenti* apud *S. Augustinum*, tom. IV, *Quaest. LII*: « Domus Christi est Ecclesia, ait, quam edificavit sibi sanguis sui. »

Audi *S. Gregorium*, lib. XXXIII *Moral.* cap. XV: « Domus sapientiae, ait, Ecclesia vocatur: quae septem sibi columnas excoedit, quia ab amore profectus sibi disjunctas, ad perstrandam ejusdem Ecclesiae fabricam, mentes praedicantium excoedit. Quia pro eo quod perfectionis virtute subnixae sunt, septenario numero designantur. Immolavit victimas, quia vitam praedicantium macula in persecutione permisit. Vinum miscuit, quia difficultatis et humanitatis suae nobis pariter arcana patefecit. Mensam quoque proposuit, quia Scriptura sacra nobis pabula aperitque preparavit. Ancillas etiam suas misit, quae ad arcem nos atque civitatis mania vocant: quia praedicatorum infirmos abjectosque habere studuit, qui fideles populos ad spiritualis patrie aedificia superna colligent. »

Quaerens, quoniam sint septem Ecclesiae columnae? Respondet primo, *S. Augustinus*, lib. XVII *De*

cap. I
De
Filio

Capit. cap. IV, et *S. Gregorius*, XXII *Moral.* I, esse singulis particularibus Ecclesijs, a quibus Ecclesia universalis conflatur et coarscit. Septenario enim est symbolum plenitudinis et universalitatis: septem ergo columnae sunt omnes Ecclesiae particulares, quae conflant Ecclesiam universalem. Per septenarium numerum, ait *S. Augustinus*, est universa Ecclesiae significata perfectio. Hujus rei symbolum *S. Joannes Apocalypsin* ita describit: « Joannes septem Ecclesijs scribit, ut unam catholicam septiformis gratiae Spiritu pleam designaret. »

Secundo, auctor *Catena Graecor.* et *Lyranus* per septem columnas accipiunt septem Sacramenta Ecclesiae Christianae, quibus quaevis columna illa fulgetur.

Tertio, auctor *Imperfecti in S. Matha.* apud *S. Chrysostomum*, hom. 30, per septem columnas accipit septem dona Spiritus Sancti, quibus ipse suffulsi Ecclesiam, *Isaia*, XI, 2. Hinc enim spiritus sancti robusti, imo robur Ecclesiae: roborant enim tum Praelatos quam fideles singulos contra omnes inimicos, puta contra haereticos, infideles, atheos, polliticos, et quolibet impros, imo contra demones totaque inferni potentiam.

Quarto, *S. Ambrosius* (vel quisquis est auctor nam *idem Commentarius* inter opera *Beati inventur*) in *Apost. 1*, ante finem, per septem columnas accipit universalitatem praedicatorum, quos Deus per septem, id est omnes, mundi retatos illi suffulsi: « Sapientia, ait, edificavit sibi domum, quando Dominus noster Jesus Christus ab infido mundo usque ad finem ejus, ex numerositate electorum Ecclesiam sibi construxit et coarctavit. Excoedit columnas septem, quia singulis temporibus praedicatorum, in Ecclesia sua stetit, qui et mensis salutaribus et bonorum operum exemplis eam sustentarent. »

Quinto, Salomon per septem columnas accipit omnes Ecclesiae doctores: hi enim velut columna eam suffulcunt. Unde *Paulus*, *Galat.* II, 9, *Petrum*, *Jacobum* et *Joannem* vocat columnas Ecclesiae. Audi *Salomonem*: « Columnae domus hujus sunt sancti doctores; quae columna hinc septem esse dicuntur, quia sancti doctores repleti sunt septiformi gratia Spiritus Sancti. Quomodo ergo excoedit sapientia has columnas? quia mentes praedicatorum ab amore praesentis saeculi velut a sua lapidicina separavit, et ad portandam ejusdem ecclesiae fabricam excoit. »

Epistol.
de
divis.
verb.

Symbolice, Sapientia increata, puta Filius Dei, edificavit sibi domum, id est, corpus humanum in incarnatione, in qua inhabitavit plenitudo divinitatis corporaliter; columna septem sunt septem dona Spiritus Sancti, quibus plena et suffulta fuit Christi humanitas, *Isaia* XI, 2. Mensa est mensa Eucharistiae, in qua Christus nobis suam carnem comedendam, et suum sanguinem bibendum

proponit, de qua mox. Ita *S. Athanasius* in *Disputa contra Arium* in *Concilio Niceno*: « Sapientia, ait, id est Verbum sine Filio Dei, cum esset incorporeus, ob nostram salutem adedivavit sibi domum, in utero *Deiparae Mariae* sine concupit viri, et homo factus est, et seipsum exhibuit exemplar omnium virtutum: ut qui illum sequi vellent, quasi in divino timere haberent vestigia, et cum similibus facti, divina natura participes redderentur. » Domus ergo Christi est corpus, per quod Christus, ait *S. Athanasius*, nobis creavit, id est corpori, effectus est. Sic et *S. Gregorius Nyssenus*, *erat. 2 Contra Eunomium*: Sapientia edificavit sibi domum, hoc est carnem, inquit, quam assumpsit, q. d. « Verbum caro factum est. » Et *S. Augustinus*, lib. XVII *De Civitate*, XI, ubi totam hanc locum sic explicat: « Ille certe agnosticus dei sapientiam, hoc est Verbum Patri coeternum, in utero virginali domum sibi edificasse corpus humanum, et hinc tantum capiti membra Ecclesiam subnixisse, Martyrum victimas immolasse, mensam in vino et panibus preparasse; ubi apparentium sacerdotum secundum ordinem Melchisedec: insipientes et impios, sensu vocasse, quia, sicut dicit *Apostolus*: infirma hujus mundi elegit Deus, ut confunderet fortia. » Sic et *Anastasio Nicomus* in *Quaest. 3. Script. Quaest. XI*: « Sapientia, ait, edificavit sibi domum, cum Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. » Paravit mensam, scilicet divinos carnis et sanguinis in Eucharistia. « Misit vinum suum, ut qui suam divinitatem carni univit tanquam vinum merum. » Sic et *Casarius Arelatensis*, homil. 4 *De Pascha*, *S. Ambrosius*, lib. I *De Fide*, cap. VII, et lib. III *De Spiritu Sancto*, cap. VIII, et *S. Gregorius*, lib. XXXII *Moral.* cap. XV: « Sapientia, ait, domum sibi coarctavit, cum unigenitus Dei Filius in semetipso, intra uterum virginis, medicinale autem humanum sibi corpus creavit. Sic quippe corpus unigeniti, domus Dei dicitur, sicut etiam templum vocatur; haec vero, ut unusquisque deus ait, hinc Filius ipse sibi qui inhabitat, ipse qui inhabitat. » Quia circa graviter more suo *S. Leo*, *epist. 43 ad Falchionem Augustin*: « Sacramentum, ait, reconciliationis nostrum ante tempora coarctata dispositione mille implebant figure, etc., ut infra interiora viscera edificante sibi sapientia domum, Verbum, caro fieret, et forma Dei ac forma servi in unum convocantem personam, creator temporum nasceretur in tempore; et per quoniam facta sunt omnia, ipse inter omnia gigneret. » Sic et *S. Thomas*, III part. *Quaest. XXXII*, art. 1, ad 3.

Porro de triduo et convivio Eucharistiae hunc locum accipiunt *S. Chrysostomus* in *Psal. XXXI*, *S. Ambrosius*, lib. I *De Fide*, cap. VII; *S. Cyprianus*, lib. II, *epist. 3 ad Caecilium*; *Anastasio Nicomus*, *Quaest. XI in Script.*; *Beda*, *Hugo* et alii hinc; quin et Ecclesia in Officio Venerabilis Sacramenti, quod composuit *S. Thomas*, in quo prima Aetiphona ad Laudes est haec: « Sapientia adifi-

«avit sibi domum, miscuit vinum, et posuit mensam. Alleluia.»

Physico, Hebræi in Sanedrim apud Galatinum, lib. III. De Aranis *beta*, cap. III, sic exponunt: «Sapientia edificavit domum suam, id est, Deus per sapientiam creavit mundum. Dolavit columnas ejus septem, id est, ordinavit septem dies primordiales creationis mundi, quibus omnia creavit, formavit, et suis locis ordinibusque quasi per columnas distinxit, immolavit victimam suam, vel coxit victimum suam, vel decolorem suam: per hoc intelligitur maria, flumina, et omnia immundi necessaria, nisi puellas suas, ut vocarent: hi sunt Adam et Eva. » Hec Hebræi in Sanedrim, et B. Salom. hic. Potho Prumiensis predyler, sub annum Domini 1142, scripsit tract. De Magna dono sapientia, qui existat tom. XII Biblioth. SS. Patrum, editionis Colonienensis recentissimæ, part. I, pag. 643, in quo per domum sapientie symbolice accipit hoc universum; per septem columnas, septem dies creationis mundi, item septem dona Spiritus Sancti, que deinde per singulos dies proscripuit, et cuique diei suum domum adaptat, juxta illud: « Dominus sapientia fundavit terram, stabilivit oculos prudentia. » Proc. II, 10. Allegorie vero domum sapientie interpretatur uterum B. Virginis, in quo Deus homo factus povera mensibus habitavit; unde ornatum et dedicationem templi Salomonis eidem mystice accommodat.

Tropologice sapientia, id est Christus, per gratiam edificat domum, id est templum in anima fidelis, cum eam sanctificat. Tunc enim in ipsa erigitur templum virtutis et sanctitatis, in quo S. Trinitas inhabitat, imo cernit, juxta illud Apoc. III, 20: « Si quis audivit vocem meam, et aperuerit mihi janam, intrabo ad illum, et coenabo cum illo, et ipse mecum. » Et illud Joan. XIV: « Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus. » Ita S. Athanasius in orat. b. Contra Arianos, et in Disp. contra Ariam in Concilio Nicæno, et auctor Imperfecti dom. 29 in Math.

Audi S. Bernardum, serm. 3 De Adventu: « Beatus, apud quem mansionem facies, Domine fessit. Beatus, in quo sapientia edificat sibi domum, excidens columnas septem. Beata anima, que seles est sapientie. Quenam est illa? Anima ulique justæ. Merito plana quis justitia et judicium preparatio sedis tue. Quis in vobis est, fratres, qui desiderat in anima sua sedem parare Christo? Ecce quenam illi serica, que tapetia, quod pulcrum operat preparari. Justitia, inquit, et judicium preparatio sedis tue. Justitia virtus est, quod suam est unicuique tribuens. Tribue ergo tuis que sua sunt. Redde superiori, redde inferiori, redde equali, cuique quod debes, et digno celebraas adventum Christi, parans ei in justitia sedem suam. Redde, inquam, reverentiam Pro-

lato, et obedientiam, quarum altera cordis, altera corporis est. » Ubi et septem domus hujus spiritalis columnas assignat. numerum sui sibi que commissorum custodiam et disciplinam, erga Prelatos reverentiam et obedientiam, erga fratres consilium et auxilium; ac septimum assignat iudicium, quo nos coram Deo iudicemus et humilimus. « Hæc plane, ait, est digna sedis preparatio observare, et semper indignum esse et inutilem arbitretur. »

Porro S. Bonaventura tractatu De Septem domis Spiritus Sancti, septem sapientie columnas assignat ex illo S. Jacobi cap. III: « Sapientia, que desumsum est, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia et fructibus bonis, iudicans sine simulatione. » Itaque septem columnas sic construit et erigit: « Prima columna est pudicitia in carnis, secunda simplicitas in mente, tertia modestia in sermone, quarta suadibilitas in affectu, quinta liberalitas in effectu, sexta maturitas in iudicio, septima sanctitas in intentione. »

Præsertim vero domus sapientie est anima dignissime communicantis. Hæc enim cum Zachæo suscipit Christum in domum suam, ab eoque meretur benedicti, et omni celesti benedictione cumulata, hæc ex S. Almansio Salazar. Talis ergo anima est trichium sapientia, qua tribus locis, totidemque conviviis ornata et instrata, nimirum memoria, voluntate et intellectu. In memoria epulatur gratissimum actio, juxta illud Psal. cx. 4: « Memoriam fecit mirabilium sanctorum misericors et miserator Dominus: escam dedit timentibus se. » In voluntate quasi conviva accumbit et epulatur charitas, juxta illud eodem Psal.: « Initium sapientie timor Domini; » hic enim timor est filialis, ait S. Augustinus, ideoque charitas. In intellectu conviva est et epulatur Dei cognitio et contemptio juxta illud eodem Psal.: « Intellectus bonus omnibus facientibus eum, » qui animum extimulat ad omnem virtutem, operaque heroica justitie, ac presertim ad perennem Dei laudem et jubilum. Unde sequitur: « Laudatio ejus manet in seculum sæculi. » Rursus hoc trichium, ex quo triplices debitas ita pingit S. Thomas, et ex eo Ecclesia in Officio Vener. Sacramenti ad secundas Vesperas: « O sœrum convivium, in quo Christus sumitur, recollitur memoria passionis ejus, mens impletur gratia, et futuro glorie nobis pignus datur. » Multo magis sapientia edificat sibi domum, cum sanctum quemcumque vite statum, v. g. Religionem, vel Ordinem, instituit, presertim in quo doceatur omnigena sapientia, qualis nunc est Societas Jesu, et olim fuisse plerique alii Ordines. Vide que de hac mystica virtutum ordinumque fabrica dixi in fine Aggei prophetie.

Mystice, Sapientia, id est Filius Dei, edificavit sibi, id est in proprium suum usum, domum si dignam, scilicet uterum Virginis deipare, cum

illum sibi in habitaculum elegit: ideoque ut esset divinum ac dignum Deo, præ Angelis, Cherubim et Seraphinis, summis id gratis adaptavit et adornavit, puta septem columnis, id est robustissimis virtutibus, puta tribus theologis, robusta fide, spe et charitate; ac quatuor cardinalibus, robusta prudentia, justitia, fortitudine et temperantia. Audi S. Bernardum, serm. 9 inter parvos:

« Hæc itaque sapientia que Dei erat, et Deus erat, de sinu Patris ad nos veniens, edificavit sibi domum, ipsam scilicet matrem suam Virginem Mariam, in qua septem columnas excidit. Quid est in ea septem columnas excidit, nisi ipsam dignum sibi habitaculum fide et operibus preparare? nimirum ternarius numerus ad fidem, propter sanctam Trinitatem; quaternarius perinet ad mores, propter quatuor principales virtutes. Quod autem in B. Maria sancta Trinitas fuerit (hæret dico per præsentiam maiestatis), ubi solus Filius erat per susceptionem humanitatis, testatur nuntius celestis, qui et arcana mysteria reserans ait: Ave, gratia plena, Dominus tecum. » Et post pauca: « Spiritus S. supervenit in te, et virtus Altissimi umbrabit tibi. Ecce habes Dominum, habes virtutem Altissimi, habes Spiritum Sanctum, habes Patrem et Filium et Spiritum Sanctum. » Et inferius: « Pute lignum B. Virgo Maria foris in proposito, temperans in silentio, prudens in interrogatione, iusta in confessione, his itaque quatuor morum columnis, et tribus fidei prædictis, extendit in ea sibi domum Sapientia celestis: que arbor mentem ejus replevit, ut de plenitudine mentis fecundaretur et caro; ac Virgo singulari gratia eamdem ipsam sapientiam carne lectam pareret, quam prius mente pura conceperat. Nos quoque, si ejusdem sapientie fieri domus volumus, necesse est ut eidem septem columnis extruamus, id est ut fide et moribus ei preparemur. Et in moribus quidem solum puto sufficere justitiam, tamen virtutibus circumfultam. Itaque ne errore fallatur ignorantie, sit ei prævia prudentia. Sint hinc inde temperantia atque fortitudo, ne forte labatur, vel in dexteram, vel in sinistram partem declinabit. » Vide Franciscum Suarez, III part. quest. XXVII, art. 3, disp. 4, sect. 2, ubi docet Deum B. Virginem in conceptione primaque ejus sanctificatione injulisse omnes habitus virtutum, omnique dona Spiritus Sancti. Hæc S. Athanasius, serm. De sanctissima deipara, ubi applicans illud Pauli: « Sanctificavit tabernaculum suum Alissimus, » asserit in ipsam descendisse Spiritum Sanctum cum omnibus suis virtutibus essentialibus; et S. Bonaventura in Psalterio Virginis, loco Te Deum laudamus: « Tu, ait, sponsa et mater regis æterni; tu templum et sacrarium Spiritus Sancti, lotus beatissime Trinitatis nobile trichium. » Audi B. Petrum Chrysologum, serm. 14: « Quantus sit Deus satis ignorat, qui hujus Virginis mentem non stupet, animum non miratur: pavet cœlum, tremunt Angeli,

natura non sufficit, et una puella sic Deum in sui pectoris caput, recipit, oblectat hospitio, ut pacem terris, oculis gloriam, salutem perditis, vitium mortis, terrenis cum celestibus parentibus ipsius Dei cum carne commercium pro ipsa domum exigat pensione, ut impleatur illud Propheta: Ecce hereditas Domini, filii; merces, fructus ventris. »

Quocirca per domum sapientie accipiunt uterum B. Virginis S. Ignatius, epist. ad Philippenses: « Sapientia, ait, edificavit sibi domum, et factus est sicut homo Deus cum corpore, quod suscepit ex Virgine, non ex colloccatione scilicet, aut semine viri: Virgo enim, inquit Isaias cap. VII, in utero concipit et parit filium. » Et S. Hieronymus in cap. VII Isaias, ad illud: « Ecce virgo concipiet. » De deipara quoque expliat S. Iliedonensis, lib. De Virginitate deipare, et serm. 3 De Assumpti, et S. Bernardus, serm. 9 ex parvis: « Quid est, ait, in ea septem columnas excidit, nisi ipsam sibi dignum habitaculum fide et operibus preparare? » Petrus Damianus, serm. De Nativitate, similiter de Virgine exponit, quam dicit esse domum columnis septem sustentam, septem scilicet donis Spiritus Sancti dotatam. S. Hieronymus in Isaias cap. VII, et lib. Contra Helvidium, uterum deipare vocat « sacri ventris hospitium, cuius povera mensibus habitavit Iesus. » Andreas Cretensis, orat. in Substant. Angel., « consocratum vocat « regis palatium; unicuique illius, qui nusquam capitur, habitaculum. » Georgius Nicomediensis orat. De Oblat. « domum gloriosam » vocat. Similiter S. Bonaventura in Speculo, cap. VII, de ea vult dici illud Psal. xcii: « Domum tuam debet sanctitudo, Domine. » Et patetiam Jacob, Genes. cap. XXVIII, de eadem mystice pronuntiauit: « Non est hic aliud, nisi domus Dei et porta cœli. » Denique S. Epiphanius, hæres. 73: Pro Verbum caro factum est, inquit Salomon: « Sapientia edificavit sibi domum. »

Anagogice, Sapientia edificat sibi domum, cum suis discipulis et filiis, puta sapientibus, qui juxta sapientiam et virtutem vixerunt, post mortem dei corpus gloriosum, juxta illud Christi Joan. II, vers. 19: « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud, » q. d. Crucifigite me, et corpus meum occidite, atque ego illud tertia die a morte ad vitam gloriosum suscitabo. Unde subdit S. Joannes: « Ille autem dicebat de templo corporis sui. » Rursus cum eis dicit domum et thronum in cœlo, juxta illud S. Pauli II Corinth. cap. V, vers. 1: « Scimus quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod ædificatum est deo habemus, domum non manum factam, æternam in cœlo. »

2. IMMOLAVIT VICTIMAS SUAS (Arabibus, holocausta *vers. 8* suo), MISCUIT VINUM, ET PROPOSUIT MENSAM SUAM. — Septuaginta, mactavit (S. Ambrosius, lib. I De Fide, cap. VII, interpretat) hostias suas; miscuit in cratera vinum suum, et mensam suam paravit

Chaldaeus, ordinavit; Syrus, preparavit; Aquila, disposuit; Arabicus, paravit; Symmachus, oppo-
 suit; Theodotus, stavit; Vatablus, instruit me-
 num suum; Cajetanus, levavit (anastionem suam);
 Terullianus mox citandus, sapientia supplantat filios
 mos. Pro *divex*, id est victimis, legitur, id est
 filios. Pro miscuit Cajetanus vertit, coimst, id est
 purgavit, defecavit vinum, q. d. Purum et limpi-
 dum merum apposuit. Verum Hebraeum *וַיְסַח* *ca-*
ca *ca* significat *miscuit*, non *coloravit*. Et volebant
 veteres, tam similitas, tam sobrietatis stasfo. vi-
 num aqua miscere et diluere, ne caput feriat,
 hepatis accendat, et hilem aceret, itaque conste-
 rare ardores et febres. Adde dilutum facilius con-
 cordat et ad cor deferri quia tuerum. Ita Hippo-
 crates et Galenus, ad ex his Cornelius Celsus, lib. I
 De Medic. cap. iv. Unde Aben-Ern hic: Vinum,
 inquit, aqua temperatum ita prodest potanti, si-
 cut concoctio vescenti (1).

Mystica primo, Anastasius Nicensus, *Quest. XI*
 in *Scriptur.*: «Christus, inquit, suam divinita-
 tem cumi univit, tanquam vinum novum aqua
 diluens.» Et S. Hieronymus in cap. ii *Eclesiaste*:
 «Sapientia, inquit, in cratere mixto prestabunt
 ad se convocat. Corpus Domini cratorem magnum
 debemus accipere, in quo non merca divi-
 nitatis, ut in celestibus, fuit, sed propter nos hu-
 manitate media temperata est, et per Apostolos
 in minima *caeca*, scyphos parvulos et cratere,
 in quo orbe cruentibus effusa sapientia est.»
 Secundo, *miscuit* significat mixtionem aequam cum
 vino in Eucharistia, de quo mox. Tertio, quod
 Christus prosepitum suorum poculum ex nar-
 ratione historica, et intelligentia spiritali contem-
 peravit, ad S. Gregorium max. citandus. Quarto,
 quod ex Judaeis quasi ex more, et ex Gentibus
 quasi ex aqua unum Ecclesiam commiserunt, ait
 Cassiodorus Arelandensis, homil. 7 De Pascha, Quinto,
 aqua mixta vino significat Deum adversa prospere
 miscere suis fidelibus.

Quaeso, quamquam hic mensa, quae victima,
 quod vinum ad litteram intelligitur? Doctas fa-
 ctiores *causa* haec omnia nihil significare, sed
 tantum per ephoriam ad ornatum parabola ad-
 liberat: parabola autem convivi sapientiae non
 aliud significat, quam sermonem et doctrinam
 sapientiae, eo quod olim sapientes in convivis
 suam sapientiam deponere et docere solebant.
 Verum cum haec omnia parabola, puta convivii
 sapientiae, necessitate sint partes, videtur neces-
 sario aliquid representare, et parabollae signifi-
 care, aqua et ipsa parabola. Unde ceteri inter-
 preses singula haec explicant et adaptant. Quo-
 circa

Nota primo: Mensa tum in Scriptura tum apud
 profanos est symbolum alimodiae, deliciarum
 omniumque bonorum. Talis maxime fuit mensa

(1) Alii, *miscuit*, id est, condidit aromate ad suaviores
 et conciliandum saporem.

Solis apud Aegyptios, omnibus epulis quotidie
 instructissima, et coivis accedere volentis semper
 parata, de qua Herodotus, lib. III. Similis, imo
 longe optimior et praeciorior est haec mensa sa-
 pientiae.

Nota secundo: Veteres inter epulas sacrifician-
 bant, imo sacrificium epulo sacro credebant.
 De Judaeis patet Ezech. xii. De Christo et Christia-
 nis patet in ultimo Christi cenae, ubi post sacrifici-
 um et epulum agni instituit sacrificium et epu-
 lum Eucharisticum, ac deinde ardentem illam de sa-
 pientia, id est charitate, habuit sermonem. Item,
 xii et sequant De Gostibus liquet ex Macrobio,
 Virgilio, Homero, Athenaeo, qui victimis subjungunt
 epulas, imo sacrificia vocant quasi saenas
 epulas.

Nota tertia: Alluditur hic ad mensam veterum,
 quae non minus sapientia, et eruditio ex sapientibus
 colloquii, disputationibus, lectionibus,
 quam et epulis et vino consistebant, uti patenter
 docet Plutarchus, lib. I *Sympos. problema*. I. Ma-
 crobius, lib. VII *Satura*, cap. i. Gallus, lib. VI,
 cap. xiii. Athenaeus, lib. XV *Dipnosophist.* Ad ex
 Censorum sapientiam cap. xxx. Tales fuerunt mensae
 et cenae Christi fere cap. xi, vers. 38, et cap. xxi,
 vers. 13, ac Christianorum primorum, teste Ter-
 tulliano, *Apolog.* xxxix. adhibita etiam lectioe
 S. Scripturae, ut docet S. Augustinus, lib. De *Con-*
tra *idol.* vltis *sacrificia*, et epist. 109. Simile hic in-
 struitur convivium sapientiae.

Respondet ergo: Per mensam hanc et convi-
 vium significatur sacrificium, et est paratit appre-
 sive convivium, quod offerentes et sacrificiantes in
 atrio templi instruebant ex victimis Deo sacrifi-
 catis: harum enim parte magna in vitulina pas-
 fica celebrat offerentibus, uti dixi libro de Sa-
 pientia ergo, invitans suos ad hanc mensam, fe-
 cite invitavit ad offerendum Deo sacrificium. Hic
 enim est primus actus religionis, summusque Dei
 cultus, quem prescribit sapientia: utique cum
 cum voluptate obant, simul eos invitavit ad epu-
 lum suorum ex victimis Deo oblatis, quod ipse
 per sacerdotes et Levitas, perque ipsos offerentes
 et convivis cordebat sermonibus doctis et piis,
 praesertim sagacibus ex Scriptura patris, quo
 omnia hic nomine mensae et convivii significa-
 tur. Atque haec mensa optime representat allego-
 ricam mensam Eucharisticam, ejusque agrates, de qua
 passim Patres hunc locum accipiunt. At mox osten-
 dendam Quoadque partialiter S. Gregorius ceteris
 vers. 1, et ex eo Beda per mensam accipit S. Scriptu-
 ram: «Quae fessos aut, aliqua *causa* venientes
 venientes pane verbi reficit. » Et Anastasius Ni-
 cenus: «Paravit, ait, mensam suam, scilicet Tri-
 nitalis cognitionem. » In mensa enim exponen-
 tur codices, v. g. Biblia, ut a quolibet legeretur,
 iuxta illud: «Fiat mensa eorum coram ipsis in
 lacum: » mensa, si est S. Scriptura, inquit Or-
 geneo, o. mesonymus, Hilarius, Euthymius, An-
 selmus, Cajetanus et alii, q. d. Quis judicet

Scriptura noluit agnoscere Christum, hinc fiat ut
 ex Scriptura mortem et execrationem petant, ex
 qua vitam et lumen exspectant. Unde sequitur:
 «Obsecravit oculi eorum.»

Sapientia paravit mensam, victimas et
 vinum, cum in Levitico sanxit ritum colendi
 Deum per varia sacrificiorum, libaminum, rituum
 et ceremoniarum genera (in victimis enim quasi
 cibus adhibebatur vinum quasi potus qui libaba-
 tur, id est effundebatur Deo): ut his Judaeis pia
 semper ac jucunde in Dei cultu occupatos detine-
 ret, ne ad Gentium idola et vitia deflecterent:
 praesertim quia inter sacrificia Sacerdotes et Le-
 vita cantabant Dei laudes et psalmos, tum voce,
 tum musicis instrumentis; legebant Moysi et Pro-
 phetas, eosque populo explicabant docendo et
 concionando, ut jam fit in templis Christianorum
 sub Missarum solemnibus. Mensa ergo hic est altare:
 altare enim est mensa Dei, in qua ipse cum ho-
 minibus convivatur. Unde in Scriptura altare voca-
 tur mensa, uti dixi libro Levitici. Porro ut eo al-
 lebat Judaeis, illecebram adhibet mensa convi-
 vialis quam post sacrificium fieri sanxit in atrio
 templi, quam simul sacris sermonibus conditi
 instruit. Haec ergo omnes invitavit sapientia, ut ad
 Dei cultum omnique virtutem traduceret. Vetus
 est Comiti dictum: «Nunquam satis ornatur navis
 et maller; adde tertium, a nec mensa principis.»
 Quae tres haec sapientiae mensa, et epist. de navis et
 sponsa, tot faceritorum, rerumque jam dictarum
 varietate et elegantia ornata est, ut amplius or-
 nari nequeat, perinde ac decet mensam Dei.

Rorsum nota Pineda, lib. III De *Rebus Salom.*
 cap. xxvii, sicut per domum sapientiae accepit
 aedificiam a Salomone erectam in monte Sion
 iuxta templum, sic per mensam accipit mensam
 academicam, in qua doctores accumbant cum
 discipulis, ut eos docerent temperantiam aequae
 sapientiam. Sic mensa Minerva consecrata cele-
 bris est, et mensa Aegyptia qua in schola Aegy-
 ptia proponebatur. Athenaeus quoque, lib. V, post
 initium, illas philosophorum Atheniensium convi-
 viales delicias celebrat, quibus pecuniam Theo-
 phrastus legavit, non ut in eo congressu lascivie
 et impudenter perirent, sed ut, quos habere
 in convivio sermones, temperanter et docte per-
 sequerentur. Sed illud subjicit, philosophis etiam
 cure fuisse cum juvenibus ad se convocata qua-
 dam lege convivari, quam Xenocrates in Aca-
 demia sua, imitansque Aristoteles in Lyceo moderan-
 tis conviviis toleravit. Ac nihil potius quam cetera
 philosophia, et de epulis illos Mitras panis obla-
 tione iudicari docet Justinus in *Apolog. ad Anto-*
netium Piam, et Tertullianus De *Prescriptione*, cap. 11,
 ubi videndus Pammellus, num. 244, S. Hiero-
 nymus super *Amos prophetam*, idemque epist.
 ad *Paulinum* scribit Apollonium de Tantali fonte
 potasse, id est, ut Philostratus lib. III De *Vita Apo-*
lunij, cap. x, scribit, de illa potione quae non tam
 emicidae vulgaris, quam mutui consensus inter

sapientes firmandi causa apud Indos inventa est.
 Erat autem (ut idem Philostratus cap. vii narrat)
 eo loco, ubi larchas cum Apollonio coram aliis
 sapientibus colloquebatur, status Tantali sub-
 scriptioe notata, similis propinquant phialam, qua
 plena sitienti culpam abunde potum sufficeret:
 in qua humor distillabat incorruptibilis potiosis,
 quae phialam mensura nunquam excedit. Existi-
 mare enim opus est Tantali diendi facultate
 non caruisse, cumque ipsam hominibus commu-
 nicaret, increpitum a poetis fuisse; quod necat
 hominibus bibendum dedit. Haec Pineda.

Allegorice, haec de mensa a Christo incarnato
 proposita in Ecclesia tum in cruce, tum potius in
 Eucharistia, passim accipiunt Patres et inter-
 preses, indeque probant Eucharistiam esse sacri-
 ficium, simul et Sacramentum: victimas enim no-
 tant sacrificium; mensa, id est altare, notat hanc
 sacrificium quam Sacramentum. De mensa, id est
 altari crucis, explicat S. Gregorius et ex eo Beda,
 Lyranus et alii, q. d. Sapientia immolavit victi-
 mas, id est Christus immolavit seipsum in cruce.
 Audi S. Gregorium, lib. XVII *Moral.* cap. xvii:
 «Immolavit Dominus victimas, seipsum offerendo
 pro nobis. Miscuit vinum, presepitum suorum
 poculum ex narratione historica, et intelligentia
 spiritali contempens. Unde alias dictum est:
 Calix in manu Domini vini meri plenus est mixto.
 Et posuit mensam, id est Scripturam sacram, quae
 fessos ad se, atque a saeculi oneribus venientes
 pane verbi nos reficit, et contra adversarios sine
 refectione nos roborat. Unde et alias ab Ecclesia
 dicitur: Posuisti in conspectu meo mensam ad-
 versus eos qui tribulant me. Miscit ancillas suas,
 Apostolorum videlicet animas in ipso suo initio
 infirmas, ut vocarentur arcum et munia civitatis:
 quia dum aeterna vitam demuntant, ad alta nos
 mentia supernae civitatis levant, qua profecto
 mentia nisi humilis non ascendunt. Unde illic ab
 eadem sapientia subditur: Si quis est parvulus,
 veniat ad me; ac si aperte dicat: Quisquis se apud
 se magnum aestimat, aditum sibi mei accessus an-
 gustat: quia tanto ad me altius per singulor, quanto
 uniusquisque mens apud se verius humiliatur.»

Bleds: Christus unicum obtulit victimam, id
 est seipsum: hic autem sapientia dicitur obtulisse
 victimas in plurali. Respondit, Christi victimam
 omnes victimarum species complexa est: ipsa
 enim fuit holocaustum, sacrificium pro peccato,
 et victima pacifica: ita Lyranus, Beda S. Augustinus,
 lib. XVII De *Crist.* xx. Addit Beda Christum non
 tantum se immolasse, sed etiam sustinuisse mortem ac instam-
 mentum fuisse victimarum; quia plurimas tormenta
 sustinuit, quorum quodlibet sufficiebat ad eum
 occidendum. Denique in Hebraeo non est *victi-*
mas, sed *victimam* in singulari. Accedit autor
Catena Graecor.: «Miscuit in cratere vinum, in-
 quit, nam primo Christus Dominus seipsum Deo
 Patri in hostiam et sacrificium pro omnibus ob-
 tulit. Mox Apostolos, aliosque et alios mortis sua

imitatores fecit. Per craterem autem Ecclesiam accipere licet: hoc enim sanguinem, qui pro ea effusus est, in usum suscepit, sancteque custodit atque distribuit. Quem etiam sanguinem arcaniori quadam ratione vinum hoc loco appellat, sicut mensam in ipsa instructam paratamque Domini corporis escam. Possunt etiam per hec vasa ad mysticam oblationem deputata, ut sunt altaria, calices atque ejusmodi, accipi.

De mensa Eucharistiae accipiunt alii passim. Unde et hic Africanus species, scilicet panis et vini, fit mensa, ac victimae carnis et sanguinis Christi: ut in celebratione Eucharistiae canuntur Deo laudes, recitantur prophetae, Epistolae, Evangelia, sunt orationes et exhortationes. Denique post eam olim celebrabatur agape, id est convivium sacrum, in symbolum charitatis, ut dicitur *1. Corinth.* cap. xi, vers. 21 et vers. 33, et cap. xiv, vers. 26. Alludit ad mensam panem propositionis, qui erat typus Eucharistiae et eucharistiae, de qua dicit *Exod.* xxv, 23. Alludit quoque ad *1. Pet.* xxii: «Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me.» Ita S. Augustinus, lib. xvii de Civit. xi, et S. Athanasius in *Disput. contra Arian.* in *Genesim* Nizeno: «Sapientia, ait, posuit mensam sacri altaris, in quo panis, id est sacramentum Christi corpus et sanguis, edendis et bibendis proponitur.» Et S. Cyrillus, lib. II, epist. ad *Celsium* (quae in alia editione ordine est 63): «Per Salomonem, ait, Spiritus Sanctus typum Domini sacrificii ante praemonstrat, immolatae hostiae, et panis et vini, sed et altaris et Apostolorum, factis meditationem: Sapientia, inquit, dilexit tibi deum, et subdidit columnas septem, mactavit septem hostias, miscuit in cratero vinum suum, et paravit mensam suam, etc. Atque ex tunc miscuit panem in calice Eucharistiae vinum esse aqua miscendum: «Vinum mixtum, ait, declaratur, id est calicem Domini aquae et vini mixtum prophetica voce denuntiat, ut appareat in passione Domini (in ultima Christi ad passionem euntis cena) id esse gestum quod fuerat ante praemonstratum.» Simili modo ex tunc miscuit vinum esse miscendum in Eucharistia colligit R. Sarnellus Hieronymus, lib. De *Adventu Messie*, cap. xx, qui exstat tom. V *Biblioth. SS. Patr.*, et S. Isidorus, De *Vont. Gentium*, cap. xxvi: «Dei, ait, sapientia constituit sibi domum, S. Ecclesiam, in qua mactavit sui corporis hostias, in qua miscuit vinum sui sanguinis in calice Sacramenti divini, et paravit mensam, id est altare Domini, cum milites servos suos Apostolos atque doctores ad imperantes, id est ad omnes gentes verum Deum adorantes, ait: Venite, comedite panem meum, et bibite vinum quod miscuit vobis.»

Sic et S. Hieronymus in *Isaia* cap. lv, vers. 4: *Invite atque arguite, etc., vinum et lac:* «Spreto, ait, illo argento, et pecuniis quibus aquas Domini mittere non possumus, pergamus ad eum qui ca-

licem tenens Sacramenti discipulis coquebatur: Accipite, et bibite, hic est sanguis meus, qui pro vobis effundetur in remissionem peccatorum. Quod vinum miscuit et sapientia in cratero suo, omnes stultos saeculi, mundiique sapientiam non habentes, provocans ad bibendum. Denique Ita hunc locum accipit Ecclesia in Officio Vener. Sacramenti. Vide Adrianum Finum in *Flagello Judaeorum*, lib. VIII, cap. xi.

Quocirca ad hoc sapientiae convivium alludit Christus in parabola invitatorum ad nuptias: mittens enim servos ait: «*1. Par.* de invitatis: Ecce praevidium meum paravi, tauri mei et altilia occisa sunt, et omnia parata; venite ad nuptias, » *Matth.* xxii, 4. Nam primo, nuptiae, id est nuptiale convivium, quod rex, id est deus, fecit filio suo, est mensa Evangelicae doctrine et Sacramentorum, maxime Eucharistiae a Christo instituta. Ita Origenes, Euthymius et auctor *Superfluo* ibidem; secundo, filius regis sponsus est Christus incarnatus, cujus sponsa est Ecclesia. Ita Origenes, Hieronymus, S. Hieronymus, S. Gregorius ibidem: hujus nuptiae quasi sponsalia inchoata sunt in incarnatione, et consummabuntur in caelo; tertio, invitati sunt Judaei, tum ante, tum post in-arnationem Christi, ut eam vel futuram, vel factam crederent. Ita idem; inviti, inquam, per legem Moysi, deinde vocati per servos, id est Prophetas et Apostolos; quarto, tauri et altilia significant convivium opipare esse instructum. Ita S. Hieronymus et Euthymius, itaque idem est: «Tauri mei et altilia occisa sunt, » omni eo quod de sapientia hic dicitur: «Immolavit victimas.» Altilia enim non sunt altilis, id est volucres, sive aves; sed vituli, boves, oves, etc., ita dicti ab alendo. Hoc enim significant Graecum *ovex*, id est altilia saginata, uti vituli saginatur ad splendidum convivium.

Physice et ethice, sicut per se eam domus sapientiae Hebraei in Sinedrim accipit ante creationem mundi, sic consequenter S. Dionysius Areopagita, epist. 9 ad *Tibem Pontificem*, per mensam accipit mensam divinae providentiae, qua mortaliibus de omnibus affatim providet, duplesque cibos, solidos scilicet et liquidos, proponit: «Calix autem, inquit, cum rotundis sit, et patente apertoque ore, patentem et omnia obuntem omnium providentiam, qua principio et fine caret, significat.» Acredit R. Salomon: Proposuit mensam suam, hoc est, inquit, rerum omnium naturam sicca et humido constare voluit. Vide Theodoretum et alios lib. De *Providentia et Namine*.

Tropologica, mensa sanctorum dogmatum et exemplorum in Ecclesia proponitur, et ad eam quisque fidelis invitatur, juxta *1. ad Ecl.* xv: «Cibabit illum pane vite et intellectu, et aqua sapientiae salutaris potabit illum.» Unde auctor *Catena Graec.*: «Per victimas, ait, divina mysteria secretaque eorum sensa, nec non sanam sinceramque S. Litterarum interpretationem denotat.»

Mensa
doctrinae
et
sapientiae

Huc facit quod, ut notat Pineda, a sponso Christo dictum est Ecclesiae *Canf. vii, 2*: «Umbilicus tuus crater tornatilis, nunquam indigens poculis; perfrictum enim tum venter, qui est mentis symbolum, ubi cibus doctrinae conquiratur; tum crater et poculum ad sapientiae significationem, sic exponit S. Ambrosius, *super Exod.* xvi: «Est enim, ait, in omni doctrina ornatus, et potus spiritalis non deficiens plenitudine, et coelestium secretorum cognitione.» Et forte colludit cum hac ipsa cerimonia illud *Isaie xxviii, 9*: «Quem docebit scientiam? et quem intelligere faciet auditum? ablatos a lacte, avulsos ab uberibus, » id est, a poculis quae uberum figuram habebant, in quibus, initiandis sapientiae discipulis vase in modum foeminae mammae lac propinabatur apud Aegyptios, uti Apuleius auctor est. Hoc est quod ait Christus *Matth.* xxii, 4: «Ecce, ait, praevidium meum paravi, tauri mei et altilia occisa sunt, et omnia parata; venite ad nuptias.» Ubi auctor *Imperfecti* apud S. Chrysostomum, *hom.* 41, per mensam accipiens S. Scripturam, per tauros exemplum Prophetarum, Sacerdotum et Martyrum in S. Scriptura nobis ad exemplum proposita: «Quidquid, ait, jam queritur ad salutem, totam jam adimpletum est in Scripturis. Qui ignarus est, inveniet ibi quod dicitur. Qui contumax est et peccator, inveniet ibi futuri iudicii flagella, quae timeat. Qui laborat, inveniet ibi gloriam et promissiones vite perpetuae, quae manducando excelleat amplius ad opus. Qui pusillanimis est et infirmus, inveniet ibi medicos iustitiae cibos, qui, etsi pinguem animam non faciant, lumen mori non permittunt. Qui magnanims est et fidelis, inveniet ibi spirituales escas continentioris vite, quae perducat eum prope ad Angelorum naturam. Qui percussus a diabolo, et vulneratus est in peccatis, inveniet ibi medicinales cibos, qui eum per ponitentiam revocent ad salutem. Ut quid ibi scriptum est: Achar propter furtum lapide aureo lapidatus, nisi ut habeant fures quod timeant? ut quid ibi filii Israel, qui fornicati sunt cum filiabus Moabiturum, percussus refrigerant in Beelphegor, nisi ut habeant fornicatores, quod perhorrescant? ut quid concupitores carnis castigati sunt in deserto, nisi ut nemo delicias concupiscat? ut quid David arguit Nathan et suscepit, nisi ut adulteri et homicidae penitentiae remedium non desperent? nam meretrix sanctificata est, ut meretricibus spes direretur. Nil ergo minus est in hoc convivio, quam quod necessarium habet salutem humanam, quam quod necessarium habet salutem humanam.

Huc facit quod scribit R. Petrus Damianus in Vita S. Bonifacii Camaldulensis monachi, deinde Archiepiscopi ex Martyris, nimirum eum, cum Obonius III Imperatoris esset consanguineus, itaque cibus, ut ab eo non alio nomine vocaretur nisi anima mea, ingressum in ecclesiam S. Bonifacii Martyri cognovisti suo dicitur, imitatioque illius ob martyrii desiderio accessum dixisse: «Et ego Bonifacius vocor; cur ergo etiam ipse Martyr esse

non debeo? Quocirca ingressus ordinem S. Barnuadi, indeque creatus Archiepiscopus et Apostolus Russiae, eam cum suo rege tum praebitione, tum miraculo, scilicet per medium ignem transsumo illatus, convertit, ideoque a regis fratris occisus Martyr occubuit. Sic et Cornelius Musius, teste Mirreo, assidue a S. Cornelio Pontifice et Martyre sui cognomine postulavit, ut et tam sanguine, quam nomine assimilaretur, ad impetravit; nam anno Domini 4572, captus in Hollandia, sanguinem pro Christo dedit.

Magis apposite et proprie S. Augustinus, lib. xviii De Civit. xx, et Anastasius Nicensis, *Quaest.* xl, de Script., victimas, quae sapientia immolavit, accipiunt Martyres, quos alibi ipse deus quasi victimavit. Sic et Tertullianus, lib. *Contra Gnos.* cap. vi: «Sophia, ait, jugulavit filios suos; sapienter utique jugulavit, dum in vitam: rationaliter, dum in gloriam. O bonum vitam! Opto et ipse in filios ejus redigi, ut ab ea occidat. Opto ocellum, ut filius flamm.» Rursus victimam est mortificationem, et quia crebro et quotidie oportet mortificari se Deo, hinc ait victimas in plurali; quae tamen condanda sunt vino orationis et devotionis; sicut enim amari cibi melle conduntur, ut gustui suave dulcesque evadant: sic et mortificatio oratione condanda, ut Deo hominique dulcescat.

Anagogice, hunc mensam accipit aeternae refectionis et beatitudinis, de qua Christus *Luce* xxv, vers. 29: «Et ego dispono vobis, sicut diximus tibi Pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo.»

Mystice, B. Virgo mensam nobis instruxit et proposuit, cum Christum panem animarum verum nobis peperit et dedit. Ita S. Epiphanius, *serm.* De *Laud. Virg.*: «Ipsa est, ait, filii mensa intellectualis, quae vitam panem mundo suppeditavit.» Et post pauca: «Leopetes est, carissima, et virtutibus plena, mensa virginea, optimis quibusque cibis abundans, quibus terra fruatur. O candidissimum virgineum, » etc. Et Andreas Cretenensis, *hom.* 2 de *dormit. Virg.*: «Ostendit, ait, itam sanctissimam mensam, utpote quae ipsam totum vivificum panem Dominum nostrum lesum, qui est vita aeterna, qui creatam continet naturam, ex fermento Adamice conspersione panem factam in altare gestavit oeconomico; qui eos qui sancte ad eum accedunt, reducit ad vitam aeternam, et reddit in Deo perfectos. Quos quomodo modo eos quoque expurgat, et reddit immortales, qui participatione novae illius et pulchrae vitae communione et eos junguntur, sicutque familiares.» Eadem miscet vinum aquam, cum lites et schismata solvit, cum homines et gentes diversas, et adversas, commiscet, vinculoque pacis et charitatis in unum concitat. Unde Synodus Constantinopolitana, epist. ad *Hormisdam Pontificem*: «Eccis, ait, intercessionem sanctissimae Virginis olim quae fuerant membra divisa, per Spiritus Sancti gratiam ad unitatem et charitatem perfectam ad redacta.» Denique pro-

quasi sophia iugulavit filios suos, ut legit Tertullianus, puta Christum Dominum et Martyras, quos astute cruce deo immolavit, et indies immolat et offert. Unde S. Ephrem, *De Laudibus Virginis*: «Virginem, ait, appello, velut sacerdotem pariter et altare, quae quidem mensam ferens, dedit nobis coelestem panem in remissionem peccatorum.» El B. Petrus Damianus, *serm. De Notitia*: «Cibum, inquit, Eve tradidit (alii legunt comedit), peccatum nos aeterni convivii fame misitavit; cibum Maria dedit, qui nobis coelestis convivii aditum patefecit.» Porro noster Fernandez in *Genes*, ut, num. 7, recte expendit «*cuius vinum. Quid, quasso, ait, immisitisti, o Dei mater, sanguini filii tui, quem potamus? Anne simpliciter aquam laetiarum, quas in circumlocutione, et quas atans juxta crucem Jesu mater ejus, ex oculis lactis virginis copiosissime et dolentissima profudit, visaque fuit ista convivio sanguinis filii eductum, quomodo matris? o si mihi fueret torrensiste voluptatis, quo anima mea perfunderetur! Jure optimo D. Epiphanius vocat Virginem Dei matrem, mensam fidelium. Nutrimum Virgine sua matre dignissima proposuit Deus omnia quae divinus amor excoegitavit epulorum, ac ciborum, et continentorum, et liquorum genera, quibus enim primum et insperorum etiam pascel, nutriri coadiuturque possent. Vanitas (inquit), bibite vinum quod misit vobis. An illud verbum *misit* usulatum in poculis amatoria, a Virgine matre similiter usurpat? Quod si ita est, significatur plane in divina Eucharistia vis quosdam admirabilis, et vobis amatoria, quam primum animae sentiunt, cum rite communicantes corpus et sanguinem domini, solvantur in lacrymas, ardant amoris ignibus, humana omnia, fastidium, divinis inhiant, suique proceras immemorae, ac priore vita deposita sece in Deum suum transmutant. Hinc Fernandez.*

3. MISIT ANCILLAS SCAS, UT VOCARENT AD ARCEM ET AD MOENIA CIVITATIS. — Pro ancillis hebraice est *נערות*, id est puellas, juvenecas, adolescentulas, ut vertit Theodotion; Aquila et Symmachus, Septuaginta vero et Syrus vertunt, *servas suos* (1). Sic ergo habent Septuaginta, *misit servas suos*, concitant cum *excelsa* predicatione ad craterem; Syrus, *misit servas suos ad vocandum super excelsa*. Sic et Arabibus; uterque enim solet sequi Septuaginta.

Quaerens primo, quoniam sint ancillae sapientiae ab ea misse ad evocandum, et invitandum omnes ad ipsius convivium? Cajetanus accipit virtutes omnes quae sapientiae ancillantur, hominesque ad virtutum et orbem invitavit; alii accipiunt Angolos: omnes enim sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos qui hereditatem ca-

piunt salutis, *Hebr.* R. Salomon accepit Adamum et Evam, item Moysen et Aaronem.

Verum dico per ancillas accipi predicatores, doctores, Prophetas et Apostolos. Hi enim olim ante Christum omnes vocabant ad Synagogam et Dei cultum, post Christum vocant omnes ad Ecclesiam et Christianismum. Hi vocantur ancillae, id est servi, ut vertit Syrus et Septuaginta, quia sapientia hic inducitur ut matrona et domina, quae in sui obsequium poscit ancillas potius quam servos, puta feminas potius quam viros. Hoc encliticum exitit decor et venustus parabola.

Tropologicae, addit Hugo Propheetas et Apostolos vocari ancillas ob vilitatem et humilitatem, et quia, inquit, molles erant et tractabiles ad inimicitiam proximam sublevandam. Sic enim ancilla ad infima et durissima quoque sese demittit, ut hinc suae obsequantur. Quocirca sicut oculi ancillarum semper in heram respiciunt, sic oculi Apostolorum et Doctorum in Christum, ut ejus nutus observent, ab eo gratiam postulent, illi se totos mancipent, juxta illud: «Sicut oculi ancillarum in manibus domine suae, ita oculi nostri ad dominum Deum nostrum, donec miseretur nostri.» *Psal.* cxxxv, 2. Haec S. Gregorius, enjus locum et verba superius recitavi, atque ex eo Beda et Hugo. Sic et S. Athanasius in *Disp. contra Arium in Concilio Niceno*: «Post fignitur illius (Christi) passionem, ait, et resurrectionem emittit sapientiam, virtutem, vitam, Deus Apostolos ad omnes stultos, hereticos, haereticos, Deique ignaros, proposita mensa, nimirum sacro altari; et in eo panem coelestem, et incorruptibilem, et omnibus vitam donantelem quae inde participarent, sanctum videlicet et sacrosanctum suum ipsius corpus, exhibuit; vinumque exhibuit mentem, quod sobrietatem facit in cibusque animo qui inde degustant, quasi in craterem suum ipsius sanguinem miscet, advocans sibi praedestinos atque electos per Apostolos suos. Alique ita omnis quidem stultitia omittitur, regni autem caelorum cives efficiuntur, qui illos audiunt.» Denique Honorius Augustolinensis praesbyteri Commentarium brevem scripsit in *Proverbia Salomonis* qui exstat tom. XII *Biblioth. SS. Patrum*, edit. Colonienus, ubi per ancillas accipit Apostolos; hos enim vocari ait ancillas, «propter insipientiam, infirmitatem et paupertatem; quia idiotas, infirmos, pauperes et despectos elegit Christus Apostolos, quos ad predicandum misit in mundum, ut fideles populos vocarent ad arcem aeterna beatitudinis, et ad moenia Jerusalem coelestis.» Hinc Honorius. Eadem ad verbum habet Salomonus, qui longe anterior fuit Honorio.

Tropologicae et mysticae, per ancillas accipit eloquentiam, scientiam, miracula, virtutes sanctorum fidelium vere sapientium; per haec enim quasi per ancillas sapientia et Deus homines ad se allicit et advocat, ut patet ex *Actis Apostol.* et *Vitis Sanctorum*. Unde D. Thomas, *1 part. 2^{ae} q. 1, art. 5*: Sapientia, inquit, est Theologia, ancillae

sunt aliae scientiae, quae Theologiae, sive scientiae rerum divinarum, ancillantur et inserviunt.

Quaerens secundo, quoniam sit arx et moenia civitatis, supra quam, ut Hebraeus, et ad quam, ut bibet Noster, ancillae sapientiae omnes ad ejus convivium evocant? Nota Hebraice ad verbum est, *evocavit super*, vel ad *pinnaula* (vel *fastigia*) *excelsorum urbis*, Nam *21 gappa*, quod Noster vertit *arx*, significat *pinnaula*, et *summitates domorum* et *murorum*; unde Pagninus vertit, *evocavit ad summitates excelsorum civitatis*; R. Levi, *evocavit super alas altorum partium civitatis*; *Abaldens*, vocavit *in altitudine collium validorum*; Syrus, *super excelsa*; Notabius, *misit ancillas suas invitatum ad summam urbis arcem*. Hoc posito,

Respondeo: quam vers. 1 vocavit *domum sapientiae* propter amorem et unionem, hic propter munitionem et amplitudinem vocat *arcem* et *moenia civitatis*, id est arcem ad civitatem munitibus munitissimam, qualls erat arx Sion, quae et civitas David dicta est, in qua erat Salomonis regia et templum. Simili de causa Ecclesia triumphans vocatur *civitas Jerusalem*, *Apoc.* xxi, 2.

Arx ergo est templum et synagoga in arce Sion edificata; ac Ecclesia Christiana, quae predicante Christo et Apostolis in eodem loco inchoata est. Sicque arx, quam erat loco edito, et muris circumdatis munitissimam instat arca, ut in omnium esset oculis et conspectu, utque inde vocum turbarum quae sono longe lateque resonante omnes ad eam evocarentur. Ita noster Pineda, *lib. III De Rebus Salomonis*, cap. xxvii. Porro, inquit, quod subditur «*Et ad moenia civitatis*,» procul dubio designatur civitas ipsa David, vel arx Jebusei: haec enim arca nomine appellatur frequenter in Scripturis, *1 Paral.* xi, 4, 5, 7; *2 Regum*, 7, 9, et Josepho passim, praesertim *lib. VII Antiq.* cap. iii. Porro quod subditur: «*Et ad moenia civitatis*,» indicat murum et moenia munitissimam, quibus suam civitatem, id est arcem Sion, erexit David, *2 Reg.* v; quem arca murum vetustissimum et fortissimum appellat Josephus, vi; et videtur quidem peculiaris aliqua turris, eaque praecelsa et fortissima, in Sione a Davide exedificata, ut indicatur *Cont.* iv, 4. Quae cum propter altitudinem opportunissima esset ad circumspiciendum et speculandum, opportunum etiam erat sapientiae atque doctrinarum symbolum; quare sapientissimae rei domum doctrinae constituit Salomon, et ad hanc ipsam rem alludens dixit ad sponsam: «*Et turris David collum tuum, quae edificata est cum propugnaculis; mille clypei pendent ex ea.*» Quod Theodoretus exponente hunc habet sensum: «*Tropologicam et mysticam, quae caput tuum et faciem sustinet, omnes aliorum doctrinas, quibus tanquam jaculis cunctos adversarios transisgit. Habet etiam clypeos multos, quibus protegeris, et ignita hostis tela exstinguis. Munita enim es spiritu armatura, et sic facile hostes vulneras cum omnibus fortium sagittis abundes;*

cosque modo per Prophetas, modo per Apostolos redarguis, atque ipsorum regeis imbecillitatem.

Tropologicae, arx significat Ecclesiam esse murum illam instur arca, quia undique a demoniis, carne et mundo obsiditur et impugnatur; quare fideles ideo evocari ad convivium sapientiae in arce, et quae victuibus et vino roborati, illicque obstricti et devincti acriter arcam hanc propugnent, ac decerent contra omnes comensivitate motus aliosque Ecclesiae et fidelium hos

hoc esse convivium militare, quod ad praesidium, non ad quiescendum instruitur, juxta illud: «*Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me,*» *1^a Paul.* xxi. Solent enim duces milites praeluturos convivio excipere, aut vinum potumque eis propinare, tum ut eos sibi devinctiant, tum ut eos ad pugnam cibo vinoque corroborarent. Tale est convivium Eucharistiae, quo quasi militari pascimur, ut contra omnes mundi demoneumque phalanges quasi pugiles Christi generose deceremus, juxta illud S. Chrysostomi, *hom. 61 ad Popul.*: «*Tanquam leones igitur ignem spirantes ab illa mensa recedamus, facti diabolo terribiles, et caput nostrum revolventes, et charitatem quam nobis exhibuit.»* Unde notant nonnulli hanc mensam adhibitam fuisse per mensam panem propositionis, quem cingebat «*coronae*» interraillis,» pro qua Septuaginta verbum *κόρανη*, *coronae*, quod Complutenses vertunt, *corona pugilis*, sed perperam; verendum enim est cum Romanis, *corona palmi*; hanc enim significat Hebraice *כתר תפוח*, quae mensura quatuor digitorum, sive palmus, ut vertit Noster et Chaldaeus; *כתר* ergo, unde est genitivus *כרתיה*, hoc loco non significat pugilem, ut putarunt Complutenses, sed palmum; Hebraeus enim *תפוח* palmum significat, non pugilem.

Secundo, arx, vel, ut Hebraice est, *summitates* et *pinna excelsorum urbis*, pila Sionis, notant Ecclesiae altissimam et tutissimam loca, ut est status perfectionis, qualls cernitur in Ordinibus et Religionibus, ubi viget disciplina. Sapientia enim omnes vocat non tantum ad Ecclesiam et Christianismum, sed etiam ad Christianismi perfectionem et apicem, praesertim omnes sacerdotum, religionis, doctores, predicatores, qui sunt sal terrae et lux mundi. Hi enim in arce, id est in celsitudine sapientiae et virtutum, consistere debent, ut alios eodem magis vita et exemplo quam verbo vocent. Unde Cajetanus vertit, *excelsa super humeros excelsorum urbis*; sicque explicat, *q. d.* Ancillae, id est virtutes, a sapientia missae ad invitandum omnes id ipsum praesertim, ac reipsa omnes invitavit et advocavit, si non arce, sed humeris portentur, id est si non verbis, sed rebus et factis sustententur, et praeparantur per *excelsos civitatis*, id est per eos qui excellunt stata, conditione et officio; horum enim est sicut statu et gradu, sic et virtute et meritis excellere, et reliquis antecellere. Sic enim erit excelsa eorum predicatio, ut ver-

(1) Sed minus concinne. Poscebat enim allegorie ratio, ut Sapientia, mulier, servitio et comitatu suo adhiberet non viros, sed feminas.

hant Septuaginta. Talis fuit hoc saeculo S. Carolus Borromaeus, qui in excelso virtutum omnium culmine consistens post se traxit Mediolanensem Ecclesiam, quae moribus adeo sanctis imbuti et decorati, ut videretur esse paradisi terrestres.

Inter status perfectionis et Religio est arx Ecclesiae, quae est Sion civitas David, puta Christi. Primo, quia instar arcis munita est legibus, orationibus, poenitentibus, exemplis, exhortationibus, etc. Unde S. Bernardus, serm. 4. *De Dedic. Ecl.* Religionem vocat arcem Dei, et quidem munitionem. « Optimum, inquit, certe castrum tulisti Christo, si inimici eius tradideris Clarum vallem. » Et S. Hieronymus ad Hedibiam, epist. 150: « Vis, inquit, esse perfecta, et in primo stare fastigio dignitatis, hoc quod fecerunt Apostoli, vende qui habes, et da pauperibus, et sequere Salvatorem, et nondum totamque crucem virtute nuda sequaris. » Et S. Cyprianus, *De Orat. Dom.*: « Qui remanens in saeculo, major est honoribus et regno, et ideo, qui se Deo et Christo dedit, non terrena, sed caelestia regna desiderat. » Nam quasi aquila in arduis posuit nidum suum, Job cap. xxxix, vers. 27.

Secundo, quia instar arcis excelsa est. Unde Apoc. xxi, 2. Jerusalem caelestis vocatur, quia sollicit et caelis a Deo vocata est, et ad caelum nos ducit. Quocirca S. Bernardus *ad Fratres de monte Dei*, agens de Religiosis: « Quos, inquit, quo nomine dignus appellum nescio, homines caelestes, an Angelos terrestres, degentes in terris, sed conversationem habentes in caelis. » Et Climachus, gradus 4. monasterium ait esse caelum quoddam terrenum; et ideo quo affectu ac reverentia eruditus Angelos ministrare Deo, eodem nos etiam fratribus nostris ministrare debere.

Tertio, quia ipsa est Sion, id est specula: tum quia caelestia spoliatur, tum quia omnia terrena respicit et despiciat, tum quia ex alto omnes hostium insidias circumspicit et avertit, tum quia ipsa est specula in quam omnium oculi convertiunt. Quocirca praclare S. Gregorius Nazianzenus, orat. 1. in Julianum, Religiosos visis hisce coloribus pingit: « V. Jaso, inquit, hoc patetis vultu ac lecto cunctas, hos familes et terrestres, et supra terrenam; qui inter humines versantur, et rebus humanis sunt superiores; qui vinctis prossi, et liberi sunt; rapti, et tenari non possunt; qui nihil in mundo habent, et omnia habent; qui mundo superiores sunt; eos, inquam, propter mortificationem immortales, propter solutionem Deo conjunctos; qui ab amore alieni, sed divino amore ardentes; quorum fons lucis, et quorum jam radii, splendorisque projectiones; quorum angelici palmarum cantus, et pernox statio, et mentis ad Deum excessio adeo mortem in caelum se rapiunt; quorum purgatio, et tamen purgantur, quippe nullum ascensus et dedicationis modum sibi constituentes; quorum est conferri et ablati, et quorum simul est super thronos sedere; qui et tuos

sunt, et incorruptibili vestiuntur indumento; qui in solitudine hujus saeculi, alterius saeculi frequentia ac celebritate fruuntur; qui voluptates abiciunt, et tamen perpetuum atque inexpicabilem animorum oblectationem habent; quorum lacrymae peccati diluvium suat, et mundi excrementum; quorum extensio manuum flammae extinguit. » S. Gregorius comes S. Basilii, serm. *De Monach. institut.*, illum ad, qui saeculo manum remisit, hoc imprimis cogitare, semperque animo versare debere, se jam ultra humanae naturae fines processisse, sequi ipsum et instituta tradidisse, quod sit quae maxime a corpore sejunctum, ac propterea Angelorum conversationem imitandam suscipisse, siquidem hoc angelice naturae proprium est, liberum esse a vinculis terrenis, nec omnino distrahi ad aliam ullam pulchritudinem contemplandam, sed oculos in Dei vultum assidue defixos habere. Id expertus alter S. Gregorius cognomento et rerum gestarum gloriosus Magnus, mire lagot sum a monasterio lapsus, vel potius raptum ad postlicatum, ut patet lib. VII. *Registr.*, epist. 129 ad Leandrum, et lib. I, epist. 3 ad Theoctisten sororem Imperatoris: « Alta, inquit, quietis meae gaudia perdidit, et intus correus ascendisse exterius videtur: inquit, in quodam modo facie longe expositum deploro. Conabar namque quotidie extra carnem fieri, cuncta phantasmata corporis ab oculis mentis abigens, superna gaudia incorporaliter videre; et non solis vocibus, sed totis medullis cordis ad Dei speciem anhelans dicebam: Tibi dixit cor meum: Quaesivi vultum tuum, et vultum tuum, Domine, requiram. Nihil autem in hoc mundo appetens, nil pertimescens, videbar mihi in quodam rerum vertice stare, ita ut in me pene crederem impletum, quod pollicente Domino ex Propheta didicissem: Sustollam te super altitudines terrae. »

Mystice, B. Virgo mittit ancillas, id est animas sibi devotas, ut alios ad vocem ad ejus convitium, quod ipsa apparat vultu in generatione et educatione Christi, tum tota vita sua, splendidi sum omnium virtutum exemplar nobis ad imitandum proponens, idque in Sion, ubi ipsa post ascensionem Christi in caelum habitavit; invitavit enim ipsa omnes ad arcem Sionis, id est ad vitam excelsam et contemplativam, unde experientia docet omnes pene Religiosos ejus instinctu et ore institutas, atque in particulari, quoniamque ad eas evocantur, ipsius fere auxilio et quasi voce evocari. Ita videntur viros B. Virginii devotos, ac praesertim congregationum ejusdem Sodales solo in omnibus orbis provinciis mira et magna operant, nimirum infideles et hereticos eo, vertere, urbes antiquae virtuti et pietati restituere, multos utique sexus ad vitam caelibem, imo angelicam traducere, sive domi, sive in variis Religiosorum Ordinibus. Vide nostrum Speculum *De Despons. et*

B. Virgo ergo vocat ad craterem cum excelsa predicatione, quia ipsa fuit crater continens et propinquans nobis carnem et sanguinem Christi, juxta illud Cant. vi: « Umbellus tuus crater totantibus nunquam indigens poculis. » De quo S. Ambrosius, lib. *De Instit. Virg.* cap. xiv: « Vere, inquit, crater ille Mariae crater tomatis, in quo erat sanguis, qui miscuit in cratero vinum suum, indolentem cognitionis pio gratiam divinitatis suae plenitudine subministrans. In quo Virginis utero simul acervus tritici, et lilii floris gratia germinabat, quoniam et granum tritici germinabat et lilium. » Et S. Ildephonsus, serm. 1. *De Assumpt.*, eadem mutatus ex S. Ambrosio: « Vere, inquit, sive Mariae tomatis fuit, quia in eo sapientia se induxit, quae in cratero illo vinum miscuit. » Sic Ildephonsus, quem citat Vincentius Belvacensis in *Speculo Histori.*, lib. VII, cap. cxxi.

4. Et 5. Si quis est parvulus, veniat ad me. Et insipientibus locuta est: Venite, comedite panem meum, et bibite vinum quod misit vobis. — Pro parvulus hebraice est peti, id est parvulus, ut facile quidvis persuadetur; Septuaginta, Cnathans et Syrus, insipientes; S. Cyprianus, lib. I. *Testimon.* contra Jud. num. 2, ducens; alii, simplex, de quo supra cap. 1, vers. 4. Pro insipientibus hebraice est *אִיִּים חָזוֹן יֵב*, id est ei qui deficit corde, puta inopi cordis, et cui desit cor; Septuaginta, egentis sensu; Chaldaei, indigentibus intellectu; alii, carenti mente. Idem ergo est parvulus quod insipiens, puta homo, qui sensu et carne tantum duellitur; posterior enim pars de more explicat priorem. S. Gregorius tamen symbolice per parvulum accipit humilem; humilis enim capax est sapientiae: « Qui enim, inquit, necdum semetipsum despiciat, humilem Dei sapientiam non apprehendit, juxta illud Christi: Tentator tibi, Pater, Domine caeli et terrae, qui abscondisti haec a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. » *Matth.* xi.

Sunt haec verba sapientiae invitantis ad se suasque epulas. Unde subauditur: *et dicens*, quod probabile supplet S. Ptangius hoc modo, *dicens*: Si quis parvulus, veniat ad me. Per panem et vinum accipit agnoscere, sive convivium sacrum ex victimis Deo immolatis, quod sacris lectionibus et sermonibus jouchatur, ut dixi vers. 2. Sub quo allegorice intelligit epulum Eucharisticum, quod comedendum est ore et stomacho tum corporali, tum spiritali, puta atenta meditatione, oratione, desiderio, amore, humilitate amique unione cum Christo sumendum et rammandum. Omnes ergo ad S. Synaxim hic invitavit sapientia, id est Christus, uti hisce verbis Ecclesia omnes ad illud evocat in festo Venerabilis Sacramenti; et S. Gaudentius, in serm. 49 ad Neophytos: « Contendite, inquit, pulli generosi, ad sacram offam, in qua est vita, et ex caelesti illo cibo mica non cadat. » Nam, ut ait S. Ambrosius, lib. IV *De Sacram.* cap. II: « Bonne aquila circa altare; ubi

enim corpus, ibi et aquila. Forma corporis altare est, et corpus Christi est in altari; aquila vero estis. » Atque Zacharias, cap. ix, vers. 17: « Quid enim, inquit, bonum ejus est, et quid pulchrum ejus, nisi instrumentum electorum, et vinum germanas virgines? » Ubi multa de fructu sanctae Communionis dixi, exee: *Exech.* xvi, 33, ubi fuso egi de manna, quod erat panis oculi et panis Angelorum, omne delectamentum in se habens, omnemque saporis suavitatem: quo solo pasi Hebraei in deserto sani vegetique ad continuam peregrinationem, ac robusti ad bella contra Amalec, Og et Basan conficienda evaserunt. Atque idcirco manna expressus erat typos Eucharistiae, qui est panis caelestis sanitatem, delicias et immortalitatem tam animae quam corpori conferens, juxta illud Christi: « Ille est panis de caelo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur, etc. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum, et panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita, » *Joan.* vi, 51.

Ex hoc loco parvulus esse docendus et formandos ad virtutem docet Joannes Gerson, part. II, tract. *De Parvulis tractatus ad Christum*, ubi laboris hujus fructum et meritum exaggerat, ac seipsum in exemplum proponit. Ipse enim, cum esset Cancellarius Parisiensis, et summus Academie negotii districtus, pueris tamen eruditissimis eorumque confessionibus audientibus assidue vacabat, secutus exemplum Christi, qui ait: « Sinite parvulos venire ad me; talium enim est regnum colorum. » *Matth.* xix, 14. Ideoque et parvulos judicio maturos illico ad S. Synaxim hortabatur.

6. RELINQUITE INFANTIAM, ET VIVITE, ET AMBULATE PER VIAS PRUDENTIAE. — 7. d. Relinquit pueriles et infantiles fugas, errores, desideria, concupiscentias; et vivite, id est, et sic vivite vitam humanam et rationalem, sequentes ductum rationis et honestatis, cum antea more puerorum voraciter vitam animale, qualem agunt bestiae rationis expertes, quae sola phantasia et sensu aguntur; et ambulate, id est, sic relinquendo infantiam ambulabitis, a per vias prudentiae, id est, et sic idcirco, et ambulate per vias prudentiae. » Si enim per vias prudentiae ambulatis, utique relinquitis infantiam et imprudentiam, sic vitam hominis dignam capessitis, quae vos ducet ad vitam beatam et aeternam. Unde Chaldaeus vertit, *amantate a vobis insipientes vocationem (Syrus, stultitiam), sive indigentiam intellectus vestri, et vivite; Septuaginta Complutenses, relinquit insipientiam, et vivite; et quartae prudentiam, ut vivatis; Romani vero, relinquit stultitiam, ut in socium regnetis, et quovite prudentiam.*

Pro ambulate per vias prudentiae, hebraice est, dirigite in via intelligentia, vel rectam facta vitam prudentiam, hoc est, per viam rectam prudentiam condite, ac juxta ejus dietamen opera vestra dirigite. Unde Aquila et Symmachus, recte sic in via intelligentia; Septuaginta, corrigite scientiam et

intelligentiam; S. Cyprianus, lib. II Testim. cap. II, legit, « corrigi scientiam et intelligentiam; » Syrus, *via recta cogitata*.

7. QUI ERUBIT DERISOREM, IPSE INIURIAM SIBI FACIT: ET QUI ARGUIT IMPIUM, SIBI MACULAM GENERAT. — Syrus, *qui corrigit flagitiosum, capiet sibi ignominiam*. Dat causam cur (1) parvulus et simplices, qui facile momentis cedunt et credunt, advocarit, non versuto. nota derisorus et impius, in sua impietate obstinatos (hos enim opposit parvulis et insipientibus): quia scilicet derisor, utpote superbus et timidus, deridet monita et monitores. Adad, Cajetanus, Jansenius et alii. Quare qui eum monet, « injuriam sibi facit » (Hebraea et Septuaginta, *accipit ignominiam*), *prima*, quia exponit se sanguine risu et ludibrio derisoris.

Secundo, quia imprudentie notam sibi accersit, quod sine fructu, imo cum damno, derisorum corrumpit. Facit enim contra illud sapientis, *Eclii*, cap. xxxi, vers. 6: « Ubi auditus non est, non effundas sermonem. » Et contra illud Christi, *Matth.*, vi, 6: « Nolite sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis. » Ubi nota *prima*, per *sanctum* et *margaritas* significari doctrinam Evangelii et veritatis; per *canes* et *porcos*, perversos et obstinatos, lique propter immunditiam et rebelliam oblationem. Vetat incorrigibiles ergo docere et corrumpere, quia, ait, illi velut porci sermones suis appetibus et immundis contrariis contemunt et calcant, deinde vero acuntur in sermonis autorem, eumque vel verbis vel verberibus laerant. Nota *secundo*, hoc intelligendum per se: nam per occidens Christus, S. Stephanus, Paulus et alii perversissimis Judaeis praedicarunt, eorumque incredulitatem acriter corripuerunt, tum ut publicum perhiberent testimonium veritatis et gloriae Dei, tum ad contestationem inexcusabilis impietatis improborum, tum propter aliorum adstantium utilitatem, et vitandum scandalum. Tunc enim sancta non dantur porcis, sed potius leas et electis ejus.

Tertio, quia vana vel occasio est, ut derisor gravius peccet, dum peccatum suum tueri satagit, in seque se obfirmat, ac momenti detrahit, obmurmurat, eumque deridet. Unde Plutarchus: « Perlinacem, inquit, in delicto monere perinde est, ac speculum caeco objicere, » qui pulans se suamque occidit ridere, objicienti indignatur, in eumque savit et furit.

Quarto, qui irritat derisorum, ut reddat talionem, ut scilicet eandem vel similia vitia in corripientem retorquet, et petulant lingua probra in eum recipiunt, ut illa sua legat vel propugnet. Unde S. Gregorius, libro VIII *Moral.* cap. xxiv:

(1) Ita vocantur Bonaventuras et Ewaldus. Alter Maturus: « Continent potius que subjunguntur tria commissa. Illius institutionis, ad quam invitavit sapientis vete. 1-5, continent aliorum, monent inquam de prudentia in

« Scirpus in flore, inquit, est hypocrita in laude. In flore suo manum carpentis incidit, quia in laude hypocrita positus, ne tunc quod quam corripere audeat, asperitate sua profusus vitam corripientis secat. Sanctus namque esse non appetit, sed vocari; et cum fortasse corripitur, quasi in opinionis gloria detruatur. Deprehensum solum private trahitur, sibi loqui redarguentem prohibet, quia quasi in oculo vulnere tactus dicit. Quasi imperitis innotuit, talis vult ab omnibus aestimari; et paratior est mori quam corripi.

Ex dictis liquet perperam Aben-Ezra pro derisorum, vertere in nominativo derisor. Derisor, inquit, qui arguit alium, ipse sibi ignominiam accersit. Quando enim qui alium arguit, deridet, ostentatque risum et eacchinum, tunc sibi confat dedecus. Corruptio enim facienda est gravi maturoque vultu, non irrisorio. Perperam, inquam; nam omnes alii verunt derisorum, in accusativo, atque ac impiam, de quo sequitur.

Isdem de causis, « qui arguit impium, sibi maculam generat, » praesertim quia impius in impietate obstinatus insuper conatur alios ipsamque arguentem ad suam impietatem pertrahere, ejusque culpa vel suspitione maculare. Hebraice est, *et qui increpat impium, maculam ejus*, scilicet sibi attrahit vel adauget et multiplicat; Chaldaice, *et corruptio impii macula est ipsi*, tum impio, tum corripienti; Septuaginta, *arguens impium maculam accersit sibi*. Nonnulli codices addunt, *corruptio enim impii tunc sibi*, q. d. Si corripis impium, quod verba, tot livores et dolores lividos viduosque ei inlligis, qui proinde livorem indignationis, maledictionem et vindictam stillare non cessant, ut momentum vel verbo, vel verberere reverberet, illius dolores et livores pariles, tum in corpore tum in animo vicissim impingit.

8. NOLI ARGUERE DERISOREM (Septuaginta, *malos; Syrus, sceleratum*), NE OBERIT TE. ARGUE SAPIENTEM, ET DILIGET TE. — Est antithesis correptionis derisoris et sapientis, quod illa creet odium, haec dilectionem, ideoque haec sit amplectenda, illa omittenda: utpote quae tum corripienti quam correato, quem ad odium aliqua peccata exortat, et quasi irritat, est damnosissima. Per *sepiendam* intellige sapientie, id est virtutis, studiosum, vel etiam in sapientia et virtute perfectum: nam perfectio hujus vite mixta est cum imperfectione; nemo enim tam perfectus est, qui non habeat nonnulla vitia, quae corrigat. Unde S. Gregorius loco jam citato: « Redargutione, inquit, detestor redditor, quia quasi dira percussio est estimat januum puritatis verbum. Unde exasperatus profusus in contumelias surgit, et quae mala exaggerat, contra vitam correctoris inquit. Demonstrare longe incomparabiliter reum reprehensorem suum desiderat, ut innocentem se non suis acibus, sed alienis criminibus ostendat; ita ut sepe homo redargutione aliquid se dixisse ponat, et quasi a correato manu, sic a correato animo quidam, ut illa

dirigit, sanguis meroris currat. Unde bene per Salomonem dicitur: Noli arguere derisorem, nec oderit te. Neque enim justo timendum est no derisor, cum corripitur, contumelias inferat, sed ne tractus ad odium pejor fiat. »

Sapientes vero et sancti diligunt corripientes et correptionem, quia per hanc diriguntur ad morum emendationem et ad perfectionem. Sapientis ergo diligit correptionem, quia diligit veritatem et virtutem: virtus enim est veritas. Quid enim aliud sunt dictamina virtutum, nisi lumina veritatis? Impii vero amant vitium, ideoque mendacium. Quid enim est vitium, nisi mendacium praefigium, quo malum pro bono appetitur et laudatur? in illo ergo verum est illud Comici: « Obsequium amico, veritas odium parit; » ideoque correctionis medicina ei veritatis in venenum. Igitur sicut sol ceram liquefacit, lutum ladurat: sic correctio et veritas a sapiente blande, a stulto et impio dure accipitur: ac in illo amore, in hoc odium parit. Audi Patianum, *Paraphrasi ad penitentiam*: « Ut cum sole tu maxime frater, cum mure, et ibendium tunc maxime ardere, si veritas; et rabies tunc maxime savire, si provocas: ita illi objurgationis necessariae stimulos contrario calore frigerant, non sine suo quidem malo et vulnere repugnantes. Nam a Domino dictum est: Argue stultum, et odio te habebit. Rursum, sicut vinum mellis infusum mollescit, felle vero mixtum fellest; et sicut aqua infusa vino vinescit, aceto vero mixta aciescit, imo illo in vinum, haec in acetum transit; insuper sicut terra lapidea et sentiosa omnem humorem et pluviam in lapides, scilicet et tepres commutat, terra vero mollis et pinguis pluviam in herbas et flores transfert; denique sicut stomachus bonus cibum in bonum suocum et sanguinem convertit, stomachus vero biliosus cibum in bilam vertit, non vitio cibi, qui bonus et suavis est, sed vitio stomachi, qui amarus et biliosus est: sic et inter sapientem correptionem in amorem, impius eandem in bilem et odium trahit, non vitio correptionis, quae bona est: sed vitio impii, qui cor habet superbia et ira infectum. »

Moraliter, hinc nota correptionem sapientie esse amandam et ambiendam, sicut amatur sal, licet asium, ad condendas carnes; et pilula, licet amara, ad expurgandos malos humores; et liti-vium, licet acre et mordax, ad deficiendum sordes capitis: ut parimodo per correptionem anima suo iudicio restitatur, imo ad illustrem sanctimoniam et perfectionem assurgat. Quocirca parentes liberorum, magistri discipulorum, Superiores subditorum, Prelati religiosorum amantes, crebro eos monere et corrigere solent, ut ita nevices deponant, ac obedientiam et humilitatis asseclati, magnis continuam mortificationis passibus ad perfectionem contendant. Justis ergo ne dum perfecti dicitur tanquam studiosis sapientie discipulis: « Audite, fili, disciplinam patris, et

attendite, ut sciatis prudentiam; » justis vero perfectis tanquam magistris illud etiam Salomonis injungitur: « Argue sapientem, et diliget te; da sapienti, » id est discipulo sapientie, occasionem, et addetur ei sapientia. Ubi nota, et festinabit accipere. » Ad hos namque omnes pertinet imperfectionis arguere, occasionem proficiendi dare, et veram virtutem docere, non tam sermone quam opere, et purissima sanctitatis actione.

9. DA SAPIENTI OCCASIONEM, ET ADDEBERE EI SAPIENTIAM (Hebraice, *et sapiens erit amplius*). DOCE JUSTUM, ET FESTINABIT ACCIPERE. — scilicet doctrinam quam doces. « Occasionem, » sapientiam scilicet et discendi. Unde Chaldaeus, *doce sapientem, et sapienter erit adiuve*; ostende justo, et adde scientiam. Hebraice tantum est, *da sapienti, scilicet doctrinam et consilium*, inquit Cajetanus (1).

Significatur hic parentia sapienti porrigendam esse occasionem sapientie et virtutis, eo quod sapiens illius avidus occasionem sibi datam illico arripit, et quod optat et querit, in sapientia proficit: nam in omnibus suis profectum vestigat. Unde haec *secundo* *secundo* *secundo* et vario explicari potest.

Primo, ut per occasionem cum Cajetano accipiatur doctrinam et consilium, q. d. Da sapienti, scilicet doctrinam et consilium; nam ipse illico illud amplectetur et exsequatur, itaque sit sapientior, et, ut ita dicam, virtuosior. Unde explicans subdit: « Doce justum, et festinabit accipere. » Posterior enim pars rhythmum explicat priorum.

Secundo, per occasionem accipias correptionem, de qua sermo praecessit; correptione enim sapientis est occasio proficiendi, siveque defectus corrigendi. Unde S. Augustinus, *epist.* 48 *ad Vincentium*, ex hoc loco docet Donatistas aliosque hereticos, in haeresi sordescentes, non tantum verba Dei instruendum, sed et vi panisque cogendos esse ad Orthodoxam fidem, eo quod poene sint illis occasio sapientis, utque probat experientia multorum, qui poene reducti sunt ad sanam fidem, unde concludit: « Bis omnibus sanam legem terro, quibus promulgandis reges servavit Dominus in timore, ita profuit, ut nunc illi dicant: Jam hoc volebamus, ad Deo gratias, qui nobis occasionem praebuit jam faciendi, et dilacionum morulus amputavit. »

Tertio, significat sapienti duntaxat suggerendam esse occasionem proficiendi: ex illa enim ille ulterius se provehit. Unde illud: « Sapientem nota, stultus fuisse monendus est. » Ita S. Antonius, *epist.* 2 *ad Fratres Arsenoitas*: « Erant, inquit, et alia multa quae velim docere; sed si dedero occasionem sapienti, sapientior erit, » q. d. Multa scripturabam, sed ex paucis quae scripsi, caetera colligisti. Sapient enim ex dictis non dicit, ac stulto expresse dicenda, per se rimatur et colligit.

(1) Nocto. Pro et festinabit accipere. hebr. est, et accipiet ille doctrinam.

igit. Vel, si *delecto occasione*, id est spatium et tempus cogitandi disceditque. Unde

Quarto, Syrus per *occasione* accipit tempus opportunitum, q. d. Noli tempore importuno, sed opportuno docere, corrigere, exhortari et stimulare sapientem ad meliora. Sapientem enim si importuno tempore moneatur, v. g. cum est illis occupatus, cum molestia deprimitur, cum mente obnubilatur, ex monitione affligitur vel exacerbabitur: sin oportuno, cum v. g. serenus est, docilis, hilaris, optime accipiet monitionem. Sic ergo Syrus veritatem da *tempus optenti*, ut *iterum sapientia* *conlatum*. Sensum enim dicitur sapientia et virtus, alius qui hodie infirmus et invalidus sunt ad opus aliquod heroicum, et oras vel perinde solutiores fuerit ad illud fortes erunt et validi. Infirmitas ergo aegre se queris danda sunt temporis spatia, in quibus se sanique infirmitatem superent et vincant. Sic Christus ad tempus Apostolorum vita et infirmitatem toleravit, allegans inter cetera, et ut restaret novum vinum facile ferre non posse, v. Matth. ix. 17.

Quinto, significant Sapientem parentes, magistros et superiores debere subinde filiis, discipulis et subditis dare occasione proficiendi in sapientia et virtute, ejus exercende occasione suggerendo et obediendo. Sic magistri obscuras questiones discipulis proponunt, ut eorum solutionem investigent, sicque ingenium acuant. Sic B. Aloysius Gonzaga, agens cum Patribus et Doctoribus, ut sermone de rebus spiritualibus induceret, proponebat eis questiones de virtutum et victorum actibus, de *sensu* certarum sententiarum S. Scripturae, de officiis Religiosorum, etc. quasi cupiens ab eis edoceri. Sic senex ille in *Vitis Palmarum* dicebat Superiores debere novitibus et subditis opportune suggerere occasione exercende nunc patientie, nunc humilitatis, nunc obedientiae, nunc resignationis, nunc charitatis, etc. ideoque verbis acriter subinde eos pungere, stimulare et mortificare; atque eum, qui id facere negligit, esse in sinus crudelium, et panem filiis debitum subtrahere: sicut enim pane alitur corpus, sic occasione illius et stimulis alitur virtus, et acuitur spiritus. Hae de causa Deus quasi peritus magister nobis obijcit nunc tribulationes, ut discamus patientiam; nunc contemptus, ut discamus humilitatem; nunc afflictio et pauperes, ut discamus Beneficentiam, etc. juxta illud Apostoli: «Creati in operibus bonis, id est, ad opera bona» que preparavit Deus ut in his impleamus, v. Ephes. ii. 10.

Denique significant Sapientem occasione discendi non perdere, sed ex omnibus profectum capere, ac justum, si animum amplius se justificationi datus sit, eam non omittere, sed instar aucupis aves haereticas comparari et captare. Occasio enim instar avis praevolvit, ni statim ut so refect, prehendantur, juxta illud:

Propter cupiditatem est, a tergo occasio castra

ut, cum pertransiit, prehendi nequeat. E contrario, insipientes et impii infinitas bene apertis occasione praeterit sinunt, quas serio, sed sero quaerent, ac occasione male agendi obivis manibus amplectantur; unde n. sternunt eos ponit, v. juxta illud Sap. v. 6: «Erravimus a via veritatis, etc., lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, et ambulavimus vias distantes. Et virtutis quidem nullum signum valuimus ostendere, in malignitate autem nostra consumpti sumus.»

10. PRINCIPIUM SAPIENTIE, TIMOR DOMINI: ET SCIENTIA SANCTORUM (Syrus, *justorum*), PRUDENTIA. — Quod Sapientem sapientia statuit principium, cap. i. 7, idem statuit hic ipsa sapientia, scilicet timore Dei: in hoc enim sapientie basis, imo summa consistit. Pro *principium* hoc loco hebraeis est *רִאשִׁית תְּחִלָּתָא*, quod non nisi principium significat, cum cap. i. 7, sit *רִאשִׁית רֵצֵהוּ*, quod etiam primis, primitiis et principatum significat, ut ibidem dixi. Prebat principium sapientie esse timorem Domini, ex eo quod scientia sanctorum sit prudentia; prudentia enim idem est quod sapientia; cum ergo haec sit scientia sanctorum, id est eorum qui sancta, honesta et pia sunt, quaeque sui studiosos faciunt sanctos, sequitur eandem esse timorem Dei, quia hic in se sanctus est, et sui studiosos facit sanctos. Significatur ergo, inquit Iansenius, de ea sapientia hic esse sermonem, quae incipit in nobis esse et crescere ex conceptu Dei timore: sique parvulos et insipientes posse ad sapientiam pervenire, si Dei timorem concipiant: quem quia omnino abiecerunt impii et derisores, ob id sapientiam non posse percipere. Ad indicandam expressius differentiam inter hanc sapientiam et eam, a qua juxta mundum quidam dicuntur sapientes, subditur: «Et scientia sanctorum prudentia, » hoc est, scientia et cognitio rerum sanctarum, quales scilicet Scriptura docet, et scientia quam habent sancti homines, illa sola est vera prudentia vel intelligentia. Potest enim *scientia sanctorum* exponi, ut vel ad res, vel ad homines referatur; et potest in hebraeo repeti in secundo membro *principium*, ut sic veritatem, et scientiam sanctorum est principium prudentiae. Unde R. Salomon, *radice prudentia est scientia sanctorum*, seu sanctorum, puta Dei et Angelorum, ait Aben-Ezra; ac oculi et beatarum mentium, ait R. Levi. Aut vice versa cum Vatablo veritas, principium scientiae est sanctorum intelligentia, quae utique non est alia quam timor Domini. Omnis enim prudentia, et intelligentia, et sapientia sanctorum, id est rerum sanctorum, quaeque habent homines sancti, consistit in timore, id est cultu, reverentia, obedientia et amore Dei. Unde alius veritatem, *summam in prudentia est, nosse divina* (1); Septuaginta vertunt, *consilia sanctorum intelligentia*.

(1) Quod ad verum accedit, cum et sanctorum hic de deo sanctissimum sumendum videtur, ut scimus sit, cognitio dei est intelligentia, utroque benedictione apto sibi invicem respondentia.

gentia. Adduntque explanationis gratia, *cognoscere enim legem mentis est bona*, q. d. Vera intelligentia et sapientia est considerare ea quae sancta sunt, ipsorumque Sanctorum sancta operantes; quia hi, cum sint mentis bonae, cognoscunt non speculative tantum, sed et practice, Dei timorem et cultum solum esse in observatione legis divinae: illam enim opere explent, ideoque habent timorem Dei, ac consequenter veram sapientiam et prudentiam, quae in Dei timore et sanctitate consistit. Idem ergo in re, vel quasi idem sunt timor Dei, scientia Sanctorum, sapientia, prudentia, intelligentia, sanctitas, scientia, et cognitio practica, id est custodia legis divinae. Timor enim Dei stimulat cogitque hominem, ut custodiat Dei legem, imo plene firmere Deum est custodire Dei legem, quod esse sanctum. Hic ergo est scilicet, qui in orbem circumque vadit: ubi est sapientia, ibi est timor Dei; ubi est timor Dei, ibi est scientia Sanctorum et sanctitas; ubi est sanctitas, ibi est prudentia; ubi est prudentia, ibi est cognitio, id est observatio legis divinae. Ergo a primo ad ultimum, ubi est sapientia, ibi est observatio legis divinae, in eaque omnis sapientia consistit, juxta illud *Eccl. xii. 13*: «Finem loquendi pariter omnes audiamus. Dum time et mandata ejus observa; hoc est enim omnis homo.» Prudentia ergo est virtutum princeps, regina, oculus et lux, quae, ut ait Ambrosius, epist. ad *Asaphum*, «singulorum vitam ad exemplar divinum referens, quae potest optima similitudine depingit, ideoque sui possessores Deo similes facit.»

Porro S. Chrysostomus in *Catena Graec.*: «Nihil aliud ferre inquit, est sanctorum consilium, quam prudens et saeva de rebus, quae in praxim veniunt, iudicium. Sed et nihil quoque equo student et desiderant idem illi prudentes et sancti, atque divinam cognoscere voluntatem, » practice scilicet, id est cognitam exsequi. «Nam Spiritus Sanctus est vita animae.» Haecque S. Chrysostomus.

Hujus gnomes appositus exstat apologetus apud Cyrillum, lib. I *Apolog. moral.* cap. iii, cujus titulus est: Prudentia vera est quae simplicitatis innocentia delectatur. Animalia, inquit, iudex se quaerunt quodnam ex ipsis esset praesertentius, ac volatilia proponerunt corvum, terrestria vulpem; accessit simia, dixitque tam corvum, quam vulpem, esse astutos ac dolosos, at non prudentes; idque haec ratione evicit: «A simia nocendi conjuncta est cum ignorantia viri nos agendi; prudentia autem vera est ars praecae. Simia recte vivendi cum simplicitate, nescia quemquam ledendi. Quae itaque minus provida sunt, arte quidem armata, calliditate et stimulis nocendi multiora fore dicam, sed non prudentia. Nam si tantum prudens est, qui ratione recta in omnibus gubernatur. Veram recta ratio naturae rationalis illa est, quae summam finem ut optimum intendit, et omne quod impedit ad hunc finem

consequendum, effugit; et cuncta quae expedit ad illum finem agit et quaerit; et in his omnibus quousque ad illum finem, perveniat, firma constantia permanet. Finis autem naturae rationalis est, sine omni malo, gaudere optime vero bono, et cum perpetuae securitatis, et securitatis vitalis letari. Ad hunc capessendum cuncta impeditiva sunt vitia, et omnes virtutes opportune. Quo desinito, unusquisque sociorum accessit in sua.»

11. PER ME ENIM MULTIPLICABUNTUR DIES TUI, ET ADDETUR TIBI ANNI VITAE. — Septuaginta, hoc enim modo multo vices tempore, et adiecitur tibi annus vitae; et enim dai causam non tantum versus praecedentis, sed et vers. 5 et sequentium, puta dai causam totius orationis et invitationis sapientiae, q. d. Invitavi, et assidue omnes ad me, puta ad sapientiam, et ad timorem Dei, invito: nunc venientibus magna promitto praemia, ego enim sum, quae mei studiosis porrigo vitam sanam et felicem per multos annos in hoc saeculo, et per omnem reternitatem in futuro. Vide dicta cap. iii. 8.

12. SI SAPIENS FUERIS, TRIBUTUS ERIS: SI AUTEM ILLUSOR (Syrus, *improbos*), SOLUS PORTANTIS SACRILE. — Est hic alter stimulus, quo sapientia pugnat omnes ad sui sequelam, q. d. Si, o fili, meis sapientibus monitis paraveris et sapienter vitam insisteris, illam tibi, id est ad tuum, non ad meum vel alterius, commodum et premium id forebis; si autem inasperaveris et derideris, tu solus portans ius, q. d. Tibi, non mihi, seritur et metitur, no potes mea me luera spectare; misque ad meum honorem discipulos aucupari: ego nee disingulis nec honore deduco; sat mihi docta, sat honorata sum: tuum utilitatem, tuum honorem quaero; tibi consulo, et ut tute tibi ipsi consulas studas; et enim mihi paraveris, ut sapias tibi ipsi, gloriam, vitam et felicitatem promerereberis; sin me deluseris, teipsum deludes, tibi que mortem et gehennam acceres: a Unusquisque enim omnis suum portabit, v. Galat. vi. 5. Septuaginta addunt, *tibi et proximo*; Syrus, *tibi et amicis tuis*. «Si, inquit, sapiens fueris, tibi eris et proximus; si autem malus evaseris, solus utique haeris (Graece *ἄδικος*, q. d. Exantibus magno labore, dolore et angore) mala; » Symmachus, *si autem pestifera fueris, portabis mala*. Septuaginta secutus S. Ambrosius, in *Pral. xxxv*, vers. 1, hoc discernit inter justum et injustum constituit, quod hic in illis munio sit, ille utilis et profectus: «Injustus, inquit, et talis inutilis, et sibi noxius: justus autem vita fructuosa alii, sibi dulcis. Dicit enim Salomon: Fili, si sapiens eris, sibi sapiens eris et proximus; si autem malus evaseris, solus haeris mala. Advertimus ergo quia iustitia alii profectus est nata, quam sibi: commune commodum, non suum spectat, et aliorum bonum pro suo dicit emulatum. Beata est praeserta iustitia, cuius bonum omnibus profectus. Ex uno plerumque profectus, atque ad omnes provenit.»

Quocirca idem S. Ambrosius in *Psalm.* cxviii, *ecton.* 40, ad illa: « Qui timent te, videbunt te, et lababuntur, » docet iustum solo aspectu aliis proficere, solumque afflato iustificari. « Prophetas, inquit, utique orbem splendendum esse timore divino, et ideo quasi benedictes Deum Sanctorum dicit cognoscere letari. Qui enim videt iustum et gaudet, etiam ipse vult esse iustus. Pulchrum est enim id eo in aliis delectari, quod vult ipse in se servare, si possit. Est enim insitum bonis, ut castum pueris, prudentem sapiens affectu pio diligat, misericors liberalem, et virtutes suas in aliis amet. Plurisque enim iusti aspectus adiutoria correctio est, perfectioribus vero letitia est. Quam pulchrum ergo ut videaris et penes! Bonum ergo vult iustus, » Probat id exemplo avis, que vocatur leturus, quod letens, id est in morbo regio, laborans sanatur, de qua Plinius, lib. xxx, cap. xrc. « Avis leturus, inquit, vocatur a colore; que si spotetur, canari id pulchrum tradunt. » Ad que verba alludens S. Ambrosius: « Xum si est tincto vis, inquit, in malariis, ut animal vixim proficit letetis, ita ut motus quodque corpus animantis corpore proficere videtur, si famuli demonstratim his qui huiusmodi incidit passionem,

dubitare possumus quod iusti sanet aspectus. Nomen vel ipsi oculorum radii virtutem quamdam videtur infundere his qui fideliter eum viderit deiderant? » Subdit S. Ambrosius contrarium evenire impiis: « Sed quemadmodum, inquit, iustus beneficit cor innocente, cor videtur, ita et improbi iustorum cognitione torquentur, quia vel tacitis sanctorum moribus arguantur. Torquet castitas incontinentiam, avaritiam liberalitas, impietatem fides. »

Post hunc versum nonnulli codices Græci subjungunt ista: « Filius disciplinam nactus sapiens erit, imprudentem autem ministro utatur. » Addunt Romani et S. Cyprianus in *Concil. Carthag.* ac Syrus sequentia: « Qui fidens est in falsis, hic patit ventos; idem autem ipse sequatur aves volantes: deseruit enim vias vineæ suæ, seminis vero agelli sui erravit; ingreditur autem per avia loca atque arida, et terram destinatum in siliam: contrahit autem manibus infructuosus; » vel, ut clarus habet Syrus, etiam ipse nihil congregat. Verum hæc omnia non sunt in Hebræo, nec in Latina Vulgata, nec in Græcis Complutensium, et plerumque habentur cap. seq., unde ex eo hæc translata videntur.

SECUNDA PARS CAPITIS.

PRODUCIT SCHEMA MULIERIS STULTE, QUÆ JUVENES SEDUCIT, SECUMQUE AD TARTARA PUGIT.

13. MULIER STULTA ET CLAMOSA (SYRUS, *deceptrix Manducans*) PLENAQUE ILLECENTIS, ET SIBI QVISINO SCISSA. — Sapientia, quasi regina invitanti omnes ad regium virtutis epulum, opponit mulierem insipientem, que ad suas dulcibus suaves pellicit: ut illius honestas et pulchritudo, hujus infonestas et turpitudinem ex motu collatione clarus appareat, utque invitati hujus fraudos et illecebras exitibus agnoscant et caveant, illius vero honoratum veritatis probitalisque epulum secutur et ambient. Salomonem de more secutus Plato et Philosophi similia narrat de *Heracle.* « Et enim ut ex iisdem narrat S. Basilus, homin. 21. de i. *verbis libri Genitil.* cum quadam die ad somnium esset in voluptatis, an virtutis, ambigere; asternat illi dux femine, quarum conditionem statim ex ipso habitu agnovit. Altera, inquit, firma conspectu, molliore facie, lascivis oculis, sermone blando, omnia iusta loquatur et ad vitio solita te decetia per oculos pollicendo. Herentem ad se trahere conabatur. Altera vero vultu rigido, sequentis rustoque ore, magnam fiduciam atque constantiam pro se ferens, nihil permittit, nihil ammentum ostendit, labresque immensas terra murique subeundas (1), »

(1) Hebr. est, *mulier stultitia*; stulta, est strepera, tumultuosa, in oppositione ad sedatas compositosque Sapientie, namque castæ et honeste mulieris, mores, ac vocis quilibet, omnium rerum ignara est.

Quævis, quamquam est hæc mulier stulta? Respondio eandem esse, que descripta est cap. vii, 10; quam enim ibi depinxit Sapiens, eandem hic depingit ipsa sapientia, quasi sibi emulam, rivalem et antagonistam. Grammatico ergo mulier hæc est meretrix: nihil enim ita contrarium sapientia, que pudica est, spiritalis, angelica et divina, ac meretrix et libido, que impudica est, carnalis, diabolica et tartarea. Ita S. Ambrosius, lib. I *De Caino*, cap. iv, et S. Hieronymus, in *Osee* cap. xiii, et Clemens, lib. I *Pædagog.* cap. xii, Hæla, Jansanus, auctor *Catena Græcor.* et alii hic.

Parabolice vero per meretricem representatur ipsa insipientia, puta cupiditas, sive concupiscentia, ac prava doctrina, præsertim hæresis. Unde S. Ambrosius censet per duas hæc mulieres describi virtutem et voluptatem sibi vicem adversarias, quarum quælibet omnes ad se invitat. S. Augustinus vero, S. Hieronymus, Polychronus, Eusebius et alii accipiunt hæresim: hæc enim est falsa sapientia, que veram sapientiam ex diametro opposit. Audi Philonem (cujus verba recitat S. Ambrosius, lib. I *De Cæd.* et *Abie*, cap. iv) lib. *De Mercat. meretr.* non sciendi in sacrarum, graphice hoc Amno et Phenomena, vel potius Sæpe et Oculis, id est virtutis et voluptatis, litigium et illicium depingentem. « Dux, inquit, nostrum quisque uxores habet in suo contubernio, eas-

que infensas sibi invicem, et anime domum repletas contentioibus telotypis. Harum alteram diligimus, quasi amicam blandam et familiarem, que voluptas dicitur; alteram odio prosequimur, ut immitem ac feticam, et nobis minime benevolam: hæc virtus nominatur. » Deinde antequam eorum jurgia exponat, utriusque habitum depingit: « Illa, inquit, ad nos accedit ornata meretricio, fracto incesu præ molliæ, obtuta lascivo inescans animas juvenum, temeritatem et impudentiam preferens in oculis, elata cervicæ supra nativum staturam assurgens, ridens cæchinabundaque, calamistrata et cincinnatula, fucata facie, pietis supercilis, rorens iota, purpurissata, pretioso floridoque amicta palliolo, aureis gemmaticæ armillis superba, et murenullis mundoque muliebri cætero, spirans unguenta fragrantissima, non tum donam suam quam fora comptaque diligens, petulans, suæ forme prodiga, aciliditæ vero avida. Et cum ea pedisseque domesticæ, vanitatis, iniustitiæ, nequitia, quibus stipata more principis sic perentat animum. » Illic prolixum subnectit sermonem, quo voluptas in adversariam sibi virtutem invenitur, et stus ad se allicit amatores. Deinde ad virtutem similiter depingendam transit. « Altera, inquit, in abdito stans, virita ne forte illa mariti communis animum ad se solam pertraheret, corruptum dominis, vel oblitatis, vel ostentatis; neve pretioso aspectu emollitum deciperet: quando aciliditæ cultu et magicæ am allectari demulcerique animadvertet præstigibus, repente supervenit, ingenio, matronalique incesu gravis, vultu serena, genio quodam pudoris colore suffusa, simplex moribus, vite integra, mente semper sui similis, verbis hand blanda, sanam mentem veraciter experimentibus, decora nativo habitu, moderata gestu, vestitu modica, ornata non auro, sed longe pretiosioribus ornamentis. Comes eam sequuntur, pietas, sanctitas, veritas. » Illo deinde insignem subnectit orationem, que virtus cum semula sibi voluptate expostulat, et qua miseros homines voluptatis nexibus implicatos, ad beatam ipsius virtutis evocat libertatem.

Itur tam meretrix, quam concupiscentia et hæresis, primo, est « stulta, » Hebr. כְּסִיפָה אִשָּׁה אֲסוּרָה, id est, *mulier stultitia, q. d.* Est ipsi stultitia personata et habitu muliebri vestita: tum quia meretrix libidine et avaritia ebria mentem et rationem perdidit, ac quasi demensata et vesana non nisi sordet et luxuriam cogitat; tum quia meretrix symbolum est stultitiæ, puta cupiditatis et hæresis, que ipsissima est stultitia. Quocirca S. Isidorus, lib. VIII *Origine.* cap. xi: « Venus, inquit, vocatur Cupido propter amorem; est enim demum fornicationis. Qui ideo alatus pingitur, quia nihil amantibus levius, nihil notabilius invenitur. Puer pingitur, quia stultus et irrationalis amor. Sagittam et facem tenere fingitur: sagittam, quia amet cor vulnerat; facem,

quia inflammat. » Rite Poete Venere Vulcanem cupisse ferunt, ut significant amorem ardore incendi. Bursus eam strabam pingunt, quia pravus est amor.

Secundo, meretrix, et concupiscentia, ac hæresis conditio est, quod sit « clamosa, » Hebræice כְּסִיפָה הוֹמִיָה, id est *tumultuosa, vel tumultuans, ut vertit Origenes, Vatablus et Pagninus: Mulier stulta, inquit, tumultuatur:* Septuaginta, *audax.* Quomodo clamosa et tumultuosa meretrix, liquet experientia, que docet plerumque lites, rixas et cædes excitari per vel propter meretrix. Idem ex eadem liquet de cupiditate et hæresi, que tot tumultus, bella et incendia nostro hoc sæculo excitavit in Gallia, Anglia, Scotia, Belgio totaque Europa: ut per eam passim templa et monasteria concremata, urbes everas, provincias vastatas, innumera hominum millia trucidata cernamus. Addit S. Ambrosius, lib. I *De Caino*, cap. iv: « Illic concensantium tumultus, concertantium clamor, flugantium cædes, contentus canentium, saltantium strepitus, ridentium cæchimus, lavicivientium plausus, confusus omnia. » Et cap. v: « Illa vini ebrietas, fomes libidinis, quo per carnes vaporantur interna viscera, animus ignescit, anima exurit. Sævus erimium stimulus libido est, que nunquam manere quietum palitur allectum. Nocte fervet, die anhelat, de somno excitat, a negotio abduci, affectu consilium, amantes inquietat, lapsos inclinat, castis insidiat, potendo inflammat, usque accenditur. Nullus peccandi modus, et inexplabilis scelerum situs, nisi morte amantis extingui non potest. » Similes tumultus ostendit in cupiditate avaritia, sive æris libidina, « Omnis, inquit, invidiæ, sibi vilis, in summis divitiis inops, affectu extandit, quod censu abundat. Nullus capiendi modus ubi nulla mensura capiendi. Sic inflammat, sic igne suo pascit animum, ut hoc solo distet, quod illa formam adultera sit, ista terrarum. Elementa concitii, mare sulcat, terram effodit, nec sereno grata nec nubilo, condemnant proventus annuos, lectusque terrarum arguit. »

Tertia, quod sit « plena ebrietas, » Hebræice מְרֵכָה מְרֵכָה, quod primo, Cajetanus et Pagninus vertunt, *simplicitatis:* Marinus, *stoliditatis, q. d.* Mulier simplex; Vatablus, *imperita:* Marinus, *stolidus;* Hebr. *peti* enim est parvulus, simplex, rudis, imperitus. Secundo, Septuaginta vertunt, *indiga panis;* unde auctor *Catena Græcorum* legit, et ad frustuli panis inopiam redigitur, ut *potulath* derivetur a *ra path*, id est frustum, buccella panis, q. d. *bucellario;* quales sepe sunt meretrix, que omnia dilapidant, blooque, ut ait S. Chrysostomus, homin. 63 ad *Populum*, similes sunt dolio perforato. Tertia, optime Noster vertit, *suaviter illicere, decipere, seducere.* Unde Tigarina vertit, *persuasiones habet, q. d.* Pitho est, sive Sunda, vel Suedela. Pitho enim Gentilibus fuit dea,

suavis, persuadens quidquid volebat, de qua Horatius, lib. I, *epist.* 6:

Ac bene nuntiatum decorat suavia verborum.

Et Cicero, *De Gloria Orator*: « *casta*, inquit, quam Graeci vocant, *capus efflor* est orator, hanc *Suadam* appellat. Ennius: ejus autem Cathedram modicam fuisse vult, ut quam deam in Periculis labii scripti Eupolis sessivisse, lupus hic medullam nostrum ardorem fuisse dixerit. » Talis suada est meretrix, neque de voluptas, de qua S. Ambrosius, lib. I *De Caino*, cap. IV: « Illa, inquit, meretricio procat motu, intructo per delicias incessu, nutantibus oculis, et indentibus jaculans palpebris rotia, quibus pretiosas juvenum animas caput (oculus enim meretricis laqueus est peccatoris); quemcumque viderit sensu indignum praefereunt in angulo, in transitu domus suae, sermonibus adjuvit gratiosis, faciens juvenem volare corda: domi inquieti, in plateis vaga, oculis prodiga, pudore visis, amictu dives, genas picta. Etenim, quia verum decorum naturae habere non potest, adulterium facis affectate pulchritudinis lenocinatorum spectem, non veritatem. Vitiorum suadentia comitatu, et quodam nequiliarum choro circumfusa, dux criminum, salibus verborum machinis murum mentis aggreditur humana. » Et inferius: « Thesaurus demonstrat, regna promittit, amores spondet continuis, inexploratos concubitus pollicetur, sine paedagogo disciplinae, sine monitore sermones, vitam sine sollicitudine, mollem somnum, inexplabilem cupiditatem. »

Has illiendi artes egregie callebat Anna Bolena, quae cum esset meretrix, et a Gallis vocaretur *Erga Anglicana*, Henrico VIII Angliae regi ejus congressum expectent, asseruit se esse virginem, nemini quoque virginitalis florem, nisi viro suo dedicaturam. Colloqui, colludere, simul etiam cum rege saltare, nunquam a sua modestia alienum judicavit, tantum a concubitu abhorreere se finxit. Quibus artibus ita regem ineseavit, ut iam ei fixum esset, repudiata Catharina, tam sanctam virginem in uxorem ducere. Duxit, perit, Angliamque perdidit usque in praesentem diem. Ita Sanderus, lib. I *De Schism. Angli.*

Quarta est, « nihil omnino scilicet » praeter suos amores et libidines, ac illiendi nummosque emungendi artes: hisce enim totam mentem intendit et expendit, ut nihil aliud scire vel cogitare posse videatur. Unde Septuaginta saeculum reddentes vertunt, *quae non novit pudorem*, quia tota impudens est, ut ad impudicissimam quam juvenes pelliciat. Sic et enim virginitalis et castitatis paranympus est pudor, sic impudicitiae pronuba est impudentia. Vide S. Ambrosium, lib. I *De Virgin.* Chaldaeus vertit, *nescit bonum*; Syrus, *nescit utilita.*

14. SEDET IN FORIBUS DOMUS Suae, SUPER SELLAM IN EXCELISO UNIBUS LOCO. — Syrus, *sedet super thronum excelsum*: tum quia superba est, sicut Aben-Ezra,

tum ut suam pulchritudinem ostentet, omnesque ad suos amores invitet. Ille enim est mos meretricium: imo nonnullae curant se gestari per urbem sellis undique patulis, quasi veneres quaedam, ut suam formam vendiderit et nundinantur, ideoque post se trahunt greges jumentorum, uti faciebat S. Pelagia primo peccatrix, deinde conversata a D. Nouno, penitens et sancta, cujus Vita exstat apud Surium, die 8 octobr. Hinc illud Jerem. III, 3: « Frons meretricis facta est tibi, non fuisse erubescere. » Magnum sane illicitum est in oculis feminarum. Quocirca S. Lucia (non celebris illa heroina Syracusana, sed alia, quae proinde quasi patrona invocatur ab illis qui oculis laborant, et a nonnullis vocatur Lucilla) scilicet hoc oculorum pulchritudinem se ex se a tyranno, oculos sibi eruit, eosque ad tyrannum vidit, hoc dicto: « Scito nihil amplius in me superesse, quo a te mihi tuncam injuriam; » vero implet illud Evangelii: « Si oculus tuus scandalizat te, erue eum, et projice abs te. » Ita Sabelius, lib. IV *Exempl.* cap. VIII. Simile exemplum recenset Isidorus Pelusiota, lib. II, *epist.* 53; vide eum. Simile habet Joannes Moschus in *Prato spiriti*, cap. IX.

15. UT VOCARET TRANSEUNTES PER VIAM, ET PERGENTES ITINERE SVO. — Hebraice, qui dirigunt servitus suas; Septuaginta, qui recta pergunt in viis suis; Syrus et Chaldaeus, quorum via recta sunt.

16. QUI EST PARVULUS, DECLINAVIT AD ME, ET REVERTENS IN HEBRAEO SUNT VERBA QUAE VIX VIDEANTUR. — Eadem in Hebraeo sunt verba quae vix videntur. Sapientia attribuit. Unde Septuaginta vertunt, qui est vestrum insipientissimus, divertat ad me, et indigentibus sapientia praecipio, dicens. Clemens Alexandrinus, lib. III *Pedagogi*, cap. XII, quisquis est vestrum stultissimus, ad me declinet; et autem qui eget prudentia, praecipit, dicens. Solent enim meretricios insidiari viatoribus, eosque incautos aggredi, et ad se pellicere. Unde in sententiis descendit, quia eis transcendendum est, indeque sententia sunt appellata. Porro Septuaginta vertunt, insipientissimus; Chaldaeus, mente captus, quosumma insipientia est sequi stultam et clamorosa meretricem. Unde anonymus Rabbinus in Glossa magna Hebraica sic paraphrastica vertit, et columbae seducta non habent cor verba haec fecit. Columbae enim amant aquas, cumque ex eis bibunt, colla non respiciant, teste Plinio, lib. X, cap. XXX, ut resumpant aliae aves, eo quod fauces habeant artiores, et quia timent insidias et laqueos, quos eis juxta aquas tendere solent aucupes: columba vero stolidae pronae bibunt, et pleno se prolant ore, ideoque insidias aucupum non circumspicientes ita facile capiuntur. Tales sunt adolescentulae stolidae, qui blanditiis meretricum seductae se suant, et aquis earum fertivis, id est meretricis voluptatibus, totos se immergunt et submergunt. S. Ambrosius, lib. I *De Caino*, cap. IV, haec ita paraphrastica exponit: « Ipsa in medio stans:

Bibite, inquit, et inebriamini, ut cadat unguis, qui, et non resurgat. Ille apud me primus, qui omnium perditissimus. Ille mens est, qui suus non est: ille nihil gratior, qui sibi nequior. Calix aureus Babylonicus in manu mea inebrians omni terram, a viro meo hiberant omnes gentes. Qui est ego insipientior, divertat ad me, et indigentibus sapientia praecipio, dicens: Panibus absconditis suaviter utimini, et aquam furti dulciter bibite. Manducemus et bibamus, eras enim moriemur. »

17. AQVAE FURTIVAE DULCIORES SUNT, ET PANIS ABSCONDITUS (Hebraice, panis absconditorum vel absconditorum) SAUVIOR. — Septuaginta, panis occultus libenter attingit, et aquam furti dulcem; S. Ambrosius, lib. I *De Caino*, cap. IV: « Panibus absconditis suaviter utimini, et aquam furti dulciter bibite; » S. Hieronymus, in *Osee*, XII: « Et aquae furtivae dulcedinem; » Pagninus, *aque furtivae dulciores sunt, et panis in abscondito comestus magis sapit*. Pro furtiva hebraice est *בְּרִיבְיָהוּ* genitivus, id est furio subductus (unde *בְּרִיבְיָהוּ* genitivus est fur, et *בְּרִיבְיָהוּ* genitiva furtum), ideoque clandestina, secreta et abscondita, ac proinde quae secretam, non passim notam, continent, aut confidere pulcatur, suavitatem. Idem enim sunt aquae furtivae, quod panis absconditus: fures enim clandestini furtum, furtumque abscondunt.

Nota: Meretrix haec stulta imitatur sapientiam invitando omnes, neque ac ipsa fecit, ad suum concivium, sed longe impar et dispar. Sapientia enim ad vinum vocat, inquit Jansenius, meretrix ad aquam: quia aquaeum, id est insipidum, exsiccum et frigidum est, quiddam mundus aut caro ostentat. Illa mensam suam bene instructam palam proponit, haec suam mensam occultam esse insinuat. Illa ad suum panem vocat, dicens: « Venite, comedite panem meum; » haec ad aquas furtivas, dicens: « Aquae furtivae dulciores sunt, et panis absconditus, » hoc est, qui in abscondito editur, quia siliocet furtivus, « saavior » est. Videtur autem ab hac muliere desumpta haec sententia ex vulgaris proverbialis, ut vulgatum proverbium suo accommodavit proposito. Et sic esse, ut proverbium significat, res ipsa docet.

Igitur « aquae furtivae » et « panis absconditus » sunt clandestina et furtiva scortationis et adulterii voluptas, quam velut cibum et mensam suam meretrix haec proponit et opponit convivio sapientiae, vers. 5. Sicut enim famuli ex dolo aquas aut vini, quod herus recondit, sibi quoque soli servat, accedunt furtim aliquid haurire, et, si epistomium desit, terebrato dolo per fistulam vinum sorbiliano exaugunt, quia in re miram sentiant delectationem, esto vinum in se vulgare sit, minusque sapidum. Sic pariter machi et scortatores ardent furtiva libidine alienae uxoris vel meretricis, esto illa minus pulchra et compta sit. Unde noster Sazar per panem absconditum, sive furtivum, acci-

pit furtivum, qui fit ex furtivibus, qui datur porcis et canibus, item hominibus vilibus, quales sunt mancipia et scorta. Hae enim qui porcos et canes furtivitate et impudenti libidine imitantur, porcum et canem siliquis cum filio prodigo, Lucae XV, 16, ali par est. Nam fures in furando dicit videntur, quod eos cribrum, vel excoriatum, transmissa farina subtiliori in se retineant atque effuret, uti et porcos qui divitum panes pinsunt, eosdem sibi non raro servant et furentur. Unde Terentius in *Eunuchis* asserit meretrices « panem atrum (qualis est furtivus) vorare jure hesterno madefactum. »

Porro in omnibus quidem rebus furtivae delectationes sunt majores, sed maxime in venere. Unde passim poetae, qui tractant de amoribus, celebrant amorem furtivum, id est clandestine et quasi furto acceptum; et scortatores et lenones maxime querunt puellas furtivas, id est aliunde abductas, vel raptas, juxta illud Plauti in *Cureula*: « Qui suas morari furtivas, atque ingenias virgines. » Et in *Persa*:

Addat simul
Forma expectandam mulierem
Furtivam, abductam ex Arabia patulissimam.

Imo ipsum adulterium vocatur furtum, quia est furtum uxoris alienae, quod utique majus est, quam furtum bovis vel equi. Unde Tibullus:

Celari vult sua furtiva Venus,

id est adulteria. Et Ovidius, *Metamorph.*:

Hoc certe fatium conjux mea nesciet, inquit.

Et puer conceptus furto vocatur conceptus ex adulterio. Ita Clemens Alexandrinus, lib. III *Pedagogi*, cap. XII: « Dulcem furti aquam, inquit, furtivum dicit venere. Hinc adfuit Beolius Pindarus: Dulce quid, inquit, furta cura veneris. »

Porro cur furtiva sint suaviora patentibus, causa est, quod furtivorum majus sit desiderium et concupiscentia, idque multae rationes. Prima est, quia dat S. Hieronymus in *esp. xii Osee*: « Quidquid enim non licet, magis desideratur. Nam nihil in velatum semper, cupimusque negata. » Velatio ergo acuit rei velitis concupiscentiam, sicut frigus circumstantes calorem exacuit per antiperistasin.

Secundam addit idem, quia « quod raritate dulce est, assiduitate in amaritudinem vertitur. » Ovia enim, velut quae habent in manibus, parvi facimus: at secreta, reclusa et abscondita, velut nova, rara et curiosa, ambimus. Ita S. Augustinus, cujus verba mox recitabo. Curiosa enim pro ceteris est venus et libido: unde novus semper quarett pellicem, novos amores, novos libidinis modos et artes. Quocirca Philarchus, lib. *De Curiositate*, adulterium ait non esse aliud quam curiositatem alienae voluptatis. Libido enim,

quia insatiabilis, una satiari nequit; nec aliis et aliis assidue querit, ut se exsatiat, nec satem invenit, quia, ut dicit, insatiabilis est, perinde ut hydropticus aliam et aliam appetit aquam, quia ejus sitis insatiabilis est.

Tertia, quia puella furtiva, v. g. bello capta, aut vi rapta, aut fraude abducta, vel seducta, sepe sunt pudice et virgines, qui magis a scortatoribus expetuntur. Hi enim meretrices vel viles et sordides fistunt, atque virgines vel honestas et nobiles ambiunt. Vicissim virgines, quia incertis, putant in libidine arcuam et miram latere voluptatem, hinc natus ea tentatur. Ita S. Hieronymus, epist. De Vitando suspecto concubitorio: « Inter illecebras voluptatum, inquit, etiam terrena mentes docuit libido, que majorem in virginibus patitur famem, dum delicias putat omnia quod nescit. Libidinosus manus, quod non licet, dulcius suspicatur. »

Quarta, quia furtiva adipisci difficilis est: difficultas autem rei cupit desiderium adaugere. Ita Quintilianus, Declam. 14: « Ut in farorem, inquit, charitas aliquid convalescat, opus est difficultatibus: brevis de concessis, et statim solati vicius affectus est. »

Quinta, quia in furtivis delectat ipsa ars fallendi et furandi, que sepe valde ingeniosa est, magnaque continet solertiam: ideoque valde delectat tum illa, tum quod per illam quis adipiscitur. Unde Poete Mercurium facient deum, quod ipse artis et fallaciarum, ac doli fraudisque inventor et concinator sit, ideoque illi dant cognomen *diarrea*, id est fur: quo alludebat Horatius, lib. 1, ode 10:

*Cantharus, inquit, quilibet placuit jocosus
Coadere furta.*

Ita S. Augustinus, lib. III *Confess.* iv et seq., narrat se cum sociis furatum pira, non ob pira, sed ob artem et fallaciam, que est in furto: « Et ego, inquit, furtum facere volui, et feci nulla compulsus egestate, nec penuria, sed fastidio justitiam et sagacia iniquitatis, etc.; non ad nostras epulas, sed ut fieret a nobis, quod ex liberet quo non fieret. » Et in fine cap. vi: « An libuit facere contra legem saltem fallacia, quia potentiam non poteram, ut mancam libertatem captivus imitari faciendo impone quod non fieret, tenetiosa omnipotentie similitudine? » Et cap. ix: « Natus erat quasi nullitudo cordis quod fallaciamus eos, qui hinc a nobis fieri non putabant, et vehementer nolebant, etc., cum dicitur: Eamus, faciamus, et pudes non esse impudentem. » Simile exemplum monachi furantis panem, quo non indigebat, recenset Cassianus, *Collat.* II, cap. xi. Similia plura audiunt Confessarii, qui excipiunt confessiones furuncolorum.

Denique demon, ut homines ad furta et furtivas libidines pertrahat, eis persuadet illos voluptatibus conjugii, aliisque licitis esse suaviores.

Quare in eorum imaginatione pingit et fingit obmeram voluptatis illicite tanquam suavisimam, ut imaginentur, sibi que persuadent nihil esse suavis meretrice, cum a parte rei sepe nihil ea sit deformius, sordidius, putius. Unde pro superior hebraice est *ענין* *inim*. Et est pulchrescit, id est pulcher videtur, suavis apparat.

Mystice, et aque furtive sunt prava artes et scientie, que clanculum docentur, ut est ars magica, sortilegia, divinatoria, astrologia judicialia, ac presertim heresis. Ita S. Augustinus, tract. 97 in Joannem: « Cavete, inquit, timendo et orando, ne irrutis in illud omnia Salomonis, ubi mulier insipiens et audax, inops panis effecta, convocat preterentes, dicens: Panes oculos libenter affingit, et aque furtive dulcedinem. Hec enim mulier vanitas est impietum, cum sint insipientissimi aliquid se scire opinantur, sicut de ista muliere dictum est: Inops panis effecta. Quam cum sit inops panis, promittit panes, id est, cum sit ignara veritatis, promittit scientiam veritatis; oculos tamen panes promittit, quo laqueum dicit libenter attingi, et aque furtive dulcedinem: ut ea sollicit libenter et dulcius audiantur et agantur, que palam in Ecclesia dici credique prohibentur. » Causam subdit, quam paulo ante secundo loco assignavi: « Ipsa quippe occultatione condunt quodam modo nefarii doctores sua venena curiosis, ut illos se existant aliquid discere magnum, quia merentur habere secretum; et suavis hauriant insipientiam, quam putant scientiam, cujus prohibita quodam modo furantur audaciam. Hinc et nefarios ritus suis hominibus sacrilega curiositate decipit, vel decipiendis, magicarum artium, et octina commendat. Hinc illis illicite divinationes inspectis peccata visceribus occisaram, aut volubus et volubus avium, aut sigais multiformibus demoniorum insurrant auribus hominum peritiorum (alias imperitorum), per colloquia peritiorum. Propter hoc illicite alique putanda secreta mulier illa non solum insipientis, verum audax etiam nuncupatur. Sed hec non solum ne ipsa, verum et a nomine nostre religionis aliena sunt. Quia quod mulier hec insipientis et audax, sub Christiano vocabulo tot sceleratas hereses condidit, tot nefandas fabulas finxit. »

Audi S. Gregorium, lib. XIII *Moral.* cap. xxxv: « Sunt, inquit, nonnullae hereses, que aperte insuntur preloare quod sequuntur, et apud infirmorum mentes verba sua tanto magis confidunt, quanto quasi amplius reverenter abscondunt: miseris enim cordibus occulta hereticorum verba eo magis sapunt, quo cum reliquis communiter non habentur. » Idem, cap. sequenti, xxxvi, istam aquam furtivam et panem absconditum presentis vite delectationem vocat. Tantum vero solus esse irritamentum in voluptate, bonoque alio hominibus terreno, ubi primum non conceclitur, sed negatur, aut saltem difficulter habetur, ut eo sp-

ificio sepius utatur diabolus: quod in Pharaone paleas cogente, et nihilominus Hebraeos ad opera luti cogente mirabiliter expressum est. *Exodi* v dicitur: « Nequaquam ultra dabitis paleas populo ad conficiendum isteres. » Ubi egregie Procopius ita edisserit: « In hunc modum sollicit diabolus eos qui Deo operam dare student, difficultem prebet malitiam, ne ejus satietas fastidium pariat suo cultori; nitimur enim in vetitum semper, cupimusque negata; et quo magis inhihemur, eo magis cupidine ardemus. » Hec Procopius.

Sic viris Religiosis demon sepe immittit ledium continue obedientiam, ac immittit desiderium vite separate, qua quis sibi et Deo quasi beatus vivat. Quod Abbat Carnotensi conligit, qui Prælati vltim omnisque fastidens cogitabat Hierosolymam, ut ibi privatam et beatam ageret vitam. Ad quem S. Bernardus, epist. 82: « Sed dices, ait, Unde ergo mihi tantum desiderium, si ex Deo non est? pnce tua dixerim, quod sentio. Aque furtive dulciores sunt, et hujusmodi (ut illa loquitur) absinthio amariorem dulcedinem ab angelo Satanae, sub prætextu angeli lucis, silenti cordi tuo infundi non dubitat, quisquis ejus stultitia non ignorat. Siquidem is cuius invidia mors intravit in orbem terrarum, etiam nunc bonis, que te facere videt, invidet; et, cum sit mendax ab initio, mentitur et nunc meliora pollicens, que non videt; falsum mel cum vero felle permiscens, dum promittit dubia pro certis, immittit etiam vera pro falsis, non ut conferat, quod frustra speras, sed ut auferat quod fructuose tenes. Sed confido quod nulli maligni versutis abduci vel seduci poteris, spe licenti boni certum infere malum, et æque certum deserere bonum. » Hec Bernardus sparsim illa epistola.

Denique aque furtive sunt cupiditates que, quia fæde et turpes, labibula querunt, et furtim explantur; cum virtus, utpote honesta, lucem ambiat, nulliusque oculos vereatur. Hinc præest Deus, qui fons est omnis boni; illi diabolus, qui umbras duntaxat boni promittit et præstat. Unde viri querunt Deum Jerem. II, 43, dicens: « Me dereliquerunt fontem aque vivæ, et foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, que continere non valent aquas. »

18. Et IGNORAVIT QUOD IBI SINT GIGANTES, ET IN PROFUNDIS INFERNI CONVIVE EUS. — Ignoravit, non meretrix, sed juvenis ab ea illectus: Nam hebraice est verbum *masentimim* *מסנתים* *lo iude*, id est non scio, scilicet parvulus, et veccor juvenis invitatus et seductus a meretrice, q. d. Rudis et veccor adolescens nescit in domo meretricis dominari gigantes, easque convivas cum ipsa ad infernum descendere. Unde improvidus et sine metu gigantum ac inferni, quasi hos ductus ad victimas sequitur meretricem, ubique incidit in manus gigantum, a quibus ducitur ad tartara: hæc enim supplicia esse patet ex cap. VII, vers. 22. Pro

gigantes hebraice est *ענקים* *repheim*; Septuaginta *γίγαντες*, id est *terripene*, sive ganiti a terra ac tartara filii. Sic enim vocati gigantes, utpote terrarum avidi, celestium inaces. Schollastes verit *εγκυρα*, id est *puignantes cum Deo*; Tigrina et R. Levi, *mortui*; alii verunt, *mones inferi* (1). Per gigantes significantur demones et damanati: hi enim gigantibus uti sceleris, et illi damnationis sumi similes, ac cum beo bella et odia eterna gerunt. Alludit ad gigantes, qui ex luxuria nati sunt, Gen. vi, 2; Job xvi, 3: « Ecce gigantes gemunt sub aquis, et qui habitant cum eis. » Sicut enim gigantes mersi sunt diluvio tempore Noe, et inde in tartara deturbati: sic et demones ac damanati, Abyssus enim inferni subjacet abisso aque. Unde S. Scriptura gigantes passim quasi damnatos ob insignem superbiam et impietatem collocat in inferno, atque infernum vocat domum gigantum, *Proverb.* II, 18, et cap. xxi, 18; *Sapient.* xiv, 6; *Isaia* xxvi, 14. Hinc gigantes, læte Macrobius, lib. I *Satur.* cap. xx, gigantes Poetarum aiebant significare impium gentem quos contentmentem et negantem; idocque draconum pedes eis effinxerunt, ut representarent nihil eos rectum cogitasse, totius vite eorum missa atque processu in inferna tendente. Igitur significat gigantes, id est demones, dominari in domo meretricis, ut tam ipsam quam amasios ejus ad libidinem omnique nefas incitent. Unde S. Chrysostomus, homil. 2 in *Matth.*, cubilicium meretricis vocat officinam diaboli. Idem in *Psal.* xli: « Sicut, inquit, ubi est concum, eo porci concurrunt: ita ubi sunt meretrices, et meretrix cantica, illic congregantur demones. » Et S. Ephrem in tract. *Contra improbos mulieres*: « Quid, ait, est meretrix? Causa diaboli, diaboli consolatio, arma diaboli, triumphus tenebrarum, dux delictorum. » Aliter vertunt Septuaginta, *ipse*, inquit, nescit quod gigantes apud eam perant; Chaldeeus, et non nescit quod ibi deiciantur gigantes; Tigrina, et non nescit quod mortui illic sunt; Syrus, nescit fortes apud eam perire, q. d. juvenis audax, præfatus suis viribus animi et corporis, nihil sibi mali a quoquam timet in domo meretricis; sed nescit in eadem dejectos perire gigantes, id est homines viribus, sapientia, imo et sanctitate potentes et præstantes, uti fuerit Salmones, Davides, Salomones; quare multo magis ipse in eadem dejectus et peribit, tum corpore per luxum et libidinem mortem sibi accelerando; tum anima, obligando eam demoni et gehemum. » Fortissimus viros libido domit, et violentos minus feminis congressibus impellit in ruinam, ait S. Basilius, lib. De S. Virgin. Elenim via, inquit, que ad domum ejus ducit, recta ad infernum, mortisque barathrum tendit: ad ille interim luxu obæcatus, carnique et gula delectus, haud conciderat non modo pygmos, sed gigantes quoque

(1) Recte: quibus mortuus ipse, et eam domum ingreditur, adjuvandum sit

apud illam perire. Siquidem qui illius moribus atque consiliis obsequuntur, prorsus terreni atque carnales efficiuntur, totique in carnem versi ad sempiternam tandem interitum abducuntur. Clemens Alexandrinus, lib. III *Pædog.* cap. XII, pro *gigantes, verti serpentes*: « Miser autem nescit, inquit, quod serpentes apud ipsam habitant; » sed per serpentes accipit gigantes: quia, teste Macrobio, I *Saturn.* XX, et S. Gregorio Nazianzeno, orat. 2 *Contra Julianum*, veteres pingebant gigantes superne homines, inferne serpentes, sive cum spiritus serpentum, ut significarent eos potentiam miseris calliditatis et fallacis, ut quod viribus non poterant, id fraudibus perficerent. Tam ergo serpentes quam gigantes representant demones: sed serpentes notant soritum vafellitiam et dolos, gigantes robur et ferociam. Alludit ad diabolum, qui specie serpentis decipit Evam, et per Evam Adamum, Gen. III. Simili enim modo in dies per mulieres et meretrices seducit et perdit majorem hominum numerum. Hinc consequenter per serpentes accipi potest ipsa meretrix, ejusque sociæ et lenæ. Hi enim serpentis halitu quasi afflata serpentinis haudent mores, dolos et fraudes quibus mille lenociniis et artibus, quasi spiritus, ita amissos involvunt et implent, ut sese expedire nequeant, juxta illud *Eccli.* cap. XXV, 22: « Non est caput nequius super caput colubæ, et non est ira super iram mulieris, » etc. Vido ibi dicta.

Exstat inter apólogos Gabriel ultimus de serpente et agricola: « Agricola, inquit, serpentem frigore pens congelatum simi suo condidit; at serpens calore sinu inscensens agricolam mordit et occidit. » Sic mali tractant benefactores; sic scilicet meretrices tractant suos amatos; nonne ergo serpentes sunt? Quid igitur est meretrix? Respondet S. Ephrem, tract. *Contra improbos mulieres*: « Est expetita rabies, vipera vesitæ; » et Anastasius Nicemus, *Quest.* LXIII in *Script.*: « Est quies serpentis, diaboli solatium, officina demonum. » Item dicas de cupiditate quavis; hæc enim mystica est meretrix. Porro gigantes hi, puta demones, a Scholasticis vocantur *serpentes*, id est pugnant contra Deum, quia demones, cum in Deum, ut ipse gigantes ignibus cruciantem, ardeant ita et vindicta, nec ipsimet Deo nocere possint, sæviunt in homines, tanquam in vivas Dei imagines, in eosque iras suas effundunt; quare sollicitos eos ad libidines et scortationes, ut his in se imaginem Dei deturpent, profanent et perdat. Nam, ut ait S. Ambrosius, *epist.* 82: « Virginitas fons est, in quo maxime imago Dei hæret et splendet. » Adde demonem ex libidino ad alia scelera gradum facere, imo per illam ad hæc viam sternere, cum erit castitatem hominis expugnavit, facile eum ad quælibet crimini, ipsaque hæresim pertrahit. Unde Balaam hoc consilium impium dedit Balac regi Moab ad perdendum Moen et Hebræos: Subtrahite, inquit, in castra Hebræorum speciosas puellas Moabitides, quæ

illos ad sui amorem illicent, nec tamen sui copiam faciunt prius quam Hebræi adorant eum idolum Beelphegor. Et consilio respondit eventus. Vide historiam, *Non.* XXV, ubi cum pertrastati. Sic hodie Lutherus, Calvinus ceterisque apostatæ libido fuit et est origo causaque apostasie et hæresis.

Et in profundis inferni convivæ ejus. — Hebræa, Aquila, Symmachus et Theodotus, imitati ejus, q. d. Meretrix hæc suos convivæ et amatis interficit, mittitque ad oreum et tartara, ut sicut hic conviva ejus fuerunt in scelere et ardore libidinis, ita ibidem ejus convivæ sint in ardore gehennæ. Dicit ergo ipsa suis amatis illud Leonida: « Prædite hic mecum, commilitones, apud inferos cœnaturi. » Unde Septuaginta vertunt, et in profunditatem inferni occurrunt; S. Hieronymus, in cap. XII *Osee*: « Terrigenæ apud amam perent, et in profundum inferni occurrunt; » auctor *Cæcilia Græc.*, *serpentes*, id est profunditas; vertit quoque *rota*, vel *lapideam*: meretrix enim est rete diaboli et laqueus inferni; qui ergo illum effugere cupit, fugiat a meretrice, sicut aves volant a rete.

Quare Salomon hic: « Qui verba meretricis libenter audit, inquit, et oscula ejus delictabiliter suscipit, quasi januam pulsat inferni. » Nam, ut ait S. Gregorius: « Ex quo luxuria mentem aliquis occupavit, vix cum bona cogitare permittit. Sunt enim desideria viscosa; ex consensu occidit operatio, ex operatione consuetudo, ex consuetudine desperatio. » Vide dicta cap. II, vers. 18, et cap. V, vers. 5. Fornicatoribus ergo inculcetur illud *Isaie* XXXIII, 14: « Quis poterit habitare de vobis cum igne devorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis? » Vide ibi dicta. Porro S. Ephrem, tract. *De Votis tormentis inferni*: « Illud, inquit, in profundo inferni, declarat quoddam quidem esse apud inferos, sed non in profundo, seu ima parte inferni, qui longo milibus puniuntur. » Luxuriosi ergo, qui in profundo inferni sunt, cæteris damnatis gravius puniuntur.

Audi S. Cyrillum Alexandrinum, oras. *De casti animæ et de secundo adventu*, tom. IV, penam inferni recensentem et graphites oculis subjicientem: « Væ sonibus, inquit, cum ex aula nuptiarum exigeretur! heu que tam penitentia, que afflictato, quis angor, qui jactatio futura est? Grave est a Sænetis separari, durius a Deo separari, ignominiosum est pedibus manibusque colligari, et in ignem condiri; molestum est in iras deturdi tenebrarum, tetrum dentibus stridere et nec tabescere, odiosum nullo sine cruciari; maium linguam inflammari funestam, aque guttule perire, neque obtinere; acerbum in igne esse, et clamare, neque subveniri; insuperabilis — Zæcus, immensus gurgis, ubi inclusus quis et detentus evadere aut aufugere nequeat; insuperabilis custodia murus, immiles custodes, tenebrosus carcer, infracta vincula, inconvulsa catena, diri ferique flamma

filis ministri, graves ille que ad supplicium adhibentur sœcitas, firmi unguis et infracti, duri nervi, turbida pix atque torrens, frelens sulphur, ignea illa cubicula, extincta pyra, pudus virosque vermis, inexorabile concilium, invictus gratia iudex, inexcussibilis defensio; notis compuncti magnatum vultus, exoleti optimales, mendicæ reges, imperiti sapientes, fatui et rejectilli oratores, dementes divites, non audite falsa scribentium assentationes, manifeste malitiosorum versutia, perspicuum fraudatorum calliditates, virosus avarorum odor, aperta personarum simulatio, verberones, impostores, omnia apud illos munda atque pæfacta. Væ improbis profani, scelerati et impuri sunt in Dei conspectu. »

Adjiciunt Septuaginta Romani hæc gnomen: « Sed resili, ne moreris in loco, neque infelias oculum tuum ad eam, ita enim transibis aquam alienam. » Quod ita explicat Clemens Alexandrinus, III *Pædog.* cap. II: « Ne ad alienum fluvium accedamus, nobis vadet pædagogus, per alienum fluvium alienam uxorem libidini deditam (et instar fluvii secum rapientem et absorbentem amaris) allegorice significans, ut que ad omnes dimanet, et per meretriciam intemperantiam omnium voluptati effundatur. » Sicut ergo ne a torrente rapido abripiaris, procul ab eo fugis; sic

ne torrente libidinis abripiaris, procul fuge a meretrice. Mystice, idem Clemens, lib. I *Strom.*, hæc verbis significat, ait, cavendum esse ab hæreticorum baptismo.

Insuper addunt Septuaginta Romani: « Ab aqua autem aliena abstine te, et de fonte alieno ne biberis, ut longam vivas tempus, adjiciuntur etiam tibi anni vite. » Hæc etiam legit Syrus, et Concilium Carthaginiense apud S. Cyprianum, ubi Nemesianus ex his probare contendit, cavendum esse hæreticorum baptisma, ideoque illud esse invalidum et irritum, qui fuit error S. Cypriani et totius illius Concilii. Clemens vero, lib. III *Pædog.* cap. II, ad litteram de meretrice exponit: « Ab aliena, inquit, aqua abstine, et ex fonte alieno ne biberis, titillantis sensum delectationis fluvium nos vitare admonens, ut vivamus longo tempore; adaugeantur autem nobis anni vite, sive alienam voluptatem non venantibus, sive etiam hæreses declinantibus. » Hinc notat quondam *Zuleum Græcor.*: Sicut, inquit, apud Deum est fons vitæ, ita apud diabolum est vena vel fons mortis. Rursus, ut fons Dei est virtutis et agnitionis, ita fons diaboli est nequitiæ et insidie. Verum hæc omnia abstant ab Hebræo, Latina Vulgata, et Græca Complutensi. Quare certam S. Scripturæ idem non obtinent.

SECUNDA PARS LIBRI.

Hucusque porrigit se encomium et parenensis, sive exhortatio ad sapientiam, quo Salomon ludens, dotes et fructus sapientie recensendo, inculcando et exaggerando, omnes ad eam invitavit et inclavit. Posito ergo hoc quasi proemio nunc ipsas Parabolas, id est gnomas et dogmata sapientie, sive ethice, tradere aggreditur. Igitur hæc secunda pars inscribitur hebræice *פרושים מוסר*, id est *Parabole*, id est gnomas, et sententia præctica *Solomonis* (1), que in Hebræo velut carmina et *רושנים* perelegantissimæ sunt, tum antithetis, tum paranomasias, tum homioptosis, sive similiter cæcibus, aliisque schematibus, ac sæpe posteriori nemistichium oppositio est prioris; licet subinde hæcive dominax et obscure per metonymiam, qua

(1) « Minus vero, ait Rosenmüllerus ad h. l., qui hanc (descriptivam) apposuit, inducere voluit eductas est, quæ præcedunt non esse Salomonis; sed præsentat eam indicantem novi generis dicendi ergo, quippe negotii versus in his que sequuntur singulas plerumque absolvunt sententias, quarum una rari coheret cum altera, ita ut per antithesim, per simile aut comparationem res eadem declaretur in quolibet versuum versa. » Alexandrinus interpres, nisi librorum peccato ea parte truncatus est, hæc inscriptionem aut non legit, aut non dignatus est suo libro inferre, quod Sapientie orationem contineri existimaret.

ex causa effectum, et metalepsin, quo ex antecedente consequens oppositum, aut vice versa ex consequente antecedens, vel comitans, oppositum subinfinitivum lectori refertur. Exempla dabo cap. X, vers. 6, 8, 9, 13, 14 et sequent. Crebro enim oppositum sapientem stulto, justum imple, strenuum pigro, divitem pauperi, ac generationem virtutum vitio, virtuti sua præmia, vitio suas penas annectens. Sunt tamen nonnullæ gnomæ mere parabole, id est similitudines, quibus unam rem, v. g. virtutem, alteri comparat et assimilat; quædam etiam sunt non tam de moribus quam de eventis hujus vite, que scilicet certus status, officia, actiones in hac vita comitari, vel subsequi solent, sive frequenter, sive nonnunquam. Insuper nonnullæ sunt comminationes, sive promissiones, quædam ethice, aliæ œconomicæ, aliæ politiche, ut dixi in Prologo. Denique gnomæ hæc mixtum et disparatæ sine ordine proponuntur et commiscuntur, uti fit in diatichis Catonis, P. Syri aliorumque veterum Gnomologorum. Unde Hugo ad caput X: Hoc caput, inquit, æque ac sequentia usque ad caput XXV, tibi habet potestatem quot parabolas; quare hic connexio non est querenda, nec capita in certas sectiones dividi queant.

apud illam perire. Siquidem qui illius moribus atque consiliis obsequuntur, prorsus terreni atque carnales efficiuntur, totique in carnem versi ad sempiternam tandem interitum abducuntur. Clemens Alexandrinus, lib. III *Pædog.* cap. XII, pro *gigantes, verti serpentes*: « Miser autem nescit, inquit, quod serpentes apud ipsam habitant; » sed per serpentes accipit gigantes: quia, teste Macrobio, I *Saturn.* XX, et S. Gregorio Nazianzeno, orat. 2 *Contra Julianum*, veteres pingebant gigantes superne homines, inferne serpentes, sive cum spiritus serpentum, ut significarent eos potentiam miseris calliditatis et fallacis, ut quod viribus non poterant, id fraudibus perficerent. Tam ergo serpentes quam gigantes representant demones: sed serpentes notant soritum vafillium et dolos, gigantes robur et ferociam. Alludit ad diabolum, qui specie serpentis decipit Evam, et per Evam Adamum, Gen. III. Simili enim modo in dies per mulieres et meretrices seducit et perdit majorem hominum numerum. Hinc consequenter per serpentes accipi potest ipsa meretrix, ejusque sociæ et lenæ. Hi enim serpentis halitu quasi afflata serpentes haudent mores, dolos et fraudes quibus mille lenocinis et artibus, quasi spiritus, ita amissos involvunt et implent, ut sese expedire nequeant, juxta illud *Eccli.* cap. XXV, 22: « Non est caput nequius super caput colubæ, et non est ira super iram mulieris, » etc. Vnde ibi dicta.

Exstat inter apólogos Gabriel ultimus de serpente et agricola: « Agricola, inquit, serpentem frigore pens congelatum simi suo condidit; at serpens calore sinu inscensens agricolam mordit et occidit. » Sic mali tractant benefactores; sic scilicet meretrices tractant suos amatos; nonne ergo serpentes sunt? Quid igitur est meretrix? Respondet S. Ephrem, tract. *Contra improbos mulieres*: « Est expetita rabies, vipera vesitia; » et Anastasius Nicemus, *Quest.* LXIII in *Script.*: « Est quies serpentis, diaboli solatium, officina demonum. » Item dicas de cupiditate quavis; hæc enim mystica est meretrix. Porro gigantes hi, puta demones, a Scholasticis vocantur *serpentes*, id est pugnant contra Deum, quia demones, cum in Deum, ut ipse gigantes ignibus cruciantem, ardeant ita et vindicta, nec ipsimet Deo nocere possint, sæviunt in homines, tanquam in vivas Dei imagines, in eosque iras suas effundunt; quare sollicitos eos ad libidines et scortationes, ut his in se imaginem Dei deturpent, profanent et perdant. Nam, ut ait S. Ambrosius, *epist.* 82: « Virginitas fons est, in quo maxime imago Dei hæret et splendet. » Adde demonem ex libidino ad alia scelera gradum facere, imo per illam ad hæc viam sternere, cum erit castitatem hominis expugnavit, facile eum ad quælibet criminosi, ipsaque hæresim pertrahit. Unde Balaam hoc consilium impium dedit Balac regi Moab ad perdendum Moen et Hebræos: Subtrahite, inquit, in castra Hebræorum speciosas puellas Moabitides, quæ

illos ad sui amorem illicent, nec tamen sui copiam faciunt prius quam Hebræi adorant eum idolum Beelphegor. Et consilio respondit eventus. Vide historiam, *Nyon.* XXX, ubi cum pertrastati. Sic hodie Lutherus, Calvinus ceterisque apostatæ libido fuit et est origo causaque apostasie et hæresis.

Et in profundis inferni convivæ ejus. — Hebræa, Aquila, Symmachus et Theodotus, imitati ejus, q. d. Meretrix hæc suos convivas et amicos interficit, mittitque ad oreum et tartara, ut sicut hic conviva ejus fuerint in scelere et ardore libidinis, ita ibidem ejus convivæ sint in ardore gehennæ. Hinc ergo ipsa suis amatis illud Leonidas: « Prædite hic mecum, commilitones, apud inferos cœnaturi. » Unde Septuaginta vertunt, et in profunditatem inferni occurrunt; S. Hieronymus, in cap. XIII *Osee*: « Terrigenæ apud amam perent, et in profundum inferni occurrunt; » auctor *Cæcilia Græc.*, *serpentes*, id est profundam; vertit quoque *rota*, vel *lapideam*: meretrix enim est rota diaboli et laqueus inferni; qui ergo illum effugere cupit, fugiat a meretrice, sicut aves volant a rete.

Quare Salomon hic: « Qui verba meretricis libenter audit, inquit, et oscula ejus delictabiliter suscipit, quasi januam pulsat inferni. » Nam, ut ait S. Gregorius: « Ex quo luxuria mentem aliquis occupavit, vix cum bona cogitare permittit. Sunt enim desideria viscosa; ex consensu occidit operatio, ex operatione consuetudo, ex consuetudine desperatio. » Vide dicta cap. II, vers. 18, et cap. V, vers. 5. Fornicatoribus ergo inculcetur illud *Isaie* XXXIII, 14: « Quis poterit habitare de vobis cum igne devorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis? » Vide ibi dicta. Porro S. Ephrem, tract. *De Vitiis tormentis inferni*: « Illud, inquit, in profundo inferni, declarat quoddam quidem esse apud inferos, sed non in profundo, seu ima parte inferni, qui longo milibus puniuntur. » Luxuriosi ergo, qui in profundo inferni sunt, cæteris damnatis gravius puniuntur.

Audi S. Cyrillum Alexandrinum, orat. *De casti animæ et de secundo adventu*, tom. IV, præfata inferni recensentem et graphitis oculis subjicientem: « Væ sonibus, inquit, cum ex aula nuptiarum exigeretur! heu que tam penitentia, que afflictato, quis angor, que jactatio futura est? Grave est a Sænetis separari, durius a Deo separari, ignominiosum est pedibus manibusque colligari, et in ignem conjici; molestum est in iras deturdi tenebrarum, tetrum dentibus stridere et nec tabescere, odiosum nullo sine cruciari; maium linguam inflammari funestam, aque guttule perire, neque obtinere; acerbum in igne esse, et clamare, neque subveniri; insuperabilis — Zæcus, immensus gurgis, ubi inclusus quis et detentus evadere aut aufugere nequeat; insuperabilis custodia murus, immiles custodes, tenebrosus carcer, infracta vincula, inconvulsa catena, diri ferique flamma

filis ministri, graves ille que ad supplicium adhibentur sœcitas, firmi unguis et infracti, duri nervi, turbida pix atque torrens, frelens sulphur, ignea illa cubicula, extincta pyra, pudus virosque vermis, inexorabile concilium, invictus gratia iudex, inexcussibilis defensio; notis compuncti magnatum vultus, exoleti optimales, mendicæ reges, imperiti sapientes, fatui et rejectilli oratores, dementes divites, non audite falsa scribentium assentationes, manifeste malitiosorum versutio, perspicuum fraudatorum calliditates, virosus avarorum odor, aperta personarum simulatio, verberones, impostores, omnia apud illos munda atque pæfacta. Væ improbis profani, scelerati et impuri sunt in Dei conspectu. »

Adjiciunt Septuaginta Romani hæc gnomen: « Sed resili, ne moreris in loco, neque infelias oculum tuum ad eam, ita enim transibis aquam alienam. » Quod ita explicat Clemens Alexandrinus, III *Pædog.* cap. II: « Ne ad alienum fluvium accedamus, nobis vadet pædagogus, per alienum fluvium alienam uxorem libidini deditam (et instar fluvii secum rapientem et absorbentem amicos) allegorice significans, ut que ad omnes dimanet, et per meretriciam intemperantiam omnium voluptati effundatur. » Sicut ergo ne a torrente rapido abripiaris, procul ab eo fugis; sic

ne torrente libidinis abripiaris, procul fuge a meretrice. Mystice, idem Clemens, lib. I *Strom.*, hæc verbis significat, ait, cavendum esse ab hæreticorum baptismo.

Insuper addunt Septuaginta Romani: « Ab aqua autem aliena abstine te, et de fonte alieno ne biberis, ut longam vivas tempus, adjiciuntur etiam tibi anni vite. » Hæc etiam legit Syrus, et Concilium Carthaginiense apud S. Cyprianum, ubi Nemesianus ex his probare contendit, cavendum esse hæreticorum baptisma, ideoque illud esse invalidum et irritum, qui fuit error S. Cypriani et totius illius Concilii. Clemens vero, lib. III *Pædog.* cap. II, ad litteram de meretrice exponit: « Ab aliena, inquit, aqua abstine, et ex fonte alieno ne biberis, titillantis sensum delectationis fluvium nos vitare admonens, ut vivamus longo tempore; adaugeantur autem nobis anni vite, sive alienam voluptatem non venantibus, sive etiam hæreses declinantibus. » Hinc notat auctor *Julianum Græcorum*. Sicut, inquit, apud Deum est fons vitæ, ita apud diabolum est vena vel fons mortis. Rursus, ut fons Dei est virtutis et agnitionis, ita fons diaboli est nequitiæ et insidie. Verum hæc omnia abstant ab Hebræo, Latina Vulgata, et Græca Complutensi. Quare certam S. Scripturæ fidem non obtinent.

SECUNDA PARS LIBRI.

Hucusque porrigit se encomium et parenensis, sive exhortatio ad sapientiam, quo Salomon ludens, dotes et fructus sapientie recensendo, inculcando et exaggerando, omnes ad eam invitavit et inclavit. Posito ergo hoc quasi proemio nunc ipsas Parabolas, id est gnomas et dogmata sapientie, sive ethice, tradere aggreditur. Igitur hæc secunda pars inscribitur hebræice *מִסְתֵּי מִסְתֵּי*, id est *Parabole*, id est gnoma, et sententia præctica *Solomonis* (1), que in Hebræo velut carmina et rithmici perelegantissimæ sunt, tum antithetis, tum paranomasias, tum homioptosis, sive similiter cæcibus, aliisque schematibus, ac sæpe posteriori nemistichium oppositio est prioris; licet subinde hæc mixta et obscure per metonymiam, qua

(1) « Minus vero, ait Rosenmüllerus ad h. l., qui hanc (descriptivam) apposuit, inducere voluit eductus est, quia præcedunt non esse Salomonis; sed præcedunt cum indicantur novi genera dicendi ergo, quippe negotii versus in his que sequuntur singulas plerumque absolvunt sententias, quarum una rary coheret cum altera, ita ut per antithesim, per simile aut comparationem res eadem declaretur in quolibet versuum versa. » Alexandrinus interpres, nisi Iliariorum peccato ea parte truncatus est, hæc inscriptionem aut non legit, aut non dignatus est suo libro inferre, quod Sapientie orationem contineri existimaret.

ex causa effectum, et metalepsin, quo ex antecedente consequens oppositum, aut vice versa ex consequente antecedens, vel comitans, oppositum subinfinitivum lectori refertur. Exempla dabo cap. X, vers. 6, 8, 9, 13, 14 et sequent. Crebro enim oppositum sapientem stulto, justum imple, strenuum pigro, divitem pauperi, ac generationem virtutem vitio, virtuti sua præmia, vitio suas penas annectens. Sunt tamen nonnullæ gnome mere parabole, id est similitudines, quibus unam rem, v. g. virtutem, alteri comparat et assimilat; quædam etiam sunt non tam de moribus quam de eventis hujus vite, que scilicet certus status, officia, actiones in hac vita comitari, vel subsequi solent, sive frequenter, sive nonnunquam. Insuper nonnullæ sunt comminationes, hæc promissorie, quædam ethice, aliæ œconomicæ, aliæ politiche, ut dixi in Prologo. Denique gnoma hæc mixtum et disparatæ sine ordine proponitur et commiscetur, uti fit in distichis Catonis, P. Syri aliorumque veterum Gnomologorum. Unde Hugo ad caput X: Hoc caput, inquit, æque ac sequentia usque ad caput XXV, tæ habet partes, quot parabolas; quare hic connexio non est querenda, nec capita in certas sectiones dividi queant.

PARABOLÆ SALOMONIS.

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Alternat sermonem de fimo sapientie et stulto, id est probo et improbo, operante et otioso, simplici et probo, de charitate et odio, os prævium de lingua bona, equumque penam et gratiam.

1. Filius sapiens lætificat patrem: filius vero stultus maerititia est matris suæ. 2. Nil proderunt thesauri impietatis: iustitia vero liberabit a morte. 3. Non affligit Dominus fame animam iusti, et insidias impiorum subvertet. 4. Egestatem operata est manus remissa: manus autem fortium divitias parat. Qui nititur mendaciis, hic pascit ventos; idem autem ipse sequitur aves volantes. 5. Qui congregat in messe, filius sapiens est: qui autem sterit æstate, filius confusionis. 6. Benedictio Domini super caput iusti: os autem impiorum operit iniquitas. 7. Memoria iusti cum laudibus: et nomen impiorum putrescet. 8. Sapiens corde præcepta suscipit: stultus caditur labiis. 9. Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter: qui autem depravat vias suas, manifestus erit. 10. Qui annuit oculo, dabit dolorem: et stultus labiis verberabitur. 11. Vena vitæ, os iusti: et os impiorum operit iniquitatem. 12. Oñium suscitatur rixas: et universa delicta operit charitas. 13. In labiis sapientis invenitur sapientia: et virga in dorso ejus qui indiget corde. 14. Sapientes abscondunt scientiam: os autem stulti confusioni proximum est. 15. Substantia divitis, urbs fortitudinis ejus: pavor pauperum, egestas eorum. 16. Opus iusti ad vitam: fructus autem impij ad peccatum. 17. Via vitæ, custodiendi disciplinam: qui autem increpationes relinquit, errat. 18. Abscondunt odium labia mendacia: qui profert contumeliam, insipientes est. 19. In multiloquio non deerit peccatum: qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est. 20. Argentum electam, lingua iusti: cor autem impiorum pro nihilo. 21. Labia iusti erodiunt plurimos: qui autem indocti sunt, in cordis egestate moriantur. 22. Benedictio Domini divites facit, nec sociabitur eis afflictio. 23. Quasi per risum stultus operatur scelus: sapientia autem est viro prudentia. 24. Quod timet impius, veniet super eum: desiderium suum iustus dabitur. 25. Quasi tempestas transiens non erit impius: iustus autem quasi fundamentum sempiternum. 26. Sicut acetum dentibus, et fumus oculis, sic piger his qui miserunt eum. 27. Timor Domini apponet dies: et anni impiorum breviabuntur. 28. Expectatio iustorum lætitia: spes autem impiorum peribit. 29. Fortitudo simplicis via Domini: et pavor his, qui operantur malum. 30. Iustus in æternum non commovebitur: impij autem non habitabunt super erram. 31. Os iusti parturiet sapientiam: lingua pravorum peribit. 32. Labia iusti considerant placita: et os impiorum perversa.

1. FILIUS SAPIENS LÆTIFICAT PATREM; FILIUS VERO STULTUS MAERITITIA (SYTUS, CONFUSIO) EST MATRIS SUÆ. — Arabiens, contristat, vel maeritiam facit matrem suam. « Filius sapiens » est probus, modestus, obediens; « stultus » est improbus, petulans, contumax.

2. NIL PASSIM HOC LIBRO SAPIENS VOCATUR PROBUS, STULTUS VERO IMPROBUS, quia vera sapientia est ipsa virtus et probitas, ac vicissim summa insipientia est vitium et improbitas. Dicit ergo quod filii probi patris sit gaudium, improbitas vero ma-

tri est maerori, quia filius est pars, caro et sanguis parentum: filii ergo virtus et vitium in parentes proxime redundat, eisque vel lætiam, vel tristitiam conciliat. Sub patre intelligit et matrem, no vicissim sub matre intelligit et patrem (1). Tribuit tamen lætiam patri, tristitiam matri: primo, copie causa; secundo, quod patres, utpote sanguinei, promptiores sunt ad lætiam, matres vero, utpote phlegmaticæ et melancholicæ, ad tristitiam; tertio, quia patres severius educant castigantque filios: quo fit ut filii bonos induant mores, quibus patrem lætificent; matres vero blandius et conniventer tractant filios: quo fit ut filii evadant vitiosi, petulantes, contumaces, itaque maerorem matri afferant, eo magis, quo ipsa per nimiam indulgentiam causa vel occasio fuit ut tales evaderent filii. Maerit ergo, quia ipsa maeroris ansam dedit. Ita Bynus. Vere Quintilianus: « Mollis, inquit, illa educatio, quam indulgentiam vocamus, nervos omnes et mentis et corporis fragit; » quarto, quia filios sapiens ad publicos evolvit honores, officia et cathedras, quæ spectat pater, ideoque lætatur; stultus vero privatum cum matre vivit vitam ignavam et voluptariam, matreque gravis est et rebellis: quare ipsa occulta hæc dedecora et probra filii spectans, assidue læget et aereat. Ita R. Salomon, R. Levi et Aben-Ezra. Denique matres tenerius amant filios quam patres, tum quia feminae sunt, tum quia certiores sunt illos suos esse filios, quam patres, tum quia plus filii conferunt quam patres; nam, ut alia taciam, novem mensibus in utero alunt gestantque eos cum magnis doloribus, fastidiis et angoribus; deinde pariunt eos cum ingenti cruciatu et periculo vite; denique jam natos lacte suo alunt nutruntque per plures annos. Hinc fit et magis anxie sint de filiorum vita et moribus, magisque doleant et maereant, si pravi evadant, quos tantis impendiis, laboribus et doloribus genuerunt et educant. Accedit quod filii ob rationes jam dictas magis imitentur indolem matris, quam patris; quare matri culpæ et probo datur magis quam patri, si filius evadat insolens et improbus. Igitur maerit ipsa probrum et culpam tum filii, tum suam. Hæc facit illud Menandri: « Lætitia patris filius sapiens. » Vice versa Valerius Maximus, lib. 1, cap. 11, hæc dicit rationem, cur Dionysius tyrannus scelerum poenas vivens non dederit: « Dedeceore, inquit, filii mortuus poenas rependit, quas vivus effugerat. »

Perro hæc nomen primo loco collocat Salomon, ut moneat tum parentes honeste filios educare, eorumque vitia castigare, ut illis sint gaudium, tum maerori; tum filios, ut probe se gerant, parentibusque sint obsequentes; sic enim fore ut eos exhilarent, non contristent. Solent enim filii

(1) Hæc sic sermo in duobus membris constantia asseritur, seu vicissim elliptica, ubi in uno membro membra, in altero alterum exprimitur; et tamen in utroque membro utrinque intelligendum.

amore et reverentia parentum tangi, adeoque hic summus est eis ad virtutem stimulus, quem proinde eis hic adhibet Salomon. Ita S. Augustinus sua heresi et scortatione maerori tunc S. Monica matri suæ, cuius dolores et lacrymas, quibus eam secundo quasi parturit, fuisse ipse recenset in libris *Confess.* Ita Blanca, regina sancta, magna sollicitudine educavit S. Ludovicum regem Francorum filium suum, ac causa fuit sanctitatis ejusdem. Identidem enim ei occinebat illud: « Fili, mallet te aspicere mortuum, quam committerem aliquod peccatum mortale, quo Dei offensam odiumque incurres. » Ita non rare filii improbi sua improbitate matres ingenti maerore afficiunt, imo conficiunt et enecant; quare veri sunt patricide et matricide.

Mystice, « filius sapiens » est fidelis probus, pressertim peccator penitens; hic « lætificat patrem, » id est Christum, qui eum sanguine suo genuit, et matrem, id est Ecclesiam, quæ eum utero baptismi peperit; improbus vero eodem contristat. Typus hujus maeroris existit in matre vidua urbis Naim, lugens filium unicum jam mortuum, quem Christus matri lacrymis commotus ad vitam revocavit, *Luce* cap. vii, vers. 11, ut ibidem expliant S. Ambrosius, S. Gregorius, S. Augustinus, Beda et alii.

Itarum filii sapientes sunt discipuli, subditi, penitentes, hi enim, si bene se gerant, lætificant suos magistros, Superiores, Confessarios, etc.; si male, eos magno maerore afficiunt, quia, ut ait Sixtus philosophus in *Senect.*, num. 164: « Peccata discentium, opprobria sunt doctorum. » Nam idem erga subditos affectum habent tam matris, quam patris. Unde ille dicebat Prælo:

Vetera patris habes, vetera matris habes.

Dicant ergo cum Jeremia cap. ix, 4: « Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum? et plorabo die ac nocte interfectos filios populi mei. »

2. NIL PRODERUNT THESAURI IMPIETATIS: JUSTITIA VERO LIBERABIT A MORTE. — Primo, aliquid cum Hugone hæc accipiunt generaliter de quibusvis thesauris et opibus, etiam juste liciteque paratis; omnes enim opes dicuntur et impietatis, « id est impie, eo sensu quo a Christo vocatur « mammona iniquitatis, » *Luc. xvi*, 9, scilicet primo, quia opes sepe per injustitias conquiruntur. Unde illud: « Divites aut iniquus, aut iniqui hæres; » secundo, « iniquitatis, » quia divites sunt occasio, materia et stimulus omnis peccati, presertim iniquitatis; tertio, « iniquitatis, » id est inique, id est infidèle, fallacis, caduce, vane et mœnece, non vere, non fideles et stables, uti explicat Christus ibidem versu 11, eodem cap.; quarto, addit S. Augustinus, serm. 35 *De Verbis Domini*, « iniquitatis, » quia iniqui solas eas putant esse divitias; non cultu norant spirituales, celestes et æternas, que a nemine eripi possunt. Unde pro thesauris

impietatis, hoc loco aliqui vertunt. *thesauri impietatis, turbationis, motus, seditionis*; hæc enim omnia significat Hebræum *תור רעה*. Sic ergo sensus erit, *g. d. Thesauri quantumvis magni non prosunt, sed potius obstant, quia animo afferunt perpetuam inquietudinem, turbationem et quasi seditionem positionum, ut nunc metus eas amittendi confligit cum cupiditate eas retinendi, nunc spes eas augendi confligit cum timore eas minuendi, nunc anxietas eas conservandi confligit cum obligatione et dolore eas restituendi, vel erogandi in amicos aut egenos. Hæc de causa Christus opes vocat spinas, quæ tangentes pungunt et vescant, Math. capite xiii, vers. 22. Unde S. Gregorius et S. Bernardus docent eas non esse amandas, utpote « quæ amate inquirunt, possessæ amant, amissæ cruciant. » Quocirca Clemens Alexandrinus, lib. VI. *Prolegomen.* cap. vi: « Divites, inquit, serpenti similes, quem si quis cuspit infensilem eminus accipere, hostiam sine periculo summa cauda apprehendens, ea manu circumplebitur et mordebit. Ita et divites, si ab imperio viro apprehendantur, inhaerent, et mordent. Sed si quis, se magnificum probens, recte et scienter eis utatur, illasus permanebit. » Vide S. Chrysostomum, hom. 82 in *Math.*, ubi avaram demoniacum, et illum æque ac hunc mille sestibus agitari, furere et insanire multis demonstrat.*

Secundo, proprio et genuine, « thesauri impietatis » vocantur opes *impiegate acquisitæ*, ut verbi paginus, sive per impletatem partes, vel conservato, v. g. per usuras, rapinas, injustos contractus, per immiserordiam, per violationem factorum aliarumque legum divinarum, vel humanarum. Hi enim, licet ad modicum tempus prodesse videantur, quo eis fruitur dives impius, tamen tandem non prosunt ei, sed obstant, tum quia « male parita, male dilabuntur; » tum quia, etsi apud homines subinde prosint, apud Deum tamen non prosunt: Deus enim impietatem ejus puniet sæpe in hac vita, et semper in futura: Deus enim auro corruptum nequit, ut corrumpitur iudicet et pœnitet; tum denique quis in hora mortis non liberabit divitem impiam a morte tam præcæ, quam æterna; illius enim reus est impius, juxta illud Christi *Math. xvi. 26.* « Quid enim prodest homini, si universum mundum faceret, animam vero sue detrimentum patiar? » At contra « justitia liberabit a morte, » quia, etsi nonnunquam apud homines, inquit Jansemius, ob justitiam iusti occiduntur, apud Deum tamen justitia hominis frequenter efficit ut commotionem aliquam evadit ultionem divinam, atque humanam persecutionem, ut patuit in Daniele et tribus pueris; semper autem efficit ut a perpetua morte (que sola vera mors est) liberetur homo, pro qua evadenda nihil proderunt thesauri impii. In hac autem parte satis insinuatum thesauros juste peritos et distributos prodesse, juxta illud: « Di-

persit, dedit pauperibus, justitia ejus mare in sæculum sæculi. » Caterum ut prior sententia adhortatoria est ad sapientiam, ut per quam parentes exhilarantur: Ita hæc ad justitiam, ut per quam certus quis assequitur, quod inopi per divitias suas assequi conantur.

Significat ergo Salomon studendum esse potius justitiæ, quam opibus corrogandis; quod ille prosit, hæc obstant; estque antithesis inter impletatem impiosque thesauros, et justitiam justos que thesauros: quod hi liberent a morte, illi nequaquam, imo causa sint mortis. Hoc est quod ait *Ecclesi. cap. xi. 2.* « Substantie iniquorum sicut fluvius siccabuntur, et sicut tonitruum magnum in pluvia personabunt. » Et Christus: « Stulte, hæc nocte animam tuam repetunt a te; que autem parasti, ejus erunt? » *Luce. xii, 20.* Et Abraham ad divitem Epulonem in inferno positum: « Fili, recordeare quia recepsi bona in vita tua, et Lazarus similiter mala; nunc autem hic consoletur, tu vero cruciaris. » *Luce. xvi, 25.* Ita divites in inferno sero sapienter remittunt ejulant que: « Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum iactantia quid contulit nobis? transierunt omnia illa tanquam umbra. » *Sapient. v, 8.*

Porro Septuaginta vertunt, non proderunt thesauri *divites*, id est *eccelegibus*, legem prævaricantibus. Alludunt ad *divites*, id est numisma, quod a *divis*, id est a lege, dicitur, *g. d. Divites* non proderit *divites*, numus non proderit exlegibus, quia cum numus a lege dicatur, non nisi legis studio sis convegit et prodest; eccelegibus autem non convenit et obest. Numisma enim dicitur a *divis*, et numus quasi *divis*, addito *s*, ut fiat *divisus*, prima producta, eo quod deposita veteri rem cum re permutandi consuetudine lege signatus sit numus, eique pretium impositum. Unde numus dicitur moneta, quod signo numismatis moneantur homines, ejus preli esset: Ita Festus, Pompeius, Ambrosius Calepius et Nicolaus Porrothus in epigram. 40 libri V Martialis: licet istorum, « Libro XVI *Etymolog.* cap. xvii. 2. » Numi, inquit, a Numa Pompilio secundo rege Romano vocati sunt, qui eos primum apud Latinos imagibus notavit, et titulo nominis sui præscripsit. Hinc et numisma dicitur, quod nominibus principum effigibusque signabatur. » Addit Petrus Gregorius, *De Republ.* et ex eo noster Salazar, numus a *divis*, id est lege, dicit, quod juxta leges et justitiæ rationes parandi et expendendi sunt. Quare cum inopi eos illegitime contra jus et fas confluit, vul asservent, hinc quasi inopi possessores a Deo illi spoliabuntur; quia et vita multalabuntur, sicut vita mulantur, qui illegitime et adulterantur numos eudant. Unde S. Ephraem tract. *Contra divites*: « Si, inquit, adulterantes pecunias contra leges lex puniat, Deus etiam eos, qui contra jura sua adulterinas opes sibi parant, merito spoliat. » Quin et Philarchus, in *Moral.*: « Qui, inquit, malo viro addit opes et gloriam, si fabricanti mis-

trat vinum, hilioso mel, cæciliæ obsonia, quam morbum animi, hoc est stultitiam, arguent. »

Mystice, auctor *Cæcilia Graecor.*: Thesauri impletatis, inquit, sunt artes, eloquentia et scientiæ, que magno studio sibi comparant tum hæretici, tum homines vani et ambitiosi. Verum hæc omnes nihil eis proderunt, nec liberabunt eos a morte præsentis et æternæ. Proclare noster Thomas Thadæolactos, *De Imitat. Christi*, lib. I, cap. iii: « Adveniente, inquit, die judicii non queretur a nobis quid legimus, sed quid fecimus; nec quam bene diximus, sed quam religiose vivimus. » Et lib. III, cap. xlviii: « Veniet tempus quando apparabit Magister magistrorum, Christus Dominus Angelorum, sanctiorum auditorum lectiones, hoc est, singulorum examinatorum conscientias; et tunc scrutabitur Jerusalem in laceras, et manifesta erunt abscondita tenebrarum, faciebuntque argumenta linguarum. »

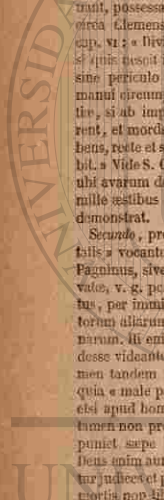
JUSTITIA VERO LIBERABIT A MORTE. — Quenam hæc justitia? Primo, Valabius intelligit sapientiam: Sapientia, inquit, que gignit justitiam, liberat a morte. *Sæculo*, R. Salomon et R. Levi intelligunt elemosynam, juxta illud *Psal. cxi, 9.* « Dispersit, dedit pauperibus, justitia (id est elemosyna) ejus manet in sacrum sæculi. » Et illud Tobias ad filium, cap. iv, 11: « Eleemosyna ab omni peccato et a morte liberat, et non patietur amicum ire in tenebras. » Tertio, Lyranus accipit justitiam proprie dictam, que est virtus jus suum cuicunque tribuens; hæc enim opponitur injustitiæ, et opibus injuste paritis. Quarto, auctor *Cæcilia Graecor.* per justitiam accipit penitentiam; hæc enim penitens juxta puniens peccatum liberat se a morte anime. Quinto et optime justitiam hic accipias universaliter, prout generalis est virtus, sive complexio omnium virtutum faciens hominem justum, piæ et sanctum: opponitur enim impietati et opibus impie, id est improbe paritis. Hæc justum sæpe liberat a morte præsentis (uti liberavit Noe a diluvio, Lot ab incestu Sodome, tres pueros a camino ignis ardentis, Daniele a leonibus, Jonam e ventre ceti), semper ab æterna.

Non AFFLIGET DOMINUS FATI (Chaldeis, non fiet *causare*) ANIMAM JUSTI, ET INJUSTIUM TRISTORIUM SUBVERTET. — Jussit Deus Judæos affligere animas suis per jejuniæ, sed jejuniæ est sanitas animæ et corporis: « Non affliget fame » ergo, sufficit cœlestis et noxia, et eos invitos fame conficiat. Unde Septuaginta vertunt, non occidet Dominus fame animam justam; S. Hieronymus, in *Isaie lxxv*, non interficiet; Symonachus et Theodoton, *Interpretation.*, id est non suffocabit fame quasi angustiam justum; fames enim instat angustiam fauces constrangit, itaque suffocat fametiem. Sensus ergo est, *g. d. Deus non sinit affligi fame justum, ita ut anima, id est vita, illi eripiatur, et quasi stranguletur; sed potius cinis illi submittet mira novaque providentia, sicut Danielem aluit in lacu leonum per Angelum raucientem Habacuc, Eliam*

aluit per corvos, Hebræorum tres mitiones in deserto aluit manna per quadraginta annos. Ex adverso Deus impiis Judæis comminatus est et immit famem, ut cum tempore Eliæ elausit cœcum, ne plueret per tres annos Æurum cum Judæis, qui Christianos bonis spoliarent, teste Apostolo. *Hebr. x, 34*, ad tantam famem redegit, ut motus comederent suos filios, ac multa eorum millia fame quasi angina strangulavit. Audi Hægesippum, lib. V. *Excidio Jerusalem.* cap. lxxv: « interclusis jam faucibus meatibus strangulabantur, obriguebant interiora viscerum, obstruati erant ductus ciborum, aruerat Jecoris vena, que eos hos attrouit; perierat usus, et avicitas cumlabatur: virtus defecerat, et appetentia manebat. »

Igitur hæc sententia corret avaritiam et errorem mundanorum, qui ne egestatem et famem patiuntur, per fas et nefas opes corrogant. Desipiunt enim, et per hoc ad famem rediguntur.

Deus: Numquid subinde videmus justos affligi fame? nonne legimus plures Martyres in carceribus cruciatis; imo enectos fame? Respondet: Hæc sententiæ significant non quid tempus, sed quid sæpe eveniat. In veteri autem Testamento ordinarie Deus non permittit Judæos justos fame affligi, quia promiserat eis opum frugumque abundantiam, si legem suam observarent. In novo autem Testamento Christianis justis opum non tam temporarium, quam spirituum copiam promisit. Quare cum Deus justos fame sinit, copiam alimonie spiritualis, puta gratiæ et consolationum cœlestium, eis subministrat, eaque animam pascit, roborat, edificat, impingit. Promissis enim stat, qui pro re prava, v. g. denario quem promissit, dat majorem, v. g. aureum. Igitur Deus promittens temporalia, si pro eis subtiliter spiritualia, que longe majores sunt momenti, utique promissis suis se dicendus est. Pœro Deus etiam in lege nova raro justos (exceptis Martyres, in his enim fames est pars Martyrii et triumphi) permittit fame confici; imo sæpe ut miraculum eos alit, ut aluit S. Magdalenam in Balna rapta cantique angustio; ac S. Paulum, primum circumcissum, in deserto pro eorum, qui per 60 annos quotidie dimidiunt et patam afferebat; adveniente vero S. Antonio duplicavit annonam, indevergete panem attulit. Sic plures Martyres in carceribus aluit per Angelos. Sic in dies alit tot millia monachorum et monachorum pauperum, præsertim mendicantium, ut miraculi sui instar, quod in uno S. Francisci Ordine Deus assidue elemosynis piotum alit plusquam millionem, hoc est decies centena millia religiosorum (hunc enim numerum adequebat, imo superant, si numerentur omnes viri et femine, pauperfoli S. Francisci et S. Clare assæctæ), qui nullum habent centum, multos reddunt, sed sola paupertate sunt divites, solique benedictione S. Francisci, qui hoc suis dabat pro vitio: « Acta cogitationum tuum in Domino, et ipse te enutriet. » Hic ergo impletur

Numi
deus
qui
vixit
et
ita

LIBRARY

Illud Apostoli, II Corinth. vi. : « Nihil habentes, et omnia possidentes. » Hoc est centuplum pauperibus spiritu promissum a Christo, Matth. xix. 29. Hæc est paupertas Evangelicæ majestatis, quæ solliciti totius mundi possessionem sibi vindicat.

« Fidei enim totius mundi civitatem est, » ait S. Bernardus, serm. 24 in Cant.

Porro justum hic quærendum, sive maxime elemosynarum accipe, juxta illud Christi promissum: « Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. » Unde S. Cyrillus, De Opere et Elemosina: « Metas, inquit, ne patrimonium tuum deficiat, si operari largiter coeparis? Quando factum est ut justo decressent subsidia vite, cum scriptum sit: Non occidet Dominus fame animam justam? » quasi dicas: Impossibile est ut Deus fame perire sinat eum qui famelicus est, ut Deus fame eripiat vitam illi qui famelicorum vitam fame pereuntium sustentat.

Mystico, S. Basilii in cap. i. Regum, Beda et Hugo hæc accipiunt de fame spiritali, hoc est, de defectu verbi Dei, gratiæ et Sacramentorum. Unde notat S. Basilii hæc dici, non affligit Dominus animam justam fame: « Non enim loquitur, ait, hic de fame corporis (utque enim dixerit de corporibus justorum), sed de invidia animarum. » Hugo vero accipit famem vitæ: Quid est, inquit, luxuria nisi limes insatiabilis voluptatis? quid superbia nisi limes insatiabilis dignitatum? quid avaritia, nisi limes insatiabilis facultatum? Quam quidem avertunt cum his quæ Joannes dixit: « Quidquid est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vite. » Hinc S. Thomas, Opusc. De Eucharistia, ad ejus frequentationem allicit hæc sententia: « Non affligit Dominus fame animam justam, quia Eucharistia famem vitæ jam dietam sedat: rursum sedat famem anime ad eam anhelantis, cæteraque ejus vota et desideria: quin et non raro famem corporis. Sic Joannes Abbas apud Palladium in Lausiacæ, cap. Lxi, per plures annos sine cibo vixit, sola se pascebat Eucharistia in Dominica. S. Catharina Senensis dicit sola Eucharistia vixit, in eo ea sumpta fastidiebat omnem cibum corporum; eumque cum jussu confessorii accipere cogebatur, illico illum stomacho retinente rejiciebat.

Et insidias invidiam subvertet. — Pro insidiis hebraice est *מִסְדֵּי* *masdei*, pro quo Septuaginta legitur *מִסְדֵּי* *chewat*, vertentur vitæ: « Vitam autem, inquit, impiorum evertet. » Verum ceteri legunt *hæret*, id est vanitatem, prævitæ, insidias, fractiones, contritiones. Unde Tigarina vertit, *adulterium* (Vatubus, calamitatem, damnum, perniciam) vero impiorum propellet. Sicque est antithesis cum hemistichio precedenti inter justitiam justorum et insidias impiorum; illam enim taliter alitque Deus; hæc evertit, q. d. Non sine Deo justos probosque spoliari bonis, et fame affligi; improbos vero, qui per fraudes et insidias

eos bonis spoliare et ad famem redigere conantur, impellet in eandem perniciam, quam ipsi probis machinati sunt, ut suis dolis capiuntur, suisque artibus quasi rebus illaqueentur, itaque eos subvertet. Unde Pagninus, et propter prævitæ insidias Deus expellet. Duplici ergo beneficio Deus justum afficit, et quasi dupli telo pro ipso depugnat. Primo, quod famem ab eo depellat; secundo, quod insidias impiorum eum ad famem redigere conantium dissipet et evertat, juxta illud Psalm. xxxii, 11: « Divites egerunt et esurierunt; iniquitantes autem Dominum non mudentur omni honore. » Porro David insidias impiorum comparat insidiis leonum prædæ insidiantium, et in eam involantium. « Insidiatur, inquit, in abscondito quasi leo in spelunca sua; insidiatur ut rapiat pauperem, rapere pauperem dum afficit eum. » Psalm. ix, 9; sed Deus hæc insidias leonum coarctat. Unde subdit vers. 13: « Contere brachium peccatoris et maligni; quætere peccatum illius, et non invenietur. »

Denique hæret Chaldeus vertit, *מִסְדֵּי* *masdei*, id est possessiones; R. Saadia et Bayanus, substantiam et opus. Unde Syrus, facultates impiorum perdit; Chaldeus, possessiones impiorum expellet, q. d. Deus opes impiorum imbutur, ne fame affligantur, impiorum vero opes evertet, ut fame cruciantur. Hebræum enim hæret derivatur ab *מִסְדֵּי* *masdei*, id est esse, subsistere; unde substantiam, id est facultates, significat et alludit ad *מִסְדֵּי* *masdei*, id est opes. Itursum hæret veritas esse, hoc sensu, q. d. Deus evertet impiorum esse et vivere, id est vitam eis adiuvet, uti vertunt Septuaginta (1).

4. EGESTATEM OPERATA EST MANUS REMISSA. MANUS AGIT FORTUNAM DIVITIAS PARAT. — Sensus est cæcus, quasi dicas: Labor parit opes, otium inopiam; diligentia dilat, negligentia depauperat; fervor est parens opulentæ, torpor egestatis (2).

Pro egestate hebraice est *רָעָה* *raeh*; quod, si alio puncto legas *רָעָה* *raeh*, significat toxicum, venenum, q. d. Pigritia est quasi lentum venenum, quod sensim proserpens totum hominem inficit, eumque torpore æque ac fame conficit et enecat. Verum legendum est *raeh*, id est egestatem, non *raeh*, id est venenum; rus enim legitur Septuaginta, Noster, Chaldeus et ceteri. Egestatem accipe ad litteram pro inopia opum. Allegorice, Beda accipit egestatem honorum in celo, q. d. Quicumque in vita remissæ et pigre vixit, his bonis omnibus in futuro sæculo carebit.

Pro remissa hebraice est *רָעָה* *raeh*, quod tam fraudulentam, quam projectam, id est remissam, inertem et pigram significat. Pigrum enim solent ex inertia manum torpidæ experrigere, imo projectæ

(1) Maorer *מִסְדֵּי* vertit cupiditatem: recte tam ob etymon, tam ob oppositionem prioris membro. Sed Hebræi malo sensu de pravis cupiditatibus usurpant, et omnino de malis et perniciosis studiis et consiliis. Ita Vulgatus reddidit insidias.

(2) Hebr. est, pauper fit qui agit manum remissam.

idem quia nolunt laborare, fraudulentè evadunt et fures, ut victum sibi comparant, ut videmus in pigris mendicis. Rursum, qui fraudi innititur, remissus fit et inertis, quia fraudem sibi ad victum parandum sufficere putat; sed decipiuntur utriusque, quia tam frans quam pigrilita causa est egestatis; Deus enim fraudulentem punit redigitque ad paupertatem, uti experientia constat. Unde vertit Chaldeus, paupertas attenuat virum dolentem, et manus recti dicit; Syrus, manus estem justorum dabitur; Pagninus, pauperem facit manus fraudulentem; Tigarina, qui operatur fraudulentam manum, egestus est. Vatablus pro fraudulentæ vertit, ut Noster, remissa, et utrumque concedens sic explicat, q. d. Qui malis artibus optat augere rem suam, ut faciat otiosus, qui decipiunt alios ut vivant, ad egestatem redigetur. R. Salomon, R. Levi et Aben-Era *מִסְדֵּי* *masdei* *כִּי* *kei* *remsa* (quod Noster vertit, manus remissa; alii, fraudulentæ) variant, biluces fraudulentem. Unde sic transferunt, egestus erit, quisquis biluces habet fraudulentem, ut justum non det meritum pondus, cum eas vendit; et plus justo ponderet eas, cum emit. Septuaginta vertunt, paupertas virtus humilitatis, id est, facit ut manu sit projecta et obiecta, uti solent esse viles et humiles; Septuaginta de more secutus Arabicus vertit, paupertas deprimit hominem; manus vulgarem dicitur.

Aliqui per manum remissam, scilicet ad dandum, accipiunt manum avaram, q. d. *כִּי* *kei*, id est curva et clausa manus, avara, et honorum tenax egestatem et penuriam adducet; contra vero manus fortium, id est ad parum, id est liberalis, et in elemosinas effusa, divitias et fortunas cumulatur. Unde Bebi, cap. iv, 36: « Non est, ait, perfecta manus tua ad accipiendum, et ad dandum collecta. » Nam, ut ille ait: « Plures opum condi, promi pœnitenti. » Verum hic sensus arctior est; atque « manus remissa » proprie non est avara, sed acaeda et pigra; sicut manus factum non est liberalis, sed laboriosa, sedula, industria.

Pro fortuna hebraice est *חַרְטוּמָּה* *charutim*, quod Syrus vertit justorum; Chaldeus, rectorum; Septuaginta, *ἐπιουσι*, id est virtutum, qui viriliter agunt; Tigarina, scilicet; Bayanus, sollicitorum, quales solent esse mercatores ad rem attenti; unde Pagninus vertit, et manus mercatorum sollicitorum dicitur illos. Proprio *charutim* significat viros acres, qui quod cogitant et inchoant, strenue prosequuntur, nec desistunt, donec ad destinationem suam perducant. Radix enim *חַרְטוּמָּה* significat accere, exacerare, exercitare vim et virtutem suam, acriter et alacriter agere, urgere, ad finem rem perducere. Alii *charutim* vertunt, incisus, concisus, præcisus, quales sunt alenti ad rem, qui præcisæ ad obolum vel momentum sui exigunt, vel disponent. Unde mercatores hoc habent axioma: Si vis ditescere, attentus esto ad omnia etiam minima, nihil negliges, nullam occasionem lucri etiam exigui prætermittas,

quia ex multis exiguis quod fit magnam et exitium. Noster vertit fortium, id est sedulorum, strenuorum. Qui enim fortis est, rem strenue urget, et ad finem usque pergit. Pro divitias parat hebraice est *מִסְדֵּי* *masdei*; quod si alio puncto sinistro legas *מִסְדֵּי* *masdei*, id est decimas, sensus erit, q. d. Labor strenuus sedulorum ex uno lucratur decem, sorteque decuplet; sicut terra fecunda ex uno grano seminato producit decem, inno 30, 60 et 100.

Porro hæc sententia in opibus tam spiritualibus, puta sapientia et virtute, quam temporalibus locum habet. Virtutum enim studiosus magnos earum cumulos et thesauros congregabit, negligens vero et piger earum inops manebit; animum, ut ait Comicus:

Certes ardore cuncta fecerunt mortalibus; Quodvis in arte serit omne diligentia. Laboris virtus crescit in pecunia.

Sicut ergo mercatores intanti opibus quotidie lucrando adjiciunt lucro, denarium denario, aureum auro: sic multo magis mercatorum virtutum virtutem virtuti, actum actui, gradum gradui adjiciat, nec tibi sibi perisse putet, quoniam in virtute promovit, quo nulli elemosynam corporalem aut spiritalem contulit, quin re quampiam se ipsum non vicit, quocirca desistit et otium ut pestem fugiat. De S. Antonio scribit Socrates, lib. I Histor. cap. xii: « Neque ipse otiosi aliquando in animum indixit, et qui proclare vitam esset acturus ad laborandum hortatus est. » Et S. Athanasius ait eum iustar apud collegisse maius virtutum ex Sanctorum conversatione: ab uno enim qui in humilitate excollebat, didicisse humilitatem, ab alio patientiam, a tertio charitatem, a quarto aliam virtutem in qua eminebat, S. Ephrem, in Cantu, spirituali: « Qui amat otium, inquit, nunquam prosperabitur. » S. Ambrosius, lib. I De Cain, cap. iv: « Non dormientibus, inquit, non otiosibus, sed vigilantibus pollicentur premia, et labori merces parata est. » S. Leo: « Non dormientibus provenit regnum celorum, nec otio et desidia torpentes beatitude eterna ingeritur. » S. Hieronymus, vel quisquis est auctor, epistol. ad Demostrianum: « Excitandus est, inquit, spiritualibus stimulis semper animus, et majore quotidie ardore renovandus. Oratoris instantia, illuminatio, lectio, sollicitudo vigiliarum, diurnæ et nocturnæ vigiliæ incitantia sunt. Nihil enim in hoc proposito otio detinetur, quod non solum modo non acquirit nova, sed etiam parata consumit: sanctæ vite ratio processu gaudet et crescit, cæsalione torpescit et deficit. » S. Bernardus, lib. De Considerat. ad Eugen. cap. xii: « Si recte, ait Sapiens hortatur sapientiam in otio seruit, curvum et in otio otium est. Fugienda proinde occasio, mater nugarum, nocera virtutum. » S. Basilus, in Constit. Monach. cap. v: « Quid Apostolus nomine ipsi quoque Dominum sunt imitari? no

essendi in laboribus erant? Anima d'erte Paulum involvite laborantem. » De B. Aleuno, qui tempore Caroli Magni in Gallis laude doctissime doctus, scribit auctor Vito ejus: « Fugiebat modis omnibus otiositatem. Nam aut legebat, aut scribebat, aut discipulos erudiebat, aut orationi vacabat, aut psalmodiorum decantationi, inevitabilibus tantummodo corporis indulgens necessitatibus. » S. Bonaventura, in *Regula Novit.* cap. viii: « Per tria ista tota vita tua decurrat, ut semper ores, aut legas, aut servias, et potissimum sentibus, forensibus et infirmis: et factis servis non stes cum fratribus otiosis, sed statim vado ad cellam, et ibi ores aut legas. »

Hoc olim fuit unicuique studium Religiosorum et Anchoritarum, qui inde aucto, id est excoelatorum, sunt dicti, quod in custodia vitiorum lucta et victoria, in eo perpetuo virtutum contrarium sua sese exercerent. Talis fuit Barlaam, qui Josephat discipulum ad eandem ascensum exhortans, inter alia ait, « Virtutes esse scalas cordi: » quare sicut celum ingenti altitudinis spatium a nobis elongatum distat, ita multis magnisque per virtutum scalas passibus eo contendendum et ascendendum est. Vido Damascenum, in *Hierico* cap. xi et seq. Quod si quotidie in charitate, in simplicitate et patientia cresceremus, si quotidie tres gradus adjiceremus, totidem quasi passibus in celum ascenderemus, ac post annum, imo post dies . . . vel viginti annos, quam alte nos ascendissemus, quanto virtutum martirorumque cum multis obervasset carnemur et gauderemus? Meritatem cogito. Brevis est vita: vive, patere, labora, mercede aternitati. Abbas Athanasius, ait Johannes Moschus in *Praxi spir.* cap. cxxx, rapus in extasi vidit ebrios laudantium Deum, cumque averet ad eos ingredi, audivit: « Nemo huc ingreditur negligens: abite, certate, contemnite vanitates seculi. » Sic iter ad astra. Et cap. cv, Angelus ait ad Christophorum: « Ora ut accendamus candulam tuam. » Tum ille ad se: « Christophore, inquit, majore labore opus est. »

Qui nititur mendacis, hic pascit ventos, idem autem dicitur aves volantes. — Hinc sententia jam deest in Hebraeo, Chaldaeo, nonnullis Latinis ac Septuaginta Complutensibus, licet in Romanis eadem habeatur, non hoc loco, sed cap. preced. post vers. 42. Habent tamen eam Latini Romani, illaque legit S. Augustinus, lib. III *Contra Crescon.* cap. 12: Clemens Alexandrinus, lib. I *Strom.* c. Antenuis in *Mellis*, serm. 22, et alii. Quare videtur olim existisse in Hebraeo, et habere auctoritatem canonicam S. Scripturae. Hinc affine est proverbium Arabicum: « Mendacium infirmitas est, et veritas sanitas. Mendacium vilis est, et veritas magnificentia, sive nobilitas. »

Per mendacia, primo, accipe opes per fraudes et mendacia comparatis, ut pertinet haec gnoma ad eam que praecessit: « Egestatem operata est manus remissa, » pro quo alii vertunt, *fraudu-*

lenta, quasi dicit: Qui per mendacia et fraudes satagit ditescere, hic pascit ventos, id est vane, et frustra laborat perinde ac si pasceret ventos; vel, ut vulgo dicitur, reti venaretur ventos: mox enim per illud erumpunt venti: simili enim modo avitibus, quas per fraudes avorus quarit, insidit venti et avium volantium volubant ab eo, assequatur eas, nec assequetur. Unde praeclear S. Gregorius Nazianzenus: « Quid, inquit, opus est multis opes reperere temporum mutabilibus, quam alias in alios ventilaui instabilem opalescentiam. » Idem ad cives timore percussos: « Magis, inquit, ventis aut litibus in aqua descriptis fidendum est, quam divitiis. » Et in orat. *de Julianum* tributorum exequutorum: « Ut pulvis, inquit, a turbina, sic opes ab aliis ad alios subinde ventilantur atque jaclantur, et sicut fumus dilabatur, et insomni more homines delinunt, umbrare que instar manibus teneri nequaquam possunt, nec desepare certantibus, nec satis certe possidentibus. » Idem ad *Solanum*, lumbico 3, opes asserit « multas avaras tudere, » ac imitari

Mendacis avos, qui pascit fallax avos, Hinc hoc, et illam capiti laeti modo.

Barsum eas

Similes esse fructibus, nota leri Quis ferri in aliam commisit, lili et cila.

Unde Septuaginta Romani cap. ix, 12, post: « Qui nititur mendacis, hic pascit ventos, » hinc duas gnomas subjungunt: « Deserit enim vias vinearum: in semitis vero agelli sui oravit: ingreditur per loca avia atque arida, et terram destinatum ad sitim, contrahit autem manibus infructuosam. » Quibus verbis nitentem mendacis, sicut primo, comparavit pascenti ventos; secundo, sequenti aves volantes: ita tertio, comparat stolido agricolae, qui deserit vineam suam, et per aquam suam (ex quo equo ac ex vinea, sit utramque coleret, magnos vini ac frumenti fructus perciperet) oberrans transit ad loca avia, arida et siccitate stitiosa, ex quibus nullum posset sperare fructum: unde « congregat tanquam infructuosam, » vel, ut verit interpretor Clemens Alexandrinus, lib. III *Strom.*, colligens manibus sterilitatem fructuum, q. d. Vice fructus et mela. nil reportat nisi aegrotos et sterilitatem. Unde Clemens hae omnia adaptans mendaci haereti et haereticis, lib. III *Strom.*: « Qui, inquit, falsis militur, hic pascit ventos, et insaturat aves pennatas. Non intelligit verbum hic philosophiam, cum hinc in multis probabiliter argumentetur, et probabiliter loquatur; sed hae res insectatur. Infert itaque. Reliquit enim vias vineae suae, in semitis autem propriae agriculturae suae erravit. Hae autem sunt, quae Ecclesiam relinquunt ab initio. Jam vero qui cecidit in brevissimam, transit per solitudinem sine aqua inhabitabilem, stitibundam terram pervadens, colligens manibus sterilitatem fructuum. »

Secundo, per mendacia accipe mandaces et fallaces spes, quas relicto Deo homines reponunt in amicis, cognatis, principibus; item in suis opibus, virtutibus, ingenio, sapientia, ut beneficium, dignitatem, opes, praesentium, gloriam, etc. assequantur. Hinc enim pascit ventos, id est inaniter laborat, quia vel id quod ambit non assequitur, vel, si assequatur, non invenit in eo quietem et gaudium quod querebat, sed molestias, laedias, angores, invidias milleque similes arumnas, ut cum facti ponit, opletque et dicit: Utinam nunquam hanc dignitatem ambivissem! utinam nunquam eam assecutus fuisset!

Tertio, per mendacia accipe falsas rationes, errores, paralogismos, fallacias, quibus haeretici, sophiste et doctores superbi sua dogmata tueri et falsitate nituntur. Hi enim pascent ventos, quia palefata rationum falsitate ruunt eorum dogmata, honor et auctoritas, que ab eis fugiant instar avium volantium. Ita S. Augustinus, lib. III *Contra Crescon.* cap. ix, qui hanc gnomen applicat Cresconio et Bonasistis, ac per ventos accipit desomones, qui sunt spiritus infati et infantes ut venti: « Qui fidit in falsis, inquit, hic pascit ventos, id est, si seos spiritibus malis. » Verum hoc mysticum est, non litterale.

Quarto, per mendacia accipe quilibet mendaciter dicta et facta, quibus mandaces sua vitia excusant et tegere, aut quippiam obtinere nituntur. Qui enim is nititur, pascit ventos: nam detecto mendacio et fraude nihil consequitur, nisi nomen mendacis et fraudulentum.

Vento ventis, quid?

Quid sit pasceri ventos explicui Osee XII, 1, ubi de Israele ponentem spes suas in Assyriis et Aegyptis, sed fallaces, eo quod per ipsos a manu Nabuchodonosori Chaldei non fuerit liberatus, ait: « Ephraim pascit ventum, et sequitur estum. » Ubi dixi: « passit posse primum, accipi passive, q. d. Ephraim pascit, id est comedit ventos; vivit et pascit vento. Sic superbi pascentur honore, et timida sui opinione quasi vento, quo inflati et turgidi incedunt, sicut chamaleontes pascentur vento; sed sicut chamaleon vento vivens exsuccus est et exsanguis, itaque coloris mutatur, et rei cui applicatur colorum induit: sic et ambulosus ambitione exsuccus, et metu honoris perditus exsanguis, nunc rubicundus est et letus, nunc pallidus et mestus, nunc felix, nunc miser; quare beatus esse nequit. Ita Aristoteles, lib. I *Magior. moral.* cap. iii.

Secundo, si pascit posse accipi active, ut « pascit ventos » idem est quod ebat ventos, puta se ipsum dat in cibum ventis; ut venti, puta Assyrii, in quibus confidit, eum devorent. Aut « pascit, » id est regit, et ad pascua ducit ventos, sicut pastor regit et pabulum ducit boves, oves, capras, etc. Hoc enim proprie significat Hebraice *regi*, juxta illud *Psalm.* xxii, 1: « Dominus regi (Hebraice *raz*, id est *pascit*, quasi pastor oves) me, et nihil mihi deerit, in loco pascue ubi

me collocavit. » Stultum enim et impossibile est ventos quasi oves regere, et ducere ad pascua: esto per magiam magi subinde videantur pasceri ventos. Nam Methonenses, ait Pausanias, in *Cor.* vento saviemti offerunt gallum gallinaceum, coque lacerato et sub vitibus desoso sedant noxios Africi flatus. Eunapius et Suidas, atque ex eis Sigonius, lib. IV *Imperii Occident.* rarrunt Constantium Magnum capite multatas Sopatrum philsophum, quod incantationibus suis ventos retinisset, ne navas frumenta devehere Constantinopolim fame afflitter. Fini et Lapones Septentrionales populi mercatoribus ventos venales exhibebant, tres nodos magica arte sacrosatos a loro pendentes eis offerentes; quorum primo soluto pluviosus, secundo vehementior, tertio vehementissimus essent habentur. Ita Olava, lib. III, cap. xvi, ex Saxone grammatico. Ea arte utuntur in navigantes ex arbitrio, ita ut his favere vel minus visum fuerit; sic sistunt et movent flumina et fluvia, inquit Zieglerius in *Scandia.* Plura vicia apud Alexandram ab Alexandro, lib. III *Geogr.* cap. xu. Verum haec superstitiosas sunt et magica, ac proinde summe noxia. Magi enim suas sequae consulentium animas et corpora diabolo pro vento oppignerant. Omissis magis accipio physicum. Cum aliquando Etesiae ita vehementer flarent, ut fruges lacerent, Empedocles jussit asinos excoarari et utros fieri, eosque in promontorio extendi, ut ventum exciperent; quo spatio appellatus fuit *magister*, id est *prohibitor ventorum*, ait Suidas, penes quem sit dices. Nam et hoc difficile est creditu; et esto verum sit, hoc non est pasceri, id est ad libitum regere ventos; nec pabulum eis praebere. Solus enim Deus est, qui ventos nil creat, ita pascit et regit, atque in eo suam magnificentiam et omnipotentiam ostendit. Hinc dicitur ambulare, imo volare super pennas ventorum, *Psalm.* xvi, 11; ac venti sunt Angeli, id est nunti Dei, juxta illud: « Qui facis Angelos tuos spiritus, » id est ventos, *Psalm.* ciii, 4. Et Job, cap. xxvii, 25: « Qui fecit, inquit, ventis pondus, et aquas appendit in mensura. » Et Amos iv, 13, vocatur Deus « formans montes, et creans vultum, » ubi phrae line de re dixi. Hinc Theodosio Imperatore pugante pro Deo, venti Dei pugnantur per Theodosio contra Eugenium, cum tela hostium in ipsoimet hostes retorsorum, ita et Theodosius ventos paviso et vicissim venti Theodosium dicit possint; de quo Claudianus, in *Panegy.*

O cumm dilecte Deo, cui militat aether, Et conjungit ventos ad classica venti.

Nola: Recte mendacium comparatur vento et pastori ventorum. Primo, quia, uti ventus fluitans est, levis et evanidus, statimque tamen vaneat in auras, sic et mendacium inatit venti et fumi dissipatur et evanesit: « Quis doluit, inquit Seneca, *epist.* 8, nihil habent solidi; tenuis est mendacium, si diligenter inspexerit. »

Secundo, sicut ventus non heret. sed celerrime pertransit, sic et mendacium. Unde eleganter Petrarca, lib. II *De Vita solitaria*, mendacium cum urinatoris, qui sub aquis degit, conferens: « Simulata, inquit, illico patescunt, focus ardore diluitur, et argutum etiam mendacium vero cedit, coramque pressus intrante diaphanum est. Nemo sub aqua die vivit, erumpat necesse est, ac frontem quam celabat, arietat, ut ventis ac molli aura pascatur. »

Tertio, sicut ex uno vento plures generantur, lique contrarii, qui inter se configunt et colluctantur: sic ex uno mendacium plura nascuntur, eaque sibi invicem contraria et colluctantia.

Quarto, ventus, licet sit tenuis et inanis, vires tamen distendit: et mendaces turpent verbo vanitatis et superbia. Rursum ventus canoros facit aves; nam cygni favonio afflatis canunt suaviter. Exigit enim alarum densitas, sedium nervos temperatos referens, et plectum statim zephyrus suggerit. Insuper, sicut organa sunt hydraulica, que aqua aguntur: sic sunt et anemaulica, que vento arte excepto harmonice personant. Talia vidi Tusculi, in quibus philometarum alieque aves, arte facte in tar vivarium philometarum et aviarum, miris venti artificij cunebant et modulabantur. Simili modo, ventus vanitatis et ostentationis agit mendaces, ut artificiose et eleganter sua mendacia coculant atque deculant; sed sicut in filis preter sonum nullus est fractus, sic et in his. Mendaces enim sunt velut aes sonans et cymbalum tintillans.

Quinto, S. Basiliius, hom. 6 *Hexam.*: « Vultures, inquit, et galli in aeris subvecti pluvio solo rectorum flatu hinc inde concipiunt ova qua, quia ex vento sunt, idea irrita et inania ac subventanea vocantur. Sic mendaces ex vento, id est ex diabolo, qui est pater mendacii, concipiunt mendacia, fraudes et dolos, que exterius speciosa, intus inania sunt et in fumum evanescent: que nullum pascunt nisi diabolum, cuius sunt ova et fetus. Unde S. Augustinus, lib. III *Contra Crescon.* cap. ix: « Proter, inquit, si mulieribus, qui spem suam posuit in hunc vento, quanto magis qui spem suam ponit in falsis opinionibus hominum? ut in illud aliud incidat quod scriptum est: Qui fidit in falsis, hic pascat ventos, id est, illi esca spiribus malignis. » De talibus, ait d. de x, 13: « Arastis impietatem, iniquitatem messialis, comedistis frugem mendacii; quia confusus es in viis tuis, in multitudine fortium tuorum. »

Sexto, ventus flet subtilis, subtile ita validus est, ut arbores, urres, domos sternat et evertat: sic mendacium, licet in se inane, tamen subinde focus et fraudibus ita palliatur et armatur, ut inter reges et populos bella intermedia concitet, ac urbes, regna et imperia evertat.

Topologice, ventosi sunt et ventos pascant, qui vulgi opiniones et rumores consecretantur; et qui adulationibus propriis ac detractionibus aliorum

gaudent; hisce enim multa permisceantur mendacia. Nam, ut ait Jeremias cap. ix, 3: « Extenderunt linguam suam quasi arcum mendacii. » Quare tales pascent ventos, et instar canum stolidorum sequuntur aves volantes, donec canum stoliditatem advenientes sero percipiant, eamque rideant et damnent. Ita Hugo, Bernique, qui creaturis potius fidunt quam Creatori. Omnes enim creature ventus et umbra sunt, si cum Creatore conferantur. Unde Psaltes, *Psal. xv, 3*, commiserans exclamat: « Filii hominum, usquequo gravi corde? ut quid diligitis vanitatem, et queritis mendacium? » Et Isaias cap. xxvii, 15: « Posuimus mendacium speram nostram, et mendacio profecti sumus, etc. Subvertet erundo spem mendacii. » Et Jeremias cap. xii, 25: « Hec sors tua, pars que mensura tua a me, dicit Dominus, quia oblitus es mei, et confisa es in mendacio. » Et cap. xvi, 19: « Vere mendacium possederunt patres nostri, vanitatem, que eis non profuit. » Post gnomen plur explicatam Septuaginta hoc loco subnectunt aliam, que non in Hebræo, nec in Latina Vulgata existit, et sicque hæc: « Filius eruditus sapiens erit, imprudens autem utitur ministro; » eamque legit S. Augustinus, lib. XVI *De Civit. cap. n*, et sic explicat: « Solent impii pacem perturbare Sanctorum; sed hæc in usum eorum proficiunt, iuxta illud Apostoli: Oportet hereses esse, et probati manifesti fiant in vobis. Unde etiam scriptum est: Filius eruditus sapiens erit; imprudens autem ministro utitur, » q. d. Dei providentia fit ut impii, v. g. heretici, exagitant fideles et pios, ad eorum probationem, ut scilicet crescant in fide et virtute: quocirca imprudentes, id est impii, esse videantur dominari piis, revera tamen ministrant et serviunt, quia Deus eis quasi ministris utitur ad accedendam piorum virtutem et gloriam.

Rursum, q. d. Filius in disciplina eruditus, et moribus compositus, est sapiens; sæpe tamen, duo disponente, fit ut ministrum habent imprudentem, ut is exerceat tum ejus patientiam, tum prudentiam, utque imprudens minister a prudente bene prudenter regatur, discantque prudentiam. Ad hoc servi, quia servili sunt ingenio; hinc si herum sapientiam, id est modestum primum, nati sint, insolentiam sique molesti sunt; sin durum et imperiosum, cervicibus submitunt. Sapiens ergo servilia ingenia servilliter tractet, usurpateque illud Melanie apud Palladium in *Lausonia*, cap. xxvii: « Contra stolidos animi elatione, velut cane et accipitre prendunt est. »

Tertio, et valde apposite sic exponas, ut significet hic sapientie vis, potestas, dignitas et majesticas, que tanta est, ut etiam insipientibus imperet et dominetur, q. d. Filius eruditus et prudens non tantum sibi sapiens erit, sed et alios regere poterit, imo imprudentibus et insipientibus tanquam ministris uti noverit; sua enim sapientia sciet quomodo domandi et regendi sint, quibusque ministeriis applicandi, ut sibi sapere, alii

prodesse discant. Hoc est quod Salomonem secutus Ecclesiasticus ait cap. x, 28: « Servo sensato liberi servient. » Vide ibi diata.

5. QUI CONGREGAT IN MESSE (Chaldeus, qui operatur in aestate), FILIUS SAPIENS EST; QUI AUTEM STERTIT IN ESTATE (Chaldeus, in messe) FILIUS CONFUSIONIS. — Hebraice, *filius confusus*, tum se, quam suos parentes, domum et familiam. Est hoc præceptum vel monitum prudentie æconomice. Igilur grammaticè ad litteram significat in messe æstate laborandum esse agricolis (quales fuere patris patres, et plerique hominum primis mundisæculis) ex præcepto Dei, *Genes. n. 48*, et cap. xi, 47, ut parerit sibi suisque alimenta in hiemem; nam si olivæ et stertat, sinatque præterire messem, in hieme famebit et mendicare cogitur vel famo conficietur; quod ipsi ingens erit damnum, æque ac confusio et probrum. Iluc gnomo parallela est illa Ben-Sira *Alphabeta 2*, littera *lamed*: « Ne dormias in juventute tua, et in senectute tua ne duas vetulam. » Nam quatuor sunt ætates secundum totidem partes anni. Pueritia est ver, ætatis juvenus, autumnus ætas provector, hiems senectus. Atque sicut æstas apta est colligendis frugibus in hiemem, sic juvenus idonea est comparando viatico in reliquam vitam; quod non potest facere qui dormit et stertit, qui otiosus est et deses, quo sensu dicimus, « Jus vigilantibus scriptum esse, non dormientibus. »

Symbolice ergo sub cortice litteræ et parabola significatur, primo, laborandum esse in adolescentia, ut parentur alimenta senectuti. Rursum in adolescentia studendum sapientie et virtuti, ut ea fruarum in senectute. Adolescentia enim recte vocatur æstas et messis, quia vegeta, animosa, fervida, studio et laboribus apta, docilis, ingeniosa; sicut enim formatur et assuescit animus corpique sive virtuti vel vitio, sive labori vel otio in adolescentia, sic durat et perseverat fere per reliquam vitam. Unde Septuaginta vertunt, *incolomis* (legerunt ipsi pro *in oyer*, id est collectus, servatus, incolomis) quasi ab æstu filius intelligens; correptus autem a vento fit in messe filius iniquus, q. d. juvenis sapiens in adolescentia, quando ebullire solet ardor sanguinis et concupiscentie, ab eo immunitis evadit, quia ardorem hunc restringit domando et mortificando suas passiones; insipiens vero, qui a vento ardente, sive uredine concupiscentie, in adolescentia abluat se sinit, et fit filius iniquus in messe, id est in senectute, in qui homines metere solent id quod seminaverunt et didicerunt in juventute. Virtutes enim et vitia adolescentie adherent homini usque ad senectum et mortem. Tredo est vitus urens, qui sciet frumenta, puta spicas, ut inanes sint, nec dant farinam; ita concupiscentia sicut omnem virorem et medullam virtutis, facitque hominem inane, omnique bono et virtute vacuum. Auctor vero *Catena Græcorum* versionem Septuaginta

sic explicat, q. d. Cruces et calamitates patienti animo acceptæ vitam, impatienti autem mortem adferunt: « Vir intelligens, ait, qui per cruce et calamitates non secus excoctus et probatus est, atque aurum per incensam fornacem probari solet, letos justitie fructus edit; contrario, vir iniquus ab his etiam vitis, per quas melior alioqui evadere debeat, sæpe corrumpitur et depravatur, et omnino etiam perditur. » Ibidem ibidem: « Qui naturali, inquit, sapientia et intelligentia valet, illum neque sol exurit per diem, neque luna per noctem. Per ardorem, vite hujus curas et molestias designat. Illos vero qui propter istiusmodi res deprecantur et quasi desistant, fecum vocat. Christus servator noster afflictionis et persecutionis illas que propter Deum veritatem interitum eveniunt, in Evangelica parabola vocat appellat. »

Secundo, æstas et messis est symbolum occasione, sive temporis idonei ad rem bene gerendam, q. d. Qui arripit occasionem rei committende, dum illa sese offert, ille sapit; qui negligit, desipit: nam a fronte capillata est, a tergo occisio calva. »

Tertio, æstas symbolum est presentis vite, hiems mortis et status futuri sæculi, ubi nullus est laborandi et metendi tempus, q. d. Qui laborando congregat sibi in hac vita merita honorum operum, ut ex his colligat premia æternitatis, ille demum sapiens est: qui vero in hac vita ea negligit, ac corpori, gula et luxurie inhiat et indormit, ille insipiens est, et confundetur in die judicii: quia tunc videbit se ob neglectum hoc tempus damnari, et cruciari in gehenna flammis æternis. Unde sapienter monet Ecclesiasticus cap. ix, 10: « Quodcumque facere potest manus tua; instanter operare; quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo in properas. » Quocirca S. Gregorius Nazianzenus in *Tetrastichis* vitam presentem ait esse nundinas, in quibus omnia mercari liceat, post eas nihil:

Hæc esse vitam nullas credas vides;
Negligens si sis, iterum iterum.
Cæca mutans commodis presentibus;
Post tempus isibi alterum non suppetit.

Hæc Nazianzenus.

Mystice illico: Tribulationes, inquit, et labores, quibus assidue homines afflicuntur. In hac vita, sunt æstus et æstas, in qua magna humilitatis, patientie, charitatis ceterarumque virtutum messem colligere licet; qui ergo sapit, tempus hoc captat; qui autem desipit, impatientia, inertia et accidia sua prætorfendere sinit et perdit. Hæc facti exemplum fornacis propositum a Salomone, cap. vi, 6: « Que parat in aestate cibum sibi, et congregat in messe, quod comedat. » Tibi nullas formicæ et diligencie analogias recensui.

6. BENEDICTIO DOMINI SUPER CAPUT JUSTI; OS A

TEM IMPIORUM OPERIT INQUITAS. — Complutenses et alii nonnulli legunt, *iniquitatem*; Hebraice, *benedictiones super caput* (vel capiti) *justorum; os autem impiorum operit iniquitas, vel iniquitatem, ut vertit Symmachus et Aquila; Theodotion, rapinam; Vatablus, injuria.*

Itaque primo, Vatablus hunc dat sensum, q. d. Soleis justis benedictis; impius autem semper cogit malum, ut scilicet aliis inferat injuriam, calumniam, rapinam, Verum hic nulla apparet antithesis inter justum et impium.

Secundo, Crictanus, q. d. Justus indoles et ingenium est aliis benedicens; id est bene precari et benefacere; et possit; at a os impiorum operit iniquitas; vel, ut ipse vertit, a operitur iniquitas; quia plerumque est maledictionibus, calumniis, fraudibus, etc. hic clara est antithesis inter benedictionem pii, et maledictionem impij.

Tertio, aliqui r̄ super caput exponunt, aperto capite, et ore patet: *Benedictio bonum super caput just, id est, inquit, iustus, quae iusto peperit, et honesta industria quæsit, ostendit beneficiæ palam. Sic enim infra dicitur: a Bonorum laborum gloriosus est fructus. Et Actor, xx, 34, S. Paulus gloriosus dicebat: a Ipsi scilicet quoniam mihi, et his qui mecum sunt, ministraverunt manna ista. Contra vero: a Os impiorum operit iniquitatem, a vel rapinam, vel injuriam (omnia in idem recidunt); id est celat absconditque lucra, nec audet palam exponere actum et fraudes, quibus ditatus est; fraudes enim et scelera, quia pudenda, licem fugiant, tenebras amant.*

Quarto, q. d. a Benedictio, a id est gratia Dei, operit caput just; at iniquitas et scelus operit os et caput impij, q. d. Gratia et peccatum sœcervant iustum ab impij: iusto enim propria est gratia, impij peccatum. Quocirca opera just sunt opera gratiæ et virtutum; opera vero impij sunt rapinae, fraudes et scelera. Unde Chalobus vertit, in ore impiorum operitur rapina. Et R. Levi: a In just, inquit, caput benedictiones defluunt, nimirum ut ad cordatus: fructus enim versabuntur in cogitatione bonorum; vel etiam vox capitis inquitur primordia: in exordio enim justus patefacit benedictiones, quibus cumulatus incedit; impius vero iniquitatem, quam machinatur, occultat, ne, si delegat, explere valeat. Significat ergo iustum, cum aliqui aggreditur, semper benedictione se auctum experiri: tunc etiam cumulari se bonis, auxiliumque præberi, ut optato fine fruatur; cum nihil præter honesta, utque aliis benefaciat, in vultu habet. Quare in negotii exordio sperandum est ut benedictiones impersum iri: si enim cœteri consensu sine cogitationis illius, liberalissime suppeditentur forent. Impiis autem secus contingit. Vocentur enim semper, ne pollutantur iis que vehementer appetunt; si illi id perspectum habeant; quomobrem occultum aliis esse crimen volunt, quod prestare nefarie moluntur. Quia in re par

pari illis referatur, cum memoria just sit in benedictione, a etc.

Quinto et genuine, q. d. a Benedictio, a id est affluentia honorum omnium, defluit, et quasi ex solo depletur in caput just; os autem et caput impiorum operit iniquitas, id est pena iniquitatis, quae quia iusta, ita os eorum conturbat, ut ne nutrire quidem, vel hiscere contra Deum vel homines audeant, juxta illud Psal. cvi, 42: a Videbant recti, et letabuntur; et omnis iniquitas oppellabit os suum. Impius ergo operit confusio, condemnatio et supplicium fraudum, mendaciarum, injuriarum, aliarumque iniquitatum, quas ora et capite (ibi enim est ratio et voluntas) commiserunt (1).

Ubi nota primo, per os accipi caput et vultum synecdochice; sed dicit os, quia impij pleraque fraudes, injurias et scelera ore perpetrant; secundo, iniquitas metonymice sumitur pro pena iniquitatis tam hic quam alibi sæpe. Unde Septuaginta vertunt, os autem impiorum operit hunc intempertum, Genes. 45: a Ex, quod interpretes Catenas Grec. vertit in nominativo, plangens et luctus intempertus. Unde Origenes ibidem hoc explicat: a Justo prudenti et ornato res quoque difficiles et afflictæ faciles evadunt; sed alter affectu etiam levit et consolationem quamdam habentis, difficiles videntur. a Sensus ergo Septuaginta est, q. d. Cito impij, et ante tempus ab ipsis præcogitatum puniuntur, ideoque lugebunt; esto subinde per confessionem luctum suum celare, et vultum hunc præ se ferendo operire tegereque voluntur: Rursus erit hic plangens intempertus, id est ante tempus iudicii extremi et gehennæ, ut his luctus sit præludium plangens injuria, vel tectio, per iustum accipere quemlibet, sed maxime misericordem et eleemosynarium: hic enim peculiariter in Scriptura vocatur justus; et hic, utpote beneficus, solet benedici a Deo et hominibus. Unde hinc apud opponitur *צדק* *thomas*, id est violentia, injuria et iniquitas, quam aliis inferre solet impius; ideoque in penam et supplicium incurrit, juxta illud Psal. cxvii, 17: a Presens est hominem inopem, et compunctum corda mortificare; dilexit maledictionem, et venit ei. a Quocirca noster Salazar sic exponit, q. d. a Benedictio Domini super caput just, a id est, affluentia honorum omnium misericorditer conflaget; os autem impiorum operit iniquitas, a hoc est, iniquitatis pena, puta ibi maledictio, inopia et

(1) Benedictiones in caput just, iusto fœvta precantur omnes; et, at os impiorum operit iniquitas, vel ostentia: improbis, quorum os nil nisi injurias proloquitur, plangensque eos vocant, diras improcantur, quæ tunc exaudiet. Dirum imprecatur, ex opposito (benedictiones) significat est, uti caput anima membrum supplicium ex alio. Sunt vero talia, in quibus sensus non solum obvia est, cum in finem sic confirmata, ut sustulit vel legentis animam accant et intantum reddant, scilicet stadium excident, et ipsa disquisitione vires ingenij exerceant.

egestas, incumbet immisericordi et avaro, presertim cum in die iudicii, cum sui similibus misericordibus audiet a Christo iudice: a Ille, maledicti, in ignem æternam. Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare; a cum ex adverso misericordes audient: a Vanilo, benedicti Patris mei, posside regnum paratum vobis a constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare, a Math. xxv. Unde S. Chrysostomus, hom. quod eleemosyna sit ars omnium quatuordecima: a Eleemosyna, inquit, vestis est, quam cum homine resurgit; his vestibus fulgebunt, qui tunc audient: Esurientem me vidistis, a etc.

Exemplum hujus sententiæ illustre erstat in Joseph, Genes. xlix, 25, quo hic alindit Salomon: Jacob enim pater mortuus benedixit filio suo Joseph, iusto et sancto, dicens: a Omnipotens benediceat tibi benedictionibus uberum et vulvæ, a etc. Vide ibi dicta.

T. MEMORIA JUSTI CUM LAUDIBUS; ET NOBEN IMPIORUM PUTRESCIT. — Hebraice, *memoria justu in* (vel ad) *benedictionem*; Septuaginta, *memoria justu cum exortio, nomen vero justu castigatur*; Chaldeeus, *memoria justu benedictio*; Syrus, *in benedictione*; Tigurina, *memoria justu laudem habet* (Vatablus, *celibris est et plausibilis*), *impiorum vero nomen sordet*; Vatablus, *evalescit, putrescit*. Sensus est, q. d. Justu memoria grata, suavitas et honorata est, ut tam Deus quam homines cordati cum ejus mentionem faciunt, cum benedicant, laudent, celebrent; impiorum vero nomen, fama, existimatio, huius, gloria sensum corrumpitur, sordet, abijcitur et abolitur. Sic Abraham, Noe, Moyses, Aaronem; Davidem aliosque justos veteris Testamenti laudat Eccl. xiv et seq., ac Apostolus, Hebr. xi. Rursus Aben-Ezza sic vertit et explicat: a Memoria justu cum benedictione, a hoc est, recordabitur justu Deus ob benedictionem quam illum cumulabit, juxta illud Psal. cxvii, 12: a Dominus memos fuit nostri, et benedixit nobis. a Justu ergo recordabitur, eundemque benedictione prosequetur; nomen autem impiorum putrescit, id est obli-vioni tradetur tanquam arbor putrefacta, quæ non increvit. Et Baynus: Fieri potest, inquit, ut improbus dum scelus occultat, justu et probu viri fama aliquandiu fruatur; sed ut flos marcescit paulatim, et caro putrescit, quæ sale non conditur: sic fama impij eorum fracta virtutis, et divina sapientia sale, marcescit et corrumpitur.

Est metalepsis; putrescit, id est, ut res putrida putabit et fetebit, q. d. Impi erunt infames, juxta illud Eccl. v, 21: a Fœtere fecit odorem nostram coram Pharaone, a id est invisus et abominabilis non fecit Pharaoni. Et beat eum cum non suorum coloris, libent et odores; colore in consuetudine, odorem in fama, a ait S. Bernardus, serm. 71 in Cant. Itaque ex putredine intelligitur corruptio, ex corruptione factor, ex factore abominatio, et infamia infamisque execratio. Fama ergo et gloria temporanea impiorum sensum alteritur,

corrumpitur et putrescit, ut omnes cordati, cum eorum mimerentur, eos viuperent, lacrent et abominentur, juxta illud Maththæi de Antiochio: a A verbis viti peccatoris ne timentis, quia gloria ejus stercus et vermis est, a I Machab. ii, 62. Apud infamia impiorum comparatur putredini. Primo, quia putrefactio fit, cum in toto pars aliqua corrumpitur, quæ sensum aliam inficit et corrumpit. Sic unum vitium scribit ad aliud, et consequenter una infamia ad aliam, quæ sensum totum hominem inficit et maculat.

Secundo, putrefactio fit, cum partes putrescentes separantur a sanis et integris: sic infamia ortur cum vitia a virtutibus separantur, cumque quis a consortio proborum se separat, et improbis sociatur; hi enim ipsi suam improbitatem afferant, et infamiam allant.

Tertio, putrescant primo, humidis, deinde sicca, T cum scilicet partes que corrumpuntur, segregant se a natura, et a naturali sua temperie caloris et frigidi, humidis et siccis. a Quapropter et putrescent alia omnia excepto igni; etiam terra, et aqua, et aer putrescent (quin et ligna, et lapides ac metalla); omnia enim hæc sunt materia igni, a ait Aristoteles, lib. IV Meteorol. cap. ii. Sic cum quis a suo officio desinat, puta ab ea moderatione quam requirit ejus status et gradus, tunc vitium contrahit et infamiam.

Quarto, Aristoteles ibidem putredinem ex suis principis et causis ita definit: a Putrefactio, inquit, est corruptio ejus, que in inoquoque humido proprie, et secundum naturam, caliditate, ab aliena caliditate; hoc autem est, quæ ambientis. Quare, quoniam secundum indigentiam patitur calidi, quia autem indiget tali virtute frigidum omne, ambas utique causas crunt, et putrefactio communis passio, et frigiditatis propria, et caliditatis alienæ. Propter hoc enim et siciora sunt, quæ putrescunt omnia, et tandem terra et fœces. Exeunt enim proprio calido, evaporat quod secundum naturam humidum, et inducens humiditatem non est amplius; inducit enim fræbens propria caliditas. a Pari modo putrescit anima ex frigore interno et calore externo, cum scilicet in ea refrigeret amor Dei, et occiditur amor mundi, puta opem, honorem, voluptatum; per illum enim sensum evaporat omnis virtutis charitatis et virtutum succus, rursusque loco succedat concupiscentie tabes et corruptio.

Quinto, Aristoteles ex diebus colligit res putrefieri faciles in estate quam in hieme, in tepore quam in fervore, in quiete quam in motu. a Et in frigibilibus, inquit, calidus putrescunt quam in aestu; in hieme enim partem est in ambiente aere et aqua calidum; quare nihil potest: in estate autem amplius. Et neque quod congelatum; magis enim frigidum quam aer calidus, non igitur vincitur; movens autem dominatur. Neque fervens aut calidum: minor enim que in aere caliditas ea que in re; quare non dominatur, ne-

que facit transmutationem ullam. Similiter autem et quod movetur et fluit, minus putrescit, quam quod non movetur; debilius enim sit motus, qui ab ea qua in aere caliditate quam qui in re preexistit; quare nihil facit permutari. Eadem autem causa, et quare multum minus quam paucum putrescat; in majore enim amplior est ignis proprius, et frigidum, quam ut dominantur, quae in circumstante, virtutes. Quapropter et mare secundum partem quidem divisum cito putrescit; totum autem non. Et aëre aquae eodem modo. Simili modo in estate, id est in prosperitate, facile putrescit virtus et fama per vitia quam in hieme, id est in adversitate: similiter in tepore potius quam in fervore, atque in quiete potius quam in motu, quo fertur ad bona opera. Hoc enim motus colorum vitiosus et charitatis acut, qui omnem putredinem virtutum excludit: æque ac societas iustorum, quæ est quasi mare sanctitatis, a quo si quis sese separat, facile corrumpitur et putrescit, uti videre est in apostatis Hebræorum.

Secundo, ex putredine nascuntur vermes et serpentes. Unde illud Ovidii, lib. XV *Metamorph.*:

Sunt qui, cum clauso putrefacto est spina sepulcro,
Muri creant humas angus medullas.

Porro putridiora, magisque fœda et horrida esse cadavera et vermes eorum qui vacarunt deliciis, ventri et veneri, quam sobriorum et castorum; docet ratio et experientia. Simili modo infames ob vitia generant serpentes, puta filios, nepotes, amicos, socios serpentinis moribus; hæc enim verbo et exemplo ipsi docuerunt. Sic fatua posthuma et putida Arii, Lutheri, Calvini, Machiavelli etiam non parvi Arianos, Lutheranos, Calvinistas, Machiavellistas, præsertim quia eorum discipuli et libri supersunt, qui eorum seculum assidue proserant. Nihil enim virulentius et pestilentius libris hæreticis, magicis, amatoris; ex hisce enim multi hæresin, magiam, amores discunt et imitantur.

Septimo, Plinius remedium putredinis assignat mel. Sic enim ait, lib. XXII, cap. XXV: « Mellis talis natura est, ut putrescere corpora non sinat jucundo sapore atque non aspero, alia quam salis natura. » Sicut ergo sal sua salsedine, sic mel sua dulcedine corpora a putredine preservat. Mel symbolum est bonitatis, benignitatis, affabilitatis, benivolentiae: hæc enim homini optimam famam conciliat omnemque infamiam dilucrat et emendat. Hinc de Josia dicitur *Ezech.* cap. XLV, vers. 4: « Memoria Josie in compositione odoris facta opus pigmentarii. In omni ore quasi mel indulcabitur ejus memoria. » Vide ibi dicta. Rursus, cedrus medetur putredini; nam, ut ait Plinius, lib. XXIV, cap. V, « defuncta corpora incorrupta avis servat, vivencia corrumpit; mira differentia cum vitum auferat spirantibus, defunctis pro vita ait. » Hinc cedro digna, vocantur digna æterni-

tate; cedrus enim, quia incorruptibilis, immortalitatis et æternitatis est symbolum. Cedrus autem symbolum est sapientie, integritatis et nobilitatis, uti fuso ostendi *Ezech.* XXV, 17. Insuper, balsamum medetur putredini, quia succum odoratum fortissime suggerit, quo corpora quasi alantur et serventur. Balsamum symbolum est odoratarum et sanctorum actionum, quibus alantur fama et gloria ne putrescat. Unde Plutarchus in *Moral.*: « Deliacum, inquit, navigium dum sabindo sarclitur et rocoñciauntur, perpetuum in multa sæcula redditur: sic fama semper aliquando addendum est, ne putrescat. »

8. SAPIENS CORDE PRECEPTA SCITIT: STULTUS CEDITUR LABIIS. — Tò corde coheret cum sapiens, non sum præcepta, ut patet ex regimine Hebræo. Pro ceditur hebræus est *צדק* *alabur*, quod Septuaginta vertunt, *sapientialibus*; Chaldaei, *capitur*; Theodotion, *capitur*, id est *fermentabitur*, insiar fermenti subigitur et mœrabitur; Aquila, *vapillabit*; Symmachus, *torquetur*; Baynus, *corruet*; R. Joseph, *claudicabit*; R. Salomon, *fatigabitur*; Tigurina, *in vicia incurrit*; Martinus, *Vatilius et alii passim, impingit, offendit*. Omnes hæc versiones eodem redeunt.

Primo ergo sensus planus est, g. d. Is qui corde, id est vere sapit, admittit Superiorum et magistrorum præcepta libenter, patitur se ab eis doceri et moveri: at stultus ceditur labiis docentis et corripientis, quia molestum est et audire docentem nosque defectus redarguentem: quare quot verbis corripitur, tot quasi flagellis ceditur et castigatur. Ita Beda, Lyranus, Junianus, Baynus et alii, atque hoc sensu clara est antithesis sapientis et stulti.

Secundo, « stultus ceditur labiis » propriis, et, ut Chaldaei vertit, *labiis suis capitur*, quia cecit et temere multa effluens, Superiori obnoxiatur, detrahens, minans, facile a circumstantibus mendacii, vel seditionis, fraudis, calumnie, maledicentiae, etc., arguitur, imo non parvas dat; itaque labiis suis petulantibus ceditur, id est sibi ictus, plagas et verbera accipit. Unde Pagninus vertit, *propter labia punietur*. Oppositum ergo sapientem stulto, quod ille docuitur, monita, leges, edicta Superiorum, tacens, patiens libensque excipiat; hic vero garrulus et tumultuosus his obstrepit, obnoxiatur, midiatque in prelatos et Superiores debileret (ut videmus fieri, cum novæ leges conantur et promulgantur), ob quæ punitur, graviusque sibi damna accipit. Horum enim stultitiam perstringit hic Sapiens. Hoc sensus valde est appositus.

Tertio, *in labiis* ex Hebræo neci potest cum *stultus*, non cum *ambulator*, ut sit antithesis inter sapientem corde et stultum labiis, vel, ut Cajetanus vertit, *stultum labiorum*. Unde Septuaginta vertunt, *qui non est tectus* (male aliqui legunt *notus pro tectus*; hoc enim est *ἄρχει* *labiis*, *substantivum* *supplantabitur*, « Stultus labiis » vel « labiorum »

dicitur, qui temere loquitur, et quicquid in buccam venit, effluit; qui nil celare, nil dissimulare potest; sed irritum, odium æstusque animi verbis prædit; qui proceps est ad loquendum, ut prius velit docere quam discere, ut sensus sit, g. d. Qui corde sapit, non temere ore loquitur quod corde sentit, non subito ad loquendum prosilit; sed potius humiliter alios audire, et ab eis præcepta vite suscipere. At qui stultus est, tum corde quam ore et labiis, temere prosiliens ad loquendum quilibet, ad docendum potius quam ad discendum, hic impinget et offendet, tum ad culpam praviloquii, tum ad ejus periculum: nam tunc offendet veritatem per mendacium, tunc charitatem per detractionem, tunc reverentiam per nimiam libertatem, tunc pacem per lites et dissidia, etc. ad consequenter offendet, id est, panas dabit harum culpæ, tum ad mendacii redargutionem, tum ad calumniatorum punitionem, tum ad seditionis capite plectatur. Unde Arabum est proverbium: « Cave ut feriat lingua tua collum tuum. » Non raro enim homines ob lingue incontinentiam capite muldantur. Quocirca monet S. Jacobus, cap. 1: « Sit autem omnis homo velociter ad audiendum; tardus autem ad loquendum. »

Porro, quod Theodotion vertit, *stultus labiis fermentabitur*, notat qualitates fermenti competeret stulto, scilicet stultum dum labiis mormitur corripitur, insiar fermenti subigitur et mœrabitur, id est corripitur, primo, ira inflammari et superbia intumescere; secundo, in acorem et amaritudinem verti, ut in corripientem insurgat eumque litibus et probris lacret; tertio, hanc suam amaritudinem per totam massam, id est totum populi certum spargere; quarto et penultimo, *in fermentabitur* notat eum insiar massæ fermentate pinæ enim manibus subigit, id est verbis et verberibus cædi, confundi, macerari, cruciari, uti vertit Noster et ceteri omnes. Addunt aliqui fermentum hic accipi pro malitia, g. d. Sapiens præcepta virtutis avidè excipit et haurit: at stultus ceditur labiis, quæ fermentum, id est malitiam, puta amores, impudicitiæ, obœnitatem, rixas, rebelliones suggerunt. Unde his illico fermentatur, id est inficitur, pollutur, corrumpitur, iuxta illud: « Quia inflammatum, » aut, ut alii vertunt, « Fermentatum est cor meum, » et ego ad nihilum redactus sum, et nescivi, *Psal.* LXXV, vers. 21. Quæ verba S. Augustinus et alii accipiunt de ardore libidinis, qui renas orit.

Rursum, quod R. Joseph vertit, *stultus labiis claudicabit*, significat primo, stulti sermones claudicare, id est deficere ac defectibus scætere, esseque mancos et mutilos, scilicet veris falsa miscere, honestis turpia, prudentibus imprudentia, agis inepta. Secundo, eos opere non exsequi, quod ore docent. Claudicat enim oratio, cum ei ex æquo non respondet operatio; oratio enim et operatio sunt velut duo pedes doctoris et coac-

natoris, uti docet S. Chrysostomus, hom. 20 ad *Populum* (1).

Denique, Septuaginta vertunt *ἄρχει* *labiis* *supplantabitur*, id est *qui autem non tectus est labiis*, obliquans (Romana, *pertere æque*) *supplantabitur*: *ἄρχει* enim est tectum; nam *ἄρχει* idem est quod *tego*, *celo*, *scruero*, *pañior*, *tolero*. Unde *ἄρχει* idem est quod carnis tecto, peregrinus, impatiens, qui nil licet secretum, celare, nil sufferre valet, intolerabilis. Garrulus ergo est *ἄρχει*, quia est insar domus habitans ostium; os enim est ostium, sed carnis tecto, ideoque omnibus aeris injuriis obnoxio; sic enim garrulus omnium risibus, probris et sanis exponitur. Unde Plutarchus in *Moral.*: « Sicut ostium, inquit, ostio carendum nulla est utilitas, ita multo magis oris clastro carnis nullus est usus. » Sensus ergo est, g. d. Loquax similis est peregrino, qui carnis tecto et domo per vias et regiones incognitas oberrat, semperque a via aberrat et obliquus carpit semitas, quibus in avia fertur, eade subinde in lapides impingit, in fossas, rupes et precipitia rapitur. Simili enim modo loquax de rebus incognitis, in quibus hospes et peregrinus est, sermocinatur linguaque oberrat. Unde nocens est cum sæpe a vero, recto, honesto et prudente aberrare, ac in falsa, torta, turpia, insulsa et inepta impingere, ob quæ verbis et verberibus vapulabit. Ut verbo ergo rem omnem complectar: « Qui temere quidvis effundit, semper fere impligit. » Nam lingua alios flagellans, sibi ipsi maximum est flagellum. Vides que de dumis lingue dixi Jacobus cap. II, vers. 3, et *Ezech.* XVIII, 16.

9. QUI AMBULAT SIMPLICITER, AMBULAT CONVIDENTER: QUI AUTEM DEPRAVAT VIAS SUAS, MANIFESTUS ERIT. — Septuaginta, *qui ambulat simpliciter* (Aquila et Symmachus, *in simplicitate ambulat filius*; quæ autem diciturque vias suas, cognoscitur. Aliqui pro cognoscitur vertunt, *conteretur*, quasi *ἴπυ* *ia*, id est *cognovit*, per commutationem litterarum *ἴπυ* cum affini *ἴπυ*, aut potius per catachresin, sit idem quod *ἴπυ* *ia*, id est *conteritur*; sic enim *Julis*, vii, 16, cognoscere aliquem in spinis hæreticis significat aliquem spinis flagellare et concolere. Non Salomon, Aben-Ezra, Pagninus et Cajetanus. Verum ceteri omnes vertunt, *cognoscitur*, non *conteretur*; quia enim proprie significat cognoscere. Hæc *ἴπυ* *ia* simpliciter exponit *humiliter*, g. d. Qui ambulat in humilitate sui que contemptu, hinc dicitur ambulat, quia, cum se in eo collocet loco, non habet quo ulterius eadit et descendat, quare non finet depressiorem et buccoris facturam, quam superbi summe metuent. Aut, inquit, *ἴπυ* *ia* simpliciter ambulat, quia, quia tantum via, que est Christus, ambulat, scilicet qui Christi vitam et virtutes sequitur. Verum dico, « qui ambulat » id est vivit, agit, conversatur, *ἴπυ* *ia*, id est innocenter, candidè, sine fictione et dolo, integro, per-

(1) Hebr. est, *at stultus labiis proceps orit*.

foctis; hic ambulat confidenter, id est intrepide, tuto, secure, animose, fidenter. Unde hebraice est, ambulans in integritate (Chaldaeus, qui ambulat in perfectione; Inguinis, perfecto), ambulat in spe. Ratio est, quia innocentia, candor et integritas nihil viliunt, nullius oculos veretur; sed aperta fronte, summe sereno et intrepido, utpote bene sibi conscia, palam, coram deo, Angelis et hominibus incedit: optat enim sua omnibus patere, quia laude digna sunt; sic quidquam agit, cuius eum videre aut penitere debeat. Nec ergo punire, nec confundi, nec in fictione et fraude deprehendi metuit. Ita S. Gregorius, III. part. Pastor. cap. xii: « Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter. Ficticia, quippe, inquit, magis, securitatis, est simplicitas actionis. » Incedit igitur confidenter, id est primo, intrepide; secundo, aperta fronte; et palam, coram omnibus; tertio, fidenter, et, ut verbi Syrus, de spe, quia fidei de Dei ops et protectione, quod scilicet Deus ejus innocentiam tutelatur contra omnes hostium calumnias et insidias; sicut que cum Psalmo, Psal. xxvi, 1: « Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem timebo? » quodque Deus omnia adversa ei in bonum et salutem convertat, iuxta illud: « Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, » Rom. viii, 28. Et: « Quis est qui vobis nocet, si boni amulatores fueritis? » I Petri iii, 13. Unda Beda: « Facile, inquit, spernit aduersa, qui se per insulam ad gaudia eterna venturum sperat, dicens cum Propheta: Dominus defensor vitae meae, a quo trepidabo? » Ex adverso, « qui depravat vias suas, » id est, qui prave agit, ac pensatim qui fraudulenter et fecto operatur, « hic manifestus erit; » fello enim et pravitatis diu latere nequeunt; quin se iudicio aliquo prodant et deprehendantur; quare tunc homini pudorem et pavorem, insuper et notam penamque afferunt. Est hic, ut et in aliis proverbis, antithesis, sed lecta metalepsi, qua consequens ex antecedente, et metonymia, qua effectus ex causa, et vice versa intelligitur. Igitur « manifestus erit apponitur » confidenter ambulat, quia prave ambulans, cum melius sua pravitatis et fraudis manifestationem, semper incedit pavido; postquam vero illa manifestata fuerit, incedit confusus et anxius: cum justus incedat confidens, id est impavidus, liber, intrepidus. « Semper enim praesumit secura perturbata conscientia, » Sap. xviii, Et, ut ait Job xv, « sonitus terroris semper in auribus ejus, et cum pax sit, illes imper insidias suscipitur. Non credit quod reverti possit de tenebris. » Quocirca vere S. Cyrillius, lib. I. epist. ad S. Cornelium Pontificem De Fraudibus Fortunati: « Hic est, ait, frater, vera dementia, non cognoscere et necesse, quod fallacie non diu fallunt. Nox est tam diu, quam diu succedit dies; clarificato autem die et sole oborto, luci tenebras et caliginem cedere, et quae grassabantur latrocinia, cessare necesse est (1). »

(1) Hebr. est, qui pervertit vias suas, sciens reddetur,

Moraliter, discere hic quanta sit vis et robor simplicitatis, candoris et innocentiae, utpote quae faciat hominem metus expertem, in periculis factum, in adversitate fidentem, denique casibus, ipsaque morte superiorem et celsiorem. Unde auctor Operis Imperfecti apud S. Chrysostomum, hom. 25 in Matth.: « Sicut, ait, si brevis scitillam in magnum dejectoris profundum, statim extinxeris: hinc missa conscientiam, exstinguitur facile. » Et Plutarchus in Moral.: « Ut nepenthes herba, ait, ab Homero praedicata, addita poculis omnem tristitiam d'escutit (unde Graeco dicitur nepenthes, quasi ve et id est sine dolore), ita bona mens insita nobis or. in vite sollicitudinem abolet. » Denique S. Gregorius, lib. XII Moral.: « Nil est, ait, quod pati ab aliis simpliciter formidet; habet enim quasi artem quamdam suam simplicitatem, nec suspectus est pati, quod se fecisse non meminit. At contra mens prava semper in laboribus est, quia aut molitur mala, quae inferat; aut metuit, ne sibi haec ab aliis inferantur. »

Exempla sunt in Vitis Patr. Abbas Theodor dicebat: « Si ocellum terre adhaerent, Theodor, tu auferret ab eo formidant. Abbas Sisiterans, pro discipulo a dimone correpto: « Deus, ait, vis, non vis, non dimitto nisi curaveris eum; » et curatus est. Alius senior ingressus speluncam leonis fremens: « Quid angustiaris, ait, o leo? est locus qui capit te et me; si vero non vis, egredere hinc. » Leo autem non frens, aggressus est inde foras. Sic S. Antonius confidens in Deum, risit omnia demonum spectra, et S. Athanasius omnes Arianorum persecutiones. S. Pachomius fiducia in Deum serpentes calcabat, et crocodilus domabat. Aeneas Sylvius narrat Alfonso regem rogatum quisnam foret liber? respondisse:

Sapientis, sibique imperiosus,
Quem neque pauperies, neque mors, neque vincula terrent.

Celebre est illud P. Syri: « Nocens precatur, innocens irascitur. » Hinc innocentiae symbolica est salamandra in ignibus illusa, de quo Poeta:

Antidotus in medio salamandra illusa per ignem;
Nempe illusa manet semper et integra.

Et echinus in pilam convolutus contra canes, de quo Poeta:

Integritas virtutisq; speo munimine tuta,
Non patet adverse moribus invadit.

Unde pingitur ipsa innocencia intrepida hoc tempe mate: « Nil fulgura terrent. »

Fulgura non metuo, pellunt ea germina lauri;
Fortuna inuitus despicit integritas.

sentit, experletur, scilicet castigationem et poenam. Alii tamen, manifestus erit, seu deprehendatur, haud incommode: ita post Vulgatum Ewaldus.

Sic S. Petrus innocens, postero die capite plectendus, securus dormiebat in carcere, Actor. xii, et Daniel in laeu leonum. « Invicta vis semper sua innocentia est. » Memorabile est quod scribit Osearius, lib. VIII De Gestis Emmanuelis, Albuquerqueium proregem Indiae regum gestarum gloria inelytum, in gravi tempestale arrepto puero diasse: « Huius innocentia fretus, confido me Christi benignitate a fluctibus emeraturum. » Audist Christus, adfuit et emerist. Tanta est aliena apud Deum innocentia, quanti ergo propria! nimirum « securitatis maler innocentia est. Nam vera innocentia ne quidem inimico nocet. »

10. QUI ANNUIT OCELLO, DABIT DOLOREM: ET STULTUS LABIS VERBERABITUR. — Id est punietur, cruciabitur tum in hac vita, tum in futura. Unde Salomus: « Verberabitur, inquit, id est condemnabitur, propter verba iniqua quae locutus est. » Bifidiale est videre connexionem prioris partis cum posteriori. Hinc breviter, ea nelectanda esse partim per antithesin hoc modo, q. d. Qui petulantur annuit oculo, dat alius dolorem; at stultus, qui petulantur loquitur, labiis dabit sibi ipsi dolorem, quia ab iis, quos verbis lesit, verberabitur. Comparat enim linguam effrenatam et petulantem cum oculo effrenato qui petulant; quod hic aliis, ille sibi dolorem et plagas conciliat. Partim per similitudinem hoc modo, q. d. Qui annuit oculo, similis est stulto labiis. Sicut enim annuens oculo, similis aequo ad aliis affert dolorem et plagas, dum ob suos motus et iudicaciones plectitur et verberatur: sic pariter et stultus labiis tam sibi quam aliis pari dolorem et plagas. Nam sicut alios lingua verberat, sic vicissim ab eis et verbis et plagis castigatur ac verberatur. Igitur sicut vers. 8, stultum labiis opposuit sapientie corde: sic nunc eundem componit et comparat cum annuente oculis; pluribus enim sententis hic vitium et petulantiam lingue insecatur. Porro, apte comparat stultum labiis annuente oculis, quia stulti, id est impii, scelus, quod palam eloqui non audent, inuunt oculorum nictu; unde ut idipsum labiis inter suos, sic nictibus oculorum apud alios eloquantur; tam ergo oculis quam labiis sermociuantur (1).

Porro, annuere oculis solent homines variis de causis. Primo, ex lascivia et libidine; sic enim iuvenes puellas ad se pellicunt nictatione oculorum. Primit enim amoris indices et illicites sunt iactus oculorum. Hi dant dolorem tum marito uxoris, cui annunt, quia movent ei zelotypiam; tum ipsi uxori, quae ideore a marito vulpatur; tum sibi ipsi, quia exponit se periculo, ne a marito velut adultera occidatur. Ita exponit Clemens Alexandrinus, lib. III. Protagog.: « Lascivi, ait, as-

pectus, et versatilibus, et aliquando coniventibus oculis intuenti, nihil est tanquam oculis mochari, cum per oculos cupiditas metum pugnae proleunda. Annuus enim oculo cum dolo, viris congregat morores. Talem utique effrenatum Sardanapalum regem Assyriorum in lecto pedibus sursum sublati purpuram carpentem, et albuginam oculorum versatim pingunt. Quae haec exerceant moliores, suo intuitu suo ipsarum lenis sunt. »

Secundo, annunt oculis adultores, si dem sunt stulti labiis, quia isdem caduntur. Ita noster Salazar, q. d. Adulator annuendo oculis, et probando vilia aliorum, iis, quibus adulatur, dolorem infert, quia causa est, ut ipsi vitia vitis adiciant; ob quo deinde in graves dolores et poenas incurrunt: unde idem quos stultus labiis verberabitur, quia non eo cui adulatur est, cuius causa fuit dolorem, tandem reportabit plagas et vulnura. Quocirca Plutarchus in Moral.: « Ut pietati, ait, est tacita poesis, ita silentio saepe laudat adulator, scilicet vultu, nullo et obsequis. » Et Maximus, serm. 11: « Ut corvi, ait, involantes cadaverum oculos effodiunt, sic adultores suis adulationibus oculos, rationem scilicet et mentem corrumpunt, unde ergo est adulator, id est adulator est corruptus. Unde illud. Quis est, ait, adulator, id est, solus est in corvo quem in adulatoris incidere. Hos cavendos monet Ecclesiastes, cap. viii, vers. 6: « Melius est, ait, a sapiente corripi, quam stultorum adulatione decipi. » Nam, ut ait S. Augustinus in Psalm. lxx, « plus persequitur lingua adulatoris, quam gladius persecutoris. » Adulator ergo est similis polypto, ait S. Basilus, hom. De Legend. libr. Gentil.: « Nam quod iustum est ait, apud eos qui iusti rationem habent, laudat apud iniquos elatum vituperat more polypti, qui colorem terre, quem attingit, reddit. » Vide Plutarchum in Compar. adulatoris et amici.

Tertio, annunt oculis irrisores. Hi enim dolorem dant irriso, et saepe sibi ipsi. Qui enim irridunt alios, vicissim irriduntur ab ipsis, et irrisiones suas simili irrisione, ad eam plagam et verberibus luunt; irrisor ergo annuens oculis dat dolorem aliis, ideoque vicissim ipse quasi stultus labiis suis verberatur, dum ob labia sua irrisoria verbis et verberibus mulatur. Ita Alex. Earn, Beda et Cajetanus. Unde Hebraeus « « « « « proprie significat incidere, incidere, indeque per metaphoram annuere oculis; quia nictatus, oculis quasi incidit et palpabatur in illa crebra et saepe repetita nictatione, coque signo videtur pariter incidere honorem illius quem nictando irridet. Ita Marinus in Lexico.

Quarto, fures, proditores, latrones alique facinorosi oculis annunt sociis, ut li se secreto inuunt modum et tempus periculiendi furu, proditoris, cedis, similiae sceleris, in quod ante ocella federatione conspirarunt, ita R. Salomon, R. Levi et Baynus.

(1) Qui nictat oculo, tacto maligno, affert et creat dolorem. Antos vultur; et stultus labiis, qui tenent animi sensu, affert, praesertim nict. Quod vult scriptor, hoc est, periculum esse et tete loqui et temere loqui; quod, prius qui faciat, nocet aliis, qui posterius, ipse nictat.

Quanto, et maxime apposite, annunt oculis fieri, simulati, dolosi, hypocrite, qui simulat se amicos, et dala occasionis inimicitiam, quam confitent exerunt, amicumque inenitum supplantant. Unde Septuaginta vertunt, qui annuit oculo cum dolo (Syrus, cum fraude), congregat ciris tristicos. Sic enim in Scriptura, presertim apud Salomonem, annuere oculis dicuntur dolosi et fraudulenti, ut cap. vi, vers. 42: « Homo apostata, vir inutilis, graditur ore peruerso, annuit oculis, etc., pravo corde machinatur malum. » Alludit ad illud Davidis patris sui, *Psal. xxxiv, 19*: « Non spergenda est mihi, qui adversantur mihi inique, qui oderant me gratis, et annunt oculis; » quod explicans subdit: « Ononiam mihi quidem pacifice loquebantur, et in Iracundia terre loquentes, dolos cogitabant. » Accedit Figurata que sic vertit, qui annuit oculis, negotium finisset; stultus autem labiis suis ad verba incurrit, id est, inquit Vatablus, qui fucatus est vultumque fingit, inquit facies; qui autem stulte loquitur, parum latet, qui statim deprehenditur.

Denique sic Salomonem interpretatur ejus de more asuela *Eccl. cap. xxvii, vers. 25*, dicens: « Annuens oculo fabricat iniqua, et nemo cum abijciat; in conspectu oculorum tuorum consalubritas os suum, et super sermones tuos admirabitur; novissime autem pervertet os suum, et in verbis tuis dabit scandalum, » et consequenter Salomonem, et ait hic Salomon.

Porro Septuaginta in וְיִסְתֹּר יְהוָה, id est operabitur, legitur, וְיִסְתֹּר יְהוָה, id est operabitur, vertunt, qui annuit oculo, cum dolo congregat ciris tristicos; qui autem arguit cum libertate, pacificat. Septuaginta de more sequitur Syrus, qui, ait, nuant oculo cum fraude, colligit moroses; qui manifesta reprehendit, peccati conuictus, q. d. Qui occulte annuens oculo, dolose vitia alterius subsannat, aut ei malum machinator, hic illum merore afficit, tum quia illum irridet, aut malum molitur, tum quia occulte et dolose id facit; et qui vitia alterius manifeste redarguit, hic pacem conciliat, quia redargutione sua facit, ut correptus corrigat vitia, que erant causa odiorum et litium, itaque redat pax pacis inter amicos, socios et dives. Aut, ut auctor *Cateus Græc. q. d.* Sapiens per liberam vitiorum inreparationem saepe peccatorem ad penitentiam et frugem adducet; ad fraudulentus nihil serit, nisi dolorem et inimicitiam.

11. VENA VITÆ OS JUSTI: ET OS IMPIORUM OPERIT INIQUITATEM. — Aliqui legunt, iniquitas. Unde Syrus, et os impiorum tegit iniquitas; Arabicus, fons vita in manu just, et os impij obturat perniciem. « Venam vitæ » nonnulli accipiunt venam sanguinis; in sanguine enim consistit anima et vita, q. d. Sicut vena jugiter continet sanguinem vitalem, eumque per corpus dispergens illi dat vitam; sic pariter os justi manat verba sanguinea, id est vitalia, que vitam animabus audientium afferant.

Verum « vena vitæ » hic vocatur fons vitæ, ut vertunt. Septuaginta, Chaldaica, Aquila, Symmachus, et sic vertit Noster, *Psal. xxxv, 10*: « Quoniam apud te est fons vitæ; » jam fons vitæ dicitur, qui jugiter aquas vivas, id est fluidas, limpidas, dulces et salutaris effundit: aquæ enim mortuæ vitæ oppositæ vocatur aquæ quæritæ, que non fluunt, ideoque putem, amare sunt et salse, ad noxam afferunt: quales sunt in stagnis et paludibus. Unde et mare Mortuum vocatur locus Asphaltites, tum quia stagnat, tum quia nec piscem, nec ullum vivens alit. Sensus ergo est, q. d. Os justi est vena et fons vitæ, qui jugiter eructat verba vitalia, que scilicet audientibus aspirant vitam gratiæ; docet enim eos recte vivere, ut a Deo vitam beatam et æternam consequantur. E. contrario, « os impiorum » in se « operit » et concludit « iniquitatem »; ita ut sit quasi vena et fons iniquitatis, que jugiter ebullit verba iniqua, luxuriosa, detractoria, blasphema, fraudulenta, injusta, impij, que audientibus perniciem (1) et mortem afferunt. Unde Hebræa est, os impiorum operit raptinam; Figurata, violentiam; Chaldaica, injuriam. Ita Aben-Ezra: « Os justi, nit, est tanquam fons vitæ afferens eis, qui ab illius ore disciplinam hauerint. Igitur ab eo vita emanat, cum alios morum institutione conformat. »

Os ergo impiorum est quasi stagnum aquæ mortuæ, id est rebus verbisque putidis, inanis, noxiis et pestiferis, que in alios effundit, restagnans; imo os impij est quasi mare Mortuum omnia mortificans, et jugiter sulphureos vapores, id est, infernales concupiscentias et passiones, exhalaans. Illud ergo operit iniquitatem, vel iniquitas, primo, quia ita plenum est iniquitate, ut ipsa iniquitas quasi exundans restagnet et operiat os ejus; secundo, quia operit et celat ore iniquitatem, quam machinatur et premit corde; tertio, quia iniquitas, id est iniquitatis poma, in ejus valat auctoritas os redit, ipsamque confusione et dolore cooperit. Nota, sub ore intelligi et cor. Cor enim proprie est vena et fons vitæ et mortis, id est, sermonum vitalium et lethalium; sed cor ita annexum est ori, et vicissim os cordi, ut unum idemque in homine esse videantur. Accedit Hugo, qui sic exponit, q. d. Os justi est quasi purus fons aque, quia candidæ sui cordis sensa promittit, nihil fingit, nihil celat; at os impiorum operit et celat iniquitatem, quam corde machinatur, ut suo tempore eam operetur in aliorum perniciem.

Rursum Lyranus hoc adaptat confessioni peccatorum, q. d. Os justi vero penitentis emanant vitales aquas puræ et sincere confessionis peccatorum, per quam veniam vitæque gratiæ consequitur; at os impenitentis et impij operit et celat iniquitatem, quam corde machinatur, ut suo tempore eam operetur in aliorum perniciem.

(1) Quod magis ad Hebræam accedit, scil. vertenda *in* auriæ, vel violentia. Vide supra vers. 6.

dat noster Sabaz. Verum hoc arctior est explicatio: Sapiens enim generatim loquitur, magisque agit de verbis salutaris doctorum, monitorum, confessoriorum, concionatorum, quibus audientes ad virtutum vitamque gratiam excitant; hi ergo sunt venæ et elices vitales verba in omnes emanantes. Adde, confessionem sacramentalem tempore Salomonis necdum fuisse institutam, ac peccatorem conscientem necdum posse vocari os just, sed penitentis.

Mystice Hugo: Vena vitæ est os justi, id est Christi, inquit, qui est justus antonomastice, quia Sanctus Sanctiorum; nam Christi verbo multe anime a morte peccati ad vitam gratiæ, ac multa corpora a morte naturæ ad vitam humanam revocata sunt.

Porro Septuaginta vertunt, fons vitæ in manu just: os autem impij operit perditio; quod noster Salazar fuisse et elegantem more suo explicat de elemosyna, q. d. Elemosyna in manu just est quasi fons vitæ, id est fons vitalis et perennis, qui jugiter fundit, imo eructat aquas beneficentiæ et largitionum; os autem impiorum, id est officium fontis, puta liberalitatis impiorum, operit perditio, puta perditia cupiditatis et avaritiæ, que omnia contrahere, nil largiri volunt. Et sic S. Basiliius hom. in *divites avoros*, et S. Chrysostomus, hom. 33 ad *Populum*, docent beneficentiam esse quasi fontem, ex quo jugiter bona et dona omnia scaturiunt, quia quantum superne exhautione dando, tantum inferne scaturit recipiendo, ut il in puteis et fontibus. Verum priorum sensum exigunt Hebræa, Chaldaica, Syrus, Aquila, Symmachus et Noster; agit enim hic de ore et verbis, non de manu et elemosyna. Quare Septuaginta ut a textu originali colorisque interpretatione dissentiant, sic exponendi sunt, q. d. Fons vitæ est in manu, id est in potestate, puta in ore justi, quo ad libitum promittit verba vitalia. Unde per antithesin ei opponunt: « Os autem impiorum operit perditio, » q. d. Ora autem impiorum jugiter promittit verba perditia, noxia, pestifera; hęc enim, non alia, in se continent, operunt et contegunt. Unde auctor *Cateus Græc.* sic exponit Septuaginta, q. d. Actiones justi pariunt salutem et vitam æternam; impiorum autem sermones aliud nihil progreunt et promerentur, quam supplicium et penam; quia enim plerumque actiones sunt manu, hinc manus significat actiones quaslibet, etiam locutiones, que orantur. Ita Salomon.

12. OBIUM SUSCIPIT RIXAS: ET UNIVERSA DELICTA OPERIT CHARITAS. — Arabicus, elemosyna; Septuaginta, odium suscipit contentionem (Symmachus et Theodotion, pugnas); super omnes autem non contententes operit amicitia; Scholiastes, omnes autem injuriam facientes operit amor; S. Athanasius, in *Synopsi S. Script.* cap. xiv, pro *viva*, id est contentionem, legit *viva*, id est victoria; unde et habet, odium occidit victoria (victoria enim ex-

citat emulationem, invidiam et odium. Unde et Arabicus vertit, odium elevat dominium, vel superioritas, vel victoria; omnes vero qui contententes non sunt, contigit amicitia. Sed vera lectio Septuaginta est *viva*, ut patet ex Hebræo, Symmacho, Theodotione et Latina vulgata. Syrus alio abicit, odium, ait, excidit judicium, et super omnes iniquos operit confusio; Figurata, odium occidit occasionem contentionum, sed dilectio omnes provocaciones obtigit; Vatablus, charitas contonat alios omnia delicta.

Sensus est, q. d. Odium facit ut eo laborans capiet occasionem carpendi eum quem odio prosequitur, cum eoque contendendi et rixandi, etiam ubi nulla est culpa vel delictum. Ad amor et charitas adeo fugit lites et rixas, ut etiam culpas et delicta, que rixarum possent esse causa, operiat, celat et abscondat. Unde auctor *Cateus Græc.* exponens versionem Septuaginta, odium, ait, et simulat nocent pugnas et contentiones, pitis autem studium generat gratiam et amicitiam.

Lyranus hoc arctat ad correptionem: « Sicut, ait, odium per rixam manifestat defectus aliorum, sic charitas celat, nisi quantum correctio fraternæ requirit; » imo et correctio hoc primo secreta faciendū est, juxta præceptum Christi, *Matth. xviii, 15*: « Si peccaverit in te frater tuus, vado, et corripe eum inter te et ipsum solum. » In que verba scribens S. Augustinus causam dat: « Nam si solus, ait, nosti, et vis coram omnibus arguere, non es corrector, sed proditor. »

Verum generalis est hæc sententia, nec ad solem correptionem arctanda. Unde S. Petrus eam citans *Epist. I*, cap. iv, vers. 8, ad omnia charitatis officia eam extendit: « Ante omnia, inquit, mutuum in vobismetipsis charitatem continuam habentes, quia charitas operit multitudinem peccatorum. » Et S. Jacobus, cap. v, vers. 20: « Qui converti, inquit, fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam ejus a morte, et operiet multitudinem peccatorum. » Vide utrobique dicta. Nam I Petr. iv, ample hæc explicuit, ostendens charitatem operire peccata tam propria quam aliena, tam præterita quam presentia et futura. Quare hic verbum non addam, nec actione agam.

13. IN LABIIS SAPIENTIS INVENTUR SAPIENTIA: ET VIRGA IN DORSO EJUS QUI INDOGT CORDE, — id est insipientis. Hebræe, virga saper cor ejus qui inuitus est corde. Primo, Septuaginta sic vertunt et explicant, qui ex labiis profert sapientiam, virga percutit vitium neccordiam, q. d. Sapientia invenitur in labiis sapientis; at stultus, quia per eandem videt detegi corrigique suam stultitiam et vitia, hinc eam horret ut virgam quam flagellatur. Unde aliqui sic vertunt, in labiis sapientis reperitur sapientia, et eadem virga est in corpore ejus qui indiget corde.

Secundo, Baynus, q. d. Si quis querit sapientiam, invenit eam in labiis sapientis; verum quia insipiens eam sibi non querit, ideoque tan-

dem invenitur in dorso ejus virga, et dabit verbum intellectum ei qui doceri noluit.

Tertio, Cajetanus, q. d. Sapiens sponte ultroque sapientiam proloquitur: at stultus non nisi virga compulsus, ut, nisi flagro eum aegeris, nec meam sapientiam ab ejus ore sic elicitur.

Quarto, apertius alii, q. d. Sapiens sponte libensque sapientiam eructat: at stultus, qui quasi asina virga impelli debet ad sapientiam, ut sollicit eum non tam docent, quam dicitur et agat, ad idipsum adigi debet correptione acrique stimulo sapientis, q. d. Sapiens abundat sapientia; at stultus caret sapientia, et abundat insipientia, ideoque indiget virga, ut ea compulsus discat sapere.

Quinto, apposite noster Salazar: In labiis sapientis invenitur sapientia, id est, sapientis sapientiam testantur verba quibus utitur; insipientis vero et exordis stultitiam et fatuitatem, verbera et illaera quibus tunditur; verberum, inquam, vibices; atque plagarum livores, qui impressi remanent. Id sibi voluit illa verba: « Et virga in dorso ejus qui indiget corda; » supple, invenitur, id est virga vestigia. Compendio dixerim: Sapientiam intelligitis verba, fatui vero stultitiam verbera testantur.

Sexto, planius et plenius Jansenius; Indicat, inquit, quod per sapientiam fit, ut in labiis sapientis invenitur sapientia, quam sapienter eum loqui multa fecit, quod ad ipse sapientis facit decorum et gloriam. At per insipientiam fit ut in dorso stulti invenitur virga, hoc est, ut propter multa quae insipienter et agit et dicit, graviter ipsam castigant et pupa contingat cum multo ipsius dedecore (1). Significat ergo sapientiam suam possessionem apud homines decorare, insipientiam invenitur decus ejus; Ita in dorso stulti dedecus ejus. Haec tres ultime expositiones genuine sunt, et eodem fere radouc. Igitur clara est antithesis, quod sapiens decus sapientie gerat in ore, stultus dedecus insipientie portat in dorso, puta vibices flagrorum, quibus adactus est, ut aliquid bene et sapienter agat, discat et dicit. Eandem notat antithesis vocum Hebreworum חַיִּים וְחַיִּים, id est vita, et דַּבָּר שֶׁלֹּא, id est verba, q. d. Sapientis decus sumum gerit in sapientia, id est labiis sapientie; stultus vero sumum dedecus et probrium portat in sceler, id est, a virga, id est in vibicibus virgae in dorso ejus.

Moraliter, notat Hugo et Salazar sapientiam inveniri in labiis sapientis, quasi thesaurum absconditum in agro. Igitur sicut olim thesaurus querebat subter indicio carbonum, vel fragmentorum vitri, aut urticarum (hæc enim signis olim notantem locum thesauri, quem defodebant): sic pariter, qui querit sapientiam et sapientem, labia quodam diligenter vestiget, quæ verba incor-

(1) Ita Bossuaniensis.

rupta pva se ferant instar carbonum denigrantia, instar vitri fragminum vulnerantia et sanguinem effundentia, urticarum in morem pungentia et lancinantia. Labia, inquam, vestiget, quæ vita carpant, scelera incensent, peccata redarguant, et quæ nullis adulationibus emollescant.

Mystice Beda: « Virga in dorso, ait, est vindicta in posterioribus, id est in sequenti vita. Qui ergo non vult virgam portare in dorso, portet in labiis sapientiam, loquatur laudes Christi, et precepta deprædicet. »

14. SAPIENTES ABSCONDUNT SCIENTIAM: OS AUTEM STULTI CONFESSIO PROXIMI EST. — Septuaginta, sapientes occultant sensum, os autem tenerari, Græcè ἀποκρύπτει, id est præcipillis, prociacis, oppropinquat contritioni. Pro confusione hebraice est פִּתְחוּ מַחְתָּה, id est contrito, fractura, sive corporis, sive animi, qualis est animi contertio, confusio. Unde Syrus vertit, os festinum proximum effractioni; Chaldaeus, os stultorum consumptis proxima; Tigurina, sapientes dissimulant scientiam, os vero stulti terrarum accersit; Pagninus, os stulti est contrito propinqua; alii, os stulti est prostratio sibi ipsi; Baynes, os stulti fractura vicinum; Valabius, ori stulti est propinqua (olades) propinqua. Aliqui cum R. Levi accipiunt contritionem et perniciem activam, q. d. Stultus sua corullitate, petulantia, dieacitate et mandacis omnia turbat, rixas concitat, multisque contritionem et perniciem affert. Mellis alii accipiunt contritionem passivam; unde Noster vertit, confusio proximum est. Sensus ergo est, q. d. Sapiens arroganter non ostentat sapientiam, sed eam sapienter et modeste abscondit et celat, ut tempore opportuno eam deponat et eloquatur: quare nihil dicit nisi bene expensum et mente ruminatum; at stultus necit celare id quod scit, vel scire se putat; sed instar musti ebullentis, quicquid habet in mente, temere ore eructat: quo fit ut multa dicit insulsa, arrogantia, seditiosa, maledica, ob quæ redarguitur; ideoque confunditur, et pudore ac ignominia afficitur; imo conteritur, ac plagis et verberibus afficitur, ac subinde lingua aliova membro, quin et vita mulctatur. Hinc R. Salomon: Sapientes, inquit, sapientiam abscondunt, id est, imo corde reponunt, ne ullo unquam tempore aboleatur, juxta illud: « Abscondi in corde meo eloquia tua. » Sic et R. Levi et Aben-Ezra.

Quod si aliquando os stulti non confundatur, causa est vel ejus improbitas et impudentia, vel quod inter ejus verba et irrisionem audientium interjacet cortina simulationis. Coram enim eorum risum dissimulant, vel etiam adulando eum laudant; sed in corde, eo presente, eoque absente inter se palam insulsa ejus dicta subsannant. Parallele hæc sententia sunt Philosophorum græcæ. Zenonis: « Ob id binas aures habueris, et os unicum, ut plurima audiamus, loquamur aut tem paucissima. Quare loquaibus aures in linguam deluxere. » Ha refert Laertius, libro VII,

cap. I. Euripidis: « Infrēt oris et illegitime stultitie finis, est infortunium et dentifragium. » Apollonii: « Loquacitas multos habet errores, silentium autem tutum est. » Catonis:

Nam nunquam tacuisse nocet, nocet esse locutum.

Demosthenis: « Si tam multa sapisses, nunquam tam multa locutus fuisses. » Democritus: « Avaritia est omnia velle dicere, et nihil audire. » Theocriti in Anaximenum verbum: « Incipit verborum flumen, mentis gutta; » indicans eum multum habere verborum, parum mentis et sapientie. Theophrasti: « Magis fidendum est equo effreno, quam verbo incomposito. » Denique Arabum est proverbium: « Os lingue carcer est. »

Moraliter, discite sapientes celare suam sapientiam et virtutem, quia uni Deo eam probare satagunt; quare hominum oculos laudesque non occupantur, dicuntque cum Apostolo: « Modo enim hominibus suadeo an deo? An quero hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem. » Galat. I, 10. Tales fuere priui Christiani, de quibus idem Apostolus, Colos. III, 6: « Mortui estis, et vita vestra est abscondita cum Christo in Deo; » ubi multa in hanc rem dixi. Horum princeps fuit R. Virgo, quæ sacrati amans abscondit se in templo usque ad angeli de Verbo portuendo nuntium, « incerta operi, verocunda sermone, arbitrum mentis solita non hominem, sed Deum querere. » ait S. Ambrosius, in libro II De Virgine. Eam imitasti Essei, ac dante loi examina Ascetarum, ut S. Antonius, S. Hilarius, qui, ut ait S. Hieronymus in ejus Vita, « crebro locum mutabat, honorem fugiens et importunitatem: semper enim silentium et vitam ignobilem desiderabat; » S. Paulus, S. Macarius, S. Pachomius, S. Romualdus atque innumeri. Et quot hodie sunt in Religionibus viri et femine sapientia et virtute præstantes, qui ut mundi gloriam calcant, solique Deo et amaram salutem vacent, dicunt cum Psalmo: « Elegi abjectas esse in domo Dei mei magis, quam habitare in tabernaculis peccatorum. » Hi Deo cogniti, munde inogniti, calentes Deo pro orbe universo offerunt laurymas; unde horum meritis precibusque stat mundus. Horum hoc est axioma: « Vive tibi, imo viva Deo, et longe nomina magna fuge. bene vixit, qui bene latuit; non facies, non innotescit; latenter vive, latenter morere, » ut in magno illo et heretico sæculi die, qui erit horum temporis et eternitatis, pro præta mundi pompa cælitum choris, gloriaque Sanctorum sempiterna, « Christo digno donari bearique mereris.

Hanc gnomen illustri pavonis et erinaci apollo festis rerum parabolis insignito, oculis quasi spectandam exhibet Cyrillus, lib. II Apolo. moralium; cap. XXI, cui titulus: Contra vane peritiosos et volentes apparere. « Pavo, ait, erinace-

occurrent, ut coram eo propriam gloriam ostentaret, ipsumque de spinosa cute confunderet: mox sublimata candæ, et quasi purpurea varietate, mirabili stellari specie pennis aureis ordinis situatis, effuse vultibus hinc inde offerbat se luminibus intueatis. Verum ille nutu præstanti pavonem vana gloria efferti comprehendens, ipsam ut perderet, sub globo collecti corpusculi et recondita facie, spinae undique tantum præbuit. Quo quidem facto, cum pavo se illum corneret, statim ira correptus, lamentivus eloquiis illum aggressus dixit: Quamquam homo pulchras res mirabili admiratione semper cernere delectetur, tu tamen occultatis oculis non solum eam pulcherrimum videre sprevisi, imo te ipsam mihi horrendum spinarum globum, deformemque formulam tehisisti. Cui ille respondit: Nemini certe facit injuriam, qui utiliter se sua. Attamen, quæso, ut pacifice dicas mihi quid pluris tibi sit videri, an esse? nimirum si dicis esse, quid tibi cum oculis meis? nam sine his non minus existis. Sed si videri plus appelles, jam pompa factus es umbratilis, et pupillare speculum queris. Memento quod basilicæ oculis occidit. Quia etiam pavo tua recte dixerit tibi, quod olim sibi ante speculum gratulantem vulpes dixit: Gande, soror, magis quod es, et nequamquam quod in luce similitudinis specularis appares. Nempe quia es, habes substantiam feritatis; sed in quantum in similitudine speculi appares, tantum umbra efficitur vanitatis. » Deinde idipsum variis parabolis tigridis, fumi, seminis, lepre, aromatum, castaneæ demonstrat: « Non audisti quod tigris velocissima raptos catulos perdidit, quia fixo per viam in speculum oculo mentiam sui similitudinem admirata, jam eos se invenisse pulsavit, et sic olvanam apparentiam anatam filiorum substantiam amisit. Quid ergo ventulabro pompositatis effunderis, et tantum in superficie id, quod foris est, quaris? Recordare quod fumus evanescit cum spargitur; et tellus non pullulat, nisi immissum semen visceribus suis reconcilat. Albedo extrinseca nupilat oculum, et lepra per cutem respersa contaminat membrum. Occultata vero forma micat lucidius, et res aromatica cum est abscondita, plus delectat olfactum. Sic etiam castanea sub spinoso cortice reconditur, ut præta vana apparentia, sub vera existentia modat aris dulcedo requiratur. Hoc modo igitur ego spinis vultor exterioris, ut in substantia sim tutus. Sic (Ezod. xxxiv, 33) Moyses facies luminoso velamine condidit. et Ezod. xxxvi, 14, (9) Sanctuarium Dei multiplex undique operimento veatur. » Denique apologo formice et chameleontis concludens hoc epimythium assignat: « Si audisti formice consilium, distum chameleontis de colore surto gloriantis et latantis, hoc ipsum tibi dictum puta, scilicet claudere oculum, et eris in vera gloria stabilitus. Nam doctus superciliosus, ut clausura firmiori serretur, oculus clauditur, et uno tantum, ut raro sit suspensa palpebra,

aperitur. Quo dicto pavoni se admirabilem reddens, ipsum reliquit.

14. SUBSTANTIA DIVITIS, URBS FORTITUDINIS MVS: PAVOR PAUPERUM, EGESTAS ROBUM. — Chaldaeus, possessio divitis civitas est divitiarum eius (Syrus, civitates munitio), et pavor pauperum, necessitas eorum; R. Salomon, egestas pauperum est summa calamitas eorum; Aben-Ezra, pauperes, id est excoerdes, a vanae egestatis profugiantur. Sensus est, q. d. Divitiae divitem munit, vallant et roborant contra paupertatem, persecutiones, calamitates caelestias, quae in his vite calamitates, perinde ac urbs fortis munit et defendit civem contra omnes hostium incursus, espinas, exdes, etc. Quare dives in divitiis quasi in urbe munita confidens, animosus habitet: at pauper ob egestatem omnium infortis patet, quia non habet opes quibus se redimat et defendat, ideoque inestit timidus et pavidus, perinde ac feigidi et agri, quibus deest sanguis et calor. Incidunt pallidi et pavidi: nam o opes homini pro sanguine sunt, inquit Sapiens. Unde Tigrina vertit, opibus rebus urbe fortissima fedit lo-cuplet: pauperes vero sua egestatum pauperes tandem reddidit; Vatablus, conservatio inopiam est egestas eorum, id est, defendunt pauperes propter inopiam suam. Ita videmus divites incedere erectos, fidentes, animosos, impavidos; pauperes vero contractos, abjectos, pusillanimes, pavidos.

Pro pavor hebraeus est תַּיִדּוּב נַחֲשִׁימָה, id est conservatio, cautio, ut vertit Paganus: fructura, vel fructio, ut Syrus. Ita Beda: « Divites, aut, confidunt in divitiis, quasi in civitate munita. Pauperes ideo pavent, ne deficiant, quia se non sunt egestos. » Hinc dicitur pauper a pavori ac vel lere, ac ex his: grece a τειρο, id est pavido, formidoloso. Unde Proverbia, id est inopem degere et misellare, est τειρομαι, id est formidare, pavere, metu percelli. El Lyricus: « Dives, aut, confidit in mercedine divitiarum suarum, sicut obsessus in fortitudine murorum: pavor pauperum, egestas eorum: quia homines mali non formidant pauperibus injuriari. » Nam, ut ait Ezech. vii. 19, « sicut protegit sapientia, sic protegit pecunia. » Significat ergo Salomon magna esse divitiarum commodum, si quis eis recte utatur: paupertatem autem esse esse incommodam, nisi a thoro spiritu puta Evangelico, fuscietur et quasi amittetur. Unde et Aristoteles I Ethic. cap. X. docet opes esse instrumentum ad acquirendam felicitatem optissimum, easdemque materiam esse bene virtuti.

Porro haec sententia, cum sit paremia, indefinita et generalis, variis rebus et finibus aptari potest. Hinc Cajellanus et noster Salazar putant eam dici contra divites et divitiis, quod haec superbiam et audaciam pariant; ac contra pauperes et paupertatem, quod haec hominem abiciat, ideoque tacite commendari aegram mediocritatem; hanc enim exprebit Salomon cap. xxx. dicens: « Divites et paupertatem ne dederis mihi, tribue tan-

tum victui meo necessaria. » Nam, ut ait Poeta:

Avarum qualem melioritatem
Dignis, velas erat otiositas
Sedibus laeti, caret invidiam
Sobrius aula.

Sic et noster Fernandez in Genes. cap. xxv. sub finem: « Substantia divitis urbs fortitudinis ejus. » q. d. Clausum, inquit, circumseptum, egregie communitum, denique fortem et invictum, lino et victorem se tenet dives intra suas opes, vel adversus ipsam legum et iudicium justitiam et potestatem. Eumvero inexpugetis solet esse pecciosus aut illustis viri causa, licet excoerdat nobilitate flagitis. Quid plura? Tam vere, quam eleganter scripsit S. Cyprianus, epist. ad Donatum: « Nullus de legibus mutus est: de quorsione, et de iudice pavor nullus: quod potest redimi, non timetur. Esse jam inter nocentes innocium (adde tu et pauperem et ignobilem, crimen est. » Sic ille. Quem videris absolvi, time ne divos sit: quem damnari videris, pauperulum scias. Iste hodie mundus est. Hec Fernandez.

hic faciunt Senarii Memandi apud Sobeaum, serm. 89, quibus non alios se deos agnoscere cupit, quam argentum et aurum, qui omnia possunt:

Ego vobis deos vero esse arbitror
Nostros, et argentum, et aurum maxime:
Hic quaten, si dedis tui in danto,
Quilibet vobis, reges, ubi omnia abierunt,
Aur. domus, servitio et argmento (argenteo vase)
Testes, amici, iudices: tandem dabo,
Ipsos habebis, vel ministrantes deos.

Mellius Baynos, Jansenius et alii referunt ad laborem et legum otii, de qua dixit vers. 4 et 5: « Egestatem operata est manus remissa; manus autem forum divitiis parat. » Sensus ergo est, q. d. Esto sedulus in opere et labore, ut tibi pares opes sufficientes ad commodam vitam: hic enim te inonient instar urbis fortissimae: si enim ex pigritia vaes otio, incidis in egestatem, quae te facit pavidum, utopie omnium infortis obnoxium. Favent Septuaginta dum verbum, possessio civitatis munita, contritio inopiam pauperes. Ubi cum divites opponant impiis, videntur per divites accipere impigos et sedulos, per impios vero pigros desidusque, ideoque fraudulentes et furaces, q. d. Impigi suo labore parant sibi possessiones, quae ipsi sunt praesidio, quae civitas munita; at pigri et impii suo labore creant sibi paupertatem, quae ipsos contrit redigique ad angustias famis, inediae et mortis.

Hinc tropologie significatur labor parandas esse opes virtutum: hic enim sunt quasi urbs inexpugetabilis, qui benignem contra omnia adversa protegiat et communit. Unde Hugo: « Hinc affluentia est urbs elatorum, aut, contra vallum est contemptus tergentium, murus spes,

antemurale patientia, turris humilitas, fons turrim munitus iustas, rivulus hujus fontis aqua lacrymarum, speculator prudentia, janitor obedientia, rex charitas, custodes milites iustitia, temperantia et fortitudo. » Vere Lyricus: « Sunt vero opes, quae serviunt virtutibus, Summas opes, summam virtutem existimes. »

Anagogice significatur laborandum hic esse, ut per bona opera magne glorie opes compareremus in caelesti Jerusalem, quae erit nobis urbs invicta et fortissima, Unde auctor Cateche tere, sic explicat, q. d. « Homines virtutibus dediti, qui bonis operibus abundant, caelestem Jerusalem, quae est civitas pro caeteris munita, per virtutem sibi comparant; impii vero qui nullum bonum opus possident, sempiterni supplicii reatu sese obligant. Nam per contritionis nomen hoc designavit, sicut per honorum operum penuriam mortem ipsam. » Et Beda: « Qui in Deum, aut, dives est per bona opera, confidit in illo quasi in urbe inexpugetabili, quia a nullo hoste possit superari. At qui virtutum inopia coangustatur, ideo caelestis egent divitis, quia noxia pavore fiement duos pro domino tolerare labores. » Ubi advertit Bedam: « pavor accipere active, q. d. Pavor pigrorum, puta pavor horroreque laboris est causa egestatis eorum; sicut ex adverso fortitudo, id est, labor fortis et strenuus est causa substantiae divitis. Esto magis genuine ad litteram pavor hic accipi debet passive ut effectus, sicut patet ex urbs fortitudinis, quae pavori opponitur: ut sensus sit, q. d. Sicut substantia divitis causaturum fortitudinis, id est, confidentiam et securitatem, qualem habent dives in urbe forti: sic ex adverso egestas pauperum causat in eis pavorem.

Sed rectius ad sensum Bedae. Coelestis Jerusalem vocatur « urbs fortitudinis, » primo, quia per fortitudinem adit in illam paratum est, nempe qui nisi fortis in illam ingreditur. Unde in Vitis Patrum in Vita Epicteti et Astionis Martyrum legitur Vigilantium, ab Astione missum ad patentes, ut eos de sua morte solaretur, eis rogantibus quantum esset illa regio paradisi, in qua filium degerat et vivere assuerant, Vigilantius respondit: « Regio est robustorum, Vigilantium fortium: civitas Christicolis nuncupatur Jerusalem caelestis, cujus murus ex auro purissimo est constructus, habens portas duodecim, et in singulis dependunt margaritae. » Hae civitas, et aula fortium Christi, adumbrata fuit per Regula fortissimos milites ante Davids II Regem, xxii.

Secundo, quia in se fortissima est. Unde de ea canit Isaias xxvi. 4: « Urbs fortitudinis nostrae Sion: Salvator in ea ponetur murus et antennae. » Alii vertunt ex Hebraeo, urbs fortitudinis in medio est Sion; Deus saltem ponet ei in muros et propugnaculum, q. d. Vis posse quoniam sit illa robustum urbs? Audi: ipse salus suis muris et propugnaculis eum cinxit; Deus posuit silicem ei pro muris et propugnaculis: ipsa ergo salus

urbem undique cingit et propugnat. Nemo autem est qui ipsi silici et incommutati nocere queat.

Porro S. Ambrosius haec accommodat deomonymo, que non tam robore quam liberalitate emit eorum, Martyres solum emitti eorum caro, qui sanguine; eleemosynarii autem villi pretio, puta argento et auro, id est alba et rubra terra. Sic enim, ad S. Ambrosius, lib. III. epist. 25 ad Verolestem Ecclesiam, longioscule ante finem: « Est ergo, ait, et his materialibus divitis virtuti locus. Quasi gubernatoris estis in magno mari. Si quis bene gubernat suam navigium, cito transit fretum, ut perveniat ad portum; qui autem nescit regere suum consens, onere suo mergitur. Ideo scriptum est: Possessio divitum civitas firma. Quae est ista, nisi Jerusalem quae in solo est, in qua regnabit Dei? Bona haec possessio, quae non hic relinquitur, sed illic possidetur. In hac possessione qui fuerit, dicit: Portio mea Dominus. Non dicit: Portio mea ab illis usque ad illos porrecta et diffusa terminas. »

16. OPUS JUSTI AD VITAM: FRUCTUS AUTEM IUSTI AD PERECUTUM. — Pro fructus hebraeus est תְּבִיאָה תְּבִיאָה, id est proventus, qualis est ager agrorum et vindemia vinearum. Unde Aquila, Symmachus et Theodotus vertunt, proventus inopiam; Septuaginta; opera iustorum, vitam factam; proventus autem inopiam inopiam, id est peccatum, scilicet sunt; vel, ut Complutenses legunt, aegritudo, id est peccatis, supple, serviunt vel abundant.

Primo, R. Salomon sic explicat, q. d. Salomon opus templi perfecit ad vitam Israelitarum, ut scilicet ibidem sua crimina explerent: fructus autem Manassis fort ad peccatum, quo quod in templum induxerit idololum. Verum hinc exposito vel mystica est, vel per exemplum duobus.

Secundo, alii per opus accipiunt opus hominis, per proventus fructus terre, ut opus sit inonem labore partum, fructus sui sensus et redditus illaboratus, qui terre fecunditate otioso diviti provenit: ut Salomon hic vitam laboriosam tantum proferat otioso et inert divitum, q. d. Opus et labor, quo iustus tenet fortunam quieti, melior, sanctior et felicior est otio inert divitum, quibus sponte terra vel census annui opes subministrant. Labor enim vitam corporis sustentat, vitam gratiae consequitur, et vitam gloriae promeretur. At vero otio inert, quo dives impius opibus luxuriae dilatat, multorum peccatorum, ut superbiae, gulae, luxuriae, etc., illi est causa. Ille sensus valde est accommodatus. Hinc consentit illud Lyricus: « Opum voluptas atque luxus assedat. »

Tertio, Cajellanus exponit, q. d. Iustus opera et labores suos refert ad tuendam vitam tantum corporis quam animae; at impius non tantum labores, sed et proventus terre refert ad peccatum: tam prava siquidem est ejus intentio, ut bonis etiam, quae na-

UNIVERSITATIS TORONTO

Q

tura sponte profert, abutatur ad peccandum (1).

Quarto, simpliciter et plane Jansenius: Justus, inquit, operatur et laborat, non ut habeat unde luxurietur, et desideria pravis satisfaciat, sed ut vivat; ac fructus, vel ut habeat febreia, provenit qui impio provenit ex laboribus ipsis, aut etiam ultra ejus operum, usurpatur ab eo ad peccatum. Hoc est ergo differentia inter justum et impium, quod justus querit opus, impius fructus et provenit operum sive suorum, sive alienorum. Justus querit ex opere suo vitam, impius ulitur suis bonis ad peccatum. Quocirca huic sententia antistrophe, sunt ille sapientum: «Vitam ad tuendam, non ad regendam, opes date. Opes oculatus efficit prudentia. Opes sapientis serviunt, stulto impant. Opes sapientis sunt, insipientis opum.»

Mythice, sub vita corporali intellige spiritalem gratiam, q. d. Justus omnia sua facit, ut vitam gratie et glorie addeat, ut scilicet per magna honorum operum meritis magnum in celo gloriam consequatur; at impius omni suo labore et provento abutitur ad peccatum, ut concupiscentias suas implet; itaque sibi innoxia in dies tormenta in gehenna parat; impii vero ad peccatum, et consequenter ad mortem presentem et eternam. Ita Lyranus, Hugo, Jansenius et alii. Porro Dionysius: Fructus, inquit, impii, id est delectatio ejus, seu actio interior tendit ad peccatum, quia concupiscentia, cum contempit, parit peccatum, *Job. 1.* Cogitationes ergo, intentiones et molitiones justis foruntur ad bonum, puta ad virtutes, quia homini conciliant vitam gratie et glorie; impii vero feruntur ad malum, puta ad peccata, quibus sibi conciliant mortem et gehennam: gulosus enim non fertur nisi ad delicias, avarus ad opes, iratus ad rixas, superbus ad fastum, etc.

17. VIA VITAE, CUSTODIENTI DISCIPLINAM: QUI ATTEM INCREPATIONES RELINQUIT (SYRUS, *ditit*, ERRAT. — Hebraice: וַיִּשְׁכַּח מַתָּה, id est, faciens errare, quia non tantum ipse errat, sed et in suum errorem alios adducit. Jam quia Hebraei carent casibus, hinc vado casu hanc vocem vertunt. Septuaginta, *non vitam custodit disciplina: disciplina autem carnis increpatione* (grece *ἀπειθαρχεω*, quod auctor *Caten.* Graec. vertit, *que examinata et probata non est*) errat; Schollastes, *viam vitam custodit innocens; Symmachus, usque ad vitam custodientium disciplinam*; Pagninus, *semper ad vitam custodiens correctionem*; Syrus et Chaldaeus, *viam vitam custodit disciplinam* (2).

Pro disciplina hebraice est *מִסְדָּה מִשְׁרָה*, id est castigatio, correctio, increpatione, disciplina, sive que ab homine datur, sive que a Deo, qualis est

(1) Ita Maurer et Rosenmullerus.

(2) Maurer, *viam ad vitam est, ad est, viam que ducit ad malum monstrat, qui servat disciplinam; et, sed qui relinquit reprehensionem, errare facit.*

cum morbos, famem, bella aliasque tribulationes immittit. Sensus ergo est, q. d. Via vitae est custodia disciplina; sive, qui custodit disciplinam vel increpationem, hic recta regiae via graditur ad vitam sanctam, felicem et aeternam: qui vero increpationem respuit, hic aberrat a via vitae, rectaque graditur ad mortem aeternam. Boetius Salomon sapientem libenter se subijcere discipline et correctioni, tum hominum, tum Dei, cum scilicet Deus nos corripit, vel per S. Scripturam, vel per internas inspirationes, vel per externa flagella et tribulationes, ut vitam mulmus, et vitia reseceamus; vel ad majorem humilitatem, patientiam, mundi contemptum castitatisque virtutes ascendamus. Causam a priori dat S. Chrysostomus, in *Psal. viii. 10*: «Infer, ait, supplicium, et cessare facies a vicio; quam admodum enim praefactiones cedunt ustis et sectionibus, ita et a supplicio arecet improbitas. Qui scinditur et uritur, sic ad sanitatem ingreditur.» Unde Clemens Alexandrinus, lib. *I. Paedag.* cap. vii: «Est, ait, reprehensio veluti quaedam chirurgica affectionum anime; medicamentum autem est probri insinulatio, quae resolvit affectiones quae jam occulerunt, impudicemque ac libidinosam vitam sordes expurgat, fastuosamque ac superbiae carnes quae excreverunt exequat. Jam vero admonitio est veluti quaedam dieta egrotantis anime; quae sunt sumenda, consulit; et que non sunt, prohibet.» Et paulo post: «Benevolentia, ait, non odii signum est reprehendere; ambo enim probrum objiciunt et amicos et inimicos, sed inimicus quidem irridens, amicus vero benevolens, ut scilicet ad virtutem et salutem cum quem corripit, deducat. Igitur labores, correptiones et tribulationes sunt «regia ad celum via,» ait Nazianzenus, orat. *De plaga grandinis*: qui autem eas rejicit, hic a celo aberrat, et devius abit ad tartara. Hae scilicet via incessit Christus rex noster, ideoque ait: «Nonne oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam?» *Luce xxv.* Si ergo molestiam sentis in disciplina, in correptione et tribulatione, respice finem: illa enim te ducet ad celum, ducet ad gloriam. «Non ergo aspicias, inquit S. Chrysostomus, quod via est aspera, sed quo ducit; neque aliam, quod lata est, sed ubi desinat: » via enim arcta ducit ad celum, lata ad infernum, ut ait Christus, *Matth. vii. 13.* Idem Chrysostomus, hom. *De eruditione disciplinae*, tom. V: «Eruditio, ait, disciplinae custos est spei, et dux via ad vitam ferendis, et spirituum magistra virtutum; ad coelestes repraesentationes perducit, et ad divina premia facit pervenire: haecque nos sectari oportet ad vitam, et averti ab omni malitia; dicit enim Psalmista: Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus, et peratis de via justa.»

Porro cur Deus staturit ut disciplina, correctio et tribulatio, sit via ad vitam, ejus vero repudium sit via ad mortem et gehennam, causa est innata

nobis concupiscentia: haec enim, ne sibi relicta, luxuriet et exundet in vicia, disciplina coercenda est, sicut virga coercemus petulantiam puerorum. B. *Melchius socius S. Francisci*, rogatus cur S. Joannes Baptista, cum esset a peccato purus et innocens, in deserto tamen tam asperam vitam egisset, apte respondit: «Cur caro sale perficiatur? utique ne putrescat; sic et caro innocens sale penitentia et asperitatis perficienda est, ne voluptate corrumpatur.» hoc est paradoxum, quod quasi principium ejus doctrinae statuit S. Jacobus, initio Epistolae, dicens: «Omne gaudium exciditate, fratres mei, cum in tentationibus variis incidideritis, scientes quod probatio fidei vestrae patientiam operatur. Patientia autem opus perfectum habet; » ubi multis hac de re egi. Huc facit illud Poeta:

Quamlibet et molis consequuntur lilia spolia,
Sic virtus ipsa crescit evanque malis.

Virtus enim, atque ad farinam, cribrata evadit purissima.

Denique notanda est versio Septuaginta: *Disciplina vero, carens increpatione, errat*, quia carens norma limaque increpationis temere vagatur et aberrat, nec finem suum, qui est morum correctio, assequitur. Nolent hoc Superiores et concionatores, qui nimis suaves sunt et dulces, indeque discant dulcedini miscere increpationes et objurgationes, cum opus est: sine his enim vicia mollia non reserantur; sicut sordes inolitae scutellis stanneis non eluuntur, nisi lixivio acriore perficiantur: atque morbi graviores non curantur, nisi ferri sectione, vel ustione cauterii. Audiunt et discant tum ipsi, quam audientes et subditi, illud Apostoli: «Quod si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes; ergo adulti, et non filii estis, etc. Omnis autem disciplina in presenti quidem videtur non esse gaudii, sed inmeritis: postea autem fructum pacatissimum exeretatis per eam reddet justitie,» *Hebr. xii. 8.* Talis concionator fuit Christus Dominus, qui ita exorsus est predicare: «Penitentiam agite: appropinquavit enim regnum caelorum,» *Matth. iv. 17.* Idem identidem vae maledictionis et damnationis aeternae Scribis et Phariseis intulit, ut patet toto cap. *xxiii Matthaei*. Talis fuit Joannes Baptista in Judaeos detonans: «Progenies, inquit, viperarum, qui demonstravit vobis fugere a ventura ira? facile ergo fructum dignum penitentiae,» *Matth. iii. 7.* Talis S. Petrus: «Penitentiam, inquit, et convertimini, ut deleantur peccata vestra, ut, cum venerit tempore Aeterni a conspectu Domini,» etc., *Act. ii. 19.* Talis S. Paulus in Aepagoga: «Et, inquit, tempora quidem hujus ignorantiae despicies nunc Deus, annuntiat hominibus ut omnes ubique penitentiam agant, eo quod statuit diem in quo judicaturus est orbem in equitate,» *Act. xviii. 30.* Idem Elymam magnum in equitate,» *Act. xviii. 30.* Idem Elymam magnum ita redarguit: «O plene omni dolo et omni fa-

lacia, fili diaboli, inimice omnis justitiae, non desinis subvertere vias Domini rectas. Et nunc ecce tranas homini super te, et eris occisus,» *Act. xiii. 10*; et Galatas, cap. *iii. 1*: «O insensati Galatas, quis vos fascinauit non obedire veritati? Tales fuere ceteri Apostoli, quorum ex precepto et exemplo Christi haec erant perpetua conio: «Penitentiam agite,» Tales fuere omnes Prophetae, ut liquet ex eorum libris et oraculis.

Denique huc spectat paradoxum Climachi, *gr. de 4*, quod est apex perfectionis Christianae, mo Religiosa: «Bibe, inquit, sumam amaritudo oburgationes et irrisiones a quovis homine tibi propinatas, non aliter quam aquam vitae,» Cur? quia haec ratione, primo summe honores Iesu, offeruntque ei uniones mysticas. Secundo, similitudo es Christo dicenti: «Ego autem sum vermis, et non homo, opprobrium hominum, et subjectio plebis,» Tertio, summe humilias te, paleris, vincis teipsum. Quarto, impetras magnum Dei gratiam. Quinto, assequeris tibi salutem. Sexto, in eo consistit vera sanctitas et apex perfectionis. Septimo, redimis paucos inferni. Octavo, das alii exemplum et speculum heroicis virtutis. In illis ergo exulta et jubila, ut faciat haec imperus socius S. Francisci, qui probra se facientibus respondebat: «Amice, proice uniones hos in sinum meum; haec enim margaritas ambio.»

18. ABSCONDIT OTUM (SYRUS, *inimicitiam*) LABIA MENDACIA: QUI PROFERT CONTUMELIAM, INSPIENS EST. — Hebraice, *profertur infumiam ipse stultus*; Septuaginta contrarie vertunt, *operuntur inimicitiam labia ingesta*; qui autem profertur contumelias, insipientissimi sunt. Verum pro *labia* dicunt, id est iusta, videtur legendum *deus*, id est iustus, uti vertit Theodotion. Hebraei enim habent, *labia mendacia*; Aquila et Symmachus, *labia mendacia*. Pro *contumelias* hebraice est *דָּבָר דְּבִיבָה*, quod significat rem infamem, scelus, probrum, contumeliam. Unde Aquila et Symmachus vertunt, *vituperationes*, sive ea in absentem fiunt per detractioem, sive in presentem per contumeliam. Jam primo, ex Hebraeo, Tigurina sic vertit, et explicat per modum unius sententiae bimembris, *qui colat odium, labia mendacibus; et qui infumiam prodat, ergit stultus est*.

Hoc secutus Jansenius Vulgatum versionem carpit; ea enim recitata sic ait: Ad hunc vel similem modum omnes ferunt, cum nec sensus recte constat, nec Hebraea sic habeant. Non est enim verbum pluralis numeri, sed singularis *abscondens*, vel *operans*, ut ad hunc modum vertendum videatur: «Abscondens odium labiis mendacibus, et profertur infumiam, ipse stultus,» hoc est, uterque horum est stultus. Itaque duo linguae vita inter sese contraria non describantur, quorum alterum est tegere odium verbis falsis et sermonibus amicitiam simulantibus ad deceptioem; alterum est ex odio proferre aliquibus infumiam et contumeliam. Ambo haec, quantumvis «ut diversa et contraria, insipientis sunt et stulti;

quia imprudenter sunt et impie. Nostra littera, ut ad hunc sensum accedat, sic est accipienda: Labii mendacia nonnunquam maligne abscondunt latens in corde odium, et tamen simul cum eo qui hoc agit, etiam est insipiens qui odium non abscondit, sed ex odio alterius profert infamiam: hæc Jansenius. Verum Vulgata versione consentiunt Septuaginta, Syrus, Pagninus et Chaldaeus: *Insidiatur, inquit, inimicus labiis mendacii, et qui profert detractionem, stultus est.* Licet enim **לִשְׁבוּעַת מַעֲסֵה**, id est abscondit, operit, tegit, sit singularis numerus, tamen per emallagen Hebræis frequentem similiter pro plurali **לִשְׁבוּעַת מַעֲסֵה**, id est abscondunt, presertim quia sequitur nomen singulare **לִשְׁבוּעַת מַעֲסֵה**, id est odium, esto cum eo non cohercat: ac **לִשְׁבוּעַת מַעֲסֵה**, id est labia, cum quo cohercat, licet sit *duale*, usurpatur tamquam pro plurali quam pro duali et singulari: imo omnia nominum dualia et pluralia apud Hebræos, que careant singulari, vel potius usitata sunt in duali vel plurali, quam singulari, quale est *siphite*, id est duo labia, tam singulari quam plurali vel duali significant, puta tam unum labium quam duo, vel plura labia. Unde verbum vel participium cum his coherens, tam in singulari, quam in plurali potest, æque ac vertere licet, ut hoc loco tam veritas *abscondit labium* quam abscondunt labia. Unde certe Noster pro **לִשְׁבוּעַת מַעֲסֵה** in singulari legit **לִשְׁבוּעַת מַעֲסֵה** in plurali feminino: *siphite enim, id est labia, hebræice sæpe est feminini generis, subinde tamen est masculini.* Estque elegantis antithesis inter mendaciam et concordantiam odium et stultam profertantem cogitamentam, *q. d. Qui callide abscondit et abscondit odium, profertans labiis inimicium, hic tractat et fictus, puta hypocrita, mendax et fraudolentus est: at qui contumeliam et probrium alterius, quod secrete novit non colat et abscondit, sed in lucem profert et prodit, hic insipiens est. Insipiens, id est nequam, indignus et impius: quia crimen et probrium proximi secretum in lucem profert, idcirco mortifera peccat contra claritatem et justitiam, et docet B. Thomas, II II, *Quest. lxxxii, art. 2, et Quest. lxxxiii, art. 2, et ibidem ceteri Theologi.**

Bonus insipiens est proprie, *prima*, quia prodit suam garrulitatem, imprudentiam, malitiam: *secundo*, quia per eandem prodeum cum ceteris crimen prodit, ut ipse vicissim par pari referat, suaque peccata seclera pariat: hæc que seipsum exponit periculo infamie: *tertio*, quia credit sibi inimicium, tras, lites gravatque mala, ne sciantur: *quarto*, quia perit et famam est: *consequenter*, insipientes enim et imbelles periri ac famam, cum malis non possint se abscire, uterentur ore, faciendo probra et *plura* maledictorum in adversarium. Plura mala, profertans contumeliam, insipienti sibi credit, si crimen, quod alteri vel occide per detractionem, vel publice et palam per contume-

liam obicit, non sit verum, sed falsum. Tunc enim ille cui detrahit vel conviciatur, iuste potest eum arguere mendacii et falsitatis, et inque columnis in iudicio reum pergere ac penam te libris ab eo deponere. Quod si id ipse, eo quo probus et patiens sit, non faciat, eo major eius resultat laus, ac vicissim majus calumniantis probrium et dedectus. Nam, ut sapienter ait S. Augustinus, *serm. 15 De Reuerect.*: « Maledictum patientia repercutsum in suam redit auctorem, illeso eo qui pebatur. » Unde et Seneca, *epist. 77*: « Equo animo, ait, audienda sunt imperitorum convicia, et ad honesta videntur contentendus est ipse contemptus. »

Carpit ergo Salomon hic duo vitia in speciem opposita, sed reipsa sæpe connexa, et ex eadem odii radice procedentia. Prius est, abscondere odium (1): satius enim est odium patefacere quam abscondere: patefactum enim exhibet et minuitur, vel evanescit; absconditum vero sæpe intendit, densat et gliscit, sicut ignis absconditus serpit, crescit et gliscit: in flammam vero erumpens, vel seipso consumit, vel ab hominibus aqua injecta restinguitur. Unde Moses, imo Iesus *Levit. xii, 17*, sanxit: « Non oderis fratrem tuum in corde tuo, sed publice argue eum, ne habes super illo peccatum. » Quin et Seneca in *Prem.*: « Graviter est, ait, inimicus, qui latet in pectore, gravius malum est omne quod sub aspectu latet. Nam cum qui palam est adversarius, facile reverendo vitare possis, Trojanus equus ideo fellidus, quia formam misericordie mentibus est: idem alibi: « Amari, ait, et amari amat, qui odium ostendit. » Accedit quod hic sit duplex nequitia, scilicet prima, odium; secunda, hypocrisis, puta abscondio odii, et simulatio amicitia. Atqui, ut ait Cassiodorus in *Psal. lxxv*: « Gravisimum inimicitie genus est esse corde adversarium, et lingua se simulare devotum. » Et Boetius, *lib. III De Consol.*: « Nulla, ait, pestis est efficacior ad nocendum quam familiaris inimicus. » Quodcirca Aristoteles in *Ethicis* docet sapientem et magnanimum esse apertum tam in amore quam in odio, ac utraqueque palam liberèque edicere et profiteri. Sic enim ait *lib. IV Ethic. cap. 10*: « Necessè est etiam et aperte tam odium quam amorem se fieri magnanimum: latere enim velle timens homini est: majoremque veritatis curam quam opinatio habeat dicatque et agat omnia aperte. »

Posterius est contumeliam proferte, quod et priori oritur, puta ex odio: hinc enim odium et tempus celatur, ut opportuno tempore in contumeliam et injuriam erumpat, quocirca remedium utriusque vitii est succidere radicem, puta depone odium: sic enim nec ut mendaces abscondemus odium, nec ut stulti profertans contume-

(1) Sæpe blandis sermionibus atque, et inserit animi malum machinari. Hebr. est, qui tegit, dissimulat, odium blandis sermionibus, est *labii mendacibus, hypocrisis.*

liam, hoc forte voluere Septuaginta dum vertunt, *labia iusta operient inimicitias*, id est eas abolent, delent, extinguunt (charitas enim operit multitudinem peccatorum), ne in contumeliam erumpant, sintque irremediabiles. Nam, ut sapienter ait Iacobi in *Rom. 1*: « Amicitie post convicia multa et fame lacerationes vicem datus, aut non eodem, aut circiter eodem coeunt. » Unde infert Beda: « Si ergo, ait, verax et sapiens esse desideras, odium neque in abscondito cordis contege, nec per oris contumeliam profert, sed tuum et cor dilectione et os veritate replentur. »

IX. IN MULTILOQUIO NON DEBEAT PECCATUM, QUI AETER INQUERATUR LABIA SUA, PRUDENTISSIMUS EST. — Hebræice, in *multitudine verborum non cessabit prevaricatio, vel transgressio; et qui colubet vel prohibet labia sua, intelligens vel prudens est; Septuaginta, ac multiloquio, vel, ut legit S. Cyrillus, ex multiloquentia, non effugies peccatum* (Symmachus, nitium); *parvens autem labiis sensatus erit: S. Isidorus in Soliloquio, multiloquium non effugiet culpam.*

Quærens, quodnam vocetur hic *multiloquium*? Nam et Christus et Sancti multa sancte locuti sunt et scripserunt, ut patet ex Evangelis et Patrum libris, in quibus probe defuit peccatum. Primo, Clemens Alexandrinus, libro II *Pedagogi*, capite vi, per multiloquium accipit verba inepta, otiosa et nugosa: « Ineptæ etiam nugæ, ait, sunt silentio prætereunda. Nam Scriptura ait: Ex multiloquio non effugies peccatum. » Hæc vera est, at non adæquate expositio. Huc accedit S. Bernardus qui per multiloquium accipit verba otiosa, *Sic enim scribit serm. De triplici custodia, manus, lingue et cordis*: « Quam vera, ait, sententia, fratres, in multiloquio non effugiendum peccatum! Ut enim præteream cetera, si propterea est otiosum verbum, quod nullam rationabilem causam habeat; quam rationem de eo reddere poterimus, quod est præter rationem? Nemo nostrum, fratres, parvi estimet tempus, quod in verbis consumitur otiosis, siquidem tempus acceptabile est, et dies salutis. Volat verbum irrevocabile, volat tempus irrevocabile, nec advertit insipiens quid amittat. Libet confabulari, stant, donec hora prætereat. O donec prætereat hora, o donec prætereat tempus, donec hora prætereat, quam libi ad agenda præsentiam, ad obtinendum veniam, ad acquirendam gratiam, ad gloriam promerendum miseratio conditoris indulget. Donec transeat tempus, quo divinum tibi reprobari debetis pietatem, propere ad angelicam societatem, suspirare ad amissam hereditatem, aspirare ad promissam felicitatem, excitare remissam voluntatem, flere commissam iniquitatem. »

Secundo, Cresconius Grammaticus per multiloquium accipit eloquentiam, quasi ars oratoria, sive rhetorica hic notatur et dicitur. Unde ipse sic legit, *ex multa eloquentia non effugies peccatum.*

Quem redarguens S. Augustinus, *lib. I Contra Cresconium*, cap. 1, multiloquium ita definit: « Dicitur, ait, non est, ex multa eloquentia, sed ex multiloquio. Multiloquium autem est superflua locutio, vitium scilicet amori loquendi contractum. Perantiquo autem loqui amant otiosi qui necitant quid loquantur, etc. Eloquentia vero facultas dicendi est congruenter explicans que sentimus: qua tunc utendum est, cum recta sentimus. Hoc in otio ea non usi sunt heretici. » Unde idem *lib. I Retract.*, in *Prologo*, eandem scribendi libros Retractionum hanc assignat: « Illud etiam quod scriptum est: Ex multiloquio non effugies peccatum, terret me plurimum, non quia multa scripsi, vel quia multa etiam, que dicta non sunt, tamen a me dicta, conscripta sunt. Aliter enim ut multiloquium deputant, quando necessaria dicuntur, quantalibet sermone multitudine ac prolixitate dicuntur. Sed istam sententiam Scripturæ sanctæ propterea timeo, quia de tui multiloquio me sine me dubio multa colligi possunt, que si non falsa, ac certe videlicet, sive etiam convincantur non necessaria. Quem vero Christus fidelium suorum non terruit, ubi ait: Omnia verbum otiosum, quod emittit dicitur homo, reddet pro eo rationem in die iudicii? » *Matth. xii*. Idem libros suos *De Trinitate* hæc prece ad Deum concludit: « Coram te sit firmata et infirmitas mea: illam serva, infirmam sanam. Coram te est scientia et ignorantia mea. Ubi mihi aperient, suscipe intrantem: ubi clausi, aperi pulsanti. Meminerim tui, intelligam te, diligam te. Scio scriptum esse: In multiloquio non effugietur peccatum. Sed utinam predicando verbum tuum, et laudando te tantummodo loquerer! non solum forem peccatum, sed meritum bonum acquirerem, quamlibet multum sic loquerer. »

Igitur multiloquium est vitium, quo nimis gerit homo loqui, ideoque locutionis plura quam oportet proloquitur, ac verborum est prodigium, ubi faciunt qui incontinentes et intemperantes sunt lingua, ac semper loqui ardent, deque rebus omnibus miscunt sermones, ac temere sicut de singulis profertur iudicium et censuram. Hi enim facile incidunt in peccata: quia habent lingua, et fallente memoria, ac rapiente pruriginis loquendi, facile veris immiscunt falsa, utilibus noxia, necessariis vana et otiosa; ac difficile, imo impossibile est, ut cautelam et circumspectionem, que requiritur, omnibus suis diebus adhibeant. Quocirca imprudenter multa effundunt, multoque offendunt, ac in detractiones, irrisiones, scurrilata, convicia, desultoria lingua levitate dilabuntur. Ita S. Ambrosius, *lib. I De Cain et Abel*, cap. 11: « Nos autem, ait, claudimus ostium, non culpa intrat, ne lapsus aliquis sermone exeat: intrat culpa, si I-pus exierit. Audi quomodo intrat culpa. Ex multiloquio, inquit, non effugies peccatum: exivit multiloquium, peccatum intra-vit, quia in multiloquio nequaquam, qui exit

sermo, trutinatur, imprudenter labitur, licet ipsum ultra mensuram loqui, grande peccatum non sit. » Et S. Gregorius, admonit. 45, III part. *Pastoralis*: « Admonendi (inquit) sunt multiloquio vacantes, ut vigilantur aspiciant, a quanto rectitudinis statu deperant, dum per multiplicia verba dilabuntur. Humana etenim mens aquae more circummeata ad superiora colligitur, quia illud repelit, unde descendit; relaxata deperit, quia se per infima insuliter sparsit. Quot enim supervacuis verbis a celsitudine sui casura dissipatur, quasi tot rivis extra se ducitur: unde et redire intra ad sui cognitionem non sufficit, quia per multiloquium sparsa, a secreto se infima considerationis excludit. » Haec et plura S. Gregorius.

Aliam causam cur multiloquium sit causa peccatorum dat S. Antiochus, *hom. 102 De Silentio*: « Inimodesta, ait, et effrenis verborum prolatio, quae periclitatur mentis tranquillitas, non solum circa operationem spirituum lentescere facit eam, ac desiderare; sed et molatissimo demum aecidia mancipat illam ac dedit. Et quemadmodum existans balnei fores continenter aperta si sint, infimum calorem coctus effluat, et expellunt in eam sunt extinguis: ita etiam anima, » etc. Consentit S. Dorotheus, *doctrina 24 De Conspiratione*: « A multiloquio, ait, abstinere; hoc enim existit cordi advenientes cogitationes rationales et celestes, » daturque similitudinem fupri (simile est in hypocaustis) caleatis, qui calorem servat, quando ostium clauditur; et si illud reseratur, calor exhalat. Simili enim modo cor devotionis calorem et spiritum conservat, quando ostium oris claudit; et si illud reseret, per verba exhalat ille calor spiritus.

Tertio, cum S. Chrysostomus in *Præl. cxi*, precise et ricide: In quovis multiloquio, etiam pio, sancto et necessario, non deest peccatum, quia impossibile est homini debili et caduco, singulis suis diebus adeo multis, illum circumspectionem et moderationem adhibere, quae requiritur, perinde ac impossibile est, per plures dies aliquid agere et vivere sine vitio et peccato, uti docet Franciscus Suarez, ino Salomon, cap. xxv, 16: « Septies, ait, in die cadet justus. » Simile est in sagittario, qui etiam peritissimus sil sagittandi, et scopum sagitta caris configit, quoties ei liberum, tamen, si centies in scopum continuo jaculetur, impossibile est ut per semper eum configat et nunquam aberrat: quia luxuriam mentis attentio et contentio finita est ac ductua, postque plures actus oblitio, mollescit, flaccescit ac labitur. Quare praestat breves fieri sermones et sermones an crebros, uti fecit S. Leo, S. Ambrosius, S. Augustinus, S. Bernardus et alii, quam prolixos et rarios. Peccant haec in re concionatores, qui horam in concionando excedunt, itaque sua prolixitate auditoribus tedium, sibi fatigationem et periculum male loquendi creant. Mens enim, velut ar-

cus intentus, tanto tempore in hac attentione et intentione durare nequit, quin fatigetur et labatur: ad breves autem sermones attentionem congruam praestare valet, et in eodem mentis vigorem ad modicum tempus durare sufficit: « Alliga, inquit S. Ambrosius, lib. I De *Offic. cap. iii*, sermonem tuum, ne luxuriet, et multiloquio peccata sibi colligat; sit restrictor, et ripsis suis coercitor: cito lutum colligit annis exundans. »

Remedium ergo hic suggerit Salomon: « Qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est. » Hebraice מִשְׁכִּיל *maskil*, id est prudens est, scilicet autonomastice per excellentiam, hoc est, prudentissimus est. Pro moderatur hebraice est מְדַבֵּר *medabar*, id est prohibet, inhibet, tum per silentium, quod est « tutum animi asylium, » ait S. Ambrosius, *I Offic.*: tum consequenter per moderationem et circumspectionem eloquii: utrumque enim opponitur multiloquio, illudque corrigi. Porro silentium docet praemeditari quid et quomodo dicas, itaque circumspecte et prudenter loqui. Tacens ergo et parce loquens prudentissimus est; primo, quia cavet damna lingue exuberantis, quae plurima et maxima sunt. Rorsum quia regit linguam, quae ob sui lubricitatem difficillima est gubernata. Itaque qui eam gubernare novit, mire prudens et perfectus est, uti docet S. Iacobus cap. iii, vers. 2.

Secundo, quia silentium est index et effectus animi maturi, collecti, divini: qui enim tacet, secum et cum Deo loquitur. Unde Solon dicebat: « Stultus tacere nequit; quare si tacuerit, sapiens reputabitur. » Et Seneca: « Taciturnitas stulto homini pro sapientia est. » Quocirca S. Bernardus Religiosorum in Occidente Patriarcha, in *Regulae* cap. vi, de taciturnitate ita sancit: « Faciamus, ait, quod ait Propheta *Psal. xxxviii*: Dixi: Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam, obmutui et humillatus sum, et siliu a bonis. Hic ostendit Propheta, si a bonis colloquiis interdum propter taciturnitatem debet tacere, quanto magis a malis verbis, propter penam peccati debet cessare. Ego, quamvis de bonis et sanctis ad dedicationem colloquiis, perfectis discipulis propter taciturnitatis gravitatem, rari loquendi concedatur licentia; quia scriptum est: In multiloquio non effugies peccatum. » Et Diadochus in *asceticis De Perfectione*, cap. lxx: « Silentium, ait, mater est sapientissimarum cogitationum. Ut si balnei ostium nimis frequenter aperias, calor abit: ne nimis loquendo aperias, devotionem amittis. » Et S. Isidorus: « Linguosus homo imperitus est, sapiens paucis utitur verbis. Brevem sermonem scientia facit (hinc angeli, qui pollutant amplam scientia, uno verbo tantum dicunt, quantum homines mille verbis, et Deus omniscius unico verbo omnia dicit). Loqui multum stultitia est. Vox enim insipientium in multiplicatione sermonis. Ma neat igitur in verbo mensura, in sermone statera. »

Tertio, quia prudens loquela cum tota dirigatur ad alios, praeter ceteris actionibus hominis magnam requirit circumspectionem; ideoque qui illum habet, prudentissimus sit oportet. Qui enim orat, sibi et Deo orat: qui jejunit, sibi jejunit: qui dat elemosynam, dat quod lubet: at qui loquitur, debet praevidere quid, ubi, quomodo, quando, coram his silisve loquatur, ut omnes editeat, neminem laedat vel offendat. Aliter enim coram Praelatis, aliter coram subditis, aliter coram doctis, aliter cum rusticis, aliter cum justis, aliter cum peccatoribus, aliter cum Hispanis, aliter cum Italibus, etc., loquendum: quod enim phlegmatico, v. g. prodest, hoc cholericus obest. Vide S. Gregorium, III part. *Pastor.*, ubi fuse docet quomodo admonendi sint elati, pusillanimes, gulosi, iracundi, fervidi, torpidi, etc., quisque pro sua conditione accommodata ad suam indolem. Hinc meditationis linguae symbolum est elephas, qui cum mole animalium sit maximus, idemque prudentissimus, linguam tamen habet peraxiguum, atque interitus positam, ut pene oculos fugiat, teste Aristotele, lib. II De *Animal.* cap. vi. Haec perosissimi quoque et prudentissimi verbis sunt parvi, sed factis efficaces: « Non credo auguribus, qui aures verbis divitant, » ait Accius in *Asylancto*. Salomonem secutus Siracides, *Eccli.* cap. xxviii, 29, graviter monet de cura et custodia linguae adhibenda: « Aurum tuum, ait, et argentum tuum confusa, et verbis tuis facito statera, et frenos ori tuo rectos; et attende, ne forte labaris in lingua, et cadas in conspectu inimicorum insidiantium tibi, et sit casus tuus insanabilis in mortem. » Ubi plura haec de re dixi.

Exemplum memorabile est in lib. *Sentent.*, sive *Apophtheg. Patrum*, cap. xiv: Anachoreta, inquit, celebris vidit, cum fratres de S. Scriptura rebusque piis loquerentur, angelos se eis miscentes, hilari vultu exultantes. Cum vero ad vana colloquia deflecteret, vidit angelos recedentes cum indignatione, demones vero specie porcorum inter colloquentes se volutantes. Quare circumiens monasteria monebat, dicens: « Cohibete, fratres, a multiloquio, et ab otiosis verbis linguam, quia malus interitus animae generatur, et non intelligimus quoniam per hoc et Domino Deo, et sanctis angelis odibiles sumus. Dicit enim Scriptura divina: Quia in multiloquio non effugies peccatum; haec enim infirmam et vacuum efficiunt mentem atque animam nostram (1). »

20. ARGENTUM ELECTUM, LINGUA JUSTI: COR AUTEM IMPURUM PRO NILO. — Pro electum Septuaginta vertunt, *εμπυριστος*, id est ignitum, igne examinatum, igne defaecatum et purgatum tum a terra et accoria, tum a stanno, plumbo aliisque metal-

lis. Nam, ut ait Plinius, lib. lxxxiv, cap. xvi, et eadem vena nascitur stannum, argentum et plumbum. Mater enim igne liquata primo fundit stannum, deinde argentum et plumbum: « Ejus, » ait Phioius, qui primus fuit in fornacibus liquor, stannum appellatur; qui secundus, argentum; quod remansit in fornacibus, galena, quae portio est tertia addita venae. Haec rursus conflata dat nigrum plumbum. » Magna enim est metallorum inter se vicinitas, ideoque in gentium accedit ad aurum. Unde, ut idem ait lib. lxxxiii, iv: « Omnia auro inest argentum vario pondere, alibi dena, alibi nona, alibi octava parte, etc. Ubiqueque quinta argenti portio est, electrum vocatur; » quod prisca in pretio fuisse testatur.

Modum vero erudiendi purgandique argenti idem describit lib. lxxxiii, cap. vi: « Non nisi in puteis, ait, reperitur, nullaque sui spe nascitur, nullis ut in auro lucentibus scintillis. Terra est alia rufa, alia cinerea. Excoqui non potest, nisi cum plumbo nigro, aut cum vena plumbei, galenam vocant, quae juxta argenti venas plerumque reperitur; et eodem opere ignem descendit puri in plumbum; argentum autem superne innatit ut oleum aquis. Reperitur in omnibus pene provinciis, sed in Hispania laudatissimum. » Addit deinde originem argenti vivi: « Est et lapis in his venis, cujus vomica liquoris aeterni argentum vivum appellatur, venenum rerum omnium. Exest (exedit) ac prurritur vasta permanens tibi dura. Omnia ei innatit praeter aurum, id unum ad se trahit. Ideo et optime purgat, ceteras ejus sordis expuens crebro jactatu fictilibus in vasis, ita vitis abjectis, ut et ipsum ab auro discedat. »

Hinc argentum ob sui puritatem in Scriptura significat sapientiam, legem, doctrinam et eloquia Dei, ait S. Augustinus, lib. xvii De *Civitate*, et S. Gregorius, IV Moral. cap. xxviii. Et patet *Eccli.* xi: « Eloquia Domini casta, (sicut) argentum igne examinatum, probatum septuplum; » *casta*, id est pura, sancta, irreprehensibilia, et, ut ait ibidem S. Augustinus, « Eloquia Domini casta, sine corruptione simulationis, probata peccatoribus per tribulationes. Purgatum septuplum per timorem Dei, per pietatem, per sanctimoniam, per fortitudinem, per consilium, per intellectum, per sapientiam, » puta per septem dona Spiritus Sancti, Ambrosiaster vero in *Apoc.* iii, 18: « Septuplum, ait, propter septuplam purificationem, quae fit per septem virtutes vilis capitalibus contrarias. » Nam superbia purgatur per humilitatem, ira per mansuetudinem, luxuria per castitatem, gula per abstinentiam, invidia per amorem, aecidia per fervorem, avaritia per liberalitatem.

Sensus ergo est, g. d. Lingua justii proloquitur sapientia et sancta, puta eloquia Dei, quae pura et pretiosa sunt instar argenti, quia manant ex sapientia et sancto corde. At cor impurum, et consequenter ejus lingua et verba, quia insipientia et impura, ideoque nihili aestimantur, et pro ni-

(1) Et Cato, *Dist. lib. I, dist. 8*:

Virtutem primam esse puta comperere linguam; Primum ille Deo est, qui ait ratione tacere.

hilo habentur. Ostendit quod dixit vers. preced.: « Qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est. » Quia scilicet lingua ejus est quasi argentum electum, q. d. ut Aben-Ezra: Justi lingua est tanquam argentum purissimum; illa enim effatur verba cum delecta et moderatione, quae tanquam argentum purum, patum et prohatum, magna sint in estimatione. R. Salomon vero: Lingua justi, illius scilicet, inquit, qui ea ad alios corrigendos sicut uti, est quasi argentum electum: cor autem impiorum pro nihilo, quod nimirum justi reprehensiones non admittat.

Nota quoque analogias argenti et linguae sermo-
nicæ: sapientium et justorum. Argenti enim
dotes sunt quinque: prima est candor et nitor; se-
cunda, pretium; tertia, soliditas; quarta, puritas;
quinta, sonus. Eodem sunt in lingua justi.

Igitur primo, sicut argentum præ auro celestius
metallis emendat, nitet et splendat: sic candi-
denti, nitenti et splendenti verba sapientum, sicut
quæ instar fontis limpidissimi, de quo Poeta:

Fontes sunt illius, nihil argentis unis.

Verba ergo æque ac cor sapientis argentea sunt,
id est instar argenti nitentia et grata: verba vero
æque ac corda impiorum sunt plumbea, ærea et
ferrea, id est atra, tæta, gravia, dura, molesta.
Illa de S. Mothilde legitur in ejus Vita: « Silen-
tium exacto servabat: cum vero loqueretur, lo-
quebatur ut Angelus, ita ut, si cum ea colloque-
reris, putares te loqui cum Angelo. »

Secundo, sicut argentum post aurum inter me-
talla est pretiosissimum, sic et pretiosa sunt verba
sapientum, et a cordatis assuntantur, restantur
magnoque habentur in pretio, sine pretium
commune eorum est aurum et moneta argen-
tea, que successit præcæ, rudi et æneo: ita pre-
tium virtuti ponit sapiens, ut quod ille dixerit et
fecerit, id omnes honestum, ipsamque virtutem
æstimet: majus enim pondus et pretium addit
virtuti vita et factis, quam ore et verbis. Audi Phi-
limum, lib. XXXIII, cap. III: « Servius rex primus
signavit aë. Antea rudi usus Rome Remens tra-
dit. Signatum est nota pecuniam: Unde et pecunia
appellata. Argentum signatum est anno Urbis
MXXXV (corrigendum videtur CCCCLXXXV; primum
enim bellum Punicum cepit anno Urbis CCCXXI),
Q. Fabio consul, quatuordecim annis ante primum
bellum Punicum. Et placuit denarius pro decem
libris aëris. » Et mox: « Aureus numerus post
annum LXXI permissus est quam argenteus. » Hinc
Æsculano fecere deum, quasi presidem æris;
et Argentinum, quasi presidem argenti. Quod ri-
dendus S. Augustinus, lib. IV De Civit. cap. XXI:
« Romanus, inquit, commendabant se Marti et Bel-
lonæ, ut bene belligerarent: deæ Victoriæ, ut vin-
cerent; deo Honorio, ut honorarentur; deæ Pe-
cunie, ut pecuniosi essent; deo Æsculano et filio
ejus Argentino, ut haberent æream argentamque
pecuniam. Nam ideo patrem Argentini Æscu-

num posuerunt, quia prius ærea pecunia in usa
esse cepit, post argentea. Miror autem quod Ar-
gentinus non genuit Aurinum; quia et auro sub-
secuta est. Quam damno isti si haberent sicut Sa-
turno Jovem, sic et patri Argentino, et avo Æscu-
lano Aurinum preponerent. » Verius, vir sapiens
et sanctus est Argentinus, quia argenteus, id est
coelestis (nitit enim candoreque, æque ac valor
argenti representat cælum sublimem, præstantem,
nitidum et candidum), et divina argentine lo-
quitur.

Tertio, argentum est solide nature, nec facile
labefactatur, ait R. Levi: Ita solida sunt dicta
justorum, tum quia bene expensa et promedi-
tata, indeque veracis et circumspecta; tum quia
manant ex dictamine justitiae et prudentiae, æque
ac constantiae, quia impavide et constantem veri-
tatem proloquuntur, pro eaque sunt fortes usque
ad mortem: sicut argentum purum constans est,
ignique resistit. Ex soliditate enim probant
argentarii argenti puritatem: cum enim argen-
tum igne extractum nihil amisisset, sed in bilance
appensum idem habere pondus, quod ante ignem
examini habebat, certum, tunc purum potum
esse judicant.

Quarto, argentum electum proprie est id quod
a facibus, scoris aliisque metallis, ex purgatione
est electum. Unde Septuaginta vertunt: « *argenteus
est*, id est ignitur et igne delectatur. Similis est
lingua justorum; hæc enim ea que dicere cogit-
tat, prius expurgat ab omni mixtione falsitatis,
vanitatis, adulationis, ostentationis, obsecrationis,
hypocrisis, fraudis: imo non nisi pauca cum
magno delectu, ideoque rara et selecta loquitur.

Quæres, in qua fornace et igne ignitur et pur-
gatur sermo lingue? Respondeo primo, in igne
considerationis, discretionis et iudicii: hoc enim
quia acre et exactum, in Scriptura vocatur ignis,
ut Daniel. cap. VII, vers. 9, ubi describens iudi-
cium Dei: « Thronus ejus, ait, flammæ ignis;
rotæ ejus ignis accensus. Fluvius igneus (ignis
iudicii sententia) rapidusque egrediebatur a facie
ejus. » Igitur sapiens in fornace discretionis ex-
aminat et expurgat ea que dicitur esse, juxta il-
lud S. Bernardi: « Verba prius bis ad lunam ven-
dunt, quam semel ad linguam. »

Secundo, ignis hic est gratia Christi ac charitas,
ejusque auctor Spiritus Sanctus, qui corda iusto-
rum purgat, regit, ignitur, ut non nisi recta,
vera, sancta et charitate ardente loquantur, ita
est quod de Christo prædixit Malachias cap. II,
vers. 2: « Ipse enim quasi ignis conflans, et quasi
herba fullonum; et sedebit conflans et emolans
argentum, et purgabit filios Levi, et mandabit eis
quasi aurum, et quasi argentum. » Vide ibi dicta.
Hinc S. Augustinus paulo ante citatus, ignem pur-
gantem linguam assignat septem dona Spiritus
Sancti.

Mystice, hic ignis est tribulatio et persecutio,
quæ excoquit mentes et linguas Confessorum et

Martyrum, æque ac omni levitate, otiose, concupiscentiis purgat, ac constantiam Deique arden-
tam amorem eis inspirat, ut coram tyrannis et
impis filium legemque sui intrepide profitentur,
docent et prædicent, dicantque cum S. Lauren-
tius: igne nie examinasti, et non est inventa in
me iniquitas, » Psal. XVI, 3. Pro quo S. Hierony-
mus vertit: « Probasti cor meum, visitasti nocte:
conflasti me, et invenisti cognitiones meas non
transire os meum, » ut ex aquo veritas et profes-
sio oris respondeat cognitioni et confessioni cordis,
nec alia proloquatur os, quam cogitat cor.
Igitur sicut argentum ab igne non tantum non
consumitur, sed etiam purius et splendidius effi-
ditur, inquit Baynus: sic justi et sapientis viri lin-
guæ, tantum abest ut vel osoris mendacis, vel
stulti detractionibus inficiatur, aut maledictum
repentat maledicto, conviciis convulso, ut etiam
juxta Paulum bene præceat maledicentibus: a
libris seminandis inter fratres usque adeo aliena,
ut multos ad concordiam reducat, et eripientes
pascat verbo vite, quo vivit homo, non in solo
pane. O pretiosam et electam linguam, cui nulla
persecutionis flamma silentium imponere potest,
quo minus fidem Christi resonet, otium a corde,
et mentium a lingua dulcissimo sono expel-
lit. Talis erat Christi Jesu lingua, in cujus ore
non est inventus dolus; qui cum malediceretur,
non maledicebat; cum pateretur, non commina-
batur; cui Dominus dedit linguam eruditam, ut
sere sustinere eum qui lapsus est verbo. Quæ
tamen lingua, quamvis electa, cor improborum
Judæorum non penetravit: nam valde parum
cordis et intelligentie habent improbi, et ob de-
fectum cordis verbo vite, et pabulo hujus lingue
non sunt pasci, sed ut stulti fame mortui sint.

Quinto, argentum præ auro, stans, ære aliis-
que metallis, argenteo, id est jucundo gratoque,
sono resonat: unde numularii sono solent ex-
plorare bonitatem et puritatem argenti. Hinc et
Deus jussit Moysi facere tubas ex argento, ut eis
tot millia, imo milliones populi convocaret, Num.
X, 2: tubæ enim argenteæ præ cornibus et cæcis
sunt sonora et jucunde. Unde et nolis et camp-
anis, non omnes ex ære fundunt et conflant, solent
miscere argentum, et quo plus argenti miscetur,
eo plenius et suaviter resonant. Simili modo plene
et suaviter resonant argenteæ igneque voces,
dictaque sapientum et justorum; quales fuerunt
Apostoli, (de quibus dicitur Psal. XVII, 5: « In
omnium terram exivit sonus eorum, et in fines or-
bis terræ verba eorum. » Et Elias, de quo Eccl.
XXXII, 1: « Surrexit Elias quasi ignis, et verbum
ipsius quasi flamma ardebat. » Ubi plura dixi de
hiscè linguis. Quæritæ eorum symbolum est pis-
cis appellatus lucerna, de quo noster Cassianus,
lib. VIII Histor. parab. cap. XXVIII: Subit, inquit,
in summa maria piscis ex argumento appellatus
lucerna, linguaque ignea per os exierit tranquilli-
tatis noctibus reducat. » Plinius, lib. VI, cap. XXVII.

Ita sapientes, quales erant Apostoli, sunt lucerna
mundi, qui orbem suum luce collustrant, et linguis
igneis amore divino accendunt, » solempne no-
vum nova sidera portant. »

Denique lingua sapientis est instar hydragryi,
sive argenti vivi, quod in omnem partem sese li-
brat et agit, quodque efficitur aurum expur-
gat: sic enim lingua just sapientia fluitans, et
charitate ardens, esse agit in omnem partem,
ut quicquid viciosum est otium in viris Religiosis,
eradat et expurgat. Memorabile est quod in Vita
S. Antonii Patavini legitur, hunc argentea et
igneæ linguæ concionando, instar hydragryi ubi-
vis gentium hareses, odia, libidines, usuras, ebrias,
aliaque scelera sustulisse, ideoque hunc præmium
tulisse, ut post mortem reliqua ejus carne sensim
consumpta, lingua dumtaxat integra et illæsa pre-
duraret, quam proinde 32 post mortem ejus anno
S. Bonaventura religiose visitans, et cum lacry-
mis exoculans: « O lingua benedicta, ait, que
semper laudasti Deum, multisque eundem lan-
dandi causa exististi! Nunc clare liquet quanti
apud cum sis meriti et pretii, qui te ad tam sub-
limis præconis sui officium efformavit. »

COR AUTEM IMPIORUM PRO NIHILLO. — Hebraice, cor
impiorum sicut modicum; Aquila et Theodotus,
sicut parum; Symmachus, sicut, id est est et nulli-
us pretii; Chaldaicus, contritio; Syrus, rebellio.
Jam primo, Tigrina sic vertit et explicat, lin-
gua just electum est argentum, quod cor impiorum
pervertit; hebraice, æstimat ut parum, ut rem
modicam, q. d. Impii parvi pendunt sapientiam,
quam lingua Jesus proloquitur.

Secundo, Vatablus, cor, inquit, impiorum est velut
pauillum, supple, argenti, q. d. Parvi est pretii,
parvo ære et argento æstimandum. Accessit Pagi-
nius qui vertit, cor vero impiorum parum est elec-
tum.

Tertio, Baynus vertit, cor impiorum ut exiguum,
quod referri potest, inquit, ad qualitatem, vel ad
tempus, q. d. Parvo tempore durat intellectus im-
probi: vel parum boni sensus et cordis habent
improbi.

Quarto, Aben-Ezra, q. d. Perexiguum est quod
discas ab impio. Aut cor, id est scientia, impio-
rum non multum probatur.

Quinto, R. Salomon: Cor impiorum pro nihilo,
inquit, quia justorum reprehensiones non admittit.

Sexto, R. Levi, q. d. Impiorum animus et cor
non nisi brevissimi temporis usuram in corpore
habebit.

Septimo, Septuaginta vertunt, cor autem impio-
rum deficit, q. d. Cor et lingua justi instar argenti
electi solidi sunt, ideoque durant et constantia
sunt; at cor et lingua impii, puta ejus sensus et
eloquia, fragilia et evanesca sunt, ideoque cito de-
ficiunt. Porro naturale cordis argumentum, æque
ac decoremurum ita describit Plinius lib. XI, cap.
XXXVII: « Augeri id (cor) per singulos annos in

hominis, ac hinc drachmas ponderis ad quinquagesimum annum accedere; ab eo detrahi tantundem, et ideo non vivere hominem ultra centum annos defectu cordis, Ægyptii existimant, » ut scilicet post quinquagesimum annum cor quotiens deficiat et decreascit ad duas drachmas, sicut ante quinquagesimum quotannis ad duas drachmas accrevit. Longe iniquus et velocius est decrementum cordis moralis, puta sensus et sapientie insipientis et impii: quia sapiente semper cupillitate, ad stultitiam illico eupiditas, nugisque suas gessit et abiit. hinc « stultus sicut luna mutatur, » *Eccli. xxvii, 12.* Unde Origenes in *Cateca Græc.* totum hunc versum sic explicat: « Justorum sermo probatur (ut arguitur electum), eo quod rebus ipsis fidem faciat. Deficit autem cor stultorum, quia perpetuo mutatur et fluctuat. »

Oculus, ad verbum plane et plene veritatis Noster: « Cor impiorum pro nihilo, » id est mens et sensus, ac consequenter sermo inde manans, impii, parvi vel nullius est pretii et momenti: cum ex adverso cor, id est mens et sensus, ac sermo justi sit pretiosus instar argenti.

Quæres, cur Salomon lingue justi opponat non linguam, sed cor impii? Respondeo, sub corde intelligit eis et linguam: quod enim sentit cor, hoc eis eloquitur, præsertim quia insipientes et impii quicquid habent in corde, hoc ore effluunt, iuxta illud *Eccli. xxi, 29*: « In ore fatuorum cor illorum, et in corde sapientium os illorum. » Igitur insipientes et impii sicut res viles et nullius momenti, imo impuras, malas et noxias, corde ruminant, sic easdem ore eructant. Sapientes vero et pii sicut res sublimes, sanctas, celestes et divinas corde rovant, sic easdem ore profantur: horum ergo cor et os argenti est, illorum plumbeum, terreum et sordidum.

21. LABIA JUSTI ERUDIUNT PLURIMOS: QUI AUTEM INDOCTI SUNT (Hebraice מְרִירִים *emirim*, id est insipientes, stulti: ita Chaldaeus et Syrus), IN COARCTATA EGESTATE MORIUNTUR. — Pro *erudiant* hebraice est יָרָו *irav*, id est pascent, utique docendo, id est erudiant: nec enim labia aliter pascere possunt, iuxta illud *Jerem. vii, 34*: « Et pascent vos scientia et doctrina. » Jam ergo clara est sententia, ejusque antithesis, q. d. Justi adeo abundant sapientia, ut non tantum se, sed et plures alios erudiant, doceantque honestos et sanctos mores, quibus ad vitam beatam perveniunt: at indocti et insipientes, id est impii, adeo inopes sunt sapientia, ut seipsos (multo minus alios) erudire et dirigere non sciunt: quare in cordis egestate, id est in sua inopia mentis et sapientie, scilicet in sua insipientia, id est concupiscentia et impietate, sicut vivunt, sic et a orientur: ideoque justi erunt felices, tendentes ad vitam æternam; impii vero ob suam insipientiam et impietatem erunt miserissimi, ibuntque ad tartara, ubi perpetua eaurie mentis et sapientie ac morte æterna cruciabantur. Nam in insipientia hebraismo idem est quod

propter insipientiam: ejus enim demerito morte plectuntur, q. d. Impii ob suam imprudentiam et improbitatem perniciem mortemque sibi accersunt. Ita R. Levi.

Rursum cum Jansenio sic explices, ut non significet differentia inter effectus et conditiones justorum et stultorum, sed tantum describatur efficacia eloquiorum justi, que tamen non perveniunt ad stultos, ut sit sensus: Labia justi pascent quidem multos; at stulti, quoniam a justo pasci recusant, propter defectum sapientie morientur. Atque hinc sensum secutus videtur Noster Interpretes, et sic recte constat nostra versio. Est enim sensus: Labia justi erudiant multos; at qui ab eis se doceri non patiuntur, sed indocti manent, moriuntur per cordis egestatem (1).

Hinc et vulgo dicitur, ait Lyranus: « Multum est pauper, qui est fatuus vel indoctus, » Septuaginta pro littera ר legentes affinem ד Septuaginta puncta substituunt, pro ירעו רבים *irav rabbin*, id est *erudiant multos*, legerunt רבים ירעו *ideum rabinim*, id est *sciunt excelsa*; unde vertunt, *labia justorum sciunt excelsa*, scilicet speculantur celestia et divina, quorum inops est mens et cor insipientium et impiorum, ideoque moritur morte peccati et gehennæ. Ita auctor *Cateca Græcæ*: « Justi, ait, rationem sublimium rerum noverunt; insipientes autem nihil sublimis sapient aut quaerunt. » Chaldaeus vero cum Syro ירעו *irav* accepit in significatione Chaldee et Syriacæ, qua radix ירעו *irav* ras, que Hebraice significat pascere, Chaldaice et Syris significat cogitare, velle, amare et amorem conciliare. Unde Chaldaeus vertit, *labia justi multos pascent*; Syrus, *multum amant, vel amare faciunt*. Justus enim possidet pacem et charitatem,isque plenus eadem aliis aspirat et afflat etiam solo aspectu. Unde facile sedat litas, et pacem inter dissidentes conciliat, secutus illum Christi beatitudinem: « Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur, » *Matth. v.* Unde S. Bernardus, *serm. 23 in Cant.*: « Tranquillus Deus, inquit, tranquillat omnia, et quietum aspiciere quiescere est, q. d. Non casus, non fortuna, non fraus, non usura, non rapina, quibus discescere satagunt impii, non etiam industria vel labor proprius, sed Dei favor et benedictio, id est beneficentia, est propria et præcipua causa ditans homines justos, que pariter facit ut eis non societur afflictio, vel in acquirendo, vel in conservando, vel in expendendo opes sibi a Deo datas: quia justus ipse in Dei providentia et benedictione collocantes, illique magis quam suo labori et industrie (etsi eum non negligant) confidentes, in ea securi conquescent, scientes se Deo esse curæ: quare laboris sui anxietate, et fructum lucræque laborum sine Deo committunt, contenti illa luci

(1) Quum מרירי alias semper in hoc libro sit status constructus adjectivi, Rosenmullerus posterioris hemistichii hunc, qui minus concinnus videtur, sensum fecit, et stulti per eorumdem moriuntur. « Quemadmodum unus probus multis prodest, ita ex adverso unus demens alios insipientibus causa exitii evadere potest perversis suis consiliis. »

Quocirca S. Chrysostomus, *hom. De mansuetudine*, tom. V: « Si capitales, inquit, inter se inimici sint, mansueti viri correptione placantur et mansuescunt, etiam si natura in iram et furorē prope sentent sint. Qui vero per hanc conciliari nequeunt, intractabiles plane sunt, nulloque honore digni. » Addit deinde: « Mox ut viderit, mitigat furibundos: neque enim nullis et verbis vel admonitionibus opus est; sed pacem, priusquam loquatur, persuadet. Quemadmodum solis jubar, ut primum apparet, fugat tenebras: ita benignus et justus sua presentia res turbulenta componit, quietasque ac tranquillas reddit. Est autem et hoc dignum recenseri, quod Christus solum pacificos filios Dei vocat. Et quare eum vocabulum pacificos committat? Quia solus hic Filius Dei pro viribus imitator, qui pacis et amicitie auctor aliis sit. » Et mox pacifico hanc dat similia et analogia: « Porro quod in corporibus nostris nervi, hoc pacificus in domo, in Ecclesia, in civitate; Paulus enim more suo fratres vocat corpus et membra invicem. Unde verum est illud, quod pacificator eandem habet virtutem in domo, Ecclesia et urbe, quam habent in corporibus nervi dispersa et separata conjungentes et connectentes. »

22. BENEDICTIO DOMINI AVITES FACIT (Hebraice יָפוּ דִּילֹת, nec SOCIATUR HIS AFFLICITIO. — Septuaginta, *benedictio Domini super caput justi hanc dicit*: et non adjectivæ eis afflictio, vel nec ullam adjectivam habet cordis tristitiam; Vatablus, *benedictio Domini læticipat, nec quidquam molestia eorum offert* (1). Quare minus recte Cohelemus per afflictionem vel dolorem accipit penitentiam, non hominis, sed Dei, q. d. Non possidet Deum, quod justos ditavit; unde divitias eis semel datas non revocat, nec auferit: « Sine penitentia enim sunt dona Dei, » *Roman. xi, 29.* Pro eis hebraice est et, scilicet benedictioni, q. d. Benedictio Dei mera est benedictio: quare ei sociari nequit ullus dolor vel maledictio. Sed cum hæc Dei benedictio reperitur in divitiis, puta justis, quos Deus dilat, hinc recte veritatis Noster eis. Sensus ergo est, q. d. Non casus, non fortuna, non fraus, non usura, non rapina, quibus discescere satagunt impii, non etiam industria vel labor proprius, sed Dei favor et benedictio, id est beneficentia, est propria et præcipua causa ditans homines justos, que pariter facit ut eis non societur afflictio, vel in acquirendo, vel in conservando, vel in expendendo opes sibi a Deo datas: quia justus ipse in Dei providentia et benedictione collocantes, illique magis quam suo labori et industrie (etsi eum non negligant) confidentes, in ea securi conquescent, scientes se Deo esse curæ: quare laboris sui anxietate, et fructum lucræque laborum sine Deo committunt, contenti illa luci

opumque mensura, quam Deus dederit: cum ex adverso luppi mille curis et angoribus cruciantur, ut opes parent, auferant et conservent, nec unquam eis sint contenti, sed plura semper desiderant.

Per divitias accipe temporales: hæc enim Salomoni et Judæis promissæ fuere a Deo, sub quibus mystice intellige opes spiruales, puta quietiam, gratiam, virtutes, etc., promissæ Christianis, juxta illud *Sapient. vii, 9*: « Omne aurum in comparatione illius arena est exigua, et tantquam lutum astimabitur in conspectu ejus. » Et rursum: « Non habet amaritudinem conversatio illius, nec talium convictus illius, » sed charitatem et gaudium.

Significat ergo primo, Dei esse ditare, ac profunde volenti discescere, Dei favorem et benedictionem esse ambiendam, tum per justam sanctamque vitam, tum per orationem et invocationem.

Secundo, maledictionem illi esse causam egestatis: ideoque videmus pauperes, qui per fraudes, furta, iniquos contractus satagunt ditescere, Deo eis maledicente contractu pauperari, ac omnes eorum labores et curas inanes reddi, et in fumum abire.

Tertio, opes a Deo datas justis secum afferre animi quietem, moderationem, beatitudinem, gaudium; cum opes a mundo date mille advehant sollicitudines, turbationes, illes, moerore, que omnem opum voluptatem obruant et extinguant: hoc enim mororum addidamentum vice auctarii et æmoris donis suis omnibus miscet adfective mundus.

Sic Deus benedicens Abraham, Isaac, Jacob, Davidi, Salomoni, etc., eos ditavit, idque ipsimet agnovenerunt, et eum gratiarum actibus confessi sunt, ut patet *Genes. xii, 2*, et *cap. xviii, vers. 18*, et *cap. xxii, vers. 17*, et *cap. xxiv, vers. 1* et seq. Sic de viris Religiosis et Apostolicis ait Apostolus: « Nihil habentes, et omnia possidentes. » « Providentia enim Dei est census pauperum, » ait S. Chrysostomus, isque certus, perennis et inexhaustus. Unde S. Franciscus suis non aliquid dabat vitium quam hoc: « Jacta cogitationum tum in Domini, et ipse te contristet. » Videmus quoque quosque fundos et census Dei benedictio dederit monasteriis Ordinis S. Benedicti. Scio ita tantum fuisse, ut scribat Trithemius, si omnes in troum colligerentur, facile tertiam Europæ partem æquarent. Vulgatum est illud regis Franciæ de S. Mauro: « Monachus hic plus acquisivit suo breviario, quam majores meligialio. » Causam dat S. Hieronymus, scilicet quod Religiosus pro Deo reliquias omnia possidet Deum: Dei autem sunt omnes cæpi. Sic enim ait epist. ad *Pammach.*: « Religiosus Christus est omnia, ut, qui omnia propter Christum dimiserit, unum inveniat pro omnibus, et libera possit voce proclamare: Pars mea Dominus, qui dives est in misericordia, æque ac opulencia.

23. QUANT PER RUCUM STULTUS OPERATUR SCILLUS:

(1) Rosenmullerus, *benedictio Jovæ, illa demum vero dicitur, nec addit Jovæ dolorem cum ea. Maurer, favor Jovæ, 6 dicitur, nec quinquam nulli et labor gratis.*

SAPIENTIA ACTEM EST VIRO PRUDENTIA. — Noster Salazar et quasi accipit non proprie, ut notam similitudinis, sed per catachresin ut notam veritatis, sicut accipitur Iona, cap. 1, vers. 14: « Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre. » Unde Septuaginta pro littera כ legentes affinem כ, puta pro כחכח bischoe legentes כחכח bischoe, vertunt, in risu insipientis agit male: Chaldaeus, quomodo ridet stultus, operatur scelus. Sensus ergo esse primo, q. d. Stultus, id est improbus, dum ridet et ardet, dum se hilarem et jocundum ostendit, machinatur scelus et noxam. « Sapientia autem viro est prudentia, » id est prudenti scientia est cautio, no ab improbo deludi aut circumscripti se patiuntur, prudens enim ex modo risu indignat animam et machinationes insipientis. Est enim, ut ait Seneca, « risus, caritum, arisio, irrisio et salsitio. ridet autem sincerus, cachinnos edunt stulti, arident adolutores, irridet scurrae, sardient callidi et dolosi. Hae prudentes vix perspicue discernunt. »

Secundo, q. d. In risu, seu quando ridet, stultus operatur malum, id est risus et joci opprobriatim sceleribus magnis praebent, stationem dat Aristoteles, lib. V Ethicor. cap. vii: « Quia risu benevolentiam et liberiores quam facultatem administrat, et inter risus et jocos abt pudor, verecundia discedit. Et pseudo-Augustinus, serm. 39 De Divitiis, qui commemorat 97 De Tempore; Ricus frequens, ait, concupit mores; relaxat enim nervos rigoris aristotels; severus autem nullus risus est disciplina. S. Chrysostomus, hom. 42 ad Populum, recenset quaedam loca ubi risus liberior est, et in his maxima quoque delicta evenire docet, scilicet in theatris, in convivis atque ejusmodi aliis. Sensus ergo esse, q. d. Risus et joci solventes animi rigorum causa sunt, ut animus dilatat in gulam, veneficiam, convicia aliaque scelera. At « sapientia viro prudentia, » id est ipsamet sapientia, qua pollet vir prudens, jocos ac risu modum imponit, leges praescribit, ne forte excessus peccandi licentiam et libertatem adducat: hinc apposite Salazar.

Verum plures et simplicius illi passim « quasi accipitur proprie ut notam similitudinis: Hebraei enim ad verbum habent, quasi ridere est scilicet facere verus. Et hoc voluere Septuaginta vertentes, in risu, id est instar risus, per modum risus, insipientis agit malum; Valabius, locus est stultus scelus designante. Sensus ergo plures clarusque est, q. d. Stultus, id est impius, quasi ridendo et ridendo scelera etiam ingenua designat et perpetrat; at « sapientia est viro prudentia, » id est at sapientia docet virum prudenter et serio agere ideoque scelerum impie resistere, omniaque agere est praescripto sapientiae, rationis et legis divinae.

Porro si quasi per risum multa innuit: Primo, facilitatem et promptitatem stulti ad scelera, q. d. Stultus tam facilis est ad scelus, quam ad risum. Unde Jansenius et Caietanus sic exponunt, q. d.

Quasi risus est stulto operari scelus, hoc est, putat rem esse ridiculam et jocundam: non magni facit peccare, sed parvi pendit, ideo laxatur operando scelus, et ridet. « Sapientia autem est viro prudentia, » vel ut hebraice est, intelligentia, hoc est, affert ei prudentiam et intelligentiam, qua scilicet cognoscit quam sit res gravis et exorbitans operari scelus.

Secundo, recreationem, quod scelere se oblectet, q. d. Stultus sicut risu, sic et scelere se recreat et pascit; unde studio et ex proposito illud committit, imo capiat, quaerit et ambit, uti quaerimus jocos et ludos. Si tamen inde poena vel infamia ipsi imminet, sese excusat dicens: Jocosus sum, ludens dixi, ridens feci; ita Hugo. Quocirca hanc notionem spectantibus obsecans et crudelibus adaptans S. Salvianus, lib. VI De Providentia: « Ludi publici, aut ludibria vite nostrae. In theatris et circis deperimus, juxta illud: Stultus per risum operatur scelus. »

Tertio, levitatem, q. d. ait R. Salomon: Sicut stultus leviter et quasi per risum operatur scelus, sic sapientia prudenti est levis, dum quasi per risum praestat illa quae sapientia praescribit. Et Aban-Ezra: Sicut, inquit, leve est stulto scelus designare, sic sapienti viro prudentia, supple, levis est, aut facilis propter assuetudinem.

Quarto, inconstantiam, q. d. ait R. Levi: Stultus sicut per mentis inconstantiam factum et temere ad quidvis sine causa, sine deliberatione ridet et aridet, sic et idem simili modo scelus admittit: nunc enim hoc patrat, nunc aliud et aliud, prout eum rapit occasio et libido. At sapiens agit omnia prudenter et ratione et destinato consilio; ideoque omnia quae molitur, feliciter consequantur effectum.

Quinto, pro verbo hebraico est כחכח zomus, quod verti potest cogitationem, q. d. Stultus nil facit graviter et mature, sed omnia quae cogitat, haec ridicula et jocosae operatur: at « sapientia est viro prudentia, » id est, at sapientia docet virum ea quae cogitat prudenter, id est mature, serio et graviter deliberatione, tractare et exsequi. Tales sunt in nullis principum assentatores, qui ad principum cupidinibus indulgent, omnia eorum scelera per jocos et cachinnum excusant, vel eludunt. Talis in aula Henrici VIII regis Anglie fuit Franciscus Brianus, Eques auratus. Cum enim rex, aurobus Anne Boleme captus, cogitaret eum in uxorem ducere, quam dicit falsum esse ipsum met regis filium, eo quod mater Anne regis concubina esset, Brianus quaesivit, inquit! Sanderus, lib. I De Solamitate Anglie: « Quale peccatum videretur matrem primam, deinde filium, cognoscere? » Cui Brianus: « Omnino, inquit, tale, o rex, quale gallinam primum, deinde pullum ejus gallinaceum comedere. » Quod verbum cum rex magno risu accepisset, ait Brianum dixisse ferre: « Ne tu merito meus es inferni vicarius. » Brianus enim jam prius ob impietatem notissimum voca-

hatur inferni vicarius. Rex igitur cum et matrem prius, et postea filium Mariam Bolemam pro concubina tenuisset, demum ad alteram quoque filiam Annam Bolemam animum adiecit copuli.

SAPIENTIA EST VIRO PRUDENTIA. — Hebraice, intelligentia. Primo, Septuaginta sic gentine vertunt et explicant, sapientia viro parit prudentiam; unde I. Yranus: Sapientia, inquit, est cognitio de divinis. Hinc virtuosus parit prudentiam, quia per notitiam de divinis procedit ad dirigendum humanos actus, circa quos proprie versatur prudentia. Et S. Thomas, I part. Quest. 1, art. 6: « Prudens, ait, vocatur sapiens, in quantum ordinat humanos actus ad debitum finem. Unde Proverb. x dicitur: Sapientia est viro prudentia. » Secundo, Chaldaeus vertit, sapientia est viro prudenti, ut per sapientiam scelus, quod stultus per risum operatur, devitet, et contra illud se teneat. Tertio, Tigrinus: Jocus, ait, est stulto scelus designante; id vero si quis animadvertit, sapientia est. Quarto, Valabius, sapientia est viro intelligentia, id est sapientia pollet vir intelligens. Quinto, Jansenius verba transponens: Prudentia, inquit, est viro sapientia, id est prudenter animadvertere et intelligere quam seria res sit operari scelus, et ad quantum malum perducant hominem, est viro magna sapientia. Porro jam superius momi sapientiam et prudentiam hoc libro in re idem significare, scilicet ethicam, sive scientiam practicam. Unde signanter dicitur: « Sapientia est viro prudentia, » q. d. In rebus humanis sapientia est prudentia, et sapiens est vir prudens, quia prudenter ordinat actiones vite humanae ad ultimum finem; nam aliqui sapientiam simpliciter sumpta toto genere distat a prudentia, estque contemplatio rerum altissimarum, puta Dei, Angelorum rerumque caelestium. Ita B. Thomas, II part. Quest. XLVII, art. 2, ad 1 d).

24. QUOD TIMET IMPIUS, VENIET SUPER EUM; DESIDERIUM SUUM JUSTUS DATUM. — Hebraice, formido impius ipso eximet ei; Syrus, impius ad perditionem trahetur; id quod sperabat, dabitur; Valabius, impius accedens, quae metuunt; justis vero datur, id quod cupiunt; Septuaginta, in perditionem impius circumferetur, desiderium autem justis acceptabile. Vel clarius, ut vertit interpres Catena Graeca, in perditionem formidat impius; justus autem desiderium suum dat, id est, quod accepit; idque sic explicat, q. d. In perditionem impius voluntatur, si quidem tentatione aliqua ingrante absque omni timore statim peccato sese dedit; cum e diverso vel patientiam et tolerantiam tentationi, quae adveniat, debuisse resistere.

Hae sententia connexa est precedenti, eamque limitat et temperat per occupationem. Dicit enim quia: Si stultus per risum operatur suas cogitationes et scelera; ergo semper infus est et alacer, agens vitam jucundam et beatam. Respondeo, risum hunc magno timori permixtum esse, adeoque exterius impium ridere, interius vero timere et trepidare. Dum enim scelus machinatur, putavit aut patrat, illico conscientia suggerit et argumen ponarum et malorum sceleri et scelere impudentiam, quae impium ingenti metu et angore conculcat. Nec enim timor hie inanis est et vanus, sed realis et serius; quae enim timet ab irato Deo, advenit ei. Mala haec sunt tam futura in gehenna, tum praesentia, puta infamia, si scelus prodatur; iactura honorum; melius no quod machinatur infelicem habet exitum; at volis et spebus suis per scelus non possit; offensa amicorum, viciorum omniumque civium; carcer denique ac mors ipsa: haec enim omnia impium scelus meretur. Ex adverso justus, qui gravi et severo vultu praesentium prudentiam, in corde celant suas spes et gaudia, quia certo sperant se desiderii suis fructuros. Deus enim id est hic et abibi promissit, ut Psalm. CXXIV, 19: « Voluntatem fumentium se facit, et deprecationem eorum exaudiet, et salvos faciet eos; » atque lupus rei artem et pignus dat ipsum desiderium. Cum enim Deus donum aliquid cupimus vult elegit, prius eidem impius desiderium inaudit: tum at per hoc fiat capax, oreque pro dono; tum ut eo gratis sit donum, quo magis et dignius fuit desideratum: qua de causa solet Deus pariter deferre rem desideratam, ut dilatio augeret desiderium et orationem, desiderium communit gaudium, cum re ipsa potitur. legitur est hic una, sed virtute duplex analitica, q. d. Impio advenit non id quod sperat, sed id quod timet: et a contrario justo accedit non quod timet, sed quod sperat. Ita videmus et experimus Deum implere in bonis desideria servorum suorum, etiam in rebus domesticis et parvis: in eo prevenit et superare, juxta id quod proficitur Ecclesia: « Deus qui merita supplicum excodis et vota, » etc.

Legimus in Vita S. Hildegardis, multos se ejus precibus commendare solitos, ac composites voti factos ei gratias egisse: cumque illa miraretur, eo quod ipsorum obita pro eis non orasset; accepit a Deo responsurum: Dicam illi eis prestitisse non quod actu pro eis orasset, sed quod orari destinasset: ipsum enim exaudire facilia et virtualia suorum vota, et in actum non exeant.

Porro maxime implet Deus in servis suis desiderium invidia virtutis et perfectionis. Hoc enim desiderium efficaciter est medium ad perfectionem oratione postulandam, et operatione procurandam. Quocirca ut sapienter movet B. Laurentius Justinianus, lib. I De Discipl. et perfect. monast., cap. ult.: « Quicumque illius superius vite delictis, divitiis honoribusque abundare desiderat, donec in carne vivit, quamdiu operari licet, virtutum semina spargere non desinat; ut meritum manipulos in horreis caelestibus valeat aggregare,

Legimus in Vita S. Hildegardis, multos se ejus precibus commendare solitos, ac composites voti factos ei gratias egisse: cumque illa miraretur, eo quod ipsorum obita pro eis non orasset; accepit a Deo responsurum: Dicam illi eis prestitisse non quod actu pro eis orasset, sed quod orari destinasset: ipsum enim exaudire facilia et virtualia suorum vota, et in actum non exeant.

Porro maxime implet Deus in servis suis desiderium invidia virtutis et perfectionis. Hoc enim desiderium efficaciter est medium ad perfectionem oratione postulandam, et operatione procurandam. Quocirca ut sapienter movet B. Laurentius Justinianus, lib. I De Discipl. et perfect. monast., cap. ult.: « Quicumque illius superius vite delictis, divitiis honoribusque abundare desiderat, donec in carne vivit, quamdiu operari licet, virtutum semina spargere non desinat; ut meritum manipulos in horreis caelestibus valeat aggregare,

1) Mauer, et, at sapientia viro intelligit, id est, honeste intelligenti viro pro ludo est sapientia, hinc est sapientia uti: apud ad parallelismum et elegantiam.
2) Proprie dicit, scil. Deus.

semper proficere studeat; qualiter in via Dei crescere possit, assidue meditetur. Et nunquam eradicari de se permittat perfectionis desiderium; quia potius quantumcumque profecerit, quamvis plurimis virtutibus locupletatus exstiterit, continue cum Apostolo dicat: Ego me non arbitror comprehensisse. Atque ex his aestuantis amoris provocatus stimulus semper majora appetat dona, et meliora spiritus charismata concupiscat. Desideria itaque magni momenti sunt ad perfectionem assequendam, praesertim ardentia et efficaciter ea igitur agenda et agenda sunt.

Cum ergo, o homo Dei, tibi sentis immitti a Deo desiderium alienius gratiae, virtutis, conversionis animarum, etc., scito Deum rem desideratam tibi efflagitanti reipsa dari: ideo enim ejus desiderium tibi immittit, et quasi praenuntium praemittit. Sicut enim, ut ait Alcimus in Responsis ad Carolum Magnum Imperatorem, timor, quo Deus impiorum mentes ante supplicium percussit, est ira et vindicta divina. Sicut enim ferialis apud Romanos erat sacerdos denuntiatus bellum hostibus: sic timor praenuntiat supplicium impiis, ac desiderium rem desideratam praenuntiat piis innox affore.

25. QUASI TEMPESTAS TRANSIENS NON ERIT IMPIUS: JUSTUS AUTEM QUASI FUNDAMENTUM SEMPERITENS. — Hebraice, sicut transit turbo, sic non erit impius; justus vero ut fundamentum mundi vel scilicet, hoc est, ait Vatablus, quem cito praeterit turbo, tam cito desinet esse impius; justus vero permanebit in vita, sicut fundamentum mundi perseverat. Chaldaice, sicut transit turbo, sic transibit impius; Syrus, velut turbo repente transit, ita profugabitur impius, et non reperietur; justorum autem fundamenta in aeternum ponentur; Arabice, in transitu turbis perit impius; justus autem, cum declinaverit a via, servabit se in aeternum. Septuaginta rursus pro ἰ λογεται ἰ pulis pro כסופה kasapha, id est quasi tempestas, legendus כסופה kasapha, id est in tempestate, vertunt, praeteriens vel ingruens procella delicta (vel conviciis) impius; justus autem inde declinans servatur in aeternum, vel in aeternum. Pro tempestate hebraice כסופה kasapha, id est turbo, tempestas, procella, quasi vastans, obruens et finem aliis aequae ac sibi afferens. Babel enim כסופה kasapha significat cessare, desinere, finire; et כסופה kasapha est finis, terminus.

Jam in genere sensus adaequatus est q. d. Sicut tempestas cito transit et desinit, sic et impius; justus vero perdetur tum in hac vita, tum magis in futura et aeterna. In specie vero, sive in particulari magis hanc significationem applicando, quia tempestas duplitate accipi potest, scilicet passive et active, hinc duplex hic est sensus. Prior accipiendus passive, q. d. Cum quae ingruit publica cladis et calamitatis, tentatio et tribulatio, illa corripitur et abripitur impius; ac justus in ea manet firmus et inconcusus, vel quia prudenter eam declinat, vel quia a Deo protegatur, vel, si in eum

ingruat, fortiter eam tolerat et superat. Ita Jansenius.

Hinc expositioni favent Septuaginta, quorum verba jam recitavi, et Tigurina, dum vertit, ubi tempestas praeterit, impius suscipit est; ac justus fundamentum perpetuum est. Unde Christus justum comparat domui fundatae super petram, quam omni tempestate et procella resistit; impium vero domum edificatam in arena, qua procella sternitur, Matth. vii, 24. Simili modo Jeremias, cap. xxiii, vers. 19: « Ecce turbo, ut, Dominice indignationis egredietur, et tempestas erumpens super caput impiorum veniet. » Et Nahum, cap. i, vers. 3: « Dominus in tempestate et turbine visus ejus. »

Posterior accipiendo active, q. d. Impius est similis procellae et tempestate terribilis est hominibus, non diu tamen subsistit, sed ruti procellae praeteriens subito et vita tollitur; qua quantumvis videntur longa hic esse, tamen ad aeternitatem sequentem, in qua aeternum moritur mortem, brevis est; justus autem fundamentum sempiternum, hoc est diu durans, comparatur, quia juxta promissiones veteris Testamenti diu in hac vita persistit; aut, etiam hic non diu vivere datur, non tamen vivere desinit; ut qui per mortem corporalem veram aeternamque adipiscitur vitam. Hinc seipsum exigit Hebraea, Chaldaea, Syrus et Noster. Salomonem de more secutus Ezech. xi, 43: « Substantia impiorum, ut, sicut fluvius siccabuntur, et sicut tonitruum magnum in pluvia personabunt. » Vido ibi dicta.

Nota impium recte comparari procellae et turbini. Primo, quia impii instar turbini fruant in justos, eosque affligunt et vexant; ac justos afflictiones haec forti animo sustinent; quasi fundamentum firmum et inconcussum.

Secundo, quia sicut tempestas, sic et grassatio impiorum, saeva est, violenta, confragosa et horribilis, cum reboant tonitrua, coccasant fulgura, perstrepunt venti, cadunt folgetra, torrentes imbrium depluant, etc., juxta illud Virgilii, *Aeneid.* lib. V:

Tempestas sine more fuit tonitruoque tremiscunt
Aeris terrarum et campi, nulli ethere toto
Turbidae imber aquas, densisque nigerrimas Aethra.

Tertio, utraque subita est et inopinata; subito enim oritur, ac subito pertransit et occidit. Quocirca forti animo sustinenda est, ut pote certa spe, quod illico transibit et evanescent. Hinc Julianus Apostata quasi tempestas pertransit habundans in Christianos; nam vix biennium regnavit. Unde cum S. Athanasium Alexandriae egeret, ideoque Christiani illucyremarent: « Bono animo, inquit Athanasius, estote; nebula enim est, et brevi evanescet. » Verus fuit vates, nam eodem anno in Perside Julianus occubuit. Ita Sozomenus, lib. V, cap. xiv.

Quarto, quia utraque ingentia saepe dat dar

Lego historiam decem persecutionum primitive Ecclesiae, pila prima, Neronis; secunda, Domitiani; tertia, Trajani; quarta, Antonini; quinta, Severi; sexta, Maximini; septima, Decii; octava, Valeriani; nona, Aureliani; decima, Diocletiani; et videbis quantas Christianorum edidissent strages.

Quinto, quia utraque semetipsam interemit, ac in semetipsa desinit, stragemque et interitum, quem aliis affert, eundem sibi conciliat; ac sicut bombyx glomo suo se involvit et amovitur, impius ergo tempestate sua mergitur; ac justus eam superat, vel per eam transit et enavigat ad portum sollicitatis et stabilitatis aeternae. Sic Nabuchodonosor comparatur turbini et tempestate, Jerem. cap. iv, 13: « Ecce quasi nubes ascendet, et quasi tempestas currus ejus; velociore aquilis equi illius: ve nobis, quia vastati sumus. » Et de Antiocho invadente Ptolemaeum Philometorem ait Babel, cap. xi, 40: « Quasi tempestas veniet contra illum rex Aquilonis in curribus et in equibus, et in classe magna. » Et de Cyro invadente Babylonem ait Isaias, cap. xxi, vers. 4: « Sicut turbines ab Africa veniunt, de deserto veniunt, de terra horribili. » Similis sunt cap. xxviii, 2, cap. xxxi, 6, cap. lxxv, 15, et alibi.

Porro R. Levi sic exponit: « Quasi tempestas, etc., q. d. Quando procella et tempestas ingruat, non nisi ad impium abolendum urgebit, perinde ac si finis tempestate esset ad iniquum exitu multandum. » Sic Aristoteles, in *Meteor.*, ut Deum tonare, ut hoc fragore homines impios motu nimis procellat. Unde et fulminibus non raro tanguntur peccatores; v. g. adulteri, scortatores, pederaste, cum sunt in flagranti delicto; indignatur enim frenitque aer tonando et fulminando in impios, qui aere ad scelus abutuntur, ac Creatori aequae ac creatoris sunt injuri, juxta illud Sapient. cap. v, 21: « Pugnabitque cum illo orbis terrarum contra insensatos. Ibiunt directe emissionis fulgura, et tanquam a bene curvato arcu nubium exterminabuntur, et ad certum locum insipient. »

Denique eleganter hinc locum explicat Noster Fernandez, in *Genes.* xxxi, sect. 8, num. 8: « Quasi tempestas non erit impius. » Coelum, inquit, aliquando tenebris obducitur; dein maligno fulgore intermicat fulgura, reboat ether, innuunt tonitrua, furit tempestas. Quid ergo? pavor horripit in aëre. Bene, sed soluta deorum in pluvias nimbis tempestas silat, coelo redit serenitas, terras lux alma revisit. Quiescit tandem fragor, qui gentes terruerat; sola in terris visenda resant lutum sordesque. Sic habent filii hujus mundi, dum vivunt, honorum dignitatumque somnibus ac titulis, pompam vanissimarum crepitant, auri argenteique facili et infecti timido reboant, audiuntur, sciuntur, celebrantur, moribus sunt admirationis ac terrori: tempestas est. Caelorum mortis interventa sepulchris illorum

cadaveribus, pariter illorum superbia et memoria sepelitur. Optime vero adjungit Sapiens: « Justus autem quasi fundamentum sempiternum. » Impius quidem in oculis et in ore hominum est; justus vero sub humo latet infossus, ut parietis cœmentum: contentumur, opprimitur. At quam dispar utriusque finis! Illius anima sempiternis deputatur incendiis, evanesit gloria, et in perpetuum oblivionem memoria tumulatur. At justus dicitur: Leva caput tuum, attolle sursum oculos, quia appropinquat redemptio tua: surge ab humo, et intra in gaudium Domini tui.

Moraliter, justus est fundamentum aeternum, quia in Deo et coelo fixus, immotus inter adversa et prospera consistit, dicitque:

Etiamsi fractus illabatur aëris,
Impavida feriat ruinae.

Hinc Aristoteles in *Ethicis* docet virum virtute praeditum esse sicut quadrato lapidi, qui in quodcumque latum volvatur, quadrata et firme consistit, omnemque fortunam aequali quadrato manente vultuque situ excipit. Et Seneca delimit virtutem esse aequalitatem et tenorem vite per omnia sibi consonantem. Atque in Cebetis tabulis vera disciplina pingitur insistentem quadrato lapidi, fortuna vero globo volubili. Adde justos esse fundamentum mundi qui propter eos mundus est stabilis, qui aliquo ob scelera impiorum saepe a Deo everteretur. Unde illud Rufinus, praefat. in *Vita Patris*: « Quis dubitet mundum precibus stare Sanctorum. »

Eleganter S. Augustinus, in *Psal.* lxxvii, 4: « Fundamentum ejus in montibus sanctis. Non frustra, ait, de lignis quadratis edificata est arca Noe, quae nihilominus figuram gerat ab Ecclesia. Quid est enim quadrarius Attendite similitudinem quadrati lapidis. Similis debet esse Christianus in omni tentatione sua. Christianus non cadit, et si impellitur, et si qua vertitur, non cadit: nam quadratum lapidem quaecumque vertitur, stat. Cadere visi sunt Martyres, cum perirentur; sed quid dixit quodam vox Cantuarii cum caederet justus, non conturbabitur, quoniam Dominus confirmat manus ejus. Sic ergo conquiescunt in omni tentatione parati; quid quid impulerit, non vos evertat: stantem tu inveniat omnis casus. »

Praeclare S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 38: « Est quaedam in fabulis arbor, ait, quae cum cadit virit, et adversus ferrum certat, morte vivit, et sectione pulsatibus, atque cum absorbitur, crescit. Tails plura esse viri philosophus (sapientis) videtur. Floret enim inter cruciatas, ac vix molestias virtutis segetem existimat, atque in adversis gessit et gloriatur. » Unde post plura subiicit: « Duo haec arripit et superari nequeunt, Deus et Angelus; tertium est philosophus, in materia expertis materie, in corpore intricatus scriptus, in terra caelestis, in passionibus impatiabilis,

Metaphorice, de justorum constantia.

omnibus rebus se vinci facile ferens. praeterquam
minimi magnitudinis, eo ipso quod vinci se pati-
tur, esse qui superiores sibi videatur, dicitur. »

28. *Sicut acetum dentibus, et furus oculis, sic
rigna* (Chaldeus, *mutus piger*) his qui misere-
rentur. — Acetum purgat quidem firmatque dentes,
sed lamina suo acore eis dolorem et stuporem af-
fert, ut cibos mandere nequeant; aceto enim he-
betantur et obtupescunt dentes, flumina acidi,
ait Lyranus. Quare perperam Cajetanus pro ace-
tum contendit verendum esse acere acia enim,
inquit, nocentur dentes, cum acetum possit lis-
dem offendere, etiam si non impidos suo caliginis
effluat, etiam, etiamque lacrymas. Unde extat
enigma fumi apud Symposium :

Sunt mihi, sunt lacrymae, sed non est cibus cibaria.
Est heri id roborum, sed me gravis inopia aery,
Et qui me genuit, sine me non nascitur ipse.

Jam sanus in genere adjuvatus est, q. d. Sicut
acetum molestiam noxamque auferit dentibus, et
fumus oculis: sic pariter piger molestiam noxam-
que auferit his qui miserunt eum, qui piger, ve-
nissus, imperfecte, negligenter peragit ea, ob qua
miseri est, tandem redit et remanet mitis
ea que cessit.

In specie vero prima, Jansenius sic explicat:
Moralis, inquit, haec sententia displicere diligenter
quibus qui negotia sua gerenda et curanda com-
mittit. Sicut, inquit, acetum est dentibus noxium,
quos ob acorem stupescit, inidoneoque redit
d bene masticandum, et sicut fumus est no-
xius oculis, quos hebetat et pungit: sic piger his
qui miserunt illum est noxius et molestus, quia
dum casum eorum sibi committunt male curat
per suam pigritiam, nocentiam simul et dolo-
rem eis auferit, sicque ut casum suum bene
diponere nequeant. Sic et R. Levi et Aben-Ezra.
His addit illud Ausonii, epigram. 116 :

Sicut piger solvens omnia est negotiorum,
Potest cupiam, dapesque duplices devertit.

Secundo, alii, q. d. Sicut fumus ante oculos abit
in aerem et evanescit, sic piger misus ab haec
abit, nec redit, itaque cum suspensum tenet.
Rursum sicut aceto stupescit dentes cibum man-
dere, et oculi fumo offuscantur rem presentem
cernere nequeant: sic herus avidus sciendi quid
piger a se misus in re quam cordi habet gesserit,
dum illi fardat, nec cibum eum sumere, nec
quid juvandi videtur, quia pigri reditus et respon-
sum eum sollicitum tenet.

Tertio, sicut acetum acidus et acedus pigro-
que ad manducandum efficit dentes, ac fumus
tardus pigroque ad cernendum facit oculos: sic
piger pigritiam suam affert hero, ut ob ejus tar-
ditatem cogatur tarde, lente et imperfecte rem
acrem, quam mente destinavit, exsequi.

Quarto, pressius et nervosius noster Salazar
omni hic significat quod piger hero sua pigritia

concedit iram, hilamque moveat, q. d. Sicut ex
aceto dentium stupor, ex stupore stridor et colli-
sisis accidit: itan ex fumo oculi obfuscantur
et perstringuntur: sic etiam ob pigrum minist-
rum tarde et caecititer res sibi demandatas
praestantem, eos qui miserant uti demandarunt,
tam vehementer et acerba ira nonnunquam corri-
piunt, ut illorum dentes bile excitata stupescant
et collidantur, et oculi caliginis hebetan-
tesant pro dolore; conceptam vero iram atque fu-
rorem omnem in acorem illum ministrum tan-
dem effluant. Hinc Aristoteles apud Stobaeum,
serm. 18: « Ut fumus, ait, mordicans oculos non
videre permittit quam pedibus adjacent, sic ira-
cundia obortens rationem offuscet, et quod ho-
nori habitura mens fuerat a ratione, eum non si-
nit ipsam iracundiam sine labore potiri ac mole-
stia. » Hinc facit illud Comici: « Nuntiorum pluri-
mos sua intemperantia tarditas. » Et tamen subinde
ea uti prudentia suadet, juxta illud ejusdem:
« Festinare non irati destinatus nuntio. »

Symbolice, piger et pigritia symbolum est in-
iquitatis et pravitudinis, quae animae magis nocet
quam acutum dentibus et fumus oculis, tum quia
pigritia, sive aedia, est unum e septem vitiis
capitalibus; tum quia ipsa est fons et origo ma-
lorum omnium: « Multam enim militiam docuit
officibus, » Eccl. xxviii, 29. Unde Septuaginta sic
vertunt, sicut una acerba dentibus noxia est, et fumus
oculis, sic iniquitas his qui ea vitant; et Syrus de
more sequens Septuaginta, sicut una acerba, ait,
dentes laedit, sic nocet iniquitas illum perpetrantis,
hoc est, ut explicat auctor Catuae Gracorum:
« Iniquitas noxia est suis auctoribus; nam et
concupit admittit, et mentem graviter offendet, nec
semel exorsa sine fine facile facit. » Alludit ad illud
Moisi Deuter. cap. xxxii, 32: « De vinea Sodomorum,
vineae eorum, et de suburbaniis Gomorrhoe,
uva eorum, uva fallis, et botri amarissimi. »
Hinc vicissim alludit Eccl. xviii, 2: « Patres con-
mederunt uvam acerbam, et dentes filiorum ob-
stupescerunt. »

Porro etiam hanc versionem Septuaginta S. Hiero-
nymus in Eccl. xviii, 2, S. Ambrosius in Eccl.
xxxv, et S. Augustinus in Psal. xlviii, ubi sic
eum legit et explicat: « Sicut uva acerba dentibus
veritio est, et fumus oculis: ita iniquitas vici-
tiosa est. Qui manducaverit enim iniquitatem, id
est, qui libenter eum habet, non poterit man-
ducare justitiam. Panis enim justitia est. Quis est
panis? Ergo est panis visus, qui de caelo de-
scendit; ipse est panis cordis nostri. Quomodo ergo
qui manducat ore uvae acerbae, obrigescent
et obtupescunt dentes ejus, et minus idoneus fit ad
manducandum panem, et remanet illi lundare
quod videt, et manducare non posse: sic is qui
iniquitate usus est, et pastus peccatis, incipit non
posse manducare panem, laudat verbum Dei,
et non facit, unde non facit? Quia cum cepit
facere, laborat; quomodo sentimus laborare doc-

tes post uvae acerbae, cum comperimus mandu-
care. Sed quid faciunt illi quibus obstupescerunt
dentes? Temperant se aliquantulum ab uvae acer-
bis, et incumbunt panis: sic et nos, si volumus
manducare justitiam, temperemus nobis ab ini-
quitatibus, et incubemus justitiam, et nascetur
in corde non solum delectatio ludandi justitiam,
sed etiam facilitas manducandi, hoc est ope-
randi. »

Porro iniquitas recte comparatur aceto et uvae
acerbae, quia sicut haec acerba est dentibus, sic
iniquitas acerba est mentibus; illis enim creat
stuporem, et dolores tam presentes quam eter-
nos. Rursum, sicut uva acerba est immatura,
quae ante tempus maturitatis decerpitur et gustatur:
sic iniquitas et iniquus voluptatem ambit
gustare ante tempus; ideoque ex ejus acerbitate
dentes ipsius obtupescunt; voluptatis enim tem-
pus est in futura vita; laboris vero et eroci-
tempus est in praesenti. Insuper, iniquitas recte assi-
milatur fumo. Primo, quia instat fumus et saeculari
caligine aciem mentis obducit, » ait S. Ambrosius,
lib. II De Cain et Abel, cap. 1. Peccatum enim ex-
cecet iudicium rationis, ut malum iudicet esse
bonum, ac concupiscentiam censet esse prudentiam.
Secundo, sicut fumus efficit lacrymas, sic et
iniquitas multos dolores, indeque lacrymas con-
ducit. Tertio, sicut fumus mox evanescit, sic et vo-
luptas peccati illico transit; sed infixum mentis
relinquitur aculeum et reatum. Quarto, S. Macarius,
homil. 16: « Velut domus, ait, fumo repleta
effundit illum in aera, ita peccatum abundans in
anima refundat exterius. » Quinto, sicut flamma
fumo proxima est; fumus enim oritur ex igne,
et rursum virtitur in ignem et flammam: sic in-
iquitas oritur ex igne concupiscentiae, et vicissim
magis eum accendit et inflammatur. Sexto: « Sicut
fumus apes fugat, sic custodem vitam nostrae an-
gelum lacrymabile peccatum expellit, » ait S. Basilius,
hom. De Invidia et Luce. Septimo, idem
S. Basilius in Epist. xv: « Natura fumus, ait, ne-
que substantialiter in se subsistit, neque corpore
ullo constat. » Sic peccatum non est substantia,
fumo non est ens; omne enim ens est bonum. Pec-
catum ergo est tantum privatio entis et boni; et
ut ait S. Augustinus, « peccatum est non ens, pec-
catum est nihil. » Octavo, S. Basilius, ibidem fu-
mum ita delinit: « Vapor est peracri sapore solli-
citant gustum, sursum versus a latrone ignis et
sulfurificant materia remissus. » Sic aeris est sa-
por peccati, illudque ab igne concupiscentiae ex-
halans tendit sursum per superbiam, omnes trans-
cendens ambiens et satagens. Non, sicut in fumo
lux tenebris miscetur; fumus enim vapores eras-
sos cito tenuibus et pellucidis convolvit: sic in
peccato vera falsis, bona malis miscentur. Ita
S. Basilius ibidem: « Fumus hunc, inquit, non-
nulli vocant dextrum, qui corruptum laudat
mentis iudicium, deque rebus promittunt opi-
nionem secum pugnantem ac permutatas, asseren-

tes quod amarum est dulce, et quod dulce est
amarum, ponentes lucem tenebris, et tenebras
lucem. Illi in fraudem et errores pellicti ab eo qui
se transigunt in Angelum boni, Anglonem as-
serunt esse dextrum, cum qui sinister est ac vi-
tiosus. » Denique sicut fumus in ignem desinit,
sic peccatum desinit in ignem aeternum gehennae.

Mystice et tropologicè Lyranus: « Acetum, ait,
quod a vino degenerat, et fumus, qui ab igne
ascendens evanescit, hi sunt qui ab Ecclesiastica
sua vita et charitate per superbiam sui acorem
recedunt, et etiam verbis impugnant, de quibus
dicitur I Joan. ii: « A nobis exierunt, sed ex nobis
non erant. » Et Salomus: « Piger, ait, est male
vivens Catholicus, qui non laborat nec operatur,
ut ad aeternam beatitudinem pervenire mereatur.
Per acetum et fumum hereticorum designatur
perfidia; per oculos et dentes predicatorum sanc-
toe Ecclesiae, qui bene oculi dicuntur, quia recta
illucina praesent; pulchre etiam dentes, quoniam
spiritualis alimonia fidelibus ministrare so-
lent. Ergo sicut acetum dentibus, et fumus oculis,
id est sicut perfidia hereticorum est contra-
ria bonis doctoribus, quia contrariat eos, et mo-
lestiam illis gignit et lacrymas: sic piger, id est
Catholicus malus, gravis est eisdem bonis docto-
ribus, qui miserunt eum, hoc est, qui jussurunt
ut fidem suam operibus impleret. Ideo gravis est,
quia fidem suam operibus destruit. »

27. *Tyrone Domini apponere dies, et anni emporium
diluviarum.* — Septuaginta, *minuere*; *Vatilius*,
succidantur, juxta illud: « Viri sanguinum
et dolosi non dimidiabant dies suos, » Psal. lvi,
24, q. d. Impietas facit impios brevis aevi, ut
timor Dei pios facit longevos. Vide dicta cap. iii,
2, et Eccl. cap. 1, 12. Haec sententia significat non
quid semper, sed quid saepe accidat, praesertim
illo aevi judicavit. Porro R. Levi sic explicat:
« Ille, ait, vero ditioribus vite spatium concessit;
nam cum in divine providentiae gramine faciat,
calamitates evadit, quibus pressus ad mortem
adigeretur aut morte senescentis aetatem; ve-
rum impiorum anni decidunt, neque ad consti-
tutum tempus detinent; immatura enim eos
morte prava illorum malebit delibata, » puta
intemperantia vel imprudentia, quae se in mortis
periculum tenere coniciunt, aut certe demerita
ob quae Deus eos morte cito punit. Testatur S. Au-
gustinus in Quest. Novi et Vet. Testam., Quest.
xxviii, per impios accipit diluvas. « Cum Salo-
mon, ait, dicit: Anni impiorum minuuntur, quo-
modo ergo est quod videamus impios aliquando
longevos? Dignum erat quidem omnes impios non
solum citius hac luce carere, verum etiam nec
unius momenti temporis vita frui, qui conditoris
sui innumerabiles vite totius auctoritate impallant
creatura. Sed Scriptura hos impios aliquoties, qui
cum sub Dei lege agerent, propensionis in idolis
erant, Peiores enim sunt ceteris impios; scientes
enim Deum, et contentiones eum, obtemperant

am esse ut os hoc maneat et perduret *instar acri* vel arboris fructiferae : at lingua impiorum, qua profert insaniam, stultitiam, pravam, impiam, instar arboris sterilis et noxiae, meretur perire et excindi, ac de facto *super* perit et exsiccatur. Unde hebraice est, *lingua pravitas vel perveritas exciditur*; Syrus, *amputabitur*.

Te pariter notat primo, justum nihil loqui nisi mente preconceptum, examinatum et premeditatum, ideoque probum et perfectum instar fructus et factus bene efformati : « Sermo enim est fructus cogitationum, » ait Clemens Alexandrinus, lib. I *Paedag.* cap. v. *Secundo*, sermones justi esse quasi ejus proles et factus, quos ipse magno nisu labore et molimine parit, sicut mulier magno nisu et dolore prolem parit. *Tertio*, justam opportuno tempore loqui, sicut terra stato tempore maturo fructus producit. Tales sunt sermones concionatorum, confessorum et similia, qui animas magno labore, dolore et genui Christo parant instar curvarum, ut fructu docent. S. Gregorius in illud *Job xxxix, 1*: « Numquid nesci tempus parit fructum in petris, vel parit fructus cervae considerasti? etc. Incurvantur ad factum, et parant, et magis emittunt. » *Quarto*, « paritur » aequo ac bellissimo modo debent uberi sermoneum justorum fructum; a *tercio* enim *הוֹרֵבָה תבואה*, id est proventus et copia fructuum, inquit Abenezzer, labor enim respondet merces fructus: atque sicut terra, sic et mens linguaque justi profusos copiososque sui factus et fructus magno tempore laboris molimine emittit et parit.

Septuaginta vertunt, *os justi rosae et lilia distillant sapientiam*. Te distillat significat *in* *hoc*, pretium verborum justorum. Sicut enim myrrha distillat etiam, quo myrrha est pretiosissima; sic os justi distillat gloria sancta, praesertim horando peccatores ad penitentiam et mutationem vitae. Juxta illud *Cant. v, 13*: « Labia ejus lilia distillant myrrham primam. » *Secundo*, paucos et parcos esse sermones justorum, sicut stilla et resina guttatum distillat. *Tertio*, eisdem esse bene expensis et aliquoties, sicut eliquante sunt aquae, quae a rosis et herbis ab aromatis distillantur. *Quarto*, justum se accommodare ruditati et infantiae discipulorum. Sicut enim praecceptor pueris sensim affert modum legendi et scribendi, ceteraque grammaticae praecipua, ita, si simul omnia eis tradat, eorum memoria confundat et obruat; fidem facit sapiens et justus; rudes enim et pueri similes sunt vasis angusti oris, in quo proinde stillare, id est guttatum oportet liquorem infundere: si enim totum infundat, superfluo et perdetur. *Quinto*, justum multo plura in corde servare quam ore profert. Unde S. Chrysostomus, hom. 43 in *Matth.*, « Ex verbis, inquit, velut e rivis multo majorem fontem esse cogice. Quod enim extra profertur ex illo profuit, ejusque superfluum est quod intus est. » Et mox: « Pari

etiam ratione proba verba multo probatorem virtutem intus esse significat. »

12 LABIA JUSTI CONSIDERANT PLACITA, ET OS IMPIORUM PERVERSA. — « Considerant, » id est considerato proferunt. Est metalepsis, qualis est illa: « Os justorum meditabitur, id est modato loquetur sapientiam. » Pro *considerant* hebraice est *קָרָה יִסְתַּמֵּן*, id est sciunt; Aquila et Theodotion, *cognoscunt*; Vulgatus, *labia justorum sciunt quod placitum est Deo, et os impiorum loquitur perversa*; Valabrus, *labia justorum cognoscunt beneplacitum* (Figurina, *gratia*), hoc est inquit, *scite, et apponite loquuntur ea quae placent Deo et hominibus*.

Sensus est, q. d. Justus considerat quae Deo ac hominibus sunt placita, et quae cum gratia, decore et venuste proloquitur; ideoque omnibus placet, omnesque ei applaudent: et os impiorum loquitur perversa, quae Deo et hominibus displicent; ideoque ab omnibus displicunt. Unde Septuaginta pro *קָרָה יִסְתַּמֵּן*, id est sciunt, litteris vicinis, sed aliis punctis legentes *קָרָה יִסְתַּמֵּן*, id est distillant; aut potius *קָרָה יִסְתַּמֵּן* in *placita*, id est cognoscere faciunt, erolunt, verant, *labia virorum justorum distillant gratias* (quasi gemmas); *et os enim impiorum excipit*, quod Complutenses vertunt, *excipitur*; alii, *pervertit, subvertitur*; melius Romana, *pervertit*. Quod ergo verba loquitur justus, tot gratias, tot rosae, tot margaritae ex ore ejus distillant, juxta illud sponsa, *Psal. xlv, 1*: « Diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in aeternum. » In Belgio celebris est Joscio Religiosus S. Bertini, qui ante 900 fere annos quotidie salutans Deiparam quinque psalmis, in capitibus a totidem litteris nominis Mariae, post mortem inventus est quinque rosas vultu et ore gestare cum inscriptione nominis Mariae. Rosas ergo psalmorem afferens Deiparam in vita, post mortem ab eadem meruit totidem rosas caelestibus decorari: ita habent archiva monasterii S. Bertini. S. Antonius et alii. Quoties ergo Salutationem Angelicam Deiparae devote recitas, totidem et rosas ore tuo deponis; quam si iteras ad numerum psalmorem, rosarium in modum psalterii corona rosea, imo gemmae, praestantius illi offert.

Porro frigide Cajetanus sic veritatem et explicat; *labia justorum faciunt scire voluntatem, id est justum voluntatem suam verbis explicat sine furore et fraude; at os impiorum loquitur resolutiones, id est consilia sua fraudulenter verbis involvit*. Melius H. Salomon: « Labia justorum sciunt *קָרָה יִסְתַּמֵּן*, id est benevolentiam sui conditoris sibi comparare, eundemque delimitare; rationem etiam respectum habent, quae mortales sibi devincunt, amantique inter eosdem conservant. » Et *Levi. c. lxxv, justorum rationem, id est propensionem mortaliuum sibi demerere scit, cum ejus verba consentanea juvenitque accidant. » Et *Prophetes Colos. ii*, sic ex Septuaginta veritatem et explicat, *justorum virorum labia gratiam fundunt rationem; os autem impiorum velut perveritatem, justitiam movet, q. d.**

Justorum sermones ita sunt apti et concinni, ut gratis referantur; ita rursus firmi, ut solvi nequeant; impiorum autem oratio parit tedium et abominationem. Hoc est quod monet Apostolus, *Ephes. iv, 29*: « Omnis sermo malus ex ore

vestro non procedat; sed si quis bonus ad edificationem fidei, et det gratiam audientibus. » Et *Colos. iv, 6*: « Sermo vester semper in gratia sale et conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere. »

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Varios habet gnomas de justitia, equitate, divitiis, consilio, secreto, beneficentia, etc.; sed plurimas antitheses de justis et injustis, quibus justorum fructus et felicitatem post hanc vitam, ingustorum damnata infelicitatem representat.

1. *Statera dolosa, abominatio est apud Dominum: et pondus aequum, voluntas ejus.*
 2. *Ubi fuerit superbia, ibi erit et contumelia: ubi autem est humilitas, ibi et sapientia.*
 3. *Simplitas justorum dirigit eos: et supplantatio perversorum vastabit illos.*
 4. *Non proderunt divitiae in die ultionis: justitia autem liberabit a morte.*
 5. *Justitia simplicis dirigit viam ejus: et in impietate sua corruet impius.*
 6. *Justitia rectorum liberabit eos: et in insidiis suis capientur iniqui.*
 7. *Mortuo homine impio, nulla erit ultra spes: et expectatio sollicitorum peribit.*
 8. *Justus de angustia liberatus est: et tradetur impius pro eo.*
 9. *Simulator ore decipit amicum suum: justus autem liberabuntur scientia.*
 10. *In bonis justorum exultabit civitas: et in perditione impiorum erit landatio.*
 11. *Benedictio justorum exultabit civitas: et ore impiorum subvertetur.*
 12. *Qui despicit amicum suum, indigens corde est: vir autem prudens tacebit.*
 13. *Qui ambulat fraudulenter, revelat arcana: qui autem fidelis est animi, celat amici commissum.*
 14. *Ubi non est gubernator, populus corruet: salus autem, ubi multa consilia.*
 15. *Affligetur malo, qui fidem facit pro extraneo: qui autem caret laqueis, securus erit.*
 16. *Mulier gratiosa inveniet gloriam: et robusti habebunt divitias.*
 17. *Benefacit animae suae vir misericors: qui autem crudelis est, etiam propinquos abiecit.*
 18. *Impius facit opus instabile: et sectatio malorum mortem.*
 19. *Abominabile Domino cor pravum: et voluntas ejus in his, qui simpliciter ambulat.*
 20. *Manus in manu non erit innocens malus: semen autem justorum salvabitur.*
 21. *Circulus aureus in natiobus suis, mulier pulchra et fatua.*
 22. *Desiderium justorum omne bonum est: praesolatio impiorum furor.*
 23. *Alii dividunt propria, et ditiores fiunt: alii rapiunt non sua, et semper in egestate sunt.*
 24. *Anima, quae benedicit, impinguabitur: et qui inebriat, ipse quoque inebriabitur.*
 25. *Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis: benedictio autem super caput vendentium.*
 26. *Bene consurgit dilectulo qui quaerit bona: qui autem investigator malorum est, opprimetur ab eis.*
 27. *Qui confidit in divitiis suis, corruet: justus autem quasi vitens folium germinabit.*
 28. *Qui contribat domum suam, possidebit ventus: et qui strillus est, serviet sapienti.*
 29. *Fructus justorum lignum vitae: et qui suscipit animas, sapiens est.*
 30. *Si justus in terra recipit, quanto magis impius et peccator?*

1. *STATERA DOLOSA* (S. Ambrosius, lib. III *De Officiis*, cap. IX, legit *adultera*) ABOMINATIO APUD DOMINUM: ET PONDUS AEQUUM, VOLUNTAS EJUS. — « Voluntas, » id est voluntas, beneplacitum, gratum Deo. Est metonymia; ponitur enim abstractum pro concreto, potentia pro objecto. Hebraea, Aquila

et Symmachus, *bilances doli abominatio Domini; et lapis perfectus*, vel integer, voluntas, vel beneplacitum ejus; lapis, id est pondus perfectum, ut veritatem Aquila, et pneuma, ut Symmachus. Olim enim lapidibus utebantur pro ponderibus, ut etiamnum nonnullis in locis faciunt. Extat Valentinus

aut est ut os hoc maneat et perduret *instar acri* vel arboris fructiferae: et lingua impiorum, qua profert insaniam, stultitiam, pravam, impiam, instar arboris sterilis et noxiae, meretur perire et excindi, ac de facto *super* perit et exsiccatur. Unde hebraice est, *lingua pravitas et perveritas exciditur*; Syrus, *amputabitur*.

Te pariter notat primo, justum nihil loqui nisi mente preconceptum, examinatum et premeditatum, ideoque probum et perfectum instar fructus et factus bene efformati: et Sermo enim est fructus cogitationum. » ait Clemens Alexandrinus, lib. I *Prolog.* cap. v. *Secundo*, sermones justis esse quasi ejus proles et factus, quos ipse magno nisu labore et molimine parit, sicut mulier magno nisu et dolore prolem parit. *Tertio*, justam opportuno tempore loqui, sicut terra stato tempore maturo fructus producit. Tales sunt sermones concionatorum, confessorum et simularum, qui animas magno labore, dolore et genui Christo parant instar curvarum, ut fructus docet S. Gregorius in illud *Job xxxix. 4.* » Numquid nosse tempus parit fructum in petris, vel parituribus cervas considerasti? etc. Incurvantur ad factum, et parant, et magis emittunt. » *Quarto*, et pariturus aequo ac hebraicum *תבואה* notat uberem sermoneum justis fructum; a *תבואה* enim *תבואה* *תבואה*, id est proventus et copia fructuum, inquit Abenezzer; labor enim respondet merces fructus: atque sicut terra, sic et mens linguaque justis profusos copiososque sui factus et fructus magno temporis laboris molimine emittit et paritur.

Septuaginta vertunt, *os justis rosae et lilia distillant sapientiam*. Te distillat significat *in* *rosae*, pretium verborum justis. Sicut enim myrrha distillat etiam, quoniam myrrha est pretiosissima; sic os justis distillat gloria sancta, praesertim horando peccatores ad penitentiam et mutationem vitae. juxta illud *Cant. v. 13.* » Labia ejus lilia distillant myrrum primam. » *Secundo*, paucos et parcos esse sermones justis, sicut stilla et resina guttatum distillat. *Tertio*, eisdem esse bene expensis et aliquoties, sicut eliquante sunt aquae, quae a rosis et herbis ab aromatis distillantur. *Quarto*, justum se accommodare ruditati et infantiae discipulorum. Sicut enim praeceptor pueris sensim affert modum legendi et scribendi, ceteraque grammaticae praecipit, ita, si simul omnia eis tradat, eorum memoria confundat et obruat; fidem facit sapiens et justus; rudes enim et pueri similes sunt vasis angusti oris, in qua proinde stillare, id est guttatum oportet liquorem infundere: si enim lotum infundat, superfluo et perdetur. *Quinto*, justum multo plura in corde servare quam ore profert. Unde S. Chrysostomus, hom. 43 in *Matth.*, » Ex verbis, inquit, velut e rivis multo majorem fontem esse cogice. Quod enim extra profertur ex illo profuit, ejusque superfluum est quod intus est. » Et mox: » Pari

etiam ratione proba verba multo probatorem virtutem intus esse significat. »

12 LABIA JUSTI CONSIDERANT PLACITA, ET OS IMPIORUM PERVERSA. — « Considerant, » id est considerato profertur. Est metalepsis, qualis est illa: » Os justis meditabitur, id est modato loquetur sapientiam. » Pro *considerant* hebraice est *קריק יסלמן*, id est sciunt; Aquila et Theodotion, *cognoscunt*; Vulgatus, *labia justis sciunt quod placitum est Deo, et os impiorum loquitur perversa*; Valabrus, *labia justis cognoscunt beneplacitum* (Figurina, *gratia*), hoc est inquit, *scite, et apponite loquuntur ea quae placent Deo et hominibus*.

Sensus est, *quod d.* Justus considerat quae Deo ac hominibus sunt placita, et quae cum gratia, decore et venuste proloquitur; ideoque omnibus placet, omnesque ei applaudunt: et os impiorum loquitur perversa, quae Deo et hominibus displicent; ideoque ab omnibus displicunt. Unde Septuaginta pro *קריק יסלמן*, id est sciunt, litteris vicinis, sed alius punctis legentes *קריק יסלמן*, id est distillant; aut potius *קריק יסלמן* in *pis*, id est cognoscere faciunt, erolunt, verunt, *labia virorum justorum distillant gratias* (quasi gemmas); et *os impiorum excipit*, quod Complutenses vertunt, *excipitur*; alii, *pervertit, subvertit*; melius Romana, *pervertit*. Quod ergo verba loquitur justus, tot gratias, tot rosae, tot margaritae ex ore ejus distillant, juxta illud sponsae, *Psal. xlv. 4.* » Diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in aeternum. » In Belgio celebris est Joscio Religiosus S. Bertini, qui ante 500 fere annos quotidie salutans Deiparam quinque psalmis, incipientibus a totidem literis nominis *Mariae*, post mortem inventus est quinque rosas vultu et ore gestare cum inscriptione nominis *Mariae*. Rosas ergo psalmorem afferens Deiparam in vita, post mortem ab eadem meruit totidem rosas caelestibus decorari: ita habent archiva monasterii S. Bertini. S. Antonius et alii. Quoties ergo Salutationem Angelicam Deiparae devote recitas, totidem et rosas ore tuo deponis; quam si iteras ad numerum psalmorem, rosarium in modum psalterii corona rosea, imo gemmae, praestantius illi offert.

Porro frigide Cajetanus sic veritatem et explicat; *labia justis faciunt scire voluntatem*, id est justum voluntatem suam verbis explicat sine furore et fraude; et *os impiorum loquitur resolutiones*, id est consilia sua fraudulenter verbis involvit. Melius H. Salomon: » Labia justis sciunt *קריק יסלמן*, id est benevolentiam sui conditoris sibi comparare, eundemque delinire; rationem etiam respectum habent, quae mortales sibi devincunt, amantique inter eosdem conservant. » Et *Levi. 19.* » *Liqua just. rationis*, id est propensionem mortaliu sibi demerere scit, cum ejus verba consentanea juvenaque accidant. » Et *Prophetes Colos. 4.* » *Græcor.* sic ex Septuaginta veritatem et explicat, *justorum virorum labia gratiam fundunt rationem; os autem impiorum velut perveritatem, justitiam movet, quod d.*

Justorum sermones ita sunt apti et concinni, ut gratis referri videantur; ita rursus firmi, ut solvi nequeant; impiorum autem oratio parit tedium et abominationem. Hoc est quod monet Apostolus, *Ephes. iv. 29.* » Omnis sermo malus ex ore

vestro non procedat; sed si quis bonus ad edificationem fidei, et det gratiam audientibus. » Et *Colos. iv. 6.* » Sermo vester semper in gratia sale et conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere. »

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Varios habet gnomas de justitia, equitate, divitiis, consilio, secreto, beneficentia, etc.; sed plurimas antitheses de justis et injustis, quibus justorum fructus et felicitatem post hanc vitam, ingustorum damnata et infelicitatem representat.

1. *Statera dolosa*, abominatio est apud Dominum: et pondus æquum, voluntas ejus. 2. Ubi fuerit superbia, ibi erit et contumelia: ubi autem est humilitas, ibi et sapientia. 3. Simplicitas justorum dirigit eos: et supplantatio perversorum vastabit illos. 4. Non proderunt divitiae in die ultionis: justitia autem liberabit a morte. 5. Justitia simplicis dirigit viam ejus: et in impietate sua corruet impius. 6. Justitia rectorum liberabit eos: et in insidiis suis capientur iniqui. 7. Mortuo homine impio, nulla erit ultra spes: et expectatio sollicitorum peribit. 8. Justus de angustia liberatus est: et tradetur impius pro eo. 9. Simulator ore decipit amicum suum: justus autem liberabuntur scientia. 10. In bonis justorum exultabit civitas: et in perditione impiorum erit landatio. 11. Benedicentia justorum exultabit civitas: et ore impiorum subvertetur. 12. Qui despicit amicum suum, indigens corde est: vir autem prudens tacebit. 13. Qui ambulat fraudulenter, revelat arcana: qui autem fidelis est animi, celat amici commissum. 14. Ubi non est gubernator, populus corruet: salus autem, ubi multa consilia. 15. Affligetur malo, qui fidem facit pro extraneo: qui autem caret laqueis, securus erit. 16. Mulier gratiosa inveniet gloriam: et robusti habebunt divitias. 17. Benefacit animæ suæ vir misericors: qui autem crudelis est, etiam propinquos abiecit. 18. Impius facit opus instabile: et sectatio malorum mortem. 20. Abominabile Domino cor pravum: et voluntas ejus in his, qui simpliciter ambulat. 21. Manus in manu non erit innocens malus: semen autem justorum salvabitur. 22. Circulus aureus in natiobus suis, mulier pulchra et fatua. 23. Desiderium justorum omne bonum est: praesolatio impiorum furor. 24. Alii dividunt propria, et ditiores fiunt: alii rapiunt non sua, et semper in egestate sunt. 25. Anima, que benedicit, impinguabitur: et qui inebriat, ipse quoque inebriabitur. 26. Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis: benedictio autem super caput vendentium. 27. Bene consurgit dilectulo qui querit bona: qui autem investigator malorum est, opprimetur ab eis. 28. Qui confidit in divitiis suis, corruet: justus autem quasi virens folium generabitur. 29. Qui contribat domum suam, possidebit ventus: et qui strillus est, serviet sapienti. 30. Fructus justis lignum vite: et qui suscipit animas, sapiens est. 31. Si justus in terra recipit, quanto magis impius et peccator?

1. *STATERA DOLOSA* (S. Ambrosius, lib. III *De Officiis*, cap. IX, legit *adultera*) ABOMINATIO APUD DOMINUM: ET PONDUS ÆQUUM, VOLUNTAS EJUS. — » *Voluntas*, id est voluntas, beneplacitum, gratum Deo. Est metonymia; ponitur enim abstractum pro concreto, potentia pro objecto. Hebraea, Aquila

et Symmachus, *bilances doli abominatio* *Domini*; et lapis perfectus, vel integer, voluntas, vel beneplacitum ejus; lapis, id est pondus perfectum, ut veritatem Aquila, et *plenum*, ut Symmachus. Olim enim lapidibus utebantur pro ponderibus, ut etiamnum nonnullis in locis faciunt. Extat Valentis

Imperatoris lex, qua jubet ut publicae mensurae et pondera sint aenea vel lapidea, ne facilia deterantur et minuantur; unde jam passim sunt ferrea vel aenea. Quocirca Septuagintaclare vertunt, *statera dolosa abominatio Domini; et pondus iustum acceptum est ei; Syrus, pondosa iusta amat.*

Ad litteram sensus est manifestus. Jubet enim ut in emendo, vendendo, omnique rerum permutatione, distributione, contractu, iusta adhibeatur mensura; nec et emptor aliquid addat, vel venditor demat. Ratio est, quia iustitia consistit in aequalitate arithmetica et praecisa; quare medium iustitia consistit in indivisibili, ut scilicet laetum praecise des quantum ex iustitia debes, cum in ceteris virtutibus medium tuum habeat latitudinem; ut, v. g., temperantia dicitur ut cibi libram plus minus comedas; esto ergo paulo amplius, vel paulo minus sumas, a medio virtutis temperantiae non deflectes. Unde Aristoteles, lib. V *Ethic.* vii, ait omnis iuris et iustitiae essentiam in aequalitate consistere, ideoque ius et iustitiam apud omnes gentes esse eandem, esto leges et statuta diversa sint; sicut apud omnes eadem est mensurandi et ponderandi ratio, esto mensurae (quibus leges assimilantur) sint diversae.

Porro Deus identidem Judaeis praecipit ponderum et mensurarum equitatem, gravibusque penis rehit eorum per fraudem innumeris et immutationem; ut per Moysen *Deuter.* xxv, 14, per Amos cap. vii, 5, per Oseam cap. xii, 7, per Michaeam cap. vi, 11, per Ezechielem cap. xlv, 10, quia fraus in mensuris et ponderibus turbat contractus et commercia hominum, eorumque societatem, vitam civilem et rempublicam evertit; haec enim tota nititur iustitia, quae proinde est basis et columnae rempublicae. Cum ergo iustitiam auferas et rempublicam, solem auferas a mundo, aurum excisas, confundis et perdis. Tolle iustitiam, et omne honestum, omne sanctum sustuleris. Haec de causa Romae in Capitolio amphora, pedis, ceterarumque mensurarum et ponderum idea existit, ne quo dolo vitari et immutari queant. Quocirca S. Augustinus, serm. 210 *De Tempore*: « Ille vero, ait, non solum Christianus est, sed et ipse Christus in illo habitat, qui stateras dolosas et mensuras duplices velut gladium diaboli petimescit. » Et Concilium Moguntinum sancit: « Ut quicumque iusta pondera et mensuras iustis causa mutare ausus fuerit, per triginta solidos dies in pane et aqua tantum possidet. »

Symbolice, statera symbolum est iustitiae. Idem ergo sancit hic Salomon, quod Pythagoras suo hieroglyphico. « Stateram non transilias, » ait Clemens Alexandrinus, lib. II *Strom.*, nimirum ut in omnibus servemus iustitiam, equitatem et aequalitatem, ne in iudicio, distributione bonorum vel operum, aliare re simili amico causam adjuvemus, et inimicum suo iure privemus; ne divitem praefereamus pauperi, nobilem ignobili, cognatum vel popularem extraneo, etc. Sic et Bada

luno sensum quasi litteralem offert: « Statera dolosa, ait, non tantum in mensuratione pecuniae, sed in iudiciali discretionem tenetur. Qui enim aliter causam pauperis, aliter potentis, aliter sodalis, aliter aulici ignoti, statera utique libere iniqua. » Imo in Jure Canonico 48, Can. x *Omnis*, ex S. Isidoro, lib. III *Sentent.* cap. 11, ita sancitur: « Omnis qui iuste iudicat, statera in manu gestat. In utroque penso (in utraque lance, puta in absolvendo et condemnando) iustitiam et misericordiam portat; sed per iustitiam reddit peccati sententiam, per misericordiam peccati temperantiam, ut iusto liberrime quaedam per aequitatem corrigat, quaedam vero per misericordiam indulgeat. » Hinc et iustitia pingitur quasi virgo velatis oculis stateram manu gestans, ut pensa utriusque bilancis aequilibrans. Quocirca Pompeius Phraati Parthorum regi postulanti, ut Euphratem Romanam ditionis limitem esse vellet: « Imo, inquit, illud magis postulandum, ut Itamarum fines a Parthorum regno iustitia dividat, » teste Plutarcho in *Apoph.* Rom. Et Trajanus imperator perfecto Itrici strictum ensam in conspectu omnium dedit, dicens: « Capta ferrum hoc; et si quidem recte imperium gesseris, pro me; sin aliter, contra me hoc vitra. » Ita Nicephorus, lib. III *Hist.* cap. xxii. Alfonsus vero Aragoniae rex principes negligentes iustitiam assimilabat cadentibus morbo comitali: « Nam cum animae, inquit, materia sit sola iustitia quae tendit ad vitam, quid restat principibus sublate iustitia, quae est vitaque nutrimentum et cibus? » Ita Panormitanus de dictis Alfonsi.

Tropologica Bada: « Sed et is, inquit, qui sua bene gesta meliora quam proximorum, suaque errata iudicat leviora, trutinam ponderat dolosa. Nec non et ille, qui onera importabilia imponit in humeros hominum; ipse autem uno digito suo non vult ea tangere. Ille etiam qui in publico bona et mala agit in occulto, pro iniquitate dolosa libere abominatur a Domino. Al qui sincerior agit in omnibus, qui causam et causam aequa lance discernit is nimirum iusti iudicis voluntati et actioni congruit. »

Hugo vero per stateram primo, accipit iudicium rationis, quod rectum et sincerum est, cum in eo vera falsis, honesta turpibus, sancta profanis preponderant, iuxta illud *Eccli.* xxx: « Veritas praedentium statera ponderabitur; » dolosum vero et pravum, cum plures astuat profanas quam sancta, turpia quam honesta, falsa quam vera. Sic et auctor *Catena Gregor.*: « Statera, ait, sublimiori sensu vis est discernendi et iudicandi, quae cum a natura in nobis existat, ad omni prava affectione, et animi perturbatione libera esse debet. »

Secundo, inquit Hugo, est statera amoris, in qua, si recta sit et sincera bilancis amoris Dei, preponderat amor mundi; sin dolosa et corrupta, amor mundi superatorem Dei. Tertio,

statera est cor hominis, cuius una bilancis appenditur praesens felicitas et poena aeterna; in altera praesens tribulatio et aeterna felicitas, iuxta illud *Eccli.* xv: « Apposuit tibi aquam et ignem; ad quod volueris, porriges manum tuam. Ante hominem vita et mors, bonum et malum; quod plaecerit ei, dabitur illi. »

Quarto, est statera S. Scripturae, quae recta est fides orthodoxa parit, si eam iuxta unanimem Ecclesiae sanctorumque Patrum sensum accipias; dolosa vero, si eam ad hereticorum vel philosophorum errores detorqueas. Ita S. Augustinus, lib. II, cap. vi, contra Donalistas. Et habetur 24, *Quest.* I, can. VI: « Non asseramus, inquit, stateras dolosas, ubi appendamus quod volumus, et quomodo volumus pro arbitrio nostro, dicentes: Hoc grave est, illud leve; sed asseramus divinam stateram de Scripturis sanctis, et in illa quid sit gravius appendamus, imo non appendamus, sed appensa a Domino cognoscimus. » Et infra: « Video, ait, quid homines detestentur, quid horreat; verumtamen recurrunt ad illam stateram, ubi non ex humano sensu, sed ex auctoritate divina omnia pensantur, » etc.

Quinto, statera est conscientia, quae recta est, cum Dei legem et rationes aeternas sequitur; dolosa vero, cum factas carnis rationes, pretextus et fraudes associat. Unde Apostolus ad hoc recte conscientiae tribunal Gentes, quae lege carent, vocat et *cit. Rom.* ii, 13: « Qui ostendunt, inquit, operis legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et inter se invidiosa cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus, in die, cum iudicabit Deus occulta hominum; » tum enim recta conscientia in tuum prodebit, et dolosam damnabit. Unde S. Isidorus in *Deuter.* cap. xii: « Velatur, inquit, ne in conscientiae nostrae domo mensuras duplices habeamus, id est, ne ipsi quae districtioris regulam moliant remissione indulgentiae praesumentes, eos, quibus verbum Dei predicamus, districtioribus praecipit et gravioribus, quam ipsi perferre possimus, gravemus ponderibus. »

Sexto, S. Ambrosius, lib. III, epist. 40 ad *Constantinum*: « Ponderat, inquit, unusquisque sermones suos non cum fraude et dolo. Statera fallax improbabilis apud Deum; non illam stateram dico, quae mercedem appendit alienam, et in vilibus quidem rebus raro constat fallacia; sed statera verborum ipsa apud Deum est execrabilis, quae praetendit pondus gravitatis sobriae, et subnectit veritatis fraudulentam. Hoc maxime condemnat Deus, si decipiat aliquis proximum suum promissorum benignitate, et subdola iniquitate defraueturum opprimat, nihil sibi profuturus astutiae suae artibus. »

Septimo, statera est animus hominis, in quo bilancis sunt ratio et sensus, voluntas et concupiscentia. Nem ipse homo, in quo bilancis sunt anima et corpus. Ita S. Basilus in illud: « Attende

tibi ipsi: Nam sicut, ait, in stateris contingit ut, si unam depresseris lancem, alteram illi oppositam elevaris; similis modo assolit in animo et corpore contingere: unus exuberans copia necesse est alterum imminuat. » Huc facit illud *Paul.* lxi, 40: « Verumtamen vani filii hominum, mendaces filii hominum in stateris, ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum, ut S. Hieronymus vertit, verumtamen vanitas filii Adam, mendacium filii viri, in stateris solosis frustulenter agunt simul. Et Theodotion, vapores sunt filii hominum, mendacium filii viri, ut momentum staterae, quod non sursum, sed deorsum fertur. In qua verba S. Basilus: « Mendaces, inquit, homines corrupta habentes animae iudicia, quos et Propheta miseros praedicat, dicens: Vah dicebantibus tenebras locum, et lucem tenebras, amarum dulce, et dulce amarum. Mihi, inquit, praesentia deunt, quis novit futura? Male libram expendis, mala pro bonis eligens, vana veris antepones, momentanea perpeluis potiora ducens, transitoriam denique volaplatem pro bestia nunquam desitura ac perpetui praedilecti. Mendaces ergo homines in stateris iniquitatis. » Et mox: « Nec enim in die illo iudicii libi licebit dicere: Quia nescivi quid esset bonum. Tibi namque propria datur libra, quae sufficiens discrimen boni ac mali demonstrat. Corpora namque pondera in libra lanceibus probamus, quae vero ad insitendum vitam eligenda veniunt, per liberum arbitrium discernimus; quod et stateram nominavit, quod momentum aequale ad utramlibet (lancem) possit capere. »

Et in eodem psalmo Rufinus: « Sunt, ait, mendaces filii hominum in stateris, id est in libra iustitiae, in boni malique deliberatione, dum bonum malo preponderant. Dicitur est hoc a simili eorum, qui in stateris in quibus videtur esse iustitia, emptores decipiunt. » Et S. Hieronymus: « Mendaces, ait, quia impietatis suae sensum aut falluntur, aut fallunt; et in eo mendaces, ut decipiant in stateris, sub iustitia scilicet nomine iniusta peragentes. » Et Theodoretus: « Vana quidem, ait, omnes res humane sunt; verumtamen plurimi confident rebus fluxis tanquam permanentibus, qui aequitatem despiciunt; inique autem mentis trutinam tenent, et iustitiam quidem contemplant, iniustitia vero gaudent. » Et Cassiodorus: « Mendaces filii hominum in stateris: Siva illos tangit, ait, qui ponderibus iniquis ementium decipiunt simpliciter, sive quod homines sibi placentes, iusti atque immobiles videri volunt, cum sint decipiant mutabilitate fallaces. In stateris enim hoc significat, quasi in libra iustitiae collocati, non creduntur amare fallaciam. » Et S. Ambrosius in eodem *Psalm.* lxi: « Mendaces filii hominum in stateris: Nam filii hominum, inquit, videntur sibi ponderare aequitatem, et gravitate severioris iudicis examinare iustitiam, duri aliis, remissi operibus iniquis, sermone concitato. Unde Salomon ait, *Proverb.* xi: Execrabili

Domino duplex pondus, et statera fallax non bona. In quo significant eos qui rapinam inexplorabili corde meditantur, et sobrietatem fronte praebent. Tales Scribae Judaeorum sunt, qui onera gravia aliis observantiae durioris imponunt, non habentes rectum iurum animae suae, sed propensa iniquitate curvati.

Amrogio S. Ambrosius, lib. III, epist. 19 ad Constantium: « Pendet, aut, per singulos nostrorum statera nigritorum, atque exiguis vel boni operis, vel degeneris fragili momentis hinc atque illuc saepe inclinatur; si mala vergant, hinc me! si bona, praeso est veritas. Nemo enim a peccato immotus, sed nisi propendunt bona, elevantur peccata, obumbrantur, teguntur. Ergo in die iudicii aut nostra opitulabuntur anibus opera, aut ipsa nos in profundum tanquam molari depressio lapide mergent. Gravis est enim, utpote talento plumbeo suffulta, iniquitas, intolerabilis avaritia, atque omnis superbia, tetra fraudulencia. »

2. UBI FUERIT SUPERBIA, IBI ERIT ET CONTUMELIA; UBI AUTEM EST HUMILITAS, IBI SAPIENTIA. — Hebraice, *veat superbia, et veat ignominia, q. d. Quicumque ingressa fuerit superbia, illico eodem ingreditur et ignominia. Sic dicitur: Venit fur, et venit carax: praecedit enim fur, sequitur carax, qui eum suspendit. » Hinc enim antecedentem scelerum dixerit pede praeter claudens; raro superbiam deserit ignominia. Chaldaeus, *ingreditur superbia, adest ignominia. Septuaginta pro superbia vertunt vana, id est injuria; Syrus contemptus. Sic dicitur: hic verus superbia et arrogantiam designat, ait auctor *Catena Graecor.* Sic ergo habent Septuaginta, in quocumque invidit superbia, illum occupat et ignominia; is autem humilium meditatatur sapientiam; Hebraeus et Syrus, cum modestis vel humilibus sapientia. Pro humilibus hebraice est *עוֹלָם* tenuim, quod Noster, *Michea vi, 8*, vertit, *subiectum*: « Sollicitum, ait, ambulare cum Deo tuo. » Ubi multa de hac voce dixi. Hinc Symmachus vertit, *quod accuratus sapientia*; Arabicus, *quo tactus factus, tunc erit contemptus*; et *ex humilium meditator* (meditato loquitur) *insipientium.***

Potio ignominia haec duplex est, passiva et activa. Passiva, q. d. Superbia Deo et hominibus est exosa; ideoque superbi ab omnibus despicuntur, et sperantur, deprimuntur, ignominia et probris « fiuntur; ex adverso humilitas Deo et hominibus est grata et honorata, ideoque humilis vere sapit: et ubi est humilitas, ibi est et sapientia, quia vera sapientia est Deo et hominibus per humilitatem plene. Rorsum, q. d. Superbus insidit et affligit sui contemptu, ignominia et contumelia, quia cum ambit honorari, valde delectat eum contemptum, irridetur, conviciis afficitur; at vero humilis humilitate et sapienter tolerat, vel dissimulat sui contemptum, irrisiones et probris; ino- lis gaudet: gaudet enim sui humi-

litate, gaudet et tranquillitate pacisque animi, quae nusquam nisi in humilitate reperitur. Superbi ergo per superbiam contra melius sibi accersunt; humiles vero per sapientem contumeliam tolerantiam, honorem et gloriam sibi conciliant. Sic ergo humilitas est vera sapientia, et humilis est vere sapiens, ideoque honoratus: sic ex adverso superbia est mera insipientia, et superbus est vere insipiens, ideoque despectus. Est malepseps, catachresis et metonymia, in hisce antithesibus frequens: ex antecedente enim et causa intelligitur consequens et effectus, ac vice versa ex effectu causa: puta ex synchiza insipientia, ex insipientia despectus; atque vice versa ex humilitate sapientia, ex sapientia decus et honor. Unde S. Augustinus in Psal. 1: « Esto, ait, humilis in humili Deo tuo, ut sis excelsus in glorificatione Domini Deo tuo. » El inferior: « Nostis quia excelsus est; si te excelsum feceris, longinquabit a te; si te humiliaveris, propinquabit ad te. » Idem, tract. 104 in Joan.: « Humilitas, ait, claritas est meritum, claritas humilitas est premium. » Activa est superbi ignominia, q. d. Ubi est superbia, ibi est superbus aliorum despectus, irrisio et contumelia. Superbi enim ex fastu, quo pre se ceteros despicunt, eosdem contumeliant, irridunt, probris affligunt; perinde ac nubes vapibus tumentes et gravida in grandines, tonitrua et fulmina dissiliunt. Superbia ergo parit contemptum et contumeliam; at vero humiles nemini se anteposunt, sed omnibus postponunt: ideoque vere sapientes, id est humiles ad virtute praediti, censentur, atque ob hanc humilitatem et sapientiam ab omnibus honorantur et amantur. Ita Ahen-Ezra.

Hic sensus cohaeret priori, ejusque est causa. Pienus ergo sensus erit, si activam ignominiam passiva jungas hoc modo, q. d. Superbus ob factum ab aliis despicitur, et contumelias afficitur, ideoque vicissim eos despicit et contumelias afficit, cum eisque jurgatur et conviciis certat, ut superet: ita auctor *Catena Graec.* At vero humilis cum despicitur, et probris vexatur, humiliter tacet, sapienter dissimulat, ac pro probris regit verbaspientia, quibus suam patientiam et obedientiam patfacit, ac iratos et probra jacentes lenire, sedare et in sui amore rapere, ac ad beatitorem traducere satagit; quare nunc modesta monendo, nunc blande compellendo, nunc leniter consolando, mitigat eorum iras, avertit contumelias, impetrat amorem et benevolentiam.

Nota hic superbiam congrue puniri ignominia, humilitatem vero coronari gloria, quia par est ut qui se exaltant humiliter, et qui se humiliant exaltentur, ut ait Christus *Joan. vi, 28* nos punire solet superbos, aut errore in contumelias aut infelicitate eventuum, ait *Jansenius*: humiles vero donare sapientia qua praesentem se gerant, indeque sapientiae nomen et gloriam ab omnibus consequuntur, cum ex adverso superbus mirabi-

lia cupra optum sumo imprudenter aggreditur, ideoque dum eis non valet satisfacere, ab aliis temeritatis stultitiaeque damnatur, incipit enim turris, id est rem magnam, efflicere sumptibus necessariis minime computatis, et, cum eam perficere nequeat, omnes qui vident, illudunt et dicentes: « Quis hic homo coepit aedificare, et non potuit consummare. » Sic de regibus superbevolentibus prolio nocere cum Nabuchodonosor, ait *Isaiae*, cap. 1, vers. 40: « Tyranni ridiculi ejus erunt, » id est, superbos principes audentes secum congressi risu et sibilo explodit. Unde S. Augustinus, in illud *Psal. xxxvii*: « Computraverunt livores mei (sic enim ipse legit, pro quo nos legitimus, *riciores meae*) a facie insipientiae meae. Si fueris humilis, ait, erigeris; si fueris elatus, curvaberis: non enim deest Deo pondus, unde te corvet. Illud erit pondus, facies peccatorum tuorum; hoc replicabitur in caput tuum, et curvaberis. » Idem, in *initio lib. I De Civit. Dei*, docet superbiam consistere civitatem diaboli, humilitatem vero civitatem Dei, ideoque eam omnium principum transcendere dignitates. « Nam scio, ait, quibus viribus opus sit, ut persuadeatur superbis quanta sit virtus humilitatis, qua fit ut omnia terrena caecum temporali mobilitate nutantia, non humano ingenio usurpata fastu, sed divina gratia donata celsitudo transcendat. » Idque probat ex illo: « Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam, » *Jacobi iv, 6*, et *I Petri v, 5*. Vide ibi dicta. Idem S. Augustinus in *Evangelium secundum Mattheum*, serm. 10, explicans illud Christi, *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde*: « Magnus esse vis, ait, a minimo incipe. Cogitas magnam fabricam constituere celsitudinis, de fundamento prout cogita humilitatis. » Altitudinis ergo et glorie fundamentum est humilitas. Causam dat *hom. ult. inter 30*: « In rebus quippe visibilibus, ait, ut excelsa quique contingat, in excelsum erigitur; Deus autem cum omnium sit excellentissimus, non elatione, sed humilitate contingit. Unde per Prophetam dicitur: Erupit est Dominus his qui attiverunt cor. Et iterum: Excelsus est Dominus, et humilia respicit, et excelsa a longe cognoscit. Excelsa ipsa possit pro superbis. Illa ergo respicit, ut attulit: ista cognoscit, ut deprimat et deiciat. » Idem, serm. 48 *De Tempore*: « Melior est, ait, peccator humilis, quam justus superbus. » Et serm. 213: « Humilitas, ait, passibus ad omni culmina condescendit, quia Deus excelsus non superbia, sed humilitate attingit, etc. Dicitur humilitatem, per quam Deo propinquare poterimus; sicut ipse in Evangelio ait: Discite a me, quia mitis sum et humilis corde; et invariatis requiem animabus vestris, *Matth. cap. xi*. Per superbiam mirabilis Angelorum creatura cecidit de caelo, per humilitatem Dei fragilitas divitumque naturae ascendit ad caelum. Honestas est enim inter homines humilitas: constantia, sicut Salomon ait: Ubi fuerit su-

perbia, ibi erit et contumelia; ubi a tem humilitas, ibi et sapientia. Item alius sapiens. Quanto, inquit, major es, tanto humilia te in omnia, et coram Deo invenies gratiam. Item Deus per Prophetam ait: Ad quem autem respiciam, nisi ad humilem et quietum, et trementem verba mea? Quicumque humilis et quietus non fuerit, non potest in eo habitare gratia Spiritus Sancti. Deus humilis factus est videtur silulitis causa; crascescat homo superbus esse. Quantum humilitate inclinatur cor ad ima, tantum proficit in excelsis. Qui enim humilis erit, exaltabitur in gloria. »

3. SIMPLICITAS JUSTORUM DIRIGIT EOS; ET SUPPLANTATIO (id est frustus quo alios circumvenit) et supplantant, ait Ahen-Ezra) INVERSORUM VASTATIBI EOS. — « Simplicitas, » id est integritas, innocencia, perfectio; Septuaginta, *perfectio rectorum* (interpres *Catena Graecor.* vertit, *reclum, scilicet virtutum, inquit adhibet eos; et supplantatio contemptum* (Dei legem, ait auctor *Catena Graecor.*) *depredebat* eos. Ita passim videmus nulites similesque, qui produs exercent, tandem aliis praedam fieri; sicut pisces, qui minores prodantur, majores praedam sunt, ab eisque devorantur. « O pisces, praedam vis de parvo, praedam efficiam majori, » ait S. Augustinus in *Psal. lxxv*, Chaldaeus, *simpliditas rectorum dirigit eos, et pervortent dispersores, tunc ceteros eos*. Gregorius in *Catena Hebr.* suspicatur interperem in *Babilonis regis errasse, et pro dispersores verendum deservire*. Verum eum non errasse patet ex Chaldaeis, qui habet *בְּרִיחַ בֹּרֵחַ*, id est *dispergatos*; non *בְּרִיחַ בֹּרֵחַ*, id est *contemptores et inversores*. Syrus, *quis justorum adhibet, et superbia inversorum perturbabitur*. Sensus est planus, q. d. Integritas justorum dirigit eos, et in suis conditionibus prosperum habeant successum, ac impiorum fraudes, dolos et laqueos molientes pertranseant. At vero impiorum pravitas, qui abos supplantare conantur, ipsosmet vastabit, quia incident in laqueos quem aliis tendentur, suisque dolis et fraudibus capiuntur; perversitas, quam alii machinati sunt, in ipsorum caput recidit; ac in eam tem, vel similem perniciem Deo cunctisole incurrunt. Hoc est quod ait S. Hieronymus, epist. ad *Pammach.* *simpliditas tui sunt inter dolosus*. Bolones sunt flagella intra quorum virgas latet pugio, inquit *Serenus* in *Vii. Enid.* Dolosus dicitur a fallendo, quod decipiant ferro, cum ligni speciem praeficiant. Et S. Ambrosius, lib. III, epist. 19: « Dona, inquit, puri sermone innocetias, et loquaces sapientiam, etiam inter laqueos ambulet, » Et S. Macarius, *hom. 46*: « Anguis quidam lubricus iter ipsas elabit manus, columba superne volans retia despicit; simplex vero dolos et fraudes facile de fugit, q. d. Quam facile anguis suo lubricitate a manibus elabitur, ac columba supervolans retia praeterolat, tam facile justus dolos et fraudes sibi structas evadet, tum quia a Deo dirigitur, tum

quia didicisti et in proxima redogit illud Christi: «Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbae.» *Matth. x. Denique Ezech. cap. xxvii. vers. 28:* «Plaga dolosa, ait, dolosi dividit vulnera, et qui foream fodit, incidit in eam; et qui statuit lapidem proximo suo, offendet in eo; et qui laqueum alii ponit, peribit in illo.» uti Aman suspensus est in cruce quam parabat Mardocheo. Vide ibi dicta. Præclare S. Augustinus in *Psalm. cxxiii:* «Ideo, inquit, querit te major raptor, quia invenit minorem raptorem; ideo te querit major aquila, quia prior cepisti leporem; prædā tibi fuit minor, prædā eris majori.» Ita R. Salomon, H. Levi et Aben-Erre.

Denique videmus Deum simplices et sinceros dirigere et iustitiam, ac fraudulentos saepe in laqueos, quos sinceros posuerunt, impingere. Causa est, quod iustitiam proxime accedunt ad Deum, qui simplicissimas et sincerissimas est; hinc et «revera simplicitas vestigium est Dei,» uti docet S. Augustinus, lib. *De Vera Religione. Idem, lib. XI De Civitate, cap. x:* «Est itaque, ait, bonum solum simplex, et ob hoc solum incommutabile, quod est Deus. Ad hoc bono creata sunt omnia, sed non simplicitate, et ob hoc mutabilia. Creata sane, inquam, id est facta, non genita. Quod enim de simplici bono genitum est, pariter simplex est.» Et mox: «Pater qui genuit, simplex est, et Filius qui genitus est, pariter simplex est; sed tunc simplex dicitur, quoniam quod habet hoc est, excepto quod relative quæque persona ad alteram dicitur.» Et S. Bernardus, serm. 80 in *Cont. simplicitatem Dei ita describit:* «In ea et multa in unum, et diversa in idem rediguntur, ut nec numerositate rerum sumat pluralitatem, nec alterationem de varietate genitā. Loca omnia continet, et quæque suis ordinali locis, nusquam contenta locorum. Tempora sub ea transeunt, non ei. Futura non expectat, præterita non recogitat, presentia non experitur.» Et *serm. 81:* «Qui tribuit in simplicitate, inquit, diligitur a Deo, et simplicitas candor est; nam naves duplicitatis; quæ duplicitas nisi dolus?» Et mox: «Sponsus itaque et cum sit virtus, in virtutibus complacet sibi; et cum sit filium, inter filia commemoratur; et cum sit candor, delectatur candidis.» Et *serm. 82:* «Manet in fundamento prorsus inconcussa simplicitas, sed minime apparet duplicitate operum humane dolositate.»

Mystice, supplantatio perversorum, qua videlicet mentem et rationem perverse supplantant et subvertunt concupiscentiam, perdet eos, quia rationem, que domina est, faciunt servam; et concupiscentiam, que serva est, faciunt dominam. Caput ergo habet in pedibus, et pedes in capite. Huc facit apologetus aeneupis et viperæ apud Esopum: «Aeneupis, inquit, visco accepto et arundinibus, aeneupam egressus est; visco autem turdo super alta arbore sedente, et arundinibus inter se longitudinem conjunctis, sursum eum com-

UNIVERSITATIS KRUMHOLZ

Apologetus aeneupis

prehensurus suspiciebat. Cæterum ignarus viperam dormientem conculeavit. Hæc vero itala mordidit ipsum. Ille jam agens animam dicebat: Me miserum, alium enim captaturus, ipse ab alio captus sum ad mortem. Affabulatio. Fabula si significat eos, qui proximis insidulant, ignarus saepe ab aliis idipsum pati.»

4. NON PRODERUNT DIVITIE IN DIE ULTIONIS (Hebraice, ira, vel indignationis, supple, Dominus); IUSTITIA AUTEM LIBERABIT A MORTE. — Sensus est clarus, *q. d.* Cum Deus ulciscetur peccata, vel in hac vita, vel in die iudicii, ultionem hanc peccator redimere non poterit divitiis: quia Deus is non floctitur, nec indiget, cum sit eorum dominus; sed iustitia est, qua ultionem hanc redimit, et a morte per eam intentata liberat, juxta illud Danielis ad Nabuchodonosor, cap. iv: «Peccata tua elemosynis redime.» Sic iustitia liberavit Noe a diluvio universali, Loth ab incendio Sodomæ, Josue et Caleb a morte, qua cæteri omnes Hebræi ob murmur perierunt in deserto, *Numer. xiv;* Susannam ab infamia et lapidatione, *Daniel. xiii;* Danielem a devoratione leonum, *Daniel. vi.* Maxime autem in die iudicii divites non proderunt; sed sola iustitia liberabit nos a sententia damnationis et a morte gehennæ: iustitia, inquam, tum proprie dicta, puta probitas et sanctitas; tum improprie accepta, puta beneficentia, aut auctor *Catechæ Græcæ,* et elemosyna: ob hanc enim præstitit Christus electos adjudicabit celo, et reprobos inferno ob eandem neglectam, *Matth. xxv.* Unde Chaldaeus verit, non prodest mendacium mendaces et fallaces divitiae, in eisque reposita spes divitum *in die tui; iustitia vero liberat a morte mala.*

«Iustitia ergo liberabit a morte,» quam iustus venientem æquo animo expectat, accedentem sustinet, et ut initium vite melioris admittit. Vixit ergo cum moritur, et secundum exteriorum speciem victus a morte, mortem ipsam vincit ac proleat, eamque conculeans, ac velut scabillum pedum suorum efficiens, immortalem vitam apprehendit; nec tantum se, sed et alios liberat a morte. Sic enim corpus Elisei tangens mortuum, cum a morte ad vitam revocavit, *IV Reg. xiii.* Tam viva, tam efficace est iustitia. Illo sententia similis est gnome cap. x, vers. 2: «Nil proderunt thesauri impietatis.» Et illa *Ezech. cap. v, vers. 10:* «Noli anxius esse in divitiis injustis; non enim proderunt tibi in die obductionis et vindictæ.» Vide illi dicta. Et illud *Tobie cap. xii, vers. 9:* «Elemosyna a morte liberat, et ipsa est que purgat peccata, et facit invenire misericordiam et vitam æternam.»

Græci codices hic inferunt aliam gnomen, que non est in Hebræo, nec in Latino, nimirum hæc: «Mortuus iustus reliquit penitentiam (male Complutenses legunt, penitentem); facilis autem illi et jucundus impiorum interitus.» Quod sic exponas, *q. d.* Iusti in hac vita agunt penitentiam, at in morte ei valedicunt, quia propter eam trans-

eunt ad gloriam; aut, ut Didymus in *Catechæ Græcorum:* Iustus mortuus mororem et luctum aliis relinquit, quia illi de interitu ejus lugent ac dolent; at impij qui in bonis ducent dies suos, penitentiam seram inchoant in morte, ideoque eam contemnunt per omnem æternitatem: quare eorum penitentiæ et interitus jucundus accidit iustis: quos adfertur, juxta illud: «Letabitur iustus, cum viderit vindictam peccatoris.»

5. IUSTITIA SIMPLEX DIRIGIT VIAM EJUS, ET IN INFERITATE SUA CORREKT IMPUS. — «Simplex,» Hebraice *צדק תמים,* id est integri, immaculati, perfecti. Unde Septuaginta, *iustitia immaculata* (Complutenses legunt, *zabpa,* id est *immaculati*) dirigat vias; impietatem autem incidit in iniquitatem. Quævis primo, sic explices, *q. d.* Iustitia dirigat, id est, ut Chaldaeus, facit rectam, justam et probam viam, vitæque immaculatarum; ex adverso impietas impiorum detorquet viam impiorum, eamque facit curvam, pravam, improbam, injustam. Rursus impij in Deum facile labuntur in injustitiam, suntque injusti in proximum. Qui enim fidem Deo datam non servat, nullo minis servabit fidem datum vel debitam homini.

Secundo et genuine, *q. d.* Iustitia vias, id est actiones, iustorum dirigat, id est fortunat et prosperat, ut inoffens per omnia pericula incedant, ac felices rerum suarum Deo secunstante solvantur successus; at vero impius ob impietatem suam in multa impingit adversa et damna, cœruoque in multa infortunia, ut videantur omnia in tibus ejus, ut vulgo dicitur, resillire. Sic *dirigere* prosperantur et prospere sumitur *Psalm. cxxxix, 12:* «Vir inguostus non dirigetur,» id est non prosperabit, «in terra.» Et alibi saepe, persertim in *Psalmis.* Ita R. Levi, Hugo, Jansenius et alii.

Porro, *iustitiam* hic rursus proprie et ample accipio, quia ei opponitur impietas; Baynus tamen et noster Salazar per *iustitiam* accipiunt solum elemosynam, quasi dicas: Elemosyna elemosynarium prosperat, rectaque via dirigat in celum; at impietas, id est avaritia, qua quis nuptus est in pauperes, facit ut impius corruat in mala ipsamque gehennam. Unde S. Chrysostomus, homilia 0 de penitentia, rectam regiamque viam in celum docet esse elemosynam: «Elemosyna, ait, regia via, que homines colerrime in celorum axes adducit. Magna res est elemosyna (vide quam recta in celum pergat), præcedit aerem, transit lunam, solis radios excedit, ad ipsum venit celorum culmen, ipsos pertransiens scelos, et Angelorum populos decurrens, Archangelorumque choros et omnes superiores potestates, ipsi assistit regali throno.» Et S. Augustinus, serm. 25 *De verbis Domini:* «Via cœli, ait, est pauper, per quam venitur ad Patrem. Incipe ergo erogare, si non vis errare. Patrimoni tui quo es ligatus, compedem solve, ut liber ad celum possis ascendere.»

6. IUSTITIA RECTORUM LIBERABIT EOS; ET IN INSIDIIS

SUIS CAPIENTER INQUI. — Similis est hæc sententia precedens; sed ibi dixit iustitiam conciliare bona, hic vero eandem liberare a malis. Pro insidiis hebraice est *תרי האזק,* quod Pagninus vertit, *in prædatorum; Vatablus, C. inoprobata vel oboppressionem,* quo alios solent opprimere; Syrus, *in iniquitatibus suis;* Septuaginta Romana, *in avaritia, id est in perditione;* Complutenses vero, *in avaritia, id est in inopia consilio, v. l. lenientia sua;* Procopius, *in avaritia, id est in impietate sua;* Aquila, Symmachus et Theodotus, *in impietate injuste agente copiantur.* Iustitiam rursus generatim accipere pro probitate: licet Baynus et noster Salazar more suo specieatim accipiant elemosynam. Ultraque liberat a malis tum presentis vite, tum futuri. Unde Cajetan accipit liberationem a carcere et vinculis, juxta illud S. Chrysostomi, homilia 7 de penitentia: «Elemosyna vincula dirumpit, tenebras solvit, exstinguit ignem, carcerem aperit.» Idem, hom. *De divitiis et pauperibus.* docet elemosynam liberare ab amore divitiarum, quo quasi vinculo alligantur avari, ut divitiis suis quasi mancipia adstricti et concatenati videntur. Unde noster Salazar et insidias vitiæ accipitur iniqui sic exponit, *q. d.* Avari et injusti penitentiarum aservatores in insidiis suis, hoc est suisque impietatum opibus iniquis et inique partis, captivabuntur; qui sane penitentiarum servitio et captivitas major est, quam sit vinculorum terrorem. Unde S. Chrysostomus, hom. 43 in epist. 1 ad Corinth. «Quando divitibus, ait, fuerimus alligati, quomodo adversarios vincemus? sunt enim vincula gravi his qui ut necunt, servus tyrannum et inhumans, omnia imperans in penitentiis illorum qui illi serviunt; sed si voluerimus, hæc vincula, et acerbum hanc tyrannidem de se deturbabimus. Quomodo autem id fiet? si divitias omnibus distribuerimus: quando enim Plutus fuerit solus adversus solos, sicut latro quidam in solidamine omnia facit mala; cum autem in medium cum adduxerimus, non amplius nos superabit, omnibus enim undique alligabitur.» Hic sensus subtilis est et pius, sed archæor, et symbolice potius quam literalis: nam ad litteram sicut quatuor iustitiam rectorum, sic et quatuor insidias impiorum accipit.

7. MORTUO HOMINE IMPUS, NULLA ERIT ULTRA SPES; ET EXPECTATIO SOLICITORUM PERIBIT. — Pro sollicitudine hebraice est *צדק תמים,* quod Vatablus vertit, *violentorum;* R. Salomon, *fortitudinum;* Chaldaeus et Syrus, *iniquorum;* Septuaginta, *impiorum;* Pagninus, *divitiarum;* alii, *mendaciorum;* alii, *sanctitatis;* alii, *cupiditatis;* vel *avidiorum;* alii, *dolentium;* alii, *raptorum;* Noster optime vertit, *solicitorum,* sive anxiorum, qui solliciti sollicitæ, anxie et cum dolore cupiditatis opam, voluptatum et honorum hujus mundi se dedunt, imo inhiant. Hi enim, ut cupiditatem suam per fas et nefas explant, laborant, satagunt, solliciti sunt et anguntur. Hæc est mala cupiditatis sollicitudo: nam est

UNIVERSITATIS KRUMHOLZ

et bona sollicitudo, de qua S. Bernardus, libro II de Consideratione ad Eugenium : « Sollicitudo, ait, officium Prælati est, non cœbitudo. Nec locus est otio, ubi sedula urget sollicitudo omnium Ecclesiarum, a B. Eserm. I ad Fratres : « Esto magis sollicitus, ait, ut scias quid desit tibi, utinam sis esse minus cupidus gratiæ spiritualis, quam admodum secularis homines pecunie temporales! » Et serm. 69 in Cant. : « Dominus meus mihi, et ego illi. Ne dubitat se amari qui amat. Ita est. Amor Dei amorem anime parit, et illius procurans intentio intentionem facit, sollicitudoque sollicitam, » qua efficit ut sollicitus ambulet cum Deo suo, Michæ cap. VI.

Capula et vel est nota similitudinis copulans similibus, idem valens quod sic; vel est exaggetica et explicativa, idem valens quod hoc est. Priori acceptione sensus est, q. d. Sicut in morte perit omnis impii spes vitam futuram, et ad quam redire nequit; tum æternæ, a qua excluditur; sic perit omnis spes et expectatio hominum sollicitorum, id est anxie et sollicite cupiditatis opem et honorum inhumanam, in morte, imo sepe ante mortem, interit.

Posteriori modo sensus est, q. d. Cum moritur, aut cum mortuus est homo impius, nulla restat ei spes, et, id est hoc est; expectatio sollicitorum, qui avare et cupide bonis mundi contra vel præter Dei legem incurrunt, peribit. In morte enim perit vita, et cum vita omnis spes impiorum, qui in hac vita solliciti sunt ad accumulandas opes, quasi in æternam hic victuri. Significatur ergo, inquit Jansenius, impio per mortem intercipi et auferri irreparabiliter, quod sperare et desiderare solitus fuit, divitias scilicet, gloriam et omnem vite hujus felicitatem, ut idem hic significatur quod per Prophetam : « Deriderunt somnium suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis. » Et : « Non descendet cum eo gloria ejus. » Et alibi : « Sunt reliquie homini pacifico. Injusti autem disperdunt, simul reliquie impiorum interibunt, » quia post mortem nihil est et reliquum. Secundum spirituales intelligentiam significari etiam hic recte intelligitur, impio post mortem nullam esse rem veniæ, quia in inferno nulla est redemptio. R. Salomon vero : « Expectatio sollicitorum, hebraice צְדִיקָה omnia, id est illorum spes, ait, qui sunt illorum robur et divitiæ, peribit et irrita fiet; nam ob parentum demerita hand, bonis illis ulius gaudebunt. Cum autem justus vita functus fuerit, illius soboles habebit quod sperat, ob parentum justitiam, » Aben-Ezra : « Expectatio iniquorum, inquit, qua se sperabant iniqui gesturos, irrita fiet. » R. Levi, q. d. « Impius pene lotus moritur; spes etiam quam in insigni suo robore et vi collocabat, evanescent. Aut q. d. Mortuo impio cessabit spes, qua illius amici ab ejus viribus et facultatibus certum munimen sibi despondebant. Expectatio etiam, qua eodem debebant futurum, ut opem presentem

afferre posset, irrita corruet; eodem enim vita funeto, vis omnis et robur disperbit (1).

Alludit ad Benjamin quem mater Rachel, in partu cupido emisa, dolore emorients vocavit *Benoni*, id est filium doloris mei; pater vero Jacob vocavit eum Benjamin, id est filium dexteræ, q. d. Sicut Rachel filiorum cupidissima, hanc suam cupiditatem luit morte; nam parta Benjamin interit, indeque vocavit eum *Benoni*; sic pariter expectatio omnia, id est sollicitorum, id est cupiditibus inhumanam, ideoque dolentium et aspirantium, peribit, imo ipsosmet evanescit; quod enim appetitur sollicite ex amore, hoc acquiritur cum dolore, et amittitur cum merore, qui sepe hominem ita diligit et cruciat, ut vitam ei adimat.

Porro Septuaginta, si tamen in codicibus eorum non irrepsit error, contrarie vertunt, ut latentia hic antithesis expriment; sic enim habent: *eis justis mortuus fuerit, spes non amittit, impiorum vero iactantia et gloria post mortem interit, q. d. Justus moriens spem melioris vite non amittit, sed premititur per bona opera, que in vita fecit: hæc enim cum post mortem in celo excipiant et habundant; ut impii spes omnes quas in opibus, amicis et dignitate sua repositas habebat, ac de quibus se iactabat et glorioratur, in morte cum ipsa vita, in qua fundate erant, evanescent. Unde auctor *Catena Græcorum*, per exempla se exponit : « Sperabat justus venustam ex legitimo uxore prolem se suscepturum, et ecce subdit; sperabat suscepam magnis honoribus, multique opibus potiturum, et ecce potitur. Idem statum de cæteris similibus. Quin ad futuram quoque vitam et resurrectionem sermo hic transferri potest; subindicit enim justum bonis omnibus hic usum, futurorum quoque bonorum spe nautiquam frustratum iri; aut post mortem non modo in se, sed in suis quoque liberis gloriosum et celebrem futurum. At impiorum gloriam, qua inaniter sepe gloriati fuerunt, et in qua finem suum tantum non collocaverant, vanam momentaneam fore. »*

8. *Iustus de angustia liberatus est; et trahitur* (perperam aliqui legunt, *trahitur*) *intra pro eo.* — Hebraice, et venit *impio pro eo*, quod Hugo exponit, *propter eum*, q. d. Impius propter justum a se afflictum veniet et sub ihi in ejus angustias. Planius alii vi pro eo exponunt, in locum ejus, puta in angustiam ejus. Unde Valartus, *justus, inquit, ex adversitate eripitur, sed iustus succedit illi; Syrus, rubiabit impius pro eo.*

Dupliciter hæc sententia exponi potest. *Primo,*

(1) *Maurus, cum moritur homo impio, perit spes, bonis illi ingratam, cum moritur, spes perit; et expectatio futuram (quam plerumque est non צְדִיקָה sed צְדִיקָה in opem, divitiarum perit. Ita communis prodi parallelismus, et antithesis elegantiorque utrumque membrum aliore completur. » Quædam hæc enim, ait ille, in primo membro cuiusdam spes perat dicitur, non dicitur quam, sic in posteriore quædam spes perat exprimitur, non exprimitur cuiusdam.*

prope, q. d. Deus justum liberat sepe a malo, quod illi impius streit, factique ut impius penam talionum luat, ac in malum, quod justo straxit, incurat: ut Aman incurrit in foream quam struxerat Mardocheus; inimici Danielis incurerunt in farces leonum, quos Danieli appararant; senes adulteri inciduntur in lapidationem quam machinasti erant Susanna. *Dicitur. xii.*

Secundo, ample, q. d. Iustus ad tempus modicum in hac vita affligitur et angustatur, ut mox Deus afflictioni finem imponit, eumque liberat; impius vero ad modicum tempus gaudere et dominari permittit, ut mox gaudio eorum finem imponit, factique ut in angustias justis succedant. Hæc enim propriis competunt et videntur impio, ut cum eo quasi reo sibi subdito, proprioque subiectione perdurant. Id sepe fit in vita, sæpe in morte, cum justus angustias hujus vite liberati evoluit in paradisum; impius vero in eas subtrahit perpetuo cruciatum in gehenna.

Septuaginta vertunt, *justus in bonis, id est, a venatione vel captura, liberatus est; pro eo autem trahitur iniquus, q. d. Dives venatur pauperem justum; et in eandem incidit dives, dum alius potestur eum venatur et devorat, juxta illud *Ecc. xii, 23* : « Venatio leonum, onager in evano; sic et pasena divitum sunt pauperes. » Unde auctor *Catena Græcæ*, legit : « Justus, ne prædatorum preda fiat, liberatur; pro eo autem in captivum traditur impius. » Ubi *Didymus* : Justus, inquit, divinam legem animo sæpe versans, sæpeque in illa oblectans, et a mortis laqueis eripitur, et a venatoribus demonumque insidiis liberatur, et ab omni tandem seduloso et turbolento sermone custoditur. Traditur autem et coniecitur in illa incommoda impio. Quod si vir justus ut homo quandoque conciderit, statim rursus conurgit atque emergit. Et inferior : Aut ideo hoc dicitur, quia justus ut homo subiacet quibusvis noxiis, que impius per venationem injuste illatum in illo punit, et quasi extinguit; adeoque justum a pima, quam in altero sculo subiturus erat, liberat; septuaginta vero propter iniquum venationem certis pene reat obstruunt; obicitur autem hinc pene impius non ab alio quam a seipso, suaque propria malitia, ut qui jam ante in reprobum sensum sponte seipsum comiserat.*

9. *Simulator ore decipit amicum* (Hebraice דִּבְרֵי אֱמֻנָה , id est *propheta*) *scum* : *Justi autem liberabunt scientia* (Pro decipit hebraice est דִּבְרֵי אֱמֻנָה , id est *corruptio*). Unde Aquila, Symmachus et Theodotius, in ore *aperturam coramper* amicum suum, supple, *impium qui precessit*; Chaldeeus, *ore dolens nocet amico suo*. « Simulator » est tum adulator, tum quis hypocrita, deceptor et impostor, quasi dicit : Fallax adulator et hypocrita decipit, id est, decipere et perdere conatur (si actu incautos sepe decipit) proximum suum; et justus sua scientia hæc ejus fraudes digno-

cent, evitant et discent. Hæc « scientia justis » opponitur ori simulatoris; illius enim hypocritam et dolos deprehendit et devitat. *Scientiam* accipit tam cognitionem sanctæ Scripturæ, rerumque divinarum, quam prudentiam et cautionem. Hæc sententia clara est in hereticis, qui simulant se doctores veritatis, cum sint præcoces falsitatis; quorum imposturas detegit scientia, id est, veritates et Theologia. Ita Bada, Hugo, Jansenius et alii (1).

Septuaginta vertunt, *in ore impiorum laqueus est oculis, sensus autem justorum prospere procedens; vel justorum autem sensus felix faustusque existit. Idem respsa dicitur quod Vulgata* : Iniquus enim oris impiorum non est alius quam simulatio, hypocrisis et adulatio; sed laqueus hosc se justis sensu et sapientia prorsus perdit et felicitat vel evadit, vel dissipat.

10. *In ore justorum exultant* (male aliqui legunt, *exultantur*) *civitas* : *Et in manibus bonorum erit laudatio.* — Hebraice, *in bonitate, vel in bono, id est, in prosperitate et felicitate, q. d. Cum prospere justis omnia succedunt, cum bonis vel temporalibus vel spiritualibus affluunt, tunc exultat civitas, tum quia justitia et virtus omnibus est amabilis et veneranda, tum quia ipsa in totius urbis exemplum et commodum redunt. Si enim justus abundat, ipsa bona sua cum aliis lotaque civitate communicant; et « in perditione impiorum erit laudatio, » hebraice דִּבְרֵי רִיבָה , id est *invidio, oratio, communiis letitia et exultatio*; tum quia omnes laudabunt Dei justitiam, quæ impios perdidit, morteque merita multavit; tum quia exultabunt omnes, quod ab impiorum vexatione, rapinis, scandalis, etc. sint liberai. Porro non parva est hæc virtutis commendatio, et vili vituperium, quod virtuti omnes applaudant, villo omnes insultent : vox enim populi est vox Dei. Unde Aristoteles, lib. V *Moral. exp. 1*, docet vocem populi firmam continere veritatem, similem illi quam habent oracula.*

Pro exultat Symmachus vertit, *exultationem civitas*, id est, *exultatio civitatis*; Theodotus, *exultationem*, id est *laudatio*; Syrus, *labor debitor civitas*; Septuaginta, *exultatio*, quod Complutenses vertunt, *recta gressu civitas*, quia scilicet exemplum virtutis justorum imitata est; Romana, *bona se gessit*; auctor *Catena Græcæ*, clare, *in prospero justorum successu civitas promoveat et laetetur*; in impiorum autem videtur exultatio et plausus eorum. Sic et Complutenses ac Chaldaus; Tigurina, *cum bonis est justus, exultat civitas*; et cum perant iniqui, *aut*. Est ergo antithesis objecti letitiae et exultationis, quod scilicet civitas exultat de bonis impiorum, et de malis eorum dolat; et de bonis impiorum dolat, et de malis eorum exultat. Capitulans pro *ore laudatio* vertit, *erit civitas*; nimirum

(1) Hebr. est, *ore profana*, impius in genere, cui opponitur in seq. membro scientia, id est sapientia.

vita iustorum est quasi cibus, qui omnes recreat, atque ad simile virtutis studium festivo plausu excitat; at improbus dum vivit, omnes offendit, ideoque dum moritur, cum omnes ejus locus et funebria justa recreant, ut illa caustibus, saepe compositis ad publica gaudia carminibus concalibrent.

11. **BENEDICTIO JUSTORUM** (Hebraice *rectorum*) exaltatur (Vatablus, *exhilarat et florat*) CIVITAS: AT ORE IMPIORUM SUBVERTITUR. — Aquila, Symmachus et Theodotion, *deficietur*. Pro civitas Chaldaeus vertit, *provincia*.

Hic versus dat causam praecedentis, cur scilicet in bonis justis exultet civitas, et in perditione impiorum jubilet, quis nimirum per benedictionem justorum exaltatur, et per os impiorum subvertitur.

Quaeris, quoniam sit « benedictio justorum? » Respondet primo: *Benedictio* hic ubi et alibi saepe accipi potest pro veram affluentiam et opulentiam; just enim, cum sint opulenti, in civis sunt benedicti, et civitatem collegis, monasteriis, templis, aliisque fabricis magnificentibus ornant et exaltant; ut benedictio sit idem quod bona justorum, in quibus exultare civitatem dixit vers. praeced. Ita auctor *Catena Graeco*, g. d. Opulentia justorum civis et civitatem exaltat, factique splendorem et magnificam; at vero verba impiorum eandem subvertunt. Opponit hoc verbum, quia tam perversum est os impiorum, ut aequipollat, imo praepollat, opulentia justorum; plus enim illud destruit quam hinc aedificat. Adde opulentis fere eligi in magistratum, ac civitati praeside, eamque regere; quare cum justis sunt opulenti, eliguntur in magistratum, tumque iustis suis carisque conciliis et legibus exaltant civitatem; at vero eis, id est imperium, impiorum eam subvertit; quia dum in ea imperant impii, iniquis suis decretis, executionibus, rapinis eam subvertunt. Os enim saepe significat jussum et imperium; ut cum propheta loquitur: *Os Domini locutum est*, id est, Dominus hoc auctor dicitur, imperavit.

Secundo, *benedictio* idem est quod beneficentia; dicitur enim Dei et Sanctorum est efficax, ideoque idem quod facere: quod enim dicunt, hoc faciunt. Sic sensus erit, g. d. Justi sua beneficentia et elemosynis sustentant et magnificant civitatem; at impii suo ore, id est sua maledictione aequae maleficentia eam evertunt.

Tertio, magis proprie et genuine, *benedictio* est boni precatio, et benedictio est bene precari, g. d. Cum justis bene precantur civitati, Deus precos eorum exaudiat, ac civitati bene facit, eamque exaltat; at impii ore suo maledicentiam tam Deum quam civem, merentur ut Deus eam subvertat. Sic impii civis Sodomae meruerunt eam incendio subverti; at Lot, fugiens e Sodomis in Segor, eandem ab incendio, cui pariter destinata erat, sua oratione et benedictione liberavit, *Gen. xii*,

21. Sic Jacob *Gen. xlix*, et Moses *Deuter. xxxii*, morituri benedicientes Israel, cum bonis cumularunt. Sic Deus servavit Jerusalem ab exordio Sennacherib, ob preces Isaie et Ezechiae. *Isaia cap. xxxvii*; ac Salomon et Judas benedixit propter Davidem, juxta illud: « Propter David servum tuum non avertas faciem Christi tui, » *Psal. cxxxi, 10*. Sic S. Gregorius Hispanis suis urbem gravi peste liberavit. Hoc est quod ait Sapiens, cap. vi, 56: « Multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum. »

Quarto, plenus, *benedictio justorum* sunt bona eorum consilia, monita, eloquia, exempla, quibus ignorantes docent, menses consolantur, errantes corrigunt, omnesque ad virtutem et ad Deum traducere satagunt. Hinc enim exaltatur civitas; cum a impiorum ore, « id est malis consiliis, rixis, seditionibus, dolis, etc., evertatur, » juxta illud Plutarchi in *Moral.*: « Unius linguae dolo et proditione urbes conciderunt, regna, respublicae. Hoc est quod ait Ecclesiasticus, cap. xxviii, 16: « Lingua tercia multos commovit, et dispersit illos de gente in gentem, civitates murtas divitum destruxit. » Vide ibi dieta.

Adit Hugo per *benedictionem* accipi eloquentiam et efficaciam dicendi, quam habent Sancti, per quam subinde urbes et regna ab exitio liberant. Sic S. Leo sua dicendi facultate et gravitate Atiliam compescuit, ne Romam vastaret; et Genserio jam Romanam occupanti persuasit, ut ab ejusdem incendio, ignominialis et caedis temperaret. Ita S. Gregorius sua modesta humilique suaviloquentia Mauritium Imperatorem atiosque principes abibi et Urbis offensos reconciliavit. Ita S. Bernardus in schismate Petri Leonis, sua dicendi agendique gratia regem Angliae aliosque magnates Innocentio II. legitimo Pontifici, ejusque Ecclesiae astrinxit, ac schisma sustulit. Simili modo suos Ordines et monasteria celebrarunt et exaltarunt Religiosi sapientia et eloquentia praestantes: ut Ordinem S. Benedicti celebrarunt Gregorius VII, Leo IX, Victor II Urbanus II, aliique permulti, qui ex eo ob sapientiam et virtutem evecti sunt ad Pontificatum. Ordinem Cisterciensium celebravit S. Bernardus, Dominicum S. Thomas Aquinas, S. Vincentius Ferrus, Petrus Tarantius, qui creatus Pontifex dicitur est Benedictus XI, et alii; Franciscanum S. Bonaventura, Alexander Alensis, Joannes Duns Scotus, et alii.

12. **QUI DESPICIT AMICUM SUUM, INDIGENS CORDE EST; VIR AUTEM PRUDENS TACEBIT.** — Pro. *dеспicит* hebraice est *בז*, id est *spoliat*, scilicet suo honore et estimatione per contemptum et despectum. Unde *baz* per apocopen idem est quod *בז* *baz*, id est contemptus, despectus ex alto, alto supercilio dignatus est. Septuaginta, *subversant civem indignis corde*. « Despicit » ergo non tantum corde, sed et ore; opponitur enim *in tacet*. Haec « despicit, » id est despecte et contemptum, nisi sentiat, sic et loquitur de amico suo.

Sensus ergo est, g. d. « Qui de corde despicit amicum, » id est, ut Iobrea, proximum suum, eo quod in eo aliquid vitium aut defectum notat, ideoque ore despectus de eo loquitur, vilipendit, despicit. « *Baz*, » id est indignus corde, » id est intellectus, *baz* » et sapientia, hoc est, insipiens et roars est, ut verbi Vatablus, tum quia proximum irruit et provocat, ut vicissim eum despicat, et contemptum de eo loquatur; tum quia sapientia distat vitiis, esse celanda, virtutes autem propagandas; tum quia iusto Dei iudicio fit ut qua mensura mens fuerimus, remediatur nobis, juxta illud *Isaia xxxii, 1*: « Vos qui operis, nonne et ipse speraverit? » tum quia hic despectus oritur ex superbia, qua se sapientem, alium demerentem agnoscit, ait R. Levi: *superbia autem est insipientia*. Adit Hugo eum indignum corde, id est cordis commotione, compassione et lenitate, quae aliorum vitiis celanda, et secreta sua vix correctione certanda esse docet, *Galat. vi, 1*.

VIR AUTEM PRUDENS TACEBIT. — Hebraice, *vir intelligens non val proclatorum*, id est valde intelligens et prudens, *tacet*; Septuaginta, *vir autem prudens silentium dicit*; Syrus, *in silentio habitabit, quasi in cubili cordis, pacis et tranquillitatis suae*, g. d. *Verum proclator vitiis proximum, eum despicit, nisi ille probe taceat*; ut vir prudens vitiis proximi simulat, imo contra veritatem despicit et probe taceat, probra non regerit, sed suffert et taceat. Qui hoc facit, is sane *vir prudens*, id est multo prudens, et quasi sapienter miraculum est, tum quod animi pacem, modestiam et magnitudinem, quae probra omnia despicit, ostendit, tum quia suo modesto despicentem redarguit, confundit, compescit. Nam qui exprobrant probra regerit, is ex magis accendit, ut plura audiat; qui ad ea taceat, suo si aucto ea sepius: perinde ac qui latrantes eum oblatrat, eum irritat ut magis latret; at qui taceat, latratum inhibet. Unde S. Basilus, *hom. de cor. eos comparat echo*. Sicut enim si vocem emittas, respondebit eodem voce eadem, et quod minus vociferaris, eo magis vociferabitur: est: sic in ore qui voce probra facit, similia et latratu quasi ab echo, responderi se dignus habet. Quocirca concludens sanum hoc suggerit consilium: « Noli ergo, ait, malum forte gratiam, magis magis malum restitutor esse. Contumeliam habet fratres, vinco amoveque silentio malum. Tu vero contra facis, qui velat undam fluctum vitiis, immo in cordis penetrabilia suspiciens, ventos ventis contra fratribus adversis resistis. Noli aut id, eorum pro magistro tui, nec quem odio perspicis, lumen amittat, nec fieri vultu speculorum: vultu; illius formam in te ipso representas. Inhibendus est ille ob iram? Tu minime furorem profanas; filii sanguinis oculi tibi quiete et cum gravitate aspiciant; vox illi aspera? tibi mitis et blanda, imo potius nulla. » Audi et Beza in *Collectanea*, tom. III: « Cum vero, ait, luxura derogantium corrigi nequeunt, aequa-

mitior sunt per omnia tolerandi. Saepo vero eum de vita proximum congruitur, mutare locum conatur, secretum vitiis remanens eliquo; vili delictis ignorantes, quia si desit spiritus, non adjuvat locus. Tolerandi sunt ergo ubique proximi; quia Abel fieri non valet, quem Cain malitia non exorat est. » Sic Sicut in regni apertior se suosque regens, ad contumelias suorum obsequit. Audi Scripturam, *I Reg. x, 27*: « Ego vero Bellai dixerunt: Num salvare nos poterit iste? et desperaverunt eum, et non attulerunt ei munera; illo vero dissimulabat se audire. » Verum est enim illud: « Qui nescit dissimulare, nescit regnare. » Porro R. Levi generaliter huc accipit: Prudens, inquit, socium suum non deludit et contemnit, sed silet dum alter loquitur, attentaque illius sermones audit; hinc autem is in medium proferat ea quae ipse perspicere habet, auscultat tamquam ejus dignitatem favens, licet nihil illud precipiat emolumentum.

Solomonem secutus Rabbi Simeon in *Perke Avoth*: « Per omnem vitam, ait, eductus fuit inter sapientes, nec invenit quidquam corpori salubrius silentio. » Et *Sira-Sira in Sentent.*: « Vitale animi nutrimentum neque nigrum, neque album, a hoc est, ut ejus Scholasticus exprimit: « Deum linguam tuam, ut semper dicit: Nescio, ne quantum in responso captaris. » Sic ceteri Hebraeorum Rabbini mentionem in respondendo vel silentium commendat. Unde Anonymus: « Doce linguam tuam docere: Nescio, quod si aequilibrum est auro et argento. » Huc facit glozom Arabicum, *Cent. 2, num. 32*: « Sapeviamer silentium est responsum, ut quis respondet ostendendo responsum. » Nimirum multorum accusationes, querelas et calumnias manifestam saepe habent falsitatem, nec responsum aut apologiam merentur; unde ad eorum criminationes sileat, sufficienter responderet; purgare est. Et *Cent. 1, num. 98*: « Taciturnitas conciliat suis amorem. Penitentia super silentio melior est praedicatione super sermonibus hoc est, praestat poenitentia taciturnitas, quam silentio. » Nam nulli locuisse necesse nocet esse hominum, » ait Cato. *Ferunt Arabes*: « Taciturnitas sapientis est, sed rarus est agens eam. » Huc pertinet distichon Calonis:

Demissos animo, ac tacitos vitare memento;
Qui tacet placidum est, forsas inter alios nota.

Ita S. Maurilius Episcopus Andegavensis, et erat sermone silens, et silens... loquens, » ait Fortunatus in ejus Vita.

13. **QUI AMBULAT FRAUDULENTER, REVELAT ARGANA; QUI AUTEM FIDELIS EST ANIMI, CELAT AMICI COMMISSAS.** — Hebraeus, *ambulator delator revocat secretum; fidelis spiritu operiens verbum* (1); Chaldaeus, *qui accu-*

(1) *Reclinat, qui il obsecratur, detegit arcana; sed qui fuit est animi, rem tegit.* Sensus est hic: si videtur aliquem arcana alterius vel sponte, vel levi da causa manifestare illis, certe scias: talem hominem non esse animo candidum et ingenuum, qui fidei possit, sed frau-

ator (Syrus, columinator) est, aperit secretum: et qui fidelis est in spiritu, celat secretum; Septuaginta, vir blinguis revelat consilia in consensu: fidelis autem spiritu abcondit res; Symmachus, custodit verba.

Pro quo ambat fraudulenter hebraice est רצח רחול, id est nequator, indeque delator, detractor, columinator. Est pulchra metaphorā. Detractor enim vocatur רחול, id est mercator, sive negotiator, quia sicut hic mercēs comparat non pro se, sed ut eas distringat et dividat, sic delator verba et res aliorum vestirat et congruit, ut illa ad alios deferat, et per circulos quasi venam circumferat, ut inde lucrum aliquod repercat. Immo רחול nō dicitur, ita et significatione affudit ad רצח, id est res, ambulat, delator. Ita Regimus in Levico: Ut negotiator, inquit, nullas habet species mercium quas ab aliquibus emit, et alius vendit: sicut detractor verba hinc et inde collecta et nulla alius refert. Consonat R. Abraham, qui ita scribit: Sicut mercator quod ab uno emit, alteri vendit, ita detractor, quod ab aliquo audit, alteri revelat. Hic ergo est, qui explorat aliorum secreta, vel vitia, vel consilia, nampe delator alius erubuit, Unus Cajetanus verbi, exponit verba scripturae, et fidelis spiritus loquitur; S. Hieronymus in Isaiā cap. xxxiii: qui fidelis est spiritibus, abcondit hebraice.

Serius ergo est, quasi dicitur: Explorator qui fides et fideliter cum amicis simulans se amicum conversatur, harque expiscatur amice mentem, et sicque arcana consilia et secreta, suo eandem modo revelat aliis; qui autem fidelis est animi et spiritus, hinc celat amice commissum, id est secretum, quod tibi committit et confidit. Rursum consiliarius, id est commissum sive perpetuatur aliquid ablatum, Ita, Dicitur expiscans samsouia vir sui secretum, fortissimum scripsit ejus consilia in capillis, illud prodicitur: Amicus, et Samsouem perdidit, Isaiā. xvi, 17. Huc facit proverbium Arabum Centur. 3, num. 54: Arcanum tuum de sanguine tuo est; sipe aperidisti illud, et est cunctis maris tuar. Et Cent. 2, num. 61: Secretum est fides, hinc et, communitatum fidei alterius. q. d. qui amicus secretum, pro fide si habetur; qui divulgat, pro infidelis. (Idem autem, 55: Arcanum tuum est captivus tuus, si custodieris illud; tu autem captivus es, si manifestatur. Et num. 59: Pectus tuum dilata secreto tuo, hoc est, ne divulge illud tibi. Possidet homo animum suum (vel seipsum), qui occultat secretum suum ab amico suo. Et num. 52: Ne aperit secretum tuum similibus, id est, ne detegat arcana tuum derisoribus. Simo enim omnia que vident imitantur et imitant, harque agentes deridere videntur. Et Cent. 1, num. 74: Os tuum, carcer est. Cave ut

delenti, deceptorii columinatorique ingenia: hunc tu caveto; quod de aliis enim apud te, idem de te apud alios promissus eduliet.

seriat lingua tua collum tuum. Huc facit quos Hebraeorum: « Intra vitium, exit arcum. » Quod enim latet in animo sobrii, hoc natat in lingua ebrii. Similis est gnomo Poete:

Eximia est virtus, prestare similia tebus; At cetera gravis est culpa, cetera loqui.

Et illa Thaletis: « Vide ne te in jus vocet sermo contra conjunctos tibi ac socios dilectos, » q. d. ne fidas amicis, ut eis committas arcana, ut inde illa effundant, magna tua infamia et ignominia. Ita Laertius, lib. 1, cap. 1. Et illa Aristonias: « Veni nobis molestissimi sunt, qui abstrahunt pallia; nam his contra ventos munimur: ita gravissima laedunt amici, qui expiscantur arcana. » Et illa Tiberii Imperatoris apud Dionem: « Principis animum, aut homini aut patris cognatum esse oportet. » Et illa Metelli Macedonici qui, regentis quidam aditus esset post subactos Athenses, respondit: « Toluam meam exorarem, si cum consilium manu scire existimarem. » Et illa Bedae in Collected: « Impertiti sicut loqui nesciunt, sic tacere non possunt. Anticum secretum alicuius, sed palam laquei. » Plura de revelatione secretorum dixi Ezech. xxxv, 17.

Pro fidelis animus, Aquila et Theodotus vertunt, scilicet spiritum, quod cum bonum veritas, fidelis spiritus, ut eorum respondet, talis est, quod boni cogitant, noster tunc Salutar proprie accipiens: talis veritas, fidelis spiritus, itaque exponit: Fidelis spiritus, id est animus suo, dicitur quod arcana servat, quia ea quae in animo tuto latet, palam discere, et in vulgus spargere, quodam est proditiois genus ad veritas non quae; animus enim non secus ore aperto prodit, quam urbs aliqua ostio reserato. Vel dicitur: qui secreta non violat, fidelis spiritus dicitur, id est Spiritus Sanctus; quasi vero e contra sit, qui arcana amicorum palam facit, Spiritus Sanctus infidelis sit.

Causas duas subdit: Prior est, quia Spiritus Sanctus, qui primus et notionalis est amor, tribuit omnis honesta benevolentia, amique amicitia, ejus opera copulatur. Nihil autem legit amiceorum concordiam distrahit, sicut amiceorum et secretorum revelatio. Posterior, quod secretorum revelatio ex amore profertur; iure ergo optimo eadem revelatio, secretum, imitantur, cui dilectio etiam accommodatur, post Spiritus Sanctus, qui est amor formalis et causalis; ubique enim amorem et amicitiam astringit et copulat. Verum haec mystico, vel accomodativum sunt; vera enim veritas est, fidelis spiritus, ut habet Septuaginta, Chaldaeus, Noster et alii passim. Ita tacitum apud se servat et secretum amicos R. Ambrosius, ut ne quidem frat. dilectissimi Satyro illud communitaret. Unde Isaiā Satyro: « Cum omnia, inquit, nobis essent astra communia, individuis spiritus, individuis affectus, solum tamen commune non erat secretum amicorum; non quo conferendi periculum veretur

mur, sed tenendi servare eisdem, etc. Erat enim fidei indicium extraneo non esse proditum, quod non esset cum fratre collatum. »

14. Qui non est gubernator, populus corrumpit; Salus (Syrus, liberatio) actus, ubi multa consilia. Pro gubernator hebraice est מְדַבֵּר תַּחְבֻּלוֹת, de qua voce fuse est cap. 1, vers. 5, diciturque significare gubernacula navis, indeque republicae, ac consequenter consilia, industriam, solertiam, quibus gubernatur civis, aeque ac respublica. Unde Helveta ad verbum habent, ubi non sunt consilia et consilia gubernacula (Cajetanus, ingenia), corruunt populus; et salus in multitudine consiliorum, id est consiliorum; Theodotus, in incogitantia corruunt populus; salus autem in nomine multi consiliorum; Septuaginta, quibus non est gubernatio, cadunt tanquam folia (legerunt דָּבַר אֵימָן, id est folia, pro דָּבַר אֵימָן, id est populus), salus autem in multo consilio; Chaldaeus, in multitudine consiliorum. Rursum populus comparatur foliis arborum, tum ob copiam, tum ob vicissitudinem, qua alii cadunt alia subsuccuntur; tum ob decorem: sicut enim folia decorant arborem, sic populus rite compositus decorant rempublicam. Vatablus, ubi non consilia, cadit populus; ubi autem satis consiliorum est, conservatur. Ita et Cassianus, Collat. II De Discretione, cap. 17, legit, quibus non est gubernatio, id est consilia et discretio, inquit, cadunt ut folia. Est metalepsis: ex consiliis enim intelligitur gubernatio bona, consula et prudens; ex gubernatione ipsa gubernator, ut verbi Koster. Sensus est, q. d. ubi non est gubernator sapientia et prudentia gubernandi praeditus, ubi in multa pericula et damna corruunt populus; at ubi adest, et consilio vel proprio pollet, vel alieno utitur, ubi populus salvus, et a malis omnibus immunus securusque consistit.

Vox ergo מְדַבֵּר תַּחְבֻּלוֹת pluralis significat primo, multis magnisque consiliis modis que regendi opus esse rectori respublicae, ut pote qui ad varias variorum hominum et populorum conditiones, indoles, appetitus sese attemperare debeat, ut quaeque conformiter ad suum ingenium regat. Itaque apologum vel exemplum Poete dant Protaem, qui in mille formas sese vertebat, ut cuique esse assimilaret, easque in dolos et moribus esse conformaret. Accedit quod ait Sallustius in Jugurth. « Vulgus ingenio seditiosum atque discordium, cupidum novarum rerum, quieti et otio adversus. » Et, ut idem ait in Oct. Marcii: « Impigre lingua, ignavi animi. » Et Livius lib. XXII: « Haec, ait, est natura multitudinis: aut servit humiliter, aut superbe dominatur. Libertatem, quae media est, nec spernare modice, nec habere sciunt. » Pallas, lib. De Josepho: « Sicul, a t, gubernator pro ratione ventorum mutat naviga. hionis subsidia, non uno modo navem dirigens: sic respublicae moderator debet esse multiformis ac multiplex, alius in pace, alius in bello; aliter se paces, aliter multis opponens adversariis, etc. Aspulator S. Gregorius Narianensis in Orat. 1

Apel: « Nam profecto, inquit, ars quaedam artem et scientiarum unius esse videtur, hominum regere, animal maxime varium et multiplex; id est, ars una est plures artes coercens. » Et post pauca: « Quomodo modum, inquit, si quis bellum varium et multiplex, ex multis bellis magnis iuxta parvisque feris multibusque compactam, curare ac ducere aggrediat, hinc in natura adeo varia et prodigiosa gubernanda, maximus ubique labor subeundus sit, magnisque certamen: quippe nec vocibus eisdem, nec alimentis, nec manus attractionibus ac sillis, nec reliquis delectetur; sed alii aliis pro sua quaeque natura et consuetudine vel gaudeant, vel offendantur; ut qui ejusmodi bellum curam susceperit, eum varia omnino et multiplici scientia ornatum esse oporteat. Haud dissimili modo omnium hinc Ecclesiae corpori, instar compositae eusjustam et inaequalis bellum, ex pluribus variisque moribus et sermonibus coagmentato, summopere quoque necesse est, Antilibem sollicit simul et simplicem esse, quantum ad eam, quam ad res omnes adhibere debet animi integritatem; et quam maxime verum et multiplicem, quantum ad id atinet, ut uniuscuiusque benevolentiam sibi conciliet. »

Secundo, תַּחְבֻּלוֹת significat gubernationem republicae debere imitari gubernationem navis, de qua multa Plato in dialogo De Regno, et lib. VIII De Legibus, et Plutarchus in Moral., ubi inter cetera ait: « Ut in magnis tempestatibus validissimo clavo, optimo gubernatore, et pluribus falluris opus est: sic magnas et turbulentas res administrandi summa sapientia opus est; quam cum gubernator non habeat ex se, a probis consiliaris mutetur et discat oportet. » Unde Vegetius, lib. III: « Fieri, ait, quid debeat cum multis tracta; quid facturus sis, cum paucissimis, vel potius ipse tecum. » Vide dicta cap. 1, vers. 5.

Quocirca Pius II, sapiens et generosus Pontifex, lib. I, epist. 387 ad Ludovic. Galliae regem: « Scripseris, inquit, quae ait: Ubi multa consilia, ubi salus, consiliorum multitudinem non requirit, sed maturitatem et digestionem; quae res in paucis quam in multis facilius reperitur; neque enim honestas qui iustitia multitudinem facile sandebat, quae variis affectionibus agitata ad prona frequenter inclinat confusio; subita est consilium multitudine, neque bene res se habet ubi suffragia numerantur, non ponderantur; supe enim fit ut major pars meliorem vincat. » Justinianus edixit quoque hoc modo: « Sed neque ex multitudine auctorum quod melius et aequius est iudicatio, eum possit unus forsata et deteriori sententia, multos et majores aliquos in parte se, errare. » Testis Cicero, « Q. Sexcentum juris patissimum, eum de jure praedictorum consulatur, suos interdu consultores ad Forum et Caesarem predicatoris rejicisse. » Et constat Bartholum ad judicium mercatorum et opificum pleraque sua ab-

cabrarse. Nam, ut idem tradit N. Tullius: « Assidue usus rei deditus et ingenium et artem saepe vincit ».

Ita Severus Imperator nil statuit unquam absque plurimorum Jurisconsultorum auctoritate perlorum corona. Augustus ad consilium etiam privatum adhibebat Mecenatem et Agrippam, sicut Julius Cæsar (J. Pedum et Corneliolum Balbum. Et Augustus post mortem illorum, si quid, cuius non posset, accidisset, exclamabat: « Barum fuit mihi accidisset, si aut Agrippa aut Mecenat vixisset. »

Tertio, *facultatis* notat salutem republice consistere in sapientia gubernatorum. tam in obedientia civium, sicut Salustius ait: « p. a. u. l. t. r. a. n. s. i. t. o. r. u. m. c. h. a. r. i. t. a. t. e. o. r. b. i. t. a. t. e. s. o. l. e. t. u. o. q. u. o. d. e. l. l. u. m. e. s. t. s. o. l. i. i. n. m. a. r. i. t. o. c. h. o. r. a. g. u. s. i. n. c. h. o. r. o. n. a. n. d. e. r. i. s. i. n. n. a. v. i. h. o. c. e. s. t. s. a. p. i. e. n. t. i. s. r. e. x. v. e. l. p. r. i. n. c. i. p. e. s. i. n. r. e. p. u. b. l. i. c. a. h. i. n. c. r. a. r. a. n. t. H. e. b. r. a. i. c. o. n. s. i. l. i. u. m. v. o. c. a. n. t. *דָּוָד* a. o. d. a. *דָּוִד* t. a. n. q. u. o. d. e. s. t. f. i. n. d. i. c. a. t. u. s. q. u. o. d. e. i. u. s. f. u. n. d. a. m. e. n. t. a. l. i. u. m. e. s. t. i. n. r. o. m. o. h. o. c. c. o. n. s. i. l. i. u. m. e. s. t. i. n. r. e. a. g. e. n. d. a. u. t. e. o. s. i. a. n. t. e. t. r. e. n. d. o. e. a. n. t. A. u. t. S. G. a. r. g. o. s. t. o. n. i. u. m. h. o. m. i. n. e. s. i. n. e. p. i. s. t. o. r. u. m. *אֲדָמָה*. « Magisterum ducemque et rectorem non habentibus non est, et est argenti in multorum calceatibus et principum defectus orbis, et perturbationis et confusions. Nam sicut si choros, sicut in choros et dicent sustulit, non erit amplius chorus modo congruus et ordinatus; et si a phalange excessus auocetis imperatorem, non erit amplius numerosa et ordinata acies; et si a navigio dempseris gubernatorem, navem demerges: ita etiam, si a populo rectorem auocetis, omnia evanescunt et delevisti. » Deinde de his qui principem habent, non tamen illi parvi, hoc amittit: « Atque malum quidem est magistratus et rectoris defectus, occasio scilicet eversionis; non minus autem malum est inobediencia subditorum. Populus enim non parens rectori nec magistratui, est similis ei qui non habet, et forte etiam deterior: nam his qui rectore caret datur venia, si ordo atque moderatio non servetur; his autem non ita, sed poma digni sunt. »

Idem fuit sensus Philocophorum, Aristotelis, *Rhetor. ad Alcebrand.* « Consilium autem eorum, quod inter homines, divinisimum; » Platonis: « Quidam sacrum profecto consultatio est: » nam consilio stant regna, urbes, domus. Salustius ad *Cæsarem*: « Ego, ait, ita comperi, omnia regna, civitates, nationes usque eo prosperum imperium habuisse, dum apud eos vera consilia valuerunt. Unicumque gratia, timor, voluptas ea corrumpere, paulo post inimitabilem opes, deinde ademptum imperium, postremo servitus imposita est. » Omnium suffragio damnatur ipse Julius Cæsar, nec in dictatura, nec in consiliu consilio senatus usus, ait Suetonius, unde et se et rempublicam perdidit. Idem fecit Nero, qui senatum capitaliter oderat, ait Suetonius. Similis fuit Hieronymus Siciliæ rex, qui nulla de re convocavit vel consulit publi-

cum consilium, teste Livio, lib. IV *Belli Punicæ secundi*. Fusc hoc argumentum tractat Gird; Paleotus, lib. *De Sacri Consistorii consultacionibus*, et Martinus Laudensis, tract. *De Consiliis*, et Doctus, *De Auctoritate magis consilii*. Huo facit quod omnes reges et principes suos habent consilios, senatores, parlamentum, etc. Porro, « consiliorum gubernaculum lex divina sit, » ait S. Cyprianus.

Tropologice, S. Dorotheus ex hoc loco docet fidem virtutis studiosum egere ductore et gubernatore. « Cavere, ait, nos admonet ne nosmetipsos informemus, ne nos sciolos habeamus, ne percontemur esse nos satis nobis ad regimen nostrum. Opus enim nobis est auxilio preter Deum, opus eorumque. Nihil est miserabilius, nihil quod citius expugnari queat his, qui nullos tales, nullos auctores habent ad viam Dei. Alii enim: Quibus non est gubernator, decidunt ut folia. Folia a principio semper virent, semper germinant, semper delectabile est: non nullo post arecchi et languet, et cadens conteritur et concutitur. Talis homo est, qui a nemine regitur. A principio ferventissimus ad jejunia, ad vigilias, ad quietem, ad obedientiam, et ad quæcumque certamina huius. Paulo post extincto eo fervore, si nullum habuerit suum gubernatorem aut formatorem, qui extinguit ignem suscipit et accendat, desiccatur et caedit, ne denum desitatis ab hostibus suis captivus trahitur, qui ut voluerit in ipsum grassantur. » Hæc ille et optime.

Hæc notamen illustri apologo vulpis et formice fæstis parabola con filiis serieis phrygionice completo exornat Cyrillus, lib. I *Apolog. moral.* cap. x, cujus titulus: *Ubi multa consilia sunt, ibi salus.* « Vulpesque, ait, ut super terram sibi domum construeret, materiam congregandi formica obtulit, et saluta dicta, quid esset quod faceret exquisivit. At illa respondit: In obscuris terra lalibus hactenus habitavi, modo fert omnia in luce canctis gratissima mihi mifum constrere. Cui formica mox dixit: Fuit tibi forte unquam molestum primum illud habitaclum? Cui illa: Nunquam certe, sed tutissimum et quietum; at tunc ad voluntatem hanc dulcedine lucis inclinor. Tum formica subjunxit: Nimirum dulce est lumen, et delectabile oculis videre solem, sed longe magis sapit vita, et delectabilior est securus quies. Quamobrem, soror, licet non sim tui, ut consiliaria sim prudentie tue, hoc tamen tibi in memoriam revoco, et re hæc novitate verum est, quod gallinarius et pellionibus non es molestum odiosa; illis quidem, propter zelum gallinarum, istis vero, pelium cupiditate tuarum. Suadco itaque ut in novo negotio consilium antiquorum requiras: nam consilium custodiet te, et prudentia te servabit. Ad hæc vulpes inconsulte respondit: Minimum quidem, soror, hoc attendo; non enim egero tuo consilio me minime puto. Cui formica prudenter respondit: Principia quidem rerum mole-

rationem tribuit sibi maxima. Nam ex parvo semine ingens palma nascitur. Quare in minimis exordis maxima sunt consilia agenda. Quoniam parvus error in principio, maximus est in fine. Sic modica radice corruptio in totum arboris scopas effunditur. Quod in suo principio totius rellitus continetur. Adde quod, si minima negligens, paulatim defluas in majora, *Ecc. xix. 1.* Propter quod Salomon in Proverbio dixit: Audi consilium, et suscipe doctrinam, ut sis sapiens in novissimis tuis, *Prov. xix. 20.* Nam et cogitationes consilii roborantur. Ad hæc vulpes, tripla ratione, respondit: Etsi in hoc ipso, quod paro, consilio uti sit opus, tamen satis mihi a natura consilii est domi. Cui prudenter formica: Descriptum est, inquit, *Prov. iii. 7:* Ne sis sapiens apud timent psum, et ne imitaris prudentie tue, quia dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt. » Idipsum deinde similitudine oculoarum, radiorum et nautarum confirmans, subdit: « Nomen plura vident quatuor oculi quam duo? et multiplicati radii plus illustrent? major certe facultas est plurium, et tris pluribus navis securus gubernatur. Verumtamen cujus est consilium? nonne est sapientie? nimirum hæc que abscondit uni, revelat alteri: et humilitatis amatrix ut plurimum, rectum de agenda consilium docet per alienum. Quod si bene iudicasti, teste consiliario adito, certior eris, et recte in melius dirigeris. Quanto scilicet consilium est ex pluribus, tanto salubrius existit. Quoniam ubi multa consilia, ibi salus. Sic audiens sapiens, sapientior erit, et intelligens gubernacula possidebit, *Prov. i. 5.* Ad hæc vulpula dixit: Scio quod provida es; dæve, quæso, cujus sit consilium audiendum. Tunc illa: Sapientis, inquit, prudentis, scientis, expert, amici fidelis, magnanimi, Deumque timentis. Quibus dictis, provida callidam a se eruditam vale dicto dimisit. »

15. AFFLIGETUR MALO, QUI FIDES FACIT PRO EXTRANEO: QUI AUTEM CAVET LAQUEOS, SECURUS ERIT. — *q. d.* Qui fide juret pro alio, affligetur multis molestis, et subinde damnis: cogitur enim debitum debitoris, si is solvendo non sit, aut solvere nolit, ex suo are dependere et prestare; qui autem cavet laqueos obligationum, qui in sponcione et fideiussione latent, ab hisce molestis et damnis immunis et securus erit. Vide dicta cap. vi, vers. 1 et seq., et *Ecc. xxx. 4* et seq. Hic sensus patet ex Hebræo, qui sic habet: « Contribitio conteret homo, cum fidejussorit pro extraneo; et qui edit diligentes (stipulantes et fidejubescentes deligendo et consensendo manum manui creditoris), confidit; Symmachus, qui autem edit captivum (lapsos et licentium et sponcionum), confidit; Theodoton, odio habens lupis implicari confidit, id est, confidenter et secure ager, non timens lites et damna que ex fideiussione sequuntur. Septuaginta vero sic vertunt, *malus male fit, cum committat* (Hebræum enim *רָבָה אֵרָא*

propria miscere, indque stipulari et spondere significat) fuerit iusto: odit autem eum securitas. Hebræice enim *רָבָה אֵרָא* talis et deligere, et sponere fubaque clamare significat. Potest hæc Septuaginta versio ad Vulgatam adæptari, *q. d.* Malus, id est avarus creditor, affligit iustum, qui ex charitate pro debitore spondit. Hinc factus odit sonum, quem in stipulatione fideiussoris vel assecurationis manu conserta edere solet, *q. d.* Odit compulsionem manus sue cum manu creditoris, hoc est, odit fideiussorem. Si tamen ea ample ut sonant accipias, significant juxta periculosum esse omne cum malo sine imple commercium: periculum enim est ne ab eo fraudetur, intriector aut seductor. Unde auctor *Catone Græc.* sic Septuaginta clare vertit et explicat, *improbi inter iustos inimici faciunt improbo, sermoque de salute et securitate (doctrinam salutis) institutum aspernantur.* Et Syrus de mere assecutans Septuaginta, *improbus, ait, male facit, cum occurrerit iusto, quod odit spei compotes; Chaldeus vero, malus, ait, male agit contra iustum, eo quod fideiussor stetit pro extraneo, et odit eos qui open suam rotocant in Deo.* Cassianus denique *Cohort. I., cap. xi:* « Malignus, inquit, nobis, cum se commiserit iusto, id est, diabolus decipit, cum fuerit colore sanctitatis obiectus; odit autem sonum iusticiæ, id est discretionis vim, que de seniorum verbis ac monitione procedit. »

16. MULIER GRATIOSA INVENIET GLORIAM, ET ROBUSTI HABEBUNT DIVITIAS. — Pro robusti hebraice est *רַבִּי אִרְסִיּוֹן*, id est fortes, prevalidi, valentes, potentiores, qui aliis prevalet, puta qui animo sunt infracto, omnibus laboris patientes. Unde sepe in malum simular, significatque tyrannos et prædones, qui vi et armis alios subjungunt, spoliant, confringunt. Unde Theodoton vertit, et *trumpantes apprehendent divitias;* quidam Hebræi vertunt, *formidabiles ditantur;* quia talibus ceteri ex metu munera deferunt, ait Aben-Ezra. Hinc R. Salomon mystice, sed judaice, sic expouit: « Mulier gratiosa, id est israelitica Synagoga, ad divinam gloriam proxime accedit et ad eius legem; robusti autem, id est illi Esau, divitias pro fortium rapinamque auferenti se addicunt. »

« Mulier gratiosa, » vel, ut hebræice est, *gratia*, primo est mulier pulchra et venusta; secundo, gratiosa in verbis et factis; tertio, honesta, pudica, obsequens marito, sedula omnique virtute prædita. Unde aliqui vertunt, *mulier virtuosa sustentat honorem, et probandi divitias;* Chaldeus, *mulier benigna divitias gloriam, et robusti errant post divitias;* Symmachus, *mulier bonæ assuequetur gloriam;* Vatablus, *mulier modesta assuequetur gloriam,* id est mulier que obsequens erit marito, commendabitur: severi autem vel rigidi assequuntur divitias.

Item primo, Baynus sic exponit, *q. d.* Mulier gratiosa, id est uxor pulchra, gloriam suam pulchritate

dius viro in dotem allet: nade et femine valde pulchra sine dote nubunt, quia dos earum est forum et pulchritudo. At **עֵרְסִים** *artsim*, id est viri robusti, solliciti, et ad rem attenti, pulchritudini antelucet opes, et cum conjugē opulentiam delam querunt, plus gloriæ ex opibus quam ex pulchritudine sperant. Verum hæc expositio multa addit, ad alienos videtur, alioque detorta.

Secundo, melius noster Salazar, q. d. Sicut decet mulieri parit gloriā, id est dives et nobile matrimonium, puta splendidum et copiosum maritum: sic labor viro parit opulentiam, q. d. Feminis quidem opes et magnam dotem pulchritudo et formā; viro autem fortunas et facultates sua tantummodo industria parit: atque adeo femina sedentatium, socordem et mollem vitam agere fortasse licet; viro autem non item, sed labore et sollicitudine impetra opus est. Sic gloria pro opibus sumitur Genes. cap. xxxi, 1, in Hebræo. Ita Aben-Erza.

Tertio, Castellus, q. d. Sicut viri fortes et strenui faciunt suis opes et familias sua fortitudine et strenuitate, sic uxor gratiosa, id est casta et bene morata, sustentat partemque honorem et gloriā sui suam, quam mariti: nam viri honor et gloria consistit in uxoris castitate et probitate. Accedit U. Levi: Gratia, inquit, femine dignitatem fovit et conservat, perinde ac si columna fulcrumque esset, cui gloria inmitteretur: sicut robusti conservant divitias, et sunt tanquam columna quædam, que illas a præcipitibus vastatibusque sustinent, Hebræum enim **תָּמַר** *tamarā*, quod Noster vertit, *aveniet et habebat*, proprie significat falce, sustentare, ut domum fulcrum columnæ.

Quarto, simpliciter et genuine Iansenius: Hebræus, inquit, ad verbum habetur, *mulier gratiæ apprehendet gloriā, et fortes apprehendent divitias*. Est autem mulier gratiæ, mulier gratæ venustatis et probitatis. Unde Noster vertit, *mulier gratiosa*; alii, *mulier venusta*; significaturque quod, quemadmodum mulier sua pulchritudine et gratia morumque probitate obtinet gloriā apud homines: ita viri sua fortitudine consequi debent divitias; ut intelligamus quod, quemadmodum gloria viri est mulier venusta, ita familie opes pendunt ex fortitudine et sedulitate viri. Docet ergo in mulieribus maxime requiri formam et morum gratiam, in viris industriam et laborem (1).

Quinto quantum decet animæ magis quam corporis femine gloriā concipiet, pulchre docet S. Basilius, frat. *De Virg.* « Talem se, ait, habito, incesso et toto corporis gestu femina exhibet, ut que sibi sorte obtinuerit, quasi virum Dei strebueram percipientes, faciem ad reverentiam atque admirationem sanctitatis inclinent. venerentur, inquam, aspectum illius. » atque, ut dixi, tanquam divite imaginem reverentur de via decedant. » Talis fuit Judith, cuius gloria fuit forma, sed magis pudicicia, virtus et fortitudo, que Holofernon occidit, et Ircælem liberavit. Unde ei victrici populus acclamavit: « Tu gloria Jerusalem, tu lætitia Israel, tu honorificentia populi nostri, » *Judith* xv, 10. Talis fuit Esther, que sua forma et gratia gloriā regni, thronumque Assueri assecut. Aman suspendit, Hebræus servavit.

Porro Septuaginta interjiciendo unam sententiam, hanc gnomen aliter efferunt per bimembrem anaphorin: « Mulier gratiosa, inquit, suscipit viro gloriā; thronus autem ignominie mulier odio habens iusta, » id est, improbe, impudenti, perversæ mulieri ignominia insidet quasi throno suo: nusquam enim magis dedecus et ignominia cernitur, quam in femina improba, lasciva et perversa. Pergunt Septuaginta, *divitiarum indigentis sunt pigri, fortes vero nituntur divitiis*. Septuaginta more suo sequitur Syrus, *mulier pia, ait, viro adiungitur laudem: sales autem ignominie mulier que vendem odit*. Inertes etiam in divitiis sunt indigentis. Artes autem obtinent scientiam.

Symbolice et mystice, auctor Catena Græcorum: « Mulier benigna et gratiosa, » ait, sublimi, si sensa est sententia mitis gratiæ curibus, cuius vir est mens vel animus: thronus autem ignominie est vis vel potestas infamie. Nam u. omo, in quo peccatum regnat, et relati rex in solio suo sedet, vocat' sedes iniquitatis: ita homo probro et ignominia coopertus appellatur. » sedes ignominie » Ignominia autem nascitur ex malitia, hæc scem ex peccato. Quod autem ex aliquo natum est, hoc pars illius est, ut lapis ex saxo, et cæspes ex terra, alique similia: alique ideo ignominia est species vel proles peccati. » Pigni opum inopes evadent, robusti autem et impigri divitiis circumstantur. » Vir fortis et animosus equanim et subjugat corpus suum, lascivus autem et intemperatus una cum anima ipsum quoque corpus corrumpit et perdit. Aliter: Vir bonus et fortis corporis illecebras fortiter continet; totus autem in eo est, ut anime sue bene sit: qui vero alio modo affectus est, is prelerquam quod animo suo non parit, suum quoque corpus corrumpit et interimit. Hæc Sic.

17. BENEFACIT ANIMÆ SUE VIR MISERICORS: QUI AUTEM CRUELIS EST, ETIAM PROPINQUOS AMITTIT. — Hebræus est **עָוֵר** *ohev*, id est karitat, conturbat. Pro propinquos, hebræus est **רֵעֵהוּ** *reah*, id est carnem suam; sed quia propinquus sunt consanguinei et conearnet, ut ita dicam, utpote ex eadem carne parentum progeniti, hinc caro in Scriptura significat propinquos, ut Genes. xxxvii, 27. Judæi

ait de Joseph: « Frater et caro nostra est. » Pro benefacit hebræus est **עָוֵר** *ohev*, quod primo, significat abluere; secundo, retribuere et benefacere.

Primo ergo Variabiles sic veritit et explicit, abluat animam suam, id est defraudat suam genium et desiderium vir plus, ut in alios sit misericors: immisericors autem omnia abligurit et devorat, ideoque etiam in propinquos crudelis est. Alii, q. d. Misericordia misericordem abluat a pravis desideriis, et a nimio suorum amore, ut in vere pauperes sit misericors, opesque suos effundat.

Secundo, Septuaginta vertunt, *vir misericors anime sue benigni facti: est immisericors quoque corpus suum perdit*. Quod Iansenius sic explicat, q. d. Vir misericors anime sue, id est sibi ipsi, benefacit: at crudelis non modo alios, sed etiam carnem suam, id est seipsum, lædit. Alii, q. d. Vir beneficus aliter bonis suis, sibi que ex his benefacit: ut avarus semetipsum defraudat et inedia conficit. Sic enim iuste punit Deus avaros, ut, quia opes suas in alios non erogant, sibi ipsis quoque vitæ alimenta ex avaritia derogent et negent. Auctor vero *Catena Græcorum*, sic, q. d. Vir benignus et liberalis ex Instituto deditus est animæ; avarus autem et tenax nec animæ, nec corpori parat, quippe quod non valuit, nec tractat ut oportebat, aut certo immodice crudelis et parvus est: se enim immodice saturans, in adversum valendum et paupertatem dellectit, et tandem omnino perit. Hæc Sic.

Tertio, melius Noster per *carnem* accipit propinquos, uti et Variabiles et alii. Unde sic explicat Lyranus, Hugo et Dionysius, q. d. Vir misericors, dum alii benefacit, anime sue benefacit: at crudelis etiam in propinquos, et consequenter in carnem et animam suam, immisericors est. Ratio est primo, quia misericors in alios, tot sibi patronos autem Deum numerat, quot suis subsidiis subievat. **Secundo**, quia Deum sibi debitorem facit; Deus enim promisit: « Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur, » *Matth.* v. Tertio, quia sola misericordia post mortem defuncto committitur, ut agat eorum causam in tribunal Christi, inquit S. Augustinus Lyranus. Unde pro benefacit, Aquila et Theodolion vertunt, *retribuat anime sue*; Syrus, *vir pius*, inquit, *facit sibi pignora bona*. Huc accedit expositio Calani: Vir misericors, inquit, non modo alios, sed et animam suam benefacit, quia reponit illi quod debet, scilicet actum virtutis: virtus enim animo debetur, ex eo quod animus suapte instinctus ad virtutem impellitur, etiamque postulat et desiderat.

Quarto, auster Salazar sic anthesin profundius conceitat, q. d. Qui vere et ex animo misericors est, in quidem benefacit anime sue, id est, non ex affectu carnis beneficia et elemosynas colloct suas, sed ita expendit ut anime sue prosint, id est, non proximis solum et consanguineis, quos plerumque ex affectu humano fovere solemus;

sed etiam alienis distribuit bona sua. Contra vero, « qui crudelis est, etiam propinquos abijcit: » ille scilicet, qui propter avaritiam misericordiam exul et sevillam indat, non solum alienis non succurrit, sed etiam in consanguineis et carnis cognatione conjunctos impius exisist.

Quinto, plano et simpliciter, q. d. Vir misericors liberaliter sua expendit, ideoque impiis anime sue, id est sibi ipsi, benefacit; deinde superflua in alios agentes benefaciendo disperdit: at crudelis, id est avarus et immisericors, primo, extenuos, deinde propinquos, tertio, seipsum tandem vitæ necessariis defraudat. Multa enim per avarioposin subleat Salomon, que lætori subandanda relinquunt. Gnomæ enim hæc brevitate sua elegantes et acute lætori ingentium exornat et acunt. Aut clarus, q. d. Vir misericors benefacit anime sue, id est sibi ipsi, emoque familie et propinquis: immisericors autem non tantum in extraneos, sed et in propinquos summeque familiarum, et consequenter in seipsum et animam suam crudelis est. Unde Symmachus vertit, *turbat suas ipsius domos*; Chaldeeus, *retrahit bonum viri benignus*; qui perdit corpus suum, crudelis est R. Salomon: Misericors, inquit, et pius anime sue, id est propinquis (quos amat ut animam suam) beneficia impendit; crudelis autem propinquos suos conturbat et abijcit. Per homocin enim simile ex simili, vicinum ex vicino, conjunctum ex eo cui jungitur, v. g. amicus ex amico, propinquos ex anima propinqui intelligitur (1).

Mystice, significatur viri pii primam et propriam opus esse, ut consulat anime sue, ejusque salutem æternam per studium virtutum et honorum operum: scit enim nihil sibi vicinius et charius esse anima, quam si perdat, omnia perdit: uniam enim tantum habet, non duas, non tres. Si unicam ego perdit, omnes et omnia perdit, idque irreparabiliter per omnem æternitatem. Unde monet sapiens: « Omnia si perdas, animam servare memento. » Hæc est quod inculcat Eccli. xxx, 24: « Miserere anime tue, placens Deo. » Vide ibi dicta.

Denique notat S. Thomas II, *Quæst. CLXX*, art. 4, ad 3, crudelitatem hæc sumi pro immiseriordia, que propinquos beneficia subtrahit: nam alioqui crudelitas, inquit, proprie opponitur clemencie, sicut atrocitas animi in exigendis penis, estque clemencia est lenitas animi ad facile eas remittendum et condonandum. Dicitur enim crudelitas a cruditate: nam sicut ea que sunt cocta et digesta, suavem habent saporem, ita ex ali-

(1) Seneca est: vel, sibi ipsi benefacit, qui benefacit aliis; et affligit suam carnem, id est seipsum, qui affligit alios: — vel, qui benefacit sibi ipsi, sui corporis curam gerendo, opibusque suis liberiter utendo, is et erga alios se benignum præbet; at qui seipsum, v. g. ob avaritiam male habet, is etiam erga alios inhumanus est: conf. Eccli. xiv, 8; 6. Posterior interpretatio Rosenmülleri præcipuo.

(1) Quinto, Scilicet: « Mulier, ait, quantumvis tenera sit ac debilis, si gratæ et virtute præsit, admirationem omnium et se capiet tam valde, tam poterit, ut hæc in parte contenti possit cum violentis virorum, qui alienos opes rapiunt invaduntque. » Nam **עָוֵר** *ohev* alias plerumque sensu malo de etolentia dicitur. Non tamen semper: conf. *Jerem.* xi, 11.

vero illa quae sunt cruda et indigesta, asparum crudumque habent saporem. Simili modo clementia est lenitas et suavitas, crudelitas vero asperitas in exigendis penis: illa suavis et sapida, haec amara et aspera. Ita D. Thomas.

Hanc nomen pulchre bombycis et araneae apolo-
goso, bellis gloriaturum ejus florido, illustrat Cy-
rillus, l. ii. *Apolog. moral.* cap. xviii, cujus titu-
lus: *Qua differantia sit inter avarum et liberalem.*
« Bombyci, ait, dixit aranea: Ut quid, frater
mi, sic te ipsum torquens eviseras te pro non tu-
to? At ille: Tu autem te, ut quid? Tum illa:
Ego, inquit, laboro pro meo. Mox ille: Quid est
tuum? cui aranea dixit: Bonum meum est pra-
dium, quam copio in hoc reliculum incidentem. Ad
haec ille: Quenam est praedia? tum illa: Praedia
mea est mussa. Quibus auditis, vermis locutus est
dicens: Certe, soior, detestanda mihi videtur ars
fraudulentiae, cassus labor demeritis, ac repudi-
anda praedia miseris. Nondum nosti, ut video,
quid sit verum proprium bonum, hoc est intrin-
secum, non extrinsecum. Tantum nempe illud est
verum proprium bonum, quod nisi possessores ejus
sponte ipsum reliquerit, est invictum. Is namque
veraciter vincitur, qui a bono proprio spoliatur.
Bonum autem extrinsecum est, quod nullo etiam
possessore abripitur. Sic enim bonum proprium
virtus sola dignoscitur, quae nimirum te, nisi eam
reliqueris, non relinquet. « Id ipsum sibi bombyx
applicans subiungit: « Igitur bonum meum est
verissima liberalitatis virtus, qua cum communi-
propria, mihi haec ipsa magis approprio, quam
cum aliena possideo; et cum distribuo, colligo;
et dum expendo, recondo. Propterea nimirum,
ut cunctis proficiat, oelum cursu rapidissimo vol-
vitur, et sidera lumen diffundunt, aer roribus non
cessat in pluviam, et ubique tam commoda ger-
minat terra. Sic etiam non sibi, sed aliis natura
gemificat, et liberalis metalla progenerat; sca-
turiant fontes, fructificent arbores, mellificat
apes, et cura vellera gerunt oves. Tota igitur na-
tura ars, labor et studium, ad beneficium exhi-
bendum ex virtute liberalitatis concurrunt. Hoc
igitur apendo sermo eam, et ex medullis chari-
tatis beneficia impendere conor. Quibus auditis,
liberalis aranea a doctore liberalitatis confusus
obmutat. »

18. IMPUS FACIT OPUS INSTABILE, SEMINANTI AUTEM
JUSTITIAM MERCES FIDELIS. — Perperam aliqui ven-
tunt, *seminantis in justitia*, huncque dant sensum,
q. d. Impiis opus, v. g. agricultura, est instabile;
Hebraeus, est mendacium, quia scilicet messem co-
piosam, quam labor exigebat et promittebat, non
praestat: at iustus qui seminat in et cum justitia,
laboris et agriculturae suae, Deo illi benediciente,
copiosam mercedem messemque percipit. Perper-
ram, inquam, cum Hebraea ad verbum habent,
impus facit opus mendacium, id est mendax, instabi-
le et fallax; *seminanti autem justitiam merces
certa*, id est vera, fidelis, stabilis; Septuaginta,

*impus facit opus injusta, semen autem justorum
merces veritatis*; Chaldaeus, *impus facit opus iniqui-
tatis* (Syrus, *oppressionis*), et qui seminat in iustitia,
veritas merces ejus erit. Veritas, id est stabilitas,
soliditas, q. d. Merces ejus scilicet stabilis et solida:
sic enim Hebraei id quod est, tantum, solidum et fir-
mum est, vocant verum et veritatem; quod vere
fallax est instabile et evanidum, vocant mendax
et mendacium. Rursus veritas, quia vere mes-
sis et merces respondebit suo semini, puta gloria
gratiae, quies labori, beata aeternitas passioni tem-
porariae: veritas enim messis in eo sita est, ut
suum semen referat et reddat, sed novum et mul-
tiplicatum.

Est antithesis inter impium facientem impia, et
pium, sive justum, facientem pia et justa, quod
pium opus, id est merces et fructus operis sui verus,
id est certus, stabilis, fidelis: impium vero merces
fructus operis sui mendax, id est evanidus, quia
non perdurabit, nec fructum et mercedem quam
sperabat assequetur. Similis ergo est impius arane-
us, quae se eviserat, ut sciam textu, cujus nul-
lus est ipsis vel fructus, nisi ut capiat muscas.
Quid enim aliud sunt opes, honores, deliciae,
pro quibus laborat et sudat impius, nisi filitantes
nolentesque muscae? Juxta illud Isaiae lxx, 5: « Ta-
las aranea tecturatur. » Et Osee vii, 6: « In are-
nearum telis erit vitulus Samariae. » Iustus vero
similis est apia, quae ceram et mel quasi nectar
caeleste conficit. Hoc est quod ait S. Paulus Galat. vi,
7: « Qui seminat in carne, de carne et metet
corruptionem; qui autem seminat in spiritu, de
spiritu metet vitam aeternam. » Et David: « Eun-
tes ibant et flebant, mittentes sermina sua; venien-
tes autem venient cum exultatione, portantes ma-
nipulos suos, Psal. cxxv, 6.

Justitiam hic, ut et superius, generatim acci-
pio pro quovis opere justo, et *impetantem* acci-
pio pro quovis opere impio et injusto. R. Salomon tamen
et noster Salazar justitiam arctant ad eleemo-
synam, et impietatem ad avaritiam, q. d. Impi-
us, id est avarus, facit opus instabile, id est
colligit ac comparat opes instabiles ac mendaces:
quae nimirum nunquam diu apud aliquem du-
rant, sed ovis desiderantes ad alium demigrant,
quae fallaces sunt et inanes. « Seminanti autem
justitiam merces fidelis. » Nominis *justitiae* ele-
mosynam aliquando intelligi alius animadvertit.
Haec ait: Qui facultates alique opes suas seminis
instar spargit in pauperes, fidelem, constantem
et minime fallacem mercedem auferet. Eleemo-
synam vero semini conferri solitam nemo igno-
rat. Hic sensus est accommodatus, sed arctior:
prior ergo plenus est et adequatus. Unde Vatablus
clare verit, *impus facit opus pulvis* (firmitum,
mendax); qui vero serit justitiam, solidam mercedem
recipit.

19. CLEMENTIA PREPARAT VITAM, ET SECTATIO M
LORUM MORTEM. — Ille versus explicat praecedentem,
ejusque dat causam, q. d. Opus justum est sta-

bile, impium vero instabile: quia justitia ducit ad
vitam, impietas vero quae mala seclatur, expe-
resentiam, semper aeternam auferit mortem. Pro
clementia enim hebraea est *justitia*. Unde Hebraea
ad verbum sic habent, *sicut justitia ad vitam, sic
persequens malum ad mortem suam*; Septuaginta,
*vir justus progreditur in vitam, persecutio autem im-
pij tenet ad mortem*; Aquila et Symmachus, et sec-
tator mali ad mortem suam; Chaldaeus, *sicut qui
facit justitiam, secatur ad vitam; sic qui sequitur
malum, secatur ad mortem*; Syrus, *filius justitiae
ad vitam, qui facit malum ad mortem*; Vatablus,
*firmus quod est justitia ad vitam; qui autem mali-
tiam seclatur, mortem sibi accersit* (1). Ex his patet
justitiam hic ample sumi, opponique cuius man-
ifesti et sceleris. Nosler tamen pro *justitia* veritatis
clementia, tum quia ponit speciem pro genere, et
exemplum pro regula generali: tum quia inter
opere justitiae excellit clementia et elemosyna;
unde in Scriptura pro justitia saepe significatur
elemosyna, ut Psal. cxi, 9: « Dispersit, dedit
pauperibus; justitia (id est elemosyna) ejus man-
et in saeculum saeculi. »

Quoetrea noster Salazar hoc loco pariter *justi-
tiam* uti est in Hebraeo, accipit pro eleemo-
syna, ideoque censet Nostrum verissime *clementia*.
Unde sic exponit, q. d. « Clementia preparat vi-
tam et salutem, et sectatio malorum, » id est
avara dividiarum disquisitio et sordida asser-
vatio, « ad mortem, » supple preparat. Forte etiam
Nostrum in Hebraeo pro *צדקה* *tsedaka*, id est *justi-
tia*, legit *דעה* *deed*, id est pietas, clementia;
unde *דודא* *chada* est clementia, avis pia in pa-
rentes. Et ut est, verius videtur quod ait Janesius,
per *clementiam* synecdochice intelligi quoniam
libet justitiam (opponitur enim *sectationi malorum*,
id est iniquitati et injustitiae), quia ex clementia
omnis bonitas, justitia et sanctitas, velut rivus a
fonte promanat. Nam, ut ait S. Ambrosius, *De
Obitu Satyri fratris*: « Si libido atque iracundia
religiosorum vitiorum educatrices sunt, jure castitate
atque clementiam dixerim quasdam virtutes
parentes; quamquam pietas quoque ut om-
nium principum bonorum, ita etiam virtutum
seminarium est ceterarum. » Hinc clemens dicitur
qui non irascitur, quasi colens mentem, nec
irascendo vexans aut turbans, ait Donatus. Mens
nim clemens, lenis, quieta, placida et benigna,
uti passionum turbationes excludit, ita virtutum
omnium capacem se reddit. Unde Poeta:

Quo quisque est major, magis est placabilis ira,
Aliae animos facies mens generosa capit.

Et Comicus:

Proxime Deo propinquat, qui utitur Clementia.
A besulis nam separat Clementia.
Clementia onces, sed magis roges decet.
Clementia una homines pares facit diis.

(1) Maner, integer justitia ad vitam integer est hoc
vitalis, ut vivat; sed qui seclatur malum, ad mortem est

Denique Christus specieem justitiae et virtutis Chri-
stianae ponit in clementia et mansuetudine: « Dis-
cite, inquit, a me, quia mitis sum et humilis corde,
et invenietis requiem animabus vestris, »
Matth. xi. Et Dei prima dos, nomenque proprium
quod sibi indidit, est « clemens et misericors, »
ut patet *Eccli. xxxiii, 19*, et cap. xxxiv, 6, *Jona*
iv, 2.

20. AROMIZABILE DOZINO COH PRAYEM; ET VOLUNTAS
EJUS IN IIS QUI SIMPLICITER AMBULANT. — He-
braeus, *abominatio hominis perversi corde* (ita Aquila
et Symmachus), et *abominatio hominis
perverse viae*; Septuaginta, *abominatio Domini
viae perverse*; accepti autem et amari iuramentum in
vitis suis, hoc est, ut clare verit Vatablus, *abomi-
natur hominis perverso corde; integris vero conserva-
tione delectatur*; et Syrus, *analis* (Chaldaeus, *volit*)
qui sine macula sunt in via ejus. Ratio est clara,
quia Deus est ipsa bonitas, integritas, sinceritas,
sanctitas, cui prout ex parte contraria et exosa est
omnis malitia, pravitas, duplicitas, iniquitas.
Poenitentiam autem et exosa est fraus, fictio et sim-
ulatio, quia monstris simile est, ait noster Salazar,
duplex in ore, bonus homine homo, ut alius homo
se ostendat in ore, alius laeet in corde; ut illud
proloquatur, *aliquid cogit et sentit*. Sapientia
enim aeterna, pura bonitas, est ipsa veritas, sincero-
tata, « candor lucis » (1), et speculum sine macu-
la, « Sapient. vi. »

Talis fuit Salazar frater S. Ambrosii, de quo
ipse scribit in orat. funebri *De Obitu ejus*: « Quam
plaudendum mihi quod tali me Dominus fratre do-
navit. Ita pudico, tam efficit, tam innocenti,
tam simplici? ut cum tuam innocentiam cogita-
rem, inefficacem desperarem; cum effocaciam,
innocentiam. Sed utrumque mira quadam virtute
jungebat. » Et inferius: « Tanto simplicitatis erat,
ut conversus in puerum, simplicitate illius etiam
innoxia, perfecta virtutis effugie, et quodam inno-
centium morum speculo reduceret. Intravit igitur
in regnum colorum, quoniam credidit Dei verbo,
quoniam sicut puer artem repulit adulandi, inju-
ris dolorem clementer absorbit, quam clemen-
tius vindicavit, quareta quam dolo promp-
tior, satisfactioni facilis, diffidit ambulationi, sanctus
pudori, ut frequenter in eo superfluum magis ve-
recundiam praedicare, quam necessarium quaerere. »
Et post pauca: « Etenim inemerat sacri
hospitatis dona servavit, mundus corpore, pu-
rior corde; non minus adulterii sermonis ap-
probrium quam corporis perhorrescentis, non mi-
norem ratus pudicitiam reverentiam defendendam
infestis verborum, quam corporis castitate. »

21. MANUS IN HANC NON ERIT INNOENS MALIS; SEM-
IN AUTEM JUSTORUM SALVABITUR. — Syrus et Chal-
daeus hanc accipiunt de violenta infestione ma-
num in alios, deque pugnis et verberibus: sic
enim vertunt, qui extendit manum suam contra so-
cium, non erit innocens a malo. Accedunt Septua-
ginta, manus manus injiciens injure, non erit impu-

nitus; qui autem seminat iustitiam, accipiet mercedem fidem; Symmachus, manus manus conserens; S. Hieronymus contra Rufinum, manus inferens; Hebraeus, manus ad manum non erit inanis impius; Arabicus, qui rejicit manum in oppressione, non erit sine supplicio; et qui seminat iustitiam, premium fidei, salvet respiciet.

Proverbum hoc videtur aenigma; quare obscuritas ejus varias et perplures populi expositiones. Eas ad novem fidelegit Joannes Baptista Navaretus in Thren. in. Prima est: In Hebraeo est, manus ad manum, id est plaga super plagam, et adhuc impius non est innocens, sed in sua perseverat malitia, ut fecit Pharaon. Quae verba etiam repetuntur cap. xv: « Abominatio Domini est omnis arrogans; etiamsi manus ad manum fuerit, non est innocens. » Simpliciter metaphora a lintheaminibus sordidus, quae semel atque iterum sapone lavantur et non dealbantur.

Secundus sensus hujus loci est: Quidquid conetur malus, licet ambas congerat manus, abundet opibus a favore, non exhibet peccatum suum, nisi penitentiae pharmacum sumpserit.

Tertius: Licet peccator suum dissimulet peccatum, quemadmodum una manu posita super aliam pecuniam tegimus; sic licet sua velit occultare crimina, non effugiat supplicium Dei.

Quartus sensus est: In Hebraeo est manus ad manum. Loquitur Salomon de homine fraudulento; et ideo dixerat: « Abominabile est Dominus cor pravius, et voluntas ejus in his qui ambulat simpliciter; » et statim subiungit: « Manus in manu, » hoc est, licet fraudulenti tribuat propria manu tibi munera, atque ea in manu tua reponat, ne te illi committas, neque ei fidas, quia non intendit benefacere, sed decipere. « Semen autem iustorum salvabitur, » id est a fraude, et dolo, quem impi machinantur, liberabit Deus iustura.

Quintus sensus est Joannis Arborei. Septuaginta legunt, *manus manum injiciens*, seu conserens, non erit innocens impius, id est, licet impius manum manu jungat, et ad horam a pravo opere manum retrahat, nihilque mali exteriori operetur, non retinet cordis iniquitatem: malum enim corde machinatur, interiori alit monstrum; et sic exponit D. Gregorius, lib. xxv Moral. cap. m, et Beda.

Sextus sensus: *Manus in manu*, hoc est, citissime et repente superveniet ultio impio. Itali solent dicere, *a mano a mano* pro *statim*, et cum res aliqua est juxta aliquid, solemus dicere, *res est ad manum*. « Non erit innocens, » est Hebraeus tropus, pro eo quod est, non erit impunitus. Ita lib. I Reg. xxvi: « Quis extendit manum in Christum Domini, et innocens erit? » hoc est, erit impunitus. Vel *manus ad manum*, id est subito, celeriter, facillime; nil enim facilius aut celerius facimus, quam unam manum alteri jungere, q. d. Subito iniquitas impii manifestabitur. Ita exponit Cajetanus et legit *manus ad manum*; asseritque esse aliquorum Hebraeorum sensum.

Septimus sensus: Etiam si conspirent impii in unum, et mutuo sibi praesent auxilia, et in signum hujus conspirationis manus sibi dent, non evadent supplicia, licet multi sint in scelere participes. Tali enim malorum factioni opponitur congregatio iustorum, de qua dicit Salomon: « Semen autem iustorum salvabitur. » Ita exponit Jansenius. Et sic Psal. xix, de impiis dicitur: « Adipem enim concluserunt, » id est omnes vires suas coelavere ad perpetrandum mala, et sic addit David: « Os eorum locutum est superbiam. »

Octavus sensus, qui est Bayni: Ubi manus filii ad manum patris addit ad malum, cum filius et postea peccata majorem sequuntur, non erunt impuniti, et sic sequitur: « Semen iustorum salvabitur. » Ad mercedem iustorum multum valet parentum pietas quam sequuntur.

Nonus sensus: Si manus Dei ad manum hominis accedat, hoc est, si Dei praescripta confulantur cum operibus quae malus facit, cognoscetur manifeste supplicii reus, nec poterit supplicium evadere. Chaldaeus paraphrastes suppllet quendam dicens, *qui extendit, vel mittit manum contra scelus suum, non est innocens a malo*.

Duas alias expositiones de avaritia et eleemosyna affert exteriorque praefert nosse Salazar. Prior est: *Manus ad manum*, scilicet addita, significat plures manus; sicut dies ad diem, annus ad annum, scilicet additis, significat plures dies et annos. Sensus ergo est, q. d. Avarus qui plures habet manus ad depredandum aliena, estque intar Briareus gigantis dentinatus, non erit innocens, id est impunitus, sed suorum scelorum et rapinarum penas exsolvet: « Semen autem iustorum salvabitur, » id est, filii autem misericordiam, qui aliena non rapiunt, sed sua in pauperes liberaliter elargiuntur, omnia evadent supplicia.

Posterior: Olim, inquit, apud Romanos mos erat manus manui injicere, aut conserere, cum his alieni super fortunam aut re familiari intendebatur. Unde illud Tullii epist. ad Trebatianum:

Non est jure manu conserata, sed magis ferro Rem respiciat.

Quare juxta Septuaginta sic exponit, *manus manus injiciens*, aut conserens injeste, non erit impunitus, id est, qui injustas pauperibus litas intendit, et manu conseratos in jus vocat, ut bonis suis per injuriam eos spoliat, manibus suis speleris penas dabit. Qui autem seminat iustitiam, accipiet mercedem fidelem; *iustitia* sumitur pro eleemosyna, q. d. Qui e converso non spoliat pauperes, sed liberalibus largitionibus illis succurrit, et inopiam eorum sublevat, fidelem, hoc est certam et constantem mercedem auferet. Verum hic ritus conferendi manum in lit fuit Romanorum, non Hebraeorum.

Igitur hoc proverbio: *Manus ad manum*, Sep-

traginta. Syrus, Arabicus et Chaldaeus consent sententiam violentiam; alii otium et pigritiam, ut Salomon; alii cogitationem; alii multitudinem; alii secretum; alii fraudem; alii conatum; alii celeritatem. Unde Pagninus, verit, *non erit impunitus vir malus; semen autem piorum cessat*. Et R. Levi sic exponit: *Manus de manu*, id est quando acerbissimas calumnias quasi de manu ad manum inopinato ingruent, universisque ob illas periclitabuntur, periculum duntaxat ad justos pertinebit, noxa vero ad impios; impii enim si punientur, justi vero commane periculum sine noxa evadent. Rursum Evagrius in *Catechi Graec.*: « Per injustam, inquit, manum in manus iniectionem munerum venationem, jure prohibita hoc loco significat. Qui igitur aliter affecti, hoc est, a vitio illo alieni, seminant iustitiam, illi accipiant mercedem fidelem, veram et certam, ut qui avaritiam non attendat, ut illi. Quia vero qui iustitiam operatur, ex Deo natus est: Deus autem vita est, fit ut ille iustitiam seminare recte dicatur, qui de Dei cognitione virtutisque studio alios instruit. »

Verisimilius est hoc proverbium: *Manus ad manum*, significare conspirationem, societatem, propagationem, posteritatem (1), q. d. Licet malus sive impius multos habeat seculis socios, successores et posteros quasi manus auxiliares, non tamen erit innocens, id est impunitus. Esto manum filiorum et nepotum, amicorum et sodalium quous exercitum in aciem educat, tamen hic cum telari, ut potentorem Dei vindictis manum evadat, non poterit. Ita Jansenius: Sensus, inquit, est, q. d. Etiam si inter sese conspirant impii, non erunt tamen impuniti; at justi eorumque posteri impiorum conspirationem, atque ac punitionem evadent. Sic apte constat antithesis; opponitur enim semen iustorum semini et posteritati impiorum, quasi congregatio congregationi, societas societati, successio successioni, posteritas posteritati. « Nil enim in se et in posteris premerantur, sicut se fecerit; impii vero in se aequae ac in posteris mutantur, sicutque infelices. Hunc sensum arduo repetitio hujus sententiae cap. xvi, vers. 5, ad de superbo, qui filiis sociisque stipulatus gloriose incedit, dicitur: « Abominatio Domini est omnis arrogans, etiamsi manus ad manum fuerit, non erit innocens. » Rursum eundem arguit, quod manus sit symbolum societatis, indeque potentiae et roboris, juxta illud:

An mens longa regibus esse manus?

Et illud: « Multae manus omni levius reddunt. » Nam, ut ait Heraclides: « Invalida pugna est unice tantum manus, quia unus vir nullus vir. » Et illud Virgilio: « Juvenum manus emicat ardens. »

(1) Ita fere Scholtens, qui verit, de *manu ad manum*, per omnes generationes, etates, impunitus non erit, id est, nunquam impunitus esse malus. Cf. Exod. ix, 5.

est enim haec militum manus copiosa, ideoque valida.

Morallier S. Gregorius, lib. xxv Moral. cap. vi: « Ad Deum, inquit, quasi toto gressibus meos coecidi, quot bonis motibus proficere. Et rursum toto gressibus longe fit, quot malis cogitationibus decrescit. Unde plerumque colligit ut nequid procedat in opere motus mentis, et tamen perfecta jam culpa sit ex ipso reatu cogitationis, sicut scriptum est: Manus in manu non erit innocens malus. Manus enim manus jungi solet, quando quiescit in otio, et nullus eam usus laboris exercet. Manus ergo in manu non erit innocens malus, ac si diceret: Et cum manus cessat ab iniquo opere, malus tamen non est innocens per cogitationem. »

22. CUCULUS (SYRUS, sicut circulus) AUREUS IN XA-VIRIBUS SCIS, MULIER PULCHRA ET FATUA. — Septuaginta, *aurus aurea in mare porca, sic mulieris avaritia*, id est male prudens (Complutensis, *stulta*; S. Hieronymus in cap. xvi Eccl. *male morata pulchritudo*; Hebraeus, *quod inauris est in auribus suis*, hoc est mulier pulchra, et recedens a sapere et sensu, id est deficiens consilio et sapientia, insulsa, vecors, stulta. Hebraeus *in* necem proprio significat inaurum, id est ornamentum aurium, sive monile ex auro pendulum: pari modo tamen significat monile ex fronte vel naribus dependens, qualis est circulus aureus (2). Unde Chaldaeus verit, *sicut mulier aureum in auribus suis*, sic mulier pulchra et fatua sensu; Syrus et Arabicus, *taquam inauris capi in auribus porcae*, sic pulchritudo in muliere fatua gustu, id est quae ore fatet, sive cui fates anhelibus, aut polius quae fates insipientia; gustus enim, cibos discernens, symbolum est sapientiae virtutes a vitis discernentis, q. d. Quae corruptum habet palatum et judicium mentis, id est insipientis et imprudens.

Primo, Jansenius sic exponit, q. d. Sicut aureus circulus non convenit in auribus suis, nec suum ornatum: ita nec pulchritudo, quae per se res est praefera, non convenit mulieri stultae, sed male illi videtur a natura collocata, sicut postea dicitur: « Non decent stultum venientia composita. » Et: « Non decent stultum delicias. » Sicut enim sus circulo aureo naribus infuso non novit bene uti, ita nec mulier stulta sua pulchritudine. Deinde, quia sicut sus circulo aureo non cohibetur a suffodienda terra, sed nihilominus se ceno immergit circulumque fodat: ita et mulier vecors, cum pulchritudine sua gloriatur sibi comparari debet, non ea tamen retrahat a voluptatum illecebris, sed voluptatum ceno se immergit, sicut pulchritudinem suam insipientia fodat et obscurat. Quocirca vir uxorem pulchram et fatuam habenti faciendum est, quod monet Gregorius Sironem et Arabum: « Si habueris rane, trahis illud ne forte traharis ab ipso, id est, si habueris uxorem

(2) Vid. quae ad Gen. cap. xlv, vers. 22, de hac voce attulimus.

rem, subijce illam tibi, ne ipsa te sibi subijciat, ac te secum perdat.

Secundo et nervosus, comparat mulierem pulchram, sed stultam et impudicam immundam suam, sive porco, pulchritudinem vero ejus circulo aureo in naribus, *g. d.* Fieri ut suis naribus circum sursum dorsum versans, aureum illum circuli ornatum corrumpit, planeque deformat: sic mulier pulchra et impudica et deturpat pulchritudinem suam immunditia, imo ea abutitur ad libidinem, juxta illud Poeta:

Les est eam forma magna pollicita.

Ita applicat auctor *Catena Graecorum*, Beda, Tyrannus, Baynus, imo Clemens Alexandrinus, III. *Pedagog.* cap. xi: « Quamdam dicitur, inquit, auream polliculari immunditia suis, circum rostro suo conturbantis: ita quae sunt pudore magis laxati deditur mulieres, si nimis copias invitentur ad libidinem et impudicium, probo ac dedecore afficiunt veram pulchritudinem, eam inquinantibus venis pollutantibus. » Sic et S. Chrysostomus quem citat Iulianus Scholasticus Clemens: « Sicut porca, inquit, ea maxime parte corporis sui (id est aure) lutum ac venam vertens, aureum mundum vitiat atque inquinat: sic et mulier suam ipsam commaculat bonam formam. »

Tertio, noster Salazar, *g. d.* Sicut aureo circulo naribus adiecto sus trahitur a quolibet quocumque labet: sic mulier auro et donis trahitur a quolibet ad expellendam ejus libidinem. Similis est phrasia *Job. xl. 21*: « Numquid ponas circumlum in naribus ejus? » Septuaginta, *numquid circumponas circumlum circa osum ejus?* Verum quia donorum hic non fit mentio, sed tantum fatuitatis et pulchritudinis, quae comparantur circulo aureo, ut vertunt Septuaginta, hinc

Quarto, aptissime et nervosissime mulier impudica comparatur sus, fatuitas circulo narium, pulchritudo aureo; femina enim fatuitas, id est facilitas, qua viris arridet, confabulatur, consentit, puta veors lascivia et impudicitia est instar circuli, quo eam viri lascivi apprehendunt, et circumagunt ad suas quisque libidines; pulchritudo vero est instar auri splendens quod virorum oculis fieri rapitque, ut circulum hunc aureum, id est lasciviam pulchritudinem apprehendant, per eamque mulierem suam concupiscentias subijciat. Alibi notatae inavres et monilia, quibus se ornant feminae, ut viros alliciant. Pulchritudo enim hic tam naturalis quam adscititia, qua se feminae stibio fucant, et monilibus ornant, intelligitur. Hebraice enim *צניעות* *nezem* significat ornamentum seu monile, quod publice vel in fronte, vel in naribus, vel in auribus prostulitur causa mendi gratiam; unde aliqui lexicographi *nezem* per duarum priorum litterarum metathesin, adjecta littera *mem*, derivant a *צניעות* *nezem*, id est fornicari, mereri, prostituere se.

Dicit ergo quod pulchritudo haec feminarum

tam naturalis, quam adscititia ex facie et monilibus, sit similis circulo aureo sumo, sive porcum. Primo, quia sicut hic ornatus suus non decet, nec decorat, sed fatuitas dedecorat: sic et pulchritudo ista mulieres fatuitas et lascivas non decorat, sed deturpat et infamant. Secundo, quia, sicut suus circulum aureum marium, dum naribus vertunt eorum, luto commaculant: sic lascivia lascivae suam formam foveant, dum eam libidine inquinant. Tertio, sicut circulo aureo suus trahuntur et circumaguntur a subulis: sic feminae sua forma ab impudicis trahuntur et rapiuntur ad scelus. Quarto, naribus suis gratias et suavis olet eorum quam unguentum, ali Lucianus lib. VI: ita meretrici suavis olet sordes fornicationis, quam aromata et illa castitas.

Porro feminae veordes et impura recte adaequantur sus. Primo, quia sus est animal proculdum; unde S. Augustinus, lib. VI *Contra Faust.* cap. vii: « Quod in rerum figuris porcus, inquit, hoc in rerum genere stultus. » Et Horus Apollo in *Hieryphylis* docet Aegyptios sapienter perserentare per elephantem, stultum et stolidum per suum. Quod ergo est gladius in manu pharaonis, hoc est pulchritudo in femina fatua et lasciva; sicut enim ille gladio impotenter utitur, multosque ferit, sic et lasciva sui forma verberat, feritque multorum oculos et animas.

Secundo, sus totos dies in cono se volutat, coque gaudet: sic et femina lasciva non nisi lascivia et impudicitia delectatur. « Porci, ait auctor Imperfecti in *Matth.* hom. 47, proprium est in cono se voltare, nunquam in celum aspiciere, nec querere dominum suum: » sic et impudica in eorum voluptatum proleba nunquam in celum aspiciunt, nunquam Deum Dominum vindicantem cogitant.

Tertio, sus sunt prone admodum in venatu, teste Aristotele, lib. VI *Histor. animal.* cap. xviii: sic et femina lasciva. Rursus, sus est animal crudum, gulosum et immundum. Unde Cicero, lib. II *De Natura Deorum*: « Sus, inquit, quid habet praeter escam? cui quidem non putresceret, si mandam pro sale datam esse dicit Chrysippus. » Ille de causa sullen carnis usus vetitus fuit Judaeis, *Levit. xi. vers. 7.* Vide ibi dieta.

Quarto, sus est animal impudens aequae ac indocile: tale est et femina impudica sive meretrix. Unde Aristophanes Hippocratis filios suum resipere dixit, quod insecti essent et moribus non admodum comites. Et Plerius, *Iticopol.* § cap. xi: Sus, inquit, est heroglyphicum indocilitatis: nam apud Physiognomos sutta frons, brevis grappe et hispida capillis arsuum versus arietis, in oculis indolium, sunt manifestissimi. Est enim animal maxime brutum suum, nullamque animatum magis indocile, cum reliquae omnes pecudes aliquid habeant in quo, dum vivunt, usus, vel industria, vel frugalitas prosit. sine proverbium: « Sus Beotica, » pro valde tardo et stopto. Hinc

et porcus praeis erat delicti piaculum, ut illidem ostendit Plerius, cap. xix.

Denique S. Chrysostomus, in *Catena Graecorum*, proponit questionem: « Cur Deus, natura auctor, mulierem mente destitutam, specie effugiat venosa? Aut cur, eam venusta condita esset, effectus est stulta? » Ad respondet: « Deus mulieribus natura stolidis formae pulchritudinem non nunquam indulget, ne prudentes sagacique ingenio proditae liberalis formae gratiam plus aequo mirentur; verum prudentiam et intellectum formae venustati antipponit, illudque consecetur quod vere bonum et pulchrum: sic fatuis quoque hominibus magnas quandoque opes concedit et facultates, quo prudentes intellectus domum, quod stultis doct, considerantes et admirantes, propter opum pecuniam animo non cedant, sed illud, quod vere bonum est, studioso perscrutant. »

Quarta auctor Imperfecti, hom. 45 in *Matth.*, sanum hoc juyantibus dat consilium: « Tu itaque, juvenis, alii quod uxorem ducere vis, non quare vivere, sed bene morigeratum, qua mors bene divites frequenter acquirunt, divites autem morte nunquam ferant. Et gloriosior est paupertas fidelium, quam divites peccatorum. Noli querere speciem, quia scriptum est: Sicut iumentum aureum in naribus porci, ita mulieris tua e morigerata species. Quia in specie meretricis placuit in moribus autem matronae. »

Hinc quoniam eleganti pavonis et corvi apologetica S. Cyrillus, lib. II *Apologorum moralium*, cap. xxi, ubi dicitur: *Contra eos qui gloriantur in corpore specie.* « Pavo, inquit, aureis pennis decoratus, ac plumis linea pomposus, eorum corvo vana sese effundebat in gloriam, atque illum de penae nigredine confundebat. Cujus mox corvus demerentiam deridens: Bene video, inquit, quod in te regulis physionomie non fallat. Nam quia parvum tanto corpori habes caput, ideo minoris es sensus. Unde non miror si in penna volatili, quae a vento rapitur et defertur, tuam ut levis leviter gloriam possidis; omnis enim caro fanum (Isaia xl, 6), et omnis gloria ejus quasi flos agri; decore namque flos pulchritudo est carnis. Formositate quippe materiae rufat, soliditate non durat, et levitate quantoque evolat. Amens ergo gloriaris in umbra; sed sicut aureus circulus est in naribus sordide suis, sic et carnis luciditas cum ignavia mentis. Quod si igitur ex venustate corporis gloriaris, jam te tua luciditas demerabit, itaque te specie deformabit. Nam forma carnis mentis pulchritudinem abstulit, et lumen corporis splendorem animae fugavit. » Ostendit deinde hanc majore deformitate obscurari et obrui. « Te laudarem, si deformitatem in tuae formae substantia non viderem. Nam caput habes serpentinum, somam pectoris ulosum, cor malevolam, pedem foedum. Numquid carnis vane laudanda species est, cum substantialis formae defectu mens

ipsa deformis sit? Absit: nam anima quante caro sit pulchrior, tanto fit ipsa deformior. Vera igitur species est, virtus mentis, et gloriosa formositas, claritas rationis. Quibus rebus, ea sua specie constitutum pavonem dignum visum.

Tropologiae Abbas Nestorius apud Chaldaeos, *Callat.* XIV, cap. xvi, haec accepit de viro docto, sed turpiter invidiosus: « De his ego, inquit, qui imaginem quamdam scientiae videntem se optinere, vel de his qui, eam savotus voluminibus lectioni, ac memorie Scripturarum diligenter assisunt, carulla tamen vana non relinquunt, in Proverbis eleganter exprimitur: Sicut iumentum aureum in naribus porci, ita mulieri male moratae species. Quid enim prolest quumquam eam aurora elosporum celestium, et illam pretiosissimam Scripturarum speciem contemnit, arcum totius altis operibus vel sensibus inharerent, quos hinc inde dissimulatum terram subigendo contingat, aut cognoscit libidinum suarum polluti volubilis? » Sic et S. Hieronymus in *Faeth.* cap. xvi, ad illa: *De deli insuram super naves tuas.* « Quando vitium, inquit, et de nobis dici potest: Non mortui laudant te, Domine, sed nos, qui vivimus: tunc odoratur Deus odorem sacrificii operis bene laudantis, et aurum circumum sensum ac dignitatem divinarum habentibus in naribus, quibus vero mortui sumus, et versantur in cono atque in sordibus turpitudinum, habemus illam insuram in naribus, de qua scripsit Salomon: Sicut iumentum aureum in naribus porci, sic mulieri male moratae pulchritudo. » Sic et Salomon: « Circulus aureus, inquit, est scientiae ornamentum, quod instar suis cono immergit, qui illud immunda actione sordidat. Hujus enim amia pulchra est per scientiam, sed fatua per actionem. »

Rursus, mulier fatua et pulchra est anima felix, in baptismo vel penitentia a peccatis abluta et dealbata, quae deinde pristinis cupiditatibus illecta ad eas redit, cum eisque quasi amassa scortatur, sicut sus laute redit ad totum, juxta illud S. Petri, *epist.* II, cap. II, vers. 22: « Contigit enim eis illud veri Prayerbia: Capis reversus ad suum vomitum; et: Sas lota in volubulo huius. » Ubi multa haec de re dixi. In his enim circulis aureis, quo eos diaboli apprehendit, circumagat, et ad solita esclera reducit, est veterum amorum recordatio, viva voluptatum proteritarum representatio, ac dulcedinis illecebrosae memoria. Hanc enim excitat aequivo demona, praesertim in agone mortis: quo fit ut molli tunc per delictationes moras peccent et demerant. Qui sapit ergo, dum vivit et viget, has species et illecebras e mente abolet per contrarias imaginationes, orationes, meditationes virtutum et rerum divinarum, praesentem Passionis Christi, quae nihil est efficacius.

Huc facit apophthegma R. Josue in *Circa Aethi.* id est in *Capitulo Patria*: « Quotidie vox quadam de monte Horeb exibat, non obscure inten-

tans vix hominibus illis per quos legi damnatum infertur, aut injuria; quia vere quicumque negligenter incumbit in studium legis, is procerus reprobus est et infelix, sicut dicit Scriptura: Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra et fatua.

Denique Salvanus, initio Lib. IV de Govern. Dei: Quis est affio, inquit, principatus sine merito? sublimitas nisi honoris titulus sine homine? an quid est dignitas in indigno, nisi ornatum in luto? quid est affio? vocabulum sanctum sine merito, nisi ornamentum in luto? Circulus aureus, ait Sapientia, in naribus suis, mulier pulchra et fatua. Et in nobis dicitur Christianum vocabulum, quasi aureum decus est: quo si indigno utimur, fit ut suis cum ornamento esse videatur.

23. Desiderium iustorum omne bonum est: praesulatio impiorum scelus. — Chaldaicus, desiderium iustorum ad bonum est, expectatio impiorum ad pericula: Hebraeus, iustorum desiderium tantummodo bonum est: expectatio autem impiorum furor, sive ira parans; Septuaginta, ira furor, id est furor, alia punitis laetantibus furor, id est transitus, verum, spes autem impiorum transibit, id est peribit: Scholasticus, desiderium iustorum vocatur desiderium, sive id quod desiderant iusti: praesulatio impiorum est id quod praesulantur et expectant impij.

Sensus est, q. D. Desiderium iustorum fertur ad omne bonum, id est ad omne honestum, ad omnem virtutem; iusti non desiderant aliud, quam operari bonum. In Polytechnis in Latina Graece, Inqil vero praesulatur et expectant, ut furiose se gereere possint, ut iram et furorem suum in alios evocant; ira enim, qua quis modum excedit, vocatur furor. Ira est furor, quia limitis rationis excedit, id est transgreditur, ait Aben-Ezra. Aut, ut alij, quia omnia pervadit, inflammata et vastata instar ignis. Unde Baynus, et ex eo nosse Salazar vertunt, cupiditas iustorum omnis bona est, scilicet explicat: Iusti nil concupiscunt nisi beneficium; ac ubi potestas desest, cupiditas beneficiendi adest et accitur: e contrario impiorum praesulatio, id est expectatio et desiderium, est furor, id est impiorum vota longe diversum est studium; nam praesulatio eorum furor. Praesulatio hic sumitur etiam pro desiderio, nimirum impiorum vota ex furore et ira profecta aliorum pernicem avidissime exoptant, itaque quemadmodum pii ac iusti homines plura bona conferre desiderant quam impendunt, et quod desit fassidat, votis compensant; sic etiam impij plura mala inferre cupiunt quam inferunt, et maledicendi facilius detestatio nocendi longe superant; atque ideo maioribus penis se subijciunt, quam illa sua quae damnis illatis respondeant. Hinc illud: «Tota vita iusti est boni desiderium, » quia non nisi bona agere desiderant, non nisi bonum esuriant et siliunt, iuxta illud: «Beati

qui esuriant et siliunt iustitiam, » Matth. « Falls fuit Daniel, qui proinde vocatur vir desideriosus; i hocque merit infelligere 70 hebdomadarum adventus Christi, Daniel, cap. ix, 23, et cap. x, 19. Vide S. Bernardum, epist. 40, ubi inter cetera ait: « Desiderium peregrinationis in placentiis commutabitur dilectionem, etc. Sicut autem fides duci ad plenam cognitionem, sic desiderium ad perfectam dilectionem (f). »

Tropologiee, ex hac gnome dices praxim faciem crescenti in omni virtute et merito esse, si crebra et ardentia eorum desideria concipias. Per hoc enim virtutem quamlibet, etiam quam exaltaria ob pauperitatem, infirmitatem, aliove defectum exercere non possumus, infernus in animo concipimus, firmamus, augemus. Verbi gratia, pauper habens efficax ingenioque desiderium faciendi eleemosynam, si opes haberet, acquiri virtutem eleemosynae, ac per illud tantum vel plus meretur, quantum dives, qui ex consuetudine dicit eleemosynam. Infirmus, qui jejuniare vel cetera ferre nequit, desiderat hoc facere. Religiosus, certo officio ab obediencia allegatus, desiderat cetera omnia quae alii obire, obire desiderat efficaciter procurari, docere, audire confessiones, visitare infirmos, Indis predicare, etc., si habet, illaque Deo offert: nam Deus desideria in grata habebit, ac si es operum completi. Id illa esse docet S. Paulus, II Cor. viii, 12: « Si enim, inquit, voluntas promissa est, secundum id quod habet, accepta est, non secundum id quod non habet: » his verbis non significans Deum magis promptam voluntatem, quam donum ipsum spectare. Huius ratio est, quia eleemosyna et alia eius cuiusvis virtutis perfectio et meritum in voluntate promptitudine, non item in multitudinis operumque magnitudine consistit.

Unde S. Augustinus in Psal. cv: « Bonum, inquit, deus voluntatem coronat, quando non invenit facultatem. » Et S. Bernardus, epist. 77: Deum, ait, indubitante terribi bone voluntati, quod desit facultati. Causam a priori dicit S. Thomas, I II, Quest. XX, art. 2: « Quia, ait, tota formalis bonitas operis exterioris pendet a bonitate actus interioris, quia a voluntate efficitur. » Unde sequitur, si Deo placere appetimus nullumque promereri, frequenter pia desideria concipimus bona praestandi opera, et nec non bonas intentiones applicandi, non solum operibus quae facere intendimus, verum etiam illis quae facturi non sumus, non quidem bone voluntatis, sed facultatis defectu. Quo haec bona voluntas promptior fuerit, eo uberius prodiet spiritualium pro-

(f) Juxta Maner sensus est: Probit mora felicitas ebrietas, impiorum pena. Desiderium est expectatio, ut pro vultu suat desiderari et spem. Benemercitorum: Audi nihil cupiunt quod bonum non sit, hinc videtur comparat sunt: expectatio impiorum vero solum frustra est, verum et in q. Resistit, ut investigationem Dei vehementissimum exportant.

ventum segetem, teste D. Bernardo. Tantum meritis quantum vis; et bona crescente voluntate, crescit pariter et meritum.

Symbolice Lyranus: Iustorum desiderium est omne bonum, hoc est ipse Deus, in quo eminenter est omnis bonitas, quique est bonus et bonum per essentiam. Unde Christus interpellatus a quodam docente: « Magister bone, quid boni faciam, ut habeam vitam aeternam? » Respondet: « Quomodo me interrogas de bono? unus est bonus Deus. » Et David: « Quomodo modum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus. Sicut anima mea ad Deum sistem vivum; quando veniam, et apparebo ante faciem Dei? » Psal. xiv, 2. S. Bernardus, serm. 84, explicans illud Psal. in: « In cubilo meo per noctes quasi, quoniam diligit anima mea, » Magnam bonum, inquit, quere Deum. Ego hoc nulli in bonis anime secundum existimo. Primum in donis, ultimum in profectibus est: virtutum nulli accessit, oedit nulli. Qui accedat? quam nulla preceat. Qui proceat? quo omnium magis consummatio est: quae enim virtus adscribi possit non querenti Deum, aut qui terminis querenti Deum? Quare, inquit, fadem ejus semper. Existimo quidem, cum laetetur fuerit, desiderat a querendo. Quia peccati possibit, sed desideris querenti Deus. Et alique non extulit desiderium sanctum sibi invento, sed extulit. Nimirum consummatio gaudi, desideria consumptio est: elevat mentis est illi: Tam ipsum flamma. Sic est. Adimplebitur beata, sed desiderii non est finis, ac per hoc nec querendi. « Item, tract. De Diligentia Dei, agens de complere sponsi et sponsae, puta Christi et animae sanctae: « Hoc, inquit, illa subleto sine fastidio, hinc inamabilem illa esse impetidine curitatis. Hinc eternum illud aliquid inexplicabile desiderium noscens egrediatum. Hinc duntaxat solent illa ebrietas, vero, non vero ingurgilans; non madens vino, sed ardens Deo. »

Anagogice, desiderium iustorum tonit ad bonum, puta ad beatitudinem coelestem, quae est complexio omnis boni: « Praesulatio impiorum furor, » id est, id quod praesulantur impij, sors quae illis obviatur et expectanda, est furor, id est ira et vindicta in gehenna, usque ad inferna non tantum corporis, sed et animae puniatis, comburens et crucians. Ita R. Salomon, Hago, Dionysius et alii.

Unde S. Bernardus, serm. 3 in Vigilia Nativit. Paupij: « Desideria vestra, inquit, in tribus maxime constituta videntur, quod desit, quod excedit, quod delectat; « puta triplex desiderium est, boni honesti, boni utililis, boni delectabilis. Atque hoc docet in ordo duntaxat implendum; hic enim est summum bonum, inquit, summa utilitas, summa gloria, summa voluptas. Atque hinc quidem inferius expectatio nobis nostra est, et promissa nobis visio maiestatis, ut ait Deus

omnia in omnibus, omne jucundum, omne velle, omne honestum. » Hinc in Sententia: « Tristitia, inquit, est desiderium electorum. Vanitatis utilitate in domo. Unde est: Unam peti a Domino. Victorem obtinere de mundo. Unde est: Quis me liberabit de corpore mortis huius? Praesentatiter frui Deo. Unde est et alia: Cupio dissolvi, et esse cum Christo. »

24. Alii duntaxat propra, et bitorres sunt: Alii rapiunt non sua, et serper in egestate suae. — Hebraice, est sparsio, et additor altus; est probibens a rectitudine, remotione ad defectus (f); Valubus, est qui dissipat rem, et augetur res ejus magis; et qui parit rei suae plus cupio, sed ad occupio, id est, sed peruvia et egestate opprimitur. Noster et probibens a rectitudine accipit pro eo qui recedit a justitia, factique injusta, ut opes accipiat; unde verit, illi rapiunt non sua; Septuaginta, sunt qui propria seminatibus (Aquila, Symmachus et Theodotus, dissipantes plura faciant; sunt autem qui congregant) aliena, addit Avicula (Calmeza Graec.) minuantur: Calmeza, est qui dissipat, et turcis additur et; indigentia est in qui recedit a rectitudine; Syrus, est qui seminat non, et multum introduct: est qui non sua congregat, et recedens est illi. Syrus ergo hystro-conseculi.

Sensus est, primum opponit etiam liberalium avaro: quod liberalis sui distribuit, in omnes sed beneficis, multaque faciat eleemosynas, et tamen inde non fiat pauperior, sed ditior; avarus vero concenens suas opes, esseque augeas et accumulans per fidei et nefas, per fraudes, usuras et iniquos contractus, quibus rapit aliena, inde lucrum non evadat ditior, sed pauperior. Antiquo: « Essentiales, ut verbum Septuaginta. Eleemosyna enim et beneficentia est quasi seminat. Sicut enim agricola, qui facit semen, pro uno grano vel modio recipit viginti, trecenti, uno subitge sexaginta et centum, dum esopiolum colligit messiam: sic pariter beneficis sparsus suas opes in egenos, facit quasi seminis, ex quibus multiplicatis minum cum ingenti festore a Deo percipit bonorum tum temporalium, tum spiritualium abundantiam. Avarus vero similis est haro, qui frumentum in granario recoedit, ubi illud situ contrahitur, corrumpitur, a muribus corroditur, itaque semis minuit, nullumque dat fructum: sic enim et avari opes recoedit a Deo maledicente sensus percipit, minuitur et consumantur. Hoc est quod docet S. Paulus, II Cor. ix, 6: « Qui parcos seminat, parcos et metet; et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet. » etc., ubi plura haec de dixi. Vide et S. Chrysostomum, hom. Quod eleemosyna est ars omnium questuosissima. Lxxm tria plura lu-

(f) Clarus, est qui dissipat, largiter distribuit, liberalis est, et augetur opibus etiam; et est qui parcos est plus fructu, tantummodo ad recollectionem. Pro parcos plus fructu, helena vanti quoque possunt, colitur et a rectitudine, id est, misericordiae et caritatis officia.

est; benedictio autem in capite ejus qui participat. Videt ergo quod largitorem frumenti esse debeat, non pretii horatorum. Non est igitur ista utilitas, in qua plus honestati detrahitur quam utilitati adiungitur.

Memorabile est quod tradunt Trithemius, Cochleus, Genebrardus, Munsterus, Demochares et alii quos citat Moxer Serarius, lib. IV *Moguntia*. Item, cap. 1, de Hattone Archiepiscopo Moguntino, sub anno Domini 970, eum scilicet avare condidisse frumenta, ac pauperes vocitasse mites, eosque quasi mures fame perire permisisse; ideoque facti Dei vindicta a miribus invasum, ad turrim, quae etiamnum in medio Rhemi videtur, et *Terra eorum* appellatur a multis, confligisse, ibique a turribus insequentibus peremptum esse et devoratum. Hæc Serarius hædem contendit historiam hanc esse fabulam. A die illius præteritibus occisus est, anno Christi 1127, R. Carolus Comes Flandriæ, filius S. Caroli regis Danie et matris, eo quod eorum avare obesset, eosque coparet tempore famis frumenta dividere; locus natus miris ostensus est Brægis Flandrorum, ubi quasi mater colitur; sanctitatem enim ejus alius iniquis pluribus declaravit, et versores ejus invidiosissime maledixit. Ita Molanus in *Natalibus Sacerdotum Belgii*, die 2 martii, et Almonius, lib. V *De Gestis Francorum*, cap. V. Exatit Vita ejus regens, impressa Parisiæ, anno Domini 1615.

Propter dardaniarum, quæ communem vicinam occupando famem cohibent, videt civium pestes populus excratur, et diis devoret, ac non raro tumultu facta depredatur, imo occidit et discipit. Notanda versio Septuaginta et Chaldaica, quæ continet *frumentum*, reliquit (Chaldaicus et auctor *Catena Græcorum*, relinquit, in futuro illud *notabitur*). Quibus verbis Salomon optat, vel prædicat frumentum avare servatum ab avaro distributum sit in populos: hoc enim meretur avari avaritia, hoc pariter possit frumenti conditio: ad hoc enim illud condidit Deus, ut eo alantur populi et pauperes. Auctor *Catena Græcorum*, legit, qui *frumentum detinet, gentium et infidelium illud relinquere compellitur*; ac per gentes accipit domos, qui avorum sunt heredes, eorumque bona invadunt et dissipant. Atque mystice sic exponit: « Frumentum est verbum Dei, quod, dum fidei abdere contulerint, datum est gentibus fœtentibus justitiam ejus. » Ha reversæ sæpe accidit iusta Dei vindicta, ut docet S. Chrysostomus, hom. 39 in I *Corinth.*: « Multi, inquit, etiam integra dolia exinanierunt, et nec acetum quidem dederunt gentibus; acetum. *acetum* ex vino factum totum humi jecerunt, et colla sua simul cum vino corruerunt. Alii autem rursus, cum ne olla quidem esulentiam impererint, integras frumenti capsas in fluvium proiecerunt; et quia dum non audierunt fluvium dare egenti, juberent circiones vel inviti quicquid erat intus, effuderunt ad exitum et extremum interitum: multum quidem risum et

multas execrationes simul cum hoc damno in caput suum attrahentes. Ipsi autem nequamam impunes abeunt. » Addit enim Chrysostomus: « Sicut enim isti a circionibus esumum, et innoxie reddunt frumentum in fluvios jecerunt: ita eos qui hoc fecerunt, propter hoc ipsum factos innoxios proficiet Deus in fluvium ignis. Sicut enim frumentum circulo et vermis, ita iustum animam exedit crudelitas et inhumanitas. » Circulo est animal parvum frumentum corrodens, ejusque medullam exedens: dictum circulo quasi gurgulio, eo quod in eo nihil penè aliud videtur quam guttur, sicut Varro.

BENEDICTIO ACTUM SUPER CAPUT VENDENTIUM. — Septuaginta, in capite ejus qui committit; S. Crispinus, in capite ejus qui participat, id est in capite ejus qui alios suorum opum participos efficit; Auctor *Catena Græcorum*, favor autem et benedictio super caput detrahentium, quod alius: Tempore famis distribuens frumentum, Dei et hominum gratiam, devotum et benedictionem nanciscitur; domus enim et benedictum et applaudunt, omnes eum laudant et exultant.

Mystice S. Gregorius, III part. *Pastor*, cap. XXVI: « Frumenta abscondere, inquit, est predicationis sancte apud se verba retinere: in populis autem talis quisque maledicetur, quia inanis culpa silentii pro multorum quos corrigere poterat, poena damnetur. » Ipsissima S. Gregorius verba transcribit Salomonus, et adnectit: « Illi vendunt frumenta, qui verba vite suis auditoribus annuntiant. Quis præsumit accipere ab eis? Præsum fidei et confessionis sanctæ. Quomodo veniet benedictio super eorum capite? Quia singulis eorum dicitur est Dominus: Fuge, serve bone et fidelis, quia super paucos fisci fidelis, intra in gaudium Domini tui. » Hæc Salomonus. Eandem ad verbum habet Beda: unde ex Beda hæc et alio nonnulla deserpisse videtur Salomonus. Beda enim fusiore est, et Bedæ stylium hæc redolent. Quocirca Salomonus hic non videtur esse ille primus discipulus Salviani, et filius S. Eucherii, qui postmodum creatus est Episcopus Lugdunensis: sub annum Domini 440; nam Beda S. Eucherio fuit longe posterior: floruit enim sub anno Domini 700. Alius ergo hic Salomonus sit oportet.

27. **BENE CONSURGIT DIBULLO, QUI QUÆRIT BONA;** QUI ACTUM INVESTIGATOR MALORUM EST, OPPRIMETER AB EIS. — Pro *consurgit dibullu* hebraice est *רורר* *shecher*, id est auroras, dibullu, maledicentia, id est mane consurgens, mane querens, mane aliquid faciens; mane enim solent homines res suas requirere, ac negotia sua peragere. Pro *bene* hebraice est *טוב* *to*, id est bonum neutrum, vel *shecher*, id est auroras, id est id bonum, id est *bene*; vel simpliciter *טוב* accipit masculinè, quasi dicat: « Bonus aurorans est, id est bene consurgit dibullu, qui querit bona. » Senes ergo est,

g. d. Qui mane, dum surgit, concipit, vestigat, querit et destinat opera bona quæ per decursum solis diei peragat, hic utique bene consurgit, quia sibi parit et parat magna merita, quibus Dei hominumque gratiam sibi conciliat; unde Hebraea habent, querens mane bonum, querit beneplacitum, vel bonum gratiam, ut vertit Aquila et Septuaginta; qui autem investigator est malorum, id est qui mane cogitat, machinatur, vestigat mala quæ per diem operetur, hic utique male consurgit, quia ad malum suum: nam mala, quæ machinatur, in caput ejus recidunt, eumque opprimunt: sicut Saul, querens Pythioniam, ab ea nuntium cladis et mortis accepit, ait Lyranus (1). Unde Aquila clare vertit, matutina correctio boni querit gratiam boni, g. d. Cum vir bonus mane consurgit, querit operari bona, quibus gratiam Dei et hominum demeratur; et Chaldaicus, qui consurgit dibullu ad bonum, querit beneplacitum; qui querit malum, tenet super eum: Syrus, qui querit bonum, querit beneplacitum; Septuaginta, fabricius bonus querit bonum gratiam, Dei et hominum: experimentum mala, comprehendunt eum. Quod explicans auctor *Catena Græcorum*: « Per eos, inquit, qui bona in corde habent, illos designat, qui ea suggerunt quæ ad bonum inducunt; et illos rursus, qui disciplina indigentes inclinat, ut eam capessant; tales enim accipiunt gratiam a Domino. »

Porro noster Salazar hæc, ut et plura alia hoc capite, arguit ad elemosynam et beneficentiam. Unde sic explicat: « Bene consurgit dibullu, qui querit gratiam, s. ille scilicet, qui beneficiis ac donis liberalibus gratiam aliorum iure contendit; bene, s. id est non frustra, non in vanum, non gratis, aut sine mercede, dibullu consurgit ad beneficia collocanda. Mane autem surgere ad donandum, ad opportunitatem referendum est. Nam opportunitas beneficiæ atque munera angel plurimum; donum quippe cito ac tempestive collatum duplex quodam modo est (ut alibi diximus). Contra vero: « Qui investigator est malorum, opprimetur ab eis. » Hæc pars cum superiori sic conveniat est: illi scilicet, qui non beneficiæ, sed male aliis inferre parat, secus accidit; nam mala, quæ illis intendit, in ipsius conspectibus reddunt.

Hæc expositio est apposita, sed arctior, nec adqueans mentem Salomonis; Salomon enim loquitur de quolibet bono et de qualibet victoria. Multi enim sunt pauperes, qui elemosynam facere nequeunt, et tamen hi bonum aliud mane destinare, ac per diem operari possunt et debent. Rursus sapientis est mane vacare non tam elemosynæ, quam sapientie et Deo per orationem, meditationem et studium, ut monuit Salomon cap. vii, vers. 34, et Moses *Deuter.* vi, 7, ac David

dicens: « Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo. » *Psalm.* lxxi. 2. Unde Doctores mane florent, et discipuli discunt artes et scientias; mane enim maxime viget mens et ingenium. Quocirca Pagninus vertit, qui querit bonum, querit quod placitum est Deo; et qui querit malum, vult ei. Sic et Vatablus, lib. et R. Salomon sic vertit et explicat, vigilet bonus, qui in rectum iter noctibus deducere studet, eosque arguit et instituit, hic querit bona, id est benedictionem divinam sibi demerere expectit; Tigurina sic vertit, qui mane consurgit bonum, invenit quod desiderat; qui autem malum querit, excidit et. R. Levi hoc modo explicat: Bene consurgit, etc., hoc est, a qui bonus est, bonumque studioso sectatur, Deo acceptus est, ut bono fruatur; cum enim a Deo ita homo inter constitutus, ut bona anxie appetat, illem dubio procul opus finis compos erit; qui autem investigator malorum, etc., hoc est, malo opprimetur, qui mala appetit. Senes enim cum deservere res male succedent; que enim in illos machinabatur, in ipsam recidunt, ac impelluntur rellius, que in alios occulte parant. »

Itaque accedit Janzenius, qui pro querit bonum, legens ex Hebraeo querit beneplacitum, idipsum cum Tigurina accipit de eo quod placitum, gratiam et iudicium est operanti; g. d. Quæcumque mane consurgit ad bonum sectandum, is sane illud inquiri, quod cum obtinuerit, ipsamque gratiam erit ac volupe; senes ille, qui ex aviditate maledicendi novas scelerrum rationes vestigat, hic enim ob malum, quod tum avide sectatur, tunc cum exierit, dolere maximo.

Vir ergo bonus et probus ex bonis proponit que mane concipit, semper quietus et iucundus est, quia bonum et sanctum, ideoque iucundum et latum in sanctis operibus transigit diem; impius vero ex malis machinationibus malum et improbum, ideoque tristem et anxium totum agit diem. Significat ergo Salomon, dibullu cura surgimus, mentem illico elevandum ad bona, ut illi suggerat et inspiret, que ipsi placita sunt, ac manum ex eis efformare debere bona proponita virtutum, ut Lyranus, v. g. beneficentia, iudicialitas, mortificationis, patientia, etc., que per diem obtant; ac querere modos et rationes, quibus magis placeat Deo, ideoque destinare aliqua hereticae victorie sui et perfectionis opera, que ad Dei gloriam illo die exerceat, quibus Deum vult honorare et oblectare, seipsum sanctificare, ac proximos edificare. A propositis enim malis, et officia et ardentia sint, pendet felix sanctusque solus diei decursus. Unde solent sapientes et virtutis studiosi mane disponere opera totius diei, quid scilicet singulis horis foris sint, modumque faciendi sibi prescribere, atque omnia deinde Deo offerre, ut illi sint grata, ipseque ad dirigat et prosperet. Ex adverso impii, insigant diaboli, mane machinantur et destinant fraudes et scelera, que per diem operaturi sunt, quibus diabolum

(1) Maurer, qui sectatur bonum, eo ipso querit et sibi accipit gratiam Dei et hominum, sed qui querit malum, id ei succedit.

pascatur, ipsi flant sceleratioribus, ac alios in eadem scelera verbo et exemplo perturbant; sed horum finis est gehenna, illorum beatitudo.

Unde Glossa analogice sic exponit: « Bene consurgit dilectio, qui quærit bona, etc., id est, ad vitam consurgens in tempore resurrectionis, quia nunc bona agit in tempore operationis; qui autem mala que dicit vel agat inquit, eorum pondere ab alioribus retardatur. » Quocirca Abbas Silvanus in *Vitis Patr.*, lib. VII, cap. XIII (sequor editionem nostri Heriberti Rosweyßi), doctebat mane de omni virtute esse cogitandum: « Surgens mane, inquit, sumat initium sapientie in omni virtute, et in omni mandato Dei, in magna patientia et longanimitate, et charitate Dei, cum humilitate animæ et corporis, in oratione et deprecatione, cum genu, cum puritate cordis et oculorum, ut custodia lingue, etc. Cogita omni die mortem vicinam esse, et quasi jam elatus in monumento nihil de hoc sæculo cures. Invidia escaram, humilitas et inebrius non recedat a te. Timor Domini omni hora permittat in te. Hec ergo, et si qua alia virtus est in his, prospice. » Et lib. V, libello I, num. 8, Abbas Ioannes: « Per singulos dies, inquit, surgens mane de omni virtute sume principium, et mandatum Dei custodi in magna patientia cum timore et longanimitate, in tribulatione cordis et observationis, in oratione multa et supplicationibus, cum gemibus, in puritate et mandata lingue, et castitate ocellorum, in injuriarum patientia et non irascens, paciens et non reddens malum pro malo, non attendens ad vitia aliorum, neque te ipsum exaltans; sed esto subditus et humilior omni exaltanti; renuntiando omni materie corporali, et his que secundum carnem sunt, in cruciata, in castitate, in humilitate spiritus, in jejuniis, in fletu, in laboribus, includens te sepulchro tanquam jam mortuus, ut videatur tibi esse proxima mors omni die.

28. QUI CONFIDIT IN DIVITIS SUIS, CORRUPET: JUSTI AUTEM QUASI VIRENS FOLIUM GERMINABUNT. — *Vi virens* non est in Hebræo, sed id Noster subintelligit. Septuaginta vertunt, qui autem inhiere justis, etc. Quod Complutensis vertunt, *arbitri*; Romanus, *germinabit*; Vatablus, *justi est arbor fructibus ornata florebit*. Sensus est clarus, q. d. Qui spes suas fidenter et arroganter collocat in suis divitiis potius quam in Deo, ob easque securus et superbus omnia presumit, hic *corruet*; Hebræice *caedet*, scilicet ut folium aridum decidit ex arbore: tunc quia divitiæ instabiles sunt, cadunt et perent, ut qui hodie est dives, cras sit pauper; qui hodie est Cyrus, cras sit Iros, Iroque pauper; tunc quia divitiæ multis erumnis et tribulationibus, ac præsertim ire et vindictæ Dei, resistere nequeunt, juxta illud *Ecc. v.*, vers. 10: « Noli anxius esse in divitiis injustis; non enim proderunt tibi in die obductionis et vindictæ. » JUSTI AUTEM QUASI VIRENS FOLIUM GERMINABUNT, — quia spes suas in Deo reponunt, qui facit ut ope-

ra eorum instar virentis folii germinet producantque fructus gratiæ et gloriæ, qui perennat in omne ævum; folium enim semper virens, quale est cedri, lauri, palmæ, refert speciebus vite immortalis et æternæ, ut S. Ambrosius in *Psalm. I.* Unde Lyranus: Justi, ait, sicut folium virens germinabunt, id est, proficiet de bono in melius, sicut ex caudice folii germinat calyculus, ex calyculo flos, ex flore fructus, v. g. pomum, nux, pirum. Unde R. Levi: « Sicut, inquit, sub folio german enascitur, ita justus in germe se induent, ut proferant fructus, quos a Deo speraverant. » Et Cajetanus: Justus, inquit, imitabitur arborem folia proferentem, quia sicut arbor folia virentis, sic ipse innumerabiles filios suos justitiam imitatoris et asselas progignit. Justam accipio in genere pro quolibet justo et sancto; licet noster Salazar more suo justum ardet ad ehe-mosynarium, cujus folium virens est spes beate immortalitatis; ut sensus sit, q. d. Sicut arbor veris calore comota, folia virentia progignit; sic liberalis et misericors (hic enim nomine justus notatur, ut sæpe alias animadverti), charitatis calore et misericordiam gesta lætæfactus, spem pulchram virentibus foliis quasi venientem. S. Chrysostomus in illud Apostoli, *Operet semper lætesse esse*: « Sicut radix, inquit, in pingui plantata solo singulis annis tempestivos affert fructus et folia, sic et pecunia in manibus pauperum plantata, non solum in singulos annos, sed etiam in singulos dies spiritualis nobis fructus foliaque producit; fidenciam scilicet in Deum, peccatorum abscissionem, conscientiam bonam, beatitudinem spiritualem, spem jucundam, et bona que preparavit Deus diligentibus se. » Hoc est quod ait Paulus, I *Timoth. cap. vi.*, vers. 17: « Divites hujus sæculi præcipe non sublimè sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo (qui præstat nobis omnia abunde ad fruendum) bene agere, divites fieri in bonis operibus, etc., thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant vitam æternam. » Vide quæ ibidem annotavi.

Alludit Salomon ad illud Davidis patris sui: « Justus ut palma florebit, sicut cedrus Libani multiplicabitur. » *Psalm. xci.*, 13. Et illud de justo: « Et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo; et folium ejus non deficiet, et omnia quecumque faciet prosperabuntur. » *Psalm. i.*, 3. Hic vicissim alludit Isaias, cap. xxxv, vers. 1: « Lætabitur deserta, etc., et florebit quasi liliam. Germanus germinabit, et exultabit lilia bunda, et laudans: Gloria Libani data est ei, decor Carmeli et Saron. »

Ubi nota primo. Homo est quasi arbor inversa, cujus radix, id est caput, vergit sursum versus cœlum, a quo rationem et mentem accipit; rami, id est pedes, sunt in terra; secundo, impii sunt arbores steriles sine fronde, flore, fructu; justus vero

sunt arbores fructiferae, et semper virentes instar palmæ et oleæ; tertio, folia sunt verbum Dei, ut S. Augustinus, in *Psalm. i.*, ait, ut S. Ambrosius ibidem, sunt virtutes morales Gentilium; fructus sunt virtutes christianæ et diviæ. Aut, ut Origenes, fructus sunt justitia et amor sapientiæ; folia vero sunt opes et cœtera que ad usum vite pertinent. Aut, ut Theodoretus in *Psalm. i.*, flores et folia sunt opes beatitudinis; fructus vero est ipsa beatitudo. Simplicius, fructus sunt opera bona charitatis et virtutum in hac vita, ac laudis, gloriæ et confessionis Deo in altera, puta in cœlo. Justus ergo velut palmæ semper virent foliis et frondibus, id est virore et vigore animi et operationis, atque modestia, gratia et decore externæ conversationis, quæ quasi folia fructus, id est virtutes internas ornant, tegunt, fovunt, timentur, in diesque novas eliciunt et progignunt. Quarto, hæc omnia habet justus, quia velut arbor plantatus est justa aqua et fluentia gratiæ, legis et verbi Dei, a quibus rigatur, et perennem succum vitalem sugit. Ita Theodoretus et S. Athanasius ibidem. Hinc quinto, prospere prosperat, quia a Deo regitur et gubernatur. Ita Eusebius ibidem.

Symbolice, arbor vite est Christus in cruce erectus, cujus rami sunt Apostoli virique Apostolici, quæ et fideles omnes; arboris est Deus pater, radix est fides et sapientia; folia sunt spes et oratio multiplex; fructus sunt electi qui salvi fiunt, vel fructus est sanguis et aqua ex latere Christi profuens, ut sanguine martyrum, aqua baptismi ut se institutum representet. Fructus crucis dicitur in Patriarchis, germinavit in Prophetis, dedit odorem in incarnatione, maturavit in passione, comeditur post resurrectionem. Ita S. Chrysostomus in *Psalm. I.*: « Fumus enim Christi verus est in fructus immortalitatis. » Quocirca beda hunc Salomonis versum sic explicat, q. d.: « Qui confidit in divitiis, etc., hoc est, qui presentibus bonis inhians futura non cogitat, utrique in proximis carebit; qui autem spes futurorum præmiorum bona facit in presenti, justo quod sperat accipit. Virens quippe in arbore folium fructus, quos novam ostendere libet, signum futurorum potest quasi virens folium germinant, quia spes salvi facti, in fidei ac virtutum gratia proficere non cessant. »

29. QUI CONTRIBUIT DOMUM SUAM, POSSIDEBIT HEBRÆICE, *hereditabit* VENTOS: ET QUI STULTUS EST, SERVET SAPIENTIAM. — Hebræice, et *terros stultus sapientie corde*: Septuaginta, qui non conversatur domum, hereditabit ventum; et servet imprudens prudentiam; Græce, ex *επιπροσπονη*, quod est aptus ad rem præsentem, de quo, qui domum se facientem et communi *habebit*, et faciem se præbere significat. Posterius significatum hoc loco exigit Hebræum עֹבֵר *oher*, id est perturbans domum suam.

Jam primo, Syrus sic vertit et explicat, qui edificat domum suam in opprobrio, relinquit filius suis

servitia; qui non congregat in domo sua, dividit ventos filius suis, q. d. Pater qui opes per usus, frugibus et pappinis colligit, aut eas dilapidat, hujus patrimonium abicit in ventum, nec filius aliorum hereditatem relinquet quam ventum, id est nihilum.

Secundo, Tigurina vertit, qui perturbat domum suam, ventum hereditate accipiet; et servus stulti ad sapientiam corde transit, q. d. Hecus qui servos et ancillas vexat, oburgat, verberat, bene constitit, hic faciet eos fugaces, ut instar venti ab eo constitigant, et transiant ad harum prodentem, qui eos claudenter et humaniter tractat.

Tertio, Vatablus, q. d. Qui perturbat domum, id est, qui dilapidat rem familiarem, tandem nihil est habiturus, et stultus erit servus sapientis corde, id est, quidquid stultus possidet, habundans est sapiens: bona stulti quasi ab indigno possessore avolantibus ad sapientem, quasi justum sui laudem et dominum. Accedit R. Levi: Vex servi, inquit, fortius casus significat, q. d. Opera laborique verocius in sapientis utilitatem cedat, juxta illud: « Injustus preparat, justus autem induetur. »

Quarto, Cajetanus, q. d. Pater crudelis, serviens in filio, privas se potestate patria in filios, vel quia illi ab eo anticiunt, vel quia princeps eos potestate tyrannica patris eximit: vice versa, pater sapiens filium insipientem et protervum humanitate sua in suam redigit potestatem.

Quinto, auctor Calaneo Græce, ex Septuaginta sic vertit, qui domum suam se facientem commodumque et communi non habebit, ille servitilibus ventis; qui autem mente caret, servet prudentiam, idque sic explicat: « Qui de quolibet domestico in commodo inordinatur (ira exandescit, librat, voliferatur, etc.), extorris tandem a patria fiet, et ab aere intemperie humiliabitur; debet autem commodus frugique paterfamilias omnibus, quoad ejus fieri potest, sese accommodare; debet, exempli causa, uxori tanquam vasi infiriori nonnulla indulgere, illique in quibus licite valet, gratificare; debet, ne levi de causa filios in iram, aut animi tristitiam conjiciat, summo pere cavere; debet fratres ægrotate pressos opes et auri ritho sublevare; debet servis justitiam et æquitaliter administrare; debet denique omnibus quod æquum et justum est prestare, enixeque ut omnia hæc faciat, contendere. Per ventum autem accipere licet illius ægritudinem ex intemperata ira natura. Stultus autem servet prudentiam, nam prudentia volens dat operam, ut insipientes al se attrahat, et in suam usum convertat. »

Sexto et genuine, q. d. Insipiens et stultus, qui domum, id est familiam, suam perturbat, sive litigis et rixis maleque administratione cum vocando et dissipando, sive quæ et luxuria dilapidando rem familiarem, hic hereditabit ventum, id est, ad nihilum extremamque inopiam redigetur, ideoque ipse quasi stultus cogitur servire sapienti, qui res suas ac rellius fundosque admi-

Arbor
virentis
qualitas

Vari
mens.

castret, ut eos in integrum vel ex toto, vel ex parte, restituit, juxta illud *Ecclesi. x, 28*: « Servo sensato liberi servierunt. »

Simili modo Aristoteles, *I Polit. cap. iii et iv*, asserit sapientiam esse regere, insipientium vero regi a sapientibus. Et Philo, *lib. Quod datus postor. c. 24*: « Sapiens, inquit, dicitur Deus insipientibus, » juxta illud Dei ad Moysen: « Constitui te Deum Pharaonis, » *Exod. vii, 1*. Et S. Gregorius Nazianzenus de sapientia et *Idol. Episcopo*: « Pronabus, inquit, animarum, et, ut illa dicam, Deus est, aliosque deos efficit. »

Mystice Glossa: Stultus servit sapienti, id est, inquit, impius vivit pio: ille damnatur, iste accipit brevium, pro quo certabat.

Apologues, S. Gregorius, *XX Moral. cap. xix*: « Dum mihi serviant, inquit, justi purgantur, et stultitia inobstantia mittit vitiis procerum, dum tanto et promendo humiliat, et humiliando tanto ad melius format. Unde recte quoque per S. Joannem dicitur: Qui stultus est servit sapienti. Et tamen sepe conspicimus sapientes subesse, scilicet vero arcem domini tenere: sapienter et recte illorum stultus tyrannice stultum domini, quomodo igitur defensione divina sententia sapientis stultus servit, dum plerumque huic iure temporaria domini compendit? Sed sciendum est quia contra sapientis vitam, dum stultus promendo terrarum potestatis excipit, dum hinc laboribus fatigat, contumeliis laedit, profecto hinc ab omni victorum rubigine urendo purgat. Stultus ergo sapienti etiam dominando servit, quem ad meliorem statum promendo provocat. Sic nonnunquam pupilla domini ad disipulum transierit, servi precant, terrent, premunt, ferunt: et tamen esse servi nullo modo desistant: quia ad hoc ipsam ordiuntur, ut proficientibus domini etiam ferendo laudantur. Quia ista mala reproborum bonis dum cruciant, purgant, utilitati justorum utilitas etiam potestas iniquorum. » Sic et Beda, qui et insuper addit eum, qui perturbat domini anime suam, pascere ventos, id est oblectare demones. « Stultus, inquit, est peccator quilibet, qui dum viam sapientis, hoc est justum, invidet, atque invidendo persecuitur, ad probationem ejus velut ignis auro deseruit. Qui mentem suam tumultibus cogitationum noxiarum conturbare non metuit, hanc utique malignarum spirituum fluctibus, quibus obruitur, aperit. Et qui stultus est, sapientem persecuitur. Per hoc et etiam dominando servit: quia patientiam ejus promendo, probatorem reddet, ut, se videlicet damnato, ille brevium pro quo certabat, accipiat. »

30. FRUCTUS JUSTI LIGNUS VITAE: ET QUI SUSCIPIT ANIMAS, SAPIENS EST. — Chaldeus, et susceptio animarum est sapientia; Cajetanus, et captiva animas est sapientia. « Lignum vite » est arbor vite, sive vitalis, qualis creata fuit in paradiso ad prorogandam homini vitam, *Genes. ii, 9* Jam lignum

sive arbor vite ponitur pro fructu arboris vite. Sic enim verba apta ordinanda sunt, q. d. Fructus justus est instar fructus ligni vite, quem scilicet proferebat arbor vite. Arbor enim vite mystice est ipsa sapientia et justitia, et consequenter ipse sapiens et justus: fructus vero ejus sunt opera justa et sancta. Sensus ergo est, q. d. Justus est similis arbori vite: sicut enim hanc sita in medio paradisi suaves et gratos proferebat fructus, qui homini prorogassent vitam, et conciliassent immortalitatem, ex quibus cuilibet accipere habebat quantum volebat. Ipse enim arbor omnibus erat exposita, ac copia et suavitate fructuum omnibus ad se invitabat et allecebat. Sic pariter justus sua sapientia et virtute suaves et gratos edidit utilitate fructus, quibus tam sibi quam aliis, quos verbo et exemplo justitiam docet, conciliat vitam aeternam et beatam immortalitatem, atque eos omnibus offert, easque omnes ad se allecit et invitat. Quare justus qui a animas suscipit, » Hebraice *קַיִל לְבָרֵךְ*, id est cupit, id est, ut Vitalis, tereat, allecit ac trahit ad se, et ad Deum, hinc nimis sapiens est: sapit enim non tantum sibi, sed et aliis, quos erudit, justificat, et recta sententia dicit ad beatam aeternitatem. Unde Pagninus vertit, qui docet omnes, sapiens est; *קַיִל לְבָרֵךְ* enim subinde significat docere: unde *קַיִל לְבָרֵךְ* vocatur doctorum, quia cum discipulis ab ore doctoris excipit et suscipit. Hoc est quod ad Daniel, *cap. xi*: « Qui ad justitiam erudunt multos, fulgebunt quasi stelle in perpetuas aeternitates. » Rursus *cap. xv, 7* in Scriptura est optulari, dirigere, fovire, protegere, uti patet passim in Psalmis. Suscipere ergo animas est eis auxiliari, easque omni opae et opera dirigere ad virtutum et salutem.

Noto quod Septuaginta addita de more impio-rem antihesi, vertunt, de fructu justitiae nascitur arbor vite; inferretur autem intertempore animas fulgorem; et Syrus, exterminabuntur anime impiorum; et Arabicus, ex fructibus justitiae modificabitur arbor vite; et anima delinquentium a tepe removebuntur ante terminum suam, similem habet sensum, q. d. Ex justitia quasi ex semine pullulat arbor vite, id est vite presentis longevitas et felicitas, ac futuro beata aeternitas, similis illi quomodo conferebat esus pomi arboris vite: vice versa, iniqui cito et immature ante senectam, immo ante statum virilem ex hac vita auferuntur. Cum enim vita a Deo datur et prorogetur ad facinorosa justitiam, qui eam non facit, sed inique vivit, hinc usque vita auferretur a Deo privati. Similis fuit *genes. cap. iii, 18*, ubi de sapientia, id est justitia, dicitur: « Lignum vite est his qui apprehenderint eam; et qui tenuerint eam, beatus. » Vide ibi dicta.

Noster Salazar rursus hanc areat ad eleemosynam, q. d. Justus, id est misericors, mercedis loco capiet arborem vite, id est, vitam non sensu producet quam si fructu ligni vite videretur, statim in dies labantis jacturas quotidie redimebat.

« Et qui suscipit animas, sapiens est, » q. d. Quapropter qui suscipit animas, id est qui multos pariter subleval, qui peregrinos excipit, et necessariis emolumentis donat, etc., hinc vero et ex animo sapit. Hoc expositio apposita est, sed erudit, nec admodum, ut patet ex dictis.

Mystice, auctor *Catech. Gregoriana per lignum vite* accipit perfectam Dei notitiam quae ex justitia nascitur: De procreta justitia nascitur arbor vite, hoc est, inquit, a finis virtutum est justitia fructus; harum autem perfectio est notitia Dei, quae lignum vite interduum appellatur. » Vide quo de ligno vite dixi *cap. iii, 18*, *Gen. ii, 9*, *Apoe. ii, 7*, et *cap. xxii, 2*.

Moraliter, discite hic sapientis et sanelli esse suscipere animas etiam peccatis oneratas, arumms afflictas, tentationibus oppressas, ignorantia cecus, aegrotibus et scerpulis impletis, etc., easque sublevere, consolari, roborare, illuminare, expedire, Deoque saluti et celo restituere. Anima enim etiam unica vilissimis rustici, indii, vel barbari, plaris est, majorisque pretii quam sit eorum et terra, totaque universum. Ipsa enim est viva imago Dei et S. Trinitatis, creata ad ejus gloriam, ut ipsam in aeternum laudet et celebret: cum anima, quae peccato perditur, perperit Deum et Sanctos exerceat et blasphemat in gehenna. Ita animas quasi suscipit Christus, quasi verus eorum pastor. Unde ipse ait *Joan. xvii, 10*: « Ego sum Pastor bonus. Bonus Pastor animam suam dat pro ovibus suis. » Et S. Paulus *Rom. xv, 7*: « Propter quod suscipite invicem, inquit, sicut et Christus suscipit vos in honorem Dei. » Ita omnes suscipiebat S. Ambrosius, uti habet ejus Vita: « Paellim, inquit, ad eum aditus, etiam infans; palam omnibus eum alloqui cupientibus sanctus vir propositus erat; nullus ingredi a janitoribus vetabatur, imo nec adventum aliquis sibi voluit nuntiare: omnes ad se venientes benigna exciperet; minusculis quoque adire negotia, commotis et opportunitatibus omnibus insorvire, singulorum levare molestias, et perferre miserias et infirmitates consuevit. » Et inferius: « De quibusdamque illi aliis ad promerendum penitentiam lapsus saepe conflebat, uti officulorum commiseratione, ut flans aliena sicut sua peccata, ad flentem penitentem etiam commoveret, et causas criminum, quas illi confitebantur, nulli nisi domino apud quem intercedebat, loquebatur. » Hinc Paulinus in Vita S. Ambrosii, Ita ipse suscipit S. Augustinum tunc juvenem Manicheum et concubinarium, dum cum ad fidem et castitatem convertit. Ita suscipit Theodosium Imperatorem post eadem Theodosianum, dicens: « Qui seentus es errantem (Davidem), sequere penitentem. »

Mirus in hac re fuit Vitalius, qui quotidie laborando manibus pretium laboris impendebat in meretricis, ut eo fornicationem illarum redimeret, uti refert Leonius Neapolis in Cypro Episcopus in Vita S. Joannis Eleemosynarii: « Ingre- diens, inquit, civitatem, scribit omnes quae nolae erant meretricis, et coepit laborare opuscula, et accipere per singulos dies siliquam unam. Cum ergo occumberet sol, manducabat unius sili- quae panem. Et intrabat ad unam meretricem, et dabat ei servos unum, et dicebat: Domi mihi munda istam, et noli fornicari. Et manebat juxta eam nocte illa, observans eam ne fornicaretur. Stabat ergo a vespere in uno angulo cellulae, ubi dormiebat mulier, psallens et orans pro ea, et multis geneflexiones usque ad auroram, et extensis ad- pectabat verbum ab ea, quod nulli dicere audire- nem ejus. » Sic et S. Simeon, cognomento Salus, avortationem meretricum dato eis pretio redimebat, uti refert idem Leonius in ejus Vita: qui et addit eum a Deo donum castitatis accipisse adeo exultum, ut etiam cum meretricibus conversans, omni prorsus libidinis sensu careret.

31. SI JUSTUS IN TERRA REQUIRIT, QUANTO MAJUS IMPENS ET REPERIAT. — Aliqui hanc sententiam exponunt de justis pauperibus, quasi ea opponuntur injusti supplicibus, q. d. Si Deus justos non tantum in futura vita praemiis, sed et in presenti multis cumulatis donis: quanto magis impens non tantum in gehenna puniet, sed et in presenti vita multis cruciatibus afflictoribus? Unde aliqui Hebraei sic vertunt, justus peccati habebit in terra. Hebraice enim *קַיִל לְבָרֵךְ* et peccare et retribuere significat: Chaldeus, ecce justus in terra roboratur: impii autem et peccatores de terra peribuntur.

Multis alii passim hinc accipiunt de tribulationibus justorum, q. d. Si justus ubi leves et veniales culpas in hac vita tot castigantur argumtis: quanto modo castigantur impii ob gravissima scelera non tam in hac vita quam in gehenna? Unde Septuaginta, quos sequitur S. Petrus, *Epist. II, cap. iv, 18*, vertunt, si justus quidem via salvatur, impii et peccator ubi peribunt? Arabicus, peccator ubi apparebit; Cajetanus, ecce justus in terra erudibatur; Syrus, si justus via vivit, impii et peccator ubi reperitur? q. d. Si justus magno cum labore per multas tribulationes ad salutem elucundando agere pertingat, quanta pro tal enormibus scelerebus supplicia luent impii in gehenna? Hinc illa S. Hilarii tremebundum in morte ad animam vox: « Septuaginta prope annis servivi Christo, et mortem timeo? » Ita S. Ambrosius, *lib. II Apologia Davidis*, cap. iii: « Si justus, inquit, poena atrocioris receperunt sententiam, tu quemadmodum tibi spem impunitatis proponas, cum Scriptura dicat: Si justus vix salvus fit, peccator et impius ubi peribunt? » Et S. Augustinus, *lib. XX Contra Faustum*: « Quis quom justus unice (Dei Filio), qui tamen Deus non pepercit? Et quid evidenter cum non justis parcat, emendans eos varietate tribulationum? cum de hac re aperta sit dictum: Et si justus vix salvus erit. » Et S. Gregorius, *XXVI Moral. cap. xvii*: « Peccata, inquit, nequaquam divina severitas multa remanere oer-

Susci- pit ani- mas.

Excep- titur et An- telus.

mulet, sed iram iudicii a nostra (justorum) hic correptione incipit, ut in reprobatione damnatorum tanquam in fine motus conquiescat: sicut lapis movetur per aerem: sed in terra quasi in centro conquiescet. Fuisse et exacte hanc sententiam explicat I Petr. iv, 18; quare hic ea non repetam, nec actum agam. Porro Lyranus per exempla sic eam explicat: « Si Martyres, inquit, tanta palamur iniuste, quanta tormenta manent

corum tortores? Si Job, Tobias et alii Dei electi tanta in hac vita passi sunt, quid miramur si nos longe inferiores aliqua afflictio tangat? etiam enim impij non sumus, certe si nos peccatores negamus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est, » I Joan. i. Hoc facit illud Ciceronis:

Quod merito poteris, patiente ferre momento: Cuique reus tibi sis, ipsam te iudice divina.

CAPUT DUODECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Mors quo proponit ostendit illis quibus disciplina etiam odientes, simplices et iusti, operantis et otiosi, stulti et insipientes, voraces et mendaces, felices et fraudulentis: expiis vero inveniunt bona et mala lingue, puta a vers. 13 usque ad 20, et a vers. 22 usque ad 23.

1. Qui diligit disciplinam, diligit scientiam: qui autem odit increpationes, insipiens est. 2. Qui bonus est, lauriet gratiam a Domino: qui autem confidit in cogitationibus suis, impius agit. 3. Non roborabitur homo ex impietate: et radix justorum non commovebitur. 4. Malus diligens, corona est viro suo: et putredo in ossibus ejus, quae confusione res eius gerit. 5. Cogitationes justorum iudicia: et consilia impiorum fraudulenta. 6. Verba impiorum insidiantur sanguini: os justorum liberabit eos. 7. Verte impius, et non erunt: domus autem justorum permanebit. 8. Doctrina sua noscet vir: qui autem vanus et exors est, patebit contemptus. 9. Melior est pauper et sufficiens sibi, quam gloriosus et indigens pane. 10. Novit justus iumentorum suorum animas: viscera autem impiorum crudelia. 11. Qui operatur terram suam, satiabitur panibus: qui autem sectatur otium, stultissimus est. Qui stavis est in vini demorationibus, in suis munitionibus relinquit contumeliam. 12. Desiderium impij munimentum est pessimorum: radix autem justorum proficiet. 13. Propter peccata labiorum ruina proximat malo: effugiet autem justus de angustia. 14. De fructu oris sui unusquisque replebitur bonis, et iuxta opera manuum suarum retribuetur ei. 15. Via stulti recta in oculis ejus: qui autem sapiens est, audit consilia. 16. Patrus statim indicat iram suam: qui autem dissimulat injuriam, callidus est. 17. Qui quod novit loquitur, index justitiae est: qui autem mentitur, testis est fraudulentus. 18. Fes qui promittit, et quasi gladio pungitur conscientiae: lingua autem sapientium sanitas est. 19. Labium veritatis firmum erit in perpetuum: qui autem testis est repentinus, concinnat linguam mendacii. 20. Dolus in corde cogitantium mala: qui autem pacis ineunt consilia, sequitur eos gaudium. 21. Non contristabit justum quidquid ei acciderit: impij autem replebuntur malo. 22. Abominatio est Domino labia mendacia: qui autem fideliter agunt, placent ei. 23. Homo versutus celat scientiam: et cor insipientium provocat stultitiam. 24. Manus fortium dominabitur: quae autem remissa est, tributis serviet. 25. Moror in corde viri humiliabit illum, et sermone bono laetificabitur. 26. Qui negligit damnum propter amicum, justus est: iter autem impiorum decipiet eos. 27. Non inveniet fraudulentus lucrum: et substantia hominis erit auri pretium. 28. In semita justitiae, vita: iter autem devium ducit ad mortem.

1. QUI DILIGIT DISCIPLINAM, DILIGIT SCIENTIAM, QUI AUTEM ODIT INCREPATIONES, INSPIENS EST. — Arabice, qui amat disciplinam, sensum: QUI AUTEM ODIT INCREPATIONES, AMAT BENIVOLENTIAM, VEL BENEFICIUM. Pro discipli-

nam hebraice est נִרְדָּמַי musor, id est castigationem, corruptionem, inculpationem. Unde Tigurina, qui diligit castigationem, diligit scientiam: qui vero castigationem odit, obdurescit, id est fit barbus et brutus: hoc enim est hebraice נִרְדָּמַי. Per scientiam intelligit practicum, puta morum conformationem, honestatem et virtutem.

Sensus ergo est: qui amans est discipline, ac cum ab officio et a recto aberrat, sinit se corrigi, libentique animo correptionem excipit, hic utique amat scientiam motum, puta honestatem et virtutem, ac proinde vere sapit, vere philosophus, id est amator sapientiae est: qui autem odit increpationem, nec, cum male agit, patitur se corrigi, hic utique insipiens est, idque primo, quia ostendit suam superbiam et arrogantiam, qua putat se plus ceteris sapere, ideoque sua vicia et defectus stolidi et superbe defendit. Secundo, quia in errore et vitiis pertinaciter persistit, nec instrui et corrigi vult: ideoque incorrigibilis et inemendabilis est. Tertium causam mox subjicit ex Antiocho. Quare sicut exger desipit, qui aegritudinem non agnoscit, nec ei cautiorum aut pharmacum acrius admoveri patitur, itaque in aegritudine manet et moritur: et sicut a via aberrans desipit, si nolit in rectam viam reduci: et sicut discipulus a veritate declinans desipit, si nolit a magistro emendari et instrui: sic prosum desipit, qui a virtute et via salutis aberrans non vult corrigi, instrui, dirigi, et in viam virtutis et salutis reponi. Haec S. Chrysostomus, tom. III, hom. De forensis reprehens. : « Qui, ait, odit reprehensiones, ait Salomon, insipiens est. Non dixit sic vel sic redargui, sed factum redargui: nam si quidem iuste arguit amicus, agit ut peccatum corrigat: sin absque ratione et immerito, jam laudanda est voluntas ejus, et probanda intentio mentis, agnoscedumque et testandum amicitiae beneficium. Non enim reprehenderet, nisi nullum diceret. Proinde ne stomachemur, nec succenseamus, cum arguimur. » Causam subdit: « In peccatis, ait, id efficiunt reprehensiones, quod in vitiis remedia. Uterque sicut insipiens est qui pharmaca rejicit, ita et stultus est, qui non grato animo suscipit reprehensiones. » Addit simile ex sole: « Quid lucidius sole? Et tamen lux ejus deficit. Et proleto sicut lucidam illam lucem saepe numero supervenientes tenebrae obtegunt, ita et intellectum nostrum quasi in meridie fulgentem et perspicuum inconsiderantia obrepens tenebrosum reddit: et nonnunquam evenit ut sapiens non videat quod oportet, et minor et hebetior claris et acutis illud perspiciat. » Unde concludit S. Chrysostomus: « Correptionem bene ferre, non vulgaris, sed summa philosophia preconium et laus est. » Sic quoque explicat Antiochus, homil. 68: « Homo, ait, si quidem de se quam modestissime sentit, sequi pro objecto habet et vult, multa cum animi voluptate et benevolentia excolat, quae in se recidunt correptiones,

Oratio
Dicitur
in
est
legi
per
tribus
Benedictio

aut quamlibet asperum oburgationem. Reatus monachus, qui se aliud esse censet nihil quam omnium perisema. » Perisema, inquit scilicet illas, est tamen et limatura, qua scilicet monachus omnium iudicis et censuris quasi limis se corrigendum, radandum in humilitate omnique virtute expoliendum subjicit. Probat id Antiochus: « Qui odit increpationes insipiens est, quia ei impendit non simplex tribulatio: qui autem diligit eas, liquet hunc jam nulla percelli animi perturbatione, sed sedato est animo. Quam igitur profuerit benignae eos exipere, qui nos suis exercent sanis et scommatibus, quamlibet amarulentis, praeter illis qui nos adorant suis commentitiis laudibus, qui iuxta Scripturam vix differunt ab eo qui medicat! »

Insuper S. Augustinus scripsit librum De Correptione et Gratia, in quo objectiones Pelagianis neminem debere corrigi, quod corrigere vicia sit opus gratiae Dei, non liberi arbitrii et humanarum virium, uti faciebat S. Augustinus et Orthodoxi, respondet cap. v: « Quicumque corrigi non vis, ex eo sane corripiendus es: qui corrigi non vis. Non vis enim tui tibi vicia demonstrari: non vis ut fiantur, fiatque tibi utilis dolor, quo medicum quaeris: non vis tibi tu ipse ostendi, ut, cum doferem te vides, reformatorem desideres, etique supplices ne in illa remaneas fuditae. » Et post pauca: « Dolor quippe ille qui tibi displicet, quando sentit correptionis aculeum, excitat eum in majoris corationis affectum, ut Deo miserante, incremento caritatis adjuvato, desinat agere pudenda et dolenda, et agat laudanda et gratanda. »

Hic adde apophthegmata S. Augustini, lib. De Correptione: « Melius est iusto misericorditer corrigi quam fallaciter laudari. » Ita ipse in Psal. cxi. « Nemo corrigitur et instruitur sine labore et dolore, quia virtus in infirmitate perficitur, » in Psal. lxxxix. « Correptio ad emendationem pertinet, redargutio furoris, id est accusatio, ad damnationem, » in Psal. vi. « Quem non corrigunt verba, corrigant experimenta, » serm. 50 De Temp. « Non corrigamur nisi dono Dei, » homil. 2 toler. 50. « Veritas etiam per iniquos corrigit peccatores, » ibid. hom. 3. Huc facit proverbium Sixti Philosophi, num. 237: « Qui sapientiam non obtemperat, nec Deo obtemperabit. »

2. QUI BONUS EST, LAURIT GRATIAM (Hebraice נִרְדָּמַי rationem, id est benevolentiam, favorem, gratiam) A DOMINO: QUI AUTEM CONFIDIT IN COGITATIONIBUS SUIS, IMPIUS AGIT. — Hebraice est נִרְדָּמַי iarsocia, quod, cum sit in light, significat prima, valde impie agere, ut patet Daniel. ix, 5, et cap. xii, vers. 10. Secundo, significat impietatis reum agere et condemnare. Unde Pagninus vertit, et malas habentem cogitationes condemnabit: et Tigurina, scelus impietatis condemnabitur.

Igitur sensus generalis et adequatus est, q. d. Vir bonus, qui bonitati et bonis actionibus, qui-

mulet, sed iram iudicii a nostra (justorum) hic correptione incipit, ut in reprobatione damnatorum tanquam in fine motus conquiescat: sicut lapis movetur per aerem: sed in terra quasi in centro conquiescet. Fuisse et exacte hanc sententiam explicat I Petr. iv, 18; quare hic ea non repetam, nec actum agam. Porro Lyranus per exempla sic eam explicat: « Si Martyres, inquit, tanta palamur iniuste, quanta tormenta manent

corum tortores? Si Job, Tobias et alii Dei electi tanta in hac vita passi sunt, quid miramur si nos longe inferiores aliqua afflictio tangat? etiam enim impij non sumus, certe si nos peccatores negamus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est, » I Joan. i. Hoc facit illud Ciceronis:

Quod merito poteris, patiente ferre momento: Cuique reus tibi sis, ipsam te iudice divina.

CAPUT DUODECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Mors quo proponit ostendit illis quibus disciplina et eam odientes, simplices et iusti, operantis et otiosi, stulti et insipientes, voraces et mendaces, felices et fraudulentis: expiis vero inveniunt bona et mala lingue, puta a vers. 13 usque ad 20, et a vers. 22 usque ad 23.

1. Qui diligit disciplinam, diligit scientiam: qui autem odit increpationes, insipiens est. 2. Qui bonus est, lauriet gratiam a Domino: qui autem confidit in cogitationibus suis; impius agit. 3. Non roborabitur homo ex impietate: et radix justorum non commovebitur. 4. Malus diligens, corona est viro suo: et putredo in ossibus ejus, quae confusione res dignas gerit. 5. Cogitationes justorum iudicia: et consilia impiorum fraudulenta. 6. Verba impiorum insidiantur sanguini: os justorum liberabit eos. 7. Verte impius, et non erunt: domus autem justorum permanebit. 8. Doctrina sua noscet vir: qui autem vanus et exors est, patebit contemptus. 9. Melior est pauper et sufficiens sibi, quam gloriosus et indigens pane. 10. Novit justus iumentorum suorum animas: viscera autem impiorum crudelia. 11. Qui operatur terram suam, satiabitur panibus: qui autem sectatur otium, stultissimus est. Qui stavis est in vini demorationibus, in suis munitionibus relinquit contumeliam. 12. Desiderium impij munimentum est pessimorum: radix autem justorum proficiet. 13. Propter peccata labiorum ruina proximat malo: effugiet autem justus de angustia. 14. De fructu oris sui unusquisque replebitur bonis, et iuxta opera manuum suarum retribuetur ei. 15. Via stulti recta in oculis ejus: qui autem sapiens est, audit consilia. 16. Fatuus statim indicat iram suam: qui autem dissimulat injuriam, callidus est. 17. Qui quod novit loquitur, index justitiae est: qui autem mentitur, testis est fraudulentus. 18. Fes qui promittit, et quasi gladio pungitur conscientiae: lingua autem sapientium sanitas est. 19. Labium veritatis firmum erit in perpetuum: qui autem testis est repentinus, concinnat linguam mendacii. 20. Dolus in corde cogitantium mala: qui autem pacis ineunt consilia, sequitur eos gaudium. 21. Non contristabit justum quidquid ei acciderit; impij autem replebuntur malo. 22. Abominatio est Domino labia mendacia: qui autem fideliter agunt, placent ei. 23. Homo versutus celat scientiam: et cor insipientium provocat stultitiam. 24. Manus fortium dominabitur: quae autem remissa est, tributis serviet. 25. Moror in corde viri humiliabit illum, et sermone bono laetificabitur. 26. Qui negligit damnum propter amicum, justus est: iter autem impiorum decipiet eos. 27. Non inveniet fraudulentus lucrum: et substantia hominis erit auri pretium. 28. In semita justitiae, vita: iter autem devium ducit ad mortem.

1. QUI DILIGIT DISCIPLINAM, DILIGIT SCIENTIAM, QUI AUTEM ODIT INCREPATIONES, INSPIENS EST. — Arabice, qui amat disciplinam, sensum: qui autem odit increpationem, amat bonitatem, vel beneficium. Pro discipli-

nam hebraica est נִסְיָן musor, id est castigationem, corruptionem, inculpationem. Unde Tigurina, qui diligit castigationem, diligit scientiam: qui vero castigationem odit, odit scientiam, id est sit barbus et brutus: hoc enim est hebraice נִסְיָן barba. Per scientiam intelligit practicum, puta morum conformationem, honestatem et virtutem.

Sensus ergo est: qui amans est discipline, ac cum ab officio et a recto aberrat, sinit se corrigi, libentique animo correptionem excipit, hic utique amat scientiam motum, puta honestatem et virtutem, ac proinde vere sapit, vere philosophus, id est amator sapientiae est; qui autem odit increpationem, nec, cum male agit, patitur se corrigi, hic utique insipiens est, idque primo, quia ostendit suam superbiam et arrogantiam, qua putat se plus ceteris sapere, ideoque sua vicia et defectus stolidi et superbe defendit. Secundo, quia in errore et vitiis perniciter persistit, nec instrui et corrigi vult; ideoque incorrigibilis et inemendabilis est. Tertium causam mox subjicit ex Antiocho. Quare sicut egger desipit, qui aegritudinem non agnoscit, nec ei cautiorum aut pharmacum acrius admoveri patitur, itaque in aegritudine manet et moritur; et sicut a via aberrans desipit, si nolit in rectam viam reduci; et sicut discipulus a veritate declinans desipit, si nolit a magistro emendari et instrui: sic prorsus desipit, qui a virtute et via salutis aberrans non vult corrigi, instrui, dirigi, et in viam virtutis et salutis reponi. Ha S. Chrysostomus, tom. III, hom. De forensis reprehensio: « Qui, ait, odit reprehensiones, ait Salomon, insipiens est. Non dixit sic vel sic redargui, sed factum redargui; nam si quidem iuste arguit amicus, agit ut peccatum corrigat: sin absque ratione et immerito, jam laudanda est voluntas ejus, et probanda intentio mentis, agnoscendumque et testandum amicitiae beneficium. Non enim reprehenderet, nisi nullum diceret. Proinde ne stomachemur, nec succenseamus, cum arguimur. » Causam subdit: « In peccatis, ait, id efficiunt reprehensiones, quod in vitiis remedia. Uterque sicut insipiens est qui pharmaca rejicit, ita et stultus est, qui non grato animo suscipit reprehensiones. » Addit simile ex sole: « Quid lucidius sole? Et tamen lux ejus deficit. Et proleto sicut lucidam illam lucem saepe numero supervenientes tenebrae obtugant, ita et intellectum nostrum quasi in meridie fulgentem et perspicuum inconsiderantia obrepens tenebrosum reddit; et nonnunquam evenit ut sapiens non videat quod oportet, et minor et hebetior clarus et acutus illud perspicat. » Unde concludit S. Chrysostomus: « Correptionem bene ferre, non vulgaris, sed summa philosophia preconium et laus est. » Sic quoque explicat Antiochus, homil. 68: « Homo, ait, si quidem de se quam modestissime sentit, sequi pro objecto habet et vult, multa cum animi voluptate et benevolentia excolat, quae in se recidunt correptiones,

Oratio
Dicitur
in
est
legi
per
tribus
Benedictio

aut quamlibet asperum oburgationem. Reatus monachus, qui se aliud esse censet nihil quam omnium perisema. » Perisema, inquit scilicet illas, est tamen et limatura, qua scilicet monachus omnium iudicis et censuris quasi limis se corrigendum, radandum in humilitate omnique virtute expoliendum subjicit. Probat id Antiochus: « Qui odit increpationes insipiens est, quia ei impendit non simplex tribulatio; qui autem diligit eas, liquet hunc jam malla percelli animi perturbatione, sed sedato est animo. Quam igitur profuerit benignae eos exipere, qui nos suis exercent sanis et scommatibus, quamlibet amarulentis, praeter illis qui nos adorant suis commentitiis laudibus, qui iuxta Scripturam vix differunt ab eo qui medicat! »

Insuper S. Augustinus scripsit librum De Correptione et Gratia, in quo objectiones Pelagianis neminem debere corrigi, quod corrigere vicia sit opus gratiae Dei, non liberi arbitrii et humanarum virium, uti faciebat S. Augustinus et Orthodoxi, respondet cap. v: « Quicumque corrigi non vis, ex eo sane corripiendus es; qui corrigi non vis. Non vis enim tua tibi vicia demonstrari: non vis ut fiantur, fiatque tibi utilis dolor, quo medicum quaeris: non vis tibi tu ipse ostendi, ut, cum doferem te vides, reformatorem desideres, etique supplices ne in illa remaneas fodi-fate. » Et post pauca: « Dolor quippe ille qui tibi displicet, quando sentit correptionis aculeum, excitat eum in majoris corationis affectum, ut Deo miserante, incremento caritatis adjuvus, desinat agere pudenda et dolenda, et agat laudanda et gratanda. »

Hic adde apophthegmata S. Augustini, lib. De Correptione: « Melius est iusto misericorditer corrigi quam fallaciter laudari. » Ita ipse in Psal. cxi. « Nemo corrigitur et instruitur sine labore et dolore, quia virtus in infirmitate perficitur, » in Psal. lxxxix. « Correptio ad emendationem pertinet, redargutio furoris, id est accusatio, ad damnationem, » in Psal. vi. « Quem non corrigunt verba, corrigant experimenta, » serm. 50 De Temp. « Non corrigamur nisi dono Dei, » homil. 2 toler. 50. « Veritas etiam per iniquos corrigit peccatores, » ibid. hom. 3. Huc facit proverbium Sicut Philosophi, num. 237: « Qui sapientiam non obtemperat, nec Deo obtemperabit. »

2. QUI BONUS EST, LAURIT GRATIAM (Hebraice נִסְיָן rationem, id est benevolentiam, favorem, gratiam) a DOMINO: QUI AUTEM CONFIDIT IN COGITATIONIBUS SUIS, IMPIUS AGIT. — Hebraice est נִסְיָן iarsocia, quod, cum sit in light, significat prima, valde impie agere, ut patet Daniel. ix, 5, et cap. xii, vers. 10. Secundo, significat impietatis reum agere et condemnare. Unde Pagninus vertit, et malas habentem cogitationes condemnabit; et Tigurina, scelus impietatis condemnabitur.

Igitur sensus generalis est adequatus est, q. d. Vir bonus, qui bonitati et bonis actionibus, qui-

luis Deo placeat, assidue intendit, hic hauriet a Deo gratiam, ut de bono in melius proficiat, juxta illud: « Unus de virtute in virtutem; videbitur Deus doctorem in Sion, » Psal. LXXXII, 8. « Qui autem confidit in cogitationibus, » Hebraice, *vir cogitationum*, vel machinationum et imaginationum, qui seclitius suas imaginationes sequitur, isque totus insidit, non Deo Deique voluntati et legi: hic assidue in se agit, ac quotidie de una impietate progreditur ad aliam, de minore ad majorem, donec culmen impietatis conscendat, itaque totus impius, indigne cum Ludairo a Deo praesphatetur in tartara. Unde Chaldaeus veritas loquitur est qui suscipit voluntatem Dei, et in illa cogitatione refringitur: Syrus: *beneficet tunc qui castodit voluntatem Domini, impius cogitationibus*; Agalla, *bonus beneficius, id est, suscipiens illud; vel volens, obante et offuscat haurit beneficiis et gratiam a Domino*. Unde Beda apposite et clare sic explicat: « Qui bonus est, non confidit in cogitationibus suis, sed Domini gratiam querit, et questum invenit per illam vero accipit, ut pio vivere possit. Qui autem in cogitationibus suis fidit, bonus esse nequit, nam quia gratiam superius adfuerit petere non curat, merito in impia actione perditur. »

Porto, bonus hic quilibet justus intelligitur, sed praesertim humilis, inquit Beda et Hugo, qui humiliter disciplinam et correptionem, de qua processit, excipit: hic enim directe opponitur superbo, qui in suis cogitationibus confidens disciplinam respuit, humilis enim sua humili submissione, qua se instrumenti et correptioni subicit, necesse insinuat a Deo gratiam, qua tum vitium de quo correptione efficitur corrigat, tum se in virtute opposita ceterisque vitiis promovet. Unde Antiochus, *hom. 68 jam citata*: « Vir humilis, alii, incredibili letitia postulatibus tactus super correptione privata et contemptu, magis quam pro exhibito honore, et proprii celebritate nominis, unde et talis a Deo predicatur beatus, juxta laudis testimonium: Sanctificate eum qui extorreat animam suam; qui autem odit correptiones, imprudens. » Sicut enim hauriens equam, eo puriorem et copiosorem haurit, quo major est putei profunditas, ex quo haurit; sic et justus eo majorem et copiosorem Dei gratiam proliat, quo major est antici ejus humilitas et demissio: ex hac enim velut a puteo haurienda est aqua viva, puta Dei gratia.

Denique Septuaginta habent, *melior* (minus recte Complutenses legunt, *melius*) qui invenit gratiam a Domino; *vir autem iniquus invidiosus*. Quae sententia obscura est et hinc; unde eam plenius et clarior sic effert Catena Graecae: « Melior vel presantior est, qui gratiam invenit apud Dominum, quam qui honoratur apud homines; vir autem iniquus legis praevicator silentio obcurat. » Et enim, ut ibidem ait Didymus, comparantur quidam boni, bonisque actionibus in-

tenti, soli Deo noti. Hos autem illis profert, qui apud homines honorantur, magnique fiunt. Qui enim apud homines commendantur, saepe numero ejusmodi laudem et commendationem in superbiam vertunt: at qui soli Deo cogniti probatique sunt, illi virtutem usque ad finem incontaminatam conservant; nec injuria. Verum apud homines iniquos et improbos nihil ejusmodi locum habet: quando quidem apud illos omnia sunt perversa et distorta. »

Hinc sententia Salomonis parallela est illa Platonis in *Theaeteto*: « Deo nihil est similis, quam cum ex hominibus aliquis justissimus est. In hoc minimum et vera hominis praestantia et facultas versatur, et quantum inde homo abscedit, *obvia et deorsum*, id est nullitas, et hujusmodi quaedam ignavia sive inaequalitas, ut hominis nomen similit, sane existit. » Et rursus: « Philosophia et vera sapientia est animi reditus et tenebrosa lata vita, quae prolixius nox quam dies appellanda est, ad veram illam entis lucem. » Et illa Pliniana in *Istoria*, *lib. 61*: « Si quis delectatus labore exerceat a Deo structas virtutes, simul Deus illi magnam gloriam erit, jam ad ultimos felicitatis fines appellans anchoram fecit, divinitus honoratus existens. » Et illud Sixti non Pontificis, ut voluit suffragis, sed Philosophi Pythagorici, *num. 1*: « Fidelis homo, electus homo est; electus homo, homo Dei est; homo Dei est, qui Deo dignus est; Deo dignus est, qui nihil indigne agit. »

Moraliter, ex hoc versu et precedenti disce quam fidelis virtutis studiosi, praesertim Religiosi, debeant faciles esse in admitenda disciplina, correptione, obijungatione et castigatione, imo eam amare, desiderare et ambire. Non enim est sola ad viti emendationem, ad humilitatem, et patientiam, omnemque virtutum et perfectionem. Quodcirca Antiochus Abbas Lauro S. Sabae, qui ante mille annos floruit eo tempore, quo Heraclius Imperator sanctam Crucem reportavit Hierosolimam sub annum Domini 614, Antiochus, inquam, *humil.* *68 jam citata*: « Seno, nix, quam cum par est magnum conseri et admirabilem qui, cum inersatur acris, et ignominia non lavi aspergitur, perfert tamen; quemadmodum honesta illa Chanaanitis, magnique meriti, quae quidem simul atque a Domino audisset: Non est hominum sumere panem filiorum, et mittare ostellis; non modo indignata non est, sed ex diverso seipsam extenuans respondit: Imo, Domine; etenim, ostelli edunt de buccellis, quae cadunt de mensa dominorum suorum. Hoc responso in admirabilem tanto istius et humilitatis et fidei so surripit, Dominus, dixit: O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut vis. » B. Isaiae Abbas, *orat. 8*, inter alia apophthegmata hoc habet: « Si quis reprehendit te propter rem aliquam quam fecisti, val non fecisti, si tacet, festo te similem probet; sin respondes: Quid, inquires, feci? non am-

Coma
pabo
siph.

Mor.
lucida
corrip.
tione.

plius et similis es. At si par pari refers, es omnino dissimilis. » B. Bortheus, *doctrina 21*, docet effluxu remedium adversus quolibet peccata esse patientiam correptionis.

Verum praeter alia subtiliter et divine hoc argumentum tractat Joannes Climachus, gradus 4. De *obediencia*. Accipit pauca e multis: « Sicut crudele est, ait, ex ore lamellae infantis manibus panem rapere, ita et seipsum apud illos omnia sunt perversa et distorta. » Quis illis illud sustinere posse novit, horis singulis rovidere satagat, sive per contumelias, sive per graevias, sive per abjectiones, sive per ludibria. Via enim maxime cavenda committit: *Primum*, quod ipse increpationis mercede privatur; *secundum*, quod alii ex alterius virtute proficere possent, id aperit omisit. *Tertium* vero est, quod est gravissimum, quod si nonnunquam qui videtur esse probatissimi, et laboris patientissimi, si ad tempus negligantur, atque jam ut virtutibus prelati non corrigantur, sive probis atque injuriis non affectantur, ex quo in eis inerat modestia et tolerantia destituntur. Nam etsi bona et frugifera pluviusque terra est, consumit tamen aqua, ad est ignominia, defectus illam infructuosam ac sylvestrem efficit, spinasque fortificationis et noxae securitatis in ea germinare. »

Affert deinde inter alia exemplum Abbaeyri, quem quotidie ab omnibus corripit et probis excitari videns, interrogavit: « Quid est, ait, frater Abbaeyre, quod te quotidie a mensa expelli video, ac nonnunquam dormire incoastum? Qui ad haec respondit: Credo nihil, pater, probant me patris mei, utrum monachus esse cupiam; non autem vere id faciunt, quam ego patris aliorumque intentionem non ignorans, levissime ac sine ulla molestia omnia tolero. Et ecce 15 jam annum ego istud cogitans, sicut et ipse, quando monasterium intravi, dixerunt mihi, quod usque ad 30 annum renuntiantes probare solerent. Et recte quidem, pater Joannes, sine probatione enim corum non periclitor. Sic igitur egregius Abbaeyrus, secundo anno postquam adveneram, migravit ad Dominum in monasterio hoc, patribus, cum deficeret, dicens: Gratias ago Domino et vobis, patres, quod me ad salutem meam tentastis jugiter; hoc enim ex causa immensis a tentatione demonum hactenus mansi. » Unde hortando concludit: « Affige in animo ligo (quam erasem dicimus) incedem, videbo mentem, ut per aliorum male morum letus et crepitus percussa ludibris et maledictis irrisionibusque laesita, injuriis affecta, infra se, et in nullo lesa seu dissoluta perseverans, sola lenis et plana, immobilisque persistat. Exus te voluntatibus tuis, ut confusionis amictu; atque his nudus stadium pietatis ingredi; irrisiones horis singulis ut argum vivam bibe. » Et pluribus interjectis subdit aureo hoc apophthegmate rem obvisans: « Is qui ad

placidissimum animi quietem atque ad Deum currit, die omni qua maledicta non sustinet, ingens detrimentum se sustinuisse arbitrat. »

3. NON ROBORATUR HOMO EX IMPIETATE, ET RADIX JUSTORUM NON COMBOVIBITUR. — Pro non roboratur hebraice est, *יציב לא יתעצב*, id est non dirigitur, ut habent Septuaginta Complutenses, et Chaldaei item, non firmabitur, non stabilietur. Ita Aquila et Symmachus; Septuaginta Romana, *non prosperabitur homo ex iniquo; radices autem justorum non auferentur*; Tigurina, *non cum impietate firmus erit; radices autem justorum non movebuntur*; Vatablus, *homo iniquus non perdurabit, sed cito peribit*.

Sensus generalis et adequatus est, *q. d.* Impietas non prosperat, nec stabilem facit impium, sed potius efficit ut in adversa multa incidat, occurratur, et evellatur: at vero justitia et probitas justos prosperat, stabilis et firmat, ut videatur esse instar arboris, quae firmas in terra erigit radices, itaque nulla ventorum vi evelli, nisi loco moveri potest.

Jam sub hoc generali sensu ad particulares descendere licet. Unde primo, *Deus* hanc adaptat ad heredes et filios, *q. d.* Impius paucos, vel nullos, relinquit heredes et posteris, eosque miseris et infelicibus, qui proinde ejus dominum et familiam propagans et exalians nequunt: at vero justus instar arboris bene radicate, itaque multos ex se ramos spargens, numerosam, felicem et splendidam progeniem sobolem, per quam suam familiam propagabit, copiosamque et splendidam efficit. Sic et Aben-Ezza: « Radix, ait, est symbolum posteritatis quam justus, cum vita detingatur, post se relinquit. »

Secundo, noster Salazar hanc more suo arctat ad dicitas, *q. d.* Ex impletate, id est ex opibus injuste partis, nemo roboratur, hoc est, nemo robustum, firmum et stabilem fortunam inde adipiscitur. Nam cum male parva male dilabuntur, cum his pariter fortuna hominis labitur et ruit: « Radix autem justorum proficiat, » *q. d.* Facultates justorum, id est justae parvae, tanquam arborum quae aliores erigit radices, nulla vi evelluntur, vel auferuntur, stabiles erunt et immotae. Unde S. Chrysostomus, *hom. 24 inquit ad Ephe.*: « Si vis illis tradere divitias, posside justas, si ulla sint tales; hoc enim manent, stantque firmas et stabiles: quae autem non sunt ejusmodi, cito perent et intereunt. »

Tertio, Lyranus: Radix justorum, inquit, id est eorum stabilitas in virtute et firmore: unde David fuit stabilis in regno pro se et pro sua posteritate.

Quarto, alii hanc referunt ad actiones: has enim injustis prosperat Deus; in impiis vero infauistas reddit. Ita auctor *Catena Graecae*: « Quannquam, ait, justus e medio abeat, et moriatur, altamen radix ejus manet firma. Nec ea tantum, sed bona quoque laudabilesque actiones sanaque consilia,

que inde proficiant, etc. Siquidem præter alii hoc justis adhuc residuum est, quod demum ad vitam aliquando redituri sunt.

Tropologicè, radix justæ est justitia, gratia et charitas, que nunquam excidit, cum cætera omnia, etiam scelerata et propheta, peritura sint, I *Corinth.* xiii. 8. Gratia enim est radix et semen gloria: sicut enim ex radice pullulat arbor, sic ex gratia et charitate progignitur gloria æterna. Unde Apostolus, *Ephes.* iii. 17: « In charitate radicati et fundati, ut possitis comprehendere cum omnibus Sanctis quæ sit latitudo, et longitudo, et sublimitas, et profundum. »

Allegoricè, radix justorum est Deus et Christus: quia cum justus in Deo et erus Christi, quasi arboris vitæ et immobilitatis radicati sunt, hinc nulla tentatione vel tribulatione commoventur aut commoventur, diuinitate enim S. Paulo: « Quis nos separabit a charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an fames, etc. Certus sum quia neque mors, neque vita, neque unguis, neque principatus, neque virtutes, neque altitudo, neque fortitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, qui est in Christo Jesu Domino nostro. » hinc Christus vocatur « radix David, » *Apoç.* v. 5, et cap. xxii. 16, ac « radix Jesse, » *Isaia* xi. 1.

Anagoricè, radix justorum est æternitas: seculorum enim bona vana, in hisque mentem speque omnes defungit; quocirca nullis temporalibus bonis vel malis, utpote caducis et evanidis, commoventur. Impii vero, qui sectantur bona presentia, cum his transcunt et evanescent: quare firmi et stabiles esse nequeunt. Unde S. Chrysostomus, hom. 2 in *Genes.*: « Tale quiddam, ait, sunt divites, tale quiddam universi hujus vite prosperitates, nihil firmum habens, nihil subsistens, nihil fixum, nihil radicatum; sed magis quam fluminum signata prætercurrunt. Atque spiritualia non sunt talia; sunt enim firma, immobilia, vicissitudinem non accipientia, sed ad omne sæculum extendentia. Quantæ ergo sit inscitia nutantia cum immobilibus commutare? »

4. MULIER DILIGENS CORONA EST VIRO SUO: ET PERITIO IN OSSIBUS VIÆ, QUE CONFESIONE RES DICNAS GERIT. — Hebraice, *quæ vindicavit*; Tigurina, *mulier pulestantia* (Valabius, *delectatiosa*) est *causa in ossibus ejus*. Hæc simile est illud Sixti non Pontificis, uti voluit Rufinus, sed Philosophi, in *Proverbiis* sive *Sententiis*, que habentur in *Biblioth. SS. Patrum*, num. 228: « Mulier pudica est viri gloria; reverentiam habens uxori, habetis eam reverentiam. »

Aliqui « diligens accipit ut participium verbi diligo, ac interpretatur, amans maritum; sed perperam: nam hebraice est *וְיָרֵא עֵצָה* et est *id est mulier virtutis*, id est strenua, sedula, virilis, que strenue filios et familiam regit, continet, promovet; ideoque marito non tantum est fida, pudica et casta, sed et laborum dolorumque

ejus omnium sociæ, solamen et remedium; cuius proinde dotes heroicæ describit toto cap. xxii. Unde Theodoretus vertit, *mulier fortitudo*; Symmachus, *abundantia*; Septuaginta, *mulier fortis*; Chaldee, *honestæ*; Syrus, *virtutis*; Tigurina, *virtutibus prædita*: Aben-Ezra: « Mulier, que divitias congerit, est mariti corona, quia illius opera in pretio habetur et honoratur; sicut diadematum regum caput cæteris verendum reddit. »

Hæc viro suo est corona, id est instar coronam eum ornat, lustrificat, tegit, roborat, sanctificat, vigore, gaudio, omnique bono afficit et replet. Corona enim symbolum est perfectionis et cumuli, nihilque notat nisi perfectum et suis numeris absolutum, uti alibi dixi. Rursum corona dicitur id quod decorum et gloriosum est. Alludit ad coronam nuptialem, qua sponsus et sponsa coronantur solent in signum amoris et concordie, gratulationis et gaudii nuptialis, uti docet Carolus Paschallus, lib. II *De Coronis*, cap. xvi et xvii, et Alexander ab Alexandro, lib. II *Genes.* cap. v. Unde Claudianus in nuptiis Honocii Imperatoris ita canit:

Tu festas Hyæmæ faces, tu gratia lætes
Elige, in gemmas concordis dote coronas.

Rursum corona hæc symbolum erat victoriæ, quod æthiæ conjuges conjugio viderent scortationem, adulterium, procos et moechas, omneque vagam et pudendam libidinem. Ita S. Chrysostomus, hom. 9 in I *ad Corinth.* in moralibus: « utriusque, ait, coronæ imponitur capiti, ut victoriæ signa sint, quod scilicet antea libidini fuerint impenetrabiles. Ita demum cubitulum ingrediuntur, quæ scilicet a voluptate superati non sunt. Quos si libidine superatus quispiam seipsum scortis addixerit, cuius jam rei gratia coronatus incedat, qui tam fæde libidini colla subdidit? » Tertio, eadem signum erat laboris et strenuitatis. Unde moeris fuit olim, ut nova nuptia janam viri lana coronaret, quasi qua sedula in lanificio futura, lineis laneisque pannis virum et filios esset; amictura, juxta illud cap. xxxi. vers. 13: « Quæsit vitæ nomen et hanc, et operatæ est consilio manuum suarum. » Et vers. 21: « Non timebit comui cum a frigoris nivi: omnes enim domestici ejus vestiti sunt duplicibus. » Quarto, corona hæc symbolum est regni: maritus enim est quasi rex, cuius regnum est uxor et familia. Unde S. Chrysostomus, hom. in *Psalm.* iv: « Quoniam, inquit, David mulierem (Bethsabee uxorem Uriæ), que in viri potestate erat, tanquam alienum regnum occupaverat (cubilet enim viro regnum est propria conjux: et non sic rex pupurum et diademata ut vir uxorem suam diligit), propterea qui ex uxore ei natus erat filius, insurrexit tyrannus volens abripere regnum patris: vi rapuit ipse regnum alienum, et vim passus est circa proprium; et qui clanculum peccaverat, de eo triumphus palam actus est. » Quinto, corona hæc symbolum

est integritatis, virtutis et perfectionis, juxta illud *Isaia* lxi. 10: « Induit me vestimentis salutis, et indumento justitiæ circumdedit me, quasi sponsum decoratum corona, et quasi sponsam ornatum monilibus suis. » Sexto, corona hæc symbolum est filiorum multorum et insignium, quos uxor virilis parit et educat marito. Hæc enim sunt coronæ, id est decus et gloria parentum, qui eos et in mensa et foris stipant, et circumdant instar coronæ. Unde Apostolus, I *ad Thessal.* cap. ii. vers. 19: « Quæ est enim, inquit, nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? nonne vos, » etc. Et illud *Psalm.* cxxvii. 3: « Filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu manserunt, » q. d. Deo tibi benedicente, teque Deo cooperante, ex uxore multos insignes procreabis, et in omni virtute educabis filios, qui proinde quasi coronam te cingent et ornabunt.

Mysticè, mulier diligens et strenua est Ecclesia, et qualibet anima sancta, que Christum sponsum decorat et delectat quasi coronam, juxta illud *Cantic.* iii. 11: « Egredimini, et videte, filia Sion, regem Salomonem in diademate, quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius, et in die lætitiæ cordis ejus, » puta in die incarnationis, quo Christus carnem nostram sibi despondit, et in ea cæteros homines fideles et sanctos, uti explicat S. Athanasius, S. Ambrosius, S. Gregorius, S. Bernardus, Cassiodorus, Philo Cappadocensis et alii ibidem. Et *Isaia*, cap. lxi. 3: « Eris autem, corona gloriæ in manu Domini, et diademata regni in manu Dei tui. » Porro in incarnatione corona Christi fuit caro et humanitas assumpta: hæc enim Verbum cinxit et coronavit; in passione vero corona Christi fuit spina, per quam meruit adipisci in oculis roseam et gemmam. Atque spinam in hac vita communicat suis electis, uti communicavit realiter S. Catharine Senensi. Spina enim corona Christus se exhibet regem patientium, afflictorum et tribulorum, eoque præcedit quasi antesignanus, ut per spinas, dolores et cruces suos deducat ad immurescibilem gloriæ coronam. » Pudeat, inquit S. Bernardus, serm. 5 in festo omnium Sanctorum, sub spinato capite membrum fieri delicatum. » Turpe censentur primi Christiani coronari floribus ritu Gentilium, quod Christus spinis coronatus fuisset, nec Christo illud ere et insultare viderentur. Unde Clemens Alexandrinus, lib. II *Pædag.* cap. viii: « A ratione, ait, alienum est, ut qui audierimus Dominum fuisse spinis coronatum, ipsi venerabili Domini passioni per ludum insultant, habeamus caput redimita floribus. » Idem docet Tertullianus, lib. *De Corona militis*. Addit S. Athanasius, Christum coronatum fuisse spinis, ut omnes nostrarum sollicitudinum et angorum spinas in se suscipiens, nos sua securitate et lætitiâ donaret, utoque patrocinio prolegeter et coronaret. Unde tract. *De Passione et Cruce*, sic ait: « Christus spinam coronam gestavit, ut vite nostræ

curas (quasi spinas in se suscipiens) aboleret. »

Mysticè S. Thomas, serm. *De S. Cecilia*, hoc tæta sermone proponit: « Mulier diligens corona est viro suo. » Fuit enim, inquit, S. Cecilia diligens quatuorplex: primo, in carnis maceratione; secundo, in Dei dilectione; tertio, in devota oratione; quarto, in elemosinarum largitione; quinto, in aliorum conversione. Eadem fuit corona viro suo, quia eundem ad Christum et ad castitatem convertit: unde eum eo meruit ab angelo corona liborum donari. Eadem corona gemma est viro suo in vita æterna. Idem S. Thomas in I *Corinth.* vii. lect. 2, hisce novem coronis S. Cæciliam condecorat: primo, sapientia in parte rationali; secundo, munditia in parte concupiscibili; tertio, constantia in parte irascibili; quarto, modestia contra multiloquium; quinto, veritas contra mendaciam; sexto, discretio contra stultitiam; septimo, sanctimonia in facto; octavo, verecundia in signo; nono, gratia in conversando.

Porro auctor *Cætera Græcæ*, per mulierem virtutis mysticè accipit virtutem; per rem confusione dignam, vitium et malitiam: « Sensus est, ait, sicut virtus mentem exornat, ita malitia eandem profanat et perdit; pravamque et insolentem conviciationem reddit. Rursum, mulier virilis est anima justæ: hæc enim viriliter contra vitia et animi perturbationes decertat; et ut quavis adversitate superior evadat, strenue laborat. »

ET PTEREO IN OSSIBUS VIÆ, QUE CONFESIONE RES DICNAS GERIT. — Salomon, Beda, Lyranus et Hugo « ejus referunt ad mulierem, q. d. Mulier impudica sua libidine conciliat sibi moechos et putredines, uti patet in luo venere, quibus et caro et ossa ejus putrescent et labescent, uti experientia docet meretrices et moechas computrescere. Verum ex antiquis, et ex Hebræo pronome masculino, liquet « ejus referri ad virum, q. d. Sicut mulier pudica et strenua instar coronæ virum ornat, lustrificat, corroboret, vivificat: ita ex adverso mulier impudica, desidiosa et pigra (hinc enim opponitur diligens et sedula. Ita R. Levi), rixosa, ebriosa, prodiga, alique vitis pudendis dedita, virum dedecorat, affligit, infamat, moerore et molestiis onchit, adeo ut mediulla ossium ex tristitia diffuset et consumatur, itaque omne ejus robur (quod est in ossibus) et vigor intereat, ipsaque etiam senectam contrahat et emoriatur. Alludit ad illud Adm de Eva: « Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea, » *Genes.* ii. 23. Ubi Anastasius Sinaita: Os, ait, ad robur, caro ad voluptatem perducit, quia uxor bona marito non tantum voluptatem, sed et robur ad superandos omnes labores et familia difficultates offert. Ad ditque: Vice versa uxor mala os, id est robur, mariti excidit et consumit. Unde Septuaginta vertunt, sicut autem in ligno vermis, sic virum disperdit mulier malefica; et Syrus more suo loquens verbigia Septuaginta, sicut fungus et vermis in ligno, ita virum profligat mulier malum furiosa, q. d.

teredo et cinna sensim lignum exedunt, erodunt et consumunt : sic mulier mala et perversa vires viri erodit et absumit. *Malefica* est maligna, item incesta et mœchæ, indeque proprie malefica et venefica. Solent enim mœchæ, ut amassis mœchis fruantur, maritis secreto propinare venena, vel naturalia vel magica, quibus cum vel cito, vel sensim conciliant et enecent, juxta illud Ausonii :

Tanta mœchæ fœdit utæ mœcha maris.

Et illud de maleficio ad veneficam apud Athenæum, lib. VI : « Tu illum veneficis tois pntaficisti, et velat lignum carie corruptum vitasti. » Cum enim mulieres sint similes et imbecilles, quod vi et robore nequeunt, hoc fraude et veneficis peragunt, ut non aperto maris, sed ex insidiis inimicos appetant et periant. Refert Dioscorus, lib. V. Hebetem feminam omnium primam æonitum invenisse, et ad venena mortifera conficienda animam studium impendisse. Nota est Medea, Græcæ et Thessaliæ mulier, id est venefica. Hinc tot sage et veneficæ, cum pauciores viri sint sagi et magi. Denique leges civiles mulieres adterras et veneficis jungunt, velut quædam officitate conjunctas : sicut enim adulterium et veneficium proxima et cognata, ut mulier que impudica est, non raro sit venefica. Leges hæcæ citat Tirquellus, leg. VIII *Connub.*, tum. 22 et seq. Ille facit hæreticum initio *Connub.* adagium : « Quod eraca et sanctis id meretrix est in domo. » Sicut enim eraca sesama et olea, in quibus degit, depascitur et vastat : sic meretrix domum in qua habitat consumit, et miserum maritum devorat. Hinc a Comico vocatur *tanax* : inimicos enim olea exedunt.

5. COGITATIONES JUSTORUM JUDICIA, ET CONSILIA IMPIORUM FRAUDULENTA. — Hebraice, *consilia impiorum dolus*; Septuaginta, *gubernetur impij dolos*. Hebraice enim *תבניות רכילות* *tachnivot et consilia et gubernacula* significat. Unde cum Septuaginta sic ad verbum vertas, *gubernacula impiorum dolus*, g. d. Gubernacula, quibus impij se suaque gubernant et promovent, sunt fraudes et doli. Est metaphoræ a gubernaculo navis : sicut enim ille nauclerus regit navem, illudque intra navim absconditur, sic fraudulenti per dolos sua peragunt, eosque in corde celant et abscondunt. Chaldaicus, *voluntas* (Syris, *voluntas* vel *conversatio*) *impiorum frans est*; Pagninus, *cogitationes justorum ad faciendum judicium, consilia impiorum ad faciendum dolum*.

Johannis
quæ 7
hæc
verba

Quæres, quænam sint *judicia* quæ cogitant mentes versant justj. *Primo*, auctor *Catena Græc.* respondet esse *rei judicium*, ejusdemque præcepta : hæc enim justj meditatione cordeque et animo jugiter pertractant, usque Numinis metum et cultum sibi inducunt.

Secundo, idem : « *Judicia*, ait, exercent, qui secundum rationis dictamen assidue operantur. Sic et S. Gregorius, lib. XIX *Moral.* XII, explicans illud

Job. XXIX, *Et diademate, judicio meo* : « *Iustorum judicium*, inquit, recta diademata comparantur, quia per magni operis gloriam ad retributionem ducunt coronam. Quæ nimirum *judicia* secum quotidie introversus agunt : quid Deo, quid proximo debeant solerter aspiciunt, atque ad agenda bona se vehementer accendunt, et de perpetratis malis d' triete redargunt. Unde bene quoque per Salomonem dicitur : *Cogitationes justorum judicio*. Justj quippe ab omni strepitu seculari ad corda sua redeunt, ibique ascendunt tribunal mentis, atque ante oculos se et proximum statuunt, et deducunt ad medium regulam testamenti, qua dicitur : *Quæ vultis ut faciant vobis homines, et vos eadem facite illis*. Transierunt in se personam proximi, et sollicitè attendunt quid sibi, si ita essent, fieri, vel non fieri juste voluissent : sique districto jure atque judicio causam suam et proximi, juxta tabulas divini legis in foro cordis examinant. Bene ergo dicitur : *Cogitationes justorum judicio*, quia ipse eorum sollemnis motus cordis, quasi quedam libra est iudicariæ potestatis. »

Hujus conscientie tribunalis personam omnes apte representat S. Bernardus, lib. *In Luter, domo*, cap. XIV : « In domo propria, atque in propria familia fisco accusatore, teste, iudice et tortore. Accusat me conscientia, testis est memoria, ratio iudex, voluptas carcere, limax tortor, oblectamentum tormentum : quotquot enim fuerint oblectamenta mala, tot erunt tormenta dura in pena. Nam inde puniuntur, unde delectantur. » Accedit Beda : « *Iusti*, ait, sua facta si homino placeant, sæcula meditatione disjudicant, ac forte ipsis minus sollicitis supernus arbiter contra eos invisibiliter adversa disponit, juxta illud Apostoli : Si nosmetipsos disjudicaverimus, non utique disjudicemur, I *Corinth.* XI. At reprobi, divini timoris oblitj, de fraude quam faciunt sua consilia cogunt. »

Tertio, S. Hieronymus in cap. V *Amos* per *judicium* accipit mentis constantiam, g. d. *Iusti mature deliberant* : at ubi deliberant, in proposito constantes sunt : impij vero in honorant sua consilia et decreta. « *Volventur*, ait, quasi aqua iudicium piscinorum, quæ non stat in una sententia, sed circumfertur omni vento doctrine. Quod probaverant improbant, et quod prius laudaverant, putant esse pro nihilo. »

Quarto et genuine, Nabalus, Jansenius, Lyranus et alij per *judicium* accipiunt jus et iudicium, g. d. *Cogitationes justorum sunt judicium*, id est sunt iustitia, hoc est, sunt iusta et æquum, ut nulli faciant injuriam, sed cuique jus suum tribuant (est metonymia : ponitur enim abstractum pro concreto, *iustitia pro iusta*). At vero cogitationes, machinationes et « *consilia impiorum* » sunt de dolo et fraudibus. Non enim aliud cogitant, quam quæ ratione aliis faciem facere, eosque decipere ac rebus suis fraudare queant, ut

per fraudes et dolos res suas augeant et promoveant.

Moraliter, cogitationes justorum debent esse iudicia, ut, quemadmodum iudicium non inconsiderate agitur, sed a iudice magna mentis attentione exerceatur : ita mens justj, et ad perfectionem anhelantis cogitationes rationis iudicio selectis recipiat, et non indifferenter ex otiositate aut curiositate insurgentes admittit. Comprimit eas timor Domini sanctus, qui occulta etiam cordis nostri et secreta rimatur; liget eas spes donorum ærelicium, quæ non inania cogitantibus, sed pura et sancta considerantibus frequenter offertur.

Porro tangit hic Sapiens radicem omnis boni vel mali; hæc enim est bona vel mala cogitatio. Unde Beda in *Collectanis* : « *Istis* familiis, ait, quasi gradibus coalescit omnia peccatum. Cogitatio namque pravi delectationem parit, delectatio consensionem, consensio actionem, actio consuetudinam, consuetudo necessitatem. » Vice versa, cogitatio sancta rei sanctæ delectationem parit, delectatio consensionem, consensio actionem, etc.

6. VERBA IMPIORUM INSIDIANTUR SANGUINI : OS JUSTORUM LIBERABIT EOS. — Cohæret hæc sententia presententi, etque gradatio, g. d. *Impij* non solum student pios fraudare bonis, sed et spoliare vita : tum ut facillius bona eorum occupent, tum quia oderunt eos eorumque pietatem et virtutem, quam quasi sodes in oculis ipsorum impietatem insidie pungit, cruciat et flagellat. Sic Jezabel per falsos testes sustulit Naboth, ut ejus vineam occuparet, III *Reg.* XXI.

AT OS JUSTORUM LIBERABIT EOS. — Quos? eos scilicet, quorum sanguini insidiatur impij : sicut Daniel liberavit Susannam, cuius vitæ insidiabantur senes invidi, Daniel. XII : ita Lyranus, Baynus et Cajetanus. Porro Jansenius extendit etiam ad impios, g. d. *Impij* cupiunt alios perdere; at justj omnes tam pios quam impios salagunt salvare. Noster Salazar ad solos impios refert, g. d. *Iusti* non referunt per partem, sed eos ipsos a quibus fraudulentis accusationibus damnantur, eos, inquam, ipsi testimonio suo absolvunt. Virtus enim non modo se ipsam salvat atque defendat, sed alios propugnet, operumque ope destitutus ferat, inquit auctor *Catena Græcorum*. Tanta et tam ampla est justorum charitas, ut omnes etiam inimicos beneficiis amoris complectatur, ac vincat in bono malum, ex inimicis faciat amicos, juxta illud : « *Inimicos* æque ac amicos amicat amor. » Denique Decretum V. *Quæst.* V, cap. fin., per os justorum accipit os iudicis impios castigantis, itaque eos ab impietate liberantis : « *Aliud* est, ait, ex charitate aliorum crimina deferre, ut quos secreta admonitione corrigere non possumus, convictos iudicis sententia corripiat; atque aliud insidiando falsa obijcere, vel insultando vera facillat. Illud vero charitatis, hoc autem im-

pietatis est officium. Unde in *Proverbijs* dicitur : *Verba impiorum insidiantur sanguini* : os justorum liberabit eos. »

7. VERTE IMPIOS, ET NON ERUNT : DOMUS AUCTOR JUSTORUM PERMANEBIT. — Pro *verte* hebraice est *ἔπιπρῳ* *haphoc*, quod tam est infinitivi modi quam imperativi; unde tam *verte* quam *verte* significat. Infinitivus autem apud Hebræos pro omni tempore, modo, numero et persona accipitur. Unde Pagninus vertit, *vertet Deus impios*, et non erunt; et Valabius, *evertentur impij*, ut *iniquam sint*; et Chaldaeus, *subvertentur impij*, et non *incedentur* (1). Hebraei enim, cum careant verbis compositis, simplex usurpant pro composito; unde *ἔπιπρῳ* *haphoc* significat tam *covertere*, *evertere*, *subvertere*, quam *vertere*.

Verum Noster proprie et nervosa vertit in imperativo *verte*, sed sensu difficili. *Primo*, Beda exponit, g. d. *Converte*, o Deus, impios, prorsum hereticos et infideles, ad bonam frugem, et sic desinent esse impij, eruntque pii; desinent hæretici et infidelles, ac triumphabit ubique fides et pietas. Verte ergo illos, ut quod fuerant non sint amplius impij, neque inimici, sed evadant pii et amici. Sic et S. Gregorius, homil. 32 in *Evang.* : « *Relinquantur*, ait, nosmetipsos quæ peccando nos fecimus, et maneamus nosmetipsi, quales per gratiam facti sumus. Ecce etiam, qui superbus fuit, si conversus ad Christum humilis factus est, semetipsum relinquit. Si luxuriosus quisque ad continentiam vitam mutavit, abnegavit utique quod fuit. Si avarus quisque ambire jam desit, et vastati idcirco propria, qui prius aliena rapiebat, procul dibus semetipsum reliquit; ipse quidem est per naturam, sed non est per malitiam. Ille enim scriptum est : *Verte* impios, et non erunt. Conversi namque impij non erunt, non quia non erunt omnino in essentia, sed scilicet non erunt in impietatis culpa. Tunc ergo nosmetipsos relinquamus, tunc nos ipsos abnegamus, cum mutamus quod per vetustatem fuimus, et ad hoc nitimur, quod per novitatem vocamur. Penitentem quomodo se Paulus abnegaverat qui dicebat : *Vivo autem jam non ego*. Exstinctus quippe fuerat sanus ille persecutor, et vivere coepit pius prædicator. » Hic sensus moralis est, non litteralis, ut patet ex antithesi quæ sequitur : « *Domus* autem justorum permanebit. »

Secundo, Jansenius exponit, « *verte*, » id est *everte*, o Deus, ut amplius non sint, nec pios opprimant.

Tertio, alij, g. d. *Averte*, o homo, paulisper te vultuque tuum ab impijs; cumque te rursus ad eos converteris et respexeris, videbis eos non esse et perire, juxta illud *Psal.* XXXVI : « *Vidi* impium superexaltatum et elevatum quasi cedros Libani. Transivi, et ecce non erat : quævis enim, et non est inventus locus ejus. » Verum sic di-

(1) Rectissime.

cedendum esset: «Verte te ab impiis;» jam autem dicitur: «Verte impios, et non erunt.»

Quarta, noster Salazar: «Verte, inquit, id est circumage impium, aut in orbem gyra, ut sensus sit: tam cito impius perit atque esse desinit, quam cito voluitur in gyrum, id est, non longioris spatii permanebit, quam est id quo gyrus abolvitur. Verte igitur in gyrum, et interim non erit. Ad id spectat illius Philosophi facinus, qui, rogatus ut suam de vite humane brevitate enuntiaret sententiam, vertit semetipsum in orbem, innuens scilicet se vite spatium unius gyri duratione metiri. Hoc alludit adagium Græcorum: *ὁ βίος ὡς κύκλος*, id est circulus aut orbis res humane; quod ergo non ad virtutudinarum, sed potius ad durationem refero, id est, res humane ea velocitate abeunt et desiciunt, qui circulus vel orbis confectio a saltatore vel ab alio quovis. Hæc ipse.

Quinto, simpliciter et germane, «verte,» id est, si vel modicum verteris impius, videbis eos everti et non esse, q. d. Impis tenuissimam habent substantiam, que minima conversione, et, ut ita dicam, flatu uno, instar ballæ distillat, dissipatur et evanescit, perinde ac in ludo scachiorum, aleorum, taxillorum, verte scachium vel aleam unam, et totam lusam, totam ludæntis vincens, que sortem et fortunam evertit. Quid enim est vita et sors impii, nisi lusæ fortunæ, nisi ludus aleæ? Unde Septuaginta, quocumque se vertit impius, deletur; et Iacintus, verte impius, id est converte, ait, rotam fortunæ impiorum, et conversam rotam impii, qui in culmine consistebant, deorsum devolvantur in unum, et videbis eos jam non esse, utpote depressos, ac fortassis, honore, statu et gradu, tandemque ipsa vita privatos et eversos. Hursum, «verte impios,» id est, volve impiorum ætatem et ætulum, volve paucos annos vite ipsorum, et videbis eos morte consumptos, juxta illud Eccl. cap. 1: «Generatio præterit, generatio adventit.» Omnia enim hæc notant eum transitum, finem et interitum impiorum cum sua sobole, q. d. Verte non nihil rotam temporum et sæculorum ingier rotantium sibi que succedantium, videbis post paucos annos defecisse impios. Sicut enim in libro, si vertas folium unum, succedit aliud quod prius operit et sepelit; et si intuearis verti volvique aquam fluminis, cernes aquam, que coram te est, illico labi et defluere, aliamque succedere et affluere, que præcedentem extradat: ita prorsus se habent impii, eorumque domus et familia parva conversione temporum; si paucos annos eos requiras, videbis plane interisse, nec reliquisse heredes, sed e terra abscisos et æterna oblivione sepultos; videbis alios, ac sæpi externos in eorum locum, domum, gradum, opes et prædæ successisse, imo illos ipsos exclusisse, et deturbasse impios; at vero domus et familie justorum, quia fundata in justitia et in Dei patrocinio, permanent et perdurant per multa sæcula.

Denique auctor *Catena Græcorum* sic Septuaginta vertit et explicat, quocumque impius cogitatione se vertit, omnis illius conatus et cogitatio conneque studium atque consilium frustraneum est. Per domus autem justorum bonas cogitationes hoc loco exprimit; quandoquidem homo senectute, bonaque et salutaria cogitata, haud secus ac iterum unum producat, atque ex divite quodam penu. Sunt hæc enim, ut illorum quoque domus, supra petram edificata.

8. DOCTRINA SUA NOSCETUR VIR: QUI ALIEM VANUS VIT.

ET EXORS EST, PATEBIT CONTEMPTUM. — «Noscetur,» id est publice cognoscetur, laudabitur et celebrabitur; hoc enim significat hebraice *וירי יכהיל*; hoc enim exigit antithesis. Hebraice, ad os [id est juxta quantitatem et mensuram] intellectus laudabitur vir, et perergus corde erit in contemptum; Septuaginta, et intelligentes laudatur a viro: secera autem subsannatur, vel, ut vertit et explicat auctor *Catena Græc.*: «Viri prudentis os vulgo laudatur: qui autem habetis ignavie cordis est, ab omnibus subsannatur; vir operosus bonis, que nationibus ex instituto deditur, tametsi rudis et idiota sit, melior honoratiorque est ignavo disertæ complaque oratione utente;» Syrus, os prudentis laudant mortales, exors autem despiciuntur velut stultus; Symmachus, secundum prudentiam suam laudabitur vir; qui autem corde dicitur, pulefit. Nonnulli doctrinam hic speculativam accipiunt, q. d. Ex doctrina sua noscetur vir, scilicet si philosophus, an grammaticus, an medicus, an jurisperitus, etc. Qui enim docet aut docte dissertit de rebus philosophicis, is noscitur esse philosophus; qui de medicis, esse medicus; qui de juridicis, esse jurisperitus: verum hic sensus hoc loco est impertinens.

Alii per doctrinam accipiunt veritatem, q. d. Qui veritatem loquitur, is noscetur esse verax et cordatus: at vanus et exors, qui mendacia proloquitur, noscetur esse mendax, idcirco palebit contemptum.

Verum dico: Doctrina hic, ut et toto hoc libro, non speculativa, sed practica intelligitur, idcirco est quod prudentia tum in loquendo quam in agendo. Sensus ergo est, q. d. Per doctrinam, id est prudentiam, noscetur, hebraice, *יכהיל* dicitur vir, quia quantum in dicendo et operando ostenderit prudentiam, tantum pariter famam et laudem consequetur: ex adverso qui vanus et exors est, hebraice, *וירי עורס*, vel *אביקוס*, id est pravus et perversus est corde, qui scilicet prava loquitur vel agit, hic erit contemptus, quia habebit imprudens, insipiens, pravus et perversus (1).

Porro prudentia hæc requirit ut quod dicimus et agimus, primo, sit verum et alienum ab omni falsitate et mendacio; secundo, ut sit sincerum et

(1) Maurer, pro ratione intelligendum suam laudatur quippe, sed animus perversus est contemp. bit.

alienum a simulatione et hypocrisis; tertio, ut sit grave, sermoneque et aliarum a levitate, et ludicro jocorum et murgarum; quarto, ut sit iustum et alienum ab injuria aliorum; quinto, ut sit utile et alienum a damno et noxa; sexto, ut sit matrum et opportuum, nimirum personis, loco, et tempore congruum: que enim importuno loco vel tempore dicuntur vel aguntur, hæc imprudentem aspiciunt, idcirco dicentem et agentem velut imprudentem contemptui et ludibrio exponunt.

Exemplum sit Joseph, qui et in carcere et in domo Pulpbaris ita prudenter se gessit, ut omnium ore celebratus, a Pharaone prefectus fuerit. Egypto, ac sua prudenlia fuit, que Ægyptum et vicinas provincias occupaverat, succurrenti, juxta illud Psalm. CIV, 21: «Consilium enim vobis dedit dominus suis, et principem omnis possessionis suæ, ut erudiret principes ejus sicut semetipsum, et senes ejus prudentiam doceret.» Et David, de quo dicitur 1 Reg. XVII, 5: «Egredebatur quoque David ad omnia quæcumque misisset eum Saul, et procederet se agebat.» Et ver. ultim.: «Prudentis se gerebat David quam omnes egerit Sani, et celebre factum est nomen ejus nimis.» Et Daniel, qui a Nabuchodonosoro roi eximiam prudentiam præpositus fuit toti monarchie Babyloniarum, Daniel, II, 48, et X, 12.

Porro in sermone illico cernitur prudentia vel imprudentia. Unde Socrates aiebat: «Loquere, adolescens, ut te videam;» in sermone enim vult in speculo videtur indoles pectoris et mentis. Item dicitur: «Qualis homo est, talis etiam ejus erit oratio; orationi autem facta simillima, factis vita.» Testis est Cicero, Tuscul. V; et de Scipione cauto in verbis et factis dicebat Cato:

Ille sapit solus, voluit alii velut umbra.

Maximus, serm. 13, citat Romanum dicentem, «Vasa fictilia sono et percussu, hominem vero sermone explorandum esse;» et Democletum asserentem, «in speculis vultus figuram, in colloquio autem animi naturam et imaginem cerui posse: sermonem enim quasi figulum, animi formam emungere et proferre;» et Solonem dicentem, «orationem esse operum simulacrum;» ea quippe, que in opus præcunt, prius animo concepta verbis indicantur. Democriti apud Stobæum hæc est vox: «In speculo faciei figura; in verbis autem animi qualitas conjusque hominis præbanditur.»

Mythen Beda: «Doctrina sua, ait, quisque vir esse noscetur, quæ si recta docet, et hæc operibus implet, sanæque esse colligitur.»

9. MELIOR EST PATTER ET SUFFICIENS SIBI, QUAM GLORIOSUS, ET INDIGENS FARE. — Hebraice, *melior est civis vel ignobilis et servus sibi, quam se glorificans et deficiens pane.* Pro et servus sibi, alii vertunt, et servus ipsi. Unde Chaldaicus, *melior est abjectus, qui habet servos;* Pagninus, *melior est qui locis pendit se, et servus est ei, quam qui glorificat*

se, et caret pane; et Vatablus, *perit abjectus q. servus habet, id est dicit esse, etc., q. d. Pluris sit.*

a pluribus collitur, qui abjectus plebeo vestitu sine pompa famularum et equorum incedit, de interiori domi habet familiares, qui agros et vineas colant, aut marces comparant, quibus rum ipsis augent, quam gloriosus qui vestibus serieis aurisque amictus, multis shipat's famulis porripse incedit, et inam domi non habet alimenta, quibus se susque alit. Sunt enim nonnulli, qui æsterius suum splendorem ostentant, vanisque sua in externa ornamenta impendant, quo fit ut domi egent, et inanis enim domi esurire, et foris splendere, quam domi abundare, et foris indigere, in quos fuisse invehitur S. Chrysostomus, hom. 22 in Mattheum.

Verum Noster melius vertit, *melior est pauper et servus, id est sufficiens sibi;* qui enim sibi laborando servit, nec servilia opera detestatur, hic facile sibi sufficientem victum et vestitum comparat. Hic melior est, id est præstantior et sapientior, juxta dicitur, plurisque sit, et a pluribus collitur, quam gloriosus, qui quasi nobilis magnificè incedit, idcirco non vult laborare, sed gloriatur nobilitate avorum et aliarum, ac splendore vestium et famularum, atque interim domi vix panem habet quem comedat. Unde Symmachus vertit, *melior est vir in utilitate servus sibi;* Syrus, *qui sibi unum est et servit;* et Tigurinus, *oleosus homo, qui sibi laborat, præstat gloria que pane indiget.* Sic et B. Salomon, Aben-Ezra et H. Levi: «Præstantior, ait, est qui abjectus sibi servit, agrisque colit, itaque ditatur, quam qui honore excolitur, sibi que vult a ceteris servitium exhiberi, cum panis egetitate laboret.» Clarissime vero Septuaginta in *Catena Græc.* sic habent, signis explicatur a Basilio et Chrysostomo: «Vir, qui honore contempto commodis suis servit, præstat homini gloriam amantem, neque panem hunc, quo vescatur, habenti.» Basilius: «Satius, ait, est suis commodis operam dare, etiam si ea de causa contemptus apud nonnullos habetur, quam reipsa agere, et velle nihilominus inter divites censi.» Chrysostomus: «Quandoquidem nulli laborem detrectant, non solum tanquam molestum, verum etiam tanquam parum honestum, primum quidem per exemplum a formis industria et labore petium eximere stodiis [ad hæc enim pigros omnes supra amandabat]; hæc vero alteram istam suspitionem e medio submovere contendit, qui sibi imbutus diversè forte poterit Heas tu, quid de labore concenaris? Laborare res vilis et probrosa est, atque mancipiorum propria. Ad hæc autem ille: Et quanto satius est hoc qualecumque probrum sufferre, et laule vivere, quam fame fabescere? Quæ, nec, da causa laborare dedecoroso ducit? quæ enim alteri servis ut probrum devites, sed tibi ipsi, et id quidem sponte. Nisi enim teipsum ab incedit incommo libero velles, nullam panis sit

rum rationem haberes: ea propter tute ipse es, qui ex tali servitute fructum capis, adeoque non tam alteri quam tibi ipsi servis. Adverte militiam, nonne unumquodlibet illorum sibi ipsi servit? Nonne qui manuum operam vitam tolerant, pari modo sibi ipsi serviunt? Ne igitur ob laborem succensas: tu tui namque ipsius dominus es, et non alius quispiam. Nonne certis egenus qui victum osiliam querit, nulli servit? Ergo illi quoque sibi serviunt. Quibus obsecro, honor est illis, pane quo pascantur egere? » Hucusque S. Chrysostomus.

Porro Septuaginta elegantiter opponunt avari sufficientis sibi rati egentis pane, g. d. Præstat sufficientis sibi infortis, quam clarioris egenis pane: præstat ignobilis satur nobili famelicus.

Hinc discio divites præstantiores esse nobilitate, juxta illud:

El genus et formam regina pecunia donat.

Indeque laborem otio, ac pauperum sibi laborantem, suisque licet paucis contentum, præstare glorioso, cui nihil sufficit ad jactantiam, cum omnia desint ad vitam. Unde Apostolus: « Est, ait, quæstus magnus pietas cum sufficientia, » græce *εὐχρηστία*, id est animo suis contento, I *Timoth. vi. 6.* Salomonius suocinet Siracides: « Melior est, ait, qui operatur, et abundat in omnibus, quam qui gloriatur, et eget pane, » *Ecclesi. x. 30.* Vide ibi dicta. Sacramentum et nomina Philosophorum. Antonius in *Melissa, cap. XXXVII*, citat Socratem dicentem, « satius esse se in paucis facultatibus contineri, quam in magnis infelicitate. Quare ditissimum esse, qui paucissimis contentus est. » Epicureus, rogatus « quis esset dives, » respondit: « Cui satis est quod habet. » Maximus, *serm. 12*, « erat Democritum qui, rogatus « quomodo quis dives fieri posset, » respondit: « Si cupiditatum pauper erit, si inopi erit desiderio. Quare eos qui naturalibus divitiis contenti sunt, ditiores esse his qui, cum multa possideant, plus tamen concupiscunt: illis enim nihil deest, his plura quam possident. » Plato, interrogatus « quantis opes habere conveniret, » dixit: « Quantæ possidentur, neque invidios præcipi, neque reum necessarium inopiam. » Cleantes etiam vitam laboriosam preferens otiosæ nobilitati: « Dum illi, ait, pila ludunt, ego fodiens duram humum exerceo. » Sensit vir sapiens hominem non ad otium, sed ad laborem a Deo conditum esse, ut eo victum sibi parit. Maximus, *serm. 32*, citat Democritum qui, rogatus « quomodo laboriosus et industrius differret a desidioso, » « Quo, ait, impius, spe nimirum bona. Sperant quippe qui corpus laboribus exerceant, optima laborum præmia: desiderans autem præsentem intendant egestatem. » Evobus Imperator non patiebatur militum esse otiosum, sed multa opera manu militari perfecti, dicens « annonam gratuitam militum concedere non debere. » Ita Flavius Vopiscus in

Vita Probi, Alfonso Aragonum rex, reprehensum a quodam quod propius manibus laborasset: « Numquid, ait, Deus et natura vestris regibus manus dederunt? » Rursus: « Regum illius est honos, ait, quem dii immortalis non otio ac luxu, sed improbis libetibus nullisque sudoribus hominibus reddunt. » Ita Panormitanus in *Gestis Alfonso*.

Vera ergo nobilitas sita est in labore, non in otio, non in pompa, sed in virtute: in factis et stemmalis non avorum, sed cuique propius: labore enim sustentantur et vivimus, virtute gloriamur, factis celebratur. Declare Cicero, orat. *Contra Sallustium*, sibi obijcientem generis ignobilitatem: « Satus est, ait, meis gestis florere, quam inajorum opinione uti; et ita vivere, ut sim posteris meis nobilitatis initium, et virtutis exemplum. » Et Poeta:

El genus et proavis, et quo non fecimus ipi,
Vir tu nostra voco.

El Cassianus, *Collat. II, cap. x*: « Nihil, ait, nostrum est nisi hoc tantum, quod corde possessum, atque anime nostræ coherens, a nemine proprus potest auferri: » igitur: « Nobilitas sola est atque unica virtus, Nobilissimus Deo est, clarissimus victatibus. Alieni laudat, qui genus laudat suum. » El Solon apud Anoniam: « Palebrius multo paratur quam creatur nobilitas. » Urbani II Pontifex objicenti sibi generis humilitatem: « Magni viri, ait, non nascuntur, sed virtute fiunt. » Maximianus Imperator cuidam, oblato auro, nobilitatem emere volenti: « Utare quidem te possum, ait, ut nobilitate non nisi te propria virtus potest. » Nimirum: « Simia hand leona fiat regio diplomata. » S. Gregorius Nazianzenus, orat. 19 *De Gregorio patre suo*: « Unam nobilitatem, ait, in pietate sitam esse censabat, atque in eo, ut unde ortum habuimus, et quo tandem perventuri simus intelligamus. » Aureo vero apud Prudentium *Peri Stephanum*, sive *De Coronis*, Romanus Martyr generis nobilis, sed ludo et affuso sanguine nobilior:

Postquam interfectus hyemon dicit plebeos,
Ereus inludat: Alit et me nobilitas
Sensus potentiam præstat, aut lex Curia
Genus Christi secus nobilitat virtus.

El S. Agatha apud Quintilianum Præsidentem: « Multo præstantior, ait, est christiana humilitas et servitus regum opibus ac superbia.

Mythe Salomonius: « Vere, ait, melior est frater illiota et simplex, qui operatur bona que novit, unde vitam æternam mereatur habere in celis, quam gloriosus, id est clarus eruditione, vel computus doctoris officio, qui indiget pane dilectionis, quia neque dominum diligit, neque proximum. Volo certe ideo pane indiget, quia non operatur quam intelligit aut docet, » v. g. melior est S. Franciscus Aristotele et quovis philosopho ac inani theologo.

Hanc gnomen palestro simio et vulpis apologo venusit Cyrillus, lib. III *Apologo, moral. cap. x*, cuius titulus: *Quod melius sit inopius egere, quam plus habere.* Cum simia, inquit, jocosæ, vesti ulota et vana catenula irretita, jubilans exultaret, suamque opulentiam et felicitatem jactaret; retulit eam vulpes, dicens hæc non tam esse copiam, quam inopiam, quod vestis indigentia, catenula captivitas sit signum. « Nam paupertas est, ait, indicium: fortune vero habere, hæc unde suppleas indigentiam, avaritia vero semper plus cupere. Si amplius habes, aut eo indiges, aut non indiges: et si habes, aut his uteris, aut non uteris. Si uteris luxuriando, fatua; si non uteris, es retinendo avara. Si vero egenus habes, quam artificialiter dives, natura tam pauper es. Vide igitur quod plus habere, aut sine vitiositate, aut sine aliqua paupertate nemo possit: vano igitur, quia plus habes, gloriaris. Ego certe non minus egero nunc glorior, et arto nudam esse; quia nec egero, nec cupio vestimentum, ditorem me puto. Nimirum, qui minus eget, sit natura dives est, cum sit ipse sufficientis. Solam nanque hæc, ni fallor, asinavocem esse veram opulentiam non aliunde mendicantem, sed cupiditate abdicatam, natam habere sufficientiam. Cupiditatis victor Biogenes, hoc se ditorem putavit, quo minimis indigeret. Hinc cum virum quendam naturali vase manuum haustum sumere vidisset, jam seipso dives ejus ex quo factus, potationis vasculum contregit. Quare injeperemodi divitæ, aut naturalis paupertatis opulentiam solatiam, aut cupiditatis anxie jugum sunt onerosum. Discite igitur quod melius sit non egere, quam indigentem habere. »

10. NOVI JUSTES JUMENTORUM SUORUM ANIMAS: FISCHIA AUTEM IMPROBOS CRUELIA. — Syrus, *tempus autem claudunt viscera sua*; Chaldeus, *miserationes impiorum crudelitates*. Hebræum enim *רַחֲמֵי רַחֲמֵי* *rachemim et miseraciones*, et viscera, que sedes sunt miseracionis, et miseraciones commoventur, significant. Sensus ergo Chaldei est, q. d. Misericordies impiorum sunt crudelitas, adeoque non sunt miseratio, sed crudelitas. Si quando enim misericordiam aliquam præstant, tot moris miseriam trahunt, ne tanta verborum asperitate et supercilio beneficia in odium adducunt, deique tot conditionem et usurarum onera ea aggravant et vendunt, ut non tam miserum quam feritatem et crudelitatem exercere videantur.

Sensus Vulgatis varionis est, q. d. Novit justus quantos labores et dolores anima jumentorum suorum patiantur: Ideoque eos moderatur, mitigat, solatur et medetur. Rursus novit quid jumentum anima appetat, illudque ei exhibet. Unde Pagninus verit, cognovit justus appetitum jumentum sui. Anima enim sedes et symbolum est appetitus. Novit ergo non speculative tantum, sed et practice: novit, id est, attendit et curam gerit suorum jumentorum. Sic dicitur II *Tim. ii, 13*: « Cognovit

dominus qui sunt ejus, » id est amat, curat, protegit, promovet Deus suos electos. El *Psal. i, 6*: « Novit Dominus viam justorum: » novit, id est diligit, dirigit, secundat et prosperat. Unde Septuaginta vertunt, *justus miseratur animas jumentorum suorum; viscera autem impiorum immiserat corda*.

Iam per *jumenta, primo*, Lyranus accipit servos et ancillas: *jumenta enim dicuntur quasi jumenta; servi autem jumentum herum.*

Secundo, Beda per *jumenta* accipit proximos rudes et hebetes instar jumentorum: hos enim juvare, et vicissim ab eis juvari debemus lege natura et charitatis. « Justus, ait, compellitur, e miseretur hebetadini et fragilitati proximorum sibi commisorum. » Quam enim curam gerit huileus suorum boum et jumentorum, ac pactos suorum ovium, eandem gerere debet rector subditorum.

Terio, proprie et genuine Aben-Ezra: Novit, ait, justus quare re indicant sua peccata, illamque misericorditer eis præstat, quia justus non tantum hominum, sed et brutorum miseretur: presertim quia hæc misericordia in suum commodum redundat. Qui enim alit et impungunt bovem suum, seipsum alit et impungunt: hos enim arabit terra, segetisque producat, ac deinde cedet ei in elum. Hæcque est amicitia et charitas proprie non sit inter nos et bruta, ut docet S. Thomas et Aristoteles, tamen ad illa quæ per mansuetum et auxem quamdam sese extendit; estque hic amor non tam amicitiosus, quam concupiscentia, quia heris amat bovem non ob bonum bovis, sed quia bos est jumentum, peculium et bonum suum. Ita S. Chrysostomus, hom. 29 *in epist. ad Rom.* « Sunt enim, ait, sanctorum animæ vehementer mites et hominum amantes, non solum erga suos, sed etiam alienos, ita ut hæc suum mansuetudinem etiam ad animalia bruta extendant. Propterea et sapiens quidam dixit: Justus miseratur animarum jumentorum suorum. Si ergo jumentorum, multo magis hominum. » Idem Chrysostomus plenius in *Colonia Græcæ*, hunc locum sic explicat: « Quid, ait, audio? Numquid justus jumentorum suorum animas miseratur? Utiq; erga illa quoque magnam humanitatem et clementiam ostendamus oportet, hique cum ob illa, tum ob id maxime, quod ea rationis et occasione illis compati et condolare discamus, qui ejusdem nobiscum sunt generis. Nec enim Deus citra causam in lege præcepit, ut jumentum prolapsum erigamus, et errabundam ovem ad viam reducamus, neque hoiv-tritantis eos obligemus. Vult itaque ut magnam in bruta quoque animalia misericordiam exerceamus. Primo quidem propter nos ipsos, deinde vero ut quoad necessaria ministeria obunda magis sint idonea, postremo autem ut curam et humanitatem in illa exercere assueti, que sua nobis ministeria præstant, erga proximos paulatim benigni et miseri-

est domibus, arcibus, urbibus locisque illis quantum montis reliquit infaniam et ignominiam, quia ebrietas multa secum affert probra, dedecora et damna, inter quae *primus* est, quod ebrius mente captus effatit quicquid in animo habet, omnique sua secreta prodit, ob quae odia sibi concitat, infidias accersit, fortunis et saepe vita privatur. Rarum ebrius praestitit meri nudat corpus, ejusque partes, quae honestas continent. Sic Nos obrius nudavit verenda sua, quae sumo magna est ignominia, adeoque irrisus fuit a Cham filio suo, Gen. ix. 22 (1).

Secundum, quod, ubi mero inebuit, multa dicit veritate ridicula, insulsa, delira. Hae S. Basilus, orat. *De ebrietate*: « Cum multum, ait, meri solusum fuerit, quasi tyrannus quidam arcem patit; et a summo vertice ingentes tamulius animus praebet, nulli rei ne principali quidem parces; sed ipsam principum rationem in servitium captam addidit; deinde eam dispositionem, ac ornamentum, quae doctrinae partes est, confundit ac perterbat rursus inchoat, voce horrenda, ira praecipiti, libidine effranta, aëstro ac furore in comminationem totamque »

Tertium, quod concaculum et ebullientem replet vomitu, crapula, scorbis, iuxta illud *Isaia* cap. xxviii, vers. 8: « Mense repleti sunt vomitu. » Et *Jerem.* xxviii, 26: « Allidet manum Moab in vomitu suo, et erit in derisum etiam ipsa. » Et illud *Isaia* ii, 16: « Repletus es ignominia, bibe tu quoque, et consopire; circumdabit te caetera dextera Domini, et vomitus ignominiam super gloriam tuam. »

Quarta, quod polando decognat patrimonium, itaque se, filios et uxorem reducat ad inopiam et paupertatem. Nam, ut ait S. Ambrosius, lib. *De Elia et Jesu*, cap. xii: « Elia uno die bibuit multum diurni labores. »

Quinta, quod civium et militum ebrietas dat occasionem hosti invadendi, captivandi et vastandi arcem et urbes: ita auctor *Cato* *Greecorum*. Sic Balhasae sua computatione perdidit vicum Babylonem et monarchiam Babyloniarum, *David*, cap. vi, vers. 30. Sic Holofernes ebrietate sua perdidit totamque assyriam caetera, *Jerem.* xlii, 10. Quocirca, ut ait S. Ambrosius, lib. *De Elia et Jesu*, cap. ix: « Unus mulieris (Judith) jejunium innumeros stravit exortus ebriorum. » Sic Troja indolens panno a Graecis capta est, iuxta illud *Virgili*, l. *Æneid.* 2.

Lavalet, ubi ebrius somnoque sepulchra.

Vere Plato apud Stobaeum, *serm.* 18: « Guber-

(1) Videtur hoc adhibitamentum ortum duxisse ex veteri aliquo prioris versus proximi huiusmodi interpretatione, cuius auctor quomodo *Chasius* legitur *Chasius*, sed *Chasius* reddidit, modo vero mutationem significatu cepit. E quibus interpretabilibus ad marginem codicis alioquin Graecae versus epistola foras aliquid finxit illud adhibitamentum ad explicandum versus 11. Hec Rossmüllerus.

nator ebrius, ait, et quivis cuiusque rei praestitit omnia subvertit, sive navigium, sive curam, sive exercitum, sive urbem, sive quancunque rem fidei suas commissam. » Quocirca idem Plato, *dialog.* 3 *De Republica*, ita sateit: « Non conceditur custodi ubi ebrietate gravatus, ubi terrarum sit, nesciat, nempe ridiculum esset custodire indigere eisdem. »

Denique probra et damna ebrietatis describit S. Ambrosius, lib. *De Elia et Jesu*, cap. xvi: « Ebrietas, ait, fomentum libidinis, ebrietas incertum insaniam, ebrietas venenum sapientiae. Haec sensus hominum mutat et foris, per hanc sunt ex hominibus equi adhiolentes. Siquidem naturalis vapore corporis calidi, et praeter naturam viam calorem flammam colubere se non quoniam, et in bestiales libidines excitantur, ut nullum tempus praescriptum habeant, quod doceat indolere comeditur, vocem amittunt, colore variantur, oculis ingensunt, ore anhelant, fremunt auribus, in furore affresunt, sensu excidunt, sine rationis partibus, hinc calidi gravis pama, hinc exaltis cruditas, hinc vomitus frequens senesit epulas cum interiorum viscerum errore fundentium. » Et nonnullis interjectis: « Hinc etiam vanae imagines, inorti visus, instabiles gressus; umbrae saepe transiliunt sicut foveas. Nutat his cum facie terra, subito erigit et inclinat videtur, et quasi veritatem, finientes in factum ruunt et solum manibus apprehendunt, aut concubitus montibus sibi videntur includi. Marmar in auribus tanquam maris fluctuantis fragor et resonantia fluctu effusa. Canes si viderint, leones arcebrantur et fugunt. Alii rursu solvuntur incoerunt, alii inconsolabili moreore deplorant, alii cœcum irrationabiles pavores. Vigilantes somniant, dormientes litigant. Vita his somniam est, somnus his mors est; excitari nullis vocibus possunt quolibet stimulo impulsu petas; nisi respiciant, evigilare non possunt. Unde bene ferentis huiusmodi hominem tanquam superfluum eroturam defendendum putat. Quid est homo ebrius, nisi superflua creatura? »

12. ESTIBIUM IMPII VIXITENT EST PESSIMO; RADIX AUTEM JUSTORUM PROFICIT. — Perperam Bede, Lyranus et Complutensis pro munitionem legunt monumentum, sique exponant, q. d. Desiderant impij, gaudentque dum impij similes vident in bonorum memoria, dumque eis splendida sepulchra et monumenta eriguntur. Perperam, inquit: nam Hebraicum 72 *metros* significat orbem et monumentum, non monumentum; significat quoque rete et venationem. Unde R. Salomon verius *venio*, sic explicat, q. d. Impij hoc maxime optant, ut his vescantur, vitantque susculent, quae solentari pro frandem et rapinam venali fuerint. « Melius Cladidus vertit. *deso* ad *impis retia mali*; Syrus, *ut nullum praestandum, Cælestius, desiderium impij laqueus maiorum, q. d. Impius optat et quirit modos, artes et vias, qui-*

bus quasi retibus justos illaqueet et perdat; at vero justj, deo protegente, illos evadunt. » Radix enim justorum proficit; » Syrus, *germinat*; Chaldæus, *peromabit*; Tigurina, *quæ impietatem desiderat, malum conatur; at radix justo (vni ferax est)* Vatablus, *optat impius vela maiorum, (est, optat sui dari artes maiorum vel munitionem et praesidium maiorum, quæ scilicet possit tuto alios laedere)* (1). Hec versus plana est et facilis, ad eamque Vulgata accomodari potest. Planior tamen Vulgata versionis sensus est, q. d. Desiderant impij muniri et roborari pessimos, et eorum societate et stabilitate contra viros principesque pios et probos. Sic heretici nullius urbis vel regni desiderant haereticos viciorum urbium et regiorum roborari, ac potius avarius contra principes orthodoxos, ut per eos se suamque haeresim stabiliant, ac fidem orthodoxam cum principibus eam propugnantibus pessumdent et evertant. At inessum laborant. Nam deo impietatis vindicæ fidem fidelesque suos protegens, a radix justorum proficit, et scilicet iustitia et justj firmiores agant radices, id est magis confirmantur, roborantur, ac magis magisque crescant et proficiant; ex adverso impietas cum impijs sensim infirmatur, decrevit et evanescit, ut nunc haeresim decreverit certum et gratulandum. Quocirca auctor *Cato* *Greecor.* ex Septuaginta sic verit et explicat, *desideria impiorum sunt improba, at piorum radices quasi rallo cineta sunt firma*. Et Paulus quoque Apostolus pietatem et charitatem radicem et fundamentum appellat: « In charitate, scribit, fundati et radicati. » Sunt autem ejusmodi in toto collocati, siquidem pietas ab omni adversitate liberat. Aut ob id certe istud dicitur, quia illorum sententia et cogitatio supra petram, quæ Christus est, fundati sunt: hactenus auctor.

Rursum noster Salazar, Septuaginta ex Complutensibus et Romanis, sic ad verbum verit, *capiditates impiorum mala; radix autem justorum in munitionibus*. Idque tripliciter explicat: *Primo, q. d. Impiorum cupiditates et studia rebus malis, id est caducis et terrenis, affixa sunt, nihil sublimè et caelestis cogitant; contra vero radices justorum,*

id est eorum affectiones et studia in munitionibus, id est. Justj altiora et sublimiora afficiunt, caelestia meditantur, in hisque figunt desideria sua. Vel aliter: Impij quidem voluntas et mens exartata est atque imbellis, atque adeo illam innumera cupiditates et prava affectiones invadunt. At vero a radix justorum, » id est eorumdem voluntas animisque, » in munitionibus, » id est septus undique ac munitus est, ne scilicet pravo cupiditates illum adorantur et debellant. Aut denique, quod salius reor, nomen *radices* ex familiaris Scripturae loquendi modo divitias et fortunam sonat. Atque adeo sensus est: Cupiditates impiorum male, id est ad malum iterandam procos; justos enim et probos circumvenire, et bonis suis spoliarè cupiditates desiderant. Radix vero piorum, id est eorum facultates, in munitionibus, hoc est tutas atque secure sunt ab eorum insidiis, quasi maris septae ac precipite forent. Haec ipso more suo elegantior et ingeniosior.

13. PROPTER PECCATA LABORUM SUINA PROXIMATO MALO: EFFUGIAT AUTEM JUSTUS DE ANGSTIA. — *Te malo* est generis masculini, non neutri, q. d. Homini malo, non rei male; vel ad rem malam. Proxi *hebraice* est *opis malis*, id est laqueus, qui homines et aves (sunt in ruinam et mortem. Unde ex Hebraeo veritas, in *provisione laborum laqueus malo*, id est homini impio, supple; approximati. Alii vestunt, *laqueus malis, q. d. Impius fraudis quam habet concipit, malum alijs (q. d. strait laqueum. Verum prior versio est aptior. Unde Septuaginta vertunt, propter laborum laqueum peccator incidit in laqueos* Chaldæus, *correat manus*; Syrus, *capietur*, *justus autem ejusmodi laqueos facile declinat*; Vatablus, *sermone suo irretit malus justus autem ex angustis evadit*.

Sensus est, q. d. Impius intemperans est lingue, suaque garrulitate et dicitate imprudenter parat sibi laqueum et ruinam, quia propter eam in multas incidit lites et contumelias. At justus effugit de angustia, tum quia cavet a garrulitate, tum quia laqueos et angustias; tum quia justus ita sapiens est et cautus, ut si quando in aliquam angustiam incidat, sua loquendi aperiendo prudentia et sagacitate, mori se ex ea expedire, et laqueum effugere. Ita David necatus apud Achis regem Philistinæ, quod esset proditor a Saule ad eum perdamdam submissus, calomniam hanc effugit, prudenter simulando se stultum et doctum *I Reg.* xxi, 14. Sic Abigail exiditum domui sua ob duritiam Nabal ag. si sui inno pons a Davide prudenter et humiliter sermone iras Davidis sedando discussit et effugit, *I Reg.* xxi, 23 et seq.

My-liee S. Thomas, *serm.* *De derobato*. S. Joannis Baptistæ, hanc sententiam eidem adaptat, eamque quasi thesaurum hereticis proponit: Baptistæ, inquit, hodie decollatus ab Herode liberatus fuit a triplici angustia, scilicet carceris, corporis et

(1) Recentiores. Rossmüllerus cum Valgato, *impis retia* interpretat *munitiones maiorum hominum*, id est, desiderant impij, muniri et roborari pessimos, et eorum societate roborari magis nocent, et magis sunt formidabiles; *radices autem justorum dicitur Deus*, id est, ubi impij frustra concupiscunt angustiam, abrupta infortuniorum turbine, ita justus erit radix firma, a deo veluti alie impata. Umbreitius, *appetit improba captivam maiorum*, student improbi se invicem opprimere; *sed radices justorum dat Deus*, radices agunt deo favente pii. De Weste, *sed radix justorum fert fructus*. Maier, *appetit improba praesidium impiorum*, student improbi in praesidio esse impiorum, student aliorum se defendere *sed radix justorum praebet*, intellige praesidium, id est, sed quod improbi illi invicem prestare videntur praesidium, probis prestat sua ipsorum stabilitas.

(2) Rectius, *radix*.

scopuli, etc., quia scilicet transit in libertatem glorie filiorum Dei, sicut enim ad libertatem patrum, mittantur eis Christum advenisse. Unde et Christum sequenti anno crucifixus et mortuus, ad libertatem descendens, eidem cum eisdem patribus gloriam beatitudinis contulit, eumque gloriosum in caelum ascendens secum cum triumpho deduxit.

Post hunc versum Septuaginta in editione Romana hinc enormem, quae per in Hebraeo, nec in Graeco, nec in Vulgata Latina extat, inserunt: « Qui videt leviam, misericordia dignus habebitur, qui autem occidit in portis, vexat animas. » Libe est, inquit Scholasticus: « Qui videt leviam, » id est probus, modestus et non emensus, misericordia dignus est. « Qui autem occidit in portis, » id est curiosus, et qui se nimis in negotia, vexabit multos. Auctor vero *Cathol. Graecor.* hunc versum sine emittit, sicque explicat: « Qui placido misericordiae oculo intuetur, et ipse misericordiam consequetur; qui autem in portis se obvia fert, animas vexat. » Placide permittent eum vocare videtur, qui multa neque invidia, neque avaritia laborat, neque quae discatio vexat, laesent; per eum autem, qui in portis occidit, avarum designat, nisi illum sane, qui proximo insidias parat, evidenter adversarij aut hominum equitatem, qui illis qui contraversum causa in tribunal ingreditur, in ipso statim iudicio sese ostendit; aut eum denique qui a viis, qui ad vitam ducunt, ad imas semitas eos abducere conatur, quibus multa transierunt. « Et Olympiodorus: « Qui non videt asperum, hoc est, qui recta placidaque mente ornatus est, is (si potest nihil asperitatis ex peccato reliquum habens) Deum videbit. Qui autem in portis occidit, est avarus; siquidem quaecumque quem extulit et consumit, quasi in portis, ubi olim jus dicebatur, occurrere et insidari dicitur. »

14. DE FRUCTU ORIS CUIUSQUE REPERIUNTUR (Hebraeo, *saturabitur*) ROSIS, ET JUXTA OPERA MANUS STANTIS ESTIMETUR. — In Hebraeo, Aquila, Chaldaeus et Symmachus, licet Septuaginta pro *manuum*, habent *laborum*: « Et retributio laborum eius, inquit, dabitur illi. » Perperam Cajetanus a citatis Interpretibus recedens, *veritas*, de *fructu oris veri saturabitur bona*, scilicet auditor, et *juxta opera manuum suarum retribuetur ei*; sicque explicat, quasi hie ponatur discrimen fructus sermonem et operum, quod scilicet fructum sermonum percipit, non loquens, sicut auditus: fructum vero, id est, mercedem operum percipit ipse operans. Contrarium enim hic dicit Salomon, scilicet tam oris quam operis fructum ad summum perveniens ac recte auctorem. Unde Vatablus sic explicat, *q. d.* Verba et opera accipiunt a Deo retributionem (1). Sic et S. Chrysostomus, in *Cateca Graecor.* « Ne arbitreris, inquit, in operibus lau-

tum virtutem consistere; nam peccata quoque consistit in verbis. Quare subdit: Retributio laborum eius dabitur illi. Atque hinc quoque specialiter illud Domini: Ex ore tuo iudicabo te, serva nequam. » Alius ibidem: « Virtus animae sermo ad virtutem tendit; et quidem bonos bonos generat fructus, sicut e diverso malos malos. Dominus autem tanquam benignus et liberalis dator liberaliter mercedem persolvit bonis, supplicia autem ex instituto non irrogat, verum mali sibi ipsi sibi adducunt. »

Maxime vero significat hic sapiens eos, qui blandis verbis atque ac elemosynis meritos, negros et afflictos solantur, iudicant et exhilarant, simili modo, ac pari, imo majori mensura (ut inquit Septuaginta) a Deo et ab aliis laudandos fore et exhilarandos, juxta illud S. Gregorii: « Et gaudio tribuens, unde es laudandus, accipies. » Et illud: « Quia mensura mensi fuerit, etiam dabitur vobis. » Et illud Christi: « Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. » *Matth. v.*

15. VI STULTI RECTA IN OCVLIS EJUS: QUI AUTEM SAPIENS EST, AUDIT CONSILIA. — Pagninus, *obtempere* *ambulo*; Symmachus recte invertit, qui vero *caute ambulo*, alii, *sapienter erit*, quia ex domo illa suscipit, proficit in sapientia. Sensus est, *q. d.* Stultus, id est, insipiens et imprudens, id quod concepit, et iudicat, vel concepit et amat, oculis mentis sine consilio esse arguitur et rectum: unde sibi credens alios consilium negligit; et sapienter pro iudicio diffidens alios consulit, eorumque consilia libens amplectitur et sequitur. Ratio est prima, quod stulti sunt superbi, putantque se plus alii, imo se solos sapere. Rursus: « Dum docti et sapientes magis patri quam esse conespiciunt, ideo alios audire debent, ait S. Augustinus, *epist. 174.* At sapientes erunt humiles, semelque in propriis facie quemlibet falli, nec ambulant haberi, sed esse sapientes: ideoque libenter alios audiunt, imo consunt. Alii enim sincerius de nobis rebusque nostris iudicant, quam nos ipsi. Nos enim in nostris cavet amor proprius.

Secunda, quia stulti amant suae cupiditates, usque ita affixi sunt, ut ab eis avelli nolint; qui vero curant alios consilium, ne pravocantur desistant, et iudicia arguantur, eam inique solvantur, et mutare vi veritatis coguntur. Sapientes vero, ut quantur iudicium rationis, et veritas et ius dicunt, quae suadet ut in propriis alios consulant, ne latens amor cupiditatis alieque cupiditatem affuset, ac cupiditatem pro ratione substituat.

Tertio, quod stulti duri sint aerebi, pertinaces et obstinati in eo quod semel sibi persuaserunt, et sapientes sinant se duci et flecti quocumque eos ratio et veritas consiliorum, quae ab aliis suggeruntur, ducit. Sic Moses, licet assidue cum Deo colloquens, Iethro tamen socii sui consilium de partiendo in alios regimine onere libens ad-

mittit, magno tunc et totius populi commotio. *Exod. xviii.* Sic S. Petrus, licet caput Ecclesiae, Pauli licet iudiciorum consilium, imo correctionem, de non iudicando humiliter audivit et suscepit. *Galat. ii.*

Emittit haec ite S. Augustinus, qui cum ingenio esset acutissimo, et doctrina eminenti, tamen alios, ac inquit S. Hieronymus de dubijs S. Scripturae consilium sollicitus fuit, ut patet ex *epist. ejus ad S. Hieronymum*, in *corpus sine it*: « Similem fratrem aliqua scripta nostra fuit sequi, quibus legendis si dignationem adhibueris, ab in sinceram atque fraternam severitatem adhibeas querso. Non enim aliter intelligo quod scriptum est: Emendabit me justus in misericordia, et arguet me, elemum autem peccatoris non in, arguet caput meum; nisi quia magis amat oburgator tantum, quam adulator tinguens caput. Ego autem difficillime bonum iudex lego quod scripsit, sed aut timidior recto; aut impiorum. Video etiam interdum vitam meam, sed haec malo audire a melioribus, ne cum me recte fortasse reprehendero, rursus mihi blandiar, et misericorsam potius mihi videar in me quam justam talibus sententiam. » Item S. Ambrosius, qui scribens ad Sabellium, illius licet se crudelitatem inferens censura scripta sua subjicit, causamque addit: « Nescio enim quomodo praeter imprudentiam calliditatem, quae me circumfundit, nunquamque fallunt sua scripta, atque ut illi edam deformes delectant, sic etiam scriptorem indecoros etiam sermones sui palpat. »

Denique parallela Salomonis est illa Sirachidis quomae: « Fili, sine consilio nihil facias, et post factum non penitebis. » *Ecclesi. xxxii, 24.* Et illa Tobiae ad filium, *cap. iv, vers. 19*: « Consilium semper a sapiente perquire. »

16. FATUUS STATIM INDICAT IRAM SUAM. — Hebraeo, *stultus in die exponitur iram ejus*, id est, ut Septuaginta et Syrus, *exponebat eadem die emittit iram suam*; S. Cyprianus, *potestatem furoris suum*; Chaldaeus, *stultus importuna iram suam esse emittit.*

QUI AUTEM DISCIPLINAT VARIAM, CALLIDUS EST. — Hebraeo, *teponatigimatum, callidus est*. Vatablus, *cautus est*; Septuaginta, *obscuro*. (Beda, *occultat*) autem *conspiciuntur res abutis*, Callidus ergo hic idem est quod prudens et astutus: Ita auctor *Cateca Graecor.* Significat in offensa et ira maxime dignosci sapientiam in stulto, quod stultus illorum iram prodit, sapiens eam tegit, et dissimulat. Hinc dicit elegans Hebraeorum proverbium: *כחכם כחכם כחכם כחכם כחכם כחכם*, *hachkem hachkem hachkem*, id est, in crumena, in solio; in ira, maxime cognoscitur iudex et ingenium hominis: in crumena enim cognoscitur ejus avaritia, vel liberalitas; in calice ejus sobrietas, vel ebrietas; in ira ejus prudentia dissimulandi, vel imprudentia indignandi vel ulciscendi.

Triplex ergo hic innuitur discriminum, quo in ira

sapiens a stulto discernitur. Primum est: Stultus in verbo asperiore, multo magis si verbere pauper, Pauli licet iudiciorum consilium, imo correctionem, de non iudicando humiliter audivit et suscepit. *Galat. ii.*

Emittit haec ite S. Augustinus, qui cum ingenio esset acutissimo, et doctrina eminenti, tamen alios, ac inquit S. Hieronymus de dubijs S. Scripturae consilium sollicitus fuit, ut patet ex *epist. ejus ad S. Hieronymum*, in *corpus sine it*: « Similem fratrem aliqua scripta nostra fuit sequi, quibus legendis si dignationem adhibueris, ab in sinceram atque fraternam severitatem adhibeas querso. Non enim aliter intelligo quod scriptum est: Emendabit me justus in misericordia, et arguet me, elemum autem peccatoris non in, arguet caput meum; nisi quia magis amat oburgator tantum, quam adulator tinguens caput. Ego autem difficillime bonum iudex lego quod scripsit, sed aut timidior recto; aut impiorum. Video etiam interdum vitam meam, sed haec malo audire a melioribus, ne cum me recte fortasse reprehendero, rursus mihi blandiar, et misericorsam potius mihi videar in me quam justam talibus sententiam. » Item S. Ambrosius, qui scribens ad Sabellium, illius licet se crudelitatem inferens censura scripta sua subjicit, causamque addit: « Nescio enim quomodo praeter imprudentiam calliditatem, quae me circumfundit, nunquamque fallunt sua scripta, atque ut illi edam deformes delectant, sic etiam scriptorem indecoros etiam sermones sui palpat. »

Denique parallela Salomonis est illa Sirachidis quomae: « Fili, sine consilio nihil facias, et post factum non penitebis. » *Ecclesi. xxxii, 24.* Et illa Tobiae ad filium, *cap. iv, vers. 19*: « Consilium semper a sapiente perquire. »

17. QUI DISCIPLINAT VARIAM, CALLIDUS EST. — Hebraeo, *teponatigimatum, callidus est*. Vatablus, *cautus est*; Septuaginta, *obscuro*. (Beda, *occultat*) autem *conspiciuntur res abutis*, Callidus ergo hic idem est quod prudens et astutus: Ita auctor *Cateca Graecor.* Significat in offensa et ira maxime dignosci sapientiam in stulto, quod stultus illorum iram prodit, sapiens eam tegit, et dissimulat. Hinc dicit elegans Hebraeorum proverbium: *כחכם כחכם כחכם כחכם כחכם כחכם*, *hachkem hachkem hachkem*, id est, in crumena, in solio; in ira, maxime cognoscitur iudex et ingenium hominis: in crumena enim cognoscitur ejus avaritia, vel liberalitas; in calice ejus sobrietas, vel ebrietas; in ira ejus prudentia dissimulandi, vel imprudentia indignandi vel ulciscendi.

Triplex ergo hic innuitur discriminum, quo in ira

(1) Alii, et filium manuum altitudo, quod manibus quoque intuleris (haec est vox hebraea via, id est reddi.

Triginta
Auctor
autem
verba et
operibus
in ira
pericula

Sapientia
dicitur

Coram
non
potest
faci
pina

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

placidos offendentes, vel iudice causam suam agendo, vel potius iam conculcanda debet et obliet. Ita Cassianus, *Collat.* XVI, cap. XXVII: «Stultus eadem ipsa hora pronuntiat iram suam; occidit autem ignominiam suam astutus. Non enim, sit, ignominiosam iracundie passionem ita sapientibus occultari debere decernit, ut iracundie velocitatem culpans, non prohibeat tarditatem, quam utique, si per necessitatem humane infirmitatis *irascitur*, videri censuit occultandam, ut, *quasi* ac incensens sapienter oblietitur, in perpetuum deleatur. Hæc enim natura est ira, ut dilata largiens et peccat, prolata vero magis mansuetique confidit. Distantia ergo atque amplanda sunt pectora, ne angustis pusillanimitatis irritata, ita iracundie turbulentiæ vestibus opprimantur, et recipere secundum Prophetam illud animi laborem mandatum Dei angusto corde nequeamus, nec dicere cum Propheta: Viam mandatorum tuorum enarra, cum dilataveris cor meum.»

Idcirco sapiens iudicat satis esse ignominiam sibi illatam occultare et condonare, quam commemorando renovare et iugere; scilicet enim hæc ratione sui virtutis et glorie sibi accessuram, quam si iram vincendo vel vindicando proderet. Nam, ut ait S. Basilus, *homil. De ira*: «Si nihil movetur, integer es animo et sanus; si vero aliquid quomodo patris, saltem in te corde tristitia. In me turbatum est cor meum (ait Propheta), id est, non extra perturbationem animi ostendi, sed veluti quendam intra litus abruptum undam refectum.» Et mox: «Sedabitur iudicium latratum et exacerbatum.» Modum suggerit: «Tantum in tui cordis recessu rationis tribunal venerere, sicut pueri immodestum aliquid agentes viri venerabilis presentiam vereri solent.» Ita Saul iam rex creatus dissimulabat suorum scumata et obloquia, iramque et vindictam continebat, *1. Reg. x. 27*: «Qui enim nescit dissimulare, nescit regnare.»

Varios iræ sedande modos recensit *Ephes. iv. vers. 26 et 31*: sed nullus fere efficacior est consideratione Christi crucifixi, et ejus passionis æquas patientiam intencas et ruminas. Nam, ut ait S. Ambrosius, *tract. De Confessione peccati. ad volentem*: «Si passio Redemptoris ad memoriam recedat, nihil tam durum, quod non æquo animo toleretur.» Ita S. Elzevirius Comes Arinæ iram domuit meditatione passionis Christi, adeo ut iam ira exiers et *træ*: videtur quodies enim aliquid injuriam sibi dici vel fieri sentiebat, illico confugebat ad Christi passionem, nec ab ejus consideratione cessabat, donec tante patientie exemplo, motus iræ subsideret, rediretque pristina animi placidi tranquillitas.

Hæc faciunt prudentie axiomata, sive doctrina, S. Severini episcopi in *Biblioth. SS. Patrum*, tom. XV. sive in *Supplemento* recenit a Theologis Coloniensibus edito: «Nemini opprobrium dixeris; viduum contemas; de nullo malum loquaris;

simulantes odio habere; inimicos noli exasperare; nullus est enim eos amicos facere, quam inimici habere; cum nullo litiges; inimicis disce; sectare silentium, quia absque postulata est; tumultum patientia subsequitur; compunctas animi tui vince. Justitie opera sunt, semper Deo gratias agere, Dei cultores amare, nemini nocere, nec contristare quemquam, pudice vivere, misericordem esse, proximum sicut seipsum diligere, esurientes saturare, etc. Sicut Inocentius adiens ita exio, et Angelus Dei vocaliter Absentem poli condemnare, presentem juste accipe. Ex argumentis noli condemnare, ne tu tu condemnaris. Misero noli exprobrare, ne et tu exprobrabilis efficiaris; circa omnes enim iudicium Dei est, ut ut justum est iudicet. Facies seniorum semper inquire, ut instruaris verbis eorum; sapienter enim sensus pleni sunt fructibus vite. Iterum vite tunc tuum Deum habere: a Deo enim tibi misus est ut salvetur. Qui hæc servat, facile iram cohibet, et offensam dissimulat ac condonat.

Talis sit sapientis oportet, ait S. Ambrosius, *lib. III, epist. 23 ad Verocellensem Ecclesiam*: «Ut sit promptus ad misericordiam, promissum non remordet, lapsam revocat, compatiatur dolenti, mansuetudinem seneat, pietatem diligit, iram depellit vel decipit; sit quantum illius plebis exortando ad devotionem, multando ad tranquillitatem. Vetus dictum est: Assuevit unis esse, ut vita tua quamdam pietatem exprimat, eandem servans semper inmemem quam accipit. Quo modo potest unis esse, qui unce iracundia inflammatur, unce indignatione gravi exarsit, unce vultu exardescit, unce pallore immutat, per momenta varius et discolor? Sed esto sit nature irasci, aut plerumque causa, hominis tamen temperare iracundiam, non leonino rapit furore; non non assuescere clamori, non serere nec acerbare familiare jurgium. Scriptum est enim: Vir iracundus effudit peccatum.» *Prov. xv.*

17. Qui quoniam loquitur, innox (perperat Complentens, inno et alii legunt, iudei JUSTITIA EST: QUI AUTEM MENTITUR, TESTIS EST FRAUDULENTUS. — Hebraice, *effusus veritatem annuntiat justitiam; testis falsitatem dolus, repete, annuntiat vel effudit; Septuaginta, plenum fidem annuntiat justus, testis autem injuriorum dolosus; Symmachus, qui patefacit fidem (id est rem veram) et certam) annuntiat justitiam; testis falsi dolosus; Chaldaicus, loquitur fidelitas et annuntiat justitiam; testimonium falsum dolosum; vel, qui ante testatur, narrat justitiam, etc. Syrus, veritatem eorum que videtur justus eloquitur; testis falsus fraudulenter est; Vatablus, qui loquitur veritatem, nuntiat justitiam, et testis mendaciorum est fraudulenter, hoc est, inquit ipse: «Qui verum est, loquitur que justa sunt; mendax vero est fraudulenter (1).»*

(1) Proprie, aut testis falsus dicitur, ac, annuntiat, profertur.

Sensus planus et gentilis Vulgate versionis est, quasi dicit: Qui in quod certo cognovit, utpote quia vidit, vel a viris fide dignis audivit, eloquitur, sive in iudicio, sive extra illud, hic indicat id quod bonum et justum est: quod enim verum est et boni fide dictum, hoc pariter æquum et justum est; veritas enim est justa, imo veritas est justitia. Qui autem mentitur, testis est fraudulenter, sive in iudicio quam extra, quia fraudem facit, et in iudicio non iudicet aliosque inducit, persuadendo eis veras sententiam; adeoque injustitiam facit, tum quia mentitur in iudicio, tum quia mendacium falsumque efficitur alteri alligando causa est, ut alter injusto de crimine, quod non fecit, condemnetur. Hæc accedit R. Salomon, qui sic explicat: In iudicio verax vera deposit, ut justum demonstrat insondum. Et Aben-Ezra: Qui, ait, sermone suo justa veraque profert, ac rite assuevit, cum in testem advocatur, procul dubio veritatis integre erit assertor, neque ab æquitate norma recedet; fraudator autem mentiendo asuetus, quando ad testimonium ferendum deponitur, iniquitatis et mendacii amore infamantibus falsa testatur. Accedit et Baynes, qui sic explicat, q. d. Qui solet loqui quod novit, id est qui solet loqui veritatem, hic index est justitiae, id est solet adscisci in testem veritatis, ut in iudicio testetur id quod verum et justum est. Qui autem mentitur, id est qui solet mentiri, hic ut mendax et fraudulenter a testimonio ferendo in iudicio repellitur. Jure enim presumit vel metu iudex cum, qui extra iudicium solet mentiri, etiam mentiturum in iudicio.

Porro Hebraice, *effusus veritatem annuntiat justitiam*; et Septuaginta, *plenum fidem annuntiat justus*, sic apposite explicat noster Salazar: «Effusus veritatem, id est qui confidenter, qui pleno spiritu rem enuntiat, qui, cum dicit testimonium, non pronit vix tremulam, et veluti suffragato spiritu strangulatum (ut mos est mendacibus), is quidem index justitiae est; ipso enim dicendi ac profertendi modo satis innuit se vera et sibi constantia loqui.» Qui autem mentitur, testis est fraudulenter, id est, qui hæsit, titubavit, ut hi solent qui mendacia profertunt, hic falsidicium system se esse prodit. Hæc sibi vult Hebraea lectio: «Testis falsitatem dolum, et supple, dictione ipsa se se fert. S. Chrysostomus tamen in *Catena Graeca*, sic Septuaginta explicat, ut sensus sit: «Quidquid vir justus et fidelis assertit, id statim tanquam verum recipitur: aut justus ea tantum narrat, que certo explorata habet; aut homo dolosus, qui mendacium texere, aut injustitiam persuadere nititur, fidem hanc temere invenit, injuriorum autem nomina designat hoc loco hæreticos; nam hæc hi contra veritatem armati insurgunt, et falsitatem urceant, fidem tamen apud sapientes nullam obtinent. Dolos quoque dicuntur istem, qui nihil recti aut sani in pectore gerunt.» Hæc S. Chrysostomus.

18. EST QUI PROMITTIT, ET QUASI GLADIO PERCUTITUR CONSCIENTIE; LINGUA AUTEM SAPIENTIS SANCTAS EST. — Syrus, *canon*. Pro est qui promittit Hebraice est *נודע בזה*, id est, qui bene re aliquid efficit aut jurat, promittit et vovet. Unde ex Hebraeo sic veritas, est *effusus veritatem* vel *consequens veritatem gladio*. Minus recte Theodotion et Symmachus pro *נודע בזה* habent *טובות* *בזה* vel *בזה*, id est sperans, confidens, verum, est *fidem in quatione gladii*; Symmachus, ut puncto gladii.

Estur Hebraea, primo, sic apte reddunt Septuaginta, *sunt qui loquentes vulnerant ut enses*; vel, ut habet auctor *Catena Graecorum*, *sunt qui veritate sua non solum vulnerant quam enses; lingua autem sapientis non solum affert, ut enses sic explicat, q. d. Imprudentes, dum aliquid expunt, ita ac, sicut, imprudenter et barbore illi ferunt, ut verba eorum videantur esse enses, ut in iudicio animam: at vero prudentium reprehensio sanat potius quam vulnerat; licet enim gladio sentius ferire videatur, altamen myrica illa sectio vitam verius quam mortem affert. Hæc accedit versio Tigrina, *temere effudit perinde est atque gladio perforata; ac sapientiam linguam salubris est.**

Secundo, Aben-Ezra hæc refert ad perjurium, q. d. Perjurus temere pejerans suo falso testimonio ita lædit proximum, ac si enses enim transverberaret; ac lingue sapientum, qui ad amicum hæc testimonia examinant, æorumque falsitatem deprehendunt et coarguunt, mendax huic vulneri, quod testis perjurus inflixerat.

Tertio, R. Levi, Capitanus ut Iansenius hæc referunt ad falsas criminationes et calumnias, q. d. Calumniator qui falsum alteri crimen impunit, perinde est, ac si gladio cum confoderet, quia non raro ob crimine falso impactum innocens morti adjudicatur. Unde Chaldaicus verbi, *sunt qui dicunt quasi gladio tumultuosos*; ac lingua sapientum non nisi honesta, justa, honorifice eloquitur, que animos etiam exulceratos solantur et sanant.

Quarto, Noster apte à late retulit ad votum et promissionem, uti et Aben-Ezra: «Perfunt, ait, hæc ad eos qui gravia delicta que voverunt.»

Quinto, *gladio conscientie* idem est quod *scientia quasi gladio*. Est hypallage similis illi *Psal. v. 6*: «Domine, ut scuto bone voluntatis tuæ hoc est bona voluntate tua et scuto) coruasi nos.» Unde Beda legit, *conscientia*, in nominativo.

Sensus ergo est, q. d. Qui temere aliquid promittit aut vovet, cuius conscientia cum posuit, vel qua rem illicitam aut indecentem promisit, uti Iephie vovit se immolaturum id quod primo sic et domo sua occurreret, si victor rediret; occurrerit autem primo filia: quocirca voti eum poenitentia *Judic. xi. 33*; vel qui promissum aut votum est diffidit et arduum, ideoque illud prestare nequit, aut non vult; si perpetuo animi dolore et conscientie remorsu, quasi gladio compungitur, sibi que dicit: Cur me voto, vel promissione, adeo

difficili obstruere? Cur temere ad rem tam arduam prestandam me obligavi? Quomodo hoc velle onus mihi tam durum excusavi? Ita Beda: « Promittunt, aut, nonnulli divine obedire voluntati, sed ubi tentatio terrenis sive blandiens impeditur, praetermittunt, de-erant quidem caepa, sed tamen consecratis, commissi quasi gladio punguntur. » Ille pernitens voce et iuramenta praeponit, ut cum parentes irate vocent vel juraat se filium peccantem verberaturos, multaturos, exilire laturos; cujus postea eos poenitet, cum ira deserbat. At lingua sapientium, quae nihil nisi bene consideratum et praemeditatum pronuntiat et vocat, sanat omnes dolores animique aegritudines, quae ex promissione et voto orti possunt. Haec enim omnes sapiens ante promissionem praevideat, et animo praecoconcepti, ac pariter de remedio singulari differendo easque persanando prospexit.

Rursum, lingua sapientium non factum proprios, sed alienos sanat dolores, puta odia, iras, lites, rixas, contumacias animorum, acerbitates; ac ut animi praedilectis consensibus dicitur, quae verbis eos leniat, mollescat, et, ut ita dicam, excoctare. Talis fuit lingua nostri R. P. Petri Canisii, de qua illud vulgo ferebatur: « Lingua Canisii est lingua canis, » quia ut canis lugendo ulcera sanat, sic et Canisius sua sapientia et suavi loquentia odia, lites, dissidia omnesque animorum aegritudines persanabat. Ita refert P. Sachinus secretarius Societatis Iesu in *Vita Canisii*. Sic videmus hodie viros sanctos unico verbo, subinde lenite afflictorum aures, eorumque timores, scripturas et angores dissipare.

Hoc est, quod monet Salomon, *Eccle. v. 1*: « Ne temere quid loquaris, neque cor tuum sit velox ad profertendum sermonem coram Deo, etc. si quid vovisti Deo, ne moreris reddere; displicet enim ei infidelis et stulta promissio; sed quodcumque voveris reddere; multoque melius est non vovere, quam post votum promissa non reddere. » Ille facit illud Sicuti, sive Sexti, Pythagorae in *Sentent.* 187: « Agere magna, non magna pollicens; insignientes enim magna pollicentur, sed parva praestant.

19. *LAMEN VERITATIS FIBRUM ERIT IN PERPETUUM: QUI AUTEM TESTIS EST REPENTINUS, CONCINAT LINGUAM MENDACII.* — Hebraea more suo sunt concisa et ambigua, ac pro *לשון אמת*, id est *testis*, jam legitur *לשון אמת*, id est *veritas*. Rursum *אמת* *אמת* significat momentum citum; radix enim *אמת* *אמת* significat concitatum esse, commotum, conturbatum subitico; unde apte Noster vertit, *repentinus* (1).

igitur ex Hebraeo sic primo, vertunt Septuaginta, *11) Labium veritatis homo veritatem amans, serioque in cunctis suis sermionibus observans, ne quidquam vel falsi vel fraudis proferat, praenotatur in perpetuum, nullis huiusmodi argenti nulla implicatur, quibus subvertatur; sed tantummodo ad momentum lingua mendacii manet, hevi in certum diem incurrit, omnique generis damna sibi odium.*

labium veritatis dirigit testimonium; testis autem citus (Scholiastes *אמת*, id est *incensum*) *linguam habet iustam, q. d. Testis consideratus et verax rectam et verax perhibet testimonium; et locus inconsideratus et praecipuus salum sicut et iustum eloquitur ac testatur. Unde dicitur *Canticum Sacerdotum* sic veritatis, siquo explicat: « Labia veraciter rite moderantur testimonium; testis autem praecipuus in iustam habet linguam. Hic planius et accuratus exponit, veracis hominis linguam veritati patrocinari, suoque testimonio fidem facere, et veritatis studiosos dirigere: et vero praecipuus incontinentisque linguas hominum veritatis adeo non favere, ut contra veritatem quoque linguam suam amare non dubitet. » S. Chrysostomus, ibidem: « Utrique, ait, est lingua; sed ubi vulgata, hic pharmaca. Quid hoc autem adferri potest, adhibebitur? Cernis hic linguam suam natura non esse malam; siquidem usque illius ad oppositum sese extendit, ut prope ad bonum et malum. »*

Secundo, Chaldaeus, *labium veritatis dirigit in scripturas, et factus lingua testis falsitatis est; et Syrus, labia veraciter recta sunt, iniqua est lingua testis repentinus.*

Tertio, Pachinus, Cajetanus et Vatavus, *labium veraciter firmum erit in perpetuum, et ad momentum lingua iustitiae, q. d. Veritas est stabilis et eterna, sed falsitas labilis et momentanea, ubi enim situm prodiit se lingua mendax, jusque mendacium deprehenditur et dissipatur: at veritas linguamque verax firma et inconcussa perduravit. Ita R. Salomon: Labium verax, inquit, solide basi nititur, atque ad eternitatem durabit; testis fallax vero temporis momento brevique durabit, ne illum progressum faciat, cum, ut aiunt, mendacia pedibus traxerit sint. Et R. Levi: Mendax, inquit, aliquando casu veritatem dicit, sed ad momentum; nam illico falsa veris misceat, ad sua mendacia relabitur.*

Quarto, Aben-Ezra, Hebr. *אמת אמת*, id est *repentinus*, accipiens ut futurum a verbo *אמת* *אמת* *אמת*, cessare factum, si adhibe *אמת* *אמת*.

Quinto, optime vertit Noster, *labium veritatis, etc., q. d. Verax qui modico veritatem eloquitur, semper sui similis, firmus in veritate consistit, idemque semper obfirmato assererat, nec ulla in re sibi contradidit, ac vicissim ei iura contractae nequit, quia verum non contrahitur vero, sed falso; unde veritas est iusticia, adeoque ferrea, adamanitina. Quare S. Epiphanius, tr. c. *de Veritate*, eam cum silice comparat, quia veritas, inquit, instar silicis, primo, robusta est et firma; secundo, argumentis ieta clarus elucet et respicendit: tertio, scintillas excutit, quae si mentem semel corripiant, totum animum collustrant et accendunt.*

At vero testis repentinus, hebraice *אמת*, id est concitatus, qui levitate vel odio, aliave passione concitatur et conturbatur, temere ad testimonium ferendum prosiit, ideoque imprae-

tate et praecipitante testatur et dicit, quod illi culpatis, vel ira, vel levitas suggerit. Ille concinnat linguam mentis, quia non veritatem spectat, sed suam cupiditatem et levitatem, quae saepe veritatis est contraria: flagne faculo mentitur; atque cum quum mendacium dicit, ut illud tacetur, necesse est ut pura alia concinnat et effingat: quo fit ut facile variet, et in contradictoria impingat, sibi que contradicat, ac cum veritate faciem praecipitat, habeturque fallax et mendax. Veritas enim soli falsitati opponitur; et falsitas una non tantum veritati, sed et alteri falsitati, eique multiplex opponitur et contradicit. Unde Tigurinus, veritatis, *verax labium firmum est semper; mendax vero lingua in momento variat, lux est, ait Beda: « Doctrina sacra, dum a veritate non deviat, in eternum firmam persistit. » Sed hoc mysticum est. Hinc notat Lyranus non dici *labium* in plurali, sed *labium* in singulari, quia veritas una est et singularis, nec variatur de uno in aliud, sed quasi non tantum ore et labio loquitur, una semper eademque perseverat, quod certum est veritatis argumentum. Num, ut recte Tertullianus, lib. *De Praescript.* cap. xxviii: « Quod, inquit, apud multos unum invenitur, non est certum, sed traditum. »*

Est metaphora Salomoni haec frequens et assidua. Ex antecedenti enim subintellecti connexa et consequentia, quae per antithesin priori parti opponuntur. Sensus ergo est, q. d. Homo verax mature et prudenter vestigat veritatem, nec antequam eam certo percipiat, eloquitur: quocirca in ea jam comperita constans est et firmus; at levis et mendax impraevidentia loquitur quod ei in buccam venit, indeque multa falsa effluit, quae proinde infirma et instabilia sunt, ac instar fumae dissipantur et evanescent. Igitur « testis repentinus, » id est impraevidentis, tamerarius, concitatus, facile mendacium aliquod suae loquacitati quae prurrit, suoque testimonio quod effluit, immisceat; quod deinde pluribus aliis a se confictis mendacis tueri cogitur; nimirum ut concione et consequenter loquitur suum, dolos et simulationes dicitis suis immisceat; nam veritas, quae simplex est et solida, suum omnem ascitiumque ornatum rejicit, et simplici oratione assertionem se testatur. Hae faci proverbium Hebraeum: « *אמת* *אמת*, id est *veritas*, quadratos et stabiles habet pedes; at *קק* *קק*, id est *mendacium*, acutus et debilis. »

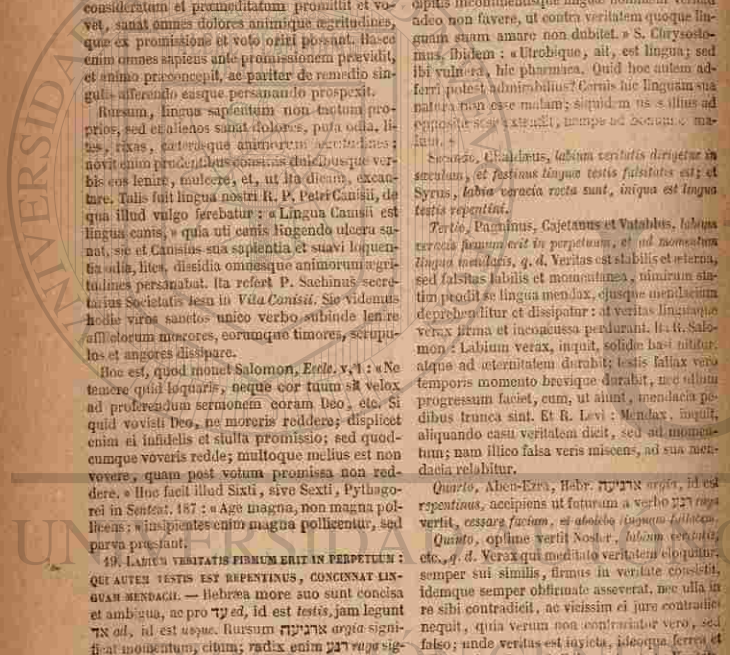
20. *DOCTUS IN corde cogitantium mala; qui autem pacis inveniunt consilia, sequitur eos gaudium.* — Pro cogitantium hebraice est *חשבוני* *chorece*, id est fabricantium, ut vertunt Septuaginta, ac, ut Aquila, Symmachus et Theodotus, *machinantium mala*. Sicut enim fiber dudum fabricat gladium, sic impius cogitando fabricat dolos et fraudes. Rursum, pro qui pacis inveniunt consilia, hebraice est *שקט* *shoos*, id est constitutus pacis, vel eos qui consulunt pacem, sequitur gaudium.

Jam primo, R. Levi concinet proprie et iusticie hic dolum impiorum opponi gaudium pium. Est, inquit, calliditas quae quis veritatis fiat, ut aliis astute pernicem inferre possit; sed enim fraus, quam si molitur in pacis consilia inveniunt, hoc est probos, morum studia et consilia ad pacem recteque agendum spectant, in eorumdem gaudium et voluptatem redyduat; nec enim tormentum ullum accipiunt ex neficis machinationibus impiorum, in quorum opus impudens sceleris recidit, Deo justos in eorum potestatem venire prohibente; quia de causa iustis gaudium contingit, gaudium, inquam, ad miratorem duraturum; ex quo fiet ut proclat exitum subeant. Ea etiam erit horum sententia, mentem iustitia machinantium assidue cum fraude doloque delinere ad malum inferendum, in animo autem consulentium pacem semper gaudium residere: quamobrem in secleris animo fraus, in iustis autem mente laetitia stationem semper habet, Ita ipse.

Secundo, apud alios est consuetudo pro malis pacificum opponi dolo, id est dolum quem parit dolus machinantium mala: cum enim cogitationes fraudis plenas assidue verent, nulla iustitia voluptateque perfundunt, ait R. Salomon, ut e contra pacis consilia inveniunt pacis praefruntur. Sicut enim parturientes fatum ingenti dolore exagitantur, sic et parturientes dolum mille timoribus, curis et angonibus excruciantur, juxta illud *Job xv*, vers. 35: « Concepti dolorem, et peperit iniquitatem, et uterum eius preparat dolos. » Et illud *Psalm. vii*, 15: « Ecce parturit iniquitatem, concepti dolorem, et peperit iniquitatem. » Et illud *Isaia lxx*, 4: « Concepterunt laborem, et pepererunt iniquitatem. Ova aspidum rupebant, et telas araneae texerunt; qui comederit de ovis eorum, morietur; et quod confortum est, erumpit in reumum. » Vide ibi dicta. Hinc *אמת* *אמת*, id est iniquitas, contractum in *אמת*, idem est quod dolor, quia ex iniquitate nascitur et contrahitur dolor, sicut ex ovo nascitur pullus; quare si pullum dolum averseris, tolle ovum iniquitatis: ex illo enim non alius quam dolor pullus progignitur.

Porro omnes probos, sed maxime pacificos, qui pacem consulunt et conficiunt, sequitur gaudium, quia pax pro ceteris ingens et divinum est donum, Deo gratum, Angelis iucundum, hominibus exoptatum, uti alibi saepe ostendi.

21. *NON CONTRISTABIT IUSTUS QUIQUID EI ACCIDERIT: IMPII AUTEM REPLENTUR MALO.* — Pro *contristabit* hebraice est *חזן* *chone*, quod primo, significat occurrere; secundo, contristabit; radix enim *חזן* *ana* significat occurrere et lozere. Rursum pro *quidquid ei acciderit*, hebraice est *אשר יבא לו* *asch* *aven*, quod primo veritas, omnis iniquitas; secundo, omnis dolor. Prus significatum secuti Septuaginta vertunt, *non placebit iusto quidquam iniustum; neque autem replebuntur mali; et Syrus, non est bonum iusto atiquid iniustum; et Chaldaeus, non deest*

Justum aliquod tranguit: Dominus, non consulitur
de peccato omnia respicitur; Tigrinus, iusto nulla in-
pudet tranguit; quod Vatablig sic exp. lat., q. d.
Nulla iniquitas hominis iniasti potuit ledere
verum iustum; et in ipi pleni sunt malitia, q. d.
Impi non solum leduntur a malitia que exterius
advent, sed etiam a sua, qua pleni sunt nequitia.»

S. Chrysostomus vero in *Catena Græcæ*, sic Sep-
tuagesima explicat: « Quæmadmodum quod in-
iustum est, iusto non phæret, ita nec iustum quo-
que iustum. Non proferat hoc autem ex rerum
natura, aut inde veri non tantum, verum a di-
versa eorum opinione et iudicio, qui de iisdem
aliter et aliter sentiunt et sentiunt. Quomobrem
ne dixerit iudicis; sed vel illa veritate ostenditur
iste rursus vel illa veritate non credit. Ab ipis
enim iudicibus verum hoc asseritur, non a rebus
que iudicantur. Et enim sol hic corporeus nullam
radiis suis utilitatem aut suavitatem illis adfert,
qui oculorum infirmitate laborat, sed dampnum
potius et nocem: ita manifeste quoque veritas
nullam pervese animæ opinio dum aut gaudium
parit. » Alius in *Catena Græcorum*: « Dicit, aut
causam cur iusto nulla res contristet et tur-
bitur, virtutes omnes sunt contraria, omnesque
sibi contraria, et in unum scopum tendunt. »
Adde bonum omni ex integro malo, et o comple-
mento totius malum vero ex angularibus defec-
tibus. Quare, ut quis iustus sit, requiritur ut omni
iustitia et virtute polleat; ut quis vero sit impus-
tus, sufficit si unum scelus admittat, v. g. ut sit
raptor, vel adulter, vel homicida.

Secundo, incluis No-tur veritæ: « Non contristabit
iustum, quidem illis accidit, » id est ullis dolor,
puta ulla res trisist, qui ei dolorem coactat;
« impii autem replebuntur malo, » a puta multi-
phiet rerum et dolore. Sic et R. Levi: « Non con-
finesit iusto, inquit, res ulla perniciofa, Deo il-
lum subducente a calamitate, quam illi inferre
scelerasti cogitabant, ne sollicit ratione aliqua la-
datur. Eosdem etiam illius servabit Deus a ma-
gnâ pravitate et opinionum ob peccatorem provi-
dentiam; » cum impius permittat, imo curet,
multis afflicti pliothe que afflictiomibus. Notat fuzo
re accidit. » Accidit, inquit, adest et abest
preter subiecti corruptionem; ita præsens pro-
peritæ et tribulatio viro iusto adest et abest præ-
ter ejus contritionem et conturbationem. »

Hæc facit apologus piscatorum apud Esopum:
« Piscatores, inquit, trahunt vericulum, quod
cum grave foret, gaudebant et exultabant multum
insepe prædæ existimantes; sed cum in litus ip-
sum traxissent, quæscque pauco quidem, sed
lapidem in eo permagnam invenissent, trisitari et
movere creperunt, non tam piscum paucitate,
quam quod contraria ante animo præsumpserant;
quidam autem inter eos nati grandior dixit: Ne
tristemur, o socii; nam volupati, ut videtur, so-
ror est tristitia; et nos igitur oportebat tantum
ante letatos omnino aliqua in re etiam trisitari.

Apolo-
gus
piscato-
rum.

Affabulatio. Fabula significat non oportere tris-
tari, frustrata spe.»

Porro non dicit: « Iusto nil accidet mali; » con-
trarium enim sæpe videmus, scilicet Tobiam offidi
alligat que cecitate, Iohann morbis viris, Lazarum
leonibus, Davidem persecucionibus, Orontium
leonibus, Susannam calumniis, etc. Sed dicit:
« Non contristabit iustum quicquid ei acciderit, »
quia iustus tribulationes quasi libet sive a Deo,
sive a demone, sive ab homine, sive a natura
obventiones, patient, forti hilarique animo pat-
tur et sustinet: quo fit ut nulla ærumma turbetur,
nulla afflictione concedat, animamque despon-
deat, sed placidus fidensque et imperturbatus in
omni adversitate consistat. Nam, ut ait P. Syrus:
« Mellicia calamitatis est æquanimitas. » Et Sixtus
philosophus in *Sententiis*: « Prepara et æpta
animam tuam ad tribulationes, et heulus eris.
Tyrannus beatitudinem non aufert. » Quod et
S. Thomas, III part., *Quest. XV*, art. 6, docet in
Christo et iuste fuisse tristitiam, que apprehen-
deret et sentiret mala, non que perturbaret ratio-
nem.

Causa cur iustus nulla re contristet et tur-
bitur, sunt varie: *Primo*, quod res omnes huius
mundi, que turbationem afferre possunt, parvi
estimet, ideoque eas non amat; quare, si illa
ipsi auferantur, non dælet, quia illas non curat.
Secundo, tam iohannes in *Sententiis*, cap. xiv:
« Omnia inquit, auferentur a te, ecce præter liber-
tatem. Sapientis vir et pœnicine *deambulator* similis
est Deo. » Et Isocrates ad Democritum: « Exi-
tima, aut, nihil humanum esse stabile; sic enim
neque fortunatus eris præter modum letus, ne-
que infortunatus præter modum tristis. »

Secundo, quia iustus refronat suas cupiditates,
que sunt causæ peccatorum, et consequenter
perturbationum ac tumultuum, iuxta illud *Thom.*
I, 8: « Peccatum peccavit Ierusalem, propterea in-
stabilis facta est: » ubi multa hæc de re dixi.
Quædam Tertullianus, lib. *De Patientia*, cap. vii:
« Quod nostrum, inquit, videtur, alienum est:
nihil enim nostrum, quantum Dei amplia, cupis
ipsi quoque nos. Ita si damno afflicti impelleret
senscerimus, non de nostro amissum dolentes,
afflicti cupiditatis deprehenderem. Alienum qua-
ritimus, cum alienum amissum dolentes æque su-
finemus. Qui damni implicitia concutitur, ter-
rena cœlestibus anteponendo, et proximo in Deum
peccat; spiritum enim quem a homine iumpit,
secularis rei gratia concutit. Libentes ergo ter-
rena amittimus, cœlestia iuamur. Totum licet
saculum pereat, dum patientiam iustificam. »

Tertio, quia iustus pacem et quietem animi re-
bus omnibus anteponit, ideoque eam quarunt
rerum dispendio emit aut redimit, iuxta illud
S. Pauli ad *Colos.* III, 15: « Pax Christi exsultat in
cordibus vestris. » Et illud *Philip.* IV, 7: « Pax Dei
que exsuperat omnem sensum, custodiat corda
vestra, et intelligentias vestras, in Christo Jesu. »

Ita
impo-
tante
dicit,
causa
est.

Quarta, quia iustus sit se quoque Deo esse cure-
re: quare in paterna vicissique ejus: providentia
suavior conquisit, disique cum iusto. *Psalm.*
XXII, 1: « Dominus regit me, et (idcirco) nihil
mihi deerit. » Audiatque illud Apostoli, *Philip.* IV,
6: « Nihil sollicit sitis, sed in omni oratione, ele-
catione vestre innotescant apud Deum. » Et
illud *Rom.* vii, 28: « Diligentibus Deum omnia
cooperantur in bonum. » Hæc facit illud *Pindari*
in *Isabon*, odes 3: « Tempus, dum volvantur dies,
alios aliam aliorum rerum vicissitudinem; sed ta-
men invulnerabiles filii deorum. »

Quinta, quia mentem habet in Deo fixam, cum
eoque ita se nit, ut unus cum eo spiritus effi-
ciatur. Quare Deus cum sit immutabilis, et con-
sequenter imperturbabilis, iustus quoque qui
sibi assimilatus sit, facit quasi immutabilis et
imperturbabilis. Unde Sixtus, non *Pouffes*, sed
philosophus, in *Præceptis* sive *Sententiis*, cap. xiii:
vers. 30: « Semper apud Deum, inquit, est mens
sapientis. Sapientis mentem Deus inhabitat. Sapi-
ens semper similis est sibi. » Et cap. xxxv:
« Deum honora, ut ipse dominetur tui. Si autem
dominatum tui perit Deus, ita demum tu domi-
naberis omnibus. » Et cap. xl: « Templum sanc-
tum est: Deo mens pii, et aliare optimum est ei
cor mundum et sine peccato. » Denique S. Chry-
sostomus, tom. I in *II ad Corinth.*: « Nihil aliud,
inquit, tam iohannes est quam Deum habere of-
fensionem. Id si abest, non afflicto, non insidie,
non alia res ulla molestiam afferre potest peste
sapientis; sed quemadmodum exiguum est illud,
si in profundum æquum immergas, exoleverit:
ita quævis magna animi dejectione, et in bonam
incidit conscientiam, perit facileque evanescit. »
Idem alibi sæpe hoc argumentum *proferre* trac-
tat, ut orat.: « Quod nemo *videtur nisi a seipso*, et in
epistolis ad *Olympiodorum*.

Moraliter, hæc disce iustitiam fructum esse animi
imperturbabilem et tranquillitatem, que sum-
mum pene letum vite est bonum, etiam Philoso-
phorum communi voce et testimonio. Unde Syrus
Episcopus Palæstinae, qui sanctitate et doc-
trina admirandus floruit sub annum Domini 420,
coactus S. Ambrosio, Augustino et Hieronymo,
hæmo primo, qui existat *tomus VIII Biblioth.*
SS. *Patrum*, sic canit:

Alis equis velle egrot,
Alis arum bono tepidat.
Alis æquos non custodit,
Colitæ æquum alis dicit:
At illi tranquillam legem
Viam cæstris ignotam, sed Deo notam, docent.

Et Pentadus:

Non est, fallitæ, hæc beata vita,
Fulgens manibus videtur gemmis,
Ad uno libere, et cubare otio,
Regales diphis grave mensas;
Sed nullis tepidum timere cassas,
Hæc vane populi favore tangi.

Et Comicus:

Contineat ac potenter vita tranquillissima est
Beata vita per se est tranquillitas
Consuetum sapientia est tranquillitas
Vis dolere, vis quodam parietis vive illi.

Et Lyricus:

Est nihil vix parum, brevis sine crimine cœcum,
Sed fuit tunc nulla atque magna, quies.
Cætra alios operas recedit solique cœcum,
Et quidam vana gaudia ante movet.
Pars ego sim plebis nullo conceptus honore,
Dum vivam dominus temporis ipse me.

Et Epigrammatographus:

Ut qui prædare cupis stat veritate tentas,
Ita illi dicit vixque cœcum cœcum.
Sic animus si puto tenens, rerum ab ipse cœcum
Lustrantes dicit despicit dampnum.

Hæc imperturbati animi quies maxime con-
tinetur in Vita religiosa et monastica, de qua hilar
alios Simon Junior egregie in *Sept. moralibus*,
cap. ult.: « Quies monasticæ, inquit, est impertur-
babilis animi status, liberæ et exultantis animæ
serenitas, basis quedam cordis, nihil agitate tur-
bulis, nullis inundata fluctibus, contemplatio iusti-
tiae, mysteria Dei cognitio, sermo sapientia, ab-
sens consistorium Dei, raptus mentis, pura cum
Deo conversatio, oculus percipit, intellectus
adoratio, quæ et copulatio cum Deo, terræ non,
delectatio, et in angustis asceticæ vite laboribus
sive labore requies. » Gausam dat, cap. lxx: « Qui
in uxo (Deo) per unam videt, et seipsum et om-
nia videt, et in eo abscondit, nihil omnium
videt. » q. d. Religiosis enim Deum videt et amat,
ac per eum cœtra omnia: ac præter Deum nihil
videt, nihil curat, nihil amat: in Deo ergo fixus,
immotus et imperturbabilis consistit.

22. ANIMATIO EST DOMINO LIBA BENDAGA: QUI
ALTER FUGIENS AGENT, PLACENT EI. — Hæc
factos veritatis, vel fidelitatis, *ἡλικία* repono, id est
benignitatem ejus. Ita Aquila, Symmachus et Theo-
dorus. At Septuaginta, qui *facit fides* id est, qui
boni fide agit, ut veritatem *Castro Græcorum*, qui
scilicet ubique fidelis fidem datam præstat, ac-
ceptus est ei; Pagninus, et in *facientibus creditur*
est voluntas ejus; Tigrinus, *labia mendacia ubi
naturæ hominis; qui autem veritatis studeat, invenire
habet ejus.*

Per *labia mendaciorum* intellige fraudulenta, que
alios decipiunt, aut per mendaciam noxam infer-
runt, quatin sunt falsi testis, qui per calumniam
falsum crimen alteri impingit; itaque causa est
ut innocens in iudicio condemnetur. Ita Abon-
Eza. Hæc enim exorat Deus: unde eis oppo-
nit factores fidelitatis vel veritatis, qui scilicet ve-
ritatem enuntiant, quique fidem alius datam hæc
verbo, nec factis fallunt, sed re ipsa præstant.
Item qui testes in iudicio sincerum veritatis testi-

mentum perhibent, ut innocens absolvatur, nocens condemnatur. Hi enim patroni et defensores sunt tibi, neque ac iustitia et innocentia, sed quia Deo pergrati.

23. HOMO VERSUTUS CREAT SCIENTIAM: ET CON-
TINENTIAM PROVOCAT STULTITIAM. — Pro versutus
hebraice est **חָרוּץ** *oruz*, id est astutus, cautus,
prudens, ut versutus Septuaginta; opponitur enim
insipienti, id est imprudenti. *Pro provocat* he-
braice est **הִרְוָה** *hivva*, id est vocat, provocat, evoca-
re, sicut e corde ad ea et linguam, hoc est
probat, eloquitur, iudicat, isolat, ostendit. *Rur-*
susque provocat, id est, ambit et quaerit occa-
siones *adversum* suam stultitiam, prodendo ar-
tibus sibi commissis. Dicit Chaldeus, *quibus ostem*
propter scientiam, hoc est, harum iterumque secre-
tium quod novit, aliis et aliis data occasione com-
mittat et proli: qua mente et ore prurit, ut secre-
tum in mente recordatum pandat, et velut festam
parturiam, ut in lucem producat. Addit Dionysius
Stylites, loquitur, quo stellis quoque provocat audentes
ad lucem hanc vitam, visus, cachinnus, quin et
ad illudis aliquid sedera. Quod circa dicitur Vata-
bius vertit, *ut ostent dissimulat dejectionem; et cor*
stultorum depradit stultitiam. Sensus ergo est,
q. d. Vir cautus et prudens non jaclat, sed celat
scientiam, id est arcana quod scit et novit,
quodque corde et mente clausum gerit, idque
primo, studio secreti, prudentis, humilitatis et
modestiae; secundo, studio quietis, ne cogatur
arcana quod scit, palam emulare; tertio, ad
vitandam emulorum et imperitorum jactantiam,
contentiones, lites et rixas; quarto, ut sua scien-
tia, ejusque fracta dum in arte sua novam aliquam
rem, aut arcana proxima valde utilem inventum
eam celant, ex eaque ingentes opes sibi compa-
rent, cum soli eam norint et exerceant. Sic ver-
suti losores alic, scachiorum, pilae, etc., dissi-
mulant se illius lusis peritos, ut alios ad luden-
dum provocent, superent, laerentur et ditentur.
Ex adverso insipientes, cum quid excogitarunt,
didicissent, audierunt, aliove modo sciunt, scientiam
hanc, sive arcana quod norunt, celare neque-
runt; sed instar gallinarum, dum ova ponunt,
voceferrant, eamque plenis buccis jactant et de-
preciant: quo fit ut non tam scientiam quam
stultitiam suam jactent, omnibusque pandant.
Idque primo, ex superbia, in suam scientiam os-
tendunt; secundo, quia garruli sunt et olamiosi, ad
secreti et quieti impatientes; tertio, quia gaudent
contentione, lites et rixas; quarto, quia impru-
dentes sunt, ac vident ex hac scientiae ostenta-
tione ejus fructum et lucrum sibi imminutum iri.
Quare intantur eorum, qui invento esdare
cuius epulo erocant, lingue alios advocat, qui
sua partem ipsi eripiant, de quo Poeta:

Non tacitas pasci si posses corvas, habere
Plus depis, et rixae mollo minus invidiasque

Denique prudens, ait li. Levi, celat id quod scit,
id est quod audivit, vel aliunde didicit, donec
plane certus sit id esse verum, ne, si dubium sit aut
falsum, ignominiam sibi committat: at stultus
illuc quod audivit aut scit, clamis dubium, elo-
quitur; inde, si id falsum deprehendatur, om-
nium risibus exponitur.

Porro Septuaginta pro **חָרוּץ** *chore*, id est legit,
aperit, celat, aliis proctis legentis **חָרוּץ** *hivva*, id
est sedes, thronus, solium, vertunt, *vir prudens*
sensus, sive intelligentis, thronus celat; et
causa insipientis conversationibus olaciam erit. Quod
Olympiodorus et S. Chrysostomus in *Caten. Graec.*
sic exponunt. Olympiodorus: « Universus enim
illius sensus, propter prudentiam quam pollet, in
eo conpescit. Aut ob id id virum prudentem sen-
sus, iudicij, vel intelligentiam thronum vocat, quia
sensus omnium regina, et quasi copit est pruden-
tia. Denique ut is qui plenus est malitia sub
insidia, sedes malitiae vel insidie appellari solet
ita qui omnia novit, recte sensum vel scientiam
sedes vocatur. Vocatur quoque prudentia principum
sensus, quia imperium obtinet in illo. »
S. Chrysostomus: « Vir prudens thronus vel sedes
ob id dicitur sensus, quia est sapientiae cathedra,
sensusque atque iudicium ad eum modum in illo
quiescunt, ut nunquam inde recedant. Cor autem
insipientium execrationibus, etc. Unde hoc quia
ut quidam ex sapientibus dixit, viam persequitur
qui maleficioni et execrationi subiacet; sed et
omnis quoque iniquus apud Dominum execrabili-
lis est: sicut omnis etiam insipiens propter in-
quietam suam detestabilis est. »

Huc facit proverbium Sixti Pythagorei in *Sen-
tentis*, numer. 34: « Bona mens chorus est Dei,
mala mens chorus est demorum. » Et num. 40:
« Mens pii templum est sanctum Deo. » Huc quo-
que facit emblemata serpentis: serpens enim he-
braice vocatur **חָרוּץ** *oruz*, id est astutus, ver-
sutus, cautus, quia se enaque celat, ne voce et
sibilo suo prodatur et ab hominibus necesse
quare silet nec sibilat nisi in pugna, aut magna
tempestate jamjam ingruentia. Idem facit vir pro-
dens; ne enim vox sibi exitio sit, silet, nisi qua
necessitas loqui cogat. Unde Isocrates ad *Democ-*
ritum tempus loquendi et tacendi hinc can-
cellis definit et circumseribit: « Daas fac occa-
siones loquendi, vel de quibus scis clare, vel de
quibus necesse est loqui; in his enim solum sermo
siletio est melior, in aliis quibus melius est ta-
cere quam loqui. » Et Thales Milesius apud *Lacert-*
ium, lib. 1, cap. 1: « Sapiens, inquit, non nisi
cum res postulaverit, loquitur, et paucis sive
absolvit sententiam; stultus autem non habita
ratione loci, temporis, personarum, etc., sua lo-
quacitate omnia effudit. » Nam, ut aiebat Solon:
« Stultus silere nequit. »

24. MANUS FORTIUM DOMINABUNTUR: QUAE AB OMNIBUS
MISSA EST, TRIBUTIS SERVIT. — Pro fortium hebraice
est **חַרְטוּמִים** *charatumim*, id est praecursorum, acrium,

strenuorum, sedulorum, sollicitorum; Theodo-
sius, *id est virium*; Aquila, *exercitiorum*,
id est *alacriorum*, qui brevi, id est celeriter et
cito, negotia sua expedit; Septuaginta, *id est*
id est electorum; Pagninus, *manus mercatorum sive*
mercatorum dominabuntur; Figurina, *sedulorum manus*
primas obtinet; Vatablus, *qui strenue obtinent manum*
sua solent esse domini aliorum, contra cessatores
quod tributarii iustorum, id est servient justis. Porro
ne quis disleullentam strenuitatem obfendat, Sep-
tuaginta eam tollunt addendo facile: « Electorum
manus, inquit, facile, » vel citra difficultatem,
« rerum potietur. » Pro remissa hebraice est **רַמְיָה**
remia, id est remissa, tarda, pigra: haec enim
directe opponitur *manui fortium*, id est forti et
strenuo.

Sensus est clarus, q. d. Fortes, diligentes et
strenui sua virtute et strenuitate parant sibi opes,
dominium et imperium: at vero ignavi, remissi
et pigri a fortibus et strenuis sub jugum molitur,
nautique sibi tributarii, quo fit ut strenui post
laborem in opibus sibi partis conquiescant, vi-
vacum quiete ex aliorum, quos sibi subiecerunt,
laboribus et tributis; pigri vero per desidiam a
strenuis subacti, post otium et inertiam laborem,
quem fugerant, amplecti cogantur, ut census et
tributa strenuis persolvant. Nimirum haec est justa
merces laboris, haec pariter congrua poena otii et
inertiae, ut solliciti strenui dominentur quiete, otiosi
dumtaxat ad labores. Sic Romani sua fortitudine
acquiescent imperium, majorque othis parti
dominati sunt. Sic et Graeci, Assyrii, Persae et Ger-
mani, qui deinde degenerantes in delicias, luxum
et segnitiam, ab aliis spoliati sunt dominatu, ac
sub jugum et tributum missi, ut Sardanapalus
ob luxum et ignaviam spoliatus fuit imperio Ae-
gyptiorum, quod fortitudine sua obtinuerat Nimus.
Balthasar computatione sua perdidit monarchiam
Babyloniorum, quam strenuitate sua exereat Na-
buchodonosor. Darius ignavo luxu perdidit mo-
narchiam Persarum, quam virtute sua funiarat
Cyrus. Chilpericus desidiam sua perdidit regnum
Francorum, quod vigore suo inchoavit Phara-
mundus.

Secundo tamen **רַמְיָה** *remia* idem est quod do-
losa, fraudulenta: ita Syrus. Unde Septuaginta,
dolosi autem erant in direptionem; Aquila et Sym-
machus, in tributum, hoc est, ut Vulgata, *tributis*
servit; Pagninus, *manus dolosa erit tributaria*.
Nimis enim dolosa indirecte opponitur *manui*
forti, quia manus fortis est laboriosa, dolosa
vero est otiosa: quod enim laboriosa obtinet per
laborem, hoc dolosa obtinere satagit per dolos
et fraudes. Sed fallit et spe sua frustratur, quia
Deus benedicit laborioso, maledicit doloso, fac-
tisque ut patefacit dolis, bonis, que per dolos
construerunt, solvantur vel per iudices, vel per
milites et predones. Unde Cajetanus vertit, *et do-*
lus erit ad liquefactionem, quia sicut nives aestu
liquantur et evanescent, sic opes fraude parte ea

delicta auferantur et pereunt. Denique haec grom-
ma affinis est illi cap. X, vers. 4: « Eggestam opa-
rata est manus remissa; manus autem fortium
divitias parat. »

Mystice, haec sententia verior est in domino et
servitute spiritali, q. d. ait Dionysius. Qui fortes
sunt in operatione virtutum, hi solent praefici fra-
tribus, ac preesse sensitivo quoque appetitui, ejus-
que passionibus imperare. Unde Seneca: « Vis,
inquit, habere honorem? dabo tibi magnum im-
perium: impera tibi. » Qui vero ad opera virtu-
tum pigri sunt et remissi, hi implentur peccatis,
et principi tenebrarum, puta et diemoni servunt,
ejus exactioni seu tentationi danti assidue pro-
bituro consentium in malo: quocirca cum illi-
tandem mittentur in carcerem infernaleam, ubi
pendent laborum et dolorum omnium tributum
pendent.

Igitur manus remissa eggestatem sibi parit et
servitutum, quia sua operandi negligentia vicia
ex lepiditate manania fovendo, bonos mores
prius acquisitos attenuat; et que antea virtutibus
facta dominabatur, nunc vinculis aegrotum ligata
virtute, hostibus suis, solliciti vitiis, subjicitur.
Unde sapienter de rege voluptatibus corrupto canit
Prosper, *epigramma*. 33:

Lient amplo
Placet regno, sat miser est famulus.
Cum mens, caribilibi nesciam dominante tyranno,
Tot servit acieptis sabula, quot vitiis.

Opera ergo tepida et remissa facta haec damnata
creant: primo, Deum non placent; secundo, Angu-
lis et Sanctis stomachum movent; tertio, diemones
ad risum et contemptum provocat; quarto, ope-
rantem non perficiunt; quinto, majorem in dies
difficultatem bene operandi inducunt; sexto, tempus
sine fructu consumunt. Ita Alvarez de Paz,
lib. V, pag. 4, *De Divergentis perfecti*, cap. xxxi.

25. MORA IN CORDE VITIUM REPLICAT FELIX, ET SER-
VENS BONO LACRIMABIT. — Pro moror hebraice est
רַמְיָה *remia*, id est sollicitudo; sollicitus metus et
pavor, cuius comes, ita filius est *meror*: Pro
humilabit illum (1) hebraice est **רַמְיָה** *inseebat*,
id est incurvabit illum, et quasi in *ramis* *volabit*,
id est foveam, deiecit. Sensus ergo plenus est,
q. d. Sollicitudo, indeque angor et meror, viti,
quantumvis fortis et magnanimi, cor animique
deijcit, sternit, et quasi in foveam pusillanimis,
diffidentiae et desperacionis precipitat: at sermo
bonus, id est sanvis, jucundus, hilaris, illud in
spem maioris fortune erigit, animat, laetificat,
vivificat.

Porro quia hic *meror* serpe oritur ex tristiore
nuntio, aut ex acriori inceptatione vel commi-
natione, quae directe opponitur sermoni bono,
id est suavi, laeto et blando, orque curant et sa-
natus, hinc Septuaginta vertunt, *terribilis sermo*

(1) Rectus, *illud*, **רַמְיָה** cum alioz femin.

carvō et viri, nuntiatio autem bona iustificat eum; et Chaldaeus, verbum timoris in corde viri terrorem gignit; Syrus, formidolosus sermo cor viri perturbat, q. d. Sicut formidolosus sermo audientem formidinem ingit, sic eam discipit sermo amicus, qui audientem animos, fiduciam et letitiam ingerit. *Syrus sermo terribilis est verbum acre, mordax, minax, præsertim Superioris, Principis, Praelati, quod turbat serentibus cor viri, praesertim subditi, adeo et aliquando ei mentem eripiat, etiam quo facta amantem et delirum, ut experientia constat.* *Septuaginta est, si idem vel quis alius, veritas formidolosus vel acerbis turbata suggerat verbe amicos, tania, Mandata, iuvenia, que formidinem vel acrimoniam proxiimi obliherent, superent et extindunt, periculo canis vulnus quod mordendo inficit, dirigendo sanat; alique vjvare morsus ejusdem carne, puta theticae (hac enim fit et carne vjvare) curant. Unde Theodoretus De Curat. Grece. effect. : » Verborum ictus, inquit, ut accidit in thetica, verbis curantur; et quo sermo alioit damna, sermo rediunt. » Contraria enim contrariis curantur, puta iracundus et mordax sermo curatur sermone mihi et laet.*

Denique auctor *Catena* *Gregor.* per sermonem terribilem metonymia in Scriptura usitata accipit rem terribilem, qualis est labor, q. d. Labor hominem deficit, merces excolat. Unde sic et Septuaginta veritē sicque explicat : » Sermo terribilis contrahit cor hominis; est fama vel sponsio bona letificat illud. Qui vitam circa actionem occupatam prius agere ducunt, illos molestie, que passim occurrunt, earundemque commemoratio non nihil confuriant; interim promissorum bonorum merces eorum animos deniq. solatur et excitat. Si quidem perfecit justus non timebit ab auditione mala; nunius est enim finere Domini, qui superat haec omnia. »

29. QUI NEGLIGIT DAMNUM PROPTER AMICUM, JUSTUS EST: ITER AUTEM IMPIORUM DECIPIT EOS.— Hebraice, *errare faciet eos.* Pro qui negligit damnum, hebraice est *iter iether*, id est reliquus, superstes, excellentis, prestans, abundans. Unde primo, Aquila vertit, *abundans pro proximo suo justus*, id est, ut Pagninus, *abundantior est amico suo justus, q. d. Justus qui non nisi per justos contractus, modos et praxes rem suam adauget, fit dilior socio qui non est justus, aut Vatablus, ideoque per fas et nefas, puta per fraudes, usuras et iniquos contractus se locupletare satagit : opes enim jure parie dei benedictiois augentur et stabiluntur; opes vero per injuriam acquisita, deo maledicente, immutuantur et disperant. Ita Aben-Ezra : Sensus, inquit, est, q. d. » Major est justo opum copia quam sit ejus socio. »*

Secundo, Chaldaeus vertit, *melior est justus socio suo; melior, tum ethice, hoc est justior : unde Syrus vertit, justus dat bonum consilium amico suo; tum physice melior, id est excellentior; unde Tigurina, praestantior erit justus proximo suo, q. d.*

Justus honore et gloria antecellit ceteris sociis suis, esto divitiibus, honoratis et nobilitibus, quia justus decus et splendor omnino opum et honorum splendorem transcendit et superat (1). Summa enim est justus gloria et majestas, adeo ut omnia externa gloria illi comparata ingloria, omnesque dedecus esse videatur, ait S. Chrysostomus in Psal. xxxiv.

Tertio, R. Levi : Justus, ait, *iter iether*, id est proficit ex amico suo, hoc est, justus arripit ab amico praestantiam. cum ab eo praestantissima audiscat, quibus in omni virtute perficiatur : secus accidit in sceleratis qui a sociis nonius villa et seclera, que intuentur et audiunt, addiscunt.

Quarto, R. Salomon : Justus, ait, *iter iether*, id est, confidit proximo, q. d. Vir probus pravis amici moribus pareit, erroresse condonant.

Quinto, Septuaginta Complutenses vertunt, *sapiens justus sui spiritus amicus erit; eos autem qui peccant, persequetur malis, et via impiorum seducet eos.* In nonnullis libris additur : » Sententiae autem eorum immiles. » Verum auctor *Catena* *Gregor.* planius Septuaginta sic vertit, sique explicat : » Justus cordatus et sui ipsius et proximi quoque amicus est; et impiorum vie in errorem ducunt illos. Observa hie quod justus ad utramque fortunam commodum et benevolens se prebet. Etenim si quia boni de proximo audit, non dolet, nec invidet, sed ex animo gaudet; contra vero si quid mali illi accidisse intellexerit, animo contrahitur et contristatur. Verumtamen tam dolore quam gaudium illius sunt moderata. Apud impios autem diverso affectio obtinet : nam ubi eos hoc terribiles comminationes merito formidare et contrerri oportebat, ibi letantur et aspernantur. Contra ubi propter bona, que alicui obveniant, gaudere debebant, ibi propter invidiam tabes sunt, opposita nimirum affectione ducti et incitati. » Alius anonymus in eadem *Catena* : » Qui, ait, secundum Dei imaginem sese conditum agnoscit, ille secum habitat, modesteque de se ipso sentit; nec non, ne aliquid quod ad ministerium vel malitiam faciat, designet, diligenter cavet, neque bonorum tandem cogitationes perturbat, aut pla stafia infestat. » Alius : » Vir, ait, prudentia et justitia excoltus amici commoda perpetuo spectat et curat, observatque quoniam modo singula rite administrat. Et si quod erratum amicum committit contigerit, illud dissimulat et ignoscit; impij autem, contrarium plana iter ingressi, omnia in deteriore partem rapiunt. »

Scito, noster Latinus Interpres profunde et germano Hebraeum *iter iether* vertit, qui relinquit, vel negligit damnum suum; radix enim *iter iether* significat superesse, restare, relinquere, quasi dicit :

(1) Ita et Rosenmullerus. Maurer, circumducti, adducit, dirigit in viam rectam socium suum. alius justus et via impiorum errare facit. in errorem ducit eos.

Qui relinquit, scilicet sua lucra, hoc est qui negligit damnum suum. Sensus ergo est, quasi dicit : Qui non tantum alios non defraudat, sed et damna sua negligit, ut proximorum commodis consulat, hie demum antinomastice et per excellentiam justus, id est aequus, honestus, probus est, ac charitate praeditus, ideoque in Deo clarus et hominibus honoratus, qui proinde damnum quod dei et virtutis amore subit, abunde rependit, facienteque ut ceteris dilior evaleat; cum ex adverso impij, qui per fraudes discere salagunt, et sua commoda aliorum damnis redimunt, inde non dilant, sed depauperant; quare » iter eorum seducet eos : » iter, id est via, rufio et modo agendi, puta dissidendi per fraudes et damna aliorum, decipiet eos, quia ab opibus speratis deducet eos ad inopiam. Unde sequitur : » Non inveniet fraudulentus lucrum suum. »

Sic Abraham cessit meliorem regionem Pentapolis nepoti suo Lot; sed Deus vicem illi rependit in Chanaan, ubi cum bonis omnibus dilavit. Vice versa, Lot praecipuos Abrahae Pentapolim, opes omnes, quas in ea congeserat, ejus incendio collagrantes perdidit, Genes. xii, vers. 9 et seq., et cap. xix. Sic Isaac puteos a se effossos invadentibus Geraritis ultro concessit; sed Deus ei vicem rependit, dum opes ingentes ac nominatim alium puteum, quem ob copiam aequarum vocaverat *Abundantiam* (tuncque oris quam juxta eam deinde edificata est, dicta est Bersabee, id est patens abundantia), illi attribuit, Genes. xxvi, 24 et 33. Sic Jacob, cedens Labano socero suo meliorem ovium pasturam, majorem a Deo accepit, Gen. xxxi, 7 et seq.

Memorable est quod in *Annalibus Societatis Jesu* legitur, P. Joannem Baptistam Romanum in naufragio arreptam tabulam Judaeo cuidam cessisse ea lege, ut, si evaneret, Christianus fieret; evasit uterque, Judaeus tabula incubans, Baptistam mari, aut potius Deo : itaque sibi temporalem magna meriti laetitia emulatum, Judaeo tam temporalem quam spiritalem vitam impertit; Judaeus enim tantae charitatis exemplo viclus, manus nonneque Christo dedit, ac baptismo regeneratus Christiano Deinceps vixit.

Denique S. Thomas, II II, *Quaest.* xxvi, art. 4, ad 2, docet ex hac Salomonis sententia, ex charitate negligi posse bona temporalia ob majus bonum amicitiae, non vero spiritualia : magis enim debet vitare peccatum meum quam proximi, magisque curare salutem anam quam alienam.

Hinc consequenter inferunt Theologi per charitatem vivere amico vitam pro tuenda amici vita periculo obicere, uti apud Gentiles fecerunt Vitales et Orestes, Nisus et Euryalus, Damon et Pythias, alique quos recenset Valerius Maximus, lib. IV, cap. vii, quos a tam generoso amicitiae metu laudant Patres, ut S. Ambrosius, lib. III *Offic.* cap. xii, asseritque Dionysium tyrannum visa Damonis et Pythiae amicitiae, qua alter oro altero

vadens se morti offerret, optasse eos sibi in amicitiam acciscere. Eodem laudat S. Augustinus, lib. IV *Confess.* cap. vi, et S. Hieronymus in cap. vii *Mitanae*. Quin et Aristoteles, IX *Ethica*, cap. viii : » Qui, ait, pro alio mortem oppellere consequerent, eligunt magnum quoddam honestum sibi ipsi. » Generosus enim et perfectus amicitiae et magnanimitalis actus est mori pro amicitiae et amico. Denique Christus, Joan. xv : » Majorum, inquit, dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis. » Floribus rationibus idipsum confirmat Suarez, II II, *Quaest.* xxvi, art. 4, contra Paludanum et Durandum. Si licet vitam ponere pro vita amici, multo magis licet pro ejus pudicitia, aliove virtute defendenda. Sic S. Didymus vitam exposuit pro vita et castitate S. Theodora, dum multas cum ea vestibus pro ea in lupanari remansit : unde postea cum eadem martyrio laureatus est. Celebratur eorum natalis dies in *Martyrol.* die 28 aprilis. Eodem dilaudat S. Ambrosius, lib. II *de Virg.* Sie S. Alexander S. Antoninum, multas cum ea vestibus, et prostratum liberavit, ac deinde simul cum ea martyrium igne consummavit, ut habent *Martyrol.* die 3 maii : exstat eorum Vita apud Sirimum. Idem praestisse quendam virgini Corinthiae narrat Paladius in *Lusitania*. Sic matrona Lacuena maritos carceri mancipatos, multato cum eis habitu, et carcere et morte liberavit, ut refert Valerius Maximus, lib. IV *De Amore conjug.* cap. vi.

27. NON EVANESCENT FRAGILENTES LUCRA : UT SU STANTIA HOMINIS ERIT AERI PERITUR.— Hebraei *וְיָרֶד לֵא לִי יִצְחָרֹק*, id est non allatur, vel non sibi dolosa venationem suam, id est non comedet ferum vel praedam, quam venatur per dolos et fraudes : ita R. Salomon, R. Levi, Aben-Ezra, R. David, Pagninus, Vatablus et alii passim. Alius, non perforabit aucupium suum, id est perturbando non capiet, non assabit, non comedet illud aucupatur; alius, non obsequet praedam suam, ut scilicet diu illis fruarer; nam illa cito illi eripietur vel abelatur; inde enim *וְיָרֶד לֵא לִי יִצְחָרֹק* charitatem venatur cancelli, quia rem obsequat, vel quis perorari suat.

Idem omnium est sensus. Est enim proverbium Hebraeis, imo et aliis gentibus, usitatum : » Fraudulentus non assabit praedam suam, » id est non poterit, non vescetur et fruetur praeda sua, quia eam quam per fraudes aucupatur, vel non assuetor : unde Chaldaeus vertit, non fiat obsequat venatio vira dolosa; vel, si assuetor, illa ei eripietur, ut eam assare, eaque vesci et frui nequeat. Unde Noster clare vix proverbii expressit verbum, non inveniet fraudulentus lucrum suum, quod fraude et dolo venatur; et Septuaginta, de immutabilibus, id est, ut Romana, non consequetur; Complutenses, non fabricabit venationes suas, Nimirum : » Male paria, male dilabuntur. » Et :

De male quantis non gradit tertius haere.

UNIVERSITATIS

Amic
consequetur
non per
amici,

Est metalepsis. Ex assertionem enim prædæ intelligitur tam præcedens ejus investigatio et comprehensio, quam consequens comestio et epulatio.

ET SUBSANTIA HOMINIS ERIT AURI PRETIUM. — Legit יקר יקר, id est pretiosum; jam alius punctis legit יקר יקר, id est pretiosus. Rursam יקר יקר, id est pretiosum, significat tam hominem strenuum, sedulum, acrem, quam aurum. Unde primo, Pagninus vertit, et dicitur hominis pretiosus, sollicitudo, vel strenuitas et sedulitas, quia per strenuitatem parantur opes et imperia, tam temporalia quam spiritalia, ut dixit versus præced. Et R. Salomon, substantia viri solliciti (et negotiationis incumbens, ait, Aben-Ezra) est pretiosus, et honorificus; et Notablis, subsequentia hominis veritate pretiosa est; alii, substantia hominis pretiosa, est sedulitas, q. d. Pretiosissimum quod in opibus hominis, est diligentia et sedulitas. Ita R. David.

Secundo, Chaldaeus vertit, substantia hominis erit aurum pretiosum; quæ versio eundem cum Vulgata reddit sensum.

Tertio, R. Levi, substantia viri pretiosus et gloriosus, puta justus, erit aurum, quod omnium facultatum est præstantissimum.

Quarto, Hebraeus apud Pagninum in Lexico, substantia quæ per sollicitudinem paratur, pretiosa, id est rara est, et chara; et Baynus, dicitur pretiosa hominis sollicitudo, q. d. Opes hereditate relicte sunt charæ, et chariores sunt, quæ proprio labore et sollicitudine parantur, quare etiam illas subintelligit prodigat, has tamen, quasi laboris sui fructus et premium, studiosè tuetur et servat.

Quinto, Septuaginta verunt, possessio autem pretiosa viri mundus, qui scilicet ab omni aeterna peccati, avaritiæ et fraudum insulari auri igne detestati expurgatus est; hoc enim significat Hebraice יקר יקר, unde auctor Catana Trææ, vertit, vir autem sincerus zelotique purus pretiosus est peccatorum. Sic et Syrus more suo legens vestigia Septuaginta, substantia pretiosa, ait, homo electus. Quid enim pretiosius sinceritate, puritate, justitia, sanctitate? Audi S. Ambrosium, lib. 1. Officiorum, cap. 11: « Denique pretiosa possessio homo mundus. Sepi ergo hanc possessionem et circumvallato cogitationibus, munito piis sollicitudinibus, ne in eam irruant et captivum d eant irrationabiles corporis passionibus, ne incursent motus graves, ne diripiant vindictam ejus transeuntes viam. Custodi interiorum hominem tuum. Noli eum quasi vilem negligere ac fastidire, quia pretiosa possessio est. Et merito pretiosa, ejus fructus non caducus et temporalis, sed stabilis atque æterna salutis. Cole ergo possessionem, ut sint tibi agni.

Sexto, Noster legens יקר יקר, id est pretium, optime vertit, « substantia hominis erit auri pretium. » « Hominis, » scilicet veracis, serii et strenui; hic enim solus dignus est nomine hominis, vereque est homo; et hunc intelligi suadet, imò cogit antithesis. Sensus ergo est, q. d. Opes, quas fraudu-

lentas per fraudes congerit, illum non parent, nec ditabunt, sed ab eo velut a predone ad alios avolabunt; at vero opes justæ et sincera, quis ipse suo labore et sedulitate sibi parat, erunt « auri pretium, » id est erunt stabiles et pretiosæ, ac auri pretio æstimabuntur, hoc est, magnæ multæque erunt; quod enim auro admetitur, hoc magnum et pretiosum est (1).

Anagogice Beda: « Non inveniet fraudulentus lucrum, etc.: fraude namque acquisita pecunia plus in anima damna, quam lucri addit in arca; et qui propriam pro Domino substantiam novè dispensare, remanente ipso pro terrenis cælestia dona recipiet. Aliter: Non inveniet fraudulentus lucrum, et substantia hominis erit auri pretium, q. d. Qui fraudulentæ mente simulæ se esse bonum nequiter vivens in oculo, non inveniet bona vite sequentis. Qui autem substantiam virtutum spirituum veraciter acquirat, mercedibus ex ea clarè semper regni percipiet, quod verba sequentibus apertius dicit: In semita justitiæ viæ, etc.: In semita enim justitiæ substantiam acquirunt virtutum, virtutibus æternæ vite claritas auri pretiosior emittit. Iter autem pravum, quod fraudulentus incedit, perdit lucro temporali quod appetit, ad mortem, quam providens nohnt, tendit sempiternam. »

28. IN SEMITA ALIUS VITÆ, ITER AUTEM DEVIUM DUCIT AD MORTEM. — Pro iter devium, hebraice est iter sequitur ejus, hoc est, iter per aliam novamque sententiam, devians a regia viæ et communi semita justitiæ, q. d. Justitia est quasi viæ regia, quæ ducit ad vitam, et in vitam desinit; iter autem devium, puta aetio et conversatio a justitiæ norma deflectens et devians, ducit ad mortem presentem et æternam.

Porro Septuaginta iter semite referunt et argunt ad injuriarum memoriam, quia per eam quasi semitam assidue it reditque iracundus, et vindictæ appetens: « In viis, inquit, justitiæ viæ; viæ autem eorum, qui memores sunt injuriarum, in mortem; » nam ex injuriarum memoria accenditur vindictæ cupidus, qui in necem aliorum et sui ipsius ruit: Chaldaeus iter semite interpretatur iter patriam nostrorum, puta impietatem tritam a patribus impiis.

Recentiores pro מור מור, id est ad mortem, legentes alio puncto מור מור, id est maret, id est non mors, plane aliter vertunt, in semita justitiæ viæ est, et hæc ipsa nequamquam ad mortem ducit; ita Tigurina, Pagninus, R. Levi, R. Salomon et alii (2). Verum hæc lectio obscurius et exiliter respicit id quod clare et sublimiter jam asseruit, atque caret sua antithesi, quam Vulgata et Sep-

(1) Septimo, sed opes, divitiis hominis pretiosus, sunt seduli, seu sedulo obligant, ita recentiores multi.

(2) Sine mappik, et viæ trita, recta et plana, in qua omni probi, est immortalitas: ita Manser. Cum mappik vero, et viæ sentitæ ejus est non mors: ita Rosenmüllerus.

tuaginta exhibent. Illorum ergo lectio vera et germana est.

Hæc gnome est stimulus acer ad sectandam justitiam virtuteque, ac fugiendam injustitiam et vitium. Quid enim optabilis homini quam vita, eaque beata et æterna? Quid execrabilis quam mors, eaque cumulata æternis gehennæ incendis? Quocirca eandem usurpavere Philosophi, ac im-

primis Plato sæpius eadem stimulat suos ad omnem honestatem. Et Sicut Philosophus in Sentent. num. 11, hoc quasi vile honestæ principium constituit: Immortales credet le manere in judicio honores et penas; nimirum: in gehennâ a seculorum quod cruciat, momentaneum quod hic delectat; in celo æternum quod delectat, momentaneum quod hic cruciat. Elige. »

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Gnome de filio sapientis, de oris custodia et inconsiderato ad loquendum; de paupere devoto, et devoto paupere; de lucerna impiorum, substantia festinata, dilatione spiritus; de nuntio impio et fidei, de novissimis patrum; et omnia cum consilio agenda, et cum sapientibus conversandum; de parente virgæ, et ventre impiorum insaturabilis.

1. Filius sapiens, doctrina patris: qui autem illusor est, non audit eum arguitur. 2. De fructu oris sui homo satisfabitur bonis: anima autem prævaricatorum iniqua. 3. Qui custodit os suum, custodit animam suam: qui autem inconsideratus est ad loquendum, sentiet mala. 4. Vult et non vult piger; anima autem operantium impingabitur. 5. Verbum mendax justus detestabitur: impius autem confundit, et confundetur. 6. Justitia custodit innocentis viam: impietas autem peccatorem supplantat. 7. Est quasi dives, cum nihil habeat: et est quasi pauper, cum in multis divitiis sit. 8. Redemptio animæ viri, divitiæ suæ: qui autem pauper est, increpationem non sustinet. 9. Lux justorum lætificat: lucerna autem impiorum extinguetur. 10. Inter superbos semper jurgia sunt: qui autem egunt omnia cum consilio, reguntur sapientia. 11. Substantia festinata minuetur: quæ autem paulatim colligitur manu, multiplicabitur. 12. Spes, quæ differtur, affligit animam: lignum vite desiderium veniens. 13. Qui detrahit alieni rei, ipse se in futurum obligat: qui autem timet præceptum, in pace versabitur. Anima dolosa errant in peccatis: justus autem misericors est, et miserantur. 14. Lex sapientis fons vitæ, ut declinet a ruina mortis. 15. Doctrina bona dabit gratiam: in itinere contemptorum vorago. 16. Astutus omnia agit cum consilio: qui autem fatuus est, aperit stultitiam. 17. Nuntius impius cadet in malum: legatus autem fidelis, sanitas. 18. Egestas, et ignominia ei, qui deserit disciplinam: qui autem acquiescit arguenti, glorificabitur. 19. Desiderium si compleatur, delectat animam: detestantur stulti eos, qui fugiunt mala. 20. Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit: amicus stultorum similis efficietur. 21. Peccatores persequuntur malum: et justis retribuunt bona. 22. Bonus relinquit hæredes filios, et nepotes: et extolitur justus substantia peccatoris. 23. Multi cibi in novissimis patrum: et alius congregantur absque judicio. 24. Qui parit virgæ, odit filium suum: qui autem diligit illum, instanter erudit. 25. Justus comedit, et replet animam suam: ventris autem impiorum insaturabilis.

1. FILIUS SAPIENS, DOCTRINA PATRIS: QUI AUTEM ILLUSOR EST, NON AUDIT EUM ARGUITUR. — Pro doctrina hebraice est מוסר musar, id est disciplina, institutio, eruditio. Hæc gnome acrem dat stimulum tum parentibus, ut filios in omni virtutis disciplina instituant; tum filiis, ut eandem tota

mente capessant. Sensus ergo est, q. d. Filius sapiens audit doctrinam patris, eique obedit. « Qui autem illusor et derisor est, » id est insipiens, qui monita patris ridet et spernit, hic non audit eum increpantem, eum ab eo de vitis suis arguentem. Ita Chaldaeus, filius sapiens, inquit, suscipit

Est metalepsis. Ex assertione enim prædæ intelligitur tam præcedens ejus investigatio et comprehensio, quam consequens comestio et epulatio.

ET SUBSANTIA HOMINIS ERIT AURI PRETIUM. — Legit יקר יקר, id est pretiosum; jam alius punctis legit יקר יקר, id est pretiosus. Rursam יקר יקר, id est pretiosum, significat tam hominem strenuum, sedulum, acrem, quam aurum. Unde primo, Pagninus vertit, et dicitur hominis pretiosus, sollicitudo, vel strenuitas et sedulitas, quia per strenuitatem parantur opes et imperia, tam temporalia quam spiritalia, ut dixit versus præced. Et R. Salomon, substantia viri solliciti (et negotiationi incumbens, ait, Aben-Ezra) est pretiosus, et honorificus; et Notablis, subsequentia hominis veritate pretiosa est; alii, substantia hominis pretiosa, est sedulitas, q. d. Pretiosissimum quod in opibus hominis, est diligentia et sedulitas. Ita R. David.

Secundo, Chaldaeus vertit, substantia hominis erit aurum pretiosum; quæ versio eundem cum Vulgata reddit sensum.

Tertio, R. Levi, substantia viri pretiosus et gloriosus, puta justus, erit aurum, quod omnium facultatum est præstantissimum.

Quarto, Hebraeus apud Pagninum in Lexico, substantia quæ per sollicitudinem paratur, pretiosa, id est rara est, et chara; et Baynus, dicitur pretiosa hominis sollicitudo, q. d. Opes hereditate relicte sunt charæ, et chariores sunt, quæ proprio labore et sollicitudine parantur, quare esto illas subinde quis prodigat, has tamen, quasi laboris sui fructus et premium, studiosè tuetur et servat.

Quinto, Septuaginta verunt, possessio autem pretiosa viri mundus, qui scilicet ab omni aetia peccati, avaritiæ et fraudum insulari auri igne detestati expurgatus est; hoc enim significat Hebraice יקר יקר, unde auctor Catana Trææ, vertit, vir autem sincerus zelotique purus pretiosus est peccatorum. Sic et Syrus more suo legens vestigia Septuaginta, substantia pretiosa, ait, homo electus. Quid enim pretiosius sinceritate, puritate, justitia, sanctitate? Audi S. Ambrosium, lib. 1. Officiorum, cap. 11: « Denique pretiosa possessio homo mundus. Sepi ergo hanc possessionem et circumvallato cogitationibus, munito piis sollicitudinibus, ne in eam irruant et captivum d eant irrationabiles corporis passionibus, ne incursent motus graves, ne diripiant vindictam ejus transeuntes viam. Custodi interiorum hominem tuum. Noli eum quasi vilem negligere ac fastidire, quia pretiosa possessio est. Et merito pretiosa, ejus fructus non caducus et temporalis, sed stabilis atque æternæ salutis. Cole ergo possessionem, ut sint tibi agni.

Sexto, Noster legens יקר יקר, id est pretium, optime vertit, « substantia hominis erit auri pretium. » « Hominis, » scilicet veracis, serii et strenui; hic enim solus dignus est nomine hominis, vereque est homo; et hunc intelligi suadet, imò cogit antithesis. Sensus ergo est, q. d. Opes, quas fraudu-

lentas per fraudes congerit, illum non parent, nec ditabunt, sed ab eo velut a prædone ad alios avolabunt; at vero opes justæ et sincera, quis ipse suo labore et sedulitate sibi parat, erunt « auri pretium, » id est erunt stabiles et pretiosæ, ac auri pretio æstimabuntur, hoc est, magnæ multæque erunt; quod enim auro admetitur, hoc magnum et pretiosum est (1).

Anagogice Beda: « Non inveniet fraudulentus lucrum, etc.: fraude namque acquisita pecunia plus in anima damna, quam lucri addit in arca; et qui propriam pro Domino substantiam novè dispensare, remanente ipso pro terrenis cælestia dona recipiet. Aliter: Non inveniet fraudulentus lucrum, et substantia hominis erit auri pretium, q. d. Qui fraudulentæ mente simulæ se esse bonum nequiter vivens in oculo, non inveniet bona vite sequentis. Qui autem substantiam virtutum spirituum veraciter acquirat, mercedibus ex ea clarè semper regni percipiet, quod verba sequentibus apertius dicit: In semita justitiæ viæ, etc.: In semita enim justitiæ substantiam acquirat virtutum, virtutibus æternæ vite claritas auri pretiosior emittit. Iter autem pravum, quod fraudulentus incedit, perdit lucro temporali quod appetit, ad mortem, quam providens nohuit, tendit sempiternam. »

28. IN SEMITA ALIUS VITÆ, ITER AUTEM DEVIUM DUCIT AD MORTEM. — Pro iter devium, hebraice est iter sequitur ejus, hoc est, iter per aliam novamque sententiam, devians a regia viæ et communi semita justitiæ, q. d. Justitia est quasi viæ regia, quæ ducit ad vitam, et in vitam desinit; iter autem devium, puta aetio et conversatio a justitiæ norma deflectens et devians, ducit ad mortem presentem et æternam.

Porro Septuaginta iter semite referunt et ardent ad injuriarum memoriam, quia per eam quasi semitam assidue it reditque iracundus, et vindictæ appetens: « In viis, inquit, justitiæ viæ; viæ autem eorum, qui memores sunt injuriarum, in mortem; » nam ex injuriarum memoria accenditur vindictæ cupidus, qui in necem aliorum et sui ipsius ruit: Chaldaeus iter semite interpretatur iter patriam nostrorum, puta impietatem tritam a patribus impiis.

Recentiores pro מור מור, id est ad mortem, legentes alio puncto מור מור, id est moriet, id est non mors, plane aliter vertunt, in semita justitiæ viæ est, et hæc ipsa nequamque ad mortem ducit; ita Tigurina, Pagninus, R. Levi, R. Salomon et alii (2). Verum hæc lectio obscurius et exilissè respicit id quod clare et sublimiter jam asseruit, atque caret sua antithesi, quam Vulgata et Sep-

(1) Septimo, sed opes, divitiis hominis pretiosus, sunt seduli, seu sedulo obligant, ita recentiores multi.

(2) Sine mappik, et via trita, recta et plana, in qua omni probi, est immortalitas: ita Manser. Cum mappik vero, et via sentit ejus est non mors: ita Rosenmuller.

tuaginta exhibent. Illorum ergo lectio vera et germana est.

Hæc gnome est stimulus acer ad sectandam justitiam virtuteque, ac fugiendam injustitiam et vitium. Quid enim optabilius homini quam vita, eaque beata et æterna? Quid execrabilius quam mors, eaque cumulata æternis gehennæ incendis? Quocirca eandem usurpavere Philosophi, ac im-

primis Plato sæpius eadem stimulat suos ad omnem honestatem. Et Sixtus Philosophus in Sentent. num. 11, hoc quasi vile honestæ principium constituit: Immortales credè te manere in judicio honores et penas, » nimirum: in gehennâ a seculorum quod cruciat, momentaneum quod hic delectat; in celo æternum quod delectat, momentaneum quod hic cruciat. Elige. »

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Gnome de filio sapientis, de oris custodia et inconsiderato ad loquendum: de paupere devoto, et devoto paupere: de lucerna impiorum, substantia festinata, dilutione spiritus: de munito impio et fidei, de novissimis patrum: et oritur cum consilio agenda, et cum sapientibus conversandum: de parente virgæ, et ventre impiorum insaturabilis.

1. Filius sapiens, doctrina patris: qui autem illusor est, non audit eum arguitur. 2. De fructu oris sui homo satisfahitur bonis: anima autem prævaricatorum iniqua. 3. Qui custodit os suum, custodit animam suam: qui autem inconsideratus est ad loquendum, sentiet mala. 4. Vult et non vult piger: anima autem operantium impingabitur. 5. Verbum mendax justus detestabitur: impius autem confundit, et confundetur. 6. Justitia custodit innocentis viam: impietas autem peccatorem supplantat. 7. Est quasi dives, cum nihil habeat: et est quasi pauper, cum in multis divitiis sit. 8. Redemptio animæ viri, divitiæ suæ: qui autem pauper est, increpationem non sustinet. 9. Lux justorum lætificat: lucerna autem impiorum extinguetur. 10. Inter superbos semper jurgia sunt: qui autem egunt omnia cum consilio, reguntur sapientia. 11. Substantia festinata minuetur: quæ autem paulatim colligitur manu, multiplicabitur. 12. Spes, quæ differtur, affligit animam: lignum vite desiderium veniens. 13. Qui detrahit alieni rei, ipse se in futurum obligat: qui autem timet præceptum, in pace versabitur. Anima dolosa errant in peccatis: justus autem misericors est, et miserantur. 14. Lex sapientis fons vitæ, ut declinet a ruina mortis. 15. Doctrina bona dabit gratiam: in itinere contemptorum vorago. 16. Astutus omnia agit cum consilio: qui autem fatuus est, aperit stultitiam. 17. Nunquam impius cadet in malum: legatus autem fidelis, sanitas. 18. Egestas, et ignominia ei, qui deserit disciplinam: qui autem acquiescit arguenti, glorificabitur. 19. Desiderium si compleatur, delectat animam: detestantur stulti eos, qui fugiunt mala. 20. Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit: amicus stultorum similis efficietur. 21. Peccatores persequuntur malum: et justis retribuunt bona. 22. Bonus relinquit hæredes filios, et nepotes: et extolitur justus substantia peccatoris. 23. Multi cibi in novissimis patrum: et alius congregantur absque judicio. 24. Qui parit virgæ, odit filium suum: qui autem diligit illum, instanter erudit. 25. Justus comedit, et replet animam suam: ventris autem impiorum insaturabilis.

1. FILIUS SAPIENS, DOCTRINA PATRIS: QUI AUTEM ILLUSOR EST, NON AUDIT EUM ARGUITUR. — Pro doctrina hebraice est מוסר musar, id est disciplina, institutio, eruditio. Hæc gnome acrem dat stimulum tum parentibus, ut filios in omni virtutis disciplina instituant; tum filiis, ut eandem tota

mente capessant. Sensus ergo est, q. d. Filius sapiens audit doctrinam patris, eique obedit. « Qui autem illusor et derisor est, » id est insipiens, qui monita patris ridet et spernit, hic non audit eum increpantem, eum ab eo de vitis suis arguentem instituant; tum filiis, ut eandem tota

doctrina patris; Syrus, *filius sapiens patri suo au-*
cultus, ac improbus, qui non recipit obsequium,
perit; Septuaginta, *filios astutus (cautus), pruden-*
tians, sapiens, uti verit Aquila, Symmachus et
Theodotus obediit patri, filius autem inobediens in-
perditionem.

Nota: Noster ex Hebræo nervosius (1) verit,
doctrina, quam ceteri doctrinam, scilicet au-
dit. *Primo*, quia filii proprium est erudiri doc-
trina patris, perinde ac hoc suggerit a matre: patris
enim doctrina in animam filii paterne, naturali-
ter et suaviter influit, eumque flebit quocumque
libet, ac sibi similem efficit. Unde Figurinus, *sapi-*
entia filius est disciplina patris, id est, ait Vatablus,
ex disciplina patris evadit filius sapiens. Est metony-
mia; ostenditur enim effectus paterne disci-
pline, scilicet quod causat et producat in filio
sapientiam. Decus autem patris est filius sapiens,
sicut dicitur in *Sentent.* nam. 243: *Excellentis*
philosophi in Sentent. nam. 243: *Excellentis*
liberi male viventes, magis quam morientes. Et
nam. 163: *Peccata discuntur, opprobria sunt*
doctorum.

Secundo, pressius et significantius: *« Filius sapi-*
entis est doctrina patris, » quia non tantum cum
miscebit, sed et refert ad representat, sicut imago
representat eum exemplar. Sicut ergo forma et
figura, v. g. Alexandri, in ejus imagine representat
et cernitur, ut visa imagine dicimus; sic
etiam Alexander, sic pariter pater, et doctrina pa-
tris, in filio sapiente et obediente, quasi in viva
sui imagine representatur et respiciunt, ut viso
filio dicere possis: sic est pater, hic est doctrina
patris, quia scilicet filius vivum est speculum pa-
trium virtutis et sapientie. *Doctrina* ergo hic po-
litus et nervosius accipitur, ut nominative essus
quam ablativi; quoniam et in ablativo accipi
possit, q. d. Filius sapiens fit, vel evadit, doctrina
patris, id est per doctrinam patris; significantius
tamen in nominativo, filius sapiens dicitur, *«* doc-
trina patris *»* metonymice, id est effectus doc-
trinae patris, vivum simulacrum, in quo intuearis
doctrinam et virtutem patris; vivus liber, in quo
expressum legas sapientiam patris, ut deo ro-
dicat: En hic est sapientia patris. Illic filius he-
braice vocatur *13* lem quasi fabrica ad patris ef-
figiem excelsa: radix enim *1333* lem significat
aedificare et fabricare, et græce *1333* quasi cen-
tula patris; et latine *nativus*, *«* nascendo; ac filius
quasi *1333*, id est amor patris, inquit Sponcius,
unde Cicero, lib. II de *Fuibus*: *«* *1333* *1333* *1333*
tatis paterna, filius *»* Item Cocceius: *«* Imago
animi et corporis, filius *»* hinc Filius Dei patris
vocatur Patris imago, character, sapientia: *«*
« splendor glorie et honoris substantie *»* Hebr. 1, 3.
Hinc Dei Filium filii hominum imitentur, ut pa-
tris, et præsertim Dei, qui summus omnium est

(1) Sic exactius. Vox *audis*, que in uno membro
reperitur, reperitur in altero: quod sapientie fit.

patris, sapientiam et virtutem referant et regere
sentent.

Porro filius, suscipiens doctrinam patris, voca-
tur estque sapiens, quia per susceptionem doc-
trinae paternae manescit sapiens, sapientiam; se-
cundo, nomen et famam sapientie; *tertio*, hære-
ditatem patris ampliore. Pater enim filio obe-
dienti et sapienti plus honorum reliquit, quam
inobedienti et insipienti.

Tertio, proprie et præcise beda: Filius sapiens
est doctrina patris, id est docet patrem. *«* Tan-
tum, inquit, inter sapientem distat et stultum, ut
hic aliquando profectu eruditioris ad eum, qui
se docuerat, docendum perveniat; ille nec cum
arguerit, non erit audire. *»* Sic filii, id est famuli,
Naaman docuerunt ipsum obediit Eiseo, scilicet
lavari in Jordane; quo facto a lepra curatus est,
IV *Reg.* x, 13. Sic S. Franciscus Xavieri per filios
Indorum a se instructos instruebat et converte-
bat gentes parvas. Idem crebro est videre in
scholis nostris, in quibus discipuli ea, quod di-
cerunt, docent suos parentes.

2. DE FRUCTU ORIS SUI BONO SATIABIT BONS:

ANIMA AUTEM PRÆVARICATORUM INQUA. — *Pro bono*
hebraice est *1333* 46, id est bonum neutrum, et bonus
ma-culatus. Jam quia Hebraei carent casibus,
hinc pro *oribus* alii vertunt, *oribus*, vel justis. Insu-
per quia hæc sententia parabolice sonat, hæc
æque pariter sunt et concessa, ac multa lectio
vestiganda et supplenda relinquunt. Unde prius,
Septuaginta subadiacentes *«* iustitia fructus sui
boni et iusti non est alius, quam fructus iustitie
et operum iustorum vertunt, *de fructibus iustitie*
comedet bonus, pulis os boni; anima autem iniquorum
peribunt in natura, q. d. Justus ob opera iusta fru-
tur longevitate sancta et jocunda, ac fructus ju-
ventutis iuste transacte percipit in bona senecta,
mirum sapientiam, gaudium, consilium, hono-
rem, auctoritatem, spem vite future et beate,
hinc et nepotes prudentes, graves et honoratos;
ad impij per crapulas, libertines alique coela
abbreviat sibi vitam, aut a Deo ceteri morte pa-
niuntur, ut premature moriantur, nec ad senec-
tam perveniunt, vel eam in felidum et erumcosum
sortiantur; sicut ergo fructus iudicium acerbis
sunt, sic eis acerba est vita et senecta; vice vero
sicut fructus maturi suaves et sapidi sunt, acgra-
fis suavis et sapida accidit ætas et senecta. Unde
S. Hieronymus ad Nepotianum: « Senectus, ait,
sermum qui adolescentiam suam honestis artibus
instruxerunt, et in lege Domini meditati sunt di-
ne coete, vitale fit doctor, usu cetero, processu
temporis sapientior, et veterum studiorum dulces
*alque maturus fructus meli. *»**

Secundo, Pagninus repetens *«* de fructu sic ver-
bit, de fructu oris viri comedit vir; et de fructu ani-
mae prævaricatorum comedit vir iniquus.

Tertio, Cajetanus verit, *«* de fructu os viri (boni)
comedit bonum, et anima mentium iniquum, sic
que explicat, in genere, inquit, hic dicitur quod

Paulus in specie dixit: *«* Christi bonus odor su-
mus, alius odor vitæ in vitam, alius odor mortis
*in mortem. *»* Ex uno siquidem eodemque fro-
legis, fidel, iustitie et doctrine diversos, imo con-*
trarios cibos comedunt homines diversimode dis-
positi. Nam os (id est mens) viri nulla prava af-
fectione infertur comedit bonum, et anima men-
tium iniquitatis suis Deo, comedit iniquum,
interpretando fructum sive fidel, sive iustitia,
inter doctrinam, in malam partem.

Quarto, Hebraei sic plane veritas, *«* de fructu oris
sui quisque bonum comedit; anima autem peccatorum
iniquitatem, quod Vatablus explicat, q. d. *Præva-*
ricatores offendentur injuria. Sicut enim ipsi in alios
fuertur violenti et injurii, sic pariter lega talio-
nis Deoque iuste disponente, ipsi alios in se vi-
olentos experientur; et injurias sentient; et Chal-
*deus, *«* iniquisque de fructu oris sui satiabitur*
bono; anima autem prævaricatoreum dejectione, repete,
saturabitur; Syrus, *disperdetur.* Idem voluit
Noster veritas, *«* de fructu oris boni satiabitur bon-
is, anima autem prævaricatorum iniqua; Hebraice
iniquitate, repete, saturabitur, q. d. Sicut anima
bona satiatur fructu boni sui eloqui, quo alios
docuit bona, dum propter illud gaudet se id
boni prestissime, coque alios profecisse, aliqui
idcirco vel ab hominibus, vel certe a Deo, magnis
premiis afficitur; sic ex adverso anima præva-
ricatorum, qui sollicit Dei legem et iustitiam præ-
varicantur, ac alios prævaricare docent, iniqui est,
id est alius injuria, et violenta, idcirco iniquitas
hæc sive vis et violentia, in caput eorum recidit,
ad ob eum violentur multa dura pati et derorare
cogantur. Sicut ergo anima eorum iniqui facti
in vi et culpa, sic pariter iniqua erit in violenta
poma, qua iniquitas eorum et violentia iuste cas-
tigabitur, quamque ipsi subire compellentur:
poma enim alius (puta ante peccatum) iniqua,
post peccatum fit aqua et iusta, adeoque iniqui-
tas poma iniquitatis culpe directe respondet, pro-
prieque congruit et debetur (1). Anima enim, que
iniquè trahitv Deum Deique legem, meretur
iniquè, indignè et tyrannice tractari a tortoribus
et carnisibus, præsertim demonibus, iuxta il-
*lud *Gen.* x, 13: *«* Arasit impietatem, iniquitatem*
*mensuris, comedisti frugem mendacii. *»* Et il-*
*lud Psalms de Deo, *Psal.* xvii, 30: *«* Cum sancto*
*sanctus oris, etc., et cum perverso perverseris, *»**
q. d. Tu, o Deus, sanctis tu sanctum, innocen-
tem, bonum et benignum exhibebis; ac cum va-
ris et perversis non benignè, sed prave et per-
verse, id est severe et vatre ages, ac morem tibi
proprium, qui est misereri et benefacere, inven-
tes, quia ipsi ab eis, qui esse debent, inversi
et perversi sunt. Ita S. Hieronymus ibidem. Unde
Chaldaicus verit, cum Abraham, Isaac, Jacob piis

multiplicasti pietatem; cum Pharaone et Esopis,
qui cogitaverunt cogitationes malas aduersum populum
tuum, contritos reddidisti eos in cogitationibus suis.

3. QUI CUSTODIT OS SUUM, CUSTODIT ANIMAM SUAM
QUI AUTEM INCONSIDERATUS EST AD LOQUENDUM, SEN-
TIT MALA. — Chaldaeus, *«* qui tenet os suum, caret
anima sua; et qui aperit labia sua, terror veniat
ei; Arabicus, *«* andax in labiis trepidare faciet ani-
mam suam; Syrus, facit contritionem animam suam,
custodit animam suam: primo, ab omni angore et
morore; secundo, a nullis peccatis, quibus ore com-
mittuntur; tertio, a periculis, hostilibus et insidiis.
Unde Vatablus: *Custodit animam, hoc est, inquit,*
vitam suam. Nam, ut ait Plinius: *«* Sepe vox te-
*mere emissæ redit per jugulum. *»* Crebro inculcat
custodiam oris et lingua, quod illa tam vel magis
custodienda sit, quam urbs hostibus cineta;
unde sicut urbs manitur muris, portis et seris;
sic natura et Deus manui et seposit linguam pa-
lato, dentibus et labiis. Rursus, sicut in portis
urbium excubat vigili, ne qua hostis irumpat vel
irepat: sic supra portis oris excubat mens et ra-
tio, no quid ex ore exeat, vel introeat, quod ho-
mini malum creet. Quocirca Ecclesiasticus, cap.
xxvii, vers. 29: *«* Aurum, ait, et argentum tuam
condita, et verbis tuis facito stateram, et fremos ori
tuo reatos; et attende ne forte labaris in lingua,
et cadas in conspectu inimicorum insidiantium
tibi, et sic casus tuus insanabilis in mortem. *»* Vide
ibi dicta.*

Pro sentit mala, hebraice est 1333 mechitta
loqui, quod primo, veritas cum Pagnino et Vatablo,
operanti lingua contrito est illi; Syrus, constructio-
nem effecti sit, q. d. Qui inconsiderate loquitur,
contendet, confringetur et perdetur, iuxta sua in-
consideratione loquendi contetur, confringetur et
perdet seipsum. Secundo, terror est illi; Chaldaeus,
terror inuenit ei; Theodotus, confusio; Septua-
ginta, et qui teneris est labiis, terribil sapientem,
q. d. Accerset sibi multos angores et terrores; ter-
ribilibus enim malis et molestis seipsum expo-
*nit. Itaque de causa instanter orat Psaltes: *«* Pote,*
Domine, labios domus ori meo; et ostium circum-
*stantie labii meis, *»* *Psal.* cxl, 3.*

4. VLT ET NON VLT PIGRI: ANIMA AUTEM OPERAN-
TUM IMPROBARIUM. — Hebraei concessè habent,
concepisset, et non, anima, vel anima pigri. Quod
primo, sic expleret et exponit Chaldaus, *desiderat*
anima pigri aliquid, et non obuenit ei; Syrus, omni
tempore in conuersione facit homo qui non opera-
tur; sic et Arabicus et Pagninus, concipit anima
pigri, et non est ei quod optat; anima autem sollicit-
orum impugnetur; Figurina, animus ignororum
caret, et nil habet; anima autem sceleratorum impu-
gnatur. Vatablus, *desiderat, et non fit voti com-*
pos anima pigri (2), q. d. Multa concipit pigre,

(1) Maurus. *Est cupiditas perditionem injuria vesicatur,*
id est, sed q. d. id agunt, ut aliis injurias inferant per-
fidi, scelerati, injuria perferunt fructum. Proprie anima,
id est cupiditas, appetitus.

(2) Proprie, cupit, sed nihil adest, appetitus ejus, pigri
sunt elictus, cupit, et non est quod cupit anima qua
pigri.

sed ea non obliet, quia non vult laborare, nec labore sibi parere ea, quae concupiscit. Otium enim facit eum nulla desiderare, sed inertia prohibet eum illa consequi, quia heret semper in otiosis desideriis, nec ultra progreditur, ut manum adhibeat operi et labori. quo ea quae desiderat adhibetur. Hinc expositioni apte respondet sequens antithesis: « Anima autem operantium impinguntur; » quia scilicet opus et laborem non refugit, sed eo parat sibi ea quae concupiscit. Piger ergo est « nevolus (nevens,) siveque multivolus; » nam nil vult habere laborando, sed omnia vult habere otioso; hinc ejus voluntati et cupiditati nihil sufficit: plenus enim est desideriis, hisque insatit, cum nil aliud agat quam concupiscere; quare ipse non aliud esse videtur quam cupiditas, ipsaque cupido; ubi enim non est labor operantis, ibi omnia implet ventus iners concupiscentiae.

Secundo, Noster Hebraea sic explet et explicat: *Concupiscit, vel vult, et non, supplet et repete, vult enim pigri.* Idcirco nervosus est; prior enim expositio jam data legitur finem et affectum mali; hinc vero ejus radicem tangit, et causam assignat, q. d. causa accedi et pigritiam, omnisque mali quod ex ea sequitur, est quod accedi et pigri voluntas sit languida et torpida, adeo ut nescias, imo ipsemet nesciat, an velit, an nolit; quia enim languida est, hinc vix sentitur, ac minimo motu et suggesta evadit, ut quod nunc vult, mox nolit. Hinc fit ut sit irresoluta et pendula, nec quidemquam agrediente, sed in perpetua consultatione et deliberatione versetur, nec quidemquam concludat; neque instar bilis in libra nunc assurgat volendo, nunc deprimatur nolendo. Rursum piger vult, id est, optat inefficaciter opes, sapientiam, virtutes, at non vult absolute et efficaciter; quare in eo est velle illas duntaxat, non absoluta voluntas; vult enim, id est velle finem; at non vult absolute adhibere media, puta laborem ad finem assequendum necessarium. Unde aliqui ex Hebraeo ad verbum sic vertunt, *vult et non est animus pigri*, quod Itali significanter dicunt: *Non gli basta l'animo, id est, non sufficit ei animus; quod Noster clare reddit, vult et non vult pigri, q. d. Piger vult remisse, et non vult efficaciter; hinc secum luctatur nunc volendo, nunc nolendo; atque in hinc inani voluntatis liberatione et lucta tempus omne consumit, nec ultra ad rei volitae prosecutionem progreditur; quocirca eam non adhibetur, at vero anima operantium operando rem desideratam prosequitur et assequitur, itaque ea fruitur et impinguntur. Ratio est, quod sit resoluta, et efficaciter velit id quod vult, ideoque laborem omnem ad rem consequendam opportunum adhibet, inserunt quia sapientia et virtus quam concupiscit, proprio sita est in voluntate efficaciter. Virtus enim non aliud est quam amor et cupido boni honesti. Qui ergo vult resolute esse humilis, patiens, fortis, temperans, etc., hoc*

ipso saltem inchoate fit humilis, patiens, fortis, temperans, etc., talique coram Deo censetur.

Tertio, Septuaginta sic explet, *concupiscit, et non, supplet, aliud facit autem pigri, q. d. Nil facit nisi concupiscere.* Unde vertunt, *in desiderio est (vel, ut auctor Catechae loquitur, agitatur, et fluctuat instar fluctus et aestus marini) omnis otiosus: omnis proprie; et omnis, id est totus, q. d. Otiosus et piger omne suum otium impendit in nuda aridaque desideria, in iis suas vires, suum tempus insumit et consumit; quare nil ei restat, quod operi et labori ad rem desideratam consequendam necessario impendat.* Sic et Syrus, *in omni tempore, ait, in desideriis facit, qui operi non facit; et S. Hieronymus in Ezech. cap. xvi, vers. 49, ad illa, Ecce haec sunt iniquitas Sodomae, superbia, seditio panis, et abundantia, et otium: « In desideriis, ait, est omnis anima otiosa; quod videlicet semper aliquid agendum sit, ne aeger peccatoris nostri, cessante manu, malorum cogitationum sensibus operetur. »*

Denique pro vult Hebraice מְרַחֵם מְרַחֵם, a rad. רָחַם quae id est concupiscere, velle, desiderare. Mentes autem est participium conjugationis hitpaal, quae significat actionem reflexam, cum scilicet idem est agens et patiens, sive cum agens agit in seipsum, suamque actionem in se reflexit. Mentes ergo idem est quod concupiscens, in seipso excitans desiderium et concupiscentiam, in seipso volens; qui scilicet nil agit exterius, sed totam concupiscentiam et volendi actionem interioris in seipsum reflexit, nihilque aliud agit quam velle et concupiscere, puta velle illam et concupiscentiarum aestus fluctusque in seipso ciepe et fovere. Accedi enim et pigri pleni sunt desideriis et concupiscentiis, sicut folles pleni sunt vento: unde operis allerius vero solidi non sunt capaces.

ANIMA AUTEM OPERANTUR (Hebraice אַנְשֵׁי מְעַשֵׂים אַרְוָסִין, id est sollicitorum, sedulorum, strenuorum, ut dixi cap. xii, vers. 14. Unde Chaldaeus, *impus autem facere faciet, et pudore afficiet* (1); Chaldaeus, *impus faciet putrescere et vituperare.* Noster Hebraice pro אַרְוָסִין in hiphil, id est pudore et rubore afficiet, legit in ea דְּרַחֵם יַחְפֹּז, id est ambesect, confunditur, pudescit; vel certa hiphil accepit quasi possumus pro est, uti subinde fit apud Hebraeos. Sic et Septuaginta, qui proinde vertunt, *impus autem confundetur, et non habebit libertatem loquendi; et Syrus, confunditur et erubescet; Pagninus, verbum mendax otio habebit justus; impius autem putrescere faciet opera sua, et pudore afficiet animam suam; Arabibus denique, verbum oppressoris id est justus, et impius relaxabit, et non habebit salutem.*

Pro verbum mendax, Septuaginta vertunt, *verbum iniquum odit justus, quod primo, per meto-*

dulcedine reficitur, iuxta eum qui Dominum obsecrat, dicens: Sicut adipe pinguedinis replentur anima mea, Psal. cxi. Vel certe animam operantium impinguntur, quia qui piis pro Domino laboribus insudant, celesti et immarcescibili Domino labores corona donabuntur. Praeclare Angelus, in Vitis Patr., contra laboris indium, junonum occupacionis alternationem suggerit, quam Poeta sic carmine reddidit:

Nunc lege, tunc ora, nunc cum ferore labora:
Sic erit hora brevis, et labor ipse levis.

Quocirca S. Hieronymus, epist. ad Rusticum, eum monet ut otium quasi pestem fugiat: « Facito, ait, aliquid operis, ut semper te diabolus inveniat occupatum. » Et inferius: « Scribantur et libri, ut et manus operetur cibum, et anima saturatur lectione. In desideriis enim est omnis otiosus. Aegyptiorum monasteria hunc morem tenent, ut nullum abque opere et labore suscipiant, non tam propter vitibus necessitatem, quam propter animae salutem, ne vaegetur perniciosus cogitationibus mens, et ad instar fornicantis Jerusalem omni transeunti divaricet pedes suos. » Unde Abbas Abraham apud Cassianum, Collat. xlii, cap. ii, quibusdam ei suam tentationem de revisendis specie pietatis parentibus, pudentibus respondit: « Desidia cordis vestri desideriorum vestrorum pervagatio protelatur, etc.; ideoque vos illa otii negligentia sentio laborare, quae in Proverbis ita notatur: In desideriis est omnis otiosus. » Vide eundem, lib. X de Spiritu accedens, cap. xxi. Quin et Pharao desiderium flebimorum exorandi ex Aegypto adscripsit eorum otio et desidia: « Vacat, ait, et idcirco vociferantur, dicentes: Eamus, » etc. Unde causam suadens: « Opprimantur, ait, operibus, et expleant ea, » Ecodi v. 8.

3. VERBUM MENDAX JUSTUS DETESTABITUR; IMPUS AUTEM CONFUNDIT, ET CONFUNDETUR. — Hebraice, *impus autem facere faciet, et pudore afficiet* (1); Chaldaeus, *impus faciet putrescere et vituperare.* Noster Hebraice pro דְּרַחֵם in hiphil, id est pudore et rubore afficiet, legit in ea דְּרַחֵם יַחְפֹּז, id est ambesect, confunditur, pudescit; vel certa hiphil accepit quasi possumus pro est, uti subinde fit apud Hebraeos. Sic et Septuaginta, qui proinde vertunt, *impus autem confundetur, et non habebit libertatem loquendi; et Syrus, confunditur et erubescet; Pagninus, verbum mendax otio habebit justus; impius autem putrescere faciet opera sua, et pudore afficiet animam suam; Arabibus denique, verbum oppressoris id est justus, et impius relaxabit, et non habebit salutem.*

Pro verbum mendax, Septuaginta vertunt, *verbum iniquum odit justus, quod primo, per meto-*

(1) Id est, impus abominabilem se reddit nisi mendacem et fraudulenter, et pudorem sibi conciliat, cum sua mendacia detecta viderit.

nymiam in Scriptura usitatum accipias pro re siva opere injuncto, q. d. Justus opus iniquum, quod videt, vel audit ab alio patriari, odit, illudque reprehendit et corrigat; at impius dissimulat et commivet, itaque facit ut malum putrescat, id est iterando in deterius vergat, ac tanquam res putris infamiam ex se spargat, quam vituperium, pudorem et confusionem creet.

Secundo, proprie verbum mendax accipias mendacem calumniam, vel detractionem, qua falsum crimen alteri impingitur. Hanc enim execratur justus: impius vero eam concinnat, vel fovet et laudat, ideoque alios confundit et fetere facit, id est pudore quasi pedore famae afficit; eod tandem, veritate comperita, ipsemet valat mendax et calumniator confunditur, pudore afficitur et exploditur. Hinc S. Chrysostomus, homil. 32 ad Popul., detractionem comparat onero porcorum: « Non cernitis, ait, porcos onem edentes ac volentes? sic et isti detractores. Quid enim fastidiosius verbis, quam contumeliosi loquuntur? sive eam comparat sterco, hom. 5: « Si quis, ait, te praeterente sterco commoveat, nonne hoc facientem contumelia et convicio afficiet? hoc fac et circa detractorem; non enim sine commotum sternens, illum fetorem suspensionem cartilagineam (narium) percipit, sicut aliam peccata excusa et commota, atque vita aliorum impura proclia audientium animos contristare et perturbare solent. »

Tertio, per verbum mendax accipias mendacem laudem et adulacionem, qua falsa virtus, vel dos, alibi assentando tribuitur. Hec enim confundit et pudore afficit eum qui laudatur, cum ei tribuitur falso quod non habet: ac projunde, adulacione comperita, ipse adulator pudescit et confunditur.

Denique, per verbum mendax quodvis mendacium, dolum, falsitatem accipias, praesertim quae Deo injuria est, aut proximo noxia. Hec enim est peccatum mortiferum, ideoque tam execratur justus, utpote amator et filius veritatis et virtutis; quapropter magnum honorem et laudem apud Deum et homines meretur et obtinet; impius vero amat mendacia, dolos et fallacias, quia osor est veritatis et justitiae, ideoque pudorem et probrium meretur, sibi que consciscit.

Salomoni astipulantur Philosophi, Sive Sexti, Pythagorae in Proverbis, sive Sententiarum, num. 136, haec est vox veritatis: « Melius est vinci vera dicentem, quam vincere mentientem. » Et num. 138: « Nil tam vernaculum sapientiae quam veritas. » Et num. 20: « Optimum purificationem putato, nocere nemini. » Et num. 33: « Revertatur vitam tuam mundus; nihil admittas quod tibi invehat notam. » Aristoteles rogatus: « Quid lucrifacerent mendaces: Ut vera loquuntur, ait, non erudat. » Ita refert Laertius, lib. V, cap. 1. Cyri quoque fuit: « Omnino non est mendacium. Apertum enim mendacium ma-

xima impedimento est ad ventum consequendam. Ita refert Xenophon, lib. II. *Pædriæ*. Epunctus, teste Plutarcho in *Luana*, dicebat mendaces omnium scelerum et injuriarum auctores esse. Benicque passim sapientes et Philosophi et Christiani exploitant hanc Platonis paradoxum: « Mendacium quomodo vitium est inanis ellehoru. Mendacium concedendum est medicis, aliis vero minime. » Tertium est istud: « Ostende mihi mendacem, ostendam tibi furum. »

6. **JUSTITIA CUSTODIT INNOCENTIS VIAM; IMPIETAS AUTEM PECCATORUM SUPPLANTAT.** — Hebraice, *justitia custodit integram viam, impietas autem defecit, vel detrahit, vel obliquum facit, vel pervertit* (hinc omnia cum significat *וְיָצִיט*) peccatorum; Tigurina, *justitia observat viam integram; impietas autem defecit et pervertit viam*; Vatablus, *impietas evertit peccatorum, hoc est, inquit, cum vici suo frustratur; Pagninus, justitia custodit perfectam viam; impietas autem pervertit viam peccatorum; Septuaginta, justitia custodit innocentes viam; at impietas, malis (peccatis, perversis) facit peccatum; Symmachus nervoso, impietas vero attrahit peccatum; Chaldaicus, *injustus autem instabilis erit propter peccatum; Syrus, justitia custodit eum qui innocens est in via; peccator autem a suis criminibus perditur*. Omnia hæc eodem reddunt, sed rem sensumque exaggerant. Sensus ergo est, q. d. Justitia custodit justum, ut recta semper justitia semita incedat, ideoque enim ab omni malo tam culpa, tam poenæ, latetur et custodit: at impietas, errans et vaga, a rationis et justitiæ semita obliquat et deflectit, ideoque impius eam sequens ex via labitur in aliam et aliam, ut in dies fiat deterior, majorique culpe et poenæ obnoxius: quare impietas peccatorum, quæ scilicet facit ut impius ex uno peccato continue labitur in aliud, nec nisi peccata sibi accimat (et enim peccatorum genitivus est a nominativo peccatum, ut patet ex Hebræo *מַעֲשֵׂי חַטָּאת*, non *פְּעֻלָּת*) impium « supplantat, » id est pedibus calcet et premit quasi omnis culpe malique reum. Rursum R. Salomon: Peccator, inquit, *viciatur chatait*, id est peccatum, ob ingentem impietatem, sicut insigniter seclerum vocamus scelus. Impietas ergo peccatorum « supplantat, » id est eum sanque dequo verit, detrahunt, transversam agit, ut undique impingat, ac instar suis in ceno turpitudinum volutetur. Et Aben-Ezra: *Impietas, inquit, peccatum, id est peccato obiectum supplantat, eumque in obliquum trahit*. Et R. Levi: *Consuetudo, ait, cui vir probus juste vivendo assuevit, ei conservabit vite rectitudinem, quam in singulis rebus exposcit; ille enim integritas similiter terit propter justitiæ morem, cuius est tenacissimus. Secus vero se habet qui impietati assuevit; ab illa enim supplantatur, et transversum agitur ab his ad quæ tendebat, ita ut animo destinata prestare nequeat. Sic videmus peccatores, auditis concionibus, vel mo-**

nitionibus, subinde compungi, vitæque emendationem proponere, sed ab insolita peccandi consuetudine, mox ut illecebræ offeruntur, illico ad eas rapi velut equi ad pabulum. Est enim cetera virtutum, æque ac victorum: sicut enim in catena annulus prior trahit sequentem, sic et virtus trahit virtutem, et impietas trahit aliam impietatem. Hoc est quod ait Origenes, hom. 23 in *Nuon*. « Ex justitia generatur justitia, et ex castitate castitas. Si quis enim primo tenuiter castus esse coeperit, accepto castitatis fermento quotidie castior efficitur. » Unde S. Dominicus cognomen Loriceatus a lorica ferrea, quam ad nudam carum gestabat, rogatus quæ ratione tantas penitentis disciplinarum (quas per integra pæleria quotidie agebat), ciliatorum, jejuniarum peragere posset, respondit se sensim a minoribus ad majores gradum fecisse, ac proinde eis jam sibi faciles effectas: « Somnus enim somnum addebat, ait, vigiliis vigiliæ pariunt, et in quo corpus humanum sensim emittitur, in eo per incrementa postmodum roboratur. »

S. Basilus, in cap. ix *Isaïæ*, affert similitudinem graminis: Sicut enim gramen demessum, vel comesum ab equis recessit, aliudque et aliud subseditur: « Sic unum peccatum, ait, aliud velut congenitum per gradus excipit, seu fornicatio fornicationem, et ipsa assuefactio mendacii mater sit mendacii; et qui mentem diu exercuit ad furandum, nullo jam negotio aggreditur iniquitatem. Quod enim prævertit illum occupat peccatum, hoc illi fit occasio alterius peccati. »

Aliud simile magnetis affert Bod. serm. *De Mædici*: « Sicut magnes ferrum, ait, sic peccatum ad se trahit. » Item ut ferri annulus magneti adherens alium levat, et hic rursus alium, doctæ catena sit, sic peccata alia ex aliis pendunt.

Tertium simile est lini, fili et finis. Sicut enim linaum trahit linaum, una pars fili et finis trahit et complectit aliam; sic pariter una virtus incedit trahitque aliam: atque unum vitium implacit aliud, illudque ad se attrahit, ut verbi Symmachus, juxta illud *Isaïæ*, 48. « Via qui trahit iniquitatem in funiculis vanitatis! » Ubi plura hæc de re dixi.

7. **EST QUASI DIVES, CUM NIHIL HABEAT: ET EST QUASI PAUPER, CUM IN MULTIS DIVITIS SIT.** — Hebraice, est *ditans se, et nihil ei; et depauperans se, et substantia multa; Septuaginta, nunt qui dicit se nihil habere, et sunt qui se humiliant in multis divitiis; Symmachus, mendicantes; Theodolus, *depauvris*; id est, qui apparer mendicem, qui mendici speciem præbet; Chaldaicus, *est qui dicitur facit semetipsum, et nihil habet, aut qui pauperem facit animam suam, et nullam habet substantiam; Syrus, nunt qui seipsum dilant, et nihil habent; nunt qui se pauperes faciunt, et nullum possident.**

Primo, R. Salomon, Aben-Ezra et Cajetanus sic exponunt, q. d. Est qui sua industria, vel fortuna, evadit dives, cum prius nihil haberet; et

est qui sua inertia, imprudentia, vel infortiio in pauperem incidit, cum nullas habeat possessiones et divitias.

Secundo, idem R. Salomon, q. d. Est qui ditescat furio a pauperibus bona subducens, qui tandem divitis omnibus spoliatus in præstium pauperum recidit.

Tertio, Hugo et alii, q. d. Opulentus suis opibus non contentus, sed plura insatiabiliter appetens, est quasi dives, id est videtur dives; sed revera dives non est, cum nihil habeat, id est, nihil vel parum habere se putat; aut nihil habeat, quia non habet animi quietem, ut sit sua sorte contentus: qui enim eam non habet, nihil habet; vice versa, pauper, sua tenui sorte contentus, est in multis divitis: divitem enim non opes faciunt, sed animus, cui sua sufficiunt, suaque sorte quietus et letus, juxta illud Poeta:

Qui dives? qui nil capit. Et quis pauper? avarus.

Unde S. Ambrosius, lib. III, epist. 23 ad *Eccliam Vercell.*: « Sed vultis, ait, divites esse? esto pauperes. Tunc eritis per omnia divites, si fueritis pauperes spiritus. Non census divitem, sed animus facit. Sunt qui se humiliant in multis divitiis, et recte ac prudenter. Satis enim dives omnibus natura lex est, cui cito juvenis quod abundet. Cupiditatibus autem omnis divitiarum abundantia, inopia est. Benicque nemo pauper nascitur, sed fit. Non ergo nature paupertas, sed opinionis est; ideoque cito invenitur dives natura, diffidit cupiditati; etenim quo plus unquamque acquisierit, plus sinit, et quasi quadam infarsescit ebrietate cupiditatum suarum. » Idipsum deinde fase proseguitur ac ostendit, vere divitem duntaxat esse justum et sanctum, qui dicere potest: « Portio mea Dominus. »

Hanc gnomen apposito crocodili et aviculae pologo, ballis in similitudinibus variegato, venistit Cyrillus lib. III *Apolog. moral.*, cap. in, cui titulus, *Quod cupidi quantumcumque habeant, sint pauperes*. Avicula quadam, ait, per os crocodili ingressa quæ viscera laevavit, eumque lethaliter succavit: egressa deinde avolansque crocodilo, de injuria eam accusant, respondit: « Si communis est omnibus avicula justitia, iusto certe reus est cunctis qui aliquibus nocuit. Tu autem insatiabilis cupiditatis depravatam exemplar, totum te voragini tribuisti, dum non obstructo ore, sed aperto, quasi nunquam satius dormis; et laboro rictu, siphante te thorum dentium serio, et unguium immunditate armaris, cum tamén voracibus tibi non deficiant: quia dummodo repleatur tua voracitas, quæ impucri non discernis. Ideo propter cupiditatem iusto vitallia tua perdis, ut quemadmodum prave actionis formam dedisti, ita et portes eam. Sic nimirum cupidus magis vomit, quam exhaurit. Nullus enim plus perdit, quam qui seipsum amittit. Quid enim est quod possides, quando avaritia te absorbet? Ignis

nonquam dicit: Sufficit, neque cupiditati satis fuit unquam. Quare destructio cordis est avaritia, et omnes devorat possessiones. Stomachus exinanitus appetit, et incendio naturali membrum arcaatum famelicit. Loens evocatus attrahit, et ardore peccos fabricatiss magis sinit. Unde concludens hoc epimythion subjicit: « Igitur cupiditas mentis est egestas, ac tanto major, quanto fuit avidior ejus flamma. Diogenes, nihil extra seipsum cupiens, mundum sprevit; Alexander vero, omnia possidens, amplius concupiscit: quis ergo ditior? nome qui sprevit? nimis enim plenus venter erudat, et tunc flamma extra diffunditur, cum exardet. Vides igitur quod plus cupere infelix pauperis sit, nihil vero desiderare opulentiæ summa sit? Quo dicto, cum crocodili verba finiverit verba. »

Rursum dives, qui nihil habet, est opulentus qui amplum habet dominium, sed nullum vel parvum ejus usum et fructum, vel quia est minorens et pupillus, vel quia prodigus, vel quia obrata sunt ejus prædia, simulve de causa; pauper vero multas habens divitias est, qui parum habet domini, sed multorum usum, ut sunt religiosi « nihil habentes, et omnia possidentes. » Sic expositum hoc proverbium habet speciem enigmatiæ.

Quarto, alii, teste Vatablo, vertunt: Sunt qui in penuria rerum omnium divites esse sciunt; sunt qui, cum immensis opibus abundant, solum esse frugales et pauperes. Ex ad hunc sensum, qui valde appositus est, exponi potest versus Vulgatae. Magnæ enim prudentiæ est suo tempore ostendere suas opes et liberalitatem, ac vicissim, cum tempus exigit, sumptibus parcere suamque ostendere parcimoniam. Tals erit Paulus qui ait: « Scio et humiliari, scio et abundare (ubique et in omnibus institutus sum), et satiari, et esurire, et abundare, et penuriam pati. » *Philipp.* iv, 12. Sapiens ergo scit ubi se gerat ut pauperem, ubi ut divitem.

Quinto et genuine, q. d. Sunt qui divites se simulant, cum nil habeant; sicut vice versa, qui simulant se pauperes, cum divites abundant. Hinc esse sensum liquet primo, ex re quasi, quod simulationem et apparentiam externam significat. Secundo, quia hebraice est *מַעֲשֵׂי מַתְסוּר*, id est, qui facit, fingit, simulat se divitem, et *מַעֲשֵׂי מַתְסוּר*, id est, qui facit, fingit, simulat se esse pauperem, cum revera falsi non sit, sed dives. Utrumque etiam est conlocutionis *הַתְּפֵל*, quæ sæpe significat fingere, simulare, præ se ferro.

Tertio, quia illa vertunt Septuaginta, Chaldaicus, Syrus, Theodolus, paulo ante citati, et Vatablus, Pagninus, R. Levi et alii.

Significat hæc gnomen non facile hominem judicandum ex specie externa, eo quod illa sæpe fallat, cum divites apparent divites, qui domi sunt pauperes, et vice versa. Divites enim subinde se gerunt ut pauperes, et pauperes ut divites, idque

vel ex superbia, vel ex avaritia, vel ex prudentia, vel ex humilitate et modesta, aliave virtute.

Porro hæc gnomen universalis est, et variis particularibus casibus aptari potest: *Primo*, nobilibus et avaris, *q. d.* Sunt nobiles qui, ut nobilitatis suæ dignitate tacentur, simulat se divites, ideoque splendidis vestibus famulisque stipati forinsecus incedunt, cum domi vix habeant paucum quem comitant; vice versa, sunt divites qui opibus abundant, sed quia avari, pauperes se simulant, ne cogantur splendide vivere, elemosynas erogare, magna tributa pendere, etc.

Secundo, principibus et plebeis, *q. d.* Sunt reges et principes, qui videntur divites, cum nihil habeant, imo sint in gravi aere alieno, eo quod opes ingentes suas habent, in opera reipublice, ac praesertim in militis et exercitus impendant; vice versa, sunt plebei, qui videntur pauperes, cum opibus abundant. Ita hostis videmus reges et principes ætariam in bellis exhaustire, ut revera pauperes sint; vice versa, plebeios opibus abundare, ac proportionaliter in stato et gradu suo melius habere regibus, usque esse commodiores et opulentiores.

Tertio, superbia et humilibus, et hos maxime videtur notare hic Salomon, *q. d.* Sunt superbi qui se suaque splendide jactant et ostentant, quasi divites sint, cum revera nihil vel parum habeant; vice versa, sunt humiles et modesti, qui cum opibus abundant, eas tamen modesto tegunt, ut videantur esse pauperes. Pari ratione idem tribus prudentibus et imprudentibus; prudentes enim celant suas opes, imprudentes eas ostentant. Unde

Tropologicè, hoc proverbium intorqueas in arrogantem, qui scientiam vel virtutem quam non habent, sibi arrogat. Aut in eos qui gloriantur quasi divites sint, eo quod polleant opibus, non virtutibus. Unde Auctor libri *De XII abusivibus*, tom. IX S. Augustini: *« Prima*, ait, abusio est, sapiens sine operibus; *secunda*, senex sine religione; *tertia*, adolescens sine obedientia; *quarta*, dives sine elemosyna; *quinta*, femina sine pudicitia; *sexta*, dominus sine virtute; *septima*, Christianus contentiosus; *octava*, pauper superbus; *nona*, rex iniquus; *decima*, Episcopus negligens; *undecima*, plebs sine disciplina; *duodecima*, populus sine lege. » Octavo autem, puta pauperi superbo, adaptari hæc gnomen Salomonis: « Est quasi dives, cum nihil habeat, et est quasi pauper, cum in multis divitiis sit. Quasi pauper ergo, ait, in multis divitiis, est dives humilis spiritu; et nihil habens quasi dives, est pauper superbus mentis affectu. Nobilis ergo inopia est mentis humilitas, et ineptæ divitiæ sunt animorum enormitas. »

Rursus Beda mystice hæc gnomen adaptat his qui sunt divites opibus, sed pauperes bonis operibus, quales fuit dives Epulo, ac his qui sunt pauperes opibus, sed divites virtutibus, qualis fuit

Lazarus. « Dives, ait, ille sibi videbatur, qui induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide; sed quia Deum non habuit, comperit in fine nihil fuisse quod habuit. Unde dictum est de talibus: Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in muneribus suis. Pauper et contra videbatur Lazarus, qui jacebat ad januam quæ ulceribus plenus; sed in multis erat divitiis, quia virtutem habuit humilitatis, quia conditorum omnium divitiarum, videlicet Deum, corde gestabat. » Mutatus est hæc Beda ex S. Augustino, serm. 212 *De Tempore*, ubi fuse hæc sententiam et sequentem pertrahat, ac inter cætera ait: « Sint qui se divites affectant, cum sint pauperes, id est justi videntur, cum sint inopi, etc.; justos se volunt videri, cum in cella conscientie non habeant aurum justitie. Et sunt pleni tanto humiores, quanto ditiores, de quibus dictum est: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum celorum. Lacet aurum, sed plus luset fides. » Et de his paulo ante dixit: « Sunt divites in corde, divites pleni fortitudinis, opum pietate, abundantis charitate; secum sunt divites, interiores sunt divites. » Atque toto sermone docet veras opes consistere in copia, non navi, sed fidei et virtutum. Unde postulat ait: « Morbus autem divitiarum est superbia magna. Nam grandis animus est qui inter divitias isto morbo non tentatur. Major enim divitiis suis, qui eas vincit non concupiscendo, sed continentendo. Magnus est ergo dives, qui non se ideo magnum putat, quia dives est. Qui autem fide se magnum putat, superbus et egenus est. In carne crepat, in corde mendicat, inflatus est, non plenus. » Et inferius: « Omnes ergo divites boni fideles. Nemo se contemnat, pauper in cella, dives in conscientia. Dives quippe in conscientia securior dormit in terra, quam dives in purpura. Ibi non excitat sollicitudo maligna compuncto corde. Serva divitias in corde tuo, quas tibi contulit paupertas homini tui. Inse ipsam adhuc tibi custodem; ne perat de corde quod dedit, servet ipse qui dedit. Omnes ergo divites boni fideles, sed non divites hujus mundi. Denique divitias suas nec ipsi sentiunt, sentiunt postea. »

8. **REDEMPTIO ANIMÆ VIRI, DIVITIÆ SUE; QUI AUTEM PAUPER EST, INCREPATIONEM NON SUSTINET.** — Pro redemptione hebraice est כֹּפֶר *coffer*, quod Cajetanus vertit, *pretium*, sensumque dat, *q. d.* Divites hominibus sunt pretium ejus; tanti appetuntur hominem, quantum est opulentus: vulgus enim omnem dignitatem ponit in opibus, et juxta opes quemque æstimat; vice versa, pauper adeo affectus est vilisque pretii, ut ne quidem admittatur ad audiendam increpationem, sed ab oculis et alloquio hominum velut peripetema repellatur. Verum *coffer* proprie non significat pretium, sed redemptionem, expiationem, satisfactionem. Unde Symmachus et Theodotus vertunt,

propitiatio; Septuaginta, *redemptio*; Syrus, *subas viri divitiæ ejus*. Notat S. Hieronymus in *Ezech.* cap. xviii, significanter dici *divitiæ suæ*: « Ne, inquit, de rapinis et usuris, et alieno malo quæsum panem veritatis in misericordiam. »

Igitur *primo*, S. Augustinus, serm. 212 *De Tempore*, sic exponit, *q. d.* Divitiæ viro addunt animæ et robur, ut oblectetur quibusvis adversitatibus in se incurruntibus; ab his enim suis opibus se potest liberare et redimere; at pauper pusilli est animi, et quavis acriore increpatione percellitur; quare minanti cedit, etiam ut sceleri ejus cooperetur. « Quando illi, ait, dictum fuerit ab aliquo potente: Dio hoc verbum contra inimicum meum, die falsum testimonium, ut eum quem volo opprimam; et donum dat. Forte negat dicens: Non facio, non mihi adduco peccatum. Sed tantum cogitur, donec dives minari incipiat; nam pauper non suffert minas, sed his cedit et succumbit. Hæc accedit expositio S. Hieronymi in capite *xiii Ezechiel.*: « Pauper, ait, non sustinet increpationem, id est injuriarum vel malum sibi intendantur, » *q. d.* Pauper facile injuriis opprimitur, et damnis intentatis prosternitur, et, ut vulgo dicitur: « Qui non habet in aere, laet in pelle. »

Secundo, alii sic exponunt, quasi hæc dicantur a laudum divitiarum, *q. d.* Divitiæ divitem a quolibet malo incurante liberant et redimunt; at pauper non sustinet increpationem, quia ante correptionem illico et accusatur, damnatur, juxta illud Poeta:

let veniam corvis, vexat cenura columbas.

Tertio, Rabbinus in *Midras agada*: Pertinent hæc, inquit, ad dimidium solum, qui in lego pro redemptione anime preceptus erat, *Ezech. xxx, 42*; qui quidem pauperi æque ac diviti pari erat debito solvendus, ne scilicet pauper convicium increpationemque audiret a divite, majorem se partem in communi omnium sacrificio habere, jactante.

Quarto et gemine, assignat hic Salomon commodum divitiarum et commodum paupertatis; hæcque illi preferit, *q. d.* Divitiæ hoc commodi afferunt diviti, quod, si forte in periculum animæ, id est capitis et vite incidat, facile illud excutit, seque redimat auro, juxta illud *Ezech. vii*: « Sicut enim protegit sapientia, sic protegit pecunia. » At pauper sæpe ob hoc duntaxat increpationes, accusationes et lites evadit, quod pauper sit, quod scilicet non habeat opes, quibus accusatores inhiant, et eas sua criminatione eadungunt. Hæc dicitur causam cur sint, qui velint videri divites, et vicissim qui velint videri pauperes, ut dixi *vers. præced.*: nimirum divites videri volunt, ut periculum auro redimant; pauperes, ut periculum sua paupertate declinent et effugiant. Ita Aben-Era, Jansenius, Vatablus et alii. Hunc sensum exprimit hebraea que habent, et *pauper non audit*; Syrus, *non recipit increpationem*.

Audi S. Chrysostomum, in *Catena Hieronim.*: « Quid dicitis? quid facis? cur pecunias usque adeo extollis? Non quasvis pecunias, vel opes, eam vim habere dixit; sed proprias, hoc est justis laboribus paratas, non vi aut fraude raptas: hæc enim non sunt proprias. Mendicis autem uon sustinet minas. Numquid res mala esse paupertas? an hoc forsam, quod mox sequitur, dicere voluit? Ecce agestas res usque adeo secura et tuta est, ut ne minari quidem spoliationem quis pauperi valeat, ne dum gloriari; illum enim qui nihil omnino habet, spoliare quæ exterrere queat? Injusti enim vita, quod ad curas animæ, est prorsus secunda et otiosa. Possunt hæc ad suppliciorum quoque metum referri; qui enim adversa fortuna premanitur, suppliciorum informationem non formidant. » Huc facit illud Theodoroti, *orat. 7 De Provid.*: « Pauper non metuit strupitum forti, nec præconis vocem reformidat, nec jactans torvo vultu et oculis ignem spiritibus terretur. » Et illud Poeta:

Sic res illa fere est, de quo victoria lauro
Eare potest: inopis vicioris facta cunctis.

Et illud:

Contabit vacuus coram latrone viator.

Ita S. Hilarius, teste S. Hieronymo in *opus Vita*, circumventus a latronibus, ab eisque rogatus: « Quid, inquit, faceres, si latrones ad te venirent? respondit: « Nudus latrones non timeo. » Et illi: « Certe, alunt, occidi potes. Possunt, ait, possunt, et ideo latrones non timeo, quia mori paratus sum. » Et S. Franciscus, a similibus interrogatus quis esset, intrepide respondit: « Proccam magni Dei. » Et S. Martinus, captus a prædonibus, asseruit se nihil omnino meture: « Solo enim, ait, Deum in majoribus periculis magis esse præsto, magisque opitulanti confidentibus in se, » Ita Severus in *opus Vita*.

Mystice: « Redemptio animæ viri sunt divitiæ ejus, » id est divitiæ proprie, ideoque non temporales; hæc enim sunt alienæ et peregrinæ, non proprie et domesticæ, sed spirituales, puta virtutes, de quibus ait S. Paulus: « Quid in omnibus divites facti estis in illo, in omni verbo et scientia, » *1 Cor. i, 5*. Ita S. Hieronymus, *epist. ad Jactanum*: « Possuntis quidem divitias, ait, intelligere quæ non de alieno, non de rapinis sunt, juxta illud: Honorat Deum de tuis laboribus; sed melior est intelligentia, ut proprias divitias cognoscamus thesaurus (virtutum) a bonorum operum) in celo repositos, quos nec fur possit suffodere, nec latro violentus arripere. » Et Beda: « Quid autem vera divitiæ valent, quid vera paupertas agat, subdendo manifestat: Redemptio animæ viri divitiæ sue; qui autem pauper est, increpationem non sustinet. Qui ergo animam suam vult redimi a futura ira, congreget divitias operum bonorum. Qui enim eget hujusmodi di-

viliis, increpationem districti iudicis sustinere non valet, de qua Psalmista postulat, dicens: Domine, ne in ira tua arguas me; neque in furore tuo corripas me. Alioquin pauperes non ibi increpantur a Domino, sed benedictionem eternae hereditatis percipiunt. »

Porro pro ceteris operibus, eleemosyna sunt animae redemptio. Unde S. Chrysostomus: « Dives, aut, in periculum animae suae recipit opes: quapropter cum illas recondit, animae suae facturam facit; cum autem largitur egenis, animam suam liberat. Quia redemptio animae propria divitiis. » Denique S. Hieronymus in cap. ii ad Galatas: « Pauper, aut, non sustinet comminationem. Non enim potest futurarum poenarum audire terrorem pauper in fide, pauper in gratia, non habens libitatis spiritualis; » et S. Ambrosius in *Annotat. Exod.*, cap. xii, ad Justum: « Est, aut, redemptio animae misericordia. Redemptio enim animae hominis divitiae ejus sunt, quibus utique fit misericordia, quae sumptu pauperum juvat. Fides largitur gratia, gratia misericordia, misericordia redemptio est animae, quae drachina, hoc est integro pretio totumque plenioris expenditur. » Hinc et illud Danielis consilium datum Nabuchodonosori, cap. iv: « Peccata tua eleemosynis redime. » Idem S. Ambrosius, lib. III, epist. 25 ad *Eccliam Vercellensem*: « Redemptio animae viri, aut, divitiis ejus, quantum qui pauperi donat, redimit animam suam. »

9. LUX JUSTORUM LITIFICAT: LUCCERNA AUTEM IMPIORUM EXTINGUITUR. — Septuaginta, lux justis semper, lux autem impiorum extinguatur; Chaldaei, lux justorum exaltabit, id est exultante faciem tua ipse quam alios. Hebraice est *אור נשמת* in cor, id est latet in (1), id est letari faciet. Ponitur enim *תנאך* pro *אור* iesannach in *piel*; et sic forte legit Noster: eodem enim utrobique sunt litterae, mutatis duntaxat punctis.

Queres: quamquam haec lux? Primo, Aben-Ezra et Pagninus accipiunt animam justi, quae lux dicitur, quia sapientia luget et preluet aliis. Unde Pagninus verit, anima justorum, quae est veluti lux, latet in cor, anima impiorum, quae est veluti lucerna, extinguetur. Nam anima justi similis est luci solis exortientis, quae permanet, imo crescit; impii vero lucernae, quae lucis firmitate caret et absannitur, ut Aben-Ezra.

Secundo, Vatablus: « Lux, » inquit, est intelligentia, de qua Christus, *Joan.* vii: « Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitae; » intelligentia autem impii extinguetur, juxta illud *Luce* vii: « Quicumque non habet, etiam quod putat se habere, auferetur ab illo. » Juxta enim lumen rationis et fidei, illud exalando suo iuste vivendo, adaugent: at impii illud

(1) Metaphora ducta a luce solis, qui exortus et subito splendore agrosens luce letari videtur, dum totam orbis faciem illustrans exhibat. Sensus est: Res proborum florent, impiorum fortuna perit.

injuste vivendo sensim immantent et extinguunt, juxta illud S. Ambrosii, lib. I *De Abraham*: « Lumen illud quod homini a Deo cum mente inditum fuit, superbia status et voluptatis humo sopit. »

Tertio, « lux » symbolum est letitiae; sol enim sua luce exhilarat universos. Sic sensus erit: Ut sol exortus suo lumine mundum exhilarat, sic justorum animi vultusque hilares tristitiae hujus mundi et molestias facile disiciunt, q. d. Manserena letoque justorum alios letos efficiunt, aut in suo lumine et pura conscientia unusquisque justorum letus erit; improborum vero lucerna, id est letitia et gaudium vanum est et fallax, ideoque cito occidit et evanesit. Ita auctor *Catech. Graecorum*.

Quarto, « lux » symbolum est prosperitatis et felicitatis, sicut tenebrae adversitatis et infelicitatis, q. d. Felicitas justorum solida est et perdurat, quia fundata in justitia, ideoque solidam liquidamque tam sibi quam aliis affert letitiam: at lucerna, id est modica et brevis impiorum felicitas, oculus extinguatur et deperit, praesertim dum mire suo cum olescant, itaque invadunt et ventilatione sibi committant; invidi enim et invidi eam sepe extinguunt. Ita Lyramus, Baynus, Salazar et alii. Hic sensus valde appositus est.

Quinto, « lux » symbolum est fame, claritatis et gloriae, q. d. Fama et gloria piorum similis est ample luci, quae omnes illustrat, exhilarat, litificat: at lucerna, id est brevis et exigua fama, impiorum illico extinguatur, ideoque solidam claritatem et justitiam affert nequit.

Sexto et sublimius, « lux » symbolum est doctrinae, justitiae, virtutis, gratiae, quae est lux coelestis et divina, de qua Christus, *Matth.* v: « Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut glorificent Patrem vestrum qui in caelis est, » q. d. Justi sua splendida doctrina et gloriosa vita, ac praesertim sua beneficentia et eleemosynis tam spiritalibus quam corporalibus illuminant et litificant cunctos. Unde a Christo vocantur « lux mundi, » *Matth.* cap. v. At lucerna, id est modica doctrina, virtus et gloria impiorum, quae in nocte hujus vite et saeculi fulgere videtur, sepe in ea, semper post eam, sive ea transacta, extinguatur, ac oriente die aternitatis gloriae coelestis, velut stellae oriente sole, occidit et evanesit. Alludit ad *Job* xviii, 5: « Nonne lux impii extinguatur, nec splendet flamma ignis ejus? lux obtinebrearet in tabernaculo ejus, et lucerna, quae super eum est, extinguetur. » Hunc sensum immam Septuaginta, dum post hunc versum explicationis gratia subiungunt hunc, qui non est in Hebraeo: « Anima dolose errant in peccatis; just autem miserantur et miserentur, » quem Noster ponit inferius et amittit vers. 13. Ita anonymus in *Catech. Graec.*

Nota: Sapientia, virtus, dignitas, letitia et felicitas justorum comparatur *אור* or, id est luci amplae, qualis est solaris, quia solida est, ingens,

jugis, stabilis et per omnes orbis partes sese diffundit, juxta illud *Prov.* iv, 18: « Justorum autem semita, quasi lux splendens; praecedit et crescit usque ad perfectam diem. » Vide ibi dicta. Talis fuit Christi, qui fuit sol universi, de quo *Psal.* xviii, vers. 7: « Exultavit ut gigas ad currentem viam; a summo caelo egressus estis, et occensus ejus utque ad summam ejus, nec est qui se abscondat a calore ejus. » Unde Aben-Ezra: « Lux justorum, aut, similis est luminis venturi saeculi » (hinc illud inchoat, et in illud desinit, juxta illud *Psal.* xxxv, 10: « Quoniam apud te est fons vitae, et in lumine tuo, » puto in lumine gloriae, « videbimus lumen »), aut salubris splendori, juxta illud *Isaia* cap. ix, vers. 2: « Habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis. » Denique or justorum est *אור* or, id est ignis, puta claritas et zelus, quo alios amore dei inflammat. At vero sapientia, virtus, letitia et prosperitas impiorum comparatur lucernae, quia instabilis est, modica, brevis, frigida, evanida, ac minimo adversitatis redante vento extinguatur.

Nota secundo antithesis: nam *re litificat* per metalepsin opponitur *re extinguatur*; lux enim justorum, quia solida perdurat, crescit et augetur; hinc litificat ipso et ceteros: lucerna vero impiorum, quia illico minuitur et extinguatur, hinc solidam letitiam affert nequit, sed umbratiam et fantam, quae evanescit in majorem deinde letum et mororem desinit et terminatur. Talis est lux, id est doctrina et splendor haereticorum, hypochritarum, fraudulentorum, mendaciorum, etc., quae detecta haeret, hypochriti, fraude, mendacio, illico evanesit. Rursum, lux justorum litificat, vel, ut Hebraice est, latet, id est leta est, ampla, clara, quia in dies intendit et magis clarescit: lucerna vero impiorum quasi moesta longuescit, et instar lucernae deficiente oleo emoritur et extinguatur. Unde noster Salazar: « Lux, aut, justorum litificat, » id est augetur; lucerna vero impiorum decreset et extinguatur: sic leta seges vocatur magna, aueta et ampla. Sic Hebraei palmum magnum vocant palmum *אור* or, id est ridentem et letum; palmum vero parvum vocant palmum *אור* or, id est tristem et inestum. Sic cap. x, vers. 1, dicitur: « Filius sapiens litificat patrem: » litificat, id est magnificat et magnum reddit. Letitia enim rebus dat incrementum et vilam, moestitia vero decrementum et interitum.

Moraliter, noster Alvarez de *enad.* lib. III *De Perfect.* part. II, cap. xiv: Lux, id est vita, inquit, et conversatio justorum litificat Deum, Angelos et homines: Deum, cui illi purissimum honorem exhibent; Angelos, quorum se discipulos et imitatores ostendunt; homines, quos vite sanctitatem et honorum operum perfectionem docent. Si viri perfecti orant, tanto spiritus fervore, tanta reverentia et timore, tanta fiducia et amore orant, ut non tam homines fragiles, quam terrestres qui-

dam angeli videantur. Si, cogente necessitate aut charitate, loquantur, tanta circumspessione et modestia loquantur, ut nihil ofusum, nihil molestum, nihil durum audientibus ex ore tuo prodire permittant. Si corpus cibo et potu sustentent, tantam abstinentiam et sobrietatem refectum, tanta districtione appetitum cohibent, ut scientes se in modico quidem excedant temperantiam mensuram. Si quid aliud agant, sic agunt ut bonae ac perfecte actionis circumstantias non deserant: sunt enim veluti artifices virtutis peritissimi, et pietores sapientissimi, qui ex suis manibus nullum opus impolitum aut minus decorum alio concludunt. Thomas enim Aquinas, explicans quia ratione Deus omnia bona faciat, hinc bene verbis non ad ejus imitationem exhortatur: Similiter et nos diligentiam apponere debemus, ut singula opera nostra, quantum unquam nobis possumus, faciamus ex omni virtute Domini Jesu Christi, et cum omni desiderio triumphantis et militantis Ecclesiae, et sub nomine Creatoris, quasi tota salutis nostrae, et omnis laus Dei, et universalis utilitas ex uno opere dependat, quasi unquam ad id opus revertari, neque opus aliud postmodum inceptum, hinc ille.

10. INTER SUPERBOS SEMPER JURGIA SUNT: QUI AUTEM AGUNT OMNIA CUM CONSILIO, REVERENTER SAPIENTIA. — Hebraice, tantum in superbia dabit (superbus) *ליתם*, et cum consilio sapientia (1). Septuaginta, malus cum contumelia agit malus; qui malus sui spiritum cognoscitur (videtur legisse *אור* or, id est, id est cogitores, cum Noster et alii legant, *אור* or, id est consulti vel consiliarii), sapientes. Septuaginta de more sequitur Syrus, vir improbus, aut, cum contumelia malum operatur; Aquila, Symmachus et Theodotus, quos sequitur Lucifer Calaritanus, Apollon, pro S. Athanasio, et S. Hieronymus contra Rufinum; malus in superbia dabit pugnam; pergit Theodotus, et in iis qui consilium adhibent, sapientia; Chaldaei, attamen in superbia venit contumelia, et hi qui consilium inveniunt sapientes sunt; Tigrinus, arrogans temperibus nihil quam rixas excitat, et cum consilio sapientia, id est, ut Vatablus, peculiariter est superbo cavere item. Eto.

Sensus est, q. d. Superbia facit ut superbi iugiter litigent et rixentur; facit enim ut quisque alium anteire, et pro eo sapere ac honorari velit: quare in consilio superbus vult suam sententiam ceterorum omnium iudicio preferri, nec ulli etiam sapientiori cedere sustinet; hinc litas et jurgia. At vero « qui sui ipsius cognitor, » ut vertunt Septuaginta, id est sui infirmitatis et ignorantiae conscius est, libenter audit aliorum consilia, eaque sub anteponit, et sic acquiescit; quare nulla habet jurgia, nullas discordias, sed pacem

(1) *Sed, facta nit nist rixa datur (proprio) abie. meli. quis. Grebra impersonaliter loquendi formus; » et hinc ita qui nit consilii patientior, sapientia est.*

reunt. » Et aquila insistens testudini, de qua Poeta:

Et tardus nimis, et praevix nimis esse caveto.
Ille spirit, necnon qui nec utrumque truel.

Audi Theocydidem: « Duo sunt adversissima reo-
te menti, ira et celeritas. » Audi et Comicum:

Clarus qui fœdit ignis, citus hoc exionatur.
Esse vero potest certius, quod celeriter nascitur.
Fœdit enim sicut distans se prolixo sequit.
Non fœdit autem, adepti qua statim sunt exitum.
Alia celeritas, aliud est mentis.
Natus inquam illi voluit fieri cito.
Cecus parit caeculis festinas cina.
Factum salis cito est, quod factum est bene.
Forma quem rapin abest, rapin destruit.
Oditur, nec ut sui composit per decoratio.
Quo magis es festinus, hoc rem tardus perditis.

Præclare Tacitus, lib. III *Annal.* cap. LXVI: « Festi-
natio multos bonos pessumdedit, qui, spreto
quo tantum cum securitate, praematura vel cum
exitio properant. » Huc facit apologus cucurbitae
cito, et oleae tarde crescentis. Osa enim mirabile-
tur juxta natam brevi tantum crescere, ut se
esset longe altior, quo annos plures in eodem
fuerat loco. Sed cum, adveniente hieme, cucurbita
exarisset: « Minime, inquit olea, cito crescentibus
est individuum, quibus tam cito paratos est
interitus. » Apologus hic significat nimis festinata
non esse diuturna.

Similis cucurbitae et palmae apologus existat
apud Cyrillum, lib. III *Apolog. moral.* cap. CIV: « Orta,
inquit, cucurbita juxta palmam, radicem
habens minime firmam, paucis diebus in altum
elata, et antiquissimae palmae velocioribus in-
crementis adaequata, propositum dicens: Palma soror,
quantum temporis habes? cui illa: Centum vite
annos. Tunc cucurbita, magis mature se erovisse
gaudens, grata natura dixit: Gratias tibi, quia
pro anno mihi dies dedisti; nam quod palmae
annus, hoc mihi dies dedit. Mox et palma, ut su-
perbius ejus delectaret, ita fertur dixisse: Recte
es cucurbita, cum curvatum iudicium haberes.
Nam si sane sentires, attenderes quod, regulari-
tate mirabilis natura cuncta disponens, juxta mo-
dos augmentationis mensuret periodos duratio-
nis. » Probat id ratione a priori, quam exemplo
piscis hemerobii, elephanthi et torrentis confirmat:
« Eleph. in quod mature crescit, cito decrevit; et
paullatim quiescit, in longum est durativum. He-
merobius piscis repentinis augmentis exerescens,
quo die quo ortur, moritur; et elephas trecentis-
marium peringit ad terminum, quia festinum non
habuit incrementum. Torrens rapidus cito con-
sumitur, sed tardus passu moderatim amplius
antiquatur. Melius est ergo paulatim crescere et
diutissime vivere, quam celeriter supererescere, et
quanticumque ariditate finire. » Unde seram cu-
curbitae penitentiam subjicit, dicens: « Quibus
non sine tribulatione auditis, suspirans cucurbita

dixit: Quis te hoc docuit? cui illa: Tarditas certa
meae antiquitas; nam in antiquis est sapientia.
Tunc illi mestitia abdit suboriente, eidem scien-
tialibus in prejudicium suum, et commotum
aliorum, erudita cucurbita cum lacrymis exclama-
vit, et dixit: O nimium infelicem rapacitatem
cupidiis, ac violentae radices! O felicissimam mo-
derantiam aequalitatis! Que enim cito vorat vo-
lenta rapacitas, post medicum effunduntur; sed
que paulatim acquirit aequitas, nunquam desi-
ciunt, quia in sempiternum manet justitiae funda-
mentum. Quibus dictis, contulit. »

12. *SPES, QUAE DIFFERTUR, AFFLIGIT ANIMAM* (He-
braice, spes protraxta est languor, infirmitas, vel
apertulo cordis); LIGNUM VITAE, DESIDERIUM VENIENS.
— Primo, Baynus censet hic spem honorum tempo-
ralium componi et opponi spai honorum spiri-
tualium et aeternorum, quod prior caedua ac vana
semper differtur, et nunquam veniat, itaque spe-
rantes deludat et cruciet; posterior vero stabili-
et vera illico veniat: tum quia bona aeterna, qua
speramus, per certum spem quasi manu tenentur;
tum quia per rem brevi manu tenenda et
possidenda obveniunt: quare haec spes instar
ligni vite animam pascit et oblectat. Unde S. Gre-
gorius: « Spes, ait, in aeternitatem animam erigit,
ideoque nulla mala exterius, quae tolerat, sentit. » Et
Origenes, *hbr. 9 in Exod.*: « Futurorum spes labo-
ravitibus requiem et solatium parit, sicut in agone
positis dolentia vulnerum mitigat spes coronae. »
Id multis exemplis ostendit Apostolus *ad Hebraeos*,
12° cap. 17, ut ibidem ostendi. Dei ergo pro-
missa, neque ac dona, sunt aurea et gemmae: et
adverso mundi promissa sunt aurea, spes vero
et res vitreae; gemmam enim pollicetur mundus,
cum vix praestet crystallum.

Secundo, Septuaginta Complutensium hunc vo-
cum sic efferunt, justus miseretur, et commodat;
bonum autem, vel honestum desiderium, est arbor
vite, quia sicut ex arbore vite nascebantur fru-
tus optimi, qui vitam longevam homini proce-
gabant: sic ex bono desiderio nascuntur opera
bona, quibus justus miserando et commutando
aliis vitam impertit. Verum Septuaginta Romani
sic habent, melior est qui incipit auxiliari corde,
illo qui promittit et in spem adducit; arbor vite
desiderium bonum; et Syrus, melior est qui jurare in-
cipit, quam qui spem suspendit; et Chaldaeus, me-
lior est qui provocat sarcinam suam, illo qui pendet
in spe. Sed arbitror, inquit Giggias, esse errorem,
ac pro יְרַמְּסֵי demisse, id est qui proficit, legen-
dum esse יְרַמְּסֵי demisse, id est qui incipit. Unde
sic veritas, melior est incipiens auxiliari, ut ver-
borum. P. Syri: « Effum celeritas in desiderio
est mora. » Epileti: « Quid est longissimum?
Spes. Quid est spes? Vigilanti somnus, expectanti
dulcis eventus. » Seneca: « Com expectatio lon-
gior est, consensit animus, et debilitat mens. »
Comici: « Desideranti invisa est quavis mora.
Desiderium acuit absentis vicinitas. Post spem

tis. Addit autem: « Arbor vite desiderium ve-
niens, » id est, res optata, non quidem dilata, sed
in manus optantis cito veniens, arbori vite assi-
millis est. Huc facit illud: « Qui cito dat, bis dat. »
Et: « Beneficium inopi dupliciter, qui contest ce-
lesiter. » Auctor vero *Catena Græcor.* sic clare Sep-
tuaginta vertit et explicat: « Melior est qui ex corde
et re ipsa jurat: juvareque incipit, quam qui se
adjuturum promittit, et in auxilii spem erigit.
Pulchrum est nature virtutem auspicari, neque
de die in diem expectando spe vana Deum ho-
minesque lactare. Qui enim sperat cras se exor-
diom facturum, quod crastina lux adductura sit
prorsus ignorat. hoc enim significat dum ait:
Qui incipit corde jurare. » Hic sensus verus et ap-
positus est, sed arctior: nam non adaequat, nec
explet totum sententiae vim. Unde

Tertio, pleno et adaequato: « Spes » ponitur
metonymice pro re quilibet desiderata, uti et
alibi saepe. Sic dicitur *Rom. viii, 24*: « Spes (id est
res optata) quam videtur, non est spes. » Unde
explicans subdit Apostolus: « Nam quod videt
quis, quid sperat? » Itaque sensus est, ait Jansen-
ius: « Cum res quælibet quam speratur sive ab ho-
mine, sive ab angelo, sive ab aere, sive ab alia
creatura, sive a Deo, differtur, hæc dilatio angit
cruciatque mentem; cum vero res diu, vel multum,
desiderata adventit desideranti, tunc illum
pascit, oblectat, exhilarat, roborat instar ligni
vite. Sicut enim fructus arboris vite cor roborat
que hominis estate senescens, debilitatum et lan-
guescens rearsat, restaurasset et pristino vigori
residisset: sic protinus cum quis pollicetur et fru-
tur re multum desiderata, cuius desiderio languescit,
ex ea recreatur, exhilaratur, convalescit et
corroboratur. Unde in Hebraeo clarior est anti-
thesis; habet enim, spes protraxta est languor et
apertulo cordis. Infirmitati enim cordis apposite
opponitur lignum vite, inquit Jansenius, cuius est
vivificare et sanare ejus infirmitatem. Significat
ergo spem protraxta languidum facere cor ani-
mumque hominis, ita ut impediatur a perieque
suis functionibus, non tunc vivere: vice versa,
ex rerum que desiderantur presentia cor ani-
mumque vivilevit, confortari et exhilarari, non
secus quam si ex pomo ligni vite, quod erat in
paradiso, quis comedisset. Unde clare vertit Va-
labius, *expectatio dilatat cor; cum vero venit id
quod desideratur, est lignum vite est; Chaldaeus,
lignum vite [quod] desiderium adducit, q. d. Quam
gratum vix: lignum vite, tam gratum est qui rem
desideratam adducit et exhibet.*

Quo sententia parallela sunt gnoma Philoso-
phorum. P. Syri: « Effum celeritas in desiderio
est mora. » Epileti: « Quid est longissimum?
Spes. Quid est spes? Vigilanti somnus, expectanti
dulcis eventus. » Seneca: « Com expectatio lon-
gior est, consensit animus, et debilitat mens. »
Comici: « Desideranti invisa est quavis mora.
Desiderium acuit absentis vicinitas. Post spem

come desiderium impatientissimum est. » Nazarii,
orat. in *Constantianum Imperatorem*: « Flagrantia
sunt animorum desideria, cum oculorum solatia
perderentur. » Symmachi, lib. III, *epist. 46*:
« Gravis est cibus bonorum rerum, cui sola fructu
assiduitas medicam facit. » Sic Jacob languet
pro desiderio Rachel. servitque pro eo ea La-
ban socio septem annis: « Et videbantur illi
pauci dies pro amoris magnitudine. » *Genes. xxix,*
20. Sic sponsa sponsi amore et desiderio lan-
guens: « Fulcite, ait, me floribus, stipate me ma-
lis, quia amore langueo. »

Id experiantur viri sancti, qui anheli ad coe-
lum, ut Deo et Christo fruatur; de quibus Apo-
stolus, *Rom. viii, 22*: « Scimus, ait, quod omnis
creatura ingemiscit et paritur usque adhuc. Non
solum autem illa. sed et nos ipsi primitias spiritus
habentis; et ipsi intra nos gemimus, adoptio-
nem filiorum Dei expectantes, redemptionem
corporis nostri. » Et cap. vii, vers. 24: « Infelix
ego homo, quis me liberabit de corpore mortis
hujus? » Et *Philip. i, 23*: « Desiderium habens dis-
solvit, et esse cum Christo. » Ubi multa in hæc
rem dixi.

Unde Beda hunc locum de desiderio celestis
glorie sic expliat: « Spes que differtur, affligit
animam; lignum vite desiderium veniens. Quia
nimium, ait, quantum differtur spes aeternorum,
affligit anima fidelium, vel pro dilacione vide-
licet bonorum que amat, vel pro illationis misero-
rum que tolerat. At ubi venerit quod desiderat,
facile oblitiscitur quod sustinuerat, quia in aeter-
num vivere incipit cum suo Redemptore, quem
tota intentione quærebat; ipse est enim lignum
vite amplectentibus se. »

Sic B. Virgo insatiabiliter desiderabat migrare
ex hac vita, ut Christo suo frueretur, atque hoc
desiderium eam languentem afflictebat, sensim-
que conficiebat; ideoque illam non morbo, sed
hoc desiderio mortuum esse essent Franciscus
Suarez, Ribadeneira alique Theologi.

Sic anime patrum in limbo, ac presertim Adm,
Eve, Seth, Enos, etc., que per tria annorum mil-
lia in limbo inferni expectabant adventum Chri-
sti, qui eos inde liberaret; hæc longa expecta-
tio affligebantur. Unde clamabant assidue:
« Ronate, conli, desuper, et nubis pluant justum;
aperiatur terra, et germinet Salvatorem. » *Isaia*
xix, 8. Sic anime in purgatorio, præter ignem et
precam sensus, mire torquentur panna dantur,
puta desiderio sperante, sed dilate beatitudinis vi-
sionisque Dei; adeoque inter illas; sunt nonnullæ
que purgatorium habent non ignis, nec altiorum
pœne sensibilis, sed solius desiderii et expecta-
tionis, quo languent et cruciantur, quia clare con-
nuunt quantum quamque desiderabile sit bonum,
quod expectant, a quo ob culpam suam retardan-
tant. Unde ex apparitionibus intermarum con-
stat hoc purgatorio expectationis animas tor-
queri animas illas, que amantiores fuerit vite

presentis, que regius mortem exceperunt, quo non salis desiderarunt, nec anhelarunt ad transitum in eorum, etc.

Denique S. Thomas, I II, *Quaest. XXXII, art. 3*; docet spem causare delectationem ex apprehensione boni sperati, et fiducia illud obtinendi. Obijcit deinde sibi secundo loco hanc sententiam: «Spes, quae differat, affligit animam; ergo spes causat afflictionem, non delectationem.» Respondet: «Nihil prohibet idem secundum diversa esse causam contrariarum. Sic igitur spes in quantum habet presentem estimationem boni futuri, delectationem causat; in quantum autem caret presentia ejus, causat afflictionem.»

43. Qui detrahit alicui rei, ipse se in futurum obligat; qui autem timet praecipuum, in pace versabitur. — Hebraice, *qui contemnit verbum* יְהוָה יִשְׁכַּח יְהוָה, id est *oblitus vel opprimeret se*; Baynus, *perdit se*; Vatablus, *omnino patietur*; alii, *derelinquetur*; «Qui contemnit verbum, inquit, contempnitur; vel corruptum est sibi.» Rursus pro in pace versabitur, Hebraice est *יִשְׁכַּח יְהוָה*, id est *quod secundo, verbi potest, restructur*. Unde Vatablus verit, *qui rem contemnit, dominum capiet*; qui praecipuum timet, hanc respondetur; *Pacificus vero, contentus aliis, contempnitur propter contempnitur ipsam; et timenti praecipuum reddetur pacis.*

Jam primum, Aben-Ezra sic explicat, *q. d.* Qui contemnit verbum, id est obsequium et institutionem, ejus consilia infeliciter habebunt successum et finem; qui autem timet praecipuum, id est qui hunc vocatur, ideoque ejus praecipua reseruetur, hinc sedabit in pace, et tranquillitate fruatur.

Secundo, Hebraice *contemnit*, quasi dicat: Qui contemnit verbum, id est desertum vel edicem principis, hinc ab eo punietur, et capite plectetur.

Tertio, melius R. Salomon, et alii passim per veteres accipiunt legem Dei; sique constat antithesis, cuiusque est sententia, quasi dicat: Qui spernit legem Dei, se obligat, id est eum et obnoxium facit iudicio, id est condemnationi et poenae transgressoribus gladius, qui autem timet, ideoque observat Dei praecipua, hinc liberanda in pace-vipote Deo caris, versabitur. Unde Chaldaeus verit, *qui contemnit verbum, detrahetur alicui rei*; et S. Syrus, *destructor ab eo*; qui autem timet praecipuum, bonis compensabitur; Syrus, *liberabitur* (1).

Verum Hebraice saepe per verbum metonymice accipiunt rem verbo significatam, ut cum dicitur *Luceo 1*: «Non erit impossibile apud Deum omne verbum.» Id est ulla res. Sic verbum pro re accipit hic Noster, R. Levi, Vatablus et alii.

Jam per rem R. Levi accipit malum impendens,

(1) Et Schultens, *qui contemnit verbum Dei, et verbo opprimeretur*, id est, prae timore quo sumitur ab his qui verbum divinum violant, sed qui reseruit praecipuum, legem divinum, et respondit penam.

q. d. Qui malum sibi proxime impendens contemnit, neque consilium de illo arando hinc statuit, idcirco exitum subitit, extrinsecusque patitur; qui autem timet et observat praecipua Dei, pace fruatur, impendens sibi mala contemnas, quod in Deum spem suam coniecit.

Secundo, Baynus per rem accipit rem familiarem, *q. d.* Qui negligit eorum rei familiaris, hinc ejus iacturam patietur.

Tertio et genuine, per rem accipit rem bonam et honestam lege Dei praecipuum vel probatum, puta opus honestum vel actum ejuslibet virtutis. Hoc enim exigit antithesis, quasi dicat: Qui contemnit vel detrahit rei bonae a lege probatae, puta virtuti, hinc obligat se iudicio, id est condemnationi, ira et vindictae divinae; qui autem timet praecipuum, resque in eo praecipuas observat, in pace versabitur. Et sic hic sensus coincidit cum Hebraeo juxta tertium sensum paulo ante assignatum. Ita Baynus. Sensus, aut, est, quasi dicat: Qui rebus sacris detrahit culpando quae a Deo sunt ordinata, vel qui detrahit et obloquitur bonis hominibus, mandatum Dei transgressus, et pacem dissolvens inter homines, hinc obnoxius et obligatus erit ad poenam a lege, vel a Deo transgressoribus statutam; e contrario qui servans mandatum Dei amat proximam omnisque honestate, hinc pacem habet cum Deo, et cum hominibus, juxta illud *Paul. xviii*: «Pax multa diligentibus legem tuam.»

Huc facti motor *Catenae Graecor.*, qui in Septuaginta pro *versus*, id est *res*, legem *versus*, id est *ordo, ordinatio, praecipuum, sic verit, qui despicit mandatum, despicietur visum ex eo*; qui autem praecipuum reveretur, hinc mente *prudens est sana*; sique explicat, *q. d.* «Qui virtutem contemnit, ne multum patrocinnat, pacis refert, quia victisum ab illa contemnitur; in ea autem intrebatur, nec injuria: rei enim natura hoc exigit, quasi dicat: Virtus se contemnitentem contemnit: vice versa, eandem se honorantem et observantem honorat et observat, ac pacis, id est prosperitatis, rerum abundantiam, omnique bono cumulat et beat.

Potest tamen hae sententia extendi quoque ad rem malam, et intorqueri in detractores, qui vilia proximorum carpunt. Ita Lyranus: «Qui, aut, detrahit alicui rei eam vituperando, ipse se in futurum obligat ad non commendandum eam; quia sic inhoneste venit contra verbum suum. Qui autem timet praecipuum, id est transgressionem praecipui divini, in pace versabitur, nihil in pace triplid: primo, in pace interna quae conscientiam; secundo, in pace fraterna, quia cum proximo facit justitiam; tertio, in pace superna, quia finaliter venit ad gloriam.» Hinc Lyranus. Et Jansenius: Qui de re quamquam, inquit, male loquitur, sive bona sit, sive mala, ipse in futurum obligat, quia si male loquitur de re bona, obnoxium se facit poenae et condemna-

fioni; si autem de re mala magis se obligat ad ejus mali vindictam, ne quod in alio culpavit, postea ob id ipsum merito reprehendatur, juxta illud: «Qui praedicat non furandum, furaris, » *Rom. xi*. Ita fere Beda exponit. At simpliciter fuerit, et magis conventio posteriori parti, ut intelligat solum de detractioe rei bonae, cui proprie dicitur detrahi; qui enim ei detrahit, ipse se in futurum obligat ad poenam, reprehensionem aut defensionem, qua obligatione se injicit in magnam perplexitatem ac animi perturbationem. Contra, qui timet praecipuum divinum, et detractio prohibetur, et quid cuique faciendum sit necernitur, is et hinc in pace conscientiae animique tranquillitate versabitur, et cum hominibus quoque pacem habebit, et in futuro saeculo pacem aget aeternam et inconcusam. Qui enim alieni vicia curiosus sunt scrutatores et detractores, pacem mentis habere non possunt; at qui opus suum juxta Apostoli praecipuum probat, et ad Domini praecipua expendit, hinc in semetipso habet gloriam et pacem. Hoc alludit S. Jacobus, cap. *iv*, *11*, dicens: «Qui detrahit fratri, aut qui iudicat fratrem suum, detrahit legi. Si autem iudicet legem, non es factor legis, sed iudex, » etc. Ubi varias illius loci explicationes recensui.

ANIMAE DOLORE ERRANT IN VECIATIS; JUSTI AUTEM MISERICORDIAE SUNT, ET MISERANTUR. — Hic versus non est in Hebraeo, sed Noster eum transcripsit ex Septuaginta qui eum habent vers. 9, ubi cum explicari, in Septuaginta Romanis ponitur cap. *xiv*, vers. *15*. Septuaginta de more sequitur Syrus, *viro fraudulento*, ait, *non erit bonum; et viri sapientis, cuius opera recta sunt, etiam via ejus paxerit in eum*, id est, ut elare ex Septuaginta verit autor *Catenae Graecor.*: «Filio doloso nullum obtinget bonum; prudenti autem famulo prospere sine succedant actiones, ac viae ejus feliciter diriguntur; » idque sic explicat: «Filius dolosus, ait, appellat hoc loco Israeliam; sapientem autem servum, illos, qui ex gentibus conversi in Christum crediderunt, quorum ille vitam tanquam fidulum hospitium, vitaeque dicitur.» Verum hic sensus symbolice potius est et mysticus; nam litteralis est ceteris, quem verba praeserunt.

Obiter hic adverte versus illos, qui non sunt in Hebraeo, in Vulgata Latina editione non habere numerum proprium, sed jungi versui precedenti, ejusque numero assignari, idque ut scilicet qui versus exierit in Hebraeo, qui non. Talis est hic.

14. LEX SAPIENTIS FONIS VITAE, UT DECLINET A RUINA MORTIS. — Hebraice, *lex sapientis bona vitaram ad reducendum a laqueo mortis*; Septuaginta, *lex sapientis fons vitae; denens autem sub laqueo morietur*. Minus recte alii pro *sapientis* legunt *sapientis* in dativo, huncque dant sensum, *q. d.* Lex Dei ipsimet sapientis est fons et origo vitae recte agendae, ac moderandae, ad vitanda et evadenda omnia mortis discrimina. Id videlicet interest sapientem

inter alia stultum, probum atque improbum, quod sapienter et proba lex vitae agenda iustitiae est, a malo quidem averrens et ad bonum dirigenz, stulto autem atque improbo eadem ruinam causam existit. Nam lex praecipua et lapsuum occasiones offert, quas stultus declinare aut necesse, aut non vult. Unde fit ut illes, quos fortasse ante cognitionem legis ignoratio excusaret a crimine, jam inde cognita lege sciens ac volens peccet.

Verum Hebraea, Graeca et Latina habent, *lex sapientis* (non sapientis) in genitivo, puta *lex quae manat a mente et ore sapientis, sive quam docet ipse sapiens*. Sensus ergo est, *q. d.* Lex quam docet et dicit sapiens, avertit vitam, ut iam ipsa quam quisvis ejus discipulus legem ejus sequens declinet, evadatque laqueos et pericula mortis. Unde Syrus verit, *lex sapientis fons vitae ut qui declinat a laqueo mortis*. Vitam accipit tum temporalem, tum spiritalem gratiam, tam glorie vitam. Unde Hebraice est *fons vitaram* in plurali. Ita R. Levi: «Lex sapientis, ait, est fons vitae, quod ex illa vite immortalitas dimanet, mortisque ruina vitetur, praeterquam quod hoc sapiens ob illam peculiariter est cura.» Causa est, quod sapiens docet prudentiam et virtutem, puta prudenter, iuste sancteque vivere; prudentia autem, virtus et sanctitas causa sunt vitae praesentis et aeternae; quia prudenter declinat pericula mortis, sibi que accessit vite dominialis, atque a Deo praemium vite longioris in hoc saeculo, et aeternae in futuro ementur et accipiunt. Ita lex vetus a Moese sapiente dictata Judaeis promissis et praestitit vitam longevam et felicem, *Levit. xviii*, et *v*. Lex vero nova a Christo dictata Christianis avertit vitam gratiae et gloriae aeternae, *Joan. cap. v*, *21*.

Sic leges et regulae Aeternae et Religiosae dicuntur a S. Antonio, Pachomio, Basilio, Augustino, Benedicto, Dominico, Francisco, Aegidius suis conserant vitam sanctam, religiosam et gloriosam. Ex adverso leges et dogmata insipientium, puta haereticorum, politicorum, Saracenorum, Philosophorum, afferunt mortem praesentem et aeternam. Talia sunt dogmata Epheuri: omne bonum et felicitatem hominis solum esse in voluptate; non esse Numen et providentiam Dei; animam post mortem non sentire, sed eum corpore interire. Et Stoicorum: omnia fieri fato et necessitate; et Meteororum esse animi imbecillitatem, ac proinde non esse miserandum: sapientem posse, imo debere, se occidere, ne misere vivat; omnes Deos mortales esse, excepto Jove: non esse ignoscendum reo qui offendit: aliusque similia, quae recipiunt Aetor. *xvii*, *17*.

15. DOCTRINA BONA DABIT GRATIAM: IN ITINERE CONTEMPERATA FORAGIO. — Hebraice, *intellectus bonus dabit gratiam, sed via transgressionum dura*; Septuaginta, *intellectus bonus dat gratiam, nocere autem legem, mentis est: bona: via autem contem-*

mentium in perditione; Chaldaeus, *via fortis direptionum prohibet*; Syrus, *iter impiorum ad perditionem*; Tigurina, *intellectus bonus conciliat gratiam* (Vatablus, *scilicet hinc gratiam*), et *via pravariationum dura est*. Pro carago hebraice est *תַּרְסֵי אֶתָּן*, quod primo, R. Salomon vertit, *difficultas*, q. d. Contemplorum via, id est conversatio, difficultas et gravis est, tum illis ipsis, tum ceteris. Secundo, Aben-Erara, Vatablus, Pagninus vertunt, *dura*, q. d. Ita obsecrati sunt contemptores, ut, licet sapiens omnes artes sapientiae adhibeat, non tamen a criminosa via revocare nequeat. Tertia, R. Levi vertit, *aspera*, q. d. Via et doctrina pravariationum est aspera, prout ne si sentibus lapidibusque esset obstita. Quarta, alii vertunt, *pericula et insidias*. Quinta, Martinus in Latio vertit, *via pravariationum fortitudo*, vel, *vis et robustio*, q. d. Robustior, valentior et violentior sunt actiones et mores pravariationum. Sexto, septimo Noster vertit, *torrens*, scilicet exitus et perditionis, ut vertunt Septuaginta, Chaldaeus, et Syrus.

Sensus est, q. d. «Doctrina bona, id est sapiens et prudens institutio et disciplina, in Dei hominumque gratiam, huiusque sunt doctorem quam discipulum Deo et hominibus acceptum, et consuetudinis ejus suavitas illecebrat vitam doctrinamque expessant, imitantur, et moribus expriment, ad R. Levi, itaque instar magistri, Dei et hominum gratiam sibi conciliant: at «iter, id est via et doctrina, id est contemptorum, id est qui suam doctrinam contemnunt, legemque Dei pravariantur, est «verago» perditionis et gehennae, in quam ipsi se suosque discipulos precipitant. Unde Barlaam, apud Damascenum in *Historia*, cap. ix, Josephat regis vanitatem et stultitiam peccatorum representat per parabolam hominis ab arbore pendens, qui ex ea modicum mellis degustat, sed mox cum ea in subjectam versiginem dilabitur, ubi a serpentibus, draconibus et scorpionibus devoratur. Similem peccatorum voraginem per visionem spectavit S. Cyprianus, teste S. Dionysio Areopagita, epist. 8 ad Damophilum. Via ergo impiorum est *ethas*, id est dum, labantia, sevis, alios devorans, horrore concutiens, et instar voraginis absorbens et pendens, ac in voraginem exitus et gehennae pertinet. Sic Psal. lxxxi, 13, dicitur: «Tu siccisti fluvios ethas, id est fluvios fortes, puta profundos, voraginosos et rapaces, qui in suam voraginem et abyssum omnia abripiunt et demergunt. Et Amos v, 24: «Torrens fortis;» Hebraice *ethan*, vocatur rapina, qui omnia in suam voraginem abripiit et mergit.

Porro alii aliter hoc explicant. Primo, Jananus ex mente Rabbiorum: Sensus, inquit, est, quasi dicit: Bonus institutio dat hominibus gratiam, hoc est, efficit ut sint gratiosi, quia facit elementa et humanos; via autem contemnentium bonam institutionem efficit inhumanos,

asperos et intractabiles, ac ob id invisos et execratos.

Secundo, Baynus, qui *ethan* vertit *dura*, vel *robata* per consuetudinem: Vita transgressorum, inquit, qui tenebris errorum habitatis obscuram oculum mentis, ut male decernunt, sic male agunt, fortis est et dura, difficillime corrigitur, ut qui in utroque errant intellectu, videlicet speculative, vel expandit, stultitiam; et practico, actionibus scilicet ex errore manantibus, dum non intelligit celestium et terrenarum rerum quam latum sit discrimen. Aliter: Intellectus bonus, vel qui bonus est suo intellectu et prudentia, dabit magnam gratiam aliis, et ut ipsi concipiant rectam fidem, et gratiam inveniant in oculis multorum; sed contra viam et consuetudinem vivendi transgressorum, non prevalet intellectus, quantumvis bonus, quantumvis magna doctrina: ubi obduratum fuerit cor eorum, sine vivendi modus consuetudine induruerit, ad modum semite saepe frequentate. Proverbum docet intellectum et fidem integram in primis necessariam ad sapientiam, hoc est ad probitatem vitae: haec Baynus.

Tertio, Cajetanus vertit, *intellectus bonus dabit gratiam*, et *via mendacium dura*; sique explicat, q. d. Qui bono intellectu doctisque ingenio pollet, hic gratiosus est, id est benevolus et beneficus in alios: qui vero duro et hebeti est ingenio (quales hic mentientes vocantur), ipsis via, id est vita et mores sunt duri et asperi.

Quarto, noster Salazar: Bonus intellectus dabit gratiam, id est, inquit, facilitas ingeni ac morum mititas gratiam ac benevolentiam omnium conciliat; at via, id est conversatio contemnentium, id est hominum protervorum et perversarum, quorum mores difficiles et acerbis sunt, est vorago, id est, in eorum conversacione subest magna et preceps labendi occasio: qui enim cum aspero et difficili homine conversantur, sicut hi qui per asperam viam iter agunt, sapientis oppellunt et occidunt. Porro lenis et mitis appellatur vir boni intellectus vel ingenii: nam sicut irasci et furere in belluarum et ferarum naturam degenerat: sic etiam miscere et manentium esse homines imprimis debet. Audi S. Chrysostomum, homil. 34 in *Genes.*, ubi sic ait: «Hoc enim certissimum signum, quo internoscitur vir ratione et ingenio praeditus, si mansuetus fuerit, si lenis, si mitis, si modestus et quietus, si non quasi servus ducatur et trahatur ab ira, aut ab aliis affectionibus; sed ratione vincat interpos alios incompotitos motus, nobilissimeque suam generositatem servet, ne in brutosum ferociam negligentia degeneret.»

Quinto, idem Salazar, q. d. Sana et vera doctrina per semetipsam, absque lenociniis et pigmentis placet et grata est; at vero doctrina contemptorum, qui scilicet veritatem contemnunt, et fallacia dogmata tradunt, suspecta est, nempe

que et fidi: semper enim subest suspicio foveae aut voraginis, id est erroris aleujos latentis, in quem mens deduci vel prolabi possit. Verum sensum initio datum exposcit versio Vulgatae, Septuaginta, Chaldaeus et Syrus.

16. ASTUTUS OMNIA AGIT CUM CONSIDIO: QUI AUTEM FATUUS EST, APERTUS STULTITIAE. — Hebraice, *omnis callidus res suas facit cum scientia; stultus autem manifestat, vel expandit, stultitiam*; Septuaginta, *expandit suam stultitiam*; Aquila, Symmachus et Theodotion, *aperit, id est insipientiam*. «Astutus,» Hebraice *חָכָם אָרָם*, id est prudens, cautus, discretus, callidus. Unde Tigurina, *cautus omnia scio* (Vatablus, *cum scientia, id est, discretionis, puta discrete*) *facit; stultus autem stultitiam prodit*, hoc est, ait Vatablus, *ineptus est is qui quid deceat non animadvertit, vult si quis apud imperitam plebeculam disputet de obscuris questionibus, omnia interit timoris Dei ac fidei doctrina; Chaldaeus, omnis est uti opus est scientia; stultus autem sibi expandit stultitiam suam*; Syrus, *cum scientia omnia callidus agit; insipiens autem vaniloque sermoinatur*.

Sensus est clarus, q. d. Astutus, id est cautus et prudens, omnia agit cum scientia, id est cum ratione, cum consilio, cum deliberatione, cum providentia. Antequam enim quid aggrediatur, et peccet et per alios, quos in consilium adhibet, cogitat et providet difficultates, successus et exitus rei, item media quibus difficultates superari, et res coaeque possit: quare actiones suas prudenter et feliciter instituit, ac in omnibus suam sapientiam ostendit; at fatuus sine consilio et consiliorum temere aggreditur res vel impossibiles, vel importunas et inopportunas, vel oportunas quidem, sed per media incongrua et importuna; hic prodit, imo expandit, coram omnibus stultitiam suam: quia vel ex opere quod agit, vel ex mediis, per quae opus agit, apparet et ab omnibus agnoscutur stultus, stultique agere. Hanc gnomon superius inculcavit Salomon, cap. xii, 15: «Vis stulti, aut, recta in oculis ejus; qui autem sapiens est, audit consilia.» Et cap. ii, 10: «Si intraverit sapientia cor tuum, etc., consilium custodiet te.»

17. NUNTIVS IMPII CARRY IN MALUM: LEGATUS AUTEM FIDELIS, SANCTUS. — Pro nuntius impius ex Hebraeo cum Aquila et Theodotion veritas, *nuntius impius*; et sane nuntius impius, qui scilicet impius ejus consilia defert et annuntiat, impius sit oportet: cooperatur enim ejus impietati, eoque consequitur. Rursus, pro *legatus fidelis*, Hebraeus habent, *legatus veritatis, vel fidelitatis, est sanctus vel medicus*. Septuaginta pro *חָכָם מַלְאָךְ*, id est nuntius, legatus *חָכָם מַלְאָךְ*, id est rex, vertunt, *rex autem incidit in mala; nuntius autem sapiens liberabit nos*; Aquila autem et Symmachus, *alios fides sanctus*; Theodotion, *cautos fidei*. Sensus est, . d. Rex temerarius saepe hoesit alios bello, ita ut ab eis capitur; sed legatus vero obsequiosus

a republica aliove principe, sua prudentia mitigans iras eorum quos hoesivit, liberabit eos. Verum Hebraeus constanter legunt *malach*, id est nuntius, non *melach*, id est rex.

Legitur ex Hebraeo primo, aliqui hinc dant sensum, q. d. Nuntius impius, id est infidelis, qui infideliter et fraudulenter res a principe aliove quolibet sibi commissas annuntiat, aut secreta ejus prodit, hic quasi perfidus et proditor a principe vel iudice, aut eo qui misit eum, punietur et proleetur; legatus autem fidelis, qui scilicet fideliter principis dominiva sui iussa vel commissas annuntiat, hic sibi conciliabit sanitatem, id est incoluntiam: legatus enim fideliter sanctorum legationem suam obsequi, jure gentium ubique etiam apud hostes est salvus et inviolabilis. Rursum legatus fidelis annuntians consilia domini sui fidelia, id est aequa, justa et sancta, mitis, et quandoque toto republicae salutem affert. Sic nuntius impius fuit Balaaam, inquit it. Salomon, qui a Balac rege missus ad maledicendum Israel, impium consilium perdendi Hebraeos per paucos spaciosos dedit regi, ideoque cum Hebraeorum perit, Num. xxv et xxxi; legatus vero fidelis fuit Moyses, qui salvavit Israel. Legatus ergo est sanitas, id est salutaris tum sibi et domino, a quo militat, quam his ad quos mittit.

Secundo, q. d. Nuntius principis hominisve impii, qui scilicet impio ejus dolos et fraudes, impius alios malum machinatur, annuntiat, hic his detectis potius dabit, quod dolis et fraudibus impii sit cooperatus, q. d. Improbi legati frans tandem deprehenditur, et deprehensi placitur: at vero legatus fidelis, qui scilicet vero, fideliter et iusta sui principis vel heri mandata annuntiat, hic tum sibi, tum principi, tum republicae salutem affert. Hic sensus genuinus est Vulgatae versionis.

Tertio, noster Salazar *fidelis* accipiens ut genitivum oppositum genitivo *impis*, sic explicat: «Nuntius impii cadit in malum, id est, legatus ab impio rege aut principe missus, suo ipsius principis perfidus erit: filius enim consilia et rationes hostibus prodest. Id sicut vult illud: «Cadit in malum,» id est, malitiose ac perfide aget; quod perfidus est, ac si dicit: Princeps impius ac tyrannus ob suam impietatem et tyrannicam perfido ac proditore legato utitur. Ex autem autem, a legatus fidelis sanitas, » nuntium principis justum et non tyranni, qui legitime et ex fide belli atque pacis res administrat, legatus mandata sibi commissas fideliter peragat, et salutem principis, publicis autem rebus incoluntiam affert. Itaque secundum hanc expositionem principis justus ac tyranni dissimilitudinem proponit Salomon ex eo quod justus fidelibus ministris utitur, tyrannus autem perfidus ac perdidicibus.

Verum *fidelis* potius est nominis sui casus. Hebraeus enim *nuntius fidelitatis* idem est quod nuntius valde fidus et fideliter: atque hic opponit

lar nuntio impii oblique et indirecte (crebro enim hic sunt antitheses non directe, sed oblique), quia ordinarie qualis est nuntius, talis est et harrus qui eum mittit: quare nuntius impii pariter est impius, ac rixissim nuntius fidelis non nisi ab hero fidelis mitti solet, juxta id quod subdit Salomon: « Qui cum sapientibus graditur, sapienter erit; amicus scullorum similis efficitur (1). »

Moraliter Beda: « Legatus fidelis sanitas, » hoc est, inquit, « Catholicus quisque predicator salutem sibi suisque auditoribus acquirit eternam. » Sic Gabriel missus a Deo ad Danielelem, cap. IX, nuntians ei liberationem Israelis e Babylone, et adventum Messia post septuaginta hebdomadas, Danieli languenti robor et sanitatem, totique populo salutem et salutem attulit. Sic idem Gabriel missus a Deo, et annuntians B. Virgini deipare conceptionem Verbi eterni, illi totique orbi salutem apportavit. Idem facere Angeli pastoribus annuntiantes Christi nativitatem, Ideoque concelebant: « Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bona voluntatis, » Luc. II, vers. 14. Idem praestant ceteri Angeli, qui ex officio sunt angeli, id est nuntii fideles Dei ad homines, juxta illud: « Omnes sunt administratorii spiritus in ministerium, missi propter eos qui hereditatem capient salutis, » Hebr. I, 14.

Sic legiti fideles Dei ad homines salvandos facere omnes Prophetae et Apostoli: Apostolus enim graeco idem est quod latine legatus, missus a Deo in mundum, uti de Isaiâ patet cap. VI, de Jeremia, Chielele et ceteris patet ex initio prophetae eorumdem. Horum dux et princeps fuit Christus a Patre missus ad redemptionem generis humani, qui proinde ait, Joân. XVI, 1: « Spiritus Domini super me, eo quod Dominus unxerit me, fulei unctum manu meâ misit me, ut medifarer stris cordis, et praedicarem captivis induldum quo, et clavis aperitionem. » Vide ibi dicta. Item de castis et ignominia et qui deserit disciplinam: « Pro disciplina hebraice est מוסר, id est instructionem, corruptionem, castigationem, qualis est pterorum, quorum appetitus et levitas ab instructoris corrigendi et castigandi sunt.

Sensus est etiam, q. d. Qui deserit disciplinam et corruptionem, quia vult suae libertati et concupiscentiâ indulgere, hic incidit in egestatem et ignominiam, tum quia indulgendo vult et vâneri etc. exhibuit suâs opes, et sibi probum accersit; tum quia probum esse esse pervicacem, et nolle acquiescere bene momenti et consulenti: quare qui ob pudorem non vult corripi, in majas incidit desolens, ob quod magis pudefiet; pudor

(1) Nuntius impius, perfidus, qui quod sibi comminatum est, mala fido exequitur, incute in malum, mortium fert periculum aut negligentie poenam; sed legatus fidelitatem, fidelis, est sanctus, salubris et sibi ipsi et aliis a nuntius mittitur.

ram ergo minorem fugiens incurrit in majorem. At qui humiliter et modeste acquiescit argenti, et juxta ejus monita sua vita resquet, morgetur corrigi, hic utique glorificabitur, quia gloriosum est parere bene consulenti, neque ac mores suos recte componere. Denique Deus honorantes se honorat et dedecorantes dedecorat: quare servantibus suam legem et disciplinam spes et gloriam impertitur, spernentibus vero eam egestatem et ignominiam immittit. Ita explicat S. Augustinus in Quest. noni et veteris Testamenti, cap. xxxv, quantum hic liber non sit S. Augustini, sed in fide suspecti auctoris: forte Hilarii Diaconi Romani, qui Luciferi schisma propogavit, uti scelerter conjicit Bellarminus, De Script. Eccles., in Ambrosio et Augustino.

Pro qui deserit hebraice est מוסר, id est qui dissolvit, evacuat, emeral. Russum: et non est in Hebraeo: ac pro egestas et ignominia verbi polest, egestatem et ignominiam. Hebraea enim nomina, quia erant casibus, quolibet casu verti possunt. Unde Septuaginta sic vertunt, vasa vitulorum et ignominiam auferit disciplina. Vice versa Chaldaeus sic, pauper, et qui ignominiam est, deserit disciplinam; et Syrus, pauperitas et tribulatio disciplina verum reddunt; et Symmachus, egestas et ignominia dissolvit corruptionem. Utrumque verum, utrumque congruum. Discipline enim, puta virtutis et honeste vite, individui comites et assensu sunt opes, pudor et honor, qui fugant egestatem et ignominiam quasi individuos comites vili, viteque inhoneste, sibi e diametro oppositos. Sicut enim virtus signat pudorem, ita vitium signat impudentiam, quae causa est ut pudor et virtus deseratur. Cum enim quis perficit frontem, induitque impudentiam, ubi fuerunt pauperes, mendici et infames, tunc abijci pudorem, ejusque comitem disciplinam et virtutem. Vice versa, qui abijci pudorem et virtutem, sique impudens et viliosus, hic statim adijci sibi vili comites paupertatem et ignominiam. Summa, sicut egestas et ignominia dissolvit et fugat disciplinam, sic vicissim disciplina et virtus dissolvit fugatque egestatem et ignominiam. Hinc virtute praeditus si dives et honoratus, viliosus vero fit pauper et vilis; ac vice versa, si culti honorati et opulenti induunt honestatem et virtutem, sic pauperes mendici et viles induunt vitium, tractantque res indecoras, probrosas et infames: quia pudorem, quia a seclero retrahit, perdidit.

Punctilla Salomoni sunt hic sapientium gnomae. S. Chrysostomus, serm. De disciplina: « Corrope pudorem immittit; pudor autem a crimine deterret. » Aristoteles, Problem. 6: « Pauperes et infames non pudefiant. » S. Ambrosius, lib. I De Officiis, cap. xviii: « Est verecundia pudicitiae comes, cujus societate castitas ipsa tutior est. Bonus enim regenda castitatis pudor est comes; qui si praetendat ad ea quae prima pericula sunt, pudicitiam tenerari non sinat. » S. Bernardus in Delectat. I

« Impudentia et frontositas, cum obduravit, ut non paveat, non hœreat, non contremiscat, ea jam detinuit desperatio est. » S. Gregorius Nazianzenus in Purport, ad Olympiadem: « Prolixus extenso subeunt mala cuncta pudore. » Quocirca illa impii G. Calligula Imperatoris vox: « Ego nihil in natura mea magis probo quam inverecundiam, » crassius potius quam Cesare digna habita fuit. Diogenes pudorem aiebat esse « virtutis tincturam, » teste Laetio in ejus Vita. Demetrius Phalereus admonebat adolescentes, « ut domi parentes, in via obvios, in solitudine revererentur seipsos. » Pudor enim juvenes optime deterret a peccando, qui nusquam non adest, si quis reveretur seipsum. Ita Laertius, lib. V, cap. v.

19. DESIDERIUM, SI COMPLETUR, DELECTAT ANIMAM: DETESTANTUR STULTI EOS QUI FUGIUNT MALA. — Hebraice, desiderium factum, vel existens delectat animam, et abominatio stultorum recedere a malo: sicut abominantur suos reduci a ceno, in quo gaudent voluntari. Pro si compleatur hebraice est מלא, quod R. Levi, Cajetanus, Pagninus, et alii vertunt, fractum, contritum, a nomine מלא הוא, id est fractio, contritio: unde vertunt, desiderium factum, vel cupiditas debilitata delectat animam; huncque dant sensum: cum cupiditas debilitatur et elonatur, mens et spiritus delectatione perfunditur, eo quod imperium suum in illam exercent, eamque sibi susses cogat; hoc autem stultis est invidium: agre enim forunt quod cupiditatis obsequi voluntur, et se a male agendo compleri desiderant. Verum nihil idem est quod factum, completum, non fractum et eversum: est enim participium passivum a radice מלא, id est fuit, existit. Per desiderium ergo accipit bonum duntaxat et honestum; hoc enim exigit antithesis stultorum, qui detestantur eos qui fugiunt mala. Unde Chaldaeus vertit, desiderium honestum suave est animam; et Septuaginta, desideria piorum (ita Romana legentes scilicet: male ergo Complutenses contrarie legunt scilicet, id est impiorum) delectant animam; opera autem impiorum longe a scientia: Syrus, iniquitatio iniquarum divites a scientia (1).

Sensus ergo est, q. d. Desiderant justi honesta, puta facere bonum et recedere a malo, idque opant tam alius quam sibi; quare cum hoc desiderium completur, quare audient quippam ab aliis honeste et sancte gustum, hoc ipso mire delectantur et recreantur: vice versa, impii desiderant inhonestâ, puta facere malum, et recedere a bono: quare detestantur pios, qui fugiunt mala, et amant impios, qui mala delectantur. Timent enim, si crescat piorum numerus et visus, ne regnum impietatis, quod ipsi amant, debilitetur et evertatur; quare cum crescente impiorum numero et robora illud crescit, gaudent et delectantur. Eadem ergo res cum delectat impios, contristat pios, nimirum virtus crescens delectat pios, contristat impios; crescens vero vitium delectat impios, contristat pios. Sic videmus hereticos contristari Catholicorum augmentis et victoris, gaudent vero cum heretici sibi similes dominantur et triumphant; vice versa, Catholici de Catholicorum prosperitate et incremento gaudent, dolent vero de hereticorum felicitate.

Causa est, quod desiderium est quasi fames et sitis animae, quae esurit et sitit rem desideratam. Sicut ergo si famelicus comedit mel, et sitibundus bibit nectar, illo plane reficitur, restauratur et recreatur: sic pariter, si fames et sitis desiderii emittat presentia et gustu rei desideratae, mens mira dulcedine afficitur et delectatur, juxta illud Christi, Matth. v: « Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. » Et illud Psal. xii, 1: « Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus. Siquis anima mea ad Deum forat (ita Hebraei, licet Latiini multi legant fontem) vivum; quando veniam et apparebo ante faciem Dei, » etc. Jam sicut eo major est salis et voluptas comendens et bibentis, quo major fuit ejus fames et sitis, sic pariter quo majus est desiderium, eo major est delectatio complementi illius, puta dum illud completur et perficitur. Hinc Beati, qui summe desiderarunt in hac vita frui Deo, eo viso et possesso summe delectantur. Mensura ergo desiderii praesentis est mensura delectationis rem adeptam subsequentis.

(1) Jarchius: Optata cum alioqui eveniant, incundissimum ei est; atque adeo stultis pro abominations est a malo recedere, quia suave est illi cupiditatis suas explorare. Paulo artificiosior est Rosenmullerus: « Nolens, impit, desiderium et abominatio sibi optata videatur, et ita quidem, ut prius illud ei oppositum ea iusto desiderio et via bonâ intelligendum sit. Cum ergo iusta et bona optata videri bono accidit, id est quam suavissimum est, quod bonum quod desideravit fiat; at stulti et improbi, quod nihil boni optent, abhorrent malum declinare, indeque ipsi re dulcedine illa privent, qua frui possent, a malum fugerent. Opponuntur igitur piis et prudentibus, qui boni, quod optarunt, compositi facti, oblectantur, stulti et impii, qui quam stultum virtutis abhorreant, desiderio suo frustrati acerbe dolent. »

tant tam alius quam sibi; quare cum hoc desiderium completur, quare audient quippam ab aliis honeste et sancte gustum, hoc ipso mire delectantur et recreantur: vice versa, impii desiderant inhonestâ, puta facere malum, et recedere a bono: quare detestantur pios, qui fugiunt mala, et amant impios, qui mala delectantur. Timent enim, si crescat piorum numerus et visus, ne regnum impietatis, quod ipsi amant, debilitetur et evertatur; quare cum crescente impiorum numero et robora illud crescit, gaudent et delectantur. Eadem ergo res cum delectat impios, contristat pios, nimirum virtus crescens delectat pios, contristat impios; crescens vero vitium delectat impios, contristat pios. Sic videmus hereticos contristari Catholicorum augmentis et victoris, gaudent vero cum heretici sibi similes dominantur et triumphant; vice versa, Catholici de Catholicorum prosperitate et incremento gaudent, dolent vero de hereticorum felicitate.

Causa est, quod desiderium est quasi fames et sitis animae, quae esurit et sitit rem desideratam. Sicut ergo si famelicus comedit mel, et sitibundus bibit nectar, illo plane reficitur, restauratur et recreatur: sic pariter, si fames et sitis desiderii emittat presentia et gustu rei desideratae, mens mira dulcedine afficitur et delectatur, juxta illud Christi, Matth. v: « Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. » Et illud Psal. xii, 1: « Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus. Siquis anima mea ad Deum forat (ita Hebraei, licet Latiini multi legant fontem) vivum; quando veniam et apparebo ante faciem Dei, » etc. Jam sicut eo major est salis et voluptas comendens et bibentis, quo major fuit ejus fames et sitis, sic pariter quo majus est desiderium, eo major est delectatio complementi illius, puta dum illud completur et perficitur. Hinc Beati, qui summe desiderarunt in hac vita frui Deo, eo viso et possesso summe delectantur. Mensura ergo desiderii praesentis est mensura delectationis rem adeptam subsequentis.

Porro Septuaginta, qui vertunt, desideria piorum delectant animam, opera autem impiorum longe a scientia, hunc dant sensum, q. d. Pii non tantum exterior opera bona exercent, sed et interior mentem ornant piis sanctisque cogitationibus et desideris, quibus mire pascentur et delectantur; at impii quia non tantum interiora mala cogitant et desiderant, sed et exterior opere ea pertrahunt, hinc longissime absunt a scientia, scilicet practica, hoc est a prudentia et virtute.

20. QUI CUM SAPIENTIBUS GRADITUR (Hebraice, ambulat; Septuaginta Romana, conversatur; etc., id est simul ambulans; Complutenses, conversaturus, id est qui circumferitur), SAPIENTER ERIT: AMICUS STULTORUM SIMILIS EFFICITUR. — Hebraice est elegans paronomasia מוסר כסילי ודעתו כסילי verbe hestum tero, quod primo, Chaldaeus vertit, qui societatem habet

cum stultis, malum erit et; Syrus, laudetur; R. Salomon, estringitur, vel collidetur. Secundo. Valibus, quocumque stultis amicitiam jungit, malo officitur. Tertio. Pugnans, qui amicus est stultis, conteritur. et; Levi, excinditur. Quarto, Iaynus, socius stultorum male vel nocet, vel. Quinto, Castanus, comes stultorum frangitur. Sexto, alii, paucus stultis, vel qui possidet et convalescit cum stultis, confringitur. Hebraei enim *וְיָרֵעוּ* significat et male vivere et malo amari: *וְיָרֵעוּ* enim malum tum culpe quam punie significat. Septuaginta pro *וְיָרֵעוּ* legitur *וְיָרֵעוּ* pro *וְיָרֵעוּ* teros, legentes *וְיָרֵעוּ* *וְיָרֵעוּ*, id est cognoscitur, verunt *וְיָרֵעוּ* *וְיָרֵעוּ*: (Complectens legunt, cognoscitur, id est qui una circumvenitur; Scholasticus, *וְיָרֵעוּ*: id est qui simul erant, id est, ambulans cum insipientibus agnosceat. Sed legendum est *וְיָרֵעוּ*, id est malo affectatur, ut vertunt Aquila, Symmachus, Theodotion. Denique Nosler solentem teros vertit, *וְיָרֵעוּ* erit, quia teros derivat partim a *וְיָרֵעוּ* roa, id est malus fuit, vel malo affectus fuit, partim a *וְיָרֵעוּ* ra, id est amicus, socius existit, id est similis fuit; amicus enim amicus est similis, socius socio. Sepe enim amicus verborum imperfectorum affinitum, quodam smat reat et eum, quod Hebraeos commiscetur, unumque ab altero inflexionem sat significantem mutatur. Et hoc existit antithesis, quae ad pronominata, *וְיָרֵעוּ*, *וְיָרֵעוּ*, g. d. Amicus molis amicus et similis erit ei in malo et stultitia.

Socius ergo est manifestus, g. d. Qui familiaris est sapientibus, id est virtus prudentibus et probis, cum eisque conversatur, hic prudens probusque exolet; qui autem conversatur cum stultis, id est imbecillis et improbis, hic pariter fiat imprudens et improbus. Fero enim tales evadimus, quales sunt illi quorum consuetudine oblectamur. Colloquio enim et conversatio crebra et frequens sua sensu, suis affectus et mores ei, cum quo versatur, etiam necienti sensum instillat, incedit et imprimit, praesertim si unus alterum amicit et redimet, ejusque dictis et factis delectatur et gaudet; perinde ac qui ambulat in sole, ejus radiis etiam necesse affluunt et inalescunt; sic qui in aere frigido versatur, ejus frigus facile exsurgit; aer enim ubique nos comitatur, et per respirationem attritus intima viscerum penetrat, eisque etiam calorem vel frigus impertit.

Porro et circumvenitur vel circumvenitur significat eum, qui versatur cum scio quo oblectatur, ad omnes natus ejus, affectus, motus, actiones se referre, accommodare et circumversare, ut, si probus sit, omnes ejus probos mores; si improbus, omnes ejus improbitates imbibat. Majus enim est contingere mali quam boni; facilius enim frangitur et addiscit vitium quam virtus. Unde videmus unam ovem scabiosam inbeere caeteras; ac unum gulosum, superbum, luxuriosum, maledicum, impium caeteros quibuscumque versatur, ef-

ficere gulosos, superbos, luxuriosos, maledicos, impios; cum ex adverso molis casti vive unum inestum effluere quant castum, ac molis humiles vix unum superbium effluere quant humilem, et ita de reliquis. Sic medicus bellis, myrrha vel absinthii, totum lactis vel vini, quin et mellis, poculum amarum efficit; cum ex adverso integrum poculum mellis vix vitrum myrrae vel absinthii edulcoret. Vitium enim est fel, virtus est mel. Significat ergo Sapiens societatem et conversationem esse rem maximi momenti in alterutra parte, utpote ex qua pendeat probitas vel improbitas, et consequenter aeterna hominis felicitas vel damnatio. Quocirca parentes filios, praepceptores discipulis, confessarii penitentibus ante omnia inculcent, ut, si animam salvare velint, fugiant consortium improborum velut basiliscum, capient vero societatem proborum velut unicuique salutis asylum. Nam, ut ait ex Isidoro Beda in *Lociis communibus*, cap. LXII: « Sicut multa bona habet communis vita sanctorum, sic plurima mala habet societas malorum. Melius ergo est habere malorum odium, quam consortium; sicut enim optandum est ut boni pacem habeant ad invicem, sic optandum est ut mali sint ad invicem discordes. » Quocirca praecare monet S. Gregorius Nazianzenus, eum. 50 *Necessitas ad filiam*:

No tibi qui vitis acetas conijce solentem: Nuptae enim frons pectus parca occupat erina. Nix tu vitium in tribera, sed delicias ipse Aedipus, vixis atque infidere profanis.

Et Comicus:

Talia quis esse putatur, qualis ei est solentem. Sol non moratur una nox, dies; bonus, malus. Vix diuam discrepantium mecum conuberna. Vix una dono maritum cum pitatore sobria. Vix heri sippent sapientia contubernium utere. Nuptam cupent vitia ipsa cum virtutibus. Penitentiae cum serpente iudice.

Et alius:

Classiare dices, uni si vel claudo aemoretur. Conversatio honorum de malo facit bonum: Fermentumque sicut frigus vix solum committitur. Nil aliis solidum et certum contubernium trahat. Beneficentia majorem abundantiam afficit. Consopio collens impio impudens. Mores intulit rursus a conversantibus. Vix nose regem? familiares nascio.

Patet in Roboam, III Reg. XII.

Beatrix Crates, epist. 12 ad *Origenem*: « Non res, ait, bonos reddit, neque urbs malus, sed bonorum et malorum commercia. Quare si vultis honorem et non malos evadere liberos, mitte non in agrum, sed ad Philosophi domum, quo et ipsi comineantes honestatem didicerunt. Constant enim exercitatione virtus, neque ultra se in animo hominum ingerit quemadmodum malitia. »

21. PECCATORES PERSEQUITUR MALUM. — ET JUSTI RETRIBUUNTUR BONA. — Septuaginta, *eos qui peccant*

persequantur mala; et justos apprehendunt bona (1).

« Malum » accipio tum culpam, tum poenitentiam, supplicium et vindictam. Culpa enim admissa persequitur eum qui illam admisit, jugiterque ejus conscientiam stimulat, pungit, angit, cruciat, ut hinc criminis sibi conscius paveat, trespidet, et cruciatum vel vindictam Dei maticulosus expectet. Unde S. Basilium apud Antonium in *Melisso*, parte I, serm. 16: « Sicut, ait, umbra corpora, sic peccata sequuntur animas, et manifestae facinorum representant imagines. » Sic in *Valis Patri*, legitur umbram pueri ab homiella oculis jugiter homicidiam, etiam jam monachum effectum, fuisse persecutum, ac ejus imaginationi perpetuum se utillise, dixisseque: « Cur me occidisti? » Ita ut monachus angore et tedio victus, monasterio egressus, ultra se iudici placendum tradidit. Hoc conscientie flagellum nemo impius evadit. Unde Poeta:

Evadite patres quos diri conscia fecit
Mene inhaerit attonitae, et surdo verbera cedit,
Occidit quatenus animo tuctore flagellum?

Et alius:

Hi sint qui trepidant, et ad omnia fulgura pallescunt.

« Contra, » justus confidit ut leo. » Praecare Paucis in *Panegyri*, Theodosii Imperatoris, cap. XLII: « Habet vires, ait, habet nescio quos internos meos seclerata carnifices, aut ipsa sibi carnifex conscientia est. » Et Quintilianus, *Declam.* XV, § 18: « O tristis, ait, recordatio! O tormentis omnibus conscientia gravior! » Et Chrysologus, serm. 45: « Ruit, destruitur, stare non potest, quem conscientia destituit, impellit reatus. » Philostratus, lib. VII de *Vita Apollonii*, cap. VII: « Conscientia est que homines punit, cum se male operatos fuisse recogitant. Eadem enim Furiarum poenas apponit Oresti, quando advereus matrem insanit. » S. Augustinus in *Psalm.* XXXVI: « Quisquis malus est, male secum est. Torquetur necesse est; sibi ipsi tormentum est. Ipsi enim est poena sua, quem torquet conscientia sua; fugit ab inimico quo potuerit; a se quo fugiet? S. Gregorius, in *Psalm.* LXIII: « Nulla est major afflictio quam conscientia delictorum. Cum enim exterius patitur homo, ad Deum confugit. Quod si malae conscientie tribulationem perferens, in arcano cordis non invenit Deum, ubi consolationem inveniet? ubi requiem perquiret? » Vice versa, nunquam iustorum bonum et premium est testimonium bonae conscientiae, tempus fructuose expectatio, sanctae puritatis operam dare, Deo in tranquillitate re sinceritate vacare, ait Eusebius Emisenus, et ex eo Dionysius hic.

Poenam vero et vindictam Dei, sepe ac iudicium hominum, persequitur peccatorum, ut merita ab eo supplicia exigat. Iustitia enim Dei nullum

scelus sinit abire impunium, ac vice versa nullum bonum sinit irenumeratum. Unde Beda in *Proverbiis*: « Ante Dei vulnium nil pravi constat impunitum. » Et Poeta: « Raro antecedentium scelentum deseruit poena claudis; noxa caput sequitur. » Igitur sicut pretor persequitur fures ut suspendat, sic vindicta persequitur peccatorem ut placet. Notum est emblemam rhinocerotis de vindicta:

Rhinoceros stimulis ac viris paenitentibus
Colligit, nocens sed salutare negat;
Sic tandem in sources Nemesidis divina relinquitur,
Mojori in poenam fenestre tatis venit.

Praecare Orosius, lib. VII *Adversus Paganos*, cap. xxx: « Provoceat, ait, poenam suam obliviosa malitia. Impietas enim flagella quidem exremediata sentit; sed a quo flagellatur, obdurata non sentit, sic et sentit nocens prius carnificem quam vident. » Et: « Nemo iniquus est, a tergo cui non est poena sua. »

22. BONUS RELINQUIT HEREDES FILIOS, ET NEPOTES: ET CUSTODITUR IUSTO SUBSTANTIA PECCATORIS. — Hebraice, *bonus hereditate faciet filios filiorum, et recordatio iusto facultates peccantis; Septuaginta, et discipulorum iusto dicitur impiorum; Syrus, peccantium dicitur quos non vidit orbis. Bona sententia clara est, et significat non quod semper, sed quid crebro vel subinde fiat, praesertim in veteri Testamento, cui promissa erant a Deo bona temporalia. Quare licet communiter vir bonus et probus bonorum suorum heredes relinquere filios et nepotes, praesertim si illi patris bonifatem sequerentur, ac tam paterna probitatis quam substantiae essent heredes. Idem nam quoque saepe fit. Illi vero et improbi saepe bona sua non transcribunt in posteros et nepotes, praesertim si iniuste parta sint, juxta illud:*

De malo quantis non gaudet tertius heres.

Imo non raro Deus custodit, id est, peccantem et transcribit iusto substantiam peccatoris, ut quidquid ab eo relictum est, in usus iusti transferatur, juxta illud: « Improbus preparabit, et iustus induet. » Bona non semper id fieri, sed crebro vel subinde, quia crebro contrarium quoque fieri videmus, scilicet bonos a malis rebus suis spoliari, juxta illud *Hebr.* X, 34: « Rapinam honorum vestrorum cum gaudio suscepistis. » Exempla huius sententiae sunt in Jacobo fidei, cui Deus dedit praedae et opes Laban infidelis socii sui, *Genes.* XXXI, 9; in Iheremia, qui egredientes Aegypto iusto dei, multo accipientes ab Aegyptiis vasa aurea et argentea, etc., ea deinde renunciant, *Exod.* XII, 35; de quibus proinde dicitur *Sap.* X, 19: « Iusto iusti tulerunt spolia impiorum. » Idem, dux Josue, expugnans terram Chamana, opes et bona Chamanaeorum occupaverunt. Sic hodie haeretici non raro juxta jura Civili et Canonica privantur bonis suis, illaque dantur Catho-

(1) Hebr. Sed justos remuneratur bonum, felicitas.

heis in Codice Theodosiano, lib. XVI, tit. v, sunt leges Honorii et Theodosii 43, 52 et 54, in quibus præcipitur edificia, prædia, et loca quæ ad conventus Cathedralium vel aliorum hereticorum antea pertinebant, ab Ecclesiis Catholicis vindicari, vel eisdem sociari debere; quis cum velut iniustus Catholicos obiceret Petilianus Donatista, sic eadem ex hoc Salomoni loco respondet S. Augustinus, lib. II *Contra Petilianum*, cap. XLII: « Si autem, ait, de rebus vel locis Ecclesiasticis, quos tenentis et non tenentis, querimini, possunt et Iudei se justos dicere, et iniquitatem nobis obicere, quia locum in quo imple regnaverunt, modo Christiani possident. Quid ergo indignum, si ea que tenent heretici, secundum patrem Domini voluntatem Catholici tenent? ad omnes enim similes, id est ad omnes impios et iniquos, illa vox Domini valet: Aufferatur a vobis regnum Dei, et dabitur terti facienti justitiam. An frustra scriptum est: Labora impiorum iusti edent? Quapropter magis mirari debetis quod minus tenentis aliquid, quam quod aliquid amisistis. » Et cap. XLII, cum obijceret Petilianus: « Dicitur est: Non concupiscere rem proximi tui. Vos nostra diripistis, ut pro vestris habeatis; » respondet S. Augustinus: « Et si que jam præcisi possidere cepistis, quia nobis oblata nobis Dominus dedit, non ideo concupiscimus aliena, quia illius imperio cuius sunt omnia, facta sunt nostra, et iuste nostra sunt; vos enim his utamini ad præcisionem, nos ad militiam. Alioquin et primo populo tui possent illi obicere aliena rei concupiscentiam, qui divina potestate ab eorum facie, quia ea terra male utebantur, expulsi sunt; et ipsi Iudei, a quibus ablatum est regnum, secundum verba Domini: « Et dabitur eis genti facienti justitiam, possunt obicere aliena rei concupiscentiam, quia Ecclesia Christi possidet, ubi persecutores Christi regnabant. » Que omnia ex S. Augustino translata sunt in Jus Canonicum, et habentur 23, *Quest. VII*, can. 2.

Huius gnoma antistropha est illa cap. XXVIII, vers. 8: « Qui concervat divitias usuris et honore liberali in pauperes congregat eas. » Ubi plura hæc de re dicam.

Mystico Beda et Baynus: Vinea et substantia celestis, id est Dei lex, gratia et Ecclesia cum cæteris bonis olim Iudeis reposita, ab eis tanquam malis agricolis ablata, Genibus locantur in sanguine Christi justificatis, *Matth. XXI*, 33 et seq. Sic in gradam et apostolatam traditoris Iudei successit iustus Matthias. Hinc dicitur a *pop. III*, 11: « Tene quod habes, ut semo accipiat coronam tuam. » Vide ibi thesa.

23. MULTI CIBI IN NOVALIBUS PATRUM: ET ALIIS CONGREGANTUR ABSQUE JUDICIO. — Hebraice, *multus cibus in silicis, vel in aratione capitum; et est congregatus vel consumptus absque iudicio*. Quæ verba variè varie explent et explicant. Hebræum enim *קציר* ruscin tam capita, id est patres et primo-

res, quam pauperes significat. Rursum *רעב* nōpe tam congregari, quam absumi et perdi significat. Primo ergo Cajetanus sic verit, *multus cibus autem capitum, et est consumptus in non iudicio; sicque explicat, q. d. Aliquis ager profert fruges multas, et aliquis invenitur consumptus absque iudicio, id est absque ratione, et sic sit consumptus, non ille; intellige de iudicio et ratione humana; Deus enim non sine iudicio hæc dispartiat fecit, quam sæpe videmus accidere.*

Secundo, Aben-Ezra, R. Salomon et Vatablus vertunt, *plurimum cibi est in novali pauperum; vel vero non agitur cum iudicio, incipit est. Aut sic, et est qui perit ab non ius, id est, eo quod non rito colit agrum suum, qui non servat leges consuetas colendi agrum. Hebræum enim *רעב* nōpe, id est iudicium, significat rationem, ritum, legem, jus, consuetudinem. Chaldaicus, *perit non ad agrum, sed ad hominem, puta agricolam, vel fructu, qui perit et ad egestatem pervenit, eo quod bono iudicio in colendo agro sese non exerceat. Unde verit, multus cibus evenit pauperi, et est qui præter ius mortem appetit. Baynus vero optime id perit ad cibum refert, sive annonam; hæc enim frequenter agricolis perit, dum non legitime tempore dispensatur, vel dum hereditas parum frugis relinquitur. Sic sensus erit, q. d. Multus cibus erit pauperibus, quando terra semina credent, eandemque diligenter colent cum iudicio, puta juxta leges agriculturæ; nam, ut dixit *cap. XII*, vers. 11: « Qui operatur terram suam, salubitur panibus. » Sin sine iudicio perperam et negligenter terram colant, perdentur fruges ipsas, ipsique fame peribunt. Unde Isidorus Clarus sicclare verit, *multi cibi in novaliis pauperum; illi autem qui perditur, est absque iudicio*, hoc est, inquit, qui in agro suo in tempore omittit debita exercere officia arandi, occandi, sarciendi, mendi, etc., illius novale nihil profert (1).**

Hæc facit apologus agricolæ et filiorum apud *Æsopum*: « Agricola quidam, ait, vita exossatur, ac volens suos filios periculum facere de agriculturæ, vocatis ipsis ait: Filii mei, ego jam et vita discedo, quæsieritis, invenietis omnia. Illi igitur rati thesaurum filio detossum esse, omnem vineæ terram post interitum patris dediderunt, et thesaurum quidem non invenerunt, sed vinea pulchre fossa multiplicem fructum reddidit. Fabulatio. Fabula significat laborem thesaurum esse hominibus. »

Mystico, noster Salazar et alii hæc ait elemosinam referunt, q. d. Pauperes, es utique arva sunt arata, iterata et novata, quæ, cum elemosinis arum semen exceperunt, uberrimos fructus afferunt. Quapropter « alii congregantur absque iudicio, »

(1) Maner, *multum cibi est, suppeditat novale pauperum, ager ab his recens cultus arvo labore; et cum qui perierit, quavis divites, iniustitia.*

dicio, » nimirum cibi, q. d. Illi prorsus iudicio ac merito carent, qui cum possit divitias suas in pauperes spargere, et se cum ipsis in celum transferre, eas aliis congrunt et asservant. Unde S. Ambrosius, lib. *De Nabatah Israhelita*, cap. vii, ad illa verba, *Servate vobis ad iustitiam, Osee cap. x*: « Esto, ait, spiritualis agricola; sere quod tibi prodest: bona satio in corde viduarum. Si terra tibi reddidit fructus uberioras quam acceperit, quanto magis misericordie remuneratio reddet multipliciora que dederis? Tibi proficit, quidquid inopi contuleris; tibi crescit, quidquid in pauperes erogaveris; seminatur in terra, germinat in celo; plantatur in pauperes, apud Deum pullulat. » Et S. Basiliius, hom. *In discipulos euras*: « Sicut, ait, frumentum in terram; undeas hererum proleantur, sic et panis in eurgentem proleat. » Similia plura habet S. Chrysostomus, hom. 42 et 55 in *Genes*, et hom. 5 in *Matth.*

Tertio, Septuaginta et Syrus per novale intelligunt annos, eo quod singulis annis agri creantur et noventur, ut sit metalepsis, similitudo illi Virgilii:

Post aliquot neta regis vilens mirabitur annus.

Insuper per *rescin*, id est capita, accipiunt justos, qui apud Deum hominum sunt capita et primores. Denique per *altos* accipiunt opes; unde veritum, *iusti faciunt in divites annos multos cum volentibus* (ut habent Septuaginta in *Catena Græc.*), *injuri autem peribunt anni*; Septuaginta vero, *multi anni divites os proficit, et homines panibus peribunt*. Juxta Septuaginta ergo hic versus colligetur præcedenti, cuiusque explicat, et per auxoniam amplifiet, q. d. Iusti non tantum bonorum suorum heredes reliquant filios et nepotes, sed et ipsi longævi per multos annos bonis suis fruentur; injuri vero adeo non relinquent bona sua hereditas, ut et ipsæ brevis futuri sint ævi, brevi que tam vili quam bonis sunt spoliandi.

Quarto, alii vertunt, *multus cibus in novaliis principum est consumptus absque iudicio*. Sensus est clarus, q. d. Principes multa habent prædia, ex quibus magna quidem fruges, et opes colligunt; sed quia eas sine iudicio, id est sine discretionem, temere in famulos, assedulas, parasitice proficiunt et consumunt, illi pauperes remanent et nulli, perinde ac si prædia tanta non haberent.

Quinto, Noster optime verit, *multi cibus in novaliis patrum; et aliis congregantur absque iudicio*, ubi imprimis nota: *Novale est novus ager, idque tripliciter: primo enim novale dicitur arum tunc primum ad semen processum, ait Servius. Unde Virgilius, Eclog. 1*:

lapsum hæc tam cibus novale miles habebit?

Novale ergo est pratum vel sylvæ, cum excois arboribus sentibusque ager sit, arandoque subigitur. Secundo, novale est quod alteris annis fertur. Unde Varro: « Qui intermittitur, a novando novale ager dicitur. » Tertio, quilibet ager, dum

arando quasi innovatur, novale dicitur. Unde Festus: « Novale, ait, est ager novæ relictus secum. » Et Servius: « Novale, ait, est nova terra, que per singulos annos renovatur per semina. »

Rursum pro *altis*, tredecim codices legunt, *altis*; cui lectio favent Hebræus et Chaldaicus. Hebraice enim est *est* *רעב* nōpe, id est congregatus (cibus) absque iudicio. Si ergo legas *altis*, antithesis est clara. Sensus enim, ait *novale*, est, q. d. Multos cibus parant sibi filii ex novaliis patrum suorum, hoc est, si insistant laboribus patrum et eorum diligentiam imitentur, quia cibus ne quis sibi divina benedictione multiplicetur. At sunt alii cibus, id est aliqui cibus sunt, qui a plerisque congregantur iniuste, non cum debito iudicio, quia scilicet non discernant, et quomodo debite cibus parandi sint, quia habeant sive per fas, sive per nefas, sive honeste, sive inhoneste congregent; et quomodo iniuste iuxta hunc intellectum. Debet ergo hæc sententia juxta hunc intellectum quosdam sibi colligere prudenter et honeste, alios imprudenter et inhoneste.

Verum quia edocet homo emendati esturum passim habent *altis*, non *altis*, quæ lectio etiam consentit Hebræo; nec enim significat contraria, scilicet congregare, et efferre sive adferre. Unde congregare subinde in Scriptura sanctorum pro afferre et perdere, id congregatio vocatur mors et perditio, ut *Osee IV*, 3: « Et pressis maris congregabatur, » id est auferentur, deficient, morientur, ut vertunt Septuaginta et Chaldaici. Causa hujus phrasæ et significationis ibidem assignavi. Igitur cibus, qui aliis congregantur, Hebræis vocatur *altis*, id est ablati, adempti, perditii, quia que aliis congregantur, hæc ab hero auferuntur et adimuntur, itaque conerogari peribunt. Sic hic sensus eodem modo, quo sequitur paulo ante datus, qui est plerumque Hebræorum, et est qui perit defectu iudicii; vel, ut *Agurina*, ubi vero non agitur cum iudicio, incipit est. Sensus ergo est, q. d. Sunt qui, cum multos cibus habeant ex patrum suorum novaliis, id est arvis et agris arando innovatis et excolitis, hoc est, cum victus eis abundet ex præditiis opibusque patrum hereditatis, tamen hæc omnia ab eis absque iudicio, id est stulto et imprudenter aliis congregantur, q. d. Tam stulti sunt plerique, ut quod eis a patribus relictum est, eo non tantum sibi, sed id ipsam aliis stulte congregent, quia scilicet prodigi sunt, et sus in alios profundunt, vel negligentes et improvidi sinunt sus perire, et ab aliis occupari. Scilicet ergo hæc parentis, præditi opima parentum sæpe a filiis profundi et dissipati, eo quod careant iudicio et prudentia ea excolendi, conservandi, et frugaliter dispensandi. Sic videmus ampla patrimonialia everti, cum hereditibus parum frugis, vel improvidis, aut incuris relinquantur, cum scilicet illa cum parentis industriæ magno labore congregantur, filii prodigi dissipant, et recordes dissipant; unde illud *tr-*

tum: « Quam magnum vestigal est parcimoniam? » Hinc patet hanc gnomen: « Multi cibi in novalibus patrum, et aliis congregantur absque iudicio, » parallelam esse illi que antecessit: « Bonus reliquit heredes filios et nepotes, et custoditur iusto substantia peccatoris. » Peccator enim est, qui absque iudicio aliis, praesertim iustis, sua congregat.

Mystice Beda, et ex hoc Dionysius, in novalibus, inveniunt, id est in libris, doctrinis, exemplis, patrum sunt multae alimoniae spirituales, quae aliis sine iudicio congregantur, dum quis talia praebet proximis, nec tamen ipse proficit inde, neque refectur mente. Sic S. Gregorius, in libro Moral. cap. 1. et in libro de vita, facit se exemplis et colloquiis Sanctorum vitam in dialogis tractat. Idem de se testatur S. Bernardus, serm. 13 in Cantica. Vide nostrum Alvarez de Paz, lib. V De Perfectione, part. II, cap. xxiii.

Pari modo hanc parcimoniam applices sacerdotibus, pastoribus, praedicatoribus, qui in novalibus, puta in doctrina, scriptis et gestis S. Petri, S. Pauli, S. Augustini, S. Leonis, S. Gregorii, etc., magna spiritus et doctrinae alimenta et fonsantia habent: sed nonnulli quibus magis sapit caro et mundus quam spiritus, haec laetis legenda, rumina et excoerenda relinquunt. Simili modo Religiosi copiosa et delicata spiritus alimenta sibi repetita habent in novalibus patrum sanctorum, puta in regulis scriptis et exemplis fundatorum, patrum, antecessorumque sanctorum, v. g. S. Antonii, S. Basilii, S. Benedicti, S. Bernardi, S. Francisci, S. Dominici, S. Ignatii, S. Xaverii, etc.; sed qui tepidi vel torpidi sunt, haec aliis, etiam secularibus, imitanda relinquunt, qui proinde praecedunt illos in regno Dei dum magno ipsorum probro et confusione, juxta illud Christi, Matth. xii, 41: « Viri Niniuite surgent in iudicio cum generatione ista, et condemnabunt eam, quia penitentiam egerunt in predicatione Jonas. Et ecce plusquam Jonas hic, » etc. Et cap. xi, vers. 21: « Ve tibi, Corozain! ve tibi, Bethsaida! quia si in Tyro et Sidone factae essent virtutes, quae factae sunt in vobis, olim in effusio et cinere penitentiam egerunt. Verumtamen dico vobis: Tyro et Sidoni remissus erit in die iudicii, quam vobis, » etc.

Aliter hanc parcimoniam explicat Lyranus: « Multi cibi in novalibus patrum, quia patres antiqui, ait, suis laboribus coluerunt terras prius incultas, quae demum novalis; et sic multiplicati fuerunt cibi in sustentatione sequentium. Et aliis congregantur absque iudicio, id est absque labore, id est, quia non sequuntur tanta quasi mercedem laboris sui, in quo est quaedam excoeratio iustitiae, quae propria est iudicio. Mystice exponas de cultus mentis: quia antiqui patres et philosophi multum laboraverunt in inventione scientiarum et artium, quibus posteri reficiuntur

absque tali labore. » Hincque Lyranus, quem sequitur Hugo.

Aliter et nosse Salazar, qui putat agriculturam, velut artium innocentissimam et utilissimam, conferri et preferri mereretur, q. d. Optima et iustissima parandarum copiarum industria est in agris colendis, quia parentes ad filios locupletandos uti debent; qui hunc admodum cum liberis suis agunt, si illis amplius fundos et praedia ad culturam hereditario jure relinquunt. « Et aliis congregantur absque iudicio, » nimirum aliis rationibus aut artibus cibi, id est facultatis, congeruntur liberis sine iudicio, hoc est iniuste, et contra fas fraude et injuria. Nam mercatura et negotiatio fraudibus atque injuriis plurimum subjacet, agricultura vero innocentissima ars est.

Symbolice idem (licet ipse putet esse sensum litteralem) per novalia patrum accipit filios, q. d. Arva et agri parentum sunt filiorum mentes, quas parentes bonis preceptis et disciplinis arant et seminare debent, ut eos dignos facultatum suarum heredes relinquunt. « Et aliis congregantur absque iudicio, » id est, si quis pater aliis quam his rite cultis et institutis filiis congerit congregatque, is aequidem imprudens est et vorax. Facit id pater, qui magis intendit congerendis opibus et praediis, quam filio relinquat ut eum dicit, quam invigilet ejus institutioni, discipline et virtuti. Talem enim filium carens disciplina nescit quibus sibi relictis uti, sed eas prodigat, et in reserret: ac parvas consumet, quibus proinde ea pater congregavit, non filio. Sic Plutarchus, tract. de Liberos educandis: « Sicut in agrorum, ait, cultura bonam esse imprimis terram oportet, tum seminandi periculum agricolam, denique bona semina: pari modo terre filium, agricolae praceptorum, seminibus studiorum institutiones et precepta assimilabilia. » Et S. Chrysostomus in epist. I ad Timotheum, homil. 9: « Vis, ait, filium relinquere divitem, bonum illum ac benignum esse doce; ita enim rem familiarem etiam auctorem facere poteris. Quod si malus ille fuerit, etiamsi infinitam substantiam reliquas, non illi eundem reliquisti. Fursum filius non recte institutus praestat quidem pauperes esse quam divites; paupertas enim vel invitae coercet, atque intra virtutis limites continet. Opes vero ne volentes quidem pudice ac temperanter vivere sinunt, verum exorbitare faciunt atque pervariant, masculisque innumeri subjugant. »

24. Qui parit verbera (Septuaginta, *verbera*), QUI FILIUM SUUM; QUI AUTEM VERBERAT ILLUM, INSTANTER ERUDIT. — Hebraice, qui prohibet vel abstinere verberum suam, odit filium suum; et qui amat illum, emendat, id est mane quaerit illi castigationem, mane illum castigat; Septuaginta, *diligenter erudit*; Schollastes, *liberaliter addit et castigationem*; S. Hieronymus, *qui autem diligenter corripit, diligit*. Sensus est clarus, q. d. Qui non castigat filium peccatorem, ne eum affligat, videtur id ex nimio ejus amore omittere; at revera hic non est amor, sed odium. quia causa est ut filius fiat ignavus, reuelis, improbus: talisque quem pene necessario pater aversari et odio habere debeat. Unde illud: *Blasphemia regnes facit indulgentia patris.*

At qui vere et cordate diligit filium, hic assidue eum erudit, nebr. *וְעָרַב*, *crucis eruditio*, id est instituit, format, corripit, et cum opus est flagellit, ut vitia reseret, virtutes inserat.

Hinc praclare Hugo Victorinus, *Instit. monast. ad a. vitas*, cap. x, ait, « disciplinam malorum desideriorum esse carcerem, frenum lasciviae, elationis jugum, domare intemperantiam, levitatem conservare, incoemptos animi motus suffocare. »

Sed cur Hebraea addunt *et mane vel diluculo?* Respondeo primo, quia matutinum tempus maxima opportunitas est institutioni, doctrinae et disciplinae; mane enim viget mens, animus, ingenium. Ita R. Salomon et Alen-Ezra.

Secundo, quia quod mane dicitur filius, illius manas est, illudque refinet et facit pro totum deinops diem; quare matutina disciplina est illi molitor et mullio usque ad vesperam, ne quid mali committat.

Tertio, mane, id est a pueritia, a prima aetate: haec enim est velut aurora totius vitae. Ita R. Levi.

Quarto, quia mane animus est sedator et tranquillior, inquit Jansenius, ut non ex ira que jam deforsit, sed ex ratione delicta praecedentis diei corrigat et castiget. Simili modo Deus quos amat, castigat, juxta illud cap. iii, vers. 12: « Quem diligit Dominus, corripit; et quasi pater in filio complacet sibi. » Quare sicut maximum signum est belli et indignationis Dei, cum non corrigat peccatores, sic maximum amoris indicium est, cum eos castigat, juxta illud Psalm. xxviii, 8: « Deus in propitius fuisit eis, et ulciscens, in omnes adventiones eorum. » Et II Machab. vi, 13: « Quamvis multo tempore non sinere peccatoribus ex sententia agere; sed statim uliones adhibere, magis beneficii est indicium. »

Salomonem de more secutus Ben-Sira in Sententia sic pronuntiat: « Aurum indiget percussione, et puer verberationis, » hoc est, aurum tundi debet, et puer verberari. « Quod si ferale puerus, sit nequam et innulla, perinde ut aurum minus utile esset, nisi malleo in certam formam cedatur. Schollastes explicat hoc modo: Ut aurum, si illud nudas, magis fulget; sic puer, si eum verberes, evadit melior. Nam, ut argilla, its rodis atas, in quancunque duces partem, sequitur; ut ubi obdurat ingenium, haud facile in aliam diriguntur formam. Quocirca sapienter praecipit Salomon ne puerum castigatione, cum opus est, privemus. Proverb. xxiii, 13. Quoniam amentem habet coram stultitiam, quam virga castiga-

trix propellit, ait cap. xxiii, vers. 13. Proinde, qui filium amat, castigationem maturam, inquit cap. xii, 24, quae si sapientiam conciliat, ait cap. xxiii, vers. 13, et sibi animi voluptates, sibi, vers. 17. Postremo, quod maximum est, filii animam ab inferno defendit, ait cap. xxiii, vers. 14.

Singulorum in liberorum institutione facere Lacones sive Spartani, de quibus Plutarchus in Laconicis: Apud Laedemones, inquit, puer abs quopiam castigatus, si quaerant ad patrem delisset, turpe erat patri, si hoc audito non iterum filium emendasset; siquidem ex institutione majorum habebant hanc de se mutuo fiduciam, ut crederent neminem esse, qui ejujanquam liberis, quos quisque pro suis habebat, quidquam imperaret inhumanum. Prima etas, quoniam nondum sensit quid turpe, quid honestum sit, verberibus ergit. Solent autem pueri a praepceptoribus creari apud parentes quicri de crudelitate eorum a quibus castigati sunt. Et res, quoniam minus habit aliorum saniorum auctoritatem, hanc sanestram oculaserunt liberis suis, ut omnium saniorum eodem esset in pueros auctoritas quo patribus. Themistocles, quoniam adolescens feroci multabilique ingenio videbatur, mirantibus multis moros dicere solebat. « Asperos et inmolentes pullos in optimos ergos evadere, si quis illis adhibeat disciplinam rectamque institutionem. » Ita Plutarchus in ejus Vita. Idem et pedagogus dicere solebat: « Nihil melius futurus es, o puer; nam, aut magnum bonum eris Hephalaus, aut magnum malum. » Generosa enim indoles, si accedat recta institutio, magno bono est patris: sin ad vitia degeneret, ingens avertit malum. Ita Plutarchus in Themistocle. Demetrius Phalereus, adolescentum fastuosorum sublimitatem dicebat in educatione amputandam esse, sed relinquendam sobrietatem. Docuit vir sapientissimus hanc ingenia non esse despendenda, sed quod redundat in institutione recidendum esse. Ita Laertius, lib. V, cap. v.

25. JUSTUS COMEDIT, ET REPLET ANIMAM SUAM: VENTREM AUTEM IMPIORUM INSATIabilem. — Hebraice, *justus comedit ad saturitatem animae suae (sibi est desiderium sui, ait Vatablus, hoc est desiderium suum explet); ventrem autem impiorum deficit, vel egebit: Septuaginta, anima autem impiorum egeat. Bayanus et deficit sibi exponit, q. d. Justus temperantiam servans in cibo robur stomachi conservat, ut ad sobrietatem comedere possit; at impius gulae et crapulae indulgendo stomachum ita debilitat, ut cibum inspernatur, hanc cibum vicia sustentandae necessarium sumere et digerere valeat.*

25. JUSTUS COMEDIT, ET REPLET ANIMAM SUAM: VENTREM AUTEM IMPIORUM INSATIabilem. — Hebraice, *justus comedit ad saturitatem animae suae (sibi est desiderium sui, ait Vatablus, hoc est desiderium suum explet); ventrem autem impiorum deficit, vel egebit: Septuaginta, anima autem impiorum egeat. Bayanus et deficit sibi exponit, q. d. Justus temperantiam servans in cibo robur stomachi conservat, ut ad sobrietatem comedere possit; at impius gulae et crapulae indulgendo stomachum ita debilitat, ut cibum inspernatur, hanc cibum vicia sustentandae necessarium sumere et digerere valeat.*

25. JUSTUS COMEDIT, ET REPLET ANIMAM SUAM: VENTREM AUTEM IMPIORUM INSATIabilem. — Hebraice, *justus comedit ad saturitatem animae suae (sibi est desiderium sui, ait Vatablus, hoc est desiderium suum explet); ventrem autem impiorum deficit, vel egebit: Septuaginta, anima autem impiorum egeat. Bayanus et deficit sibi exponit, q. d. Justus temperantiam servans in cibo robur stomachi conservat, ut ad sobrietatem comedere possit; at impius gulae et crapulae indulgendo stomachum ita debilitat, ut cibum inspernatur, hanc cibum vicia sustentandae necessarium sumere et digerere valeat.*

25. JUSTUS COMEDIT, ET REPLET ANIMAM SUAM: VENTREM AUTEM IMPIORUM INSATIabilem. — Hebraice, *justus comedit ad saturitatem animae suae (sibi est desiderium sui, ait Vatablus, hoc est desiderium suum explet); ventrem autem impiorum deficit, vel egebit: Septuaginta, anima autem impiorum egeat. Bayanus et deficit sibi exponit, q. d. Justus temperantiam servans in cibo robur stomachi conservat, ut ad sobrietatem comedere possit; at impius gulae et crapulae indulgendo stomachum ita debilitat, ut cibum inspernatur, hanc cibum vicia sustentandae necessarium sumere et digerere valeat.*

25. JUSTUS COMEDIT, ET REPLET ANIMAM SUAM: VENTREM AUTEM IMPIORUM INSATIabilem. — Hebraice, *justus comedit ad saturitatem animae suae (sibi est desiderium sui, ait Vatablus, hoc est desiderium suum explet); ventrem autem impiorum deficit, vel egebit: Septuaginta, anima autem impiorum egeat. Bayanus et deficit sibi exponit, q. d. Justus temperantiam servans in cibo robur stomachi conservat, ut ad sobrietatem comedere possit; at impius gulae et crapulae indulgendo stomachum ita debilitat, ut cibum inspernatur, hanc cibum vicia sustentandae necessarium sumere et digerere valeat.*

25. JUSTUS COMEDIT, ET REPLET ANIMAM SUAM: VENTREM AUTEM IMPIORUM INSATIabilem. — Hebraice, *justus comedit ad saturitatem animae suae (sibi est desiderium sui, ait Vatablus, hoc est desiderium suum explet); ventrem autem impiorum deficit, vel egebit: Septuaginta, anima autem impiorum egeat. Bayanus et deficit sibi exponit, q. d. Justus temperantiam servans in cibo robur stomachi conservat, ut ad sobrietatem comedere possit; at impius gulae et crapulae indulgendo stomachum ita debilitat, ut cibum inspernatur, hanc cibum vicia sustentandae necessarium sumere et digerere valeat.*

rioni, tum quia prudens et liberalis, suisque fragiliter et temperanter utitur ad justam sui suorumque sustentationem; tum quia suo labore victum, quo se saturat, sibi parat; tum denique, quia ex Dei benedictione fit ut justus alimenta ad sustentationem necessaria sibi conquirat, utque haec eum sufficienter alant, saturant, roborent, exhibeant ad melius sua munia obeundam, Deoque servendum. **Impiorum autem venter insatiabilis est,** quia eorum fames et gula non satiator, sive quia nova semper pluraque et magis delicta appetit, ideoque est inexplebilis; sive ob penuriam et egestatem, in quam vel ob socordiam, vel ob Dei maledictionem incurrit. Unde habraica est *delectat vel egreditur, hinc ut insatiabilis enim posset pro insatiabilis, q. d. Venter impiorum non saturatur, sed opescat et fame conficitur. Sic incredibilis sumitur pro incredulo, ad Titum I, 19; Baruch, I, 19; Eccl. I, 36, et alibi. Sic et Hieronim. cap. XV, 48, ait: «Plaga mea desperabilis (id est desperata) renall curari.»*

Tres ergo causas sunt cur justus saturatur: prima, quod labore sibi parat victum quo saturatur; secunda, quod moderatur sua gula per temperantiam; tertia, quod Deus ejus laboribus et frugibus benedicit, etque virtutem adlandi et nutriendi tribuit. Totidem causa sunt cur impius non saturetur: prima est desidia qua torpet, nec vult laborare, ut alimenta comparet; secunda, quod gula sua indulget; gula autem est insatiabilis, sicut dicitur in hominibus aqua et panis, sicut Epistola prima ad Cor. 13, 28; galosis autem non sufficient tot genera fructuum, leguminum, herbarum: quoniam non in mari pisces, nova in terra herba, novae volucres in aere, sagittantur alibi, atque his nova miscetur aromata, nova condimenta, et gube irrationabilia infarcuntur. Tertia, quod Deus frugibus et alimentis impiorum maledicat, vixque nutriendi et satiandi idoneat, et omni exsuscitat, iuxta illud quod dicitur, Osee cap. IV, 10: «Et comedant, et non saturabuntur;» et Aggeus cap. I, vers. 6: «Seminatis multum, et in utilibus parum; comestis, et non estis satiati; bibistis, et non estis inebriati; operastis vos, et non estis callidissimi; et qui mercedem contempserunt, misit eas in saeculum pertusum.» Vide ibi dicta.

Sic magna satiabat justos, imo dabat eis omnem saporis suavitatem, Sapient. XVI, 20; impiis vero movebat nauseam, Num. 21, 4.

haec sententia saepe vera est in banis corporibus, sed semper in spiritibus.

Unde allegorice S. Hieronymus haec accipit de cibo verbi Dei quo pascitur Ecclesia. **Aut enim in Aves cap. VIII, sub finem:** «Ex uno intelligentibus, aut quando doctrina non fuerit in Ecclesia, perire pulchritudinem, et vitam mori, omnes aliae virtutes, quia non comedunt verbum domini, quod qui comedit, facinoris ejus (hoc audit per Salomonem: Justus comedens naturam animam suam; anime autem impiorum esuriunt. Et David cantabat: juvenis foli, et escaui; et non vidi justum derelictum, nec semen ejus quoniam pascunt. Quam Marjures in persecucionibus perierunt fame, et indigerunt frumento alimentisque Jesu corporum. Ergo de eo dicit pane, qui de caelo descendit: quem qui comederit, necessitas non erit.»

Allegorice Dionysius: Justus, inquit, spiritibus se reficit alimentis, et crimina suam replet pia affectibus. Venter autem impiorum insatiabilis, id est cor eorum terrenis non satiat, imo instat hydropticorum quo plura nequunt, copiosa desiderant, ac sicut hydropticus crescit ex potu sibi, sic ipis ex adeptione crescit affectu. **Unde Seneca:** «foopi, ait, pauci desunt, avaro omnia.» Restringendus est igitur ventris, id est cordis desiderium et aviditas. Et Hugo Cardinalis: Justus comedit, inquit, ubique, et replet animam suam, venter autem impiorum insatiabilis, id est cor. Venter impiorum est cupiditas, quae insatiabilis est, sicut dicitur Eccl. cap. V: «Avarus non impletur pecunia. Et melius de causa est insatiabilis: Prima est, quia non vult laborare: est enim quasi saepe peritiam, Seneca, quia semper crescit, etiam ex solo aspectu cibi, id est divertitur. Tertia, quia nihil eorum que cupit, manit in hunc ventrem. Cupiditas enim insatiabilis est, ubi pecunia intrare non potest: quomodo ergo exstinguere potest famem oculis pecunia in arcum missa? Quarta est, quia impudens cupia non sunt impletiva cordis homini, ubi est fames cupiditatis. Sicut enim dicitur, qui comeditur avarum impleto sapientia, quae illis omnino capax non est, sic certe multi delinunt, qui cor humanum conantur impleto pecunia. Quinta est, quia omnia hujusmodi concepta vana sunt, et potius faciunt vaneitatem quam repletionem, iuxta illud Genes. I: «Terra autem erat inanis et vacua.» Hinc Hugo.

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Enema de varis sapientia et stultitia proprietatibus; prudentiam quoslibet status vite ordinares commendat, commovere ad misericordiam, et affectiones moderari; imprudentiam autem et vitia perdere filios Adae.

1. Sapiens mulier aedificat domum suam; insipiens exstructam quoque manibus destruet. 2. Ambulans recto itinere, et timens Deum, despiciunt ab eo qui infami graditur via. 3. In ore stulti virga superbiae; labia autem sapientium custodiunt eos. 4. Ubi non sunt boves, praesepe vacuum est: ubi autem plurimae segetes, ibi manifesta est fortitudo bovis. 5. Testis fidelis non mentitur: profert autem mendacium dolosus testis. 6. Quarit derisor sapientiam, et non invenit: doctrina prudentium facilis. 7. Vade contra virum stultum, et nescit labia prudentia. 8. Sapientia callidi est intelligere viam suam, et imprudentia stultorum errans. 9. Stultus illudet peccatum, et inter justos morabitur gratia. 10. Cur quod novit amaritudinem animae suae, in gaudio ejus non miscbitur extraneus. 11. Domus impiorum debetur, tabernacula vero justorum germinabunt. 12. Est via, quae videtur homini justa: novissima autem ejus deducunt ad mortem. 13. Risus dolore miscbitur, et extrema gaudii luctus occupat. 14. Viis suis replebitur stultus, et super eum erit vir bonus. 15. Innocens credit omni verbo, astutus considerat gressus suos. Filio doloso nihil erit boni: servo autem sapienti prosperi erunt actus, et dirigetur via ejus. 16. Sapiens timet, et declinat a malo: stultus transiit, et confidit. 17. Impatens operabitur stultitiam, et vir versutus odiosus est. 18. Possidebant parvuli stultitiam, et expectabant astuti scientiam. 19. Jacebant mali ante bonos, et impii ante portas justorum. 20. Etiam proximo suo pauper odiosus erit: amici vero divitum multi. 21. Qui despiciit proximum suum, peccat; qui autem miseretur pauperis, beatus erit. Qui credit in Domino, misericordiam diligit. 22. Errant qui operantur malum: misericordiam operantur qui preparant bona. 23. In omni opere erit abundantia: ubi veritas est, ibi frequenter egestas. 24. Corona sapientum, aversus eorum: fatuitas stultorum, imprudentia. 25. Liberalis animas testis fidelis; et profert mendacia versipellis. 26. In timore Domini fiducia fortitudinis, et filius ejus erit spes. 27. Timor Domini fons vitae, ut declinent a ruina mortis. 28. In multitudine populi dignitas regis, et in paucitate plebis ignominia principis. 29. Qui patiens est, multa gubernatur prudentia: qui autem impatiens est, exaltat stultitiam suam. 30. Vita carni, sanitas cordis: putredo ossium, invidia. 31. Qui calumniatur egentem, exprobrat factori ejus: honorat autem eum qui miseretur pauperis. 32. In malitia sua expellitur impius: sperat autem justus in morte sua. 33. In corde prudentis requiescit sapientia, et indoctos quoque erudiet. 34. Justitia elevat gentem: miseros autem facit populus peccatum. 35. Acceptus est regi minister intelligens: iracundiam ejus inutilis sustinebit.

1. SAPIENS MULIER AEDIFICAT DOMUM SUAM: INSIPENS EXSTRUCTAM QUOQUE DESTRUIT. — *Reverentia, quae sit ut annona, vestibus caeterisque rebus abundent, ac opes et praedia adaugent. Haec enim praestat sapiens materfamilias, ut palebit cap. XXI; hujus enim est domum regere, sicut viri est curare res externas et forenses. Unde Apostolus jubet Titum, cap. n, 8, erudire adolescentes, ut viros suos ament, filios suos diligant, Per domum accipe familiam et rem familiarem,*

puta filios, filias, ancillas, servos, eorumque pacem, concordiam, virtutem ac strenuitatem, qua sit ut annona, vestibus caeterisque rebus abundent, ac opes et praedia adaugent. Haec enim praestat sapiens materfamilias, ut palebit cap. XXI; hujus enim est domum regere, sicut viri est curare res externas et forenses. Unde Apostolus jubet Titum, cap. n, 8, erudire adolescentes, ut viros suos ament, filios suos diligant,

riam, tum quia prudens et liberalis, suisque fragiliter et temperanter utitur ad justam sui suorumque sustentationem; tum quia suo labore victum, quo se saturat, sibi parat; tum denique, quia ex Dei benedictione fit ut justus alimenta ad sustentationem necessariam sibi conquirat, utque haec eum sufficienter alant, saturant, roborent, exhibeant ad melius sua munia obeundam, Deoque servendum. **Impiorum autem venter insatiabilis est,** quia eorum fames et gula non satiator, sive quia nova semper pluraque et magis delicta appetit, idcirco est inextinguibilis; sive ob penuriam et egestatem, in quam vel ob socordiam, vel ob Dei maledictionem incurrit. Unde habraica est *delectat vel gubet, hinc ut insatiabilis enim posset pro insatiabilis, q. d. Venter impiorum non saturatur, sed opesclat et fame conficitur. Sic incredibilis sumitur pro incredulo, ad Titum 1, 16; Baruch, 1, 19; Eccl. 1, 36, et alibi. Sic et Hieronimus, cap. XV, 48, ait: «Plaga mea desperabilis (id est desperata) renall curari.»*

Tres ergo causas sunt cur justus saturatur: prima, quod labore sibi parat victum quo saturatur; secunda, quod moderatur sua gula per temperantiam; tertia, quod Deus ejus laboribus et frugibus benedicit, etque virtutem ad laudam nutriendi tribuit. Totidem eadem sunt cur impius non saturetur: prima est desidia qua torpet, nec vult laborare, ut alimenta comparet; secunda, quod gula sua indulget; gula autem est insatiabilis, sicut dicitur *in hominibus aqua et vinum, sicut Epistola prima xxix, 28; gulois autem non sufficienter tot genera fructuum, leguminum, herbarum: quoniam non in mari pisces, nova in terra herba, nova volucres in aere, sagittantur alibus, atque his nova incoctur aromata, nova condimenta, et gube irrationabilia infarcuntur. Tertia, quod Deus frugibus et alimentis impiorum maledecat, vixque nutriendi et satiandi idoneat, et omni exsultat, iuxta illud quod dicitur, Osee cap. 14, 10: «Et comedant, et non saturabuntur;» et Aggeus cap. 1, vers. 6: «Seminatis multum, et inhiisitis parum; condistis, et non estis satiati; bibistis, et non estis inebriati; operastis vos, et non estis callidissimi; et qui mercedem contempserunt, misit eas in saeculum pertusum.» Vide ibi dicta.*

Sic inanna satiabat justos, imo dabat eis omnem saporis suavitatem, *Sapient. xvi, 20; impius vero movebat nauseam, Num. 21, 4.*

Haec sententia saepe vera est in banis corporibus, sed semper in spiritibus.

Unde allegorice S. Hieronymus haec accipit de cibo verbi Dei quo pascitur Ecclesia. *Am. cum in Amos cap. viii, sub finem: «Ex uno intelligentis, ait, quando doctrina non fuerit in Ecclesia, perire pudicitiam, et vitam mori; omnes aliter vitantes, quia non comedunt verbum domini, quod qui comedit, saginatus ejus (hinc audit per Salomonem: Justus comedens saturat animam suam; anima autem impiorum esuriat. Et David cantabat: juvenis fol, et esau); et non vidit justum derelictum, nec semen ejus quoniam pascunt. Quam Marcyres in persecucionibus perierunt fame, et indigerunt frumento alimentisque Jesu corporum. Ergo de eo dicit pane, qui de caelo descendit; quem qui comederit, necessitas possit, nec sitis.»*

Allegorice Dionysius: Justus, inquit, spiritibus se reficit alimentis; et criminat eum replet pia affectibus. Venter autem impiorum insatiabilis, id est cor eorum terrenis non satiat, imo instat hydropicorum quo plura nequunt, copiam desiderant, ac sicut hydropicus crescit ex potu sibi, sic ipis ex adeptione crescit affectu. *Unde Seneca: «foopi, ait, pauci desunt, avaro omnia.» Restringendus est igitur venter, id est coris desiderium et aviditas. Et Hugo Cardinalis: Justus comedit, inquit, ubique, et replet animam suam; venter autem impiorum insatiabilis, id est mox: Venter impiorum est cupiditas, quae insatiabilis est, sicut dicitur *Eccl. cap. v: «Avarus non impletur pecunia. Et melius de causa est insatiabilis: Prima est, quia non habet finem: est enim quasi saccus peritum, Seneca, quia semper crescit, etiam ex solo aspectu tibi, id est divitiarum. Tertia, quia nihil eorum quae cupit, manent in hunc ventrem. Cupiditas enim mensura est, ubi pecunia intrare non potest: quomodo ergo extingueri potest fames eorum pecunia in arca missa? Quarta est, quia impiorum cupia non sunt impletiva cordis homini, ubi est fames cupiditatis. Sicut enim dicitur, qui comeditur avaram implevit cupiditas, quae illius omnino capax non est, sic certe multi delinunt, qui cor humanum conantur impleve pecunia. Quinta est, quia omnia hujusmodi concepta vana sunt, et postea faciunt vacuitatem quam repletionem, iuxta illud *Genes. 1: «Terra autem erat inanis et vacua.»* Hugo Hugo.**

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Enema de varis sapientia et stultitia proprietatibus; prudentiam quoslibet status vite ordines commendat commovere ad misericordiam, et affectiones moderari; imprudentiam autem et vitia perdere filios Adae.

1. Sapiens mulier aedificat domum suam; insipiens extractam quoque manibus destruet. 2. Ambulans recto itinere, et timens Deum, despicitur ab eo qui infami graditur via. 3. In ore stulti virga superbiae; labia autem sapientium custodiunt eos. 4. Ubi non sunt boves, praesepe vacuum est: ubi autem plurimae segetes, ibi manifesta est fortitudo bovis. 5. Testis fidelis non mentitur: profert autem mendacium dolosus testis. 6. Quarit derisor sapientiam, et non invenit: doctrina prudentium facilis. 7. Vade contra virum stultum, et nescit labia prudentia. 8. Sapientia callidi est intelligere viam suam, et imprudentia stultorum errans. 9. Stultus illudet peccatum, et inter justos morabitur gratia. 10. Cor quod novit amaritudinem animae suae, in gaudio ejus non miscbitur extraneus. 11. Domus impiorum debetur, tabernacula vero justorum germinabunt. 12. Est via, quae videtur homini justa: novissima autem ejus deducunt ad mortem. 13. Risus dolore miscbitur, et extrema gaudii luctus occupat. 14. Vis suis repletur stultus, et super eum erit vir bonus. 15. Innocens credit omni verbo, astutus considerat gressus suos. Filio doloso nihil erit boni: servo autem sapienti prosperi erunt actus, et dirigetur via ejus. 16. Sapiens timet, et declinat a malo: stultus transiit, et confidit. 17. Impatiens operabitur stultitiam, et vir versutus odiosus est. 18. Possidebant parvuli stultitiam, et expectabant astuti scientiam. 19. Jacebant mali ante bonos, et impii ante portas justorum. 20. Etiam proxima suo pauper odiosus erit: amici vero divitum multi. 21. Qui despiciat proximum suum, peccat; qui autem miseretur pauperis, beatus erit. Qui credit in Domino, misericordiam diliget. 22. Errant qui operantur malum: misericordiam operantur qui preparant bona. 23. In omni opere erit abundantia: ubi *est veritas, ubi prima, ubi frequenter egestas. 24. Corona sapientum, aurum eorum: fatuitas stultorum, imprudentia. 25. Liberalis animas testis fidelis; et profert mendacia versipellis. 26. In timore Domini fiducia fortitudinis, et filius ejus erit spes. 27. Timor Domini fons vitae, ut declinent a ruina mortis. 28. In multitudine populi dignitas regis, et in paucitate plebis ignominia principis. 29. Qui patiens est, multa gubernatur prudentia: qui autem impatiens est, exaltat stultitiam suam. 30. Vita carnis, sanitas cordis: putredo ossium, invidia. 31. Qui calumniatur egentem, exprobrat factori ejus: honorat autem eum qui miseretur pauperis. 32. In malitia sua expellet impius: sperat autem justus in morte sua. 33. In corde prudentis requiescit sapientia, et indoctos quoque erudiet. 34. Justitia elevat gentem: miseros autem facit populus peccatum. 35. Acceptus est regi minister intelligens: iracundiam ejus inutilis sustinebit.*

1. SAPIENS MULIER AEDIFICAT DOMUM SUAM: INSIPENS EXTRACTAM QUOQUE DESTRUIT. — *Haec est via, quae videtur homini justa, sed deducunt ad mortem. Sapientia callidi est intelligere viam suam, et imprudentia stultorum errans. Ubi non sunt boves, praesepe vacuum est: ubi autem plurimae segetes, ibi manifesta est fortitudo bovis. Quarit derisor sapientiam, et non invenit: doctrina prudentium facilis. Vade contra virum stultum, et nescit labia prudentia. Sapientia callidi est intelligere viam suam, et imprudentia stultorum errans. Stultus illudet peccatum, et inter justos morabitur gratia. Cor quod novit amaritudinem animae suae, in gaudio ejus non miscbitur extraneus. Domus impiorum debetur, tabernacula vero justorum germinabunt. Est via, quae videtur homini justa: novissima autem ejus deducunt ad mortem. Risus dolore miscbitur, et extrema gaudii luctus occupat. Vis suis repletur stultus, et super eum erit vir bonus. Innocens credit omni verbo, astutus considerat gressus suos. Filio doloso nihil erit boni: servo autem sapienti prosperi erunt actus, et dirigetur via ejus. Sapiens timet, et declinat a malo: stultus transiit, et confidit. Impatiens operabitur stultitiam, et vir versutus odiosus est. Possidebant parvuli stultitiam, et expectabant astuti scientiam. Jacebant mali ante bonos, et impii ante portas justorum. Etiam proxima suo pauper odiosus erit: amici vero divitum multi. Qui despiciat proximum suum, peccat; qui autem miseretur pauperis, beatus erit. Qui credit in Domino, misericordiam diliget. Errant qui operantur malum: misericordiam operantur qui preparant bona. In omni opere erit abundantia: ubi est veritas, ubi prima, ubi frequenter egestas. Corona sapientum, aurum eorum: fatuitas stultorum, imprudentia. Liberalis animas testis fidelis; et profert mendacia versipellis. In timore Domini fiducia fortitudinis, et filius ejus erit spes. Timor Domini fons vitae, ut declinent a ruina mortis. In multitudine populi dignitas regis, et in paucitate plebis ignominia principis. Qui patiens est, multa gubernatur prudentia: qui autem impatiens est, exaltat stultitiam suam. Vita carnis, sanitas cordis: putredo ossium, invidia. Qui calumniatur egentem, exprobrat factori ejus: honorat autem eum qui miseretur pauperis. In malitia sua expellet impius: sperat autem justus in morte sua. In corde prudentis requiescit sapientia, et indoctos quoque erudiet. Justitia elevat gentem: miseros autem facit populus peccatum. Acceptus est regi minister intelligens: iracundiam ejus inutilis sustinebit.*

puta filios, filias, ancillas, servos, eorumque pacem, concordiam, virtutem ac strenuitatem, qua fit ut annona, vestibus caeterisque rebus abundent, ac opes et praedia adaugeant. Haec enim praestat sapiens materfamilias, ut palebit cap. xxxi; hujus enim est domum regere, sicut viri est curare res externas et forenses. Unde Apostolus jubet Titum, cap. n, 8, erudire adolescentes, ut viros suos ament, filios suos diligant, Per domum accipe familiam et rem familiarem,

prudentes, sobrias, castas, domus curam habentes. » Hinc et Glossa interlinearis, *Genes. 11*, ad illa: *Et edificavit Dominus costam quam tulerat in muliere*: « Costa, ait, edificata in muliere, ut maner ipsa domus gubernanda exemplar esset. » *Arctoteles in Chronon. libro II. cap. 1*: « Profum mulierem, ait, omnibus quæ sunt intra domum oportet, curamque habere omnium secundum scriptas leges. » Et inferius: « Matrifamilias vita totius domus est regula. » Sic Iuth edificavit domum Booz, « Rachel et Lia edificaverunt domum Israel, » *Iuth. IV, 11*; Sara domum Tobie, Abigail domum Nabal, etc. Sic etiam in Calabria, ubi vigent mori et boni homines nantes sericum, quibus præsumt feminæ, videmus per domos feminam unam hujus artis peritiam alere totam domum et familiam. Itaque sensus est, ait Jansenius, *q. d.* Uxor sapiens sua diligentia ac prudenti administratione et gubernatione familiam suam etiam exiguum, et nullius inprimis pretii, egregie instruit, amplificat, et auget, prospiciens domui de omnibus necessariis, recteque educans suos filios ac domesticos. Contra insipientem etiam ab alio bene instructam non tantum perire sinet, sed suis ipsa manibus per suam insipientiam destruit ac perdet, domesticas operes d. lapidando, ac domesticos quoque suis sermonibus, factis et exemplis everitendo. Similes laudat uxorem, que similis est apicula, casta, frugalis, intenta operi, non vagabunda, fovens sobrietem. Mystice hæc sententia impleta est in Ecclesia Gentium et Synagoga Judæorum.

Symbolice, mulier sapiens est regina, que sua sapientia tam domum et familiam stirpemque mariti, quam totam regnum edificat, cumulatque omni bono temporalis et spiritualis. Sic Clotilda edificavit domum Clodovæi et regnum Francie, præsertim domum maritum cum regno ad Christum convertit. Sic Cunegundis edificavit domum Henrici I Imperatoris totumque imperium; S. Blanca edificavit domum S. Ludovici regnumque Gallie; S. Hedwigis, regnum Polonie; S. Elisabetha, regina Lusitanie, nuper a S. D. N. Urbano VIII, Sanctorum catalogo adscripta, edificavit regnum Lusitanie; unde ab ea deinceps omnes reges Hispanie et Lusitanie usque ad modernum Philippum IV, recta serie descendunt.

Tropologice, mulier sapiens est mens, que domum anime sue, ait Ilugo, edificat omni virtute et sapientia.

Porro Beda in *Lectis communibus*, cap. *LXXII De simplicitate*, fabricam spirituum anime, sive domum virtutum, apposite ita ex S. Hieronymo per partes sigillatim construit et describit: « Fabrica spiritalis est fides firma in corde, galea salubris in capite, verbum veritatis in ore, bona in mente voluntas, dilectio Dei in pectore, præcincta castitas in ardore, honestas in actione, sobrietas in consuetudine, stabilitas in bonitate, patientia in tribulatione, spes in Creatore, amor vite eter-

ne, perseverantia usque in finem. Pars de mystica hac Ecclesie et anime fabrica dixi in fine Aggei Prophete.

Allegorice, mulier sapiens est B. Virgo que per Christum edificavit, et in dies edificat Ecclesiam numero et virtute fidelium, puta Apostolorum, Martyrum, Virginitum, Confessorum, etc., uti pluribus dixi cap. *VIII, 22*, et cap. *IX, 1*.

2. AMBULANS RECTO ITINERE, ET TIRMS DEVM, ASPICITUR AB EO QUI INFAMI GRADIBUS VIA.—Hebraice, *ambulans in rectitudine sua timens (vel timeat) Dominum, et perversus viis suis despicit (vel despicit) eum*. Ubi etiam tam referre potest Dominum quam ambulante in rectitudine sua. Ad Dominum referunt R. Salomon, R. Levi, Jansenius et alii, idque duplici sensu. Prior est causalis, *q. d.* Causa cur quis ambulet recta virtutis via, est timor Domini, sive quod timeat Dominum. Hic enim timor eum assidue stimulat, ut recta incedat via Deo placita, ne, sibi exorbitet, Deum offendat. Vice versa, causa cur quis pravus et perversus sit in viis, id est actionibus, suis, est, quod despiciat Deum Deique timorem. Qui enim excussit Dei metum, hic effraus sensim in omnia seclera ruit, uti ruunt athei et politici. Ita auctor *Catena Græc.* Rursus sic exponas, *q. d.* Qui ambulat recta virtutis via, hic manifestum dat indicium quod timeat Deum; qui vero perversa viis via incedit, hoc ipso significat, se Deum despiciere. Vita enim exterior testatur internam Dei timorem vel contemptum, juxta illud S. Gregorii: « Probatio dilectionis exhibitio est operis. »

Posterior (1) est, *q. d.* Qui recta legis divinae norma ambulat, hic timet, id est revereat et religiose colit Deum; qui autem a norma hæc exorbitat, hic paulatim Deum, Deique reverentiam et cultum despiciat. Sicut enim virtus parit timorem cultumque Dei, sic vitium et vitiosus vita parit Dei, religionis et pietatis contemptum, juxta illud *Psal. XIII, 4*: « Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus. » Et illud *Prov. XVIII*: « Impius, cum in profundum venerit, contemnit. »

Veni in Noster, Aben-Ezra, Bayanus et alii etiam referunt ad ambulante recto itinere, *q. d.* Impius et perversus despiciat plium, qui recta secundu(m) legem ambulat, Deumque timet et veneratur. Eodem tamen tandem reddi sensus hic, quo priores: nam qui despiciat timeat Deum, ipsum Deum indirecte despiciat, sicut quod despiciat servum, despiciat quoque herum servi, ac tandem crescente despectu directe despiciat ipsum herum, puta Deum. Hoc est quod ait Christus, *Joan. XV, 3*: « Si de mundo fuissetis, mundus utique quod sum et diligere; quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. » Et *Job cap. XII, 4*: « Deridetur justi simplicitas. » Ubi vide S. Gregorium. Tanta enim est implorans hominum perversitas, ut, nisi

(1) Eademque recta.

omnes tales efficiant quales ipsi sunt, non conquiscent; unde pius et probos ridet, vocantque Collatores, hypocritas, Jesuitas, etc. Causa est morum dissimilitudo: vident enim suam vitam et vilia contrariis piorum virtutibus moribusque reipsa culpam et redargui; quare perpetuos hostes suos censors, velut sudes in oculis non ferentes, eos rident, exant, persequuntur, ut sibi similes efficiant. Hanc causam dat S. Prosper in *Senten. et Epigramm.* cap. *XXXI*, de odiis mundi in Christianos: « Omnes, ait, qui in Christo volunt pio vivere, necesse est ut ab impiis et dissimilibus passimur opprobria, et despiciantur tanquam stulti et insani, qui presentia bona perdant, et invisibilia sibi ac futura promittant. Sed hæc despecto et hæc Irtio in ipsos retorquebitur, cum et abundant a eorum in egestate, et superbia transierit in confusionem.

Impia pars mundi parit est infesta plorum,
Nec tolerare potest dissimiles animas.
Rident nolentes opibus presentibus uti,
Sperantesque sita credita posse dari.
Sed sperantes hæc sunt populis opprobria essetis,
Que stulte jaciunt corda aliena Deo.
Nam eyes avitas ex hoc vis fit certior omni,
Quod sponteus, quilibet credimus, hoc Deus est. »

Et Salvanus, lib. *VIII De Gubernatione Dei*: « Maxima causa discordiarum, ait, est diversitas voluntatum, quia fieri aut omnino non potest, aut vix potest, ut eam rem in alio quisquam diligit, a qua ipse dissentit; itaque eos non sine causa oderunt, in quibus omnia sibi emula atque inimica decernunt. » Quin et Plinius in *Panegyrr. Trojanæ*, cap. *LIII*: « Hoc, ait, primum erga optimum imperatorem piorum civium officium est, insequi dissimiles; neque enim satis amarunt bonos principes, qui malos satis non oderunt. » Et Comicus:

Semper bonos odit malorum factio.

Porro Septuaginta *וְיִחַד בְּהוֹשֵׁהוּ*, id est, *despiciat eum*, accipiunt reciproce *pro despiciat seipsum*. Idem enim Hebræis est pronomen reciprocum quod absolutum. Unde vertunt, *et de seipso vult dicit; animo seipsum odit, id est, qui tortuose incedit viis suis, inhonorabitur, vel ignominia afficietur*. Sicut enim virtus parit laudem, sic vitium parit probum et ignominiam, ob quam vitiosus ab omnibus despiciat et contemnitur. Ipse ergo suo vitio despectum sibi conciliat, ejusque sibi ipsi labor est et causa.

3. IN ORE STULTI VIRGA SUPERBIE: LABIA AUTEM SAPIENTIUM CUSTODIUNT EOS.—Septuaginta, ex ore imprudentium hæc est contumelia (Theodotion, *virgula injuria*): *labia autem sapientium custodiunt* [Scholiastes *sonant*, colligit animi dolores et vulnera, quos vel ipsi vel alia lingua superba et contumeliosa infligit] ipsos; Chaldaeus, *in ore stulti virga et tribulatio*; Syrus, *stimulus et contumelia*.

Superbia enim parit injuriam et contumeliam; superbi enim, ut se præ cæteris altollant, eos despiciunt, eisque injuriam et contumeliosum. Noster Salazar per *virgam*, accipit scriptum, sive *virgam*, que sit imperii et potestatis insigne, ut sensus sit: « In ore stulti, virga superbie, » id est, stultus ac viciore peccator pro fasto et superbia, perinde ac si virgam et scriptum imperii ore suo gereret, putat sibi in omnium larvam licere, et que adeo omnes probis appellat, conviciis onerat, detractionibus denigrat. Verum hebr. non est *וְיִחַד* scilicet, id est sceptrum, sed *וְיִחַד* choter, id est virga, seu baculus ad feriendum, puta ad infligendum proba, injurias et contumelias, uti vertunt Septuaginta, Theodotion, Chaldaeus, Syrus, Noster et Hebræi. Unde Valabius: *Baculus, inquit, sive virga superbie est lingua, qua cadimus homines, ut virga equos*.

Sensus ergo solidus et clarus est, *q. d.* Stultus, quia superbus, ore suo et lingua quasi virga superba flagellat cæteros, hunc ridendo, illum despiciendo, istum conviciando, etc.; sed flagellando alios flagellat quoque seipsum, quia quos flagellat, ab eis vicissim lege talionis flagellatur. Superba ergo ejus verba que ore profert, erunt ei virga, id est causa et instrumentum et ferula, qua vapulet, confundatur et plectatur (1). « Labia autem sapientium custodiunt eos, » tum quia caveat ne instar stulti suis maledictis flagellent alios, eorumque flagella tum verborum, tum verborum vicissim sibi nocent; tum quia si a stulto flagellis maledictæ appetantur, contra ea se timentur sculo prudentia, modestie et mansuetudinis. Ita enim prudentia, modestie et mansuetudinis agunt et respondent, ut suam innocentiam probent, et stultum maledicentem confundant, cogantque silere, juxta illud S. Augustini, serm. *45 De Resurrect.*: « Maledictum patientia repercutsum in suum redit auctorem, illaso eo qui petebatur. » Et Beda sic exponit: « In ore stulti, ait, virga superbie, et labia sapientium custodiunt eos: quia stulti per vaniloquium humiles, quos despiciunt, affligunt; sed fidem humiles spiritu per doctrinam se sapientia, non desipiuntur, munant. » Hinc S. Ambrosius, lib. *III De Officiis*, cap. *IV*, docens alienis incommodis non esse nostra lucra querenda, ostendit quam grave sit peccatum detractionis et contumelie: « Que enim poena gravior, ait, quam interioris vultus conscientie? quod severitas judicium quam domesticum, quo minusque sibi est reus, sequae ipse arguit quod injuriam fratri indigne fecerit? Quod non mediocriter Scriptura condemnat, dicens: Ex ore stultorum baculus contumelie. Stultitia ergo condemnat, qui contumeliam facit. Nonne hoc magis fugiendum quam mors, quam dispendium, quam inopia, quam exilium, quam debilitatis dolor? quis enim vi-

(1) Ita et Maurer, qui verbi, in ore stulti est virga factus seu (trouloque), puta ipsam stulti.

um corpori, aut patrimonio damnatum non levius dicitur villo animi, et existimationis dispendio? »

Symbolice, S. Gregorius, XIV Moral. cap. ix, hinc gnomen adaptat superbis prelatiis et praedicatoribus: « Sed hec, ait, esse propria arrogantium praedicatorum solent, ut etiam afflictos auditores suos magis districtè corripere appetant, quam blanda reformare; plus enim student, ut mala objurgando increpent, quam bona laudando confirmet. Superiores quippe vident desiderant, atque adeo magis gaudent, cum eorum animò iri elevat, quam cum charitas exaequat; semper invovare appetunt, quam increpando rigide feriant; unde scriptum est: In ore stulti virga superbiae: quia percreta rigide scit, sed compati humiliter nescit. »

S. Gregorium de morte sequitur S. Isidorus, lib. I Origin. cap. xii: « Superbi doctores, ait, vulnerare potius quam emendare norunt, Salomone attestante: In ore stulti virga superbiae; quia increpando rigide faciunt, et compati humiliter nesciunt. Quia, ut ait Polychronius in Calena Graec., « quos reprehendentem, non iam emendare, quam confundere student. » Sic et S. Chrysostomus ibidem. Sic et Helio: « In ore stulti virga superbiae, » id est, inquit, impensiosa correctio est in ore stulti, et a converso in ore justi virga mansuetudinis et dulcedinis. Propterea in arca magna simul cum virga fuit. Et de virga Aaron legitur, quod frondit et amygdala protulit: quae sunt cibis infirmorum.

Demique S. Hieronymus initio Apologia 3 contra Rufinum, ejus in se invectivam in ipsomet retorquens: « Intellexi, ait, illud Salomonis in te esse completum: in ore stulti baculus contumelie. »

4. UNI NON SUNT BOVES, FRATERE VACUUM (hebraice, mundum) EST: CUI ALTER PABULI SEGETES, IN MANIFESTA EST FORTITUDO BOVIS. — Perperam Theodotion pro פָּנִי בֵּן, id est ubi non, legens פָּנִי בֵּן, id est in labore vel robore, vertit, in וְעַלְמָא, id est, in fortitudine bonum in praesepe cogit gementium, et multitudo gementium in potentia tauri. Sic enim nulla est antithesis, sed tautologia inanis; legendum ergo בֵּן, id est ubi non sunt boves. Est lapsus et metonymia: ubi enim desunt boves, qui arando fruges producant, non solum praesepe vacuum est, sed et horreum: nam ubi palea non est, nec frumentum esse potest, q. d. Ubi hos desit, ibi ager soli non potest; ager autem inculto et marato, nulli ex eo proventus sperandi sunt. Unde Hebr. פָּנִי בֵּן, id est praesepe, Marini et alii vertunt, apotheca, horreum, granarium, item area, in qua segetes excultantur et triturantur. Legitur ex praesepe per metonymiam et catalepsein intellige tum apothecae et cellaria, tum mensas (praesepe enim est quasi mensa bonum et jumentorum), tum cibum et annonam: hinc enim continet praesepe, et jumentis comedendam offert. Ex jumentis autem intellige homines; nam ubi desit

annonam jumentis, ibi consequenter desit et hominibus. Unde ex Hebraeo sic vertit, ubi non sunt boves, apotheca munda, id est vacua auri; et copia proventus est a fortitudine bonum, hoc est, ait Vatablus, qui laborat, habet quod manducet; qui autem etiam sectatur, egestatem habet in dono. Aut, ubi est labor et laborantes, ibi est copia verum; ubi vero etiam et otiositas, ibi egestas. Eodem redit versio Symmachi, eo quod non sint boves gementium praesepe, id est fenum quod in praesepe jumentis apponitur, supple, successit loco fructi; et multitudo gementium in potentia tauri; Chaldaeus, multitudo frugum in fortitudine bovis; et Aquila, ubi non sunt boves, sit fenum; gementem electum, et multitudo fructuum in fortitudine juvenis, q. d. Ubi non sunt boves arantes terram, ibi terra non fruges, sed steriles fenum sponte ebulit et generat: at ubi boves fortiter arant, ibi copia non feni, sed frugum producit. Paternia ergo haec grammaticae et physice docet, ait Jansenius, agricolis dauidan esse operam ut sibi de bobus usque validis prospiciant, per quos terram recte excoiere possint, si ex ea copiosum fructum referre velint. Deinde ethice sub hoc exemplo significatur omnibus laborandum esse, qui manducare et discere velint, otiumque sectantibus egestatem obviantur. Politiae vero respública prospicientium esse de strenuis prudentibusque moderatoribus, qui si desint, respública omnibus sit modis destituta: si adsint, omnium honorum equum altiorum. Meminit boum potius quam equorum, tum quia in Palestina et Aegypto, aequo ac in Italia, aliisque locis, boves arant potius quam equis; tum quia boves lente quidem, sed magis profunde et nervose arando sulcant proscinduntque terre glebas, quo fit ut sementis majores agat radices, et copiosius germinet, pluresque det fruges, tum denique quia boves parci sunt, ac herba et feno vivunt, equi vero avena, hordeo, frumento: unde magnam partem frugum quam producant, ipsimet absument, cum boves palea et feno contenti frumentum omne hero reliquant, itaque eum dicit. Hinc bos praeis arationis, indeque messis et fertilitatis erit symbolum, ut patet in bobus fortibus, quos vidit Pharo, Genes. xii, 2. Vide dicta infra xxxi, vers. ultimo.

Mystice et tropologica, S. Hieronymus in Hebraeo cap. iii: « Boves, inquit, non erant in praesepe, quia ubi plena sunt praesepe, manifesta est fortitudo bovis. Bos operarius est, bos Dominum sustentans jugum, bos, in cuius vestigium qui severi, beatus est. » Et S. Gregorius, lib. III Registri, epist. 30 ad Eulogium: « Quod, inquit, crevit Ecclesiae populus, quod ad ecclesiae horreum spiritalia segetes multiplicavit, hoc de omnipotentis Dei gratia, quae in beatissimis vobis large infudit, nunquam habuimus incertum. Gratias itaque omnipotenti Deo solvimus, quia impletum videmus in vobis esse quod scriptum est:

Ubi plurimae segetes, ibi manifesta est fortitudo boni. Si enim bos fortis aratum linguis in terra cordis audientium non transfaxisset, tanta fidelium seges minime surrexisset. »

Particulariter vero Beda singula singulari sic adaptat: « Boves, inquit, doctores catholicoe, praesepe eorum auditorem, segetes dicit fructus operum bonorum. Incessum ergo timet superbus et inlocta eloquentia verberat aures ac corda subjectorum, quia ubi non sunt docti praedicatorum, frustra ad audiendum confluit turba plebium; ubi autem plurimae operationes apparent virtutum, ibi apertissime claret, quia non haereticus in vanum astrivit, sed pro verbi fruge laboravit ille, qui et ipsum verbum casto ore ruminare, et viam veritatis recto discretionis pede noscit incedere. Nec mirandum cur in praesepe auditores significari dixerimus, cum bos alatur de praesepe, doctor autem verbo audientes solent nutrire; sed intendendum, quia et de labore bovis praesepe impletur, et ipse bos suo fructu de praesepe reficitur. Quia nimirum praedicator fidelis et audientes verbo rellit, et eadem refecione apud Deum ipse proficit; quod in opere figuratur Elias, qui Suseplanam viduam pascit, a qua et ipse pascitur. »

Bos notat doctorem, praedicator, et simul et amulatore, quia non minus numerus sit expleturus. Nam primo, bos est laboriosus, teste Adeo symbolum laboris. Unde valeret, sicut Pierlo in Hierogl., volentes laborem pingere, pingebat caput bovis; simili modo doctor et praedicator ut fructum faciat, valde in praedicando et docendo labore oportet; quae de re plura dixi Eschiel. x, 14.

Secundo, bos est animal innocens, simplex, sincerum. Talis quoque sit praedicator, ut omnibus bonis, nulli malefaciat. Unde Ovidius, XV Metamorph.:

Quid mirare boves, animal sine fraude daboque, innocuum, simplex, naturam liberata laboros?

Tertio, bos alius laborat, non sibi, juxta illud, « Sic vos non vobis fortis aratro boves. » Iidem praedicator Evangelicorum non sibi, sed alius laborat et praedicat, adeoque instar S. Pauli totum se aliorum saluti impendit et superimpendit. Hinc bos symbolum est beneficentiae.

Quarto, sunt validi et fortes: fortis sit et praedicator, ut neminem verterat. Ita S. Dionysius De Caesari Hieronim. sup. xi: « Bovis imago, ait, fortitudinis ac roboris: praefert speciem, et qua spirituales sulcos suscipiendos caelestibus fecundisque arboribus serendunt. » Hinc boves cum celeritate fortiter figunt pedem in cursu; hinc et cornibus armanitur, usque hostes impetunt, fugantque vel prosternunt.

Quinto, bos fragilis est sibi, tantumque paleas, verbas et fenum comedit: « Taurus, inquit Horus

Apollo in Hieroglyph. cap. xlii, Integris visibus, fortis ac temperans. » Ita sobrius et frugalis cibi sit praedicator. Certè S. Petrus, teste S. Nazianzeno, lupulus dumtaxat vocabatur. Sicut tamen par est bovem alii ex messi in qua laboravit, sic et praedicatorum alii a fidelibus quibus praedicat convenit, juxta id quod sanxit Deus per Moysen et per Paulum: « Non alligabis os bovi trituranti, » Deuter. xxv, 4, et I Cor. ix, 9.

Sexto, bos erat victima quae Deo mactabatur. Unde religionis erat symbolum, atque ac mortificationis et martyrii, ac representans Apostolicae: quales fore Apostoli et praedicatorum Martyrque: quales fore Apostoli et praedicatorum Apostolice.

Septimo, in quatuor mysticis Eschielis, cap. i, vers. 10, animalibus, quo cursum glorie Dei et Evangelii quaquaversum per orbem agebant, erat planta pedis vituli, adeoque lectum animal erat bos. Quod explicans S. Gregorius, hom. 3 in Ezechiel. : « Quia, inquit, praedicatorum sancti boni nomine designantur, docet Paulus Apostolus legis testimonium exponens: Non obturbabis bovi trituranti. In sanctis ergo praedicatoribus planta pedis est vituli, scilicet manes innocens, et fortis, et divisa; quia unusquisque praedicator et venerationem habet in maiestate, et fortitudinem in opere, et divisionem unguis in discretionem. Non enim facile praedicator ejus accipitur, si levis in moribus esse videatur. Et nulla erit maturitatis ostensio, si contra adversa omnia non adhaerit operis fortitudo. »

Octavo, bos in incessu et oratione lentus est, sed exactus et perfectus: ita doctor lentus ait, ut populo rutili tardeoque se accommodet, nec enim indot idem crebro et minutum explicare et inculcare.

Nono, terra quae a bobus aratro non subigitur, germinat fenum, spinas et tribulos: quo vero ab eis subigitur, producit belam frummi messem: sic anime, quae a praedicatoribus aratro verbi Dei non excullitur, sylvescant, nec nisi Jollum et tribulos vitorum profertur; at quae eodem sulcantur, sarruntur, seminantur, latam virtutum frugum generantur.

Decimo, apposite Cajetanus et ex eo Salazar presentem boum parabolum sic explicant: Sicut qui carethobus, habet praesepe, id est stabulum mundum; qui autem boves habet, est stabulum immundum illi sit, gaudet tamen multitudine proventus atque fructuum: sic etiam qui curas animarum non suscipit, nec in agro Domini excolendo laborat, sed sibi semipsi totus vacat, magis fortasse munditia et paritate conscientiae fructur; qui autem boves jugit suos, id est operas suas proximis navat, et activam vitam contemplationi adnectit, hic sane mentis ac conscientiae suae praesepe aut stabulum immunditas habet: nam ex hominum consuetudine et negotiosa vita semper aliquid eorum saltem levium accedit, tamen uberiores ac copiosiores fructus mittit.

Hujus sententiae veritatem certissimè felicis boe

nostris aevi saeculo, quando viros Religiosos zelo Dei ardentis, hominum instar strenue in agro Domini laborantes, in Gallia et Germania multa haereticorum millia ad orthodoxam fidem convertisse, atque Imperatorem Aethiopiae cum toto ejus imperio Romanam Ecclesiam subjecisse videmus, gratulamur et miramur; quando B. Franciscum Xavierium ejusque assecelas Indos, Japones, Sinas ad Christum tradidisse conspicimus, Deoque gratias agimus. Sane in una Japoniae insula ad septingenta Christianorum millia numerantur, e quibus multi pro Christo sanguinem vitaeque libertatis alacresque profundunt. Equidem, ut alia taceam, unico anno Domini 1624, centum sexaginta quinque christiani in Japonia constanter mortem pro fide oppetiverunt. Ex his quinquaginta et plures lento igne cremati assati, alii gelu enecti, alii in mari meri, alii crucifixi, alii gladio percussi. Duces eorum fuerunt tres et Societate Iesu Patres. Hos quasi pastores suos secuti nobiles, plebei, virgines, conjuges, quin et senes decrepiti, ac pueri infantisque perplures, qui indubitanter ad mortem quasi ad epulas processere. Non defuere, sive causam, sive etalem, sive sextum, sive gradum, sive genus mortis spectes, novi Laurentii, novi Agnetes, nova Symphorose, novi Machabaei et Machabaeae, novi Adriani, novi Getulii, novi Nathanae, novi Pancratii, novi Vili, novi Innocentis, quia non defuit novus Herodes; quibus prout patet accitas illud quod praeis occidit Ecclesia:

Salvete, domus Martyrum,
Culorum, nascentis orae;
Aras ante ipsam simplices
Palmae et coronae laudis.

Horum sanguine Japonia rigata longe feliciter
suerescet Ecclesia; nimirum, ut canit Prudentius
Martyrum semper numerus sub omni
Graeciae crevit.

Recentibus jam et Macao litteris affertur novissime
quingentos et Christianis in Japonia, pro fide Christi
varis tormentorum generibus trucidatos fortiter
occubuisse, adeo ut jam plura caesorum pro Chri-
sto millia in Japonia numerentur.

Ne jam factes, ubi cetera moen
Ducit exempli. Car. inestis
Terpe voluit? aperita ballus
Sidera dicat.

5. TESTIS FIDELIS NON MENTITUR; PROPERT AUTEM
MENDACIUM DOLOSUS TESTIS. — Hebr. testis veritatem, aut fidelitatem, non mentitur; effabit autem mendacia testis falsitatis; Septuaginta, accendit autem falsa (Complectentes et Regia, mentientem) testis tequatus; Aquila, Symmachus et Theodotion, pronuntiat falsa testis mendax; Chaldaeus, qui loquitur mendacium, testis detractor est; Vatablus, testis

verax non mentitur; falsus testis evomit mendacia. Sensus videtur plenas, sed tamen plura continet, quae varii sic varie efferunt.

Primo, R. Levi, R. Salomon, Jambres et Bayanus, q. d. Testis qui non solet in familia suis colloquiis mentiri, ac mendacia aversatur, in acriori fidelis veraxque testis erit, cum vocabitur iudicium, ut aliquid iudiciale testetur; qui vero mendacia inter suos effatur solet et assidue mentiri, hic si rogetur a iudice, facile mendax erit, falsumque de more promit testimonium. Consuetudo enim vertitur in habitum habitus in naturam, estque quasi altera natura; quare qui assuevit semper verum dicere, difficile floctet se, ut onsa aliquo falsum proferat; et vice versa, qui solet mentiri, difficile se a mendacio cohibet, praesertim cum ad id spes loqui, vel alterius commodi cum allicit et invitabit.

Secundo, R. David, q. d. Qui vult haberi testis fidelis, abstinet a mendacio; si enim vel semel in mendacio deprehendatur, perdet fidem, etiam cum verum dicit nemoque ei credit; qui ergo vel semel profert mendacium, hic deinceps perdet fidem, atque passim habebitur testis dolosus et mendax, aut certe de mendacio suspectus.

Tertio, Hugo, q. d. Testis fidelis esto subinde fallatur, et ex errore falsum dicat, tamen nunquam ex proposito mentitur, id est contra mentem loquitur, ut quod scit esse verum, dicat esse falsum, vel e contra; testis autem dolosus ex proposito mentitur, asseritque esse vera, quae scit esse falsa; et contra.

Quarto, nervosius Lyranus et ex eo Salazar: « Testis fidelis non mentitur, » id est, nulla prope vel probo, nullis minis vel penis, adduci potest ut mentitur; at testis mendax sine probo et minis sponte sua profert et effat mendacia, sicut caninus efflat et exhalat favillas et scintillas. Hebraice enim יָשָׁר יִשְׁפָּח, id est efflat, significat primo, facilitatem et pronitatem ad mentendum; secundo, copiam mendaciorum, quanta est favillarum in igne: unde Vatablus vertit, evomit mendacia; tertio, eorum plenum esse fraude et falsitate, ideoque eandem eorum exhalare, sicut fumus igne plenus ignis scintillas jugiter per canitum exhalat. Quarto, vim et impetum, q. d. Mendax magna vi et impetu efflat sua mendacia, ut ea auditoribus persuadeat, sicut rogus magna vi et impetu sua ejaculatur scintillas. Quinto, vanitatem, nimirum mendacia esse evanida; veritatem autem esse firmam et stabilem. Mendacia enim sicut sicut bulle, quae a pueris per fistulam et signigmate facile efflantur, sed tamen facilitate diffunduntur; cum enim in aere ascendit bulla tepida et fragilis, minimo aeris motu rumpitur, et tenuis subito evanescit in auras: similiter enim mendacium cito fingitur et conficitur, idemque cito dissipatur et diffunditur. Rursus Hebraicum דִּבְרֵי עָזָב, id est mendacium, sicut litteris sic et significanto alludit ad עָזָב עֵשָׂו, id est prestigium, fas-

cinum, maleficium: tale enim est mendacium; unde mendax est quasi praestigator et maleficus, qui mendacio quasi fascino aures auditientium praestringit, fascinat, obtaubiat et seducit. Hinc rursus mendacium vocatur כָּזָב cachus, id est leuitas, macies, maclentia, quia nil habet veritatis et substantiae, ut si mendacium pingere velis, pingas multumem strigosam et macie confectam. Porro cachus alludit ad עָזָב עֵשָׂו, id est oblitus est, et ad חָשַׁק chasach, id est obtenebratus est, per metathesin. In mendacio enim mera vanitas, memoriae confusio et mentis obscuritas concurrunt.

Benique « fidelis non mentitur, » quia quam cara est ei fides, tam cara est ei veritas, tanque exosum mendacium; quare sicut fides, sic et veritas ei sancta est, et instar juramenti. Quocirca Christus fidelibus vult jurare, Math. v. 34: « Ego autem dico vobis non jurare omnino, etc. Sit autem sermo vester: est, non, non; quod autem his abundantius est, a malo est, » puta a vitio incredulitatis et diffidentiae innato homini expedit originali; quo fit ut saepe simpliciter asserent non credatur, juranti credatur. Jurare ergo non licet, nisi cogat hoc malum, puta incredula hominis diffidentia. Unde in paradiso, ubi hoc malum non erat, jurare non licebat, sicut nec licet Beatis in caelo: Beati enim ita veraces sunt, itaque reverentes nominis divini, ut jurare non audeant. Quin et Isacrales ad Demonicum, licet Gentilis: « Boni viri, inquit, fideiores se exhibent juramento. » Et Plutarchus in Problem.: « Juramentum, inquit, homini libero pro tormento est. Romani enim a servis veritatem extorquebant per tormenta, a civis juramento, a sacerdote solo verbo. Ita Chromatius Aquileiensis Episcopus, quem S. Hieronymus sui aevi vocat doctissimum et sanctissimum, scribens in citata Christi apud Math. verba, ait Christum voluisse fidelibus juramentum, quia ipsorum verba « ita semper debent esse vera, ita fidelissima, ut pro juramento habeantur. » Ac subdit: « Juramenti causa est quia omnis qui jurat, ad hoc jurat, ut quod verum est loquatur. Et ideo Dominus inter juramentum et loquelam nostram nullam voluit esse distantiam; quia sicut in juramento nullam convenit esse perfidiam, ita quoque in verbis nostris nullum debet esse mendacium, quia utraque et perjurium et mendacium divini officii (alii verius legunt, iudicii) poena damatur, dicente Scriptura: Os quod mentitur occidit animum. Quisquis ergo verum loquitur, jurat, quia scriptum est: Testis fidelis non mentitur. » Jurat, non expresse et formaliter, sed tacite et finaliter, quia scilicet verum loquitur, ob quod omnis juramenti usus introductus est; juramenti enim finis est veritas et veritatis cognitio, quam fidelis sine juramento simpliciter, rem uti se habet evanescens, assequitur; interpretative ergo jurat, id est facit et assequitur id simpliciter asserit, quod alius qui jurat, assequitur suo juramento. Haec Chro-

matii (male in praeis codicibus Juris Canonici legitur Chrysostomi) verba translata sunt in Jus Canonium, et habentur 22, Question. V, Can. xi: Juramentum, ubi recte Glossa notat, et Dominus inter juramentum et loquelam nostram nullam voluit esse distantiam, limitandum esse ad generalitatem praecipi, quod, sicut Deus venit omne perjurium, sic et voluit omnia mendacia, nec quis putaret extra perjurium licitum esse mentiri, uti explicat Chromatius; alioqui in gravitate sceleris magna est distantia: longo enim gravius peccat perjurus pejerando quam mendax mentiundo. Concludit Chromatius: « Sic a Deo qui verax est et mentiri nescit, quidquid dicitur pro juramento prohibetur, quia verum est omne quod loquitur. » Tam sancta est Deo veritas, quam fidelis imitari deest.

Mysica, auctor Catena Graecor.: « Testis, inquit, injustus et infidelis » est diabolus; hic enim cum temporariae voluptatis usum insipientibus promittit, aliud nihil quam « mpidiorum ignis supplicium praestat. » Testis autem « fidelis » est Dominus; quippe qui in omnibus dictis et promissis suis sit fidelissimus, neque unquam mendatur aut fallat. « Incondit » porro testis injustus mendacium, quia quod existitum jacebat, vel nova accusatione, vel falsa justificatione denovo excuscat. Haec auctor Catena juxta Septuaginta.

Rursus testis fidelis est Martyr, qui fidei veritatem suamque in Deum fidelitatem morte sua testatur, et sanguine suo obsequat. Rursus qui recte et sancte vivit, ac in sanctitate fideliter perseverat resistendo quibusvis difficultatibus et tentationibus. Unde B. Theodoretus Stadita inter homilias Cathedrales, quas edidit Joannes Livineius Canonius Antuerpiensis, decime hanc titulum praefixit: « Martyres esse non solum qui sanguinem profundunt, sed etiam qui vitam obeant divinam; » idque probat tum auctoritate S. Pauli, tum ratione. Ait enim Apostolus, inquit, Hebr. xi: « Circueunt in molis, in pelibus capris, egenes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erit mundus, in solidioribus errantes, in montibus, et speluncis, et in cavernis terra. » Et paulo post: « Tantum habentes nubem Martyrum, dependentes omne pondus, et circumstant nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum. » Viden' ut universe Martyres vocavit omnes pietatis amantes afflictosque vitam tolerantia trahentes? Quare et nos, fratres, numerari in hoc martyrio sumus: nam qui tolerantes vite erumnas cruci gere amplexamur, qui vaginalis volum tueamur, nec morigeratione detrectanda, in qua inest quiddam instar certaminis, Jesum testamur et Christum esse et Dei Filium, testamur iudicium ac remunerationem futuram, testamur vite exacte rationem reddituros ad terribile Christi tribunal, obistentes diabolo Christi inimico torquenti, et assidua cogita-

frorum ac lethalem voluptatum objectionem, vult flacius argenti negare nos esse Deum. Hacenus Stultitia.

6. QUERIT PENSOR SAPIENTIAM, ET NON INVENTIT; DOCTRINA PRUDENTIUM FACILIS. — Hebraice, *quærit sensum sapientiam*, et non, supple, *invenit*, vel ut *Cyrenæus, adest*, et *scientia intelligenti levis*; Symmachus, *quærit sensum sapientiam, et non est*. Pro *foras* Chaldeus vertit, et *scientia prudenti cunctis*, id est pro et illi prelio comparatur. *Tē doctrina prudentium facilis* dupliciter accipi potest; primo, passive, q. d. doctrina prudentium facilis est: ut discatur ab ipsis prudenter; licet, si vero prudentes facile capiunt et addiscunt doctrinam. Unde *Hebraei habent, scientia intelligenti, vel intelligenti, tēni vel facile*; si forte clara et directa est antithesis totius errorum et intelligentiam, si vero prudentiam in doctrina sapientia, quod dicitur difficultis, imo impossibilis, sit sapientia, quia omni suo labore quo semper querit, non invenit; intelligit vero, si vero prudenti, eadem est facilis, quia scilicet dicitur quis voluptatibus additus non querit eam serio, sed quasi per jocum et risum, imo eam ridet et deridet: tales sunt hypochritæ, heretici et Judæi: prudentes vero cordate serio et resolute eam vestigant, ideoque facile eam invenit, quia taliter quærenti occurrit, et ultro se offert sapientia, puta honestas et veritas. Unde *Vatablus vertit, qui autem iudicio pollet, hinc obvia est sapientia*. Ita *Beza* et *Jansenius*; nam, ut ait *S. Cyrillus in Joan. lib. 1; cap. xii*: «*Canis veniens imitatur sapiens hinc illic foras quæretas, ipse enim non intellectum rem sepe se nullum vestigat, interrogans quo tandem assurgitur.*»

Secundo, active, q. d. doctrina prudentium est facilis, non tantum ut ab eis discatur, sed et ut ab eis doceatur; quia prudentes facile docent doctrinam suam prudentiam, utpote quam ipsi longostudio usque didicerunt et apprime callent; ac prout inde et imperiti facile ab eis erudiri discunt, si eorum doctrinam se subijciunt. Unde *Septuaginta vertunt, quærit sapientiam opus malis, et non invenit; sensus autem apud prudentes facilis est*; vel, ut *quærit Cælius Grecorinus vertit, opus prudentis sensus et intelligentia inveniuntur facilia*. Quia licet mali subinde speculative bona virtutum dent monita et præcepta, tamen quia opere contrarium faciunt, hinc auditoribus qui magis operibus credunt quam sermonibus, eandem non perscrutant; ac prudentes et probi, quia que docent verbo, eadem monstrant exemplo, hinc facile eadem affis ingerunt et imprimunt.

Hinc reducuntur variae variarum probabiles et congruæ hujus versus expositiones. Nam *primo, R. Salomon exponit, q. d. Derisor quando sapientia opus habet, eamque querit, animum suum ea spoliatum experitur*. Id maxime fiet in die iudicii juxta parabolam virginum futurarum, quibus veniente sponso defecit oleum, *Matth. xxv.*

Secundo, Bayanus per derisores accipit pueros, qui jocis et ludis additi non capiunt præcepta sapientie, sed ad ea quasi stupent et trident, mortue ea fastidioses ad suas nugas et ludicia revolvuntur, q. d. Joculariores, jocisque et ludis addicti, non capiunt sapientiam, sed prudentes, cordati et severi; hisce enim virtus, que in maturitate et severa passionum castigatione consistit, est facilis.

*Tertio, nervose et particulatim Jansenius, q. d. Derisor, id est, qui longo tempore non tantum per infirmitatem non acquievit sapientium salutaribus monitis, sed etiam inveterata malitia obstiti veritatis et sapientie, eamque deseruit, justo Dei iudicio incidens in tribulationes et angustias, atque quod id quærens sapiens consilium, quo evadit urgentia mala, frequenter non invenit sapientiam sibi assistentem et bene consulentem; sed suis consiliis ainitur semper in peiora prolabi. Rursum, qui veritatis doctrinam irident, et faciunt heretici et Judæi, quantumvis summis studiis sapientiam veram querant, non tamen inveniant, tam quia male quærent, et extra Ecclesiam ubi non est; tum quia traditi in reprobum sensum, stulti facti sunt, et quasi cæci palpantes in meridie. Item qui a juventute se totos minus vagisque rebus addixerunt, sapientie recusantes morem gerere, forte cum ad adultam procevit ætatem sese sapientie tradere volunt, eamque percipere desiderant, deprehenduntur difficulte eam percipere posse, et ægro in ea proficere. Contra, doctrina prudentium facilis, pro quo hebraice est, *scientia prudenti* (intelligenti) est facilis, hoc est, homo prudens, qui prudentiam semper dilexit, et intelligentie se a juventute semper accommodavit, is facile percipiet scientias quasque, et quidquid sapienter dicitur. Hinc expositioni favet *Syrus*, dum vertit, *quærit improprie sapientiam, et non invenit.**

Quarto, Lyranus et ex eo noster Salazar explicant, q. d. Derisor, id est superbus, qui pre fastu et tumore aliorum, licet Doctorem et Sapientem, doctrinam aspernatur, ac sapientiam suo ingenio, cui prædidit, vestigare, iudicare et metiri præsumit, hic utique eam non assequetur, quia sapientia non a proprio, rudi et superbo ingenio, sed a sapientibus et modestis discenda est; sicut enim ventus ferarum vestigia diffilat, easque indagandi vim et odoratum in cambibus hebent; sic etiam fastus et superbia, qua suo quis ingenio plurimum tribuit, aliisque spernit et deridet, sapientie indagandi vim adimat. At doctrina prudentium facilis, id est, quietumque alios humiliter auscultant, et ab ipsis edoceri volunt, hic facile brevique tempore magnam sapientiam sibi parant.

7. VADE CONTRA VIRUM STULTUM, ET NESCIIT LABIA PRUDENTIE. — Pro *nescit* Jansenius et alii nonnulli legunt *nescio*. Sic enim, habent Hebræi, hincque dant sensum, q. d. Si veris contra virum stultum,

hoc est, si eidem te disputando opposueris, nescies, hoc est, non deprehendis in illo labia prudentie, nec ab illo disces docte prudenterque loqui. Imperativi enim hic non preceptum significat, sed permissionem, aut potius sequelam unius ex alio, si quid uno posito secuturam sit. Simile fuit cap. xii: «*Verte inopios, et non erunt, q. d. Si impius veritas, inde consequetur ut amplius non sint. Alii pro prudentia contrarie legunt nescio labia imprudentie, q. d. Savo ne ex consortio stultorum discas stulto et imprudenter loqui.*

Verum *Codices Romani, Fæda* et alii legunt, *nescit labia prudentie*. Unde *Beza primo, sic exponit, q. d. Si aperte contra stultitiam stulti disputando incedas, ille nescit intelligere que prudente dicitis. Sic et Lyranus ac Dionysius, q. d. Si in stultum incurras illum arguendo, vel cum illo disputando, is quidem te audiet; et nesciet, id est, non capiet tuos sermones, quantumvis scite et prudenter prolatis.*

Secundo, et germanicus, pro contra hebraice est *ἄνεργος*, id est e regione, a eorum, hoc est omnium, longe, procul. *ἄνεργος* enim remotiorem et elongationem significat. *ἄνεργος* ergo idem est quod *longe procul*; opponiturque *λενωγῆς*, id est coram. Sensus ergo est, q. d. *Vade contra, id est, e contrario viri stulti, ut, si ille est ad Occidentem, tu ab eo recedens vadas in Occidentem; hoc est, fuge, scilicet, elonga te a stulto, et, id est quia, a nescit labia prudentie, hoc est, quia nescit prudentiam audire aut loqui, sed quæcumque in buccam veniunt, tumens et imprudenter effluit. Iti Allen-Etra. Cum, inquit, hinc dicitur *ἄνεργος* adjunctum habet *ἄνεργος*, significant longe recedere: quod si eidem adscribitur *λενωγῆς*, significat rei propinquitatem, seu ad rem accessum, q. d. Abscede a stulti conspectu, ac procul esto a stulto atque scientie experite, nam labia prudentium scientiam significant. Sic et *R. Levi*: Longe, inquit, remove te a vobis, ne cum illo societatem contrahas. Sic et *Chaldeus, Pagninus, Tigurinus* et alii.*

Dices: Quia fide Noster vertit, et *nescit*, in tertia persona, cum in Hebræo sit, et *nescieris*. In secunda, hoc est, *nescio, vel nescies*? Respondeo: Noster videtur censuram esse hic commutationem personæ, que crebra est in Scriptura, ut scilicet Salomon a sapiente se convertens ad stultum dicit: Tu, o sapienter, vade contra virum stultum, id est, contraria via te a stulto elonga; at tu, o stulte, nescio verbi prudentie, id est, tibi soli servatum nescientiam et ignorantiam prudentie, non eam sapienti pandere, nec simplicibus habilitare: quod Noster clare vertit, mutans secundam personam in tertiam, et, id est *gata*, stultus nescit labia prudentie; Hebræis enim usitata est, sed Latinis inusitata et insolens hæc subita personæ commutatio. Similes tacite et repentine personarum commutationes crebra sunt in Prophetis et Canticis: Prophete enim subito a Cyro, Davide,

Salomone, etc., avolant ad Christum, ut patet *Isaia cap. xlv, 8*, et cap. *xvi, 1*. Aut certe si ad eandem sapientis personam hæc referas, dicendum est esse antiphrasim, ut si prudenti ponatur pro imprudentia, ut legimus nonnulli Codices Latini et Pagninus qui vertit, *vade a longe cum viro stulto, et nescies labia prudentie*. Stultus enim videtur sibi sapiens ac prudentissimus loqui: sed hæc ejus sapientia et prudentia apud sapientes vera est imprudentia et stultitia.

Porro alii varie hoc ex Hebræo vertunt et exponunt. *Primo, R. Salomon, vade, inquit, coram viro stulto, et nescies labia prudentie*, hoc est, si cum stulto convixeris, non discas ab eo prudentiam.

Secundo, Tigurini, vade a facie hominis stulti, in quo non mirum est labia scientia.

Tertio, Vatablus, vade a facie insipientis, cum non novaris sermones scientie, hoc est, nihil sit tibi commercii cum stulto, si inceptos fueris et ignoras: quia a stulto non disces scientiam, sed stultitiam.

Quarto, Chaldeus, vade per viam aliam a viro stulto, quia in labiis ejus non est scientia; et hæc Vulgata versione revocant Cajetanus et Bayanus, subaudiendo pronomen eum: a Vado, inquit, contra virum stultum, et eum qui nescit labia scientie, id est, procul discede a stulto, et ab eo qui imperite et imprudenter loquitur.

Quinto, Jansenius, quasi dicit, vade contra virum stultum, id est elonga te a stulto, et nescio labia scientie, id est tunc, imo, si opus sit, simula te nihil scire, ad loquendum imperitum et prudentia experient esse; potius quam ut cum stulto sermocinaris vel disputes.

*Sæcto, Septuaginta prorsus alio abeunt: Omnia, inquit, contraria viro imprudenti; arma autem sensus quæret æstivæ id est sensus, iudicii, scientie, doctrine, id est prudentis et sensati animi, æstivæ: eum est viciis, labia scientia, vel, ut vertit *quædam Latina veriorum, viro stulto omnia cedunt adversa; labia autem sapientis organa sunt iudicii et sensus*, hoc est, iudicii, et sapientium labia sunt idonea iudicii et sensus organa, ut que insipientium aversum, et multum data opera innectatur: malitia enim cum vera sapientia nihil commune habere potest. » Sicut enim in organo exacto aurium iudicio, fistule minores gradatim cum inajoribus magna sonorum proportione harmonice coaptantur et contemporantur, indeque suavem edunt melodiam et concentum: sic pariter sapiens sermones suos magno prudentibus sensu disponit et contemporat, indeque mirum audientium tam illis quam sibi conciliat delectem et gratiam, adeo ut, cum eum loquentem audiant, organorum concentum se audire existimant. Grecorum enim *ἁρμόνη* non tantum arma, sed et organa et instrumenta quælibet significat. Sin *arma* hoc loco veritas cum Complutensibus et Romanis, sensus erit, q. d. viro imprudenti ob imprudentia erum*

verba, quibus sibi omnium odia accersit, omnia accidit contraria et adversa: omnes enim in eam insurgunt, eumque laessunt; *arma autem sensus labia scientia*, id est arma hominis sensati, quibus se contra adversa omnia communit, imo inimicos quoque sibi amicit, sunt verba prudenter et gratiose labii eius prolata. Aut, ut nocet Salazar, q. d. Omnes et omnia imprudenti crudele movent bellum; sed tamen nulla adversus eum arma servata sunt, quam labia sapientia hominis sensati. His enim crudelius quam sagittis et jaculis configitur, his saevius quam gladiis hastisque confoditur ejus stoliditas et stultitia. Porro stultus hic, et in caeteris proverbis, idem est quod imprudens, vitiosus, pravus, improbus; sapiens vero est prudens, virtute praeditus, rectus, probus: haec est enim sapientia vera et practica, uti sapius monni. Ita S. Ambrosius, lib. III, epist. 59, post initium: «Eloquia tua, inquit, plena intellectus sunt. Unde et Salomon ait: *Arma intellectus labia sapientia*. Et alibi (Proverb. xv): *Labia tua alligata sint sensu*, id est fulgeat sermorum tuorum manifestatio, intellectus coruscet, et eloquium tuum aequo tractatus allana non indigeat assertionem, sed sermo tuus velut armis suis sese ipse tueatur.»

Deiique Theodorus Abbas apud Cassianum, Collat. VI, cap. ix, sic Septinginta dicitur: «Bilinguis Deum omnia cooperantur ad bonum, ita de infirmis pronuntiat ac stultis: Omnia adversa viro insipienti; nec prosperis enim rebus proficit, nec emendatur adversis. Eiusdem namque virtutis est tritica fortiter tolerare, ejus etiam secunda moderari; et eum qui in uno eorum superatur, neutrum suffloro certissimum est. Facilius tamen quis eludi potest prosperis, quam adversis. Haec enim interdum etiam invitos retinent atque humiliant, et compunctione saluberrima vel minus peccare faciunt, vel emendant; illa vero molibus mentes ac perniciosis exollentia blandimentis, securos felicitatis suae proventu ruina majore prosternunt (1).»

8. SAPIENTIA CALLIDI EST INTELLIGERE VIAM SUAM: ET IMPUDENTIA STULTORUM ERRANS. — Chaldaeus, *sapientia callidi est intelligentia via sua; stultitia stultorum fraudulenta*; Syrus, *solus in sapientia sua intelligit viam suam; et via stulti in errore*. «Callidus,» hebraice כָּלִידָא, in hisce Proverbis in bonam partem sumitur pro cauto et prudenti. Sensus est, q. d. Vir cautus et prudens intelligit vias suas, id est actiones, quia antequam eas obeat, praevidet et prospicit modum, quo prudenter, recte et honeste juxta Dei legem et voluntatem eas operetur, ut per eas ad vitam honestam, ac tandem beatam recta contendat ac perveniat. Et in hoc sita est vera ipsius sapientia. At vero imprudentia et insipientia stultorum in eo consistit, quod ipsi non intelligant, non prospiciant, ut via eorum sint recte; sed a rectitudine aberrant in avios et devios volupatum errores, ad quos eos abripit sensus et concupiscentia; unde ab una voluptate aberrant et vagantur in aliam et aliam, donec assidue aberrando magis et magis, tandem in ruinam et gehennam corruant, qui summus et irrevocabilis est error.

Pro erroribus hebraice est כָּלִידָא, id est dolus, fraus, deceptio, ut vertunt Aquila, Symmachus, Theodolion ac Septuaginta: *Benevolentia*, inquit, imprudentium est error, id est in deceptio vel in errore, quia scilicet error eorum decipit eos, ducitque in exitium et tartarum: Et sic in re idem est dolus et deceptio, quod error, ut vertit Noster. Ita auctor *Ceterum Graecorum*: «Sapientia prudentiam vias illorum intelligit; stultorum autem amentia in errorem inducit: Quia prudentes, inquit, omnes actiones suas prudenter insistant; amentes autem ne tum quidem, dum errant, errorum suum agnoscat, sed in obscuris ignorantia et inscitia tenebris nunquam non versantur.» Potest secundo, dolus hic proprie accipi. Unde Vatablus, repetens et intelligens, sic vertit, *sapientia cauti est intelligere viam suam; stultitia autem stultorum est intelligere doctum*, hoc est, stulti nihil aliud cogitant quam quomodo aliis imponere possint. Siquae pulchra est antichristi, q. d. Sapientia vere prudentis et cauti est non cognoscere fraudes et dolos, quibus opes vel honores comparet, aut proximum suum callide opprimat, sed cognoscere viam suam, quid scilicet sibi agendum sit et qua eundem, ut ad caelum vitamque beatam perveniat. Ex adverso sapientia stultorum est machinari dolos et fraudes, quibus se dilent et magnificent; putant enim se sapientes et callidos, cum eo per dolos perferuntur: at haec eorum sapientia summa est insipientia et imprudentia, quia negligunt scrutari et cognoscere vias suas, quibus scilicet ad felicitatem tendant, ac toti sunt ut scrutentur vias alienas, id est actiones proximorum, ut eis per dolos et fraudes evertant; qua ratione non tam proximos quam se ipsos evertunt, ut in ruinam et gehennam precipitant. Quo quid stultus? nam, ut ait Psaltes, Psal. vii: Stultus et impulsus in laeam aperuit, et effudit eam, et incidit in fossam quam fecit;» doli enim in caput Colosi, fraudes in caput fraudulentum recidunt et evolvuntur.

Alludit ad prudentiam serpentis, qui hebraice vocatur עֲרֹבָא, id est callidus, Genes. iii, 1, de quo Christus: «Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbae.» Inter caetera autem prudentiae serpentis argumenta unum est, ait Salazar, quod, cum pedibus careat, ideoque reptare debeat, fugit praerupta, et fere per plana et aequabilia vias suas dirigit, teste Plinio, lib. VI,

(1) Ludovicus de Dieu, in regione hominis stulti, et non animaveris, non deprehendes labia scientia, ad stultum sic ut eum tibi ex adverso habeas, attende eum, quantum potes, non cognosces, quidquam scientia a stulti ejus proficiat.

cap. xv; in planis vero tam velociter fertur, ut levissimorum eorum cursum adaequat, q. d. Salomon: *luito, o homo, calliditatem serpentis*; sicut enim ille diligit vias planas et sibi convenientes, sic et tu dilige «vias,» id est actiones, studia et occupationes naturae et ingenio tuo commolas: haec enim homini plana, imo proclives sunt, reliquae difficiles et acclives. Unde

Tertio, et magis proprie: «Sapientia callidi est intelligere viam suam,» id est sibi convenientem et congruam, q. d. Sapiens intelligit quae via, id est quis status, quis gradus, quod officium, quae occupatio, quod studium, quae ars, quae actio sit sua, id est sibi conveniens, quae scilicet suae complexionis, indolis, propensioni, virtutis, talentis congruat. Et in eo consistit ejus sapientia. «At imprudentia stultorum est deceptio, dolus et error,» quia non cogitant quid sibi suaeque indolis, aequae ac saluti conveniat; sed id amplectuntur quae eos rapit ambilio, levitas, avaritia aut libido; quo fit ut in graves difficultates presentes et aeternas incidant, ex quibus se expedire nequeant: quae magna est imprudentia. Sic quotidie videmus plerosque errare in statu vite deligendo, in officio amplectendo, ex eo quod non considerent an is status vel officium sit sibi congruum et salutarium; sed an eis sit opulens, splendidum, honorificum, v. g. offertor pastoratus, abbatia, episcopatus pinguis et splendidus, illico arripitur, nec prius diseuntur an is arripitatur naturae, gratiae, virtutis, humanis sit commensus; quo fit ut multi oneri sint impares, nec tantum se, sed et subditos, eorum curam acceptant, in perditionem precipitent. An non haec est imprudentia, caecae summa, utpote in re gravissima? talis enim est salus aeterna, quae est ultimus finis, summumque hominis bonum. Quid enim magis praeposterum, quam media fini, puta episcopatum saluti, antepone, ac deinde finem ad media a se praedecta, puta salutem ad episcopatum, accommodare, imo cogere velle? «O curas hominum! o quantum est in rebus inane,» imo insipientium, stultum et perniciosum! Alius amplectitur matrimonium, quia offertur sponsa dives, pulchra, nobilis; nec considerat an ejus mores moribus suis congruant, quo fit ut postea mores ejus moribus suis dissimilis, imo adversos deprehendens, in perpetua vivat afflictione, litigiis, meroribus. Alius se applicat studio, ut praebendam vel dignitatem consequatur, cum sit hebeti ingenio et natum ad mechanica: ille perdit tempus, perdit indolem, perdit talentum sibi a Deo datum, et aliud sibi non datum vi livadere satagit, et ita de caeteris. Hinc animae perditio, et salutis naufragium. Quam multi in saeculo damnantur, qui in statu ecclesiastico, vel religioso salvarentur, et vice versa. Igitur docet Salomon in eo veram sapientiam consistere, ut quisque sapienter secundum Deum ex recte rationis judicio, sepositis privatis affectibus, ac mundi carnisque illecebris dijudi-

cat quae via, id est quae occupatio, quis status, quod officium, quae actio, sibi, id est sua indolis et inclinationi, ac suis tam naturae quam gratiae viribus proportionata sit, commensurata et congrua, ut recte et honeste vivat, itaque ad aeternam felicitatem, ad quam a Deo creatus est, et ad quam haec vita non nisi via, peregrinatio et cursus est, perveniat; qui secus fasit aucto imprudentem esse, nec tam alios quam seipsum ludere et decipere.

Radix hujus disparitatis est, quod sapiens ex dictamine sapientiae omnia examinet, et libret secundum rationes divinas et aeternas; insipiens vero secundum rationes humanas, temporales et caducas, quas divinis et aeternis anteposit, quae summa est insipientia. Notat hoc nocet B. Aloysius Gonzaga, qui proinde pingitur cum bilanco, in cujus una lancea appendit rationes temporales, in altera aeternas, quae longe prioribus praeponderant ipsam incitant, ut omnia sua agat et mensuret juxta dictamen rationum divinarum et caeterarum. Hoc est quod ait sapiens:

Quicquid agas, praedenter agis, et respice finem.

Et S. Bernardus, serm. 20 inter parvos: «Attende, homo, unde venis, et erubescere tibi es, et ingemere quo vadis, et contremisce.» Et Psaltes: «Cogitavi dies antiquos, inquit, et annos aeternos in mente habui.» Si sapiens ergo, in singulis actionibus hoc elige, hoc age, quod in hora mortis, quod in die iudicii, quod per omnem aeternitatem voles te eligere, te egisse: «Semel dictum, cogitatum, factum, aeternum est: vive, stude, labora aeternitati.» Haec est sapientia Sanctorum.

9. STULTUS ILLEUDIT FEGATUR; ET INTER JUSTOS MORABITUR GRATIA. — Pro stultis Complutenses et codex Montis Aemiani ac Longobardus legunt *stultus in dativo plurali, et sic verbi potest et hebraeo*. Pro *iludat*, hebraice est יָדָא, quod varii varie vertunt: primo, *illudere*; secundo, *cavillari*, hoc est, factum vel dictum alioquus in malam partem interpretari; tertio, *palliare* sive *excusare*; quarto, *loqui*, praesertim sophistice; quinto, *intercedere*. Unde primo, Chaldaeus vertit, *stulti comparationes ponunt in peccato*; et inter rectos est *beneficium*, q. d. Stulti scelerata sua imminunt comparando ea cum selevatioribus, ac sibi blandiuntur, quod praesertim illi boni et honesti videantur; secundo, *paganius, stultus loquitur verba delicti*; et inter rectos erunt verba dilectionis, id est, ut Vatablus; *si stultus quid malefecerit, ad palmam elocutur; et inter rectos semper fit mentis charitatis*; tertio, *Figurina, stultus excusant delictum, sed inter rectos est beneficium vel benevolentia*; quarto, *B. Emmanuel, quilibet ex stultis palliabit delictum, et inter rectos voluntas bona, aut, stultus interpres, vel mediator delicti erit, et inter rectos benevolentia*; quinto, *Baynus, stultus loquitur delictum, et inter rectos gratia, id est, inquit, stultus loquitur turpia quae nec nominari debent; at iusto iura*

sermões gratia et venustate conditi sunt; *sic* et Salomon verit, pro *stultis multo intercedit*. Cum enim, inquit, in Deum et homines peccarint, necesse est ut utriusque pro offensa per multam satisfaciatur, sicut Philestini pro delicto in arcem Dei commisso solverunt quinque annos aureos, *à hoc*, vi, 5; *septima*, R. Levi verit, *peccatum loqui facit stultus*. Cum enim, inquit, per peccatum se finem quem optabant, non consecutos, imo penas et cruciatus incurrere viderint, loquuntur et conquirentur de misera et infelici sua sorte; *et hoc*, Aben-Ezra: *וְיִלְלִי יִלְלִי*, inquit, est interpretari maulationem, *et sic se accommodare*; *וְיִלְלִי* *malitia enim est interpretis, q. d. Stultus, id est impius, loquitur ad mentem eorum, quibuscumque peccatum perpetuare satagit, juxta illud Isaiæ iii, 9: «Peccatum suum quasi Sodoma predicaverunt, nec absconderunt.»*

Verum Noster optime et maxime proprie *וְיִלְלִי* *stultus verit, illudet, et Symmachus, irridet*, quod multa complectitur: *primo*, q. d. Stultus cum risu et joco quasi ludens perpetrat peccatum, perinde ac si cum peccato luderet, illicet *luderet*, juxta illud quod dixit *cap. xi*: «Quasi per risum stultus operatur scelus.» Et *cap. ii*: «Lietantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis.» Ubi plura hæc de re dixi. Rursus cum de peccato arguitur stultus, id est impius, illudit, id est tergiversando, excusando, ridendo *quod arguuntem*, ejusque correptionem; at vicissim stultus illudetur a peccato, unde Complutensium et codices jam citati ac Dionysius Carthusianus legunt, *stultus illudet peccatum*, sicut esse in hamo decipit pisces, ait Dionysius. Et *Agrippa*, *stultus illudet peccatum, inter justos autem erit gratia, q. d. Voluptati et culpe impiorum illudet pena, quam culpa ex improviso eis inducit, sed apud justos erit Dei gratia, que eos pro peccatis, et tandem habet. Stultus ergo qui alienis ruit in scelera, videtur illudere peccato; at magis illudit ipsi peccatum, peccati que pressus diabolus; nam ob peccatum cruciatur eum acerrime tum in hæc vita, tum in gehenna, ubi illum deridebit, illudet et subsannabit, quod iam demens fecit, ut sibi hosti suo jurato ad peccatum sententiæ cessarit, imo ereditur, quod tam insensatus fuerit, ut non cogitavit incendia gehennæ, sed pro modica voluptate iis animam suam tradidit. At inter justos morabitur gratia, » quia honeste agendo gratiam Dei et hominum sibi conciliabunt. Unde Syrus verit, *stultus facit peccatum et recti beneplacitum.**

Secundo, stultus illudit peccatum, non suum, sed alienum, id est, deridet peccantes, eorumque peccata per risum et jocum commemorat, alibi que ridenda proponit: sub peccato enim metonymice ipse peccans intelligit. Huic sensui valde congruit sequens antithesis: « Inter justos morabitur gratia, » Hebraice *וְיִרְצֶנּוּ* *rationem, id est beneplacitum vel benevolentiam, q. d. Stultus, cum videt quem peccantem, ejus peccatum pro-*

palat, ridet, subsannat, eumque omnium risibus obicit, quo fit ut ejus aliorumque iram et odia in se concilet; at justus, » qui peccantem videt, ejus peccatum benevole legit, excusat, et secreto benigne corripit ut emendat; quocirca inter justos moratur gratia, id est benevolentia, par, concordia, amicitia. Ita Jansenius.

Tertio, peccatum sæpe metonymice sumitur pro hostia que offertur pro expiatione peccati, ut *Levit. vi, 47*, et *cap. v, 6*. Sic Christus dicitur pro nobis factus maledictum et peccatum, id est hostia pro peccato et maledicto, Il *Corinth. v, 21*. Rursus *וְיִרְצֶנּוּ* *rationem, id est gratia, beneplacitum, subinde sumitur pro victima gratiosa voluntate oblata, ut Isaiæ lx, 7: « Offertorem super placibilem altari meo, » Hebraice, super altare ad gratiam, id est tanquam gratiosa et voluntaria victima.*

Sensus ergo est, q. d. Impius admittit peccato, si monetur offerte hostiam lege Levitica *cap. iv*, pro peccato expiatione præscriptam, nobis illam præstare, sed illudet, id est eludet vel deridebit monentem. At « inter justos morabitur gratia, » quæ se a peccato illibatos conservent, ut hostia pro peccato non egeant; quare si quam offerunt, non pro peccato, sed ad gratiam, id est tanquam gratiosam et spontaneam Deo sistent. Hæc sunt versus Septuaginta, *domos iniquorum debent manducationem, ab eis autem iustum accipiant, q. d. Iniqui nolent solvere hostiam pro peccato debentem, sed in hoc delicto permaneant quasi fluctantes, et irridentes tam peccatum quam hostiam pro peccato; at vero justi sunt acceptabiles, id est, Deo grati ac accepti, unde non indignantur hostia pro peccato; sed si quam offerant, non pro peccato, sed spontaneam ad Dei gratiam magis sibi conciliandum offerunt. Ita Salazar. Unde Syrus mare suo assecutus Septuaginta verit, *domus iniquorum quærant recte manducationem, et domus iustorum non accipiunt. Hic sensus obscurior et profundior est, secundus vero clarior et pleniior (1).**

10. COR QUOD NOVIT AMARITUDINEM ANIMÆ SUÆ, IN GAUDIO EIUS NON MISCEBITUR EXTRANEUS.—Syrus, *cor cognoscens, vel intelligens, amaritudo est animæ suæ; Arabicus, cor viri sensitivum (quod facile tangitur et sentit), anima ejus tristis est; et in gaudio ejus non miscetur amaritudo. Primo*, Jansenius et Baynus sic exponunt, q. d. Cor, quod angitur et concidit est sibi secreti morosis, non capietur facta solatis, que extrinsecus adhibentur. Verus animi dolor, qui cor penetrat et pervadit, non facile tollitur diamentinis externis. Atque hoc est, quod dicitur: « Extraneus, » vel extraneum quid, « non miscbitur in gaudio ejus, » quia scilicet non adfert et gaudium, nec

(1) Moxer, *stultus ridet culpam, eam pro peccato habet, hinc habent, delectantur, prævis facinorosis, nec tamen rectos gratulabatur, proli vero Dei gratia gaudent.*

temperabit gaudio cordis morosum; nullus enim exteriorum dilectionis affectus poterit ei esse in gaudio, id est, ad gaudium, ut scilicet gaudio se det, eoque velut solatio tristitiam temperet. Id experitur peccati gravioris sibi conscius. Unde Symmachus verit, *et in gaudio ejus non miscbitur extraneus, scilicet delictis et gaudiis. Nam ut ait S. Augustinus, Contra litteras Pellicani, lib. iii: « Si conscientiam mordet veritas criminis, quid mihi prodest, si in continuo laudibus mundus extollat? hoc enim mere externum est, illud intimum. » Quocirca S. Ephrem, tract. De Oratione: « Omnis, inquit, mundana et profana voluptas in amarum conscientiam coniecta, quasi parva mellis stilla est in absinthii dolium refusa. »*

Secundo, Cajétanus, q. d. Vir cordatus dolores et angores anime sue celat et corde premit, juxta illud:

Spem vultu simulat, premit altem coris dolorem.

Idem pariter, cum lætatur et gaudet, celat letitiam, solusque gaudii sui conscius est: « Impudentium vero ut gaudia, sic dolores exundare solent, » ait Seneca, *epist. 100.*

Tertio, nosse Salazar duas offert expositiones; prior est addendo: *solum* hæc ratione: « Cor quod novit solum, inquit, amaritudinem anime suæ, » id est cor quod in adversa fortuna solum novit sentique suos angores, nec ullam habet sui doloris conscientiam vel consortem, hoc libet cum secunda deinde utatur fortuna, neminem in suæ lætitiæ et gaudi consortium accersit, sed secum silens solum pariter gaudiis suis potietur et fruatur.

Posterior, quam ipse priori præfert, ut « novit sumatur pro amat, q. d. « Cor quod novit amaritudinem anime suæ, » id est cor nimirum, quod eo doloris et angoris pervenit, ut suam ipsius amaritudinem et acerbitatem admet, et tristitia illi voluptati sit, » in gaudio ejus non miscbitur extraneus, » q. d. Papis, aut apage! Profecto in partem et societatem talis gaudiis et voluptatis nemini vocari solet. Itaque proverbium illos inculcat, qui tristitia habentes lætantes eo deveniunt, ut tunc jam libenter incumbant, utque suos metores et dolores admetant, et deosculentur. His succenset Saepca in lib. De Consolatione ad Martiam: « Quammodum omnia vita penitus insidunt, nisi, dum surgunt, oppressa sint: ita etiam hæc tristitia, et misera, et in se severitia, ipsa ne vestigium acerbitate pascantur; et fit infelicis animi prava voluptas, dolor. »

Verum hæc expositiones ingeniose quidem sunt, at planam Salomonis sententiam obscurant vel labriant. Igitur Hebræa habent, *cor cognoscit amaritudinem anime suæ, et in gaudio ejus non miscbitur alienus*, id est, ait Vatablus, *mens ipsa cognoscit amaritudinem et letitiam conscientia suæ, et non alius*, nullus enim satis explicare potest alieni lateralis in animo morosum, vel gau-

dium; neque quantumvis explicet, alter ea percipere potest, nisi ipse eis in animo sentiat (1). Aliud enim est ea audire, vel videre, aliud ea sentire. Figurina verit in genere nostro, et in gaudio ejus nihil alienum se immiscet, q. d. Nemum ac purum putum est ejus gaudium, nec ullo dolore aliave passione mixtum.

Interpres noster nervosius hæc sententiam stringit, subaudiendo, moro fleborum, *relativum quod*, unde sensus ejus est, q. d. Cor, id est mens et conscientia, que sola perfecte conscientia est sine amaritudinis et tristitiæ, hæc pariter sola perfecte gaudii sui erit conscia et compos, cum e tristitia emerget in gaudium: sicut qui e periculo et angore naufragi evasit et enavit ad litus, hic solus uti suos angores in naufragio sensit, ita solus evasione et liberationis suæ gaudium gaudiique pondus sentit, estimat et gustat. Sic Jacob lugens Joseph quasi mortuum, cum audit eum superesse ac vivere, « revivit spiritus ejus, et ait: Sufficit mihi, si adhuc Joseph filius meus vivit; vadam, et videbo illum antequam moriar, » *Genes. xlv, 28*. Sic novulæ matres putantes filios in bello occubuisse, ideoque lugentes, cum illi ex insperato apparent, vivosque se matribus sistant, præ subito nimoque gaudio resolutis spiritibus vitalibus animam exhalant. Sic Hebræi afflicti a Pharaone in Ægypto amare lugent; at liberati a Mose miri gavisi sunt, nec eorum gaudiis se miscuit Ægyptus, aut quis extraneus.

Porro hæc sententia cuiuslibet cordis tristitiæ et lætitiæ aptari potest; maxime tamen vera est in tristitia et lætitia supernaturali, præsertim in compunctione animi, qua penitens amare dolet de peccatis suis vel alienis, ceterisque spiritus periculis vel ærumnis: hinc enim compunctio miscetur gaudium inenarrabile, quod nec penitens explicare, nec alius compunctiois carens capere potest; adeoque compunctio in se suoque dolore mirum et celeste continet gaudium, itaque primo, quia compunctio sancta est, animamque deo conciliat, que materia et causa est ingentis gaudii. Unde S. Ephrem, magnus compunctionis amator et præco, *serm. 3 De Compunctis*, exclamat: « O lacrymarum viri! quousque perlingis, que nulla cum fiducia, nullis impedita retinaculis, ipsum celum penetras? O viri lacrymarum, que si velle ante sanctum atque excelsum immemulati Domini thronum cum gaudio adistere potes? O viri lacrymarum, in cuius presentia atque confidentia Angelorum ordines celestesque omnes virtutes semper exultant! O lacrymarum potentia! quomodo in oculi quasi præpeditus subita penitus in celum revehis atque ascendis, et postulata a Deo sanctorum oblines; occurritque tibi hilariter

(1) Recte. Sollicitudinem, que conscientiam, gaudium quod concipimus animo, nemo tam bene novit, quam nos ipsi.

indulgentiam ac remissionem peccatorum defrens? largire igitur mihi indigno famulo tuo, Domine, lacrymas, illuminationem cordis atque fortitudinem, ut fontes lacrymarum jugiter cum dulcedine fundens, cor meum illustretur in oratione munda; at magnum illud delictorum meorum chirographum modicis lacrymis deleatur, ignisque ardens sibi exiguo siclo exstinguatur. »
 Et *serm. 4*, loquens de Davide: « Una, ait, nocte peccavit, et per singulas noctes flevit ac vigilavit, lectum rigavit, et vultus eluit, lacrymarumque virtute effectus est beatus. » Et *mox*: « O lacrymarum virtutum, que ab inferis ad cœlos usque reducitis desiderantes! O virtutem lacrymarum, que medicinalis officina es peccatorum! per te peccatores efficiuntur beati; unde et Dominus noster beatos sales prædicat, dicens: Beati qui nunc felix; quoniam ridebitis, in futuro soliet. Non quidem dixit beatos illos, qui deflent moriturum, aut damnatum domus, aut necessitatem, aut quid aliud sæculi hujus: Sed beati, inquit, illi qui lugent de peccatis suis. Nunc enim ad modicum tempus plorant; illic autem in sempiterna consolantur sæcula. O quantum gaudium est in cœlis, simul ac peccator in terra lacrymas profuderit! »

Secundo, quia compunctio procedit ex amore Dei: ideo enim penitens dolet se offendisse Deum, quia videt quantum bonum sit Deus quem offendit, quædamque sibi et omnibus sit amabilis: amor autem causat gaudium. Unde S. Basiliius, *homil. 4 De Gratiam actiōe*, objiciens sibi: Si gaudium pereme præcipis, o Pavle, *Philip. iv. 4*, cur lacrymas interponis? Ad hoc, inquit, dicere possumus Sanctorum lamenta lacrymasque provenire a fervore charitatis; oculis enim cordis in eum conjocis quem diligunt, lætitiā sibi illinc accumulāt. » Et paulo post: « Apostolus, inquit, ut eum fiantibus fleamus permittit, quod hujusmodi lacrymæ sint seminum quoddam ac fœtus, quibus æternum illud gaudium incresecit quotidie et cumulatur. » Itaque lacrymæ spirituales lætitiā non impediunt, sed accumulāt, et tanquam oleum ignem nutriunt et accendunt.

Tertio, quia per vitiosum caput et gaudet compungi, ipsaque compunctio et lacrymis quasi epulis delicatissimis pascitur. Unde *3 cor. quod novit*, exponas, *cor quod amat amaritudinem*, id est compunctionem, anime sum. Sic dicit Christus reprobus: « Nunquam novi vos, » id est non amo vos, *ocul. vos, Matth. vii. 23*. Quocirca B. Antiochus, *hom. 107 De Compunctiōe*: « Rorantes, inquit, aspergines lacrymarum, ut dulcor mellis sunt cordi, aut suave fragrans thymianis apud Deum. » Recte D. Petrus Cellensis, *lib. De Panibus*, *cap. xii*: « Panis, inquit, ingentium abundantia est lacrymarum. Sicut enim panis esurientem, sic lacryma reficit animam dolentem: deficit esuriens sine pane, laeralis languet anima sine lacrymarum effusionis, panis mitigat famem, lacryma

lanit dolorem. Ulterius progressus D. Ephrem, *tom. I, orat. De extremo iudicio et compunctiōe*: « Certe, inquit, scitola, frater, non fore in terra quid dulcius gratia lacrymarum; si quis vestrum expertus lacrymarum dulcedinem mediante oratione desideraverit elevari et terris, totus hic extra corpus? imo extra sæculum universum totus est, nec amplius conversio ejus invenitur in terra. » Hoc compunctiois gaudium gustabat Psalles dicens: « Cibabis nos pane lacrymarum, et potum dabis nobis in lacrymis in mensura, » *Psalm. lxxvii. 6*. Sic S. Magdalena pascitur suis lacrymis, quibus rigabat pedes Christi, magis quam Simon suis epulis. Unde secessit in Balaam, ibique triginta annos sola soli Christo vacavit in compunctione et lacrymis suavissimis: quare quotidie in celum subvecta, meruit Angelorum concentum audire, eoque velat cibo tam corpore quam mente pasci.

Quarto, quia compunctio certam affert spem beatitudinis, cœlestisque gaudii est quasi ardua et prægiustus. Unde bene senior Macarios, *hom. 15*: « Habent, inquit, Christiani consolationem spiritus lacrymas, luctum et planctum; sicutque illis et lacrymæ deliciarum loco. » *imo D. Chrysostomus, hom. 24 in epist. ad Epistol. et Nilla*, inquit, res est æque jucunda atque luctus qui est ex Deo. » Hanc lacrymarum suavitatem expertus S. Augustinus in *Psalm. cxxvii*: « Si spes, inquit, tam dulcis est, quanto res dulcior erit? » Et nonnullis interjectis: « Dulciores sunt lacrymæ orationum quam gaudia theatrorum. » hoc est quod Christus promittit, *Matth. v. 5*: « Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. » Ubi D. Chrysostomus, *hom. 15*: « Ubi vero, inquit, die mihi, consolabuntur? et hic profecto, et quod est amplius, in futuro. Itaque si vis consolari, luge. Neque pedes ænigma esse quod dixi. Quando enim consolatur Deus, etiamsi millia merorum irruant, cunctis superior existis. »

Quinto, quia compunctio recreat Deum, Angelos et Sanctos universos; quidni ergo gaudet penitens, quod per eam Deum et Angelos oblectet? Audi Christum: « Gaudium erit in celo super uno peccatore penitentiam agente, quam super nonaginta novem justis, » *Lucæ xv. 7*. Quo aludens D. Bernardus, *serm. 68 in Cant.*: « Gaudet, inquit, Angeli ad penitentiam peccatoris. Quod si delicia Angelorum lacrymæ meæ, quid ipse delicia? » Ergo lacrymæ peccatorum vinum sunt Angelorum. Et Psalles, *Psalm. lxx. 9*: « Possidit, inquit, lacrymas meas in conspectu tuo; » ubi Symmachus verit, *ponisti lacrymas meas intra te*. Lacrymæ ergo sunt gemmæ plusquam crystalline, quas Deus ita carat habet, ut eas in situ suo recondat. Quocirca Deus eos qui se dant compunctioni, miris consolationibus mulcet, juxta illud: « Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tua lætifi-

verunt animam meam, » *Psalm. cxxii, vers. 19*.

Porro compunctiois materia et causa sunt primo, peccata propria; *secundo*, aliena: qui enim relati honorem Dei et salutem animarum, mire nonpungitur et crederetur, quoties videt vel audit aliorum peccata, quibus divina bonitas et majestas offenditur. Ita Psalles: « Vidi, inquit, prævaricantes, et tabescam, quia eloquia tua non custodierunt, » *Psalm. cxviii, 138*. Et: « Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. »

Tertio, ærumus, tentationes et pericula plurima ac maxima hujus vitæ, e quibus vir sanctus eripi et alios eripere cupit; unde compunctus ingemiscit cum S. Paulo: « Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? »

Quarto, desiderium cœlestis patriæ, ex quo suspirans dicit: « Cupio dissolvi, et esse cum Christo. Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum! concupiscit et desiderat anima mea in atriā Domini. »

Quinto, desiderium Dei; anima enim sancta insatiabiliter desiderat sicutque Deum, puta ardentem desiderat intensissime illum amare, illique placere, rursum illum videre, eoque frui; quocirca dum videt se hoc corpore degravari, nec tantum Deum suum amare, semperque illum in mentem presentem habere, sicuti vellet, compungitur et ingemiscit. Ita Psalles, *Psalm. lxxi. 4*: « Fuerunt, inquit, mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie: Ubi est Deus tuus? Hæc recordatus sum, et effudi in me animam meam: quoniam transiit in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei. » Et sponsa sponsi desiderio compuncta: « Quæsi, inquit, quem diligit anima mea; quæsi, inquit, et non inveni. Surgam, et circumibo civitatem per vias et plateas, queram quem diligit anima mea. »

Ita, ut habetur in *Vitis Patrum*, *lib. V, libello 3 De compunctiōe*, S. Arsenius toto tempore vitæ suæ lacrymabatur, ideoque sudarium gestabat in sinu, ut continuas has lacrymas absterperet. Abbas Pastor: « Monachus, inquit, debet semper habere luctum in semetipso. » S. Syncretica: « Labor, inquit, est et magnum certamen impiorum, qui convertuntur ad Deum, et postea inenarrabile gaudium. Et enim scriptum est quia Deus noster ignis cœlestis est: ita oportet et nos divinum hunc ignem cum lacrymis et laboribus in nobis accendere. » Abbas Hyperichius: « Nocte et die, ait, laborat monachus vigilans, in orationibus permanent; pungens autem cor suum producit lacrymas; et celerius provocat Dei misericordiam. » Alius ibidem: « Si improperium, ait, matris meæ sustinere non potui, quomodo Christi et sanctorum Angelorum ejus adversum me confusionem potero in die iudicii sustinere? » Alius videns quemdam ridentem: « Coram oculi et terra Domino, ait, rationem totius vitæ nostræ redditi sumus, et tu rides? » Alius: « Sicut umbra corporum nostrorum ubique nobiscum circumferimus, sic debemus fletum et compunctionem

habere nobiscum, ubicumque

Alius:

« Flere debemus semper ac dicere: Vae mihi, vae mihi! » Alius: « Lacrymæ sunt sicut terra reprobationis, ad quas si perveneris, jam non timebis bellum. Ita enim vult Deus affligi animam, ut semper desideret ingredi in terram illam. » Plura etiam mira videt apud Climachum, *grad. 5 De accurata penitentia*, et S. Chrysostomus libris duobus quos scripsit *De Compunctiōe carnis*. Vnde et Thomam nostrum Theodolactum *De Imit. Christi*, *lib. I, cap. xvi et seq.*, ubi hoc axioma sanxit: « Ita te ad coram compunctionem, et invenies devotionem. » Devotionis enim devotique gaudii mater est compunctio. Quocirca ad eam acriter adhortatur omnes S. Chrysostomus, *hom. 55 ac Popul.*, causamque addit, quod ipsa pariat sinceram cordis lætitiā, cum mundi gaudia pariat tristitia, in eamque desinat.

Anagoge Bedæ, Lyranus, Dionysius et alii hæc accipiunt de gaudio cœlesti, q. d. Penitentes et patientes, qui in hac vitā dura patiuntur et amare lugent, hi per luctum perveniunt ad gaudia cœlestia, quibus non se miscebit extraneus, puta impoenitens, impatientis ideoque reprobus. Hauserunt hoc ex S. Gregorio, qui *lib. VI Moral. cap. x*: « Cor, ait, quod novit amaritudinem animæ suæ, etc. Humana enim mens animæ suæ amaritudinem sevit, cum æterna patriæ desideris necensā peregrinationis suæ penam flendo cognoscit. Sed in ejus gaudio extraneus non miscetur, quia qui nunc a marore cordis alienus est, tunc participat ad lætitiā consolationis non est, » que verba alibi etiam repetit. Hoc est quod Apostolus ait Christus: « Amen, amen dico vobis, quia plorabitis et flebitis vos, mundus autem gaudebit; vos vero contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium. » Causam et magnitudinem hujus gaudii explicat, dum subjicit: « Iterum videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis. »

Imo sic explicant et Rabbinii, qui uti et auctores jam citati hunc sensum afferunt quasi litteralem. R. Salomon: « Justus, ait, laboris et doloris sui concius est, quem ob legis studium assequitur. Quamobrem quando in futuro ævo præmia reportabit, gaudio ejus non miscetur extraneus. » Aben-Ezra: « Consentaneum est, ait, ut mens corpus suum marore ac molestia afflicto, jejunia castigare, et ab hujus sæculi deliciis retrahere studeat; gaudio autem quo perfundetur, non miscetur extraneus, hoc est, inbecillitas et labor voluptatis ejus non miscetur, voluptas autem hæc pertinet ad futurum sæculum, quam nullus dolor perturbabit: vel intelligitur salubris voluptas, juxta illud: Lætatus sum in salutari tuo. » hæc ille.

Porro Septuaginta vertunt, *cor viri sensitivum, tristis est anima ejus; quando autem lætabitur, non miscetur contructus; et ex illi Syrus, cor intelligens omni tempore traxit sicut mæstum est; quod*

nostrer Salazar sic explicat: « Cor viri sensitivum, » id est, quod imbecille est ad sentiendum, et facile morore tangitur, atque levioribus de causis dolet; « tristis est anima ejus, » nimirum semper tristis est, quia levis dolendi cause et rationes semper hinc inde suppetunt. « Quando autem latabitur, non miscbitur contumelia, » id est, si quando lætiam consecerit, non dissolute id faciet, non miscbitur his, qui diffidunt gaudio, effunduntur in risu, solentur in cachinnis: id enim probrosum et contumeliosum est. Vel alter et potius, nomine *contumeliae* intelligit irrisiohem et ludibrium, q. d. Non erit dissoluta ejus lætitia, non senrius: non enim miscbitur irrisioni aut ludibrio, etc.

Subtilius et plenius auctor *Catene Græcor.* sic Septuaginta verit et explicat: *cor viri peccati vim sentiens mansum illius reddidit animam: cum autem lætitia perfunditur, cum superbia non miscetur.* Mens peccati sensum capiens consistat animum: qui enim homi viri nomen oblinere, ejusdemque rationem tuari desiderat, peccata quæ admisit reolens, non potest non intra se commoveri, admissaque ex corde detestari. Ad lætiam porro quod attinet, *et ex hoc loco sermo est, que secundum virtutem suscepta est.* Pari modo non de quavis injuria vel insolentia hic agitur, sed de ea que cum malitia conjuncta est: hæc enim contra simal in unum coire possunt. Hæc auctor *Catene Græcor.* Atque si hoc modo legas et explices Septuaginta, consentiunt cum Vulgata, critique sensus idem cum eo quem paulo ante assignavi.

11. HOMINES JUSTORUM DELEBUNTUR: TABERNACULA VERO JUSTORUM GERMINABUNT. — Hebraice, *tektorium rectorum florabit*; Figurata, *florere faciet*; Septuaginta, *tabernacula rectorum stabunt, vel inopota consistent.* Sensus literalis clarus est, q. d. Domus, id est habitacula et palatia, qui divites imp., magnifice edificant, ut in omne ævum perveniant, æque se familia et propago eorum cito Deo vindice delebantur; at vero domus, familia et soboles justorum efflorescet, ac stabilis et firma per multa tempora consistet. Ita videmus Romæ magnifica illa palatia, columnas, statuas, trophæa Julii Cesaris, Pompeii, Augusti, Neronis, Decii, etc., funditus interisse, adeo ut hæc ruinae supersint, imo vix sciatior locus in quo erecta fuerunt. At vero Basilica Lateranensis, S. Petri, S. Pauli, S. Laurentii, erectæ a Constantino Magno, ac S. Mariæ Majoris erecta a Joanne Patritio, cateraque stupides usque hodie perdurant, frequentantur, cerebrentur. Quin et Themas Diocletiani, quia a Christianis Martyribus edificato, usque hodie perdurant, versaque sunt in templum S. Mariæ Angelorum, ne labor Martyrum periret, sed B. Virgini serviret: huius enim ope lauream martyrii adepti sunt.

12. EST VIA QUE VIBETUR HOMINI JUSTA: NOVISSIMA AUTEM EJUS DEDUCUNT AD MORTEM. — Hebraice, *novissimam autem ejus itinera mortis*; Chaldaice, *est via quam putant filii hominis esse rectam, et suis ejus est via mortis*; Syris, *via ejus mortis sentia*; Aquila, Symmachus et Theodotus, *vadunt in viam mortis*; Septuaginta, *est via que apud homines recta videtur, interim novissima ejus ad inferum funtium ducunt.* Via hæc est cupiditas, affectus inordinatus, voluptas, ambitio, que, licet prava, tamen epidio, voluptuario, ambizioso sua cupiditate, voluptate et ambitione exercito videtur honesta, æqua et recta; at via hæc revera devia est a recto, salute, celo et Deo: quare quo magis eam sequuntur, eo magis a recto et celo aberrant, ac tandem recta in mortem (tunc culpam, execrationis et obstinationis, tum gehennæ descendunt, idque non inia, sed nullis viis et itineribus: quot enim sunt ejus cupiditates et scelera, tot sunt viæ ad mortem et gehennam. Ita auctor *Catene Græcor.*: « Via, inquit, hoc loco est mens aut voluntas humana libidine occæcata, que bonia veris apparente, stabilibus fluxa, temporalia sempiternis et immortalibus anteposita. » Nam, ut ait S. Augustinus, serm. 42 *De Tempore*: « Voluptatis propensio auctoritatem vitæ querit; et quod vitæ

marum; qua finita jussit ad unum omnes fructuari ad aquas Salvias, ubi a Nerone capite plexaria fuerat S. Paulus. Eorum natalem diem anniversaria memoria recollit Ecclesia die 9 Julii.

Anagogice, impij edificat domos, quasi in his semper habituri, ideoque illæ cito a Deo delentur. At justî scientes se hic, respites et peregrinos, non domos edificant, sed tabernacula, quæ eis germinant arbores virtutum, quæ quibus construant sibi domos æternas, et quibus edificat Jerusalem celestis. Ita Beda: « Domus quidem in mansione, inquit, tabernaculum haberi solet in itinere. Nomis ergo impiorum debilitur, quia habitaculum vitæ presentis, in quo manere desiderant, perdunt in morte improbi. Tabernacula autem justorum germinant, quia ex tabernaculis vitæ presentis, in quibus modo peregrinatio sunt et hospites, in patriam celestem transferentur. » Sic et auctor *Catene Græcor.*, qui et tropologiam addit; Tabernaculum, inquit, minus quidem est quam domus: domus enim fixæ manentium sedes est, tabernaculum vero transeuntium, vel in motu existentium. Quamobrem per hoc cogitatus adhuc vagus et instabilis designatur, per illum autem habitus firmatus; si ergo impiorum domus destruantur, multo magis eorumdem tabernacula evertentur. Apud justos autem contrarium est receptum. Aut certe per iniquorum domos significantur prave usque firmata illorum actiones; per tabernacula autem rectorum, libere eorumdem electiones. » Igitur « tabernacula justorum germinabunt, » id est, forebunt semper et vernabunt meritis et gloria, donec germinet et producant ipsos fructus gloriæ celestis.

12. EST VIA QUE VIBETUR HOMINI JUSTA: NOVISSIMA AUTEM EJUS DEDUCUNT AD MORTEM. — Hebraice, *novissimam autem ejus itinera mortis*; Chaldaice, *est via quam putant filii hominis esse rectam, et suis ejus est via mortis*; Syris, *via ejus mortis sentia*; Aquila, Symmachus et Theodotus, *vadunt in viam mortis*; Septuaginta, *est via que apud homines recta videtur, interim novissima ejus ad inferum funtium ducunt.* Via hæc est cupiditas, affectus inordinatus, voluptas, ambitio, que, licet prava, tamen epidio, voluptuario, ambizioso sua cupiditate, voluptate et ambitione exercito videtur honesta, æqua et recta; at via hæc revera devia est a recto, salute, celo et Deo: quare quo magis eam sequuntur, eo magis a recto et celo aberrant, ac tandem recta in mortem (tunc culpam, execrationis et obstinationis, tum gehennæ descendunt, idque non inia, sed nullis viis et itineribus: quot enim sunt ejus cupiditates et scelera, tot sunt viæ ad mortem et gehennam. Ita auctor *Catene Græcor.*: « Via, inquit, hoc loco est mens aut voluntas humana libidine occæcata, que bonia veris apparente, stabilibus fluxa, temporalia sempiternis et immortalibus anteposita. » Nam, ut ait S. Augustinus, serm. 42 *De Tempore*: « Voluptatis propensio auctoritatem vitæ querit; et quod vitæ

am est, bonum aut bono proximum esse suadet.

Nota = novissima. Cupiditas enim non statim dicit homines ad peccatum mortale et gehennam, sed initio venialis est: at sensim a minoribus ad majora progreditur, tandem in peccatum mortale prolabitur, cui continuo assuescens in eo obduratur et moritur, itaque descendit ad tartara. Quod ita moriet hic Sapiens initis cupiditatis esse obstandum, parvus enim error in principio magnus fit in fine. Unde illud:

Principis obstia: sero medicina paratur,
Cum mala per longas invaluere moras.

Quare hæc sententia competit cuilibet vitio, cui si indulgeas, ex uno in aliud et aliud, ac tandem in exitium prolaberis. Igitur via virtutis arcta et aspera est, sed ducit ad celum; via voluptatis lata est et amena, sed ducit ad tartarum, *Matth. vii. 13.* Elige, sed respice finem. Hæc sensui congruit paromia sequens: « Risus dolore miscbitur, et extrema gaudii luctus occupat. »

Secundo, Baynes et Salazar per eam hanc accipiunt felicitatem terrenam, eam quia omnia prospera et ex voto cadunt, multiapplaudunt, putantque esse viam rectam ad plenam beatitudinem, sed errant: nam finis ejus desinit in ruinam et interitum, idque per varias vias, modos et rationes. Unde Eusebii Episcopi, homil. *De SS. Epiphoro et Alexandro*: « Am tu hunc, ait, felicem vocas, qui in mortem suam fortis est? cui preventum fallax umbra presentium, æternorum congregat causas malorum? quis probabiliter laudem velocem ad ardua præcipitia festinantem? quis ejus miretur ascensum, quem de summo prospicit esse casurum? »

Tertio, via hæc accipi potest error, vel in fide, vel in moribus. Error in fide est atheismus, paganismus, saracenicus, heresis. Atheo enim atheismus, Pagano paganismus, Saraceno saracenicus, heretico heresis videtur recta fides, rectaque via ad salutem: at novissima ejus ducunt ad mortem et gehennam. Error in moribus est, quo quis licitum putat et honestum legique Dei conformem, quod difforme est, inhonestum et illicitum. Id autem crebro accidit, cum quis nimis indulget et crediti iudicio vel suo, vel imperitorum aut pravorum consiliariorum, magistrorum, confessoriorum, etc. Quare lacte monet hic Salomon ne quis confidat suo iudicio, vel aliorum, nisi noverit eos peritos esse et probos. Impudens enim et infelix est, qui sequens ductum suorum consiliariorum vel confessoriorum, rogatus: « Quo vadis? » respondet: « Quo isti me ducunt? » isti enim se suosque assecas ducunt ad mortem. Hæc facit apologus vulpis apud Æsopum. Cum enim animalia omnia a leone ad antro suum invitata certatim illud ingrederentur, sola vulpes restitit. Rogata causam dixit: « Quia vestigia animalium aversa omnia, nullum vident; nimirum omnia ingredi video, nulla

regredi; » scilicet omnia a leone in antro discepebantur: hic erat finis, hic terminus incredulitatum, quem spectans vulpes sapienter vitabat ingressum. Vulpem imitatur vir prudens, quia carne vel demona invitatur ad voluptates illicitas, ducentes in gehennam.

13. RISUS DOLORI MISCIBENTUR, ET EXTREMA GAUDII LUCTUS OCCUPAT. — Hebraice, *in ridendo dolebit cor*; Symmachus, *laborabit cor*; Chaldaice, *etiam de risu dolet cor, et suis lætitiæ moros*. Sic et Syrus.

Hæc sententia proprie pertinet ad risum et gaudium impiorum, sique coheret cum versu proced. eumque confirmat et explicat, q. d. Impius suæ illecebræ et voluptates perplacent, rectaque et justæ videtur: at errant, tum quia eorum risus et voluptates magnis doloribus permixta est, tum quia gaudium eorum novissime desinat in luctum. Causa est, tum quia vestes ipsorum est mala conscientia, que semper eos terret et cruciat, ut nunquam puram solidamque habeant lætiam, tum quia voluptatibus immolles vitutur, in easque se effundunt: quæ ritem quod inmodicum est, noxum est et affligit; tum quia sæpe eorum voluptates sunt in gula, crapula, libidine, que nausea, vomitus, febres, sordes et morbos creant; tum denique, quia Deus hæc impis impietatis pomam doloris statuit. Sic mel a stomachis biliosis in fel et bilem vertitur, teste Galeno, lib. *De Euchymia et Cacochymia*; sic omnes aquæ fluviorum dulces desinant in mare, ibique amarrescunt.

Rursum nostrar Alvarez de Paz, lib. V *De Documentis ad assignandam perfectionem*, part. III, capite XII, apte hanc sententiam refert ad levitatem mentis, que in risum et cachinnos se effundit, et majoribus vitis aditum aperit. Levitas enim mentis et risus difrens scurrilitates, defractiones et subversiones generat; iras in his qui delusi sunt, atque indignationes excuscat, et in apertas contumelias ultro citroque jectatas non semel prorumpit. Hæc inimica est compunctionis, hostis devotionalis; mater aut in inepte lætitiæ, que solet sæpe in tristitiam se dolorem desinere, quia scriptum est: « Risus dolore miscbitur, et extrema gaudii luctus occupat. » Inanis profecto risus dolore miscetur, dum verbo, quo ridens fratrem punxit, amarus sermo restitit; et extremum gaudii luctus occupat, cum ingominioso vocabulo, quo illum contristasti, manifesta in te prolata contumelia respondit. Hæc Alvarez.

Hujus mixturæ gaudii cum morore apud impios symbolum est asilus piscis, araneæ magnitudine, qui ceteros pisces vexat, presertim thynnus. Sicut ergo thynnus asilus in tranquillo, sic omnis voluptas et felicitas humana suas exprimit spinas. « Splendet sæpe, at eadem nimis interdum nigret, » ait Accius in *Bæchi*.

Rursum hujus risus symbolum sunt phalangia animalia lethifera, que cum risu necant, teste Strabone, lib. XI: sic enim mundi risus sæpe in

tragedias et gemitus solvitur, in quo Lapponum ebrietas imitari videtur. Lappones enim sub rigido septentrione algentes, ut se recreent, convivia instrunt acerbis ciliariis, in quibus in saltus et ebrietas effunduntur: sed mox in gemitus et alta suspiria revolvit, ut terram riuunt. Hinc mala mentis gaudia. Vidi Olam, lib. IV, cap. viii. Item Fenellie pomum germanum, quod quicumque tetigisset, statim malis iussu confodiebatur, ut his confossum fuit Kamellus, rex Sceptorum, teste Gardano, lib. XII, cap. xvi. Sic voluptas iaculis doctorum aptos esse dicitur configit. Insper urti Russica, qui mellis apum imitantes, caput, quod debilissimum habent, in clavem ferreis cuspidibus armatam, quam mellis venatores apponunt, impingentes illud obtinent sesaque enecat, teste Olao, lib. XVIII, cap. xiv. nihil mirum si necis empta dolore voluptas.

Potest tamen *secundo* (1), hinc sententia generalium accipi da quovis risu et gaudio ob huius vite commoda, etiam honesta vel indifferentia. Omne enim hoc gaudium dolore miscetur, et serpe in lectum desinit.

Causa est, quod hec sit natura voluptatis et honorum temporalium, ut nullis malis sint permixta, que dolores creant: sicut enim omnia mixta constant quatuor elementis sibi invicem contrariis, sic omnes res constant mixtura contrariarum rerum et qualitatum, que tristitiam et letitiam pariunt, itaque fecit Deus ut ab his nos avocaret ad solida bona et gaudia virtutum et gloriae celestis; unde voluit ut in celo mera et pura essent gaudia, in inferno mari et puri dolores et angores: in terra vero, que inter celum et infernum media est, gaudis permiscuit dolores, ut ad pura celli gaudia homo aspiraret, et amros inferni dolores devileret. Sicut ergo pomo immiscetur vermis, et vino immixta sunt faeces: sic voluptati innatus et immixtus est dolor; unde in eum voluptas desumpat, in eumque velut in spes desinit. Omnia igitur mundana gaudia brevia sunt et felle mixta, juxta illud vulgo tribum: « Ubi uber, ibi tiber; ubi mel, ibi fel. » Unde Philosophi dixere beatum duplex habere dolum, unum mellis, et alterum fellis, et ex utroque eumque sanum craterem propinare. Et Psaltes: « Calix in manu Domini tui meri plenus mixto; et inclinavit ex hoc in hoc. » Psal. LXXIV, 9. Et Comicus: « Ita dicit placentum est: ab eodem culmine voluptas, et elinzeror comis sequitur. » Apuleius, lib. II *Floricorum*: « Verbum verum est profecto quod aiunt: Nihil quidem homini tam laetum divinitus datum est, quin et admixtum sit aliquid afflictivitas; ut etiam in amplissima quoque letitia subit quequam vel parva querimonia, conjugatione quadam mellis et fellis, ut, si quid illud solvit, hoc adstringat. » Audi apologum Platoni in *Phaedo*: Voluptas et dolor apud Joyem

se vicissim accusabant, conviciisque incessabant. Ille cum pacem et amicitiam inter eos conciliare vehementer peteret, nihil efficiebat. Tandem adunantibus catena eos colligavit, ut quantumcumque oillus disiderent, semper tamen simul essent, seseque mutuo sperperentur. Quid sol hoc figmento credimus mysteri? In turbidis adversaque rebus de fortuna secundiora non est desparandum omnino. Rursum in secundis et optatis non est vacandum prorsus a metu: nam in vita humana perpetuo laeta tristibus, et tristia letis succedunt; et voluptas dolore, dolor voluptate temperatur. Hoc est ergo voluptatis *secundo*, id est dulcedi amarum, vel suavitatem. Athenaeus, lib. XI, pag. 43, et Herodotus, lib. IV, scribunt Hispania Rivum et fontibus quoque diurnum via exilium proficere ac dulcem; laetis post aliorum quatuor dierum iter perquam amarum: ita voluptas initio mellea ad extremum assedit, et fit fallax. Nam, ut ait Cicero, oratio *per Calix* et lib. II *De Orat.*: « Amores et deliciae celebrat florescunt, et in omnibus rebus voluptatis maxime fastidium finitimum est. »

Præclarus postea Romanus Consul, Philosophus et Martyr Severinus Boetius, lib. III, meto 7, ita canit:

Habet omnis hoc voluptas:
Similis agit formosus;
Avenque per voluptatem,
Una grata melle folet,
Fugit et cinis teraci.
Fecit icta corda moesta.

Quocirca Epictetus, art. 20: « Dignus est, inquit, decorum conviva, qui rebus creatis moderate ulitur; qui vero letitas etiam voluptates contemnit, non jam conviva Dei est, sed consors. »

Alludit Salomon ad risum effusum et nimium, qui spiritus vitales cordis dissolvit, itaque cor cruciat, atque in tristitiam desinit. Id videre est in melancholicis, qui aliquando letissimi sunt, et in risum sese effundunt, sed mox fiant tristissimi et mestissimi. Unde signum melancholicis est effusio animi in risum et letitiam: hanc enim excitat natura, ut contra melancholicum sese obrinet; sed ea mox subnente vincitur eique succumbit, q. d. Salomon: « In ridendo doluit cor, et fuit letitiam tristitia. »

Exemplum illustre et primipulum dat Christus Dominum S. Bernardus, serm. I in *Homilia Palmarum*: in illa enim Christus cum triumpho inductus fuit a populo in Jerusalem quatuor rex et Messias; at quinto deinde die ab eodem vociferante: Crucifige, crucifige, postulatus fuit ad crucem. « Videat, inquit, secularis anima, videat, et intelligat quoniam extrema gaudii locus occupat, etc. Unde et processiois gloria voluit autimari, qui paulo post sibi noverat immineere diem ignominiosissime passionis. Quis ergo sperare jam debeat in incerto gloriae temporalis, cum vi-

deat in ipso quoque, qui peccatum non fecit, creator temporum, et conditor universitatis, post exultationem tantam, tantum nihilominus humilitationem requi? In eadem enim civitate, a plebe eadem, et eodem tempore nunc quidem processionis gloria, et divinis est laudibus honoratus; post modum vero interrogatus contumelias et tormento, et cum excoerentis reputatus. Hic est transitorius finis letitiae, hic fructus gloriae temporalis. Propterea praedantur orat Propheta: Ut caeteri homino gloria ejus, et non compungatur, id est processionem habeat, quam passio non solvatur. »

Omnia ergo mundi gaudia antecedit dolor, emulatur dolor, terminatur dolor. Sane Carolus V, praepotens et felix Imperator, cum Bruxellae suas ditiones et regna in Philippum II, filium suum, transferret, coram toto Senatu cum lacrymis professus est, se toto regni tempore nec ad unum quidem horum quadrante puram habuisse metamque letitiam, sed omnem illam multis curis, agoribus, doloribus permixtam, et velut felle copiosum intersperat fuisse. Sicut ergo in misera seni graves acutus miscetur et temperantur, itaque moderantur et suavem adunt concentum: sic Deus prospera adversis, laeta tristibus miscet et temperat, ut homo suavem temperantiae, patientiam, spei et orationis erat concentum. Unde S. Ambrosius, lib. I *De Cain et Abel*, cap. iv: « Deus, ait, delictis et gaudiis nostris ponit modum, ne supra alveum effusa rationem obruant. » Haec prima est causa. Secundam dat S. Augustinus, serm. 29 in *Matth.*: « Ideo, ait, Deus felicitatibus terrenis amaritudines miscet, ut illa quaeratur felicitas, cuius dulcedo non est fallax. » S. Chrysostomus vero, hom. in *Psalm.* cxxiii: « Ideo, ait, Deus nec homines semper dimittit in tristitia, ne deficient; nec in quiete et prosperitate sinit, ne fiant socordiores; sed mutationibus ac vicissitudinibus eorum salutem exariat. » Denique sicut mel mensens instar fellis amarescit, sic et voluptas. « Mel cumque vetustum redditur coctione amarum; neque id mirum, cum vel extra cocturam tempore amari ex dulciori reddatur, » ait Galenus, *De Antidotis*, post initium.

Conclusio ergo sit: Vita humana est continua tragedia, cuius catastrophe et finis in luctum desinit, praesertim in morte. Porro sicut tragedia triplex est argumentum, scilicet terribile, mirabile, et miserabile, itaque ob triplicem signum et affectum, quem in audire excitare solent, mirum per terribilem terrorem, per mirabilem admirationem et veneracionem; per miserabilem compassionem, ut docet Aristoteles in *Poetica*: sic pariter triplex hoc obiectum spectat tragedia vite humanae, ad eundem triplicem finem et affectum a Deo ordinata, ut patet intenti; tragici enim aliorum, imo nostri, casus primo, nos deterrent et voluptate, que eorum est parens; secundo, veneracionem Numinis injiciunt ac iudiciorum ejus

admirationem; tertio, compassionem, in mirabilem tragica vite compatiamur commoendo et modo quod possumus. Hinc ergo Salomonis sententia exempla et viva specula sunt tragici eventus, et necesse potentem et felleum iugum aeterni, ut Cyri, Alexandri, Darii, Pompeii, Juliae Caesaris, Neronis, Vitellii, Gallienae, Juliani, Valentis, etc., ac divitis Epulonius, *Lucr.* xvi, 22.

Porro Septuaginta vertunt, in letitia non admiscetur tristitia, necessitas autem in luctum vadit; Scholasticus, et extrema vite letitia vana. Quae lectio directe adversatur Hebraeo, Chaldaeis, Vulgatae Latinae veterisque omnibus; quare videtur in ea irrepsisse negatio non: illa enim sublatam eundem reddidit sensum, quem Hebraeo et Vulgatae; si tamen cum eo non fieri velis, ut ceteris congruat, sic explicata, q. d. Licet subinde, quantumvis raro, letitia sit pura, ut et non miscetur tristitia, tamen illi non praefidendum, nec incommutandum quasi semper duratura, quia mox ei succedet tristitia. Ait, ut Auctor *Catech. Graec.*, qui sic legit, plena letitia nullus admiscetur mactem, extrema autem gaudii letitia excipit; sique explicat: Sapienter, ait, agit de ea letitia qua in futuro saeculo iustus obtingit: illa enim plena est et omnis tristitia exors. Gaudii autem extensa praesentis vite iucunditatem appellat, q. d. In eodem tunc tunc est plena meraque letitia, in terra autem omne felicitum desinit in luctum, ideoque in celis est felicitum per omnia felix; in terra autem felicitas infelix ac misera, ac felix miseria, et infelicitas.

14. Vitis sine radicibus stultus (Hebraeo, *mercus corde*; Vatablus, *perversum cor*; alii, *retroessio cordis*), et super eam erit vin postea, — q. d. Stultus, id est impius, ad tempus paciscit suis opibus, et voluptatibus; at cum superat vit hominis, quin pascolor bonis solidis et aeternis, quae erit fide et spe apprehendit. Unde Chaldaeus vertit, vitis sine radicibus qui est amandus coram suo, et vit bonus subditur timore suo. Timor enim animum habet fidem et spem quibus passibile et subitur iustus. Septuaginta, vitis sine radicibus videtur corde (S. Hieronymus *Contra Iulianum*: *laigit, tunc coram*), a radicibus autem vit bonus, iustus enim gaudet sua fide et spe, ex ea que expectat salutem aeternam: stultus vero sine voluptatibus se opplet et inebriat; at is non potest esse solido saturator, praesertim quia mox post eam expectat famem aeternam. Noster Salazar per *stultum*, vel, ut Chaldaeus, *vacuum corde*, accipit superbiorem; per *vitam bonam*, vero, humilem, q. d. Superbia sua superbia replabitur, id est plenius superbia sua ponas debet; A humilis humilitatis suae premium feret, ac praefertur superbia, illi quoque sibi subijcet (1).

(1) Mauer scribit in posteriori membro *וְיָבִיטוּ* (quod legitur videtur Aras, interpres) verit, *vitae aeternae*, id est fidei, *autem* *coram* *deum*, *autem* *coram* *deum* *est*, defectu a Deo; et *infelicitas* *autem* *est* *coram* *deum*

(1) Sic recte.

Porro Cajetanus sic verit, *vite suis saturabitur egressus a corde, et de foliis suis vir bonus* (Hebraicum *וְהָאֵשֶׁת הַצְדִּיקָה אֵת הַבְּרִיָּה וְהָאֵשֶׁת הַרְשָׁעָה אֵת הַבְּרִיָּה*), *sicque explicat*: qui extra se ad externas delicias egreditur, saturabitur suo egressu, id est ejus panis fuit, quia delicias saturabitur usque ad nauseam; mox enim illi ipsi videntur in tedium, ut pulchre docet S. Gregorius, hom. 36 in Evangelio. « Et de foliis suis vir bonus, » rapete, saturabitur, id est, ait Cajetanus: « Vir bonus habitans se ipsum non solum fructibus, sed etiam fructibus saturatur, quia iustus omnia cooperantur in bonum, juxta illud *Psalm.* 1: Et folium ejus non defuit. » Ubi Theodoratus: « Folia et flores, ait, sunt spes beatitudinis, fructus est ipsa beatitudo; » quia sicut folia et flores praevenit sunt fructum, imo eos parant et causant: sic pariter spes praevenit est beatitudinis, eamque efficit et causat. Rursum folia significant modestiam et discretem conversationis exteriore, ait Origenes in *Psalm.* 1: hic animi instar foliorum tegit, ornant, servat et auget decorem fructuum, id est virtutum mentis interiorum. Nam sicut vermes omnes, qui foliis vescuntur, modo illa conficiunt, ut erucis, bombycis, etc., veritus Plinio et Aristotele; imo bombyces ex foliis mori fila sericiunt, quibus tandem sese involventes emoriuntur, sic calore veris reviviscentes fiunt papilionis, evolvantque in caelum: sic pariter ex modestia, decore conversationis, ac gratia sermonis et edificationis iustus sibi net filia spei conlatis glorie, quibus immortens ac in resurrectione reviviscentes evolabit in caelum. Unde S. Basilius, homil. 8 *Hexamer.*, docet transformationem bombycis expressum esse typum resurrectionis nostrae. Porro spes recte comparatur filo, et ab Hebraeo vocatur *מִקְלָה* (*filium*, id est extensio, sive filium extensum, quia sicut filii et funiculos inde contortos extendimus longissime, nosque rebus remotissimis alligamus et astringimus: sic pariter per spem, quam ad Deum et ad caelum extendimus, Deo et caelo nos alligamus et astringimus. Spes ergo est *filia*, id est filium, et linea longae expectationis, quae se amicus sperantis ad rem speratam extendit et prolongat, dum ad eam sperando anhelat, itaque quasi eam sibi copulat, ut dixi *Osae* 11, 15.

DEI. INNOCENS CAELET OMNI VERBO: ASTUTUS CONSTAT GRESSUS SUOS. — S. Ambrosius, lib. III *De Officiis*, cap. 2, cujus verba translata sunt in Jus Canonium, et habentur 22, *Quaest.* IV, cap. finali, per innocentem accepit justum, simplicem et candidum, qui ex candore suo alios metiens, facile cuivis fidem allibet, nec mali est suspicax, qualis fuit Jesus, qui Galbaonitis mentientibus se longe dissitos esse, credidit, cum eisque foedus praeter Dei voluntatem inivit, *Joanne* 11. « Et quia, ait, adhuc erat ignarus locorum, atque incolarum

satur. Quisque factorum suorum percipit fructum, et amplius et iustus.

inscius, non cognovit fraudes eorum, neque Deum interrogavit, sed cito credidit. Adeo sanota erat illis temporibus fides, ut fallere aliquis posse non crederetur. Quis hoc reprehendat in Sanctis, qui ceteros de suo affecto aestimant? Et quia ipsa amica est veritas, mantri neminem putant, fallere quid sil ignorant; libenter credunt quod ipsi sunt, nec possunt suspectam habere quod non sunt. Hinc Salomon ait: Innocens credit omni verbo, Non vituperanda facilitas, sed laudanda bonitas. Hoc est innocentem esse, ignorare quod nocet; et si circumscribitur ab aliquo, de omnibus tamen bene iudicat, qui fidem esse in omnibus arbitratur. »

Sabdit S. Ambrosius, Josue, deprehensa Galbaonitarum fraude, pacem quam eis dederat non revocasse: « Ne, dum alienam perfidiam arguit, suam fidem solveret. »

Verum pro timorens hebraice est *פֶּתַי* *peti*, id est parvulus, inexpertus, imperitus, insipiens, cui quilibet facile persuadetur, cujus hic nimia facilitas et levitas ad credendum quilibet taxatur. Unde Aquila vertit, *ταπεινός*, id est delinatus, *παύλιος* credit omni verbo, astutus intelligentia utitur, Symmachus, *παύλιος*, aut *παύρι*; Chaldaeus et Syriacus, *insipiens*. Unde Beda: « Hanc innocentiam vetuit, ait, et hanc habere docuit astutum Joannes *epistol.* I, cap. IV, cum ait: Charissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sunt. »

Sensus ergo clarus et planus est, q. d. Rudis, inexpertus et insipiens facile credit omni verbo, ac proinde credit cuilibet suggestioni, impulsui et consilio, quod ei datur a quolibet, etiam fraudulentum et inimicum, quo fit ut sinat se duci in suam perniciem et ruinam; at vero astutus, id est cautus et prudens, non credit omni verbo et consilio, sed considerat gressus suos, ubi scilicet prudenter et secure actionis suae pedem figat, ne ubi in scrobem aut fossam temeritatis et perditionis corruat; quare caute bonum consilium a malo dijudicat et secretum. Unde Syrus vertit, *astutus discernit bonum a malo*; Chaldaeus, *attendit ad bonum suum*. Hebraicum enim *פֶּתַי* *peti*, id est gressus, alludit, imo quoad thema idem est cum *פֶּתַי* *peti*, ocer, id est beatitudo, felicitas, successus rectus, bonum hominis. Hoc videntur voluisse Septuaginta dum vertunt, *simplex credit omni verbo*; astutus autem vidit in penitentiam, q. d. Astutus praevideat penitentia, id est mala ex verbo et consilio, quod si id sequeretur, penitenter; quare eorum praescius dicit: Ego tanti penitere non amo, non credo, non sequor illud consilium, quia dacet me ad seram penitentiam; damno nimiam credulitatem, quia ejus comes est penitentia. Hoc significat Hebraicum *פֶּתַי* *peti*, id est considerat, intelligit, praevidet, quid scilicet *פֶּתַי* *peti*, id est inter bonum et malum consilium vel iter lateris. Opponit ergo *פֶּתַי* *peti*, id est mollem et

flexilem ad credendum, *פֶּתַי* *peti*, id est cauto et cordato, qui nil credit nisi bene examinatum; nam, ut ait Adagographus: « Copresso non innaescunt vermes propter amaritudinem, nec buxo propter duritiam: ita pestis adulationis fugit severa et tristia, ingenia mollia captat et facilia. » Et Seneca: « Et omnibus, ait, et nulli credere vitium est; alterum honestius dixerim vitium, alterum totius. » Tam enim nimia tarditas ad credendum, quam nimia levitas in vitio est. Illa est hereticorum, qui nihil credant, nisi quod vel oculis vident, vel mente comprehendunt, de quibus exstat liber *De Arte nihil credendi*; haec puerorum est et leviculorum.

Paulo aliter Septuaginta vertit et explicat auctor *Catech. Graecor.*: « Simplex, ait, credit omni verbo; qui astutus quoque, qui citius creditur quam oportuit, penitentiae ducitur; » sicque explicat: Ergo omni verbo credere amentia est? est omnino. Qui, ait, consilio et ratione omnia agit, s. detrimenta illa, quae incautis et precipitibus accidere solent, facile evadit. At vir simplex (cujusmodi est, qui post primam imaginationem statim concidit, aut quae superficie tantum lenus audit, et vestigio credit) levis et imprudens est. Imo vero prudens quoque, si prime impressioni fidem non habuerit, non raro desipit, adeoque penitentia ducitur.

Denique haec sententia generalis est, unde varis aptari potest: primo, his qui credunt adulatoribus, ideoque plures sese estimant quam veram aint; secundo, his qui credunt suggestentibus mala conscientia; tertio, his qui credunt detractoribus; quarto, his qui credunt temerariis suis imaginationibus et suspitionibus, ut faciant melancholici, cum his resistere debent, sibi que dicere: Hoc superat melancholia, non veritas; ergo triste et falsum est, non laetum et verum. Ita suadet Seneca, lib. II *De Ira*: « Nilil, inquit, nisi quod in oculis inuenret manifestamque erit, credamus (de alienis vitis), et quoties suspicio nostra vana apparerit, objurgemus credulitatem. Hec castigatio consuetudinem efficit non facile credendi. »

Salomonem sequitur Siracides, *Ecclesi.* XIX, 4: « Qui cito credit, levis est corde, et minorabitur; » vide ibi dicta. Porro quam adultores sint mendaces et fallaces, ut eis credere non liceat, docet Alamus, lib. *De Complacite natura*: « Hi, ait, sunt principum laterales, palatini canes, adulationis artifices, fabri laudis, signi fribitatis; hi sunt quimagniloqua commendationis tuba in divitem auribus insonant, qui ut emingant munera, caput divitis obse adulationis inungunt. »

Hanc gnomen pulchre et porci apologo illustrat Cyrillus, lib. I *Apolog.* moral., cap. XI, cujus titulus: *Diligentiore examinatione omnia digerens priusquam agas*. Apologus sic habet: « Post aliquantulum sumpsi cibi digestionem, demum bos ipsum ad fauces revocans, cum revo-

bens ruminaret, porcus hoc aspiciens ad eum accessit, et dixit: Quid est hoc quod agis, cornute? cui ille: Rumino, ait. Tunc porcus: Paule ante lam onerosum jugum deposuisti, cur modo non quiescis? Nonne semel satis est masticasse? Ad hoc bos ita fertur dixisse: Ulque, mi frater! si ruminares, nequamquam ita sentirens. Ubi, queres, situs est alimenti sensus? nonne in fratribus? Propterea quanto diligentius oculum masticamus, tanto amplius quidem saporem percipimus, et per judiciale gustum vehementius dilectamur. Certe molares dentes duplices natura provida fabricavit, ut masticatio major adsit; et gustandi sensus providenter est collocatus in ore, ut delectatione cibum dulcius sibi fauce teneamus. Quin et quando ruminio, melius digero, et alimentum magis deperurum assumo. Tunc porcus his auditis adjunxit: Quis ruminare docuisti? Cui ille: Nimirum ars illa me hoc agere erudit in corpore, qui sapientem edocuit ruminare in mente. Prudens enim subit meditatione ruminat quaequamque dicit, aut legit. Quapropter digesta quidem loquitur, et probata similiter operatur. Ad quid enim communium est homini clarum rationis consilium, et cavissimum illi concessum est meditationis bonum? nonne ut his salubriter in rebus agendis utatur? Unde praemeditationis masticatio semper praeposanda est in cunctis actibus humanis. Qui scilicet sapientia gubernatur, ut plurimum minus digesta, et purior studia sectantur. » Adhuc deinde sapius idem esse expandendum, idque probat ex quatuor cibi digestionibus: « Nec sancti sensus est, ait, rem agendam videre, sed necesse est subtiliter eam plures ruminare; sicut quatuor digestionibus cibum praecoquitur, ut inde tribus purior tribuatur. Omnis enim cibus, nequam animae utiliter, quatuor digestionibus purgatur. Primum valet ad stomachum, et ibi digeritur, et porum ab impuro sequestratur, et quod impurum est, per excessum emittitur. Deinde purum derelictum ad hepar transmittitur, ubi digeritur, et fit sanguis; et porum iterum ab impuro sequestratur, atque impurum per urinam emittitur. Deinde purum derelictum a ruminibus amittitur, ubi tertio digeritur, et iterum sequestratur porum ab impuro, impurumque per sudorem et sputum emittitur. Deinde porum derelictum per membra spargitur, et in membris quarto digeritur; et rursum purum ab impuro sequestratur, et illud impurum, quod quos parum est, in vasis spermaticis asservatur, et in generatione emittitur; purissimum autem derelictum in membrorum substantiam conversum, demum animae copulatur, factum virum et substantia vite. Unde nulla cibi impuritas ad animam accessit, nisi cum quater cibus ab omnibus impuritatibus sil expurgatus. Tu ergo, carissime, quia non ruminas, impurum suscipis alimentum, et propter hoc divina lege animal judicaris. »

Adhibet
et dicitur

Apologus
de
digestione

undum. Quibus suavis, erubescens porcus dis-
cessit.

PERO DOLOSO NIHIL ERIT BONI: SERVO AUTEM SA-
PIENS: PROSPER ERIT ACTUS, ET DIRIGETUR VIA
EIS. — Hæc gnome non est in hebræo, idcirco
in versibus numerum non habet, sed copulatur
numero verso procedentis. Transcripsit eam
Noster ex Septuaginta, qui eam collocatur in
capite procedenti, ubi eum explicuit.

16. SAPIENS TIMEAT, ET DECLINAT A MALO: STULTUS
TRANSIIT, ET CONSIDIT. — Pro *transiit* hebræice
est *אָפּוּט מֵהַלֵּךְ*, quod tam traxit quam tran-
sit et transire significat; unde figuræ *stultus*
stultus, cum sit *transgressus*, *confidens* est; Vatablus
vero, *stultus transiit et considit*, q. d. id: Stultus
decebitur contra legem Dei, et considit quando
perperam agit; et Chaldæus, *stultus feret in*
stultum, et considit in eo. Septuaginta autem in
suo codice pro *אָפּוּט מֵהַלֵּךְ* *transiit* per *אָפּוּט*
halæmo *אָפּוּט מֵהַלֵּךְ* unde vertunt, *perperam*
agit, id est, *non recte* *agit*: « Sapiens, in-
quitur, timeat declinabit a malo; imprudens
autem alio fidem miscebitur iniquo; » et Syrus,
commiseratur in eo considerat; Auctor *Catene Gre-
corum*, qui *stultus considerat iniquitatem peccatoris*. Accordat
S. Hieronymus. *Catena* hebræum: « Sapiens,
ait, timeando declinat in malum; stultus con-
fidens misceatur ei; » et Lancel. Calartanus in
Apoc. pro S. Hieronymo. « Sapiens timeo decli-
nabit in malo; insipienter autem misceatur
confidens iniquo. » Verum pro in malo legendum
videtur a malo, ut habent ceteri codices Genei
et Parisiæ. Eodem rectè tero hæc versio, q. d. Sa-
piens timet peccata et supplicia, ideoque declinat
a malo, et calcantibus se subtrahit: at stultus ira
excipit se in transitu legis et iura, nec ali-
quæ ne in iniquis homicidibus et artibus temerariis,
confidens: unde tale sibi malè eventurum timo se
dominariurum timo: tunc quam humiliter,
quæstio in graves haurit trices, atque exal-
tatis et ponas seipsum conpici. Unde R. Salomon
hebræum *אָפּוּט מֵהַלֵּךְ*, id est *confidit*, vertit, *sub-
ter et in terra decidit*; sed perperam, ut patet he-
bræicè perit. Sic Rezzus, frater Romuli, princeps
Romæ, miris timere transiit; sed temeritatem
hanc hinc mori, a fratre Romulo exprobat plexus.
Unde Hugo: « Stultus, ait, est velut equus effrenis
et excoecatus, qui nihil timet, quia nihil videt;
unde vulgo dicitur nihil esse audacius equo
caeco. » « Timor quædam est frenum animi exalta-
tis, » ait S. Basilus, quæ in oculatus prospicit futuras
calamitates subtermano lo obventuras; quocirca eos
timeat a malo abstinere. Sicut videmus eos qui
natura sunt frigidi, sed etiam timidi, cavere sibi a
periculis, in quæ improvide se conpiciunt pro-
ferendi, aut acce et precipites. Multo magis id fa-
cit timor Dei, qui longe majore gehennæ damna
sibi ex peccato obventura prescians, omni stu-

(1) Hæc, Ait, stultus excipitur se gerit, et occidit est.

dio peccatum fugit, ne in tanta incensis ultro eo
conpiciat. Sic et Beda: « Sicut stulti, ait, est de sua
olacitate confidens, torquentur rapidum vel voragi-
nem latiore saltu velle transire; sapiens
autem ad planum, vel pontem divertere: ita qui
peccatum, quantum valet, declinat, timens ne
involvatur malis, sapiens est; stultus autem ille,
qui contemptum peccat, blandiens sibi, quia ante
posteriori tempore penitentiam agere commo-
nuerit, aut si repente moriatur, fortiter pœnis in-
feri sufferet. » Denique Glossa interlinealis sic
explicat: « Sapiens peccata timet, stultus de impu-
nitate confidit. »

17. IMPATIENS OPERATUR STULTITIAM: ET VIR
VERSUS ODIOSUS EST. — Hebræice, *brevis*, vel
arctus naribus facit stultitiam: et vir cogitationum
olictur. Brevis naribus est *אָפּוּט*, id est velox
ad iram: sicut longus, vel latus naribus vocatur
אָפּוּט, id est loquax et tardus ad iram;
hoc enim signum est lenitatis, illud cholere, imo
et curæ, quia in eo qui latus habet nares, faci-
lius spiritalis et cholera expirat; cum in eo qui
arctas habet nares, stringatur et comprimitur,
itaque cum accidit cholericum, ut dixi Esaiâ
cap. XXXV, vers. 6.

Pro vir versutus hebræice est *אָפּוּט* is me-
tionem, id est vir cogitationum, molitionum, machi-
nationum, id est vir cogitandus, molis machi-
nans et molens. Sed quia id varie fieri po-
test, hinc varie hic vertitur. Primo, Chaldæus
accipit tantum et tardum: « Qui conceptus, ait,
in spiritu suo, reputatur stultus, et odio prosequi-
tur differentem consilium suum, » scilicet
lentam et morosum, præsertim qui dilata ira te-
rorem excipit; iracundi enim odierunt iraci-
dus, tardos et moderatos, quasi sui dissimiles,
sanguine iræ et precipitationi obstantes. Hur-
suo, vir cogitationum, ait Vatablus; est vir
qui semper cogitat et nihil agit, puta est vir,
quem quasi rægrum, inertem, et inuide terra
pondus, omnes oderunt.

Secundo, Septuaginta per virum cogitationum,
sive cogitandum, accipiunt virum prudentem;
unde vertunt, *impatiens agit cum severitate; vir
autem prudens multa sufferit*; Auctor *Catene Gre-
corum*, multa dissimulat et sustinet. Videtur ipse
in suo codice legisse *אָפּוּט* *is*, id est suffert,
tolerabit, pro quo Noster et ceteri, inserta litera
na, legunt *אָפּוּט* *isone*, id est audierit. Figuriva
accipiunt *אָפּוּט* pro *אָפּוּט* has enim litteras inter se com-
mutant Hebræi, et pro *אָפּוּט* legendum *אָפּוּט*, puta
pro *אָפּוּט* *isone* legendum *אָפּוּט* *isone*, vel *isone*,
id est mulabatur, vertit, *iracundia designat stultiti-
am*; qui autem circumspicitur est, alter agit. Porro
Septuaginta sic explicat, siogue his Vulgatum
Latinum adaptat noster Salazar: Differentiam,
inquit, inter imprudentem virum, et eum qui
prudentia pollet, describit Salomon. Ille enim ex
ira multa committit temeraria et absurda, hic
vero multa patitur; ille infert damna, hic susti-

net; ille ictus et plagas aliis infligit, hic excipit;
ille irrogat injurias, hic ab aliis illatas non de-
trocipit. Ad hunc sensum revocanda est translatio
vulgata: « Impatiens operatur stultitiam, » id est
stultissime irascitur ac sevit; « et vir versutus
odiosus est, » id est nimirum qui ex versutia et cal-
liditate laudabiliter iram colubet, et illatas sibi
injurias et contumelias æquo animo perfert, in-
videns eis aïdem stulto, etc. Verum hic sensus vi-
detur roachior. Ergo

Tertio, plane et genuine Noster per virum cogi-
tationum accipit versutum, qui scilicet mente
versat artes et fraudes, ac per dolos machinatur
aliis mala, ut odium, vel malitiam suam in eos
data occasione exponat; versutus enim vocat-
ur, qui mentem ad malitiam convertit, vel qui
inconstantem quoddam animi motu hinc atque illic
varie et simulate fortitur. Unde Fostus: « Versuti,
ait, demitur, quorum mentes crebro ad mali-
tiam vertuntur. » Et Cævero, libro III De *Natura*
Bevina: « Versutos eos appello, quorum celeri-
ter mens versatur. » Versuto affinis est versipellis,
qui scilicet facile vertit pellem, hoc est vultum,
ad quomodolibet faciem mutat, puta callidus,
simulator, veterator. Opposit enim Salomon iracu-
tandum, qui statim iram suam prodit per signa
et verba impatientiæ, versuto, qui iram callide
premit, et ad tempus dissimulat, quæritque no-
cendi et ulciscendi se opportunitatem et modum.
Impatiens enim illico bilem evomit, tantumque
in eo peccat, quod iram stulte promittit et prodit
per clamores gestusque inconditos; unde ab eo
parum, vel nihil, ubi jam ira deservit, sibi me-
tendum est: tantum furenti ad momentum cæda
et ille. Iracundus enim, ait S. Gregorius, III
part. *Pastor*, admonit. 17, « melius corrigimus,
si in ipsa ira sue commotione declinamus; per-
turbati quippe quæ audiam ignorat, sed ut se
redolere tanto libentius exhortationis verba reci-
piunt, quanto se tranquillius tolerant erubescunt.
» At versutus dissimulat iram, simulat amicitiam,
æquit versutate animo dolos, quibus te
ineantem, cum minime putabis, opprimet: hic
ergo illis ostendendus est. Ira enim et exandes-
centia impatientis similis est flammæ, quæ ac-
censit ardore suo illico seipsum consumit: odium
vero versuti simile est carbonibus ignitis, sed
cinere oblectis, quos cum imprudens teligeris,
ab igne latente adoreris (1).

Rorsum, impatientis similis est cani latranti, sed
boni mordenti; versutus vero similis est serpenti
cui latranti, sed secreto mordenti. Proverbum
ergo hoc monet nihil agendum pro iram: multo
minus pro odium et dolum. « Ira enim est mo-
mentanea insaniam, » ait S. Basilus, hom. De Ira.
Et S. Chrysostomus, homil. De *Manueludine*:
« Equis, inquit, videns hominem ira furere, du-

(1) Senus est, et ira proprio et inidioso rem male
cedere: illum enim stulte agere, hunc exorum cap-

hitarit vel demonio agitari miserum, vel volun-
tarie in tantam insaniam prostrato? Ira volunta-
rius demon, insuper insaniam mentis, est defectio.
Dolos vero et odium obstinata est insaniam, obsti-
natus demon. Non ergo, « ait auctor serm. Ad
Protes in cramo, apud S. Augustinum, tome X,
serm. 28, habeamus cor intinctum odio, ne filii
indem proletraris simus, ne cum eo suspendamur,
et a diabolo pariter cum eo trahamur ad tartara.
Qui odium in corde portat, secundus diabolus est;
et qui pacem impedit, Antichristus est; et qui po-
tem ordinat inter fratres, revera filius Dei est. »

18. POSSIDEBUNT PARVULI STULTITIAM, ET ERUBES-
CIBUNT ASTUTI SCIENTIAM. — Pro *possidebunt* he-
bræice est *אָפּוּט מֵהַלֵּךְ*, id est *hæreditabunt*, ut
vertunt Aquila, Symmachus, Theodotus et Syrus.
Quæ vox significat primo, parvulos, id est insi-
pientes, quasi inatam habere stultitiam, ait
Vatablus, ut eis propria quasi dote, hereditas qui
peculium esse videatur; secundo, eos non sinere
se avelli a stultitia, sicut hæres non patitur se
divelli a sua hereditate; tertio, illos stultitia
gaudere, pasci et frui, velut opinio suo prætor;
quarto, illos stultitiam suam alii communicare,
sicut divites bona agris aliis communicant. Unde Sep-
tuaginta vertunt, *accidit impudens malum; astuti
autem tenent sensum*. Stultitia enim hic practica
accipitur, puta malum et malitia, sicut ex adve-
so scientia vel sapientia accipitur pro bono, ipsa-
que bonitate et virtute. Porro *accidit* auctor
Catene Grecorum tripliciter explicat: « Opposit,
inquit, malitiam sensum; malitia autem oppo-
nitur virtuti: sensus itaque hoc loco significat vir-
tutem. Malitia, inquit, quasi quoddam delictum
obscuro obsonium inter se dividunt stulti; nec non
in partes et sortes discidunt, vel dividunt inter
se nequium stulti. Nam qui temerarius vel plus
justo avarus est, is formidolosis non est: neque
qui palpo vel adulator est, is quoque superbus
est. » Alius ibidem sic explicat: « Idem prætor
de ceteris similibus oppositis videtur. Insipientes
dividunt inter se malitiam quasi communem
thesaurum, quandoquidem et esse iniquo odio
habent, et se invicem mordent, et injuria affi-
ciunt, et sibi mutuo invident; et ita malitia ex
æquo quodam modo inter se partita contra se
invenit insurgunt. Justi autem sensum obtinent,
quia omnibus sensibus imperat, eosdemque in
officio accurate continent, ne videlicet vel a-
versum, vel auditum, aut olfactum, aut gustum, aut
tactum, aut per verba, aut facta, aut cogitata ali-
quid committant quod bene offendat, adaque
cælesti regno indignos sese reddant. »

Mystic, Hugo: « Sapientes, ait, hujus mundi
ideo parvuli appellatur a Sanctis, quia quasi
parvuli pueri abceduntur seu elementari, in libro
universi pulchritudinem creaturarum, quæ sunt
litteræ hujus libri, admirantur et stupent; sensum
autem earum, scilicet Dei potentiam, sapientiam,
bonitatem et alia attributa omnino non capiunt. »

Porro et expectabant astuti scientiam, et hoc est, prudentes studebant scientiam et virtuti, patienter expectantes studii et laboris sui fructum, et solliciti scientiam et virtutis perfectionem assequantur, possideant et teneant, ut virtutem Septuaginta, adeo ut tunc in alios effundant. Unde Syrus verit, *prudentes dividunt scientiam, sicut divites pauperibus, et parentes illis dividunt patrem et escam.*

Pro expectabant hebraice est *יָחִידוּ* *gachiru*: quod proprie significatingere et coronare. Unde *Thaldaeus* verit, *corona pistorum est scientia*: R. Salomon, *astuti capiti suo scientiam coronam necant*: Aben-Ezra, *sapientes scientia diadema acquirit, et oia honores excedunt*: Vatablus, *solertes coronantur se scientia*; Pagninus, *coronantur scientia*; alii, *coronantur scientiam*; alii, *coronantur alios scientia*. Ternas hasce versiones apposite et sapide explicat Byssus, Vatablus, Jansenius, Cajetanus, et ex his noster Salazar. *Prima est*, ait: Astuti imponunt sibi coronam scientiam, id est sola virtutis et honestatis cognitione gloriantur et efflentur, et quasi coronam redimunt regis alicui imperantur. Vel aliter: Eam cognitionem veluti coronam quamdam excipient, qua sui ipsorum reges et imperatores constituentur ad moderandas animi vires. *Secunda est*: Astuti coronantur scientiam, id est, d. plurimos quidem ad vere sapientiam studium adducunt, ut jam non destituta, sed plurimarum discipulorum turba cincta et coronata videatur. Vel, coronantur scientiam, hoc est nobilitantur illam gloria et splendore donantur. Nam, cum sapientes ob sapientiam suam vim eorum, honores atque imperium forte adepti sunt, non tam ipsi quam eorum sapientia redimuntur et coronantur. Sic enim vulgo litterarum et sapientia premia et ornamenta dicimus ea quae litteris et sapientibus conferuntur. *Tertia est*: El astuti coronantur alios scientiam, id est, non modo sibi ipsis sapient, sed etiam alios, quos simili sapientia concederantur et honestantur.

19. JACEBUNT MALI ANTE BONOS, ET IMPH ANTE PORTAS JERUSALEM. — Pro *jacebant* hebraice est *יָחִידוּ* *gachiru*, id est *incurvantur*: Septuaginta, *labentur*: Syrus, *cadunt*: Chaldaeus, *corruunt mali coram bonis, et impii obrepunt in portas iustorum*. Id ita fere in futuro ayo censent R. Salomon, Beida et Hugo: tunc enim dives Epulo, ante cujus mensam jacent pauper Lazarus, jacebit ante pedes Lazari; Nero, confusus jacobit, ante pedes S. Petri et Pauli; Trajanus infelix proccumbet ante pedes S. Ignatii, Decius ante pedes S. Laurentii, Dacianus ante pedes S. Vincentii, etc. Verum esto universim et maxime id futurum sit in venturo saeculo, tamen in hoc quoque non raro fit ut Deus pios exaltet, impios humiliet, cogatque eos supplicem fieri piis, eorumque operum implorare. Sic de impiis et de idololatriis Gentibus Ecclesiae subdiciendis vaticinatur Isaias, cap. XLIX, 23: *Erunt reges nutritii tui, et reginae nutrices*

tuae, vultu in terram demisso adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent. Sic Bioelafianus et Maximianus jaceverunt ante pedes Constantini Magni; Eugenius, Maximus ceterique tyranni ante pedes Theodosii; Saxones et Saraceni ante pedes Caroli Magni. Sic hodie Calvinista et heretici Germaniae jacent ante pedes Ferdinandi II. clementissimi et piissimi; et quoque a deo beneficii, et felicissimi Imperatoris.

Porro multos subditi bonis ingens bonum est non tantum bonorum, sed et malorum. Boni enim malos sibi subditos cogunt ad fidem, pietatem et salutem, qui alioqui ob suam impietatem ituri erant in gehennam. Hic ergo effectus est amoris, benevolentiae et praedestinationis Dei; sicut ex adverso signum et effectus odii, maledictionis et reprobationis divinae est, cum sint malos dominari bonis. Unde Septuaginta vertunt, *impii obsecrabunt, vel coactos partes iustorum, quia penitentia tandem ducti iustorum doctrinae se subdiciunt, ait adolor *Catenae* Graec. Sic Romae videmus Gentes olim idololatrias, imo peccatores quoslibet, qui parentiae causa ad urbem ventiant, magna demissione et devotione procurrere ad limina Apostolorum, illaque venerari, deosculari, et profusis irruere lacrymis, ut a S. Petro Christi ceterique clavigero noxam veniam, Deique gratiam, qua eis caelum pandatur, emercentur. Ideoque et Summo Pontifici, quasi Christi Vicario, et S. Petri successori, cervicis inclinant, et ad eius pedes se prosternunt, ut absolutionem et benedictionem impetrent.*

20. ETIAM PROXIMO (hebraeus et Chaldaeus, socio) SCO PAUPER ODIOSUS ERIT; AMICI AUTEM DIVITES FELICES. — Septuaginta, *amicus odii habebunt amicos mendaces*. Loquitur de amicis non veris: hi enim, licet pauperes, amant ob honestatem amicitiae; sed ollariibus, qui amicitiam utilitate mediuntur modo vulgi, juxta illud:

Vulgus amicitiam utilitate probat.

hi enim cum amicitiam non nisi ob commoda, qua ex ea sperant, colant, amicos pauperes, ut pote sibi incommodos, imo onerosos aspiciuntur, divites vero amantur. Odium hic non positivum, sed negativum accipit, ut sit idem quod minor amor, despectus, fastidium; nec enim propria et positive dives odit cognatos pauperes. « Odiosus » ergo, id est minus dilectus, neglectus, contemptus. Sic dicitur *Gen. XXIX, 31*, *hii odio habita*, id est minus dilecta et neglecta pro Rachelae a Jacob, et *Malach. I, 3*: « *Psau odio habui*, » id est neglecti; et *Joan. XII, 23*, *jubentur odio habere*, id est minus diligere animam, eamque postponere legi divinae et amoris Christi. Sic Job et Tobias, ad paupertatem redacti, odiosi fuere suis, etiam uxoribus. Tritum est illud:

Dones eris felix, multos numerabis amicos;
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

El Maximus, serm. 11 ex Socrone: « Delphini, ait, quousque unda subest, navigia comitantur nantes: in litus vero nunquam egrediuntur. Sic adulatores in secunda fortuna manent, in adversa deserunt. » Hos Cicero, lib. IV ad *Herennium*, comparat hirundinibus quae aestate advolant, hieme autem hiant: « Ut hirundines, ait, aestate tempore praesto sunt, frigore pulve recedunt: ita fisci amici aereo vite tempore praesto sunt, simul atque fortuna hiemem viderint, evolant omnes. » Unde Epictetus in *Litratione cum Adriano Imperatore*: « Quid, ait, est homo pauper? quem ut puteum desertum omnes aspiciunt, et suo loco illum relinquunt. » El Martialis:

Semper eris pauper, si pauper es, Emiliano;
Dantur opes nullis tunc nisi divitibus.

Hoc est quod in fidelibus taxat S. Jacobus, cap. II, 2: « Si introierit, ait, in conventum vestrum vir aureum anulum habens in veste candida, introierit autem et pauper in sordido habitu, et intendatis in eum qui indutus est veste preclara, et dixeritis ei: Tu sede hic bene: pauperi autem dicatis: Tu sta illic, aut sede sub scabello pedum meorum, nonne iudicatis apud vosmetipsos, et factissimi iudices cogitationum iniquarum? » Vide ibi dista.

Mystice, R. Levi et auctor *Catenae* Graec. divitem et pauperem accipiunt non tantum opibus, sed et scientia ac eloquentia. Docili enim et eloquentes multos habent assecutas, ut ab eis scientiam et eloquentiam addiscant; rudes vero et indisciplinabiles omnibus negligunt et vilipenduntur.

21. QUI DESPICIT PROXIMUM SUUM, PECCAT; QUI AUTEM MISERICORDIUS PAUPERIS, BEATUS ERIT. — Noster Interpres in hebraeo pro *pauperis* legit, *יָחִידוּ* *gachiru*, id est *pauperum*; jam legitur *יָחִידוּ* *gachiru*, id est *mansuetorum*. Hebraea ergo, et Chaldaea sic habent, *aperit socium suum peccator; misericors autem mansuetorum, vel afflictorum, beatitudines illi*, id est, tergo quaterque beatus est. Septuaginta, qui *inhonorat pauperes peccat; qui autem misereatur mendicorum, beatissimus*, juxta illud Davidis: « Beatus qui intelligit super egenum et pauperem. » *Psalm. XL, 1*. Sensus est clarus, q. d. Qui spernit proximum suum egentem, peccat primo, superbia, quia superbe eum despiciat; secundo, immiserordia et inhumanitate, quia indigentem deserit, nec ei in necessitate succurrit; et quia peccat, hinc miser est, et miseriam tuam praesentes, tum aeternam sibi accersit. Ex adverso, qui misereatur pauperis, opus eleemosynae praestatur, et quasi divinum facit, ideoque in spe nunc beatus est, reipsa post mortem futurus beatus in caelo. Unde pro *peccat hebraice est יָחִידוּ* *gachiru*, id est aberrat, deviat, delibet a via, scopo, lege, puta a virtute misericordiam, a Deo, a caelo et beatitudine, ad quam recta misericordiae via tendit misericors; alioqui peccare latine dicitur quasi *pellucere*, id est cum pellice congedi, vel adulterium

committere, ait Siphonius: inde tamen peccare extenditur ad quodvis crimen, et significat legem quamlibet transgredi, ut hic notat eum, qui violat iura charitatis et eleemosynae. Hic tamen mystice quoque pellucet vel adulterium committit, quia opes suas quasi pellices ita amat, ut invidiam legem Dei transgredi, quam eas pauperibus, ut lex charitatis jubet, erogare.

Quares, cur qui misereatur pauperis est beatissimus? Respondeo primo, quia pauperes sunt beati, juxta illud Christi paradoxum: « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum; » hoc regnum ergo utpote suum pauperes dabunt eis quos in hac vita experti sunt beneficos. Beati enim beneficos suis summa beatitudinem communicant, eosque pariter beantur. Quocirca Christus, *Lucea XVI, 9*: « Facile, ait, vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in aeterna tabernacula. » Unde S. Augustinus, *homil. 39* inter 30: « In tali causa, ait, operarius felix vivit, et securus jam moritur, cum quo ambulat patrimonium in immortalis horreum, in quo debitorum fecit Dominum, dum alterum pavit dando. Nullam poterit incurere perniciem, qui comparaverit eleemosynam pietatem, cum Propheta tale exhibet testimonium: Salva eum, et vivifica eum, Domine. O duplex Prophanus beneficium! Salvat pariter, et commendat pariter ut salvetur, quia et ipse salvabit ut vivificaretur, et ipse vitam poecenti donabit in terra. » Et S. Chrysostomus, *hom. 36 ad Populum*: « Tanta, ait, vis est eleemosynae, cum multa fiducia suos introducit alumnos; est enim caeli nota janitoribus, sponsalis thalami fores observantibus; quin et venerabilis, et quos sui cultores agnovit, cum multa introductet libertate; et contradicet nemo, sed omnes cedent. »

Secundo, quia « beatus est magis dare quam accipere, » ut ex Christi disciplina ait S. Paulus *Act. XI, 35*, ubi nulla de hac re dixi.

Tertio, quia Christi promissio est: « Beati misericordiores, quoniam ipsi misericordiam consequentur. » Unde S. Augustinus, *homil. 29* inter 30: « Ante fores gehennae, ait, stant misericordia, et neminem permittit in carcerem mitti. » Et S. Chrysostomus, *homil. 33 ad Populum*: « Melius est, ait, hanc artem dandi eleemosynam scire, quam esse regem, et diademata coronari, etc. Hic nuncique te docet quomodo possis Deo similis fieri, quod est omnium summa bonorum. » Et *homil. 36*: « Ait Scriptura: Magna res homo, et preliosa vir misericors. Hic major est gradus quam mortuos resuscitare. Nullo namque majus est, quam in nomine Jesu mortuos resuscitare, esurientem pasceri Christianum: nam hic quidem tu de Christo bene mereris, ille autem ipse de te. Ac merces est in bene gerendo, non in bene patiendo. Hic enim, in signis inquam, ipse Deo debes, in eleemosyna vero Deum habes debitorem. » Et *homil. 9 De praesentia*: « Eleemosyna

regina illa virtutum homines in ipsarum celorum ares celeriter adducet, advocati optimi loco fungens. Magna res est elemosyna, praedit aërem, transit lunam, solis radios cedit, ad ipsum venit eorum culmen, ipsos pertransiens caelos, et Angelorum populos decurrens, Archangelorumque choros, et omnes superiores potestates, ipsi assistit regali throno. » S. Hieronymus, epist. 140 ad Iulianum: « Vis esse perfecta, et in primo stare festivo dignitatis, fac quod fecerunt Apostoli; vende quicquid que habes, et da pauperibus, et sequere Salvatorem. Non vis esse perfecta, sed secundum vis tenere gradum virtutis? dimitte omnia quaecumque habes, da filiis, da proximis. »

Quarta, elemosyna nos facit homines divinos, et quasi deos quosdam terrestres; ergo deat fidelique tractos. Ita S. Gregorius Nyssenus, lib. De beatitudine: « Si misericordis, aut, appellatio Deum dedit, ad quid dicitur te sermo Christi laudatur, nisi ut Deus sis, tanquam insignitus propria nota delata. » S. Gregorius Nazianzenus in orat. De Pauperum amore: « Nihil tam divinum homo habet, quam de aliis bene mereri, tametsi ille major, hic minor beneficiis conferat, uterque unquam pro suis virtutibus. Fac calamitoso sia Deus, dei misericordiam implorando. » Vide dicta Deut. cap. xv, 10, et cap. xxvi, 12, ubi viginti et unum fructus et quasi beatitudines elemosynae recensent. Vide et Julium Falcom, lib. De bono elemosynae.

QUI CREDIT IN DOMINO, MISERICORDIAM DILIGIT. — Hic versus dicitur in Hebraeis et Syriacis; extat tamen in Bibliis Romae correctis, ideoque retinendus est, non abolendus, ut voluit Caelanus et Antonius, Jam

Primo, Lyranus et Dionysius sic exponunt, g. d. « Qui credit in Domino » fide charitate formalis, hic « misericordiam diligit; » qui enim per charitatem diligit Deum, eadem diligit et proximum, in omni misericordiam exerceat. Charitate enim diligens Deum propter se, et proximum propter Deum.

Secundo, Hugo, g. d. Qui credit oraculis Dei, quibus in sacra Scriptura ampla misericordibus promissis praemia, hic utique diligit misericordiam, ut per eam praemia iam dicta consequatur. Inter quae nonnulli, ac inter eos noster Salazar, confectum illud, Deum firmissimo apud se decreto statuit, ut nullus in elemosynis erogandis liberebitur in peccato mortali imponentis haecdat. Cois rei plura supplicent exempla.

Tertio, planus et nervosus, g. d. Qui credit in Domino, vel, qui confidit in Dei bonitate, qui fiduciam suam in Deo collocavit, qui spes suas in Deum transtulit, certo sperans Deum in se liberem fore, si ipse se in pauperes liberalem praestet, ac proinde nihil sibi ad vitam necessarium defuturum, quin potius rebus omnibus abundanturum, hic utique misericordiam diligit,

et diligendo exerceat, confidens, imo serens per eam opes ingentes se acquiraturum. Totam enim causa, cur humidi et avari sui non erogent in pauperes, est timor inopie, et diffidentia in Deum; hanc ergo amolitur hic Salomon. Hoc est quod ait Apostolus adhortans Corinthios ad elemosynam; epist. II, cap. ix, vers. 10: « Qui autem administrat semen seminandi, et panem ad manducandum praestabit, et multiplicabit semen vestrum, et auget incrementa frugum justitiae vestrae. » Ubi docet elemosynam similem esse semini, quod factum in terram, puta in siumm pauperum, centuplicatum regerminat; et citavi verba S. Basilii, quibus elemosynam comparat puteo, qui quo plus exhauritur, eo plus aquae purioris sentit et gubulit.

22. ERRANT QUI OPERANTER MALUM; MISERICORDIA ET VERITAS PREPARANT BONUM. — Syrus, misericordis et justitia fitunt omnia bona. Pro errant hebraice est וַיִּחַי לְהַיִּי, id est deviant, aberrant, seducti a via virtutis et salutis, instar erroantium, vel ovium errantium; juxta illud Isaie lxxi, 6: « Omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit. » Hinc Christus quasi pastor bonos peccatores velut oves errantes in humeros accepit, et in vitam salutis reduxit. Aut instar ebriorum, qui cerebro fumis oppleto nesciunt gressus suos regere, sed pedibus vacillant, et a semitis deviantes in avia aberrant, juxta illud Isaie xxx, 14: « Dominus miscuit in medio ejus spiritum vertiginis, et errare fecerunt Egyptum in omni opere suo, sicut errat ebrius et vomens. » Peccator enim velut ebrius suis conspicientia vacillat et errat, ac ubique in scopulis impingit. Septuaginta vertunt *επιπορευσις*, id est errantes, vel erroneas; ac quasi planetas, seu stellas erraticas, quae recta non incedunt uti stelle fixae, sed lateraliter per gyros oberrant; unde S. Judas in sua epist. vers. 13, haereticos vocat « sidera errantia, quibus procella tenebrarum servata est in aeternum. »

Pro operantur hebraice est וַיִּחַי *chereza*, id est qui arant, vel qui falciunt vulsum, quod Cayetanus exponit, g. d. Errant non tantum illi qui manibus operantur malum, sed etiam qui mente illud concipiunt et machinantur. Noster plenus veritatis: « Qui operantur; » arare enim et fabricare est operari, adeoque praecipua mechanicorum opera sunt aratio et fabricatio, ac machinari est operari: tum enim manus machinando quam manus operando operatur.

Igitur Hebraea ad verbum sic habent, *non quid errant fabricantes, vel arantes, malum? misericordia et veritas fabricant, vel arant, bonum.* Est metaphora ab agricultura, vel ab arte fabrilis. Ab agricultura, g. d. Qui operantur malum, male arant et aberrant a via recta rectisque litis et sulcis virtutis, ac delirant, ut ita dicam; quocirca non respondet eorum arationi et sementi messis, hoc est, non referunt praemium, sed penam et sup-

placium. Ita Aben-Erta et R. Levi. At ergo: Numquid errant qui lapideum vel spinosum arantes agrum, in eo seminant semina noxia et venenala? quid enim exinde mebant nisi spinas, lolium, coelestibus, ceterisque herbas malas et venenatas? g. d. Ulique errant, et quidem gravissime. Pari modo gravissime errant, qui in agro prave cordis sui seminant pravas cogitationes, et desideria superbiae, avaritiae, libidinis, etc.; inde enim non metent nisi fastum, lites, rixas, crapulam, fornicationes, adulteria, etc., quibus sibi creantur malum, puta mortem et perniciem tam presentem quam aeternam. Ex adverso, qui in pingui agro boni cordis seminant bonas cogitationes, hi ferent fructum honorum operum, et per ea praegium beatitudinis aeternae. Ab arte fabrilis, g. d. Sicut errat peccatorque faber fabricans arma nova et toxica, quia hisdem supra ipse perit et occidit: sic errant qui fabricant peccatum, quod est quasi gladius occidens animam peccantis. Peccator ergo sibi ipsi mortis et gehennae est faber: sicut Cyclops sui interitus sibi foere fabri, et sicut Perillus inventor et faber bovis unci primus o Phalaride tyranno eidem inclusus et concrematus est; de quo Ovidius in Arte amandi:

Et Phalaris tunc visenti membra Perilli
Tortat; infelix imbut auctor opus.

Errant igitur impii toto orbe, quia fabricando malum culpe fabricant sibi malum poenam et gehennam; ex adverso pii fabricando sibi bonum virtutis, fabricant sibi bonum praemium et gloriae celestis; hoc autem bonum virtutis est vel misericordia vel veritas, id est justitia; omne enim officium virtutis vel est debitum, et vocatur *justitia*, vel in debitum, liberale et gratuitum, ac vocatur *misericordia*, ut jam supra innui. Hoc vult Noster, dum vertit, *misericordia et veritas preparant bonum*, scilicet mercedis et gloriae tam praesentis quam aeternae; quia fabricant domos, imo palatia caelestia, juxta illud S. Chrysostomi, homil. 8 De patientia: « Aeterna sunt tabernacula in caelis, quae non tempore cadunt, sed possessores mutant. Hinc in structuram pensam impendamus: non architectorum sum, aut operarii totum magna nobis fecerunt. Pauperum manus ejusmodi domos construat: dandi et esurientes illas edificavit; et ipsa elemosyna triplex est. »

Hinc Septuaginta vertunt, *errant qui fabricant malum; misericordiam et veritatem fabricant bonum.* Quod explicat dum subdit, *non sicut misericordiam et fidem fabricatores malorum; elemosyna autem et fides apud fabricatores bonos.* Sic et Syrus, quasi dicit: Errant qui fabricant mala; quia dum non sciunt, id est non cogitant, non aestimant, non ponderant quantum sit bonum misericordiae et fidei, id est justitiae, eo neglecto fabricant opera immisericordiae, vel avaritiae et injustitiae, quibus sibi fabricant equuleum in gehennam; at vero probi, quia aestimant et ponderant quan-

tum sit bonum misericordiae et justitiae, hinc illud exerceant, et fabricant, caventque ab omni immisericordia et injustitia, atque hoc ipso fabricant sibi domos et coronas aeternas in caelis.

Porro, quia Hebraei carent casibus, ideoque nomina eorum quovis casu reddi possunt, hinc pro fabricant, vel preparant, alii vertunt, *fabricantibus, vel preparantibus.* Ita Chaldaei, *peccerit, ait, errant, qui cogitant malum; misericordia et veritas his qui cogitant bonum, g. d. Dei misericordia et veritas, id est fidelitas, misericorditer et fideliter reddit praemium bonis quod promissum, ut, sicut ipsi se misericordiae et fideles Deo exhibuerunt, sic vicissim Deum in se misericordiam et fidelem sentiant. Misericordia enim nostra in proximis allicit et provocat Dei misericordiam in nos, ac fidelitas fidelitatem. Ita Jansenius, Baymus et Thurgaria qui veritatem, *non non errant* (Nabulus, *fructuabantur qui malum machinantur? at benigni et fideliter agunt cum his qui bonum moluntur;* et Pagninus, *misericordia et veritas erit operantibus bonum.* Hic sensus est grammaticae et vocaliter diversus, quoad sensum tamen eodem tandem redit quo prior jam assignatus, ut intuenti patet.*

Possit quoque per *operatum accipi lumen*, quo Deus intellectum bene operantis illustrat, ut magis cognoscant dignitatem virtutis, bonaque ei a Deo promissa, ut ardentius eandem exerceant, juxta illud Paul. xxviii, 4 Declaratio sermonum tuorum illuminat, et intellectum dat parvulis. »

Nota: Error hic, quo errant qui operantur malum, non est speculativus, sed practicus, puta est erronea et perversa electio, et operatio mali culpe, quod secum defert malum poenam. Quare hic error proprie est imprudentia, et imprudens electio, qua malum praefertur bono. Fictio autem est actus voluntatis et liberi arbitrii; quare in eo proprie est hic error. Hic tamen error voluntatis ordinarie committit, imo antecessorem, habet errorem in intellectu peccantis. Sibi enim intellectus errat speculative putans esse factum, quod est verum et illicitum, ut patet in his qui peccant ex ignorantia; sepe tamen non est speculativus, sed practicus, puta est dictamen et iudicium prolixae rationis delatans, v. g. furi: Hic et tunc tibi furandum est, ut tibi et voluptati tuae consulas; vel certe est inconsideratio plerumque rationum et molitorum, quae possunt voluntatem continere et cohibere a peccato. Sepe enim peccator non habet iudicium explicitum, v. g. hic et tunc oportet te hoc furti peccatum committere, sed tantum defectum considerationis, quo ita considerat pulchritudinem et commoda pecuniae, quam furari intendit, ut parum vel nihil consideret turpitudinem et damnam peccati, quae hinc furto annexa sunt. Unde fit ut pulchritudine et commodis pecuniae ab intellectu ea consideranda propositis, voluntas abrepta eligat furari, non aestimans damnam inde sibi obtenturam. Hic tamen defectus considerationis ordinare affert secum ju-

dicium partim expellitur, partim impletum peccandi. For enim, v. g. antequam decessat furari, habet hoc iudicium explicitum: Hic et nunc hominum est tibi accipere hanc pecuniam; in quo interpretative continetur hoc iudicium impletum: Bonum est tibi hic et nunc peccare et furari, quia hic et nunc accipere pecuniam alienam non est aliud quam furari et peccare. Hoc igitur iudicium practicum de agendis vel appetendis absolute ab intellectu et ratione prolutum cum tali inconsideratione, est actus imprudens, et diffiformis tam iudicio, quam appetitui recto; quare practice est erroneum, quod proinde sequens et amplectens voluntatis electio pariter errat, sique erronea. Ita D. Thomas et Scholastici II, *Quæst.* LXXVIII, art. 4, ad 3. Sic peccavit Adam, Lucifer et Angeli, in quibus nullus erat error; sed clarissima rerum legatione Dei cognitio, per merum defectum considerationis: Ita enim consideraverunt eam pulchritudinem, non considerando eam se habere a Deo, ut sibi plus equo placerent, superbeverunt, ne tandem Deo rebellarent. Simili modo peccavit, qui peccavit et certa scientia et fiducia. Vers. S. Augustinus in *Conf.*: «Jussisti, Domine, et ita est, ut poma sibi sit omnis inordinata animus, etc. Spargis penales coelitates super illicias cupiditates.»

23. IN OMNI OPERE ERIT ABUNDANTIA; CUI ACTEM VERBA SUNT PLURIMA, IBI FREQUENTER EGESTAS. — Pro opere hebraice est *עצמ* *etzel*, id est labor, dolor, cura, sollicitudo, sollicitio, sollicitio; rullix enim *עצמ* *etzel* significat laborare, dolere, excruciarī animo. Pro abundantia hebraice est *מחור* *mehor*, id est argumentum, abundantia, superabundantia, excellentia, dignitas, prerogativa. Pro egestas hebraice est *מחור* *mehor*, id est defectus, penuria, egestas.

Primo, Pignus ex hebraico sic vertit, in omnibus, quibus homo laborat, est dignitas; sed verbum laborum superiorum vere imputatur ad defectum, q. d. Labor homini est dignitas, loquacitas vero est indignitas et egestas. «Homo enim nascitur ad laborem, et avis ad volatum,» Job v, 7. Hinc Adam parens omnium nobilium, rerum et principum, non tantum post lapsum, sed et ante eum in paradiso positus fuit, ad eum labore suo excolendum, *Genes.* ii, 15.

Secundo, Bayrus ex hebraico sic vertit, sique explicat: «In omni dolore et tristitia, quam secum retinet homo, erit abundantia; et quotidie crescit secreta mestitia, verum per verba laborum dimittitur; hoc est, dolens dolor, et in sinu filialis amici transfusus mitigatur. Et juxta hunc sensum potest ad confessionem accommodari versio illius; nam revera nihil magis mitigat tristitiam, quam quod concepit de peccatis suis, quam sincera et libera confessio facta in auricula pii sacerdotis. Illa enim verba laborum, confidentis videlicet et absolventis, luctum de peccatis conceptum vehementer mitigant et consolationem adferunt.»

Tertio, Cajetanus vertit, in omni labore erit abundantia; et verbum laborum tantum ad defectum. Est sensus parabole, aut, quod omnis labor superle natura parit aliquid lucrum, præter laborem in locutione. Quanto enim magis laborat aliquis ad multiplicanda verba, eo magis tendit ad defectum. Ita quod multiloquium superle natura non tendit ad lucrum, sed duntaxat ad defectum, et vere sic est. Quoniam auditori fastidium, sermoni peccatum, et sibi ipsi indignitatem multiloquio parit. Hucusque Cajetanus.

Quarto, Noster optime vertit, in omni opere erit abundantia, etc., q. d. Ex quolibet opere et labore provent emolumentum, rerumque abundantia, et nullus fructus provent ex inani sermone. Quocumque in arte quis laboret, insignis laboris fructus constabit; ut vero verborum nil nisi inanitate et egestatem parit. Ita R. Salomon, R. Levi et Abenezra. Significatur ergo, aut benesens, labore ad diligentia opes parari, non garrulitate, que ad egestatem et defectum frequenter conducit, quod garruli otio fere tempus transigi solent. Dicit autem: «In omni opere et labore,» hoc est, per quemvis laborem, aut cujuscumque generis opus, proveniet homini abundantia, quia per varia operationis genera divitiæ parantur, per agriculturam, per negotiationem, per artificia, etc. Honestas ergo labor commendatur ut aliis multis injas libri sententiis, ita et hoc versiculo garrulitas otiosa commendatur. Porro quod ad litteram intelligitur de laboribus corporis et corporali exercitio, mystice de operatione virtutum accipi debet. Nam qui juxta parabolum Evangelii accipit quicunque talens operatus fuerit in eis, lucrabitur et alia quoque omniaque habenti dabitur, et abundabit. Qui autem verbis tantum delectatur, et de virtute tantum loquuntur non ex animo, sed ore tenus, aut Deum tantum invocant verborum multitudinem, steriles interim in bonis operibus, ad frugem non perveniunt, defectum virtutum et gratiam Dei patientur, et tandem egestatem sempiternam. «Non enim, inquit Dominus, omnia qui dicit mihi: Domine, Domine, intrabit in regnum eorum; sed qui faciunt voluntatem Patris mei, qui in celis est,» *Matth.* vii, 21.

Huc facit versio Chaldaica, in omni, aut, quod sollicitum te facit, erit tibi commodum; et labia superflua in egestate erunt. Sollicitudo enim auit industriam querendi modos omnes, et vestigandi rationes quaslibet, ut res, que nos agit et sollicitos tenet, dextre et feliciter conficiatur. Et Syrus, in quacumque re sollicitus fueris, erit gaudium voluptatis; qui autem in domo sua operus est, quibus erit et jucundus. Omnem dolorem venat Dominus. Sermo laborum iniqui eis egestatem parit. Dignum enim est ut verbis suis pascantur, non panibus, et non nisi verba fundere, nec labore auverunt. Et Septuaginta, in omni sollicito erit abundantia; dulcis autem et carens dolore in egestate erit. Noster Salazar per dulem carentem dolore acci-

pit parasitum et adulatorem: hic enim pro ceteris verbosus est, et adulando mensam sibi parat, sicut canis capite caudaque biandiendo ab heris mendicat escam, q. d. Ubi est labor, ibi est rerum copia; ubi adullatio, ingras, scurrilitas, ibi egestas: qui enim turpi verborum lenocinio divitias accipiuntur, semper egent et inopes sunt. Auctor vero Catena Græcor. sic Septuaginta vertit et explicat, omni sedulo atque sollicito adest abundantia; qui autem suaviter, curaque et doloris expertus vivit, conficiabitur cum egestate. «Qui virtutum studio serio incumbit, is cum in actione, tum in cognitione quoque excellat necessum est. Fieri enim vix potest ut ille, qui circa earum rerum considerationem, que sub actionem veniunt, perpetuo occupatur, in utroque non abundet. Verum qui diverso modo affectus est, virtutis labores et molestias aversetur, omnino consentaneum est.»

Igitur «in omni opere erit abundantia,» etc., q. d. Non in loquendo, sed in agendo virtus sita est; nec justus est qui bona dicit, sed qui bona strenua actione complectitur. Porro, Abbas Abraham apud Cassianum, *Collat.* XXIV, cap. ult., sic Septuaginta explicat: «Qui suavis et sine dolore est, in egestate erit. Regnum enim eorum non desideras, non remissi, non delibati, non teneri, sed violenti diripiunt. Qui ergo hi violenti sunt? Nempe illi qui non aliis, sed voluntatibus suis præclaram inferunt violentiam, qui direptione laudabili omni se presentium rerum voluptate fraudantes, voce Dominica egregii direptores pronuntiantur, et per hujusmodi rapiam regnum eorum violenter invadunt. Regnum enim eorum secundum sententiam Domini vim patitur, et violenti diripiunt illud. Isti profecto sunt laudabiles violenti, qui vim faciunt perditioni sue.»

Denique hinc paromia similis est illa vers. 4: Ubi non sunt boves, presepe vacuum est; ubi sunt plurimæ segetes, ibi manifesta est fortitudo bovis. » Consulto que ibidem annotavi.

24. CORONA SAPIENTIUM, DIVITIÆ EORUM: FATUITAS STULTORIUM, IBERUDENTIA. — Primo, planus sensus est, q. d. Divitiæ sapientium sunt ornamento, eumque instar coronæ quasi regio diademato cingunt et decorant. At «fatuitas stultorum imprudentia,» hebraice, stultitia stultorum est stultitia, id est omne decus stultorum est stultitia, stulti non habent coronam ullam, qua se ornent, nisi stultitiam, qua esto sint divites, tamen divitiæ, utpote quibus recte uti nesciant, eis non sunt honori et utilitati, sed damno et dedecori. Unde Chaldaeus vertit, et decus stultorum stultitia eorum, q. d. Stulti nil habent i bonis nisi stultitiam; omnis res, omnis spes illorum est mera stultitia; totum prædium eorum est stultitia; omnes opes eorum, omnia que bona abeunt in stultitiam, juxta illud: «Simia manet simia, etiamsi aurea gestet insignia.» Significat Salomon divitiæ sapientie addere anxietatem quandam et dignitatem, sicuti

Salomon addiderunt. Unde ipse ait: «Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa, etc., quoniam horum omnium mater est,» *Sapient.* vii, 41. Et: «Utilior est sapientia cum divitiis, et magis prodedit videntibus solem,» *Eccle.* vii, 12. Sic Lysander Cyro gratulatus est: «Rece te beatum ferunt, aut, quoniam sapientia te fortuna juncta est,» teste Cicero, lib. *De Senectute* (1).

Igitur divitiæ instar coronæ ornant sapientem, eique splendorem addunt: primo, quia sapientia meretur illi coronari, sique splendescit, non stultitia: puta virtute præditi opibus decorantur, non vitiis; secundo, quia divitiæ in manu sapientis sunt bene collocatæ, et quasi beato, quia per sapientem finem suum ad quem a Deo condite sunt assequuntur, qui est, ut rite expendantur in eleemosynas cæteraque virtute opera. Divitiæ enim sapienti magnorum operum sunt instrumenta. Unde Dion dicebat, «opes esse nervos actionum,» quod sine his nihil agatur, teste Lactantio, lib. IV, cap. VII. Alius dixit, «opes esse belli nervos.» Pythagoras asseruit, «neque equum sine freno, neque divitiis sine prudentia (quemquam gubernare posse. » Democritus pecuniarium usum cum prudentia utilem esse dicebat ad exercendam liberalitatem; et ad juvandam alios; cum stultitia vero commanem largitionem esse, teste Stobæo, *serm.* 92. Quare, si divitiæ sensu, ratione, voce et aliis præditi forent, a stultis, impis et avaris involantur ad sapientes, pios et liberales, clamarentque: Nolimus habere cum impiis, sed cum sanctis; nolimus recitari in arca avorum, sed in ventre pauperum; sit nobis injuria, vis inferitur, cum inepsis et indignis donamus, eorumque avaritiæ, servituti, ventri et veneri servire cogimur duram servitute. Venite, sancti; venite, misericordes; vindicatio nos ab hac dura servitute, rapite nos ut vobiscum sanctificemur, et misericordiam exerceamus; hic enim est finis, hæc beatitudo nostra, ad quam a Deo condite sumus; tertio, quia sapientes disperiunt opes in eleemosyna; eleemosynam autem est regina virtutum, ait S. Chrysostomus, hom. 7 *De penitentia*, ac proinde coronam suam regiam capiti sapientium imponit. Et *homil.* 9: «Eleemosyna regina illa virtutum homines clarissime in ipsorum eorum axes deducit, advocatæ optime loco fungens.» Et *homil.* 8, sic addit: «Hic multa cum facultate aperitur eorum portæ, ac velut eorum regina ingrediente, nullus custodium in ipsis portis positorum audeat interrogare que sit, aut male iter agat; magis vero suscipiunt omnes: eleemosyna enim regina omnino est; » quarto, quia sapiens utitur divitiis quasi dominus et rex earum, stultus vero et avarus illi mancipatur quasi servus; ille possidet avarum, hic possidet ab

(1) Ewaldus: Sapientia fert fructum, scil. divitiæ, stultitia non fert. Maurer: Sapientia continentur divitiæ sapientium, stultitia stultorum vero vacua est et inania.

atro: Ita S. Chrysostomus, homil. 16 in *Moth.* Aurum ergo sapienti quasi regit ut corona regia, stultum ligat et vincit et compedes et vincula; quanto, sapientes, quia norant recte uti divitiis, his decorantur, hincque sapientiores et sanctiores, ac magis misericordes; at stulti divitiis ducti his magis infatuantur, suntque stultiore, et quasi amentes et insani, ut ait S. Chrysostomus, homil. 7 in *epist. ad Coloss.* Denique divites sapienter sunt corona, quia ab illo in opera pietatis expensis, illi parantur coronas immutabiles in caelis, quas solis cleemosynarum decernit et adjudicabit Christus in die iudicii, *Matth. xxv.*

Secundo, Lyranus: Corona sapientum, inquit, est sapientia, quae eos ornabit et dilata veluti ingentes divites, q. d. Sapientia coronat decoratque sapientia magis quam ullae divitiae, aureae et gemmae coronae, quia dilissima est corona sapientiae. Unde Aristoteles, lib. *XII Rhetor.*: « Et quia, inquit, regere res suavissimum est, etiam sapienter videri stultus; prudens enim esse sapientia, non est. » Calanus Gynoposophista ad Alexandrum Magnam: « Rex, inquit, eris, si te rexeris; rex eris, si te ratio rexerit. » Et Bias capta civile faciens, cum moneretur ut more ceterorum opes suas secum efferret, respondit: « Omnia meae moxam porto. » Ita quoque explicat auctor *Catech. Graecor.* Opes, ait, vel gloria sapientum est prudentia. De hac corona sapientiae et virtutum plura dixi cap. *iv*, vers. 9, et *Ecclesi. i*, vers. 11 et 12.

Tertio, Septuaginta in suo codice *קורא* strum, id est divitiae eorum, expuncta littera *ו* legentes *קורא* aram, id est astutus, vertunt, *corona sapientum ad astutus; conversatio autem imprudentium mala.* Sic et Syrus suo more assectans Septuaginta. Sensus est, q. d. Vir unius astutia, id est solertia et sapientia, eminet, instar coronae decorat et ornatur ceteros sapientes, totumque eorum collegium et eorum; at vero unus imprudens et stultus sua stultitia dedecorat totum caelum tam sapientum quam insipientum, quia eis suis stultitiae et vitiorum virus, vel certe dedecus et infamiam asperat et afflat. Sic corona Ecclesiae Alexandrinae fuit S. Athanasius, Africanae S. Augustinus, Graeciae S. Basilus, Romanae S. Gregorius, qui, ut ait S. Ildelfonsus, lib. *De Viris Illustribus*: « Vicit sanctitate Antonium, eloquentia Cyprianum, sapientia Augustinum. » Sic corona Cisterciensium fuit S. Bernardus, Camaldulensium B. Petrus Damiani, Dominicorum S. Thomas Aquinas, Franciscanorum S. Bonaventura, etc.

Myeioe Beda: « Stultorum, ait, fatulas maxima hinc est, quod improvidi eternorum de presentibus tantum commodis gaudent. Imprudentia enim dicitur quasi improvidentia. »

25. **LIBERAT ANIMAS TESTIS FIDELIS: ET PROPERT MENDACIA VERSIPPELLIS.** — Hebraice, eruit animas testis veritatis, et efflat mendacia dolus, id est dolores; vel repetendo *ו* testis, et efflat mendacitate-

lis doli, id est dolores; Septuaginta, *liberabit de malis animam testis fidelis* (S. Cyrillanus, lib. *ii Testim. legit, martyr fidei*); « *veraciter autem mendaciam* (Romana et Complutenses, *veraciter*, utrumque significat Graecum *ψωδης dolus*; Chaldaeus, qui *loquitur mendaciam, dolosus est.* » Mendacia « accipe plena et perfecta, puta non offensa et jocosa duntaxat, sed damnosa et perniciose; haec enim in Scripturis antonomastice vocantur mendacia, quae mendax quasi ignes pestiferos ore efflat et ejaculatur in insontes, siquae consistat antithesis, q. d. Qui vel publice, vel privatim, ait Jansenius, de factis diciturque aliequis testatur, et rem ut se habet in secat, frequenter liberat animas, hoc est, homines qui injuste opprimuntur. Liberat autem ab imminente morte, ab intente calumnia et iniuria, ab infamia et quavis injusta oppressione, a quibus dum unum aliquem liberat, non unam tantum animam liberat, sed multorum, ut totius familiae ejus, et amicorum, qui cum illo ignominia aspergerentur, ut bene dictum sit: a liberat animas testis fidelis. » Contra, qui falsum perhibet de re testimonium, animas opprimunt, quas vel hereditate et facultatibus, vel vi, vel honesta denique fama privat.

Secundo, profundus noster Salazar censet hinc dari indicium, quo verax testis dignoscatur a falso. Verax quippe, inquit, sonibus liberandis maxime studet, excusatus, et quoad fieri potest, elevans delicta; ex adverso autem fallax damnare et opprimere mendacis suis admittit, parva delicta exaggerans, et culpas leviores amplificans. Quocirca inter alia Bartoli Jurisconsulti documenta, quibus iudices ad testes dignoscendos informant, illud falsi nobile indicium esse docet: « Si delicta exaggerat, reliqua condemnationes plurimum se optare verbis innuit. Nam veritas, inquit, benevola est; mendacium vero erudit et saevum. »

Denique hic versus coincidit cum vers. 5, cum vers. 17 cap. *xii*; quare hic plura non addam.

Myeioe, testis verax est Christus, ait Hugo, et quivis praedicator doctorque doctrinae verae et salutiferæ; hic enim liberat animas a peccato, diabolo, morte et gehenna. Testis falsus est haereticus, impostor et hypocrita, qui adulando, et voluptatum illecebras carnisque libertatem proponendo, animas in haeresim, luxuriam et fastum impellit, itaque perdit, et in gehennam precipitat.

26. **IN TIMORE DOMINI PUERCA FORTITUDINIS, ET FILIUS EIUS ERIT SPES.** — Timor Domini hic maxime filialis intelligitur, qui non est aliud quam reverentia, cultus et amor Dei. « Fiducia fortitudinis est fiducia fortis et robusta. Unde Syrus, *timor Domini est spes valida et fortis*; aut per hypallagen, fortitudo fiducialis, quae scilicet fidei tenet, libere et intrepide omnia agit et sustinet, imo ardua quaeque aggreditur et superat. Igitur signi-

ficat timorem Domini parere tam fortitudinem quam fiduciam; dicit tamen conjunctim « fiduciam fortitudinis, » ut innuat fiduciam esse causam fortitudinis. Ideo enim timentes Deum, sunt fortes et robusti, quia omnem suam fiduciam collocant in Deo omnipotente; quare cum se Deo scient esse curae et cordi, nihil trepidant, sed omnes tentationes, persecutiones, tribulationes, hostes generose superant: timor enim Dei superat timores rerum omnium, quae Deo inferiores sunt, sicut lux solis superat et offuscat lucem quamlibet. Dicunt ergo cum S. Paulo: « Si Deus pro nobis, quis contra nos? » Et cum Davide, *Psalm. xvi. 1*: « Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem timebo? Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum. Si exsurgat adversum me praedium, in hoc ego sperabo, » q. d. Qui me vincere volet, Deum peccatis vincat oportet; Deus enim est meus protector et hypocrisistis. Ita S. Gregorius, lib. *v Moral. xii*: « In via Dei, ait, a timore incipitur, ut ad fortitudinem veniatur. Nam sicut in via saeculi audacia fortitudinem, ita in via Dei audacia debilitatem parit. Et sicut in via saeculi timor debilitatem, ita et in via Dei timor fortitudinem gignit, Salomone attestante: In timore Domini fiducia fortitudinis dicitur, quia nimirum mens nostra tanto valentius terrere rerum temporalium despicit, quanto se auctori eorumdem veritatis per fortitudinem subdit, quae in timore Domini constituta non invenit exitum, quod metuit, quia dum recto metu conditoris omnium conjungitur, potestata quadam supra omnia subiacet. »

Hoc est quod Salomone de more secutus Si-racides crebro inveniatur, ut *Ecclesi. xxv. 14*: « Timor Domini super omnia se superposuit. » Et cap. *xxxiv. 19*: « Oculi Domini super timentes eum, protector potentis, firmamentum virtutis, testis ardoris, et umbraculum meridiani, deprecator offensionis, et adiutorium casus, exaltans animam, et illuminans oculos, dans sanitatem, et vitum, et benedictionem. » Vide ibi dicta. Hoc Dei timore armatus S. Laurentius superavit cruciatum, S. Sebastianus intrepide suscepit omnium sagittas, S. Vincentius risit equuleos Daiani, S. Agnes, S. Caecilia, S. Agatha, S. Lucia, etc., vicierunt ignes, catastas, leones omniaque tyrannorum tormenta. Hoc timore fornicatus S. Athanasius contempsit omnes Arianorum persecutiones, S. Antonius omnes demonum illusiones quasi tebs araneorum discensit, S. Helmon, S. Macarius, beatusque Aescete transenderunt omnia carnis blandimenta omniaque mundi tentamenta. S. Ignatius nostrae Societatis fundator, cum res ardua crebro supra vires nature aggredere, mirantibus respondere solebat: « Neccis quantas vires habeat spes in Deum. » Scivit ipse, quia assidue eas experiebatur. Fiducia ergo in Deum est fiducia fortitudinis; naucia in reges et principes est fiducia fragilitatis. Unde *Psalmes*:

« Nolite, ait, confidere in principibus, in filio hominum, in quibus non est salus, » *Psalm. cxxxv. 2*. Et filius eius erit spes. — Pro spes hebraice est fiducia, id est, ut Chaldaeus, *protectio, tutela, periculum, incerta spes*: nam, ut ait R. Levi, spes instar clypei tectur et protegit spiritum; Septuaginta, *firmamentum*; R. Salomon, *confugium*: confident enim, inquit, et sub umbra maiorum parentis filii tui latebant.

Baynus pronomen ejus refert ad Dominum qui processit, q. d. Filii Domini Dei erit spes: ut sensus sit: In timore Domini est fiducia fortitudinis, quia timor Domini facit timentes filios Dei: filius autem Dei summa est spes; quid enim non sperent filii Dei a Deo patre suo (f)?

Melios Beda, Auctor *Catech. Graec.* et alii pronomen ejus referunt ad timorem Domini, q. d. Filii timoris Domini, id est is qui summo timet Deum, adeo ut ex timore Domini veluti e matrice salvi, concepti et geniti videantur, erit spes, tutela et protectio. Sic enim valde sapientes vocantur filii sapientiae, valde obediens vocantur filii obedientiae, valde diligentes vocantur filii dilectionis, ut ex dilectione velut e matrice ulero prognati videantur. Sic Romani dicebant Catoem adeo esse continentem, ut ex continentia ulero prognatus appareret. Simili ergo modo filii timoris Dei vocantur, qui valde Deum timeant et reverentur, ideoque sollicite ambulanti in conspectu ejus, satagendo ut per omnia ipsi placeant, nec eorum vel in minimo offendant.

Tursum « ejus refertur ad timorem Domini non in abstracto, sed in concreto; ejus ergo, hoc est filialis Dominum: concretum enim timens latet, et includitur in abstracto timor. Et haec phrasia ac relatio ad concretum in abstracto coacclusum frequens est Hebraeis. Planus ergo sensus est, q. d. Timor Domini parit fiduciam fortitudinis, non solum ipsi timenti, sed et filiis ejus; hoc enim Deus fortificat, roborat, omnique un benedictione simulat ob timorem et meritum patris. Huius filii ergo spes ingentes alunt, inique animos excelsos gerunt; sicut filii regum et principum, quia spes sublimis alunt, hinc sublimes pariter foveat spiritibus.

Denique quanta sit haec spes, quantaque ejus fortitudo, nervose describit S. Leo, serm. 3 *De Ascensu*: « Ilano fidem (et spem) « fides enim est substantia rerum sperandarum, » « *Hebr. xi. 6* ascensione Domini auetam et Spiritus Sancti numero roboratum, non vincula, non carceres, non exilia, non fomes, non ignis, non lanitias ferarum, nec exquisita persecutionum crudelitatibus supplicia terrorent. Pro hac fide per universum mundum non solum viri, sed etiam feminae; nec tantum impubes pueri, sed etiam tenerae virgines vult ad effusionem sui sanguinis docerantur. Haec fides daemonia eiecit, aegritudines depulit,

(f) Ita Maurer.

virtuosus suscitavit. Unde et ipsi beati Apostoli, qui tot miraculis confirmati, tot sermonibus eruditi, atrocitatem tamen Dominice passionis ex-paverant, et veritatem resurrectionis ejus non sine hesitatione susceperant, tantum de ascen-sione Domini profecerant, ut quidquid illis prius intulit metum, reverteretur in gaudium. »

Pluribus exemplis id ipsum confirmat S. Paulus toto cap. xi ad Hebr., ubi ostendit quanta prisci patres passi sint, quaque heroica virtutum opera peregerint per fidem et spem eximiam qua pollebant, ac tandem concludens vers. 33, ait : « Sancti per fidem (et spem) vicerunt regna, ope-rati sunt justitiam, adepti sunt reprobationem, obstraverunt ora leonum, exstinxerunt impetum ignis, convulserunt in infirmitate, fortes facti sunt in bello, etc. Lapidati sunt; questi sunt, in occi-sione gladii mortui sunt : circumierunt in melosis, in pelibus capris, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mandatus. »

27. TIMOR DOMINI FONVS VITAE, ET DECLINAT (SYRUS, *is qui declinat*). — AGENA MORTIS. — Septuaginta, *proceptor Domini fons vite : fons autem declinare de lapso mortis*; Symmachus et Theodotus, *a mendacia mortis*. Timor Domini enim consistit in observatione preceptorum divinorum, quae est via ad vitam, juxta illud Christi : « Si vis ad vi-tam ingredi, serva mandata. » Matth. xix, 17. Sen-sus planus et clarus est, g. d. Timor Domini est quasi fons perennis scaturiens vitam gratiae et vir-tutum in hoc saeculo, ac immortalitatis et glorie in futuro : quo fit ut declinet a laqueis mortis, » *pata laqueis diaboli, ut vertit Vatablus, quibus ille captos multat morte peccati, ac deinde morte secunda et aeterna in gehenna. Vide S. Augusti-num in Psal. xviii, et serm. 214 De Tempore. Hic versus coincidit cum vers. 15 cap. xiii, et vers. 11, cap. x; quare hic plura non addam.*

Secundo, noster Salazar acute et apposite sic ex-pouit : « Timor Domini fons vite, » id est timor Domini ad instar fontis fugis esse debet, ut nullo tempore intermittat aut deficiat, sed semper distinctus suos immittat et influat in animam viri fideles, *ad declinandum a laqueis, vel a scandalis mortis : quia si quando Luxus hic timoris inter-mittitur, illico diabolus et caro suggerent ipsi tentationes, quibus inducitur ad peccatum mor-tale, nisi lorica timoris Dei obarmatus iis resistat. Unde orat Psaltes, Psal. cxviii : « Confite timore tuo carnes meas : a iudicis enim tuis timui. » Ad-dit idem ex S. Gregorio, V Moral. xii, fideles imi-tari columbas, quae juxta aquas et fontes degere solent, ut in iis umbram accipiant vel milvi vi-dentes, illico volent, ne in eorum ungues et ne-cem incurrant. Simili enim modo fideles in timore et lege Dei velut in fonte intuentis non modo peccata, gehennam et diabolum, sed etiam eorum umbras, illico auferunt, ac timori Dei, ipsique Deo se aeternis astringunt.*

28. IN MULTITUDINE POPULI DIGNITAS REGIS : ET IN

PACIFICATE PLEBS IGNOMINIA PRINCIPIS. — Hebraeis in consumptione populi contritio principis (1); Vatablus, *attritio imperii*; Septuaginta, in defectu (Symmachus, in veritate) populi contritio principis; Tigurina, in multitudine populi ignominiosa regis est : ubi vero nullus est populus, formidat princeps. Hebraeum enim מְרוֹתָא הַרְוֹתָא est dignitas, decore, ornatus, magnificentia.

Sensus ergo clarus est, g. d. « In multitudine populi, » vel, ut ex Hebraeo vertas, in multiplici populum, hoc est, cum populus multiplicatur tum numero, tum probitate, virtute, obsequio, tum opibus et censu, tum sapientia, industria, robore et fortitudine, multiplicatur pariter et augebitur et crescit rex, tum numero subditorum, tum opum virtutis : ex populo enim estimant regem : qualls enim rex, talis populus est; et

Regis ad exemplum totus compositor orbis :

tum divilis : populus enim dives suis tributis et donis dat regem; tum sapientia et robore : po-puli enim sapientia, industria et politia manat a sapientia principis, juxta illud cap. xi, 14 : « Tui non est gubernator, populus corrumpit; salus autem, ubi multa consilia. » Rursus populus ro-bustus robustum facit principem, quia in bellis enim tuetur et propugnat etiam cum vira pro-culo. Quare vere Symmachus, epist. 34, lib. x : « Amat, ait, coli, diligi majus imperio est. » Et Poeta :

Non cives tantum princeps, sed nutrit et haurit :
Alienus fatum coa lupa canit fer.

Ex adverso cum deficit populus tum numero, tum virtute, tum censu, tum sapientia et robore, deficit iisdem pariter et princeps : opes enim et bona principis sibi sunt in opibus et bonis po-puli. Quare signum est principem vel esse im-prudentem, vel avarum, vel improbum, cum populus deficit. Princeps enim bonus sua sapien-tia, clementia, politia, industria, allicit ad se summum regnum advenas et exteros undequaque : malus autem et tyrannus, suos tributos et oneribus gravans, eos dispergit et fugat, ut alias querant terras, ubi maiorem nacti principem melius tractentur. Princeps enim bonus non suum, sed populi commodum quaerit : imo populi com-modum suum aestimat, ut revera est; tyrannus autem suum, non populi commodum spectat, unde populum expilat, aggravat, opprimit; qui proinde odit tyrannum, et vel eum declinat, vel rebellat, velque pernicem machinatur. Unde Sep-tuaginta vertunt, in defectu populi contritio, vel

(1) Rosenmullerus, *terror macies, tenuitatis, id est, qui extenuationem regi affert. Sed vocat 1777 principis quoque significationem inesse, certum est, tum quia veteres omnes eam hic exprimebant, tum quia, ut citat omnes, 1777 nomen proprium est conditoris regni Da-maseni.*

contritio principis. Nam, ut recte ait B. Petrus Chry-sologus, serm. 173 : « Sicut honor capitis ad mem-bram pertendit, ita membrorum poma ad delatorem capitis, ad capitis pertendit injuriam. »

Hinc Denis, utpote Rex regum et Dominus do-minantium, suam magnificentiam ostendit in multitudine innumerabili SS. Angelorum, Beato-rum, stellarum et creatorum omnium sibi ser-vientium. Unde Daniel cum conspicatus, cap. vii : « Milia, ait, militum ministrabant ei, et decies milies orationum milia assistebant ei. » Et Christi regnum magnificentia ita describit Psaltes, Psal. ii : « Postula a me, et dabo tibi Gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae. » Et Psal. lxxi, 8 : « Dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis ter-rarum. »

Hinc Salomon typus Christi mira fuit magnifi-cens in numero, opibus et fortitudine militum et famulorum, adeo ut ex solo eorum visu obstu-peraverit regina Saba, III Reg. x. Sic de Cyro scribit Xenophon, lib. VIII *Cyropædicæ*, cap. xlii : « Erat ex hominum erga ipsum affectio, ut natio que-vis detrimentum se accipere duceret, si non Cyro mitteret quidquid ipse egregium in regione sua vel nasceretur, vel aletetur, vel arte perfecteretur. Iidem quævis urbs, quivis homo privatus opu-lentum se arbitrabatur, si rem Cyro gratiam prestisset. Nam et accipiebat a singulis Cyrus ea, quorum copiam illi qui dabat, haberent; et vicissim eis largiebatur, quibus eos destitui ani-madverteret. »

Ex adverso tyranni efficiunt, imo affectant sub-diorum inopiam, impotentiam, paucitatem, ne contra se exurgere et rebellare audeant : uti legimus de Dionysio calarisque Siciliæ tyrannis. Idem videre est hodie in Turca, de quo hoc vulgo tritum est : Quocumque pedem inferi Turca, eodem mox sequitur desolatio et vastitas terrarum et incolarum. Causam dat Aristoteles, lib. V *Polit.* cap. x : « Custodia, ait, regi a civibus suis est; tyranno autem a peregrinis : populo suo in nulla parte confidit. Itaque arma civibus suis adhibere, ac multitudinem populi concitare, ne ex urbe pellere, et vacuum habitatoribus civitatem reddere, proprium tyrannidis est : vexare item no-bilitatem, clam evertere et palam, et in exilium mittere, tanquam adversarios et machinatores contra potentiam suam. Unde Periandri consilium Thrasibulo datum supereminens spicas decer-pero, tanquam oportuum fuerit eminentiores civium de medio tollere. Hæc omnia principia sunt mutatorum. » Vile eundem, cap. xi, ubi docet tyrannum, ut tyrannidem suam confirmet, primo, subdilis adimere animum; secundo, cives inter se discordes efflicere; tertio, omnem poten-tiam, opes, vires eis accidere.

Symbolum hujus rei est phyeeteris pisciculus qui balneam preit, ducit et regit : præterat enim vadit et periculo. Sicut enim phyeeteris deus est

magnitudo balneæ, sic regis decus est magnitudo populi, de quo Poeta :

Hic balneo suo tota est ducere per cunctas :
Principis et deus hinc plebs vigilante sua.

Nam, ut ait Comicus :

Civium labore fil res gloria principum :
Delectus pastoris est, et non habet pecus bene :
Membrum principis egrotante, corpus omne habet male :
Nemo amens, necum huius est ingratu principis :
Pæper est alii direque publico principe bona :
Omnium secretis providens spernit vana.

Denique Deus pius humilisque reges donat multitudinem populi, impios et superbos multat paucitate ejusdem, ut patet in Davide. Unde in Jure Canonico 1, quæst. IV, cap. xi *Ecclæstia*, ex S. Gregorio, vel, ut prisci codices habent, S. Au-gustino, dicitur : « Aliquando pro meritis Præla-torum depravatur et damnatur vita subditorum, ut Prælati suis subditi faventes ad malum cum eis simul corrumpant, sicut filii Israël diti portantes (tolerantes) peccata sacerdotum, tandem cum eis occiderunt in manus hostium. Item David popu-lum numeravit, II Reg. ult., quo peccato gladius Domini deservivit in populum. Sed in lata (ampla, multa) gentis gloria regis est, in diminutione ple-bis contritio principis. Qui ergo de numerositate suæ gentis superbit, jure in ejus diminutione puniendus est. »

Intellige hæc de multitudine rite instructa, com-posita et ordinata : hæc enim decus et robur af-fert regi : si enim incompressa sit et inordinata, potius regem dedecorabit et infirmabit, adeo ut a paucis strenuis in acie recte dispositis sternatur et prodigatur. Exemplum sit Xerxes, qui mare classibus sternens, terram coplis, imo Hellespontu juncto, Athoque monte perrosso, maria pedibus peragrans, et classibus montes, ait Cicero, lib. II *De Finibus*, ducentisque in aciem vicios mille Per-sas, ad Thermopylas a trecentis Laedæmoniacis duce Leonida fatus cœsusque est : itaque futuram Demaratus ipsi prædixerat, quem sic ad Xerxem sapienter loquentem inducit Seneca, lib. VI *De Benefic.* cap. xxxi : « Demaratus solus dixit ipsam illam, qua sibi placere, multitudinem indigetam et gravem, metuendam esse ducenti; non enim vires, sed pondus habere; inmodico nunquam regi posse, nec diu durare quidquid regi non potest. In primo, inquit, statim moque Laco-nis objecti, dabunt tibi sui experimentum. Tot ista genitum milia trecenti morabuntur, hære-bunt in vestigio fixi, et commissas sibi angustias tuebuntur et corporibus obruent. Tot illos Asia non movet loco. Tantas minas belli et pens-to-tinus generis humani ruentis impetum potestissim sustinebant. » Et inferius : « Verum est quod dicitur : majorem belli apparatus esse, quam qui recipi ab his regionibus possit, quam oppugnare constans; sed hæc res contra nos est. Ob hæc

asum te Grecia vincet, qui non capit. Uti foto de non potes. Preterea que una rebus salus est, occurrere ad primos rerum impetus, et inclinatis aponi terra non poteris, nec facile an firmare. Multo alia vinceris, quam victum esse. **De sententia.** Ceterum non est, quod exercitum tuum ab hoc sustineri potes non posse, quia numerus ejus tunc quocumque motus est. Nihil tam magnum est quod perire non possit, cui nascitur in perniciem, et alia quiescent, ex ipsa magnitudine sua, cauti. Acciderunt qui demeratos praedixerat: divina aeternae humana impellentem, et mutantes quidquid obsiderent, trecenti stira jusserunt: stratisque per totam Graeciam pressim duxeris, int' hanc quantum ab exercitu turba distaret.

23. QUI PATIENS EST, MULTA GERENSATUR PRUDENTIA; QUI ADVERSUS IMPATIENS EST, EXALTAUIT STELLITIAM SUAM. — Id est, exultationem prodiit et exercit' albis vocibus, clamoribus, deo, hocce manuum et brachiorum. Hebraice, *loqutur verbis* (id est longanimis et tardus ad iram, ut superius dixi), *multis stultitiam gerit*; et *brevis spiritus exaltans stultitiam suam*: Chaldaeus, *qui longanimis est, multum prudentia est*; et *qui iracundus est in spiritu suo, multiplicat stultitiam*. Septuaginta, *cautus est, id est longanimis vir, multum in prudentia*. Septuaginta, id est impatiens vel pusillitiam, *valde imprudens*; Complutensis, et *impatiens fortis* (legunt enim *vir fortis*, id est fortis, pro *vir fortis*, id est fortiter, valde) *stultus*; Syrus, *trivis autem valde est stultus, quia sua pusillitate et tristitia malum suum non tenet, sed duplet, duplicat et triplicat*. B. Antiochus, *demul. 24, legi*: « Longanimis vir multum est prudentia; pusillitiam autem habet fortis est stultitia »; S. Hieronymus, in cap. 10 d. Galat. « Pusillitiam vehementer insipientis quicquid patiens est et universa sustentat, vir sapiens. Longanimis enim sunt magnanimitas, ideoque prudentes, patientes et tardi ad iram; pusillitiam autem sunt parvianimitas, ideoque imprudentes, impatientes et celeres ad choleram, ut patet in pueris et feminis. Hinc Hebraice vocantur *brevis spiritus*, id est animo exultat, ardeat, angustio, qui nihil ferre potest, sed statim exultat proliquo in iram. Quae de re pulchre Aristoteles, lib. VII Ethic. cap. vi: « Ira, ait, aliqua ex parte, sed non perfecte rationem auditur videtur, operante ac veloces ministri, qui quidem antea quam totum id audierint quod dicitur, excurrunt; et operante in agendo oberrant. Cuius etiam antea non considerent si sit amicum, si tantum praesentem ostium, latrant: sic et ira propter caliditatem celeritatemque naturae, audita quidem ratione, non precepto autem audito, ad ipsam properat ultionem. » Quocirca B. Hugo Lincolnensis Episcopus: « In omnibus, ait, exhibeamus nos sicuti nos ministros, uti monet S. Paulus, II Corinth. vi, 4. Multa vero patientia in eo lucretur si multa contraria sive adversa, in multa longitate profertur longanimis multa. Patientia enim sine

longanimitate, non multa, sed curta erit: absque lenitate vera prorsus nulla erit. » Ita habet ejus Viti. Vide Cassianum, Collat. XVI, cap. xxvii, et Collat. XVIII, cap. xii.

Audi S. Ephrem, tract. De Vitis et Virtutibus: « Vir longanimis multa prudentia imberbatur. Quid vero eo prestantius? Longanimis enim semper in gaudio, atque letitia et exultatione versatur, spem in Domino delixam habet, et ab omni iracundia alienus. Omnia enim longanimis sustinet, non facile ad iram concitatur, neque ad contumelias convertitur, non facile verbis movetur inanibus. Si afflictor injuria, non moleste fert. Sibi adversantibus non resistit, lo re quacumque firmus constansque permanet. Nullis imposturis fallitur. Non facile ad iracundiam provocatur. In adversis gaudet. Delectatur omni opere bono. Invidiosus neque ad lubentem animo perfert. Jussus non repugnat, oburgatus non dolet. In longanimitate seipsum semper exercet. »

Porro, prudentia patientis et imprudentia impatiens, primo, ostendunt sese in eo, quod patientis ostendat se dominum ira, impatiens ejusdem servum; patientis ergo dominator sibi suisque affectibus, ideoque in iugi pace et tranquillitate consistit; impatiens vero passionibus agitur confusus, ideoque in perpetuo animi tumultu et perturbacione degit. Unde Abbas Benjamin apud Palladium in Leontaco, hydrope gravi cruciatu, condoleantibus sociis placide ait: « Orate ne inferioris meus homo ait hydropeus. hoc enim corpus meum, cum bene se habuit, mihi profuit; neque, cum male, me lesit. » Franciscus S. Gregorius, lib. V Moral. cap. xxx: « Si ergo ira, ait, quietem mentis subtrahit, suam Sancto Spiritui habitationem claudit, cujus recessione animus vacuus ad apertam mox insaniam ducitur, et utique ad superficiem ab intimo cogitationum fundamenta dissipatur. » El post pauca: « In quo itaque iste ab arreptis longe est, qui actionis suae conscius non est? Unde plerumque fit ut usque ad manus ira proliat; et quo ratio longius recedit, audacior exurgat, semper ferum animus reducere non valeat, quia factus est potestatis glorie, et eo foror membra foris in tubas erocret, quo intus ipsam membrorum dominam mentem captivam tenet. »

Secundo, patientis tacendo et patiendo dominatur non tantum ira suae, sed et alienae, impatiens utique servit et manipulator. Sic S. Vincentius in equibulo baciano tyrannos insulans: « Insurgere, ait, in me, et toto malignitatis spiritu debaculare: videbis me Dei virtute plus posse quam possis ipse qui torques. » Dixit et fecit, ad quem Darcianus ferens exclamarit: « Victi sumus. » Sic et S. Laurentius insultans Valeriano: « Infelix, ait, haec epulus ego semper optavi; ista lingua mihi refrigerium praestat. »

Tertio, patientis patiente saepe convertit impatiens, cumque sua patientia facit patientem;

Impatiens vero sua impatientia alias patientem facit impatiens. Impatiens ergo est quasi febricitans, patientis est quasi medicus qui febrim impatientem sanat, et impatiens patientiam amentique restituit. Audi B. Petrum Chrysologum, sermone 38: « Nonne quoties miserum hominem cholera inflammaverit incendiam, et dominante febre vrsuum reddiderit egrotantem, turbatur aenas, mens depricit, feritis acescit, recedit humanitas, et ne nullis, moriente homine, furor vivit? Hinc est quod frendit dentibus, parentes laenat, scindit proximos, credit pugno, morsu agit atque afficit obsequentes; tunc medicus ad virtutis laudem, ad artis gloriam, ad fame emulium armatur; patientia tolerantiam sumit, injurias despicit, morsus sustinet, fert labores, et non leves penae patitur, ut a pona liberet laborantem; fovet oleo, insillit curis, evogat medicam, certus quod mercedem honoris obsequis repensit egrotus, dum receperit sanitatem. Rogo que major phtnesis, que gravior via furoris, que rar dementia saudi hominis pererere patientem maxillum, mansueti fratris faciem verberare, placidi vultus gratiam tristi liore perfundere? Indare hominum solo quo tegitur vestimento? et ob vitem praedam nil Deo, nil homini, nil numero relinquere, nil pudori? angariare hominem suis actibus occupatum? et alienam penam suam solatium computare? Ergo fratres, si talia perpetrantes gravissima phrenesi laborare cogovimus, obediama Christo, et furentum fratrum morsus, verbera, onera tota pietatis virtute portemus, ut et fratres nostros liberemus a ponna, et nos eternum patientie premium consequamur. » Vide quo de patiente et patientia fusa dixi Euseb. t.

Ida S. Gregorius Magnus Mauricio Imperatori, ejusque filis se persequentibus dicebat: « Quoniam ego peccator sum, vos tanto magis (ut opinor) Deum vobis conciliatis, quanto magis me illi ignaviter servientem affligitis. » Sic tandem quam armis non poterat, patientia vicit; Ita habet ejus Vita, libro IV, cap. xvii. Nimirum:

Nobis vincendi genus est potentia; vici, Qui patienti in via vincere, dico pati.

Quarto, quia patientis patiente acquirit perfectum patientiam. Patientia autem opus perfectum habet, » Jacob. 1, 4. Vide ibi dicta. Unde S. Ignatius, fundator Societatis Jesu, rogatus quemnam esset compendiosus ad perfectionem via, respondit: « Si multa Christi nomine pati. » Quocirca nobilis illa matrona Alexandria apud Cassianum a S. Athanasio petit egrotam permolesant, ut illi serviendo, et proha ab ea recipiendo, disceret patientiam: « Et, ait, homum pro malo, pro injuria beneficium reddere assuescem. » Igitur « agere fortia Romanum est, pati fortia Christianum est; quia regina rerum omnium patientia, » que omnia superat, sicut « rupes ferendo vincit assulus maris. »

26. VITA CARITATE, SANITAS CORNIBUS; FUTURO OSSUM INVIDIA. — Hebraeus, *חיים ברחמים*, id est totus, immolatus, invidia est, g. d. Cor sanum, id est, animus sanus a passionibus, praesertim a liyore et ira (unde Septuaginta vertunt, *cor mansuetum*), facit etiam corpus et carnem vidua et sanam; et passiones animae, et maxime invidia adeo corpus afficit et exedit, ut etiam ossa, quae durissima et solidissima sunt, conficiat et tabefaciat. Ex bona enim et bona habitudine animi per naturalem sympathiam consequitur bona habitudo corporis, et contra, ut docent Physici et experientia. Animus enim suum sanitatem, quietem, festitatem, aequo ac aegritudinem, turbationem, maestitatem afficit et commutat corpori, ut pote cui intima unitior. Ita R. Levi, et R. Salomon, Aben-Ezra, Jansinius et alii. Audi S. Basilium, hom. De Invidia: « Invidiosus autem hoc vitium invidi; asperitas est illi aridus, bona subtrahit et cava, supererudim demissum: » inde *exuvia vocatur livor*, id est dolor cordis, et quia *lividus*, id est subnigricus, pallidus ac tristis facit oculos, nasum, et, etc. Invidi enim exultantes se debent lividum colorem contrahunt, juxta illud Virgilio epigramm. De Invidia:

Livor tibi non malis venimus, Invidis tunc oculos lividus. Et totum bibit vultus cruorem.

Hinc esse sensum patet ex Septuaginta, *cor caritatis vir caritas est medicina; tunc autem ossum cor caritatum*. Auctor Catenae Graecorum vertit, *cor caritatis sensu sanum, quod scilicet invidia, cura, hila vel ira agrum facit adversa sensit, et passionibus agitatur, ac vel verbalo non minus opprobrio dicto, velut acu tactum pangitur et feritur*. Graephoce cor sensitivum depingit Sotera, lib. III de Ira, cap. x: « Nam ut ulcera, ait, ad levem tactum, demde etiam ad suspensionem factus coadulescent, ita animus affectus minimis offunditur, adeo ut quosdam salutate, epistola, oratio et iustro; alio ad litum evocent: nunquam sine quaeda agra languatur. » Et cap. xxix, lib. III, sic ait: « Quod accidere vides in animalibus multis, idem in hominibus stolidis deprehendas: iraculis turbantur et inanimibus. Tumor color rubundum excitat, ad umbram aspis exarsit, oros leuquus mappia proliat; omnia que natura ferat et pulchra sunt, consternantur ad minima. Item stoliditas generis avertit, rerum suspicione feruntur, adeo ut injurias vocent medicum Beneficium. »

Hinc sensum inquit quoque Chaldaeus, *qui videt iram carnis suae, medicina est carnis suae; et seducto patre in ligno fortis, sic et in ossibus videt; et Syrus, qui sedat iram suam est sibi medicina, tunc ossum videt; et Vatablus non Patiens, vita corporis est animus lenis; et patientia, ossum est invidia, et g. d. Satisfactio corporis est abdicatio ossa ab ira et lenem esse: invidia vero corruptum corpus. Ubi nota: Hebraeus *כרוב* *carpe idem est* quod sanitas et lenitas: medici enim morbo*

ptinacis leniendo sanant. Cor sanum ergo est cor laeve, non leve, uti perperam vertunt nonnulli.

Legitur «sanitas cordis», primo, est ipsa lenitas et mansuetudo: hinc enim directe opponitur ira et invidia, quae summa est cordis egritudo, talis est et mors; et haec carni et corpori sanitatem et longevitatem affert, quam immittit et incidit ira et invidia. Unde tritum: *re ergo mansuetus*, id est, animalia quae carere bile et follie, sunt longeva, ut *canes*.

Sanitas, «sanitas cordis» est amor et charitas. Unde S. Augustinus, vel quisquis est auctor, serm. 17 *de Diversis*: «Cognoscant, ait, omnes invidi, qui de aliorum tribulationibus gaudent, quia membra sunt putrefacta et abscessa et mortua, et ideo non habent sensum; et cum discedunt ab aliis membris, non sentiant, quia sine sensu sunt. Sensus iociter, frater, una fides est, et una charitas una sanitas est: tenemus fidem tanquam sensum, teneamus charitatem tanquam sensum, et quamvis diversa membra diversa munera habeant, tamen universae charitatis teneantur, ut inveniatur ite post caput.»

Tertio, «sanitas cordis» est sanitas rationis, mentis et iudicii: haec enim iram et invidiam sopit, proponendo rationes iram et invidiam lenientes, v. g. quod res huius mundi sint viles et leves, et indignae ob quas homo celo natus irascatur, vel cupiam invidet; quod majus sit horum charitatis, gratiae, pacis animi, quam omnis illius, ob quod quis alteri invidet; quod invidia magis nocet invidio, quam et cui invidet; summam enim invidi tormentum est invidia, juxta illud:

*Tertius Sati non favens tyranni
Tendentem majas.*

Quocirca S. Gregorius, lib. V *Moral.* cap. xxxiv: «Qui, ait, livoris peste plene carere desiderat, illam hereditatem diligit, quam coheredum numerus non angustat; quae et omnibus una est et singulis tota; quae tanto largior esse ostenditur, quanto ad hanc percipiendum multitudo dilatur. Immittit ergo livoris est affectus surgens interne dulcedinis, et plena mors ejus est perfectus amor aeternitatis. Nam cum mens ab ejus rei appetitu retrahitur, quae accipitium numero pavitur, tanto magis proximum diligit, quanto minus ex profecto illius sua damna pertimescit.»

Quarto, R. Salomon, Baynus et Tigurina pro *sanitas cordis* vertunt, *cor sanans*: hoc enim proprie significat Hebraeorum *מְשַׁלֵּם* *marpe*; unde «sanitas cordis» hic non tantum passiva, quae est in ipso corde, sed et activa, quae alios aegros afflictosque sanat, accipi potest, g. d. Cor mansuetum, prudens, et charitate plenum sanat aliorum dolores et passiones, eos prudentibus et doctisque rationibus instruendo, consolando, animando, itaque vitam quoque et letitiam carni et corpori eorum restituit. Contrarium plane facit

cor livore turbatum: hoc enim tam animas quam carnes et ossa, tam sana quam alicui, inficit et consumit. Unde Septuaginta vertunt, *mansuetus vir cordis est medicus*, quia iram et invidiam, quae gravis est morbus, ab animo tam suo quam aliorum discit; et quia livorem et tabem carnum et ossium, ab invidia manentem, dispellit. Mansuetus ergo est *corpe*, sive Raphael, id est medicus Dei, vel medicus, et sanans Deus, quia sicut Raphael sanavit et liberavit Tobiam seniore a cecitate, junioem ab Asmodeo, Saram a viduitate et angore, sic pariter mansuetus curat omnes animi egritudines.

Alludit ad sanitatem cordis naturalem: sicut enim haec parit vitam et sanitatem carnum ceterorumque membrorum: cor enim est officina generans spiritus vitales, quos in singula membra immittit; unde, si sanum sit et vegetum, vivos et vegetos creabit spiritus, quos per membra disperiens, cae pariter viva et vegeta efficit; si aegrum maleque affectum sit, spiritus vitiosos eligit, quos per membra disperiendo, eis suam egritudinem vitiumque afflabit, adeo ut ossa putrescere ac labescere efficiat: sic pariter sanitas cordis, id est mentis, generat spiritus, id est cogitationes et affectiones sanas, id est vivas et vegetas, quibus omnes sensus tum interiores, tum exteriores, ipsaque caro et totum corpus vegetatur et efflorescit, imo aliis eandem vegetationem et florem aspirat; sin mens iri, invidia aliave passione aegra sit, creabit cogitationes iracundas, invidas, tristes, etc., quibus eosdem affectus et egritudines sensibus omnibus, totique corpori imprimet, ut docet Isaias, cap. 6, vers. 5 et 6. Unde S. Chrysostomus, homil. 7, in *Acta*: «Non ita statim, inquit, medicus refrigerantem hominem a febribus liberavit sua curatione, ut longanimitas vir alium iracundum, et praetera flagrantem, apprehensum refrigeravit per spiritum proprium sermonum.» Et inferius: «Mansueti quidem, inquit, invidiam pessimam omnium affectionum curant; imo potius gravem illam morbum in suam animam inuocant admittit vir mansuetus; sed si viderit fratres honoratos, congaudet et gratulatur, aliorum gloriam suam putans, et amicum omnia communia censens, in bonis quidem congaudet, in tristibus autem condolat.»

Haec de causa tam instanter monuit cap. 11, vers. 23, dicens: «Omni custodia serva cor tuum, quia ex ipso vira procedit;» ideoque assidue pro *Psalms*, *Psal. L.* orandum: «Cor manuum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis.» Deus enim est qui ait: «Dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri,» *Ezechiel. xxxvi.* Ubis multa de hoc corde dixi.

Mystice S. Gregorius, lib. V *Moral.* cap. ult. et III part. *Pastor.* admonit. 6, per carnes et ossa accipit virtutes debiles et fortes: «Vita carnum, inquit, sanitas cordis, quia, si mentis innocentia

custoditur, etiam quae foris infirma sunt, roborantur. Et putredo ossium invidia, quia per livorem vitium ante Dei oculos pereunt etiam fortia facta virtutum. Ossa quippe per invidiam putrescere, est quaedam etiam robusta deperire.»

Moraliter, dante his quam noxia et pestifera sit invidia, non tantum aliis, quibus invidatur, sed ipsi invidio. Unde S. Basilus, hom. *De Invidia*: «Sicut, inquit, viperam sicut abrupto ventre matris nasci, sic invidia concipientem se animam corrodit et labefacit.» S. Basilii frater S. Gregorius Nyssenus in *Vita Moysi*: «Invidia, inquit, malorum princeps, mortis mater, prima peccati janua, viliorum radix, doloris initium, calamitatis parens, inobedientiae causa, ignominiae principium, mortifer stimulus, mucro reconditus, naturae morbus, bilis venenosa, tabes sponte adhibita, telum amarum, figens animam clavus, flamma cordis, instinctorum ignis. Hanc qui habet, non suis malis, sed alienis bonis infelix est. Miltvis similis, quos cadaveribus parat, et pestioso unguento amori alium.» S. Hieronymus in cap. v *ad Galat.*: «Invidia aliena felicitate torquetur, et in duplicem seinditur passionem, cum aut ipse est aliquid in eo, in quo alium esse non vult, aut alium esse videns maiorem, dolet se ei non esse consummabile. Vulgare quidem de invidia lussa, dicens:

*Iustus invidia nihil est, quae proinus ipsam
Auctorem rudi discipuloque animam.*

S. Chrysostomus, homil. 40 *ad Populum*: «Invidi peiores sunt foris, demonibus autem pares, et forte deteriores: nam ferae esca indigentes, vel a nobis irritate adversus nos amantur; invidi vero, etiam beneficiis allesti, bene meritis maleficiis prosecti sunt. Demones quoque, licet contra nos bellum exercent impacatum, consortibus tamen generis non insidiantur; unde Judaeis Christus os coelitus, cum eum in Beelzebub ejicere demonia calumniarentur. Invidi vero neque naturae communionem reverti sunt, neque sibi pepererunt.» Et paulo post: «Omni venia careat hoc peccatum. Nam fornicator quidem concupiscentiam prebendere potest, sed paupertatem, homicidia furoribus. Tu vero quam dices causam, rogo? nullam penitus, nisi tantum intensam nequitiam, etc. Hoc vitium et fornicationis pegus est et adulterio. Hoc enim in operato tantum sistit, invidio vero vis totum subvertit Ecclesiam, et toti nocet terrarum orbi. Haec homicidii mater est: ita fratrem Cain occidit, ita Jacob Esau, ita Joseph fratres, ita omnes homines diaboli.»

Quocirca invidi: symbolum et imago est basiliscus. Sicut enim basiliscus, teste Solino, Eliano et aliis, serpens est exitialis ad funera terrarum natus, solo aspectu auras inficit, plantas urit, necat animalia, saxa ipsa dissolvit; atque hic idem, si se intueatur in speculo, reperens in se halitum propriis tellis necatur: sic invidus et calumniator,

qui maledicta in puram animam ejaculatur, suis ipse sagittis conficitur, et proprio se jugulat gladio.

Symbolice Hugo: «Vita carnum sanitas cordis. Cordis nomine, inquit, Prelatus denotatur, quia ab ipso spiritus vitae in alios velut in cognata membra effluit tunc, cum sanus et incolomis est;» sin male sanus sit, et vilius laboret, sua vitia subditis sibi membris insillabit, adeo ut et ossa, id est in virtute fortes et validi, sensum vitiosis mareseant et labescant, ac praesertim si vitio invidiae laboret, dolentque subditos sibi sapientia et gratia equari vel antecellere: haec enim invidia subditorum aversionem, iram, invidiam vicissim provocabit, quae ossa, id est infirma et validissima reipublice, collegii, monasterii, etc., erodet, exedet et consumet.

Præclare Seneca, lib. *De Clementia*: «Principibus quidem, inquit, invidio de invidere cognata mala sunt; sed invidere majus malum est: invideri enim virtutis est, invidio infirmitatis et insaniam.» Igitur «putredo ossium invidia,» quia, sicut ossium medulla a capite et cerebro per spinam dorsum fovetur et irrigatur, ideoque demerito et vacuato cerebro deficit et evacuat: sic et deficientes principes, quae est caput, per invidiam, ossa reipublice, puta proceres, labescunt; inoe enim generantur similitates, suspiciones, odia, bella, seditiones, quibus tam rex quam proceres conficiuntur.

Huc facit quod legitur in Vita S. Macchilidis, ipsi graviter capite laboranti, adeo ut nullam caperet requiem, apparuisse Christum, ac ostensio cordis sui vulnere dixisse: «Huc intra, ut quiescas;» illico illa intravit cum gaudio, ac visum est illi tot cervicalibus sericeis caput recoflari, quot dolorum ictibus tundebatur. Unde Christum dicentem audivit: «Bombyces sericum gerunt, et de me scriptum est: Ego sum vermis, et non homo.» Quocirca illa in omni tribulatione et necessitate ad cor Christi confugebat, ex voce mirum leniment et gaudium suscebat.

Denique ex hoc loco et similibus Chyremion Abbas apud Cassianum, *Colub.* XII, vi, docet mansuetudinem et patientiam efficacissimum esse remedium contra tentationem carnis ostentatque vitia omnia, eo quod patientia pacem animae membrisque omnibus imperet et afferat. «Per quod, inquit, evidenter ostenditur, ita efficacissimum medicum cordis esse patientiam, secundum illud Salomonis: Mansuetus vir coram est medicus, et non solum ira, tristitia, aecidit, enodoloxe, superbia, verum etiam libidinis omniumque pariter extirpat fontem vitiorum; in longanimitate enim (ut ait Salomon) prosperitas regis. Nam, qui mitis semper atque tranquillitas est, nec iracundiae perturbatione succenditur, nec aedoloxie atque tristitiae angore consumitur, nec enodoloxie vanitate distenditur, nec superbia tumore suscollitur. Pax enim multo diligentibus nomine do-

trini, et non est illis simulatum, » *Psal. cxviii.*
 Amargosus. S. Hieronymus in fine *Comment. in
 Isaiam*, ad illa, *Vermis enim non morietur*: « Hic
 vermis, inquit, a plerisque conscientia accipitur
 peccatorum, cum torquetur in supplicis con-
 stitutes, iuxta illud: quod dicitur *Psal. xxiii*:
 Vermis sum in miseria, dum configitur spina. Et
 in *Proverbis*, cap. xiv: Tinea osium eorum intelli-
 gimus (græce dicitur, id est sensilivum). Et *tertia
 Proverb. xvi*: Tinea vestimentum, et vermis
 habitum, sibi interior exercitatus est. *Psal. lxxviii*
 enim in inferno instat eorum summa torquetur
 invidia, ira, tristitia, angore et remorsu conscientie,
 quæ insidiant et sanctum, quam græva ob-
 lectum peccati voluptatum coguntur ferre: supplicium
 enim non potestesse sustineat: tinea eorum moriuntur
 et rotant, sed ita ut nunquam excedant et con-
 sentiant, sed in eternum moriendo et torquendo
 perdurent, Unde ait *Isaia*: « Vermis vestrum non
 morietur. »

31. Qui calcavat in manu, exporcat factorem
 eius: honorat autem deum qui accipitæ peccatis.
 — *Inter calcatores habet, est p[er] calcatores est v[er]um
 facti, deinde, opprimat. » Calamitatem ergo,
 id est calamitatem et probrum patit, irridet, sub-
 statum. Barum, » calamitatem, » id est per
 calamitatem, speophantiam (Septuaginta enim ver-
 bantur eorum, de qua vos supra dicam cap. xxviii,
 vers. 10), calamitatem defraudat vel jure sup-
 er. *Unde dicitur* *Psal. lxxviii*: *Opprimat enim
 qui opprimat. Unde Pagninus vult, qui opprimat
 gold a pauperibus, Tigrinus, qui faciens tantum; alii,
 qui debeat de regem, Pro coprobrat Septuaginta
 vertunt, » *Unde*, id est irridet, vel opprimat:
The Salomon, Hieronymus S. Hieronymus ad *reversus
 Hellenum, Augustinus*: Chalchius, qui opprimat pau-
 perem, » *Inter calcatores facti enim sunt; et qui inter-
 ceptor regnum patitur, honorat deum, quia omnes fra-
 tres sumus ex eodem Deo Patre, imo ex eodem
 Adamo, et eadem terra, Evange prognati. Sicut
 ergo qui opprimat vel jure facit, opprimat vel
 jure quasi partem sui et seipsum: sic et qui
 opprimat vel sublevat pauperem, opprimat vel
 sublevat fratrem suum et seipsum; frater enim
 est quasi alter ego. Syrus, qui mala pauperis loquitur,
 immo est Creatoris; qui honorat Dominum, me-
 ritur pauperis.***

Quæritur cur? Causa prima est generalis, quam
 ante Jelli, quod scilicet pauper communi jure
 nationis et opus et creatura Dei; qui autem
 creaturam laedit, vel violenter, tacito Creatorem
 quasi opprobrat, qui etiam ereavit et fabricavit,
 laudat vel contempnit. Ita S. Paulinus, *epist. 32*:
 « Qui spernit, aut, pauperem, exacerbat eum qui
 fecit illum, id est communem omnium Creatorem,
 qui sicut refectione inopiam gaudet, ita defectione
 trahitur (1). »

1. Secunda est propria, quod scilicet paupertas

(1) Rottusina.

aque non opulentia creata sit a Deo. Voluit enim
 Deus maiorem partem hominum esse pauperem,
 tum ad meritum patientie et paupertatis; tum
 ut paupertate cogentur laborare, agros colere,
 omnesque artes mechanicas exercere, sine quibus
 vita humana et ordo universi non constaret,
 nec subsisteret. Nam, ut ait S. Chrysostomus,
 hom. *Contra eos qui tantum in festis conveniunt*,
 quæ est antepenultima tom. V: « Paupertas sub-
 blata vite totius consiliatio toleraretur, et omnis
 vivendi ratio perturbaretur; quia neque nota
 erit, neque gubernator, neque agricola, non tex-
 tor, non sutor, non pictor, nec alius ullus opifex:
 quibus si nobis carendum sit, omnia pessum
 fiunt; nunc enim quasi magistra quedam optima
 necessitas paupertatis, singulos ad opera vel in-
 vitos perterget. Quod si omnes essent divites,
 quædam etiam in otio viverent; atque ita omnia
 corrumperentur, et nihil non periret. » Atque ex
 hac ra S. Chrysostomus ibidem ostendit esse
 Numam, ejusque providentiam circa res humanas
 demonstrat. Hoc est quod ait *Ecclesiasticus cap. ii,
 14*: « Paupertas et honestas (id est virtus) a Deo
 sunt. » Vide ibi dicta. Qui ergo pauperem carpit
 vel ridet, tacite carpit et ridet Deum, Deique pro-
 videntiam, quæ pauperum ordinem et seriem
 constituit. Multo magis id facit qui opprimat pau-
 perem. Arbitratur enim violentus oppressor, quod
 illius pauperem a sua potestate et vi subtrahere
 nequeat, ait R. Levi et Aben Ezra.

Facta magis propria et peculiaris est, quod
 Deus in stabili sua providentia et dispositione
 res omnes ita ordinavit, ut in particulari hic et
 ille essent pauperes, iste vero et alii divites, juxta
 illud *Proverb. xiii*, vers. 2: « Divites et pauper ob-
 viaverunt sibi; utriusque operator est Dominus. »
 Audi S. Chrysostomum in *Catena Græcorum*:
 « Uno peccata hoc loco assignat, nempe pauperem
 calamitatem, et Dei offensorem. Ad quomodo
 conviciatur pauperem irritat Deum, qui
 fecerat illum? quia Deus non modo secundum
 animam et corpus condidit illum, verum etiam
 condidit talentum, nempe pauperem et miserum,
 eoque modo comparatum, qui lingua maledicta
 facile capere possit. Dicitur rursum: Si
 Deus quodcumque creat inopes, inopemque et mis-
 erum vitam ducere illos pro sua sapientia ordinat,
 quomodo nos eorum miseremur? etenim audiri
 non potes, qui ita dicent: Quo jure obligat
 non potes, qui ita dicent: Quo jure obligat
 non potes in pauperes liberales et misericordes
 esse? si Deus illos amasset, pauperes nec fecis-
 set? Quomodo contra salutem nostram iudicamus?
 quomodo de his ridemus, propter quem merito
 nos tremere, formidare et horrere oportebat?
 sordidumque ac nulle magis repletum ludibrio
 habemus? utrum Deus magis amatat Lazaram
 mendicam et ulcerosum, an vero divitem ap-
 othenum? Nimium hoc nos perdit, quod divina
 quoque eloquia in facetias et diceria vertamus. »

Quarta, quia Deus pauperes velut a mundo de-

relictos, et sepe oppressos, sibi arrogat, ac pen-
 dentem eorum curam, providentiam et protec-
 tionem gerit, sicut mater peccillarem gerit curam
 filiorum parvulorum, segrorum, afflictorum,
 juxta illud: « Tibi desolatus est pauper, orphano
 tu eris adjutor. » *Psal. lv, 34*. Pauperes ergo cre-
 onum et p[ro]videntiam sui victus et vite habent
 Deum, qui Angelis in celo presidet, et sub quo
 surtantur qui portant orbem. Hinc et Christus:
 « Quod uni, ait, ex minimis meis fecistis, mihi
 fecistis; » unde et in die iudicii liberales in pau-
 peres, quasi in semet beneficos, celo ad judica-
 bit, avaros vero in pauperes, quasi in semet ma-
 ledictos, tartaro addiet, *Math. xxv*.

Quinta, quia Christus in mundum veniens pau-
 perem honoravit, consecravit et quasi dedica-
 vit, quia eam sibi, hoc est Deo, hypostaticè cum
 humanitate univit: « Nam pauperem matrem,
 pauperem eumsum, et omnia denique paupera
 elegit, » ait Concilium Ephesinum. Pauper ergo
 est viva imago pauperis Christi, ut aiebat S. Fran-
 cisus.

Sexta, quia Christus paupertatem voluntariam
 velut consilium Evangelicum sanxit, ac inter
 beatos sui regni primo loco collocavit, dicens:
 « Beati pauperes spiritu, quoniam regnum est
 regnum celorum, » *Math. v, 3*. Hæc enim paupe-
 ritas divina est, Deique perfectionis imitator et
 refer. Sicut enim Deus sibi sufficiens eminet supra
 omnes res creatas, sic et pauper spiritu contem-
 pens terra, et cœlestis ad cœlestia, in Deo
 delixus despiciat omne quod sub Deo est.

Rursum, sicut Deus Dominus est mundi totius,
 sic et suo modo pauper spiritu, juxta illud
 S. Pauli, *II Corinth. vi*: « Nihil habentes et omnia
 possidentes. » Unde Climachus, *gradu 17*, asse-
 verat pauperem monachum dominum esse mundi,
 et quia inclavit in Deum curam suam, possi-
 dere per fidem omnes Gentes in servos. Item
 addit pauperem Dei famulum nullam rem amro
 vitiare: omnia enim quæ habet, aut habere po-
 test, reputat quasi non sint; et, si recedere con-
 tinet, restinat ut stercora. Quo eodem sensu
 egregie S. Bernardus, *serm. 21 in Cant.*, quod
 ab Uaigento, ut ipse loquitur, dictum est: « Si
 exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me-
 ipsum; » idem quoque omnibus ejus fratribus ait
 esse commune, quibus omnia non solum adju-
 dicantur, sed etiam subiciuntur, si modo terrenis
 rebus spoliati, ac super illas altius elati fuerint.
 Quid si ita est, inquit: « Non putent divites huius
 sæculi, fratres Christi sola possidere cœlestia,
 quia audiunt dicentem: Beati pauperes spiritu,
 quoniam ipsorum est regnum celorum. Non eos,
 inquam, restiment sola cœlestia possidere, quia
 ea sola audiunt in promissione. Possident et ter-
 rena, et quædam tanquam nihil habentes, et om-
 nia possidentes, eo pro certo magis domini quo
 minus cupidi. Denique fidei homini totus mundi
 divitarum est. Totus plane, quia tam adversa

quam ipsius æque omnia servant et
 et cooperantur in bonum. Ergo avarus terrenus
 essit ut mendicis, fidelis contentus et domi-
 nus, ille possidendo mendicat, iste contem-
 nendo servat.

Insuper sicut Deus dives est gratia et virtuti-
 bus, sic et pauper spiritu: quem, ut ait S. Ambro-
 sius, *lib. III, epist. 1*, « solum Deum divitem novit,
 utpole qui sit dives aternitate, qui non optat
 sed virtutum fructus recendat. Noam tibi videtur
 dives, qui habet pacem animi, tranquillitatem
 quietem, ut nihil concupiscit, nullis excogitatur
 cupiditatum procellis, nec vetera fastidiat, nec
 nova quaerit, et semper desiderando fiat in sum-
 mis divitis inopia? »

Ad hæc, sicut Deus supra terrena omnia elevatus
 degit in celo, sic et pauper spiritu, juxta illud
 S. Cyrillani, *tract. De Orat. Domitica*: « Qui reman-
 slaviv jam sæculo, major est honoribus ejus et
 mundo; et ideo qui se Deo et Christo dedit,
 non terrena, sed cœlestia regna desiderat. » Et
 S. Gregorius, *lib. I, Registri, epist. 5*, describens
 statum mentis suæ, cum esset religiosus: « Nihil
 ait, in hoc mundo expectens, nihil pertimescens,
 videbar mihi in quodam rerum vertice stare, ita
 ut in me pene impletum crederem, quod pollicente
 Domino ex Propheta (*Isaia, cap. lxxviii*) di-
 cidissem: Sustollam te super altitudinem terræ.
 Super enim altitudinem terræ sustollitur, qui et
 ipsa quæ alta et gloriosa præsentis videtur sæculi,
 per mentis despectum calcatur. » Pauper
 ergo spiritu, ideoque mundi contemptor agit

non modo sine velle dies, sine crimine nocens;
 Desipit in terra celum, sine sidera nocens.

Denique pauper spiritu emulatur, quoad fas
 est, Dei et Christi puritatem, sanctitatem, per-
 fectionem, satisfactio suam in divinam plane
 transfundere voluntatem, ut idem per omnia
 velit quod vult Deus, ac sine unum cum eo spiritus
 efficiatur, ideoque Dei stabilitatem et æternitatem
 ambat et imitatur. Audi S. Bernardum, *serm. 21
 in Cant.*: « Eris, ait, inter adversos et prospera
 mutabilium temporum lenes quantum aterni-
 tatis imaginem, atque hinc inviolabilem et in-
 concussam constantis animi æqualitatem, benedi-
 cens Dominum in omni tempore, proutque
 vindicatis tibi, etiam in hujus mutabili sæculi
 diutius eventibus certissime desolatus, perennis
 quodam modo incommutabilis statum, dum
 te emeris renovare et referare in istigine illud
 antiquum similitudinis æterni Dei, apud quem
 non est transmutatio, nec vicissitudinis obum-
 bratio. Quippe sicut ipse est, ita et tu eris in hoc
 mundo, » in adversis timidus, nec in prospere
 dissolutus.

Quocirca Salvianus Massiliensis Episcopus, qui
 floruit anno Domini 466: « De illis, ait, qui ex-
 pediti ab omnibus, vel pene ab omnibus sarcinis,
 Salvatoris viam sequuntur, et Dominum Jesum

Christum non sanctitate solum, sed etiam paupertate imitantur, nihil est quod dici possit, nisi illud tantum quod etiam Propheta dixit: *Mihi vident animis honorificati sunt amici tui, Deus; nos enim non aliter quam imitatores Christi honoro, non aliter quam dei imagines colo, non aliter quam membra Christi suspicio.* Idem, lib. III *Contra Avericium*, pauperes vocat numularios Salvatoris, et lib. IV, *nervose*: «Sunt, ait, quibus etsi desint nulla, non desunt omnia. Christus tantummodo solus est, cui nihil est quod in omni humano genere non desit. Nullus servorum suorum exultat, nullus frigore ac nuditate torquetur, cum quo ille non algeat. Solus cum esuriantibus esurit; solus cum sitientibus sifit. Et ideo quantum ad pietatem illius pertinet, plus quam ceteri eget. Omnis enim egenus pro se tantum in se eget; solus tantummodo Christus est, qui in omnium pauperum universitate mendicat. Et cum hoc ita sint, quid ais, o homo, qui Christianum te esse dicis, cum Christum egere videas, ut facultates meas in quibuscumque non indigentibus derelinquas? Christus pauper est, et tu opes divitum cumulas. Christus esurit, et tu delicias affluentibus parvas. Christus etiam aquam sibi deesse queritur, et a te apotheca ebriosorum vino replentur. Christus rerum omnium egestate conficitur, et a te luxuriosis copia congregatur. Christus tibi pro muneribus a te factis premia sempiterna promittit, et tu nil praedaturs quanta largiris.»

Huc pertinet historia R. Martini, Ambiani Christum in paupere vestientis, quando Christus sequenti nocte eidem Angelorum choro stipatus apparuit, vestem pauperi ab eo datam ostentans dicensque: «Martianus adhuc catechumenus hac me veste contexit.» Ita Severus in *Vita S. Martini*.

Preichare S. Chrysostomus paupertatem ait esse quamdam personam seu larvam, sub qua latet et occultetur ipsa Deus: et, dum mendicus manum extendit, Deum ipsum accipere elemosynam.

32. IN MALITIA SUA EXPULLETUR (ita Romana; alii legunt, *repelleitur*) IMPIUS; SPERAT AUTEM JUSTUS IN MORTE SUA. — Variis variorum sunt hic versiones, et consequenter expositiones. *Primo*, Bayanus pro sua vertens ejus, sic exponit: *Impius in ipsa machinatione malitiae suae, dum scilicet eam orditur et molitur; saepe et vita et molitione sua expellitur: hinc justus sperat in morte ejus, quod scilicet eo morte sublato, liberabitur ab ejus vexatione et injuria.*

Secundo, Septuaginta vertunt, *in malitia sua repellitur impius, qui eadem fidei sanctitatis sua iustus; vel, ut legit auctor Catena Graecae: «Impius propter malitiam suam expelletur et proscribetur; qui autem iustus et sanctitate sperat in Dominum, iustus censebitur;»* idque sic exponit: «Impius, inquit, ob suam malitiam expelletur, et eradica-

bitur o terra, expulsusque in angustum locum demergetur, atque ibidem perpetuo custodiatur et observabitur. Qui autem confidit in Dominum, etc. Pulchrum sane et tutum est confidere in Dominum; si quis tamen bonis operibus instructus fuerit, si quidem talis iustus sanctique viri nomen apud illum promeretur. Frustraque enim et temeraria est spes, quae bonis operibus praesens desistit.»

Quaeres, cur Septuaginta pro morte substituant sanctitatem? Respondeo, quia vitam sanctam iusti mors sancta consequitur: mors ergo iusti sancta est, imo sanctitas, quia iustus in sanctitate confirmatur, beat et glorificatur. Aliae haec est causa cur justus speret in morte sua: quia nimirum mors ejus sancta est et consummatio sanctitatis. Si enim mors ejus esset impia et scelerata, atque eam non speraret, sed horreret. Forte etiam Septuaginta Graecum *desino*, id est *sanctitas*, innovant, novamque ei significationem tribuunt (ut illis nonnullis vocibus Graecis fecerit), ut significet idem quod *tra*, id est mortuorum exequie, funerum iusta, parentalia, unimorum expletio. Unde *tra* est expio, iusta persolvo, item sanctifico, consero. Sanctitatem ergo non tam vite quam funeris hie intelligitur, qua scilicet defunctus more fidelium prociibus et sacrificiis vivorum expiatur, a praemis Purgatorii liberetur, et transeat in requiem aeternam. Hanc enim moribundi exoptant, suisque commendat, ac in ea spes post mortem reponunt.

Tertio, Chaldaeus, in malitia sua repellitur (Syrus, *destruitur*) impius; et qui confidit se moriturum, iustus est; Syrus, qui confidit se peccatis carere, iustus est. Qui enim peccatis caret, non timet, sed exspectat mortem veluti januam et transitum ad vitam meliorem. Unde Chamaeus, *gradu 6*: «Probatu ille est, ait, qui mortem singulis diebus exspectat; sed ille sane sanctus, qui hanc horis singulis desiderat.»

Quarto, Jansenius: «Pro *repelleitur*, ait, dictio Hebraica magis significat, *impelleitur* aut *propelleitur*, secundum quam significationem convenientissime significabitur impius per suam malitiam impellendum, ita ut nunquam sit securus aut stabilis, sed animo semper sit intranquillo, exagitante illum conscientiae remorsus; ut ad quavis vita rapiatur, impellente eum passionum ipsius ac malorum suggestionum flatu, ac divinae iustitiae dispositione ex uno infertur impellatur in aliud. Hoc enim est quod psalmus primus comparat impij pulveri quem projicit ventus a facie terre.» Et alio loco: «Fiant, inquit, sicut pulvis ante faciem venti, et angelus Domini coarctas eos, Psalm. xxxiv; vel, ut habent Hebraei, *impellens eos*. Ideo et Isaias impios dicit esse quasi mare fervens, quod quiescere non potest, nec esse impijs pacem, *Isaie lvi*. Hic sensui bene convenit quod opponitur: Sperat autem iustus in morte sua, hoc est, cum impius per suam mali-

tam semper impellatur, ut nunquam usquam sit securus; contra iustus etiam in morte sua, cum maxime metere solent homines, bene confidit et securus est.»

Quinto, nervosus Noster Hebraeorum *חיי* *אידלה* vertit, *expelletur*, q. d. «In malitia, id est a malitia, per traliam, propter malitiam, ac saepe expellitur e vita, spe, machinalione, felicitate, omnibusque bonis suis, ac truditur in gehennam mancipandus aeternis vinculis, ignibus et tormentis: quare invile, trepidus, anxie moritur, imo per vim expellitur e vita; at iustus sperat in morte sua, scilicet se per mortem transiturum ad vitam beatam, a terra in caelum, ab hominibus ad Angelos et Deum, a tempore ad felicem aeternitatem; quare liberatur, letus et alacer moritur. Sperat ergo et confidit in morte sua, id est confidenter moritur, imo mortem optat et desiderat quasi vitam laborum, dolorum et erummarum hujus vitae, et principium gaudiorum ac felicitatis aeternae. Hinc Philosophus, interrogatus «qua re pii differant ab impijs,» respondit: «Bona spe.» Pii enim sperant sortem et vitam meliorem, impij desperant, imo exspectant sortem et vitam miseriam in inferno. Igitur impius sperat in vita opes, voluptates, honores; sed iis expulsus, spe sua exidit; iustus autem nihil sperat in hac vita, nihil in ea exspectat nisi tribulationes; sed sperat in morte, quod scilicet per illam finiantur ejus afflictiones, et incipiant delectationes. Dicit ergo: «Mih i vita est in odio, mors in desiderio.» Ita violentur, pavide et anxie expulsus sunt e vita Antiochus, II *Machab. ix*, Herodes infanticida, Diocletianus, Valerianus, Maximianus, Valens, etc. (1).

Ex adverso piorum in morte confidentium haec fuerit voces. S. Nicolai: «In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum;» S. Martini: «Simile me caelum potius quam terram aspicere, ut suo jam libere iturus ad Dominum spiritus dirigatur;» S. Ambrosii: «Non ita vixi ut pudeat me vivere. Nec mortem timeo, quia bonum habemus Dominum;» S. Hieronymi: «Hei mihi, quia incolatus meus prolongatus est! Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus;» S. Mariae Aegyptiacae: «Nunc dimittis servam tuam, Domine, secundum verbum tuum in pace;» Venerabilis Bedae: «Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto;» S. Gorgonii: «In pace in idipsum dormiam et requiescam;» S. Francisci: «Edico de custodia animam meam ad contentum homini tuo; me exspectant iusti donec retribuatur mihi;» B. Petri Alextandari: «Latus suum in his quo dicta sunt mihi, in domum Domini retribimus;» S. Marie Oliguicentis: «Quam pulcher es, rex noster Domine! Alle-

luia;» S. Nicolai Tolentini: «Dominus meus Jesus Christus sanctissime matri suae et Augustino Patri nostro imixtus, dicit mihi: Euge, surgo bone et fidelis, intra in gaudium Domini tui.» Plura vide apud S. Gregorium, lib. IV *Dialog.*, et Joannem Severanum, qui anno elapso ingens volumen edidit de pretiosa merie Sanctorum.

Maxime autem sperant in morte sua Martyres, quia per martyrium transeunt ad coronas et palmas Martyrum. Unde noster Edmundus Campianus, nobilis fidei puer in Anglia, ad crucem damnatus pro gaudio eecinit: «Te Deum laudamus; a quod ante eum fecerat Joannes Fischerus Episcopus Roffensis. Rodelphus vero Sherwinus Campianus in morte socius: «Hae dies, ait, quam fecit Dominus, exultemus et letemur in ea.» Ceterorum Martyrum similes fuerit voces, similes exultationes et jubli; mors enim eis est semen aeternae gloriae summae coronae. Quocirca Paulus iis gratulans occidit: «Pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum ejus,» *Psalm. cxv* quam scilicet pretiosam facit in Confessoribus vita, in Martyribus caeca, quoniam imbecuta vita tingitur morte perpetua. Hinc Prudentius *epi. cxxxviii*:

Pulchra res, ait, idem sub esse persecutionis pati,
Nobis per vulnus amplum porta iustis patitur.

Ita e S. Genesius Arelatensis, ait Eucherius, Christo immolatur, et triumphanti cruore perfunditur, undaque pretiosi sanguinis lapsimus Sacramenta complentur. Ac revera pretiosa sunt Martyrum vulnera, quae brevem vitam sub aeternitatis commercio Deo fenerantur. De quibus merito dicit:

Hic purpureus niveo de pectore saepe.

Et illud Claudiani in *Honorio*:

Guldenaeque variis vulneribus leo,
Admittit hastam morte superbo.

Quot enim in Martyre sunt vulnera, tot sunt cornu. Hinc Tertullianus, lib. *De Anima*, cap. ait de ipsis cicatricibus corporis gloriosi et dera eos,

Qui vulnere ferri,
Munere martyri, genua superba, valent.

Et Fortunatus *De Machabaeis*:

Pectore belligero poterat que vincere ferro,
Invitant iugalis vulnora cura sua.

S. Leo, *serm. De S. Laurentio*: «Omnia tormenta, ait, ad gloriam Martyrum reperta, quando in honorem triumphi transierunt instrumenta supplicii.» S. Cyrilianus, lib. II, *epist. 6*: «Fiebat sanguis, ait, qui incendium persecutionis exstingueret, qui flammam et ignes gehennae glorioso cruore superaret;» et in *Exhortatione ad Martyres*: «Pretiosa mors haec est quae emit immortalitatem pretio sui sanguinis, quae accipit coronam in consummatione virtutis.» Sic apud Eu-

(1) Maurus, in *contaminata sua*, cum ei accidit calamitas, destruitur, ruit improbus; sed confidit, fiduciam facit in ipsa morte sua, gravissimis angustis, iustus.

cherrur: « Filios Machabeos mater, gloriosis inebriata morte transfudit. » El Arenalpuls Lexon. rom. in Concilio Turonensi: « Felices, ait, qui impetabilem sanguinem Christo suo indigno et corruptibili sanguine compensarunt! » « Pulchrum est nobis (ait Tertullianus, cap. XXIX 4. p.) quod provocamus ad tribunalia, viciniam nos ordinat; hæc palmaria vestis, hæc cerni triumphantis; sanguis Martyrum semper Chrysalinorum; nam talis damnata lux repondit largiter, hoc genus mortis decorum est. » Prudentius: « Triumphus domini passio est Martyrum, et pro Christi nominis crucis effusio, et inter tormenta bella. »

33. *Isi coram vobis insipientis sapientia, et innocens quosque nocent.* — Hebraice, in corde intelligens quasi sapientia, et in medio stultorum cognoscitur, dum scilicet prudens et intelligens sapientiam suam promittit inter stultos, id est improbos, in eorum stultitiam et impietatem compassat, enseque doret prudentiam et prohibentem, q. d. Sapientia in corde sapientis, id est prudentis et probi, velat in thalamo et throno suo consistens conquiret, illumque omni suo splendore, decore et gloria ornat, illustrat et condecorat, adeo ut et stultos et impios illuminet et immuet, eosque faciat sapientes et pios. Tanta est vis sapientia et virtutis. Tangit vicissim zelus et ardor sapientia et vancit, qui sciens sapientiam et sanctitatem sibi datam non pro se dantur, sed velut bonum universale, aliis omnibus, præsertim insipientibus, eandem imperit et communicat: quæ ad deo de sapientia sua nihil deperdit, ut eam magnis gradum incrementis adaugeat: perinde ut ignis vicinis stipulis se insmans, ardorem suum non minuit, sed ampliat; et sol radios suos diffundens, lucem suam non evacuat, sed multiplicat; et Deus creans Angelos, homines, mundum, iureque super dotes communicans, eas non imminuit, sed longe lateque dilatat: divinitatis enim proprium est se sæcæ creaturis communicare sine ullo sui damno, imo cum magno glorie sue incremento. Deum ergo imitetur sapiens et sanctus, ut quasi sol inter stultos incedat, omnibusque radios eum sapientie asperat:

Velut antulus in terra Deus,
Et sanctus in carne Angelus.

Porro Septuaginta, Arina et Theodotion vertunt contrariè, in corde bono viri requiescit sapientia; in corde autem insipientium non dignoscitur, q. d. Sapientia et virtus habitat in corde sapientis et sancto; in corde autem insipienti et pravo habitat, non sapientia, sed insipientia et malitia, jacta illud Sapient. 1, 4: « In malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore habito peccatis. »

Videntur ergo olim variasse codices Hebraici: nam si quibus uni sunt Septuaginta, Aquila et Theodotion, habuerunt negotiationem non; ea vero

caruerunt codices quibus unus est Noster et Chaldaeus, uti eadem carent hodie omnes passim codices Hebraici et Latini: et utriusque lectio sum viciis congruusque constat sensus, uti patet ex dictis.

34. *Justitia elevat gentes: miseros autem facit populos peccator.* — *Justitiam* hic tum generalem accipit pro qualibet virtute, tum specialem que est virtus cuique jus suum tribuens: hæc enim maxime exaltat et elevat reges, regna et republicas, sicut ex adverso rapina, tyrannides, omnesque reliquæ injustitiæ et impietates, regum et regnorum sunt ruinae et perniciæ. Pro *misero* facti Hebraeis est duplex lectio. Aliqui enim codices legunt *תחת* *chesed*, id est defectus, imminutio, egestas, miseria, illa legerunt Septuaginta. Unde variantur, *peccata autem tribus et familias diminuant*. Sic quoque videtur legisse Noster.

Item pro *תחת* *chesed* legunt *תחת* *chesed*, id est pietas; affligens enim et vicinus sunt litteræ *ת* et *ח*; isti autem *chesed* variè vertunt et explicant. Primo aliqui, q. d. « At pietas populorum est peccatum, et hoc est, religio et pietas gentium est peccatum idololatricæ: ipsorum enim religio est cultus idolorum, non Dei veri. Alii, q. d. Quisquid gentes idololatricæ sine fide faciunt, est peccatum. Verum hic est error, qui pugnat cum dictis S. Pauli Rom. 14; Matth. 7, 47; Daniel. cap. IV, vers. 23. Vide dicta Roman. XIV, 23, ad illa: « Omne quod non est ex fide, peccatum est. »

Secundo, alii, q. d. *Chesed*, id est pietas seu misericordia, populis est peccatum, id est sacrificium pro peccato, quo scilicet populus peccata sua expiat, juxta illud Daniel. IV: « Peccata tua elemosynis redime. » Perit enim in Scriptura non raro per metonymiam significat hostiam pro peccato. Unde Natalis veritas, *beneficentiam autem populis est expiatorium sacrificium*.

Tertio, et magis apposite, *chesed* hic, ut et Levit. XX, vers. 17 et 25, accipi potest pro probro, q. d. Justitia gentem gloriosam facit: at peccatum eandem facit probrosam et miseram; ut verit Noster. Unde et Chalædus, *opprobrium populi peccatum*; Syrus, *vitæ facti peccatum* (1).

Quarto, apposite etiam Noster Salazar *chesed*, id est misericordiam, metonymicè sumit pro miseria, que est objectum misericordie, q. d. Misericordia populorum est peccatum, id est peccatum populis miseratione et misericordia dignis reddidit, scilicet propter miserrimam eorum; cum vice versa justitia populis laude et gloria afficit, ac proinde eos non miseratione, sed emulatione usque ad invidiam dignos efficit.

Porro Justitia exaltat reges et populos, tum opibus, celebrat et gloria; tum dilatat eorum regna, fines et terminos; tum per omnia eos recurrendo; tum denique ornando eos omni virtute et gratia in hac vita, ac gloria in futura, qui est

(1) Ita et Maurer.

finis omnis reipublicæ, nimirum ut populos per virtutes dirigat ad felicitatem et gloriam celestem. Vice versa, miseria quam populis invenit peccatorum, est multiplex, puta famas, pestis, bellum, seditiones, rapine, doli, fraudes, ignominia, crimina, ac denique gehenna. Exempla sunt in triba Benjamin, quæ ob stuprum commissum in novem Levitis plane acta, et pene excisa est, Judic. XX, 47. Item in familiis Jeroboam, Jehu et omnium regum Israel, quæ vicissim à successores filius deleta sunt; cum ex adverso sub Davide, Salomone, Ezechia et Josia, quando justitia et pietas floruit, tam eorum familia, quam populus eis subditus fuerit potens, dives, felix et gloriosus. Idem hodie videre est in regibus et regnis justis et piis. Sane Ferdinandum II Imperatorem tot victoriis, fortis et regnis exaltat ditatque Deus, ut a multis centenis annis nullus Imperatorum eo fuerit potentior, felicitior, gloriosior, ipseque videatur esse suorum temporum, imò plurimum sæculorum iusta felicitas, ac felix justitia: justitia enim parit exaltationem, exaltatio felicitatem. Equidem hinc diebus quibus hæc scribo, justitia et pietatem suam ostendit insigni et regio apophthegmata. Cum enim princeps quidam hereticus posceret ab eo libertatem religionis, prudenter aque ac iuste, imo religiose respondit, « libertatem hanc non esse sæjuris et fori, illamque non a Cesare, sed a Pontifice postulandam. » Vide Thomam Bonium De Synis Ecclesiæ, ubi fidelium et piorum in omni genere rerum felicitatem, infidelium vero et impiorum infelicitatem enarrat et demonstrat.

35. *ACCEPTUS EST REGI MINISTER INTELLIGENS: IRACUNDIAR EJUS INUTILIS SUSTINEBIT.* — *Inutilis* hic vocatur insipiens et impudens, ideoque damnosus et noxius, ut pote regem pedeficiens. Ille enim opponitur intelligenti.

Intelligens ergo regis minister est, qui in consiliis est prudens, in inventiendo solers, in conversando versatilis, in tractando dexter, in exsequendo efficax, in maturando celer, denique in omni actione sapiens et fortis, neque ac fidus et probus; itaque utilis est regi, ad omnia ejus negotia sapienter et felicitate conficienda. Hic ergo acceptus est regi, imo est quasi os, manus et anima regis. Quocirca Sixtus, non Pontifex, sed Philosophus, in *Sotentis*, num. 180: « Cole, inquit, virum sapientem, tanquam imaginem Dei videntis. » Et num. 137: « Sapiens mentem Deum inhabitat. »

Hebraei, S. Bonachus, Aquila et Theodotion habent, *beneficentiam vel gratiam regis erga verum intelligentem, et ira vel furor ejus erit confundens, id est pudore affliciens*; Chaldaeus, in ira vel offensa ejus erit pedeficiens; Syrus, in sapientia sua aboletur insignis; Pagninus, amor regis est ad servum intelligentem, et ira ejus erit contra eum qui pudore eum afficit; Tigrinus, at ignominiosus iram ejus accendit. Regimen reipublicæ et populorum res est

summe difficile et ardua: unde summam posse prudentiam et sapientiam. Quocirca reges et principes seligunt sibi consilios et administrat sapientia polentes, eosque valde caros, imo quædam magistris et gubernatoribus habent, amant et colunt; ex adverso oderrunt imprudentes et insipientes, qui vel imprudentia suggerunt consilia, vel prudentia a se constituta impudenter exsequuntur, quales sunt temerarii, imperiti, inexperiti, principes, indiscreti, iracundi et similes. Illi enim tam se quam regem, cujus sunt administri, pudore et probro afficiunt, sique dedecus et ignominiam conficiunt. Eorum enim imprudentia et fatuitas regi, qui eos destinavit, adscribitur et imputatur: sicut vice versa, prudentia et sapientia legati vel ministri regi tribuitur; talis enim estimatur rex, qualis est ejus legatus, consiliarius, administrator. Ille ergo decus, vel dedecus sui regis, in ore et manu sua portat: sic sapiens minister Saulis fuit David, cujus in deliciis, donec esset ab eo Goliath, audiens Saul illum sibi antefero a populo occidente: « Perussit Saul mille, et David decem milia, » invidia motus cum peractus est. Sic sapiens Arcadii minister, imo magister fuit Arsenius, postea Anachoreta; Justiniani Belisarius, Theodorici Cassiodorus, Henrico VIII Angliæ regi Thomas Morus, non pater, sed sapiens enim quamvis se creditur Henricus, tamdiu sapienti; ast ubi libidine abreptus ejus sana consilia respuit, desipit, ideoque Thomam occidit; in ejus nec non tam Thomæ, quam sibi ipsi, totique Angliæ caput amputavit. Insipientes ministri fuerunt Eusebius Constantino, Valens et Ursatius Ariano Constantino, Eutropius Arcadio, Maximus Juliano, Henrico Henrico VIII Angliæ regi, qui profecto iram regum incurant, misereque perierunt. Memorabilis est sententia Homuli Senatoris Romani dicentis, « optare se potius malum principem, qui honos haberet consiliarios ac amicos, quam bonum, qui malos haberet, quibus administrationem committeret. » Hæc enim magis ab eis quasi administris pendet, quam ab ipso principe: hi quoque, si boni sunt, principem bonum efficiunt. Ita Fulgencius, lib. VII, cap. II. Alfonsus Aragonum rex dictatur, « regum consiliarios ut reges esse, aut regum amicos habere oportere. » Idem suadentibus Catalanis, ad Alfonso filio adolescentulo septem daret gubernatores sapientes, justos et integros, respondit: « Si horum non dico septem, sed unum tantum dederitis, continuo illi et regem et regnum ipse facile concesserim. » Ita Enesius Sylvius et Panormitanus, lib. II De Gestis Alfonsi, « Pyrrhus » Epiri rex, ait Plutarchus in ejus Vita, « proflibatur urbes plures per Cinesam orationem, quam armis a se subactas. Habebat eum in honore, ejusque utebatur maximis in rebus operæ, » juxta illud Euripidis: « Omne id expugnare verba compta, ferrum quod minax possit. » Hic est ille Cinesus qui, præmissis a Pyrrho, sermone suo sapienti

et deserto populos quoslibet Pyrho devinebat et subjiciebat, qui tandem Pyrho dominandi libidinem sapienter et modesto redarguens: « Quid, ait, faciemus, o Pyrho, capta Italia? Siciliam invademus, » ait Pyrho. « Quid post captam Siciliam? » inquit Cinesas: « Africam et Carthaginam tentabimus, » ait Pyrho. « Quid post Africam? » inquit Cinesas. « Ubi rerum potui erimus, quid iam? » Subridens Pyrho: « In olio, inquit, vivemus, bone vir, compotabimus quotidie, et multis inter nos sermonibus oblectabimur. » Tum opportune Cinesas: « Et nunc, inquit, quid obstat quominus compotemus, et olium inter nos traducamus, cum jam teneamus hæc, et citra negotium ad manum sint, que per sanguinem, per multos sudores, per discrimina peltari sutius, et inultaque calamitates allaturi alius et accepturi? Annon hæc sapiens consilium? felix fuisset Pyrho, si illi obsecundasset; sed libido regnandi eum transversum egit et perdidit, ut Romanis præda factus sit.

Porro Septuaginta explicant quis sit intelligens minister, dum addunt: « Acceptus est regi minister intelligens, sua autem agilitate aufert ignominiam, » q. d. Intelligens minister ideo gratus est regi, quia sua agilitate, id est sedulitate, solertia, gratia, celeritate illico expedit, quod ei a rege demandatum est. Unde auctor *Catena Græcæ* legit: « Sua namque versutia et agilitate a medio tollit ignominiam. » Græce enim est *ἀσπής*, id est versutia, agilitas, qua se quis in omnes partes vertit et versat, ut rem conficiat. Unde *ἀσπής* est bene retartus, tortilis, volubilis, agilis, versatilis, itaque errorem illico corrigens; qualis fuit Ulysses, qui se in omnes hominum formas et mores transformabat. Unde ab Homero vocatur *πολυτροπος*, id est multiformis, multimodus, multivarius; et tales debent esse legati et ministri prin-

cipum, ut pro re nata sciint se vertere in omnes formas et rationes, pro loco, personis et tempore opportunas, quibus negotia sibi commissas transigant, et errores commissos corrigant.

Porro Auctor *Catena Græcæ* *ἀσπής* hæc mystice refert ad penitentiam, qua penitens et respiciens a peccato convertitur ad Deum, ejusque exempla dat SS. Petrum et Paulum: « Talis *ἀσπής*, inquit, hoc est facilis felicitate conversionis, minister erat Paulus; siquidem zelum quo flagrabat, sed non secundum scientiam, celestis Numine tactus repente permulavit in eum qui erat secundum scientiam. Talis etiam minister erat Petrus; nam Dominum ter inficiatus, toto animo rursus ad penitentiam conversus, a fœda illa negationis labe non modo sese expedivit, verum etiam illustrior, Deoque quam antea erat carior evasit. »

Pro posteriore autem versus parte sive antithesi Septuaginta vertunt, *ira perdit etiam prudentes*, quasi ad verbum ex Hebræo vertant, *ira est infidelitatis*, id est perdens, sapientes; nec enim stulti pudentiam, ut potest qui probis rebusque pendendis pleni, frontem perfruerunt ac pudore dedidicerunt; imò in pudoris sensu doluerunt.

Tropologie, si rex querit ministros intelligentes, et odit insipientes, quanto magis Deus qui est Rex regum? Unde S. Ambrosius in *Psal. cxviii*, octon. 6: « Plurimum, inquit, operationum solertis ministros habet. fidelem piscatores, fidelem etiam venatores sunt atque messoros. » Ii sunt Apostoli Apostolice dotes et predicatores, qui omnem solertiam adhibere debent in captandis animis, quam piscatores adhibent in capiendis piscibus, venatores in capiendis avibus et feris, messoros in messe colligenda, uti pulchre docet S. Basilus, homil. in illud, *Attende tibi*.

CAPUT DECIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Responsio mollis et lingua sapientis gratis, victima impiorum ingratis, omnia Deo nota, cor gaudens floridum, dies pauperis mali, secura mens bona, vocari ad olera cum charitate, vir iracundus rixosus, laus patientis, iter pigrorum, domus superbiorum, fide et misericordia purgantur peccata, de abijcitur disciplina, laus timoris Domini et humilitatis.

1. Responsio mollis frangit iram: sermo durus suscitatur furor. 2. Lingua sapientium ornat scientiam: os fatuorum ebullit stultitiam. 3. In omni loco oculi Domini contemplantur bonos et malos. 4. Lingua placabilis, lignum vite: que autem immoderata est, conteret spiritum. 5. Stultus iridet disciplinam patris sui: qui autem custodit increpationes, astutior fiet. In abundantia justitia virtus maxima est: cogitationes autem impiorum eradicabuntur. 6. Domus justis plurima fortitudo, et in fructibus impii conturbatio. 7. Labia sapientium disseminabunt scientiam: cor stultorum dissimile erit. 8. Victimæ impio-

rum abominabiles Domino, vota justorum placabilia. 9. Abominatio est Domino via impii: qui sequitur justitiam, diligitur ab eo. 10. Doctrina mala deserunt viam vite: qui increpationes odit, morietur. 11. Infernus et perditio coram Domino: quanto magis corda filiorum hominum? 12. Non amat pestilens eum qui se corripit, nec ad sapientes graditur. 13. Cor gaudens exhilarat faciem: in mœnore animi dejectur spiritus. 14. Cor sapientia quærit doctrinam, et os stultorum pascitur imperitia. 15. Omnes dies pauperis, mali: secura mens quasi iuge convivium. 16. Melius est parum cum timore Domini, quam thesauri magni et insatiabiles. 17. Melius est vocari ad olera cum charitate, quam ad vitulum saginarum cum odio. 18. Vir iracundus provocat rixas: qui patiens est, mitigat suscitatas. 19. Iter pigrorum quasi sepes spinarum: via justorum absque offendiculo. 20. Filius sapiens lætificat patrem, et stultus homo despicit matrem suam. 21. Stultitia gaudium stulto, et vir prudens dirigit gressus suos. 22. Dissipantur cogitationes ubi non est consilium: ubi vero sunt plures consiliarii, confirmantur. 23. Lætatur homo in sententia oris sui; et sermo opportunus est optimus. 24. Semita vite super eruditum, ut declinet de inferno novissimo. 25. Domus superbiorum demolietur Dominus, et firmos facit terranos vidua. 26. Abominatio Domini cogitationes mala, et purus sermo pulcherrimus firmabitur ab eo. 27. Conturbat domum suam qui sectatur avaritiam: qui autem odit munera, vivet. Per misericordiam et fidem purgantur peccata: per timorem autem Domini declinat omnis a malo. 28. Mens justis meditatur obedientiam: os impiorum reduntat malis. 29. Longe est Dominus ab impiis, et orationes justorum exaudiet. 30. Lux oculorum lætificat animam: fama bona impinguit ossa. 31. Auris, que audit increpationes vite, in medio sapientium commemorabitur. 32. Qui abijcit disciplinam, despiciat animam suam: qui autem acquiescit increpationibus, possessor est cordis. 33. Timor Domini, disciplina sapientia: et gloria præcedit humilitas.

1. RESPONSIO MOLLIS FRANGIT IRAM: SERMO DURUS SUSCITAT FUROREM. — Hebræice, *responsio tenera reverti facit (reducit, retrahit) iram: verbum doloris (id est pungens, dolore afficiens) accendere facit furoribus*; ira enim quasi flamma ex corde et felle, per inflammationem spirituum et sanguinis ascendit in caput et nares, easque accendit; unde Hebræum *סן* apud faciem et nares ac iram, que in naribus et facie emicat, significat. Ita Aben-Ezra. Septuaginta, *responsio submissa avertit furorem, sermo autem tristis suscitatur iras*.

Pro mollis hebræice est *רך*, id est tenera; Septuaginta, *submissa*; Theodotion, *delicata*; Tigurina, *mitis*.

Pro sermo durus, hebræice est *verbum doloris*; Septuaginta, *sermo tristis*; Aquila, *edoceri*, id est durus; Symmachus, *asper*, id est durus; Theodotion, *avis*, id est molestus; Pagninus, *dolore afficiens*; Tigurina, *asper*; Vatablus, *atrox*; Syrus, *verbum asperum suscitatur iram*; et *verbum asperum suscitatur iram*; Arabicus, *ira perdit sapientes, et responsio bene morata repellit iram; et verbum acutius extollit ambitiones iram*.

Sensus est, ait R. Levi. g. d. Mollis responso sedabit quis indignationem, qua alter in eum effervescebat; et contrario aspero sermone quis plucidabilem movebit, ejusque furorem contra se suscitabit et accendet. Simile est in natura. Sicut

enim vis trimenti, puta glandis plumbeæ, quam pulvis accensus et sclopo ejaculatur, refringitur, dum molli lana excipitur: ibi enim suam vim ponit, impetumque sedat per molliem lanam; et sicut fulmen re molli, ut stipula, exceptum solvitur et evanescit; sic incidit in rem duram, ut in ossa, ferrum, æs, aculeum eaque diffingit: sic pariter ira alterius infringitur responsione leni, dura vero exacerbatur et avertit. Insignis sententia est, ait Jansenius, artem docens quæ indomita aliqui fera circumiret et mansuescit. Et quis, inquit, irato suaviter et benigne respondet, conteret et honorificet eum compellens, et placidus utens verbis, hujusmodi mollis responso frangit accensam aut commotam iram. Exemplum habemus in Abigail. Contra, sermo durus, hoc est acerbus, etiam juentem et sopitam iram sibi suscitatur, ut furor fiat. Mollis enim responso minuit iram materiam, et contra sermo durus auget; cujus exemplum habemus in Roboam. Ira enim nascitur ex superbia alterius, aut injuria vera vel reputata.

Superbia irati frangitur humilitate humilium responso; injuria pariter submissione mitium responso, qua quis se irato quasi subjicit et tribuerit, domatur et vincitur. Tunc enim iratus et injuria affectus videtur alioquem peregrine, et honoris suum recuperasse, cum reum vel equalem sibi subjectum et quasi supplicem aspiciat. Rur-

et deserto populo quoslibet Pyrrho devinebat et subieciat, qui tandem Pyrrhi dominandi libidinem sapienter et modesto redarguens: « Quid, ait, faciemus, o Pyrrhe, capta Italia? Siciliam invademus, » ait Pyrrhus. « Quid post captam Siciliam? » inquit Cinesas: « Africam et Carthaginam tentabimus, » ait Pyrrhus. « Quid post Africam? » inquit Cinesas. « Ubi rerum potui erimus, quid iam? » Subridens Pyrrhus: « In olio, inquit, vivemus, bone vir, compotabimus quotidie, et multis inter nos sermonibus oblectabimur. » Tum opportune Cinesas: « Et nunc, inquit, quid obstat quominus compotemus, et olium inter nos traducamus, cum jam teneamus hæc, et citra negotium ad manum sint, que per sanguinem, per multos sudores, per discrimina peltari sutius, et inultaque calamitates allaturi alii et accepturi? Annon hæc sapiens consilium? felix fuisset Pyrrhus, si illi obsecundasset; sed libido regnandi eum transversum egit et perdidit, ut Romanis præda factus sit.

Porro Septuaginta explicant quis sit intelligens minister, dum addunt: « Acceptus est regi minister intelligens, sua autem agilitate aufert ignominiam, » q. d. Intelligens minister ideo gratus est regi, quia sua agilitate, id est sedulitate, solertia, gratia, celeritate illico expedit, quod ei a rege demandatum est. Unde auctor *Catena Græcæ* legit: « Sua namque versutia et agilitate a medio tollit ignominiam. » Græce enim est *ἀγροπία*, id est versutia, agilitas, qua se quis in omnes partes vertit et versat, ut rem conficiat. Unde *ἀγροπία* est bene retaratus, tortilis, volubilis, agilis, versatilis, itaque errorem illico corrigens; qualis fuit Ulysses, qui se in omnes hominum formas et mores transformabat. Unde ab Homero vocatur *πολυτροπος*, id est multiformis, multimodus, multivarius; et tales debent esse legati et ministri prin-

cipum, ut pro re nata sciunt se vertere in omnes formas et rationes, pro loco, personis et tempore opportunas, quibus negotia sibi commissas transigant, et errores commissos corrigant.

Porro Auctor *Catena Græcæ* *ἀγροπία* hæc mystice refert ad penitentiam, qua penitens et respiciens a peccato convertitur ad Deum, ejusque exempla dat SS. Petrum et Paulum: « Talis *ἀγροπία*, inquit, hoc est facilis felicitas conversio, minister erat Paulus; siquidem zelum quo flagrabat, sed non secundum scientiam, celestis Numine tactus repente permulavit in eum qui erat secundum scientiam. Talis etiam minister erat Petrus; nam Dominum ter inficiatus, toto animo rursus ad penitentiam conversus, a fœda illa negationis labe non modo sese expedit, verum etiam illustrior, Deoque quam antea erat carior evasit. »

Pro posteriore autem versus parte sive antithesi Septuaginta vertunt, *ira perdit etiam prudentes*, quasi ad verbum ex Hebræo vertant, *ira est infidelitatis*, id est perdens, sapientes; nec enim stulti pudentiam, ut potest qui probis rebusque pendendis pleni, frontem perfruerunt ac pudore dedidicerunt; imò in pudoris sensu doluerunt.

Tropologie, si rex querit ministros intelligentes, et odit insipientes, quanto magis Deus qui est Rex regum? Unde S. Ambrosius in *Psal. cxviii*, octon. 6: « Plurimum, inquit, operationum solertes ministros habet. fidelem piscatores, fidelem etiam venatores sunt atque messoros. » Ii sunt Apostoli Apostolice dotes et predicatores, qui omnem solertiam adhibere debent in captandis animis, quam piscatores adhibent in capiendis piscibus, venatores in capiendis avibus et feris, messoros in messe colligenda, uti pulchre docet S. Basilus, homil. in illud, *Attende tibi*.

CAPUT DECIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Responsio mollis et lingua sapientis gratis, victima impiorum ingratis, omnia Deo nota, cor gaudens floridum, dies pauperis mali, secura mens bona, vocari ad olera cum charitate, vir iracundus rixosus, laus patientis, iter pigrorum, domus superbiorum, fide et misericordia purgantur peccata, de abijcitur disciplina, laus timoris Domini et humilitatis.

1. Responsio mollis frangit iram: sermo durus suscitatur furor. 2. Lingua sapientium ornat scientiam: os fatuorum ebullit stultitiam. 3. In omni loco oculi Domini contemplantur bonos et malos. 4. Lingua placabilis, lignum vite: que autem immoderata est, conteret spiritum. 5. Stultus iridet disciplinam patris sui: qui autem custodit increpationes, astutior fiet. In abundantia iustitia virtus maxima est: cogitationes autem impiorum eradicabuntur. 6. Domus iusti plurima fortitudo, et in fructibus impii conturbatio. 7. Labia sapientium disseminabunt scientiam: cor stultorum dissimile erit. 8. Victimæ impio-

rum abominabiles Domino, vota justorum placabilia. 9. Abominatio est Domino via impii: qui sequitur iustitiam, diligitur ab eo. 10. Doctrina mala deserunt viam vite: qui increpationes odit, morietur. 11. Infernus et perditio coram Domino: quanto magis corda filiorum hominum? 12. Non amat pestilens eum qui se corripit, nec ad sapientes graditur. 13. Cor gaudens exhilarat faciem: in mœrore animi deiecit spiritus. 14. Cor sapientia quærit doctrinam, et os stultorum pascitur imperitia. 15. Omnes dies pauperis, mali: secura mens quasi iuge convivium. 16. Melius est parum cum timore Domini, quam thesauri magni et insatiabiles. 17. Melius est vocari ad olera cum charitate, quam ad vitulum saginarum cum odio. 18. Vir iracundus provocat rixas: qui patiens est, mitigat suscitatas. 19. Iter pigrorum quasi sepes spinarum: via justorum absque offendiculo. 20. Filius sapiens lætificat patrem, et stultus homo despicit matrem suam. 21. Stultitia gaudium stulto, et vir prudens dirigit gressus suos. 22. Dissipantur cogitationes ubi non est consilium: ubi vero sunt plures consiliarii, confirmantur. 23. Lætatur homo in sententia oris sui; et sermo oportunus est optimus. 24. Semita vite super eruditum, ut declinet de inferno novissimo. 25. Domus superbiorum demolietur Dominus, et firmos facit terranos vidua. 26. Abominatio Domini cogitationes mala, et purus sermo pulcherrimus firmabitur ab eo. 27. Conturbat domum suam qui sectatur avaritiam: qui autem odit munera, vivet. Per misericordiam et fidem purgantur peccata: per timorem autem, Domini declinat omnis a malo. 28. Mens iusti meditatur obedientiam: os impiorum reduntat malis. 29. Longe est Dominus ab impiis, et orationes justorum exaudiet. 30. Lux oculorum lætificat animam: fama bona impinguit ossa. 31. Auris, que audit increpationes vite, in medio sapientium commemorabitur. 32. Qui abijcit disciplinam, despiciat animam suam: qui autem acquiescit increpationibus, possessor est cordis. 33. Timor Domini, disciplina sapientia: et gloria præcedit humilitas.

1. RESPONSIO MOLLIS FRANGIT IRAM: SERMO DURUS SUSCITAT FUROREM. — Hebræice, *responsio tenera reverti facit (reducit, retrahit) iram: verbum doloris (id est pungens, dolore afficiens) accendere facit furoribus*; ira enim quasi flamma ex corde et felle, per inflammationem spirituum et sanguinis ascendit in caput et nares, easque accendit; unde Hebræum *אף* apud faciem et nares ac iram, que in naribus et facie emicat, significat. Ita Aben-Ezra. Septuaginta, *responsio submissa avertit furorem, sermo autem tristis suscitatur iras*.

Pro mollis hebræice est *רַחַד*, id est tenera; Septuaginta, *submissa*; Theodotion, *delicata*; Tigurina, *mitis*.

Pro sermo durus, hebræice est *verbum doloris*; Septuaginta, *sermo tristis*; Aquila, *edoceri*, id est durus; Symmachus, *asper*, id est durus; Theodotion, *amara*, id est molestus; Pagninus, *dolore afficiens*; Tigurina, *asper*; Vatablus, *atrox*; Syrus, *verbum ad se aversit iram*; et *verbum asperum suscitatur furorem*; Arabicus, *ira perdit sapientes, et responsio bene morata repellit iram; et verbum civitatis extollit ambitiones iram*.

Sensus est, ait R. Levi. g. d. Mollis responso sedabit quis indignationem, qua alter in eum effervescebat; et contrario aspero sermone quis plucidabilem movebit, ejusque furorem contra se suscitabit et accendet. Simile est in natura. Sicut

enim vis trimenti, puta glandis plumbeæ, quam pulvis accensus et sclopo ejaculatur, refringitur, dum molli lana excipitur: ibi enim suam vim ponit, impetumque sedat per molliem lanam; et sicut fulmen re molli, ut stipula, exceptum solvitur et evanescit; sic incidit in rem duram, ut in ossa, ferrum, æs, aculeum eaque diffingit: sic pariter ira alterius infringitur responsione leni, dura vero exacerbatur et avertit. Insignis sententia est, ait Jansenius, artem docens quæ indomita aliqui fera circumiret et mansuescit. Et quis, inquit, irato suaviter et benigne respondet, conteret et honorificet eum compellens, et placidus utens verbis, hujusmodi mollis responso frangit accensam aut commotam iram. Exemplum habemus in Abigail. Contra, sermo durus, hoc est acerbus, etiam juentem et sopitam iram sibi suscitatur, ut furor fiat. Mollis enim responso minuit iram materiam, et contra sermo durus auget; cuius exemplum habemus in Roboam. Ira enim nascitur ex superbia alterius, aut injuria vera vel reputata. Superbia irati frangitur humilitate humilium responso; injuria pariter submissione mitium responso, qua quis se irato quasi subijcit et tribuerit, domatur et vincitur. Tunc enim iratus et injuria affectus videtur alioquem peregrise, et honoris suum recuperasse, cum reum vel culpam sibi subjectam et quasi supplicium aspiciat. Rur-

sum ira habet quid magnanimi et leonini; leones autem, cum vident quem supplicem, iras ponunt quæ parcunt, iuxta illud:

*Corpora magnanimi satis est prostrasse leoni,
Et faciles animos nimis generosa capiti.*

Insuper ira exarscens est quasi ignis effervescentis, qui excingitur in injecta leni aqua, hoc est in illi molliore responso; et sicut vermis tener sensim erodit lignum, sic et mansuetudo iram.

Convicti ergo vindicta imo victoria sit, aut culpa modesta confessio; aut, si culpe non est sibi conclusus, humilis et mansueta responsio. Sic Gedeon fortissimus appetitis verbis asperis a viris Ephraim indignantibus, quod ab eo non fasset evocari ad praelium, post victos Madianitas, modesta responsione vicit seipsum, vicit et viros Ephraim: « Mellior est, inquit, racemus Ephraim videmini abiecer. In manus vestras tradidit Dominus principes Madian, Oreb et Zab. Quid tale facere potui, quæda vos fecistis? » Unde effectum subdente Scriptura subiungit: « Quod cum locutus contra eum, » Jer. xiii, 2.

Præclare S. Gregorius Nazanzensis in carn. Adversus iram, eam vocat damonem; sic enim orditur:

Insuper ira, demoni iuncta vocatur.

Ac versus finem iræ remedia suggerit: *primam*, orationem; *secundam*, signum crucis; *tertium*, humilitatem; *quartum*, presentia nihil dicere; *quintum*: Probari, inquit, quod iratus in te conficit, vel verum est, vel falsum: si verum, agnosce; si falsum, nihil æstima. Objectiones deinde diluens subdit:

*At hæc licet nos? in cave tunc ieda ieda.
At respondentis fors hinc capere haur.
At cepti illi? proutis verba haur.
Frangitur, atque verbis haurissimis,
Solutus testat hauriam ad terram illic;
Aut at pœcilia, cum nihil tenetur.*

g. d. Sicut maris insani fluctus ad littoris arenas impacti dissolvuntur, et sorbentur, aut possunt: sic iræ furor et nimis in mentem animum linguamque incurrens, ejus molliore sorbetur, dissolvitur, infringitur. Et inferius:

*An non ferentes patris bos, qui demone
Agitur, ac vi percit horre haur iudic?
Quis? mente capta non ferat? vel elicit?
Quid? rabies ad te forte si curat caulis?
Quis? si cœcitas quinquam ferat iudic?
Subesse cogit? nome qui sapit, fugit?*

Et post nonnulla:

— Ira horum joci pelas:
Adversus iram non joco nil fortis.
Quid rebus cunctis exstat militis? Dux.
Quis lovet iræ? carnitex mortaliom.
O ira, feror, demone domus horridi,
Manifesta vultus macula, turbo mentium,
Crupula, et scilla, tertium ad lacus ferens,
Horrende legio, multiplex labes mali.

Simile palestrum dat S. Chrysostomus, hom. 1 De Davide et Sule: « Sicut, ait, si indices in scintillam ignem, excitas incendium; si insipis, scintillus; idem fit in immota proximi; si inflatus ac recordes ingeras sermones, excitas ignem, sin miles ac moderatos, iram omnino extinguas: » uti isdem exstinxit iram Heli postquam Amamater Samuelis, 1 Reg. 1, 17, et David iram Saulis, 1 Reg. xxiv, 9.

Illustræ exemplum est apud Sophronium, vel potius Joannem Moschum, in *Bratis spirit*, cap. penult., de Abbate Sergio, qui agricolam injuriantem et furentem humiliter lenique responso, quo probra in se conjecta agnoscebat, eorumque se reum fatebatur, non tantum pacavit, sed et sibi supplicem, imo monachum effecit. Idem fuisse Abbatem Petrensem cum Diacono suo a demone iræ percito, narrat cap. ultim.

Porro iram hoc modo vincere, ejusque damna præcedere, ingentis est tui virtutis quam gloriam Nam, ut ait Beda in *Proverbiis*: « Gloriosus est iuriam tacendo tolerare, quam respondendo vindicare. Melius est bene vinci, quam male incere. » Hic enim, dum tacet, respondit, ac suo quieto lenique silentio docet mansuetudinem, id quoque dum vincitur, vicit, atque iratum quieti restituit, etiamque sibi devincit et subijgit.

Hystere hinc gnomen adimplet Deo, g. j. R. sponso molli, id est confessio humilis reddi questi reddita frangit iram Dei, ut patet in illa videt, qui Nathan propheta redarguit respondens: « Peccavi domino, » mox adire meruit a Dominus quoque transtulit peccatum tuum, » 1 Reg. xii, 18. Contra sermo durus eorum, qui arguenti resistunt, majorem iram districti iudicis provocat, ut patet in Saule, qui Samueli se corripienti dixerit respondens: « Non audivi vocem Domini, » etc., audivit se abjectum a regno Israel, 1 Reg. xv, 20. Ita Beda: « Responsio molli frangit iram, » g. d. inquit: « Qui verba increpanis humiliter recipit, jam propinquat venire reatus quem gessit; at qui superbus arguenti resollat, majorem contra se iram districti iudicis provocat. » Unde Gelasius, lib. VIII De Arceis fidei, cap. xii, in *verbum daturum suscitavit furorem applicat iudicis, qui Christum accusantis apud Pilatum dureque conclamantes: » Crucifige, crucifige, » provocarunt in se furorem Dei, qui proinde per Titum et Vespasianum Hierosolymam, cum tota Judæa gente, funditus vastavit.*

2. **LINGUA SCIENTIÆ ORNAT SCIENTIAM: OS FACTORUM EBULLIT STULTITIÆ.** — Pro ornate hebraice est *לשון תבונה*, id est, *bonam pulcherrime fast*, id est ornate; Pagninus, *condecorat*: Septuaginta vero, *bona novit*; Figurina, *dene utitur scientiæ*; R. Levi, *bonam facit audientium mentem.* Pro ebullit hebraice est *עלה* *תבונה*, id est, ut Chaldeen, *eructat*; Aquila et Symmachus, *zæscit*, id est *effudit*; Septuaginta, *εραυρειται*, id est *promittit*, *manit*, *emanat*; Syrus, *eromit*; alii, *scaturit*, *ro-*

fontat, manat quasi fons. Igitur *probo*, lingua scientiam ornate scientiam, quia ipsa ostendit se scientiam præditam, hæc per eam sese scientis nomen et decus possidere. Unde Septuaginta vertunt, *lingua sapientum bona novit*; vel, ut vertit auctor *Cæcilia Græcorum*, *lingua sapientum callet honestas: os autem mentium emanat mala.*

Scaturit præcipue; quia lingua sapientis apte, ordinate et sapienter suo tempore et loco sapientium eloquitur; hoc enim magnum est sapientiam deus, dum isto discretiouis et prudentis ornamento decoratur; at vero os fatuorum sine discretionem loci et temporis, non considerans an hic et nunc opportunum sit loqui talia, vel importunum, instar fontis aqua pleni eructat et ebullit suo stultitiorum. Unde Syrus vertit, *eromit maledictionem*; Figurina, *lingua sapientum apte et comode utitur scientia; os vero stultorum ebullit stultitiam*; Aben-Ezra: « *Lingua sapientum opportune utitur scientia; os vero stultorum est quasi torrens scaturiens et redundans, quasi dicas: Stultitia ab illorum ore nunquam cessat, sed perenniter ab eo fluit.* »

Tertio, quia, ut Vatablus vertit, *sermo sapientum est plenus scientia, et eruditione*; nam, ut ait Christus, *Matth. xii, 34*: « *Ex abundantia cordis os loquitur.* »

Quarto, quia, ut R. Levi, sermo sapientum bonam rectamque facit audientium mentem; sermones vero stultorum in causa sunt ut dementia iudiciorum, ac videtur emanare a scaturigine cordium eorum, ut ebullit stultitiam suam promant, etque alios asperant, itaque eos sibi similes, id est stultos, vitiosos et impios efficiant.

Quinto, lingua sapientis ornate, id est commendat et honorat scientiam, scilicet practicam, id est honestatem et vitam; *orare enim Latine sæpe idem est quod laudare*: unde Cicero, *De Arripic*, *responsum*: « *Tesimonis, nil, clarissimorum Imperatorum ornatisimum Dejotarus.* »

Sexto, lingua sapientis est condita gratia, fundenda et eloquentia: hoc autem ornate scientiam, g. d. Eloquentia sapientis ornate ejus sapientiam. Sic videmus nonnullos sapientes poltere mira gratia dicendi vel scribendi, ut clarissimi dicant quod alii, tamen illorum dicta vel scripta longe magis epian, placeant et influant in auditorum mentes, quam aliorum doctorum, qui hæc gratia careant. Igitur lingua sapientis ornate, hebraice, *bona*, id est ornate, gratam, jucundam efficit scientiam, g. a. Sapientis est ornate, eleganter, cominns loqui, et parum animi sensui et scientie sermonem afferre: e contrario « os fatuorum ebullit stultitiam, » id est stultorum uti sensus depravatus est, et sermo quoque inornatus et indecorus. Quæcirca Tullius, lib. III De Oratore: « *Eloquentis, ait, nihil aliud est quam copiose loquens sapientia.* » Et inferius: « *Hanc cogitandi constantiæque rationem, vique dicendi vete-*

res Græci sapientiam nominabant. Hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones: atque ab hæc similitudine Cornuciani nostri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, » etc. Absurdum præterea existimat, iustitiam et reprehendendam dissiduum linguæ atque cordis, ut alii nos super. alii dicere docerent. Quippe cum ipsum bene dicere, sapere sit; nulla vero sapientia perfecta, quam oratione illustri insignique verborum luce designatur. Atque, ut alibi testatus est: « *Eloqui copiose, modo prudenter, melius est, quam vel aculissime sine eloquentia cogitare.* » Tandemque iustitiam « sapientie thesaurum absconditum, » et qui videtur atque lucere in oculis mortalium non possit, neque copiosa oratione, aut incoherente incriptione exornari, hic verbis describere vixit est, 1 *Tu. vii*. Quæst. paulo ab initio: « *Mandare quæcumque litteris cogitationes suas, qui eas neque disponere, neque illustrare possit, nec delectatione aliqua alioque lectorum, hominis est imperatoribus officio abutentis et litteris.* » Porro hæc eloquentia gratia varia est et multiplex, quam proinde in varios Deus vire partitur. Unde Cicero, lib. III De Orat., ejus principes nominans, ostendit primum in qua ejus dote quisque excellit: *numquam suavitas fuit Socratis, subtilitas Lyriæ, acumen Hyperidis, sonitus Eschymis, vis Demosthenis, gravitas Africanæ, levitas Lælii, asperitas Galbæ, profusissima canora Carionis, juvenilitas Catullii, varietas ac temperatio Cæsaris, linata Sulpicii subtilitas, animi impetus et summa contentio Cotta, vehementia, commotio, acrimonia Antonii: constans denique fuit semperque sui similis Ciceronis dictio, in eaque diligen verborum et sententiarum eligendarum cura.*

Multo magis lingua et eloquentia varia Doctorum Ecclesie tam Græcorum, quam Latinorum ornate sapientiam Christianorum. Nam, ut soleret advertit noster Hieronymus Platun, lib. III De *Bona statu Religios*, cap. xi, S. Basilii stylius doctrinam redoleat, ac præceptis sanctitatis mirabilis abundat. Profundior ubique Nazanzensis, atque in altissima mysteria sese ultra inferens cum magno verborum ac rerum pondere. Athanasius junior, sed tamen plenus, ac sermone temperato sibi semper similis, multaque cum auctoritate docens. Epiphanius contra hereses eret. Theodoritus in scriptura interpretanda diligen et plenus. Damascenus doctissimus, atque in difficillimis fidei dogmatibus enodandis aptissimus. Chrysostomus vero, ut suo nomine præ se fert, disertus ac popularis, et in audientium animos influens, atque elegantium verborum copia quasi plenus eloquentie flumine in omnem partem impellens. Inter Latinos Cypriani oratio pura et copiosa, nihil tamen redundans, plenus dignitas et pondus; denique, ut de ipso testatur S. Hieronymus, instar fontis purissimi quicquid et placide mœnentis, in merito Augustinus quoque cum doctorum suavissimum appellet. Ambrosius autem surum ipse

quorū habet dicendi genus sententiarum ubertate refertum, verbis fluens lectissimis, ac preterea numeris suis apertissime astrictum, ut plane vel Theologum oratorie, vel oratorem theologicę discentem audire videaris: de cuius dulcedine quid magis dici potest, quam quod ab ipso Deo grandi prodigio presignificata sit jam tum, ut accepimus, cum infantis in ore ipsum examen coesedit? Hieronymi quoque sermo doctus et antiquitatis exemplis abundans multoque acumine, ceteris, quod cupit est, ad omnia exprimenda aptissime factus, sive Scriptura ad verbum interpretanda, sive precepta omni vite prescribenda, sive quiddam laudandum aut vituperandum sit, sive denique aliquid ad virtutem cohortandum, in quibus omnibus ita valet, ut plane illa celestis eloquentia videatur, Augustinus autem uberrimus, copiosissimus, leuissimus; idem ad arduas quibusvis questiones, idem ad populares conciones aptissimus, in quibus multa cum gratia et mentem instruit, et movet voluntatem. Leone vero quis gravius, numerosior, atque, ut sic loquar, robustior? cujus oratio majestatis plena, et quibusdam quasi verborum fulminibus instructa? Gregorius totus ubique moralis, quo in genere mirifice excellit, idemque suavissima quadam exemplorum ac similitudinum copia lectorem retinens, eumque tum ad virtutem doctrina erudiens, tum etiam styli lenitate ac variate demulcens. Quid de Bernardo dicamus, quem vere appellare possumus plane mellitum, qui spiritibus documentis scaturis, sique optimis ac perfectissimis, id etiam precipuum habet, ut ita Scripturas sacras in suum stylium immisceat et contextat, ut vel ipse Scripturas verbis loqui, vel Scriptura ipsius ore sonare videatur? que res una cum lepore gravitatem quoque ac vim habet mirabilem.

Denique lingua virtutum, id est piorum ornat scientiam, id est virtutum et probitatem, quia scilicet eorum lingua vite probæ comes est, ac prout eam ornat, et vicissim ab ea oratur; quod enim dicunt ore, hoc docent opere; opus ergo ori, et facta verba ornatim conciliant. Audi adrianzenum, orat. *De Plaga grandinis*: « Ille qui vult sapiens est vere, qui pauca quidem de virtute verba facit, ceterum per ea que agit, multa demonstrat, ac fidem et auctoritatem sermoni suo per vitam conciliat. Venustior enim meo iudicio est pulchritudo in qua oculis cernitur, quam que sermone solum pingitur; et divitia que manus tenent, quam quas somnia effingunt; et sapientia que per opera demonstratur, quam que sermone nitet et sriendescit. » Et D. Augustinus, lib. IV *De Doctrina Christiana*: « Talis doctor qui non contemplatur vivit, non solum submisce ac temperate, verum etiam ornate et granditer dicit, » hanc ex vita in orationem ornatus, magnitudo et majestas redundat. Subdit vero: « Si autem hoc quidem potest, ite, converteretur, ut non solum

premiū comparet, sed etiam prebeat aliis exemplum, et sit ejus quasi copia dicendi forma vendi: quid pulchrius? »

Nota *est ebullit*, vel ut Chaldaus, *eructat*, stulti enim os velut cacabus ebullit, et velut stomachus plenus stultitia eam eructat. Nam, ut ait S. Basilus in *Psal. xiv*, sub initium ad *dia*, *Eructavit cor meum verbum bonum*: « Factus est occutus quidam flatus, qui ex fervore alimentum erumpentibus bullis exhalat. » Et ut S. Hieronymus: « Est digestio cibi, et concoctum escarum in ventum efflatio. » Additque: « Juxta qualitatem ciborum et stomacho ructus erumpit, et boni vel mali odoris flatus indicium est: ita interioris hominis cogitationes verba proferunt, et ex abundantia cordis os loquitur. » Hinc verba ipsa experimento hominum vocari possunt, dicente Apostolo *1^a Cor. xiii*, 3: « An experimentum quæsitus ejus qui in me loquitur Christus? » Juxta id quod scriptum est, *Prov. xv*, 2: « Os stultorum ebullit (eructabit et spatietur tanquam ex fonte) stultitiam. » Nam prodit quod intus latet. » Effluigies animi, inquit Seneca, sermo est. » Ita *Pineda De Rebus Salomonis*, lib. V, cap. iv, et lib. III, cap. xii.

Tales sunt heretici, exterique infideles, et impii: « Ut Porphyrius et Julianus, qui contra Ecclesiam doctores stultitie sue fluentia fundebant, ait Beda.

3. **IN OMNI LOCO OCULI DOMINI CONTEMPLANTUR BONOS ET MALOS.** — Pro contemplantur hebraice est *צופות* *tsophot*, id est, ut Septuaginta, *contemplantur*, id est *speculantur*: inde enim *צופה* *tsophé* vocatur speculatio, et *צופה* *tsophé* speculator; qualis est Deus, qui ex alta cœli, unde aternitatis sua specula speculatur omnia que sunt in cœlo, terra et abisso; omnia præterita, presentia et futura; omnia tam patentia, quam secreta et cordis arcana; quem proinde ubique oculis mentis et memorie vicissim speculari, revereri et colere debemus, juxta illud quod nunc Ecclesia in hymno ad Laudes, *fœcia V, ex Prudentio*:

Nec lingua mentis, nec manus,
Oculi nec parcent labori,
Nec nota corpus loquuntur:
Speculator est desuper,
Qui nos diebus omnibus,
Actusque nostros prospicit
A luce prima in vesperum.

Porro finem et fructum hujus speculationis oculorum Dei assignat Paulus, dicens, *Psal. xxxiii*, 16: « Oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum. Vultus autem Domini super factos mala, ut perdat de terra memoriam eorum. »

Idem fuit sensus omnium veterum, etiam Plotarum et Philosophorum. Unde Victorinus, lib. IV *Adversus Arium* (exstat tomo V *Biblioth. SS. Patrum*), docet Deum olim non tantum creditum mundi oculum, sed etiam in mundi vertice constitutum, ut aspectu maxime vasculi omnia fo-

cureretur, Deus ergo bonos speculatur oculis placidis et benevolis, malos oculis iratis et malevolis; bonos, ut salvet et beat; malos, ut perdat et damnet; utrosque, ut judicet singulorum cogitata, dicta, facta. Vide dicta cap. iii, vers. 6; *Ecclesi. cap. xiiii*, 28.

Mythice, oculi Dei sunt providentia, favor, gratia, ac vicissim ira, indignatio, vindicta; horum enim indices, idque symbola sunt oculi.

Porro in Hebræo, ut liquet ex accentu *efuach*, hinc sententia, eque ac ceterum, est bimbembis, sique sonat, *in omni loco oculi Domini sunt speculantes bonos et malos*. Pius hemistichium dat rationem et quasi causam posterioris, *q. d.* Ideo oculi Domini ubique speculantur bonos et malos, quia ubique et in omni loco sunt per essentiam, presentiam et potentiam. Oculi enim hinc non corporis intelliguntur, sed mentis, puta ipsa mens et intuitus Dei, que non est aliud quam ipsa deitas. « Deus enim totus est sensus, totus visus, totus auditus, totus anima, totus animi, totus sui, » ait Pilsius, lib. II, cap. vii.

Hinc verum Jure sibi attribuit S. Franciscus; cum enim a P. Masseo ad explorandam ejus humilitatem rogaretur: « Unde sit quod totus mundus abest post te, cum tu non sis nobilis, non dives, non doctus, » etc? Respondit S. Franciscus: « Vix scire unde mihi quod totus mundus abest post me? hoc mihi est ab illis oculis altissimi Dei sanctissimis, qui in omni loco contemplantur bonos et malos. Hinc enim oculi non vident inter malos majorem peccatorem, aut viliores vel iniquiores quam me. Et quia ad efficiendum hoc mirabile opus quod intendit facere in terra, creavit minus idoneam non vidi, propterea me elegit; quia stultum mundi elegit Deus, ut confundat sapientes, et ignobilis et contemptibilis et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia (subiles et magnates et fortes), ut sublevent virtutis sit ex Deo, et non ex creatura, ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus; sed qui gloriatur, in Domino gloriatur. »

Denique, versum hinc S. Thomas in festo S. Michaelis pro themate principalis proponit, cum quo explicat varias intuitus Dei causas, modos, effectus et fructus recensendo.

Tropologice, si oculi Dei in omni loco contemplantur nos, par est ut nos vicissim in omni loco eum contemplantur, nunc orando, nunc psallendo, nunc laudando ac dicendo cum *Psalme*, *Psal. cxv*: « In omni loco dominationis ejus benedicimus animi mea, Domino; » nunc invocando et dona petendo; quis enim pauper, cum a divite benigne respiciat, oculos ad illum non efferat, ut subsidium suę paupertatis accipiat? Si semper a Domino oculis misericordie aspicietur, tu, qui pauper et mendicus es, fac ut assidua mentis elevatione in ipsum accipias semper ea quibus a miseris eripiaris.

4. **LINGUA PLACABILIS, LINGUE VITÆ: QUE ACTES**

IMMODERATA EST, CONTERET SPIRITUM. — « Placabilis, » id est placans, placida, leniens nam aut *doxorem*, ut Hebræum *דוּרְמָה* *marpe* derivetur a *רָפָה* *rapp* per *r*, id est lenire; *illucere enim* et *רָפָה* *rapp* apud Hebræos inter se commutantur. Alioquin si in *marpe* retineamus ultimum *n*, vendendum est, *sanctas vel medicina lingua*, id est sanans et medicans lingua, puta tram aut dolorem, est lignum vite, id est sanans, grata et accepta inslar ligni vitalis paradisi. Unde ex Hebræo sic ad verbum veritas, *medicina lingua lignum vite est*; *perveritas* (id est perversa lingua, qualis est immoderata et amaritia) in ea, *confractio spiritus*. Miram est Septuaginta pro *perveritas* et *confractio* verberis contrarie, *sanctas lingua*, inquit, *arbor vite*; qui *autem conservat eam, impletur spiritu*; et Syrus, *sanctas lingua lignum vite*; et quod *de fructibus ejus vescitur, salvabitur ab eis*; et Chaldaus, *medicina lingua arbor vite*; et qui *comedit ex ea, de fructibus ejus salvabitur*; R. Salomon vero posteriorum partem sic vertit; *cum quis nefarie lingua utitur, est profugio in vento*, hoc est, *perniciter accersit gravissimum, quo vento Orientali comparatur; hic enim constitutus est ad puniendos sceleratos*, juxta illud *Joem. xviii*, 17: « Sicut ventus urens (Hebræo, *orientalis*) dispergam vos; » *Psal. cxvii*, 8: « In spiritu vehementi (Hebræo, *orientali*) conturbavit naves Tharsis. » Simile est *Ecclesi. xiv*, 21. Et R. Levi: « Quies lingua, ait, est lignum vite, hoc est, cum quis sermonibus pareat, sicut et quiescit, sibi vitam pariet; cum enim quis ad damnum et inferendum insurgit, hujus sermonibus delinquet; qui autem in lingua sua pravitatem vastitatemque collocat, sicutmet gravissima inopinateque occurrunt gignit, sicut arbor que venti vehementia confringitur; iram enim adversarii irritabit. » Verum melius Noster, Septuaginta, Chaldaus, Syrus et alii per *רָפָה* *rapp* accipiunt spiritum, non ventum. Unde Noster vertit, *conteret spiritum*; Septuaginta vero, *salvabitur spiritu*, quia Hebræum *רָפָה* *rapp* *veber* et contritionem et escam que satietatem significat.

Igitur « lingua placabilis, » primo, est lingua placida, ac lingua sanctas est lingua in se sua; quia saltem nullis ire, invidia, impotentia morbis laborat; hinc proinde insar fructus arboris vite, primo, ipsummet hominem ejus est, in iugi pace, serenitate, laetitia conservat. Secundo, vitam ejus, tum corporis, tum anime conservat; si prorogatur; more enim anime, et sæpe corpori, irrogatur per detractiones, calumnias, lites, rixas, aliquæ lingue intemperantis crimina, a quibus caret lingua mitis et placida. Tertio, omnes anime potentias, motus, sensus, affectus, totamque hominem temperat et componit; sublati ire et concupiscentiarum cum ratione dissidii; qui in re sanitas anime, et consequenter corporis, consistit. Vide que de ligno vite dixi cap. iii, 18, et cap. xi, 50, et Genes. ii, 9.

Secundo, « lingua placibilis » et savans est lingua iustis et placida, que sua lenitate et gratia colores et agilitates animi in alios curat et sanant, sicut lignum vite curat et omnes corporis alterationes: nimirum febris sedat, dissidentes conciliat, invidios amicit, superbos facit humiles, pusillanimes erigit, etc. Quia autem « immoderata, » hebraice perversa est, puta immixta, iracunda, ubi vitio infecta et depravata, « contumeliosum spiritum, » qui mensi alterius infigit aculeos iras, dolores, vindictas, pusillanimitatis, morosis, angoris, aut imprudentiam et stoliditatis, quibus animi spiritusque pax, sanitas, vigor et robur frangitur et coarctatur. Magna hanc lingue est decus et gratia, quam S. Bernardus in Prælati requirit, serm. 25 de Cant. Expletus enim illud, *Nigra sum, sed formosa, filia Ierusalem*, ait hanc veritate esse sponsam, que, ut amulas stimulis invidiarum contra se agitatas leniret, eas amice vocat *filias Ierusalem*. Adhucque: « Omnibus quidem optulit ista perfedio; proprie autem optulimur forma est Prælatorum. Scilicet quippe boni fidelesque Depositi linguam suam sibi credibilem antiorum curam, non pauperum, Curaque fidemque murmurum concupiam illorum querula voce indicio reprehendunt, etsi in ipso usque in concilio et contumelias protrahentes, medicos se et non domos agnoscentes, parant confestim adversis phrenesim amice non vindictam, sed misericordiam. Hinc igitur ratio cur sponsa filias Ierusalem dicit eas ipsas, quas malevolas sustinet atque maleficas, videlicet ut in blando sermone delicta immutantes, concupiscentiam sedet, sanet licentem. Scriptum est enim: *Lingua pacifici compescit iras.* » Sic enim legit, non explicat S. Bernardus quod nos legimus: « Lingua placibilis frangit vitia. »

Hinc facit discrimen iracundi et patientis, quod dat B. Antiochus in *Ponderis*: « Nam, inquit, cum vir ac lenis est, difficile frangitur, quia codit manus; qui autem irasus est, facile confringitur, quia non credit. Sic item mitis sane vir difficile convehitur, quia credit et leniter flebit; at iracundus, flebilis oculus, non tantum modo verbo frangitur. »

Piero S. Augustina vertit, *una lingua est arbor ceteri: quæ spiritum enim custodit, impletur spiritu, scilicet lenitatis, pacis, charitatis, sicut furus calcifactor, si clausus custodiatur, impletur spiritu caloris.* Auctor vero *Calce Græcorum* sic Septuaginta explicat: Est, inquit, duplex lingue sanitas: una qua sanant, altera que sanantur. Ea lingua merito vocatur sana, que verbo non peccat; morbus enim lingue est peccatum per illam admissum. Impletur autem spiritu, qui lingua non peccat, non quovis, sed sancto. Exhortatur infra quoque Septiens ad cantum lingue custodiam. Ait enim: « Favus mellis sunt boni sermones; dulcedo autem illius sanitas est anime. » Doctrina de rebus utilis et salutaribus germinat scientiam; hac autem est lignum vite.

Denique S. Chrysostomus in *Psal. civ. 3*, ad illa: « *Pone, Domine, custodiam ori meo,* » docet Adonum et Evam pulsos paradiso, quia linguam non custodierunt, sed cum serpente colloquia misererunt; sic enim persuasi ponum vitium comoderunt: quare custodiam lingue esse necessariam, ut felicitatem paradisi, quam loquendo perdidit Adam, quoad licet recuperentur, hinc per Cherubim gladio igne custodientem paradisi, mystice accipit custodiam lingue ex cogitatione et terrore iudicii divini. « Quam autem, inquit, fuerit hanc custodia, nisi ratio et cogitatio, que urget terribiliter habens per manibus ignem eos usturum, qui ore suo temere uti fuerint? »

3. *Stultus irascit disciplinam patris sui: qui autem custodit increpationes, astutus fiet.* — *Syrus, prudens autem custodit increpationes patris; Chaldaicus, et qui sibi cavet ab ejus increpatione, callidus est. Pro irasce hebraice est פרוץ ימים, id est aspernatur; Chaldaicus, nepotat; Septuaginta, subsonat. Sententia clara est, q. d. Stultus, id est insipiens et impius suo iudicio suisque concupiscentiis addictus, cum de his corripitur a patre, correctionem aspernatur: quia in re stultitiam suam ostendit, quia cum correctio hanc professionem ex amore paterno, quo pater summe cupit bonum filii, ut scilicet eum doceat sapientiam et virtutem, ipse stulte et bonum hocce suum et amorem paternum spernit, utroque in vitia, que eum in ruinam et gehennam ducent, ruit; in dies enim fit stultior, et in stultitia, id est vitia et insipientia, obstinatio.*

At vero qui custodit increpationes, astutus; Septuaginta, astutus, id est prudentior et sapientior fiet, quia proficiet in omni honestate et virtute que ei decens et felicitatem presentem et æternam conciliabit. Hebraice est חכם ימים, id est astutus, callidus fiet instar serpentis; serpens enim oculos catulorum debiles et palpatantes solet acere suoco leniculi; atque inde tam acer visus in serpente, uti tradit Albertus Magnus, uti et Plinius, lib. XXI, cap. xxii: « *Peniculum, uti nobilissime serpentes gustati senectam exendo, oculorumque aciem suoco ejus relicendo.* » Item vero, lib. VIII, cap. xxvii: « *Anguis, ait, hyberna labebra visu obscurato maritimo herbe sese affricans, oculos inangit ac refocet; si vero sequimur obtorpuere, spinis juniperi se scabit.* » Simili modo parentes correptione sua accunt prudentiam et virtutem filiorum. Hinc sententia sequens invenitur a Salomone, quia principum est et causa omnis boni filiorum, ut cap. ut. 1, cap. vi, 1, cap. vii, 1, et nominatim cap. xii, 1, cap. xiii, 1. Vide ibi dicta.

In abundantia justitia virtus maxima est: cogitationes autem impiorum eradicabuntur. — Hic versus non est in Hebræo, sed in Septuaginta et quibus eum Noster transcripsit. Pro virtus grece est *ἀρετή*, id est *robur, fortitudo*, q. d. Justus, dum quotidie

in justitia proficit, quotidie robur ejus augendo, corroborat pariter seipsum in bonis tam corporis quam animi; quo fit ut omnes tentationes, persecutiones, afflictiones in dies fortius superet, omniaque hujus mundi adversa neque ac propterea generose transcendat, nec ullis promissis aut minis a justitia et virtute se vel latum unguem abduci sinat, quis in Deo et orlo cor desideria omnia terrena despiciat; at cogitationes et desideria impiorum, quia in terrenis opibus, amicis, honoribus collocatur, hinc debiles sunt, caducæ et evanide, ideoque cito radicibus succidentur et interibunt. Videtur Septuaginta hanc sententiam addidisse sequenti, que exstat in Hebræo, explicationis gratia; illius enim videtur esse paraphrasis et interpretatio, ut patet utramque conferenti.

Denique, nonnulli justitiam hic accipiunt particularem, que est virtus jus summo cuique reddens, sicutque explicat, q. d. Justitia est maxima virtutum moralium, ut docet Aristoteles, lib. V *Ethic.* cap. 1, et S. Thomas, II, *Quæst.* LXVI, art. 4, qui et causam dat, quod justitia sit propinquior rationi, quodque ejus subiectum sit voluntas, obiectum vero sint operationes, quibus homo recte et juste ordinatur ad alterum; cum fortitudo sit in appetitu irascibili, temperantia in concupisibili, ejusque obiectum sint cibis, potus et res venereæ. Verum pro virtus grece non est *ἀρετή*, sed *βία*, id est robur, fortitudo, uti dixi.

6. *Domus justi plerumque fructibus: et in fructibus (Hebraice, *proventus*) impij conteratur.* — Septuaginta, domus justorum fortitudo multa; fructus autem impiorum peribunt. Pro fortitudo hebraice est *צביון*, id est robur, fortitudo, item opes et thesaurus reconditus et protectus.

Primo ergo R. Levi sic explicat: Domus justi munita est et firma duplici ratione, tum proprio robore, tum peculiari Dei providentia, que justum complectitur. Verum, cum illam impius subhibet, eadem conterabitur, et excidium non evadet, aufereturque ab illa tum munimen, tum meritum. Accedit R. Salomon: Domus justi, inquit, est templum a Davide, vel potius a Salomone edificatum, quod Israelitis tutissimum fuit munimentum et turris fortitudinis. Sed cum in illud Manasses idolium induxit, tunc conterebatur, profanatum et dissipatum fuit.

Secundo, Baynus, q. d. Non opes, sed justitia dat vires ad iterandas adversitates; quibus proinde domus justi resistit, non impij.

Tertio et genuine, « fortitudo » hic non tam robur, quam opes et thesaurum significat: hic enim directe opponitur fructibus, Hebraice *proventus*, impij; et hinc significat Hebræum *צביון* chosen, quia fortitudo divitum sunt eorum divitiæ, juxta illud cap. x, 13: « *Substantia divitis, urbs fortitudinis ejus.* »

Vnde Pagninus, Vatablus, Cajetanus, Marinus,

Aben-Era, et alii passim vertunt, *domus* (vel *domus*, aut in *domo*) *justi thesaurus multus*, id est *magis*, q. d. In domo justi multe congregantur, conservantur opes, equæ manent et durant, quia sunt *chosen*, id est conditi et protecti a sapientia justitiaeque, et a Deo: at fruges et proventus impij conterantur, id est disturbantur et dissipantur vel grandine et procellis, vel ab impij domesticis, qui in domo impij solent pariter esse iniqui et rapaces, ut quique sibi rapiat quod patet; itaque proventus domus et heri dissipantur et pereunt. Cum ex adverso proventus opesque justi Deus tutatur a procellis, a praedoniibus, ab omni adversitate; ac domesticis justi pariter sint fideles et justj, qui proinde in bonum et opes domus et heri collaborant et conspiciunt. Rursum justus conservat opes, ritæque expendit in suos usus et in eleemosynas, ab que Deo vicissim et majores proventus attribuit. At inopi bona sua in symposia, ludos, aleas, meretricibus effundit et dilapidat: quo enim major est proventus et annona obvenit, eo liberius peccat, et in luxum diffundit. Unde Baynus: Proverbium hoc docet, inquit, opes justis fore materiam virtutis, impiis vero vitiorum fontem. Aben-Era vero: *Justi domus, inquit, est instar munitionis, id est, apothecæ justis annona plene sunt, q. d. In domo justi ampla horrea frugibus repleta sunt.*

Insuper *chosen*, id est fortitudo, fortisque thesaurus, significat opes justi iusto labore paratos reconditi, et diu servari in familia justj, et a patre ad filios et nepotes solere transundi; cum ex adverso opes impij, ut pote per rapinam, usuram et iniquos contractus parte adeo non durent, ut domum conterant, dum de eorum possessione et hereditate litigant heredes, vel infer se, vel cum his, a quibus iniuste ablatis sunt. Denique videamus in domibus piorum vigere pacem, amorem, concordiam; domos vero impiorum assiduis odiis, iribus, rixis conterantur. Unde Tigarina vertit, *in domo justi thesauri multi sunt; at in proventus impij conteratur; Vatablus, per fructum impij conteratur, scilicet domus ipsius, puta per opera prava; hac enim sunt fructus impij.*

Mysice, hanc accipit de thesauri virtutum et honorum operum, presentium eleemosynarum, que cum iusto perdurant, imo eam perdunt ad regnum celeste, juxta illud Christi: « *Theaurizate vobis thesauros in caelo, ubi neque verugo, neque tinea demollit.* » *Math. vi.* Cum ex adverso opera impiorum non perdurent, vel quia prava; vel si bona, non sunt stabilia: illi enim impij ad impia relabuntur.

Allegorice, Auctor *Calce Græcorum*: « *Per domos justorum, inquit, accipie Ecclesias, in quibus Dei fortitudo per Spiritus Sancti presentiam existit; per fructum autem impiorum prava illorum opera, propter que certo interituri sunt.* » Et Boda: « *Domus justi, ait, est Ecclesia Christi, que pla-*

rima habet fertilitatem, ita ut pluvia, ventis fluminibusque bantationum frequentium nequam possit dirui; et in operibus diaboli conturbatio ferret assidua, quae eandem Christi domum vel per falsos fratres, vel per apertos adversarios dejicere tentat. »

7. LABIA SAPIENTIUM DISSEMINABUNT (Hebr. *spargunt*; Tigrina, *sonant*; Symmachus, *custodiant scientiam*; COR STULTORUM DISSIMILE ERIT. — Hebraice, *cor stultorum non sic* (1); Syrus et Pagninus, *non est rectum*; Tigrinus, *non est solidum*; R. Salomon, *non est verum*; Chaldaeus, *labia sapientium notas faciunt* (Syrus, *loquuntur scientiam*, et *stultorum non ita*; Septuaginta, *labia sapientium alligata sunt sensu; cor autem insipientium non securo: vel, ut apertus Catech. Graecorum, nomen labia pulchre et sensu alligantur; stultorum autem cor non labia et conscientia. Pro dissimile enim hebraice est *non sic*, quod est adverbium significans sic, ita; item est nomen significans rectum, verum sicut firmum, solidum).*

Pro disseminabant hebraice est *spargunt*, quod primo significat, ventilatione spargunt, seminabunt, ut verbi Noster, Vatablus, Pagninus et ceteri; *secunda*, construentem eligent, complacentur, alligabunt sibi scientiam, ut verbi Septuaginta; verbum enim *spargere* est contrarius significationis (quae plura habent Hebraei), ut non solum spargere, sed et cohibere, sive ea quae sparsa et soluta erant, compingere et accingere significat, ut tam hateris (libet transpositis) quam stramine alligata ad *grana*, id est *certi*, accinxit. Unde R. Salomon verbi, *sapientia scriptura coronatur*; *in eis enim notam significat*. Utroque significatum huius loco congruit, et eodem verbi.

Sensus vero plenus est, q. d. Sapientia ita sapientiam et virtutem luce enim est scientia Sanctorum, cordi suo, et visum cor sapientiae alligat, ut ea plene cor imbuit et implet, quo fit ut eae mentes habeant firmam et stabilem, atque sapientia pleni, mentem deinde erigent, et in alios disseminant; at vero cor stultorum dissimile est: nam alligata est non sapientia, sed stultitia; quo fit ut mentem habeant instabilem, vagam, turbulenta, qua ab una concupiscentia in aliam volvantur et dilabantur, utque stultitiam, qua pleni sunt, eruent et in alios disseminant. Unde S. Gregorius, III part. *Pastor*, admonit. 19: « De istis, inquit, scribitur: Cor stultorum dissimile erit. Cor quippe sapientium sibi in seipsum semper est simile, quia dum veris praesentibus acquiescit, constantior se in bono opere dirigit; cor vero stultorum dissimile est, quia dum mutabilitate se varium exhibet, nunquam idem quod fuerat manet. » Quare, ut ait Sixtus philosophus, sapiens semper similis est

(1) *Matur, sed cor stultorum spargit non rectum, vana, stulta. Ibid. male.*

sibi, insipientes semper dissimiles. Id videre est in haereticis, qui semper alia et alia, imo prioribus contraria docent. Videtur Lutherus septiceps apud Cochleum.

Igitur Hebraeus *tezeru* significat sapientes in docenda sapientia, id est virtute, id facere debere, quod faciunt agricola in seminando semine, iuxta parabolam seminantis propositam a Christo, *Matth. xiii, 3*: nimirum primo quod sicut agricola *tezeru*, id est ventilat semen seminandum, ut illud sit purum et a paleis secretum, sic pariter sapiens scientiam et sapientiam quam docet, eventus purgetque ab omni errore, neque ac mentem a cupiditate. *Secundo*, quod sicut agricola *tezeru*, id est sibi alligat et astringunt sacrum seminis seminandi, sic pariter sapiens astringit sibi scientiam docendam, ut scilicet cordi suo eam penitus imprimat, ut, dum docet, non ex ore, sed ex intimo cordis sensu, affectu et spiritu eam promovere et expirare videatur. Hoc est quod ait Christus: « Exiit qui seminat seminare semen suum, » qui scilicet semen, id est verbum Dei, iam facti suum, id est suo cordi intimo illud indidit et impressit. Peccati hae in re multi doctores et predicatores, qui conciones a se compositas ex memoria ad verbum recitant, perinde ac si recitarent orationem Ciceronis quam dicantur; quare eorum concilio est arida et frigida declamatio: et sapientes magis ex corde quam ex memoria dicta sua promunt, ideoque illa viva sunt, efficacia et ardentia, quibus mentes auditorum accendant et impellant quocumque volunt.

Tertio, sicut agricola *tezeru*, id est seminant semen liberaliter spe copiose messis, sic et sapiens sapientiam suam largo spargit et disseminat, sciens eam esse semen, et ad seminandum eam sibi a Deo esse datam, qui huius seminatiois excolam ab eo exigit rationem in die iudicii, praesertim quia pariter sicut sua seminatio amplam a Deo promissam esse mercedem, nimirum lauream doctorem in caelis, et conversionem auditorum in turis. Esto enim auditores illico non convertantur, suo tamen tempore concionis audite memores, fructum vel in se vel in aliis non penitentem producent. Unde S. Chrysostomus, hom. 41 in *Gen. 2*: « Agricola quidem, inquit, non pari alacritate seminat, cogitans fructus hactenus fuisse inutiles; nos autem ab hac cura liberi sumus. Nam licet iacto equali semine ob auditorum ignaviam fructum non capiamus, perfecta tamen nobis futura est messis ac merces. » *Hinc* mox Sapientis, *Ecclesiastae* et, vers. 4: « Mite panem tuum super transientes aquas, quia post tempora multa invenies eum. » Et vers. 4: « Qui observat ventum, non seminat; et qui respicit nubes, nunquam metat. » Et Isaias, cap. xxxiii, 20: « Beati qui seminatis super omnes aquas, immittentes pedem bovis et asini. » Igitur sicut agricola totum agrum suum serit, sic pariter fertiliorum a minus fertili secerit: sic et predicatorem

non considerat an multi sint auditores vel pauci, an nobiles vel ignobiles, an docti vel rudes; sed dicit eum Apostolo: « Sapientibus et insipientibus debitor sum, » omnique data occasione strenue docet et praedicat. Sic S. Franciscus, teste S. Bonaventura, eadem mentis alacritate, eodem spiritus fervore concionabatur paucis et multis, divilibus et pauperibus, civibus et rusticis. Tales fuere Apostoli, virique Apostolici, de quibus dicit *Psal. cxxv*: « Euntes ibant et sebant, mittentes semina sua; venientes autem ventem cum exultatione, portantes manipulos suos. »

Quarto, S. Ambrosius in *Psal. xxxvi*: « Labia sapientum, ait, alligata sunt sensu, eo quod omnia quae loquuntur vero sensui congrua videantur, et sensus etiam sui prudentia intelligant quae loqui debeant vel tacere, ut quae silenda sunt, cohibent claustrum quodam nexuque labiorum; in his autem quae oportet dici, labiorum vincula resolvunt. »

Idem in *Psal. xxxviii*: « Labia sapientum alligata sunt intellectu. Quando ergo vides illudicibus protervis sapientem tacere, dicit: Ligavit ista intellectu labia sua, hoc est, prudenter tacet, ne labiorum suorum vinculis alligetur. Possit ori suo custodiam, sepeit aures suas spatis, vocem adhibuit foribus oris sui: servat thesaurum cordis, et argentum eloquii sui, ut examinatum et purgatum, quando oportet, proferat, ne quisquam prius fur in cor eius aut perturbator irrumpat, et ad eos captivum trahat, quibus flagitia sua vendat. » Idem, lib. III, *epist. ad Constantium*: « Labia tua alligata sunt sensu, id est, ait, fulgeat sermone tuorum manifestatio, intellectus consuet et alloquium tuum, atque tractatus aliena non indiget assertionem, sed sermo tuus velut armis suis sese ipse tuatur, nec ullum verbum tuum in vanum exeat, et sine sensu prodeat. Ret enim alligata, quae constringere solet animum vulnera; quam si quis rejicit, desperatam sui prodit salutem. Et ideo circa eos, qui gravi ulcere vexantur, utro oleo sermonis, quo foveas mentis duritiam. Appone mullam, adijunge alligatam salutaris praescripti, ut vagos et fluctuantes circa fidem vel disciplinam observantiam, nequaquam soluto animo et remisso vigore patiaris perire. » Plura vide apud S. Chrysostomum, S. Ambrosium, Barradum, Salmeronem, et alios interpretes explicantes parabolam seminantis, *Matth. xiii, 3*.

8. VITIMAE IMPIORUM ADMONIBILES DOMINO: VOTA JUSTORUM PLACABIT. — *Id est* gratia et accepta suadent Deo, aptaque ad Deum conciliandum et placandum. « Vota » hic significant non promissa Deo facta, sed preces; hebraice enim est *תפלה* *tephilla*, id est oratio, preces, supplicationes. Hebraeus ergo sic habent, *sacrificium impiorum oblatio Domini; et oratio rectorum beneplacitum eius*; Chaldaeus, et in oratione justorum placabitur; Syrus, *gratia habet justorum preces*; Septuaginta,

in *Catena Graecorum*, *Domini impiorum victimas accipitur; at illorum preces, qui rationem vitae recte instituant, acceptae sunt apud eum*. Sententia est clara. Ratio est, quod olim ante Christum omnia sacrificia Judaeorum et Gentilium totam suam vim merendi, satisfaciendi et impetrandi habebant ex opere operantis, hoc est ex sanctitate et dignitate offerentis. At in lege nova Christus instituit sacrificium Eucharistiae, quod valet non tantum ex opere operantis, sed longe magis ex opere operato, id est per se et vi sua, quia tam offerens, quam victima ejus, est ipse Christus, qui Deo gratissimus est; quare etiam offerens, puta sacerdos, sit impius, tamen sacrificium Eucharistiae ab eo oblatum vim suam, quam habet ex opere operato, retinet et conservat, uti docent omnes Theologi. Et S. Augustinus, lib. II *Contra Faunum*, cap. vi, ipse ceterisque Donatistis hunc locum Salomonis obijciens, ex eo eoque contentendum baptismum ab haereticis, ut ipse impiis collatum esse. Deo ingratum, ideoque invalidum et reiterandum, respondet negando consequentiam. Objicit, inquit: « Sacrificia impiorum, exeriali est Domino. Etiam, inquit, inique offerunt illa. »

Respondet ad hoc S. Augustinus: « Jam supra responsum est, quia non est iniquus Christus, qui pro nobis seipsum obtulit, et noster in oratione mediator est: quo suam Ecclesiam gubernante bonis mali non obstant, qui vel ignorantur, vel pro pace tolerantur, donec ipsa veniat, ac separat praemis messoribus a messe zizanias, et ventilabro paleas a frumentis. » Et inferius: « Sacrificia ergo impiorum sibi ipsis obstant, qui offerunt impie. Nam unum atque idem sacrificium propter nomen Domini quod invocatur, et semper sanctum est, et tale cuique fit, quall corde ad accipiendum accesserit. Qui enim manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat. Non ait, aliis, sed sibi. » Orationes tamen oblationes Christianorum, aequae ac Judaeorum, vim suam habent, non ex opere operato, sed operantis; quare si operans sit in statu peccati mortalis, ideoque Deo ingratus et exosus, parvam vim et pondus apud Deum habet ejus oratio, nisi cum peccati poenitentia, vel poenitentia incipiat. Nam, ut ait S. Augustinus, *serm. 19 De Verbis Domini*: « Deus cor interrogat, non manum, » id est cora appendit, non oblationes, sanctitatem aestimat, non munus; intentiones ponderat, non orationes. Huic sententiae parallela est illa *Eccli. xxvii, 23*: « Dona iniquorum non probat Altissimus, nec respicit in oblationes iniquorum, nec in multitudinem sacrificiorum eorum propitiabitur peccatis. » Vide ibi dicta. Ita hunc locum explicat S. Gregorius, lib. VII *Registr. epist. 127 ad Recordum regem Visigothorum*, laudans eum ob munera S. Petro transmissa. Ejus verba translata sunt in Jus Canonicum, et habentur 3. *Quest. VII*, cap. v. *In gravibus*, ubi sic dicitur: « In gravibus peccatis quis

positus dum suis premitur, aliena non dituit. Cuncti enim liquido nominus, quia cum is dicitur, qui ad intendendum mittitur, irati animus procul dubio ad deteriora provocatur. Scriptum quippe est: Victimam impiorum abominabiles Deo sunt, vota iustorum placabilia. Neque enim in omnipotens Dei iudicio, quid, sed a quo datur, inspicitur. Hinc est enim quod scriptum est: Respexit Dominus ad Abel, et ad numerum ejus: ad Cain autem, et ad numerum ejus non respexit. Dicitur quippe quia Dominus respexit ad numerum, premissit sollicite, quia respexit ad Abel. Ex qua re patenter ostenditur, quia non offerens a muneribus, sed munera ab offerente placuerunt, bona quippe impiorum non probat Altissimi, nec respicit in oblationum eorum, nec in utilitate sacrificiorum eorum propitiabitur peccatis. Item: Longe est Dominus ab impiis, et orationes iustorum exaudit.

Porro Calviniste ex hisse Salomonis sententias inferunt sine fide non posse fieri ullum opus bonum, etiam morale dantaxat, id est omnia opera infidelium et impiorum esse peccata. Quibus egregie respondet Bellarminus, lib. V De Grat. et Ultra orbis. cap. x. Nullum interest, inquit, inter sacrificia et opera moralia: nam ut fiat bene opus morale, non requiritur ut fiat cum debetatione peccatorum, vel cum conscientia pura, quod tamen requiritur ad sacrificium rite offerendum. Cuius differentie ratio est, quia sacrificium habet pro fine placare et reconciliare Deum, vel ad illo beneficia aliqua impetrare, aut pro acceptis gratias agere: qui autem Deum sibi reconciliare vult, et tamen peccata non delectatur, non relinquit, si pugnat cum ipsa sua actione, nec tam levis placat, quam ad iracundiam provocat. Sic etiam qui vult a Deo beneficia impetrare, vel et pro acceptis gratias agere, et tamen cum eo inimicidiam gerit, eumque offendere legem ipsius pravocando non cessat: is Deum non tam honorat quam irridet. Quare nihil est mirum, si sacrificium ejus Deo non placeat, quippe quod non rite offertur. At opus morale, ut elemosina in pauperem, non habet pro fine nisi egredi operi ferre, ad quem finem consequendum nihil pertinet puritas, vel impunitas, vite et conscientie ejus qui elemosinam facit.

9. ADOBIATIO EST DOMINO VIA IMPII: qui sequitur JUSTITIAM, VILIBITUR AB EO. — Chaldaeus, sequentis autem iustitiam diligit. Sententia haec est clara, daturque causam precedentis, q. d. Ideo deus execratur victimas impiorum, quia execratur eorum viam, id est vendi agendique rationem; ideo vero preces iustorum acceptat, quia eorum via, id est modus vivendi, pura iusta, eorum opera ipsi placet. Pro qui sequitur hebraice est *קָרַב מַעֲרֹבֵהוּ*, id est, qui sequitur postquam, quo significatur iustitiam velut relictam si quem fugere homines terrenis cupiditatibus plenos, juxta illud Poole:

Ultima virtutum terris Astrae reliquit.

Quare virtutis studiosos debere eam fugentem insequi, idque ingenii contentione, conatu et studio, ut nam velociter procurerent velociori cursu assequi et apprehendere voleant. Igitur quo conatu canis venaticus persequitur leporem, prae illo gressus accelerando et multiplicando, donec leporem assequatur et comprehendat, eodem nam virtutem persequi debemus, nec a cursu continuo cessare, sed eum intendere, donec illam consequamur.

10. DOCTRINA BONA DESERUNT VITAM VITAE: QUI INCEPATIONES OBIT, MORIETUR. — Te vite non est in hebraeo, sed subintelligitur: vita enim vite est lex Dei, quae ducit ad vitam longevam hinc, et deinde ad eternam in caelis. Pro doctrina hebraice est *מוֹסֵר* musar, id est castigatio, disciplina, correctio. Sensus ergo est, q. d. Disciplina et correctio impii qui suas cupiditas sequens deserit vitam vite, id est legem Dei, est mala, tum quia ei ingrata est, insuavis et molesta: sic enim bonum sepe sumitur pro iuncto et hinc, *malum vero* pro tristi et molesto, ut cum ait Christus, *Matth. vi*: « Sufficit diei malitia sua, » id est sua molestia, sua crux, sua afflictio; tum quia lex Dei impio comminatur penas pessimas tam in hoc saeculo, quam in futuro, illisque, si spernauerit, ipsum addit. « Qui autem non tantum deserit vitam vite, sed etiam increpationes odit, morietur, » tum morte intertemporalis, qua saepe deus impios punit; tum morte aeterna in gehenna; unde Septuaginta vertunt, qui autem odierit increpationes, revertatur turpitudo; tales enim sunt incorrigibiles et quasi desperati, similes pharisaeis et lethargicis, qui dormire volunt in suis peccatis, et dormiendo mori. Ita S. Augustinus, serm. 30 De Verbis Domini: « Procerus, inquit, tales sunt homines lethargicis similes, qui in lucem oculos intendere praesumunt, et his qui eos excitare volunt, molesti sunt. Revolve a me, ait leprosus, Quare? Dormire volo. Sed ille: Morieris, inde ille amaro sonni: Mori volo, respondit. Sed charitas desuper: Nolo. » Vide dicta ver. 3, et locis ibidem citatis.

Hanc esse sententiam liquet ex hebraeo, qui sic loquitur, *corruptio mala religionis similis est* et Chaldeo, *disciplina mali hominis, inquit, errare facit viam suam*; et Tigrinis, *deserit vitam vitam suam*; et Syris, *deserit vitam suam*; et Valibus, *disciplina est gravis et ingrata homini, qui vitam vitam deserit*; et Pagninus, *flagellum malum est et iniquitas similis est* et R. Salomon: « Supra verba, inquit, prae quo constituit et parat sunt verbum transiens transiens. » Sic et Aben-Ezra, R. Levi, Jansenius, Salazar et alii. Porro Septuaginta contrarie vertunt, *disciplina similitudo congnatur a preteritis*; et Syrus, *corruptio eorum qui mala deserunt, manifesta est*. Verum in Septuaginta pro *iniquitas*, id est *inimicitia*, videtur corruptum esse, id est mali, *inimicitia*: sic enim

« Inimicitia, Chaldaeus et caeteri jam citati,

quin et Scholasticus Septuaginta, *disciplina, inquit, est malum derelinquens eum*; quod plane consentit cum caeteris jam citatis.

Alii explicat Baynus, q. d. Patris vel doctoris, qui deserit viam vite, id est legem Dei, doctrina mala est, quia sicut ipse vitiosus est, sic eadem vita verbis et factis docet, imprimitque filiis et discipulis.

Alii quoque Hugo, q. d. Male docet qui sola verbi doctrina, id est solo ore, docet, cum opere deserat viam vite, id est legem Dei; quia, ut ait Beda in *Proverbia*: « Male vivere et bene docere nihil est aliud quam se sua voce damnare; » et, ut ait Chrysostomus, homil. 17 in *Matth.*: « Doctrina ipsius magis vocibus ipsa facta reclamant. » Vide autem *Imperfecti* apud S. Chrysostomum, homil. 9 et 10 in *Matth.*, ubi inter alia ait: « Talis non alterum instruit, sed se ipsum castigat. Nemo enim potest in valle stare, et de monte loqui; sed aut ubi stas, inde loqueris; aut unde loqueris, ibi stas. Si in terra est animus tuus, ut quid de caelo loqueris? » Et inferius: « Melius est facere et non docere, quam docere et non facere: quia qui facit, aliquos corrigi suo exemplo; qui autem docet et non facit, non solum neminem corrigit, sed insuper multos scandalizat. Quis enim non movetur ad peccandum, cum viderit ipsos doctores iustitiae peccantes? »

11. INFERNUS ET PERDITIO CORAM DOMINO: QUANTO MAGIS CORDA HOMINUM DOMINUM? — Septuaginta, *infernus et perditio manifesta coram Domino, quomodo non et corda hominum?* Hebraice est *כִּי אֵיךְ אֵיךְ הֵי*, quod in comparatione, qualis hic est, significat quanto magis, vel multo magis. Ita Pagninus, Vatavius, Marinus, Baynus, Jansenius et alii. Quare frigido et parum apte nonnulli vertunt, *infernus et perditio coram homine, etiam et corda filiorum hominum*. Alludit ad illud *Job xxvi*, 6: « Nudus est infernus coram illo, et nullum est operimentum perditionis. »

INFERNUS ET PERDITIO. — Hoc est, infernus omnia perdens, ut sit hendiolys; infernus enim dicitur perditio, hebraice *אֲבַדוֹן* *abaddon*, id est infernus, consumptio, locus omnino nobis occultus et nulla caligine obvolutus, barthrum et precipitium, in quod cum aliquid descendit, perire videtur tenebris et oblivionis caligine immergi et obrutum, juxta illud *Psal. lxxxvii*, 13: « Numquid cognoscitur in tenebris mirabilia tua, et iustitia tua in terra oblivionis? » Aut simpliciter, *infernus* est locus imus terrae et totius mundi, ac carcer damnatorum; *perditio* est ipsa mors, gehenna et damnatio aeterna eorumdem. Rursus *perditio* sunt ipsi perdit, puta damnati tum homines quam daemones in inferno. Unde *Apoc. ix*, 11, angelus preses abyssus vocatur *hebraice abaddon*, graece *אַבְדוֹן*, latine *exterminatus*, vel *perdens*. Quare minus probabiliter per infernum Cajetanus et Jansenius accipiunt statum mortuorum; Mercurius, sepulcrum; alii, mortem,

q. d. Deus novis statum mortuorum (scilicet ubi sint mortui, quid patiuntur), qui hominibus in hac vita videtur abstrusissimus. Ergo multo magis novit corda hominum hie viventium: haec enim hominibus non ita videntur abstrusa, licet a parte rei magis abstrusa, secreta et arcana sint. Verum hebraice *אֲבַדוֹן* *abaddon* proprie infernum significat, non mortem, nec sepulcrum, praesertim cum ei addatur *אֲבַדוֹן* *abaddon*, id est perditio. Unde Ecclesia damnat Calvinum, qui negat Christum descendisse ad inferos; et per inferos accipit sepulcrum, quasi idem in Symbolo sit: « Descendit ad inferos, » quod « et sepulcrum est. »

Aben-Ezra et R. Levi hunc versum connectunt cum precedenti hoc modo: Dominus, in cujus conspectu est infernus et perditio, hoc est, cui nihil est absconditum, probat cogitationes et corda filiorum hominum, qui relinquunt viam disciplinam, et odio habent castigationem, ac dabit illis mercedem, ut moriantur ante diem suum, atque descendant ad infernum et perditionem. Timorem ergo hie Salomon iniecit iis qui deserunt vias rectas, quasi possint latere et fallere oculos Dei, qui etiam secretissima clare perspiciunt. Idem facit pater Salomonis David, *Psalm. cxxxviii*, 7: « Quo iho, ait, a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? si ascendero in caelum, tu illic es; si descendero in infernum, ades, » etc.

Est argumentum a minus difficili ad magis difficile, q. d. Deus cognoscit infernum et damnationem ac damnatos; ergo multo magis cognoscit corda, id est cogitationes et volitiones eorumdem, qui in terra haec vivunt: illud enim difficultus est, hoc facilius.

Difficulus est, quomodo haec sententia sit vera. Ratio dubitandi est, quod infernus et damnatio sint res physicae, atque determinatae ac certa, quae facile sciri possunt; at vero cogitationes et intentiones hominum sunt res liberae, atque indeterminatae, secreta et arcana, atque soli Deo cognita. Unde Angeli, daemones et damnati cognoscunt infernum et ponit damnatorum; non vero cognoscunt secreta eorumdem.

Respondet primo Jansenius et Cajetanus, Salomonem loqui de difficultate, quae est non a parte rei, sed in opinione hominum; homines enim putant difficultus esse, imo vero eis difficultus est cognoscere secreta inferni quam secreta eorumdem, quia illorum nulla habent malicia, horum vero habent per verba, vultum, gestus, facta, etc.

Alii respondit est facilis et probabilis. Scriptura enim subtiliter loquitur ex mente et sensu hominum, ac phrasibus et moribus hominum sese accomodat.

Secundo, R. Levi sic argumentum connectit. 5 infernus est locus imus, et a Deo remotissimus; cor autem sive mens hominis est duo vicina, quia ad Deum inquam creata. Si ergo oculi Dei penetrant usque ad inum inferni a se remotissimum, multo magis penetrabit corda hominum sibi vicina.

Tertio, Hugo corda hominum limitat ad homines bonos, q. d. Si Deus respiciat infernum et damnatos in eo, ut illos pro mensura malorum ab ipse commissorum puniat, quanto magis respiciat corda bonorum, ut ea pro bonis mente designatis et opere perfectis premiatur?

Quarto, magis genuine et profunde per infernum et perditionem accipit damnationem et damnatos, presertim demones, q. d. Deus cognoscit secreta inferni et damnatorum, presertim demonum; ergo multo magis cognoscit secreta hominum viventium. Demones enim uti nature subtilitate, sic et mentis profunditate ac celandis secretis superant homines; unde magis versuti, fraudulentis et dolosi sunt quam homines, ut patet ex eorum tentationibus, quibus viros etiam sanctos saepe implent, seducunt et prosternunt. Rursum Deus novit omnes actus etiam internos et secretos cordium, tam demonum quam hominum damnatorum, quos habuerunt in via; ideoque cuique infixit eam penam in gehennam mensuram, quam quisque suis actibus meritis est. Insuper Deus novit omnes cogitationes et volitiones demonum et damnatorum, quas nude habent, et quas habitari sunt per omnem eternitatem; ergo multo magis cognoscit cogitationes et volitiones hominum, qui in terra misere et modice vivunt.

Denique *etiam Dominus* non tantum significat Deo nota esse corda hominum, aequae ac demonum et damnatorum, sed etiam illa esse in manu, potestate et dominio Dei, ut de illis faciat quod lubet, ut cogitationes et volitiones eis immittat quaequeque voluerit, ut penas vel premia et gaudia eis infundat, prout ei placuerit. Corda enim omnium Angelorum, demonum et damnatorum ita sunt in manu Dei, sicut lutum est in manu figuli, ut ait Jeremias, cap. xvii, vers. 6, et sicut cera est in manu cerarii. Ergo pari, imo potiori ratione eodem modo in manu Dei sunt corda hominum, juxta illud S. Pauli: «Cujus vult miseretur, et quem vult indurat,» Rom. ix, 18 et 20. Hinc Deus a S. Augustino et aliis vocatur «rex mentium,» quia totus eas penetrat, possidet, occupat, ut eis intimo illabi, cogitationesque et volitiones quaequeque voluerit, vitaliter indere queat, quod nequit diemon vel angelus. Recte ergo argumentatur Salomon. Si Deus sua sapientia penetrat, et sua potentia possidet mentes demonum et damnatorum in inferno, adeo ut eas igne cruciet et urat, ergo multo magis penetrat et possidet corda hominum adhuc viventium, qui cum demoniis in versuti et robore comparari nequeunt.

Simili phrasi ait Abraham ad Lot, Genes. cap. xiii, 9: «Eccae universa terra coram te est, et id est in tua potestate et arbitrio est ut eligas in ea regionem, quae tibi magis aridat. Et David Deo Psal. xxxvii, 40: «Domine, ante te omne desi-

derium meum,» q. d. In tua manu est ut illud expleas. Item xl, 40: «Opus illius coram illo, et id est in illius manu et arbitrio est. Cant. viii, 12: «Vinea mea coram me est,» mal' juris est et potestatis.

19. NON AMAT PESTILENS (Septuaginta, *indisciplinatus*, qui disciplinam et correptionem aversatur et exouit) EUM QUI SE CORRIVIT: NEC AD AVERTENTES GRADITUR. — Vatablus, *accedit*; Septuaginta, *cum sapientibus non conversabitur*; Syrus, *non ambulat*; quia enim futurum putat ut ab his arguatur, ideoque eos fugit, ait Aben-Ezra. Pro pestilens hebraice est *מל' ל'ט*, id est irrisor, illusor, qui omnia monita irridet et cachinno exhibit, quales suo contemptu, sannis, jocis et diceris pestilentissimi et summe noxii sunt, quia omnia jura tam divina quam humana in jocum vertunt, et risu eladunt; qui proinde ut pestes fidelibus vitandi, et ab eorum actu velut membra putida ejiciendi et reseccandi sunt, quia suo malleo contagio multos inficiunt, animasque eorum intermunt. Tales sunt haeretici, de quibus proinde ita sancit Apostolus ad Titum iii, 10: «haereticum hominem post unam et secundam correptionem devita, sciens quia subversus est, etc. cum sit proprio iudicio condemnatus.» Nam, ut idem ait II *Timoth.* cap. ii, vers. 17: «Sermo eorum ut cancer serpit.»

13. COR GAUDENS EXHILARAT (Pagninus, *decorat*) PACHEM: IN MORORE ANIMI DEPRICIT SPIRITUS. — Septuaginta, *cordis lati factus foret* (Complutenses, *erret*; Origenes, hom. 4 in *Cant.*, *florida est*; in *tristitia autem postea morosa est*; Syrus, *cor hinc pulchrum reddit corpus, cor triste spiritum dolore afficit*; Tigurina, *in morore cordis languent spiritus*; Vatablus, *frangitur, obscuratur, aut perit et obsolescit spiritus*.

Primo, R. Salomon sic exponit, q. d. Si cordi Dei gaudium afferas, ejus semitam amplectendo, Deus vicissim erga te vultum benevolentium et hilarum praese feret, votis tuis satisfaciens. Sin vero eadem dolendi ansam praebens, ille vicissim spiritu perturbato erga te se monstrabit, sicut Iesum tempore Noe ob scelera hominum Deum lectum dolore cordis intrinsecus dixisse: «Delubo hominem quem creavi,» Genes. vi. Hic sensus hoc loco est imperinens: agitur enim hic de gaudio cordis humani, non divini.

Secundo, R. Levi: Cor gaudens, inquit, ad contemplationem mirifice confert. Haec de causa Iesus psaltem adduci possit, ut musica exhilaratque ejus animus assurgeret ad divina, spiritumque propheticum acciperet, IV *Reg.* iii, 45. Vires versu, tradunt Rabbini Jacobum patriarcham ob amicum Joseph filium suum morientem, spoliatum fuisse Spiritu Sancto, nimirum spiritu letitiae et hilaritatis, quo gaudet et per quem magna operatur Spiritus Sanctus. Sic et Hugo per *spiritum* hic accipit Spiritum Sanctum, quem affligit et ex animo tristi pellit tristitia. Quin et B. Antiochus,

hom. 20 *De Tristitia*: «Averte, inquit, a te tristitiam hanc, et ne contristes Spiritum Sanctum qui in te habitat, ne forte interpellat Deum, et recedat a te; Spiritus enim Dei, qui in hanc etiam carnem se effudit, tristitiam non fert, neque animi angustiam.» Et iterum: «Tristitia Spiritum Sanctum aestificat, qui homini datus est hilaris. Ut enim acetum vino si immisceatur, nihil adest jucundi gustus: sic etiam tristitia Spiritui Sancto immixta paralesim ejus reddit innumenam.» Mutuus est haec B. Antiochus ex lib. *Pastoris*, sive *Heremae*, discipuli S. Pauli, qui lib. II, mandato 10, sic ait: «Tristitia omnium spirituum sanctissimus est, et pessima servis Dei, et omnium spiritus exterminat, et crucial Spiritum Sanctum.» Ac paulo post subdit: «Aufer ergo tristitiam a te, et non offendet Spiritum Sanctum, qui in te habitat, ne roget Dominum, et recedat a te. Spiritus enim Domini qui datus est in carnem, tristitiam non sustinet.» Et tandem: «Cum ergo mixta fuerit ortio eum tristitia, non patietur orationem mundum ascendere ad altare Dei. Sicut enim vinum aceto mixtum eundem suavitatem non habet: sic etiam tristitia Spiritu Sancto mixta eandem orationem mundam non habet.»

Tertio et genuine, q. d. Cor gaudens non tantum in seipso gaudet, sed et suum gaudium per naturalem sympathiam in corpus, ac presertim in faciem transfundit: hanc enim facit hilarem, roseum, decoram, florentem, ut spiritum hilaritatis efflare videatur; vice versa cor, sive animus tristis et maestus tristum maestumque deiecit spiritum, et consequenter faciem et vultum consernat, eumque nubilum, luridum et atrum efficit: spiritus enim in vultu maxime affectus suos patefacere solet. Unde auctor *Catena Graecor.* ex Septuaginta sic verit, *quando cor gaudet, facies virescit*; cum autem in morore jacet, spiritus tristis ac letivus *incedit*: spiritus enim est qui agit corpus, et in illo se suosque affectus letitiae vel tristitiae exercit per spiritus vitales et animales, quos corpori presertim faciei suggerit: hinc spiritus letus spirituosum et letum roseumque facit vultum, coloratum erectum, genas vividas, oculos alacres, corpus agile, pedes veloces, vocem argenteam: vice versa, spiritus tristis letivum luridumque facit vultum, collum demissum, genas depressas, oculos lividos, corpus grave, pedes plumbeos, vocem tremulam. Porro vera letitiae causa est justitia et virtutum studium, ait auctor *Catena Graecor.* sicut vera tristitia causa est mala vita et conscientia. Facile ergo monst Salomon studendam virtutem, ut semper gaudeamus, ac cavendum a peccato, ut evitemus tristitiam. Unde S. Chrysostomus, homil. *Quod non datur pariter secundum Deum et secundum mundum gaudere*, sic ait: «Iustorum letitia vera est animae pariter ac corporis recreatio, et sempiternae fructuosis praesagium et flos.» Quocirca fideles hortatur Apostolus dicens: «Gaudete in Domino semper; iterum

dico, gaudete,» Philip. cap. iv, 4. Vnde ibi dicta.

Nota: Pro *dejectur* hebraice est *מב'צ'ט' נחמה*, id est *porturbatur, obscuratur, obscuratur spiritus*, utpote cui lux gaudii adaptata est; Marianus, est *maestus*, Pagninus, *est tristis*; Tigurina, *languescit*; Vatablus, *frangitur, perit, obsolescit*. Nam, ut ait S. Augustinus, epist. 20 ad *Honocentium*, cap. xiv, explicans illud *Psal.* xxi: «Factum est cor meum tanquam cera liquecens in medio ventris mei: tristitia quasi solvit cor. Unde dicitur etiam graece *δ'ε*, quod *δ'ε*, id est solvat et tabescere facit cor. Et B. Antiochus, homil. 23: «Tristitia, ait, ac leoniam est, quod nullo negotio merore confectum absorbet.» ERS. Nilus, orat. 3 *De Tristitia*, pulchris et appositis similitudinibus ignis, fumi, aquarum, febris et parturientis idipsum declarat: a ignis, ait, assiduum plurimum immittit, et mundi tristitia mentem attingit. Oculorum aciem hebetat fumus, et contemplationem animi vult oblundit tristitia. Aquae profunditas non admittit solis splendorem, et cor triste non exhilarat luis contemplatio. Ut gustus vini admittit febris, sic animi sensus auferit tristitia. Et iterum: «Doloribus, inquit, afficitur mater, dum filium parit; sed postquam peperit, non dolet amplius. Tristitia vero et in ipso partu dolorem affert, et postquam nata est, vehementer excruciat.» S. Gregorius Nazianzenus, *Lambico* 15, paucis ita letitiam et tristitiam definit:

Letitia quidam? mens est diffusio;
Tristitia? cordis missus et turbatio.

S. Chrysostomus, epist. 3 ad *Olympiadem*: «Tristitia, ait, linea est non osium tantum, verum etiam mentis, et perpetuus carnifex non lotus fodiens, sed animi virus labefactans.» Quocirca S. Basilus, hom. *De Gratularum actione*, docet fidelem debere generoso animo violentas impressiones et assultus tristitiae a sese depellere. «Ingenerosa prorsus, inquit, nec virilis animo, et quae parum constanti spee innitatur Deo, est ad eum modum adversis frangi, rebusque parum letis succumbere. Et enim verum plurimum innasci solent tenerioribus lignis, hanc sensus ancor isto dejectioris animi in os hominum se insinuat, qui molliore sunt nec constanti ingenio.»

Et inferius remedium tristitiae assignat spem et cogitationem retributionis aeternae: «Affectit, inquit, te aliquis ignominia? Quin tu ad eam suscipe gloriam, quae reposita in oculis est tibi paranda merito patientiae. Iacturam rerum tuarum adisti? Imo oculos imprime fixius illis caelestibus divitiis, et thesauri incomparabili, quem tibi ipsi pretio bonerum operum sepositisti. Patrio solo exultas est? At patriam habes caelestem illam Jerusalem. Perit tibi filius? sed Angelos habes quibuscum in circuitu divini illius throni tripudias, letitia sempiterna exhilarandas.»

Idem, orat. 12 *De Marore*: «Nam res adversa,

inquit, animum, sicuti ignis aurum, probant, ac sane illis qui recte sunt instituti, calamitates veluti aliuenda quantum athletica atque exercitatione sunt, que luctatorem ad perpetuam gloriam deducunt. Nihil autem tristitia auctor peccati esse solet, cum moror mentem submergat, consilii inopia vertiginem afferat penuria cogitationis animum ingratum generet. Turpe enim est benedicere vos ob res secundas, silere vero ob adversas; imo tunc vel maxime gratia nobis agenda essent, cum exploratum haberemus, quod, quem diligit Dominus, castigat; flagellat autem omnem filium, quem recipit. Eripit quidem ex miseriis sanctos suos Deus, non tamen absque probatorum sed tolerantiam ipsi tribuit.

Denique Salomonem secutus Siraides: «A tristitia, inquit, fessatam moram, et cooperit virtutem, et tristitia cordis fecit cervicem», *Echi. xxxviii. 19. Vide ibi dicta.*

14. **CON SAPIENTIS QUERIT DOCTRINAM** (Hebraice, *scientiam*), ET OS STULTORUM PASCITUR IMPERBIA. — Hebraice, *stultitia*; Symmachus, *pascit iniquitates*; Septuaginta, *correctum querit sciam*; et autem *indecipitatorum cognoscit mala*; Chaldaeus elare, *cor tullethim querit scientiam*, et os stultorum *stultitiam*. «Sapientis» hic est prudens et iustus: «hic querit doctrinam» et scientiam, scilicet practicam, puta prudentiam, honestatem et virtutem, ut quoad in eis crescat et proficiat; iustus autem, id est peccator, vitis additio, pascitur stultis concupiscentie suae cupidus, et gule vitiorumque illicebis, quibus quotidie magis se implicat et inebriat; unde Syrus vertit, *cor iustorum querit scientiam, et stultorum improba eloquatur*; et R. Levi, *ire, inquit, stultorum fovetur cordis stultitia, quod a corde ad os sermo progreditur*. Melius Iansenius, *q. d. Sapiens avertit a dicit et discere prudentiam sapientum dogmata; at stultus ore hiant et pabulo avido excipit insulsas et carnales insipientium fabulas, nugas, spurcitas, perinde ac si us quasi epulis pascetur. Verum hic epulae non sunt hominum, sed pavca horumum. Hae enim significant Hebraeorum *רעו* *ire*, id est pascitur, quod de brutis dicitur. Optime utrumque iungens, *q. d. Cor sapientis querit doctrinam audire et discere, ac ubi didicerit, eandem alios docere; at os stulti pascitur imperbia, quia avertit eam audire neque ac proferre, atque de ea jugiter colloqui et sermocerari, ut eam alios doceat, eosque insipientes, id est carnales et vitiosos, efficiat. Unde Septuaginta vertunt, os *indecipitatorum cognoscit mala*, id est, mala audiet et eloquatur; et Symmachus, *pascit iniquitatem vel stultitiam*, id est alit, fovet et nutrit improbitatem, tum in animo suo, tum in mentibus aliorum, eam probando, laudando, extollendo, docendo.**

Symbolice, Hugo: «Os stultorum, inquit, pascitur imperbia, id est vanitate et falsitate. Quatuor autem sunt animalia, quae totidem elemen-

tis viciant, salamandra igne, chameleon aere, hylec aqua, talpa terra: sic etiam quatuor occurrunt stultorum genera, qui ejusmodi rebus pascuntur et vivunt. Ividi et iracundi igne furoris pascuntur: superbi et ambrosii aere vaue laudis; luxuriosi aqua voluptatis; cupidi et avari terra caduce prosperitatis: hae ille.

15. **OMNES DIES PAUPERIS, MALI: SECURA MENS QUASI JUGE CONVIVITUR.** — Hebraice, *omnes dies pauperis mali, et bonus corde (vel bonum cor) juge convivium*; Chaldaeus, *et cuius hilaris est animus, convivium est convivium*; Syrus, *et jurandi omni tempore non quieti*. Nota: Bonum cor Hebraeis idem est *primo*, quod bona, pura et sancta conscientia; *secundo*, quod quieti, leta et jucunda mens ac conscientia; hae enim duo sunt coeana: puritas enim conscientiae parit quietem, quies leditiam conscientiae. Utrumque significavit Noster vertendo, *a secura mens.*

Porro variè varie hunc versum vertunt, et explicant; omnes probabiliter et apposite. *Primo*, Tigrina vertit, *omnes dies afflicti hominis mali sunt; cor autem letum juge convivium est* (1). Hebraicum enim *רעו* *ani* est pauper, miser, afflictus. Et sic clara est antithesis; opponitur enim afflictus et tristis leto, quod afflicti dies mali, id est miseri, sint; leti autem sint felices, perinde ac si in jugi versaretur convivio. Sic et Aben-Eara: *רעו* *ani*, inquit, id est pauper et afflictus, hic vocatur, qui merore se vincti palitur; hic enim opponitur bono corde, id est leto et jucundo.

Secundo, R. Levi, et ex eo Valabius, per *pavcam* accipit insipientiam; hic enim pauper et inops est non census, sed sensus et mentis, *q. d. Tota vita insipientium, puta impiorum, qui malam habent conscientiam, misera est; at sapientum, id est iustorum, vita festa et jucunda est instar perennis convivii. Simili modo conscientiam puram opiparo convivio comparat S. Chrysostomus, hom. 15 in *Matt. 2*. «Cum nullis simulis, inquit, conscientie animus pascitur, magno semper fructu gaudio, adeo ut nemo id oratione posse exponere. Quid enim tibi videtur in presenti vita jucundum atque suave? mensuram consequitur, collata, amara et tristitia plena videtur.» Perro Hugo: «Convivie, ait, hujus convivii sunt vitales, quae omnes propriis feculis reficiuntur.»*

Tertio, R. Salomon censet hic opponi et proponi divitem pauperi, *q. d. Pauper dies agit melos, id est est miserus; at dives semper habet bonum, id est letum cor, quia in perpetuis agit conviviis et deliciis. Verum hic sensus crassus est et Judaicus.*

(1) Recte. Homo hic animo afflictus est qui curam mole opprimens, tristitiam non discere studet solacia in Deo collocata, animamque despondit.

Quarto, illi pauperem proprie accipiunt, ejusque paupertatis bonum, puta securitatem, censent hic commendari, *q. d. Vulgus pauperes estimat malos, id est miseros, et paupertatem esse miseriarum maximum; at ego Salomon aliter sentio, nitentem securam mentem, quam suggerit paupertas, esse quasi juge convivium. Nam, ut ait S. Chrysostomus, homilia 30 in *Matt. 2*: «Pauper semper securus est, et omni metu vacat; summa autem potestas sine timore periculi nunquam est.» Idem, hom. *De recipiendo Severiano*: «Paupertas, ait, est tutum asylum, perpetuum securitas, portus tranquillitas, deliciae periculorum expertas, voluptas sincera.» Et Seneca, *epist. 2 ad Lucillum*: «Honestas res est, ait, leta paupertas. Imo jam non est paupertas, sed opulenta cordis, si leta est. Denique non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. Quid enim refert quantum illi in aera, quantum illi in horreis jacet, quantum pascat aut foneretur, si imminet alieno; si non acquisita, sed acquirenda computet? Quis sit divitiarum modus queris? primis, habere cum necesse est; secundus, quod satis est.» Huc accedit Iudaeus in *Annotacionibus reliquis in Pandoctis*, pag. 18, qui et mali non refert ad *res pauperis*, sed ad *secura mens, q. d. Omnes dies pauperis sunt mens secura mali, id est, secura a malo. Sic enim ait: «Absimili Latini sermone ignoracione, nisi fallor, corruptum est pulcherrimum apophthegma Sapientis, cap. XV *Prov. 2*: Omnes dies pauperis mali; secura mens quasi juge convivium; neque enim nulli epithetum esse pauperis, ut scholiaste et glossularii intellexerunt; sed est substantivum nomen, hoc sensu: Omnis vita pauperis, animi est conscientia securitate mali praedita. Sic Lucanus ait in *V Pharsal*:**

O vita: tuta froctas
Pauperis angustique laesit o mmera nihilum
Intellecta demum quibus hoc colligere templis,
Aut potuit moris, nullo trepidare tumultu
Caesarea palata manu?

*Securus enim genitivo jungitur, ut apud Quintilianum in VIII, qui de tautologia loquens: Hae enim, inquit, quamquam non magis opere summis auctoribus vitata, interim vitium videri potest; in quod saepe incidit Cicero, securus tam parva observatio est. Et apud Virgilium: Securam amorem.» Et Lucanus, lib. *Pharsal*. de leone:*

Per ferrum tantum securus valentis exit.

*Securus, id est negligens et contemptor. Verum hae observatio non convenit textui Hebraeo, in quo liquet non mali referri ad *dies pauperis*, non ad *secura*, vel, ut Hebraice est, *bona mens.**

Quinto, noster Salazar censet hic pauperes necessitate opponi pauperibus spiritu, *q. d. Pauper, qui paupertatem odit, vitam agit miseris obrutam; at a secura mens, e Hebraice, bonus corde, qui sollicito equo animo paupertatem acceptat,*

suaveque sorte tenet contentus vivit, hic vivit jucunde, acitque quasi a juge convivium.» Unde Seneca, lib. 1 *De Remediis fortunae*: «Paupertas, ais, mihi gravis est, imo tu gravior paupertati. Non in paupertate vitium est, sed in paupere: illa expedita est, hilaris, tuta; tu illum opinione gravem reddis.» Et *epist. 2*: «Cui cum paupertate bene convenit, dives est. Non est in paupertate vitium, sed in animo; illud quod paupertatem nobis gravem facit, divitiis quoque graves facere potest. Quemadmodum enim nihil differt utrum agrum in lecto ligneo an in auro colloces; quomodoque illum transuleris, morbum suum secum transfert: sic nihil refert utrum agri animus in divitiis, an in paupertate ponatur; malum enim suum sequitur.» Hic sensus appositus est, sed arduus; arctat enim securam mentem, quae omnino est piorum et sanctorum, ad pauperes spiritum.

Seculo ergo, adaequate et geminis, opponit Salomon paupertatis malo, quod vulgus summum estimat, bonum securae mentis, quod revera summum est hujus vite, *q. d. Sicut homines summum malum estimant paupertatem, ita ego ex adverso summum hujus vite bonum judico securam mentem et conscientiam. Quare hoc nomenclatum pauperibus suggero, ut malum paupertatis depellant, *q. d. Omnes dies pauperis mali, id est, laboriosus, molestus, miseri sunt; si tamen erunt ut in paupertate adsit eis secura mens, hae omnes paupertatis miseriae leniet, imo absorbebit. Secura enim mens facit mentem letam et hilaram, perinde ac si in jugi versaretur convivio. Unde Pagninus vertit, *omnes dies pauperis vultis sunt; sed jucunditas corde est ac si esset in jugi convivio. Nam, ut ait S. Chrysostomus, hom. 2 in *Epist. ad Rom.*: «Qui conscientiam puram habet, licet pannosus sit, et cum fame assidua luctetur, tamen beator et tranquillior est illis qui inter delicias magnopere degunt.»***

Nota: «Secura mens» hebraice vocatur *bonum cor*; bonum, tum efficit, id est parum et sanctum; tum physico, id est letum, hilarum, jucundum: tale enim est parum et sanctum: puritatis enim individui comes est letitia. Hinc *securus* dicitur quasi *securus a curis*, puta qui vacat perturbacionibus animi, ait Bullius loco jam citato; securitas enim opponitur curae et anxietati, estque animi recta placidaque constitutio, malorum impenduntium cura vacans. Hic ergo Salomonis verbis beata illa securitas significatur, quam Democritus eulthymiam appellavit, id est, animi rectam placidamque constitutionem, malorum impenduntium cura vacantem, de qua ait Cicero, lib. *V De Finibus*: «Democriti autem securitas, que est animi tanquam tranquillitas, quam appellant eulthymiam, eo separanda fuit ab hac disputatione, quia ista animi tranquillitas est ipsa beata vita.» Idem in *V Tuscul.*: «Qui autem illam maxime optatam securitatem [securitatem autem

nunc appello vanitatem egritudinis, in qua vita beata posita est) habere quisquam possit, cui aut adsit, aut adesse possit multitudo malorum? Enim vero securitatis huius causa est Dei gratia. Quid enim timeat iustus, qui scit se Deo curae esse et cordi? Secura ergo est mens iusti, hoc est, quiete, serena, tranquilla, confidens, hilaris, magnanima, quia Deo iuxta.

Sed Septuaginta pro *an*, id est pauperis, legentes *an* est, id est oculis, sic verunt, ut habet Auctor *Catena Graecae*, oculi improborum omni tempore hauriant mala; boni autem semper versantur in pace, et animi tranquillitate. Idem auctor hinc verum amonecit procedenti: « Cor rectum quaerit sensum et intelligendum; inereditorum autem os experitur mala; » ac deinde utrumque sic necit et explicat: « Convenienter, inquit, hoc loco cor cum ore et oculis coniungitur; homines autem mali et in docti subeunt mala, nempe ponam factis suis dignam. At boni, qui a vitis et peccatis ferias agunt, ab adversis liberi sunt, ideoque quod secundum cordis sui sensum bonum videntur, peccate operantur. »

Moraliter, diceo hic quantum bonum sit securitas bonae conscientiae, nimirum quod sit quasi iugis convivium, praesertim in lege nova, ubi quod in convivio Eucharistiae cum Christo epulatur, iuxta illud Ecclesiae ex S. Thoma Aquinate in Festo venerabilis Sacramenti: « O sacrum convivium, in quo Christus sumitur, recolitur memoria passionis eius, mens impletur gratia, et futura gloria nobis pignus datur! » Ut jam in Christianis impletur illud *Isaiae*, cap. LXVI, 23: « Et erit mensis ex mense, sabbatum ex sabbato, » id est, festum festo continue succedet, agitantur Christiani continua festa et convivia; mensis enim hic significat festum Neomeniae, sive novilunii. Adde quod Christiani ex hoc convivio in terris expectant convivium perenne in caelis, promissum a Christo, *Luce*, XXII, 29: « Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo. » Quocirca recte S. Ambrosius in *Psalm.* XLV: « Quis, inquit, puritate et simplicitate pectoris dilecti fractus? quis eibus stavior quam is quem animus bene sibi consensit et mens innocens epulatur? » Hugo Victorinus, lib. III *De Anima*, cap. XI: « Conscientia bona, inquit, titulus est religionis, templum Salomonis, aeger benedictionis, hortus deliciarum, aureum reclinatorium, gaudium Angelorum, arca foederis, thesaurus regis, aula Dei, habitaculum Spiritus Sancti, liber signatus et clausus, et in die iudicii aperiendus. » S. Bernardus, lib. 22 *Conscientia*: « Nihil, ait, est iuendinum, nihil tutius, nihil ditius bona conscientia; premit corpus, trahit mundus, terreat diabolus, illa erit secura. Bona conscientia secura erit cum corpus morietur; secura, cum anima coram Deo presentabitur; secura, cum utrumque in die iudicii ante tribunal terrificum iusti iudicis statu-

tur. Future benedictionis non est utilius remedium, nec certius testimonium bona conscientia. Cum mundus omni volubilitate circumvolat, ploret, rideat, pereat, transeat, nunquam marcescit bona conscientia. Subieciatur corpus in poma, in injuriis maceatur, verberibus lanietur, equale distendatur, gladio trucidetur, eredis patibulo affigatur, secura erit conscientia. » S. Augustinus breviter sed nervose in *Sententia*, num. 90: « Non potest, ait, quisquam fraudari delectationibus suis, cui Christus est gaudium. Etenim enim exaltatio est, quae bono letatur aeterno. » Clemens Alexandrinus, lib. VII *Stromatum*: « Universa, ait, vita iusti est quidam celebris ac sanctus dies festus. » Et S. Ambrosius, lib. II *Offic.* 1: « Vitam beatam, ait, officium tranquillitatis conscientiae et securitas innocentiae. » Quin et Plutarchus in *Moral.*: « Ut nequeatis, inquit, herba ab Homero praedicata, addita poculis omnem convivi tristiciam discutit: illa bona mens indita nobis omnem vite sollicitudinem abolet. »

Præclare S. Cyprianus, *De Oracione Dominica*: « Quis, ait, ei de saeculo metus est, cui in saeculo Deus tutor est? » Idem, *De Exhort. Martyr.*, assertit, « timendas non esse mentes in penas persecutorum, quia major est Dominus ad protegendum quam diabolus ad impugnamdum. » Quin et Cicero ad *Torquatum*: « Conscientia, ait, recta voluntatis, maxima rerum incommodorum est consolatio. » Quocirca sapienter S. Basilus, homil. *De Gratiarum actione*: « Nulla, inquit, quamlibet splendida ac luculenta humanarum rerum conditio animae tua ingerat gaudium, quod immoderatum sit; nulle res afflictive aut tristes illam deiecerint de gradu suae calitudinis, et maturo gravitatis, merore aut calamitate contractam. » Plura vide apud S. Gregorium, lib. VIII, *epist.* 45, et lib. IX, *epist.* 49, et apud S. Chrysostomum, homil. 14, 15, 16, 17, 18 et 19 in *Epist. ad Romanos*. Euge ergo, o animi sancta et in sanctitate de Deo tuo secura: « Sufficis tu Deo tuo, sufficis tibi deus tuus; » non est quod praeter eum requiras, et requirendo doleas, perdasque beata mensis tunc gaudia. Illi soli conjungere, illo fructu, cum illo epulare; ille iugis tibi erit convivis, ille et iugis convivium. Dio ergo: « Dilectus meus mihi, et ego illi qui pascitur inter lilia, donec asperet dies, et inclinetur umbra, » *Cant.* v, 16.

10. MELIUS EST PARUM CUM TIMORE DOMINI, QUAM THESAURUS MAGNI ET INSATIABILES. — Hebraice, pro thesauro multo et tumultus in eo; Chaldaeus, quia thesauri multiplicationis in quibus est turbatio; Sytablus, contritio, id est in quibus sit afflictio et tribulatio quaedam; Syrus, quia thesauri iniquorum; Septuaginta, quam thesauri magni sine timore. Noster solerter vertit insatiabiles: ideo enim thesauri sunt insatiabiles, id est, non satiant appetitum divitis et avari, quia eum turbant, affligunt, molestant cura et anxietate sui, tum augendi, tum conservandi; quot enim molestis, laboribus,

angoribus, curis lancinatur animus divitis, ut opes suae teneatur et adaugeat? Dicuntur ergo thesauri insatiabiles avaro, id est insatiabili, aut invidioso, quia appetitum non satiant, sed irritant.

Igitur huius sententiae ratio est, prima, quod timor Dei majus sit bonum quam omnes thesauri; quare qui eum habet, opulentiore est omnibus divitiis quam thesauris abundant. Unde S. Chrysostomus, homil. 26 in *epist. ad Hebr.*: « Adit, inquit, timor Dei, et nihil erit molestum, sive dixeris pauperitatem, sive morbum, sive captivitatem, sive servitutem, sive quidvis aliud molestum; sed et ipsa nobis opem afferent ad contraria. Sollicita paupertas civitatis honestior, morbus sanitate firmior, captivitas denique et servitus libertate gloriosior ac potior erit. » Unde tanta timoris Dei vis ad commutandas malorum vires? Paulo post addit: « Timor Dei concupiscentias extirpat. » Sane cupiditas malorum omnium radix est; hanc vero radicem timor Dei stirpitus eruit: qua eruta, mala omnia in bonum permutantur, paupertas transit in divitias, morbi in valetudinem, captivitas in libertatem.

Secunda, quod timor Dei faciat mentem quietam, et ipsa sorte a Deo sibi admensa contentam, letam et hilarem, juxta id quod processit: « Secura mens quasi iugis convivium; » hanc autem mentis quietem et letitiam potior est omnibus opibus.

Tertia, quod timor Dei explet satietate mentis, quia eum uni Deo; qui autem Deum habet, quid amplius desideret? Cui Deus non sufficit, quid sufficit? Thesauri autem cupiditatem non satiant, sed accunt; cupiditas enim est quasi hydrops, qui semper sitiens quo plus bibit, eo plus bibere gessit, juxta illud:

Quo plus aut potu, plus sitititur aequo.

Quarta, quod thesauri nullas afferanturbationes, puta curas, labores, angores, lites, rixas, tristitias, etc., quae omnia opum commodum et gaudium eleant et exsorbent (1).

Quinta, quod parva substantia iusti sit secura et altior quam magna iniusti. Unde S. Gregorius Nazianzenus, *oral.* 29, legit: « Melior est exigua pars cum securitate, quam magna cum infirmitate et incoeritudine. » Iluc facit illud Pindari in *Nemaeis*, ode 8: « A Deo satis divitias hominibus durabiliores. »

Sexta, quod modice opes faciant modestos, humiles, sobrios, amodice faciant auctores, superbos, deluciosos; unde Auctor *Catena Graecorum* vertit, melior est exigua portio cum timore Domini, quam thesauri magni cum praefracta audacia; quia enim significat securitatem, audaciam, animum

timoris nescium, et, ut Complutenses vertunt, intrepiditatem. Idem auctor citat similem Hesiodi sententiam: « Hunc Anxia amicitia fecit subinde ut parva suavis sapiant, animamque magis oblectent quam magna, praesertim male parata. Neque enim gloria genuina, aut voluptas, in magno censu aut sumptu consistit, sed contra in genuina voluptate et gratia, magnus census et sumptus sese ostendit. » Denique R. Levi: Longe praestant, inquit, tenuis facultates cum Dei timore et iuste comparate thesauris maxima, concupiscentis strepitu et clamore ob eorum lacrymas, qui vi fraudis hinc circumveniunt sunt: nam tepes divitiae ad felicitatem et diuturnitatem spectant; ingentes vero perniciose damnatione extrema afferunt.

Mystice idem Auctor *Catena Graecorum*, sic explicat, g. 4. « Melior est exigua scientia quam iusta operatio, quam tota, val communita scientia quam iniqua actio. »

17. MELIUS EST VOCARI AN OMBRA CUM CHARITATE, QUAM AD VITULUM SAGINATI CUM ODO. — Hebraice, boni est esse oleris et dilectio illis, pro bene quae pui (id est in praesepe saginato), et odium illis; Chaldaeus, melius est praedium oleris ubi est charitas, quam bonus pinguis ubi est odium; Septuaginta, melior est hospitalitas cum oleribus ad amicitiam et gratiam, quam appositio vitulorum cum iuvicibus; Theodotus, super bovem saginatum.

Primo, noster Salazar charitatem et odium hic accipit Dei, non hominum, quasi hic causa datur veri. praeced. g. 4. Melius est parum cum timore Dei, quam thesauri magni sine timore Dei, quia Deis optimus maximus plerumque ex charitate et amore amicis suis inmittit pauperitatem, nec nisi oleribus eos pascit; divitias vero ex odio tribuit suis inimicis, ut vitalis saginatum, quia divitiae omnium peccatorum, litium et malorum sunt occasio, fomentum et causa.

Secundo, S. Chrysostomus, homil. I in *epist. ad Coloss.*, odiosus esse docet divitum mensis, licet opipariss; pauperum vero licet tenuis, amabilis et optabilis, ut has amare et ambire, illas odire et fugere conveniat; eo quod mensis pauperum in fratribus, sollicit in bono, voluntate et libertate superant mensis divitum, ac proinde amicos sint, benevole et charitatis plene; cum divitum saepe sint superbo; superciliosae, malevole, invidiosae magis odio quam amore dignae: « In illis, inquit, illos superamus, scilicet voluptate, honore, libertate et gratia. Nam ego malum quidem solum panem sumere cum gratia, quam innumerabiles cibos cum servitute; et melius reor esse vocari ad oleris cum charitate, quam ad vitulum saginatum cum odio. »

Tertio, plane et genuine, R. Salomon: « Melius est, inquit, convivium oleris indigentis exhibitum cum benevolentiae significatione, quam sollicit habitari benevoleque vultu excipitur, quam cum eodem edende prebentur carnes pingues cum jurgio et ira. » Et Aben-Ezra: « Melius est, inquit,

(1) Horatius lib. I *Satyr.* Sat. 1, 76 seqq.:

Ad vigilare meo manum, potestque diuque
Roribare malis fures, insculca, servas.
De te complures fratulas, hoc jure? Horum
Saepe ego optatis propteritum esse beatorum.

amicitiæ donum vitulo saginato; prestat enim bovis allis et quis ubi altero ametur, quam ut saginato bove vescatur, et tamen alter alterum oculo prosequatur. »

Sensus ergo genivinus est, g. d. Salius est majorique voluptatis et utilitatis excipit oleibus cura charitate, amicitia et benevolentia, quam magno apparatu vitulorum et epularum cum odio, inimicitia aut malevolentia; quare illa potius quam hinc sunt advenia, praeferunt cum quis ad illa invitatur. Rursum Itaque, g. d. » Gratius est modicum quod datur cum hilaritate, quae est sicut in amoris, quam multum quod datur cum tristitia, quae est sicut in odii. » Unde Eccl. xxxv: « In omni dato, ait, hilarum fac vultum tuum, et cum exultatione sanctifica decimas tuas. »

Significatur ergo hic *primus*, et qui querit hospitium vel praedictum, querendum esse potius hospitium, qui sit hospitium, id est animo hospitali praesidio. Commendatur igitur hic virtus hospitalitatis, quam docet Salomon non tam in epulis, quam in animo benevolo et officioso consistere. Sunt enim multi qui ob avaritiam nolunt esse hospitales; hoc a hic docet Salomon, ut, si magno sumptu voluit aut non possit, saltem animo et fragili mensa sint hospitales. Ita S. Ambrosius, lib. II *Offic.* cap. xxi: « Iude, inquit, se hinc avaritia, velut quaedam honorum ariditas officiorum, ut hominis damnum putent, quicquid praeter modum impenditur. Sed etiam in hoc adversus avaritiam, ne quod afferri possit impedimentum, prospexit Scriptura venerabilis dicens: Quis melior est hospitalitas cum oleibus; et infra: Melior panis in suavitate cum pace. Non enim prodigos nos docet esse Scriptura, sed liberales. »

Secundo, doceat is qui convivium instruit, ut illud magis amore quam epulis instruat; nam si illud livore et rancore condidit, non tam convivium faciet quam convivium, ut ait Ausonius in Epithemide. Finis enim, imo forma et anima convivii est amor, charitas, benevolentia, ut patet in convivio Eucharisticum quod Christus instituit, ut fideles omnes tam sibi quam inter se per charitatem uniret. Atque hoc de causa post illud olim Christiani instruebant convivium escarum vulgarem, ut quod invitabant omnes fideles etiam pauperes in symbolum charitatis, ideoque illud vocabant Agapen, id est charitatem, ut dicitur I *Corinth.* xi. Quare maligni sunt, qui in convivio discordias, lites, rixas exercent, imo perdit et proditoria, qui hostes ad epulas invitant ut occidant, ut inter eas occisus est Simon Machabeus cum filiis a Ptolomaeo, I *Machab.* xxi, 16; et Amnon invitatus ad convivium ab Absalom, ab eodem in eo trucidatus est, I *Reg.* xiii, 28. Et Christus in ultima cena proditus, et ad nocem Iudeis traditus fuit a Iuda; quod proinde ingenti doloris stimulo Christum pungit, adeo ut *Psalm.* lvi, 13, graviter de eo queratur: « Quoniam, inquit, si inimicus meus malidixisset mihi,

sustinuissem utique, etc. Tu vero homo unanimitatis, rex meus et notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos, in domo Dei ambulavimus cum consensu, » g. d. Tu, o Iuda, qui eras nobis conviviva, factus es mihi proditor; hoc me pungit, hoc cruciat.

Mystice *primo*, Auctor *Catena Graecor.* sic explicat, g. d. Salius est paucis scire cum charitate, quam magnam scientiam vindicare et cum pace pugnare. *Secundo*, salius est exigua benedictio conferre ex magna charitate, quam magna ex parte vel segra: beneficium enim maxime estimatur ex animo conferentis. *Tertio*, salius est parva virtutum officia exercere ex magno amore Dei, quam magna sine eo. Unde vidua Evangelica offerens duo minuta in gazophylacium, plus ceteris omnibus obtulisse iudicatur a Christo, *Luc.* xxi, 3. Hoc autem maxime loquimur habet in convivio Eucharisticum: qui enim in eo oleibus ponit et in compunctionis vescutur ex charitate, longe praestat illo qui in eodem vitulo saginato superbia sapientiae et contumplationis pascutur sine amore, existens in peccato mortali. Talis enim « iudicium sibi manducat et bibit, non dijudicans corpus Domini, » I *Corinth.* xi. Aut simpliciter, ait Itaque: « Melius est cum charitate comedere oleum, quam cum odio accedere ad Eucharistiam; Christus enim in Eucharistia est vitulus saginatus, de cuius plenitudine omnes accipiunt, » *Joan.* i. *Quarto*, glossa: « Multo utilius est, inquit, simplicis vituli innocentiam cum charitate servare, quam virtutum exteriorum fulgore miraculis, et interiora mentis ab odorium sordibus non purgare. » Quare, Itaque per *oleum* accipit mandata, per vitulum saginatum consilia Evangelica, g. d. « Melius est cum charitate servare mandata, quam cum odio implere consilia. »

18. VIR IRACUNDUS (Hebraice, *vir exarsenscentus*) PROVOCAT RIXAS; QUI PATIENS EST, MITIGAT (Syris, *extinguat*) SUSCITATAS. — Septuaginta, *vir quiescens parat* (male aliqui legunt *parat*) *rixas; inopiam autem et eam quae futura erat mitigat.* Idem replicando subdit: « Longinquis vir extinguat Iudicia lites, quae in iudicis et tribunibus agitantur; lupus autem suscitavit magis. » Valde, *vir iracundus existit contentiosum; et longinquis sedat litem.*

Pro *provocat* hebraice est *ויר גור*, id est trahit, attrahit; unde *ויר גור* negri vocatur serra, quae traha, a trabendo. Sicut ergo serra assidit truncis reciprocatione secat saxa eorum durissima, sic qui lingua repellit et reciprocant injurias, secant amorem etiam maximum, ac inter amicitiosissimos concitant rixas. Rursum *gura*, id est guttore aridit, gurgurizat, ruminat et ruminando provocat. Unde *ויר גור* vocatur guttur, quo cibum trahimus et ruminamus. Significat ergo quod; sicut guttur in animalibus attrahit ruminem, ita est cibum et stomacho, cumque rursus masticat et ruminat: et sic quoque iracundus, id est propens us ad iram,

alterius dicta vel facta in sui contemptum, assidue in memoriam revocat, indeque lingua ea solvit, crebro de his loquendo etque exaggerando, quo fit ut iras et rixas tam in se quam in aliis suscitet. Sicut ergo gurgurizatio provocat phlegmata, sic ruminatio injuriarum provocat rixas. Patiens autem, quia injurias non ruminat, nec in mentem aut linguam vocat, sed potius eas oblivioni sopit et sepelit, aut certe extenuat, mitigat et sedat, quoad potest, hinc pariter mitigat et sedat rixas. Patiens igitur validum habet mentis stomachum, qui omnia dura illico concoquit; iracundus vero stomachum mentis habet bile infectum, quae assidue injurias sibi factas ruminat et eruat, itaque lites suscitatur. Ita Cassianus, lib. VIII *de Inst.* *renat.* cap. 1, ubi ex hoc et aliis *Proverb.* locis docet iram homini eripere tria decora: *primum*, gravitatem; *secundum*, consilium; *tertium*, pacem: « Quis, inquit, ira viri iustitiam Dei non operatur. Ipsam quoque honestatis gravitatem, quae etiam viris seculi hujus solet familiaris existere, nullo modo possidere poterimus, licet nobiles et honesti tantum prerogativa putentur, quia vir iracundus inhonestus est. Consilii etiam maturitatem nullatenus valebimus obtinere, quoniam graves et summa scientia praediti videbuntur, quia vir iracundus agit sine consilio. Sed ne quieti esse a perturbationibus noxiis, nec poterimus carere peccatis, tametsi nequaquam nobis iniquitatem ab aliis inferantur, quia vir animosus parat rixas, vir autem iracundus effudit peccata. »

Sapienter Seneca in *Proverb.*: « Semper discessio ab alio incipit, a se reconciliatio. » Et Thucydides: « Duo sunt adversissima recte menti, celestis et fra. » Hinc Salomonis sententia subalterna est illa ejusdem, vers. 1: « Responsio mollis frangit iram; sermo durus suscitatur furor. » Praeare S. Gregorius Nazianzenus, orat. 19: « Nihil, inquit, persecutorem illa superat, ut patiens alacritas. » Et S. Chrysostomus, hom. 6 in Acta: « Neque terram ignium, inquit, aqua intinctum illico calorem amittit, sicut si incidat in animam longinqua vir iracundus. » Idem, hom. 19 in *epist. ad Hebr.*: « Aethiopes, ait, quo magis ventilantur et agitantur a ventis, eo sunt fortiores et densiores. Et nos quoque, si sumus lenes et patientes, erimus etiam fortiores ac validi. » Et *ham.* 22: « Adeo exarsus est lenis et patiens, ut ne plagam quidem a plaga accipiat. » S. Valerianus, *Aon.* 12: « Infirma virtus est, inquit, odia vicisse bene fieri; nam ille inter meteros palmam perfecte virtutis obtinet, qui ad vicem veneni pocula dulciter componit. » Hinc spectat versus *Cantici*:

Multa trepida vis eripit, pluri sed patientia,
Impetabilis esse querat: vis patiens, vis continua.
Nisi sic contentiosus viri ut patientia.
Quidam emendare non est, lenis patientia.
Admittit quisque verberet, se verberat.
Rupes ferendo vincit assiduis macia.
Reges rerum omnium patientia.

Danque S. Bernardus, *epist.* 87 ad *Opera*: « Humilitatis, inquit, via est ad humilitatem, sicut patientia ad pacem, sicut lectio ad scientiam. » Item in *Sententiis*, sub initium: « Patientia, ait, possident animam suam, quibus dicitur: In patientia vestra possidebitis animas vestras, » *Matth.* v. Pacifici possident non solum suam, sed etiam aliorum in quibus faciunt pacem; unde merito filii Dei vocantur, etc. Sed etiam volentes pacem auferre diligunt, sicut scriptum est *Psal.* cxx: Cum his qui oderunt pacem eram pacificus. Ecce isti sunt, in quibus requiescit, et mansionem Deus facit. » Unde item alibi hortatur, dicens: « Et tu tanquam Angelus pacis sollicitus esto auferre scandala, turbationes sedare, dissidentes et litigantes pacificare. Angeli enim affectu benigni, religione pii, custodiam integri, amicitiam sunt individui, pace securi, a Deo conditi, divinis laudibus et obsequiis dediti, » ait idem, lib. V *De Considerat.* cap. 17.

19. VIR PIORUM QUASI SEPIES SPINARUM; VIA JUSTORUM ABSQUE OFFENSIVOLO. — Hebraice, *via pigri velut sentietum spinarum; et semita rectorum strata, vel campinata; Chaldaice, via pigrorum tribuli et spinosae; et via rectorum munda et pura; Septuaginta, via ciliorum strata spinis, fortium vero trita.* Alludit ad hortos et paradisos sepius spinarum obseptos et circumdatos; sicut enim vitior, qui vult fructibus horum gaudere, necesse est ut sepes illorum spinosus penetret; sic qui vult fructibus virtutum frui, oportet ut sepes vitiorum et diffinitionum praevias pertranseat. Unde pro sepe hebraice est *סבבא meschua*, id est sentietum, verpetum, dumetum, spinetum. Igitur sicut in spinato vel dumeto, *primo*, est spinarum multitudo; *secundo*, densitas; *tertio*, aculeus; *quarto*, implexio: una enim alteri continue inestitur et impletitur; sic et difficultates, quae virtutem obsident et circumdant, *primo*, sunt multae; *secundo*, densae; *tertio*, aculeatae et pungentes; *quarto*, implexae; ut, si unum ovellae vel sus facias, mox in aliam et aliam incurras, quae res facit pigros et pusillanimes deservire; sed justifortis et strenui sensum et patienter unam post aliam sursum et superant, itaque tandem omnes evellunt et vincunt, uti scabellat Abbas ille in *Vitis Patrum*.

Item *primo*, *Tigridum veritas, via pigri velut sentietum ovista squalit; via autem, tractatum campinatum est.* Unde auster Salazar sic exponit: Salomon, ait, illos pungit his veribus, qui ex incuria et inertia praedia sua et fundos nec visunt, nec excolunt, itaque ait: « Vir pigrorum, quasi sepes spinarum, » id est vir eorum in praedia et in fundos spinas ac tribulis horret, perinde ac sepes hirsutis veribus implicata, nimirum quia inertia domi facientes illam non extertunt, non calcant; nam quae non calcantur viae enalis veribus citius et vivescunt, horridae atque imbecillae sunt. « Via justorum absque offensivolo; » Chaldaice, *via justorum trita.* Nomine justorum impigros et sic-

mas intelligo, quia pigris opponuntur. Unde Septuaginta vertunt, *via fortium, seu strenuorum, trita*; *vive nimirum ad praedia et fundos eorum sunt tritissima, quia dum ad illa invadenda et excolenda eunt redeuntque, semitam proterunt atque calcant.* Et Vulgata: «*Via justorum absque offendiculo, id est semita eorum expedita est ac purgata, quia cum sepius per illam pergant, omnia impedimenta atque obices inde pellunt.*» Hae autem peraphrasi Salomon significat pigrorum et infortium vias ad praedia ingratia silvescere, at colligendum fundos accuratissime coli et tractari.

Secundo, Auctor *Catech. Graecor.* ex Septuaginta sic vertit, *ignorum haurientia via quasi spinis obrita, quae aspersione fortium vero semita sunt plana atque protreta.* Quod sic explicat, q. d. Ut ignari sibi et aliis obsunt, ita contra studiosi sibi et aliis prosunt.

Tercio, illi hunc versum nocentes procedenti per pigrorum intelligit insipientes, puta iracundos, quos vix preceat. Salomon dixit suscitare rixas, cuius rei causa hic assignat, quod sint spinosi, cuius rei causa hic assignat, quod sint spinosi, ita pinguat alio, ut rixas suscitent. Huc facit R. Agada ad quod, quod citat hic R. Salomon: «*Via Esau est tanquam spina floecida lane implicata, quam si inde removers, aliunde emerget.*» q. d. Impugnorum manus negro evadit nisi peccantur ope: quia si hac parte contra illos inultus te curas, alia te pungent et affligent.

Quarto et penultimo, q. d. Iter ad honestas virtutum actiones pigris, ob cupiditatem et pigritiam torquet sibi, videtur durum nimis, arduum, impetrem et imperitum, periculis ac si spinis oblitum et obstrutum foret: via iudum justorum qui *in pigritia et otio progrediuntur in via justitiae, nihil tam obstruendum studiumque et desiderium virtutis videtur, ut revera est, et absque offendiculo, id est complanata, facilis et trita: isto enim in sa tentationes et difficultates occurrunt, tamen justis generose eas superant et transcendunt, cum pigris et impiis eis terribi animum despondunt, cedunt et succumbant, juxta illud sap. xiii. vers. 13: «*Dilecti pigris: Leo est fortis, in medio praedarum occidendus sum.*»*

Ita Beda, Hugo, R. Salomon, R. Levi, Cajetanus, Raynus, Arboreus et alii. Unde Vatablus sic vertit et explicat, *viam pigris est quasi sepes spinosa; et via fortium est elevata, hoc est, insipientes, id est impii, est pigris, quasi esset sepes spinis: insipientes vero est diligens, quae incidit per viam stratum lapidibus.* Sic et Alanus et Peguinus, quoniam S. Gregorius, lib. XXX. Moral. cap. xii: «*Multos, ait, sepe videmus vitam quidem sanctam conversationis appellare, sed ne hanc assequi valeant, modo irruentes casus, modo futura adversa formidare: qui incerta mala, dum quasi cauti prospiciunt, in peccatorum suorum vinculis desinantur. Nulla enim ante oculos ponunt, quo si in conversatione eveniant, subsistere se non*

posse formidant: de quibus bene Salomon ait: *Iter pigrorum quasi sepes spinarum.* Nam cum viam dei appetunt, eos velut sepe obstantium sepium, sic formidant suorum oppositis susceptionibus pungunt; quod quia electos prope dicit non solet, bene illic secutus adjungit: *Via justorum absque offendiculo (1).*»

Et Cassianus, *Collat. XXIV, cap. xxiv*: «*Via, ait, secundum sententiam Salomonis, nihil operantium stratae sunt spinis, fortium vero trita sunt; et ita ab itinere regio devians ad illam metropolim, ubi noster cursus indefinabiliter semper debet esse directus, non poterit pervenire. Quod etiam Ecclesiastes satis significanter expressit: Labor, ingiens, stultorum alligat eos qui non noverunt iter in civitatem, illam scilicet Jerusalem celestem, quae est mater omnium nostrum.*»

Vide proprietates et discrimina pigris et sedulis sive fortibus, quas ex S. Bernardo, serm. *De Assensione Domini, recensiti Rom. X. II, ad illud: «*Spiritu ferventes.*» Idem Bernardus, serm. *De Trinitatis custodia manus, lingua et cordis*, pigris asserit, dat stimulum ad spinas omnes in via virtutis occurrentes animose disjiciunt: «*Nemo, ait, nostrum, fratres, parvi aestimet tempus quod in verbis consumitur otiosis. Siquidem tempus acceptabile est, et dies salutis. Vult verbum irrevocabile, volat tempus irremediabile, nec advertit insipientis quid amittat. Libet confabulari, autem, donec hora praeterat. O domine pertransi hora, o domine pertransi hora, o domine pertransi hora, ad obtinendam veritatem, ad acquisendam gratiam, ad gloriam promerendam misericordiam Conditoris indulget. Donec transeat tempus, quo divinam tibi repropitiare debueras pietatem, proferre ad angelicam societatem, suspirare ad amissam hereditatem, aspirare ad promissam felicitatem, exaltare remissam voluntatem, flere commissam iniquitatem.*» Vide sequentia. Idem, serm. *De Multiflori utilitate verbi Dei*, pigrorum tempus assignat audire vel legere et ruminare verbum Dei. «*Sermo enim quom loquitur, ait, spiritus et vita est. Si cor tuum induratum est, memello Scripturam dicentis: Emitte verbum suum, ut liquefaciat ea, Psal. cxlvii; et Heri. Amos. Iva lignificata est ut dilectus locutus est, Cant. v. Si lapideus es, et evomi jam formidas, non decidis ab eloquio Domini: et inflammabilis te, quia eloquium ejus lignum valde.*» Proprium eniio accidia et pigritiae remedium est amor Dei: ubi enim est amor, ibi non est labor, nec tepor aut torpor; sed ardor et fervor, juxta illud:*

Non ita discipulis flammis vomit. *Ena c. milia, Astat ut quis amaris icibus amove Del.*

(1) Sensus est: Vel, pigris quidem aggreditur, difficile et molestum videtur: recta vero est arena, si tale occurrit ut eo quod suscipiunt. Vel, pigris molestus et incommoda parit, diligentia felix viem. Utunque verba ferre possunt.

Mystice itaque: Iter pigrorum, inquit, est vita praesens voluptatis; quae sui amoris implicatos detinet, pigrisque facit ad omne bonum. Sepe spinarum sunt spinosa et pungentia desideria pigrorum. Unde saepe spinarum non transiunt absque lesione pedum, sic nec praesens voluptas absque punitione affectuum. Quod autem de hoc praesens vita sine sint, dicit Job xxx: «*Esse sub sentibus delicias computabant.*» Unde rusticus in luna fascis spinarum omistus, quid aliud est, quam homo in mutabilitate praesentis vite sub coere praesentium voluptatum? Unde *Natum 1, 10*, dicitur: «*Sicut spinus se invicem complexuunt, sic convivium eorum pariter potantium; convenerunt quasi et juba ariditate plena. Via justorum absque offendiculo,*» quia recta, quia plana, quia laeta, quia secura: nam quidquid adversitatis vel difficultatis acciderit, aequo ferunt animo, juxta illud cap. xii: «*Non contristabitur quidquid ei acciderit.*» Ideo semper procedunt iusti in via sua, quosque perveniunt ad patriam, juxta illud *Isaia xl*: «*Qui sperant in domino, mutabunt fortitudinem, assumunt pennas sicut aquila, current et non laborent, ambulabunt et non deficient.*» E converso via impiorum plena est spinis aviruta, quae suffocant sensum. *Matth. cap. xv*, et gladius detractionis, juxta illud cap. xxi: «*Arma et gladius in via sepe,»* Item loquitur adulationis, juxta illud *Ecc. vii, vers. 12*: «*Item locutionem motus scito quoniam in medio liquorum ingredieris, et super arma dolantium ambulabis.*» Item lapidibus contentions et oburgationis, juxta illud *Ecc. cap. xxi*: «*Via peccantium complanata lapidibus.*»

Deique S. Ephrem, *Serm. Ascet. ad imit. Proc.*: «*Propria proditio, ait, est negligentia; negligentia autem gratis ac dira est captivitas; et vigilantia captivam etiam ducentes captivitatem caput et apprehendit.*»

20. **FILIIUS SAPIENS LITIFICAT PATREM: ET STULTUS NOXO (1) DESERVIT MATREM SUAM.** — Hebraice, *spendit; Symmachus, vitendit; Septuaginta, subornat, vel deridet matrem suam; Syrus vero, confusio est matris suae; ut et despicit idem sit quod despicit facit, et ut R. Salomon explicat, «*in causa est ut a matris illa despicatur.*» Sub patre matrem, et nisi matre patrem intellige. Sed istitium tribuit patri, despectu matris, quia patres, utpote maiores, animi et ingenii, plura estimant sapientiam, in seque istitiam majorem de filiis sapientibus, ha est probris, concipiunt: matres vero, qui minoris animi, et sexu ad natura sunt infirmiores, facilius a filiis protervis despicuntur, indeque tristantur et dolant, quia tenerius diligunt filios quom patres, eo quod plus tribuerint filiis: filius enim a matre in utero totam pene materiam et substantiam accipit, eamque mater formis, orga-*

nizat et quasi animat; ac deinde jam natum lactat, faciat, educat, instituit, etc.: quare haec parte plus debet filius matris quam patri, an consequenter et eam despicat, graviorem ei facit injuriam. Antillies exigebat et dicebat: «*Confiscat matrem suam.*» Sed more suo Salomon causam contristandi assignat, nimirum despectum. Sicuti ergo filius sapiens sua obedientia, probitate et virtute laetificat parentes: sic insipientis sua protervia improbitate, gula, libidine et viliis contristat eosdem, praesertim matrem; quia in re ille suam sapientiam, hic suam insipientiam ostendit, tum quia sicut sapientiae est colere virtutes, ita insipientiae est contempnere se vitiis, ut eorum se faciat vile mancipium; tum quia sicut sapientiae est colere et exhilarare parentes, sic insipientiae est eodem despicere et contristare. Quod enim clarus, quid vilius, quid comundius quidquam parentis? quare qui eos colit vel despicit, colit vel despicit seipsum, imo Deum ipsum; parentes enim sunt vicarii Dei, ejusque viva quasi imago et simularum. Unde Plato eos quasi deos quosdam terrestres, ac deorum simularum a filiis colendos esse docet, lib. *XI de Legibus*: «*Consendum est, ait, nullum apud deos magis venerandum simulacrum nos habere debere, quam patres senio confectos matresque simul, quibus honorandus deus gaudet.*» Hinc deus filiis honorandis parentes promittit vitam longevam suamque benedictionem; inhonorandis vero comminatur mortem et maledictionem. Vide dicta cap. x, vers. 1, et *Ecc. ii, 1* et seq., ubi filia egi de honore parentum.

Tropologie Auctor *Catech. Graecor.*: «*Filius sapiens, inquit, est honestum cogitatum, quod patrem suum, nemp mentem, laetificat; stultus autem quod proprio sensu recte uti nesciat, et seipsum et alios quoque confundit.*»

21. **STULTITIA GAUDERE STULTO: ET VIA PRUDENS DIRIGIT GRESSUS SUIOS.** — Hebraice, *stultitia gaudium est et quae despicit corde (vecordi, exord), et via intelligentia rectum facit gressum in evia; Chaldaeus, et via prudens recte praedat; Septuaginta, demeritis gentis cogitantes mente, et autem gradus recta tenens vadit, vel dirigens ambulat; Syrus, demens eorum est, prudens recta ambulat; Arabice, prudens rectum iter quaerit, quod tenet.*

Sensus planus et clarus est, q. d. Stultus gaudet de sua stultitia, id est de suis, stultis cogitationibus, sermionibus, operibus: et vero prudens gaudet de sua prudentia, quod scilicet praedantem dirigat et recte facit gressus, id est actiones suas. Stultus invariabiliter petulantibus gaudet vitulari, lascivis, hae illic incommode et insubstantiari: et prudens recto et composito gressu locodit. Ita R. Salomon: «*Ipsemet vecondia, ait, apud vecondes gaudii loco ducitur;*» sic et R. Levi. Accedit Auctor *Catech. Graecorum* qui ex Septuaginta sic vertit, *amantis sententia iudicio et mente eorum; via autem prudens non absque custodia pro-*

(1) Proprie, stultus ignobilis. Sic Germani dicunt, *ein dier von Stanchen*; et Galli, *un intellecte d'homme.*

nam vocatur fatuus; nam enim ejusmodi homines mentis iudicio sint destituti, nihil faciunt cum ratione, sed temere et inconsulto omnia.

Poiesit secundo, per anastrophe sic exponi: *Gaudium est stultitia stulto, q. d. Stultitia stulti est suum gaudium, scilicet quod nesciat moderari et dirigere sua gaudia: stulti enim effundunt esse in implem iustitiam, risus et cachinnos.*

Unde ex Hebraeo sic veritas cum Cajetano et aliis, *stultitia gaudii carendi corde*; quod primo, Cajetanus sic explicat, *q. d. Gaudium nimium et effusum testatur stultitiam et concordiam: stultus enim nescit temperare sua gaudia, uti nec suos merores. Secundo, Vatablus, q. d. Gaudet stultus rebus secundis; et iustus recte ambulat, quia moderatur et est contentus in adversis equis ac secundis. Tertio, Salazar, q. d. Stultitia gaudii est cordis coram, nimirum iustitia effusio et intemperans hominem, qui cor suum moderari nescit, ad plerumque stulta fatuque facienda compellit: nam veores animas iustitia laxatus inordinatissime se perit. Vir autem prudens dirigit gressus suos, videlicet in iustitia et gaudio non desipit et immoderate agit, sed actiones suas prudenter cogitatione disponit. Itaque verba illa Vulgata: « Stultitia gaudium stulto, » non ita capienda sunt, quasi dicitur fatuus ex stultitia gaudere, sed potius stultum ex gaudio prorsus desipere et stultum agere; ut sensus sit: Gaudium stultitia est: stulto, non vicissim stultitia gaudium vel parvo est subitio.*

22. *DISSEIPANTUR COGITATIONES UBI NON EST CONSILIIUM: UBI VERO SUNT PLURES CONSILIARIUM, CONFIRMANTUR.* — Pro *disseipantur* hebraice est *דבר הבהיר*, id est irrita, frangit, dissipat, vel irritare, frangere, dissipare, hoc est irrita, frangit, dissipat cogitationes defectus consilii: Hebraei enim infinitivo utuntur pro indicativo et alio quolibet modo; vel infinitivus sumitur pro nomine, q. d. Dissipare, id est dissipatio cogitationum est, ubi non est consilium. Rursus pro consilium hebraice est *דבר נסתר*, id est secretum indeque consilium: hoc enim solet esse arcuatum et secretum. Igitur

Primo, Chaldaeus sic veritatem, *franguntur vel disseipantur cogitationes, ubi non est secretum; et in multitudine consiliorum consilium confirmatur, q. d. Ad res magnas perficiendas duobus opus est, scilicet secreto et consilio. Secundo, ne, si res in vulgum emanet, nulli se ei opponant, eamque vel clam vel palam impediant. Consilio, ne imprudenter quid fiat; consilium autem petendum a multis consiliariis: Jam, si multis secretum communicetur, periculum est non secretum non maneat, sed ab aliquo eorum propalatur. Quare prudentia est hoc duo ita associare, ut nec secretum careat consilio, nec consilium propaleat secretum. Id fiet, si filii consilium deligantur, itaque duntaxat necessarii, qui consilium sibi communicant, vel a se datum, secretum servant. Quin*

vero, si res sit manifesta, nec consultatione egeat, quisque secretum sibi soli servet, nec cum consiliariis, vel certe non nisi cum paucis communicet. Saepe enim totus nervus rei consistit in secreto. Memini, cum in Belgio agerem, Alexandram Parmensem ducem Parmensem inclytum Belgii gubernatorem, communicasse duobus consiliariis secretum ingens de recuperanda urbe maximi momenti, cumque illud deinde verbum rem emittisset, se vocasse utrumque ne dixisset: Aut ego, aut aseruter vestrum proditor est. Ego sedo me non prodidisse: ergo alteruter vestrum proditor sit oportet; uterque id pernegavit: unde uter prodidisset sciri non potuit.

Secundo, Septuaginta verunt, *differtur cogitationes, qui non honorant consensus, vel consilia; in cordibus autem consultantium manet consilium*. Vel clarior, ut veritatem Auctor *Catenae Graecae*, qui *prudentium consensus pro nihilo ducunt, cogitationes suas de die in diem transferunt; in corde autem deliberantium salutare existit consilium, q. d. Principes et quavis aili, qui suo iudicio praesidentes nolunt alios consulere, hi cogitationes suas de die in diem differunt, dum novas menti suae difficultates obijci sentiunt, quas per se expedire et resolvere nequeunt: quo fit ut occasiones opportunas rei concipiende e manibus elabi sinant, et rem vel nunquam vel tempore importuno, ideoque in casum et frustra aggreddantur; qui autem alios consulunt, cum iisque deliberant, hi illico sapum accipiunt consilium: quo fit ut opportuno tempore rem exsequantur, ac praesidenter et saepe feliciter nam efficiant. Idem credo voluisse Syrum, qui sequi solet Septuaginta; quare mendose in eo legi: *Irritas reddunt cogitationes, qui honorata deferunt consensus; deest enim negotio non, quam habent Septuaginta, Belirae, Chaldaeus et caeteri omnes. Unde sic in eo videtur legitur: Irritas reddunt cogitationes, qui honorem consensus non deferunt, id est, qui consiliarios non consulunt, ut jam explicui.**

Tertio, nonnulli sic verunt: *Dissipa cogitationes, quando non est consilium; et in multitudine consiliorum confirmatur, sique explicat, q. d. Dissipa, id est sparge in vulgum, id quod agere destinatus, cum consiliarios sufficientes non habes quos consulis; sic enim audies multorum etiam sapientum iudicia et consilia, qua te docebunt quid facto sit opus. Nam, vel confirmantur id quod destinatus, vel certe quid melius suggerent, illa facere solent principes astuti et solertes, idque faciendum suadet Aristoteles, lib. III Polit. Nam si res facienda spargatur, vulgus vel probabit id quod princeps destinat, et tunc secure id ipsum exequi poterit; vel si non probet, causam cur non probet indicabit, quam cogitavit princeps vel sequi debebit, vel certe amovet. Durum enim et periculosum est principi, si quid contra populi sensum tentare vel agredi velit; hoc enim est omnes irritare, omnem odia in se con-*

citare, et quasi contra stimulum calcitrare. Verum Hebraeum *דבר הבהיר*, id est *dissipa*, non significat, sparge in vulgum, sed frango, rumpe, irrita et cassum reddo.

Quarto, optime Noster veritatem, *dissipantur cogitationes ubi non est consilium; ubi vero sunt plures consiliarii, confirmantur*; hebraice, et in multitudine consiliorum stabit; Aquila, Symmachus et Theodotus, *confirmantur*, scilicet consilium; Vatablus, *frustrantur cogitationes*, etc. Sensus est, q. d. Ubi consultatio non intercedit, cogitata opatum exitum non sortientur; enim autem multos mature consulentes in consilium adhibemus, qua ratione id quod optatum periculi possit, res ipsa respondet cogitationi de re efficienda suscepta. Nulli enim multa sua congruaque suggerunt consilia, quibus res rite conficitur, et ad opatum finem perducitur. Ita R. Salomon, R. Levi et Aben-Ezra. Tunc ergo cogitata « confirmantur, » id est a multorum consilii robur et firmitatem accipiunt. Rursus, « dissipantur cogitationes » inique sine consilio, quia qui diu eas mente versat, in eis invenit plures difficultates et pericula, ob que eas refutat, aliasque meliores sese offerentes capessit; quae vero a pluribus consiliariis difficultates omnes proponuntibus et discutentibus mature suggeruntur, haec « confirmantur, » id est firmatae sunt, solidae et securae.

Deest haec sententia neminem suo iudicio praesidere debere, praesertim in rebus propriis, in rebus amor proprius, cupiditas et philantia quaevis excitant, sed alios consulere oportere, utrumque consiliis acquiescere. Quocirca inferius documenta quae S. Bernardus moriens suis testamentis reliquit, hoc fuit secundum: « In primis, ali, nunciam in vita mea scandalum dice volui, et si aliquando incidit, sedavi ut potui. Secundo, minus tempus sensui meo credidi, quam alterius. Tertio, laesus nunquam vindictam expectavi. » Ecce hominis charitatem, humilitatem et patientiam, ita habet Vita ipsius.

25. *LEVIATUR BONO IN SENTENTIA ORIS SUI: ET SIMILIS OPPORTUNUS EST ORIBUS. — Hebraei e. *תכלית* est vita in responsione dicitur (1); et verbum in tempore suo quum benevit Chaldaeus, *quodlibet est vita in verbo oris est*; et verbum in tempore suo dicitur *quum benevit* Syrus, qui loquitur in tempore, *loquitur et. Igitur « sermo opportunus » est qui profertur tempore opportuno, id est, congruo, commodo, utili et apposito. Opportunus enim dicitur ab eo quod oportet, quia sicut navigantium portus maxime utilis est ab appositus, sic res opportuna vel sermo opportunus audientibus maxime est utilis et commodus. Sensus ergo est, q. d. Latetur quique in sua sententia, quam rogatus ore profert: quisque enim gaudet suo iudicio et sensu, eumque aliorum iudicio praedat;**

(1) Cum ab aliis consultus praesidenter et salutare quid responderet.

cuique enim suum videtur pulchrum, cuique suum perplacuit: atamen non omnis sententia, sed opportuna duntaxat, quae scilicet suo tempore et loco profertur, est optima, id est gratissima, commodissima et utilissima. Deest ergo hoc proverbium prudentiam in dicenda sententia, sive in consilio, sive extra illud, servandam, nimirum ut sententiam accommode mus tempori. Saepe enim quod in se est bonum et utile, hoc tempore non est bonum, sed malum et noxium. Quare prudens vitat sententiam importunam, captatque opportunam, id est tempori congruam. Prudentia enim dicendi et agendi consistit in particulari, imo in individua rerum peristasi et circumstantia; prudens enim actio vel sermo est, qui utilis et appositus est huic loco et tempori, et huius personis; imprudens, qui, esto in se sit prudens, huic tamen loco vel tempore, aut huius personis est incongruus et inutilis, vel etiam noxius. Unde illud cap. xxv. vers. 11: « Mala verba in lectis argenteis, qui loquuntur verbum in tempore suo. »

Aliter paulo noster Salazar: « Sermo opportunus, sicut non est sermo opportune et tempore dicitur, sed qui opportuna et accommodata enunsiat et consiliis. » Quasi dicitur: Non est fides adhibenda cuiusvis consensu et consilio; quia quisque consulens suam sententiam et consilium aliis praefert, censetur esse optimam; sed fides adhibenda est sermone et consilio opportuno, quod scilicet accommodatum est ad rem de qua agitur conficiendam. Monet ergo Salomon suum qui consilio opus habet, q. d. Consilia, non quae tibi iunctissima visa fuerint, quia tua, sed quae optima et maxime apposita ad rem conficiendam, etiam aliorum sint, praefertito ac sequitur, iuxta illud Salomon: « Consule non quae iunctissima, sed quae sunt optima. » Aut certe, ad Salazar, sermo opportunus est, qui id quod antiquus sentit, accomodat et appositus verbis eorumque, iuxta illud S. Augustini, lib. II De Doctrina Christ.: « Sententiam autem verbum associi nunc delectat orationem; al, cum propria verba sequuntur dicentem, et aliena occurrunt, sic cruciatur, quasi legatio sequenti et hereditatis minus eveniat in agris. »

Myrae Galatims, lib. III De Aranis 56. cap. xxx, per sermonem vel verbum opportunum accipit Verbum congruo tempore a Deo destinato inavertitum, et hominibus tractatur vel creata abscondita a constitutione mundi. Unde ad Apostolum, Galat. IV. 4: « At nunc venit plenitudo temporis, misit filios filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, et adoptionem filiorum reciperemus. »

Denique, Septuaginta haec verba praecedenti necentes alio alioque. Cum enim versus procedenti dixerent: « in manibus consultantium manet consilium, » hoc versus subiungunt, ut veritatem Auctor *Catena Graecorum*: « Verum nisi haec comparati sunt, ut neque facile illi obtemperant, ne-

... aliquid quod opportunitum, aut e re communi ... in medium afferent. ... Quo significat, ei qui ... consilium, cavendum esse a malis et improbis; hi enim bona honorum consilia refutant, ac pro eis mala et improba, quae eis mens improba suggerit, substituant.

24. SERVA VITAE SUPER ARBORIBUS, ET DECLINET DE INFERNO VITAE. — Hebraice, via vita super intelligentem et declinat in inferno inferno; Chaldaice, via vita servata est intelligenti, ut declinat ab inferno infero (1); Syrae, via vita est arboribus intelligenti. Pro super hebraice est תַּמְנָה תְּמָנָה, id est septena, sursum, superior, supra.

Significat ergo vitam, viam virtutis, quae ducit ad vitam beatam quam credidit, id est perdens, in illi et compressit, esse ipso longe superiores, ut potest aliam, elevatam, celestem, ut semper sursum in celum scandendum sit; ac proinde secunda, vitam hanc esse arduam et difficilem, ac vires naturae hominis suae, quatenus, quia ex diametro recedere debet ab inferno, imo in celorum summum conscendere, cum impiorum via voluptatis sit proda et facilis, sed quae descendit in infernum. Hoc est quod enitit Virgilius, VI Aeneid. 1.

Septem decemque Averni, Sed vocant gradum, superque exiere ad auras, Hoc ager, hic labor est, pasci quoque hinc trahit Juppiter, aut solera erexit ad ethera virus, Hinc quaerit potare.

Serpens ergo semper sursum habet oculos, ut et mandis, dicitur enim apostolo: « Nostra conversatio in caelis est, » Philipp. iii, 20. Et illud: « Paucis sursum sunt quae, ubi Christus est in dextera Dei sedens. » Hinc spectat iniquus elevatio et distantia caeli a terra, quae facit ut homo contentans in celum mirabilis passibus sursum assistere tendere debeat, si in celum pervenire velit. Mathematici enim docent convexum firmamentum, sive caeli stellis, octoginta millionibus miliarum distare, et elevatum esse super terram. Quare, si quis bis mille annis viveret, et quotidie directe in altum ascenderet ad centum miliaria, utque continuo, post bis mille annos caelum perveniret ad convexum firmamentum. Rursum, post alios bis mille annos tantumdem quotidie ascendens, non perveniret a convexo ad convexum firmamentum: quando ergo a convexo firmamenti ad celum empyreum, quod longe magis distat et elevatum est, perveniret? Vide dicta Genes. i, vers. 14. Hinc Deus sanxerat passibus non corporis, sed mentis tanta spatia transmittimus, ut admiramur eam de virtute in virtutem, donec videamus Deum decorum in Sion. Hinc sensum exigit antithesis, quae est femoralis, id est super, opponitur inferno notissimo, hebraice, qui est infra vel

(1) Recte: non sine labore emittitur ad vitam beatam. Quando autem qui altius ascendit, tanto magis vitam hujus periculis emittit.

decorum, id est, qui est inus vel ima pars mundi.

Ubi nota ex hoc loco et similibus liquere quod Judaeis in veteri Testamento non tantum fuerint promissa bona terrae, sed promissum fuerit et caelum, ejusque gloria et felicitas, ac vicissim comminata eis fuerit gehenna inferni, si Dei leges violarent. Hinc et Septuaginta, ut habet Auctor Cetera Graecorum, verunt, viri prudentes cogitata sunt via vitae; praestant namque ut salubris evadat ab inferno. Prudentes enim non aliud cogitant quam quomodo fugiant infernum, et consequantur in caelum; et Aben-Ezra; Sanita vita, ait, תַּמְנָה תְּמָנָה, id est superna est intelligenti, q. d. « Sapiens laborat et conditoris sui voluntati obtemperat, quo iter corpore possit viam quae superna est, hoc est animae, quae desiderio flagrat redire in illi ad Deum, inferni sedibus devotus in ima sede constitutus; » et R. Levi: « Via vitae, inquit, longe superior est erudita. Quomobrem in suis contemplationibus ad sublimiora et nobiliora probevehit. » Ista ergo vocatur a Salomone תַּמְנָה תְּמָנָה, id est sublimiora, quae dignitate praestant. Quanto enim quidque in hoc mundi machina est sublimior, tanto est nobilior et praestantius, hinc caelum praestantius est elementis, et inter elementa quanto quidque est altius, tanto est praestantius: unde ignis praestat aeri, aer aquae, aqua terrae. Cor igitur justi est praestantissimum, quia altissimum, utpote fixum in caelo empyreo, ipsaque Deo. Conantur itaque semper sursum ascendere per celestes cogitationes, cura quo magis ascendimus, eo magis recedimus ab inferno, et accedimus ad Deum, et ad securitatem salutis aeternae. Sic Simeon Stylites graditum columnam ascendit, altius sensim et altius, ut pedetentim remotior a terra viciniam fieret caelo. « Primus enim, inquit Theodoretus in Historia SS. Patrum, jussit edificari columnam sex cubitorum, deinde duodecim, postea viginti duorum, nunc autem sex et triginta. Cupit enim in celum evolare, et ab hac terrena liberari conversatione. Quocirca idem bis quotidie ad populum, huc etiam ejus visendi causa confluentem conlocupatur, et jubens in celum suspicere et evolare, et a terra dissociare, et regnum quod expectantem visione apprehendere, et gehennae poenis timere, et terrena contemnere, et futura expectare. » Quia et in columna stans mortuus est; et corpus autem ne sic quidem cadere sustinuit, sed rectum stetit in lecto certaminum (caelum suspiciens) tantquam in victus Christi arbitra, nulla parte membrorum volens terram tangere. » Hucusque Theodoretus. Sic et S. Franciscus et vita et voce non aliud predicabat quam: « Sursum corda, ad caelum, ad caelum. » Unde hoc ejus erat apophthegma: « Militaturus Deo nihil mundanorum esse reservandum, sed eos sese omnibus debere exuere, et, ut ipse nichil, » expropriare. » Plura citabo vers. 26, sub finem. Age ergo, o fidelis, o Christiane, o Sacerdos, o Religiose, qui a Deo ante

tempora secularia conscriptus es civis domus Dei, et heres caeli, coheres Christi, mundana despice, superna respice, alienam terris vitam aere, cum Angelis conversare, eorum vitam emulare, brevi in beatam aeternitatem eorum consors futurus.

tempora secularia conscriptus es civis domus Dei, et heres caeli, coheres Christi, mundana despice, superna respice, alienam terris vitam aere, cum Angelis conversare, eorum vitam emulare, brevi in beatam aeternitatem eorum consors futurus.

Hinc tertio, Bada: Via vitae, inquit, est super eruditum, id est, via vitae transcendit vires naturae hominis; quare celesti eget lumine et gratia a Deo aspirata, ut iter virtutis, quod ad caelum ducit, inest. Fides enim, spes, charitas, ceteraque virtutes Christianae, sunt supernaturales, ac proinde caelitus infusae, quibus ad aethera caelestem, inferni periculis devotus, tendimus et pervenimus.

Aliter Dionysius et Arboreus, q. d. Sanita vita est lex Dei, quae est super hominem justum: illi enim justus se subdere et obedire debet, si vult declinare ab inferno, et viam ad vitam beatam intrare; lex ergo superior est justo, illi mandans et imperans, cui proinde justus sponte se subdidit et obtemperat.

Denique infernus vocatur notissimus, quia ultima est et infima mundi pars, ac proinde caelo, quod primum et summum est, opposita. Galatinus, lib. VI De Arcanis fidei, cap. ix, docet filios priscos credidisse duo post mortem universum receptacula, unum bonorum, alterum malorum; et utrumque tamen infernus vocatur; sed pius vocatur infernus superior, sive limbus Patrum, alterum infernus inferior, sive gehenna damnatorum.

25. DOMUS SUPERBORUM DEMOLIETUR DOMINUS: ET FRAGUS FACIET (Hebraice, statuet, vel stabiliet) TERMINOS VITAE. — Pro superborum Septuaginta vertunt iniquorum, contumeliosorum; Syrus, stultorum. Pro demolietur hebraice est תַּמְנָה תְּמָנָה, hi est corruet, sicut scaggis everrimus sordes domus: superbi enim sunt sordes mundi, idcirco Deus eos everrit; Septuaginta, diruit; Syrus, eradicabit; alii, extrahet, id est struppitus evellit et everiet; R. Levi, solo aequalit.

Sensus placens est, q. d. Deus superborum hostis et antagonista, eorum domos, id est familias, terque ac opes et prostra, sternet et diruet; triget vero et stabiliet domos, id est familias et praedia limulium et afflietorum, quales imprimis sunt viduae. Viduae enim quasi desolatae, et ab omnibus derelictae, specialiter Deo sunt curae, juxta illud Psalm. cxlv: « Pupillum et viduam suscipiet. » Celebre est illud Aesopi Mythologi, qui rogatus « quid Deus faceret, » respondit: « Superbos humiliet, humiles exaltat. » Addit S. Ambrosius, lib. De Vidua, alias duas hujus curae divinae causas. Prior est, ut conjugatae sint univiro, ut scilicet contente uno matrimonio, mortuo marito alium non querant, scientes se, si viduae maneant, in Dei curam et patrocinium transire. Unde addit: « In divinis iudiciis nullo peccato Iudaei Dominum lesisse videntur, quam quod

vidua gratiam minorumque jura violarent; haec prophetae caesus vocibus concluduntur; hoc sola causa delicti invidiam malignitatem memoratur, si honoratur vidua in honoribus, equae iustitiae deferatur. Sic enim habes Isaei i, Iudicae pupillo, et iustitiae viduam et veni desuperemus, dicit Dominus. » Posterior est, quod vidua representet Ecclesiam, ipsa sponsus Christus mortuus abiit in caelum; quae ergo remanet vidua. At ergo S. Ambrosius Deum curare viduas, quia ipse « Ecclesiae referunt viduitatem quae Christum virum suum amisit secundum corporis passionem, de qua dicitur in illud apud Isaiam: Quoniam multi filii deserte magis quam ejus quae habet virum. »

Unde mystice Bada per superbos accipit haereticos, quos quasi sordes Ecclesiae ex ea evocare solet Deus; per viduam vero accipit Ecclesiam, cuius terminos firmare et propagare idem solet. Auctor autem Calene Graecor. per superbos accipit Synagogam superbiorum Iudaeorum, qui Christum occiderunt, ideoque excisi sunt; per viduam vero Ecclesiam Gentium, quam Deus Synagoga prestanti et stabilivit.

Tertiam causam addit idem S. Ambrosius, Adhort. ad virgines, quod viduae exemplum castitatis illustre praebant non solum conjugalis, sed etiam virginibus; facilius enim est virgini non experte carnalis illecebras servare virginitatem, quam viduae eas experte, servare viduitatem: « Exemplum viduitatis, inquit, et virginibus magisterium est. » Dum enim videt virgo viduam intactam servare viduitatem, incitatur et ipsa ut libenter servet virginitali.

26. AROMINATIO DOMINI COGITATIONES MALAE: ET VERBIS SEMINO PULCHRITUDINE PIRAMITUR AB EO. — Et firmabitur obso non est in Hebraeo, Graeco et Chaldaeo, nec in Latinis Complutensium, sed intelligitur ex antithesi; Hebraea enim ad verbum sic habent, cogitationes mali, id est rei male (Vaiabhus, mali, scilicet veri) arominatio sunt Domini; et pura eloqui pulchritudinis, id est pura eloqui pulchritudinis, repeta Dominio (1), q. d. Sicut Deus arominatur cogitationes malas, sic puras sermones, grates pulchritudinis habet, isque quasi decoratur et pulchrescit; quare eos suo assensu et cooperatione firmat, id est affirmat et confirmat: ita Vatablus. Septuaginta, arominatio Dominio cogitatio iniqua; est illa (2) locutiones curae, id est graves, purae, honestae; Synmachus, 472, id est castae; Theodolion, 482, id est mundae; Chaldaeus, et puri sermones sanctorum sunt; Vatablus, iuncti sunt; alii, puri sunt sermones decori vel pulchritudinis; Syrus, puri verba delectabilia sunt; Aben-Ezra, puri staterique sermones reputantur ad argentum ab omni scoria signaturum, quibus decoratur Deus. Cogitationibus malis opponit purum sermonem, hoc est puram cogita-

(1) Sed pura, munda et accepta sunt Deo dicta iuncta dicitur, seu benedicta, quae scilicet nonnulla habent.

tonem: ex hac enim sequitur purus sermo: ex abundantia enim cordis os loquitur. Est metalopis crebra Salomonis. Sensus ergo est, *g. d.* Deus abominatur cogitationes malas, indeque prodentes malos sermones; vice versa, amat puras cogitationes, indeque prodentes puros sermones, qui in oculis Dei erque ac hominum pulcherrimi sunt, ideoque ei placeant, ab eoque diriguntur et confirmantur. Unde R. Levi ex Hebraeo sic vertit et explicat: Detestatur Deus improbi cogitationes, quod semper in improbitate volentur; que vero animo versant puri et mundi, nihil aliud sunt quam sermones qui Deo iocundi sunt.

Tangit hic radicem omnis mali et boni, nimirum cogitationes malas et bonas. Ex mala cogitatione enim mens naturaliter oritur delectatio in voluptate, ex delectatione appetitus, ex appetitu consensus, ex consensu opus, ex opere consuetudo, ex consuetudine obstinatio, ex obstinatione gehenna. Vice versa ex cogitatione bona hæc eadem, sed bona oriuntur, ac tandem celestia gloria et felicitas. Vide hic prospiciam cogitationis bonæ et malæ, ejusque filios, nepotes et pronepos. Quare summa homini cura adhibenda est circa cogitationes, ut non nisi bonas animo verset, et malas vel a demone, vel a concupiscentia, vel ab hominibus transiens statim excludat, et velut ova aspidum exterminet. Qui enim semper bona cogitationes mens versat, non nisi hominum appetere potest; voluntas enim sequitur intellectum et cogitationem. Hæc est quod ait Christus, *Matth. xv. 19*: «*De corde exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemie; hæc sunt quæ concipiunt hominem.*» Vide ut Evangelium legi, Christus versus Salomon præce Salomonis astipulatur. Hinc facit illud Sixti philosophi: «*Bona mens (que bona cogitat) etheris est Dei; mala mens (que mala cogitat) chorus est demonum. Templum sanctum est Deo mens pii, et altare optimum est ei cor mundum.*»

Nullum cogitationes bonas vel malas amplectitur, vel abominatur Deus, quia ipse sunt iudicis et effectus amoris boni vel mali, quam Deus amplectitur vel abominatur, juxta illud S. Augustini: «*Amor meus potius meus; eo laetor, quomodo feror.*» Voluntas enim quasi demonia movet intellectum, ut cogitet de re sibi cara, ejusque pulchritudinem sibi representet, ut ea se oblectet. Vis scire quid amas? vide quid sepe cogites; hoc, hominibus legitur ex cogitatione Deus melior amorem, in quo tota hominis bonitas vel malitia moralis consistit. Denique docet se Salomon cogitationes morosas, quibus voluntas plena vel semiplena consentit, esse peccata, etiam in opus non exeant, juxta illud Christi: «*Qui videt mulierem ad concupiscendum eam, jam mechatus est eam in corde suo.*» Prohibite enim sunt nono theologi præcepto: «*Non concupisces,*» ut ostendi *Beuter*, v. 21, et *hæc. vii. 7.*

Audi S. Gregorium, *XII Moral. cap. ii*: «*Per Moysem, ait; luxuria perpetrata, per anorem vero munditie luxuria cogitata damnatur. Hinc enim est quod discipulis primus Ecclesie pastor dicit: Propter quod succedat lumbos mentis vestre, sobrii, perfecti, etc. Lumbos enim carnis succingere, est luxuriam ab effecta refrænare; lumbos vero mentis succingere, est hæc etiam a cogitatione restringere. Callidus namque adversarius noster est, et dum exterius ab effectu operis expellitur, secreto pollere cogitationem molitur. Unde serpenti a Domino dicitur: Pectore et ventre repositus. Serpens nimirum ventre repositus, quando hostis jubeat per humana membra sibi subacta usque ad expletionem operis pervenit; serpens autem repositus pectore, quando eos quos in opera luxuria non valet, polluit in cogitatione. Sed quia per cogitationem ad explenda opera pervenitur, recte serpens prius pectore, et deinde serpente ventre describitur.*»

Præter cogitationes malas, primo, sunt machinationes malæ, quibus quis aliud malum molitur; secundo, simulationes, doli et fraudes, de quibus hinc locum sic explicat noster Salazar: «*Abominatio Domini cogitationes malæ, id est, Deus vehementer odio prosequitur dolo et insidias, quos impij ad proximorum perniciem assumunt.*» Purus autem sermo pulcherrimus firmatur ab eo, «*sermo videlicet sincerus et doli expertus ab ipso pulcherrimus assensit et existimatur hic scilicet ipse præbatur et arridet. Homines enim ea verba pulchra magis, lepida et salsa esse existimant, que technas aliquas aut dolo aut simulationes continent; Deo autem nullus vel pulchrior vel lepidus magis ac salus videtur sermo, quam sincerus et candidus, cui nihil doli aut deceptionis subest, nihil falsitatis aut simulationis.*»

Tertio, cogitationes malæ sunt obscenæ et luxuriosæ: his enim directe opponitur cogitatio et sermo purus; Symmachus, castus; Theodotus, mundus. Præ ceteris enim cogitationibus malæ sunt, Deoque displicent cogitationes venereæ, tum quia summo contrariatur divina puritati et sanctitati: tum quia illecebræ sunt, felle que voluntatem illicent trahuntque ad consensum, saltem imperfectum, vel tacitum et implicitem, idque ob concupiscentiam nobis innatum, curæ in rebus venereis est vehementissima; sicut ergo qui tangit piecem, inquinatur ab ea, et qui tactatur cum sordibus et stercore, ab eo sordidatur, juxta illud: «*Vino vel vinore, semper ego maculo;*» sic pariter qui dispulatur et luctatur cum cogitationibus impudicis, hinc inquitur. Quare cæterorum vitiorum cogitationes resistendo, luxuria vero fugiendo vincuntur, juxta illud Apostoli: «*Fugite fornicationem.*» Ita Cassianus, Climachus, Dorotheus, et S. Augustinus, *serm. 20 De Tempore*: «*Intor omnia, ait, Christianorum certamina sola duriora sunt prælia castitatis, ubi quotidiana est pugna, et rara victoria.*»

Gravem castitas sortita est inimicum, qui quietitudo vincitur et timetur. Et ideo nemo se falsa securitate decipiat, nemo de suis viribus periculose presumat, sed audiat Apostolum dicentem: *Fugite fornicationem,* 1 *Corinth. cap. vi.* Probat id exemplo Joseph, qui fugiendo heram se tentantem vitæ et Davidis, qui non fugiendo tentationi succubuit, et adulterium commisit.

Quarto, per cogitationes malas accipi vitiosas quaslibet, uti superbie, ire, invidiæ, gula, acediæ, etc. Omnes enim hæc abominatur Dominus; atque anima, ut Deo placeat, ab omnibus sese expurget oportet, ut in conspectu ejus pura et nitida sit instar tersi speculi, imo angeli.

Antistrophe hinc Salomonis sententiæ sunt apostolice prætorum Patrum, Hyperichii dicentis: «*Cogitatio sua semper sit in regno colorum, et cito in hæreditatem accipies illud.*» Ita habetur in *Vitis Patrum*, lib. V, libello xi, num. 35; ibidem in meditationibus duodecim Anachoretarum ordine quartus: «*Ego sic sum, ait, ac si in monte Olivarum sedens cum Domino et discipulis ejus. Et dixit mihi: Nullum agnoscas secundum carnem; sed esto semper enestis conversationis imitator, sicut bona Maria Magdalena ad pedes Jesu sedens, et verba ejus audiens. Efficiamini sancti et perfecti, sicut et Pater vester qui in caelis est. Et: Discite a me quia mitis sum et humilis corde.*» Ordine vero nonus ait: «*Ego quotidie Ecclesiam intellectualium virtutum expecto, Dominum gloriæ in medio eorum video super omnes splendens, quando autem abscedo ab eo, ascendo in cælum, expectans admirandas pulchritudines Angelorum, ut quos emittunt hymnos inaccessibilis Deo et dulces eorum cantilenas audiam, differorque sonis et vocibus et suavitare, ut libet reminisci quod scriptum est: Cæli enarrant gloriam Dei, etc. Et omnia que super terram sunt, sicut cinerem et stercorea opinor.*» Ecce hæc sunt cogitationes bonæ et sermones puri, qui Deum et Angelos oblectant, sicut impuri delectant Luciferum et demones. Quocirca Barlaam ad Josephum apud Damascenum in *Hist. cap. xix*, instanter adhortatur eum ad cogitationum puritatem et curam: «*Non enim, ait, actiones duntaxat, verum etiam cogitationes nostræ apud Deum in numerato sunt, coronasque aut supplicia nobis conciliant. Siquidem Christum simul cum Patre ac Spiritu Sancto, in puris cordibus habitare perspeximus habemus. Ac rursum illud non ignoramus, quod, quemadmodum fungus epe, eodem modo prave cogitationes divini Spiritus gratiam a nobis propellant. Quamobrem summo studio in hoc genere, ut omni vitiosa cogitatione ex animo tuo extincta et deleta, optimas quasque cogitationes in eo inseras, implunque Spiritus Sancti te ipsum efficias. Siquidem per cogitationes ad actiones ipsas venimus; atque omnia opus a cogitatione acimique agitatione procedens parvum primo initium arripit, ac deinde*

facilis incrementis angescens ingens ad extremum efficitur.»

Abbas Joannes in *Vitis Patrum*, lib. III, apud Ruffinum, num. 208 et 209, docet cogitationes puras oratione superandas: «*Quandocumque, ait, cogitatio turpis succensa fuerit ab inimico, tunc aquam orationis effundat, et extinguat illam.*» Synecleza ibidem, lib. V, libello iv, de continentia, num. 42: «*Sicut, inquit, venososa animalis acriora medicamenta a se expellant: ita sordidam cogitationem jejuniis cum oratione expellit ab anima.*» Ibidem, lib. VI, sub finem, num. 25, senior quidam ait: «*Qui in anima sua memoriam multæ ligat, similis est ignem inter paleas occultanti.*» Ibidem, lib. V, libello xi, num. 53, alius senior ait: «*Timor Dei voluit ignis comburit arundinetum cogitationum.*» Et libello x, num. 29, quidam roganti: «*Quid faciam, quia cogitationes sollicitant me, et nescio quomodo repugnem eis?*» hoc remedium suggerit senior: «*Non repugnes contra omnes, sed contra unam; omnes enim cogitationes monachorum unum habent quærit; necessarium ergo est considerare que et quibus sit (capitalis), et adversus illam renitit; ita enim et residua cogitationes humiliterant.*» Vicia enim cogitatione radicali et capitali relique omnes, que quasi fræ ex ea pullulant, vincuntur et succiduntur. Radix ergo cogitationum cuique solerter examinanda et vestiganda, qua cognita securis mortificationum illi adhibenda; illa enim amputata relique ex ea manantes amputantur, ut docentur spirituum magistris. Abbas Macarius ibidem, lib. V, libello xviii, num. 9, Theodotus tenulo: «*Sibi tibi, ait, ascenderit cogitatio mala, nunquam deorsum aspicias, sed semper sursum, et statim te Dominus adjuvabit.*» Johannes Meschus in *Prælo spirit. cap. lxxix*, refert illud Palladii Abbatis apophthegma: «*Cogitationum observatio est medicamentum salutis.*» Ibidem Abbas Pastor quidam variis cogitationibus assumptis jussit apprehendere ventum; cuique ille dicebat se id facere non posse, subintulit: «*Sic nec potes cogitationes prohibere ne introeant, sed tamen eis resistere.*» Denique vetus illa in Religiosis mos est, ut noviti cogitationes et tentationes suas pendant Superiori; quo fit ut tunc merito humilitalis, tum Superioris prudenti et consilio cito eis liberentur.

27. CONTURBAT DOMUS SUAM QUI SEQUITUR AVARITIAM; QUI AUTEM OBIT MUNDITIA, VIVET. — Chaldeus, perdit domum suam, qui congregat in ædificando inquietatis; et qui obit minus gratia daturum, vivet. Avarus conturbat domum suam, primo, quia ut avaritie sue satisfaciatur, cogit domesticos, servos et ancillas plus aqno laborare etiam diebus festis et velitis, ac honesto victu et vestitu eos defraudat, misereque, dura et acerbe eos tractat; quo fit ut illi contra eum murmurent, ligent, et inter se rixentur, dum quique omnes et laborem a se excutere, et in aliquo rejicere satagit; secundo,

avarus per fraudes, usuras et injustos contractus solus se ditare, ob quos lites vel illi vel heredibus ejus intentantur, quae magna ipsis damna afferunt, et eundem bonis spoliant; *tertio*, quia deus avaros solus punire privatione opum avarae et perperam congeborum; ut in quo peccaverunt, in eo et puniantur. *Pro contractu* hebraice est *עכר עהר*, quae voce alludit ad Achan, qui avaro suffragane pallium ex spoliis Isechie contra praescriptum Dei, conturbavit domum suam, imo totum Ismaelem, qui propterea caesus fuit a Chananeis. Unde Achan lapidatus a Josue in valle, quae inde dicta est Achor, id est turbationis, audivit: « Quia turbasti nos, exuribat te hominum in die hac. » *Josue vii, 25.* Sic et Clem avarae et simoniacae accipiunt munera a Naaman, quem Eliseus herus ejus curaverat a lepra, eandem sibi et domui suae, id est toti suae posteritati, accessit. *IV Regum v, 27.*

Qui autem odit munera, vivet. — Antithesis aequae exigit ut dicatur: « Qui autem odit avaritiam, vivet. » Verum Salomon more suo ponit speciem magis usitatum pro toto genere avaritiae, atque ex specie totum genus per synecdochen intelligit, *q. d. iudex, consiliarius, et quivis officialis qui in ferenda sententia, vel dando consilio, in distribuendis beneficiis, vel officiis publicis, etc., non sint peccati muneribus, sed ab his abstinent, ut equum pro justitia ferat sententiam, ut sanum sincerumque det consilium, ut officium vel beneficium magis digni episcopi conferat; hic utique deo dantis a vivet, id est aget vitam quietam, felix, longeavam in hoc saeculo, et aeternam in futuro. Quod autem dico de odiente munera, idem a pari vel simili intelligo de odiente usuram, simoniam et quumlibet avaritiam. Nam ex una specie accipiunt munerum totum genus avaritiae intelligo.*

Hinc et Septuaginta, ut priorem partem posteriori per antithesin adequarent, pro genere avaritiae speciem eandem ponentes, sic vertunt, *disperdet septimum acceptor munerum; qui autem odit munerum acceptiones salvabit.* Sic et Syrus.

Noster Salazar per odientem munera accipit odientem usuras; usura enim, cum non sit debita, utique est donum et munus, quod usurarius a petente mutuum injuste deposcit et exigit. Verum ut hoc sit verum, usura est species duntaxat avaritiae; unde totum ejus genus non adhaeret; quare non aequa, sed manca remanet antithesis.

Porro sanctissimus recte advertit hanc sententiam maxime competere Ecclesiasticis, qui avarae se et suos ditare satagunt; hi enim *primo*, peccant, animamque *secundo* immant avaritia, puta pluralitate beneficiorum et pensionum (taceo de simonia, usuris, etc.), quae in eis gravior est quam in laicis: ipsam enim profectio est vacare deo et coelestibus, ac fastidire temporalia. Unde dum sunt clerici, dicunt cum Levitis: « Dominus pars hereditatis meae, et calicis mei. » Si Dominus eis

est pars, cur partes terrae ambiunt? *Secundo*, conturbant domos et familias suas multis curis, laboribus, libus, quas secum veluti cupiditas, imo domos suas et suorum, quas per avaritiam ditare volunt, hoc ipso depauperant et evertunt. Expatriant enim docet bona Ecclesiastica, cum ad laicorum domos transferuntur, eas earumque opes consumere et devorare, perinde ac penae aularum aliarum avium pennis immixte eas consumere perhibentur. *Tertio*, scandalizant Ecclesiam Dei; dicit enim populus fidelis: Si clerici iliberes Deoque sacra inhiant bonis terrenis, multo magis nos, qui liberos habemus, ea accendere debemus. Unde ex Climacho Dionysius: « Avarus, ait, est Evangelii subsannator; quoniam terrenorum contemptum Christus exemplo et verbo praecipue commendavit. » E contrario Pastores et Ecclesiastici, qui bona terrena contempnunt, eaque largiter in pauperes dispensant, vivunt per gloriam in oculis ac per memoriam, famam et gloriam in feris, uti vivit S. Gregorius Magnus, qui sibi pauper, aliis dives, egenos omnes non solum Romae, sed et per totam Italiam, imo et per Hispaniam, Galliam, Palaestinam totumque orbem auit; ac nostro saeculo S. Carolus Borromeus, cujus paupertatem opumque contemptum ac liberalitatem utinam legant et imitentur omnes Praefati et Clerici! Vide dicta *Epistolae*, xxxv, 3.

Hanc noemen apologeto simile et vulpis erant. *Cyrillus*, lib. III *Apolog. moral.* cap. xx: Sima, ait, ab histione favum mellis pro munere accipiens, illi se in famulam ad joculares ludos populo exhibendos obtulit; quare ab eo, ne fegeret, catena alligata, ac in Iudicium populo exposita, sero captivitas ac miseria, duraeque sortis penitere cepit; unde muos acceptum damnans exclamavit: « O subornatum deceptivae cupiditatis hamum, lethiferum munus, munerum naturalium adoptivum, gravissimum obligationis pignus, stulti et sapientis commercium minimum, maximum emptiois pretium, servituti jugum, iniquitatis fermentum, captivitas indicium, fermentum discordiarum, subversio civitatum, omnium seminatorum malorum, amatum venenum! » Profert deinde exempla philosophorum, qui quod munera regum spreverint, regibus facere superiores: « Quantis enim gloria titulus effloruit ille Diogenes, quod calcatis regis opibus per medias Alexandri Macedonis gazas, corporis eundem pauper, sed virtute opulentus incessit? Siquidem hoc locupletior majorque splenduit, quo plus facti hoc ipsum, quod accipere noluit, quam id quod ille dare disposuit. Quantis laus finibus morum cultor Socrates attollit, cum a Chabai regis satis magnis petebatur muneribus honorandus? et respondit nolle se ad eum venire, a quo acciperet beneficia, cum reddere illi paria non possit. Liber quippe esse voluit, dum ante reddere, quam suscipere cogitavit. Quantis similiter praerogonis exortatur Fabricius virtute ditissimus, dum munus

sibi viro pauperi a Pyrrho oblatum renuit, magis eligens honestate civis liberi, quam muneribus amplius regis gloriositate poliri? Quae profecto in re multo magis amicum, dum rex admiratus spectabilem virum super solem arexit, dicens: Ille est Fabricius, qui diffidit ab honestate, quam sol a rectitudine curvis sui averti potest. »

PER MISERICORDIAM ET FIDEM PURGANTUR PECCATA; PER TIDOREM AUTEM DOMINI DECLINAT OMNIS A MALO. — Hic versus transcriptus est ex Septuaginta. Nam in Hebraeo non exstat hoc loco, sed e. c. seq. vers. 6, ubi pro *scdm* hebraice est *NON emittit*, id est veritas. Veritas autem cum opponitur misericordiae, idcirco est quod iustitia, et significat opus debitum, sicut misericordia significat opus debitum gratulum et liberale. Sensus ergo est, *q. d.* Per opera virtutis elemosyna gratuita, et per opera virtutis iustitiae quoque modo debita purgantur peccata, quia per haec opera facta in gratia Dei satisfactum pro peccatis debita; quin et si in culpa ac peccato simus, illud per illa abolemus; si adit vera mentis contritio, si nimirum ex corde confitio pro expiatione culpe illa deo offeramus. « Per timorem Domini » vero quis « declinat a malo, » *q. d.* Elemosyna expiit peccatum gratum commissum; timor Dei vero praeservat a committendo. Fac ergo elemosynam, ut expias peccata, ac indue timorem Dei, ut caveas futura; sic purum te a peccato servabis, tuamque salutem in seculo constitues. Unde S. Cyrillus, vel quisque est auctor tract. *De Opere et Elemosyna*, docet Deum statuisse duo peccati lavacra, scilicet baptismum ad elidenda crimina ante illum perpetrata, et elemosynam ad expianda peccata post illum commissa: « Coartati, ait, eramus, et in angustiis innocentiae praescriptione conclusi. Nec haberet quid fragilitatis humane infirmitas atque imbecillitas faceret, nisi iterum pietas divina subveniens iustitiae et misericordiae operibus ostensis, viam quandam tuenda salutis aperiret, ut sorles postmodum quascumque contrahimus elemosynis ablueramus. Loquitur in Scripturis Spiritus Sanctus et dicit: Elemosynis et fide delicta purgantur; non ut illa delicta, quae fuerunt ante contracta: nam illa Christi sanguine et sanctificatione purgantur. Item demo dicit: Sicut aqua exstinguit ignem, sic elemosyna exstinguit peccatum. Hic quoque ostenditur et probatur, quia sicut lavacro aquae salutaris gehenna ignis exstinguitur, ita elemosynis atque operibus iustis delictorum flamma sopitur. Et qui semel in baptismo remissio peccatorum datur, assistita et jugis operatio, baptismi instar imitata, Dei rursus indulgentiam largitur. » Salomoni adsupplatur Christus, *Luc. xi, 41*: « Quod superest, ait, date elemosynam; et ecce omnia munda sunt vobis. » Elemosyna ergo remittit peccata venialia et poenam mortalium; ad haec disponit remissionem culpe mortalis, eaquae de facto abolet, si fiat ex contritione. Vide Origenem, S. Ambrosium,

Basam, Tolotum et alios in *Luce xi, 14.* Vide et quae dixi *Daniel. iv, 24*, ad illa: « Peccata tua quaeque misisti redime. »

28. *MENS JUSTI SEDUATUR OBEDIENTIAM; OS FEROCIORUM REQUINAT MALIS.* — Glossa et alii pro *obedientiam* legunt *sapientiam*. Unde discas veram sapientiam esse obedientiam, si scilicet quae obediunt Deo et Superioribus quasi vicariis Dei, praesentim quia obedientiam debet conditrix sapientia ut sapienter Deo, ait S. Bernardus; hebraice est *יָסֻדוּת* *Yasuduth*, quod duo significat: primo, respondere, *secundo*, humillari. Addit *tertio*, B. Levi et R. David, significare *negotium*.

Unde primo Pagninus, Tigurina, Clarus, R. Salomon et alii vertunt, *cor justum meditatur quod respondet; os vero impiorum cruciat vel effudit mala* (1), *q. d.* Iustus interrogatus non illico respondit, sed praecipiti responso quid dicit quod impium sit in Deum, aut injuriam proximo, sed meditatur quid sapienter respondeat, iuxta illud S. Bernardi: « Verba bis ad limam, antequam semel ad linguam; » at vero impus sine praemeditatione mala quae corde gerit, ore effudit, et quidquid in hoc tam vitium, cruciat, instat fontis omnem aquam, tam puram quam sordidam, a se receptam ebullientis. Unde aliqui vertunt, *evomit mala*. Sicut enim vomitu ejulatur crapula, phlegmata et sordes stomachi: sic impus malevolentiam, calumniam, perbulatorem, fastum, iram, etc., quae corde gerit, ore evomit. Aben-Erra haec refert ad vers. 27, qui in Hebraeo immediate praecedit, *q. d.* Iudex incorruptus, qui audit munera, vivet; ideoque mens ejus, auditus partibus inter se illustrantibus meditatur quid respondeat, ut ad iustitiam normam jus deat. Verum alii ad iudicium haec non archant, sed generatim ut sonant accipiunt. Haec facit illud Demosthenis, cui, cum objiceretur quod elaborata pronuntiaret, respondit, « se non modo scripta, sed etiam sculpta dicturum esse, » si posset. Ad diditque: « Ego civem improbum dico, qui sine meditatione audeat reipublicae consilium dare. »

Secundo, R. Levi, Valabius et R. David hebr. *Yasuduth* censent idem esse quod *יָסֻדוּת* *Yasuduth*, id est *negotium*. Unde vertunt, *cor justum meditatur negotium aut negotiari*. *q. d.* Iustus mens semper intenta est cogitationi rei et negotii ex quo amolumentum capiat. Aut, *q. d.* Cor justum meditatur loqui cum negotio et rerum pondere, cum decore et amenitate rerum, ac cum fructu: e contrario os impii leviter, indecore, *locere* et sine fructu omnia quae cogitat, effudit. Notatur ergo loquacitas insipientis, et commendatur gravitas loquendi sapientis.

Tertio, Noster optime vertit: « Mens justus meditatur obedientiam, » puta humilitatem, subjectionem, mansuetudinem, *q. d.* Cum justo quid praecipitur quantumvis durum et arduum, a lego, a Deo aut Superiore, imo cum ipse ab eodem,

(1) Recte.

vel alio equali, aut inferiori, de vitis et defectibus suis admonetur, illico mentem humiliter et mansuete instar agni subijcit praecepto et obedientia, vel admonitioni et admonenti; at vero impius cum quid displicens praecipitur, aut cum de vitis arguitur, recalcitrat, obmurmurat, et nihil impugnetur verba eructat, estque instar fumini exundantis, quod omnia vicina aquarum copia opplet: sic enim et ipse ex abundantia cordis malevolentis profluvium continue ebullit, eoque omnes operat et obruit.

Hoc videntur voluisse Septuaginta dum vertunt, *corda iustorum meditantur fidem, et os impiorum respondet mala*; et Chaldaeus, *cor iusti meditatur in fide, et os impiorum eructat mala*. Per fidem enim intelligunt *fidelitatem*, ut explicat Syrus, quam inferior debet suo Superiori, puta obedientiam.

Porro justus meditatur obedientiam, primo, meditando obedientie praestantiam, utilitatem, fructum et necessitatem, praesertim precepti vel voti, si illam venerit. Nam, ut ait Climachus, *Gradu 4*: «Obedientia est perfecta abnegatio propriae animae et corporis, mors voluntaria, vita sine solitudine, navigatio sine damno, sepultura voluntatis; sed iter facere dormiendo sub onere alius imposito, et super aliorum ulnas ne morgeris natum.» Secundo, meditando rationes, quae eum flectant ad obediendum, ac precepti rigorem temperent mitigantque, ut, cum Superior vocat, vel quid arduum jubet, illico cum Samuele dicat: «Ecce ego;» et cum S. Paulo: «Domine, quid me via facere?» ac praesertim meditando obedientiam Christi, qui factus est pro nobis obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, ut nos per inobedientiam Adae perditos suae obedientiae exemplo restauraret, doceretque obedire, *q. d.* Inspice, et fac, obediens secundum exemplar, quod tibi in monte Calvariae ostendi. Tertio, meditando gradus obedientiae, ut eos sensim ascendat. Hi gradus sunt tres: *primus* et infimus est facere opus preceptum; *secundus*, velle opus preceptum, illudque amare, ac libenter, prompte et alacriter espessere; *tertius*, non tantum velle, sed et iudicare opus preceptum melius esse quam quodvis aliud, ita ut non tantum voluntatum, sed et iudicium suam Superiori submittat, credatque melius esse id quod Superior praecipit, quam quod ipsi mens propria vel quivis alius suggerit. Quarto, meditando modos dextere exsequendi id quod preceptum est. Unde S. Bernardus serm. *De Virtute obedientiae*: «Fidelis obediens, inquit, nescit moras, fugit crastinum, ignorat tarditatem, praecipit praesentem, parat oculos visui, aures auditui, linguam voci, manus operi, itineri pedes, totum se colligit ut imperantis rolligit voluntatem.» Et S. Hieronymus, epist. ad Iusticium: «Credas salutare quidquam monasterii praepositis praepcepit, nec de majorum sententia iudices, cujus officii est obedire et implere quae

jussa sunt, dicente Moyses: Audi, Israel, et tace.» Cassianus, lib. IV *Institutionum*: «Egyptii monachi universa complere quaecumque fuerit a proposito suo praepcepta, tanquam si a Deo collata sint edicta, sine ulla discussione festinant.» Et S. Gregorius, lib. II in I *Regum*: «Nescit iudicare, quisquis per te didicit obedire.» S. Basilus, in *Constit. Mon.* cap. xxiii: «Apostoli, inquit, submissa mentis cervicis obedientiae jugum subierunt, alacrique animo in fora, in contumelias, in lapidationes, in ignominias, in cruces, in varias necesse percessere. Hanc obedientiam is qui secundum Deum vero est monachus, Antistiti suo praestet oportet.» Rursus S. Bernardus in serm. *De Virtute obedientiae*: «Tertius, alii, gradus obedientiae est hilariter obedire. Non ex tristitia, inquit Apostolus, ad ex necessitate. Serenitas in vultu, dulcedo in sermonibus multum colorant obedientiam obsequentis.» Unde et Gentilis ille Poeta ait sic:

— Super omnia vultus
Accessere boni.

«Quis enim locus obedientiae, ubi tristitia oratur regritudo? ostendunt plerumque voluntatem animi signa exteriora, et difficile est ut vultum non mutant qui mutant voluntatem.»

Talis fuit obedientia Abrahae, qui proinde fuit pater fidei et patriarcha obediendum, de quo Apostolus, *Hebr. xi. 8*: «Fide, inquit, qui vocatur Abraham obediit in locum exire, quem accepturus erat in hereditatem; et exiit, nesciens quid iret.» Major fuit ejusdem obedientia in immolatione filii Isaac; ex quo jam ante Deus illi promiserat posteritatem plurimam instar stellarum caeli: quare tunc «in spem contra spem credidit, etc., plerumque sciens, quia quaecumque promittit Deus, potens est et facere;» nimirum credidit Abraham, quod si immolabilem occideret filium, Deus illum a morte suscitaret, ut promissam sibi ex eo posteritatem praestaret. Idem S. Bernardus tract. *De Dispensat. et praepcepto*: «Perfecta obedientia, ait, legem nescit, terminis non ardetur, neque exultantia angustias professionis largiri ferit voluntate in latitudinem charitatis, et ad omnia quod in jungitur spontaneo vigore liberalis alacrisque animi, modum non considerans, in infirmitatem extenditur.»

Post haec versum et sententiam hanc subjungunt Septuaginta: «Acceptabiles apud Dominum sunt vires iustorum; per eos autem et inimici amici redduntur,» quae non exstat in Hebraeo nec in Latino: posterior tamen pars exstat in Graeco, cap. *sec.* vers. 7, ubi tam explicabo. Causam dat auctor *Catena Graecorum* hic: Cum enim, inquit, iusti Dei voluntatem indefesse expleant, fit ut et inimici quoque amicos facere queant. Nam cum Deo semel se dedicaverint et consecraverint, pro aliis quoque intercedunt, eosdemque, si inimici erant, Deo conciliant, amicosque reddunt.

Simili modo Septuaginta transponunt versus proxime sequentes, eosque alio loco et ordine collocant, quam sint in Hebraeo et Latino.

29. LONGE EST DOMINUS AB IMPIS; ET ORATIONES IUSTORUM EXAUDIUNT. — Deus ubique et in omnibus est realiter et personaliter per essentiam, praesentiam et potentiam; longe tamen abest ab impiis per favorem et opem, quia eos odit, eosque suam opem implorantes non exaudit; sic vero vicinus est iustis, scilicet per amorem et beneficentiam, utpote quos protegit, dirigit, et se invocantes exaudit. Est solita metalepsis et metonymia; ex elongatione enim Dei intelligitur ejus non exauditio, quia apud homines elongatio, et magna intercapedo ad distantiam, causa est eorum qui clamantem non audiat. Hanc intercapedinem et distantiam mystice et spiritaliter inter Deum et peccatorem facit superbia, libido ceteraque peccata. Ab impiis ergo longe abest Deus per odium: odit enim eos et detestatur, eo quod ipsi elongant se a Deo per scelera quae Deo summe exosa sunt et adversantur. Rursus Deus exaudit justos orantes, quia ipsi audiunt Deum praecipientem, eique obediunt: quia ergo ipsi faciunt voluntatem Dei, hinc viciniam Deus facit voluntatem eorum, eisque solentiam reddit. Vice versa, impij non faciunt voluntatem Dei, sed diaboli; hinc pariter Deus non facit voluntatem eorum.

Tertium causam dat Psaltes, quod impij non invocent Deum in veritate, id est vero et sincero corde et amore, uti faciunt iusti. Sic enim ait *Psal. cxxv. vers. 18*: «Prope est Dominus omnibus invocantibus eum, omnibus invocantibus eum in veritate. Voluntatem timentium se faciet, et orationes eorum exaudiet, et salvos faciet eos.» Vis ergo ut Deus te exaudiat, tu prior exaudi Deum pulsantem et vocantem. Vis ut Deus faciat voluntatem tuam, tu prior fac voluntatem Dei. Vis ut Deus sincero corde amet te, benevolent et beneficiat tibi, tu prior sincero corde ama Deum. Ita auctor *Catena Graecorum*: Non abest, inquit, Deus loco ab impiis, sed animo, hoc est favore et gratia, aut more certe et vite instituto, juxta illud: «Quantum distat caelum a terra, tantum distat hinc meae a viis vestris, ait Dominus.» Et Polydorus ibidem: «Non spatii intercapedine abest Deus, inquit, sed sententiae diversitate; siquidem contraria plurimum a se invicem dissidere solent. Et autem justo Deo sunt vicini (certum est autem id ad locum non referri), ita facili quoque momento ab illo audiuntur.»

Hoc est quod ait Psaltes, *Psal. xxxvi*: «Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui.» Quoties S. Chrysostomus, homil. 41 in *Genes.*, docet homines justos et sanctos non tantum sibi, sed et saepe toti civitati ac republicae salutem precibus suis afferre. «Cum igitur videris, inquit, vultu externo habitu amictum vultu, virtute intrinsecus vestitum, noli id quod apparet delectare, sed contemplare animae divitias, iuber-

nimque gloriam. Talis erat B. Elias, qui meliorem tantum habebat: at purpuratus Achab illius meliore indigebat. Vide Achab inopia, Elias autem divitias.»

30. LUX OCULORUM LITIGAT ANIMAM (Hebraice, *cor*); VANA BONA IMPINGUAT OSSA. — Hebraice, *oculi Septuaginta, oculus contemptus pulchra laetificat cor: vana autem bona impingunt ossa*. Pro fama Hebraice est *שְׂמֵתָהּ* scemta, id est auditio, nuntius, rumor, fama (1).

Unde primo, Aben-Erta haec refertur ad tres versus seqq., per *scemta*, id est auditionem, accipit correptionem quam quis audit, de qua versus sequent. *q. d.* Lux, quae oculis hauritur, cordi voluptatem affert: cum vero oburgationem quis auscultavit, in quo vita sua est, et inter sapientes commemoratus fuerit, tunc increpationes majus incrementum affert, quam si bonum quodpiam nuntium audivisset. Pari modo per *scemta* accipias auditiones S. Scripturae, legis, doctrinae sacrae, librorum piorum, etc.; horum enim lectio, vel auditio, mire impingunt ossa, id est animae intimae, eaque implent medulla sanctorum cogitationum et desideriorum, quibus totus hominis spiritus in Dei amore incalcescit et corroboratur.

Secundo, alii per *scemta*, id est auditionem, accipiunt famam virtutum, operum et exemplorum sanctorum, qua quis apud alios bene audit, *q. d.* Sicut lux mire recreat oculos, indeque cor et animam intuentis: ita fama virtutum et exemplorum recreat auditum, indeque mentem audientis, ejusque ossa et robur ad similia audienda corroborat: ossa enim saepe significant vires et robur animae, ait S. Hieronymus in cap. *LVM Isaiae*, juxta illud *Psalm. xxxv. 10*: «Ossa ossa mea dicent: Domine, quis similis tibi?» Unde Christus, *Matth. v*: «Sic, ait, luceat lux coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in caelis est.» Ubi S. Chrysostomus: «Nihil, inquit, est quod hominem sic efficiat insignem, atque conspicuum, etiamsi magno ambitu optet latere, ut splendor iste virtutis; sicut enim ipso sole circumdatus, ita nique homo justus clarus refugit, nec in terram solummodo lucis radios emittit, sed supra ipsum etiam circum proprio fulgore radia.»

Porro fama virtutum impingunt ossa animae non solum auditionem, qui inclinat ut eis amuletur, ut jam dixi ex S. Chrysostomo et Origene, sed etiam ipsius virtutis praediti, de quo est fama. Hic enim advertens hanc bonam de se opinionem parere admirationem, et imitationem in animis audientium, exhilaratur, incitatur et corroboratur, ut opera virtutum, quae tanto altius sunt splendori et exemplo, multiplicet et adau-

(1) Maurer, *lumen oculorum laetitia afficit cor*, id est, oculi laetitia, sereni, propitii exhilarant cor, si quis vultu sereno, propitio nos aspiciat, laetatur; et multus bonus, laetus (alii, bona fama) praesentia reddunt ossa, medullam appellat ossibus, id est relict, recreat.

pat. Unde sis expositus, q. d. Sicut qui intuetur laudem vel res pulchras, ut veritas Septuaginta, puta in regines elaboratas, mire hoc intuitu exhilaratur: sic pariter qui sine virtutis imagine, in amicis audientium per famam et existimationem ad vicium excessivam et expietas contemplantur, hinc quoque hinc contemplatione gaudet et corroboratur, ut plura sua virtutis edat exempla, quo audientes pari modo audiendo, admirando, et imitando in corde suo depingunt et excipiunt.

Tertio et magis genuine, per *sceniam* accipias famam, rumorum et nuntium bonum, q. d. Sicut lux solis post le agas noctis vel hinc tenebras, mane vel in veri exortibus, orbique irradians nitore intantum, oculos, indeque cor et animam illuminat, lificat, vegetat, roborat et vivificat, sic pariter nuntium bonum: cum scilicet quid luti nuntiat, non tantum apud multos, sed et per aures penetrat usque ad cor et mentem ejusque ossa, id est intus ejus medullas pervadit, exhilarat, vivificat et corroborat: quin et ipsa corporis ossa roborat, irrigat et vegetat. Comparat enim hic duas parriciorum sensus, scilicet visum et auditum, quod, sicut res visum, praesertim lux, animam oblectant, ita pariter res audite, puta nuntium verum letarum oblectant animam, et consequenter corpus et ossa per naturalem sympathiam, qua affectus, v. g. letitia vel tristitia animi, derivatur et transit in corpus antea coherens; letitia enim vehemens adeo afficit animam, ut rotundat et exuberat in corpus. Ossa ergo tam metaphorice pro intus animam, tum proprie pro ossibus corporis accipias; sicut enim nuntium triste contrahit, deicit et timore ac miserie conternat animam et corpus; sic e contrario nuntium letum praesertim valde desideratum, letitiam, vitam et vigorem instillat et inspirat tum animam, tum corpori adhaerentem; ut jam letitia nuntia de fide toto terrarum orbe, praesertim in Germania, Gallia, Ethiopia, Tartaria triumphante mire Catholicos recreant, animant, roborant.

Quocirca apud veteres, nuntii bonorum significati fuerunt per milites, qui variis venenae hilaritatis sunt nuntii, quos proinde prisci adorabant; motus enim fuit apud nonnullos populos milites adorare, quod illi post regentis hiemis inclementiam verum tempestatis fideles nuntii apparerent. Unde adagium: « Provolvitur ad milvum. »

Talis fuit S. Joannes Baptista, nuntius Evangelii, paranymphus, imo index Christi; hic enim deum et caelestis veris elementiam praenuntiavit, nuntium adesse jam Salvatorem et salutem. Unde vox ejus mystica letitiae inundante aures omnium perfudit: « Letatus sum in hoc die quod laudum. Parate viam Domini. » Ita noster Causinus, lib. VI. *Parabol. hist.* cap. lxxxv. Tales nuntii luti fuerunt Apostoli caeterique praedones Evangelii. Evangelium enim graece idem est quod latine bonum letentium nuntium, juxta id quod Angelus nuntians pastoribus Christi ortum, dixit:

« Ecce evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo; quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus, » *Luce* II, 10. Tales nuntii fuerunt Prophetae, ac praesertim Isaia, qui de Christo ejusque passione et redemptionem non tam prophetiam quam historiam tenuit, nec tam Propheta quam Evangelista fuit, teste S. Hieronymo. Unde de Apostolis ait, cap. III, vers. 7: « Quam pulchri super montes pedes ammittentis et praedicantis pacem, ascendentibus montem, praedicantis salutem, dicentis Sion: Resurabit deus tuus! » Et cap. III, 1: « Quis credidit auditur (hebraice קרעה *sceniam*, eadem vox qua hic) nostro? et brachium Domini qui revelatum est? » etc.

Denique Basilius in *Catena Graecor.*, partim mystice, partim literaliter, hunc versum sic exponit: « Oculos, ait, tum deum contemplatur bona, quando eorum rem, tum sub aspectum veniunt, contemplatione et comprehensione non laedit, sed perfruitur. Si quidem rerum conditum contemplatio animae vires corroborare nata est. Fama autem bona aut ea est, quam quis de alio audit; aut ea certe quam aliquis per virtutem et audientiam sibi comparavit; aut oculum bona contemplationem omnino omnino justum, qui mentem in mandatorum Christi observationem semper intentam habet, appellat. Talis enim letificat deum. Fama denique et vox ea apprimere graa opposita, que jucunda erit, quam olim audituri sunt iusti, tempore illa Christi: Venite, benedicite Patri meo, possidete paratum vobis regnum. Haec enim iustos, quos ob fidei firmitatem ossa vocat, mirifice recreabit et impinguabit. »

Sane qui nuntium accipit suae praedestinationis, electionis et felicitatis aeternae, est quod gaudeat, est quod totis animae ossumque medullis exaltet, quia nuntius hic affert ei beatitudinis omnique boni securitatem. Quocirca S. Franciscus, cum in excessu de sua praedestinatione certior factus esset, ut sibi redditus est, exclamavit statim: « Laudetur Dominus meus, ipsi gloria et honor sine fine; » quin etiam proximos octo dies sic transegit, ut nec ulla de re loqui, ac ne hinc quidem canonice recte possit, sed hoc solum in ore liberet, idque semper repetet: « Laudetur Dominus, » tanta ejus animus letitia atque exultatione, et quidem jure ac merito gestabat. S. Maria Oigniacensis, accepto simili praedestinationis suae nuntio, extra se quasi rapta, jubilo ingeminabat: « Tibimus in Sancta sanctorum. Et quid sunt Sancta sanctorum? » Ita refert Cardinalis Jacobus de Vitriaco in ejus *Vita*. B. Petrus Alcantara, nuper data certa spe nuntius, in morpene Psalle cecinit: « Letatus sum in hoc die quod laudum, in domum Domini ibimus. »

31. AURIS QUAE AUDIT INCREPATIONES VITAE, IN XP. *Ver. 1.*
DIO SAPIENTUM COMMORANTUR. — « Increpationes vitae, » ait Jansenius, Hebraica phrasim vocat increpationes vitales, hoc est salutare et vivifica-

trices, quae et doceant hie recte vivere, et ad aeternam vitam perducant (1). Hujusmodi increpationes qui liberat audit, dicitur commorantur in medio sapientum: hoc est inter sapientes, sive quia inter illos gaudebit adesse, quoniam illorum consortium, a quo non possit moneri et corrigi; sive quia dignus efficitur, qui et ipse inter sapientes haeretur, sapientisque nomen et locum obtineat. Ita Beda: « Discipulus, ait, qui increpationibus doctorem obediens annuit, plerumque proficundo ad cathedram usque doctoris ascendit. Denique Paulus, qui increpationi sui conditoris sese humiliter substravit, ad sedem postmodum Apostolicae dignitatis sublimiter pervenit. » Haec illud Climachi: « Omni die oburgationes quasi aquam vitae bibe. »

32. QUI ADIICIT DISCIPLINAM, DESPICIT ANIMAM SUAM; QUI AUTEM ACQUIESCIT INCREPATIONIBUS, POSSESSOR EST CORDIS. — Septuaginta, qui expellit (Chaldaeus, deserit) disciplinam, odit seipsum; qui autem servat correctionem, diligit animam suam. Sententia est clara. Ejus ratio est, quod disciplina, id est institutio, correctio et castigatio vitiorum, sit summum animae bonum; illa enim illuminat, purgat, ornat; omniique virtute decorat et perficit. Quare qui disciplinam despiciat et odit, animam suam despiciat et odit, perinde ac nager, qui odit medicinam et medicum, odit salutem suam: ad hanc enim medicina dirigitur. Sic qui negligit aratro proscindere et sarculo sarrire agrum suum, cum ejusque bonum despiciat, quia impedit froges quae ager produceret, quibusque seipsum ornaret, ad herum suum dilaret. Quod cum est aratum agro, sarculus horto, lima ferro, lxxivium panno, forax auro, pectus capiti, carminatio lino, tritura tritico, fenum equo, chaterium vulnere, pharmacum febrim, virga puerum, hoc est disciplina homini carnali et vitis addito.

QUI AUTEM ACQUIESCIT INCREPATIONIBUS, POSSESSOR EST CORDIS. — Hebraice קנה *hanc*, id est acquiescit, emptor, possessor est cordis, q. d. Qui acquiescit correctioni, acquirit dominium cordis, ejusque fit possessor (2), tum quia non sinit illud pro libito vagari, et esse dedere sine libertati et conpescendo; tum quia ejus superbia, ira, impatientia caeterisque affectibus et passionibus dominatur, usque frenat et sub jugum rationis et correctionis mittit; tum denique quia illud fictit et regit ad libitum. Ex adverso, qui non acquiescit increpationibus, non possidet cor, sed possidet a cordis superbia, ira, impatientia, inobedientia, suarum passionum est servus et mancipium. Igitur qui acquiescit increpationibus, possessor est cordis, et sui ipsius est dominus. Talis ergo primo cor possidet per humilitatem

qua illud sibi, pura rationi et discipline, humiliat et subjugat. Secundo, per mansuetudinem, quia mansuetudine excipit nitrum correctionis, juxta illud Christi: « Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram, » *Math.* v. Terio, per patientiam, quia patienter tolerat increpationes aliorum, sicutque se de vitis admoneri et castigari, juxta illud Christi: « In patientia vestra possidebitis animas vestras. » Quarto, per obedientiam, qua cor obedire facit corripienti, sive si Superior sit, sive qui alius. Quinto, per sapientiam et prudentiam, quia sapienter et prudenter defectus, de quibus arguitur, emendat, et virtutes contrarias excipit. Unde Chabheus verit, et qui multum increpationem, possidet (Syrius, computat) sapientiam, aut mentem. « Talis enim, ait Dionysius, rite advertit quod increpatione sit opus misericordiae, elemosyna spiritualis, modula salubris, charitatis indicium, dilectionis interna ac justitiae sanctae effectus. » Igitur sicut herus emens mancipium, vel bovem, illum dominum acquirat, illerumque omni jure possidet, ut de eo quodlibet agere liceat: sic pariter qui cor subijit correctioni et disciplinam, illud sibi mancipat servumque efficit, ut illud quasi mancipium possideat, ac quocumque voluerit flockere et verbera possit. Verum hinc servitium cordis verum et dat libertatem, quia facit ut regatur a sapientia, disciplina, lege et a Deo ipso; servit autem Deo, regnare est. Sicut ergo coeli, inquit Philo, cum careant mente et prudentia, sicut se regi et moveri ab assistente intelligentia, hocque eorum et totius universi bonum est: sic pariter juniores caeterique quibus parum est experientiae et prudentiae, si sapienter sicut se regi, doceri, gubernari a viro sapiente; sic enim sapientiam, quam ex se non habent, ab eo discunt, talis cor possidet per amorem, quia cogit illud amare Deum, ac amore Dei subdare se legi et correctioni. Unde Septuaginta verborum, qui autem servat correctionem, diligit animam suam, q. d. Qui odit correctionem et corripientem, non tam ipsum quam seipsum suumque bonum hunc deum est vitiorum correctio) odit; at vero qui correctionem et corripientem amat et observat, non tam illum quam se suumque bonum amat et servat, quia per illas dicit odio prosequi vitia, amare virtutes, Deum colere et revereri.

33. TIMOR DOMINI, DISCIPLINA SAPIENTIAE; ET GLORIAM PRÆCEDIT HUMILITAS. — Hebraice, ante gloriam vel coram gloria humilitas; Syrius, timor Domini fons vitae, et laus humilis gratitudo ante ipsam, q. d. Timor Dei per disciplinam castigando vitia docet veram sapientiam, id est honestatem et virtutem, quae omnia hominis dignitas et gloria; quare ut quis hunc gloriam mancipiat, necesse est ut praestat humilitas, quia ex timore Dei humiliter se discipulus et correctioni subijcit. Quocirca hoc est iter ad gloriam, nimirum: timor Dei ducit ad disciplinam, disciplina ad sapientiam, sapientia

(1) Maurer, vitae, id est mortuum.

(2) Rectius ad litteram, acquirit sibi cor, id est, comparat intellectum.

ad gloriam, tum presentem, tum eternam. Unde Septuaginta, *principium*, vel potius *principatus* (obtinque enim est *regis gloria* respondet et, q. d. Timor Dei et disciplina initio dura, molesta, humilia et abjecta videntur; at in terrore, o fidelis timens Deum, quia tandem pro fructu, mercede et premio affertur tibi gloria principatus. Hinc et tales ad gubernacula, ad dignitates et prelaturas, tam saeculares quam Ecclesiasticas, veligi et promovendi videntur. Addunt Complutenses: «Precedit autem humilis gloria.» Quae verba, ut notant Romani, videntur esse altera interpretatio predictae sententiae; unde ipsi cum Procopio ea delent. Porro Auctor *Catena Graecorum*, sic Septuaginta vertit. *Honor Domini parit disciplinam et sapientiam; utroque autem principium est gloriae quam humilitas antegreditur.* q. d. Nulla res nescit humilis, quae libera est et sui juris, possit legibus discipline quasi vinculis constringere, nisi timor Dei. Hic ergo parit disciplinam, et per eam sapientiam ac gloriam, quam provide humilitas discipline antegreditur. Hinc et Arabiens Septuaginta de more saeculis, vertit, *principium nobilitatis est respectus eius, et gloria deamulatur, vel deaurit ante humilitatem.*

Pro humilitate hebraice est *רָוַח אָנָה*, id est humilitas, mitis, modesta; Item humiliatio, oppressio, afflictio. Unde primo, *Syrmachos et Theodotus* vertunt, *ante gloriam modestia, aut mansuetudo; et Cajetanus, in facie honoris* (vel coram honore et gloria) *mansuetudo*, q. d. «Per mansuetudinem hominis elevatur ad statum honorabilem. Amantur enim mansueti, et seorsum censentur ad gubernandum, tanquam alieni a passionibus animi. Ant *coram honore*, id est coram viro honoris foret mansuetudo, quoniam talis delectatur in mansuetudine tam sua quam aliorum.» Hoc usque Cajetanus.

Secundo, illi vertunt, *timor Domini castigatio, sapientia, et ante gloriam afflictio*; quod S. Petrus, *epist. 1, cap. 1, vers. 11*, *tribuere* reddit, id est afflictiones, passiones, cum ait: «Praesentione eas qui in Christo sunt passiones et posteriores glorias.» Nihil illi dicat.

Tertio, *Volubilis vertit, ante gloriam est dejectio*, q. d. Deus, antequam quem glorificet, prius enim dejectit, sternit et humiliat; quod Noster optime vertit, *gloriam procedit humilitas*, juxta sensum initio aequatum. Nimirum aeterna lege sancitum est, ut per humilitatis viam tepidatur et ascendatur ad gloriam; iteo est *via*, et non est *aliquid*. Hoc est quod ad Christum: «Omnes qui se humiliant, exaltabunt.» Et de Christo ait Paulus: «Humiliavit se meliorem factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genua flectatur, caelestium, terrestrium et inferorum,» *Phil. n, 9*. Vis versa, de superbia ait Salomon, *cap. seq. vers. 18*: «Contributionem procedit superbia.»

Quarto, ex eo quod ad verbum Hebraea habent, coram gloria humilitas, Septuaginta Complutensia contrarie vertunt, *procedit autem humilis gloria; quod secutus Syrus vertit, laus humilis graditur ante eam; Chaldaeus, qui gloriosus est, sit humilis*. Utrumque ergo verum est, et quod gloriam procedat humilitas; et vice versa, quod humilitatem procedat gloria; nimirum humilitas procedit gloriam, quasi gloriae meritum; vicissim gloria procedit humilitatem, quasi humilitatis spes corona et premium; sicut ergo meritum in ratione meriti procedit premium in genere causa meritorie, sic pariter humilitas procedit gloriam; et sicut premium in ratione meriti procedit meritum in genere causa finalis (unde laboranti et certanti ante laborem et certamen proponit seipsum premium), sic pariter gloria procedit humilitatem. Haec ergo duo sunt cometa, et unum ex altero sequitur: nimirum ex eo quod humilitas procedat gloriam in ratione meriti, necessario sequitur quod gloria procedat humilitatem in ratione praemii. Sic Christus, ait Apostolus, *Hebr. xii, 2*, «proposito sibi gaudio sustinuit crucem confusionem contemptum.» Unde S. Gregorius Nazianzenus, *orat. 3*: «Gloriam procedit humilitas, hoc est, ait, sicut calamitas insolentiam, ita splendor et gloria humilitatem compulsi. Dominus enim superbis resistit, humilibus autem dat gratiam; atque contraria contrariis vicissim inducit, qui omnia iuste admittit.»

Hae faciunt axiomata et paradoxa S. Augustini de humilitate. *Primum*: «Deus, cum omnium sit excellentissimus, non elatione, sed humilitate contingitur.» Ita ipse, humilia ultima inter 80; *secundum*: «Excelsus est Dominus, et humilia respicit, et excelsa a longa cognoscit. *Psalm. cxxvii*. Excelsa posuit pro superbis; illa ergo respicit ut attollat, ista cognoscit ut deprimat et deiciat,» *ibid.*; *tertium*: «Sicut serpens nos non posse redire (ad Deum) nisi per humilitatem, qui per superbum lapsi sumus, tunc nobis ipse fuit ad superbum, modo ad humilitatem ducit. *Cum Christum sequantur*,» *ibid. hom. 42*; *quartum*: «Humilitatis passus ad oculi cunctum convehitur, quia Deus excelsus non superbi, sed humillate attingitur, discimus humilitatem, per quam Deo propinquare poterimus.» Ita ipse *serm. 213 De Temp.*; *quintum*: «Per superbiam mirabilis Angelorum creatura cecidit de caelo; per humilitatem Dei fragilitas humanam naturam ascendit in caelum,» *ibidem*; *sextum*: «Quantum pro humillate inclinat ad terram, tantum proficit in excelsa; qui enim humilis erit, exaltabitur in gloria,» *ibidem*; *septimum*: «Quanto quis humilior erit de seipso, tanto major erit in contemptu Dei. Superbus vero quanto gloriosior apparet later homines, tanto dejectior erit ante Deum; qui enim sine humilitate bona opera agit, in ventum pulverem portat,» *ibidem*; *octavum*: «Descende ut ascendas, humiliare ut exalteris, ne exaltatus

humiliaris: qui enim sibi vilis videtur esse, ante Deum pulcher est: qui sibi displicent, Deo placent: esto igitur parvus in oculis tuis, ut sis magnus in oculis Dei,» *ibidem*; *nonum*: «In summo honore summa tibi sit humilitas, Honoris laus est, humilitatis virtus,» *ibidem*; *decimum*: «Superbia ex Angelis demones fecit, humilitas homines similes Angelis constituit.» Ita Auctor *serm. ad Fratres in eremo*, apud S. Augustinum, *tom. X, serm. 12*.

Hae quoque spectant gnoma S. Cyrilli et S. Ambrosii, quas citat hic Dionysius Carthusianus, *Cyrilli*: «Crede mihi, quia maxime se vilificavit qui magnum se reputat. Sicut qui se iudicat sapientem, fit amens. Lux quidem luce confunditur, et altitudo altitudine incutitur. Ubi ergo profunda humilitas, ibi excelsa est dignitas, et ubi ex te ipso dejectio magna, ibi ex virtute dignificatio maxima: dumque mundanis cardibus nos iudicamus indignos, sempiternis atque coelestibus mansionibus reddidit nos dignos.» S. Ambrosius: «Quisquis cupit divinitatis tenere fastigia, humilitatis ima sectetur; quicunque vult

fratrem suum prevenire regnando in caelis, prius illum preveniat obsequendo in terris, sicut ait Apostolus: Honore invenire provenientes vincat cum officis, ut possit vincere sanctitatem.»

Gradus ergo ad gloriam est humilitas et humiliatio. Vice versa, gradus ad ruinam est superbia ac superbia sui exaltatio. Quaevis sapienter S. Bernardus *serm. 34 in Cantica*: «Oportet, ait, humiliter sentire de se nitentem ad aliorum, ne, dum supra se attollitur, cadat a se.» Et paulo post: «Nisi humilitatis merito maxime infirmis obtineatur.» Et S. Augustinus in *Sent. num. 83*: «Non acceditur, ait, ad altitudinem Dei, nisi per humilitatem, cui propinquat subditus, longe ab eo recedit elatus.» Porro, ut idem *ibidem* ait, *num. 83*: «Vera humilium humilitas est, in nullo superbiere, in nihil murmurare; nec ingratus esse, nec querulum; sed in omnibus Dei iudicis maxima Deo agere, Deumque laudare, cuius omnia opera, aut iusta sunt, aut benigna.» Salomonem more suo ait *Eccl. xi, 4*: «Sapientia, ait, humiliati exalabit caput illius, et in medio magnarum conseedere illum faciet.» Vide ibi dicta.

CAPUT DECIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Homo animam preparat, Deus linguam gubernat, et spiritus ponderat, ac vias hominum dirigit, omnia propter se ipsum operans, cui abominatio est omnis arrogans: misericordia redimuntur peccata: pondus et statera Dei iudicis: indignatio et clementia regis: laus sapienter, prudentia, eruditio, ac dulcis in verbo, et patientia: vituperatur insipiens et perverus: sortis a Domino temperantur.

1. Hominis est animam preparare, et Domini gubernare linguam. 2. Omnes viae hominis patent oculis eius: spirituum ponderat est Dominus. 3. Revela Domino opera tua, et dirigentur cogitationes tuae. 4. Universa propter semetipsum operatus est Dominus: insipium quoque ad diem malum. 5. Abominatio Domini est omnis arrogans: etiam si manus ad manum fuerit, non est innocens. Initium viae bonae, facere iustitiam; accepta est autem apud Deum magis quam immolare hostias. 6. Misericordia et veritate redimuntur iniquitates, et in timore Domini declinatur a malo. 7. Cum placentur Domino viae hominis, inimicos quoque eius convertet ad pacem. 8. Melius est parum cum iustitia, quam multi fructus cum iniquitate. 9. Cor hominis disponit viam suam, sed Domini est dirigere gressus eius. 10. Divinatio in labiis regis, in iudicio non errabit os eius. 11. Pondus et statera iudicia Domini sunt, et opera eius omnes lapides saeculi. 12. Abominabiles regi qui agunt impie. 13. Quotiam iustitia firmatur solum. 14. Voluntas regum labia iusta: qui recta loquitur, diligitur. 15. Indignatio regis, nuntius mortis: et vir sapiens placabit eam. 16. In hilaritate vultus regis, vita: et clementia eius quasi imber serotinus. 17. Posside sapientiam, quia auro melior est: et acquire prudentiam, quia pretiosior est argento. 18. Semita iustorum declinat mala: custos animae suae servat viam suam. 19. Contributionem procedit superbia, et ante ruinam exaltatur spiritus. 20. Melius est humiliari cum mitibus, quam dividere spolia cum superbis. 21. Eruditus in verbo reperiet bonum: et qui sperat in Domino, beatus est. 22. Qui sapiens est corde, appellabitur prudens: et qui dulcis eloquio,

ad gloriam, tum presentem, tum eternam. Unde Septuaginta, *principium*, vel potius *principatus* (obtinque enim est *regis gloria* respondet et, q. d. Timor Dei et disciplina initio dura, molesta, humilia et abjecta videntur; at in terrore, o fidelis timens Deum, quia tandem pro fructu, mercede et premio affertur tibi gloria principatus. Hinc et tales ad gubernacula, ad dignitates et prelaturas, tam saeculares quam Ecclesiasticas, veligi et promovendi videntur. Addunt Complutenses: «Precedit autem humilis gloria.» Quae verba, ut notant Romani, videntur esse altera interpretatio predictae sententiae; unde ipsi cum Procopio ea delent. Porro Auctor *Catena Graecorum*, sic Septuaginta vertit. *Honor Domini parit disciplinam et sapientiam; utroque autem principium est gloriae quam humilitas antegreditur.* q. d. Nulla res nescit humilis, quae libera est et sui juris, possit legibus discipline quasi vinculis constringere, nisi timor Dei. Hic ergo parit disciplinam, et per eam sapientiam ac gloriam, quam provide humilitas discipline antegreditur. Hinc et Arabiens Septuaginta de more saeculis, vertit, *principium nobilitatis est respectus eius, et gloria deamulatur, vel decessit ante humilitatem.*

Pro humilitate hebraice est *רַחֵם אַנּוּס*, id est humilitas, mitis, modesta; Item humiliatio, oppressio, afflictio. Unde primo, Syrmachos et Theodotus vertunt, *ante gloriam modestia, aut mansuetudo; et Cajetanus, in facie honoris* (vel coram honore et gloria) *mansuetudo*, q. d. «Per mansuetudinem hominis elevatur ad statum honorabilem. Amantur enim mansueti, et seorsum censentur ad gubernandum, tanquam alieni a passionibus animi. Ant *coram honore*, id est coram viro honoris foret mansuetudo, quoniam talis delectatur in mansuetudine tam sua quam aliorum.» Hoc usque Cajetanus.

Secundo, illi vertunt, *timor Domini castigatio, sapientia, et ante gloriam afflictio*; quod S. Petrus, *epist. 1, cap. 1, vers. 11*, *tribulatio* reddit, id est afflictiones, passiones, cum ait: «Praesentione eas qui in Christo sunt passiones et posteriores glorias.» Nihil illi dicitur.

Tertio, Valabius vertit, *ante gloriam est defectio*, q. d. Deus, antequam quem glorificet, prius eum detingat, sternat et humiliat; quod Noster optime vertit, *gloriam precedit humilitas*, juxta sensum initio aequatum. Nimirum aeterna lege sancitum est, ut per humilitatis viam tepidatur et ascendatur ad gloriam; iteo est *via*, et non est *aliquid*. Hoc est quod ad Christum: «Omnes qui se humiliant, exaltabuntur.» Et de Christo ait Paulus: «Humiliavit se meliorem factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genua flectatur, caelestium, terrestrium et inferorum,» *Phil. n, 9*. Vis versa, de superbia ait Salomon, *cap. seq. vers. 18*: «Contributionem precedit superbia.»

Quarto, ex eo quod ad verbum Hebraea habent, coram gloria humilitas, Septuaginta Complutensia contrarie vertunt, *precedit autem humilis gloria*; quod secutus Syrus vertit, *laus humilis graditur ante eam*; Chaldaeus, *qui gloriosus est, est humilis*. Utrumque ergo verum est, et quod gloriam precedat humilitas; et vice versa, quod humilitatem precedat gloria; nimirum humilitas precedit gloriam, quasi gloriae meritum; vicissim gloria precedit humilitatem, quasi humilitatis spes corona et premium; sicut ergo meritum in ratione meriti precedit premium in genere causa meritorie, sic pariter humilitas precedit gloriam; et sicut premium in ratione meriti precedit meritum in genere causa finalis (unde laboranti et certanti ante laborem et certamen proponit seipsum premium), sic pariter gloria precedit humilitatem. Haec ergo duo sunt cometa, et unum ex altero sequitur: nimirum ex eo quod humilitas precedat gloriam in ratione meriti, necessario sequitur quod gloria precedat humilitatem in ratione praemii. Sic Christus, ait Apostolus, *Hebr. xii, 2*, «proposito sibi gaudio sustinuit crucem confusionis contempta.» Unde S. Gregorius Nazianzenus, *orat. 3*: «Gloriam precedit humilitas, hoc est, ait, sicut calamitas insolentiam, ita splendor et gloria humilitatem compulsi. Dominus enim superbis resistit, humilibus autem dat gratiam; atque contraria contrariis vicissim induit, qui omnia iuste admittit.»

Hae faciunt axiomata et paradoxa S. Augustini de humilitate. *Primum*: «Deus, cum omnium sit excellentissimus, non elatione, sed humilitate contingitur.» Ita ipse, humilia ultima inter 80; *secundum*: «Excelsus est Dominus, et humilia respicit, et excelsa a longa cognoscit. *Psalm. cxxvii*. Excelsa posuit pro superbis; illa ergo respicit ut attollat, ista cognoscit ut deprimat et deiciat,» *ibid.*; *tertium*: «Sicut serpens nos non posse redire (ad Deum) nisi per humilitatem, qui per superbum lapsi sumus, lux nobis ipse fuit ad superbum, modo ad humilitatem ducem Christum sequantur,» *ibid. hom. 42*; *quartum*: «Humilitatis passibus ad oculi cunctum convehitur, quia Deus excelsus non superbi, sed humillate attingitur, discimus humilitatem, per quam Deo propinquare poterimus.» Ita ipse *serm. 213 De Temp. quintum*: «Per superbum mirabilis Angelorum creatura cecidit de caelo; per humilitatem Dei fragilitas humanae naturae ascendit in caelum,» *ibidem*; *sextum*: «Quantum pro humillate inclinetur ad terram, tantum proficit in excelsa; qui enim humilis erit, exaltabitur in gloria,» *ibidem*; *septimum*: «Quanto quis humilior erit de seipso, tanto major erit in contemptu Dei. Superbus vero quanto gloriosior apparet later homines, tanto dejectior erit ante Deum; qui enim sine humilitate bona opera agit, in ventum pulverem portat,» *ibidem*; *octavum*: «Descende ut ascendas, humiliare ut exalteris, ne exaltatus

humiliaris: qui enim sibi vilis videtur esse, ante Deum pulcher est: qui sibi displicent, Deo placent: esto igitur parvus in oculis tuis, ut sis magnus in oculis Dei,» *ibidem*; *nonum*: «In summo honore summa tibi sit humilitas, Honoris laus est, humilitatis virtus,» *ibidem*; *decimum*: «Superbia ex Angelis demones fecit, humilitas homines similes Angelis constituit.» Ita Auctor *serm. ad Fratres in eremo*, apud S. Augustinum, *tom. X, serm. 12*.

Hae quoque spectant gnoma S. Cyrilli et S. Ambrosii, quas citat hic Dionysius Carthusianus, *Cyrilli*: «Credo mihi, quia maxime se vilificavit qui magnum se reputat. Sicut qui se iudicat sapientem, fit amens. Lux quidem luce confunditur, et altitudo altitudine incutitur. Ubi ergo profunda humilitas, ibi excelsa est dignitas, et ubi ex te ipso dejectio magna, ibi ex virtute dignificatio maxima: dumque mundanis cardibus nos iudicamus indignos, sempiternis atque coelestibus mansionibus reddidit nos dignos.» S. Ambrosius: «Quisquis cupit divinitatis tenere fastigia, humilitatis ima sectetur; quicunque vult

fratrem suum prevenire regnando in caelis, prius illum preveniat obsequendo in terris, sicut ait Apostolus: Honore invenire provenientes vincat cum officis, ut possit vincere sanctitates.»

Gradus ergo ad gloriam est humilitas et humiliatio. Vice versa, gradus ad ruinam est superbia ac superbia sui exaltatio. Quaevis sapienter S. Bernardus *serm. 34 in Cantica*: «Oportet, ait, humiliter sentire de se nitentem ad aliorum, ne, dum supra se attollitur, cadat a se.» Et paulo post: «Nisi humilitatis merito maxime infirmis obtineatur.» Et S. Augustinus in *Sent. num. 83*: «Non acceditur, ait, ad altitudinem Dei, nisi per humilitatem, cui propinquat subditus, longe ab eo recedit elatus.» Porro, ut idem *ibidem* ait, *num. 83*: «Vera humilium humilitas est, in nullo superbiere, in nihil murmurare; nec ingratus esse, nec querulum; sed in omnibus Dei iudicis maxima Deo agere, Deumque laudare, cuius omnia opera, aut iusta sunt, aut benigna.» Salomonem more suo secutus *Ecclesi. xi, 4*: «Sapientia, ait, humiliat exalabit caput illius, et in medio magnarum condescere illum faciet.» Vide ibi dicta.

CAPUT DECIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Homo animam preparat, Deus linguam gubernat, et spiritus ponderat, ac vias hominum dirigit, omnia propter se ipsum operans, cui abominatio est omnis arrogans: misericordia redimuntur peccata: pondus et statera Dei iudicis: indignatio et clementia regis: laus sapienter, prudentia, eruditio, ac dulcis in verbo, et patientia: vituperatur insipiens et perverus: sortis a Domino temperantur.

1. Hominis est animam preparare, et Domini gubernare linguam. 2. Omnes viae hominis patent oculis eius: spirituum ponderat est Dominus. 3. Revela Domino opera tua, et dirigentur cogitationes tuae. 4. Universa propter semetipsum operatus est Dominus: insipium quoque ad diem malum. 5. Abominatio Domini est omnis arrogans: etiam si manus ad manum fuerit, non est innocens. Initium viae bonae, facere iustitiam; accepta est autem apud Deum magis quam immolare hostias. 6. Misericordia et veritate redimuntur iniquitates, et in timore Domini declinatur a malo. 7. Cum placentur Domino viae hominis, inimicos quoque eius convertet ad pacem. 8. Melius est parum cum iustitia, quam multi fructus cum iniquitate. 9. Cor hominis disponit viam suam, sed Domini est dirigere gressus eius. 10. Divinatio in labiis regis, in iudicio non errabit os eius. 11. Pondus et statera iudicia Domini sunt, et opera eius omnes lapides saeculi. 12. Abominabiles regi qui agunt impie. 13. Quotiam iustitia firmatur solum. 14. Voluntas regum labia iusta: qui recta loquitur, diligitur. 15. Indignatio regis, nuntius mortis: et vir sapiens placabit eam. 16. In hilaritate vultus regis, vita: et clementia eius quasi imber serotinus. 17. Posside sapientiam, quia auro melior est: et acquirere prudentiam, quia pretiosior est argento. 18. Semita iustorum declinat mala: custos animae suae servat viam suam. 19. Contributionem precedit superbia, et ante ruinam exaltatur spiritus. 20. Melius est humiliari cum mitibus, quam dividere spolia cum superbis. 21. Eruditus in verbo reperiet bonum: et qui sperat in Domino, beatus est. 22. Qui sapiens est corde, appellabitur prudens: et qui dulcis eloquio,

majora percipiet. 22. Fons vitae eruditio possidentis: doctrina stultorum, fututas. 23. Cor sapientis erudit os ejus, et labiis ejus addet gratiam. 24. Favus mellis, composita verba: dulcedo animae, sanitas ossium. 25. Est via quae videtur homini recta, et novissima ejus ducunt ad mortem. 26. Anima laborantis laborat sibi, quia compellit eum os suum. 27. Vir impius fodit malum, et in labiis ejus ignis ardescit. 28. Homo perversus suscitatur lites, et verbosus separat principes. 29. Vir iniquus laetatur amicum suum, et ducit eum per viam non bonam. 30. Qui attontis oculis cogitat prava, mordens labia sua perfit malum. 31. Corona dignitatis senectus, quae in viis justitiae reperietur. 32. Melior est patiens viro forti: et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium. 33. Sortes mittuntur in sinum, sed a Domino temperantur.

1. Hominis est animam preparare, et domum gubernare. — Hebraice, hominis dispositiones vel ordinatio cordis, et divina responsio linguarum. Hic versus dicitur in Septuaginta Complutensium et Romanis; nonnulli tamen alii codices eum sic effertur: « Hominis applicationes cordis, et a Domino responsio linguarum, a Cade et Syrus de more sequens Septuaginta sic vertitur, *hominis est conscientiam cordis, a Domino responsio linguarum*. Sic et Chaldaeus.

Jam ex Hebraeo sic recte exponit Aben-Ezra, q. d. Homo in animo suo recte cogitationes ordinat et disponit, sicut rex disponit et ordinat in acie milites; sic enim mente ordinat homo ea quae diciturus est, sicutque dicit: hoc dicoam primo loco, hoc secundo, hoc tertio, etc. (hoc enim significat Hebraicum *וְאָחַר*, cui per metathesin opponitur *וְאָחַר*, id est turbare, confundere); et Dei est ordinare et disponere sermones, ut quod mente concepit et ordinavit, hoc ordinate, apposite et efficaciter ore proloquatur. Sicut ergo dicitur est ordinare milites in acie, sed Dei est dare eis pugnandi animos, et regere et victoriam; sic pariter hominis est ordinare ea quae diciturus est, sed Dei est dictionem dirigere, ut id quod intendit, persuadeat audienti. Et R. Levi: « Licet, ait, ad verum et ad bonum res et verba mente disponere, indiget nihilominus divino auxilio, ut verba sua rite pronuntiare possit; quot enim sunt verba quae licet eisdem mente concepta et ordinata essent, in pronuntiatione tamen confusa sunt et perturbata. » Hic facit illud S. Augustini, lib. II. *De Doctrina Christ.*: « Sententiam animi verbis assequi mure delectat orationem; et cum propria verba fugitivi dicentem, et aliena occurrunt, sic eructatur, quasi legato sapienti et erudito malus eveniat interpres. » Et Valerius: « Sensus, ait, est, q. d. id quod vulgo dicitur: « Homo proponit, Deus disponit. » Istud in Balama factum videmus, cujus maledictionem Deus verit in benedictionem. Cum enim ipse animo destinasset maledicere Iaruchi; Deus ejus linguam ita flexit, ut eundem benediceret, Num. xxiii.

Minus plene Cajetanus hanc sententiam ex Hebraeo recte ad rem posuit, q. d. C. ut quis interrogatur, permissetur quid respondeat; sed tamen generalitatem sine non condidit, sicutque Deo

commendet, quia Dei est linguam dirigere, et eo modo respondeat, quo meli interrogatio satisfaciatur. Verum haec acrior est interpretatio; nam Hebraei responderere vocant loqui, etiam si nulla processerit interrogatio. Unde Noster generaliter vertit, a homini est gubernare linguam.

Pelagianus hoc loco abutebantur ad suam heresim, ut probarent initium salutis esse a libero arbitrio; hoc enim bene operando et ornando preveniunt et preparare se ad gratiam Dei accipiendam. Hominis ergo esse preparare cor, id est inchoare bonum, sed Dei esse illud completere et perficere. Quem sensum radarguit divus Augustinus, lib. II. *Contra duas Epistolae Pelagii*, viii, ex illo Christi, *Joannis* xv, 3: « Sine me nihil potestis facere; » et ex illo Pauli, II. *Corinth.* iii, 3: « Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est. » legitur S. Augustinus per responsionem linguae accipiens responsum linguam divinam, non humane, sic explicat, q. d. Hominis, non solius, sed Dei gratia adjuvati, est preparare cor suum ad accipiendam Dei loquelam, et audiat quid in se loquatur Dominus; sed Dei solius est hunc hominis preparari respondere, eisque sermones suos satusque divinos inserere. Sed audi S. Augustinum: « Ideo quippe scriptum est: Hominis est preparare cor, et a Domino responsio linguarum, quia homo preparat cor, non tamen sine adjutorio Dei, qui tangit cor. Homo preparat cor; in responsione autem linguarum, id est, in eo quod preparato cordi lingua divina respondet, nihil operis habet homo, sed totum est a Domino Deo. Nam sicut dictum est: Hominis est preparare cor, et a Domino responsio linguarum; ita etiam dictum est: Apertus os, et implebitur illud, *Psalm.* lxxxix. Quamvis enim nisi adjuvante illo, sine quo nihil possumus facere, os non possumus aperire, tamen os aperimus illius adjumento ex opere nostro. Nam quid est preparare cor et os aperire, nisi voluntatem parare? Et tamen in eisdem litteris legitur: Preparatur voluntas a Domino. » Unde aucta haec sententia concludit: « Quapropter multa facta verba in homine bona, quae non facta homo; nulla vero facta a Deo, quae non facta Deum ut faciat homo. »

Verum haec expositio potius mystica videtur quam litteralis. Nam ad litteram intelligitur hic lingua hominis, non Dei. Unde Noster pro a Domino est responsio linguarum, clare verit, *Domini est gubernare linguam*, ulque non sum, sed hominis. Quocirca sensus planus et simplex est, ait Iansenius, ut Salomon significare velit hominem quidem apud se posse cogitare, et frequenter disponere quid sit locuturus et responsurus; at citra Dei auxilium, quod disposuit, non bene eloquenturum, nec quod concepit ad effectum perducere posse non quod cor se disponere et parare possit ad loquendum sine gratia Dei, sed quod etiam id quod cum Dei gratia loqui disposuit, eloqui bene non valeat; sine nova et singulari Dei gratia, qua linguam moderaret et gubernaret, ut intelligamus doctam utrumque orationem non tribuendum soli meditationi praesentem, nec sufficere ad bene salubriterque loquendum, ut quis apud se diligenter cogit quid loquendum sit, sed post omnem nostram industriam pendendum nobis ab adjutorio Dei, qui non tantum memoria suggerere debet quod praecogitatum est, sed etiam dicens linguam moderari, ut bene, utiliter et cum gratia auditorum dicantur, quae concepta sunt. Simile est in scriptura; idem enim est, sive ore, sive manu et calamo loquari. Unde Psaltes: « Lingua mea, ait, calamus scribae velociter scribentis, » *Psalm.* cxlv, 2 (1).

Ubi nota contra Pelagianos de fide esse cordis preparationem ad bonum pertinentem ad salutem esse a gratia Dei. Sed Sapiens hic generaliter loquitur, etiam de cogitatione et locutione rerum indifferentium, quae ad salutem non pertinent, ac loquitur juxta hominum morem et experientiam. Videmus enim diffidius esse sensus animi apte exprimere, quam eadem cogitare et enodare. Non ergo excludit gratiam prevenientem et excitantem ad cogitationes salutiferas, sed majorem cum minore comparat, q. d. In rebus salutaribus homo, excitatus communi Dei gratia, potest corde concipere bona; at majori gratia eget, ut eadem apposite eloquatur, praesertim quia inter loquendum surrepit superbia, ira, invidia, fieri delectus memoria, pudor, metus, aliaque pia impedimenta recte loquendi; quae omnia non nisi per Dei gratiam amoveri et superare possumus. Quare tantum significat magis in nostra potestate esse cogitationem et voluntatem, sive propositum, quam executionem operis, q. d. Non sufficit in naturalibus cum concursu Dei generali, in supernaturalibus etiam cum gratia Dei praesentari quod diciturus es, nisi Deus postea in ipsa locutione speciali gratia dirigat linguam; ita D. Thomas, I II. *Quest.* cxlii, art. 2, in corp. Quod

hic dicit Salomon de verbis, idem vers. 9 et cop. xx, 24, asserit de factis et operibus: facile enim est cum communi gratia Deo in mente destinari, sed nova et speciali opus est, ut quae destinasti, opere exequaris. Inter operandum enim multae occurrunt difficultates, quae sine singulari Dei ope vinci nequeunt.

Atque haec est prima ratio a priori, cur hominis sit disponere cor. Dei autem gubernare linguam, et utrumque, scilicet tam disponere quam gubernare, magis sit opus Dei quam hominis; secunda est, quod in elocutione multae occurrunt circumstantiae a loquente imprevise. Cum ergo eas non prevediderit homo, ut illis linguam ejus adtemperetur, necesse est ut gubernetur a Deo. Adde multas esse secretas conditiones in audiente, quae ad loquente, sicut Deo cogitatis, quibus ut sermo loquens congrue aptetur, necesse est ut dirigatur a Deo. Tertia et praecipua est, quod hominis quidem sit exterius loqui et formare verba; sed Dei solius est eis interiori dare vim et vigorem ad persuadendum id quod somniat, audienti; alioqui loquens est tantum aes sonans et cymbalum tinuens, ut ait Apostolus, I *Cor.* xiii. Sicut enim agricola serit semen, sed Deus solus seminat internam in illi vim germinandi, sequi multiplicandi; sic prorsus fit in verbo, quod velut semen scribit loquens, sed Deus ei indit spiritum et efficaciam ad convertendum audientem. Deus enim inspirat menti audientis id quod proponit loquens, eamque sive gratia luce et impetu inflammavit et inflammavit, ut idipsum intelligat, amet et prosequatur. Hoc est quod ait Apostolus: « Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit, » I *Cor.* iii, 6; et Christus: « Omnis qui audit Patrem, et didicit, venit ad me, » *Joan.* vi, 45; et vers. 44: « Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum. » Ideo possim contra Pelagianos docere S. Augustinus, praesertim lib. *De Correctis et Gratia*.

Haez gnome ubique locum habet, sed maxime in professione fidei et Martyribus tempore persecutionis, de quibus proprie eam explicat Beda, ut idem hic dicit Salomon quod Christus *Matth.* x, 19: « Cum autem tradant vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini; non enim vobis est loquimini, sed spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis. » Ita Esther pro reate Judaeorum, jam per Aman damnaturum ad mortem, intercessura apud Assuerum maritum suum, orat Deum: « Tribue, ait, sermonem compositum in ore meo in conspectu leonis, et transfer cor illius in odium hostis nostri, » *Esther* xiv, 13. Multis enim cause concurrere debent, ut loquens persuadent audienti quod intendit, ac praesertim cor audientis debet mulceri et flecti, ut his, quae audiat, efficiatur, ac contrarias affectiones exuat; hoc autem solus potest facere Deus. Quocirca orationatori, confessorio, et culvis animas salvare salu-

(1) Manner, hominis sunt constituta animi, hominis apud animam statueret hoc vel illud; sed a Deo est responsio, exaudito loquere, sed qui cogitavit, optata hominem lovat eventum, Deus est. Paraphrase proposita non potest nisi juvare Deo.

genti orandus est Deus ut linguam suam ita dirigat, ut feriat mentem audientis, eique persuasum quod dicitur, Oret ergo cum Psalmo: Domine, labia mea aperies, et os meum annuntiabit laudem tuam. » Ita S. Augustinus apud Possidonium in Vita eius narrat se in concione quadam pro sua alia dixisse quam prius mente conceperat, ac postea advertebat id factum a Deo ad convertendum quemdam Manicheum, qui concioni intererat. Cuius am dicitur Jacobus, cap. iii. vers. 8: « Linguam autem nullus hominum domare potest: ubi nulla in liano rem dixi. Ergo accessit, est ut eam ferret et domat Deus. Unde S. Chrysostomus homil. 50 in Math.: « Regius, ait, aquas est lingua: si et sensum iusticiae doctrina tua, graduum efficitur: ascendit in eum rex, et quiescit in eo. » Sicut ergo Butephalum homo regere poterat, nisi Alexander Magnus: nec ille illum alium patiebatur secessum nisi Alexandrum: sic pariter linguam homo regere poterat, nisi Deus: nec illi alium secessum patitur, nisi Deum. Quare Hugo de S. Victore libro I De Anima: « Lingua, ait, labialis est, et ferri non potest, sed labitur, et fallit. Labitur ut angustia, penetrat ut sapientia. »

Iniquus ex hoc gignitur: « Dominus est gubernator linguam, » solentur et caute collicit Franciscus Suarez, tom. I De Gratia, prolog. III, cap. v. num. 7, gratias gratis datus, quas recensit S. Paulus, I Corinth. xii, inter quas prima est sermo sapientie, non dari per habitus, sed per actionem Spiritus Sancti moluntur, quia ipse directe excitat mentem, facitque ut illi verba apud occurrent, foveatque loquendi congrua, atque aufert impedimenta quae mentem distrahere aut perturbare possunt. Id maxime verum est in concionatore, ut dixi, confessoris et similibus, qui animas convertunt. In exco crebro orant ut lingua gubernet eorum linguam ad aliorum salutem, sicut ut i faciat eis, ita apposite loqui, ut audientes feriant et convertant.

¶ Omnes viae hominis patent oculis eius: spiritum ponderator est Dominus. — Pro patet hebraice est *ἴδω*, id est videtur, purus ab omni colore: vitio, sincerus, lucus, in reprehensibilis. Unde *ἴδω* concipit vocatur vitrum et crystallum, propter munditiam et transparentiam. Pro ponderator hebraice est *כִּוּן* *kuhen*, quod tria significant: primo, dirigens, disponens; secundo, mensurans; tertio, ponderans. Proprie *kuhen* est pensans, pensans perpendens, certo mensens, numerans, diligens spiritus, an sua mensura et regula, pro lege divina, rationi et prescripto virtuti adaequantur, et ad amantia se pondeant. Notat verit, ponderator, id est appendens et examinans un serum virtutis habent pondus. Unde Chaldaeus verit, omnes viae viam mundi in oculis eius, et Deus dirigit vias eius: Syrus, omnes viae hominis patet oculis eius: Septuaginta, et non opera hominis manifestat oculis eius: sic per actum in die mala perierunt. Notat Romanus in

quo collige Septuaginta sub asterisco hae haberi: « Homini applicationes cordis, et a Domino responsa lingue. Quanto maior es, humilia te ipsum, et coram Domino invenies gratiam. Omnia opera hominis manifesta apud Deum: et firmans ipso spiritus Dominus. Devolve super Dominum opera tua, et firmabuntur cogitationes tuae. Omnia opera operatus est Dominus propter seipsum, impi autem in ole mala peribunt. »

Item primo, Cajetanus hebraicum *kuhen*, quia masculinum et singularis numeri, sic verit, omnes viae viam mundi in oculis eius, hoc est, ait, omnes actiones externae viri iusti et dijudicat; at vero spiritus et internos instinctus, quibus ad haec actiones impulsus fuit, non pervidit: hosce enim solus Deus ponderat, id est appendit, penetrat et mensurat. Verum omnes *ἴδω* vertunt, *manifestat*, vel *patent* et *claris*. Apud Hebraeos enim crebra est enallage et permutatio generum et personarum. Rursus *ἴδω* accipi potest ut abstractum, q. d. Omnes viae hominis in oculis eius videtur manifestas, id est omnino mundas. Hae accipiunt Septuaginta, qui hae accipiunt ad humilitatem: « Omnia opera humilis, inquit, manifeste apud Deum. » Quocirca Auctor Salazar versionem Valgatae accommodans ad Septuaginta, hae de solo humili accipit, eique explicat, q. d. Omnia opera hominis in conspectu eius sunt vitrea, id est clara et perspicua: quare minimos etiam nervos et defectus suos in eis notat, iuxta illud Isidori Pelusiotae, lib. II, capit. 24: « Hypocrita vitrum ponit loco veri margariti, id est, sua opera vana et nullius meriti pro magnis vendit, et quasi pretiosa ostentat. « Humilis vero margaritas aestimat vitrum, » id est, sua heroica opera parvi vel nihili facit, eaque aestimat fragilia instar vitri. At « spiritum ponderator est Dominus; spiritum, id est superbiorum qui altos gestant spiritus; sic enim spiritum sepe superbitum et fastum significat. Jam *ἴδω* ponderat tripliciter explicat: primo, q. d. « Deus ponderat, » id est ponderando libet, complanat et adaequat superbiorum spiritus, dum eos dejicit, ceterisque hominibus obiectis et demissis quasi perpendiculari aequat; secundo, « ponderat, » id est ponderibus deaeruat, q. d. Deus fastum sublimium imposito alio onere tribulationis deponit et depellit; tertio, proprie « ponderat, » id est in statu iusti iudicii sui appendit, et superbiorum levitatem, humilitatem vero pondus et momentum prole cognoscit. Hae Salazar. Auctor vero Calen. Graty, « Per hoc, ait, quod humilium opera Deo assentitur manifestata, insinuat Deum nolle superbiorum opera aspiciet, multo vero minus approbare. Vel ma-

(1) Omnes viae hominis patet oculis eius, sunt homini actiones totae omnes videtur, quilibet aliusque agit, rectum ipse videtur, sed ponderat spiritus, examinat animos Jero, ideoque hic solus notat, ut rectum hoc ut quod quisque agit.

nifesta dicuntur, quae sunt velut lux quaedam. » Verum *ἴδω* humilis non est in hebraeo, Chaldaeo, Syro et Latino: multo minus *ἴδω* superbiorum, quod ne quidem habent ipsi Septuaginta. Quare generaliter hanc sententiam, ut sonat, accipiendo de homine quolibet, notandum est cum dicitur: « Omnes viae hominis patent oculis eius, » pro nomen eius posse vel ad Deum, qui vers. 1, precessit, vel ad hominem referri. Ad Deum referunt Beda, Cyrillus, Aben-Esra, Hugo et Dionysius, hincque tant sensum: « Vias, id est actiones, omnium, honorum videlicet et malorum, Dominus videt, ut etiam spiritus singulorum, quid in occulto cogitent, certa lance discernat, » ait Beda, q. d. Deo omnes actiones hominis sunt vitreae et crystallinae, id est clare et perspicue instar vitri et crystalli, quia Deus earum radicem et fundum, scilicet cor, mentem et spiritum e jusque intus pervidit. Illumque appendit et ponderat, an scilicet rectum justumque bonitatis habeat pondus, an vero dimittatur, manum et iniquum. Unde infert Boetius, lib. V De Consol. prola 8, sub finem: « Aversamini igitur vitia, colite civitatem: magna vobis indicta est necessitas prohibitis, cum ante oculos agnis iudicis enucta cernentis. »

Secundo, simpliciter Syros, Chaldaeus, Vatablus, Egnolius, R. Levi, Jansenius et alii pronomen eius referunt ad hominem, qui immediate precessit, q. d. Homini patent suae actiones externae, ipseque seipsum ex philantia et amore proprio eas probat, censetque esse puras et sanctas; at non raro errat, quia spiritum internum ex quo manant, non pervidit: huius enim ponderator, id est liberator, examinatur, introspector est Deus.

Ubi nota per spiritum hic primo, accipi mentis cogitationem et voluntatem, quam Deus solus ponderat, an sit bona an mala, q. d. Homo videt actionem externam, eamque probat quasi in se bonam et honestam. At Deus videt voluntatem internam quae sepe vitiosa est, ideoque *ἴδω* manifestat et videt totam actionem externam: quare isto illa homini pura videtur, a Deo tamen impura iudicatur. Hunc sensum clarius exprimit Salomoo ap. xxi, 2, dicens: « Omnis via viri sibi recta videtur; appendit autem corda Dominus, » q. d. Nolite vobis blandiri, quod opera vestra vobis placeant, probaque et justa esse videantur, quia Deus ea ad divini sui iudicii trutinam vocabit, in qua subtilissimus spiritus, et abditissima cogitationes expenditur; unde in ea sepe ut malum reprobatur et damnatur, quod ab homine ut bonum probatur et laudatur.

Secundo, spiritus significat intentionem et fundum cordis, q. d. Homo cernit actiones suas, at intentionem et fundum cordis sui non pervidit; sed eum pervidit, imo ponderat et librat Deus; ideoque sepe condemnat actionem, quae hominibus recta et iusta videtur. Opus enim bonum factum mala intentione malum est, et non

bonum; verbi gratia, cum quis dat elemosynam pauperi, ut eum pertrahat ad luxuriam, vel haereticum. Opus vero ex se indifferens, id est, nec bonum, nec malum, bonum fit, si fiat bona sine bonaque intentione. Opus autem in se primum nequit fieri bonum, nisi ex optima manet intentione. Ecce harum intentionum animam ponderator est Dominus. Nemo ergo sui sit censor, oculo de suo iudicio superbit, sed de divino contentiscat. Hoc pertinet explicatio nostri Villalpando, P. II De Temp. lib. III, cap. 12, quae talis est: « Omnes viae hominis patent oculis eius, spiritum ponderator est Dominus, » q. d. Opera sunt vitra, quae cuique recta videtur ac plana; sed eius asperitas et exilis homini sibi ipse plurimum fidei, et caeco, occulta sunt et invisae; Deo autem patent. Ipse enim spiritus dijudicat, et discernit quod quisque in qualibet suarum ducatur actione.

Tertio, per spiritum accipias affectum, amorem, intentionem, fervorem, zelum, vim, efficaciam, q. d. Homo videt opus externum, illudque magni aestimat, censetque esse valde pium et sanctum; at Deus ponderat spiritum, id est quantitate affectus, intentionis, amoris et zeli, ex quo opus promanet, iuxta illud: « Deus considerat nos quantum, sed ex quanto, » Opus enim magnum factum parvo spiritu, affectu et amore, coram Deo justo victurum aestimator parvi est ponderis et meriti; opus vero parvum factum ex magno spiritu et amore, magni apud Deum est ponderis et pretii. Unde S. Thomas, I part., Quast. XXI, art. 4, ad 3, ait temerarium esse delinere uter sanctior fuerit S. Petrus, an S. Joannes: nam « spiritum ponderator est Dominus. »

Quarto, per spiritum accipias quantitate gratiae et charitatis, quae pondus dat operi. Item enim opus bonum factum ab homine qui magnam habet gratiam et charitatem, ideoque emulenter est sanctus, Deique amicus, longe maius est ponderis, pretii et meriti apud Deum, quam idem opus aequae intense factum ab alio, qui parvum habet gratiam et charitatis habitum, ideoque parum est Deo gratus et amicus, ut docet Franciscus Suarez, tract. De Gratia, part. III, lib. XII, cap. xxi, num. 2, et alii passim. Hanc autem gratiae et charitatis quantitatem solus Deus ponderat et mensurat. Unde dicitur S. Franciscus: « Tanta quisque est, quantus est apud Deum, et non amplius. » Deo ergo est ponderare opera, an gravia sint an levia, ex spiritu gravi vel levi qui illa produnt. Rursus Deus, ait Lyrannus, spiritum appendit, ad retribuendum merita et demerita. Unde hebraicum *kuhen* figurata verit, disponens: « Dominus, ait, disponit spiritus, » hoc est, ait Vatablus, operatur in nobis quae bona sunt; R. Lavi verit, dirigens, q. d. Deus dirigit, inquit, actiones iustorum ut a curvis rectae fiant; aut, si rectae sunt, recte perdurent, ac ipsi continuo recte virtutis et salutis itinere insistant, itaque ad gra-

Primo, spiritus ut est vitra

nia aeterna perveniant; impiorum vero opera prava dirigat ad merita gehennae supplicia.

Alludit ad Job. cap. xxviii, 28: « Qui fecit ventis pondus, et aquas appendit in mensura, » ubi pro appendit hebraice est *fecit*; unde tochen, quod Noster hic vertit, « ponderator. » Sicut enim Deus ventis, licet levissimis, dat suum pondus, hoc est mensuram, puta a se dimensam et definitam quantitatem, vim et efficaciam; atque aquas, v. g. mare, appendit in mensura, ut licet intumescant, tamen limites a Deo statutos, si-bique commensos, non excedat; sic pariter Deus dat spiritibus jam dictis justum suum pondus et mensuram, aliqua juxta illam singulos coaequat et mensurat.

Porro pondus spiritus et anime est amor, juxta illud S. Augustini: « Pondus meum, amor meus; eo feror, quoque me feror. » Quantum ergo est amor in anima, quanta charitas, tantum ejus pondus, charitas enim dat pondus, id est dignitatem, valorem et pretium operi et operanti. Tunc ergo ponderator dupliciter capi potest: primo, q. d. Ponderis dator; secundo, q. d. Ponderis mensurator, Deus enim omnium actionum tam malarum quam bonarum pondus mensurat; bonarum vero etiam pondus dat, quod scilicet ipse ab eterno pro suam predestinationem assignavit et commensus est tum bono, scilicet et glorie ipsius operantis; tum bono publico, puta status et officio quod operanti commisit, ad bonum Ecclesiae, vel republicae. Homo igitur est corporum ponderator, sed Deus spirituum, adeoque Angelorum, Cherubimorum et Seraphinorum omnium.

Hic sensus apte coheret versui precedenti et sequenti, q. d. Sicut Deus in loquendo est gubernator linguarum, sic in operando est ponderator spirituum et intentionum, atque in volendo est cogitationum director, ut sequitur. Ipse ergo est auriga cordis, oris et operis. Unde vers. seq. pro dirigetur hebraice est *וְיָצִיא* sicco, quod alludit ad tochen. Vere ergo Beda in Prov.: « Sicut, ait, fistula absque inspiratione nullum reddit sonum, sic cor hominis absque inspiratione divina nullum recipit bonum. » Hinc S. Michael, quasi vicarius Dei, pinguis illicipiens, id est in libra appendens animas morientium, earumque merita et demerita aestimans et ponderans. Sic Deus ponderavit spiritum et opera Balthazar regis Babyloniorum, cum in pariete scripsit: « Mane, teleni quae vox alludit ad tochen, quod hic est in hebraeo, plures; telen, appensus es in statera, et telenis is mitis habens. » Daniel. cap. v, 27, ubi plura de hac Dei statera et ponderatione dixi. Antistropha Salomoni est illa S. Pauli nomine Heb. v, 12: « Viras est sermo Dei, et efficacis, et penetrabilior omni gladio ancipiti, et pertransiens » quae ad divisionem animae ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis. » Vide quae ibidem annotavi. Sic videt ubique Salomonem an-

tiostrope respondere Christo et Apostolis. Hic nimirum est consensus legis et Evangelii, haec harmonia novi et veteris Testamenti.

Moraliter, hic discit quanti faciendus sit spiritus, puta mens et intentio, in qualibet actione nostra. Intentio enim bona operi etiam indifferenti dat bonitatem; ac quo illa est melior, eo melius majorisque meriti est opus. Bona est intentio, si fugias peccatum, et facias bonum ad spe mercedis celestis, Optima, si id facias amore virtutis, v. g. ex obedientia, ut impleas legem; ex gratitudine, ut Deo gratias agas; ex poenitentia, ut pro peccatis satisfacias; ex justitia, ut proximo jus suum tribuas; ex religione, ut Deum colas; et maxime ex charitate, ut Deo magis placeas, illicque rem gratam praestes. Charitas enim nobilissima est virtutum, earumque princeps et regina; quare actus quos ipsa elicit vel per intentionem imperat, facit divites et nobilissimos, summique apud Deum meriti. Quocirca Apostolus, I Cor. x, 31: « Sive, ait, manducatis, sive bibitis; sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. » Quod explicans S. Basilus in Regul. brevior. Reg. 106: « Ita nimirum, ait, manducatis et bibitis ad gloriam Dei, quando divitiarum beneficiarum erga se memoriam conservatis, et vicio-modi animi affectionem retinetis, quae ex compositione etiam corporis declaretur, ut non tanquam peccatis omnino manducetis, sed ut qui inspe-ctorem habeat Deum, et quando in sumendo cibo illud sibi propositum habet, ut non tanquam ventris mancipium propter voluptatem manducet, sed tanquam operarius Dei, ut in operibus istis, quae sunt ex mandato Christi, exsequendis firmiter esse possit. » Et B. Laurentius Justinianus, lib. De Discipul. cap. x: « Omnes Christi servi, ait, Deo placere cupientes, primordia diei et actionum conentur consecrare Altissimo, quatenus cetera sequutura opera, a suo non declinent principio; quapropter mox ut somno evigilant, semper cor stum erigere contentant; prima vox, prius cogitatio, prius affectus divinum resonet laudem, igitur ad Deum dirigat supplicationem, et illi se sincero corde permittat, qui valet potentior de imminens periculis liberare. » S. Borothous, Doctor. 13: « Si timore gehennae, ait, beneficiamus, in mercenarii; si honoris insperis gratia faciamus, ad filiorum statum transimus. »

Memorable est quod Joovillius gallice scribit in Vita S. Ludovici regis Galliae, Irenem (ex preclara S. Dominici familia), cum ab hoc Ludovico ad magnam Damasci Sultanum legatus esset, mulieri cuidam etatis admodum provectae fuisse obvium, quae una manu lebetem ardentibus carbonibus, altera amphoram aquae pleenam gestabat. Hoc spectaculo attonitus, eam rogatum in finem duo haec secum duceret? Ista hunc in modum respondit: « Paradisum igne hoc exurere, et

aqua hac inferni flammam extinguere animo meo sedet. » Inopinatio hoc responso amplius quam prius stupefactus, denuo eam rogat cur id agredi tentaret? Illa: « Ne in posterum, ait, quisquam virtuti et honorum operum praxi se dedit spe mercedis, et ne a malo se temperet gubaneque timore, virum pure ob honorem Dei, et quanto ei debemus singulariorem amorem. » Tibi hoc intellexit, totus admirabundus haesit, tanto ingens mulieris hujus pietas et perfectio, magnaeque erga Dei honorem zelus, animum ejus stupore conpesserat.

S. P. Ignatius, cupidus excolendi suae professionis alumnos ad hanc perfectionem, loquitur in hunc modum: « Omnes rectam habere intentionem student, non solum circa vite suae statum, verum etiam circa res omnes particulares, ut semper in eis sincere spectantes, ut serviant et placeant divise bonitati propter seipsam, et propter charitatem, et eximia beneficia, quibus praevalent nos, possit quam ob timorem peccatorum, vel spem promeritorum (quamvis hinc etiam juvari debeant); et in omnibus querant Deum, exultent se, quantum fieri potest, amore omnium creaturarum, ut affectum universum in ipsarum creationem conferant, cum in omnibus creaturis amandis, et omnes in eo, juxta sanctissimam ac divini ipsius voluntatem. »

Quatuor illa animalia, quae Ezechielii propheta cap. i ostensa fuerunt, extensa suas pennas, et crepta sursum erecta habebant, Deo hac visioe significante, virtute praedictis oportere intentiones suas in sublime extollere, eas nimirum ob Dei honorem exsequendo. Evidenter rex David pure dei honorem investigare pro se tulit, cum dicebat: « Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam, » Psal. cxiii. Hoc est quod vulgo dicitur:

Quidquid agunt homines, intentio iudicat omnes:

quae, ut ait S. Ambrosius, lib. II Offic.: « Affectus tuis operi tuo nomen imponit. » Nam uti rami et fructus suorum ex ima radice trahunt, ita bonae actiones praesepium bonitatis et meritum a bona intentione hauriunt. S. Gregorius, lib. XXVIII Moral. cap. xiii, tanti eam aestimat, ut totius spiritualis medicini basin eam appellet.

3. REVELA DOMINO OPERA TUA, ET DIRIGENTUR COGITATIONES TUAE. — Pro reuela Noster legit *וְיָצִיא*, a radio, *וְיָצִיא* gala, id est revelavit. Jam alio pacto legitur *וְיָצִיא* gal, id est volva, devolve, a radice *וְיָצִיא* gal, id est volvi. Unde *galgal* vocatur sphaera, rota, orbis, a volubilitate et rotunditate. Igitur sic vertunt Pagninus, Valabius, Cajetanus et alii, volva vel devolve, ut certe ad Dominum opera tua, et dirigentur, vel formulantur cogitationes tuae, idque varie exponunt. Primo, Cajetanus refert ad intentionem et finem, q. d. Opera quae facere destinas, verte et refer in Deum quasi ad ultimum tuum finem; illa fiet, ut ad suum finem et scopum

reela dirigantur cogitationes tuae. Et Valabius, perire, ait, quidquid agis, in honorem Dei, et non frustaberis cogitationibus tuis; et R. Levi, universis, ait, quae agis, ad divinum servitium refero, et cogitata tua recte succedant, Deo operante, ut desideriorum tuorum metam attingas.

Secundo, Bayanus et Salazar haec referunt ad gratiarum actionem, q. d. Omnia quae agis, revolve per gratiarum actionem ad Deum illarum auctorem; quidquid boni feceris, id totum in Deum reflecte, illicque quasi omnia boni facti acceptura refero; illa dirigantur cogitationes tuae, » nimirum rectissime ferentur, nec aberrant. Si enim ex his, quae bene agis, quidquam tibi ipsi arroges, abeas prorsus; unde hebraice gal verti potest, *inbar pila reciproca et restitue* Deo opera sancta, quae ipse in te concessit. Nam, ut ait S. Chrysostomus, hom. 8, tom. V: « Opera nostra homini Deum referre debemus, quae admodum in sphaera ludo jacti sunt, alter vero refert pilam, tum diuque eleganter ludus producat, quandiu inter utriusque manus jacta et reciproca sphaera non exiit. » Ergo quidquid beneficii Deo quasi jactata, accipere, non exiit (ait Salomon), sed id continuo in illius manus revoca, ut inde valuti repercessum iterum ad te redeat, idque non tantum in prosperis, sed etiam adversis, q. d. Quidquid boni feceris, aut mali toleraveris, id quidem Deo acceptum refer, et per gratiarum actionem revoca. Tunc autem peritior eris, cum adversa et infesta ab illo in te facta, non dicam excussa: propterea atque expedite remiseris. Subdit: « Et dirigantur cogitationes tuae, » hebraice *ordibantur*, aut *stabilentur*, q. d. Hoc humilli iudicio praefecto, « cogitationes, » id est consilia tua et rationes, minime nutabunt. Polchre S. Chrysostomus, hom. 3 De Lazaro, docet quomodo omnia tam adversa, quam prospera, in Deum per gratiarum actionem reflectere debeamus.

Tertio, plenus et aptus ad Vulgatum versionem haec refert, tam ad spem et invocationem, quam ad laudem et gratiarum actionem. Explicentem id quod dixit vers. praeced.: « Spirituum ponderator est Dominus; » et vers. 4: « Hominis est animam preparare, » animam revelando et exponendo Deo sua negotia, ac postulando ut ipse ea dirigat, confirmet et prosperet. Sensus ergo est, q. d. Devolve in Deum opera tua, id est illi ea revela, annuntia, offer, commenda, illicque ea plane committe, certo confidens quod ipse ea optime diriget firmabitque ad suam gloriam, tuamque et filiorum salutem. Volvimus enim, ait Janenus, ad Dominum nostra opera, cum Domino acceptum ferimus, si quid a nobis recte fiat, et cum ad honorem ejus omnia nostra opera referimus, et cum ea quae nobis incumbunt faciendi, illi commendamus et committimus, orantes ut ipse ea dirigat, atque ad salutare effectum perducat.

Tertium horum consulti Sapientis, dum hic di-

Tertium: Cum: igitur in meam ultimam finem potestudo, tunc deus ero. Repatriasse erit hoc, exisse de exilio, corporum in regionem spirituum. Ipsa gratia tu es Deus noster, maximus spiritus, maxima mensio spirituum beatorum. Ubi totum veritas est, sapientia est, virtus, aeternitas, summum hominum est. Dum a te absumus, et hic sumus, vallis est horumarum in qua sensualitas pugnat, et consistit, non exultat; in qua libera quidam se creant a se. Corporum, sed intricatus calidus orationis spiritus. Nihilam igitur, o Deus, ab hoc exilio egredi illum desideris et sanctis spiritibus, in te summo bono nostro commorari. Amen.

Ex his liquet quod, cum dicitur haum creasse et operari omnia, propter se, hoc est propter gloriam suam, gloriae concepti debeant non creata, quia Deus non creavit a creaturis, sed increata et in fine, quam Deus ab aeterno habuit habetque a seipso et in seipso, quae est ipse Deus, q. d. Deus creavit et operatur omnia homine, ut immeritam suam esset, hoc est, potentie et sapientie gloriam creabit, ut pateficeret, namque illis quod illis est communicaret, ut ille ejus participarent. Ex hoc tam in increata gloria naturam et necessariam resultat gloria creata, qua creatorum suum laudant homines, Angeli omniaque creaturae. hinc enim gloria ab illis Deo omni iure debetur. Et hinc haec gloria vel patens in aera, ut in hominibus et Angelis; vel facta et creata, ut in creaturis irrationalibus: hinc enim multae voces glorificant Deum, sicut opus glorificat suum artificem, q. d. domus enim architectum, pictura suum cultat pictorem.

Non potuit tamen haec gloria creata proprie esse suis Deo, quem scilicet Deus sibi apperit, ut propter eam a se operam crearet universum, et crearet omnia, tum quia haec gloria est extra Deum, estque creatum quod et exite; tum quia haec nihil addit gloriae increatae et infinite, quam haec se habuit, habetque ab aeterno; tum quia haec gloria, sive glorificatio, potius est hominum clariorum, quam Dei. Creaturae enim felicitas est, hoc enim a se operat, amed, colat et glorificet creatorem, iuxta illud: «Fecistis nos, Domine, ad te, et inquitur est cor nostrum donec requiescat in te,» ut ait S. Augustinus lib. 1 Confessionum, cap. 1.

Item quod ad diem malum, — scilicet operatus est Deus, ait Calvinus et Reza: Quia, inquit, ante omnem culpam et peccati provisionem, Deus tunc in absconditis omnino dominus impiis praedestinavit et creavit ut supplicia, ut in his gloriam fieri, ut sus ostendat; sunt electos ante omnem mortuorum provisionem praedestinavit ad praemia, ut in his elementaria suam demonstrat. Verum hic est error. Sic enim pariter Deus praedestinare debet media ad haec supplicia, scilicet peccata hominum immittente, et facere homines impios (poena enim essentialiter respicit culpam, ejusque est

correlativum; unde nemo punitur nisi culpa reus), quae est horrenda blasphemia: tollit enim liberum arbitrium, ac pro eo inducit fatum peccati, atque in Deum, qui per essentiam est ipsa sanctitas et bonitas, omnium peccati culpam transcribit, ut jam non peccator, sed Deus ipse culpandus et puniendus veniat Calvinus. Quae sunt blasphemiae portentosa scruis omnibus inaudita. Vide quae dixi de obduratione Pharaonis, Exod. vii, 3. Dico ergo: Deus ex se nullius supplicium, sed omnium salutem, et consequenter beatitudinem vult, cupit et praecipit, ut patet ex 1 Timoth. ii, 4, et Esach. xxxiii, 11, et ex continis omnium aliorum Prophetarum adhortationibus et comminationibus.

Quare pro responsione et intelligentia hujus loci et similium nota Hebraeos saps, ac praesentim in carmine et verso, concise loqui, et multa intelligentem, quae lectari supplenda relinquunt. Igitur cum ait Salomon: «Impium quoque (supple turum, vel ut Chaldaei et alii vertunt, qui servatur et ostentatur) ad diem malum,» repele ex praecedenti heremistichio, «propter semetipsum operatus est dominus.» Hanc enim repetitionem exigit conjunctio quaeque, q. d. Omnes res create, adeoque ipsi mali et impii, qui non videbantur facti propter Deum, nec gloriae ejus subesse et servare, illi tamen revera subsunt et servant. Nam Deus qui produxit omnia ad gloriam suam, etiam eos quos praevit fore impios, si a se crearentur, sicut et gloriae suae relictorum, creavit tamen et permisit male agere, ad reddita eis pro culpis admissis poena quam merentur, in eis justitia suae gloriae patefaciat. Unde Vatablus sic varit et explicat, et etiam impius decidit in diem afflictionis, id est perditionis, ut scilicet cognoscere tra Dei. Hoc est quod ait Paulus Roman. ix, 22: «Deus volens ostendere iram, et notare fuere potentiam suam, sustinuit in multa patientia iram, apta in interitum, ut ostenderet et ceteras gloriae suae in vasa misericordiae, quae preparavit in gloria.» Tantum autem abest, ut recte colligit Bellarminus, lib. II De Anis. gratia, cap. xii, ut Salomon dixerit quod vult Calvinus Deum, ante peccati provisionem decrevisse aliquos damnare, ut potius contrarium significasse videatur, cum ait Deum omnia operari propter semetipsum, id est, ut gloriam misericordiae justitiae suae demonstrat. Hanc damnationem decernere ob praeviam peccata, justitia est: sine provisione autem peccatorum damnationem decernere, injustitia esse videtur. Sic enim loquitur S. Augustinus, lib. III in Julian. cap. xvii: «Bonus est Deus, justus est Deus, potest aliquos sine bonis meritis liberare, quia bonus est, non potest ququam sine malis meritis damnare, quia justus est.» Et in epist. 106 ad Paulinum: «Quemquam immeritum et nulli peccato obnoxium, si Deus damnare creditur, alienus ab iniquitate non creditur.» Non potuit igitur Deus ante provisionem

peccati decernere damnationem alienis, ut justitiam suam ea damnatione monstraret. Justitia enim justae vindictae et poenae praexigit et praesupponit reatum culpae.

Abominatio Domini est omnis arrogans: etiam si manus ad manum fuerit, non est innocens. — Pro arrogans Hebraice est *בן יד* *gaba lab*, id est, *elatus corde*: Septuaginta significanter, *superbiter*, id est, *sublimis corde*. Secundam partem ita expli cant Septuaginta, *manu autem manus inferens in justis, non erit innocens*, d. Syrus, *qui extendit manus suas in peccatum suum, non prohibetur a solo*; Chaldaeus, *a malo non mundabitur*; Scholiastes, *et manus manuum nitens*, etc.

Sensus est, q. d. Deus abominatur omnia peccata et peccatores, sed maxime arrogantem et arrogantes: quare etiam ipsi multos habeant socios, quibus se teneant, et per quos iunctim manus violentas in alios inferant, ut peccata peccatis assidue atreant, non tamen erunt innocentes, id est impuni; sed cito ira Dei in eos desce viat, et omne factum sternat. Causa est quod arrogans sit amulus et antagonista Dei, ut velut ailer Lucifer velit se Deo aequare, et cum eo de honore et primatu contendere; illum ergo ut sui honoris amulum Deus inaeletatur, siderat et aternit, ut alibi ostendit. Unde S. Gregorius, part. III Pastor, admon. 23, hanc noemem applicans vauis et superbis praedicatoribus: Audiant, ait, quod scriptum est: Abominatio Domini est omnis arrogans, quia videlicet dum in verbo Dei gloriam propriam querit, ins dantis invadi, eum que laudi sine postponere nequaquam metuit, a quo hoc ipsum quod laudatur, acceptit.

Alter Vagninus qui vertit, *mau non erit impunitus*; et Vatablus, *mau non habebitur pro innocente*, id est statim punietur, quasi *si manus ad manum idem ait quod cito, alios*. Alter et Cojetanus, q. d. Eliauis arrogans manu manum fricat, terent, et abluat, nulli tamen aqua, nulla lustratione absterget sumis arrogantis seelus; hoc est innocens, id est impunis, sed acriter a Deo punietur. Alter et R. Levi: «Manus ad manum,» id est assiduis malis implebitur; et R. Salomon: Poena, inquit, illi per manus inlletur. Aben-Ezra vero vertit, *manus Domini propter manus impii*, q. d. Manus Domini hunc exterminat, eo quod fraudulenta manu utatur. Vide quae de hac parocimia dixi cap. xi, 21.

Insitum vlt bone, facere justitiam: accepta est autem apud Deum magis quam remolare victimas. — Hic versus non est in Hebraeo et Chaldaeo; translatio est ex Septuaginta, qui sic habent, *insitum opus bonum, a facere iusta: accepta autem sunt apud Deum magis quam immolare hostiam*. Noster Salazar per justitiam accipit misericordiam, quasi dicat, Inter reliqua bene vivendi partes principem locum obtinet misericordia erga pauperes et egenos, atque hanc Deo ipsi gratiorem accidere quam hostias et victimas ingenkes, habes Osee cap. vi, 6:

«Misericordiam volo, et non sacrificium.» Audi S. Chrysostomum, hom. in Math. 3: «Vis, ait, corpus Christi honorare? non despicias ipsum nudum; neque hie quidem in Ecclesia series panis indians, foris autem frigore ar. nuditate confici negligas. Qui enim dixit: Hoc est corpus meum; et rem simul cum verbo confici, idem dixit: Esurientem me vidistis, et non ebantis? in quantum non fecistis uni eorum minimorum, nec mihi fecistis. Hoc certe corpus Christi non amicti, sed anima munda indiget: illud autem multa cura et magna diligentia eget. Utique ad hoc non est opus vasis, sed animis aureis: hoc dico, non quia vitare velim talium vasorum obligationem; sed quia dixeram putam ante omnia misericordiae et benivolentiae esse incumbendum.» Ex quibus constat Deum tantum pauperibus deferre, vel potius sibi ipse in illis, ut quod attinet ad externa, honestas, liberalitas et desensus secum in his agi velit, quam in Eucharistiae sacramento. Et quidem haec una ratio antiquis Ecclesiae proceres permovit, ut in magnis pauperum angustiis ramos calices commoverint, et pretia eorum pauperibus impenderint. Addit autem Salomon misericordiam et elemosynam non solum Deo gratiora esse quam sacrificia et victimas, sed etiam homini utiliora; nam si hostiae ad mundandam et eluendam peccata potissimum instituta sunt, «misericordia» quidam et et veritate redimitur iniquitas, etc.

Hic sensus appositus est, sed arrior. Quare alii passim justitiam generatim accipiunt, prout esse extendit ad quamlibet virtutem, q. d. Insitum ad vitam bonum, id est ad virtutem et vitam honestam, est facere justitiam. Id est exercere opera virtutum; q. d. Via ad virtutem est, non speculatio, sed actio et exercitium virtutis: sine enim humilitate est via ad humilitatem, ait S. Bernardus, «sicut lectio ad scientiam, passio ad patientiam.» Dicit autem *insitum*, quia potissima difficultas virtutis est in ejus initio, ut quis eam inchoet, q. d. Inchoa opera virtutis, inchoe operari honesta et sacra, ac experieris virtutum non adeo esse arduum, ut erumpis tibi, instigante diabolo et mundo, appareat: imo reipsa disces illam, ejusque opem continuo sui exercitio facilem esse adeptu. Ille verum est illud moralis:

Insitum facti, qui bene cepit, habet.

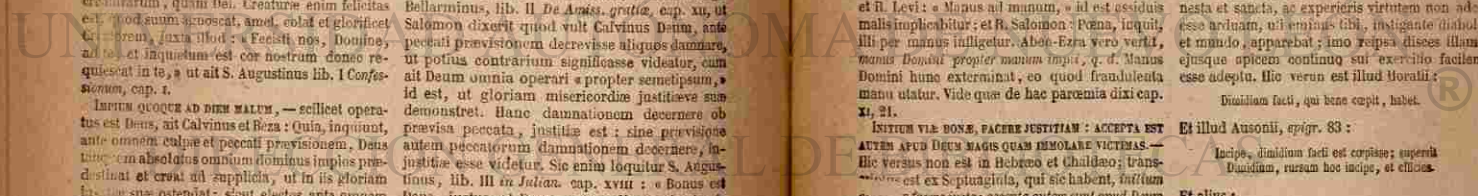
Et illud Ausonii, epigr. 83:

Insitum, insitum facti est corpore; superat Dominum, curam hoc incipit, et efficit.

Et alius:

Incipit quidquid agit, pro toto est prima operis pars.

Hinc prudentes, cum quid ardui occurrit, illico illud aggrediuntur, et clausis quasi oculis mentis, ne ejus difficultate aspecta terreantur, manuum operi admovent, itaque primam difficultatis ap

prehensionem, que vehementissima est, superant; quia superata reliqua deinde facile evincunt, sensimque rem omnem conficiunt: perinde ac nigri pillulas alioque medicinas amaras clausis oculis bauriant, illi quoque transglutiant, itaque sanitate sensim recuperant. Rursum, pro *tantum* grece est *ita*, quod tum principium, tum precipitum principatum et summam significat, q. d. Pensivum et summa via hinc, id est virtutis vilesque honeste, consistit non in speculando, sed in faciendo justitiam. Id est opera justa et sancta. Quare idem docet hic Salomon quod Christus *Matth. VII, 47*: « Si vis ad vitam ingredi, serva mandata, » inquit auctor *Calaneo Graec.* imo idem quod dixit Salomon cap. I, 7: « Timor Domini principium sapientiae. » Etiam enim Dominum, qui dei mandata servat, « Accipit est visum apud Deum, » tum ipsa iustitia, tum ipsa via, id est vita bona quam efficit iustitia, « magis quam immoderate victimam, » juxta *Matth.*: « Misericordiam volo et non sacrificium, » *Osai VI, 6*, Quod enim de misericordia dixit Deus, idem de charitate, iustitia, patientia, aliaque virtute dixerit: Charitatem, iustitiam, patientiam, etc. volo et non sacrificium, eo sensu quo explicat *Osai VI*. Actus enim interiorum charitatis, iustitiae, patientiae, etc. magis placet Deo, quam exterium sacrificium, sive victimam hominum et ovium, cum ille non carnis sit et rationalis, *Acte* bruti et irrationalis. Unde dignitas externi sacrificii nascitur et perscrutatur dispendia interiorum actuum religionis et devotionis, ex qua manat et offertur: quantus enim est actus hic futurus, tantus est et externus, quantumque ille, tantum hic placet Deo. Loquitur de sacrificiis in genere, quibus erant vetera, que omnem vim et dignitatem accipiebant ex opere interno, puta ex devotione operantis, Sicut et de sacrificio Eucharistiae, quod vim habet ex opere operato, sive ex se ipso.

6. MISERICORDIA ET VERITATE REDIMITUR INQUI
ET IN TERROR DOMINI DECLINAT A MALO. — Pro *redimitur* hebr. est *דבר* recipitur, id est expiatur, propitiatur: Chaldaeus, *benignitate et veritate recipitur peccatum, et timor Dei averit a malo.* Sic verus reperitur: positus enim fuit quoque cap. praeced. vers. 27, ubi cum Noster transcripserit ex Septuaginta, hic vero ex Hebraeo. Ibidem enim explicat: quare hic plura non addam. Iam si « misericordia et veritate redimitur, » et, ut Hebraei habent, *expiatur*, inquit: ergo per earum opera satisfaciunt pro peccato quoad culpam remisso, ad hanc religionem et delata, sicut *Behtarminus*, lib. IV *De Peccat.* cap. VII. Nam non minus ad iustitiam pertinet redemptio quam satisfactio. Et si absurdum esset dicere nostris operibus satisficere pro peccatis, multo esset absurdum dicere nostris operibus redimi peccata: sicut etiam ipsi haeretici gravius ferunt, si dici velimus aliqua ex parte redemptores quam satisfactores.

7. CUM PLACERENT DOMINO VIE HOMINIS, INVICIS

QUEQUE EIS CONVERTIT AD FACIEM. — Hebraice, *in volendo Dominum vias vias, hostes inimicos ejus pacificabit cum illis*; Vatablus, *estiam quoque ejus convertit ei*; Chaldaeus, *pacificos reddet ei*: Syrus vero, *in voluntate Domini sunt vias hominum; etiam qui inimico pacem retrahat*. Hebraicum enim *Septuaginta* (qui hic pessim multas sententias transponunt, imo diversas addunt) cap. praeced. vers. 27, sic habent, *accipit quod Dominum vias hominum iustorum; per ipsos autem et inimici sunt amici*.

Primo, Bayanus sic exponit: inimicitias et odia inter sese exercent homines, quod Dei non querant amorem, q. d. Fieri non potest ut fideles inter sese sint amici, qui Deum id oportet non amant. Sin Deum amamus, inter nos amicitia facile colitur. Charitas enim qui amamus Deum extendit se ad proximum: facit enim ut propter Deum amemus et proximum quasi Dei imaginem. Igitur si in utraque dissidentiam parte existerit charitas et amor Dei, idem fietet utroque, ut propter Deum amemus sese invicem, pacemque inveniunt. Sin autem una pars amet Deum, altera obstinata in odio perseveret, prior saltem querat pacem, satageatque adversam partem conciliare et sibi conciliare quoad poterit, ut sit hypallage, q. d. « Inimicos quoque ejus convertit ad pacem, » id est, iustus amans Deum pacem suam et amorem convertit quoque ad inimicos, hoc est, diligit inimicos propter Deum, satageatque eos sibi conciliare, ut pacem cum eis teneat et colat. Quod et *Themosthenes* homines iustos, sapies et placidos vocat *conquum civitatis*, quia sicut conculum stringit et unit leo ex se liquidum et fluidum, sic iustus omnium tam amorem quam inimicorum amicos pacem et concordiam stringens atque tam sibi quam inter se unit adhaeret.

Secundo, simpliciter et germanus, q. d. Cum quis studet per omnia placere Deo, fit sepe ut Deos vicissim inimicos ejus placat, et ad pacem convertat, ut cupiat ipsi placere, sicut ipsa placet Deo: idque triplici de causa. *Primo* est, quod inimici videant se non posse prevalere contra eos qui Deum amant, et quos vicissim hunc amant, protegit et praeparat. *Secundo*, quod vitia et pietas ubique sint amabiles, omnesque etiam hostes veniant in sui amorem et admirationem: quo fit ut, cum inimici videant summa adversarum virtute praeditum, sinceram, sanctum, coguntur cum amare, pacemque cum eo redintegrare. Unde *Beda* sic explicat: « Tanta est sanctitas, inquit, divinae religionis, ut eam per omnem etiam qui fors sunt venerationi habeant; et quos per Deum quantumvis religione discrepant incipiunt. Tertia, quod Deus in manu sua habet corda inimicorum, ut ex ad amorem vel odium flectere possit prout vult. Cum ergo iustus amicos suis optime velit, flectit corda inimicorum, ut cum amicos suis pacem cupiant et colant. Denique Deus est con-

trum amoris et amicitiae: quare sicut in centro coeunt et ununtur omnes lineae circumum in duas equales partes secantes, sic in Deo ununtur omnes amici aequae ac inimici: sicut enim contrarium in se unit omnes lineae, sicut sibi adversas, sic Deus amicit et conglutinat homines quoslibet, etiam sibi invicem inimicos. Dico saepe id fieri, non semper: nam videmus justos saepe ab amentibus continuata persecutiones pati, uti passi sunt fideles et Martyros primis trecentis Ecclesiae annis a Nerone usque ad Constantinum.

Exemplum hujus sententiae clarum est in Salomone, cui Deus omnes vicinos reges et populos, etiam hostiles, vult subiecit, vel fodere sociavit: unde ipso vocatus est *Salomon*, id est pacificus: quia pacem cum omnibus tam inimicis quam amicis pacem habuit, III *Reg. x, 23*. Rursum patet istud in *David*, cui Saul aliquoties reconciliatus est, Deo cor illius ob merita Davidis commovente. In *Tobia* item, qui, quantum memor fuit Domini in toto corde suo, dedit illi gratiam Deus in conspectu *Salmansar* regis, ut patet *Tobia I*. Patet idem in *Assero*, eorum quo *Esther* et *Mardocheus*, et per eos populus *Judaicus*, inventi gratiam. In *Joseph* item, *Daniele* et in tribus aliis. Item in *Alexandro Magno* et *Jadido sacerdote*, cujus *heliogram* videre est apud *Josephum*, lib. XI *In Antig. Judaeis*, cap. VII. Sed omnium maxime in populo Christiano, cujus inimicos reges et principes post multas persecutiones Deus tandem pacificavit cum eo, ita ut non tantum a persecutione cessaverint, sed etiam iugo fidei sese subiecerint.

Docet ergo haec proeme, primo et ante omnia, fidei querendum esse amorem et cultum Dei, ut ei per omnia placeat, stiamus propterea hominibus displicat, sicutque cum Apostolo: « Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem, » tum quia placere Deo longe melius est quam placere hominibus, ac displicere Deo longe deterius et perniciosius est quam displicere hominibus: tum quia Deus facile potest, et saepe solet amicos suis inimicos convertere ad pacem, uti gentes Christi et Apostolis inimicas convertit ad pacem, fidem et obedientiam. Ac parentes qui tanto obstant filijs Religionem ingreditibus, saepe convertit ut visa deinde filiorum pietate, profecta et fructa, eosdem praeteris liberis amant.

Docet secundo, efficacem et optimum medium ad conciliandos hostes esse, si prius nobis conciliemus Deum: Deus enim in manu sua habet corda hostium: quare si ejus benevolentiam nobis conciliemus, facile ipse hostes nobis conciliabit, praeterquam si id instanter ab eo flagitemus: Deus enim facit voluntatem inimentum se, et obedientibus sibi quasi obedit, ceteraque omnia, quin et hostes ipsos, facit obedire. Adde Deum in lege veteri peculiariter promississe *Judaeis*, si legi suae obedirent, victoriam de inimicis et pacem stabili-

lem, *Exod. cap. XIII, 27*, et *Levit. XXVI, 6* et seq. Hoc spectat axioma *R. Simeon* in *Pirke Avot*, id est in *Apoph. Patrum*, cap. II: « Ita voluntati Dei morem gere sicut tunc, imo relinqui voluntate tua, illius arbitrio te submitte: sic enim et alios protinus suis facies desideris et voluntatibus inservire. » Deus enim, in cuius manu sunt omnium voluntates, eas flectet, libique faciet obedientes.

Mystice, q. d. Si per obedientiam subieceris te plane Deo, ejusque legi et voluntati, ut ei per omnia placeas, fiet ut sensus quoque tui, appetitus, omnesque vires animi et corporis, ac praesertim cogitationes et tentationes, subdant se menti et voluntati tuae, ut eas facile suppressas, compescas, eisque domineris, uti dominatus est eis *Adam* in paradiso, quando obediit Deo: ac ubi Deo rebellasset, mox rebellem sensit carnam et concupiscentiam. Hoc est enim juxta *lex talionis*, ut si te subdas tuo superiori, subdantur tibi pariter inferiores tui: sin superiori rebelles, sentias pariter rebelles subditos tuos, unde *S. Augustinus*, lib. I *De Nuptiis et Concupis.* cap. VI: « Injustum enim erit, ait, ut obstanteretur a servo suo, id est a corpore tuo, atqui non obstanteretur domino tuo. » Et lib. II *Contra Manichaeos*. *Polag.* cap. XXX: « Faciebat quippe hoc ordo iustitiae, ut quia eorum anima famulum corpus domini non acciperet, sicut ipsae eidem domino suo, ita illi corpus ejus obediret, atque exhiberet vitam illi congruam sine ulla resistente famulatum. » Et mox: « Non enim quippe patitur rationalis domina carnis, inobediens exhiberet domino suo, uti poena reprobis inobedientem exprimitur carnis famulum suam cum sensu quodam confusivum et molestiae suae. » Et lib. XIV *De Civit.* cap. XX: « In illius peccati poena, quid inobediens nisi inobediencia retributa est? Nam qui hominis est alla misericordia, nisi adversus cum ipsam inobediencia ejus ipsius, ut quoniam vult quod potuit, quod non potest velit? » Imo Deus magnis *Sancitis* et amicis suis subiecit summos inimicos, tam suos quam nostros, puta *demones*, juxta illud *Christi* ad discipulos: « Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici: et nihil vobis nocerit, » *Luc. x, 19*. Sic *S. Antonius*, *S. Hilarius*, *S. Macarius*, *S. Franciscus* dominabantur *demoniis*, eosque ab engurgitiis expellebant, sibi que subdabant.

8. MELIUS EST PARUM CUM JUSTITIA, QUAM MULTI FRUCTUS CUM INIQUITATE. — Hebraice, *quam multi proventus obsequi iudicio*. Sed *iudicium* Hebraeus saepe significat acquiritatem: unde *Noster* secutus *Septuaginta* recte vertit, *cum iniquitate*. Sic enim habent *Septuaginta*, et ex lib. S. *Hieronymus* in cap. IV *Eccle.* legit: « Melior est acceptio parva cum iustitia, quam multa genimina cum iniquitate. » Pro *acceptio* graece est *ἀρετή*, id est *captura, occupatio, possessio*.

Primo, Bayanus per iustitiam accipit elemosy-

Animi obedientiam Deo, obediunt potestati superiorum

nani, q. d. Melius est modicum cum iustitia, id est cum pijs opibus et elemosynis, quam multitudine fructuum absque iudicio, hoc est inique et ex rapina collectorum. Non enim proderunt divitiae in die irae, nisi ex illis fiat iustitia, id est opera misericordiae, quibus iniquitas redimitur, ut dixit vers. 6.

Secundo, simplicius et plenius, iustitiam generatim accipias pro completionem virtutum, q. d. Satus est habere parvas fructus et opes cum virtute et sanctitate, quam multos cum iniquitate; quod dupliciter exponas: primo, q. d. Satus est parvas opes ab labore iusto colligere, quam multas ex injusto, v. g. per usuras, fraudes et illicitos contractus. Unde Vatablus verit, nullum quod cum iustitia possidet, vrestat proximois iniquis inique parva. Secundo, q. d. Satus est modicum cum iusta vita, quam multum cum injusta et iniqua. Causa est prima, quod iustitia et sanctitas motus sit bonum quam omnes opes mundi: similitas enim est bonum caeleste et divinum, adeoque ipsa est summa participatio Dei et divinitus. Secunda, quod qui modicum possidet cum iustitia, gaudet animi pace, tranquillitate, letitia, que omnibus mundi bonis antecellit, iuxta illud Eccl. iv, 6: «Melior est puellus cum rege, quam plena vitraque manus cum labore et afflictione animi.» Et S. Hieronymus: «Eleganter, aut, iustitia requiem habet, iniquitas laborem.»

Ex adverso, qui multa possidet injuste et inique, periculosus agitur conscientiae remorsibus et angoribus, item forensibus litibus et molestiis, que omnem opum voluptatem exhaustunt et absorbent. Tertia, quod Deus efficit ut iustus ex modico commodis, felix sit et sepe iustitiam vivat quam iniquus ex multo; iuxta illud cap. preced. vers. 16: «Melius est parum cum timore Domini, quam thesauri magni et insatiabiles.» Vide ibi dicta. Et illud Psal. xxxvi, 16: «Melius est modicum iusto super divitias peccatorum multas,» quo alludit hic Salomon. «Melius ergo est parum cum iustitia;» scilicet, id est felix, quietus, letus, ditus, opositus, uberior est. Hoc est quod ait Christus, Matth. vi, 33: «Quaerite primum regnum Dei, et iustitiam eius; et haec omnia adicientur vobis.» Ubi S. Chrysostomus notat Deum vultuisse nimiam curam temporarium, ut certius eadem a Deo Deique providentia obtineamus: nimia enim sollicitudo nos hic facit indignos; spes vero in Dei providentia reposita efficit dignos. «Inbau, ait, ista non queri et non curari, non quidem ex accipias, sed ut abundantius accipias. Nam sollicitudine afflictus, et curarum moribus saepe disceptas, hinc bonis te facis indignum.»

Mystice dicitur: «Bani, aut Dominus, pauperes, quia vestrum est regnum colorum.» Et iterum: «Vae vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram. Potest et sic accipi: Quia melius sit in simplici conversatione Deo devote servire, quam multis abundare virtutibus, verbi gratia, elemo-

synis, orationibus, jejuniis, doctrina, castitate, ac proximorum facta despiciere, et de sua quasi sublimitate gloriaris.»

9. COR DOMINIS DISPONIT VIAM SUAM: SED DOMUS EST DIRIGERE GRESSUS EJUS.— Hebraice, cor hominis cogitabit viam suam, et Dominus diriget vel praeparabit gressum ejus. Pro diriget aliqui volunt, habitabit, sed minus recte: nil enim tale significat hebraicum פָּתַח תַּחֲתָיָהּ. Unde Septuaginta, cor viri cogitat iusta ut a Deo dirigantur gressus ejus; S. Cyrillus, tract. De Zelō, sub fine, et a Deo dirigantur gressus ejus. Sed que et qualia iusta cogitabit iustus, ut disponat viam suam? Audi a tradentem S. Cyrillum ibid.: «Habes, ait, multa que cogitas, paradisum cogitas, quo Cain non redit, qui zelo fratrem peremit. Cogita caeleste regnum, ad quod non nisi concordēs alque unanimes hominūs admittit. Cogita quod fili Dei hi soli possunt vocari, qui sicut pacifici, qui navitate caelesti et lege divina ad similitudinem Dei Patris et Christi respondeant aduati. Cogita sub oculis nos Dei stare, spectante ac iudicante ipso, conversationis ac vite nostrae curricula decurrere; pervenire nos tunc deum posse, ut eum videre contingat, si ipsum nunc vilitatem delectamus actibus nostris, si non dignos gratia ejus et indulgentia preberimus, si placitum semper in regno, in hoc mundo ante placamus.»

Sensus Vulgatae lectionis est, q. d. Homo cum generali Dei concursu cogitat et disponit opera naturalia, cum concursu vero ejusdem supernaturalia cogitat et disponit opera virtutum supernaturalia, que illi agenda incumbunt: at vero neuter concursus Dei sufficit, ut id quod cogitavit homo opere exsequatur, sed ad hoc opus est nova et singulari Dei gratia, que difficultates omnes in excelsione occurrentes sublevat, vel complanat, vel superet. Significatur ergo hic quod concursus et gratia subsequens major sit, magis que necessaria quam preveniens, iuxta illud Apostoli: «Deus est qui operatur in vobis velle et perficere pro bona voluntate.» Philip. ii.

Secundo, Tigrina verit, cor hominis delinquit de via sua; Vatablus, diligenter cogitabit viam suam, q. d. Hominis officium est diligenter, prudenter et sollicitè praemeditari, quid ei agere conveniat, illudque Deo commendare: quod si id, ut par est, fecerit eo modo, quem paulo ante exposui, sane Deus diriget, id est rite disponat, ac fortunabit et prosperabit actiones ejus; scilicet efficit primo, ut illa recta, prudentes et sancte sint; secundo, ut felicem sortiantur effectum. Simile est quod de lingua dixit, vers. 1: «Hominis est animam praeparare, et Domini gubernare linguam.» Hinc alii qui Theologi sic exponant, q. d. Constituit in gratia Dei potest per liberum arbitrium gratia tributum proponere, Deum nunquam lethali, imo nec venialiter delibere, offendere, castitatem servare, tentationes omnes superare; sed Dominū est dirigere gressus ejus, hoc est, sed id sine novo

Medici
sunt
fieri
cur?

Cura
Erit.

UN

Oratio
satis
operi
magis
autem
debet.

et quodlibet sit in alio, et est ne comparat. Simile est in lingua: quibus enim proponit Deum nunquam verbo elioso aut regio offendere; sed indicet peccatari Dei auxilio, ut illius praesent, et solent non labatur in lingua, Deumque illo sermone offendat. Significat ergo Salomon gubernationem lingue et gressuum directionem post propositum cordis esse a solo Deo, quia solius Dei est auferre omnia interna et externa impedimenta, que gubernationem lingue et directionem gressuum impedire solent. Hic ergo optatio iure dicitur gratia subsequens, qua homo opere ipso confirmatur, et perficitur in bono proposito, et ab illis impedimentis in eo usque ad opus consummatum perseverat. Ita ex S. Augustino Gabriel Vasquez, II, tom. II, dist. 183, num. 30. Quae circa contra Pelagianos orare fideles docet Concilium Arausicum, can. 2: «Largire, ait, supplicibus tuis, ut cogitemus te inspirante que recta sunt, et te gubernante eadem faciamus.» Et Ecclesia in Secreta pro iter agentibus orat: «El viam illorum praecedente gratia tua dirigas, et subsequente comitari dignaris.» Et S. Hieronymus, dialog. 3 Contra Pelagianos: «Jam, ait, in Domini postulate est ut id quod cupimus, quod laboramus, quod nitimur, illius ope et auxilio implere valeamus.» Probat id ipsum exemplo regis Assur, qui variis cogitationibus distractus post epulas, quanto somnus facilis obrepere solet, dormire tamen non potuit, ita disponente Deo proper redemptionem populi sui. Ubi novam agnoscat gratiam, quoties opere exsequimur id quod desideramus, aut periculis imminentibus liberamur.

III DIVINATIO IN LABIIS REGIS, IN JUDICIO NON ERABIT SELEU.— Pro errabit hebraice est פָּתַח אֱמָל, id est, ut verit Aquila et Theodotus, non praeritabitur os ejus; Chaldaeus, non mentietur; Symmachus, non faciet injuriam. Primo, alii hanc exponunt imperativo, q. d. Labia regis sint veracia, ita ut in iudicio non errent, nec illud in gratiam cuiuspiam pervertant; sed responsa sententiae ejus ita sicut vera et certa, ut videantur esse oracula, ac rex ipse ita sit verax et fidelis neminem fallendo, omnibusque hanc datam prestando, ut videatur ipse esse fatidicus et fata decernens, inquit Aben-Era, Isidorus Clarus, et alii. Unde Vatablus sic verit et explicat, velut divinatō est super labia regis, id est divina quodam loqui debet. Et Lyranus: Divinatio, inquit, id est divinarum rerum lectio, et in oculis et labiis regis. Hoc etymon divinationis ridiculum et alienum est. Res tamen olim fuit vera; sive enim de rege sancit Deus, Deut. cap. xvii, vers. 18: «Postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis hujus in volumine, etc. Legetque illud omnibus diebus vite suae, ut discat timere Dominum.»

Secundo, alii priorem partem accipiunt assertive, posteriorem imperativo. Unde Tigrina verit, ora-

cula sunt que de labiis regis procedunt dum pronuntiat; ut ergo praeritabitur os ejus.

Tertio, Vatablus rursus sic exponit, q. d. Quando propheta est in labiis regis, tunc in iudicio non solet mentiri os ejus.

Quarto, melius alii passim utramque partem accipiunt assertive et absolute: hoc enim exigit versio Vulgata, Septuaginta, Hebraea, Chaldaeae, et ceteri Interpretes. Ver. 7, quia ratione id verum est? Scimus enim Aclab, Jeroboam, Manassem aliosque reges impios errantes et impios dictasse sententias. Respondet: Salomon longiturnum non de Iyranis, nec de regibus infidelibus et impiis, quales fuerit jam recensiti, sed de regibus fidelibus, pijs, probis et iustis, qui aequo et sapienter regni munere funguntur, et regnum digno administrant, ut vero reges decet, qui probe regis officium exercent, omnes quoque regiae obligationes numeros explent. Hi enim soli vicarii Dei, et veluti dii quidam terrestres, iuxta illud: «Ego dixi: Hi estis, et filii Exoelium omnes,» Psal. lxxxi, 6. Quibus proinde Deus peculiariter ope assistit et cooperatur, ut subdolis iustis et sapienter regant iuxta leges sciendae et veris, sententias lites dirimendo. Sensus ergo est, q. d. Edicta, praeserta et sententiae iusti probique regis accipienda sunt ut oracula Dei, cuius loco praesent populo, quique ei in Deum et iustitiam intento et defixo, velut vicario suo assistit, nec in mandando vel iudicando errat. Si enim rex edicta et sententias forat iuxta leges et iura, ac si sapientes consiliariorum in consilium adhibet, eorumque iudicium sequatur, utique non errabit, qui semper et ubique conformabit se dictaminis legum et sapientum; hoc autem dictamen esse prudens, et praesertim verum certumque. Porro haec sententia maxime locum habet in rebus et sententiis obnoxio, dubiis et perplexis, sive ex sint facti, sive juris: quodam enim juris decretis adeo obscura sunt, ut videantur esse enigmata, que quasi divinando resolvere et interpretari debet rex vel imperator. In his ergo si rex sapientum consilio utatur, Deumque invoceat, utique is eum diriget, ut veram iustaque sententiam proferat: ut assitit Salomoni in iudicio meretricum, qui infantem vivum vere matri assignavit, eo quod solerter in illa viscera amoris materni perperierat, illi Reg. iii, 26. Tunc enim sententia regis, quodam divinationis speciem habet. Unde a. price. Romani iudicium rei obscure et incertae, v. g. nec accusatorum esset deligendum, vocabant divinationem. Causam dicit Gellius, lib. II, cap. iv: «Divinatio, inquit, iudicium appellatur, quoniam divinare quodam modo iudicem oportet, quam sententiam esse ferre par sit, etc., quod in aliis quidem causis iudex ea que dicit, quaeque argumentis vel testibus demonstrata sunt, sequi solet: in hac autem re eum deligendum accusator est, parva, admodum et extilia sunt, quibus moveri iudex possit, et propterea quimam magis ad accusandum

fiōnem est, quasi divinandum est. » Hinc actio Cicerois in Verrem vocatur divinatio. Simili modo de doctore quis dicere posset: Divinatio in ore doctoris; in doctrina non errabit os ejus. Et de confessorio: Divinatio in ore confessorii; in iudicio conscientie non errabit os ejus. Idem dicas de consiliariis, jurisconsultis, medicis, ac quorumvis artium professoribus. Si enim quisque artis sue scriptura et dictamina sequatur, uti debet, in eis sua exarctio non errabit. Huc spectat illud: « Sacerdotes vivant ut numina, loquantur ut oracula; » et, ut ait Malchias cap. 17, 7: « Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirunt ex ore ejus, quia angelus Domini exercituum est. »

Tertia vero Salomon hac sententia monet reges sua dignitas et officii, ut meminerint se Dei esse quasi interuentos et Prophetas, ac proinde summa potestate, diligenter, moderatione et maturitate in iudicando et precipiendo utantur, ut divini videantur esse eorum sententiam ac sanctiones. Viximus motus subditos, ut decrevis autorem regem et principum non secus quam oraculis divinis obtemperent, candidè ea interpretentur et benignè amplectantur; ac animosè ea defendant et propagando. Veritas hujus sententia liquet ex obitu Iuris civilis, in quo exstant leges Theodosii, Constantini, Valentianii, Justiniani, etc. adeo iuste, prudentes et vere, ut quot sunt decreta, totidem videantur esse oracula. Similia sunt etia Cyri apud Xenophontem, et Almonis regis Aragonum apud Eusebium Syvium et Panormitanum. Denique talia sunt apophthegmata regum apud Platarchum.

Beza
scilicet
causa
boni
Primo
dicenda

Regis ergo vox et sententia vocatur « divina », quia apta omnes rati et firma est, tanquam auctoritatis, ac si esset quasi oraculum, cui religari est nefas; *secundo*, quia os regis est quasi orbes; Deus enim per regem loquitur, leges fert regnum populum. Rursum omnis lex regum derivat a lego eterna, quae est in mente Dei. Deus ergo est primus summusque legislator, qui per reges et principes leges et decreta sancit: hinc vocatur sanctiones quasi sancit a sancto Deo; *tertio*, quia ex iubet et ordinat de rebus futuris, sicut divini divinant futura; *quarto*, quia reges in ferendis legibus et sententiis provident futura commoda vel incommoda, et iuxta ea dicta et decreta sua moderantur; *quinto*, quia subinde res adeo obscuras et implexas decidunt, ut divinare videantur. Unde lib. X *Cod. de Leg.* ait Imperator: « Qui legum enigmata solveat, et omnibus aperire latentes esse videbitur, nisi in cui soli legislatorem esse concessum est? » Sexto, quia reges et principes sancti subinde fuerunt viri Prophetae, ut fuit Moyses, Josue, Samuel, David, Salomon, quorum proinde oracula exstant in Pentateucho, libro Ioseph, Iudicum, Regum; *septimo*, quia reges iudicant, uti paulo ante dixi, debebant ex lege Dei et Deutoronomio iudicare et regere po-

pulum. Eorum ergo decreta erant oracula Dei, ut ipse petita ex Deutoronomio. Denique « de rebus in manu Domini; quocumque voluerit, innabit illud, » Proverb. xxi, 1.

Sciatis ergo reges et principes se, ut bene regant, Deo nisi, ab eoque regi debere, iuxta illud Proverb. cap. vii, 15: « Per me reges regnant, et legum conditores iusta decernunt; » ac proinde cum Deo per orationes crebras conversari, illaque esse familiares assuescant, ut ejus in regem regno digna sese faciant organa et instrumenta. Orent ergo cum Salomon, Sapient. ix, 4: « Da mihi sedulum tuarum assistentem sapientiam, etc., ut mecum sit, et mecum laboret, ut sciam quid acceptum sit apud te; et erunt accepta opera mea, et disponam populum tuum iuste, et ero digna sedulum patris mei. » Quocirca Agapetus Diaconus in *Admonit.* Justinianum Imperatorem ita admonet, num. 9: « Sollicitum Imperatoris animam spectari in modum abstergi oportet, ut divinis precibus semper coruscet, et tuncque distincta iudicia inde suscipiat. Nihil enim adeo facit quae perperam sunt conspiciat, atque custodiat eam perpetuo sinceram. » Hinc Moyses in dubis omnibus consulat Deum, eumque ex tabernaculo sibi respondente audiebat. Eundem consulebat et audiebat David ceterique reges Israel per pontificem, *Urim* et *Tumim* indulum, I Reg. cap. xiv, 27; xxiii, 2, et cap. xxviii, 15. Sine et gentium legislatores, ut legibus suis pondus darent, fixare se cum diis colloqui, ut Lycurgus Spectatorum cum Apolline, Numa Pompilius Romanorum cum dea Egeria, Minos Cretaensium cum Jove, Zoroastres cum Numine, Zamachis cum Vesta, Menas cum Mercurio, Mahomet cum Angelo. Quare leges et edicta sua asserant esse divinationis et deorum oracula.

Allegorie hanc sententia verissima est in Christo, qui est Rex regum, et Dominus dominantium, et prima veritas, ut in iudicio errare nequeat, sed omnia ejus dicta sint divinaliter et oracula. Ita Beda: « Illum, ait, significat regem, de quo dictum est *Psalmi* xxxi, 1: Deus, iudicium tunc tunc dicit. Quis est enim regum temporalium, qui quantum erret in iudicio? in cuius libris est divinitio, quia non suorum solummodo sermones et facta dirigit, sed et Gentium vates, qui valde divini appellantur, quid videntibus respondeant, illo intus indicante disponit. » Rursum Christus hanc potestatem communicavit Pontificibus. Nam de Pontifice veteris Testamenti ita sanctum est *Hebr.* xvi, 3: « Si difficile et ambiguum apud te iudicium esse perspexeris, etc., venis ad sacerdotes Levitic generis, et ad iudicium qui fuerit illo tempore, quumque ab eis, qui indicant tibi iudicium veritatem, etc. Qui autem superbia fuerit, nolens obedire sacerdotibus imperio, etc., morietur homo ille. » Unde Caiphas licet impius, tamen quia pontifex, oraculum protulit, quod excedit unum hominem mori pro populo, ut non

tolerans pereat, *Joan.* cap. xi. Multo magis assistit Christus Pontificibus novi Testamenti, ut in decretis fidei et morum non errant, ut docent Orthodoxi. Vide Bellarminum, tract. *De Pontifice*.

Mystice, auctor libri *De Essentia divinitatis*, qui exstat tom. IV S. Augustini: « Labia Domini, inquit, utriusque Testamenti consonantia intelliguntur, de quibus duobus testamentis in Proverbis scriptum est: Divinatio in libris ejus, in iudicio non errabit os ejus. » d. q. iudicium de rebus fidei et morum petitur ex utroque Testamento, novo scilicet et veteri, quae sunt quasi duo labia Dei; ideoque illud certum est, et instar divinationis atque oraculi. Utrumque enim testamentum est Dei, qui est Rex regum, oraculum.

11. PONDUS ET STATERA IUDICII DOMINI SUNT: ET OPERA EIUS OMNES TERRE SACRATA. — Ita legendum cum Hieronimo et Hebræo, non *terris*, ut perpetui legunt Beda et alii. Antiqui enim, ait Vatablus, designabant pondera lapillis, libro *Lapidis* pro pondere accipiuntur; solbant autem asservari in saculis. Hebraice, *statera* et *bilances iudicii Domini*; et *opera eius omnes lapides crumenae* (1). Pro pondus enim hebraice est *D'ra p'ala*, id est, aequalitatis statera, lingua, ammissa, regula in bilance, vel id quod libripens manu tenet, dum libra rem ponderat. *Bal'ra* enim *D'ra p'ala* significat aequilibre, trutinare, rectificare, regularare. Unde aliqui vertunt, *regula, vel aequalitatem et bilances iudicium Domini*. Jam *primo*, Figuram sic veritatem explicat, *statera, bilance, iudicium Domini sunt; omnia pondera ipsius ejus sunt*, q. d. ait Vatablus: Omnia quo invenita sunt ad servandam justitiam inter homines, qualia sunt statera, bilax et pondus iusta, non tam hominum inventa sunt quam « iudicia Domini, » id est iusto Dei iudicio constituta et sancita, ideoque sancta sanctoque custodienda, ut qui ea violat non tam humanam quam divina statuta sacrilege violasse videatur. Deus enim iustissimus, ad justitiam, indeque aequitatem et pacem, conservandam inter homines, voluit et sanxit, ut, *quodlibet* ceteraque iustitiae instrumenta sint aequa et iusta, Favet Chaldeus qui veritatem, *pondus et statera iusta a facie Domini sunt; et opera eius omnia pondera veritatis*, id est vera et aequa; et Aben-Ezra: « Statera, inquit, et bilances iudicii Domini sunt, id est propter Dominum sunt: ille enim praecipit ut aequo pondere et trutinam iustum unicuique tribuatur. Rursum Dominum, vel Domini, sunt; hoc est, Dominus eorum aequitatem et rectitudinem delatatur. » Sicut Caiaphas, Jansenius et Baynus, sic sensus ex Hebraeo valde appositus et genuinus videtur.

Secundo, Septuaginta vertunt, *momenta statera iustitia apud Deum, opera autem eius pondus iustitiae*, secundum Chaldaeos, *pondus et statera iusta apud Deum, etc.*

(1) Mellis, *libra et lancea iuris*, iustitiam sunt *Jove*, instituit eas Dominus; *opus ejus*, ab ipso sancita sunt omnia *enigmata maris*, quae mercatore in maris pro gestare solent pondus pendulis mercibus.

Theodotion, *opera eius omnia pondera maris*. Quod iuxta *Catena Graec.* sic explicat: Non quovis modo iustus est Deus, sed ita iustus et aequus, ut omnia ejus opera ad amissum, et quasi ad libellam sint redacta. Et illa enim, quae ad bilancem expenduntur, ad eam rediguntur aequalitatem, ut nullam pro-us excozum aut delectum admittant: Ita omnia opera Dei ad iustum pondus exactissime sunt facta. »

Tertio, Syrus vertit, *bilances statera iudicium Domini, omnia opera eius pondera veritatis*; et Noster, *pondus et statera iudicium Domini sunt*. Licet enim in Hebraeo sit in genitivo, *statera vel bilances iudicii Domini sunt*, tamen in re hoc idem est quod, *pondus et statera iudicium Domini sunt*. Nam *bilances iudicii* vocatur iudicium statera et bilancibus iustitia ad amissum libratam et examinata, hoc est iustissima et aequissima. Ergo *bilances iudicii*, id est *iusta*, ut veritatem Symmachus, sunt ipsa iudicia Dei iustissima; aut per hypallagam, *statera et bilances iudicii* vocatur iudicium statera, id est in statera et bilancibus appensum et libratum: tale enim est omne Dei iudicium et opus, quod undequaque iusta sua habet libramenta. Denique Hebraei subinde per antiphrasim sumant regem genitivi pro nominativo absoluto, puta *statera iudicii*, pro *statera iudicium Domini est*.

Jam B. Salomon sic exponit, q. d. iudicia Domini sunt pondus, id est, iustitia moralium et criminum a Deo velati pondere et statera iusta librantur. B. Levi vero haec refert ad vers. *penultimam*: « Divinatio in ore regis, in iudicio non errabit os ejus. » Mens enim, inquit *ipso*, est instar regis in homine. Mens ergo erit veluti divina et divinitas, ut in iudicio non erret, si pondus et statera ejus sint iudicia Domini, id est, si recto rationis pondere et libratione examinetur iudicet quid coram Deo iustum sit: quid scilicet bonum sit, quid malum; quid Deo gratum, quid ingratum, quid temporarium et vacuum, quid eternum et solidum, ut calice spernet et aeterna secetur. Verum hoc symbolicum est et mysticum.

Igitur ad litteram sensus est, q. d. Dei iudicia, sive proprie dicta, sive quae metaphysice vocantur *iudicia et iustificationes*, quia aequa et iusta, puta ipsa Dei mandata et praecipia, sunt pondus et statera, id est, exactissima et iustissima, perinde ac si ad amissum et aequalitatem in statera appensa forent; sic enim revera appensa et librata sunt in statera iudicii, mens et censura divina. « Et opera eius omnia lapides sciuntur, » id est, opera Dei paria et similia sunt omnibus lapidibus saeculi, id est, quibusvis ponderibus etiam ad amissum exactis et iustis, quae pondera olim erant lapides qui ad ponderandum servabantur in saeculis: quia scilicet omnia Dei opera ita perfecta et exacta sunt, ut nihil eis addi vel detrahi possit: ita Beda, Lyranus, Hugo, Dionysius et alii passim.

Porro *justitia Dei* proprie dicta sunt varia: *Primo*, sunt supplicia, quae iuste Deus peccatoribus ad mensuram scelerum admittitur et infligit. Unde Mauricius Imperator ob scelera a Phoca cum filiis occisis, moriens penitensque exclamabat: « Justus es, Domine, et rectum iudicium tuum. »

Secundo, sunt praemia quae iustis tum in hac vita, tum in futura pro mensura meritorum Deus respiciit.

Tertio, sunt variae conditiones, status et sortes hominum, v. g. quod ille sit pauper, ille dives; quod ille sit eger, ille sanus; quod ille sit felix, ille infelix; quod ille sit rex, ille plebeus; quod ille sit doctor, ille idiota; quod ille ad unum, ille ad medium, iste ad summum gratiae gradum provehitur, sicutque Apostolus et Martyr, etc. Illic omnia, si homines spectes, videntur sortita, sortes et casus; at, si Deum eorum auctorem respicias, sunt iudicia, id est iusto iudicio libera et distributa. Unde mystice Beda legens *secundum pro seculis*: « Lae illes seculi, inquit, justos et fide fortes appellat; quales esse desiderabat Apostolus Petrus eos, quibus admonens dicit: Et vos tanquam lapides vivi superaedificamini in domos spirituales. Nalles inquit ab initio saeculi sua virtute electos, et caelesti edificio aptus est; sed eius potius opere, qui omnia in pondere et mensura et numero constituit, unicuique, sicut voluit, mensuram fidei et gratiarum distribuit. »

Quarto, sunt tentationes et tribulationes: haec enim iusto iudicio ita libat Deus, ut viribus hominis tum naturae, tum gratiae congruant et commensae sint, ut ferendo sint, juxta illud I Cor. x, 13: « Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet eum tentatione proventum. » Rursus, sicut in libra, si in una bilance pondus imponas, altera prius depressa attollitur: sic Deus omni tribulationis corpori et portioni animae inferiori imponit, ut pars superior et mens prius in terram et terrae depressa, sese elavat et attollat ad Deum et amorem caelestium. Insuper sicut aurum igne excoctum in libra appenditur; si enim in ea aequale dat pondus, quod habuit ante ignis examen, signum est fuisse purum, nec quidquam habuisse scoriae: haec enim igne consumitur, itaque consumpta auri pondus immouit; si inaequale et minus reddit pondus, signum est fuisse impurum et scoria mixtum: ignis enim scoriae excoquens quantum scoriae, tantum et ponderis auro ademit: sic pariter Deus tentatione et tribulatione explorat iustorum robur et constantiam: si enim nihil de ea in tentatione justus deperdit, signum est illam fuisse puram et solidam; si aliquid illi tentatio detrahat, signum est illam fuisse mixtam et infirmam: quantum enim sui roboris deperdidit, tantum infirmitatis et mixturae amoris carnalis habuit. Unde Job cap. xxxi. 6: « Appendit me, ait, in statera iusto, et sciat Deus simplicitatem meam; »

Hebraice, et videat perfectionem, vel integritatem meam.

12. AROMINABLES REGI QUI AGUNT IMPIE: QUONIAM JUSTITIA FIRMATUR SOLIUM. — Hebraice, *abominatio regum facere impietatem, quia in iustitia firmatur* (Chaldaeus, *dirigitur*) *solum*: Septuaginta, *abominatio regi est qui facit mala, cum peccata paratur solum principatus*. A Deo descendit ad regem, qui est viva Dei in terris imago, q. d. Rex, qui veri regis manus et deus implet, imitatur Deum; sicut enim Deus in suis iudiciis et operibus est justissimus, ita vicissim rex justus et probus abominatur omnem injustitiam et impietatem cum iis qui eam operantur; ac proinde in eos iustam exercet vindictam, bonis et vita eos mulebando, ut probos ab eorum injuriis et scandalis defendat et tignat. Rationem a priori subdit, dicens: « Quoniam iustitia firmatur solum: » *justitia*, id est iusta vindicta impiorum, et iustis premiis piorum, quo fit ut omnis injustitia et impietas e regno exolet, ac iustitia pietasque dominetur et triumphet. Sic enim et reges et reges in regnis firmantur et prosperantur, tum quia iustitia est causa pacis, concordiae, commerciorum, opum et honorum omnium; tum quia Deus reges et regna, in quibus viget iustitia, roborat, ditat et prospicit. Hinc solum Salomonis gradatim a duodecim leonibus ex auro elaboratis sustentantur, III Reg. x. Leones enim sunt symbolum fortitudinis, ac robustae iustitiae et vindictae in impiis. Significabant ergo Salomonem fortitudine iustitiae, perque robustas vindictas impiorum quasi per gradus ascendisse ad regni solum, in eoque confirmari et roborari. Salomon enim initio regi occidit Joab, Semel, Adoniam aliosque, quorum scelera punire nequiverat David, sed eorum vindictam moriens commiserat Salomoni, III Reg. ii, juxta illud Proverb. xx, 29: « Dissipat impius rex sapiens, et incurvat super eos fornix. » de quo ibidem plura. Ex adverso reges, qui non tum regis quam tyranni vitam agentes, amant foventque impios, et sese et regna evertunt, ut patet in omnibus regibus Israel schismaticis a primo rege Jeroboam usque ad ultimum Osce; lego librum IV Regum (1).

13. VOLUNTAS REGUM LABIA PESTA: QUI RECTA LOQUITUR, DILIGATUR. — Ita legendum cum Romanis, Hebraeis, Graecis; non *dirigitur*, ut legit Beda et alii, q. d. « Qui recta loquitur, rectis passibus dirigitur in vitam aeternam, » ait Beda. Hebraice, *beneficentiam* (ita Aquila et Theodotion) *vel beneficentia regum labia iustitia; et loquens recto attingitur*; vel, ut Valabius, *placet regibus labia iusta, et recta loquentes amant*; Septuaginta, *accepta re: labia iusta, et sermones rectos diligit*; Chaldaeus,

(1) Seneca, *Thyest.* vers. 215:

Ubi non est pudor,
Nec cura juris, sanctitatis, pietas, etc.,
Instabile regnum est.

et eosdem rectorum diligitur; Syrus, *diligit*. A factis descendit ad verba, q. d. Sicut rex sapiens et probus odit injusta opera, amat iusta: ita pariter odit injustos sermones, justos amat et recta loquentes diligit, colit et exultat. Describit fidem veri regis; significum enim non quales reges sint, sed quales esse debeant. Multi enim reges et principes in aula habent adulatores, parasitos et hypocritas, qui cum improbi sint, simulant se probos, ut palando et adulando principibus, ab eis adopes et dignitates evadantur. Hi non iusta, nec recta, sed blanda, et ea quae principum concupiscentiae et ambitioni juvanda acciderent sciunt, loquuntur: quare eos secum trahunt in coelus et ruinam. Unde Alfonso Aragonum rex, teste Panormitano, lib. III *De ejus festis*, adulatores comparabat lapidis; nam sicut lapsi fillando et scalpendo aedificos vorare solent, sic adulatores blanditiis suis ne mendacis perniciem principibus intendunt. Constantinus vero Imperator assentatores et parasitos vocabat teneas et sorices palatii, teste Nicephoro episcopo Scholiasie, lib. VIII, cap. liv. Anli Seneca, epist. 21: « Monstrabo tibi cuius rei inopia laborant magna fastigia, et quid omnia possidentibus desit: unum scilicet qui verum dicat, dum nemo ex animi sententia dicit aut suadet, sed adulandi certamen est unum viciorum omnium officium. »

Monet ergo Salomon hic reges, ut adulatores qui blanda, sed noxia suggerunt, quasi pestes devent; accersant vero sibi viros justos, graves, probos, qui vera, iusta, recta consilia suggerant, etiam si principibus subinde inveniunda, severa et molesta accidant. Vicissim subjungens: « Qui recta loquitur, diligitur, » monet consiliarios et aulicos, ut recta et sana, licet austeria, principibus dent consilia; esto enim initio eos experturis sint minus benevolos et faventes, tamen comperita tandem eorum sinceritate, fide et veritate principum amorem sibi conciliabunt, ac prior austeritas in benevolentiam, aversio in gratiam, horror in dilectionem converteretur. Ex adverso, si eis adulando blanda pro salutiferis, ficta pro veris suggerant, cum haec fictio, si sit, deprehendantur, eorum indignationem, indeque mortem incurrent. Nam, ut sequitur: « Indignatio regis, nunti mortis. » Unde Auctor *Catenae Graecorum* sic explicat: « Et Christo Domino, et regi cuiusque fidei et proba labia iusta sunt accepta. Nam et veritatem fidei habere, et iustitiae incumbere, res sunt quae ad regis regnumque promotionem plurimum faciunt. Si ergo rex is, regem Christum imitetur; quod si illum imitari non conaris, utique veri regis nomine non es dignus, neque iustum illius iudicium evades. Neque enim privatorum tantum hominum iudex est Christus, verum etiam Regum et principum. »

Mystice Beda: « Reges, inquit, dicit sanctos, qui virtutibus principaliter imperare, et virtutibus animae quasi obsequentium omnium cunctis stipari con-

sueverunt, de quibus Dominus: Melli, inquit, propolis et reges cupierunt videre: quae vos videtis, et non videntur, Lux x. Alioquin reges terreni multum saepe labia iusta desiderantur, ut Hierodes Joannis: propter quod eum et capiti punivit. »

14. INDIGNATIO REGIS, NUNTI MORTIS: ET VIR SAPIENS PLACABIT EAM. — Hebraice, *ira regis loqui mortis, et vir sapiens expiabit illam*; Septuaginta, *favor regis nuntius mortis, et vir sapiens placabit eum*; Chaldaeus, *indignatio regis nuntius mortis sunt, et vir sapiens exstinguit eam*; R. Salomon, *regis indignatio est velut qui ad mortem inferendam a rege mittitur*; Aben-Ezra, *regis ira est velut Anguorum mortis indignatio, qui impios interueniens delatant*. R. Levi hanc sententiam nonit precedenti, q. d. Rex, cum videt se ab adulatore vel hypocrita blanda, sed injusta et noxia suggerente deceptum, cumque falsa pro veris, damno pro utilibus sunsisse, ob eiusmodi fallaciam vehementer irascitur et indignatur, adeo ut hinc ira sit velut destinatio ad mortem, imo mortis index et nuntius. Jam

Primo, noster Salazar mortem regis ipsius indignatus accipit, quasi Salomon regis absterret ab indignatione, quod illa sibi ipsi mortem praesentiant et accersant, q. d. « Indignatio regis nuntius mortis, » id est rex ille, qui ob leves causas indignari et in suos saevire solet, manifestissimum suae mortis praesentium habet, nam subdit sevitiam et difficiles principis mores agere ferentes illum saepius aut veneno, aut proditione, aut seditione chorta de medio tollunt.

Et vir sapiens placabit eam, — id est, cum regem tanto discriminali ira objeiat, utique vir qui ad regnum sapientiam offert, itam suam temporat, atque mitem et facilem et clementem se subditis praeberet studet; clementia enim atque facilitas morum ante alia principum tenentur, adeo ut nullum vel copiosius vel fortius satellitum principibus adesse possit, quam humanitas et clementia, ut docet Plato, lib. I, dialogo *De Regno*, circa medium. Alii passim communiter consensus mortem non regis irati, sed ejus cui rex irascitur, intelligunt. Unde

Secundo, Hugo censet moneri hic reges, ne indignationem suam in quempiam conceptam exterius ostendant, eo quod haec ostensio ministeris regis illi gratificari volentibus sit occasio et stimulus, ut necem ei, cui rex est iratus, denuntient, imo repa inferant; ut deinde eam regi enuntient, itaque ejus gratiam sibi concilient. Exempla dat Hugo: *Primo* quidem, illius qui Davidi Saulis regis mortem denuntiavit, et alterius qui necem Iseboeth eidem detulit: neuter quidem impune. Eorum tamen animus erat regis indignationi obsequi; neque enim mississimos illius more noverat. Accedit etiam facinus illud a ministris Henrici III Anglorum regis in D. Thomam Cantuariensem admissum, qui ut regis sui furori ob-

secundant, sanctissimum Pontificem crudeliter peremerunt.

Tertio, plano et simpliciter, q. d. « Indignatio regis est nunti, » id est nuntius (est enallage numeri) « mortis, » et qui regem offendit, eius indignationem concitavit: sicut et contrario hilaritas regis est nuntius et index vite letæ et honoratæ, ut dicitur vers. seq. Salomon enim, sicut vers. preced. ostendit, quod regi placeat vel displiceat, sic hoc versus congrue subiecit, quanti testimonium ut regi placere vel displicere, puta quanti estimanda sit regis indignatio vel benevolentia, nimirum quod hæc vite, illa mortis sit causa et præsentia, ut subditis discant regem timere, colere et observare, ait Auctor *Catechæ Græcorum*. Regem enim ira gravis et acerba est, tum quia censum majestatem regum summa esse celebrant: unde, si quis eam vel in minimis lædit, graviter indignatur, et quasi prodeitate majestatis suæ ærem videri parat; tum quia ira junctæ est potestas: habet enim summam potestatem in vitam et necem omnium: potestas ergo acuit iram. Unde Chaldaus et Septuaginta vertunt, *ira regis est angulus mortis*. Angelus autem mortis in Scriptura diuinitatem significat, qui solus mortis esse nuntius, imo carnifex, q. d. « Ira regis angulus mortis, » id est, ira in rege demon quidam est voluntarius, illum ad sevitiam et crudelitatem impellens. Et sane multi locum illum I. Reg. xix: « Et Iam est spiritus Domini in Saul, » de iracundia interpretantur, quæ Saulen tam vehementer concitabat, ut similis arreptio cupiendi foret.

Rursum, D. Basilus in hom. *De ira*: « Nequa enim, inquit, æs, acies, neque ignis, neque horreum aliquid animam iram intumescere satis compescere valebit: non magis quam a demonibus detenti, a quibus iram nihil nec forma, nec animi affectu differunt. » Et *ursus iram* « voluntarium demoneum » appellat.

Sensus ergo, q. d. Indignatio vel furor regis est relictus nunti mortis, quis, ut illi, terrorem magnam inuenit, instantemque mortem aut gravem aliquam allionem portendit, ut *Esther* cap. vii patet in ira Assueri regis adversus Aman. Sic et postea hic, cap. xxx, 12, comparatur rugitus leonis: « Sicut fremitas, ait, leonis, ita et regis ira: » ubi et subditur per antithesin, quod citro sequenti conuenit parabola: « Et sicut ros super herbam, ita et hilaritas ejus. » Quamvis autem, gravis sit et periculosa ira regis, sapientia tamen vinei potest et placari. Unde sequitur: « Et vir sapiens placabit eam, » qui scilicet sapienti suo eloquio, aut solerti aliqua adinventione iram regis contra se, vel alios, conceptam averit et sedat, ut patet de Job, II. Reg. xiv, qui per solertiam mulieris Thaculo sedavit iram David contra Absalon. Ita sententia, Huc facit canone habet in Proverbis: « Tempestas grandis est indignatio regis. » Et illa Seneca: « Ubi ira cum potentia habitat, fulmen est. »

Apologus elegans caprea et leonis parentis in hanc rem exstat apud Gubrianum:

Leoni, inquit, caprea ut vilit forestem:
O fatam ferarum, ait, miserantem!
Si corpus mentis intolerabilis es, lex,
Quomodo nunc feram esse vilit facies herymarum!

« Affabulatio: quod non oporteat eum, qui potentiam habet, exardescere: » nec prædantis sit eum ad iram provocare, sed illam omnino declinare.

Exemplum est in Domitiano Imperatore, quem ita pingit Plinius in *Panegy. Trajani*: « In occursu visoque terribilis, superbia in fronte, ira in oculis, femineus pallor in corpore, in ore impudentia multo rubore suffusa; non adire quisquam, non alloqui audebat, tenebras semper secretumque captantem, nec inquam et solitudinem præcedentem, nisi ut solitudinem faceret; quibus de causis omnibus invidus, a suis tandem domesticis ob nimiam crudelitatem interdictus est. Quocirca Plinius, Domitiano opponens Trajanum, ita ejus humanitatem et benevolentiam laudat: « Cui, inquit, ex convicto civium multa voluptas, provocando reddendoque sermonis; et ejus non solum datur videre cubiculum, sed ipsam principem crerere in publico. » Quibus factis ita populum sibi devinxit, ut Optimum illum ab eo adoptis sit, ac novo Imperatori demerpsit quasi hosti omnis gratulatione ab omnibus acclamaretur: » Augusto felicior, Trajano melior. »

Mystico, Beda per regem accipit Christianum, cujus in die judicii ira in reprobos erit tanta, ut ipsi dicitur sint « montibus et petris: Caville super nos, et abscondite nos a facie sedentis super thronum, et ab ira Agni, quantum venit dies manuum ire ipsorum, et quis poterit stare? » Apoc. vi, 16. Hæc ergo ira Christi erit reprobus invidus mortis, cum in eos detonabit sententiam et tonitruum æternæ damnationis, dicens: « Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus, » *Matth. xvi, 41*. Sed vir sapiens, qui scilicet sapienter prevenit iram et judicium Christi, salagique ut in hæc vite crimina caveat, vel, si que commisit, ea per penitentiam delet, ac studet per omnia placere Christo, hinc utique placabit ejus iram, cumque placidum et hilarem experietur in tramendo illo judicii die; ac audiet optatam illam vite sententiam: « Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi, » *Matth. xxv, 34*.

15. IN HILARITATE VULTUS REGIS VITA: ET CLEMENTIA EJUS QUASI IMBER SEROTINUS.— Hebr., in luce faciem regis vita, et benevolentia ejus ut nubes serotina: phœcia; Chaldaus, in luce vultus regis vita; et volubans ejus quasi nubes in serenitate; Syrus, ut nubes serotina; Paganus clare, cum illucro facis regis est vita, et benevolentia ejus erit velut nubes serotina pluvia; Vatablus, serenus vultus regis est

est, et gratia illius velut nubes imber serotini. Septuaginta alio abeunt, ut inferius ostendim. Lux facies est serenitas, lætitia, hilaritas facies; horum enim index et symbolum est lux. Pro imber serotinus hæbraice est מְטַרְיָא אֲחֵרָא מַלְכָא, id est nubes in pluviam resolvenda vel resoluta serotina.

Ubi nota in Palestina duplicem esse pluviam, unam in octobri, cum jacuntur semina, ut illa humore pluvia resolvantur, et germinare incipiant; ac præinde hæc pluvia vocatur temporanea vel matutina: alteram in vere, cum maturescunt fruges, ut grana humore pluvie alantur, grandescant et erascant, quæ præinde serotina dicitur, etque gratissima, jucundissima et utilisima, qualis est elementia regis. De duplici hæc pluvia sepe dixi in Prophetis minoribus, et *Jacob. v, 7*. Denique, sicut versus præcedentis mors, sic et hæc vita vel regis ipsius, vel aliorum, cui rex hilarem vultum ostendit, accipi potest.

Unde primo, aliqui uti mortem, sic et vitam regis appetentes sic exponunt, q. d. Sicut rex iratum et truculentum vultum subditis ostendens, eorum vicissim iras in se provocat, ut ei necem machinentur: sic vicissim, si ipse placidum, letum et benevolum vultum suis exhibeat, omnes sibi conciliat, omnium amorem ad se rapit, ut ejus vitam servare, protegere et propagare etiam cum vite proprie periculo salagant. Quare regis benevoli vita est in securo; irati vero et sævi vita magno objicere discrimini. Secundo, et magis genuine, vitam subditorum accipias; hoc enim exigit altera pars hemistichii: « Et elementia ejus quasi imber serotinus, » subditos irrigans et exhilarans.

Sensus ergo est, q. d. Lucidus, id est serenus, lætus hilarisque vultus regis subditos allicit, recreat, exhilarat, adeo ut eis vitam, id est hilarem lætissimamque vitam afflure videatur: sicut vice versa vultus iratus vel mestus regis subditorum animos consternat, pavidos mestosque efficit, ac velut mortem quandam mortalitatis et mortis eis aspirat. Ratio est, tum quia rex est in populo id quod caput in homine: sicut ergo sanitas et hilaritas, æ quo ad infirmitatis et molestia capitis redundat in membra sibi subjecta, etque suam quietudinem imprimat: sic pariter hilaritas vel ira et austeritas regis subditos afficit, similitudine eis affectum imprimat. Quocirca docet Plutarchus in *Pænitia*, principi regnans esse animi affectus, præsertim iras, metus et merores, ne subditis eosdem imprimat. Ita fecit Eneas in naufragii periculo, de quo Virgilius, I. *Æneid.*:

Spem vultu animi prænit altam corde dolorem.

Secundo, quod a regis amore, vel ira, vel odio pendat subditorum vita vel mors; reges enim sua potestate possunt et sua voluntate cupiunt his quos amant vitam prorogare, his vero quos oderunt mortem inferre. Raynus censet esse metaphoram a luce aurora, q. d. Sicut aurora jam

jam appetentis lux noctis tenebras discit: sic etiam jucunda regum facies merorem ac metum ex animis pellit, et simile puro alque sereno celo imperium efficit. Audi Senecam, lib. *De Clementia*: « Utum, inquit, mundi status gratior oculis, pulchriorque est sereno et puro die; an, cum fragoribus crebris omnia quatuntur, et ignes hinc atque illinc micant? Atqui non alia facies est elementis ac moderati imperii, quam sereni cœli atque nitentis. Crudelis regnum, turbidum, tenebrisque obscurum est inter tremantes, et ad repentinum sonitum expavescentes, nec eo quidem qui omnia conturbat inconvulsus. » Hinc de Christo Regem regum dicitur *Psalm. cix*: « Tecum principium (Hebraice, *nedaboth*; Græce *ἀρχή*, id est principatus) in die virtutis tue: ex altero ante luciferum genui te, » Hebraice, *ex altero ante aurora tibi est ros adolescentie tue*; Aquila, *a vultu, ab aurore oriente sive apperente tibi ros juventutis tue*: ubi ros, æque ac aurora, mentis vultusque Christi suavitatem, hilaritatem et dulcedinem significat, ait R. Salomon.

Noster Salazar censet potius metaphoram petri a luce solis; nam ut sol est oculorum, sic cordis lumen est sapientia. Rursum, rex in terra est id quod sol in celo et mundo. Rex enim est sol benevolentie, hilaritatis et vite toti regno, q. d. « In luce vultus regis vita, » id est regis facies serena et benevola solem imitatur, cum candidissime luceat. Sicut enim sol radiis suis cuncta fovet, et rebus omnibus vitam, ritum et lætitiæ inspirat: sic etiam benevolentia et gratia principis subditos erigit, et jucundam quantum amantissimam, amantemque lætitudinem illis affert, quos benevolus fovetur; contra severus regis vultus est veluti sol deficiens, qui hominibus rebusque omnibus merorem, languorem, morbos ipsaque mortem affert. Audi Agapetum Diaconum ad Justinianum Imperatorem, *De Officio Principis*: « Solis profecto partes sunt illustrare radiis orbem; principis vero virtus est egnorari misereri. Porro sole ipso clarior est imperator qui pius est: ille namque claudit succedenti nocti, hic autem repacitati provorum non concedit indulgere quidquam, sed lumine veritatis iniquitatis oculos coarctat. » Et Plutarchus in *Moral.*: « Ut Dans in celo pugillerrimum ac jucundissimum sui simularum constituit solem: sic in republica principem, qui prudentiam, justitiam, benignitatem se erga omnes repræsentat. » Hinc Cyrus totius Persidis fuit sol: Cyrus enim Persie solis significat. Vide multas analogias regis et solis, quas recensui *Isaie* cap. *xlv, vers. 4*.

ET CLEMENTIA EJUS QUASI IMBER SEROTINUS.— Comparavit regis hilaritatem auroræ, et soli omnia illuminanti et vivificantem: nunc elementiam ejus, et, ut Hebraice est, benevolentiam comparat pluviam veram, quæ terram et fruges hilare rigore squalentes, merentes et penè emortuas resuscitat, exhilarat, vivificat, facitque ut terra in ger-

mina, frondes et flores erumpat; ac fructus omnis generis suavisimosis et plurimos producat. Simili enim modo regis clementia, benevolentia et beneficentia, omnes tam divites quam pauperes, refovet, recreat, promovet, ac bonis omnibus locupletat, uti fecisse Trajanum, Antoninum, Constantinum, Theodosium, etc., legitur in eorum Panegyricis et Vita. Vnde Seneca, lib. *De Clementia*, ubi lib. I, cap. viii, celebrat Augusti Cæsaris clementiam, qui L. Cinnam vires suas insidiantem in gratiam recepit: « Vitam tibi, inquit, Cinnæ, herbam do, prius hosti, nunc insidiantem ac parricidæ. Ex hodierno die inter nos amicitia incipit. Contendamus utrum ego maiore fide vitam tibi deturam, an tu debas? Post hæc detulit ultro consulatum, quæstus quæd non auderet petere. Amicissimum fidelissimumque habuit, hæres solus fuit illi. Nullis amplius insidiis ab ullo peritus est. » Porro Septuaginta pro *וַיִּבְרַח* id est *voluit*, in suo codice legitur *וַיִּבְרַח* id est *filii*, sic vertunt, *in homines vitam regis filius; qui autem vitam accepit sunt ei, quasi spiritum sanctum*; sic enim legitur Complutensæ et Romani, quod Auctor *Cæsarum Historiarum* sic clarior reddit, sique tropologica exponit: « Filius regis versatur in tuas vias; quos autem ille recipit, sunt instar nubis serotinae. Qui in veritatis scientia secundum Christum perfecte edoctus est, regis aut Dei verus filius appellari potest. Qui autem post Christi adventum ad fidem accesserunt, sunt veluti nubes serotinae, ut ipse circa serotini consummationem ad Deum tandem adpropinquet. » Alius: « Filius regis est discipulus Jesu; assimilatur hic autem nubis serotinae, quia multis bonis operibus cumulatus est.

Potius mystice accipiat hæc de Christo, q. d. Christus filius regis æterni, patris Dei Patris, ab eo accepit vitam vite, *perpetuam*, divinam, enim ab eo genitus est ab æterno; *serotinus*, humanam, cum Verbum caro factum est; *tertio*, omnis gratiæ in eadem incarnatione; *quarto*, omnis gloriæ in resurrectione. Hanc vero utramque vitam suis communicat; nam eis « qui valde accepti sunt ei, » ipse est quasi nubium serotinum, id est quasi nubes verna, que copiosius gratiæ, ac deinde gloriæ imbrem sui fidelibus et electis irrorat et implet.

Verum vera et genuina lectio Septuaginta videtur esse ea quam habet Scholiastes, qui sic legit, *in hæc filii regis vita*, etc. Hæc enim lectio respondet Hebræis et Latinis mystico tantum nominæ *peris*, id est *vultus*, in nomine *hæc*, id est *filia*. Sic sensus eodem redditur que *haberna* et *Vulgata*, si per filium regis accipias ipsum regem, ex phrasi Scripturæ, que *filios hominum* vocat homines, *filios regum* reges. Sin autem proprie filium regis accipias pro regis nato et futuro herede, sensus erit quem dicit noster Salazar: « In luce filii regis vita, » id est bona felixque gentis fortuna ex bona indole et moribus, quibus illius et hæres regis fulget, omnino pendet: quapropter una omnes

illius ingenium et mores observant. « Et qui accepti sunt ei quasi imber serotinus, id est fortuna quidem et felicitas eorum qui apud ipsum gratiam nacti sunt, similis est imberi serotino, qui, licet tardius decidat, tamen uberius terram fecundat. Nam post moras temporis, et dilatantem expectationem, cum tandem aliquando hæres regno pollit, amicos et familiares suos ingenitibus fortunis et honoribus amplificat. Sicut enim vere primo vehementiores et longiores imbres deluere solent, ut observat Philosophus, *Problem. sect. 2*; sic etiam regis benevolentia in primo regni aditu uberius et copiosior esse solet. Aut, si sic dispensat: « In luce filii, regis vita, » sensus erit, q. d. Sicut ex face lux, ex lucerna una alia accenditur, sic filii vita est quasi lucerna accensa a patre; unde Salomon vocatur *lucerna Davidi*, III *Reg. xv, 4*. Sicut ergo cursores olim, decurso stadii decursu sibi assignato, successori tradebant lampada: sic et parentes, emenso vite curriculo, filio quasi successori dant lampada suæ vite, virtutis, opum et gloriæ, ut in eo quasi vivere pergant et permanent, iuxta illud Lucretii:

Et quasi cursores vitali lampada tradunt.

« In luce » ergo « filii regis vita, » id est, rex suam vitam, sapientiam, mores et virtutes in filium transferre debet, ut, sicut una lucerna accenditur et alia, ita filii vita, indoles et mores accendantur ex insublatione et exemplo patris; ac pater maritus vivat nihilominus et respiciat in filio, quem heredem sibi similem et quasi alterum se relinquat, quasi lucem ex luce, vel quasi lucernam ex cursu traditam; « qui autem valde accepti sunt ei, quasi nubium serotinum, » q. d. Qui gratiam habent filii regis, his ipse erit quasi nubes verna, que sero quidem post longum regni expectationem, sed copiose in eos opes, dignitates, honaque omnia implet et communicabit.

Allegorice, id ipsum optime compellit Verbo incarnato, puta Christo; Christus enim qui Verbum est vita. Patris, æque ac Spiritus Sanctus, condescendit et creaturarum omnium, presertim plantarum, animalium, hominum et Angelorum: per Verbum enim omnes sunt create, ac per Verbum Deus omnibus rebus dat vigere, durare, crescere et propagare se; quæ homo, est vita Angelorum et hominum: hi enim omnes vitam gratiæ et gloriæ Christi quasi capitis sibi hauriant et participant. Unde hæc alibi dicitur, Joannes, cap. I, vers. 4: « In ipso, inquit, vita erat, et vita erat lux hominum. » Et vers. 9: « Erat lux quæ non illumina- omnem hominem venientem in hunc mundum. » Et vers. 16: « Et de plenitudine ejus nos omnes accepimus, et gratiam pro gratia; quia lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est. » In Christo ergo velut in fonte est omnis omnium vita. Unde S. Augustinus ibidem sic explicat, q. d. Ipsa Verbi substantia est vita;

hæc enim est omnium creatorum idea; idea autem est ipsa essentia et vita Dei. S. Chrysostomus vero, Cyrillus, Theophylactus et Ammonius, ibid.: « In ipso, inquit, erat vita, » id est vigor regni omnium, duratio et conservatio; erat autem non formaliter, sed causaliter, quia a Verbo et per Verbum causatur et producit. Unde S. Joannes sæpe Christum vocat *lucem*, et vitam æternam. Vide dicta epistola I. Joannis, cap. I, vers. 2 et seq.

16. POSSIDE SAPIENTIAM, QUIA AURO MELIOR EST: ET ACQUIRE PRUDENTIAM, QUIA PRETIOSIOR EST ARGENTO. — Pro posside hebraice est *חַזַק* *hæz*, id est *acquire*, imo, compara, posside in imperativo: val acquirere, emere, possidere in infinitivo; unde Pagninus vertit, *acquirere sapientiam multo melius est, quam acquirere aurum pretiosam; et acquirere intelligentiam multo melius est, quam acquirere argentum electum*; Chaldaeus, *qui possidet sapientiam, melior est ea auro confato; et qui possidet prudentiam, melior est argento electo*. Hæc sententia habetur similibus verbis expressa cap. viii, vers. 10, et cap. iv, vers. 5, ubi eam explicuit.

Porro Septuaginta pro *חַזַק* *hæz*, aliis punctis legentes *חַזַק* *hæz*, et per *ה* paragogicum *חַזַק*, id est *nidus*, aut certo litteram *ה* per diastolen repositus ad vocem sequentem *חַזַק* *hæz*, quasi *ה* *חַזַק* *hæz*, sive *ה* demonstrativum *חַזַק*, id est *sapientia*, aut brevius et verius pro *חַזַק* legentes *חַזַק* *hæz* (*ה* enim et *ה* sunt characteres æquales), id est *nidi*, vertunt, *nidi sapientia magis eligendi auro, et nidi prudentia magis eligendi nisi super argentum*. Quod primo, S. Chrysostomus in *Galena Græcorum* sic exponit, q. d. « Divine sapientiæ sensa et theorematia multis partibus mundanæ sapientiam excedunt. Quemadmodum autem aurum præstantius est argento, ita sapientia quoque nobilior est prudentia. Hæc enim in reum conditione præcipue occupatur, illa vero incogitatorum dilucidatione et interpretatione. » Alius ibidem: « Nidus duo significat, nempe locum ubi avium pulli conservantur, et ipsos rursum pullos, qui in nido continentur. Per nidum itaque sapiens divina theorematia designat; in his enim sapientia habitat; que olim præstantiora dicit mundana falsive nominis sapientia. Quod si prudentiam sapientiæ affinem alibi docuerit, dicendum est sermonis sapientiam mundi sapientiæ pretiosius. Nam, ut aurum præstantius est argento: ita hæc illi quoque præstat. Aut sapientiæ nidus appellat Christi Ecclesiam, aut Sanctorum translationes; sapientiam autem, Christum ipsum.

Secundo, S. Ambrosius, lib. V *Hexam.* cap. xvii, magis ad litteram per *nidum sapientiæ* accipit nidum a sapiente fabricatum, qualem hirundo pro ovio et pullis construit, q. d. Sapientia docet hirundinem cæterasque aves nidus construere, in quoque pullos procreare et educare, ut per illas typum et exemplar det omnibus sapienter procedendi et educandi filios, ac discipulos in omni

virtute et disciplina. Nam vers. præced. dicitur Septuaginta in filio quasi vivere patrem etiam post mortem, nunc apte subjungunt, ut gloriosa pater vivat in filio, non probrum, debere filium educare in nidis sapientiæ, ut in his sapiens et generosus, quasi que aquilinus pulvis, nimirum dignus patre filius; ac patri sapienti similis, imo sapientior evadat; hos enim nidus sapientiæ præstat filio congerere quem thesaurus auri et argenti: hæc enim longo prætorior est sapientia.

Sed audi S. Ambrosium de sapientia nidi hirundinis physice philosophantem: « Habemus aviarum sobolis erga cultus patrios pietatis exemplum; accipiamus nunc matrem sedulitatis in filios grande documentum. Hirundo in juvenis corpore, sed egregie pio sublimis auro, que indigna verum omnium, pretiosiora auro nidus struit, quia sapiens nificat. Nidus enim sapientiæ pretiosior est auro. Quid enim sapientius, quam ut et volandi vaga libertate potatur, et hominum domiciliis parvulus suos et loca commendat, ubi sobolem nullus incurset? Nam et illud est pulchrum, ut a primo ortu pullos suos humanæ usui conversationis assuescat, et præstat ab imminutarum avium insidulis tutiores. Tum illud præclarum, quia gratia domos sibi sine ullo adjectore tanquam arctis perita componit. Legit enim festinus ore, easque loto illini, ut conglutinare possit. Sed quia litem pedibus non potest deterere, summum mentem aqua infundit, ut facie his pulvis adhereret, et fit limus, quo paulatim festinus vel minutis surculos sibi colligat, atque adhereret faciat; eo genere nidi tolli fabricans struit, ut quasi pavimenti solo pulli ejus intra edes suas sine offensione versentur, nec pedem aliquis intersetur per rimulas texturarum, aut teneris frigus irrepat. Sed hoc industria officium propria communi multis avibus; illud vero singulare, in quo est præclara cura pietatis, et proditoris intellectus et cognitionis insigne, tum quædam medicæ artis puritas: quod si qua pulli ejus fuerint cæcitate suffusi oculis, sive compuncti, habet quoddam mendandi genus, quo possit eorum lumina intercepto usui reformare, » nimirum, « hirundo, si excæcaverit pullos, movit illos oculare rursus de sua chelidonia, » ait Tertullianus, lib. *De Penit.*, sub finem. Eadem habet S. Basilii, hom. 8 *Hexam.*, ex quo illa transcripta S. Ambrosius, sed eleganti pariter Latini sermonis stylo donavit.

Legit nidi sapientie filio sunt honesta domi educatio; deinde scholæ, academice, seminarie, collegia, monasteria, in quibus juvenus instruitur et educatur in sapientia æque ac virtute, ut ibidem efformata, instar pullorum fortiter et sapienter avolet ad prædium, possit et aliis sapientia et virtute quam didicit inibere, imo et nidus sapientiæ suis similes alibi construere et erigere. In animis enim eriguntur nidi sapientiæ, cum animi scientia et disciplina ita componitur et

afformantur, ut se ipsos, quin et alios per omnia capiteler dirigat eo contra cuncta vitiorum scandalala tutari sciant et valeant.

17. SEMITA JUSTORUM (Hebraice, restorum) DECLINAT MALA; CUSTOS ANIMAE SUE SERVAT VIAM SUAM. — Chaldaeus, *semita justorum est declinare a malo*; qui caret curia sua, servat viam suam; Tigrina, *et qui custodit viam suam* (mandatorum Dei, ait Vatablus), *custodit animam suam*; Septuaginta vero, *semita vita declinat a malis, longitudo autem vitae via justitiae*, nimirum censuere Septuaginta quod *custos animae* idem sit quod *prolongans vitam*, *q. d.* Justitia sui assecles facit longevos hic, et in futuro sefernos; qui ergo servat vias justitiae, huic obtinget facta longitudo vitae presentis, et beata aeternitas future. *Vox semita* significat viam et vitam justorum esse rectam, occultam et arcuam, ut declinet curva et prava istaque vitiorum diverticula, quae undique eam circumstant et ambiunt, per quae impii quasi per vias curules, amplas et liberas spantur. Dicitur enim semita latine quasi semi iter, sive via dimidia et arcata. Unde Virgilius, *IX Aeneid.*

Rara per oculos daretur semita calles.

Pro *semita* hebraice est *סמילא* *mesilla*, id est via trita, ager, semita strata et elevata lapidibus, non viatorum per lutum incidere cogantur; unde *סמילא* vocatur scala. Via ergo et vita justorum est *mesilla*, tum quia elevata et terris altior, ut ipse celsior et divina; nam per virtutes quasi per scalas contendunt et ascendunt in caelum; tum quia continuo laqueoque honorum operum virtutumque exercitio calcata est, complanata et trita, ideoque facilis et secura.

Porro Septuaginta sententiam hanc duabus aliis explicant et illustrant, quae non habentur in Hebraeo, nec in Latino. Sunt autem haec: « Qui recipit disciplinam, bonis omnibus affluet: sic qui observat increpationes, in sapientia progressus faciet. Qui custodit vias suas, custodit animam suam; qui autem vitam suam diligit, ori suo parcat oportet. »

18. CONTRITIONEM PRECEDIT SUPERBIA, ET ANTE RUINAM EXALTATUR SPIRITUS. — Hebraice, *ante contritionem superbia, et ante impactionem* (qui quis in lapidem vel scandalum impingit) *elatio spiritus*; Syrus, *ante mortem exaltatio spiritus*; Aquila, *ad faciem contritionis superbia*; Tigrina, *proxi contritionem fastus, et ante ruinam superbia animi*, hoc est, *culmatis est comes superbia*, ait Vatablus; Chaldaeus, *ante interitum venit superbia, et ante ruinam elevatur spiritus*; Septuaginta, *ante contritionem procedit superbia, id est contumelia, vel injuria* (Syrus, *approbrium*), et *ante ruinam exaltatur spiritus*; Cotpultenses et Romana, *inimicitia; alii, temeritas, stultitia; maxime enim est invidiosus, impatiens, mala cogitans, quasi axax xax dicitur et approbrium*. Sensus ergo est, *q. d.* Antequam quis ve malum subeat, quo conteratur, confringatur

et evertatur, solet praere illius superbia, quae superbe sese extollat, ut illis dominari velit: hanc enim Deus sternere et confingere solet. Similiter antequam quis in levius quodpiam malum impingat et ruat, solet praere in eo elatio spiritus, sive fastus aliquis et tumor animi, qui hoc malum mereatur. Porro malum, agnominia non ponitur, ut sunt morbi, paupertas, ignominia, persecutiones, exilia, ipsaque mors; tum culpa: Deus enim culpam minorem et occultam alia maiore et aperta castigat. Sic Deus occultam superbiam Adae, qua intumuit audiens ab Eva promissum serpentis: « Eritis sicut dii, » punivit permitiendo lapsus ipsius in apertam et claram inobedientiam, qua pomum velutur et comedens se totumque genus humanum perdidit, uti pulchre ex hoc loco docet S. Augustinus, lib. XIV *De Civitate*, cap. XIII: « Illud, inquit, malum (superbie) processerit in abditum, ut sequeretur hoc malum, quod perpetratum est in aperto. Verum est enim quod scriptum est: Ante ruinam exaltatur cor, et ante gloriam humiliatur. Illa prorsus ruina, quae fit in oculo, praecedit ruinam quae fit in manifesto, dum illa ruina esse non putatur. Quis enim exaltationem ruinam putat, cum iam sit ibi defectus, quo est relictus exelus? Quis autem ruinam esse non videat, quando fit mandati evidens actus indubitata transgressio? Propter hoc Deus illud prohibuit, quod cum esset admissum, nulla defendi posset imagine iustitiae. Et ideo auctore dicitur superbia esse nihil cadere in aliquod apertum manifestumque peccatum, unde sibi displicent, qui iam sibi placendo ceciderant. Saluberrimus enim Petrus sibi displicuit, quando flevit, quam sibi placuit, quando praesumpsit. Hoc dicit et sacer *Psal. LXXXII*: *Imple facies eorum ignominia, et quaerent nomen tuum, Domine, id est, ut tu eis placeas quaerentibus nomen tuum, qui sibi placerant querendo suum.* »

Ignitur contritionem praecedit superbia. Quom contritionem? omnem. Nunquam enim in peccatum cadimus, nisi per superbiam saltem tacitam, vel interpretativam adversus Deum egimus. Superbia Deo ipsi adversatur: proximus intolerabilis, et ipsi superbo supra modum noxia reperitur: quia nisi homo reverentiam et subiectionem Deo debiliam deserat, et erecto collo adversus eum ejusque mandata superbiat, nunquam in gratiae dispositionem et peccatorum ruinam incidet.

Vergio Septuaginta habet, *ante contritionem praecedit injuria, et ante ruinam mala cogitatio*. Nota hic quam emphaticè superbia per antonomasiam dicitur injuria, scilicet Deo Julietta. Tam grave malum est superbia, ut Deum ipsum quasi conviciis et irrisoribus illudat, cotropis in faciem Deo impingat, eam sputi-illinat, et velut noientem ac renuentem in certamen provocet. Denique, quom etiam invenies in illo Apostoli *Jacobus IV*: « Deus superbi resistit. » Non ait: Obsistit, et ob-

quietos impugnat; « resistit, » quasi impugnantibus et incessantibus Deum superbis, ipse, ut suo consulat honoris, pro laribus et focis repugnat, propulsans a se potius injuriam, quam subinfrens, defensens se potius quam alios offendens. Quae aliquando S. Augustinus expertus sic dolebat: « Sed ego, Domine, conabar ad te, repellebar abs te, ut saperem mortem; resistebas ventosae cervici meae, » etc., lib. IV *Confess.* XV. En ventosum caput superbi: tamen stultus sibi de vento blanditur suo.

At cur superbia, sive magna, sive modica, praestit et causat pene omnes omnium, etiam Sanctorum, casus, ruinas et contritiones? *Primum* causam dat Casimirus, *Collat. VI*, cap. XVII, quod ex minoribus solet fieri gradus ad majora: « Lapsus vero quispian, inquit, nequaquam subitanea ruina corruisne erodendus est; sed aut prava institutionis deceptus exordio, aut per longam mentis incuriam paulatim virtutis animi decedente, et per hoc sensum vitiosis incrementibus casu miserabili concidisse. Ante contritionem enim praecedit injuria, et ante ruinam mala cogitatio; quemadmodum domus nunquam subitanea ad ruinam praecumbit impulsu, nisi aut antiquo vitio fundamenti, aut longa inhabitantium desidia, stillicidii primum paucissimis penetrantibus corrupta sensim fuerit monumenta tectorum, quibus per vetustatem negligentiam in majorem modum patefactis atque collapsis, rivatum post hoc induit pluviarum imbriumque tempestas. »

Secundam causam dat S. Chrysostomus, lib. V *De Incompreh.* *Dei natura*, nimirum superbia gravitatem et pondus, quae tanta est, ut superbum in ima deprimat.

Tertiam et potissima causa est Dei vindicta. Deus enim extremo odio prosequitur superbiam et superbos, ideoque eos fulminat et sternit usque ad tartara. Unde Esopus rogatus a Chitone quid Jupiter faceret, et in quo occuparetur, respondit: « Ut excelsa deprimat, extollat humilia. » Ita Laertius, lib. I, in *Chitone*. Et Septuaginta Interpretes, interrogati a Ptolemaeo Philadelpho quo pacto vitare quis possit superbiam, responderunt: « Si cogit quod Deus superbos deprimat, mitis autem et humilis exaltat. » Hoc est quod superbi minatur Deus per Abdiam, vers. 4: « Si exaltatus fueris ut aquila, et si inter sidera posueris nidum, inde detraham te. » Et de Nabuchodonosore Ballasarius filio ait Daniel, cap. V, 20: « Quando elevatum est cor ejus, etc., depositus est de solio regni sui, et a filiis hominum ejectus est, sed et cor ejus cum bestiis positum est. » Est enim hic magnus stimulus ad humilitatem, si cogites per eam te exaltandur, et superbiis, certo certius te deprimentur, et forte usque ad tartara cum superbo Luciferio. Sicut enim signum praedestinationis est humilitas, sic signum reprobandis est superbia. Cum ergo senseris in mente elationem quampiam, tumorem et fastum, scito hoc esse signum iustare

sibi casum et ruinam; scit enim fumus signum est proximi incendii, sic elatio signum est proxima ruinae. Quare sicut, dum vides altissimi fumum, illico accurris, ut aqua injecta illum, et sub eo latentem ignem suffoces et opprimas: ita prorsus dum sentis in animo tumorem, illius eum, confunde et confringe, itaque lapsus tui imminuentem discute et averte. Lapsus enim et ruina est individuum comes superbiis; naminem enim Deus punit ante peccatum, neque peccat aliquis nisi ex superbia quodam, nempe quod eorum Deo humiliari nititur. Nunquam enim contempnim et mortaliter transgredimur Dei praeccepta, nisi pluris facientes nostram vel voluntatem vel voluptatem quam Dei imperium. Unde bene dicitur *Ecclesi. X, 13*: « Insuper omnis peccati est superbia. »

Nota: Humiles et sancti subinde nota fieri affliguntur et deprimentur, ad non otia et conterantur, sed potius ut exalteantur, aut patet in Joseph, Job, David, etc. Eandem ergo calamitatem justis sunt merita et coronae, superbiis vero sunt demerita et supplicia, quia illis ad virtutis et gloriae augmentum, his ad tormentum et Deo irrogantur. Denique quanta est superbia, tanta eum sequitur ruina et contritio; mensura enim pomae respondet mensura culpa. Sicut ergo qui ex alto ruit, profunde cadit, planeque conteritur: sic quo major est elatio, eo majus est praecipitium, juxta illud Claudianii:

Tollitur in altum,
Ut lapsu gravitate ruat (1).

Sic Deus contrivit superbiam Pharaonis per Moysen, Golias per Davidem, Pharisaei per Publicanum, Absalom per Joab, Adoniam per Salomonem, gigantem per divitium; quin et praesumptionem Petri asserentis se mortuorum cum Christo, per anellam, quae eum percussit et impellit ad negandum Christum.

Recentius exemplum valde appositum recenset B. Petrus Damianus, epist. 24, cap. VI, de clerico superbo, qui, dum in Missa legeretur illud Christi: « Qui se exaltat, humiliabitur, et qui se humiliat, exaltabitur. » Lucx xy, 11, irrisit, fastuque plenus et nimia bellice fuculatis fiducia in praesentem, quasi victor futurus prostritionem, quod alicuius misere casus occuluit. Simile quod narrat S. Antonius, II part. tit. III, cap. 1, de quodam tyranno, qui radi de libris imperavit ex Boiparis Gontico: « dispersit superbos aeneis cordis suij depositi potentes de sede, et exaltavit humiles; » quod se de sua sede deponi negaret posse. Cum semel post balneum vestes illius Angelus, ipsum referens, invenisset, et ad domum eum alicuius ve-

(1) Seneca, *Mercat. fur. Ver. 884*:

Dominare tantibus, spiritus alto gerit;
Siquit superbis alto a tergo Dea.

Ceterum Maurethae in hoc versu medium esse (2) notant.

nisset; ille vero laetans vilesque sumere coactus, illic reversus in aulicos diras et minas iocretur, pro stolido habitus ad Angelum deditus est, qui reus princeps habebatur, a quo, postquam cum aulicis effuse risissent, in penetrale admissus, de quo modesta monitis, proprias vestes induit, haec in honore tanquam legitimus heres habitus est.

19. MELIUS EST HUMILIARI CUM MITIBUS, QUAM DIVIDERE SPOLIA CUM SUPERBIS. — Chaldaeus, *melior est humilis spiritu et mansuetus*; Syrus, *melior est humilis spiritu et oculis dimissis, quam qui dividit prodam cum fortibus*; Septuaginta, *melior mansuetudo cum humilitate, quam qui dividit spolia cum contumacibus vel injuriis*, quia haec spolia sunt injusta: quare qui spoliarum partem accipit, injuria consentit et cooperatur, ac proinde idem cum injuriantibus exitum subit, ait Aben-Ezra. Superbi enim solent ex fastu esse aliis injurii, eosque bonis suis spoliant, sociosque et amicos in partem rixae vel belli ac spoliarum vocare; sed utrosque eadem manet ibi vindicta, idem interitus. Haec gnome quasi conclusio elucet ex procedenti: si enim superbia parit contritum opem et castitatem quam, ut jam dixi, ergo melius est humiliari spiritu, ut habent Hebraei, hoc est, demittere sese cum humilibus et mitibus (qui enim humiles sunt, sunt et mites), quam cum superbis se supra alios attollere, eosque spoliant ac spolis eorum se ditare. Alind Salomon ad illud Davidis patris sui: «Elegi abjectus esse in domo Dei mei, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum;» Psal. lxxxiii, 11.

Unde *secundo*, sic exponi potest, q. d. Melius est humiliari, id est alligari spiritu, puta animo et mente, cum mitibus, ac pacifice ferro injurias et spoliationem superbiorum, quam cum eis injuriam aliis facere, eorumque spolia injuste dividere. Unde Cajetanus et Baynus sic exponunt, q. d. Superbi homines humilibus nonnquam inferunt injuriam, bona diripiunt, spolia dividunt; tamen virtus animi est melior quam bona externa, quamlibet bene comparata. Si cum humilibus et mansuetis ambulaveris, si fueris etiam ipse humilis, celestem quamdam vitam in terris agis, in pace et tranquillitate animae. Inter superbos vero semper sunt jurgia: non igitur vulgi iudicio, sed sapientiam res aestimare; virtutem vitio, animae quietem externis bonis preponere.

Tertio, sic exponis: Melius est humiliari, id est depauperari cum mitibus, quam dividere spolia, id est dilari cum superbis, praesertim si quis fiat pauper spiritu, juxta illud Christi: «Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum;» Matth. v. Ita Vatablus et Auctor *Catena Graecorum*.

Quarto, plenius et profundius, per catachresin ex *mitibus* intelligas pacem et tranquillam vitam quam parit conversatio cum mitibus: ex *superbo* dividere spolia intelligas odia et rixas quas

parit superbia. Nam, ut ait S. Chrysostomus, Homil. 8 in *Matth.*: «Nutrix dilectionis (et consequenter pacis ac concordiae) humilitas est; mater autem omnis mali superbia.» Sensus ergo est, ait noster Salazar: «Melius est humiliari cum mitibus,» hoc est, praestare quidem ex animo dejectioni et humilem esse: sic enim inter humiles licet agit, qui mississimi plerumque sunt, et nulla eos distrahit indignatio aut dissidium; sed mutua potius benevolentia coherentes tranquillam valde vitam degunt. Praestat, inquam, cum his agere, quam superbia intumescentem cum superbis versari, qui assidue inter se confligentes spolia partiantur, id est, qui in semetipsos invicem incurrunt, ad se mittit honoribus atque fortunis spoliari; qui vitam denique insumerit fluctibus et tumultibus plenam transigunt. Itaque sapiens humilitatem superbiae ideo praefert in hoc loco, quia humiles cum humilibus valde tranquille et benevole conversantur: superbi autem inter se confligunt, ac se invicem diripiunt fortunis spoliari.

Mystice, Auctor *Catena Graecorum*, q. d. Melior est exigua cognitio cum humilitate, quam magna scientia cum superbia.

20. ERUDITUS IN VERBO REPERIUNT BONA: ET QUI SPERAT IN DOMINO, BEATUS EST. — Hebraice, *intelligens super verbo invenit bonum, et qui confidit in Domino, beatitudines illi, sicut sunt, vel erunt*; Chaldaeus, *qui contemplantur in verbo*; Syrus, *intelligens verbum*; Septuaginta clara, *intelligens in negotiis invenit bonorum, et qui fidit in Deo, beatissimus*. Verbum enim metonymice significat rem verbo significatam, puta negotium.

Primo, Aben-Ezra hanc gnomen refert ad precedentem, q. d. Qui humilitatis studio cum mitibus eruditur, ut alla de se non sentiat, bona reperit: a Deo enim beneficis cumulabitur; et qui spem in Deo collocat, nequaquam voluptatem capiet spoliis cum superbo partientis, sed a Deo locupletabitur bonis omnibus circumstantibus beatus erit.

Secundo, alii sic, q. d. «Eruditus in verbo,» id est potens in sermone, in iudicio quidem rem liquetque suam peraget, ac obtinebit bona quae praerudit; sed tamen beator est, qui fugit lies, et tacens res suas Deo commendat.

Tertio, magis genuine R. Levi exponit, q. d. Intelligens supra rem, id est qui alicui negotio intelligenter incumbit, diligenterque attendit quomodo in unaqueque re se gerere debeat, nec festinat ut ante temere sua agit; hic cogitando bona consilia inveniet, quibus feliciter negotium conficiat, ac bona destinat quae optat, assequatur. Qui autem hisce indaxaria sua peractis, sibi tamen, suo consilio ac causis et rationibus solertia sua apte comparatis non fidit, sed spem omnem rei conficiendam in Deo collocat, hic beatus erit, quia Deus spem ejus non fallit, sed voti compositionem faciet, ac rem ad optatam metam deducet.

etiamsi in administrulorum apparatu forte erraverit. Haec enim est prudentia Christiana, quam suis verbo et exemplo commendabat S. Ignatius fundator Societatis Iesu, nimirum ut qui rem arduam ad Dei gloriam molitur, omnia humana consilia et media ad rem conficiendam opportuna prudenter et diligenter adhaereat, periode ac si illis ipsis tota res conficienda foret. Deinde spem omnem collocet in Deo, quasi ab ipso solo res peragenda foret, ut sibi diffidens, fidensque Deo, illum toto corde invocet, illique media rei conficiendae a se inventa offerat, ut ea probet vel improbet, et meliora suggerat, eaque dirigat ac prosperet, atque ab illo suo fellicem rei transactionem expectet. Unde Baynus sic explicat, q. d. Praestat in Domino collocare fiduciam quam in propria fortuna. Aut: Beatus est qui, praeter hoc quod cum multa prudentia res singulas administrat, nihilominus omnem fiduciam rei peragende in Domino collocat, juxta illud Psal. cxlv, 5: «Beatus ejus Deus Jacob adjutor ejus;» apus ejus in Domino Deo ipsis, qui fecit caelum et terram. » Potest ergo nos hae gnome ita prudenter, instanter et sollicite res nostras agere, quasi illos a Deo beoque speciali cura non penderent: ac vice versa ita spera omnem in Deum reponere, ac si nostra omnis prudentia et sollicitudo inanis foret, emeris vel irrita. Ita Cajetanus, Jansenius, Salazar et alii (4).

21. QUI SAPIENS EST CORDE, APPELLABITUR FRIDENS: ET QUI DULCIS ELOQUIO, MAJORA PERCIPIET. — Hebraice, *et dulcis laborum addit acceptationem*, quod Noster verit, *majora percipiet*; alii per *rip* locuti, id est acceptationem, accipiant doctrinam; hanc enim discipulos a se proprio haurit et accipit. Unde Chaldaeus, *et qui dulcis est labiis suis, addit disciplinam*; Syrus, *addit scientiam*; Septuaginta, *eruditus et intelligens vocant malos; dulces autem in sermone plura audient* (2).

Primo, Beata sic exponit: «Qui sapientiam Catholicam fidei, quam dilexit, libenter in corde suo custodit, merito prudentis nomen accipit. At qui eandem etiam docte praedicare et contra haereticos defendere novit, majora laboris amplioris praemia percipiet.» Addit Hugo: *Majus etiam nomen, puta doctoris, accipiet.*

Secundo et melius, q. d. Qui in corde suo sibi sapit, hic «appellabitur fridens,» id est revera erit, utique verogue appellari possit, prudens, et, ut Hebraice est, intelligens; at qui non sibi solum sapit, sed et aliis ac sapientiam ex corde in os ad aliorum salutem derivat, ut quae mente sapienter con-

cepit, sapienter et suavi quocumque proximis instillet, hic utique majora percipiet, quia majorem eorum, quem alios docet, cognitionem accipiet: docendo enim illuminatur et dilatatur intellectus docentis, ut clarior videat ea quae docet, quam ante ea cognoverit, imo novos conceptus, novae rationes, novae veritates, novae subtilitates mens docendo excitata docenti suggerit, quae alias nunquam ipsi in animum venissent.

Qui ergo docet alios, docet se ipsum: unde experientia ostendit eos qui profitentur Poësim, Rhetoricam, Philosophiam, Theologiam, Ethicam, docendo insigne et perfectos evadere Poetas, Rhetores, Philosophos, Theologos, Ethicos.

Tertio, genuine et plene, hae gnome docet Salomon vere prudentem et sapientem, ac sapientis duo esse munia, duo officia: primum, ut corde sapientiam continet; posterius, ut eandem sapienter et suaviter deponat et eloquatur. Itaque sapientiam possidere eloquentiam, ut quae sibi sapit, eandem aliis cum gratia et fructu proferat. Ideoque sapientiam non esse perfectam, nisi ea quae intelligit, sciat aliis communicare et persuadere, juxta illud Eccl. xii, 17: «Scientia abscondita et thesaurus inivisus, quae utilis in utroque?» Et S. Augustinus, lib. IV *De Doctrina Christ.*: «Omnis, inquit, res quae dando non detinet, dum habetur et non datur, non habetur quomodo habenda est.» Hunc esse sensum liquet ex duobus verbis sequentibus, ac praesertim ex vers. 23, ubi hanc gnomen alia clariori explicans ait: «Cor sapientis eruditus est ejus, et labiis ejus addit gratiam.»

Sensus ergo est, ait Jansenius, q. d. Qui sapiens est corde, id est quoniam per sapientiam in animo reconditam, eruditus et prudenter loquitur ore suo (cor enim sapientis eruditus est ejus), ideo appellabitur prudens; idemque dulcis existens per sapientiam in eloquio, addet et in aliis et in se ipso doctrinam, doctor quotidie et eloquentior evadat, alique semper magis ac magis sapientiam ingerat. Itaque unicam clausulam continet versus, docens sapientem prudentis nomen oblinere, quoniam eloquentiam sua sapientiam arguet docendo.

Idem videntur voluisse Septuaginta dum verunt, *sapientes et intelligentes vocant malos, dulces autem in sermone plura audient*, id est, plura discunt audiendo: auditus enim est sensus disciplinae, ait Aristoteles, unde auditor vocatur discipulus. Prout sapientes vocantur a mali, a grece *πονηροι*, id est *pravi*, viles, inutilis, ignavi, quia scilicet sibi soli sapient, et detraherent laborem docentis alios; secundo, *pravi*, invidiosi, maligni, quia invideat aliis sapientiam, atque ut ea alios omnes superent, avare eam colant, nec aliis eam communicare volunt; tertio, Auctor *Catena Graec.* sic legit, *veros sapientes et prudentes pravi appellant pracos et sceleratos; qui autem blanda utuntur oratione, plura discunt et humant.* Sicque explicat, q. d. «Adulatores dulces-

(1) Rosenmullerus, qui *intelligentiam nihil est ad verbum, divinam scilicet, invenit bonum, et qui, etc.* Maurer, qui *attenti est rem, qui in rebus gerendis circumspicere et considerata agit, invenit, assequitur bonum, etc.*: hoc praeparet.

(2) Qui cor, mens aperi, vocatur et est intelligens; et *Scientia laborum augere doctrinam, eo quod sapientiam alius gratiam facit, commendat.*

que eorumdem sermones vulgo majori in pretio habentur, quam viri prudentes vereque sapientes.

Porro, ut dulcis sit sermo sapientis, multa requiruntur: primo, ut sermo sit relictus sapientia et prudentia: sapientes enim majorem delectationem in sensu quam in sono sermonis percipiunt, ait Dionysius; secundo, ut sermo sit ordinatus, concinnus, perspicuus, facili intellectu: sunt enim nonnulli viri alias eruditi, qui suos conceptus altos et profundos concinne et clare eloqui nequeunt, eo quod in ipsa elocutione sint inordinati et confusi, vel barbari, vel obscuri et involuti, his manca est sapientia: deest enim eis os, puta eloquium; tertio, ut sermo sit gratiosus, comis, suavis, hilaris, habens suos sales et lepores, juxta illud Apostoli: « Sermo vester semper in gratia solo sit conditus, » Coloss. iv. 6. Sunt enim nonnulli viri alias docti, sed in loquendo agrestes, rustici, duri, teretici, ut non verba, sed spicas et saxa loqui videantur, qui proinde ad docendum, monendum et exhortandum parum sunt idonei; quarto et maxime, ut sermo procedat ex corde mansueto, benevolento et amore pleno. Hoc enim verbum suum amorem et dulcorem inspirat, ut quidam dicit, amorem et dulce sit, et ut tale ab omnibus aride arripitur, etiamsi in se terribile vel asperum sit et mordax. Unde S. Augustinus in epist. ad Galat. cap. vi. vers. 1. hinc docemur requiri in eo qui corripit proximum: « Dilige, inquit, et de quod volēs; » qui enim amat, esto acris correctionis verba faciat, hæc a correpto non ut tela, sed ut pharmaca libenter exoptantur; vice versa, si blama quis proloquatur, sed corde non blando, hæc ut amara respiciuntur. Anima enim que amat amorem suum, imo se ipsum, indult in sua eloquia, ac per ea in corda audientium; que proinde ferit, mollit, igitur ac flecit quodcumque vult. Exempla sunt in Confessionibus S. Augustini, ac in S. Bernardo, qui ubique mellis et igneus melicam et igneam locturi aspirat sapientiam.

22. FONS VITÆ BEBENDO POSSIDENTIS: DOCTRINA STULTORUM FATIENS. — Hebraice, vena vitærum intelligentia habenti illam (vel hero et domino ejus,) et eruditio (1) stultorum stultitia; Septuaginta, fons vitæ copiosus possidentibus; disciplina autem im prudentium stultia. Ita Complutenses et Romani. Pro copioso grece est bonus, id est intelligentia, notitia, natio, sensus, sententia, prudentia, cognitio. Unde Aquila vertit, ingenium, id est scientia; Symmachus, scientia, id est prudentia.

Explicat quod dicit: « Dulcis eloquio majora percipiet, » qui minime ipse est quasi fons sapientie; quare sicut fons quo plus dulcis aqua effluit et effundit, eo plus illi continuo succedit et affluit: sic pariter sapiens quo plus sapientia

(1) seu disciplina. Stultorum pena est ipsa stultitia, qua nihil nisi exitum afferre potest.

suaviter eloquitur, eo plus ei a Deo suggeritur, perinde ac ubera quo magis mulgentur, eo plus lactis recipiunt.

Jansenius contendit legendum: « Fons vitæ eruditio possidentibus, » ut habent Septuaginta. Sic enim sensus clarus est, q. d. Sapientia sapientibus illam possidentibus est velut fons vite, quo plus vitalis sapientie emanat, eo plus a Deo haurit et recipit. Verum Romani et ceteri codices legunt possidentis; idque significantius est: significat enim primo, quod sapientia in corde sapientis meditando, studendo et orando quasi fons oriatur et ebulliat velut in propria possessione et fundo, ac proinde continue et jugiter scaturiat copiosas sapientie aquas quibus non tantum domesticos, sed vicinos circumquaque irrigat, vivificat et fertiles; secundo, et possidentis, vel, ut ex Hebraeo vertas, heri aut domini, significat neminem debere docere sapientiam, antequam eam plane didicerit, ut eam quasi horus possideat. « Doctor ergo sit concha, non canalis, » ait S. Bernardus; sit possessor sapientie: ita fiet possessor pulpiti, ex quo eam docet. Tertio, et possidentis significat sapientiam esse fontem vite propriam possidentis, id est illius qui eam exercit, eaque utitur docendo et informando alios. Plena enim firmique rei possessio præter dominium exigit rei possessio usum et exercitium, ut scilicet facile et expedite re possessa utatur, eaque exerceat. Significat ergo sapientem prius debere cor suum plane imbueri sapientia, ut eam firmiter solidique possideat, ac deinde eam exerceat et eructet docendo tum verbo, tum opere et exemplo. Qui enim sapientiam in se habet, sed eam non exerceat, nec alios docet, hinc sapientia non est fons vite, sed quasi lacus vel aqua stagnans, ideoque putrescens et mortua, juxta illud Christi: « Omni habenti dabitur; et autem qui non habet (id est non utitur talento quod habet), et quod habet auferetur ab eo, » Matth. cap. xxv. 29.

Sensus ergo, ait Jansenius, est, q. d. Eruditio, id est sapientia et intelligentia, est illis qui habent eam, fons vite, quia velut scaturigo semper proficiens, nec unquam deficiens, subministrat eis assidue, unde et ipsi in anima vivunt, et alio per eorum doctrinam. At contra doctrina stultorum, qua et se ipsos et alios de agendis rebus aut credendis docent, nihil aliud est quam fatuosa, hoc est, stulta sunt quæcumque quatenus stulti et ex suo corde docent: « Ex abundantia enim eruditio os loquitur, »

De stultorum ergo ventre exeunt flumina aquæ mortuæ; de ventre vero sapientum secundum Deum exeunt flumina aquæ vivæ, ait Auctor imperfecti, homil. 20 in Matth.

Huc quoque faciunt septem gryphi sive angmata Venerabilis Bedæ in Collectanis: « Tres in felices in lege leguntur, qui scilicet et non docent, q. d.

docet ex non facti, qui nescit et non interrogat. »

Qui sunt qui sani arguant? qui aliena regenda curant. Qui ratione bono lacus sua in lucrum faciunt. Quis est longinquus? apud vel cogitatio. Quis est regi et misero commisit? nesci et mori. Quis est episcopus et penitentia? verbum. Quis est quod alii placet, alii displicet? vita.

23. COR SAPIENTER ARDUI ET OJUS, ET LABIS EJUS ARDUI GRATIAM. — Hebraice, addit acceptioem, id est doctrinam, ut vertit Chaldaeus et Syrus, puta gratiam docendi, quod Noster, vers. 21, vertit, majora percipiet, puta majorem doctrinam et docendi gratiam nanciscetur. Pro eruditio hebraice est ידעתי ידעתי, id est, ut Pagninus intelligit, intelligens et prudens faciet, prudenter dirigit, instruet, erudit.

Cor trium verum est symbolum, triaque significat; unde triplex hic emergit sensus. Primo, cor vocatur mens et intellectus; sicut enim a corde vita et spiritus vitales totius corporis procedunt, sic a mente procedit vita et spiritus totius animæ omniumque ejus potentiarum. Sensus ergo est, q. d. Mens sapientis est, que dirigit os ejus, illudque docet nil temere effulire, sed premeditata loqui, ac labiis ejus indit additque gratiam docendi, ut gratum suavemque promant sermonem, qui in animos audientium leniter influit et sapientiam instillat. Mens enim sapientis prius cogitat et meditat, quid et quomodo debeat loqui, ut auditoribus prosit et persuadeat sapientiam; mens vero stulti nil premeditatur, sed quidquid in buccam venit, illico eloquitur. Unde Eccli. cap. xxi. vers. 20: « In ore fatuorum, inquit, cor illorum; et in corde sapientium, os illorum. » Vide ibi dicta. Unde et Septuaginta vertunt, cor sapientis cogitabit quæ ab ore proprio, et in labiis suis portabit doctrinam; Syrus, cor sapientis cogitabit sermonem oris sui, etc.; R. Salomon, sapientia os a mente habet, ut recte et eloquenter loquatur; Vatablus, pectus sapientis os illius prudenter moderatur, et labiis ejus addit doctrinam.

Secundo, cor sapientis est ipsa sapientia, sicut cor animalis est ipsa anima; unde cordatus vocatur prudens et sapiens; et Osee vii. 11, dicitur: « Fœlus est Ephraim quasi columba seducta non habens cor, » id est, insipiens et imprudens. Sensus ergo est, q. d. Sapientia dirigit os sapientis, ut sapienter loquatur. « Labiis ejus addet gratiam, » ut cum gratia sapientiam deponat et proferat; eo enim ex se est insipiens, ac non intelligit quid dicat: quare necesse est ut sapientiam hauriat a sapientia cordis. Cor ergo (1) sit doc-

tor oris, ac doceat os sapientiam, puta modum sapienter et prudenter loquendi. Nam verbum mentis sapiens fundit sibi simile verbum oris sapientis. Ita Aben-Ezra: « Sapiens, inquit, sermone suo sapientiam, qua excoltus est, prodeit, atque ut doctrinam ceteris patefaciat, majorem addet mentis solertiam. » Sapientia enim solers est, multosque modos sapienter loquendi excogitat, ac multas rationes adinvenit, quibus id quod intendit, gratiose eloquatur et auditori persuadeat. Unde explicans subdit: « Favus mellis composita verba, » etc. Vide dicta vers. 21; ille enim versus cum hoc uti verbis, sic et sensu consentit.

Tertio, cor significat affectum, benevolentiam, amorem, q. d. Cor, id est amor, erudit et docet os sapientis, ut omnia media, fastidiosa, molestias, que in docendo rudes vel morosos et difficiles occurrunt, generose superet, utique modis docendi et agendi adinventiam, quibus sapientiam, fidem et virtutem auditoribus persuadeat, uti faciebat Apostolus Galatis dicens, cap. iv. vers. 19: « Filii mei, quos iterum parvulo, donec formetur Christus in vobis. Vellem autem esse apud vos modo, et mutare vocem meam. » Unde S. Augustinus, lib. De Catechizandis rudibus, cap. x, docet catechizandum debere imitari matrem, que ex amore materno rudem infantem sensim docet balbutire et loqui, imo eidem ebum premandit. Amor enim omnes ruditates, omne tedium et fastidium superat: « Num, inquit, delectat, nisi amor invitet, devertat et multa verba immurmurare? Et tamen optant homines infantes, quibus id exhibent. » Et inferius: « Suaviter est matrum minuta mansa inspuere parvulo filio, quam ipsam mandere et devorare grandiora. » Addit deinde novam galline similitudinem: « Non recedat de pectore etiam cogitatio galline illius, que languidulis pullos teneros faste operit, et susurrantes pullos contracta voce advocat, cuius blandas voces refugientes superbi, præda statim alitibus fiunt. Sicut ergo calor omnes fructus, omnesque cibos concoquendo sapidos dulcesque efficit: sic et amor omnes sermones suaves gratosque reddat tam dicitur quam audient. Cum ergo quid dicitur es, vel aliquem docetur aut correpturus, dicta tua preceat et promat amor; ita modum recte loquendi et persuadendi docet et libet te amor. Amor enim corde ebulliens in os, sermonem sibi similem eructabit et pariet, juxta illud Psalm. xlii. 1: « Eructavit cor meum verbum bonum. » Vide S. Bernardum, serm. 67 in Cant.

24. FAVUS MELLIS COMPOSITA VERBA: DULCIBUS ANIME SANITAS OSSUM. — Hebraice, fons mellis eloquia pulchritudinis vel elegantie, dulcis anima et medulla ossi 2; Pagninus, et sanitas corpori; Septuaginta, favi mellis sermones boni; dulcitate autem eorum sanitas anima; Chaldaeus, favi mellis ver-

(1) Similiter de cordis et lingue ratione Doctam, celebris Prætorum poeta, in suo de Josepho et Salomone novissimis poemate, quod editit Rosenwiegus (Vindob. 1821), Probæ, vers. 8: « Cor dolenti gemmarum thesauri repletum, thesauri cordis loquax fac ut sit gemmarum fons, s. i. e. d. ut mentis cogitata ordinata, apte et eleganter eloquatur.

(2) Rectius, dulcis anima, et salubris ossibus, corpori.

tam suavis; Syrus, *carbun sapientis*; Valabius, *favus mellis est amarus sermo, antini dulcor et osium medella*. Nam mel, inquit ipso, sanat languores corporis. *Pro cerba composita*, hebraice עֲרִיבָה מִיָּבֵב מִיָּבֵב *non vocat*, id est verba pulchritudinis, decoris, amantissimi, elegantior. Unde *Novat*, sorcus Rithi, ita dicit est a specie et decore, *Ruth*, cap. 1, vers. 20. Sicut enim species vultus rapit oculos intuitum, sic species et decus sermonis rapit aures audientium. Nec sententia obheret precedenti, in his enim exaggerat Salomon composita sermone prudentis et suavis. Sensus clarus est, g. d. Sicut favus mellis delectat palatum, simulque reficit, nutrit et roborat corpus: sic pariter verba prudenter et suaviter composita et concinnata delectant aures, dulcorant animum, et sanant ossa. Per ossa accipit metaphorice cum Septuaginta *anima*; non proprie ossa corporis, g. d. Dulcis sermo non solum animum pascit, sed et corpus, ejusque ossa, in quibus situm est ejus robur, reficit, recreat et firmat.

Apud pulcher dulcissime sermo comparatur favo mellis: primo, quia sicut favus sicut mellis dulcedinem, sic orator stillat sermonis lucundiam. Unde de Nestore ait Homerus: « Cujus ab ore mille dulcoris ferebat oratio; » secundo, mel est opus et nectar opum, quae prudentis et castitatis sunt exemplar et symbolum. Simili modo dulcedo sermonis manat a mente prudente et casta. Unde in ore S. Ambrosii adhuc pueri misit examini apium, portendens ejus castitatem et sermonis suavitatem. Idem accidit S. Isidoro, Archiepiscopo Hispalensi; S. Dominico, fundatori Ordinis Praedicatorum; ac ex Gentilibus Platoni et Pindaro. Tertio, apes legunt mel ex floribus et herbis odoratis: sic sapientes legunt mel sermonis ex haereditate S. Scripturae; quarto, oratoria tria sunt officia, docere, delectare et movere, quae representantur per mel: mel enim reficit, dulcorat et sanat; refectio representat doctrinam, dulcedo delectationem, salubritas motum et persuasionem. Unde S. Augustinus, lib. IV *De locutione Christi*: « Dicitur inquit, quidam eloquens et verum dicit, ita dicitur debere eloquentem, ut doceat, ut delectet, ut flectat. Docere necessitas est, delectare suavitatis, flectere victoriae. » Quinto, R. Levi: Mel, inquit, medicina est lenientis membrorum eructibus, cum contusa fuerint, si illis imponatur, atque etiam aliis morbis maxima prodest: sic et suavis sermo confert ad aptam corporis constitutionem conservandam, et ad improborum morum aegritudines repellendas; praesertim vero lenit et discutit animi maerores, angores, iras, amaritudines invidias, quae illam discernunt, excutit, et consumunt. Unde Clemens Alexandrinus, lib. I *Pedag.* cap. 11: « Medicina, ait, medetur morbis corporis, sapientia animi perturbationibus. Sexto, mel est sanitas, id est medulla ossium: mel enim optimam medullam ossibus suggerit, itaque ea languentia sanat et

vegetat. Rursum medulla est quasi mel ossium ea nutriendis, sanans, oblectans et roborans: simili modo sermo sapiens et suavis nutrit, sanat et firmat ossa, id est, roborat animae et corporis ad erigendum et tolerandum fortia. Sic S. Marcus et Marcellianus a suis graviter tentati ad abnegandum in praesentione Christi fidem, cum nutrent, sermone prudenti et suavi S. Sebastiani in eodem confirmati fuerunt, ac pro illa gloriosum obiere martyrium. Idem fecit Visigianus medicus, qui in morte cepitans, confirmatus oratione S. Vitalis, alacer cervicis carnifici pro Christo praebuit. Idem fecit legio Thebeorum, roborata concione S. Mauriti et S. Exuperii; ac septem fratres Machabei sub Antiocho corroborati a matre vera virgine; ac septem filii S. Felicitatis, et totidem S. Sraphorosa a matribus accersi ad martyrium. Sic auctoritate egregia Jude Machabei milites « convalescent animis, non solum homines, sed et bestias ferocissimas, et muros ferreo parati penetrare, » II *Machab.* xi, 9. Septimo, sicut favi mellis inra arte et concinnitate construntur ab apibus, sic vie sapiens magna prudentia, ordine, methodo, elegantia componit et disponit sermones suos, indeque eis tam efficace suavitatis et tam suavis efficacia. Exemplis Platonis, Ennii, Virgilio, Varonis et Ciceronis recenset Plinius lib. VII, cap. xxx. Hinc apes mella favis condunt et cera infructant, ne diffundant; favos pro tanta arte sicutant, ut domus et palatia affaberrata videantur. « Strout, ait Plinius lib. XI, cap. x, oro ea concameratione alvei, textumque vel usque ad summa tecta deducunt, inulibus binis circa singulos arcus, ut aliis intrant, aliis exeant. Favi superiore parte affixi, et paululum etiam lateribus simul haerent et pendunt una. Alveum non contingunt, nunc obliqui, nunc rotundi, qualiter possent alveus; » et cap. xi: « Sexangule omnes cellae; a singulorum eae pedum opere. » Similiter sermones suos construit et componit sapiens. Unde Escher orat Deum cap. xiv, vers. 13, dicens: « Tribue sermonem compositum in ore meo in conspectu leonis, et transfer cor illius in odium hostis nostri. »

Quinto, audit S. Ambrosium, lib. *De Bono mortis*, cap. v: « Mortua, inquit, peccati sunt, quae vite suavitatem habere non possunt. Perfunduntur autem divini sermonis unguentis, et fortiore cibo verbis velut pane, et suaviori sermone velut melle curantur quaedam vulnera delictorum. Sermones autem cibos esse docet et alibi Salomon, dicens: Favi mellis sermones boni. In illo ergo hortu sermones boni sunt, alius qui culpam coercent, alius qui iniquitatem corripit, alius qui mori faciat insolentiam, et velint seipsum, quando correptus aliquis erroribus suis renuntiat. » Deinde plures utilium sermonum species recenset, dicens: « Est etiam sermo fortior, qui confirmat cor hominis validioribus Scripturae celestis alimentis. Est etiam sermo suavioris dulcis

et mel, et tamen peccatoris consentiam in ipsa emulvate compungens. Est etiam ferventioris spiritus sermo, qui inebriat sicut vinum, et cor hominis laetificat. Est etiam laetior sermo purus et candidus. Nos cibos docuimus utrumque sermonum epulandis: eponus proximis suis dicit: Edite, proximi mei, et bibite, et imbramini, fratres mei. » Plura de melle et apibus dixi cap. vi, vers. 6, et Eccli. xi, 3.

VER. 25. EST VIA QUAE VIDETUR HOMINI RECTA, ET NOVISSIMA EIUS DUCUNT AD MORTEM. — Hebraice, et *novissimum ejus viae mortis*; Chaldaeus, et *finalis ejus sunt viae mortis*; Septuaginta, *attamen novissima ejus spontant in finitum inferni*; Syrus, *viam ejus mortis tenent*. Repetit, et inculcat hanc gnomen Salomon, quia major hominum pars, a Jansenius, laborat phantasia, nimisque sibi in suis justitiis et sensibus placet; quare ab ea vocat omnes Salomona, dicendo, quod nullis plus oculo placeant sua sententia et consilia, ne licet revera praeva fortisque sint, tamen eis amore sui excoecatis videantur esse recta, ideoque caeci et dormientes tendunt ad mortem et gehennam. Jam enim hanc gnomen audivimus cap. xiv, vers. 12, ubi enim explicui.

VER. 26. ANIMA LABORANTIS LABORAT SIBI, QUIA ESSEBIT ILLI ET OS SUUM. — id est, ora sui fames et necessitas. Hebraice, *anima laborantis laborat sibi, quia inveniunt se super os suum* (I, g. d. Homo laborat, quia os et fames oris ipsius inveniuntur labori et laboranti, illicque incumbit, et ab eo panem quo vescatur, quasi curvus et supplex postulat. Alitit ad Gen. iii, vers. 19: « In sudore vultus tui vesceris pane tuo. » Imo Beda eo archet hanc gnomen exponitque de Adamo, g. d. Adam peccatus damnatus fuit ad laborandum, ut labore manuum sibi victum compararet: inde ad laborem compellit enim os suum, quando scilicet cum serpente locutus est, et ore suo velut panem comedit; quia enim homo contra praecceptum Dei intemperanter comedit pomum vitium, sine juste hae poena multatus est, ut deinceps non comedit cibum, nisi quem magno labore et sudore comparavit, ait S. Augustinus. Verum alii passim hanc gnomen ample pronuntiatam ample sumunt, et omnibus hominibus adaptant.

Sensus ergo planus et genuinus est, g. d. Homo « laborat sibi, » id est ad suum commodum, ut scilicet vitam sustentet, quia ad laborem compellit eum « os suum, » ut scilicet laborando quaerat victum, quo os fame hians et latrans satiet. Per animum enim synecdoche intelligit totum hominem; dicit tamen potius *anima* quam homo, quia in laborando magis laborat anima quam corpus. Anima enim est quae in labore corpus movet, agitat, impellit omnemque laborandi vim et robur corpori suggerit. Hinc in la-

1) *Maurer*, nam opus imponit ei os suum: Gesenius, nam impellit eum os suum.

bore magis palitur et fatigatur anima quam corpus, praesertim quia unquam est per, omnia prudenter dirigere labores, ut sint utiles et fructuosus. Rursum anima est quae sentit mille angores, curas, sollicitudines in laborando, uti videmus mortuos, opifices, agricolas ceterosque laborantes mille curis, quas parit labor, dislandi et cruciari.

Significat ergo hanc gnomen, hominis post peccatum sortem et statum esse, ut laboret, ad laborem sibi victum parat. « Homo enim nascitur ad laborem, et avis ad volatum, » Job. v, 7. Provida enim Dei sapientia hominem ob peccatum ad laborem continuum damnavit, tum in penam peccati, ut illius poena et poenitentia sibi labor; tum in concupiscentiae remediis: ne enim otio diffuens concupiscentis suis ageretur, Deus cum labori addidit, ut illi intentus de concupiscentis suis cogitare non posset, aut, si posset, ei non liceret, ut peccati laboribus fatigato et fracto. Rursum significat Deum ad laborem homini stimulum dedisse, egestatem et famem: hae enim cogunt eum laborare, et labore sibi alimenta comparari. Si enim non esset haec necessitas et fames, nemo vellet laborare. Quocirca lex naturae et Dei sancit, ut qui roscat laborare, lex privetur, juxta illud S. Pauli: « Si quis non vult operari, nec manducet, » II *Thess.* iii, 10. Ante triginta annos cum in Belgio Lovanii degere, dixit Arscholamus Hevric Juxta aream suam curabat vastos circa illam montes exaggerari et transferri. Rogantibus cur in rem parum utilem tantis operis expenderet, respondit: « Ut centenos et amplius pauperes hinc opere distineam, namque, ne otientur et faveant, sed ut labore victum parant; qui ratione elemosynam et spiritualium animae, et temporalem corpori eorum confero. Denique significat moderandos esse labores, ut non nimios copiosamus, qui corpus et animam desolant, ad congregandas opes; sui moderatos tantis sollicit, quantum ad victum lucrandum sufficient, juxta illud Apostoli: « Est enim magnus questus pietas cum sufficientia. Nulli enim intulimus in hunc mundum, haud dubium quod non auferre quod possumus. Habentes autem alimenta, et quibus tegamur, his contenti sumus, » I *Timoth.* cap. vi, 6.

Salomon sibi succinit in Ecclesiaste dicens: « Omnis labor hominis in ore ejus, » cap. vi; unde R. Levi hanc Salomonis gnomen sic explicat, g. d. « Cum quis assidue desudat ob alimenta comparanda, sibi tantum desudat, cum ab ore suo tantum ad id incurvat et abjectus fuerit. Est ergo hae quaedam institutio, ut mortalis a supervacanea ciborum copia abstineat, partemque tantum sibi necessariam desumat. »

Secundo, Hebraicum עֲרִיבָה מִיָּבֵב, et Latium laborare, subinde idem est quod affligi, ac laboratur molesta et afflictio. Sic sensus erit, g. d. Homo affligitur, sibi, id est sua culpa, affligitur;

quis eos suum ad talem afflictionem eum compulsi, et causa illi fuit miseriarum. Multi enim sunt indempnentis linguæ, ac multa effluunt, quas alios ledunt, offendunt, cruciant: quare ab eisdem vicissim leduntur et cruciantur. Tales sunt qui alios rident, veant, subsannant, calomniant, detrahunt, fraudant, decipiunt, explant, etc. fuit sensus favei Chaldeus, qui sic vertit, *anima laborantis laborem sustinuit, quia ex ore suo venit et humilitas vel incuratio*. Tertio, Aben-Exra Hebraicum *אָנָה עָלָה*, id est curvavit, compulsi, vertit, in causa fuit, g. d. « Quod quis perpetuus sit in laboribus, efficitur ab ejus ore, eo quod sermonum suavitatem non didicerit, ut e contra sapientia exentis eadem vitam affert: qui enim os et aures elidunt sapientie, manibus laborent oportet, ut vitam sibi parent. » Quarto, Septuaginta vertunt, *ex in laboribus laborat sibi; et vim facit in interitum suum*. Ita Romani, Græce *αὐτὸν ἑαυτοῦ τὸν ἀπὸ τοῦ στόματος*, quod peius, Complutenses vertunt, *vim facit sui perditioni*; et Auctor *Catena Græce*, sic vertit, *vir honesto labori insistens sibi testis, suamque perditionem et propellit*; sicque explicat, g. d. Qui virtutis viam serio aggreditur, sibi, non alteri, laborat; profligat autem interitum, servatque seipsum per penitentiam. Unde per antithesin subdit Septuaginta, *et perversus in ore suo facit perditionem*.

Exegiva hanc lectionem explicat Cassianus, *Colat. XVI, cap. ult.* « Regnum colorum, ait, secundum sententiam Domini vim patitur, et violenti diripiunt illud. *Notis. xi.* Isti profecto sunt laudatiles violenti, qui vim faciunt perditioni suae. Homo enim, et scriptum est, in laboribus laborat sibi, et vim facit perditioni suae. Perditio nostra est oblectatio rito presentis, et (ut expressius dicitur) *legio desideriorum voluntatumque nostrarum*; quæ si quis ab anima sua subtraxerit ac mortificaverit, gloriosam profecto et utilem perditionem suam vim facit, abnegans dumtaxat ei jucundissimas voluntates, quas per Prophetam sermo divinus sepe inculcat, dicens: *Quia in diebus juvenit venit invenit voluntas vestra.* » *Isaia cap. LXII.*

Secundo, *in ore suo* contrarie vertunt, *vim facit in interitum*. Ita Romani. Unde Theodotus vertit, *qui in laboribus laborat inmodice, attrahit mortem sibi*, g. d. Avari qui laboribus nimis se vexant, ut opes conservent, hi sæpe ipsam se conficiunt et occant. Et Syrus, *anima doloribus vacata sibi cruciatur, et ab ore ejusdem perditio eadem effluunt*.

Sic et Beda hanc accepit de impis, præsertim hæreticis, de quibus dicitur *Jerem. ix.*: « Ut inique gerant laboraverunt, » ut scilicet depravarent s. Scripturas, neque suas hereses stabilirent.

Mydas, s. Gregorius hanc gnomen applicat doctoribus, qui coguntur facere quod docent, ne pudent. Sic enim ait lib. II, homil. 18 *Esch.*: « Sed cum honorum auditorum vitam conside-

rant, eamque proficisse suis exhortationibus pensant, erubescunt tales non esse, quales auctor Deo per se conspiciunt alios factos esse; et tanto se in mente stabilunt, quanto penes in culpam labebantur. Nam cum ipsa sua doctoribus verba ad memoriam redeunt, erubescunt non servare quod dicunt. Unde per Salomonem quoque dicitur: *Anima laborantis laborat sibi, qui compulsi enim os suum. Os enim nostrum nos compellit ad laborem, quando per hoc quod dicimus a vitis refrenamur; quia turpe nimis est sibi nos negligendo cadere, unde predicando conati sumus alios levare.* »

Rursus R. Levi sic explicat: « Anima laborantis sibi laborabit, quia labores subit, cum os incurvarit et demiserit, id est cum ab edendi cupiditate, potiusque munditate os coercent, ita ut a sapientie studio, laboribusque hoc eandem ferendis ab ejusmodi cupiditatibus non avocetur. »

Demiqua Dionysius Cartusianus moraliter sic explicat: « Anima laborantis laborat sibi, id est anima exerceat opera corporalia aut spiritualia bona, sicut ea ad suum profectum aut commodum, et pro necessariis corpori aut anime. Ille monet Apostolus: *Labora sicut bonus est miles Christi*. Et rursus: *Labor vester non erit inanis in Domino*. Remque: *Unusquisque accipiet secundum simum laborem, quia compulsi enim ad laborem quod suum, id est sermo qui se astrinxit ad bene agendum in fonte baptismi, in susceptione Orulini sacri, aut in professione monastica, vel in foro confessionis, sive in actu prædicationis, quia quod alios docet, facere obligatur.* »

27. *VIR IMPIUS FODIT MALUM, ET IN LABIIS ILLIUS IGNIS ARDESCIT.* — Hebraice est, *vir Belial* (id est, ut Aquila, *vir apostasia et rebellis*, hoc est apostata et rebellis; Symmachus, *vir intolerabilis*. Be Belial fuisse dixi cap. vi, vers. 12) *fodit malum, et super labis suis velut ignis ardeat*; Septuaginta, *vir impius fudit sibi mala, et in labiis suis ignem condit*; S. Cyprianus, *ignem thesaurizat* (græce enim est, *thesaurizat*); Theodotus, *tanquam ignis ardescens*; Syrus, *vir impius machinatur malum, et ab ore ejus occiditur ignis*; Chaldeus, *vir calumniator fudit malum, et in labiis suis ignis dicit scintillas*; R. Salomon, *labia testis falsi et perjurii sunt velut ignis comburens, et consumens proximum*. Generaliter et plenius R. Levi sic exponit: « Vir Belial animo suo nefanda molitur; quod autem ab animo ad labia derivatur, argumentum est, quo malum corde latens cognoscitur, quod quidem tanquam ignis exurens perniciem affert; atque id perinde est, ac si dixisset *graviora damna illius ore inferri, quam animo destinasset*: sermone enim suos ita diserte promittit, ut ex illis acerbissima damna consequantur. »

Vox *fodit* dupliciter accipi potest: *Primo*, *fodit* mente, id est animo vestigat malum, et scrutatur modos et rationes, quibus necesse proximo. Sicut

enim fessor fodiendo scrutatur mineralia sub terra latentia, ut sulphur, carbones, metalla; sic impius scrutatur, versat et excogitat calumnias, fraudes artesque nocendi. *Secundo*, *fodit* lingua et manu fovem, quam alii cadant, id est malum, quod mente fudit et excogitavit, hoc reipsa effudit, et infert lingua calumniando, detrahendo, susurrando, decipiendo, etc. Rursum directe *fodit* malum aliis, sed indirecte sibi ipsi, ut vertunt Septuaginta, quia malum in suum redit reciditque auctorem; juxta illud *Eccii. xxvii, 29*: « Qui fovem fodit, incidet in eam; et qui statuit lapidem proximo, offendet in eo; et qui laqueum alii ponit, peribit in illo. » Tertio, Rabbini nonnulli in Glossa magna vertunt, *vir belial per malitiam suam egredians, id est gramina effodiens: terra enim gramine vestita diffellias effoditur; quæ graminum stirpibus et radicibus implicatur, constringitur, et quasi compingitur, ut in unam glebam continuam coalescat; sic susurro qui amicitias, quasi gramina quedam implexa, inter se connexas et longo tempore coactas effodere, scindere et dissociare satagit, sane valde labore operat, multaque prisca temporis injurias oblivione sepultas effodit necesse est. Quarto, nonnulli censent alludi ad milites, qui castrum vel urbem suffodiunt, ac subvecto pulvere formentario accensoque disrumpunt, in altum dejiciunt et evertunt: ad eandem enim modum calumniator et susurro mente quidem fodit malum, id est, emulcos et fossam profundam agit simulatione et secreto; ubi vero anteriorum fœdera abe suffodit, lingua quidem sua ignem suppedit; nimirum ea dicit, quibus amicos inflammandos et concitandos esse movit; atque hoc dolo firmisimas paces et amicitias disturbat, domos et urbes nonnullam etiam regna et imperia funditus evertit. Ergo Salomon apposite ait: « Vir impius fodit malum. »*

ET IN LABIIS ILLIUS IGNIS ARDESCIT (1). — Nam, ut ait S. Jacobus, cap. iii, vers. 6: « Lingua ignis est, universis iniquitatis, etc., quæ inflammat rotam civitatis nostræ inflammata a gehenna. » Ubi multa de hoc linguis incendio dixi. Quæcirca S. Gregorius Nazianzenus, orat. 3 *Contra Julianum Apost.*, linguam maledicam, qualis fuit Juliani, comparat Etneæ, quæ primo ignes tepit et colligit, ac deinde collectos conglobatosque velut inferus evoant et ejaculatur, quibus agros, oppida et provincialia etiam longe distans exurit et vastat.

28. *HOMO PERVERSUS SUSCITAT LITES, ET VERBOSUS SEPARAT PRINCIPES.* — Hebraice, *vir versivomus, vel incertivomus, vel perversivomus* (id est versutus et perversus, qui omnia vertit, invertit, pervertit), *mittit contentionem, et susurrator dividit principem* (2); Symmachus, *et qui calumniatur, diffamat*

duces; Chaldeus, et susurro *divellit a se amicum suum*; Syrus, *vani insensator amicos suos*; Septuaginta, *vir perversus transmittit mala, et facem doli accendit multis, et dirungit amicos*; Vatablus, *vir perversus occasione contentionsis incipit, et delictis sæpe inter magnates dissidia concitat*.

Sententia clara est, g. d. Homo perversus, qui scilicet omnia pervertit, atque in malam partem rapit, aliterque rem atque verba refert, quam se habent; item qui aliter rebus beneficiis vel certe indifferentibus malam intentionem affligit, eaque quasi subdolo et hostili animo in contemptum alterius facta depravat: hic suscitât lites et rixas; « et verbosus, » id est, ut Hebræa, *delator, circulator et susurro, seminat discordias, separaturque non tantum privatos, sed et principes, atque inter eos facem doli, ut vertunt Septuaginta, ac belli succendit*. Faces doli sunt suspiciones, diffidentie, ambitiones, invidias, quas inter principes suscitât susurrans cum magno subdolorum dispendio et elude, uti faciunt politici et lumbeci, qui proinde sunt seditionum folles, ac titiones gehennæ, ut ait S. Jacobus, cap. iii, vers. 8, imo quasi demones incarnati.

29. *VIR INIQUES LÆTAT AMICUM SUUM, ET OCCIDIT EUM PER VIAM NON BONAM.* — Hebraice, *vir violentus*; Chaldeus, *vir raptor*; Vatablus, *vir violentus seducit amicum vel proximum suum, et facit eum ambulare in via non bona*. Pro *lætatur* hebraice est *תָּרַח* *iphatha*, id est *licit, tactus, seductus*; Aquila et Symmachus, *decipit*; Septuaginta, *deceperit*, id est, ut Complutenses, *tentat*; Romana, *peripit*. Hinc sententia clara est, ac primo, aptari potest prædicationibus et laudationibus, qui viatores et quoslibet alios adoriuntur quasi amici blandis sermonibus, ac sensum deducunt in eis avias silvas vel speluncas, ubi eos spoliant et subinde occidunt; secundo, fraudatoribus qui speciosis promissis proximos inducunt in contractus, fœdera, obligationes, etc., quæ sibi commodi, proximis noxia fore sciunt; tertio, lenonibus et scortatoribus, qui pueros et puellas simplicibus donis inescant et seducunt, ut suæ vel aliorum libidini serviant; quarto, hæreticis et prava dogmata seminantibus, qui, ut ait Apostolus, *Rom. xii*, « per dices sermones et benedictiones seducunt corda innocentium, » atque eos pertrahunt in hæresim, errorem et exitium (3).

30. *QUI ATTONITUS OCVLIS COGITAT PRAVA, NON DENS LABIA SUA PERFRIGIT MALUM.* — Ita Romani; sed Jansenius et alii legunt, *perfrigit mala*. Legendo *perfrigit*, ait Jansenius, sensus est, g. d. Non in tantum perfrigit malum coram Deo, qui opera perperat, sed et qui attonitis oculis, hoc est, fixo animo cogitat prava; item qui ex indignatione mordet labia. Si autem legatur *perfrigit*, tum significatur

(1) *Igne* significantur calumnias et obprobria, quibus innocentium fama leditur.

(2) *Rectus*, amicum unum ab altero.

(3) *Quinto*, et magis ad literam, *vir violentus* verba blandis atque ad persuadendum compositis, alios ad scelera et exitiosa factiora secum pertrahit.

malum aliquod metuendum ab eo qui cogitat intento animo prava; item ab eo qui mordet labia sua pro ira et vindicta cupiditate. Indicat enim haec parabola conditiones quasdam et signa exteriora hominis, qui alteri machinator malum, ut ex his illum observantes, nobis ab illo cavendum.

Sed eodem redit sensus, sive legis *perfecti*, sive *perfecti*; saepe enim praesens ponitur pro futuro, praesertim ubi significatur rei mos sive consuetudo: *perfecti* ergo, *in est perfecti*, hoc est, perficere solet.

Pro qui *attonitus oculis*, hebraice est *עין עמו*, quod Septuaginta vertunt, qui *obfirmat oculos*; alii, qui *obfirmatus habet oculos*; Noster, *attonitus*. Attonitum enim dicuntur, qui quasi stupefacti ita saepe rem aliquam intuentur vel cogitant, ut praesens et praesentia non advertant, juxta illud Job. xv. 12: « Quid te elevat cor tuum, et quasi magna cogitas, attonitus habes oculos? » Attonitus enim derivatur a verbo *attono*: attonare autem est tonando stupescere; inde *attonitus* est quasi ad tonitru percussus et stupefactus. Unde Ovidius, epist. 4:

At quis senibus Oryales, Fanoque hircos
Nepina contactus attonere suo.

Et Celsus, lib. III, cap. xxvi: « Attonitus quoque ruro videntur, quorum et corpus et mens stupet. Fit interdum ita fulminis, interdum morbo; *attonitus* hinc Graeci appellant. » Denique Virgilius, lib. III *Aeneid*:

Talibus attonus visis, ac voce lectum.

Ubi Servius: « Hoc est, talibus deorum vultibus; unde sequitur: ac voce deorum. Nam et voce se dicit attonitum et visis. Attonitus vero est stupefactus: nam proprie attonitus dicitur, cui casus visus fulminis, et sonitus tonitruum dant stuporem. » Verum, quia quis attonitus oculis potest cogitare et contemplari sancta et caelestia, hinc Noster attonitus oculos necit cum cogitatione prava. Unde Chaldaeus vertit, qui *amavit oculos suis, et cogitat perveria, namque labia suis perfecti malum*; et Syrus, *amavit oculos suos, et prava cogitat, et labia suis machinator et perfecti malum*. Abenezra vertit, qui *claudit oculos, ut nefaria machinetur*: *oculorum enim oculos ne mens post oculos distrahat*; qui *libere steterit meditari et machinari* quaerit.

Sic et R. Levi, Pagninus, Valabius et Bayanus, qui *claudit oculos*, ait, *ad cogitandum perveritates*; Martini in *Lexico*, *agitant oculos cogitando perveritas*. Dantur ergo hic duae signa perveritatis perfectaeque malitiae. Primum est, si attonitus, firmis vel clausis oculis quis cogitet prava. Hoc enim est signum illam ita intentum esse cogitationi pravae, ut in ea mentem et voluntatem absorberi sinat, nec de re alia bona cogitare possit: imo ab ea animum avocare et distrahere nequeat. Quare talis similis est diabolo, ait Auctor *Centae Graecae*,

qui saepe considerat quo quisque villo laberet, ut per illud eum precipitet. Secundum, si post cogitationem pravam et attonitus oculos, mordet labia. Hebraice *קופ ערעס*, quod Noster vertit *mordens*; Valabius, *agitant*; Tigurina, *contrahens*; R. Levi, *patrefaciens*; melius Marinus et alii in *Lexico*, *iracundus vel nicturus*. Incidere enim oculis, est oculis nictare: incidere vero labiis, est labiis nictare, vel potius mordere, qui gestus est malum alteri machinantis, quasi eodem modo eum incidere et discernere velit, sicut incidit et mordet sua labra. Unde Horatius, lib. I *Carminum*:

Impressit mentorem dente labris oritur.

Ex imaginatione enim perficiendi malum quod cogitat, aut ex indignatione moventur dentes ad hujusmodi morsum laboriorum, quasi gentes nocere ei cui male volunt. Maxime autem hinc spectant ad iratos: hi enim mordent labia, quasi ministrantes aliis similes morsum. Unde Aristophanes in *Vespis*: « Comedens labra, ait, praeracunda. » Et Homerus, *Iliad*. V:

At h' labra suis praeserat dentibus onices.

Sic pulli equini indomiti ferociter mordent fratum: Sic Itali mordendo pollicem dextrae malum militantur. Sic Georgius Castriotus Turcorum error et fulmen, adeo ut ab eis nuncupatus sit *Sanderberg*, id est Alexander Magnus, ubi labia momorderat, imo mordendo quasi gibberat, praecipit in praetium rubeat. Estque hic gestus naturae consensus; fere enim animalia omnia, ac praesertim serpentes, morsu pugnant et necant. Unde Lucanus, *Pharsal*. IX:

Morsu virus habent, et fatum in dente minantur.

Denique Septuaginta inculciter sic uno spiritu totam sententiam efferunt, qui *obfirmat oculos suos, cogitat perveria, et statuit vel defuit, et decidit omnia mala labiis suis, ne fornicet et utilitate*: qui enim hinc omnia, quae signa sunt ingenis malitiae, junctim habet, instar fornicis ira et malitia estuantis maledictorum, fornicum, pugnarum, etc., globos et incendia assidue ejaculatur, nec ullis blandimentis, promissis vel minis restringi potest, sed his omnibus potius magis accenditur et exarscit. Nam, ut ait S. Chrysostomus, hom. 16 in *Matth.*: « Sicut incendium aqua injecta magis succenditur, ita accidere solet in magna ira: quidquid aliter dixit, confuso pabulum hujus effluat incendium (1). »

II. CORONA DIGNITATIS SENECTUS, QAE IN VIS JUSTITIA REFERETUR. — Hebraice, *corona gloria civitatis, in via justitiae invenietur*. Quod primo, Jansenius

(1) Qui claudit oculos suos (ut meditandi qui ad redent) ad excogitanda perveria, ut mali quid moliantur, mordens, comprimens labia sua, quod istidem est machinantis: hic *perfecti malum*, quod ad utrumque pertinet, hoc sensu: Qui malum vult pericere, saepe illis signis gustisque utitur.

nios sic exponit, q. d. Per justitiam pervenitur ad extremam senectutem, cum impii fere ante diem suum moriantur; juxta illud *Psal.* lxxv: « Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos. » Itz R. Salomon. *Secundo*, q. d. In via justitiae constantia est senectus, juxta illud *Sapient.* cap. iv: « Cui sunt senatus, et atas senectutis vita immaculata. » Tertio, q. d. Esto juvenes aliquando libere et impure vivant, tamen cum ad senectutem veniant, saepe sapient et poenitent. Verum Noster optime vertit subaudiendo more Hebraeo pronomen *quo* (1). Unde et Septuaginta, *corona gloriationis* (Complutenses, *exultationis*; Chaldaeus, *pulchritudinis senectus, in vis autem justitiae reperitur*; Syrus, *diadema laudationis senectus, et in via justitiae laudatur*; Valabius, *senectus, si eam in viam justitiae reperit, corona ornatissima est. Pro dignitate enim Hebraice est פתרת אפרת, id est decore, pulchritudinis, glorie, magnificentiae*.

Sententia est clara, q. d. Senectus seni est quasi corona spoliata et magnifica, si tamen juste et inculpate vivat, ac justitia; id est virtutum quarumlibet, actibus ornetur: quocirca talis senectus omnibus est venerabilis et laudabilis. Porro multiplex est corona senum et senectutis: *prima* est corona canitie: caeva enim coma instar albens coronae ornat caput senum. Unde Phocylides: « Venere, ait, canis redimita, seni coronata tempora habentes, cedendo senibus in sedendo et in officio omnibus. » Et Philo, *Legit. ad Calum*: « Atlas ipsa senum quasi defunctum laboribus, et emeritum militem canis coronat. Quid enim aliud canities, nisi populeum aut floridum sertum? » Sic Plinius, in *Panegy. Trajani*, capillum Trajani albescentem vocat non quidem coronatum, sed, quod tantidem est, ornatum.

Secunda est corona etatis et antiquitatis. Unde Abenezra sic explicat, q. d. Senectus est quasi gloriosum diadema viri capiti impositum. Senes enim multis annis, v. gr. 70, 80, 90, quibus vixere, quasi totidem floribus coronantur. Unde Philo apud Antonium in *Metisso*, part. I, serm. 17: « Juvenis vite, ait, succedit senilis aetas praestantissimae et sacratissimae, cui quasi summo gubernatori Deus gubernacula in manus tradidit tanquam idoneo, qui possit rerum terrenarum gubernacula tenere. » Audi Carolus Paschalius, lib. I *De Coronis*, cap. v: Apud Anacreontem, inquit, canis coronant caput, id est honestant: quin et proprie senes et canos olim coronis decorabant, ut patet ex illo Euripidis: « Canum coronis caput sanum coronatum. » Quomodo lex, inquit Plutarchus loco mox citando, diadema et coronam, sic caniliem naturae honoratum praecipue dignitatis symbolum imponit.

Tertia est corona propagnatis et filiorum. Corona enim senum sunt nepotes, id est filii filiorum,

(1) Quo tamen inutile videtur. Senectus est: Talis senectus pronomen est virtutis.

juxta illud: « Fili tui sicut novelle olivarum in circuitu mensae tuae. » *Psal.* cxxvii. Item corona senum sunt juvenes: hi enim instar corvae venato sapientem circum, auscullant, honorant, venerantur. Hoc est quod dicitur *Prometh.* xvii. 6: « Corona senum filii filiorum, et gloria filiorum patrum eorum. » Sic fideles sunt corona Christi, et vicissim Christus est corona et gloria totius Ecclesiae.

Quarta est corona sapientiae, puta experientiae, et prudentiae; in senibus enim viget mens, ratio, consilium, judicium, prudentia. Ita S. Gregorius Nazianzenus, orat. *De plaga grandinis*, citans hinc Salomonis verba, per coronam accipit sapientiae praestantiam, quae senibus ad docendum et consulendum dignitatem conciliat. Sic et R. Levi, et S. Ambrosius, lib. I *Hexameron*, cap. viii: « Senectus ipsa, ait, in bonis moribus dalcior, in consiliis utilior, ad constantiam subsolvendo mortis parationem, ad reprimendum libidines firmiter; infirmitas quoque corporis, sollicitas mentis est. Unde Apostolus: Cum infirmor, tunc potens sum. » II *Corinth.* xii.

Quinta est corona gradus et status. Seniores enim solent republicae praefici, eamque gubernare. Hinc a senio dicitur est senatus, quasi consilium senum, ait Festus. Audi Plutarchum, tract. *An seni sit gerenda respublica*: « Nam ad parendum, ait, juveniles, ad imperandum seniles aetas accommodata est: ac maxime salva est civitas, ubi consilium sanum et in modum arma obtinet; laudaturque majorem in juvenum istud *lib.* :

Primum aetate graves, et forti pectore claros,
Necesse est ad navium conductos dicere justis,
Consilium dare.

atque ideo optimum magistratum Spartanis civitatis regibus adiungendum Apello presbygenas, id est magno natu praedilos; Lycurgus disertis Gerontes, id est senes, nominavit. Et Romanorum senatus in hunc usque diem a senio nomen gerit. Atque ut lex coronam ac diadema, ita canos natura venerabile dignitatis et principatus signum fecit. Et prae, quod eximium honorem, et respectum, quod venerari dignitatem, a senectute jusque praestantia Graecis retinentur. » Quare sub finem addit: « Lycurgus assuefecit adolescentibus ut civis sine tanquam legislatori constanter obtemperarent. Unde Sparta senes non repubblicam modo inspicant, sed singula etiam singulorum adolescentium facta, idque non obiter, sed ita ut et peccantibus vult terrore, et probi eos reverentur, ac desiderant, » eo quod senes doceant, juvenes, eorumque indolem exauent. Sic ubi vis terrarum seniores filii, puta primogeniti, patri principi vel regi in principatu vel regno succedunt. Hinc *senior* idem est quod dominus: sicut nunc Hispani dicunt *senior*, Itali *signore*, Galli *seigneur*: licet Joachimus Poryonius, tract. *De lingua Gallica* sua *terrore significatione*, nulli dici a *senior*. Unde Sen

et *Seur*, vel potius *Cyru* et *Cyru*, se non ita vultu profertur ratione *Cyru*, denique per nomina mutationem *Seigneur*: « Neo enim, ait, nisi ridicula Deum appellantes *Seigneur*, eum nos proletemur ut senem venerari. » Verumtamen et antiquum diem Daniel veneratus est Deum, et essent ridendi Latini, quos eorum est nullis retro seculis usurpassi seniorum pro principe dominique. Porro Chilon dicitur honorem a junioribus habentium senectuti, ut ipsi facti senes ab aliis habeantur in pacto. Ea res, gentium habebat utilitatem. Siquidem ut senum auctoritas ac reverentia temperabat iracundiam lascivam a peccandis, ita senes cavebant ne quid committerent, quo juveniles vel ob ineptum ludibrio possent esse, vel ob turpitudinem periculosi; sed inter omnes juvenes omnissque senes ea esset reverentia, quoniam parentes ac liberos, ita Laertius, lib. I, cap. IV.

Senex est corona vita quasi militum jam emerita, quod scilicet senex omnes hujus vite casus et labores superaverit, et ad ultimam vitam motam superstes, quasi victor pervenerit. Unde Elias Cretensis in *oral. 19 Nazianza*: « Sicut, ait, in caelaminibus, qui coronam accepit, jam in tuto est: sic etiam senex toto gloriatur, ut qui mutationem jam non pertimescat. » Et S. Ambrosius, *lib. II de Jacob*, cap. VII: « Beatus quidem est juvenis, ait, qui bene vixit; sed magis beatus est senex qui bene vixit. Quod enim juvenis sperat, adeptus est senior; quod senex fecit, optat hoc esse qui juvenis est. Certe hic in quieti maris longiore sibi ad hunc cursu mansente, iactatur fluctibus; senex vero sicut in portu, ita in statione est senectutis. » Et cap. X: « Senectus portus dicitur esse, non vite superflua naufragium. »

Septima est prestantissima corona, qua senes hic donat Salomon, est iustitia et virtus. Si enim Hercules devotus domitque monstris, scilicet Leona, Caco, Lyncea Hydra, Cerbero et Gerione tricolorum, populum sibi imposuit coronam, multo magis eandem meretur senex, qui velut impleta iustitia cupiditatem suarum monstra perdomuit, scilicet Leonam iram, Cacum avaritiam, Lynceam luxuriam, Cerberum gula, Gerionem superbia. Unde S. Augustinus, in *Psalm. cxii*: « Sit, ait, senectus vestra puerilis, et sit puerilia senilis: hoc est, ut nec sapientia vestra sit eum superbia, nec humilitas sine sapientia, ut laudatis hominum ex hoc et usque in senectum. » Hoc est, ut ait Sapiens, cap. IV, §: « Senectus venerabilis est non diuturna, neque annorum numero comparata; cum autem sunt sensus hominis, et est senectus vita immaculata. » Ita viginti quatuor seniores (qui fuerunt primi) tum novi cum veteris Testamenti coronatos, coronasque suas Agno afferentes vidit S. Joannes, *Apoc. iv*, §: ubi multa de istis dixi.

Ita imperator hic fuit Gregorius XV Pontifex, cum Alexander Cardinalis Bellarminum peno octog-

narium, ultima infirmitate decumbentem, et ab eo multos annos, imo omnes vios, sibi applicari audiret, sapienter respondit: « Ego, ait, opto tuis non annis, sed annorum vestris cumulari et cotinerari. » Nam, ut ait S. Ambrosius, lib. I *De Cain et Abel*, cap. III: « Senectus venerabilis est, non annis eam, sed moribus. » Et lib. III, epist. 24 *ad Anianum*: « Vere, ait, senectus illa venerabilis, que non canis, sed meritis albescit. Ea est enim reverenda canities, que est canities anime, in sanctis cogitationibus et operibus effulgens. Quam est enim vera etas senectutis, nisi vita immaculata, que non diebus aut mensibus, sed seculis propagatur, cujus sine fine est diuturnitas, sine debilitate longevitas? Quo enim diuturnior, eo fortior; et quo diutius eam vitam vixerit, eo fortius in virtum perfectum exerescit. » Denique Synodus, tract. *De laude celestis*, capit. ultimum vocat a prudentia domitellum, divinitatis templum.

Myrica, §. Hieronymus in cap. XVI *Ezech.*: « Coronam gloria senectus: Eorum videlicet, ait, qui destruxerunt ea que parvulorum sunt, et post eam vitam perfecti visi venerunt ad senectutem et ad patrum nomina, quibus scribit Joannes, epist. I, cap. II, vers. 13, post pueros et juvenes, qui possunt dicere: Quando eram parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus; quando factus sum vir, destruxi ea que parvuli sum, » *I Corinth. xiii*.

32. MELIOR EST PATIENS VIRO FORTE; ET QUI DOMINATUR ANIMO SUO, EXPUGNATOR URBIUM.—Hebraice, *bonus longus navibus pro forti, et dominans in civitatem suam pro capiente urbem*; Chaldaice, *melior est lenius ira animi quam fortis, et qui dominatur sibi ipsi magis quam ille qui capit provinciam*; Septuaginta, *melior est vir longanimis fortis, et qui continet iracundiam, melior quam qui urbem capit*. Complutenses addunt, et vir prudentiam habens agere, vel agricola, vel potius agriculture (hanc enim significat Græcum *αγοραιο*) magna. Sed hæc verba cum non extent in Hebraeo, Chaldaeo, Syro et Latino, transcripta videntur ex cap. XXIV, ut notant Romani. S. Cyrillus, lib. III *Testim. num. 3*, legit: « Melior est patiens fortis; qui enim iracundiam continet, melior est quam qui urbem capit, » quasi posterioris hemistichium causam det prioris. Huc facit problema quadruplex R. Barzoma in *Pirke Aroth*, id est in *Sententiis Patrum*, cap. IV: « Quis potens? ille qui fortiter tentationi resistit. » Et enim Scriptura: Melior est patiens viro forti; et qui dominatur animo suo, expugnator urbium. Quis sapiens? ille qui se semper et ab omnibus doceri desiderat. Quis dives? qui suis contentus est, nec aliena appetit. Quis honoratus est in presilio? qui alios honorat, observat, et eorum debita reverentia iuxta regulam in Scriptura fixam: Quisqueque gloriificaverit me, glorificabo eum; qui autem contempserunt me, erunt ignobiles, » *I Reg. II, 30*. Syrus, *melior est patiens gigante; et qui conculat* (subjuncto) *animam suam, illo qui tenet civitatem.*

Quæritur hic quo sensu vera sit hæc sententia? Nam D. Thomas, II II, *Quest. CXXXVI, art. 2*, in corpore, videtur contrarium docere. Dicit enim fortitudinem majorem esse virtutem quam sit patientia: « Quia plus, ait, retrahit à bono pericula mortis, circa que est fortitudo, quam quavis adversa, circa que est patientia. »

Respondeo primo, non agi hic de fortitudine, que est virtus animi, sed de fortitudine que est robur corporis; Hebraicum enim *גבור* significat robustum, fortem, validum viribus, qui suis copiis et robore urbes expugnat, ut sequitur, *q. d.* Ex omnibus virtutibus corporis fortitudo maximam habet laudem apud homines. Nulli enim magis celebrantur quam in bello preclari duces, qui hostes vicunt, urbes et provincias subjungunt; et tamen prestantior est qui unquam ex concupiscentiis suis, nempe iram, vincit, et impetum spiritus sui ratione moderatur, quam qui urbes aut provincias superat. Prestantior, inquam, non solum quia magis laudandus, sed etiam quam revera fortior illo, juxta illud Poetæ:

Fortior est qui se, quam qui fortissimam vicit
Oppida, nec vultus alius ire potest

Et idem:

Ardus res, vicisse alios; victoria major
Est animi factus compositæ sui.

Et Philosophus: « Rex eris, ait, si te tuosque affectus rexeris. Rex eris, si te ratio regat, non passio. »

Respondeo secundo: S. Thomas loco citato strictè sinit patientiam, uti est virtus que moderatur tristitiam manantem ex adversis communibus, que quotidie occurrunt; hæc inferior est virtute fortitudinis. Nam patientia generatim accepta, que firmat animum adversus timores et dolores mortis et malorum mortem inferentium, qualis enititur maxime in Martyribus, est pars fortitudinis integralis, eaque precipua, vel est ipsa virtus fortitudinis inadæquate concepta. Duse enim sunt partes fortitudinis, una in aggrediendo fortia, altera in sustinendo, que est patientia; eaque priori prevalet, quam difficilius est dura sustinere patiente, quam eadem aggrediendo aliis inferre, uti docet S. Ambrosius, lib. I *Offic. cap. xii*, et S. Chrysostomus, homil. 83 in *Matth.*, ubi inter cetera ait: « In bellis ostensio belli est, si miles occiderit; illa fulgentissima victoria est, qua inferentem injurias patiente superasti, etc. Deus eas tibi vires concessit, non ut consertione manuum, sed ut patientia vinas. Sic B. Joseph, qui magno animo injurias tulit, ubique victor predicatur. Nam et fratres et Ægyptiam illam mulierem insidiantes equo animo ferendo superavit. » Sic et S. Thomas, *Quest. citata, art. 4*, qui et citat S. Gregorium et Ciceronem idem asserentes. Igilur sic expono: Melior est patiens viro forti, hoc

est, fortior est patiens, qui fortiter patitur adversa, quam fortis qui fortiter aggreditur ardua, v. gr. qui oppugnat et expugnat urbes. Sic Job patientia sua superans omnes demones, Ismaelitarum, uxoris, amicorum, morborum, pauperum, ærumnarum insultus, fortior fuit Samosone Philisteos expugnante. Sic Joseph fortiter sustinens fratrum odia, exitium, culumiam, carcerem, fortior fuit se ipso, cum Pharaonem sua sapientia animique vigore sibi subjugavit, totiusque dominatus est Ægypto. Sic David sua mansuetudine vincens invadim Saulis fortior fuit se ipso, dum duellum cum Goliath intulit, eumque obrutavit, uti communis habet sapientum et recto iudicantium sensus.

Respondeo tertio: Pro patiente hebraice est *תנח* *עצב* *עצב* *עצב*, id est longus navibus, id est tardus ad iram, placidus, ira potens; hic autem melior, id est prestantior, illustrior, fortior, potentior, laudabilior, est viro forti, qui expugnat urbes. Ratio est, quod ira in homine sit passio vehementissima que omnia miscet et turbat. Eam ergo domare pro mentis placiditate, mansuetudine et patientiam, exitime est virtutis et fortitudinis. Quare explicans subdit: « Et qui dominatur animo suo, » id est animositati suæ; unde Septuaginta vertunt, et qui dominatur ira, melior (id est potior et fortior est) expugnator urbium. Omnium enim passionum ira est vehementissima et superata difficillima, a qua fortissimi quique secundum corpus frequenter alius civitatem superant. Civitates plurimas, totam penè Asiam et Africanam vicit Alexander ille Magnus; et tamen ira et furoris bellum in se suffocare non potuit; sed iracundia victus charissimos amicos, Parmenonem, Philotam, Citam et Callisthenem trucidavit, ut alii taceantur urbium domitores, quos suos non poterunt domare affectus.

Porro pro animo hebraice est *תנח* *רוח*, id est spiritus, *q. d.* Qui dominatur spiritui suo, hoc est suis affectibus et passionibus, uti timori, tristitia, pusillanimitati, audacie, superbie, ac protervitio ira, hic melior, id est major, potentior et laudabilior, ait R. Levi, id est principè qui armis urbes expugnat. Quomodo animo ratione alteri imperabit, qui in animum suum imperium exercere non potest? Significat ergo eum, qui dominatur iræ et passionibus, fortiorem esse et magis dominari, majusque habere dominium et imperium, quam habet rex, qui armis urbes et regna sibi subjugat: quis scilicet dominatur omnibus animis affectibus, cogitationibus, sensibus, potentis est viribus, lem toti vitorum et peccatorum regno, cui unique imperat est dominatus, ac imperium quovis regno majus et prestantius. Quocirca Horatius, lib. II, *ode 2*, sic canit:

Latus regni, aridum domato
Spiritu, quam si Libyam remotis
Gælibus junget, et utriusque Pizum
Servat ait.

Et Boetius, lib. III de Consol. metro 3:

Qui se vult esse potentem,
Animos ferret ille feroces.

Et Claudianus in Panegyrr. Theodorici:

Tu licet extremis late dominare per Indos,
Te Medus, te molles Arabs, te Scire solum,
Si metuis, si parva cupis, si ducis ira,
Sarcina patere jagan, liberaberis usque
Instita leges, tunc omnia iure tenabis.
Cito poteris rex esse tui.

In hunc locum explicat S. Gregorius, part. III Pastor. admonit. 10: « Audiens, inquit, impatientes quod scriptum est: Melior est patiens viro forti, et qui dominatur animo suo expugnator urbium. Minor enim est visiois iridium, quia extra sunt quo subligantur, valde autem majus est quod per patientiam vincitur, quia ipse a se animus superatur, et semetipsum sibi metipso subjicit, quando eum patientia intra se frenari compellit. Audiens impatientes quod electis suis Veritas dicit: In patientia vestra possidebitis animus vestras, Luc. xxi. Sic enim conditi inanimabiliter sumus, ut ratio animam, et anima possideat corpus, Jus vero anime a corpore possessione repellitur, si non prius anima a ratione possideatur. »

Et S. Ambrosius, ad illa verba Psal. cxviii: « Anima mea in manibus meis semper, sic ait: « Qui comedit proprium corpus subleget, nec ab ira et aliis passionibus turbari animam suam rector sui congrua vi permittit, is bene regia quidam potestate se colligens, rex dicitur, quod regere se noverit, et arbiter sui juris sit, nec cupidus trahatur in casum. »

Majores enim fortitudinis opus esse dura pati, quam bella agere, tripliciter ratione a priori docet D. Thomas, II II. Quæst. CXXII, art. 6, ad 1: « Ad primum, inquit, dicendum, quod sustinere est difficilius quam aggredi, tripliciter ratione. Primo quidem, quia sustinere vincitur aliquis ab aliquo fortiori invadente; qui autem aggreditur, invadit per modum fortioris. Difficilius autem est pugnare cum fortiori quam cum debiliori. Secundo, quia ille qui sustinet, jam sentit pericula: ille autem qui aggreditur, habet ea ut futura. Difficilius autem est non moveri a present. us quam a futuris. Tertio, quia sustinere importat diuturnitatem temporis; sed aggredi potest aliquis ex subito motu. Difficilius autem est diu manere immobilem, quam subito motu moveri ad aliquod eundem. Unde Philosophus dicit in II Ethic., quod quidam sunt precevalentes ante pericula, in ipsis autem discedunt: fortes autem e contrario se habent. » Et ibidem, cap. 13, ait, quod in sustinendo tristitia maxime quis deicit fortis. Rursum D. Thomas, II II, Quæst. CXXIII, art. 9: « Fortitudo, ait, maxime est circa repentina, quia secundum Philo sophum in II Ethic. vii, in repentinis periculis maxime manifestatur habitus fortitudinis. Habitus

enim agit per modum naturæ. Unde quod aliquis absque premeditatione faciat ea que sunt virtutis, cum necessitas imminat propter repentina pericula, hoc maxime manifestat, quod sit fortitudo habitualis in anima confirmata. »

Porro Abbas Cheremon apud E. Isidori, Collat. XII, cap. vi, hunc locum, et hoc patientem per mansuetudinem non tantum iræ, sed et luxuriam ceterisque vitis omnibus dominantis imperium, ita particulatim describit: « Per quod evidenter ostenditur, ita efficacissimam medicinam cordis esse patientiam, secundum illa Salomonis: Mansuetus vir cordis est medicus: ut non solum ira, tristitia, acedia, enodoxia, superbia, verum etiam libidinis omniumque pariter extirpat fontem vitiorum. In longanimitate enim (ut ait Salomon) prosperitas regis. Nam qui mitis semper alique tranquillus est, nec iracundia perturbatio succenditur, acedia atque tristitia angore consumitur, nec enodoxia vanitate distenditur, nec superbia amore sustollitur; pax enim multa diligentibus nomen Domini, et non est illis cadendum, Psal. cxviii. Et ideo non immerito pronuntiatur melior vir patientis forti, et qui continet iram, capiente urbem. »

Rursum Abbas Plaron, Collat. XVIII, cap. xii, docet amplum hoc patientie dominium per humilitatem, que omnibus se sustinens, omnia placide tolerat, acquiri: « Non enim, ait, esse laudabilis, nec admittenda patientia, si nullis inimicorum jaculis impetite tranquillitatis propositum retentaret; sed in eo est preclara atque gloriosa, quod iracundias in se tentationum procellis immobilis perseverat. Nam in quo vixit frangique adversitatis creditur, in eo potius torboratur, et in eo magis acuitur, in quo palatur obtundi. A passionibus enim et sustentatione patientiam dici nullus ignorat; ideoque constanti patientem pronuntiar neminem posse, nisi eum qui universa que sibi fuerint irrogata, absque indignatione toleraverit. Et ideo non immerito ita Salomone laudatur: Melior vir patientis forti, et qui continet iram, capiente urbem. »

Insuper sicut urbes, licet munitione, facile expugnantur consilio et celeritate (quibus doctus proinde omnia sua tam feliciter conficit Julius Cesar), si videlicet preoccupantur antequam se milite, consilio, commatu ceterisque rebus ad obsidionem sustinendam necessariis, instructæ possint; sic pariter ira maxime vincitur consilio et celeritate, si clamum mox ut oritur, ita antequam oriatur, mens preoccupetur presentis consideratione rerum que iram avertere vel lenire et sopire possint. Ita Plutarchus in Moral. 1: « Sicut, ait, qui urbem aliquam expugnare parat, priusquam cives hostis adventum presentiant, securos et idopiantes invadit, adeo ut capiendi arma copiam non faciat: ad eundem modum ira precependenda est, et prius superanda, quam arma capere. » Hinc S. Hilarius, cap. iv

S. Matth., ait, quod Christus per mansuetudinem habilet in mentibus nostris; Christus autem est Rex regum, qui omnes ira motus prospicit et prececipit, effluere ut mens in mansuetudine persistens, omnibus passionum flatibus inconcussa resistat, iugique animi poce, serenitate, celsitudine et gaudio perfruatur. Et anonymus in Calens Græcor. Luce Salomonis gnomen sic explicat: « Nihil atque forte est atque patientia. Patient enim nihil grave, nihil molestum a quoquam pati potest; est enim secundum animam impatiibilis. Sicut qui in bellis ira opus esse putant; verum si inquam alibi, hic passionum compressione vel maxime opus est: quippe cum hæc res multo fallas conficiatur per prudentiam et sapientiam, et cum manibus aut corporis viribus. Sine patientia autem nulla est prudentia. »

Idem quoque focalitas patientiam liberali compositione interpretatur. Sic enim ex Gersono, orat. pro Gualtero, scribit, lib. I. Invenit, insitut. cap. 13: « Omnia enim est (ut ait Orator) tanta vis, que non ferro se virtibus delibari frangique possit: ut animam vincere, iracundiam cohibere, fortissimi est; que ille nec fecit unquam nec potuit. Itaque qui faciat, non modo ego enim cum summis viris comparo, sed et illi in Deo judico. Velim, abjiciam et de libidine, luxuria, cupiditate, insolentia, ut virtutem eius impleat, quem simul deo iudicabat. Non enim fortior iudicandus est, qui loquen quam qui violentam in seipso molimam feram superat iracundiam; aut qui rapacissimas volucres dejicit, quam qui cupiditates acidissimas coeret; aut qui Amazonem bellicentem, quam qui libidinem vincit pudoris ad famam debellatorem; aut qui simum de stabulo, quam qui vitula de corde suo egerit: que magis sunt perniciosa, quia domestica, et propria mala sunt, quam illa que et vitari poterant et caveri. Ex quo fit ut ille solus vir fortis debeat iudicari, qui temperans est, et moderatus, et justus. »

Porro patientia vincit demones, atque superbos et impatientes. Patientia enim est filia humilitatis; per hanc enim patientis humiliter se submittit persecutori, calumniatori, infirmitatibusque adversis. Ita legitur apud Cassianum, Collat. XVIII, cap. xv, adolescentem, qui Abbatem Paphnutium de furto diffamaverat, sed falso, a demone possessum, nec ab eo liberari potuisse, esto varios Anachoretas, qui demones expellendi vi et gratia pollebant, ad id adhiberet; sed a solo Paphnutio, qui calumniam hanc patienter tolerat, liberatum fuisse. Nimirum Christus hanc gloriam patitur. Paphnutio reservat, ut adolescentens emergentibus illius tantum, cui insidias intulerat, orationibus purgaretur; et ejus laudi invocans aliquid decerpere se posse crediderat, ejus nomen proclamans delicti sui veniam, et finem supplicii presentis acciperet. Sic Isaac ille patientia sua obsessum a demone liberavit, et omnem populum in sui venerationem excitavit, uti narrat

S. Gregorius, lib. III Dialog. cap. xiv. Sic humilis monachus ab energumeno alapa percussus, cum ex precepto Christi alteram ei maxillam præberet, ab eo demone eripuit, dicens et clamantem: « O violentia mandatorum Christi expellit magis Iuda Patres eo auditio dixerunt: Consecutum est diaboli superbie, humilitate mandatorum Dei quæro. Ita dicitur in Beatrix, Patr. lib. II. Humilit. num. 3, ibidem, m. c. 1, similia exemplum refertur, ejus hæc est clausula: « Humilitas solvit omnem violentiam inveni, sicut eos ego audivi loquentes dicendo: Quando perturbamus monachos, convertitur unus ex eis, et agens penitentiam, destruit omnem virtutem nostram, » qua inter eos lites et jurgia seminare conantur. Sic puella falso diffamans S. Marinum de stupro sibi ilato (Marina enim vestem vitulum induerat, ut inter viros et monachos habitans videretur esse vir et monachus), a demone correpta et diu tortâ, non nisi Marini defuncta, cum ejus sexus et innocentiæ omnibus ad oculum pateret, ad ejus funus occurrens, ad calumniam veniam poscens, a demone liberata est. Ita habet Vita S. Marini.

33. SORTES MITTUNTUR IN SINUS, SED A DOMINO TEMPERANT. — « Sortes » hic vocatur calculi, quibus fit sortis, sive chartula, quibus sortes variæ inscribuntur, similitudo sortium indios et notæ, hæc enim olim jacebantur in sinu (s) vel urnam, ac a militibus in galeam, ex qua deinde quisque sortito calculum vel chartulam, etc., educabat, et quod illa continebatur, educebat in sortem. Sic iudices calculis dabant sententiam sortem: cum enim reum conderantur, in urnam mittentur calculum atrum; cum vero absolventur, calculum candidum, Jam

Primo, Aben-Ezra et R. Levi hæc gnomen conneclunt precedenti: « Melior est patientis viro forti. » Aben-Ezra hoc modo, g. d. Quando sortes in sinum mittuntur, que ratione casura sint, ad divinum spectat iudicium, atque eadem ratione a deo quis habet, ut animi impetus temperare possit. Revertit, g. d. Sicut Dei est moderari sortes, sic ejusdem est moderari res impetus; in enim sine ratione, quasi sorte et casu nunc hæc, nunc illud erumpunt, nec viribus naturæ, sed gratie dei domandi sunt. R. Levi vero censet hæc gnomen probari precedentem, qua dicit: « Melior est patientis viro forti, » etc., g. d. Expugnato urbium, que est opus viri fortis, sæpe sortis est et fortunæ. Alii enim in bellis sunt felices, et omnia expugnant; alii infelices, et omnia expugnant, sed potius expugnantur. Quod autem illi sunt felices; illi infelices, sortes sunt cuique a deo. — « Sicut » quod vero quis sit patientis, et Domini. animo suo, non est sortis, que incertæ est, varia et instabilis, sed virtutis que fit ex certa electione, ideoque constans est et stabili. Ergo melior est

(1) Scil. puell.

conditio patientis quam fortis; illius enim conditio pendet a virtute, huius a sorte.

Secundo, Septuaginta Complutensis vertunt, in quibus veniunt sortis iustis; a Domino autem omnia iusta, q. d. iusto Dei iudicio fit ut omnia sponte succedant iustis, et quasi in sinum sponte veniant, ut iusti in manus incurrant. Id enim iustitia sua merentur iusti; Domini autem, qui iudex est iustissimus, est iustus iusto prosperitatis premio remunerari. Prosperitas enim temporalis promissa iustis in veteri Testamento, spiritualis vero in novo. Ita Auctor *Catech. Graecorum*. Verum Septuaginta Bologni pro iustis habent *iniquis*;

Iniquis, impiis, omnia veniunt in sinu; a Domino autem omnia iusta. Et Syrus, in sinum iusti cadit sortis, et a Deo credidit iudicium eius; et Arabicus, ad oppressum sinu veniunt omnes res, et a Deo omnes res iustis, q. d. In iustis saepe omnia ex animi reverentia cadunt accidunt pro prope, iusta vero adversae; quocirca simplices et plebei subinde turbantur, et murmurant incensando Numinis providentiam; quod iniustus fortinet, iustus adversis premit. Verum sciunt hi a Numine iustissimo nihil nisi equum et iustum procedere. Deus ergo iniustos prosperat, ut paucis licet quae fecerunt, prosperitate temporali remanendo, in iusta eorum facta et scelera plebet deinde maledictione et supplicio gehennae aeternae. Iustus vero adversi, ut mala quae perpetrarunt, temporali adversitate castigando, iusta deinde eorum facta et merita promittit beneficentiae et gloria in caelis aeterna, iuxta illud *Luc. vi.* a Memoriam bonam dabunt in sinum vestrum. Aliter quoque sic expōdit, q. d. Iustis omnia eorum scelera redeunt in sinum, dum ob ea puniuntur a Deo; tunc enim scelera, id est scelorum poenas, in caput noxium redeunt, ut possit iustitia, coram arbitro est Deus: a Domino enim omnia iusta. Verum quia ita variant vel contrariantur sibi invicem codices Graeci, verisimile est se iustis et iustis in versione Septuaginta irrepsisse, ut notant Romani; neutrum enim est in Hebraeo, Chaldaeis et Latino; ac utroque dempto Septuaginta plane Hebraeo et Latino consentiunt.

Tertio ergo et genuine Noster vertit: a Sortes mittuntur in sinum, sed a Domino temperantur; Hebraea, a Domino omne iudicium eius, q. d. Sortes videntur sortitio et casu iacti, vel educi et cadere; attamen Deus occulta sua equitate eas disponit et temperat, ac eisque suam attribuit. Temperare enim a tempore deductum, primo, significat habere rationem temporis, moderari, tempore accommodare, rem suo ordine ac mensura administrare. Secundo, temperare significat regere. Sic Hiero, IV *Academ.*, ait Lucullum summa equitate temperasse, licet in rexisse, civitates Asiae. Et Hieronimus, lib. I *Carmin.*, ode 12, de Iove:

Variisque modum
Temperat hocis.

Sic Deus temperat, id est regit sortes. Tertio, temperat Deus sortes, cum facit ne sint nimis felices vel infelices; sed felices infelices miscet et temperat, sicut vinum aqua diluitur et temperatur. Hocet haec quidem, nihil in hominis rebus sed sine nutu et dispensatione divina, et non sortis quidem quae caecae fortunae tribui solent ab hominibus, et sine ratione putantur cadere, aliter eveniant quam pro moderatione divina. Unde dicitur *Psalm. xxx.* a In manibus tuis sortes meae.

Apparet autem olim morem fuisse, ut sortes in sinum abieci colligerentur, unde postea cuique sua educeretur, sicut apud nos colliguntur in eliam aut vas quodlibet. Vel certe sinus vocatur urna, aut vas cavum et sinuatum in quod sortes iaciebantur. Hoc enim significat Hebraeam per *chech*. Dicit Chaldaicus vertit, in sinum consilii cadit sortis; et a Deo credidit iudicium eius. Sensus ergo est, q. d. Omnia, etiam fortuita, a Deo reguntur; omnia enim subjacent Dei curae et providentiae. Quare ab ea quaeque pendere convenit, ut si in sortitione pars nobis optima aut sceus obveniret, id non casu vel fortune cum vulgo, sed deo acceptum feramus. Vulgus enim peraequo tribuit fortunam; unde cum veteres fecere deam, quod fortuitos eventus felices vel infelices cuique tribueret. Quocirca quisque ut felices a fortuna obtineret, multis eam precibus, votis et victimis falabat, ut dixi *Isaie lxx. 11.*

Refellit ergo hoc Salomon, docetque fortunam nihil esse, nec fortuito quidquam accideri, sed omnia fieri provido Dei iudicio et consilio. Esto enim respecta causarum secundarum, quae contingentes sunt, liberae et incertae, multa sunt casu et fortuito; tamen respectu causae primae, puta divinae providentiae, nihil est fortuitum, quia omnia etiam fortuita ab eo sunt praevista et decreta, vel permessa, et in rectum finem ordinata. Unde S. Augustinus, *Quest. XCI in Genes.*: «Fortuna, ait, intelligenda est pro his rebus quae fortuito videntur accideri, non quia neminem aliquid sit, cum haec ipsa tamen, quae fortuita videntur, causis occultis divinitus dentur.» Idem, *Retract.*, lxxxi ait, hominum consuetudinem, qui pro eo ut dicant: «Hoc Deus voluit,» dicunt: «Hoc voluit fortuna.» Nam, ut idem ait in *Psalm. xxxi.*: «Si casibus reguntur homines, nulla providentia aliquid geritur,» q. d. Fortunam et casum tollit providentia. Si ergo fortunam astruimus, tollis providentiam. Idem, lib. V *De Civit.* cap. ix:

«Non eas causas quae dicuntur fortuitae, vel etiam fortuna nomen accipit, non esse dicimus nullas, sed latentes, easque tribuimus vel Dei veri, vel quorumlibet spirituum voluntati.» Deus ergo est moderator sortium, arbiter casuum, auctrix fortunae, imo fortunans fortunam. Nam fortuna, Gentium dea saepe inventa est adversam habuisse fortunam, ut loquitur S. Augustinus, lib. V *De Civitate m.* Hoc est quo i ait Boetius: «In regno Providentiae nihil licet casu, nihil temeritati.»

Uterius significat hic Salomon sortes praevigilantibus rebus naturalibus certis et definitis subiacere peculiari cura Dei, Deoque sortes peculiari providentia regere et disponere, intra terminos tamen providentiae ordinariae. Ratio est, quia causa prima debet supplere defectum secundarum. Cum ergo causa secundae nequeat certo dirigere eventus contingentes et fortuitos, necesse est ut defectum hunc suppleat Deus, ne fortuitos certo dirigat, ne quid temere fiat in mundo, fiatque magna rerum confusio et perturbatio. Sic reges et prelati peculiari cura advigilant in rebus lubricis, dubiis, periculosis, ne regimena vel disciplina laxetur; pari modo maxime advigilat Dei providentia in fortuitis, ac in his maxime elocet et respiciend. Quis enim tot tantisque hominum rerumque omnium eventus dubios, et incipites sortes tam fixa stiloque ordine regit, nisi summa providentia Numinis summi mens et pervicil oculis? Fortuiti ergo successus et sortium casus peculiariter Deo, eiusque providentiae adscribenda sunt. Id maximo videtur est in contingentibus liberis. Deus enim actus liberis sanctos, quae iustorum sui gratia peculiariter praevenit, et dirigit ad iustitiam, perfectionem, indeque ad praemia gloriae coelestis; actus vero liberis, sed pravis, impiorum peculiari cura dirigit, ne nimis exorbitent, et in multorum damnosa praesentur, sed limitibus a Deo definitis restringantur; dirigit deinde eos vel ad penitentiam, vel ad iustam vindictam, sive in hac vita, sive in gehenna. Unde S. Augustinus, lib. V *De Civit.* cap. ix: «In ejus (Dei) voluntate summa potestas est, ait, qui creatorum spirituum voluntati ad bona adjuvat, malas iudicat, omnes ordinat.» In Deus peculiarem habet curam, teste Scriptura, pauperum, pupillorum, viduarum, orphanorum, puerorum, stultorum, caecorum, afflictorum, quia cum ipsi saepe regere nequeant, et hominum ope consilioque saepe destituuntur, necesse est ut Deus illorum curam sibi arroget, iuxta illud: «Tibi derelictus est pauper, orphanus tu eris adiutor.»

Quare significat hic Salomon in rebus fortuitis recurrendum esse ad Deum, illiusque operam assiduo implorandum, ut ipse eas regat et dirigat ad suam gloriam nostrumque bonum. Multo enim res sunt quae non nisi sorte transigi queant, ut sunt divisiones hereditatum, praemiorum, officiorum, beneficiorum, cum aequae digni illa auhiant. Sic S. Augustinus, *quest. 180*, ait sorte eligendum sacerdotem qui tempore pestis vel persecutionis in urbe maneat, et fidelibus res sacras et sacramenta conferat. Idem, lib. VIII *Confess.* cap. xii, De iudicatu sorte aperiens Iherum, cum in eo primo occurrisset illud Apostoli: «Non in comensationibus et ebrietatibus, non in cubilibus et impudicitibus, sed induite Dominum Iesum Christum,» hoc ipsum quae regulam vitae suae accipit. Denique, summe specialem et singularissimam habet Deus providentiam sortium, quae ab ipso imperatur vel consuluntur. Subinde enim

Deus voluntatem suam patefacit personis, tanquam eas sigillatim dirigat, ut cadant in eum quem Deus vult et eligat. Sic sorte Matthan elegit et designavit Apostolum, *Aet. i.*, 1, 26. Sic Ioseph vii, sorte a Deo praecipua deprehendit Iherum Aethi. Idem terram Chanaan dividens tribuibus sortis distribuit. Sic Saul sorte dicitur electus fuisse in regem, *I Reg. x.*, 20. Idem sorte deprehendit violentum Iherum a Jonathan filio, *I Reg. xiv.*

Mythos Beda: «Sicut sortes, ait, psalm in sinum mittuntur, ut elocent in sinu continentur: divini autem est iudicium, cuius sortis elata palma tenent: sic hominum facta, in presenti quidem vita latent; sed cuius sortis meriti pateant in futuro, profecto videlicet tunc et manifeste iudicio singulorum, quasi de simu examinis civium.» Sic et Hugo ac Dionysius, q. d. Sicut sortes quaedam in sinu vel urna sunt, incertae sunt et auctores quoad extrahuntur et oblationem postulant: in eam enim ejusqueque hominis sortis et electio et felicitatem referunt in hoc vita observata est, auctorig et auctoris, donec mors sortis edocet, et praedestinatum electione aperit. Plura de sortibus dixi *Ioseph i.*, 7, et *Aetorum i.*, 23. Haec est quod ait *Psalm.*, *Psalm. xxx.* 46: «In manibus tuis sortes meae,» q. d. Casus, eventus, sortis verum mearum, ut divitiae et paupertas, servitus et principatus, pax et bellum, ait Theodolotus, non a fortuna, sed a certa Dei providentia et gubernatione regitur. Sic Apostolus ait quod Deus vocavit et «dignos nos fecit in partem sortis sanctorum,» *Coloss. i.*, 12. Quia electio ad hunc gratia ordinem; ad quem providebat Deus venturum S. Petrus, non venturum Iudam, non est ex merito S. Petri, sed est sortis, id est, sortis, est fortuna et gratia; ad Deo est propositum et destinatum consilium. «Non videt, ait S. Augustinus, ullum meritum, quo de universa impietate generis humani nos peccatissimum elegit ad salutem: ad iudicium Domini sorte perveni.» Idem in *Psalm. xxx.*, 16, *In manibus tuis sortes meae:* «Sortis, ait, non est aliquid mali, sed res est in dubitatione humana divinum iudicium voluntatem.» Et mox: «Quid igitur est? In manibus tuis sortes meae? Sortes dixit, quantum ego existimo, gratiam qua salvati sumus. Quare sortis nomine appellat gratiam Dei? Quia in sorte non est electio, sed voluntas Dei. Nam ubi dicitur, Iste factus, iste non factus; merita considerantur; et ubi merita considerantur, electio est, non sortis. Quomodo autem Deus nulla merita nostra invenit, sorte voluntatis suae nos salvos fecit, quia voluit, non quia digni factus. Hoc est sortis. Merito tamen illa Domini desuper taxa, quae significat charitatis aeternitatem, cum divitiis a persecutoribus non possit, sortis super eum missa est; ad quos pervenit, eos significavit, qui videntur ad sortem pervenire sanctorum. Gratia salvi facti estis per idem, ait Apostolus, et hoc non ex vobis, *Ephe. ii.*: *Sortis sortem; et hoc non ex vobis, sed Dei donum est.»*

CAPUT DECIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Buccella siccā cum gaudio melior victimis cum jurgio: servus sapiens regis filios stultos: Dominus corda probat: dispersa pauperem despiciit legem: corona senum nepotes: celans delictum comparat amicos: fortius in stultitia confidit: stulto malis dicitur: altam faciens domum quarit ruinam: cum tempore diligit amicos: animus gaudens floridum facit corpus, tristis exsiccet: in facie sapientis hiet sapientia: stulto latens reputatur sapiens.

1. Melior est buccella siccā cum gaudio, quam domus plena victimis cum jurgio. 2. Servus sapiens dominabilibus filiis stultis, et inter fratres hereditatem dividit. 3. Sicut igne probatur argentum, et aurum camino: ita corda probat Dominus. 4. Malus obedit linguas iniqua, et fallax obtemperat labiis mendacibus. 5. Qui despiciit pauperem, exprobat factori ejus: et qui ruina letatur alterius, non erit impunitus. 6. Corona senum, filii filiorum: et gloria filiorum, pater eorum. 7. Non debeat stultum verba composita: nec principem labium mensiens. 8. Gemma grassissima, exspectatio prestolantis: quocumque se verit, pendentes intelligit. 9. Qui celat delictum, quarit amicitias: qui altero sermone repetit, separat federatos. 10. Plus proficit correctio apud prudentem, quam centum plagae apud stultum. 11. Semper jurgia querit malus: angelus autem confidens mittitur contra eum. 12. Expedit magis ursae occurrere rapis fortibus, quam fatuo credentis in stultitia sua. 13. Qui reddidit mala pro bonis, non recedit malum de domo ejus. 14. Qui dimittit aquam, exqui est jurgiorum: et antequam patiatur contumeliam, iudicium deserit. 15. Qui iustificat impium, et qui condemnat justum, abominabilis est uterque apud Deum. 16. Quid prodest stulto habere divitias, cum sapientiam emere non possit? Qui altam facit domum suam, quarit ruinam: et qui evitat discere, incidet in mala. 17. Omni tempore diligit qui amicus est: et frater in angustiis comprobatur. 18. Stultus homo plaudet manibus, cum spondentur pro amico suo. 19. Qui meditatur discordias, diligit rixas: et qui exultat ostium, quarit ruinam. 20. Qui perversi cordis est, non inveniet bonum: et qui vertit linguam, incidet in malum. 21. Natus est stultus in ignominiam suam: sed nec pater in fatuo letabitur. 22. Animus gaudens aetatem floridam facit: spiritus tristis exsiccet ossa. 23. Munera de simo impius accipit, ut pervertat semitas iudicii. 24. In facie prudentis luget sapientia: oculi stultorum in finibus terrae. 25. Ira patris, filius stultus: et dolor matris, quae genuit eum. 26. Non est bonum, danum inferre justo: nec percutere principem, qui recta iudicat. 27. Qui moderatur sermones suos, doctus et prudens est: et pretiosus spiritus vir eruditus. 28. Stultus quoque si tacuerit, sapiens reputabitur: et si compresserit labia sua, intelligens.

1. Melior est buccella siccā (Theodotus, buccella per se, scilicet sola sine obsonio) cum gaudio, quam domus plena victimis cum jurgio. — Hebraice, melior est buccella siccā et pax in ea, quam domus plena victimis jurgio: Septuaginta, melior est buccella cum voluptate in pace, quam domus mitorum jurgio, et iniquitatem victimarum cum jurgio: Syrus, melior est panis siccus cum tranquillitate, quam domus plena victimis iudicij, id est victimis sine per iudicium in iudicio extortis; S. Ambrosius, lib. II

Offic. cap. XXI: « Melior est panis in suavitate cum pace: » Pro gaudio hebraice est פרוה ופיו, id est pax, tranquillitas, salus, folicitas, prosperitas (unde Latinum suavis, quo salutatio appropinquat alii salutem, prosperitatem et pacem), indeque gaudium; nusquam enim est gaudium, nisi in tranquillitate et salute: sicut ex adverso nusquam est tristitia, nisi ubi est adversitas, dissidium e. jurgium hominis, vel cum proximo, vel cum Deo, vel secum in mente. Unde clare Vatablus, melior

est fructus siccus panis cum tranquillitate, quam domus plena victis peccatis cum contentione.

Primo, R. Salomon sic exponit, q. d. Melior est Dens, cum domum suam, id est Jerusalem et templum, delevit per Chaldaeos et Romanos, ac iudeos redegit ad inopiam, ut sicut pane ventrem satiet, quam cum paravit, ut in urbe et templo iudei victimas jurgis plenas sibi offerrent: tam, excisa Jerusalem et templo, finem sceleribus iudeorum imposuit. Verum hoc non tantum mysticum, sed et alienum ac violentum est. Exsic enim urbe iudeis non fuit adeo, id est pax, salus et prosperitas, sed summa tribulatio et adversitas.

Secundo, Aben-Esra hunc versum connectit duobus precedentibus: « Melior est patiens viro forti, » etc., q. d. Melior est ei, qui animum suum in jura per patientiam coarctat, buccella arida cum mentis tranquillitate, quam domus plena jurgio et dissidio, quibus assidue ad iram concitatur fatique impellens. Rursus, solent fortes urbium expugnatores spoliis et delictis affluere: quare hostiores videntur pauperibus multa patientibus. Verum refutat id Salomon, dicens: Melior est fructum cum pace, quam mensa opipara cum lite. Sic et R. Levi Persequitur, inquit, pacis laudes, dissidii et rixas improbat, cum inquit satis esse et qui sicut pane vescatur absque ullo obsonio, tranquillitate gaudens, quam si jurgis libidine obvolutus, victimas carnesque ad satietatem comederit.

Tertio, alii passim hanc gnomen ut independentem a precedentibus, absolute et generaliter accipiunt, q. d. Satis est pane arido vesci et trui pace, quam opipare convivari cum lite et jurgio. Victimam enim hostiores et opiparas dapes et carnes significant; tales enim solebant Deo pro victima offerri, ac post oblationem et immolationem ab offerentibus comedi. Sacrificium enim concludebant epulo sacro et laeto, ut dixi Levit. II. Ratio a priori est, quia pax et letitia majus sunt bonum et praestantius omnibus deliciis: sicut ex adverso discordia et iurgia majus malum sunt, et pejora paupertate, et quavis cibi vilitate.

Audi S. Epiphani, tract. De Patientia et comminatione serviti: « Melior est buccella panis in salis cum quiete et tranquillitate, quam mensa sumptuosius instructa dappibus cum distractionibus et curis. Audi dicentem Dominum: Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego vos reficiam. Hic non te caput Dominus a curis, ab ira, a tribulationibus atque distractionibus hujus saeculi. Vult te liberum esse a gravi opere atque labore laterum Aegypti. Vult te in solitudine abluere, hoc est ad sanctam quietem, ut vias tuas illuminet columba nubis, ut cibet te manna, pane scilicet tranquillitatis atque quietis; ut hereditate percipias terram bonam, supernam nempe Jerusalem. » Et paulo ante vite quiete commoda admirans, exclamat: « O quies, mo-

nachorum prolectus! O quies, scala caelestis! O quies, via regni caelorum! O quies, compunctio- nis mater! O quies, poenitentiae conciliatrix! O quies, peccatorum speculatrix, quae homini sua scelera atque delicta ostendis! O quies, quae lacrymas nequaquam impeditis! O quies, mansuetudinis procreatrix! O quies, humilitatis conturbatrix ac socia! O quies, qui ad pacificum statum hominem perducit. » Et nonnullis interjec- tis: « O quies, anime serenitas! O quies, iugum suave, et onus leve, reficiens partemque partem te! O quies, anime ac cordis letitia! O quies, oculorum et aurium, linguaeque frenum! O quies, procacitatis interemptrix, et impudentis inimica! O quies, pietatis ac religionis mater! O quies, passionum carcer! O quies, omnis vitiosae cooperatrix! O quies, voluntaria pauperitatis hospita et amica! O quies, Christi ager, fructus optimos proferens! O quies, divino timore conjuncta, murus ac propugnaculum decernere capientium propter regnum caelorum! »

Porro, quia triplex est pax et triplex lis, uti iam innuimus, scilicet cum Deo, cum hominibus et secum, sive cum animo suo: hinc tripliciter haec gnomen exponi potest: primo, de pace et lite cum hominibus, quam proprie et genuine hinc induitur intendere Salomon, q. d. Melior est mensa frugalis cum pace, quam opipara cum jurgio, ubi scilicet convivae sint amali vel rixosi, qui tecum et cum aliis jurgentur et rixentur. Sic gnomen haec quasi parallela respondet illi cap. xv: « Melior est vocari ad olera cum charitate, quam ad vitulum saginatum cum odio: » pax enim superat omnes delicias, quarum sensum sopit existiguitque lis et contentio. Secundo, de pace et gaudio, quam secum habet mens sibi bene conscia, cui opponitur mens quae secum ob remorem assidue jurgatur et contendit: et sic erit haec sententia similis ei, quae praet predicto loco: « Melior est parum cum timore Domini, quam thesauri magni: et insatiabiles. » Melior est enim cum letitia mentis sibi bene conscie pane siccio vesci, quam habere domum repletam delicatissimis cibis, sed ob quos male partos mens inquieti est, et rixatur intra se. Veritatem hujus sententiae experiantur scrupulosi et anxii, quibus ob scrupulos ita mens laceratur et eructatur, ut nullus eis cibis sapiat. Ita Hugo. Melior est, inquit, buccella siccā, id est modica substantia cum pace mentis, quam multa divitiae cum cura et sollicitudine, quae est jurgium mentis. Tertio, Polychronus in Cetero Graecorum exponit de pace et lite, quam mens per gratiam vel peccatum habet cum Deo, q. d. Praestant pauperem vitam agere in Dei gratia, quam lautam in peccato Deique offensam, justa illud Tobiae ad filium, cap. IV, vers. 23: « Pauperem quidem vitam gerimus, sed multa bona habebimus, si timuerimus Deum. » Ant, ut Polychronus: Praestantior est exiguus caelestis sapientiae quae pacem cum Deo affert, portio, quam un-

versa illorum sapientia, qui Deo adversantur. Porro hae sententia, cum sit generalis, variis particularibus casibus aptari potest, ut libellus forensibus, domesticis, privatis et publicis.

Mystico Beda, q. 2. « Melius est parva bona cum charitate facere sine scientia predicandi (hoc est enim stocum esse buccellam), quam magis effulgere virtutibus cum admixtione discordie. »

Secundo, Baynus: Secretior erit « sensus, ut si ad animae dotes referatur, ut per buccellam doctum intelligamus Dei sapientiam in sacris litteris reconditam, de qua Paulus: Loquimur sapientiam inter perfectos. Et quamvis sapientia huius mundi speculati eloquentia suffaricata, plenior et deditior apparet hominibus, tamen qui vacillat adhaerentur sunt infelix, superbi et litigare solent. Nam inter superbos semper sunt iurgio. Mellior est igitur buccella sacrae paginae cum tranquillitate animi. »

Allegorice, R. Samuel Marochianus, libro De Adventu Messie, et S. Thomas, opus. De Sacramento altaris, hanc gnomem exponunt de Eucharistia, q. d. Mellior est buccella sica, id est buccella Eucharistiae sola, quam omnes legis veteris victimae; vel buccella sica, id est incrementa hostia Eucharistiae, quae cum mentis gaudio sumuntur, melior, id est sapidior et praestantior, est, quam omnes regum epulae. Unde aliqui vertunt, melior est buccella deditior. Eucharistia enim deditior omnia libidinis et concupiscentiae humores, motus et aestus. Hugo vero: Mellior est, ait, buccella Eucharistiae sica sine potu lacrymarum, sine pulmento devotionis, sine condimento contritionis, cum gaudio spei et mundae conscientiae, quam domus plena victimis, id est quam opera prudentiae et mortificationis, quibus multa viliorum animalia Deo mactantur cum iurgio, id est cum inimicitia Dei, vel cum iurgio, id est cum carnis rebellionem; licet enim hoc bonum sit, prius tamen est melius.

Tropologicae idem Hugo: « Melior est buccella sica cum gaudio, » id est, inquit, melior est eleemosyna modica cum hilaritate, quam multa et magna cum obprobriatione et tristitia; secundo, q. d. Mellior est modica penitentia cum mentis hilaritate, quam magna corporis afflictio cum infirmitate. Unde S. Hieronymus: Mellius est, inquit, paucos psalmos cum hilaritate animi canere, quam totum Psalterium cum tristitia transcurrere. Hae Hugo.

2. SERVUS SAPIENS DOMINATIVE (Arabice, dominatum tenet, obicit), FILIIS STULTIS, ET INTER FRATRES HEREDITATEM (Arabice, partes) DIVIDIT. — Septuaginta, servus intelligens dominabitur dominorum stultorum (Romani et S. Ambrosius loco mox citando, roget dominos stultos, in fratribus autem dividit partes); Syrus, dividit lucrum. Pro filiis stultis hebraice est מְבִטִים mebis, id est filio pulefacienti, scilicet patrem; Vatablus, filio dedecoroso; Syrus, filio confusione afficienti; Chaldaeus, filio impudenti,

aut potius probum concilianti; Symmachus et Theodotus, filio confundenti, q. d. Servus sapiens ob sapientiam regem filios stultos sui heri, et ab eis institutus moderator et erator filiorum, inter eos ut heres ab eodem cum filiis allectus, inter eos dividit hereditatem, quo colligendum relinquit, quod sapientia, id est prudentia, et probitas, nobilior et praestantior est libertate, utpote quae adferat dominum, hereditatem et libertatem. Salomonem secutus Siracides: « Servo sensato, ait, liberi serviunt. » Eccli. cap. 3, vers. 23, ubi hunc versum explicui: quare hic iata non addam.

Vide S. Ambrosium in Psal. civ, ubi fuse docet solum sapientem esse liberum, ac proinde omnem insipientem esse servum, quia servitus insipientiae ac concupiscentiae, ac proinde par esse ut insipiens serviat sapienti et ab eo regatur, sicut Joseph, cum esset servus, ob sapientiam a Pharaone praepositus fuit toti Aegypto, Genes. 41: « Contractus, ait, non mutat genus, nec sapientia libertatem admittit. Denique famulo sapienti molli (ut scriptum est) serviant liberi: et est servus insipiens qui regat dominos stultos. Quam ergo magis liberum censet? sola est sapientia libera, quae divitibus pauperes praeficit, et quae servos propriis fenerator dominis facit, fenerator, non peccantem, sed intellectum, fenerator talentum filii Domini: aeternique thesauri qui nunquam corrumpitur. » Et inferius: « Sapiens enim semper liber est, semper honoratus, semper si qui praesit legibus. Sapiens ergo liber: quoniam qui se facit quae vult, liber est. Sed non omnis bonae voluntatis, sed tantum sapientis est omnia quae bona sunt, velle. » Et mox: « Sapiens nihil in se, pienter facit, sed sapienter omnia; qui autem sapienter facit, nihil habet quod metuat. Metus enim in peccato est; ubi autem nulla formido, ibi libertas; ubi libertas, ibi potestas faciendi quod vult. Solum ergo sapiens liber est. » Et post nonnulla: « Est ergo sapiens et servus libertas. Unde colligitur, quia stulto et imperare servitas est: et (quod peius est) cum pauperibus praesit, pluribus dominis et gravibus servit. Servit enim propriis passionibus servit cupiditatibus suis, quae dominatum nec nocere possunt ferere, nec illi, quia intra se dominos habet, intra se servitorem patitur intolerabile. » Et rursum: « Servit quare peccator formidini, servit etiam cupiditati, servit avaritiae, servit libidini, servit malitiae, servit iracundiae, et videtur sibi liber; sed magis servit, quam si sub tyrannide positus. » Ibi autem liberi sunt, qui legibus vivunt, imo ipsi sibi leges sunt. » Citat deinde laudatque epistolam Calani Gymnosophistae ad Alexandrum Magnam: « Amici, ait, persuadent tibi manus et vo. essentem infero laborum philosophis, nec in somnis quidem videntes nostra opera. Corpora transferes de loco ad locum, animos non magis coges facere quod nolunt, quam saxa et ligna vocem emittere. Maximum ignis viventibus corporibus dolorem

ignit et corruptionem, super hunc nos sumus; viri enim exquirunt. Non est rex, neque princeps, qui extorquet a nobis facere quod non proponimus: nec similes sumus Graecis philosophorum, qui verba pro rebus meditati sunt ad opinionis celebratam. Nobis res sociis verbis, et verba rebus; res ceteris, et sermones breves, in virtute nobis libertas beata est. » Deinde et Calani et philosophis praefereus sapientes fideles, virgines et Martyres, subdit: Apud nos autem et puellae de mortis appetentia sublimis usque ad eorum crescere virtutum gradus. Quid Theclam, quid Agnoem, quid Pelagiam loquar, quae tanquam nobilia vitulamini pullulantes, ad mortem quasi ad immortalitatem festinaverunt? Inter leones virgo exultavit, et rudentes bestias expectavit intrepida. Et, ut nostra cum Indorum Gymnosophistis conferamus, quod ille verbis gloriosus est, S. Laurentius factis probavit, ut vivus exureretur, et flammis superstes diceret: Versa, manduca. Nam degener Alahamitarum et Marbachorum concortatus puerorum, quorum alii super flammam cacebant; alii, cum exurerentur, non rogabant ut parceretur; sed invehebantur, ut amplius persecutor inflammaretur. Liber igitur sapiens. Quid autem sublimis S. Pelagia, quae vallata persecutoribus, priusquam tamen in eorum conspectum veniret, aiebat: « Volens moriri, nemo contingit manu, nemo oculo profero violabilis virginitate. Mecum feram pudorem, et mecum incolorem verecundiam, nullam predones lucrum non capiunt insolentia. Pelagia Christum sequitur, libertatem nemo auferet, nemo captivam vidabilis liberam fidem, insignemque pudicitiam, et prospiciam prudentiam. » Dixit et fecit. Nam, ut leonem manus effugeret, cum matre et sororibus in Buxinum praecipitem se dedit, virginitatis aequae ac martyrii victimam, uti narrat idem S. Ambrosius, lib. III De Virginitate, ubi asserit eam quindecim duntaxat fuisse annorum. Si sapiens dominatur ignibus, leonibus, equuleis, gladiis, aquis ipsique morti, quidni dominetur insipientibus, eosque sapienter regit et dirigit?

Mystice, S. Chrysostomus et Polydorus in Catena Gregoriana: Servus, inquit, est populus Gentium, qui per Christum fidem sapienter effectus, dominatus est Iudeis, ac hereditatem Ecclesiae cum eis ad Christum conversis dividit, imo eis divinorum mysteriorum et charismatum dispensator evasit. Beda vero: « Servit, ait, quilibet peccator, delictis suis subditus olivae, qui post conversionem vitae suae sapienter effectus, acriter flagrantissimo amore et dilectione Dei fervens, filius stultus, hoc est quibusdam fidelibus, a charitate Dei post acceptam fidem presepcentibus, actu vel predicatione sua eis prelatum dominatur; atque inter fratres perfectos scilicet sanctos, superne patris hereditatem dividit. »

3. SICUT IGNE PROBATUR ARGENTUM, ET ALIUM CAMINO: ITA CORDA PROBANTUR HOMINUM. — Hebraice, con-

flans (aurifer) vel confistorium argento, et formae auro, et probat corda Dominus; vel clarior, ut Pagninus, sicut confistorium (probat) argentum, et Caminus auro, sicut corda probat Dominus; et Tigurinus, ut excolet argentum, et formae auro, ita explorat corda Dominus; Septuaginta, sicut probatur in camino argentum et auro, sicut elicit corda quid Dominus; Cassianus, Collat. VII, cap. xxx, ita eligit corda Dominus; Syrus, sicut confistoria probatur argentum, sicut corda scrutatur hominum. Ratio est, quia haec eorum scrutatio pertinet ad plenam Dei sententiam et providentiam, qui exinde vocatur Cardiognostes. Salomon comparat Deum auriferi: sicut enim aurifer solus arte sua in camino, sive foculo confistorio, pro ignem probat auriferum et argentum, sic Deus solus probat corda hominum. Sed quo foenlo, qua fornace, quo camino confistorio?

Nota: Probare per metalepsin multa significat, scilicet probare, scrutari; secundo, perspicere; tertio, discernere; quarto, purgare, et separare purum ab impuro; quinto, iudicare; sexto, eligere et praemiare, vel reprobare et punire. Sicut enim aurifer aurum puritatem, vel impuritatem et mixturem, hunc camino sui distillator scrutatur, perspicit et discernit, separando et purgando aurum a scoria, ac aurum eligendo, scoriae reprobando et rejiciendo: sic prorsus corda hominum probat Deus.

Igitur primo et gnomine, caminus et ignis quo Deus probat corda omnium hominum tam bonorum quam malorum, est aere examen mentis et intellectus divini, quo quasi igni efficacissimo probat, id est scrutatur, examinat, perspicit intima cordium, id est mentium cogitationes, volitiones, intellectiones, atque discernit cujuslibet qualitatem, pondus et pretium: quam sollicit quaelibet sit pura vel impura, quam magis vel parvi valoris et meriti. Sicut enim aurum magis est pretii apud auriferum, sic corda hominum magis estimantur apud Deum, utpote qui ex praeceteris rebus crealis curat, probat, appendit, discernat, purget, iudicat, praemiet vel puniat. Sic aere mentis divinae examen igni et camino auriferi comparat Malachias, cap. iii, vers. 2: « Ipse enim quasi ignis confians, et quasi herba fallo-ni; et sedebit confians, et emundavit argentum. » Haec gnomine ergo parallela est illi sup. xvi, vers. 2: « Omnes viae hominis patent oculis ejus; spiritum ponderat est Dominus. » Hoc enim idem est, q. d. Spiritum probat est Dominus; sed « ponderat metaphoram petit a libra, » vero probat vel confiator a fornace auriferi. Quae David recte factorum sibi conscius petit probari a Deo, ut ostendatur ejus conscientia: « Proba, ait, me, Domine, et tenta me, ure (hebraice, confusa, instar argentarii) renes meos et cor meum, » Psal. xvi, 2; et Job xxiii, 10: « Ipse, ait, scit viam meam, et probavit me quasi aurum, quod per ignem transit. »

Secundo, Deus probat corda hominum per suam legem et precepta, perque suos doctores et praedictatores quasi per caninum ignis. Corda enim eorum, qui hinc posuit et bene vivendo obediunt, sunt instar salis purgati; qui vero non obediunt, sed in suis manent vitiorum seculis, instar scoriarum a Deo abijciuntur et reprobandur. Hoc est quod ait Deus Jerem. vi, 27: « Probatorum dedit te in populo meo robustum; et scies, et probabis vana eorum, et defecit stillatorum, in igne consumptum est plumbum, frustra non faveit stillator; malitia eorum non sunt consumpta. Argentum reprobum vocato eos; quid Dominus proiecit illos. » Sic Deus probavit cor et obedientiam Aäe, jubens ut non comederet pomum scientiae boni et mali; et Abrahami, jubens ut immolaret sibi filium Isaac, Gen. xxi. Sicut enim vi plumbi igne liquati seeruntur aurum a feze et scorja, sic vi precepti seeruntur obediens ab inobediante.

Tertio, caninus quo Deus probat corda hominum, est tribulatio: hac enim boni per patientiam purgantur et accepti fiunt Deo, mali vero per impatientiam zödesunt et displicent Deo. Hoc est quod dicitur Sap. iii, 4: « Tanquam aurum in fornace probavit illos. » Et Ecl. ii, 5: « In igne probatur aurum et argentum, homines vero receptibiles (accepti grati Deo) in camino humillialiohis. » Ubi molla de hoc camino dixit. Et Malach. iii, 3: « Purgabit filios Levi, et colat eos quasi aurum, et quasi argentum, et erunt Domino offerentes sacrificia in justitia. » Unde Septuaginta hoc loco vertunt, sic electa corda apud Dominum, vel, ut clare legit Auctor *Catenae Graecae*: « Sicut argentum et aurum probatur in fornace, ita Dominus electorum corda explorat tribulationis igne, » q. d. Sicut aurifex in camino seligit aurum, et rejicit scoriam si ignis liquidam et separant ab auro: sic Deus eligit corda Sanctorum, quae in igne tribulationis solida et constantia perseverant: impiorum vero, qui in ea instar scoriarum liquant defecerunt, respuit. Ita de tribulatione palchre hanc gnomen explicat Cassianus, *Collat. vi, cap. xxx*: « Ceterum, ait, corporaliter creditus Satanae, vel infamitibus magnis etiam viros sanctos nominis pro levissimis quibusque defectis, cum in illos ne tenuissimum quidem nequam aut maculam, in illo iudicii die patiatür invenire divina clementia, omnem cordis eorum scoriam, secundum Prophetam, imo Dei sententiam, excoequans in presenti, ut eos tanquam aurum vel argentum ignitum, ad illam perpetuam nulla indegens penali purgatione transmittat: Et excoequat, inquit, ad purum scortiam tuam, et auferam omne stammum tuam; post hoc vocaberis civitas iusti, urbs fidelis, *Isaie i. Et iterum*: Sicut probatur argentum et aurum in camino, ita eligit corda Dominus. »

Quarto, caninus quo Deus probat corda et tentatio, juxta illud Psal. xvi: « Probasti cor meum

igne meo examinasti, et non est inventa in me iniquitas. » Sic per haereses et hereticos probat fidem orthodoxorum, juxta illud Deut. xii, 1: « Si surrexerit in medio tui Propheta, etc., et dixerit tibi: Eamus et sequamur deos alienos; non audies verba Prophetae illius: qui tentat vos Dominus Deus vester, ut palam fiat utrum diligatis Deum, an hominem, et toto corde, » etc.

Quinto, caninus, quo Deus omnium corda probat, id est examinat, dijudicat, eligit et premia, vel reprobat et punit, est aere iudicium, tum particulare, tum universale, quo Christus iudex scrutabitur omnium conscientias, ac sanctas adjudicabit caelo, sceleratas gehenna. Sic *Daniel. vi, 9*, describens iudicium Dei: « Thronus ejus, ait, flammis ignis; rotæ ejus ignis accensus. Fluvius igneus rapidusque egrediebatur a facie ejus. » Illic in illis veterum, ut Origenes, S. Basilius, Lactantius, S. Ambrosius et Rupertus opinati sunt ignem verum a Deo positum esse ante eorum, ut per illum omnes animae sanctae in celum iture transire cogantur, eoque probentur, et, si impure sint, purgantur, ut dixit I. Corinth. iii, 12.

4. MALUS OBEIT LINGUE INIQUE, ET FALLAX OBTEMPERAT LABIS MENDACIBUS. — Hebraice, *auscultat ad linguam iniquitatis. Nam in hoc verbo ponitur pro mendacibus, ait Aben-Ezra. Septuaginta, malis moribus gerit lingua iniqua, iniquus itidem labis mendacibus attendit. Ita Auctor *Catenae Graecae*. Sed Romani et S. Cyprilianus, lib. I, epist. 3, *conferre* legunt posteriorem partem hoc modo, *justus autem non intendit labis mendacibus*; Syrus, *justus non audit linguam sceleratorum*. Sed prior lectio consonat Hebraeo, qui pro fallax habet *scelerator*, id est mendacium, fallacia: unde Chaldaeus vertit, *falsitas et accusatio in lingua pervera*. Verum Noster, Pagninus et alii accipiunt abstractum pro concreto: « Mendacium, » id est mendax et fallax, qui scilicet assidue fallit et mentitur, qui mendacis et fraudibus pascit, usque se oblectat et opplet, unde Vatablus vertit, *medax obsequitur perniciosa lingua*. Sententia est clara, q. d. Malus obedit lingue mala et iniqua profertenti, vel consulenti, quia hae suo genio et ingenio, puta sua malitia, conveniunt. Similiter mendax et fallax auscultat et obtemperat mendacia et fraudes suggerenti, quia mendax est, et mendacibus pascit. Significat linguam superbam et fallacem captare animos sibi similes perversos et fallaces: illis enim facile sua persuadet; cum ex adverso fideles et veraces, qui sudent veritati, mendaces et fallaces cum suis mendacibus et fraudibus abominantur. Ita S. Cyprilianus, lib. IV, epist. 9 ad Florent. : « Incidisti, ait, sed tua mente et voluntate religiosa; incidisti, sed tua impie; dum nefandis contra fratrem, contra sacerdotem facis audire: et benigne credis, et aliena mendacia quasi propria et privata defendis; nec recordaris scriptura esse: Malus obaudit lingue iniquorum,*

justus autem non intendit labis mendacibus. »

Ad hanc sententiam pertinet id quod dicit S. Gregorius Nazianzenus, orat. 14 de pace: « Comedia, ait, est hostibus mea tragedia, » q. d. Adversos meos casus ita prolo et jucunde accipiunt hostes mei, quasi inimicam amenam et jucundam hystionis comediam spectant. Sic B. Antiochus, *hom. 23*, verba detractorum comparat cum manna, quod sicut manna cuique sapiebat id quod appelebat, sic et detractio audientibus aspiciat pro cuiusque affectu, bene scilicet, si male sit affectus ei cui detrahitur; male autem, si eadem sit addictus et benevolus.

Docet hanc sententia valde custodiendas esse aures. Quare justus, ut justitiam servet, et iniquus non fiat, aures custodiat, ne audiat ea, quorum audientia ad obedientiam iniquitatis se preparat. Merito igitur S. Bernardus, ut ad aurum custodiam nos incitet, ait: « Facile lingua labitur, nec minus facile illabitur cordi, ita ut multis inter loquendum minus profuerit, quod propriam cohibuerit, dum non caverint alienam. Utiles est frater, qui tibi loquitur, sapiens est Religiosus, ac timens Deum; plus dico: angelus est, et angelus lucis; etiam sic cave tibi, ne audias unde laedaris. Nec personam tibi velim suspectam esse, sed linguam, praesertim in sermoneatione communi. » Haec S. Bernardus, serm. *De triplici custodia manus, linguae et cordis*.

Secundo, noster Salomon hanc gnomen explicat quasi intentantem prenam iniquis et fallacibus: Ostendit Salomon, ait, qua ratione Deus in malis atque fallacis animas vertere solet. Nam quo par pari referat sic statuit, ut malus, qui in aliis injurios est, male lingue subdat, et fallax item qui aliis inposturam facit, fallaci adjudicetur lingue, ut ab illa decipiat. Id sibi voluit illa verba, *obedit, obtemperat*, id est subditur, vel subjicitur; et eadem ratio est de verbis *audit et auscultat*. Unde S. Basilius, homil. *De ira*, verba contumeliosa et fallacia comparat cum echo, quae sonum acceptum repercutit et reverberat in auctorem: « Non enim, ait, sic echo in ipsos clamantes intempestive infrangitur, sicut in hominem injuriam et contumeliosum contumelia revertitur. »

Hiis sententis Septuaginta aliam subnectunt, quae non est in Hebraeo, Chaldaeo, Syro et Latino; estque haec: « Eius qui fidelis est, totus mundus divitiarum est; illius autem qui infidelis est, neque obolus; » repetit et supple, « est totus mundus, » q. d. Infidelis totus mundus non valet obolus; infidelis pauper est, nec habet obolum, esto totum mundum possideret. Pro mundus graeco est *κοινος*, quod Complutenses vertunt, *armatus*. Unde Auctor *Catenae Graecae*, sic vertit, *homo fidelis quidquid in pecuniis ornamentis est, id totum possidet; per hoc autem ne obolus quidem suppetit*. Hanc gnomen explicat Cassianus, *Collat. XLV, cap. xvi*, de coetipulo, omnia propter Deum relinquens

promisso: « Pro laetitia quoque illa, quam in unius agri ac domus possessionis, qui habuit, coetipulo majore divitiarum gaudio perfecit, qui in adoptionem transiens filiorum Dei universa qua obtenti sunt Patris, ut propria, perdidit, et affectu atque virtute ad imitationem vestri illius filii proclamabit: Omnia que habet Pater, mea sunt, *Joan. xvi*. Haec jam cum illa pecuniis distinctionis ac sollicitudinis cura, sed securus ac laetitia velut in propriis ubique succedet, audiens quae fidele sibi mot al Apostolo praedicitur: Omnia enim vestra erunt, sive mundus, sive presentia, sive futura, I. Cor. iii. Et a Salomone: Fidelis viri totus mundus divitiarum. » Sic et Hieronymus in *Catenae Graecae*, S. Augustinus vero, epist. 54 ad *Macedoniam*, sub finem, hanc gnomen claus, posterioribus ejus finem, hanc gnomen claus, posterioribus sub finem applicat usurariis. Adiditque: « Pecunia a malis male habetur, et a bonis tanto melius habetur, quanto minus amatur. » Locus hic S. Augustini translatus est in Quis Canon, et habetur 14, *Quest. IV, cap. Quis dicitur*, quod est penultimum. Idem S. Augustinus, lib. V *Confess.* cap. iv. Deum alloquitur, « Infelix homo, ait, qui scit illa omnia, te autem nescit; beatus autem qui te scit, etiam illa nesciat, etc. Sic fidelis homo, cuius totus mundus divitiarum est, et quasi nihil habens omnia possidet, in herendo tibi cui serviant omnia, quamvis nec saltem Septemtrionum gyros noverit, dubitare stultum est quin utique melior sit quam mensur ocelli et numerator sidierum, et pensor elementorum, et negligens tui, qui omnia in mensura et numero et pondere distiposuit. »

S. Hieronymus autem, epist. 103 ad *Paulinum*, exhortans eum ad contemptum opum et mundi, sub finem sic ait: « Antiquum dictum est: Avaro tam deest quod habet, quam quod non habet. Credenti totus mundus divitiarum est; infidelis etiam obolo indiget. Sic vivamus tanquam nihil habentes, et omnia possidentes. Victus et vestitus divitiis Christianorum sunt. Si habes in potestate rem tuam, vende; si non habes, projice. Totum Deo dedit, qui seipsum obtulit; facile contemnit omnia, qui semper cogitat se esse moriturum. » Porro credens sive fidelis est, qui omnem suam fidem et quod collocavit in Deo, credens et sperans quod Deum omnibus suis necessitatibus abovo providebit. Rursus fidelis est, qui fideliter Deo servit, ejusque jussis obedit, ac pmissum qui fideliter opes sibi a Deo datas pro autpore erogat, juxta legem et voluntatem Dei. Denique S. Ambrosius, lib. V, epist. 25 ad *Restitutum Verulamensem*, longiuscule ante finem: « Ille, ait, est dives in Ecclesia, qui patperi, non sibi, dives est. In Ecclesia quidem fidelis dives est. Fideli enim totus mundus divitiarum est. Quid mirum si mundum fidelis possidet, qui possidet Christi hereditatem, quae pretiosior est mundo? » Et inferius: « Ille ergo dives est, qui fuerit heres Dei, Christi coheres, etc. Nulla divites esse? Estote

Tunc eritis per omnia divites, si fueritis pauperes spiritu. Non census divitem, sed animus facit. Pauper enim spiritu dicitur: Portio mea Dominus, etc., Psal. cxvii. Exemplum dat S. Malochiam S. Bernardus in ejus Vita, utpote qui re pauper, sed sepe in Deum dives ample edificabat monasteria. Audi S. Bernardum: « Invenit Dei famulus in Dei mariis, quod defuit suo. Merito quidem. Quid enim justus, quam ut eui pro Deo non erat proprium, cum Deo ierat consortium, et marsupium unum esset amborum? Fidei denique homini totos mundos divitiarum est. Et quid est ille, nisi quoddam marsupium Dei? Denique ait: Meus est orbis terra, et plenitudo ejus. Inde est quod Malachias reptos argenteos multos non reposuit, sed exposuit. Nam totum mentis Dei in Dei opus jubet expendi. Non suas, non suorum considerat necessitates, sed facta cogitatum suum in Domino, ad quem utique recurrerent non dubitat, quoties necessitas postularit. » Interpres S. Ephrem, tract. De timore Dei, clare vertit: « Fidelis viri (sunt) omnes mundi divites; at infidelis viri ne obolus quidem. »

Igitur fidei totus mundus divitiarum est. Primo, quia totus mundus creatus est a Deo ad usum fidelium, non infidelium; fidei ergo omnia dantur, infideli nihil. Secundo, quia fidelis utitur toto mundo non ad luxuriam, sed ad necessitatem et ad Dei obsequium. Fidelis ergo omnia fideliter servavit, infidelis nihil: sol enim fidei ministrat et servit, dum ei faciem praefert ad Deo servandum: igitur, dum eum calefacit: aqua, dum eum refrigerat: aer, dum per eum respicit: terra, dum eum sustentat: eibus, dum eum pascit: vestis, dum eum tegit; et ita de ceteris. Denique fidelis, sua sorte licet tenui contentus, ita tranquillius, letus et alacer vivit ac si totum mundum possideret: e contra infidelis et avarus quo plus habet, eo plus desiderat. Tertio, Didymus in *Catena Graec.*: Omnia possidet, inquit, qui propter Christum omnia aspernatur; fidelis enim celsior est mundo, ac mente in caelo fixa omnia terrena velut sub pedibus posita premit et calcit. Vide S. Chrysostomum, hom. 12 in epist. II ad Corinth. Quarto, quia fidelis in singulis rebus creatis agnoscit, amat, gratias agit, et laudat Creatorem a quo et ad ejus honorem condite sunt. Haec autem Dei cognitio, amor, cultus et laus sunt vere opes mundi. Haec Didymus in *Catena Graecorum*. Quinto, quia fidelis toto mundo recte sanctoq; utitur ad suam salutem et Dei gloriam; infidelis vero et impius eo abutitur ad suas concupiscentias. Dives autem est, qui oculos uti scilicet; pauper, qui nescit. Sexto, quia fidelis possidet Deum, cuius est totus mundus; possidendo ergo Deum possidet omnia que Dei sunt, puta omnia que sunt in mundo. Septimo, quia fidei a Deo paratur beatus, et gloria coelestis; haec autem inter alias dotes continet dominium mundi. Beatus enim quilibet est dominus et rex mundi, imo

Adam in paradiso fuit velut rex mundi. Hoc est quod ait Sapiens, cap. iii, vers. 7: « Fulgebunt iusti et tanquam scintilla in arundine discurrent. Judicabunt nationes, et dominabuntur populis. »

Quocirca S. Ambrosius, lib. II de *Abraham*, cap. vii, exemplum hujus sententiae statuit Abraham, cui Deus promisit dominium totius Chanaan. Ubi inter caetera docet Platonem et Stoicos ex hac gnome Salomonis accepisse suum illud axioma: *Sapientis sunt omnia.* « Quanto, ait, prior Salomon quam Zeno Stoicorum magister, atque auctor sectae ipsius? quanto prior quam ipse philosophiae pater Plato? quis autem sapiens nisi fidelis? Sed forte dicat: Quomodo sapiens totus mundus est divitiarum? Respondeo: Quoniam ipsa natura dat illi sortem omnium, etiam ipse nihil possidet. » Addit vero sortem istam, quae omnia ditiosa sua complectitur, impossibilia esse sapientiam; sic enim ait: « Dominus est et possessor omnium sapientia, quae sua putat naturae munera, quoniam in usum hominum data sunt, nec ullis indiget, etiamsi desint ei ad victum omnia. Nam si muscus organa, et medicus necessaria, et maulerus qui ad navis instrumentum necessaria sunt, aliquando non habeat, habet tamen eo ipso, quo possit his uti, etiamsi ad tempus usus eorum non suppetat; quanto magis sapiens suum judicat quidquid naturae est, qui vivit secundum naturam? » Igitur docet hic S. Ambrosius sapientes, id est Sanctos, esse usum rerum omniumque mundi saepe non habere, habere tamen dominium eorum quodam quasi proprium et naturale ex institutione Dei, cum impii qui eorum usum habent, habeant dominium tantum civile, et, ut ita dicam, improprium, quia praeter naturam et institutionem Dei id sibi vindicant. Et paulo ante: « Hinc tanquam ex fonte hauserunt Stoici philosophi illius dogmatis sententiam, omnia sapientis esse. Orens enim et Occidens, Septentrio et Meridies portiones sunt universalitatis; his enim totus mundus inclauditur: haec, cum promissit Deus se daturum Abraham, quid aliud declarat nisi sapientem se fidei praesto omnia, desse nihil? Unde et Salomon in Proverbis ait: Eius, qui fidelis est, totus mundus. » Et post nonnulla subnequit: « Denique Abraham, quando adhaerebat ei Lot (hoc est deflexio morum), sortem tantam et tam amplam non acceperat. Ubi vero deflexionis arbitrio aliquid anfractu absoluto rectas virtutum, amitas animae suae gressibus cepit carere, in annum terram possessor militum. » At rursus: « Ergo qui sapientiam meruerit, et non fuerit ancille filius, non peccati servus, sed Sarae filius minime servietur, sed principatus, filius bone stirpis, bone indolis, perfecte titulo virtutis, hereditatem acquirat totius universalitatis, » etc.

5. QUI DESPICIT PAUPEREM, EXPROBAT FACTORUM: ET QUI RUINA LAETATUR ALTERIUS, NON ERIT

INFORTUNUS. — Hebraico, qui subvertit pauperem (Vatablus, qui illudit pauperi), probro affectu factorum ejus: qui laetatur in contritione, non erit innocens, id est impunitus; Chaldeus, qui spernit pauperem, proboet iam Creatoris; et qui gaudet in interitu alterius, non erit innocens; Syrus, qui videt pauperem, iram eius condituri; qui in ruinis alterius gaudet, non reportabit misericordiam; Septuaginta, qui videt inopem, irascitur (Aquila, Symmachus et Theodotion, approbat) eum qui fecit illum; qui autem laetatur perente, non erit innocens; ille autem ejus viscera commoveatur, misericordiam concepat. Quam ultimam partem Septuaginta addunt de suo, quia per antithesin tacito continetur in homisichio praesente. Auctor *Catena Graecorum* legit, qui deridet pauperem, terribit Deum, qui fecit illum; et qui afflictio letus insultat, non erit impunitus. Causamque subdit: Quia deridet sapientem Dei gubernationem, quae fecit hunc pauperem et afflictum, ut in illi condoleret, in illumque misericordiam exerceret. Quis ergo ita inhumanus, omnisque humanitatis ita oblitus fuerit, ut eum ludibrio habeat cui compari omni jure debebat? haec auctor ille.

Prior pars hujus sententiae exposita est cap. xiv, vers. 31. Posterior clara est, quaeque ratio est lex talionis; qui enim in ruina alterius laetatur, meretur parum, ut in eandem vel similem incidat, ut patet aliis de ejus clade laetatur etque insultent, sicut ipse in ruinam alterius laetatus est, eisque insultavit. Exemplum est in Semei, qui Davidi Absalomum fugientem et prologo exprobravit et maledixit, idcirco a Salomone probrose occisus est, III Reg. ii, 44. Unde B. Antiochus, hom. 58, legas: « Et qui insultat patienti, non erit innocens, » sic ait: « Ne igitur, dicebissimum, committamus ut aliquando insultemus proximorum malis, ne nos in eisdem simat Dei providentia semel et iterum devolvit calamitates. » Ad deinde alia ratione idipsum confirmat: « Etenim si pes, ait, forte illis, aut labatur, non insultabit manus? sane res haec in diversum abit; nam olis infusione aut emplastro pedi moedetur. Si quidem unum corpus sumus, nihil minus consentaneum rationi sit, quam unum aliquod corporis membrum, quod nonnulli afflicto habere derisus, ac proinde eidem insultare. Potius enim conveniendum miseri afflicto, et pio compassionis affectu condolere et congemiscere. »

6. GLORIA SUAVIS, VALI FILIORUM: ET GLORIA FLORENS, PATRES BONI. — Septuaginta pro gloria vertunt *valis*, id est gloria, q. d. Gloriaur filii quod sapientes et probos habuerint patres, sicut vicissim gloriantur patres, quod filios post se probos et virtutis suae heredes relinquant. Unde Tugurina vertit, decus liberorum sunt patres ipsorum; Vatablus, nepotes sunt ornameto senibus. Pro corona Syrus vertit, laus; Chaldeus, pulchritudo; R. Salomon et Aben-Ezra exponunt, q. d. Avorum et senum diadema sunt nepotes, quos

recto virtutis tramitis insistentes aspiciant: parentis probi vicissim probis filiis gloriam conciliant. Adit R. Levi postius avos corrotari nepotibus quam patres filis, quia avi brevi morituri magis amant suam similitudinem, quam in nepotibus perdurat; patrum vero amor non ita redundat in avos, sed gloria filiorum sunt ipsimet parentes. Monet ergo hoc gnome parentes ut studioso curent educari filios et nepotes; ac vicissim hos munit ut parentes et avos debito prosequantur honore. In laudem enim senum insignem occidit, quod filios et nepotes ita educant, ut ab his consistantur et honestantur. Unde S. Ambrosius, in cap. 1 S. Lucae: « Divinum, ait, munus fecunditas est parentis. Agant itaque patres gratias, quia generaverunt; filii, quia generati sunt; matres, quia conjugii praemio honorantur: stipendia enim militum suae filii sunt. » Porro « corona » datur parenti; filii vero « gloria », quia parentes sunt quasi principes filiorum, et quasi reges familiarum suarum. Unde Aristoteles, lib. VIII *Ethic*, cap. x: « Societas, ait, patris ad filios regni prae se fert effugium; namque patri suum curae, sine et Homerus Iovem patrem appellat. » Et cap. xi, docet jus paternum in filios esse regium. « Senum ergo corona, » hoc est ornamens, est, quod non tantum filios, sed et filios filiorum habent, per quos securiores sunt de posteritate, per quam immortalis quodam modo sunt futuri, qui iam mortem vicinam agnoscent, de qua immortalitas posteritatis nonnulli dubitant senes, cum filios abesse libens videt. Unde Judaeorum benedictio erat videre filios filiorum, iuxta illud Psal. cxxvii: « Videas filios filiorum tuorum, pacem super Israel. » Vicissim patres sunt gloria et decus filiorum, quia eorum virtus et nobilitas ornat filios, et honorem conciliat. Accedit quod mores et actiones filiorum tribuantur parentibus, utpote eorum generatoribus, educatoribus et magistris. Quare, sicut pravi mores filiorum redundant in delictum parentum, ita vice versa, eorum virtutes ad parentes, quasi primos ipsorum auctores referuntur.

Secundo, hac gnome significat Salomon premium, et quasi coronam bene actae sanctoq; vitae parentum, esse senium, si videlicet ad tantam altitatem perveniant, ut videant filios filiorum, id est nepotes, in tertiam et quartam generationem se instat coronae circumdantes; unde vicissim premium filiorum et nepotum honorum esse, si patres et avos diu habeant superstites. « Gloria ergo filiorum patres eorum, » hoc est, hoc premium, hanc gloriam solet Deus retribuere filis probis et morigeris, quod videant patres diu superstites, quod summe fortunatum censet Plato, lib. III *De Legibus*. Hoc enim signum est pariter a filis benigne et commode haberi; reverentia enim filiorum, quae parentes fovent, colunt, alunt, parentibus letitiam indeque longevitatem conciliat. Vice versa durities et impie-

nas filiorum, qui patres spernant, deserunt, duræque tractant, eis mercedem citaque mortem affert. Hoc autem ingens est filiorum decus et probum, sicut prius ingens est eorum decus et gloria. Quare tacite hic monet patres Salomon ut filios bene educant; ac vicissim filios, ut ipsi bene educati talem reddant parentibus, eosque senescentes colant et alant; sic enim utrique accedit dignitas, honor et gloria instar coronæ.

Tertio, Salomon dat simulam parentibus, æque ac filiis ad omnem probitatem, eo quod probitatis decus et honor utrorumque non sistat in ipsis, sed ad alterutros promanet (1). Probus ergo esto, o pater, non tibi soli, sed et filiis, quia probitatis hinc decus non in te sistit, nec te tantum, sed et filios tuos honoratos efficit. Vicissim probi estote, o filii, quia probitatis vestra fama non ad vos solos, sed et ad parentes pertinet: quos, si secus feceritis, insigni infamia affabitis. Fama enim et infamia parentum est fama vel infamia filiorum, et vice versa; pater enim et filius civitatis unum quid censentur, et quasi una persona osonomica.

Allegorice Beda: « Senes, ait, dicit Patriarchas et Prophetas, qui a filiis filiorum, hoc est, a successores apostolorum digna laude celebrantur; et gloria est prædicatorum novi Testamenti, quod filii veterum patrum esse meruerunt. »

Tropologica, per parentes accipe Prælatos, Pastores, Doctores, Prædicatores; per filios, plebes, discipulos, etc. Ita auctor *Catene Græcorum*: « Senem, ait, hoc est doctorum sapientiamque viciorum, coronam et ornamentum sunt auditores dicto obsequentes, orthodoxæque Ecclesie alumni. » Sic S. Paulus Philippenses a se conversos, cap. IV, 1; et Thessalonicenses, *epist.* I, cap. II, vers. 19, vocat suum gaudium, suam coronam, suam gloriam. Vide ibi dicta.

7. NON DECENT STULTUM VERBA COMPOSITA, NEC PRINCIPEM LABII MENTIENS. — Pro stultum hebraice est *דביל נבול*, quo nomine appellatus fuit maritus Abigail, stultus simul et avarus. Unde Hebraei nonnulli apud Bayann vertunt, *avarus non concepit labium excelsivum*, hoc est liberalis labium mentiens, q. d. Avarus, quia sordidus, in dando non excedit, sed pauca promittit et donat; at liberalis, ut liberalis est in promittendo, sic et non mentitur, sed fideliter et liberaliter præstat ea que promittit. Pro composita hebraice est *דבר יסתר*, quod significat excellentiam, dignitatem, residuum, superfluitatem, superabundantiam, expansionem, extensionem, qualis est in chorda et fusa. Unde *isther* chordam quod est et funem significat. Hinc Noster vertit, *composita*, scilicet apte complicata et contorta instar funis vel chordæ, que in cithara apte composita compositum et modulatum edit

concentum. Unde primo, R. Salomon vertit, *non decet stultum verba gloriosa et superba, quanto minus principem labia mendacii; secundo*, Chaldaus, *non decet insipientem labium excelsivum, neque principem labium mendacii; tertio*, Pagninus, *non est decora stulto lingua excellentior; Tigrinus, magnificus sermo; alii, sermo dignitatis vel auctoritatis; quarto*, Cojetanus, *non decet stultum labium superfluitatis; quinto*, Septuaginta, *non congruit stulto labia fidelia, neque justo labia mendacia.* S. et Syrus. Jam

Primo, noster Salazar sic explicat, q. d. « Stultum, » id est hominem vilem et abjectum, non decet « verba composita, » id est ficta et fallacia, imo hæc illi probro et contumeliae veri solent, quanto magis eadem non decet principem, q. d. Si probro vertitur homini vili mentiri et fallere, quanto magis idipsum probrosum erit principis? Compositum enim subinde idem est quod fingere, ut *Daniel*, cap. II: « Quod interpreslationem fallacem et deceptionem plenam composuerunt; » inde « composita verba » vocantur ficta et fraudulenta. Verum Hebraicum *isther* non significat ficta vel fallacia.

Secundo, R. Salomon, Cajetanus et alii explicant, q. d. Non decet stultum verba excellentis, superfluitatis vel superabundantiae, hoc est iactantiae, quod scilicet sibi plus arroget quam par est, ac videatur sibi præ aliis sapere, velique præ omnibus audiri, probari et laudari. Vice versa, non decet principem verba mendacii, quia hæc illo indigna sunt, cumque vilem ac sordidum similem efficiunt. Igitur, sicut non decet quod vili et stultus se jactet et exaltet per verba tumida et superba: sic vice versa, non decet principem, qui summus est, ut per verba vili et vana, præsertim mendacia, se in vulgus, imo infra vulgus, deprimat et abiciat.

Tertio, optime Noster vertit « verba composita: » hæc enim sunt verba dignitatis et excellentiæ, q. d. Sicut stultum non decet sermons graves, compositi, magnifici, cum animum habeant levem, incompositum, abjectum et fatuum (2): ita vicissim principem non decet verba incomposita, præsertim mendacia. Sicut enim cor principis acbet esse verax, fidele, grave, moderatum, prudens, compositum: sic pariter decet et verba ejus sint veracita, fidelia, gravis, moderata, prudentia et concinna. « Verba » enim « composita » sunt, que habent dignitatem, auctoritatem et pondus, que proinde non a stulto, sed a sapiente vel doctore vel principe proferri par sunt. Unde cap. XVI, vers. 7, dicitur: « Quomodo pulchra habet frustra claudus tibias, qui quærens est in ore stultorum parabola. » Et cap. XVI, 11: « Misa aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo. » Hinc Lyranus per « verba compo-

ita » intelligit legationem, ut ait metalepsis, q. d. Non est decens et stulto imponatur aliqua legatio ad viros graves vel principes, in qua oportet habere verba composita. Hæc expositioni affinis est versio Septuaginta et Syri, *non congruit stulto labia fidelia, neque justo labia mendacia*. Nam, ut ait Polychronus in *Catena Græc.*: « Uterque cogitationibus suis dissentanea loquitur. » Ubi clara est antithesis, q. d. Sicut stulti, id est impii, solent in verbis esse infidi, multaque mentiri et fallere: sic vicissim justi abominantur mendacia, studentque in verbis esse veraces et fideles: illi enim cum improbitate perdididerunt conscientiam et fidem, hi cum probitate utramque firmiter tuerentur et servant.

Primo mendacium probrosum est omni homini, sed maxims principi. Primo, quia majestatem principis decet veritas, fidelitas et veracitas; majestatem ergo suam ac solium lædit, si mentitur. Nam, ut sapienter ait S. Cyprianus, lib. I, *epist.* 3: « Hæc est vera dementia non cogitare, nec scire quod mendacia non dia fallunt: noctem tandem esse, quam diu luceat dies; clarificato autem die, et sole orto, luci tenetras et caliginem cœdera, et quæ grassabantur per noctem litrocinis, cessare. »

Secundo, quia populus et respublica nititur et regitur verbo principis: quod si illud mendax et fallax deprehendat, omnem ei fidem et fiduciam, acque ac auctoritatem et obedientiam derogabit.

Tertio, quia princeps quod semel dixit, sanxit, promittit, dedit, hoc honeste et iuste retractare nequit: imo, si mentitur et fallat, sæpe injuriam et dampnum grave subditis irrogabit. Hinc Græcorum Imperatores in inauguratione solemniter jurabant se, remota fallacia, dicturos veritatem, ut testatur Cuiuslibet, *De Offic. palat.* Debet enim princeps veritatis non tantum esse asca, sed et tutor ac patronus. Hæc Aspar Leonem Imperatorem quod promissis non stitisset, veste prehensum objurgavit, dicens quod nefas esset purpura amictum mentiri. Ita Zouaras, tomo III.

Quarto, quia « mendacium vitium est servorum, » ait Aristoteles. Ergo dedit ingeniosus, præsertim principis, qui sunt vicarii Dei, ac Deum, qui est prima veritas ipsaque fidelitas, in terra representant. Quocirca S. Thomas, opuscul. *De Peccatis in eruditione*, multis probat principum amandum esse veritatem, itemque abominandum mendacium ut venenum. Idem censens Philosophus Theophrastus, lib. IV: « Bis, ait, qui in dignitate sunt, turpissimum fraude honesta circumvenire aut ludere, quam vi aperta. » Et Silius, lib. XIV:

Optimus ille
Mittis, cui postremum est primique loci
Inter bella lidem.

Hic, lib. II:

Nec recipite fœdera pacis,
Duc regis postere lidem.

Hinc Agesilaus rex Sparte adeo horrebat mendaciam, ut rogatus audire quemdam qui plerumque melodiam mentiebatur, noluerit, ne mendacia etiam cantioni assentire videretur.

Impia ergo est illa pollicitorum vox apud Euripidem: « Jus, reguandi gratia, violandum est, aliis rebus pietatem colas. » Sicut enim fides stabilis replicanda, ita perfidia evertit. Rursus a tollis fidem inter homines; tollis et fidem ac religionem in Deum, faciesque atheos.

Aristoteles, *Rhetor. ad Alexandrum*, cap. XVIII, moror principes « non peccare, timentes et lividam ulionem et humanam infamiam. » Cicero, lib. III, *Offic.*: « Nec ulla res, ait, vobis invidiam republicam continet quam fides. » Idem, orat. *pro Roscio Com.*: « Perfidiosum et nefarium est fidem frangere, que continet vitam. » Num, ut ait Aristoteles, *Rhet. ad Theophrastum*, lib. I, cap. XV: « Infirmatis vilitatisque pactis tollitur inter homines commerciorum usus. » Quocirca Romani in Capitolio vicinam Jovi aram fidem posuere, ait Cato Censorius. « Fides enim, inquit Seneca *epist.* 89, sanctissimum humani pectoris bonum est. » Divinus vero Silius *ad Fidem*, eam huic elegit celebrat:

Aleto Jovem generata, æternæ divique hominampe,
Quæ sine nam tellus parat, non æquæ nonat:
Justitie coeque, tantumque in pectore nœat.

Denique Alfonso Aragonia rex, teste Panormitano lib. I *De Gestis* ejus, probant illum principem, « cujus simplex verbum tantum ad fidem valeret, quantum privatorum hominum jururandum. » Idem dicitur, « et tanto privati hominibus reges meliores esse debere, quanto honoribus et dignitate antecellent. »

8. GERNA GRATISSIMA, ESPERATIO PRÆSTOLANS: V QUOCUMQUE SE VERTIT, FRUSTRATE INTELLIGIT. — Pro *esperatio præstolans* hebraice est *דבר נבול*, id est nimis sive donum. Ergo Hebraice sic habent, *lapis gratia nimis in oculis hirci qui habentis illud; ad omne quod respexerit, præstiterit ager*; Chaldaus, *lapis numeris gratia est in oculis ejus; qui tollit eum ad omnem locum quæ se vertit, præstiterit ager*; Syrmachus, *pondus gratiarum*; Septuaginta, *merces gratiarum, inquit, dispension his qui videntur; quocumque se vertit, præstentur*. Hebraicum enim *דבר נבול* significat *præstare, dare, dare, sperare, prosperare*; tertio, accipiendum *pro D* (quia hæc dicit litteræ ejusdem soni sunt et postulatis), *infatuari*. Unde aliqui vertunt, *lapis gratia nimis in oculis habentis (accipientis) illud; quocumque se vertit, infatuabitur*. Munera enim excæcant et infatuant accipientes, juxta illud: « Munera excæcant oculos sapientum, et mutant verba justorum. » *Deut.* XVI, 19. Vatablus, *gratia gemma est nimis in oculis eorum qui ipsum possident; quæcumque se vertit, prosperabitur*, id est, in quocumque volat partem, corda iudicum vertet et inclinat in manus illud. Sic et Pagninus, Bayanus et alii.

(1) In hanc sententiam elegans Marti ad Quirites dixerunt: « Majorum gloria posteris immen est. »

(2) Eum non decet de rebus magnis, ut virtute sapientia, verba facere, nisi affert et jactare de his.

igitur ex Hebraeo clarus est sensus, q. d. Munus vel donum est instar gemmae grossulae, quae rapit ut se oculos et corda accipientium, eoque fleat, qui datur muneris vult, ut litem vel causam etiam parum sequam oblineat, juxta illud :

Munera, crede mihi, placent hominesque deosque.

Unde R. Levi : « Munera, ait, velut gemmas gratissimas accipit sunt illi quibus donantur, perinde ac si essent lapilli pretiosi et qui illis exornatus est, gratiam conciliantes. Quare cuiuscunque rei se liberalitas adhibet, felicissime illi succedit. » Aben-Ezza vero per hanc vel dominum accipiens non accipientem, sed dantem munera : « Sicut lapis pretiosus, ait, coram amicis rapit, a quibus conceptus fuerit, ita munera dominis suis, a quibus munus missa fuerit, gratiam conciliant : cum tanto munus exoptare nefas sit, qui illud accipit, muneris dominus dici nequit. » Praeterea Cajolanus : Munus, inquit, laudat vel principi donatum esse idem gratiam conciliat, alique idipsum intelligens et sentire, eum cogit, quod intelligit et sentit is qui donavit, sive iustum illud sit, sive iniustum. Atque sic explicari potest versus Volgata, ut a expectatio praestolantis a vocetur munus, quod accipientis expectat et praestolatur. Hinc Bernardus : « Praestolans, ait, hinc gnomae ex procedenti : Non decet principem latium mendax, sed merito gratiam conciliat, prestare beneficia quae postulat, imo munera dominis suis et gratiam parant. Nam gemma vel lapis pretiosus est gratissimus spectantibus, sic est munus in oculis praestolantis, sive ut est in Hebraeo domini sui, hoc est, illius qui recipit illud. Et quocumque se vertit, sive ad quocumque locum respicit illi munera largitur, prospere agat, et quon molitur, assequatur. »

Noster Salazar ingeniose per gemmam gratissimam accipit gemmas pellucidas, per quas intrant omnia occurrentia iocunda spectat. Sic D. Isidorus, lib. XVI *Etyimol.* cap. 78, tradit Neronem gladiatorum pugnas, interposito virenti smaragdo, spectare solitum : ex quo fiebat ut cuncta eodem colore umbra ejus oculis sese offerrent, et iocundius spectantulum redderetur. Ait ergo Salomon : « Lapis gratissimus munus oculis domini ejus, q. d. bonum iudici aut principi collatum, alius est lapis pretiosus, pulchri, et perlucida in oculis obiecta; quae sicut hinc suo colore emittunt, ita et ibidem reddunt, sic etiam donum, cui oculo positum, suo item colore causam donantis in oculis, effluatque ut iustior et cum equitate conformior insipienti apparat. »

Idem per gemmam gratissimam accipit gemmam, quae gratiam et amorem conciliat, qualiter esse suphimum asserit S. Epiphanius, lib. *De Garam.* et insipientem S. Isidorus. Talem quoque esse hyacinthum veteres opinati sunt. Unde de quinta hyacinthorum specie quae ad crystallum accedit, sic scribit Plinius, lib. XXXVII, cap. 19 : « Talis

aliqui malant pederolas vocari, alii antrofas, multi Venereis gemmam, quod maxime videtur deesse et specie et colore extremo gemmae. » Ad idem Magos credere prodesset reges adituri. Sic adamas perhibetur iram comprimere, et congiugum amorem fovere, ideoque reconciliatoria gemma vocatur, ait Anselmus Boetius, lib. II *De Gemmis*, cap. IV. Idem, esp. CLXXVI, asserit umbilicem Venereis (nomen est gemmae instar conchylii) a Venere nomen habere, quod gratiam et amorem conciliare creditur. Dico creditur, quia multa gemmarum vires vulgo credite, sunt fabulose et falsae.

Sensus ergo est, q. d. « Lapis gratissimus (sive benevolentiae) munus in oculis domini, a id est, perinde munus principis donatum gratiam illius alliecit, sicut gemma aliqua pretiosa est, ut exspectat amorem et benevolentiam secretam conciliandi vim habent, q. d. Principes donum aliquam mansuetionem, quasi annulum manui suae inserit, inclusa gemma aliqua ex his quae benevolentiam et amorem cordi inserunt. »

Ad hanc y lapis gratissimus appellari potest magus lapis, qui, ob vim quam habet ferrum ad separandi, amori atque gratiae tribui solet; unde apud veteres id nomen sortitus est, ut vocetur a lapis amoris; a quo Graeci magnetum fecerunt, id est amorem, appellare solent, auctor est Ptolemaeus, q. d. Munus, utique principis collatum, non aliter ejus gratiam et benevolentiam trahit, quam magnes ferrum. Mira sane, arcana et pernicitudo talis est vis magnetis in trahendo ferro, adeo ut magnes nonnullis dici videtur quasi inopem; licet Plinius, lib. XXXVI, cap. XVII, ab inventore in dictum censat, Lucretius vero a loco, puta a Magnesia in qua oritur. Sic enim canit :

Quem iniqua vocant potius de nomine Gaei,
Magnetam quoniam patris in fabula vocat.

Similis vis trahendi et conciliandi animos est in donis et muneribus, ut videtur ipsa esse viva et animata, perinde ac Thales, quaeque secutus Cardanus, censuit magnetem esse virum et amatum : vis enim movendi se, inquit, animam ostendere videtur, licet hoc recte cogit Scalliger, et noster Nicolaus Cabes, lib. II *De Magnete*, cap. II. Rursus sicut vis magnetis angulat moler, quo enim major est magnes, eo major trahit, sic et dona quod majora sunt, eo magis animos vincunt, insuper sicut vis magnetis frangit, et quasi marecat frigore, glacie, imbre, ac praesertim si diu existat sub aquis, vel in loco humido, ut docet Cabes, lib. II *De Magn.* cap. II, ac rationem assignat; negat vero hanc vim infringentem magnetem alio, cui multi eandem attribuerunt, sed falso: ita donorum vis infingitur, si ab animo frigido, tepido, et quasi aequo prominent; donum enim ab animo donantis estimationem, vim et pondus accipit; animus ergo amore et benevolentia donum aequat, imo superat, idque vult

et verbis hilaribus significatur : hinc enim animi sunt indoles. Denique Symmachus, pro gemma, vel, ut Hebraeo est, lapis, vertit, pondus (olim enim lapidibus utebantur pro ponderibus) gratis munus, q. d. Sicut pondus librae lanceam cui imputatur degravat, facitque eam lanceam oppositam praeponderare, sic munus datum iudici, lanceam voluntatis ejus, inaequae iustitiae, degravat, et ad se trahit, facitque ut parti adversae praeponderet, aequo videtur aequior et iustior.

Denique R. Salomon per munus accipit orationes, quae quasi munus Deo offeruntur, q. d. Quando homo Deo offert munus precum, id Deo velut gemma pretiosa gratum est : quare omnium quam postulat, felicem successum ei concedet. Verum hoc mysticum est munus.

Versio vero Vulgata, quae pro munus verit, expectatio praestolantis, esto eodem modo exponi possit, ut jam dixi, proprio tamen significat rem quam expectatur, q. d. Cum res (v. g. donum, beneficium, dignitas, victoria, prosper successus, etc.) quam quis avido expectavit, diuque praestolatus est, impletur et advenit, ita necesse est satietas ejus animam, ac si gemmam gratissimam et pretiosissimam adeptus esset : quare antequam illam adipiscatur, diu adhuc illam expectat, quocumque se vertat, prudenter intelligi, id est, prudenter et intelligenter se gerit, ut illam quam tanto avido expectat, assequatur. Aut, ut Jansenius, q. d. Res expectata a praestolante magni fit ab illo, estque in oculis ejus velut gemma gratissima : itaque quocumque se talis expectans vertit, et quicquid agreditur, aut quocumque dixerit, prudenter se gerere studet, ut re desideratissima non fraudetur, sed eam aliquando assequatur, juxta illud cap. XII, 12 : « Spes quam differtur, alligit animam; lignum vite desiderium veniens. » Hinc patet radix, et quasi ratio a priori, hujus sententiae, nimirum quod desiderium sit in anima id quod fames est in stomacho. Sicut ergo famelicus gratissimus est cibis, quo famem exsultat; sic desideranti gratissimum est potiri re desiderata, quia illa desiderium et famem animos explet. Ad id Jansenius videtur nonnullum interpretem pro *וְיָדָהּ סְעוּחָהּ*, id est munus, legisse *וְיָדָהּ סְעוּחָהּ*, id est res mane quaerita : hanc enim est expectatio praestolantis; quod enim quis praestolatur, hoc summo mane quaerit et procurat; nam radix *וְיָדָהּ סְעוּחָהּ* significat manicare, mane quaerere, mane quaerere. Verum non est necesse huc confingere, praesertim quia *סְעוּחָהּ* Hebraei non est in usu, igitur Hebraeo ad verbum habent, lapis gratissimus in oculis domini munus ejus, hoc est, munus quod domini semper in oculis et amore habent, quod praestolantur et expectant avido. Nam quod quis amat et desiderat, hoc iugiter oculis intuetur; hoc ergo est a expectatio praestolantis. »

Nota Hebraeo *וְיָדָהּ סְעוּחָהּ* hasit, id est intelligere, saepe in Scriptura significare prudenter agere, ut

hoc loco verit Chaldaeus, studioso operari, sedulo et vigilanter alieni rei incumbere, ut *Psalm.* XXXV, 1 : « Beatus vir qui intelligit super egenum et pauperem, » id est, beatus est qui cogitat, ut verit Chaldaeus, seduloque intendit ut aegroto et pauperi prospiciat. *Psalm.* XII, 2 : « Ut videt si est intelligens (intelligenter et sapienter agens), » aut requires Deum. » *Psalm.* XXXV : « Noluit intelligere ut hanc ageret, » id est, noluit serio intendere et incumbere bonis actionibus; et alibi saepe. Denique *וְיָדָהּ סְעוּחָהּ*, id est munus, in Scriptura subinde significat mercedem, ut hinc vertunt Septuaginta. Merces enim est quasi munus et premium labori congruum et debitum, ut sensus sit, q. d. Merces in oculis laborantis est, quasi speciosissima gemma quae eum ad strenue laborandum incitat; quae quocumque se vertit, id est, quicquid ex pacto et conventionis laborando agit prudenter et excole obit, ut mercedem adeo optatam consequatur; praeterea proinde illi condnetur illico peralto labore praestit oportet, si ejus merito, voto et expectationi satisfacere velit. »

Hinc anagogice Beda per gemmam gratissimam accipit premia coelestia; sic enim ait : « Qui premia futura fideliter expectat, quasi gemmam splendidissimam possessione letatur. Nam et in Evangelio negotiator sapiens pro acquisitionis pretiosa margarita, id est desiderio coelesti, omnia quae habuit vendidit; talisque exactor sine adversa, sive prospera, contingunt, a sua intentione non fluctuat, prudenter intelligens, quoniam diligentius Deum omnia cooperantur in bonum. »

Porro Septuaginta pro gemma vertunt, disciplina, quia haec est gemma coelestis et praestantissima, imo margarita Evangelica de qua Christus, *Matth.* XIII, 46; nisi quis dicat Septuaginta pro *וְיָדָהּ סְעוּחָהּ*, id est lapis, gemma, legisse *וְיָדָהּ סְעוּחָהּ*, id est intelligens, et intelligentia, sive doctrina et disciplina. Sic ergo Septuaginta vertunt, merces gratiarum disciplina hinc qui utitur; quocumque se vertit, prospera semper incedit. Quod Polychronius Bilem sic exponit : « Disciplina moralis est virtutum merces, quasi gratiarum nomine hinc appellat. Qui igitur virtutum curriculum confecerit, illa morale sapientiam quasi laborum insumptorum mercedem consequatur. » Alii vero sic explicant : « Disciplina est merces gratiarum, » id est, disciplina mercedem gratissimam, vel amplam gratiarum virtutumque mercedem, affert his qui ea utuntur, etiamque operum exercens. Denique noster Alvarez de Paz, tract. *De Perfectione*, per gemmam gratissimam accipit perfectionem virtutum, quam fideles et Sancti avidissime praestolantur, et ad eam totis animis viribus contendunt, ideoque in omnibus cogitatis, dictis et factis prudenter se gerunt, caveat

que ne vel in minimo a via virtutis deficiant.

9. QUI CELAT DELECTUM, QUERIT AMICITIAS; QUI ALTERO SERMONE REVERTIT, SEPARAT FOEDERATOS. — Hebraice, qui legit *percoracionem*, querit amicitias; et qui iterat (1), vel mutat, vel variat verbum, separat duces. Ita Theodotus, Pro *federatos* hebraice est *דברים אלפים*, id est duces, per quem R. Salomon accipit Deum, q. d. Qui alteri vilia objectat, separat a se Deum, qui dixit et sanxit: « Non querens alienum, nec memor eris injurie civium tuorum. » Levit. xix, 18. Melius alii passim per *duces* accipiunt duces, per enallagen numeri. Noster vertit *federatos*, quia duces et principes solent *federari*, ac inter se *federa* sancire. Potest etiam *aliph* significare foederatum illusione ad *אנפ* *aliph*, id est milia, et ad *אלפ*, id est bos: boves enim gregatim quasi *federati* incedunt et pascuntur. Unde Chaldaeus vertit, qui *repevit sermonem*, dividit amicitiam; Septuaginta, qui *celat injuste facta*, querit amicitiam; qui *mentem odit* (legitur *אנפ סנו*, id est odit, pro *אנפ סנוס*, id est respicit) *celare*, dividit amicos et domesticos. In Romano et coeteri. Perperam ergo in Complutensibus pro *dividit* legitur *contrarie* *verum*, id est *statuit*, *erigit*; Syrus, qui *negat occultare amicos et domesticos* separat; Symmachus, qui *iterat et repetit sermonem*, separat consuetudinem, id est consuetam amicorum familiaritatem; Vatablus, qui *celat peccatum*, querit amicitiam; qui *autem revelat rem*, dissidere facit principem a principe, id est, qui peccatum non inproperat alteri, *deleat* *charitatem*; qui *autem inproperat*, *etiam* *principes amicos a se avocant*. Hoc est quod dixit Salomon, cap. x, versu 12: « Oculum suscitavit rixas, et universa delicta operit charitas. » Jam

Primo, S. Chrysostomus in *Catena Graecor.*, per *delictum* accipiens proprium, non alienum, sic exivit, quasi dicit: « Qui per virtutes vicia sua abscondit, Dei amicus efficitur. Igitur per justitiam sciamus et abolemus injustitiam; per temperantiam et castitatem, lasciviam et incontinentiam; per dilectionem et charitatem, odium et simultatem. » Verum alii passim *delictum* hoc loco alienum, non proprium accipiunt. Unde

Secundo, B. Antiochus, serm. 64 *De Arcano legendo*, sic exponit: Qui celat alterius delictum secreto sibi commisit; illudque in mente sepelivit, hic studet amicitiae; qui vero illud revelat, domesticos a se dividit, omnesque contra se concitat. Sic et S. Chrysostomus in *Catena Graecor.*, qui hanc quoque sententiam priori anneclit.

Tertio, Tigrinus vertit, qui *variatur verba*, *magnas dissociat*, q. d. Qui delictum celat, id est excusat, imminuit, et, quantum potest, obtegit, hic inter dissidentes facit pacem et amicitiam con-

(1) Qui iterat *vere*, qui recoquit rem commissam oblivioni tradendam, v. g. qui culpam ab amico admittam et seipsum in memoriam revocat: hoc enim pertinere videtur ad conciliam inter amicos servandam.

ciat: ut vero qui *variatur verba*, *id est*, qui delictum per injuriam alterius exaggerat, amplificat, aliterque narrat quam gestum sit, hic etiam *federatos* « magnas » dissociat, ac inter eos suspiciones, odia, lites et bella suscitavit.

Quarto, plene et genuine, q. d. Qui delictum alterius vel contra se, vel contra alios admittam non divulgat, nec objectat; sed celat, et oblivione sepelivit, nec iratum pro se fert: hic mirum sibi amorem conciliat illius a quo lesus vel offensus fuit; rursum hic alios inter se consociat et amicitia jungit. Qui vero delictum alterius jam sopitum vel sepellum identidem repelit et reficit, hic separat tum a semetipso, tum a sese invicem *federatos* et amicos. Sicut enim vulnus quod crustum obdixit, vel malagmate tectum est, si rursum aperitur et fricetur, recrudescit: sic offensae et odia oblivione sepulta, si novis sermonibus refricentur, recrudescunt, acerrum, et subinde insanabiles evadunt, ut quotidiana docet experientia. Hoc ergo Salomon modum quo offensam sedantur, et modum quo renovantur, ut illum amplectamur, hunc refutemus.

Sic faciebat S. Monica mater S. Augustini, de qua ipse in haec verba scribit, lib. IX *Confess.*, cap. IX: « Hoc quoque illi bono mancipio tuo, in cuius utro me creasti, Deus meus, misericordia mea, munus grande donaveras, quod inter dissidentes atque discordes quasi beatas animas, alii poterat, tam se praebat passivum, ut, cum ab utraque multa de invicem audiret amarissima, qualla solet eructare surgens atque indigesta discordia, quando praesenti amico de absente inimica per acida colloquia crudelitatis (vel, ut alii legunt, *cruditas*) exhalatur odiorum; nihil tamen alteri de altera proderet, nisi quod ad eas reconciliandas valeret. Parvam hoc bonum mihi videretur, nisi turbas innumerabiles tristes experiret, nescio qua horrenda pestilentia peccatorum lassissime pervagante, non solum iratorum inimicorum iratis inimici dicta proderet, sed etiam quae non dicta sunt addere; cum contra animo humano parum esse debeat inimicitias hominum nec exaggerare, nec angere male loquendo, nisi eas etiam extinguere bene loquendo studerit: quails illa erat docente te magistro intine in schola pectoris. beneque etiam virum suum jam in extrema aetate docente te magistro est tibi, nec in eo jam fidei plaxit, quod in nondum fidei toleraverat. »

Ex dictis liquet radicem, et quasi rationem a priori, hujus sententiae esse *charitatem*. Ideo enim celans delictum delinquentem sibi suisque amicit, quia insignem illi charitatem ostendit, quae celando ejus delictum celat ejus infamiam, ejusque honorem et famam integram illibatamque servat. Cordati enim famam maximi faciunt; quare illum qui eam tuetur, mire diligunt: magnum enim, et illex amoris est amor. E contrario qui delictum refricat et prospat, hic famam delinquentis ledit et vulnerat, ideoque eum sibi

suisque offensum reddit, utique ex defectu charitatis et prudentiae.

10. PLUS PROPICI CORRECTIO APUD PRUDENTEM, QUAM CENTUM PLAGE APUD STULTUM. — Hebraice, *frangit inceptum intelligentem magis quam percutere stultum centies*; Septuaginta, *conterunt micrae proflantibus, stultus autem flagellatus non sentit*; Theodotus, *venit correctio in intelligentem, plus quam percussio in imprudens*; Chaldaeus, *penetrat inceptum intelligentem magis quam percutere stultum centies virgis*; Syrus, *nunc cor sapientis opprimunt; et ego inceptum loquatur stultus, et non sentit*. Pro *magis* hebraice est *אנפ תעבתי*, quod aliqui derivant a radice *אנפ* *nacha*, id est *deduxi*. Unde Vatablus et Cajetanus vertunt, *descenda* (1) in cor sapientis inceptus; R. Levi, *decidit*; Theodotus, *venit*. Sed longo verius alii *תעבתי* derivant a *אנפ תעבתי*, id est *fregit, contrivit*.

Sensus ergo clarus est, q. d. Prudens, sicuti balat vel erret, magis movetur, si corripatur verbo, ad corrigendum erratum, quam stultus, id est imprudens et improbus, moveatur verbere etiam contumelioso. Correctionem intelligo sive eam que fit ab homine, sive que fit a Deo, de qua Auctor *Catena Graec.* sic exponit, quasi dicit: « Vir prudens, aut, ob divinae condemnationis corde contectus et respicit; stultus autem ne facere quidem, aut alla clade aut tentatione pulsatus, sentit, aut ad frugem se convertit, sed in multa obstinate persistit, adeoque diversis malis, vindictaeque incommodis utro sese involvit. »

Nullo hujus sententiae est primo, quod prudens semper ductum recte rationis. Itaque si vera ratione ostendat eum errasse, veritati et rationi cedat, erratum agnoscat, delictum corrigat. Stultus vero non sequitur ductum rationis, sed phantasia et concupiscentiae; — quia meritis adhaeret, hinc ab eis non nisi multis verberibus avelli potest. Igitur stultus est quasi animal brutum, v. g. canis, equus, asinus. Sicut enim canis est rudens, ab eo non nisi multis plagis avelli potest, imo subinde sunt se lamari et enecari potius quam os demittit; sic et stultus a suis cupidibus non nisi multis flagellis abstracti se patitur. Ita S. Hieronymus, quem citat Dionysius hic, « Nihil necesse est, ait, bis puniri non recalcitramus, nisi sua ratio est magistra, cui propria conscientia est vixit. » Ad reprobantem stultum et improbum multities punire est opus, ut per viam rectam iocundat, quia ejus magistra est phantasia, autrix concupiscentia.

Secundo est, quod prudens ex ignorantia vel infirmitate, qua verbo correctionis tollitur, la-

bitur et erret, stultus vero ex malitia et obstinatione, quae non nisi longa duraque verberum multitudine contundi et rumpi potest. Rursum prudens est generosus, honestus et veracundus, cui verbum sufficit ad corrigendum errorem; stultus vero est ignavus, protervus et impudens, cui multis plagis eugendus est ad obsequium, juxta illud Q. Curtii: « Nobilis equus umbra virge regitur, ignavus ne calcari quidem potest. » Et illud: « Sapientem nutu, insipientem fuste regos e. fleas. » Unde S. Gregorius, III part. *Pastor.* cap. viii: « Aliter, aut, admittendis sunt impudentes, atque aliter verendum. Illos namque ab impudente vito non nisi inceptio dura compescit; istos autem plerumque ad melius exhortatio modesta componit. Illi se delinquire nesciunt, nisi etiam a pluribus inceptur; istis plerumque ad conversionem sufficit, quod eis doctor mala sua saltem leviter ad memoriam rescribit. Illos melius corrigit qui invehendo reprehendit; istis autem major profectus adducitur, si hoc quod in eis reprehenditur, quasi ex latere tangatur. Impudentem quippe Judaeorum plebem Dominus aperte increpavit ait: Fronis mulieris meretricis facta est tibi, noluit erubescere. *Jerem.* vi. Et rursum verendum est adverbis, dicens: Confusio adolescentis non oblivisceris, et opprobria civitatis tuae non recordaberis, quia domabantur tui qui fecit te. *Isaia* lvi. »

Tertio est, quod prudens prudenter verbis credit et credit, ne verberibus cogitur; stultus autem stulte verbis non movetur, sed verbera expectat, quibus erubro letas tandem callum obducit, filique insensibilis, uti videmus protervos juvenes virgis non moveri, sed potius obdurari, ac mancipia flagellis herorum jam assueta illa nihil facere. Unde est illud apud Comicum admoventis ne servum, qui jam ad plagas obduratorum occallueratque, pulset, utpote manui suae potius quam illi noclorus: « Noli, ait, amabo, verberare lapidem, ne latus manuum. » q. d. Lapidem verberat qui verbera investigationibus, aut docet indolentem. Talis est vinosus et abusus, qui dicit, *Prov.* xxii, 33: « Verberavit me, et non dolui; traxerunt me, et ego non sensi; quando evigilabo, et rursus vana reperiam? » Et impit de quibus queritur *Jerem.* v, 3: « Percussisti eos, et non doluerunt; attrivisti eos, et non doluerunt accipere disciplinam; induraverunt facies suas supra petram, et noluerunt reverti. » Ab assuetis enim non fit passio, et assuetudo sensum mali admittit, et in plagis qui semel dedoluerit, indunt indolentiam, nec verbera sentiant, perinde ac si saxum haberent dorsum.

11. SEMPER JURGIA QUERIT MALUS; ANGELUS AUTEM DOMINI CRUELIS MITTITUR CONTRA EUM. — Hebraice, *quae rebellionem querit malus; et multus crudelis mittitur in eum*; Septuaginta, *contradictio* (Symmachus, *contumeliosus*; Theodotus, *exacerbationis*) suscitavit omnis malus; Dominus autem angelus im-

(1) *Inceptus*, recte. Ita Salustius, *Jull.* cap. xi: « Verbum... in pectus Jugurtha descendit. » Item Livius, II, 52: « Coram in animos descenderunt. » Quod sententiam, conf. illud Cohari Medii in Grat. ad Bessum dictum, apud Curtium, lib. VII, cap. iv: « Nobilis equus umbra quoque virge regitur, ignavus ne calcari quidem concitari potest. »

interiorum (Symmachus, *Interiores*, id est sine exterioribus, vel interioribus) immittit et; vel, ut Auctor *Catone* Graecor., *inprobi et nequam ad unum omnes suscitant contrarias et contradictiones: Dominus autem crudelis angelum adversus ejusmodi mittit*: Chaldeus, *terram vix amaris quam maledixit*, etc.: B. Salomon, *capitula verba cruciata sunt et provocata, semper malum querit* (1). Jam

Primo, Caputamus: *Primo*, inquit, particula *incipit* est; nam *verbi potest*: « tantum rebellis quasi malum, » vel « tantum rebellionem quaerit malus. » Priorem versionem sequitur Vatablus; qui habet: « rebellis duntaxat malum querit. » Quod dupliciter exponi potest. *Primo*, q. d. Alii facinorosi admittunt mala, dum datur occasio loci, honoris vel aliter rei illius esse; at rebellis studio quaerit mala, ut rebellionem loquat; *secundo*, q. d. Rebellis nihil boni, sed malum duntaxat querit, quia male duntaxat ei utilia sunt ad sustinendam rebellionem. Id in publicis rebellionibus experientia manifestum est; in privatis idem fieri non raro videmus. Sic hoc tempore multis in locis a rebellibus injuncta est haeresis, et sceleris eam consequentia, quae haec creabat rebellionem; nec enim talia circumstantia et consentanea rebellionem moliri solent. Posterioris versionis tenens est, q. d. Solus malus, id est pravus et perversus, quaerit rebellionem; et qui rebellio incens est aequus, hinc a Deo vindictae angelus excedit milititer contra eum. Per angelum hunc, id est nuntium, intellige « demonem, vel carnificem, qui rebelles plectit, vel similes a Deo destinatum ad rebellium castigationem.

Secundo, Praeterea virtute, profecto vix rebellis quaerit malum suum, et multos crudelis milititer contra eum, q. d. Rebellis rebelando suo principi vel superiori, non tam ipsi quam sibi malum nocens et creat, perinde ac qui contra stimulum calcitrat: quia a principe, qui potentior est, opprimetur et evitatur. Princeps enim multum crudelium, puta licetorem vel militem, qui eum opprimit et perdat, in eum immittit. Exemplum clarum est in Pharaone, qui rebellans Deo et Moysi, cum isque disceptans et litigans, gravissimas Dei plagas per angelos malos (ut dicit Psal. *xxxv. 10*) immittas excepit, adeoque tandem eum toto exercitu suo in mari Rubro, Exodi *xiv*, Pharaon ergo exemplum, imo exemplar, vindicte rebellium. Sic Core, Dathan et Abiron rebellantes Moysi, vivi absorpti sunt a terra, ac a demonibus abrepti in tartaro, Num. *xvi*.

Tertio, nonnulli haec explicant de subdito, qui contempnit et rebellat Superiori humaniter eum corripienti: ac enim incidit in manus Superioris severi, qui instar angeli crudelis ejus pervicia

ciam duris verberibus contundet et franget. Imo idem Superior qui prius benigne cum eo egerat ut ovis, visa ejus pervicia, induit personam leonis, et in eum deservit ut leo. Sic S. Gregorius Nazianzenus, orat. I Apocry. *ut supra*, vocat Superiorem instari debere Proteum, ac varias formas induere, ut nunc in formam agni cum morigeris, nunc in formam leonis cum rebellibus se transformet.

Haec explicatio vera est, sed acrior. Gnome enim generis est: quare « angulus crudelis, » non tantum Superior severus, sed quisvis alius in rebellem jussu Dei deservens, accipiendus est. Solet enim Deus justo judicio efficere ut qui in fortitudine sua praesidentes rebellant Superioribus, incidant in alium quempiam fortiores se a Deo destinatum, qui cum eis quasi duellum inicit, eosque debellet, sternat, contundet et proterat. Sic ergo crudelis adha, ut nulla misericordia moveatur, militem contra eum, ut eum morti dedat, ait Aben-Ezra, et eum gravissima clade afficiat, ait B. Levi, nec ulla pietate moveatur, propterea quod rebellis a Deo dedecit. Furiosus idem B. Levi sic explicat, q. d. Rebelli non satis est objuratioe nihil proorsu professio, nisi etiam defecioni assidue inhiat; et licet sevis angelus in eum immittatur, et quo horrenda flagella sustinet, et inimicibus tamen suis coram deo impietatis addit.

12. Expavit magis urse occurrere raptis fortibus, quam fatuo consistere in stultitia sua. — *Behraze*, *occurrere ursum orbatum in ursum, et non stultum in stultitia sua* (2). Supple, *expedit*, q. d. Salius est occurrere in irsum quam in stultum; quia stultus periculosior est urso, ait Aben-Ezra: ursum enim corpus, stultus, id est impii, et corpus et animam perdit. Rursus ursi, utpote bruti, furorem ratione et consilio destituti; at stultum qui ratione utitur et abutitur, hinc ea armatur, qua arte declinat? Denique severior est stultus urso, cum eum a suis catulis, id est concupiscentiis, abducit, corripit et castigat. Symmachus, *occurrere urso orbato ursum, et non stultum in stultitia sua*; supple, melius est Chaldeus vero, *occurrere, q. d. ursum et terrorem vix sapienti, et non commoveretur; et stultus in stultitia sua cadit*; Septuaginta, *incidit sollicitudo vix intelligenti, imprudens autem circumspiciunt mala*; Syrus, *incidit cogitatio et timor vix sapienti, et stulto stultitia sua*.

Hae sententia pendet a praecedentibus; per stultum ergo non quemvis hominum vitiosum, sed plane pravum, impium et rebellem, qui in monitores sevit, accipit, de quo dixit verus praeced.: « Semper jurgia quaerit malus. » Hinc ergo componit et anteponit in ferocia urse, pollicetur

(1) Nil nisi malum querit contumacia, rebellis, et nuntius crudelis mittitur in eum, et gravissime plectitur rebellis.

(2) Incidit (proprie occurrere) ursum orbato, id est, urse orbatae catulis in altorem; ac ne incidat eorum in stultitia sua, cum metu stultitia accessum fertur.

quam urso, q. d. Salius est occurrere urse quam fatuo, qui pira urse furibundus se invadit, ut tibi famam, spes, vel etiam vitam, imo conscientiam et animam edamat. Ursa enim severior est urso. Audi Aristotelem, lib. IX *Histor. animal.* cap. 1: « Ursum in genere praeter morem aliorum animalium femina audacior est ac ferocior, » praeterea si quis ei catulos abripit et suffocatur; tunc enim mire sevit et furit. Ursa enim pro ceteris animalibus amat suos catulos, quia eos parit informes, ac deinde lambendo format, perinde ac stultus, sive impius, perversas suas molitiones cogitando, quasi mente lambendo format, ut eas in aliorum perniciem dextre exsequatur. « Ursa, ait Aristoteles, lib. VI *Histor. animal.* cap. xxx, parit exemplum quatuor; minorem calo, majorem matre parere solet: nudum item et caecum, et curibus propinquo membrisque aliis plurimum indusectum et rudem, » ideoque « inarticulatum, » ut idem ait, lib. IV *De Gener. animal.* cap. vi. Sic et Alianus, lib. II *De Animal.* cap. xxx. Audi Plinium, lib. VII, cap. xxxvi: « Hi (catuli urse) sunt candidi informisque caro, paulo muribus majoris, sine oculis, sine pilo; ungues tantum prominent: hinc lambendo palliatum figunt. » Et S. Ambrosius, lib. VI *Hexamer.* cap. iv, ubi usum exemplum stultitiae educationis liberorum statuit: « Ursa quidem, ait, ferit informes utero partus esse, sed matris linguaque daret, atque in speciem sui similitudinemque formare. Non miraris in fera tam pli oris officia, cuius naturam pietas exprimit? Urseigitur partus suos ad sui officii similitudinem, tu filios tuos institue similes tui non potes? »

Adit Plinius amoris urse in catulos argumentum: « Fetus rigentes appropinquo pectori fovent, non alio inebunt quam ova volucres. » Et mox: « Oculi eorum hebentur crebro. Invalidissimum urso caput, quod leoni fortissimum: ideo urgente vi praecipitanti se ex aliqua rupe, manibus eo operio jactantur; ac saepe in arena colombo infuso exanimantur, crebro venenatum fuisse Hispani credunt, octiditque in spectaculo capita eremum, testato quoniam potam in usum rabiem agit. Nec ultra animalium in matreio stultitia legendum videtur » solent fieri. « Quae omnia appropinquo co optulit stulto: hinc enim oculi mentis hebentur, caput est infirmisimum, omni quo consilio, ratione et sapientia destitutum; cerebrum malitia, stolis, iracundias et insaniam refertum, quod illos aliosque in usum rabiem agit. Hinc urse doli aequae ac ferociae est symbolum. Ita S. Basilus, hom. 10 *Hexamer.*: « Doli, ait, quod in anima doli fraudisque concinnatrice sibi delegat hominibus, urso quovis in suo speculo coluberrante implacabilior est. » Unde malitia Athienstis doli armata et roborata comparatur pedibus ursi, *Apoc. xiii*, 2. Ursa autem dolosior est urso. Nam in omni genere animalium, ut ait

Aristoteles, lib. IX *Histor. animal.*, « meliores, astutiores, insidiosiores feminae sunt, et in evadenda prole sollicitiores; mares contra simplices mitiusque insidiosi. » Insuper ursum, dum furit, lapidos a tergo jacit in quoslibet qui occurrunt, protra et inabundat jacit in arguantem, imo in quoslibet stantes sine discedendi. Adhaec ursum injuriam esse memor: nam post plures menses, imo annos eum, a quo lesus est, in magna ventorum turba agnoscit, invadit et perimit: « et stultus iras per menses et annos alii. Praeterea ursum nulla misericordia floctitur, sed ad necem usque hostem prosequitur. Unde Ovidius, lib. III *Tristium*, elegia 3:

Quo quisque est major, magis est placibilis ira,
Et facilis molis meae generosa capiti.
Corpori magnanimo satis est provasse leonem:
Pugna nihil facit, cum juret bellis, habet
At lapides, et tristes insatit montibus aequi,
Et quaeque minor nobilitate fera est.

Sic Sapiens et magnanimus parit hosti se humilium: at stultus instar ursi insolentis et immiserabilis hostem prosequi non cessat, donec eum proletem et disperdat.

Jam severiore esse stultum furentem urse raptis catulis sapienter, liquet, ex eo quod ursa specie virginis et infantis mansuetas: quod non facit stultus. Refert Alianus, lib. XIII *Varia Histor.* cap. 1, stultitiam virginem excellentissimam, rectori nuptia pater Isosene expositam, multum fuisse ab urse, qua catulis a venatoribus spoliata, uberibus lacte turgenibus virginem aluit, itaque et summo dolore ab catulis raptis militavit, et virgini vitam conavit. Adde ursum multum habere phlegmatis, quo iram et sevitiam suam dilat. Phlegmatis indicium certum est, quod ursum in hinc, quando generat, per 40 dies lactat quasi sopitus et semidormiens, tanquam sine cibo vivat, et tamen pinguis, teste Aristotele, lib. VIII *Histor. animal.* cap. xvi, et Plinio, lib. VIII, cap. xxxvi, quae sic de urse scribit: « Mares quodammodo diebus lactant, quatenus mensibus praemis diebus septenis tam gravi somno possunt, ut ne valueris videre oculum quendam. Tunc interim in modum veneni pinguiscent. Ab his diutius resident, ac priorem pedum suorum vicent. » Stultus autem, dum furit, totum in bilem alit, omniaque phlegma in choleram et furorem vertit.

Italo ergo a priori hujus sententia est, quod feritate que urso est naturalis, pejor sit stultitia, id est inapollitas, libera voluntate et destituta milita desumpta a stulto, id est improbo; et stultior, sic dicitur et ingeniosior ad nocendum. Exemplum hujus sententiae existit in Simeone et Levi filiis Jacob, qui stuprem Dine sororis utriusque, savoris uris furibundi irruerunt in Sichemitas, omnesque ad unum perinde trucidarunt,

Genes. xxvii, 25. Similia videmus crebro in his qui furore vindictæ aguntur in perniciem multorum.

Porro Septuaginta, Chaldeus et Syrus pro arso vertunt sollicitudo, timor et terror: quia ursus de catulis sollicitus, ac terrorem obvis ineutens, sollicitudinis et terroris est symbolum. Unde Auctor Catena Græcor. ex Septuaginta sic vertit, verum intelligentem viris, et accit eorum, et sollicitudines, ut stultis commendantur et exsultant mala; Chaldeum vero; occurrit ursus et terror vis sapienti, non commendantur; et stultus in sua stultitia cadit, q. d. Terrores non raro occurrunt sapienti et stulto: sed sapiens his non commovetur, quia consilio et consilio suo his resistit, eosque discont: et stultus stultis in eis cedit et succumbit. Ursus enim terrores terroris est simulacrum. Nam, ut ait Boetius, Epod. 10:

Et respicitur circumspicitur ursus ovile.

Et Oppianus græpiles ursum ejusque feritatem et terrorem sic pugit:

Ursus, qui, cruetis gans, fœr combra;
Nix horreus Senopus; spicitur amica,
Potentis specie, fœr ubi nœxa, creata,
Teros, serpi dœr, et signis hatis,
Atque ferentes calant ora vapores.

Sic sæpe demon terribiles imaginationes, spectra, timores immittit homini, ut eum percellat, et in pusillanimitatem, desperationem, aliunde secus præcipit. Sed sapiens non movetur, imo ridet hæc ut inania spectra. Sic S. Antonia apparuit specie insorum, leonum, luporum, gigantum, ut eum turbaret: sed Antonius expertus ejus fraudes ea ridebat, ac signo crucis et oratione omnes has larvas dissipabat, ut illico in fumum abirent. Vix Seneca: «Rerum imagines et phantasmata nos terrent, non res ipsæ.»

Quoties opus est vincere suam phantasmam, ac eam increpare, sibi que docere: Noli ei credere et colere; phantasma est varum quod te terret, sperne illud, et venies vinctus in auras. Qui laborant capitis vertigine, pulant omnia gyrari et verti, timentque se in abyssum ruituros. At sani illos roborant, dicuntque: Nihil est quod metuas, solide consistis: non res gyrantur; sed tum cerebrum gyris ægitur. Ita dicit sapiens, dum timores occurrunt: Nihil mihi Deo nixo terrorem haurire poterit: imaginationes istæ sunt crebro immisso: phantasmata hurrifica sunt, non vero res ipsæ terribiles. Quare his non moveor, securus consisto in sinu Providentiæ divine, cunctoque cum Psalme: «Qui habitat in adiutorio Altissimi, in protectione Dei cæli commorabitur, etc. Secuto circumdabit te veritas ejus, non timebis a timore nocturno.»

13. QUI REDDIT MALA PRO BONIS, NON RECEDET (Syrus, non morietur) MALUM DE DOMO EJUS. Septuaginta, non morietur mala a domo ejus. Sententia

est clara, q. d. ait Auctor Catena Græcorum: Ingratus et ingratus et perditus, a qui beneficiis conceptum maleficio compensat, a Deo vindicæ oculis involvitur. Merito; nam si in peccatum meretur, qui malum pro malo reddit, quanto magis ille pena malum experietur, qui malum pro bono reddit? Est enim hoc insignis non solum ingratitude, sed et perfidia, quæ ipsa nature jura violat, quam profunda Deus nature et ætærorum vindax gravibus supplicis, sive infamie, sive paupertatis, sive morborum, sive persecutionum, sive exilio et carcere, sive ipsa morte, quin et post mortem in filiis et familia punire et plectere solet. Hoc est quod magno doloris sensu de Judæis queritur Christus per Davidem: «Frustrabant mihi mala pro bonis, sterilitatem matris mee,» Psal. xxiv, 12. Et: «Qui retribuunt malo pro nobis, detrahebant mihi, quoniam sequabar bonitatem,» Psal. xxxvii, 21. Quod et de Judæis in Christum tam ingratos, dum ipsi pro doctrina, laboribus, miraculis, protra, malitibus et opem reddiderunt, totius gentis exilio et exilio millecavit, et molebat in hodiernum diem. Quod enim ipsi Christum crucifigendo acclamarunt Pilato volenti eum liberare: «Sanguis ejus super nos et super filios nostros, a usque hodie videmus compleri, dum sanguinis Christi alio Judæos toto orbe profugos ubique terrarum persequitur. Ita Lyranus, Dionysius, Jansenius, Bayanus, Arberus et alii.

Mystice, Hugo hanc noem adaptat his qui indignantur suis persecutoribus allicque se veracibus: persecutio enim ingens est bonum, cui proinde bonum, non malum respondere oportet. «Omnis, ait, qui malefacienti sibi irascitur, reddit malum pro bono; nam omnis molestia et tribulatio bona et salutaris est homini, vel ad satisfactionem, vel ad approbationem et incrementum virtutis; qui igitur tribulanti se irascitur, quasi puer scabiosus est, qui matri lavanti caput ejus irascitur et conviciatur. Item ejusmodi tribulatio aqua est ad extinguendum ignem concupiscentiæ: qui igitur tribulanti irascitur, sicutis est illi cuius domus ardet, et affertur sibi aquam ad extinguendum conviciatur. Item tribulatio panis est animi, Ther. iii: Saturabitur opprobriis, qui igitur tribulanti irascitur, similis est cani, qui manum porrigenti sibi panem mordet.» Et paulo post objectioni occurrit: «Sed dicit quispiam: Et si bona fulant tribulant, non tamen beneficiant, quis non hoc intendant, et ideo non sunt sustinendi. Amice, spino que vineam tuam claudunt et custodiunt, hoc non intendunt facere; sed si ideo rejicis, stultus es.» Porro hujus sententia radix et ratio a priori est lex talionis, que jubet ut malum malo reddatur, ut, quod iniuste quis fecit alteri, idem iuste subeat et palietur. Qui ergo reddit mala pro bonis, meretur ut pro malo hoc enormi mala paria recipiat.

14. QUI DERIVAT AQVAS, CAPUT EST JURGIBUS:

ET ANTEQUAM PATIATUR CONTUMELIAM, JUDICIBUS RESERVAT. — Salomon per aquam accipit linguam, que levis est et fluxa instar aquæ; sed hoc mystice est Hebræorum, apertius aquas principum contentiosos; et antequam committatur lis, dimittit; Chaldeus, qui effudit sanguinem sicut aquam, suscipit iurgium; et antequam exardescat lis, dimittenda est, q. d. Sicut secunda formæ vel pyra, imposita modica aqua, non restingitur, sed per antepuristiam magis accenditur et exardescit: sic etiam, si in rixa effundatur sanguis, eo non restingitur rixa, sed magis exardescit, ut majores pugne cordesque committantur: Syrus, qui effudit sanguinem, iudicium exatit ante principem; Septuaginta alio abeant: Potestatem, inquit, dat servos principum iustitiam; præbet autem opertatem contentio et iurgium; nisi, principum iurgiorum est sicut aqua erumpens, etc. (1).

In nostra Latina versione, argue ac in Hebræo, more Hebræo subintelligenda est nota comparationis sicut, q. d. Sicut qui aquas in vase vel alveo conclusis ritam vel foramen aperit, facit ut primo quidem parum, sensim vero crescente foramine ac fluxu, multum aque inde defluat, quod agros integros obruit et vastat: facile enim aperitur foramen, et semel apertum difficile clauditur: ita pariter qui in iustam dat libitibus et iurgis, dat occasionem et viam aperit magnis iurgis, rixis, seditionibus et bellis, que deinde difficillime, et parvi adverse dimidium offensus non acquiescit; sed lite totum replant: quo fit ut sæpe causa cadant, et ipsi totum avare ambulant, totum perdat; et illi ergo «dimidium est plus toto.» Sic S. Gregorius Nazianzenus ultro cessit archiepiscopo Constantino politano ut lites Episcoporum sedaret, ut nuptias illud Jone: «Si propter me orta est tempestas, projicite me in mare, ut vos iactari desinat;» qui proinde in districtis lambicis ita num. 33 consultit:

principio argue exibus parca est, sed postea fit magnus: ita et in lite. Docet ergo Salomon prudentiam fingenda esse lites, idcirco prima ejus initia succedenda, quia dato initio, lites sensim sine sensu incrementum, suntque inextinguibiles et insuperabiles, ut homini quietem, opes, famam, vitam et subinde coeque antiam adimat. Unde Raymus sic breviter et clare explicat, q. d. Sicut ille qui aperit aquas, et fossam scindit, magna inundationis causam præstat, quam postea non potest colubere, neque revocare: sic contentio et iurgio facile est dare principium, litem vero componere difficillimum. Vel sensus est, q. d. Qui principium dat contentio, totus lites est habendus auctor: sicut ille qui aperit et dimittit aquas inundare super terram, que penis suo alveo defluant, inundationis est auctor. Et proinde, ut in cæteris affectibus moderandis, principis obstandum est: ita quoque in libitibus et contentioibus: nam, ut aqua rupta fossa non potest revocari, ita nec ira; et contentio, ubi semel cepit, vires acquirit.

Proverbium hæresarchas et secularum magistratos maxime condemnat, juxta sensum allegoricum. Antistrophum huic sententia est illud Arabum antiquum, coar. 1, num. 12: Esto onager cui supervenit velatores, sit est celerrime fuge, enim ex improbitate tibi supervenient rixæ: onager enim in fuga et cursu suum celerrime. Et illud paradoxum Platoni, quod citat Cicero in Tuscult: «Initium plus toto.» Sæpe enim avari in lite capiunt totum, et parvi adverse dimidium offensus non acquiescit; sed lite totum replant: quo fit ut sæpe causa cadant, et ipsi totum avare ambulant, totum perdat; et illi ergo «dimidium est plus toto.» Sic S. Gregorius Nazianzenus ultro cessit archiepiscopo Constantino politano ut lites Episcoporum sedaret, ut nuptias illud Jone: «Si propter me orta est tempestas, projicite me in mare, ut vos iactari desinat;» qui proinde in districtis lambicis ita num. 33 consultit:

Lites parantur quis inveni, ira iugant.
Lites foveant dicitur expugnant proren.

Idem consilium dedit Christus, Matth. v, 25: «Esto contentiosus adversario tuo, ut non sis in via cum eo; ne forte tradat te adversarius tuus, et iudex tradat te ministro, et in carcerem mittatur. Amen dico tibi: Non exies inde, donec reddas novissimum quadrantelem.» Et vers. 40: «Et qui vult totum iudicio contendere, et litium tuum tollere, dimitte et et pallium.» Et S. Augustinus in Regula, cap. xxxvii, ita sanxit: «Lites aut nullas habebitis, aut quam ederrime finialis, ne ira crescat in odium, et trabem faciat de festuca, et animam faciat hominibus. Sic enim locutus: Qui odit fratrem suum homicidæ est,» I Joan. iii, Quia, ut idem ait, epist. 87: «Sicut scitum corruptum vas, si dicitur tibi fuerit, sic ira corruptum cor, si in alium diem duraverit.» hinc accedit S. Grego-

(1) Pilius (nam hæc vox in hebr. nomen haberi potest; alii fontem vel dimittens aquas), proruptio aquarum est iustitia contentiosus, et est, aqua prorumpens similis est iustitia contentiosus, ut si agere rupto vel rixam in agere facta erunt aqua, hæc nihil esse patitur litio, sed uti semel emissa sunt, laxata paulatim formio, liberos erumpant omnia inundant: sic iurgium, etc. Et aliique antequam exardescat lis, dimittit; alii, antequam se manifestet, litigare non litem dimittit.

trius, qui altius litium exordium arcescens, illud tribuit rupturæ silentii. Sic enim scribit, part. III *Pustor*, admont. 46: » Hinc (ex multiloquio) seminatur stimuli, oriuntur rixæ, accenduntur faeces odiorum, pax exstinguitur cordium. Unde bene per Salomonem dicitur: Qui dimittit aquam, caput est jurgiorum. Aquam quippe dimittere, est linguam in fluxum eloquii relaxare. Quo contra in bona etiam parte iterum dicitur: Aqua profunda, reforescit ore viri. Qui ergo dimittit aquam, caput est jurgiorum; quia, qui linguam non retinet, concordiam dissipat. » Eadem habet lib. VII *Moral.*, cap. XVI.

S. Gregorium de more seculari Beda sic breviter explicat: » Qui dimittit aquam, caput est jurgiorum, quia qui linguam non retinet, concordiam dissipat. Unde et diverso scriptum est, *Prov. XXVI*: Qui imponit stulto silentium, tras dissipat. » Sic et Salomus, qui per *apum* metaphorice accipit linguam, que sicut aquæ mobilis est et fluxa. » Figurato, ait, hoc dictum est: nam per aquam designatur lingua levis et fluxa; et qui immodice linguam suam relaxat, caput est jurgiorum, quia qui linguam suam non retinet, jurgia et lites concitat, et concordiam dissipat. » Maxime id verum est in eo qui revelat secretum amici, sive vitium, sive consilium, sive propositum: hic enim causa est invidia, odiorum, rixarum et litium. Minus recte Lyranus per aquam accipit vitium, quod, ut ille aiebat, est » aqua vitii, » sive in vite per solem decocta, q. d. Qui dimittit aquam, bibens vitam vitii forte, caput est jurgiorum que oriuntur ex ebrietate, » et antequam patitur contumeliam, judicium (discretionis) deserit, » incidendo proximum sine causa.

Secundo, apposite sic exponas, q. d. » Qui dimittit, » vel, ut Hebraice est, *aperit* » aquam » fluminis, vel fontis aut stagni, ut scilicet eam quam juris est communis in suos usus derivet, sibi que quasi appropriet, hic est origo et causa jurgiorum. Sic videmus molitores, dum aquam publicam ad suum molendinum derivant, incidere in lites cum vicinis, qui queruntur aquam fluminis ab illis immitti, et per illud jam navigare nequeant; et cum agricolis, qui queruntur agris suis subductam et suffratam fluminis irrigationem; et cum quibusvis aliis, qui ejusdem adquisitionem sibi adeptam sentiunt, eamque jure repetunt. Parcemia ergo hæc significat causam litium frequentem esse, cum quis bona communis, qualis est aqua, sibi facit propria; tunc enim ceteri, quibus commune erat bonum, in illum insurgunt, illique litem intentant. Quare, qui accipit, » antequam patitur contumeliam, judicium deserit, » maleus cedere re quam in suos usus converterat, illamque publico bono restituere, quam in lites incidere quibus sibi ignominiam et molestem accerast, dum quasi boni publici deprecator condemnatur, infamatur et mulletur. Hinc illa suppositio vox: » Qui in communi sin-

gularia ambulat, auctor est litium. » Et illud Iocra-tis ad demonium: » Ex communibus promotionibus discede non ditor, sed gloriosior; nullus enim pecuniis melior est profectus a tranquillitate. » Sic videmus in monasteriis eos qui singularia querunt, omnium in se odia concitare. » Singularis enim ad omnia sua strenuus, ad communia est piger, » ait S. Bernardus, tract. *De Gradibus superbia*, gradu 5.

Redeo ad dimittentem aquam. Sane cernimus Romæ crebras oriri lites de aquis fontium, v. g. de aqua Virginæ, ex qua plerique bibunt, de canalibus fontium, quos Sixtus V. et Paulus V. Pontifices in urbem induxerunt. Cum enim hæc aquæ per uncias et semuncias in minores tubos et canales derivatæ variis sint dividitæ, ac sepe fontes tantum aquæ non suggerunt, quantum cubitè dividendum est, aut, si suggerant, ad alio divertuntur, quod facile factum est, si quis tubum majorem aut demissionem tubis aliorum communi committat, in quam fons infuit, inserat: hic enim majorem et priorem aquam hauriet cum ceterorum damno; tunc sane illum non possit illum illi vel heris qui aquam dividendum, movent, coguntque tubos omnes ad æquilibrium communi copellexe inveni, et ad quantitatem unde vel emanat, que aquam emant præcisè redigi, ne, si majores maneat, plus aquæ sugant quam par est, quod proinde sortem aliis debiam imminuat.

Tertio, aliqui sic exponunt, q. d. » Qui dimittit aquam, » id est qui dimittit memoriam beneficiorum (quam Plutarchus, lib. *De Amicitia*, vocat » gratiarum donum ») ab amico acceptorum, eorumque obliviscitur, hic » caput est jurgiorum, » quia beneficia vincedum sunt amicitie, que, si per ingratitudem obliviosam aboleantur, inter veteres injuriæ refricantur, et novæ succedunt, que jurgiorum sunt semina. Verum huius expositioni non coheret altera pars hæmistihi: » Et antequam patitur contumeliam, judicium deserit. »

Quarto, alii consentiunt illud ad aquam, que ad rotam molendini; hæc enim per aquam inflammationem circumacta, si non habet frumentum quod molat, lapides ipsos molares rotas suo lita allidit, ut ex his velut et silice ignem eliciat, qui continua lapidum collisione increscens, ingens exolat incendium, quo totum molendinum exurit; similiter modo lingua in familiaribus colloquiis, cum non subest aliqua utilis materia, quem, ut in dicam, molat, subjectum sibi lapidem alterit, id est ad proximarum detractiones, proba et contumelias se vertit, quibus rixarum ignem suscitavit, adeo ut illius scintillis non una tantum domus, sed urbes magnæ non raro desingrent. Rota ergo molaris discordiarum incendium excitans est lingua effrenata, de qua S. Jacobus, cap. III, v. 8: » Lingua, inquit, constituitur in membris, que maculat totum corpus, et inflammat rotam naturalis

inflammata a gehenna. » Ubi Vatablus: » Lingua est, inquit, quæ adducit in discrimen totum hominem, cum inconsulto movetur, ut more molendinorum totum molendinum incendat, ubi nimis motu ignem conceperint. Et antequam patitur contumeliam, deserit judicium, » scilicet vir sapiens contentione dimittit, priusquam ad verbum corruia in illum faciat, et desiccus aliquod ipsi afflet. Hic sensus profundus est et appositus, sed multa supplet, ipsique sententiam adiuvat.

Quinto, Septuaginta, Hebræum *וְיָדוּ מַדּוֹן*, quod Noster vertit *jurgiorum, virtutum justitiam: madon* enim significat litam, rixam, contentionem et judicium; lites enim in judicio apud iudicem peraguntur, ut iudex eas ex justitia decidat et definiat. Rursum pro *dimittit*, vel, ut Hebræice est, *aperit aquam*, Septuaginta vertunt, *potestatem vel licentiam dai sermonibus*. Videatur enim alludere ad eplepsydram, que olim fiebat ex aqua (oli nam sit ex arene) fluxu; olim enim actores et accusatores in judicio perorabant ad eplepsydram, ut, cum illa effluxisset, cessarent et darent locum reis ad se defendendum. Unde Apuleius, *de Asino aureo*: » Iuratum, ait, præconis amplo boia citatus aculator quidam senior exsurgit, et ad dicens quædam vasculo quodam in vicem colli graditate listato, ac per hoc guttatum delicta infusa aqua, ad populum sic orat. » Hinc ab aqua græce dicitur est eplepsydra, quasi *calceus dicitur*, id est suffulens aquam. Et Philostratus in *Adriano Sophisto*, appellat sophistas eplepsydram, qui ad fluxum aquæ exierunt haurire. Et Cicero, lib. III *de Oratore*, de Pericle loquens: » At hinc, ait, non clamator aliquis ad eplepsydram labare doceat. » Quare dimittere aquam in eplepsydra, est dare licentiam et inhiberi perorandi. Igitur Septuaginta sic vertunt, *potestatem dai sermonibus principum justitie: pro ebit autem operatum contumelio et jurgium*; vel, ut clarius vertit Auctor *Catena Græcæ*: » Principatus (Græcum enim *ἄρχη* et principatum et principium significat) justis orationi libertatem et potestatem imperit; dissidiam autem et pugnam ad egestatem viam sternit, » q. d. Iudex vel princeps justus dai litigantibus, puta iam actori et reo sandi, quam reo se defendendi justum ad perorandum spatium; qui vero cautus et prudens est, lites et litigia fugit, quia hæc litigantes depauperant, et ad egestatem redigunt. Piorime enim et continue litigantium sunt expensis in advocatos, procuratores, testes, iudicem, etc., qui litigantium opes emungunt. Sic ergo explicata versio Septuaginta eodem reddi quod Vulgata Latina.

Symbolice nosat Alvarez de Paz, tractat. *De Morsibus*, inter, per aquas accipit cogitationes ventia, quas omnes Sancti in Deo orloque colligunt et deliquit, illeoque sanctam, quietam et letam agunt vitam. Quod si per incuriam: eis dimittant, et deorsum fluere sinant, ut scilicet cogitationes sanguis et vanitatibus mundi, illico ori-

tor in die mensis distractio, inquietudo, lites et jurgium, dum concupiscentia trahit mentem deorsum, turbas vero sursum. Quod ammodo jurgium fusi dicitur Apostolus, *Roman. vii*. Quæritur Christus Martini circa tantis sollicitis sit: » Martha, Martha, sollicita es, et turbas erga plurimum. Porro unum est necessarium. Maria optatum partem elegit, que non auferetur ab ea, » *Lucæ x*, 41. Et S. Gregorius Nazianzenus, in *Carm. de Beatitudine*:

Felix, ait, a mundo abstractus, qui vivit oratio
In rigida, et mentem tollit ad seorsum.
Felix qui, malis laceratus, non phisiam versans
Hæret, pectus sol deinde vomit.
Felix, qui Christiani factus qualibus erant, etc.
Non homo jam, sed quis de grege vultulorum.

15. QUI JUSTIFICAT (id est justum pronuntiat) IMPIUM, ET QUI CONDIGNAT JUSTUM. AROMINARIUS EST UTROQUE APUD DOMINUM. — Hebræice est elegans parenchyma: *וְיָדוּ מַדּוֹן*, id est, ut Pagninus, *justificata impium, et impium factus justum, abominatio Domini sunt etiam ambo*; Septuaginta, *qui justum judicat cum qui injustus, impium autem cum qui justus, immundum et abominabilem quod dicitur*; Vatablus, *re quoque (quasi parenti injuriam) et parenti impunitatem abominatur Dominus tam cum qui scellestus absolvet, quam qui tantum damnat*; par enim Deo filii injuria, et par est percussio justitiam, sive eam iusto, cuius est, deroget; sive eam injusto, a quo abhorret, arrosget. Ratio quasi a priori est, quod Deus per essentiam et ipsa justitia increta, immensa et fontalis; ab ea ergo velut a fonte manat omnis justitia eructa Angelorum et hominum, quem proinde ut eum amari, sic vice versa odit et abominatur omnem injuriam, quasi sibi essentialiter contrariam, et a demone profectam.

Triplioiter id fieri solet, per tres impatiatis et impii iudicii gradus, gradum increscentes. *Primo* enim Auctor *Catena Græcæ*, exponit hæc de iudicio privato, *Judicare*, inquit, hoc loco non refertur ad forum civile, sed ad iudicium et sensum animæ, idem est hic enim *judicare*, quod requiritur vel *estimare*. Colligitur hoc ex eo quod apud Deum immundum et execrabilem illum esse prædicat, qui justum injustum judicat, et contra injustum justum. Monet autem per hoc Sapiens ne quid unquam iusto qui vero antepanamus. Qui enim justum condemnat, et absoluti injuriam, gravem facit injuriam iusto, imple insonti et innocenti, ac ipsi justitie et virtuti. Denique occasio et causa est ut alii mores injusti imitent, justi vero aspernentur. Id sepe fecerunt homines ex privato amore vel odio; quem enim amant, ejus actus licet vitiosos excusant et laudant; quem vero oderunt, ejus actus licet honestos culpant et minime interpretantur. Hoc est quod queritur *Psalm. ix*: » Latidatur peccator in desideris animus

que, et iniquus benedictur. » Sic multi laudant quis omnes, etiam viliosos, divitum, nobilium, potentium, adulando, quia ab his officium vel benedictionem sperant. Ita explicat S. Hieronymus in *quod ad Philonem*, cujus verba translata sunt in Ius Canonicum, et habentur II, *Justit. III, can. 54* *Si quis dicitur*, et *can. 55* *Si quis hominem*. « Si quis, ait, hominem, qui sanctus non est, sanctum esse crediderit, et Dei cum junxerit societati, Christum violat, cujus corporis omnes membra sumus. Qui dicit, ait, justum injustum, et injustum justum, abominabile utraque apud Deum est. Similiter qui sanctum dicit esse non sanctum, et rursus non sanctum asserit sanctum, abominabile apud Deum est. »

Secundo, Haynes, Vatablus, Jansenius et alii hinc exponunt de judicio forensi, quo iudex vel amore, vel odio, vel metu, vel munere corruptus, condemnat innocentem et absolvit nocentem, iuxta illud *Isaie 7, 23* : « Qui justificat impium, et illud *Isaie 7, 23* : « Qui justificat impium pro muneribus, et justitiam justis auferit ab eo. » Hinc est insignis injustitia proprie dicta, et veritas justitiam commutativam, ac proinde obligans ad restitutionem. Iudex cum a Deo constitutus est, ut quasi vicarius nomine Dei justitiam administret, et jus suum cuique tribuat; quod si non facit, Deo et justitiam et innocenti gravem injuriam irrogat, atque ad restitutionem damni tenetur.

Tertio, hinc sententia accipi potest de ipsa justitia et injustitia, *q. d.* « Qui justificat impium, id est impletentem impium, » et qui condemnat justum, id est justitiam justis, abominabile est Deo. Id faciunt homines perversi, qui vitia virtutum nomine palliant, et virtutes vitiorum specie dehonestant: verbi gratia, qui pietatem vocant hypocrisisim, parcimoniam vocant avaritiam, prodigalitatem vocant liberalitatem, obscultationem vocant urbanitatem. Rursus superbam vocant magnanimitatem, humilem vero pusillanimitatem; temerariam vocant audaciam, modestum simplicem; gulosum vocant jovalem, abstinentiam autem scrupulosam, et illa de ceteris.

Hic tertius et summus est impii iudicii et impietatis gradus. Hi enim totam virtutum et vitiorum formam naturamque inverunt et pervertunt, perinde ac si quis humanitatem homini adimeret, eamque bestie cuiuspiam transcriberet, ac feritatem a bestia in hominem transferret; itaque faciunt ut homines vitium pro virtute capessant, virtutum vero quasi vitium abominentur. Quocirca abominabile sunt Deo, qui proinde eis in eadem malevolentia intentat, dicens, *Isaie 4, 20* : « Ve qui dicitis malum bonum, et bonum malum! » Ubi illustres hinc de re sententias S. Gregorii et S. Maximi recitavi. Huic Salomonis sententia parallela est illa Arabum, *cent. 1, num. 11* : « Esto unicuique libra, » id est esto unicuique æquus et justus.

16. Quid PROBEST STILLO HABERE DIVITIAS, CUM SAPIENTIAM EMERE NON POSSIT? — Hebraice, ut quid

pretium in manu stulti, ut emat sapientiam, et non est ei? Ita Pagninus, et Aben-Ezra: *Ut quid, ait, opes stulto, cum corde careat, id est cum nulla sapientia cupiditate teneatur, ideoque infidelis sit et sapientia incapax? Sensus ergo est, q. d.* Frustra stultus, id est viliosus, habet divitias, cum is sapientia per se emi nequeat, nec ipse habet cor, id est animum et prudentiam, ad eam comparandam, ut scilicet suis opibus comparat illi libros et viros sapientes, qui cum sapientiam doceant, imo cum ipse sit vorax et exors: hinc divitias ad sua vitia, puta gulam, libidinem et fastum, abutitur. Divitias ergo in manu stulti sunt id quod gladius in manu furentis, qui scilicet ex furore eo uti nescit, sed ad suam et aliorum læsionem abutitur. Est misos; parum enim illatur, sed plus significatur; dicitur enim opes non prodesse, sed significatur eas obesse, et nocere plurimum stulto, utpote quem faciunt superbum, gulosum, luxuriosum, etc. Significat Salomon divitias sine sapientia esse inutiles et vanas, innoxias, eo quod a sapiente per sapientiam in opera utilia pietatis et misericordie sapienter expendi debeant. Unde Septuaginta, et ex his S. Ambrosius, lib. I *Offic. cap. xxvii*, vertunt, *ut quid abundant pecunia imprudenti? acquirere enim sapientiam exors non poterit. Unde infert S. Ambrosius* : « Primum igitur ocellis fons prudentie est. »

Secundo, Chaldecus vertit, *ut quid prodest captivitas vel mercatura stulto, qui non habet cor, opes sapientiam? q. d.* Mercator qui totus intendit mercaturæ et lucri, ut auget opes, nec habet cor, id est animum et prudentiam ad comparandam sapientiam, id est virtutem qua homo vivat, et ad sollicitatem opesque coelestes persequat, hinc utique stultus est, ac frustra merces opesque conquirat. Unde Aristoteles, lib. II *Rhetor. cap. xv* : « Divitiæ, ait, nihil fere aliud sunt quam flos amentia. » Et S. Chrysostomus, homil. 7 in *epistolam ad Colossenses*, ait cupiditatem ditescendi esse belham et monstrum monstruosum Scylla, Chimera et Hippocentauro, ac proinde cupidum « habere omnes simul belluas. » Idem S. Chrysostomus in *Catena Græc.* : « Sensus, ait, mysticus est : Quoties paganus ait hereticus datur sapientia, tenet ad damnationem suam illa abutatur? Quoties dicescne festinas, cum ante omnia illud parare te oporteat, quod omnibus pecuniis prestantes, et ad salutem animarum magis necessarium est, nempe sapientiam? »

Ex dictis patet rationem et quasi rationem a priori hujus sententia esse prestantiam sapientia et villatam opum, ex qua fit ut opes sapientia velut instrumenta subservire, ab eaque regi recteque et sapienter expendi debeant, ut suum finem, ad quem a natura et a Deo create sunt, assequantur; quo fit ut stulto qui sapientia caret, opes sint inutiles et noxie.

Symbolice Beda, Dionysius, Cajetanus, Jansenius et alii : Divitiæ spirituales, inquit, sunt

Scriptura, ingenium, scientia, eloquentia, cetera et fides; sed hec non prosunt homini, etiam Christiano, si stultus, id est viliosus sit, quia per hęc veram sapientiam, id est gratiam et gloriam, comparare nequit, eo quod vitis suis additus sit. « Quid prodest, ait Beda, Judæo vel heretico habere divitias Scripturam, cum in his Christum intelligere non possit? Quid malo Catholico expedit divitias habere verae fidei, cum sapientiam pie actionis habere neglexerit? » Unde Cyrillus in suis *Proverbiis* (uti citat hic Dionysius) : « Avaritia, ait, habet oculos, sed non visum; nam bonum diligit, sed summum bonum (propter quod cetera appetenda sunt) non agnoscit. » Hinc Abbas Nestoros apud Cassianum, *Collat. XIV, cap. xvi*, ex hac Salomonis sententia docet malos veram sapientiam habere non posse. Est enim mali subinde sint philosophi, et callent omnes humanas disciplinas; tamen veram sapientiam, que in Dei cognitione, amore et cultu consistit, obtinere nequeunt.

QUI ALTAM FACIT DOMUM SUAM, QUÆRIT RUINAM; ET QUI EVITAT DISCERE, INCIDIT IN MALA. — Hic versus deest in Hebræo, nisi quod in eo vers. 19 habetur : « Et qui exaltat ostium, querit ruinam, » unde hanc sententiam manasse censet Jansenius; sed Noster eam transcripsit ex Septuaginta qui sic habent, *qui excelsam facit domum suam, querit contritionem; qui autem tortuosum accedit ad descendum, incidit in mala. Græce est, id est excelsam vel parvis, quod Complutenses vertunt, ruens disscere incidit in mala. Auctor vero Catena Græc.* : « Qui ea que seors debet disscere detrectat, incidit in mala; » Romani autem : « Qui tortuosus accedit; » *excelsam enim græce vocatur obliquum, tortuosum, flexuosum, incurvum, distortum, confragosum, malignum, pravum; inde excelsam idem est quod obliquo, intorqueo, incurvo.*

Grammaticè, sive per criticem litteræ, significat eos qui altam ædificant domum, ruinam sibi accersere; nam

Summa potest validi struuntque cacemina venti.

Rursum alta domus sua mole et pondere dehinc et ruunt, nisi magnis fundamentis crassisque parietibus sint subnixæ; hocce autem sepe negligunt avari, sed superbi, qui alta spectant domorum fastigia, nec attendunt ad fundamentorum et parietum soliditatem. Qui ergo altam facit domum, querit ruinam et contritionem, ut scilicet ruens repente nimis alta domus conerit ædificatorem cum habitatoribus suis.

Item sub hoc cortice litteræ et sensu quasi grammatico parabolice, et quasi medullitis significatur primo, eos qui suas fortunas et familias impendunt ditare et exaltare volunt, accersere diei periculo ditare et maleque parta cito dilabuntur, juxta illud *cap. xii, vers. 11* : « Substantia festinata minuetur; » iam quia res omnes hujus mundi caduce sunt, cumque ad summum

et ad culmen pervenerunt, deficere et prolabi incipiunt.

Secundo, significat eos qui modum excedunt, et nimis magna moluntur, prolabi et sui se ruina involvere. Ita S. Chrysostomus in *Catena Græcorum* : « Qui modicum excedit, inquit, in penuriam tandem dilapsus deterior evadit; ut domus, dum in altitudine justo celsiore erigitur, ruina periculo exponitur (fundamenta namque impositam molem sustinere non valent); ita in amentia quoque res habet. Cum enim rationis nostræ basi omnis imponimus, quod ferre nequit, deorsum ruat. »

Tertio, significat eos qui superbe magnos ambiunt honores, dignitates et prelaturas, atque officia capessunt aulicium, qua sine vires et dolores superant, inde cum deorsum decedat, eorum corum ineptitudo vel ambitio, vel aliud scelus patet. Hinc disce insipientes esse, qui cum gaudio officium regendi alios suscipiunt, pro quibus exactam Deo reddidit rationem. Quare verum est illud vulgo tritum : « Vita privata, vita beata. »

Quarto, significat eos qui iustant suam doctrinam plus æquo, quique docere volunt quod non didicerunt, ut habentur doctores, trahantque post se greges discipulorum, cum probro deseri vel deponi, dum eorum ignorantia et vanitas patet. Ita paremiam hanc interpretatur ipse Salomon, dum eam explicans subdit : « Et qui evitat discere, incidit in mala, » puta in probrum, infamiam, privationem cathedra, etc. Ratio a priori est, quod mala evitari nequeant, nisi illa per prudentiam prævideantur, et prævisa amoveantur; prudentium autem disscere negligi stultus, quo fit ut per imprudentiam in mala corruat. Per *excelsam* græce est *excelsam*, id est obliquans, detorquens fabricam disciplinae et doctrinae, qui enim erigere molitur sine magistro, qui est instar periti architecti, hic eam obliquat et detorquet, ac proinde ruinae obnoxiam efficit. Sensus ergo est, *q. d.* Si est is qui ædes altius attollit sine perpendiculari ac regule examine, ædificium statim roturum extruit : sic pariter sapientia que sine præceptore ac doctore constructur, velut induratus et incurvus paries, ubi altius erecta est, multis erroribus depressa labascit. Nam præceptoris institutio similis est perpendiculari ac regule, quo sapientia structura regitur, ne illis erroribus incurvata hinc vel fatiscat. Accedit Auctor *Catena Græcorum*, qui sic explicat, *q. d.* « Qui cognitionem qua pollet, nimium offert, illis ab ea tandem deorsum deturbabitur. » Et Hugo Victorinus, lib. I *Didascal.* : « Principium discipline, inquit, humilitas est, et nihil addidit inflata superbia, qua quis vult sine alterius hominis adjutorio ad virtutis fastigium evolare. Qui altam facit domum suam, querit ruinam; et qui evitat disscere, incidit in mala. Non omnes qui altas ædificant domos, ruinam querunt, sed illi qui sine firmo fundamento, et sine debita conjunctione lapidum, magis mo-

lem conatur extrahere. Sic qui sine humillitate, qua se magistro spirituali docenti subjiciunt, volum altissimum perfectionem adipisci, solent non minimos passus experiri.

Tropologicè monet hic Salomon fugere excelsa, utpote ruinae vicina; humilia sectari, utpote stabilia et secura, nimirum:

Alta petit lixar, perstant altissima ventis.

Et:

Procedit a Jove, prociat a fulmine.

Ei:

Vive tibi, et longo tempore manes frax.

Rorsum mundus, quia superbus, spectat excelsa duntaxat, hinc imprudenter negligit fundamenta, utpote ima; quo fit ut excelsa debilibus subacta fundamentis ruant. Sic statua illa aurea Nabuchodonosoris, quae mundi mentem et vanitatem representabat, erat alta sexaginta cubitos; sed quia iustam non habuit altitudinem, hinc corruit; laha enim grat duntaxat sex cubitos, cum debuisset in altitudine esse decem cubitorum; altitudo enim hominis est sexta pars altitudinis ejusdem. Natura ergo hominis alta sexaginta cubitos requirit decem cubitos altitudinis, ut docet Vitruvius, Carianus et alii.

Benigne monet hic Salomon altitudinis et celsitudinis fundamentum et firmamentum esse humilitatem; pro ergo altius vis considerare, vel in terra, vel in caelo, eo profundius te humilia. Tria sunt verba Augustini in serm. 10 De Verbis Domini: «Magnus esse vis? a minimo incipe; cogit magna munera fabricare, construe celsitudinis? de fundamentum parvo cubito humilitatis.»

17. OMNI TEMPORE DILIGIT QUI AMICUS (Chaldeus, socius) EST; ET FRATER IN ANGSTIIS COMPORATUM. — Hebraice, et frater ad angustiam (vel in angustia) nascitur (1); Syrius, frater ad tribulationem nascitur; Chaldaeus, frater ad tempus angustia natus est. Frater hic dupliciter accipi potest: primo, pro fratre proprio dicto; secundo, pro amico. Priori acceptione sanctus est, q. d. Amicus et frater niles sunt, pariterque sortis et conditionis. Si ut enim amicus verus, non adulterius, omni tempore tum adverso quam prospero amico fidus est; sic pariter frater maximus in adversitate se dum et vere fratrem ostendit. Ad hoc enim Deus t natura procreavit fratres, ut fratri in angustia adiant et oblatentur, sic Joseph fratres in angustiis suis amavit, ne ad nos invidiamis fratres et cognatos, totumque Israel in angustiis persecutis ab Antiocho protexit et vindicavit. Frater enim dicitur quasi frater alter; utque, ut ait Petrus: «Deus eos quos ejusdem alvi angustia contingerunt, nunquam sibi in quibuslibet calamita-

(1) Id est, adverso tempore is amicus fiet tibi frater. Veri amici imago.

tum et verum amicum angustias deesse. » Id voluit Septuaginta dum vertunt, in omne tempus amicus sit tibi; fratres autem in necessitatibus utiles sint. hujus enim rei gratia nascitur, q. d. Fac ut amicitiam colas cum amico et fratre quovis tempore, etiam adverso, ut semper illis sit tibi amicus, et te amicum sentiat; ne vicissim quare amicum, qui omni tempore tibi sit amicus. Ita auctor Catenae Graecae: «Sensus est, inquit: Neque in laetis, neque in tristibus amicum deseras; aut si quis tibi amicos parare volueris, tales parato, qui quovis tempore tibi adsint.»

Posteriori acceptione, quo hoc loco congruentior est, sensus est, q. d. Amicus omni tempore diligit, adeoque in angustias se vere amicum, id est fratrem, ostendit. Amicus enim amicus est quasi frater, imo saepe plusquam frater, juxta illud cap. XIII, 24: «Vir amabilis ad societatem magis amicus erit, quam frater.» Contra hoc praecipuum peccant amici deficiunt, qui ab amico lavi verbo int, aut exili injuria affecti, amicitia tesserae rumpunt. An iustam est unius injuriae praetextu aboleri tot tantorumque beneficiorum jus et memoriam? O quam verum est illud Plauti in *Pseudulo*: «Si quid beneficium, leviter pluma est gratia: si quid peccatum sit, plurimum gerunt iras.»

Fundamentum hujus sententiae et quasi ratio a prioribus est, quod amicitia naturalis, qualis fuit Philosophorum et Ethicorum, ut ait virtus, non utilitatis, sed honestatis causa inest. Bonum autem honestum praestat utili, eoque est altioris ordinis. Quare ut hoc bonum honestum, sive honestatem amicitiae tenaris, necesse est ejus causa bona utilia postponas, sique cedas, et si opus sit, prodigas et perdas in gratiam amici et amicitiae, utque illi adsis in angustias, cum periculum est ne opes, libertatem et dignitatem amittas. Nescit enim omnibus majus bonum est amicitia. Adde quod amicitia hoc nomine et fine maxime inest, ut homo in hujus vine adversis et angustiis habeat amicum, qui eus levet, solvet, amoveat et dispellat consilio, auxilio et societate sua, ut scilicet ad amicum quasi ad asylum ultimum ante periculum confugiat. Hoc significat et in fratre ad angustiam nascitur, ut habent Hebraei, q. d. Sicut frater fratri adnascitur, ut eum in angustia adjuvet; sic pariter amicus amico comparatur, et evilliter quasi adnascitur hoc fine et usu, ut eum in angustia adjuvet. Ille enim est socius amicitiae; quem si tulla, tollis amicitiam, ejusque socium. Rursum: «Frater in angustia nascitur, » ut vertunt antiqui, quia sicut mater magno dolore et angustia ex ulero fratrem fratremque emittit; sic vera solidaque amicitia, verusque et solidus amicus, pariter et nascitur in adversitate, si in ea se amicus fidum constantemque praestet; perinde ac patientia nascitur constanti passione adversi actum, ac martyrium nascitur constanti roferati tormentorum et mortis pro Christo.

Quocirca virtus amicitiae quasi concepti

prosperis, puta in suavi benevoleque conversatione cum amico; eodem vero ejusque soliditas et deus proprie generatur in adversis. Fidelitas enim in adversis parit amicitiam solidam et stabilem. Unde Nazianzenus in *Lambecio*, 43:

Fidus, ait, amicus nil puta praestantius, quam casus asper pertarit, non poedit, qui postulare consulant, non quae placeant.

Frater ergo non tam necessitudinis jure ostenditur, quam necessitatis occasione. Igitur sicut angustia uteri enititur fratrem et fratrem, sic angustia tribulationis quasi uterum enititur pariterque veram solidamque amicitiam et amicum.

Porro it. Lavi sic explicat et nascitur, q. d. Frater a fratre, dum prospere agit, saepe negligitur; et si in calamitatem incidat, illico ad eum succursum excitatur, natura ad id impellente, cum eodem compingitque corporis osinamque constat.

Amicitia vero supernaturalis est amor et charitas, qua Deo nititur, unitur et conciliatur, propter Deum enim quem diligit, diligit et amicum. Quare sicut materem, vel praepositi amori eujuslibet rei terrenae, sic et amorem amici; et sicut in angustias non deserit Deum, sic nec amicum. Idem enim est amor qui amas Deum, et amicum propter Deum. Unde Barla, per amicum accipiens Deum, sic explicat: «Qui Dominum vere amat, omni tempore ejus custodit amorem; neque in angustia passionis deserit, quem in plicis tranquillitate confessus est.» ut fuit S. Stephanus, S. Laurentius, S. Vincentius veterique Martyres. Ita S. Augustinus (vel quisquis est auctor), lib. De *Arbitrio*, cap. 13: «Fundamentum amicitiae, ait, Dei amor est, ad quem omnia qua vel amor suggerit, vel affectus; omnia que vel occulte aliquis sperat, vel palam qui libet suadet amicum, referentia agat, ac diligenter inspicenda: ut quidquid astruitur, fundamento conveniat; et quidquid illud excedere deprehenditur, ad ejus formam revocandum, et secundum ejus qualitates omnimodum convertendum non dubites.» Idem, capite xv, citans hunc gnomen Salomonis: «Diligentia, ait, sunt amicitia, non rumpenda omnino. Amicitia aeterna est; unius omni tempore diligit, qui amicus est. Si te leserit ille quem diligit, in tamen dilige. Si talis fuerit, ut amicitia retineatur, nunquam tamen subtrahatur dilectio. Consule, quantum potes, saluti; prospice famae, nec unquam amicitiae ejus prodas secretas, quamvis ipse tua prodiderit.» Et cap. xix: «Nil, inquit, in amicitia fide praestantius, quae ipsius nutrit, videtur et custos. Ipsa se in omnibus adversis et prosperis, laetis et tristibus, jurandis et amaris, praebet regulam; eodem intuenti oculo humiliter et sublimem, pauperem et divitem, fortem et debilem. Ipsa tamen fides in prosperis laetel, eminet in adversis. Omni enim tempore diligit qui amicus est.» Et cap. xx: «Forma amicitiae, ait, est quam sermo divinus prescripsit;

Diliges, inquit, proximum tuum sicut teipsum. Tunc est ipse quem diligit, alter tu, si tuam in ipsum transfundas charitatem. Non enim, ut ait Ambrosius, vestigium est amicitiae, sed plena decoris; gratia victus est, non quibus; quia pecunia non pollicetur, sed gratia; nec libellatorem proferiorum, sed concieratque benevolentium. Non debet esse mercenaria, sed gratuita. Cediores sunt amicitiae inopum, quam divitum, cum spem lucrici sic tollit paupertas, ut augeat charitatem.»

Benigne Salomoniam more suo secutus Simeida. *Ecclesi.* vi, 7: «Si possides amicum, inquit, in tentatione posside eum, et ne facile credas ei. Est enim amicus secundum tempus suum, et non permanebit in die tribulationis.» Similia habet cap. XXXVII, vers. 4, ubi veterum haec de te gnomen recitavi. Hoc facit libet Seneca: «Amicos secunde res optima parant; adversa carissimos probant.» Plura de amicitia dixi *Ecclesi.* vi, 17.

Myrtice R. Baloussi apud Galatium, lib. III De *Arcanis fidei*, cap. XXVIII: «In omni tempore est amicus amicus, et frater ad angustiam vel ad tribulationem nascitur. Hic, ait, est Deus sanctus et benedictus, qui dixit: Frater ego ero Israeli in hora tribulationis, vel angustiae ejus. Sicut dictum est *Psalm.* xxxi: Propter fratres meos et amicos vel propinquos, vel socios meos, loquar unum parum in te.» Subdit Galatinus: «Bacterius tradidit. Ita quia clare habetur Deum amicum et fratrem Israelis dixi, eo quod fuerat secundum humanitatem ad angustiam nascitur.» Christus enim in incarnationis maxima se amicum et fratrem nobis exhibuit, non liberans ab angustias peccati, mortis et gehennae, nisi hac una de causis incitari et nasci voluit.

18. STULTUS HOMO PLAUDIT MANIBUS SUIS, CUM SEPONDERIT PRO AMICO SUO. — Hebraice, homo deridens corde percussit manum, spontanea sponsorshipem coram amico suo (1). Ita Pagninus; Septuaginta vero, vir iniquitatis plaudit et congratulatur sibi, cum etiam spontanea sponte dicitur pro amico suo. Aliqui codices habent, cum ipse amicum; adduntque, et in suis laudibus credit ignem; sed hoc desunt in Romanis, Complutensibus et Regis. Chaldaeus, filius hominis indignus intalegi pangiit manum suam, et sponte dicitur sponsorshipem pro amico suo; Syrius, praebet manus suas; Valabius, mendo capitis desigit manum, sponteque sponsorshipem in conspectu proximi. Ad illudque: «Deridens manum est fidei subversor; qui enim pro alio fidet, solent dare dexteram;» Tigrina, qui stipulatur manum pro proximo fidei subversor, hypotales est. Auctor *Catenae Graecorum* ex Septuaginta sic vertit, siquae explicat: Vir stultus manibus plaudit, stultique sibi blanditur, sicut et ille quovis, qui certa sponsorshipem pro amico suo fidem suam obligat, cum tamen ardentem ignem suis sibi labiis occiderit. Qui alteri injusie gratificatur,

(1) Coram altero, nil creditore, id est presentem personam creditore videm se dat.

inquit, iudicem contra se incendit, sibi que certum detrimentum accitit. Alius: « Qui propter adulterium, aut exiguum aliquod minusculum, pro amico spondet, neque excitat illum ut debitum solvat, ignem consummentum adversus seipsum thesaurizat, damnunusque propter sponsonem mihi me vulgare sibi accerit. Adverte, non simpliciter animum dicere, sed animum suum. Car non etiam inimico ignem suum hoc prestandum admoneat? quia doctrine illius, quo inimicos quoque diligendos tradit, nondum idonei auditores erant. Ergo ne oratio pravaricationem conciliaret, intra amicitie limites rem desinit. » Hoc anonymus in *Catena Graecorum*.

Nota: Pro *plaudit* Hebraice est *תקן* *teken*, quod significat *figi*, *deficere*, *percutit* in manu stipulatur, item *clangi*, *plaudit*: unde *תקן* *teken* vocatur *clangeo*, et *תקן* *teken* buccina, lituus, tuba. Noster, Septuaginta et Theodotion vertunt, *plaudit manibus*, plaudere enim est manum pulsare, plodere pedum. Plaudere enim est manibus pulsare, et strepitum facere in signum letitiae, quasi congratulando et exultando pro re bene gesta, v. g. quod sua sponsonem amicum et creditoris manibus et carcere liberavit. « Sic penitus plaudet perdit, et ciconia sibi plaudit crepitante rostro, » ait Ovidius, VI *Metamorph.* Sic, finita comedia, aiebant: « Plaudite, » q. d. Applaudite comediae bello peractae.

Ratio a priori huius sententiae est, quod spondens pro alio ingens onus in se suscipit, nimirum obligationem ad solvendum alterius debitum: quare sapiens id considerans metuit, et tarde ad sponsonem accedit. Stultus vero, quia onus hoc non considerat, sed tantum presentem amici liberationem, hinc temere plaudit et exultat. Quocirca saepe meritis stultitiae suae stultaque sponsonis poenas luit, dum res alienum pro quo spondit, si debitor solvendo non sit, vel solvere nolit, ipse dependere cogitur. Haec sententia assignata et explicata fuit cap. vi, 1; quare hic verbum non addidit.

Mystice Beda: « Stultus est, inquit, qui cum animam fratris suscipit regendam, de suis gloriarur acibus, et non potius ei h'milli compassione quidquid potest auxilii salutaris impendit. » Sic hodie laetantur multi cum optimos pastores, vel episcopos, aut abbatias obtinent, cum potius gemere deberent sub tanto onere, quod tot animarum curam in se suscipiant, pro hisque animam suam et aeternam salutem Deo oppugnent. Quocirca « episcopus est onus angelicis humeris formidabile, » ait Concilium Tridentinum.

10. Qui meditatur discordias, diligit rixas: et qui exultat ostium (perperam aliqui legunt os) suum, querit ruinam. — Hebraice, *diligens pravaricationem, diligit litem: et qui extollit ostium suum, querit fracturam vel rupturam vel contritionem*. Prius hemistichium duobus modis effertur. Priori, q. d. Qui diligit pravaricationem, hic di-

ligit litem, ita Noster. *Pravaricatio* enim saepe idem est quod discordia, rebellio, schisma, apostasia. Sic Moab dicitur pravaricatus fœdus, id est rebellasse regi israel, IV *Reg. iii*, 5. Posteriori, q. d. Diligit pravaricationem is, qui diligit litem. Ita Pagninus, Baynus et alii. Lites enim multae iurgia, convicia, blasphemias atque peccata generant. Unde Septuaginta, *amans peccatum gaudet rixis, et durus corde non occurrat bonis; Chaldeus, qui diligit peccatum, diligit rixam; Syrus, qui diligit iniquitatem, diligit iniquitatem et oppressionem: qui extollit portam, sibi ruinam querit*. S. Thomas, II II, *Quaest. xli*, art. 2, ad 5, discordias et rixas alienas intelligit, q. d. « Qui meditatur discordias, diligit rixas; hoc est, inquit, qui intendit seminare inter aliquos discordias, procurat quod ad invicem rixentur. » Alii discordias proprias accipiunt. Jam

Primo, R. Salomon sic exponit: (Qui in amicum machinatur nefaria (Hebraice *תבס* *tebas*, id est scelus), hic diligit rixas: contentiones enim et iurgia sectatur, « Qui exultat ostium, » id est qui superba et arroganter loquitur, querit ruinam. » Os ergo et ostium sunt idem, juxta illud *Michea vii*, 5: « Custodi ostia (Noster vertit, *claustra*) ostium. » Sicut enim ostium claudit, vel aperit domum: ita os silendo claudit, loquendo pandit secreta mentis. Sic et Aben-Ezra: Qui, inquit, vocem extollit, quae est ostium sermonis, hic sibi extremam perniciem inferri curat: os enim est ostium ad mentem. Accedit Lyranus: (Qui exultat ostium, hoc est, inquit, qui os suum elevat sententiam suam iactando, et alios pro se contemnendo, querit ruinam; quia multos contra se concitat, qui eum agant in ruinam.

Secundo, R. Levi, q. d. « Qui meditatur discordias, Hebraice *תבס* *tebas*, id est *malum*, hoc est, qui optat vitium deprehendere in his que dicuntur vel fiunt, eaque nimis anxie et acule pendunt, disidia litesque amat, cum inde rixae gignantur. Qui attollit ostium suum, ut in rebus eam prospiciat rationem qua se in sublimioris dignitatis sede collocat, ex quo fiat ut in rebus ceteris reperit, seipsum magne estimacionis dignitatisque virum summisque honoribus dignum reputans; hic, inquam, suam querit perniciem; nam ita gravissima mala in se accerit. Quod quidem eleganter hac metaphora ostium attollens adumbratum est: contingere enim potest ut qui in sublimi ostium suum edificat, inde corruat, et confrangatur. » Minus recte R. David Kimchi sic explicat, q. d. Omnis qui valet edificis, puta fabricandis domibus excelsis, dapauperabitur.

Tertio, Cojctamus vertit, *amans rebellionem animi contentiones; elevans ostium suum querit fractionem*, sive *eleans ostium suum querit ruinam suam*, sicutque explicat: Qui elevat ostium suum non tam corporae elevatione quam usurpata auctoritate, volens servari impunes ingredientius ostium domus suae: multi enim nobiles et principes sic exallunt ostium domus suae, arrogantes

ad jus impunitatis et asyli; sed hi querunt fractionem, quia a regio vel magistratu, cujus est capere sones, ostium ejus effringitur, ipseque subsidia velut rebellis ab eodem male mulcatur.

Quarto, Baynus, hoc necens versat praeced. de stulti fidejussione, sic explicat, q. d. Non est satis totum fidejussere pro amico: nam sunt quos juvat lites sectari; quod inde constat, quia amant ruinam, sive (ut est in Hebraeo) pravaricationem, hoc est, amant non stare promissis. Et sicut qui edificando elevat portam suam, hoc est mdes suas (totum a parte) contractionem et rupturam aedium querit, dum altitudinis robur aedificii non respondet (quamvis hoc non animal dicitur ille): sic qui exallat et elevat ostium oris sui, majora pollicendo quam prestare poterit, et pro suis promissis amicum vult fidejussere, hic contractionem et ruinam querit amici, quo cum litigare amat, posteaquam pravaricatus est, promissa non praestat. Juxta sensum mysticum, proverbium est contra eos qui manum mittunt ad avatum, et retro respiciunt: qui cum plura pollicentur quam praestant, exaltationis oris propriam ruinam querunt. Hoc Baynus.

Quinto, noster Salazar sic exponit: Qui exallat ostium suum, id est qui difficilis ad se aditus facit, sentit odia, indeque ruinam. Qui enim exallat limen ostii sui, facit ut difficilis sit per ostium ad se ingressus.

Sexto, et genuine, q. d. Qui cupit introducere discordias, hic querit lites: ex litibus enim oriuntur et crescant discordiae. Aut, q. d. Qui per superbiam et fastum sic est animo affectus, ut semper ab aliis sensu discordet, et contrarium sentiat, ac defendere velit contrarium sententis aliorum, hic reipsa ostendit se amare rixas, quae ex hoc dissensu et discordia oriri natae sunt, ac communem pacem turbant. Unde causam discordiarum subdit dicens: « Qui exallat ostium, querit ruinam, » q. d. Qui exallat ostium, et consequenter domum suam, hic est causa discordiarum. Causa enim est curi vicini non ferentes ejus domum praesa attollit et eminare, illisque innimere, ut ejus luminibus, aeri et perspirationi officiat, neque in eam, ejusque hortos et aulas prospectum habeat, illisque quasi dominetur, indignantes illi litem moveant, eoqueque ut eam dejiciat, et ceteris adhaeret, quo sane ingens est ejus infamia et ruina. hinc in urbibus, ubi viget politia, magistratus non sinit ut quis domum alterum fabricet, edificet, sed ad altitudinem viciniam fabricet, ut Antuerpiae omnes ad eam altitudinem fabricatas vidi. Facit enim huc domorum equalis celsitudo ad urbis elegantiam, et ad vicinorum commoditatem et pacem. hic sensus est parcmiae quoad cororem litterae, sub quo parcmistiae, sive proverbialiter, significatur causam discordiarum esse eum qui domum suam pro ceteris attollit, id est, qui ceteris in re qualibet eminare et antecellere satagit, ut ceteros pra-

es despiciat, eisque impare et domari velit. Quocirca contra hunc omnes insurgunt, illique lites moveant, donec ejus fastum et fastidium stornant, eumque sibi aequalem, imo subinde inferiorum efficiant, ac pedibus calcant. Quare qui ostium suum pra vicinis attollit, id est, qui ceteros superare, eisque antecellere vitatur, hic sibi accerit ruinam. Vide dicta vers. 16. Aeternae vero veritatis certa lex est, et ordo congruus, ut onis qui se exallat, humilietur. Omnibus enim exosa est superbia, et superba sui pra ceteris exaltatio, cum in communitate animi debeant esse communita et aequalia. Radix ergo discordiarum et litium est cupido excellentiae. Ita docet B. Thomas II II, *Quaest. xxxviii*, art. 2, ubi ponens: « an discordia sit filia inanis gloriae, » respondet: « Dicendum quod discordia habet adstantem cum invidia, quantum ad recessum ejus, a quo aliquis discordat, vel ex quo contendit; sed quantum ad id in quo sistit ille qui contendit, habet conventionalem cum superbia et inani gloria, in quantum sollicit in proprio sensu statui. »

Et paulo ante: « Discordia est filia inanis gloriae, eo quod discordantium uterque in proprio sensu stat, et unus alteri non acquiescit. Proprium autem est superbie et inanis gloriae, propriam excellentiam querere. » Condemnat ergo hoc sententia vitium ambitionis et praecellit, ut quo sit discordiarum, litium, ruinae et contritionis causa. Sicut enim in domum alioem ceteris insurgunt flabra verborum, sic in ambitiosum insurgunt flabra verborum, imo flabra verberum. Id videre est in civitatibus, collegiis, monasteriis, ubi eos qui ceteris se preferunt, aut a communi obedientia, onere, lege se subtrahunt, ceteris invidios et exotos fieri certissim. Sane Romae medicus insignis mihi asseruit se per 28 annos variis in monasteriis medicum egisse, ac continua experientia deprehendisse in illis miseris esse, ac tam corpore, tum animo assidue alligi illos, qui valetudinis aliove praetexto a communi vita se subducunt, ac in victu, vestitu aliisque rebus singularia appetunt. Unde concludebat: « Optima morborum omnium, tum corporis, tum animi, tum privatorum, tum communium medicina est humilitas, » qua se homo nemini praepont, sed ceteris adaequat et componit, imo omnibus subiecti et postpositi.

Nota hic stylum et profunditatem Proverborum Salomonis: stylum, quo annexa, puta antecedenia et consequentia eorum que dixit priori hemistichio, posteriori attexit; profunditatem, quo eodem dictionum causas et effectus assignat. Priori enim dixit discordias parere rixas; posteriori, eorum antecedenia et consequentia, puta

(1) Qui altam facit portam suam, qui fortis attollit suam, querit ruinam, qui se effert, rixit. Neque deest membrorum consensus: nam cum iurgia excellere sibi hominis se iactantis et fastosus (conf. xii, 10), probe concludunt membra.

amias et effectus, indicat, q. d. Discordie partiant rixas: At vis noxae discordiarum originem et radicem? in illam digito ad fontem intento tibi indicio, dicitur radicem esse appetitum procellentem. Vis pruritur noxae effectum et finem, in quem fluit desumitur? no tibi assigno rixam et exitum. Igitur vide entemam hujus villi: appetitus exaltat hinc partem discordias, discordia partem rixas, rixas rixantes agunt in multas exitus, in rixam et perniciem. Ita alia desumitur in hinc, superbia in dejectionem, ebullitio in rixam.

20. Qui perversus corde est, non invenit bonum: et qui vertit linguam, pervertit in malum. — Pro quibus lingua, Hebraice est: *serpens, serpens* vel *perversus in lingua sua*: Hebraice enim dicitur *serpens* compositus, unde simpliciter utitur pro quolibet composito. Hinc Chaldee verbi, et qui perversus est in lingua sua, inquit in malum. Sicque posterior pars prout quasi effectus cause respondet. Perversum enim cor gignit perveram linguam, q. d. Qui perverum habet cor et mentem, hinc non invenit bonum: et qui alio perverum est corde, ut et perverum in aliorum perniciem lingua effudit, hinc utique in mala cladisque gravem incidit. Ita Vatablus qui verit, qui perversus est corde, non invenit bonum: perversus autem lingua sua effudit in malum.

21. Qui perversus lingua, et primo, est mendax: hinc enim veritatem in mendacium vertit et pervertit. Quare Plato in *Sophista* mendaces comparat figulis, qui lutum vertunt et subigunt, ut vasa fictilia effingant. Figuli, inquit, sunt mendaces: hinc enim fabulos, illi vasa fingunt. *Serpens* sunt detractores: hinc enim lutum proximo in laetantiam, ac non raro veritatem in mendacium vertunt et pervertunt; *tertio* et valde apposita, sunt, qui dolos et fraudulentis verbis alio circumveniunt, et in dama vel fortunam, vel caeteris, vel in fame, vel peccati, vel fidei, puta in heresim, adducunt.

Sensus ergo est, q. d. Qui perverso corde alii machinatur malum, hinc indignus est bona sorte et fortuna, ac proinde illa sepe a Deo privatur. At qui dolos et malum, quod alii machinatur, seipsum exsequitur et lingua fraudulentia loquendo struit: hinc, utique agente vel iudice, vel Deo vindice, incidit in malum, ac sepe in illud ipsum quod alii struit, ut Aben-Ezra, juxta illud: *Malum consilium consultori pessimum*; ut contigit Aman qui Marдохеe, Sauli et Achillopheli qui Davidi, consiliis danti qui, Danieli vi, struxere insidias. Hinc sensu favel, quod ei qui verit linguam componitur, et quasi ex aequo opponitur, is qui perversus corde est. Pro quo Hebraice est *ppr rixas*, id est perversus, versutus, fallax, falsus, qui simulat et dissimulat, ac specie recti et veritatis fallit: sicut pro qui vertit linguam Hebraice est *ppr rixas*, id est inversus lingua, hoc est, qui verit, invertit, subvertit, obvertit, pervertit linguam. Unde *Basd. vi*, tribuitur virge

qua a Ioseph versa fuit in serpentem, uti perversus linguas suas, que sunt humane, vertunt in serpentina: inde *רפחוק* *rapchok* vocatur perversa et perversitas, ac *רפחוק* vocatur iustus, quo facitur facies, ejusque color mulatur et vertitur.

Secundo, Pagninus verit, perverus corde non invenit bonum, et qui verterit se in lingua sua, cadet in verbum; quod Septuaginta sic clare exponunt, *dama corde non occurrit bonis; vir facile mutabilis in lingua incidit in mala*. Quod Rudolphus primo, *ad illud* infidus, qui fidem datam non prestant, *et* *illiant*: hi enim ob perditionem in lites et poenas graves incurrunt; *secundo*, Iugo et alii attribuant adulteribus: hi enim iustor rotas mutant et convertunt vultus et verba sua ad natum principis vel amici, cui adulantur. Unde S. Basilus eos comparat polypro, qui ornam exat, cui se coniungit, colorem in se suscipit. Alii comparant eos lince et phanatis, que lumen ad solis intuitum, et motum ad celorum superiorum ductum commutant.

Neper Catholicus vir gravis in Anglia, rogatus a primario regine Elisabethae consiliario, qui se gerere catholicus haberi volebat, quid die se sentiret Catholicus transmarini pargite respondit: *Consentit esse planetam, ac motum gyratione motu primi mobilis*. Quod ergo planetæ motus, talium sensus et sermonis veriginem subeunt adulatores, ut principum gratiam ineanat; ideoque sepe corrumpunt iustar eorum qui vertiginis circumflectunt in terram, ut videre est in monachis Turicis, qui Deum colunt saltando in orbem, et esse in gyram identidem rotando, quo fit ut ex vertigine in terram currant, quam ipsi vocant Chorem Angelorum: itaque faciunt exemplo sui pseudoprophete Mahometis, qui, cum laboraret capitis vertigine et epilepsia, ex eoque in terram sparsus corruerit, fingebat se enthusiasmo agi, et cum Angelis colloqui, uti Romanis mihi narravit Graec viri graves oculati testes. Simili modo corrumpunt adulatores, dum eorum assentatio et vertigo, id est fraudes et imposturae, deleguntur: tunc enim principis ois oculi prosequuntur, et pro meritis multant et plebant.

21. NATUS EST STULTUS IN IGNOMINIAM SEAM (Hebraice est, *ad laborem vel dolorem*: Ita R. Levi); *SEN NEE PATER IN FATCO LETASTIER*. — Legit Noster passivo *רפחוק* *rapchok*, id est natus est: iam alii punctis legunt active *רפחוק* *rapchok*, unde vertunt eum Pagninus, generans stultum ad tristitiam suam generat illam; Vatablus, marem sibi generat; Chaldaeus, qui generat stultum, moistitia erit ei; Syrus, qui gignit stultum ad confusionem suam, non latibitur pater insipientis; Septuaginta pro *רפחוק* *rapchok*, legentes *רפחוק* *rapchok*, id est cor, vertunt, quo autem imprudentis, dolor possidenti illud; non labatur pater super filio indisciplinato (Aquila, *diffinitus*; Symmachus, *fatuo*; Theodotion, *inconsolus*; Hebr. est *רפחוק* *rapchok*, id est *nebulosus*); *filius autem prudentia latificat matrem suam, que verba supplet Sep-*

maginta, ut expleant antithesin inter filium sapientem et stultum, quoque labentur in Hebraeo, cap. x. vers. 1, ubi ea explicat.

Sensus ergo est, q. d. Qui generat stultum, id est imprudentem et vitiosum, hinc creat sibi laborem in eo corrigendo et recte instituendo, ac dolorem et marem, dum enim experitur incorrigibilem, et discipulum incapatem, ideoque eum tam parentibus quam sibi ipsi esse ignominiam et probro. Ratio a priori est quod prudentia, fama, honestas et virtus sint bona prestantiora quam sit ipsa vita: quare parentes, cum semper vivere nequeant, generant filios, ut in illis quasi perdant et perdatent eorum sapientia, honor et virtus: ergo mire gaudent, cum se vident voti compotes factos, cum scilicet filii parentum probitatem imitantes eorum deus et famam prorogant et in neptores propagant: vicio versa valde dolent, cum se voto frustrari vident, cum scilicet filios vident improbos, qui sibi probum concillant, et delectos inurant. Satis enim esset liberes et sine filiis esse defunctos, ac virtutem cum eis emolnam, quam liberos relinquere, qui eos infamant et debonesant, ac nonnulli publicam scandalizant.

Nota: *Ita in dolore et ignominiam non significat intentionem, sive finem a patre intentum: nullus enim pater intendit suam ignominiam, puta generare stultum, qui et sit ignominie et marori: sed significat consuetudinem sive eventum, qui proder intentionem patris ipsi potenti et invito accidit, q. d. Si pater generet filium, qui deinde fiat insipiens, id est improbus, hinc utique cedit et vergit in patri ignominiam ac patri probum et marem, indeque subinde mortem conciliat. Sic Jacob ait filiis suis *Genes. xxiii, 6*: *«In meam hoc fecistis miseriam, ut indicaretis ei et alium vobis habere fratrem, Benjamin scilicet, quem unice amabat Jacob, ideoque volebat cum a se abduci, ac proinde culpam filios quod Joseph indicavit se Benjaminum domi reliquisset: inde enim Joseph accepit ansam eum necerendi, quod Jacobo patri pepetit misericordiam et mansillam.**

22. ANIMUS GAUDENS STATUM FLORIDAM FACIT: SPIRITUS TRISTIS EXSICCAT OSSA. — Hebraice, *cor latum bonam facit etatem*, quod Noster verit, *etatem*; Syrus, *corpus*; alii, *sanctitatem vel valetudinem*; alii, *medicinam*; alii, *spendorem vultus vel aspectus*, quasi *רפחוק* *rapchok* derivetur a *רפחוק* *rapchok*, id est luxit, splenduit; alii, *elevationem vel relevamen*, quasi *רפחוק* *rapchok* conveniat est *hilaris*, ita et significatio eum *רפחוק* *rapchok*, id est elevavit, exaltavit.

Primo ergo Pagninus, Esclanus et Aben-Ezra subaudiendo more Hebraeo cepi similitudinis, id est sicut, vertunt, *cor latum bene facit ut medicina, q. d. Cor latum secum affert bonam affectionem, habitudinem et valetudinem instar medicine. Optima morborum omnium medicina est letitia. Unde Galenus docet multos per solum letitiam morbos evasisse, et Avicenna, lib. 1, docet letitiam aegrotis valde proficere. Causam dat Seneca:*

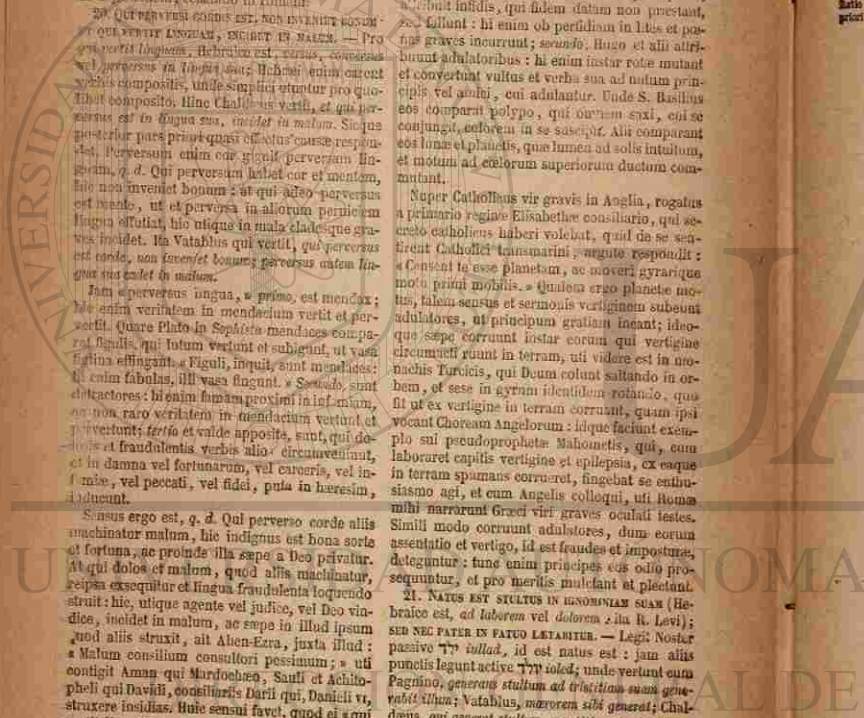
« Quidquid enim animum exerit, etiam proficit corpori. » *Baynus* vero verit: *« Cor latum bonam facit medicinam, » hoc est, letitia cordis commendat, et allevat facit medicinam, q. d. Medicina non proderit, nisi animo sit letis qui eam recipit, tum quia, ut docet Cornelius Celsus, lib. IV, ipsa sollicitudo et tristitia quaedam, aegritudo est, quae, si ad priorem qua laborat eger accessit, cum asperabit et angustat: tum quia tristitia frigoris adducti, quod concoctionem et operationem medicine impedit. Idem fit in spiritu: animus enim tristis nullum admonitionis vel correctionis pharmacum connoquere potest: quocirca eja aegritudo spiritualis, puta vitium quo laborat, est pona incurabilis.*

Secundo, R. Salomon: *« Animus hilaris vultura nitentem florentemque efficit: » Baynus: « Cor latum bonam facit animum oculorum, que in sanibus defecera solit maxime; et spiritus tristis exsiccet ossa, in quibus ossa corporis manina consistunt; » *Marinus in Lento: « Cor latum bonum facit splendorem vultus, sive prodest appetitui. » Cor latum enim suam letitiam diffusit in vultum, eumque roseum, floridum, vivacem, ridentem et splendorem efficit. Unde S. Antonius inter multa m'ilia monachorum a peregrinis agnosceretur ex solo splendore vultus, quoniam illi suggereret letitia mentis. Nam, ut ait Pacatus in Faustigricio Theodosii Imperatoris: *« Intimus mentis affectus proditor vultus enuntiat, ut in speculo frontium imago existit animorum. » Tristitia ergo hebetat oculos ut mentis ita et corporis, atrosque exarctat letitia. Ita Basilus Seleucie Episcopus, orat. 2 *De Lazaro*: *« An non, inquit, tristitia intacta mortem generat an non animi perspicuitatem et aciem obscurat, ita ut nihil eorum fore quod conveniant, innotescere valeat? Ego tamen aliquando mentis oculum ad oculum sublevemus, et missa tristitia quod spirituale est animo versemus. »****

Tertio, Syrus verit, *animus hilaris gaudium facit corpus*. Nam, ut explicat R. Levi: *« Ex animi hilaritate corporis jucunda forma redditur, cum sanguis calorque a natura ingentis late per illas partes effunditur: animus vero dejectus, mororeque involutus, secus quam letitia praestat, membra exsiccet et arefacit, recipiente se sanguine et calore ad intimas corporis sedes. Ex quo aperte intelligitur hilaritatem laudabilem, e contra vero marem vitio non carere. »*

Quarto, Septuaginta vertunt, *cor latum facit bonam kalorem, viri autem tristis* (Aquila, *spiritus percussus*; Symmachus, *humilitas*; Theodotion, *compunctus*) arefacit ossa, siccatur ossa.

Quinto, Noster apposite verit, *animus gaudens floridam facit etatem*; Vatablus, *vegetus facit corpus*; alii, *juventam facit vernare*. Hebraeus enim *רפחוק* *rapchok*, id est *bonam facit*, idem est quod *letam, jucundam, floridam, vernantem* efficit. Tigurina, *cor latum bonam facit valetudinem; vicia*

autem tristitia exhaerit ossa; B. Antiochus, hom. 25, cor quiescit et hilare tonum puri valatulinum; tristitia autem viri exhaerit ossa (1).

Ratio a priori est quod letitia sit flos, decor, exultatio, et quasi vita animae: anima autem est vita corporis: quare cum letitia florem vitae act animae, eandem per animam transfundit in corpus. Accedit quod letitia ceteraque passiones non tantum sint in animo, sed et in corpore: oriuntur enim ex corde, ut docet Aristoteles, lib. III *De Partibus animal.* cap. IV: «Cor enim, inquit, omnium partium primum consistens, sanguinolentum est; motus etiam letitiae ac tristitiae, denique omnium sensuum hinc oriri, eodemque destinare videntur.» Animae ergo letitia per sympathiam similem affectum efficit in corpore: letitia enim facit ut spiritus vitales accendant et incalcescant, ac sese diffundant per corpus, presertim per faciem. Hi autem spiritus faciunt vultum corporisque vividum, floridum, sanum, vegetum, letum et letum: contrarium facit tristitia: per hanc enim cor contrahitur, spiritus deprimuntur, frigus induitur: quae tria corpus faciunt languidum, debile et quasi emortuum. Quocirca Galenus, lib. III *De Causis pulsuum*: «Letitia, ait, marasus, rarus et tardus est pulsus; letis enim diffunditur per universum corpus calor, ac plus foras motus ejus effertur, ut tristibus intro. Unde major fit merito pulsus eorum, non tamen vehementer. Tristitia parvus, languidus, tardus et rarus est; nam cum tristitia ipsa refrigeret, caloremque intro conelcit, merito contrarios superiores efficit, qui letitiam sequuntur.» Idem Galenus, lib. *De Diffinitione, curandisque omnium morbis*, cap. viii, ait se a patre suo haec tria documenta accepisse: «Primum observando ad sanam longevitatem pervenisse. Primum: «Imperterritus, ait, et immotus ad ea omnia quae quotidie in vita accidunt maneo, sicut patrem manere tone intusbar: ita neque iocunda, neque interitus rei consuevit perturbatio me ullo afficit. Secundum: Assuetudine me pater gloriam et honorem conferre, ut unam nondumque vultum habere in pretio. Video enim quosdam, cum se ab aliquo sperni arantur, ut cum poenias aliquas omiserunt, magno dolore confici. Tertium: Non esurire, non algere, non sitim pati.» Avicenna, lib. II: «Letitia frequenter, ait, fortior fit virtus naturalis et rarefuit spiritus.» Franciscus Valerius, *De Sacra Philosophia*, cap. xxxi: «Per gaudium, inquit, vultum effunditur caliditas.» Idem docet Hippocrates, Cornelius Celsus, Peruelli, Cardanus, lib. *De Sanitate tuenda*, et passim ceteri medici. Unde Seneca, lib. *De Vita beata*, cap. v: «Agritudo, ait, a sapientium animo non radit; serena enim ejus

mens est, nec incidere potest quod illam obducit. Nihil aequo hominem quam magnus animus deest; non potest autem magnus esse idem, si metus et moror obducit et contrahit.»

Et spiritus tristis essicat ossa. — Ratio est, quia tristitia medullas ossium exedit: nam contrahit et retrahit spiritus vitales, ideoque frigus inducit; quo fit ut humor vitalis, qui ossa per medullas ceteraque membra irrigat et vegetat, deficiat et siccat. Humor enim hic est calidus: in calore enim consistit hominis vita. Ita Galenus, lib. *De Sanitate tuenda*, cap. xvi: «Ex tristitia, ait, homines magis graciles, et magis aridi, ac minus dicto accidentibus plane cernuntur.» Et Hippocrates, lib. II *De Morbis*: «Cura in visceribus velut spina esse videtur, atque illa pangere.» Unde Theodorus verit, spiritus compunctus (id est tristis, qui instar spinæ pungit) essicat ossa.

Quo spectat illud Davidis, *Psal. xxxi. 4*: «Conversus sum in rērum mea, dum configit spina» in me, ut addit Grege, hoc est, conversus sum ad Deum, dum sentio ab eo me configi spinæ tribulationis et tristitiae. Nam, ut ait ibidem Theodorus: «Peccati dulcedo longam potest se amaritudinis spinam indigere.» Et S. Hieronymus: Spina aut, est stimulus et conscientia peccati, quæ semper mentem pungit. Et S. Gregorius: «Omne peccatum, ait, dum confert delectationem, quasi pungendo laesinat mentem.» Addit Hippocrates: «Ubi hæc anxietas animi corrumpit, humor atque homines fugit, et tenebras amat, et tunc invadit, aridus est, et ad contactum dolet, et expavescit, et terribilissima et somnia horrenda videt.» Idem, lib. III, docet tristitiam eos qui hydropse laborant occidere. Idem: «Cura, inquit, gravis est morbus.» Et Lucretius:

Et dolor et morbus, leti fabricator uterque.

Idem docet Franciscus Valerius, *Sacra Philosophia* cap. lxxii, cujus verba recitavi *Ecl. xxx. 25*. Idem docent Valres, æque ac philosophi et poete. S. Gregorius Nazianzenus, *carm. 3 De Calamitat. suis*:

Cura, ait, homini curæ, ac letale venenum est.

S. Chrysostomus, homil. 10 in *epist. ad Philipp.*: «Morores, ait, et sollicitudines, cum preter modum animam distrahant, suo robore illam privant.» B. Antiochus, *hom. 25*: «Neutrum, ait, admittenda est tristitia, nec ejusmodi accipienda importuna agritudo animi.» Et infra: «Monachus morore indubiosus assimilis est ei qui æstivanti febre laborat; nullo hic pacto mentem ad contemplationis surrigit studium, neque ad orationem sinceram, non adhortationem, non consilium accipiet.» Sic et D. Thomas, I II, *Quest. XXXVII, art. 4, et Quest. XXXII, art. 1*, ubi docet delectationem, sive gaudium, delectare cor et mentem hominis: «Que, ait, assentit rei delectabili, et in ea quiescit, quodam modo se probens ei, et ad eam interius capiendam; et sic dilatur affectus

hominis per delectationem, quasi se tradens ad continentium interius rem delectantem.» Quocirca Comicus sapientia hæc de letitia et tristitia dat parim dogmata, partim monita:

Artisimum maestia cordis vinculum est.
Mellus futuri gaudium omne stragula.
Nihil sic perinde letum ut cura stetit.
Parante fido curæ ligentur impures.
Ut negare contrahitur, sic et gaudium gaudio.
Sapientia triduo animo coequet gaudia.
Somni doloris caosa omnium gaudium est.
Vita mors est viva, cometa destituta gaudio.
Animi agritudo, morbus potentissimus.
Anima dube corpora languere parit.
Animo generoso corpus agrum non nocet.

Denique S. Gregorius Nazianzenus in *Dialecticis*: «Morores, inquit, præcoem moribulum senectutem parant. Mens sollicita fine instar ossa corrodit; corpus autem, curas omnes valere jubens, eximie floret.»

Sutama omnium est, *q. d.* Una letitia omnibus animi et corporis morbis medicinam facit, corpusque vegetum et floridum efficit; tristitia vero vitalem succum et sanguinem exhaerit et absunt, adeoque consumit medullas ossium, itaque ea desiccat: quo fit ut homo contabescat, et tabe sensim intereat. Vido dicta *cap. xv. 13*, et plura *Ecl. xxx. 22* et seq., ubi fusa agit de bonis letitia ac malis tristitia. Denique Cajetanus hic: «Tristitia, ait, valde inimica est sanitati corporis et vite, quoniam consistit in meli contrario motu vitali. Vivificatio enim corporis a corde proficiscitur per modum pulsus. Tristitia autem in retractione spirituum consistit.»

Mystice Beda: «Qui, ait, interna Spiritus Sancti consolatione letatur, etiam bonæ actionis flore decoratur, et fructus preciorum presolatur celestium. Qui vero tristitia servit, quæ mortem operatur, angitur, plagne linem divine claritatis in robore vitalium quas exercere videtur, habere nullatenus valet; sed quasi exsecutus ossibus marcescit, quia in bonis actibus quæ facit, gratiam dilectionis amittit.» Sic ex bonâ conscientia sequi semper et leti SS. Anathore du vixit, et S. Paulus primus Eremita vixit annos centum et tredecim, S. Antonius centum et quinque, S. Romualdus centum viginti, Elias centum et decem, Joannes de Tamps (quem per errorem de *Thapsicholis* vocant) trecentis sexaginta, hinc octo vixit sic cum centum et sexaginta tantum vixisse: vido *Theatrum vite humanæ*, in longevitas. Septem Sancti dormientes a temporibus Decii usque ad Theodosiæ per 160 annos vixisse et dormivisse ferunt. Join etiam nunc in monasteriis permittit virgines, Deo dicat, curis libere et sobrie, serene et hilares, ad nonagesimum et centesimum annum perdurant, uti notat Cardanus, lib. I *De Sanitate tuenda*, cap. xviii, et experientia constat. Sic eadem de causa Essenos olim Berplures ad centum annos perivisse narrat Ju-

sephus, lib. II *Belli*, cap. vii. Hoc est quod ait *Ecl. cap. xxx. 23*: «Jucunditas cordis hæc est vita hominis, et thesaurus sine delectatione sanctitatis; et exultatio viri est longevitas.»

23. MUNERA DE SINU IMPIS ACCIPIT, ET PERVERBAT SENTIAS JUDICII. — Chaldeus, ut dicitur a via judicii; Syrus, qui munera accipit iniquus est, dicitur enim viam judicii; Septuaginta, accipiens munera injurat in sinibus, non prospiciat viam; impius autem dicitur vias justitiam (1). Quare perperam R. Salomon sic vertit et explicat: «Munera verborum et precum de sinu impij accipit Deus clanculum inter se et illum, ut iudicium, cui impij obnoxii erant, a malo ad bonum tradat.» Clarum enim est hic agi non de Deo, sed de impio, qui accipit munera, et in gratiam ea dantis proferat sententiam, ac adversam partem quam justum fovet causam, injuste condemnat. T. de sinu, ut Septuaginta, *de sinibus*, significat munus occulte et clanculum datum. Solent enim qui causis iniquis forent clari dare iudicis, tum quia pudet eos: tunc eorum formam sententiam; tum quia veretur ne, si res publicæ, ad alius principis tribunal in jus vocetur, ibique acceptorum munera et violatam justitiam poenas lauat. Ita Aben-Ezra et R. Levi.

Porro hæc gnomo accipi potest tam de dante, quam de accipiente munera. De dante, *q. d.* Impius de sinu suo accipit, id est perperam munera, et ea clam judici in manus dat, itaque cum in sui amorem infectus, ut sibi causam inique contra, vel preter leges justitiam adjuvat. Hæc hæc Salomon, ut iudices et magistratus hæc quasi notum injustitiae accipiant, scientque injustam vel minus æquam causam fovere eos, qui quod jure non possunt, muneribus obtinere et expugnare satagunt. De accipiente accipiunt passim interpretes, *q. d.* Consiliarius vel iudex, qui de sinu dantis clam accipit munera, hic impius est, quia ea accipit enim pacto, vel certe cum periculo perventuri sentias judicis, ut est leges, jura quæ judicandum est. Eius jurisconsultus apud Alesandrum leges a viis appellat: reges et imperatorias, a illo subjectis: Ab his quidem iudices vixit pretio delinquentes alias vias, vel potius diverticula extriverunt: hæc sunt, inquit Alesandrus, corrupte et adulterate legum interpretationes, quas dum alii, atque alii delinquentes sunt, pro vis tritis, hoc est pro legibus, haberi ceperunt. Sic videmus hodie avaros, sed subiles ad vocatos sub subtilibus jura dividere, ac leges interpretari, imo distorquere et evertere, ut nihil peno sit tam iniquum et contra leges, quod non æquum et legitimum conforme in speciem efficiant.

Docet hic Salomon magnam esse vim munerum, sed occultam, quæ fallat etiam homines

(1) Rosemullerus, minus et sine portectum ab eo, qui male suo cause patrociniū quærit, improbus proinde est iudex accipit. Sic.

(1) Rosemullerus, minus et sine portectum ab eo, qui male suo cause patrociniū quærit, improbus proinde est iudex accipit. Sic.

regios et *2.* ad alias terras; tacite enim affectum illar accipientes elidunt, nunquam danti devincunt. Quis enim amantem se, imo munera dantem, non redamat? Quis vero tam dure frontis, ut danti se adversarium ostendat, imo eum condemnat? Quod os sustinet allaturum pascentem ac? Quocirca, ut ait B. Gregorius Nazianzenus in *Epistolis*: «Auro loquente, iners est omnis oratio; persuadet enim illud, etiamsi nullam vocem edat. Auro capitularum homines, ut laqueis aves. Aurum permovet mentes; multaque ad loquendum excubat. » *Idem, orat. 24.*: «Aurum, ait, est occultus tyrannus (quam turri cupidis vim effert, eoque quasi tyrannide opprimat, ait hiberni Elias Grotius), per quem nunc multa visum deorsumque velut in talorum ludæ jactantur, » *Idem, in eadem. De Vita sua, etiam disputationem Zarobabeha et sociorum de fortissimo.* « Forte vicium, fortis rax, fortes mulieres, sed fortissima veritas. » *III. Sedes m.* huc omnibus fortis ait esse aurum. Sic enim canit:

Vinum asserebat quiescenti animi vincitor;
At festinant alter; tenuis polman debet xero;
Delictum est ego rotor quam mollium
Aur, arbitrata cuncta quod verit sua.

Jenclars B. Petrus Damianus, lib. II, *epist. 2.*, quæ ordine est 23: «Pili, ait, Sapiens nullum aliud crimen in huius lemurat, nisi quia munera dilexerunt; et quia patrem mutidie non negantur exemplum, inreperabiliter amiserunt plebis Israelitice principatum. Et notandum, quia cum de illis Scriptura dicit: locum verum non arantiam, acceperunt munera, protinus infideli; Pervertentur iudicium. Vitium quippe est, atque contiguum, ut post munus a. et plim perveniat etiam corrupto censore iudicium. » Et nonnullis interjectis: « Accipis, inquit, munus, si contra daborem quid agere volumus; mox in ore nostro verba mollescant, inentionis acumen obdudunt, lingua quadam pudoris emissa sentia prepeditur. Mens quippe percepti muneris concia debilitat iudicialis concure vigorem, reprimi eloquentia libertatem. Nam, quasi iudici et rectitudo funditus non addimtur, iudicandi tamen victorias enervat. »

Quocirca Romani, lege 12 tabularum, iudicem accipientem munera morte multabant. Hebraeis vero Moses, imo Deus per Moysen severe munerum accipientem interdixit, *Exod. xxiii, 8.*: « Non accipies, ait, munera, quæ etiam excorruptos prudentes, et subvertunt verba iustorum. » *Dant. xxvii, 25.*, ultima, ideoque gravissima maledictio hæc exstat: « Maledictus quis accipit munera, ut perdat animam sanguinis innocentis. Et dixit omnia populus: Amen. » Quocirca Isaias graviter Iudeos incensans, cap. 1, 23: « Principes tui, inquit, infideles, socii furum; omnes diducunt munera, sequuntur retributiones. » Ex adverso misè extollit salutarem munera, cap. xxxiii, 15: « Qui am-

bulat, ait, in iustis, et loquitur veritatem, qui proicit avaritiam ex calumnia, et excusat manus suas ab omni munere, etc., iste in excelsis habitabit; munimenta saxorum sublimitas ejus. » *Et Psalles, Psal. xiv, 1.*, querens: « Dominus, quia habitabit in tabernaculo tuo? » respondet inter alia: « Qui jurat proximo suo, et non decipit; qui pecuniam suam non dedit ad usuram, et munera super innocentem non accepit. » Quocirca gloriatur Samuel se omnia munera refuisse, *1 Reg. xii, 3;* et Paulus, *Act. xx, 33.*

Quin et Cicero, lib. I, *epist. ad D. Brutum*, qui magistratum in Asia gerebat, et hoc inique dat monitum: « Hæc opinio sit, non modo is qui aliquid acciperint, sed etiam is qui dederint, te imbecillum, si id cognoveris, futurum; neque vero quisquam dabit, cum erit hoc perspectum, nihil per eos, qui simulat se apud te nullum posse, abs te solere impetrari. » Porro addunt Septuaginta dicentes: « Accipientes munera injuste in similibus, non prosperantur vie: quia, ut ait Job, cap. xv, 34: « Signis devorabit tabernacula eorum qui munera libenter accipiunt, » ignis scilicet ira et vindicte Dei, qui non raro igne corporali consumit opes, et ex muneribus aliisque modis loquitur parvis.

24. IN FACIE PRUDENTIS LUET SAPIENTIA: OCULI STULTITIA IN FAXIS TERRÆ. — *Primo*, sensus planus et genuinus est hic, q. d. In facie prudentis ac presertim in ejus oculis gravitas, modestia, claritas, et ad omnem honestatem virtutemque composita, elucet indicator mentis ejus sapientia et virtus; vice versa, in facie et oculis stultorum emicat cordis eorum stultitia et visordia, quia illorum oculi sunt leves, vagi, mobiles, instabiles, ut instar rota gyrent usque ad fines terrarum circumspiciendam. Unde Valabius verit, *spe vultus prudentis præ se fert severitatem; oculi autem stultorum fines terre percipiuntur.*

Ratio est, quia prudentum cor et mens est gravis, stabilis et composita, quæ proinde vultum et oculos ad honestatem et gravitatem componit; mens vero stultorum est levis et vaga, ac proinde leves et vagos esse oculos, iustitiam: « Præcordia fati quasi rota carri; et quasi axis versatilis cogitatus illius. » *Bell. xxiii, 5.* Mens enim per corpus et faciem pellucet, sicut fax per talem, et sol per vitrum emicat et fulget, iuxta illud Pacii citatum vers. 22: « In speculo frontium imago exstat animorum. » Et illud S. Bernardi, *De Molo bene vivendi*, cap. lxxv: « Facies hominis speculum est cordis. » Et Cicero, lib. III *De Orat.*: « Omnis motus animi, ait, eorum quemdam a natura habet verum, et sonum, et gestum; animi imago vultus est. » Et S. Augustinus: « Vultus severus custos est discipline atque probitatis; hie si absit, veluti fax levitatis vento exposita restinguntur. » Animo enim officina est corpus, ac presertim vultus. Igitur sicut artifex in officina, v. g. figuris in sua ægula et luto,

Ver. 24.
Primo
epistola

Vultus
speculans
animi
imago.

pingit et efformat sua mentis conceptus et firmas: sic et mens suam sapientiam vel insipientiam, virtutem vel vitium pingit et efformat in corpore, ac presertim in vultu ejusque vestibus et motibus. Adhuc ingenii acumen et iudicii maturitatem sæpe ex physiognomia vultus et oculorum agnosci. Unde Septuaginta vertunt, *vultus intelligens viri sapientia; oculi autem imprudentis ad extrema terre.* Hinc Aristoteles in *Physiognomis*, cap. vi: « Ingeniosi signa sunt, ait, caro humilior et mollior, non boni habitus, atque valde pinguis; quæ circa humeros et collum macrotra, et quæ circa faciem, etc.; corpus album mixto rubore, et purum; cutis tenuis, pili non valde duri, nec valde nigri; oculus charopus, humidus: « Charopus, id est ocululus, qualis est color maris et oculi, aut fulvus, qualis est aquilæ et leonum: huiusmodi vocant. Vile dicta *Evli*, cap. xix, 27. Ha Bala, Ieronymus, Cajelaus, Bayms, Joannes et alii passim. Audi Tyranum eusam dantem: « In facie prudentis luet sapientia, ait, per maturitatem et honestatem; quia dispositio cordis magis apparet in facie, in qua sunt omnes sensus, quam in partibus aliis. » Unde Bala exemplum, imo exemplum omnium dans Christum: « In facie, ait, Domini Salvatoris lucebat sapientia divinitatis: quam in carne apparet, virtutum et doctrine testimonium demonstrabat. Verum oculi Iudeorum non crediditiam, terrenis postulis desideris perclaudis, quia salutaribus ejus montis intendebant. »

Secundo, Chabbous verit, *vultus prudentis hilarius in sapientia; et oculi stultorum in profundis terre.* q. d. Facies et oculi prudentium, iustorum et sanctorum sunt sereni, læti et hilares, ut eorum serenitas, ad quod contendant, iustitiam et iustitiam videantur: quia hæc interior, quam affectus sanctitatis mentis, trahit, et effundit sese in faciem et oculos: ut v. g. facies et oculi stultorum, id est imprudentium et impiorum, ex pavore mala conscientie abjecti sunt, tristes et depressi in terram, ut ipsa profunda imaque terre penetrare et perspicere velle videantur, ac quasi perperam loquuntur: « Vultus autem, ait, superbia; via raptoris, avaritia; via est lubrici, concupiscentia carnalis. In vis ergo suis iniquis quisque oculos deprimit, quia solis vilitas, ut per hanc animo satisfaciat, intendit. Unde per Salomonem dicitur: Oculi stultorum in finibus terre; quia hoc saltem tota cordis intentione concipit, per quod ad finem terreni desiderii perveniant. Ne quomodo vero suæ considerationis obtutum in terrenam peccator figeret, si ad sancta sui Redemptionis itinera mentis oculos levaret. Unde per Sa-

terro, q. d. Sapiens et sanctus spectat bona et promia celestia, quæ sapientia illi proponit; a vero stultus et impius spectat bona terrena, puta opus, honores, delicias, quæ stultitia concupiscentis illi suggerit et representat. Spectat ergo finis terra, scilicet fines agrorum et fundorum sanctorum, ut eos propaget et dilatet, imo subinde totius terræ finibus totiusque orbis dominium spectat et ambit, ut fecere Alexander, Cyrus, Pompeius, Julius Cæsar aliique Romani.

Quarto, B. Salomon, Clarius et alii, q. d. Sapiens amicus, vicinus et familiaris est sapientia; at vero stultus tam longe abest a sapientia, ac si oculos habens in finibus terre, longissime se abest positos et distitos a sapientia. Huc accessit Abou-Ezra: « Sapientia, ait, coram prudente est stultus oculis discernit, ut sapientiam in extremis orbis finibus investigat, quæ alio regionum sanctorum dementes sibi similes arbitretur; ideoque morosam matrem iudet, cum in longinquis regionibus transferre se velit. » Et B. Levi: « Prudentis, ait, facie sibi obvias sapientie rationes reperit, cum ex universis quæ existunt, excurret ad sapientiam admirabilem comparandam; cum etiam ob eam quæ pollet sapientiam, superiora intelligat. E contra demens cum sapientie studio vacillat, oculos in finibus terre intentos habebit, retræ illam libalem solum reperit; quam obrem totum se inortis dedit. » Et Valabius, *prudenti, ait, semper præsto est sapientia; at stultus cum toto corde quaerit, nec invenit* (1). Hinc affinis est gnomo: *Eccl. iuste n. 14*: « Sapiens oculi in capite ejus, stultus in tenebris ambulat. » q. d. Sapiens oculis in capite erectis omnium prudenter circumspicit et clare loquitur, inde in luce ambulat: at stultus impudens in eo errore raptus, quo eum peles, id est affectus et concupiscentia, ducunt, oculos non in capite, sed in talis habere videtur.

Mythic S. Gregorius, XVII *Moral.* cap. v, docet 1) iustum considerare vias, id est leges Dei, quas in suo capite, puta Christo, intuetur; impium vero spectare vias suas, id est ductus suæ concupiscentie: « Via namque alati, ait, superbia; via raptoris, avaritia; via est lubrici, concupiscentia carnalis. In vis ergo suis iniquis quisque oculos deprimit, quia solis vilitas, ut per hanc animo satisfaciat, intendit. Unde per Salomonem dicitur: Oculi stultorum in finibus terre; quia hoc saltem tota cordis intentione concipit, per quod ad finem terreni desiderii perveniant. Ne quomodo vero suæ considerationis obtutum in terrenam peccator figeret, si ad sancta sui Redemptionis itinera mentis oculos levaret. Unde per Sa-

(1) Ita et recentiores, cum seu coram facie intelligit sapientia, id est, sibi percepto ante oculos in versatur, eius præsto abest. Stultus autem perinde est, quod ad sapientiam attinet assequendam, ac si oculos haberet in ultimis terre finibus remotissima est ab sapientia, distantiæ enim et vitæ, et procul est positus.

Salomon rursus dicitur: Oculi sapientis in capite eius; quia videlicet sapiens quisque illum sola intentione considerat, cujus se membrum esse per fidem pensat.

Rursum mystica facies sapientis est mira mentis ejus species et decet, in qua resplendet sapientia et virtus illius sapiens quisque illum sola intentione considerat, cujus se membrum esse per fidem pensat. Rursum mystica facies sapientis est mira mentis ejus species et decet, in qua resplendet sapientia et virtus illius sapiens quisque illum sola intentione considerat, cujus se membrum esse per fidem pensat.

o quam te dicentem, siqul sapienter hanc sibi vultu mortalis, nec ex homine sonat. Si felix, nauticumque laetis quocunque labore.

Aderit levabitque, si eam colere voluerimus. Colitur autem non fautorum opinis corporibus contrucidatis, nec auro argenteoque suspensio, nec in thesauros sibi infusa, sed pia et recta voluntate. Nemo, inquam, non amore ejus arderet, si nobis illam videre contingeret.

Denique hinc gnoma affinis est illa Ecclesiastes esp. viii, vers. 1: Sapientia hominis lucet in vultu ejus, et potentissimus faciem illius commutabit. Ubi rursus haec de re dicitur.

29. IRA PATRIS FILIUS STULTUS (Septuaginta, 29. v. id est impudens), ET DOLOR MATRIS QUAE GENUIT EUM. — Hebraice, qd amaritudo generis sui; Theodotion, qd amaritudo, id est exacerbatio; Aquila et Symmachus, qd amaritudo, id est exacerbatio matrem suam; Chaldaeus, filius stultus exasperat matrem suam, et exacerbat matrem suam. Senus est, q. d. Filius insipiens, dissolutus, inobediens, perversus provocat patrem ad iram, matrem ad amaritudinem et dolorem, tum quia illorum monita et institutionem respuit, tum quia eis sua prava et

infami vita dedecus et probrum conciliat; tum quia eorum labores et opes commendo et luxuriando abigit; tum quia rebellis eis minus verborum, et subinde verborum, adeoque necis, insentit et molitur. An non ergo irascatur illi, in eumque non ut filium, sed ut hostem saeviat pater, indolens et ingens? Imo ex corde mater? Patres enim, quia viriles, obnoxiam filiorum magis corripit ira quam moror; matres vero, quia feminas, molles et tenere amantes filios, magis corripit moror, quam ira. Qui enim irascantur filio utri sui, quem tantis doloribus pepererunt, tot molestis alerunt, tot laboribus in aetatem pubescentem evertunt? Dicit hoc Salomon, tum ut filios absterreat a pravitate, ne patri iram, matri dolorem inferant; tum ut parentes adhortetur ad severam filiorum a teneris institutionem et castigationem, ne, si indolentius eis freno laxent, postea pravos et rebelles cum suo damno, ira et dolore seant. Quocirca solet Deus hunc parentum indulgentiam filiorum rebellionem castigare, et castigando parare, ut in quo peccaverunt, in eodem puniantur iuxta legem talionis. Vido dicta cap. x, vers. 1, ubi eandem gnomo inculcatur. Sic Cham, nudans virgilia Noe patris sui, ejus iram et maledictionem sibi accivit: « Maledictus sis, Chanaan (filius Cham), servus servorum erit fratribus tuis, » Gen. ix, 25. Sic Esau, duccendo aures aborigenas, offendit Isach et Rebecca patres suos, Gen. xxxi, 35. Sic Simoon et Levi, occidendo Sichimitas in villam stupri Dine sororis suae illi, audierunt a patre Jacob: « Majestas furor eorum, dividam eos in Jacob, et dispergam eos in Israel. » Sic Absalon, occidendo Amnon fratrem suum, incurrit indignationem Davide patris sui, factusque est exul et profugus. Sic S. Augustinus sua heresi et concubitu fuit mater Monica mater sua, sicut ipse narrat lib. V. Confess.

Symbolice R. Salomon: Filius stultus, ait, fuit Jeroham qui, Deo infensus, quis iram in se totumque Israel exivit; item matri suae, puta Synagoga, doloris acerbissimum altit, quum in idololatriam vitulorum aureorum indeque in omnia mala protraxit.

26. NON EST BONUM DAMNUM INFERE JUSTO, NEQ. PERCUTERE PRINCIPEM (Symmachus, magisquam) QUI RECTA JUNGAT. — Hebraice, nec percute principis ob rectitudinem vel castitatem; Septuaginta, neque arietem insulari principibus justis; Chaldaeus et Syrus, malleare justum non est bonum, neque percute justos qui dicunt verba; Aquila, super, id est propter, rectitudinem. Praxe, Cajetanus sic exponit, q. d. Quamvis non sit bonum damnum inferre justo et inno-

(1) Estim id est, inter alia que nunquam bene et laudabiliter sunt, est et hoc, multum inopere justo non est bonum; percute ingenuos sup. seu ultra rectitudinem est, id est, recti et equi qui transgreditur, injustum est.

centi, tamen pejus est percute lingua vel manu, id est corpore vel verberare principem vel judicem, qui justum et innocentem in se, sed per allegata et testes probatum nocentem et reum, condemnavit, ut significet privatis non esse fas judicem sententias judicis et calumniari, juxta illud Maximi, serm. 5 ex Epicteto: « Ut justa hanc nec a vera bilance corrigitur, nec a falsa examinatur: sic etiam iudex justus nec a justis examinari, nec ab injustis argui debet. »

Secundo, Reymus hebraeo דגמ, id est etiam, referens ad accipientia munera, vers. 23, sic exponit: Manus accipere a simi, ad iudicium pervertendum, malum est; etiam justum condemnare sine munere malum est, q. d. Bis peccant iudices, qui munera accipiunt: primo, quod munera accipiunt; secundo, quod innocentem condemnant.

Tertio, praxius et concinnius Jansenius: Significat, inquit, haec sententia duo mala plerisque contra justitiam admittere, dum et peccatum justo injuste nocent, damnant ei in bonis aut corpore inferentes; et deinde principibus et iudicibus, qui contra eos in defensionem justitiam protulerunt, molesti sunt, lingua eos aut etiam mani insectantes et percutientes. Dicit hoc Salomon, ait R. Levi, quia impiis omnis justus, qui recte agit, improbus videtur: impi enim se solos sibi,que similes probos aestimant, dissimiles vero sibi censent improbos; quare eos ut improbos sibi quoque adversos affligunt et persequuntur.

Quarto, profundius noster Salarz per justum accipientis iudicem, sic exponit, q. d. Qui iudicem aequissimum a principe nuncupatum ac prefectum violat, perinde facit, ac si principem ipsum, cujus ille personam sustinet, laederet ac violaret: sic enim fert communis hominum consensus, injurias inferentibus magistratibus illatas ad principem quodam modo spectare. Qua de causa magistratus occidere aut percute per legem I ad legem Julianam in ff. crimen est majestatis laese; atque pari poena illud quod in personam principis admittit, puniendum censuerunt Cestres.

Quinto, hebraice est una sententia, quae sic ad verbum sonat: Non est bonum malleare vel affligere justum, ad affligendum principes super rectitudinem. Ubi et etiam haec haec sententia procedentis, ut docet Aben-Era, q. d. Si ut non est bonum offendere parentes, sic etiam non est bonum, sed perversum offendere viros justos: hi enim sunt instar parentum, quia verbo et exemplo justitiam propagant, et multos justos sibi similes in spiritu progenerant; nec principes: hi enim sunt parentes republicae et patres patriae, ac ut tales a civibus honorandi sunt. Quocirca Deus injurias justorum et principum aequo vindicat ac parentum. In hac expositione repetendum est in posteriore hemistichio ex prioris non est bonum, ut et bimembris sententia. Unde Pagninus verbi, etiam condemnare justum non est bonum, percute

tere principem propter rectitudinem non est bonum.

Porro si quis non est bonum repetere non est, sed simpliciter ex hebraeo accipiat sententiam ut unam, sicut sonat, dicit quod prior pars vel subservit posteriori, vel per tam explicatur, ut justus antonomastice vocetur princeps, qui est pressus, tutor, custos et vindex justitiae, q. d. Non est bonum, id est, res mala, imo pessima (est enim innoxios, quia parum dicitur, et plus significatur), illeque gravem Dei iram ultionumque provocans, est affligere justum antonomastice, hoc est, percute principem vel magistratum, qui justitiae est tutor et vindex, ac persona sua illam in republica representat; unde et a vulgo vocatur justitia. Aut certe per justum accipit regem vel summum magistratum, qui summus est justitiae praeses; per principes accipit iudices et rectores regi subiectos et subordinatos, q. d. Qui affligit regem, vel ejus principes percute, hic pessime facit, quia affligit et percute totam republicam: haec enim a rego, et principibus, veluti a suis basibus et columnis, pendet et sustentatur. Hisse enim justitiae praesidibus sublati, auferitur justitia ex republica, ac subintrat vis, rapina, seditio, caedes, omnisque iniustitia, quibus tota republica confunditur, pessumdat, everitur.

Quocirca haec sententia optime congruit Christo et Apostolis, q. d. Pessime facit, qui Christum justum et Sanctum sanctorum affligit; Christum autem affligit, qui ejus principes, puta Apostolos et rectores Ecclesiae, qui pro vera fide et justitia propaganda laborant, affligit, percute, occidit, uti fecit Judaei et Gentiles. Ita Beda: « Haec sanctorum, qui pro nostra salute perenni volunt, accipi potest; et de omnibus generaliter Ecclesiae rectoribus, qui vel facultatibus nudati ab impiis, vel ipsa aeterna sunt morte consumuntur. »

Accedit anonymus in Catena Graecorum: « Qui aequum et justum iusto admittit, inquit, ac justus dicitur, cum recta alioqui incederent, a plana et recta virtutum sententia abduci, opus facit minime bonum. Nam cum justus illos veluti pecuniam oblinat, facturam eorum facere compellitur; qui autem principibus, tametsi justis, insidias struit, rem tentat minime tutam, imo vero magnis periculis expositam. Principes autem eos hic vocat, qui in Christo et per Christum regnant. »

Omnes hi sensus probabiles et appositi sunt, tertius est caeteris simplicior, quartus profundior, quintus hebraeo conformior.

27. QUI MODERATUR SERMONES EOS, DOCTUS EST (et hic significat id est, ut patet ex hebraeo) PUDENTES EST: ET PRETIOSI SPIRITUS VIR ERUDITUS. — Hebraice, probat vel continet eloquia sua, qui scit scientiam, pretiosus spiritus vir intelligentia. Pro pretiosus hebraice est קדוה, pro quo Vatablus et alii legunt קדוה, id est, et frigidus spiritus vir intelligentia; frigidus spiritus est, qui non calet ira

vel fervore loquenti, sed moderatus et tacitus novit cohibere affectus et prurium loquendi, atque, ut ait R. Salomon, parvus est sermo. Unde Chaldaei verit, et qui humilis est spiritu (humilis enim parvus spiritus, et parva spera), cum superbus tumido spiritus et ad magna aspiret, vir stultissimus est: Septuaginta, qui parvit verbum proferre dicunt, interpretum id est, parvus vel prudens est (Aquila, sciens); perperbores id est longanimis, sive patientis, autem vir prudens; Syrus, qui probabit verba sua, novit cohibere, longanimis et patientis sapiens est. Doctus, sciens, eruditus a Salomone vocatur sapiens et prudens; ac doctrina, scientia, eruditio vocatur ipsa prudentia et virtus: haec enim est practica scientia Sanctorum, ut jam scriptus movit.

Idemdem Salomon commendat moderationem linguae et paritatem sermonum; haec enim difficilis est, nec nisi a magna prudentia et virtute efficitur. Sapiens ergo est, qui novit moderari sermones suos, ita ut nec plus, nec minus loquatur quam deceat, nec quovis tempore aut loco id quod debet vel cogitat, effuset; sed, ut habent Hebraei, continet apud se eloquia sua, tacenda retinens, et tempore opportuno quae dicenda sunt servans, saepe debito cum moderamine profertur.

Quoniam, quis hic vocatur « pretiosus spiritus, » vel, ut Hebraei est, « pretiositas spiritus, » id est « pretiosus spiritus? » Figurina, nobilitas spiritus?

Primo, Aben-Ezra per spiritum accipit doctrinam, per pretiosum rarum, q. d. Taciturni doctrina pretiosa est, et rara, ut e contra vectors universa quae est, est multa.

Secundo, B. Levi per spiritum accipit sermonem, q. d. Prudens suos sermones pretiosos, id est raros, esse vult, non ea facti, sed ex prudentia. Sermo enim spiritus isto formatur, quem crebro respirando dicimus.

Tertio, Bayanus: « Pretiosus spiritus, inquit, hoc est, praestitum raro quodum mentis intelligentia, contemplatione et meditatione solitaria magis gaudet, quam cum aliis consuetura.

Quarto, alii per spiritum accipiunt impetum loquendi, iuxta illud Ch. tumens ad loquendum: « Coarctat me spiritus uteri mei. In venter meus quasi motum aque spiritulo, quod loquaculus novus dirumpit, » Job xxxi, 18. Pretiosus spiritus ergo est, qui impetum loquendi cohibet, qui verba sua rara et cara habet; quae enim rara sunt, haec et pretiosa sunt. Porro haec raritas et paritas sermonum requirit primo, ut non nisi necessitate vel magna utilitate adhaerens loquatur; secundo, ut dum loquitur, paucis verbis rem totam enuntiet et comprehendat; tertio, ut ea prius mente exaete libet, pmedietur et ponderet.

Quinto, Tyrannus: Vir, inquit, pretiosus spiritus, id est animae, qui scilicet animam suam in pretio habet, esteruditus in scientia et moribus, quia in his pretiositas animae consistit. Rursum spiritus

sape amorem, fervorem, zelum, et generat, ut dixi cap. xvi, vers. 2; sic pretiosus spiritus est, qui insigni pulvis charitate et zelo.

Sexto, alii per spiritum accipiunt secretum, sive intentionem et fundum cordis; spiritus enim est intimum animae penetrale et secretum, q. d. Qui pretiosus, id est rarus et parvus est, ut secreta et fundum cordis pandat, hic est prudens.

Septimo, Cajetanus sic ex Hebraeo explicat totum hunc versum: Quanto quis majoribus rebus quis viget scientia, tanto magis ponderat eloquia sua, et multa considerando retinet apud se dicta sua, aspirans ad meliora. « Et pretiosus spiritu vir intelligentia; » hoc est, vir quoque viget intellectus acumen in magno habet pretio, non pecunia, sed spiritus; pretio, inquam, spirituali, cui incomparabilis sunt divitiae omnes.

Octavo, physice et plane duplex in homine est spiritus; utque necessarius ad loquendum, imo opifex vocis et sermonis. Prior spiritualis, quod ipse animus ejusque conceptus, sensus et desideria, quae ipsum excitant, et ea voce proloquuntur, q. d. Qui animi sui seipsa et desideria in pretio habet, ut ea non temere loquendo effundat, sed sibi secreta quasi pretiosa, id est rara et cara servet, hic est vir eruditus, id est prudens et sapiens. Posterior spiritus est corporalis, puta ipse hallitus sive animalis quo respiramus; hic enim allatus ad dentes, palatum, linguam et guttur, efficit vocem et sermonem, q. d. Qui pretiosum habet spiritum et habitum, quo sensus efformat voces et sermones, ut illi dominari, illum regere, illum veluti rem pretiosam sibi servare, et raro per sermonem lucus committere queat, hic est « vir eruditus, » id est sapiens; quo significat vocem et sermonem nobis tanto pretio, et tanto cura esse debere, quanti est ipse animalis, quo efformatur, et ex quo pendet vita hominis. Respiratio enim vitam causat: « Sic et vita et mors in manu linguae, » cap. xvii, vers. 21.

Hunc esse sensum patet ex hemiclitho procedenti. Nam si qui moderatur sermones suos, debet et prudens est, explicat id quod parabolice et elegantiter subnectitur: « Et pretiosus spiritus vir eruditus. » Igitur « pretiosus spiritus » est is qui moderatur sermones suos. Secundo, quia simili phrasa et sensu dicitur cap. xxix, vers. 11: « Totum spiritum suum profert stultus, sapiens differet et servat in posterum. » Et cap. i, vers. 23: « En proferam vobis spiritum meum, et ostendam vobis verba mea. » Igitur « pretiosus spiritus » est, qui novit spiritum cohibere, ut miris versus dixi, ne in verba temerarius erumpat, quibus se et sua sensa ostendat, ne quidem in animo habet, deponit evulsetque, sed ori et verbis pretium et pondus ponit, puta ejus pretiosus, id est rari et natus, sunt sermones, quique verborum est parvus.

Hujus ergo spiritus vocatur pretiosus, primo, quia magni est valoris et pretii; secundo, quia no-

bilis, ut vertit Vatablus; tertio, quia rarus; quarto, quia carus; quinto, quia estimatum et pondus dat verbis et actibus. Sic Prov. xxv, 17, pro eo quod Noster vertit: « Subtrahere pedem tuum de domo proximi, ne quando salutus oderit te; » Hebraei est, pretiosus fuit pedem tuum a domo proximi tui, hoc est, rarus adus proximum, ne ei vilescas et desinas esse in pretio. Et Isaie xiii, 12: « Pretiosior, » id est rarior, « erit vir auro, » quia pene omnes occiduntur. Pretiosus ergo saepe in Scriptura idem est quod rarus; omne scilicet rarum, curam et pretiosum est. Hinc I Reg. iii, vers. 4, dicitur: « Sermo homini erat pretiosus in diebus illis, » id est, nulla aut certe rara Deus tuus oracula edebat. Psalm. cxv, 5: « Pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum ejus, » id est, difficillime ea peccato evenit ut servos suos Deus hostium inanimato necari permittat, iuxta illud Psalm. lxxvi, vers. 14: « Honorabile nomen eorum coram illo. » Ubi S. Hieronymus vertit ex Hebraeo: « Pretiosus sanguis illorum coram oculis ejus, id est, non facile illorum sanguinem profundi patitur.

Vir igitur eruditus, id est sapiens, est pretiosus, id est parvissimus in verbis. Contra vero dicitur de stulto, Prov. cap. xxv, 28: « Sicut urbs patens, et absque murorum ambitu, ita vir qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum. » Mora itaque et tarditate verba pensanda sunt, excogitando, atque ad rationis obtusum examinanda, et clava scilicet rationis duntaxat aperienda est os. Sapiens enim ait S. Chrysostomus in Psalm. l: « Os nostrum perpetuo custodiamus, rationem et linguaem clavis adhibentes. » Vide dicta Jacobi i, 19.

Hoc facit dictum Anebaris qui, interrogatus quid in homine esset optimum, et quid pessimum, respondit: lingua; sensus linguam summi esse momenti et pretii: si enim recte gubernatur, summa est utilitatis; si secus, est pestilentissima. Ita Laertius, lib. I, cap. ix. Hinc et Bias Amasili Egyptianorum regi jubenti ut sibi quod in vicinia quam ad illum miserat, erat optimum, et pessimum, remitteret; linguam resectam remisit, iocens linguam esse rem uti optimum et pretiosissimam, si illa moderate utaris: sic pessimum, si illa abutaris. Ita Plutarchus, tract. De Locustis.

Porro eundem sensum habet, quod alii legentes in Hebraeo יקר יקר « runt, et frigidus spiritus est vir prudens, » Frigidus enim spiritus est, qui non prout ad loquendum; sed ad hoc remissus, lentus et moderatus est, quales aptissimi sunt ad gubernandum: qui enim fervent et pruriant ad loquendum, omniaque quae preter leges sunt culpae, carpere et ad vivum rescacere volunt, hi multos offendunt et parum proficiunt; qui vero prudenter multa dissimulant, ac frigidissimi sunt in mandando, reprehendendo, monendo hi sua modestia et moderatione subditorum ani-

mos sibi conciliant, ac ab eis impetrant quod volunt; sed hi pretiosi sunt, id est pauci et rari. Solum est illud: « Princeps enim videt, multa dissimulat, pauca castigat. » Frigidus spiritus erat Philippus II, Hispaniarum rex, qui proinde prudentis in regendo principis nomen obtinuit. Ad hoc ut quis perveniat, oportet ut mortificet passionem, domet iram, fronet superbiam, affectibus omnibus dominetur, itaque animi moderationem, lenitatem et patientiam induat, ut videatur phlegmaticus, non cholericus. Hinc Chaldaei frigidum spiritum interpretatur humilem et modestum spiritu: humiles enim modesti in loquendo spirant, verbaque submissa expirant; superbi vero buccas inflant, verbaque inflata tumido ore efflant. Unde S. Chrysostomus, hom. 14 a Gen., humiles comparat urinarios, qui continentes anhelitus in profundum maris se demittunt, ut ibi margaritas et thesaurus colligant. Simili enim modo humilis, continens suum spiritum, in profunda Dei se demergit, ibique pretiosos gratiarum thesaurus colligit.

Denique noster Salazar Hebraeo יקר יקר verit, contiguatus spiritus; derivatur enim a יקר יקר, id est tignum, et יקר יקר, id est conflare; unde יקר יקר Karat est civitas, quae multis domorum configurationibus constat et coalescit. Verit ergo, contiguatus autem spiritus vir prudens, id est, ut Septuaginta, patientis et longanimis, qui scilicet ad proba, dicitur, calumnias et injurias laet, nec ducit, sed leniter respondet, est « vir prudens. » Is enim vere longanimis atque patientis nomen usurpare poterit, cujus spiritus animosus contiguatus, et quasi inmissis trabibus compactus est. Hinc S. Chrysostomus, hom. De Patientia, « patientiam validissimam totius aedificii trabem » appellat, « cui reliqua tecti moles incumbit. » Ad hoc spiritus contiguatus virum appellare fecit eum qui spiritum suum per mortificationem internum ligno crucis affixit, et concupiscentias suas clavis trabalibus trajecit. Hic sensus ingeniosus et plus est; utinam eque genium et solidus! Nam Hebraeo יקר nosquam contiguatus significat; unde nec ullus interpretum sic verit.

28. STULTUS QUOQUE, ET TACURBET, SAPIENS REPERTURUS: ET SI COMPRESSERIT (Hebraice, obtinens; Aquila et Theodotus, obstruens; Vatablus, operans) LAMA SUA, INTELLIGENS. — Et quoque, inquit Aben-Ezra, pertinet ad majorem amplificationem laudum illius qui sermone sit parvus, adeo ut etiam stultus, qui silentio dat operam, sapiens habeatur. Arabice, et qui non habet intellectum, cum postulat de sapientia, id reputabitur illi sapientia. Qui efficit seipsum silentem, reputabitur ingeniosus. Dat hic Sapiens consilium insipienti, aliarum ut silet; sic enim non insipiens, sed sapiens reputabitur. Ratio a priori est, tum quia silentio tegit suam insipientiam, tum quia silentium index est animi sapientis. Unde Solon quidam dicent illum ideo non loqui, quia insanus

Solutio
animo,
sapiens
videtur.
Guz?

esset: « Nullus, inquit, stultus tacere potest; tum quia, ut ait R. Levi, silentium decet sapientiam: retrahit enim animum ab ore ad cor, ut cogitet quid prudenter agere et loqui debeat. Stultus ergo silens videtur quasi status sapientis vel nominis alienus, que non loquitur, sed tamen ab omnibus honoratur, quia sapientiam vel nomen representat. Sic enim stultus sua taciturna gravitate representat sapientem.

Septuaginta in *Catena Græcæ* vertunt, *amens sapientiam* (vel sapientem) *interrogans sapiens reputabitur*; multa autem quis se faciens videbitur prudens esse. Minus recte Complutenses omittunt sapientiam. Nam Septuaginta Romæ correcti habeat, *insipienti interroganti sapientiam, sapientia reputabitur*. Et sic legit S. Justinus, *epistolæ ad Zenonem et Sarinam*, de Cassianus, *Collat. IV, cap. 11*: « Discernere divisiones, inquit, et lineas questionum portio intellectus est, et maxima pars intelligentiæ scire quid nescias. Propter quod dicitur: insipienti interroganti sapientiam, sapientia reputabitur: quia licet is qui interrogat, vim propositæ questionis non intuetur, tamen qui prudenter arguit, et intelligit quod non intelligat, hoc ipsum illi reputatur ad sapientiam, eo quod quid nesciret, prudenter agnovit. » Quare perperam apud S. Hieronymum in *Prælo. cxxviii*, littera H, legitur: « In Proverbis, inquit, Salomonis scriptum invenimus: memorans sapientiam, sapienter interrogantis sapientia deputatur: » cum in antiquo libro creditissimum Carolus Siretius appareret scriptum fuisse: « Inintelligenti sapientiam interroganti, sapientia deputatur. » Nam id ipsum explicans statim subdit S. Hieronymus: « Quo sensu ostendi videtur, quod qui non intelligat, et sapienter interroget, sapere credatur, » quia interrogatio hinc signum est quod velit erudiri et discere sapientiam.

Septuaginta prius hemistichium de suo addunt, ut significant duobus modis insipientem sibi suæque fame consulere posse, ut habeatur sapiens:

CAPUT DECIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Occasiones querit recessurus ab amico; impius est incorrigibilis; non devotandum a veritate; os stultus non conterit; iustus se occultis; frater juvenis fratrum quasi arbor firma; fructus arbori respicit eorum; mulier bona ingenio est donum, mala ingenio malum; pauper loquitur demissa, dives rigide; vir sapientialis amicus est frater.

1. Occasiones querit qui vult recedere ab amico: omni tempore erit exprobrabilis. 2. Non recipit stultus verba prudentiæ, nisi ea dixeris quæ versantur in corde ejus. 3. Impius, cum in profundum venerit peccatorum, contemnit: sed sequitur eum ignominia et opprobrium. 4. Aqua profunda verba ex ore viri, et torrens redundans fons sapientiæ. 5. Accipere personam impii non est bonum, ut declines a veritate iudicii. 6. Labia stulti miscent

primo, si sapienter interrogat; secundo, si taceat: sapiens enim interrogatio indicium est animi sapientis, ac simul a sapiente sapiens clinet responsum, quo discit quid ipse in simili questione sapienter respondere et loqui debeat. Hoc maxime decet juvenes: horum enim est interrogare senes, ut ab eis hauriant sapientiam. Sic Christus duodennis in templo a matre inventus est in medio doctorum, interrogans et audiens illos, *Luce II, 46*. Salomon hanc gnomen hausit a *Job cap. xiii*, vers. 5: « Unam taceretis, ut putaremini esse sapientes! » A Salomone eandem haurere Philosophi, Hebræi, Græci et Latini. Hebræorum adagium est: « Laguna plena nimis non sonabit; unicus et alter si in ea nomen fuerit, sonum edet et finiet. » Sic sane quo quis doctor, eo est modestior ac taciturnior; quo indoctor, eo audacior et loquacior, ut suam sapientiam (revera insipientiam et arrogantiam) ostendat. Seneca in *Proverbis*: « Tacere qui nescit, inquit, nescit loqui; » tacendo enim promittitur quid oportet loqui. Et: « Taciturnitas stulto homini pro sapientia est. » quia reprimit ut non profert stultitia, superflua, impertinentia, perversa que mente gerit. Theophrastus ad quendam qui in convivio jugiter silebat: « Si modestus et imprudens es, inquit, prudenter facis; si doctus, imprudenter. » Ita et R. Leobius, lib. V, cap. II. Sed Philarchus hunc in modum dixisse scribit: « Si stultus es, non facis sapientem; si sapiens, stultam. » Est enim non minima sapientia pars legere silentio stultitiam. S. Cyrilli dogma est, quod citat hic Hieronymus: « Avarus sis verbi, et aliter libenter. » Denique S. Jacobi, imo Spiritus Sancti lex est: « Si autem omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, » *Jacob. I, vers. 19*. Hoc insipientes et garruli non observant. Nam, ut ait S. Gregorius: « Prævisum in sensu sunt leves, ita et in loquutione p. capites; quia quod levis manus concipit, levior lingua protinus prodit. »

os rixæ, et os ejus jurgia provocat. 7. Os stulti contritio ejus: et labia ipsius, ruina animæ ejus. 8. Verba bilinguis, quasi simplicia: et ipsa perveniunt usque ad interiora ventris. Pigrum deicit timor: anima autem effeminatorum evanescit. 9. Qui mollis et dissolutus, est in opere suo frater est sua opera dissipantis. 10. Turris fortissima, nomen Domini: ad ipsum currit iustus, et exaltabitur. 11. Substantia divitis urbs roboris ejus; et quasi murus validus circumdans eum. 12. Antequam conteratur, exaltatur cor hominis; et antequam glorificetur, humiliatur. 13. Qui prius respondet quam audiat, stultum se esse demonstrat, et confusione dignum. 14. Spiritus viri sustentat imbecillitatem suam: spiritum vero ad irascendum faciem quis poterit sustinere? 15. Cor prudens possidebit scientiam, et auris sapientium querit doctrinam. 16. Donum hominis dilatat viam ejus, et ante principes spatium ei facit. 17. Iustus prior est accusator sui: venit amicus ejus, et investigabit eum. 18. Contradictiones comprimit sors, et inter potentes quoque dijudicat. 19. Frater, qui adjuvator a fratre, quasi civitas firma, et judicia quasi vectes urbium. 20. De fructu oris viri replebitur venter ejus, et genimina laborum ipsius saturabunt eum. 21. Mors et vita in manu linguæ: qui diligunt eam, comedent fructus ejus. 22. Qui invenit mulierem bonam, expellit bonum: qui autem tenet adulteram, stultus est et impius. 23. Cum obsecrationibus loquetur pauper, et dives effabitur rigide. 24. Vir amabilis ad societatem, magis amicus erit quam frater.

4. OCCASIONES QUERIT QUI VULT RECEDERE AB AMICO: OMNI TEMPORE ERIT EXPROBRABILIS. — Hebræi hic a Vulgata dissentire videntur, sicque ad verbum habent: *Qui ad desiderium (ita Agula et Symmachus) querit separatus, in omni existentiæ, vel sapientiæ miscet se*; quod primo, Chaldeus sic vertit et explicat, *desiderium querit separatus, et omne consilium deridet*; Syrus clarius, *qui in silentio suo cogitat desiderabilia, bonam doctrinam deridet, q. d.* Qui sequitur concupiscentiam, deridet sapientiam. R. Salomon: *Qui, inquit, a Deo divulsus est, illius præceptis non obtemperans, cupiditatibus pravisque animi motibus obsequitur; atque ita tandem omni tempore erit exprobrabilis, id est inter sapientes probrum suum prodet*. Rabbini vero antiquiores de Lot id exposuerunt, qui a cupiditate sua abreptus se ab Abrahamo sejunxit, juxta illud: « Elegitque sibi Lot regionem circa Jordanem, et recessit ab Oriente, divisique sunt alterutrum. » *Genes. xiii, 11*. Ille vero versiculos spectat ad declarandum ejus incestu suum crimen, quod tandem in universis cæcibus Israeliticis et scholis evulgatum sit; Ammonitis autem et Moabitæ, qui ex nefario illo congressu ortum habuerant, inter Israelitas admitti nefarium erat, juxta illud: « Non intrabunt Ammonites et Moabitæ Ecclesiam Domini, » *Deuter. xxiii, 3*.

Secundo, Aben-Ezra et Pagninus sic vertunt et explicant: *Qui propter desiderium (sapientiæ) a domo vel patria sua divellitur, ut sapientiam consequatur, propter vehementem cupiditatem qua legitur ejus oblectatur, hic in omni sapientiæ miscet se, id est cum omnibus viris doctis miscet se, et consuetudinem habet. Et Vatablus: Præ amore sapientiæ ejus studiosus, inquit, que-*

rit se junctus esse ab hominibus, id est omnibus rebus contemplis querit ut vacare sapientiæ, et in doctrina sua admiscere se solet.

Tertio, Baynus hoc accipit de his qui fucantam querunt sapientiam, ut eam ostentent; unde veritatem, secundum desiderium quoddam magis quam ex animo et bono judicio querit, scilicet sapientiam, cum sit separatus a sapientiæ; vel, qui querit verbum aliquod separatum vel scientiam separatum a vera sapientiæ, hic in omni sapientiæ miscet se, hoc est, inter omnes sapientes cum ostentatione quadam sese ingoret, destitutus videlicet a virtute veri sapientis, quæ verba sua comitatur, humiliter de seipso sentiens. Sic enim distinguuntur vera sapientia et falsa, juxta S. Jacobum, *cap. iii, vers. 17*: « Quæ autem, inquit, docetur est sapientia, modesta, sanabilis, bonis consentiens; sed terrena, animalis, diabólica, ubi est zelus et contentio; » quod Salomon vocat sese miscere cum his qui sapientes sunt.

Idem aliam subnectit expositionem, quasi dicit: *Qui per desiderium quoddam vanum aut juvenis investigat de rebus separatis, et quæ ab hominibus intelligi non possunt, ab omni vera sapientiæ se ipsum separavit; ut contra vanitatem eorum qui toti in nugis versantur, dicatur proverbium. Prior expositio est melior, et magis quadrat cum sequenti versiculo. Hæc Baynus.*

Quarto, Cajetanus sic vertit et explicat, *pro appetitu querit sapientiam; in omni statu miscet se*. Certe, inquit, quam dispar est Vulgata editio ab Hebræica veritate. Vir separatus animo a conversatione communi querit, hoc est, perseverat querendo pro appetitu, hoc est, vivendi modum

esset: « Nullus, inquit, stultus tacere potest; tum quia, ut ait R. Levi, silentium decet sapientiam: retrahit enim animum ab ore ad cor, ut cogitet quid prudenter agere et loqui debeat. Stultus ergo silens videtur quasi status sapientis vel nominis alienus, que non loquitur, sed tamen ab omnibus honoratur, quia sapientiam vel nomen representat. Sic enim stultus sua taciturna gravitate representat sapientem.

Septuaginta in *Catena Græcæ* vertunt, *amens sapientiam* (vel sapientem) *interrogans sapiens reputabitur*; multa autem quis se faciens videbitur prudens esse. Minus recte Complutenses omittunt sapientiam. Nam Septuaginta Romæ correcti habeat, *insipienti interroganti sapientiam, sapientia reputabitur*. Et sic legit S. Justinus, *epistolæ ad Zenonem et Sarinam*, de Cassianus, *Collat. IV*, cap. 11: « Discernere divisiones, inquit, et lineas questionum portio intellectus est, et maxima pars intelligentiæ scire quid nescias. Propter quod dicitur: insipienti interroganti sapientiam, sapientia reputabitur: quia licet is qui interrogat, vim propositæ questionis non intuetur, tamen qui prudenter arguit, et intelligit quod non intelligat, hoc ipsum illi reputatur ad sapientiam, eo quod quid nesciret, prudenter agnovit. » Quare perperam apud S. Hieronymum in *Prælo. cxxviii*, littera H, legitur: « In Proverbis, inquit, Salomonis scriptum invenimus: memorans sapientiam, sapienter interrogantis sapientia deputatur: » cum in antiquo libro creditissimum Carolus Sireti apparet scriptum fuisse: « Inintelligenti sapientiam interroganti, sapientia deputatur. » Nam id ipsum explicans statim subdit S. Hieronymus: « Quo sensu ostendi videtur, quod qui non intelligat, et sapienter interroget, sapere credatur, » quia interrogatio hinc signum est quod velit erudiri et discere sapientiam.

Septuaginta prius hemistichium de suo addunt, ut significant duobus modis insipientem sibi suæque fame consulere posse, ut habeatur sapiens:

CAPUT DECIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Occasiones querit recessurus ab amico; impius est incorrigibilis; non devotandum a veritate; os stultus non conterit; iustus se occupat; frater juvenis fractus quasi arbor firma; fructus viri recti cedunt; mulier bona ingenio est donum, mala ingenio malum; pauper loquitur demissa, dives rigide; vir sapientialis amicus est frater.

1. Occasiones querit qui vult recedere ab amico: omni tempore erit exprobrabilis. 2. Non recipit stultus verba prudentiæ, nisi ea dixeris quæ versantur in corde ejus. 3. Impius, cum in profundum venerit peccatorum, contemnit: sed sequitur eum ignominia et opprobrium. 4. Aqua profunda verba ex ore viri, et torrens redundans fons sapientiæ. 5. Accipere personam impii non est bonum, ut declines a veritate iudicii. 6. Labia stulti miscent

primo, si sapienter interroget; secundo, si taceat: sapiens enim interrogatio indicium est animi sapientis, ac simul a sapiente sapiens clinet responsum, quo discit quid ipse in simili questione sapienter respondere et loqui debeat. Hoc maxime decet juvenes: horum enim est interrogare senes, ut ab eis hauriant sapientiam. Sic Christus duodennis in templo a matre inventus est in medio doctorum, interrogans et audiens illos, *Luce II*, 46. Salomon hanc gnomen hausit a *Job cap. xiii*, vers. 5: « Unam taceretis, ut putaremini esse sapientes! » A Salomone eandem haurere Philosophi, Hebræi, Græci et Latini. Hebræorum adagium est: « Laguna plena nimis non sonabit; unicus et alter si in ea nomen fuerit, sonum edet et finiet. » Sic sane quo quis doctor, eo est modestior ac taciturnior; quo indoctor, eo audacior et loquacior, ut suam sapientiam (revera insipientiam et arrogantiam) ostendat. Seneca in *Proverbis*: « Tacere qui nescit, inquit, nescit loqui; » tacendo enim promittitur quid oportet loqui. Et: « Taciturnitas stulto homini pro sapientia est. » quia reprimit et non proferat stultitia, superflua, impertinentia, perversa que mente gerit. Theophrastus ad quendam qui in convivio jugiter silebat: « Si modestus et imprudens es, inquit, prudenter facis; si doctus, imprudenter. » Ita et R. Leobius, lib. V, cap. 11. Sed Philarchus hunc in modum dixisse scribit: « Si stultus es, non facis sapientem; si sapiens, stultum. » Est enim non minima sapientia pars legere silentio stultitiam. S. Cyrilli dogma est, quod citat hic Hieronymus: « Avarus sis verbi, et aliter libenter. » Denique S. Jacobi, imo Spiritus Sancti lex est: « Si autem omnis homo velox ad audientiam, tardus autem ad loquendum, » *Jacob. I*, vers. 19. Hoc insipientes et garruli non observant. Nam, ut ait S. Gregorius: « Prævisit in sensu sunt leves, ita et in loquutione p. capites; quia quod levis manus concipit, levior lingua protinus prodit. »

os rixæ, et os ejus jurgia provocat. 7. Os stulti contritio ejus: et labia ipsius, ruina animæ ejus. 8. Verba bilinguis, quasi simplicia: et ipsa perveniunt usque ad interiora ventris. Pigrum deicit timor: anima autem effeminatorum evanescit. 9. Qui mollis et dissolutus, est in opere suo frater est sua opera dissipantis. 10. Turris fortissima, nomen Domini: ad ipsam currit iustus, et exaltabitur. 11. Substantia divitis urbs roboris ejus; et quasi murus validus circumdans eum. 12. Antequam conteratur, exaltatur cor hominis; et antequam glorificetur, humiliatur. 13. Qui prius respondet quam audiat, stultum se esse demonstrat, et confusione dignum. 14. Spiritus viri sustentat imbecillitatem suam: spiritum vero ad irascendum faciem quis poterit sustinere? 15. Cor prudens possidebit scientiam, et auris sapientium querit doctrinam. 16. Donum hominis dilatat viam ejus, et ante principes spatium ei facit. 17. Iustus prior est accusator sui: venit amicus ejus, et investigabit eum. 18. Contradictiones comprimit sors, et inter potentes quoque dijudicat. 19. Frater, qui adjuvator a fratre, quasi civitas firma, et judicia quasi vectes urbium. 20. De fructu oris viri replebitur venter ejus, et genium laborum ipsius saturabunt eum. 21. Mors et vita in manu lingue: qui diligunt eam, comedent fructus ejus. 22. Qui invenit mulierem bonam, sicut aurum lingue: qui diligunt eam, comedent fructus ejus. 23. Qui expellit mulierem bonam, expellit bonum: qui autem tenet adulteram, stultus est et impius. 24. Cum obsecrationibus loquetur pauper, et dives effabitur rigide. 25. Vir amabilis ad societatem, magis amicus erit quam frater.

4. OCCASIONES QUERIT QUI VULT RECEDERE AB AMICO: OMNI TEMPORIS ERIT EXPROBRABILIS. — Hebræi hic a Vulgata dissentire videntur, sicque ad verbum habent: *Qui ad desiderium (ita Aquila et Symmachus) querit separatus, in omni existens, vel sapientia miscet se*; quod primo, Chaldeus sic vertit et explicat, *desiderium querit separatus, et omne consilium deridet*; Syrus clarius, *qui in silentio suo cogitat desiderabilia, bonam doctrinam deridet, q. d.* Qui sequitur concupiscentiam, deridet sapientiam. R. Salomon: *Qui, inquit, a Deo divulsus est, illius præceptis non obtemperans, cupiditatibus pravisque animi motibus obsequitur; atque ita tandem omni tempore erit exprobrabilis, id est inter sapientes probrum suum prodet*. Rabbini vero antiquiores de Lot id exposuerunt, qui a cupiditate sua abreptus se ab Abrahamo sejunxit, juxta illud: « Elegitque sibi Lot regionem circa Jordanem, et recessit ab Oriente, divisique sunt alterutrum. » *Genes. xiii*, 11. Ille vero versiculos spectat ad declarandum ejus incestu suum crimen, quod tandem in universis cæcibus Israeliticis et scholis evulgatum sit; Ammonitis autem et Moabitibus, qui ex nefario illo congressu ortum habuerant, inter Israelitas admitti nefarium erat, juxta illud: « Non intrabunt Ammonites et Moabites Ecclesiam Domini, » *Deuter. xxiii*, 3.

Secundo, Aben-Ezra et Pagninus sic vertunt et explicant: *Qui propter desiderium (sapientiæ) a domo vel patria sua divellitur, ut sapientiam consequatur, propter vehementem cupiditatem qua legitur ejus oblectatur, hic in omni sapientia miscet se, id est cum omnibus viris doctis miscet se, et consuetudinem habet. Et Vatablus: Præ amore sapientiæ ejus studiosus, inquit, que-*

rit se junctus esse ab hominibus, id est omnibus rebus contemplis querit ut vacare sapientiæ, et in doctrina sua admiscere se solet.

Tertio, Baynus hoc accipit de his qui fucantam querunt sapientiam, ut eam ostendant; unde veritatem, secundum desiderium quoddam magis quam ex animo et bono judicio querit, scilicet sapientiam, cum sit separatus a sapientia; vel, qui querit verbum aliquod separatim vel scientiam separatim a vera sapientia, hic in omni sapientia miscet se, hoc est, inter omnes sapientes cum ostentatione quadam sese ingoret, destitutus videlicet a virtute veri sapientis, quæ verba sua comitatur, humiliter de seipso sentiens. Sic enim distinguuntur vera sapientia et falsa, juxta S. Jacobum, cap. 11, vers. 17: « Quæ autem, inquit, docetur est sapientia, modesta, sanabilis, bonis consentiens; sed terrena, animalis, diabólica, ubi est zelus et contentio; » quod Salomon vocat sese miscere cum his qui sapientes sunt.

Idem aliam subnectit expositionem, quasi dicit: *Qui per desiderium quoddam vanum aut juvenis investigat de rebus separatis, et quæ ab hominibus intelligi non possunt, ab omni vera sapientia se ipsum separat; ut contra vanitatem eorum qui toti in nugis versantur, dicatur proverbium. Prior expositio est melior, et magis quadrat cum sequenti versiculo. Hæc Baynus.*

Quarto, Cajetanus sic vertit et explicat, *pro appetitu querit sapientiam; in omni statu miscet se*. Certe, inquit, quam dispar est Vulgata editio ab Hebræica veritate. Vir separatus animo a conversatione communi querit, hoc est, perseverat querendo pro appetitu, hoc est, vivendi modum

Intra appetitum proprium. In enim cui non placet communitio conversatio, querit iugiter aliquem vivendi modum conformem appetitui suo, et querendo miscet se in omni statu, revolvit codices statutorum diversorum circa diversos vivendi modos, si forte inveniat, vel hauciat vivendi modum aliquem secundum desiderium suum: haec Cajetanus (1).

Vides hic, lector, quam in diversa abeat qui a Vulgata recedunt, cui tamen admissim adscriptantur Septuaginta uti antiquissimi, sic et doctissimi Interpretes: qui praeterea cum Vulgata in Hebraeo pro מִןּוּן לֵאמֹר, id est conuspicientia, desiderium, magis clare et apposite, ideoque verius legerunt מִןּוּן לֵאמֹר, id est occasio. Rursus מִןּוּן לֵאמֹר, quod Hebraei vocant vertunt sapientia, ipsi molius verberant, existimant: iam omni existimatio idem est quod *quasi tempore*, ut vertunt Septuaginta et Noster. Insuper idem vertunt *exprobriabilis*, quia in Hebraeo legitur מִןּוּן לֵאמֹר, id est reprobatum, vel probro erit: iam per metaphoram legitur מִןּוּן לֵאמֹר, id est miserabilis sibi illius, probra jactat, exprobrabit. Unde sic quoque legendum recte Noster et Septuaginta vertunt, *exprobrabilis*, non passive, sed active, hoc est, qui exprobrat et probra jactat. Sic *incredibilis* sumitur saepe in Scriptura active pro *heredulo*; *credibilis*, pro *persuasorio*, I *Corinth.* ii. 4; *deperibilis* pro desperato et desperare *Joan.* xv. 18. Benigne etiam pro omni legas in Hebraeo, uti iam legitur, recte lectionem istam Vulgata et Septuaginta accommodas, hoc modo: Qui pro desiderio, id est pro libito, querit separatim, sollicit esse, id est dissecare ab amico; hic in omni essentia, id est in omni re et tempore exprobrabit, hoc est, illes et probra jactat in amicum. Vulgata et Septuaginta accedit Arabicus, qui vertit, *vir dives, qui devovere vult amicos suos, accipit occasiones, et omni tempore erit exprobrans.*

Sensus ergo est, q. d. Qui pertinetus amici et amicitiae eam vult solvere et dissociare, vel ob animi inconstantiam, vel quia se ipsum putat ab amico, vel ut magis utilis aliorum amicitias cupiat, hic ne tenere et sine ratione, ideoque invidiositer vel malignose, videatur amicitiae renuntiare, querit occasiones, pretextus et causas, ob quas id juste facere videatur, nunc amici villa, nunc suas occupationes, nunc alia causando: hinc « omni tempore erit exprobrabilis » passive, id est ignominiosus et vituperandus tum ipsi amico, tum ceteris, qui ejus infidelitatem haesent probraque procedunt, quia cum ipse ne quidem laesus debuisset ab amicitia recedere, causas tamen sine ulla occasione irascendi, et amicum deserendi pretextit. Vel potius erit *exprobrabilis* non ac-

(1) Recentiores, *libidinum*, unum arbitrium, non nisi quod sibi libet, querit qui se separat ab aliis, id est insohibilis, alieni moris contemptor fastidiosus; contra omnem rectam rationem se effert, pugnat animo excoerato.

tive, id est, illes et probra jactat assidue in amicum, ut cum a eo suaque amicitia depellat; hoc enim significant Hebraei, sive legas *utiquam* cum Nostro, sive, ut Recentiores, per *metaphoram* *invidiosus*. Et sic quoque exponit Graecorum *invidiosus*, quod habent Septuaginta, active, ut idem sit quod probrosus, contumeliosus, probra jactans. Posterior enim hemistichium videtur explicare prius, nimirum docere occasiones dissolvende amicitiae, quas querit amicus infidus, esse illes et probra, quae in amicum assidue jactat. Verum enim est verum proverbium: « Injuria solvit amores: » quod tamen nitidius et demens amulor falsum esse contendit, dum in Epigram. ita canit:

Fabula, quot jactant, injuria solvit amores;
Nemoque redolens eis magis iste favor.

Loquitur, ut dixi, Salomon de amico infido et iniquo. Similis tamen ratio est amici aequi et fidei, hic enim cum amicum, quia vitiosum, sibi sine noxium, a se ablegare cupit, querit occasiones quibus opportune et commode id praestet, non amicum vel alios invidios sibi faciat, et contra se consiliat; omnia enim subita sunt violenta, ideoque agra, *proverbum* si importune fiat. Unde veteres dictum est: « Amicitia non rumpenda, sed dissolvenda sunt. » Si Sanctorum indicatio Dei querens uxorem Phisatimam, quassavit occasionem rumpendi pacem cum Phisatim, eorumque iugum exsolvendi, *Judic.* xiv. 1. Sic rex Israel, videns regem Syria ad se misisse Neman leprosum ut curaretur a lepra, dixit: « Animadverte et videte quod occasiones rumpendi foederis et inferendi belli querat adversum me, » IV *Reg.* v. 7.

Ratio a priori est, quod occasio sit tempus actionis opportunum: unde in agerendo conatiendoque negotio praecipuum habet momentum, ut alibi ostendi. Hinc Festus occasione ita definiit: « Est opportunus temporis casus proveniens. » Cicero vero, lib. I *De Invent.*: « Occasio, inquit, est pars temporis, habens in se alieque rei idoneam faciendi aut non faciendi opportunitatem. » Quocirca prudentes in re qualibet, ac praesertim in concilianda vel dissolvenda amicitia commodam querunt occasionem et opportunitatem; ab opportunitate enim pendet rei ex voto successus, ac prosperae actionis effectus, felixque eventus. Veritas hujus sententiae manifesta est in quotidiana experientia, et potissimum in hereticis, qui quandoquidem fastidii venustatis, aut sua malitia, querunt discessionem ab Ecclesia, quidvis causantur, minutissima quoque exaggeratis et calumniantes, omniaque insectantes et traducetes apud populum, nihil aliud fore inculcantes in omnibus suis concionibus quam Ecclesiasticorum villa, in qua assidue debauchantur.

Huc facit apologus vulpis et galli apud mythologos: Vulpes enim nacla occasione capiendi gallum criminabatur eum, quod in aurora vociferando somnum eum et aliorum animalium it-

Exprobrabilis, id est, invidiosus, contumeliosus, probra jactans.

Ab eo qui exprobrat, id est, qui reprobat.

turbaret. Excessavit se gallus, imo vero, ait, voce mea te et omnes excito ut evigiletis, et cibum praedantique quaratis. Cui vulpes: Ut ut est, inquit, praudentium mihi est, impransus a te non discedam; quar- gallum suffocavit et devoravit. Similis est de leone qui cervum crinatus, quod ingrediens laenam ad bibendum, pedibus aquas turbidam effloeret, cum invasit et comedit.

Mythice Auctor *Costum Graecorum*: « Occasionem, inquit, vel pretextum hoc loco appellat peccata; amicos autem sanctos, quibus per virtutum culturam conjungebatur. Tenebatur porro perpetuo probro obstrictus, qui horum amicitia et stabilitate vivit destitutus. » Sic hoc saeculo Henricus VIII, Angliae rex, ut S. Thome Cantuariensis, cui ipse paulo ante cum tota Anglia devotionis et beneficiorum vinculo obstrictus vivebat, apostolice benignis et auro dives exilaret, eum non tantum amicorum, sed et Sanctorum albo, inaudito a saeculis sacrolego, expunxit. Atque ut hoc jura videtur facere, eum veluti Henrico II rebellem perturbatoris reum peregit, et lata in tribunali sententia damnavit, ut fusc narrat Sanderus, lib. II *De Sciam. Angliae*: quo facto aeternum Dei, Angelorum hominumque odium et probrum sibi consociavit. Simili modo peccator ob amicos veneres, opes et cupidinis amicitiae Dei et Sanctorum renuntiat, ac cum diabolo et mundo societatem copulat, cuius proinde poena et probrum perenabit in gehenna. Tales tamen et rapina dicunt illud impiorum apud Isaiam, cap. xxviii, 15: « Percussimus fodas cum morte, et cum inferno foedimus pactum. Flagellum inundans, eum transferit, non venit super nos; quia posuimus mendaciam spem nostram, et mendacio protecti sumus. » Quibus proinde deus flagellum silentans;

« Delebitur, inquit, foedus vestrum cum morte, et pactum vestrum cum inferno non stabit; flagellum inundans, cum transierit, eritis ei in conculationem. » Petro occasiones quas impius, ut Dei et Sanctorum amicitiae renuntiet, preterit, recenat Christus in parabola invitatorum ad nuptias, *Luce* xiv, 48: « Et ceperunt, ait, simul omnes excusare. Primus dixit: Villam enim, et necesse habeo exire et videre illam; rogo te, habe me excusatum. Et aliter dixit: Jura bonis enim quinquo, et eo probare illa. Et alius dixit: Uxorem duxi, et ideo non possum venire. » Ubi vide S. Ambrosium, S. Chrysostomum ceterosque Interpretes. Hosce merito increpat S. Jacobus, cap. iv: « Adulteri, inquit, nescitis quia amicitia hujus mundi inimica est Dei? Quicumque ergo voluerit esse amicus mundi hujus, inimicus Dei constituitur. » Vide quoque ibidem annotavi.

2. NON RECIPIT STULTUS VERBA PRUDENTIS, NISI TA DICENS QUE VERSANTUR IN CORDE EJUS. — Hebraei habent, non voluit stultus verba intelligentia, nisi in revelando cor ejus (1), id est, nisi reveles ea quae

ipse corde voluit. Aquila, non voluit tenebre in prudentia, id est praudentiam, supple, audire et discere. Est hebraismus; Hebraei enim verba connectunt, quale est audire, construnt cum ambiguo, mediante prepositione in. Septuaginta, non habet *opus sapientia*, vel potius *na*, habet usum *homo enim significat* *stultus*, et hinc respondet Hebraeo *וְהוֹדוּ אֵלָּה לְאֵלֵי הַכּוֹפְרִים*, id est *non voluit* *sapientia mentis* *diversis*; magis enim *stultitia dicitur* *quam sapientia*; Chaldaeus vero, non vult stultus intelligentiam, sed in stultitia temporatur *opus animus*; Syrus, stultus non amat sapientiam, quia cor ejus stultitiam cogitat; Vatablus, stultus non debetatur intelligentia, sed his duobusque quae coris sui voluit.

Ex his ergo versionibus primo, plantum hunc sensum elicias, q. d. Stultus non amat, nec recipit verba sensata et prudentia, « quia sibi despicunt ob habitum contrarium, » ait Lyranus; sed tantum vana, levia, carnalia et stulta, qualia ipse amat versatque mente sua, omnia hinc pleum est cor ejus, juxta illud: « Animus hominis non percipit ea quae sunt spiritus Dei, » I *Corinth.* ii, 14. Rursus, q. d. Stultus non recipit sapientes doctorum sententias, sed suis quas corde concipit opinionibus mordicus adheret; quare nisi eadem diebus quae ipse sentit, non loquitur, sed exprobat. Agitur enim et occoritur stultitia, id est stultitia conuspicientia et curiositate; quare verba prudentia et virtutis non admittit. Ita Auctor *Costum Graecorum*, Lyranus, Hugo, Achares, Dionysius, Jansenius et alii. Juxta hunc sensum et nisi accipitur non ut sapientiam, sed ut adversarium significans *sol*, *mutum*.

Secundo, pressus et profundus, q. d. Non recipit stultus prudentiam, nisi cum dixeris et docueris per ea quae ipse corde suo versat, nisi scilicet te ejus menditiae et stoliditatis accommodes, ut cum inepto quasi ineptias, et cum stulto stultescas. Docet ergo magistrum cum stultis quasi desipere, ac stultum agere debere. Juxta hunc sensum et nisi proprie accipitur ut nota exceptionis. Ad eo enim quod dixit, stultum non capere verba prudentia, excipit casum unum, scilicet si stulto te accommodes: sic enim per stultitiam a stultitia cum deduces ad sapientiam, legitur huc *nomos* significat primum, stultum ita depressum et affixum esse sum stultitia, ut ad sapientiam assurgere nequeat. Secundo, magistrum, ut stultum doceat sapientiam, debere se ineptis et stultis ejus concipulis, quoad licet, conformare, ut ex eis quae ipse cepit et amat, sensum elevetur et deducatur ad sapientiam. Sic Christus vestivit se carne nostra, ut carnalis et insipientes homines ad Deum et divina deduceret; accommodabat enim se carnalibus eorum sensibus; unde docebat per parabolas nuptiarum, seminis: messis, zizaniorum, etc., quae Hebraeis et rudibus nota et familiaris

id est, tantum in eo sibi placet, ut prodit, quod in eum animo gerit, id est *in* *stultitiam* *suam*.

(1) Rectius, sed in eo quod cor suum se ipsum peregit.

erant, ac per illas adumbrabat, et quasi describebat crasso et rudi quodam modo res celestes et divinas, quas aliqui non intellexerunt homines, si nude in se, nisi sunt, foissent a Christo proposita. Christum imitatus S. Paulus, I. Corinth. I, 18 et seqq. cels. ait et prædicit stultitiam crucis Christi: « Quia, inquit, quod stultum est Dei, sapientius est hominibus. » Et Galat. IV, 20: « Velle, inquit, esse apud vos modo, et mutare vocem meam, » ut cum vobis quasi parvulis et balbutientibus habuistrem.

Sic S. Ignatius, fundator Societatis nostræ, nos docuit proximi convertendi mandatis et carnalibus, dicens: « Ad tales convertendos ingrediemur cum eo quod ipsorum est, sed egrediamur cum nostro, » q. d. In his miseris sermones de rebus mundi, quas mandati capiunt; sed inde commode traducamus sermonem ad ea que ad salutem anime spectant, qui noster est finis et scopus. Et S. Franciscus Xaverius cum Indis et Barbaris agebat quasi Indus et Barbarus, cum pueris quasi reprensivebat, cum militibus agebat de militia, cum agricolis de agricultura, cum mercatoribus de mercibus; itaque omnibus omnia factus, omnes lucrabatur Christo. Ita quisque sua inescandus est esca, ac suo capiendus homo.

Porro alii aliter hanc notionem explicant: primo, M. Levi, q. d. « Voces prudentiam non amat, nisi quando ejusdem inscitia animusque patet: tunc enim tantummodo magnam vim esse prudentiæ arbitrat; sed deinde ad sapientiam accipiendam, animoque consanguandam non excitatur. » Sic et Vatablus.

Secundo, Cajetanus vertit, non vult stultus intelligentiam; quod si, ad desigendum cor suum. Et est sensus, quod stultus non studet ad intelligendum: quod si studet ad intelligendum, studet ad hoc ut delegat cor proprium, hoc est, ad manifestandum aliis quod ipse intelligit. Vana gloria itaque describitur. Insuper impudens, si studet ad penetrandum aliqua intellectu. Absolute autem non placet illi intelligentia rerum, aut scriptorum. Hæc Cajetanus.

Tales sunt qui novas comminiscuntur opiniones, ac veterum tritas sanasque sententias rident et explodunt; quod superbie, usque ac insipientiæ, est argumentum. Accedit Baynus: Asserit, inquit, stultum non querere sapientiam ob animam sapientie, sed dunkaxat ad ostentationem, ut cor suum manifestet, et ut doctus habetur: alia de causa non vult sapientiam. Sic enim in Hebræo legitur, nisi ob revelationem cordis sui.

Tertio, Cassianus, Collat. XIV, cap. xvi, ex Septuaginta sic legit, non opus est sapientia, ubi deest sensus; magis enim dicitur insipientia, sique explicat, q. d. Via virtutis et perfectionis non est docenda apud impios et immundos; in eum opus sunt incapaces, eamque rident et subsannant, juxta illud Christi: « Nolite dare sanctum canibus, neque mittatis margaritas ante porcos, ne forte

conculcent eas pedibus vestris, et conversi diram pent vos, » Matth. vi, 6. Hi sensus non sunt improbabiles, nec hujc loco incongrui.

3. IMPIUS, CUM IN PROFUNDUM VENIET PECCATOREM, CONTENIT: SED SEQUITUR EUM IGNOMINIA ET OPPROBRIUM. — Hebraice, cum venit impius, venit etiam contemptus, et cum ignominia (Pagninus, cum vero ignominiosus (1) venit opprobrium; Aquila, Symmachus et Theodotion, in veniendo impius venit contemptus; Chaldaicus, quando venit impius in stultitia, venit et in ignominia et in opprobrio; Syrus, venit super eum stultitia et opprobrium et calamitas; Septuaginta consonant cum Vulgata; habent enim, quando venerit impius in profundum malorum, contemnit; supervenit autem et ignominia et opprobrium. Igitur et in profundum peccatorum, non est in Hebræo, sed illud subaudierunt et suppleverunt Septuaginta et Noster. Tale enim concluditur in voce impius. Impius enim hic simular in actu perfecto, sive completo. Igitur impius vocatur, qui non semel vel iterum ex infirmitate vel ignorantia in peccatum lapsus est, sed qui assidue ex malitia et impietate peccat, ut jam peccati callum obduxerit, qui sane in peccatorum profundum devenit.

Jam varii varie explicant: primo, ex Hebræo Aben-Ezra: Cum impius, inquit, in lucem editur, simul cum eo accedit contemptus, quo illos ludibrio habet: atque illis despicendis opprobrium, quo illos appetet, simul aderit. Sensus autem est, ex contemptu opprobrium oriri, quemadmodum flagitium est ansa flagitii. Et B. Levi: Adveniente seculo, inquit, simul etiam contemptus adest; solenne enim illi est, ut alios flocciari. Preter contemptum vero et ignominiam, qua is notatur ob fedas ignominiosasque actiones, cæteris eadem contumeliosa affliget: maculas enim et probra, quibus ipse laborat, cæteris etiam injuri curat.

Sic quoque explicant Jansenius, Cajetanus, Baynus, q. d. Impius viros probos contemnit, eosque ignominia et probro afficit, obiectis et affligens eis crimina, quibus ipse obnoxius tenetur, ut scelerum et infamie habeat socios, quibus se legit et lænat. Unde Kazianzenus in Lambic. Deceptor, ad Selenum, ait impius satagere suam peccati scabiem aliis affricare, et ut criminum plurimos socios habentes labes obtegant suas. » Et in om. 28: « Omnes impii, inquit, facile adducunt, ut vitia sua de aliis partim suspiciunt, partim loquantur. »

Verum nostre versionis Vulgate et Septuaginta clarus planusque est sensus, q. d. Impius quotidie crescens in impietate, unaqueque alteri a majorem minori assidue accumulans, tandem in profundum impietatis barathrum dilabitur; quo

(1) Melius cum ignominia, id est, turpiter factis. Abstractum pro concreto. In priori membro Vulgatus cum Septuaginta legit $\text{C} \text{C} \text{C} \text{C}$ una voce, ab $\text{C} \text{C} \text{C} \text{C}$, profundum.

eum dilapsus est, jam contemnit omnia monita et monitores, omnia scelera et probra, omnem ingenuitatem et pudorem (unde S. Athanasius, serm. 4. Contra Arianos, et contemnit explicat pudorem erant), omnia damna et pericula, omnia jura divina et humana, omnia sacra et profana, adeoque omnes colles et Angelos ipsaque Deum, cujus tandem providentiam, imo essentiam et existentiam negat, juxta illud Psal. xiii, vers. 1: « Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus. » Unde Hugo explicat: « Contemnit, inquit, consuetudinem; » Lyranus: « Contemnit supplicia; rurens, contemnit omnem correptionem, veniam omnemque medicinam. Sed sequitur eum ignominia et opprobrium, » quo ob assidua scelera fit infamis, imo detestus ac prubrum oculi et terræ hominum et Angelorum, ac tandem fit pebulum gehenna, internumque demonum ludibrium. Porro impius omnia jura diela contemnit, tum quia peccatis excoecatus non videt, nec æstimat damna sibi ex peccato imminantia; tum quia peccati dulcedine illeceus totus in illud rapitur. Itaque ut liberius et suavius peccat, motum cupiditatis mali, qui eum a peccato revocare posset, abijcit, repellit et contemnit. Profundum ergo peccatorum, in quod se precipitat, causa est contemptus.

Quæres, quodnam est hoc profundum peccatorum, quod impium adigit in contemptum, indeque in opprobrium et exilium? Varii varie assignant: ex omnibus variorum expositionibus ordine dispositis, gradus hujus profundi et barathri construam ex verbis et mente Patrum.

Primo ergo, S. Chrysostomus per profundum accipit peccandi consuetudinem: hanc enim consuetudo necessitatem quamdam peccandi offert, qua fit ad homo quasi impositi sui rapitur in suas concupiscentias, quibus utro se totum mancipavit: quo fit ut omnia, que eum a peccato avocare possunt, spernat et contemnat: perinde ac porci luto se obruentes et oppletis contemnant omnem nitorem et puritatem, imo luto et sordibus se oblectant et pasunt. Audi S. Chrysostomum, epist. ad Theodor., qui eum lapsum in spem venis arguit, si caveat relapsum: « Tantum, ait, ne rebaris, ne excindas spes amplas, ne in te admittas, quo impis accidit. Nunquam enim peccatorum quamlibet exuberans copia in desperationem conjicere solita fuit, sed cum illis impium habere animam. Propterea Salomon non dicit simpliciter: Quisquis venit in profundum malorum, contemnit; sed nominalim, inquit, scriptus: quia illorum tantum est ille morbus, postquam in profundum malorum descenderunt. Et hoc est quod non permittit eos respicere, neque eo reverti unde exierant. Nam flagitiosa desperatio perinde atque collarium incumbit in animæ cervicem, et compellens oculos in terram demittere prohibet, ne ad Dominum suum suscipiat. » Audi eundem, homil. 22 in Genes.:

« Impius, cum in profundum ceciderit malorum, contemnit; grave enim, grave est, dilecti, capi laqueus diaboli: anima enim postea quasi in rebus comprehensa trahitur, et sicut sus in fastu volubulo immergitur, sic et isla a mala consuetudine obruta ne sentit quidem peccatorum suorum fastorem. » Consuetudo enim est quasi lectus in quo suavit peccator recumbit et indormit, ut nihil aliud gustare, vel sondre videatur: imo est quasi centrum, in quo plans conquiescit et affixus est. Unde pro profundum græce est βάθος, id est ima profunditas, que in circulo, puta in globo terræ, est ipsum centrum. Primo ergo, sicut omnia gravia naturaliter feruntur in centrum, sic peccator peccato assuetus et imbutus quasi naturali impetu rapitur ad peccatum; secundo, sicut lapis in centro suo conquiescit, sic et peccator conquiescit in peccati illecebra; tertio, sicut centrum definit res sibi affixas, que in centro peccati detinet peccatorem, ut in eo perseveret usque ad mortem et gehennam; quarto, sicut res in centro nullum sentiant motum vel impulsu: sic peccator peccato assuetus nullum sentit conscientie remorsum, vel gratia excitantis impulsu. Consuetudo ergo est primus gradus peccatorum, quibus gradum ad imam profundi barathrique descenditur. Sequitur secundus.

Secundo, S. Athanasius, serm. 4. Contra Arianos, per profundum accipit casualitatem mentis, quo ex consuetudine peccandi sequitur. Peccatum enim iteratum continua magis magisque excoecat mentem, ut non videt quod agit, nec malum a bono discernat, imo malum quod agit æstimat esse bonum. Quare omne hocum illi contrarium contemnit, juxta illud Ephes. cap. iv: « Ut jam non ambuletis, sicut et Gentes ambulavit in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati a vita Dei, per ignorantiam que est in illis propter exaltationem cordis ipsorum, qui desperantes semelipsos tradiderunt impudicitiam, in operationem immunditiam omnem, in avaritiam, » etc.

Tertio, alii per profundum accipiunt obdurationem, puta impudentiam, impudentiam, contumaciam et pertinaciam peccandi. Peccator enim consuetudine peccati excoecatus in peccando obduratur, sicut impudens, contumax et pertinax, unde omnia alia ridet et contemnit. Ita S. Iulianus, lib. I. Sent. cap. xiv: « Perpetrare flagitium aliquid, inquit, mors animæ est; contemnere penitentiam, et permanere in culpa, descendere in infernum post mortem est. Ergo peccare ad mortem pertinet, desperare vero in infernum descendere. Unde et Scriptura ait: Impius, dum in profundum malorum venerit, contemnit. » Et Gratianus, De Penit. dist. I, can. 60, ex S. Gregorio: « Voluisse inquit, si potuissent, sine fine vivere ut potuissent sine fine peccare. Ostendunt enim quia in peccato semper vivere cupiunt, qui nunquam desinunt peccare, dum vivunt. Ad magnam

ergo iustitiam iudicantis pertinet, ut nunquam casuali superbia, qui in hac vita nunquam voluerunt curare peccato. » Subdit deinde Gratianus : « sine Christus ex persona membrorum aut : Non abscedat te profundum, neque urgeat super te puteus os suum. Quod S. Augustinus exponit dicens : Puteus est humane iniquitatis profunditas, in quem si occideris, non elabdet super te os suum, si tu non claueris os tuum; confitere ergo, ab die / De profundis clamavi ad te, homine; et evades. Claudet super illum Dominus, qui in profundo contemnit, aqua mortui, velut ab eo qui non sit, perit confessio. Hinc item Propheta ait : Introite portas eius in confessione; et ostensum ad portas misericordie non nisi per confessionem peccati aliquem possit perhibere. » Hinc et S. Hieronymus in *Ezech. I*, per *profundum peccatorum* accipit amissionem conscientie et synderesis; « conscientiam, ait, certius precipitanti apud quosdam, etiam locum mittere, iuxta id quod scriptum est : Impius, cum in profundum peccatorum venerit, contemnit; » contumacia ergo est tertius peccatorum gradus. Sequitur quartus.

Quinto, S. Bernardus, *De Gradibus humilitatis*, per *profundum* accipit dei contemptum, quem parit obduratio et contumacia. Cor enim durum non hominis timet, nec Deum reveretur. Sic enim ait, *gradus III* : « Post decimum itaque gradum, qui rebellis dicitur est, expulsi vel egressus de monasterio statim excipiuntur ab undecimo. Et nunc ingreditur vias que videntur hominibus bonas, quarum finis nisi forte Deus eas illi sapienter deserget enim in profundum inferni, id est in contemptum dei. Impius sapientem, cum venerit in profundum malorum, contemnit. » Sic et Hugo multa congruentius : « profundum peccatorum, ait, dici potest contumacia, peritiam, detestatio, jaentia, desperatio, presumptio, excessio intellectus, corruptio officii. » Ubi nota quatuor hujus profundum dimensiones. Altitudo enim est jaentia, cum quis de malefactis suis quasi benefactis gloriosius exultat; hinc opposita profunditas est desperatio vani et salutis; longitudo est contemptio peccati, latitudo est presumptio de dei misericordia.

Quinto, Beatus S. Cesarius Arelatensis, *hom. 13 De Patientia*, per *profundum* accipit desperationem, quam parit obduratio dei que contemptus. Audi Beatus : « Qui longis peccatorum tenebris involutus semel de luce desperat, jam ex desperatione contemnit, id est, passim sibi peccandi frena relaxat; sed talis opprobrium future damnationis nulla ratione evadit, quem ab usu sui iniquitatis nulla divini timoris memoria cohibuit. » Audi S. Cesarius : « De multitudine, ait, peccatorum desperatio nascitur, et ex desperatione absque ulla reverentia peccatorum frena laxatur, et impletur illud quod scriptum est : Impius, cum venerit in profundum peccatorum,

contemnit. » Audi et *Auctor Imperfecti*, *hom. 40 in Math.* : « fons, qui grave facit peccatum, dum non habet amplius quam jam speret in Deum, peiora committit, dicens Salomone : Cum venerit impius in profundum malorum, contemnit. Sicut enim infirmus, donec medicum iter habeat, aliquam passionem, et sperat se posse curari, servat se a nocivis esis; si autem intellexerit insanabilem se esse, jam non sibi parat : sic et homo donec medicum iter habeat, et sperat salutem, quantumcumque potest, observat se a malo; si autem graviter peccando ceperit desperare, jam nihil dubitat facere, quasi qui jam peccata suis vincit iudicium dei : nesciens miser, quia sicut in bono gradus sunt gloriarum, et unquamque secundum mensuram mali sui accipit gloriam; sic et in malo gradus sunt pernarum, et unquamque secundum mensuram mali sui accipit pernam. Sicut enim infinitus est Deus in retributione bonorum, sic infinitus est in retributione malorum. »

Sextum et *septimum* profundum peccatorum est ipse inferus vitæque infernalis quam parit desperatio. Desperat enim agunt vitam infernalem, vivuntque quasi demones et damnati; imo subinde vident demones, ac locum sibi cum eis in gehennam destinatum, ubi vidit Theodoros, Chrysostomus, et Irenæus ille apud S. Gregorium, *lib. IV Dialoq. xxviii*. Hi tandem quasi perdit contemnit omnia peccata, blasphemant et abundantia peccant.

Collige jam hosce gradus peccatorum, et ex his scalam, qua recta descendit in tartara, construe : nimirum peccator ex peccato descendit in primum profundum gradum, qui est consuetudo peccandi; ex eo descendit in secundum, qui est cecitas mentis; ex eo in tertium, qui est contumacia; ex eo in quartum, qui est dei contemptus; ex eo in quintum, qui est desperatio; ex eo in sextum, qui est gehenna et vita gehennalis. Similibus, sed contrariis virtutum gradibus, scandunt iusti in altum, puta in summum celorum : ex unum enim virtute ascendit ad altum, inde in eorum consuetudinem, inde in animi obfirmationem, inde in certam salutis fiduciam, inde in constantem dei amorem, inde in perseverantiam jugemque unionem cum deo, inde ad suam dei que fructuosam in celum, iuxta illud : « Ibi est deus in virtutem, videlicet Deus decorum in virtute, » *Psal. lxxviii, 5*.

4. **AQUA PROFUNDA TERRA EX ORE VIRI : ET TORRENS REDUNDANS FONS SAPIENTIE.** — Pro *torrens* hebraice est *נחל* *nachal*, quod tam fluvium quam torrentem significat : male aliqui stagnum vertunt. Aquila verit, *פיה*, id est *os*. Pro *redundans* hebraice est *נבע* *neba*, quod Septuaginta vertunt *επιρριον*, id est *scaturit*, in multis codicibus est *επιρριον*, id est *prostitens*; Theodotus, *επιρριον*, id est *redundans*; Aquila et Symmachus, *επιρριον*, id est *erumpens*. Unde Chaldaus verit,

aqua profunda ex viro, torrens redundans fons sapientie; Septuaginta Romani et Complutenses, *aqua profunda sermo in corde viri; fons autem scaturiens et fons vita*. Verum pro *vita* cum Hebraeis, Vulgata, Chaldaeo, Aquila, Symmacho, Theodotone, et ceteris omnibus, quin et Septuaginta in *Catena Græcorum*, Bimembrem faciunt hanc sententiam, ut paulo ante ostendi, et pro *fons vita* habent *fons sapientie*, ac tollunt *et*, quod Septuaginta Romani et Complutenses interiecerunt inter *fons*, sive *torrens* et *fons*; hinc genuinus sensus est, ut posterioris hemistichii explicet prius, ejusque causam et originem assignet, q. d. Verba manantia ex ore sapientis sunt sicut aqua profunda fluminis vel torrentis : quia cor sapientis est sicut vena, vel fons sapientie profundus, qui jugiter manat sapientiam, sicut fons jugiter effundit aquam, que sensum collecta efficit torrentem vel fluvium. Causa enim cur verba sapientis sint copiosa et profunda, est quia manant ex corde profundo ac sapientia pleno, q. d. Mens profunda sapientis profundam erocat sapientiam instar fontis profundi, copiosi et perennis. Sicut enim in Alpibus videmus fontes scaturire aqua largas, ex hisque collectis oritur Rhenus, (Euxum, Rhodanum aliosque fluvios; ac simili modo ex Parnasso manat omni Bætrum, Chæospem, Araxem, Tanatm et Indum, ait Aristoteles, *lib. I Meteor. cap. 1* (sane in Alpibus videt ex altissimis montibus collectas aquas, in subjectos valles magna copia et fragore ruere, illicque effluere torrentes et fluvios ingentes, qui homines, equos et currus sorbent, præsertim in hieme); sic pariter mans sapientis est vena et fons perennis jugiter ebulliens sermones sapientie, qui profunde copiosi sunt et profundi, ut jam torrentis et fluminis sapientie esse videantur. Ita Salomonem explicat Siracides, *Ecc. xxi, 16* : « Scientis sapientis tanquam inundatio abundabit, et consilium illius sicut fons vite permanet. »

Igitur verba sapientis et sapientie comparatur aqua profundis fluvii vel torrentis : cor vero, sive mens, comparatur venæ sive fonti, ex quo hæc aquæ scaturiunt.

Nonnulli ex versione Septuaginta Romanæ et Complutensium, censent hæc verba sapientiam comparari aquis triplicibus, scilicet primo, aquis profundis fluminis; secundo, torrenti redundanti; tertio, fonti scaturienti, q. d. Sapientiam alius gradationem uberem et affluentem fluminis instar ingentis effundit, sicut olim S. Hieronymus, S. Hilarius « eloquentie Christianæ Rhodanum » appellavit; alius tanquam rivus sermonem volvit; aliter demum velut fons verba emittit. Sic Plutarchus in *Pericle* Demostheni orationis flumen tribuit, Isocrati rivum accommodat, Eschini fontem adscribit. Sic inter Christianos S. Chrysostomus quasi flumen uberem et copiosam orationem volvit, Neozianzi eloquentia rivum imitatur, ne demum Basilii sermo fontem perenniter fluentem representat.

Rursus unum idemque sapiens pro varietate loci, temporis et personarum nunc se effundit copiose et graviter ut flumen, nunc temperate ut torrentis, nunc submissa ut fons. De quo S. Augustinus, *lib. IV De Doctrina Christiana, cap. xix* : « Et tamen, ait, cum doctor debeat rerum doctor esse magnarum, non semper debet eis granditer dicere, seu submissa cum aliquid docetur, temperate, cum aliquid vituperatur sive laudatur; cum vero aliquid agendum est, et tamen ad eos loquimur, qui hoc agere debent, nec tamen volunt, tunc ea que magna sunt, dicenda sunt granditer, et ad detendos animos congruenter. » Si secus fiat, dicere licet quod de Anaximene pe-

re ut altero hemistichio colligere, primum est

torrens dicit Theophrastus, teste Stobæo, *serm. 34* : « Incepit verborum flumen, mens gulla. »

Verum quia Hebræa, Chaldaica, Aquila, Symmachus, Theodotus, ceterique omnes, quin et Septuaginta in *Catena Græcorum*, Bimembrem faciunt hanc sententiam, ut paulo ante ostendi, et pro *fons vita* habent *fons sapientie*, ac tollunt *et*, quod Septuaginta Romani et Complutenses interiecerunt inter *fons*, sive *torrens* et *fons*; hinc genuinus sensus est, ut posterioris hemistichii explicet prius, ejusque causam et originem assignet, q. d. Verba manantia ex ore sapientis sunt sicut aqua profunda fluminis vel torrentis : quia cor sapientis est sicut vena, vel fons sapientie profundus, qui jugiter manat sapientiam, sicut fons jugiter effundit aquam, que sensum collecta efficit torrentem vel fluvium. Causa enim cur verba sapientis sint copiosa et profunda, est quia manant ex corde profundo ac sapientia pleno, q. d. Mens profunda sapientis profundam erocat sapientiam instar fontis profundi, copiosi et perennis. Sicut enim in Alpibus videmus fontes scaturire aqua largas, ex hisque collectis oritur Rhenus, (Euxum, Rhodanum aliosque fluvios; ac simili modo ex Parnasso manat omni Bætrum, Chæospem, Araxem, Tanatm et Indum, ait Aristoteles, *lib. I Meteor. cap. 1* (sane in Alpibus videt ex altissimis montibus collectas aquas, in subjectos valles magna copia et fragore ruere, illicque effluere torrentes et fluvios ingentes, qui homines, equos et currus sorbent, præsertim in hieme); sic pariter mans sapientis est vena et fons perennis jugiter ebulliens sermones sapientie, qui profunde copiosi sunt et profundi, ut jam torrentis et fluminis sapientie esse videantur. Ita Salomonem explicat Siracides, *Ecc. xxi, 16* : « Scientis sapientis tanquam inundatio abundabit, et consilium illius sicut fons vite permanet. »

Igitur verba sapientis et sapientie comparatur aqua profundis fluvii vel torrentis : cor vero, sive mens, comparatur venæ sive fonti, ex quo hæc aquæ scaturiunt.

Primo, quia sicut fluvius manat ex fonte, sic verba oris ex corde. Hinc fons dicitur a fundendo, ait Festus, quod fundat aquas. Dicitur et vena. Sicut enim vena est sanguinis congestio, tum, diciturque a veniendo, quod ex ea venit, et per eam perveit sanguis in totum corpus : sic et ex fonte velut vena venit aqua, et in terras camposque perveit. Græce vena dicitur *πηγή*, id est redundare, quod sanguine vel aquis plena sit et redundet. Quod ergo vena sive fons est fluvio, hoc cor est ori d. Verbis, scilicet eorum origo et scaturigo, q. d. Verba sapientis non in ore, sed in corde nascuntur, quia ex ipso cordis manant, adeoque ex abundantia et profunditate cordis profunt instar fluminis ex fonte scaturientis et jugiter profuentis. Secundo, sicut fons nunquam arecit, sed perennes fundit aquas : sic cor sapientis perennes fundit sapientie doctrinas,

Ita Aben-Erta: « Verba sapientis, inquit, sunt velut aqua profunda, quae pellucida sunt: quae ratione eorum torrens assidue aquas ebullit, ita scaturigo sapientiae in viro sapiente exhauriri nequit. » Tertio, sicut aquae fluvii, vel torrentis, ex jugi fonte manantes sunt copiosae, ideoque profunda: sic et dogmata sapientis manantia ex corde sapientis sunt copiosa et profunda. Unde Tigrina verit, *verba oris viri velut aqua profunda sunt, et fons sapientiae velut uberinum flumen*; id est, inquit Vatablus, ut aqua profunda exhauriri non possunt, sic nec verba sapientis verba unquam deficiunt. Item, ut ait R. Levi, eorum vim finemque non facile est assequi; nec eorum arcana penetrare. Quarto, sicut ex fonte quantum aquae effluit, tantumdem aliunde affluit: sic et cor sapientis quo plura erudit, eo plura percipit: quo enim plura ex illo proficiunt, eo plura supersunt quae ex illo effluere possunt, ait R. Levi. Quinto, fons suam concham primo implet, deinde redundantem aquam diffusit, aliusque communicat: sic et sapientis primo mentem suam, deinde aliorum sapientiam inibuit, juxta illud S. Bernardi: « Doctor sit concha, non canalis, » qui nihil aquae retinet, sed totum quod recipit, effundit. Sexto, sicut fluvius superne patulas habet aquas, quas omnibus communicat, inferne vero profundas, quas nulli nisi ardentiores penetrant: sic et sapiens vulgaris omnibus communicat, arcana vero sapientiae paucis revelat, ut cum S. Paulo parvulus det lac ad potandum, et sapientibus sapientiam loquatur in mysterio: ita beda, *Septimo*, sicut aquae ex venis et fontibus manantes per oculos viarum flexas, meatus et meandros percolantur, ut suam amaritudinem, salsedinem, crassitatem, alvud vitium disponent; sic et verba sapientis per varias mentis et rationis meditationes, considerationes et examina percolantur, ut, antequam ad eos veniant, omnem amaritudinem, turbationem, iram, inconcinnitatem deponant, sicutque suavia, grata, prudentia, etc. Insuper, sicut aquae fontium, dum per venas auri, argenti, ferri, vitrioli, sulphuris, etc. transeunt, horum mineralium vim inbibunt, quo fit ut calculo, hydropi, inflammationibus, etc., medeantur, ut faciunt fontes Pitcolani, Spadani, Arquanenses: sic pariter verba sapientum per venas meditationum de humilitate, patientia, mansuetudine, charitate, fervore transcuntia, harum virtutum vim sugunt, sicutque homilia, patientia, mansuetudo, benevolenta, ferida. Octavo, sicut fons ex officio exiguo leniter modicum fundit aquam, quae continua effusione augescens crescit in flumen: sic pariter sapientie doctor leniter per modica praecepta docet sapientiam, ne eorum multitudine et pondere rudem discipulum obruat, sed sensim plura et plura illi instillant, tandem omni sapientia instar fluminis eum inibuit et replet. Ipsam elegantiam similitudine pluviae vehementis sive imbris, ac lunis sua stillitium representat S. Gregorius Na-

zianzenus, orat. 45 *De plaga grandinis*: vehementis enim nimbus segetes sternit, et illico desiccit, lenis vero segetes fovet et perdurat: idem facit doctrina nimia et modica, sive placida et lenis.

5. ACCIPERE PERSONAM IMPII NON EST BONUM (Id est, est pessimum et nefarium, ait R. Levi; est invidiosus), ET DECLINARE A VERITATE JUDICII. — Hebraice, *ad deprecandum justum in iudicio*; Chaldaeus, *neque declinare a iudicio contra justum*; Syrus, *neque etiam pervertere iudicium in justum*; Septuaginta, *admirari personam impij non bonum, neque sanctum declinare justum in iudicio*. Pro accipere hebraice est *IND* set, quod Cyprianus vertit, *elovare personam*; Septuaginta, *reverti vel suscipere*; Aquila, Symmachus, Theodotus, *sumere*; Noster, *accipere*; alii, *ferre vel portare*. Omnia eodem reddunt. Qui enim personam impij, quia potens, vel dives, vel amicus, vel magnificus est, reveretur, suscipit, elevat et admiratur, hic illius litem et causam accipit et elevat quasi equitorem et meliorem, ac vice versa causam justj contra impij justj litigantis in iudicio deprimit et condemnat, unde R. Levi: « Nefarium est, inquit, ut criminosa ratio habeatur in iudicio, quo insons iudicio perturbato causa cadat; si enim iudex scelestum in iudicio honore prosequatur, iusto os olivae contigit, ne opportuna respondeat, cum sibi persuadent, iudicis animum parti secum in iudicio adversantem favere. »

Grave est hoc scelus, primo, quia iustitiam, quae basis est reipublicae, evertit. Unde S. Ambrosius super *Malachiam*: « Inter omnia, ait, peccata sacerdotum illud est maximum, quod non causas, sed personas considerant, et despecto iusto pauperem in iudicio divites honorant. » Et S. Bernardus, lib. II *De Considerat. ad Eugenium Pontif.*: « Non parvi, inquit, te reum peccati existimes, si facies peccatorum sumis, et non potius causas iudicis meritorum; est enim vitium, cuius si te immune sentis, inter omnes quos novi ex his qui cathedras ascenderunt, se debis, me iudice, solitarij, quia veraciter singulariterque levasti te supra te. Hujus callidissimi vituperba magistrum neminem comperi satis cavisse versulas. »

Secundo, quia Dei et Christi, cuius iudex vicarius est et officium gerit, iudicium pervertit: Deus enim et Christus omnibus tam pauperibus quam divitibus aequum et aequalem se exhibet. « Et coelestem gratiam, ait S. Cyprianus, lib. I, epist. 1, aequaliter omnibus dividit sine sexus varietate, sine annorum discrimine, sine acceptioe personae. » Quare, ut ait S. Hieronymus super *Amos*: « Quicumque consanguinitatem vel amicitiam, vel e converso hostili odio vel inimicitiam in iudicando dactor, pervertit iudicium Christi. » Ille enim summus est iudex, ad proinde ad eum pertinet omne iudicium; quare caeteri iudices, cum vice Christi iudicant, si iustitiam pervertant, Christi iudicium everteunt.

Tertio, quia grave dant scandalum toti reipublicae, faciuntque ut homines avaritiae et injustitiae studeant, quam vident ab eis honorari et praeponi; potius quam modestiae et iustitiae, quam vident ab eis postpositi et deprimi. Vide dicta *Jacobi II*, vers. 1.

6. LABIA STULTI HISCENT SE RIXIS, ET OS EJUS JURIA PROVOCAT. — Hebraice, *labia stulti veniunt in litem* (vel cum lite), et os ejus ad percussiones vocat; Aquila, *ducunt eum in litem*; Symmachus, *in rixam*; Septuaginta, *labia stulti ducunt eum in litem*, et os ejus audax mortem invocant. Hebraeus *רוי* id significat primo, litem; secundo, rixam; tertio, iudicium. Unde Chaldaeus vertit, *labia stulti adducunt eum in iudicium, et os ejus perducit eum ad rixam*; et Syrus, *labia stulti ingreditur iudicium, et os ejus adducit eum ad mortem*, q. d. Stultus suo imprudenter, prociat, male dicit sermone, suis probris, calumniis et sannis efficit ut ab eo quem habet vocet in ius, libique a iudice condemnentur ad multam, et subinde ad mortem.

Nostre Vulgatae versio, quae optime vim hebraice phrasos expressit, sensus est, q. d. Stultus sibi rixam et rixantes audiat, illico accurrit ex levitate, curiositate et stultitia, hinc se immiscet specie quidem, ut pacem inter eos conciliet, revera autem ut rixas adaugeat, easque in se convertit. Cum enim imprudens sit, facile aliquid effudit, quod rixantes pungat, et rixam acuat. Rursum cum affertibus theatur, facile in alteram partem inclinat, ejusque causam fovet; quare adversam contra se provocat. Insuper cum ipse petulans sit, contentiosus et rixosus, rixis candet, easque vel suscitavit, vel suscitatas promovet, ut tandem vix sopiri queant. Magnae enim sapientiae et dexterae est, lites et rixas sedare. Ad hoc enim opus est ut utramque partem, tam offendentem quam offensam, aequa et congrua ratione mitiget et componat; quod difficile est. Nam si offensae jus theat, et offendentem injuria arguat, tam magis irritabit. Rursum difficile est ita inter duos medium intercedere, ut in alteram partem non inclinet, sed utrique sit indifferenter et aequallem ostendat: quare id ipsum praestare non stulti, sed viri prudentis est. Sic videmus homines temerarios, audaces et pugnaes ad rixas convolare, sicut muscae convolant ad mel, haecque eas accendere cum sua equa ac aliorum stercore. « Stultus, inquit Lyrannus, rixantes ad majora jurgia incitat, sicut ille qui canes incitat ad mordendum se invicem. » Pro jurgia enim hebraice est *מלחמה* *malchama*, id est plagas, percussuras, pulsiones, sicut habet eudendo malleo pulsant incidunt. Unde Vatablus vertit, os ejus ad pugnas provocat; R. Salomon vertit, verbera: « Stultus, inquit, oppreflex est sibi ut verberetur; » Aben-Erta: « Stultus, inquit, ad litem adducitur propter percussiones et verbera, hoc est, quod clamaverit ad eorum percutiendum plagisque afflictiendum. Quare os ejus erit contritio, id est, sibi

ipsi (1) exitium accerset. » Et R. Levi: « Stultus os lites dissiduae erit, cum non nisi calumniis contumeliasque scribit, idemque plagas gravissimas verbera in se condit, quibus viri perdarit, » quoque caedes et mortem, ut vertunt Septuaginta, tam sibi quam aliis afferant.

7. OS STULTI, CONTRITIO EJUS; ET LABIA IPSIUS, RUINA ANIMAE EJUS. — Pro contritio hebraice est *מחית* *mechitha*, quod tam terrorem quam contritionem et contractionem significat. Unde Aquila, Symmachus et Theodotus vertunt, *aversus*, id est pavor; Chaldaeus, *formido*; Tigrina, *os stulti sibi terrore est*, id est terribiles angores, pericula et pomas sibi creat. Pro ruina hebraice est *מסק* *moses*, id est laqueus, ut vertunt Septuaginta, Chaldaei, Pagninus, Vatablus et alii; Syrus, *allapnet seipsum labijs suis*; Aquila, Symmachus et Theodotus vertunt *saevus*, id est *expediturum*, quales est scandalum in maseipula, quod dum mus evadit incaute, seipsum in maseipula collidit et suffocat. Similiter facit stultus loquax. Coheret hinc verus cum procedenti, eumque explicat, q. d. Os stulti jurgia, et ut hebraice est, verbera tam sibi quam aliis provocat: quo fit ut ipse ore suo, id est, ob verba stulti et rixosa oris sui vapulet et conteratur, ac ob ea quae temere et inconsulte labijs suis effluit, ruinae « animae. » id est vite; vel « animae. » id est sibi ipsi. parat ne laqueum, quo capitur et stranguletur tum in corpore, tum in anima, juxta illud: « Os quod mentitur, occidit animam. » Ita Lyrannus.

Aliter Cajetanus: Os stulti, inquit, est contritio, id est contrit, frangit et elidit seipsum dum, ut sua falsa et stultiloquia quae effluit, theatur, cogitur contradictoriae asserere; si ergo ipse sese illaqueat et implicat, quibus se expedit nequit. Huic gnome similis est illa, *Psalm. xii, 3*: « Contritio et infelicitas in viis eorum, » activa scilicet, q. d. Impij toti sunt, ut alios secum conterant, et infelicitate sive calumitate afficiant: quia « viam pacis non cognoverunt, » quia scilicet oderunt viam pacificam, quietam et pacatam. Et illa hinc cap. xiv, 3: « In ore stulti virga superbia. » Et illa cap. xvii, 4: « Semper jurgia querit malus; angelus autem gradibus nateat contra eum. »

8. VERBA RELIGIOSI QUASI SIMPLICIA; ET IUSA PERVENIENS OSQUE AD INTERIORA VENTRIS. — Pro *hilitus* hebraice est *נרן* *neran*, id est susurrans, adulatoris, marmuratoris, qui palam laudat, occulte detrahit seminatque discordias, delatoris et infamatoris, qui infamiam ab uno ad alium detrahit. Pro simplicitate hebraice est *מלחמה* *malchama*, quod nomen non reperitur nisi hinc et cap. xxxv, 22, ubi Septuaginta vertunt, *sermones assentatorum* (Graece *απαυτων*, id est caudatorum, cauda blandientium) molles; haec vero percutiunt interiora viscerum; Aquila, *verba susurrans decipientia*; Symmachus, *verba marmuratoris obiter dicta*; Theodo-

(1) Beete, ut perna stulti significatur.

tion, *verba casti quasi simplicia*; R. Emmanuel, *quasi blanda*.

Recentiores סוררונים *mithallamim* censent per metathesin positum pro סוררונים *mithallamim*. Unde Cajetanus, Paganius et alii vertunt, verba susurronis tanquam percontiones, vel tanquam vulgura (סורר halan enim significat percutere, conquassare, contumenda); R. Salomon, sunt quasi contusiones et verbera; Vatablus, sunt tanquam vulneratorum, id est, eorum qui simulat se percussos et vulneratos, hoc est, sunt lenia ut decipiunt; Paganius ex Arabica lingua vertit, verba bilinguis quibus absorpta vel occulta. Sic et Aben-Esra: suos, inquit, retuli verba abscondita et involuta, verba, tanquam, fraudantis; Chaldaeus, verba susurronis dolore afficiunt illam, et detinent illum in profundam inferni; Syrus, verba susurronis detinent illum in malum; eandem illam dederunt ad mansiones inferorum. Jam (1)

Primo, R. Levi nigron, id est bilinguem, veritas delatorum, six explicat: Delatoris sermo, qui gratis conquiritur, nec injuriam passus lamentatur, compactus est ad normam eorum qui se vulneratos et mancos praesentant, qui facilius aliorum peccata in se excident. Haec ergo verba fita conveniunt eis, in quos pronuntiantur, ut animi recondita penetrent, mensque ob illa vehementer angatur: gravissimum enim est, si turpe aliquid dixisse fecissique insimuletur, cujus praesens inculpatus et nescius sit.

Secundo, Septuaginta pro nigron, id est bilinguis, vertunt *supra*, id est caudatorum, hoc est versutorum, quales sunt adulatores. Auctor *Catena Graeca*, putat alludi ad vulpem, quae per caudam, id est caudam, tegunt *cauda*, id est faciem, ut fingunt se deridit, esque ratione ad se simplices inclinant res, esque captant et devorent; similia enim fingunt versuti et adulatores, ut alios comprehendant et perdant. Alii putant alludi ad canes, qui cauda blandiuntur heris, ut eorum emendicent: sic enim blandiuntur divilibus adulatores, ut opes emungant. Alii censent alludi ad simias candidas, quae proinde ceropithecæ vocantur, juxta illud Martialis:

Sibi cauda ferat, ceropithecus oram.

Sicut enim simias imitantur gestus hominum, sic adulatores imitantur gestus et mores amicorum, teste Plotarcho, lib. *De Differentiis adulatoris et amici*.

Nolus est apologus simiae *Esopicae*, quae cum ob suas strophas mimiceque gestus mulcata esset cauda, ut suum hoc probrum obtegeret, ino suum dedecus in publicum deens committaret, versute conata est persuadere ceteris animalibus, ut sibi eandem velut inutile et indecens corporis

(1) Scholens, verba susurronis sunt sicut cupiditas, ab avido percipiuntur, quam deglutiantur aca mollis. Non male.

pondus researent, unde ceropithecæ idem est quod adulari. Ita Cadius, lib. XI, cap. xxxiii. Hinc proverbium: «Ceropithecæ cotus,» pro conventa versutorum et impostorum. Narrant enim Ceropithecæ quosdam in Epheso fuisse nota fraudulentos viros, qui suis dolis conati sunt Jovi imponere, unde et Perperi sunt dicti; quos proinde deprehensus Melampygos, id est Hercules, ultor suspendit. capitibus dorsum demissis.

Verba adulatoris sunt simplicia, id est videntur candida, vera, sincera, blanda et lenia, instar olei; sed vehunt secum venenum, quod cito penetrat intima corporis et cordis. Tradunt enim medicis venenum oleo inditum, olei lenitate et lubricitate vectum, illico in intima corporis pervadere. Vere S. Augustinus in *Paul. lxx*: «Falsa, ait, laus adulatoris et simulata dilectio rigidas mentes a rigore veritatis emollit.»

Rursum verba adulatoris sunt quasi vulnera, id est non vere vulnera, sed videntur quasi esse vulnera, quia adulator, ut se fingat amicum, libertatem indit, libereque subinde carpit vitia amici cui adulator, sed hypocriticus, ideoque molliter et everserit carpit. Ita Platarchus loco jam citato: «Nupquam, inquit, magis adulator, quam eum videntur objurgare, verberare et libere loqui.» Et rursum: «Sicut pulmonaria mulierum, quando videntur remitti et obistere capitibus, cedunt magis et accommodant sese: sic libertas adulatoris tumet quidem, sed in se recipit inclinatum.»

Tertio, optime per nigron, id est bilinguem, accipias detractorem et susurronem: lupus enim verba sunt quasi verbera et vulnera; quia iulio, dum simpliciter dicuntur, videntur eorum detractiones leves esse livores, inco videntur esse verba «percussorum,» quasi hinc amici vita cor ipsorum pereant, et compassione vulnerent; at ubi exaggerantur et amplificentur, menti audientium aculeum infingunt, qui deinde ab eis rumidant et sepius considerant, infima ventris, id est cordis et mentis, pervadit, ut amicorum parvi facere incipiant, ac tandem fastidiant et odio sequantur, q. d. Intimum ejus animam sauciat, laedit et pungit.

Rursum verba susurronis sunt «simplicia,» id est, videntur sincera, nuda, candida, ex candore et amore profecta; at malignitatem odii, infamiam et noxae derivant in intima cordis. Dum enim fingunt se ex pietate et compassione narrare vitia proximi, dictis suis fidem conciliant, magisque a mentis audientium infingunt ut is ea credat, et eum, cum defrahit, vilem et infamem aestimat; quare eorum verba, quae videntur simplicia, revera sunt verbera et mallei, qui intima cordis verberant et contundunt: וררר halant enim est malleus; unde *mithallamim* sunt malleationes, sive percussiones et contusiones quae malleo fiunt.

Audi S. Bernardum, serm. 24 in *Canticis*: «Alii, inquit, quodam simulatae verecundiae furo con-

septam malitiam, quam retinere non possunt, adumbrare conantur. Videas praemittit alta suspiria, siquae quaedam cum gravitate et tarditate, vultu mesto, demissis supercillis, et voce plangenti egredi maledictionem; et tanto quidem persuasibilior, quanto creditur ab his qui audiunt, corde avaro, et magis condolems affecta, quam malitiose proferri. Dolco, inquit, vehementer pro eo, quod diligo eum satis, et nunquam potui de hac re corrigere eum.» Vide seq.

Salomonidore concinit Siracides, *Eccli. xxviii*, 45: «Susurro, inquit, et bilinguis maledictus; multos enim turbavit passu habentes,» etc., ubi multis hoc vitium insectator. Et cap. u, 14: «Ves duplici corde et labiis secleratis!» bilingues enim sunt *hebraeos* instar perditionum Paphlagonia, quae, teste Plinio, lib. XI, esp. xxxvii, duplex habent cor: simili enim modo susurrones unum cor habent in pectore, alterum in ore, dum aliud cogitant, aliud loquuntur: sic vicissim aliam habent linguam in praesentia amici, aliam in absentia, dum praesentem laudant, absentem vituperant. Vide utroque dicta: illa enim hic non repeto, nec actum agam.

Primum dicitur TIMOR: ANIME AUTEM EFFEMINATO EUM ESCORT. — Hic versus non est in *hebraeo*, nec in Latinis. Complutensibus alique nonnullis; existat tamen in Romanis: transcriptus est ex Septuaginta, qui sequentem versum *hebraeo* antepit, ut dupliciter veriti possit, duplici sententia expresserant. *hebraeo* enim ורררר *mithocpe* et pigrum et eum qui medetur (ut vera, seq. vertunt Septuaginta) significat: alioqui hic versus in re et sensu consentit cum seq., ejusque videtur paraphrasis. Piger enim est mollis et dissolutus, qui proinde opera sua dissipat, ideoque ad egestatem et acrium redigitur.

Sensus ergo est, q. d. Timor laboris consternat pigrum, eumque facit effeminatum, ut instar feminae faciat horatque laborem, ac secleretur otium: quare ob inertiam conellat sibi pauperiem et esuriam. Unde Auctor *Catena Graeca* in *Vir. vil.*, qui voluptate ad studio mulier est, virtutem quam animam nutrita nunquam assequitur.

Pro effeminatum *hebraeo* est ורררר, q. d. virorum feminarum, sive qui ex viris in feminas degenerant: androgyni enim sunt hermaphroditi, qui utriusque habent sexum femine et masculi, ut idem simul vir sit et mulier, idemque semivir, effeminatus, mollis et pathicus; quales in *Africa* esse, qui dextram mammam habent virilem, sinistram muliebrem docet Plinius, lib. VII, cap. m; unde tales monstra naturae immo monstra fatalia appellat Cicero, lib. I *De Divinat.* Et S. Augustinus, lib. III *De Genes. ad litt.*, cap. xxi, refellens eos qui Atlantum censent fuisse androgynum, ex eo quod ait Scriptura: Masculum et feminam fecit eos, sic ait: «Ne quisquam arbitretur ita factum, ut in homine singulari utroque sexus exprimeretur, sicut interdum nascuntur sexus Andro-

gynus vocant, ostendi se singularem numerum propter conjunctionis unitatem possuisse.» Piger ergo est androgynus; quia pigritia effeminat, et ex viro quasi feminam facit.

Nota hic comites et indices scedim, sive pigritia, esse timorem, molliam, effeminatorem. Audi Aristotelem, lib. *De Virtutibus*: «Comitatur ignaviam mollietas, effeminatio, torpor, vite cupiditas. Subest etiam quaedam timiditas, et contentiois detractio.» Unde et Jamblicus otium ita pingit: «Vir imbellis in habitu et veste muliebri pulvinari incumbens.» Idem Aristoteles in *Problem.* sect. III, *Quaest. V* et XXV, timoris causam dat frigus, quod et torporis est causa: unde videmus in hieme frigidus alere, tremere et torpere: ex adverso calor calidior spiritus sunt causa magnanimitatis, agilitatis et ferocis. Idem in *Physiologia*, cap. vi, timoris et torporis eandem dat signa: «Timidi signa, inquit, pilii molles; corpore inclinat, non erectus; aura sursum contracta; circa faciem subpalliditas; oculi imbecilles, et nimium conviventes; et extrema corporis imbecilla, et crura parva; manus longae et graciles; lumbi autem parvi et imbecilles; figura contracta in mobilibus; non tenerarius, sed supinus et stupidiacillitas; mos qui est in facie mobilis et mgestus.»

Jam audi pigritiae et otii damna per exempla et similia. Sicut per rimam sentinae aqua lalenter intrat et exercet, donec navis per naufragum incuriam demergitur: ita ex otio atque ignavia cogitationes pravae et concupiscentes multiplicentur, donec navis cordis eis succumbens in peccato periclitetur, ait S. Bernardus, serm. *De S. Andrea*, Aves, quae convivis apparentur, ut immoto facile pinguescant, in obscuro continentur: ita sine illa exercitatione juvenibus, tumor pigrum corpus invadit, et in superbum imbram iners vagina succrescit, ait Seneca, *epist. 121*. Sicut aqua, quae caret decursu, ac jacet in foveis, putrescit, ac limano usui aliena effluit, repleturque animalibus venenatis et noxilis: ita et corpus otii labe confectum concupiscentiarum carnalium pari insaniat, ait Laurentius Justinianus, lib. *De Perfectionis gradibus*, cap. ix.

Denique pigritia et torpor similia est torpedini piscicula, item alteri qui e *henis* et remora dictus est: de priori quidem assertit Plinius, lib. XXXII, cap. i: «Si vel hasta virgave attingatur, quoniam prevalidos laertos torpescere, quamlibet ad cursum veloces alligari pedes, quasi odore tantum et quadam aura sui corporis afficiat membra.» Ethenidem autem aut navis validis vitibus actas temera et sistere. «Ruant venti fioc, inquit, et serviant procelle, imperat furor, viresque tantas compescit, et cogit stare navigia; quod non vincula vilia, non anchorae pondere irrevocabili facta. Inveniat impetus, et domat mundi rabiem nullo suo labore, non retinendo, aut alto modo quom adhaerendo. Sed armatae classes imponunt sibi turrim propugnacula, ut in mari quoque pugnetur velut

et meret. Heu! vanitas humana! cum rostra illa aree retroque ad lectus armata, semipedalis inhibere possit, ac tenere devincta pisciculus. Simili moxio pigris torrefacit omnes animi vires, omnia corporis membra, ac ingentia mentis molimina, velut nave vento actas, inhibet et sistit.

9. QUI MOLLIS EST ET DISSOLUTUS IN OPERE SUO, FRATER (Chaldæus, socius) EST SUA OPERA DISSIPANS. — Pro mollis et dissolutus hebraice est רחוק מטרופה, quod Aquila vertit, ὑπερβαρως, id est ignavus; Symmachus, ἀσθενής, id est essans; Theodotion, ἄκωμος, id est remissus; Tigurina, qui friget in opere, frater est ejus qui dissipat; Vatablus, qui derelinquit opus suum, frater est domino pendenti, supple facultates suas. Fratrem pro simili ponit, quod soleant fratres esse similes, q. d. Qui negligens est perdit omnia que habet. Aut frater vocatur symbolice: quis uterque, scilicet tam molliis quam dissipans, filius est incuria, que sibi non prospicit, sed sua dissipari sinit.

Pro dissipans hebraice est כסוף כסף לאל מנשכי, id est viri destructivus: ita Cojetanus; vel viri vastantis, excidentis et perdantis, q. d. Qui opus aliquod remisso, frigide et oscitantur facit, non tam facti opus quam destruit, adeoque simillimus est illi qui opus factum dissipat et demolitur. Minus proprie Iansenius et alqui alii vertunt, nisi deceptor vel prodigi; Hebraicum enim מנשכי proprie significat vastatorem et destructorem, qualis tamen in suo genere est deceptor et prodigus, q. d. Sicut prodigus sua perdit per profusionem, ita remissus sua perdit per desidiam et ignaviam.

Significat ergo hec coniole torporem, segnitiam et ignaviam opus inchoatum adeo non promovere, ut eam quod inchoatum est dissipat et destruat, tum quia segnis id quod operatus et lucratus est non servat, sed sinit illud dilahi et diffundere; tum quia opus inchoatum, nisi periclitatur, sensim falsicat, corrumpitur et destruitur: principium enim operis pendet a medio et fine, ut, si his destituerit, ruere incipiat. Id videre est in fabricis. Qui enim muros erexit, et tabulatum construxit: si lectum supponere negligat, sua negligentia facit ut pluvia, in muros et tabulatum impleans, illa corrumpat et destruat. Idem videre est in hortis et plantis: nisi enim quis ea assidue riget, sarriat, putet, colat; corrumpuntur, et pro fructibus solium, sentes et spinas profertur: omnia enim res, ut conservetur, exigit culturam. Audi Ovidium, lib. VII de Tristibus, eleg. 12, per exempla naturalia id demonstrantem:

Adde quod ingenium longa rubigine lævum
Torquet, et est multo quam fuit ante minas.
Fertilia zœdasi si non renovetur aratro,
Nil nisi cum spinis gramen habebit ager.
Temus qui longo steretis male curret, et inter
Cæperibus mæces ultimus illi equas.
Vertitur in terram carum, riansque delicta,
Si qui sine solida cyba vacat equis.

Quocirca Cato in De Re Rustica sic præcipit:

Segnitiam fugio, que vita ignavia fertur:
Nam, cum animus longet, consumit læstia corpus.

Igitur segnis et torpens in opere illud dissipat, quia quod una manu operatur, hos altera quasi destruit; quod enim labore suo adificat, hoc regnitie et torpore suo perdit et diruit. Quare tales similes sunt tele que manu texebat Penelope, que quod per diem texerat, hoc nocte retexebat et dissolvebat. Monet ergo hic versus idem ferequod vulgaris versiculus:

Non minor est virtus, quam querere, pars læzi.

Docetque quod non tantum profusio, sed etiam negligentia patrisfamilias reddit rem familiarem deteriorem. Sic et magistratum negligentia non minus perdit respública, quam ulli hostes. Et Ecclesiam Episcoporum incuria et insensitia non minus pene afficit, quam servitia tyrannorum, qui eam armis opprimere conati sunt.

Exstat insignis hæc de re apologus Oeni grecoe enim *oeni*; pigrum significat. Valeres enim paxentur Oenium apud inferos sedentem, et torquentem funem; adstantem autem illi asinum, qui statim devorabat quicquid ab illo fortum fuerat: *oenis* enim est *oen*, hoc est, piger est asinus. Nimirum quicquid piger piger facit, ipsam suam consumit et perdit pigris, cuius symbolum est asinus. Unde Propertius, lib. IV, eleg. 3:

Dignior obliquo funem qui lequet *oen*,
Æternisque tam præcat, sædæ, funem.

Hinc proverbium: «Torquet piger funiculum, Oeni funem contexit.» Pausanias, lib. X de Phocis, Oenium industrium et laboriosum fuisse scribit, sed uxorem habuisse pigrum, que viri lucrum omne consumeret. Vide Plinium, *Hieroglyph.* lib. XII. Similes Oeno sunt hodie opifices, qui, quod per hebdomadam merantur, ab domino ludendo, potando, luxuriando absument. Ita quod longus durusque viri labor congregat, hoc illico carnis asella vorat. De Oeno vide Pausaniam, Plinium, Varroem, Plutarchum.

Porro hæc sententia vera est in bonis spiritualibus æque ac temporalibus. Vide S. Gregorium, III part. Pastor. admon. 35.

Addunt Rabbini pigrum esse fratrem dissipantis non tantum opera sua, sed et totum manum. *T* enim *opera sua* non est in Hebræo, qui absolute habet, *frater est dissipans*. Qui enim nulli honesto vacat studio, sed otiantur, epulantur et liguriunt, quantum in ipsis est, mundum demoliri et destruere conantur. Ita Bayanus.

Mystice R. Salomon: Qui, ait, negligens est in opere et studio legis, ac Gentilium philosophiæ totum se profane dedit, hic est frater *meschit*, i. e. est vastantis, puta Satana.

Denique Septuaginta Complutenses et Romani vertunt, qui non medetur sibi in operibus suis, fra-

ter est perdens seipsum; Hebræum enim מטרופה מטרופה, si a מטרופה per aleph (litteræ enim *he* et aleph sæpe commutantur) derivetur, significat curare, mederi. Mederi operibus, est ea ita dirimere et moderari, ut nullum in eis sit vitium (vitium enim est opus, quod morbus corpori), nullus excessus, nullus defectus, puta ut fiant non pigre et torpide, nec precipitanter et temerarie, sed prudenter et moderate. Auctor *Catene Grecorum* ex Septuaginta vertit, qui suis esse operibus non satiat, similis est illi qui seipsum perdit ac dissipat. Siquæ explicat. Sensus est: «Qui vitium in malitia tradidit, nihil ab eo discrepat qui seipsum perdit.» Verum hic sensus mysticus est; nam ad litteram salus operationum est eorum moderatio iam dicta. Qui enim eas ex virtute operatur, hic is saturatur; qui vero intemperans est et immoderatus, hic is non satiat, ut videre est in avariis, qui operantur noctes et dies, ac immodice laboribus vires corporis et animi consumunt et ditentur. Hi enim uti luero, ita labore non satiantur, nunquam inextinguibiles.

Parallela huic sententiæ est illa cap. x. 4: «Egestatem operata est manus remissa; manus autem fortium ditilas parat.» Et cap. XII, 11: «Qui operatur terram suam satiabitur panibus; qui autem seclatur otium, stultissimus est.» Et vers. 24: «Manns fortium dominabitur; que autem remissa est, tributis serviet.» Et cap. XIII, 21: «Vestietur panis dormitatio.» Antistropa est Christi parabola talentorum, in qua dominus a servo otioso jubet auferri talentum, dicens: «Omni habenti id est otenti, operanti) dabitur, et abundabit; et autem qui non habet id est non utitur, non operatur, et quod videtur habere, auferetur ab eo.» *Matth.* xxv, 29.

Audi Cyrillum Hierosolymitanum, *catech.* 2: «Si neglecte succiperis concupiscentiæ inclinationem, per ratiocinationes radicis in te figet, et mentem tuam ligabit, et te detrahet in fossam malorum. Sed forte dices: Fidei sum, non me apprehendet concupiscentia, etiam si aliquid concupivero obscuro. An ignoras quod etiam in petra radix agitur, et sepe manet? Ac si diceret cum fabiano philosopho apud Senecam, lib. De Invent. vita, cap. x: «Contra affectus impetu, non subtilitate pugnandum; nec minutis vulneribus, sed incursum attendendam aciem; suggestionem enim retundit debere, non vellicari.»

Quam quidem ad rem vide quam accommodatè hæc scripserit D. Chrysostomus in *Doctrina* 2: «Si quis labores contemptim suscipiat, promptoque animo ad eos accedat, haud magnam adversus eum vim habentur sunt; at si pedem referat, ab hisque se removeat, in iores omnino ac vehementiores videbitur.» Subiecta aptam similitudinem: «Hoc porro etiam in igne contingere videmus: etenim si magno cum impetu in eum accenderit, protinus extinguitur; si autem timide atque ignave, vehementer ipsam exure.» Hæc

ilio. Nec aliter M. Tullius, *Tuscul.* II, inquit: «Ut opera contentis corporibus facillius feruntur, remissis opprimunt: simillime animus indolens sua depellit presum omnium pondus, remissione autem sic urgitur, ut se nequeat extollere.»

10. TURRIS PORTISSIMA, NOMEN DOMINI: AD IPSEM CURRIT JUSTUS, ET EXALTABITUR. — Ita Romani et ceteri. Minus recte ergo aliqui legunt, ad ipsam, scilicet turrim; licet ex Hebræo ita veri possit, atque eodem redit sensus. Si enim nomen Domini est turris: ergo qui currit ad illud, currit ad turrim; ac solent rustici et cives, imminente hoste, confugere ad turres. Unde Chaldæus vertit, in ea autem curret justus, et exaltabitur in ipso; Hebræo est, *hæres factitudinis* (Aquila et Theodotion, *turris potentis*) nomen *Behoron*; in ipso vel in ipsam curret justus et exaltabitur; Syrus, et fortis erit; Tigurina, extra telorum factum est. Aben-Ezra Hebræum מרתו בן בן בן in arsis dupliciter vertit et explicat: primo, in ipso curret, id est vidit nominis ope curret; secundo, in ipso conteret hostes suos; si enim turris devota a מרתו ruts, significat curret; sicut a מרתו ruts, significat conteret. Hæc autem due rationes sæpe inter se commutantur, ut patet *Judic.* ix, 53; *Eccl.* xii, 6; *1 Reg.* xxiii, 12, et alibi. Alludit ad morem veterum, qui in uribus et pagis erigebant turres, ad quas quasi arces, ingredienti hoste, confugiabant.

Talis fuit Romæ in Capitolio; unde urbe a Gallicis capta, Capitolium Romæ et Iomanis servavit. Hinc viri docti censent Burgum dictum a Greco βύργος, id est turris, quod in Burgis turres essent instar arcium. Jam a Burgo Germani cives vocant Burgens, Galli *Bourgeois*; inde dicti Burgundi, quod in Burgis, id est locis munitis, puta turribus et arcibus, ob frequentes Wandalarum, Gothorum, Alanorum irruptiones habitarent. Talis fuit turris Babel, *Genes.* x, qui urbi Babiloni nomen dedit, de qua S. Hieronymus in *Isaia* cap. xii et xiv: «Aix, ait, et Capitolium urbis est turris edificata post diluvium.»

Dicit ergo Salomon quod, sicut Romani in omni hostium incursum confugiabant ad Capitolium, Babiloni ad turrim Babel, Burgundi ad Burgum: ita justus currit ad Deum cum invocando, quasi ad arcem Tarpeiam insuperabilem, et asylum inviolabile, ex quo non tantum sospes defendant, sed et hostes jactis desuper telis offendant et conterant, ut vertit Aben-Ezra. Igitur, sicut confugiunt ad turrim in ejus celsitudine exaltatur: sic et confugiens ad Deum celsissimum, in illo et per illum exaltatur. Rursum «exaltabitur,» id est, stabit tanquam miles in presidio et statione sua; miles enim presidium in turribus excubare solet, indeque depugnare et hostes impetere. Unde et stationarii vocantur. Qui enim in turri est, ceteris qui in terra sunt, celsior et superior est, ac ex alto hostes cæteraque omnia despicit, quia unus ipse centum milibus angusto

alle scandentes sistere et deturbare valet. Septuaginta vertunt, et magnificientia fortitudinis (aliis interpretes legunt, et magnitudine operum) nomen Domini; ad quem autem accurrerunt iusti exaltantur. Quod eire sic reddidit Auctor *Catena Graecorum*: « A fortitudinis magnitudine et excellentia Domini nomen dicitur (eius) nomen Domini est magnificentia fortitudinis, iusti autem, qui ad illum accurrunt, exaltantur. Quod deinde idem auctor sic explicat: ab eis propensius magnitudinem virtutum Domini appellatur, talesque efficiunt eos qui ad illum adiungunt; per nomen autem Domini, Dei cognitio interdum quoque significatur. Ad illum iusti accurrunt, etc., hoc est, per rectam insuperatamque vitam ad Deum accedunt; per contemplationem autem ab illo exaltantur. Aut quod dicitur, hoc spectat: Ex rebus credita, earumdemque magnitudine et pulchritudine, Dei omnipotentiam cognoscitur et magnificatur. » Auctor *Catena Graecorum* potius quam ad litteram.

Quares, quomodo est nomen Domini, ad quod confluentis iusti exaltantur? Respondeo, est multiplex: Primo, Babyloni grammaticae accipiunt nomen *Jehera*, quod est in Hebraeo. Hoc enim erat apud Iudaeos quasi proprium Dei nomen, ut patet *Ezod. vi. 3*, quod invocantes se tubatur et protegebatur. Hoc etiam est tetragrammaton, ac quatuor litteris quasi litteribus turrim quadratam representat; hoc denique nominibus *Adami* vel *Elohim*, quae ei adiungi solent, quasi vallo cingitur et obvallatur.

Secundo, plenus et profundus per nomen Dei accipitur Deum ipsum nomine suo representatum; et per nomen significat rem nominatam per metonymiam, ut cum quiescit oramus: « Sanctificetur nomen tuum, » hoc est, fac tu ipse, o Deus, ab omnibus ut sanctus colaris et celebraris, ut tua majestas et sanctitas ab omnibus agnoscat et adoretur. Ita S. Augustinus in *Psal. lxxv. 4*, explicans illud de Deo dictum: *Terris fortitudinis a facie inimici*, sic ait: « Christus nobis dicitur est turris a facie inimici; eare ne feriatur a diabolo: hae ad turrim. Nunquam tu ad illam turrim diaboli facta secuta sunt; ibi stabis munus et fixus. Aule te est turris; recordare Christum, et intra turrim. Quidquid poteris, cogita quia prior passus est; et cogita quo fine passus est, ut moretur et resurgeret. Talem et tu finem spera, qualis in illo processit; et intrasti turrim. »

Tertio, per nomen accipitur robur et omnipotentiam Dei; Dei enim nomen est omnipotens, propensius, fortissimus, Deus Israel, etc.; unde Septuaginta vertunt, *magnificientia fortitudinis est nomen Domini*, uti paulo ante dixi. Simili sensu signantes nos cruce dicimus: « In nomine (id est in virtute) Patris et Filii et Spiritus Sancti, » supple: oritur vel facio hoc opus.

Quarto, nomen Dei est Dei auxilium et protectio. Sic Christus ait, *Joan. cap. xvii. 12*: « Pater sancte,

serva eos in nomine tuo, » id est conserva eos sub tua protectione et tutela, ait Theophylactus et Euthymius, juxta illud *Psal. xx. 4*: « Qui habitabit in adjutorio (quasi in turre et arc) munissimam Alissimam, in protectione Dei oculi commorabitur. » Ubi videt S. Bernardum.

Quinto, nomen Dei est nominatio et invocatio Dei per suum nomen, *g. d. Oratio* et invocatio Dei est quasi turris celsissima, ad quam in quavis tribulatione iusti confugiunt et exaltantur, quia manet ad Deum elevata, in eo quasi exaltati habitant liberi ab omni hoste, securi a quavis adversitate, superiores terra, cives caeli, domestici Dei. Audi S. Erysostomum, lib. II *De oratio Deum*: « Sicut civitas, quae turribus ac muris cincta non est, facile venit in potestatem hostium: sic et animam non munitam precibus diabolus facit in suam redigit ditionem, nec multo negotio omni seculorum genere impulsi. Ceterum ad animam peccatorum muniam non audet propius accedere, metens robur ac fortitudinem, quam illi oratio subministrat. » Alludit ad stationem militum in turribus, a quibus Ecclesia sumpsit nomen stationum. Sic enim vocat dies status orationi et jejuniu dicatos, quibus quasi in statione exaltant fideles, ac contra diabolum ceteroque hostes decertant. Unde Trellianus, lib. *De Oratione*, in fine, ait quod statio solvenda sit accepto corpore homini: « Nonne solemus, ait, esse statio tua, si et ad aram Dei steteris? Si statio de militari exemplo nomen accepit (nam et milita dei sumus) nequa nulla letitia sive tristitia obventionis castris, stationes militum rescindit, » ut ob nuntia leta vel tristia a statione descendant, *g. d.* Sic nos Christiani stationem orationis et jejuniu deserere debent, quaecumque causa leta vel tristis occurrat.

Denique nomen Dei est nomen Jesus; hoc enim est nomen proprium Verbi incarnati, quod autem quam significat, omnibus ad se velat ad turrim confugiendum praestat, juxta illud: « Nec enim aliud nomen est sub caelo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri, » *Act. iv. 12*. Videt S. Bernardum, *serm. 18 in Cantica*. Vnde et alius de hoc nomine dixi *Philip. 2, M. N. n. xi; Habebat. iii. 18*.

11. SUBSTANTIA DIVITIS, URBS ROBORIS EJUS (Septuaginta, *urbis munitio*): ET QUASI MURUS VALIDUS CIRCUNDANS EUM. — Prius hemistichium *audivimus* cap. x, vers. 15, ubi illud explicat. Postiorum Hebraea sic habent, et *murus praecellens, utrumque bemashito*, quod Pagninus et Baynes vertunt, et *imaginatione eius* (1), hoc est, ut Valabrus *utrumque fugit sibi opus suas urbes fortissima, ac mure altissimam loco esse; Cajetanus, in celsitatis eius; R. David, in pictura eius; alii, in cultibus eius; alii, in conspectu eius; R. Salomon, in penetrabilibus eius; Chaldaeus, quasi murus elevatum est habitaculum eius; Syrus, hebreatio eius in muris fortibus; Sep-*

(1) Recte. Hoc comma praecedenti opponitur.

taurata, et gloria ejus valde obumbrat; de quo postea.

Hinc R. Levi et Aben-Ezra consent hunc versum priori opponi, *g. d.* Justo turris fortitudinis est nomen Domini, quod enim tubatur, ut nullis adversis possit expugnari: ad diviti urbs et turris fortitudinis sunt opes ejus; sed haec differentia, quod justo nomen Domini revera sit turris fortitudinis, opes autem diviti non revera, sed tantum in opinione et persuasione ejus sint urbs fortitudinis. Putat enim se per eas ab adversis fore tutum, ac illarum ope exaltandum, sicut justus nomine divino. Justus ergo in Deo verum habet auxilium et propugnaculum, dives in opibus tantum fidem, pictum et imaginatum. Ipse enim hoc sibi in mente fingit et pingit, quod usquam exstat; quare minimo adversitate incursu diffilatur et evanescit instar telae aranearum, juxta illud *Isaie lxxi*: « Telae aranearum texerunt; tela eorum non erunt in vestimentum. » Sic igitur primus est sensus, quo *bemashito* significat in imaginatione ejus.

Secundus est quo Cajetanus vertit, in *celsitatis ejus; R. David, in pictura ejus, g. d.* Dives, cum in cultibus suis affertur celsitatis obumbrat, securum et felicem se estimat, parvum ac si murus praecellens vallaretur. Aut, ut R. Abraham: « Et tanquam murum elevatum reputat celsitatem aurum et argentum, quibus domus illius plena est. » Adhuc idem verti posse, et sicut *murus altus in prospectu ejus, g. d.* Dives aurum aurum assidue habet in prospectu, id est jugiter illud respicit quasi murum, in quo spes, salus et munimen ejus recumbit. Alius sic exponit, *g. d.* Sicut qui alto loco consistit, si dorsum prospiciat, vertigine capitis agitur, qui circumactus sponte decorsum erit et colliditur: sic dives propter opes in superbum actus, pro capitis sensusque sui imbecillitate in praecipit ruat, et in exitium rapitur.

Tertio, Noster *bemashito* vertit, in *tegumento ejus a rad. 700 saach*, id est textit, operavit; unde vertit, *circumdans*; id est tegens, vallans, muniens eum, *g. d.* Dives, dum opibus se lectum circumdumque videt, putat se muro valido tegi et vallari.

Denique Septuaginta *bemashito* vertunt, in *obumbratione ejus*; unde vertunt, *gloria autem ejus valde obumbrat*. Quod primo, sic accipi potest, ut consentiat cum Vulgata, *g. d.* « Obumbrat, » id est obtegat, circumdat et communit divitem gloria et pompo quam sibi opibus suis parit. Dum enim splendidis vestibus indutus, stipatus famulis, equo vel curru vectus, pompaticè incedit, videtur iis undique cingi et communiti, imo alios obumbrare, tegere et protegere. Unde Auctor *Catena Graecorum* hunc versum et Septuaginta sic reddidit: « Opes viro diviti sunt instar propugnaculi munitaque civitatis; interim gloria et majestas sunt, quae eas plurimum propugnant atque evocant. »

Secundo, si *obumbrat* potest referri ad picturam;

pictores enim parva et obscura obumbrant, et umbrae oppositu magna et clara coloribus clarior representant, adeoque tota ars pingendi consistit in umbris et coloribus rite miscendis et appositis dispendio: quia et umbra naturalis est corporis imago: unde ab umbris pictores imaginis pingere didicerunt: « Umbra hominis luteis circumdanda, quam deinde colorare testa trita primum invenit Cleophrantus Corinthius, » ait Plinius, lib. LXV, cap. iii.

Ita ergo *obumbrat* significat primo, opes non esse corpus bonumque solidum, sed umbram duntaxat fugacem et evanidam. Quid inanius et fugacius umbra? umbra autem sunt opes et pompa mundi. Secundo, opes sua umbra et specie obumbrare et decipere oculos mentisque hominum. Sicut enim umbra corporum minime et resperere sunt maxime et corpore longe majores: sic species opum longe major est res; ostendunt enim quid magnum et beatum, cum nil tanta continent, uti patet moribundis in morte, et Beatis in caelo: ibi enim quasi in plena luce et meridie felicitatis, fugantur omnes umbrae opulentiae et felicitatis, umbratilis et terrena, juxta illud *Cant. ii. 17*: « Bene respice dies, et inclinetur umbra. » Quia et Plinius, lib. II, cap. x, asserit, aliud non esse noctem quam terra umbrat. Et mox: « Ergo confugium illis (umbris) est astra temulentis, insulmque aetheris. Supra lunam pura omnia, ac diuturne lucis plena. » Tertio, pictores, ait pastor Salazar, dum quid deprimere volunt, pingunt umbram, dum vero alludere, colorant; adumbratio enim magna deprimit, color parva attollit, *g. d.* Dives majora bona, id est spiritualia et aeterna, ignorantia vel passionum umbris tegit, et parvis aliis, nimium caduca et temporalia, proclaris coloribus illuminat: propterea haec altiora, et illa depressoria ipsi videntur. Sicut justus ac pius homo haec spiritualia bona, quae per se majora sunt et digniora, colorum ac pigmentorum illuminationibus elevat; item temporalia et caduca, quae per se minor et leviora sunt, additis umbris contegit ac deprimit.

Mystice Beda: « Non terrena substantia, ut, semper defendere potest; imo plerique propter divitias sunt capti vel occisi. Unde et Ecclesiastes v, ait: Divitiae conservatae in malum domini ergo; perant enim in afflictione pessima. Melius ergo intelligitur substantiam laudari virtutum, quibus quocumque abundat, quasi muro inexpugnabili quentibus hostium aret insidias. » Accedit noster Alvarez de Paz, lib. IV *De Perfectione*, part. II, cap. xxi, qui per substantiam accipit perfectionem virtutum, quae hominem contra omnia vicia, demones et mala universa communit et tutatur, causamque assignat: Praesentia, ait, Domini animam inhabitantis, et eam protegentis, hujus securitatis est causa. At in quo consistit ista securitas? Certe in hoc quod perfectus pro sua vite et profectus ratione gravia peccata prostravit, vitis

astitit, inordinatos affectus deiecit, et jam victos rationi et divinae voluntati subjugavit. Atque in quadam vitae celsitudine positus, non est cur timeat ea que in imo consistentes inquisitant. Hic thesaurizavit thesauros in celo, id est in celsissima puritate vite, que cœli similitudinem gerit, quo fur non appropriat, neque tinea corrumpit, et ideo nec fures, solum adversarios externos, timet; nec tinea, internas videlicet rerum malaram concupiscentias, metuit. Quid enim ille trepidet avaritiæ et rerum temporalium possidendarum bellum, qui pro perfectionis desiderio et paupertatis amore omnia contempsit, et vix ipsum parvisimum vicium, et vile indumentum corporeculo necessarium admittit? Quid timeat sue carnis venenatum sibilum, qui, ut eam spiritus imperio subieceret, omni asperitatem et afflictionem genere domat, et licita frequenter ei negat, ne illicita concupiscat? Quid horreat propriæ valentiam occurrum, et honorum ac dignitatum appetitum, qui minimum quoque honoris significationem fugit, et in aliquo etiam modico nam voluntatem sequi, ut pestem intestissimam perhorrescit.

12. ANTEQUAM CONTERATUR, EXALTATUS COR HOMINIS: ET ANTEQUAM GLOSFICETUR, HUMILIATUR. — Hebræo fracturam elevabit cor viri, et ante gloriam humiliatur: Symmachus et Theodotion, et ante gloriam mensucludo; Vatablus, ante gloriam deiecit, q. d. Superbi humiliantur, et humiles exaltantur. Auctor *Catechæ Gregoriam* ex Septuaginta sic vertit, cor hominis non prius exaltatur quam deprimatur et conteratur, nec prius versus gloria patitur quam humiliatur. S. Hieronymus, *epist. 32*, legit: *Ante gloriam humiliabitur cor viri, et ante ruinam exaltatur*. Ille versus repetitur ex cap. xvi, vers. 18, ubi eum explicui, quibus aliæ quædam sic moraliter explicare, q. d. Afflictus et contritus est homo, quia seipsum per superbiam extulit; unde ut a malis liberetur, et ad pristinam prosperitatem redeat, necesse est ut seipsum humilet.

Preclare S. Bernardus, *serm. 54*, in *Canticis*: « Oportet, ait, humiliter sentire de se nitemente ad illud, ne dum supra se attollitur, cadat a se. » Et paulo post: « Nisi humilitatis merito maxima minime obdulerunt. » Hic facit proverbium Arabicum, *cert. 4*, num. 3: « Si nescis ascendere per scalam, non ambulabis super teclum, » id est, si non potes te humiliare et subijci dari, neque dixeris. Nam non solent ad dominium promoveri qui sub aliorum dominio continere se nequeunt; quia nemo recte dominum agit, qui non ante ministrum gessit, adeo ut servitus via sit ad imperium, non secus ac scala ad teclum.

13. QUI PRIUS RESPONDET QUAM AUDIAT, STULTUM EST: ET CONFUSIONEM INGENITAM. — quia prior e rem de qua interrogatur, imperinenter de alio, respondet, aut periculo respondendi se exponit, ut rogatus de fabis, de cepis respondeat, ut vulgo dicitur. Hebræo, *rediens verbum antequam*

audiat, stultitia est ei et ignominia; Septuaginta, *impudentia est ei et proterum*; Chaldaeus, *confessus*; Vatablus, *pudore et confusione affectus*. Salomonem secutus Siracides ait, *Eccli. xi, 8*: « Primum audias, ne respondeas verbum, et in medio sermone ne adicias loqui, » ubi plena oratioque gnomen explicui; quare hic loca non addam.

14. SPIRITUS VIRI SUSTENTAT IMBECILLITATEM (Chaldaeus, *infirmitatem*; Syrus, *affectus et propensionem*) SUAM: SPIRITUM VERO AD IRASCENDUM FACILEM QUIS POTERIT SUSTINERE? — q. d. Nullus, nisi valde patiens et mansuetus, ait Lyranus. Pro *ad irascendum facilem*, Hebræo est *נחש נחש*, quod primo, Theodotion derivans a *נחש*, id est, percutit, vertit percutum: « Et spiritum, inquit, percutum quis poterit cum? » Secundo, alii derivantes a *נחש*, id est, dolere, tristari, inlammari, vertunt dolentem, tristem, infirmum; Syrus, *dolere concussum*. Tertio, Septuaginta vertunt *עצב*, id est, parvi animi, sine pusillanimitate; Chaldaeus, *adjectum*. Quarto, Septuaginta, *affectum passionibus*, quod Noster vertit, *facilem ad irascendum*. Quinto, alii, *perturbatum, conturbatum, obsecratum*, qui lux gaudii adempta est per tristitiam vel iram. Jam

Primo, Aben-Ezra sic explicat, q. d. Spiritus, id est anima, viri aegritudinem tolerabit, corpore quo irrigabit; illa, inquam, que sapientie possessione referta dolores patitur sustinet; hic enim est vir, qui fortitudine præstant animam a doloribus subijci non patitur, sed quæcumque eveniunt, hilari animo prudenter excipit; at spiritum, *netios*, id est, animum dejectum, et dolori iraque succumbentem, ob hujusmodi mania, de qua ea obtinere nequit, quis sustinebit? Et H. Levi: Si animus ipse, inquit, ita vexetur morbo, ut succumbat et languescat, quid illuc recreabit? nec enim aliquid est, a quo ille reparari queat. Unde et Vatablus vertit, *spiritus hominis perferit morbum illius, spiritum vero percutum quis ferat?* sicque explicat, q. d. « Spiritus hominis facile perferit morbum corporis; sed morbum spiritus, hoc est suum, non potest, hoc est, si animus male habet, nemo est qui illuc sanare possit (1). »

Secundo, Cajetanus sic vertit et explicat, *spiritus viri feret aegritudinem suam, et spiritum contritum quis feret alium?* Sicque explicat: Disparitas inter mala spiritus (mala quasi congenita, seu ab infirmitate nata) et mala ejusdem ab extrinsecis proficiscentia describitur per hoc, quod illa sunt mala ab extrinsecis nata intolerabilia. Assimilans itaque dicti quod viri spiritus sufferet aegritudinem propriam (puta pusillanimitatem, iracundiam præceptam, et alias hujusmodi animi aegritudines); spiritum vero contritum ab alio (hoc est non solum percussum et fractum, sed etiam quasi con-

(1) Matur: « Quomodo animi est corpus regere, non autem corporis regere animum, corpus, si fuerit agram, sustinebit animam; » animam vero, si afflicta fuerit, nihil est quod ferat. »

tribum ignominis, despectionibus, irrisionibus, aliisque injuriis quis sufferet? ne si apertus dixerit: Intolerabilis est, non quod penitus intolerabilis ait, sed quia difficilis valde tolerari potest.

Tertio, aliqui vertunt in nominativo: « Spiritus ad irascendum facilis, quid poterit sustinere? » q. d. Spiritus viri, id est virilis, facile tolerat suam infirmitatem; at spiritus pusillanimis, qui ad leve verber vel verbulum stomachatur et excandescit, nihil vel minimum adversi potest tolerare. Verum omnes alii vertunt in accusativo: « Spiritum ad irascendum quis poterit sustinere? » Hebræo enim *נחש* significat *quis, non quid*; interrogativum enim est persone, non rei.

Quarto, Septuaginta per spiritum accipiunt iram; irati enim viribus spiritum sive halitum copiosum efflant. Per imbecillitatem accipiunt servum infirmum, vilem et abjectum. Unde vertunt, *iram viri mitigat servus prudens; parvi animi autem verum quis sustinebit?* q. d. Iram viri corlati, prudentis et magnanimi sedabit servus prudenti suo consilio et eloquio: quis vir ratione et prudentia ducti se nitit; at pusillanimam, qui nihil sufferre valet, sed ad qualibet excandescit, quis feret? nec enim ratione, sed ira et impatientia contentus agit. Unde infert Auctor *Catechæ Græcæ*: His aperte ostenditur, inquit, ignaviam animique abjectionem iræ deteriorum esse: siquidem iracundum, vel domesticum famulum, etiamsi nullam potestatem, nec magnam quoque dicendi libertatem habeat, temporis lapsu placaverit; at vero ignavia metaque laboris factum nequaquam.

Quinto et genuine, « spiritus viri » est spiritus virilis, generosus, magnanimus, ideoque vegetus, latus et alacer; hic quamlibet infirmitatem tam suam quam alienam facile suffert et portat, quasi gigas quidam robustissimus; at spiritus pusillanimis, qui si vel ac tangatur, irascitur et excoandescit, adeo nihil tolerare et portare potest, ut et ipse tum sibi quam aliis, etiam generosis et robustis, sit importabilis et intolerabilis: « Quia, ut ait Beda, qui ad irascendum facilis est, nec seipsum potest sustinere, ita ut iratus sepe dicat ea que mox cum placidus dicit, quia dixerit, penitet, plerumque etiam an dixerit ignorat.

Nota, re spiritus viri sustentat, Hebræo *יכליל יתהלל*, id est fert, portat, bajulat. Alludit enim ad bajulos, qui, cum valido sunt spiritu et halitu, valletia et gravia portant onera; quia, ut ait Aristoteles, *lib. De Respir.*, fortitudinis et roboris ad onera bajulanda, spiritus et anhelitus mensura est: quo enim quis per nares vehementius ac productius anhelat, eo robustior est ad onera bajulanda; quo vero quis exilius et brevis spiritum per nares ducit et reciprocet, eo infirmior, et oneribus portandis debilior est. Apte ergo dicit Salomon « spiritum viri, » id est virilem, fortem et constantem, bajulanda infirmitati culibet sat virium afferre. Spiritus enim viri est animus vi-

rius et magnanimus, imo est ipsa virtus, robur et magnanimitas. Unde S. Ambrosius, *lib. 1 in Lucam*, ad illud de S. Joanne Baptista: *Exerat enim magnanimum coram Domino*: « Est, ait, coram Domino magnitudo animæ, magnitudo virtutis. Est etiam parvitas animæ, et puerilitas virtutis, etc. Erit itaque Joannes magnus non virtute corporis, sed animi magnitudine: parvus in seculo, magnus in spiritu. » Huc facit illud Seneca, *epist. 66*: « Magnanimus est qui omnia rerum diversarum onera rigida cervicæ sustollit, qui supra fortunam existat. Non mirum est in tranquillitate non concuti; illud mirare, ibi extolli aliquem ubi omnes deprimuntur; ibi stare ubi omnes jacent. » Et rursus: « Magnanimus stat rectus sub quolibet pondere, nulla illum res minore facit; nihil eorum que ferenda sunt, displicet, et quidquid cadere in hominem potest, in se occidisse non querit. » Et Plinius, *lib. XVI, cap. XLII*: « Ut palme arboris ramus, ait, imposito onere non dellectitur in terram ceterarum more, sed renititur, et ulro adverso sarcine pondus erigit sese: ita viri fortis animus quo plus negotii premitur, quoque magis evenit fortuna, hoc est erechtor, » dicitque tibi: « Tu na cede malis, sed contra audenter ito. » Unde Lyranus sic exponit *7. d.* « Spiritus viri, » id est, bonitas cordis sicut imbecillitatem suam ex parte corporis, quia plus aliquando facit, quam habens corpus forte et cor debile. Unde S. Gregorius, *homil. 12*: « Vires, ait, quas imperitia denegat, charitas subministrat. » Contrarium accidit in pusillanimitate; hi enim festuque onus non ferunt, sed illico concidunt, tristamur, queruntur, irascuntur. Unde S. Basiliius, *hom. De gratis agendis*: « Sicut, ait, vermes in lignis mollioribus nascuntur, ita animi impletates in mollioribus hominum mentibus oriuntur. » Et S. Chrysostomus, *hom. 38* in *epist. 1 ad Corinth.*: « Quomodo modum sana corpora, si modo pane victitant, pinguis, vegeta sunt famam; morbida vero, etiam sumptuosa variæque mensæ, imbecilliora redduntur: sic evenit in animis hominum solit; pusillanimes, ne si diademate quidem et immensis honoribus potiuntur, redire ad se possunt; philosophi vero etiam in vinculis, in catena, veluptate cæca fruuntur. » Sic Christus infirmitatem carnis, in *pas. ane*, spiritus robore sustentavit et superavit. Unde ait: « Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma, » ait Beda, qui et addit: « Potest et de quolibet viro sancto accipi, qui carnis imbecillitatem, ne in tentationibus cedat, mentis fortitudine sustentat, » uti fecere *annes sancti Martyres, Confessores et Virgines*. « Tormenta enim Martyres Dei consecrant, et in ipsa passionis probatione sanctificant, » ait S. Cyprianus, *lib. IV, epist. 4 ad Byzantium*. Sic S. Paulus ait: « Cum infirmor, tuam potens sum, » *II Cor. 11, 10*. Sic spiritus S. Francisci sustentabat carnem ejus penitentis et laboribus exhaustam, ut etiam in via onera victorum ingentia, ipse ex charitate in

humeros suos susciperet et alacriter portaret, ait S. Bone ventura. Sic S. Paula morbos corporis valido spir. sustinebat, teste S. Hieronymo in ejus Vita.

Torro hujus virilis spiritus fons et auctor est Spiritus Sanctus: « Iste enim est, ait S. Ambrosius in *Symbolum*, qui non solum tristitias, et merores, et malis turbulorum cogitationes expellit, verum etiam Dei in nobis memoriam tribuit, ut merito cum fatis dicere possimus: Memo. fu. Dei, et delectatus sum. Et iterum: Memor ero mirabilium tuorum; *Psalm. lxxvi.* Iste est, qui nobis coele crederibus et bene operantibus adveniens, lenescere et angustias ac pusillanimitatem cordis expellit, et sua nos luce illuminans, miscet animi nostro sensum Christi, ut vitam nostram que in Christo abscondita est cogitamus, et in celestis et superventuris seculis, qui nosce statim sit consideremus; sequentes Filium Dei Jesum, qui penetravit caelos, et in dextera Dei sedens, et in omni consistens loco, nihil esse presentie vacuum derelinquit. »

Atque hanc est ratio a priori hujus sententia. Sicut enim aethereo trahimus spiritum, qui nobis virescit virtorem addit ad omnia portanda: sic pariter inebriando et invocando Spiritum Sanctum, haurimus spiritum, vigorem et robur animi ad infirmitates et adversa quaelibet fortiter suffere, juxta illud *Item. viii. 26*: « Spiritus adjutat infirmitatem nostram. » Rursum, sicut vis est que portat pondus: unde quanta est vis, tantum portare potest pondus: si parva parvum, si magna magnum; quodlibet enim pondus commensuratur sibi in portante exitit vires: sic pariter vis animi est res spiritus et robur, qui portat infirmitates tam corporales quam spirituales, tam suam quam alienam: unde quantum est spiritus, tantum ferre potest utilitatem pondus; si magnum magnum, si parvum parvum; ut, sicut Atlas fingitur a poetis tantis esse viribus, ut caelorum machinam humeris suis sustineat, juxta illud Virgili, *Aeneid. IV*:

Atlasque virum, caelum quo vertice flectit.

Sic ingens spiritus est quasi Atlas sustinens omnia dura et acerba, quo vel terra illi suggerit, vel Deus e celo in illum depluit, ut immotus plano vento pulsaretur et imbre.

Denique villemus ingentia onera et naves mercibus onustas, per rotas et trochleas levari a parva hominum pectorum viribus, uti in flumine Antuerpiensi Buxellam versus navigans, per eas ingentes pontes a puero levari et attolli conspexi. Sic et per vices majora attolli onera, quam sint vires attollentium quotidie intuemur, et modum Jocei Vitruvianus *lib. 4. cap. viii.* Causam dat Aristoteles in *Quaest. mechan. Quest. III.* quod veletis ut quasi libra librans, itaque allevans pondus quodque; facti enim moventem magis distare a centro ponderis, itaque illud quasi librat et sus-

pendit, itaque facilius movet, uti clare ibidem explicat Nicolaus Leonicius. Vide et plenius commentantem in *Mechanica* Aristoteles, et Bernardinus Baldum Urbinateum, qui et recte advertebat dicta Aristotelis limitanda esse ad habitum fulcrum; sive quando inter valem et pondus velet levandum medium est fulcrum, qui velet limitatur; tunc enim fulcrum est quasi centrum, in quo libratur et suspenditur tam vis movens quam pondus motum, ac proinde tunc fulcrum ultraque facit quasi equilibrium, alias non. Eadem causa est, ait idem Aristoteles ibidem *Quaest. IV.* qui in medio navis sunt, remiges, maxime navim movent, quia remus veletis est. Et cur per parvum gubernaculum moventur maxime navium moles, quia gubernaculum veletis est. Ita dem fit in spiritu, nimirum majore certissime per eum tolerari et portari quam sint ejus vires, si rota, trochlea aut velet peculiaris gradie, et aque ac prudentia et solertia, vehatur. Prudentia enim solers est in adveniendis modis, praxibus, rationibus et considerationibus, quibus tristitia vel adversitas pondus alleviatur. Sic videmus, si afflicto vel melanchoico aliquo bella caestitia, vel ratio indoli ejus congrua, et jusque palato capilla, proferatur, illico eum afflictione et melancholia, si non liberari, certo levari.

Tropologiae, « spiritus viri » ill est, animi firmitudo ac stabilitas, est, que hominem ad capeendam virtutem roborat, et ad vitia contraria superanda confortat; quod si minima tentatione oberta statim irascatur, et animum quo tristitia et pusillanimitate despondeat, quis adversus illum non irascatur, qui tam levi occasione a bono desistit?

43. *CONFRUENS (SYRUS, COR MUNDUM ET PAVUM) POSSIDEBIT SCIENTIAM: ET AURIS SAPIENTUM QUAEQUE DOCTRINAM.* — SYRUS, *auscultat*; Septuaginta, *cor prudentis possidet sensum*; *auris autem sapientum quarunt cogitationem.* Graece *λογος*, id est *conceptam rationem*; Aquila, Symmachus et Theodotion, *scientiam aut doctrinam*, ut Vulgata. In Hebraeo enim pro *scientiam* et *doctrinam* eadem est vox *דעת*; Valubus, *cor prudentis comparat scientiam, et auris sapientum studet cogitationi.* Aben Ezra hunc versum necit precedenti, *g. d.* Spiritus quassatus et ad irascendum facilius sapientiam non adipiscitur; prudentis autem animus, agilitudinem suam patienter ferens, prudentiae suae ope scientia cumulabitur. « Et auris sapientium, » etc. *g. d.* Sapiens, que evenient equo animo ferens, doctrinae vacare diligenter studet. Idem, vel quasi idem, sunt hoc libro scientia, doctrina, prudentia, intellectus, sapientia, sensus, uti jam saepius monui; scilicet per hunc omnino significatur scientia practica, sive prudentia dirigens omnes hominis actiones ad normam honesti et virtutis. Copula et est causae, significant quia; posterius enim hemistichium dat causam prioris, *g. d.* Cor prudentis comparat et compa-

rando possidet sapientiam, quia auris ejus eandem modo quoad et vestigat; audit enim doctores et sapientes, a quibus cum audiens mente ruminat et recondit. Hinc enim ductus modis paratur et possidetur sapientia, scilicet solo audiendo, et studiose eam meditando; vale dicta *cap. i. b.* ad illud: « Audiens sapiens sapientior erit. » Aureo ergo similes sunt viveris, que vestigant leporem vel canicolum in caverna sua latitantem, eumque inde foras prodire cogunt; mens vero similis est eam, qui leporem prodentem capit, occupat et possidet. *Ta possidetur* significat primo, sapientiam propriam esse possessionem et penultimo mentis et spiritus sapientis; secundo, eandem ipsi esse curiosissimam et in summo pretio; tertio, illam ei invito non posse auferri a quopiam, uti auferuntur ab hoste bona externa. Ita Lyranus.

46. *DOMUS HOMINIS DILATAT VIAM EBUS: ET ANTE PRINCIPES SPATIUM HI FACIT.* — Hebraice, *domum hominis latum facit eis, et ante magnum ducit eum; Chaldaeus, domum suam hominis dilatatur eum, et ante principem exsultat eum; Syrus, coarctavit eum; Septuaginta, domum illi hominis dilatatur eum, et ante principem solere facit eum.* Pro domum graece est *domus*, quod perperam Regia et Complutenses vertunt *domum*; *domus* enim significat *domum*, *domus* vero *domum*.

Primo, sensus planus et germanus est, *g. d.* Domum dant vel janitoribus et cubicularis, vel potius praenissum ad ipsam regem sive principem, nihil ei qui illud dedit, parat, latamque quasi viam sternit ad ipsam regem vel principem, ut ante eum illum deducat, spatiumque, id est locum et copiam conveniendi principis, illi facit; imo ante eum spatium illi facit, ut scilicet in ejus aula et conspectu versetur, quasi regis minister et officialis, vel amicus et familiaris, Ita R. Levi: « Cum vero, ait, ad magnam ob sui negotia accedendum erit, si illum ante mteribus devixerit, plana apertaque erit via, qua ad eundem aditus pateat, ut praestet que cupiebat, » utque ejus favorem et gratiam quaquaerum obtineat.

Nota: *Ta domum dilatatur* significant primo, latam praebet aditum; secundo, latam illi vivendi agendaque libertatem et libertatem tribuit; tertio, ab angustia vel carcere ad latorem locum educit, ait Aben-Ezra. Sicut ergo antea vulmies, verbi gratia, Helveti stipitatos, submoti turba latam perant viam venient Pontifici aut Regi ad incedendum; sic dona, submotis impedimentis, latam donanti faciunt viam ad eos quibus dona mittit. Ratio priori est, quod amor animum amari dilatat, eumque cogit redamare amantem; amor autem et benevolentia maxime ornatur in beneficentia et donis, haec ergo donatarum animum pellunt, dilatant, eoqueque ut donatum reddant, eique se benevolam, imo beneficentem et liberalem vicissim exhibeat. Sic Jacob, praemissis muneribus, viam sibi stravit ad Esau fratrem

sum, eumque sibi infensum reconciliavit. *Genes. cap. xxxiii.* Sic Barham, fingens se habere germanam pretiosam dandam Iosaphat filio regis, viam undique candidam ad summius illi aperuit, eumque ad fidem Christi convertit, testa Damasceno in *Historia*. Reges enim, quasi terrestres quidam dei et nomina, jure suo exigunt munera, quasi honoris sibi debiti vestigal et nomenclamentum. Quoties olim apud Persas nihil ad regem accessus patebat, nisi munera promissa, vel allato. Salomonem scotulus Plato, lib. III *Politie*: « Dona, ait, spectant Deo et reverendas Reges. » Et Ovidius:

Minera, creta nihil, capiti hominibus Desque; Placatur domis Injurer Igitur sua.

Obicit sibi anonymus in *Catena Graecor.*: « Quid hic, ait, audis? paulo ante nihil mala morte eum interiturum, qui munera donaret, vel non daret; quo ergo sensu jubet hic se imperitri? » no respondit: « Quia nihil periculi est, si leto fuerit cubitus proptusque ad demandum, illa contra largis minimeque prout ad recipiendum. »

Planus pleiusque respondeas imnere illa velet esse; quibus queritur gratia iudicium aut simillium ad evolvendam justitiam similivem virtutem; hoc vero probari illa quibus via sternitur ad magnates, ut obducatur sibi sibi dubitum, vel gratia indebita, sed honesta et utilis bono publico vel privato.

Secundo, anonymus in *Catena Graecor.* hanc notionem ex Septuaginta sic vertit, qui liberaliter donat, dilatatur, et inter viros principes constituitur; eamque refert ad elemosynam, *g. d.*: « Non constringit ille, neque in angustum redigitur, qui largus fuerit in egenos et pauperes; quo potius una haec via dilatatur, viresque principibus equiparatur. » Et R. Salomon: Allegorie, inquit, pertinet haec prope ad eos qui opes in pauperes conferunt, quibus in futuro vero pars eadem amplificabitur; quae et dum corporis egestatis coequerit, ante magnates deducuntur, magnaque existimationis viri existimantur. Pleius vero noster Salazar: « Hortatur, inquit, Salomon ad beneficentiam, *g. d.* Liberales et profuse largitiones mirum in modum beneficium dilatant, id est amplificant, nobilitant, et in ampliatum adducunt, ut beneficentia videtur esse latitudo et amplitudo cordis, neque ne domus et familie; adeo ut inter principes sedere faciat eum, et vertunt Septuaginta, vel ut Noster: « Et ante principes spatium facit illi, » id est, locum illi inter principes praestat. Nam liberalitas et magnificentia, regia sine imperatoria virtus est; quapropter eam qui colit, plane in regum atque principum eorum referendum est, quia principe dignam virtutem exeret.

Symbolice, Auctor *Catena Graecor.* per *domum* accipit sapientiam sive virtutem, *g. d.* Sapientia a

Deo donata diffundit dilataturque animam, summę herum unum e sapientium numero constituit.

Tropologice, Beda et Salanius per *donum* accipiunt charitatem, hoc est donum donorum omnium præstantissimum: « Quod, ait, est donum, quod dilatat viam hominis, et quod ante principes facit illi spatium? » donum hoc donum est charitatis, sive aliarum virtutum, quas a Domino fideles accipiunt. Hoc videlicet donum dilatat viam ejus, id est actionem, quia unusquisque fidelis quanto magis gratia Spiritus Sancti intus repletur, tanto magis viam suam foris dilatat, id est bonorum operum gressum multiplicat. »

Sic S. Joannes Eleemosynarius per visum vidit eleemosynam quasi virginem splendens sibi assistere, ac dicere: « Filia sum summi regis, illi per familiaris, omnesque mei assedes ad illum introituro, illique gratos et familiares officio: magna enim mihi apud eum est fiducia. Quare si me colas, ego ad illum te introduceam, teque illi per amicum officium. » Haec loquitur in Vita ejusdem. Quin et Tobias, cap. iv, vers. 11: « Eleemosyna, ait, ab omni peccato et a morte liberat, et non patitur animam ire in tenebras. Fiducia magna erit coram summo Deo eleemosyna, omnibus faciendibus eam. » Significat ergo hæc propterea potentem viam muneri et beneficentia, quod sollicit omnes antea reges et principes, quin et Deum sibi conciliat, ejusque gratiam emereat.

17. JUSTUS PRIOR EST ACCUSATOR SUI: VENIT AMICUS EJUS, ET INVESTIGAVIT EUM. — Hebraice, justus est coram in lite sua (Chaldeus et Symmachus, in judicio suo); venit socius vel proximus ejus, et scrutatur eum; Chaldeus, et venit socius; Septuaginta, justus sui spiritus est accusator in principio sermonis; cum vero obsecravit adversarius, arguitur; Syrus, justus est filius hominis in judicio; quando venit socius ejus, probat eum.

Primo, Abea-Erra et R. Levi hunc versum accunt procedenti, *g. d.* Justus, deferens munus magnanimitatis, prior est in lite sua; unde a magno declarat insonans et justus. Quare licet deinde accessit alter, qui in judicio crimina in illum investigat, cum tamen reum facere nequit. Nam majorem, ait R. Levi, fidem adhibere solemus iis qui priores suam causam exposuerunt. Aut clarus, ut Vatablus, *g. d.* Qui prior est in lite sua deferens munera iudicis, hic justus, id est in lite est superior et victor, quia jam et verbis et meritis inflexit in se suamque causam animam iudicis: quare quamvis postea veniat socius, qui excutiat causam ejus qui prior fuit, nihil tamen eliciet, nisi majora afferat argumenta et munera. Alii vice versa sic exponunt: Justus prior est in lite sua, id est, adversarius: quo audit iudex prioris dicta et causam diligentius rimatur et investigat. Inducitur, non esse iudicem sententiam dicentem, donec et accusati rationes addiderit.

Scrutando objicit aliquid in speciem, quod iudicem ob munera jam in se propensum decet, ut pro eo sententiam ferat, ac iustum condemnet.

Secundo, Cajetanus: Est, ait, parabola significans quod, cum adversus iustum consurget in se querimonia, et universaliter eum imponitur ei crimen aliquid, justus primus est ad loquendum, non expectat accusatorem aut testes; sed sciens se iustum, primus loquitur, confidens in innocentia sua. Loquitur autem veritatem, et non expectat examinari, sed sponte respondet ad objecta. Oportet autem ut investigator ejus non sit inimicus, et propterea subjungitur: « Et venit amicus ejus, » qui non agit odio aut passione aliqua adversus iustum; venit, inquam, amicus non inimicus, sed justus, et investigabit eum discutendo causam ejus. Si enim iudex non esset amicus iustitiae, facile esset corrupti iudicium.

Tertio, Iansenius invertens ordinem verborum dupliciter explicat: *Primum*, inquit, ut hic sit ordo, qui primus est in lite sua, hic est justus, hoc est, qui primus loquitur in lite et controversia quam habet cum alio, is jus sibi vindicat, et justus esse videtur (!); sed expectandum est, quomodo veniat proximus ejus, qui est in causa ipsius adversarius, ex cuius inquisitione constabit tandem qualis ille fuerit. Itaque docet hæc sententia non temere in quopiam iudicandum, nisi utraque parte audita, iuxta illud: « Audi alteram partem. » Secundo, ut hic sit ordo: Qui justus est, hic primus est in causa vel lite sua; hoc est, justus statim in principio litis causam suam simpliciter et confidenter iudicibus aperit, ostendens suam innocentiam, nihilque se velle nisi quod iustum et æquum est, adeo ut, cum venerit proximus ejus qui cum eo litigat, secure sustinet se ab eo scrutari.

Denique alii explicant, *g. d.* Justus prior est in lite, id est, prævenit et præoccupat iudicem, eumque de veritate et æquitate causæ suæ sincere edocet, ne ab aliis præoccupetur, et misle informetur in veritatis et innocentie suæ præjudicium.

Verum hæc omnes versiones et explanationes dissentiant a Vulgata, cui tamen consentiunt Septuaginta, quin et Hebræa. Nam quod habet: *Justus primus in lite sua*, idem est, *g. d.* Justus prior est in lite sua, id est, se retractat, se accusat. Loquitur Salomon non præcise de confessione sacramentali, utpote, quæ tunc necdum erat instituta, non in usu, sed de confessione in genere. Significat ergo iustum, si quid per infirmitatem peccavit (non est enim justus qui non peccet), non defendere suum peccatum, non expectare alterius increpationem, sed ante alios priorem esse in ap-

(1) Ita et recentiores. *Venit socius ejus*, is quo cum et litæ est, adversarius: quo audit iudex prioris dicta et causam diligentius rimatur et investigat. Inducitur, non esse iudicem sententiam dicentem, donec et accusati rationes addiderit.

cusando, increpando et condemnando seipsum, (ideoque etiam patienter ferre ut amicus ipsius veniat et investiget eum, ut, si quid inveniat correptione dignum, id ipsum admoaneat. Tunc enim vox est: « Corripuit me justus in misericordia, et increpabit me; oleum autem peccatoris non impinguet capiti meo, » Psal. cxi. Aut est sensus: Justus, antequam alios accuset et increpet, prius seipsum accusat. Sic enim Beda intelligit: Omnis, ait, qui vere justus est, ubi peccatum errata conspexit, primum ad seipsum oculum considerationis inflectit, dumque suam fragilitatem sollicitus accusaverit, sic demum ad corripiendos alios linguam benignam exerit, *g. d.* Ibi se justus accusaverit, tunc venientem ad se amicum scrutabitur, et, si quid in eo correptione dignum inveniat, corripuit et redarguet. Ita S. Ambrosius, lib. I. *Offic.* cap. xxv: « Justus, ait, seipsum prius quam alios accusat. Ille enim justus, qui nec sibi parit, et oculis sua latere non patitur, etc. Justus in exordio sermonis accusator est sui. Qui se accusat, etsi peccator est, justus esse incipit, quia nec sibi parit, et Deo iustitias confitetur, quem putat latere nihil posse. » Confessio ergo veritatem ac Deum honorat, ideoque ejus iram et vindictam avertit, ut docet Pacianus, *Pœnitentia ad paenitentem*.

Hæc pertinet versus Septuaginta: *Justus accusator est sui in principio sermonis; cum vero obsecravit adversarius, arguitur, g. d.* Justus in suis controversiis initio sermonis ita sincere, integre et confidenter seipsum accusat, narrans et confitens omnia que sibi vere objici possunt, ut, cum veniat adversarius adiciens et objiciens illi alia crimina, præter illa que ipse confessus est, falsitatis et mendacii arguatur, aut facile argui convincique possit. Addit S. Cyrillus, lib. II. *in Joan.* cap. cxvii, hæc a Salomone dici, ut moneat vitandam esse laudem propriam: hæc enim in ore laudantis seipsum sordescit et vilesit; ideoque iustum et prudentem ordiri a sui vituperio, non a laude. Explicans enim illud Christi: « Si ego te timoniam perhibeo de malis, testimonium meum non est verum; » illud confirmat hæc sententia Salomonis: « Justus sui ipsius in sermone accusator est. » Et versus, cap. xxvii: « laudet te proximus tuus, et non os tuum; alienus, et non labia tua. Molestum enim certe auditoribus est propria, non aliena voce suarum rerum maximam velle testimonium perhibere; nulli enim natura sumus ad minus sic credamus, qui precipuum sibi deus attribuit. » Quare justus, ut hoc vitium philautie declinet, solet suas laudes negare, et sua vitia sordescere detegere, ac seipsum accusare: quod dum facit, venit amicus ejus, et scrutatur eum, ac scrutando deprehendens, nihil vel parum in eo reperiri quod culpari possit, tantum eum extollit et laudat, quantum ipse se depressit et accusavit.

Auctor vero *Catena Græcæ* *Diphtheræ*, quod

Complures et alii versant passivè redarguitur, verens active (est enim vocis medium) *redarguitur*, carpit, conviciatur, sic ex Septuaginta clara antithesi veritatis, sique explicat, *justus initio sermonis est accusator sui; adversarius autem, et injustus a comitibus et increpationibus orationem accipitur. Qui juste operari videtur, ait, ante omnia seipsum accusat. Aliter, g. d.* « Impio et injusto familiariter est convicia ingerere, calumniæque texere, quam se accusare, aut ad frugem se convertere. »

Hæc facit dogma S. Augustini in cap. vii *de Galat.*: Qui vult corrumpere proximum, et aliquid illius vitium corrigere, debet illud ipsum primo corrumpere et corrigere in seipso. (quo facit illud Plutarchi, tract. *De Utilitate ea vitia in seipso corrigenda*: « Quod si, ait, ad maleficientium proverbs, eura ut quam longissime abas ab his que alteri objicit; excute animam tuam, vide ubi sis mendosus, ne tuum tibi vitium occipiat illud tragœdi: »

Alia notari vis, ipse alibi in seipso.

Si illiteratum dicis, studium discendi tuum laboreque intende; si timidum, excita fortitudinem tuam; si lascivum, dele ex animo, si quod restat albus delitescens libidinis vestigium. Nihil enim turpius est aut molestius maleficio in auctoritate recedente. Sed sicut refractum lumen magis ledit imbecilles oculos, ita et maleficio gravius offendit, ab ipsa veritate in maleficientem retorcia. Sicut enim Cæcilia nubes, ita vitiosa vita opprobria ad se trahit. Puto sane quoties interius et hominibus contra deorum agentibus, digere suis semper solebat ita alloqui: Numquam ipse quoque fortassis tali vicio laboro?

Hinc notat S. Ambrosius in *Psalm.* cxviii, octonario 4, ex *in principio*, hunc esse ordinem loquendi, ut confessio debeat esse prima tum apud Deum, tum apud homines: unde cum oramus Deum, oportet ut primo et ante omnia res nos faciamus, et confiteamur coram eo peccata nostra, eorumque veniam petamus, ac deinde progrediamur ad alia a Deo beneficia postulandum: « Justus est, ait, qui se in exordio sermonis accusat; injustus autem, qui quod prius negaverat, confitetur. Ille verecundus invenit gratiam, hic notam incurrit impudentie. Ita ordinis ignorantia conturbat negotiorum naturam, fornicatque meritum. » Idem in *Psalm.* xxxvii, sub finem, loquens de confessione Davidis: « Primo, ait, petit argui; postea (quod majus est), corripit. Deinde non solum confitetur peccata sua, sed etiam numerat et accusat. Non vult enim latere sua delicta. Nam ut fides in alio sibi non queant infirmitati, cum foras eruperint, spem afferunt destinandi; ita peccatorum morbus, dum legitur, inardescit; si confessionibus proditur, evaporat. Et ideo justus accusator est sui in principio sermonis, priusquam contagio ulcers serpat intrinsecus. Gravata enim conscientiam memoria delictorum, nisi medicina poscat. Et si dilatat medicus, æger

offere se debet, ut citius secetur; sicut offerbat se David in flagella Domini, dicens: Ego in flagella paratus sum. Et alibi: Fiat manus tua in me, hoc est, redda mihi duplicata peccata, dummodo hic vindictos. » Hoc facti illud Isai. XLII, juxta Septuaginta, *die tu primum peccata tua, ut justificeris.*

Porro hoc confessio oris debet ex corde sincero procedere. Unde Abbas Serapion apud Cassianum, *Collat. XVIII, cap. xi*, quendam facte se accusantem, et habebat humilis, redarguens: « An forsassis, ut, illam, dum tu humiliabas, expectabas a nostro ore sententiam; Iustus accusator sui est in primordio sermonis? Postinde vera est cordis humilissimis relinenda, que non de affolata corporis alique verborum, sed de infinita mentis humilitatis potentia sua fulgebant iudicis, cum quis non ipse de se crimina ab aliis non credenda iactaverit, sed ab aliis sibi merito arroganter ingesta contentus, et irrogatas injurias mansueta cordis equanimitate toleravit. »

Insuper S. Ambrosius, scripsit citans hæc verba Salomonis, et applicat penitentia, qua iudex ante institutionem a Christo confessionem sacramentalem contriti confitebatur peccata Deo, ab eoque veniam postulabat et consequiebatur. Tali enim confessio et a culpa et a pena liberat, ac demum nos ad tormenta repositum facile refellit ac repellit. Addit S. Ambrosius, lib. II *De Patientia*, cap. viii: « Novit, ait, omnia Dominus, sed expectat vocem tuam, non ut puniat, sed ut ignoscas; non vult ut insultet tibi diabolus, et ostentem te peccata tua arguat. Preveni accusatorem tuum; si te ipse accusaveris, accusatorem nullum timabis; si te detuleris ipse, eius mortuus fueris, revivescas. » Rursum S. Ambrosius in *Psal. XXXV*: « Iustus, ait, novit quemadmodum peccatorum suorum vincula dissolvat; nec expectat accusatorem, sed prævenit, ut confitendo suum, allevet omne delictum, non habent quod adversarius erimiget. Vocem enim eripit adversario, et quasi dantes gloriam paratos ad prædam criminatibus infeste, peccatorum suorum confessione conatringit. » Exemplum dat ibidem S. Ambrosius Evam que peccatum confessæ est: « Serpens, ait, decipit me, et comedi, » Genes. iii. Unde subdit S. Ambrosius, lib. *De Paradiso*, cap. xiv: « Venialis culpa, quam sequitur confessio delictorum. Ideo non desperata mulier, que non retinet Deo, sed magis confessæ peccatum est, » q. d. Penam quam prævaricatio induxit, confessio abegit. Et sicut de Caino addit, illum, qui culpa sua negavit, ut temporariam penam evaderet, remissum diabolo, ut simul cum eo pena torqueretur æterna. Noluit Cain se accusare, nec penam, quam timebat, subiicere. » Et ideo, inquit, accusatori diabolo ejus accusatio reservata est, ut cum angelis congregaretur, qui cum hominibus noluit iudicari, et itaque qui a confessione abstinet, damnationi subiacet; qui vero se de sua culpa accusat, a sua

pena excusatur. Cæde D. Ambrosius, lib. II *De Abel et Cain*, cap. ix: « Confessio, ait, peccatorum compendium est. » Nam etiam æternas penas, que propter transgressionem merentur, propter confessionem evitantur.

Quin et Seneca, Gentilis licet, epistola 28: « Quantum potes, ait, teipsum argue, inquit in te, accusatoris primum partibus fungere, deinde iudicis. »

Insuper multi hanc gnomen adaptant confessioni sacramentali. Hæc enim jam ex institutione Christi veniam et gratiam, quin et satisfactionem ac opera meritoria vel in re, vel in voto antecedit oportet. Hæc enim gnomen scripsit Salomon cuius sæculo, sed pro consueque statu et conditione accommodandas; quare veriores eæ sunt in lege Christi, per eamque perfectius adimplentur.

Denique S. Chrysostomus, orat. 3 *Contra Iudeos*, urget se in principio sermonis, et ut Isaius ait, cap. XLII: « Die tu iniquitates prior ut justificeris. » Redarguens enim Cainum, qui non prior, sed postquam redargutus et convictus est a Deo, confessus est suum fratricidium, idcirco peccati veniam non accepit, sed condemnationem, sic ait: « Non enim simpliciter dixit: Die tu iniquitates tuas; sed ait: Die tu prior iniquitates tuas. Quod queritur, hoc est, non simpliciter esse dicentis, non expectandam redargutionem accusantis. Hæc autem non dixit prior, sed expectavit donec redargueretur a Deo, quin potius illa redargutione negavit. Postquam autem semel factum est peccatum palam, tum dixit peccatum, que quidem non est confessio. Proinde, tu quoque dilecte, cum peccaveris, ne expectes ut ab alio accuseris; sed prius quam accuseris ac deferaris, tu condema que facta sunt. Nam si quis alius deinde te redarguerit, non jam confessionis est officium, sed illius qui accusat correptio. Quapropter et alius quispiam ait: Iustus sui ipsius accusator est in principio sermonis, hæc non hoc est quod queritur, ut accuset teipsum, sed ut prior teipsum accusés, nec expectes ab aliis redargutionem. Petrus itaque ob illam nefariam abjectionem, quantum celebrat suum ipsius peccatum recordatus est, nulloque accusante dixit peccatum, levitate amare, adeo abicit illam abrogationem, ut etiam prius Apostolorum fuerit factus, ac terrarum orbem totum subiiecit. »

Salomonem de more secutus Siraides, *Beñ. iv, 31*: « Non confundaris, ait, confiteri peccata tua; » ubi tangit radice mali, puta confusionem et pudorem malum, qui impedit homines, eisque os et fauces claudit, ne peccata constentur, sed ea legant et excusent. Verum hinc pudor præpositus est; peccata enim facere pendendum est, et ea confiteri iudicabile est. Causam dat S. Augustinus, tract. 12 in *Joannem*: « Quia, ait, qui confitetur et accusat peccata sua, jam cum Deo facit. Accusat Deus peccata tua, et si tu accuses, con-

jugeris Deo. Quasi dum res sunt, homo et peccator. Quod audit homo, Deus facit; quod audit peccator, ipse homo facit. Dele quod fecisti, ut Deus salvet quod fecit. Oportet ut in te odieris opus tuum, ut ames in te opus Dei. Cum autem apperit tibi displicere quod fecisti, inde incipit bona opera tua, quia accusas mala opera tua; initium operum honorum, confessio est operum malorum. »

Symbolice, R. Simeon apud Galatinum, lib. VII *De Arcanis fidei*, cap. iv, hunc versum exponit de B. Virgine, quam Hebræi vocant primum justum, imo primum hominem, et omnium hominum matrem, eo quod ipsa in mente Dei concepta et prædestinata fuerit ante Adamum et ceteros homines, Adam vero et homines ceteri per ipsam ejusque filium Christum: « Iustus, ait, primus in lite sua (vel in iudicio suo); venit amicus ejus, et investigavit eum. Sensus est: Quando venit Deus sanctus et benedictus ad iudicandum orbem in die iudicii, totus mundus expavescet, et timebit diem illum terribilem, dicensque: O David, rex noster, ora Deum pro nobis, quoniam ex te processit Messias. Ipse autem respondebit eis: Propter hoc ipsum quod dicitis, non sufficio. Nam ex me multi reges prodierunt, qui in malis Deum offenderunt. Præterea mihi offensus est Deus propter peccatum Bethsabæ et Urim. » Subdit deinde eam similiter accessuros ordines ad Moysen, Jacob, Isaac et Abraham, singulosque responsuros se peccati reos, idcirco non sufficere ut pro aliis in die iudicii intercedant; quare tandem accessuros omnes communi consensu ad primum hominem, id est ad matrem Messie, ac rogaturos illam, ut ipsa vesti omnis peccati experte pro omnibus intercedat. « Iustus primus ergo in lite sua, » q. d. « Ille primus homo, qui est Mater Messie, ob quam Messias ipse, sive Christus, Filius hominis dicitur, justus est in lite, quia ipsa in peccato originali concepta fuisse, ac adversariis accusata est. Et venit amicus ejus, hoc est Deus, et hanc litem investigavit, nullique sententiam dicens: Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te. Quam quidem auctoritatem præci Halbraorum doctores, ad immaculatam Conceptionem matris Messie confirmationem adduxisse videtur. » Hucusque R. Simeon.

18. CONTRADICTIONES COMPRIMIT SORS, ET INTER POTENTES QUOQUE DJUBICAT. — Hebræice, *Ites cessure facit sors*, et « Inter potentes dividit; scilicet litem, puta rem de qua litigatur; Aquila *Ites dicitur*; Symmachus et Theodotus, *Ites dicitur*, id est dividit, djubicabit; Chaldaice, *contentiones abrogat sors*, et inter sortes dirimit; sic et Syrus; Septuaginta vero, *contradictiones solvit taciturnitas*, et in potentibus *Ites dicitur*; sed melius alii legunt *Ites dicitur*, id est *Ites dicitur*, potentes scilicet. Ita Romani et Complutenses. Verum videtur esse mendam, ut pro *Ites dicitur*, id est Syrus, scriptores villosi scripserint *Ites dicitur*, id est *Ites dicitur*. Probatur id primo, quia Hebræorum

7112 *Ites* significat sortem, non taciturnum; et ita virtutem ceteri omnes. Secundo, quia multi doctores Græci legunt *Ites dicitur*, et Origenes, homil. 23 in *Isaia*: *Contradictiones*, ait, *cohibet sors*, et inter potentes *Ites dicitur*. Tertio, quia ita legit Auctor *Catena Græcorum*, si que explicat: « *Contradictiones*, ait, sedat sors, litemque inter potentes natam dirimit. Unde, que Matthie obicit, obtortam de Jude Iscariota successore controversiam *Ites dicitur*; et potentibus, nempe Apostolis, quem eligere deberant, præfinit. Sunt qui loco *Ites dicitur* legunt *Ites dicitur*, ut sit sensus: Lites et contentiones undecumque exortas hominem patientem et taciturnum facile sedare; cum ex adverso litem et rixam exarcent, qui litigant respondant et obloquuntur. » Hæc auctor ille.

Sensus hujus sententia planus et apertus est, q. d. Cum res, de qua litigatur, anceps est et dubia, ejus sit, vel quia vis utriusque incertum est et dubium, vel quia utraque pars potentes pro se rationes profert, vel alia simili de causa; tunc non alius lites sedandi suppositi modis, nisi ut quis dirimat et definit sors. Unde R. Salomon solat pro *Ites dicitur* esse *Ites dicitur*, per quos ipse accipit poterit litem consentens, qui scilicet validis inter se rationibus confligit, eam utrinque suam pro viribus confirmans. Et sic accipitur hæc vox *Ites dicitur*, 21. Cum ergo illius lites sit ardua, robusta et valida; hinc potentes appellatur, quos conciliare nemo potest nisi sors. Rursum *Ites dicitur* significat obtortare, claudere, *Ites dicitur*, 15. *Ites dicitur* ergo vocatur lites obtortare, idcirco clausus, quam nemo aperit et resolvere potest nisi sors. Unde ex Hebræo veritas, qui *Ites dicitur* in *contentionibus*; Vallidius, *contentiones separat*. Doct ergo medio sedandi lites in rebus implexis et dubis esse sortem, quin et ubi partes contententes sunt dure et præfractæ, ut nec rationem, nec iudicium, nec arbitrium admittere valent, recurrendum esse ad sortem, si partes eam admittant. Ratio a priori est, quod, sicut in rebus certis et manifestis dominatur ratio, sic in incertis, dubiis, obscuris et fortibus dominatur sors et casus. Quare sicut illa in consiliis per rationem decidenda sunt, ut illa pars prævaleat, que potioribus alitur rationibus; sic hæc pro sortem sunt definienda; sunt enim in jure et dominio fortiturnum, qua subjacent sorti, quibusque dominatur sors, quasi eorum rex et dictator. Sio Josue, cap. xi, terram sanctam dividit duodecim tribubus, singulisque eorum familiis per sortes, itaque omnes Hebræorum lites sedavit.

19. FRATER QUI ARGUATUR A FRATRE, QUASI CIVITAS FIRMATA; ET JUDICIA QUASI VECES URIBUS. — Pro qui *Ites dicitur* hebræice est *Ites dicitur*, id est prævaricans, desiciens, rebellans. Unde Aquila vertit, *frater rebellans pro civitate forti*; Chaldaice, *frater qui deficit a fratre*, quasi civitas fortis, et clausa quasi repugulo forti; Targum, *frater si perinde deservit (ita fit vehementior), quam civitas for-*

significat sententias et decreta, sed lites et contentiones, hinc easdem a Nostro vocari iudicia verius est. Sic enim S. Paulus ait, *1 Corinth.* vi. 7: « Jam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos, » hoc est lites et contentiones. In hinc enim solent libenter ad iudicium provocare, et eorum iudice contendere. Unde nosler Salazar sic exponit, *g. d.* Fratrum concordia adinstar est urbis mansissime et fortissime. « *Iudicia* vero, hoc est lites et dissidia fratrum, « quasi veteres urbes: » veteres quidem aedificio pro fortibus, id est quasi urbes reclusis foribus adparbis, neque ho-sibus parvis, *g. d.* Ubi frater fratri bellum movet, et ab invicem dissidere incipiunt, vice versa similes sunt urbis, quae reclusis vestibis hostibus liberam aditum prestant. Urque veteres seu repugnata in hoc loco, quae claudendi et aperendi instrumenta sunt, non ad claudendum, sed ad reserandum reseranda putat. Hec Salazar.

Verum « veteres urbes » solent notare robur urbium: hoc autem robur praestant urbes, non cum reserantur, sed cum clauduntur et obsidentur. Unde Chaldaeus vertit, et *causa quasi repugnatio foris* id est Septuaginta, *καταστασις* (ita Romani, hoc Complutenses legunt, *καταστασις*, id est *fundatio*), id est *tanquam clausum veste regnum*: Aquila, et *ita tanquam vestis palatii*. Sic et veteri. Sensus ergo est, *g. d.* Frater fratrem adjuvans, id est, concordia fratrum est fortis et in invicibilis instar civitatis valida et munita; similiter discordia, lites et contentiones fratrum, praesentium publicae et fornaes, sunt fortes, irremediabiles et inespugnabiles instar vestium, quibus palatia et urbes clauduntur: sicut enim vestibus urbes obsidentur, sic discordia, lites et contentio quasi vestes obstruunt animos fratrum, ut nullam reconciliationem dent aditum, nullum alloquium, amori et benevolentiae praesentem accessum.

Itaque est duplex: Prior, quam initio dedi, quod amor summus quidam est fratrum, si irritetur, vertitur in odium summum et pertinax, sicut optimum vinum vertitur in fortissimum amlum. Posterior, quod iniuria a fratre illata videatur esse acerbior: a fratre enim, utpote conjunctissimo; sentina homines expectant, et anima sibi debere beneficia censent; quare si pro beneficiis gratia recipiant, gratiam et acerbam putant sibi inferri injuriam. Ita fratres Josephi, videlicet cum plus carnis amicum patre Jacobo, cum summo o. asoque ad necem processerit sunt. Sic Esau odium in Jacobo ad posterum propagavit. Unde perpetui summiqae fieri hostes Idumaei et Iudaei. Vide dicta *Amos* i. vers. 11.

Demum sicut Reconciliatores totam hanc gnorem referunt ad discordiam et contentiones fratrum: sic ex adverso Chaldaeus et Septuaginta totam eam referunt ad concordiam fratrum, ejusque vim et robur declarant. Noster vero media via incedit, se *primo* beneficium ad concordiae, postea

rius ad discordiae, fratrum robur refert. Septuaginta ergo sic habent, *frater, a fratre adjectus, quasi urbs munita et excelsa: inoleseci autem tanquam fundatum regnum; vel, ut habet S. Ephraim, tract. De reparatione sui: « Nam fundatum regni instar est, et potens, » g. d.* Concordia et conspiratio fratrum est valida et inespugnabilis instar civitatis munitae et excelsae, quae scilicet est validis exressisque moris et turribus circumvallatur: hanc enim existitudinem fratribus praestat subtilitatis cognatio: post parentes enim summo conjunctionis et consanguinitatis gradus est fraternitas, sive fratrum nexus et copula; quoniam concordia haec et amor fratrum inrescit et inalescit, ut non tantum instar civitatis munitae, sed instar regni totius fundati et validi potens et ampla evadat, ut non solum aliorum vim repellere, sed et eos invadere ac subjugare possit, Sic Romulus et Ilemus fratres inter se conspirantes multos sibi conciliarunt, alios vi et armis subegerunt, ac urbem Romam aedificarunt, populumque Romanum admarunt, atque in ea regnum Italiae, imperium orbis constituerunt. Significat ergo haec conome concordiam inter fratres studioso esse conservandam, et quae inter eos controversia incidat, cavendam a forensibus contentionibus, quae odie aeno, imo immortalia reddere solent, ac sorte potius, ad iudicium perirent, controversiam esse dirimendam.

« *Moraliter*, hic dicitur quantum boni aliter concordia, et quantum mali discordia. Scyros lapis, qui in insula Syro nascitur, mirum id habet, ut inferre possit, comminutus mergitur, ut Plinius, lib. XXXVI, cap. xvii. Ita concors et conjuncta stat societas, quae discors et divisa dissipatur. Nam

Defectus numerus, discordaque carboe phoenice.

« *Commune periculum concordia propulsandum, »* ait Tacitus. *Aureo Lucano*, lib. IV:

Ultima complectitur omnia vasa,
Tot regem manique solum comitatus mundi,
Et sacra omnia auro.

Allegorice Beda: « Cum populus, ait, uterque, Judaeorum scilicet et Gentium, fraterna sibi in Christo charitate consentit, unam jam Catholicam Ecclesie civitatem construit, et sicut veteres urbium portas munit, ita dogmata istiusque Testamenti, Ecclesiae per orbem, quae nunc Catholicae faciunt, ab infidelium incursione defendunt. »

Tropologice Hugo: Duo fratres, ait, sunt ratio et appetitus, sive intellectus et voluntas; hi, si inter se congrue consentiant, ut scilicet minor majori, puta appetitus rationi, et voluntas intellectui concordet, sequae subjicit, validi sunt instar civitatis munitae: si discordent, et voluntas intellectui rebellet, oritur dissidium et schisma inter necinum, quod utrumque vastat et perdit.

20. DE FRUCTU ORIS VITI REPLEBITUR VENTER EJUS: ET GERMINA LABIORUM IPSIUS SATURABUNT EUM. — Hebraice, *de fructu labiorum suorum satiabitur*. Gethioma ergo sunt proventus labiorum, sive fructus oris, qui est duplex: *Primus* et proximus oris fructus sunt verba et sermones, tam boni quam mali; *secundus* et remotus, sunt comoda et damna, quae afferunt sermones boni et mali: hinc enim quomodo pasceitur et saturatur: bonis quidem et comodis quasi melle, malis vero et domnis quasi felle et absinthio, quod ipse sibi seminavit. Cajetanus hoc refert ad eos qui loquendo vicium parant, imo questum faciunt; horum enim ossatit ventrem, quales sunt insidiae, rhetores, doctores, concionatores. Melius R. Levi haec refert ad verba blanda et dura, *g. d.* Qui blando mollique sermone utitur, respondens suis alterius iram delimit, fructusque sermonis non caret, cum malum a se arceat: qui vero dura et acerbis loquitur, iram dicit, eloque increpando periculis praesatur.

Optime et plenissime haec generatim accipias de quibuslibet sermonibus, sive bonis, sive malis, *g. d.* Sermones causant homini bonum vel malum, gaudium vel merorem, praemium vel supplicium. Si enim quis bene, benevole et prudenter loquitur, omnes homines, Angelos et Deum ipsum sibi conciliabit: si male, imprudenter, mordaciter, omnes irritabit, a quibus primum vespellit. Unde explicans subdit: « Mors et vita in manu linguae. » Ventrem metaphorice vocat animam hominis, quia sunt mors et conscientia. Haec enim de bene dietis laudata et praemio affecta gaudet, de male dietis culpata et afflicta cruciatur, dolet et gemit. Hic versus consonat cum vers. 1. cap. XII: *De fructu oris sui unusquisque replabitur bonis; »* et cum vers. 2. cap. XII: *a De fructu oris sui homo sabbitur bonis. Vide ibi dicta.*

« *Myrica*, Auctor *Palaeae Graecae*: Sermonibus, ait, spiritibus animae receptaculum impletur, quod quilibet cum exteriori sensibusque sensationes animae ventrem implere non queant, superest ut spiritu ubi alimentis vasculum illud impletur, implet autem ventrem suum non homo simpliciter, sed *vir*. Haec ille.

21. MORS ET VITA IN MANU LINGUAE: QUI DELINGUNT Septuaginta, *qui confitentur* EAM, COHERENT FRUCTUS EJUS. — Aben-Ezza haec refert ad versum praecedentem: « De fructu oris viri replabitur venter ejus, » *g. d.* Si quis mala loquitur, mors ei contigit: si autem recte, vite compes fiat. « Mortem et vitam » accipit tam naturae quam gratiae et gloriae, tam presentem quam aeternam. Haec etiam, ut Arius, Lutherus, Calvinus, tam se quam multa discipulorum millia, sua privata doctrina ad mortem aeternam in gehennam transmississent; vice versa, Apostoli virique Apostolici, et sancti doctores, predicatoris, confessori suis igneis linguis tam sibi quam suis omnibus vitam gratiae et gloriae conciliant.

Alludit ad malorum linguam; hinc enim in embryone ultima amittitur, et moriente homine prima vita destituitur et emoritur, teste Aristotele et Plinio. Simili enim modo evenit in ethica lingua, nimirum in vita spiritali virtutum linguam perfectio ultimo acquiritur, tanquam complementum perfectionis, juxta illud *Jacob* vi: « Si quis verbo non *concordat*, hic peribit *est vir*; » vice versa, mors animae communitur a vicio linguae exortum capit. Audi *Plinium*, lib. II, cap. xxxvii: « Os, ait, primum morti traditur, *connovissimum*. » Sicut enim cor in animati est primum vivens, et ultimum moriens: sic vice versa lingua est ultimum vivens, et primum moriens; quare sicut vita a corde, ita mors ab ore et lingua incipit. « Evenit namque omnibus ut, quod blitimum fit, hoc primum deficiat; et quod primum, id ultimum, quasi natura deorsum redemptum agat, et a calore ad frigus unde proripit, refert, » ait Aristoteles, lib. II *De Gener. animal.* cap. iv. Sic et Plinius, lib. XI, cap. xxxvi. Simili modo in dissolutione somnis, testum, quod ultimo fasum est, primo dissolvitur, deinde priores et caetera usque ad fundamenta. Haec enim naturalis est ordo resolutionis. Simili modo fit in moralibus. Unde S. Chrysostomus in *Psal.* cxx: « Mors, inquit, unicum fore ostium linguae est. » Haec ergo de causa mors et vita dicantur esse *a manu linguae*, « quia lingua est vitium tueri, vel morti ostium patens et amplum apertum. Nam sicut in generatione hominis cor primo, lingua ultimo perficitur; sic in spiritali regeneratione cor et voluntas primo, lingua ultimo ad virtutem formatur et perficitur. Et sicut in homine cor novissimum, lingua primo emoritur: ita etiam animi mors ab ore et lingua *scilicet* incipit, se in voluntate desinit. Jam

Quaeritur *primo*, cuius mors et vita sit in manu linguae, an loquentis, an audientis, an fortis de quo loquitur?

Primo, S. Bernardus omnes hosce tres intelligit, cum assertit linguam detractoris tres occidere lethi uno, scilicet loquentem, audientem, et tertium cuius fama detrahitur. « *eum*, serm. *De Triplici custodia morum, lingue et cordis*: « Nimirum non videra est lingua ista (detractoris)? Perocissima plane vitium, quae tam lethaliter tres inficit statu uno. Numquid non lancea est ista lingua? Profecto et acutissima, quae tres penetret lethi uno: Lingua, inquit, eorum gladius acutus. Gladius equidem amicus, imo triops est lingua detractoris. Nec vero ejusmodi lingua ipso etiam mucrone, quo Dominicum autem confossum est, crudeliorem dicere vereris. Fudit enim haec quoque Christi corpus et membrum de membro, nec jam exanimis fudit, sed facit exanimem tollendo. Ipsis quoque nocentior est spiritus, quos illi tunc sublimi capiti furor militaris imposuit; seu etiam clavus ferreis, quos sanctissimis manibus illis et pedibus consummatum Judaeos

iniquitatis infixit. Nisi enim hujus, quod nunc pungitur et transfoditur, corporis sui vitam illius vite corporis precessisset, nunquam illud pro isto moris injurie, crucis ignominie tradidisset. Unde adhortando concludit: « Sane propterea majorem et diligentiam, et diligentiore custodiam corvum exhiberi, quod sit juxta Scripturam mors et vita in manibus lingua. Alloquin si sola inesset vita, nec circumsciso quidem ei; si sola mors, etiam abscessio deberetur. Nunc vero paucenda nobis est nostra custodia, et ostium circumstantium labiis, ut nec vitalem edificationem rursuram damnent eterna, nec lethalis perniciem liberum sortiantur expressum. »

Laertius, lib. V, cap. 4, narrat Aristotelem reprehendisse Callisthemem, eorum Alexandro multa indecenter et liberius loquentem, recitando illud Homeri:

Talia si loqueris, non multo tempore vives.

Et verus fuit vates; nam Callisthenes ab Alexandro occisus est. Idem, lib. I, cap. 1, narrat Anaxagoram, interrogatam quid in homine esset optimum et quid pessimum, respondisse linguam: hanc enim si bene utaris, vitam; si male, mortem tibi esseque asseres. Ille fecit proverbium Arabicum: « Cave et lingua feriat colium tuum; » multos enim perdit intemperantia lingua. Denique Bius Anaxi regi presentis e victima partem optimum et pessimum, profertur misit linguam, quod illa plurimum afferat commedi vel damni, teste Plutarcho in *Convivio septem capitulum*.

Secundo, alii accipiunt mortem et vitam, actionem loquentis, et passivam audientis. Lingua enim doctoris, consiliiarii, senatoris conciliat vitam presentem et eternam eudænti, si bona et salutaria eum doceat, consolatur et suadent; mortem vero, si prava. Unde Valubius explicat, q. d. « Lingua potest interficere sermone suo, potest et servare. » Ille facit expositio Iugonis, qui sic partim litteraliter, partim mystice explicat, q. d. Lingua detractoris, calumniatoris, falsi testis, etc., mortem infert loquenti, vitam vero et qui patienter ejus calumnias, injurias et falsa testimonia sustinet; auget enim ejus patientiam et meritum, quin et subinde vitam ejus sanat. Affert Plutarchus in *Moral.* exemplum ejusdem qui, Prometheus volens trucidare, esse aperuit apostema ejus lothierum, itaque ei sanitatem et vitam pro morte præter intentionem restituit. « Ita sepe, inquit, conviciam per insaniam conjectam ab inimico vitam animi vel ignominiam nobis, vel neglectum sanat; et ejus qui mortem inferre volebat, plaga vitam affert. »

Tertio, alii passim accipiunt mortem et vitam loquentis, q. d. Loquens, si bene et prudenter loquatur, sibi vitam; sin male et imprudenter, non raro sibi ipsi mortem conciliat. Et hoc directe videtur intendere Salomon; explicat enim et inculcat id quod dixit vers. preced.: « De fructu

oris viri replebitur venter ejus, et genimina laborum ipsius saturabunt eum. » Consequenter tamen et a pari, vel simili, mortem et vitam audientium, et eorum de quibus est sermo, intellige, ut dixi ex S. Bernardo. Præclare S. Chrysostomus homilia 4 ad *Baptizandos*, tomo V: « Media, inquit, utriusque partis lingua est, et, si utriusque est, tu dominus es. Nam et gladius in medio positus, siquidem fuerit adversus hostes arcepsus, salutaris accipienti reperitur; si vero tenentis visceribus inferatur, mortem præparat inferenti; non quia talis ferri natura, sed quia attentis tale consilium est: ita et lingua astutior gladius in medio positus. Armatur adversus peccata tua, non ad fratris plagam præparatur. Et hanc linguam qualitates Dominus exponens, ait: Ex verbis tuis justificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis. Quia, si fons iste sermonum puram aquam sanctorum verborum scaturiat, ad loquentis justificationem conferet; si vero ex illo aqua fetida pravorum verborum eruperit, ad gladium damnationem concludet. »

Hinc S. Francisco ita scribit Bonaventura, cap. v *Vite ejus*: « Evangelicum volebat a fratribus observari silentium, ut videlicet ab omni otioso verbo omni tempore abstinere solliciti, tanquam reddiderit in die iudicii de huiusmodi fratribus. Sed etsi quem invenisset fratrem verbi assuetum manibus, arrier arguisset, taciturnitatem molestam, et puri cordis affirmans custodiam, et non modicum esse virtutem, pro eo quod mors et vita fore dicuntur in manibus lingua non tantum ratione gustus, quam ratione loquelæ. »

Quæres *secundo*, quomodo sit manus lingua, continens in se mortem et vitam?

Primo, Salomon per *manum lingue* ipso sermone accipit: quoniam unusquisque, inquit, ex verbis suis condemnabitur, aut ex verbis suis justificabitur. « Cur, inquit, dicitur habere manus lingua, cum manus habere non possit? » Respondet: « Metaphorice dictum est, id est per translationem, quemadmodum vultu dicuntur habere penam. Manus enim lingue ipsa verba sunt, quibus aut bene loquendo meretur vitam, aut male loquendo meretur mortem. Aliter, per manus sæpe in Scripturis sacris opera designantur, ut illud: Labores manuum tuarum quia manibus. In manibus lingue dicit, id est in operibus. Opera enim lingue sunt colloquia bona vel mala, ex quibus mors nascitur aut vita. »

Secundo, alii per *manum* accipiunt periculum, q. d. Mors et vita est in manibus lingue; id est periclitatur in lingua, adeo fragili, volubili et labili. Simili enim phrasit ait Psaltes, *Psalm.* cxviii: « Anima mea in manibus meis semper. » q. d. Anima, id est vita mea, in summo versatur discrimine, perinde ac si eam manu gestarem, cuius obvio, etiam hosti eam petenti offerendam, unde ad libitum mihi auferat et adimat. Unde Chaldaeus vertit, *anima mea periclitatur, ac si in super-*

ficie manus mea esset. Et Isepte ait, *Judic.* cap. xii, 3: « Posui animam meam in manibus meis, » id est, vitam meam certo periculo, ut mihi auferretur, exposui. Sic et hic vita et mors dicuntur esse in manu lingue, ut, quoties illa se movet et voluit, vita et mors in ea volvi et periclitari videantur.

Tertio, proprie et genuine Auctor *Catena Græc.*, Rabbini, ut passim Latini et Græci, per *manum* accipiunt jus, facultatem et potestatem, q. d. In potestate et arbitrio lingue est, sibi aliusque vel vitam vel mortem, prout illi libuerit, afferre: quare tanta est lingue dictio, jus et potestas, ut pro libito mortem vel vitam non tantum sibi, sed et aliis irroget. Lingua ergo habet quasi vitam necesseque in omnes imperium. Ita videmus duas testium linguas in iudicio vel absolvere vel damnare rem, itaque illi vel vitam vel mortem inferre. Hoc est lingue regnum, amplum utique et vastum. Unde Auctor *Catena Græc.* vertit, *mors et vita in manu et potestate lingue sunt sita; quotquot dominantur illius, fructus ejus comedent.*

Symbolice, itaque per *manum lingue* accipit operationem, et opera lingue, id est verbis respondentia: « Mors et vita in manu lingue: in sermone, inquit, operatione mors demum, et vita fidelium; nam si predicatorum manus ori adjuverint, id est facerent quod docerent, peccatores jam emortui rediitvi exsurgunt, et demones ex adverso velut emortui laberent. »

Qui dicitur *eam*, comedet fructus ejus. — *Primo*, Volubilis hinc de lingue tam mala quam bona accipit, q. d. Linguas qui amant gaudere que garrire, ac proclives sunt ad loquendum, hi edere solent fructus ex sermone vel bono, vel malo manantes, ut dixi vers. precedenti (1).

Melius alii hanc partem arctant ad linguam bonam, q. d. Qui diligunt se manique linguam, ideoque ejus volubilitatem fremant, ac sermones suos prudentem moderantur: hi « comedent fructus ejus, » id est, bonæ et prudentis suæ elocutionis copiosum fructum et præmia referent. Unde Septuaginta vertunt, *comederit, id est, qui continet, comedit, dominantur lingue suæ, fructibus qui veniunt.* Et R. Salomon sic explicat: « Qui linguam suam amat divinisque laudibus assueti, illius fructibus vescitur, dum adhuc vite carcere obilitur. » Quisquis enim de Deo loquitur, sanctitatem et vitam, in se divinitatem alii inhalet, juxta illud S. Dionysii de *Calisti Hierarchia*, cap. ii, ad Timothy: « Tu autem, o fili, divina dicendo divinas effloere, » et alios divinos effloere.

22. QUI INVENIT NUGEREM BONAM, INVENIT BONUM, ET HACRIT INCERTITATES A DOMINO. — Hebraice, et adnotat a Domino beneplacitum vel benevolentiam; Aquila, Syrus et Theodotus *edocet*, id est gratiam; Septuaginta, qui *invenit misericordiam bonam, invenit gratiam*, id est gratiam, et no-

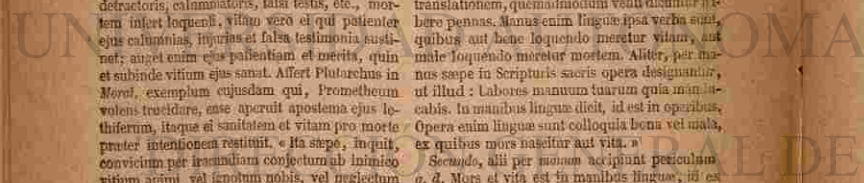
(1) Ita recentiores.

capit a Deo *hilaritatem*; Chaldaeus, qui *invenit mulierem, invenit bonum, et suscepit voluntatem suam a Deo*. Tunc bonum non est in Hebræo, sed subintelligitur; includitur enim in voce *רַחֵם* *ischa*, id est mulier, sive uxor non quilibet, sed virilis, sive virago: ab *רַחֵם* *is* enim, id est vir, dicitur *רַחֵם ischa*, quasi viri sive virago, *Genes.* ii, 23. Unde Scholasticus vertit, qui *invenit uxorem utilem, qualem describit Salomon cap. xxxi*. Bona ergo mulier hic vocatur non tantum casta, fida, mansueta et obediens, sed et *virilis*, id est sedula, strenua, industria in alenda et regenda familia.

Verbum *invenit* significat rem raram esse mulierem bonam, puta virginem, ac proinde magno studio et cura vestigandam. Multi enim querunt uxorem pulchram; alii nobilem, alii opulentam, pauci bonam et virilem, quod tamen prescripte querendum est, et paucis obtingit. Mulier enim, natura sua fragilis, est cupida, pigra, dila, proca, fallax, maligna, adeo ut Ecclesiasticus, xxv, 26, dicat: « Brevis omnis malitia super multum mulieris. » Celebre est illud Socratis, deontis tria se mala associant: Grammaticam, pauperitatem et perniciosam uxorem: duo priora se jam effugisse, lectum effugare non posse. Ita Antonius in *Melsa*, part. II, serm. 34. Et illud Menandri: « Uxor est malum necessarium. » *Secundo*, si invenit notat fortuitum quod esse uxorem bonam: quare enim vel accipere; qua vero fortuito obveniunt, invenire; proserdit qua mulieres omnes, antequam in uxorem ducantur, ostendunt se bonas, generosas et amabiles, teguntque suas iras, cupiditates, otia et vitia: at postquam ductæ sunt, ea exerunt. Quare si quis in bonam incidat, fortunam bonam nactus est. *Tertio*, si invenit invenit bonum mulierem esse sortem bonam, quam Deus pro libito dicit cui vult; Deus enim cuique suam sortem et fortunam disponat et admetitur. Quare a Deo cuique uxorem ducere volenti, sortem hanc bonam assidue postulantiam esse; Nam, ut ait Ecclesiasticus, cap. xvi, 3: « Pars bona mulier bona; in parte iumentum Deum, dabitur viro pro factis bonis. »

Nota si *invenit bonum*, solliciti singulare, rarum et eximium: bona enim mulier pacem, amorem et fidem colit cum marito, familiam provide et fragiliter administrat, populo honeste probeque educat, adeoque ab ipsa pendit familiarum totius concordia, prosperitas et salus. Unde Septuaginta vertunt, *invenit charitatem*, id est gratiam, hoc est copiam gratiarum. Unde Plomerus, teste Seneca, lib. I *De Benef.* cap. iii, charitatem unam conjugio vocavit Positæam, id est omnem deam, quod omnium deorum et deorum dona sollicitum in matrimonium, ubi vir veniens et uxor bona in unum conspirant. Rursum *invenit Charitatem*, quas Gentiles dixerunt esse tres et Horarum sorores, quod tres temporis differentias complectantur,

Mors lingue, quæ dicitur.

nimirum bona uxor stabilem affert marito gratiam et amorem, qui nullo tempore vel casu languescit, sed tempore durat et feruet. Porro Auctor Latinae Graec.: «Gratias hic vocat, an, progressus quos facit, bonaque familie quam curat actione.» Gratia ergo quas in familiam inducit bona uxor, iunctiamenta opum, amorem, pacis, concordie, probitatis et virtutum omnium, adeoque omnia letitia et iucunditas. Unde recte dixit Plotarchus gratiam esse matrem iucunditatis. Excepit mulierum bonarum suggestit Plotarchus, fib. De Virtutibus mulierum. Huc facti quod uxor bona et proba sepe bonam et probam efficit vicem, iuxta illud S. Pauli, I Corinth. vii: «Sanctificatus est vir iudicialis per mulierem fideliem.» Causam dat S. Chrysostomus, homil. 6 in Iohannem: «Nil, ait, potentius muliere bona ad iusticiam et informandum virum, quod omnino voluerit; neque tam leuiter amicos, neque magistros, neque principes patrum ut conjugem admodum etque consensualem. Habet enim voluptatem quamdam admotio uxoria, cum plurimum amet, cui consilia. Multos possum afferre viros operos et iuniores, per uxorem miles redditis et mansuetos; ipsa enim mensa, lecto, diligens communicatione, iocundis, lacrimis, ingressu, auditu, exito et aliis pluribus cum marito communicatis, et si corpus capiti coniuncta, si prudens erit et diligens, omnes vincit.»

Sic S. Cassia, conuertit Valerianum epoum, Gloribus Modocorum, S. Helena Constantium patrem Constantini Magni, etc. Huc facti illud Barripide apud Sobeauum, serm. 65:

Domestica enim vixum prohibet uxor
Ea, et conjugata, et seruat bonam.

Salomonem secutus Siraides multa in hanc sententiam congerit, Eccli. xxvi, 1, 2, 3, 16, 18, 19.

Mythic, R. Levi per uxorem bonam accipit sensum obedientem ruffoni, id est marito; quod summum est hominis bonum. «Cuius, ait, facultas animi ita in ordinem redacta sunt, ut subiecte principibus seruiant, easque amore complectatur, cum niturum menti omni comata suam operam praestent, hic bonum adeptus est; ita enim perfectam viri absolutiorem consequatur, et que cupiditas, obtinebit a Deo, singulari providentia huiusmodi viri rebus consulente.»

Et haec in iucunditate a Domino. — Noster legit per uxorem, id est et hauriet; iam illo pacto per uxorem conuersum legit per uxorem, id est et hauriet; utrumque verum, et eodem redit, q. d. Qui inuenit uxorem bonam, per eam haurit, et confuse iugiterque haurit omne beneplacitum, ut habet Hebraea, id est omne bonum desiderabile, omnem gratiam, indeque omnem felicitatem et iucunditatem a Domino, ut sibi videatur esse in paradiso, agereque vitam Adami et Euae primorum conjugum in statu innocentie. Addit a Domino, ut significet primo, bonam uxorem

rem esse singularem Dei donum; secundo, Deum per bonam uxorem quasi per instrumentum et canalum, fontem honorem et gratiarum in maritum et familiam emanare.

Mythic, huc adaptes B. Virgini; ipsa enim omne bonum inuexit non latum, et familiam Iosephi, sed et in universam familiam totumque orbem, tum per se, tum per filium suum Christum. Unde da ea vere vocat Poeta:

Nec genitrice tua (o Christe) hauritur ulla parentum,
Tot bona per partum qua delit una sumam.

Qui expellit mulierem bonam, expellit bonum (Septuaginta, bona, scilicet omnia iam dicta); qui autem tenet adulteram, stultus est et impius; et stultus, quia stultus adulteram uxoris vel non advertit, vel patitur et dissimulat eam gravi nominis sui infamia, ac prolium iniuria et damno; impius, quia adulterium uxoris eam relicto probare et favore videtur, itaque matrimonii sanctitatem sacrilege violat. Hoc maxime verum, cum maritus adulteram tenet, iudicio ei facultatem impure vivendi, vel ut ejus incontinentiam satisfaciat, vel ut ejus prostitutione questum capiat, quod est leuosinum; talis enim est leno et adulter uxoris suae. Mulieri bonae et viri opponit adulteram quia adulterium mala omnia secum vehit. Ad uxor enim est impudens, infamis, ligiosa, aut perba, prodiga, opesque mariti cum adulter, prodigit et consumit; denique maritum, per se et ipsam evertit.

Illic patet hanc Salomonis sanctionem de adulteris adultera non tantum esse consili, in et precepti; maritus enim, hoc transgrediens i. adulteram retinens, vocatur hoc loco non factus stultus, sed et impius, a et, ut S. Chrysostomus legit, impius. Rationem dat S. Chrysostomus, homil. 22 ex verbis in Math. locis: «Non ergo, ait, qui dimittit moechatur, sed qui alteram facit, imo autem sicut crudelis est, atque impius qui eam dimittit: sic etiam fatuus est atque impius, qui retinet meretricem; nam patrum turpitudinis est, qui crimen celat uxoris.» Et S. Hieronymus, in illud Math. cap. xix: Quotiesque dimiserit uxorem suam, nisi ob causam fornicationis, et illam dixerit, moechatur: «Sola fornicatio, ait, est que uxoris vineat affectum; imo quia illa unam carnem in aliam diuiserit, et se fornicationis separaverit a marito, non debet teneri, non virum quoque sub maleficio faciat, dicente Scriptura: Qui tenet adulteram, stultus atque impius est.» Quae verba translata sunt in Jus Canonico, et habentur 32, Quest. I, cap. 1 dicit Dominus. Et

S. Isidorus, lib. De Officiis Eccles. cap. xix, ait: «Solum, ut ait Hieronymus, adulterium est quod uxoris vineat affectum, imo cum illa unam carnem in aliam diuiserit, et se fornicationis separaverit a marito, non debet teneri,» etc. Accedit quod maritus, retinens adulteram, det sciendum toti civitati vel republice. Quocirca mollis et effeminata fuit vox M. Antonini Imperatoris, qua hortantibus amicis ut Faustianam adulteram repudiaret, si nollet occidere, respondit: «Si uxorem dimittimus, reddimus et dotem,» dotis nomine signans imperium, quod a socio, volente Adriano Imperatore, adoptatus acceperat: ita Julius Capitolinus in Vita ejus. Intellige haec de adulteram impudentem, et in adulterio perseverante. Nam si penitentem Magdalenam suscepit Christus, cur et suam non recipiat maritus? Etsi enim rigido iure cum ream merito peragere queat, tamen clementem et Christiane pietati conformis faciet, si ei bonam condonet. Ita S. Augustinus, lib. II ad Pelagianum, De Adulter. conjug. cap. vi.

Mythic, Auctor Latinae Graec. per adulteram accipit erroneam doctrinam, qualis est astrologorum iudicialiorum, magorum, haereticorum, item militum et improbatum. Hinc animi dimittenda proculque arcenda sunt.

3. Cum obseruationibus loquitur pauper, et dives effaturur rigide. — Hebraice, obseruationes loquitur pauper, et dives respondit verbo, id est dura; Chaldaeus, deprecationes vel preces loquitur pauper; Syrus, molia loquitur et dacia verior; R. Salomon, pauper loquitur supplex, best dives dura respondit; Aben-Ezra, cum aliquid a ditte pauper postulat, simplici sermone utitur, dives respondet sero vigilans verba. Primo igitur et proprio, haec gnomo spectat ad pauperes, qui suppliiter quid postulant a diuitibus, qui pra avaritia vel fastu sic timida et dura respondent, ut habent Hebraea: pauperes enim facit humilem et suppliitem; diuites vero faciunt superbum et rigidum. Secundo, generalius eam extendas ad pauperes et diuites non inter se, sed cum aliis quibuslibet colloquens. Pauper enim, utpote egenus et inops, ubique timidus timide et suppliiter loquitur; dives vero opibus abundans et praesidens agit et loquitur. Nam, ut ait Augustinus: «Pomo incessit vermis; vermis diuitiarum est superbia.» Porro R. Levi censet haec dici ad pauperem et humilitatis commendationem, quod humilli suo sermone omnium gratiam emeratur; atque ad diuitiarum et superbiae detestacionem, quod duris responsis omnia a se avertat et irruat.

Desuper Beda hanc gnomen extendit ad pauperes et diuites, cum bonum suum et alio quomodo pauper enim supplex petit a Deo sibi suam gratiam; dives vero rigide postulat quasi iure sibi suam; diuites vero Publicanus pauper meritis orabat dicens: «Deus, propitius esto mihi peccatori;»

Phariseus vero virtutibus se diuitem estimans: «Gratias, ait, tibi ago, Domine, quia non sum sicut ceteri,» etc. Lucae, cap. xviii. «Humilis spiritus, ait Beda, humiliter Deum adorant, ut Evangelicis libi Publicanus; superbi merita sua factant, ut Phariseus.»

Salomonem secutus Siraides, Eccli. cap. xii, 4: «Dives, ait, iniuste egit, et fremit; pauper autem iustus tacebit.» Vide ibi dicta. Sententia ergo haec tenet diuitem duritiam; pauperes vero solatur et monet, ut eam sicuti sermone leniant, itaque ab eis impetrent quod postulanti. Nae miratur potentem id quasi novum vel rarum sibi solis fieri, cum hoc sit commune nos diuitem diuitis quasi imolans, ex eisque naturaliter quasi nascentis, sicut ex taurino resultant et dissiliunt saeva fulmina. «Obseruationes ergo loquitur pauper,» q. d. Quidquid pauper loquitur, ita modesto, exiliter, humiliter loquitur, ut non tam verba quam obseruationes promere, nec tam loqui quam obseruare videatur. Igitur pauper loquitur molle; ad dives dura et satura verba respondet, ut non tam verba loqui quam lapides et adamantes, imo tonitrua et fulmina vomere et proleui videatur.

34. Vir amicus ad amicum, magis amicus est quam frater. — Hebraice, vir amicum ad amicum (vel potius, ad Raynum, ad amicum), scilicet opus facinorosum est, minimum apud diuites ut amicum exerceat, aequo praestant amicum, » et est amicus altioris pro fratre, vel magis quam frater. Uide in Vulgata pro vir amicus, Complutenses et alii multi legunt, vir amicitiosus; id quo paulo significatius est, magisque respondet Hebraeo, et Septuaginta qui vertunt, vir amicum ad amicum, et est adhaerens superfratrem, id est, ut clare vertit Auctor Latinae Graec., vir ad amicitiam propensus constantius colit amicitiam quam frater. Jam

Primo, Chaldaeus sic vertit et exponit, amicus socii qui associantur, et est amicus magis altioris quam frater; et Syrus, sunt amici qui sunt amici, et est amicus qui magis altioris quam frater, q. d. Multi sunt socii et amici; et singularis amicus et socius est qui magis amicit et iuvat quam frater.

Secundo, figurata vertit, vir opus amicum, et tui erudit est amicitiam colere, plus amicit et femina valuerit quam frater.

Tertio, Vatablus: «Vir amicum (supple parces) ut praestet se amicum, cum sic qui diligit, coniungit fratre, id est, vir qui multos habet amicos, debet se illis praestare amicum, ut eos in amicitia habeat; nam ante superam fratres amicitia.»

Quarto, R. Salomon, q. d. Cum quis sibi amicos assidue conuenit, forte tempus erit, quo his indigeat; qui quidem praesto erant, magisque optulabantur quam frates. Quinto, Aben-Ezra, q. d. Vir amicitiam amicitiam amore complectetur, ut secum amicitiam iocent, et associantur; nam amicum aliqui maiori necessitudine obstringuntur quam frater.

Hæc omnia fræ eodem redunt. Sensus ergo est, q. d. « Vir amabilis, Hebraice, *vir amicorum*, id est vir amans et studiosus amicitie, qui vel a natura vel a virtute natus et factus videtur esse ad societatem et amicitiam, qui totus videtur esse amor, benevolentia et beneficentia, hic utique magis amicus erit; Hebraice, *magis amans erit*, magis diliget, magis opitulabitur quam frater. Te ergo *amabilis* non tantum passive, sed et active accipitur, q. d. Qui amat, qui amat, ac suis officiis sibi devincit et amicat omnia. Ratio a priori est, quod sicut calor proprium est calefacere, sic amicitia et amoris proprium sit amare, ac beneficentia beneficere. Quare amicus, confusus ex amore et beneficentia, non poterit non amare et beneficere, cum sæpe consanguineorum et fratrum *quæque gratia rara sit*, ut ait Poeta. Illi enim sæpe se suaque magis spectant commoda quam fratrum (1).

Significant ergo hæc gnæme vim vere amicitie, non cujuslibet, sed singularis et eminentis, atque amici qui totus benevolens et officiosus est (ut notarunt Chaldaeus, Syrus et Aben-Ezra), quod is in amore et officio sæpe æquat vel superet fratres, ac prout magno preceps talem amicitiam querendam esse, amicitiam colendam, omnibusque modis conservandam. Potest quoque « vir amicorum » accipi vir, qui omnes amicare nullosque sibi amicos facere satagit.

Talis amicus, imo amicorum rex et princeps nobis est Christus, qui se totum amicis, imo inimicis, ut eos Deo et sibi amicos efficeret, impendit et expendit, de quo prout canit Ecclesiastia :

Si mensura dediti scilicet,
Convalescit in edulium,
Se vincit in pretium,
Se regis sit in potum.

Si ergo verum amicum queris, Christum quero, qui omnibus deserentibus te non deseret, neq. in vita, nec in morte, nec in tempore, nec in eternitate; sed ubique et semper tibi aderit, teque omni bono, omni gratia et gloria cumulabit. Quam bene sapiebat animus que dicebat: « Mens mea in Christo fundata est et solidata! » Christus ergo est vir amorum, quia vir dolorum; quia sine dolore non vivitur in amore. « In pace ergo in seipsum dormiam et requiescam. »

Salomonem secuti sunt Philosophi. Gnæme est « enandi » : « Fratres puta veros amicos, Zeno, interrogatus quis esset amicus, » respondit : « Alter ego, » quod citatus Aristoteles, lib. *Magior. Moral.* : « Est enim, ait, ut dicere solemus, amicus alter ego. » Idem habet Cicero, lib. *De Amicit.* Et S. Hieronymus ad S. Augustinum ait, « cum amico quasi cum altero se esse loquendum. » Unde

¶) Manet, vir sodalium est ad se perditum, qui multis gaudet sodalibus, gaudet in sui perniciem; sed sunt amici, qui magis, licet adhuc adherent fratri.

Pythagoras, teste Cicrone loco jam citato, lib. *De Amicitia*, « effici volebat, ut unus fiat ex pluribus. » Igitur affectionem fraternam, que post parentes maxima est, æquat aut superat amicitia; est enim amicitia velut quedam fraternitas. Unde Valerius Maximus, lib. IV, cap. vii, initio : « Contemplamur, ait, nunc amicitia vinculum potius et prevalidum, neque ulla ex parte sanguinis viribus inferius, hoc etiam certius et exploratius, quia illud nascendi mors, fortitulum opus; hoc uniuscujusque solido iudicio incoacta voluntas contrahit. Itaque celerius est sine reprehensione propinquum accersere, quam amicum, quia altera direptio iniquitatis, altera utique levitatis crimini subjecta est. Cum enim deserti sit futura vita hominis, nullius amicitia cincta praesidio, tam necessarium subsidium tenere a se non debet : semel autem rectum apprehensum sperari non convenit. » Ac mox exemplum dat Pyladem et Orestem, quorum alter pro altero mori voluit. Unde illud :

Ut prestem Pyladem, aliquis mihi prestet Orestem.
Hoc non in veris, Marce : ut amaris, tua.

Talia plura amicorum paria recenset Plutarchus, lib. *De Amicorum multitudine*, ut Thesæum et Pirithoum, Achillem et Patroclum, Pythiam et Damonem, Epaminondam et Pelopidam : tales fuere Jisus et Euryales apud Virgilium, *Æneid.* IX. Apud Hebræos similes fuere David, et Jonathan; apud Græcos, S. Basilus et Natanianus.

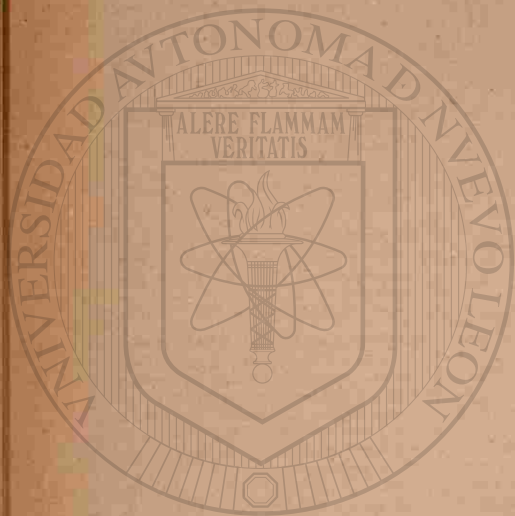
Querit S. Thomas, II II, *Quæst.* XXVI, art. 8, utrum sanguine conjuncti juxta ordinem charitatis magis amandi sint quam ceteri quavis alia ratione, ut amicitia vel milita, devincti; ac respondet affirmativo, eo quod amicitia consanguineorum sit naturalis et intima : nam radicaliter fundatur in conjunctione naturalis originis; cum amicitia civium fundetur tantum in communitate civilis, et amicitia commilitantium in communitate bellica. Objicit deinde hæc gnæme Salomonis : « Vir amabilis ad societatem magis erit amicus quam frater; » ac respondit : « Quod quia amicitia sociorum propria electione contrahitur in his que sub nostra electione cadunt, puta in agendis, preponderat hæc dilectio dilectioni consanguineorum, ut scilicet magis cum illis consuetiamus in agendis. Amicitia tamen consanguineorum est stabilior, utpote naturalior existens, et prevalet in his que ad naturam spectant; una magis eis tenetur in provisione necessariorum. » Ubi Franciscus Suárez, secutus Franciscum de Victoria, docet posse esse tanta amici in amicum beneficentia, ut liceat eum magis amare quam proprium patrem, a quo genitus est, vitamque accepit. Verum hic cavenda invidia, ne frater, vel pater videns sibi preferri amicum, ei invidet. Unde Hesiodus :

Æqualem fratri carere scilicet solemus.

¶) quod hæc in re invidia caveri queat, docet utarchus, tract. *De Fraterno amore*, sub finem. Salomonem de more secutus Siraides, *Eccli.* vi, 11 : « Amicus, ait, si permanserit fixus, erit tibi quasi consanguis; » et vers. 15 : « Amico fideli nulla est comparatio, » etc. Vide ibi dicta.

¶) Nota Beda : Vir amabilis ad societatem, in-

quit, est populus Gentium, qui Christo et Apostolis credit, et fidus constansque usque ad mortem et martyria adhesit pro fratre, id est pro populo Judeorum, qui fuit cognatus et frater Christi secundum carnem; sed incredulus et rebellis, Christum cum Apostolis persecutus est usque ad necem.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN
DIRECCIÓN GENERAL DE

Histoire des Croisades, par MICHAUD, avec un appendice par M. HULLAND-BUENOIS. 8e édition, ornée de 4 belles gravures sur acier et d'une carte de l'itinéraire des Croisades. 4 beaux vol. in-8. — Prix : 24 fr.

Histoire du bienheureux François de Sales, évêque et prince de Genève, instituteur et fondateur de l'ordre des Religieuses de la Visitation de Sainte-Marie, par son neveu Charles-Auguste DE SALES; nouvelle édition, revue et corrigée. 2 vol. in-8. — Prix : 10 fr.

Histoire générale de l'Église, depuis le commencement de l'ère chrétienne jusqu'à nos jours. Ouvrage revu par plusieurs érudits; par l'abbé DARRAS, auteur de la *Légende de Notre-Dame*. 4e édition; 4 beaux vol. in-8. de 650 à 700 pag. — Prix : 24 fr.

Histoire universelle, par M. DE SAINT-VICTOR, formant un corps d'ouvrage complet, qui embrasse l'histoire du monde depuis la création jusqu'à la chute de l'Empire d'Orient. 6 vol. in-8, papier satiné superfin. — Prix : 24 fr.

Histoire et Traité des sciences occultes, ou Examen des croyances populaires sur la magie et la sorcellerie, depuis le commencement du monde jusqu'à nos jours, par le comte AUBERT DE RESSÉ, officier supérieur de cavalerie, chevalier de Saint-Louis, officier de la Légion d'honneur et membre de plusieurs Sociétés savantes françaises et étrangères. 2 vol. in-8 de 700 pag. — Prix : 12 fr.

Homélies pour tous les Dimanches et Fêtes de l'année, par DE LA CROIX. 3 vol. in-8. — Prix : 12 fr.

Interprétation de l'Apocalypse, expliquant les sept âges de l'Église catholique, les événements de notre époque, le règne de l'Antéchrist et les grandes scènes de la fin du monde, par le vénérable serviteur de Dieu Barthélemy HONZANUS, restaurateur de la discipline ecclésiastique en Allemagne, mort en odeur de sainteté, le 20 mai 1638; ouvrage traduit du latin et continué par le chanoine DE WULLENAT. 1 beaux vol. in-8; 2e édition. — Prix : 12 fr.

L'Âme conduite à la perfection par la Très-sainte Vierge, par le P. DOURNIGUE, de la Mère-de-Dieu, auteur de *l'Excellence de Marie et sa dévotion*; traduit de l'ouvrage italien intitulé : *La divina Paranasia*; par le P. TURMANS, du Sacré-Cœur de Marie, passionniste, et précédé d'une Notice biographique de l'auteur. 1 vol. in-12. — 2 fr. 50.

L'Âme devant la sainte Eucharistie, par J.-B. PAGANI, directeur spirituel du séminaire épiscopal de Novare; ouvrage traduit de l'Italien sur la 14e édition, et augmenté de prières diverses, par M. Vabbé F. DESERRIERA. 1 vol. form. Charp.; 2e édit. — Prix : 3 fr.

Le Jardin des Pasteurs, par J. MARCHANT; traduction française, avec le texte latin; par Elie BAROS, traducteur des *Sermons* de Berthelin. 4 beaux vol. in-8; 2e édit. — Prix : 24 fr.

Le Paradis de l'Époux et de l'Épouse, contenant : 1° *La Moisson de myrrhe et d'aromates*, ou cinquante méditations sur les instruments et les mystères de la Passion; 2° *la Paroisse de Marie*, ou cinquante considérations à la gloire de cette Vierge; traduit du latin du P. JESU DAVID, de la Société de Jésus, par M. l'abbé SAUSSENER. 2 vol. in-8. — Prix : 10 fr. Le même, in-18. — Prix : 6 fr.

Le Protestantisme et la Règle de Foi, ouvrage traduit de l'Allemand du R. P. PENNOZ, de la Compagnie de Jésus, professeur de théologie et recteur du Collège romain, par M. l'abbé A.-G. PERREIN, auteur de plusieurs écrits de polémique religieuse; précédé d'une Introduction, par M. CHASSAT, sur les écrits du P. Perrone. 3 vol. in-8 de 600 pages. — Prix : 16 fr.

Les Soixante Serviteurs Illustres de Marie, par Paul SICES, curé de Dampierre (Aube), auteur de plusieurs ouvrages sur l'honneur de la sainte Vierge. 2 vol. in-8. — Prix : 12 fr.

Ma Couronne à Marie, fruits à cueillir sur les pas de la très-sainte Vierge pour le mois de mai et la réunion des confréries, par M. l'abbé Ch. LACROIX, auteur de *Jésus à Pâques*. 1 vol. in-12; 2e édition. — Prix : 3 fr.

Martyrs et Bourreaux de 1793. ou Histoire des atrocités révolutionnaires, depuis l'ouverture des États-Généraux jusqu'au Concordat de 1801, par M. l'abbé Alphonse COMIER (de Tours).
3 vol. grand-in-42. — Prix : 7 fr.

Méditations à l'usage du Clergé pour chaque jour de l'année, tirées des Évangiles des dimanches, par Mgr. Ange-Antoine SCORRI, archevêque de Thessalonique; traduites de l'italien par M. l'abbé Marie DUCLOS, avec Pratiques, par M. l'abbé HICQOT, chanoine honoraire de Bayeux. Ouvrage publié sous la direction et les auspices de Mgr. l'évêque de Bayeux; nouvelle édition, revue et corrigée par le traducteur.
4 vol. in-42. — Prix : 7 fr.

Méditations du P. AVANCIN, pour tous les jours de l'année, à l'usage du Clergé et des simples fidèles. Ouvrage traduit pour la première fois en français par M. l'abbé MOUÛL.
2 vol. in-42. — Prix : 6 fr.

Méditations sur les Mystères de la Foi et sur les Epîtres et Évangiles, tirés de l'Écriture sainte et des Pères, distribués pour tous les jours et fêtes de l'année, par un Solitaire de Sept-Frants. 2 vol. in-42. — Prix : 4 fr.

Méditations sur les principaux Mystères de la Foi, pouvant servir d'instructions religieuses aux Pasteurs des âmes et de lectures pieuses aux simples fidèles, par KACOUR, de la Compagnie de Jésus, docteur en théologie, traduites du latin par R.-N. SENECHY, évêque de Quimper. 4 beaux vol. in-42; 2e édition, papier vélin estiné. — Prix : 42 fr.

Mélanges religieux, philosophiques, politiques et littéraires, par J. BARRIS; ouvrage traduit de l'espagnol, avec une introduction, par J. BARRIS. 3 vol. in-8°. — Prix : 40 fr.
Même ouvrage, format Charp. — Prix : 40 fr.

Nouvelles Méditations pour le Mois de Marie, par M. l'abbé CASTRAS, docteur en théologie, chanoine de Moulins.
4 vol. in-42. — Prix : 2 fr.

Œuvres complètes de H. de Bonald.
7 vol. in-8°. — Prix : 42 fr.

Œuvres complètes de Bossuet, évêque de Meaux. Reproductions typographique de l'édition

de 1815-1820, de A. Lebel, imprimeur à Versailles; augmentées de l'Histoire de Bossuet, par Mgr. le cardinal de Bausser.
30 vol. in-8°. — Prix : 80 fr.

Œuvres complètes de Bourdaloue,
5 volumes in-8°. — Prix : 29 fr.

Œuvres complètes de Massillon. 4 vol. in-8°. — Prix : 46 fr.

Œuvres de Fénelon. 8 forts vol. in-8°, renfermant la matière de 20 vol. in-8° ordinaires.
Prix : 56 fr.

Œuvres de Tertullien, traduites en français par M. DE GÉRONDE.
3 vol. in-8°; 2e édition. — Prix : 46 fr.

Œuvres du bienheureux Léonard de Port-Maurice, religieux de l'ordre de Saint-François, traduites de l'italien en français, par M. Charles SAINT-FOI. — 5 vol. in-8°. — Prix : 48 fr.

Œuvres spirituelles complètes de saint Bonaventure, traduites en français par M. BERTHAUDIER, curé de Saint-Palais (diocèse de Bourges). 6 vol. in-8° de 600 pages.
— Prix : 32 fr.

Opera spiritualia D. Joannis Bosa, cardinalis. 4 vol. grand in-48. — Prix : 6 fr.

HOROLOGIUM ASCETICUM. — Tractatus asceticus de sacrificio Missae. — 4 vol.

MANUDUCTIO AD CŒLUM. — Principia et documenta vite christianae. — Via compendii ad Deum. — 1 vol.

DE DISCRETIONE SEMITURM. — 1 vol.

PROXIMI RENOVATA, ANIMA SPIRITUS RENOVATO PER ANACHORESIM ET EXERCITIA SPIRITUALIA. — De preparatione ad mortem. — Testamentum. — 4 vol.

Rational, ou Manuel des divins Offices, de Guillaume DURAND, évêque de Mende au 13e siècle, ou Raisons mystiques et historiques de la Liturgie catholique; traduit pour la première fois du latin en français, par M. Charles BARRAUDIER (de Paris), membre de la Société des Antiquaires de Picardie, correspondant du ministère de l'Instruction publique pour les travaux historiques; précédé d'une notice historique sur la vie et les écrits de Durand de Mende, suivi d'un grand nombre de notes. 5 beaux vol. in-8°. — Prix : 28 fr.

UNIVERSIDAD

UNIVERSIDAD

UNIVERSIDAD

JANIL

MA DE NUEVO LEÓN
DE BIBLIOTECAS

®

